Sa..brium
Alexandrini

I

IVLII ALEXANDRINI,

CAESAREI MEDICI PRIMARII,

SALVBRIVM

SIVE

DE SANITATE TVENDA, LIBRI TRIGINTATRES.

AD MAXIMILIANVM

II. INVICTISS. ROMAN.

IMPERATOREM AVGVSTVM.

COLONIAE AGRIPPINAE,

Apup Geruinum Calenium, & hæredes Quentelios.

Anno Domini M. D. LXXV.

Cum gratia & priuilegio Imperiali.

SACRATISSIMO, ATQVE INVICTISSIMO ROM. IMPERATORI AVGVSTO, MAXIMILIANO SECVNDO, ETC.

IVLIVS ALEXANDRINVS MEDICVS SVVS S. D.

MAGNA habenda est ab omnibus muneris semper sui, quibuscũque munus aut officium denique aliquod delegatum est, in vtranque partem consideratio, SACROSANCTE IMPERATOR, vt & quæ, cuiusmodive officij sui partes sint, summa assiduè cura cogitent secum, & plurimũ perpetuò in eo pensi habeant, pensum vt suũ rectè semper atque ex ordine absolutum perficiant, quod partium suarum esse cognouerint. Idque, si traducere ista ad artificia velimus, valiturũ in artibus quoque multis sit, paruis æquè ac magnis, vt artificum omnium actiones atque opera meritò probata commendentur, aut damnata his de causis repudientur. Quanquam in artificio, si quod eiusmodi est, vt nõ magnopere ad officij rationem spectet vllam, vt quidem artes nonnullæ sunt, ex vilioribus præsertim, si quid admissum est, aut ab arte discessum, id vnum scilicet: vtique peccatum id artis erit, parum instructi in eo artificis culpa, aut inscitiæ sæpe vnius confessione tuendum; nunquam ad animi malitiam, aut improbitatem tendet. At in artibus, quibus prudentia ferè maior inest, ac necessariò penè coniunctam secum bonitatem & probitatem habent, officijque ideo non minùs curam semper, quàm artificij, gerere sui quandam debent, (cuiusmodi inprimis nostra est) nisi artificij rationibus annexæ officij quoque fuerint, vt, seu faciendum aliquid, seu agendum sit, in actionibus artibusque omnibus melioribus cum efficientia decentia quoque coniungatur, cunctaque rectè & cum decoro, probeque ac benè, atque ex officio fiant, serueturque in omnibus honestum, & turpitudo fugiatur: nihil vnquam ritè recteque factum exeat, quod factum fuerit, nomenque statim officij, atque artificij vnà sui amittat, neque ex re, neque ex argumento eiusmodi, & reprehensionem mereatur ab omnibus, & seuerè à multis castigetur. Hinc pessima nomina audimus semper emansorum, erronum, loci præsidijque sui desertorum in militia, in agendis causis præuaricatorum, in alijs alia: quæ nemo sanè bonus admittat ad aures libenter suas, & vindicata velit, ac defensa cupiat, purgetque omnino, si falsò impingantur: vera autem excuset, aut admissa deprecetur, & veniam precetur.

Tanta esse apud omnes debet officij perpetuò modis omnibus retinendi sui consideratio.

Hæc assiduè mecum cogitanti, SACROSANCTE IMPERATOR, (Iterum enim iam sacrosanctum appello, cuius quidem sacrosancta semper in terris potestas sit, eadem & summa.) qui professione Medicus essem, & in sanitatis tuæ præsidio iam diu constitutus, supra quidem quàm ingenij aut eruditionis meæ mediocritas, vel infra mediocritatem potiùs conditio exposceret, aut mereretur, multo, sed constitutus tamen: visum fuit, quo magis hoc impositum humeris meis onus vires meas excederet, eo annitendum mihi semper in eo fore magis ac magis, vt maiore quadam diligentia ac studio muneris, ministerijque mei partes omnes tuerer, &, quod desiderari in me de artificij rationibus non parum fortasse posset, id officij sedulitate, accurataque, ac fideli semper opera pensatum resarciretur à me. Quod & præstitisse arbitror: laborâsse quidem vt præstarem scio, ac conscius mihi optimè sum.

Atque futurum fortasse satis alicui videri possit hoc in negotio, si quis, quàm fieri ab eo potest diligenter, officio suo fungatur; & fidelitatem quidem exhibeat in omnibus absque vlla exceptione illæsam, atque inculpatam omnem; studium verò & diligentiam, ad exequendum munus suum, & operæ ministerijque sui assiduitatem, quam valeat, quamque vires ferre eius posse, & operis necessitas exigere videbuntur, ad agendum afferat; in omnibus autem cura ac studio omni præsens contendat, ne quid vsquam, quod partium suarum habeatur, desiderari meritò possit, nihil intereà quid vlteriùs in eo fiat solicitus. Verùm haud ita se res habet. Ea nanque est rerum harum dignitas, & cum dignitate necessitas plerunque, vt non modò, quum intersumus, & in præsenti, suscipienda nobis cura sit omnium: verùm etiam aliò discedentes, & absfuturos, retrò subinde respicere cogat, muneris sui non oblitos, cuius vbique, atque omni tempore, ratio apud omnes constare aliqua debeat, præsertim si cui commissa conseruandæ summorum Principum sanitatis cura sit. Etenim, quanuis per se maximæ semper considerationis, & ingentis cuiusdam, atque anxiæ sæpenumero solicitudinis opera medica habeatur, seu reuocare, siue verò retinere etiam sanitatem propositum fuerit; vt, vel si in vilissimo id fiat, &, quod dici prouerbio solet, in Care tantùm periculum sit, nunquam tamen in corio versari nos putemus, qui quidem homini medicinam faciamus viuo: addita tamen fortè personæ dignitas, anxietatem, studium, solicitudinem hanc auget, quo maior, magis. vt, si propterea, quòd cum Regulorum fortè aliquo negotium hoc sit, studio omni ac diligentia agendum sibi in eo esse censeat aliquis, tanto quidem magis cum Regibus, & Imperatoribus, quorum in excelso posita dignitas, ac summo in fastigio longè lateque præfulgens Maiestas, nihil admittere inconsiderati videtur, latitantis, imperspectique nihil: splendescens quippe

ipsa

ipsa semper, ac splendore suo, quem latissimè fundens spargit, omnia omni ex parte illustrans & detegens. Atque iccirco conditionis huiusce Medicus aduigilandum sibi semper necessariò existimet, noctesque ac dies prospiciendum, necubi officium suum claudicet, aut opus titubet, quod sartum tectum præstare debet: absensque iuxtà ac præsens cogitet, quomodo partes muneris sui omnes perficere, & numeros implere queat, omni vt tempore ac loco, cuius incolumitatem retinendam suscepit, illius prodesse saluti studeat. vsque adeò medicum sæpe officium vacillat, nisi diligentia hac sustentetur, ac non modò impræsentiarum prospectum præfectus sanitati Medicus curet, præsensque vt satisfaciat, verùm etiam vt in posterum atque absens consulat.

Me quidem, officium meum hac quoque ex parte animo voluentem, ac diligenter pensitantem non semel, idipsum perpulit, vt, quemadmodum hactenus, quocunque tempore interfui, inque aulico comitatu vixi, qua potui semper diligentia, ne quid desiderari à me magnopere in ministerio meo exhibendo posset, curaui; itidem absens, atque omni tempore, adeoque post cineres etiam meos, si qua hac in parte iuuare possem ratione, curarem: ac, sicuti præsentis temporis operæ meæ medicæ, Dominis Patronisq; meis, vniuersisque alijs, summis, infimis, alacriter præstitæ, non prorsus extinctam, aut intermortuam esse memoriam confido; ita in futurum etiam tale aliquid extaret, quo omnibus ijsdem, si non aliud, at consultum certè de his inprimis cupiuisse videri τὸ ἐμὸν μέρος possem. Non enim is sum, qui præreptam alijs partem suam officij velim, quos scio in eodem mecum curriculo contendentes, longeque me præstantiores, nauosque, & industrios magis, ingenij acumine, quo pollent, multo anteuertere tarditatem meam posse. Verùm, si ego quoque aliquid de meo in idem confero, quod ad summam qualitercunque tandem faciat, ferendus certè sim. Qui quidem id, ne officio, quod præstare vbique debeo, meo desim, potissimùm facio: ac, nisi faciam, non habiturus facilè sim, in quo æquè operam reponam meam, & quo maximè argumento debeo animi significationem mei exhibeam, præsertim hoc tempore, hacque ætate mea, in qua, quoniam missionem ex Aula, annis his debitam, certè multo etiam antè plerisque alijs concessam, expectabam, operæ meæ ceu vicarium substitutum relinquerem, ex quo tanquam præsenti peti, quod muneris quoque priùs mei erat, vel non multo certè secus, posset.

Huiusce generis tale aliquid inter studiorum meorum labores disquirens, si sese mihi offerret, quod præstare quæ narraui cuncta posset, obtulit se SALVBRIVM, siue DE SANITATE TVENDA opus, conceptum à me multo antea atque inchoatum; sæpiùs autem, ingruentibus negotijs alijs, vitæque aulicæ occupationum interuentu, omissum; rursusque deinde per interualla resumptum, ac succisiuis verissimè horis redintegratum, quasique interpolatum crebrò, atque his demùm die-

bus per otium à me in rusticatione ad vmbilicum ductum: alijs quidem quoque per partes tentatum illud quasdam membratim priùs, frustillatimque, nunquam tamen hactenus in lucem quod prodierit absolutum, partibusque sui omnibus, membrisque ac artubus integrum tanquam corpus vnum visendum, coloribusque suis ac lineamentis effictum, formatumque, ornatuque ad hæc, & vestitu non indecoro quodam spectabile quod esset. Sed neque nostrum hoc tamen eiusmodi prorsus est, quanuis, vt esset, contenderim non parum. Neque tam id arroganter à me dictum existimari velim, vt esse iactem, quod esse non scio: imò rectiùs, quod verè non esse scio, sed conatum me fuisse, quod ad hanc vsque diem (quod sciam) de nostris nemo, id verò erat quod intelligi de me volebam vnum.

Nec sanè aliud quæsitum à me ex hoc, neque ob aliud quicquam in eo elaboratum, quàm, quum (quod antea quoque præfatus sum) quales quantæque essent officij mei partes diligenter mecum expenderem, cui nunquam propè satis esse factum queat, quam per viginti annos duobus maximis ac sanctissimis Imperatoribus medicam operam exhibui inculpatam, vt spero, donec per ætatem mihi meam licuit, nunc quoque, postquàm laboribus tot subeundis ampliùs impar migrare ex Aula cogor, eandem aliquo tandem pacto vt exhiberem, absensque hoc decimum pacto vt præsens quoquo modo essem, perpetuò quasi in officio manens. Quod quidem nulla alia meliùs me ratione consequi posse vidi, quàm si de meo aliquid, quod simul & muneris me mei non immemorem fuisse testaretur, simul vsus secum omnino nonnihil afferret, discedens relinquerem. Idque ea potissimùm ex parte si deligeretur, præstabile fore videbam, quæ potior semper habita Tuendæ Sanitati dicata fuit, si cui hominum conditioni alteri, aut ordini, aut instituto, principibus omnium maximè, atque inprimis viris conueniens, quorum salus, sanitasque defensa, multorum sæpe secum millium aliorum coniunctam sanitatem, salutemque defensam eodem modo habeat.

Meus igitur hic partus qualiscunque, (meum enim iure appellare posse videor, quem primus ego ex toto formatum, staturaque sua ac corporatura conspiciendum integra proposuerim) id præstet inprimis opto, Dominis, Patronisque Imperatoribus Augustis, & Imperatorum filijs Cæsaribus, parentis sui, absentis mei viui mortuique memoriam aliquando vt renouet, viceque mea fungatur, si quando diuertere in ista libuerit, aut vacauerit ad præcepta inde salubria accipienda. Hoc si assequutus fuerit, satisfactum voto meo esse putabo, & desiderium omne expletum.

Neque tamen non & illud optauero, quod sequi ex hoc plerunque atque oriri solet, ac sequuturum atque exoriturum hîc quoque non despero: vt, quemadmodum in alterius sæpe gratiam confecti operis alicuius

cuius redundare in multos vtilitas non rarò, nec parua quidem, consueuit; ita hîc vel maximè, (quoniam quidem omnium maximè à summis, maximisque Principibus deceat, rebusque eorum omnibus, beneficentiæ, & commoditatum, vsuumque creberrimè multorũ in multos vbertim veluti effluentes riuos quosdam transfundi) reliquorũ genus omne hominum, modò non imperitorum prorsus, ac barbarorum, beneficium aliquod accipiat, ac decerptos ad sanitatis suæ tutelam fructus nõ exiguos sępe numero reportet, quos sacratissimi nominis tui dicaturæ acceptos referat omnes, inuictissime Imperator. Atque id alioqui eiusmodi est, fructus vt sibi quisque inde carpere, quos volet, quumque volet, ex illibato valeat: aditúsque nihilominùs alijs etiam intereà ad eadem pateat integra semper capienda, magno quidem studiorum semper omnium commodo atque vsu, magnos sæpe fructus liberaliter elargientium vniuersis, qui modò petere inde non grauentur, & sedulò colligentibus vbique, atq; assiduè suppeditantium; præcipua verò nostræ huius, quam hoc tempore tractamus, Salutaris Artis commoditate, ac beneficio, partis Medicinæ totius potissimæ, in cuius videmus viridaria, longè quàm in alterius Curatoriæ, (si cum his conferantur) senticeta potiùs quædam, promptiùs ac libentiùs nũc & olim ingressos non solùm Medicos, sed etiã Medicinæ studiosos plurimos, qui φιλιατροὶ quidam sunt, & dicuntur, saluberrimam sibi ad vitæ totius curriculum frugem demetere solitos, suauissimosque, ad producendos diu simul ac salutariter annos, domum suam ac maturissimos reportare fructus consuêsse, eosdem & alibiles & duraturos.

ΕΙΣ ΤΑΣ ΤΟΥ ΕΥΔΟΞΟΤΑΤΟΥ
ἰατροῦ τε, καὶ φιλοσόφου Ἰουλίου Ἀλεξανδρινοῦ
περὶ τῶν ὑγιεινῶν βίβλους, Πέτρου
Χορτονιαίου.

Πρόσθεν Ἀλεξανδρινὸς Ἰούλιος ἔξοχος ἰατρῶν,
καὶ παιωνοσύνης ὄλβον ὑπερφιλέων,
ὅσσα βίβλοις σποράδην ποθ' ὁ Κῷος, ἠδὲ Γαληνὸς
γράψεν, ἀολλίζων εἰς ἓν ἐφηρμόσατο.
χ' ὥστε σοφὸς πλάστης τεχνίτης τ' ἔξοχος ἄλλων
ἐκ γενεῆς, ἁπαλῶν ἀρξάμενος τ' ὀνύχων
ἔπλασεν αὐτοτελῆ, καὶ (ὥσπερ θέμις) ἐσθλὸν ἰατρόν
εἴδει τὴν ὕλην μοῦνος ὑποσορέσας,
αὐτὸς ὅπως τέχνῃ πανυπείροχος, ἠδ' ἅμα θαῤῥῶν
ἔλκαρ ἐνὶ χαιρῷ τοῖς χατέουσι φέρῃ.
(καὶ γὰρ ἐπιχθόνιος λέγεται θεὸς ἐνθάδ' ἰατρὸς
ἐυρώστοις εἶναι, καὶ νοσέουσι πλέον)
πολλὰ δ' ἑῷ προσθεὶς ἔτι κόσμια πλάσματι καλῷ
τεῦξεν ἀρίζαλον πᾶσιν ἀριστονόοις.
ἀλλ' ἄρα τῶν γλυκερῆς ὑγιείης δόγματα κείνῳ
λείπει, ἅτε κλῆρον, γνωσόσθε γέρας.
δισσὶν ἀπημοσύνην διατήροι αὐτὸς ἄνουσος
(καθδύναμιν) πάντων μέχρι τέλους ἰδίην,
καὶ τάχα τις λείψει τὰ διδάγματα, πῶς κεν ἐλάσσῃ
αὐτῷ ἐπερχομένην τὴν νόσον, ἠδ' ἑτέροις,
τ' οὕνεκ' ἀναγνοίη τάδε βιβλία πᾶς τις ἀκριβῶς
παιδόθεν ἁγνοτέρων γευσάμενος λιβάδων,
ὥσπερ Ἀριστοτέλης, Θεόφραστος, ὁμοῦ τε Γαληνὸς
ἔβλυσεν, ἠδὲ Πλάτων, καὶ πάρος Ἱπποκράτης.
ἐξ αὐτῶν γὰρ ὄνειαρ ἀεί, καὶ τέρψιν ἄροιτο,
καὶ ταῦθ' ἱμείρων ἐσθλὸς ἰατρὸς ἔμεν.
ἴσως οὐ τέρψει τάδε πάντας, ὅσοι περ ἀφύσσειν
εἰώθασιν ὕδωρ πίδακος ἐκ θολεροῦ,
(τόσσον ἔθος δύναται, φύσιν ὅτ' ἔγε, καὶ νόον ἐσθλὸν
πολλάκι συγκατάγει πρὸς τὰ χερειότερα)
τέρψει δ' ἀγχινόους, τέρψει γλαφυρούς τε, σοφούς τε
φαιδροτάτοις χαρίτων νάμασι λυσαμένους,
(παυροτεροῦς περ) ἐπεὶ μούνοις τούτοισιν ἀρέσκειν
βούλετ' ἀνὴρ νόσιρος, πιερίσιν τε φίλος.
οἶδα σαφῶς μὲν ἐγὼν, ὅτι μῶμοι πολλοὶ ἔσονται,
πολλοὶ ἀπαίδευτοι, σύν τε ματαιότεχναι,
οἱ διασυρέμεναι καλὸν πόνον ἀνδρὸς ἀρίστου
πειρήσοντ' ἀδίκως, πᾶσι τ' ἀειδομένου,
αὐτὰρ ἐπιτυμίη θήσει μὲν ἄνασσα πρόφαντον,
ὥσπερ ἐν ἀκροπόλει δαλὸν ἀπὸ φλογία,
οἱ δ' αὖ ἐλαττούμενοι φθονερὴν κατὰ πάνθ' ὑπ' ἐκείνου
τήξονται σφετέρην ῥυτιδανοὶ κραδίην.

INDEX

INDEX RERUM MEMORABILIUM IN SEQUENTES IULII ALEXANDRINI SALUBRIUM LIBROS.

Numeri suis locis restituendi: 70, 165, 242, 310, 773, 776.

A

allij,

arenarum

B

D

G

glan-

K

L

lac

M

N

piscium

Q

R

S

INDICIS FINIS.

ERRATA quædam anin. aduersa, quo sequitur modo, corrigenda.

PAGINA 12. LIN. 37. iam vtilioribus, 2 b. 44. Eryximachum 3 a. 33. accersamus ipsi, 7 b. 36. dicidqs res 8 a. 53. ἐξ ἀρχῆς 10 b. 56. Hierophili 11 b. 51. procliues ad 32 b. 32. tantùm 63 b. 12 ὅντων καὶ 68 b. vatiorumque, quum 71 a. 29. ἀναγωγὰ 125 b. 15. Sipha 144 b. 59. nanq; cessans 158 a. 33. ictum, alterum 192 a. 58. Hiuca 205 a. 27. ἴσαται 234 b. 24. eruditionis Medici 241 b. 29. Eolosyncrasia 251 a. 57. Torminali (& eodem modo pag. seq.) 296 a. 1. acrimonia desit 301 e. 33. CAPVT IX. (& ita cõsequenter) 311 b. 37. CAP. III. 348 a. 11. sanguificari 12. dam, 358 b. 18. contemnẽda 395 a. 15. satis elaboratarum 497 a. 48. harúmque 517 b. 57. affectu eo 526 a. 9. eneruat 600 a. 38. cuscutæ (siue cassuthæ 615 a. 24. vincatur 685 a. 5. illud 774 b. 54. conciliatus somnus 791 a. 40. & Institorum

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER PRIMVS,

Qui procemij cuiusdam vice est.

Medicinæ in vniuersum necessitas, ac nobilitas.

CAPVT I.

ANimaduertere licet, authores, quicũq; se olim ad scribendum aliqua de re contulere, eos inprimis plurimùm semper posteris fructus attulisse, ac futuris post se seculis optimè consuluisse, qui in eo diligenter elaborauerunt, vt ex præclaris artibus fructuosissimas quasque aut inuentas à se, aut excultas, posteritatis memoriæ, literis commendatas transmitterent. Quod posteri beneficium agnoscentes, maximoque ac continuo vsu edocti, rerumque inprimis vtilium commoditate inuitati, spretis plerunque alijs, hasce aut vnas, aut omnium maximè conseruandas sibi esse duxerunt. Hæ siquidem omnium primùm inuentæ, eædem nunc, tot, post earum inuentionem, interiectis hominũ ætatibus, postremæ quoq; omnium reliquæ factæ sunt nobis: humana semper consuetudine sic se natura sua comparante, vt, quemadmodũ res vsui sibi futuras maximo, ante alias diligentissimè inuestigatas inquirit, cæteras aũt omnes, in quibus dignitas interdum quanuis maxima, at minor tamen inesse semper vsus appareat, nonnisi per otium summum & quietem, repertis iã, vtilioribus quęrit: sic artes hasce, fructuosas inquam, pereuntibus sæpe intereà multis alijs, vt posteriùs exortis, ita priùs quoque sæpe intercidentibus, quarum iacturam non perinde magni faciat, constantissimè ad extremum vsque retineat. Itaque desitas videmus artes plurimas, aut nõ admodum certè, vt anteà, excultas, remanentibus intereà nobis, quæ assidua iam omnium diligẽtia versatæ, ac quotidiano vsu tritæ splendescant. Ex earum genere vel inprimis Medicinam esse, quis est qui non videat? vt quam præcipuus omnium (quod in confesso esse apud omnes debet) ducendæ salubriter, aut ab ingruentibus, iamque sæpius obsidentibus eã morbis, liberandæ vitæ nostræ vsus (sine quo mutila ea prorsus ac manca futura sit, & ab actionibus omnibus, in quibus maximè versans subsistit, cessare necessariò cogatur) inuenerit, inuentam diligenter excoluerit, donec sumpto à natalibus suis (quos diuinos nacta est) per singulas propè ętates incremento, eò felicissimorum semper ingeniorum cultu deducta peruenisse videri potest, vt nulla iam generi humano nec fructuosior, nec bonorũ nostrorũ omnium tutelæ accommodatior, nec necessaria magis, (conferantur licèt diligẽter omnes) inueniri queat. Et quomodo, quæso, non perquam ea necessaria nobis existimanda fuerit, sine qua, morborum omnium profligatrice, vita humana, inter horum semper discrimina constituta, futura vita non sit? commoda autem, quum nec animi, nec corporis, sed neque fortunæ bonorum rectam satis vnquam ducere rationem vllam, nisi huius beneficio queamus, siquidem, quanuis ea corporis bonum propè vnum intueatur, sic tamen connexa hæc inter se habet, vt ad corporis vitium vacillaturus animus quoque vnà plerunq; sit, nisi ipsa succurrat: nec fortunas augere aut tueri cõmodè tuas, nisi integra sanitate fruare, possis. Iam hoc idem fructuosam eam facit, nec sanè minus illud, quòd quæcunq; tandẽ munia obimus, siue publici, siue priuati quid agimus, fructum amissura suũ actiò omnis sit, cassaque ea, ac manca futura, nisi incolumitatis alacritas quædam, qua cuncta hæc veluti condiantur, accesserit. Quo sanè minùs mirari debemus, si, tam vtilis semper futura mortalibus nobis, eadẽ dijs ipsis, quorum in tutela positi viuimus, curæ semper fuerit, nimirum per quos cælitus primùm ad nos demissa, deinde per eosdem, quum iam periclitari videretur, veluti renouata atque instaurata viguerit, siquidem diuini aliquid inesse somnijs credendum nobis sit, verumq; illud existimabimus Homeri καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν, Galeniq; pater clarissimis qbusdã numinis medici per somnum monitis instructus, author fuerit filio conferendi se ad medicinam capessendam, excolendamq; totum, quo propè authore quicquid habemus hodieque artis, erectum etiam nunc stat. Atque

que hoc ferè tempore, tot iam pugnantissimis inter se sectis in diuersa distracta, & aduersis factionibus acta Medicinæ studia præcipitia ferebantur, pessum dubio procul itura prorsus, nisi numinis, quod dixi, fauore delegata Galeno prouincia hęc, noxisq; ab eo omnibus repurgata, imminētiq; ita ruinæ erepta, ab eodē hoc deinde constabilita, huiusq; ipsius structura, quæ nūc quoq; vigens perstet, ad nos vsque per tot iam ætates sustentata, perueniisset. Ijsdē authoribus factū, Dijs dico, hominibusq; fauentibus adepti sumus, vt post Galenum, sed à Galeno tamē authore, nitescere incipiens Medicinæ facies, formæ ea decus suæ accipere, & ingenuā probitatem, verēdamque vnà maiestatē ostendere cœperit, primumq; Thessalos illos, pestes ac noxas artis, λώρια της τέχνης, latè fugatas abiecerit, deinde de seruorū quoq; se manibus eximens, in quos priùs nōdum satis culta incidere plerunq; solebat, iam se liberalibus tantùm ingenijs vtendā prębeat, atq; à seruitijs deducta, quorum iam consortium aspernetur, ad ingenuos se prorsus, nostra hac tempestate cōtulerit, vt cū dignitate ab his passim iā apud omnes in honore habita, tractetur.

Artis Medicæ diuisio, alteriusq́; partis, quæ sanitatem tuetur, commendatio.

CAPVT II.

HVius tam præclaræ cœlestiumq; nobis prouidentia concessæ, ita ac deinde conseruatæ quoq; artis duæ potissimùm semper habitæ sunt partes: Quæ sanitatem præsentē tuetur: &, Quæ absentem reuocat. Quanuis autem posterioris huius videri alicui fortasse possit maior esse vsus, (quòd bonorū, quibus caremus, desiderio inprimis semper teneamur, sicuti eadem præsentia propè interdum fastidimus, certè nimis plerunq; securi negligimus) tamē cōfessione omnium, quum non dignitate minùs quàm natura, ac tēpore potior semper nō immeritò existimata per se ac sola sine offensione vlla spectata, sanitas fuerit, ita quoq; qua præsentis inoffensæq; sanitatis bono tutò fruimur, medicinæ pars præclarior habenda, ideoq; primò sumenda docendaq; iure ac tractāda nobis sit. Nemo aūt ambigat, opinor, artificū omniū, quicunq; finē aliquem propositū sibi habēt, quanto laudandi magis sint, qui huius ipsius possessionem nacti tueri sciūt, quàm qui, vt adipiscātur, laborant: quantoq; eodē propè exēplo cōmendari magis soleat ab eruditis, qui pacis, quā qui belli artibus claruēre Duces: siquidem hic illū, nō ille hūc, pro meta habet, quò tēdat status, pacisq; causa suscipiūtur potiùs bella, nō è diuerso: vti iā idē in nostra quoque inspicere possimus, in qua morbos depellimus, vt incolumibus nobis viuere liceat, nō dissimiliter atq; quū generationē substantiæ causam esse dicimus, nō substantiā generatiōis: quorū alterū sanitati similius, alterū ægritudini est: finitior enim hæc, infinitior illa: hæc tanquā Terminus quidā, illa ad Terminū: & quū vtraq; magis ac minus suscipiat, quæ infinitudinis cuiusdam ratio est, alterā tamen, sanitas nimirū, finitudini ꝓpior, Terminis suis circūscripta, clauditur longè quàm ægritudo adstrictioribus, immò verò Terminus ipsa est: ac, quēadmodū acutū, & graue: velox, & tardū (quorū infinita multitudo quædam sit) adhibita Symphonia finit: sic propè (quod diuinus quādoq; cēsuit author Plato) calidū, & frigidū: humidū, & siccū: innumerabilia quę esse possint sanitatis accedēs natura in vnū cōnexa sistit, horūq; omnium malitiā, & exlegem quandā violentiā ipsa adhibita, veluti materiā forma, lege, & ordine certo coercet, vt meritò (quoniā quidem naturā in omnibus sic nos rectè ducētem sequuti, possidendi potiùs summi corporei boni, q̃ deperditi indipiscēdi desiderio teneri debemus) sanitatis ideò bonum hoc tuendum nobis priùs ac potiùs, possidendūq; semper sit, eadē quidē arte, ac minore tamē opera, quàm vt maiore semper cū negotio vitęq; humanę discrimine amissum restituere conemur, pręsertim in ea arte, quę finē possidere suū valeat, antè q̃ ipsa faciat, sicut administrādæ reip. qui præest, huic nihil prius esse debet, q̃ vt statum reip. quē accepit, optimū cōseruet, potiùs quàm conturbatū trāquillet: ita sanè nos, quum sanitatis nacti bonū, & cognitū id amplectimur, nil mirū, si naturali quodā diu semper in eo persistēdi, tutoq; fruēdi eius desiderio tenemur, iuxtaq; Eryximachū Platonis, iustissimi amoris illius legē, quo cuncta inter se corporis concinunt, minimeq; discordia legitimū cōmendandūq; rerū, quas appetūt, desideriū sequūtur, custoditā seruabimus potiùs, quàm absentē hanc ipsam reuocemus, vt expulso deteriore illo, ac vesano amore, cuius vi incitati nocentissimarū sæpe rerū desiderio afficiūtur ęgroti, meliorē tandē hunc introducamus: immò malū cū negotio semper abigamus, quū tueri bonū faciliùs possimus. Sanè ex Iurecōsultis nō magnoperè cōmendamus eos, qui nullas alias quàm puniēdi, castigādiq;, & insontes omni supplicij genere animaduertēdi, leges statuūt, nihil interim instruunt, aut ne peccetur, cauent: quod grauissimus author Plato semper facit, vt optimè instrua-

ſtruamur, atq; educemur primũ: rectamq; ita viã ingreſſi, ne quò aberrantes deflectamus, nihilq; hac ratione à nobis aut minimùm certè peccetur: multusq;, ac plurimus in eo eſt, vnde vox illa: δικαιότερον γὰρ τῶν. ἀγαθῶν περὶ μᾶλλον, ἢ τῶν κακῶν ἰσχύειν λόγον. ita poſtremo demũ loco, quũ iã aliter non poteſt, pœnas ac ſupplicia tractat. Idẽ faciendũ nobis fuerit authoritatẽ viri tãti ſequutis, vt potiorẽ eã Medicinę partẽ ducamus, diligẽterq; tractemus, atq; etiã excolamus, quæ ſanitati tuẽdæ dicata eſt, qua ſanitatẽ bonũ corporis tantũ intactũ cuſtodiamus, & ne in morbos tanquã in errata, caſtigatione tũ demũ, atq; emẽdatione digna incurrẽdũ nobis ſit, ꝓuideamus. Ergo maximus ſemper, atq; inprimis cõmodus acceptusq; habẽdus partis huiuſce vſus ſit, quæ ſanitatẽ præſentẽ tuetur: ac, ne periculũ vllũ adeamus, prę ſtat, lõgeq; id ſummotũ repellit. Alterius verò, quæ iam in diſcrimine ipſo cõſtitutos periculo eximit, vt ingens ſæpe vrgeat neceſſitas quædã, at minùs cõmodũ optatũq; officiũ exiſtimabimus, quod malè affectis, q̃ quod benè habẽtibus exhibetur: vnde ſanè non abſq; ratione fiat, vt medici munus hygijni, cuius nimirũ præceptis incolumes cõſeruamur, libẽti ſemper animo admittamus oẽs, iucundeq; atq; hilarè ſeu quæſitũ, ſiue verò oblatũ excipiamus, quũ curãtis ſępenumero operã ecõtrario auerſemur inſigniter faſtiditã, ac neceſſariò q;dem plerũq; accerſamus, ipſi quoniã aliter nõ poſſumus: ſi quis verò eam non vocatus præſtare nobis velit, iam tũc procul reiectã etiã abhorremus. Quod quanq̃ redũdare in artẽ ipſam artificẽmve minimè omniũ debeat vitiũ, cuius nulla prorſus inſideat arti, artifici ve culpa, ſed alius totũ ſit, nimirũ eius, cuius cõmiſſũ culpa eſt, vt curãtis opera indigeret: tamẽ, quia alterius in aduerſa tantũmodo valetudine auxilio egemus: alterius, quũ proſperè agimus: ſic ferè fit, vt cuius potiſſimùm ope ſeruãdi ſumus, malè tantũ habentes, ob id ipſum, (ꝙ hoc eo ſolùm tẽpore cõtingat) eius nõ perinde ſanè gratũ, aut cõmodum, aut optandũ officiũ experiamur, temporisque ita ferè incõmoditatem, in neceſſariũ tunc medentis vſum exoſum ſæpe nobis, transferamus: tutorem autem conſeruatoremq; ſanitatis, nullo nõ tempore, non loco, minimeq; omnium faſtiditum, lubenti ſemper animo, ac propè obuij excipiamus.

Eodem tamen tendunt omnia ad ſanitatem: quanquam altera præſentem retinet, abſentem altera reuocat pars. Idq; commodiſſimè ac ſecuritate maxima præſtare ſemper Rationalis Medicus poteſt: Empiricus & Methodicus non peræquè.

CAPVT III.

Neq; tamẽ ſic diducta intelligere oportet officia hęc, vt non eiuſdem habenda eſſe vtraq; artificis cenſeamus, quoniã quidem ab ijſdẽ profecta initijs ars eadem, viamq; ſemper eandẽ, ac rationẽ pergere inſiſtens, vnicũ perpetuò habeat, in quẽ veluti oculorũ aciẽ dirigat, ſanitatis ſcopũ: cui ſicuti ibi offenſę iã ſuccurrat, ita hîc illæſam tueatur, bonũq; hoc ita corporis ſummũ omni ſemper ratione cuſtodiendũ ſibi eſſe proponat, bonũ inquã melioris ſemper notæ habitũ, quod tã ſui ipſius, quàm inſequentiũ neceſſariò cõmodorũ ratione expetendũ nobis ſemꝑ ſit, præſensq; amplexemur, & defenſum velimus: abſentis aũt ingenti ſemper deſiderio teneamur, ac deperditũ libẽter recuperemus. Hocq; rationalis tamẽ inprimis Medicus facilè prę ſtiterit, vt idem ſemꝑ, ac nullatenus diuerſus vtrũq; obeat. Qui rerũ quaſcunq; tandẽ tractet, omnium quoad eius fieri poteſt, naturâ inſpectâ, cauſarumq; hoc pacto inueſtigator factus, verſare ſe in quamcũq; tandẽ velit partẽ, ac occurrentibus rebus quibuſcunq;, quippe quas tãquam de facie ſua agnoſcat, artis facilè ſuæ accõmodare rationẽ poſſit. nã ſiue propoſitũ ſemper habeat medicus finẽ ſuũ, quẽ ſequatur, ſanitatẽ nimirum ipſam, ſiue Medicinã ſtatuamus ſcientiã eſſe ſalubriũ, inſalubriũ, & neutrorũ: idẽ ſemper artifex, qui quidem ratione nitatur, inſpectâ finis ſui, rerũq; ad finẽ ꝑtinentiũ omniũ, naturâ, cauſasq; horũ tenens eâdẽ perpetuo viâ, cùm quæ finẽ ſuũ ſeruant, cuſtodire, tũ verò, quæ deſtruunt, euitare poterit: ac ſi ſalubrium meminerit ſe eſſe artificẽ, profectò vel ex profeſſo cauſas quoq; ſalubres vniuerſas nõ neſciat neceſſum eſt, nõ facientes minùs quàm cõſeruantes, quàm etiã corrigẽtes, reficiẽtes, præcauẽtes, & huiuſmodi, ꝓpterea quòd, qui cũ ratione aliquid ſcit, eundẽ hunc eadẽ ratione ſimilia diſſimilia eiuſdẽ generis omnia, ac quicquid tandem, quocunq; tẽpore occurrat, facilè cognoſſe veriſimile ſit: ſicuti (diuerſo quãuis in exẽplo) reip. gerẽdæ alicuius authores, eos tantũmodo qui ratione niterẽtur, rerumq; à ſe tractandarũ naturã diligenter inſpectã tenerẽt, feliciter demũ reſp. ſuas temporibus omnib. adminiſtrâſſe ſcimus, pacisq; ęquè ac belli artib. claros, vtriuſq; tẽporis cõditionis diligẽter munia expleuiſſe. At idẽ facilè ſperare ab Empirico aut Methodico aliquo nõ licebit. Quorũ vterq; res tantũ eas, quibus alter cõmunitates ſuas illas, alter experientiã adhibet, ſciat: ſi quid aũt ſeſe noui rebus inſinuet, ad nouitatem ſtatim caliget, nec niſi nouas ille cõmunitates ad rem

 afferat,

afferat, nouaq́; is experiatur, promoturus neuter quicquã ſit, pręſertim verò empiricus, q ſingillatim trahere cũcta ad experiẽtiã nititur, quorundãq́; ſępenumerò morborũ curationẽ de artis ſuæ, quã ꝓfitetur, conditione nõ iniuria tenere ſe arbitratur, ignoratis intereà omnibus alijs, ocularius, verbi gratia, medicus aliquis: aut à parte corporis aliqua actionisve quã gerit, materię ve qua vtitur diuerſitate, nomen ſumẽs, (cuiuſmodi nõnullos appellamus auricularios, qui curandarũ auriũ ratione calleãt: chirurgũ, à manuũ functione: medicamẽtariũ, ab horũ ipſorũ medicamentorũ vſu) eſſe ſeorſum, ſeparatimq́; horũ vnuſquiſq; apud empiricos probè instructus in parte ſua illa, quam tractat, particulari poteſt, optimus vt inter hos quidẽ ocularius medicus aliquis ſit, & habeatur, qui hoc vnũ, nihil pręterea aliorũ ſciat: vulnerarius ipſe medicus (quẽ ſic, ab affectu, quẽ tractat, vocamus) ſiquidẽ vſu tantùm edoctus, atq; experientiã ſequutus id faciat, hoc vno rectè cõtentus, nihil aliorũ ſataget: Ratione aũt quicũq; partẽ hanc aſſequutus fuerit, vt exercere rectè poſſit, idẽ ſanè is reliqua quoq; medicinæ, eodẽ his adhibito modulo, tractabit, nimirũ rationẽ rebus ſuis agẽdis qui adhibet. idẽ haud ſanè facilè præſtare hoc poterit, ſi ex parte ſolũ rei, circa quã actionẽ ſuã molitur, naturã, non aũt vniuerſam ratione inueſtigatã, ratione quæſitã obtineat. inſinuat enim ſeſe ratio in hęc, huiuſq́ue beneficio qui vlcera cum ratione curat, idẽ, quoniã hoc ipſum niſi ꝓſpecta, cognitaq́; corporũ natura aſſequi rectè nõ valet, facilè rationẽ eandẽ illã corporeæq́; naturę totius noſtræ cognitionẽ transferre ad alia omnia, quęcũq; tandẽ accidere his poſſint, aut ſoleant, facilè poterit: quod empiricus exhibere de ſuo, vt dixi, nõ valeat, vt qui de artis ſuæ modulo, ſeorſum ab alijs, morborum ſolũ hũc, illũm ve ꝑfectè tractet, abſq; quod reliquorum quicquã ſciat, ac tãto ſanè magis idem, Empiricus dico, curatricem partẽ quæ paulo magis aliò ferri videtur, quàm quæ ſanitati tuẽdæ dicata eſt, adipiſci ſe poſſe ſperabit, atq; alterã hãc interim neſcire ſe fatebitur, nã Methodicus, ad ſpeciẽ quidẽ apparere rationalis, diuerſiſq́; ꝓpterea rebus cõmunia ſua adaptare queat, verũ idẽ is, quoniã rationis tantùm idolum quoddã ſequitur, falſaq́; ſemper ea vtitur, ne applicare quidẽ recte vnq̃ cõmunitates ſuas nimiùm fuſas illas, aut diuerſis inter ſe quadãtenus morborũ generibꝰ poterit, aut cõmodè ſatis eodẽ, ſiquidẽ inſiſtere ꝓfeſſionis ſuę veſtigijs velit, ambas incluſerit medicæ artis ſuæ partes, eã dico quę ægros curat: &, quæ ſanos cõſeruat. Vni igitur, ratione ſemꝑ vera nitẽtes medici (qui quidẽ rationaliũ nomine meritò ideo inſigniendi ſint, elegãteſq́; ꝓpterea ab Ariſtotele appellentur, & à Platone alterũ medicorũ genus ſtatuãtur, reddẽdæ ſemꝑ rerũ rationi idoneum, celebreq́;, ac clarũ, quòd verã ſemper hãc nõ diſtorta ſequãtur) ſoli demũ, dico, eſſe videbũtur ij, qui inueſtigatis ita rerũ, quas verſant, cauſis, earũq́; vt dicebã, natura perſpecta, rectoq́; ad hæc vſi rationis inſtrumẽto, nõ immeritò cùm cõmenſuratũ quod rectè viſum fuerit ſeruare, tũ vna eademq́; ratione, diſtortũ, & in deteriora ꝓlapſum, in viã reuocare, ſuęq́; illud naturę, quę ꝓſpecta illis ſit, reſtituere, cęteris omnibus alijs meliùs, poſſe videbũtur. Quis verò Empiricus quæſo, aut Methodicus, quoties noua ſe nobis morborũ facies aliqua, nõ antea viſa, oſtenderit, poterit aut nouerit, modò intra ſuos ſe profeſſionis ſuę limites cõtineat, de artis ſuę ſupellectili quicq̃ cõmodè ſatis rerũ nouitati illi adaptare? non aũt temere inuenias artẽ, in qua, q in Medicina, ꝓpter fluxã admodũ atq; inſtabilẽ corporum, quæ tractat, materiã, nã cæterarum propè ſtabilia, conſtitutaq́; magis ſubiecta ſunt, tã variare ſæpe contingat. Ad ſeculorum, ætatũ, locorũ, regionũ, ſituũ, ſyderũ, aëris, & quid nõ quæſo huiuſmodi, diuerſitatẽ immutãtur corpora: nouiq́; propemodũ interdũ emergunt morbi, ſæpiſſimè aũt diuerſiſſimorũ inter ſe morborũ inuſitatæ quædam mixturæ derepentè exiſtunt, quas veluti de facie agnoſcere neutiquàm alius quàm Dogmaticus Rationaliſq́; Medicus rectè quidẽ poterit, quẽ, quoniã exploratã compertãq́; habet rerũ omniũ quas tractat naturã, ratione iã antea inueſtigatã, nihil ſanè horum latere queat. Atq; hoc demum vnũ eſt, quod Architectonicẽ Medicinã illã facit, atq; adeo erigit, minimè operariã aut manuprecio, alicui addictam. Quin operarũ potiùs ſub ſe omnium Imperatricẽ, gubernatricẽque, propè dixerim nõ inter factiuas, quę ποιητικαὶ ſint, reponẽdam, ſed ex actiuis, quæ πρακτικαί, habendam, primaſq́; eas inter numerandã, in quo quidem Architectoriam quoq; ipſam ex parte ſuperat, aliarum artium multarum, in quibus quanuis operi tantùm præſit faciendo Architectus, nulliſq́; is ſe operibus immiſceat, at operas habet ſemper, vt ita dicam, manuarias, vnde manuum laborioſo quodam opere, ac propè defatigatione, opus tandem exiſtat aliquod materiale, quod tractari cerniq́; poſſit. Sic ædificator domum ad architecti iuſſa, nauicularius nauim fabricauerit, ſtatuarius ſtatuam: at noſtra hæc operis vtetur, quæ, non quidem prorſus ſine corpore, ſed maiore tamẽ ſemper mentis acie opus effectum ſuum reddant, propè, ſi cum alijs multis conferatur, immateriale. Etenim quẽadmodum Dux, victoriam: ciuilis, iuſtitiam: ſic Medicus

ſanita-

ſanitatem ſibi faciendam proponit, multarum quidem ſæpe operarū, at non mechanicarum tamen, neq; magnoperè materijs vllis addictarum adhæreſcentiúmve, ſed quaſi alijs demandantium, atq; internunciarum potiùs vſu. Nos igitur quoq; quoniam viam hanc iam diu ingreſſi profitemur, rectiſſimam omniū eſſe perſuaſi, non diducamus ſanè, ipſi naturæ inſpectores facti, quæ natura minimè diſiuncta inuicem eſſe voluit, corporiſque bonum maximum, quod ſanitas eſt, vnum propoſitum nobis ſemper habeamus, quod ijdem nos, eodemq; ſemper vſi artificio, aut vitiatum emendemus, aut illæſum, quantum nobis per artem hanc liceat, conſeruemus: Non aūt ſanitatis nobis (quoniā hanc nūc potiſſimū deſumpſimus partē, quam tractemus) tutelā ꝓponamus culpatæ, ſed exactæ perfectæq; illius primò, quantum poſſumus, quam ipſam, & actionū ſemper itidē inculpata facultas ſequatur, nec natiuæ cuiuſdā pulchritudinis decor abſit, quumq; ſummum hoc nobis propoſuerimus, quò tendamus, tum aut perueniemus eò, ſi licuerit, aut ſi paulo deteriore quadam conditione ſubſiſtendum inferiùs fuerit, omnium tamen habebitur interim à nobis ratio, duntaxat eorum, qui ſanitatis etiamnum lato quodam campo continentur, quos nihil euidentiùs, quàm euidens actionum conſuetarum læſio, interſtinguat, manifeſtum morboſorum iam corporum indicium.

Perpaucorum ſcriptura innari hactenus potuiſſe, qui cuſtodiendæ ſanitatis præcepta tradenda aggrediatur, propè depoſita, neglecta certè plurimùm, & contempta à ſcriptoribus.

CAPVT IIII.

SCripsère de hac aliqui quidem ſeculis omnibus, veruntamen ſi cū alterius partis ſcriptoribus conferantur, perquàm futuri pauci ſint ad hoſce, ij qui ſanitatis nobis hactenus conſeruandæ præcepta tradidêre, propè vt altera illa ingenijs omnibus, omniumq; ſemper literis exculta maximè nituerit, ſicuti altera hæc neglectui interdū ꝓpè habita, ac ferè depoſita videri quādoq; alicui poſſit, peſſimo quidē exēplo, ſed iā alijs quoq; plerūq; in rebus vſitato, ſic ſæpe humana imbecillitate ad malū procliui, vti, queādmodū armorū potiùs tractandorū ſæpe, quàm quietis eſſe magiſtri malumus, belliq; q̄ pacis artes libentiùs ſequimur: ſic non inuiti plerūq; aduerſus morbos remediorū multitudine tanq; armorū noſtrorū vſu quodam pugnamus, potiùs quàm iucūdiſſimā ſanitatis quietē, quaſi altiſſimā pacē, facientes nos quidē etiā tum aliquid, at paucioribus tamē ſemper ad hoc inſtrumentis vſi, tueamur, quum tamen in altero, ſicut ſæpe iam dictum eſt, plus ſemper cùm dignitatis, tum verò etiam vſus repoſitum ſit. Neq; tamen intereà non & (ſi quis iſta ſequatur) materiæ ſatis habiturus ſit, quæ benè tractata ſplendeſcat, & nō pauciora, quàm altera, nacta ſit, in quibus exercere ſe queat ſanitati tuēdæ præfectus, corpora. Etenim dēptis inſalubribus, vt nūc quæ vocamus, iamq; ægrotant, reliqua ſubiecta huic ſunt, omnia, neutra, ſana, dupliciſq;, quæ reſtabāt, ſignificati inſalubria, vt & ſimpliciter, plurimumq; ſana conſeruet, & inſalubria, atq; ab exacta illa temperie lapſa, ſed quorū nondum tamē euidenter præterq; naturam ſuā læſa actio appareat, ad tēperamentum melius reuocet, quum liceat, fouendæ ſenectuti præſit, quæ Gerocomice eſt, ac morbo ſeſe reficientes iuuet, atq; etiam ne in hoſce incurrant, præcaueat: tum verò multa præterea alia tractanda ſibi ſumere iure meritoque poſſit, ſcitu lectuque non iniucunda.

Artificis, artiſq; ſanitati retinendæ dicata, nomina.

CAPVT V.

ARtificem huiuſmodi, Hygijnum & Phylacticū ſanè appellare poſſumus, vt cui ſanitatis tuendæ demandata prouincia ſit, ſed eū cura, & diligentia quadā. Eſt enim, Phylacticus, ſi veteres ac receptos, qui propriè voce hac vſi ſunt, authores cōſulimus, qui prouidè, cauteq; & circūſpectè agit, quaſique excubias agēs, & in ſtatione quadā manēs, lōgè lateq; ꝓſpicit, ne quid per dolū & inſidias fiat: cuiuſmodi inprimis quoq; eſſe deceat, legitimū ſanitatis cuſtodē, obſeruatorē nimirum rerū, quæcunq; corpora noſtra immutare poſſūt, maximū, cū ſuſpicione ſemper, ne quid eorum improuiſum corporibus nocumētū adferat: Latinè fortaſſe reddere nō poſſumus, tā quidē ſignificanter, niſi circunſpectū cuſtodē, vel diligentē, cautumq; ſanitatis conſeruatorem vocemus, ſit igitur Phylacticus is, arsq; eius phylactice, ac præcepta artis phylactica, eadē tamen, & quidē vſitatiùs iā Hygijna nomines, & artificē hygijnum, ſicuti artis partē hanc ὑγιεινὸν μέρος, quibus Eraſiſtratus primùm vſus fuerit nominibus, vt ars artifexq; is ὑγιεινοῦ voce ſignificarentur, quod quanquam partis vniuerſæ membrū quoddam ſit, vt quum partis ſanitati tuendæ dicatæ, quæ phylactice, & hygijne ſit, aliud eſſe dicimus ἀναληπτικόν, aliud ὑγιεινόν, ἰατρικὸν aliud, rurſusq; aliud προφυλακτικόν, vſurpare

pare nihilominùs nomen sibi interim possit, quo tota pars hæc significetur, quo ꝑpè modo vniuersam artem medicā ἰατρικὴν nominantes, rursus duas illius partes quū facimus, alteram illud ipsum esse dicimus hygijnum, quo sanitatē conseruemus: alterā ἰατρικὴν, quo amissam recuperemus, parte ita tantúmodo vniuersæ artis nomine significata, neq; tamen illud pro imperio à nobis accipiatur hoc loco velim, vt omnino cogamur res ita nominibus his indicare, quas dixi, quandoquidē (modò de rerū inter se diuersitate constet) quo cuique res quasq; libeat nomine appellasse licitū semper id fuerit. Veruntamen vt hoc vnicuiq; liceat, illud de rebus his scribenti magis adhuc licere arbitramur, veteribus, atq; vsitatis, receptisq; ad hæc iā nominibus vti, præsertim si qua rem ipsam significanter magis notare videri possint, vt φυλακτικὸν illud, vt ὑγιεινόν. Nam quòd γυμναστικὸν id quādoque à Platone nuncupetur, quanuis cùm, quòd proprium id ac peculiare sanis sit, tū verò quòd maximo peritoq; rectore, qui rectè peragendæ exercitationi præsit, indigeat, ita partem Medicinæ eā ex hac particula totā vocâsse videri possit Plato: longè tamen verisimilius fuerit, quū nullam is interdū, interdū verò obscurā quandā victus rationis, qua potissimùm hygijnū nitatur, rationē ducendā esse existimarit, tanquam vno hoc, nempe exercendi rectè se modo, tota sanitas contineretur, appellatā fuisse ab Authore hoc alterā hanc Medicinę partē, Gymnasticen, quā tamen rectā semper intelligamus, non aūt illaudatā illā, totiesq; iam omniū rectè sentientiū consensu explosam, Athletarū. Nos igitur, hoc quidem tempore, quoniā partem tantummodo esse quandā artis sanitatis tutricis, eam quæ exercitationē tractet, probatum receptumq; iam esse credimus, sanè cùm significantiùs, tum vsitatiùs, tum etiam cōmuniùs ὑγιεινὴν vocemus medicinæ partē, qua corpora præterea, quæ manifesta actionū suarū offensione ægrotant, in vniuersum omnia contineantur, benè habita quæ sint, καθ' ἕξιν, κατὰ σχέσιν item quæ habeant, atq; ita in medio alioqui sita neutrarum esse partium videantur, suaq; interim tantū occupans ars hæc, quæ ex morbo reficiūtur, quæq; iam iam lapsura in morbum, nisi caueatur, sint corpora, tractanda sibi sumet: tum verò de aquis, de locis, de aere, differet, alimentorū maximā sibi habendi semper rationem esse ducet. Verū nulla fuerit de nominibus altercatio, si ita apud nos statuamus, artem esse humani corporis quæ curam habeat. Hanc, si placet, ἰατρικὴν Græci vocent, nos Medicina: cuius duæ potissimùm sint partes, altera quæ summum corporis bonum sanitatem præsentem tueatur: altera quæ amissam eam reuocet. Hanc siue φυλακτικὴν Græci, siue γυμναστικὴν, siue meliùs ὑγιεινὴν, siue quocunque tandem nomine libet, vocent, modò res constet, nos salubrem, aut salutarem vocabimus: illam artis totius de nomine ἰατρικὴν Græci, nos curatricem, ab actione quam præstat, sicuti φυλακτικὴν tutatricem ex argumēto, eodemq; modo eandem hanc ὑγιεινὴν, nimirum salubrem, salutarémve, à materia corporibusq; circa quę versatur, morbosam alteram eadem hac de causa, qua in præsens omissa, reliquam tractandam sumamus, partiamurq; illam, verùm si priùs ita diffinierimus.

Salutaris artis diffinitio, partiumq; diuisio, & nomina.

CAPVT VI.

Hygijne, ars est medica, sanitatis humanæ cū ratione conseruatrix: vel, ars vitiorum, in corpore humano sensim, minutimque factorum, resartrix. Nobis enim bestiarum, aliúsve rei vllius, sanitas tuenda commissa non est, & quam humanam tuemur, ratione semper tuendam habemus, rectā, nō falsa, vt Methodici: aut vsu tantùm quodam, vt Empirici: assequimur autem hoc ipsum, fluores, noxasq;, quæcunq; corporibus necessariò occurrunt, omnes, antequàm manifestum detrimentum fiat, cohibendo, simulq; vsui nobis, inter hæc, futura administrando, sensimq; id semper, ac paulatim (quoniam parua, minutaq; noxa minutim itidem, atq; etiam minutatim, paulatim scilicet refici postulet) faciendo. Intelligimus autem minutias hasce non vt punctō contineantur, sed quas, insigni ac manifesta actionum læsione ab affectu morboso circunscriptas, alibi maiores, minores alibi animaduertamus. Vnde statim artis huiusce partium diuersitas exoritur. Etenim qui primùm ex morbo se reficiunt veluti in confinio positi quum ambigant, quoniam sicuti & ij, qui ne statim ægrotent, periclitantur, vt imbecilliores iam sint, læsa tamen euidenter eorum actio non est, hisce à morbis ideo segregatis refectrix quædam præcautrixque pars assignatur, quæ per maiora agitur, quàm quæ magis intra sanitatis campum constitutis, debetur, quorum καθ' ἕξιν, sicuti superiorum κατὰ σχέσιν, sanitas est, qua qui minùs culpata fruuntur, καθ' ἕξιν dico qui obtinent, hoc est, habitudine quadam iam firmatam sanitatem qui possident, quum minùs propterea occurrentibus causis obnoxij sint, sic minoribus adhuc semper particulis additio in his, & detractio fit, omnium autem

id minimùm vsu veniet in corporibus benè habita quę sint, ἑκτικὰ vocam⁹, vt multis magnisq; horum ipsorũ statũ cõseruare necesse habeamus. Atque ita potissimæ numerabuntur artis huiusce Hygijnes, siue salubris, partes ἀναληπτικὴ, siue refectrix: προφυλακτικὴ, siue pręcautrix: ὑγιεινὴ, siue salubris: de nomine quidẽ totius dicta, illius tamen pars quum sit, qua sanitatem ex habitu, latissimis quibusdã limitib⁹ cõtentã, custodimus: & ad vltimum ἑκτικὴ, bonæ scilicet iam corporis nostri constitutioni, atque habitudini dicata. Quam planè alijs omibus magis sequi rerũ distinctionẽ præstat, cùm ꝙ quum artem versemus nunc ex facientibus quæ sit, probanda ideo nobis magis quoque fuerit rerum diuersitas ea ab actionum ipsarũ diuersitate deducta, tum verò quia ad hanc propè normã, subiecta, in qua nos exerceamus, materia, nẽpe corpora ipsa non minùs distincta nobis ita repręsententur, benè habita, sana, & neutra, quæ καθ' ἕξιν, quę κατὰ σχέσιν, hoc est, quæ firma, quæ infirma sanitate prædita sunt, melioréve huius, aut deteriore conditione vtũtur. Nam quæ de remediorum materia trahitur diuisio, quo minùs artificij ipsius naturã attingunt illa, eo sanè minùs quoq; potiori, quæ tradi initio debeat, reique essentiã distinguat, diuisioni accõmodanda fuerit: posteriùs aũt sumi eadẽ non incommodè queat, vt existimemus, dicamusque, actiones eas conseruandæ diuersimodè sanitatis assequi nos nõ posse, nisi aut ijs, quę assumuntur, aut quæ fiunt, aut quæ euacuãtur, aut quæ extrinsecus occurrũt, vtamur, de quibus omnibus posteriùs.

Præter insalubria vt nunc, hoc est, ægrota iam corpora, quibus altera Medicinæ pars debetur, Curatrix, plurimùm quoq; & semper insalubria excipi videri posse, quibus salutaris artis adminiculum non nisi ægrè adhibeatur.

CAPVT VII.

NVnc corporum diductionẽ faciemus, quæ sub artem hanc cadũt, ac singula singulis partibus accommodabimus suis quæq;, id cõuenienter fiet, si priùs exemerimus, quæ alterius partis habentur: ea sunt insalubria vt nũc, vocata, hoc est, ipsa quæ in præsentia ægrotant corpora: nam reliqua omnia salubris artis præceptis, ac legibus parere docebamus, sana, neutra, & insalubria, quæ quidem simpliciter ita dicantur, atq; etiam vt plurimùm, modò, quo tractantur tempore, ægra non sint, hoc est, modò actionibus consuetis sibi solitisq;, euidenter offensa non appareant. Quanquam si rectè consideremus, & hæc ipsa, quæ insalubria ita appellantur, corpora, simpliciter nimirum & vt plurimùm, in totum propè eximi arti huiusmodi salubri debere videãtur. quum enim ea esse statuamus hæc, quæ partim ab ortu ipso simplices ac primas partes vel omnes, vel quasdam, vel maximè principales omnium, intemperatissimas sortita fuerint, aut etiã eodem modo instrumentarijs partibus omibus, aliquibúsve, aut maximè principalibus, pręditа incommensuratissimis sint, siquidẽ semper talia habeãtur, aut si à tãta quidẽ illa malitia recedant, vt perpetuò eiusmodi non sint, sed plurimùm tantùm, necdum tamen medium occupent in deterius extremũ procliuia, verisimillimum sit, eiusmodi cõditionis corpora, aut statim orta occasura, aut nõ multum certè temporis aduersus tot vndiq; occursantes necessariò rerũ multarũ iniurias duratura, quin interempta quamprimùm cõcidant, neq; tamen, si qua tãdem subsistere temporis intercapedine sua illa insalubri prorsus salubritate incolumia queant, profici quicquã interim in illis salubris artis præceptorum vsu possit, quippè quæ tam non procul à verissimi morbi ipsius cõditione constituta, huius ipsius legibus tractari propemodùm postulent, nempe hactenus tãtùm salubria, cętera morbosissima quum sint, ꝙ quãuis à natura intemperiem, atq; incommensurationem maximam nacta sint, verè tamen ægrotare nunquàm dicantur, nimirum natiuum sibi quãtunuis insigne, at natiuum tamen vitium obtinentia: quandoquidem, nisi præter naturam omnino, cui accidit, id contingat, morbus esse diuq;, res vnquam omnino nulla queat. Nam ne senes quidem ipsos rectè interpretãdo ægrotare dicemus, quos nihilominùs tã esse plerũq; imbecillibus functionibus videmus, vt in alijs idipsum si contingeret, pro morboso affectu haberi iure, meritoq; posset: verùm quoniam naturale omnibus hisce hoc esse animaduertimus, vt, quanuis maximè culpata, sua tamen sibique propria ac qualicunque tandem senili illa sanitate fruantur, sic hos nõ omnino extra latissimos sanitatis cãpos eliminamus, quos intra tamẽ ea conditione contineantur, vt propiùs morbum censendi semper sint, quàm corpora, cuiuscunq; tãdem sortis neutra, quæ in medio sanorum simpliciter, atq; vt nũc insalubriũ corporũ sita cõstituuntur, his aũt (insalubria intelligo simpliciter dicta) proximis semper lapsus sit, ac perquã facilis, præterita etiã neutralitate, in ægritudinem: neque enim necessarium esse existimo, vt quisque corripiendus morbo fuerit, sic eum neutrius priùs affectus conditionẽ subire semper oportere. Corpora nanq; salubria, sanaq; simpliciter & vt nũc, sic vocata, (horum verò omnium cogniti-

onem, quę qualiaq; sint, manifestam legen-
tibus esse debere hoc loco pono, mox aper-
tiùs explicaturus) valde verisimile sit, quo-
ties incursura morbos fuerint, vt pri' quo-
dammodò offensionē aliquā, tædiumq; ac
displicentiā sentiāt, & veluti morbis ipsis
priùs, q̃ verè affecta dici possint, tentētur,
quasiq; δυσχεραινοῦντα fiant: at insalubria pri-
oris significati duo, quæ videlicet semper
eiusmodi, aut certè plurimùm habentur,
non fuerit necesse: proximè enim hæc in-
salubribus vt nunc, hoc est, ægrotantibus
iam, sita, ac tanquam in cōfinio posita, non
facilè aliā nisi morbi ipsius sedē habēt, quò
in deterius acta transiliūt, ac si quid tandē
morbis corripienda, neutrius status illius
necessariò experientur, perquam id exigui
tēporis fuerit, notisq; suis obscurū valde,
occultatumq;. Hæc sunt corpora aut citò
post ortū occumbentiū, aut nō diu neces-
sariò vitā ducētium, perquam aūt raренter
ad iustā senectutē peruenientiū, perpetuò
aūt valetudinariorū, aut querulorū, quęq;
etiā diuturno aliquo affectu correpta, vitā
miserè trahāt, ἀχροσφαλῆ ꝑrsus in morbos,
& ne ab Aesculapio quidē ipso ad sanitatē
iustā deducēda, aut diutiùs in vita cōseruā
da, Platoni quoq; ipsi aliquando nō igno-
rata, Herodici exēplo pædotribæ, qui cor-
pus nactus insalubre, ac valetudine semper
tentata, negotiū sibi perpetuò in tota vita
exhibuerit ipse, quū nec morbū, qui neces-
sariò illū ad mortem vsq; comitaretur pro-
pellere à se posset, & medicinā sibi ipsi per
totū vitæ decursum faciens, miserrimè ita
affectus viueret, imò μακρὸν τὸν θάνατον αὐτῷ
ποιήσας, inqt Plato, & ἀποκναιόμενος & δυσθα-
νατῶν, hoc est, in cruciatu assiduo viuēs de-
geret: ac Plato quidē nimis hac in re ꝓgres-
sus, ꝓpositoq; suo instituēdæ cœlestis cui-
usdā reip. seruiens, multos arti medicę sub-
trahit, quos nos curandos susciperemus. at
verè δυσθανατοῦντας, omniumq; pessimè à na-
tura affectos, plurimùm scilicet, aut semper
insalubres, ne Galenus quidē ipse admisisse
videri possit, quos in partē aliqnā salubris
artis reciperet. Nam, quū sanitati tuēdæ di-
catæ artis commoditates enumeraret: Quo-
modò, inquit, magna atq; admiranda non
habeātur artis huiusce opera illa, senescen-
tes, ad multū temporis sensibus suis illęsos,
ac perpetuò incolumes, à morbo, à dolore
liberos, integrosque seruâsse? εἴγε μὴν, ait, μὴ
παντάπασιν ἐξ ἀρχῆς νοσώδης ἔτι τετυχηκὼς σῶμα.
i. nisi verò qs morbosū omino, & insalubre
ab initio nactus fuerit corpus, tanq̃ in quo
expectare vsus artis huiusce tantos haud li-
ceat, ideoq; ne tentandū quidē quicquam
in eo sit. Et paulo pòst de his loquens, qui
spōte sua seie, ac culpa, artisq; salubris con-
temptu, ac neglectu, in perpetuos conieces-
rūt cruciatus aliquos: ἄμεινον γὰρ ὅστις μὴ παν-
τάπασιν εἴη μαλακὸς ἐθέλοι δὴ μυριάκις τεθνάναι,
πρὶν τοιοῦτον ὑπομεῖναι βίον. i. satius enim foret,
nisi quis effœminato prorsus animo sit, in-
finities mortem experiri, q̃ vitam huiusce-
modi ferre. Quibus planè verbis docemur,
cùm insalubria prorsus corpora, hoc est,
νοσώδη natura, q̃ nulla alia sint, quàm insalu-
bria semper, aut plurimùm, quę dicimus, sa-
lubris artis præceptis nō valde cōtineri: tū
verò quosdā esse tam malè affecta valetudi-
ne, vt meritò, quoniā nullū iā omnino ab
arte vlla ꝑstari his auxiliū possit, præoptā-
da his mors ipsa sit. Est igitur reperire hui-
usmodi corpora, quibus non tam quidem,
quàm melioris conditionis alijs, neutris s.
omibus simpliciterq;, ac nunc sanis, scripta
salubris ars ipsa videri possit, non secus ac
curatrix Medicinæ pars faciat, quæ, quum
ægrotorū genus omē cognitū, perspectūq;
habeat, illud tamē inprimis considerandū
sibi esse ꝓponat, in quibusnā ex his finem
suū inuehendæ sanitatis assequi valeat: ne,
si absq; vllo discrimine omnes sibi ęquè cu-
rādos sumat, deinde quū multi sint, vbi in-
troduci omnino sanitas nequeat, rerū suc-
cessu destituta, aut ignorantiæ, aut malitię
crimine cōuicta damnetur: sic nostra hæc,
quā nunc tractamus, præter insalubria vt
nunc, reliqua sub se habet, quorū saltē co-
gnitionē omnium teneat, corpora, interim
tamē secū prudēs deputabit semper, quorū
rectè moliri tutelā, aut secus, possit: quūq;
nonnullorū tam esse insigne, ingenitumq;
atq; innatū prorsus vitium secū ipsa cōsi-
derauerit, nulla vt omnino arte euelli emē-
darive valeat, denegatā his ipsis operā alijs
impartietur omnibus, in quibus rectè, atq;
artificiosè officiū suū exercere se posse con-
fidat. Itaq; amplum quendā sanitatis totius
campum circunscriptum nobis statuemus,
extra quē corporibus tātummodo, morbo
iam aliquo correptis, repositis, reliqua eo
concludamus omnia, si nihilominùs, vt in
cōfinio posita hæc non magno interstitio
discriminetur corpora insalubria quęcūq;
semper, plurimū, vt nūc, nihilq; inter prio
re duo, postremumq; hoc tertiū, q̃ actionū
læsio præternaturalis quędā, intersit aliud.
Quas enim functiones insigniter, si cū alijs
cōferantur, læsas obtinēt priora duo illa, à
natura tātùm læsas offensasq; obtinēt, ter-
tium aūt omnino præter naturā suam, mi-
rum vt prorsus non iniuria videri debeat,
quosdā eadem fecisse corpora salubria vt
nunc, cum simpliciter insalubribus, tā lon-
go inter se interuallo dissita, vt quorum in
medio (sicuti paulo pòst docebimus) cor-
pora neutra omnia statuātur, alios autem
posteriora hæc exclusisse, quasi nulla forēt:
quum & manifestò subesse visantur, & in-
tereà notas habeant, quibus à salubrious vt
nunc distinguantur, euidentes satis.

Distri-

Distributio corporũ subiecta arti huic materia omniũ: saluberrimi illius primium, quod simpliciter sanum dicitur, tum plurimũm, & nunc sani, neutrorum, & duplicis significati insalubrium.

CAPVT VIII.

QVę vt manifestiùs pateñãt omnia, locemus primò in summo sanitatis vniuersæ campo, tanquam in arce, simpliciter, semperq́; sanum corpus, id erit partibus omnibus sui similaribus, dissimilaribus adamussim factum, cõpositumq́;, vt nec in his ad intemperiem vllã vergat, & in illis, non tam partium suarum (quibus dissimilares cõstant) numeris omnibus absolutum reperiatur, quàm etiam magnitudine earundem iusta cõstet positumq́;, ac conformationẽ cõuenietissimam retineat, propè Polycleteę statuæ illius instar, quam artifex ille sic ad archetypum cõmensurationis mathematicæ effinxisse dicitur, vt seruata partiũ ꝓportione omni, membrorumq́; inter se libratione, per omnia, ęqua, ne Momo quidem ipsi repręhendẽdi ansam reliquerit, extrinsecus tantùm tamen videlicet hoc adhibens, quod naturam videmus intrinsecus, penitissimeq́; moliri, vt nõ solùm iustã vel minimarum particularum omnium (quas instrumentarias appellamus) structurã, compositionemque in omnibus seruet: verùm etiam sic se in simpliciores illas, similaresq́; totam insinuet, vt nihil prorsus earum intactum relinquat, quod non temperatura æqua sibi conuenientiq́; constet. Hoc corpus tam iusto præditũ temperamẽto, sicq́; (veluti ad libellam) partium suarum, inter se, omnium exactũ, omni vt ex parte inuicem sibi illæ, cõmensuq́; respondere iustissimo sicuti videantur, ita etiã reipsa veraq́; respõdeant: raro aut (meliùs dixerim) nũquam inuenias: repertumq́; fortè semel, ratione tamen colligeus manifesta perstare id in suo statu (quin aduersantium rerum tot occursu de eo quãprimùm decidat) haud diutiùs posse. Decet autẽ nos, qui quidem sensus inprimis vi nitamur, optima status huiusmodi cõditionem ad sensum quoq; non autem ad rationẽ solùm exigere, optimumq́; existimare, qui optimis sensuũ nostrorum (quoscunq; adhibere ad rem hanc æstimanda solemus) iudicio, notis, signisq́; repræsentetur, etiam si inita (si forte metiri hoc possemus) partium ratione responsurum harmonicæ illi amussi non sit. Eodẽ exẽplo ratio dictat, cogitq́; nos fateri, nulla omnino corpora, si nihil aliud, at perpetuis fluoribus obnoxia, rerum omniũ (exactè si intelligamus) occupare mediũ prorsus posse: aut si occupent, momẽto prorsus id temporis fieri, ac propè, quàm per transennã minùs, quum scilicet, præter alia omnia exacta exquisitaq́; quę habere illa oporteat, ętatum etiam omnium in medio, siquidem eiusmodi esse debebunt, cõstituta fuerint, vbi summũ quendã vigorem, angustamq́; huius ipsius ætatis veluti aciẽ perstringẽtia momẽto tãtùm tẽporis minimo minus iam in deterius abierint. At nos illa quærimus, quibus Salubris artis præcepta non frustra scribãtur, quæq́; esse omnino aliqua oporteat, nec tam inuentu rara sint, nec quæ insectilem propè tantummodo quandã, ætatumq́;, ac reliquarum rerum omnium mediam lineam exiguo admodum temporis spatio occupent, sed quæ cõtinuo vitæ totius suę decursu, ꝓprio, eoq́; optimo, ętati vnicuiq;, temperamento, structura optima constare nobis videantur: vt & in lucẽ statim edita talia esse appareãt, & infantiam, & pueritiam, & adolescentiam, & iuuentutem, & cõsistentem ætatem, & senium primum, ingrauescẽsq́;, atq; omniũ vltimum, optima omnia, quãtum quidem spectari à nobis, cognosciq́; possint, nacta, aliorũ ceu regula quędam statuantur, iuuenum iuuenis, puerorum puer, idemq́; in reliquis seruetur, vt æqualium semper suorum norma sint. atq; is optimus ac perpetuus quidã fuerit corporũ status sic à nobis visus, existimatusq́;, longè intereà valere ijs dicto, qui rationes adferre conantur, aliter omnino, quàm nobis videatur, sese rem habere, multaq́; esse, quę huiusmodi appareant: ac talia tamen re vera nõ sint, quasi perpetua passibilitate illa rebus medicis inuecta, quod nos quidem quoq; quum quadãtenus concesserimus, propositum tamẽ hoc prementes rem intereà nostram agemus arti nostræ huic tradendæ, exercendæq́; vtiliter. Altera est cõditio eorũ, qui, paulùm prolapsi aut in similarib⁹, aut in instrumẽtarijs partib⁹, deflectunt ab hac, cuiusmodi videmus plurimos notas quasdã, nõ vsq; quaq; optimè affecti corpusculi, ꝓ se ferentes, atq; intereà tñ morbosis causis sæpissimè resistẽtes, quæ pro sanis, quę vt plurimùm talia sunt corpora, habebimus: sicuti pro sanis vt nunc, ea, quę quãuis tantũ bonitatis nondũ assequuta sint, fortiter nihilominùs munia sua semper obeunt, ac paulo tamẽ crebriùs morbificis causis succũbunt. Atq; hæc ferè sit sanorũ, siue salubriũ, (res enim eadẽ duobus his nominib⁹ significatur) meta: Quib⁹ ex aduersa parte posita locãtur insalubria, in extremo quidẽ, partis huiusce, vt nũc sic dicta, quorũ eo quidẽ tẽpore deterrima habeatur conditio, vtpote morbo iam correptorũ, ab his mediũ versus insalubria semper locentur, quę maximè omniũ imbecilles functiones suas edãt, verùm naturali sibi, & ingenito vitio, (hoc enim distãt) tum

quæ

quę vtpote partibus omnibus, aut maximè principalib^9 peſſimè affecta, minimè omnium occurrentibus morborum cauſis cōtrà ſtent: ſi qua verò eiuſmodi ſunt, vt nec tātum innati vitij habeāt, & ideo paululum magis morborum ſuperare cauſas valeant, vt plurimùm talia habenda ea fuerint. Et quoniā inter duo hæc extrema ſatis eſſe interſtitij apparet, quorū alterū optimè, aut certè benè ſatis à natura cōſtitutorū morboſisq; propterea cauſis validè, ſemperque aut plurimùm repugnantium erat: alterū è diuerſo peſſimè naturaliter affectum, creberrimeq;, ac minimas quaſq; morborū cauſas non ferentiū, quæ tamen intra ſanitatis etiamnum campum, quoniam quidē naturale hoc illis ſit, contēta intelligantur, totū illud quicquid erit interualli occupabunt neutra quæ dicimus, cùm quæ vtriuſq;, tū quę neutrius, tū verò quę modò huius, modò illius cōditionis aliquid participāt. Etenim, quū benè hęc, ſicuti illa malè, à natura, ab ortuq; facta, compoſitaq; ſint, idque in omnibus, aut principibus corporis totius partibus: quæcūq; ſic affecta fuerint corpora, vt partium quaſdā, maximè verò principaliū, benè à natura attemperatas, cōſtructasq; obtineant, quaſdā verò malè, aut id etiā in vna eademq; parte contingat, vt diuerſimodè benè nimirum, maleq; varia, aut temperamenti, aut ſtructuræ ratione, pars aliqua naturæ vtriuſq; particeps ſit, eā ſtatim ſubibunt conditionem, vt neutra dici meritò poſſint, nempe vtriuſq; iam ſortis participia facta. Nā altero modo neutra dicentur quaſi inficiando, q̄ neutrarum partium quum ſint, alterutrius tamen fiant, & aut à ſanitate lapſa ſua in morbū abeūt, aut receſſu ab hoc facto ad ſanitatem redeunt. Quę duo neutrorū ſignificata ſic accipiēda ſunt, vt eodē tēpore talia ſint dicanturq;. Tertium enim quod reliquū eſt, temporis tantùm varietate diſtinguitur eorū, qui in iuuenta fortè, aut pueritia valetudinarij quū eſſent, inſequentibus deinde ætatibus facti firmiores ſunt, aut è diuerſo, ſalubres priùs, poſteà inſalubribus adnumerari potuêre, priorū ſcilicet ſignificationū duob^9, quod ſemper ſubintelligendum fuit, in his quę hactenus de neutrorū corporum conditionibus, dicta à nobis ſunt: quum enim ſanitatis latitudine cōtineantur hæc, eadē ratione ab inſalubrib^9 tertij ſignificati excludantur neceſſe eſt. Atq; is demùm fuerit ſanitatis vniuerſę latiſſimus cāpus ille, quo ſalubria contineantur corpora triplicia, ſemper, plurimū, vt nūc: itemq; inſalubria, ſed duplicia tātùm, ſemper, & vt plurimū: rurſusq; neutrorū triplex ratio, quarum ſi vnaquæque, ſicuti ſalubris & inſalubris, in ſemper talia, plurimùm, & vt nūc, diuidatur, nouem fiēt neutrorū corporū omniū conditiones, additisq; his ſalubriū tribus, inſalubriū duobus, quatuordecim in totū erūt, contentorū ſanitatis campo, corporū ſtatus, euidentibus inter ſe ſatis (vt docuimus) ſignis ſpatijsq; diſtincti: nec, vt aliqui exiſtimâſſe videntur, aut ſalubres vt nunc cum ſimpliciter inſalubribus, aut hi cū inſalubribus vt nunc, cōfundētur, quorum alteri ſanitatis qua fruuntur, bonitate ac malitia inſigni ſatis, vt docuimus: alteri manifeſta actionū ſuarū læſione diſtincti cognoſcātur. Nec quenquā hoc loco perterrefaciat, q̄ inſalubris vocē ita ad ſanitatis ſignificatum transferamus: inſalubria nanq; priora duo illa, ſic appellata, ſalubrium reſpectu: (quibuſcum ſi conferantur, inſalubria ſint) eadem, q̄ naturam ſuam nōdum egreſſa ſanitate ſua qualicūq; illa fruūtur, ad eum plane modum deputari inter ſana queāt: quapropter ne moueamur vocibus, vt ſignificata meliùs ſequamur, & rerū eſſentias aucupemur feliciùs. Eſtq; hæc generica corporū inter ſe diuiſio per differētias, ęquè ſibi vbiq; oppoſitas, diducta, Salubriū dico, neutrorum, & inſalubrium. quorum licèt alibi plures, pauciores alibi generū ſpecies numerentur, (vt quum ſalubriū, neutrorumq; omniū, ſemperq;, & vt plurimū inſalubriū benè numerabiles ſpecies quędā ſint: inſalubriū aūt vt nūc, hoc eſt, morbo iam correptorū, innumeræ propè habeantur) id nihil ſanè retulerit. fit enim æquè ac in alijs, ita hîc quoq;: animalis nanq; bipedis nō alati vnica eſt ſpecies homo: quū intereà quadrupedis, aut pluripedis infinitæ propè recenſeri queant, & alioqui ſanitatis ipſi^9, vt corporei boni, quod eſſe ſemper ſimplicius reperitur, cùm genera ipſa, tum horum ipſorū generum ſpecies pauciores eſſe nō iniuria debeant, q̄ ægritudinis, mali ſcilicet. Etenim rei cuiuſcūq; animaduertimus bonitatem paucioribus ſemper, pluribus verò vitiū notari diſcriminibus ſolere, nimirum rerū, ſicuti alterius natura ſua quadā ſimplicis, ita alterius multiplicis.

Diuiſio corporum alia, & partitio: tum officiorum diſtributio, parti vnicuiq; accommoda.

CAPVT IX.

VErùm quoniā hæc non tam fortaſſe anxiè, ac ſcrupuloſè Medicis, q̄ medicinę ſtudioſis omibus (qui φιλίατροι quidā ſint) ſcribi dilucidiùs debēt: agè ſanè ſuperiorem rerū diuiſionem, quę videri Herophyli ſubtiliſſimi illi^9 poſſit, cuius de arteriarum pulſibus opus, nimiā propter ſui ſubtilitatē (ſi Plinio credimus) deſertū eſt, in aliam deducamus, rebus fortaſſe, quas nūc præ manibus tractandas habemus, accōmodam magis, ex Galeni tamen

men interim Thrasybulo petitã, tum qua functionum nostrarum, quas ex salubris artis huius præceptis præstare debemus, admoneamur. Etenim ratione nitens medicus ὑγιεινὸς salubris scilicet, nec cuiquam morbo iam correptorũ curationi vacans, reliquos habebit omnes, quos aut in optimo, laudatissimoque statu suo conseruet, aut ab hoc ipso lapsos corrigat. hoc porrò multiplex est, sicuti illud simplex: nam vel ex toto principibusque maximè partibus omnibus plus minúsve: aut ex parte tãtùm lapsos corriget, hocq; ipsum faciet multimodè, pro diuersa nimirum ac multimoda, corporum, quæ tractaturus sit, conditione. Et optimi quidẽ status homines qui εὐεκτούντων, hoc est bene habitorum quorundam est, optimè conseruatos tuebitur, paululum declinantes autem ab hoc, nempe non optima quidem illa, ac simpliciter tali, sed laudata tamen & καθ' ἕξιν quadam sanitate præditos, salubres plurimùm & vt nunc quos paulo antea dicebamus, partesq; vel omnes, vel principes maximè bonitatis eiusdem obtinẽtes, partim seruare eiusmodi poterit: partim, quum vacauerit, in melius emendare. Id autem maiore sibi semper cum diligentia efficiendum curabit, in his, qui salubritatem potiorẽ iam illam egressi, quum nondũ ægrotare dici possint, (vtpote nondum actionibus sibi naturalibus manifestò oblæsi) culpata tamen inprimis sanitate quadam sunt. quorum alios, qui culpatissima ea sint, in toto aut cunctis certè principalibus partibus, siue eodem, siue diuerso quodam malitiæ inter se genere, prauè idq; insigniter affectos semper, fortasse ne aggrediendos quidem sibi putabit, vt ad metam illam rectam deducat, quoties perficere se id haud posse viderit, (qs enim vel Aesculapius tantum in contrarium à iusta sanitate discessum, vt nulla prorsus via reduci in viam possint, tamq; malè semper affectos, vt ad iustam senectutem nunquam perueniant, aut perpetuò morbosi, valetudinarijq; ac sontici quidam perueniant, corrigendos sibi sumat) itaq; hosce (quanquam bona eorum pars morte se plerunq; rebus omnibus subtrahũt) tanquam causarios milites, iamque exauthoratos minimeque, militiæ suæ sacramentis, adstrictos, missos faciet, homines culpatissima sanitate, ac maximè κατὰ σχέσιν, potissimùm videlicet, ac præter communem naturam affecta. nam senes, quanquam malè inprimis, at naturaliter tamen ita se habentes, ætatisq; tantummodo vitio laborãtes, non reijciet gerocomice salubris artis pars: sic quidem reliquos etiam omnes assumet, quibus diligenter consulat, nimirum qui affectam & ipsi quidem, at nõ vsque adeo culpatam, vitiosamq;, nullatenus fieri melior vt possit sanitatẽ obtinẽt, aliosq; simul, qui neq; huius, neque illius partis, & in medio potiùs constituti quũ sint, in morbum decidunt, aut ab eo se recolligũt: aut vtriusq; participes facti, bonas malasque immixtas, non, vt salubres & insalubres, bonas malásve per se, seorsum vtrique, in toto scilicet principalibúsve partibus vniuersis constitutiones retinent, aut, quod tertium erat neutri significatum, modò huius, modò illius, diuersis temporibus, conditionis fiunt, vt modò inter salubres, modò inter insalubres (sanitatis nihilominus latitudine contenti) numerari possint, idq; bifariam, vt aut in toto, aut ex parte aliqua tales sint, qui licèt (quo tempore insalubres sunt, dicunturq;) in toto aut principibus maximè partibus tales sint, qa tamen non, vt simpliciter insalubres semper plurimũve, eiusmodi existũt, meliore quoq;, quàm illi conditione habebuntur, vt propterea consuli his semper meliùs etiam possit, simillimè ac, si, quod ad animæ nostræ affectiones attinet, (vt exemplo aliquo res peragatur, notescet enim meliùs) Quoniam, sicuti Stoici animum sibi finxerũt perturbationibus omnibus imperuium, atq; impenetrabilem: sic nos corpus nõ possumus impatibile, nisi adamãtinum fecerimus, illos sumam⁹, qui vsq; adeo in philosophia profecerunt, animique compositionem in habitum induerũt, vt affectionibus, quantunuis multoties valideq; ingruẽtibus resistant, eorũ quos εὐεκτοῦντας esse dicebamus, instar, & pro sanis simpliciter semperque corporib⁹ ducebamus, alios reperies, quosdam, qui si nõ bonam illam, perfectamque, animi habitudinem, at habitudinẽ tamen retinent virtutum quandam, vtputa, ciuilium, quas vocant, his nostros assimilabimus salubres plurimũ, & nunc, quoniam vtrorumq; habitudo est tantũ quædã, non etiam bona habitudo, ἕξις nimirũ, nõ εὐεξία. Atq; vtriq; nõ semper, sed plurimùm alij, alij nunc, quemadmodũ illi affectionibus, ita nostri hi resistere morbis possũt. Ab his erũt, quos vocare μετρίους possimus, nempe mediocres quosdam, medioq; sese, hoc in negotio, gerẽtes modo, vt aut primùm per aliquod tempus, faciles ac prodiues ad subeundas animi affectiones fuerint: tũ deinde immutati cõstantes magis fiant: aut econtrario, constantes primùm, in immodestos deinceps, & iracundos euadant, idque in vtraq; ratione cõtingat, aut toto vitæ tempore, aut plurimùm, aut nũc, quod vnum ex tribus erat neutrius corporis significatũ. Rursus quosdam tentari mœroribus videmus, & tristitia, vt, nisi reuocentur, incursuri sint, sicuti alios sese inde recolligere,

atq;

atque animum resumere, ad neutrorũ corporum (quæ decidentia, & conualescentia vocamus) modum. Nõnulli item reperiuntur irasci faciles, modesti aũt & temperantes, vel ediuersò intẽperantes, voluptuosiq́;, at ingenio miti placidoq́;, quos corpora referãt, quæ quoniã conditionẽ vtranq; participant, neutra habentur, addendum autem omnibus semper, vt id aut plurimùm, aut nunc fiat. Sequuntur perditissimi sic affecti natura, vt & voluptatibus cũctis indulgeant perpetuò, animoque semper obsequantur suo, iracundiaq́; perciti semper quadã videantur, vt insalubri semper corpore qui sunt, aut, si paulo minùs improbandæ sortis fuerint, plurimùm id illis tantùm à natura contingat. Nam qui in mœrore iam positi degunt, interuenientibus causis aliquibus, animoque ita præter solitum anguntur, aut non consueti anteà ita facere, genio nimis indulgẽt, luxu propè diffluentes, hos nõ iniuria cum morbo iam aliquo aliqua de causa correptis deputabimus. Hac rerum similitudine illustrari posse credo rem alioqui paulo magis intricatam, lucemq́; illi addi. Hosce igitur omnes (vt propositum iterum vrgeamus) officio suo delegatos credet salubris ars, quos (neque enim ineptum hoc loco fuerit veluti in summam quandam redigere prædicta) vel integra prorsus, optimaque sanitate cõseruet εὐεκτοῦντας, ac benè habitos: vel ab hac quidem declinantes, at nondum illaudata tamen ea & adhuc καθ' ἕξιν constantes, plurimùm, aut nunc salubres, vt visum fuerit melius, seruet iam, aut corrigat. Estque horum omnium æqua partium, aut omnium, aut potissimarum bonitate constans sanitas, sicuti aliorũ æqua quidem partium eodem pacto omniũ potissimarúmve, sed malitia insignique vitio affecta sanitas, iamq; κατὰ σχέσιν, periculosa videlicet & obnoxia, iniurijsq́; opportuna, qui partim, vtpote communem iam vulgatumq́; humanæ constitutionis modulum excedentes, reijciantur ab arte semper. tales, si fuerint, etiam Aesculapio ipsi negotium exhibituri. partim verò admitti, vt senes, possint, quorũ etsi eadem propè sit, &, vt illa, in morbos prona cõditio, at ætati tamen eorum, quum non inconueniat, minimeq́; naturæ repugnet status is, iccirco sentire artis vsum eiusq́; admittere adminicula non iniuria possint. Sunt & κατὰ σχέσιν, id est, affecta valetudine neutri, quos trifariam distinximus, omnes, qui salubris artis præceptis pareant, quorum his, qui incursuri morbum, nisi caueatur, sint, peculiariter delegata pręcautrix ars sit προφυλακτική: alijs verò, qui ex morbis se reficiunt, alia refectrix quædam ἀναληπτική: alijs, qui inæquali partium bonitate aut vitio donati sunt, correctix, sed per partes tantùm, quemadmodum æqualiter in toto, aut potissimis partibus affectos eadem sed per totum emendat ἐπανορθωτική. Neutrorum reliquos modò harum, modò illarum partium factos, sic modò hæc, modò illa salubris artis pars fouebit, vt pro temporis, conditionisve, qua præditos eos inuenerit, conseruet, aut corrigat. Atque ita cùm corporum, distincti omniũ, quæ sub artem hãc cadere, aut etiam eximi ab ea debeant, status, tum verò diducta quoque in hæc ipsa artis officia apparebunt. Corpus εὐεκτοῦν benè habitum, salubre perpetuò, corpus καθ' ἕξιν laudatæ satis sanitatis, vt plurimùm: paulo infra hoc vt nunc salubre, sed καθ' ἕξιν tamen adhuc: corpora sequuntur κατὰ σχέσιν cuncta, malè iam affectæ sanitatis, ac si fortè ordo is magis placet, quoniã melioris, quàm insalubria cuncta conditionis hęc habenda esse existimo. primùm neutra decidẽtiæ quæ vocant, seu morbo tentatorum: contraque à morbo se recolligentium: alia, tum vtriusque, tum modò huius, modò illius status participia: omnia autem semper, plurimũ vel vt nunc talia: postremò in salubria semper, aut plurimũ tantummodo: omnia in vniuersum quatuordecim, salubrium tria, neutrorum nouem, insalubrium duo. Rursus quorum primùm κατὰ εὐεξίαν tantùm sit, insequentia duo καθ' ἕξιν, reliqua omnia κατὰ σχέσιν. Officium autem artis constitutione optima præditos conseruãs semper φυλακτικόν. idem in quibusdam καθ' ἕξιν se habentibus, præstans, quorum retinendum temperamentum fuerit. Nam horum alijs dicatum sit ἐπανορθωτικὸν potius, paulo minus laudatam eorum constitutionem emendans, idemque hoc, his quoq; sese exhibens, qui κατὰ σχέσιν non æqua omnium aut potissimarum partium bonitate constant, vt horum omnium vitia emendet, quantum potest. Morbo tẽtatis προφυλακτικὸν præcauens scilicet: conualescentibus ἀναληπτικόν, id est reficiens, delegatum. Modò sanis, modò valetudinarijs, pro temporis diuersitate, modò conseruans, modò emẽdans accommodum. quibus ipsis, si quo tempore insalubritatis participes sunt, ex parte solùm quadam ita sint, consuli facilius possit: sin in toto ita se habeant, difficilius quidem hoc ipsum assequamur, at longe tamen facilius, quàm si in his id moliremur, quos simpliciter insalubres statuimus, perpetuò scilicet semper tales. Quorum fortasse (sicuti sæpe iam diximus) salubris ars ne tutelam quidem, aut emendationem lubens suscipiet.

Positio

Positis corporibus, protinus fluores poni interitus tandem nostri causam. Nec quenquam omnino his eximi, ne laudatissima quidem conditionis aliquem, vt necessarius hac quoque ex parte, salutaris artis vsus ostendatur.

CAPVT X.

Illud autem inprimis scire, meminisseque oportet, nullum esse omnino, quantumlibet optima cõstitutione corpus, quod non, vt primùm editum in lucem est, atque adeo intra matris ipsius quoque Bulgam (quod dici solet) fluoribus semper quibusdam obnoxium sit, vnde prima statim Salubris artis necessitas quædam existat. Nam, vt primùm agere in nos calor incepit (quod & in vteri adhuc sinu cõtentis fit) cœlitus nobis instillatus, vt illo siue primitus, siue maioris alterius opificis velut instrumẽto quodam formaremur, formatique sustentaremur, sic perq; necesse fuit, vti hoc eodem, quo perpetuo tanquam leni ac benigno ad extremũ vsq; alimur, fouemurque, tanquam calore tamen nunquam feriante, cùm in primo nostri ortu, firmandis ita solidandisq; membris, quasique de humidiore seminis menstruiq; sanguinis materia educendis (quod non nisi exiccando contingit) exiccamur ipsi, tum verò hæc nos ad supremum vsq; diẽ contracta, hoc pacto comitaretur semper noxa, donec tandem absumpta materia omni, dum, quo vlteriùs calor is innatus alatur, foueaturque, nõ habet, prorsus in sicco destitutos relinquat, quæ senectus ipsa est, mortis iam vicinę prænuncia, & anteambulo, vnde πέμπελοι dicti & ἀλίβαντες senes, ex argumento, ob humoris vacuitatem. Sequitur altera (nam prior compositarum rerum omnium est) easdem has innati caloris actiões necessaria noxa, qua sicuti in alijs quoq; experimur, vbi caloris vis aliqua humidæ rei ingruens, exhalatam eam paulatim difflat, ita corporum etiam nostrorũ substantia dissoluta, fluores assiduos præter paulo antè dictos, euaporata faciat: qui nisi resarciantur, cõtinuò, atq; intra breue temporis curriculum, tota dissipata periclitetur. Atque hîc demum artis adminiculo alicuius egemus: Nam quanuis naturæ scita ea, ac decreta auferre in totũ, nulla prorsus arte valeamus, quin exiccati tandem soluamur, multique præterea naturæ rectè in his agentis ductum sequuti, ac sponte sua edocti, farciendæ dissipationi huic, satis sibi bona ex parte futuri ipsi sint, nemo tamen ambigat, & naturæ necessitatẽ eam arte adhibita meliùs farciri posse, & maximã mortalium partem longè aliter se habere, quàm vt ipsi sibi esse satis hoc in negotio possint, vt nisi rerum animaduersione certa, præceptisq; aliquibus, aut etiam vitæ ipsi suæ obseruatione nitatur, in noxas, offensasque subinde incurrant, & hos ipsos, quos esse sibi pro regula, minimeque omnium extra, conseruandæ rectè incolumitatis suæ, qua prædîti optima sunt, cancellos ferri par erat, plerunque animaduertimus, nescire tamen rerum, quæ huc pertinent, ignorãtia, modum seruare, omnibus autem (vt necessarios artis huiusce his in rebus vsus alios omittamus) cuiuscunque tandem constitutionis, conditionisve, bonæ malæve, quocunque tempore, quacunque ætate, quocunque vitæ instituto, necessariò habendam semper esse scimus, Excrementorum rationem, quæ sicuti maximè necessariò ingesti alimenti concoctionem, inque corpus omne distributionem insequũtur, (quoniam fieri omnino haud potuit, vt in deperditæ de corpore nostro substantiæ locum alia eadem prorsus, ac sine vlla penitus particulæ decisione, tota abiret) sic nisi diducendis, educendisque eis, meatibusque, per quos transire illa oporteat, expediendis, deligendisque ciborum generibus, quæ hæc ipsa nõ morentur, ars aliqua præsit, nullum me hercle quantumuis optimi, inculpatissimique status corpus, tam statum ac solenne futurum sit, etiam si naturæ suæ dictata sequatur, vt non subinde aut nimia excrementorum redundantia, aut visciditate, aut crassitie retentorũ, vel ediuerso contraria huic, prauaque aliqua qualitate alia, nimis citatorum in festatum tentetur, quod vitium, non quãtitate minùs ciborum manifestioribùsve qualitatibus illis, in quib⁹ optimus corporis status, si naturæ suæ legibus ac iussis obtemperet, non perinde aberraturus fortasse sit, quàm horum ipsorum, cæterarumque rerum omnium eodem pertinẽtium intempestiuo vsu, inuersoque ordine contingere soleat: quæ quoniam non nisi rerum harum artifici cognita, compertaque esse possunt, sæpissimè falli in his necessum sit cuiuscunque tandem sortis, ac conditionis homines: quis enim vel optimè à natura institutus, ac sibi interim quoque vni seruiens, vt multa horum per se assequatur, aut cœli salubritatem, sibiq; accommodã temperiem, aut exercendi se opportunitatem, modumque, aut rectum ciborum ordinem opportunumque vsum, & eiusmodi multa, captare, nisi artis præceptis vsus, possit? quib⁹ (nisi in tẽpore admoneamur) omnibus, sicuti dicebam, cùm in multa incidere

B incom-

incómoda alia, tum verò vitio aliquo, potiſſimùm in excrementorum (vt ita dicam) œconomia, facto, de incolumitatis noſtrę ſtatu, quamprimũ deijci oporteat: ſic rurſus fit, vti artis huius nõ neceſſariæ minùs, quàm ſalubris, per vitam omnem viuẽdiq; inſtituta cuncta ducendum ad extremum vſque vitæ, opus appareat, quo ortus noſtri conditionem neceſſariò inſequentes noxas, qua parte poſſumus, repellamus: aut, qua non poſſumus, minuamus: factas verò, quantum nobis per artem hanc licet, emendemus.

Ἀνακεφαλαίωσις dictorum hactenus, & dicendorum poſthac digeſtio.

CAPVT XI.

HActenus artem, quæ qualisve eſſet, oſtendimus: diduximus partes eiuſdem: officia monſtrauimus: corporum conditionem omnem, ac ſtatum, quæcunque cadere ſub artem hanc poſſunt, aut inde ex parte aliqua eximi, tanquam ſubiectam materiam, circa quam verſetur, & in qua ſe exerceat ars ipſa, poſuimus. Apertumque non ſemel retro, ni fallor, fecimus, quanta tantùm non quocunque tempore, ac loco ingruat rebus noſtris, operis huius commoditas, vſus, neceſſitas: Nunc reliqua omnia exequemur. Proponemus primò nocumẽtorum omnium corporibus incumbentium extrà, intrà, rationem omnem, ac modum, generaque ac differentias: dicetur horum neceſſitas, paulo quàm antea fuſiùs: ſimul diligenter, ſed breuiter tamen, examinabimus num tolli in totum neceſſitas hæc poſſit, ſic vt, (quod nonnulli tam recentiorum iam, quàm veterum polliceri viſi ſunt) vindicare nos, aliquo tandem pacto à mortis neceſſitate valeamus, atque immortalitati cuidam aſſerere, an vana potiùs hæc ſit, & de nihilo prorſus pollicitatio, tum quæ ſuper his dici, examinarique ſolent, alia quædam: Proxima erit diſputatio vniuerſæ materiæ ſalubris ad ſanitatem, generis cuiuſcunque, tuendam, inſtrumentariæ, in qua de aere, locis, de exercitationibus, de ciborũ ac potus ratione, affectib⁹ animi, breuiter, omnibus quæcunque ad res has facere videbuntur, diſſeretur. Eaque ſeparatim ſeorſumq; & in vniuerſum primò tradentur cuncta, quandoquidem docendarum, tradendarumque rerum is, ſicuti communis, iam receptusque, ita commodiſſimus, & ad docendum, & ad diſcendum habitus ſemper modus fuerit: tũ deinde vltimo loco vniuerſalia hęc, tanquã applicabimus particularibus magis, vt, quoad eius fieri poteſt, ars, cuius actio circa ſingularia ſemper, & indiuidua ſit, per ætatum, regionum, temperaturarum, ſtudiorum, & huiuſmodi diuerſitatem, ab vniuerſalibus, ad particularia magis deducta, trãsferatur. Nam, quẽadmodum, quicunque partem curatricem rectè ſibi tractandã ſumpſerũt, in eo priùs elaboraſſe videntur, vt ex altera parte morborum genera, quæque ad rem hanc attinent, alia: ex altera medicamentorum ſupellectilem & Therapeutices, propè dixerim, vtenſilia quaſi κατὰ γένη diſtincta locarent, quæ deinde vtraque ipſi propiùs ad curandi functionem accedentes, in vnum copulata, priuatim particulariterq;, ac rei cuique propriè, ad tractationem κατὰ τόπους necterent, ſic decere nos opinor, generatim priùs tradita, particularibus poſtremò caſibus accommodare, vt quid cuique his in rebus, ætati, regioni, temperamento, reliquiſque, id genus, conueniat, ſciamus. Quod quum perfectum à nobis fuerit, ſimul etiam opus, quod Dei Opt. Max. auſpicio inchoatum à nobis eſſe confidimus, eiuſdem ope abſolutum totum confecerimus, atque hæc hactenus hunc in modum exarata, prooemij tãtùm cuiuſdam loco accipi velim.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER SECVNDVS.

Falsa est generis humani querela de tam caduco corpore, sed animæ tamen suæ convenienti domicilio.

CAPVT I.

RVrsus igitur, velut ab initio repetentes, paulo altiùs originis nostræ primordia inuestigata consideremus: fortasse nanque nō iam vnica esse videri poterit, mortalitatis nostræ, si recta demum principia illius teneamus, necessitas: simul illud in hęc paulisper digressū, assequemur, vt non tantopere dolendum esse nobis sciamus, quātopere immeritò subinde querimur, de humanę naturę, quam isti appellāt miseram, sed summa tamē deorum prouidentia, ac munere cœlitus nobis concessa cōditione, dummodò illud vnum semper meminerimus, nos homines esse, ea lege ac fato natos, vt huius naturæ sorte, nostra scilicet (sicuti par est) contenti, expleamus illam: expletam eò vnde accepimus, renunciemus. nisi verò, quemadmodùm si, quum animabus nostris mentem tanquam caput indiderit summus ille rerū omniū opifex, ac conditor Deus, quanquam infimæ inter has conditionis cuiusdam, at mentē tamen intelligendi vi illa cœlesti præditam, de eo queramur, quòd supremam nobis hāc (angelicam puta) non elargius sit: ita, eodemq; omninno pacto accusemus eum, quòd nos nō ferreos, aut adamantinos potiùs quosdā corpore fecerit, præsertim quum videamus nos ab animantibus multis durabilitate, robore, velocitate, aduersusq; extrinsecus ingruentia omnia tutela ac defensione (quę corporum vniuersæ dotes quædā habentur) facilè superari. At vtraq; querimonia non sanè stultitiæ minùs in se, q̃ ignorantiæ, & quidem vtriusq; plurimùm continet, q̃ nimis insipienter, immutabili quadam necessitate à seculorum omniū initio constitutum rerum ordinem inuertere conetur ipsa. Nos enim animæ semel humanę creatæ sumus, nobisq; ea in vniuerso cōditio tributa, is cōcessus, destinatusq; à summo illo rerum omnium ac principiorum omniū principio, gradus, (sicuti multis inferior, ita plurimis alijs superior) quo, tanquam in confinio supremorum, infimorumq; cūctorum, posito, summa imis (mirabili quodam nexu) iuncta copularētur: atq; eæ veluti inter vtrunq; ambigētes modò attollere sese ad superiora (quò etiā naturam suam sequutæ sponte sua ferrētur) possent: modò voluntate quadā, quæ ijsdē ab imo velut appensa iaceret, animandiq; inferiora hæc studio, quo tenentur, lapsæ, ad deteriora decidere cogerentur: eędē, positis terrenis exuuijs omnibus, inquantum cōcessum his hac in re sit, altissimè sese sustollentes, supra cœlos omnes caput exererent, maximoq; ac iucundissimo spectaculo, diuinitatis amore accensæ fruerentur, sociæ propè Deorū circunuolitando, partesq; simul mundi huiusce gubernando factæ, atq; hactenus corporis semper instrumēto, incorrupto, purissimo sydereo, materia prorsus omni nisi ætherea illa carēti, vsæ, donec paulatim succisis alis, aut terrenæ alicuius primò labeculæ desiderio grauatis, inferiùs demersæ spectent, quo tēpore fato iam addictæ, perq; cœlorum globos omnes sublunarē huc deuolutæ, cœlestiq;, atq; ætherio corpore vectæ, sese alterius iā naturæ, non quibuscunq; quidem, sed accōmodis sibi, aptisq;, ac conueniētibus corporibus insinuēt. Hæc eò spectant omnia, (ne quis fortè nos temere huc ꝓgressos putet) vt sciamus de maximorū philosophorum sententia delapsas in hæc ab altissimo animas, induere sese in corpus, sibi quamque concinnum solere, quod ad inhabitandum acceptum, tantisper gubernēt, incolæ siue hospites potiùs regionis huius factæ, dum dissoluto, quod cōpositum acceperant, aliò statim liberioris iam conditionis effectę auolent. Compositum dico corpus, fragile, variabile, ex pugnātibus inter se semper cōflatum, Deorum quorundam minorū, si Platonis Timęo credimus, opus, q sumptis mutuò ab Vniuerso ignis, aeris, aquæ, terræ particulis, vnde corpora hæc conflarēt, easdē post diuturnam quandam vsuram, præstituto naturæ humanæ tēpore redderēt. Hic rursus Vniuersi ordo ille, ac adamantino clauo fixa lex, tolli haudquaquam potest. Etenim si decisis semper à corporea sublunaris mundi huius materia portionibus, quātumuis minimis, nihil eò vnquam restitutū rediret, haud dubiū esse potest, absumptum tandem iri omnia, inq;

nihilum prorsus abituram mundi compagem hanc. Nũc, quum, quod ad tempus accepimus, tẽpore itẽ suo reddamus, dumq; ex hac parte corrumpimur, insequẽti semper generationi alicui materiã præbeamus, & perstat rerũ ordo integer, inconcussusq; totus, nec nos magnoperè certè, nisi iniurij esse velimus, queri possumus, si accepta tãdẽ aliquando naturę referre cogamur, quę in hoc illa semel elargita nobis fuerat, vt iterum ad se venientia, denuo in multorum aliorum vsum, rerũ vicissitudine quadam, elargiẽda reciperet, atq; ita, vt rerum series omnis hoc tãdem pacto subsistat, quod totũ, vniuersaleq; est, priuati, particularisq; partem sui ad sese tandem veniens rapiet, trahetq;: litiq; & discordiæ exemptum ita elemẽtum vnumquodq;, alieno de loco in propriũ migrat: totumq;, cuius pars antea fuerat, amice repetit: ibi tãquam in natiua sede mansurum, donec in alterius proximi simplicioris elementi generationem cedat: aut in discordem rursus cõpositi alicuius connexum elementis alijs, clauis quibusdã, concretionibusq; inter se, mixturisq; minimis, sensumq; prorsus nostrum effugiente glutino copulandũ trahatur, vnde compages existat firmior omnino quædã, at non indissolubilis tamẽ partiũ, quæ rupto glutino hoc dissolutionẽ tandem quærant, ad sua quæq; redituræ. Hæc est illa mortalitatis nostræ, (qua quidẽ parte mortalis sum⁹) quę ratione nulla vitari vnquam queat, necessitas, concretionisq; huius, & cõmixtionis nostræ, atq; in vnũ conflatæ structuræ (sicuti reliquarũ quoq; cõpositarum rerum omnium) quocunq; tãdem pacto dissolutio: proprijq; loci, vnde peregrina aliquandiu abierant, elementorũ, vt mutuò nobis accõmodatorum, ita temporibus suis iure reddẽdorum repetitio. At enim dicẽt, qui de natura ita queruntur, firmior nobis, ac durabilior cõcedi potuit rerũ earum, quibus constamus, tum quæ magis extrinsecus aduenientibus vndiq; incõmodis tot ac tantis repugnaret, miscella. Nõ potuit, nisi alij statim fieremus, humanumq; hoc temperamentũ exueremus, & aut elephãti, aut corui, aut cornices, aut quicqd tandẽ animantium, alio quàm nos tẽperamento prędituũ, vitę ideo quoq; suæ annos ꝓductiores sortitum est. Hęc nõ potuêre nobis, aut nõ debuêre potiùs ab opifice eo, qui summã semper in omnibus, rerũ omniũ, rationẽ maximeq; exquisitã sequatur, tẽperamẽta donari, protrahendæ diutiùs, quàm concessum nobis in hac naturæ nostræ tẽperatura sit, vitę. ac simul animã eam vt sortiremur, quã sortiti sumus, quæ, nisi temperiẽ hanc nacta, nempe humanã, subsistere minimè possit. Quapropter aut optandũ nobis erit, nõ esse homines, vt aliud quippiã simus, phœnix putà, quo per tot annorum spatia rationis omnis expertes viuamus, perpetuò, nihil aliud, quàm auis: aut forte nos nostra contentos, vitæ huius nostræ, quod tamen longum satis sit, curriculum, ratione duce, ratione imperante, transigere, atq; interea elementorum, membrorumq; cõnexionem eam, quam natura nobis cõcessit, ad supremum vsq; custoditam seruare oportet.

Superiore virtute quadam contineri corpora, ne dilabantur, eadem & formatrice nostri semper, & conseruatrice.

CAPVT II.

Etenim Elementa, quo tempore nexibus his, ac nodis cõiuncta tenẽtur, dilapsura fortasse citrùs etiamnum in diuersa fuerint, vtpotè corpus constituentia fluxũ inprimis ac fragile, de quo assiduè, tanq̃ reciproco quodam æstu, effluant, rursusq; in id influant alia quędam, ἐπιῤῥυτὸν videlicet, & ἀποῤῥυτὸν factum, nisi superiore quadã virtute, ac facultate rerum harũ omniũ prouida gubernarentur. Quomodò enim vires vnquam vllæ præstare hoc poterũt, vt cõnexionem diutiùs seruẽt, quæ, quocunq; tandẽ pacto iustam cõpositionis mensurã paulo exuperent, destructuræ statim cõpagem vniuersam sint? Calore certè nimio absumi corpora tantùm nõ quotidie videmus, frigore extingui, siccitate arefieri, humore dissolui. At quæ nos cõseruat, regitq; vis, quęcunq; tandẽ ea dicenda, habendaq; sit, non solùm concordia hæc, inquantum potest, facit, & in vnum vincit: verùm etiã noxia expellit, familiaria admittit, detinet in rem suam expulsis superuacaneis omnibus: vertit tam artificiosè primò formatos nos, in humanã speciem, effingit intus, extrà, particulis sese omnibus indens, ne quid prorsus, materia vndiquaq; om̃i elaborata, nobis desit, quod facturum ad rectè exacteq; cõstruendã corpusculi huius nostri fabricam structurámve esset, non, vt Polycletus aliquis, qui extrinsecus tantùm lineamenta quædam, integra partiũ inter se cũctarum proportione admiranda, fecerit, ad intima artificij vim suã illam adigere nõ potuerit. Hæc verò non rudia & informia atque inchoata solummodo relinquit intus quoq; opera, sed omnia quacunq; tãdem parte ad vnguẽ absq; absoluit, ac, nisi materia paulo magis aliquando contumax repugnet, perfectissima reddit: maximè autem omnium verisimile sit, vt eadem vis diuina quidem, sed corporibus sese jam immiscens, inq; illis

lis opera sua exercens, nostri primò formatrix tã diligens, huc deuoluta, nostri quoq; semper in posterũ curam gerat. Quò enim, quæso, abiens illa, extemplo nos sic destitutos deserit? aut, si quod, pòst ortũ nostrũ, opus huius appareat, cuius esse tandem dicemus opus? nónne vnius illius, cuius antè animatum quoq; corpus nostrũ? Tota hæc corporeæ machinæ structura opus sit, atqui si nõ aliud, illud certè pro argumento sit, multo enim pòst quàm hauserint primùm lucem hanc, partibusque sui reliquis omnibus formati iam sunt, dentire pueros videmus: & in extremo senio constitutis quibusdam suboriri genuinos, quod esse, nisi formatricis facultatis, opus nõ possit. non enim animæ nostræ, quæ, quanquam tunc adsit eadẽ, tamen quum abesset olim, lõgè quidem maiora effecta opera generis huiusce spectarem⁹. Quòd si ante animę insinuationẽ in corpora nostræ, id quod inprimis spectãtes admiramur, partes quasq; effingendi informandiq; artificiũ eiusmodi inest, eiusdemq;, reliquis quoq; ætatibus post introductionem, aduentumq; animæ specimen quoddam animaduertimus, par est authorem operis faciamus eum, qui iam primùm omniũ nobis in hoc pollere visus sit, atq; ita formatrici totũ hoc virtuti dubio procul tribuamus, quam naturã appellamus. Eadem nouit contraria inter se, quę conflandis corporibus adhibet, ea inuicem concordiæ lege conciliare, vt discordia licèt copulis tamen quibusdã, sensum prorsus nostrũ fallentibus, inter se adstricta diutissimè vinciantur. Atq; hæc communis quoque iam orbis præterea totius ab huius ipsius anima efflata in lapides, in fossilia, in plantas, in animalia cõspiratio, & consensus, fortasse illa ipsa Stoicorũ sit continens rerum omniũ causa, qua ingentis primùm, atq; immensi animalis huius, Mundi, cùm in vnũ, tum inter se sibiq; rursus particulatim conspirent, cõsentiantq; partes quæcunq;, ac membra contineantur, tum verò etiã propiùs corpuscula hæc nostra, singillatim sua quæq; anima, cũ cõmuniore vnà illa, immò à cõmunioris huius sede decisa, priuatim particulatimq; magis cõtenta gubernentur. Neq; enim incõuenire omnino arbitramur, (Platonis aliquatenus Scholã sequuti) vtroq; modo in cõmune, & priuatim ita cõsultũ vt nobis esse existimemus, quum præsertim aliarum quoq; sectarum Authores habeamus, & illos quidẽ eminentissimos, qui in plerisq; alijs repugnare assueti, hac tamen in re non omnino diuersum quid prodiderint. Peripateticæ certè familiæ inter coryphæos habitus Arabs Auenroes in opere exacto, excusso, elaborato, quod de orbis substãtia cõposuit, eò veritatis ductu, seu tractu potiùs quodam coactus, descendisse visus est, vt cõmunem orbiũ motũ alium statueret, priuatũ aliũ: etiam allato in mediũ exemplo, quo Platonicorum summi, qui de rebus his scribunt, vtantur, quoties vel in reip. administratione principatúve aliquo, vel in artificiorũ multitudine quadã, cùm ibi priuatim magistratus quisq; officium suum exequitur, vnaq; in cõmune ab omnibus consulitur, atq; in vnũ sese conuertunt tandẽ omnia, tũ hìc etiã artifices multi particulatim quidẽ illi artis suæ quisq; opera exercent, interim tamen à superiore artifice aliquo regũtur, vnde iussa reliqui omnes pro dignitate capiant. Nõ desint exẽpla, si quis inquirere paulo diligentiùs velit, etiã in artibus his, quæ, quãquam primò diuersæ esse inter se, atq; aliò spectare omnes videri possint, eodẽ tamen semper tendũt, maiorisq; ac tanquã imperantis iussis officiosè subseruiunt, vt ad eundẽ propè modum non minùs quàm particularis, q̃ anima nostra est, statui forma vniuersalis alia in nobis debeat formatrix, tutrixq; semper nostri, nostrarumque vnà partiũ cõtentrix, siue De⁹ illa, vt diximus, aliquis, siue mundi totius anima, siue intellectus, seu potiùs, vt nonnulli censuere, mundi totius imago habẽda sit, qua videlicet tam variè in varijs opus suum exercente, intelligibilis mundi illius, repositiq; in mente diuina archetypi, atq; exemplaris rerum omniũ imagines hîc nobis, & exempla, hac quoq; in parte reluceant, quod esse nisi intelligentis potentiæ opus haud facilè queat, quum artificij tantum inesse operibus eius vniuersis videamus, vt nõ immeritò Platonicorum eximij diuinorum esse vltimã tradãt, quæ materiæ sic se immisceat, vt eius tamen interim pars non fiat, totamq; sese illi indens totã excolat, partesq; in omes versans tractet, & expertissimi artificis more, qui ędificandę domui ordinibus suis cũcta digerit, sedibusq; quæq; suis aptata locat, atq; adeò, vt grauia interdum adminiculo artificioso aliquo vsus ad artis vsum sursum acta attollat: sic ipsa Rectrix materiæ, dominatrixq; facta, selectam eam ad opus suum faciẽdum politã oĩem reddit, & ex semine, cui se, menstruoq; vnà sanguini toti indit, inuenta ibi materię diuersitate, ipsa vna perpetuò atq; eadẽ persistens, ex alia ossa, ex alia neruos, venas & arterias, ex alia alias, aliasq; ex alia, atq; alia, aptè semper & concinnè constituit, informatq; partes, quas ad supremũ vitę (quatenus illi per materiam hanc licet) informatas, suaq; vnitate custoditas seruet. Hactenus progressos fuisse philosophando liceat. Nam si superiores adhuc hac quærere conseruationis nostræ causas velimus,

& Astrologicas periodos perscrutari, duodecimq́; Domorũ vires, syderumq́; imagines numerosas, quarũ plerunq; in inferioribus his rebus effectus quidam spectẽtur, tum verò altiùs etiamnũ euecti supremum rerum cunctarũ causam Deorumq́; omniũ Deum, ac parẽtem consideremus, de cuius mente omniformi eadem atq; vniformi, tanquam de sole radij emicantes, qui pro suscipientum rerum diuersitate, alibi perspicuitatem, colores alibi tam varios producunt, ita de formarum omnium fonte illo, inferioribus omnibus, pro diuerso excipientis illas materię gremio, diuersimodè cõmunicatæ, infundantur formæ, atq; interim transfusæ ab originis suæ vnitate in eodem seruentur, iam longè nimis à proposito nostro recesserimus. At quo nunc peruenimus, ad effigiatricẽ nostri effictriceemq́; virtutẽ, res iam nostras propiùs tractantem, corpusq́; nostrum informantem, idemq́; vnà custodiẽtem, eo non omnino extra præfixæ nobis materiæ scopum euagati, sic ferente nos disputatione hac delati sumus. Sistẽdus igitur nobis pes est in eo, in quo primùm corporum (quorum nunc salubritatem tractamus) regendorum, cõseruandorumq́; proxime principia inesse videmus, quoquo modo tractatiõi huic nostræ, quam primò intẽdimus, affinia: quanuis, quum ostẽderimus, nihil eorum omnium, quæ suprà attulimus, inesse nobis, nisi temperamento suo sibiq́; proprio nitatur, iam reprehẽsioni omni obuiàm iuerimus, nullus enim tractatũ rerum hoc in opere, quæcunq; tandem temperamẽti rationem aliqua ex parte attingant, meritò accuset, quæ ipsa quoq; tamen delicatior aliquis, simul ad ea properans, quæ magis in re ipsa posita esse videãtur, fastidita trãsilire sanè potest, seq; statim, omissis his, ad iustioris operis initiũ paulo pòst exordiendi cõferre, præsertim q̃ hoc loco de Philosophorũ tãtũmodo quorundã sentẽtia attulerimus.

Congruere materiam oportere, in quam forma quæq; introducatur, ità non cuiq; animæ competere corpus quodque, proinde nec temperamentum.

CAPVT III.

QVòd si ea nobis datur in his venia, vt quæ, quanuis in re prorsus posita non sint, non omnino tamen extra rem om̃em ferũtur, aliqñ tractem⁹, nõ penitus absurdũ videri cuipiã possit, corporũ nostrorũ constitutionẽ omnẽ diligenter secũ cõsiderãti, quę formas quas dixim⁹ excipiat, & exceptas cõseruet, vicissimq́; ab his conseruetur: quonã tandẽ pacto oia ista fiãt, inquisisse. Etsi nãq; sanitatẽ ipsam tuẽti satis fortãssis futurũ sit, principia sedulò quęsita tenuisse sanitatis, vt quã cætera omnia cõmoda insequantur, vitaq́; inprimis ipsa, animæ nostræ opus: præstat tamen affinitate quadã rerũ ductos, etiam priora his quædã, nec sanè potiora minus alijs, intereà inseruisse, per quæ explicatior ac facilior ad interiorẽ artis rationẽ tendẽti, apertaq́; vnà multò plus cognitionis secum afferens, via quædã ostẽndatur. Quomodo enim, quæso, nõ operæ precium aliquod factũrũ se credat, qui paulo etiam ab instituto suo discedens, dũ de sanitate sermonẽ instituit, comitantia vnà quædã, aut etiam præcedentia, breuiter tractet, vt non solùm sanitatẽ, sed etiam vitæ vsuram qua fruimur, quo pacto nobis, aut quib⁹ interuenientibus, insitã obtineamus, nõ omnino ignoremus. Tam enim informatrix, institutrixq́; nostri animæ vis cõmunior illa intimè ac latissimè in materiam vniuersam dispersa, q̃ particulariter, ac priuatim corpus suũ vnaquæq; informãs anima, ac gubernans, nõ cuiuis facilè tẽperamento sese addet. ac prioris quidẽ sicuti cõmunior, & vniuersalis magis, atq; in multò plura diffusa vis est quędã, sic illi subijci vniuersalem magis materiã videmus. Quicqd enim vbiq; instrumentarijs, corporis cuiusq; partibus inesse artificij spectatur, totũ id naturæ facultatisq́; huius opus dicendũ est: particularis autem magis anima, cuiusmodi quoq; nostra est, etiã particulare magis nõ immeritò tẽperamẽtum exegerit, cui aptè adhærens insideãt, tum in quod ex parte sese indẽs vniuersum, semperq́; sub extremũ vsq; regens, gubernet, ac volũtate quadã sua in id delapsa, imò verò proprij, cõuenientisq́; sibi tẽperamenti affinitate inuitata atq; allecta, tractaq́;, idipsum, quod inhabitandũ sibi delegit ad tẽpus, regat corpus, vitamq́; illi de suo largiatur præsens, secũq́; semper vnà abiens auferat, prorsus quidẽ, quod ad partes hasce, seu munia potiùs attinet vegetãdi, sustẽtãdi, nutriẽdiq́; corporis, & huiusmodi, omi ex parte tota rectrix, dominatrixq́; eiusdẽ illi⁹ facta, nec vnq̃ officio suo vacans, & si vacet, noxã statim ac detrimẽtum manifestò illatura, aliqñ tñ ipsa quoq; partibus sui aliquibus, atq; etiã interdum quę paulo altiùs sese corporeæ labi eximẽtes attollũt, corporis imperiũ censura. quapropter partib⁹ his ac facultatibus, quas diuersas obtinet, quũ alijs tẽperamẽto corporeo addicta magis sit, alijs minùs, in omibus tñ cõueniens sibi congruũq́; deligere solet, quod ingrediatur, corp⁹, atq; omino aptũ natũ domiciliũ, id quod cõueniẽter rebus munijsq́; & functionib⁹ suis inhabitatura sit: fuerit aũt eiusmodi, si cùm æqua similariũ, simpliciorũq́; partiũ attẽperatione, tũ verò idonea dissimilariũ pauloq́; magis cõposito-

positorũ instrumẽtorũ ratione, ac structura cõstiterit. itaq; non antè ingreditur, q̃ à superiore illa, communiq; magis, animę vi, quã esse rerũ diuinarũ infimã, atq; in nostra hęc iã inclinãtem, diximus, formatũ effigiatũq;, atq; effictũ eo pacto corpus sit, vt ingressa, optione sua, instrumẽto eo, toto illo, quo peregrinatura sit, tẽpore vti queat. Ergo cõcinnũ semp sibi optãs deligit, neq; enim temere credẽdũ est, obuiã illã sibi, quãlecũq; tandẽ, ac cuiusmodicũq; ingredi materiam posse aut velle. Nã nec de sole qdem lumẽ ipsum videmus foras emicãs acri sese qualitercũq; affecto insinuare, nõ. n. nubilũ prsus aut densissima caligine aliqua obductum potest, & nebulas fortasse aliquas aliquãdo dispersim varijs quibusdã coloribus infecerit, at aerẽ purũ tantũmodo, ac syncerũ, naturęq; suæ tẽperamẽto cõstans nactũ, momento quodã totũ amplexũ ambit, corporiq; illi incorporeũ ipsum in particulas vndiq; oẽs insinuatũ, vniuersum forma sua correptũ, absumptũq; illustre, luminosumq; statim præsens reddit: idẽ absens eodẽ momẽto tenebras inducit, infuscatũque, quasiq; vita sua destitutũ, sed naturæ tamen suæ relinquit, vti iã omnia hoc loco respõdere sibi inuicẽ videãtur. nec omnino dissimiliter, anima nostra corpore omni vacãs, corpora tamẽ præsens vita omni expleat, eadẽ absens priuet naturę itidem suæ relicta, intantum potest materiæ vniuscuiusq; aptitudo, aut secus, vt extrinsecus accedentes formas idoneè in se ådmittat, aut cõtrà ineptior facta reijciat. stuppã ipsam (rude fortasse sit exẽplum hoc) verũtamen cũ hãc, tũ lucernarũ ac candelarũ elychnia experimur, benè excipiẽdæ flãmæ præparata, nẽpe humore omni exiccato, pximè eã quidẽ semp accedentẽ, sed nulla sæpe etiam in medio visa flãma, velut transilientẽ excipere: splẽdoresq; gemmarũ tã diuersos cœlestiũ specimina quædã nũ existimabimus in quãcunq;, absq; vllo discrimine, materiã imbibitũ iri? ac nõ potiùs, vt quæq; accommoda suscipiendis his fuerit, sic illos in suã quemq; delapsos, illustrare? concinnè igitur ad eundẽ modũ factũ, fabricatũq; corpus sit oportet, cui deinde illapsa insideat anima, siquidẽ eo aptè semp, atq; ad res suas accõmodè vsura pro instrumẽto quodã sit. Ergò os homini sublime datum est, vt Poeta ille canit, non tam quo spectaremus cœlũ, quũ id, nisi suspectantes facere haud facilè queamus, quàm vt, hac corporis statura, erecta nimirũ, primùm, tũ deindè his manibus, his pedibus, hoc pectore, breuiter, huius totius in hunc modũ effictæ corporaturę actionibus, muneribusq; omnibus, quæ diuersa in vita obimus, exercẽdis, vsus, cõmoditasq; ppetuò esset: pfectò sapiẽtis animę inhabitãtis, hospitæq; signum corp9 huiusmodi, hoc vtiq; nos vel manus vna abũdè doceat, quãtus insit artifex, cui tã partibus sui omnibus aptè structũ, paratũq; egregiè instrumẽtũ sit, quo reliqua cõparari instrumẽta omnia, fingi, refingi, capi res, pijci, teneri attrectari, diuina humanaq; opera ficta reprę sentari cũcta possũt, vsibus deniq; vniuersis, quoscũq; humanæ conditionis status is exposceret, inseruiretur. Dente lupus, cornu taurus petit, vndè, nisi intùs mõstratũ: quẽadmodũ animi feritatem ex hoc, ita sapientiã ex alio cognoscamus, & vt officinas ingressi artificum, de instrumentorũ plerũq; supellectili coniecturã facimus, cuiusmodi nobis expectandus in eo sit artifex, sic nos corporis humani inspectione, tã artificiosa, veluti minoris cuiusdã mundi, maioris alterius omnia referẽtis, nobiscũ statim deputemus, haberi hoc, nisi diuini omnino animi instrumẽtũ haud posse. q si ita est, fabricãq; videre licet tã exactã, nõnne eadẽ ratione psuasi credemus, exacto quoq; inprimis præditũ esse tẽperamento debere, quod occupaturus sit animus, huiusmodi corpus? credemus certè, ne, si terrestre nimis, aqueúmve dederimus, aut apprehensa tenaciter ab humido, terrestri parte omni, perq; id totũ diffusa, cõpressis ita nimiùm vijs, meatibusq; omnibus, fossile indè potiùs corpus aliquod faciamus, aut nõ tam validè arctatis his, aquatile: sin aerium, aut igneũ totũ, iam aut dæmonũ, aut eorũ quæ volatu fidũt, alicui cõueniens potiùs tribuamus. Decuit igitur domicilium, quod excepturũ cœlestẽ hũc, rerumq; omniũ medium, quo summa infimis, vt diximus, necterentur, hospitem, esset, ipsum quoq; rerum ex quibus conflandum erat omnium medium, sic fabricari, vt mole quidem nullum prorsus abnueret Elementorum exuperans, at interim ignis tamen cuiusdam, ac mitis, placidissimique caloris vis dominaretur, quo cuncta ab initio, ad supremum vsque vitæ diem, recta naturæ opera gubernarentur. Huic lucidissimo, purissimoque, ac cœlestium iam propè affini, seu spiritui, seu calori, connato nobis certè, omnibusque, vel minimis corporis particulis penitus insito, nec contento potiùs ab eis, quàm continenti eas; tanq̃ quo deinde instrumento vtatur, medioq; eo corporibus cõciliata immortalis, mortalia regat, sese æthereo alio corpore deuecta insinuat anima, geminoq; hoc medio, corporeo primũ, sed cœlesti, & incorruptibili, tũ deinde alteri corruptibili qdẽ illi, sed tẽperatissimo, cœlestisq; illius instar tenuissimo, trãsfusa, pximè tñ semp adhęret, vt ignẽ sępe videmus p intermediũ aerẽ transfusũ calefactis à se corporib. inhęrere.

Verùm hæc, quamuis corporum, quę tractamus, naturam, conditionemq; notent, necessariò nobis non ignorandam, videri tamen alicui fortasse possint nimis in diuersum abeuntia.

Constituendis corporibus nostris, qua ratione Elementorum necessaria compositio quatuor.

CAPVT IIII.

REdeamus ergo ad corporũ compositionẽ, cuius causæ vicinitate quadam rerũ ducti, in ista excurrimus, vt, quoniã non prorsus vita sua defuncta tractabamus, quomodo, aut quam tandẽ, cuiúsve modi compositionem inhabitaret, ostenderemus, non animantis omnis, sed nostra hæc demum vita, nõ temerè materiæ cuiuis applicãda: omnino nanq;, quũ figuratũ esse oporteret corpus nostrum, multisq; ac varijs instrumentis præditũ, nimirũ animã nactũ, multimodis functionibus edendis aptã, erectaq; ad hæc, cuiusmodi videmus, statura exigeretur, nulla aũt cõmodè satis iniri ratio posset, quomodo cuncta hæc fierẽt, nisi veluti tibicine aliquo fulcirentur corpora, quo cõstituta sustentarentur, id scilicet in nobis terrea pars addita præstitit, vt cõstituta subsistant. Tum, ne humore nimio fluxa labãtur, aut igne diffluãt, frigido etiã aliquo coercita esse oportuit. Rursus verò, terreũ id siquidem rude nimis, & informe esset, & quale in metallis, humidi quidẽ additione emollitũ, at minimè tamen in id elaboratũ, vt superata terrenæ molis crassitie, ac pondere, vias ac meatus in partes omnes peruios admittat, iã nec augumentũ, nec alimoniæ vsum vllũ sentiremus. Et poterat quidẽ terrestris siccitas paulo magis vinci, subtilisq; ita reddi, vt humiditate aerea formabilis, suscipiendæ vegetatrici plantarum facultati commoda fieret: at nondum, cui se sentiendi vis illa indere posset, temperamentũ hoc erat, nec nisi victis prorsus terrestribus partibus, sicq; in omnem partem ab humido superante tractis, vt benè emollitæ formari & effingi valeant, intusque æquè, ac foris temperationis maxima, perq; omnia mixtione elaboratæ, in omnem figuram figuræque lineam, ac superficiem sequaces sint, id vnquam eueniet. Hoc demum est animantis corpus ipsum, sentiendi vim admittentis, sensuque iam præditi, partesque spumeo, aereoque spiritu, ac calore diffusas, nec minùs frigore alias adstrictas obtinens, omnes autem eo temperamento, constitutioneq; ea donatas, vt & temperationis mixtione formæ suæ non aduersarentur, & figurã, constitutioneque obeundis exercendisq; muneribus omnibus, quæcunq; formæ illius natura imperitauerit, aptæ natæ futuræ essent. Atque hactenus humidi, terreique elementi, qua diximus ratione commixti, videri necessitas in corporibus animantium potest: Ignei autem, & aerei inde, quòd, quum sentiendi vis omnis, atq; etiam viuẽdi actus ipse, spiritu omnino quodam peragatur, & si non simplicioris fortasse illius aeris aliquid, at aereum tamen quiddam inesse omnino corporibus oporteat, nec illud cuiuscunque modi, sed tenue inprimis, ac nobile, nec minùs perspicuum & illustre: vt & tenuitate totas vndiq; permeare particulas posset, & mobilitate perpetuum illum, ac nunquam cessantẽ, cordi, arterijsque, quo vita inprimis sustentatur, motum afferre: claritate verò sensiles species omnes, cuiuscunq; tandem rationis ad hunc, perq; hunc spiritum delatę, minimè infuscatæ illustrarentur. itaq; & subesse in toto corpore spiritus hosce videmus, qui aerem omnino referant, & ipsius quoq; alioqui aeris substantiam momento quocunque temporis, inspiratione assidua trahimus, idemq; sensum nostrum effugientes plerunque cutis meatus ingressus, sese in partes corporis vniuersus diffundit: iam, quod aeris, idem quoq; nostrum temperamentum est, nempe calidum, & humidum, idq; moderatè: cuius demum attemperatæ ita qualitatis beneficio, cùm nulla omnino est in toto corpore particula, quæ non viuifico spiritu fota semper perstet, tum verò humo paulo altiùs sustolluntur corpora nostra, profectò, plantarum instar, terræ perpetuò, nisi aereis spiritibus hisce paulo inde solutiora ferrentur, hæsura. Accedit caloris ignei quidem cuiusdam, at placidioris illius mitisque portio, quo vi sua, facultateque in corporibus superante, multa, & præclara edita spectentur in animantibus, ac potissima opera. Vnde nanque iam primùm omnium, inter ortus statim nostri primordia partium seminis diductio, harumque multarum exiccatio: tot autem, tamque diuersorum meatuum, ac canalium protensio, cauitatumq; formatio, nisi ab igne? cuius nimirum vi singula, cunctaque protensa extendantur, separata diducantur, sicciora facta formentur? aut vnde informatrix virtus habuisset, in quo viuifica opera sua exerceret, nisi anteà ab hoc ipso calore ignis mitiore, multis circunscriptis priùs, recisisque superuacaneis, ad hoc, partibus, sanguis eò tandem deduceretur, vt minimo minus in partiũ proximarum alimoniam cessurus, earumq; iam iam substantiam aucturus maximè ita ꝓpinqua

mate-

materia fieret formãdarum facilè partium, in quarum proximè abiturus naturam fuerat semen iam factum, prorsus vt ex hoc ipso potentia non admodum longinqua membrorum omnium formas continente, corporis nostri totius educi, effingiq́; ꝓmptè fabrica, ab informatricis facultatis artificio queat, paratã iam, redundantiq́; parte omni expurgatam, perq́; omnia sequacem materiam hanc ingeniti ignis huius dono adeptæ, cuius eiusdem penitus opus est, ꝙ nutrimur, quòd sustentamur, & in tanta subinde cõtinua exhalatione deperdendæ, substantiæ nostræ dissipatione, renouati tamẽ semper alimenti vsum sentimus. Qui nisi primũ calor, ignis in morẽ ingestũ vẽtriculo cibũ amplexus cõcoqueret: tũ deinde excremẽtitiarũ partiũ omniũ separatione facta, cõiectisq́; in vnũ eiusdẽ rationis particulis, sicuti diuersarũ abiectis, (quod nõ alterius quàm ignis, opus officiumq́; habendum sit) distributionẽ per corpus sanguinis iam nutrituri moliretur: viasq́; oẽs ad hoc idem, quo penetrabilior fiat, expediret, segne, otiosumq́; quamprimùm, & ignauum, collapsurũq́; corpus nostrũ fuerit. Nunc igneus ille quidem, sed mitior tamẽ, quod diximus, calor, nec torpere quicq̃ nostri sinit, subinde nos excitans, liberaq́; omnia impulsu, quocũq; fertur, suo, & explicata reddit, peruiusq́; factus, ac peruia ipse cũcta faciẽs, grauiorisq́; quicquid est molis cũ spiritu vnà ferẽs agẽsq́;, animæ instrumentũ nostræ, vitæ quoq; nos semper, donec perstat, viuidos, vegetosque factos reddit. Hæc sunt ignei in nobis elementi facta, hæc argumenta: siue ille radiorum solis repercussu circa terrena hæc facto, siue superiorum orbium circunuolutione protrusus, siue etiam motu prouocatus, ad corporum compositionẽ, mixtionemq́; hanc accedat.

Manent assiduè in corporibus elementa, horumq́; semper ceu specimina quadam, donec dissolutione facta ad sua quæq; migrent, tum eorum connexio, & temperamenti nostri congruentia.

CAPVT V.

NEq; verò existimet aliquis, non, vel à prima statim origine, vsq; quò spiritũ vltimum ducimus, inesse semper nobis hęc, ex quibus cõponimur, idq́; actu nõ potestate solũ, tametsi eorũ inter se vires in cõposito, mixtione ea velut retusę infringantur, vt omniũ tamen interim specimina nobis quædã, quocũq; loco, quacũq; ætate, quocũq; tẽpore, certa repręsentẽtur, semẽ primũ ipsum fluidũ licèt, at nõ vsq; eò tamẽ fluxũ visitur, vt nõ aqueus in eo humor terrenę portionis mixtura totum alioqui dilapsurum coerceatur. semen porrò non erit semen, nisi spumeum, ἀφροδίσιον videlicet, quòd ab aereo spiritu incluso fiat. Rursus quomodo reddẽtur partes idoneæ ad formas mẽbrorum, quæ cõpacta esse, atq; adstricta oporteat: aut quî fiet, vti tot viæ aperiantur, meatusq́; manifesti æquè occultique, per quos vniuersa sibi inuicem corporis fabrica conspiret, ꝓtendantur, nisi ignea vis insit, quæ ista omnia opportunè effecta reddat? Et alterum quidẽ præstare fortasse terra ipsa possit, vt exiccet: alterum, vt aperiat, explicet, permeet, foueat, congreget, separet, & huiusmodi, nõ possit, simul nec ad cõcoctionis, attractionisve, aut impulsionis vllius munera cõmodè vnquam accesserit. Hinc iam illa necessitas mortalitatis nostræ, vt quo fouemur, sustentamur, alimur per se: eodem ex accidenti quodã, ad extremũ cõfecti periclitemur: idemq́; ferè nobis vitæ, ac mortis causam afferat. sed de hoc pòst paulo. Nunc in prima nostri origine inesse diximus quatuor illa, quæ perpetuò deinde in formato iam fœtu, in edito iam in lucem puello, in adulto, in viro, in sene, vsq; insint, donec soluta aliquo pacto harmonica compositione, qua sola gaudebat anima, cuiq́; insistere vni soleat: ipsa primùm euolans cum vehiculo vnà suo æthereo illo abeat, secumq́; simul partes statim igneas trahat, aut potiùs abeuntem illam insequãtur extemplo eæ, tum deinde, quod exhalatu proximum est, aereum quod inerat, locum suum euaporans petat, aqueumq́; absumatur, absumptisq́; alijs cinis tantũ, puluisq́; reliquus fiat terræ, id quidem in particula quoq; corporis aliqua inspicere licet mortificata, aut putrefactione aliqua corrupta, quoties in his abscedente natiuo calore spirituq́;, morti primùm statim tradi membra cõspicimus, tum humorẽ omnem inibi consumi, quoad in puluerem redigantur, cinerea facta tota, atq; ita à composito in locum suum quæq; redeunt, vnde priùs in compositum venerant, pugnãtia, ibiq́; pugnatura inter se semper quidem, at legibus tamen harmonicis quibusdam paritura, quibus veluti diuersarum inter se vocum concentu contraria ipsa, consensu tamen mutuo iuncta, contineantur, donec, quemadmodum ab amicitia priùs in discordem hanc litem delata fuerant, sic rursus à lite tandem in amicitiam, iuxta Empedoclem, rapta ferantur: quæ si amica semper perstarent, suis quæque locis, in quibus natura sua quiescere solent,

nec

nec ad mixtorum corporũ compositionẽ, extra ea, alioq; tralata ferrentur: iam nulla haberetur rerũ harũ inferiorũ generatio: cõpositio, coniunctioq; nulla. Nunc sicuti vniuersi huius mundi partes amicitia sua, suis quæq; proprijsq; locis simpliciores cõstant, lite inde distractæ dissipantur: ita è diuerso fit, vt, quæcunq; ex his conflantur, horum ipsorum componentiũ amica quadam sibi lite constituta maneant, eademq; eorundem sibi rursus inimica amicitia pereant, iamq; composita esse desinant: discordia enim hæc inuicem mutuoq; inter se altercãtia, quanquã diu harmónica quadam specie præside, tanquam in diuersarũ contrariarumq; naturarum populo, ciuili administratore recta, atq; in vnum copulata maneant, victis tamen tandem copulis, ruptaq; illa, nõ indissolubilibus omnino nodis sarta priùs gratia, aliò tãdem suapte natura tracta facessant necesse est. Ecce iã oratione ipsa incurrimus in necessitatẽ omnium maximè primam corruptionis nostræ, qua composita omnia, cõponentibus partibus ipsis quo ad componendum peruenerant, inde rursus discessione facta, & ad sua redeuntibus, omnium maximè necessariò dissoluantur, quod in compositione omni vsu veniat, alibi quanuis seriùs, citiùs alibi. Quò enim tandem, quæso, contrariorum diuturna pugna tendat, nisi vti cõtrariorum alterum victum tandem cedat? idq; quum contingit, iam harmonia illa, qua aliâs dissidentes inter se res vnà continebãtur, tota perierit. Sic calidum & frigidum contraria, quum in idem mutuò sese tangentia conuenerint, agant inuicem, patianturq; perquàm necessariũ fuerit, donec sese mutuò quoq; conficiant, aut alteri victoria cedat. Eadẽ humidi, sicciq; ratio, modus idem. Iam quũ duobus ex his innatum, insitumq; sit, vt à medio: duobus aũt alijs, vt ad medium moueantur: qui tam excogitari irresolubilis nodus poterit, vt eo perpetuò ista vincta maneant? Inuentus nihilominùs est à natura, quo si non æternitati, at diuturnitati tamen alicui humani corporis consultum esset, quãcunq; tandem elargiri illi potuit rerum omnium opifex natura, primũ, vt perfectæ cuiusdã mixtionis beneficio, ad minimas omnium particulas deductæ elementorum portiones, quæ cõponendæ rei congruerent, mutuis inter se quasi nexibus quibusdam, cõpræhensę tenerentur. At hoc fieri nequaquam possit, nisi penetratio priùs partium tanta cõtingat, vt minima quæq; harũ momenta attingere, attingiq; tota inuicẽ queant: rursus, neq; hoc, nisi attenuatę partes benè elaborẽtur, quasiq; eliquatæ cõmisceri per totum vaporis meatus in morẽ possint: miscet igitur istas, quũ in vnũ cõuenẽre, & vi sua omnibus sese inserẽs, cõferruminatas reddit calor, grauia ille quidẽ sursum etiã acta attollens, sed quæ tamẽ ab occursante frigido reprimãtur, ne plus iusto euaporata abeãt. Vnde sua mẽbro cuiq; cõstet figura, diuini illius, quẽ rebus semper his informandis adesse diximus, opificis inprimis opera: orbibusq; vnà cœlestibus, quod intelligendũ semp sit, variè nobis circũuolutis, vires suas cœlitus inde ad nos missas in generationẽ horũ cõferẽtibus. Atq; hæc fuerit mixtionis ratio pfectę, qua corpora nostra cohęreant, quandiu quidẽ ferre potest rerum cõuenieter corpori humano miscibilium seruata diligẽter pportio: omnino nãq;, quoniã in eo anima editura erat functiones, quales aliarũ nulla sentiẽdi etiã vi longè superiores, omniũ certè maximè ad vsus hosce attẽperatã esse oportuit cõpositionẽ eã, qua, pximè ęqualitate sua ad cœleste temperamentũ accedẽte, ritè cœlestis ipse animus niteretur, quæ peragi, perficiq; omnia, nisi insigni corporis mollitudine haud potuẽre. Id aũt humidũ semp additũ effectũ reddiderit, vt mollia sint, quod quatenus licuit, corpotibus nostris adiũctum, apta quidẽ tẽpetamento suo facit, at minùs tamen durabilia reddit, quàm plãtas, quàm metalla, quàm animalia quoq; nonnulla, in quibus exuperãte semp terrenę partis duritie, lẽtaq; magis crassitie, durabilitas quidẽ lõgè maior, ac cũ hac temperamentũ quoq; inest functionibus edẽdis nobiliorib⁹, quales nostræ sunt, minimè cõueniens. Neq; tamẽ, quãuis humore hoc, quo mẽbra omnia intimè perfunderentur, muneribus nostris obeundis cõgruè emolliri opus fuerat corpus, vsque eò fluxi humoris additamẽto emollitũ est, vt liquore nimio fluidum citò, tanquã eliquescẽs dilaberetur, sed tenax is lẽtusq;, quoad eius fieri hac in re potuit, additus est, quo veluti glutino p omnia diffuso, profusoq;, partes corporis vniuersę cõtinuæ, cõtiguęq; vincirẽtur, vitęq; suę, humoris huiusce pręsentia seruarentur. Hoc est humidũ illud penitissimè à prima origine partibus omnibus adactũ, infixũq; radicitùs, quo ne ossa quidẽ ipsa, & si quid est in corpore siccũ, naturaliter penitus destituantur. Hæc siquidẽ, si quid illis tale præter naturã accidat, vt sphacelum sentiant, continuò humido eo absumpto exarescere puluerata videmus. Itaq; contemperatione humoris huius in particulas omnes diffũsi, cùm ad id, quod propriè vt sit necesse est, tum conuenienti sibi durationi habile redditur corpus humanum: at, nisi magna quędã eius subinde instaurãdi, ne videlicet exhalatu cõsumptus euanescat, cura ac ratio haberetur, & tẽperamẽtũ quaprimũ hu-

manum

manũ corruptũ deperdatur, vnaq; dissipata, statim vita recedat necesse est, quod quomodò fiat, vt humidi huiusce deperditioni occurratur, & continua id alimenti suppeditatione perstet, dicamus.

Quid primitiuum humidum, quid innatus calor sit, huiusq; effectus.

CAP. VI.

Illud tamen priùs admonendi sumus hoc loco, natiuum hunc humorẽ, ac primigeniũ, quem primitus, radicitusq; inesse semini diximus, illum esse eundem censendum, qui nos semper, quo ad extremũ vsq; spiritum trahimus, comitatur: neq; alium iam ab eo, qui de quatuor rerum illarũ miscella compositione resiliat. Sicuti nec innatum sanè calidum aliud nobiscum statuimus, quàm quod semini itidem cum humido vnà inest à primordio nostri, ignei quidem elementi portio, at sic rerum aliarum interuentu, mixturaq; attemperatum, vt dum elementaris ignis euidenter vbique opera edit, eiusdem generis in vnum adducendo res, alterius, diducendo, partesq; inuicem diuersas sequestrando, humiditates absumendo, & huiusmodi, proximè tamen illud interea æqualitate quadam sua (quod sæpe iam diximus) ad cœlestem illũ calorem accedẽs, partes easdẽ semper foueat, fotasq; vitali assiduè spiritu suo irriget: immò nihil aliud, quàm spiritus ipse habẽdus sit ille, quo assiduè fouemur, alimurq;, instrumentũq; ita effectũ cõtemperatione hac habile, illud esse meruerit, quo anima omniũ primò, potissimoq; edẽdis in corpore, peragendisq; operibus suis vteretur. Nã si non eiusmodi est caloris, cuiusmodi eũ esse diximus, quod esse aliud caloris hoc vnquam genus quiuerit, nisi fortè de cœlesti, æthereoq; corpore particula semper aliqua decisa, cœlitusq; in cõpagẽ hãc nostrã delapsa, calorem quoq; nobis illũ cœlestem instillet. Quod neutiq; fieri posse, secũ rectè reputãs deputabit, quicunq; philosophia magistra edoctus sciuerit, cœlũ, quod cõtinuum sit, vnũq; numero, in pluribꝰ numero æquè, ac specie differentibus corporibus, esse rursus vnũ numero, haud quaquam particulatim decisum posse. Porrò aũt elemẽta specie inuicẽ distare, ac numero, cœlũq; ab his materia quoq;, proximoq; etiã genere diuersum esse, notissimum est. Vt aũt nõ magnopere verisimile sit dictis de causis cœlestis corporis portiunculã aliquã cœlo detractã in hęc migrantẽ descendere, sic ꝓbari haud ita sanè difficulter cuiuis nõ ineptè prorsus philosophãti possit, eo plerũq; tẽperamẽto coire inter se corpora hęc, primũ attenuata, tũ factis minimis, tenuissimisq;, omniũ maximè particulis, mutuò sese per totũ, vndique amplectẽtia, cõpactaq; in vnũ & imbibita, vt mirabili hoc, & harmonico quodã inuicẽ cõsensu concinẽtia, nõ quidẽ animã ex se editã prodant ipsa, sed suscipiẽdæ de cœlo cũ vehiculo vnà suo animæ æthereo illo ac cœlesti aptissima mixturæq; ita contẽperatæ beneficio habilia euadant, atq; ita sicubi magni Authores tale nobis omnino inesse, quiddã, quod cœlũ proportione referat, testentur, in eã accipiendũ partẽ fuerit, vt de particulari potiùs, priuatoq; animæ cuiusq; corpore æthereo intelligendũ sit: quod vt fieri queat, nõ incõuenit, potiùs quàm de cõtinuo vbiq; cęlo detrahamus quicquã nobis inhæsurũ, quod, quàm incõueniat, diximus. Simul cõcedimus cœlũ terræ hoc pacto, iuxta prouerbiũ, non misceri quidẽ, at vires tamen, virtutesq; cœlorũ, inde ex cursibus eorũ, ac reuolutionibꝰ missas, illabi. Hinc illud sequi arbitramur, quòd caloris huius elementaris, nõ tamen vt simpliciter elemẽti, ignisq;, prorsus edatur in corporibus opera, quippè mixtione iam aliorum infracti: tum quę cœlestis, sydereaq; omnino qualitas regat, gubernetque: postremò, quo anima, vt instrumento tantum quodam vtatur, proq; arbitrio demum suo, ad quodcũq; velit, opus dirigat. Scimus aũt ignis opera alia spectari, quum passim à nemine coercitus, materiam absumens depopulatur, atq; quum, artificij alicuius ratione, ac consilio rectus, perficiundo operi adhibetur, hoc est, quũ Vulcano Mineruã explendo ritè artificio coniungimus, vt nõ dissimiliter ingenitus nobis insitusq; calor placidus, mitisq; hac ratione factus, quum & coniungat, & separet, & conficiat, quæ ignis omnia opera habeantur: idem quoad potest, fotu alituq; suo in vita nos semper custoditos conseruet: At interim, quoniam humido illum aliquo sustentari, sine quo neutiquam esse possit is calor, indeque nutriri necesse erat, idipsum, cui primò inhæserat, primitus etiam, ac radicitus inditum, imbibitumq; solidioribus partibus humidum absumpturus totũ, breui fuerat vi sua, nisi subinde noua semper affusione suppeditaretur, quod depasceret, inde iam ingesti alimenti necessitas, vnde sanguis primùm generetur: tum venarum oscula egressi huius pars, ceu ros quidam, nutriendis mox membris adspersa, iisdemque eadem etiam affixa vnaq; facta: postremò etiã assimilata, substantia tandẽ vna fiat: id quod nihil aliud, quàm nutritio ipsa sit: cætera autem, quæcunq; hanc pręcedũt cũcta ꝓ materię operi

huic

huic aptæ ita futuræ præparatione habenda sunt, cuius assidua subministratione primitiuum, primigeniumq; humidũ, sustentatum alitur. Quod, quanquam ne caloris, cuius opem vnà, & iniuriam, vt diximus, sentiat, resolutioni apertè nimis pateret, factum viscidum, oleaceumque sit, vitæque in eo, quo nimirum plus, minúsve repertum tale fuerit, breuitas, longitudoq; consistens versetur, tamen in longo hoc satis vitæ nostræ decursu, quem alij breuem statuant, singulis temporis momentis ingruens, in id incumbensq; natiuus calor noster victum tandem, atque exhalatum recedere, è vita cogit, cuius hîc cõmodè, vt suprà diximus, paulo magis aperienda est ratio.

Inanis penitus captata immortalitatis ratio in conditione humana, & in non certa præstitutaq; vita nostra periodo, certus salutaris artis vsus.

CAPVT VII.

Simul illud, quod olim qui pollicerentur, nõ defuêre, manifestum hac vna ratione fiet, num fluxa ista & fragilia, instaurari ita queant, semperq; recenti affusione quadã vsque eò renouari, vt nusquam nunquamque deficiente humido, cui necessariò insideat calor, in quo vita, consuli hoc pacto corpusculi huius nostri immortalitati possit. Ad quod credendum adductos fuisse existimo, (non enim hodie extant, quæ legi de his possint) quòd viderent assumpto cibo refici corpus, viresque collapsas resumi, & in animi defectu, tantùm non abeuntem iam animam reuocari, tum deduci ad temperamentum corporum intemperaturas tam multas, & in morbis periclitatos, exangues, emaciatosque corpus, sæpissimè cum viribus resumere, tanto magis existimantes fieri posse, vt, qui exactum à natura, rerumque omnium, vnde conflatur, contrariarum in medio temperamentum tenacique, nec facilè admodum dissolubili humido, tanquã glutino compactum sortitus sit, si prætereà certa quædam & idonea viuendi per omnia ratio, curaque accesserit, ac nusquam ab artis præsidio hoc ipsum spondentis recesserit, is tot concurrentibus in vnum causis, quæ effectum id reddere valeant, periturus nũquam sit, fortasse autem, quoniã ex Aegyptijs syderearum reuolutionum peritis quosdam fuisse constat rei tantæ expromissores, ad hoc cælestes illas figuras suas arcesserint, quæ nascenti faueant, planetarumque inter se concursus, necessarios esse dixerint, qui editum in lucem benignis semper aspectibus prosequantur, & δωτῆρες ἐάων facti, benè fortunatum, nunquamque intermoriturum faciant. Et quoniam regiones, locaque esse audiunt, in quibus nũquam morbis vllis tentata, longissimè protrahatur vita, etiam eodem hac vitæ conditione præditos homines relegaturi mihi videntur, vt ex macrobijs, athanasios quosdam reddant. Quod se facturos eo faciliùs credent, quum sciant nostra hac tempestate puellam, tum verò (si veterum Annales consulamus) anteactis temporibus nonnullos quoque, vllo prorsus absque cibo, ad multum, multumque temporis perdurasse, vti eodem argumento sperent inuento corpore propè indissolubili, nihilque aut parum omnino exhalabili, tum quod natiuo humore tenaci, concretoque, & benè prorsus compacto constet, neque facillimè innati caloris depastioni cedat, qui ipse calor vtpotè mitissimus, placidissimusque, nec sanè alimoniæ multum expostulet, & quod accepit, confectum optimè excermentisque quasi vacans, totum conuertere in alendarum partium substantiam valeat, sic attemperaturum, vt mollitudinis suæ commensuratione quadam vniuersam in se recipere, particulisq; sibi vndique omnibus per totum infusam, intrusamque alimoniam tenaciter retinere possint: atque ita, quum plus propè semper, quàm amissum fuerat, substantiæ propriæ recuperetur, sperent inquam fieri neutiquã posse, vt tale corpus, tot in vnũ coeuntibus ad immortalitatem faciendam conditionibus, pereat vnquam, accedente præsertim artis semper in id intentæ beneficio, à cuius nunquam illi recedendum obseruatione sit. Quæ cuncta simul eò fortassè, singulaque valeant, vt conuenientes in idem cõmoditates durandi eæ cum alijs multis diuturniora corpora quædam reddant, perpetuò durabilia, vt reddant, valitura non sint, furori profectò simile fuit, rem tam constanter asseruisse, quamlibet argumenta his quoque, quę retulimus, etiamnum Achillea magis cõuincerent, cuius tot iam labentibus seculis, quorũ quidem ad aures nostras memoria peruenerit, nusquam locorũ, nusquamq; gentium spectatum exemplum vllum vnquam fuerit, vt id, quod rationibus contingere posse arguebatur, experientia aliquo tandem pacto comprobatum videremus, nisi nobis Enoch fortè & Heliam huc ex patribus nostris illos allegarint, quibûs solis patuerit ad paradisum delicijs omnibus refertum locum, & immortalitatis humanæ vindicem, extraque mundi inferioris limites, proxime cœlos attingentẽ, temperie rerum

omnium mira spiritusq; vitalis plenũ, aditus, quò nec contrarietatis aura, nec ventorum prælia, nec afflatus noxius vllus perueniat, pura, pacata, syncera, immortalia, incorruptibiliaq;, minimè tẽporanea omnia inhabitare dicatur. Nec nos sanè repugnamus, veruntamen, si verissimè prouerbio dicitur, non omnibus licere Corinthum nauigare, Laidis meretriculæ habendæ causa, longè mehercle adhuc minùs, nobis, qui quidẽ protoplasti nostri culpa exclusi inde in reatu adhuc sumus, accedere eò licebit immortalitatis possidẽdæ, captandæq; causa, tãtisper dũ mortales nos mortalitate hac induti, necdum exoluta prorsus noxa, quæ à primis illis parẽtibus in posteros deriuata est, conditionẽ eam subimus, vt vel inter nascendũ, atq; adeò intra matris ipsius aluũ, deincepsque, dũ in vita manemus, morti semper obnoxij, tandem aliquando naturæ cedere cogamur. At nos hoc loco huius ipsius naturæ leges tractamus, communis magis humanę, quã non solùm ęternitati minimè asseruisse, sed nec à certa quadã annorũ periodo, temere vindicare liceat, nisi verò fabulosa sequemur, ac ter cẽtenos Nestori annos cõcedamus, fabulosisq; demus locũ, vt gẽtibus quibusdã, centenos, trecenos, quadringenósve annos vitam ꝑducere, alijs ducenos cõcessum à natura esse credamus, fabulosissima, vt diximus, omnia, mẽdacijq; plena, nugis, fictisq; in altissimo otio, rerũ miraculis, terentium tẽpus, hominũ inuenta. Quorũ omniũ detecta falsitas peragrato, nostra hac tẽpestate, orbe vniuerso, totoq; ambito Oceano, & altera mũdi plaga, videlicet ἀντιχθόνῳ nobis nauigationibus nostris vndiquaq; patente: aditis Hyperboreis: oriente & occidente permenso: neq; tamen inter tot alia prodita nobis rerũ inibi nouarũ exempla, tali adhuc quopiã comperto de hominum longæuitate, scilicet hodie, (quod dictum cũ bona venia vetustatis sit) veteribus multis paulo videri possumus continentiores veritatis, nec tam prodigi θαυμασίων ἀκουσμάτων, vt admirabili quadam rerum historia detinere lectorẽ, ficta pro veris referendo, velimus, nimirũ nec ipsi nos, nisi propè iuratis, exploratæq; fidei, ac visa, cõpertaq; tantùm referentibus, aures faciles præbemus. Quo quidẽ maior semper in his mentiendi cãpus, eo semper minus. Nam vt ea omittamus, quę lõginquè allata, ac supra testimonij etiã cuiuscũq; fidẽ relata, credulitatẽ nostrã vincunt, quoties inter nosipsos, dum mutuò conferimus sermones, modò ingruentis iam senectæ timore, iuuentæ nobis annos affingimus blandientes, decurtata ætate, modò gloriæ nobis ducentes, communem multorum vitæ cursum euasisse, miraculo vt alijs sit, hoc ipsum ementimur annorum additamento multorum. Nec desunt historiæ, paulo superiorum ætatum, quæ plusquàm Nestoreos nobis quosdam reddiderint, siquidem inuentum fuisse aiunt, qui quadringentesimum vitæ suæ annum impleuerit, mendacium ingens struentes, nisi verò nos ad lunares, aut alterius alicuius generis annos reuocant, aut nisi recenti primùm cœlo natos hos velint, quo tempore, nouæ adhuc originis semina sentiente, & adolescente mundo, atque aliter se, quàm nunc, circunuoluentibus cœlestibus tunc orbibus, par est non solùm longissimam, verùm etiam morbis, noxisq; omnibus illæsam transegisse vitam mortales. At vt hæc omnia concedantur, senescente nunc iam mundo, vt his quidem authoribus videtur, atq; in contrarium labente, & circumagente se cœlo, naturæque humanę conditionem hanc inferente mortalitatis quam quotidie sentimus, quæ stultitia sit, immortalitatem captare velle, aut plures, quàm superne concessum nobis, & ineuitabili fatorum serie tributum sit, annos sibi assumere. Galenus licèt scriptum semel reliquerit, quòd genitum omne interiturum quoq; sit, id nec demonstrabili, nec necessaria sequela niti: at idem nos non semel edocuit author, quanuis nos interdũ fugiat ratio, ab his tamen, quæ quotidie experimur, quæq; visa nobis sæpe, & cõpertatenemus, nũquam descisċẽdũ esse: sed & is rationẽ tandem attulit interitus nostri certã, firmã, demonstratã, vt, quòd demonstrationem ad id ostendendũ, nullam esse scripserit, à vetustioribus nullam editã esse intelligamus, quam ipse demum repertam protulerit. Atque hanc, si nullam omnino haberemus, recedendum tamen nobis non esset, ab eo, quod obuersari nobis semper ante oculos, fierique, ac contingere in dies & in horas videmus. Quapropter cõmuni huic legi, qua tenemur omnes, & à qua immunis hactenus repertus est nemo, eximẽdi priuilegio vllo non sumus, ac (nisi omnino ineptè queruli esse velimus) cõtenti esse debemus eo vitæ curriculo, quod, in hoc animæ nostræ functionibus conuenienti temperamento, hac structura, quàm longum potuit, cœlitus Deorumq; munere à natura donatũ fuit. Quod alij aliud statuunt, plures ad ter circumactum Saturni orbem extendãt, qui nonagesimus annus est, certa quædam vitæ nostræ periodos: at non sic tamen, vt vltra, citraque non & sæpe subsistere, progrediq; humana vita queat. Nam & sæpissime, antequàm ad metam eam perueniatur, casu aliquo coacta, aut erroribus impulsa, quasiq; nullo nẽdũ pro-

ducendiq; artificio, decurtata abrũpuntur fila, aliquando aũt contingere poteſt, vt vlterius etiã protrahatur ſtamen docta nentis manu ductum. Non enim, vt certæ quædam periodi in his atq; huiuſmodi omnibus ſtatuantur, ſic præſtitutæ tamẽ habentur, vt nõ ſubinde ob materiæ inconſtantiã (ob quã nihil omnino perpetuũ ſtatui in inferioribus his poteſt) variẽt: cauſæq; prætereà ſæpenumerò accedunt multæ, ac principia, quorũ omniũ interuentu naturalis alioqui ordo tolli, & aut breuiora, aut longiora conſtituto à natura tẽpore, ſpatia fieri conſueuerint: atque ita, quemadmodum, quũ in vniuerſum propè nouem menſibus peragi partus hominis ſoleat, interdum tamen celeriùs, ſeriùs aliâs contingere videmus, vt in lucem edatur. Idem in humanæ vitę curriculo ſpectetur, vt & anteuertant ſæpe, & interdum retardentur fata quibuſdam omnino de cauſis, hisque longe hîc, quàm alijs in rebus, pluribus, ꝙ plura hîc ſemper, quibus alterutrum accidere poſſit, occurrant. nam vt cędes, & tam plerunque inexpectatas mortes, vt naufragia, vt quæſitum ſæpenumerò per multa lethũ, quod vitare poteramus, omittam: illud, plurimos ſibi crapula ſcientes volentesque, quoſdam eadem, ſimili ve, atque alios alia de cauſa, neſcientes in fatum tamen ὑπὲρ μόρον incurriſſe, quaſique ſibi mortem conſciſſe, quum viuere diutiùs potuiſſent, notiſſimũ eſt. Rurſus huius vnius, quã nũc inſiſtimus, artis beneficio, vitæq;, ac rerum, quæ ad vitam pertinent, omnium moderatione recta, quoſdam omnino referre poſſumus, qui, quàm naturæ ſuæ conſtitutio tuliſſe vnquam videri potuerit, vlteriùs annos tamen ſuos protulerint. Neq; enim eius nos hæreſeos decreta vnquam ſequuti ſumus, aut nunc ſequimur, quæ vſque eò fato nos addictos ſtatuat, vti curſum omnino peragere certũ, ſtatutumq; quendam neceſſum habeamus, quem citra, vltráve ſubſiſtere pacto vllo non liceat. Et vt corpora noſtra cœleſtibus corporibus omnino viliora, longeque quàm illa inferioris notæ ac conditionis ſint, quod fatendum nobis eſt, inde quoq; penitus regi, ac ſingulis, fortaſſe quoq;, temporum momentis, vim, dominiũq; ſentire cõcedemus: at Rectricẽ noſtri mentẽ, rectricẽ rationẽ, potẽtiãq;, qua homines ſumus, dicimurq;, cœleſtẽ, incorpoream, immortalem illam, quũ nobiliſſimis licèt corporibus quibuſuis cœleſtibusq; ipſis dignitate, conditione, natura ſuperiorẽ ſtatuamus, etiam imperio illorũ minimè ſubdi contendemus: eamque, quę ſeſe ſupra corporeã hanc molem exertam ſuſtulerit, recteq; bijugo vtroque frenatò, nec laxamenti illis quicquam tribuens, vni rationi dirigendas habenas commiſerit, animam dominaturã corpori, minimeq; illius imperio obtemperaturam eſſe, vnde nec fato cogendam, calcandámve credemus, verumque tandem hoc pacto ſapientis dictum illud fatebimur, quo pronunciatum ſit, Sapientes aſtris aliquando dominaturos, hoc eſt, nihil aliud quàm victoriam exercituros in fatum, quod ipſum nihil habendum aliud ſit, quàm quędã corporearum cauſarũ neceſſitas supernè rebus noſtris, ex corporum cœleſtium ſerie, ingruens, à qua corporũ materia ſi ſeipſum, in quantum poteſt, liberum exemerit animus, vnà illatæ quoque inde neceſſitati ſubtrahet ſeſe, ſolutusque ſimul, & munia ſua in corpore obiens eidem imperitabit, atque vt (de qua in hæc ſcribendi diuerticula deflexímus) in viam redeamus, & vitæ ſuæ corporeæ veluti pomœria proferre, & molis eiuſdem lapſus, erroresque, vnde feſtina ſæpe aliâs mors ingrueret, corrigere vnius artificioſę rationis adminiculo multos poterit. Quam quoniam hoc tempore inſiſtimus, priùs admonendi fuimus, non fruſtra quæſitam eſſe hanc artem mortalitatis noſtræ ſartricem quandam, ac correctricem, non autem immortalitatis vindicem, tollendaque de medio ea primò fuit opinio, quam ſi veram eſſe fateremur, ex neceſſitate, quam ineuitabiliter rebus inuehit, præfixaque earum, & ſtabilia omnino momenta quædam conſtituit, iam inanis ac ſuperuacaneus futurus nobis erat tradendæ huius erat labor. Nunc, quũ neq; tantum in nobis eſſe fiduciæ debeat, vt immortalitatis ſpe vana alamur, caloris enim, ſicut antea docuimus, vis nos eò adigit, vt exiccati tandem abſumamur: neque rurſus diffidentiæ tantum, vt non confidere poſſimus, ratione nos, modoque vſos, vitę noſtræ ſuppetias aliquas laturos eſſe: hoc quidem loco, aut nuſquam alibi, ſalubris artis vtilitas appareat, exiſtatque, neceſſe eſt, qua ſimul morborum incommodis omnibus, antequàm illis tentemur, occurramus, tentatique euadamus, ſimul inſiti nobis caloris moderatione arte hac adhibita, vitam ad multum temporis, quoad eius fieri commodè poſſit, traducamus. Atq; hæc, quoniam φιλιάτροις maximè, vt initio quoq; dictũ eſt, ſcribuntur, ſic nec ſcrupuloſis, neq; anxijs admodum argumentis tradẽda, quaſiq; filo quodam orationis craſſiuſculo texenda meritò fuiſſe videntur, retruſa etiam per ſe non ſanè magnopere quæ ſint.

Humidi primigenij deperditio à natura nobis inſito calore, qui fiat, eiuſdemq; item inſtauratio qualis, tum quædam huc ſpectantia.

CAPV VIII.

Etenim

ETenim ingenitus nobis calor huiusmodi, atque à natura insitus, quo superiùs dictis de causis carere haud poteramus, quique nos à prima nostri origine per ætates, ad consistendi vsque ætatem, omnes, maximo semper vsu aliquo adiutos traducat, idem posteà, ex accidenti licèt, perimit tandem, tamen informamur, procreamur, parimur calore: calore alimur, calore augemur, calore viuimus: eodem mollia antea membra, ac propè cerea, paulatim, sensimque exiccata producuntur, ac solidata firmantur. hactenus nihil, nisi beneficum sentimus. Hinc verò iam fouet idem ille nos quidem quoque calor, at exiccandi facultate, qua priùs vtiliter operatus fuerat, eadē, ob humidi radicitus nobis inhærentis consumptionem, quam assiduè, non in id quidem principaliter agens, sed operibus quę necessariò edit, consequenter molitur, exitium nobis tādem affert, vt, si, quo tempore incrementum corporaturę nostræ iustum suscepimus, & ad summū consistendi vigorem peruenimus, ratione aliqua liceret vìm desiccandi illā, vel in totū auferre, vel bona certè ex parte remittere, perstantibus nihilominùs ducendæ vitæ necessarijs natiui caloris operibus cunctis alijs, iam hac demum ratione immortalitatis speciem omnino aliquam assequuturi fuerimus. Nunc, quum nulla commoda hactenus inueniri vnquam potuerit ratio, quo hoc tādem ipsum pacto fiat, desistamus ab immortalitatis opinione vanissima illa, &, quod proximum est, quodque artis, quam nunc tractamus, auxilio præstare possumus, studium nostrum omne ad longè, ac salubriter traducendos vitæ huius nostræ annos conferamus. Cæterùm hoc loco illud non ignorandum, natiuum calorem nostrum primigenium humidum depasci non solum, sed defluentem vnà à corde calorem adiumento rei huic esse, quin rectiùs, potiusque ex gemino hoc calore, vnum factum, quem naturalem innatum, insitum, natiuum, primigenium appellare possimus, eum esse, qui cùm nos, vt diximus, muneribus semper suis foueat, alatque, tum verò primarium humidum, cui alioqui tanquam sedi suæ inhærescit, paulatim absumat: sic autem absumit, quasi pabulum, absque quo subsistere apud nos quidem ignis vllus haud vnquam queat, vt alatur igitur, non vt absumat, posteriusq; ideo tantùm, non autem primaria, sicuti paulo antè dictum est, ratione, id facit, alitur semper quidem inde, nempe humido, cui aliunde perpetuò, extrinsecus scilicet, suggeratur, sufficiaturque ex cibo, potuq; deperditi pars, ne, alimento deficiente, calor aliò se ad primigenium illud humidum depascendum conuertat. Quod tamen quotidie necessariò fiat, vt portiuncula inde assiduè calore absumpta aliqua dematur, sensumque id tamen intereà nostrum (vt in plerisque alijs contingere videmus) effugiat. Quo tempore solidiores ipsæ corporis partes, ab ortu, humoris satis nactæ, simul parum omnino quid in eo iacturæ facient, simul, quod factum est iacturæ, id minimo minus totum in humiditatem natiuam sui facilè ingesti cibi potusque affusione, atque appositione quadam receptum, instauratumque resument, donec siccescentibus illis, indies magis, magisque nec receptio itidem, vt priùs, appositioque, & quædam tanquam insinuatio facilis euadat, & ob id inclinante iam se ætate, detecta quotidie plus plusque appareat solidiorum membrorum exiccatio, ingenitæque tandem humiditatis illius, quæ partibus potissimùm his insideat, internecina amissio. quod quoties ex toto factum fuerit, nulla vt humoris huius remaneat in corpore guttula, micáve, iam humore hoc destitutus calor, sine quo subsistere nusquā cernitur, exhalatus tandem pereat necesse est, vt lucernarum ellychnia videmus, primò paulo maiore, ab oleo, interuallo accēsa, statim ardentia consumi, depascente nimirum igne facilè, quicquid inibi inest in ellychnij substantia humoris, donec proximè ad oleum accedens flamma, præterq; ellychnij alimentum, alteri quoque, quod ex oleo capiat, occurrens, subsistit ibi demum, attractione alimenti assiduè noua in partes, quas ignis tamen occupet, & quum subinde quasi refecta recreetur ellychnij substantia, longè perdurare diutiùs videmus eadem parte sistentem se flammam, alacrem primò vigentemque, ac suppeditatæ materiæ copia diuitem, ob quam parci, cui primò inhæserat, ellychnij humori queat, ne tam citò absumptus deperdatur, atque is, fieri nequit, vt in quantunuis vbere alimento non aliquam tamen vim depascentis continuè ignis experiatur, quoad tandem exarescens prorsus, igneaque vi extinctus, ignem simul perimens extinguat ipse, veluti receptaculo iam suo carentē. Quod quidem eò tantummodo valere exemplum volumus, (nam cætera dissimile esse scimus) vt argumento sit, continua ea humoris consumptione, cui ex toto resisti nullatenus possit, quin aliqua perpetuò iactura illius fiat, necessariò tandem extinctum iri nos, mortisque nostræ intrinsecam nobis, primamque, ac necessariam conna-

tamque habendam eam esse causam. Nam tametsi nutricatione fieri quotidie experiamur, vt pars parti annexa, additaq; omnino assimiletur, quin etiam plerunque ex alimoniæ copia incrementum sumere adauctæ partes soleant, vnde primigenio humori adijci aliquid posse videatur: nihilo tamen secius, quod intereà caloris vi attenuatum, difflatumque est humoris, deque membrorum, & solidarum partium substantia decedit, sicciora omnia indies magis magisque, etiam si additamentis alijs eadem accrescant, reddit: neque enim, quod in deperditi locum, quamlibet sese totum indens superuenit, sic se intimè eo addere vnquã poterit, vt quale priùs fuerat, omni penitus ex parte, euadat, totumq; expleat. Instauratur ergo omnino humidũ, verùm instauratio illa, quum non vnius prorsus eiusdemque rei sit, hęcque ipsa, quum peragitur actio, mutuis illis, quę necessariò semper tali in re contingunt, actionum, reactionumque, inter se viribus, velut conflictatio quædam fiat, hanc quoq; ob rem paulatim, sensimque decisus humor, tandem ex toto accisus, & in nihilũ redactus, deficiat necesse est, atque ita solidiores corporis partes humore suo destitutæ, quo priùs in vnum consentientes copulabantur, exarescentes defluunt, ac destructa iam animæ sede, temperaturæ amissione, qua qua vna nitebatur, vlteriùs subsistere in corpore illam non permittunt, immò detinere auolantem iam nequeũt viuam illam morticinæ ipsæ. Quæ quum ita sint, vnica erit ratio, viaque protrahendæ diutiùs vitæ, quum idem omnino seruâsse, quod radicitus intimeque nobis ab origine inhæserat, humidum haud sanè liceat, vt saltem, quod proximum est & κατὰ τὸν δεύτερον, vt Græci aiunt, πλοῦν, prouideamus, caueamusque, ne ante tempus humoris huiusce, cui insistere vitalis, natiuusque calor soleat, vsu priuemur. Quod vtique assequemur, si, vitatis semper, inquantum nobis liceat, omnibus, quæ exiccare credũtur, causis, quum, quò alioqui spõte nostra tendimus, siccationis nimiæ prohibitione, senectam tardatam remorabimur, tum verò, quod ex substantia nostra (quoniam id fieri aliter haud potest) recedens perit, ex alterius substantiæ additione propriæ nobis ac conuenientis, quæq; abire tota propè in exhalatam antea queat, resarcire curabimus. perinde ferè, ac quum generosi vini alicuius subinde vasculo paulum detrahimus, aut aliàs deplemus, nisi generosum itidem infundatur, quũ replere volumus, primùm quidẽ, facile vincente paucum id totumq; in se conuertẽte priore, lateat diuersitas, at nõ multo pòst, liquidẽ continuè id facere pergamus, sensim, minutatimq; impurati ita vini alienus apparebit sapor, &, vt generosum tamẽ generoso, aut eiusdem etiam generis, vt Creticum Cretico, & Phalernum Phalerno addamus, fieri tamẽ neutiquàm poterit, quin tandem (quanquam longius omnino in eo, ne factũ videri possit, trahatur tempus) assidua mixtione ea, quasiq; agendi inter se, & repatiendi continua quadã pugna & dimicatione, simul minus semper, minusq; victi eo pacto prioris vini, substãtiæ, apparebit, simul, quod reliquum factum fuerit, peregrinum, & extraneum quid resipiet: sic propemodum, quũ plurimum calidæ, humidæq; substantiæ initio obtineamus, qui natiuus calor noster est, eaq; in dies, imò horas, continua quadã euaporatione depleatur, noui subinde alimenti ingestione, restituitur illa quidem, qua potest: at, quum continuum sui detrimentum necessariò sentiat, quod quidẽ initio sese occultat, at postremò detectum apparet, minùs tamen sentiet, minusq; apparebit, si, quod in exhalatæ substantiæ locum suggerimus, id diligenter semper curârimus totum vt ex maximè affini, non aliena, non extraria substantia sit, quo nimirum totum quoq; propè faciliùs recipi, amplexariq; à priore possit, gaudent enim similia similibus. hinc planè nata alimentorum varietas, hinc eorundẽ horum diuersus diuersis sapor, odorque, vt animal quodque pro temperaturæ diuersitate, non solùm diuersis, sibiq; proprijs vesceretur, alereturque, sed etiam, gustu antea, atque olfactu, conuenientia sibi ac similia deprehenderet, & contraria ac dissimilia (insitum quippe sibi hoc à natura obtinens) quoad vitam suam transegerit, semper aueresetur.

Primigenij humidi incrementum, num cum corporum incremento vnum sit, eiusq; per ætates diuersitas.

CAPV IX.

Vincitur argumentis his, & exemplis, non esse recipiẽdam opinionem eorum, qui dicunt, sic instaurari humidum id, de quo toties iam diximus, posse, vti nõ solùm, quod antea fuerat, euadat, verùm etiam incrementũ auctione suscipiat, maiusq; substantia sua tota fiat, atq; in infantili puerilíq; ætate, perq; totũ adolescendi tẽpus, augumentũ semper magis magisq; sumẽdo in consistẽdi annis sistat se, ac tum demum inde, primulũq; in deterius paulatim labens siccescat. Nos verò ab his ipsis, qui ita contendunt,

tendunt, quæremus, quanam ratione pactóve fiat, vt, cuius antea rei, tantum aberat, vt iactura vlla, aut decrementum esset, vt etiam augescere illis videretur, eius tunc, illo scilicet, quo dicunt primùm tempore solùm, nullius prorsus accedente causæ, quæ hoc facere possit, nouitate, decrescere incipiat substantia. Nego, vllam illos inuenire posse iustam satis, ad persuadendum nobis hoc, rationem. Etenim si insitus nobis, ab origine ipsa, calor, qui humido huic, tanquam subiecto, sedique suæ inhæret, caloris semper opera edat necesse est, nulla (quantum ego videre possum) commoda reperiri ratio poterit, quamobrem id non tam ab initio, quàm posteriori tempore, fiat: aut dicant nobis, quæso, vnde ex semine, menstruoque sanguine informãdi corporis primò quidem ducantur lineamenta quædam, protractæque obducantur membranæ illæ, quibus obuolutus integitur fœtus, tũ deinde minùs, minusq; fluxa semper visantur membra, cæteraque omnia peragantur, quę peragi nequaquam posse, nisi calorifica, exiccandiq; vis aliqua adsit, manifestius esse debet, quàm vt probari postulet. Quòd si desiccantur hoc pacto illa à calore, humor, quem primò insidens occupat calor, caloris huiusce vim non sentiet ipse? vt siccior statim factus, ex parte (quanquã id minima sensumque prorsus effugiente) esse iam, quod antea fuerat, desinat, atq; à natura sua paululum immutetur, qui huic additur ex alimenti facultate priori conciliatus, humor? aut, si prius nullatenus siccescens, integrum, inuiolatumq; perstat humidum id, cur posterius statim hoc tunc demum primùm perpetitur? vnde noua hæc ingruens in illud de improuiso noxa? quum contrà potiùs fieri debuisset, vt, quo tempore maximè vigens florensq; perstat, eiusq; summè adaucta, vt isti volunt, substantia, humiditate, ideoq; & succo maiore constat, longè tunc quoq; plùs siccantibus meritò causis resisteret, ac propterea minùs quoq; tum omnino siccari inciperet. At enim dicũt, ex tam paruo plerunq; plantarum semine ingentem oriri arborẽ, & quotã esse humanum semẽ corporaturæ totius, quũ ad incremẽtũ iustũ peruenerit, portiunculã videmus: vt ex hoc arguãt, vna quoq; semper succrescere humidũ id necessũ esse, quo innatus calor sustetari in tãta mole possit. Deinde aiunt, siquidẽ verè dictũ est, Ex ijsdẽ nobis cõstare generationẽ, & nutricationẽ: porrò aũt ex sanguine, semineque, re vtraque humida spirituosaque, procreamur, inde igitur quoq; alamur oportet. atq, si hęc vera sunt, quæcunq; iustã sui magnitudinẽ accepêre corpora, magna multaq; in his apponatur nutriẽdis mẽbris quantitas, necesse est, rerũ earũ, quæ si semẽ, sanguinẽque, vnde ortũ duximus, referũt, meritò natiui quoq; humoris illius plus, ad maiorẽ corporis molẽ nutriendã, secũ trahent. Quę nos quidẽ vera esse omnia fatemur: cõcedimusque, maiorẽ semper requiri, vnde alãtur corpora, humidi portionẽ in maioribus: etiã illud donamus, incrementũ sumentibus corporibus, siue plantarũ, siue animalium, simul humidũ id, vnde priùs constabant, necessariò succrescere: non enim aliter fieri posse credimus, quin operatus in nobis semper, absq; vlla prorsus intermissione, naturalis calor, cõfectoq; alimẽto, atq; inde inutili & excrementitio quoq; reiecto, potissimã addat humoris ita elaborati partem membris, vnde primarius primigeniusq; humor augescat omnino, moleq; cõstet, quàm priùs, maiore quadã: verũtamẽ intereà paulatim siccescẽs, natiuã humiditatẽ suã, quã initio obtinuerat, sensim exuet. quod minimè incõuenire arbitrandũ est, vt maior rei alicui accedat quantitas, cuius interim ex parte qualitas decedat, præsertim, si, quod extrinsecus additũ priori insinuatũ additur, totũ tamẽ, vtpote aduentitiũ, nõ prorsus omnique ex parte abire in illud potest. quũ enim hæc, hoc casu, miscendo maximè fiant, vt elaboratus repurgati iã vndiq; alimẽti succus primario succo addatur, vicissimq; in eo vincãt semper & vincãtur miscẽdorum inter se partes, vtrinq; quadãtenus iactura fit eorũ, quæ, quantũ licuit, mutuò se, tota sui substãtia, agẽdo patiẽdoq; receperunt. Ignẽ aquamq; maiores fieri, at faciẽ tamen priorẽ mutare aspicimus. ac de aqua fortasse non perinde exemplũ valeat: ignẽ verò, ex alimento (vt nõ dissimile prorsus id huic nostro sit) qui in immensum aliquando auctus crescat, eundẽ diuersissimorũ sæpe colorũ, plus quoq; minusq; emittere sæpe flãmæ videmus, quod nõ contingeret, nisi alimenti, quod primò ignis arripuerit, diuersitate. Ad eundẽ, aut nõ dissimilẽ certè, modũ existimemus nobiscũ, innatũ nobis insitũq; à prima nostri origine humorẽ, calorẽq; adauctũ dici, atq; in maiore corporũ quantitate maiorẽ, sicuti in minore minorem reperiri: atq; interim tamẽ naturæ suæ aliquid amittere posse, ea perpetuò cõditione, dici vt nihilominùs innatus, insitus, ingenitusq; humor, calorq; debeat. Nã si id nõ esset, iã fatendũ omnino nobis erit, decrepitæ ętatis hominẽ, in quo haud dubiè primigeniũ illud humidũ indies magis ac magis exarescat, huius ipsius nihil prorsus retinere, cuius tamen in corpore viuo pars aliqua semp nõ esse nõ queat. Etenim si, vbi primũ siccescere incipit humor is, perit statim, nomẽq; cum re amittit, vt vlteriùs, nec

dicendus, nec habẽdus natiuus, infitusque nobis humor sit: iã per hos ipsos, qui siccescentẽ iam tũ statim primigeniũ habendũ humorẽ esse negant, lõgè magis inclinãte ætate peribit, nec ex eo quicquam tunc habebimus. Sin ne ipsi quidẽ hoc cõtendẽtes volẽt, quòd absurdum nimis intellectu, dictuq; sit: &, quanuis inter ipsa quoque nostri primordia, quũ primũ formamur, fingimurque, originis is initiũ nostræ humor siccari iam tũ cœperit, à nemine tamen Medicorum nõ natiuus esse creditur, dieturque: illud statim cõcedant nobis necesse est, vniuscuiusq; ætatis, donec vita supersit, habendũ dicendũq; humidũ natiuum aliquod, à primordio licèt id nostri quamprimũ, humoris semper sui alicuius deperditione, in posterũ ad extremũ vsq; siccescendo tendat, ætatibus suis conuenienter vnũquodq; semper, plus minus siccis, humidisq; plus, minus siccũ, humidũq́, ipsum alimenti quoq; ex hoc rationẽ corporibus suis congruã conseruaturũ. Quãuis, si tentanda exacta omnino locutio sit, quã ἀκριβολογίαν vocant, nõ illud omnino primigeniũ, quod semini sanguiniq́; mẽstruo, coeuntibus primò inter se, inhæserat, habendũ hoc sit, quod insequentiũ ætatũ fuerit, vt quod illo natiuæ omnino humiditatis minus semper minusq; obtineat, at humidũ tamen etiãnum vsq; eò restet, natiuum vt dici queat, atq; etiã primigeniũ, quoniam idẽ illud omnino sit, quo, sicuti inter initia, ita nunc quoq;, paulo licèt ficciore facto, perpetuò tamẽ ad suprem vsq; vitæ nostræ diẽ foueamur: at non sic tamen, vt (quod illi, quos contra in ista excurrimus, credebant) quo magis moles incrementum sumat corporea, ad cuius augumentũ pro rata semp parte natiui quoq; vnà humoris huiusce increscat quantitas, sic illius ipsius toto eo temporis tractu assiduè humiditas etiã adaugeatur, quũ potiùs continuè post formationẽ, atq; adeò in ipsa formatione nostri, in siccitatẽ semp labãtur mẽbra, natiuusq; vnà in his humor paulatim ita semper siccatus absumatur, quæ prima, certaq;, & ineuitabilis addita fuit nascentibus nobis mortalitatis nostræ origo. Quã, quum nulli, vt effugeret, prorsus concessum vnquam fuerit, nec sanè concessum iri in posterum credamus: quod proximum est, rationem quæramus, modumque, quibus incumbens semper nobis siccitatis hæc causa, si non in totum tolli (nam id si quo tãdem assequi pacto possemus, iam inuenta nobis esset vitalitatis cuiusdã perpetuò captandæ ratio) at mitigari, ne tam efficax in hæc sit, queat, vnde trahere tempus vitæ productius nostræ liceat. Ferè autem hoc ipsum, quoniam ex iisdem vtrunque principiis pendet, aliud statim insequitur, artis eiusdem adminiculo, commodum, vt intactum, intentatumque morbis, neque molestiis vllis, quæ plurimę ægrotos manent, obnoxium, & obeundis ita functionibus semper nostris liberum vitæ cursum trãsigamus. Quo maius quæri ab arte vlla corporibus humanis bonum, aut præstari vnquam possit nullum, siquidem ea demum est vita, quam corporis salubritate fruens traducas, in cæteris mortis facies quædam visenda omnibus apparet.

Causa item mortalitatis alia, tum morborum etiam quorundam: quæq́, cadere sub artem, quã minimè possint, & dicendorum series.

CAPVT X.

PRoximam asserit interitus nostri causam, fluores, quibus singulis temporum momentis difflatum corpus in vacuum recedat, vsque eò, vt, nisi in exhalatæ semper substantiæ locum noua subinde ingesta succederet, periturum quamprimùm fuerit corpus animatum quodcunque vita sua destitutum. Nunc quum, quantum illi assiduè deperit, tantum continuò additione noua resarcitur, subsistere ratione ea refectum potest. Et quanquam priorem insequi posterior hæc causa soleat, (videri nanque possit natiuus calor non immeritò, vt siccitatis, ita transpiratæ ipsius exhalationis author) attamen per se quoque subesse posteriorem hanc in non paucis videmus, in quibus, quum nullus, aut minimus insit calor, minui nihilominùs tempore, aut etiam plerunque momento, corpoream illorum molem animaduertas: quod quidem contingere, nisi euaporata substantiæ parte, nequeat, idque in aliis licèt plus, in aliis verò minus, in omnibus tamen, aut sensu apertum est, aut ratione colligitur, quæ vel solidissimas, densissimasque, ac maximè compactas res, Aurum & Adamantem, dissipari tandem fluxionibus his posse conuincat. Atque ex artificio ambæ tractari possunt causæ, quoniam, naturales quum sint, naturæ ordinem insequuntur quendam, cuius modum, rationemque, & causas paulo diligenti inuestigatione conquisitas, tenere omnes possimus, ac proinde artem in his statuere, concessum nobis sit, vt in reliquis, quorum non vsque eò occultentur causæ, vt deducere rem ad artem non liceat, quam nihil aliud, quàm rectam quandam faciendarum nobis rerum rationem esse dicant. Hæc porrò, nisi

nisi cognitis causis, constare nobis satis haud vnquam poterit, vt, quę illarum tantummodo cognitione nitatur, ratio. Geminas hasce, quæ intrinsecus nobis imminẽt, artisq́;, vt dixi, tractari ratione queãt, causas alia insequitur, vnde multo maxima morborum generis propè cuiuscunq; origo pẽdet, ideoq́; multo maximè ac diligenter tractanda veniat, nimirũ ab excrementis, quæ necessariò, quæcunq; cibi potusq́; nomine sumimus, comitãtur, ducta. Eorũ autem, quæ extrinsecus nobis occurrunt, quædam necessariam omnino habent aut calefaciendi, aut refrigerandi, aut siccandi, aut humectum faciendi, causam: vt aer, quem nõ solùm inspirando momentis singulis temporũ trahimus, verùm etiam constituti in eo assiduè versamur, totaque hac nostra corporis mole circundati, ambitiq́;, illius semper vsum, noxámve aliquã sentimus, vnde ambientis nomen alia non habẽt, neq; enim necessariò aut vulneraturis nos rebus, aut vllam aliam impressionem in nos facturis, aut vnde luxẽtur, infringantúrve partes corporis nostri aliquę, casibús ve aliis, quorũ fortuitus, improuisusq; accessus sit, occurrimus: vnde sanè ne in his quidem cõsistere artificij alicuius ratio valeat. quomodo nanq; temerarias res, & inconstantia sua, quò ferantur, incertas, ad stabilem rationis ductum, quo recto nitimur, reducemus? Simul, quoniam, quantuis improuisò nobis hæc accidere soleant, vt prouideri multo antè non possint, cuncta tamen in aperto omnibus sunt, atq; vnico, eoq; minimè quidẽ abstrusæ rationis, præcepto comprehensa, nimirum vitandi hæc ipsa, reconditam secum consideratioñe afferunt nullam, hac quoq; ipsa de causa sub artem cadere minimè debebunt. Etenim artis ratio, paulo magis latentibus, cõmuniq́; hominum exemptis sensui rebus, adhiberi rectè solita est, vt nec aeris quidem ipsius, cuius vi, accedente tempore, atq; edacitate res tandem absumptæ pereunt durabilissimæ quæq; natura, sic in vniuersum & simpliciter accepta futura artis sit, ac tum demum tantùm, quum paulo à vulgi cogitatiõe semotius, quomodo obesse nobis, aut prodesse qualitatibus suis possit, in illius naturam ingressi inquirimus. Sicuti sanè nec ꝓ magno Medico habebimus, imò nec magnopere pro medico, aut qui hygijni artificis insigniẽdus nomine sit, cui id vnũ notum fuerit, quo pacto lurconum, gulosorũq́; nimis manifesta ingluuies animaduersa castigetur, aut qui vitam se producturum polliceatur eorum, quos aperti nimis vitæ errores coarguant, id enim præstare vel de media plebe aliquis possit, vt admonitor tantùm factus enormiter peccantem in communem, atque vsitatam saltem viam quandam reducat: ibi demum intra consueta hæc, omnibusque in aperto posita, quod artis sit, latet. à qua sanè conditione quum longè absit, causarum, quas tam esse propalam diximus, consideratio, extra artificij omnis rationem positas relegemus: amplexemurque eas, quarũ quia in abdito ratio sita est, vt rectè sciantur eæ, inquiri considerarique diligentiùs postulant: atque ita demum cognosci, cognitæq́; ac partibus sui omnibus excussæ, varijsque varię corporibus diuersimodè aptatę, maximam artificij constituere rationem, possunt. Quæ planè diuersitas cogit nos, post disputationem de his modò habitam, rerum priùs, quæ huc pertinere videntur, omnium discrimina notâsse, seorsumque exposuisse, vt, quæ, quibusque applicari commodè deinde res debeant, sciamus. Et quoniam, sic ducente rerum natura, ratione nitentis artificis prius esse officium videtur, vt Subiectum, circa quod finem suum molitur, benè cognitũ habeat, ac tum demum instrumẽta, quibus id assequatur, inquirat: materiamque circa quam, priusquàm qua actiones suas exercere possit, teneat: ita nobis quoq; hoc loco faciendum erit, vt diligenter priùs corporum, quorum sanitatis tutelam molimur, naturis, ætatibus, tẽperamentis, & eiusmodi omnibus notata discrimina veluti sub oculos ponamus, quo deinde faciliùs rerum quoque hoc ipsum nobis præstãtium syluam, supellectilemque illam vniuersam, differentijs itidem suis distinctam, accommodare in tempore, diuersis, quæ egere ea videantur, corporibus valeamus: in quo non immeritò artium cunctarũ tanquam summa caputque inesse existimatum semper est à clarissimis Authoribus. Siquidẽ nulla sit omnino habenda ars, rationis ductum sequens, quæ non hac via, hoc modo, vestigijsque his progressa, ad finem suum contendat.

Suis quæque locis distribuisse Naturam inhabitantium corpora accommodè satis: & quæ extremarum Mundi plagarum ratio, quæ media, aut proximarum huic.

CAPVT XI.

HOminis natura, si cũ alijs animalibus conferatur, temperatissima omnium est. Naturam quũ dicimus, Temperamẽtum hoc loco intelligimꝰ. Meritò autem hoc, sum-

 mique

miq́ue Opificis prouidẽtia factum, vt nobiliſſimum omnium futurum corpus, & cui cætera paritura animalia cũcta eſſent, id, quoniam in quamcunque partem exuperãs exceſſus vitioſus futurus omnis erat, velut in medio conſtitutum, eiuſmodi haberetur, vt in id ſpectare, cuius gratia facta creataq́; eſſent, reliqua omnia poſſent, ipſumq́ue ideo, tanquam amuſſis quædam ac regula eſſet, cuius reſpectu exceſſus oẽs, qualitatumq́; diuerſarum exuperantes facultates notaremus. Neque tamen animantium ſolùm, verùm etiam mũdanarum rerum omnium, quæcunque quidem inferiorem hunc mundum ſortitæ, ex Elementis, proportionibus quæque ſuis inuicem mixtis componũtur, medium occupauit, vt reliqua omnia ad hoc corpora, ipſaq́ue adeò Elementa, calida dici, frigidáve, humida, aut ſicca debeant: quanquam hæc (Elementa dico) exuperantiæ potiùs ſuæ, qua ſummum qualitatis vnius alicuius obtinentia, talia eſſe dicuntur, rectiùs nomine ſignentur. Atq; hæc quum ita ſint, non quoduis tamen humanum corpus conditione ea præditum eſt, vt in medio rerum mundanarum omnium poſitum dici poſſit. Ipſum nanque fortaſſe humanum corpus, ſic in commune acceptum, omnium reliquorum medium obtinuerit: at ipſum ſui ipſius, hoc eſt, ſpeciei ſuæ, mediũ, non quodlibet, verùm id tantùm, quod eas corporis dotes à natura ſortitũ fuerit, vt non ſolùm æqua Elementorum quatuor, vnde initio conflatum eſt, mixtione conſtet, ſic, vt nec calidum dici, nec frigidum, nec humidum, nec ſiccũ plus iuſto queat: verùm etiã corporatura in eo, partiumq́ue omnium inter ſe compoſitio ſeruata æquabiliter menſuræ proportione reſpondeãt. Ac fortaſſe in votis tantummodo habendum ſit, vt tale nobis corpus viſendum contingat, cæterùm locorum nuſquam, aut gentium reperiatur. Et ſicuti nec Platonis vnquam Rempublicam vidimus, quam ille ſibi de ſuo finxit, optimã quidem illam, ſed nunquam conſpectam, ſubſiſtentem nuſquam: nec Homeri Achillem, tam numeris ſuis omnibus heroicum: nec Oratorem, ad inſtar illius, quem de rebus his ſcribentes inſtituunt, factum: equosq́ue inſpicere multos licet pictos, aut ex ære ductos, quibus ſua cuique conſtet omni ex parte abſolutiſſima effigies, viuos non licet: ita Hominem, ſic ad vnguem à natura factũ, nihil vt illi omnino deſit, punctumq́; omne hac in re auferat, fingere nobis ſolũ poſſimus: cui verò exactę vndiquaque temperaturæ, exquiſitæq́ue prorſus ſtructuræ omnia adſint, nullus vnquam fuerit, futurúsve ſit. Et notis quidem ſignisq́ue ſuis repræſentari oculis corpus tale poteſt, quale exactũ omnino eſſe cenſeamus: cogitanti autẽ, diligenterq́ue ſecum cuncta reputanti, fieri minimè poſſe videbitur, vt veluti pũctum rerum omnium in exceſſu poſitarum medium corpus vnquam vllũ occupet, ἀκριβολογοῦντι dico iſta, exactiſſimaq́ue ea diligentia excuſſa diſputanti, à qua nihilominùs abſtinendum nobis ſit res eas tractantibus, quarum ſemper cognitionem ſenſuum inprimis vi nixi aſſequimur: ne, ſi (quãuis id in aliquibus facere poſſimus, vt ratione quædam aſſequamur, ſenſibus ſeſe alioqui noſtris ſubtrahentia) hoc nihilominùs, vbi operæpretium futurum nullum ſit, faciamus, aut artiũ earum, quas tractamus, vſu deſtituamur, aut Dogmata incurramus à communi hominũ ſenſu longiſſimè abhorrentia: vt in noſtra hac, quanuis certiſſimè ſciamus, idq́ue clarum facere rationibus poſſimus, nullum reperiri omnino poſſe corpus, quod in rerum omnium æquilibrio poſitum conſtituatur, ſicq́ue vndique attemperatum dici poſſit, vt in nullum penitus exceſſum vergat, itaq́; partibus inter ſe ſuis comparatum ſit, vt de proportionibus ſuis nuſquam exeat, quoniam hoc materia ea, ex qua cõflamur, non ferat, rudis plerunq; ac rebellis, nunquam autem vſque eò artifici parens, vt totam ſe omni ex parte, nihil prorſus ſubterfugiẽs, expoliendam præbeat, iam enim inferior hæc materia non eſſet, & ad cæleſtem potiùs quandam accederet, nimis tamen diligentem huiuſmodi excuſſionem non ſequimur, vſum omnino, vt dixi, artis in hoc noſtræ, ſi id facere pergamus, amiſſuri: & quod ſignis, notisq́ue ſuis offeretur æquale nobis corpus, quanuis ſciamus nõ prorſus eiuſmodi eſſe, pro eiuſmodi tamen habebimus. Similiter, atq; attemperatæ æquiſſimis calidæ frigidæq́ue portionibus aquæ ſi pauxillum quid alterutrius additum inijciatur, temperamento iam æquabiliſſimo ſuo illõ, quod paulo antè tenebat, non conſtare certò ſcimus, at temperatam nihilo ſeciùs, æqualiter ſenſum noſtrum ferientem cẽſemus, donec pluſculũ additum, iam non ſolùm ratiocinantibus nobis, ſed etiã ſenſu experientibus, inęqualitatis non obſcura aliqua tãdem ſeſe nota offerat. Ad hanc regulam ſi exigatur, optima cõſtitutione præditum dicere corpus poſſumus, quod, ſi non exactiſſima illa, atque vndiquaque inculpata, at quæ nobis tamen inſpicientibus videri iuſtiſſima poſſit, menſura, temperamentoq́; conſtet. Atque hoc tamen ipſum tam affabrè factum, attemperatumq́ue corpus, non vbique locorum temere reperias. Sed eſſe oportebit, quod in rerum cunctarum medio reponendum fuerit

fuerit corpus, primùm non quoduis, aut quouis in loco genitum: deinde non ætate quauis: tum ita alitũ educatumque, vt per studia, vitæque institutionem assiduè ductum, vitatis causis omnibus ad excessum nullum deflectat, perpetuumque temperaturæ, constitutionisq; suæ tenorem ad extremum vsque seruet. Non ergò quæremus corporum conditionem hanc apud Scythas, neque enim rigidum illud cœlum largiri hoc possit: neque rursus ex Aethiopia petemus, quoniã absumpto humore exucca nimis corpora longiùs etiamnum à temperaměto abesse, igneo quodam calore sicca videntur: in medio sita sit oportet plaga, quæ temperamentum hoc ferat, vti qui constare ita debebit, nõ solùm natales suos sortiatur his in locis, vbi adseruari in natura sua possit: verùm etiam ortus sui causas habeat temperatas, parentum dico semen, quod nisi in tẽperata regione haud temere temperatum inuenias, & vteri gestationis tempus totum, quo, nisi gestãtis accesserit cura, qua intra mediocritatis terminos cõtenta seruentur, quæcunque ad victus rationem pertinẽt omnia, facilè sensurus excessus alicuius vitiũ inde sit contentus vterofœtus. Etenim, si quotidie videm⁹ (quod mirandum omnino sit) in grauidarum appetentijs varijs, quam Picam vocant, desideratarum rerum suboriri in fœtibus specimin[illegible]edam, tanto quidem magis molitura esse manifestiorũ qualitatũ inibi vestigia credemus, tum quarum euidẽtes causas passim teneamus, vbi quidem impressa occultiorũ effectorum manifestò hîc quoque inspicere signa liceat. Verùm hæc ad eam fortasse tractationis partẽ magis pertineant, qua Salubris artis præcepta tradentur. Nunc, quod aggressi semel sumus, exequamur, corporum, quibus applicari ars debeat, distributionem persequentes, inter quæ conditione constitutioneq; optima præditum, quum non vbique locorum reperiri posse ostenderemus, etiam quibus locis reperiretur diximus: at nõ passim tamẽ ibi eiusmodi semper futura esse corpora credimus, vt temperatissima sint, quandò neque in regionibus ipsis qualitatis alicuius nimietate excedentibus, excessibus semper illis respondere natiua locorũ corpora solita sint, vt in calida semper calidũ, in frigida frigidum, sicuti humidũ in humida, siccum in sicca inuenturos nos semper necessariò corpus quodcunq; regione existimemus: contrà enim euenire sæpe potest, vt in calida frigidum, calidumq; in frigida, idemque in alijs, contrariũ vt in contraria reperiri corpus regione queat. Nam inter Germanos calido videre est temperamento præditos quosdam, & inter Aegyptios Mauritanosque pinguissimos nonnullos tamen, quod signi sit, frigiditatem omnino subesse temperamenti. Quòd si ita est, vt in diuersis inuenire diuersa regionibus corpora liceat, etiam inuenire attemperata poterimus. Etenim si, quod minùs fieri posse videatur, calidum fert corpus regio, frigida quæ sit, temperatũ quoque, quod faciliùs euenire potest, tulerit: quanto quidem distare minùs ab extremis medium solet, quàm extremorum inter se vtrunque, vt eadem ratione extremorum semper alterutrum faciliùs medium ferre, quàm pugnantissimum sibi alterum possit. Quod in non nimis tamen exuperantibus qualitate aliqua regionibus contingere posse existimabimus. Nam nec Aethiopas frigidos vllos, nec Lappones, aut Septentrionales Scythas calidos, inuenire vllos facilè, nisi verò secundariò, atque ex accidenti, possis: vt & illi calidi, intrò nimirum pulso ab ambiente frigido, calore: hi verò frigidi, foras eodem hoc ab extrinseco calore alio euocato, sint, videlicet vt ex dimidio tantùm calidi, frigidique foris intusque censeantur Aethiopes, atque id genus hominum, feruida illa æstuosaque plaga contentum, foris quippe calidi, intus frigidi: è diuerso Hyperboreo Septẽtrioni subiecti intrinseca omnia calida retinent, extrinseca frigida: at nos, quæ omni ex parte talia essent, corpora intelligebamus. Quorum vt in temperata, aut ea, quæcunque ab hac non longè abest, regione reperiri cuiusmodicunque propè generis conditiones possint: nemini tamen esse dubium debet, maiorem semper temperatorum in temperata, sicuti calidorum in calida, frigidorum in frigida regione, corporum numerum quærentibus occursurum, idque signis semper suis cognoscendorum. Videre est in hac, quam nos inhabitamus plaga, ab exacta cœli temperie, quæ medium sortita sit locum, in Septẽtriones iam satis vergente, vtpote quæ per Pontum ferè ducitur, temperatissimæ tamen conditionis corpora quædam, signis dico, notisque, tam intrinsecus, quàm extrinsecus petendis, suis comperta. at idem in ea, quæ aut per Borysthenẽ, aut per Riphæos agitur, plaga reperisse non facile sit. Etenim, quemadmodum, vel de Aristotelis ipsius sententia, nunquam natura contrariæ rationis corpus loco commiserit conseruandum, opposito sese ad id modo habenti, vt vel ex cera constans in calido custodiendum adseruandumque esse putet, vel ex sale, aut nitro compositum in humido: quòd ex calido & sicco conflata corpora diluere facile humor soleat, ex molli autem, vt cera, substantia quæcũq;

constant, calore liquescant: ita meritò nec calidissimo cœlo frigida ex toto, nec frigidissimo calida subiecerit vnquam. Et, quàquam certior semper spectari obseruati ita in rebus his à natura moduli ratio in elementis possit, quæ animãtibus semper suis omnia, singulaq; ornata distinxit ipsa, corporumq; structuram, mixtionemque locis semper, quę inhabitatura, cõmodeq; in his victura essent, idoneã fabricauit: ac terrestre animal homo, quibuscunque in locis futurus esset, ideo terrenum quoque semper corpus obtineat: animaduerti tamẽ ad eandem hanc rationem differentiæ possunt insignes quædam, vt, quoniam, nauigationibus nouis patrum ferè memoria inchoatis, nostra autem propè iam absolutis, orbe terrarum vniuerso peremẽso, cunctas illius inhabitari partes deprehensum est, vbique locorũ diuersissima hominum genera suis quæque locis à natura adaptata reperiãtur, & in benè frigida regione, cœlique statu tali inhabitãtium, omni exparte, corpora respõdeant, idemq; in contraria huic, reliquisque deinceps duabus, humida scilicet ac sicca, qualitatibus obseruetur. Aethiopas videmus mole habituq; corporis totius exucco, calidoque, quod cincinnatũ tortumq; inprimis, tanquam ab ignis vi aliqua, capillitium notet. eosdem, quanquam nõ perinde fortasse natiuo calore multo, qui calore humoreq; plurimo constet, at acri tamẽ, igneoq; interiùs quoque prędites esse, valdè verisimile est. Cõtrà Lappones quos vocãt, ac supremo mũdi vertici suppositæ partis incolas populos, signa exhibere conspicimus nõ obscura, extimas, intimasq; corporis partes occupantis frigiditatis, torpentes propè sensibus omnibus, ac vix communis quosdam sensus specimen retinentes: videmus iam torpidas cordis, cerebriq; facultates propè omnes, retusamq; nimis vniuersis, mentis, rationisque aciem, vnde illis apud Germanos nomẽ. Iam si ab vtroq; extremarũ partium latere, discessu ad medium facto, recesseris, paulatim imminui signa, ac sensim magis semper, magisque recedere notabis: primumq; signa ea minutatim aboleri, quæ intrinsecus petuntur, remanere autem extrinseca manifestò, vt à frigiditate ad medium procedentibus apparituræ foris notæ quædam frigiditatis sint non obscuræ, intus verò caloris obscuræ quædam primò detegantur, tum paulo procedentibus etiã manifestiores appareant. Sic videmus Germanos, bonam partem, flauos, ac cute candida, intereà iracundia concitos ferri: neq; enim, sicuti sub extremo axe, tãtum apud Germanos, pręsertim superiores, frigoris, vt corporũ id particulas omnes permeans, seseq; altiùs indens, afficere per totum vniuersa possit, quin potiùs ambiẽtis frigiditas ea, non vsq; adeò magna, valdeq; intenta, intrò tãtum pulso calore, nõ aũt victo, maioreque ita illoa, tq; in vnum compulsione, validiore etiam facto, reddere eadem ratione calidiora quoq; viscera omnia potest, donec tẽperatior intermediæ aut propè mediũ sitæ regionis calor, placida quadã in corpora insinuatione partibus omnibus infusus, æquum vbique temperamentum reddat, rursusq; abitione à medio in contrarium calidum facta, remanentibus semper extrinsecis quibusdam caliditatis signis, interiora, euocato ab ambiente nos aere foras calore, veluti hoc ipso depauperata frigescant, atque ad extremum huius ipsius redundantis plus iusto caloris nimietate, omni facilè ex parte non intus minùs quàm foris incalescant aduentitio potiùs quodam quàm natiuo calore corpora. Ergò vndequaq; exactè attemperata in temperatissima fuerint regione corpora, plurimaq; , sicuti paucula in non multũ quoque ab hac ipsa distantibus, maior tamen semper non immeritò eorum vbique reperietur corporum pars, quæ plagæ suæ temperamentũ subsequantur, calida calidum, frigida frigidum, sicuti humidum quoq; humida, & siccum sicca: parautẽ fit ab extremis, vtpotè efficacissimis, affici magis atque ex toto corpora, medio a[illegible] quodam, sicuti diximus, ex medijs l[illegible] modo, & ob efficacem vehementemq; extremorũ, extremisque proximorum locorum actionem, temperamento ibi per totum laudato prædita inueniri non posse corpora: in his verò, quæ proximè magis ad temperatam accedunt, quãquam rarò, posse tamen: quòd cœli intemperies ea siue ad frigidũ, siue ad calidum vergens, extremis tamen illis semp remissior, & infractior, vinci causarum quarundam aliarum accessione possit, vt benè temperati corporis nuper natus puellus existat, parẽtum verò inprimis feminę adiutus aliquis: initaque tempore ad id apto, vt introduci commodè temperies queat, cõceptione: si in calidiore plaga, placidæ prætereà hyemis tẽperamento foueatur in vtero fœtus, in frigidiore idẽ superuenientis æstatis beneficio assequatur, vtrũq; ad hæc gerentis cõposita idoneaq; victus ratio accedat, & huiusmodi alijs iuuetur, quæ, sicuti vincere non nimis excedentem ambientis qualitatem possunt, vt temperamentum fœtui addant, ita nõ immeritò vinci ab eiusdem exuperante nimis qualitate, ne hic eundem quem ibi producere facilè effectũ queant, consueuerunt: ità fiet, vt in nõ admodum exquisitè attemperata regione, satis tamẽ exquisitè

sitè

sitè tẽperati expectari ortus hominis possit, in nimiùm à temperamento excedente non possit.

De medijs omnium temperamenti corpore, de Nationis cuiusq́, & ætatu medijs: quomodo mutato temperamento ijdem, quomodo dici rursus diuersi possint: Quæ existe temperamentum humanum verisimile sit, & de ingressu in alienum.

CAPVT XII.

Vagati paulo licentiùs sumus, redeamus in viam, & id quod propositum nobis primò erat, conficiamus, corporũ distributionem. Quorum quod attemperatissimum esset, in attemperata itidem regione, crebrò satis inueniri posse concessimus, at idem nonnunquam tamen vel in paulo ab hac recedente natura subsistere, idque signis, notisque suis euidenter satis manifestum solere, monstrauimus. Verùm hoc ipsum, quod corporum humanorum omniũ statui medium potest corpus, in alia, quàm quæ temperata sit, regione positum, regionis intereà illius medium non fuerit. vt enim optimè omniũ attemperatum, quod alibi quoque produci corpus posse docuimus, suæ tamen, nimirum optimè omnium attemperatæ, regionis proprium, corporumque inibi in excessum, aliquo tandem pacto, aliquem declinantium, rectè meritoque constitui medium debet: ita existimandum nobis fuerit, reliquas quoque regiones omnes propria sibi sortitas esse corpora, suum quamque, quod, cùm temperamento suo, inhabitatis à se locis conuenienti, respondeat, tum verò reliquorum, quæcunque plagæ illi subiacent, intermedium corporum occupet, vt nõ Scythæ minùs, quàm Aethiopes, non Germani, quàm Aegyptij, habituri hoc pacto mediũ suæ gentis sint, à quo statim quodcunque in alterum latus vergens declinat corpus, vel, si ad commune omnium medium accesserit, aliam quàm temperatam regionem inhabitans, medio tamen suo collatum, lapsum iam ab habitationis suæ medietate intelligi debeat. Verùm omissis hoc loco his, temperatissimum omnium corpus in medio cunctorum statuamus, quod & generationis suæ causas temperatissimas omnes habuerit, & natales eosdem sortitum sit, ac nũc quoq; temperatissimis omnibus vtatur, necunde à temperie sua labens decidat, cibo, potu, cœlo, reliquis omnibus. Attemperantia hæc, atq; æqualitas, geometrica inprimis proportione quũ constet, eadem tamen & arithmeticam obtinet. Nam, quũ corporis humani vsus, atq; necessitas, temperamẽtum eiusmodi, quod medium omniũ esset, maximè exigeret, (nõ enim aliter subsistere, ad res rectè suas obeundas, humana species poterat) in eandem hanc, quę geometrica sit, vnà statim incurrit arithmetica quoq; æqualitas. siquidẽ in eo, de quo nunc disputamus, corpore, Elemẽta quatuor ea inesse debere ratione existimãdum nobis est, quæ proportione sua non tam quãtitatem horum referat, quàm vires ostẽdat, quod satis omnino ad æqualitatem hanc statuendam futurum sit. Atq; æqualitatem hanc ipsam quanuis ætatum deinceps omniũ curriculo æquale temperatumq; cœlum, quatenus quidem illarum ipsarum ætatum ratio admittit, largiatur, æquam tamen illam temperamenti prorsus iusti portionem nõ nisi in consistenti ætatis suæ vigore adipiscetur homo, idque, si penitus exquisitè rem ipsam, vt habet, tractemus, summum hũc ipsum vigorem tantùmodo nactus habebit, rectè vt dici temperatissimus possit, illiq́; tum demum primùm hoc cõtinget, quum per conuenientia oñia progressus, ad summũ ætatis, tanquam apicem venerit, vbi momẽto tantùm temporis subsistat, ac veluti in nouaculæ cuiusdam acie cõstitutus, atq; quò vlteriùs in melius tendat non habẽs, rursus præceps (quoniam quidem nũquam feriatur natura) in decliue ætatis suæ lapsus feratur. Ad huncq; modum, si rerum rationẽ quandam sequamur, solũ verissimũ fortasse futurũ sit, summam hanc & inculpatam prorsus temperiem, nullaq; penitus ex parte reprehendendã constitutionẽ, perq̃ exiguo breuissimi cuiusdã tẽporis momẽto, pũctoq;, nempe in fluxo nimis summi ætatis totius medię vigoris transitu, duraturã, ac, veluti in rerum suarum culmine quodã positam, inde citò lapsuram. At nos, quanquam hoc defendi posse exacta disputandi ratione quadam sciamus, sensum tamẽ in arte, quę non minimùm hoc ipso nitatur, sequuti, donec labentis iã ab exactissimæ huius constitutionis cõditione nobis signa nõ repręsententur apertiora quædã, optimè exquisitissimeq; habitum, constitutumq; corpus esse, affirmabimus, ætatisq; vigorem statuemus non fluxũ illũ, ac momentaneũ nimis, sed in quo validæ etiamnum euidẽter satis subsistere vires videãtur, cæteræq; vnà nõdum occultentur optimè attẽperati cõstitutique corporis notæ, atque ita habituri simus longi satis temporis moram, in qua bonitatis suæ statum conseruare, suæque vnà conditioni respondentes edere functiones, queat eiusmodi corporis constitutio. Eadem cogit nos prorsus ratio, hanc ipsam laudatissimæ constitutionis bonitatem

tem in fœmineo ſexu non quærere, quòd is, quantumuis mediam per omnia cœli temperiem nactus, euidentibus ſemper tamen conſtitutionis optimæ indicijs deſtituatur. Et eſſe quidem ſub temperatiſſimo cœlonata, educataque, reliquarũ, quæ vbicunque tandem reperiantur, fœminarum omnium optimè in omnibus conſtituta mulier poteſt, at eadem temperatiſſimo alioqui viro collata, quum frigidior procul dubio cenſeatur, etiam ſigna hoc ipſum indicantia referet, quibus lapſum à temperie ſumma illa temperamentum ſuum prodat. Quo propè modo ætates quoque reliquæ omnes medium habebũt, quò referantur, iuxta quidem ſe temperatiſſimum, vt inter pueros, adoleſcentes, iuuenes, conſiſtentis ætatis viros, ſenes, decrepitos etiam ipſos, omnium tamẽ in medio repoſitus aliquis ſit, quem temperamento, vt ea ætate, optimo, laudatiſſimoque præditum dicere poſſis. Ad eũdem modũ, nationes cunctæ, id quidem de cœlo ſuo quæque ſortitæ, tanquam regulam nactæ fuerint vnum aliquem generis ſui attemperatiſſimum, cuius reſpectu, dici reliqui notariq; exceſſus alicuius nominibus poſſint, calidi, frigidi, humidi, ſicci, German9 temperatus, Scytha temperatus, Aethiops, Aegyptius, Arabs, Apher, temperati, atque à temperie hac labentes reliqui, ſed qui tamen vniuerſi rurſus, propriæ nationi ſuæ temperiei latitudine, ac ceu campo quodam latiſſimo contineantur, quem extra quiſquis progreſſus aliquo tandem pacto temperamento ſuo fuerit, iam dici de nationis ſuę temperamenti ratione vlteriùs nequeat, ſicuti in ætatibus quoque ipſis, vbi neque Senex Adoleſcentis, puerive temperamento præditus inuenietur vllus, neque è diuerſo Senis, puer Adoleſcénsve, aut ſi inueniatur tandem, iam ſenilem habitum quendam induerit, non ampliùs Adoleſcens, vt quos Philippus ex affectu, quem ἐκ νόσου γῆρας vocant, ante tempus, ſenes factos notabat. ſic fit, vti non tam ætates, quàm regiones, ſiue nationes ipſæ, quàm etiam reliqua propè omnia, limitibus quęque ſuis contineantur certis quibuſdam, quos ſi quo pacto tranſiliãt, exuto natiuo temperamento ſuo, aliud quàm primùm diuerſi, alteriusque generis temperamẽtum incurrant. ſic ſæpe videmus Aethiopas, Indósve etiamnum pueros in ſeruitutẽ abſtractos, relicto plerunque patrio ſolo, & alieno paulatim aſſuetos, commodè ſatis vitam produxiſſe, ſed mutato tẽperamento, neque enim fieri aliter poteſt, quanuis cutis adhuc nigra, & intortum capillitium remaneant. quo ferè modo in ætatum mutationibus fieri ſolet, vt quicunque priùs ætate ſua conſiſtenti, caliditatis, ſiccitatisque ratione, pilorũ multitudine, per corpus ſpectabantur, ijdem iam in ſeniũ vergentes, frigidioresq; facti, eodem ſpectentur modo. Itaq; meritò addubitari poſſit, num dicendus habendusque Aethiops ille ſit, Indúsve, qui immutato Aethiopis, Indive temperamento vitam degat, quoniam quidem naturam temperamẽtum facere affirment medici. Sed enim, quemadmodum eundem vnum aliquem, Dionem puta, aut Socratẽ, mutatis per ætates omnes temperamentis, deque calido, & humido, ad extremum in frigidum, & ſiccum collapſum, atque alium prorſus factum, (quid enim ſimile, quod ad hoc attinet, adoleſcẽti eidem, & ſeni) pro eodẽ tamen habemus: ſic, ac longè quidem magis (quando nõ tam diuerſi oculis noſtris offeruntur, exuſtæq; cutis color, inflexique capilli perſtant, quibus potiſſimũ ſignis nationes eas agnoſcimus) mutato licèt temperamento Aethiopas tamen adhuc, & Indos vocabimus. Poſſunt nihilominùs, vt hoc quoque diſputationi huic addatur, atque etiam incidere aliquando ſolent caſus, vt vſque eò, temperatura alicuius, in contrarium, quàm naturæ ſuæ cõueniat, acta feratur, vti iam propriam ex hoc immutare, atque aliam omnino facere naturã cogatur: ſicuti quũ intantum variâſſe quoſdam temperamentum natiuum ſuum videmus, vt ex macilentis obeſiſſimi, ex imbecillibus fortiſſimi, ex admodum ægrè concoquentibus priùs, iam validiſſima cibaria qui conficere poſſent, euaſerint: quo facto, indiuidui, quod priùs fuerat, meritò aliã iam factam naturam eſſe credat aliquis. Rurſus viſos aliquando aliquos eſſe ſcimus effigie tantùm humana, atque ea tamen non prorſus non degeneri, ſed aliqua tandem corporis in parte beſtiam referente, qui muſcas, qui araneos, qui ſorices murésve, nuper autem, vt audio, qui pannoſas etiam veſtes deuoratas conficeret: quos omnes, quis eſt qui cum humana deputare ſpecie audeat? ac non potiùs fractis cancellis de humanę naturæ campo exiſſe putet? atque id in deterius, infraque conditionem humanam, illud ſupra, quaſique hanc ipſam ſuperans, vincensque hominum genus, eorum, qui vulgo exempti, imò extra communem generis noſtri aleam poſiti, aut Dijs accepti miracula natura quadam ſua ducti edidêre, aut vitato prorſus hominum cõſortio, ſponte ſua, nullo coacti infortunio, aut affecti iniuria, ſed potioris cuiuſdã quàm ſimpliciter humanæ, ſuæq; ſibi tantùm naturæ ductum ſequuti, abdicarunt ſe volentes prorſus ab omni ciuili communitate: vitamque degerunt, priuati ſui inſti-

tuti

tuti propriam, supra homines, aut etiam in rerum contemplatione positi, mundanis negotijs omnibus nuncium remisêre, quò commodiùs, in altissimo quodam secessu, diuinarum, humanarumque rerum inuestigationi vacarent. Hosce non nos solùm alij, beatos vocare plerunque solemus, sed Aristotelis quoque ipsius, Philosophi tanti testimonio censentur, ita sic aliquãdo inquientis, καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν, καὶ οὐ διὰ τύχην, ἤτοι φαῦλός ἐστιν, ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος. Hominem ingressum id vitæ institutum, vt ciuium reliquorum commercio, omnino, ac communione careat, non hominem deputans, sed aut nihili, aut supra humanæ sortis conditionem. Quos verò nos diximus, quicunque immeritò nihil æstimauerit, ipse meritissimò nihili existimandus, habendusque sit. fit ergo, vt supra nos positi viuant. eosdem hosce aliquãdo extra se delatos spiritu ferri ad sublimia experimur, relicta prorsus viuificandi corpusculi cura inferioris notę facultatibus, sui, & altissima petentes, elatosq;, & in sublimi tãtum euagatos, minimam tum fouendi corporis curam gerere, &, quod de nescio quo tradidit antiquitas, cuius ferunt pro arbitratu prodire animam foras, rursusque, quum vellet, in corpus reuerti solitam: sic ij, superata conditione humana omni, ac fortiter calcatis terrenis rebus, haud mirum, si hominem penitus quandoque exuunt, seseq; vsque adeò sorti nostræ eximunt, vt, quod ope humana nulla perfici queat, opus ipsi sæpè perfecerint. Quid? commune hominum habendum esse dicemus temperamentum, eorum, à quibus serpentes refugere notum est? vt Marsi, vt Pselli sunt, quorum intuitu fascinari multa soleant, atq; etiam quosdam interimi, duplicem, vt aiunt, oculorum pupillam gestantium: qui nunquam riserint? qui eodem semper vultu spectati fuerunt, vt Socratem ferunt: qui vaticinando vsq; adeò polluerunt? vt Sybillæ, vt prophetæ: quorum contactu partes quædam corporis nostri sanarentur ægrotę? suscitarentur quoque quidam demortui iam, vt Pyrrhi Regis dexterioris pedis pollex, quo lienosi tacti sanabantur: vt prophetæ corpus in cadauer incumbentis illius, partesque quibusque suas per totum, manibusq; manus, atque oribus ora applicantis, orisque fotu sui instillantis statim vitam, vt innumera propè huiusmodi, si referre non pigeat. Magni sunt authores, quibus fidem abrogâsse piaculum propè sit, habere Hispaniam genus hominum, addunt etiam nomen, Salutatores vocant, gestare dicuntur in parte corporis aliqua natiuam, ab origine, notam, ceu semifractæ rotæ, quale ferè diuæ Catharinæ appingi solet insigne, omnibus his ea innata insitaque à natura esse vis dicitur, vt à cane rabido demorsos persanent, verne, an nothi, generis sint, (sunt nanque qui se familiæ huic inserant subditítij) ignis experimento coarguuntur, quem qui adulterini non fuerint illæsi ferant. Horum, atq; huiusmodi quidem omnium longè ab humana excedere naturam temperamentumque perquàm necessum fuerit. Etenim si illud in confesso esse apud Medicos omnes debet, quod receptissimum iam est: Actionem nimirum, facultatemque in corpore quamcunque, temperamenti semper rationem sequi, vbi diuersas ab humanis, atque in aliud omnino, siue melius, siue verò id deterius fuerit, tendentes viderimus, actiones hasce, iam alias vnà quoque atque diuersas, quæ hoc ipsum faciant, temperaturas esse fatẽdum nobis erit. Quod eousque apud Platonicæ familiæ sectatores quosdam valuit, vt nõ veriti fuerint ex his nonnulli, genera inter se hominum quædam, gentesque, specie quoque ipsa differre affirmâsse. Quid enim simile esse posse sub ipso mũdi vertice nato Lapponi, & Troglodytæ Aethiopi, Functionibus, facultatibusque suis, quas diuersæ diuersas edant, si distinguendæ potissimùm sint animæ, diuersissimarum gentium contrarij inter se mores atque instituta, quæ alibi ducta de rationali animæ parte videri prorsus possint, alibi iræ tantùm cupiditatumque specimen exhibeant, nónne eam meritò creare in his varietatẽ valeant, quæ speciei varietatem quandam insequatur? Verùm nos non vsque eò progredi audeamus, vt statuere hac de causa tot hominum diuersas inter se species velimus, fidem tantùm hinc opinioni nostræ arrogauimus, qua commune humanæ speciei temperamentum aliquem in vtranque partem egredi posse credimus, in tantum, dici vt ampliùs haberique homo, quod ad temperamentum attinet, non debeat. Animaduertique id non hac tantùm in re, de qua præsens instituta est disputatio, potest, verùm idem in reliqua etiam facilè deriuatum notatur. Est quædã ætatis infantilis temperatura propria, est pueritiæ, est adolescentiæ, est iuuentutis, ætatumque reliquarum omnium, in quibus infiniti reperiantur, qui plus licèt minúsve alij alijs, omnes tamẽ intra ætatis quisque suæ temperamentum contenti, participes eius fiant, intereà tamen non nemo etiam sit, qui in ipsis adhuc ætatis, quæcunque tandem ea sit, iustæ annis constitutus, huius ipsius temperamentùm exeat. Exemplum sumamus ab adolescentia, cuius etiamnum multum humoris ac caloris retinere debeat

temperamentum. latissimus est campus, intra quem cancellis suis coercitum continеatur id. Situs in medio fuerit temperatissimus omnium, qui inueniri vsquam possint, adolescens, calore & humore ætati huic peræquè constans, circa hunc innumerij alij sunt plus minus eo, de humore hoc, caloreque participantes, quidam nihilominùs intra adolescentiæ etiamnũ annos (quam sanè nunc ita quartodecimo, ác vigesimoquinto ætatis anno circunscribamus) æquum ætati huic temperamẽtum non retinuerit: fieri nanque potest, vt aut ingressus adolescentiæ annos, puerili ætati conuenientem potiùs humiditatem seruet adhuc, aut nondũ egressus alius anteuertat tamen iuuẽtæ temperamentũ, exiccato ante tempus debito adolescentiæ humore. Sic, quum inchoare primùm senectus quinquagesimo anno debeat, multos videmus ante id tempus benè senes factos, quos certè cum cõsistentis ætatis viris non deputabimus. Quemadmodum enim hyemem, autumnúmve, aut anni tẽpus quoduis, nõ facit ingressus hoc illúdve signum sol, Arcturi ve, aut Pleiadum ortus, aut occasus, nisi proprium quoque vnà statim inde cuique temperamentum accedat: ita nec præscriptus in vniuersum ætatibus annorum numerus, rectè ætates ipsas fecerit, nisi temperamento quæque suo cõstet. Verùm quòd calida & sicca esse eo anni tempore constitutio debeat, vt in alijs alia, sic æstatem appellamus, quæ nisi fuerit, alterius quoque de nomine immutatam à natura sua rem appellâsse meritò licebit. sic iuueni, intra iuuentæ annos, qui senilem, aut alterius ætatis habitum temperamentumque induerit, rectiùs semper illarum quoque ipsarum nomina accommodabimus opinor: vsque adeò temperamentum semper fuerit, quod in his naturam prorsus rei egressum efficiat, vt eá ex argumento aliter quoque nominemus, idque, quum exactam quandam loquendi formulam sequi voluerimus. nam aliâs Aethiopas quoque, sicuti diximus, ipsos qui à natiuo tẽperamento suo recesserunt, Aethiopas tamen vocamus: & quosdam effigie tantùm humana, cæterum inter bestias potiùs numerandos, homines dicimus, quum veriùs monstrum hominis eorum quisque dicendus, habendusque sit. Nam quòd, (sicuti antea quoque dictum fuit) per ætatum omnium, quæ tam diuerso plerunque inter se temperamento constant, decursum, suo quemque semper nomine appellemus, indiuidij nomen illud est, non ætatum, quod eidem perpetuò, postquam ita vocari ab ortu suo cœptus est, donec spiritum ducat, conueniat: quinimò, etiam qui è viuis excesserint, suo semper quemque nomine appellâsse mos est. Quamobrem illud hoc loco cõmodè statuamus oportet, hic quoque, sicuti in omnibus alijs, rem semper potiùs spectandam esse, quàm nomina, ac, quum primùm temperamenti sui limites, qui naturam, quam intra se statuunt, latitudine quanuis amplissima, ambitu tamen certo quodam suo continent, excesserit quispiam, iam tum hunc re vera naturam quoque vnà illam exijsse putemus: vt si temperamentũ hominis exierit iustum, ac conueniens, non homo, si Adolescentis, non Adolescens, si Germani, non Germanus habendus sit, eodem modo de reliquis statuendum. Sunt enim lati satis rerum harum omnium campi, ac veluti loca quædam inhabitanda eiusdem rationis temperamento præditis omnibus cõcessa, alia quidem alijs capaciora, sed finibus tamen suis quoq;, sicuti diximus, circunscripta, quos extra ratio quamprimùm modusque temperamenti illius amittatur: intra autem contentorum infinitus propè numerus quidam sit, alius alio ad summam temperamenti illius formulam accedens magis: cæterùm in medio omniũ situs collocabitur, cui exactissima cõtingit rerum, naturæ illi destinatarum, temperies. quę si non ponderibus, mensurisque, aut rerum, ex quibus cõponitur, portionibus æquis, aut rata prorsus libratione constet, at ex ęquo tamen, bonóque naturæ, quam constituit, futura sit, iustitiæ temperamẽtum vocant: qua vnumquodque, quod cuiq; functionibus peragendis suis, aut naturæ conseruandæ debetur, id demũ sortitum temperamentum fuerit. Quod quoniam diuina omnino prouidentia omnium dubio procul iustissima fiat, vt cuique demũ tribuatur, quod iustum, æquumque sit, iccirco æquissimè factam rerum distributionem hanc, iusti tanquam elargitionẽ temperamenti quandam, nõ immeritò appellâsse videri possunt.

Temperamentorum diuersorum explicatio dilucidior omnium naturarum, ætatum, priuatorũ cuiuscunque, quæ indiuidui temperamenta sunt duplicia, deq; his multa.

CAPVT XIII.

INtelligendum, accipiendumque id meliùs hoc pacto fuerit, simul, quę paulo antè de his retulimus, clariùs ita patebunt: Latissimũ omnium, capacissimumque constituamus, humanæ speciei, (de hac enim nunc agimus) cãpum, qui re quidem vera vni-

Vniuersi, nostri scilicet huius, & oppositi nobis ἀντιχθόνος, sed per parallelos eosdem acti, tam citra quàm extra Aequatorem, quamuis sub Aequatore ipso, orbis sit, cuius planè, rerumque ibi omnium occupârit homo mediũ. Nos autem, quoniam cætera omnia exclusa hinc volumus, quę nihilominùs orbe eodem contineantur, mente nobis contractiorem orbem quendam fingimus, eundem tamẽ adhuc amplissimum, humani tantùm generis capacem, in medio attemperatissimus omnium sit, vel attemperatissimi potiùs quidam, formaque corporis exactissima illa, membris sibi inuicem proportione vbiq; æqua, optimè respondentibus, vt corporaturæ caput hac, illa pedes, alia manus, alia pectus proportione, frons, nasus, partes corporis totius singulæ, semisse, quadrante, triente, vncia respondeant, Polycleteæ nimirum statuæ illius instar, rerum harum omnium amussi. Veruntamen in hac, atque huiusmodi, extrinsecus tantùm seruatam partium veluti librationem hanc videas, cultamque tantummodo extimam quãdam rerum superficiem: interiùs si inspiciantur, rudia cuncta, omnique prorsus artificio carẽtia spectentur: noster autem, quem nos spectandũ proponimus, vtpote naturæ nusquam feriantis opus, intrinsecus peræquè, ac foris, imò magis, quoniam maius artificium exigunt, quæ intus functionibus potissimis destinata latent, per totum totus elaboratus, perfecteque partium suarũ omnium magnitudine, numero, situ, cõformatione, temperamento, vnitate instructus fuerit, tanquam Platonis potiùs Charmides ille, tam eleganti corpore animoq; viuificus. Hunc, qui tamen non esse vnicus potest, sed plures quidã eodem statu præditi, circunspectant omnes à medio cuncti plùs, minùs, alius alio lapsi, propiùs, ij adstantes, longiùs illi summoti, vniuersi tamen finibus prorsus iisdem contenti, quos egressi, iam non homines ampliùs futuri, vt diximus, sint. Fingamus iterum contractiores hoc ipso orbes alios plures, amplioris ipsius orbis circuitu inclusos cunctos, seu potiùs esse verè dicamus παραλλήλους lineas æqualis inter se spatij distantia in longum ptractas, quę Climata, de Gręcis quidem sumpto, sed vsu iam apud Latinos quoque recepto vocabulo, dicuntur: nos regiones etiam & segmenta plagasque appellare possumus, per quas distributi homines, sicuti diuersum quique cœlum spectant, ita ex cœli eiusdem hocque ipsum insequuta ambientis nos aeris diuersitate, proprio quodam sibi, & ab alijs diuerso temperamento donentur, sed in quarum tamen rursus regionum longè, lateque patenti campo, alius medio regionis illius temperamento præditus sit, intemperato alij. Et, quod superiùs quoque diximus, esse medio temperamento plures, quanquam longè, quàm intemperati, pauciores, possunt. Sed nos tam hic, quàm ibi, quàm etiam in huiusmodi omnibus, quæ posteriùs dicentur, Temperamentum intelligimus medium, vnum quidem illud, sed quod cadere tamen in plures queat: intemperaturas autem multas, (octo scilicet numero) quæ rursus veluti disseminatæ in infinitos propè sint. Intra hos circulos alij sunt ætatum circuli constituti, pueritiæ, adolescentiæ, iuuentutis, consistentiæ, senij, decrepitudinis, quorum quidem singuli sitos in temperamenti medio, quod ætati illi conueniat: quosdam omnino itidem obtinent, rursusque hos ipsos excedentes multos. vt enim ex pueris attemperatissimi, ita senex, iuuenis, ætatumq; aliarum de nomine nũcupati alij omnes, temperati intemperatique numerabuntur, eo tantùm discrimine, quòd ætatis consistentis qui medium occupauerint, iidem non solùm reliquarum ætatum omnium, sed etiam rerum cunctarum medij fuerint: at ętatum aliarum medij huic collati iam medium omnes excesserint, quo quidem magis ab eius temperamẽto abeunt. Restat indiuidij Temperamentũ, hoc est, proprium, priuatumque vniuscuiusque, quod videlicet ab ortu suo quisque nactus per ætatum omnium decursum ferat, cuius itidem necessariò in medio sit, quum primùm consistentis ætatis suæ in medio fuerit, reliqua autem ad hoc tempora excesserint semper qualitate aliqua, sed quæ perpetuò tamen indiuidui huiusce naturæ propria habenda sit. Atque iidem tamen hi, quod ad temperamentum hoc attinet priuatum peculiareque, cum alterius alicuius temperamenti hominibus rectè conferentur, pro ætatum, locorum, cõsuetudinum, atque huiusmodi omnium conditione semper diuersa, priuati ac peculiaris temperamenti cuiusdam tantùm habendi. Sub hoc hominum tandem quicunq; cadit, sed separatim seiunctimque ab alijs, (nomen quippe indicat, indiuiduũ nanq; est, numero scilicet vnum) vnicum, nemini vni communicabile, siue ad extremum vsque vitæ perstet in eo quis, ætatum solùm ratione immutatus, siue verò (quod fieri posteà posse docebimus) tẽperamentum quoque natiuum suum variet. Iam, quum de temperamento indiuidij hoc loquimur, Temperamentũ intelligimus manifestiorum qualitatum illarum, vsitatissimo dicendi, intelligendiq; modo, de quo rectè tractari, rectaque institui agendi,

circa hæc, ratio in Salubri arte debeat, posſitque. Nam peculiaris altera illa indiuiduorum quorũdam ratio, ſeu proprietas potiùs quædam, naturæ aliquorum inſita, ſub artem nõ ceciderit, qua videmus quoſdam eandem cum pleriſque alijs temperamenti rationem nactos, quam quidem ſignis cognôſſe ſuis, notiſque proprijs indicatam tenere liceat, peculiariter tamen priuatimque quædam omnino non admittere, quæ alij, eodem qui eſſe temperamento videri queant, facilè admiſſa recipiant, Indiuidualem proprietatem vulgus Medicorum vocat, qua; tantopere quidam à caſei aſſumptione abhorreant, vt vel cibis alijs occultatum, manifeſtò ſtatim ſentiãt, vomitu, nauſeaque infurgentead, ceu noxiæ maximè rei, expulſionem ventriculo: alij non niſi cibarijs, in friatum, inſtrumentoq; coquinario, quod ex argumento τυροκνήστιν appellant, intertritum, admittant: alij vinum reſpuunt maximè, acetum non reſpuunt, vuas voraciſſimè ingurgitant, ijdem Creticum, ac generoſiora, & benè dulcia potare ſæpe poſſunt vina, deterioris notæ non poſſunt: alijs potus aquæ ſubuerſionum inſignem facit ſtomachi: quibuſdam maximè afficitur ventriculus ex ſolo pomorum eſu: nonnullis hordeum ſumptum nocet, ventriculo quanuis non ſanè frigido præditis: quoſdam ſcio, quibus cancrorum vſus aduerſiſſimus quum eſſet, piſcium genus omne reliquum innoxium experiebantur: iam carnes, ſuillam alij, alij bubulam, veruecum tantummodo quidam, natura ſua nõ admittunt, admiſſas ægerrimè conficiunt: & ſunt tamen ex his, qui gallinaceos pullos egregiè faſtidiant: quẽdam ſcimus hac tempeſtate rarenter admodum panem alium nunquam in cibum ſumpſiſſe, rem tam naturæ humanæ cõuenientem, & ad aptiſſimè alendum idoneam: prorſus vt non paucos reperias, qui indicibili quadam de cauſa, ſed naturæ ſolùm proprietate inſita, hoc, illúdve abhorrentes fugitent, cætera propè omnia facilè admittant. tanta eſt naturæ in vnoquoque indiuiduum in ſequens diuerſitas, vſque adeò, vt, ſi progredi vlteriùs in his libeat, quoſdam repertos fuiſſe legamus, qui araneis victitãrint: & ex peſſimo Aconiti genere, quod Napellũ vocet Auicennas, alimentum ſuum cepiſſe aliquando puellam, hiſtoriæ ſunt. Siue ad medicamentorum vſum accedamus, alios inueniemus, qui Rhabarbarum ne odorari quidem valeant, Aloen interim diu ore cõtentam mandent: quibuſdam ſoluitur aluus odore tãtummodo percepto medicamenti, quod ſi ab alijs hauriatur, vix idem præſtet: atque ex eodem epoto purgante pharmaco, eiuſdem ætatis, temperamẽti, conditionis, quæ quidẽ manifeſtò notari poſſit, cuiuſcunque homines, alios vigeſies ſolutos aluo vidimus, alios commota vix aluo ſubſtitiſſe ſtatim: multaque huiuſmodi, quorum à quamlibet perſpicaci, ſolertique ingenio reddi rectè ratio conuenienſ ſatis nulla prorſus queat. Nam ſi reddi poſſet, etiam ſigna rei huiuſce apparere, ſeſeque ſenſibus noſtris offerre deberet, quibus, antequàm periculum de his fieret, præuideri aliquid in his à nobis poſſet, vt hanc ineſſe huic proprietatem, aliam alij: hunc facillimè perpurgari, illum cõtrà difficulter: pronunciare tutò liceret nobis. Nunc, quum nihil tale præſtare in rebus his poſſimus, quæ ſola nobis experientia conſtent, in cauſam hæc, huiuſmodique omnia, referamus, oportet, priuatam, peculiaremq; ei, cui ineſſe reperitur, latentem, occultamque nobis, niſi eatenus tantùm, vt temperamento omnino niti priuatam eam rationem certò ſciremus, temperamenti autem modum ac formulam, tum quæ commixtarum rerum inter ſe proportio, rataque perpenſio temperamentum id efficeret, id verò eſſe, quod nos ignoremus. Vt enim rei huiuſce in corpore, abditam nobis, poſitamque in obſcuro, cauſam, aut temperamentum eſſe, aut temperamentum ſtatim inſequi, contendere poſſimus: ita nobis mixturam tamen illam ſcire haud fas erit, vtpote cuius nulla nobis manifeſta ſatis ſeſe exhibeant ſigna, vt quidem de ſe exhibent calidioris, frigidioris, humidioris, ſiccioris notæ temperaturæ, quacunq; eæ in corporis parte fuerint. Atque hoc fortaſſe cogat aliquem, ſic ſecum primore tantùm cõſideratione cogitantem, fateri, ne temperamentum quidem exiſtimãdum eſſe, quod hoc faciat. Etenim, ſi aperta ſemper ſatis eſſe debent temperamenti cuiuſcunque, quippe quod qualitatibus manifeſtis ſemper ſatis quatuor illis nitatur, indicia, ſiue æquale, ſiue verò inæquale id fuerit: in his autem fugiunt nos ſigna quæque, neque vlla prorſus detegit ſe, qua proprietates huiuſcemodi, veluti de facie, agnoſcamus, nota: perquàm habemus neceſſe dicere, temperamenti eas natura non contineri. imò verò (quod animaduerſum maiorem ſtatim faciat nobis de hoc fidem) idem in diuerſis ſæpe videre eſt, diuerſique temperamẽti hominibus proprium: vt, exempli cauſa, abſtemios, aut quorum caſei eſum non recipit natura, quorum numerus non exiguus ſit, non omnes tamen vnico præditos eſſe temperamento animaduertimus, ſed frigidos alios, alios calidos, ſicuti humidos hos, illos verò ſiccos: quod argumento prope certo eſſe poſſit,

fini-

finitam, determinatamque temperiei alicuius rationem non insequi hæc, vt aut temperata, aut intemperatarum aliqua peculiariter sit, quæ hoc faciat: nisi verò illud nobiscum constituerimus, hęrere quidem in vniuersum temperamento corporeo necessariò proprietates hasce, vt permultas alias facultates corporeas videmus: affirmari tamē non posse, huic, vel illi peculiariter, priuatimque inesse, frigido puta, determinatè, aut calido, alteriúsve generis proprio alicui: veruntamen temperamentum in corpore habendum omnino esse quoddam, quod ista edat. quî nanque fieri aliter potest? sed quod tamen non ratione inprimis rerum harum faciat caloris, frigoris, siccitatis, humoris, cæterū miscella tantùm quædam sit, ac rerum quatuor commixtio, modò exuperante calido, modò frigido, modò humido, modò sicco, vnde analogica quadam proportione temperamentum partis resiliens, priuatas, propriasque maximè mixturæ tantummodo illi conditiones eas proferat, vt nihil aliud prorsus sit proprietatū harum causa, quàm seruata à natura rerum inter se quatuor miscēdarum comparatio, siue proportio, siue seruatum quoddam rerum inter se harum tanquam libramentum, Græcis ἀναλογία est, quæ, siquidem hac in re futura sit, exempli causa, trium ad quinque, vel duorum ad sex, vel quacunque tandem ratione alia, caliditatis nimirum ac frigiditatis commixtione, inter se diuersa, gradibus vnà inuectis id fiat, octo in totum vt sint, seruari vtrobique facilè queat, vt tam si caliditatis tres, frigiditatis quinque, quàm è diuerso, quinque caliditatis, frigiditatis tres fiant, continuò proportio illa existat, quam priuatæ propriæque naturæ illius causam esse diximus. idem autem de humiditate, & siccitate dicendum, cogitandumque sit, vt huius ad illam, illiusque ad hanc, proportiones analogicas seruari intelligamus easdem oportere, aut etiam quatuor hasce inter se cunctas, certa quadam ratæ partis lege mutuò correspondere sibi qualitates necessum sit: vt calidi, verbi gratia, sex, frigidi tres, quatuor humidi, sicci duo sumendi ad conficiēdum hoc ipsum à natura gradus fuerint, vndè Temperamētum omnino vnum aliquod qualitatum quatuor excessu aliquo, vel temperie etiā notandum, existat oportet. Neque tamen de qualitatibus his proprietates illæ principaliter, sed de illarum inter se proportione exeant, non secus, ac Pythagoras ille fertur, fabri forte fortuna ferrarij præteriens officinam, diuerso malleorum percussu resonantem incudem, harmonicumque inde concentum quendam resultantem, auribus percepisse, quumque ingressus, varia ferientium malleorum pondera notâsset, (qui quinque erant) animaduertit quatuor ex his concordibus inter se ictibus consonantiam edi gratam, additione autem quinti dissona statim omnia reddi, itaque reiecto dissidēte, reliquos sic inuicem conuenire vidit, vt ponderum variorum respectu diuersimodè numeratorum, concentus proferrentur, qui proportionibus rectis, pro sua quisque, constarent, diapason, diatessaron, diapente, sesquioctaua: vt eodem propè modo quatuor inter se Elementorum commixtione in corporibus nostris, modò his, modò illis proportionibus facta, hæc illam, alia aliam proprietatem nanciscātur corpora, ac propterea minimè quidem mirum videri debeat, siquidem proprietatum, nobis, harum occultantur causæ, quòd ne mixtarum quidem rerum analogas illas proportiones scimus, soli opifici ipsi Deo, ac naturæ circa hæc operatæ, cognitas. Hinc illud grauissimorum quorundam Authorum, fatentium proprium cuiusque, atque exactum temperamentum, tanquam ἰδιοσυγκρασίαν, Aesculapiū aliquem esse oportere, qui cognoscat, non id solùm, quod priuatos, peculiaresque induidui alicuius insequi proprietates, & ratis quibusdam commiscendarum rerum partibus constare, diximus, sed etiam vulgatius, aliud id, ac communius tēperamenti proprij genus, quod quanquā sciri sic in vniuersum exquisitè satis, atq; etiam propiùs in eo ad exactam quandam partium numerorum cognitionem accedi possit, attingere tamen tanquam acu ipsissimum temperamenti vniuscuiusque punctum haud vlli vnquam liceat, quando multa in arte tali sensibus sese nostris subducant, notis, signisque suis, quæ nulla de se proferunt, occultata. Calidæ nanque temperiei, & reliquarum, primò in commune acceptarum, signa hæc illáve animaduertimus euidentia: tum deinde possumus, paulo diligentiùs incumbentes in rerum harum disquisitionem, deductis de communi & vniuersali illo multis, ac veluti resectis partibus, priuatam naturæ, de qua quærimus, temperaturam, temperaturæque huiusce gradus quosdam, non ita fortasse difficulter colligere, vt non solùm calidam, verùm etiam plus minus, atque intantum calidam, pronūciemus, idq; nimirum tunc tantùm effectū reddere nobis licere existimemus, quum in actu ipso rerum erimus, hoc est, quum Socratis huius, aut Dionis huius, temperaturam examinandam susceperimus, in remque præsentem venerimus, & actionem circa particulare moliemur. quoniā quidem aliud

esse arbitramur, Dionem hûc dixisse, quòd designatum ita indiuiduum sit, atq; aliud simpliciter Dionem, quòd vniuersalius habeatur, & conuenire pluribus possit nomen. Hujusce igitur sic in commune accepti Dionis, aut Socratis, nullatenus statuere exacti quicquam de temperaméti gradu possimus, in designato autem Dione, aut Socrate, possumus, eò vsque nanque progredi nobis tunc concessum fuerit, vt non tantùm calidam, aut frigidam, & huiusmodi, sed numeris etiam quibusdã distinctas, primæ, verbi gratia, aut secúndæ, aut tertiæ, aut quartæ classis facere nobis liceat. Hactenus siquidem comitantur nos signa, quæ impræsentiarum, quum in rem præsentem veniemus, spectare nobis datũ sit, sicuti vltra hæc subtiliùs, exquisitiusq; inquirentes, ac veluti minutias ponderum, mensurarumque, ad exquisitum temperamenti cuiusque punctum tenẽdum, indagantes deserunt, quo nihilominùs intereà ratio cogitantem ducat, non posse ista manifestis, & quæ sensuum fide nitantur, argumentis vllis deprehendi, atque eadem dictet, multa reperiri in artibus, præsertim qualis nostra est, quę sensus ductũ sequũtur, illiusmodi, vt quò nos vsque sensuum vis quædam manifestior sequatur, aut potiùs præeundo nos ducat, eatenus quoque progrediamur tantùm, cætera rationi examinãda, rationi inquirenda relinquamus. Sic perpetuam passibilitatem illã, ἀειπάθειαν scilicet, non esse omnino nihil, rationibus defendere possis, & systematicam pulsuum inæqualitatem, quæ horum vsus necessitatem sequitur, & multórum tantummodo pulsuum interpositione euidenter sentiatur, in altero statim à primo, quem tetigeris, pulsu, quanuis non percipiatur, inesse tamen tueri ratione aliqua queas: at nihil intereà vsus auxiliíve attuleris arti, quę ratione nunquam nuda, purâve nititur, ac dictata quidem rationis cogitatione sua assequitur, cæterùm rebus agendis, officioq; suo, quod non aliter, quàm circa particularia, peragitur, rectè exequendo, sensuum vim accommodat, eoq; semper inter se nexu copulata tenet hæc, vt nihil vnquã quidem, nisi cum ratione maxima, agat, discedentem tamen interdum à sensu rationem relinquat, quinimò aliquãdo ne discedentem quidem, sed supra sensum sese attollentem, ac progredientem vlteriùs, ipsa, ne ab opere suo discedat, tantummodo non comitabitur, in quo potissimùm se cum ratione facere existimabit, si operum suorum vsum semper præ oculis habens, quem intueatur, ab hoc ipso nunquam sibi recedendum putet, ac concedet fortasse rationi ita se habere rem, quemadmodum illa vult, sed intereà aduocabit ad res suas sensum, nõ qui rationi prorsus repugnet, sed qui ratione quadam alia, faciẽdorum nos, quum ad rem peragendam venerimus, admoneat, vt huius ipsius medicæ partis, quã nunc tractamus, artifex non magnoperè repugnaturus inuehentibus perpetuam illam passibilitatem sit, neque aduersus illos facturus se credet. siquidem, vt perpetuò in ea constituti versentur omnes, tũc tantùm tamẽ, quum manifestò noxæ inde aliquid corpori humano, cuius valetudinem tuendã suscepit, inferri posse viderit, de ea cogitet, vt sese illi artificio suo opponat. Etenim artis semper cuiusque (quæ modò non ματαιοτεχνία quædam sit) vsus spectetur aliquis necessum est. at istorum, rectè quanuis, vereque, at subtiliter tamen nimis consideratorum, vsus nullus est: neq; enim fluoribus corporeis quibuscunque etiam minutissimè factis, quos cogitatione tantùm assequimur, vtiliter vnquam resistemus, quorsum nanque id faceremus? quum, quanuis sicuti reliqua, vt Naso ait, Cuncta fluunt, omnisq; vagans formatur imago: sic nostra quoque corpora continuè exhalata, dissoluantur, id tamen, quoniam minutatim omnino factum sensum omnem nostrum latet, ac proinde ne noxam quidem inde euidenter vllam percipimus, inconsideratum relinquimus, ac tunc tantùm animum ad res hasce meritò applicamus, quum primùm sensibili aliqua re ad artificiosè faciendum admonemur. Ergò non pauca in arte huiusmodi sese offerũt, quæ Dialecticè solummodo tractata, artis intereà vsum non attingant, Quæstiones Logicas sæpe appellat Galenus, diligenter licèt aliquando per otium disputãdas, interim tamen quæ nos ab vtili artis exercitatione abducere minimè debeant, vt, quod supra sensum sese efferens ratio quandoq; dictat, verũ omnino esse credamus: vsum autem rerum harum tum primùm tantùm esse operibus peragendis medicis nostris existimemus, quum dictatis à ratione subscripserit sensus, quippe quem peragendis rectè rebus nostris ducem semper sequamur. Quemadmodum (vt retrò, vnde in ista nõ prorsus frustra excurrit, rediens se flectat oratio) dijudicando, Socratis vtputa, aut Platonis, temperamento, calidúmne id, an frigidum, aut cuius tandem cunque modi habendum sit, sensum inprimis sequuti, huius aut illius esse generis pronunciamus, nimirum vsque eò calidum, aut vsque eò frigidum, scientes intereà tamen, ac nobiscum considerantes, exquisitum caliditatis aut frigiditatis gradum minimè assequutos, satis nihilominùs id nobis esse credentes ad vsum nostrum,

ſtrum, ſi non vt ad punctum, quod Aeſculapij ſolũ alicuius munus ſit, at vt ſenſibus noſtris accommodè ſe habet, præſtariq́; à nobis poteſt, rem ipſam teneamus. Atque hæc de Temperamenti ratione cuncta, cuius ſub artem cadit conſideratio, dicta intelligi volumus. Nam alterius generis illud, quod priuatum adhuc magis, ac particulare, priuatas itidem, ac particulares proprietates quaſdam edit, vt hoc ille, alius aliud peculiariter, atque à cunctis propè reliquis hominibus ſeorſum, reſpuat, admittátve, id verò, quum nec caliditatis, nec frigiditatis, nec humiditatis, nec ſiccitatis ſic ſimpliciter acceptarum ratione vlla, ſed (ſicuti quidem nos arbitramur) ſola commiſcendarum inter ſe rerum harum comparatione quadam, ac proportione, rataque libratione, conſtet, quæ ſenſus prorſus noſtros omnes fugiat, ideoque nec certi quicquam ſtatui de ea poſſit, etiam artis rationem omnem effugerit, vt ſub eam deduci modo omnino vllo haud queat, non immeritò. Etenim ſi rerũ, quaſcunque, ratione nixi, arte verſamus, tenere nos cauſas oportet, non communes ſolùm, ſed proximas quaſque, remq́ue ipſam propè attingentes illas: proprietatum autem harum propinquas nullas, communes autem magis valde in obſcuro apprehenſas habemus: iure meritóque ne artificioſè quidem quicquã moliri in his poterimus, ac tantum quidem abeſt, vt moliri poſſimus, vt etiam, ſi quid nobis ex arte faciendum eſſe admoneat ratio in his, quæ cauſis ſuis comprehendimus, attamen plerunque ob proprietatum harum occurſum exequendo impediamur: purgandum nobis, ſecanda vena, exhibenda frigida, concedendum dilutiſſimum, ex arte omnia, quæ nihilominùs facere prohibemur, ſingula: quòd hic leuiter quantumcunque purgatus exoluatur, ille ſectionem venæ ferre neutiquam poſſit, naturaque ſua reformidet, ſicuti alijs ex frigidæ, alijs ex dilutioris vini potu ſubuertitur ſtatim ventriculus. Qua planè de cauſa magnos quoſdam alioqui in arte medica viros aiũt, atque inter cæteros Auerroem illum à ſaccitanda alicui medicina abſtinuiſſe, nihil aliud veritum, quàm ne priuatarum proprietatum ipſarum ignorantia, quas, ſicuti diximus, nullo pacto tenere queas, ex ijs, quæ rectiſſimè alioqui, atque artificioſè maximè exequaris, nocumentum inferas ei, cui auxilium inprimis allatum cupias: neque in Curatrice tantùm id parte, ſed in hac quoque noſtra Salubri animaduertimus: alijsq́ue alia quædam in victus totius ratione conuenire ſæpenumero experimur, potiùs quàm quæ recta alioqui per ſe ratio dictaret, vnde vtrobique diligenter interrogandos præcipiant, ac veluti excutiendos, quos aut curandos ſuſceperimus, aut in ſanitate ſua conſeruandos, quicquid ſibi priuati, peculiariſq́ue ineſſe nouerint, ipſi totum id vt indicent: Noſque ipſi, quum quicquam ex arte molimur, ſeduló conſideramus, ſtudioq́; omni annitimur, ne quid, rerum harum ignoratione, erroris inter faciendum incurramus: vt, ſi lactis, verbi gratia, alimento maximè egeat aliquis, eidem tamen lactis vſum denegemus, ſi aut in ventriculo aceſcat, aut aliqua inde ſuboriri in corpore noxa videatur: tuncque ideo ex arte maximè faciamus, quum, quod in artis rationem non venit, nihilo tamen ſeciùs ex eodem exactè perpenſo, vſum, quem poſſumus, exequendis rectè operibus noſtris capimus. Quemadmodum planè hoc quoque propè loco, vbi corpora per rerum omnium Temperamenta deduximus, donec ad priuatum indiuidui cuiuſq; Temperamentum peruenimus, ſed in quo tamen ſubſiſtat ars, nimirum, quòd qualitatibus manifeſtioribus deprehenſum notari poſſit, quanquam ad extremum exactè ne id quidem. Cuius vicinitate, & affinitate quadam coacti, cùm indiuiduorum ſeparatas adhuc, priuatasq́ue magis, ac peculiares proprietates quaſdam, quæ ſubſtantiam totam conſequantur, poſuimus: Tum verò eaſdem, quanquam artis ratione comprehendi nulla poſſint, ad artis tamen vſum aliquem facere conſideratas docuimus, quatenus quidem artificio eas nulli immiſcemus, at, quęcunque de artificij noſtri ratione facienda eſſe cenſemus, ea interdum ne exequi nobis liceat, rerum huiuſmodi occurſu impedimur. Nunc par eſſe videtur, vt ſigna, notaſque tractemus, quibus diuerſorum, quæ retulimus, generum temperamenta indicata demóſtrentur.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM

LIBER TERTIVS.

Temperati hominis nota, & num ſtaturæ quoque mediocritas ad hoc neceſſaria. Optime, parumq́, ab hac deflexa temperatura ſigna tamen eadem, rerum aliarum exemplo, quare ipſa aliter ſe habeant, quàm quomodo indicentur.

CAPVT I.

ATque, non, quemadmodũ in corporum diſtributiõe recenſenda fecimus, idem in inueſtigãdis horum ipſorũ ſignis, faciendũ nobis fuerit. ibi nanque, quo nimirum loco diuerſas corporum ſpecies, variasque conditiones quęſiuimus, quæ ſe nobis cunque varietate inter ſe aliqua repræſentabant, adductas oẽs allegatasque oportuit. Hoc autem loco ſigna tantùm quæremus, quibus Temperamenti nobis æqualitas vna, octoque prætereà inæqualitates indicẽtur, quibuſcunque tandem ea in locis, aut quacunq; ætate, aut ſexu, aut vitæ inſtituto reperiatur, propterea quòd vbicunque repertas, ſemper, aut conſeruabimus, ſi ita futurum ex vſu ſit, aut emendabimus, ſi idem exigere videbitur vſus. Ac propterea regionũ quidem, & ætatum, rerumque, quarum priùs meminimus, omnium ponenda nobis diſcrimina neceſſariò fuêre multa, vt differentiæ internoſcerentur. Cæterùm ſigna, notæque conferri in pauciora poſſunt, illorum enim hæc ferme ſunt effecta, quorum multæ ſemper eſſe cauſæ poſſunt. Socratem nanque quum videmus ſubpalleſcentem, nigro, criſpoque capillitio, barba itidem nigra, nec cætera admodum glabro, tum pulſum arteriarum alicubi in corpore apparentium, venasque magnas, bilioſum pronunciamus, calidoque, ac ſicco temperamento prçditum. Hoc ipſum porrò temperamentum cùm ab ortu ipſo contractum ſit, tum ex regionis, ætatis, vitæ inſtituti conditione, & huiuſmodi conſiſtere multis poteſt, quæ veluti in claſſes ſuas cuncta priùs digeſſimus. Eò igitur hoc in negotio dirigenda nobis conſideratio omnis, & ſcopus eſt, vt in medio omnium poſitum conſtituamus vnum aliquem ſignis ſuis cognoſcendum, qui nobis pro ceu regula quadam ſit, non ſolùm generis totius humani, verùm etiam cuius ope regionum omnium, ætatum, conditionum, naturarum homines quoſcunque, ſignis ſuis excuſſos, cuiuſmodi habendi ſint, ſciamus, temperatíne, an intemperati, eoque conſeruandíne, an corrigendi nobis ex arte. Ferme autem his indicijs agnoſcemus benè temperatum: Iam primùm omnium colore vt ſit (is enim oculis ſeſe noſtris primum inſpiciendum præbet) inter album nigrumque, non illi quidem æquis vt inter ſe portionibus commixti colores ſint, ſic enim λευκοφαῖοσ euaderet, quo propè colore æquinoctialis plagæ habitatores eſſe dicuntur: verùm is eſſe debebit color, in quo vincentis omninò caloris ſigna appareant natiui: cuius quum in corpore vis ſemper exuperet, ęquabili per partes omnes temperamento diffuſi, ſic, vt ne minima quidem in toto reperiri particula corpore poſſit, quæ calorem hunc nõ ſentiat, idem ambientis nos aeris temperato itidem calore adiutus colorem cuti addet floridum, vegetumque, quem roſeum voces, à roſis, non illis rubore nimio purpuraſcentibus, non etiam albis, ſed medij inter vtrunque generis, quas, quoniam benè à natura temperati, ideoque formoſi alicuius corporis ſuauiter efflorеſcentem in cute, carnis colorem referunt, incarnatas vulgò vocant. Cutis colorem, piloſum, capillorumque ſequetur color, qui ætate ea fuluus ſit, ſic enim ξανθὸν interpretor, paulo autem hoc ſaturatior, rauus fortaſſe, aut ruffus, vnde ænobarbi dicti. πυῤῥὸν autem quum fuluum multi dicant, ego flauum dico. Etenim ſi puerorum crines temperatorum, πυῤῥοὶ habentur, Authoribus de hoc ſcribentibus, iuuenum autem ξανθοὶ, hunc ſanè ſaturum illo magis eſſe colorẽ oportet. Experimurq; ideo, quod in omnibus procedente ætate vſu venire videmus, vt ex aureis ꝑpè flaui primũ, tũ deinde

inde fului fiant, postremò etiam ruffescant crines. Et fuluum leonem appellamus, Suecos autem flauos. Hunc ξανθὸν iure voces, illos πυῤῥούς. Eundem hunc neque glabrum, neque hispidum plus iusto spectare licebit, nec obesum, nec macrum, sed benè tantùm habitum: neque amplis neque adstrictis nimis venis, tangenti verò mollitudinem inter planè ac duritiem medium, ac proinde meatibus simul cutaneis, nec laxis, nec clusis. Caloris quoque sensum de se dabit is, eo moderamine contemperati, vt nec tanquam mordicus vellicante infestetur, nec refrigescat inde, sed veluti roseo quodam tepore, sensim placideque demulceatur manus, quoties quidem nullo corporis labore, aut animi molestia affecto, cutis statum suum seruârit ipsa. Sicuti arteriarum quoque pulsum in hoc nec concitatum, nec tardum nimis, nec magnum, nec paruum, cæteraq; huiusmodi animaduertemus. Sed neque, si diligenti inter se consideratione libratæ examinentur corporis vniuersi partes, non eo omnium inuicem consensu conuenisse videbuntur, nullo prorsus vt excessu, aut defectu altera alteram exuperet, aut ab altera superetur, sed dextra primùm sinistris æquilibrio quodam respondeant, tum deinde mutuò quoque singulę ratam partem suam partes Geometrica ratione custoditam seruent, quæcunque corporis totius magnitudo fuerit. nam exigi ea ad normam, quam nunc sequimur, non debet, vt huius, illiúsve præcisè quantitatis habeatur, quum etiam in alijs videre sit, optimorum artificum non minùs interdum commendari sigilla quædam, quàm colossos solere: vitium in eo, artificis nullum reputabitur, qui delatam ad se materiam quantamcunque tandem, aut ipse aliquam nactus, digestam diligenter suis conuenienter locis applicet, non solùm potiorem dignioribus, sed etiam, vt, quantum satis futurum sit, pars quæque sibi capiat, ne aut nimietate materiæ extuberans, aut eiusdem defectu imminuta spectetur, donec absumpta materia ita omni nihil restet, quod non operi aliqua ex parte faciundo cesserit, quæcunque tandem inde corporatura existat, seu maior illa, siuę futura minor sit, modò numeris suis absoluta omnibus, quorum paulo antè meminimus, constet fabrica, vt & partes habeat similares temperatas, & dissimilares, instrumentarias quas vocant, vndiquaque per se inculpatas, nec minùs iusta sibi commensuratione consentientes cunctas. Quanuis & hæc (necessarium licèt futurum id non sit, siquidem reliqua, quæ potiora exiguntur, adsint) certiora nobis exhibitura temperamenti, constitutionisque iustæ signa, seruata æquior staturæ humanæ mediocritas sit: quòd, quum maior corporis nostri moles non solùm materiæ, vnde fit, copiam, sed & eiusdem humiditatem, sicuti minor, modò materiæ defectum, modò huius quoque ipsius siccitatem insequatur, ex staturæ mediocritate, quæ, quantum ad molis rationem attinet, vtraque hac culpa vacet, certius quoque omnino colligere temperatę constitutionis argumentum possimus. neque enim mediocris magnitudo ea, quatenus quidem eiusmodi, humiditatis interdum, vt proceritas, aut siccitatis, vt breuitas, signum de se vllum dederit: vti iam, si excessus staturæ nullus adsit, nec cogitatione quidem distrahamur vlteriore ad temperamenti æqui examinationem, modò notæ reliquæ adsint, præterquàm, quòd, quum natura constantium omnium, de Aristotelis ipsius sententia, magnitudinis metæ quædam habeantur, quas vltra subsistere, infráve naturales res non possint, hic quoque in edenda humani, temperatique corporis magnitudine verisimile valde sit iustam hanc seruatum iri à natura, vt neque gigantea mole faciat, quem temperatum factura sit, in qua perquàm rarò bonitatis subesse multum vulgato etiam dicto circunferatur: neque rursus nanum vel pygmæum edat, longè adhuc futurum hac ratione prudentem minùs: sed inter Aiacem, & Tydeum, Vlyssem quendam, siquidem, quem nunc delineamus, natura futurus sapientissimus sit. Atqui quid virtus, & quid sapientia possit, Vtile proposuit, nobis exemplar Vlyssem, Homerus. Idem Aiacem, & Tydeum bellatorem vtrunque facit, potiùs quàm sapientem: quorum alter Aiax ἀνὴρ esset ἠΰσ τε, μέγασ τε, Ἔξοχοσ Ἀργείων κεφαλὴν, ἠδ' εὐρέασ ὤμουσ: alter Tydeus, exiguo quidem corpore, sed ad feriendum promptо: Vlysses verò Μείων μὲν κεφαλὴν Ἀγαμέμνονοσ Ἀτρείδαο, Εὐρύτεροσ δ' ὤμοισιν, ἠδὲ στέρνοισιν ἰδέσθαι. quem prudentiæ, Sapientiæque vbique exemplum statuit. Vnde conijcere liceat, temperati (qui ideo prudens quoque natura futurus sit) hominis, temperamento etiam quodam constare staturam debere. Etenim si pulchrum esse oporteat hunc, necessariò ne excessu quidem quoque vllo immoderatus fuerit. sic enim ait Plato: πᾶν δὴ τὸ ἀγαθὸν καλόν, τὸ δὲ καλὸν οὐκ ἄμετρον. Simul ingens corporis moles illa nec commodè satis regi ab anima ponderе semper suo degrauata potest, & quum vis animæ illa insita, non alere solùm corpus, sed & meliore sui parte mentis officia exercere debeat,

neque

neque vtrique simul plerunque sufficere muneri in alterum sæpe conuersa possit, quo primo, potioreque desiderio rapitur, alendo inprimis corpori inseruit, attentioneque huius alterum plerunque neglectum deserit, aut imbecillum, tenueque & nullarum sæpe virium relinquit, ex quo amentia, ac stultitiæ genus omne, mentisque torpor certus existat in his sæpe. Rursus eadem paruo nimis contenta corpore animæ vis, velut claustris arctata fuerit concussaque ita sæpe compagine morbos plurimos creat, igneaque nimis vi efferuescens, igneum reddit corpus commotumque: quumque se ad considerationem, inuestigationemque rerum concitatior transfert, intentione ea discendi nimia confecti sæpe corpusculi vires attenuat, & feruido quodam superandi ardore lites gerit, contentionesque quacunque de causa mouet, vitilitigatoresque semper facit. At noster, quem hoc loco notis suis significamus, neque in hanc, neque in illam partem peccet, par est, siquidem futurus temperatus sit. Eiusmodi autem faciliùs esse poterit, si iustam sortitus corporis magnitudinem, longè magis huic ipsi quoque staturæ rectæ, mediæque, quàm excessui, aut defectui conuenientia animi bona obtineat, concentuque ita omnium maximè Harmonico, auditu que ac visu, siquidem audiri, aut videri ista possent, iucundissimo simul & amabilissimo, animi bona corporis bonis consociata nectat. Quod maximè fiat, si nihil quum neque hic, neque ibi immoderati fuerit, mutuo faciliùs ita inter se consensu cuncta conciliabuntur. Nam quæ ex animi bonis duci solent signa, adesseque nostro huic necesse est, haud temere in alio, præter quàm attemperato, simulque non immodicæ in vtramque partem staturæ corpore reperias, dictis de causis, nimirum vt inferiores animæ partes, qua irascimur, & qua concupiscimus, moderatam vtramque obtineat, nec temerariè audax, nec formidolosus, sed fortis: nec cunctator, nec præceps, sed maturè semper consulens: nec crudelis, nec temere nimis misericors, sed humanus: non iracundus, nec lentus, sed mitis. Capitum autem multorum belluam, quam concupiscendi, appetendique vim dicimus, sic natura frenatam omni in genere (eo, quòd omnium maximè multiplex habetur) castigatamque habeat, vt nunquam aduersus rationis dictata caput exerat indomita: neque rursus segnis nimis, torpensque: non semper corporeæ necessitati seruiat, sed veluti natura suapte malus quanuis, feroxque, & calcitro equus, atque inprimis petulans, aurigæ tamen vocem audit, & assuetudine melioris comparis sui ductum sequitur: sic hæc, quò rationis imperiũ, ac potioris facultatis consensus iusserit, persuasa feratur, nec gulonem, aut helluonem aliquem faciat: nec tamen obtusi penitus ad hæc sensus, non ardelio quidam sit, qui subitò quarumcunque rerum desiderio rapiatur, nihil vnquam perficiat, neque tamen non cum delectu quædam habeat, quæ amanter persequatur: breuiter, iugales gemini alter dicto audiens rationi semper sit persuasus, alter castigationibus multis eiusdem iussa sequatur coactus. Idem sentiendi, imaginandique, ac ratiocinandi vi inculpata, qui facultatũ harum exequi munia omnia valeat, acutus, sagax, ingeniosus, prudens, veritatis amans. Video sanctum prorsus, nullaque penitus corporis, aut animæ dote carentem facimus, sed nos exemplar constituimus, hac in re, punctum, quantum fieri potest, rerum omnium attingens, numerisq; ideo omnibus suis absolutum, quò tanquam ad medium dirigẽdi reliqui excessus omnes sint, breuiores in alijs futuri. Neque tamen somnium nobis prorsus finximus, vt, quemadmodum in multis alijs, verbis tantummodo effictum audiremus, à natura informatum inspicere nunquam daretur. Nulli enim dubium esse opinor, non neminem esse, cui recensita superiùs à nobis signa cõpetant omnia, quem nihilominùs ipsum, vt sæpe iam dictum fuit, non negemus, ab exacta illa, maximeque exquisita, quæ in nullam omnino, vel tantillum, partem flectat, regula, amussique abesse adhuc aliquantum posse, quam verbis solùm, ac cogitatione quadam assequimur, signis autem certis aliquibus repræsentari alicui non facilè consueuit. Nobis satis est, cùm hanc, tum paulo ab hac remotiorem, sed quæ non appareat tamen talis, iisdem prorsus signis indicatam notâsse, quoniam nec alia quidem huius illiúsve habenda sint indicia, sed quæ exactissima omnimodo sit vsque eò, vt illi omnino desit, eadem mox paulo de bonitate sua decedens, signa tamen, quæ priùs, cuncta de se exhibuerit, donec in tantum à medio labatur, vt lapsus eius manifestæ quoque detegantur vnà statim notæ. Quædam enim eiusmodi habentur in natura (hic scilicet antea quoque de his dictis addemus paucula hæc) vt esse aliter conuincantur, quàm appareant: quemadmodum in iis, quæ longissimè à nobis dissita mouentur, quorum motum non inspicimus, dum fit, factum autem videmus, mutato iam loco, vt in Sole, & Luna, reliquisq; astris, quotidiè

die experimur, hæc enim ipsa moueri, ratiocinatione meliùs colligimus: etiam Gnomonis vmbræ motum non assequimur, moueri tamen scimus: aceruum frumenti iustum, cui additus sextarius sit, auctum nullus animaduertet. Sic multa sunt, quorum possit in minuta quędam vsque adeò, & indiuisibilia secari ratio, vt sensum interea omnem nostrum effugiant, proinde ratione tantùm quadam facta iam existimentur: sicuti quoque nos exactissima illa constitutio humani corporis latet, quæ reuera inculpata omni ex parte sit, pro hac autem interim non minus ducimus, eandemque esse existimamus, quam notæ, signaque eadem insequantur, diuersam licèt habendam esse ratio vincat, quoniam nunquam res quidem huiusmodi eundem perpetuò seruare tenorem possunt, fluuntque, ac refluunt semper, ijsdem tamen plerunque signis persistentibus, (quoties quidem non vsque adeò magnus factus excessus est) notisque ijsdem, quæ sensibus sese nostris cognoscendas exhibent, nobis offeruntur. Exemplo eodem, idem signi accipiet tangendi vis ex temperatissima verè aqua, & ex paulo ab hac in alterutrum extremum prolabente. Nec mirum, etenim quò sensus non potest, ratio plerunque penetrans attingit, &, quod maius quiddam sit, formas quoq; ipsas, & substantias oculis nostris incognitas, abstractasque à materia, consideratione percipit: neque abstracta solùm, verùm & materialium, vt docuimus, pleraque, quorum in minutissima sectorum latent discrimina, occultanturque ideo signa, ratio ipsa inuestigata reperit. At nos, qui quidem artificium tractemus sensuū inprimis viribus nitens, & in opere semper ipso, agendo versemur, nisi ad manus signa habeamus, quæ nos primò ducāt, nihil vnquam quicquam moliri rectè valebimus. progredimur quidem vlteriùs aliquando ratione, sed fixo priùs tantùm in sensuum vestigijs certis pede, vt, quāquam dictet nobis aliter se habere rem ratio, credamus quidem, nec quicquam, quo minùs ita sit, repugnemus, cum hoc tamen ipso, minimè scilicet destructo hoc, sed veluti seposito, sensuum fide cōmodè ad res nostras vtimur, vt hac ipsa in re, videntes scientesque non punctum semper omne tulisse, quam exactissimam, exquisitissimamq; humani corporis cōstitutionem dicimus, ad sensum tamē talē acceptamus. Quā quoniā cuiusmodi in vniuersum esset ostendimus, tū quibus sensui nostro signis innotescat, reliquarum etiam persequamur ætatum, temperamenti eiusdem, hoc est, mediocris per omnia, sed ab ætatibus tantùm ductas, primùm notas.

Caloris ac frigoris, humorisque & siccitatis diuersa per ætates ratio. Aetatúmque omnium temperamenti nota, mediocris.

CAPVT II.

Ab hoc ita constituto corpore, atque, vt omnium medium rectè occupâsse dici queat, etiam ætatis suæ in medio posito, quæcunque manifestò recedunt corpora, in diuersa abeunt omnia: calida, frigida, humida, sicca dicta, aut constitutionis corporeæ reliqua vitio aliquo meritò notata. Nam quum primùm, media relicta, in sequentes ætates ingressus fuerit, paulatim iam ad frigidum vergens, etiam siccitatem indies maiorem contrahet: quam ab ortu quidem quoque suo, immò ipso in conceptu sui inchoârit: verùm inde progressus, demptaque ob ingenitam, assiduamque natiui caloris vim, sensim humiditate paulo antec magis redundante, quum ventum ad summum iam consistentis ætatis vigorem fuerit, veluti in æquilibrio humiditatis ac siccitatis positus, dici hac quoque ex parte temperatus debet, antea humidior iure habitus. At non idem de calore existimandum fuerit, vt qui ætatum omnium decursu ad consistendi vsque tempus, qualitatem in eiusmodi corpore attemperatam seruet, licèt humectiore ibi, hic sicciore subiecto nitatur temperies ea, at temperies tamen, ad eam vsque diem, quoad primùm inualescat frigoris vis aliqua continuata, ac, quemadmodum post seminis proiectionem, sanguinisque menstrui accursum, antequàm perfectè corporentur, rudia etiamnum, & inchoata tantùm membra, nihil propè aliud, quàm hoc ipsum semen nimirum, sanguisque vnà menstruus sunt, corpusque ex duobus his conflatum humidis, humidum ipsum quoque totum necessariò euadit: sic paulatim lineamentorum ductu, structuræque omnis informandæ opera, siccatæ partes (etenim necessarium futurum hoc fuerat, quo minimè labilis, & humore diffluxa, sed solidior quædam, edendisque functionibus suis firmior corporatura existeret) iam plurimum humoris huiusce amiserint, caloris interea perpetuò qualitate eedem, eodemque gradus ordine operata, cuius planè rei exēpla alibi quoq; nō desint, temperati aliqua in re sicca, nempe ligno, lapide, ære, caloris: rursusq; temperati in humida, aqua fortè, liquoreque omni, quoniā vtrobiq; à summa caloris intēsione, quā adipisci ibi possint, ad minimum

mum caloris, quum iam refrigerari incipient, per medium, in quo temperies, deuenire necessum omnino sit, prorsus vti eadē omnino caloris hîc, atque ibi existimanda qualitas sit, temperata nimirū, ac moderata, quanquam alibi humiditate, siccitate alibi constet: hoc est, quanquàm natiuus ibi, ingenitusque calor, accersitus hîc, acquisititiusq; dici ex parte non iniuria debeat, ex parte dico, quoniam natiuus tamen adhuc semper, & innatus plusculum perpetuò humoris retinens habeatur. Etenim corporaturā primùm omnium, cum sanguine menstruo, semen, natiuum totum corpus est, nihil extranei retinens, quòd idem natiuum appellare calidum possis, dignioris, quæ inesse corpori huic appareat, rei nomenclatione: at sensim deinde paulatimque progressus calor, dum corporaturam diuersimodè effingendo, necessariò exiccationem vbiq; partibus, plus alibi, minusque inuehit, deperditionem ita assiduè corporis huiusce, quod benè humidum fuerat, calidiq; vnà innati, quod idem ac corpus innatum esse diximus, secundariò, atque ex accidenti molitur, cui planè corpori, calorique innato quantum ingenitæ illius humiditatis detractum demitur, tantum semper acquisititiæ siccitatis accedat necesse est, innatus tamen adhuc calor vt sit. Quod quum minutatim fiat, ad multum temporis, plurimùm quoq; semper tunc, donec adolescens ad summum sui vigorem perueniat, corpus congeniti calidi retinet, ac extranei acquisititijque minus: plurimum enim tunc sanguinis, ac bilis minimum, plurimumque carnosæ substantiæ, atque huius per totum humectæ inest: ossa ipsa, nerui, arteriæ, venæ, chartilagines, ligamenta, cutis, paulo ficciora à natura fabricata, multum tamen adhuc inter adolescendum, humoris obtinent, ac semineæ materiæ. Vnde & infracta ossa minimo minus puerilibus annis coalita ex toto visantur, reliquaque, quæ enumerauimus, omnia, eiusmodi materiæ redundantis etiamnum copia, restitui aliquando deperdita soleant. Hinc sanè fit, vt meritissimò dictum olim ab Hippocrate sit, dictumque defenderit Galenus, aduersus non satis intellecta Hippocratis dicta impetentes quosdam: Plurimum adesse ijs, qui adolescant, innati caloris: quandoquidem corpus quoque innatum vnà, in quo calor is multus, plurimùm adest, donec acquisititio tandem calore inuecto, superatus vincatur, quod fit, exucto, exiccatoque partium humore, quæ humidæ priùs fuerant. id scilicet inclinante iam in senium ætate, manifestum, in senio manifestissimum apparet, nam & in his extranei caloris sensum facilè percipias vellicantis manum, non placidè, lenique ac vaporoso appulsu addentis sese, in illis verò depauperato hoc quoque ipso calore, etiam frigiditatem sentias. Ergo citra consistēdi vigorem ætas humida fuerit, sicuti vltra, sicca, ac quo citerior, eo quoque humidior, quo vlterior, siccior. At non idem statui de calore potest, qui ab initio ad summam vsque consistentiam, quo tempore velnti vigens floret, æqualiter, eodemque qualitatis suæ tenore prodiens, actionibusque suis operatus, magis tamen, magisque semper, euicta humiditate elnceat, quas ἐκλάμψεις appellâsse aliquando Hippocrates videri possit, quasi caloris illustrationes, non ille quidem vt temperamentum suum exeat, quod tam sicca, quàm humida in materia seruari posse notum est, sed quòd temperamento eodem efficaciùs tamen agat, materiæ cui iam adhæsit siccioris beneficio, qua veluti exacui ignis opera semper, non iam humore nimio retusa, quasique lucidè clarescere videmus, quo fiat, vt in temperati alioqui corporis citerioribus ætatibus, (quod quidem ad caloris sensum attinet) temperamenti cuiusdam, sicuti reuera est, offerantur semper signa, quod tangendo potissimùm dignoscitur. At humoris, siccitatisque subinde in confesso diuersa sint, vlteriùs autem tendentibus iam frigiditatis, siccitatisque vnà subinde magis atque magis notæ quoque appareant. Quæ quanuis intemperantię cuiusdam nomina sint, sic nihilominùs accipi debent, vt hactenus tantùm intemperata dicantur, quatenus non solùm rerum aliarum, sed ætatū quoque omnium intermedij corporis respectu talia existimantur, ipsa verò cæterorū ætatis suæ corporum omnium pro canone ac regula exacta habeatur, immò verò ipsummet, quod in medio vitæ suæ curriculo temperatum fuerit, vltro, citroque sumptum intemperatum euadet corpus, pro diuersarum videlicet ab ea, ætatum ratione. Ac, quemadmodum temperati hominis consistens ætas ætatum aliarum, cunctorumque vnà hominum: sic præter hanc temperati hominis ætates aliæ omnes eiusdem rationis aliarum certissima regula, amussisque sint, vt ideò in hunc respicere reliqui habeant, pueri omnes, puerū: adolescentes, adolescentem: senes, senem, cæteraque quoque temporibus omnibus temperatissimum, vnaque solùmodo ætatis (quam nunc gerit) intemperatura notandū, quæ ipsa (si rectè expendatur) intemperatura non sit, ætatum nanque sequitur omnium optimam rationem, & temperatissimam. Quarum quoque nobis signa semper exhibeantur aliqua, alijs alia, plura paucioraq;

æta-

ætatibus. Etenim statim natus puellus, in reliquis medium omnium qui obtineat, ætatis tantùm mollitudinem habebit: color ex penetralibus primùm naturæ prodeunti ruber; mox cuticulæ superficie connata illâ exuto, etiam pro ætate floridus, excrementis, nisi quæ humidior ætatis natura ferat, nimijs vacans: vultus, orisque lineamenta, quæ damnare non queas, aut pauxillum immutata statim corrigas: neque enim, si quod apparebit, modò non enorme, in corporatura vitium, id continuò pro natiuo habendum, quum & gestantis sæpe, & enitentis, & suscipientium obstetricum culpa huiusmodi, non informatricis facultatis, idipsum eueniat. Cæterùm firma omnino ducere argumenta temperatæ prorsus hac ætate naturæ, sanè haud facile sit: non enim se detegunt, aut animorum, aut corporeæ bonitatis malitiæve, quæ plurimæ alioqui restant, notæ. Illud tamen non incertum, vt, quũ totum propè tunc positum in nutricatu sit, ex lactis alimonia, si laudata ea accesserit, (sicuti par est optimam inesse de sanguine temperato enixæ) & alendo præterea fœtui satis futura sit, nec vagiturus plus iusto, nec vigilaturus, nec dormiturus, sed nec appetiturus puellus sit, quę si plus æquo contingant, intemperaturæ alicuius signa omnia habeantur. paulatim insequentibus deinde ætatibus aperiunt se mediocris per omnia corporis notæ: nam & balbutire primùm incipiens, & ingredi, cunctaque huiuscemodi faciens, immò verò nihil etiam plerunque faciens, multis modis prodet quędam temperati animi, corporisque argumenta, quam Indolem appellamus, quæque (sicuti antea dictum est) facillimè eo tempore, nec minùs posteriùs inter adolescentiæ quoque annos tanquam elucens clarescat. Pueros videmus iracundos ad omnia, plorantes, morosissimosque: rursus segnes, desidesque alios, ac prorsus bardos: hosce frigidioris naturæ, illos paulo calidioris rectè opinor statuemus: sicuti mediæ, qui neque in hanc, neque verò in illam partem volens peccet, quod per ætates omnes valiturum sit, vt, iuxta Comicum, Quod plerique omnes faciunt, vt animum ad aliquod studium adiungant, aut equos alere, aut canes ad venandum, harum ille nihil egregiè præter cætera studeat, & tamen omnia hæc mediocriter exequatur. Tritissimumque illud sapientis, Nequid nimis: pro certissimo nobis habendum signo fuerit naturæ attemperatioris, si neq; feruido nimis animo studioque, vt quæq; cuiusq; rei libido incessit, multa sibi conficienda sumat, & quod pamphili hi solent, eadem inchoata relinquat: neque verò pigerrimè obeunda sibi negotia capesset, alacritas quædam sit oportet, qua, quęcunque peragẽda aggressus fuerit, maturentur tandem. Nec sanè diuersum omnino spectetur in literarum studijs, ad quæ placidè ac maturè capessenda natura primùm sua ducetur, tum cum iudicio, ac perseuerantia iusto tempore excultis, solidũ inde reportabit fructum. nam pręcocia ingenia, antequàm ad iustam frugem perueniat, scimus hebescere solere, aut interire prorsus, scilicet siccitas quædam, pro ætatis ratione nimia, cum caliditate, vt opinor, intemperaturæ suæ vitio, aut exitium affert, aut vlteriùs ante tempus progressa, destitutaque humore, simul etiam frigiditatem inducit, ingenij bonitati aduersissimam. Itaque eadem propè ratione sagacitas etiã quædam, & vafrities, insidensque animulæ acumen mobile, rerum statim omnium momenta perspicacissimè colligens, tenuis nimis cerebri substantiæ, caliditatisque ac siccitatis signum, temperatissimo (quem vndequaque esse mediocrem oporteat) fortasse non inerit: sicuti nec ingenij tarditas, aut quòd sententiæ suæ semper tenax propositum quodcunque semel arripuerit, obstinatè nimis premat, id enim crassitiẽ substantiæ, quæ cerebrosos faciat, indicat: discendi tamen promptitudo, ac facilitas aderit, impressasque rerũ imagines, ac species (si non tam promptè, & perspicaciter, vt calidum, ac tenue, neque tam tenaciter, vt frigidũ, ac crassum ingenium: at non difficulter tamen admissas, fideliter retinebit, multamque, ac duratur i, solidamque (non sicuti trimestris seminis, citam, ideoque deterioris farinę meritò ab omnibus habitam) frugem adferet. Idem vir factus, ac reip. suę gubernaculis admotus, pacatè, sedatèque, summaque cum prudentia, ac animi moderatione, omnia reget. Hi nanque demum sunt, quorum animis multum a natura inditum aurei metalli, custodumque ciuitatis suæ præcipui, ac potissimi Fabij, ac Scipiones, Catonesque quidam, non Alcibiades, & Catilinæ, ærei ac ferrei, quos ingeniosissimos quidem, at turbidos nihilominùs, calamitososque ciuitatibus suis fuisse, constat. Iam tempore suo multum huic venerandæ senectutis, integraque ea, & ad longum viridis, accedet, donec placidè (quippe naturali lege quadam, fatoque) absumptus, exemplum sui posteris relinquat, inoffensæ ad extremum corporis vnà atque animi bonis spectatæ vitæ.

Intemperaturarum signa, Cordis primùm, tum & Iecoris, vt ex quibus vniuersi corporis temperamentum constituatur.

CAPVT III.

AB hoc, vt in quem (sicuti sæpe iam dictum est) tempore omni ætates omnes, statusque, ac conditiones hominum respiciant, deflectunt, quorumcunque intemperaturæ, aut vitiatæ aliqua ex parte constitutionis, signa apparent. Et conformationis quidem, quæ διάπλασις est, numerique, & magnitudinis partium, situsque extrinsecus propalam visuntur sæpe: intrinsecus si qua huiusmodi occultantur, ea, quum aliter non queamus, coniecturis quibusdam ducti assequimur: & multa sunt, quæ vel si lyncei facti introspiceremus, nihil tamen ad corrigendum remedij afferre daretur, vt frustra in cognoscendo sumeretur labor. Sed priùs euidentiora tractemus: Temperaturæ totius calidioris signa ex cordis, ac iocinoris potissimùm temperatura trahuntur, quæ si viscera in vnum conueniant duo, vniuersum constituere corporis Temperamentum de suo solent.

Cordis calidioris signa, (quoniam φιλιατροῖς potiùs scribuntur ista, nec esse, nisi diu in arte versato arteriarũ pulsus velocitas, frequentia, & huiusmodi benè satis cognita possunt) de manifestioribus petita, audacia sunt, & in adeundis periculis animositas, suscipiendis negotijs alacritas, & impigritia: quòd si caliditas paulo magis exuperet, excandescentia etiam accesserit quædam, animoque præcipites, hi temerariè sæpe, ac concitatè nimis in iram feruntur. Hispidum his spectatur pectus, thoraxque totus, ad hypochõdriorum interdum vsque loca, corde etiam ipso, si credimus, hirsuto quandoque reperto, vt in Messenio Aristomene, cuius Lacedæmonij, tercentum eorum ab eo interfectis, dissecti hirsutum inuenére cor. Hippocratis est: Quorum in collo arteriæ manifestè saliant, pronos, citosque in iram esse, vt cordis ita quoque argumentari caliditatem liceat. Sed ὀξυθύμους & ὀργίλους alibi, eosdem fecisse Galenus visus est, diuersos alibi, vt quum medicæ artis tractatione calidioris cordis signa colligens, ὀξυθυμίαν recenset. atque idem, primum de passim grassantibus morbis librum exponens, quo loco inter vulgaribus tum morbis obnoxios alios etiam ὀργίλους attulit Hippocrates, dum verbum explicaret ὀξυθύμους, pusillanimes & frigidos facit, μικρόψυχοι δὲ εἰσιν οἱ ὀξύθυμοι. & mox, ὥσπερ καὶ οἱ ὀξύθυμοι ψυχρότεροί εἰσι ταῖς κράσεσι καὶ δυσδιαφόρητοι γίνονται. pusillanimes, inqt, sunt. rursusq; ὀξύθυμοι tẽperamẽto frigidiores, ac difficulter diflabiles fient: quibus ex aduerso maximè opponat θυμώδεας, ac ꝑinde benè calidos credat, fortes qnippe, & paruarum rerum contemptores. Verùm ita quidem disceptatio, de nomine tantùm peragetur, ὀξυθύμους enim θυμώδεας accepisse videri potest Galenus inter calidi cordis signa, & in Hippocrate interpretando ὀξυθύμους ὀργίλους esse voluit, magis vt irrepsisse verbum ὀξύθυμοι in verbum ὀργίλοι eò loci videatur, quoniam quidem Hippocraticæ dictioni adscriptum ὀργίλοι, Commentarium autem, præter vsitatum Galeni morem, qui nunquam Hippocratis dictionem immutet, ὀξυθύμους habeat. Ac, si sequendum nobis etymum fuerit, acuti, citatique in bilem animi ὀξυθύμους rectè, vt opinor, interpretabimur: θυμώδεας autem, qui cordis facultatem quæ irascendi sit, validam, vehementemque obtinent: atq; hoc vigentis inibi caloris signum animosos potiùs indicet, aut non temere, & de nihilo iratos, cuiusmodi ὀξυθύμους & ὀργίλους videmus, ad minima quæque excandescentes, ac puerorum more iracundia statim quadam percitos, aduentitij potiùs igneique, & biliosi circa præcordia caloris notæ, quo tamen reliquæ corporis partes depauperentur, vt frigiditatem, ita rectiùs arguamus. οἱ θερμοκοίλιοι, dicebat aliquando Hippocrates, ψυχρόσαρκοι, καὶ λεπτοί, αὐτοὶ ἐπίφλεβοι, καὶ ὀξυθυμότεροι. Præditi ventre calido, ait, frigida carne sunt, ac tenues, venisque apparentibus, & acutę citæque bilis, atque, iuxta exponentis Galeni sententiam, τὸ δ' ἐν τῇ γαστρὶ τῆς κακωθείσης τοῦ στόματος αὐτῆς ὀξυθυμοτέρους ἐργάζεται. δέδεικται γὰρ ὡς καὶ τοῦτο ἑαυτῷ συνδιατίθησι τὴν ψυχὴν, ἀργοτέρους μὲν ἐργαζόμενον εἰς τὸ νοῆσαι, καὶ πρᾶξαι, καθ' ὃν ἂν χρόνον ἑαυτοῦ γένηται ψυχρότερον, ὀξυθυμοτέρους δὲ, καὶ ὀργιλωμένους ἐπὶ μᾶλλον θερμανθὲν, οὐ τῇ κατὰ φύσιν δηλονότι θερμασίᾳ, τῇ δ' ἐπικτήτῳ τε, καὶ παρὰ φύσιν. hoc est, At quod ventriculo inest (calidũ subintelligo) deprauato huius ore, iracũdiores facit. Etenim ostẽsum fuit, partẽ quoq; hãc animam secum in affectum trahere solere, ac ipsam quidem seipsa frigidiorem factam, ad intelligendum agendumque pigros reddere, irasci autem faciles, si incaluerit magis, nimirum non naturali caliditate, sed aduentitia ac præternaturali. manifestum esse vt ita queat, alios esse θυμώδεις, & alios ὀργίλους, siue ὀργιλωμένους, & ὀξυθύμους. illos nanque animosos, rectiùs dixerimus: hosce iracundos quosdam, promptè videlicet citoque & acutè in iram delatos: rursumque illos adaucta cordis caliditate fieri, hos verò ventriculi potiùs, eaque peregrina, & extranea. Nec Galenus propterea non rem ipsam viderit, nomina tãtùm aliquando immutárit.

Hinc illud statim constat, ex altero signum meritò duci calidioris cordis debere, vnde diffundi in vniuersum corpus calor possit, nisi contraria iocineris qualitas contrà stet: ex altero ventriculi, qui perinde calor diduci in corpoream molem non soleat, neque enim canales habet, per quos deferatur, vt cor, vt iecur, sed inibi subsistens, aut paulo vlteriùs progressus, transmisso tantùm fumido quodam vapore, vicinas accendere fortè partes, vt & cor ipsum: corporeæ autem molis reliquas frigidas relinquere natiuo calore suo, ob aduentitij in precordijs dominium, depauperatas possit. Atque ita hoc signo arguere cordis calorem liceat, si ab eo tanquam ab ignis loco, focoque per arterias, veluti per riuos, deriuatus expandatur calor, non autem alibi præter naturam accensus, inflammatis propinquis tantùm partibus, alijs frigiditatem inducat, ideoque caliditatem cordis, arteriarum pulsus comitatur, citus, frequensque, eodemque modo respirandi magnitudo, & (quod visentibus appareat) latus thorax, humerique, sed ita, si vnà semper caput ipsum quoque spectârimus: æquè enim magnum hoc, ac latus thorax, certò nihil indicârint tale, materiæ enim etiam hoc copiam quoque insequitur: at si inspicientibus latitudine excedere thorax capitis paruitatem videbitur, (quod communi quadam notione, collatis inter se proportionibus suis humani corporis partibus, cuiuis innotescit) certissimum ex hoc habebimus calidioris cordis signum, vt quod, calore inter initia augescente, vi ea necessariò thoracis partes omnes tendens efflauerit: sicuti è diuerso, si pro rata ambarum inter se partium analogia, angustum pectus, amplum verò viderimus caput, frigiditatem cordis insignem notabimus: quòd quemadmodum ibi æqualem materiæ portionem vigens calor protensam dilatauit, ita hic imminutis viribus coercitus intra angustiores se fines continuerit. Accedunt signa frigiditatis alia, in angusto pectore, idipsum scilicet depile, thoraxque totus: pulsus paruus, & pulsu euidentior respiratio itidem parua: cui, siquidem thorax maior proportione sit, quàm quòd frigiditas cordis ferat, iam cum tarditate raritas quoque accesserit, eadem vtrunque de causa, quoniam ventilandi caloris pauci non perinde necessitas magna vrgeat, quoties in amplo pectore paruus contentus calor, semel abundè attracto aere, & capacitate pulmonum repleta, nec tam citò, neque tam crebrò refrigerari postulat. At è contrariò, quum frigidum quidem cor, eoque paruus, paucusque calor, thoraxque ipse minor adhuc, quàm pro frigiditatis cordis ratione fuerit, simillimum veri sit, quantumuis paruum calorem, qui nihilominùs inspirato semel aere, ob pulmonum angustiam, foueri, quod satis sit, refocillatus nequeat, citam crebramque ideo inspirationem, respirationemque facturum. Ergo paruus semper pulsus, in frigidiore corde, vt & respiratio, sed hæc, pro thoracis capacitatis, si cum cordis frigiditate conferatur, ratione, aut tardior, aut citatior, densiorque, aut rarior, vt docuimus. Eosdem hosce segnes, formidolosos, cunctatores, socordes videas.

Siccioris cordis argumentum, Si quis haud ita promptè adigatur in iram, at adactus perstet, efferatè implacabilis: neque enim facilè ex sicco diluitur, quod inditum semel fuerit: arteria his tangenti siccior apparet: simul siccitatem hanc non aduersante quidem iecore reliquum corpus totum senserit. Contra, humidi cordis signa colligas contractum arteriarum cum mollitudinis cuiusdam sensu, vnde in cæteras quoque partes humiditas permittente iecore deriuabitur: mores, irasci simul, statimque mitigari paratos.

Coniungamus sanè signa, coniunctas indicabunt statim Temperaturas: vt, quoniam caliditas procliues in iram reddebat, siccitas perseuerantes, si quis iræ statim impar, etiam in ea perstans duret, calidi hunc & sicci cordis pronunciabimus. Eodemque modo de pulsu, & respiratione: caliditas magnitudinem adferet, velocitatem & frequentiam: siccitas duritiem, eademque frequentiæ addet, quum siccior facta arteria, eoque non tam extendi facilis, satis semel concipere aeris refocillando calori nequeat, nisi frequentia, quod deest, resarciat: quodque hic siccitas est, in respiratione angustia pectoris fuerit, quæ, siquidem paulo maior sit, quàm cordis caliditas ferat, aut certè non minor, eadem ratione ad crebrò respirandum coget, nimirum semel refrigerationem cordis haud satis inuehens, ideoque crebrò, hoc est, paruula omnino interposita mora, statimque idem repetere coacta. Hirsuti omnium maximè hi, pectus, & hypochondrium, multum enim fuliginosæ in sanguine materiæ, vnde pili, qui loca potissimùm, vbi euaporatæ materiæ fomes, aut vnde proximè illa oritur, vestiunt: plurimum ad res inchoandas, peragendasque, vehementiæ, promptitudinis, celeritatis, mores tyrannici, iracundi scilicet hominis, efferique, & cum crudelitate, & misericordia nulla, ac nemini parcentis furor, propterea quòd siccitatis additamento caloris vehementiora, & permanentia magis opera semper

fiant. Nanque è diuerso, si cum caliditate humiditas cordis adsit, iracundos quidem faciet, sed, veluti retusa caloris acrimonia, placabiles, placidosque magis, hirsutosque minùs: nauos autem, & industrios non minùs, at non perinde fortasse negotiosos: pulsu cætera eodem, at ob humorem molli, respiratione neque prorsus eadem, magna quippe, cita, & crebra, nisi (quod & suprà ostendimus) angustum plus iusto pectus, & cordis calori, capacitatis suæ exiguitate non respondens, respirandi maiorem etiamnum necessitatem attulerit. Quæ si qualitates inualuerint duæ, caloris dico & humoris, præsertim verò augescente humiditate, obnoxium reddet corpus corruptioni humorum, & putrefactioni, vnde putredinosi morbi existant, quod signi sit redundare plus iusto humorem, vt cui nimio, si calor prætereà adsit, facillimè incumbat putredo, plurimæque inde procreentur fuliginosæ euaporationes, quæ cùm pulsus contractionem citatiorem faciant, tum verò expirationem, inspiratu maiorem, citamque magis, efflandæ nimirum promptiùs fuliginosæ materiæ. Contraria omnia videbuntur contrariarum qualitatum oppositu, vt & glaber thorax totus appareat, minimè iracundi hi sint, ob frigiditatem visceris, & in iram tamen tandem acti, irati diu perstent ob siccitatem, quæ non facilè, conceptam semel iram, remittat: in pulsu deprehendetur siccitas, paruitas, tarditas, & in anhelitu duæ hæ posteriores. siccitas enim quî potest? nisi siccum pectus velimus. Ita tamen lentum, ac paruum esse anhelitum existimemus, vt meminerimus semper, quanuis frigidæ ac siccæ cordis substantiæ causa, accidere hoc debeat, quia tamen fomes id, focusque, & tetis insiti à natura caloris habeatur, eo fieri, vt in commensurato, formatoque pro cordis frigiditate, pectore nec tarditas ea, neque anhelandi raritas appareat, prohibet enim euincens calor, solumque id in paulo magis amplo, quàm cordis frigiditas sit, inspiratique aeris benè capaci pectore, euidens primùm fiat, vt, quantum frigiditas, & siccitas cordis ferat, lentè, tardeque inspirent. inuecta enim refrigerantis aeris copia, qua insiti caloris substantia ali simul & refrigerari, quod satis sit, queat, cordis manifestabitur temperatura frigidior, ac siccior, minimè coacta conseruando calori, aerem, quem satis iam habeat, velociùs aut frequentiùs attraxisse, quandoquidem duo inesse cordi, quæ considerandá sint, haud dubium est, materiam, substantiamque, qua constat, contentumque inibi vitalem illum spiritum, seu congenitum calorem. Et materia quidem ea est, densa, solidaque, neruum potiùs aut ligamentum referens, totaque ex his ceu contortis inuicem chordis, funibusque compacta. non enim ex alia debuit, cor, materia conflari, toto humanæ vitæ spatio, submissionum, & eleuationum motibus suffecturum, tenuissimamque rem, spiritum contenturum. Atque ita frigidum, & siccum substantia quidem sua euadere oportuit cor: innatum porrò calidum, principium nimirum vitæ, è diuerso caloris humorisque plurimum obtinuit, vt hoc (sicuti extrinsecum quoque ignem videmus) non nisi aeris refrigeratione ventilatum conseruari facilè possit, cordis interim materia, frigida quippe per se & sicca, nihil tale exigente, nisi quatenus vitali spiritu, insitoque calore fomes huiusce, focusque factum, incaluit. Quæ si ambo naturæ suæ relinquantur, tantum exegerint refrigerationis, quantum connatum Temperamentum ferat: at accedente thoracis capacitate, quam vt cordis solummodo Temperamentum insequi debeat, maiore, minoréve, vnà quoque respiratio statim, ea tantùm de causa, varietur, necesse est, suppeditato alibi nimirum inspiratione vna plus, quàm necesse tum cordi sit, aere, vnde parua, tardaque ac rara: alibi minus, vnde magna, citaque, ac frequens respiratio sequatur. Iccirco nullum certum satis duci, ex inspiratione, cordis Temperamenti signum, nisi diligenter inspecta priùs pectoris quantitate, queat.

Ad eundem modum in Iecoris temperamento dignoscendo, vbi ex proprio, non ex alieno petantur notæ, certiora semper tradentur. Quoniam enim venarum principium iecur est, propriè eæ, originis suæ naturam retulerint, latæque calidius iusto iecur indicârint, quia diffundere caloris officium habetur, calidiorque vnà sanguis continebitur, bilisque in eo multum, vnde fusus per corpus totum caloris sensus oboriatur. Eædem angustiores, venæ dico, contentusque his sanguis frigidior, idemque pituitosus, frigiditatem procul dubio iecoris arguerint, ex quo corporis quoq; totius habitus frigescat. Et, vt in calido hypochondria pilis vestiuntur, è diuerso his glabræ eæ partes.

Iam siccior corporis habitus meritò siccius iecur indicârit, vtpote in id pauci sicciorisq; sanguinis alimento vergens. quem quidem eiusmodi esse denotent, siccum venarum corpus, quo siccum crassumque contineri sanguinem verisimile sit: neque enim, opinor, secabimus venas, emittêdo, nisi

nisi quum alioqui rei huiusce vsus venerit, cruori, & an ater crassúsve sit, inspiciendo: nec minùs, siquidem attrectanti molliores venæ visæ fuerint, humidiorem vnà sanguinem denotârint, huiusque vnà authorem iecur tale, talemque rursus ex sanguine corporis vniuersi habitū. Et humidior in venis sanguis, idem substantia sua fusior quum sit, maior quoque apparebit.

Facile hinc fuerit, cum caliditatis signis, siccitatis, aut humiditatis signa coniunxisse, vt aut calidum siccumque, aut calidum & humidum esse iecur credamus: rursusq; frigidum & siccum, aut frigidum & humidum, si annexa frigiditati, siccitatis, humiditatisve signa viderimus. Vt caliditatis siccitatisque signum habeamus in hoc viscere, quod & primò videri tractarique possit, venarum amplitudinem, & duritiem, contentiq; his sanguinis siccitatem quandam cum crassitie, & ab hoc hypochondria, si aspici nudata possint, hirsutissima: flaua bilis plurima adsit, eademque summo ætatis vigore quæ caloris maioris vi promptè in atram vertatur: accedente verò humiditate, latæ etiamnum magis, mollesque videbuntur venæ, corporeæque totius molis habitudo. etenim nactus materiam humidiorem calor, protendere illam faciliùs, totumque in eam sese immergere potest, vnde venis amplitudo, & mollities: at non vsque eò hirsuta fuerint hîc hypochondria. Exuperante verò vtriusque, caloris scilicet humorisque, qualitate, quo magis id fiet, eo quoque obnoxios magis putredinosis morbis videbimus: ijdem, præsertim verò quum humidum vincens superârit, etiam succorum prauitatem facillimè colligunt. vtrunque iure sanè. nam & victoria humidi, cuius redundantia veluti suffocatus calor pereat, putredo ipsa est: & succorum vitio nimius humor, qui non perinde facilè confici à calore possit, plurimum materiæ suppeditat, in humido enim succus. Iam contraria in contrario cuncta apparebunt, vt & glabra hypochondria, & angustæ, siccæque venæ, paucique ideo sanguinis, frigidumque corpus, frigidum siccumque meritò iecur notent, tum verò ob humoris nimij vacuitatem, quod nec putredinosos morbos incurrat & exuccum quum sit, succorum quoque vitio careat, præsertim conueniente in idem frigiditate, cuius præsentia multus licet aliquando humor, non facilè tamen putredinem sentiat, sed nec abire in malitiam succus solitus sit, longè quidem, quàm vbi calor cum humore vnà adest, minùs: ac paulo tamen magis, quàm cùm frigiditas siccitati coniuncta est: quippe quum duæ habeantur putredinosorum causæ, sitque pro materia humor, pro effectrice autem causa aduentitius calor: in frigiditate & humiditate tantummodo materia suberit, efficiens autem, nisi aliunde inuehatur, non adest, quod inuehi tamen, omnium minimè, in frigiditate & siccitate possit, vbi materiæ, cui insideat, nihil: in frigiditate verò atque humiditate plus paulo: cui inhæreat enim, iam habet, putrefactio, tametsi frigiditas aliquatenus repugnet, maximè autē, vbi cum humore calor fuerit, id accidet, vt putredo subsequatur, propterea quòd & humorum materia adsit, excipiendo extraneo calori idonea, nec contrariæ qualitatis vis vlla obstet, quominus inuectus facilè extraneus calor putredinem faciat.

Iam verò conuenientibus in vnum visceris vtriusque naturis, totius inde quoque necessariò statim existet natura, vt pro illorum temperamento, totius temperamentum haberi, dicique, ac esse existimandum omnino sit, non immeritò. etenim si ex alterius tantummodo horum temperatura, alterius quidem nō repugnante, constitui facilè totius temperatura solet, multo quidem magis, faciliusque, concursu in idem vtriusque, idem quoque, imò maius quiddam expectari necesse est: in quo tamen efficacia semper spectabitur maior cordis, vt ex quo per arterias in vniuersum corpus delatus feratur vitalis spiritus, res calidissima, efficacissimaque, tum verò de corde arteriæ progressæ in partes deriuentur: quæ, quum vitalem inde suscipiant, merito influentis quoque eò, caloris, temperamentum maioris, minorisve accipiēt. Simul, quoniam cordis calor, huius ipsius temperamentum sequitur, vt in calido, calens magis, corde, in frigido minùs, in humido humectus, in sicco autem siccior, pro substantiæ cordis qualitate reperiatur, calor: non esse dubium potest, quin arteriæ quoque ipsæ, vt quæ ortum à corde habeant, eadem qua cor, nisi quid priuatum aliud obstet, temperamenti qualitate præditæ sint, perque arterias, cordis semper temperamento respondentes, ita delatus calor partibus, quocunque tandem perueniant, omnibus hoc ipsum addere Temperamentum suum facilè queant: atque ita musculosæ partes, quarum inprimis temperamento, molis totius corporeæ temperamentum constat, idipsum affectæ sentiant, cordisque in hoc naturæ temperatura ita sua respondeant. Nec dissimilis sanè fuerit iecoris, deque iecore procedentium venarum, ratio, vt carnosis partibus Temperamenti semper sui naturam concilient, ac tanto quidem (vt

uideri alicui fortasse possit) magis, quanto pluribus ueluti ramis ac propaginibus deductæ in corpus totum uideri possunt eæ, quum comitem perpetuò habeat, quacunque tandem corporis in parte, arteria uenam, at uena non itidem arteriam, quando non paucas uidere sit absque arteria expatiantes in corpore uenas, quo planè fiat, vti hac quidem de causa, superantibus nimirum multitudine sua uenis, credendum nobis esset conciliatum potiùs iri partibus à iecore, quàm à corde, temperamentum, nisi agendi vis cordis maior, efficaciorque, in quascunque se partes addiderit, edere opus quoque maius, euidentiusque, peractique operis certiora relinquere uestigia posset, vt ipsum quidem hac in re cor primas obtineat præiens partes. Siquе consentiens secum iecur habeat, certissima constitura inde sit totius natura, partis vtriusque naturam sequuta: sin ueluti aduersentur inter se, iam uictoria omnino futura cordis sit, præsertim si aduersans obstiterit iecoris frigiditas cordis calori: uicerit enim facillimè tunc frigiditatem eam caliditas: at caliditatem frigiditas non æquè, sicuti nec humiditatem siccitas: omnium autem, minimè humiditas siccitatem, vt quæ nullo modo uinci à cordis humiditate possit, sic quidem, vt in contrariam qualitatem uicta discedat. At cur non (quærat hoc loco meritò aliquis) quum musculus, musculosaque caro, non neruis, quàm uenis & arterijs, minùs (nisi fortè etiam magis) in particulas minimas diductis, totamque multis intersectam tenuissimis, aranearum instar, telis, carnem (quod ἔγχυμα appellant) permeantibus, constituatur, de neruorum tamen, aut horum originis Temperamento, dici à Medicis quicquam, haberive vnquam sermo solet? nempe, vt inde aut calidæ, aut frigidæ, aut humidæ, aut siccæ, aut compositis ex his nominibus temperaturæ dicantur, id nimirum facit notanda diligenter partium harum diuersitas, qua de cerebro progressa facultas animalis, de iecore autem, & corde, quanuis vitalis altera, naturalis altera dicatur, vtraque tamen naturalium sæpissimè nomine à Medicis ipsis censentur: vt quum plerunque geminam tantummodo functionum distributionem faciunt, alias animales, naturales alias esse dicentes: proculdubio vitalibus tunc inter naturales ipsas comprehensis: atqui functionum numerus facultatum suarum numerum insequatur necesse est. Galenus quidem in libris tum de Symptomatum differentia, tum de horum causis, primò pulsatilem functionem naturalibus adnumerauit, ideoque & facultatem necessariò. neque id abs re tamen, quum quidem ex vtriusque harum natura partis omnino cuiusque natura facilè conflata consistat, congenitusque partibus calor, cum aliunde inuecto, (qui nihil aliud, quàm esse influens cordis possit) vniuersam illarum naturam temperaturamque constituant. Porrò autem animalis spiritus per neruos partibus ijsdē illatus, nihil, quàm motū, aliud illis addit, sensumque: at vtrunq; horum animal potiùs effecerit, quàm naturam, hoc est, partium prorsus ipsarum temperaturam, vt Medici quidem sentiunt. vnde φύσεως & ψυχῆς nomina diuersa, ac φυσικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων, καὶ ἐνεργειῶν, naturalium & animalium facultatum, ac functionum, naturæque, atque animæ non eadem opera. siquidem ab anima rectiùs vsitatiusque sensum ac motum accipere partes, à natura nutriri, augerique dicemus: id autem ipsum, quòd nutriantur, augeaturque partes, sine dubio iecori potiùs, cordique, transmissisque inde viribus, quàm capiti aut cerebro, referendum acceptum sit: vti iam (vnde in hæc diuertimus) uideri cuiquam mirum non debeat, si, quum hæc ita se habeant, consentiente inuicem vtriusque, vt dixi, visceris (cordis nempe iecorisque) temperamento, parti quoque quo arteriæ, uenæque perueniunt, concilietur idem: in neruorum autem deriuatione non contingat, vt ex quibus nihil prorsus temperamenti accedat partibus, & moueri tantummodo eas, ac sentire inde contingat: at dissentientibus inter se duobus istis, vtri rectè adscribi uictoria debeat, ostendimus, non sanè subtili illa quidem admodum ratione, sed quæ esse tamen purioris Medicinæ studioso vnicuique satis debeat.

De Capitis & Cerebri signis, omni ex parte petitis, laudati, vitiosi. De magnitudine, & paruitate, signisq́; diuersis Capitis, & partium magnarum num efficientia maior. Calidi, frigidi, sicci, humidi, complexorumq́; eorundem, nota. De Caluitio, & Capillis, Pilisque, ac Cute, horúmque indicijs in regione diuersa.

CAPVT IIII.

NVnc reliqua persequamur. hactenus enim duorum tantùm viscerum, vnde videlicet reliquarum partium, quæ corporis molem constituunt, natura pendet, exequuti Tem-

ti Temperaturas fumus: atque id ita, vt, quanuis intemperaturarum signa tradiderimus, sanitatis tamen eas etiamnum contineri omnes campo arbitremur: id quod de his quoque, quæ mox à nobis dicentur, accipiẽdum semper erit. Etenim deinceps (exceptis ijs, quæ in præsenti ægrotãt, corporibus, ideoque insalubria vt nunc, appellantur) reliquorum omnium tradentur à nobis breuissimè notæ, quæ cuiusq; generis sana, neutráve, quęque plurimùm, semperque insalubria vocamus. Hic enim veluti decurrendus nobis fuerit, prouinciæ, quam suscepimus, campus, quo certiores, vberioresque hinc percipere deinde ita fructus queamus retinendæ eorum, quæ anteà indicijs suis cognouerimus, corporum sanitatis. Ac meritò partium, quæ dicendæ supersunt, caput, caput ipsum erit. Hoc enim (quippe quod in propatulo maximè sit, nec, sicuti cæteræ corporis partes, vt inspectioni pateant, nudari postulet, simulque ex hoc multorum aliorum, quæ aut inde oriuntur, aut aliquid ex eo suscipiunt, naturam certis quibusdam cõiecturis plerunque assequimur) tractãdum diligenter erit. Cuius quidem, sicuti antedictorum, prima, summaque, atque inculpata quædam conditio fuerit, sani simpliciter, perpetuoque, perque ętates omnes facultatibus suis omnibus expeditè inprimis vtentis, in quo munia sua liberè obire soliti sint oculi, aures, lingua, sensiteriaque alia: imaginandi, ratiocinandi, memorandi vi exactè polleat: spiritus multos, clarosque procreet, quibus functiones eæ rectissimè peragantur: simul sentiendi, mouendique vis per neruos promptè liberaliterque demissa inferiùs positis partibus omnibus communicetur. Quæ si succedant, esse oporteat partibus suis id non solùm optime attemperatis omnibus, sed etiam structura optima præditis, vt & magnitudine, numeroque cũctæ suo constent, nec transpositus vsquam notetur earum situs: tum verò effigies illis, formatioq; adsit sua, iustæ cauitates, liberæ viæ, explicata omnia: sinuum, minutissimarumque, sed vsum tamen semper suum referentium particularum, forma, ac ratio: tantumque, quantum videmus, sicubi in corpore alibi, intra caluariam, artificij adamussim seruatum. Quorũ si quicquam desit, aut aliquid aliquo tandem pacto vitij sentiat, id in operum statim, quæ edenda inde sint, functionibus detectum apparebit: quæ tamen, nisi effatu digno errato aliquo notabuntur, aut omnino præternaturales fuerint, alterius quidem notæ, conditionisque caput, cerebrumque indicabunt, sed sanitatis adhuc limitibus contentum tamen, quanquam ab optimo illo statu paulo deteriore loco situm. Sunt autem notæ laudati capitis, (præter eas, quas paulo antè retulimus) vt magnitudine & figura conuenienti sit: nam de capillitio anteà diximus. Magnitudo, quæ corporaturæ reliquæ respondeat, ea autem communi cuidam diligenter inspicientis notioni offert sese videndam, neq; ad libellam tamen exigenda semper res est. Figura, vt si ceream orbicularem formam manibus leniter latere vtroque depressam prominulam antè, retroque facias. Magnitudinis vitium est, quum minor iusto cerebrum necessariò vitiosum esse notat: non enim, vt reliqua interim integra omnia sint, sufficere spiritus animalis generationi valebit capacitas parua, in tot, omnesque penè capitis, corporisque totius partes transmittendi, vt & antè oculis suppeditare suum, suumque vtrinque auribus, retrò autem, qua cerebellum, vbi repositum esse spiritus huiusce tãquam thesaurum quendã oporteat, tantum subministrare spirituũ possit, nisi locus, quo congeratur, sit, vt obeundis corporis totius motibus, in quos plurimum semper spirituũ absumitur, factura satis sit: mitto gustandi sentiendique intus ac foris necessitatem, quæ non nisi suppeditatis de cerebro spiritibus peraguntur: adde imaginandi, ratiocinandi, memorandi etiam, & intelligẽdi vim: quæ quo plures, subtilioresque, ac splendidiores spiritus ipsi fuerint, perfectiùs quoque absolutiusq; fiant omnia. Esse igitur oportuit in cerebro magno ventriculos sinusq; magnos, vnde tanquam ex promptuario sumi ad tot, tantarumque facultatum ministeria, vsumque, spirituũ copia posset. Nam tametsi non necessarium fortasse futurum sit, vt spirituum substantia ipsa, in tot, quoquo versus, partes suppeditata mittatur, non facilè, nisi valde exuperans, tot missibus suffectura, sed satis futura sit species oĩno q̃dã sine corpore partib⁹ immissa: at hæc ipsa species, virtus, potentia, facultas, corpore omni vacãs, nisi illorum ipsorum spirituum substantiam multam, claramque, vnde tanquam de Sole lumen exiliat, habuerit, cessatura breui ac mox sit in officio suo, partesque corporis omnes cassas, mancasque, sentiendique, ac mouendi munere suo destitutas, relictura. Quocirca facti à natura sinus quidam sunt, quasiq; lacus colligendis spiritibus: additaq; his emissaria, p quę siue spirit⁹ hi ipsi, siue verò de spiritibus demissæ in reliquũ corpus facillimè deducerẽtur species. Iã si (qđ necessariò futurum est in paruo cerebro)

meatus si angustia fuerit, p quos vltro citroque permeare spiritus hosce opus sit, quomodo non, quæso, aut arctati primò hærebunt, impedientque se mutuò? aut etiam (quod in aqua & aere videmus, quum per angustum aguntur) si impetum ceperint, è diuerso concitatiùs ferentur? Itaq; herclè, paruo capite videmus instabiles, cōmotos, stolidè multa agentes: clarissimum autem, splendidissimumque omnisi quum esse oporteat spiritum huiusmodi, nisi, quò liberius diffundatur, habuerit, splendorem statim proprium amissurus sit: & tenebricosus factus, obscuras, nihilique functiones semper suas editurus. Finge tenuissimum, ac maximè splendescentem aerem angusto nimis loco cōclusum, eundem arctorum nimis parietū occursu natura sua obscuriorem imaginêre statim necesse est, vt non immeritò ideo animalium cunctorum pro rata corporis reliqui parte tributum à natura homini cerebrum maximum fuerit: cerebrum dico, nam caput homo idem, si rata eadem pars seruetur perfectiore ætate, minus omnino cæteris obtinet, vt cuius nec tanta maxillarum pductione spectetur caput, nec tam vastum mustax, neque tam diductum os, & in rotunditatem omnia acta minore loco necessaria tamen homini, cuncta retineant. Atque hæc visa fuit potior Medicis nobis causa, quamobrem (siquidem recta ineatur semper cum animalium reliquorum corpore proportio) parui hominis capitis, maximum tamen esse oportuerit cerebrum: nempe multi, eiusdemque illustris inprimis, splendidique spiritus generatio, haud aliter tot, tantisque, tam insignium facultatum functionibus satisfactura, potiùs quàm crederemus refrigerando id cordi factum, visceri tam longè dissito, ac cuius non perinde refrigerari natura postulet, nisi si refrigerationem cordis accipiant, contemperamētum cerebro demum factum, quo vitalis spiritus sursum de corde actus suapte natura calidior, occurrente natiua quadam cerebri frigiditate, in animalis procreationem spiritus sedatioris, consideratione ique ita idonei magis futuri attemperatur: hactenùs enim concesserimus. Sed hæc tractationis fortè præsentis non sint, illud ad rem magis: siquti paruum capitis praui caput signum dictis de causis semper habendum est, ita quidem pronunciare idem de magno haud sanè liceat: in neutram enim partem statui perpetuum potest, vt bonum malúmve esse semper dicatur. Quod tamen si figura sua constiterit, partesque habuerit ex se ortas robustas, validasque, neruosum videlicet genus, collumque itidem torosum, & ossa ampla, musculosque ac tendines, censendum bonum sit: materiam enim multam quidem notat, sed quam validior tamen vis informare, recteque effingere potuerit, ac dum in vtero corporis membra fabricans operaretur, illabenti sanguinis multitudini victa non cesserit: quæ si defuerint laudatarum ita partium signa, argumento statim sint imbecillioris facultatis illius, materiæque tantummodo exuberantis, quæque informantis virtutis vim interiùs accipiens non senserit. Idem considerationis modus, sinciput, occiputque per se examinârit: vtrobique enim perpendendæ annexæ origini suæ, aut quæ inde aliquo tandem pacto pendét, suscipiúntve aliquid, partes: de occipitio nanque tanquam radicatus prodit colli truncus: qui si magnus, amplusque fuerit, magnas amplasq; necessariò habuerit (quibus constat) partes, ossa, musculos, tendines, ligamenta. Huic parti si pars insideat capitis posterior (quod plerunque euenire solet) itidem magna, sed rectè tamen effícta, certum ducere inde argumētum liceat partium earum benè constitutarum. Hacque in parte φοξοὺς (sed qui adauctam eam obtinét, quum etiam, qui minore ea fuerint, φοξοὶ vocentur) sanè commendabis magis, ideo, quòd potissimus ibi ventriculorum cerebri contineatur, radicesque inde, vt dixi, agat spinalis medulla, quo planè fiat, vt validos, robustosque hosce, ossibusque inprimis compactioribus esse experiamur, nec sanè minus reliquis quoque partibus fortes, quæ magna ex parte cum capite vnà augeri, roburq; cum eo simul sumere consueuerunt: vt si multus, laudatusque fuerit sanguis, ex quo primùm formatum caput in partem eam extuberauit, visque hoc fecerit validior, id quod cùm concinna satis in magnitudine ea figura, tum quæ inde exoriuntur notabunt, iam verisimile valde sit, vitalem quoque vnà cordis, ac iecinoris naturalem non imbecilles esse: optimisque ita constitutionis totius corporeæ fundamentis iactis, maximè ex hoc probandam corporaturam sequi. Secus existimabimus, quum gracili, prælongoque, atque inualido collo occipitium inminebit magnum, aut deforme, propterea quòd, sicuti de magno dictum est capite, materiæ tantummodo inutilis exuperantiam quandam, formatricisque facultatis imbecillitatem, significet. At sincipitis duci aliunde notæ debebunt, vt si, quibus maior capitis hæc pars fuerit iusto, iidem verò neque informem eam obtineant, & benè præterea videát, benè gustent,

benè odorentur, (quoniam sentiendi vires ex anteriori in capitis parte fiunt, ortusque indicare sui propterea bonitatem, aut malitiam, facilè possunt) materiam indicabunt eam, quæ quanuis veluti redundans superârit, à valida tamen virtute aptè informata, in partis illius robur, viresque cesserit: contraq; semper fiet, si contrariũ eueniat, vt cùm informi magnitudine ea, si sensus, quos modò retulimus, malè affecti sint, id signi sit imbecillioris facultatis in materiæ exuperantia illa non idoneè satis operatæ. Hoc loco diligenter animaduertendum vtrobique, tam scilicet in antica, quàm in postica capitis parte φοξοὺς appellatos à nobis) qui sic alterutrius capitis partis magnitudinem habeant, vt naturali intereà, altera, magnitudine sua ac figura cõstet, eo quòd alterum genus sit eorum, quos ita vocamus. Nam quicunque sic φοξοὶ sunt, vt sine anteriùs, siue posteriùs vtrauis deficiente, nec magnitudine sua constante parte, in fastigium quoddam excrescat caput, quos propriè fortasse veteres appellârint φοξοὺς, hos quidem vitioso semper esse capite necesse sit, non aliter, ac quum de capitis in vniuersum paruitate pronunciare audemus perpetuò damnata, vbi quantumuis validè subsint vires, at materiæ ipsius defectu integrum, absolui à natura opus nequiuit. Ergo horum hac de causa vitiosum semper caput, siue totum id, siue altera tantùm ex parte, magnitudine sua iusta defectum, imminutumque appareat: magnum quoque maiori semper ex parte malum, nisi quum (vt diximus) certa adfuerint, virtutis, cui redundans ea materia informanda data sit, validioris signa, quæ paulo antè recensuimus, de traductis inde partibus potissimùm sumpta, ideo quòd necessariò ferè fiat, vt ex originis suæ naturam sequantur, bonæ bonam, malæ malam. Inde dictum opinor ab Hippocrate, οἱ φοξοὶ οἱ μὲν κρατεραύχενες, ἰσχυροί, καὶ τ' ἄλλα, καὶ τοῖσιν ὀστέοισιν, οἱ δὲ κεφαλαλγέες, καὶ ὠτόρρυτοι, τούτοισιν ὑπερῷαι κοῖλαι, καὶ ὀδόντες ὑπηλλαγμένοι. id est, Ex ijs, qui fastigiato capite visuntur, qui quidem ceruice præualida fuerint, hi, quum cætera fortes, tum robustis ossibus: at quibus caput dolet, fluoreque nutantur aures, ijs palatum in cauitatem abit, suntque transpositis dentibus. quid aliud innuẽs, quàm distortum quendam Thersitæ vultum, αὐτὰρ ὕπερθεν, φοξὸς ἔην κεφαλήν, inquit Homerus de eo. Nam si positu suo inuicem dentium ordo non respondeat, (hoc enim erat opinor ὑπηλλαγμένοι) vt nec primores primoribus, (qui τμεῖς sunt) nec canini caninis, nec molares molaribus ex oposito sint, maximum esse conformationis in ore vitium necesse est, vbi contorta vsque eò cuncta hæc spectentur, minimè vt mirum videri debeat, si (non enim fieri secus potest, quin interiores quoque inuertantur propè partes omnes, corruptaque sita figura, maleq; affectis meatibus imbecilliores reddantur) perpetuò fluoribus quibusdam obnoxij sunt hi, & ob partium illarum debilitatem (cuius causa plurimum semper gigni excrementorum solitum sit) sordes prodeant ex auribus, modò tenues quædam, modò saniosæ, ac fœtidæ, ijdemque assiduo quodam capitis dolore tententur. Atque hi sunt vitiosarum capitis figurarum modi, antrorsum, retrorsum: nam, vt dextrorsum idem sinistrorsumque eueniat, contraque, ac naturaliter compressum vtrinque spectatur caput, sic prominulum partibus his appareat: antè verò, & retrò pressius, contractiusque, quoniam eo casu perire rerũ omnium interius ordinem, tamque artificiosè digestam, & aptissimè collocatam seriem inuerti cunctam necesse esset. id verò veteribus visum nunquam fuisse dicunt: superior ætas Aponensis Petri vidit, hominũ pumilionum duorum, quorum tamen author idem ita vitiari potuisse figuram existimet, vt non, quantum in naturali vtrunque excedere latus anterior, posteriorque pars debet, tantundem, istas ipsas, in præternaturali dextra sinistraque pars exuperârint, hocque ideo nimirum, quoniam paruus is excessus fuerit, contingere potuisse credamus. Quod tamen (vt mihi quidem videtur) non perinde facile sit admisisse: etenim quamlibet parùm à naturali statu conformatum ita in vitium labatur caput, modò id figuræ tantummodò, conformationisque vitio fiat, vt contrà, ac contingere naturaliter solet, antè, retroque pressum, & in latera productum spectetur, statim vnà contentarum quoque partium situs, ordoque pereat, & arctatis nimiùm omnibus, angustia quoque accedat necesse est, qua liberior ille animalis spiritus in partem omnem excursus, præpeditus coerceatur: quamobrem illa potiùs subeat existimatio, materiæ multitudine potuisse naturaliter protendi in longum anticam, & posticã partem, naturalemque ideo cõformationem retinere suam, atq; vtriusq; deinde lateris additamento excreuisse in partẽ eam quoque caput, materiæque ita tantummodo multitudine suppeditatæ tam naturali quàm præternaturali conformationi einsmodi effigiem produxisse naturã credamus, sed quam tamen non admodum sequacem habuerit conformatrix facultas, in nanis & pumilionibus, quales, quorum nunc memini-

minimus, fuerant, neceſſariò ſemper imbecillior, vt qui ferme non ſolùm corporaturæ vniuerſæ ſtatura imminuta, puſillaque, verùm etiam particulatim eadem malè effićta ſpectentur, informantis virtutis imbecillitate.

Tacta de cerebri tẽperaturis antea paucula quædã ſunt, dum attemperatiſſimum omnium hominem eundem æquiſſimæ partis eius temperiei beneficio prudentiſſimum, maturi, ſolidique conſilij, rebus agendis nauum, induſtriumque eſſe dicebamus: nunc (propriè nanque magis de cerebri temperaturis agendum reſtat hîc) calido eſſe ingenio quos dicimus, eoſdem caliditate etiam omnino quadam, ideoque & intemperie notamus. Quæ nihilominùs, ſi non nimiùm iuſtos mediocritatis limites excedat, dociles, perſpicaceſque magis, & ad quæuis diſciplinarum artiumque documenta accipienda, ſiue per ſe etiam indaganda, promptos, ingenioque prorſus verſatili reddat: præſertim ſi, vt in exuperante caloris vi par eſt, ſubſtantiæ quoque cerebri tenuitas acceſſerit: veriſſimè nanque tunc in hoſce Heracliti dictum illud quadrat, αὐγὴ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη. quo cœleſtis ſubſtantiæ inſtar non vna ſiccitas, ſed inſignis quoque inprimis tenuitas notetur. Nihil autem (vt opinor) inconuenit partium à temperie quoſdam, modò non inſignes, lapſus functiones edere intereà temperata parte perfectiores, nobilioresq; ſuas, ſicuti ſanè magnitudine quoque excedens caput, (cuiuſmodi Periclem Athenienſem fuiſſe accepimus) ſi prætereà non deſint informatricis, qua factum ita caput ipſum fuerit, validioris facultatis ſigna, ſapiẽtię ac prudẽtię plurimũ ſemper polliceri: gerendarumque, atq; adminiſtrandarũ rerum, domi foriſque, ſcientiſſimos oſtendere. Caput magnum habet, inquiebat ille de Scipione, quum impoſita capiti ſæpius corona diſrupta decideret. Quòd, quanquam capite non fortaſſe perinde magno erat Scipio, nominaque hæc eo prolata modo, qualitatis potiùs cuiuſdam quàm quantitatis ſignificantia plerunque ſint: eam tamen communem hominum indicãt notionem eſſe, vt magna pro perfectis, nobilibuſque, ſuoque in genere ſummis, accipienda nobis ſint. Nec minùs ſanè reliquæ corporis partes propè omnes, modò conformationem in cæteris iuſtam acceperint, idque his informantis virtutis robore contigerit, magnæ (magnas pro rata ſemper aliarum portione intelligo) vnà meliores quoque exiſtimari iure ac meritò debeant. Cui enim eſſe dubium poteſt, maius quodque membrum, quod ortu ſuo præter materiæ multitudinem, artificioſè operatæ facultatis vires cauſam habuerit, vnà quoque continuò validius fortiuſque, ad munia exequenda ſua, futurum quippe cui veriſimile valde ſit à non imbecilla virtute transfuſum, dum crearetur, plurimum eſſe virium, additumque temperamentum, vnde robur, fortiſque ſemper facultas (hæc enim aut temperamẽtum ipſum eſt, aut temperamentum certè inſequitur) parti, ſuæ cuique, cõſtet, eo quòd, quo maiore quidem extenſa ſpatij quantitate fuerit pars quæque, eo & qualitatis ſuæ plus, cumque hac vires quoque ſtatim plures obtineat, maioreſque, valde neceſſarium eſt. Ac, ſi quidem partes eæ fuerint, quæ non ſibi ſolùm natæ deſeruiunt, ſed ab origine ſua, tanquam per riuos quoſdam, reliquis corporis partibus omnibus per propagines quæque ſuas vires, facultateſque proprias tranſmittunt, vt cerebrum per neruos ſenſum motumque: cor per arterias viuificum theſaurum: iecur per venas alimoniæ, nutricationiſque miniſterium, quæ ſpirituum quorundam per propagines eas traductione, aut facultatis incorporeę ſpecie, de ſpiritibus his, ceu lumine, transfuſa, peragantur omnia, hoſce ipſos ſpiritus in bene magnis, beneque attẽperatis cerebri partibus illis (de hoc enim nunc agitur) neceſſarium fuerit plurimos, validoſque procreari, ac procreatos colligi: ideoque fortes multaſque inde functiones ſemper edi: vt quas aſſidua ſpirituum ipſorũ ſubminiſtratione nec deficere, nec flacceſcere contingat. Nec, ſi qua in cõtrariam huic ſententiam de his ab authoribus dicta afferuntur, de his dicta accipi debuerint: nos enim ſicuti magnas partes huiuſmodi omes ſtatuimus, ita validas forteſq;, nẽpe ab eiuſdẽmodi virtute factas, ſupponimus. Atqui magnas quidẽ partes eas obtinent, ſed attemperatas conformataſque malè, proinde neceſſariò & imbecilles in his functiões, eadem de cauſa debiles quoque vnà reddi non mirum eſt, quòd quum non ſatis ſpirituum ex imbecillitate, parte ea, gigni poſſit, nec ſatis ita quidem eſſe queant gubernandæ rectè parti, neque verò paucitate ſua ſufficere, vt diſperſi diductique ob obeunda multis, longinquiſque, ac diuerſis in partib⁹, rectè munia ſua ſuppeditentur, aut facultatem, quæ futura ſatis ſit, transfundere pauci ipſi poſſint, ſicuti (quod Ariſtot. ſenſit) paruus ignis, nec benè magnum caminum excalfacere ſatis, ſed nec longiùs proferre inde caloris ſui vim quiuerit. Quam quidẽ etiã ob rem animalia, quæcũq; timidiora natura fecit, aut ob timorem malefica ſunt, cor natura magnũ habuére, ſimulq; tẽperamentũ ſtatim id, (hoc nãq; his τὸ εἶναι ſuum erat) quo ſpiri-

spiritus vitales pauci procrearētur, frigidius, ideoq; formidolosa, atq; eo pacto subdola etiā euaderent: eodēq; modo dici, atq; existimari de cerebro, iecore, corde debeat: quæ quo frigidiora iusto, maioraque fuerint, sic minùs semper, minusque valitura functionibus suis sint, iusta spirituum qualitate, quantitateque obeundis his defecta. Huic sententiæ haud repugnare, videri possit, quod diximus, cor magnum, sed caliditate sua benè attemperatum, (quum, quo inuentum maius fuerit, eo quoque plures progignere spiritus semper possit) cùm sibi, tum alijs quoque partibus omnibus, quibus tanquam de suo largitur, facilè eos, abundeque suffecturum, commendarique ideo magnum non solùm cor, sed cæteras quoque non minùs, hac quidem conditione, vt innati quoque caloris multum obtineant, magnas partes meritò debere. sic Homerus Aiacis opinor χεῖρα παχείῃ dixit, & Maro ipse matrici vaccæ omnia magna optat. id quod in benè magnis, sed, caloris natiui sui temperie, destitutis partibus secus omino eueniat. oculi autē & cor paruitate sua aliquando probantur, nimirum quum aut de cerebro transmissi visiui spiritus in oculos pauci fuerint, aut ipsum sibi nō satis spirituum procreet cor, quo casu vtrobique in vnum coacti spiritus veluti collato in idem robore, valētiores omnino futuri sint, quàm si dispersi in maiore partis spatio euagarentur. Excurrimus in ista ab intemperie cerebri calida acti, cuius exemplo, quoties non nimis à temperamento deuians, simul etiam paulo magis tenuem substātiam nacta functiones temperata sæpè nobiliores edit, caput quoque, magnitudine sua, non tamen immodice, in præternaturalem deformitatem actum, eodemque pacto cor, iecur, partesque alias, commendari iure posse, in diuersæ licèt, alteriusque à temperamento, rationis rebus adstruebamus.

Restant cerebri intemperaturarum reliquarum dicendæ de principalibus functionibus ipsis sumptæ notæ, frigidæ primùm, qua ceruicosos quosdam videmus, & quodcunque semel arripuerint, obstinate nimis prementes, mordicusq; fouentes opiniones semper suas, at si intelligendi prætereà tarditas accesserit, vt retusa mens sit, iam hoc crassioris cuiusdam cerebri substantiæ signum fuerit, vsuque euenire ferè hoc semper experimur, vt tardiùs intelligant, qui semel arreptas opiniones suas pertinaciter nimis vrgent. Etenim libenter frigiditatem, quæ stupidos, & indociles, ac [illegible] quosdam faciat, crassities, vt in alijs multis, insequitur, quæ peruicaces: metam verò egressa prorsus frigiditas, iam stolidos quoque prorsus, ac stultos fecerit, eademque obstinatissimos, ac durissimæ ceruicis, vt ferè videmus natura stultos, eosdem omnium certè maximè quoque peruicaces. Sed & memorandi vi inprimis pollentes ex his quosdam, quos ficciore cerebri substantia præditos esse par sit, hoc nanque haud dubium fuerit siccitatis argumentum: sicuti humiditatis, fluxæque nimis substantiæ, quum impressæ faciliter, acceptæque statim rerum species, nō tamen fideliter retentæ seruantur.

Veruntamen non minùs aliunde quoque rerum harum signa ducentur, nimirum ex his, quæ euidentiùs oculis subiacent nostris: vt si rubra appareant circum caput omnia, & tangenti calida repræsententur: manifesteque oculorum visantur venæ: capillitium nigricans, setarumque more hirtum, crispumque sit, ætatisque processu caluescant, sicuti ab ortu statim vestiantur capillis, non ineptè cerebri ex his caliditatem iudicârimus, vt ex qua quasi inflammatæ partes eæ facilè cum caloris sensu rubescant, distentæ autem in oculis ipsis venæ, maioresque ideo factæ, minimè occultentur, tum verò exustæ omnino fuliginis cuiusdam notam referant capilli, ijdemque, vt multa, quæ ignis vim senserint, solent, distorqueātur. Sicciores his nares, sicci oculi, auresque, parumque per os sputi, ac si quando tamen his redundent excrementis partes hæ, (quod accidit, quoties neglecta victus ratione, calidius cerebrum cibo, potuque calido, odoreque huiusmodi, vt ex quibus exhalati vapores caput petant, tum ambientis aeris qualitate, balneorum vsu, quæque extrinsecus ingruere solent alia facilè, semper, præsertim verò si cunctis his humiditas accesserit, repletum degrauatur) multa quidem illa, at non inconcocta tamen apparent: ijdem parum, neque altùm tamen, dormiunt, caliditas nanque id præstat, quæ omnium minimè sensus degrauet, contraque mobiles potiùs spiritus faciat, & ad agendum vigilandumq; promptos. E diuerso, quum somno tanquam adstricti ligamur, torpentesque ac somniculosi sumus, frigiditatis id opus, vnde etiam contraria omnia, vt & multi profundique somni sint hi, flauique ac recti, suoque loco firmi crines, sed qui non ab ortu statim prodeant, neque enim frigiditas producendis his, aut fuliginosæ materiæ satis, aut hoc ipsum præstare citò consueuit: eadem de causa tenues ijdem initio, exilesq; ex paruo, eoq;, quòd calor qui plus attrahat, non adest, tardiùs accepto alimento, sunt. At quoniam in frigidum inclinat temperatura, procliui

cliui ad hæc lapsu frigidis causis expositi,
facilè, quoties illę ingruunt, distillationi-
bus corripiuntur, quin & in sanitate sua
degentes, intemperaturę suæ vitio, vt quæ
caloris paucitate nec conficere alimentum
satis, nec superfluas illius partes absumere
queat, necessariò, reddito ita excrementi-
tio valde cerebro, subinde excremẽtis mul-
tis fluentia obtinẽt cerebri emissaria oĩa,
quod multis alijs corporis partibus longè
magis excrementorum vi, copiaque, malè
affectum redũdat, quippe cui materia per-
petuò infernè euaporata gignendis facilli-
mè his subministretur, quum reliquæ pro-
pè omnes quod excremẽti procreant, par-
tes, id de alimento tantummodo suo sibi
conficiant, nõ autem aliunde missis vapo-
ribus, magnopere grauentur, & quum fri-
giditas superet, contrà atq; in calida tem-
peratura, nec circũ caput partes caloris sen-
sum tangenti exhibent, aut rubere visun-
tur: neque oculorum venæ magnopere ap-
parent, quum eousque caloris sese vis non
proferat. Siccioris autem cerebri tempe-
raturæ signa quædam eadem penè, quæ ca-
lidioris erant, haberi possint: nam & pau-
citate vtraque excrementorum notatur, &
vigilantia, & cita capillorum eruptione, &
caluitio. Verùm calidæ, præter hæc, caloris
etiam sensus inerat capitis partes ipsas tan-
genti, venarumque in oculis rubedo vise-
batur, totumque obnoxium ob calorem re-
pletioni aliquando caput: quorũ nullum
in sicca, & vt eadem videantur nonnulla,
at manifestè tamẽ variant. nam excremen-
torum in sicca paucitas maior, neq; eorun-
dem, vt in calida, concoctorum: ac vigiles
etiamnum magis sicci. Citus vtrobique ca-
pillitij exortus, at citior in sicco tamen, vbi
etiam crines duriores, validioresque, cri-
spique magis. Ijdẽ, quàm calidi, caluescent
citiùs, densata ante tempus ob siccitatem
cute, fuliginosæque exhalationis, vnde ca-
pilli aluntur, inopia. Nam calidum per se
euaporat, cutaneosque meatus adapertos
potiùs seruat, ne ante tempus occlusi cal-
uos citò nimis reddant: accedente autem
paulo pòst siccitate, vnà caluities quoque
statim succedit, ideoque ætatis tãtùm pro-
cessu, qua iam in siccum vergimus, hoc ca-
lidioribus contingit, vt calui fiant, siccio-
ribus autem multo plerunque antea, argu-
mẽto etiam, quòd humidiore cerebri tem-
peratura qui sunt, hi neutiquã caluescant.
Atque his, humidioribus dico, præterea
recti, mollesque, ac simpliciter protensi cri-
nes sunt. Excrementorum vis per apertos
capitis canales multa: sentiendi facultates
diuersæ, retusæ, tenebricosæque: multus
soporosusque somnus. Hæc nanque par-
tim ab humoris exuperantia fiunt omnia,
effectusque illius sunt, partim signa, vt ex-
crementorum copia, quæ quanquam ipsa
quoq; ab humore nimio fiat, diciq; ideo ef-
fectus possit, pro signo tamẽ habetur, quòd
ἐν τῷ γίγνεσθαι potiùs sit, nõ, vt criniũ mol-
lities, caluitiesque, ac sensuum tenebrico-
sitas, subsistat. Atque hæ simplicium in-
temperaturarũ notæ fuerint: illæ compo-
sitarũ, in quibus adauctas proprias cuiusq;
intemperaturæ notas animaduertere est,
quoties intemperaturæ, quę vires illi addo-
re valeat, consociata alia, facultate sua ex-
crescit, vt cum siccitate caliditas cõiuncta,
quarum altera alteri semper faueat, in sicco
enim calor velut elucet magis, viresq; ma-
nifestiùs detegit suas, atque inuicem sicci-
tas caloris vi adiuta, vehemẽtiùs adhuc sic-
carit, gemina ꝓpè qualitate operata. Itaq;
nil mirũ, si in calido & sicco cerebro cõten-
tiora oĩa appareãt, vt & omniũ maximè
excremẽtis careãt hi, & vigilantissimi sint,
exactissimique cuiusdam sentiendi qua-
cunq; in parte vigoris, citissimeq; his erũ-
pant crines, ac in longum, si permittas, be-
nè nutriti promittantur, intorti, nigriq;,
tum verò intempestiuum nimis caluitium
accedat, duplicata causa, ac tangentibus ca-
pitis partes calidæ sentiantur, facieque ad
consistentiam vsque ætatis rubicunda vi-
santur, post quod sanè tempus inclinante
iam in siccum temperamento, ac succeden-
te frigido pallescant. eosdem ingeniosos
esse videmus, promptos, experientes, agen-
dis, tractandisq; rebus nauos. Ac, sicuti sic-
citatis additamento caliditatis opera claro-
scunt, ita humiditate obscurãtur, ideoque
in contrarium propè abeunt signa, pro su-
perantis vtriusque, aut alterutrius intem-
peraturæ ratione: humiditas enim efficiet,
vt multo plura de cerebro excremẽta pro-
fluant, caliditas autem, ne inconcocta ea
prorsus ferãtur, præstabit: eędem fecerint
ne vigilare diutiùs hi queant, siq; se somno
tradiderint, vt eodem tempore somno, vi-
gilijsque, propè æquè premãtur, ac ferè vi-
gilantes dormiant, somnientque, quod di-
ci solet, quorum alterũ à calore, ab humo-
re alterũ fiat: somnia turbulentissimarum
imaginationum plena occurrunt, humo-
ris nãq; multi euaporato calore exagitata,
confusaque, perq; cerebri vias means, reme-
ansque, occursatione quadã inter se varia,
plurimas obijcere rerũ species potest, quas
facultate sua imaginatio in maius semper
ferat, vnde visio quoque obscura, neque
exacti admodum sensus, caliginositatem
quandam vtrobique inuehente humidita-
te. Nullis faciliùs repletur caput, calido-
rum euaporatione, quòd si calida, quæ
euaporant, hæc humida præterea fuerint,
iam tum benè ita repleto eo, ac degrauato,
excre-

excrementorum copia prodibit. Tum si paulo maior qualitatis vtriusque excessus fuerit, (quando nihil aliud iam hoc sit, quàm in apertam ægritudinem lapsus) relicta sanitatis meta, caput his necessariò morbosum iam euadet, vt & excrementosum statim fiat, facileque calidis, humidisque tentatum, ad manifestam vsque functionum suarum oblæsionem, noxa corripiatur. ideoque maximè inimicos, infensosque sentiant Austrinos flatus, nec flatus solùm, sed & constitutionem talem: contrà verò amicá experiantur Aquilonarem, siccum, sudumque faciendo maximè vtilem. Recti sufflauique capilli his, & qui euaporatu assiduo, ex humiditate multa continuè resiliente aliti, non facilè defluuio suo caluitiem faciant, quæ quidem eò quoque tendat humiditas, vt ne plus iusto siccata capitis pars, in qua oriri caluitium soleat, quæ βρέγμα est, cutaneos meatus transmittendis expeditè vaporibus, radicandisque inibi rectè capillis, apertos, ac humiditate concedente, peruios, diductosque seruet. Ex diametro repugnat intemperiei huic frigida & sicca, vt non immeritò cõtraria in hac omnia speculemur: capitis partes decolores, tactuque frigidas, venisque oculorum non apparẽtibus, frigorificis causis expositas, vtque distillationibus, & grauedinibus, & huiusmodi, etiã non magnæ illiusmodi causæ occursu, facillimè corripiantur, cætera autem commodè satis capite valeant, quippe quibus ob siccitatem suam natiuã illam, vacet excrementis caput, leuissimumque id sentiatur, humore aut nullo, aut minimo degrauatum. Quo sanè quoque fiat, vti iuuenes adhuc hi sensibus optimè valeant, omninoque inculpatos eos obtineant, nimirum in quamlibet frigido siccoque humano, cerebri temperamento, vigente tamen, iuuenilis ætatis beneficio, humore adhuc tãto, qui cùm sustẽtando insito calori, qui tanquam fundamento, materiaque, humore semper eo nititur, soueturque, tum verò iusto conciliando temperamento satis esse queat, haud mirũ exquisitas actiones edi, donec ante tempus humore, qui non pro humani temperamenti ratione ætate ea iustus suberat, facilè absumpto, minoreque facto, celerem senectam accersant, immatura siccitate, consequenteque hanc necessariò frigiditate vnà inuectam. Ita que celerrimè hos capite (de hoc enim tantùm nunc loquimur) senescere, canosque accersere videmus, vigentesq; paulo antea functiones quasque, momento temporis, procedente parumper ætate, hebescere: ingeniumque illud plerunque in his præcox, quo ante annos, canosque gerunt, curasq; viriles, mutato statim temperamento, euanescere. Quod enim alijs iusto, ab initio, æqualique temperamento præditis accidit, vt æquo ætatis progressu, consistente demum ętate, quæ à trigesimo ferè quinto, ad quinquagesimum extensa duret annum, duabus nimirum annorum hebdomadibus, eundem propè virium, functionumq; tenorem, ac robur seruent, ac tum primùm senescere incipiant: id multo sanè ante hoc tempus sicciori temperamenti omnibus vsu venit, vt ab origine statim siccitatem tantam nacti, quantam vix alius intercedente annorum aliquot spatio acquireret, celeriùs ob hoc multo atque ante tempus ad iustam temperamenti sui metam perueniant, qua insitus ille humor necessariò initio redundans, ætatum deinde tractu exiccatus, iamque in æquilibrio positus, citiùs, seriùs, temperamentum facit. Vnde cùm alijs vnà principalium quoque cerebri functionum opera vigeant illa quidem ante iustũ annorum numerum, in frigido, siccoque temperamento, præditis, nosque ideo in admirationem sui facilè trahunt: verùm mox promptissimè labentibus in siccum, quod naturale illis erat, ac veluti flaccescente inde statim calore, vis quoque vnà continuò actionum earum perit omnis. Quod quum in toto etiam eueniat, siquidem totum temperamentum eiusmodi à natiuitate nactum fuerit corpus, vt citissimè obrepat senium, euidentiora tamẽ, cerebri temperamẽtum tale, de se signa exhibuerit, eo quòd præter alia sensuum inde ingenijque functiones cunctis manifestissimæ prodire soleant. Hi sunt ergo, quos intempestiua senecta, morteque etiam immatura sæpe rapi videmus, si vniuersum, cordis iecorisq; intemperamento eiusmodi in vnum conueniente, affectũ ita fuerit corpus, ac si cerebro idem insit. Maturè præterea, quod diximus, nimis ingenio pollent hi, moxq; deinde ocyssimè senescente eodem, conceptam de se spem longè frustratam fallunt, euanescente ob siccitatẽ iam nimiam intelligendi ratiocinandique facultate. Quòd si valdè superet siccitas, eodemque pacto frigiditas, non facilè caluescent: contrà verò, si haud multùm inualuerit frigiditas, sic, vt caloris vis aliqua operetur, iam siccitati addito hoc, caluitium sequetur.

At consociata humiditati frigiditas, retusa omnia faciet, vt soporosos inde, somnoque deditos videamus, ingenio tardos, sensibus hebetes, excrementis redundantes, quique facilè capite, ob natiuam cerebri frigiditatem, refrigerentur, eodemq; ob humiditatem repleantur, atque iccirco excrementis eadem in parte, ijsque

inconcoctis redundent, vnde perpetuò ferè distillationibus grauedineque inprimis tentētur, quòd anteriores cerebri ventriculi ad ambientis nos aëris occursum subinde refrigerati, promptè in subiectas nares pituitæ redundantiam eam deriuent. Quum verò neque calor, neque siccitas adsit, quæ duæ caluescendi citò causæ sunt, verisimile est, minimè hosce affectu eo corripi debere. propè enim ad muliebre temperamentum cerebrum horum accedit, quæ caluæ fieri visæ non sunt. Capillosque eodem modò hi protensos, mollesque gerunt, tam plerunq; ætate infantili, atq; etiā puerili albescētes, vt purissimi argenti elaborati alicuius materiam, candore nitoreque facilè prouocent. Sed quæ de capillis cùm hîc, tum superiùs dicta sunt, sciendum in vniuersum, cerebri ab his temperamentum indicari, duntaxat in regione temperata. Nam in recedente à temperamento, corruptæ notæ hæ spectabuntur sæpe, fueritque cerebrum alterius facilè temperamenti, quàm quod capillorum color, aut substantia promittant. Ambiens enim nos aer id non sanè difficulter præstiterit, vt non solùm capilli, pili ve, verùm etiam cutis, & subter cutim posita musculorum pars in temperamentum suum trahantur, hacque de causa tutum non sit ex partibus his de vniuersi temperamento pronunciâsse: alioqui Gallos, Germanosque maximam partem frigidos humidosq;, Aegyptios & Afros, calidos siccos habendos esse ex toto affirmabimus, quòd horum notæ aspectu primo in corporum talium superficie detegantur: atqui aliter nobis suadet ratio, actionumque prætereà ipsarum modus diuersarum, non eandem subesse partium, vnde illæ fluāt, temperaturam, certissimo esse argumēto possit. Sed & humores sæpe quidam altiùs in corpore latitantes, à solidiorum partium temperamento diuersi, variare capillos, pilosque, queant: cutem, partesque huic vicinas, non item, eo quòd ab excrementitijs humorum vaporibus non solùm ortum habeant illi, sed & inde augeantur, nutrianturque, & subsistant: minimè autem, aut certè non tam facilè, partes aliæ, eam ob rem afficiantur. Sic igitur nō paucos est videre colore prorsus florido, cuticulæque sæpe nitore lacteo, at barba interim, capillisque atris, atrabilarij humoris alicuius euaporatione infectis, non infecto corpore. Sic quoque extrinsecus visus nobis humani corporis color (nisi fortè in repentinis animi affectionibus, quo casu temporis ferè momento, velut in Euripo exagitati, introque ac foras propulsi, modò hujus modò illius obijcere coloris speciem possunt, humores) circumambientis aeris, locorumque ac regionis temperamento, quo cutis ad instar illius diuersimodè coloretur, significabit, modoque exusta, siccaque, mollior modò, ac lactea, & huiusmodi apparebit, subiectæque vnà cuti partes in idem trahentur: in capillis quoque, pilisque, eadem omnino vsu venient, regioque illos, & circumiectus aer huiusmodi, aut illiusmodi faciet. Verùm his idem ab humoribus quoque dicta superiùs de causa contingēt, qui, nisi ad profundum corporis acti resideant, indicium de se exhibere extimæ cutis colores aspectu discernentibus possunt: omnino autem, seu calida, seu frigida, seu sicca, seu humida, siue attemperata quoque loca fuerint, interiorum ac principalium magis partium ab actionum diuersitate temperamenti diuersitas iudicabitur cognosceturque meliùs: nam internas, principesque partes attingere circumambientis nos qualitas, sic quidem, vt temperamentum per se faciat, eiusque inde nobis notæ propterea offerantur, non facilè solet: ex accidenti verò fieri posse scimus. Sed tunc contrarium potiùs colligemus, eoque ex ambientis frigoribus internarum partium calorem arguemus, sicuti ex caloribus frigus. Atque hæc, quum de capite tractantes dixerimus, eadem nihilominùs certa admodum ratione deduci ad totius non sanè minùs temperamentum debent.

Quæ quum ita sint, iamque particularium duorum viscerum, Cordis, Iecorisque, quæ totius temperamentum, magna ex parte faciant, notas tradiderimus, sed & Cerebri persequuti indicia simus, à quo, quanuis temperamentum vniuerso corpori non concilietur, neruorum tamen origo omnium, vt arteriarum à corde, venarum à iocinere, in corpus totū deriuatur: iam reliquum esset, partium aliarum notas, signaque percurrere.

De Oculorum ex magnitudine & paruitate notis, déque eorum intemperaturis, & Testium, simúlque signis.

CAPVT V.

ET quoniam dictum proximè de cerebro est, suntque oculi, ex Aristotelis Galenique sententia, cerebro substantia sua nō absimiles: meritò cùm ab illius tractatione

tatione tractandum de his fuerit, tum verò multa ex superioribus dictis trahi ita in dicenda de his poterunt, vt magnitudinem eorum, quemadmodũ in capite, pro actionis, quæ videndi in his est, virtute, ac vitio, concinnaq́; formatione, bonam, malámve, bonóque ideo, aut malo temperamento præditam esse iudicemus: paruitatemq́ue eodem modo cum visus perspicacia, materiæ licèt paucæ, bonum tamen inesse temperamentum: contrà autem videndi debilitatem, & paucam & prauam, ex qua formati sunt, materiam significare credamus. Illudq́ue prætereà in his peculiare expendamus, quòd non, sicuti in capite, vbi concinne quanuis formata, vitiosa tamẽ semper paruitas censetur, ita quoque vsu veniat in oculis, qui benè formati paruiq́ue vsum tamen præstare suum egregiè inprimis valeant, propterea quòd spiritus ita in vnum coacti magis, qui foràs mittẽdi per paulo magis angustam pupillam sunt, ad excipiendas colorum species cùm longiùs progredi, tum efficaciùs obiecta apprehendere, per angustum confertim, vniterq́ue, atque ideoq́ue fortiter ad multum vsque spatij delati, possunt: at ijdem occlusi intus, ac paulo magis angustis cerebri, huiusq́ue ipsius ventriculorũ parietibus septi, natura sua in partẽ omnem mobiles, quum assiduè vltro citroq́ue meent ac remeent, impedito sese plerunque occursu fatigârint, cursuq́ue inhibiti, ac retrocedentes, sæpiusq́ue in viarum arcto exitu luctati, varijs, falsoq́ue apprehensis imaginibus occurrerint, vnde imaginatrici, ratiocinatricíq́ue facultati, subortus error, concitatæ, commotæq́ue plus iusto sæpe mentis vitium detegat. Temperamentũ porrò facilè ita agnosces: Tactu caliditatem senties, eosdem nictantes crebrò nimis videbis, venulasq́; horum latas, quæ sanè calor cuncta faciat i motũ, venarumq́; amplitudinem, &, quòd tãquam per fenestras, per eos patefacta apparere dicuntur interioris animi sensa: suntq́ue, quod paulo antè diximus, cerebri pars hi, veloces cõmotosq́; non solùm calore agitari ita ipsos dices, sed cerebri inde caliditatem etiã notabis, cum opinionũ vnà instabilitate. Ac quemadmodum concitati oculi calorem indicant, ita non dubium est, rigidos, frigiditate notari, exarescentes siccitate, humore autem molles, quos aliquando ὑγροὺς Græci vocant, non collachrymantes quidem illos, aut lippitudine nimia fluentes, (morbosi enim prorsus iam hi) sed parcè tantùm admodũ humectos: qui si minor adhuc hoc humor fuerit, iam molles potiùs, & gemmeo quodam humore per totum micantes fecerit, lasciuientium quorundam, vt opinor, aut eorum, qui iam iam in Venerem aguntur: plurimum enim denotatur spiritus iam commoti, quo primùm replentur oculi ea in re, esseq́ue sine humiditate aliqua, eaque minimè impura non solet, vnde fulgidus ille nitor. Potest nihilominùs ex tribus tenuior humor, aqueusq́ue, aut aquosior, quàm par sit, factus, aut copiosior, aut vtrunque, humidos oculos reddere: siccos verò contraria his omnia. Notũ illud Hippocratis, ὀφθαλμοὶ ὡς ἂν ἰσχύωσιν, οὕτω καὶ γυῖον, vti iã ex oculis, non oculorum solùm temperamentum colligere, verùm etiam corporis totius vires augurari nobis liceat, nõ iniuria, quippe fulgidus ille, splendescensq́ue de cerebro in oculos spiritus incumbens multus, fulgidos itidem splendescentesq́ue facit, & alacritate quadam exhilarat, argumento tantum adesse spiritus illius, in corpore, copiam, vt facilè viuificando illi sufficere valeat: inde viuaces appellam⁹ oculos hosce, nimirum viuacitatis multæ nuncios, acriter inprimis, atquè acutè cum fulgore quodam diductis in multum palpebris intuentes. E diuerso in animi defectibus, aut aliâs virium exolutione quaque, deiectos videmus, nullo nec splendore, nec luce, aut hac certè paucissima, commissisq́ue interdum palpebris, quas ægrè sæpe attolli videas. atq; hæc omnia vno ac primo aspectu nostro dignoscuntur. Atqui quamcunque reliqui totius corporis partem, quantauis diligẽtia inspicias, certa perçquè sumere tibi indicia inde rerum harum nequeas: non si pes, non si manus, corpúsve reliquum vniuersum, denudetur, aut aliæ, præter oculos, faciei partes spectẽtur, pallor quidem harũ quoque, aut insuetus rubor animi affectiones quasdam detexerit. Sed & cũcta hæc cùm faciliùs, tum certiùs, tum verò etiã particulariter magis ex oculis deprehendas, in qbus tam indubitata sæpe iræ, tristitiæ, somni, vigiliæ, ad Venerẽ propensi, ad hilaritatem exporrecti animi indicia veluti insideãt, vel quum intenti micant ἀτενῶς scilicet, furiosi tunc impetus, & cõstantiæ pleni. Mitto hîc, quot, quãtaq́;, quãq́; firma in morbis multis indicia sumi inde solita sint, quòd alterius iã hæc negotij habeantur. Itaque colorum quoque in oculis differentias omittemus hoc loco, quo res tantùm tractare eas in animo nobis est, quæ cadere in Salubris artis rationem aliquo tandem pacto possunt, vt aut tollantur aut emendentur earum vitia. Quapropter multa, quæ scribi de rebus his possent, missa faciemus.

Illud tamen de testium temperamento non omittendum eo, quòd nihil licèt, aut non multùm sanè collaturum sit ad parti-

cularem cuiusque sanitatem, qua temperatura testes sint, sciuisse: quia tamen virilitas inde in vniuersum corpus dispersa redundat quædam, vt hoc nomine nonnullos, qui partium harum vitio in alienum propè sexum degenerant, meritissimò muliebres appellemus, quod ex temperamẽto prauo fiat, artificiosè sæpenumerò corrigendo, in meliusque emendando, sterilesque prætereà nonnullos, easdem ob caussas, rursusque alios maribus, alios fœmellis tantùm generandis aptos quotidie videamus, quæ corrigi omnia immutato temperameto possunt, ideo non iniuria horum quoque tractentur à nobis hoc loco signa par est. quorum sanè facillima explicatio. Calidioribus enim hac parte valde vestitur tempestiuè pilis suis pubes, vicinæque circum vnà partes: ijdem Veneris appentes citò, generabiles, marium procreatores. Quæ singula adaugentur siccitate addita, vt vel ad vmbilicum vsque, fœminaque media hispiditas vestita tendat, plurimumque seminis, atq; eius crassioris generetur, ocyssimeque omnium hi, propè ab ineunte ipsa ætate, in Venerem aguntur. His proles ferè semper mascula, præsertim si inter pubescendum dexter primùm testiculus paulo turgidior fiat, aut deinde non admodum insigniter repugnantem mulieris naturam nacti fuerint, vt Herculi contigisse dicunt, qui ex numerosa septuaginta duorum liberorũ prole, vnicam susceperit fœminam, tunc tantùm frigidum facientibus caussis victus: & proni quidem in Venerem habentur hi, sed non suppeditante largiter humore, ad paulo crebriora prælia statim satiati fatiscunt, cogentesq; blanditijs Venerem, aut iritamento aliquo, noxam persentiunt, contrà ac qui caliditati humiditatẽ coniunctam ea in parte habuerint, quippe qui omnium maximè ad multum perdurare coitum possint. Quæ, si paulo magis auctæ fuerint qualitates, iam ne sine nocumento quidem continentes fuerint, vt hoc ipsum temperamẽti eiusmodi indicium sit, si proposita sibi à Venereis abstinẽtia, grauatè se id ferre senserint, nimia seminis redundantia, quod, ob affine partium earum temperamentum, plurimum semper gignitur, calidum quippe id quoque, atque humidum, quumque non perinde hi, vt ficciores qui fuerint, titillatione tententur, quippe retusa humore seminis acrimonia, facilè virosi contrahere aliquid, ob moram, quam minùs sæpe natura sua in Venerem impulsi iusto longiorem faciunt, præsertim accedente humiditate nimia, semen in his queat, vnde non leuia sæpè suboriantur symptomata. Valde autem consentaneũ rationi est, cõtraria omnia in contrarijs expectasse qualitatibus: frigiditas nanque & siccitas hoc pacto depiles partes eas, aut certè raris, paucisque consitas pilis, seroſque admodum ad Veneris vsum accedentes, & quum accesserunt rarò, deque nomine suo prorsus frigidè, frigidumque ideo semen, paucumque, & crassium, nec generabile excernentes faciet. Quæ eadem cuncta propè in frigiditate quoque & humiditate notabuntur, nisi quòd seminis hic plus visitur, tenuioris humidiorisque, sed nec generationi admodum idonei, gignendarumque potiùs fœmellarum materia quod sit, humor quippe multus hæc, præsertim verò frigiditati adiunctus, ac proinde minimè exactam concoctionis formam assequutus facit, sicuti paucitatem siccitas, & crassitiem caliditas, vtrunque autem (calor dico atque humor) in Venerem alacres procacesque, masculæque plurimùm sobolis parentes, ac fœcundos, infœcundos frigiditas, contrariaque omnia reddit.

De ventriculi intemperatura calida signis, frigidaq;, sicca, humida: de pulmonum item intemperaturarum notis, deq; ex vniuersi corporis partibus surgente in totum temperamento.

CAPVT VI.

NVnc reliquorum temperaturas persequemur, quæ loco circũscripta minimè deferre facultates suas per vniuersum corpus, aut riuulis, canalibusque suis deductas, vt cor, iecur, cerebrum, aut, vt de testibus diximus, vi quadam virilitatis cõtrariive huius sexus transfusas solent. Et sunt quidem nonnullæ partium harum, quas circunscriptas diximus, quæ elaboratum opus suum alijs præparant, vt ingestũ cibum ventriculus iecori, ad sanguificandum: pulmones aerem cordi, ad coloris vim natiui contemperandam, spiritusque vnà inde vitales procreandos: cęterum ministerium id vsui quanuis reliquis cedat, limitibus tamen suis contentum peragitur, nec foras deriuatum prodit, alterique ac diuersæ cuiusdam facultatis partialiter quoque conficiendum delegat.

Ventriculum igitur calidum significant appetentia cibi non multa, sed valentissima cibariorum concoctio præduriorum alioqui, ac confici rebellium. Nam alteratu, concoctuque facilia in hoc, ex caloris nimietate, tanquam alia facta illorum substantia, corrupta in nidorulentiam libenter abeunt, formamque alienam prorsus acqui-

acquirunt, vsq; adeo inter ea, quæq; agunt, quæq; patiuntur, rata quædam qualitatum analogia exigitur. Quæ si non adsit, exuperansque aliquando agentis nimiùm vis in materiam incũbat, autequàm iusta, quam quęrimus, inuehatur forma, rei substantiã totã destruxerit, vt pollui plerunq; elixationem videmus rerũ præsertim molliũ, nimio ignis circumiectu. Hac vtiq; de causa bubulam, quàm oua tremula, sorbiliá ve facilius, rectiusq; conficiunt quidam, certissimo calidioris natura vẽtriculi argumento, quumq; calido cibo, potuq; gaudeant, ne ex mediocri quidem frigidorum vsu noxam vllã contrahunt: vincit enim paulo maior caliditas minorem facilè frigiditatem, ac veluti ad obsequium suum trahit, siue ea actu, siue verò potentia talia fuerint: in frigidiore autem ventriculo, qui idem affinia sibi quoque frigida concupiscat, calidorum vsus non perinde fortasse innocuus, ob qualitatis nimirũ eius, quæ maximè semper omnium agat, efficaciam, ac nisi immutatam ventriculi temperaturam velimus, calidamque ex frigida factam, cõtrariæ aliquid temperaturæ in natiuam inducendo, noxæ omnino tunc inuehere vnà aliquid quoq; possimus paulo calidiorum vsu, dum quidẽ temperamenti immutationem inchoamus tantùm, non perficimus, idque minimè opportunum tempus nacti, sic tamen vt non nesciamus calorificam vim semper quãdam, propter concoquendi munus, esse ventriculo non inimicã debere, quæ vel in frigidiore temperamento seruetur pro ratione quidem sua, modò intereà natiuum vẽtriculi temperamentum paulo licèt frigidius, incommodè ad præternaturalem statum nõ mutetur. Nam quando id, quóve, non solùm hic, sed in reliquis omnibus partibus inchoandum, perficiendumque, modo fuerit, posteriùs, quũ peruentum ad iusti operis tractationem fuerit, loco demum suo explicabitur. Sed frigidioris ventriculi illud etiam proprium maximè habetur, vt, quàm cõcoquere queat, longè semper plus appetat, ægreque ideo nimiam ingesti cibi quantitatem conficiat: præcipuè verò, si, quæ difficulter immutentur, frigidaque natura fuerint, iniecta sint: quæ licèt, vtpote cognata sibi, appetat, ac ideo quòd concoctioni, quæ calore inprimis peragitur, repugnent, noxia non immeritò sentit, vt quum propterea nec frigidorũ magnopere vsum ferant, sed nec calidis dicta paulo antè de causa iuuentur, reliquus sit temperatorũ, aut non sanè multùm à temperatis in frigidum recedẽtium vsus, quem ita affectis nociturum minimè credamus. verùm hoc tractâsse posterioris iam negotij fuerit. Acescunt facilè in his cibaria, vnde crebris, acidisque eructuationibus infestantur, quod quum corruptelæ genus sit à frigiditate factæ, at non destructa tamen, vt in nidorosa fieri consueuit, ingestorum ciborum substantia, caloris accessione corrigi corruptela ea, vertiq; in melius, succusq; tandem inde alendo corpori idoneus fieri potest: itaque calorificis iuuantur, quod signi etiam sit frigidioris natura plus iusto vẽtriculi, quum scilicet frigida extrinsecus diutiùs adhibita non ferũt sine noxa, sicuti nec calidior, qui quidem paulo magis excesserit, calida: quanquam ventriculus natura membranosus, ideoque frigidior, libentiùs ferè calorifica admittat. Vnde etiam potentia frigida quæ fuerint, actu semper calida applicabimus, quoties quidem vsum rerum quærimus. Nam experiundæ temperaturæ, sumendisque hinc notis, etiam frigida adhibere rectè nobis licebit.

Vẽtriculi siccitas notabitur, si ciborum siccitate gaudeant, citò siticulosi fiant, modico potu contenti sint, quos βραχυπότας appellet Hippoc. vtroque acceptos modo, rarùm videlicet, ac parum qui potent, paulo magis larga ingurgitatione degrauentur, atque inde fluctuationem, innatantemque in summo redundantiam percipiant. Nec dubium esse potest futuras humiditatis è diuerso cõtrarias notas omnes, sicuti neque illud sanè ambiguum, qualitatum quatuor, vt alibi, ita hic quoque copulas, quæcunque quidem complicari inuicem possunt, naturas suas signis, notisq; proprijs iũctim quoque quemadmodum separatim ostensuras, auctas tamen iri quarundam vires aliarũ societate, vt & retundi alias additione aliqua experimur: calorem quippe (quod anteà quoq; diximus) siccitas promouet, reprimit humor: contrà frigori vim humoris societas conciliat, viresque inde illud sumit, vt siccitate aliquatenus imminuitur. Illud quoque animaduertẽdum, quod in omnibus quidem valet, sed hîc potissimùm tamen dicendum restet, dum de ventriculi temperaturis tractatur, eo quòd huic appetendi delegatũ munus sit, Temperaturam quamq; affinia semper sibi expetere tantisper, dum sanitatis etiamnum latitudine continetur: quam quum primùm egressi fuerimus, sic fieri, vt diuersa omnino statim appetamus, frigidiores facti, calida: calidiores, frigida: eodemque pacto sicciores, humida: humidiores, sicca: quod non immeritò sanè eueniat. etenim natura quadam comparatum esse videmus, imò verò perquã fit necessariò, vt connata nobis, atque affinia etiam paulo temperamenti iusti limites exceden-

tia minimè tamē aduersa nobis sentiamus. Quæ quum ideo (neque enim fieri aliter potest in iis, quæ sensum nobis aduersæ alicuius rei nullum exhibent) molesta, infestáve neutiquam experiamur, nullum quoque proinde poscere auxilium videntur, quod contrarię semper in his qualitatis ratione accersatur. Quam quidē ob causam, vsque eò natiuum, in quācunq; tandē partē, tēperamentum egressi, vt læsum statim inde iri appareat naturale partis illius opus, rei nouæ, sibique iam aduersantis occursu, velut excitata, ad tuitionē sui insurgere videtur natura: excalfactaq; nimis, frigida q̄ primùm, vnde statū suū recuperet, quærit: frigidior autem facta, ea quæ excalfaciant: humectior, exsiccantia: siccior, quæ humectum reddant: compositeque læsa, composita. At qua ratione alij iustos exacti temperamenti fines, sanitate tamen adhuc sua sibique peculiari contenti, prætererunt, vt similia semper sibi ad se conseruandos appetant, inque hoc non peccent, in eo tamen peccant, quòd quum sicuti frigidiores plus quàm concoquere possint, ita minus calidiores appetant, alteri iniusto degrauant, alteri iusto defrandant alimēto corpusculum, quum in neutram omnino partem ab æqui prorsus temperamenti ventriculo peccetur, qui naturæ suæ ductum sequutus, nec calore affectus iusto, minùs, neque frigore, plusculum: ac tantum semper sibi assumet, quantum conficere possit cibi, vnde iusta in corporis vniuersi partes alimonia distribuatur. Atque idem, dum neque humiditatem nimiam sentit, vnde potionis aliquando parcus nimis euadat, nec siccabit ideo sanguinem, neque è contrario humidum faciet, siccitate ad largiùs iusto hauriendum inuitatus. quanuis enim siccioribus exiguum sufficiat, si naturam sequantur, & exundantis humoris sonitum sentiant benè poti: ventriculi tamen siccitate paulo interdum fortè magis aucta impulsi liberaliter satis bibunt sæpenumero. Humidiores autem quum paulo liberalem potationem innoxiè ferant, at parciùs id faciunt tamen, quòd siti non vrgeantur. Atque ita naturæ vtriusque parte hac proprietas, siue affinia quærit, siue intemperantiùs acta contraria expostulat, aut parco, aut largo nimis semper potu noxam interim partibus plerisq; alijs conciliabit: quorum nullum, vt dixi, in tēperatioris ventriculi statu animaduertere peccatum liceat, ob idq; non iniuria taliter constituto, ætate demū quacunq;, etiam infantili, & puerili licere arbitramur, quibus, quantisque, quumque ipse velit, vesci: non enim periculum fuerit, si naturæ suæ dictata, temperatissimæ sequatur, vt aut nimia, incōuenientiaque, aut non opportuno demum tempore ingerat, rectissimā semper, hac quidem in re, agendi normā, regulamq;, secum ipse ferēs. Cæterùm hæc alterius tractationis sunt, in quā ne quandoq; incurrat oratio, vicinia, affinitateq; rerum eò pertracta, non ita facilè inhiberi possit. Pulmonum (quod reliquum est) breuissimè temperamentum exequemur: qui si calidi fuerint, inspiratione maiore plusculum attrahere aeris refrigerando calori, respiratusq; reciprocatione cōceptam intus ex calore fuliginem, velut efflātes, reiectare solēt: sed nec minùs sanè siticulosos reddiderit pulmonum quàm vētriculi caliditas, illo quo diximus inspiratus, respiratusq; discrimine, quod ventriculi intemperies non faciat: simul quam pulmo fecerit, sitis, vt quam ventriculus, nisi deriuata ex pulmonibus causa, non sentiat, largo quanuis potu nō statim facilè sedabitur: nec nisi quum ad pulmones demum delata potionis vis ea fuerit: videnturq; hi frigidioris aeris inspiratione refrigeratoriam eam vim sentire magis, quod ventriculo minimè contingat, vnde frigidiore quoq; potu ad tollendam sitim hi, licèt non copioso, longè quàm liberaliore eo, sed calido, iuuātur plùs, propterea quòd frigiditas ea (quā actu eiusmodi esse debere accipio) facultate sua ad pulmones delapsa, sed & substātia, iuxta Platonis Galeniq; sententiā, per asperę arteriæ superficiem inter bibendū ex portiuncula aliqua velut instillata, plurimùm ita restinguere sitim, nempe dempta veluti primigenia sitis causa, possit. Hisce igitur, hac de causa, iuuamētum præstat frigidior actu potus, contrario modo affectis, frigidis nimirum pulmonibus contrarius, maximè autē frigidior inspiratus aer noxam præbuerit, vt & frigoris molestiam manifestò ea in parte sentiant, quod certum inprimis ducēdum sit frigidi pulmonis argumentum, & tussicula statim inde suboriatur siccior quedā: quum enim paulo magis frigidus aer, per se alioqui multorū guttur, asperamq; arteriā, ac pulmones etiā ipsos exasperare persæpe, ac frigefacere, tū verò nonnunq̄ pulmonibus intemperamentū addere, ac sæpe vtrunque inferre soleat, non dubium est, longè id magis contingere posse in his, in quibus partes eę natura ad frigidū vergūt, quòd nisi multi frigidioris aeris per os, naresq; incursum, linteoli, rei ve alterius alicuius sepimento vitent, aut nisi calidū statim inspirent, quamprimùm intēperatioribus, frigidioribusq; factis partibus illis, tussi, quod diximus, sicciore corripiantur: id quod his quomodocūq; etiā aperto ore cōtingit: itaq; quū aut loquūtur, aut oscitant

tant sic subinde, repéteq; tussire videmus, moxq; excreatu, tussiq; pituitosa aliquádo excrementa reijcere, quoties videlicet intemperatura ea, quæ, vtpote simplicior, siccam priùs tantummodo tussim faciebat, nunc etiam materiæ aliquid exciuerit, humidioris hoc, si primitus demum fiat, pulmonis indicium habebitur: nec sane minùs id, si, quum altiùs, acutiusque attollere vocem cupiunt, fauces repentino humorum insessu occupari sentiant, vociferatione ea agitatis pulmonibus, ac concurrente ita humore, velut compressu quodam elicito, partibusque illis ita adhærescente. Vnde obscurior quoque raucaque vox humiditatem eandem notat: econtrà, clara, sonoraque omnia ex siccitate fient, excrementa nulla tum, aut certè minima, paucissimaque: pituitæ, sputique per os vis nulla maior, quales Persas olim fuisse tradunt, apud quos dedecori habitum expuere, aut nares emungere, aut quem spuisse nunquam dicunt. Quæ si paulo magis gliscat siccitas, sic tamen vt nondum morbus inde existat nullus, siccæ his sæpe fauces: at nulla intereà, quod mirum sit, nisi ad ventriculum demum peruenerit intemperies ea, siti vrgentur. Huiusmodi quosdam nouimus in san[it]ate sua degentes ἀπτύστου prope, siccis perpetuò faucibus, guttureque, scabraque ad radicem lingua, neque id tamen admodum, sed quibus paululum modò humidioris rei gargarisatu noxa ea omnis facillimè tolleretur, neque siti intenta tamen vrgerentur vlla.

Exposuimus omnes, omnium propè partium, temperaturas, notis quasque suis indicatas. Ossa enim, & nerui, & membranæ, & chartilagines, & venæ, & arteriæ, cuius sint temperamenti, nec nouisse operæpretium magnum est: quoniam aut immutâsse non libeat, sed neque liceat: quis enim ossa, vel chartilagines temperamento suo immutârit? aut aliarum, vnde originem suam trahunt, & cum quibus communicant, partium temperaturam insequantur, vt cordis, arteriæ: iecoris, venæ: cerebri, nerui: & alioqui frigido cuncta hæc, plùs licèt minúsve aliud alio, esse temperamento constat, vtpote exanguia: magis tamen, minusque incalescere contenti sanguinis qualitate: tum verò humida, siccaque reddi, aut ab origine sua, aut ad reliqui etiam corporis modulum attemperata, possunt.

Ex his ergo omnibus, diuersis quantuis, ac contrarijs sæpe, inter se, partium temperaturis velut conflatum, resultat corporeæ totius molis temperamentum: vt quum hæ calidæ, illæ verò frigidæ: siccæ hæ, illæ humidæ natura sua inueniantur partes: modò ratam qualitatum Geometrica quadam ad contemperamentum in toto faciendum demandatarum portionem seruent, tanquam in musico diuersissimarum vocum concentu, ita hic ex oppositis inter se rebus à natura ad hoc quæsitũ temperamentum existat. Cuius si paulo altiùs inuestigata quæreretur ratio, haud dubiè, fortasse iniri ab inquirente in hæc exactè, cunctaque exquisite indagante rectissimi cuiusdam concentus ea posset: nec defutura sanè, inter tot, tamque variarũ qualitatum partes, diapente, diatessaron, diapason, & huiusmodi reliquorũ specimina sint: hæcq; pars ad illã, illaq; ad hac, huius illiúsve ad instar numeri habitura portiones ratas sit, cõciliandæ harmoniæ. Verùm ista nos Musicis, ac Pythagoreis exactiùs discutiẽda relinquemus. Is tẽperamenti cõcẽtus, hæc harmonia, ab ortu ipso hominis per ætates oẽs, ad extremũ vsq; concludendæ vitæ diem, varia quidem, sed conuenienti tẽporibus semper suis ratione, ac modulo perstans constat, dici vt semper haberiq; temperamentũ possit, ac debeat: cæterùm huius, illiúsve ætatis iustum, ad quod, quæ æquæua illi ac coætanea sunt, reliquorũ corpora intẽperiei suæ de nomine nuncupari collata soleant. Nũc, quantum fieri à nobis diligenter potuit, explicata similarium, quas vocant partium, ratione, age Instrumentariarum quoq; naturam, dignoscendæ hac quoque in parte meliùs ita sanitati persequamur.

Corporatura, vniuersi corporis mediocris, & in vtranque partem immodicæ, signa propalam conspici: numeri item partium, positus, cõformationis. Eadem ad partes singulas transferenda consideratio, quæ in aperto sunt, quæq; latent.

CAPVT VII.

HVmani corporis vniuersi statura, (quam corporaturam quoq; dicere possis) nõ multũ sanè retulerit, qua longitudine sit, hac illáve, temperaturã vt ex hoc partibus inesse certã quandã statuere liceat. etenim quãuis (vt superiùs quoq; dictũ meminimus) lõgitudinẽ humor sæpe faciat, qui quidẽ expãsioni à calore factæ facilè obsecũdet: breuitatẽ verò è diuerso, diuersaq; de causa siccitas: esse nihilominùs, quantãcũq; corporis nostri magnitudinẽ accipias, tẽperamento ea iusto inprimis possit. Quocirca ad similiariũ quidẽ partiũ rationẽ, magnitudinis certum modum non exigemus, ducatur licèt coniectura ex hoc quoq; nonnulla, vt

monuimus antea, cæterũ ad id, quo de nũc agimus, partiumq́; instrumentariarũ rationem attingit, quemadmodũ particulatim per corpus instrumentorũ omniũ magnitudine ratio quædã à natura seruatur obeundis, feliciùs, cõmodiusq́; partiũ illarum functionibus idonea, ita, quũ vniuersi opera, functionesq́; quædã omnino sint, idcirco nõ omnino nihil retulerit diuersitatis, quod quidẽ huc spectat, ratio, vt aureã illã in reliquis omnibus laudatã, hîc quoq; toto vitæ tẽpore vsui futurã, corporaturæ mediocritatẽ optemus. Hãc enim excedens magnitudo longũ quoq;, latũq́; permensa, vt iuuẽtæ decoris aliquid afferat, at, pręsertim verò si in longũ tantũ excreuerit, senibus factis incõmoda, incuruos, & in silicerniũ tẽdentes, ante tempus faciet: pusilli aũt quũ ciuilibus negotijs multis, factitandisq́; artibus quibusdã inepti, tum verò ad bellica plerunq; opera, muniaq́; fortiter exercẽda nonnulla, sufficere nequaquam possunt, & iccirco nõ immeritò in re militari, qui de ea scribunt, Tyronẽ sex, minimum, pedum staturæ requirunt. Quæ quanquam nõ magnopere curãda ab Hygijno fuerint, cui satis videri esse possit humanæ sanitatis tutela, hæc autem quantæ tandem cunque magnitudini denegata non sit: qua tamen ex parte sanitas, actionum, quas edit, gratia quæritur, atque in ea sanitate, quę corporaturæ mediocritatem sequitur, potiores hasce esse omnino experimur, hactenus non inconuenire arbitramur, vt hæc ab huiusmodi artifice tractentur, ex quorum tractatione præcepta aliquo tandem pacto omnino artis quædam cessura in vsum humanæ vitæ sint, quod posteriùs manifestum fiet, quo loco, quantum quidem sperare ab arte liceat, inter cætera artis documenta, qua ratione quibusque modis corporaturam assequi iustam nobis liceat, docebimur. iustam accipio, sed amplissimę latitudinis, qua innumeros occurrentes nobis prima, cõmunique consideratione quadam, àbsque amussi & regula, mediæ esse staturæ homines iudicamus, sicuti alios nõnullos gigãtea, pumiliones verò quosdam esse apertissimè videmus. Quam planè quoque ob rem fiat, vti magnitudinis vniuersæ corporeæ nostræ, tanquam in aperto satis positæ, expectanda à nobis signa nulla sint, sicuti sanè nec partium numeri, quæ quidem explere extrinsecus humanum corpus debeant vniuersum: paulo maior applicanda fuerit cõsideratio positioni partium, num suum rectè obtineat locũ quæque, hacque ipsa maior adhuc conformationi, qua figuram in vniuerso partiũ, sed & asperitates læuitatesque earum, singulosque meatus examinamus. Verùm tamen paulo diligentiùs attendentem non latebit ineptus partiũ positus, sub oculos enim ponuntur ista: vt si dexter sinistro fortè elatior oculus sit, aut alioqui obtinente locum suum oculo toto, situm tamen suum, vt in strabis, pupilla non teneat, quos vtrosque παραβλῶπας rectè, opinor, appellemus: aut humerus, alteráve aliqua sub oculos posita corporis totius pars, veluti in æquilibrio alterius non sit, & talia: porrò autem, figuram meatusque dijudicante rectè visu, asperitatem læuitatemque tactu discernemus. Maius negotium est, sed & operæpretium maius, singulas membratim partes, etiam obtutum nostrum non effugientes, tanto magis quæ latent, ad ratam totius corporeæ magnitudinis rationem exegisse. Cæterùm & hic exactam illam, prorsusq́; exquisita Geometricæ rationis mensura constantem, analogiam non requiremus, qua tam integrè, ad trientes & semuncias, partes quasque respondere inuicẽ sibi proportione sua volunt: contenti nimirum, si molem obtutu vno, aut altero diligenti inspicienti corpoream, magnitudine (verbi gratia) caput, iusta, aut etiam maiore, minoréve, quàm par sit, sic in commune cõsideranti appareat, cæteræque corporis partes itidem. Singillatim quoque instrumentarię partis cuiuscunque, partium, extrinsecus quidem positarũ, numerus benè numerabilis est, vt in manu tota, pedeque, quũ aut numero digitorum partiumq́; reliquarum suo, constant, aut deesse, aut superesse ex his aliqua videtur, sextus, puta, digitus manibus additus, quod sæpe: aut etiam deficiens aliquis, quod rarò contingat. De positu nunquam cõtigisse crediderim, nec proditum memoriæ à quoquam fuisse memini, vt quæ oculis pateant partes transpositæ, in totum quidem, vnquam visę fuerint, neque in vniuerso corpore, neq; vero singillatim in instrumentarijs partis alicuius. quis enim vnquam caput, manúsve, aut pedes, alijs quàm suis quæq; reposita sedibus vidit? quis indicem, aut annularẽ, alterius alterum locum occupantem? quanquam in capra Aristoteles affixum cruri cornu scribit, quod inhærere capiti debuerat. At variant situm aliquando aliquatenus partes, vt de oculis diximus, dicique de humeris idem queat, quorum non nunnunquam alterum alterius ex aduerso positi locum superare, vel etiam quasi inferiùs demergi videmus, quod quidem positionis quoque haud dubiè vitium sit, sed quadantenus tantùm, nec de sede prorsus sua in alienã migrantis. Crebriora, certioraq́; visuntur conformationis peccata, vt, quum tam crebrò crura nobis occurrunt varorũ, vacciarumque, quũ incuruos, aut diua-

diuaricatos nimis manuũ digitos: volã cauitate sua nõ iusta, extuberantes plus æquo articulos, cutim asperam, læuémve nimiũ, nullisque propè meatibus peruiam, manifestò inspicimus. Ac de extimis quidẽ sigillatim ita partibus.

Interiores aũt coniecturis tantùm quibusdam peruestigare, cõiecturis examinare licebit, quanq̃ horũ nõnunq̃ signa quoque haberi certa quædam possint: magnitudo nanq; vocis haud dubiũ est asperæ arteriæ amplitudinis signum, paruitas aũt angustiæ: thorax qui exteriùs latus esse ostenditur, interiorem latam, amplamq; cauitatem indicârit: caput itidem magnum, magna amplaq; interiùs cuncta cauitatem: cerebrum, ventriculos necessariò demonstrat: de cerebro tamen, quod diximus, id ab ętatis initio, ad consistentis vsque ætatis vigorem verum sit, senescentibus nanq; exiccatum contrahitur, vsque eò, vt quibusdam (quod in animalibus alijs quoque appareat) ab interioris caluariæ superficie longiùs distare visum sit, vnde, partibus illis humore, quem suggerere cerebrum alioqui solitum sit, destitutis exarefactaque ideo cute, caluities succedat. Rũrsus lenis vox lenitatis arteriæ, asperior asperitatis indicio est, quę singula ad figuram, & conformationem pertinent. Causa licèt hæc ipsa primò faciens, temperamentum ipsum sit lenitatis iustum, aspritudinis siccum, quod quum partes eas duras faciat, humorisque ideo defectu, quem esse interspersum his oportuerat, inæquales: sic asperam continuò quoque vocem fecerit. Eodem pacto acutior natura vox, quum partium harum angustiam significet, eadem necessariò frigiditatem ostenderit, quoniam quidem innati caloris paucitas, quæ huius ipsius frigiditas est, angustiam eam, sicut amplitudinem idem benè multus calor facit, at amplitudo hæc è diuerso vocem grauiorem, magnamque reddiderit. ὅσοισ πλεῖστον τὸ θερμὸν μεγαλοφωνότατοι, inq̃t Hippocrates, media nempe gutturis, vocaliumq; partium amplitudine, quam calor facit, nisi si tamen aliquando mala conformatio aliqua obstet, cuius causa in vniuersum pronunciâsse id non liceat. interdum enim calori innato magno, qui cor magnũ, nisi rebellis materia, aut tale aliquid obstitisset, pulmones itidẽ, ac thoracẽ, cæterasq; inibi partes facturus magnas fuerat, vitiũ id obstiterit, quo minus ꝓportione respondeãt inter se partes, calorisq; innati multi vim sequantur: interdũ fieri videmus, vt nõ perinde triplex illud vasorũ genus, quod per pulmones totos diductum spectatur, lenis, asperæq; arteriæ, arteriosæq; itẽ venæ magnum reperiatur, vt pulmones genere suo magni, eãq; ob rẽ vox quãdoq; futura haud æquè magna sit, cor intereà magnũ quũ esse possit ipsum, pulmonesq;, magnam tamen semp̃ vocẽ certũ habituri sumus cõtentarũ thorace partiũ omniũ magnitudinis indiciũ: non enim magnã vocẽ, quod Hippocrates existimâsse videri possit, expirati tãtummodo aeris multitudo fecerit, nisi per amplos prætereà canales via illi fuerit, quod, vt dixi, caloris quoq; multi argumẽtũ sit, quanuis non semper multus is, magnusq; quũ fuerit, vocẽ editurus magnam sit, vitio instrumentorũ minimè aliquando ob materiam ad iustam amplitudinem, vt docuimus, sequacium: atq; ita fieri videmus, idem vt diuersarum plerunq; rerum argumentum habeatur, vt hoc loco vocalium partium temperamenti, atque earundem conformationis vox, lenis, aspera, magna, parua, acuta, grauis, ea qua diximus ratione indicio est. Et harum quidem partium, quanquam interiores sint, speculari tamen, si ita lubeat, quasi caput, fauces nimirum, & aperto, diductoque valde ore, etiam oculis interiùs adactis, insinuare eorum aciem ad partium harum magnitudinem, reliquaque, quæ dignosci ad hæc debeant, inspiciendum possis. Quæ verò altiùs latent, lynceos prorsus esse oporteat oculos, qui discernere queant, itaque bona pars incognita prorsus manent: quædam tamen sunt, quorum ipsa quoque oculorum fide deprehendi magnitudo non obscurè possit, vt quod de ventriculo, vesicaque proditum à Galeno est, quæ partes quum contrahi, repletæque rursus extendi vndequaque soleant, neque multùm sanè à cuti in profundum corporis discedant, quum protensæ ipsæ veluti de se figurent, hac de causa oculis nostris, magnitudine, ac figura sua, propè circunscriptæ subijciuntur. Non dissimilis rationis vterus fuerit, cuius quanquam inferiorem partem inter, abdominisque, loco eodem, musculos, interiecta vesica sit, at pars maior quæ eminet, quum conceperit mulier, paulatim magis magisq; extensa quàm magnus, paruúsve is sit, prodit: in quibus non minus figuræ quoque aliquando vitiũ videnti, tangentique appareat, vt quum paruùs iuxta rotundæque figuræ visus Galeno ventriculus fuit, quippe quem alioqui naturaliter cucurbitarum quarundam instar, in longioris potiùs ventris figuram excreuisse opus fuerat. Et hæc quidem tractari, viderique possunt. Alia quædam quanuis non certissimis quibusdam, at aliquibus tamen, neque his penitus obscuris coniecturis sæpe assequimur, vt quum iuxta Hippocratem, ὅσαι πτερυγώδεεσ φύσιεσ, πλευρέων δὲ ἀδυναμίην τῶν ἀφορμῶν,

tales

videri meritò possimus. Iam si tempora tantummodo varientur, vt hoc tempore quædam salubria, alio aût insalubria euadant, iisdem notis, temporis solummodo diuersitate adhibita, neutra existent, tertij ferè significati quæ statui consueuerint: dictis porrò illis, etiã secundi quæ habentur, nimirũ eadẽ, diuersis ve (vt paulo antè dictũ) in partibus diuersimodè sanitate, aut vitio aliquo affecta, indicijs eisdẽ notabũtur: horumq; omniũ ita signis expositis explicatisq;, sola reliqua facta videri possũt, quæ ab Authoribus prioris significati numerari solent Neutra, vulgo medicorum decidentię, & conualescentię vocant: cuncta autem hęc, infirmitate, & debilitate potiùs, quàm ægrotatione significari debent. Prima signorum, quibus hæc noscũtur, diuisio est, qua quædam sunt, quæ naturaliter nobis quum insint, quãtitate tamen, aut qualitate, aut temporũ varietate accedentia, cùm fieri præternaturalia omnino possunt, si eousq; excessum fecerint, vt naturales actiones euidẽter inde lædantur, tũ verò infra hoc subsistẽtia futuri præternaturalis affectus alicuius indicia euadẽt. nam vel de Hippocratis ipsius sententia, δάκρυα, ῥινῶν ὑγρότης, πταρμοὶ, ὤτὸσ ῥύπος, στόματα, σιάλου ἀγαγωγὴ, πτύματα, εἴσοδοσ, ἔξοδοσ, χασμὴ, βὴξ, λυγμόσ, οὐ τοῦ αὐτοῦ παντάπασι τρόπου. Quę nõ aliã ob causam, nõ eiusdẽ omnino semper esse, inter se, modi ꝓnunciãtur, quàm quòd interdũ natura, præter naturã interdũ, ea nobis cõtingere videamus. Modicè enim si illachrymẽt oculi, hoc est, si humore notẽtur exiguo quodã, quo penitus priuari illos nõ est opus, si nares mucore naturali repurgentur, os saliuã, quã non inutiliter factã à natura esse didicimus, sputumq; inde sentiat, sternutamento leuiter se exoneret cerebrũ, aures innata sorde mũdẽtur, oscitatio aliquãdo fiat, tussicula pectus, singultu vẽtriculus liberetur, naturæ opera censenda cũcta sunt, sponte sua, &, vt author idẽ aiebat, αὐτοδίδακτωσ sanorũ semper corporũ, nullo nõ ꝓpè tẽporis momẽto tutelã ita diligẽtissimè molientis, ac superuacaneis qbusdã exonerãtis, quæ, ne qua omnino fierent, ex materia toties, antequàm iustam de se corpori nutritionem exhibeat, elaboranda, nulla commodè inari vel à sapientissimo nostri Opifice satis vnquam potuit ratio. Neque enim, qui naturaliter affecta corpora habemus, tam, vt, apud Catullum illi, sicca ea gestamus, vt sicuti facetissimè iocatur, sicciora cornu, aut si quid magis aridum est, in nobis ea sint: neque ad munditiem tantum accedimus iusto mũdiorem, vt dici illud eiusdem in quenquam, incolumitate sua fruentem, possit:

A te sudor abest, abest saliua,

Muccúsque, & mala pituita nasi.

quo non qui modicè hæc habeant, notentur, sed quibus potiùs exuccum nimis, soléque & frigore, & esuritione, ac talibus exarefactum corpus, maleque ita affectum nihil horum remittat. Quis igitur, quæcunque ab ipso formationis nostræ initio singulis temporum momentis, naturæ instituto, modoque semper suo fiunt, dum purum putumque ea, quoad eius fieri potest, Elementorumque pugnans mixtura hæc largitur, seruare corpus nititur, præter naturam inesse nobis dixerit? aut symptomata habenda esse afferat? quæ bene operatam perpetuò naturam ipsam sequantur.

Sudores ipsos, qui tamen non immeritò paulo magis à naturali corporum statu recedere videri possint, contra Dioclis sententiam, modo non exuberanter aut fluidè nimis fiant, non esse symptomata, neque accidere corporibus præter naturam, contendere ausim. Si aliter crediderimus, etiam perpetuam patibilitatem illam facile credemus. Quotus enim quisque esse reperietur sanorum maximè hominum, qui non horum semper aliquo dormiens vigilánsve tentetur, non (neq; tamen interim ægrotans) aliqua de causa sudet? Itaque hæc, & huiusmodi, vt & menstrua mulierũ, & in viris consueta stati cuiusdã temporis per hæmorrhoidas sanguinis, quẽ alias ꝓ quodam ceu thesauro reponere sibi natura fertur, fluxio, tunc primùm esse haberiq; pręter naturam incipiunt, quũ aut nimietate abundant, aut qualitate mutantur sua, aut tempus non seruant. Eadẽ prorsus ratione expirationis, inspirationisq;, inter prædicta ab Hippocrate numeratũ naturalissimũ nobis opus, præternaturale eo tantũmodo tẽpore euadit, quoties aut nimiũ, aut non quomodo, quóve debeat tẽpore, fit, nimisque multũ, aut concitatè, cócisève, vel tanq̃ singultim reuocãdo, tardève, aut frequẽter spiritum ducimus: idq; nulla externa, aut manifesta causa accedente, non cursu, non exercitatione nimia, aut huiusmodi: tunc demum ea in parte præternaturaliter affectos nos iam esse, aut affectos statim iri iudicamus: & affectos quidẽ iã esse, si manifestò impediamur, quo minùs obire rectè, expediteq; consuetas actiones nostras possimus: affectos aũt iri iã, quoties nõdũ quidẽ impediti ꝓrsus cohibemur, at paulo acerbiùs, q̃ ꝓ more tẽtamur, ὀρθοπνοδιν adhuc, vt opinor, quomodo Hippocrates aliquando loquitur. Ad eundem modum sudores, qui exercitationibus, balneis, cursúve, breuiter, euidenti causa aliqua excitati euocantur, non mehercle præternaturales habebimus, vt intereà Diocli concedamus, ab interna, corporeaque causa aliqua prodeuntes,

untes, nonnihil quoque significare præternaturalis rei posse, si durabiliter id, aut primùm fiat. Nam, vt diximus, pauciores, minoresque ac breui cessantes, ab interna licèt causa prouenerint, non rectè, vt existimo, valde præternaturales esse, existimabimus: quippe nihil aliud quàm concoctionis eius, quæ in tota corporis mole peragitur, excrementum designāt, quod esse quidem tenuius debuerat, vt esse sensum effugiens perspiratio posset, nunc paucæ cuiusdam crassitiei accessione videndum se oculis præbet sudor, paulo magis imbecilli calore natiuo non satis in perspirationem illam attenuatus, quæ si caloris nostri imbecillitas, tam esse præternaturalis debet, vt perpetuò nobis habenda pro symptomate morboso sit, iam tempus erit, vt ad minimam quamque illius ipsius caloris offensiunculam, cuiusmodi multæ tantùm non quotidie contingunt, assiduè symptomatis eiusmodi vrgeamur, &, quod suprà dicebamus, perpetuam, illam passibilitatem circunferamus nobiscum. Nam illud de reliquis duabus sudoris causis, quæ in sanitate contingere solent, apud neminem versari in dubio debere apertissimū est, morbosorum symptomatum, aut causarum loco minimè deputandas eas esse, quoties aut ingestione ciborum nimia, aut vehementiore motu aliquo eliciuntur, siquidem vel maximè inculpatè sani ac saluberrimè sæpe degentes errata ista incurrimus. Nos autem hoc loco de symptomatis disputamus, ex quibus per se, primoque, non autem secundariò, certa quædam, firmaque præsentium, aut mox imminentium morborum duci indicia queant. Quòd si obstinatè nimis contendat aliquis sudores, quęcunque tandem illos causa fecerit, siue externa, siue interna, omnino præternaturales ducendos esse, vt eadem norma respirationem quoque ipsam, aut fatigatione aliqua, aut etiam fortè fortuna scalarū ascensu immutatā, reliquaq; istiusmodi omnia, quæcunque ita corporibus nostris accidunt, ad præternaturalem statum trahat, illud persuadere conabimur vnum, discrimen rebus his adhibendum esse, quod ad tractationem hanc attinet de signis: non enim conuenire, vt aliunde rectè ducantur ea, quibus lapsurum in morbum, corpus prænoscimus, quàm ab internis, corporeisque, aliquo iam modo factis affectionibus, quas si externa causa aliqua fecerit, pro morboso id signo non deputabimus, vt vel sudores ipsi, de quibus nunc agimus, si aut cibi quantitas eos nimia, aut vehementior aliàs motus elicuerit, morbum indicaturi non sint futurum vllum, nisi secundariò fortasse atque ex accidenti, commotis nempe antecedentibus intrinsecus causis. Rectiùs quis opinabitur natiui caloris debilitate aliqua factos, pro futuri morbi notis haberi posse, quanquam & hoc ipsum, sicuti antea dictum est, nisi διαιτάδιαν illam inuehamus, recipiendum non sit. Idemq; in reliquis seruabitur à nobis considerationis modus, vt internas tantùm corporeasque, tractatu hoc, causas animo agitemus: non autem, quum aut extrinsecus primitiuarum causarum aliquid ingruit, aut ipsi in victus ratione errata quoquo modo admittimus, ex quibus non perinde trahi certa futurorum morborum signa solita sint. Certiora illa habentur, quæcunque ex iam, nunc, præsentibus corporeisq; affectionibus ducimus. Appetentia est naturalis nobis cibi, potusque iusta, eadem, si paulo magis gliscens crescat per se, nulla, quocunque tandem modo, exteriùs tunc temporis adueniente manifesta causa, inchoantis temperamenti frigidioris, & id ferè genus humoris alicuius signum, aut corrugationis inde nimiæ, aut occultæ corporis vniuersi transpirationis plus iusto factæ, quo ferè nomine vigiliæ famescentes reddant, ὕδωρ βορβὸν, ἀγρυπνίη βορβὸν de Hippocratis sententia, quæ statim, nisi occurratur, factura cuncta morbum sint: eadem si minuatur, appetentia dico, calidioris temperamenti contrariarumque omnino causarum indicio sit. Quæ si ante, vel post consuetum tempus ingruerit, vt aut citiùs, aut quàm par sit, tardiùs appetere incipiamus, iam hac quoque in parte inuersum naturæ ordinem esse significabitur. Qui insolita gaudent, atque extranea quadam ciborum qualitate, hos non omnino naturaliter affectos esse, contendit Galenus. sic enim ait, Epidemiorum sextum alicubi explicans: μόνοι γὰρ οἱ παρὰ φύσιν διακείμενοι πικροῖς, καὶ στρυφνοῖς, καὶ ὀξώδεσιν ἐδέσμασι χαίρουσι: οἱ δὲ κατὰ φύσιν ἔχοντες, καὶ ἀπέριττοι, τά τε λιπαρά, καὶ τὰ γλυκέα, καὶ τά γε μηδεμίαν ἔχοντα ἰσχυρὰν ποιότητα, μεθ' ἡδονῆς προσφέρονται. id est, Soli nanque præter naturam affecti sunt, qui amaris, acerbis, acidis, edulijs gaudent: at qui naturaliter se habent, & excrementis vacant, pinguia, dulciaque, quæque nulla vehementi qualitate prędita fuerint, cum voluptate admittūt. pinguia intelligens, quæcunque secundum naturam se habenti palato, non ingrata accidunt. πῖον, ait, ἀκουστέον, οὐ μόνον τὸ λιπαρὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ γλυκὺ, καὶ ὅλως τὸ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν ἡδύ. pingue accipiendum non solùm λιπαρὸν, quasi vnctosum, vnguinosúmve dicas, sed dulce quoque, atque omnino, quicquid naturaliter habentibus suaue se, iucundúmque offert. quo etiam modo panem, carnesque pinguitudine nulla aut dulcedine,

dine, pingues tamen, dulcesque sępe nominamus. Corruptioris igitur appetentię signum extraneæ qualitatis in cibis desiderium, quod gustui respondeat, non immeritò. nam Pica in mulieribus, quam vocant, vtero gestantibus, quoties tam diuersa ac propè à natura humana abhorrentia appetunt, eandem habuerit causam, nempe corruptos ventriculique ori inhærentes humores, qui in mulieribus fœtus indies magis, magisque inualescentis, attractione facilè absumpti dissipentur: in viris autem, nisi ratione aliqua alia tollantur, futuros mox morbos indicent, adaucta corruptela. Iam, quum potare plus iusto percupimus, aut è diuerso, nullo aut minore eo desiderio tenemur, quum frigidum, quum calidum amamus magis, præterque cōsuetum, aut non in tempore, nónne aut siccitatem, aut humiditatem, subesse in corpore nimiam, aut calorem, aut frigus certò indicabitur, vnde gigni morbus possit? quum in Venerem solito magis agimur, aut minùs ad eam alacres, torpemus, nónne intemperies id partium aliqua, humórve, de quo aut flatulenta materia resiliat multa, aut contrà sedetur, fecerit, vnde paulo pòst haud difficulter morbus existat, nisi tamen (quod etiam non prolatum, at toties iam repetitum, intelligendum tamen in omnibus huiusmodi sit) euidens manifestaque causa aliqua præeat, quæ facere ista possit? Nam & cibi, potusq;, ac Venereorū, quantitatem, ac qualitatem, modumque ac tempus, multis de causis, quæ sitę in nobis sunt, variare licet: futuri autem morbi tunc tantùm indicia habenda hæc fuerint, quum mali iam alicuius initium conciliatum intrinsecus corporibus aliquo pacto, inhæserit, cuius notæ, exiguo licèt temporis spatio, si durent, non omnino negligentur à nobis: neglectæ nanque altiùs addunt se, malumque, quod tolli initio minore negotio poterat, quum radices egerit, contumax, rebelleque factum, negotium deinde medentibus exhibiturum sit. sic quum primùm nobis displicemus ipsis, quum morborum specie aliqua tentamur, prænuncia hæc futuri mali timemus, statimque, siquidem salus nobis nostra cordi sit, occurrere venienti malo, imò modis omnibus opponere nos debemus. Verissimū tamen illud fuerit, certam, rebus his, sicuti in omnibus quoque alijs, quæ prædicamēto Relationis continētur, statui præfigique metam non posse: alios enim minimæ cuique noxæ statim succūbere, alios eiusmodi culpas diutissimè ferre videas: alios nullo ꝓrsus vsos auxilio, quod alijs sedula, diligentiq; animaduersione præcauisse nō licuit, iam iam imminens malū euasisse. Sed tā in his, quàm in illis, interstitiū notetur ꝑpetuo aliquod necesse est, quo veluti in confinio positi sanitatis atque ęgritudinis, ni pedem inde quoquomodo retrahamus, quamprimùm incursuri periculū simus. non enim semper arriserit benè spirantis fortunæ fauor ille, vt qui malum aliquoties effugerit, bona fortuna vsus, idē sibi perpetuò quoque in pòsterum temere nimis polliceatur: quum persæpe experiamur, rerū harum contemptum, insigne multis nocumentū attulisse: quosdamque robustissimo corpore, viribusque Herculeis, quū robore suo confisi, neglectui haberent ista, ad extremum malo victos succubuisse, summumq; vitæ discrimē sciamus, quosdam etiam diem inde obijsse extremum suum: alios è diuerso, minùs integra sanitate qui fruerentur, ac tenui, imbecilloque corpusculo præditos, sibi tamen in tempore cauentes, consulentesque, nō solùm præsens discrimen euitâsse, verùm etiā longiùs ætate prouectos: fortiores, robustioresq; se multò alios annorū numero superâsse. Ac nolim miretur quispiā, nos hęc (vt fortè videri alicui possit) præter rē tractationi huic inseruisse: quo enim ꝓpior periculo affectio est, quā vsitato iam vocabulo neutralitatis vocamus, eo admonēdi magis sumus. Caueamus etiam atq; etiā, ne imprudentes, improuisique in malū, quod vitare initio statim nobis liceat, incōsultè nimis labamúr. Cōmodissimeque hoc quoq; loco Hippocraticum illud vsurpemus: μηδὲν ὑπερφορᾶν, μηδὲν εἰκῇ. Quam ob rem sicuti nō leuicula quacunq; de causa, eaq; mox euanescente, commouebimur, neque magnoperè sanè reformidabimus, si quid exiguū omnino nobis pręter solitū, (vt fieri in dies, inq; horas cōsueuit, cuius præsertim causa nobis in aperto sit) haud magni momenti, accidat, vt quum veluti in transcursu ex errato, quod semel tātùm admiserimus, àliquo, fumidæ fortè exhalationis è ventriculo ascensu, leuissimè caput doluit, deinde statim cessauit, nō continuò perterrebimur, ne morbum necessariò incurramus, cauebimus tantùm in posterum: neque enim Galeno, quū ex simplicioris tritici esu ruri semel caligârunt oculi, omnem commotum fuisse lapidem crediderim de morbi cautione, abstinuisse tātùm deinde existimo, quod ipsum tamen præcautricis artis non quota pars sit: ita quoties cum perseuerantia quadam statum exijsse nostrum naturalem sentiemus, nec desierint molesta nobis occursare quædā, vrgebimurq; deinceps, & (vt semel dicam) præternaturalium affectuū imagine tentabimur sæpe, tunc maior adhibenda cōsultatio: verendumq; meritò fuerit, ne, si nostri negligētiores tunc simus, morbis quoq;

deinde ipsis detineamur: actionibusque nostris, quas obire iam morbo præpediti nequeamus, priuemur: & in discrimine vitæ constituti versemur. Hactenus nanque insolitæ tantùm molestiæ cuiusdam sensu, dum videlicet nobis ipsis non placemus, nostrique oboritur fastidium & inquietudo, valetudine tentati neutrarumque partium facti, neutrè meritò quoq; degimus: quo tempore, quoniam à sanitate nostra decidimus, in deterius extremum iam inclinaturi, reuocandi diligentia omni sumus ad incolumitatem propera eò, vnde digressi eramus, reditione. Signa autem quum hęc ingruunt, sedulò, vt dixi, perpendenda, atque examinanda sunt, ne quid nos horum fugiens lateat, venientique opponere nos malo in tempore satis possimus. Itaq; non illud solùm, quod prius dixi, de quantitate ac qualitate cibi temporeque mutato diligenter attendendū est, sed etiam, quū nulla horum variatione suauitatem tamen cibi non sentimus, vinoque sæpe eodem vsi, tempore etiam modoque eodem seruato, gustum tamen, quem anteà, non habemus: sensus enim aliquam ob causam stupor, est morbi prænuncius. Verùm notas tantum hoc loco, signaque rerum harum, non causas recensemus. Eiusdem affectionis notæ fuerint hebetior sensus aliquis, visus, auditus, odoratus, gustus, tactus hebetior, ratio, cogitationesq; nostræ hebetiores: obliuiosi etiam præter consuetudinem facti, idem metuemus, & quum somnia ingruere turbulentiora quædam videbuntur, quum plus solito somno, vigiliisve afficiemur, aut minimè opportuno tempore ista ipsa fient.

Excrementorum genus natura nobis conuenienter tributū, siccorum, humidorumq; differentijs peccare itidē potest. Nam & alui excrementa, aut redūdare nimis, aut occultari, aut colore substantiaq; propria immutari sua poterunt, vt hoc ipsum indicent, & vesicæ, aut nimium fluere, aut supprimi, aut tot modis suæ, contētorumque substātiæ, ac coloris varietate notari: transferenturq; ad mulierū quoq; menses facile cuncta, qui plerunq; (quod in alui, vesicęq; excremētis, persistente quidē sanitate non videmus) multo deinceps tempore ex toto etiam nondū ęgrotātibus cessant, certè pluries, plus, minusve quàm par sit, sæpiusque multis modis decolores ꝓdeūt, nec stata tēpora seruant. Et, quoniā quibusdā natura ꝓrsus sua se habentibus, missus infernè fluit sanguis, per hæmorrhoidas actus, ideoq; fatendū necessario est, sub ea, quæ naturaliter corporibus humanis insunt, & excrementorū ratione cōtinentur, hocquoq; cadere fluxionis genus posse, nō ineptè quibus idipsum cōtigerit, his, si aut parciùs it, aut huberiùs, citiusq;, aut tardius, aut qualitate aliqua non solita infectus fluxerit, suspicio adesse iā eadē, quæ alijs rerū harū iure debuerit. Nec dissimilis sudoris ratio, qui & ipse (sicuti dictū antea fuit) non innaturalis aliquibus prorsus quum sit, si largior tamen in his, aut pressior, aut non suo tempore, aut odore extrariæ aliquid qualitatis referente fuerit, timendam iam esse ex hoc corpori noxā significet. Quid multa? muccus ipse per nares, per palatū sputum prodiens, si quoquo modo prædicto varient, auribus quoque sordes remissæ, vnde non minùs interim repurgari cerebrum solitum sit, si maiore, minoréve copia notentur: si colorem suum non seruent, vitiosi omnino subesse in corpore aliquid ostendent. Nam de horum sapore exquirendo, vnde non dubia tamen colligi rerū harum argumenta possint, elegantiū medicorum nullus, ipsi fortasse, quorū excremēta sint, gustatu talia exquisierint. Sputum omnes in palatum delabēs, vel nolentes gustu cuiusmodi sit nostrū percipimus, acidúmne, salsúmve, dulce, aut amarū: muccum & sudores, quis est χαλάριοσ ἀνὴρ, qui aliorū possit? multo minùs aurium sordes, vt mirer Hippocrati (quantumuis curæ illi fuerit, vel resectionis etiā vnguium, vestitusque, & talium admonuisse) tanti aliquando fuisse rerum harum curā, vt scribere in Epidemijs non sit veritus illud: ἀνθρώποισιν ὁ ἐν τοῖσ ὠσὶ ῥύποσ, ὁ μὲν λευκὸσ θανάσιμοσ, ὁ πικρὸσ δὲ οὔ. Ructare solent nōnulli (sternuere, pedere: ea tamen si solito plùs, aut minùs: si non quo antea tempore: nec, quo priùs, modo fiant: vt aut acidus, nidorulentúsve ructus sit, aut insuetā, indicibilémve qualitatē referat, atq; ad hunc modū reliqua variēt, offendicula inde naturæ ostendentur aliqua.

Corporis moles maior, commonet nos periculosę conditionis illius, cui aut suffocatio immineat, aut vasorū disruptio: minor, atrophiæ: rubicundior, sanguinem: albidior, pituitam: pallidior, flauam: niger, atram redundare bilem significārint. Eadem corporis moles, si aut non alacriter commouet se: aut, quū cōmouet, grauāter id, aut resolutè nimis facit, aut tensionis sensum ꝑcipit: morborū pręnūcia omnia: nam, aut humoris plenitudinem, siue ad vires ea sit, quæ grauitatem faciat, siue ad vasa, quæ tensionem, indicabunt.

Iam non minùs rerum, quæ præter naturam prorsus habentur accessio (nā superiora naturali ferè statu continentur) corporis statū coarguent neutrè affecti. omnium maximè præter naturā est dolor, idem tamen si modicè omnino, aut in transcursu tantum quodam affligat, neutralitatē hanc

potiùs

potiùs indicârit. Nam ventriculi, capitis, intestinorum, aut in quacunq; tandẽ corporis parte leuior aliqua vellicatio suborta, antequàm eousq; glisceens tendat, vt dimouere nos à functionũ nostrarũ vsu queat, tentare nos, non affligere, potest: & quũ capite grauamur, quũ corpore veluti torpemus, minusq; hilariter ac placidè degimus, nobis ipsis plerunq; morosi & ad minimam quamq; causam excandescentes, intimos, familiaresq; nobis auersati, offendicula ea proculdubio naturæ nostræ, ac tentamenta morborum quædam sunt, ingruentium, ni caueamus.

Deprauatarum facultatum omnium, vitalium, animalium, naturalium, longè, quàm imminutarum, videtur præter naturam genus esse: lõgè enim magis affici præternaturaliter nos credimus, quum deprauatè videmus, occursantium ante oculos muscarum, aut alterius cuiuspiam rei speciem imaginãtes nobis, quàm quum paulo præter consuetudinem minore spatio prospectamus: quum corruptè, quàm quum tardiùs concoquimus: quum parum tremimus, quàm quum parum minùs robustè corpus mouemus: cuncta tamen hæc quoque, quanuis præternaturaliũ genere contineantur, si modum non excesserint, citraq; euidentem actionum læsionem substiterint, neque ea tamen diutiùs durent, neutralia semper, non ægrota, corpora facient: horum enim corporum (neutraliũ dico) ceu character quidam est, non prorsus actionibus suis impediri ob affectus tenuitatem, simulq; non tantum in eo poni temporis, vt diu protrahantur, ὅταν σμικραὶ τινὲς ὦσι, καὶ μὴ μόνιμοι, inquit Galenus. Etenim leui ac tolerabili affectui, si stabilitas, ac durabilitas accedat, iam quod affectus ipsius tenuitate non fit, id necessariò temporis longitudine fiet, vt manifestò actiones ipsę lædantur. Atq; hæc temporis omnino mora quadam intelligitur durabilitas, ac stabilitas, & permansio, nõ quemadmodũ morbus aliquando appellatus μόνιμον, id est, stabilis, fuit à Galeno, & permanens, quoties videlicet peracto motu suo, quæ cessãt, stabilia vocamus, iam indepta, quo ducebantur, & quum qualitatẽ induerint suam à fecta, vel si minima sæpe exigui temporis morula perstent, quæ dici rectè permansio aut stabilitas potest, iã enim ad finẽ peruenit, motus, ἐν τῷ γίγνεσθαι priùs qui fuerat: durabilitas nõ potest, quę tã citò discedens abeat. Itaq; quũ primùm naturæ nostrę limites egressi veluti pedẽ ponemus in neutralitatis (sic enim iã vocemus, reddamusq; vocem hanc vsu iam molliorẽ) campo, ita affecti dicemur neutri facti, etiam si statim inde pedẽ in sanitatis cãpum retrahamus. Et quũ haud dubiè impeditis erimus actionibus, morbosi existimabimur, seu duraturus affectus is sit, seu cessaturus quamprimùm. Nec sanè minùs morbos diutissimè sæpe durantes, imò insuperabiles plerunque, atq; ad supremũ vsq; diẽ comitantes, vt σύντροφοι, ac familiares, ꝓpè facti, abijsse iã in naturã hactenus quidẽ videri possint, ꝓ morbis habebimus: nõ enim quò ꝓgrediantur affectus conditionẽ, statúmve aliũ habent, nisi si maiores, minorésve fiãt, id quod naturã illorũ immutaturũ nõ sit: at media affectio, quæ veluti neutrarũ partium est, si diu perrexerit, vlteriùs iã tendens deficere in deterioris status conditionem quum possit, naturã prorsus mutat, priusq; haud ita diu perdurans quũ valetudinarios faceret, querulosq; tantùm, nunc diuturniore perseuerãtia adaucta ægrotos etiam ex toto, & inutiles, minimeq; hominum consuetudini, aut munijs vllis obeundis, habiles reddit. Itaq; quoties in corpore toto, partéve eius aliqua, subortus torporis, aut vellicationis, aut tensionis, aut grauitatis, aut compressionis, sensus aliquis fuerit: vel inæqualitas aliqua corpus partémve percurrat: vt modò frigere, modò incalescere nos sentiamus, aut eodẽ etiã tẽpore diuersis in partibus idem fiat: si rarefactã, si densatam corporis superficiẽ esse notis aliquibus colligamus: oculis obuersentur variorũ colorũ, figurarũq; quædã maximè circũuolitantes muscas, culicésve referẽtia, in rotũdum, in longum acta: sursum, deorsum, ad sinistras, ad dextras partes occursantia, modò lõgiùs abesse, modò ꝓpiùs accedere visa: si obaudiamus quædã, vt quũ sibilare nobis, aut tinnire aures sentimus: si, quũ aliquid ori indimus, aut etiã, quũ non indimus, ex saliua tantũ ipsa amaritudinis, aut dulcedinis, aut salsilaginositatis, aut aciditatis, aut huiusmodi mouetur sensus: idemq; in olfactu eueniat, vt aut putidũ odoremur, (quãuis nihil inspiratione per nares attrahamus) aut (quũ attrahemus) æquè ex benè quàm ex male odoris rebus graueolentiam quandã percipimus: omnia nos neutrè iam affectos esse ostẽdẽt. Sępe etiam illud contingit, vt nihil sensu ipsi nostro tale deprehendentes, in alios tamẽ tetrũ ex nobis per os, narésve, qui facilè ab illis percipiatur, halitum transmittamus, qui, nisi ex cauo, corruptoq; dente oriatur, vitiosi subesse in nobis aliquid apertè satis monstret: id non perinde in alijs sensibus animaduertere licebit, vt nostra nos lateant, alijs detecta appareant, corruptæ, deprauatæque actionis vitia: nã neq; oculorũ nostrorũ vitium in genere hoc alius viderit, nos fugerit: neq; aurium, neq; linguæ palatíve: in tactu tamen alicui alteri offeratur sæpe corporis

nostri calor, aut frigus, aut aspritudo, aut densatæ, rarefactæve plùs iusto cutis sensus, quorum nos nihil interdum fortasse persentiamus, non iniuria: expositaenim habemus, quę mouere aliorum olfaciendi, tangendique facultatem de nostro obiecta possint, exhalationem, corporisque nostri soliditatem: non sic facilè alienas aures, prouocârit, nostrarum sibilus, aut tinnitus: aut oculos alienos nostrorum interiùs delitescens depravatio aliqua: nec facilè reperietur qui linguæ suæ insertu, alienæ deprehendere vitia optet: & vt reperiatur, deprehensurus plerunque non sit altiùs immersa, quæ nihilominùs aut mandendo, aut saliua elicita loco suo mota detegantur in nobis. sic enim ait Hippocrates: ἢν ἁλμυραὶ σάρκες γευομένῳ, περισσώδεος σημεῖον. redundantis humoris indicium affert, si gustanti salsæ videantur carnes: subesse enim humorem oportet, qui hoc faciat: nam vel si sale priùs indito ingestum deinde cibum mandes, quisquis is fuerit, salsilaginosum dices: sic regio morbo laborantibus, ob transfusam eò bilem, amara offerri omnia videmus. sic absinthium qui priùs mâderit, statimq; deinde cibum commansu quemcunque aliũ ceperit, non dubium est, amaroris illum non parum: aut, si insigniter dulcis assumptus pòst paulo cibus fuerit, Græcorum γλυκόπικρον illud sensu percepturum. tenuis nanque dulcitudo, sicuti sanè qualitas quæque alia paulo tenuior, salsa, acris, acerba, quòd ob insignem absinthij amaritudinẽ vinci possit, ne qualitatẽ suam exerat, non mirabimur: at maior aliqua dulcedo, vt mellis, qualitatis suæ additamento dulcamarum fecerit. Atq; idè hoc, quod dicebamus, de reliquis accipiendum erit, vt, si nihil tale antea gustârimus, deinde statim aut saliuam, aut sumptum cibum ore versantes, amaroris, acerbitatis, salsedinis aliquid sentiamus, adesse eiusmodi succum omnino iudicemus. Sed & idem author, eodem, eiusdemq; operis Epidem. in loco, oculis interdum, ait, discernere nobis quædam licere, γλῶσσα (inquit) ὁμόχροος τῇσι προστάσεσι διότι ταύτῃσι γινώσκομεν τοὺς χυμούς. vt si pallescat lingua, flauam: si nigricet, atram bilem conijciamus: si albedo insideat, pituitam. etenim linguam inficere coloribus hisce humores, eiusque ita occupare superficiem possunt, siue de ventriculo sursum acti vertantur, siue mittantur ex venis, siue etiam humorum exhalationes quædam alicunde transmissæ, id fecerint. Atque hęc ferè sunt (quædam nanque alia, præsertim verò ducta ab insomnijs, futurorum morborum signa, quoniam, quum à multis, tum verò peti ab Hippocrate explicatissima possunt, in medio omnibus, sibi inde sumenda relinquimus) in deterius vergentis iam corporis humani, deque naturali suo statu in ægritudinem inclinantit, quæ quidem præsentem affectionem hanc designent, indicia. Nam præteritæ recordatio, aut futuræ præcognitio, neque insignem aliquem arti vsum attulerint, & diuinationem potiùs quandam, quàm euidentia secum rei ipsius argumenta, afferũt: præterijsse nanque hanc, quo iam decumbimus tempore recordari possumus, vsu nullo, nullisque affectionis ipsius indicijs, nisi, quæ pręsentem affectionem aliã quum denotent, etiam illam præire necessariò, quæ hanc ipsam soleat, abijsse iã designent, idque sic in vniuersum, non hanc illãmve, prorsus, vt dicebam, inutiliter: eodem pacto futuram signa propè nulla indicârint, quæ quidem ex re ipsa trahantur. Etenim in sanitate sua, sibique propria constitutum, quum nulla adhuc in eo visantur neutralitatis signa, quo neutralitatem hãc incursurum esse diuinare signo queamus alio meliùs, quàm si errare subinde in victus ratione omni viderimus? Sed hæc extra rem ducta argumenta omnia fuerint, sicuti neque illud sanè ex re, vt quum hoc ipsum animaduerterimus, ab errore quemque dimoueamus adhortationibus, admonitionibusque nostris: artificis enim hoc non habendum sit Medici, sed amici potiùs monitoris cuiusdã officiũ: secus omnia in neutralitate & ægritudine, vbi & futuri morbi in neutralitate, & in morbis sanitatis colligi signa è re ipsa deducta possunt, ingenti vtrobique cum vtilitate: nam & opponere nos venienti morbo vtiliter inprimis, atque artificiosè possumus, si neutrum corpus fuerit: & si ægrotet iam, collectis ex artificij semper ratione notis futuræ sanitatis, aut secus, cùm in tempore singula prædicendo vitare culpam, magnique apud ægrotos, & cui maximè fidant, Medici sibi conciliare nomen liceat, tum verò parare nos ad omnia multò antè ex arte semper facienda, possimus.

Reficientium se ex morbis indicia.

CAPVT IX.

NEC dissimilis planè (quod quidem ad hoc attinet) reficientium se ex morbo conditio est, quàm eorum, qui incursuri in illũ sunt, vt quos aut prænouisse, aut pòst in memoriam reuocâsse, nulla sanè ex arte vtilitas sit: futuram enim affectionem hanc prænoscimus cum sanitatis vnà futuræ signis: præcessisse verò scimus cum morbo quem ante-

antegressum iam, præteritumque, in sequuta statim ea fit: ita fit, vt in vtroque anteuertat maioris rei consideratio, cui coniuncta tamen semper alterius sequela fit, vt si in morbis sequuturam sanitatem præuiderimus, vnà eam quoque futuram statim affectionem videamus, quæ morbi sanitatisque in medio ponatur: quumque sanitati nostræ restituti, præteriti morbi meminerimus, etiam necessariò refectos nos iam ex morbo esse recordabimur, verùm vsu, aut artificio, vti dixi, nullo. Præsentem igitur tantummodo corporis conditionem hanc nouisse operæpretium fuerit, vt & rectè reficiamur, néve vlteriùs in morbum relabamur, caueamus. Atque id non difficulter admodum: Quum primùm enim discessu à morbo facto, nondũ tamen peruenimus in sanitatem, necdum integras vires recuperârimus, recreari ex morbo, & conualescere rectè dicemur, conualescentiæ huiusmodi signa præsentis iam, signorum morbi, sanitatisque absentia, quod quidem commune priori quoq; neutralitati sit, sed discessionis in contrarium hîc, quàm ibi factæ recordatio commune tollit: sicuti & vires in vtraque infirmę quum sint, ibi humorum potiùs redundãtia quadam degrauatæ, hic inanitione ferè, nimia inualidæ, imbecillæq; esse videntur. Quocirca depulso iam morbo omni, attenuatum sæpe corpus eò vsque collapsis viribus animaduertimus, vti nec animalis circunferendo, quod satis sit, corpori, sufficiat: nec naturalis iusto pro corporeæ molis totius nutritione, alimento conficiendo, ac ministrando: neque verò vitalis ob alimonię paucitatem, spirituum satis, per corporis partes omnes transmittendis illis, procreare possit, quãquã facultatẽ hanc, vt pote quæ corde nitatur, quod vndiq; multiplici attrahendi vi, spoliatis interdũ partibus alijs, correptum alimentum in se vertit, non perinde debilem in conualescentibus esse experiamur: reliquæ autem, duæ, naturalis, exinanitis venarum vasis, sanguineæ materiæ defectu, caloris naturalis non multum sanè, ad perficiendam ritè sanguificationem exhibet: animalis, hoc ipso deficiente sanguine, vnde spiritus suos colligat, suppeditare neruorum propaginibus, commouendis valide membris illos ipsos spiritus haud satis valet. Exangue igitur, ac subfrigidum corpus: contractæ, collapsæque venæ spectantur. Breuiter: attenuatio, siccitasque apparet corporis totius, non illa quidem solidiorum partium, sed quæ dispergendas mox per corporis sinus, anfractusque omnes nutricantes humiditates postulet, quarum iusta tantũmodo quantitate destituitur corpus, temperamẽti autem qualitas conuenienter congruit. sic spiritus, quicunque tandem aut vitalium nobis, aut animalium, aut naturalium quoque (si qui tandẽ eiusmodi habentur) functionum authores sunt, paucitate solùm notabuntur hi, cætera optimè habebunt, purissimique ac temperatissimi eo tempore fuerint. quamobrem hosce, ex morbo se reficientes, inquam, acutè inprimis videntes, audientesque, memorãtes, ratiocinantes, intelligentes, spirituum ad hæc puritate adiutos videas: eosdem tamen longiore temporis spatio operibus his defungi posse nõ videas, quod illis, vt dixi, spirituum eorundem paucitate cõtingat. At sunt nihilominùs quidam, qui priore morbo soluti, præsertim si vehemens is, malignúsve, aut pestilens fuerit, læsam aliquando insigniter functionum aliquam retineant, vt quos Thucydides post morbi pestilenter tum grassantis depulsionem, tam aliquando obliuiosos factos retulit, vt (mirum) ne nominum quidem, eorum plurimi, suorum recordarentur. Cæterùm hos, horumque similes, inter simpliciter conualescentes nõ numerabimus, quippe qui profligato priore morbo alium incurrerint: & ex priore reficere se quidem illi in reliquis potuerunt: at nuper in ea ipsa, ex qua iam se reficiunt, ægritudine contractum discutiendum habeant, à quo demum liberati, rectè, exacteque indicijs suis in ea salubris artis parte, quæ reficiendis à morbo corporibus dicata sit, constituti versabuntur.

Quorum iam omnium viam, quæcunque ad diducendos corporum differentias, quæ sub eam cadunt, notisque deinceps hæc ipsa suis cognoscenda faciunt, quum, quantum in nobis fuit, hactenus diligenter tractata significârimus: age iam rerum harum omnium causas quoque ipsas, non diligẽter minùs persequamur, in quo rei totius caput, & summa, quam versandam suscepimus, posita consistit, & alioqui spectatior iam sese, ac longè, quàm retrò tractatarum rerũ iucundior aspectus, faciesque offeret, quas fusiùs, prolixiusque, ac maiori semper cum iucunditate, quoniam caput eæ, vt dixi, negotij totius sunt, iure ac meritò tractando insistamus.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LBER QVARTVS.

Causarum Salubritatis efficientium varia diuisiones, modique.

CAPVT I.

IAm primùm omniũ quærendis, inuestigandisque his, illud, etiam si nulli dicamus, esse vnicuiq; manifestum satis potest, admitti in tractatum hũc debere à nobis causarum tantummodo efficientia, Medicorum de more: qui quoties causas tractandas suscipiunt, Efficientes ferè præ oculis semper habent, quas diligenter vndique conquisitas, veluti in vnum conferant, conficiendo certiùs exactiusq; operi, quod semel intẽdunt. Etenim quum Medicina ars sit, atq; ea ex his, quæ faciunt, siue reficiũt potiùs, ac resarciunt, faciendo operi se semper suo accingat necesse est, artis huiusce de nomine dictus artifex, operisq; sui, quæ sanitas est, perspecto diligenter subiecto, tanquã materia cui inhæsura sanitas sit, reliqua deinde cogitata sua cuncta in id conferet vnũ, vt cõficiendi operis causas inq̃rat, instrumẽtaq; ad hoc, omnia, & materiam adhibeat, alterius cuiusdam generis, q̃ de qua paulo antè diximꝰ: illa enim sic sanitatis materia est, vt in qua consistat sanitas, ac tanq̃ subiecto suo inhærescat: hæc aũt, qua vtamur, materia est, quasi supellectili ad peragendum quod intẽdimus, vt materiã medicã tractâsse Dioscoridẽ dicimus, vt multos alios. Quæ tamen non sola cẽsenda materia medica sit, verũ quicquid perficiẽdo operi instrumẽtorũ adhibemus, quicquid etiã alioq ea in re molimur, vniuersum id iure materiæ medicæ veluti supellectili quadã cõtinebitur, & instrumentariã causam augebit, quã siue ad causę genus materialis, quòd omnino materia in eo quædã insit cõficiendi operis, deducere velis: siue sub Efficiente collocare, ꝙ instrumẽto hoc ea vtatur: siue verò etiã causę per se genus statuere hoc ipsum quoddã velimus: nõ perindè magni ad rẽ hanc retulerit. Quæ sanè causæ, Efficientes dico, nec verò efficientes oẽs, sed parti tantummodo artis huic, quã nũc tractamus, ꝓpriæ, quũ multipliciter à multis diuidi soleãt, illã meritò cæteris præferendã esse diuisionẽ existimârim, Galeni etiã tẽpestate prælatã, qua salubres causæ quadrifariã diducũtur oẽs: aut enim in his versantur, quæ corporibus admouẽtur: aut quæ fiũt: aut quæ extrinsecus occurrũt: aut quæ euacuãtur. Ac admouẽtur quidẽ cibus & potus inprimis: tum, si qua in tutela sanitatis exhiberi rectè cõmodeq; valeãt medicamẽta intrò assumpta, siue ea aluũ, corpúsve alioqui repurgẽt, siue quoquomodo etiã immutẽt: Aer adhæc, quoties quidẽ ad salubritatẽ aliquo pacto inspiramus eũ: nã foris corporibus occurrẽs, tertio diuisionis mẽbro rectiùs cõtinebitur. Fiũt aũt, quæcũq; aut circa corpora moliũtur alij, vt quũ frictiones adhibent pædotribæ, quũ curru vehimur, quũ nauigamus, quũ equitamus: aut ipsi per se faciunt, quorũ interest, quũ deãbulãt, quũ innumeris ꝓpè modis exercẽt se: etiã alienũ opus quũ facimus, siquidẽ id exercẽdi causa suscipiatur, exercuisse nos iure dicemur, modò iusta exercitationis ratio impleatur. Adnumerantur generi huic vigiliæ, & somnus, ac Venerea: ꝙ & in his naturaliter aliquid fiat, modoq; intrò, modò foras sese naturalis calor agat. Eorũ quæ extrinsecus occurrũt, omniũ primus, assiduusq; nobis, molẽ corporeã ambiẽs aer est, nõ inspiratu ductus: tũ halnea, tũ vnguenta: tũ si quod eiusmodi fuerit medicamentũ, vt extrinsecus cutẽ tãgens, nõ magnopere atq; vltra sanitatis limites immutare corpora possit, vt sal, vt myrtus, quibus nuper natorum cutis in reliquarũ ętatũ omniũ vsum corrigitur: vt nitrũ, vt aphronitrũ, vt spõtè nascentiũ aquarũ quædã, quas de qualitate sua vsitato receptoq; iam vocabulo vel nos Latini Thermas vocamus. Iam, quartũ quod erat, euacuatorũ ex corpore, excremẽta sunt, & innanitio, etiã sensum latẽs, qua ipsa quoq; ꝓculdubio corpora nostra immutẽtur. Na quod videri alicui fortasse possit quartum hoc vltimumque diuisionis membrum superuacaneum esse, superuacaneum non est. Etenim, si corpora transmutari nostra dixerimus, vel ab admotis, vel à factis, vel ab extrinsecus occurrẽtibus: transmutationem aũt fieri vel qualitatem iuxta, vel quantitatem: qualitatem, vt quum calefiunt, refrigerãtur, humecta redduntur, exiccantur: quantitatem, quum cibum capiunt, quum inaniuntur: atque hoc ipsum inaniri, tum excrementorum expulsione, tum propriæ corporis ipsius substantię diflatione

flatione fieri: non habebimus tamen, quò facilè excrementorũ euacuationem per se, ac primò, vt transmutationem hanc faciat, reponamus, vt quæ neq; cum his numerari possit, quæ corporibus admouentur, neq; verò quæ extrinsecus occurrunt, neq; quæ fiunt, vt deambulatio, equitatio, motus: nisi fusa nimis voce accipiamus quæ fiũt, quo propè modo etiam duo illa membra, quæ admouentur, quæq; extrinsecus occurrũt, superuacanea futura sunt, fiunt enim hæc quoq; aliquo tandem pacto: vt, siquidem tam in omnia extensum significatũ accommodârimus, non fuerit opus ab alijs, quàm ab his quæ fiunt, trãsmutationem in nobis vllã esse protulisse. Verùm, quanuis omnia quoquomodo fiant, qa tamen priuata singulorũ ratio quædam est, iccirco suo quoque vnumquodq; contentũ membro constat, quæ admouentur, quæ extrinsecus occurrunt, quæ fiunt: tum excrementorũ ratio ab omnibus diuerso, & à primis quidem duobus manifestò satis longiùs abesse videtur, sed nec includi tertio secundum triplicem diuisionem hanc facilè potest. quoniam, quæ fiunt, vt quidem hoc loco intelliguntur, ferè in nostra: quæ nos ipsi facimus, aut ex toto, vt motum omnẽ & exercitationem, aut bona ex parte, vt somnũ, vigilias, Venerem: quę si nõ omino facimus, at bona ex parte moderari pro arbitrio nostro possumus, potestate sunt longè quàm in excremẽtis aliter, quæ natura prope vna gubernare cuncta, ac dispensare solita sit, hæc quoq; ipsa licèt, sicuti reliqua, artificis sæpe operam expectent, modò suppressa, modò nimis pdeũtia. Hac de causa, videtur mihi excremẽta nõ immeritò per se, priuatũq; diuisionis huius mẽbrũ idcõstituisse.

Sed & illud addubitare cõtingit hoc loco, quam partem horũ animi affectiones, tantopere ad salubritatẽ: vel secus, facientes, occupare debeant. Non inepte autem, vt opinor, his, quæ fiunt, adscribẽtur, vt in quibus, quemadmodũ in exercitationibus, commotior cũ calore naturali sanguis feratur, aut potiùs, quòd his, sicuti in somno quoq; & vigilia, calor naturalis intrò, forasq; cum sanguine vnà, spiritibusque suis agatur. Quòd si cui visum conuenientius fuerit, inter ea, quæ extrinsecus recurrunt, collocâsse, per me quidem licebit.

Atq; hæc petita ab actionibus videri diuisio omnis possit, illa potiùs à rebus ipsis, quam tanq vulgatã magis, & à Galeno aliquando inuectã, plurimi iam de rebus his scribentes insistant, nosq; ipsi insistemus. Didicuntur ea res non naturales quæ vocantur sex numero: Aer, cibus ac potus, somnus & vigilia, motus ac quies, inanitio ac repletio, animi affectus. Quæ quidem facilè in quadripartitã illam superiùs expositam diuisionẽ reduci singula possint: vt bifariã consideratus aer, primò intrò attractus, sicuti cibus quoq; ac potus, his quę assumũtur, adscribantur: extrinsecus aũt occurrẽs, his ijsdẽ, quæ eo nobis pacto occurrũt, quo etiã balnea & vnctiones & huiusmodi perueniant: Somnus autẽ ac vigilia, motus ac quies, animiq; affectus, eorũ, quæ fiunt, mẽbrum impleat: rursus inanitio ac repletio, eorum, quæ de corpore inaniũtur, genere contineantur: Venerea aũt locari vtrobiq; possint: nam & in ea, quæ fiunt, venient, & inter ea, quæ euacuantur, excrementorum ratione reponẽtur. Nec sanè fieri minùs potest, vt è diuerso superiora illa quatuor cõmodè in proxima ista deriuentur, more diuisionum multarũ, quæ mutuò sibi inferi, seq, plurimùm inuicẽ totas recipere, soleãt. Atq; ea quidẽ, quæ intrò assumuntur, tria suscipiẽt: aer, sed ore attractus: cibus ac potus: inanitio & repletio: quò alia quoq; aliquãdo his in rebus ad sanitatis tutelã pharmaca deuorantur. nam alio quodã modo pars hæc (inanitio dico & repletio) tota ab ea occupabitur, qua, q̃ euacuatur, continẽtur. Quæ verò fiunt, cuncta in motũ & quietem descendent, somnum & vigiliam, animi affectus. At quecũq; extrinsecus occurrunt, partim in aerẽ (sed alterius omnino, q̃ superior fuerat, rationis, quippe ambientẽ nos tantùm) cadent: partim in motũ & quietẽ, vt balnea, vt vnguenta, &, cuiusmodi antea diximus, quęcunq; sanitatis latitudinẽ non excedant medicamenta, corporibus admota. Iam Hippocratica illa, quibus nõ tam res, q̃ rerũ ordo, seriesq; notatur, Labor, cibus, potus, somnus, Venus, nónne eiusmodi sunt, vt illis omnia cõtineantur? Labore nanq; (siquidẽ quæ pręcedunt, quæq; insequũtur cõsideremus) motus omnis, ac quies, aer, quę fiunt, quæq; extrinsecus occurrunt, cuncta cõprehẽduntur: Cibo & potu non id solũ, quod estur, & bibitur, sed quæ intrò assumuntur: tum verò excrementorũ quoq; ratio, cumq; inanitione ipsa repletio, somnus ipse, vnà quoq; vigilię, animiq; affectus, q cõmotionem eandẽ naturalis caloris sortiti sint, includi possunt: at Venus addita, vt quę non ætati cuicunq; cõueniat, partẽ hanc per se fecerit, alioqui his q̃ fiunt alibi cõtenta, alibi affectibus animi cõsociata. Nos ex his obuia quæq; primũ ac distinctissima, eoq; captu facillima sequemur, hæcque, horumq; vnà, quantũ fieri à nobis poterit, rationem in vniuersum traditam manifestam faciemus: tum demum, deductis ab vniuersali cõsideratione ad particularia omnibus his, circunscriptisq;, ac, veluti resectis cõmunibus magis, priuatisq; cuiusq; tã corporũ, q̃

 causa-

quemadmodum in Epidemijs ἔτος νότιον, ἔπομβρον, ἄπνοια διὰ τέλεος, sic in Apohrismis, νότιος ὁ χειμὼν, καὶ ἔπομβρος, καὶ εὔδιος, relatũ sit, quòd minimè, vt diximus, incõueniat, eadem vt (locorum tantummodo diuersitate aliqua notata) trãquilla simul & austrina, aut etiam borealis esse constitutio possit.

Verùm de aere quum agimus, quisnam omniũ medius, temperatissimusq; sit, quærendum primò. Qui esse, nisi trãquillus circum nos, nõ possit. Agitatus enim ventis, si aquilonaribus, siccior necessariò: si austrinis, humidior fuerit, quoties quidẽ tantùm non perpetuò id, aut maiori certè in temporis parte fiat. Nam qui per interualla iusta perflatur vẽtis, aut pluuius interdum, non nimiùm tamẽ, aut diu nimis fiat, probandus is: attemperantur enim siccitates pluuijs, rursus pluuiæ humor nimius ventorum flatu discutitur vtiliter sæpe, ea tamẽ semper lege, vt siccitas vincat, ne nubibus, tanq̃ Cimmerijs tenebris perpetuò obruti, atq; ἠέρι, καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι, iuxta Homerum, tegamur. Eundem medium calorem inter frigusq; esse oportere, nemo ferè ambigat. quorum alterum frigus, quũ pluuiæ plerunq; faciant, fit tamen interdũ vti calor quoq; in his sentiatur: serenitatẽ aũt tam calorẽ q̃ frigus inferre sępe experimur, vti iam nõ sane magnũ trahere ex his argumentum liceat ad fidẽ de calore vel frigore faciendã. Atq; illud interim tamen certum statuere possimus, in nubilo perpetuò aut magna certè ex parte nõ esse nobis magnopere quærendã aeris temperiem: in sereno potiùs, plurimùm quidẽ qui talis sit, cuiusmodi propè Rhodius, & Syracusanus: vbi (si Plinio referenti credimus) nunq̃ tanta nubila obducantur, quin aliqua diei hora Sol cernatur. Id igitur inter vtrãq; plagam australem, septentrionalemq; continget, cœlũ vt ibi mediam temperiem sortiatur, quod plagæ vtriusq; mediũ occupauerit, ita tamẽ, vt ad calorẽ propiùs accedat, quoniam is naturę amicior: quam nunc propè orbis partẽ diaromes, & diarhodos Paralleli tenent, neq; enim claudendum esse plagæ tantùm vnius in arctum, opinor, medium, quod cõmodè humano generi inhabitandum largitus sit nostri simul, mũdiq; Opifex. Atq; eadem in alia, quam calcare videmur, orbis parte notari medietas possit, Capricorni Tropicũ inter, & Antarcticũ polum. Verùm hi suos fortasse habebunt, qui ista illis edisserãt: nos nostra intereà persequamur. Hunc igitur mediũ esse cœli nostri, eũdemq; tẽperatissimi Aeris, statũ credimus, qui à Cancri Tropico Septẽtriones versus, quũ primùm remittere sese æstuantissimi illi calores incipiant, superueniẽtis sensim frigoris beneficio modici temperatiq;, attemperatã quoq; locorũ illorũ incolis habitationẽ concedat. Nam si quis fortè contendere pergat, sub Aequatore temperatissimè habitari, (habitari enim iam pridem cõpertum) q circulus ille orbis totius medius sit: q ęqua semper teneat noctis, dieiq; confinia, vnde quãtum inuectũ de die caloris sit, tantum superuenientis, eodem semper horarum numero, noctis beneficio retusum debilitetur, eoq; temperamentum fiat: q Solis ibi radij, qui terrã feriũt, quum concauam non feriant, sed terrarum orbis conuexæ potiùs parti, summoq; eius propterea apici incumbant, quẽ ducta per medium linea facit, ideoq; diducti dissipẽtur, vt incalescere inde non nimis loca possint, atq; temperies tantùm exurgat: sciat is, eò tantùm valituras rationes hasce, nõ vt cœli temperiem hæc faciant vniuersi orbis absolutã, sed vt temperatiorẽ plagam eam notent, his, quæ sub vtroq; Cancri, Capricornique Tropico positæ iacent, torridis prorsus: quoniã quidem ab Aequinoctiali circulo discessione, modò in hãc, modò in illã partem facta, inhabitãtium vertici immineat, mox etiam incumbat Sol, idq; cùm longiore diei spatio, tum etiã pluscculis, q̃ quum Aequinoctialem vltro, citroq; bis in anno means perstringit, diebus. Quæ quidẽ geminata ita causa, ob morã reliquas omẽs vincens, quęcunq; persuadere nobis cõtrarium possent, nõ immeritò vehementissimos semper sub Tropicis æstus ciere solet: siquidẽ in actione omni, vt & agens, & materia conuenientissima sint, agereq; ac pati paratissima, nisi tẽporis quoq;, quo peragitur quicquã, mora accesserit, perfici nihil possit. quòd si tẽporis inprimis mora opus quodcũq; peragitur, cõueniens dupliciter in vnũ alicubi calori producẽdo causa, vt sub Tropicis, vbi cum alijs causis plusculũ quoq; moræ intercedit, summũ eum proculdubio eximiũq; effecerit. Eadẽ, sed minor, quo minor, ita minus quoq;, semper caloris producet, sicuti sub Aequatore, vbi minor, q̃ sub Tropicis, tẽporis mora, at tanta tñ, vt, si nõ adurentes in totũ, veluti sub Cancro, aut Capricorno, at iusto tñ, lõgeq; q̃ tẽperatæ regioni cõueniat, maiores edere calores possit. Atq; ita asseremus, his de causis plaga eam, Tropicis collatam, vtiq; temperatiorẽ habendam esse: at earũ, quas nos, Arcticum circulũ inter & Cancri Tropicũ, inhabitamus, plagarum respectu, minimè: in quarum medio conuenientior omnino humanæ speciei tẽperies reperiatur, quod in colarum mores, instituta, corporum habitudines, facies, color ipse manifestò satis indicet: mirum vt cuipiã videri possit, qui temperiem omnium maximam æquinoctialis plagæ adstruunt, eosdem scripsisse colore

lore esse ibi homines croceo, qui haud dubiè nõ satis temperatæ habitationis habendum signum sit: at nos colore esse potiùs fusco, aut, veriùs, mustelino, ex his, qui ante haud ita multos annos illuc penetrârũt, comperimus. Quærenda igitur potiùs nobis intra Polum ac Cancri Tropicum temperatior hæc habitatio, vt neq; Tropici calore nimio torreamur, neq; Poli frigoribus congelemur. Qua in re, sunt qui quartum, sunt qui quintũ, nec defuêre sanè hac nostra tempestate etiam, qui sextum prætulerint Clima, ad commodè temperateq; habitandum. Quo in negotio illud primò intelligendũ, quemnam in modum accipienda Aeris temperies sit locorum, quos inhabitemus, num ad eum, quo calorem corporis nostri natiuum spiritusq; nostros temperatos esse dicimus, quos quidem calidos satis experiri immissa occisorũ nuper animaliũ penetralibus manu liceat: cuiusmodi si in Aere temperamentũ exegerimus, haud scio vnde rectè refrigerari natiuus calor ipse poterit, nisi aeris alterius inspiratione frigidioris alicuius. Vocamus autẽ natiuũ calorẽ temperatum, spiritusq; vnà nostros, sed alterius generis calorem intelligentes, viuificum nempe, ac cœlestẽ, nullaq; frigidioris alicuius elementi permistione infectum: quem esse ad fouendũ nos, dirigendaq; nostra omnia, concalefaciendisq; corporis vbiq; partib⁹, natura suapte frigidis, benè calidum, in foco præsertim & quasi ἑστίᾳ sua, non incõueniat, vt inde prodiens benignior deinde ac mitior reliquis partibus accedat, quas attẽperandas, fouendasq; semper, simul ipse attemperatior iam inde factus, itaq; dict⁹, suscipiat. Ergo alia omnino fit oportet aeris tẽperies, qua & natiui caloris inclusus in corde quasiq; foco (vti diximus) suo refocilletur æstus, simulque suggeri inde procreãdis spiritibus materia queat, eiusque vnà occursum mitem placidumq; extrinsecus sentiãt corpora, vt nec magnopere ardore illius diflentur, nec adstringantur frigore. Talis fuerit, si æqualiter ꝓpè ex vtroq; permistus humoris quoque ac siccitatis medium occupârit: prope, dixi, quòd omnino, qui corporib⁹ nostris futurus saluberrimus sit, hunc in calorẽ inclinare, ac siccitatem paulo oporteat: alterum, quoniã vita quoq; nostra calore potiùs quàm frigore continetur, imò calore fortasse tantummodo, vt interim frigoris quoq; beneficio plerisq; particulis formemur: alterũ, ꝙ siccitate diflentur, cõsumanturq; meliùs excrementa, simulq; corporis totius moles cõpactior viuidiorq; existat: sed hoc pauxillulũ omnino esse nescio qd debuerit. Quum primùm igitur à Torridæ plagę feruoribus progressi, eousq; tendentẽs peruenerimus, donec, accedente frigoris sensu, vigentis æstus vehementia ita remittatur, vti innatus, & interiora potissimùm corporis insidens, calor nõ euocetur ad summa, extimaq;, sed refocillatus potiùs leni, placidoq; ad sua impulsu viuidus inde magis subsistat: nõ autẽ, vt in frigida nimis plaga, intrò prorsus actus, destitutis exterioribus partibus, frigoriq; illis obnoxijs relictis, interiores nimia sui vi adurat: aut eadẽ ingruentis quandoq; nimiùm frigiditatis vehementia superatus vincatur, vsq; eò vt desides, torpidos, stolidos, pumiliones sæpe faciat: hanc, dico, hoc pacto à nobis hoc loco acceptã plagã pro Temperata habebimus, ac latitudine sua multũ accipere spatij volemus. In quacunq; enim orbis parte cœli benignitatẽ huiusmodi senserimus, vt ꝑ totũ anni decursum tẽporis partes temperie quadã constent, temperatissimumq; reperiatur Ver: Aestatis calores maturandis frugibus, coquendisq; vuis satis sint: Autumni tepor succedat, faciẽdę iusta cũ maturitate vindemię, colligendisq; eadẽ ratione fructibus omnibus: postremò Hyemis frigora ea habeantur, non quibus perpetuò, diuq; nimis obrigeam⁹, aut niuibus obruamur, aut necessari⁹ hypocausti vsus sit, sed satis habeamus tecto, clausisq; cubiculi parietibus, exiguoq; inibi foco, brumę iniuriã non diu duraturã vitâsse: cõmodè temperateq; ibidẽ habitari à nobis posse existimabimus. Iisdẽ in locis videre erit benè coloratorũ hominũ facies, vultusq; status corporis concinnos: mores, institutaq; minimè efferorũ, aut mollitie nimia perditorũ, aut imbelliũ: hospitalia oĩa erũt potiùs, cultaq; ingenia, excolendis artibus tã pacis, ꝗ̃ belli, sed pacis tñ inprimis, idonea. Has si notas sequemur, profectò non in arctũ nimis cogemus cõmodã ita futurã habitatoribus aeris temperiẽ, idq; medicè faciemus, siquidẽ sensu nitendũ Medicis ante omnia fuerit, quo iã experiamur cultoribus huiusmodi rerumq; dotibus his locorũ interuallũ non paruũ sanè à natura donari, totumq; ita quartũ Clima, quintũq; in vsum hunc trahi licere. Quo propè spatio (id qđ tẽperatæ satis Plagæ haud dubiũ signũ habendũ est) cõtineantur, quæcũq; ferè olim à quoquã vel bello, vel pace præclarè gesta sunt: insignia Regna, Rerump. status, conditæ erectæq; ciuitates: Persarũ, Assyriorũ, Romanorũ, Macedonũ Imperia. Nã irrumpentes ex Glaciali orbis parte in alienos terminos Cimbros, ac Teuthonas, Gottósve, aut Tãberlanos ex Scythia, nõ Regna, aut Imperia existimabimus, sed veluti coortas derepẽtè orbis tẽpestates, quas improuisus turbo concitatas aliquò deferat, hominũq; boumque labores vastaturas, deinde statim discu-

discutiẽdas. Duratura nos diximus Regna, & Imperia, constitutas ciuitates, auctasque in immensũ tot florentissimas diu Respublicas, tot ingeniorum monumenta atque opera, pro argumento sumenda esse inhabitationis temperatæ, quæ magnos sæpe viros edat, ingenio maximè pollentes, ad quæcunque id applicare studia voluerint, seu domi, seu foris peragendarum rerum, stabili firmoque, quod rectum fuerit, dictantis semper rationis iudicio qui gubernentur, nouerintque imperata huius facere, contra etiam ea, quæ aliquando vel irascendi, vel concupiscendi facultas suggesserit: in quorum altero à Septentrionalibus, altero à Meridionalibus abundè gentibus ac nationibus peccetur. Decidemus igitur cum Astrologis hoc pacto, vt cum Philosophis sæpe decidimus, quoties cum his controuersa nobis res est. Nam, quemadmodum ἀκατάθεσιν, perpetuæ cuiusdam passibilitatis rẽ, hi ipsi, id, quod res est, penitiùs introspiciẽtes, manifestis satis rationibus inuehunt, corporaq; nulla omnino neutra, quæ vocant Græci, haberi: sed aut in sanitate, aut in ægritudine versari, eodẽ pacto contẽdunt: & huiusmodi alia omnino quædam, quæ nos tamen artis nostræ vsum sequuti, quam circa particularia exercendam habemus, sensuumque ideo vi nixi, alio quodam modo ad actiones nostras recipimus: ita hoc quoque loco diuisionem partium cœli exactam, subiectasq; partibus his orbis terræ Plagas, quæ exquisitè mediæ sint, Astronomis relinquemus: nos, si quid nobis aliter dictârit sensus, etiam vt Astronomica ratio aliqua cõtrà stet, semper artificij nostri memores, distributas orbis partes in rem semper nostram vtiliter partiemur: Temperatasq; vocabimus, quæ sensum nobis sui temperatũ exhibent, eo quidẽ, quo suprà diximus, modo: quæque hominum, reliquarumq; animantium genera, bona ex parte attemperatæ cuiusdam conditionis frequenter procreet, vt nec strigosa, nec exucca nimis, sed neq; humore nimio diflüẽtia videamus: hominesq; moribus, neq; efferis, neq; effœminatis nimiũ, cæteraq;, quæ paulo antè dicebamus, adsint: ea commodo satis nobis temperamento fuerit regio. Nam, quæ Leones, Tigrides & Elephantes fert, & Basiliscũ, nocentissimaq; genera serpentum, aut quæ lepores, vrsosque, auesque quasdam, quædamq; præterea animalia immutato colore, villis præ frigore albescentibus, imò plerunq; niues ipsas, quas inter degunt, candore suo prouocantibus, eas quis temperatas dicere audeat? Ducemus igitur ab Oriente in Occidentem lineas parallelas, quę maximam quartæ, quintæq; Plagę partem, includant, in qua, cursu in contrariũ acto, Hispaniæ, Italiæ, Græciæ, Asiæ minoris pars, insulæ Mediterranei omnes, Hippocratis Galeniq; patria, progressisque vltra etiam Persis quæ Auicẽnam tulerit. Vlteriùs autem, quæ circulis iisdem ambitur Plaga, nobis non erit curæ, quippe nondum satis nobis comperta: quanuis tota ea longitudine, vniuersoq;, qui orbis terrę partẽ hanc circundat, tractu, nisi qua maria, aut paludes, aut montium vastitas, specialis ve situs aliquis obstat, sicuti in partibus his, quas modò nominaui, & ad quarum æstimationem, quoniam Parallelo eodem includãtur, reliquas deducimus, simillimum veri est, ob cœli temperiem, hominum artibus, ingenijsq; florere regionẽm, rerum necessariam copiã affluere: gregibus, armentisque, vbertate ac fœcunditate soli, extentaq; plerunq; camporum planitie abundare, segetibus herbisq;, ac fruticibus, arboribusq; luxuriantium: iidem qui hybernos Soles sentiant campi, æstatis autem caloribus suauissimis auris perflati recreentur, fruges autem edãt temperatissimi generis, vnde animantibus, hominibusq; alimonia eiusdem temperamenti ad corporis, ad ingenij vires, ad sanitatis tutelam collatura semper: nam & vesci omnibus, primùm tellure editis, bonis: deinde animãtibus etiã sui generis optimis, quantum ad alimenti bonitatem conferat, scimus. Atq; hæc sit Aeris optimi, purique conditio, hæ notæ, sic autem intelligenda est Temperies ea, vt æqualiter ab excessu om̃i Veris tãtùm tempore distet, idq; eo adulto tantùm, non inclinãte, aut senescente iam: reliquis autem anni temporibus Regionis eius aerem temperatum accipiemus duntaxat Regionum aliarum respectu, quæ aut ferueant, aut rigeant plùs, quàm temperato temporis eius aeri conueniat: vt, quum Scythiæ Hyemes frigidas, Aethiopiæ autem calidas nimis asserimus, si cum Italię, Græcię've, Hyeme conferantur, eodemq; modo Aestates: Ver quoque ipsum Regionum cæterarum, attemperatioris Regionis Veri collatum, intemperie aliqua præditum procul dubio notabitur.

Hæc tamẽ loca, benigno illo cœli aspectu salubritatẽ puritatemq; aeris nacta, aliqua alia de causa fieri insalubria statim possũt. Præter stagna enim, vt dixi, & paludes, vnde vapores noxij exhalantur, etiam obuersus in partẽ aliquã, in quam non conuenit, aut ventum, locorũ positus, incommodam quamprimùm habitationẽ fecerit, sicuti è diuerso cõmodã delectus cõueniẽter ad habitãdũ locus. de qbùs omnibus paulo pòst rectiùs à nobis tractabitur. Nũc intẽperantias Aeris persequamur, quæ ipsæ quoq; vt cogno-

cognoſcantur, notis multis non indigent, nempe ſenſu ab omnibus perceptæ, compertæque. Accedit tamen in iudicando ratio, vt tempora ſemper temporibus rectè conferantur: neque verò caliditate ſtatim excedere aerem dicamus, ſi Aeſtate temperati Veris calores, aut frigidum Hyeme nimis, ſi eiuſdem temporis frigiditatem ſuperet: ſed ſi Hyeme, Aeſtatéve caloris aut frigoris plus, quàm attẽperatæ regionis hyems æſtásve ferat, ſenſerimus, eam demum intemperantiam notabimus. Eademq; obſeruabitur ratio in humidi, ſiccique exceſſu. Exuperantis tamen caloris notę ſi quærantur, etiam antequàm horum quicquam circumiecti aeris ſenſu experiamur, præter manifeſtiſſimas, & cuicunque obuias illas, quibus exucca nimis Aethiopum corpora, intortoſque illorum crines conſpicimus: alibi, quum quaſi ambigunt regiones, non longè à medio ſemotæ, vt facilè generationis principium, arrepto occaſionis momento, variare diuerſumque ab eo edere poſſit aer temperamentum, quod vniuerſalis alioqui fuerit loci natura videatur, diſſolutio fuerit corporum, & laxitas quædam, raritasque: auriginoſus color, non tam quòd meatuum, cutisq; laxitate ab ambiente aere euocatus foras ſanguis exhalet, manente bile non tenui admodùm illa, quàm quòd facillimè ob calores tenuior ſanguinis ipſius portio in bilem abeat, imò ob id ipſum iecoris venoſique generis totius in calidum vertatur temperatura, quæ bilem bilioſumque ſanguinem procreare aptiſſima ſit. Idem ſicuti ſudoris ſæpe multum eliciet aer, ita, eademque de cauſa, quòd huc auertatur materia, minus vrinæ faciet, ſitimque augebit: ideoque appetentiæ quoque ſemper minus conciliabit, bilioſi hi ſunt, quos πικρόχολους vocat Hippocrates, calore natiuo pauco ſæpe, vt aduentitio multo, vnde virium plerunq; in his imbecillitas, flatus multi, quos imminutus naturalis calor facit. Cõtrariæ aeris qualitatis cõtraria om̃ia meritò ſigna: fluidi corporum artus, albeſcensque color, denſior cutis, eoque depilis, diſtillationũ frequentia, eq; faucium, aſperæq; arteriæ intemperie tuſſicula, melior tamen per omnia cõcoctio, intrò pulſo calore natiuo, itaq; fortiore facto, niſi ſi tamen tam vehementer plerunq; ingruat frig⁹, vt ſicuti inter Lappones, altiùs eo inſinuato, quaſi victus innatus calor cedat, ac veluti morticinus fiat, ſæpeq; vehementia frigoris exuſtorum color ſit. ſed nos, vt dixi, hoc loco de temperatiore, mediaque aut non multùm ab hac diſtante, ferè regione loquimur, in qua tamen aliqua quandoq; de cauſa excedere tẽperamentũ id aer ſolitus ſit, eouſq;, vt diuerſi interdũ coloris habitusque, quàm regionis ferre natura poſſe videatur, homines animantesq; alias oſtendat. Nam extremas orbis oras eodẽ ſemper tenore habitatores repræſentare videmus. neq; enim meliùs quàm colore ſemper ſuo Aethiopas iudicamus, ſicuti Scythas, & Hyperboreos quoſdam ſuo, quorum ſicuti loca, ita diſtinctæ notis ſemper ſuis, proprijsque, naturæ ſint. Frigidioris item aeris exceſſu non magno ſignum, vrinæ copia, videlicet profuſo per hanc, qui aeris caliditate attenuatus in ſudorem diluebatur, humore: eademq; propè ratione excremẽtorum alui paucitas, quòd ferè mictio plurima excremẽtis ſemper alui demat, quodque præterea hæc adſtringens frigus ſiccet, compreſſo inteſtino. Nec dubiũ eſt, quin ambientis aeris humiditas humectum molleq; corpus reddat: ſiccum, durumq; ſiccitas, eadẽq; exucto humore infuſcet. Suntq; ſigna huiuſmodi, quę diuerſis licet temporibus, exhibere tamen indicium ſemper ſui poſſint, vt ſi alio etiam quàm æſtatis tempore locorum incolę quorumcunq; affecti ita ſpectentur, quemadmodum qui aerem calidum inhabitant, ambientem calidum, locumq; meritò prõnũciemus, eodemque modo de frigido, humido, ſicco: ne perpetuò expectãdum nobis anni totius temporum iudicium fuerit, cuiuſmodi locorum temperies ſit, pronunciaturis, ſed Hippocratis modo, primore etiam inſpectione, diligenti tamen, frigiditatem, caliditatémve aeris, ſalubritatem, aut ſecus aſſerere, indicia, quę dixi, ſequuti, poſſimus. ſic quidẽ ille ex rerum harum conſideratione, locorum ſitu, in quem quæq; ventum obuerſa iaceant, Solis, Syderumq; aſpectu, & huiuſmodi, non ſolùm aeris qualitates, verùm etiam incolarum mores, inſtituta, morbos, qui quoquo cõtingere inibi tẽpore ſoleãt, vaticinatus eſt, vt nobis eodẽ pacto liceat in contrariũ licẽt acta quaſiq; cõuerſa ratione, ex effectibus ſæpe aerẽ, cuiuſmodi ſit, rectè diuinâſſe, eque inhabitantium in rebus hiſce diuerſitate aeris vnà etiam diuerſitatem collegiſſe quamprimùm: cõiuncta enim hæc inter ſe eſſe reperientur neceſſariò, vt hos, illósve, locorum ſemper varietas, homines ferat pro cœli, aeriſque varietate, hique ideo, illive, diuerſi ambientis nos aeris indicio ſint. Hinc illa argumentatio: Duris genuit te cautibus horręns Caucaſus, Hyrcanæ tigres, & inhoſpita Syrtis. Hinc placidiorum morum mortales, ſtabili firmoque iudicio, pacis amantes, benè habitos, proceros Aſianos Hippocrates cenſet: efferis autem moribus, ac bellatores magis, compactis, duratiſque corporibus Europæos, interque hos alios alijs magis

magis: rursus crassa, obesaque valdè, ac vasta corpora, segnia, pallescentia, membrorum articulis non extantibus, occultatis venis, voce graui, raucaque, aerem indicare, qualis ad Phasim, humidum plùs iusto, calideque arbitratur, stagnantesque, ac palustres aquas que, Solis sępe calore putrescāt, aurasque emittant putrescibili facilè qualitate aerem replētes, austrinis perpetuò ferè flatibus, rarò aquilonibus, hisq; minimè vehementibus perflatum. Contrà, benè colorata, beneque habita corpora quū conspexerimus, agilia, laborum, pulurisq; ac Solis patientia, ambientis siccitatem cum calore arguemus. Eodemque modo argumenta ex his, in reliquas qualitatum harum compositiones deducemus: omnino nanque vel calidū, vel frigidum, vel humidū, vel siccum ambientem aerem ostenderint, vel compositum ex his. Nam & crassus, turbidusve qui habetur aer diciturque, nubilosus item, corruptus quoque, & huiusmodi, non aliter quàm qualitatibus his cēsendi semper venient: crassus, qui humoris multum, eiusque densi per totum obtineat, visionisque prospectum plerunq; adimat, ne aut stellas minutiores illas cernere possimus, aut tanquam infuscatus earum splendor appareat: turbidus, is potiùs fuerit, in quo partes crassiores multæ humore suo constantes, ventis turbulentis inter serenum agitentur, nō reses prorsus, vt crassus, qui torpente à ventis cœlo fiat, ideoq; turbidus sicci aliquid obtinebit, crassus, vdus quoque totus fuerit, cum calore ferè, sed & cum frigore interdum tamen, quo propè modo pluuium aerem humectum semper, calidum modò, modò frigidū experimur, vnde sanè fiat, vt futuras pluuias aeris crassities hæc semper ferè præcedat. Iam de pestilenti commoda quidem non potest hoc loco institui disputatio, at dici illud potest, quod rem hanc adstruat, quam asserimus, humiditate eum procul dubio nimia, caliditateq; vnà constare, naturali paucissima nullàve, extranea autem plurima: in quo ita victus naturæ ordo cesserit, vt, qui omnia fouet, humidoq; ipse fouetur natiuo suo cognatoq;, nimietate quadam destructo hoc ipso humore, vnà statim abiens discedat calor naturalis, deperditoq; ita naturæ ordine lege sua progredientis, pro hac præternaturalem relinquat inuehendę putrefactionis vim. Atque hæc sint ferè aeris discrimina, tēperati, calidi, frigidi, humidi, sicci, crassi, turbidi, pestilentis, compositorumq; ex his. Corrupti autem signa, quæ caloris atq; humoris nimij sunt, qualia propè Phasiani cœli apud Hippocratem, eadem aucta pestilentem quoque indicârint: quippe qui à corrupto, nisi putrefactionis maioris accessione, diuersus non sit. Itaque tristem semper huius faciem videmus, obscuram, obscuroque ac caliginoso Sydera, Solemque, lumine: nullo ventorum flatu, aut pestifero, quasique tacitum, ac silentem circum aera, immotumque, qua rerum desidia, vel fruges, arboresque sæpe ipsæ torpeant, animalia periclitentur, piscibus quoq; ipsis malo hoc interdum correptis, mortuisque illis aquæ innatantibus, aut in littus proiectis, quod tamē genus animantium omnium minimè natura pestilitati obnoxium fecerat, sed siue infectis aquis, siue, qui sub aquis latitare solitus est, superioris cœli contagium sentiente aere, & hi agminatim quandoque perijsse visi sunt: & subterranea animalia scimus mures, talpas, serpentes, noxiæ rei sensu, relictis latibulis suis vertisse sępe solum, liberiore aere quæsito, quum subterraneus, & subaquaneus, vtpote conclusus magis factus, ea de causa corruptionem quoque facilius sentiat, imò corruptior ipse, ac putrefactior factus, exhalatione tandem aliqua proximum semper inficere, infectionemq; eam latissimè in ambientem transfundere consueuerit, vndè Authores multi magnique sint, terræmotus maximos, ingentem olim, neque id tamen semel, insequutam pestilentiam fuisse, diu inter ima telluris inclusō priùs pestifero vapore tum demum ita transmisso. Verùm hoc loco ex ambiente tantummodo pestilentis aeris notas ducimus, qui tamen ipse, vt dictum antea fuit, sicuti alijs de causis, ita ex subterraneo vapore putrefactionis multum referēte, originem sæpe trahat, vbi præsertim lentus quidam, viscidusque fuerit vapor, qui haud ita facilè discutiatur, & modò inferiùs circum nos subsistēs crassum, fuscumque aerem reddat, expolitasque res mucore facilè, situque obducat, ac putrilagine vestes, lintea, panem: modò in sublime auolans, secumque vnà lentorem illum deferens, crebras, quod in ostentum sæpe vulgus verterit, supernè scintillationes, micantesq; ac cadentiū imagine discurrentes stellas faciat, Cometas, Trabes, & id genus, lenti omnia vaporis è terris sublati, vnde hæc procreentur, durentque, signa. Qui si, lentus, vt dixi, primùm, tenaxque, ac crassus, exustionis deinde principiū accipiat, inficit aerem, fuscumque cum ac puluerulentum reddit: quo tempore tanquam obscura primò vbique caligine obductū cœlum, mox & incensas velnti faces illas conspicamur: vt hac quidem ratione priores notæ sint humoris: tum deinde sequantur eiusdem vstulati, vtrique incepti, at non absumpti tamen, indicia. Efficaciaq; ob id

semper id fiat maiore, cùm ad generanda, tum ad propaganda pestis, protrahendaq; diu seminaria. Ex quo minimè malè opinati sint, qui humidæ diu constitutioni, ac pluuijs tempestatibus succedētes deinceps calores, inæqualiaque ita tempora, vt vicissim paulo diuturnior anteà humor superueniēte calore efferuescat, rursusq; ac rursus efferuens, humore nouo ad corruptionem alatur, aeris causam esse vnà ac signum putredinosi dixerunt. Faciunt cuncta hæc aeris discrimina, cùm per se quædam, tum potissimùm si in vnum cōueniant multa, Regio, locorum positiones, anni tempora, ambientis cōstitutio. De quibus, quoniam quidem dictum in vniuersum est, quum regionum differentias tractauimus, dicendum singillatim de reliquorum vnoquoque restat: sumemus autem initium à positu.

Quæ positum primum terrarum faciant, & Orientis bonitas: caua, depressaq; loca, edita, & in sublimi, quem aerem sentiant: Montium, ac conuallium situs cuiusmodi. Diuersa mūdi plagæ quos ventos mittant. Tum de maris, & lacuum vicinitate: de terreni differentijs, quantum ad locorum positum attinet.

CAPVT III.

Repetēdum illud priùs, quod anteà quoq; statuimus, Regiones temperatas, si sensum consulimus, Quartæ, Quintæq; Plagæ habendas esse: vltra autem citraq; intemperie notari caloris ac frigoris, humoris ac siccitatis omnes: eandemq; vbiq; seruari per parallelos eosdem temperamēti rationem ambita circūquaq; terra. Alijs autem aliter visum existimantibus, quo in oriētem Solem flectamur magis via, sic immutari temperamentum, Solisq; orientis beneficio, qui vitales è terra, marique, post humidæ noctis tēpus, attemperatasq; optimè auras, ac vapores in aerē tollat, miram cœli temperiem fieri, eq; hac lætiora, maioraq; ac vberiora prouenire omnia. Id quidem, si Circulum Meridionalem vnumquemq; obseruârimus, vnaq; Finitorem, verissimū sit, vt qua parte Orientem aspicimus, nisi qua alia obstiterint, de quibus posteà, inde salubritatem quoq; cœli maiorem expectemus. Semper etenim, vt in alijs omnibus experimur, quæ quidē vsui nobis, aut bono alicui futura sint, vt orientia ea primùm, atque inde augescentia, quasiq; iuuenescentia, lætiora, gratioraque nec sanè minùs vtilia nobis contingant: ita hic quoq; fiet, vt maiorem ex Solis ortu, ascensuq; eius, quàm ex inclinatiōe, occasuq;, cùm voluptatē, tum vsum etiam sentiamus, siue ea renascētis diei gratia sit, siue tum primùm, post captatā somno noctis quietem, instauratosque ita ac refectos viribus suis artus, alacres operibus factitādis accingimur, in quo melior vitæ demū nostræ sita sit cōditio, hocq; pacto dies nobis vita cuiusq; renascens, adolescensque gratior, potiorq; senescente atq; occidente futura sit: siue etiam exhaustum pridie humorē frigiditate atq; humiditate sua quū nox reposuerit, tēperiemq; ita fecerit, eam nos superueniēte nouo, eoq; miti, placidoque Solis calore, gratissimā manè excipim⁹, talemq; sentimus, donec cœli iam medium occupante Sole, & alterum aeris spatium percurrente, absumpto ita, qui æquabilem priùs temperiem faciebat, humore, iterum siccescant omnia. At hoc quidem commune terræ positionibus omnibus futurū sit parallelis eiusdem contentæ: quocunque enim in loco, modò tractus cōtinuè idem linearum seruetur, commoda semper sequentur eadem omnino, atq; incommoda, vtiq; quod ad rationem hanc orientis, occidentisq; Solis attinet. Non ignoramus autē Orientis atq;' Occidētis terminos quosdā statui solere, ducto per Fortunatas insulas (quæ Canariæ nobis sunt, Caputque Viride, quod appellatur) meridiano circulo: sed hoc voluntate potiùs ita distinguentium factum est. Nos rei naturam magis, opinor, sequuti, atq; ad vsum nostrū commodiùs, Orientem atq; Occidentē habitatæ terræ omni constituemus, rationēq; meritò ita seruabimus eandem vbiq;. Nam si quid diuersi accidat, id sanè alterius cuiusdam rei ratione fiet, vt Aethiopas sub eodē parallelo, nusquam, quàm in Aethiopia, alibi videmus, neq; si ad Orientē, neq; verò si ad Occidentē ab hoc discedas, quod non tam cœli Aspectus, quàm terrarum Situs priuatus quidam, naturaq; faciat. Auct⁹ enim insigniter hinc (ex Situ dico huiusmodi, locorumq; natura) calor exurere facilè corpora illorū potest, vt, quoniam, præter moram, quam diutiùs ibi quàm sub Aequinoctiali trahit Sol, radiorumque vim non sanè admodum obtusorum, obuersus in surgentem, dieiq; medium peragentem Solem regionis situs peculiaris accesserit, eiusque arenosæ, quæ sabuloso solo cōceptum calorem diutissimè retineat, iam haud sanè esse mirum debeat, siquidem regionem eiusmodi inhabitantiū corpora exusta, exuccaque reddantur, (quod nihilominùs sub eodē licèt parallelo fieri alibi non videmus) vt certissimū sit, locorū potissimùm positu id fieri, naturaq; quadam. Atque his ferè, vt rem ipsam tractemus, continetur locorum Situs, ac natura, cœli primùm,

primùm, quod diximus, aſpectu communi magis, tum proprio, & Terreni proprietate. Ac cœlum quidē ex diſtātia potiſſimùm cōſideratur, ab Aequinoctiali circulo, ſiue etiam Cācri Tropico apud nos: à quo, quò magis receſſerit, cui nos ſubiacemus, cœlū, ſic min⁹ inde ſemper nos minusq; vrimur, Latitudinem vocant: cui ſi prętereà ſtellarum aliqua addatur, ſub qua percurrat Sol, caloribus frigoribúsve faciēdis accommoda, ita æſtus proculdubio frigoráve ciere, maiora quoq; ſoleat. Terræ autē Situs proprius magis in eo verſatur inprimis, editá ne ea ſit, an humilis, quando edita pluſculum ſemper frigoris, ſicut humilis caloris exhibeat. Hæc nanq; ferè montiū eſt, quas venti aſſiduè propè perflent: illa conuallium, in quibus Solis radiorum repercuſſione citiùs, vehementiusq; tangamur: ac, ſi vel mediam tranſuerſam ſecet vallem, vel in longum percurrat Sol, collecta radiorū vis ſemper in tranſuerſo bis ingruat, percuſſaq; directè manè, ac veſperi oppoſitorum mōtium facie, ac rurſus meridie conuallibus imis incumbens, ingentes meritò, quaſiq; ſuffocātes æſtus excitat: at per longum acta vis eadem in vnū, toto diei tempore, vires ſuas collectas effundit, vnde lōgè ſemper maior, quàm in protenſa vndequaq; planitie, aut in montium vertice, vel prope verticem, calor, quippe quò cùm retuſior perueniat radiorū vis, tum verò vbi liberiores venti expatiētur. Eadem ſpectabitur ratio maioris Regionis alicuius in multū ſpatij cauæ, vt cauam olim Syriam appellârunt κοίλην: aut è diuerſo editioris, vt hodie Bohœmiæ partem videmus magnam, quā ob hoc ipſum, nempe quòd Regio ea velut in altum extuberet tota propè, miram incolumitatem cunctis animantib⁹ afferre videas, vſq; adeò quidē, vt, quod in vicina, iuxtaq; Septentrionali regione non fit, multa Incolarum in victu errata edacium maximè, bibaciumque, cœli bonitate corrigi, atq; etiā ſæpe ſuperari animaduertas. Peſtilentis autem ſi quid ingruit, (quod neceſſarium ferè fit in rerum plurimarum immunditie magna, hominumq; colluuie, periculosè quoquomodo ægrotantium, aut contagioſis morbis correptorum nullo pacto cōſuetudinem vitātium, ſuffocatoq;, atq; eo calido humidoq; hyeme vaporariorum, in quibus cibū, potum, ſomnum plerunq; capiunt, aere: moxque eodem, ob egreſſum ex hypocauſtis in frigus crebrum, inæquali valde) nec in nimis tamē intereà multos malum id deriuatum graſſetur, nec contumaciter valdè ſerpens duret, ac ſæpius nullis adhibitis remedijs, quo maximè tempore, ſumptis in maius viribus, tam atrocis morbi ſæuities timenda

fuerat, nulla vel leni ſaltem facta corruptioris cœli reſtitutione, non emundatis, repurgatisve domibus, de improuiſo diſcuſſa, collapſaq; tota concidat morbi ſtatim totius vis: quod haud dubiè ambientis aeris beneficio cōtingit, qui aut corruptionē nō admittat, aut admiſſam, reiectā quamprimùm reſpuat, particularibusq; mortalium multorū eodem modo cōtagionibus purior ſemper reſiſtat. hanc porrò puritatem cùm alia largiri quædam poſſe non negauerim, tum verò inprimis contenderim regionis, vt diximus, editioris natura id fieri, vti diſſipata auolent malorū plurimorum ſeminaria, ventorum vi aut aeris circumuolutione quadam, quæ excelſa maximè attingat, acta: atq; hęc excelſæ humilisve inhabitationis cōmoda incommodáve ſint, quod montium altitudo ex parte, aut depreſſi campi faciāt. Nam alia quadam de cauſa montium eorundem Poſitus multū addere locis bonitatis, ac vitij (quod quidem ad aerē attinet) poſſunt. Nam, qui ad radicem mōtis alicuius in Meridiem, Orientém reobuerſi habitatiōes ſuas poſuêre, procul dubio calores maiores ſentient, quàm ſi Ortū Meridiémve mōs defendat, Septentriones autem aperiat, & Occaſum: ibi nāq; matutinis primùm radijs exceptis, inſurgentis paulatim deinde Solis ſub meridiem vim radiorū retroceſſu ſentiēt, hîc abſumpta meliore ꝑpè diei parte ſtāte Sole, qui viuificum rebus calorem adfert, inclinantis iam, cū viribus vnà ſuis, ſyderis fomentum vix perſentiſcēt: frigidior autem intereà Septentrionis ibi vis velut obice montis excluſa iacebit prorſus, hîc dominans vigebit: atq; ita quum calorem ibi inprimis producens cauſa adſit, frigus autem faciens abſit, hîc autem è diuerſo potiores frigoris quàm caloris cauſæ numerentur: expectandi nobis ingentes quidam ibi calores erunt, ſicuti hîc frigora. Illud enim hoc loco notâſſe non inconuenit, potiſſimam ſemper, quod ad Poſitum attinet, habendam caloris cauſam eſſe Meridiem, Orientem alteram: ſicuti è contrario frigoris Septentriones, tum deinde Occidentē. Cōuenientibus igitur in vnum calorificis vna alteráve cauſis, ſi prætereà quæ frigus gignūt nullæ fuerint, caloris erit effectus magnus neceſſariò. Eodem modo eadem oppoſitis adhibetur ratio, proque eo, ac ſolæ aut coniunctæ, aut diuerſæ, contrariæve aderūt, aberúntve cauſæ, ita (qđ ad rē hāc attinet) de calore ſemper, ac frigore iudiciū feremus. Idem montium Situs tueri loca à ventorū quorūdam flatu poterit, rurſusq; expoſita alteri faciet, proq; eo diuersè iuxta ventorum flantium naturā æſtus, aut frigus inuehet: vt ſi Boream arceat, admittat

Auſtrum, aut Occidentales flatus prohibeat, Orientales ſuſcipiat: atq; eadē propè ratione pluuias inducat, aut ſiccitatem faciat, quandoquidem montem eſſe ſcripſerit Theophraſtus cuius ex altera parte frequentiſſimæ pluuiæ ingruant, altera interea nil ſentiētē tale. Sæpenumero autem quum perflata ventis loca in edito ſemper magis poſita ſint, quàm plana, interim tamen ad radicem montis ſita nonnulla ingruentibus eò flatibus multis, neq; liberiorem progreſſum inuenientibus, ideoq; vehementiùs retroactis infeſtantur: quòd ſi oppoſitis aliquando ex aduerſum montiū verticibus claudatur, incluſus ita ventus, dum per anguſtum eluctatur, ſæuior, concitatiorq; feretur: vt flumina quoq; ipſa videmus, quo adſtrictiore alueo deferuntur, impetu ſonituq; ſæpe maiori deferri.

Enimuero ventorum natura mūdi partium, vnde flant, naturam retulerint, niſi quid, quod hoc ipſum immutare poſſit, acceſſerit aliud: ac quicunq; meridionales fuerint, calidos & humidos habebimus, ꝙ ea mundi pars temperamēto tali cenſeatur: Septentrionales, frigidos ſiccosq; eadem de cauſa: temperatiores Orientales, itidemq; Occidentales, niſi quòd humidi magis hi, ſicuti ſicciores illi: neq; enim vergens in occaſum Sol, tantum, quātum quum ſe paulatim altiùs euehit, ſiccare poterit: ſimul illud accedit, quòd contrà quàm Orientales, qui Soli ferè obſecundantes, eandēq; viam ingreſſi ab Ortu ferūtur in Occaſum, hi in contrariū potiùs acti, ſiquidem attingere nos debent, velut oppoſito motu, quàm quo Sol progreditur, diuerſi ad nos contendunt: quumq; propterea (non enim quum pergant, vinci ſe facilè patiuntur à Sole) minùs quoq; diſſipentur eo, pluſculum ita ſecum ad nos humiditatis adferent. Iccirco contraria omnia in contrarijs, quos nimirum Oriens nobis efflat: ſed neque id non etiam humiditatē Occidentalium iuuerit, ꝙ longiùs prouecti, ingentia maris ęquora verrentes tranſeunt: mare autem ſalſum quanuis, aquæ tamen locum ſortitum, humectum facit: ac veſpera ſtatim ſuperueniente, noctiſq; humorem ciēte, augetur humor: ex Oriente verò longiſſimus ad nos terrarum tractus, quarum, percurſu Solis, dieique meliore ac calidiore parte, ſiccatarum, plurimū trahere ſecum ſiccioris exhalationis venti ſoleant, non ſecus atque ab Aquilone quum flant, quòd per loca deſerantur niuoſa geluq; ſępe durata, vbi deficiente calore exhalatio pauca, atq; ea ſiccior gignitur, frigidi ſiccique ſentiuntur. Contrà autem de Meridie miſſi, quoniam vaſtum ibi mare, vaſtæq; ſæpe paludes occurrunt, vnde exhalatio plurima, vdaque: Soliſq; ibidem præpotens vis, ob quam exhalati vapores multi excitentur, nec diſſipari tamē ob multitudinē poſſint, ſed per tantum terrarū veluti cumulatim congeſti ad nos ferantur, meritò caloris humoriſq; dominio excellent, vnde laxitas, ac reſolutio quædam corporibus: ſicuti à contrarijs adſtrictio, firmitaſq; eueniat. Quæ quidem dicta intelligi cuncta volumus, de longiſſimè, & ex quatuor, quas modò nominauimus, orbis totius partibus flātibus huc ventis. Contingere tamen nōnunquam videmus, vt regionum multarum incolæ venti, ortu nō procul inde ſuo, priuatoq;, principalium vētorum victam, immutatámve excludant naturam: nec factu impoſſibile erit, quin coorto interdum, (quacſiq; tandem id de cauſa fiat) qui nullus priùs fuerat, vento, duranteq; eo, locorū natura variet. Cuius ſanè rei exemplum quādoq; attulit Theophraſtus, Idææ, opinor, regiōis: cuius partem, infeſtior ignoti, inſolitique, venti vis exorta, duranſq; loci cultores, ad aliò tandem tranſmigrandū coegerit: atq; vt hoc interdum fit, ſic illud frequētiùs experimur, vt à Septentrione loca calido aliquo vapore exuſta, fumidaque, aut ſubterraneam de ſe exhalationem in ventum coactam, calidamque mittant ipſa: aut exortos aliunde flatus, proximeq; ſibi tranſmiſſos inficere qualitate ſua perquàm facilè, naturamq; hanc ſuam alia in loca aduentitiam deferre poſſint: quo etiam propè modo, ninguidi à meridie montes aut efflare ipſi frigidiores auras, aut aliunde emiſſas vel frigidas efficere, vel frigiditatem earum iuuare, locisque plerunque alijs qualitates ſuas inferre conſueuerunt.

Maris autē vicinitas, lacuumque, (quoniam hoc quoq; ad locorū Situm pertinet) humiditatem dubio procul faciet: de ſuo enim addere hoc facilè ſolet aquę humor, etiam marinus, qui ſalſus licèt ſit, eoq; ſiccare magis, quàm humectum facere deberet, vapores nihilominùs inde, tanquam ex proprio aquei Elementi loco reſilientes, humidi potiùs omnes ſunt: locique vaſtitas facit, vti, quod ſalſi ineſt, humiditate maiore retuſum, imbecilliùs omnino agat, ſimul, vtpote terreum magis, ſubſidet totum, id neque ſe attollere altiùs valet: contrà verò aquę marinę vſu corpora, ſiue illi innatent, ſiue quoquomodo aliter eam adhibeant, ſiccitatem euidenter ſentiūt: ſubſtantiæ enim tangentis vim experiuntur tunc, cui quum ob ſalis naturam ſiccādi facultas inſit, paulo diuturniore contactu eius ſicceſcet meritò. At ambiens aer, quippe qui ſuperficiem propè vnā tangit, neq; ſe altiùs immiſcet, exhalatam tātummodo humiditatē accipiet humeſcetq; inde haud diffi-

difficulter, vnde etiam proxima quæq; loca qualitate eadem affici consueuerũt: idq; etiamnũ magis, si à Meridie positus lacus, maréve assiduam flantibus inde ventis humiditatis materiam suggerat: atq; idem in Oriẽtem pars versa faciet, si lacus idem aut mare subsit, contrà quàm vbi longus terrarum tractus intersit eadẽ hac in parte, hinc enim ingruẽte in partes eas Sole vehementiore semper in horas, siccitas maior proueniat. At Sol idem, aqueam propiùs materiam exoriens nactus, seseq; magis subinde, magisq; attollens euaporata de superficie eius humiditate, eandem hanc facilè inducere in loca, quocunq; tendat, poterit. qua sanè de causa ab Oriente aqueum Elementum, longè quàm ab Occidẽte magis, humorem inferre locis cõsueuit, propterea quòd inde cum Sole vnà inuehatur huc humor oriente, cumq; eo hinc idẽ ille auehatur occidente, nisi Occidentalium ventorum vis, vt paulo antè monuimus, vehementiùs ingruens oppositum Solis radiorum cursum eum carperet, sed nos de positu tantùm aquarum hîc agimus. A Septentrione autem sine dubio aquarum Situs frigiditatem fecerit, quòd coorti inde venti ingenito aquarum frigori suum adijciant, maiusq; ideò id reddant.

Atq; hæc omnia vicinarum aquarum ratione lata in planitie fiunt: quòd si montes præterea accesserint, diuersum locorum situm occupantes, vt alibi augere, sic imminuere alibi locorũ conditionem hanc poterunt. etenim retrò positi, vt à tergo obiectam mundi partem arceãt, illatam semper aeris qualitatem auxerint, prohibitione ne vlteriùs ea tendat, tum verò obice hoc inuento, retrocessione, suiq; ita collectione etiam maiore. itaq; & Auster calidior tunc humidiorq;, quàm in aperto aliâs campo, pariterq; Oriens aut flans ab Oriente vẽtus, qua modò dicebamus, ratione, priuata nimirũ hac, quæ de montiũ oppositione est: nam cõmuni magis illa, quum de vniuersi partibus disputaremus, sicciorẽ meritò fecimus: sicciorq; ob idem id Occidens, vt Septentrio frigidior inueniẽtur, quoties videlicet obicib⁹ montiũ impediti sese quasi colligentes, vires quoq; suas maiores ita exerũt naturæ eius venti, quũ interea alia ex parte obiectu sæpe suo montes ingruentiũ ventorũ vim retusam coerceant, noxamq; ita auferãt, vt & vsum interdum aliquem. Nec dissimili prorsus ratione Galenus Thraciæ, frigidæ quippe Regionis, obuersa ad mare, depressaq; paulo magis loca Temperamẽto calidiora facit: depressa nanq; accipiunt Solẽ à Meridie in quem vergũt: contrà Aegypti Lybiæq; eiusdem conditionis loca, nempe maritima, in Boreã versa, ventisq; ideò Aquilonaribus exposita, frigida magis omino, q̃ interiora Lybiæ aut Aegypti esse deprehendentur. Quod quidẽ ventorum tantùm eiusmodi beneficio cõtingat, locorumq; positionibus. Nam aliâs littora maris per se omnia calidiora semper cẽsentur, ea, vt quidã existimâsse visi sunt, ratione, quòd solares radij latis spatiosisq; æquoribus incumbentes primò, marinæ aquæ frigiditate statim retropulsi, quasi collectis in vnũ viribus, valentiùs dein littoribus semper incumbãt. Sed hoc, vt dixim⁹, peculiaris sæpe ratio aliqua aufert, quũ aut auersus Sol, aut flantes vehemẽtiùs alicũde Septentrionales venti, frigiditatẽ inuexerint. Pertinet aũt ad terrarũ Situm etiam, qua terrenum quodq; prēditũ natura sit, glareosúmne, an cœnosum: saxosum, an arenosum: macrũ, aut pingue: spissum, an solutum: metalliferum, an rerũ harũ sterile, quòd terreni differentias hasce omnes, aeris quoque diuersitas necessariò semper quædã sequatur. Iam præter superiùs dicta Positionum, de rebus his, discrimina, retulerit, campine sint, an colles, mõtésve, qui inhabitẽtur: idq; an perlibrata camporum planities, an exiguè potiùs prona: colles, montesq; molliterne, an arduè assurgant: asperi, an placidi sint: nemorosi, an herbidi. Quorũ singula, vt dixi, cõiunctaq;, vnà quædã, plurave, quas συζυγίας Græci appellant, humidũ, siccúmve calidũ, aut frigidũ ambientẽ aerem cõstituerint: neq; enim dubium ẽsse potest, quin macrũ, solutumq;, arenosum, an glareosum quadantenus inter se diuersa, siccum aerẽ: contraria autem humidũ reddant: eademq; hæc cœnosum nimirum, pingueq; ac spissum, quę macro, solutoq; ac glareoso contraria sunt, adaucta, etiam extraneo sæpe fœtore corruptũ, vt nemora quoq; sæpe, & metallorum fossiones, quorum vicinitate scimus oppida plerunq; vrbesq; malè affectas morborum quorundã generibus quotannis expositas, infestari præ alijs facillimè solere: atq; adeò intra mœnia quandoq; vrbis ipsa, corti adiunctum viridarium, inq; eo ex buxeæ syluulæ materia topiarium opus, inhabitãtes propè valetudine sæpe tentauit, ijsdẽ ablatis inuecta statim incolumitas. Quid autẽ attinuerit dicere de metallis? quæ mephitim per se virosam exhalẽt omnia, tum verò inspiratu attractus ex locis, vbi Argentũ Viuum cõsit, aer, Attonitum quandoque morbum, sæpius verò neruorum attulerit Resolutionem, Quæ quanquam referri ad locorum potiùs situm debeant, vt quæ anteà quoq; retulimus, certum tamen esse potest, etiam terreni, quod inhabitãtes calcamus, duci ex his discrimina posse, vnde laudatus, illaudatúsve aer existat, atque hæc

intereà nihilo tñ secius ad locorũ positionẽ spectabũt cũcta, quã hactenus tractauimus.

Temporum anni temperamenta, eorumq́, per dies mensium quosdam statos, distinctio.

CAPVT IIII.

NVnc de Anni temporibus disserendũ, vnde vsitatissimè circũambientis trahi, idq́; meritò, differẽtiæ cõsueuerint. Idem enim Sol, q accessu ad nos suo, & recessu, rerum vnà secum plurimarũ genitalẽ vim adfert, rursusq́; aufert, anni quoq; tempora eadẽ hæc diuersa facit. Ac quãuis alij aliter idipsum hoc acceperint, decursum tamẽ Solis, quo, vestigijs ijsdem ad caput semper recurrens, duodecim illa Zodiaci Signa, anni totius reuolutione permeat, quatuor hęc efficere anni tempora omnes censuerũt, Astrologi largiùs, Medici pressiùs: siquidẽ hi, diuiso per quadrantes circulo quatuorq́; his constitutis, quatuor itidẽ Anni tempora ab harum cõfici singulis arbitrati sunt, vt initio ab Ariete sumpto, decursoq́; Signorũ triũ spatio, Ver: eodẽq́; modo insequentiũ triũ Aestas: itẽq́; triũ Autumnᵘˢ: postremò, eadẽ seruata ratione, confectis omniũ nouissimis tribᵘˢ spatijs succedẽs absolueretur Hyems. At nos, ad vsum quidẽ nostrum aliter: temperiẽ enim potiùs aeris sequimur, quæ si eiusmodi fuerit, vt nec prę frigore algeamus, nec præ calore sudemus, temperamentum id Verni esse temporis credemus: ꝙ si caloris tantum sentiamus, quo sudores de corpore facilè eliciantur, (caloris tantùm causa, nõ aũt humoris nimij, aut rarefactæ plùs iusto cutis, nam id in Vere quoq; frequẽter euenit) euentilariq́; ideo paulo plùs solito postulet innatus calor noster, pro Aestate habebimus: rursus pro Hyeme, quũ frigoris discutere molestiã caloris alicuius beneficio tentamus: Autumni item bonam partem temperatã propè, vti Veris, experimur, quod quidẽ ad caloris & frigoris mediocritatẽ attineat, nisi siccitatis natura accederet, quę intemperatũ reddit, quę quũ naturalis tẽpori huic sit, tum verò præcedentis Aestatis siccitatibus adiuuetur, non peręquè deduci ad tẽperiem potest, vt quidem nimium Hyemis humorẽ attemperari superuenientis mediocris Verni temporis caloribus, vt temperatũ Ver existat, cõspicimus. Plurimùm aũt quoq; retulerit, accedẽsne ad nos Sol, quod Vere fit, auras nobis secũ genitales, quæ mediocri calore humoreq́; constent, afferat: an recedens, vt in Autumno, frigiditatẽ ac siccitatẽ aduersissimas nobis inuehat. Sed & inæqualitas addita Autumno, qua manè vesperaq́; sæpe frigent, incalescit meridies, nõ iniuria intemperatũ facit: persuadereq́; nobis idem hoc poterit, temperiem quamcũq; tandem Autumno tribuamus, eam temperamento quodã, ex diuersis potiùs diei partibus resiliente, constare, vt matutinũ, vespertinũq́; frigus meridiei calore, calorq́; rursus is, frigoribus illis, velut refectus attẽperetur, diũersoq́; id horarum spatio fiat, succedentibus sibi inuicem his, mutuoq́; alternãtibus, vnde mixti ex calore ac frigore Autumni dies habeãtur, sed variatis temporibus, nõ, vt in verna temperie, quæ coeũtibus prorsus in vnum his, infractisq́; ita, vt iustũ domum horis ijsdem temperamentũ existat, constituitur. Atq; hęc sunt Medicis ita existimata anni tẽpora, temporumq́; vnà temperamenta: neq; aliter sanè existimare rectè liceat, sensu quidem nitẽtibus: vnde illud quoq; natũ sit præceptum medicum his in rebus, quo admonemur, ne iudiciũ vnquã de anni temporibus feramus, nomina tantũmodo ipsa sequuti, temperamentiq́; potiùs natura ducamur, Hyeme ipsa vel media plerũq;, aut Aestate, Autumnũ cogitaturi, dicturiq́;, si in inæqualitatẽ eã inciderimus: deq́; alijs pariter. neq; enim anni tẽpora nomina vlla facere, si hac, illáve voce appellẽtur, sed temperamentũ potiùs, si illiusmodi id aut alteriusmodi fuerit.

Pręfigenda tñ regula quędã est rebus his, sicuti in alijs omnibus, q̃ incerta feruntur, quã sequamur, vt si non, quemadmodum Astrologi, quadrantes habuerimus, quæ, quæcunq; tandẽ intẽperies in aerẽ ingruat, eadẽ perpetuò nobis, anniuersaria quadam ratione, anni, ac stata propè, tẽpora faciãt: at habeamus tñ, in quo, tanq̃ ad normam, quã maiori semper ex parte sequamur, defigere consideratione͂, de anni temporibus cogitantes, possimus, à qua si aberrandũ interdum nobis fuerit, aliterq́;, quàm tẽpora anni ferant, statuendum, neq; statæ Veris, Aestatis, Autumni, Hyemis temperaturę naturaliter procedant, aliò quamprimùm temperamẽti diuersitatẽ eam trãsferamus, ad ambientis nos Aeris tunc tẽporis constitutionem, aliqua alia de causa factã, vt vel media plerunq; æstate autumnũ, autumno sæpe hyemẽ, ac similiter in reliquis constituere medicè nobis liceat. Sequemur autẽ in describendis, recensendisq́; anni totius temporibus quatuor, simulq́; his in alia diducẽdis, ab Authoribus obseruata, potissimùm receptis, idq́; in attemperatis maximè regionibus. Primũ igitur omniũ ducemus initiũ ex Vere: &, quod Platonicorũ quidã contendũt, primum Arietis punctũ occupâsse Solem, quum mundus inchoaret, id nos scilicet nascẽti quoq; anno tribuemus, Vergilijque sequemur authoritatem, qui

Non alios prima nascentis origine mundi
Illuxisse dies

dixit, nimirum, vernos intelligens. Contingit id hodie, sexto ferè Idus Martias, quę decima Mensis eius dies numeratur, id temporis ad ortum vsque Pleiadum productum Ver nobis absolutũ dabit, circa Maij mensis initia Nonarum Maiarum, quo tempore Vergiliæ exoriuntur, quæ Pleiades eædem sunt, inde æstatis initium per triduum ferè, donec apparitio Vergiliarum absoluatur tota, quod triduani spatij tempus est, VIII. VII. VI. Iduũ Maiarũ, ex quo quidam VII. Idus Maias inchoare Aestatem scripserint, accepto ad id, temporis totius medio: atque ita Ver totum, Medicis quidem, eo tēporis curriculo consummatum perficietur, quod inter diem VI. Idus Martias vsque Maias continetur: qui menses duo sunt circiter. Hinc progressa Aestas ad Arcturi vsque exortum tendit, quo exoriente, Autumnus statim inchoet: exoritur autem diebus circiter duodecim, Galeno, ante Aequinoctiũ Autumnale, quod circa vndecimum Septembris diem peragitur: interuallum hoc quatuor propè mensium habetur, non vt Veris, quod, quoniam ea temporis breuitate variatio insignis nulla ferè sequatur, integrum naturæ suæ relinquitur. Par est autem duę ex Aestatis spatio partes fiant: prior, quæ ab initio illius ducta Idibus Iulij terminetur, quo die Procyon exoritur. Galenum enim libentiùs in hoc sequimur, qui τὸν πρόκυνα, οὐ τὸν κύνα, prioris Aestatis partis finem faciat, vt alterius principiũ, quàm eos, qui Solstitio easdem definiant. oritur autem, si Columellam sequimur, Idibus Iulijs, vt diximus, Procyon, qui quidem à Solstitij tempore mense non multò sanè minùs, distat dies. Priorem hanc partem ὥραν appellant Græci, vnde horarios quoque & fugaces fructûs, quasi temporarios, nimirum marcescentes citò, nec qui recondi diu ad vsum insequentis temporis possint dixêre: sequentem verò, ad Arcturi vsq; exortum, ὀπώραν nominãt: ac prior quidem Aestatis sibi nomen vendicauit: altera, ὀπώρας nomine meliùs noscetur. Hinc iam Autumnus, quem Arcturi, vti diximus, exortus facit, ad occasum vsque Pleiadum extractus finitur, quo quidem tempore inchoet iam Hyems: occidunt autem ad diem VI. Iduum Nouembrium, decimũ, vti nũc numeramus, Nouembris diem: qua propè die Sol, hac nostra tempestate, in Sagittarium transitum faciat. Post quod iam tempus, annus velut ætate iam, tristique vbique canitie confectus, inclinansque magis semper magisque, ad extremum vsque abit, seu potiùs consueto ad initium suum recursu, vereque ἐνιαυτὸς factus, suis nimirum seipsum vestigijs semper persequens, cum Sole rursus, quum is introitum in Arietem primùm facit, ipsemet se, tanquam renascens inchoat. Sed enim Hyemis, quæ ipsa senecta sit anni, non vnicũ, simplex ve tempus est, fuerintque huius, iuxta Galeni quidem, Authorumque, quos sequutus hac in re Galenus videri possit, sententiam, partes hæ: media, quam nos Brumam, Galenus τὸν περὶ τὰσ τροπὰσ χρόνον vocat: hinc verò atque hinc duæ, quarum, quæ præcedit, σπόρητοσ; quæ insequitur, φυταλία vocatur: priorem quo reddamus nomine, habemus, sementem enim dicimus, vnde sementinæ feriæ, quibus seminum plurimorum satio peragitur: φυταλίαν quomodo vocemus, non occurrit: continet autem insitionis tempus totum, sed ab Hyemis initio ad Brumam, quæ prima temporis huius pars statuitur, & sementem, vt diximus, facit, dies intercedunt triginta. Bruma altera pars, quam non satis rectè quidam hyemale Solstitium appellant, quòd hoc propriè magis Aestatis sit, incipit ab ingressu in Capricornum Solis, ac in octaua syderis huius parte conficitur: qui quum Columellæ ad VIII. Calen. Ianuar. esset, nobis qui nunc viuimus, quòd hac nostra tempestate celeriùs nobis Bruma ipsa occurrat, ad XIIII. Calend. Ianua. erit. Post quos dies φυταλία succedet: atque ita reuolutus in sese, per hasce temporum vices, annus finietur, septem in totum portionibus distinctus: Veris vna, & item Autumni vna, quæ, quòd concisa magis, & adstricta horum temporum natura sit, simplici discrimine continebuntur, Aestatis duabus, Hyemis autem, quo paulo antè diximus modo, tribus, vt in vniuersum septem sint. Qua in re Astrologorũ multorũ distinctionẽ minimè sequendã nobis esse duximus, ꝓptereà quòd eorum ratio nostræ aptari minimè posse videatur rationi, qui ambiētis potiùs nos aeris tēperie aut intemperie Tempora distinguimus, has porrò ortus quidã syderum cum Sole potissimùm faciat, non ante æqualiter in quadrantes Zodiaci partes sectum tempus, eandẽ ob rem sensu nixi accõmodare potiùs rationibus nostris sentẽtiã eam debemus, quæ Brumã nõ minùs, q̃ Solstitiũ, & Aequinoctia ad octauas signorũ partes ꝓferat: nõ Hipparchi subtilem illã nimis, quæ primis statim Signorũ partibus ista cõfici persuadere nobis conatur. Quod si admiserimus Medici, nihil nobis erit Bruma, frustraq; mediã eã Hyemis partẽ statuem⁹, quę prius ferè, q̃, qua sit prędita temperie, senserimus, iam abiens perierit, cumque ea tuendæ sanitatis vsus totus, ꝓpter quem vnum omnia ista quærimus.

non enim tẽpora simpliciter ipsa, sed quo quæque Temperamento constent, (ex hoc enim tandem vtilitas emergit) indagare studium est. Quocirca quum de Vere inquirimus, quod Temperamentum eius sit, inquirimus, deque alijs similiter. Ac Ver quidem temperatum, omniumque medium statuimus, Autumnum inæqualiter temperatum, breuiore, hæc duo, temporis curriculo contenta, ideoque proprium sub extremum vsque seruantia temperamentum. At Aestatem calidam quanuis, & siccam totam, eo quòd tamen euidenter satis Temperamentum in ea variet, dum magis minusque id fit, in duo partimur, obq; idipsum hoc Hyemem in tria. non enim dubium, Caniculares, qui vocantur, dies, vt qui penè flammeo quodam ardore vrgeant, ad priorem Aestatis partem calidissimos esse collatos: vt è diuerso, Brumæ tempore adstricta gelu rigere omnia, ante hanc autem non resolutam quidem ex toto, at sic tamen, vt sationi, pòst verò arborum etiam insitioni ac plantationi, pateat, terram haberi.

De Veris temperamento disputatio: multaq; intereà de generum, specierum, indiuiduorum inter se comparatione: Tum verò explicatior quadam Philosophorum, Medicorumq; super his sententia animaduersio.

CAPVT V.

AC, excepto Vere, de reliquorum temperamento non sanè magnopere à quoquam addubitatum hactenus est, quin Autumni inæquales frigiditate tamen quadam & siccitate notarentur: calida & sicca Aestas, frigida & humida Hyems existimarentur. Ver est, quod & olim reuocatum in dubium fuit temperatúmne, an calidum potiùs & humidum habendum esset: nec nunc sanè authores desunt magnæ, in re medica, existimationis, quorumque ex ore ante paucos annos domum se quisque suam, verissimam Medicinæ totius, natiuamque prorsus faciem reportaturum arbitraretur, confluentibus ad frequentissimum Italiæ totius auditorium, vel ex vltima Sarmatia multis, non immeritò. ij quidem receptam iam diu in Scholis Galeni de Veris Temperamento sententiam confutare adducti, tanquam ad expugnandam eam, quantum maximè potuere, validissimis argumentis annisi sunt: quæ nos sanè quoque producamus hoc loco in medium, vt aut vera rectaque afferentibus meritam fidem adhibeamus, aut secus inuenta si fuerint, quàm antea firmiùs (quippe, examinata ita, perpensaque exactè re omni) sententiam nostram, in qua priùs fuimus, premamus: tuncque demum, (quoniam nihil aliud hoc tempore agimus) quali vtendum nobis sit, ad eum, quem postrema tractatione hac tradendum habemus, vsum, Veris Temperamento sciamus. Sunt autem argumenta, quorum quanquam magna, ac potissima pars multò iam antea, maiorumque nostrorum ætate exarata in Medicorum libris inueniantur, nec indicta priùs prorsus sint, responsumque aliquando tulerint: quia tamen denuo ab his refricantur, tanquam aliqua essent, inuehuntque prætereà in Galenum, quem non imperitum solùm, sed etiam calumniatorem faciant, meritò hoc loco, qui proprius maximè locus est, indagandæ tantummodo Veritati (si quid tamen præstari à nobis ea in re potest) tractabuntur.

Rerum (aiunt) generatio, Vere potissimùm peragitur: porrò autem generatio, vitaque omnium calore constat & humore: ex quo sequi statim volunt, Ver ipsum calidum & humidum esse. Certum prætereà esse affirmant, anni tempori cuique humorem in corpore respondere proportione semper sua quemque: Aestati flauam, atram Autumno bilem, Hyemi pituitam: reliquum esse, vt Veri sanguis assimilatus respondeat, qui quoniam consensu omnium calidus humidusque est, necessariò, quum nulla sit causa, quamobrem in hoc vno deuiet ab alijs ratio, eiusdem inde naturæ effici Ver quoque. Ex sudoribus item, qui Vere plurimi fiant, humiditatem argui Veris existimant, quando caloris id fieri nimietate non possit, quem eo tempore non nimium exuperare ipsi quoque concedant: alterutrius autem semper id causa fieri necessum sit. Ijdem asserere non verentur, sanguineo temperamento præditis insalubre Ver esse: atque hoc illis contingere non alia de causa, quàm quòd caloris humorisque, quod Veri per se insit, additamento, conditionis non diuersæ corpora noxam quamprimùm contrahant, vsque eò, vt nec exactè ratiocinari eo tempore, & furere aliquando dicantur à quibusdam. Illud verò maius, quòd suo ipsius testimonio conficere se posse Galenum credunt, qui pueros dixerit sub finem Veris, Aestatisque initio, meliusculè degere: ob id videlicet, quòd, sicuti medij Veris humiditate nimia tenentur, ita tendentis in Aestatem, inchoantisque Aestatis ipsius, siccitate iuuentur.

Postre-

Postremò, multas malasque Ver ipsum quum ægritudines afferat, etiam authore Hippocrate, quî fieri, inquiunt, poterit, temperatum id vt sit anni tempus, quod intemperationis aeris effectus multò maximos progignat?

Atque ita ferè ratiocinantur, translatis in sua ex superiorum ætatum quarundam scriptura, argumentis. Quæ planè non fuerant hîc repetenda à nobis, tractata ab alijs antea, atque etiam responsionibus suis diluta, nisi noua quadam de re hac quæstione percurrenda, ea haberemus, inueniendæ, hoc pacto, meliùs, vel potiùs constituendæ, confirmandæque ita veritatis desiderio ad hoc tracti. Est enim Quæstio, authore M. Tullio, appetitio cognitionis: Quæstionis autem finis, inuentio, qui alibi difficilior, facilior alibi reperiatur: hoc autem loco obuia satis fit, vt, si rem tantùm notemus, quæque de re ipsa prodita à Galeno locis suis sunt, quum calidum & humidum Ver esse affirmantes coarguit, ex rei ab eo determinatione, responsisque, perquàm facilis, veraque patere inde ad hæc, multoque plura his similia argumenta, solutio possit, modò illud pro ὑποθέσει nobis quadam præfigamus, quum qualitatū nomina in rebus his proferimus, calidum, frigidum, siccum, humidum dicentes, aut coniuncta multimodè hæc, vt calidum & humidum, calidum & siccum, atq; huiusmodi reliqua, cum rerū semper excessu quodam huiusmodi cuncta, sic quidem simpliciter, & in vniuersum prolata, accipienda esse in mixtis, nam Elementorum qualitates quum nominibus his nuncupamus, summè tales nulla qualitatis alterius mixtura intelligūtur, in mixtis secus. Hæc nanque, sicuti corpora quęcunque, quum calida, aut frigida, & id genus dicimus, quoquomodo exuperare in his qualitates hasce accipimus: hoc autem ipsum multipliciter quum fiat, nam & paruus, & magnus haberi excessus is potest: plurimùm autem semper intersit, hoc, illóve modo fit, nec sanè minùs referat, tradendis præsertim artibus, quæ tradi rectè nisi rerum distinctione non possunt, differentias, quoad eius fieri potest, singulas notâsse: laudemus sanè, quicunque hoc meliùs præstiterunt, Authores: vt in hoc negotio reperias, qui Ver, qui animalium corpora calida & humida affirment: iterum quosdam, qui calore humoreque constare hæc temperato inprimis contendant: hic statim, nisi interstinguamus, confundemus omnia: magni vtrinque authores, magna, quam adhibere his debeamus, fides: pro eodem, deque eodem dictum, si accipiatur hoc, alterutrius quamprimùm vacillet sententia, oportet. Ducamus ex Galeno, imò de rei ipsius natura, differentias: duplicem inprimis esse dicamus in mixtis excessum: alterum, omnium maximè generalem, rerum cunctarum, quæ mistione constent, substantiam comprehendentem: alterum, rerum quarundam collatione talem, magisque particularem. Iuxta prioris significatum rem appellamus calidam, frigidam, humidam, siccam, quoties plures rerum harum inesse mixto portiones videbuntur: vt si, quum octo inesse opus sit calidi frigidique simul portiones, sex septémve calidi, duas autem tantummodo vnámve frigidi reperiamus: dubio procul, calidam rem illam pronunciabimus: itemque de humido, & sicco eodem modo. Qui quidem excessus obuia licèt, ac prima consideratione quadam absolutè accipiendus sit, quippe in vniuersum valde ita prolatus: non effugit tamen, vt Galenus quoque censet, rerum omnino comparationem aliquam. Perquàm necessum enim est, hæc ipsa dicentes, calidum, frigidum, & reliqua, animo statim imaginem rei cuiusdam concipiamus, rerum omnium mediæ, quæque æquis omnium portionibus constet, ad quam, tanquam ad commune maximè genus, rectè commensuratam huiusmodi alia dicantur calida, frigida, humida, sicca. Certior verò omnino, ac manifestior collatio erit, quum primùm à generalissimo penè genere illo Substantiæ corporeæ descendentes, contracta magis quædam conferimus inuicem, iamque non absolutè calidam rem hanc frigidamve pronunciamus: sed calidum potiùs animal, calidum canem, piscem, formicam, plantam, salicem, & huiusmodi. Siccum rursus dicimus os animalis aliquod, rursus equi, canisve os siccum, in quibus omnibus nunc generis, nunc Speciei medium, ad quæ ista dicantur, spectamus: hîc, animalium plantarúmve omnium: ibi, equi, canis, salicum. Eodemque modo de partibus os siccum animalis, frigidum folium plantæ, siccum os equi, folium frigidum salicis: hîc enim siccitatem temperatissimi omnium animalis ossis, hominis puta: & temperatissimæ (quæcunque ea sit) plantæ, tritici fortasse, folij comparatione intelligimus: ibi speciatim proponimus nobis os equi equorum omnium temperatissimi, salicis folium itidem Speciei suę temperatissimę, quorum collatione siccum os, frigidū folium dicatur. Apertiùs idipsum ac clariùs, tum vero à Sophistarū cauillationibus, cautiùs, tutiusque, à quibus timendum semper sit, percipietur, voculę vnius

ad dicta hęc additione, quatenus, si ita pronūciemus: siccū os canis, quatenus animalis: rursus, siccū os canis, quatenus canis: quatenus animal siccū subintelligas animal necesse est, totum hoc canis animal siccum, canis quatenus, canis, siccus: hic speciem solam mente concipis, totum hoc canis siccus. Salix quatenus planta talis, quatenus salix, talis. Permagni autem interest, vtro tandem accipiamus modo, hoc, illóve: altero enim quatenus animal canis quisque siccus, sicuti salix frigida vnaquæque, quatenus planta: siquidem, sicuti in animātibus, ita in plantis horum generum medium statuerimus, cuius alia respectu, huius, illiúsve esse modi dicantur: altero autem, qui Speciei medium aspicit, quum pronunciamus modo, siccus canis alius, humidus canis, frigidus itidem, calidus, diuersi tamen: salix frigida, salix calida, diuersę. Vt autem tam generum, quàm Specierum rectè inueniātur media, spectandæ inprimis dotes, quibus quæque pręditæ esse conueniat. Hominem credimus, idem quoque opinantibus summis Philosophis, finem esse, quem propter procreatum non solùm animantiū vnumquodq; genus sit, sed etiam plantæ, mixtaque omnia, quæ inferiore hac mundi parte continentur. Hunc porrò ipsum hominem dico, quoniam ad id potissimùm à natura factus erat, vt ratiocinaretur, vt intelligeret, vt artes exerceret, corporaturæ formam, figuramque, ac statum habere oportuit obeundis rectè his, quem videmus: atque huic componendo, construendoque, illud erat, partium, quas similares vocant, temperamentum necessarium, quo constare instrumentarię partes cunctæ ad actionum suarum vsum commodè possent, nec minùs vtiliter nobiliores illæ, quæ ratiocinandi, & intelligendi sunt, functiones ederentur. Hanc mimirum esse Temperiem qualitatum Elementorum quatuor, exactissimè inter se commixtorū, æquabilissimam opus fuit, cui tam insignis insideret animæ vis, quæ quum cerebri esse deberet, frigidi quidem illius natura sua, at calorifico tamen sanguinis, qui ex iecore, cordeque calorem ducit, spiritu attemperati, sic ex omnium corporis totius diuersarum quamuis, ac pugnantium quandoque inter se, partium Temperamento, conueniens in vnum, quasique ex cunctis illis resultans perfectum existere temperamentum necessum fuit, cuius respectu, tanquam normæ cuiusdam, ac regulæ, cætera omnia, quodcunque essent, dicerentur calida, frigida, humida, sicca: nec sanè minùs animalia. quod quum dicimus, Species, vt opinor, alias humanæ conferimus totas toti, sic quidem, vt, quum canem, verbi gratia, formicámve animal esse siccum dicimus, intellectu priùs animalium omnium medio percepto, qui homo, vt diximus, sit, vniuersam hanc hominum Speciem accipiamus, cuius respectu animal siccum id sit, atque ita humidissima omnium formica, humidissimus canis siccissimo homine quouis futurus etiamnum siccior sit, medium nanque Specierum cunctarum quum statuimus, media omnium quærenda nobis Species erit, quæ vniuersa statuatur reliquarum media: etenim esse temperamenta Speciei vnicuique sua, ac veluti limitibus suis contenta, certum est, quorum egressu de Specie, statim esse illa desinant, vt nec canis pro cane, nec pro homine habendus homo sit, qui prorsus temperamentum suum exierit: totas igitur toti vni, hoc pacto, Speciei Species comparamus, quum, quatenus animal, dicimus. Sed omnium mediæ, reliquas: singularum autem Specierum indiuidua Speciei eiusdem exactè medio conferimus, seu vnum id, seu plura reperta fuerint, quando esse inter homines plures quidam possint exactè (quantum quidem, ad sensus captum attinet, quo potissimùm nitimur) temperati, quum, quatenus hæc illáve Species, canis puta, aut homo, addimus. Atque ita primò vniuersa simul Species, quæcunque tandem nobis occurrat, vniuersæ alij, sed omnium in medio positæ: altero autem modo indiuiduum quodque alij itidem, sed eiusdem Speciei prorsus medio conferetur. Ad eundem modum, plantarum quoque discrimina spectabuntur, mediamque omnium constituemus, ad quam reliquæ discriminatim, sua quæque natura, significentur, caloris, aut frigoris, aut humoris, aut siccitatis, eam esse (quoniam ad vsum omnes humanum paratæ à natura fuêre) æquabiliter attemperatam oportuit, vt pro alimento nobis esset: sicuti intemperatas alias, quarum vsu egressa aliquando limites suos natura humana velut in viam reuocaretur. quamobrem quemadmodum in animalium, ita in plantarum quoque genere contigit, vt quo temperamento æquum fuerat præditam esse Specierum cunctarum mediam, quod Iustitiæ appellant, idem statim quoque æquabili rerum, ex quibus miscetur, portione, constitueretur, quod ponderis sit: at in indiuiduorum ad Speciei propriæ indiuiduum medium collatione non itidem: plerunque enim, maiorique ex parte fit, vt, quoniam animantium omnium, aut plantarum ęquilibre medium, quod ponderis dicimus, aut vnica, aut paucissimæ certè Species iam occupârunt, reliquæ

ab his omnes necessariò mediū suum obtineant, quod Iustitiæ tantummodo sit, hoc est, quod non de misturæ æquilibrio æstimetur, sed proprio sibi, ac peculiari naturæq; suæ conuenienti præditū tēperamento sit, id erit, videlicet, in quo maximæ, perfectissimæq; animaduertetur speciei, cuius in medio sitū fuerit, dotes: vt si generosissimus equus, ferarū persequentissimus canis sit, rapacissimus accipiter, & inter plantas, plurimos, optimosque fructus ferat sui generis quæque. Quę quidē esse omnia diuersissimi sæpe temperamenti manifestum est, ob actionum diuersitatem, quæ edi, nisi à temperamenti diuersitate, non possit. Reliqua est rerum eiusmodi comparatio, quum medium non spectamus nec generis, nec speciei, sed obuium quodq; sumimus, quo cum alterum itidem obuium, nullius definitæ determinatæve conditionis, conferamus: sic Socratem Platoni, Platonem rursus Dioni, hunc alij, aliumque alij conferentes, calidos esse, aut frigidos, aut huiusmodi dicimus: vnius etiam speciei indiuiduū, alterius ita indiuiduo, vt hunc canem equo illi, Lælapa puta Bucephalo, comparere licebit: ferè enim indiuiduorum hæc est conferendorum inter se ratio: nam species, hoc quidem pacto, totæ totis non possunt, quæ quum conferūtur, vniuersa speciei totius illius natura, vniuersæ alteri collata consideratur, aut medium illius huius medio, non quidem quo Dion fortè aut Callias donati sint, hoc enim pacto indiuidua conferrentur solùm, sed quo speciei ita medium alterius comparatum medio intelligimus. Hæc paulo licèt fortasse longiùs protracta rerum explicatio accommodari rectè percepta disputationibus multis potest, eamque adaptemus sanè iam hoc loco propositæ huic nostræ: Ver calidum, & humidum, esse dicunt Authores recentissimi quidam, animalia quoque calida & humida. Vtrunque autem, vt videtur, sic in vniuersum accipiunt, simpliciterque pronunciant: quod quum fit, considerandum, à quibus id fiat, tum quorsum ea ab Authoribus illis dicantur, ac quorsum accipienda à nobis sint: etenim si, quod multipliciter dicitur, simpliciter dictum accipiatur, nemini dubium esse potest, errores statim in re suboriri necesse esse non paucos, aut paruos, dum, quod in vnam dictum partem est, in diuersam, sæpeque etiam in contrariam trahitur. sicuti hoc quoque in negotio, in quo aliter à Philosophis, atque aliter à Medicis dicta hæc accipi debeant prorsus. Medici namque, qui ad artis suæ vsum cuncta referunt, calida, & humida, & id genus non alia dixerint (nisi quid nominatim determinati addāt) quàm quæ attemperatæ mixtionis mediocritatem superent, propterea quòd, quum in artibus disputari aliter de rebus, quæ ad artem ipsam pertinent, non possit, nisi constituto priùs medio, tanquam norma quadam ac regula, vnde directa reliqua omnia subsistant, id scilicet doceri rectè possumus ex Platonis alicubi politico: ita in nostra quoque contingat, vt ad medium quoddam, id aūt exactè attemperatus homo fuerit, cuncta meritò referamus, non solùm dicta, verùm etiam facta. Mediū porrò hoc docuimus, quū æquilibre sit, cuiusmodi quidem Medici æquilibrium accipimus, etiam debitum sibi à natura temperamentū id sortitum esse, vt æquabile omni ex parte esset. Calidū igitur quū aliquid esse dixerimus Medici, huiusce semper medij respectu dixerimus. Eodemque modo, quū calidū frigidúmve facere voluerimus, priùs considerandum proponemus nobis mediū hoc, quò actiones nostras referentes, quantū futurū satis sit, calefaciamus, ne fortè vltra, quàm par sit, progressi, nocumentum inferamus: tum verò extra medium hoc positos immutaturi, ad considerationem tamen semper medij huiusce reducemus. Quæ, quum ita sint, frigida nobis, & calida, humida, & sicca, non aliter vnquam erunt, quàm si in medio omnino quatuor harū qualitatū repositū temperamentū superârint, sic quidē, vt calidū dicere nobis haud liceat, nisi excessū à mediocritate in calorē nimiū facto, tale intelligamus, plùs minùs omnino: quum primùm enim à medio disceditur, intensiones qualitatum ad summū vsque earum infinitæ propè numerabuntur. Quæ ne in immensum abiret tam minutim facta dissectio, limites constituerūt certos quosdam, ac veluti circunsepiêrunt, Gradus vocant, terminis circunscriptos suis quemque, quos quatuor fecerunt: quorum primus exiguo admodùm à medio recessu, sensusque obscuri sit: alter ab hoc euidentiùs: tertius iam vehementer: quartus ad summum id agat: is omnium summus, extremusque, si contrariæ qualitatis in vnū misceatur, feruentissima, puta, aqua, gelidissima glacie, quarum vtriusque supremus statuatur gradus, commixta, medium proculdubio harum existet, à quo quum alterutrius qualitatis additamento, in vtramuis partem recessus factus fuerit, sic calidum id demum aut frigidum existimemus. Quæ de humido, siccoque non minùs transferri in idem dicta debeant. Longè autem secus Philosophis dicuntur, scribunturque hæc, etiā si ex gradibus, quos illi octo in rebus his statuunt, vnus tantū, altérve qualitatis alterius, cōpositioni insit, frigidū tamē id, aut calidū pro-

pronunciaturis,eo quòd quantumuis paucas, frigidas tamen inesse partes aliquas videant, aut calidas, aut illiusmodi: præsertim verò quoties mente priùs aliquid sumpserint, quod contrariarum qualitatum portione maiore manifestò constet: vt, quoniam defunctorum vita corpora frigida esse siccaq; manifestò apparebat, quæ oppositò sese his modo haberent, nimirum viuentia, calida, humidaque meritò omnia esse dicerent. Quocirca diligenter secum consideranti videri meritò poterit, Philosophorum plurimos diuersa potiùs quædam spectâsse manifestis quibusdam qualitatibus suis prædita, quorum deinde collatione reliqua huiusce, aut illius esse modi dicerentur. Medicos contrà medium magis (non enim aliter artificiosè res suas tractare poterant, quoniam artium omnium ratio id exigat, vt Plato docuit) proposuisse sibi, cui comparata cætera de qualitatum suarum nomine quæque appellarentur. Ex quo sanè fiat, vt illi summè calidum aliquid (statuamus enim exemplum in hoc) octo constare caliditatis gradibus affirment: quorum si vnus, alterve detrahatur, vnúsve aut alter frigiditatis introducatur, iam quidem frigidam appellare se rem posse credent, quæ aliquam habeat qualitatis illius portionem. Dicent nihilominùs, (opinor, exactiùs quum loquentur) sex hoc, septémve caliditatis, vnum, duósve frigiditatis gradus obtineret, tres, quatuor, quinque, sex, ad octauum vsque, sic quidē, vt recedenti semper vnicuique gradui contrariæ qualitatis succedat alter, donec ventum ad summum sit, qui octauus illis est, vbi iam oppositę qualitatis portio nulla. E diuerso Medici temperatioris misturæ comparatione, quam assiduè præ oculis habent, primum vocabunt caliditatis gradum, qui Philosophorum quintus sit: secundum, qui sextus: tertium, qui septimus: quartum, qui octauus. Hanc rationem sequutis dicere nobis licebit cum Philosophis vnà, non solùm animalia, quæ frigiditatis ac siccitatis haud dubiè plusculum obtineant, vt culices, muscæ, formicæ sunt, viua quidem calida, humidaque esse propterea, quòd demortua eadem nullo nec calore, neque humore prædita sint: sed etiam plantas ipsas, quæ alimentum etiamnum trahant ex terra viuæ, calidas, humidasque: excisæ enim vitaque sua priuatæ frigidissimæ siccissimæque euadunt. Eodem modo Hyemem egressi, sæuientisque huius ingentia priùs frigora experti, superuenientis Veris teporem, caliditatem appellabunt: humorem, quoniam eundem propè sentient, non diuersum dicent. Rursus peracta Aestate, post magnos illos calores, quum primùm remittere sese hi cœperint, Autumnum frigidum sentient, qui tamen hac quidem in re non procul à temperie distet. At non ita Medici: verùm Aestatis calores & Hyemis frigora æstimantes, secumque deputantes vtriusque temporis excessum, temperatum Ver esse affirmabunt, sensuque ita experientur, eandemque prorsus rationem accommodabūt Autumno, nisi quòd tamen inæqualitas in eo notabitur quædam, siccitasque plùs æquo, quæ, quia non facilè emendari Aestatis præteritæ siccitas potest, perstet etiamnum. Nam nimium Hyemis humorem calore suo bona ex parte dissipatum deducere ad mediocritatem haud difficulter possit Ver, Autumnus insignem Aestatis ariditatem corrigere, vt dixi, nec frigiditate, (non enim necessariò humidum facit hæc) ac longè quidem minùs siccitate sua perseuerante queat. idem inæqualitate sua laborat, non immeritò: attenuatus ēnim aer magnopere assiduis Aestatis caloribus, modò calori, modò frigori suscipiendo paratus, obnoxiusque redditur, temperatus tamen alioqui satis qui sit. Temperies autem hæc Veris, & Autumni, Verisque inprimis, ne aberrare nos contingat, vt inter anni tempora intelligi semper debet. Rursus Anni tēpora, quum de Temperamento eorum inquirimus, non aliter accipimus, quàm, si quo immutare corpora nostra pacto qualitatibus suis possunt, eatenus quidem calidam & siccam Aestatem, frigidam & humidam Hyemem dicimus, quòd inde incalescamus, siccemurque: hinc è contrario refrigeremur, atque humectemur: ita quoque Ver ipsum temperatum dicendum nobis fuerit, quòd in eo, qualitatum harū in medio ferè constituti degimus, circumambientisque nos aeris temperiem sentimus, temperaturam ipsi tamen si sortiti priùs fuerimus iustam, nam aut iusto plùs calidi, frigidū id quamprimùm experiemur, sicuti frigidi calidum. sed nos scimus dirigendū nobis esse semper disputationem, tanquam ad normam regulamque quandam, ad temperamentum, ergo non tam nominibus his appellanda nobis anni Tempora sunt, quòd qualitatibus illis donentur, quàm quòd has ipsas, harúmve effectum, corporibus nostris addant, non dissimiliter, atque quum refrigerare nos lactucam, oleum autem temperamentum cōciliare, intrò sumpta, forisve adhibita, dicimus: quanquam oleo aliud quiddam insit, quod meatuum obstructione quem inuenit adaugere calorem, non qualitate tamen, sed substantia soleat: verùm de hoc aliter, atque alio loco differendum. Non igitur (vt hoc quoque hic

hîc disputationi huic addamûs) quærenda nobis argumenta (quod illi tamen faciunt) cuius temperamenti aër sit: vt, si rationibus quibusdam persuasi, Elementi huius naturam calidam, humidamque ad summum esse, inuenerimus, continuò eodem esse temperaméto, qui nos circumambit aër, contendamus. Siquidẽ (quò cogitatio de his dirigenda omnis nostra est) eum modò qualitatibus suis excedentem omnibus, nunc his, nũc illis; modò temperatum, sensu nostro, quo dijudicare nobis ista datum sit, experiamur. Nec, si infinities arguméta valuerint, afferanturq; rationes ad hęc; cõtrarium autem sensus apparens manifestusque ostendat, ab hoc, credo, deficiemus, vt cum Anaxagora nigrã niuem pronuntiemus, aut obscurum Solem, potiùs quàm nostris, aliorumque naturaliter recteque se habentiũ, sensuum viribus credentes, res vtiliter peragamus nostras. Licebit tamen intereà, non vt Medicis, sed vt causarũ supra Medicinæ artem positarum indagatoribus, rerum sæpe diuersitatis rationem quæsiuisse: vt hoc loco calidũ quidem, & humidum summè habendum esse Elementum aeris lubentes fatebimur: at alterius esse intereà generis ambientem nos hunc contendemus, exhalationum vaporumque terrestriũ, aquearumque, incumbentis Solis vi eductorum, elatorumq; sursum, plenum, quorum natura infectũ iam aera idem ipse Sol, præsens absénsve, accedens recedénsve, aut calfaciat, aut frigoris causa sit humiditatis, siccitatis. Deque huiusmodi aeris temperamento differimus, quẽ inspiratu assiduè ducimus, tangimus, ac tangimur ab eo continuè; non de eo, quem rationibus tãtummodo assequimur; nunquam sentimus.

Hæc quum ita omnino se habeant, aeremque sumamus in disputatione, qualem descripsimus, hũcq; ipsum semper ad corporum nostrorum considerationem referamus, quæ vel immutare, vel conseruare soleat: porrò autem temperata ea conseruare, nisi temperatus ipse, haud facilè queat: idque quum æquabiliter se inter cõtraria habeat: quoniam quidem ita quoque temperatus homo dicatur, qui æquilibrio non exacto quidem illo cõstet, sed cui assentiatur tamen sentiendi vis, & ἰσομοιρίαν quandam rerum inesse iudicet: perquàm necessarium fuerit in disputatione de hoc Medica, cũ de eo semper, qui corpora nostra perpetuò circũambiat, aere intelligere; tum effectus accipere, quos ijsdem in corporibus exerceat: quumq; tam corporum nostrorum, quàm eorum, quæ in Medicina tractantur, omnium, & ad corporis humani vsum referuntur, norma ac regula sit temperamentum; Hominis naturæ debita quidem ita, iustaque rerum distributione, sed & æquilibrio suo partiumque ἰσομοιρίᾳ conueniẽs: etiam inter anni Tempora medium quærendum, quod in rerum harum confinio reponatur, huicque ipsi respondeat: constituamus hominẽ nobis, qualem superiùs descripsimus, temperatũ. Hic quidem temperatarum regionum sicuti frigidas experietur hyemes, calorificas autem æstates: ita vernum proculdubio tempus temperatè feret, hoc est, nec sudoribus, vt æstatè, difluet: nec, vt hyeme, rigore corripietur. Hæc enim est authoribus temporũ Anni mediocritas, Temperamentumque: idque videlicet fiet, si naturale sibi Temperamentum Anni tempus hoc perstans seruârit; non autem accidentaria aliqua extrinsecus constitutio de statu id deturbatum suo dejiciat, de quo posteriùs.

Atque ita demũ inspicere licebit nunc, discussis examinatisque his, quãtopere valitura sint, quæ ex aduerso argumenta in medium allata pugnabãt. Rerum enim generationem (quod primum omnium afferebatur argumétum) nos quoque Vere potissimùm peragi concedimus: quæ quidẽ, benè sentientium omnium cõsensu, sicuti maximè temperiem, ita excessum minimè postulet. Hanc porrò Medici, qui libétiùs res ipsas, vt habent, proprioque appellâsse nomine gaudemus, id quod est, nominamus, nempe Temperiem: alijs interim concesso vt quo libuerit cunque nomine vocent. Sicuti qui interitum rerum spectãtes, (quòd is contrariùs generationi sit, frigiditateq; constat, ac siccitate: generatio aũt calore & humore) siccitatis nimirũ, ac frigiditatis hujusce respectu, tempus generationi aptum, calidum, humidumque dixère: qui si caliditatẽ & humiditatem intelligunt, qualem diximus, quę temperamento constet, (talis autem dicatur, quòd à frigiditate atq; siccitate absit) idẽ nobiscũ sentient re, nomine tãtùm discrepabũt, temperatæ omino rei excessus voce imposita. Sed non ita accipiunt, nominant quidem, & temperatissimum appellant; interim verò excessibus suis redundantem eandem faciunt: quod fieri haud potest, rei quidẽ eiusdem respectu. Vel ipse nanque Athenæus, sententiæ huiusce author paterque, huncque sequuti alij, hanc ipsam caliditatem & humiditatem, quam temperatissimam asserebant, excessus tamen semper sui voce eandem notabant; persuasi hanc vnam esse, quæ temperata vna habenda dicendaq; esset. Atque huius nos deindè errati commonefactos voluit Galenus, rerũ eum excessum tunc tantùm intelligendum esse docendo, quum à verè quoque media dis-

cessus in diuersa fieret, minimeque ideo suffuratum Atheneo sententiam suam in re hac (quod illi tamen obijciebant) Galenum arbitremur, qui falsam manifestò authoris illius repertam, deinde conuictam rationibus exploserit, veramq; de suo inuexerit; noxæque propterea huic de plagio exemptus à nobis hoc pacto Galenus sit. Quoniam quidem longè aliud sit, temperata quædam, eadem iustũ quoque medium excedentia, dicere, atque intelligere: (quod intellectu accipi nó potest, & Athenæus tamen sentit) atque aliud, temperata quædam affirmare, eademque calida & humida, non iusti quidem medij, sed frigidioris ac siccioris rei alicuius comparatione, quod Philosophi faciunt, edoctiq; à Galeno sumus. Eodẽ modo temperati hominis sanguineum humorẽ (quoniam is familiaris inprimis, amicusque omninm maximè naturę humanę humor sit, vnde corporis vniuersæ partes alantur; quæ temperatæ ipsæmet hoc casu quum sint, non nisi ab itidem temperato ali humore possint) temperatissimum esse humorum reliquorum fatemur: eundẽ tamen calidum & humidum; similiter, ac quum calore & humore contineri vita dicebatur, ꝙ morticina cũcta è diuerso frigida inprimis siccaq; sint: sic calidus sanguis nobis sit, quoniam pituita frigida: humidus, quoniam bilis flaua, atrà ve sicca: quæ quum in extremis posita sint, temperamentoque ideo inter humores extremo constent, necessariò constitutus in confinio eorũ sanguis temperamento suo constabit æquabili: calidum quanuis & humidum pronũtiemus, humorum aliorũ comparatione, vt pituita, vt bilis, tũ atra, tum flaua: quorũ omnium qualitates excessu eo, qui ęquabile semper medium superet, dicuntur. Atque hoc vni inter humores tribuendũ sanguini est medium, vnde temperamentum eidẽ concilietur eo in genere æquilibre prorsus.

Dicat hîc aliquis: Siquidem sanguis inter humores medium locum occupauit æquilibris temperamenti, caloris quanuis atq; humoris nomine appelletur; quis ille fuerit tandem humor, qui qualitates hasce ipsas obtineat, quum excessu intelligũtur? Huic dicemus: nó esse necessariũ, vt (quod arbitrati quidam sunt) συζυγίας, quas Elementis inesse scimus simplicioribus, qualitatum scilicet coniunctiones diuersarum modum excedentium, seu comparationes, (quo se vocabulo moderatus Columella tolerabiliter, ad rem hanc significãdam, vti posse credidit) eas in mistorũ quoque genus omne deduxisse; præsertim verò quoties malo id naturæ cessurum alicui sit; vt quum verni caloris humorisque temperamentum supergressa constitutio circumambientis nos aeris aliqua calorem nobis humoremque nimium inuehit, maximo nostro semper malo atque incommodo: quod in grassantibus populariter plerunque morbis maximè cum humanæ naturæ pernicie experimur. quo sanè tempore calido & humido temperamento qui sunt nimio illo, temperiemque excedente, id quod ex sanguinis redundantia potissimùm fiat, calidi humidique plùs iusto, noxam inprimis sentiũt, omnium promptissimè, obuia semper quaque pestilitate correpti, putredinosisque affectibus omnibus obnoxij, reditu tamen deinde ad meliora, caloris atque humoris nimietate discedente, horumque mediocritate & contemperatione restituta, vsqueadeò, quanquam in sublunari hoc mundo mali immisceri rebus aliquid necessum sit; vincit tamen semper, superatque boni ipsius natura, quæ rerum potissimũ inter se attemperatione cóstet; vt, nisi communi rerum humanarum vsu sic ferente, coacta interdum alió discederet, seruatura perpetuò fuerit συμμετρίαν & ἰσομοιρίαν, commensurationem scilicet, ac partium æquabilitatem. Nunc, quum alibi frequenter, tum in rebus his, quas nunc tractandas præ manibus habemus, institutum commodissimè rerum ordinem, ac necessariam quandam mortalium vitæ meliùs degendæ vicissitudinem sequuta, in diuersa discedit. Sic quidem in anni temporibus generationem rerum, annumque vnà ipsum inchoauit à Tẽperie, adolescẽtiamq; illi dedit, in caloris & humoris temperamento non nimij, quæ Temperies ipsa est, quã sic qualitatum earum nomine appellârũt; quód (vt dixi, & dicẽdum sæpius venit) vita his fota maximè atque inprimis cõtineatur, quoniam contrarium interitum rerum, frigiditate ac siccitate obiri semper videre est. Sed nũ peruenire ad maturitatem fruges, vt demeterentur, fructus vt colligerentur, Temperie hac caloris sola poterant? nó poterant. Itaque caloribus suis accessit Aestas, parsq; Autumni, quæ tanquam excoquerent hęc: hisq; deinde, inclinante iam se in senectam anno, successit necessariò Hyems, exhalatum superioris temporis calorem, absumptasque nutriendo, fœtificandóque vires instauratura; humoremque nouæ iterum edendæ soboli repositura.

Hæc est anni Temporum, eorumque Temperamenti causa; hæc, vt opinor, ratio: vbi caloris, vt vides, & humoris nimij necessitas prorsus nulla, opusque nullum; quorsum enim? nempe, vt quoniã qualitates eæ putredinẽ maximè faciunt, putrescerẽt statim omnia? Iam hominis tẽperatũ

pari-

pariter temperatus quoq; sanguis, vernæ illius tēperiei instar: nec, si huius eiusdem hominis calidæ & siccæ naturæ bilis, frigidæ & humidæ pituita, excessu vtrobique ab æqualitate facto, censebuntur; cōtinuò necessarium fuerit, calidum atque humidum excessu eodem sanguinem censeri; qui quū primùm talis fuerit, vitiosus statim euadat, nocumentaque inferat multa, malaque: prorsus vt, propemodum sicuti in temporibus, calidi & humidi nimiū cœli vsus nullus; ita hic quoq; humoris eiusmodi in corporibus incommoda futura semper natura fuerit; quum non paruus intereà bilis (quæ calida siccaq; supra mediocritatem, vel in temperatissimo homine, prædita natura sit) diducendo distribuendoq; per corpora alimento, reliquorumque frigiditati attemperandæ, vsus sit: pariterque pituitæ, quę frigida & humida: atræ bilis, quæ frigida & sicca habeatur: alterius, quæ alendō interdum fit: alterius, quæ demortuam, languentémve appetentiam excitet: indies, immò in horas propè ipsas semper, aliosque præterea vsus quosdam experimur. Nam & torpentes plerunque, languentesque multos, socordemque quorundam ignauiam, paulò magis accensę bilis beneficio excitamus; contráque, effrenem hanc ipsam actam, adhibitæ pituitæ adminiculo, veluti compescimus: corporibusque ita consulimus; nec minùs intereà mores ipsos informantes, sanè neutrum horum calore illo humoreq; nimio assequuturi.

Iam ad id de pueris, in quo propriæ vocis testimoniū, quasi illam ipsam ignorauerit, obijcere Galeno non verentur, docuimus hosce humiditate paulò mediocritatem ipsam superante censeri, vt non immeritò desinentis iam Veris, inchoantisq; Aestatis parua quadam siccitate temperatiores facti iuuamentum sentiant, reliquo autem Veris tempore idem illis non cōtingat: non quidem humoris verni nimietate vlla; sed quòd ætatis illius paulò exuperātior humiditas, sicuti excessus quoq; alius demum quiuis, nunquam temperie, sed contrarij potius excessus admotione ad Temperamentum reducta corrigatur. At eodē ex loco colligis manifestissimè, adolescentium ætatem (quæ omnium optima in confesso apud omnes sit) verno ipso tēpore optimè semper degere solere: nempe seruato, ab ambiente aere, temperamento: quo quid dici conuenientius firmandæ sententiæ ei possit, quæ temperatissimum Ver statuat, non video: Iuréque ideo subeat mirari, magnos viros ita existimatos, reueraq; qui ita essent, ex eo potissimùm loco argumenta sumpsisse contra Galenum, quo loco maximè, firmissimeque viri huius sententia adstruatur. ἀκριβέστερον δ' ἂν εἰπεῖν, ait Galenus Aphoris. iij. τὰ μὲν μειράκια τοῦ ἦρος, τοὺς δὲ παῖδας ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρεος ἄριστα διάγειν. Exactiùs, inquit, dicēdo, adolescentes Vere: pueros Aestatis initio, optimè degere dixerimus. non aliam, vt arbitror, ob causam, quàm, qua sicuti temperatum temperato seruandū semper tuendumq; est, seruamusque ac tuemur: ita intemperatum, intēperato, sed huic qualitate, qualitatisq; vnà vi opposito auferendum esse existimamus, atque auferimus.

Eodem, quo de pueris, respondendum de sanguinei tēperamēti hominib' modo: quos quidam, haud ita magnæ in vsu præsertim Medico authoritatis, Veris tempore in furias agi faciant: qui si sanguinei rectè fuerint, hoc est, temperato sanguine præditi, (sic enim sanguineos intelligimus) optimè valituros Vere ipso existimamus; tantum abest, vt noxam sensuri verni quidem tēperamenti ratione sint. Quòd enim eo tempore sanguineus humor augumentum sumat, vnde humoris eiusmodi exuperantia furiosos reddat, non est verisimile, temperatæ rei additione immutari temperamentum posse. plethoram potiùs fecerit hoc, periculumque creārit disrumpendæ venæ, aut improuisæ caloris nostri suffocationis, aut sanguinei aliqua corporis ex parte fluoris. Sed hæc nihil ad intemperiem temporis coarguēdam. Sin, vt velle videntur, sanguineos vocant, sanguine multo, sed illo bilioso inprimis præditos: sciant tum nō hoc solùm, verùm etiam (vt ita ad postremum quoque argumentum habeant) multa præterea alia insequi mala solere, ab Hippocrate recensita, sed quæ nullam omnino verni temporis intemperiem notent, quando cuncta, quanq̄ moderato, temporis tamen verni calore aliquo fusis, eliquatisque in corpore humoribus, Hyemis frigore adstrictis priùs, ac tanquam delitescentibus, fiant. Qui si flauę atræ ve bilis fuerint, caputque petant, furentes ac melancholicos reddant: Sin alterius generis, inq; varias corporis partes decumbant; diuersa quoque iccircò inferre mala consueuerint, sobolem omnia aliorum temporum, minimè autem Veris; nisi si eodem modo exercitationes, quæ non diuersum commotis sæpe in corpore humoribus faciant, culpare velimus, humorumque esse causam credamus, qui innumeris alijs de causis collecti, exercitationibus sæpenumero deteguntur.

Nec iam diuersa cēsenda sit ratio sudorum, quos plurimos, Vere potissimùm, elici de corpore quum viderent, pro argumento sibi humoris nimij sumpserunt. Id nan-

nanque fusi tum primùm, attenuatique humores multo antè collecti fecerint. Nec si sudor aliquis tamen prodit è corpore, ambientis calore modico, aut qua alia de causa euocatus, humorem nimium necessariò arguerit: quum à modico id quoque prouenire humore queat: contraque potiùs, quoties præsente causa, quæ facere id debeat, nullus is exit, insignis, ac præternaturalis siccitatis indicio sit; vti iam vel modicus, modicum itidem humorem indicet: vel nimius, nimium quidem illum, sed qui Vere si fiat, præteritæ potiùs Hyemis collectitium humorem significet.

His alijsque huiusmodi rationibus persuasi, Ver non (vt nunc quidam loquuntur) in sua propriaque natura calidum & humidum; sed temperatum moderatumq; dicendum habendumque esse contendemus: nec defendi à quoquam posse credemus (quod tamen hi, dum Athenæi sententiam depositam iam erigere rursus conantur, præstare se posse confidunt) eandem rem calidam, atque humidam excessu eo, qui medium vltra intelligatur, ac rectè attemperatam esse vt arbitremur. In quem ne induamus nos errorem, non aliter, quàm Galenica de rebus his distinctione cauendum perpetuò fuerit.

Vera rursus, rectáque Veris temperatura, Aestatis item, & Hyemis, & Autumni, horúmque simul omnium causa. Dein quædam, necessaria ad discutienda quorundam Sophismata, adduntur.

CAPVT VI.

LOngè igitur, vt opinor, meliùs, sumpto Veris temperati, temperatáque in regione medio, ab Hyemis, Aestatisque medio, æqualiter id qualitatibus suis distare fatebimur: non, vt quidam existimâsse visi sunt, qui calore id proximiùs ad Aestatem, sicuti humore ad Hyemem, accedere dixerunt. Rectiùs enim, veriusq; vtriusq; mediũ occupârit: neq; vlla, cur id fieri ita nõ debeat, subest ratio; quando quod ab extremo frigore humoreque, ad calorem, siccitatemq; item extremam transitum facit, medium id attingat primũ necessum est: quò quum peruenit, summarum qualitatum confinia hæc erunt reposita in mediocritate: atq; ea Veri rectè demùm assignabũtur, sicuti caliditas & siccitas Aestati; ob Solis ad regiones, quas nos inhabitamus, accessum, vnde magna statim impressa appareant in aëre caloris, caloremque vnà insequentis necessariò siccitatis vestigia. Primùm enim radij, quos, quum proximè se ad nos contulerit, eiaculatur Sol, de centro potissimùm emissi feriunt terram: idque longissimis, eo anni tempore, diei horis, perque acutos angulos in eandem propè, vnde demissi ferebantur, aeris plagam reducti, conduplicatique ingentes meritò excitare calores possunt: nimirum radiorum vehementia hac, insequentisque semper validos Solis vehementésq; radios luminis vi attenuato ita rarefactóque circumambiente, ex quo æstuosus facilè accensúsque redditur. Siquidem eandem quoque ob causam, motu (quòd is raritatem, tenuitatémque maximè partium faciat) elici ex multis ignem videmus. Iam, quoniam contraria omnia in Hyeme: contrariæ quoque introducentur meritò tunc qualitates frigoris, humorisque. Nam & absentia à nobis Solis, non quidem, qualem arbitrari rudior quispiã fortè possit: (spatio enim nobis tunc, ob orbis sui Eccentritatem, (sic enim appellant) propinquior fit, quum longissimè ab Auge sua abest; quod in introitu Capricorni euenit: sed præsentiam vocamus, quum directiùs nos, longiore quanuis interuallo, at non longè à capitum nostrorum vertice sese attolens aspicit; quod, peracto in Cancrum ingressu, accidit: vbi sicuti maiorẽ cœli portionem nactus, qua terras exuperet, indéque diutiùs expatiatus, morasque longiores trahens, æstuantissimos calores facit: ita à vertice sese nostro, velut ad pedes, recipiens, exiguóque diei spatio in longum producens noctes, radiosque iaciens, qui ex depressi orbis circuferentia prodeuntes, dissipati, minimeque in se recollecti angulorum, quos faciunt, obtusione, minimùm semper ad calefaciendum virium adferunt) hac ipsa (vt paulò antè dicebam) à nobis absentia calefacientium causarum priuatione rigentia omnia reddit. Quumque iam exerere vires suas vlteriùs, dictis de causis, non possit; ab exuperante paulatim frigore victus iacensque, nec obductum caligine nubiloque cœlum discutere, nèc concretum frigore, crassumque factum aëra extenuare potis est: ac propterea congelascere cuncta, niuibusque ac pruinis adstringi permittit; donec, inuecto iterũ rebus calore, atque ita clarioris splendescentisque magis luminis vi dissipata regelascant, rediuiuaque omnia fiant. Idem anni tempus humiditatem inuenit, quæ licèt non æquè frigiditatem semper sequatur, vt caliditatem siccitas; (non enim tam facilè frigiditas quæque euaporationem prohibet, vt humectum seruet; quàm caliditas hanc ipsam facit, vt siccitatem inuehat) causarum tamen perseuerantia, quæ

Hyemem faciunt, introducto paulò magis diuturno frigore, facilè humiditatem quoque minima tunc temporis exhalatione inuehit: & quod præstare Autumnus frigiditate sua nõ potuit, vt relictã Aestatis siccitatem corrigeret, (faciliùs enim siccari semper, quàm humectum fieri aliquid scimus) perstãs, vt diximus, succedẽtis mox Hyemis qualitas, humorẽ rebus indendo, facit. Quam etiam ob rem faciliùs deinde hæc eadem summa Hyemis humiditas, accedente temperato Veris calore, ex parte sublata ad Temperiem deducatur. Hinc haud sanè difficulter. Temperaturarum omnium, quæ diuersis anni temporibus conueniant, aperiri causæ omnes possint: Temperaturę Vernę, caliditatis & siccitatis Aestiuæ, frigiditatis siccitatisq; Autumnalis, cum inæqualitate vnà, ac postremò frigiditatis atque humiditatis Hyemalis. Sic quidem, vt, quum Veris temperamentum dicimus, medium qualitatum omnium intelligamus: quum intemperaturas, Aestatis quidem atque Hyemis, sumas; vt in anni Temporibus: (quod in sermone de rebus his subintelligendum semper est) frigiditatem verò ac siccitatem Autumni, non in summo, sed quæ medium tamẽ egressæ iam sint, accipiamus: vtque siccitas quidem maior in eo, paulò verò attemperatior frigiditas habenda sit; quippe quæ horarũ potiùs inæqualitate constet, alternante frigore caloréque: siccitas autẽ, Aestatis quidem ibi siccitatem non æquet, at nondum temperamentum faciat. Etenim quibus horis modò calor, modò frigus vna eademq; die inualuerit Autumni tempore, iisdem non variabunt siccitas, humorque: vt vicissim sese mutuoque momento eo temporis immutata, subeãt. Extemplò enim incalescere, ac frigescere eadem dies diuerso tempore; humescere autem, & siccescere non itidem possit. propterea quòd priores qualitates quum agendo magis, quàm patiendo sint, posteriores patiendo potiùs. mutuò sese superatas expellere illæ, quàm hæ, faciliùs eadem ratione queant. Quanquã, promptiùs semper siccitate humiditas, quàm humiditate siccitas vincatur: non tam, quum mutuò sese superare nituntur ex rationibus suis proprijs; quàm quum à prioribus illis, quas actiuas ex dignitate nominãt, secundariò, atque ex accidenti inuehuntur. vnde Hyemis humor insignis, in sequente verno statim tempore, euaporatus, temperiem facilè acquirat: non quidem siccitatis vllius primò, ac per se operatæ; sed caloris potiùs, siccitatem hanc ipsam inuehentis, beneficio: Aestatis verò siccitas, attemperato Autumni frigore, (quod euaporationẽ, ideòque siccitatem quoque, prohibere solitum sit) duci ad temperamentum non queat; quin siccitas adhuc sit, nõdum mediocritatem attingẽs: id autem vt fiat, hoc est, vt tẽperata euadat, longiore temporis spatio, Hyemisq; accessu indigeat: sic semper maiori cum negotio quodam humectum quodcunque hac ratione, quàm siccum fieri videmus. Euaporationem, hoc loco, exhalationemque intelligo, humiditatis factæ iam resolutionem, ex qua, quo maior facta ea fuerit, eo siccitas quoq; vnà introducatur insignis semper magis magisque in materiam, quæ relinquitur. Nam quæ de terra, aqueisve locis fit, quam nihilo seciùs euaporationẽ exhalationemq; appellamus; euaporationem autem cõuenientiùs, si humidæ rei sit, ἀτμίδα scilicet sursum latam: ea humiditatis aereæ, quam nũc versamus, pro materia meritò semper habetur, vt si magna huius copia fuerit, è terra exhalatæ in aerem, quæ perstans diu maneat, nec dissipata soluatur; humectum maximè facere ita aerem valeat. Nam, quum copia quidem huius in altum sublata surgit, sed eadem illiusmet, qui illam priùs attraxerat, caloris violentia dissoluta perit: siccitas sequatur necesse est. Eadẽ pergens, calorque vnà incumbens diu, etiam absumere humorẽ potest; vnde, subtracta hoc pacto euaporationis materia resiliẽte sursum; sublatæque iam perseuerante resolutione, siccitates fiant ingẽtes omnino quædam, quod ipsum Aestatem faciat. Cuius è diuerso oppositum contingit Hyeme; quo tempore, quanuis nõ, vt Aestate, plurima; at non parua tamen infernè attollitur euaporatio. Neque enim censendum, rigidum vsqueadeò esse posse temperationis plagæ, Hyeme vel media, cœlũ; quin euaporationis aliquid remittatur de terra semper: faciente non sanè minimum ad id subterraneo calore, q tunc frigoribus paulò ad interiora retrusus, validiorq; ita factus operatusque, cùm gignere, tum emittere vapores multos possit. Eaque, nõ tanta licèt, quanta temporum aliorum; at ex circumambiẽtis frigiditate resolubilis minùs euaporatio quũ sit: (qppe densata magis, partibusq; sui omnibus crassior facta) etiam dissolutioni valentiùs resistet, nouisque assiduè vaporibus acceptis, ac paucissimis remissis, substantia sua humidiore fota auctaque, ac coactæ densitatis vi in aqueam propè naturam abiens, subsistere ita diu potest: sicuti, quum, discussa deinde caloribus paulatim crassitie, inuectaque tenuitate insigni, induere naturam igneam solet. Calida igitur & sicca Aestas, hoc est, ignitæ naturæ: frigida & humida Hy-

I 3 ems,

ens, hoc est, aqueę, dictis iam de causis. Autumnus temperamento, quale priùs descripsimus, præditus, calidum inter & frigidum; siccus autem, quoniam quod humidum potissimùm faciebat, id huic deesse inprimis videtur tempori, vaporũ sursum versus sublatio. Nam quanuis caloris mediocritate ciere multos eos possetiat vnde educti attollantur hi, materia deest, siccantissimis præteritæ iamiam Aestatis caloribus absumpta. Quòd si quæ tũc temporis ingruũt aeri pluuiæ, vtique aliquid ex omnino detrahere de siccitate nimia illa poteruntiat non vsque eò tamen, ęquali vt eam humiditate retusam, mediocrem efficiat. Nos enim quum siccitatem Autumni dicimus, non qualem Aestatis intelligimus, summè videlicet talem: sed sic tamen siccam, dici vt inde, hanc quidem ob rem, Autumnus commensuratus, temperatusque rectè non possit. Quæ planè ratio, ex diuerso quanuis sumpta, vt temperatissimum Ver sit, præstat: in quo moderatus calor, paulò plus, quàm attrahatur, dissoluere vaporum soleat: eoque sicuti inter calidum & frigidum, ob mediocrem Solis ad nos accessum; ita inter humidum siccumque, ob temperatam humiditatis aeris, vaporumque, qui hanc illi humiditatem addant, copiam, illo tempore temperamentum aeri conciliari solitum sit. Non enim (ne quis fortè hoc aliter existimet) toto hoc sermone temperamentum aereum, quàm quod à Solis vi maiore, minoréve, vaporibusque huiusmodi exhalatis, densisque, aut tenuibus factis, durantibus, aut disiectis, fiat, accipiendum aliud est. Hunc enim tantùm inferioris notæ, non mediæ, aut supremæ illum inspiratu ducimus, hic nos ambit. Quem nunquã in propria sui substantia constitutum reperire hoc loco sit, ac non vaporibus semper, exhalationeque aliqua infectum, etiam vt quandoq; vsq; eò siccescat, vt induere se propè in naturam ignis videatur: quo nihilominùs tempore aduētitij adhuc nonnihil retinuerit, quippe quadantenus perpetuò agitatus auris, ventorúmve flatibus; minimè verò puritatem eam nactus, quò nec venti pertingant, neque auræ, nec tempestas vlla ingruat, inferiorem hanc aeris plagam perpetuò infestãtia. Humidus igitur is dicetur, eritque, euaporatiōe multa humidaque repletus: siccus, hac ipsa consumptã, & quantum inferiùs remissa, tantum exhalatã, atque in tenues valde auras euanescente: calidus, quum impressa ibidem caloris vestigia apparebunt; quod inprimis conferens sese ad nos Sol facit, iactis tunc, totoque è corpore affatim effusis, fixisque terræ radijs, qui in idem reflexi, aut non valde certè in diuersum discedentes, adauctam longè magis ita calorificã vim intendant: frigidus, quum contrarijs de causis remotior factus, obtusas, cum obtusa vnà radiorũ proiectione, ad calefaciendũ vires adferet: temperatus, quum causarum omnium in medio constitutus, nihil pariter habuerit, quamobrem status sui mediocritate pulsus deturbetur. quod quum bis illi contingere debuisset, per oppositarum vtrinque qualitatum medium bis anno progressi Solis vires excipienti; Vere tamen tantùm æquabilem verè temperiem experitur; Autumno non itidem, ex accidenti quodam, quod huiusmodi est, superiùs quoque quidem relatum à nobis; nunc verò etiam paulò lucidiùs explicandum, referendumque causas, quod anteà non fecimus.

Et de Temperamento quidem ex calido frigidoque conflato, vel potiùs inter vtrunque consistente, non magnopere sanè ambigimus. Temperatum nanque dicere tempus vtrunque rectè possis, quanquam Vere meliùs in vnum quasi conflata tendat temperies ea: Autumnus autem diuersitate potiùs horarum constet, quarum modò calidarum, rursusque frigidarum, idque eadem die, ideóque mutuò sese contemperantium, de qualitate resiliens, ductãque in vnum, existat Autumni, quantũ quidem ad hoc attinet, temperies: at de siccitate, humiditatéque non peræquè. Temperatissimum enim Ver: siccus Autumnus, nimirum in temperatissimis orbis totius Plagis id, quumque secundùm naturam se suam habuerint tempora: ad quod semper, tanquam ad Pharilucernam, respicere nos oporteat, ne falso rerum intellectu seductos turpiter aberrare contingat.

Duæ igitur potissimùm res quum humiditatem aeris insignem faciant; remissa de terræ aquarumque gremio vdæ magis naturæ euaporatio multa, quæ ἀτμὶς est: nullæque, aut paucissima, collectæ eiusdem illius materiæ, in aere, coactęque in vnum dissolutio; si quandò geminæ eæ adfuerint causæ, continuò magna quoque inuehatur aeri humiditas necesse est: minor autem, alterutra si desit. quòd si quando neutra adsit, iam tum contrariæ necessariò introducetur qualitatis vis non exigua, nimirum siccitatis. Consideremus nobiscum, vtrobi maior qualitatum harum causa sit, Vere'ne, an Autumno? sed priùs operæ pretium fuerit, Hyemis, Aestatisque (id enim ad diluendam controuer-

trouersiam, quę apud multos etiam nunc de rebus his restat, optimè faciet: simul quædam nondum de his dicta, & necessariò tamen dicenda, patebunt meliùs) naturam inspectam examinâsse. Et de Aestate quidem ambigere nemo possit, exiguam esse debere vaporum huiusmodi tunc copiam; quòd paucissimi tum resilire de sicca inprimis tellure possint; quique resiliunt, vehementi Solis vi in tenuissimas auras dissipati resoluantur. Itaque ingens eo tempore, his quidem in locis, quæ temperata constituimus, pluuiæ raritas, ingentes æstus. Quarti, quintique Climatis temperamentum superiùs omnium medium sumpsimus, largissimè extenta (quo peruenire ad plures artis ita vsus posset) temperamenti latitudine ea. Quamobrem si rectum ferre iudicium volumus, intra hos limites cogitatio coercenda nobis est, non expatiandum nimis: vt, si Sexti fortè Climatis alia, quàm qualem modò delineauimus, æstuantem nempe, benèque calidam & siccam, reperta Aestas fuerit; deinde falsum nos protulisse credat alius quispiam, ipse errore non in rectum directæ cogitationis seductus fallatur. Qui Hispalim Hispaniæ, qui Neapolim Italiæ, qui Aegęi insulas, protensumque in longum per Parallelos eosdem Plagarum limitibus his contentarum tractum, adierunt, referunt nobis magnos quosdam Aestate calores, pluuias perquàm raras: ijdem, Hyemes è contrario frigidas, humidasque, quales esse temperatorum locorum par est, non perpetua glacie aut niuibus rigentes, pluuias, humectas, frigidas, quale ferè desinentis iam Sexti, inchoantis ve Septimi Climatis Vernū fuerit tempus. Itaq; Aestate iā adulta, locis temperatioribus, quæ diximus, ingens siccitas visitur, nullæ plerunque herbæ, exarescente exustoque solo: at Hyeme vel media latissimè pabulantur oues, armenta pascuntur, nunquam tegendos niue agros; iam vernantis anni Soles temperiem demum exhibent veram, quam paulò magis obrigido cœlo assuetus pro Aestate ducere possit; plagæ autem illius incola etiam temperatior, verè temperamentum sentiat. Ex his, opinor, anni temporum naturas æstimabimus meliùs, causasque rectiùs ducemus effectorum, Verque statuere temperatum licebit nobis sine controuersia. Etenim calor, quem nostris his locis ad Septentrionem magis positi, Verni temporis sentimus, meritò habendus haud quaquam temperatus sit. Itaque sæpissimè rigemus in hoc calore, hypocaustis vtimur interdum, non sanè, quàm si media alibi vigeret Hyems, minùs. De hoc dici fortasse non falsò possit, haud magnam fieri ab eo vaporum in aëre dissolutionem, nec tantam, quanta de tellure semi per sublata suggeritur materia, vnde humidum meritò Ver existimetur. Sed statuendum in his exemplum non est, nec ducenda hinc argumenta; quum de temperatæ Plagæ tempore instituta disputatio fuerit. Non solùm enim humidum hoc pacto, sed etiam frigidum facere Ver cogentur, quod ipsi tamen nolunt: contra verò temperatorum locorum Vernos dies paulò magis calidos experiemur: at non vsque eò tamen, vt temperiem iustam exijsse dici queant. Quum enim calorem, & humorem temperatum dicimus, qualis viui hominis, notisque omnibus suis temperati; procul dubio eum dicimus, qui sentiri, haberique calor possit, tangentique qualitaté manifesta satis offeratur sua non immeritò. Frigiditas enim nullo prorsus pacto, per se quidem, ac primò, operibus sese vnquam naturæ vllis addiderit: idque de recepta iam vbique rectè philosophantium sententia. Itaque longissime absit hæc oportet, vbi naturalem in his temperiem rerum quærimus. Hinc factum opinor, vt (quod anteà quoque sæpe iam dictum est) multi hominum, exactam, atque in æquilibrio positam temperaturam, licèt exquisitam esse non nescirent, vsurpatò caloris tamen & humoris nomine significarent; quòd vitæ nostræ temperamentum qualitatibus duabus his, sed quæ nihilominùs in temperamento tali sentiri euidenter possint, constet. Dicet hîc aliquis: Ergo Temperamentum tu nobis facies, vbi plusculum tamen insit caloris; quòd hunc tāgentes tantūmodò sentiamus, frigus nullum. minimè verò id: Quoniā in quantumuis ęquabili caloris frigorisque portione, benè atq; exactè inuicem commixtorū, caloris sese nobis potiùs sensus tamen quidā detegat, sed mitis, sed placidi, leniq; semper appulsu quodā manum ferientis: frigus autem occultetur. Cuius rei periculum fieri cùm in multis sæpe alijs, tum verò ad manus in gelidissimæ feruentissimæq; æqua vtrinq; lance commixtione; cui haud dubiè caloris inesse placidi cuiusdam sensus percipietur: modò confestim id à commixtione fiat; sitq; ea partium mixtura, qua, quantum fieri potest, in vnū ductæ coëant: ne, si hoc non fiat; aut diuersis in partibus frigoris calorisque sensus appareat, aut paulò longiore mora exhalatus abeat calor, vtpote aquæ tum aduentitius. Quòd si temperamentum hoc (vt quidem facere

debemus) Verno tempori adscribimus, cui caloris temperata vis ea insit: viderint, quæso, qui tam vehementer oppugnandum sibi in hoc sumpserunt Auicennam, num rectè dictum, scriptumque ab eo fuerit; plus absumi ab huiusmodi calore Vere vaporum in aëre, quàm tellure remittatur, vnde siccato parumper ita, quodque mediocritati faciendæ satis sit, nimio Hyemis humore, hac quoque in parte sicci humidique temperamentum Veris existat. Valde quidem verisimile id sit, rectéque ideò senserit Auicennas; itaque contingere dicent, qui temperatiores plagas verno tempore adierint, vt aëris ibi nec siccitatem, neque humorem nimium persentiscant, quoties quidem naturaliter se habuerint tempora. Veris autem temperiem hanc, sub paulò magis Septentrionali cœlo quæsisse, vbi frigoris sæpe plusculum, humorisque nimium; hominum certè sit, ad distortam potiùs, quàm rectam normam rerum harum iudicium exigentium. Ijdem illi temperatæ magis Plagæ Hyemes experientur, frigidas quidem atque humidas illas; at non vsque adeò tamen rigentes, vt gelu durentur omnia, frigúsque, iuxta Poetam, sceleratum id vrgeat, cuius vi expresso expulsóque humido, siccissima glacies sequatur: simúlque calidi, quocum humidum vnà discedat, expressione idipsum contingat, humidæque intereà potentia tantùm remaneant res. Valde nanque præternaturale hoc locis illis fuerit, quum continget. Ijdem animaduertere non ita obscurè poterunt, tantos ibidē vigere Aestate calores, siccitates tantas; vt non facilè, sicuti nimia Hyemis humiditas Verno tempore emendata tollitur, ita attemperata Autumni frigiditate tolli facilè Aestatis siccitas possit, vt ad medium ducta temperetur. Cuius planè rei nihil omnino aliud causæ sit, quàm quòd non, vt caliditas quæque euaporando siccum; ita quoque condensando frigiditas quæque humectum faciat. Hæc enim (vt in æqua vtrinq; qualitatis vtriusque mixtura fieri superiùs diximus) quemadmodum sensu in re attemperata occultatur magis; ita vires quoque exprimere minùs suas potest, quasique victoriā alteri concedens, vnà faciendi facultatem permittit, ipsa alioqui inferioris quoque, in agendo, semper notæ: itaque maior expectanda frigiditas, quàm quæ Autumni sit, vt aërem densans humectet simul. Quoniam res semper vis̨ę sunt siccari meliùs promptiusque, quàm humidæ fieri. Hic quoque par est existimemus, hac de causa contingere posse, vt Hyemis humor Veris successu moderatè siccatus attemperetur; non attemperetur siccitas Aestatis, paulò humectioris Autumni successu; etiam vt vtrique (Veri dico, & Autumno) par insit, siccandi huic, humectandi illi, facultas. At enim (inquiunt ijdem hoc loco hi) rerum experientia contrà stat. Quandoquidem, si pannum sumpseris benè siccatum, immersumque aquæ extraxeris, humectissimum totùm factum momento temporis videas: eundemque deinde vt exicces, id verò non nisi longiore temporis mora assequare. Quis non det manus statim victas huic argumento, tam promptè minore opera humectum, quàm siccum, fieri quicquam posse colligenti? Veruntamen pannum hunc, seu lineum, seu laneum, quem aquæ immersum humefactum statim extrahis, iubésne nos aëri vt exponamus desiccandum, idque calido potiùs, an frigido, aut quo tandem modo se habenti? an rectiùs ita demum experiemur, si nec humectum, nec siccum nimis, mediumque dissectum, alteram eius partem humidissimæ aquæ; ardentissimæ siccissimæque flammæ alteram iniecerimus? Etenim non iniqua sit rerum inter se comparatio oportet, si quidem æquum fieri iudicium debeat. Quòd si factum ita fuerit; nónne aqua madefecerit ad summum quidem illa, atque extempló, pannum, sed integrum tamen; at flamma eodem temporis momento, præter quàm quòd siccatum, etiam consumpserit totum; vt necessum omnino sit (quoniam actiones eæ omnes gradatim, vt ita dicam, fiunt; quanuis sensum plerunq; nostrum effugiunt) anteà siccatum esse ex toto, quàm absumptus combureretur, cinisque fieret. Contulisse autem extremè, statimque madefactam ex aquæ immersione rem, rei, quæ longiore temporis mora; Solis, aut aëris siccetur vi, haud scio, quàm peritè, rectéque conferentium inter se res ipsas sit. Agentia patientiaque in rerum comparatione æquæ inter se sint conditionis oportet. Conferamus igitur (si quidem æquabiliter factum hoc velimus) res, naturæ, temperamentique eiusdem duas, rebus, quarum altera extremè (vt dixi) humefacere; altera extremè quoque siccare valeat; ignem aquæ, vel aquam igni: non aquę humefaciendi viribus maximis, aëris reficcandi vires non sanè maximas: aut, si hoc nolumus, sumamus Elementi (idque fortasse proposito nostro magis deseruiet) puta aëris, vim diuersi, nimirum sicci, humidique, sed peræquè, eiusdemque (vt loqui solemus) gradus classisque: minimè dubitârim, meliùs, citiusque siccatum iri rès quasque ab aëre summè, mediocriter, infimè

infimè ſicco; quàm ab humido, ſed qui tamen ordinibus his reſpondeat; humeſieri eaſdem poſſe: adeò, vt quum etiam ad temperamentum ipſum peruentum eſt, vt ad aërem (quoniam de hoc ſermo) temperatū, paulò maiorē ſemper ineſſe in hoc quandam (ſubobſcurè licèt) ſiccandi, quàm humectum faciendi, facultatem experiamur: quòd, vt dixi, in temperato quanuis, ſicuti calefaciendi, ita ſiccandi quæque pluſculum omnino ſeſe vis quædam proferat; ibidémque ſicuti frigefaciendi, ita denſandi quoque, & humefaciendi minor. Hinc fit, nec aliunde, opinor, vt iuxta grauiſſimorum Authorum ſententiam, aëre hoc circundatis bona ex parte, paulatim tandem, minutatimque ſiccetur congenitus nobis calor, vnde perpetua quoq; corporum trāſpiratio, vagánsque ſemper fluor ſequatur.

Ad hanc rerum (quo, paulo antea dixi-mus, modo) conſideratarum, examinationem, expenſa argumenta, quæcunque adduci de Anni temporum temperamentis in contrarium vnquam poſſint, diluuntur. Nam aut Plagarum intemperatarum Anni tempora adferent in medium, aut rerum exempla conſtituent diuerſiſſimæ inter ſe conditionis, aut eaſdem etiam, diuerſimodè tamen affectas, in diſputationem, aut tale aliquid captioſum, & ſcirpeum quod ſit, ſument. Quod niſi in tradendis, accipiendiſque artibus, diſciplinisque ſemper fiat, vt rerum diſtinctione vtamur, iam confuſanea erunt omnia, erroribuſque impliciti, induemus nos in laqueos inextricabiles, deceptiq; decipiemus alios, in decipulas eaſdem tractos. Sed tempus eſt iam, vt reliqua perſequamur, variáſque temporum Conſtitutiones tractandas ſumamus.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM
LIBER QVINTVS.

De Aëris conſtitutionibus, quibus quæque, plus, minus conueniant, aut inconuenant Anni temporibus, tam in temperata, quàm in intemperata regione.

CAPVT I.

TEMporum conſtitutiones dicimus, quas Græci καταστάσεις. Sed & harū ratio, non ſecus ac prior, cunctaq; in vniuerſum de rebus his, ad temperatarum Plagarum rationē exigenda ſemper eſt, in quibus Anni tempora naturales ſibi propriaſque conſtitutiones cuſtodiant: idque ſi nihil intereà occurrat, quod, quo minùs temperatior Plaga temperamentum ſuum ſeruet, efficere poſſit. Incidit enim non rarò locorum conditio, vt, quantumuis temperata loca, ob montium aquarumque vicinitatem, ſitumque horum diſſimilem, ventorumque perflationem, contrarijs ſæpe inter ſe viribus hic, alibi ve flantium, & huiuſmodi quædam, fuſè, vt opinor, ſatis tractata anteà, temperiem tamen ſuam amittant: vtique in his non ſanè admodùm valitura ſit rerum harum omnium ratio. Quomodò enim, exactè licèt medij temperamenti regio, ſed quæ ciuitatem habeat ad altiſſimorum montium radicem, aut in vertice quoque eorum poſitam, aut quicquid fieri poteſt huiuſmodi, cœli vnquam temperiem habitatoribus ſui largietur? eo quidem loci? vt ipſa intereà vniuerſa temperamentum ſuum obtineat?

Itaque, quemadmodum in diſputationibus alijs, hoc genus, omnibus, ita hîc quoque ſtatuendæ primùm regulæ, de quibus pronuntiare in commune liceat: deinde, ſi qua priuatim occurrent, quibus variari vniuerſale id ſoleat, tum veluti deducenda de ſummo, reique particulari accommodanda ratio ea fuerit. Vt, hoc loco, vbi de Conſtitutionibus aëris inſtitutus nobis ſermo eſt, communia priùs de his ipſis dicta proferenda ſunt, quæ poſteriùs euenientibus rebus alijs multis, priuatas quaſdam rationes ſequuti, aptemus.

Commune illud, vniuerſumque; quòd temperatæ regionis Anni tempora temperamentum perpetuò ſuum, quale cuiuſq; deſcri-

descripsimus, seruent; Ver suum, Aestas suum, & item alia sui quæque: intẽperatorum ađt locorũ regio anni tempora sua seruârit; at non qualia temperatæ regionis. Intemperata enim cuncta ad hanc, etiam quum naturaliter se habuerint, ducenda sunt. Verno enim tempori, quod æquabilissimum temperatæ Plagæ sit, alterius Ver collatum, frigidæ frigidum satis, calidæ æstuans futurum sit. Vt, si intemperatæ regionis Ver æquabilem vernantis rectè cœli temperiem attulerit, iam hæc illi esse præternaturalis constitutio incipiat: atque è diuerso paulò magis frigidæ regionis Aestas, sicuti calidæ Hyems, secundùm naturam se suam habentes, temperiem facilè incurrant, qualis Veris est inter extrema omnia positi. Rursus Ver hoc ipsum (temperatum dico, temperatorumque locorum) faciliùs, quàm reliqua Anni ibidem tempora, in contraria actum, constitutiones varias, easque præternaturales omnes, experietur: nec insignitè tamen peccari in eo soleat, vt extrema vltra feratur. Nam, quum omnium in medio sit, excursus illi facilimus in opposita quæq;, vt & refrigescere, & incalescere, & vdum & sudum fieri in eo cœlum possit: at non perinde vt Aestate Hyeméve tamen, quorum vtrũque, quum in propriam intemperaturam paratior semper lapsus sit, vt incalescat siccaque fiat Aestas, refrigescat humefiatque Hyems: sic non facilè incalescere ac siccescere valde Hyems, refrigerari atque humefieri Aestas consueuerit. Quam propè conditionem corporibus assignant Medici, temperatis, intemperatis, quum temperatum omnia quidem fieri posse dicunt, vt faciliùs, quàm calidum, refrigeretur; quàm frigidum, incalescat; humidum, siccescat; siccum, humefiat. Persuadet enim ratio, vt propiùs extremis positum deduci eò à contrarijs vndique causis coactum debeat, ita quidem, vt bonitate in hoc à reliquis omnibus particulatim vincatur: quorum vnumquodque propriæ sibi intemperaturæ excessu, ingruentibus extrinsecus contrariæ intemperaturæ causis, resistere promptiùs, faciliusque, quàm medium temperatumque, possit. At in eo cuncta simul superat, quòd occurrentes sui generis causas easdem intemperaturæ, quæque (vtpotè longiùs à medio positæ, iamque procliues in id, quum promptè incurrant) facilimè extra sanitatis campum exactæ feruntur, ipsum in medio positum fortiùs sustinet, & vt omnibus vndequaque tentetur, validiùs repugnat. Eadem fuerit Veris quoque ratio, cuius temperamentum si non, vt Aestas, refrigerantibus, humefacientibusque nimiùm causis contrà stare; neque rursus, vt Hyems, calefacientibus, atque exiccantibus: at neque, vt illa, ad calores siccitatesque nimias, neque ad frigus humoremque, vt hæc, facilè peruenıet: & vt causis eisdem in intemperiem aliquam feratur; non vsque eò tamen feretur. Quoniam æqualiter ab extremorum excessu vnoquoque longiùs abest, quàm vt ægritudines inde gignantur, quales aut calida siccáque nimiùm Aestas, aut frigida & humida nimis Hyems ferre consueuerint, sæuas vehementésque inprimis; in quo maius, haud dubiè, operæpretium semper sit. Quamobrem non iniuria animalibus omnibus exoptatissimum contingit vernum tempus, temperamenti, toto dierum suorum spatio, proprij tenorem si custodierit: tum, si qua tamen suborta appareat intemperies, ea magnane sit, id quod aliàs etiam, dictis antea de causis, nec fieri magnoperè possit, nec facilè contingere consueuerit, magna temporis huius bonitate atque vsu. Atque hic tamen, si constitutio præternaturalis aliqua Veris temperamentum vitiet; frigidam, quàm calidam; siccam, quàm humidam, optare magis semper debemus: non quidem, quòd calore & humore vllo excedat Ver, atque ideo reuocari in contraria postulet: (temperatum nanque esse docuimus) sed quòd qualitates eæ, paulùm modò mediocritatem supergressæ, facilè deinde ingentes periculosósque morbos accersant. Etenim, si aut calor, aut humor, aut vtrunque simul exuperârit: sicuti in seorsum euenientibus minus; ita in conuenientibus in vnum nocumentum maius omnino inerit, ob putredinem, putredinosósque morbos, quos cum maximo semper ægrotantium periculo afferre intemperatura ea facilè solita sit. Alijs verò Anni temporibus si peccandum sit, in diuersam potiùs naturæ propriæ intemperaturam vt peccetur præstiterit, propterea quòd si hoc eueniat, velut excessus temporum coerceatur, propiúsque ad temperamentum accessus fiat, vnde bonorum omnium prouentus. Aliter autem si contingat, naturalem intemperaturam suam prætergressa tempora, nimis magno excessu eo, necessariò multorum, magnorúmque morborum causa fuerint. Atque hoc in temperata regione, quæ corporum itidem temperatorum sit, libenter cœli semper temperiem sequentium sui, vtpotè qua salubriter in statu suo conseruentur.

Nam de intemperatis alia fortasse ratio sit, quod quidem ad Anni tempora attineat. Hic nanque verno temperatæ regionis cœlo in benè calidis Hyems:

eris: in frigidis Aestas assimilabitur potiùs: Ver autem intemperatum fuerit. Atque hic tamen quoque (quoniam nata inibi, alitaque, atque educata corpora, cœli semper sui temperiem, quæcunque ea sit, libentiùs sequuntur) salubriùs degent, Verque fortasse alijs incommodum, temperatum sibi, aptumque sentient: sique (vt de temperatiore Plaga superiùs dictum) expectandus excessus aliquis fuerit, in quo naturam suam exeuntia anni tempora intemperie laborent; hic sanè quoque non minùs Aestate frigiditas & humiditas desideranda, vt caliditas & siccitas Hyeme. Quoniam sub quocunque tandem cuiuscunque regionis cœlo, quum id potissimùm, atque inprimis optandum sit, vt proprium naturæ suæ temperamentum, Anni tempus vnumquodque custoditum seruet: proximum illud erit, si qua euariandum hac in re sit, vt in Vernum temperamentum inclinando vergant. quod ita demum fiet; si quibuscunque tandem in locis, frigidissimis quanuis, aut calidissimis, extrema ad Veris (quod semper in horum ipsorum medio positum sit) temperiem deducta reuocentur. Cuiuscunque autem Plagæ corpora valde verisimile sit tutiùs salubriusque victura; primùm, iustum sibi propriumque seruantibus temperamentum Anni temporibus, toto quidem anno, Vere autem inprimis: vel, si hoc non dabitur; at quum declinatione à naturali statu suo in vernam regionis suæ temperiem inclinârint tempora. Quoniam quidem Aethiopi cœlo suo assueto; eodemque pacto Scythæ, suo, benè constituti anni saluberrimum Ver: atque ab hoc, quæcunque ad vernam hanc temperiem proximè accesserint, tempora commodissima fuerint. Quorum alter, Aethiops, Hyeme, quàm Aestate: Scytha contrà Aestate, quàm hyeme, meliùs salubriusque; vterque autem Vere suo optimè, eandem ob causam, degunt; ideo quòd vtroque tempore, ob Regionis hic æstum, ibi frigus, vernum quoddam, sed Plagæ illi proprium tamen, temperamentum aliquatenus concilietur. Cæterùm hæc explanatiùs, aptiusque in operis progressu docebuntur. Nunc eò tantùm allata huc à nobis sunt, vt explicatior deindè appareret Constitutionum omnium ratio, obuiamque ita maximè iretur Sophistarum cauillationibus, in quas delabi, non tractatis priùs ita his, facile fuerat.

Quid cæli constitutiones faciat naturales, tum præternaturales, & quatenus harum causas inuestigasse Medico liceat.

CAPVT II.

REdeamus ad Constitutionum aëris rationem. Ex Græcis, vt dicebamus, *αἱ τοῦ ἀέρος συστάσεις* sunt, quę tūc fiunt, quum cœlum aliquandiu (non enim duorum, aut trium dierum spatio id contigerit) aut calidum, aut frigidum, aut humidum, aut siccum, aut coniunctim ista, vbi conuenire in vnum possunt, senserimus. Durabilitas ea seu permansio in aëre perstans constitutionem fecerit, diebus, si qua præcesserit, quæ superanda sit, oppositarum qualitatum constitutio, pluribus omnino: paucioribus, si nulla: vt si caliditas & siccitas aërem priùs occupârit, eaque insignis fuerit, plusculum semper temporis exigatur, vt contraria frigus humorque inuehantur, quàm si media quædam constitutio præierit. Etsi autem non ineptum sit, appellasse constitutiones temporum etiam naturaliter se habentium, vt, quum Hyemis constitutionem frigidam & humidam; Aestatis calidam & siccam; & huiusmodi; annique tempora constitutiones suas seruare dicimus: visitatiore tamen vocabulo hæc, quum præternaturale aliquid aëri ingruit, accipimus, quoties aut constitutioni naturali temporis contraria alia, aut eadem, sed longè qualitatum suarum excessu exuperans, contigerit. Qua planè vocis significatione Hippocrati dictum est, Aphoris. 111. *τῶν καταστάσιων τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ μὲν ὅλον οἱ αὐχμοὶ, τῶν ἐπομβρίων εἰσὶν ὑγιεινότεροι, καὶ ἧσσον θανατώδεες*, inter Anni scilicet constitutiones in vniuersum, siccas pluuijs salubres magis, minusque lethiferas esse pronuntianti: vt non solùm Aestatem benè siccam; verùm etiam Hyemem, reliquaque Anni tempora talia esse intelligeremus. Sed enim facit constitutiones hasce tam Anni temporum naturales, quàm præternaturales, non quidem circumambientis nos aëris puritas, qui si talis esset, naturaque sua constaret, nec variare vsquam videremus illum, vt constitutiones efficere varias posset; & calore, humoreque perpetuò nobis offerretur summo: sed vapores potiùs exhalationesque quædam hoc effecerint, de tellure aquosisque locis eductæ, siccæ, humidæ've, alterutra vincente in his sæpe natura, aut æquata quoque vtrinque sæpe victoria, quæ ambientem nosipsos aërem hunc qualitate sua inficiant, concalescantque ibi, aut refrigescant, hoc est, constitutionem illi addant, quam vincentium fortè inibi qualitatum natura intro-

introduxerit; propterea quòd, sicuti, quũ ordine naturę suæ seruato procedunt Anni tempora, à Sole potissimùm fit, vt modò propiùs, modò remotiùs inuisens nos, plus eam ob rem, minúsve materiæ illius attrahat, & ob idipsum plus quoque minusque hanc ipsam excalfaciat: ita, quum pręternaturaliter se habent hæc, alia quædam inquirenda causa, quæ naturæ, his in rebus, institutum ordinem euictum superet. Ea fuerit vaporum ventorumque inde in primis cœlum occupantium, coorta, præter Anni tempus, vis quædam, quibus aut humescere, aut siccari, aut calefieri, aut frigefieri cœlum solitum sit; syderumq; præterea coitio aliqua, quæ efficere idem possit. Sed hæc, vt cognoscatur, prouideaturque à Medico, quatenus quidem Medicum tantùm egerit, non est necesse. Medicorum enim non est paulò magis seiunctas à nobis quæsisse causas, pręsertim, quas inter, effectusque, quos sentimus, mediæ aliæ intersint. Syderũ porrò cõuentus in vnum, quicunque tandem is fuerit, quo ambiens nos aër immutetur, nunquam quidem (quod tamen nostri temporis aliqui existimâsse visi sunt) aut calorem intulerint aëri, aut frigus, aut siccitatem, aut humorem, nisi intercurrentibus exhalationibus eadem syderum vi eductis, sursumq; latis; quæ deinde aut incalescant, si calidum facientia sydera fuerint; aut refrigescant, aut rarefiant, aut densentur. Ipsa autem per se sydera sine his, ac nisi materiam hâc nacta, in quam agant, fecerint nihil. Quoniam quidem euenire aliter non possit in hoc, qui nos circundat, aëre, etiam quum siccissimus apparet, vaporum tamen aliquid adhuc retinẽte. Alioqui purissimum syncerissimumque diceremus: quod illi in inferiore hoc loco nunquam contigisse visum est, vt vapore exhalationeq; omni solutus, naturæque ita prorsus suæ restitutus, summè à nobis calidus tantummodò humidusque sentiretur. Atq; hoc non perinde sanè mirum esse nobis debeat, si aëris pars, quæ nos circundat, non à terra procul, quam calcamus, aliquid tãdem exhalationis necessariò semper suscipiat: quum sciamus superioris etiam Elementi huiusce partes, quò longè minùs attingere extranei quicquam, minimeque omnium insynceram esse debere plagam ei verisimile valde sit: siccam tamen exhalationem illam altissimè sublatam petere solere. Atqui non aliam facilè inuenias causam accensorum ibi sæpè facum, lampadũ, trabium, Cometarum etiam ipsorum. Materia ergo est, quam aut vsitato consuetoq; modo variè per Anni tempora recurrens Sol, suisque de more temporibus ingruentes venti afficiant; aut idem ex stellarum multarum coitione sæpe fiat, vt concursu eo, exortisque ita interdum, præter annui temporis rationem, ventis, auctisque vel repressis variè exhalationibus, naturalis temporum temperatura immutetur, vnaque immutationem eam, ingerente se semper mediam causa hac, corpora quoq; nostra sentiant.

Verumenimuerò Constitutiones solummodò hasce, ambientisque nos aëris qualitates quæremus Medici, vt aut ad vsum nostrum facientes conseruemus, aut aduersantes nobis corrigamus: supra ambientem nos aërem hunc non quæremus causas, quibus neq; obuiàm ire possumus, si maximè velimus; ac tunc tantùm, quum vires suas exercere in nos inferiùs huc intermedio aëre inceperint, considerandas habeamus, vt immutatum ab his in præternaturalem statum, quem inspiratu attrahimus, quique nos assiduè ambit, aërem ad temperamentum, quantum fieri à nobis potest, tum demum reuocemus, aut huius ipsius aëris correctione, aut contraria victus nostri, & quicquid huiusmodi fieri in rebus his possit, ratione occurrendo; quũ rei huiusce vsus venerit. Ridiculum enim, ac propè stultum sit, si quis hyeme futuræ æstatis calores attemperare se posse credat, aut id etiam frustra conetur, immò verò inutiliter plerunque ac noxie, vt frigidorum atque humidorum, ad restinguendos æstatis calores siccitatemque, vsu, hyemis. siquidem tunc temporis hoc ipsum moliatur, intemperaturam excessu hoc adaugeat: æstate id demum faciendũ, quantumuis multo antea sciuerimus subsequuturos calores hosce. Atque ideo non magnoperè Astrologos nos esse oporteat, vt ex syderibus futuras aëris intemperies vllas colligamus. Quoniam satis nobis futurum sit, si, quo primùm tempore ingruere in nos videntur, ratione tunc omni resistamus, corporibusque nostris opportunè consulamus. Cæterùm quibus hoc temporibus faciendum commodè sit, vt aut in statu suo conseruentur, aut ad meliùs mutata deducantur corpora, (id verò quoniam omnium postremùm tractandum prolixiùs est, omittemus hoc loco) atque in vniuersum quid Constitutio primùm per se quæque, tum alijs deinde etiam diuersè coniuncta, efficere nata sit, docebimus.

Constitutionum aëris effectus omnium in corporibus nostris: quásque illarum, qui meliùs, deteriúsve ferant, in diuersa regione.

CAPVT III.

AC per se quidem, primoque, nihil aliud sane, quàm quod anni tempora, fecerint, vt aërem variè constituentes, qui vndique sese corporibus nostris induit: eodem pacto variè quoq; non immeritò afficere eadem illa possint, modò excalefaciendo, modò refrigerando, modò sicca, modò humecta reddendo, & item cõiunctim hoc sæpe facto, diuersoq; nonnunquam anni tempore, hyeme; rursusq; alienis sæpe mensibus, æstate inuecta: & quum diebus ijsdem aliquãdiu inæqualiter constituetur aër, vt modò calor, modò frigus inuadat; dicere tunc autumnum, aut certè pro autumno habere possimus, autumnalesque nobis morbos expectandos tum esse meritò admoneamur ab Hippocrate, vsq; eò consuetas anni temporũ naturas euincet quandoq; exorta, persistensq; constitutio aliqua. Vnde effectus quoq; potiùs nobis spectandi, qui ex circumambiente proueniunt, quàm sequenda nomina; siquidem Medici esse volumus. Anteuertit enim hęc consideratio, nosque sępe aliorum obliuisci cogit, dum quæ sentimus, eorum in præsentia vsum noxámve experimur. Quamobrẽ flante Austro, humefactoq; cum calore aëre, etiam præter naturale consuetumq; Anni tempus, corporibusque inde nostris addita qualitatis nimietate, auditu, visuq; obtusiore simus, capite grauamur, torpemus, resoluimur viribus. Etenim in cerebrũ, neruorum fontem, attracto naribus aëre graui, crasso, humidoque, sed & eodem aliunde occultè, fallentibus nos vijs, inuecto, repletisq; ita ventriculorum cauitatibus spiritu impuriore, quum humescere inde omnia, tunc ob idipsum hoc sensus, sentiteriaq; cũcta, instrumentis, spirituumq; transmissione vsa impurorum, hebescere, mentisq; aciem remitti opus est. Quomodo enim caput suũ, mentem, anima attollet in altum humore nimio degrauata, quæ, vt σοφωτάτη sit, ξηροτάτη priùs sit oporteat? aut quomodo eandem ob causam caliginantes spiritus, animæ instrumentum, munia rectè exercebunt sua, quibus expeditè obeundis limpidos eos illustresq; esse necessum sit? Iam ex paulò magis madido cerebro madida simul, ideoq, densior facta neruorum substantia, præter id, quòd turbidioris, vt diximus, spiritus progressum impediet; etiam madore ita resolutior contentionem facere motuum haud vllam fortem poterit; vt meritò segne inde, languidumque ad se mouendum, quasiq; resolutum reddatur corpus totum. Contrà autem in siccitatibus, ob contrariam causam, eueniet, ob quã facilè omnia humore nimio leuata, vegeta statim, promptaq; ad functiones validè atq; alacriter obeundas, fiunt; vt quas, sicuti humiditas retundere, ita exacuere siccitas soleat, quo meliùs promptiusq; peragantur. Neque hoc solùm: sed, quum excrementorum in corpore paucitatem, maximam semper sanitatis causam esse sciamus, (Quibus enim nares humidiores natura; quòd excrementi genus sit, vt de cæteris hinc quoq; colligamus, hosce Hippocrates minùs integra semper sanitate frui dixit) vt his careamus, aut certè paucissima ea retineamus, siccæ inprimis constitutionis beneficio assequemur: nimirùm, in qua superfluitas omnis de toto corpore facile exhalata diffletur. Vnde nimij humoris victor, connatus nobis calor, egregieq; ob id operatus, quicquid superfluum est, facilè absumit: cunctaq; prorsus in alimentum, minima excrementorum parte relicta, conuertit. Quæ quoties paulò magis redundant in nobis, aliquid semper negotij apportabunt, aut necessariò putrescentia, si relinquantur; (non enim fieri aliter potest, ipsa humida actu quum sint, caloremq; corpore contenta sentiãt, quin putredinis aliquid incurrant) aut, si depellenda tamen nobis de corpore fuerint, nec fecisse id quotidiè vacabit, & vt interdũ vacet, ex vsu tamen futurum non sit, si quidem crebrò id fiat. Etenim quum præter vulgata illa alui, vesicæq; excrementa, quotidiè etiam in mole corporis reliqua, carnosisque, ac solidioribus partibus excrementitij aliquid suboriatur, quod neutiquam naturæ nostræ assimilari valuit, eoq, euacuari postulet: id nec frictio sanè, nec vsus balnei facilè præstabit; quippe quæ cutaneas ferè tantùm partes euacuent, paulò altiùs adacta non educant. Et, quum nec leniter subducentibus aluum, hæc, quæ habitum corporis obsederunt, excrementa, nec stercorarijs, quæ ἐκκοπρότικα Græci vocant, ac purgatorijs tantummodo demi facilè soleant: porrò autem hoc per iusta dierum, immò mensium multorum, interualla fecisse tantùm liceat: (non enim vsum feret natura purgãtium medicamentorum diu, quibus velut atteratur) sed neque semel id, bisve mense fieri conducat: (nõ enim carebit hoc eadem noxa, & praua introducetur consuetudo, quam abijcere deinde, quũ velimus, haud promptum sit) itaq; quum magna solùm necessitas quędam vrsit, facimus, vt ad medicamentorum eiusmodi vsum recurramus, idq; valde multo demum pòst tem-

pore, quum aliter non possumus. Hæc quum propterea non conueniant, reliqua est exercitatio iusta, qua vna, vniuersa corporis habitudine collectorum excrementorum malum tollatur, modò obire illam rectè, commodeque omnes possent. Nūc nec vnusquisque hoc potest, & sunt, qui si maximè possint, non competat illis tamen; vt, quibus gracile, tenueque nimis à natura tributum corpusculum est. Hi nanque sola plerunq; deambulatione contenti erunt: at ea retrusa altiùs excrementa non discusserit. Atque hoc nihilominùs paulò magis constitutio ambientis aeris siccior efficit, vt per nares in cerebrum; per pulmonis canales, ad cordis vsque penetralia; per cutaneos meatus altiùs in corpoream molem per totum delata, sesèque particulis ita omnibus, intùs, foris, addens, intactum nihil relinquat, quò non vires siccandi suas conferat: quo planè beneficio superuacuo humore exiccato, minimèque iam fluxæ, laxæque, ac dissolutæ, contraque potiùs adstrictæ, in seseq; recollectæ partes exercendis facultatibus suis validiores redduntur. Atq; ex modicè temperata, hoc genus, constitutione vsus hos consequimur: sin paulò magis excedat, neque huic noxa sua desuerit. Etenim ad siccitatem procliuia nimis corpora, biliosaque, nocumētum statim inde, plùs æquo arefacta, adstrictaque nimis aluo, sentient, quæ alioqui siccioribus natura non fluate oculi etiam, corporis pars aëri exposita, ac tenerior, morsus sensum accipient: circa thoracem dolores, si qui priùs erant, maiores inæqualis intemperaturæ siccioris ratione fient. Eadem hæc thoracis partes, quas continuo inspirationis ac respirationis motu agitari necessum est, siccitate nimia, minùs quoque aptas cessanti nunquam motui quum reddat, rigidas ac minùs ad mouendum sequaces, magisq; ideo laborantes, atque ex consequenti citiùs quoque dolituras efficiet. Ad quem propè modum scriptum ab Hippocrate est: Siccitatibus ophthalmias & articulares morbos fieri, non illos quidem ex humorum in loca ea decumbentium fluxu, sed siccitatis potiùs nimiæ causa qui fiant, addita tamen siccitati caliditas sic exacuere humores potest, vt fluxiles, penetrantesque factos, ad articulos deducat, doloresque inde creet & in vesicæ ceruicem tractis, vrinæ ibi stillicidium faciat. Quanquam postremum hoc non sanè minùs siccitati coniuncta frigiditas fecerit: nimirum, ob frigidam intemperaturam, non valente continere lotium vesica: ibi autem, cùm ob hāc ipsam intemperaturam, sed calidam: tum verò, ob humorum acrimoniam, à calore siccitateque factam. Verùm hæc non sola per seque siccitas fecerit, quod quærebamus; sicuti neque intestinorum difficultatem; quam ipsam potiùs quoque gignere humor acer, quem calor siccitásque creent, solet. Constitutio autem temporis sicca, nihil aliud, quàm siccàrit primò; humida, humefecerit; calida, excalfecerit; frigida, refrigerārit. Sequuntur deinde effectus hosce secundariò alij quidam: siccitatem (non moderatam intelligo, nam de moderata dictum priùs) corporis tenuitas, ventris adstrictio, vigiliæ, musculorumque ac tendinum, & ligamentorum, quæ mouendis artubus in seruiūt, ob ariditatem, imbecillitas, atque ad facilem liquidumque motū ineptitudo; quæ humidā quidē quoq; comitetur constitutionem, sed ex relaxatione, sicuti siccam ex tensione: quarum alteram humiditas nimia, alteram siccitas faciat. Rursus ex humiditate corpora incrementum sumunt, lubrica solutaque redduntur, somniculosa fiunt. Morbi autem longè hâc semper plures, quàm siccitatem, comitabuntur, putredoque inprimis: (humores enim succosque eā, materiam suam habet) distillatio præterea à capite; vnde mala multa varijs diuersisq; corporis partibus incumbant, antea quoq; humorum multitudine, ex constitutione tali, occupatis. Ex calore nimia primùm humorum diflatio, spirituumq; ob id dissolutio expectanda; vnde virium statim imbecillitas sequatur: tum succorum in corpore acrimonia; ex qua morbi, febris inprimis, humorumque præterea eliquatio, alui fluxiones, tormina, intestinorumq; difficultates, factura; sanguinis item fluores, paulò magis acuto eo, biliosoq; facto, vt aut venarum oscula reserare, vel etiam arrosam illarum exire membranam, fluxilisque ac mobilis, atque irritatior factus erysipelas alicubi, erysipelatosósve tumores facere queat. Plurima verò è diuerso frigiditas gignet, œdematosos, flatulentósve tumores: repulsisque intrò humoribus, hisque frigidis, ijsdemque densatis, &, ne consumpti diflentur, prohibitis, attonitum comitialémve morbum inuehet: ac neruorum facilè distentionem, quæ antrorsum, quæ retrorsum, quę æqualiter vtrinq; contentos tendat; orisque sæpe contractionem.

Hæc, atque huiusmodi alia producent facilè simpliciores cōstitutiones illæ: (simplices voco, quæ, vt in corporibus fit, altera tantummodo ex parte temperamentum exeunt) Cæterùm ita de his considerādum esse arbitror, vt diuersam aliquatenus existimemus ducendam esse rationem temperatarum, atque è contrario intemperatarum regionum. Nam frigidæ regionis calida

calida constitutio; vt calidæ, frigida; intemperaturam eam contemperatam æquauerit potiùs, quàm vt intemperaturæ illius proprij morbi ob id introducantur, causa sit: nisi (quod tamen contingere intemperatæ regioni haud temere solet) vehemens, diuturnusque aliquando oppositarum qualitatum harum excessus sequatur. Illud nanq; statui verissimum potest, quocunque id Anni tempore, aut quibuscunque in locis fiat, magnum, diuturnumq; qualitatum sæpe iam dictarum excessum morbos quoque comitari solere, suum quosque. Sed intereà alios alibi faciliùs, difficiliùsve contingere excessus huiusmodi: factosque magis, minusque obesse, certum est. Etenim paulò magis calidę regionis incola, calidam constitutionem meliùs feret, ob assuetudinem: vt frigidæ, frigidam. Eædem ita (quoniam in propinqua facilis transitus) facilè fient constitutiones: contrariæ haud facilè; vt, in calida frigidæ; in frigida calidæ, pro anni semper temporum ratione si intellexerimus, succedant. Quumque hoc euenerit, tamen quandoque primò contemperamentum potiùs quoddam continget; vnde nec morbi. Quòd si perseuerauerit, iam tum peribit temperamentum, atque intemperata statim constitutio sequetur: ad quam sui etiam morbi. Atq; ita temperatæ quoque plagæ calidior natura homo, sicuti frigidior, reliquique temperamentum excedentes omnes, ex opposita, contrariaque, quæcunque contigerit, constitutiaëris qualitate, iuuamentum potiùs reportârit primò: non autem consuetos alibi constitutionis eius morbos incurrerit. Tum deinde persistente diutiùs, auctaque ideo cœli intemperie, iam hâc ipsam morbi quoque sequentur omnino sui. Quæ nunc sic simpliciter tantùm loco hoc attulimus: posteriùs autem meliùs ad artis applicanda vsum fuerint.

Simplicium naturam constitutionum enarrauimus: quæ si in vnum aliquando conueniant, (qua quidem conuenire possunt ratione) facilè naturæ quoque vtriusque morbos attulerint: in quo tamen animaduertendum sit, alteram sæpe ab altera qualitatem, ad effectus suos producendos, iuuari: vt, caliditatem ad efficaciùs calefaciendum non parum siccitas iuuerit, frigiditatem humiditas. Quamobrem, sicuti in corporibus calidissima bilis, calidus, siccusque humor; frigidissima pituita, frigidus, humidusque: ita inter Anni têpora calidissima æstas, quę sicca quoque; frigidissima hyems, quæ humida fuerit; aërisq; eodem pacto constitutionum calidissima habêda sit, quæ siccitatem: preterea frigidissima, quæ humiditatem nacta fuerit. Itaq; frigidissimum sentimus Caurum, Corúmve, eundemq; humidum; calidissimum Subsolanum, ac siccum; calidum & humidum Austrum: frigidum & siccum Aquilonem, nô peræquè ad illos, vel hunc calidum, vel frigidum illum. Atq; hi quoque, si, diuersis quanuis Anni temporibus, paulò diutiùs coorti perflent venti, constitutionem quamprimùm de natura sua facient; corporaq; vnà qualitatû suarum excessu vitiata afficient, morbosq; sibi proprios gignent. Quanuis autem aëris constitutiones potissimùm ex ventorum inibi dominantium flatu fiât: possit nihilominùs exhalatio sicca, humidáve, cum calore deinde, aut frigore ambientem nos aërem hunc, (priusquàm ventus inde vllus subortus vigeat, aut certè absq; quòd exortum sentiamus) secundùm naturam suam, sicuti aut calidum, aut frigidum, aut humidum, aut siccum; ita compositè quoque coniunctimq; in vnum constituere: vsque adeò, vt immutari inde corpora valeant, morbique procreari constitutionis eius, quam fecerit, peculiares: vt, calida siccaq; constitutione necessariò côcalescant plùs iusto corpora, siccescantq; vnà, geminata propè causa. Vt enim siccitas per se primoque; sic caliditas, quanquam secundariò, exiccat tamen. eadem ratione augebitur bilis: quæ si qua de causa computruerit; pro locorû diuersitate, in quibus putredinem sumit, continuas, aut interpolatas, semper autem ardentissimas, æstuantissimasq; febres faciet: inde erysipelata, inde aurigo, transfusa partim de iecore (vbi plurima eo tempore generetur) per corporis habitum bile; partim etiam, quum distributus in solidiores corporis partes carnemq; sanguis, iam aliturus eas, tenuioribus sui partibus, calore siccitateque accensus, in bilem degenerat: quod auriginosos homines reddat. Indè intestinorum quoq; difficultates, humoris illiusmodi acrimonia erosorum, furoresq; interdum, ac mentis alienationes periculosę, rapta in capitis arces bile: vel etiâ, eadê sese leuitate sua eodê côcitatiùs attollente, quæ furibundos faciat; & in vesicâ aliquando delata, vrinæ stillicidiû prouocet. Nec cuiquam dubiû, contraria omnia expectanda nobis esse in contraria cœli côstitutione: népe, frigida & humida, segnes, torpêtesq; mête ac corpore homines; segnes, tardasq; febres, quas τυφώδεις vocât, ex pituitosa materia, frigida semper natura sua, crassa aût, lentaq; sæpe; vt plurimû quoq; ob id temporis regrat, quo benè perfecteq; côcoquatur: vnde etiâ diuturni morbi existant, hâc quidê ob causam. Nâ ex alia quadâ, materia

alioqui eadé, pituitosa dico, citissimi, acutissimiq; fient; quiq; improuisam sæpissimè morté afferãt, quoties lentore, crassitiéve, aut multitudine sua, cerebri cordisve vẽtriculis oppressis, naturaliq; spirituum progressu impedito, aut infarcta neruorũ origine, madefactaq; tota, subitarios, iugulatesq; extemplò sæpe morbos, attonitũ, comitialemque, ac repentinũ animi defectũ affert. Id scilicet nobilitas tantùm partis facit, quã materia occupat, vt ferre periculũ diutiùs non queat; ex quo si euadat, materiæ tamen naturam sequuti morbi fiant diuturni: ex attonito, neruorũ resolutio; ex comitiali, comitialis alter, qui accessiones non prorsus suffocantes habeat, longissimus, vt ad morté vsq; sæpe comitetur ęgrũ. At animi deliquiũ, quod infarctas ex humore pituitoso vicinas cordi vias insequitur, ne ipsum quidé, nisi temporis diuturnitate, victusq; ratione exactè attenuatoria, tolli facile poterit: frigidæ & humidę cõstitutionis nimię quippe soboles, destillationes quoq; à capite in subiectas partes omnes, grauedinesq; inprimis, & raucedines, sæpiùs & anginæ, podagrici, articulorũq; dolores. Cæterùm humori addita caliditas longè magis id fecerit; quòd inde fusi magis facti humores, per corporis quæq; loca faciliùs deferantur, quorũ aduentu partes humectiores factæ, intimiusq; illis, caloris nimirũ insinuatione, receptis, solutiores factæ debilitentur, vt & aures inde lõgè, quàm ex humida tantummodò cõstitutione, hebescant magis: caligent oculi, menti torpor accedat, capitis dolores, vertigoq; fiat; corpus veluti onere degrauatum langueat, nulla ad motiones alacritate. Triste appellamus tempus, quo tristes homines reddantur: quod in nulla alia, quàm in hac, contingat magis cõstitutione; nec vsquam putredinis, ortorumq; ex hac morborũ, causa maior. Caloris enim humorisq; copia exuperantis, præsertim verò altiùs in corporibus adacti, atq; vnde perspiratio liberior non pateat, propè putredo ipsa est: victo nanque humiditate nimia natiuo rerũ calore; ac, ne vltrò, citrò, in partesque omnes permeans rerũ se substãtiæ per totũ indat, impedito; pereant res quamprimùm oportet corruptę, fomiteq; suo, quo penè vno sustentabatur, destitutæ. Vincitur aũt, impediturq; potissimùm quidé occlusus: quod oppilatis manifestò vijs, per quas commeabat priùs, cõtingere illi soleat, dum ignis more, intercepto foràs, pgressu, respirationeq; extrinseca, sine qua diutiùs perstare nõ possũt, seclusus perit: victúsq; humoré alimentũ sui regere vlteriùs, naturęq; opus dispensare nequit: ac, vincente iã humore superatus, aditũ præternaturali calori patefaciet, ex quo putredo statim. Hoc pacto suboriri nõ solùm in corporibus, verùm etiã extrinsecus sæpenumerò putredinem videmus, effectibus edocti inclusi alicubi, putrefactique diu aëris; vt cuius statim exhalatione correpti multi pereant sępe, si qui imprudenter sufflatũ excipiant; offensis nimirùm, internectisq; spiritibus cerebri, cordisque, tam aduersa extraneæ rei, ac veluti mephitis cuiusdam, vsque adeò quidem, natura, vt collapsos inde repentè concidisse sciamus quosdam.

De putrefactione, & contagione, earúmque causis multa.

CAPVT IIII.

VEruntamen (addendũ enim hoc quoq;) non hîc solùm putrefactio, quod dicebamus, vbi aperta, manifestaq; obstructio: verùm etiam, vbi lateat quidé, obstructio tamen sit. Nam & in aëre, & in aquis plerũque reseratis, ac patentibus putrefactio tamen inest euidens; at non euidens oppilatio, quã nihilominùs ratione inuestigâsse nobis liceat. Enimuerò cõfessione omnium, quũ duo hæc alienæ rei aduentu infecta putrescunt Elementa, humor id proculdubiò facit exuperans, euincensq; calorem, qui redundãtia ea extranei, aduentitijq; humoris fugatus, discedit, locumq; ita relinquit vacuum, eodem momento, calori itidé extraneo introducendo; seu potiùs introducto iam, & in alterius cõfestim locũ succedenti. At qua alia ratione impediri possit congenitus rei calor, ne per totam rerum substantiam penetret; sic quidé, vt ne minima quidem vsquã particula præsentiam illius effugiat, non video: nisi quum nouum aliquid occurrit, quod, quo minùs omnibus se rei particulis per totum indere possit, impedimento sit. Id porrò quid aliud fuerit, quàm obstructio, oppilatio, infarctio meatuum, ac viarum, spatiorumq; eorũ, quæ adesse rebus omnibus scimus corporeis, sed tota, ac per totum. Occupat autem locum præternaturalis calor humore nimio inuectus, simul naturalem excludit, ac veluti aditu prohibet, non aliter, ac in reliquis obstructionibus contingit, vbi, si quid infarctum obstruitur, humoris semper id præsentia alicuius, aut alterius cuiuspiam rei, vel etiam meatuum aliquando conniuentia, angustaque inter se coitione, humore intercurrente nullo, fiat. Gangræna, quam ita vocamus, nihil aliud, quàm mortificatio partis est,

aut

aut valde proxim. ad hanc via, ex caloris exclusione, p uationéque, ne qua is in partem il am illabatur, ac compressione sæpe loc rum eorum nimia, quæ arctatis vijs calo s ingressum arceat; aut etiam humorib decumbentibus eò intantùm quan oque, vt vi veluti deiectus de sede sua, c dere partibus omnibus cogatur congen us nobis, nosque ipsos partésque nostr per totum fouens, calor: & possidea ar extraneo, qui substantiam statim rei d tructam, ac putrefactam mortificet, oc patis, obsessisque vijs, sensus quidem ostros effugientibus; sed per quas tamen eare, dirigendæ naturalium actionum œconomiæ, tanquam dispensator quidam, consuësset innatus nobis calor. Hic est natiuus ille, cœlestisque, aut cœlestem certè suscipiens, rebúsque per totum, naturæ beneficio, infusus, insinuatúsque calor, quem per omnia ire, omnia virtute sua fouere, celeberrimi Poetarum cecinére. Hic tanquam aëra ipsum lumen de Sole, sic de cœlo atque Elementis, (geminum enim esse posse, initio docuimus, qui in vnum conueniant) corporibus immissus, illustrat ea, vitámque illis, vt animentur, largitur, hoc est, vitam vt hæc sortiantur suam præstat; nimirùm, animorum, si cum Philosophorum maximis sentiendum nobis est, vehiculum factus illorum alter, vt alteri coniungatur: quo præsente, dispensentur rectè omnia; absente, extemplò amissa vita pereant. Et, vt aëra aliquo tandem pacto aut vaporum crassitie, aut nebularum densitate obscuratum, caliginosúmque, neque purum Solis lumen admittentem, dicere infarctum, obstructum, atque extraneæ rei aduentu occupatum, impeditúmque possis: ita, cùm corpora ipsa, reliquaque omnia, tum is ipse aër, quoties calore suo natiuo cœlestique illo perspirabilia non sunt, obstructa, infarctáque, atque impedita, & aduentitiæ rei occursu occupata, vijsque, ac meatibus suis obsessa, asserere non iniuria nobis liceat. Vias, meatúsque intelligo, nòn quales intestinorum, aut venarum, aut arteriarum apertissimos, quos inspicere, tractaréque possis; sed solidioris ossium substantiæ, substantiæ iecoris, substantiæ lienis, substantiæ carneæ, mixtione rerum in vnum coalitarum prorsus, solidéque ita cohærentium, constantis, vt, qua parte commissæ partes cohæreant, introspici haud quaquam possit, penitusque id vel lyncei subterfugere obtutum oculi valeat. At rationum cogentium nos vim, maximorúmque authorum dictata sequuti, intercurrere necessariò aliquid fatemur. Neque enim tota prorsus ex toto, propria tantùm sui natura, substantia ea expletur, quando veram soliditatem illam, nullaque omnino intercursante re alia confarctam, cœlestibus tantummodo corporibus largiamur. Hoc si tenuerimus, rationesque sequemur hasce: non absurdè, opinor, affirmare nobis licebit; putrefactionis omnis generationem, tam quæ intrinsecus in corporibus, quàm quæ extrinsecus fiat, præire semper necessarium esse obstructionem aliquam. Quumque corruptus, putrefactusque aër fuerit, aquáve, aut alteri demum rei vitium idem insederit: obstructa hæc esse dicemus, natiuo nempe calori, vitæque suæ imperuia; qua destituta, necessum sit, corrumpi extemplò, destructaque putrescere. Hoc autem humida inprimis, calidaque constitutio fecerit, qua humoris tantum extranei inuehitur, vt cedere inde victus innatus nobis calor cogatur: quo abeunte, è vestigio sequitur, cum rei vnà corruptione, extraneus. Atque ita demùm circumambientis quoque nos aëris calor, humorque nimius, putredinis, putredinosorúmque, vt diximus, morborum esse causa, atque origo, pulmonibus, aut extimæ corporum superficiei, arterijs attractus, inspiratusque, aut etiam quoquo modo illapsus, introque delatus, possit: & ex putredinis natura, quam secum trahit, interiora contagione quadam afficere queat; potissimùm verò humores, facilè inde contagionem eam sentire aptos & idoneos magis. Serpit enim in proxima quæque pati prompta putredo, correptisque his, latè progreditur non coercita: vt & carnis deinde, cordisque sæpius ipsius, substantiam attingat. Rursus autem hæc ipsa, putredine ita correpta, affectaque corpora, ex reliquis multa secum in putredinem trahant: quæ contagij natura est, vt facilè vicina, maximè autem familiaria, ac cognata, inuadat. Transitum enim in ea facit, quibus cum magis illi conuenit, non solùm putrefactio, sed etiam causa vnaquæque alia agens: vt, sanguinem sanguis, exempli causa, affecturus magis semper sit, biliosus biliosum, pituitosus pituitosum, atq; inter hosce, eiusdem originis, cognationisq; aliquem longè adhuc magis; eo quod propinquior hæc, atq; intima magis conuenientia sit. Conueniens enim inprimis fit à conuenienti re, vt dictum est Aristotelis in Metaphysicis. Quæ porrò esse potest conuenientia maior, quàm eorum, qui non genere solùm, vt animantes: ac specie, vt homines inter se: sed propinquitate etiam propè indiuidua, aut proximè ad hanc accedente, sese mutuò attingunt, vt eiusdé sanguinis, ac propinquitatis sint, quos etiam ex re ipsa consanguineos, & propin-

quos vocamus. In hos igitur faciliùs deriuatum malum transferri videmus. Quod quũ ita sit, valde verisimile fuerit, in similitudine, rerumq; affinitate quadã versari cõtagionis natura: quarũ si præterea tenuem esse substantiam, patiq; facilem contingat, ac minimè agenti rei renitentẽ, faciliùs etiamnum affectum ita eam iri existimemus. Huiusmodi proculdubio est aër, tenuis, affici facilis; tum etiam per omnia sese altissimè ac latissimè insinuans, omnia ambiens, omnia penetrans: vt indere se hac vi corporibus ad penetralia vsq; intima, corruptusque aërem ibi primùm, aëreęque substantiæ spiritus, qui sparsi, diffusique per omnia habentur, statim corrumpere, corruptionisque eius, ac putrefactionis naturam, formamq; reliquæ quoque corporeæ materiæ addere, præsertim aptã & idoneam nactus, valeat.

Ac fortasse contagij, contagiosorumq; morborũ ratio vniuersa modo hoc, ac ratione continetur, vt nusquam alibi, quàm in aëre ipso, aëreaq; substantia, hęrere affectus huiusce primò naturã; nec transitum in alia facere hãc vnquam, nisi per aëra delatam; nec nisi huic ipsi inhærentem, alicubi aliquandiu subsistere posse credamus: quodque, cùm proxima attingat, tum ad remotiora feratur, naturæque suæ fomitem rebus sæpe multis diuq; adhærescentem remittat, id totum transfusi tantummodo per aërem vitij habendum sit. Nam quòd aëris corruptio, per vicinas semper quasque, corruptasq; aëris partes, in paulò etiam magis semota transire, vimq; eodem putridam deferre queat; ambigendũ magnoperè in eo non fuerit: quum & ratio id naturæ tenuis, immutatuq; facilis admittat; quæq; rerum plurimarum species promptissime susceptas, easdem latissimè quoq; ac citissimè diffundere cõsueuerit. Sanè aëra medium frequenter appellamus, tanquã per quẽ rerũ species multę, qualitatesq;, ac tenues quædam rerum substantiæ interuentu quodam diffusæ ferantur. Et contigisse sæpe, memoriæ proditum est, vt ex alienis ac longissimis regionibus delata per aërem pestilitas, remotissima loca inuaserit; occupatis nimirùm vicinis subinde partibus, & temporis mora, ex putrefactione aëreos longissimè tractus peruadente. Quò quidem Democriticæ, Lucretianæ ve atomi seu corpuscula, aut seminaria, quàm corruptę aëris substantię alia, haud ita facile peruenire potuisse credamus: ex Aegypto nempe, Peloponesiaci olim belli tempestate, pestilentiam, quam Hippocrates repulerit, Græciæ inuehentia. Atque vt peruenire tandem posse concedamus; tanquam examen apum, aut gruum, volatus sui ordinem, agmenque suum seruantium, minimeque per tantum cœli spatium discussa, atque vncis inter se (quos præ tenuitate habere nullos possunt) aut fibulis, glutinóve commissa, cohærentiaque, & hamata: quid, quum peruenerint, facient, corpuscula tantula scilicet solummodo? Atqui quantitatem principium agendi non statuunt Philosophi. dicent; immutata agunt. Hoc quidẽ nolle videntur: lenta enim & glutinosa faciunt corpuscula, tantaque mistionis tenacitate, vt, minima quanuis, resistere nihilominùs, quo minùs facilè in partes soluta dissipentur, aut immutentur, neque extrinsecus, neq; intrinsecus, possint: ijdem tamen quum videtent necessariam ad agendum qualitatem esse, non qualemcunque, (quid enim viscidita, aut tenacitas ea faceret ad immutationem substantiæ ex toto?) sed aliquam aptam natam hoc ipsum præstare; calida, & acria faciunt. Verùm hæc, quæ tam alteratu & dissipatu difficilia sunt, vnde tam facilè deinde caliditatem eam, atque acrimoniam suscipiunt, qua tam lata, subitariaque propagatione similem de sesibi edant continuò sobolem, in latissima aëris spatia diffusa? Num (quandoquidem hoc ita fieri minimè posse videtur) illud restat, vt, quum primùm omnium putrefactio aliqua, aut contagionis ratio alicubi (vt in aëre) exoritur, tum primùm corpuscula quoque illa edantur; simulque, actionibus licèt intus forisque ingruentibus, magnopere renitentia, calida quoque, & acria statim fiant? sed quis hoc author, aut quam tandem materiam nactus, faciet, nisi aërem, aëréam ve? Non enim de nihilo, opinor, aut de sua tantùm, aut aliunde petita de improuiso materia, procreârit; aut ex factis iam similem priori, vndique circunuolitantium corpusculorum prolem, longè lateque diffusam, propagauerit. Etenim propagatio huiusmodi tam subitanea, fusaque, speciebus magis conueniat spiritualibus, quas ita vocamus: quemadmodum è Solis corpore prodeunti lumini, quo hemisphærium hoc nostrum, propè cogitatione ipsa citiùs, illustrari solere videmus totum. Atqui hoc materiæ existentis iam alteratione, atque immutatione, non autem corpusculorum nouorum generatione, fieret: vt aërem illuminari videmus, qui iam sit, non autem generari. Ac in corpusculis alia omnino ratio: quæ aut noua sic statim gigni, aut genita similia sibi è vestigio gignere, aut qualitate aliqua immutari, vt alia pariter immutent, nequaquam credibile sit, si quidem rectam corpusculorum, id genus, ratio-

rationem sequamur, quorum authores patresq; qualitatum omnium expertia eadem fecerint, quantitatem autem concesserint: qua, qui legitimè magis philosophantur, nihil primò, per seq; fieri, persuasissimum habeant. Hocq; pacto nulla subesse omnino causa videbitur, quamobrē à corpusculis, hoc genus, vllis fieri ista posse, existimare debeamus; aut de rebus, id credere, tam plerunque, vnde primò resiliūt, longè aliò transmissis, vt peruenire eò, antequàm disiectæ dissipentur, haud facilè queant. Aut si tum primùm generandæ sint, id nec tam promptè celeriterq; fieri possit, quàm celeriter promptéq; succedere, sequiq; contagium ipsum experimur. Aut si fiat tamen; nō aliunde, quàm in aere, atq; adeò ex aere ipsō mutuata materia, fiat, quę iā nō quatenus ex corpusculis cōstans, (quippe quæ, vt talia, nihil agāt) sed quæ substātia quędā aerea eiusmodi, effectus simul illos edat. Quòd si in hunc propè modum cogitatione sua in id feruntur, vt corpuscula, seminariaq; intelligāt, vapores exhalationesq;, (quoniam non omnis vapor, omnísve exhalatio id facit, vt corruptionem eam inducat) meliùs, vt opinor, proferemus immutationem, atq; alterationem aeris, hócq; casu putrefactionē: deinde quęremus causam. Quærentes autem, inueniemus, infici aerem vaporibus atq; exhalationibus multis: corrumpi autem non omnibus, sed qui substantiam aeris destruere nati sint, totamq; de natura sua deiectam immutare, non corpuscula gignere: quæ, qua corpuscula, (quod toties iam dixim⁹) nihil efficere tale, cuiusmodi in contagionibus quęrimus, solita sint. Inquirenda igitur qualitas in his diligēter, cui actionem, efficaciamq; hanc tribuere nō immeritò possimus, atq; in quā effectus referre omnes liceat, quoscunq; rebus in his contingere animaduertimus. Ea, caliditas atq; humiditas nimia, atque ideo extraneæ, aduentitiæq; res, ac præternaturales fuerint, quibus cōgenitus natiuusq; cum humido suo calor, quo res conseruabatur ipsa, victus perit. Ingressus enim humor nimius in rem extrinsecus alicunde, compagē eius dissoluit, humorisq; primogenij gluten relaxat illud, quo immissus insitusq; calor contentus, quasique radice sua alitus, sustentabatur. Quod quū fit, pereat mistio rei tota oportet, simulq;, euaporato naturali calore, ac propitio, aduersus, inimicúsq;, præterq; rei naturā qui sit, succedat: cuius qualitate manifesta euidentiq; accedente, præsertim humoris redundantia, non solùm putrescant res, destructa substantia sua, verùm etiam harum ipsarum efficacia, proxima primùm quæq; (modò ita affici idonea) in putrefactionem facilè correpta trahantur; caloréque, atque humore ita nimio affecta, harum ipsarum quoque qualitatem vnà vicinis semper partibus, successu quodam continuato, impertiant: hócq; pacto serpēs malum, somentúmq; idoneum nactum, latissimè vagetur.

Quódq; idem in dissita maximè spatia plerunque deferatur, haud ita esse mirum debeat, quoties sumptis indies maioribus qualitates eæ viribus sic inualescūt, vt non solùm sead longissima proferre, sed etiam quę inuasere ocyssimè putrefacta destruere possint. quo tempore ingentibus sæpe correptis spatijs, qualitatū quoq; suarum efficaciam, agēdiq; vim (quòd eæ maiore in quantitate ad agendum non immeritò vehementiores reddātur) maiorem proferre semper soleant. vt ignem videmus qualitate sua efficacissimum, si locorū præterea intervalla magna occupārit, materiam nactum aridam, latissime citissimeq; fomitis semper noui accessu victorem dominari; eundem paruum, minúsq; efficacem, proprióq; alimento carentem, sponte sępe sua restinctum emori: sic putrefactionis vehementioris, maiorisque, maior, vehementiórque, haud dubiè, vis: minoris, minúsque efficacis, minor; vt nec tā latè serpere, neq; tam citò peragere putrefactionem, nec nisi materiam tantummodo idoneam maximè nacta, queat. Quum è diuerso, pauló vehementior quę fuerit, ob agendi vires maximas, etiam quę pauló minùs putrefactione corripi apta videantur corpora, corripiat tamē: vt, in Thucydidis, aut (cui⁹ sępe meminisse solitus est Galenus) Aurelij Antonini tēpestate, pestilētia: ætatúmq; superiorum nostrarū aliquot; quę dimidiā plùs hominum partem absumpsisse scribantur. Atq; eæ demum sunt, quę corruptum, putrefactúmq; aera causam habuisse existimētur: nec credendum tamen aliter, aut existimandū. Putrefactio enim insignis aliqua, calore humoreq; constans nimio, locóque olim fortè exiguo cōtenta, noxámq; nemini inferens, (neminē quippe tāgens) veluti ruptis deinde carceribus euolans, longéq; ac latè diffusa, ambientem infecerit: qui inspiratu per os, narésque, aut per cutaneos meatus, deriuatis eò arteriarū osculis, attractus, non solùm correptorū corporū aera, aereámq; spirituū substantiā, atq; humores subinde corrūpere, sed etiā id præstare possit, vt corruptus ita, putrefactúsq; corporū aer, corporibus alijs aliquo tandē pacto immissus, eadē (destructo contento in illis aere) destruat; relictúsq; hoc pacto fomes transire in alia, admirādo maximè effectu, cōsueuerit. Quæ cōtagij ratio est, mira quidē illa, vt diximus, neq; occulta tn̄, vsq; adeóve

adeóve cogitationes nostras effugiens, nullus vt assequi ratione tandem non prorsus latenti possit. Putrefactionem enim dicimus, iuxta Philosophorum maximorũ placita, calidi humidiq́; pręternaturalis dominationem, qua exuperatus naturalis calor, euaporatusq́; secedit. Actionẽ tribuimus, non anxiè scrupulosèq́; nimis quæsitis rebus; sed quas agere semper maximè cõsuêsse qualitates scimus, easdẽ huc ad agendum accersimus, caloris humorisque, quæ qualitatibus suis adauctæ, (vt cætera agentia omnia) vires cùm vehementiùs exerãt suas; tum verò latiùs quoq; transfundere in alia easdem solitæ sint: minores verò, minùs etiam semper hoc faciant, sic tamen, vt eadẽ semper putrefactionis forma sit, maioribus tantummodò aut minoribus agendi viribus distans: quos gradus vocant. Itaq; sicuti summa, quam diximus, ac vehementissima putrefactio, nullo propè discrimine, in multo plura sæuit; idq́; ad ingentem plerunque locorum distantiam producto effectu, ocyssimeq̀ue peragit, ac diutissimè perstat: ita mitior quæ sit, nec protenditur valde, ac lentiùs agens, citò quoq; desistit: cuiusmodi mitissimũ pestis genus est, aut pestilentes febres nonnullæ, (petticeas, aut lenticulares, quas vocamus) quæ contactu solo, aut traducta ab alio inspiratione, fiant. Non enim vires eas putrefactio minor obtinet, quibus aut paulò longiùs distãtia afficiat, aut è vestigio putrefaciat: aut quũ putrefecerit, citò interimat. qa sæpiùs plurium dierum mora victa cedit. Quod non alia de causa contingere posse credendum, quàm maiorum, minorumq́; in putrefaciendo virium ratione: non autem (vt arbitratos quosdam esse superiùs quoq; attulimus) corpusculorum transmissione, nouorumq́; generatione, sed alteratione potiùs, atq; immutatione substantiæ aereæ: quæ immutatio, dico, atq; alteratio, modò longè latéq;, vehemẽtior scilicet facta, serpat: modò minor, minorumq́; viriũ agendi imbecillitate sua subsistat: ne progressa efferre se ad multum victrix possit: attactu tamen, velut iritata, infectiq́; ac corrupti aeris, cui inhærebat, commotione, vitium statim inferat. Is enim priùs reses quietusque, nec quicquam promouens; agitatus deinde vires statim proferet suas, affectúq́; suum tangenti addet; correpto nimirum, ex putrefactione eadem, aere, per cutaneorum meatuum raritatem; & refuso olim, aut etiam inspiratiõe tracto. Etenim illud existimandum nobis semper fuerit, hærere perpetuò aeri putrefactionẽ hanc eo tempore, cõtagijq́; rationẽ, siue ea paruarum, seu magnarum virium sit. Nam & quũ corruptior primò aliquam ob causam circumambiẽs nos aer pestilitatẽ fecerit; & quum particulatim mutuò corruptarum rerum attactu suboritur ea: non aliter, quàm insidere, toto eo tempore, aeri, seu corporibus nostris circunfuso, seu horum quoq; cauitatibus, latisque atq; angustis vijs immisso, mali originem, fomentumq́; quoddam arbitrandum est: quo deinde reliqua quoq; in affectum trahantur cõsimilem. Vtrobiq; enim contagium, idq́, ex aeris vitio apertè: eo tantùm discrimine, quòd paulò latiùs circunfusi nobis aeris putrefactiò illa, ore, naribusque, perq́; extimam corporis totius superficiẽ, innumeris propè vijs, attracta, eodẽ corripere multos, diuersosq́; tempore solet: at quę priuatim ingruit, mutuáq́; tantummodò consuetudine obest, ea non nisi miscenti se, atq; attrectanti, infestam exhibet: quòd in altera cõmunior, quamq́; vitásse haud facile sit; in altera priuata magis, & quæ propterea caueri quoque magis possit, causa subsit: tam hîc tamen, quã ibi, ex aere semper malum, maliq́; vnà ortus, ac fomes, sine dubio, prodit: atq; hîc atq; ibi iuxtà pariterq́; contagio: ibi aeris, hîc corporum, sed per aerem. At contagium vsitatiùs appellamus corporum magis priuatorum: quòd, quũ tactus corporum solummodò fit, euidentiùs id in his appareat, quàm in aeris communi magis tenuique corpore. Quamobrem non sanè abs re aeri adscribenda semper putrefactionis, contagionisq́; ratio ac natura fuerit: cuius causa aut aerem ipsum, maiore quodam ambitu, aut priuati alicuius propriũ occupet. vnde vtrobiq; in alium, non secus quàm tangendo, (id quod vel vocis ipsius ethymum significet) contagium deriuetur.

Deriuatur autem non solùm in viuentia, quæ aeris parte proculdubio constant, verùm ad inanima quoque corpora: non omnia autem, sed (quod argumento maximo sit, eorumque, quæ sæpe iam diximus, assertio) in ea tantùm non quidẽ, quorum solida compactaque nimis, ac sicca natura, densatáq; valde superficies, iustam suscipiendo contagio aëris quantitatem excludit; sed quę foraminosis meatibus plurimis, ac cauernarũ, aerem multum excipientium, laxitate, cõstẽt. His haud inuitus hæret fomes, vligine prætereà interclusi aeris fotus, transmittẽdúsq; quamprimùm in alium, si attrectatus excitetur. Ea ꝓpter marmora, metalla, gẽmas, vitra, nisi sorditie cũcta hęc obducta, accipere fomitem hunc non videmus: pannos autem laneos, lineósque etiam, ac sericeos videmus: minùs tamẽ facilè hos, naturę siccitate, vt omnia veritati cõueniant. Siccitas enim duritiem affert: hæc densitatẽ, meatuumq́; interclusionẽ. Nihil mihi quidem occurrere videtur hîc, quod

excuti

excuti vlteriùs postulet: quum rerum omnium rationem, quantum prospicere ego possum, nec sane minùs effectorum quoque bona ex parte teneamus. Nam & ratio allata est putrefactionis receptissima, & contagionis modus ostensus minimè ab agētium qualitatum natura abhorrens: & quòd plures in cōmune, quòd priuatim quidam contagione ea corripiatur, id quoque, ducto ex rei natura argumento, declaratum. Quòd verò putrefactio in hunc magis, quàm in illum, transeat: quòd aliquando pueros, aliquando senes, interdum muliebre genus magis, interdum viros, & ex cōsanguineis quosdam magis interim corripiat cōtagio: ne id quidem naturali causæ suæ ratione carere existimo. Materiæ enim id, vt alibi quoque in actionibus, non formæ vllius diuersitas fecerit, quæ eadem vbique est. In omnibus nanq; ad corruptionem trahitur aer, vt putredinem sentiat. at non in omnibus idem is, quantumuis putrefactus, proximos spiritus quoscunque, aut humores trahere in consensum, vt illata ita illis vi putrescant, potest: quod cōtagio erat. Hæc enim tum demum fit, quum non solùm contentus corporibus aer, (quod facilimùm ob naturam illi eandem fit) sed etiam spiritus, sæpeque cum his vnà humores correpti putrescunt: quod pro spirituum, atq; humorum diuersitate, & conuenientia, materiæque eius vel ad patiendum facilitate, vel repugnantia; sic quoque aut facilè, aut difficulter, aut nullo pacto etiā fiat. Quum enim prima mali totius origo (vt superiùs disputauimus) in aere sit, atque ex aere tota pendeat: nec quicquam tam ab aere corrupto, quàm proximus quisq; corrumpi facilè aer possit: (cùm, quòd natura eadem sit, tum verò quòd, si quid putredini obnoxium, ex positumque aliud fuerit, id videlicet aereæ cuiusdam naturæ temperamento constet) nimirum iam eò suapte natura inclinanti si calori humoriq; proprio, natiuoque illi, extraneæ quidem, sed eiusdem tamen qualitatis accessio fiat, iam putredo ipsa effecta sit. Eóque verisimiliter valde credemus, proximum semper quenq; putrefacto aeri aerē, contactu eius, putrescere debere, seu extra corpora hoc, siue intra ea contingat. Ab hoc non sanè difficilis admodum putrefactionis transitus, ad spiritus, nempe aereæ cuiusdā substantiæ: at nō similiter in humores, vt qui paulò magis remoti natura ab his sint, ac densiore omnino, quàm spiritus, substantia resistere ingruēti putredini possint: tametsi, quū semel victi arripuerint eam, laturi eandem diutiùs quoq; sint: qui nihilo tamen minùs, quo plus aereæ substantiæ habuerint, caloris dico, atque humoris; eo quoque citiùs faciliusq; corripiantur. Atq; hæc sit cōmunis, efficaxq; magis in rebus his conuenientia, ac repugnantia, qua aut facilè sentire ab vnoquoq; contagium quisque, aut secus, valeat. Nā seu puer, seu senex quispiā fuerit, seu gentis nationisve alterius, aut familiæ: hūc ipsum ab alterius diuersæque nationis, aut familiæ homine, ætatisq; diuersæ, infici sæpe videmus: rursusq; reniti quosdā etiam eiusdem cognationis infectioni maximè, vt diuturna plerunq; correptorum peste suorum consuetudine, euadant tamen; quos siccitate humorum præditos, atq; ideo minùs quoq; putredini obnoxios esse, oporteat omnes; sicuti priores illos in calidū & humidum valde procliues: vt & hi facilè, & difficulter illi, contagione indiscriminatim corripiantur. Atq; hæc communior quædam: illa particularis, priuatáq; magis contagionis ratio, putredinis quidē forma ea quoq; nitens: sed priuatæ tantùm materiæ diuersitate, alia: qua eiusdem cognationis, aut consanguinitatis quispiam, nihilo plus alijs causarum, aut promptitudinis suscipiendæ putrefactioni in vniuersum obtinens, faciliùs tamen promptiúsq; aliquo alio corripiatur; propinquitate videlicet sanguinis, humorumque, atq; etiam spirituum, in quos ingressum facere, putredinémq; inuehere materiæ solummodo affinitate intromissus cum putredine aer, facilè queat. Sicuti in rerum multarū actione animaduertimus, effectum semper in materiam introduci, paratissima quę fuerit, facilimè. Circunstantibus certè, pari interuallo, ignem rebus plurimis, stupam, (verbi gratia) aut papyrum, aut pilos, aut quem fomitem dicimus, ocyùs reliquis, spontéq; penè sua concipere flammam experimur. Non dissimiliter sanè, eiusdem non speciei modò, sed cognationis etiā, & affinitatis, atq; huiusmodi similitudinis, ferèq; ad indiuidui naturā proximè accedens sanguis, faciliùs noxæ expositus illi sit, quæ à forma, materiæ propè eidem, simillimæ certè, inhærente, proueniat. Porrò autem diuersitatem hanc, & proprietatem, sanguinem puta, humoresq; diuersos à multis, proprios autem quibusdam; diuersa ab alijs, propria verò ac priuata nonnullis, temperamentóq; inter se, aliquo tandem pacto, similibus, communis corporū temperatura fecerit: quę forma partis est: eoq; sæpe propriam peculiaremque, & ab vniuersali deuiantem, naturam producit. Sicuti nanque Temperamentum non quoduis, sed tale quoddam, hominibus autem cunctis commune, proprietatem eam ventriculi corpori addit, qua immutati in vniuersum

ſum cibi concoquantur. Sic quidẽ ait Gal. ὅτι γὰρ ἡ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων τοιάδε τις κρᾶσις, ἣ καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ τῆς γαστρὸς ἐργασαμένη σώματος: quòd quidem Elementorum quatuor talis quædam temperatura, quæ proprietatem quoque corporis ventriculi efficiat, ita quòd alius magis alio, hunc illúmve magis, minúsve, concoquere priuatim cibum poſſit: quòd hic caſeſi, vt multi, &c, vt quidam, particulariter quædam auerſentur; plurimi verò natura abſtemij reperiantur: id non in aliam facilè, quàm temperamenti proprij cuiuſdam cauſam reijcias. His autem temperamẽtorum proprietatibus, proprias ac priuatas gigni ſanguinis, humorumque materias, ab infecto temperamenti non diſſimilis homine, rapi ad contagium temperamento eodem præditi alterius faciles, conſentaneum maximè rationi fit. Et, vt propiùs ad diſputationẽ de putredine noſtrã accedamus, eadẽ libri, poſt verſus aliquot, pagina Galenus, quo loco ciborum corruptelã tractat, in hunc fermè modum ſcribit: ἀλλ' εἰ μὲν δι' ὑπερβάλλουσαν θερμότητα συμβαίνει τὸ τοιοῦτον, εὐθὺς καὶ διαφθείρεται τὰ σιτία. κοινὴν μέν τινα διαφθορὰν ἐπὶ τὸ κνισσῶδες, ἰδίαν δ' ἕκαστον, ὡς ἂν φύσεως ἔχει. Τὰ μὲν γάρ, οἷον βρώμου τινός, ἢ βορβόρου, διαφθειρόμενα: τὰ δὲ ἰχθύων τινῶν ὠμῶν, ἢ ἀρρήτου τε, καὶ ἀλλοκότου σηπεδόνος ὄζει. At ſi ob exuperantem caliditatem id contingat, ſtatim cibi quoque corrumpũtur communi quidem corruptela quadã ad nidorulentiam: propria autem, prout cuiuſque natura fuerit. Quædam enim tanquam fœtoris, aut cœni cuiuſdam: quædam crudorum piſcium, aut extraneæ, neſcio cuius, & indicibilis putredinis odorem corrupta referunt. naturam proculdubio, more ſuo, temperaturam appellans; vti iam, ad eundem prorſus modum, ex his verbis, de Galeni ac Medicorum placitis, tenere non contagionis ſolùm ex peſte, ſed reliquarũ etiam omnium rationem queamus. Nam quemadmodum ciborum in ventriculo corruptela, exuperante calido, corruptela omnis eſt; multimodas tamen proprietates quaſdam, naturæ nimirum, ac temperamenti proprietate ſortitur: pariter dicendũ, ſtatuendumque nobis de contagione fuerit, vt putrefactio omnis habeatur, apta natã tranſire in alium: hunc tamẽ, quàm illum; illumque, quàm hunc, interdum magis, ob materiæ, in quam primò introduci debeat, proprietatem affinitatemque, quæ temperamento diuerſo quidem ab alijs, at his, qui mutuò promptè contagium ſentiũt, proprio, affinique: hocque, quum de contagione, hoc eſt, quum de tranſitu affectus putrefactionisq; in alium loquimur; quis imperata communiter putrefactioni materia cõmuniter; particulatim autẽ, priuatimque magis, in ſimiliter particulatim priuatimq; magis apta ad id fiat. Nam quũ ab origine primùm ſua, per ſeque, aut in aere extrà, aut intus particulariter in corporibus, putrefactionis aliquid exoritur; nondum quidem contagio habenda ea eſt, niſi quo primùm tempore greſſum in alium facere cœperit: tuncque ſcilicet in primo ſui exortu, eo quoque caſu, temperamentum commune humanum, calidum præſertim, humidumque, nempe putreſcere idoneam materiam nactæ putrefaciendi communes cauſæ, longè promptiùs putrefactionem fecerint. Itemque particulares illæ ac priuatæ, eodẽ pacto, particularem, ſed idoneam ad particularem illam putrefactionem ſuſcipiendum materiam ſortitæ, putrefecerint faciliùs valde; vt in corruptela ventriculi nidorulenta, quæ caloris exceſſu ſemper fit, priuatim alia cœni neſcio quid, alia crudos piſces, atque alia prorſus ineffabilẽ proprietatem quandam retulerit: idque faciliùs haud dubiè ſemper, humores ſi nacta fuerit cauſa ea quæcunque, in eam propriè tranſire corruptelam paratos; quàm ſi rebelli ad id prorſus materiæ incubuerit. Idem, opinor, cauſæ erit, quamobrem in alijs quoq; rebus, non ſolùm in corporibus, contagia multimoda ac diuerſa fiant: materiæ quippe ab alijs, quę putredinem eãdem haud facilè ſuſcipiãt, diuerſitas affinitasque. Materiam, tota hac diſputatione, (ne fortè aliò lectoris animus feratur) accipio, partes, quibus inſidere debet putrefactio; quæ ipſæ materia ſua conſtant & forma, temperamento nimirum ſuo, quaſi ſubiectum dixerim. Sic quidem à pomis poma, quàm pyra, corruptione affici magis videmus: fortaſsè autem ab apianis apiana, & à volemis volema etiamnum magis, ob cognationẽ. Quo nanque propinquior aut proximior quæque, affinitatis cognatione, aut indiuidui etiam qualitate, materia: eo ſemper faciliùs, neque id abſque ratione ſanè, cognatæ, vicinæque natura qualitatis actionem patietur. Nanque & calidum à calido, quàm frigidum, citiùs promptiúsq; concaleſcet: & à frigido frigidũ itidem refrigerabitur; & huiuſmodi alia. Similiter eiuſdẽ temperamenti res, materiæque ac formæ, vtique paratior ſemper erit, vt opinor, atque expoſitior; vt à nõ diuerſæ rationis re in affectionem eandem trahatur, paſſa. Iccirco pulmonibus, pulmonũ noxam infert putredo, non oculis. quid mirum? Non enim eadem oculorum, ac pulmonum, materia. Sed enim oculorum mollior, dicat hîc aliquis, pulmonum non item. Vt ita ſit: at materia tamen diuerſæ rationis eſt, dicemus;

mus; neque, vt quæque mollior, ſic pati
aptior: ſed ſi naturæ cõuenientia, ac tem-
peramenti non penitus diſſona prætereà
ratio fuerit. Non enim in eo ſitum eſt, vt
mollis, ſed vt conueniens materia ſit, affe-
ctusque ac paſſionis eius ſuſcipiens: cui ſi,
quũ eiuſmodi fuerit, mollitudo prętereà
accedat; faciliùs tum ſuſceptũ iri in ea af-
fectum concedemus: atque illud tempera-
menti ac naturæ, hoc ſubſtantiæ ratione,
conſtabit. Ex pulmonibus enim omnibus
mollior qui fuerit, phthiſi is; vt lippitudi-
ne oculus, nimirum mollior, faciliùs cor-
ripietur: at phthiſi oculus nũquam; ſicuti
nec lippitudine pulmo: quanuis vterque
molliſſimus. vtrobiq; tamen putredo, ſed
parti ſolummodò illi propria, ac peculia-
ris quædam. vſque adeò retulerit materiæ
ſemper facilitas, & ad patiẽdum prompti-
tudo. Hæc verò ipſa materia nunquam
quidem facilem ſe, aut paratam exhibue-
rit, niſi naturæ eiuſdem, aut certè nõ con-
trariæ: quando contraria quæ fuerit, ea-
dem rebellis quoque vnà ſtatim, renitensq;
magis ſit, oportet. Sicuti autem ſpeciei cui-
uſque indiuiduo, cum ſpeciei eiuſdem in-
diuiduis in vniuerſum conuenit: ita par-
ticulariter alij cum alio magis, partiq; eti-
am corporis alicui, cum alterius eadẽ: nec,
id quamobrem contingat, vlla commodi-
or vnquam, quàm naturæ ac temperamen-
ti, iniri ratio poſſit. Itaque rurſus eodem
deducti, in materiæ ac temperaturæ ſimili-
tudinem recidimus, quæ forma partis eſt,
vt fruſtra, atque etiam, vt opinor, falsò, ad
actiones haſce corpuſcula accerſamus. Ete-
nim, quæcunque in corporibus tandem
editur actio, naturæ omnis ac tẽperamenti
affinitate hac fit. Etſi enim actio (vt Phi-
loſophi contendunt) contrarietatis opere
perficitur: non eſſe tamẽ nullam (vt ijdem
illi affirmant) conuenientiam ac conſen-
ſum oportet: qui quo maior fuerit, eo per-
fectiùs ſemper ac faciliùs peragitur actio.
Nanque quæ tota natura diſſident, longeq;
inuicem, alterius etiam interpoſitione ali-
cuius diſtant, mutuam ſtatim tranſmuta-
tionem non ſentiunt. Neque enim ignis in
aquam, aut è diuerſo in ignem aqua, niſi
intermedia interueniente q; priùs aëris na-
tura, vertetur. Sic quum res ex tota inter ſe
ſubſtantia diſcordant, (vt venenorũ ge-
nus quoddam eſt ad corpus humanum)
actionem conferre in vnum non poſſunt.
*κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὀπὸς μήκωνος ἀνθρω-
πείου σώματος τελέως ἐστὶν ἐναντίος, οὐδὲν εἰς αὐ-
τὸν, οὔτε κατὰ μίαν ποιότητα δρᾶσαι δυνάμενον,
οὔτε πολὺ δὴ μᾶλλον ἐκ καθ' ὅλην τὴν οὐσίαν*, vt Ga
lenus ait. Eodem, inquit, modo & papaue-
ris ſuccus humano corpori contrarius
prorſus eſt, in id neq; qualitate vna aliqua,
ac longè quidem minùs ex tota ſubſtantia
agere quicquam valens. Rurſus experimur
quorundam actionem alicubi recipi tan-
tùm: nec tamẽ peragi, materiæ, ſubiecti ve
repugnantia, aut ineptitudine tantũ. vſq;
adeò quidem ad patiendum materia exigi-
tur idonea, vt peracta tandem rectè exeat
actio. Neque tamen in materia receptam,
quam non afficiat, non in aliam quam affi-
ciat, tranſire poſſe videmus. Nam, Alexan-
dri teſtimonio, (Meteor. j.) incaleſcere à
Sole Lunam, ſuſceptumque inde calorem
terris reddere credemus, ipſam interim mi-
nimè excalfactam. quomodo enim, alteri-
tati nulli, præterquàm motioni, ſicuti ne
alia quidem cœleſtia corpora, obnoxiam?
Et torpedinis vim obſtupefacientẽ illam,
in arundinem primùm deriuari neceſſum,
vt piſcatotis manum torpore afficiat, nec
ipſa tamen arundine affecta. Pariter con-
tingere in contagij ratione videmus, excipi
peſtis fomitem, hoc videlicet vnum, excipi
in multis, non etiam perfici putredinem.
Manent quidem incorruptæ res, quibus
ſuſceptus fuerit fomes, indeperdita pror-
ſus ſubſtantia: diu tamẽ hæret corrupti ibi
putrefactiq; aeris pars, vt nos exiſtimamus,
quem fomitem dicimus, donec tactu velut
iritata, accõmotior facta ſeſe detegat pu-
trefactionis origo; materiamque nacta, in
quam non ſolũ ſuſcipiatur aſſumaturque,
verùm etiam ſuſcepta, quàm inuadere to-
tam poſſit, infectamque prorſus putrefa-
ctione vniuerſam corripiat, atque ita ſæ-
pius diſiecta ſubſtantiæ totius compage,
deſtruat. His rationibus fieri poſſe conſta-
bit, vt alij cuipiam aut rei, aut corpori in-
hæreat contagium, non autem afficiat, ac
immitti tamen in alium inficiendum, affi-
ciendumque, atq; etiam ex toto ſæpe con-
ficiendum, queat: vt non ſanè parum rarò
obſeruatum fuiſſe ſcimus. Qui peſtilentia
correptos tractant, verſantque manibus
eos, resq; eorum; horum ſępe multos illę-
ſos, atque ab omni malo immunes, cõtagi-
um in alios deriuaſſe, tranſmiſſo tantum-
dò, aut traducto potiùs mali fomite, ſci-
mus. Atque hæc omnia vt ratione ſua con-
ſtent, non indigebimus retruſis, aut in oc-
culto nimis abditis cauſis: quoniam mani-
feſtioris temperamẽti, apertis ſatis, caloris
humoriſque nimij cauſis, tota ea putrefa-
ctio, putrefactioniſque vnà efficacia, quæ
cõtagium facit, poteſtateq; ac viribus faci-
lè intellecta peragatur. In tantum retule-
rit, materiæ huic, illi ve incubuiſſe primò
actionis vim aliquam, naturæ & tempera-
menti affinitate nixam. Eodem modo ci-
bum appetit ventriculus cognatum tan-
tùm ſibi: at eundem, non qua ſimilis, affi-
niſque, ſed qua contrarij aliquid obtinet,
immu-

immutat, ac concoquit: concoctum, pauloque magis proprium sibi factū, iecur arripit, vt assimilet in totum, sanguisq; inde elaboretur. Quid enim aliud iecur, quàm sanguis compactior quidam? Eodemque deinceps modo partium reliquarū omnium nutricatio peragitur: hocque, quum naturæ ordo seruatur. Nec sanè minus supra naturales quoque limites calore nimio incalescunt partes; frigore refrigerantur: nō quidem antea tales, (non enim fieri eas opus erat: sed ne poterant quidem, si priùs fuissent) at minùs tamē frigidę antea, quibus cum caliditate magis conuenit, citiùs incalescent: sicuti sanè minùs calidæ, iamq; non ita longè à frigiditate positæ refrigescent. Atque ita calore quoque, & humore nimio incalescere, & humescere nimiùm possunt, quę dissimiles priùs calori humorique nimio illi fuerāt res. Sed promptiùs tamen ac faciliùs, longequè semper plus, quæ iam consensu naturæ quodam suo promptè in id ferebātur, hoc ipsum patientur. Quod quum fit, iam est putredo in foribus ipsa.

Ex quibus, (quoniam tractata magnopere res anteà nō est) prolixè satis, ac quàm par fuerat fortasse fusiùs, (sed ita faciēdum fuerat explicaturo multa) recitatis, cuiuis esse in aperto (modò nō refractario prorsus) potest: non vsque adeò in occulto iacere cōtagionis, effectorumque eius naturā, vt perueniri eò rationis ductu nō possit; non aliena, minimeque legitima philosophātium placita professis, sed Aristotelicæ Galenicæque doctrinæ vestigia diligenter sequutis. Quos credo, (Aristotelem dico, & Galenum) quum viderent, rationem contagionis non alia, quàm rerum quoque aliarū omnium, quæ mutua agendi patiēdique vi peraguntur, ratione contineri; non fuisse valde solicitos, vt, quo hæc fierent quęq; modo, priuatim tractandū sibi esse arbitrarentur. quorsum enim, tractatis antea sæpe rebus, quæ aptissimè accōmodari rei huic possent? Quapropter Galenus ipse, quum alibi aliquando, putrefactionem depascendo serpentem, proxima quæque natura sua infecta corripere dixisset, quòd contactus est; libro de febrium differentijs primo diligenter nos periculi admonet, quod sępe incurrimus pestilentia correptorum cōsuetudine. ἀπολαῦσαι γὰρ κίνδυνος, inquit, ὥσπερ ψώρας τινὸς, ἢ ὀφθαλμίας, corripi enim periculum est, tanquam scabie quadam, aut oculorum vitio. nec planè tutum esse ait, si ijsdem in locis cum phthisi laborātibus, aut quicunq; putredinosi demum quicquā expirant, versemur; vsq; adeò, vt cubilia quoque, in quibus decumbunt, fœtorem reddant; quid aliud, quàm aëris corruptionem, noxamq; inde attactu contractam, significans? Hoc porrò ipsum nihil profectò aliud, quàm contagium sit. Quòd si quid prætereà Authori mirum, aut abditum, aut occultū hac in re visum fuisset; præter cōmunem putrefactionis, affectusq;, qui cōtactu, vt alia, perficiatur, rationem; non prorsus silentio id inuoluturū eum fuisse puto, etiam vt nulla illi intereà esset ad manus, quam de rebus his adferre posset, ratio: sicuti sanè tantùm non vbique, latentium nos, rationemq; nostram, proprietatum quarundā meminit, quas ille ex tota rei substantia appellet, & nescire se fateatur. Nos enim, sicuti manifestam satis rerum, quas paulò antè tractauimus, rationem esse ducimus; ita propria quędam alia haberi, delitescentis, fugientisque nos naturæ, ac qualitatis, siue peculiaris cuiusdam, vt diximus, substantiæ, facilè concedimus: ad quæ veteribus olim, nobisque hoc tempore, tam diu ignorata, hæc quoque prætereà ipsa, quorum non penitus obscuram tenere rationem nobis liceat, trahi nollemus. Ac priuatas quidem hic quoque rerum proprietates diximus, quæ ex tota forma, totaque rei substantia fluant; seu substantiæ eæ, seu qualitates potiùs habendæ fuerint; quas tamen substantias vocemus, quo fere modo accidentibus quiditatem (quam appellant) suā largimur. Proprias etiam easdem sæpe, priuatas, dissidentesque ab alijs plurimis, ac peculiares naturas, in tractatione superiori, dixisse meminimus, quę mutuò, ob affinitatem, tangi contagione soleant; sed quarum tamen teneri ratio possit. Naturam enim propriam, temperamentum proprium dicimus; non ad ignota confugimus. Atque huiuscemodi temperamentum, quod substantiam totam constituit, licèt quibus quotque exactè Elemētorum portionibus constet nesciamus: non desunt tamen signa, quæ rerum, naturæque similitudinem manifestiorum qualitatum ostendāt. Et vt hæc tamē nos fugiant cuncta; cuicūq; hominum inhæserit putrefactio, quę contagionem faciat, perpetua tenebitur rei vtriusque ratio, quæ caloris & humoris nimij sit, transitusque actionis eorum in alium, qualem ostendimus. Nam, quemadmodum eiusdem tēperamenti homines, euidēter aut biliosi, aut sanguinei, aut huiusmodi, eodem cōtagionis inter se genere faciliùs corripi, ratio est; ob naturę similitudinem: ad eundem modum idem quoque prorsus in temperamenti, quod substantiam totam insequitur, affinitate euenire debere, eandem ob causam, nempe similia atque affinia quòd sint, verisimile valde sit. Vtrunque enim temperamentum

esse,

esse, censendum est: tam cuius manifesta sese nobis offerunt, quàm cuius pauló magis occultantur, captumq; nostrum bona ex parte effugiunt, signa. Nec aliud, totam rei substantiam, formamq; illam specificam, quam vocant; quàm Elementorum quatuor temperamentum, aut certè temperamento inhęrentē rem, esse opinamur: non, quemadmodum Platonicorum nonnulli, quos in ea fuisse sententia scimus, vt corpus ex Elementis trahi putarent; temperamētum autem ex cœlestibus semper Sphęris duci crederent. Nos temperamentum ex Elementorum mixtione constituimus resultans: aut apertæ satis, notisq; suis spectandæ, (quod genus qualitates quatuor manifestiores illæ habentur) aut pauló magis occultæ naturæ; sed quod proprietates quasdam priuatas peculiaresq;, donec tale perstiterit, ferat: eadem autem, amisso, aut quoquo tandem modo immutato, cui antea inhærebant, tēperamento, pereant statim. Cæterùm quocunq; modo cēnsuerimus, nunquā peribit nobis putrefactionis contagionisq; ratio, caloris humorisq; nimij, rerumq; actionis rationem custodientibus. Non enim, si temperamento hæc inhæserint incompertę nobis rationis, tanquam subiecto, quærenda nobis huius exactè natura: sed accipienda tantùm similitudo fuerit, qua mutuò agant inter se hęc, patiantúrque. Sicuti hoc casu calorem atq; humorē manifestissimè, opinor, tenemus: exquisitè veró tractasse illa, quæ ex tota substantia, formáque, abditisq; & latentibus proprietatibus agūt, aliò certè spectet. Fatemur enim nos quoque, cognosci istorum non posse à nobis temperamentū exquisitè, siue id ex conuenientium in vnum Elementorum commixtione resiliēs introducatur, siue à cœlestibus Sphæris, temperamento Elementorum non omni, sed tali, sibiq; proprio proprietas ea cœlitùs demissa instilletur: quod deinde tātisper inhabiter, donec Temperamenti ratio ea, ferendæ proprietati illi idonea, durans perstet; discessura atq; euolatura, quo primū tēpore conuenientia illa, rata quadam Elementorum inter se parte constans, quasiq; concentus copula, qua priùs cōtinebatur, pereat. Nihil igitur aliud tenere rei huius possumus, quàm, siue hoc, siue illo contingat modo, temperamentum quoddam esse hoc: calor autē in ea, an frigiditas; humor, an siccitas exuperans vincat; aut qua tandē commixtarū rerum analogia cōstet, prorsus scire nequimus. Quod ad exquisitā rerum naturæ inuestigationē, statuendúmq; cum ratione aliquid atq; ex arte de his, necessarium futurū fortasse fuerit ad id autem, vt vsu tantùm aliquid edoceamur, vel quum pro materia ac subiecto res eæ rebus quibusdā alijs, de quibus disputatio instituatur, substernuntur, nō necessarium: vt hoc casu cōtagionis rationē tractanti, quæ in hūc magis, quàm in illum deriuata abeat, satis sit rectam putrefactionis formā intellectu cōprehensam, agentiumq; in hoc facultatum, quas calorē & humorē esse dicimus, vim tenuisse, quæ agentis cuiusq; de more facilimè in expositam sibi, actioniq; suę quoquo modo familiarē, materiā deferatur: huiusce autem materię, quę hoc loco subiecti tantummodò cuiusdam vicem gerat, non attinuerit, ad rem quidem hanc, anxiè nimis formā inquisiuisse: quā ipsam nihilominùs sic in vniuersum tēperamenti ratione contineri, non nesciamus; licèt ratam, vt dixi, partium, vnde illud existat, portionē ignoremus. Atq; nō sanè magis illud scisse attinuerit, quàm si, quū res quasdam putrescere, harumq; ipsarum putredine, proxima quęq; in naturā eandē rapi videmus, necessariū nobis esse arbitremur, vt correptorū ita putredine naturam, antequàm putrescerēt, exactè à nobis cognitam habeamus: quod quidē fieri nō oporteat, putrefactionis formā firmiter tenentibus, materiæq; videntibus promptitudinem, quæ similitudine ac propinquitate quadam rerum, quæcunq; ea tādem habenda sit, constet.

Excurrimus in ista, vicinia tractationis inuitati; simul, quū de aeris Cōstitutionibus scriberemus, quarum ratio cum putredinis cōtagionisq; ratione cōiuncta esset, orationis filum, styliq; ductum sequuti, peruenimus huc, vnde redeundum nobis in viam iam sit, quum calidas humidasque temporum constitutiones, morborū afferre frequentiam putredinosorū, quorundamq; prætereà aliorum, dicebamus: quæ si hosce fert morbos Constitutio, conijcere certò possumus, contrariam huic frigidam & siccā, cōtrarios quoq; laturam; modò talis sit, inq; natura sua tam diu perstet, meritò vt dici Constitutio possit: non, vt Autumnum frigidum & siccū dicimus, qui ex parte talis sit, & inæqualitate sua hac varios, eosq; pessimos morbos ferat. Contrà in frigida & sicca Constitutione contingit: primū, ex siccitate excrementorū paucitas, ac veluti morborū plurimorū materię subductio; ex frigiditate, excrementorum humorúmve agitatio propè nulla, ideoq; fluxionum omniū per corpus quies: adstringet tamen ventrem, vellicabit oculos, neruis inimicabitur ac pectori; stranguriam, tussisq; genus illud faciet, quod malam vocalium partium intemperaturam sequitur.

Atque hæc ferè sunt Constitutionum aeris vitia intēperatioris, de tēperatorum

ſemper, aut non longè ab his diſcedentiũ, locorum natura intelligenda, vt his, eiuſmodi morbi, Conſtitutionum aeris vitio, contingant. Quis enim neſcit, intemperatura laborantęs aliqua regiones, contrariæ Conſtitutionis beneficio adiutum iri ſæpiſſimè, vt ætatũ quoque exceſſum iiſdem illis frequenter corrigi, non minùs, quàm Anni temporibus e contrario poſitis, ſolere: pituitoſos quidem ęſtate, calidiq; & ſicci aeris conſtitutione; calidi autem & humidi, ſenes gaudere inprimis, ſcimus. ſed de his poſteriùs. Nunc componendę nobis in vnum diuerſimodè Conſtitutiones, vnáque compoſitionis huius dicenda opera. varias enim inſequi varia ſolent, quæ vitari nullo pacto, niſi ꝓpuiſa antè cognitaque, poſſint.

De Anni totius, aut maximæ illius partis, perſeuerantibus Conſtitutionibus.

CAP. V.

Commune illud priùs de omnibus dicendũ, quod notemus, Conſtitutiões à nobis intelligi tota hac tractatione nullas, niſi pręternaturales quę ſint: vt, quanuis Aeſtatis Conſtitutionem dicere non abs ratione liceat, quæ caloris ac ſiccitatis naturalem ſibi temperaturã moderatè ſeruet; eam tamen tantùm hoc loco, qualitatum harum conſtitutos ſibi à temporis aut locorum natura limites quæ ſupergreſſa fuerit, accipimus: vt ſi anni totius Conſtitutionem calidam & ſiccam, exempli cauſa, fuiſſe diximus, æſtate qualitates haſce magis adhuc, quàm pro eo anni tempore conueniat, exuperaſſe ſciamus. Neque tamẽ interim credendum, vt Cõſtitutio huius, illiùs ve modi euadat, neceſſariam futuram eſſe perpetuam dierum omnium intemperiem, nulláque omnino vt dies eximatur, quæ non Conſtitutionem eam faciat: ſed ſatis futurum ſit, modò maior dierũ anni totius pars qualitatibus his, de quarũ nomine dicenda Conſtitutio ea fuerit, notetur. Nõ quidem hoc dico, quòd nulla prorſus reperiatur diei vnius Conſtitutio; quum Hippocrates, Aphoriſ. iij. ita ſcripſerit: αἱ μὲν καθημεριναὶ καταστάσιες, nimirũ diei vnius Conſtitutiones nominans, quibus aut Aquilonaribus, aut Auſtralibus multimodè ſemper afficiatur corpora: ſed enim in hoc rerum tractatu nec magnus ſanè harum vſus futurus ſit, vt quarum noxæ occurrere tam breui diei vnius curriculo nec facilè poſſimus, nec pręſtabile ſit: & dictum alioqui de his ſupra iam fuerit. Hoc loco autem, vbi de Conſtitutionum coniugationibus loquimur, venire in tractationẽ haud dubiè eæ ſolæ debent, quæ perſtantes permanentesque, & dierum plurimorum fuerint: vt, ex quibus oriãtur potiſſimùm morbi, quos diligẽter pręcauiſſe, aut neceſſariò aliquãdo ingruẽtes mitiùs ac minori ſemper cum diſcrimine ſenſiſſe, maximus ſalubris artis vſus ac traditio ſit. Alioqui cui eſſe dubiũ poteſt, dierũ multorum Conſtitutionem, ex dierum ſingulorum Conſtitutione oriri, vt in eadem rerum ratione, maior tamen meritò productæ per dies multos Cõſtitutiõnis efficacitas futura ſit: ac proinde diligentiùs obſeruãda hæc animaduertendaq; ſemper. Dicẽdum & illud priùs, antequàm progrediamur, quod ſæpiùs à nobis dictũ memoriæ meliùs commẽdabitur: hoc loco Conſtitutionum tantummodò compoſitiones, quos, qualéſve progignere morbos ſoleant, tractandũ ſumi à nobis: quos autẽ aut ætates, aut naturæ diuerſæ, aut conſuetudines, aut regiones, aut ſtudia, aut victus ratio pariat; illud verò per ſe, poſteriuſq; explicandũ: quoniã explanatior ita, commodiorq; ad artis vſum fructuſq; inde percipiẽdos, futura doctrina ſit. Quin eadem, cuncta hæc deduci ad eoſdem vſus, ratione facile poterũt, etiam ſi nihil quicquam vlteriùs de his ſcribatur, tradita priùs Cõſtitutionum formula. Nunc, quum calidæ, frigidæ, humectæ, ſiccæ, calidæq; & humidæ, calidæ & ſiccæ, frigidæ & humidæ, frigidæ & ſiccæ Conſtitutionis effectus tradiderimus; cõponendæ rurſus ex Anni temporum ſucceſſu inuicem eæ: quoniam maximè morbos hoc faciat, vſuſq; ideo maximus ſit, multo antè, incũbentibus iam Cõſtitutionibus illis futuros, prænouiſſe, vt vitatos declinare poſſimus. Sequemur autẽ Galenum hac in re magis, quàm Quintum, cui viſum, cuncta hæc experiẽtia, vſuq; ſolùm rerum, atq; obſeruatione quadã conſtare; ratiõis nihil prorſus adhibebat. Qui ſi Hippocratis dicta ſecum rectè examinaſſet, quum non ſemel neceſſarium eſſe protulit, vt Cõſtitutiones quaſdam certi quidam morbi inſequãtur: vidiſſet profectò, rationis hoc propriũ potiùs habendũ eſſe, & ſcientiæ, cuius magna eſſe ſemper neceſſitas ac facultas dicatur: nõ autem fortuiti rerum concurſus, qui vel ſi pluries conueniat, effectuſq; quoſdam edat, nondum tamen certò pronũtiare audeas futurum id, cuius quum rationẽ ac cauſam non teneas, falli obſeruatione ſola poſſis; quam facilè immutare interueniens fortè fortuna aliquid ſolitum ſit: præter id, quòd nuſquam in artibus vllis ſimpliciorũ rerum compoſitiones, ſola tantummodò obſeruatione, tam vnquã exactè peragi, ad extremas vſq; diſſo-

differentias concisæ, possunt; ob infinitam propè modorū, quibus inuicem coniunguntur, multitudinem. Quis enim in Grammatica elementorū vigintiquatuor, quibus tot syllabarum dictionumq́; compositiones continētur diuersæ, sola obseruatione notatas teneat? Vnica restat, atq; eadē certa, securaq́; via, ratione inquirendorum omniū, ratione inuestigandorum Elementorum primùm, potissimumque: quód his ignoratis, reliqua ignorētur cuncta necesse est. Tum deinde haud ita difficulter moliri diuersimodam illam compositionē ex his nobis licebit: vt, si nō quamçunq; omnino, (quoniam nō necessarium id, & inutiliter plerunque præterea fiat) at bonam illarum partem, & in his arti, quam augere ita debemus, vtilissimam quamque futuram tractemus. A nobis autem Cōstitutionum temporis veluti Elementa iam tradita, illorumq́; vnà explicata ratio fuit, quę quatuor sunt: calida, frigida, humida, sicca: itemq́, compositarum ex his, quę ipsę quoq; quatuor habentur: calida & humida, calida & sicca, frigida & humida, frigida & sicca: & vel vno, vel pluribus Anni temporibus perstāt, atq; ita magis, minúsve etiam, semper effectus nobis suos exhibent. Nō enim dubium, quin minùs immutaturæ aerē sint, si duo tantùm Anni totius eandē Constitutionē seruârint tēpora, quàm si tria; triaq́; minùs, quàm quatuor: quó quum peruenerit, vt toto quatuor in vniuersum temporum decursu reuolutus in se Annus, per Constitutiones easdem duret; sanè ingentia sensuri semper simus aëreæ tunc Constitutionis opera: qualis scripta ab Hippocrate ad Sunium Cōstitutio est, ἔτος νότιον, ἐπόμβρον, ἄπνοια διὰ τέλεος. Quid par est autem sequi Austrinum tam longè, ac per totum pluuium, ventisq́; perflatum nullis, segnem scilicet, mollemq́; ita, & torpentem Annū? nam quomodo Austrinus sit, atq; idem tamen ventis carere dici rectè possit, declaratum prius fuit. Putrefactio primùm necessariò sequetur, certa aduentitij ac peregrini caloris, humoremq́; multum nacti, fœtura: maximè autem, si vētorum vacuitas accesserit: idq́; primo quoq; tempore cōtinget, nisi ante inchoantis ita Anni tempus, contrario aliquâdiu modo constiterit, spirante priùs Borea, frigiditateq́; ac siccitate vigente, cœlū; quas vincere non ita facilè, citoq́; superueniēs calor humorque, possit. Hocq́; pacto ac ratiōe paulùlum omnino producetur malorum origo: vincet tamen haud multo pòst, etiam durante aliquando ex parte Constitutionis contrariæ natura, diuturnior illa Anni Cōstitutio, erysipelata statim maligna, multosque interimentia, (corrodente, putrefacientéque vicinas semper partes natura sua, putrida bile, & ad vitalia penetrante) faciet. Quæ si eadem Thoracis partes petat, pleuritidem; si ventriculum, iecurque, æstuantes febres; si pulmones, peripneumonicos, ac tabidos affectus: sin os, guttur, faucésque, vocis abscissionem, vlceraque inibi, ac pustulas depascentes, maligna cuncta, nec vulgati generis, edet: nimirum duplicato vbique ex accepta putredine malo. Eadem quippe quū pudendis putredinosa ita incubuerit corporis partibus, ob humiditatem putrefactioni maximè ὑπονοξίοις; ingentem putredinem, gangrænasque, ac summam sæpe partium illarum mortificationem, attulerit: quum vētriculo, intestinisque, perturbatā mordicationibus ac torminibus aluum reddiderit, appetentiam dempserit: quibusdam sitim ingentem fecerit qualitate sua; alijs interdum, mortificata prorsus ex materiæ malitia sitiendi potentia, eandem abstulerit. Renes petens, lotium perturbârit, acrimoniaque sua vesicæ vellicatum & dolorem crearit. Tuncq́; ijdem sæpe ægroti soporosi diu, multæ numidæque materię abundātia; ac vigilantes rursus, insigni putredine plurimos, eosque acres vellicantésque, vapores in cerebrum mittente, quibus excitatum placidam somni arripere quietem nequeat. Iam certū prouectæ ad summum putredinis signum carbunculi ipsi; alioqui ex putri vrentéque sanguine exorti, nouæ huius, quàm Constitutio ipsa faciat, putrefactionis additione geminata malitia, omniū maximè maligni fīet. Hosce Hippocratis relatione nothos morbos, huiusmodique alios, calidum tam diu humidúmque non immeritò cœlum feret, vt calidum & siccum alios: eodemque modo frigidum & humidum, frigidumq́; & siccum alios: suos quæque, quales ferè superiùs retulimus: sed insignes semper, egregiéque auctos; quo quidem diutiùs Constitutiones eæ durantes perseuerauerint.

De diuersè, per Anni tempora, variantibus Constitutionibus: & Hippocraticarum quarundam examinatio, exempli causa.

CAP. VI.

Nunc Constitutionū compositiones persequamur, vt, quæ quasque effecta sequi cum ratione debeant, quum sciuerimus, prudenter vitâsse ea nobis liceat: aut, si non licuerit, ob exuperantem nimis Constitutionem, minore tamen malo defungamur, repressis, quantum in nobis

erit, qualitatibus cœli noxijs; quod quidem non postremum habendum sit Salubris artis, parti ei, quam προφυλακτικὴν vocant, delegatum munus.

Ordiemur autem ab Hippocratica prima: Si Hyems, inquit Aphorif. iij. ficca atque aquilonia fuerit; Ver autem pluuium, atque australe: necesse est Aestate febres acutas fieri, ophthalmias, & intestinorum difficultates; idque mulieribus potissimùm, quique humidiore fuerint natura. Temporis vtriusque notetur excessus: primùm, frigidam atque humidam esse hyemem oportuerat: nunc siccam factam audimus, altera tantùm parte à naturali sibi temperamento lapsam, idque in melius. siccitates enim humiditatibus salubriores esse, iam in confesso est. Leuibus igitur tantummodò noxis quibusdam tentabuntur parati ad hæc fortasse, hisque breuiter, quas siccitates sequi consuêsse, diximus superiùs: vt alui adstrictione, dolorevè circa thoracem aliquo: at non vsque adeò, vt decumbere cogantur: quos ὀρθοπάδην infestatos appellat Hippocrates. Sicuti autem Hyeme, hoc casu, alterius tantùm qualitatis in contrarium, nempe humiditatis in siccitatem; ita Vere vtriusque, neque id in oppositũ, sed in maius potiùs, excessu mutatio fit, nempe calore atque humore præter naturam nimio præualẽte, vt, nisi contrariæ prorsus præcedentis Hyemis, qualitates frigiditatis ac siccitatis antecessissent, allaturum Ver ipsum statim fuerit morbos sibi proprios. Nunc ex præeunte Hyemis opposita, veluti repressa, calidior & humidior Veris Constitutio, proferre vires suas haud potuit statim; dum, manente adhuc hyemantis Cœli frigore ac siccitate, caloris humorisq́; superuenientis pars absumitur, antequàm trahere ad summum in qualitates suas ambientẽ nos aerem potuerint. Itaque dilata est noxa in Aestatem vsque: tunc enim humoris materiam nactus, accendi ac putrescere facilem, calor; quod inter viros multis, muliebri aũt sexui propè in vniuersum contingat; febres acutas, ex horum putredine omnes ortas, faciet. Atque hæc quoque humorum putredo à natura propulsa, tanquam infesta, deque corporis ambitu plerunque toto per intestina acta, tormina, doloremque, & exulcerationes varias adferet: paulò quidẽ putrescens minùs, periculosas minùs; sumpta autem maiore putredine, etiam depascentes, nec sine febre. Scimus autem, quàm facilè oculi, molles humidiq́; natura, offensis expositi multis sint, vt si quis, propria prætereà natura accedente, imbecillioribus illis sit, ex Cõstitutionibus aeris eiusmodi facilimè huic phlegmone corripiatur oculi; quæ ophthalmia est.

Sequitur Hippocratica alia, diuersi prorsus, quàm prior, temperamẽti, in qua austrina, pluuiaque, & εὔδιος, (mitis, placidi, tranquillique, nec magnoperè ventis agitati Cœli intelligo) Hyems fit: siccum verò, & aquilonare Ver. Hic, non expectata, vt in priore, longioris temporis mora, primùm Vere quoque ipso vtero gerentes mulieres, occasionis cuiusque occursu, abortum facere, ait: editos autem in lucem tũc partus, inualidos imbecillesq́; ac morbosos esse, vsque eò, vt aut pereant quamprimùm, aut tenues, morbisque subinde tentati degãt. Hinc alijs iam intestinorum difficultates, siccásque oculorum inflammationes oriri: senioribus autem distillationes confestim interimẽtes fieri, ait. non immeritò. Altera enim tantùm parte mutatam nunc in præternaturalem sibi caloris qualitatem, Hyemem; Ver autem ex toto, videmus. Quod enim caloris humorisque temperamento quodam mediocri constare debuerat, conuersum in frigiditatem & siccitatem est: vt mirum non sit, periclitari partus intus forisque, tã in contrariæ Anni tempori sibique temperaturæ Cœlo vitam auspicari coactos, tenerrimos ipsos, infirmissimosque, calorisque & humoris temperie diu antea intus fotos, ac sicuti eadem extrà quoque gauisuros: ita contrario modo se habẽtem, inimicam atque aduersariam maximè sensuros. Itaque præsentaneã eam inimici Cœli noxam accipiunt, non expectata longiore temporis mora. Atq; hæ sunt tempestates, quas Hippocrates & Theophrastus ἐπισχημώτας vocent, arboribus quoque infestas, ac germina statim, floresque, si intempestiuè erumpant, adurentes. Tenellus quippe fœtus quisque est, & infirmus, vitamque à calore natiuo ducẽs; nec subiturus, nisi cum manifesta pernicie, tam aduersantis vitæ, frigoris mutationem: quamquum subitaneam, improuisoque factam, nunquam absq; euidenti noxa ferre natura cõsueuerit; tũ longè minùs, si, quod mutationẽ subit, tenerũ imbecillúmque est, & iniuriæ cuiuis expositum. Mutatio autem ingens, & his quidem casibus maxima fit oportet, prodeunti ex intimi caloris penetralibus recenti infirmoque partui. Quapropter, quo tempore Cœli potissimùm indulgentiam exposcit, fomentumq; nõ dissimilimũ priori requirit, si aduersantẽ sibi maximè qualitatem experiatur, perquàm facilè victus succumbet; vt aut pereũdum illi omnino; aut tenui, imbecilloque, ac morboso viuẽdum deinde sit; aut etiam fortasse noxa latẽti adhuc intus, necdum foras edito, sentienda: præsertim verò hac Cõstitutione, qua

qua præcedentis Hyemis tepore rarefacta vtero gerentiũ corpora, humidaq; ac mollia, promptè, velut apertis vijs, intromittent frigoris vim ad intima vsque: vnde assuctus viuifico priùs natiuoq; viscerũ fomẽto fœtus, deinde frigore statim percussus pereat. Ex quo abortus, aut demortui priùs puelli, aut inter enitendum pereuntis. Eadem frigoris vis altiùs adacta, pituitæ plurimum generârit: repletũq; calore & humore Hyemis caput quũ inueniat, etiã salsilaginem addiderit materiæ ad id aptæ. Quoniam didicimus, sicuti ex paulò maiore frigiditate acidam; minore autẽ & mediocri dulcem, qualitatisve nihil manifestę habentem, pituitam gigni solere: ita salsilaginosam ex calore, qui in Constitutione hac præcesserit iã, pituitæq; eiusmodi procreãdæ idoneos vapores multos, calidosq;, capite contentos, collectosque, ingredienti extrinsecus frigori exhibeat. Atque hæc deorsum in intestina delata pituita, compulsaq; eò frigore, veluti compressu quodam, (sicuti sæpe ex spumosis albescentibusq; deiectionibus fluxionẽ de capite pituitosæ materiæ arguimus) nec liberè tamẽ citóque foras progressa, sed subinde naturali glutino per loca hærens, intestinorũq; inuolucris implicita, vellicare partes eas, præsertim salsa, atq; ita demum intestinorum facere difficultatem possit. Ac mulieribus quidem hæc, & natura pituitosis: illud biliosis continget magis, vt oculorum inflammationibus siccis laborent: senioribus autem, vt distillationibus corripiãtur perimentibus statim. Alteri enim, non quidem omnes, sed quibus pars ea natura imbecillior fuerit, (vt alijs alia esse plerunque in corpore debilior consueuit) inflammationem meritò eiusmodi oculorum sentient, quæ humorem non remittat. prohibet enim extrinsecum frigus repellẽs intrò. Ac quanuis aperti esse meatus antegressi caloris vi possent, per quos exitus humori pateret: eos nihilominùs circunstans deinde frigus, densata extima superficie, occluserit. At biliosum in Cõstitutione eiusmodi temperamentum, resilientibus in caput calidis siccisq; exhalationibus, non, quemadmodũ in pituitosis, ac mulieribus, in qbus facilè calidus humidusq; vapor tantũmodò refrigeratione, vt in pituitam desetur, indiget, materiam hãc pituitosam; sed biliosam potiùs quandam, aut commixtę naturæ, fecerit; vnde vigilans sæpe Coma, & id genus morbi. Alteri autem senes, nõ quilibet, sed paulò magis tales, vt quos ἄγαν πρεσβυτέρους vocârit alibi, distillationes patientur repentinas. Quas quidẽ, vt eiusmodi sint, quę tam citum improuisumq; periculum afferant, neutiquam esse alias illas oporteat, authore eodem; in senibus longas semper habitas, concoctuq; difficiles, minimeq; ideo tã de improuiso exitiosas, grauedines dico, ac raucedines, diuturnasq; ætate ea, ex distillationibus in pulmones, tusses, apertis manifestisq; de cerebro canalibus, velut emissarijs quibusdã, emisso diuersas in partes humore, factas; sed intrò potiùs, expulsa materia, perque interiores venas acta, ortas; aut arterias etiã, cursumque ita sanguinis, spirituumq; naturalem impediẽte, vt, intercepto viarum progressu, improuisæ mortis occursus, aut (vt benè cadat) alterius partis resolutio sequatur: quos παραπλήγας dicit τὰ δεξιά, ἢ τὰ ἀριστερά. Tantum refert, per venas arteriásve interiores, an laxis apertisq; oris, narium, palati meatibus, materia ea extrusa tendat. Ac sicuti in inflammatis oculis siccitas apparet, pulsa retrò, ex ambientis frigoris violẽtia, materiã: ita eliquatam calore humoreque Hyemis pituitã, fluxamq; factam, ne consuetis vijs à natura exoneretur; verisimile est, superueniente improuiso Veris, nec contemnẽdo frigore, impediri; & interiùs ab eo actam, amplasq; venarum vias ingressam, non immeritò discriminis tantum secum vnà statim inuehere posse. Et attẽperatur quidem hac quoq; in Cõstitutione, vt & in superiori, ex prætergressi iam Anni temporis temperamento, aer: vt eadẽ ratione hîc quoq; nõ secus, atq; ibi, retardari debuerint effectus, quos producere insequẽtis temporis intemperies, superata iam priore, soleant: nisi in superiore Cõstitutione anteiens Hyemis frigiditas subsecuturo Verni tẽporis calori veluti vias corporis omnes occlusisset, ne qua intromittere sese facilè, nisi reclusis tẽporis mora aliqua, valeat. At posterior Cõstitutio, quæ priorem partem calidam, atq; eapropter superficiem corporum, cutaneosq; meatus, aperta omnia seruantem; alteram autem frigidam, sed cui iam reclusa omnia sint, vt se altissimè, quocunq; pergit, insinuet frigus, sortità sit: facilè in hac, noxa quãprimùm detegitur, nec temporis diuturnitatem ad agendum expectat actio; quæ impedimẽti nihil offẽdit, quo minùs opus exercere suũ possit: præter id, quód quũ (vt suprà quoque adnotauimus) vtraq; in Cõstitutione excessus omnino præter naturã aliquis sit; at in priori, abũdantia magis naturalium, temporibus illis, qualitatum est, quę in posteriori in contrariũ prorsus, præterq; naturalem statum, aguntur: Ver pręsertim in frigidum siccumque, quod esse moderatè calidum humidumq; debuerat: Hyems aũt priùs siccã, nũc calida; quę ipsa caloris qualitas magis aduersari Hyemis naturæ videri facilè possit, quàm siccitas. Minimè autẽ

dubitãdum, quo quodq; à naturali sibi statu in cõtrariam partem deductum recesserit magis, tempus, eo semper manifestatum iri citius, quodcunq; perfici ab illo operis soleat, effecturumq; breui id maioribus his viribus, naturæq, ex toto contrarijs: quod aliâs minoribus, naturamque aliqua saltem exparte seruantibus, non tam citò poterat.

Percurramus deinde Hippocratis alias, alijs Anni tẽporibus factas. Sumũtur enim in tertia, alteraq; ab hac, quæ omniũ vltima, quartaq; est, Aestatis Autumniq; tẽpora, quæ componantur: primoq; Aestas ponitur sicca & aquilonaris: cui contrarius additur Autumnus pluuius, australisque: tum Aestati eidem, aquilonari nimirum & siccæ, naturæ eiusdem componitur Autumnus βόρειος καὶ ἄνυδρος, siccum enim proculdubio pluuiarum facient. Hìc rursus, vt in superiorũ altera, quæ prior fuerat, frigus siccitatemq; præcessisse; subsequi autẽ cum humore calorem, videmus, hactenus quidem vt paria sint: sed illud diuersum non sanè parũ, quòd frigida & sicca ibi Hyems, hic Aestas; calidum humidumque ibi Ver, Autumnus hìc. Non autem æque retulerit, diuersa Anni tempora, in diuersum, aut idem aliquando temperamentum abijsse. Minùs enim noxiè contigerit Hyemi frigiditatis paulò maioris temperamentum, quàm Aestati, quantum ego quidem existimare possum, etiam vt salubritatẽ tantùm corporum in hoc spectemus: non aũt frugum, rerúmve aliarum prouentus vbertatem, aut maturitatem sequamur. vni enim naturale id, at præternaturale alteri. Nemo autem nescit, hæc ipsa, præternaturalia dico, quum rebus contingunt, quid efficere solita sint. Veris tamen & Autumni, quòd ea tẽpora aliorũ intermedia sint, diuersam ab alijs, atq; etiam illorũ inter se, rationem quandam statuemus. Exire enim de temperamento suo Ver, quamcũq; in partem, facilè potest: at nocentiùs primùm ad calidũ & humidum, tum deinde ad frigidũ & siccum tetenderit: quòd, sicuti æquum caloris humorisq; temperamentũ, in quo animantium omnium vita consistit, si plus iusto humoris, extraneiq; caloris suscipiat, putredinis semper multũ, ac periculosæ accersat; ita aduersantibus sibi maximè, vitæq; omnium qualitatibus frigiditatis & siccitatis, cuictum tantundem vitæ officiet, inquantum de æquali temperamẽti sui statu deturbatũ, in diuersum recesserit. Quibus sanè quũ Autumni quoq; tẽpus qualitatibus affectũ laboret, (is enim in quẽ modum frigidus & siccus habẽdus sit, suprà retulimus) accedatq; præterea inæqualitatis incommodũ, vt eadẽ sæpe die diuersi temperamenti aere afficiamur: sic fit, vt, quemadmodum nocentissimum omniũ tempus id experimur, ita caloris humorisq; moderatione correctum, minùs noxium sentiamus. Ad huius quidem modi rationem si Constitutionem exigamus, frigidæ siccæq; Aestatis, calidi humidiq; Autumni: dicere nobis licebit, acto in præternaturalẽ omnino sibi statum vtroq; tempore, sequi non àbs re morbos, cùm plures, tum deteriores, quàm qui ab Hippocrate nominẽtur, idq; non expectata fortasse Hyeme, debuisse; attamẽ natiua Autumni malitia, beneficio caloris, humorisq; fomento, repressa. Quibus quidem minimè qualitatum earum abundantia nimia acquiratur, verùm potiùs non Aestatis minùs antegressæ atq; aduentitiæ, quàm natiuæ Autumni frigiditati ac siccitati temperamentum quoddam concilietur. Interpositam ideo temporis moram eã, dilatósque, vt in prima quoq; omnium Constitutione factum fuerat, morbos fuisse credemus: longè antẽ hìc, dicta de causa, mitiores, longéque, quàm ibi, periculosos minùs. Quid enim ait? Ad Hyemem, inquit, capitis dolores vehemẽtes, tusses, raucedines, grauedines, nonnúllis etiam tabes. repleti omnia capitis mala duranteq; inibi repletione, nec quoquã missa, hyemalisq; frigoris repercussu nullatenus exhalata, ingentes illos capitis dolores factura: abacta autẽ inferiùs, aut nares, aut pulmones etiã ipsos petẽte, grauedines, raucedines, phthises generatura. Sed nihil hoc ad auctas febres, intestinorumq; difficultates, grauissimos Constitutionis primæ, ac periculosos maximè morbos. Nam phthisis, ex qua nulli prorsus, quoties quidẽ integrè, veréque talis fuerit, euadant, vt lethalis hoc pacto sit: at causam vehementem, qualem acutæ febres, morbiq; omnes putredinosi, nõ habet: sæpe illam distillatio solùm quædam, pulmoni (modò expositus iniuriæ illi sit) incũbens, creârit. Atqui eadẽ illa plurimas partiũ aliarum si infestârit, destillationis causa, parum illis allatura semper noxæ sit: eadem nimirũ phthisis, sæpe ambientis aëris frigiditate sola, alteriusve lenioris alicuiuscausæ fortuito occursu, vt casu, vt percussione, vt vociferatione, talibúsve disrupta venula; nullo autem altiùs insidente in corporibus, ex Cõstitutione, malo, facta sequetur.

Omnium, quæ modò significauimus, horum, argumentis his quartò descriptam ab Hippocrate, seu potiùs præcedenti iam additam, Constitutionem, frigidæ & siccæ, vt priùs, Aestatis; eiusdẽmque penitus modi Autũni, qui in priori è diuerso calidus & humidus fuerit, ratio nostra deteriore loco statuet, q̃ priorem. Etenim Au-

tũni ex frigiditate ac ſiccitate noxa, quæ in alia contraria qualitate attemperata ferebatur, in hac velut conduplicata additione mali videri poſſit. Quid igitur? Natura, inquit, humidis, ac fœminis conſentaneum, conferensque id: alijs ophthalmiæ contingent ſiccæ, acutę febres, grauedines; quibuſdam atræ etiam biles: conducibilis vni generi hominum Conſtitutio, pluribus infeſta, inimicaque. Quòd certos quoſdam iuuet, commune id illi ſcilicet cũ alijs, quarum nullam ſic intemperatam inuenias, vt non contrariæ illi intemperaturę aliquos aliquid inde reportare vſus videas: maximè autem, quum in idem conuenerint, ijsdemq́; qualitatibus viguerint Anni tẽpora. Cæterùm nobis (vt iam plus ſemel prædiximus) quemadmodum de temperatæ, aut huic ipſi proximæ, Plagæ conditione inſtituta omnis hæc diſputatio fuit: ita intuendum ſemper in eiuſdem illius, hoc eſt, temperatioris naturæ homines fuerit, de quibus conſtituere certi aliquid in vniuerſum liceat. Huiuſce quidem ſortis homines, magis autem adhuc, qui ad ſiccitatem naturalem tendãt, tam diutina Aeſtatis atque Autumni, aliàs per ſe naturaque ſua ſiccorum, ſiccitate ac frigiditate, minimè mirandum ſi narratos iam affectus incurrant; factis (vt in Conſtitutione ea neceſſarium eſt) ſiccioribus humoribus, ſanguine bileque: quorũ alter, exaſſatus ſanguis, melancholicos; altera, bilis, etiam maniacos facere cõſueuerit. At vtroſque, tẽperatioris, dico, ac ſiccioris naturæ homines, imò verò, præter pituitoſos, comprehenſos omnes hoc loco eſſe, teſtabitur facilè aperteque author idem Hippocrates, qui alio in opere, de aëre, aqua & locis, quo loco aphoriſtici huius à ſe dicti cauſam explicans, ſic ſcribit: τοῖσι δὲ λοιποῖσιν ὅσοι μὴ τοιοῦτοι. alijs, inquit, qui eiuſmodi non fuerint. priùs autem pituitoſorum, mulierisque ſexus meminerat tantùm. Ita ſanè fiet, vt, præter hoſce, cæterorum omnium conditio hominum corripi affectibus illis, de Hippocratis quoq; ipſius ſententia, in eiuſmodi Conſtitutione poſſit.

Quæſita componendarum inter ſe Conſtitutionum rationes diuerſa: & multarum exhibitum ſpecimen, per Tabularum exempla.

CAPVT VII.

Atque hæ ſunt pauló magis celebres illæ inter Aphoriſmos repoſitæ Conſtitutiones quatuór, morborum multorũ, diuerſorumque, vt & ipſæ diuerſæ inter ſe habẽtur, cauſa. Sũt & aliæ partim in libello de aëre, aqua & locis; partim etiã alibi relatæ nobis ab authore eodẽ. Nec ſanè minùs excogitari à multis innumeræ ꝓpè aliæ, ad eiuſdẽ huius Hippocratici modi ſimilitudinẽ, queãt; ratioq́; vna his addita applicari, ex Hippocratica ferè ſemper ratione petita. Quem planè modũ quum pollicitus aliquando eſſet Galenus, præſtiturum ſe, trãditurumq́; nobis, ſi per otiũ licuiſſet; nec fidem tamen in eo exoluiſſe illum vnquam videamus: arbitror licere nobis hoc loco (qui locus proprius, peculiarisq́; tractationis huius eſt) tentandum aliquid ea in re aggredi, ſi fortè ſpecimen ſaltẽ rei edere poſſimus; quod ſequamur: nõ quidẽ vt omnia percurramus, minutiasq́; componendarũ ſimul Conſtitutionũ tam multarũ, diuerſarumque, tamq́; vario plerunq; inter ſe modo coeuntium omniũ, ad vltima vſq; diſſectas tractemus: (id enim immẽſum, ac propè infinitũ fuerit) ſed ne nihil prorſus in hoc agamus, generibus tantũmodò rerũ quibuſdam comprehenſis, reliqua deinde faciliùs tractãda, quibuſcunq; effectũ hoc reddere libitũ fuerit, trademus. Quod verò primùm hac in re iubemur à Galeno, iã perfecimus: vt, iuxta tradẽdi rectè hæc viã ac rationẽ, ſimpliciores primùm Cõſtitutiones quid facere in tẽperata, aut nõ admodùm certè diſtãte ab hac, Plaga ſolitæ eſſent, doceremus. Ex quo ſtatim, tantùm non ſtupidus prorſus, quiſq; cõijcere poſſet, quid in diuerſis contrarijsq́; facturæ eæ ſint: quippe cõ generis ſibi tẽperamenti Plagã nactæ, ad prõptiùs procreandos, quos alioqui gignere ſuapte quoq; natura ſoleant, morbos incitaturæ: ſicuti in diuerſa, aut tẽperamento cõtraria ſibi alia, vim ad id potẽtiamq́; ex parte dẽpturæ: vt, ſi calidæ, verbi cauſa, ſiccæq́; naturæ Plagæ, calida præterea ſiccaq́; acceſſerit Cõſtitutio, idq́; Aeſtate; morbos inde exorituros longè magis credamus, qui bilẽ, bilioſique, atq; etiã exuſti plerũq;, ſanguinis naturã ſequantur. Qui quidẽ humores in varias corporis partes, ꝓut ſe dederint, putrefactionemque, vel alterius alicuius corruptelę aliquid acceperint; aut etiam natura tantùm ſũa incumbant; diuerſa ita affectuum nomina facturi ſint. Eadem Conſtitutio, calida, inquam, & ſicca, Plagæ eiuſdem, nempe calidæ itidem & ſiccæ, Autumni ſiccitatem auxerit, frigiditatem natiuam imminuerit, inæqualitatem quoque eius perſtans emendauerit: Hyemis frigiditatem & humiditatem, locis illis non magnam, propè ad Veris temperamentum deduxerit, ſicuti ex temperatioris tractus Vere Aeſtatem fecerit. Contrario ſpectabimus

omnia modo, quoties Cõstitutio eiuſmodi calida ac ſicca, frigidam atque humidam regionem inuaſerit. Etenim Hyemis primùm, vt quæ locis illis qualitatibus redundet ſuis, frigus humoremque, ſi magna fuerit duransque, magna quoq; ex parte vincet: conciliatoq; quoquo modo temperamento, ne conſuetos morbos ferat, prohibebit: magisque id Vere etiamnum ſpectabitur. Cui ſanè Anni tempori, eo Cœli tractu, iuſtum inuehere temperamentum poſſit Conſtitutio talis. Aeſtatem porrò locorum eorum Conſtitutio hæc auxerit, vt gignere morbos haud difficulter queat, quos gigni in temperatioris Plagæ, aut etiam paulò calidioris, Aeſtate videmus. Autumni rurſus ſiccitati quidem continuata caliditate ſua addet, eiuſdem partem diei frigidiorem ſic reprimet, vti, quo nomine nocere maximè ſoleat tempus Anni id, inæqualitatem eius perdat. Nec difficilis reſtabit coniectura Conſtitutionum aliarum omnium, quid factura quæque ſit, non ſolùm in attemperatiore tractu, quod ſuprà oſtenderamus; ſed in affinis etiam, aut congeneris, aut eiuſdem, aut diuerſi, aut contrarij temperamenti regione, cogitantibus ſecum, diligenterque examinantibus, quæ de calida & ſicca prodita iam à nobis ſunt; ſimul ſtatuere rerum harum quaſi gradus quoſdam licebit, quibus gradatim inter ſe, maioris, minorisque ratione, variè collatæ eæ, varios diuerſosque producturæ haud dubiè effectus ſint: Benè frigida & humida Conſtitutio, in benè frigida & humida regione, Vere, Aeſtate, Autumno, Hyeme: quos pariet morbos, non vſque eò talis Conſtitutio, in non vſque eò tali regione, iiſdem Anni temporibus: quos benè frigida & humida, in minùs frigida & humida, in frigida tantùm, in humida tantùm, plùs minùs, per Anni tempora diuerſa: rurſus autem frigida parum humidaque Conſtitutio, in benè frigida humidaque regione, frigida tantùm, humida tantùm, magis minusve: eodem pacto de frigida & ſicca, calida & humida: aut ſimplicioribus illis, calida, frigida, humida, ſicca Conſtitutione, regione, per totum Anni decurſum, tam variè plerunque inter ſe commiſcendarum, vt, ſi quis minutim diſcerptimque nimis conſectari iſta velit, Soritis illius in modum, infinitæ exiſtere miſcellaneæ complexiones poſſint; neque eæ tamen perquàm neceſſariæ. Idemque nemini eſſe dubium poteſt, quin longè cumulatiùs expectandum nobis ſit, ſi duæ inter ſe, tresve, ſummè, mediocriter, parum de qualitatibus ſuis nuncupandæ Conſtitutiones, regionibus a d dantur eiuſdem, contrarij've generis qualitatum, idque plùs ſemper minúsve: &, quod rerum harum cumulum aucturum maximè ſit, ſi (vt quidem faciendum fuerit illi, qui integram ſibi tractationem de his propoſuerit) per diuerſiſſimis inter ſe modis variata, nunc duo, nunc tria, nunc quatuor, nimis quàm multipliciter differentiæ eæ omnes deducantur. Quem nos ſcopulum vt vitemus, non neceſſariò adeundum; purioris illius, ac legitimæ, nec ſuperuacaneæ, vtilisque potius Medicinæ pelagus nauigantibus, omiſſis alijs omnibus, temperatioris tractus, veluti amuſſim conſtituemus nobis, cuius tantummodò reſpectu, Conſtitutionum variarum, varijsque Anni temporibus, effectus conſideremus. ad hanc enim tanquam regulam tum directa tendent omnia, tum ipſa omnia diriget. Iam primùm omnium autem excludendæ nobis ex hoc Tractatu, in quẽ venire eæ tantùm debeant, quæ morborum aliquid præter ſolitum faciunt, Conſtitutiones, harum ipſarum ſeu compoſitiones, ſeu complexiones, ſeu copulationes, ſiue etiam coniugationes, aut comparationes, aut (vt Cicero aliquando) adhæſiones appellaſſe velimus: quæ temperati vtriuſque, atq; etiam vtrinque coitione temporis cõſtant. Quid enim morbi fecerit (quod quidem fieri ex ambientis nos aëris Cõſtitutione præternaturali credamus) vtrunq, Veris, exempli cauſa, atque Aeſtatis tempus attemperatum vtrinque, hoc eſt, vt calidum inter & frigidum, ſic inter humidum quoque & ſiccum, medium? aut eodem modo Aeſtatis & Autumni, ſiue Autumni & Hyemis, reliquorumq; identidẽ conuentus in temperamentum cuiq; proprium: vt, etiamſi tria in vnũ conueniant, aut quatuor etiam Anni tempora, temperata omnia; aut tria tantùm ex his, duóve, aut vnicum temperamẽtum, quæ temperatum, temperatáve, nullos effectura ſint prorſus morbos; niſi quos temporum eorum natura tulerit, ab Hippocrate aliquando ipſo enumeratos. At nos hoc loco, Tractatuq; hoc, morborum generationem inquirimus eam, quæ Anni temporum Conſtitutiones, præter illorũ omnino naturam factas, ſequatur: idque, quũ minimùm duæ, (nã vnius tantũmodò temporis Conſtitutio quid ferre ſoleat, ſuprà retulimus) aut ſummũ quatuor; medio aſit modo tres coierint tẽporũ diuerſorũ diuerſæ ipſę inter ſe, aut eædẽ quoq; interdũ Cõſtitutiones. Ordiemur à Vere, cui cõponemus Aeſtatẽ multipliciter: idq; erit ſpecimẽ, quo vti poſſimus cõponendis deinceps reliqs Anni tẽporibus binis: deinceps, dico, cõiuncta ſeq; mutuò cõſequẽtia Anni tẽpora intelligẽs, Veris &

tis & Aestatis, Aestatis & Autũni, Autũni & Hyemis, Hyemis & Veris. Nam si separata hæc, vniusque Anni temporis, naturam suam seruantis, intercapedine disiuncta accipiamus; ea Constitutio, quoniã in vnũ non coit, nec altera alterã sequitur, ne complicata quidẽ dici potest, tẽpore alio, quod Constitutione præternaturali notetur nulla, dispescita. Vnde planè nec morbos vllos fecerit, quos binæ duorum diuersorum temporum Constitutiones solent, nisi quos simplicior aliqua consueuerit: vt, si frigidum & siccũ statuamus Ver; Autumno autem eandem, contrariámve intemperaturam aliquam assignemus; medium autem Aestatis tempus naturalem ex toto statum suum tueatur: nihil hoc casu Veris & Autumni Constitutionum causa subsequuturum sit, excepto, quod simplex vnius tantùm temporis constitutio tulerit incommodum.

Quamobrem Veris & Aestatis tempora (hinc enim, vt dixi, exordium sumemus) ita multipliciter copulabuntur: primùm, altera tantùm parte intemperatas accipiemus, vtpote simplices magis. Sicuti nanq; temperatas ex toto reiecimus, tanquam nihil ad Tractatum hunc faciẽtes, dictis priùs de causis: ita ex parte temperatas admittimus, non quidem qua temperatę, sed qua Temperamentum potiùs naturale excesserunt parte. Hoc enim demum est vnum, ex quo morborum, præter Anni temporis illius naturam, insequentium origo prodeat. Hasce igitur, quæ Veris numerantur, Aestatis Constitutionibus addemus eiusdem prorsus modi, hoc pacto:

VER.	AESTAS.
Cal.	Cal.
Frig.	Frig.
Hum.	Hum.
Sic.	Sic.

Tum calori Veris, Aestatis reliquas tres intemperies annectemus. Prima enim, quæ calida fuerat, vtrinque priorem iam sedem occupauit, vt repetenda non sit:

VER.	AESTAS.
Cal.	Frig.
Cal.	Hum.
Cal.	Sic.

Ab his tres rursus fient, additis Vernò frigori intemperaturis Aestatis tribus:

VER.	AESTAS.
Frig.	Cal.
Frig.	Hum.
Frig.	Sic.

Tresque, præeunte humiditate:

VER.	AESTAS.
Hum.	Cal.
Hum.	Frig.
Hum.	Sic.

Ac tres, siccitate:

VER.	AESTAS.
Sic.	Cal.
Sic.	Frig.
Sic.	Hum.

Quum enim æqualiter se prorsus habentibus Vere & Aestate, quatuor tantùm fiant complexiones, (non enim exire plures possunt) absumptis iam his, reliquæ singillatim tres tantùm fient: dum Aestatis tres, quæ variant, Veris qualitatibus quadrupliciter variantibus applicãtur. Quod quoniam quater necessariò fit, (semper enim tripliciter recurrendum ad Veris singulas, quæ quatuor sunt) sic duodenarius illarum numerus exibit. Cui si priores quatuor addantur, sexdecim fient in totum, modo iam descripto. Possunt nihilominùs quatuor quoque, idque quater, connecti, præfixa videlicet quaternioni vnicuique, tanquam capite, æquali vtrinque Constitutione, sicq; sexdecim rursus existent, ad hunc modum:

VER.	AESTAS.
Cal.	Cal.
Cal.	Frig.
Cal.	Hum.
Cal.	Sic.
Frig.	Frig.
Frig.	Cal.
Frig.	Hum.
Frig.	Sic.
Hum.	Hum.
Hum.	Cal.
Hum.	Frig.
Hum.	Sic.
Sic.	Sic.
Sic.	Cal.
Sic.	Frig.
Sic.	Hum.

Quæ quum nihil omnino in se diuersi contineant, nos tamen Constitutionum potiùs effectum, quàm Constitutiones ipsas, considerantes, qui in priori ratione superiorum quatuor ijdem, reliquarum autem omnium diuersi sunt; in altera autem confusi habentur: libentiùs quoque priùs descriptam distinctionem illam sequimur. Atque hæc deduci per tempora Anni omnia, binorum semper copula, potest ratio: vt, quemadmodum factum videmus Veris & Aestatis nexu, idem facilimè efficere sibimet quisque Aestatis & Autumni, Autũmni atque Hyemis, huiusque rursus & Veris, in comparatione possit. Exhibito nanque specimine, quod frustra ac superuacaneè in his temporis absumeretur, totum id vtiliter statim transferre ad nondum de his tractata possumus.

Restant

Restant igitur bifariam adhuc componendæ in vnum geminæ temporum duorum Constitutiones: primò, quum ex altera tantùm alterum; alterum autem, ex vtraq; intemperatum parte constituetur tempus: rursus verò, quum vtrunque ex vtraque. Primus modus.

VER.	AESTAS.
Cal.	Cal. & hum.
Cal.	Cal. & sic.
Cal.	Frig. & hum.
Cal.	Frig. & sic.
Frig.	Cal. & hum.
Frig.	Cal. & sic.
Frig.	Frig. & hum.
Frig.	Frig. & sic.
Hum.	Cal. & hum.
Hum.	Cal. & sic.
Hum.	Frig. & hum.
Hum.	Frig. & sic.
Sic.	Cal. & hum.
Sic.	Cal. & sic.
Sic.	Frig. & hum.
Sic.	Frig. & sic.

Eodemque prorsus pacto, sed è contrario, quæ nunc Aestatis est compositio, statui Veris potest Constitutio: Aestatis autem, Veri tribui, in hunc modum:

VER.	AESTAS.
Cal. & hum.	Cal.
Cal. & sic.	Cal.
Frig. & hum.	Cal.
Frig. & sic.	Cal.

Et reliquæ, (non enim necessarium est, describere singulas) quæ mente statim concipi ab vnoquoque facilè possunt.

Cæterùm vtrobiq; sexdecim in totum euadent complexiones, vt & in prioribus, eoq; prorsus modo: quòd, sicuti in posteriore hac complicatione nulla alteri ex toto conuenit Constitutio: ita ne quatuor quidem omnium primæ, in hac, nunc descriptæ à nobis, omni sibi ex parte respondentes Constitutiones euadent. Eademque seruabitur in reliquis omnibus ratio.

Secundus modus, quo tam Ver, quàm Aestas gemina intemperatura notabuntur:

VER.	AESTAS.
Cal. & hum.	Cal. & hum.
Cal. & sic.	Cal. & sic.
Frig. & hum.	Frig. & hum.
Frig. & sic.	Frig. & sic.

Hocq; rursus loco in singulas Veris, ternæ addi Aestates poterunt, quæ ab illis variente. Quoniam, quæ æqualis fuerat, proprium iam occupauit locũ: atq; id, quũ repetitũ quater fuerit, duodecim fient. hisq; deinceps prioribus quatuor additis, sexdecim omnia, vt in superioribus:

VER.	AESTAS.
Cal. & hum.	Cal. & sic.
Cal. & hum.	Frig. & hum.
Cal. & hum.	Frig. & sic.
Cal. & sic.	Cal. & hum.
Cal. & sic.	Frig. & hum.
Cal. & sic.	Frig. & sic.
Frig. & hum.	Cal. & hum.
Frig. & hum.	Cal. & sic.
Frig. & hum.	Frig. & sic.
Frig. & sic.	Cal. & hum.
Frig. & sic.	Cal. & sic.
Frig. & sic.	Frig. & hum.

Restant nunc maiore quodã opere, sed eadem tamen ratione, componendæ inter se ternæ Anni Constitutiones, primùm simpliciores; deinde cum compositis hæ; postremò vndiq; compositæ, ad hanc fermè normam. Spectentur enim ex tabella primùm 28 simpli: quatuor eiusdẽ prorsus temperamẽti, reliquæ oẽs diuersorum.

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal.	Cal.	Cal.
Frig.	Frig.	Frig.
Hum.	Hum.	Hum.
Sic.	Sic.	Sic.
Cal.	Frig.	Hum.
Cal.	Frig.	Sic.
Cal.	Hum.	Frig.
Cal.	Hum.	Sic.
Cal.	Sic.	Frig.
Cal.	Sic.	Hum.
Frig.	Cal.	Hum.
Frig.	Cal.	Sic.
Frig.	Hum.	Cal.
Frig.	Hum.	Sic.
Frig.	Sic.	Cal.
Frig.	Sic.	Hum.
Hum.	Cal.	Frig.
Hum.	Cal.	Sic.
Hum.	Frig.	Cal.
Hum.	Frig.	Sic.
Hum.	Sic.	Cal.
Hum.	Sic.	Frig.
Sic.	Cal.	Frig.
Sic.	Cal.	Hum.
Sic.	Frig.	Cal.
Sic.	Frig.	Hum.
Sic.	Hum.	Cal.
Sic.	Hum.	Frig.

Conueniant deinde Aestas & Autumnus temperamento eodem, Ver suum, diuersumq; habeat, duodecim fient:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal.	Frig.	Frig.
Cal.	Hum.	Hum.
Cal.	Sic.	Sic.
Frig.	Cal.	Cal.
Frig.	Hum.	Hum.
Frig.	Sic.	Sic.
Hum.	Cal.	Cal.
Hum.	Frig.	Frig.

Hum.

Hum.	Sic.	Sic.
Sic.	Cal.	Cal.
Sic.	Frig.	Frig.
Sic.	Hum.	Hum.

Rursus, Veri & Aestati eandem, diuersam autem Autumno tribuamus temperaturam: item duodecim:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal.	Cal.	Frig.
Cal.	Cal.	Hum.
Cal.	Cal.	Sic.
Frig.	Frig.	Cal.
Frig.	Frig.	Hum.
Frig.	Frig.	Sic.
Hum.	Hum.	Cal.
Hum.	Hum.	Frig.
Hum.	Hum.	Sic.
Sic.	Sic.	Cal.
Sic.	Sic.	Frig.
Sic.	Sic.	Hum.

Tertiò, Veris & Autumni eadem, Aestatis diuersa Constitutio sit: item duodecim:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal.	Frig.	Cal.
Cal.	Hum.	Cal.
Cal.	Sic.	Cal.
Frig.	Cal.	Frig.
Frig.	Hum.	Frig.
Frig.	Sic.	Frig.
Hum.	Cal.	Hum.
Hum.	Frig.	Hum.
Hum.	Sic.	Hum.
Sic.	Cal.	Sic.
Sic.	Frig.	Sic.
Sic.	Hum.	Sic.

Nunc temporum trium horum, quorum vnum simplicis, duo compositæ intemperaturæ Constitutionem seruent, ineamus rationem. Veris primùm simplex, Aestatis & Autumni compositæ sint:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal.	Cal. & hum.	Cal. & hum.
Cal.	Cal. & sic.	Cal. & sic.
Cal.	Frig. & hum.	Frig. & hum.
Cal.	Frig. & sic.	Frig. & sic.
Frig.	Cal. & hum.	Cal. & hum.
Frig.	Cal. & sic.	Cal. & sic.
Frig.	Frig. & hum.	Frig. & hum.
Frig.	Frig. & sic.	Frig. & sic.
Hum.	Cal. & hum.	Cal. & hum.
Hum.	Cal. & sic.	Cal. & sic.
Hum.	Frig. & hum.	Frig. & hum.
Hum.	Frig. & sic.	Frig. & sic.
Sic.	Cal. & hum.	Cal. & hum.
Sic.	Cal. & sic.	Cal. & sic.
Sic.	Frig. & hum.	Frig. & hum.
Sic.	Frig. & sic.	Frig. & sic.

Sexdecim hæ in totum. Quòd si variare compositas velimus, vt non sint eædem, multiplices rursus fient:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal.	Cal. hum.	Cal. sic.
Cal.	Cal. hum.	Frig. sic.
Cal.	Cal. hum.	Frig. hum.
Cal.	Cal. sic.	Cal. hum.
Cal.	Cal. sic.	Frig. hum.
Cal.	Cal. sic.	Frig. sic.
Cal.	Frig. hum.	Cal. hum.
Cal.	Frig. hum.	Cal. sic.
Cal.	Frig. hum.	Frig. sic.
Cal.	Frig. sic.	Cal. hum.
Cal.	Frig. sic.	Cal. sic.
Cal.	Frig. sic.	Frig. hum.

Duodecim euadunt, præeunte Veris caliditate: vt si eodem modo temporis eiusdem reliquæ tres præfigantur qualitates, frigoris, humoris, siccitatis; tum idem variandarum Aestatis & Autumni compositarum Constitutionum seruetur modus; quadragintaocto in totum existent. Iam si Aestatis simplicis; Veris autem & Autumni compositas easdem, secundo: tertio verò loco, Autũni simplices, Veris & Aestatis compositas, rursus easdem: iterum aũt compositas hasce, quæ priùs eædem fuerãt, tam multipliciter inter se variatas coniungamus; quò excursurus sit numerus eorũ, videmus; nimirum præcedentibus Veris simplicioribus, subsequutis autem Aestatis & Autumni compositis eiusdem generis; sexdecim, quod ex tabella iam patuit, fient. Variatis aũt ijsdem, quadragintaocto, nẽpe duodecim, iuxta ꝓximè descriptam formulam, ter duodecim reliquis adiũctis: quibus si priores sexdecim illæ addantur, sexagintaquatuor in totũ erũt. Atq; is si ter multiplicetur numerus, (quoniã vt Veri, sic Aestati atq; Autũno simplices: reliquis aũt duobus cõpositæ tribuẽdæ fuerint) cẽtum nonagintaduas faciet. Ac quẽadmodũ ex tribus cõpositas duas, simplicẽ tertiam triplicata ratione statuimus: sic è diuerso duas simplices, compositam tertiam tantummodo rectè fecerimus, idq; eodem pacto tripliciter. Rursusque, vt in prioribus, deduci diuersitates per omnes facilè possint. Non attinet aũt, sed neque operæpretiũ vllũ fuerit, singillatim descripsisse oẽs: concipere eas, rationẽ hanc sequutus, statim mẽte quisque, aut etiã sibimet, si volet, ex tabella repræsentatas spectare potest: nosq; intereà tædium tã lõgę, neq; necessariæ admodũ tamẽ, tractationis vitarimus.

Iam ternæ cõpositæ omnes, vltimo loco statũentur, Veris, Aestatis, Autumni, multipliciter hoc pacto:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal. hum.	Cal. hum.	Cal. hum.
Cal. sic.	Cal. sic.	Cal. sic.
Frig. hum.	Frig. hum.	Frig. hum.

Frig.

Frig.ſic.	Frig. ſic.	Frig.ſic.
Cal.hum.	Cal.ſic.	Cal. ſic.
Cal.hum .	Frig.hum.	Frig.hum.
Cal. hum.	Frig. ſic.	Frig. ſic.
Cal.ſic.	Cal.hum.	Cal. hum .
Cal.ſic.	Frig.hum.	Frig.hum.
Cal.ſic.	Frig. ſic.	Frig. ſic.
Frig.hum.	Cal.hum.	Cal.hum.
Frig. hum.	Cal. ſic.	Cal.ſic.
Frig.hum.	Frig.ſic.	Frig.ſic.
Frig.ſic.	Cal.hum.	Cal.hum.
Frig.ſic.	Cal.ſic.	Cal. ſic.
Frig.ſic.	Frig.hum.	Frig.hum.

Iterum iam hic, non dimotis ſedibus ſuis quatuor primis, quæ eædem per omnia ſint, vt in ſimplicioribus temporum horum factum fuit Conſtitutionibus, variare reliquas, quæ duodecim numero ſunt, poſſumus. Atque vt prima hac digeſtione, Aeſtatis & Autumni Conſtitutiones eaſdem fecimus, Veris autem diuerſas: ita deinde Veris & Autumni eaſdem, Aeſtatis diuerſas: poſtremò Veris & Aeſtatis eaſdem, Autumni diuerſas facere Conſtitutiones liceat: duodecim ſemper enumeratis. Exhibuimus ſpecimen, in ſuperioribus, ad quod delineentur reliqua. Quòd ſi variatas per omnia voluerimus, ſic, vt alia alij, nulla eadem ex toto ſit: eandem ſeruabimus, quam ſuprà quoque, rationem, hoc pacto:

VER.	AESTAS.	AVTVMNVS.
Cal. hum.	Cal. ſic.	Frig. hum.
Cal. hum.	Cal.ſic.	Frig. ſic.
Cal. hum.	Frig. hum.	Cal.ſic.
Cal. hum.	Frig. hum.	Frig.ſic.
Cal. hum.	Frig. ſic.	Cal. ſic.
Cal. hum.	Frig. ſic.	Frig. hum.
Cal. ſic.	Cal. hum.	Frig.hum.
Cal. ſic.	Cal.hum.	Frig. ſic.
Cal.ſic.	Frig. hum.	Cal. hum.
Cal.ſic.	Frig. hum.	Frig. ſic.
Cal. ſic.	Frig.ſic.	Frig. hum.
Cal. ſic.	Frig.ſic.	Cal. ſic.
Frig. hum.	Cal.hum.	Cal. ſic.
Frig. hum.	Cal.hum.	Frig. ſic.
Frig. hum.	Cal.ſic.	Cal. hum.
Frig. hum.	Cal.ſic.	Frig.ſic.
Frig. hum.	Frig.ſic.	Cal. hum.
Frig. hum.	Frig. ſic.	Cal.ſic.
Frig. ſic.	Cal. hum.	Cal. ſic.
Frig.ſic.	Cal. hum.	Frig. hum.
Frig. ſic.	Frig.hum.	Cal. hum.
Frig.ſic.	Frig.hum.	Cal. ſic.
Frig.ſic.	Cal. ſic.	Cal. hum.
Frig. ſic.	Cal.hum.	Cal. ſic.

Vigintiquatuor in vniuerſum: ſic enim fert multiplicationis ratio, quam inire vnuſquiſque facilè per ſe queat. Neque illud tamen neſciri à quoquam debet, quum temporis triplicis Conſtitutio in vnum confertur, contingere nunquam poſſe, ex toto vt diſpares eæ inter ſe ſint. Semper enim recurrat neceſſe eſt qualitatum aliqua, eadem quæ ſit: non vtranque dico, (iam autem diuerſitatem ex parte ſuppoſuimus) ſed compoſitarum ſemper alterutram: frigidum & ſiccum Ver, calida & humida Aeſtas: quin Autumni compoſita duas ex his, quanquam non eodem modo geminatas, retineat, fieri nequit. Neceſſariò nanque (modò nõ ex toto par alterutri futurus ſit, quod ſuppoſuimus) aut calidus & ſiccus, aut frigidus & humidus fiet. Sin ſimplicem hunc accipiamus, duobus alijs compoſitis, aut calidus, aut frigidus, aut humidus, aut ſiccus neceſſariò euadet, vt neceſſariò ſemper in qualitatem ex quatuor aliquam incurrat. At nõ æquè, ſi duo ſimplicia, vnum tantùm compoſitum fuerit tempus. Nulla enim tunc prorſus conuenire ex parte poſſint, calidum & ſiccum Ver, frigida Aeſtas, humidus Autumnus. Nec ſecus ex duobus tantummodò compoſita quæ ſint, in his eueniet, altera, ambæ ve qualitates diuerſæ vt ſint; calidũ & ſiccũ Ver, frigida & humida Aeſtas: ex toto diſpares eæ; frigida, & ſicca ex parte tantùm diſpar; eodem modo, calida, & humida. Sed enim ſi cuncta, quæ dici de rebus his poſſunt, conferre huc, minimasq; rerum harum omnium perſequi differentias velimus; creſcat ſanè in immẽſum nimis opus, plusque inde propè tædij, quàm vſus, reportemus. Qua nos cautione, quæ reſtare videri poſſint, ad tractatorum tam ſpecimen deducenda relinquemus: nec reliqua tamen multa fuerint, præterq; quatuor inter ſe Anni totius temporum complexiones, & copulationes varias, nihil. Nam de integra vniuerſi Anni Conſtitutione, quę tenorem eundem perpetuò ſeruet, dictum priùs. Dictum & de temperatis: vt ſi tria diuerſimodè eo, quo ſuprà diximus, modo hærebunt inter ſe tempora; quartum autem, quodcunque futurum id ſit, Temperamenti ſui æqualitatem coſtodiet; iam explicatum id quoque eſſe exiſtimare debeamus.

Quocirca ſuperfuerit, quatuor inter ſe temporum, per Conſtitutiones diuerſas, complicatio: primùm ſimplicium, ſed diuerſarum: tum ſimplicium, mixtarumque ſimul: poſtremò compoſitarum: idque pluribus inuicem modis multipliciter. Quod quoniam effectum iam à nobis in trium complexione temporum fuit, contenti exemplis his, quæ propoſita facilè vnuſquiſque ſequatur, vtiliùs trademus ceu Regulas quaſdam, quibus immenſa nimis rerum harum numeroſitas quaſi coercita contineatur.

Rationes examinandarum Constitutionum per locorum diuersitatem: Et quæ spectanda nobis maximè in hoc sint.

CAPVT VIII.

OMnium illa maxima: Téperatas nempe, qualitatiſque nullius exceſſu notandas, Conſtitutiones, quacunque id in regione, aut quocúque Anni tempore cõtingat, (quod quidem ad hoc ipſum attineat) morborum nihil adferre conſuéſſe: temporibus autem ſuis conuenientes, illos tantùm, qui proprij peculiariſque temporis cuiuſque futuri ſint, recenſitos ab Hippocrate, morbos ſerent: Ver ſuos, Aeſtas ſuos, Autũnus, Hyemsque ſuos: hocque, quum naturale ſibi temperamentum, vt diximus, retinuerint. Eadem illa tempora naturam ſuam egreſſa, (biſariam autem id fit: vel enim in proprias excurrunt longiùs, vel in diuerſas qualitates abeunt) allatura morbos ſint ſemper maiores, deterioreſque, propriarum qualitatum exceſſu, ob maiorem cauſæ hinc efficientiam: minores, minuſque pernicioſos, in contrarium acta, niſi magis magisq; in partem hanc diſceſſerint. Quippe conciliatur tunc eo pacto temperies potiùs quædam aëri, minus vt quoque proinde eſſe morboſus queat. Calida ſiccaque Aeſtas, ſed temperatè, hoc eſt, naturæ ſuæ conuenienter, peculiares ſibi certoſque morbos intulerit: calidior deinde magis, ac ſiccior facta, noxam quoque vnà auxerit. De caliditatis ſiccitatiſque ſuæ vi remittens, cui dubium, quin contemperamento eo nõ ſolùm, quos facere aliás conſuêſſet, mitiores primò exhibeat: ſed ne vllas quidem plerunque, Conſtitutionis certè eiuſmodi ratione, ſerat. At aucta deinde, ac magis magiſque gliſcens, ſumpto incremento iam maiore; quo præternaturalis exceſſus plus, eò morbos etiam plures inuehet vnà, & vehementiores ſemper. Idem de Hyeme: idem de Autumno exiſtimandum, cui ſi continuo aliquo temperamenti tenore inæqualitatis noxa dematur, minimè quidem morboſum ſenſuri tempus id ſimus, alioqui non procul à temperamẽto quod abſit. Eximemus hinc tamen Ver, æqualitate partium ſuarũ conſtans, à quarum primo quoque receſſu factuorum redundantiam ſemper ſit noxiam. Neque enim temperato, & æquabili per omnia tempori contingere exceſſus vllus abſque nocumento poterit: tantum abeſt, vt iuuamenti aliquid à qualitatum aliqua, paulùm modò æqualitatis, aut mediocritatis metas ſupergreſſa, accepturum ſit. Cæterùm nunquam tam malè conſtitui aërem credere par eſt, quàm quum, continuato qualitatum earundem modo, curſum integrum ab initio ad finem vſq; peregerit Annus. Nam temporis vnius Conſtitutio pręternaturalis morbos affert: tanto magis duorum, magiſque adhuc trium, maximè autem quatuor. Hæc vltra ſi tendat Conſtitutio, (quod vt perquàm raró eueniat, at contingere tamen poteſt) nocentiſſimum tempus id experiemur: minùs tamen, ſi ſiccitas inualeſcat, quàm ſi humiditas; ſi frigus, quàm calor; coniunctimq; hæc duo ſi frigus ſiccitaſque, quàm ſi calor vnà humorque. Quæ ſi duæ perſeuerantes vigebunt qualitates; omniũ maximè prauorum, lethaliumque morborum cauſæ erunt. At ſi diuerſis Anni temporibus diuerſæ ſucceſſerint Conſtitutiones, aut etiam contrariæ ex toto, vel ex parte: emendaturæ antegreſſarum intemperaturam ſint dubio procul, vtique ſubſequentes ſtatim; potiſſimùm quidem contrariæ vtrinque, tum etiam altrinſecus, ac diuerſę demum. Diuerſas hoc loco appello, non oppoſito penitus modo contrarias, ſed paulò magis in diuerſa diſcedentes: cuiuſmodi paulò magis attemperatæ ſunt, quæ tamen quoquo modo contrariæ habendæ fuerint, prout ſæpenumerò medium extremorum vtriq; contrarium ponimus. Idipſum (medium dico) quoniam ex extremis componitur, aduerſabitur his neceſſariò aliquatenus: atque ita frigiditatẽ fortè & humiditatem nimiam Veris, temperatior ſuperueniens in natura ſua Aeſtas, calore & ſiccitate, ne morbi inde ſuperueniant, attemperabit parum. At eadem ſi qualitatibus hiſce ſuis paulò magis inualuerit, iam Veris ex præcedens relictumq; in circumambiente nos aëre frigus, humoremq; æquabit primò, poſtremò etiam ſuperabit. Idem omnibus accommodare exemplum debebitur: Tanto autem magis hoc vtile fiet, quum qualitatum propriarum abundantia naturam ſuam egreſſa nimis tempora reuocanda ad Temperamentum ſuum fuerint: vt calidiſſimã & ſicciſſimã Aeſtatem, benè humidus frigiduſq; Autumnus cõtemperaturus ſit. Lapſa autem eadẽ ipſa in contrarium, pauloq; frigidior & humidior facta, vel mediocris Autumni aduentu redigi facilè ad Temperamentum queat. Incõſideratiùs dictum videri hoc poſſit, atque inde cauillandi ſibi anſam perquàm facilè arripiat Sophiſta aliquis, quũ audierit, Aeſtatem Autumni ſuperuentu mitigari aut attemperari, & huiuſmodi, debere, quę iam abierit. Sed nos permanentem Conſtitutionem intelligimus, quam

Aeſtas quidẽ præterita iam fecerit, ſed cuius manifeſtò ſenſibus noſtris impreſſa veſtigia ſentiamus in aëre: neq;, donec qualitatibus, quę facere Aeſtatẽ ſolent, affectum cœlum perſtat, non, & quidem de rectiſſimè ſentientium ſententia, vocaturi Aeſtatem ſimus, proq; ea habituri, vel ſi ad multum vſq; productũ id tempus tetenderit: ſimul Conſtitutiones temporum præteritas ſuperuenietibus alijs in eo mitigari, & attemperari, ne morbi ex his gignantur, dicimus. Repetendũ hoc loco quoque, quo de Temporum exceſſu, ac temperamento ſermonem facimus, non aliter accipi debere iſta, quàm de propria tẽporis cuiuſq; natura dicta, vt, vnde egreſſa fuerint, eodem reuocentur. Calidiſſimam enim & ſicciſſimam Aeſtatem reuocare, non ad Veris temperamentum, ſed ad proprium dicemus; deq; alijs idem. Tum, de quo ſuprà monuimus, neque illud prætereundum: acceptas hactenus à nobis in toto hoc orationis noſtræ progreſſu Conſtitutiones fuiſſe, temperatioris Plagæ quæ eſſent. hæc enim cunctarum aliarum amuſſis. Cæterùm ambitum Temperamenti huiuſce non nimis anguſtis quibuſdam, vt alij quidam, metis circunſcripſimus, ſimul ad artis vſum maiorem, qui quidem pluribus ita communicetur; ſimul rationibus adducti, præter alias allatas, etiam illa. Etenim ſi in dijudicando, cenſendoq; exacto corporis humani temperamento, quũ non ignoremus, exquiſitè eiuſmodi eſſe nõ poſſe, vſq; eò, vt non reuera aliquam exceſſus tandem alicuius in partem inclinet; notas nihilominùs exactioris temperamenti ſequimur, quales ſenſibus noſtris offerri poſſunt, certas conſtitutaſq;, quaſdam quidem illas, neque tamen omnes ſemper à nobis ſic, vlla prorſus earum ne abſit, ad rem hãc exigendas: tanto id ſanè facere nobis magis licebit in conſtituenda temperata cœli Plaga, cuius, vtpote temporum momentis multis variabilis, neq; certa valde, exactaq; numerari ſigna poſſint, vt non plurimorũ quoque ea locorum habenda ſint; quæque habentur, ea iam conſenſu omnium in maiore, quàm quæ per Coum & Cnidum, vicinaque his ſolùm loca ſit, orbis parte viſuntur: præter id, quòd in manifeſto à temperati cœli Plaga ad Septentriones receſſu, ſitus plerunque, priuatique alicuius loci, ſolique, fortaſſe autem nonnullius etiam cœleſtis aſpectus beneficio, circumambientis nos aëris hodie quoque temperamentum æquabile ſatis ſentire licet, ita quidem, vt nõ ſanè multo deſiderari temperatius debeat: ideoque iure ac meritò valitura his quoque in locis ſint, quęcunque à nobis ſuperiùs de Anni totius Conſtitutionibus explicata fuêre. Quanquam duci ratio rerum harum non diſſimilis etiam per euidenter intemperata loca poſſit, ſi illud tantùm diſcriminis adhibeatur, quod inſignem tamen differentiam facturum non ſit: quippe maioris ſolùm minóriſque diſtare hæc ratione videbimus. Nam & apud Scythas frigida humidaque Conſtitutio inualeſcens, naturalique locorum accedens, citiùs, magiſque morbos produxerit, conſtitutioni ei affines. Calida verò & ſicca, adeò quidem, vt cœlum ita conſtituat, (demus enim fieri hoc aliquando his in locis poſſe) vt eiuſdem intemperamenti morbos quandoque gignat: at ſeriùs, & minùs gignet, primò: tum perſiſtens, & multos, & magnos gignet. Primò nanque, (vt ſuprà etiam memorauimus) ceu contemperamentum potiùs quoddam fit, mox perdurantem Conſtitutionem morbi inſequuntur ſui quamcunque. Contraria omnia, ſed eadem tamẽ ratione, in Aethiopia euenient. Breuiter atque in vniuerſum ſtatui id in rebus his debet: Qualiſcunque, quacunque orbis in parte, etiam quocunque Anni tempore, Conſtitutio fiat, modò inualuerit, vt Conſtitutio haberi poſſit, &, quod dicitur, ſit, conſtituatque aërem: ea vbique conſuetos ſibi morbos paritura credi poteſt; ſeriùs, citiùs, alibi maiores minores, fatemur: ſed tamen paritura. Quo hæc tempore ſcribebamus, media Hyeme, Pragæ caloris atque humoris verni toto cœlo perſtãs aliquandiu temperies erat. Itaque morbi propè nulli, aut placidiſſimi, diſtillationes, tuſſiculæ, podagrici quibuſdam dolores, iuſtum Anni tempus anteuertentes. Nam qui, conſueto naturaliter ſe habentis Hyemis frigore velut adſtrictus, aliâs non ſe ante inchoantis Veris tempus commouere ſolitus erat humor, calore hoc fluxilis factus, euocatuſque, meritò ante expectatum infeſtabat. Quæ ſi Conſtitutio ad Ver perueniat, aut Aeſtatis quoque tempus attingat; non dubium eſt, quin expectandi tum morbi ſint, ex nimia tandem caloris humoriſque abundantia originem ſuam trahentes, putredinoſi omnes, putridęque febres; factáque indies maiore quadam ad putredinem acceſſione, etiam peſtilitas. Gradatim enim, temporis omnino intercapedine aliqua, fieri hæc docuimus.

Quæ eò ſanè traduntur à nobis hîc, vt ſciamus, quanquam frequentiùs ac magis Conſtitutiones quaſdam locorum, magis quorundam naturæ temperamentoque affines, morbi inſequi conſueuerint quidam: diſſitam nihilominùs ſæpe naturæ locoque à cœli temperamento eo Plagam corripi contrariam vſque eò Conſtitutio-

ne posse, vt non solùm minores, verùm etiam maximorum nonnullos, quos producere Constitutio talis solita sit, afferat. Sic quidem, in frigido maximè, siccoque Sueciæ Noruegiæque tractu, viguisse Pestilentiam scimus, caloris humorisque insignis semper fœturam. Quæ si ita se habent, (habent autem omnino ita) non magnas, multásq; sequemur Regionum, locorumque differentias: vnamque penè spectabimus interdum, vbiubi locorum aut gentium futuri simus, Constitutionem, de qua ad futurorum morborum prædictionem pronuntiare nobis liceat; tum verò, quam ad alios quosdam artis nostræ Vsus accersamus. Idque faciemus, Hippocratem sequuti, qui quamuis certorum Anni vniuersi temporum peculiares morbos enumerârit, admonitos tamen voluerit nos, Autumni exemplo, diuerso licet Anni tempore, eueniente caloris frigorisque inæqualitate, Autumni propria, expectandos nobis esse, quos ferre Autumnus consueuerit, morbos: duci vt facilimè argumentum inde ad Constitutiones debeat, quæcunque alieno Anni tempore contingunt, quę proprios sibi peculiaresque, non autem locorum aut Anni temporum naturæ conuenientes, gignant. Neque iccirco hoc quidem in Tractatu laborandum magnoperè nobis fuerit in eo, vt, quos Ver, aut Aestas, Autumnúsve, aut Hyems, (nanque id seorsum à nobis, per seque faciendum, donec naturaliter se habuerint hæc) sed quos horum ipsorum Anni temporum intemperaturæ potiùs morbos ferant, teneamus. Quandoquidem, si qua illis præter naturam tandem suam accidat, iam huius ipsius potiorem semper, quàm Anni temporum, ducturi rationem simus. Atque ad hunc modum, totum id, quod suprà de Constitutionibus, Constitutionumque tam simplicium, quàm compositarum, connexionibus traditum à nobis est, contineri ratione huiusmodi regulaque debeat, neque planè accipiendum id aliter fuerit. Neque enim, si Ver & Aestas, Aestásve & Autumnus, sic simpliciter; sed si huius illiúsve fuerint temperamenti, alios, aliósve sequi morbos, dicemus.

Superiorum demonstratio, allatis Constitutionum aliquot exemplis. Tum, quid à contrarijs, quid à diuersis, sibi inuicem succedentibus, expectandum Constitutionibus sit.

CAP. IX.

PROferamus differentias Cóstitutionum aliquot, quæ exempli loco sint in reliquis, ne percurrere singula necessum habeamus. Calida vtriusque, Veris Aestatisque, intemperies, quoniam caliditate Ver temperamentum suum exit, qualitatisque eiusdem accessio Aestati fit, quæ natura antea quoque sua in id ferebatur: necessariò febres nobis Tertianas dabit, genus omne, interpolatas, continuas, ardentes; erysipelata, aurigines, intestinorum difficultates: in summa, accensi sanguinis, acriorisque factæ bilis, sobolem omnem. Contrà, vtriusque temporis frigidius cœlum, quod Ver frigiditate temperamentum suum exit, quæ Hyemis potiùs sit: Aestatis autem facta in contrarium naturæ suæ conuersio, quæsitumque illi ita excessus, quo calore nimio laborat, contemperamentum, morbi aut pauci, aut Veris, siue Hyemis etiam proprij aliqui sequentur, comitiales, conuulsiones, tusses ex mala spiritalium partium intemperatura, pleuritides, cruciatus colici, nothæ Tertianæ, aut ardentium febrium alterum genus, item nothum. Idem eueniet de vtroque sicco humidóve tempore iudicium. Etenim siccitas, quoniã naturalem Aestatis qualitatem auget, (quod tempus hoc casu naturæ suæ conuenienter calidum præsupponitur) exacuet bilem, vt quos prope calor temporis eiusdem nimius procreet morbos statim, pauló antè enumeratos. Humor autem, quum siccitatem reprimat Aestatis natiuam, facto temperamento hac ex parte, biliosæque ideò materiæ fracta acrimonia; nec acutos vehementesque valde, & putredinosos potiùs morbos quosdam afferet, febres huiusmodi, distillationes ex pituitoso, salsilaginosoque interdum humore, raucedines, exque huius eiusdem vellicatu intestinorum tormina, tenesmos. Iam si in vnum consentiant qualitates, certum est cum causa auctum vnà statim quoque iri morbos, vt & acutiores, & vehementiores, atque ante expectatum sæpe fiant. Sic quidem calidum & siccum Ver, calida itidem siccaque Aestas excipiens, febres progignet acutas maximè, ex pura synceraque bile ortas; continuas, intermittentes; æstuantissimas omnes. Hæc eadem delirium in febribus facere, quosdamque etiam in furorem agere facile, maniacos factos, conuersaque tenuiore sanguinis parte in bilem, possit. Sed & iecinoris venosique generis vniuersi calido siccoq; magis facto temperamento, arquatos. Eodem modo, si humori calor consociatus accedat, non qualis Aestatis, Verique natiuus, sed vtrobique maior; expectãdi nobis inde haud dubiè morbi putrefactionis maximæ, malignæ pestilentesque febres, bubones, carbunculi, exanthemata putrida, pestis ipsa, vlcera cacoëthe, herpetes late serpentes, lumbrici, contagio, cùm

quæ particularis alicuius infecto aëre, tum quæ transfuſa in ambientem putrefactione contingat. Frigiditatem autem & ſiccitatem amborum temporum veriſimile eſt morbos aut rariſſimos inſequuturos, aut minimè certè omnium putridos: eo præſertim, quòd, dempto ex parte calore, tam Veris temperato, quàm Aeſtatis ſuperante, quo veluti fuſilibus factis humoribus, morbi plurimi fiant; conciliatoque ita Temperamento quodam, etiam ſubtrahitur agenti calori humor, vnus propè multorum maximorumque morborum fomes. Quamobrem ſuccedere tempeſtati huiuſmodi ophthalmiæ fortaſſe ſiccæ quædam poterunt, adſtrictio alui, vrinæ ſtillicidium, neruoſarum partium affectus, ex nuda potiùs frigiditatis & ſiccitatis intemperatura, quàm humoris alicuius præſentia, ſubortus aliquis. At cum frigiditate humiditas ſi fuerit, ex multo maxima humorum abundantia, quam caloris nil tum ferè abſumentis inopia alat; morbi quidem multi, quos pituita gignat, diſtillationes, tuſſes, attoniti, comitiales, læuitates inteſtinorum, colici cruciatus ſequentur: minimè autem multę febres, niſi quas (maximè ſi paulò remiſſior frigiditas fuerit) raro corruptior pituita excitet, quotidianæ, τυφώδεις, ἠπίαλοι, & huiuſmodi.

Illud tamen memoria interim retinendum ſemper, cuius antea etiam meminimus, Exuperantium qualitatibus ſuis temporum, vt Aeſtas atque Hyems ſunt, conſtitutiones retrò in contrarium, vt hoc caſu, actas (frigidam enim & humidam Aeſtatem poſuimus) minùs adhuc multos tales parituras morbos: ſicuti longè plures, maioresque, ſi Hyeme tempeſtas eadem contigiſſet: propterea quòd, quum morbi, vt qui natura ſua incommenſurati ſint, intemperamenti maximè exceſſum inſequantur; hîc contrariæ qualitatis occurſu refracta, ibi eiuſdem additamento aucta videri poſſit intemperatura. Quæ toties, ne excidat, repetita ſeruanda perpetuò à nobis erit conſideratio. Itaq; ne in copulatione quidē oppoſitarū inter ſe, aut ex toto, aut ex parte, Conſtitutionū, ſeu ſimplices, ſeu compoſitæ eæ fuerint, obliuiſcemur huius. Veris enim calore, & Aeſtatis frigore contemperamentum exiſtet: ſicuti è diuerſo Veris frigore, & Aeſtatis calore: in priore tamen maius, ob eā, quam modò attulimus, rationem. Aeſtatis nanque frigus, cùm Aeſtatis natiuum, tum Veris peregrinum calorem temperat. At Veris frigiditatem exuperans iuſto plùs Aeſtatis calor primò attemperârit quidem ſtatim, moxque deinde longè victor euadens vires exeret ſuas: morboſque gignet, quàm ſuperior Conſtitutio, non ſolùm plures, ſed etiam vehementiores, ex humorū ſucceſſione, æſtuanteque bile procreatos. Sic Aeſtatis humidior Conſtitutio, tum ſuam, tum Veris attemperare fortè ſiccitatem, ne multi mali ve morbi ſuccedāt, poſſit: ſiccior autem, exiccato quamprimùm, quod ſatis ſit, Veris humore, vlteriùs deinde, quàm par ſit, progreſſa, etiam morbos inuehet purioris acutæque bilis.

Diuerſarum autem, nec contrariarum qualitatum Conſtitutiones eoſdem hoſce; at nec tam euidentes, nec tam magnos effectus producent: quippe quū ſecundariò, exque accidenti tantùm, agant. Ad hunc modum caliditatem Veris, Aeſtatis humor retuderit; ſuamque vnà aliquatenus, ſiccitas auxerit; frigiditatem ſiccitas non magnoperè ſanè auxerit: auxerit humor, ad morborum generationem quorundam. Nam quanuis Aeſtate ſiccitas vehementior, & ob eam cauſam efficax magis: quia tamen recta contra frigiditatem non tendit, nihil quoque effatu dignum præſtabit. Præſtabit autem humor aliquid: qui licèt Aeſtate naturaliter minor, hoc tamen caſu ponitur. Neque ipſe autem, è regione frigiditatis quanuis oppoſitus ſit, iuuare nihilominùs eam plùs ſiccitate ſemper ſolet: & quia humor, videlicet morborum plurimorum materia, plures quoque hoſce, quàm ſiccitas, fecerit. Quod idem de cum caliditate quoque coniuncto humore intelligendum eſt. Inuerſo verò ordine manifeſtiùs cuncta hæc apparebunt. Calor nanque & frigus, humorem ſiccitatemque faciliùs ſemper vincunt; humorem nempe caliditas, ſiccitatem frigus; quàm hæc illa. Itaque Veris humor, ſuperueniente Aeſtatis calore, perquàm facilè remittetur, frigiditate minùs. Quin interim auctior etiam fiet humor: quippe ea, frigiditas dico, vt quæ eſſe Aeſtate non perinde magna queat, ſanè nec humorem abſumet, aut congelare poterit: atque intereà tamen adauctum potiùs peruadere varias corporis partes ſinet, vt morbi inde oriantur. Siccitas autem Veris, Aeſtatis caliditate, nulli dubium quin augenda veniat. Etenim & efficax valde qualitas ea eſt, idque Aeſtate magis; & ſiccitati maximè fauet, vt & caliditati ſiccitas. Aeſtatis frigiditate, Veris ſiccitatem non valde auctum iri, contraque potiùs, introducto (quod ferè à frigiditate fit) humore, imminui debere, credibile. Obſtituram autem frigiditatem eam morborum generationi multorum, veriſimile eſt, adſtrictione quadam, ne ſe, quicunque tandem illi fuerint, commouere facilè poſſint. Contingere

gere tamen morbi poterunt, quos absque humore intemperatura sola gignat: tusses id genus, neruorum dolores, excrementorum alui suppressio; vrinę stillicidium, ex vesicæ intemperatura, non quam humor faciat vellicans aliquis, sed quæ imbecillitate sua humorem remittat.

Ex hac, de contrariarum, diuersarúmve inter se duorum Temporum simplicium Constitutionum copulationibus, tractatione, deriuari veluti traduces quidam poterunt, tùm ad alteram, ambásve illorum ipsorum Temporum compositas; tum idem commodè diuersis alijs duobus temporibus applicari, vt, quemadmodùm de Vere & Aestate nunc; ita de Aestate & Autumno alibi, alibi de Autumno atque Hyeme, Hyeme & Vere, disputetur. Quin tria quoque sæpe, interdum & quatuor, in vnum copulata, hærere ita inuicem possse Tempora, perspicuum est: de quibus partim iam dictum, partim transferri in omnes ratio dicta iam, traditaque poterit. Semper enim priorem Constitutionem posterior accedens, aut qualitatibus ijsdem augebit, aut contrarijs imminuet; magis, si duorum; omnium maximè, si trium Anni temporum Constitutiones insequantur primam. Quæ si inter se variabunt ita, vt non eædem, continuæque; sed diuersarum, aut contrariarum altera, ambabúsve qualitatibus, Constitutionum interpositione alternent; eadem tamen valebit adhuc ratio, vt alternatione ea, successioneque mutua, aut sese inuicem foueant, aut mutuò aduersantes corrigantur: sicque vel plures, paucioresque, sui tamen semper generis, morbos edant, prout vincens Constitutio superauerit, qua morbi fiant intemperaturæ suæ proprij; aut etiam temperamento eadem æquata, nullos, aut paucissimos (quod quidem circumambienti nos tribuendum aëri sit) ferat. Nam illud (vel silente me) perspicuum esse arbitror, quod suprà quoque addidimus, non solùm temperationis Plagæ, sed æqualis etiam humani temperamenti regulas has constitui: ad quas dirigere tam locorum, quàm corporum intemperaturas nobis liceat. Etenim quemadmodum temperatæ Regionis homo itidem temperatus, cuncta, quæ diximus, sensurus, experturusque vera est; sic ad eandem regulam si contrariam rationem adhibuerimus, affirmabimus sanè, intemperatas naturas eiusdem generis intemperamenti Cõstitutionibus obnoxias habendas magis semper esse; contrarijs autem emendari, sæpeque ad Temperamentum duci. Atque hoc ipsum quando fieri à nobis ex arte possit, aut debeat, posteriùs tractandum. Nunc, postquàm, quantum ad artis vsum futurum satis erat, fierique à nobis potuit, inuolutam tricis quibusdam rem, necdum à quoquam (quod sciamus) explicatam, expediuimus ipsi; vt arbitror: finem considerationi huic faciamus sanè cùm per se fastidiosa, ac longæ, tum quæ facile incursura in soriticum illum cumulum sit: nisi progressioni, ne longiùs, quàm postulare vsus videatur, tendat, coercendæ modus à nobis adhibeatur: præsertim, quum pergendum ad ea deinceps nobis sit, quorum vtilitas in arte maxima, coniunctaque cum rerum iucunditate quadam tractatio, cùm scribenti de his minus patere tædij, ac molestiæ possit; tum verò nostra hæc lecturos placidioris cuiusdam lectionis amœnitate detinere. Restat autem, aut sequitur potiùs, Exercitationis ratio diligenter inprimis tractanda. Quoniam tanquam desit ę iam, & cuius sicuti vniuersæ rectus propè exoleuit vsus; ita notitia quoque de ea longè minor habetur, negligentia hodie, ac penè contemptus magnus, rectæ quidem & artificiosæ, vt ideo tentandum eo magis sit, si fortè reuocari pars hæc, veluti postliminio quodam, ad iustam artis totius constitutionem queat.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER SEXTVS.

Exercitationis diffinitio, significata, vsus, modus. Motionum commendatio, & cessationis ab his damna.

CAPVT I.

EXercitationem quum dicimus, cõmuni quadam notione illud statim concipimus animo, & comprehendimus, commotionem corporis maiorem aliquo tandem pacto factam, remque omnino talem aliquam à nobis intellectam voci huic subijcimus. Hanc sanè significationem etiam vulgus accipit, sicuti veram quidem, ita fusam nimis, & incertam. Itaque circunscribenda est ab eo, qui ad artis illam alicuius vsum vocet, sicuti à nobis hoc loco non motus corporis quiuis pro Exercitatione habebitur. Nam, quum nec paucus, nec multus nimis commoda, quæ primò, semperque ab eo expectamus, præstet: (alter enim vtilitatem, quam intendimus, non attingit; alter etiam prætergressus amittit) accipiendus à nobis meritò ille tantùm fuerit, in quo artis euidenter vsus inest. Is erit, quoties suscitatus corporis commotione natiuus calor, qui immodica quiete segnior torpere solet, excitatusque atque auctus, promptiùs concoctionem molietur, distribuenda vehementiùs rapta diducet, nutricationem meliorem peraget, fusa corpora faciet, vt inde solidiores partes emolliantur, attenuentur humores, reserati meatus peruij omnes fiant: eademque opera, citationibus delatis per aperta spiritibus, liberati expediantur meatus ijdem, propulsaque exinaniantur excrementa. Iam membra corporis, mutua illa, quam inter exercendum sequi necesse sit, attritione inter se vsque eò durabuntur, vt & faciliùs inde nocumentis resistant, & ad agendum robur accipiant. Quæ quum edi omnia non à quouis, vt diximus, sed à paulò magis tantummodò concitato motu solita sint: concitationis huius metam constituamus, quæ Exercitationem iustam faciat. Ea est, Galeno primùm, tum ab hoc authoribus deinceps etiam omnibus, respirationis immutatio: quippe quam adauctus, ob vehementiorem motum, calor faciat, dum plusculum ad refrigerationem aëris petens accipit. vti iam ex hoc commodè satis finijsse Exercitationem, ab omnibus alijs circunscriptam, liceat, quæ corporis motus sit paulò magis vehemens, voluntate nostra initus, & ad immutatam vsque respirationis actionem productus.

Nam qui coacti labores subeunt, coacti dico, aut egestate, aut seruitutem seruientes, aut iussi, aliove quouis, quàm vt se tantùm exerceant, proposito, fossores, messoresque, remiges, baiuli, aurigæ, & huiusmodi; quanquam vsum sæpissimè reportent Exercitationum iustarum: tamen, quia neque id propositum vnquam habent, ac sæpius fine eo frustrantur, quò nec intendunt quidem; sed nec tempora, nec modum Exercitationis iustæ nouerunt: non sanè admittemus eos huc, opusque potiùs facere, quàm exercere se, dicemus, meliusque, vt opinor, laboris rei huic nomen accommodabimus; nisi quum in eam fortè gratiam suscipiuntur à rerum harum peritis, vt tempore, modoque adhibita hæc, Exercitationis iustæ vsum largiantur: vt si ruri deprehensi pluuio tempore, aut sub tecto, scindamus ligna, aut pila deglubendum aliquid sumamus, taléve ad manus opus quoppiam habeamus, in quo nos vtiliter ad corporis solummodò vsum exercere laboris omnino alicuius specie possimus. Sed & Hippocrates exercitationem labores appellat, tantùm non vbique, πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν. item, πόνοι σῖτα, ποτά, & ἄλλα ἱδρύουσιν, ἐν ἑκάστῳ τῶν πόνων voce hac vtitur. Significationem eandem seruat Medicinæ totius instaurator, parensque. Non enim accepisse, authorem hunc, laborem credas eo significato, quo nimio illius vsu succedere quotidie videmus noxas multas, magnasque, non hoc loco enumerandas: sed quia laboris omnino aliquid ineatur, necesse est, vt

Exercitatio fiat, laborem Exercitationem appellauit. Γυμνάσιον Græci vocauêre, cùm hoc ipsum, Exercitationem, tum priuatim locum, quo varijs modis exercitaturi conueniebant. Quæ planè vox, quoniam eodem, quo in palæstram ad se exercendum confluebant adolescentium multi, etiam Philosophi plerunque de rebus multis disceptaturi conueniebant; sicuti veteri, ita hodiéque nobis vsitatissimo significato, Scholas indicat, quas aperire ad docendum non Philosophi solùm, sed etiam reliqui genus tandem quodcunque Doctores soliti sint. Cæterùm aliena prorsus ab vsu medico hæc significata esse videntur. Itaque Latino potiùs vtemur Exercitationis vocabulo, sic appellantes hoc loco non animorum, (nam & in disciplinis omnibus, discendóque, ac docendo ingenium exercere dicimur; & suas quidam disputãdo Exercitationes inscripsere) sed initam à nobis, corporisque tantùm, primò quidem, ac per se, exercendi causa factam, (nam ex accidenti quodam, ac secundariò, non minùs sanè interdũ animi commotiones insequi quædam possunt) Exercitationẽ, respirandi immutatione definiuimus; maiorem crebrioremque factam anhelandi necessitatem intelligẽtes. Hanc enim accipimus respirationis immutationem, ob quam commotione iusta auctus ventiletur congenitus nobis calor; non qua minor factus, quod otio ac desidia nimia fit, aeris minus, idque etiam rariùs, ad refrigerationem postulet. Hic quoq; enim omnino immutatur quidem, sed in contrarium, quàm iusta Exercitatio faciat; respirandi facultas, idque non motionibus, sed desidia potiùs & torpore. Quamobrem iustæ meritò, opinor, constituemus Exercitationis metam notámque, immutatam illo, quo nuper diximus, modo respirationem, in maius, crebriúsque: id quod tamen non ex eadem motus quantitate, qualitatéve, omnibus eodem modo continget. Sunt enim ἐν τῷ πρός τι ista; vt alij, eadem corporis agitatione, intra horæ spatium sensuri hoc ipsum sint, alij intra semihoræ, alij longiore temporis curriculo maiorem etiam laturi corporis exagitationem, anteq̃ mutatum anhelitũ sentiant.

Quocirca accersendum rursus Hominis temperamentũ huc, vt pro amussi constituamus, non immeritò. Etenim æquabilis temperamenti homo, qualecunque ei Exercitationis genus proponatur, non solùm iussus, Pædotribæque mãdatis parens, iustam in eo ex artis præceptis mediocritatem seruabit: verùm etiam suapte ad id natura ductus faciet, vti nec ante adeptum Exercitationis vsum nimis propero languore torpens cesset; nec vltrà, quàm par sit, concitatiùs delatus incommoda incurrat laboris iam nimij, non Exercitationis. Quæ sicuti ante tempus cessans, non satis concalfacto, quod par erat, vniuerso corpore, neq; satis redundantibus excrementis euacuato, nomen suum amittit, corporisque potiùs accipit: ita vltra rectæ præfixos terminos progressa, solidas iam partes attingit, ac veluti eliquato habitu, liquamenta ea in articulis potissimùm, musculisque colligit, ex quo defessis viribus, lassitudinis prætereà suboriatur, cùm aliorũ generum, tum vlcerosæ inprimis, si se paulo modò commouerint, sensus. Hæc atque huiusmodi incõmoda, temperamẽti quisquis iusti fuerit, non incurret. Quocirca pro regula quadam constituẽdus nobis is, in quam intueamur, ne quis fortè, aliò spectans, falsitatis nos coarguat, quum viderit crassiusculæ fortè habitudinis, ac desidis prorsus, sedentariæque olim diuque vitæ, aliquẽ productũ ab vmbra ad Solem, inq; eo se exercentẽ, quo primùm tempore crebriorem spiritum ducat, iuste se tum quidem exercuisse; at non tamen, quod iusta prorsus Exercitatio poscit, assequutum: quæ tunc numeros suos omnes impleat, quum permeans per corporis partes omnes calor, spiritúsque vnà vegetiores, corporis ambitum omnem concalfecerint, solidas partes firmârint, excrementis vias liberârint, floridoq; demũ calore quodam cutim totam induxerint. Siquidem longè, quàm ista fiant, citiùs crebrum anhelitum sentiet is, onerosæ molis põdere degrauatus: consuetudine tamen diutina assequetur, vt commoda hæc quoque ipsa cum respitatione vnà mutata deinde reportet. Eodem modo palæstræ, luctæ've, aut disco olim assueti, qui cursum exercent, fodiunt, sub Sole metũt, arant; posteriùs etiam multò, quàm consequuti iam Exercitationis iustæ vtilitates fuerint, anhelitum frequentem trahent: qui priusquàm ita afficiantur, nondum iuste se exercuisse meritò dicentur. vsq; adeò quidem, quod vni alicui est Exercitatio, fuerit alteri torpor: atq; alius in eiusdem stadij cursu labore nimio fatiscens, non perueniet ad extremum; alius tum primùm veluti è carceribus exire sibi visus fuerit: in quo tamen omnes se exercent, & quidem verè. Respirant enim alia, quàm anteà, ratione omnes, quod vnum erat finitæ rectè Exercitationis indicium. Verùm illud interest, quòd subiectorum diuersitate, alibi peractæ ad amussim Exercitationis vtilitates, conditionesque vnà sequuntur omnes; alibi ex

parte desunt, sed quæ nihilominùs diligentiori consuetudine mox introductæ succedant.

Ergo præfigendus semper nobis erit scopus in his, in quibus, nullis interuenientibus incommodis, qualia narrauimùs, expectatæ vtilitates sequantur. Eæ sicuti numero non sanè paucæ, ita dignitate maximæ quædam sunt. Illa omnium potissima, qua vna sanitatis nostræ tutela propè continetur omnis, repurgantium videlicet corpus nostrum medicaminum, quibus aliquo tandem pacto superflua de corpore educimus, ex rectè commodéque adhibitæ Exercitationis vsu, necessarius futurus vsus nullus. Quum enim in hoc perpetuo rerum nostrarum fluxu, deperditæ substantiæ necessaria instauratio sit, periture proculdubio omnino, nisi succedentis semper alterius adminiculo foueatur: porrò nulla omnino, in re hac, reperiatur res talis, quæ sic in alitæ partis transire substantiam tota queat, nihil vt prorsus restet, quod non naturali calore euictum in alimoniam cedat: hoc ipsum, quod non cedit, excrementum aliquo pacto est, excerni omnino de corpore, quum nimis redundat, aut quoque modo absumi postulans, negotia multa ingentiáque facessiturum, nisi ita fiat. Nam aut putrefactum, putredinosorum morborum causa erit, in quibus quanto cum discrimine versentur ægroti, manifestum omnibus est: aut diuersas corporis partes occupans, longioréque aliquando mora intemperaturæ suę viribus auctum, eandem partibus intemperaturam addet. Vbique autem repletionem faciet, tumorésque, ac dolores omnis generis, sæpiúsque abscessus, ex quibus corruptior vapor exhalatus, vitales animalésque spiritus inficiet. Huiuscemodi superuacaneè collectos, altiusque adactos humores (nam in extimi ferè ambitus superficie hærentes balnei vsus discutiet, & cùm hos, tum profundiùs etiam dimersos Constitutiones siccæ, sed has optâsse nobis sæpe licebit potiùs, quàm fecisse) quomodo feliciùs & commodiùs, quàm Exercitatione dissipatos, consumas, non facilè reperies. Vel hac enim, vel purgantibus medicamẽtis id assequare: quorũ vsus, quum maior tantùm ingruit necessitas quædam, idque longiore temporis intercapedine, admittendus. μεγάλως, ait Galenus Aphoris. iiij. δεομένοις χρήσιμος, καὶ διὰ χρόνων μακρῶν. At quotidie quum colligantur hæc sensim minutatimque, quotidie quoque euacuari meritò postulant. Nunquam autem tam stultè, vt opinor, aut fastidiose egerit quispiam, vt vtilem, aut non tædiosum maxime futurũ esse credat, quotidianum purgantis alicuius medicamenti vsum. Præter quàm quòd enim post plurimum tantùm hoc temporis, ingentique aliqua vrgente demum necessitate, faciendum sit, vti diximus; etiam quæ indies fit excrementorum collectio, minor semper erit, quàm vt medicamentum requirat: vt, etiam si nulla, quamcunque aliam ob causam, noxa vti nobis quotidie purgationibus liceret; non fuerimus tamen id facturi, eo quòd maior nunquam esse purgantis medicamenti vis debeat, quàm euacuandi humoris copia postulet: ne, si non reperto, quem satis attrahat, redundante, quæsitum de solidioribus membris eliciat, magna cum molestia, noxáque. Neque enim reperiri medicamentum purgans poterit vllum, cuius exigua hoc casu portiuncula, ducendæ diei tãtùm mora vnius superuacanei humoris collectioni, exhibita, de molis totius recessibus, viribus suis tam parua quantitate missa, eò ducat. Supra hanc autem quæ fuerit, demet quidem superfluum humorem illa: at intereà noxam inuehet inprimis, quam diximus, vt post excrementi pauci illius, nimirum diei tantùm vnius, deductionem remanens adhuc attrahendi facultas, impetum faciat in solida, vt inde, quod quærit, habeat: prętérque hanc, non sane minorem aliam quoque, quòd pharmaca hæc, quum maximè aduersẽtur naturæ nostrę, (Sũt enim cibo, qui familiaris, intimúsque nobis habetur, contraria) etiam naturam quandoque euictam, tam sæpe in vsum adhibita, destruent, cõcentúmque, ac commensum membrorum, quocunque pertingent, omnium; potissimùm verò principalium, discordem efficient: facultatésque ita statim, quæ temperamento tantùm partium illarum nituntur, aduersantia euertent, ac spiritus vnà omnes perdent: vitiabunt certè corporaturam totam, morémque inducent prauum. κακώσει τὸ σῶμα, inquit, μετὰ καὶ τοῦ μοχθηροῦ περιβάλλειν ἔθει. Non enim aliter poterit, qui consueuerit hoc facere, quin propter naturæ assuetudinem, quæ deminec facilè, nec sine nocumento possit, sæpiùs eodem recurrens, mala, quæ sequi necessariò solere diximus, sentiat. Idem vsu continget his, aut non multo sanè minùs incommodi percipient, qui, quum viderint excrementitij succi quotidianas collectiones non esse tantas, vt dictas iam ob causas tolli, repetito quotidie purgantium medicaminum vsu, possint, aut debeant: bis id, aut omnino semel mense toto moliuntur. Alterum enim consequentur, vt iustam dierum plurium collectionem, iusta repurgantis pharmaci quantitate, de mole corporis tota adimant:

mant: alterum vitâre non poterunt, vt non deterius faciant Temperamentum, vitiosumque propterè inde corpus reddāt. Quæ effugisse demum cuncta vnius Exercitationis beneficio liceat. Quotidie nanque rectè ea legibus suis ac moribus peracta, demere facilè semper, omnem citra noxam, de corporis vniuersi vijs, sinubus, solidiore mole, quicquid superuacuum fuerit, excitato, qui omnia peruadat, secumque veluti verrens trahat propellatque, calore valebit. Nam quod venire in mentem hoc loco alicui fortè possit, qui diceret: Vt nocuus esse concedatur tam crebrò repetitus purgantium vsus: at lenientium, aluumq; subducentium, quæque ἐκκοπρωτικὰ Græci vocant, non esse: fatemur non esse, aut non perinde, vt purgantium: cæterùm de toto educere, negamus, de quo est disputatio, quémque Exercitatio vsum inprimis magnum præstat, præter eos, quos nec contemnendos, nec paucos suprà retulimus: non præstare dicimus, vt de mole vniuersa excrementa auferant. Quamobrem, qus quotidie magis magisq; redundat in corpore succus, antequàm indies nimis multus coaceruatus noxam insignem aliquam inuehat, quum deducendus omnino sit; hoc nobis prōptissimè, commodissiméque largietur Exercitatio; simulque otij desidiæque detriméta demet, in quæ segne nimis corpus, commotionisque iustæ beneficio destitutum, incurrat necesse est: natiui primùm caloris refrigerationem, nullo motu excitato calore, immò fumidis fuliginosisque recrementis veluti restincto, vt ignem, quem auræ nullius motus euentilet, fumo suffocari videmus: tum deinde facultatum omnium imbecilles penitus actiōes, in officio suo, torpore quodam, ex intempestiua quiete, cessantium, impeditumque spirituum progressum, qui vitæ secum munus deferunt: tum verò meatuum, viarumque omnium obstructiones, à frigidis crassisque humoribus factas: febres præter hæc, & putredines; quæque omnium maximè momenti non exigui res est, distributionis alimoniæ per corpus impedimentum; vt authores sint, quietem, otiúmque nimium, ac diutinā Exercitationis cessationem, hecticam adferre membris, quæ ἀτροφία illorum sit, cùm impeditam humorū crassitia ac multitudine alimenti distributionem sequens, tum quòd ignauæ desidia ea membrorum vires, iustóque calore suo, quem motus excitatum semper cōseruet, destitutæ, neque de cibo alimentum ad se trahere, neq; spiritibus foueri possint, prorsusque nutricatione ita priuentur sua. Resolutas paralysi partes videmus, aut si quæ consueto, aliqua de causa, motu carent, quàm exiles, tenuésque sint, alimoniæ solummodò defectu, quæ neque permeet ad partes, calore nullo euocata: neque, si permeet, confici rectè, defectu caloris eiusdem, queat. Carceribus diutissimè, aut cathenis detenti, aut qui, vt Hippocrates quidem (Acuto. ij.) monet, vulnere fortè in cruribus accepto, quiescunt (necessarium enim hoc eo tempore, vt phlegmone vitetur) diebus aliquot: pòst, quum id facere aggrediūtur, quàm non facilè, immò quàm non prorsus, nisi magno cum labore, se cōmouent? Quod non tam desuetudine illa fieri existimandum, quàm quòd desuetudo hæc, ipsa motus consueti cessatione, partes eas calore alimentóque suo depauperatas, imbecilles ad rursus obeundum, quum vsus venit, opus suum reddit. Atque è diuerso, quæcunque in eo perstant, vt officium suum rectè semper exerceant partes, validiùs operari, validiùs agere eas scimus, non solùm quibus animales, verùm etiam quibus naturales delegatæ facultates sunt. Sic quidem nutricationem partium faciliùs peragi videmus earum semper, quæ trahendi ad se alimenti vi pollent. pollent autem, quæcunque continuato magis ordine id fecerint. Rursus vigentes maximè, pollentésque, atque etiam adaugescentes conspicimus partes, quibus Venus exercetur, in his, qui operam nauiter rebus illis dant: contrà flaccescētes, rugosas, inualidas, minores abstinentiū, & in Venerem segnium. Quid? an non lactantium vbera, donec lactant, magna, plena, tensa, lac plurimum generantia sunt? Quæ, quum primùm in opere eo cessatum fuerit, contraria omnia ostendant. non immeritò sanè. Siquidem, ex Platonis sententia, Galenus verum esse asserit: τὴν μὲν ἡσυχίαν ἐκλύειν, τὴν δὲ ἐν τοῖς οἰκείοις ἔργοις διατριβὴν αὐξάνειν τὴν ῥώμην. Proprij ait operis exercitatione robur augeri, vt quiete resolutū minui. Scitum & Hippocratis illud: ὅτι ἡ χρῆσις κρατύνει, ἀργίη δὲ τήκει. Vsus, inquit, roborat, firmátque. at non sine motu semper aliquo vsus quiuis. Atque hinc, vt in multis alijs cum Authore hoc factum fuisse ab eo videmus, sententiam accepisse suam, quam proferret, Platonem non dubito, magna cum ratione. Promouet enim quacunque in re motu opus suum natura semper, cuius ipsa principium est: quiete languent omnia. Quippe à natura magis magisque discedunt, quo à motu magis. Aspice tam varios cœlorum multorum motus, ordine semper eodem recurrentes, nunquam cessantes: ignem præterea, non naturali quidem illum, sed nec contrario tamen, neque violenter, sed placidè semper circumactu

eodem

eodem ductum. Aëris superiorem partem rotatu circunuolui assiduo, argumento sunt Gometę itidé circũuoluti. Inferioré hanc, fereq́ue circumambientem nos, venti auræque assiduè agitant: ac, nisi agitent, corruptione is quàm primùm tangatur. Maris aquam contendere possumus, ne reses putresceret, fluxũ suum, ac refluxum sentire. Eadem ratione, fontanas fluuiatilesq́; lacustrib⁹, lacustres stagnãtibus, prorsus præferimus: in quibus tamen ipsis, nisi cómotionis aliquid insit, quæ sensus fortasse nostros effugiat, corruptum statim eant. Sola terra vilis ponderosaque immota manere videri possit. Atque eadem tamen intus, imisque sæpe partibus, ventis perflata, excolata aquis, percursaque ignibus quasi repurgata, ne motionis ex hoc non eam prorsus aliquid sentire credamus, facit. Foris autem huius ipsius tergum nisi aratris proscindamus, ligonibus marrisque exerceamus, nihil percepturi vsus, fructúsve fuimus. Segnem dicimus terram, quum hyeme quiescit, vsu nullo. Vulgus etiam moueri illã existimat, quum inchoante Vere, tanquam de gremio sinuque suo, largè effundere nobis frugum fructuumq́ue omnium spem, cum iucunditate maxima, incipit. Mille enim flosculorũ genera spectare cómota tellure tum licet: agri segetibus lætis augentur, comuntur arbores, vestiuntur syluæ, gemmant vites; læto denique omnia ad nos vultu, depulsa segnitie, redeunt. Hanc in simplicioribus, elementarijsq́; corporibus, motus iusti, vt quem natura ipsa instituat, vtilitatem quotidie experimur: nec minorem sanè in cópositis genus omne. Transit quippe in horum quoque naturam vsus idem, iure meritoq́ue venit. Nam nec componi, nec ad generationem institui, nec composita seruari, nec incrementum sumere, neque functiones exercere vllas suas, nisi motus specie tandem aliqua, possunt: non animales, non naturales, non vitales: ratiocinamur motu, nempe discurrentes, discursum quidem dicimus: nullus sensuum non motu aliquo peragitur. Quum corpus, quũ membra arbitratu nostro mouemus, quis neget voluntarium motum, motum esse? Quo pacto autem vel nutrientur, vel augescent corpora, nisi commotum alimentum attrahatur, foras excreméta propellantur? Vitalem facultatem quid nisi motus seruat perpetuus, ac continuus? nec minimum quidem temporis momentum, nisi cũ maximo vitę discrimine, intermittens ille cordis arteriarumq́ue pulsus, inspiratio, ac respiratio nunquam cessans, vitam motu contineri, motus beneficio custodiri, ostendunt. Quo primùm tempore mouemur, vitam auspicamur: mors in foribus, quum nullum in corpore, aut perquàm exiguum, vltrò, citrò meantium spirituum, quorũ motu vita priùs sustentabatur, signum.

Exercitationum differentiæ à rei essentia, ab accidentibus ducta aliæ. Tum modi illarum quidam prætereà, & connectendarum inter se ratio.

CAP. II.

Atque vsus hosce præstat corporibus motus: nec quiuis tamé, sicuti sanè neque obstiterit quies quæuis: moderationem in vtroque intelligimus. At motum temperatum, vt diximus, accipiendo, iuuare eum affirmamus nó iniuria: facit enim, & actio est, & quidem, qualem diximus, moderata. Huius contrà priuationem, (cessationem actionis dico) quæ vacuitas motus iusti, nihilq́; aliud quàm intempestiua quies est, nocentissimam experimur. Atque hæc demum fuerit numeris suis omnibus absoluta Exercitatio, in qua simul quantitate qualitateque iustus, & temporibus suis rectè initus, motus adest; simul noxia quies illa abest. Nunc, quoniam alijs aliæ, diuersisque diuersæ, (vt in rerum materia Salubrium omni fit) conueniunt; Exercitationes, genera, differentiasque earum, percurremus. Priùs rerum fastigia ea persequemur, quæ de re ipsa ducta, descendere deinde in Exercitationum species quascunque queant. Motus natura continetur Exercitatio: is necessariò aut celeriter, aut tardè, aut mediocriter obibitur: rursus, aut robustè, aut imbecilliter, horúmve in medio: postremò, aut vehementer, aut tenuiter, aut horum neutrum. Quicunque enim motus fit, differentijs his peragitur omnis, vtendique prætereà modus accedit necessarius quidam. Necessum enim est, aut continuato motu id fieri, aut interpolato: sique continuato, aut æquali, aut inæquali: quòd si interpolato, aut ordine id, aut inordinatè fiat, opus ést. Suntq́; hæc à rei natura ipsa deducta, meritoque nuncupari differétię possunt, debentque, rem quippe constituunt.

Illas autem nemo differentias appellauerit sanus, accidentia tantùm quum sint, extra rei formam extrinsecus aduenientia: quum, quæ sub dio, diuersam ab ea facimus Exercitationem, quæ sub tectó, aut Solis radijs illustrato, opacóve, aut vmbroso loco fit, aut vbi vmbra aliqué tamen Solis splendoré admittit, ὑποσυμμιγῆ σκιὰν vocant.

vocant. Nanque vmbræ (nisi quæ, vt inillustris prorsus noctis, opacæ penitus luceque carentes omni fuerint) lucis semper aliquid ex Sole retinēt. Quæ rursus loca ex calore, frigore, humiditate, siccitate, discriminis nonnihil adferent. Illud item: nam alia cum puluere, alia cùm oleo, pluri, paucioréve; alia etiam neutro horum absoluitur Exercitatio. Sunt & quibus vniuersum simul corpus partib⁹ suis exerceatur omnibus; aliæ, quibus alia priuatim pars aliqua magis. Rerum autem potiùs hæc, sine quibus peragi rectè Exercitatio nō possit, locum obtineant. His omnibus, quoniā motus omnes sunt, excitatus incremētum necessariò suscipiet natiuus calor, intrinsecus ex proprio principio, proprijsque, quibus incubat, membris, &, quod Græci dicunt, ἀφ' ἑαυτῆς incipiens. Nam extrinsecus, & insolatio Aestate, & ad ignem mora, & balnea, & calidarum aquarum vsus, & calidorum medicamentorum affrictio, concalfecerint satis: de quibus omnibus posteà. Nos autem innati caloris augumentum Exercitatione intus de proprio fonte atque initio ductum quærimus: præstare tamen hoc idem ira, pudorque, & quod Græci vocant ἀγωνιᾶν, videtur. At non parum interest, tātumque, vt nequaquā eundem ex his expectare adaucti caloris innati vsum nobis liceat. Etenim ira feruēs, magis excandescit, quàm substantia sua augeatur caloris. In pudore commotio potiùs quędā eius est, intrò forasq; missi, remissique, idq; leuiter, vt non increscere inde, aut minimùm certè possit: nec, quantùcunq; hoc est, diutiùs idipsum perstet, tēporis quippe momento abactum. Quin neque, quū intrò primò cedit, iratis frigescunt extrema, quod in timore tamē fit: neque, quum foras rursus agitur calor, aut cum calore sanguis, incalescunt valde: vt neq; hîc, neq; ibi in ira, quū agitur intrò forásve calor, magnitudo huius vlla, augumētúmve; sed recessus, progressusq; hac in re tantùm quidā cum efferuescentia animaduerti possit. In eo verò, quod vocant ἀγωνιᾶν, quoniam vtroque, ira timoréque, constat, longè adhuc, vt opinor, minus caloris inesse incremētum innati existimabimus. Nam quum ira acui potiùs, quàm augeri; timore autem etiam minorem, ex cōtractione, compressioneque quadā, reddi eum videamus: non sanè, in quo vtrunq; fuerit, is adauctū vlla ex parte calorem obtinebit innatū suum: inæqualitatem potiùs sentient, sicuti profectò & sentiunt, qui ita laborant, vt modò contractus, depressusque periclitari in his calor videatur, modò pauló magis acutus factus sustolli.

Non dissimiliter Exercitationum modi illi, qui ab extrinseca re quapiam ducūtur, puluere, oleo, vmbra, Sole, & id genus, principiò quidem non in id tendunt, vt vsus, qui ab Exercitatione expectantur, primi, maximique, maiores inde nobis succedant: at superficiem, extimasque corporis partes affecerint primò: tum deinde deriuari aliquid interiùs quoq; omnino possit, æquè ferè ac in frictionibus contingit.

Restant igitur, quæ pro veris legitimisque rerum harum differētijs ducamus, duo illa, ac potissima Exercitationis fastigia, robustæ, celerisque. Robustæ indicium, sine celeritate labor magnus: celeris, sine magno labore celeritas. Specimen robustæ, fodere, magnum subire onus stantem, aut promouentem parum: celeris, cursus breuior, manuum gesticulatio velocior, reliquo corpore quiescēte. Nam quod pro tertio Exercitationis genere afferebatur, id videlicet ex horum vtroque conueniente in vnum constituitur, vehemēs quod vocant. Idipsum enim fodere, si quis celeriter conficiendum aggrediatur, vehemens fiet Exercitatio: quique ingentia deferunt onera, si cursum præterea moliantur, quo magis id fecerint, hoc plus semper vehemētiæ Exercitationi addiderint: multo autē adhuc magis, si temporis continuitas accesserit. Nam operis alicuius, aut Exercitationis intermissio, multo minùs vehementiæ adferet in his. Quam ob rem duo tantùm principalia esse videri possunt Exercitationum; siue etiam operum, quæ Exercitationis tamen rationem subeant, discrimina: robustæ, mediocris; imbecillis alterum, alterum celeris, mediocris, tardæ. Ex quibus nouem exeunt complexiones.

Robusta, Celer	Robusta, Mediocris	Robusta, Tarda
Mediocris, Celer	Mediocris, Mediocris	Mediocris, Tarda
Imbecillis, Celer	Imbecillis, Mediocris	Imbecillis, Tarda

quarum omnium prima vehemens; postrema, debilis: (sic enim vehementi contrariam appellemus, quoniam robustæ imbecillem opposuimus) in medio autem vtraque ex parte mediocris, quæ sola vehementis debilisque in medio sit. Ex reliquis, secunda ac tertia robustæ. In altera enim celeritatis mediocritas, robori adhærens, non satis addere ad faciendā vehementiam potest; in altera tarditas prorsus nihil. Remanent itaq; robustæ cum alterius ordinis medio-

mediocritate, & tarditate, nequaquam verò, vt diximus, vehementes: quarta, quæ robore mediocris celerque erat, ſicuti & ſexta mediocris, tarda. Quoniã robore mediocres, mediocritate ſua hac nõ efficient, quin altera celeritatis tantùm, tarditatis altera conditiones retineant: eoque minimè haberi pro vehementibus debeant, illiúsve ordinis eſſe. Idque in ſeptima magis etiamnum eueniet, vbi celeritas manifeſtior; imbecillitas robur nullum oſtendit. In octaua itidẽ eadem hæc imbecillitas mediocritatem celeritatis coniunctam habet, vt eſſe vehementes nequeant, ordinéve eo contineri. In omnibus autem connexa neceſſariò ſpectatur ordinis vtriuſque ratio, eo prorſus, quo iam diximus, modo.

Quòd aũt aut longo hæc producantur tempore, aut mediocri, aut breui; idq; vel continuè, vel interpolatim fiat: modi hi fuerint Exercitationis vtendę potiùs, quibus nihil aut robori, aut celeritati, aut vehementię, horúmve aut oppoſitis, aut medijs addatur quicquam, dematúrve. Quippe iuſtam temporis mediocritatem ſeruans Exercitatio, quos ab ea expectamus vſus, largietur: breuior iuſto, his ipſis priuabit: longiùs tendens, incommoda multa incurret: præteritoque vſu, laſſitudinum genera om̃ia accerſet. Cõtinuata tam cum breuis, quàm cum mediocris, quàm cum longioris etiã temporis hærere exercitatione poteſt, non ſecus, ac interpolata. Nam ſiue celer, ſiue robuſta, ſeu vehemens, aut quæcunq; tandem fuerit, ea quanta quanta erit, aut continuetur, aut intermittatur, oportet: nihil enim tertium: fietque neceſſariò continuatio vel æquali, vel inæquali progreſſu: intermiſſio autem aliquo, aut nullo ordine. Quocirca modi potiùs habendi hi ſunt quidam, quod diximus, ſine quibus peragi Exercitationum diſcrimina, quæ de eſſentia illarum trahuntur, haud queant: quemadmodum, quin aut in vmbra, aut in Sole, & huiuſmodi eadem obeatur, fieri omnino nequit. Grauitas autem ac leuitas, in exercitatione differentiæ ſunt, quæ alias potiùs inſequantur quaſdam; grauitas, robuſtam; leuitas, celerem: vt in opere ſociæ ſępe ſint. Eſt autem grauis, vt ſi quis armorum genere omni cataphractus in πανοπλίᾳ ea, pedes ipſe haſta, gladio, claua, decertet: Leuis contrà, expediti, ſuccinctique, & ad curſum, vllo abſque impedimento, parati velitatio.

Robuſtæ, celeris, vehementis, longæ, continuatæ, æqualis Exercitationis, contrariarumq; his, & mediocrium omnium opera, & effectus.

CAPVT III.

PRæſtat autem ſingularum priùs indagare opera, vt, quum, quid à quaq; expectandum nobis ſit, nouerimus: nec, quum in vnum coniunctæ duæ, pluresve earum conueniunt, quid futurum ſit, neſciamus. Iam primùm priores illæ, quæ Exercitationis, vt ita dicam, eſſentiam comitãtur, huius quoque ipſius vſus nobis perpetuò afferãt neceſſe eſt, modò iuſtam ſui mediocritatem attingant. Omnes igitur & calorem innatum augebũt, & ſolidiores partes roborabunt, & excrementa de corporibus propellent. At robuſta ſolidioribus partibus robur proculdubio addet maius. Celeris opus; ex prõpta caloris innati ſuſcitatione, ſpiritus tenues multos, meabiles, concitosque reddere: vnde membris agilitas, atque alacritas quædam accedat. Vehementis, quoniam ex vtraque compoſita, veriſimile eſt, compoſitum quoque expectari opus debere, vt non minùs ſolidare corpora, quàm innatum adaugere calorem, ſpiritibusque addere mobilitatẽ, poſſit. Illud tamen fortaſſe nõ improprie ſibi vendicârit, nempe excremẽtorum depulſionem de vijs omnibus, meatuum expeditionem, molisque, atque ambitus totius corporei peruia cũcta. Ab his omnibus, quæ mediocres habebuntur, munus ſui quæque ordinis mediocre præſtabunt: minùs autẽ, quæ ex altera parte ſitæ, aut robore imbecilles, aut motu tardæ, aut vehementia debiles fuerint. Nam ſi quis equorum quatuor; curſu actorum, habenis lorisque vim regit, (vidimus autẽ inter Pannonicos aurigas, qui quinque, etiam qui ſex eodem ordine equos dirigerent) ſed ſi hi, inquam, robuſtè exercere ſe dicuntur: procul dubio, qui duos tantùm cohibẽdos habuerit, mediocriter; qui vnũ, imbecilliter ſe exercuerit: ſequeturque effectus priorem, corroboratarum partium manifeſtus, magnusque; ſecũdum, mediocris; tertiũ, minimus. Sic quoq;, qui curſus contentione vtuntur, benè excitati caloris vſum ſtatim ſentient: qui de ea remiſerint multùm, mediocriter id aſſequentur: minimum, qui plurimùm, vt qui deambulant tantùm. tarda enim Exercitatio ex deambulatione eſt, nec qua magnoperè excitetur calor; vixque interdum ad cibi deſcenſum faciet. Idem de vehementi, mediocri, debili cenſendum: quarum effectus, vt ſuperiorum, pro diuerſitate cauſæ diuerſi: longæ quoque, ac breuis, harúmq; mediæ. Ante tẽpus namq; ceſſans Exercitatio, quę breuior ſit, opere ſuo fruſtratur, nondum id aſſequuta: diutiùs autem, quàm par ſit, pro-

producta, quæ longa habetur, iusto vlteriùs progressa, fines excedet suos, ideoque amittet: mediocris, atque intra iustos se limites continens, sola in neutram partem peccauerit. Continuata, siue æqualis, siue inæqualis ea fuerit, præter id, quòd vehementiæ aliquid adijcit, etiam citiùs ad iustæ metæ terminum perueniet: Aequalis, æquabiliter quoque adauctos ex motu Exercitationis vsus conciendo dabit: inæquabiliter, inæqualis. Interpolata, seriùs omnino perueniet, quò debet: quæ tamen si ordine quodam fiat, minus cõcitationis sequetur: si nullo, turbulẽtiæ omnino aliquid adferet. Continuatam & interpolatam inter, media nulla: id scilicet considerans animaduertes. Omnino nanque continuus, aut interceptus motus sit, oportet; nihil tertium. Aliarum, sunt media, sed quę ad duo veluti capita redigãtur, quantitatis, ac qualitatis, quæ exercendo cõseruanda diligenter sint. Ac quantitate quidẽ media, temporis, quo exercebimur, commensuratione continetur. id erit longæ, ac breuis nimis Exercitationis intermedij tẽporis status. Qualitate verò, quæ qualitatum omnium, quæcunq; extrema occupant, in medio esse reperietur. Quumq; quæ ab Exercitationis essentia trahũtur, duæ sint potissimæ differẽtiæ, robustæ, celerisque, cum contrarijs vnà suis, ac mediocribus: vehemens autem, composita ex harum vtraque, habeatur: vehementis, aliaq; ex parte contrariæ, quam debilẽ fecimus, in medio quæ fuerit, vtriusq; simul ordinis medium obtinebit: quippe quæ neq; vehemens, (non enim robusta) nec celer, neq; debilis, (non enim imbecillis) nec tarda futura sit, atque æqualiter ab vtrisque distet.

Nunc singula tractemus genera Exercitationum, vsu tum à veteribus, tum à nobis receptarum: deinde operum quoque; quo meliùs, in quem quæq; rectè ordinem veniant, simulq; quæ quibus potissimùm corporis partes exerceantur, sciamus.

Enumeratio Exercitationum, quibus diuersa corporis partes variè exerceantur: Stataria item, & motoria Exercitationis rationes.

CAP. IIII.

QVemadmodum alibi sæpenumerò fieri videmus in artiũ multarum tractatione, vt alterius alicuius opus altera, quod ipsa tamẽ nec fabricare, nec parare vllo pacto nouerit, commodissime in rem suam vertat: sic in Medicina fit, vt (& quidem fortasse longè, quàm aliarum quæuis) vna plures ancillantes sibi, famulantesque hoc pacto habeat. Frænorum atque ephippiorum parandorum magister, equiti iussus paret, quodcunq; artificij eiusmodi opus, quamcunq; stratorum formam, modúmve iusserit ille, paraturus, illud vnum priùs ab eo edóctus, quo infrænari equum modo, sternive velit. Nauigio, quod nauicularius tantùm fabricet, vtetur commodissimè nauclerus: at exemplar, quod ille in fabricando sequatur, aptè, concinnéq; ad vsus in nauigando suos is sub oculos ponet. Quod nauclero nauicularius; Medico, coquus fuerit, & pædotriba, multique præterea alij, quibus artis suę cuique opera cognitiora cuncta, quàm Medico, sint: At ad vsum ea artis Medicæ rectè transtulisse, solus Medicus nouit. Pędotribę officium, (vt rem, quæ nunc in manibus nobis est, tractemus) quot frictionum, quot Exercitationum genera, qui flexus, qui motus corporum, saltus, cursus, quæ concinnitas in mouendo, atque huiusmodi, exactè cuncta sciuisse; sed tamen interea, quid horum vnumquodque præstare queat, quósve potissimùm vsus largiri, quas inprimis exercere partes possit, nihilo plùs nouerit, quàm de media plebe aliquis, quàm idiota quiuis. Enimuerò hoc vnus Medicus gymnastes callucrit. Quocirca id tantùm muneris rectè à Medico Pędotribę dabitur, vt tanquam materiam Exercitationum in medium adducat, sibi interim electionis iudicium seruabit, quanam ex illis vtiliter, commodéque, ad consequendum artificiosè, quod ea in parte contendit, vsurus sit.

Iubeamus igitur, afferat nobis Pædotriba genera aliqua, de quibus iudicium feramus. Esto: ascensus primùm ostendatur nobis per accliuia montis. In eo, quoniam tanquam pondus, quod corporis reliquũ est, pedes sursum versus acti, labore magno (contra grauitatis naturam enim agitur) elatum ferunt; cum grauitate robur Exercitationi inesse iudicabimus. Roboratæ igitur solidabuntur ea partes corporis, crura inprimis, ac femina, pesque: vt quorum maximè musculi laborent, præsertim verò posteriores. His siquidem ascensu subnixum attollitur magis corpus in altum; sicuti descensu anterioribus vergens incumbit: vbi sanè econtrariò exercitationis potiùs imbecillitas sequatur. Sponte nanque deorsum fertur corpus sine labore, vt sustentatione, quasique suspensione quadam egeat, ne præceps agatur. in quo, quum musculi tendinesque inprimis laborent, qui coxas cruraque an-

terius vestiunt: sic quoque exerceri eosdem hosce inprimis meritò existimabimus.

Iam vtriusque in medio deambulatio erit, neque per accliuia, neque per decliuia, ac per æquam tantummodò, aut non inæqualem certè multò, planitiem acta. Etenim ità demum, quod ad hoc attinet, robustæ illius, imbecillisque huius, rectè medium occupârit, nec sanè minùs eadem (quanquam alia quadam ratione) celeris, tardæque Exercitationis confinia seruabit. Cursus enim, si per planitiem æquabilem peragatur, concitatior, celerem; idem remissus ex toto, aut nullus potiùs, locoque eius lentus quidam progressus solùm, tardam; mediam autem, hoc ordine, medius vtriusque motus, nimirum nec concitatam, nec lentam plùs iusto, faciet. superiore autem ordine mediam; quia motus idem neque accliue subeat, neque verò in decliue feratur. Itaque robustæ imbecillisque media Exercitatio in hoc quidem genere, in quo nec ascensu, nec descensu peragitur; modò accliuis, decliuisque medium seruet, quorum alterum robustam, imbecillem alterum Exercitationem faciebat; etiam vt celeriùs paulò, lentiúsve fiat, iure robustæ atq; imbecillis media dicetur: celeris autem tardeque; quæ quàuis per accliue, aut decliue agatur, minimè tamẽ festinè id, aut lentè fit.

Iam ex robusta, celerique, hoc in genere, vehementem faciemus, si ascensui celeritatem adijciamus; debilem, si descensui tarditatem: quartùm media, quoniã compositæ quoque extremæ sunt, necessariò ex vtriusque ordinis media comparatur, quæ neque per accliue, neque per decliue, neque cursus concitatione, neque inambulandi tarditate nimia absoluatur.

Aggrediamur alia. Quoniam ascensum diximus per montis ardua pro Exercitatione robusta haberi, vt qua terrenum corporis pondus, contra naturam propè in altum actum feratur pedibus: id si manibus quis tentet, vt corporis ita molem totam sustollat, profectò robustam is aggredietur Exercitationem; veluti qui, prehenso manibus fune, ascẽsum per eum altè plerunque moliuntur.

Qui brachijs nixi, toti diu pendent trabe, funéve transuerso, corpusque leuant subinde vniuersum, sola manuum brachiorumque vi, vsq; eò, vt figere osculum possint rei, quam manibus sustentati tenent: sanè roboris multum inesse opus est musculis, qui ad mouendam tantummodò manum totam facti à natura, nunc non solùm corpus vniuersum sustentant pendens aëre, verùm etiam leuatum attollunt altè.

His ferè diebus Pragæ Sarmatam vidimus adolescentem, tum primùm vestientem malas lanugine, per funem de turris cuiusdam fastigio ad imum vsque solum protensum, reptantem, subsistentem sæpe, seque modò in caput, modò in pedes demittentem, quum menti modò adhæsione tantùm ad funem, modò pedum tarso nixus, reliquum corpus omne demitteret. Idem in laqueum, ex tenui funiculo paratum, inserto gutture, quasi qui suspendio finire vitam vellet, pependit, vt speciem strangulatu iam pereuntis præberet. Et ecce, arrepto manibus de improuiso fune, totum se superiùs, velut saltu quodam, trãsmisit: bellicum tympanum, altissimo in prospectu, artificiosa pulsatione tractauit: bibit de cuppa: capite inuerso pendulus, mirificas corporis flexiones in partes omnes edidit. Hunc benè exercitatos habuisse musculos propè omnes patet, qui etiam nõ delegatarum sibi partium tam certo, commodoque motu regendarum officium subeant.

Vulgatum propè est, manibus progressus fecisse, elatis pedibus, circunlatoque ita corpore, qualis apud Herodotũ Hippoclides capite mensæ insistens, cruribus gesticulabatur, τὸ τρίτον δὲ τὴν κεφαλὴν ἐρείσας ἐπὶ τὴν τράπεζαν, ἐχειρονόμησε. At graue inprimis sit oportet Exercitationis genus, in quo, inuersa gradiendi lege omni, pedum officium manus ipsæ faciant, incumbens corporis vniuersi pondus gestantes, quæ priùs apprehendendi tantũmodò munere fungerentur. Hoc enim præter naturam additum onus illis, non minùs, quàm quum extrinsecus susceptum humeris onus, incessu erecto, gestetur. Illud autem celere potiùs eorum, qui saltu demissi in manus ambas, alterámve, quibus terram tangunt, minima ibi mora, rursus statim in pedes prosiliunt; magisque adhuc celeri valde in caput ipsum rotatu, nulla soli adhæsione, totum corpus circumagunt, sistuntque se in pedes validè, modò paulò prorsum magis, nõnunquam ijsdem propè vestigijs.

Visi quoque sunt, qui per doliarios circulos paulò altiùs à terra sustentatos, sicque inter se distantes satis, tres, quatuórve, vnico, eoque velocissimo saltu, cuncta ea, per circulorum medium, interualla transmitterent. Sed hæ, atque huiusmodi aliæ quædam ludicræ potiùs fuerint Exercitationes, quibus nihilominùs variè exerceatur corpus.

Sunt & ea Exercitationum genera, quibus

bus maximum diuersis corporis partibus parari robur possit. Peraguntur autē motu omnia, vt ita dicam, statario. Extensæ, protensæ ve manus, aut etiam surrectæ, pugno facto, diu incommotæ seruantur. Hac quiete, quæ magni tamē motus instar sit, (laborant enim tunc insigniter musculi) exercentur, vt dixi, ad robur partes eæ: magis autem, si conanti detrahere manus alicui validè renitatur alius: si appensum extremis manibus pondus, eadem semper in statione, sustentet: si conclusi pugni; vel vacui, vel retinentis intus aliquid, tentandam adapertionem exhibeat. Hoc se genere exercuisse Milonem, athletam illum nobilissimum, ferunt, tanto manuum robore, vt diuelleret nemo: qua virium confidentia, diuulsæ prius validissimè manibus, arboris reductione interclusus, feris se miserabiliter ad extremum dilacerandum præbuerit. Idem ea fuisse crurium pedumque firmitate dicitur, vt potestate cuiuis facta, stantem si quis dimouere loco posset, contra conantes eodem semper vestigio immotus perstiterit. Hoc, crura; illo, exercebuntur meliùs cuncta simul modo, itidem statario; si quis corpore toto nixus, musculorumque, ac neruorum omnium contentione firma, nullam se in partem nouendum; flectendúmve, quantumuis conantibus, exhibeat. Hoc sibi voluit etiam, opinor, vt nō solùm contemplandi vim secessu animi eò quæsitam, verùm etiam validiorem, ad ferenda fortuita multa; durationem acquireret; Socratis, ab oriente Sole ad orientem alterum perpetua, ijsdem semper vestigijs, atque obstinata statio; nullæ vt essent, quæ non ad firmitudinem tam diuturna defatigatione durarentur, partes. Quid enim non exercuisse in corpore dicemus? qui partem corporis labore nullo, nullaque sæpissimè, certè non apparente; voluntate nostra commotam, oculos, ad stabilitatem reuocarit, vt voluntarius his labor statu adderetur ad Exercitationem; qui inuoluntario propè motu nullam sentirent; directis eodem semper, toto eo tempore, inconniuenter illis. Atque his ferè modis stando quis exerceat se tamen, ad robur status contentione facta: quæ si mediocris, aut perexigua, nec diuturna fuerit, iam huius quoque generis mediocrem, aut imbecillem fecerit Exercitationem.

Proximæ huic illæ; quum aliquis medium alium arctè complexus, aut ab alio ipse compressis strictim brachijs manibusque detentus medius, nisu omni, aut ne elapsu aliquo expediat se, quem manuum vinculo constrictum tenet, laborat: aut ipse liberare se complexu alieno nititur, priore totis manibus, posteriore dorsi partibus robur Exercitatione addens: ve qui commissas pectoris partes mutuo vrgent compulsu, impressione tantùm facta, ictu nullo: qui collo appensum, vniuersique corporis pondere degrauantem aliquem sustinent. Hæc namque motu, vt ita dicam, stabilitatis multum, qui adhuc retineat, peraguntur.

In illo autem iam promouetur corpus, quum quis alium quempiam incumbentem obliquè ipse aggressus, medium statim, qua parte ilia sunt, manibus vtrisque circundatum, sublimemque raptū in humeros, vt pondus aliquod tollit, sursumque, ac prorsum, modò inclinato, modò surrecto corpore defert. Hoc enim potissimùm pacto exercendo dorsuarijs musculis parabitur robur. Hac inprimis ratione obfirmatos esse oportuit, ad tantum tollendum, sustentandúmque, atq; etiam passuum aliquot gestatu circunferendum, ponderis, qui visi à nobis non semel sunt pueros quatuor, mediæ iam adolescentiæ duos, virumque præterea, eodem tempore gestâsse. Hoc ingentis cuiusdam roboris fuerit; illud mediocris, sed cum dexteritate maxima coniuncti, quoties duorum, triúmve, linea eadem stantium, humeris insiliunt alij, rursusque his alij, triplex vt ordo, aliorum super alios erecto corpore stantium, cum admiratione spectetur; supremis vno tantùm sæpe pede nixis, altero diuaricato crure, expansisque diuersas in partes manibus, reliquo immoto corpore. Labores vocant Herculeos, qui palæstritarum; atque athletarum potiùs sint; omnia eiusmodi; quæ quanuis alterius sæpe cuiuspiam rei gratia ineantur, pro Exercitatione tamen iusta haberi semper, tempore seruato, modoque, possint. Nam & saltationum ipsarum varietas, corporisque gestus, cum oratione & harmonia, siue cantu ac modulamine concordans ipso, quem rhythmum appellat Plato, spectaculo primùm fuit choris ipsis introductus; paulatimque deinde in palæstram quoque descendit; atque vsum demum etiam exhibuit nobis gymnasticum, prioribus illis relictis duobus, cantu atque oratione, solus.

Reuocata ad Exercitationum rationem ex veteribus quadam de Saltationibus, Tripudiis, Choreis nostri etiam temporis aliquot.

CAP. V.

NEc minùs tripudij genera, totque ducendarum chorearum vsu recepti nunc olimque modi: venandi, aucupandi, piscandi rationes diuersæ, nihil, quod non conuenietissimè sæpe pro Exercitatione optima cedat, habent, quamuis alio quodam instituta fine primitus legamus. Pyrricha, Gymnopædica, Hyporchematica, multaque talia apud Athenæum nomina, quæ cuiusnam fuerint olim modi saltationes, difficilimum sit coniectura cósequi. Hyporchematicam, quoniam Comicæ similis sit, eadem ratione etiam leniorem, grauemque minùs, saltationem faciamus necesse est; dicere subsultoriam, opinor, possis: Grauiorem, Gymnopædicam, ex argumento dictam, quòd nudi in ea pueri saltarent. hęc Tragicę similior. Iam Pyrricham, militarem totam esse, non est dubium: cuiusmodi & Telesias est, vtraque ab inuentore primùm sic dicta, Lacedæmoniorum potissimùm inuentum, institutióque, qua iam tum ab annis quinque pueri per Embateria, & Enoplia ad saltus, passúsve militari specie decoros (hoc enim Embateria esse existimo) inter arma faciendos, atque ad conserendas deinde cum hoste vtiliter manus, exercerentur armati, quod Enoplia essent. Nam ante congressum sub tibiarum modulo quodam dicitur, incessu tardo, facto agmine progredi in hostem soliti. *ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν*, vt ait Thucydides: quo intelligere possimus, concinnitatem progressioni illi, compositionemque ibi quoque non defuisse. Hinc Dactylorum, Trochæorum, atque Iamborum vocabula, ad corporeæ quoque commotionis concinnitatem hanc deducta arbitror: vt Dactylus in progressu, incessúve, aut saltu, aut tripudio esset, quum grauem primò, longiorisque temporis motum, paulò magis celeres duo, æquata ex duorum celeritate prioris temporis longitudine, insequerentur statim: Trochæus, quum productiori primo, breuioris celeritatis alter tantùm adderetur: contrà, in Iambo: quæ de Poëticis pedibus omnibus, ad corporeos, integrè seruata transferri ratio vniuersa possit. Erant non dissimiles his saltationes Dionysiacæ illæ, quum per tripudia, quæ ad Bacchum, victósque ab hoc Indos, & Penthea referuntur, lampadum gestatione ac thyrsorum, horumque inter se iaculatione, sonitúque maximo tympanorum obstrepente, ac cornuum, discursuque vario, pugnæ simulachra quædam ciebant. Quibus omnibus crura pedesque inprimis Exercitatione roborarentur. Pedum enim motu vario primùm procul dubio saltatio, tripudiúmque, ac chorearum ductatio inita: tum deinde manuum quoque accessit gesticulatio, vt in huiusce temporis choreis videmus. Quarum Italica, sedati primùm passus progressione, vnius & alterius, moxque vnius retractione inchoat: (Sesquipassum vocant, quum retrò flectuntur pedes, rursusque promouent parum) tum concitatiùs peragitur tota, veloci inprimis pedum, crebróque, & in partes omnes, (sed ad modulamen tamen, quod præcinitur) semper motu, iactatione, flexione, retractione, diuaricatione, corporis totius progressu, regressu, saltu, circungyratu dextrorsum, sinistrorsum, perpetua intereà semper manuum quiete. At Hispanus, manibus inprimis gesticulatur. Germanus, saltu, per passuum interualla remissiore primùm, deinde citatissimo, continuatoque procurrit; pedum vt solùm Exercitatio ea videatur: alij, aliter. Hungarum si quis more suo, dum choreas ducant, saltantem intueatur, omnimodos corporis motus edentem, & nunc corpore toto incumbentem in terram, subsidentemque, nunc surrigentem se, modò retractis, modò porrectis cruribus, modò diuaricatis, submittétem se totum, attollentem, rursus saltuatim, contracto in breuissima spatia corpore toto, horsum, illorsum promouentem, iactatione manuum, ac displosione succlamantem: miretur sanè, Panum ac Satyrorum saltationem dicat, aut eorum, qui olim mollibus in pratis vnctos salire per vtres. Illud certè animaduersum affirmabit Medicus motuum non ignarus, manuum, brachiorum, pectoris, dorsi, femorum, crurium, pedum musculos, neruosque omnes ac tendines, Exercitatione ea firmari, rectè peracta, posse.

Palæstritæ, Pugiles, Pancratiastæ, Pentathli, hodierni Luctatores: ex Galeno modi quidam luctandi, hodieque quidam.

CAPVT VI.

ATque hæc ferme orchestræ, quam Halterici exerceant: illa, palæstræ, quæ multa superiùs quoque memorauimus, opera sunt: sed non sine puluere atque oliuo,

uo, vt quæ nudato iccirco ſemper corpore hærent, luctantium, pugnantiumque inter ſe certationes, prehenſationibus, elapſibus, complexibus variè. Ariſtoteles quidem (Rhetor. j.) compreſſione & retentione Palæſtritam definit: Pugilem ait impellere, ac ferire potentem: ſicuti Pancratiaſten, qui præſtare vtrunque valeat: Pentathlum, qui cùm triplici hac ratione, tum virium robore, & currendi pernicitate præſtet. Hodie luctatores potiſſimùm intelligimus, complexu mutuo prehenſos, qui quacunque vi, aut fatigatione proſternere alter alterum conentur, victoria apud illum, qui alterius dorſum terræ affixerit ipſe incumbens.

Ille etiam relatus à Galeno (De tuen. ſani. ij.) modus, quem ſic accipio: Alterius crus vtrimuis inuicem vtroque crure implicat alter: tum iunctis ſimul manibus, altera collum capútve ſupremum, qua parte implicatum crus habent; altera brachium veluti vinciunt mutuò, vt ita retrorſum vi actum flectat, ſoloque allidat, qui vicerit: quemadmodum quoque ſi quis, cinguli in morem, cruribus totum circundet alter alterum: aut, vtroque in vtrunque demiſſo crure, implicet, vt idem faciat: & huiuſmodi plura, quibus ad robur, ferendasque laborum vices, partes corporis potiſſimæ durentur, crura, dorſumque inprimis.

Illud quoque huc ſpectârit, non ſanè minùs, quo adoleſcentes exercebamur. Medium arreptum alterum ambabus, qui luctari eo pacto velit, alter inuerſum alleuat ſic, vt crura in ſublimi ſint, caput inter alleuantis femora, aut propè inguen pendeat interiùs ſpectans; ſic ſublatum vt reponat, magna ſpinæ retrorſum incuruatione, flexuq; facit, vti, qui pedibus in ſublimi fuerat, terram ſtatim i, ſdem attingat: quam quum tetigerit, nixus iam firmiter ea, ſupinum alterum cruribus itidem in ſublime actis attollit; prorſusque quâ paulò antè facie, ſtatuque corporis fuerat, alter vt ſit, facit; ipſe interim prioris ſeruat, rurſus ſtatim commutaturus cum altero: donec plurimis ita vicibus viciſſim ſublati, ſuſtollentesque, longa plerunque campi ſpatia implicati tranſmittant: quod non vſquequaque in alio facilè genere fiat; exercitique atque exercentes, pedibus, dorſo, manibus, fatigentur.

Pyctæ Græcis, nobis ſunt pugiles, manuum, brachiorumque inprimis robore nobiles. Pugnis res peragitur: vnde pugnæ nomen, pugnantiumque. Simulachrum huius, quæ pugnis pugnetur, exhiberi Senis in Italia ludis quibuſdam ſolitum. Ceſtus huc ſpectârit, & diſcus, manuũ omnia ad robur exercitamenta.

De Exercitatione per curſum, & currendi differentijs multis, veteribus olim vſurpatis, ἐκπλεθρίζειν, πιτυλίζειν, ἀκροχειρίζειν, quomodo fiant.

CAP. VII.

SEquuntur curſu exercitatorum differentiæ, quos falsò quidam Halticos fecerũt, quum ab ἅλλομαι Haltici ſint, ſaltantes in orcheſtra. Ariſtoteli δρομικός eſt, id eſt, currendo exercitatus, qui iactare quodammodò, celeriterque, & in longum mouere crura, valeat: ἰσχυρὸν hunc quoque eſſe vult. καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν, ait. validum intelligo. Sed nos hoc loco aliam facimus celerem, velocemque; aliam robuſtam, violentamque Exercitationem: ſicuti ſanè neque cum Authore eodem, ad Gymnaſtices noſtræ res, neceſſariam accerſemus corporis magnitudinem, ex cuius ille robore, & velocitate cõſtare ἀγωνιστικὴν, quam vocat, corporis virtutem vult, quaſi certatoriam dicas. Nos, qui Gymnaſticen ad tuendæ tantùm ſanitatis partes vocamus, atque Exercitationum robore, aut velocitate, aut vtroque, ſanitatem tantummodò, aut aduerſus ingruẽtes morbificas cauſas repugnantiam corporibus; nõ Olympiorum, aut Iſthmiorum, aut talium victoriam quærimus; magnitudo ea nihil iuuerit. Quapropter planè non, vt Olympionicæ, aut Athletici de rebus his loquimur, aut ſcribimus. Diuerſi enim tantummodò ob propoſiti finem: illi, vt vires immenſas in corpore augeant, dicunt, ac faciunt omnia; magnitudinem itaque requirent, quantum poterũt: (in maiore enim, maiores quoque vnà ineſſe vires, veriſimile valde eſt) nos, vt ſanitatem tueamur. Quapropter huius vnius ſtudium nobis quum ſit, indepti, tutatique eam, ſubſiſtemus, deſumemusque nobis vtilia tantùm ad res noſtras, ex aliena materia. Ineſt autem in omnibus Exercitationis vſus medicæ quiſpiam. quoniam quantumcunque ludorum, certaminum, bellorumque inſtituta videri gratia inprimis poſſint, Palæſtrica, & Athletica cuncta: hoc tamen fini, qui ſupremus rerum harum eſt, ac tanquàm in extremo poſitus, finis quoque continetur medicus, qui præreptus à nobis, antequàm vltra artis ſepta tendat, vſum illi afferat. Hac gratia Palæ-

ſtritarum potiùs, quàm Athletarum, opera memorauimus, quòd, quum nulla differre ratione alia videantur, quàm quòd Palæſtrica Exercitatióis adhuc ſunt; Athletica autem, certaminis iam ipſius, quo præmium quæritur: communia Medici cum Exercitatione habemus, cum certamine aut pugna non habemus. Sed neſcio quo pacto, quum de curſu inſtituiſſemus loqui, excurrimus in iſta, vnde recurrendum, ne latiùs diuagemur, eodem ſtatim fuerit, tale hîc quoque viſuri mox ſpecimen curſus, recurſuſque iuſti.

Dromici, qui curſor nobis nunc, vel curſitor, vel curſitator ſit, diſcrimina fecerunt veteres, alios Stadiodromos appellantes, qui ſtadium continuo curſu abſoluerent: Diaulodromos, qui, quum curſu ad calcem ſtadij perueniſſent, iterato ſtatim recurſu ſpatium idem ad caput relegerent: Dolichodromos, qui ſexies curſu repetito, ter à carceribus ad ſtadij metam, ab hacque ad carceres ter item redirent. Longus erat hic curſus, quo paulò minus Italici miliaris noſtratis ſpatium perageretur. Inuenias δολιχὸν ſic per ſe quibuſdam, abſque quòd δρόμος addatur, curſum ſignificare longum: tametſi alibi quoque additiones frequentes recipiat. Δολιχοδείρων, δολιχωγχὴς, δολιχόκαυλος. δόλιχον, aiunt, ἀποτείνουσι τοῦ λόγου. qua voce notentur, qui nõ ſolùm longos, ſed etiam crebrò nimis repetitos de iiſdem, iteratoſque ſermones protrahunt.

Illius, quod ἐκπλεθρίζειν vocat Galenus, nec diuerſa penitus, neque eadem tamen prorſus eſſe, videri poſſit ratio. Curſus enim omnino, ac recurſus iteratione frequenti initur, ſed ſic, vt ſemel tantùm integrè totam iugeri longitudinem percurrant: tum minora ſemper deinde, ac minora ſpatia retexant, detracto paulùm de prioribus, ad quæ priuſquàm perueniant, procurſum ſtatim ac recurſum ineant: atque ita cogitur ſemper in arctum res, donec eò deueniatur, vt ſpatij totius in medio, eodem ſiſtendum veſtigio ſit. Recurſum autem intelligo, retrorſum actum, non antrorſum in pedes de more, ſed in pedis calcem, auerſa corporis parte præeunte recurſioni. ſic enim χωρὶς καμπῆς accipio, curſum retroceſſione factum. Hoc Exercitationis genere plures, ac diuerſi magis, diuerſaque laborant ratione muſculi, quàm ſimpliciore curſu, qui antrorſum tantùm agitur; quo modo anteriores, ſicut altero poſteriores, exerceantur, vt quibus tum retrò agendi, ſuſtentandique in curſu corporis tota propè commiſſa cura ſit.

Πιτυλίζειν tunc dicuntur, qum ſummis tantùm pedum digitis nixi, progreſſique ita, manuum celerrima quadam in altum iactatione, per vices alterutram antè, retroque mouent. Hoc haud dubiè Iuuenalis eſſe arbitror, iactatum toties à Grammaticis, pitylisma. Qui ſe ita exercent, quoniam nixu corporis tam paruo, incertoque, facilis paratusque lapſus, parietes quærunt, quorum adhæſione, ſi fortè labi contingat, erecti ſuſtententur. Quin, ſi quis ſeſe oſtentans hoc pacto exerceat, lateuerint ita faciliùs errata: ſimul non tam laborioſa euadet Exercitatio, quæ aliquid, cuius applicatu nitatur, habuerit. Par eſt enim, non admodum ſanè magnos pedis, tarſique muſculos, corporis vniuerſi iucumbentis onere, deportationeque fatigari.

Itaque ea haberi pedum poterit Exercitatio, ſi paulò magis perſeueret, robuſta, grauiſque: manuum autem, celer tantùm; cuiuſmodi ſunt & ἀκροχειρισμοί, quod digitis tantùm, aut metacarpio etiam, carpoque ac vola (quoniam ἄκραν τὴν χεῖρα Græci totam hanc partem vocant) multis fieri modis queat; prehenſionibus variis, implicatu digitorum, explicatu, impulſu, repulſu, contrario vtrinque niſu, aperta, clauſáve in pugnum manu; poteſtate alteri facta, exporrectam compreſſu digitorum manuſq; vt vrgeat in pugnum, quantum poſſit, vehementi; vel facto pugno explicet, & huiuſmodi quædam.

De Coryco, & pila: huiuſce maioris hodie ludus cuiuſmodi habendus ſit, & item minoris, qua parua eſt: follis etiam, & itinerum in hoc ratio: & de σκια-μαχία.

CAP. VIII.

Coryci pilæque paruæ ludus, Galeno inter hæc cõnumeratur, quum diſtantium inter ſe colluſione, circumcurſuque fit. Ac de Coryco non multùm ſanè, nec multa ex Authoribus: ſed nec de parua pila quidem, præterque Galeni de re hac libellum, quod verti in vſum medicum poſſit, nihil; deque eo excerpenda, quæ ad Tractatum tantùm hunc faciant, in quo Exercitationum inprimis qualitas; tum, quæ quibus potiſſimùm exerceantur partes, quærimus. Nam, quòd coniunctam habeat voluptatem ingẽtem Exercitatio huiuſmodi; quòd faciè, nulloque propè ſumptu

sumptu parabilis, hominumque conditioni vnicuique in aperto sit: commendationes eæ sunt potiùs, quibus gratia laudibus his ita Exercitationi illi quæsita addatur, quàm de Exercitationis vsu petita qualitas. Iccirco quum conquirendæ à nobis erunt Exercitationum laudes, quarum quædam reperiantur, quibus & animus præterea (quoniam id nonnihil quidem omnino vtilitatis quoque addat) cum summa iucunditate exhilaretur: adducetur à nobis illarum altera, de coniuncta animi voluptate. Nunc enim corporibus tantùm vsum hinc quærimus. Quum verò conditiones hominum diuersas tractabimus, de parabili facilitate altera: quoniam quidam omnino sint, qui paratu tantummodò facilis arripere in tempore Exercitationis occasionem possint.

Cæterùm quanuis vetus ille exercendi hoc se ludi genere desijsse iam, proque eo nouus quidam inuectus videri possit modus: specimen tamen restat nobis adhuc rerum harum, quanquam maior hic multo in pila, quam hodie calcis, quòd calcibus sæpe protrudatur, ita appellant. Ludi genus est laboriosum, operosumque inprimis: diducuntur in partes aperto in campo coloribus distincti suis, vt internoscantur: in medio est arripere volentibus pila, tum concursus fit vtrinque vehemens. Quæ prior surripuerit pilam pars, totam in se concitat alteram: eripere de manibus conatur tenacissimè retinenti alteri. Hinc viribus omnibus inter se nixi impellunt, impelluntur que; vrgent, atque vrgentur. Ibi tum demum elapsus varios, prehensationesque palæstricas multas videre licet, &, quod Galenus alia in re aiebat, τραχηλισμούς, quum conferti in vnum, prohibiti, prohibentesque, modò prehensa ceruice deturbare inuicem conantur, in quo caput collumque laboret necesse est: modò inclinant se, vt iacenti eripiant: modò surrigunt, vt manibus supra caput elatam auferant, in quo lumbi, dorsumque: modò, vt proiectam, calcéve protrusam assequantur primi, in omnem se partem commoti agunt; in quo coxæ, tibiæ, pedis, interni, externi, antici, postici musculi: modò corporis obiectu toto mutuò se trudunt, in quo vniuersi exercentur: sæpe in terra volutati corporis pondere toto obnituntur, grauitate se, quanta possunt, defigentes proni, vt pilam tuentes premant. Præcipua autem hic manus totius musculorum vndequaque contentio, simul & thoracis, quòd ferè, quoties retinere aliquid manuum complexu, aduersus alterius violentiam, volumus; etiam spiritus, thoracisque compressione, ac contentione adiuuari ad id videamur.

Atque ita veterum Exercitationis in hoc vsum omnem reportare nobis quoque licet hoc tempore, in pilæ huius ludo, maioris. Nam qua hodie vtimur parua pila, ea quidem oculorum potissimùm acies, quocunq; vigilantissimè intenta, ne proiectiones pilæ fallant, exercetur: at retinendæ, aut eripiendæ illius contentio nulla. Itaque missus tantùm diligenter captant, vt cursu sæpe, quo casura loco sit, præueniant. Venientem plus vna corporis parte excepisse, error; error, trans septa, aut ductos vtrinque linearum terminos, misisse; aut vel temporis momentum retinuisse manu. Adapertis statim palmis intra præfixos semper, sinistra dextraque ex parte, transuersosque limites misisse; lex est. Propulisse in longum, colludentiumque longè superásse capita; aut, quos aduersa priùs pars statuerat, terminos, apertæ tantùm manus euerberatu, non iactu, excessisse; victoria. Quocirca oculatos inprimis esse interlusores oportet. Oculorum enim inprimis hæc munia, longè lateque prospicientium, omnemque in partem, vt ita dicam, emissitiorum, vnde, quò mittatur pila, vidisse statim; longissimè venienti occurrisse; num casura intra præfixa septa, an transuolatura potiùs sit, animaduertisse; vt aut repellat, aut transmitti sinat; ars. Cæterùm circũcursu quoque hoc in genere frequẽti, crura, assiduaque manus tot pilæ reuerberatibus, exercebuntur.

Remissior per follẽ ludus paulò: omnibus tamen his commune, vt non, quemadmodum in multis aliis Exercitationibus videmus, paruaq; sua illa in pila sequi posse Galenus scriptum reliquit, vt contentionis remissione multa, aut etiam mediocri mediocris pariter, aut minimè robusta vehemensque fiat Exercitatio: ita hic quoque vsu veniat. Neque enim, si nostri temporis pilarum ludi genera considerentur, reperietur vllum, in quo, seruata ludi natura, nec immutata eius consuetudine, remitti quicquam, de, aut cursus, aut prehensionum, aut repulsionum, aut elapsuum, & quicquid inter colludendum obuenit, contentione debeat, aut possit. Itaque celeres necessariò omnes habentur ludi hi. At in eo, quod omnium primum retulimus, huiusce modi genere, multum quoque vnà robustæ Exercitationis inest, vt fieri ex eo facilè vehemens quoque,

celeritate addita, poſſit, qua propè carere non poteſt; præſertim ſi aliquandiu perſtet ludus. In altero autem celeritas ſolùm quum inſit, robuſti nihil, neque non cum celeritate eſſe poſſit: continuatione illud vnum acquiret, vti, quod celeri ſemper Exercitationi commmune eſt, paulò diutiùs perſeuerante, attenuentur eo corpora: non, vt in liberiore curſu, cui addere, aut demere de celeritatis contentione, vt lubet (non enim vrget tunc quicquam) poſſis: ac propterea facere ex eo celerem, mediocrem, tardam Exercitationem liceat.

Eadem eſt itinerum ratio, quum pedibus id facere ingredimur. Nam & accelerare nulla intermiſſione iter; & lentè, crebraque requiete progredi; & mediam horum retinere nobis rationem licebit, vt triplicis hoc in genere Exercitationis diſcrimina aſſequamur. Diximus ſuprà, in ludo pilæ maioris illius, aduolutos terræ, pilæque vnà ac ſpiritus retentione contentiſſima obniti contra violenter dimouere de loco conantes; cumque eo robuſtę Exercitationis ſpecimen ineſſe videbatur nobis. At ſi liberè, nulla contentione, quaſique laxo corpore, aut ſoli, aut cum alijs volutemur; ſic quoque celeriter exercere nos poſſumus, nec robuſtè tamen. Quoniam minùs laborare veriſimile eſt muſculos, qui corporis molem totam repoſitam humi circumagunt in plano, quum erecti quoque ac ſtando, mutua accita in proximum corporis circungyratione celerem, per luſum quendam, Exercitationem peragimus. Qui crura, qui manus ſedentes, aut non multùm commoto reliquo corpore, crebrò, ac velociter in omnem partem, nullo aut diſci, aut halterum pondere, ac veluti ventilantes mouent, modò contracto, modò explicato pugno; leuiſſimam hi quoque, ſed celerem tamen, ineunt partium illarum Exercitationem.

Σκιαμαχία, vmbratilem deſignat pugnam, eorum, qui ad Solem non prodeunt. nam & σκιατροφοῦντας Galenus vocat, quaſi in vmbra nutritos ſub tecto, alios ab ἀκοσίτοις, qua voce ſignificetur, minimè aliarum menſarum aſſecla, ſed ſibijpſi potiùs intra priuatos parietes viuens. Ac Galeno σκιαμαχία etiam manuum ſolùm Exercitatio eſt. ἀκροχείρισμος, ait, & σκιαμαχία, ἰδία χειρῶν, vt non tam vmbram nobis notet, quàm leuitatem pugnæ & velitationem, quæ eſſe grauis non poteſt, celer poteſt. Nam & σκιαγραφία, quæ vmbratilis pictura eſt, operis nondum rectè picturati, ſed delineati tantùm, inchoationem ac rudimentum ſignificat. Eodem modo σκιαμαχίαν dicemus, (quoniam quidem proprium manuum vult eſſe Galenus Exercitationem hanc) quum celeriter manu aliquo pacto ventilamus, vt in pityliſmate ſuperiùs, aut digitis micamus, aut leuiter manus cum altero conferimus, colluctatione languidiore, citra roboris prouocationem, aut vehementiam.

De venatione, aucupio, & piſcatione, Exercitationisque, quæ per iſta fit, vſu.

CAPVT IX.

DE venatione, aucupio, piſcatione longi effici Tractatus poſſent, ſi quis nihil aut parum admodum ad rem facientia perſequi in animo habeat. Illud ſcire in vniuerſum de his intereſt Medici; multo maximam voluptatis inſignis cuiuſdam, quæ coniuncta cum his ſemper eſt, commendationem habere cuncta hæc, vt, quoniam cum voluptate peraguntur, minus quoque ſenſuri moleſtiarum ſemper ſint, qui ſe ita exercent: & Exercitationis opus proceſſurum meliùs, dum hilaritate ea laborem fallimus, ne ante iuſtæ Exercitationis tempus laſſi fatiſcamus; ac ſæpe, paulò vlterius, quàm par ſit, progreſſi, exceſſus tamen huius noxam minimè ſentiamus. Hoc commune alijs quoque, vt & paruæ pilæ, & folli, breuiter, ludis, qui non ſine animi iucunditate fiunt, omnibus: venationis proprium, nec ſolius tamen, pedum Exercitatio; cuius quum primitus haberi cœpta ratio, (quicunque demum is fuerit, qui primus hoc fecerit) veriſimile eſt, quin neceſſarium potiùs, quoniam corporis ea motu perficitur, quod pedum ſemper officio circunfertur; pedum quoque beneficio omnium primùm inchoatam fuiſſe. Itaque ſuo propè iure hoc ſibi, tanquam ex prærogatiua, vendicet venatio, in qua multimodus pedum motus initur, concitatus, mediocris, languens. Ambulādum enim placidè interdum; tranſmittenda ſæpe foſſa, aut ſepes ſaltu; plana, accliuia, decliuia, inæqualia peragranda; prata, campi percurrendi: vbi aratum, vbi ſatum, vbi ſtipula eſt, per præcipitia, perauia, deuia, ima, ardua, rupes, ſaxa eundum: ſæpiùs facere nobis viam inter virgulta cogimur, progreſſu impediti, & intertexentibus herbam rubis, aut viteis, lentiſque plerunque ſerpentibus humi virgultis, veluti pedicis quibuſdā, retēti; obſtantes ramos confertorū nemorū dimoue-

mouemus manibus : in procliue nimis descensu acti, vix quum pedibus niti possumus, pendemus toto corpore de arbuscul æ ramis : rursus sustentati attollimus nos iisdem, gradu ad superiora facto, manibusque reptantes per virgulta, quum fidere solis pedibus non liceat, vt saltum aliquem ascensu nimis arduo superemus. Quæ potest esse Exercitatio maior, potiórve hac? in qua curis vacui, solutique, inter vireta, agrestiumque numina, procul à negotijs, ambitioneque omni, exhilarato prorsus animo, sic corpus exercemus, vti aliæ quidem alijs magis; nulla autem ferè sit eius pars, quæ non inde ad faciliùs tolerandos labores duretur; simul Exercitationis totius vsum omnem, fructumque cum alacritate domum reportamus. Accedit iaculatio, seu manu, seu arcu, seu ballista, seu sclopettaria pyxide facta : brachiorum, manus, oculorum exercitium. Hippocrates ait : ἄλλο μὲν γὰρ σχῆμα ἐν ἀκοντισμῷ κατὰ φύσιν, ἄλλο δ' ἐν σφενδονήσει, ἄλλο δὲ ἐν λιθοβολήσει, ἄλλο [illegible] ἐν πυγμῇ, ἄλλο δ' ἐν τῷ ἀλλοιννύειν. Quæ qu[illegible]am varijs semper musculorum f[illegible]tionibus fiunt; necessum est vari[illegible]oque, ac multipliciter, maioreque [illegible] cum vsu, exerceri eos. Quid? qu[illegible] clamore incitamus ad cursum canes [illegible]amore de cursu reuocamus; quum v[illegible]teramur, & vociferatione ea exci[illegible] de latebris cupimus feram; quum [illegible] signum damus, eademque significati[illegible]e tanquam receptui canentes in vnum [illegible]olligimus; in his nónne spiritales, vocalesque partes omnes, vnaque abdominis musculi contenti exercebuntur? Hi sunt propè venationum vsus per Exercitationem.

Minores in aucupio, vt quod aut cœlum tantùm, circunuolatumque in eo auium suspicientibus nobis, aut stando, aut sedendo etiam fiat. Interdum tecti densis nemorum frondibus, dispositisque virgulis visco vestitis, videri tantùm vt possint noctuæ prostantis paulò gesticulationes, ipsi latentes, sedentesque imitatione vocum earum auiculas euocamus.

In piscatione vehimur potiùs lembis, aut piscatoria nauicula : nisi quum harundine, hamisque ad fluminum ripas, marisve littus piscamur, lento valdè passu, leuissimum vt sit, hactenus quidem exercitium id, sed commoditas accedit, vsusque, huic ferè præcipuus, nempe manifestior, haud longa temporis mora, capiendi cibi appetentia, non abs re. Etenim auræ possunt hoc facere, quæ de fluminibus, aquisque missæ, placidè deferunt secum in corpora, cum tenui quodam humore, frigiditatem. At frigore, & humore conciliatur fames : vt calore, ac siccitate sitis. Iccirco Aestate, summo manè, aut vesperi, vesperi autem potissimùm, circùm fluminum ripas versari, atque obambulare, aut piscantem, aut lentè spatiantem, ad colligendam appetentiam, vtile semper habitum. Ea enim diei hora collectus in toto corpore, ex Anni temporis calore & siccitate, squalor, contrarijs qualitatibus, ijsque leniter prorsus sese insinuantibus, attemperatus tollitur. Quo propè modo scimus dulcioris aquæ balneis, transfuso per corpus humore, intemperiem eandem auferri, sitimque inde collectam demi. Sunt autem aurulæ illæ non solùm benè humidæ, sed etiam (quæ vniuersi aëris natura est) aptæ sese indere corporibus altè; vti ex hoc (sicuti alijs quoque in rebus multis, quæ ex ambiente humescunt magis) humectiora fiant corpora. Vesperi verò sentitur magis : quia diei caloribus multa primùm facta exhalatio, superueniente mox vespera, nondum dissipata cogitur; maiorque facta plurimam ideo eo tempore auræ copiam suggerit, vt sentiri manifestiùs possit. Atque hæc minor deinde manè sit oportet, ex parte iam absumpta, neque noctium intereà frigiditate, quæ exhalationis excitare non multum consueuerit, generationem nouam nacta. Quę quanquam, propositi nostri transgressione, extra rem huc allata videantur : eò tamen pertinent, ad Exercitationis rationem, quòd aliæ in Sole, in vmbra aliæ, sub dio, sub tecto fiant, sicuti hæc ad ripas, littoráve : vnde vsus, quem retulimus, sequatur.

De operibus rusticis, quomodo iustam subire Exercitationum rationem possint : itémque artium opera, quæ in hoc vsu præstent.

CAPVT X.

COmitatur venationem Agricultura, aut potiùs in eodem, vel non diuerso admodùm certè, sunt ordine. Extra vrbium strepitum vtraque, ab ambitione, ciuiliumque negotiorum molestia procul, inter syluestria, agrestiaque omnia locum sibi fecit. Illud maximum discrimen: quòd

quòd in venatione, aucupio, piſcatione nihil operis, quod appareat effectum à nobis, oſtendere poſſumus; aliquid potiùs, quod iam è rerum natura prodierit, venamur, aucupamur, piſcamur: in agricultura multum & operæ, & operis ſemper ineſt, atque ad vſus humanos inprimis. Quamobrem ad eam potiùs claſſem applicabimus, quæ opere continentur, & ἔργα appellantur: pro Exercitatione aũt cedũt propoſiti mutatione, quũ quis ea, non vt opus faciat, aggreditur, ſed Exercitationis vſum in illis quærens, pro tempore vtitur tum ad rem ſuam commodè. Itaque qui hoc ipſum agunt, vt opus aliquod agreſte faciant, metentes, fodientésve, quanuis ſe exerceant: at longiùs tamen ab Exercitationis ratione abſunt, in opere tantùm faciũdo occupati. Fruſtrantur igitur ſæpiſſimè, exercendi rectè ſe, fine; operis, in quod vnum intendunt, abſoluendi deſiderio, plus in eo ſemper reponentes temporis, quàm par iuſtæ Exercitationi ſit. Maior ineſt in venationibus Exercitationis iuſtæ effigies, vt in quibus, dum fiunt, operis, quod factum velimus, nihil quum ſit, totum propè Exercitationi relinquatur: factis autem acquiſitæ tantùm rei fruitio ineſt. Quod quoniam in orcheſtra, & palæſtra, & id genus cunctis quoque ineſſe inprimis videtur, quæ nec in opere intentæ faciundo aliquo ſunt, dum peraguntur ipſæ, neque peractæ aliquod, quod appareat, oſtendere habent opus: iccirco γυμνάσια ea appellata ſunt, quaſi quæ abſolutæ ſibi Exercitationis rationem totam vendicarent. Exercere nos dicimur, quum aut ſaltamus, aut currimus, aut luctamur, aut tale quippiam facimus, magis quàm quum venamur, aut aucupamur, aut piſcamus: longeque adhuc magis, quàm quum aramus, fodimus, aut demetimus. Tum enim opus potiùs facere dicimur. At hoc idem, quum hoc ipſum agentes, vt nos tantùm exerceamus, facimus; Exercitationis ſtatim rationem ſubierit. vſque adeò, quo quid propoſito à nobis fine fiat, retulerit ſemper. Ergo vera, quaſique legitima quædam Exercitationis iuſtæ natura tum ſpectabitur, quum hoc vnum intendimus ipſum: vt in obambulationibus, vt montium aſcenſu, deſcenſúve hac ſolùm gratia petito; vt alibi ſæpe, quum nihil aliud, quàm Exercitationis fructum quærimus. Ad quam ſanè rationem, vt dixi, opera quoque ipſa exigere, ſeu potiùs vſum Exercitationis ſæpe inde capere licebit ex his, quæ alioqui alterius rei gratia faceremus; modò exercendi ſe leges ſeruentur, vt in tempore, conuenientique tum qualitate, tum quantitate, modisque omnibus fiat, qui Exercitationum omnium communes ſunt.

Huc pertinent non ſolùm quæ in agris, reque omni ruſtica fiunt; ſed etiam artium plurimarum, ac tantùm non omnium, opera, quæ ſedentariæ, quæ motoriæ, quæ vocari mixtæ ex his poſſunt. Ac primùm in opere ruſtico; quis non videat, arationem, robuſtum eſſe exercitium, quo dorſum, manusque tota cum primis, ſed & pedes roboris acquirere multum poſſint: ſationem, manuum, pedumque; minimè tamen robuſtam: occationem, paſtinationem ac repaſtinationem; ſarritionem, ablaqueationem, & huiuſmodi, manuum, dorſique? In fœniſecio, in meſſe facienda; fœniſecio tamen magis, ob continuam cum inflexione aliqua, dorſi, vtranque in partem contortionem, ſine dubio robuſtè exercebuntur partium illarum muſculi: non minùs fortaſſe, quàm in Halterum ludo, quum diſpoſitis hinc atque hinc æquali inter ſe ſpatio, dextra parte repoſitum halterem, lapidémve, aut quippiam tale, ſiniſtra manu ad ſiniſtram reponimus; dextra autem ad dextram, qui in ſiniſtra priùs fuerat, crebroque alternantes id facimus: dorſi proculdubio in eo incuruatione inflexioneque obliqua laborem exercentes robuſtum. Robuſtè etiam inprimis exercent ſe foſſores. Itáque appellantur à Poetis:

Et labefacta mouens robuſtus iugera foſſor.

Alius lacertoſos vocauit colonos, qui foderent:

Dura lacertoſi fodiebant arua coloni.

Habent non minùs exercitia ſua leuia, faciendis ſepibus, deducendis riuis, purgandis incilibus, ſiciliendis pratis: Vineis putandis, pampinandis, iugandis, alligandis, collucandis arboribus fructuarijs; multis talibus leuioris operæ, domi quoque faciendis, ac ſub tecto, quorum plena eſt vita ruſtica. Nec ſecus in artium generibus diuerſis reperias omnia: robuſtæ in ferraria officina ſpecimen, qua brachia, dorſumque inprimis exercentur: mediocris, in lignaria, carpentariaque, qua partes eædem: debilioris, in textrina, ſed qua pedes quoque laborent. Neque hic autem, neque ibi velocis Exercitationis formula vlla; quoniam ne currendi quidem neceſſitas, potiſſimùm ſtando, minimùm ſedendo. Progreſſu autem, vt ille aiebat, teſtudineo ſemper abſoluitur opus ruſticũ vnumquodque; atque artium maxima ſanè pars, earum, quæ ſedẽtariæ, ſiue ſellulariæ dicũtur, ac ſunt;

ſtata-

ſtatariæ quædam pedum munere ad gradiendum, quod ad officij quidem rationem attineat ſui, quæ fungantur, vt exiſtimo, nullæ. Quamobrem quædam ex his ſunt, quæ proximè ad ſtudij literarij quietem accedant, cuiuſmodi pingendi artificium habetur, in quo penicilli tantùm ductu laborat manus, oculorum autem Exercitatio maxima, lineamenta, vmbras, colores, diſcernentium. Etiam librorum lectionibus, quæ ſtudia ſunt, aut ſtudiorum pars, exercentur oculi; debilitantur autem inde ij, id quod commune eſſe Exercitationum vitium adnotauit Ariſtoteles, potiſſimùm verò hîc, perſeuerantia, ac defatigatione legendi nimia. At vel minutiorum literarum lectione (moderatam intelligo) oculorum aciem firmari, ſcriptum me legiſſe puto apud authorem eundem. De artibus, quod dicebamus, quæ mechanicæ ſunt omnes, quum penè manuum inprimis officio perficiantur; vnde χειροτέχναι, & χειρώνακτες, & χειροῦργοι noſtri, quæ ἀρχιτεκτονικῇ τῇ ἰατρικῇ famulatur ars, imperata tantummodo exequens, & ancillans illi; omnes, inquam, manuum elargiri exercitium noſtro in negotio vtiliter aliquando poterunt; robuſtum, mediocre, debile, ſeu tenue. Quoniam inter tot artium tam variarum genera reperire facilimum ſit, diſcrimina Exercitationum, eius quidem modi cuncta; atque hæc vt ſibi quiſque deligat, in promptu vnicuique erit; ne longus nimis, & is non magnoperè neceſſarius, ineatur Tractatus de his. Suprà diximus, celeris non reperiri Exercitationis ſpecimen inter artes. quod verum eſt, de totius quidem corporis Exercitatione acceptum. Nulla enim curſu peragitur, quæ celer eſt corporis totius Exercitatio. At ceu ἀκροχειρισμοὺς quoſdam inuenias, nentium, magis autem agglomerantium velociter ad globum filum. Sunt artifices, qui veriſſima manuum geſticulatione opus ſuum faciant, intertexendis variè digitorum inſertione propè ſemper micantium, fimbriolis quibuſdam, quas hodie veſtium oris aſſuunt. Sed reuocandus iam gradus, ne in tenuia nimis, & de tenuibus dicta prolabamur. Atque hæ ſunt ferè corporis, partiumque eius multipliciter exercendarum ſpecies, quas per ſe, naturalique ſibi, ac proprio motu obeant corpora noſtra.

De Exercitatione ab extrinſeco, Geſtatione, Vectione, Nauigatione, Equitatione: quique vniuſcuiuſque vſus.

CAPVT XI.

ILlæ extrinſecus corporibus adueniunt, quum geſtamur, nauigamus, equitamus, aliquo pacto vehimur, penſilibus lectis, aut cunis etiam agitamur, circungeſtamur. Ad hunc modum nutricum vlnis infantes etiam per ludum ſuſtolluntur ſæpe, in ſublime tenſis altè manibus leui circuncuſſu, aut quaſſatu: quam ipſimet Exercitationem læti inprimis ſentiant puelli, vagitu ſtatim, ac ploratu animi moleſtiam teſtantes, niſi ita tractentur. Motionis omnibus his aliquid omnino ineſt, quanquam ab alio: extrinſecus enim accedere diximus.

Leuiſſima omnium Exercitatio in genere hoc, eorum, qui lectica feruntur: ſiue, vt olim, hominum ceruicibus:

Vt, quæ multorum vehitur ceruice Syrorum.

ſiue, vt hodie, mulis equiſve geſtemur, lectica in medio perticis duabus impoſita prælongis, quas inter antè retroque inſerti, aſſuefactiq; ad id, muli equive vehunt, tam quietè, placideque, vt mutare hoc pacto longinquas ſatis etiam regiones, modò non valde nimis ægroti, ſæpe ſoleant.

Nauigatio placida illa quidem quoque eſt, fluminum præſertim, lacuumque: ſed & hæc, præ omnibus autem maris, plurimum motionis obtinet, inæqualis ſi fuerit, vnde corpora perturbentur non aſſuetorum. Indicio eſt, ait Hippocrates, nauigatio, perturbari motione corpus. Quamobrem plurimos eorum comitatur vomitio, ſæpe non leuis: remedio eſt, ſi quis carinæ reſidens, tantùm ſuſpectet cœlum intra nauis ſpondas; vndis non affigat lumina, quarum aſſidua inquietaque commotione par eſt indi, infigique perturbationis ſpecies animo, imaginationi illatas; quibus deinde ipſi quoque turbatiores facti, cieamur ad vomitum. Quo propè modo præternauigantes littus ripáſve fluminum, ſpecies nobis inſidet certa oculis (niſi dictaret aliud ratio) retrò magno ſæpe impetu labentium littorum. Longè id minùs in vectionibus alijs euenire ſolet; minimè, quum penſilibus lectis huc illuc tantummodò moti agimur, ſpatijs ſemper iiſdem. Atque in his, quæ modò retulimus, omnibus, ſic ab alio, extrinſecus, atque ex accidenti mouemur: (Dico ex accidenti, priorem huius modum accipiens, quo ea ab alio moueri, dixit Ariſtoteles, (Phyſicorum lib. iiij.) quæ moueri tamen per

ſe, vel

se, vel quiescere possint, non quæ nunquam hoc possunt; semperque ad alterius motum, ideoque ex accidenti semper, mouentur; vt albedo, scientiaque in corpore) nos autem, vti dicebam, quum extrinsecus ab alio mouemur, committere tamen nobis, voluntatis nostræ arbitrio, motioni alicui, rursusque quieti, corpus vniuersum licet, quæsito, in quo laboris minimum sit, decubitu. Nam vt musculorum omnino nullus, in quantunuis placidè summaq; decumbente cum quiete corpore, munere aliqua ex parte fungatur suo; id verò fieri facilè haud posse, ostensum à Galeno (De mo. musc. ij.) est, prorsus vt ne in altissimè quidem captato somno ferientur ex toto musculi corporis vniuersi; vixque id sperare nobis liceat, quoties aut labore nimio delassati, aut ob virium debilitatem, aut etiam benè temulenti, corporis partes quascunque contentione nulla laxamus, ignauasque ita, renixuque omni solutas, musculis tradimus, in eam collocationis figuram deducendas, quæ verè omnium media inueniatur, quoniam laxa, nihilque intenta, eòque nec vlla omnino ex parte laboriosa sit; eo demum situ integram quietem suam nactos verè dicas musculos. Qui tamen positus, quietis cõmoditatem hanc perfectæ amittat subitò in vnoquoque illorum, quos paulò suprà diximus, extrinsecus licèt facto motu: non tam quidem, quòd si vehamur, aut nauigemus, aut feramur lectica, aut quicquid huiusmodi, eam seruare nobis diu membrorum locationem quoquo modo quassatis, agitatisque haud liceat; quàm quòd vel si nulla penitus id agitatione fieret, motus tamen inest in re necessariò quidam. Mutet nanq; omnino locum necesse est, quod circunfertur: vt manus, quam quietam sæpe, laxisque prorsus musculis suis, nec vlla ex parte contentam gestant pedes, cum corpore tamen mouetur vna. Sic quum gestamur ab alio, vt nihil intereà commoueamus nos, prorsusq; quiescamus; aliquo tandem tamen pacto motus rationem aliquam persentimus, adeò vt exercitationis id loco, quum rei huius vsus venerit, habere possimus.

Id in equitationibus magis etiamnum detegitur, quæ gradario licèt in equo, ac maximè asturcone fiant; sessoris tamen semper partes omnes exercent, dorsum autem inprimis necessariò, partem corporis, quam maximè erectam, contentamque gestet tunc eques. Suntque inter equos hosce, qui tollutim nimis gradientes, non multo sanè, quàm succussores equi, minùs agitatum exerceant equitem. Hos succussores nimirum, & succussatores, trottantes appellant, quasi ταράττοντας, quippe ταράττειν turbare est. Nullo autem equitandi genere magis turbamur, quàm hoc, quo sic gressus elatè glomerant equi, vt alternatim posteriorum, anteriorumque crurum altero insultent semper solo, sublato vtrinque altero: μετέωρον ἵππον appellauerim, licèt μετέωρος etiam is sit, qui saltu in sublime attollitur. Nam πομπικὸς ἵππος fuerit, qui gemina antè crura effert, posterioribus insistens, vt in cursu, sed hic per vices, & iisdem penè vestigijs insistens. Sic nanque splendidè magis, quàm multùm, promouet. Hoc enim πομπεύειν est in equo. Quod generosi inprimis, animosique equi facilè edocti faciant: nec diu tamen ferre id eos posse, eo, quòd præter communem animalium gradiendi modum per saltus fiat, testatur Aristoteles. ταχὺ γὰρ ἀπαγορεύουσι καὶ νῦν τῶν ἵππων ὅσοι τὸν τρόπον τοιοῦτον ποιοῦνται τὴν κίνησιν, οἷον οἱ πομπεύοντες. At minus intereà in eo offensæ persentiscet semper sessor. Quæ equitando exercitentur, hæc sunt Galeno: dorsum, quod seruâsse rectum semper oporteat, non enim insidere equo aliter licet: femora, quibus olim costas equi premere ars fuerat, ne excuterentur: tibiæ, quæ in longum extentæ porrigebantur; ceruix, intentione; prospectu, oculi; viscera quassatione, atque exagitatione laborabant. Postremum hoc in succutientibus nos equis hodieque verissimum esse experimur; nec minùs cætera omnia, nisi quòd inuentum tempestatis nostræ certè, non veterum illorum, stapedes, tam commodum, plurimum tibijs, feminibusque laboris demunt. Sistunt enim his pedes firmiter, seque ac totum vnà corpus sustentant facilè. Iam pro stratis antiquorum ornatissimis quidem illis, & ephippijs sæpe, sed nullius nec ad firmandum, nec ad retinendum, nec contrariæ sæpe occurrenti violentiæ obnixè resistendum, vsus, quantum, putas, afferat ad hæc omnia iuuamenti instrata sella, cingulis arctata, sæpe etiam duplicatis sub ventrem, ad pectus, ad caudam, pro ascensu, pro descensu, ne prorsum, retrorsùmve nimis recidat, vinculis suis tuta: in antica autem, ac postica parte sic vallata, vt excuti à quantumuis ferocienti equo nõ possit eques, nisi ignauus, aut oscitabundus aliquis. Itaq; temporis nostri fœminæ (quod legisse apud veteres, nisi fortè Amazonas velimus, non memini) equo vtuntur feliciter, ad conficienda itinera sæpe magna, multæque viriliter in cursu etiam, in saltu, in venatione. Sed nos hoc loco de cõmoditate, equitantibus superiorum aliquot ætatum artificijs hisce addita, loquimur, qua ferre magis equitãdi labores, nec minùs diuersimodè,

modè, commodeque exerceri possimus, etiam in ὁλοπλομαχίᾳ, quum infestis inter se hastis, & his crassioribus, ad costas sub alarum sinum adductis adstrictisque, tam plerunque inter se vehementer concurrunt, vt fractarum concursu eo hastarum, non vno sæpe loco, frusta altè euolantia videamus: concussione tanta minimè tamen excuti equites, nisi perquàm raró, munimentorum, quo diximus, beneficio, videre est; accedente dorsi, feminum, cruriumque musculorum, qui tum præsertim robustè exerceantur, contentione; verè vt dictum à Galeno fuerit, in equitationibus, quanquam vehamur equo, multum tamen præter vectionem ipsam exercitationis quoque iustæ inesse; ob causas, quas paulò suprà attulimus.

De frictionibus, quæ Exercitationum numerum augere, & quæ has ipsas Exercitationes, antè & pòst adhibitæ, in præparatoria & recuratoria artis parte iuuare possint: Differentia item harum, diuersaq; rationes.

CAP. XII.

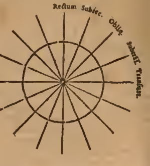
VEnit in eorum classem, quæ extrinsecus corpora mouent, frictio quoque: de qua, quia Exercitationis loco sæpe in tempore adhibita ducitur; simul quia tum præire, tum subsequi Exercitationem solet, priùs quo nomine pro Exercitatione habetur, hoc loco tractandum nobis est: Tractationemque de hac iustam antea ita conficiemus: confectaque hac, tum demum vsum, què præparatoria, ac recuratoria præstat, addemus.

Vt vectio, vt nauigatio, vt portatio: sic corpus nostrum frictio mouet extrinsecus adhibita. Excitatus enim paulatim calor euocatur foras, mouetur que accepto foris initio, dum continenter concalescit arteriæ, venæque: perq; has, concalfactosque vnà spiritus, ac sanguinem delata calorifica illa vis, interiùs caloris quoque sese fonti addit. Quadantenus ad reportandos Exercitationis vsus proximior hęc fuerit exercẽdi se ratio, inter eas, quæ extrinsecus admouentur, optimæ illi, omniumque probatissimæ, ac legitimæ, cuius tot suprà genera retulimus. Mouétur enim in hac corporis, perfrictæ quæcunque linteolis, manibus, aut oleo tanguntur, partes, per se quasi certè, quàm in simplici illa vectione, aut nauigatione fiat, magis; quæ, nisi commotionis aliquid aliunde accedat, vt de equitationis Exercitatione diximus; nihil aliud, quàm corporis molem totam quietam deferunt. At in frictione, cùm per se moueri partes possunt, quod frictionis tamen non est, quum per varias situs figuras, manus, pedes, corpusque interdum totum fricãdum exhibemus ipsi: tum, quod frictioni proprium, peculiareque est, quiescentibus membris, commotio tamen perfrictis adhibetur maior, minórve aliqua semper, admotis manibus, aliáve quauis re, qua frictio peragitur. Et quanuis extrinsecus, iustus tamen partibus motus accedit, quo tota Exercitationis ratio perficiatur. Tum verò singulæ seorsum, hoc Exercitationis genere, rursusque vniuersæ tractari simul queunt, prout dictârit ratio, partes. Quod in alijs eiusmodi reperias nullis, vt hac commoditate, quoties libuerit, vsúsve postulárit, modò vniuersim, modò singillatim per partes versare vtiliter, quodcunque corporis membrum libuerit, valeas: idque duriter, molliter, parùm, multùm, medioq; inter vtrunque horum modo, propè nullus vt vsus sit, hoc quidem in genere, quem non expectare inde possimus: præter quàm, quòd manifestissimũ in hoc est, ac veluti sub oculos positum, quæ partes exerceantur. exercentur enim, quæ tractantur inprimis. At alibi non statim id occurrit, nisi cogitanti priùs secum, deputantique, ac coniecturis quibusdam colligenti.

Aque hosce vsus vicaria sæpe Exercitationum præstat frictio. Non minores illos, quum aut anteit necessarió Exercitationẽ, aut sequitur. Et, nisi ita fiat, sequuta semper exercẽtes se incommoda multa sint. Prima est cautio initæ ante Exercitationem frictionis; ne solidarum partium aliqua vehementiore Exercitatione commota, rumpatur, conuellatúrve. Altera; ne excrementa, excitati à calore spiritus, mobilisque iam, impetu acta, meatus ipsos infarciat. Quæ ne contingant, emolliendum corpus totum, attenuanda excrementa, laxandi meatus. Hoc porrò ipsum nihil præstare meliùs, quàm frictio possit, qua mediocriter corpus totum linteolo perfrictum, cutisq; concalescat, simulque laxati aperiantur meatus, vt excipere intrò emolliendo corpori oleum possint. Quod tum demum inducendum fuerit, quum præstare hoc posse viderimus. Signum introducti satis caloris, laxorumque meatuum; diffusus per totam cutim floridus rubor quidam. Quo tempore iubemur sine linteolo, nudis manibus, medioque se modo duritiem inter ac mollitiem habentibus, pinguitudinem olei inducere. Sed hæc, atque alia huiuscemodi præcepta, rerumque discrimina posteriùs, destinato

Tractationis de his iustæ loco, meliùs persequemur.

Hæc hiceò tantùm addidimus, quo præparatoriæ frictionis qualitas sciretur, quam mollem inter duramque esse, vt diximus, oporteat; primamque hanc esse frictionum differentiam necesse est. Necessariò nanque primò, quæ fricantur partes; molliter, aut duriter, aut mediocriter fricantur. Tum accedit altera, multæ, aut paruæ, aut mediocris frictionis: quod temporis est, post inchoationem durantis, aut finientis citò nimis, aut ad iustum tempus producti. Vltimæ frictionum differentiæ sunt, quas ductus, circumactusque manuum faciat fricantis. Aut enim per status corporis longitudinem agitur manus, & in rectum fit frictio, siue supernè deorsum, siue infernè sursum versus agantur: quam falsò olim quidam vnam ἀνάτριψιν vocandam existimauêre; quũ τρίψις iunioribus, Græcis antiquioribus ἀνάτριψις vsitatior vox sit; communi semper frictionum generis omnis significatione, (quacunque ea ratione peragatur, locóve) τρίψεως indiscriminatim, atque ἀνατρίψεως vocabulo. Hæc autem prima loci contrarietas per longitudinem est. Toti huic oppositam faciunt in transuersum actam, cuius ductus alteram interfecans factis rectis angulis cruciat. Parum deflexum à recto, transuersoque ductum: primum subremum, alterum subtransuersum dicemus, Græce πλάγιον & σιμόν. Quibus nominibus, additione vocis, (sub) recessus à priori positione quidam significatur non magnus, tàm qui iuxta rectam lineam supra infraque transuersam fit; quàm qui prope transuersam media intercurrente recta: ne quis fortè cauilletur, dimidiatam tantummodo horum partem rectè his significari; quoniam quidem subtransuersi pars ea solùm verè habenda sit, quæ subtus locata parũ inclinet. At, vt dixi, iuxtà positio quædam intelligenda nobis potiùs ita erit subrecti subtransuersique; paruaque quædam à recto transuersoque, vtramuis in partem, declinatio. In medio obliquum reponimus, λοξὸν Græci, quum præter rectum transuersumque, obliqua omnia sint. Sed sic diuersitati rerum accommodanda erant vocabula, rectèque dictorum antè quatuor in medio positum, quo vsitatiùs, ac significãtiùs obliquitas ea notetur, λοξὸν sibi nomen cepit apud Græcos, nos obliquum diximus, subrectum, transuersumque inter, quæ & ipsa in obliquum omnino quoquo modo tendunt: eo tamen discrimine, quòd quum trium horum, subrecti, obliqui, subtransuersi acuti anguli sint; subrecti ad rectum acutus etiamnum magis, ad transuersum minùs: vt subtransuersi quoque, ad transuersum magis; ad rectum minùs: at obliqui, æqualiter vtrinque, rectum inter & transuersum, acuti. Quæ eò allata à nobis hoc loco sunt, vt vel absque figuræ vllius delineatione accipi ista, atque intelligi possent: quam tamen adscripsisse, non magnus sit labor.

Vbi recti vna tantùm linea, ac transuersi vna: subrecti, rectum vtrinque claudentis, duæ: subtranuersique eodem pacto duæ: itemque obliqui, æqualiter à recto transuersoque distantis, duæ: in vniuersum octo. Spatia enim recti transuersique, quæ principales lineæ sunt, bis implent subrectum, subtransuersum, & obliquum. Sunt autem hi modi potiùs, quàm veræ frictionum differentiæ, quibus (quoniam nulla erit pars, quæ iniectum manus ita fugiat) musculorum fibræ omnes tractatæ, vsum sentient. Circumagi autem manus possunt etiam in rotundum, per lineas omnes, quas rectas protensasque in figura designauimus, transuersim ductæ: hæc στρογγύλη est frictio, id est, rotunda, quo nomine (ait Galenus) transuersam quidam appellauére, vt mihi videtur, non abs re. Etenim transuersa simplicior illa rectam primò secat ad angulos rectos: quod rotunda in omnibus facit. Hoc iniectu, circunductuque manuum tam vario, vis inde facilè frictionis musculorum partibus omnibus potest: Nec aliud quærimus ex fricandi diuersitate hac; non id, quod veterum quidam arbitrati sunt, existimantes, transuersam durare, densare, constringere, contrahere corpora: rectam rarefacere, laxare, mollire, soluere: ad id ducti, (quantum quidem conijcere nobis licet) quòd rectæ compressu, quæ maiori ex parte per fibrarum rectitudinem ageretur, veluti disiectam musculorum

rum substantiam solui, laxarique credebant; contrà in transuersa fieri, in qua tractatione manuum eo modo iacta, quasi in vnum coacta densaretur, constrictaque duraretur substantia. Nam & laxos dissolutosque musculos animaduertebant in longum, quum tensionis vim omnem remiserunt, protendi: contrahi autem, ac tanquam conglobari, quum contenti colliguntur, id quod hi ex transuersa illis frictione euenire iudicabant: quod tamen haud ita est. Ea enim (sicuti aliæ quoque omnes, quæcunque tandem; quacunque manuum applicatione fiant) nihil aliud, quàm partibus, quas tangit eo, quo tangit situ, affectionem aliquam inducit, mollem molliter; sicuti duram, duriter adhibita. Hæ nanque qualitates sunt: illæ autem ex prædicamento Vbi, differentiæ situm tantùm notantes, pro cuius diuersitate frictio per omnes loci partes penetrans, qualis ipsa fuerit, talem addere membris, quibus applicabitur, qualitatem poterit. Vt in panificio subactam aqua farinam, quæ στέαρ Græcis est, in omnem versamus partem subigentes; quo subactionem eam faciliùs recipiat vbique, atque ita per partes omnes, qualis demum volumus, fiat; durior, mollior, densior, rarior, compactior, resolutior panis. Sic nec illæ quidē, multoque etiam minus differentiæ frictionum erunt, nisi ex accidentis atque extrinsecus petitæ, quum alias esse dicemus, quæ sub dio: alias, quæ sub tecto: alias, quę in loco mixtæ vmbræ, vt in illustri satis, solaribus tamen radijs non peruio, absoluuntur. Eodem modo, quòd in pura vmbra aliæ; quòd in Sole, quòd in calido, quòd in frigido, quòd æstate, quòd hyeme; quòd noctu, quòd interdiu, ac talibus multis fiant: quorum alia locorum, alia temporis discrimina sunt, sine quibus non solùm frictiones, sed nec quarumcunque tandem rerum aliarum quicquam peragi omninò possit. Differentias eas ideo non habebimus iustas. Communia nanque hæc quum sint omnibus; minùs propria priuatæ rei alicuius fuerint. Illa autem; quòd aut oleo, aut puluere; aut linteolis, hisque vel mollibus, vel asperis; aut solis manibus, & his duris, mollibusve fricentur partes; referenda ad causas fuerint potiùs, quibus dura, mollisve euadere frictio consueuerit.

Frictionis diffinitio, & quæ illam essentiam distribuant, differentiæ: qui rursus modi artificum inuenti: Qualitatis, ac Quantitatis in hasdiuersitatum modus, & connectendarum differentiarum formula, vsusq; omniū, & propellendorum excrementorum ratio, musculorum etiam contentiones.

CAP. XIII.

QVarum nihilo tamen secius, similiumque his differentiarum omnium, aut modorum; cognoscenda natura: vt, quum artificij aliquo modo inde accipiendi vsus aliquis venerit, vtamur. Non enim nullius penitus in artibus harum vsus, vt ex quibus, si non agendi finis ex toto diuersus: at varij sæpe; agendi fine semper eodem, modi petantur: ad distribuendam autem, quam nulla ex parte attingunt, rei cuiuspiam essentiam; inutiles. Vt hoc in negotio, frictionem si diffiniendam nobis assumemus, fortasse ita rectè finierimus: iniectum, circumactumque manuum, corporibus qualitate aliqua afficiendis quæsitum.

Hunc primò statim necessariò sequitur, molliter, aut duriter; multo, aut paruo tempore; aut mediocriter inter hæc vt fiat. Quippe hæ sunt vnæ atque solæ, quas inde reportare debeamus semper, in arte nostra fricādi vtilitates, effectusque. Ideo ex hoc, hosce perpetuò nobis proponimus sequendos, durandæ, molliendæ, augendæ, extenuandæ, aut mediocris inter hæc seruandæ carnis: hocque semper intendimus, siue in longum, siue in rectum, siue in obliquum; siue in orbem agantur manus. Tunc enim nihil aliud agimus, quàm vt, quas volumus, quantumque volumus, ex his affectiones accipiant partes; siue sub tecto, siue sub dio, siue in perflato, siue in ventis carente loco, & similibus. Quæ inter fricandum eò adhibebimus solùm, non vt finem immutemus primarium, sed vt consequendi eius diuersis rationibus, quas tunc res ita exigere nostra videatur, vtamur: vel promouendo meliùs fini, vel vitandis, quæ multæ occurrere sæpe inter hæc solent, noxis: vt quum sub Sole, exempli gratia, siccandę meliùs carni, quæ emollita nimiùm esse videatur, fricamus; sub tecto autem, fugiendo, vt tum res postulat, ventorum occursu. Rursus aliquando perflatum ventis locum quærimus vtiliter, si forte aut frigiditatem, aliqua de causa, siccitatem ve Borę, aut calorem; humoremque Austrinum optamus: perpetuo tamen aut densatione, aut laxatione, aut duritie, aut mollitie, in quas primò intueamur, propositis.

Quin adiuuamur sæpe modis ijsdem; vt citiùs faciliusque promoueamus. Sunt enim modi quidam, qui causæ tantùm sint durioris, molliorisve faciendæ frictionis: durioris, si duræ, scabræque alicuius adhi-

beantur manus, quæ fricent; si linteola ad id admodum sint aspera, pinguis nihil; si cum puluere compressiúque vehementi fiat: contrà mollioris, si leniter tractentur partes, blandeq; manus applicentur molles, linteola mollia, oleum, aut pingue aliquid, pulueris nihil, aut cum pingui multo, quo siccitas pulueris vincatur. Sunt igitur primæ, ac potissimæ frictionum differentiæ, ad vsus nostros quæsitæ; duræ, durandæ itidem densandæque carni: mollis, emolliendæ, laxandæque: mediocris, in statu tum suo conseruandæ. Accedunt secundæ, quæ non minus secum vsui afferunt: multæ, quæ extenuet; paucæ, quæ nihil effatu dignum in hoc faciat; mediocris, quæ iusta carne impleat. Hæc sunt opera, hi vsus, effectusque, atque etiam affectus, quorum inprimis gratia frictiones semper molimur. tum, quò deducenda omnia sint, quęcunq; hoc in genere, quatenus Medici, aut salubres Medici, facimus. Itaque etiam ex frictionibus ipsis, quæ operum horum causa habentur, eas tantummodo enumeratas ab Hippocrate esse videmus, quæ præstare horum aliquod valerent: vt in qualitatis genere dura, mollisque; quarum altera adstricta densaretur caro; altera, laxata molliretur. Quo cognito, tum deinde facile futurum esset nobis intelligere, quid præstare media harum deberet, neque dura, neque mollis quæ foret; nimirum neutrum quoque.

Sic autem affectus, quos frictiones diuersæ faciant, sequimur, vt in quantitate (quoniam aliter, quàm in qualitatum ordine euenit; in quo cum causis affectus concordant, in quantitate verò discordant) oculos affectibus potiùs, quàm causis adijciamus. In qualitate, carnis durities à dura; à molli mollities; à mediocri mediocritas fit. Non ita in quantitate. multi nanque temporis frictio extenuat: quod contrarium huic erat, repleri carne, non contraria; frictio præstabit, pauci temporis, sed mediocris: pauca vix concalescent perfrictæ partes; non autem, quod quidem animaduerti possit, crassescent. Contingitque hic fere, quod in calidæ perfusione, vbi breuis nimis temporis perfusio, nihil, quod dignè notari possit, exhibet: hoc autem ipsum mediocris faciet. Mediocris tunc est, quum tantum affusum fuerit calidæ, quantum tumefaciendo loco satis sit, quò quum peruentum fuerit, cessandum extemplò erit. Vlteriùs enim si progrediamur, detumescit, quod accreuerat, statim. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ἀείρεται, vt ait Hippocrates, ὕστερα ἰσχναίνεται. Non dissimilis est Exercitationis etiam ratio: parui nimis temporis, vsum nullum præstat: mediocris, iustum opus perficit: multi, attenuat, vt in cursu, quo demendæ corporum crassitiei longo, multoque sæpe vtimur. quippe non hic solùm, verùm etiam in quacunque alia in re, producta longiore temporis mora, actio vires magis, magisque semper exerit suas: sicuti enim in tempore fit, ita maiori quoque in tempore maior; vt iam necessariò additam qualitatum actionibus temporis quantitatem, existimare debeamus; non qua diuersi quippiam à qualitate in actionibus eueniat, sed qua alterius prætereà generis contrarietas existat: vt in frictionum, quas nunc tractamus, differentijs dura, mediocris, mollisque frictio, quantumuis in longo, mediocri, aut breui tempore facta, naturam semper suam seruabit; magis minusque quidem, at earundem qualitatum tamen: quod verò temporis diuturnitate, aut mediocritate, aut breuitate additur; aliud omnino est. Nam (si cui fortè in his quoque philosophari cordi sit) actionem inueniet is, qualitatis principaliter esse: quantitatis autem, seu molis, seu temporis nullam: conferre tantùm hanc, non quidem ad edendam nouam actionis speciem vllam; sed ad inchoatam à qualitate, promouendam plùs, minùs, pro breuitate, longitudineve sui. Quod autem per se facere videtur in his tempus, motus potius localis quidam est. Elicit enim primò ex alto frictio sanguinem, loco suo motum. hoc nos, quoniam nondum sub oculos adductus is fuit, latet. Tum deinde mediocris temporis perseuerantia in tumorem attollitur pars: quæ ipsa defrictæ partis tumefactio mediocris temporis frictionis indicio sit. Hoc est opus, quod expectamus Medici, quum replere carne partes cupimus, nõ nimis latę occasionis, (ὀξὺς γὰρ ὁ καιρὸς) quam si præterimus, vsum statim rei illum amittimus omnem. Elabitur enim, quasi præterfluens de parte, adducta frictione eò materia, nutriturаque illam. Quapropter opus hoc, vsumque priuandæ nutrimento suo partis, tum sequimur, quum aliquam ob causam demere de crassitie volumus. Qui contrarius est superiori effectus, mediocris frictionis carne replentis. postremum autem illum multa frictio præstat; neutrum, pauca, nobis, qui effectus frictionum tantùm sequimur, pro media vtriusque habenda. Contrà quàm in qualitatibus, quarum quoniam actio propria, peculiarisque est, quæ contrarietatis gratia semper fiat, meritò à contrarijs contrarij, à mediocribus mediocres expectandi effectus sunt. Secus in temporis quantitate; quippe non a quo, sed in quo actiones edantur. Itaque contrario

trario

trarietatem in hoc non ab actionum natura ducemus, quam nullam tempus habet, quatenus quantum, (in quantitate enim contrarietas nulla) sed ab huius longitudine, aut breuitate, quæ potiùs rerum prædicamento Ad aliquid contineatur. Quocirca ne actiones quidem edunt, quas qualitates solent; sed quas temporis breuitas, aut longitudo, aut mediocritas faciat: atque iccirco mirum esse non debeat, si nec effectus quidem eodem modo, quo qualitas, profert suos. Paucique ideo temporis frictionem, pro mediocris: multique temporis media, affectus, quos fricandi ratio ex temporis tantùm quantitate facit, considerantes ducamus.

Hæc ob id aliunde, quàm de Medicæ artis prouincia, deducta, paucula huc fuêre, apertum vt esset nobis, variatarum in qualitate, quantitateque frictionum discrimen. Simul natura earum paulò fusiùs ostensa est, separatarum primò; quas deinde vertere in vnum variè hoc pacto liceat. Præponemus autem qualitatis differentias, quæ potior, naturaque prior est, quibus quantitatis additas copulabimus: Secus ac Paulus, qui quamobrem contra Galeni seriem (cuius ille habitus semper tanquam simius sit) has illis prætulerit, causam non video. Quanuis enim nihil omnino hoc, aut parum retulerit; naturæ tamen ductum si sequamur, non sanè aliter faciemus, quàm vt actionum primo differentias statuamus, ex qualitatibus: tum secundo loco, quoniam eæ in tempore omnino aliquo fiunt, quantitatem hoc ipso tempore contentam reponamus. Cohærebunt igitur nouem in totum differentiæ in hunc modum: Tres quum sint qualitatis, si coniungi cum quantitatis differentijs omnibus debuerint, ter id in vnaquaque fiat, necessum est. Ita ter tria multiplicata nouem efficient, vt in Tabella:

QVALITATIS.	QVANTITATIS.
Dura.	Pauca.
Dura.	Multa.
Dura.	Mediocris.
Mollis.	Pauca.
Mollis.	Multa.
Mollis.	Mediocris.
Mediocris.	Pauca.
Mediocris.	Multa.
Mediocris.	Mediocris.

Ex quibus depromi semper in rem præsentem possint, quæcunque ad vsum facere videbuntur: vt præparatoria, quæ Exercitationem anteit, mollis adhibeatur. Mollem autem facient, mollior applicata manus, linteolaque iisdem mollia, tum olei quoque pinguitudo adhibita. At sub extremum, accedentibus iam nobis ad Exercitationis laborem, accedere ipsa non minùs ad duritiem aliquam debebit, pauca eadem sit oportet. Neque enim aut crassum, aut tenue facere corpus tum nobis propositum est. Cæterùm hæc eò differenda, omnia, quum iam singulis accommodabuntur singula. Nûc differentias rerum tantùm tractandas suscepimus, harumque vnà opera, ac facultates: vnde excursus in alia etiam quædam sæpe affinia facilis scribenti fit. Sed reuocandus statim pes. Ergo sicuti modò præparatoriæ; ita nunc recuratoriæ (sic enim, si libet, ἀποθεραπευτικὴν vocemus) opera referamus. Quæ duo frictionum genera, subseruientium potiùs sunt Exercitationibus additamenta. Quoniam in hanc gratiam tum fiunt: non autem, vt quum aut laxata densant, densáve laxant, mollia durant, dura emolliunt, & huiusmodi, nullo inde alio expectato vsu: vel quum species Exercitationis quædam haberi potest frictio, vt diximus. Duæ verò illæ, parasceuastice, & apotherapeutice, Exercitationis potiùs naturam præeuntes, aut posthabitæ iuuant, non constituunt. Apotherapeutices frictionis, quam recuratoriam diximus, vsus ille præcipuus, peculiarisque; cauisse, ne quid ab Exercitio suboriatur lassitudinis: qui tamen coniunctum secum habet communem cum Exercitio alium, nempe excrementorum euacuationem, aliter tamen quoquo modo hic, quàm ibi factam. Ibi constricti meatus aperiuntur, crassaque, ac segnia excrementa attenuantur, mouenturque loco: hic, ne aperti cludantur, cautio est; & vt attenuata iam, locoque mota excrementa nusquam hærentia educantur. Quæ si fieri debent; non esse duram oporteat frictionem, vt qua densentur potiùs meatus, progressusque ob id excrementorum impediatur. Simul, quoniam tensa inter exercendum membra emolliri postulant; ex dura, vt qua magis etiamnum durentur, incommodum ingens capient. Talis igitur omnino adhibenda tunc frictio, quæ, quoad fieri potest, partes Exercitatione tensas omnes emolliat. At hæ non extimam tantùm, sed altiora etiam corporis occupant; quò pertingere simpliciter mollis frictionis facultas haud sanè queat. Hæc enim cutim vltra, vicinasque cuti partes, vires emolliendi non profert suas; nec de paulò magis angustis meatibus excrementa propellit; leniori tantùm manuum iniectu facta nudarum,

darum, molliumque, aut mollium etiam linteolorum adhibitione. ſiquidem hæc mollis erat. Quod quum igitur nec dura, nec præſtare mollis poſſit, dictis de cauſis: quærenda media ad hoc, qua & duræ incommoda, & mollis inefficaciam vitemus. media autem non quæuis; ſed quæ ex participatu vtriuſque extremi alicuius conſletur. Dura vna erat frictio, quæ compreſſu manuum fiebat vehementi: mollis, quæ leni. Satis nobis non faciet vtriuſque media hoc in negotio, (non enim eò, quò volumus, perueniet) vehementiori igitur frictionis compreſſione opus habemus. At hæc inter duras numerabatur, quam euitâſſe hic opus ſit. Ergo vt mollem faciamus, (quoniam neque leuem adhibere compreſſum licet, ob inefficaciam) mollitudinem aucupabimur ex mollioris frictionis differentia aliqua alia: vt ſi, cum pingui aliquo fiat, mollis enim hæc quoque. Ita ex compreſſu vehementi qui duram, & pingui, quod mollem frictionem efficiebat, mediocrem componemus, ex his, quæ nobis hac in re vtiliter deſeruiat. Multùm enim dempſerit pinguitudo, ne vehemens ex toto ſit manuum iniectio illa: ſimul celeres ob idem circumactus, quantum de tempore, tantundem de frictionis violentia detraxerint, vt eſſe vehemens tamen ſatis poſſit. Hocque ipſum vſui nô minori fuerit in eo, quòd, ne qua extrinſecus ingruat corpus refrigerans, aut condenſans vis, præſtiterimus. Ita experimur quotidie propè, idque non in nobis ſolùm ipſis, verùm etiam in equis, quantopere obeſſe ſoleat, ſi quis à corporis excalfactione motu aliquo facta ceſſans, ſtatim ſubſiſtat, nihil ſe aduerſus ambientis aëris occurſum muniens. Itaque equis ἐφεστρίδας ſtatim imponimus, paulatimque circunducimus, donec caloris motus omnis ille reſideat: commotioraque interim ex hoc excrementa, ac humores ſuperuacanei de corpore, per recluſos adhuc caloris vi cutaneos meatus, eodem calore etiamnum vigente, pulſi exeant. Diſcrimen hoc, ne ſe contraria aeris qualitas altè corporibus per apertas vias inſinuans, retrò primùm excrementa, humoresque repellat, atque in aliquas corporis partes, quò minimè opus ſit, abigat; tumque demum etiam extimæ ſuperficiei meatus occludat; tollet celeriter partibus omnibus adhibita frictio. Id quod ſimul pinguitudine aliqua (huius enim beneficio velox, faciliſque, nimirùm nuſquam cutis lubricæ hæſione retenta, manuum circunductio fit) ſimul plurium, eodem tempore diuerſas defricantium partes, auxilio aſſequemur. Hæc dicenda erant frictionum differentias captanti. Iam enim ita celeriter quoque, pluriumque ſimul manibus factæ frictionis vſum, opuſque ex hac habemus.

Ad excrementorum expulſionem, corporea mole cutim ac ſubiectas partes inter contentorum, non mirùs fecerit muſculorum inter fricandum tenſio. Siquidem ea, veluti expreſſa eliduntur excrementa, contortione muſculorum interiùs; exteriùs autem frictionibus, tanquam vtraque manu exacta: non diſſimiliter, atque quum vtrinque à lotricibus mulierculis, diuerſas in partes, à capite torquentur panni linei, ad humoris expreſſionem. Idem in pandiculationibus, atque oſcitationibus, pandiculationibus autem in primis, ſpectare licet, in quibus muſculorum expanſione ea contortioneque, atque in diuerſas partes diductione, vaporoſus excluditur ſpiritus, ſymptomatis illiuſmodi cauſa.

De ſpiritus cohibitione, ad expulſionem excrementorum diuerſarum partium, varia.

CAPVT XIIII.

COhibitione autem ſpiritus idem fit, inſtar pulſæ aliquando flatu pilæ per canalem longum. Quum enim redire per arteriam, per quam receptus antea fuerat, nequeat aër, (clauditur enim tunc arteriæ caput larynx) retruſus inuenit ſibi viam, qua poteſt; repertiſque ſæpe ſe foraminibus indens, quæſito exitu, collecta ibi excrementa, aut quicquid obſtantis offenſaculi inuenit, depulſum foras facilè protrudit. Multiplex autem, diuerſarumque partium ſpiritus cohibitio quum ſit, ſuus quamque effectus, commoditaſque ſequetur, occluſo ſemper arteriæ capite, quæ larynx eſt, vt diximus. Modò nanque intendere thoracis muſculos, contraheréque laxis abdominis muſculis poſſumus: modò tenſis, contractiſque his, ſeptum vnà tranſuerſum intendere, modò hoc ipſum laxare: modò thoracis ſimul abdominiſque muſculos, ac tranſuerſum ſeptum, anique ſphynctera, cuncta eodem tempore contenta habere. Hanc ſpiritus cohibitionem ſequitur excrementorum in inferiore ventre contentorum, ſi tantùm liberum deinde exitum permittat ſphyncter, excretio, gemina velut manu, hinc

hinc septo transuerso validè, illinc abdominis musculis modicè comprimentibus, deiectorũ. Et abdominis quidem musculi, à summo ad imum protensi, extrudere quoque per totum possunt. Transuersum verò septum, quod ad spuriarũ costarum finem extenditur, quanquam procursibus insuper quibusdã tenuioribus, lumbis inferitur, munus in hoc suum exercere non nisi ad terminos, quò peruenit, valet; intra quos tamen ventriculus, iecur, lien, coli, tenuiorumque intestinorum pars continetur. Septi igitur huius, ex aduersoque abdominis musculorum, qua potissimum parte è regione sunt, tensione, in ventris totius capacitatem, atque intestinorũ cauitatem excremẽta omnis generis truduntur: tum deinde etiam aluus ipsa, laxato sphynctere, facilè exoneratur. Hæc est iocosissimi Poëtarũ phœbea facies excernentis durè. Hac ratione etiam de pectore, ac pulmonibus, sed si cum septo abdominis musculi laxentur, deriuari inferiùs excrementorum aliquid queat.

Quòd si quis æquè, quàm septum, abdominis musculos distentos constringat, cohibito prætereà spiritu, partes quidem ita infra septum repurgabuntur meliùs; at nihil de medio in inferiorem ventrem deriuari poterit, septi abdominisque musculorum pariter valida contentione repulsum, manebuntque thorace, pulmonibusque contenta excrementa. At nemo est, qui nesciat, longè satius esse, vt inde infra septi transuersi loca extrusa propellantur; quanto quidẽ facilior de nutrimẽti, quàm de spiritus instrumentis, exitus illis foras patet. Hic enim ampli, largique meatus, per quos deorsum in procliue promptè excrementa ferantur: ibi per tussim necessaria reiectio, violentioris cuiusdam naturæ, molestæque. Veruntamen deorsum acta perquàm facilè descendent excrementa de pulmonibus in spiritus cohibitione, nulla abdominis musculorum contentione; magis, si ne septum quidem tendatur, tendantur autem thoracis tantùm musculi cum larynge. Atque ita in ventris inferioris capacitatem transferentur.

Contrà sursum agentur, si, non cohibito rectè prorsusque spiritu, ventris inferioris musculi validè cõstricti distendantur omnes, septo ipso nihil, aut parum intento. Tunc enim vehementi inferiorum partium tensione ea, repulsa, violenter ad superiora feruntur, nullo contrà renixu cedentia. Id scilicet fieri quotidie videre est in tibiarum inflatione, aut vociferatione maxima, acutissimaque. Ibi enim tum colli venæ, partesque circùm omnes sanguine replentur, turgescuntque flatu; facies ipsa rubicundior, tumidiórque, cum oculorum sæpe venulis, apparet, vt necessum sit rapi vnà eò excrementa, sursum tendentia, implerique his propterea caput. Quod neque in sola, quamlibet maxima expiratione, necessariò fit, in qua thoracis musculorum contentione vehementi foras liberè emittitur flatus, antequàm caput impetat: neque in exquisita spiritus cohibitione, vbi, quum nullus pateat illi per superna exitus, retrò pulsus agitur, ne in caput, capitisve partes feratur cum spiritu sanguis: mixtam esse oportet ex vtroque affectionem, in qua redundare in caput excrementa, sanguinémque, cum spiritu vnà, ac vaporibus, contingat. Igitur nec apertæ prorsus fauces, laryngisve omnem in partẽ latè reclusæ patebunt membranæ, nec nullus tamen omnino exitus in his vsquã reperietur. sic enim partim clausis, partim reclusis locis his, medio eo statu, quo nec foras, nec retrò propellitur totus, tanta, musculorum tot, contentione actus, superiora quoque petet spiritus; deuectóque eodem, aut pulso sanguine, vasa, partésque inde circunpositas tumefaciet egregie. Quod non aliàs certiùs euenire solet, quàm quum aut clamorem edimus maximum, acutissimumque, aut tibias, taléve aliquid inflamus. Hæc cohibendi ita spiritus ratio nulli esse vsui medico potest, in parte quidem hac, post exercitium, recuratoria: in ea fortasse possit, in qua deferri alimentum in caput, vicinasq; circùm partes cupimus, aut quum fortè venarum in fronte, alióve inibi loco, incisionem moliemur. Quæ cùm alijs quibusdam, tum hac quoque non minùs perfici ratione queant. Contraria huic ratio, qua deorsum truduntur excrementa, commendabilis. Ac priore loco, quum laxis abdominis musculis, septóque, de thoracis capacitate, ac pulmonibus deorsum costalium musculorum tensione, abacta tendunt excrementa. Secundo, quum distento præter septum, thoracisque musculos, abdomine quoque ipso, etiam contenta sub septo viscera recuratorium vsum hunc sentient.

De frictionibus per fascias diuersis, varioq; illarum vsu.

CAPVT XV.

HVc pertinet fasciarum amentatarum vsus desitus iam prorsus, sed cuius tamen repręsentari hoc quoque tempore exemplũ ac specimen non inutiliter possit. Fasciæ erãt longitu-

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER SEPTIMVS.

De Balneis, quem temperata vsum exhibeant, qualiaque hac habenda sint: Quid frigida, quid benè frigida, quid feruentis vsus faciat.

CAPVT I.

SEQVITVR, quoniam in parte Recuratoriæ hæc quoq; sunt, Balneorum explicatio, rei sanè inprimis implicatæ, si persequi ea nobis curæ sit: quæ quãquam extra rem omnino non sunt ipsa, hoc in negotio; vsum tamen medicum nõ magnoperè attingere videntur. Quæ balnei partes, locáve, aut vasa, instrumentáve veteribus essent, quibúsque hæc nominibus censerentur, eschara, aryballus, arytæna; mactra, schola, pyelos, oceanus, asaminthns, &c. lutris: iam balneorum ministri, mediastini, aliptæ, cinistones, arcularij, alipili, pilicrepi, & id genus; quæri cum superioribus omnibus, ex authoribus Græcis, Latinisque, haud ita difficulter, possunt. Quod fecisse perquàm doctè nostri temporis eruditos quosdam, audio: simul artis Gymnasticæ cuncta, quæ ignorantur, ex veteribus diligenter eruta retulisse nobis. Illud partium nostrarum potiùs fuerit, quæ balneorum natura, horumque ipsorum quot in commune, tum deinde particulatim quoque magis differentiæ; quem ad vsum, commoditatemque inuenta hæc: quo tempore, qua ratione, modóve adhibenda, ac similia quæsiuisse. Cæterùm omnia ex natura balnei, benè priùs perspecta, diligenterq; examinata, pendét. Hac enim aperta, (vt in disputatione omni alia) vnà statim aperientur cuncta, ac patescent facilè.

Balnei natura (dulcis hoc loco aquæ balneum accipio) eadem ferè, quæ circumambientis nos aëris. vtroque enim afficiuntur corpora pariter quoquo modo. Balnei tamen vsus non vsque eò necessarius; aeris necessarius. Plus artificij in balneo, naturæ in ambiente: quanuis & hic artis, & ibi naturæ nonnihil. Nam & aerem, quum, quem volumus, non habemus, arte paramus nobis sæpe; & balneo vtimur natiua quidem qualitate sua prædito sæpe; sæpissimè autem quęsitæ, atque ascititiæ teperiei alicuius, calidioris paulò maiori ex parte, frigidioris interdum, interdum tepentis: est, quando etiam feruentis, quæ ζισολουσία dicitur; omniũ autem inprimis temperatæ. Hæc porrò esse, nisi excalfacta, non potest. Naturæ enim suæ si relinquatur aqua, aut egelida erit, frigorisque nimij, ὕδωρ ἀθέρμαντον, aut εἰλιθερὶς, frigoris scilicet tepentis cuiusdam. Eiusmodi esse solet, quæ aliqua temporis mora Solis vim nonnullam passa est; frigida tamen adhuc, citraque temperamenti iusti metam. Nam vt temperata euadat, hoc verò illi subditi tantùm ignis beneficio acquiretur. Sic accipiendus Galeni locus in ὑγιεινοῖς. non enim aliter accipi, aut intelligi potest. ἐςὶ δὲ τῶν γλυκέων ὑδάτων θερμῶν ἡ δύναμις, εὐκράτων μὲν ὄντων, ὑγρὰ καὶ θερμά. est (inquit) dulcium aquarum calidarum facultas, temperatæ quidem si fuerint, calida atque humida. Calidas miremur dixisse vnà, ac temperatas: sed tu ex calfactas intellige, hoc est, ignis vi frigiditate sua exutas, vsq; eò vt temperiem acceperint. Paulò antè dixerat, πρῶτον ὁπόσα γλυκέων ὑδάτων ἐςὶ θερμαινόμενα, quæcunque aquæ dulces calefiunt. Harum facultas inprimis calefaciendi, humefaciendique: nimirum huiusmodi qualitate, quæ caloris humorisque sit temperatioris, & frigiditatis semper aquæ congenitæ, ac natiuæ respectu, rectè accipiatur.

Hoc per se à dulcis aquæ temperato lauacro fit, vti intimiùs, prorsusque intra substantiam acceptam sentiant caloris humorisque temperiem eam partes. Ipse enim sibi cutaneos meatus aperit calor, blandus, placidusque occurrens: tum longè latéque insinuatus, squalorem, quemcunque inuenit, demit, simulque contractam inde extemplò noxam aufert: vt sitim, quam dieì æstus, labórve, aut puluis, breuiter, siccans nimis causa aliqua fecerit, nulla re alia tam facilè tolli solere experiamur sæpe,

pe, quàm dulcis aquæ humectatione; si prætereà moderatus calor accesserit, cuius beneficio inuehi altiùs penitiusq; adigi queat qualitatis aquex multum, nec sanè substantiæ quoque parum. nam frigidior impedimento potiùs sit constipatione. Humescunt igitur ex hoc primò per seque: humectæque attolluntur partes solidiores. At largior vsus etiam duras, tensasque emolliet: tum, si quid cutim prope excrementi, eliquamentuve detentum hærebit, totum id discutere poterit. Proinde dissipatione hac humoris, quo priùs distentæ turgebant, subsidunt partes, corruganturque. Diffunditur quippe primò, paulò magis perseuerantis caloris illius opera, in spiritum abiens humor, vt partes eas, cutimque extendat: tum exitum quærens, diflatur: collapsæque ita concidunt cum cuti vnà, laxatæ inæqualiter, ob meatuum ac substantiæ diuersitatem, partes. Hoc autem nihil, quàm ruga, aliud est, ducti videlicet per cutim variè, propter quod aliæ subsidunt, aliæ paulò magis eminent partes, sulci quidam, liræque: nimirum Poëtæ frontem rugis arant, quum significare hoc volunt. Vsqueadeò autem diflari exhalatæ humiditates hæ possunt, ac siccescere, vt sitis introducatur; contrarius is priori, quo sitis sedabatur, ex balneo effectus, secundariò, atque ex accidenti, nimio scilicet, aut inopportuno illius vsu, conciliatus.

Sed nunc de vsibus tantùm, in quibus & concoquendi & roborandi facultas numaretur. Etenim fotus caloris humorisque temperie ea congenitus nobis calor, qui ipse quoque temperie ea constat, cùm incrementum sumit, tum fortiùs auctus agit. Augentur verò vires vel ex eo, quòd quum eæ spirituum resolutione, solidiorumque partium intemperie potissimùm deijciantur; præsertim verò ex siccitate nimia, laboréve aliquo, aut puluere, aut insolatione intempestiua, aut his similibus contracta: vsu tunc balnei (eo enim in tempore potissimùm adhibetur) dum placidam quandam sentiunt humoris temperati affusionem, appulsumque membra, recreantur statim, refocillatique vnà spiritus, ab intemperie priùs periclitantes, viuidiores facti vigent. Accedit materiæ plerunque biliosæ, per musculorum substantiam dispersæ, eorumque sæpe sinuosis meatibus contentæ, exhalatio. vnde balnei potestate ea discussa bile velut exonerantur partes, intemperieque eius affectæ priùs, ex accidenti licet, refrigeratæ, temperiem tamen accipiunt, atque ita roboris plurimum assumunt. Balnei hic vsus ac facultas temperatè excalfacti. Nam ex tepore potiùs quodam constantis alius (Teporem appello, qualis esse solet aquæ insolatæ aliquandiu, ἀλεεινὴν, vt arbitror, καὶ χλιαρὸν θερμασίαν, vocant) qualitatis cuiusdam, iam à temperata in paulò magis frigidam desciscentis primò fuerit; quam non sanè rectè θερμασίαν appelles, (frigiditas enim est) sicuti neque calidum rectè balneum, cuius suprà vires attulimus, temperatum verè quod sit. Quapropter attentè videndum, ne quando æquiuocatio nos hæc fallat, qua nihilo tamen secius non in his solùm, de quibus in præsentia; sed in omni propè vita, tanquam recepta vtamur. Καὶ γὰρ τὸ συμμέτρως κεκραμμένον ὀνομάζομεν ἐνίοτε θερμὸν: ὥσπερ καὶ τὸ βαλανεῖον τὸ τοιοῦτον, καὶ τὸ πόμα. Commensuratè, inquit Galenus, (De simpl. medic. facul. iij.) temperatum, calidum vocamus, vt balneum huiusmodi, potumque, nempe temperata quæ sint, ac calida tamen vocemus. Quod quidem tantùm non quotidie in rebus similibus facimus: quippe Verni temporis, ac temperatissimi hominis Temperamentum, calorem vocamus: quum Temperiem deberemus. εἰ δέ γε τοῖς ὀνόμασιν ἀκριβῶς ἐχρώμεθα, τὸ μὲν σύμμετρον οὐ θερμὸν, ἀλλ' εὔκρατον ἂν ἐκαλοῦμεν, ait, eadem operis in parte, Galenus. Si, inquit, vocabulis exquisite vteremur, commensuratum non calidum, sed temperatum, nimirũ id quod est, vocaremus. Docemur autem ibidem, quo pacto temperatam, quóve rursus tepidam habeamus, his verbis: εἰ γοῦν τὸ ψυχρὸν ὕδωρ βουληθείης εὔκρατον ποιῆσαι, τὸ μὲν ἤδη μιγνύειν οὐ χρή. χλιαρὸν γὰρ οὕτως ἔσται τὸ μικτὸν ἐξ ἀμφοῖν. ἔρχεσθαι δὲ ἐπὶ τὸ ζέον προσήκει, καὶ τοῦτο μιγνύναι τῷ ψυχρῷ. Quòd si frigidam temperatam reddere volueris, temperata iam quæ fuerit, admiscenda tibi non erit. sic nanque tepidam efficies, ex vtraque commixtam. cæterùm ad feruentem deueniendum, frigidæque commiscẽda ea. Ergo dulcis aquæ tepor meritò refrigerat, infra temperamentum, frigiditatem summam versus, paulò iam constitutus. Quo propè modo rosaceum oleum refrigerare dicimus. Accidentaria autem refrigeratio minor in hac, quàm in verè temperata, æquisque vtrinque summè calidæ, summeque frigidæ portionibus constantis. Ex hac enim, temperata dico, non modò extranei humores corporibus contenti, in vaporem soluti, diflari possunt: qui si calidi fuerint, refrigerabitur corpus; sin frigidi, concalescet, vtrunq; ex accidenti quodam: (nam & illud secundariò temperati balnei vsum insequitur, vt quoniã pituitosum

totum sæpe humorem concoquit, concalfacere hoc quoque pacto dicatur) nō hæc solùm, inquam, in hac eueniunt: verùm illud quoque, vt, si diutiùs quis in eiusmodi balneo perseueret, etiam refrigerationem eam sentiat, quę paulò magis immoderatam caloris innati difflationem sequatur: vnde animi sæpe deliquium. At ex tepidioris aquæ, quam iam ad frigiditatem quandam vergere ostendimus, balneo minùs hoc timendum; multoque adhuc minùs, ex benè frigidæ vsu. Quippe frigiditas, quæ euaporatos dissolui humores non finit, eadem innati quoque caloris exhalationem prohibebit, plùs minùs omnino: at maior, semper magis. Omnibus tamē inest humectum faciendi vis, quamcunque eæ tandem caloris, aut frigoris facultatem obtineant, vt etiam feruens hoc idem effectum reddat, in partibus quidem illis, quas attingit, aut quò peruenire potest. Nā alioqui tam feruēs, quàm frigens nimis, diuersa quāuis ratione, vtraque adstringit, densatque cutim: quod quidem facit, ne altiùs se addere intus magis repositis partibus aquæ facultas ea valeat.

Quocirca, sicuti in temperata meatuum cutaneorum reclusione, quædam ex accidenti subsequebantur: ita hic quoque eorum ipsorum adstrictionem quædam, sed contraria, comitabuntur: vt iam hoc loco, quę ψυχρολουσία quoq;, & ζεστολουσία efficere natæ sint, tradamus, hoc est, frigidæ, aut feruentis lauacrū. Frigidæ, per se primóq;, frigidū facit, (cui enim hoc dubium?) humectat simul: id quoque indubitatū. Sanè quò attingit aut substantia, aut facultate, (semper enim id audiendum) eadem calefaciet ex accidenti, intrò repulso calore, coactoque in vnum, ac propterea vehementiore facto. adstringit quippe cutim, ac densat. Vnde periclitantem exhalatione nimia natiui caloris substātiam reprimendo, vires nostras auget, tempestiueque adhibita, rarefacta, laxataque nimis, modicè densat, cogitque, ad naturalē deducta moderatamque constitutionem. Id quod firmandæ valetudini bonæ tutissimum; ne aut laxata nimis cutis imminentes extrinsecus noxas facilè recipiat; aut plùs iusto densata, sicuti periculo hoc foris adueniente vacat, ita obnoxios morbis faciat, quorum ortus ab intrinseco. Eadem opera corpus totum, carnosaque musculorum substantia, tanquam sese frigidæ vsu recolligentia, robore suo mirum in modum firmantur. Hinc iam, & appetendi potentia maior, & concoquendi vis potior, minusque ad hæc sitis. Hæc paulò magis frigidæ lotionis opera, nōn tepidæ, non egelidæ prorsus, aut glacialis, quamque ex argumento ἀτέραμνον ὕδωρ vocant, quasi inuincibilis cruditatis. Tepida nanque si lauemur, vtique refrigerationem, atque humectionem sentiemus, qualem suprà diximus, commoda reliqua non sentiemus: quippe ea non magnopere reuocari intrò repercussus calor solet.

At glacialis illa, insuetos frigore nimio suo, velut percussos, ferit. Sed & huius tamen vsus aliquis, quum laxi adhuc meatus adstringi meliùs postulabunt: ferreque id, qui rei huc se committit, poterit, priorum dierum aliquot, paulò minùs frigidæ, donec ad summè frigidam deueniat, assuetudine. Nam antea, ne robustus quidem quisquam, in laxitate cutis nimia, innocuè ferat: quæ ferè Exercitationem quoque nimiam sequitur, vt quod πίλφον γυμνάσιον vocant; quo etiam tempore huiusce generis lauacri vsus venire solet. Periculum enim est, ne rarefactum nimis tunc, multoque inprimis exercitio euacuatum corpus, ingruenti ad intima vsq; noxæ pateat, quam frigiditas inuehit, solidioribus partibus, tenuibus iā factis, ac visceribus propè ipsis per aperta vndique occurrens. Tollitur id discriminis præcedente assuefactione ea, vt dixi, non vsque adeò egelidæ aquæ, qua simul veluti præparentur partes ferendo deinde meliùs gelidioris occursu, simul citra nocumentum laxitas nimia illa emendetur.

Contrà in valde calidioris aquæ lauatione effectus idem; noxa nulla, vel si attenuato ob exercitium nimium corpori, benèque laxis meatibus, adhibeatur. Inter initia quippe densatur hac quoque cutis, iuuaturque nō parum caloris inde reliquijs, tantum abest, vt obsit, qui metus in egelidę vsu fuerat. Atq; hoc ferè ζεστολουσίας opus, vtilitas hæc, quam aliquis, significationem Græcam sequutus, ebullitionē, aut efferuescētiam fortè accipiat. ζέω quidem illis, nobis ferueo est. At feruor ille non nisi agitata ignis vi aqua, concursuque sæpe bullarum fit. Sic enim feruet Poëtæ opus apum, quum multis modis irrequietæ operantur: & feruere ab eodē dicta maria, quæ fluctibus diuersis agitata spumescūt. Atqui hæc significatio si recipiatur in ζεστολουσία, quis non videt feruenti aqua mersos, efferendos potiùs de balneo, morti proximos fore, excitatis per totum vesicis, quas excitare eiusmodi feruēs aqua soleat; quàm vt vtilitatis inde aliquid reportent? Sed sic deputemus hic feruorem aquæ dictum, vt calorem, teporemque suprà: vbi caloris nomine, Teperamentum iustum; teporis autem, frigiditatem potiùs quādam notari debere admonebamus. sic hîc pro feruēti, benè calidam accipiemus, at cuius tamen

sen-

sensuri vtilitatem simus: tum qua veluti ignescat cutis, quam Theon ἐπιφάνειαν appellâsse visus est, nempe exteriorem eius partem. πυροῦσα, inquit, τὴν ἐπιφάνειαν, vt vis quidem ignis percipiatur, vel potiùs percipi tum incipiat. Sanè inchoatiuũ est, ignesco, nondum tamẽ vratur. id enim καίεσθαι est. Exustio, ambustio, καυστικόν: hoc πυροῦσθαι, igneam vim sentire, non exuri autem. In hanc quoq; sententiam Galenus, quum de ζεστολουσίᾳ, λούειν, inquit, θερμοτέρῳ τοῦ συνήθους, & λούειν θερμοτέρῳ τοῦ συμμέτρου: vti, iuxta hunc authorem, excedentem Temperamentum calidam, pro ζεστολουσίᾳ habituri simus.

Et quoniam non parum facere ad tractatum hunc videtur, semel, quid statuendum in his sit, exposuisse, estque dicendi de his locus non inconueniens: illud quod effici ex disputatis iam potest, breuissimè colligimus, temperatum balneum, siue lauationẽ, ex summè calida, necdum tamen vrente, bullasque excitante, summeque frigida componi. Ac feruentem quidem, hoc est, summè, vt diximus, calidam, quæ esse summa, in aquæ substãtia, caliditas potest, ad hoc accipimus; nondum autem efferuendi æstu illo exultantem. Propterea quòd, ad conflandum rectè Temperamentum, præter æquas vtrinque portiones, etiam qualitatis in vtraq; æqualiter intensus quærẽdus gradus est, duntaxat vt ęqua etiamnum restet. Atqui in ea ad summum deueniri frigiditatis licet, quæ propria illi natura est: ad summum autem caliditatis non peræquè, cum eo quidem, vt adhuc aqua perstet. Hęc enim meta illi statuta est, vt, quum primùm ad efferuentiã illam peruenerit, ignem statim concipiat, quasique aqua esse desinat: itaque ignis opera quoq; edit. Quòd si vlteriùs ignis vi vrgeatur, extemplo euaporata in proximũ aerem, mutata natura, abit. Sic fit vti, non ab ratione, Temperamentum balneo concilietur ex summè frigida, summeq; calida; minimè verò ebullièti, quo iã diximus modo quæsitum. At nihilo secius idem ex modicè frigida, modiceque calida, intra summarum illarum qualitatum, temperatæque limites, modo excessus à Temperamento idem vtrobique seruetur, confiet, vt temperata euadat. Huius porrò Temperamenti vsus, qualem suprà diximus, erit, calfaciẽdi, humectandique, vtrunque moderatè, rarefaciendi, discutiendi, concoquendi, corroborandi; frigidum ex accidenti faciendi, quædamque alia. Frigidæ verò ad extremum, vt puta glacialis, aut niuosæ vsu, adstrictio, ac densatio cutis insignis expectabitur. Eodemque pacto refrigeratio per se, ac primò: tum deinde ex accidenti caloris ad intima reuocatio, quæque hæc sequütur. In paulò minùs frigida, sicuti minora, ita tutiora omnia. Ex hac, & temperata, tepidam fieri diximus: cuius vsus erit, quum minor quæretur refrigeratio, atque in reliquis mediocritatẽ sequemur quandam. Iam ex altera parte, qua ad summam calidatem via est, occurret tepidæ ex aduerso opposita temperatæ, feruescentisq; illius, qualem suprà feruorem diximus, mixtura constans: calidam sic simpliciter appellâsse liceat. Post quã in vltimo summe calens statuatur: eandem sanè dicamus feruentem, feruescentémve, modò non bullitione commotam intelligamus. Nam id quum fit, bullasque primùm edere incipit, iam tum, vti dicebamus, ignis quidam accedit. Bullantem aquam apud Authores quosdam legas. Vtriusque opus, summè inquam calidæ, feruescentisque, sed non bullantis illius calidæque; feruentis nimirum, temperatæque in medio positæ, contrahere, & adstringere meatus, ac densare, caloremque partibus addere. Densant autem, adstringuntque: longeque magis feruens vel ea ratione hoc faciet, quòd, vt & in egelidæ, sic in calidæ quoque aut feruentis affusione, aut lauatione, natiuus calor, qui molis totius corporeæ ambitum occupabat, contrariæ, eoque tristioris rei impetum formidans, interiùs refugit, ac veluti hostili insultui (dictata ea naturæ sunt) claudũtur portæ, densatis, adstrictisque cutis meatibus, sicuti è diuerso temperati balnei qualitatem cognatam, amicamque, vltrò occurrẽs excipit, seseque explicat, ac totum vbiq; effundit, vt apertis vndique vijs intromissa fruatur.

Atque hæ ferè sunt summæ quædã balnei differentiæ, harumque vnà, quas præstare solitæ sint, facultates. Nam aliæ quoque excogitari possunt harum ipsarũ interualla occupantes quædam, quemadmodum fit in re omni, quæ magis, minúsve suscipiat. vt hic tepentem inter & egelidam media consistet alia, quæ minùs quidem quàm egelida; magis verò, quàm tepens, frigida sit: egelida autem sicuti minùs frigeat, ita plùs quoq; tepeat. Idemq; in alijs item obseruari interuallis poterit.

Examinata Auicennæ sententia de refrigerandi potestate, quam calida balneum exhibeat.

CAP. II.

VEra'ne igitur esse concedemus, quæ de his Auicẽnas, calidi balnei vsum paulò magis protractum frigidum facere, scribit? Nos quidem quoq; idem hoc fatebimur ex Galeno,

no, idque caloris natiui deperditione, ex longiore balnei mora exhalantis contingere, asseruabimus. At ille è diuerso, nescio quid cōminiscens, ob id euenire hoc autumat, quòd calida quantumuis aqua, quum accidentarium calorem eum obtineat, ideoque retinere haud diu queat, amisso eo, naturam statim induat rursus frigiditatis propriam, qua frigefiant necessariò membra. Simul ait; seu frigida, seu calida ea fuerit, humefacere semper aquā fateamur necessum est. Atqui multa humefactio illa calorem obruere, atq; extinguere consueuit, vel sola: quo prope modo, liberali calidæ affusione restingui etiam ignem scimus: vel cum frigiditate, geminata ita duplicis, cōtrariæque calori, qualitatis repugnantia. Minimè verò censendū ita esse videtur. Ac verum quidem illud fuerit, aquam, sicuti multa prætereà alia, suapte natura frigidā aduentitium calorem exuere, recuperata frigiditate, solere; quæ si maneat, necessario frigefaciat. Sic quidē perijsse quosdam haustu cicutæ legimus inter escas deuoratæ, quæ calidæ apponi mensis solent. Exerit enim pòst paulò, abiecto calore, frigiditatis naturalē vim suam, qua interimit. At calida lauari dicimur tantisper, dum calida perstat, deque huius facultate sermo est, antequàm frigefiat. Nam tunc, quū frigefacta fuerit, alius illius vsus, facultas alia. Non igitur restat, quum frigiditatem acquisierit, calidæ vsus vllus. Ita ne frigefaciet quidem, hac certè de causa, qua calida. Etenim si, quatenus cutaneos meatus ingressa, quousque refrixerit, remanens, hoc præstat; refrigerabit illa quidem quoque quas attinget partes: cæterùm id, quod Author ille contendere velle videtur, calidæ nullo pacto, neque per se, neq; verò per accidens, opus fuerit, sed fua sibique propria iam frigiditatis qualitate frigefacientis aquæ, minimè omnium tunc adducenda, quum calidæ facultates afferimus in medium. De humectatione autem quod dicūt, quis, modò non structuræ corporeę imperitissimus, vereatur, ne quando balnei vsu, cutis meatus, visum quoque nostrū effugientes, substantiæ humidæ tantum ingrediatur, calor vt inde natiuus vlla ex parte interstingui periclitetur? Fortasse autem verendum id nobis magis fit, ingesta per os calida, ne, deposita tandem præternaturali caliditate, ac naturali frigiditate recepta, feriantur inde viscera. Veruntamen neque hęc manere in intestinis diu potest, natiua grauitate sua, priusquā frigescat, deiecta, tot præsertim ambientibus illam tunc, in quibus maxima naturalis caloris insit semper copia, visceribus. Et vt frigescat inibi tandem; nunquam tamen eò frigiditatis peruenie, ob substantiæ tenuitatem, propter quam aliquid semper à caloris vi nostri per totum patiens aliquatenus concalescat necesse est, vt ex eius frigiditate nocumentum propterea visceribus inferatur ingens vllum: nisi si tamen in insigniter debilem, paucíq; caloris ventriculum, incidat. Nam tunc vel quæ alendo egregiè sint, calida priùs ingesta, frigida sæpe vomitu reiecta fuisse visa sunt: & in destitutis calore suo visceribus, vt quum aliàs nōnunquam, tū cursu, aut qua exercitatione nimia alia æstuantibus, delato foras calore euenit, haustū frigidæ lethalē esse, notum omnibus. At id de balnei vsu quis vnquam meritò suspicabitur? Hæc ob id allata, ne fortè existimaremus de Auicennæ sententia, calidum, ob excogitatas ab authore eodē causas, refrigerare posse. Atq; hactenus duo lauationum genera, illarumq; vnà facultates tradidimus; calidę ac frigidę: quoque inde modo cùm per se primóque, tum ex accidenti, ac secundario incalescant, refrigerentúrve partes: vtriusq; autem vsu perpetuò humefiant intus quidem, suáque in substantia, quum contrà sæpe consumptis excrementitijs quibusdā succis, sinus, cauitatesque circùm occupantibus, siccescere videantur.

De balneorum locis, partibus, facultatibus, nominibus, ex veteribus.

CAPVT III.

SVnt hæ partes balnei totius secunda, tertiaque, quæ rectiùs lauationis, aut lauacri, quā balnei, quod cōmune partibus omnibus sit, nomine appellentur. ὥσπερ ἦν αὐτὸ τὸ κυριώτατον προσαγορευόμενον λουτρόν. cuius, ait Galenus (Therap. x.) omnium maximè propriū vocabulum sit λουτρόν, lauacrum scilicet, siue lotio, quū de calidæ balneo scriberet, quæ secūda est illi balnei totius pars. Secum aūt trahere ad idē vocis significatū facilè possit tertiam, quę frigidę lauatione constat. Sed sicuti in multis, ita hîc quoq; vniuersæ rei nomen, præcipuæ, potissimæq; accommodatum parti, legimus. Quatuor enim in vniuersum habentur. εἰσελθόντες μὲν γὰρ ὁμιλοῦσιν ἀέρι θερμῷ, μετὰ δὲ ταῦτα εἰς ὕδωρ εἰσίασι θερμόν, εἶτ' ἐξελθόντες εἰς ψυχρόν, εἶτ' ἀπομάττονται τὸν ἱδρῶτα. Secūda ac tertia, aquę, sed alterius calidæ, alterius frigidæ, quarū vsum retulimus; prima ac quarta, aëris vtrobiq; calidi, partes sunt. Quæ qualitas licèt in prima tātùm expressa scripto sit à Galeno, in quarta quoq; tacita quanuis; apparet tamē. vbi nanque detergitur sudor, ibi aërem calere,

ad id meliùs efficiendum, minimè certè frigere, opus sit. Attemperabantur hæc ad vsum, quemadmodũ lauatio quoq;, vt calido, temperatóve, aut frigido, pro eo, ac exigere vsus tum videbatur, aëre vterentur.

Tria autem constituisse loca, siue domicilia, videtur Galenus aëris, (balnei οἴκους appellat) loco virtuteq; distincta. ἔστω δὲ ὁ μέσος οἶκος οὐ μόνον τῇ θέσει μέσος, ἀλλὰ καὶ τῇ κράσει, τοσούτῳ τοῦ πρώτου θερμότερος, ὅσῳ τοῦ τρίτου ψυχρότερος. Sit, inquit, medius locus nõ modò situ, verùm etiã temperamento medius, quo calidior primo, eo tertio frigidior. Primus enim pro ἀποδυτηρίῳ erat, in quo exuerent se, & quem haberi ideo modicè calidum oportebat, quasi tepidarium. εἰ μὲν οὖν αὐτάρκως εἴη θερμὸς ὁ πρῶτος οἶκος, ἐν αὐτῷ γυμνωθεὶς ὁ κάμνων. ibi exutis egressus inde dabatur ad secũdum, aëre inibi variè, pro vsu, subdito inferiori ex parte igne, excalfacto, quę ὑποκαῦσαι erãt. Quòd si humiditatis prætereà aliquid aëri quæreretur; effusa id largiùs de solio, sic vt præterfluere loca omnia posset, temperati caloris aqua, assequebantur. ἔσται δὲ τοῦτο προεγχυθέντος ὕδατος εὐκράτου δαψιλῶς ἐκ τῆς δεξαμενῆς, ὡς διαῤῥυῆναι διὰ πάντων τῶν οἴκων. Erit autem id, (inquit) nimirum modicè humidus aer, si talia fiant. Hic erat primæ balnei totius partis secundus locus, (primum enim occupabat ἀποδυτήριον) balnei verò totius prima hęc aëris vniuersa tẽperamento cõstabat pars, & Laconicum dixére: cuius facultates erant, calfacere per totũ corpora posse. Induit enim se vndiq; in corpus caliditate sua aer, non minùs inspiratu, quàm apertis cutis meatibus attractus. [Materias fundere:] id scilicet extrinsecis quoq; in rebus calidius cœlum facit, quo crassescentia humida liquescant. [inæqualitates ęquabiles reddere:] quippe his ipsis humiditatibus liquatis, fusisque per omnia, tolletur, si quid duri asperi ve extat. hoc enim inæqualitas est. Exæquat autem humor cuncta, si quicquã simul aëreę qualitatis illius temperamento, quę sese per omnia indit, idẽ cõtinget. [rarefacere cutim:] hoc quidẽ ante omnia facit tenuitate substãtiæ, gratoq; ac placido appulsu, quẽ minimè refugiat cutis, quin expansam sese potiùs aperit recipiendo eo. [multa, quæ priùs cuti subdita continebantur, euacuare:] apertis quippe meatibus id fit, contentorumq; crassitie attenuata, locoq; motis his, dempta visciditate, qua hærebãt, ac diflabilibus factis. Hę primæ, vt dixi, aëreæ partis vires, secundo huius ipsius loco adscriptæ, in quo cinisiones, pilicrepi, alipili, aliptæ. Prioris enim loci, τοῦ πρώτου οἴκου, primiq; ad balneum ingressus, & ἀποδυτηρίου tantum, arcularij erant, & huiusmodi. Post quem statim secundus ille, sed qui ex prima balnei parte numeraretur.

Tertius occurrebat secundo calentior, in quo reliqua peragerẽtur. Nam & calida, & frigida lauabãt; sudorq; demum abstergebatur: nisi reditu id ad secundum locum fieri solitũ existimemus. Sed ibi, tertio dico in loco, seu domicilio, mactræ inerant, asaminthi, oceanus, oalutris, δεξαμεναί, κολυμβῆθρα, πύελοι, soliorum nomina, quibus innatarent: κολυμβήθρα maioris, minoris πύελος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἱ κολυμβῆθραι βελτίους εἰσὶ τῶν μικρῶν πυέλων. paruis pyelis, colymbethræ potiores, inquit, nẽpe grãdiores, vt in quibus diutiùs perseuerare lauãdo, natandoq; possent; sed seorsum, solique. Nã quò plures conueniunt, promiscuè lauatum, oceanus, vt opinor, veteribus dicebatur. Ita tres erũt in vniuersum loci, seu domus, seu habitatiões, seu domicilia: partes verò balnei quatuor; illa situs positionisq;, hæc potestatũ nomina. Nanq; in tertij domicilij loco lauari etiam solitos ostendimus, calida primùm, tum & frigida. quæ duæ numerabantur partes, priores duas insequutæ, qua exuerẽtur ingressuri balneum, nihil aliud, & qua aëris beneficio vsus illos reportarẽt, quos ex Galeno attulimus; tum etiam sudarent, quasi sudatoriam diceremus, vnaque deinde abstersione demeretur sudor.

Vel, si Galenũ sequi maluerimus, quod in idẽ tamen, aut non multùm certè diuersum recidet, tria itidem constituemus, diuersis locis, posituque, & diuerso aëris temperamẽto domicilia: calidi ad se exuẽdum satis primum: paulò magis hoc ipso calidi secũdum: caliditate verò priora duo superantis tertiũ. Hæc erũt domicilia, locaque. Partes verò, quoniam apud Authorẽ hũc ex vsibus, quos præstant, trahuntur, primi nullæ erũt. quia vsus nullus. Itaq; relinquetur locus ille, quãtum quidem ad hoc attinet, vacuus, spoliantibus se tantùm accommodus. Secundi autem duę fuerint partes: quæ vsus illos tot exhibebat materias fundendi, exæquandi humoris, rarefaciendæ cutis, & reliquos: & quæ sudorem, sudorisq; abstersionem largiebatur. Tertij item duæ, calidæ primùm, tum deinde frigidæ etiã lauacrũ. Quòd si cui libeat, tertio huic sudoris quoq; ipsius detersionẽ adscripsisse, vt, post exitũ ex solio, inibi, eodemque in domicilio sudor illis abstergeretur, ne ad secundum redire cogerentur: quamobrem id quoq; existimari rectè satis nõ possit, meo quidem iudicio, nihil obstiterit.

Erat præter hæc locus tribus illis balnei additus, in quo, quæ circa ægrum facienda reliqua erant, fiebãt omnia, cibumq; ibi capiebat, ac victus ratio omnis, quæ cibo potuq; non cõtinetur, solis administrabatur. hoc enim verè est διαιτᾶσθαι. Diximus (septimo

ptimo horum commentariorum libro, ait ipse) coniunctũ esse oportere locũ balneo, ἰὸν οἰκον ἐζεῦθαι χρῆναι τῷ βαλανείῳ. Verba septimi: οἴκημα μὲν αὐτῷ παρεσκευασάμην ἐγγυτάτω τοῦ βαλανείου, (τοιαῦτα δὲ ἐστὶν, ὡς οἶσθα, πολλὰ κατὰ τὰς τῶν πλουσίων οἰκίας) ἐξ αὐτοῦ δ' εὐθέως ἕωθεν εἰς τὸ βαλανεῖον εἰσφερόμην ἐπὶ σινδόνων. Habitaculũ paraui ipsi proximũ balneo, cuiusmodi non ignoras multa haberi in diuitũ domibus, ex illo manè extẽplò deferebã linteis in balneum. Sciri vt possit, non venisse in balnei superioris vsum, domiciliũ hoc, seu cœnaculum ad id inprimis quęsitũ, ne longiore ad balneum via (vt is intereà tamen deferretur) conciderẽt ęgroti vires; sicuti in hecticis, iamq; marasmum sentientibus, quiq; summa illa ventriculi siccitate laborant, vsu sæpe venire solet. Qui ipsi altera tantùm balnei parte vtebãtur, nempe temperatè calida, quod λουτρὸν, i. lauatio erat: balnei autem aere non vterentur. οὐ γὰρ δὴ τοῦ ἀέρος ἐπὶ τῶν οὕτως ἐχόντων χρῄζομεν. Neque enim, ait, (Therap. vij.) indigemus aeris in his, qui sic se habent, videlicet siccitate tantùm affectis. nam nec frigida; vt in hecticis, quibus vtiliter balnei partes omnes adhibentur, sed ad illorum tamen vsum attemperatæ. Hæc colligi paucula potuerũt à me de balneorũ facultatibus, locisq; illorũ, ac partibus; maxime verò calida frigidaque. Nam quæ aeris in illis vires attingunt, partes, eæ aliò meliùs spectare posse videntur, ad Tractationem de Aëre. Sit tamen de his hic quoque in hunc modum, quod satis sit, dictum.

Recitata de Thermarum caliditatis causis opiniones variæ, atque eadem refutata.

CAP. IIII.

HVc delati, quoniam affinia hæc inter se, (balneorũ enim nomine significãtur omnia) de sponte quoq; nascẽtibus aquis adijciamus Tractationi superiori. Medicata omnium vis; Thermas peculiariter appellant voce Gręca: (incalescunt enim fere, vnde & Θερμόπυλαι ad fontes hosce locus, & Thermæ oppidum, & Thermaicus sinus) Balneas etiam & balnea, vt ipsa præ alijs nõ immeritò proprium sibi facere vocabulum hoc possint, siquidẽ existimârim᷑ βαλανεῖον inde dictum, ab abigendis molestijs de corpore, & fastidijs. βάλλει γὰρ, καὶ ἀποβάλλει τὰς ἀνίας. Itaq; tantus iam illorũ vsus in omni Medicinæ parte, qua sanamus, qua pręcauemus, aut sanitatem tuemur, qua reficimus; vti in his, in quibus parum quacunq; alia artificij ratione promouemus, aut nihil etiã proficimus, pro sacra, extremaq; hæc ipsa sæpe anchora iaciantur. Sacra, dico, nõ à fulture, aut fulmine, rebus minimè sacris, quanquam hoc censuerit Aristoteles, (Problem. Sec. xxiiij.) Author tantus. quid enim sacri in his? nisi si tamẽ execratione accipiamus, vt auri sacrã appellauit famem Poeta. Sed propterea dico, quòd sæpenumero sola hęc aliorũ omnium vicem præstitisse visa sunt, persanatis multis ab initio, nullo remedij alterius vllius vsu: sępe quidẽ ab alijs multis, multimodeq; quæsitũ pri᷑ frustra, sola hęc demum exhibuerunt auxiliũ, hoc est, remedio fuerunt certo medicamenta. Porrò aũt hęc ipsa balnea, Deorũ manus, iuxta Herophili sententiam, dubio procul omni sacræ, vicem tam sæpe feliciter quæ præstent, cur non, vel ob id inprimis, sacra dicemus, vt quorũ perfugio plerunque in morborũ desperatione, post tentata incassum multa vtamur, tunc ferè, quũ ad vota, ad Deos confugimus? Cuncta penè metalli alicuius, per quorũ illis venas transitus, saporem, aut odorem, sępe etiã vtrũque, referũt: vt omnes propemodum fontes percolatu terrarum, vnde scaturiunt, sapiunt aliquid, nisi fortè scaturigini terreni temperamentum subsit, aut glarea, aut arena, aut sabulũ, aut saxũ, nihil, aut omnino parum, quodq; ideo sensum lateat, aquæ, aut odoris, aut saporis addẽs: hæc optima censetur. Aliæ, cuiusmodicunq; fuerint, facultatem semper retinebunt naturæ, cuius in illis indicia ostendentur. Sunt enim quæ aceti, quæ vini, quæ olei, quę lactis saporem ostendant; sunt dulces, sunt acres, sunt pingues, sunt salsæ, pręter exqualem illam, optimam quam diximus, omnes medicatæ, atq; vnà frigidæ quoq; habentur nõnullę; vt tam in frigidis, quàm in calidis, vtriusq; medicatæ, non medicatę facultatis vestigia omnino quædam reperiantur. Non enim desunt, multis diuersisq; in regionibus, loca fontium à prima statim scaturigine calidorũ, qui sine sapore vllo, aut odore, atq; ideo sine noxa omni bibantur, qualitatis omnis, præter caliditatem vnam illam, expertes, vt frigefacta illorum met aqua continuò esse potui possit in sanitate: quod in medicatis minimè verò liceat. Rursus non paucas benè frigidas scimus erũpentes, medicatarum virium, atq; huiusmodi multa, quæ valde videri mira possint philosophantibus super re hac, si hactenus traditas caloris fontium causas sequendas nobis esse existimârimus.

Mitto explosas iam antiquorũ quorundam, atq; etiã antiquatas opiniones: recentiorũ dico de his scribentiũ sententiã. Quã tamẽ hi ipsi, ab Empedocle potiùs olim illo, tanto ante secula nostra tempore, inue-

ctam, rationibus quibusdam firmare voluisse renouatam tãtummodo videntur. Sanè (quoniam nõ sic institutus nobis est rerum harum tractatus, vt non excursione aliquando in his quadã vti licere nobis arbitremur; nec allata hactenus à quoquam super his placent, estq; quod experiri possimus) percurramus priùs non solùm τὰς ἀρχαίους, verùm etiam alias πάνυ ἀρχαίως, nimirum ineptè, & inconcinnè prolatas, de his, sententias.

Nam cui, quęso, verisimile esse videatur, Solem ipsum caloris eiusmodi, quo sæpe in tantum feruere scaturientes aquas quasdã videmus, vt depilari porcos, deplumari aues, reseratis meatibus, resolutaq; pennarum setarumq; cõpage, qua radicitus priùs hærebant, durari oua experiamur; esse authorẽ posse? quo perueniet caloris vis eius ad profundos terræ hiatus? quem resolui in superficie ferè, tellurisq; ipsius propè in corio, certè, vel æstuãtissimo tempore, passus spatium vltra non magnopere agi, scimus: pręsertim, vt cum Lucretio dicamus, quum vix possit

per septa domorum
Insinuare suum radijs ardentibus æstum.

Nos facilè satis humili ædium nostrarũ in parte æstate, aut cellis vinarijs, neq; his tamen altè nimis effossis, Solis æstus excludimus. At Troglodytæ cauernis, speluncisque, quas sibi altiores fortasse ad vsum hũc excauatas fabricant, maximorum calorum iniurias vitant, quæsito frigore, fugiente tum maximè infestos Solis radios, euictoque, ac sese intra penetralia terrę occultante. qui locus maximè calidorum fontium est. Ergo æstate non quærẽdus nobis calor subterraneus, quem quidẽ efficere Sol possit: contrarium potiùs frigus reperiemus, aduersante sibi calore repercussum, retroq; cedẽs: nisi sumis terræ fortasse in spatijs hęrere à Sole calores arbitremur, id qdẽ vere. At in his fontiũ ipsorũ quorũcunq; tãdem caput atq; origo cõsistere haud ferè solet, altiùs enim semper descendunt. Fortè hyeme id fieri posse concedemus, fugato tum, abdenteq; se, ambiẽtis frigoris victoria, interaneo, intrinsecoq; terræ calore, in visceraeius. Et verum est, reuocatur enim intrò, seu refugit potiùs calor: at nec tantus, vt efferuentiam facere tam abundè exundantis calidæ possit: & quũ tam hyeme, quàm æstate; autumno tam, quàm vere, idem, aut nõ dissimilis admodum, perstet aquarum, locis ijsdem, feruor: quærẽda alia omnino causa, quàm quòd eam in Solẽ referamus, quo omnino (negari enim nõ potest) tum caloris vis aliqua in summo addatur terræ æstate, tum frigoris hyeme, propter absentiã, ex priuatiua (vt aiunt) causa. Sed quoniam effectus, quos Sol hac ratione producit, diuersis temporibus variant; perstat autem fontium horum eadem, eodemque ꝑpè semper modo, qualitas, vt æstate fortasse valitura sit ratio, quam minimè valere demonstrauimus: hyeme profectò, alienisve anni temporibus, non valebit.

Inquirendum ergo vlteriùs. Quòd si, quemadmodum hîc cultas habitari terras, ibi aquis obrui, atq; alibi montes existere, & conualles, alibi in planitiem extendi campos, tamq; varia vbique, cuncta verò ad vsus facta humanos videmus; ita hîc quoq; contendant, beneficio hoc naturę factum, idq; à Solis vi, vt balneorũ ita vsus orbi toti distribueretur: sanè agnoscemus Diuinam prouidẽtiam, adijciemus autem & sydera: neque aduersabimur magnopere, nos, nostraq;, diuersis cœli partibus subijci, vnde multipliciter terris sterilitatis, fœcunditatis, procreandorũ metallorum, horũ ipsorum fontiũ, multorumq; pręterea aliorum eliciendorum semina, cœlitus instillentur quædam, consultum vt ita partibus omnibus esset. Cæterùm hanc non solius Solis vim, neq; verò eiusmodi esse dicemus, qua calor priuatim, aut frigus inueheatur rebus, quod Sol præstet: sed qua in vniuersum inferioris huiusce mundi necessitati, ex summa Dei Opt. Max. prouidentia, cõsulatur: quãdoquidem nulla propè sint toto terrarũ orbe loca, quæ ob tam varios situs diuersissimam sentiunt caloris, frigorisve, ex Sole vim, in quibus nõ fontes emanent calidi aliqui. id quod futurum non erat, siquidem Soli tantummodo vires hasce tribueremus. Quocirca minimè de prouidentia dubij, causam quæremus, qua hãc ipsam prouidentiam vsam, tot diuersarum regionum locis beneficia hæc distribuisse, arbitremur.

Num igitur agitato (nam & hoc prodidêre aliqui) ijsdẽ, quibus aqua continetur, cauernis vento, calefient ea? Aristotelicum illud (Phys. iiij.) quadrat, εὐηθικώτερον τὸ λεγόμενον, ἢ ὥστε περὶ αὐτοῦ τὰ ἀδύνατα ἐπισκοπεῖν. Quę enim agitatio venti vel in rebus extrinsecis excalfacere aquam potest, nisi aliunde caloris causa accedat?

Similior veri opinatio, quæ calcis viuæ exemplum affert. Vtique viuæ calci addita aqua feruere cõspicitur. Aiunt ad eundem modũ calidas percipi aquas, quibus transitus per illam ad nos fuerit. Sed vbinã calx vnquam viua subterranea visa, aut alicubi effossa? Simile aliquid possit: at quod vires easdem referat, vix crediderim. Sed vt sit: quę tandẽ calcis materies sufficere tam longi temporis seruori poterit? Semel absumptam, aut dilutione cõtinua extinctã, quis ignis rediuiuam nobis faciet, vt calorẽ reddat?

dat? Itaq; exemplum quidem afferunt, non animaduersa diuersitate: quoniam ibi calx nulla, sed nec calcis simile quicquam, viuæ dico, cuiusmodi nos volumus, quæq; ignis semina adustione retineat.

Quid si igitur sulphur adducamus pro causa, cuius natura, quæcunq; aqua interlabetur, deuehat secum necessum est, demptum de substantia illius, facultatis omnino aliquid. Sed hoc pro saporis tantùm, odorisq; argumento admittemus certissimo, quos non modò sulphuris, sed etiam metallorum, metallicorumque multorum apertè medicatis inesse aquis sensu percipimus. percolatione enim id fit, de Philosophorum sententia. Verùm vnde, quæso, calor? quod hoc loco quęrimus. vnde ebullientis, bullantisque etiam sæpe aquæ ignea illa efferuescentia? Facilimè, inquiunt: habet enim sulphur inflammabile facilè materiam. Verissimum. sed à quo? à præterfluenténe aqua? à qua ne feruida quidem iam quæ influat, accendi sulphur soleat: tanto minùs à frigida. Experiare vtrunque, & fatebere. Nam nec calidæ, nec frigidæ immissum, aut etiam infriatum, ignem vnquam concipiet, vt interim agitatione multa cõmoueatur sulphur. Deinde in benè sulphuratis fontibus vnà ac frigidis, quos referre non paucos possemus, quid causę habebimus, quamobrem eadem in materia, fluxuque aquæ eodem, eandem ignis vim non sentiamus? Videtur ignem omnino oportere esse, qui effectum hoc reddat. Verùm vbi is? cum aquáne? Extinguetur ergo. Nam bitumẽ, materiáve aliqua bituminosa, ferre fortassis tantum, tamque diu, aquarum commercium possit: sulphurea, aut alterius cuiusuis metallici, non possit. At maxima calidorũ fontium pars sulfureorum, non bituminosorum est. Cõmunem igitur caloris habeât causam oportet, non materiæ alterius priuatam.

Hoc vidẽtes alij, necessariò subiecerunt ignem quidẽ, sed paulò ab aqua remotiùs; vt tanquam in lebete, ita hic quoque subdito fundo, atque ad latera, igni incalescerent, veluti crateres, canalésve quidã aquarũ. Sanè perbellè. Nam neq; tangere ignem aquæ vis ita posse videbitur, eoque nec restinguere quidem, & fumidus vapor infernè exhalatus, addere calorem semper aquæ poterit; proq; materia, in qua suppositus accendatur ignis, etiam saporem, atq; odorem vel nullum, si his careat; vel aliquem, cuiusmodicunque ea fuerit, aquæ ipsi immittere. Atq; ita longè, quàm si aliter opinemur, meliùs constiterit spontè nascentium aquarum omnium ratio; feruentium, ex proximè admota ignis vi; modicè autẽ calidorum, ex semotiore; metallici aliquid referentium, non solùm quum de succensa materia, quæcunque ea sit, inditur aliquid aquæ, verùm etiam quũ accepta iam ea calore, antequàm de terra emergat, metallica inuenit, per quæ colata saporem ostendat metallicum exiliens. Quæ omnia, minimè inter se dissona, respõdere inuicem, ac miro quodam modo consentire videntur. Sed enim restat scrupulus. Quærendum enim, quis canales eos, aut crateres, aut parietes fabricârit tam de industria solidos, vt instar ductilis alicuius metalli, sicuti artificiosè prælongi sæpe tubi conficiũtur, contenta alueis concalescere aqua debeat, pascente igne circùm tantummodo, nec vlla ex parte effluente ea restincto. Hoc enim ostẽdere si possunt, vicerint profectò; hac quidem in parte, exempli ex toto similitudo vt respódeat. Sed ea soliditate si fuerint tubulorum parietes, aut de metallicorũ venis, aut terra, aut à natura confictì: sicuti non erũt aquę peruij, ad interstinctionem ignis; ita nec igni patebunt, ad saporis metallici cõciliationem: atq; ad calfactionem valebunt tantùm, non dissimiliter ac si in lebete cõcalescat aqua, ignis sulphurei suppositione, acceptura saporem inde aut odorem non sit, nisi exundante valde igne, vasisq; parietes superante, atq; eius aperti superiùs: quorum nihil contingere in cauernis subterraneis possit.

Illud exemplo similius, vt tanquã super canales, ducta per riuos aqua, circundato igne calefiat: quos si, vt diximus, ex solida materia cõfingamus nobis; quomodo perueniet eò saporis, odorisve alicuius vis? Quin metallicæ quoq; substantiæ multum sæpe subsidere, in tophorum naturam coactæ, circa balnearũ labra videmus. Quũq; experiũdi gratia, cuius dicẽdæ habendæq; eæ naturę sint, stillatim de more ad ignem elicimus aquas id genus, insigne ibi sedimẽtum notamus, vti iam per tubulorum soliditatem eam minimè verò permeare posse substantiæ talis crassitiem arbitremur. Sin nihil solidi ibi, ac aperta, peruiaq; omnia: scire libenter velim, quomodo inextinguibilis ille ignis, aduersus assiduè ingruẽtem supernè aquæ vim duret. Illud autem in commune vtrisq; dicẽdum, tam qui canalibus, riuulisq; ijsdẽ ignem, aquamq; simul includebant; quàm ciniflonibus hisce, quãlibet magnis viris, ex veteribus, Vulcanum extrinsecus procul, propeque, vti collibitum magis fuerit, sufflantibus: Ignis naturam dicemus minimè id ferre solitam esse, vt parietibus vndiq; ambitus, circũdatusq; cauernosis, inclususq; carcerib⁹, nullo exitu, momentum temporis durare, motu eo destitutus, qui extrinsecus illi, nec naturalis minùs sit, quàm intrinsecus, possit. Cui-

uis notissimũ esse debet, conceptum, aptissima licèt in materia, ac maximo quouis fomite, ignẽ, subitaria occlusione aliqua cohibitũ, motuq; extemplo coercitũ, restingui. Exemplũ paruę rei ex cucurbitulis medicis desumptum petatur, magnæ, quod dicturus sum. Memini, superioribus annis, concamerato in loco hospitij publici, neq; eo paruo, subortum ignem, ardenteq; iam lecto, atq; arculis quibusdam, & euomente flammam igne in proximã fenestram, festina ac diligenti multorũ ad ostium, fenestrasq; omnes, occlusione, extinctum cõfestim omnem, quo arsura videbatur domus tota, euanuisse. Hęc à rebus extrinsecis quidem paulò magis, neq; extra rem tamen penitus petita: illud tamẽ propiùs vt rem iam attingat ipsam. Qui fodinas tractãt, norũt hi, non longè produci gressus posse in his, accẽsis etiam facibus, in obscuro, inclusaq; opacitate, quas interstingui semper paulò longiùs progressi experiatur. Quamobrem patefacere sæpe, hunc vnũ ob vsum, respiracula quędam coguntur, admittẽdo aëri, vt tanquam spiritũ inde ducere ignis possit; aperto interim quoq; semper cuniculi ostio, qua ingressus illis sit. Quid dicendũ, cẽsendúmve de subterraneis prorsus locis, vbi suffocata omnia; tum quò per occlusa vndiq; nihil peruenire respiramẽti omnino possit, alendo igni? Dicent: Vt nulli appareant meatus, attamẽ latent, quorũ transpiratione refocillatus ignis durat. At ego dico, nõ satis fore hoc ad id. Meatus nanq;, quos nobis imaginatione hac fingimus, vt sint: (nõ enim aduersor in hoc) at angustissimi, quippe qui oculorũ sensum subterfugiant, sunt, rectaq; non eò tendunt, ambages habent, anfractuosiq; habentur, desinunt, rursus inchoant, suprà, infrà, è regione, ad latus, ex obliquo. Fuliginis autẽ, ac fumidę materię globi, nisi liberos, per quos emittãtur, exitus sortiti fuerint, reciprocantes, repercussiq; ingruent flammæ, atq; eam obruẽt. Eadem ratio vincit raritatem terræ, quamlibet maximam sibi cõfingant, non satis in hoc futuram. Per hanc enim trãsire, ægrè licèt, attenuatissima quædam possit vaporũ exhalationúmve, effugientium sensus, materia: crassiorum, vt fuliginis, fumidæq; ac caliginosæ substantiæ, nõ æquè. Quæ qualis, quantaq; prodire soleat de metallorum, metallicarúmve rerũ accensione, declarat coactus sæpe ambustæ, incensæ ve illius materiæ fumus, quem in altum, sæpeq; ex obliquo deferri in aëris spatia videas indissipatum, retinente densitatem crassitia, ac fumidos vortices producẽte. Fidei satis facere ista queant, nihil sub terra tale esse posse. Nam aut durare ne exiguum quidem temporis spatiũ queat ignis talis; aut, quemadmodum fontes ipsi, qui siphonum modo emicant, exitum sibi ille quoque inueniet, eo faciliùs, quo maior, penetrabiliorque huius vis. Nec aliter sanè contingere videmus. Existunt enim ignes, quicunque toto terrarum orbe sunt, non latent. latere enim non diu possunt. Sic Aetna, sic Chimæra, sic Hecla, partim perpetuo suggerẽte se assiduè fomite, partim temporũ interuallis quibusdã, absumente igne materiam, rursusque inueniente, apparent nobis. At horum vasti vbique hiatus, specusque omnibus aperti patent, vnde emicent, existantque. Sed neque parui quidem, quales quibusdam in locis visuntur, non respiracula sua habent reclusa, per quæ erumpant. Nam quòd in Argæi montis syluis scripserit Strabo, (lib. xij.) subiecta his loca quædam ignes habere, qui tamen in summo non extent: igneam vim intelligere possumus, non viuæ flammæ ignes. Et vt viui ardentesque intelligendi ignes sint; interdiu non extare, miniméque appare dicemus posse: vt in quibusdam quoque Hetruriæ locis, obscurante diei lumine, minoris luminis, & ceu fumidum tunc tantùm ignem: noctu autem videri, circumiectarum tenebrarum beneficio, in quibus minimus quisque ignis facilimè eluceat; vel noctis etiam tum frigore circunstante, cogentéque in vnum calorem, vt fumidus priùs, sumptis ita viribus, lucens statim ignis euadat: omnino autem per aperta loca, terræque corium reclusum prodeunte, atque apparente igne. Quod Strabo author idem testetur, post duos tantùm versus, per noctem ex eo flammas consurgere, scribens: id autem, nisi reseratis spiraculis, fieri neutiquam posse certum est, vt per hæc, sicuti de locis pluribus memorauimus, facilè in apertum exeant ignes, visanturque, si paulò maiora cauernarum spiramina fuerint; aut in angustioribus suffocatus, quasique interclusо spiritu, tum demum elucescere primùm incipiat, quum apertũ aera nactus, liberiùs cœlo frui, seque in omnem partem, quod insitum illi natura sua sit, cõmouere queat: vsque adeò conclusa subterranea, nullis patentibus spiraculis spatia, refugere ignis videtur. Effodimus iam vbiq; terrã, tot seculis, tot aguntur in eam cuniculi, actiq; sunt, nunc, olim: peruenimus ad viscera illius multipliciter distortis, sinuosisque anfractibus, rectis meatibus, quos natura ipsa, quos casus aliquis, quos nostræ manus fecerunt; gemmas, lapides, metalla, metallica, succos eruimus, & quid non? occurrimus aquis, aeri vbique: ignis flammas, aut quo aliter cunq; modo accensum eum reperire non licuit: sed nec proditum id à

quoquam legimus. Ait Plinius, inuenturos nos iã diu Inferos ipsos fuisse, si vlli omnino essent: (impium hominem) tanto quidem magis ignem, de quo nunc agimus, si vllus esset. Nam quòd tam passim refodientibus, scrobesque tam sæpe in profundum agentibus, aqua & aër, omni propè in parte, consocialia terræ Elementa, obuia nobis fiant, quæ ipsa facilimè admittat, semelq; admissa, rationis nihil sit, quamobrem retinere quoq; non possit: id verò pro argumento sumi non debet, eodem pacto subesse ignem quoque posse, cauernis terræ inclusum, tam repugnans, neq; vsquam includi facile, ac sæpe quamcunq; in partem conatu omni erumpens, Elementum. Quin imò, pro indicio potiùs certo ducendum, quum nullus ad hoc vsq; æui repertus is sit, nullum quoq; subesse posse iudicemus, argumentumq; potiùs idipsum experimenti subscribentis rationi sit, quæ dictis, allatis suprà de causis, includi nullo modo terra vndiq; ignem potuisse, quin alicubi, euictis tandem repagulis, exiliat, aut suffocatus pereat, factoque id demum periculo confirmetur indagationis tantæ. Nõ enim reperias vsquam, idipsum nimirum, quod rationibus priùs edocti eramus, fieri nequaquam posse, confirmante experientia.

Postrema sententia opinantiũ, eorum, quibus visum fuit ignis quidẽ nutriri diu subterraneas flammas haud posse: (vincere enim rationem) at eosdem concedere, accensas subesse prunas pariter, atq; cineribus contentas, viuentesq;, posse. Dicere nobis hoc loco liceret, neq; has visas, aut repertas vnquam, vt ex hoc ne esse quidem vllas arbitraremur. Cęterùm si, quoniã seruari eas haud aliter posse videbant, cinerem addunt: vnde ille cinis? an non præcessisse ignem, flammamq; oportuit, quæ hunc faceret? Atqui hoc contingere non posse, ostendimus iam. Simul igitur hos ipsos, qui prunas inuehũt, amouent flammas, negantque subsistere eas his in locis, hoc dicentes latuit cineris generatio, quæ locis subterraneis non aliunde, quàm hinc oriri verisimile sit. Nulli enim ibi carbones: non enim inuenti vnquam igniti; aut eiusdem modi materia, qua flamma accensa, absumptaq; tandem restare cinis soleat: aut, si inueniatur, efsé ve vllo pacto concedatur, quæ tanta esse his in locis causæ vis poterit, vt, quemadmodũ apud nos in hac supera aura, follium, aut cuiusuis alius rationis sufflatione vehementiori ignescũt carbones, solidiór ve materia aliqua, quæ flammæ multum non emittat; idem in præclusis vndiq; cauernis contingere credamus? quos qualesque ibi, quæso, fingere nobis sufflones necessum erit, qui effectum hoc reddant? Etenim quum rationibus contendere valeamus, ne in materia quidem, quæ benè citoq; ignem concipiat, cuiusmodi sulphurea inprimis, ac bituminosa habetur, contingere hoc posse, facilè vt, illis quidem in locis, inflammetur: (nam inflammatã minimè eam diutiùs durare monstrauimus) tanto quidem id concedendũ minùs, vbi maiores non concipiendi facilè ignis aduersabũtur causæ. Cogitemus nobiscum in rebus extrinsecis, quomodo, quáve ratione facilimè, promtissimeq; concipi soleat in materia aliqua ignis flamma: nónne veniet statim nobis in mentẽ, fumidã eam esse omniũ maximè, quæ flãmę proxima sit? quãdo sępe superstantẽ accensis cãdelis, aut succensæ materię alicui alij fumũ, etiã interstitijs quibusdam dissitũ, cõcipere extẽplo flãmas videmus, circũfuso aëre ad summũ illo quidem incalescente, attamẽ flammã non emittente, vt quam alere nõ queat. Sic in superiore mũdi huius plaga multiplices ignes, ac versicolores sæpe, non sine admiratione, spectamus, ex simili omnes materia, nempe calida, siccaq; exhalatione, ignis superioris propinquitate accensa, quam καπνώδη διάκρισιν visus sit appellasse alicubi Aristoteles, fumidã excretionem scilicet, simul μάλιστα πέφυκεν τὸ τοιοῦτον ἐκκάεσθαι τῶν σωμάτων. ait, accendi maximè aptũ natũ esse id corpòris, concedimus. verissimè nanq; dicta sunt omnia. Sed à quo, aut quibus demũ in locis hoc ipsum fiet? Ab igne profectò, qui alicubi actu iam, nec procul quidem, sit, vt in candela, vt in incẽdijs, vt in facibus, aut lãpadibus, quas discurrere videmus: omnia aũt in aperto: abstrusis, occlusisq; vndique in locis nunquam. Quamobrẽ ne in cauernis quidẽ subterraneis, vbi neq; ignis vllus, qui fumidũ vaporem illũ accendat, & interclusa omnia, nec accendi sinant, & accensa fortè cõfestim interstinguant. Quapropter non alibi, quàm in specuum, aut scrobium, aut cauernarũ, aut hiatuũ terrenorum ostijs, aut spiraculis erũpit ignis, ex materia eadem illa ortus ac nutritus; sed cui semper ad vtrunque liber exitus pateat, vt & accendi non intercluso spiritu, quem in generatione sui necessarium obtineat, & foueri diu alimenti suppeditatione, respiratuq; extrinseco non priuatus, possit. Ac sint fortasse quidem sub terra ignes quoque, aut infra terram potiùs, quasi fluuij quidam, antequàm emergant, continui. At emergant tandem tamen, aut suffocati pereãt, necessum est: neq; tractus ille continuati subtus terrã ignis, quantuscũq; is sit, aut generari, aut durare, nisi spiraculũ nactus, valebit. Id quod satis nobis

hoc loco futurũ sit, cõtendentibus, inclusum cauernis omni ex parte obturatis esse nullũ posse; qualis demũ esset, quo fontes incalescerent, vbi nullo vspiã protsus apparente respiramine, calore tamen fontiũ persentimus insignẽ. Quòd si nullus is, eo quidẽ modo: ita ne carbones quidẽ accensi vlli, aut prunæ. Quæro enim, ad aquámne posituri hæc sint, vt inde cõcalefiat: at restinguẽtur procul dubio statim eo pacto. An cineres potiùs suos illos interponent, videlicet vt aquam imbibit, quod illi auidissimè solent. Hoc si fiet, vt quidẽ necessariò fiet, si interstitium id cineres occupârint, aut cinereũ aliquid rarũ, laxũ, apertũ, aridũ: nónne superaddito, incumbenteq; humore, necessariũ erit, extinctũ cõfestim iri prunas quantũuis accensas, ardẽtesque? Solidũ ergo potiùs quiddam interũt opus est, saxeũ, terreúmve. Atqui vis ita prunarum non sanè facilè perueniet ad aquam. Omnino autem soliditate ea, densitateque solij impeditis respiramẽtis omnibus, nec accendi, vt de flamma diximus, nec accensas non extemplo restingui quoque prunas carbonésve, necessum sit. Quamobrem flamma, pruna, ignis subterraneus; nugæ.

Propria super his sententia explicatio.

CAPVT V.

INquient: quid ergo causę? Hac in parte si responsum à me ferant, ab ignorationis humanæ confessione non alienum, nescire me scilicet vllã, sicuti dictarũ iam nullã esse scire; non, opinor, nouũ illis hoc, aut inauditum accidat. Ex paucissimis igitur, de quibus opinor, hoc quoq; me vnũ opinari dicam, earum, quas pauló antè attulimus, nullas habendas esse rei huiusce causas: ex innumeris aũt, infinitisque, quæ ignoro, hoc etiã ignorare, quamnam afferendã mihi esse putem de rebus his causam. Suspicari illud aliquid fortasse liceat, ex re, quam certam tenemus, aliqua. Etenim certò scimus, loca esse subterranea alia frigida, alia calida: calida aũt vsque eò quædam, vt si qua inibi materia calorem suscipere nata reperiatur, incaluisse ea aliquando valde visa sit. Referunt, qui refossos, ad profundum Terræ, cuniculos ingrediuntur, metallorũ venas discurrentes, tangentibus calidas repræsentatas, igne ibi nullo. Vnde igitur additũ rebus illis calorem dicemus? quò peruenire Solis vim nullatenus posse docuimus. Natiuũ Terræ calorẽ agnoscimus quendam: eo cõcalescere aliquatenus posse videntur res: tantũ caloris accipere, vt inde ferueât, quod calidis fontibus cõtingere experimur, nõ videtur; quanquam caloris genus ipsum hoc natiui multo maiores exerere aliquando vires de suo quotidie solet. Concoqui videmus, hoc est, immutari atq; alterari, dẽsæ, solidęq; substantiæ quædã. Canes ossa conficiũt; aues semina vuarũ, acinos, γίγαρτα intelligo, facilimè columbæ: eædem claritatẽ addere gemmis, aut maculas auferre deuoratis possunt: quod nõ nisi ignis habendũ opus sit. Quàm feruidũ esse struthiorũ calorem existimabimus, qui conficere chalybem valeat? aut quorũ ex oculis vaporũ vis tanta calidorũ emittatur in oua, vt solo inde aspectu excludatur sæpe pullus. Stellæ piscis natura tam ignea, vt, quodcunq; ingesserit etiam durissimum, concoctum extemplo egerat, aut alteratũ immutatumq; ex toto, ac confectum inueniatur. Si Aristotelis placitis adhærebimus, ignis cuncta hęc vi fieri, non accensi, nõ inflãmati, non ardentis, qualis erat eorum, qui subterraneum sibi illũ fingebant, asseuerabimus. Quin, authore eodem, concoctio ab igne, qui in humido est, fit. ἡ δὲ πέψις γίνεται ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ ὑγρῷ πυρός. ignem nominat, qui concoquat, quoniam ignis opera facit, flamma quanuis ardens aut accensæ prunæ nullæ sint. Quin elixatio, & cõcoctio, ab innato calore corporũ, atq; in corporibus facta, similimæ, aut eædẽ potiùs specie sunt, scilicet à calore vtraq; cũ humore: vtrãq; ignea vis quędam explet, hic succensi in materia aliqua ignis; ibi natiui caloris, qui & ipse ignis habẽdus omnino quidã fuerit, nec minorum sæpe viriũ, vt ostendimus animantiũ quarundã exemplo, quæ concoctionẽ absoluant, nõ minoris operæ, quàm quæ expectari ab elixatione vlla vnquam possit: Siquidem concoquẽdo conficiuntur plerunque, domanturq; ea, quæ elixãdo non possunt. An nõ hoc ipsum ostenderit humorum in corporibus generatio, caloris semper vi procreatorum? Ac pituita quidem effugit elaborationẽ hanc, minimumque fert caloris vestigium: at sanguis ipse primo, vel platorni, colore suo nónne velut abstersionem factam in se ignis notet? Flaua bilis maiorem ignis operam ostendit, atque etiamnum maiorem eadem, quæ substantia ac calore oui vitellum referat, atrabilarius humor, sanquinis fæx subsidit, paulóque magis calorem sentiẽs atra bilis fit. γεννᾶται δὲ, inquit (De loc. affec. iij.) Galenus, ὑπὸ θερμασίας πολλῆς ἐγχωρίου κατὰ τοὺς πλέονας ἤτοι τὴν ξανθὴν χολὴν, ἢ τὸ παχύτερον, καὶ μελάντερον αἷμα. Generatur à caliditate multa, loci partisve corporis, in qua est, flauam bilem, aut crassum, atrumve ma-

ve magis sanguinem exassante. Non sanè modica exassari ignis vi succos oporteat, vt sciamus maximã hanc esse congeniti caloris potestatem, atque eius simplicioris, per seque, non aliunde adiuti. Eamque ob causam minimè inconueniens habendum esse existimemus, si quid absque igne, qui accensus spectari in materia aliqua debeat, ab ignea tamen alioqui vi, perçque effici posse contenderimus. Huc enim hactenus tetendit oratio nostra omnis. Progrediamur paulò, meminerimúsque, cuiusmodi sese offerat huiusce caloris qualitas tangentibus, temperatiorum corporum, placida videlicet, suauis, blanda extrinsecus: non repugno. At horum eorundem, si viscerum penetralia tangere nobis fas esset, percepturi simus insignem omnino caloris cuiusdam vim. quid ita? Quoniam ibi ceu fons huius, & origo, & ἑστία, vix vt laturi simus sinisterioris cordis ventriculi feruidum calorem, si quidem inijci eò manus posset, in viuẽte animante. At expansus deinde, corporisque extima petens, diductúsque in riuulos, multum, vt alia omnia, quæ disperguntur, qualitatis suæ amittit. Simul frigidioribus natura sua partibus occurrens, dum eas concalefacit immissus, (influentem appellant) quoquo modo frigiditate ea retusus, postremò ad cutim peruenit exanguem, subiectámque huic membranam, quibus nihilominùs caloris tantum de suo elargitur, vt placidissima illa temperie occurrentis caloris appulsum sentiamus: non ita futurum, si interiora attrectaremus hominis eiusdem, temperati dico, paulò minùs corde ipso feruentia. Argumento esse possunt, quæ de corpore prodeunt purgamenta hominis, quamlibet æquo Temperamento præditi. Fumare alui excrementa, vesicæque, videmus quotidie. Huius autem etiam calorem satis persentimus tactu, quamcunque corporis partem attingat inter meiendum, vt sæpe contingit, vrina: vnde matulæ quoque, quibus excepta ea fuerit, non minùs benè interdum concalefiant. Hæc natiui rerum multarum caloris, egregiè ab origine sua calentis, indicia. Cuius si deinde, quacunque tandem de causa, intendatur qualitas, vt in febribus, quas ex argumento πυρετοὺς vocant, Hippocrates etiam sæpe πῦρ, ignem videlicet: qualem tandem credimus efferuentiam futuram eam? Experti dicimus, incensum æstuantissimarum febrium calorem sic percussas ferire manus, vt sensus ignis sit verus: quali quantoque ardere tunc interanea feruore arbitrandum, cuius tanta foris appareat vis, tamq; à foci sui sede ꝓcul? Itaq; exurũtur exasꝑãturq; humores, aquea res, vertũturque in cinerẽ, aut cineri simile quippiam, vrentis opere caloris, atq; humorem succorum omnem absumentis. Illo iam natiua hæc tam ad summum sui gradum euecta in animali aliquo qualitas, nõ accidentaria modo, vt in febribus, in stella quoque pisce, de quo priùs mentionem fecimus, visitur, cuius tantus esse naturalis feruor traditur, vt contactu adurat omnia. Atque hoc intensioris facti caloris opus. Illud tanquam auctæ illius substantiæ, viresque sumentis reuocatione in vnum dispersarum antea partium, quoties extranei frigoris repercussu, intrò reciprocans, seseq; colligens, sic roboratur, vti multam frigidamque sæpe, quæ cõuulsionem tetanumque faciat, materiam dissipet. Non desint, si inquirere velimus, paruis æquè, magnisq; in rebus, contrahentis se ab externo frigoris impulsu, caloris, eamq; ob causam fortiter agentis, exempla, argumentáque. Cæterùm versari in eadẽ materia præstat. Loca subterranea hyeme incalescere scimus, velut refugiente illuc calore, quæ æstate frigebant. Contrariam ob causam, nempe eo ipso calore foras euocato, fontes item hyeme calidos, æstate gelidos, ob idipsum experimur: nec vsque adeò tamen, vt medicati quidã sunt, calidos; causæ tantummodo, magis minúsve facientis, ratione: quippe effectus specie idem, quem modò maiorem, minorem modò, magis, minusq; efficax eausa reddat. Hoc quòd vnius Solis accessu ad nos, & recessu fit, quoniam altè non adigitur, nec feruere fontes solo; nec quæ in profundo sunt, congelascere metalla, aut succi, facilè poterunt. Vt enim perueniat ad ima talium aliquid virium, tantum tamen inde efficaciæ non perueniet, quo, quæ videmus, perficiantur, absumpta semper summis in partibus Solis vi manifestiore illa: Nam occultiorem quandam cum Sole vnà syderum reliquorum, quæ cœlitus rebus his inferioribus instilletur, nec nobis nunc esse curæ debet, ad imum vsque indere sese posse, non imus inficias. Quærenda igitur in his causa, quæ fortis, atque efficax sit. Ea erit genere, seu specie eadem; vehementia, fortitudine, intentione maior. Ducamus argumenta à rebus ipsis: Forte esse frigus oportet, validumque, quo metallorum, metallicorum, gemmarum, lapidum, succorum multa, consistentia sua, siue constitutione malimus, durantur. Id frigoris, cuius tanta, quantam modò diximus, ad congelandum efficientia, loca si ambiat subterranea quædam, retropulsum calorem subterraneum illum in vnum coget, coactumque ita validis concalfaciendi viribus induet, vt locorum aër primò, tum deinde

etiam aquarum ſcaturigines inuecto calore tepeſcant,aut etiam ferueant ſæpenumero. Etenim affecta priùs ab aëris caliditate aqua, proximiorq; aliquatenus naturę ignis facta, cui antea ex toto repugnabat, faciliùs vim illam igneam concipiet, conceptamq; diffundet in humorem omnem, qualis quantáque diffundi in materiam illam poteſt. poteſt autem talis tantaque, ſi vehemens cauſa fuerit, vt vſque eò, dum non amiſſa penitus natura ſua diſcedere in aliud, proximumque ſibi aëris Elementum cogatur, ferueat. Quod vt faciliùs etiamnum, promptiúſque contingat, ſanè maximum adferet momentum non collecta ſtatim in vnum aquæ copia, qualem emicare de fontium ore plerunque, craſſitudine non parua, videmus: ſed diducta priùs in guttas propè, ſtillaſque quaſdam, longè ſæpe latéque, per cauernarum, plurimorúmque anfractuum meatus diffuſas, quæ quum deinde in vnum corriuantur, ſic riuulos efficiant. Hæc enim fontium origo: hoc fluuiorum etiam magnorum incrementum, paruorum multorum corriuatione factum. Haſce minutiores, ſtillatitiáſque, ac guttatim hærentes, aquarum particulas, non, vt ego quidem exiſtimo, magno admodum negotio benè calentes reddet locorum quorundam ſubterraneorum calor, ambiente præter id locorum aliorum frigore multo factus intenſior, atque ad agendum fortior. Exempla ſuprà attulimus. Venit in mentem libelli, Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, in quo ſcriptum reperitur, ſtannum Celticum, compulſo interiùs natiuo illius calore, ab externo frigore, gelúque eliquari; non minimo certè caloris effectu, ignisque, neq; eius tamen flammei, aut lucentis, aut (vt in pruna, carbonibúsve) accêſi. Huius recordatione, memini & illius Plinij, æs omne frigore magno meliùs fundi, ſcribentis; ſine dubio, validioris ignis vi, ob circunſiſtens frigus, quæ æſtate, aut caloribus circunfuſis ſolutior facta, euaneſcit, magno indicio, quantum contrarij frigoris circunſiſtentia, ſi nobis vocis ita huius vſus conceditur, cogendo in vnum, eóque fortiore reddendo calori valeat. Quod in alijs animaduerſum ſpectari multis poteſt, vt quum ſcribunt, vitrum, ſi benè frigida aqua impleatur, Soliſque ardentis radijs opponatur, appoſitum ei pannum, aut fomitis huiuſmodi aliquid, arſurum: idem in calida vitri aqua non ſucceſſurum: & id genus multa, quæ calorem ſuſcitari multum, ambiente circùm frigore multo, poſſe demonſtrent; partim accenſi iam ignis, partim nulla dum flammea materia, & igneæ tantùm potentiæ actionísque, neque adhuc lucentis, aut concepta communi forma, caloréque apparentis, atque mirificos interim effectus operáque præſtantis. Ne quid intereà dicam, ſubeſſe loca poſſe ſubterranea, quemadmodum ſponte ſua frigida, ita calida quoque per ſe multa, nullis flammis, igne nullo euidente, ac fortaſſe etiam frigore nullo circumambita, quæ edere operis idem poſſint, Thermiſque caliditatem eam addere, quam ſentimus. Vt in Lipara terram eſſe aiunt, omnia decoquentem, quæcunque occultata in ea, olla fortè aliqua receperit. Atqui nullus ibi ignis apparens quidem, flammeúſve; & ignis tantùm potentia ac facultas inſignis illa. Siue igitur hoc cauſæ eſt, ſiue de ambiente frigore, calorémque concludente, ideóque roborante magis, illud: non abs re tantum nobis ſubterranei, igneique ſimul, neque flammei tamen, neque igniti iam, nondum ſcilicet in accenſum ignem conuerſi, & aërij ſolùm, ſed ſummi nihilominus caloris, mente concipere non prorſus inaniter poſſumus, quantum producendis calidis Thermarum aquis fututum ſatis ſit. Quid? (quanquam contrario effectu: at eandem tamen ob cauſam ἀντιπεριστάσεως, quam, ſi placet, circunſiſtentiam dicamus Latinè: Erit autem de contrariorum rationibus deſumpta doctrina, recepta iam) media aëris plaga nónne perpetuis frigoribus correpta riget? ſuprà infráque circundante ſe calore, pellenteque frigus in idem, ob id ſcilicet validius. Hoc in vniuerſitate aëris, quacunque ambitum ſui medium totius obtinet: illud in parte, quum ex circunſiſtentis caloris vi ſubiens è terra vapor, primùm in aquam, móxque deinde, imò eodem fermè momento, in grandinem congelatus vertitur. E diuerſo, exhalatio calidior ſicciorque, comprehenſa nubibus, harumque frigiditatis reſiſtentia paulò magis incaleſcens primò; tum deinde concepta flamma fulminat, nimirum reperto exitu. Antea enim incaluerat, quàm fulgur, fulménve fieret. id nanque non niſi diſploſis primùm de nubibus eliſa, atque exiliente flamma, euenit. Similimè in ſubterraneis concaleſcere loca multa occultò, abſque quòd inflammata, ardentiáve ignem edant, poſſunt. Quæ verò ardent, ea non niſi emicante in aperto, exiſtentéque, ac tanquam manifeſtò prodente ſe, & ex idonea materia tum primùm facto igne, atque (vt ita dicam) ex ignea iam ignito ardent, eum in modum, quemadmodum diſputatum ſuprà à nobis

nobis est. Velim, qui necessarium rebus his ignem supponunt, de bituminosis fontibus, aut vbi liquidius bitumen erũpit, dicant, his in locis succensus ignis, seu pruna, seu flamma, cur non extemplò incensurus materiam eam totam sit, tam quidem ad concipiendum ignem aptam, siue solam, siue etiam inter aquas? Nihil videtur esse causæ, quamobrem non fiat, agente inferiùs, aut etiam ex lateribus, igne. At nos, calore, qualem diximus, vehementi, absque actuoso tamen, vt ita dicam, igne colliquescere bituminis putamus posse genera quædam, vt fluxibilia facta exiliant multis in locis, igne nullo correpta, neç emicante exardescentéve flamma.

Sententiam de his hanc si sequamur; nulla nos sequi inconuenientia.

CAP VI.

HAnc sententiam si recipimus, illique acquiescimus, nihil in ea absoni à ratione, nihil incõuenientis videre erit: quæque circa hæc contingent omnia, in his satis constiterit causæ, quamobrem euenire illum in modum debeant. Etenim iam saporis, aut nullius etiam saporis, itemque caloris ac frigoris, omniumque eiusmodi, tenebimus causas, quas allegare huc, non repugnantes inter se, possimus. Fontes videmus medicatos, non medicatos, frigidos, calidos, feruentes, nullus vbi ignis existat, exilientes: ignea tamen vis subesse, qualem diximus, potest. Primùm fontium originem supponimus Aristotelicam, quorum nihilominùs, etiam si abusque mari aquarúmve omnium Elemento deducamus ortum, vt impulsi eo emicent ita, eandem omnino seruare nobis liceat hic quoque rerum rationem. Nam quod Aristoteli fuerit aëreorum vaporum immutatio in aquam, multis diuersisque ex locis corriuandam in vnũm: id scilicet, (in quantum quidem negotium hoc attingit) alterius sententiæ Authoribus, percolatus erit ille, tam longè petitus, riuulorum minutissimorum, qui vsque adeò diducti, diuisique, omni ex parte, contactu eo referre, non locorum minùs calorem, frigúsve, quàm terrarum, quas permeant, saporem, atque odorem soleant. Sunt fontes medicati, frigidi: medicati, quia discurrentes ibi subterranearum rerum venæ sunt, quarum necessariò offeratur nobis percolatione illa qualitas; frigidi, non enim caloris causa vlla ibi, quippe quæ non omnia occupet sub terra loca, sed ea tantùm, vbi collectus in vnum, ob eas, quas suprà attulimus, causas vigeat magis calor, ideoque faciliùs qualitatem addat aquæ suam. Plurimùm tamen videmus fontes medicatos eosdem, ac calidos, atque ex his sulphuratos magis, quàm aut aluminatos, aut nitratos, & id genus. Horum nanque venæ, quippe quæ caloris maximè vi constent, calentium sponte sua locorum argumentum: vt, addita ἀντιπεριστάσει, haud difficulter etiam feruere possint illorum aliqua, ignea tantummodo vi illa; nulla ignis aut accensione, aut inflammatione. Non feruent autem cuncta: sed nec calent quidem, sicuti diximus, quanuis sulphurata quædam sint. Quoniam calidam licèt existimare possimus locorum naturam, vnde primò prodeant; at non valde talia tamen sæpe fuerint, non aucto, vllam ob causam, calore, aut intensiore aliquo modo facto. Nec non potest modicè priùs natiua loci tepiditate calens aqua, frigidiorum deinde locorum, ac terreni occursu, per quæ paulò longiore tractu diutiùs feratur, facilè refrigescere. Sic non modò fontes quosdam frigidos sulphuratosque, aut metallico sapore aliquo infectos, sed etiam amnes videmus; vt Sulphurea Nar albus aqua est. Neque enim vt à calore quædam fiant, continuò necesse fuerit calorem illum æstuantem quoque esse: & adueniente aliunde frigiditate, quædam non solùm frigescere, sed gelascere quoque possunt. Nam metallorum, metallicorúmve materia, siue ea plus aquosi vaporis, vt metalla; siue terrei plus halitus, vt metallica, retineat; natiuo tantùm locorum calore, igne nullo excitata, primò vagatur, donec lapidum, aut frigidioris terræ alicuius meatibus diuersis, modò in longum protensis, modò per anfractus quosdam variè discurrentibus, insinuetur, in figurasque, quas sæpe multimodas videmus, gelata consistat. Ad hunc modum auri, argentique, quibus subtilior ac penetrabilior suppeditatur vaporis materia, filamenta spectamus tenuia sæpe inprimis, ac ductilia variarum formarum, aut ex quibus variæ sæpenumero concinnari formæ possint, arborum, herbarum, fruticum, animantium, & similium reliquorum: non item ferri, æris, plumbi, sulphuris, salis, auripigmenti, sandaracæ, atramenti, aluminis. Crassior enim horum materia, impurusque inprimis seu halitus, seu vapor, atque plurimum secum semper, fæculenti

acter-

ac terrestris sordis trahens, hæret, rudemque in massam inuoluens se, immiscensq; terræ, densatur. Quæ planè omnia indicia haberi possint certa calidorum, sed nulla aut flamma, aut pruna; frigidorumque locorum multorum sub terra, quibus frigidiores materiæ incalescere, contraque calidiores frigescere consueuerint. Mirumque ideo videri cuiquam non debeat, si cum fontium frigiditate sulfuris nobis aliquando, aut salis, aut aluminis, aut talium ostenditur sapor: rursus, si calidi quidam, nec medicati tamen iidem reperiantur fontes. Percurrunt enim terrenum, vbi nullæ rerum earum venæ, quibus percolatæ aquæ, extraneo aliquo infici sapore soleant; de locis calidis quidem emissæ, sed in quibus nulla sit halituosa materia. incalescunt autem natiuo loci calore, eoque interdum ἀντιπεριστάσει quoque adaucto. Non enim necessarium, vbi subterraneus calor, ibi statim materia quoque, in quam agat, vt sit omnino aliqua, metalli, metallicive quicquam referens: quemadmodum, vbi materialis causa huiusmodi præest, ibi plerunque deesse ignis potest, quod calidum faciat. quorum primum, calidos, nec medicatos efficere fontes, solitum sit; alterum, frigidos vnà, ac medicatos. Atque (vt ἀνακεφαλαιώσει comprehendatur omnia) ignis fuerit, cuiusmodi diximus, ex naturalibus maxime causis, diuersis tamen in locis, pro Diuina prouidentia distributus: in quibus modò nulli nec fontes, nec metallici quicquam, quæ quidem nihil aliud, quàm calent, loca: modò aquarum scaturigines accedūt; metallici autem nihil, vnde fontium caliditas, sed immedicatorum: modò & metallica subeunt, eaque diuersissimorum generum, simplicium, compositorumque, vnde medicati fontes calidi tot, tantique: modò loci calor non tantus, quo incalescere scaturigines possint, & generari tamen metallica possint: ex quo medicati fontes, sed non calidi, diuersorum itidem generum, bona tamen ex parte sulphurati, quòd frequentior sese sulphuris materia passim offerat: nec multo tamen intereà minor aliorum quoque metallicorum, quæ caliditatis vtique locorum argumento sint; sed non vsque adeò intensæ necessariò, vt feruere inde fontes debeant, nisi causę accesserint aliæ simul, quas suprà retulimus. Nobis enim hoc in negotio, sulphur, reliquaque metallica calorem locorum non faciunt, sed inde fiunt accipiuntque, ac rerum harum indicio potiùs sunt, quàm vt eas vllo pacto effectas reddant. Diuturnitas porrò, permãsioque, ac perennitas calidorum fontium, quam videmus, in igne qualem nos posuimus, veri multo similior, quàm in flammeo, ardenteque, & succenso, in quo rectè cuncta expendentibus incredibilis, adeoque impossibilis videri multis possit. Verùm enimuerò philosophica hæc fortasse nimis, excurrimusque huc præfati veniam, ac affinitate tamen tractationis adducti: simul vt legentibus fortè hæc, quanuis extra propositam nobis ab initio rem, veritatis ita certiora appareant vestigia inueniendæ; si non inuentis acquiescere voluerint.

Thermarum facultas præstabilior, quàm paratorum ex eadem materia artificialiter balneorum: Tum singulorum deinde enumerata vires, Sulphurosorum, Nitrosorum, Salsorum, Aluminosorum, Atramentosorum, Bituminosorum, Aeratorum, Ferreorum.

CAPVT VII.

NVnc, postquàm euagati satis de his sumus, redeamus sanè in viam. Vires exquirendæ restant nobis naturalium balneorum. Eæ aut simplices, aut compositæ, imò compositæ plurimę, omnesque propè: simplices perquàm raræ. nec tradi tamē compositarum doctrina, nisi inuestigatis priùs simplicioribus, rectè possit. Simplices ferè Salsæ, Nitratæ, Sulphuratæ, Bituminatæ, Aluminatæ, Aeratæ, Ferratæ: omnium pro rei, quam odore, aut sapore referunt, facultatibus, vires: in Compositis, compositæ spectantur, mixtæque potestates. Inest nihilominùs mixturis naturalibus hisce vis ac facultas, præter rerum, vnde miscentur, facultatem, indicibilis, atque incredibilis sæpe quædam, qua morbos, affectusque, aduersus remediorum aliorum genus propè omne pugnaces, rebellesque, victos sæpenumero vidisse contigerit. Quippe miscella hæc facultatū compositio perfectissima, absolutissimaque naturæ est, qua sic commiscentur cuncta inter se, vti conferruminatis in vnū idemque omnibus, ac prorsus veluti combibitis, haustuque mutuo vnitis, nescio quod statim contemperamentum existat aliud, quo contemperamento, penè vt Theriaces, opera edantur mira interdum, qualia à quantumuis artificiosè facta rerum earundem mixtione, haud vnquam expectes, quasi in qua supra rerum, vnde compositio ea conflatur, naturam, resilire formam credas quandam, quæ illa efficiat. Sunt autem eiusmodi sæpe effectus, quos multorum cōsensus in Deos referat ipsos, miraculisque adnumeret. Deorum certè munus

munus habendum esse, argumentis contendunt, quando Authores sunt certi, qui prodiderint, mira opera, maximeque admirandos successus balinearum (quò primùm promiscuè mortaliũ conditio omnis conflueret, cunctisque indiscretus pateret earum vsus, abigendis affectibus) cessâsse, interdicto facto, quo excluderentur nonnulli: & causa subesse videri poterat non omnino iniqua, ne elephanticorum, aut psora, aut lepra infectorum innatatione polluerentur balnea: irato videlicet numine, aut loci genio, priuatum factum, quem communem esse voluisset, salubris rei vsum, prohibitosque auxilij egenos sponte nascentis remedij vtilitate: quodque iccirco exporrectum omnibus vt esset, liberaliter è Terræ gremio sinuque depromptum effudisset Natura. nec redijsse vsum dicunt, nisi abrogata prohibitione, concessoque, vti quisque nullo discrimine auxilium sibi inde, quoties, quantumque vellet, in aperto peteret. Hoc superant igitur simpliciora hæc, & sponte nascentia, ea, quæ diuersorum generum facultatibus permixta ex arte fuerint; quòd hæc mixtura sua, quam exquisitè inprimis elaborauerit Natura, additamento ad simplices rerum, ex quibus constant, certo quodam facto, operis aliquid insignioris edunt: idque nullo prorsus artificio, exactissimè licèt, seruatisque proportionum omnium modulis, misceantur, mixtaque longissimis ac diligentissimis decoctionibus conferruminentur cuncta, in Compositionibus assequi licebit: vt, si fortè Sulphuratum, aut Aluminatum, aut tale aliquod, parare tibi artificiosè balneum statueris, nunquam in eo naturalium sponteque nascentium eiusdem materiæ Thermarum vires assequare.

Sunt porrò Simpliciorum facultates hæ: Sulphuratorum, excalfaciendi, siccandi, euocandi ad cutim; eandem repurgandi, atque à defœdatione omni liberandi; dolores ex frigiditate ortos mitigandi, vt conuulsionis, vt distentionis, suspiriosis, purulenta extussientibus; à scorpione, pastinaca, dracone marino ictis subueniendi; neruos, artusque, & musculorum capita, si duritie aliqua obsideantur, emolliendi; easdem partes, si humore nimio resolutæ iaceant, ac combibito per totũ madore laxentur, exiccandi, contrahendique, ac roborandi; iecur, lienem, vterum, quum induruerunt, attenuandi; menses eliciendi; renum calculos comminuendi, atterendique, disiectos in arenulas propellendi; vel insessione sola, superfluitates omnes de corpore educendi, easdemque has absumendi; perfusa tenui serosaque humiditate corpora, οἰδαλέα vocant, facilè exiccandi; malè habita ad melius deducendi. Ventriculo tamen inimica.

Nitrosorum, potissima præcipuaque vis abstersio, ac discussio: quibus nonnunquam efferæ impetigines quædam persanatæ, abolitæque fœdæ inprimis cutis maculæ, atque informes papulæ visæ sunt. abstergendo enim sese meatibus altiùs indüt, vt deinde radicitus euulsas extirpent. Siccatoria autem facultate, qua inprimis pollēt, partibus omnibus fluxione aliqua tentatis vtilia: valde quippe siccatæ inde partes diutino humore madidæ, abstersæque, Temperamentum recipiunt. Quapropter vsus eorum, si aut in caput tendat, aut in ventriculum, thoracémve decumbat fluxio; etiam quibus insigniter cor palpitaret, maximum inde reportâsse vsum scimus; etiam aqua intercute laborantes, phlegmatias, quibúsve turgerent tenui pituitosoque humore, vel flatulenta quoque materia, partes; etiam, quæ difficulter ad cicatricem ducerentur, crurũm vlcerá. Nec mirum: abstergunt enim, & exiccant valenter, quo maximè indigent; humoris intemperiem auferunt, qua vi pituitæ quoque eruptiones per corpus tollantur: inde & claritas oculis. Nanque in Nitrarijs degentium non ferè lippire vnquam oculos animaduersum: indicium siccitatis non leue, neque exasperationis tamen vllius.

Non dissimilis Salsorum potestas. nanque & in his abstersoria vis insignis, quam adstringens prætereà comitetur, nulla hæc in nitrosis. Quamobrem potior omnino roborandi facultas ex salsis. Hæc eadem siccant, alligant, extenuant, vrunt, repurgant. Cæterùm permagnam partem Nitratorum inuenias, paucam Salsorum. maiorque iccirco illorum vsus, successuque semper maiore, quando maior quoque Nitri acrimonia. Sal pro condimento, imò cõdimentum ipsum est, siccat, adstringendi vi alligat: Nitrum acre, pauxillum deuoratum ciet aluum, dissoluit, abstergit, nimirum acrimonia sua, omnia vt meritò Nitri habenda sint, quæ præstari videmus à balneorum quorundam natura, opera; non Salis, cuius haud alię esse ferè, quàm marinæ aquæ, possint vires, nihil propè aliud, quàm exiccantis, vt Piscatorum, vt Vrinatorum corpora sunt. Aristoteles tamẽ (Problem. Sec. xxiij.) natationi in mari causam tribuisse visus est repurgandi salubriter ventris, nec minùs conciliandæ appetentiæ, idque ex maris vapore calido siccoque, velut adusto corpore. Quem contra dicere Medico liceat: ean-

dem id ob causam euenire, propter quam paulò largiùs cum succo aliquo sumptus irritare ventriculum Sal mordicatione ad excretionem, idemque inter cibaria excitare auiditatem consueuit. Natantibus autem, verisimile est, intrò peruenire vim salis delatam quidem posse; calidus verò & siccus vapor ille contrarius ὀρέξει fuerit; vellicatus potiùs fit placidus quidam salis, qui hoc ipsum præstet, & saliuatio quædam, & adstringendi, colligendique partes vis, ideoque & corrugandi, hic iam statim appetentia. Nec sanè ad multo plura marinæ vsus, sicuti nec salsorum balneorum, in parte quidem Salubri, quod institutum nobis sit hoc opere, vt pauca omnino quædam, vicinitate rerum adducti, referamus eorum, quæ ad curatoriam attinent: & quæ referimus tamen, morbis tantummodo tentatorum sunt, ac quoquo modo languescentium, non decumbentium: vt quum lienosos, aut iecorosos, aut suspiriosos dicimus, aut partis alicuius imbecillitatem leuiusculam gerentes, querulos intelligimus, ac valetudinarios ex affectus diuturnitate, nec cessantes ab operibus tamen.

Aluminatorum vsus, quoniam inprimis valideque adstringens, ad laxata, apertaque omnia, ac fluentia: itaque sanguinis reiectionibus, ac fluoribus quacunque ex parte, vomitu tussi reiecto, è naribus, ano, vtero fluenti subueniunt; obnoxium vomitionibus ventriculum firmant; ac subuersionem sedant, ὑπτιασμὸν Græci vocant; abortiendi causam demunt, finitis muccosis humoribus, qui vteri acetabula obsidebant, aut etiam, quum muliebres partes exsiccarint, concipiendoque, ac continendo meliùs semini adstrinxerint; inhibent tumidas fluxiones omnes; coërcent sudores nimios: podagricis mirè contulisse aliquando visa, addito partibus robore, neque vlteriùs suscipiendę noxæ tam opportunis factis.

Idem præstare solita sunt Atramentosa, quorum non magnoperè dissimilis aut natura, aut vsus, nisi quòd exustæ magis materiæ hæc, fumidæque, ac caloris plus retinent, & ignitionis nescio cuius, cum adstringendi vnà facultate vsque eò insigni, vt author sit Plinius, vrsorum olim, & leonum ora aspersa illo, intantùm alligata, vt mordere non valerent: mira in vtrisque erodendi, & inspissandi vis. Atramento proximus transitus in chalcitim, mysique, & sori: quapropter minùs tutè bibentur atramentosæ.

. Rarior Bituminosarum balnearum inuentio simul, & vsus, quòd replere caput, sensuumque instrumenta lædere credantur: debilitatas tamen partes ex luxatione, vel etiam fractura, opportunasque inde fluxionibus, vno eo auxilio obfirmatas fuisse, testari possumus: aliàs excalfaciunt, tumores emolliunt, vel interiùs duratos, grummosum sanguinem discutiunt, rupta, conuulsa, aneurismata, refrigerata iuuant. Comitiales ne ingrediantur, caueant: deprehenduntur enim.

Aeratæ ori inprimis, tonsillisque ac vuę vtiles, quorum humidiores fluxiones siccatas coercent, vt & oculorum.

In ferri metalla referentibus, certa ad stomachum, ac lienem commoditas: neque minùs renes, sed hos laxos, dissolutosque, aut caliditate nimia serosam de sanguine partem plùs iusto elicientes. Stomachum autem frequentibus vomitionibus subuersum sanant. quid mirum? Nam & cœliacos, & dysentericos, aut his, aut calefactis candente ferro aquis, quibus sistendi vis inest, persanamus. Illud autem quo pacto iuuari lienem dicemus? qui attenuantium potiùs ope indigeat? Verùm substantiæ aqueæ tenuitas, igneam vim accipiens crebra candentis chalybis extinctione, simul & adstringendi illius vim induit, & penetrabilior fit, promptiorque ad agendum. Quo modo latiùs se, altiusque partibus insinuare solere aiunt Medicorum filij, quæ paulum adstrictoriæ facultatis additum habeant tenuitati: videlicet huius ipsius tanquam compressu intrò abacta, impulsaque; sic angustos quoque meatus non minùs, quàm latos, peruios habebunt, quibus sese addentia vires quoque eò deferant suas, quæ siccando, corroborandoque sunt, vt non abs re penetratione ea attenuatos humores incidant, exiccatione dissipent; roborandi autem vi fortitudinem partibus addant, quæ facilè incumbentibus deinde noxis repugnent: omnibus autem facultatibus hisce non sanè mirum fit, siquidem tot, tantosq; vsus sæpe balnea, id genus, præstent, infarctusque non solùm, ac tumorosus lien persanetur inde: verùm etiam atrabilarium affectum, præsertim verò hypochondriacum, horum ipsorum beneficio sæpissimè leuatum, nonnunquam verò etiam ex toto sublatum, meminerint quidam.

Atque hæc ferè habentur spontè nascentium aquarum commoda, hæ vires, simpliciores quidem: coniunctas autem esse debere Compositorum ex diuersis, nemini dubium; eminereque inter has, quarum certiores quædam notæ ostendantur aliæ alibi; præterque, sicuti narrauimus, resultantem quandam, esse priuatæ, peculiarisque formæ ex harum complicatione, vim, propè à singularum qualitate va-

te variantẽ : cuiuſmodi expectanda nobis nulla ſit ab artificio, quod, ſicut rerum varietatem componendo aſſequitur; illud profectò non poteſt, vt perfectam, atque abſolutam rerum harum mixturam aſſequatur, elaborantis tantummodo, explentiſque hæc, ſeſeque in eo exercentis, vnius Naturæ opus. Facimus autem nobis ſæpe ipſi hæc, ac præparamus, quum marina deſtituimur; incoquentes aquæ ſalem, eam ipſam imitamur. Idem de alumine, ſulphure, nitro, & reliquis.

Inſeßionis, Aſperſionis, Irrigationis, Perfuſionis, Humectationis, Fomenti, Cucurbitæ, in ſanitate vſu.

CAPVT VIII.

HVc pertinent (extrinſecus enim admotorum hæc quoq; ſunt, vſusque eorum in ſanitatis tutela frequẽs, magnúsque) inſeſſiones, aſperſiones, irrigationes, perfuſiones, humectationes, fomenta, cataplaſmata, cucurbitæ, deterſio cum ſpongijs, ſtrigili, infoſſio in arena. Spongias, ac ſtrigilem ad balineas referamus, de quibus tum ſuprà dictũ, tum dicendũ fortaſſe poſteà.

Inſeſſionis ex oleo facultas, laſſitudines demendi, neruorum doloribus ſubueniendi, qui ad profundum ſunt; refrigerata diu calfaciendi : in totum ἀρωγὴ τῶν ὀδύνων τὸ ἔλαιον, & intus melle, foris oleo, dictum olim longæui maximè ſenis, hic repetendum, in adhibitione olei ad ſanitatem extrinſeca. Nam alij quoque huius vſus interiùs ſumpti, & quidem curatorij. Idem munimentum eſt aduerſus frigoris iniurias; inunctum, calorem cuſtodit, quem inuenit, ne euaporet : idem pro materia conſeruandæ alienæ ſæpe qualitatis, ad agendum : inductum eo cum puluere, corpus ſiccari, cum aqua humefieri poteſt. Si qua in corpore pars torpeſcat, tremat, conuellatur, palpitet, motus ſenſúſve deperditionem aliquam experiatur; calore olei fota iuuabitur. Sed hæc iam à Salubri in Therapeuticen partem abeunt. Inſeſſus item ex vnius, pluriúmve ſæpe herbarum decocto, ad hygiinem attinent, quibus partes roborari, attemperarive in ſanitatis parte ſoleant, ſuis, ac proprijs quæque: Vterus, artemiſiæ, parthenij, ſaluiæ, lauri decocto: Renes, ſij, ſiſymbrij aquatici, ſeu cardaminæ, ononidis, ſaxifragiæ, maluæ : Veſica, item maluæ, præterque rutæ, fœnigræci, ſeminis lini, chamomillæ : ad ſedem, quæ hæmorrhoidum fluxione infeſtetur, plantaginis, polygoni, roſarum, hippuridos, malicorij, minoris ſemperuiui alterius, ſeu illecebræ, cui quoniam vis ineſt acrior, credibile eſt ea, velut cauterio inducta cruſtæ ſimilitudine, adſtringi venarum oſcula : ſed emplaſtratione meliùs. Ex ijſdem ac ſimilibus ad eadem parari fomenta, cataplaſmata, perfuſiones poterunt, quas recentiores Tutias nominant.

Aſperſionibus, quæ ad faciem maximè fiant, in ſanitate refrigerationem quærimus, aut æſtuantes, refocillationem quandam.

Irrigationibus, quæ ad caput fiunt, ſomnum nobis conciliamus, in peruigilijs, quibus in ſanitate quoque ſæpe tentamur, incoctis aquę, oleóve calycibus papauerum, chamæmelo, aneto, aut huiuſmodi; & aut irrigatu affuſa capiti aqua, aut per lanam, linteúmve humectatione facta, quæ Embrocatio noſtris eſt : idem molimur pedũ, manuumque lotionibus, ex eiſdem.

Iam Cucurbitularum in ſanitate vſus multus hoc tempore, nationibus præſertim quibuſdam, auertendo, euocando, calfaciendo, doloribus tollendis : podagra tueri ſe poſſe perſuaſerunt ſibi quidam hoc vno.

Arena alij abdunt ſe effoſſa, totos ſepelientes ſe præter caput : alij tanquam in volutabro verſantur, ſani etiamnum: aſperguntur alij, hoc etiam palæſtritarum: priora cutanearum, ſubiectarumque cuti partium humores exiccantium : quod marina maximè præſtet. Cæterùm hæc alterius iam negotij, nempe quo ſanamus, in quod affinitate rerum, tractantibus hæc, facilis paratus ſit lapſus. De Exercitationibus, Frictionibus, lauacris, balneis, alijſque huc pertinentibus quibuſdam, ſatis hæc, ad Sanitatis quidem tuendæ negotium, ſint.

De affectibus, Exercitationem, ſuperiúſque enumerata omnia, ſequi ſolitis.

CAPVT IX.

VSus, facultateſque rerum ſuperiorum attulimus: nunc perſequamur incommoda. Eſt enim natura id ferè comparatum, vt in tempore, vſúque recto adhibita quædam vtiliter; eadem errore, aut præuaricatione aliqua, noxia ſtatim fiant. Eademque ſæpe eſt, ex qua ſanitas petitur,

& quæ morbum inuehat, materia, vt hæc ipsa Exercitatio, de qua tot antea dicta, Frictio, Balneum, Insessio, Inspersio, Humectatio, si quo tempore, si quantum, si qualiter debeant, adhibeantur; salubria meritò habebuntur, sanitatemque defensam tuebuntur: sin secus, insalubria, morbum enim facient. Siquidem eorum, quæ ad aliquid referuntur, in numero sunt, vt idem respectu vnius aliud, alteriusque aliud futurum sit, nocens, iuuánsve: atque verissimè ideo materia hæc sint, dicantúrque faciendarum rectè rerum, quibus nisi recta vtendi ratio, modus, tempus accedat, quæ materiam vagam, & in diuersum latam, propensamque ad malum, ipsa è contrario ad suscipiendum bonum, tanquam forma coerceant; pro materia tantummodo rudi, informique habeantur: artificij autem ratione, ac directione adhibita, bono futura semper sint. Quoniam in artis finem, quem assequuntur tandem, directo ita, atque accommodato tendunt progressu: contrà verò, sine omni euagata frustrantur. Hocque modo Exercitatio, vnde tantum ad sanitatis tutelam peti materiæ consueuit, vt totam aliquando veterum nonnulli Salubrem artem huius ipsius partis tantùm vnius nomine insigniuerint, Gymnasticen appellando, nisi præcepta diligenter custodita seruentur, ne aut nimiùm, aut non in tempore satis ineatur, aut non cuiusmodi debet, aut qualiter, aut quouis alio demum modo minimè conuenienter tractetur: noxam statim allatura sit, cùm alterius interdum generis cuiuspiam, vt febrem, sæpe, vt siccitatem, vt affectus alios quosdam, quibus causam haud dubium dedisse Exercitationis errata videri iure possint; tum vel inprimis lassitudinum genera, quæ tam facilè exercendo incurrimus, aut quum opus fortè aliquod facimus necessarium, conficiendis tam sæpe in vita peregre itineribus magnis, negotijsque multis alijs obeundis, quæ cursitando, aut corporis defatigatione omnino aliqua peraguntur. Quanuis qui sibijpsi tantùm vixerit, nec seruitutem omnino vllam seruiuerit, solamque corporis incolumitatem curæ habuerit; hunc verisimile est incommoda hæc non facilè exercendo incursurum. Eam enim seruare tantùm poterit Exercitationis rationem, quam futuram sibi vsui autumet, & in qua ante lassitudinis suspicionem desistere, quum in animo habuerit, possit: non autem instantis negotij alicuius necessitate vrgeatur; ne, quum fortè in opere aliquo, quod non minùs ad vitæ munia vtiliter, quàm ad corporis tutelam salubriter aggressus fuerit, ad iustam Exercitationis metam peruenerit, vlteriùs progredi cogatur, ad lassitudinis vsque alicuius incommodum. Sed non omnibus tantum concessum, maiórque hominum pars, quocunque illis modo degatur vita, negotiorum multitudine implicità, in errata necessariò incidit, quæ euitari degentibus ita nequeant; quum vel in otioso sæpe, nec negotio cuipiam addicto, sibique vni vacanti, idem vsu plerunque eueniat, vti sanitatis tantùm causa exercens se, adhibito etiam pædotriba, postquàm omnia exactè se præstitisse existimârit, aberret tamen, atque solertiam humanam omnem, vt in multis sit, vincat tandem erratum. Quapropter eo quoque diligentiùs tractanda hæc, quibus expositi tam sæpe volentes, inuitique occurrimus.

Κόπον, Latini lassitudinem interpretamur, dolorem, vt opinor, labore, qui Græcè πόνος sit, contractum significantes: quanuis non parum sæpe authoribus Græcis πόνος dolorem pariter, laboremque significet; idque M. Tullius testetur, qui quàm immeritò ob hoc inopem appellârit Græcam linguam, quòd duo vno nomine appellet, quæ duobus nos significamus, laboris dolorisque, nominibus, quasi voce, quæ significanter dolorem vnum notaret, destitueretur, redarguerint Medici, quorum in libris frequentissimus κόπος vocis vsus, pro dolore tantummodo. Κόποι, inquit Hippocrates, αὐτόματοι φράζουσι νούσους, nimirum dolorem, lassitudinisque sensum solum indicans: laborem autem exercendo, aut alio quouis pacto factum, nullum. Huic enim prorsus vox αὐτόματοι repugnat. neque enim rectè hoc quidem Hippocratis sensu laborem spontaneum dixerimus, & dolorem dixerimus, lassitudinisque sensum, ex labore subortum. Atque ita non sanè minùs Græci duo habituri sint, quibus dolor laborque significentur, vocabula, κόπος & πόνος.

Verùm enimuerò lassitudinum genus multiplex: tribus tamen tantummodo fastigijs inprimis diductum. nam quartum, quod assignatur, non lassitudo est, sed siccitatis affectus, quum exuccum, squalensque, ac contractius apparet corpus post exercitium, resolutumque quiescere cupit, nullo lassitudinis sensu, vt in alijs, quorum triplex haberi diximus discrimen. Primum, vlcerosi sensus: quo

quasi

quasi acuum, infixarumque carni cuticque spinarum, suboritur doloris cuiusdam species. Neque enim aliter sic affecti, quàm veluti acubus, aut aculeis quibusdam pungi se fatentur, itaque sensus sui imaginem explicant. Alij partium se quarundam persentire tensionem aiunt, idque quibus maximè inter exercendum laborârint musculorum tendines, neruique. Tertij sunt, qui infractas, inflammatásque queruntur partes. Atque hæ de communi hominum intelligentia ductæ lassitudinum differentiæ, tres sunt, quibus indita non minùs è notionibus ipsis nomina fuerunt : Vlcerosæ, Tensiuæ, Phlegmonosæ: communi omnes vocabulo Italorum lingua, crepatæ creuatæ've carnis appellatione, circunfert, quasi quæ crepuerit: quod quidem conuenire omnibus possit : quoniam omnium veluti soluta continuitate sua partes sint, vlcerosæ dubio procul omni, quæ non sanè reipsa minùs, quàm voce, significationis suæ naturam referat. Tanquam enim exulceratio sentitur partium manifesta, punctim infestans, quam acria ac tenuia quædam excrementa exercitatione nimia fusa, attenuatáque, vel eliquata calore eodem pinguedine, aut etiam eandem ob causam tabefacta molliuscula carne, faciant. Quæ planè superfluitates non totæ exercitatione discussæ, si mediocriter tales fuerint, nec magnopere commoueantur, (immotæ enim lassitudinis sensum exhibent) horrorem; commotiores autem factæ, sumptáque acrimonia, & tenuitate maiore etiam, rigorem efficient. Non enim fieri aliter potest, cuti carnique occurrentibus illis, ac qualitate sua vellicantibus.

Hæ vlcerosæ lassitudinis causæ, hæ nouæ: Illæ tensiuæ : distentio quædam sentitur defatigatorum musculorum, non quacunque in parte, sed qua potissimùm laborârint. Laborant autem rectis maximè fibris. nam quæ obliquè feruntur, tenduntur illæ quidem quoque, at non adeò, vti restare in his tensionis veluti reliquias, post exercitium, non commoto quicquam corpore, necessum sit : id quod nihilominùs rectis fibris eueniat, quæ, quia potissimùm inter exercendum contentæ laborârunt, vel discedente exercitatione, impressa retinent præteriti laboris vestigia, remanetque affectus qualitas, priori quum fieret, non dissimilis. Quemadmodum ferè sensorijs corporis nostri instrumentis oculis sæpe, auribúsque, rerum visarum, aut auditarum, species remanentes insistunt aliquandiu, hic coloris, illic soni:

Iam Phlegmonosæ indicium, contusarum, fractarúmque, aut inflammatarum partium obortus sensus: quod tunc fiat, quum circunfusorum excrementorum quippiam arripuerint ad se, excalfacti plùs insto musculi ; hocque, quum non valde altè agitur lassitudinis eiusmodi sensus, feréque in musculis, vt dixi, qui sub cutim sedem suam posuêre, subsistit. Nam quum neruos interiores, tendinesque ossibus semper adhærescentes, occupat, profundæ magis affectionis sensus percipitur, vnde complures ossibus se dolere arbitrentur, itaque affirment. Quapropter Medici, à communi hac intelligentia non abhorrentes, meritò ὀστεοκόπους appellant : quum tamen membranæ tantùm doleant, ossa ipsa tegentes.

De quarto affectu, qui siccitatis cuiusdam potiùs, quàm lassitudinis est, dictum suprà.

Miscentur autem hæc, & nunc vlcerosæ tensiuæque, nunc vlcerosæ & phlegmonosæ, nunc tensiuæ & phlegmonosæ, nunc omnium vnà signa, causæque adsunt, vt, additis quatuor his connexionibus ad simplices tres, septem in vniuersum existant lassitudinis differentiæ; secreta quarta illa, quam lassitudine verè non contineri, sed esse obortæ ab exercitatione siccitatis affectum, diximus : quæ si admittatur, vt cohærere cum alijs possit, longè plures necessariò fient. Sed reliquæ fortasse inuicem ratione haud obscura connectentur. Nam quo minùs & tendatur, & inflammetur, & vlceroso sensu pars eadem vellicetur, nihil magnopere obstiterit : at non perinde, vt cum his vnà exarescat quoque. Quomodo nanque exulcerantem humorem aliquem, aut phlegmonem facientem quæ sentiet, eadem siccitate etiam corripi poterit pars? actu quidem, quando potestate deinde id fieri demum posse concedimus, vt facultate sicco humore siccescant partes. Faciliùs cum tensiua lassitudine consenserit affectus is: quippe quam excrementum nullum efficiat effatu dignum, esséque ideo in eodem, non valde inter se repugnando, possint squalens siccitas, atque partium earundem tensio. Sed ita : si tensio tamen hæc ab exercitatione proueniat nimia. Nam vbi tensionis sensus) suboritur spontaneæ, plenitudinem, quæ πληθώρα est, causam habet. Itaque alia omnino ratio sponte sua prouenientis lassitudinis, hoc genus, atque exercendo se factæ : vlcerosæ verò, vtrobique omnino eadem. Tam hic

enim, quàm ibi, mouentibus se molestus suboritur in corpore stimuli, aculei ve fodicantis, ac peruellentis sensus; vel qui cutem tantùm occupet, quum mediocriter; vel subiectas cuti carnes, quum paulò vehementiùs; vel vtrunque, quum fortiùs, validiusque vrgeat. Quanquam tam esse parum materiæ, aut ea vaporosa flatulentaque potest, & ob eam rem citissimè diflabilis, vt motum interdum ferant sic affecti. Simul etiam Symptomata hæc efficiunt vtrobique tenues, acresque, ac calidi humores, quorum tenuitate, acrimoniaque, ac calore veluti perfodi, atque exulcerari sensiles partes, pungique verisimile sit. Acres porrò, ac calidos, pro eisdem hoc loco deputamus. Itaque alibi, ἐκ τῶν λεπτῶν καὶ δριμέων, alibi ἐκ τῶν λεπτῶν, καὶ θερμῶν χυμῶν fieri hoc idem, scripsit Galenus. Nec Symptomata igitur in hoc, nec erosionis, vlcerisque affectus, nec, qui affectum hunc faciunt, humores variant: quanuis hi (humores dico) ibi Exercitationis vehementia tunc fiant; hic, facti iam antea aliqua de causa, infestent, & vt author idem ait, ἐπὶ κακοχυμίᾳ τινὶ λεληθότως ὑποτραφείσῃ, quæ latenter, minutatimque succreuerit in corpore, succi malitia. Dissimilimus autem in tensiua affectus, quæ sponte fit, & quæ Exercitationem nimiam insequitur, vt interim Symptomata eadem sint. In vna enim, siccitatis, aut nullius certè humoris præsentia: in altera, contrarius maximè siccitati affectus, πληθώρα est. At in phlegmonosa, ab Exercitatione inflammatæ, contusæ, confractæque partes sentiuntur quidem, vt & in spontanea; nec sanè diuersus admodum affectus, ex affluxu in sensiles partes eas humoris factus, quem in altera auctus exercitio calor ex vicinis circùm partibus attraxerit ad se; in altera ex plenitudine idem vitiosoque succo constet, dicique ideo, atque etiam existimari posterior is affectus, quem sponte sua, nullo labore præeunte, fieri diximus, phlegmonosus, ex vtroque sui generis compositus, possit. Quoniam spontaneam lassitudinem vlcerosam vitiosus succus: tensiuam plenitudo ea constituat, quorum demum vtrunque in vnum coiens phlegmonosam creet. Id quod longè aliter se habere spectabitur in lassitudinibus, quæ manifestam præcedentis Exercitationis causam habent: vbi quoniam tensiuam humor nullus facit, vlcerosam autem facit; constitui ex vtraque phlegmonosa eiusdem huiusce generis haud quaquam possit, quippe quæ ex humore tota constet, nec parte sui vlla conflari queat, non humoris aliquid retinente, quemadmodum tensiua, id genus, nullum retinet.

Vt iam frustra in disquisitionem traxisse videantur Latini non incelebres Authores, (Concil. diffe. lxxvj. in appen.) num alia facienda nobis sit phlegmonosa, quàm vlcerosa, aut tensiua lassitudo; quòd phlegmonosa, quum vtriusque particeps sit, separatam per se speciem efficere non rectè videatur, sic in vniuersum quæsito hoc, quod quæri per partes potiùs debuerat. Quis enim non videt, ex spontaneis phlegmonosam, coeuntium in vnum duarum eiusdem modi generis mixtione, constare magis, quàm lassitudinis speciem ipsa, peculiaris alicuius, prorsusque ab alijs secretæ, conficiat? Secus multo in alteris, quas laboriosas scilicet appellemus, quoniam exercitij laborem insequuntur, in quibus nec vlcerosæ, nec tensiuæ conueniens satis phlegmonosa; eoque nec composita quidem ex illis iure propriam efficere sola sibi naturam existimetur. His consentire arbitror, quæcunque à Galeno, sequutisque Galenum Authoribus alijs, super lassitudinum natura, locorũ vsquam scribuntur, dicunturque, modò rectè examinata perpendantur. Neque verò succedere Exercitationi non rectè peractæ affectus semper hi solent lassitudinis tres, quorum modò discrimina, indicia, causas tradidimus. Quartaque prætereà squalens ariditas illa, in qua nullus omnino lassitudinis vllius sensus, dolórve; nulla, vt in lassitudinibus, ad se mouẽdum pigritia; neque, quum mouentur, horror; hocque vnum tantummodo, tenuitas, siccitasque insignis, quam ipsam neglecta post exercitium nimium Recuratoria pars faciat. In corporibus enim exercere se consuetis, proborumq; succorum, quum vitiosi hi non sint, præbere vlceris sensum, quantumuis Exercitatione commoti non poterunt, & in gymnasticis, qui diu multumque semper exerceantur, temporis longioris mora ea consumpti facilè discutiuntur. Neque verò robustæ horum partes, & Exercitatione duratæ, illatam noxam vllam ferunt, quin longè statim à se propellant, vt hoc pacto nec tensiuam quidem, nec sensuri phlegmonosam sint; sicuti sanè neque vlcerosam, vnaque meritò ariditate corripiantur.

Cæterùm non hæ solùm Exercitationum errata insequuntur affectiones; verùm cutis quoque constipatio, quam στέγνωσιν Græci appellant, succedere potest, quũ scilicet aliquam ob causam occluditur cutis, vt spiracula ampliùs non pateant. Id bifari-

bifariam euenit his casibus. Aut enim Exercitationis vehementia delata ad cutim excrementa, illius meatus obturant glutinositate, crassitie, plenitudine; aut occurrente extrinsecus adstringente re aliqua, refrigerante ve densabitur cutis eadem. Prius erratum non facilè incurret temperatū corpus, si iustis prætereà Exercitationis legibus tractetur. Non enim humorum vitia illa colliget, & seruata exercitij norma, multùm demet de suspicione futuræ affectionis alicuius. At huic, ab intrinseca causa hac ratione tuto, eidē extrinsecus ingruēte vehementiore frigore, aut aluminosi, aut alioqui adstringētis balnei vsu, dēsari facilè cutis poterit. Quin, si quando post dulcis aquæ, cui adstrictoria vis nulla adsit, balneum, sudoris ve eruptionem, aut qua alia de causa laxata cute, flanti se auræ exposuerit: possit id non modò cutim densare, vt meatus eius conniueant; sed etiam eosdem obturare, incursu humorum balnei calore liquefactorum, sudorisque repercussu infarctos. Iam & puluere prętereà, & frictione duriter ac vehementer facta, & insolatione densatur sæpe cutis, contrarijs prorsus, quàm ex superioribus causis, nimirum eo casu frigidis, hoc calidis. Quod nō hic tantùm contingit, neque in diuersorum solummodo generum contrarijs inter se causis, vt effectus tamen interdum idem sequatur: verùm etiam ex eodem genere, nihilominùs pugnantes inuicem causæ idem efficient, vt aquæ videmus non feruentis minùs, quàm egelidæ, seu glacialis occursu, hanc ipsam, de qua nūc sermo est, cutim dēsari. Veruntamen eodem in effectu contrarietatis tamen causæ signa apparēt non obscura: frigidæ, decolor, albensque cutis, durities, densitas, ægrè inter exercendum incalescēs corpus; sudor haud facilè erumpens, isque, vel quum vehementiùs vrgetur Exercitatio, longè minor, consuetóque frigidior, & ob hoc ipsum halituosus minùs, quòd caloris opere halitus semper plus vbique gignatur; cōtrà frigore etiam genitus coerceatur, retrò nimirum abeunte spirituoso, seseque interiùs occulente sanguine, vnde caloris quoque, qui spargi per cutim floridus soleat, priuatio. Calidæ, opposita omnia, primò, quod ad cutis calorem sudoremque, huiusque vnà ac cutis calorem attinet; pòst autem, vt & in frigida, durescat, denseturque cutis, oportet, dictarum iam causarum vehementia. Quæ modicè aliàs si adhibeantur, modicum cutis statum seruabunt. Euocatur siquidem foras temperamento hoc calor, non refugit cōtrarijs causis pulsus. Ne tamen plùs iusto meatuum raritas ita, cutisque laxitas succedat, cautio est; quod quamlibet moderatum Exercitium, nimis tamē diu protractum faciet: sicuti frictio quoque nec dura, nec mollis quidem illa, sed multitudine excedens.

Atque eadem hæc noxa, laxæ dico nimiùm cutis, quemadmodum & constipatæ, non solùm Exercitationem, frictionémque, quomodo iam diximus; sed & balneum, humectationem, inspersionem, fomentationem, quæque antea enumerauimus huc pertinentia, sæpe comitabitur. Nam, quòd somno etiā interdum rarescere soleat corpus, nec minùs Veneris vsu, tum quibusdam alijs de causis, id verò visum fuit nobis, referuandum esse ad Tractationem de rebus his, quæ posteriùs peragetur, quibus locis non hæc solùm, sed si qua prætereà sequi incommoda alia res quasque soleant, aptè dicentur. Tum verò quæcunque superfuerint, in tractatum reijcientur omnia, qui morbosis Symptomatis ordine locoque suo dicabitur. Nunc alia aggrediemur.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM

LIBER OCTAVVS.

Quantum præstet, alimentorum omnium vires ac facultates nouisse.

CAPVT I.

TRadendæ ab his alimétorum facultates, cibusque & potus, quòd & rei natura ita admoneat, itaq; enumeratio Hippocratica, procedat, atque huius ipsius præceptum quoq; illud sit, πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν: quanuis Galenus in rerum harum censu, post Aërem, & Exercitationem, tertium fęcerit Somnum & Vigiliam, ante admota, quæ ille προσφερόμενα vocet, cibiq; ac potus rationem continent. Sed nos naturę (vt diximus) sequi in hoc ordinem maluimus: quòd, sicuti post labores ferè, ductante nos sic natura, libéter reficimur cibo; ita cibo referti non libenter minùs nos ipsos somno committimus.

Pars hæc instituti nobis operis totius omnium maxima, eadem ac necessaria, tractatuq; inprimis iucunda, quamq; scribentium de rebus his non nemo solam, potissimamq; delegerit, in qua, tãquam in Summa degendę salubriter vitæ scribenda, tradendoq; documenta, versarentur. Et sanè, siue rerum multiplices differentiæ spectentur, quibus cætera cuncta superat, frugum, fructuum, plantarum, animalium tot generibus, quæ edendo sint; siue deperditæ quotidie, quin in horas potiùs, substantiæ nostræ corporeæ instaurandæ necessitas, cui non aliter, quàm cibi potusq; ratione subueniri liceat: iure materia hæc, prima, præcipuaq; vitæ appelletur, habeaturque, producendę salubriter, aut secus, pro rectè petita ex ea, seruataque, aut neglecta ratione. Nec alibi magis, crebriúsve peccatur: quo cautio quoque esse maior debet. Copia ac varietate rerum seducimur, quas natura producit, tum quas nos ipsi nobis facimus, tot tamq; anxie quæsitis condimentis, saporumq; coaceruatione palatum gulamq; ad auiditatem irritantes. At neq; in ambientis nos aeris, neq; in exercitationũ, neq; vero vigiliæ, aut somni, neq; rerũ sex illarũ vllius, vnde materia salubritatis petitur, differentijs inquirẽdis, tam soliciti sumus; quippe quibus forte plerunq; oblatis vtamur, aut nõ magnopere curemus, quo ea cunq; nobis modo contingant: intereà semper cibos, cõdimenta, obsonia in mensa quærimus, alij alia præferentes alijs, nec est ferè quisquã, cui non adlubeat hęc, illáve, magis minúsve sectari. Itaq; toti in hoc sumus, auideq; facimus: si cum delectu, directoq; ad salutarem victũ fine, nec inutiliter, nec iniucundè: secus, si nulla habita conseruandæ sanitatis ratione, vt quæque nobis gula suggesserit, & inordinati appetitus nequitia, nihil curantes aliud, expleamus ventrem tãtùm, quo aqualiculus tandẽ nobis subsistat. Quapropter quo maior materiæ huius copia, ac veluti sylua, ad quam quotidie necessariò ferimur, idque auidè, ac sicuti maiore cum voluptatis delinitione, ita manifestiore semper cum discrimine, errorumq; perniciosorũ periculo, in quos frequenter multis modis transuersi acti incurrimus: eoq; diligentior adhibenda rerum harum præceptio, ne videlicet accedens quoq; ignoratio præcipites multos de sanitate in barathrum ægritudinum agat. Fortissima res est scientia, etiam Plato ipse ipsum hoc testabitur; quæq; imperare, fortiterq; ducere, quò velit, vel quò potiùs ratio dictârit, qua illa tanquam machina ad deijciẽdum de ignorantia vtitur, persuasos solita sit. Hac igitur adhibita, sperandũ nobis fuerit, victum cohibitũq; iri voluptates corporis nõ necessarias hasce, morborum plurimorum cõciliatrices; mansurasq; tantũmodo naturales, quibus cum hilaritate ad extremũ vitæ perfrui incolumibus liceat. Abolẽdus igitur malorũ vsus inprimis, pro quo introducta cõsuetudo melior, spatio temporis non magno, etiam iucũditatem afferet: & accedens cum veritate rerum scientia, optimo nos loco, ad pugnandum resistendumque aduersus morbos, ex hac parte constituet.

Hocq; in re potissimũ faciendum ea, in qua nõ minùs ad animæ, quàm ad corporis bonũ proficere possimus. Non enim alitur corpus solũ cibis, sed alitũ immutatur sæpe, nutrimentique sequitur naturam victum, vincensque. Conficit nanq; alimentum corporis vis primũ: at deinde crebris actionibus ipsum quoq; perpessum superatur corpus, seq; in alimẽti quadantenus naturam trahẽdum præbet. Neque hoc solũ: sed affecto ita corpori animulę quam-

pri-

primùm consentit vis. Hinc irasci faciles, difficiles, concitati, segnes, alacres, mœrentes, temperantes, intemperantes, etiam iusti, iniusti, audaces, timidi, continentes, libidinosi, nihilque non huiusmodi euadimus, sępenumero deterioris tantummodò alimenti vsu, aut melioris. Quod vsque eò valet, tam ad corporis, quàm animi bona, vt author sit Macrobius, subditum vberibus capellæ agnum, vellere degeneraturum villorum duritie; contráque lactentis oues hœdi molliusculam, ac villosam futuram setam. Sed hoc corporis: illud animi, quoties atra bile percitos, tristesque, ac mœrentes quosdam videmus, esu inprimis rerum humorem hunc procreantium, vt non sanè minùs iam valitura sit ratio hæc Diætetices ad animorum, vt diximus, conseruandam sanitatem, quàm corporum; quoniam redundet ex ea negligentiùs tractata manifestò vsque adeò noxa. Sicuti è diuerso, puriore selectoque victu vsi, iuuamentum sentimus, purè ac syncerè ratiocinantes, discussaque, qua non parum sæpe offuscamur, caligine, mentis aciem, ad species rerum rectè ac subtiliter concipiendas, tenuem defæcatamque afferimus, hoc vno victus rationis beneficio, quam non defuerunt, qui ad vsum hunc diligenter nobis præscriptam traderent Authores, Græcorum non postremi. Non ita alia in materia factum inueniemus, vnde Salubris ars instrumenta ad sanitatem petere solita sit, vt inde idem ad mentis quoque atque ingenij exacuendam aciem, aut exornandos mores, accipi tam commodè remediũ consueuerit. Quanquam enim ex multis nõ rarò animo virtutis, vitij ve aliquid concilietur, & ingenio solertia, acumenque, vel hebetudo, & stupiditas etiam addatur: (Nam & ab exercitatione quieteque, & à somno vigiliaque, & ab inanitione repletioneque, neque omnium minimè ab ambiẽte nos aëre, deriuatur in animorum vsque sedem aliquid: vnde Bœotica ingenia veterum, recentiorum Batauа, prouerbio locum dederint) maximè tamẽ id in cibatu euenit, vt noxa ex eo, vtilitasque menti vnà, corporique contrahatur, non abs re. Etenim spiritus ipsi, quibus pro instrumẽto potissimo vtitur anima, quique sedem suã in sanguine posuêre, dubio procul sanguinis quoque naturam imitabuntur ipsi, & temperatum temperati, crassum crassi, tenuem cõtrà tenues subtilesq; insequẽtur. hinc mentis acumen: nam & animãtibus quibusdã hoc ipsum cũ prudẽtiæ opinione tribuitur, quę sanguinis inprimis tenuitate cõstent. Quapropter ad acuendũ ingeniũ delectu ciborũ vsos quosdã acceperimus, nẽpe tenuibus faciendis, cõseruandisque spiritibus, quos animales vocamus.

Iam si fortes reddere velimus, si temperantes, frugique: non aliter meliùs possimus, quàm vitali nutritiuoq; spiritui temperamentũ suum si constet: quod vna demum cibi rectè ad id, commodeq; seligẽdi ratione assequemur. Itaque nostrates Poëtæ non inepti quidam, fortissimum futurum virum, neruis medullisq; leonũ enutritum initio, fingunt. Et vulgatum, receptumque illud est, Cerere nimia & Baccho incalescere Veneris munera: vt intelligere possimus, temperatis esse in hac parte nobis licere, temperato rerum harũ vsu. Zeno aũt ille, Vino sibi ariditatẽ senectæ, & tristitiã attẽperari, tanquam lupinis amarorem maceratione aquæ, roburq; tãquam ex aqua chalybi conciliari, professus sæpe est.

Ergo non Philosophiæ minùs, quàm Medicinæ, subseruiet pars hæc, seu quę inuestigandis meliùs naturalium rerum causis ingenij acumen quęrit, seu quę vitę nostræ institutionem ad mores virtutumque exercitationem instruit. Nam quod ad disserendi de omnibus acutiem attinet, inueniendaque argumenta, atq; eadem disponenda, memoriaq; firmiter retinenda; nemo est qui nesciat, quantopere ciborum ad id delectu iuuemur, quantumque præstet, hos, illósve captâsse cibos; vt aut tenuiter alamur, quo penetrare meliùs in rerũ subtilitatem possimus; aut alimentorum crassitie tota mente torpeamus. Scimus, quàm cibo potuq; degrauatis, vel etiam vitiosa horum ipsorũ qualitate affectis, mentis sæpe acies obtundatur, segnesque prorsus, ac stupidi ad peruidenda acriter, quæ aut dicturi, aut commẽtaturi sumus, reddamur. Carneades certè, quũ responsionem ad Zenonis libros pararet, sumptitâsse helleborum dicitur. quid? homo aliàs tam acuti, vt historię ferunt, ingenij? nisi vt impeditum fortasse succis, quos non admodum obseruata victus ratio aliqua lucubrationibus suis aduersantes fecerat, cerebrũ repurgaret. At nobis meliùs, vt arbitror, ne fiant, ars adhibebitur: quod quidem cõsequi alia ratione non licebit, nisi in ciborum censu, quid ad hoc, quid contra facturum sit, sciuerimus: ne quando cum Catone erremus, qui tãtum, opinione sua falsus, in brassica vtilitatis reposuerit, vt atram inde bilem, quã potiùs frequens illius vsus in tantũ adaugeat, demi de corporibus arbitratus sit. Quantum igitur retulerit ad sedandos animi affectus, minuendosque, atque etiam initio, ne fiant, coercendos, hanc Salubris materiæ partem diligenter inprimis excussam tractâsse? Nam quod ad hosmet-ipsos, vnde Salubris quoque materia

ex

ex sexta parte petitur, affectus pertinet, ne aut pullulent primò; tum deinde insidentes iam, ne diutiùs inhæreat, insitiue fiant: rursus ad conciliandam alicubi ex his (incidunt enim sæpe eiusmodi casus) corporibus sanitatem, si quando vsus aliquis veniet, vnde queso meliùs, aut paratiùs sumere nobis, quàm hinc, adminicula poterimus?

Cæterùm in morborum ipsorum curatione quantum valet Diætetica? quem verò, aut quos potiùs vsus hæc adfert rectè cognita? An non partem hæc sibi tertiam fecit Curationis totius? nónne in morbis acutis, ac peracutis illis, in quibus generosi potissimùm Medici spectatur virtus, hac maximè, atq; vna sæpe ratione curatio absoluitur, Chirurgica in totum semper repudiata, Pharmaceutica autẽ ad minimas quasdam raro inter curandum operas adhibita? vt maximorum morborum, summique artificij indigentium, & ignauũ artificem spernentium, curationem hęc propè sibi vna vniuersam vendicet. Quo verò modo Diætetici veri erimus, ignorato, quantum cibus quisque nutriat, aut qualiter nutriat? Scire autẽ hoc quî possumus, non antea cognito, quantum, qualeq; particulariter exhibere alimentum esculentorum vnum quodque possit? Quapropter quum, pręter tot suprà enumeratos vsus, vtranque Medicinæ partem, tam morbos curandi, quàm sanitatem tuendi, bona ex parte impleat ipsa ciborũ tractatio: accuratè inprimis versanda, omniq́ue adhibita diligentia in omnem partem indaginibus magnis examinanda erit, ex qua tot, tantorum, per vniuersos Salubris artis agros, vsuum veluti riuuli quidam deriuentur.

Alimenti natura priuata cuiusque, ac totius naturæ humanæ communis alia. Ratióque ostensa examinandi alimenti, quatenus à tota rei substantia, & quatenus à manifestioribus qualitatibus pendet. Tum alimenti diffinitio, & quomodo corporis partes rectè sanguine vno alantur: expositúsque hac de re Galeni locus.

CAPVT II.

Ex hoc factum, vt tot propè dixerim Auraríos suos inuenerit, scribentibus de ea certatim innumeris ferè, nec spretis quidẽ illis Authoribus Græcis, ante, postque Galenum, huiusque ipsius tempestate, quorum restent hodieque plurimorum, apud Authores quosdam, nomina, abolitis intereà omnium propè ingenij monumentis, nisi conceptum paucula quædam ex nonnullis in aliorum libros transumpta legantur, tanq̃ ingentium, præclarorumq; operum relicta nobis, locisq; suis auulsa, ideoq; nec agnoscenda satis, fragmenta. Arabes deinde, fauẽtium tum studijs Regum quorundam opibus adiuti, atq; auxilio freti, plurimum sane attulerunt lucis, non quidem inuentorum copia multorum, sed rerum potiùs dispositione, atque elucidatione. Profectò nanque inuexerunt splendorem hi quendam rebus, & vt extructæ iam ciuitatis pomœria haud protulerint, multum tamen intulerunt, veluti constitutis Reip. partibus quibusdam, ornamenti. Insequuti vtrorumque placita Latini, pro decretis habita receperunt vtriusque gentis dicta, scriptáque, in eo tantùm seduli, vt accuratè perpensa omnia examinarent; sicq; controuersiæ in dictis diuersorũ, aut eiusdem quoque aliquando Authoris inter se, aliquid reperiretur, in dubium reuocarent, vtri standum potiùs esset parti. Atqui disputatione multa non fuerat opus in re, in qua libenter omnes experientiã sequimur: sicuti medicamentosa quæ sint, experimur inprimis, vt talia esse credamus; tum deinde ratiocinamur, non aliunde tamen petitis, sed de re ipsa ductis argumẽtis. Ita, quæ potissimùm vocanda essent alimẽta, experientia confirmandum fuit, vt ea eiusmodi esse dicerentur à nobis, ex quibus benè nos altos esse sentiremus, hoc ipsum, videlicet tantummodo alitos, non etiam aut excalfactos, aut refrigeratos, aut humectos, aut siccos factos, accrescente nimirum priori sanguinis quantitate, minimè autem interea immutata illius qualitate, alióque eo facto. Hocq; multo nobis semper factu facilius fuit in his, vt periculũ faceremus, familiaribus nobis, naturæque nostrę amicis, quàm vt in medicamẽtis experiundo periclitaremur, ob extraneæ rei alicuius repugnantiam. Hanc si sequuti essent maiores nostri vnam, hodiéve nos sequeremur rationem; nihil, aut non multum certè controuersiarum futurum fuerat in rebus his. Nunc, accedens rationum vis aliqua, (quarum persuasionibus vsque adeò seductos legimus quosdam, vti coacti nigrorem in niue inesse dixerint) aliò nos, quàm oportebat, seducit sæpe; quodq́ue minimè decebat, experientiæ vsum aufert rebus, quarum summa in eo solummodo vertatur vniuersa, vt experiundo respondeant. Quamobrem reuocãda omnia huc: in quo quum constiterimus, tum firmandum rationibus, quod experientia inuentũ nobis fuerit. Atque hæc ipsa, sensuũ nostrorum fide, natura se sua habentium, non distor-

distortorum, non vacillantium, obiectorumque suorum species alio, quàm par sit, ordine admittentium, nisi debebit ratio. Idque quum faciemus, præfigenda nobis erit, tanquam norma, in quam experiendo dirigantur à nobis omnia. Ea fuerit necessariò, quæ medium omniū obtineat, nullam in partem vergens recta, nō inclinans. Hæc nanque seipsam, tum quæcunque oblique à se feruntur, dijudicet opus est: id quod præstare aliter sanè non queat, nisi rectitudine ipsa priùs nitatur. Humanam naturam quod nutriat, quærimus. Huius diuersitas magna habetur, particulatimq; sæpe alius alio magis ex eo, aut eo hoc, aut illo voluptatem capit, nutriturque vnà alimento temperaturæ conuenienti suæ, propriæque: de his intelligo, quæcunque lato illo adhuc Sanitatis campo continentur, quarum aliæ calidum, aliæ frigidum, siccum aliæ, humidúmve natura suapte exposcunt magis, quo meliùs alantur, cibum. His hæc alimenta habenda sunt, hoc est, horum respectu esse, dicique huiusmodi debent, suis quæque temperamentis quæ respondeant.

Simpliciter autem, nullâque prorsus ad particulares aliquos relatione, respectu nullo, alimētum humanum dicetur rectè, quod temperamenti exquisiti, aut nō multùm certè ab hoc remoti, hominem alat, is est, Temperamento qualitatum omnium in medio collocato. Itaque quoniam nutrimentum in nutriti, aut nutriendi substantiam conuertatur, necessum est: eodem pacto nutrimentum, quod quidem verè nutriturum hoc sit, medio quoq; ex qualitatibus omnibus temperamento constet opus est, hocque vnum, quod diximus, rectè veréque dici, haberique temperamētum poterit: reliqua secundùm quiddam potiùs, non liberè, non absolutè talia meritò existimabuntur.

Nec me præterit, nō semel à Galeno alimentum καθ' ὅλην τὴν οὐσίαν, ex tota videlicet substantia statui alimentum esse, idque ab eodem Dioclis quoque testimonio, atque authoritate confirmari. In quo sanè nō repugnamus, ac verissimum esse fatemur; experiendóque tātùm primò, (quoniam aliter cognosci non possunt) tam alimenta ipsa, de quibus hoc tempore agimus, quàm etiam purgatoria medicamenta; quàm deleteria, venenatorumq; cum his animalium virus; quartóque demum loco horū ipsorum remedia (nam his ferè quatuor, quæcunque à tota substantia agunt, continentur) indaganda esse contendimus: ac proinde de his non magnopere disputandum esse in eam de temperamento partem, quæ alimentorum nomine, aut secus appellanda nobis fuerint, quum experientia, vt diximus, discendum id nobis, inuestigandúmque priùs sit. Sed huic ipsi experientiæ nisi modus adhibeatur, & ratio etiam temperamenti quædam, ac nisi legibus id, & conditionibus suis fiat; non secus, atq; in medicamentis experiundis, plurima sæpe contingant, quibus falsi deceptique aliorsum à veritate deuij feramur. Illud inprimis, atque ante omnia considerandum, quod nemo non, opinor, fateatur, non esse vnum, idémque particularium omnium temperamentum; atque in diuersitate temperamentorum hac, vnum tamen quoddam haberi toti naturæ humanæ commune temperamentum, cuius quidem limites egressi, iam à natura humana desciscimus: vt nōnullos nostra hac tempestate scimus pannos lineos, laneosque vnà deuorâsse pro cibo; alios quosdam nunquam panem appetiuisse, solis carnibus vescentes; & illam, quam araneos consectari solitam fuisse dicunt, puellam ad vescendum: quos, quod quidem ad hoc attinet, prorsus hominem exuisse, & induisse feram, non immeritò existimemus. Nam quoniā ex proprio, peculiarique nobis, quodque secundùm substantiam totam conueniat, humano temperamento, panis alimentum tam cupidè appetimus, quàm vtiliter, commodéque semper nutrimentum inde sentimus, longè maxima omnium pars: qui hoc ipsum abhorrēs auersatur, nę ille nobiscū temperamento suo haud magnopere consentit. Temperamentum quum dico hoc loco, illud intelligo, quo forma, quam ex tota substantia dicimus, nititur, aut potiùs forma ipsum ea est, nobis hactenus ignotum, quòd quemadmodum haud dubiè qualitatū quatuor mixturam inesse quandam credimus; sic, quantum cuiusq; coniectum in id sit, ideoque calidúmne, an frigidum, humidum, an siccū, aut cuiuscuius tandem modi habendum, ęstimandumque sit, ignoramus. Tale quiddā fuerit toti naturæ humanæ commune, quo hæc illáve, non autem alia alimēta appetat: tale quiddam, quo equus, bos, sus, auis, σπερμολόγος, σκνιποφάγος, σκωληκοφάγος, apis item, formica, piscis, suam sibi quæque exposcūt propriam alimoniam. Nam & παμφάγα, quæ ita dicuntur, attamen non sunt: nō enim omnia vllo absque prorsus discrimine vorant. multa nanque, vt pamphaga sint, carnium generis omnis, at non herbarū: alia è diuerso, vt herbarum, non carnium. Atque, sicuti toti vni alicui naturæ, seu speciei, commune hoc est; ita proprietatem sæpenumero experimur in multis particularem quandam, qua alij caseum vtputa auersantur, alij abstemij sunt, nōnulli pomorum

morũ esum ferre nõ possunt, alij aliud vitant: etiam aspectum scolymi, seu cinaræ qui fugitaret, nonimus virum cum primis nobilem Hispanum: ijdemque hi, qui ab hisce abhorrent, alia quædam auidissimè admittent: nimirum rectè eadem prorsus existimari debet in hoc, & auersantis, & appetẽtis ratio, ex eodemque pendere credendum substantiæ totius capite, quod vtrũque faciat, vt & is conuenientissimus nobis sit cibus, & ille, vt ita dicam, reiectaneus. Quæ quanquàm ratione ea formæ, nempe quæ substantiæ totius sit, constent; & proptet abditas, latentésque rei huiusce ex Elemẽtorum quatuor, vt diximus, portionibus quibusdam compositiones, hactenus cognitionem nostram subterfugiant, obseruationéque tantùm, atque experientia rerum quadam propterea innotescant: alia tamen ex parte rationibus, & quidem fortibus, sæpiùs apprehensa tenemus. Vt enim proprietaté suá hanc obtineãnt alimẽta: at intereà necessariò vel calida, vel frigida, vel humida, vel sicca, aut etiam inter hæc attẽperata censebuntur: quando vel receptissimum, acceptissimumque corporis nostri alimentum triticum, calidum aliquantulum esse deprehensum sit. Atque ita alimenta ad artis vsum nostræ, quatenus quidem eiusmodi, experiẽtia tantummodo apprehensa, assequemur: addemus nihilominùs considerationes suas semper: eóque vnà experiũdi via cognito, esse alimentum; multa sese nobis deinde offerent vtilia inprimis, necessariáque posteriùs tractanda. Nam & quantus, qualisque eius esse vsus debeat, & quo id tempore faciendum, quæ've adhibenda præparatio, & huiusmodi quædam, diligenti nobis cogitatione, mente, animóque versanda erunt.

Illud maximum: quòd nõ ita facilè, aut potiùs neutiquam, vnum aliquem reperire cibum possis, qui pro alimento solummodo nobis cedat, nihil præterea aliud, non aut calidus, aut frigidus, aut siccus, aut humidus, aut etiam cõiuncta hęc quædam inter se, sit; pattibusque plerunque idem diuersissimis, atque adeò secum pugnantibus, confletur; aluum alia, vt in lente, vt in brassica, emolliente; adstringente alia; sæpe etiam cum alendi vnà facultate vim referente purgatoriam; quinimiò vel venenũ cum alimento vnà ex eadem plantæ eiusdem origine ostentante, vtrunque præsentaneum, vt cuius alterius deploratum omnino auxilium sit: alterius materia in panificium optimũ succedat, illius gentis liquidem vera sunt, quæ de Hinca traduntut à scriptoribus. Quæ planè diligẽter expendenda à nobis cũcta sunt, vt, pręter peculiaré priuũmq; vniuscuiusq; tẽperamẽtũ, qnod ꝓpriã priuamq; naturã facit, & vni Aesculapio Deo Medico explorandum relinquimus, etiam ex arte nostra habeamus, quæ tractemus, diuersa diuersorum temperamenta, notis nobis suis benè cognita, perspectáque. Quibus, iuxta Salutaris artis nostræ huius rationem, cognitas itidem, ac perspectas variorum alimentorum vtiliter accommodare temperaturas, pro eo, ac opus esse videbitur, vel concessas, vel denegatas in tẽpore possimus. Iam si corporum, quibus alimenta hæc exhibemus, tot, pro vniuersa specie, diuersitates, rursusq; ętatum, ac locorum, studiorúmque, ac vitæ institutorum, differentias adiungemus: nõ sanè patua futura ita sit accessio perpensionis, examinationisque iustæ, de cibatiorum omnium temperaturis, præter experientiam, quo sua quibusque artificiosè, pro retum semper varietate, aptata applicentur.

Et sunt quidem quoq; alimenta, quod ad illorum qualitates attinet, cùm manifestiores illas, tum verò insequentium quoque multas, experienda primùm: tum deinde rationibus quæque suis, vt ostendimus, inquirenda. At hîc (quod in alimenti solius qualitate occultiore illa peruestiganda non item) plurimùm aliorum quorũdam inquisitione iuuamur. Ex sapore, odore, colore, substantia, pondere argumenta ducimus. Nam & saporis acrimonia, & odor pauló vehementiùs feriens nares, caloris autem ruffedo, præter alimoniam, coliditatem pręterea arguent: rursus pondus, alimenti multitudinem: substantę inspectio, aut friabilitaté, aut visciditatem, aut crassitiem, & huiusmodi facilè prodet, magis vt experientia deinde comprobanda hæc, & confirmanda habeamus, quæ nobis rationes modò allatæ dictârint pꝛiùs: contrà, quàm in alimenti hoc vnum scilicet tantùm indagatione, vbi necessariò præeuntem rei experientiam, tum deinde multa multarum rerum, atque ea diligenter examinata distinctione, excultam perficimus.

Hoc loco, quæ natura ipsa non seiungit, cogitatione nobis separanda sunt, & accipienda mente alimenti natura, quo nihil aliud, quàm alatur corpus, etiam si nihil intereà inuenire eiusmodi queas, vbi non (quod suprà diximus) additamenti semper aliquid inesse reperiatur. Eritq; nobis alimentũ, quod in corporis, quod alere debet, substantiam postremò omnium assimilatum transit, deperditam scilicet instaurans: si priùs tamen alendæ parti vniatur, quæ προσφυσις est, atq; antè hoc ipsum apponatur, à calore naturali nostro immutatum priùs, inque sanguinem conuersum

ſum, quo vno, aut certè humore, ſanguinem ipſum proportione quadam referente, in carētibus ſanguine animalibus, membra omnia nutriantur.

Profectò ſanguis eſt, qui nutriat, varius varia, diuerſus diuerſa, quo videlicet meliùs quæque aſſimilētur, amiſſumque quod fuerit, natura eadem reponatur. Sanguinem intelligo, humorum aliorum participem, non puriſſimum, ſynceriſſimumque illum, quo tam diuerſas inter ſe corporis partes minimè credibile nutriri conuenienter poſſe ſit. At hac, quemadmodum nos opinamur, ratione, communi medioq; caro, ſanguine; lien, oſſaque paulò craſſiore; tenui pulmones, ſenſusque inſtrumenta cuncta, cerebrúmque ipſum nutrietur. vnde etiam tanquam perfectiùs elaborato, ſurſumq; per longa venarum ſpatia acto, meliùs animalis ſpiritus tenuitas cōſtabit: ſimulque multis venarum ductibus immutatus veluti albeſcet ſanguis, qui nutriturus ſit cerebrū, vt exangues partes reliquas omnes, venam, arteriam, neruum, membranas, & eiuſmodi, quæ non niſi paulò magis diutina temporis mora conuerſo in albedinem ſanguine alantur; at ſanguine tamen: quemadmodum generationis quoq; primordia noſtræ ex ſanguine duci, eſt quando affirmamus, minimè quidem falſo. Etenim partiū quoque ipſarum ortus, quarum ex ſemine originis initiū eſſe creditur, rectè, vt opinor, ex ſanguine eſſe dicetur: quippe ſemen ſanguinis materiam habet, ex qua non tam nouum fiat, quàm colorationē accipiat dealbatum. Hoc pacto corporis partes noſtri, ſanguinis varietate, debitam ſibi ac cōgruam alimoniam ſentient vniuerſæ. Quòd ſi quandoq; contingat, in maxima fame, ventriculum, aliáſve corporis partes, ventriculum tamen inprimis, ob non ſolùm naturalis, ſed etiam animalis in eo facultatis ſenſum, arripere vndequaque, quacunque tandem ex parte poteſt, humores ad ſe nutriendum: trahentur illi quidem, ſed neque, ſi praui fuerint, (niſi ſi tamen ſanguinis inibi aliquid ſubſit, quod elici poſſit) partem enutrient, & vitium potiùs illi addent. Sanguis autem retractus, reciprocansque, meritò nutriet tantū: ſimul & pituita, ſed ea non niſi ſanguis priùs facta. Eodemque modo, ſi qui ex vltimis inteſtinis, fæculentaq; ea materia, maxima attrahendi vi, ventriculiq́ue, quo tēpore rabida illa vrgetur orexi, exucta delati eò fuerint ſucci; non arbitror nutritas inde iri partes vllas corporis, niſi genito inde priùs ſanguine, quamlibet illaudato, vnde ſanè non minùs illaudatum accedat partibus nutrimentum.

Nam quòd videatur Galenus alicubi, (Aphoriſ. ij.) ex chylo, antequàm ſanguis ex eo fiat, nutriri ventriculū cenſuiſſe: id, ſi rectè expendantur, quæ ab Authore hoc his in locis ſcribuntur, nō pro nutricatione habendum, quæ ventriculi tunicis, venarum multarum ſanguinem eò deferentium diſtributione meliùs contingit, quas ipſas non ignorauerit Galenus; ſed exaturatio potiùs quædam, & tanquam latrātis ventriculi ſedatio, qua animalis facultatis moleſta illa ex fame ſenſus, qui reliquis corporis partibus non ineſt, tollatur. Itaque ἀπολαύειν τὴν γαστέρα, & reponi tunicis eius ſuccum, ſcriptum reliquit: non aūt vniri, non aſſimilari, quæ nutritio eſſet. Nec memini ſcriptum vſquam à Galeno, iuſtum ventriculo alimentum addi ex chylo, vnionemq; inde fieri, atq; aſſimilationem: ſed, ἀπολαύειν, ait, (Aphoriſ. ij. com. xviij.) ἐναδείκνυτο ἡ γαστὴρ τῶν σιτίων αὐτὴ πρώτως τὸν οἰκεῖον ἐξ αὐτῶν ἕλκουσα χυμὸν, ἐναποτιθεμένη τε τοῖς ἑαυτῆς χιτῶσιν. & alibi, (De facul. natu. iij.) quū ἕλκει καὶ ἀπολαύει dixiſſet, ὥσθ' ἕλκει τῶν σιτίων, ὅσον χρηστότατον, ἀτμώδωστι, καὶ κατὰ βραχὺ, καὶ τοῦτο τοῖς χιτῶσιν ἐναποτίθεται, καὶ προστίθησιν: vtrobiq; eandem ſententiam iiſdem propè verbis protulit: neutrobi autem ali, nutririve dixit, alimentiq; aut nutrimenti vox nulla. Quid igitur venit in mentē homini, vt ea tempora tulēre, ſatis Græco, vt χυμὸν nutrimentum nobis redderet: num pro Conciliatore, cuius tueri nomen debebat, tituli ſtipulatione pollicitus, præuaricatorem aut falſarium exhibere maluit, quo cauſam ſuam aduerſus Galenum meliorem faceret, fide nō bona? Sed hæc fortaſſe longiùs à propoſito. Atque alimēti hæc eſt ratio, hæc natura, quam diximus.

Nutrientis facultatis, & huic ipſi ancillantium aliarum opera. Nutricationis finis ſuſtentando indiuiduo, & item alium eiuſdem procreandæ ſoboli, propagandaq;. Naturalis alimenti elaboratio qualis, quantáque ſit, atque inter excrementa vtiliſſimi omnium deciſio quò tendat.

CAPVT III.

IN id agit, vireſq; ſuas alēdis corporibus exercet facultas nutrix, altrixque, ſic dicta, quam eandē & informatricem corporū, & auctricem, nō abſque ratiōe exiſtimare poſſimus. Naturæ nanque vnius, quæ ſeſe per omnia longe lateq; fundēs explicat totam, vis ac facultas, mundanæ huic materiæ inſinuata miſcetur, informandæ, augendæ, alendæ; nunquam, niſi quum aut materia deſit, in quam agat; aut finem iam cōſequuta eſt ſuum, quò tendebat primò, ceſſatura.

Non enim semper informat, quippe informauit iam, & materia deest: at informat tamen, vel post primordia nostra, dentes restituit puerili ætate, benè rectéq; formatos atq; effictos, multo verò pòst tẽpore in adultis sæpenumero etiam genuinos. Nó auget semper, etiam suppeditãte materia: nimirum auxit iam, finemq; in eo operi suo imposuit. Non est autẽ fas Naturę, quę ipsa sibi in hoc legem hanc cõstituisse in omnibus videtur, vt in immensum excrescere operum suorum nullum permittat, in infinitum abire, sinere nec supremã vnquam manum operi suo imponere. Hoc nos aliquando, quasi consiliarius eius quidã, monuit (De anim. ij.) Aristoteles. Eadem perpetuò, ac per totũ vitæ nostræ decursum, corpus nostrum alit, continet, fouet. Perpetuò dico, non enim feriatur vnquã, modò materia operi huic accommoda perficiundo non destituatur, quin continuè alimentum membris omnibus suggerẽdo, apponendoq; id, & vnum faciẽdo, ac postrẽmò assimilando, exhalatam assiduis fluoribus substantiam reficiat; fluxæque, ac momentis temporũ omnibus lapsæ materiæ, assiduè aliam sufficiat.

Estq; operum hoc illius maximum, continuumque, ac necessariũ; quod nobiscũ natum, nobiscum etiam ad extremum vsq; spiritum comitans cõmoriatur: tum verò reliquorum omnium tanquam summa, ac caput; cui aliæ quędam ancillentur, nõ minimę tamen operæ, facultates semper, quæ alimentum primò attrahat, quæ contineat, quę mutet, quæ superuacanea expellat, vnius eiusdemq; omnia rei, quam naturã appellamus, opera. Non autẽ arbitror inconuenire, si ab eadẽ rei alicuius substantia diuersæ interim prodeant facultates, & functiones, atque actiones.

Supremum hoc habendum esse naturæ opus diximus, nutriendis quidẽ specierum indiuiduis. Nam quod eodẽ opere paratur, vltimæq; cõcoctionis excrementũ est, sed vtile inprimis; id concoctionis, quæ ante absolutam nutricationẽ peragitur, sequestre est, atq; inde decisum à natura, ad propagandas species, posteritatiq; consulendũ seponitur. Semen in animantibus habetur hoc, aut seminis vice quiddam: in plantis καρπὸς itidem semen, quod pericarpio plerunq; tegitur. Hinc specierum cõseruatio, & immortalitatis captatio, vt nõ minùs in hoc ipsum intendisse natura videri possit, tanquam finem instrumenti cõficiendi ad perpetuitatẽ, propterea quòd naturæ proprium maximè, ac familiare sit, ex se sibi simile, seq; ipsum maximè referẽs, progignere; vt proinde ad hoc reliqua penè omnia naturæ opera, functionesq; comparentur. Tuncq; demum naturã opus quoq; suum absolutũ perfecisse credimus, quũ eò peruentum fuerit, vt semen numeris omnibus expletũ gerat, viresq; illi suas addat ad procreãdum. Viros quidem ita factos dicimus, qui id præstare maximè valeãt; & animantibus omnibus ætatem designamus, in qua hoc vigeat, omnium maximè expetendam, iuuentuteq; & cõsistentia sua validã. Non immeritò igitur (vt arbitror) visi sum' nobis affirmare posse, vtrunq; naturam satagere, atq; in eo solicitam esse, vt & indiuiduis cõseruandis studeat, quod assiduo illo nutricatu fit; & speciei propagandæ intendat, quod perfecta extremæ concoctionis elaboratione contingit, vnde semẽ existat, ad res omnes procreandas. Admirandũ vtrunq; opus, & ingentis artificij plenum, multorumq; iccirco, ac magnorum instrumentorum, ac facultatum, vt ad extremum perficiatur, indigens. Quod in absolutissimis quibusq; prẽstantissimorum quoq; artificum operibus euenit, vt lignũ dedoletur primum, ac veluti rudimentum deponat, ex quo facturus Mercuriũ sis: pòst etiã ascia admouenda expoliendo melius: tum diligenter manus vbiq; adhibenda ducẽdis rectè lineamentis, inducendaque partibus omnibus natiua rerũ, qua scunq; repræsentaturus sis, facie. Aut si ducenda ex ære statua fuerit, delectu priùs materiæ habito, abijcienda excrementa, & superflua cuncta repurgatione aliqua demẽda, si qua impedimento futura sint, quo minùs omni nobis ex parte respondeat. Eadem est naturæ, sed longè tamen semper maiore artificio constans, ratio: quippe quę nõ superficiem tantùm operum suorum exornet, sed intimis se indat, & penetralia ingressa, nullam prorsus, ne minimam quidem, particulam amittat, quam, sese totã in eam insinuans, non summo vbique artificio elaboret.

Multa eodem modo detrahẽda alimento sunt, priusquàm rectè confici, corporeæque substãtiæ assimilari exactè queat, superuacanea. Vt enim simili simũ alendo corpori sit, per totam illam substãtiam suam; at interea diuersissimarũ partium aliarum quarundam additamentis constat, quę nisi resecentur priùs, circuncisæq; abijciantur, nulla elici inde cõmoda satis alimonia possit, vt addita primùm partibus, tum deinde vnum cum his facta, affixaq; illis atq; adnexa, postremò assimilata quoq; prorsus, benè nutriat. Hinc tot illa excogitata à natura, vt hoc demum vnum consequatur, instrumenta: primùm conterendus in ore cibus, incidendusque, ac commolendus, idq; paulò diutiùs, vt caloris inibi naturalis vim aliquam sentire iam incipiat, tum meliùs in ventriculo confici possit, quousque tanquam

tanquam in cremorem ptissanæ quendam exactè subactus redigatur, quã χύλωσιν appellant. Ibi reponũtur intestinis recrementa crassiora, aceris instar. ipsum autem chylum, nimirum succum illũ, cremoremque, quem diximus, iecur suscipit, sanguinemq; ex eo facit, caloris natiui, dũ particulis sui omnibus diligenter elaboratur, extersione quadam, vt in alijs multis euenit, purpurascentem. Hic rursus crassior alimenti pars deponitur, bilis atra, tanquam amurca, aut tanquam vini fęx: flaua, tãquam flos. Inde progressio fit per venas, imò nutriẽdarum partium attractio, purioris iam quidẽ, defæcatiorisq; alimenti; sed cuius tamen, antequàm in nutrimentum absolutũ abeat, restent etiamnum decidendæ, separandęq; superfluitates geminæ, quæ natura priores illas duas in iecore factas referant, crassitie tamẽ & tenuitate longè distent, vtpote rei iam syncerioris factę excrementa: altera tenuior, quæ tenuitate sua in auras semper euanescens, diflatione occulta, sensumque nostrum fugiente discedat, nisi aut caloris imbecillitate dissipare non potẽtis, aut ciborũ multitudine nimia, aut paulò magis vehemẽti corporis commotione aliqua, in manifestum sudorem erumpat: crassior altera, nempe sordities illa, quę illotis sæpe corporibus, neglectæque cuticulæ, situque ac squalore oblitæ, insidens adhærescit.

Per hasce vias, ductusq; tot, atq; ambages tractum deducitur nutrimentũ, vt tandẽ alat, toties superuacaneis cunctis repurgatum; præter id, quod sub extremũ, magna quadam prouidẽtia, sicuti paulò antè dictum est, semen vasis suis inditur sequestre, ad vsum maximum, excrementum nihilominùs illud quoq; quidem existimatũ: cæterùm quod, quoniam magno ad posteritatem sustentandam cõsilio, summaque artificij ratione, à natura reponi curatur, meritò nunquã eiusdem esse rationis ducemus, vt inter simpliciter dicta, habitaq; excrementa numeretur. Alia siquidẽ materiæ potiùs insequũtur necessitatem, cuius iure excremẽta dicantur reiectitia: at hoc, mira quadã naturę, quasi dixerim, in posterũ cõsultatione, primò, ac principaliter maximè intentũ, conseruatur, vtilissimũ futurum.

Diuersa alimenti significata, & in quibus consideranda illius natura sit: & de alimenti cum alendis corporibus per temperamentum congruentia, & temperamenti eius excessu.

CAP. IIII.

HAec sunt naturæ nũquam feriantis opera, hæ præparationes alimenti iusti, exhalatę deperditæq; substantiæ locum subituri. Tunc demum enim propriè censendum alimentum est, quum partibus se addit assimilatum enutritis. Nam antea, aut appositum solummodo, aut etiam insinuatum adnexumque, impropriè, quasique alimentum tantùm fuerit; magisque adhuc impropriè, quum venis etiamnum, iecoréve, aut ventriculo continetur. hoc ἴδιον τροφὴν appellat Hippocrates; illud μέλλον de Galeni sententia. Enimuerò etiam antequàm intrò assumantur, cibos alimentáque vocamus, vsitata quadã non solùm Medicis, sed etiam Philosophis interdũ, in multis appellatione, vt quũ causam nominant, nõ modò, quæ nunc facit, (quam iure, meritoque, ac propriè causam voces) verùm etiam quæ iam fecerit, facturáque sit, hoc sæpe nomine significant.

Quoniam verò rei vniuscuiusque natura tum maximè expendenda, iudicandaq; est, quum pura synceráque alicubi reperitur: (Simul nanq; veram quoq; tunc necesse est esse. sic quidem purum syncerumque aurum, quippe obrizũ illud, verum quoq; aurum, verissimè (credo) censebimus, cui nihil prorsus extraneæ rei immixtũ sit) ita nobis de alimento faciendum, vt purioris primùm, nulláque alia qualitate infecti naturã inspiciamus, si quod tale inuenire nobis liceat. Quòd si non liceat, mente tamen id nobis tentandum, & cogitatione assequendum, quæ res plerunque coniunctas, commixtasque, separare ipsa, seorsumque disiunctas intueri, considerandæ meliùs illarum ita naturæ, solet. Quapropter nõ solùm qualitatis omnis expers alienæ esse oportebit, in quo statuere puri, verique, ac proprij alimẽti rationẽ velimus: sed etiam plurimum, pro rata quantitatis parte, naturæ suę illius obtineat necessum est, vt nõ modò caliditate nulla, aut frigiditate, aut humiditate excedẽte, aut siccitate, aut crassitie, aut tenuitate, aut lentore, aut friabilitate, & huiusmodi alijs notetur nullis; verùm etiam, vt excremẽtis multis careat, plurimumq; ideo de se corporibus alimentum exhibeat. In ouilla, si cum suilla cõferatur; in maza, si cum pane, longè minus inest alimenti: idcirco rectiùs, veriusq; huiusce rei hîc, quàm ibi, examinanda nobis natura. Idem in oleribus, oleraceisq; omnibus, cum pane puro, ouisque, ac carnibus, collatis, expẽsum spectabitur. Quòd si hæc alimenti nobis naturam nõ satis referunt, in quibus tamen syncerior huius ipsius qualitas habetur, copia tantùm deest: multo sanè minùs, sicubi medicamentosi prætereà aliquid offendemus, id nos pro alimento, cúius quidem propria ea sit appellatio, existimabimus.

Et sunt tamen intereà rerum quoq; harum, quę alienę esse videntur, tractatus ne-

cessarij. Incidūt enim sæpe casus, in quibus non solùm quærēda corporibus alimonia à nobis fuerit; sed coniunctam quoq; adesse oporteat, modò tenuitatem siue attenuationē, modò crassitiem, modò friabilitatem, modò etiam quandoq; glutinositatem; & nunc multa, nunc pauca alendi facultate opus habeamus; nunc calidū, nunc frigidū, & huiusmodi quæramus. Sed nos priùs, tanquam amussim quādam, proponendum esse exemplum credidimus iusti proprijque alimenti, post quod etiam alia commodè deinceps tradantur. Eiusmodi, vt opinor, numerabimus suillas inprimis carnes, ætate alēdi temperati hominis corporis ætatibus respondentes: cortaliū auiū oua, & phasianarū: vinū vinorū omnium medium, idq; modicè dilutum: (nam aliàs exiccat, vt demonstraturos nos posteriùs spero) tum, si quid aliud adscribi huic albo potest. Nam suillus sanguis, qui laudatissimarū hoc in genere carniū materia sit, per se, solusq; sumptus, non cederet fortasse bonitate sui generis carnibus. Nūc accedēs præparatio qualiscunq; illa (mandi autem, ediq; vlla absq; præparatione qui possit?) excrementitiū eum, concoctuq; difficilem necessariò reddit. carnibus autem præparatio etiam temperamentum conciliat. Lac verò animantis quātunuis temperatæ, vel si humanum ipsum velis, & de mamillis exuctum, est quidem maximè alibile: at frigidioris intereà temperamēti meritò esse existimatur; quippe hoc illi frigiditatis, nec multum tamen, comparārunt mamillarum glandia, frigidioris naturæ ipsa. Atque alimētum huiusmodi, quod nunc quærimus, syncerū, nihilque, quàm alimentū, aliud, ventriculum nactum temperati hominis, sibiq; per totam substantiā respondentem, totum propè, paucissimis superuacuis reiectis, in sanguinem abiens, corporis nutricationi cedet; nihil interim nec calfaciens, nec siccans, nec quicquā aliud tale faciens, vt quod nusquam temperamenti sui rationem exeat, totius quidem substantiæ quæ sit, ex temperamento tamen pendeat. Sicuti non minùs ventriculi, qui hoc ipsum rectè conficere debeat, ratio tota totius substantiæ habetur: sed quæ tamen tēperamentum insequatur, sui quidem generis proprium, nobisque, propter ἰδιοσυγκρασίαν illam, tum qua species, tum qua indiuidua proprios sibi cōficiunt cibos, ignoratum; at temperamentum tamen. Galenus aliquando (De cau. Symp. iij.) sic, ὅτι γὰρ ἡ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων τοιάδε τὶς κρᾶσις, ἡ καὶ ἰδιότητα τοῦ τῆς γαστρὸς ἐργασαμένη σώματος, αἰτία τῆς ἀλλοιώσεως ἐστὶ τῶν σιτίων, ἐπιστάμεθα. Sciētes, inquit, quòd ex quatuor Elemētis tale quoddam temperamentum, id quod ventriculi quoq; corporis proprietatem fecit, ciborum immutationis causa est. Temperamentum audimus Elementorum quatuor, proprietatem addere ventriculo conficiendorum ciborum illam, certum quoddam: illud est, τοιάδε τὶς. Temperamentū enim esse, certū est, ἐπιστάμεθα inquit: at cuiusmodi, incertū. Scilicet ratas quatuor rerum inter se partes nescimus. Rursus, (De temper. iij.) ἅπας δ᾽ οὗτος ὁ λόγος ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἤρτηται, διὸ καὶ φυλάττειν αὐτὴν ἀεὶ χρὴ, καὶ μεμνῆσθαι διαπαντὸς, ὡς ἕκαστον τῶν σωμάτων ἰδιότητά τινα κέκτηται κράσεως οἰκείαν μὲν τῇδέ τινι τῇ φύσει, διαφερομένην δὲ τῇδί τινι. Cæterùm vniuersus hic sermo ab initio pendet vno, quod etiam perpetuò custodiendū est, nimirum corporum vnumquodq; temperamenti proprietatē quandam obtinere, naturæ huic quidem alicui familiarem, sicuti huic rursus alicui aduersam. Etiamnū hic temperamenti proprietatem audis vni alicui naturæ cōuenientē, itemq; aliam contrariam: clarum atq; apertum hinc esse cuiuis vt possit, rerum harū ex tota substantia proprietates, nihil aliud, quàm tēperamentum Elemētorum quatuor, esse, & temperamento niti. quod libenter crebrò, sed in transcursu tamen repetimus, tenaciùs vt hæreat. Ergo cōueniat alimento necesse est cum ventriculo hac in re, quod quidem ad substātiæ totius temperamentum attinet: siquidē trahere ad se, amplectique, ac contentum immutare demū cibum ventriculus habet. Porrò temperamenti conuenientia, & concordia hæc, cōgruentia, similitudo, non ea existimanda, quæ omni prorsus ex parte respōdeat, quando in cibo superfluitatis semper aliquid etiam exquisito, tanquam alienę, resecandū insit: cōsensus potiùs, ac veluti quidam harmonicus cōcentus credendus is est, quo ventriculo cū cibo benè cōuenit: vt, quemadmodum diuersæ plerunq; inter se proportiones musicæ cōcordant tamen, non solùm quę cædē inter se sunt, indeq; harmonia existit; non aliter arbitremur hic temperamenti conuenientiam plurium inter se rerū, ex totius substantiæ proprietate ductā, in eo sitam esse, vt semper quidem Elementorum quatuor mixturam sequatur: posse autem modò ijsdem, modò etiā paulò diuersis, minimè tamen aduersantibus inuicem, quin concorditer potiùs consentientibus, quasiq; concinentibus illorū ipsorum quatuor portionibus constare, credamus: futurumq; satis sit ad consensum, rerumque cognationem hanc, & affinitatem, vt maiori ex parte essentiæ cōueniat illis inter se; substantiæq; totius principia aut eadem, aut non valde in diuersum abeuntia, non cont[illegible] quidem, nec repugnantia, atq; in vnū potius consentiētia, mutuò sibi inuicem responsent,

ſent, ſymphoniamq́; eam faciant. Côuenientiſſimum igitur alimentũ, cibusq́; homini hominum reliquorum temperatiſſimo, cuius qualitatum aliarũ exceſſus nullus fuerit, ſolaq́; ſubſtantiæ totius ratione appetendum ſe, conficiend amq́; ventriculo exhibeat, quanuis interim particulis quibuſdam redundet, inter elaborãdum deinde, dum meliùs alimoniæ inde copia elicitur, reſecandis. Eſtq́; hoc totũ ventriculi ipſius munus, per ſubſtantiã totam vt cibus concoquatur, quum purũ, ſolumq́; alimẽtum fuerit, nullo, vti diximus, exceſſu alio notãdum: modò in ventriculũ eadem attemperatione prǽditum inciderit; fueritque, qua debuit, quantitate, quaq́; hora, quoq́; modo, quaq́; præparatione, ingeſtum. In quibus ſi erretur aut omnibus, aut ſingulis, vtiq; impedimento id erit concoctioni, ſequeturq́; neceſſariò aut tardior iuſto concoctio, quę βραδυπεψία eſt, aut etiã corruptela. Sed in cibo, ventriculoq́;, cuiuſmodi iam ſuppoſuimus, manifeſtiorum qualitatum nulla, ac ex tota ſolummodo, quę temperamẽtum ſuũ ſequitur, ſubſtantia agente, patienteq́;, vna, opinor, nimia cibi quãtitas concoctionem tardiorem afferet; corruptelam nunquam, quod accidere ventriculo non ſoleat, niſi quũ aut ipſe quoquo tandem modo calidior, frigidiorve factus fuerit, aut ipſa demũ cibaria qualitatibus his exuperãrint. Quo caſu iactæ modò à nobis ſuppoſitioni non ſtabitur, prorſus vt nõ alibi faciliùs internoſcere liceat, quid ſit, quũ dicimus concoctionem à tota ſubſtantia, aut aliter fieri. Quippe in naturaliter omnino ſe habente ventriculo, iuſtus, iuſtaq́; mẽſura, cibus concoctioné accipiet iuſtam: exuperans aliquando ægrè id aſſequetur; aſſequetur tamen tempore, aut ſuprà, infráve reijcietur, quantitate tantummodo, non aũt qualitate vlla moleſtus. In quo nulla, niſi totius ſubſtantię conſideratio, quã quantitas diuerſam non faciat. At ſi calor, frigúsve acceſſerit, vel vẽtriculi, vel cibi inter concoquendum: iam corruptela quoq; ſtatim vnà inuehetur, ex calore quidem nidorulentia quædam, in vniuerſum, ſed quę nunc viroſi neſcio quid, nunc cœnoſi, nũc crudiorũ piſcium, alteriúsve alicuius indicibilis putrefactionis qualitaté referat, vnicuiq; propriã, prout is natura ſe habuerit, ὡς ἂν φύσεως ἔχει: vt excedẽtis caloris corruptela ad nidorem ſit, diuerſitas aũt de ſubſtantiæ totius natura ſpectetur, quã quoniã quiſq; propriam ſortitus eſt, ſic hactenus tãtùm variare in cõmuni corruptela cõtingit. Simplicior ad frigiditate corruptio, ea enim ſolos acidos ructus adfert. Ergo totius ſubſtãtię, totiq́; huic ſubſtantiæ cõiuncti caloris natiui, eoq́; modici temperatique, opus cõcoctio, conuenientem atq; itidem modicũ cibum nacti: exuperantis aũt qualitatis, ſeu calidæ, ſeu frigidæ, corruptela. Simplex prior illa concoctio probáque, ac recta: hæc mala, vtiq; cõcoctio, at non purè, ſimpliciterq́;: népe totũ hoc mala concoctio, vitiat enim rectam naturæ functioné additus exceſſus: vt concoctio hic quoq; quidẽ peragatur à calore naturali; impedita aũt, prauaque, à preternaturali, vt in febribus. nam & ibi concoquitur alimentum: deteriùs aũt, quò vehementiore vrgebitur ventriculus, ac reliquę corporis partes, febrili calore. Eadẽ quippe deducenda eſt ratio & in concoctiones alias, quæ in corpore fiunt, non ſolùm quę in vẽtriculo. Ex hoc arbitramur in febribus, quũ opus appareat vtriuſq; caloris, vtrũq; neceſſariò ſubeſſe; & quũ illud proſertur, Febrem natiui caloris mutationem eſſe in igneum; non ſic accipiendũ eſſe, nullus vt reliquus factus ſit natiuus calor, quaſi totus ignis iã factus: ſed vt alieni potiùs, atq; extranei additamẽto vitiatus videatur. Sed hæc ad aliam fortaſſe tractationem conuenientiùs relegabuntur: afferenda tamẽ huc, quo loco de cõcoctione alimẽti agebatur.

Quæ in alimenti examinatione obſeruaſſe oportcat, vel de Platonis ſententia.

CAPVT V.

NVnc poſtquã cibi veri ac legitimi quæ eſſet ratio, factũ apertum ſatis eſt, cognatioque, & affinitas, & conuenientia enutriẽdi inde corporis oſtenſa; hocq́; ipſum, vt pro alimento aliquid habeatur, experientia explorandum, experientia cõprobandum ſit: age iam, ne forte nos experiundo progreſſos falli, aut à recta via deflectere, inq́; errores varios deduci, hærereq́; ſæpe, aut offendere cõtingat, præſtruamus nobis viam rectã, planamque, quã inſiſtentibus aberrandum nuſquã ſit. Neq; enim temere, atque, vt ſors tulit, quacunq; in re, aut quocunq; in corpore, aut quocunque tempore periculum hoc faciendum eſt.

Rectiſſimè, atque, vt mihi quidẽ videtur, intantum, vt meliùs non potuerit Medicus ſummus aliquis, hoc pacto ad rẽ hãc ſcripſit aliquando (De legib. j.) meritò diuinus ſemper exiſtimatus vir ille Plato: Δοκοῦσί μοι πάντες, οἱ λόγῳ τι λαβόντες ἐπιτήδευμα, καὶ προθέμενοι ψέγειν αὐτὸ, ἢ ἐπαινεῖν εὐθὺς ῥηθὲν, οὐδαμῶς δρᾶν κατὰ τρόπον, ἀλλὰ ταυτὸν ποιεῖν, οἷον εἰ δή τις, ἐπαινέσαντος τινὸς πυροὺς βρῶμα ὡς ἀγαθὸν, εὐθὺς ψέγοι, μὴ διαπυθόμενος αὐτοῦ μήτε τὴν ἐργασίαν, μήτε τὴν πρόσφοραν, ὅν τινα τρόπον, καὶ οἷς

λισὶ, καὶ μεθ' ὧν, καὶ ὅπως ἔχοντα, καὶ ὅπως ἔχουσι, προσφέρειν δεῖ. id est, Videntur mihi, qui oratione studium aliquod, aut institutum sumunt, idq; aut damnandum, aut laudandum sibi proponunt, si statim de eo pronūtient, sanè nequaquam rectè facere. Idem enim faciunt, ac si quis, cōmendante aliquo triticū pro cibo, idipsum statim vituperet, nec præparationem eius, nec assumptionē interrogans, quonam modo, quibusve, aut cum quibus, tum quo pacto ipsum habens, quóve modo se habentibus offerre oporteat. Quibus, ait, aut quo se modo habentibus: temperatis videlicet, an intemperatis; calidis, an frigidis, & id genus, tum naturalitérne tunc, an præter naturā affectis: alia est consideratio, quibuscum, aut quomodo habens exhibeatur, quod offerri debet. Præceptum autem primo statim loco allatum, quomodo faciendum id à nobis sit, vtrunq; amplectitur, vt & cui, & cuiusmodi exhibendus sit cibus, expendamus. Et de corporibus quidem alendis, atq; in quibus experiri ista libeat, illud affirmandū, temperatissima ea esse oportere, naturamque humanam nusquam egressa, vt experimentum succedat, corporiq; accedat alimentū, hoc tantùm, nempe alimētum; non autem aut calidum, aut frigidum, & huiusmodi. Quemadmodum enim simpliciter Salubre in his dijudicatur, vel de Aristotelis (Topic. vj.) sentētia, qui benè affecto sunt corpore: ita & alimentū. Etenim iusto calidiori aliquis, cibum, exacti quāuis exquisitiq; temperamenti, in sanguinē primò conuertet calidū, quo deinde alatur quidem corpus; sed nō simplici, & cum additione potiùs, ac secūdùm quid alimento: quippe totum hoc calido alimento. Suntq; aliæ non sanè paucæ corporū differentiæ, propter quas variare ita, quasiq; à natura sua degenerare in alienam, contingat alimentum, quarum omniū ex alijs tractatibus petēdæ iustiùs notæ, atq; indicia. Ipsemet, qui laudato alioqui temperamēto constat, potest aliqua de causa malè interdum affici, quo planè tempore aberrabit nobis ratio cōiecturæ inde ducēdæ: potest, nondū peracta priore cōcoctione, neq; dum benè satis repurgato excrementis suis corpore, aut exonerato rectè ventriculo atq; intestinis, ingeri cibus: potest inuerti ordo, vt iniectis priùs adstringentibus, extrema sumantur, quæ relaxant: potest intempestiuus, citò nēpe, aut tardè nimis inchoatus, vel etiam non in iustum tempus protractus, somnus impedimento esse, quo minùs iustū sumere ex his argumentū liceat examinando rectè cibo. Sic quidem non imperitus rerum harum Plato (id quod colligere ex multis illius scriptis possis) de assumptione nobis interrogādum esse cibi suadet, vt aut probemus, aut improbemus: tum, quonam id modo fiat, in tempore, an intepestiuè; ordine suo, an secus: tum, quinam assumant, ij' ne, qui (quod ille vbiq; in iudicandis rebus seruandum esse monet) ad ferendum rectè de bis iudicium directa aliorū regula, & ceu amussis futuri sint, an iustos hos limites egressi aliqui, ac tāquam distorti, vt inde distortum quoq; sæpe necessariò iudicium sequatur: postremò, non minùs, quomodo etiam affecti assumāt, quum assumunt, hoc est, secundúmne suæ se eo tempore naturæ bonitatē, an secus habentes. Quæ quidem leges ac cōditiones, quanuis aliunde omnes, quàm ab ciborū alimentorumq; natura petantur; examinandis tamen rite bis, expendēdisque, ac dijudicandis necessariæ semper esse reperientur.

Frugum nomina diuersarum, & aptata rebus quibusdam voces, Siligo, Secale, Olyra, Typha, Zea, γύμνοκριθον, & veteribus indicta, ignorataq; quadam: Tum Adoreum, far, variaq; farris appellationes, Prissana, Alica, Tragos, σιτάνιον, & item alia.

CAPVT VI.

Illa alimēti rationem propiùs attingsit examinandi, quæ eodem Author idem in loco scripsit: animaduertendam esse præparationē, ac quibuscum, quóve ipsum se pacto habens, offeratur. Sanè quoniam præcipue inter alimenta cuncta conditionis, nō immeritò habitum semper fuit triticum, estq; id eò loci allatum à Platone: exemplū idem nos expendendum breuiter accipiamus. Proba materia est, si probum adhibes fabrum, ait Plautus. Faber adhibitus est, qualem probum, hac in materia, bonumque esse oporteat, ventriculus: nunc materiam versemus. Atque hic demum apparet vera Salubris artis nobilitas, quotque illi famulentur artes, ac subseruiant. Non enim, quia egere alimento corpus nostrum sciat frumentator, frumentumque ad manus habeat, quod elargiri possit, non molitor, non pistor; salubrem Medicum rectè agent: famulantur potiùs illi, & materiarij quidam sunt, quemadmodum planè obsonator quoque, & coquus, & caupo; quorum nullus quisquam aliud, quàm materiā, suppeditat; plurimi autem vnam præ oculis sumūt sibi, quam sequantur, voluptatem, eamque venalem habent tātùm. Nobis verò delectus semper habendus rerum harum, intendendumque in id oculos, vt nihil à nobis huc, nisi quod salubre futurum sit, admittatur.

Priùs

Priùs de nominibus quibuſdam dicendum, tum deinde etiam de rebus. Quod Græci σῖτον, nos frumentū poſſumus; quod illi πυρόν, nos triticum reddere, frumentorum omnium nobiliſſimum, præſtantiſſimũque. Fruméto cōtineri poſſunt triticū, ſiligo, far, hordeū, ſecale, olyra, zea, typha.

Olyram ſiligine͂ facere, vt feciſſe nōnulli videntur, nō debemus. Σιλίγνις enim Galeno nouū, recensq; natū nomen: at olyræ vetuſtiſſimū, vt cuius métione͂ fecerit aliquando Theophraſtus, & Diocles, & Mneſitheus. Nec, quū diuerſis in locis, ſed eiuſdem tamen libri, vtriuſq; meminerit Galenus, (ſiquide͂ vtroq; eade͂ res nomine ſignificabatur) ſilentio procul dubio præteriturus hoc fuit, vt, quū priùs ſiliginem ſcripſiſſet, ſiligineumque pane͂, mox haud ita multis interpoſitis paginis, rurſus olyram nō ſemel repeteret; nō aut ſiliginis mentione͂ faceret aliquā, aut eande͂ cum ſiligine olyram eſſe diceret. Quocirca haud dubiè tanquam alterius cuiuſdā frugis accipiendū nobis erit olyrę nome͂. Athenęus quoq; Galeni σύγχρονος, σιλίγνιν nūquam, nec σιλιγνίτην pane͂; at olyram quandoque, & ex ea pane͂ ſcribit: vt meritò nouæ rei nouū nomen haberetur tū σιλίγνις, neq; id Galenus, niſi priùs præfatus, tradiderit; tacuerit aūt Athenæus. Ce͂ſeri poſſe exiſtimare͂, ſiligine͂ triticū nobiliſſimū aliquod habendū eſſe, quale montanū noſtras eſt in alpibus Tridentinis, pretio exceda͂s alia, chariusq; ſemper, vt ex quo optimus, laudatiſſimusque, & candore pręſtans panis fiat, ſimul & vendibilior.

Ineptientiū eſt, arbitrari, noſtrā ſecalam veterū eſſe ſiligine͂, de qua modò diximus: quippe ex ſiligine candidiſſimus panis; ex ſecali omnium maximè ater, niſi vtriculi omnes demantur, & acere cūcto expurgetur: ac ne ſic quidem candoris ſatis accipere, aut triſtem illam nigritiem exuere poteſt. Mirum, nî ſecale Plinij ſit, quod non notis minùs, quàm voce, conuenit.

Non deſunt argumenta, typham, olyram, & zeam penè eandem rem eſſe, idque etiam de Galeni (De attenu. vic. ra.) ſententia: apertè Mneſitheus typhas eaſdem eſſe cenſuit, ac olyras. Herodotus autem, tam multo antè, Aegyptijs dedecori eſſe ſcriptum reliquit, ſi aliunde, quàm ex olyris, veſcerentur, quas (inquit) alij zeas vocant. Quin & Dioſcorides ex eodem genere olyram fecit. Quòd ſi igitur verè Mneſitheo idem eſt typha & olyra; rurſus Herodotus hanc ipſam olyram, etiam zeam nō minùs rectè appellari ſcripſit: vincit profectò ratio, tribus hiſce nominibus vnam, eandemq; rem cenſendam eſſe. Nam quod de Mneſitheo mirum viſum fuit Galeno, neſciuiſſe illum olyræ typhæque diſcrimen: ipſe ſanè Galenus eodem in loco non magnum adfert: olyram præfert typhis; at intereà typhinos panes, ex bona typha, longè antecellere olyrinos fatetur ex praua olyra, præſertim calidos etiamnum, vt bonitate propè inter ſe vna certare videantur. Id, quod in vnius atque eiuſdem generis frugibus vſu venire videmus, tantùm non quotidie, tritico, farre, oriza, panico, milio; vt triticum, triticum aliud ſuperet hac ratione; panicum, panicum, cuius, vt milij, aliud maius, minus aliud propterea vocent: eodemque modo in reliquis. Quin vtriuſque farinam, ad panificiū ſubactam, tenacem glutinoſamque euadere, affirmat, ideoque refrigeratos inde panes condenſari magnopere, typhæ autem magis: vt vel ex hoc trahere indicij non nihil liceat naturæ eiuſdem, vel congeneris ſaltem. Hordeo tamen Galenus olyras ſimiles facit, albas ſcilicet; typhas tritico etiam pluſquàm flauas: quod mihi longè adhuc magis perſuadet, haſce pro zea eſſe habendas, aut ſimilima certe fruge. Hoc enim in zea ſpectari manifeſtò ſatis poteſt, ſed deglubita; cuius etiam granum tritico minus ſit, ſed colore, figuraque ſimilimum, deglubitæ dico, & decorticatæ. Atque hæc de typha ab Authoribus ſcribuntur, quæ ineſſe omnia in zea quoque videmus. Simul illud accedit ex Homero, qui equorum cibum aliquando fecerit triticum. Legitimum autem triticum, quo nunc vtimur, pro alimento perniciem ſæpe equis adfert. Scimus enim equites ſemel quoſdam milites, quum, quod iuſtum equis ſuis præberent alimentum, ad manus non haberent, penuria aliarum rerum coactos triticum appoſuiſſe, atque ex eo equorum multos perijſſe: vt optima propterea vſi fuiſſe coniectura videri poſſint, quibus viſum fuit, Homeri triticum aliud omnino quiddam, quàm noſtrum hoc, eſſe. Porrò autem hac tempeſtate, in multo maxima Italiæ propè totius parte, zeam equis exhibent pro pabulo innoxiè, ſpeltam vocant: vti iam ex hoc, Homeri triticum illud eſſe hanc poſſe, ſuſpicetur quis non immeritò, quæ præſertim hodieque in panificium optimè cedat, & quidem pro tritico ſæpe ipſo: cuius rei libuit hiſtoriam breuiter hic ſubtexere, non ingratam legentibus futuram. Nouimus, quicunque illum noueramus, omnes, quanto ingenij acumine & perſpicacia præditus fuerit Diuus Ferdinandus Auguſtus Cæſar, quàm magnus ille naturalium rerum omnium indagator, ſcrutator, excuſſor: vt in tanta nominis maie-

ſtate, ſummoq́; faſtigio, atq; ingenti negotiorum tot tantorumq́; mole, ſæpenumero mirarer tantam rerum, quæcunq; offerrentur, omnium naturæ inquirendæ diligentiam. Is, quum ei, vt ſemper, prandenti aſtarem, appoſitusq́; eſſet menſæ candidiſſimus panis, cõuerſus in me, Quid, inquit, cuiuſmodi eſſe panem hunc cenſes? ex qua materia? Ex qua, inquã, alia, quàm ex tritico? Ex zea, inquit, eſt. Atqui ex zea, inquã, panificiũ eſſe, ingenuè fateor neſciſſe me antehac: vt tamen factu facile id eſſe non negem, verùm non vſitatum credidi. Scire tibi ex me, inquit, hodie hoc certò licet, vſitatiſſimum eſſe toto hoc in tractu, vniuerſoq́; Norico, ac Vindelicia. degebamus autem tunc Auguſtæ. Quod quum mirarer, videreturq́; mihi nouum; ille, ad demendam mihi dubitationem omnem, Ne fortè, inquit, in hoc fallaris, triticumque, quod glubitæ zeæ ſimilimum eſt, pro hac accipias, ſimulq́; ne ſuſpicère ſubeſſe fraudem; ipſe tibi Tridento exportandã, cum gluma adhuc ſua, zeam, ſiue ſpeltã, de tuo curabis, vt ex glubita hic molitaque panis fiat. Feci ſtatim iuſſus, veriſſimaque eſſe omnia reperi. Ingreſſus deinde oppidorum aliquot horrea Germaniæ, vtriuſque aceruos ſpectaui. zeæ, triticique: nulla, primo quidem aſpectu, differentia, quę intuenti deinde diligentiùs apparet. Zea grano conſtat omnino breuiore, nec tam denſo, aut ἀδρῷ, & pondere aliquantum cedit: Keren vocant, ſimilimo Latinis, imò verò eodem prorſus nomine. Latini quidem zeam peculiariter ſemen appellant; eandem Germania Keren/quod ſemen eſt. Videntur autem vtrique ex quadam veluti dignatione nomen hoc illi tribuiſſe: vt hoc quoque ipſum ad fidem faciendam aliquam, pro tritico olim quoq; habitam fuiſſe zeam, accedat. Illud hac in re non parum ſanè mirére: Annis ſuperioribus, in maxima annonæ caritate, quum fame non ſemel laboràſſet Italia, peteretur que ſubſidium ex Germania, pręſertim verò ex Norico; mercatores, qui eo tempore ingentem horum omnium vim, tritici, ſecalis, huius ipſius zeæ importarent, ignoràſſe, pro tritico ſe plerunque zeam tractare, zeam emere, zeam vendere, plurimosq́; eorum adhuc eſſe, qui hoc ipſum ignorent. vt fallantur, cauſa: aſſueti nanq; alibi glumæ adhuc ſuę inuolucro tectã ſpectare zeã, ſicuti fuſtibus tũſa, primùm ex area ſumitur: hic folliculis, integumẽtoq́; omni liberatã venalẽ iam intuentur, tritici, vt dixi, grano ſimilimã. Nã cæteræ fruges penè oẽs, quũ poſt triturã ventilãtur, corticẽ omnẽ abijciũt, tunicisq́; omnibus illis expoliatæ prodeunt, excepta, qua primùm veſtiũtur, furfuroſa illa, vti nullã iam, quàm molendini, operam expoſcant ad farinã. Solum hordeũ & zea piſtillis priùs, aut quoquo alio modo, contũdi poſtulãt, vt vſui nobis ſint huiuſmodi. Zeã verò Italia iumẽtis edendã proponit, rudẽ ſic, ex area primùm deſumptã. Porrò parauit ſibi Germania peculiariter ad vſum hũc quaſdã moletrinas potiùs dixerim, quibus zea, meliùs vt deinde venũdetur, deglubitur, nõ molitur: quo facto, tritico tenuius omnino, atque exilius prodit granũ, & id flauũ, cæteraq́; omnia tritici maximè æmulũ. Hæc eò allata huc à me fuère, vt perſpici poſſit, in re tam vſitata quũ erretur, rerumq́; potiſſimùm ſimilitudine error contingat; non perinde videri mirum cuiquam debere, ſi Galeni vel tunc tẽpeſtate incerta res eſſet, nosq́; noſtra hac, Homeri exemplo, zeam alicubi pro tritico non tam nominamus, quàm habemus, vt ille typhã; quæ, quod ſæpe iã diximus, cũ zea eadem, aut nõ diuerſiſſima certè cenſeri propterea res debeat. Quis enim rẽ plerunq; rerũ duarum in medio poſitam, quarum vtri magis facie ac ſimilitudine accedat, neſcias; non pro ijſdẽ, quod quidem ad id pertinet, habeat? Aliqua reperta fuiſſe ſuo tẽpore ſcripſit Galenus, hordeũ inter & typham, rurſus typhã inter atq; olyram alia; nõnulla ab his ſimilitudine accedere ad triticũ, & quædã fuiſſe, quę panici & milij nominibus vocarentur. Confinia ſunt hæc rerũ ſimilimarũ, ac proinde non magnopere natura ſua diſcrepantium: in omnibus tamẽ, quoad eius fieri à nobis poteſt, inueſtiganda diligenter rerũ differentia, tenendaq́; diuerſitas; nõ ex colore ſolùm, formaque, & pondere: ſed ex guſtu quoq; atq; odore, guſtu aũt inprimis, tum verò deinde præparatione etiam, atque aſſumptione.

Idem Author bis (De alim. 1. De attenu. vic. ra.) ſcripſit nobis γυμνόκριθον quoddam reperiri, quaſi nudihordeum dicas: id nos ſcilicet frugẽ habendã eſſe arbitramur, quã rura noſtra ſcandellã vocant, rẽ hordeo ſimilimã forma, colore, pondere, guſtu, magnitudine, eſu, viribus; excepto, quòd nõ tam adhæreſcente granis cortice veſtitur, fuſtibusq́; ideo facilè tunſa deglubitur ex toto, glumoſoque cortice omni euoluta ex area colligitur, vnde illi inditũ à Græcis nomẽ: quod in hordeo non fit. Illud inſuper diuerſum: Nã hordeũ autũno, ſcãdella vere ſeritur, vt hęc trimeſtre eſſe nobis hordeũ, vel æſtiuũ poſſit; quod genus & triticũ, & ſecale habemus, & ex adoreo fortaſſe alicaſtrũ. Audio à colonis, à quibus perquiſiui, genus præterea eſſe hordei quoddã, quod inchoate vere ſeritur. quod fieri poſſe nõ inconuenit, vt hoc quoq; ſit. Quin ſuſpi-

cari

cari etiam libet scandellam haberi pro olyra posse: quippe quam hordeo Galenus perquàm similem faciat, albedine.

Gretij primùm in Stiria, quam Aureolam esse contendunt, frugem vidimus, edimusque, panico cætera omnia non dissimilē prorsus, nisi quòd paruitate superaret. Visa est enim mihi inter fruges omnes, quæcunq; quidē alēdo sunt, grano omnium minimo: gens ea cœlestis roris nomine dignatur, Himelthaw appellant lingua sua: vsuiq; semper illis est ex iusculo aliquo, vt panicum. Quum diligenter quæreremus, cuiusmodi esset plāta, campi nobis ostensi sunt pleni, facie simillima gramini, quod aliqui aculeatum appellauēre, fuitq; olim à multis falsò pro coronopo existimatum. Iam igitur hoc ea sibi regio inuenit nouū frugis genus, quod nusquā alibi, ad vsum quidem illum, quod sciam, reperias, nisi inde iam aliò importetur; sed nec qua prætereà vsos vnquam fuisse veteres pro fruge alicubi, opinor, legas.

Sicuti sanè nec frugis eius genus, passim iam, vbertimq; in Alpinis potissimùm tractibus prouenientis; rura frumētonem vocant, frumentum Saracenicum alij: granum est, quum maturuit, nigrum, triquetrumque; trimestre & ipsum, magno semper culturæ compendio commendatum, vt quod post messem sæpe in Alpibus, vbi bis quotannis sementem faciunt, feratur, leui tātùm agri profectione, nec stercoratione vlla. Ex molito pultem conficiunt, multi frequentisq; vsus: ipsi polentam vocant. Nonnulli gramen Parnasi statuēre, falsò, quod vt esset tamen: at nulla interim in veterum libris eius, ad alimenti quidem vsum hunc, mentio. Ita pereūt nobis alia, subeunt alia: rerumq; aliarum omnium mōre fit, vt vices semper se vertant hoc pacto.

Et quoniam semel huc ingressi sumus, persequamur sanè pauculas adhuc quasdam rerum harum nomenclaturas. χόνδρον Græci appellant, Latini far, & adoreum. Sed huius vna tantùm significatio, qua semen indicatur id, quo populus Romanus trecētis cōtinuis annis vsus fuisse dicitur, atq; ab edēdo primùm edor, deinde ador, tū adoreū quoq; vocatū est: at farris nomine cùm hoc ipsum rectè semē significetur, tū fruges prætereà quædā aliæ, sed pinsitæ. Athenæus, (Dipnosoph. iij.) διὰ τούτων, αἴτ, ὁ θαυμάσιος ὑπογράφει Νίκανδρος τὴν χρείαν τοῦ τε χόνδρου, καὶ τῆς ἐπτισμένης κριθῆς. vsum dixit chōdri, & pinsiti hordei; vt chondrū itidem hoc loco pinsitū accipiamus. Sicquidē Columella quoq; (lib. viij.) farris nūc triticei, nūc hordeaci, nūc adc rei meminit, nō mehercle sola seminū ipsorū significatione, sed præparatione prætereà quadam ita notata, nempe contusione in pila.

Hinc planè ptissanæ quoque nomen, ἀπὸ τοῦ πτίσσω. sed hæc propria hordei est, quam tamen Columella, vt diximus, far hordeaceum vocat. Rursus, Alica, inquit Dioscorides, fit ex zea. hoc similiter far est, zeicum, vt ita dicam, siue zeeum mauis. cæterùm hoc chondri sibi nomen vsurpauit; vt hordeaceum far, ptissanæ. Erit igitur, arbitratu quidem meo, Græcis χόνδρος propriè, quod Latinis adoreum pro semine: item χόνδρος, zeeum far, ex zea, hoc propriè Latinis est alica. Sicuti ex hordeò Græcis πτισσάνη: quod Latini nomen retinuēre, Medici præsertim. nam Authores alios docuimus hordeaceum quoque far appellâsse, vt & triticeum ex tritico. Res erunt eiusmodi explicatiùs ita positæ: Semen est cereale, frumentaceum, Græcis χόνδρος, Latinis adoreum: hoc ipsum semen pinsitum, Latini non iam adoreum sic simpliciter, sed adōreum far vocabunt; Græci ζάγον. Zeæ pinsitæ Græci maluerunt chondri nomen accommodare; hanc alicam peculiariter Latini Medici. Iam hordeum ita præparatum, πτισσάνην Græci, nostrique eadem ptissanæ voce significabūt; sed & far hordeaceum dicent. Idem in tritico, si vsu veniat vt pinsatur, Latini far triticeum vocabunt; Græci eodem, quo adoreum far, nomine ζάγον. Atque ita hordei propriè erit ptissana tā Græcis, iquàm Latinis: zeæ Græcis χόνδρος, Latinis alica: tritici & adorei Græcis ζάγος, Latini far triticeum, far adoreum communi magis nomine, vt & hordeaceum, & zeeū. Quem propè vsum materna nostra lingua sequitur, qua, quicquid frumentacei generis in pila contusum, leuiterque fractum est, & quasi fresum, (tametsi fresum de leguminibus tantùm dici arbitrer, quum in geminas, contiguæ quæ antea erant, partes non continuæ, scinduntur) communi farris voce notant: additione autem priuatum faciunt, modò frumenti far dicentes, sic enim vocant triticum, modò spelte, sic zeam; eodemque modo in alijs. Adoreum autem, semē nimirū ipsum, antequàm vllo modo præparetur, frumentum far dicunt.

Est & trimestre triticum σιτάνιον: nam bimestre Theophrasti nondū vidisse contigit. Sed & secale eiusdem generis habetur, & adorei, quod antea diximus, alicastrum, & fruges aliæ quædam.

Reliqui Cereales cibi noti propè omnes sunt, vt qui vetus adhuc nomen seruent suū, miliū, panicū, auena, oriza, faba, lens, cicer, pisum; cicercula, nostris ceserchia; eruilia, nostris herbeia, quod genus sunt phaselus, ochros, lathyrus, aracus, nullo, aut paruo omnino, inter se discrimine,

mine, vt scire facilè possunt, qui frequenter rusticantur, herbeiæ omnes dictæ. Nam phasiolos, seu dolichos, multis notis vincunt nostros esse phasolos. Iam eruum notum satis, papauer, fœnumgræcum, lupinus, vitex, sesamum, linum, cannabis, vicia: quorum tamen omnium iamdiu multa desierunt in ciborum censum venire, tanquam quæ vsu comperta sint, paucissimum exhibere corporibus nostris, & id improbum satis, alimentum.

Frugum probatio per notas. Tunicis suis exutarum vsus, aut pinsitarum, aut fresorum leguminum. Corrigenda frugum malitiæ ex parte ratio, & sorbitionum ex ijsdem vsus: Tum repetita, de ptissana quadam, eiusq; præparatio dicta, aliarumq; vnà, & facultates.

CAPVT VII.

HAc nominum ita explicatione diligentiore illud assequemur, vt minimè supposititijs rebus vtamur, neque in alterius altera locum irrepere facilè possit. Cui nanq; argumentis constiterit, quam veteres tragi, verbi gratia, vocabulo rem, quàm ve chondri significârint; is planè, nisi inconsideratè omnino agere velit, hanc pro illa, aut pro hac illâ, ad vsum non assumet: quumque trahere in experientiam volet res, aut veterum de his dicta comprobare; nulla nominum ambiguitate, aut æquiuocatione deceptus, rectámque viam ingressus, tutò deinde progredietur: tantum faciet proprius vocabulorum vsus, diligenter seruatus. Nec, quum Authores audimus, præsertim verò Galenum, sæpius inculcantes, nullam esse nobis de nominibus curam habendam: sic accipiendum est, vt significata prorsus, quæ quibusque nominibus propriè conueniant, negligamus: sed, quum res ipsas tenuerimus, receptaq; iam, atque etiam vsitata habuerimus nomina ad eas significandas, nobis, si rectè agere velimus, vtendum esse his existimemus: permittendum autem alijs, vt quo quisq; rem quamque velit appellâsse nomine possit, modò rerum nobis cognitionem non interturbet. In eo verò nos non magnopere anxios esse debere scribunt, vt si alio vocare triticum nomine velit aliquis, vocet sanè. De eo enim contentiosè agere non debere nos dicunt, modò re conueniat. Iidem interea hortabuntur, proprijs, ac conuenientibus, & quantum possumus, significantibus vtamur semper vocibus.

Atque his hunc in modum traditis, & aptato ita alimentorum parti huic, quam de frugibus hoc loco tractandam sumpsimus, rectò vocabulorum suorum vsu, postquàm sciuerimus hæc ipsa esse alimenta: quærendum restat, quantum ex quoque corpori proueniat alimentum, quale, quando. Nam aliæ quædam considerationes de his, vtendi potiùs modum attingere videntur: vt quum, quo assumendus tempore cibus sit, qua hora, aut quo demum id à nobis faciendum ordine sit, quærimus. Atque, vt alimenta esse sciamus, experiundo id nobis indagandum esse, diximus: neque id in quouis tamen, sed hic quoque habendum esse delectum monuimus; vt in temperato, temperatique ventriculi homine, omniique se tunc ex parte benè, naturaliterque habente, fieret: non dissimiliter alimentum, quod in experimentum veniet, purum, syncerúmque, nulla alia re infectum sit, oportet; nisi qua quidque præparari ad assumptionem debet: sed tunc non infici, sed aptari potiùs, & accommodari dicetur cibus. Itaque triticum, aut quæcunque paulò antea recensitæ à nobis sunt fruges, vt legitimè experimentum succedat, non ex quouis genere, neque ex quouis loco, neque ex quouis agro, neque ex quouis aceruo, neque quocunque indifferenter ad hoc tempore, capere nobis fas erit. Nam, vt veteres olim alia alijs meritò præponebant; sic nos, nostra hac tempestate, non sanè paruo distante inter se discrimine videmus fruges, atque eas antecellere alias alijs. Italicum triticum Siculo, Siculum Germano, Gallicóque: atque etiam hæc ipsa inter se certare bonitate Italica, pro locorum differentia, animaduertimus. Montanum ferè (quod siliginem, aut pro siligine habendum esse, suspicari nos posse, dictũ suprà) præstat semper eiusdem regionis alijs, tanquam perflatum magis, eoq; minùs excrementitium: & quod ex agro sicco, ei, quod ex vliginoso metas. Iam plurimùm retulerit, ex horreo'ne sumere cures, in quo optimè, an secus, asseruari soleant fruges: inprimis verò, statim'ne ex area batuitas, vt ita dicam, an matura quasi sui ætate iustáque post messem, an senescentes planè iam, quum euanidæ, rugosæq; prorsus fiunt, ad panificium, aliósve quos vsus voces. Suntque hæc frugum omnium communia. Quòd si nobis ignorabuntur cuncta hæc, aut eorum multa, vt aut natales illarum, aut loca, aut sementem, aut tempus, aut simul omnia, nesciamus: indicijs, quod restat, suis inquirendum, ponderis, coloris, formæ, gustus, odoris,

odoris. Quæ, vt etiam reliqua omnia, quæ paulò antè retulimus, cõperta nobis sint, nihilo tamen ſecius ad examen de his aduocabimus. Pondere ſuo commendantur fruges cunctæ. Nam quo quæque hoc ipſo ſui generis alijs præſtant, eo ſanè probandæ magis. Color in tritico cùm nitore ruffeſcens commendatur: qui in adoreo ſatur magis exigitur. Hordeũ probatur candidum, ſicuti & nudihordeum, quod diximus, ſiquidem id, vt credimus, noſtra eſt ſcandella. Formam, ſiue fortè ſubſtantiam meliùs dixerimus, frugũ intelligimus, conſtitutionem ac denſitatẽ, ἀδρότητα ſcilicet, qua firmum, compactúmque, ac minimè rugoſum granũ præſtare bonitate ſcimus. Deprehendetur id facilè, ſi dentibus medię terantur. apparebunt enim intus aut ſolidæ coactæque, aut laxæ raræque: priores etiam maceratione intumeſcere citò ſolent, quod bonitatem arguat: poſteriores minimè, aut parum, tardeque, quod prauitatem. Guſtus quoq; naturã deteget. nam aut exqualem illam qualitatem neceſſariò oſtendet, aut alterius ſaporis aliquid. Ducere autem indicium ex omnibus licebit, temperamenti quidem cuiuſdam ex ſaporum abſentia illa; caloris autem, & frigoris, ex eorum ipſorũ differentijs alijs. Hinc manifeſtæ quoque nobis fient tenuitas & craſſities, glutinoſitas & friabilitas. Linguę maximè animaduerſione, ſitum, & quendam ceu mucorẽ, ex mala repoſitione neglectáque ventilatione contractum, ſapor ſtatim prodit; vt equi ipſi iumentaq;, quibus indicia alia imperſpecta ſunt, hac vna ſæpe cognitione moueãtur, & appoſitum pabulum refugientes non attingant. Hoc delectu fruges cenſendæ, quas probemus, ſi prætereà loliũ, quiſquiliæq; aliæ omnes extraneæ abſint.

Hoc probationum genere veluti excuſſæ fruges, atque examinatæ, ad vſum veniunt, primùm, antequàm in farinã molantur, integræ, corticibus tantùm ſuis tunicisque omnibus euolutæ, aut leuiter in pila infractæ, pinſitæque: quod far à Latinis diximus appellari, triticeum, adoreum, hordeaceum; etiam, ſi placet, zeeum: Græcis, duo priora τράγος, tertiũ πτισσάνη, quartum χόνδρος, vt priùs ſignificauimus.

Idem vſus etiam leguminũ, priuſquàm molæ tradantur, ſed freſorum: vnde faba freſa, & cicer freſum: Græci, opinor, ἐρευγμὸν appellãt. Id fit, quum in pila diuiduntur media, duæque ex eis partes fiunt, quæ priùs cortice vno tegebantur contiguæ. Neque id tamen in omnibus ſuccedit. nam nec lens, nec panicum, nec miliũ, & huiuſmodi, frendi poſſunt; deglubuntur tãtùm. Omnium ita ex iuſculo aliquo vſus. Nam aut carnis alicuius, aut ſuo ſibi incoquuntur proprio: macerantur aliquandiu priùs aqua, atque etiam ſæpe nondum detracto cortice elixantur, faba, cicer, piſum, lens.

Toſtarum frugum deſijt iam vſus, antea frequẽs ſatis veteribus. Cæterùm, quòd illi inde quęrebant, vt flatuoſitas ita demeretur, nos certè quoq; conſequi poſſumus elixatione paulò magis diligenti. Itaq; non incommodè hodie vtimur cùm frugibus alijs, leguminibúsque elixis, tum tritico etiam; ſed dilutioribus omnibus, magna quidem ex parte, quod multùm ſanè faciat ad tollendam noxam, quam ex tritici elixi eſu expertum ſe fuiſſe Galenus affirmat, degrauato inde, tanquam pondere aliquo, ventriculo, atque inſequuta cruditate, & poſtridiana inappetentia; tum ſubortis quoque flatibus, capitisque dolore, & obtutu caliginoſo. Conferta, cõfarctáque, inque vnum coacta cũcta extitiſſe, veriſimile eſt cibaria eiuſmodi, quæ ſymptomata ea inferrent. Sic de tritico Galenus, (De alim. j.) παραχρῆμα τις αὐτῶν ἐμβαλὼν εἰς χύτραν πυροὺς ἥψησεν, εἶθ' ἡδύνας ἁλσὶ μετρίοις, ἐσθίειν ἡμᾶς ἠξίωσεν. Conictum, inquit, vnus quiſpiam eorum in ollam repente triticum elixauit, conditúmque modicè ſale iuſſit nos edere. Vides ſolius huc tritici, non humoris facere mentionẽ alicuius, qui ferè coquendo ſemper abſumitur, elixatu illo euaporatus.

Quod quũ factum eſt, noſtri iuſculo inſuper diluũt, vt meliùs edẽdo ſit, ac ſorbitio potiùs fiat; eoq; nocumentũ vnà auferũt bona ex parte. Sic enim glutinoſitas illa, quæ frugibus alioqui multis ineſt, dilutione plurima aquoſior facta, tollitur, vt non tãtopere cohæreat tenax: ῥόφημα hoc Græci, & ῥοφημάτιον; nos ſorbitionem, & ſorbitiunculam dicimus: quoquo modo affectorum corporum cibum potiùs veteribus, (quanquam & ſani vterentur) quàm benè omnino habentium, qui ſolidioribus potiſſimùm veſci ſolerẽt, colligas ex capite de chondro Galeni: quod caput de alica inſcribi, non placet. Eſt enim alica ex zea. Et vt ex adoreo quoq; tale quippiam fiat, quod far adoreũ Latini nominent, Græci τράγον: at caput id adoreo ſimpliciter, proprieq;, nõ farri adoreo dicatũ legi debet, vt id, quod hoc ipſum antecedit, tritico. Sed, qđ dicebã, animaduertas inde, ob inſignẽ chõdri lentorẽ, quæſitũ ſemper auxiliũ aliquod additamentis alijs, multo ex oleo, & ſale, vt citiùs ſubſideret; modò ex œnomelite, abſtergẽdo, attenuandoque; modò ex vino cùm dulci idipſũ faciẽdo, tũ etiã adſtringẽte; atq; hoc, quũ vſus veniret rei huiuſce, vtputa in cita nimis aluo, aut vẽtri-

culi

culi ſubuerſione. Propterea, ne ſubiret nobis admiratio, adijcit hæc, ἴδιος γὰρ ἑκάστου καιρὸς τῆς χρήσεως. quaſi dicat, propriũ eſſe debere vniuſcuiuſque, opportũnumque vſum. Iubet deinde diligẽter aduertamus, intentique ſimus in ſorbitionibus, quæ ex toto chondro parantur, huncque eſſe ait chondri ſuccum, aqua mixtum, qui, ne fallamur nimia feſtinatione iuſtam coctionem anteuertẽtes, diu multæ aquæ admixtione verſandus, perfecteque elixandus ſit. Tum addit: ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐν παρέργῳ λελέχθω θεραπευτικῇ προσῆκον. ſed hoc obiter dictum ſit, ad Therapeuticen, non ad præſens negotium pertinens. Sorbitionum iuſculorumque præparationem, Therapeutices potiùs eſſe dixit, τοῖς δ' ὑγιαίνουσιν ὅταν ποτὲ κατὰ δῆξιν σφοδρὰν γαστρός, ἢ χολωδῶν πολλῶν διέξοδον, ἤ τι τοιοῦτο, δεηθῶσι ῥοφήματος. Sani autem, ſi quando in vehementi ventriculi morſu, aut bilioſorum plurimorum deiectione, aut tali quopiam, ſorbitione indigebunt: vt vel in ſanis medicatum eſſe ſorbitionum vſum intelligeremus, quum ſcilicet affectu aliquo tentamur. Quocirca, vbi nihil aliud ab elixis frugibus, quàm corpori alimentum ſano quæreretur, elixas quidem illas apponi ſolitas, ſed in maſſam ſpiſſatas, nulloque, niſi quem inter elixandum imbibiſſent, humore fluentes, crediderim: ideoque non valde mirum eſſe debuerit, ſi ingeſta eo pacto maſſa illa, tanquam pondus quoddam ventriculo incumberet. Nos autem hoc tempore offenſionis eius ſenſum tam inſignem plerunque non accipimus, liquidioribus illis, & ſorbitionis potiùs cuiuſdam in modum, vſ[i]cuius tamen inſtar quoniam non ex toto explent, (ſolidas nanque fruges, quanuis ex iuſculis, neque in ſuccum ſolutas, quod ῥόφημα iuſtum eſſet, deuoramus) ne ſic quidem deuoratæ noxam omnem effugient, aut, quicquid obtinent glutinoſi, exuere prorſus poterunt: quippe quod vix domari fermento, ſaléque ad panificium addito, longáque & diligenti maſſæ ſubactione, verſatione, coctura queat: maximè verò in tritico & adoreo, quorum paulò magis frequens vſus, etiam more iam noſtro ex iuſculo aliquo, ſicuti & zeæ, tametſi longè minùs huius, inſignitè tamen nocens fuerit, his præſertim, quibus venulæ circùm iecur, meatusque anguſtiores, facilè à viſcidis omnibus obſtrui conſueuerint. Neque ferè alias reperias fruges, quæ quidem in vſum ciborum noſtrum veniant, ex eadem præparatione vitio co notandas, glutinoſitatis dico. Nam aliæ quædam craſſi quidem ſucci, vt lens, lupinus, phaſiolus, quem cenſeri cum his poſſe experientia didici: at intereà viſciditatis expertia hæc habentur. Vtrunque adoreo, tritico, ſecali ineſſe videmus, vt & glutinoſi, & craſſi ſucci ſint. Vnde & primas ſemper obtinent partes in alendo, panisq; ex his conſtitutione ſua durabilior, & vetuſtatem ferens, neque in puluerem, aut friabilitatem facilè ſolutilis ſit, vt aliarum nonnullarum frugum, cuiuſmodi hordeaceos, & miliaceos panes experimur, dierum paucorum ſpatio ad vſum obſoleſcentes ſtatim, defectu ſolummodo glutinis illius, quo deſtituti intra paruum tempus propè puluerantur.

Vtroque priuatur hordeum, vt neque craſſo, neque verò glutinoſo ſucco conſtet, contraque potiùs tenuem, & abſtergentem obtineat. Quapropter meritò in præparationem hanc optimè ſemper ceſſerit, vt non ad veterum minùs, quàm ad noſtrum morem elixatum, futurum nunquam noxium ſit; hoc quidem nomine, vt aut infarctus aliquis, aut excrementi in toto corpore alicuius formidanda nobis inde ſuppreſſio ſit. Hinc eadem ratione, vt ægrotis æquè ac ſanis expeteretur, ſemper factum fuiſſe non dubito. Quamobrem ſicuti noſtra hac tempeſtate in morbis nũc integra vtimur ptiſſana, quoties affectus aliquis victus rationẽ eam admittit; nunc percolata, ſuccoque illius, in morbis paulò magis acutis: ita ſanis modò integram concedemus, quum vnà alere, ac refrigerare conſilium nobis erit; modò percolatam largiemur, cuius ἐπικράσει & contemperamento, ventriculi, inteſtinorúmve morſus, præſertim à materia bilioſa factus, mitigetur, ſimiliter atq; in chondro fieri ſolere dicebamus. Priorem Galenus κριθώδη πτισάνην vocauit quandoque, ſiue hordei, nondum in ſuccum chylúmve redacti, integritatem ex hoc ſignificans, ſiue ad diſcrimen id alterius alicuius ptiſſanæ fecerit. Erãt enim, qui πυρίνην quoque πτισάνην dicerent, triticeam quidem ptiſſanam; quæ tamen ex adoreo, ſiue chondro, inter tritici genera & ipſo numerando, pararetur. Eandem hanc ob id ἐκ χόνδρου πτισάνην dixêre, ptiſſanam ex chondro, quaſi ptiſanæ vox communis quidem eſſe poſſit multis. πεποίηται δὲ τῆς πτισάνης τ' ὄνομα, ἀπὸ τοῦ πτίσσειν, καὶ ἀνεῖν, ait (lib. x.) Athen. ſicuti, quod ſuprà quoque tetigimus, far Latini, maternaque noſtra lingua proferimus. At intereà apud Græcos id ſibi nominis vendicauerit hordeacea, vt πτισάνη appellaretur peculiariter, ob inſignes ſemper vſus, ſiue integræ, ſiue in chylũ longa diligentique, ex multa priùs aqua macerati tumefactique, manibusque perfricti hordei, elixatione, vt meliùs inde exprimi ſuccus percolarique poſſet, redactæ. Nam in integra eadem

dem

dem omnia fiebant, præter q̃ in succũ neq; exprimeretur, neq; percolaretur, & in massa tãtùm dẽsata cõsistensq; apponeretur edẽda; sed cui semper initio statim inter coquendũ porri, anethiq; momentũ, cõprimẽdæ, vt arbitror, meliùs flatuositati; oleique nonnihil, credo, vt subire vẽtrem meliùs posset; postremò, quum iam iam mensæ inferretur, etiam salis parum, idque ad condimentum solummodo, adijci solitum esset. Poterat autem solo quoque elixatu ptissana, sed lõgo admodum diuturnoque, sic excoqui, ꝓpè vt in succi cuiusdam cõstitutionem abiret. διὰ μαλακοῦ πυρὸς ἄχρι πολλοῦ χυλωθεῖσα. diu, inquit, (De alim. j.) ex molli igne succus facta. Temporis requirit longitudinem, vt hoc succedat, ignemque mollem adhibet, blandum videlicet, ac lentum, quo meliùs partibus omnibus sese addat vis ignea. Nam vehementior ignis, confertimque & affatim nimius ingruens, exusserit potiùs: certè penitus se rebus non indet coquendis, à qua illæ vehementia veluti refugiunt. Eandem sententiam ijsdem prorsus verbis repetitam legas ex libello de ptissana, sed cui præfixa sit alia, hac dictione, ἡ δὲ ἕψησις αὐτῆς γενέσθω τόνδε τὸν ζόπον, ἵνα πρότερον μὲν ἐπὶ πολὺ ἀναγκάσῃ, ὕστερον δὲ ἐπὶ μαλακοῦ πυρὸς ἄχρι πολλοῦ χυλωθῇ. Vbi quid sibi velit illud ἀναγκάσῃ, ariolari opus sit: mendum subesse, valde verisimile est in libello, in quo tam exiguo ingentes tamen spectantur lacunæ. Si fortè pro ἀναγκάσῃ restituamus, aut certè reponamus, ἀναβράζῃ, sic, opinor, intelligi poterit, vt priùs plurimùm tanquam efferuescens bulliat, aut potiùs ebulliat, effusim nimirum, vt solet, quum subditi ignis vi bullans exilit, idque ad edomandam ita statim hordei substantiam totam: post quod blandior illa ignis, placideque sese insinuans, vis accederet, intellectu effectuque, quem diximus. Hæc quanquam ptissanæ præparationis propria sint, non minùs tamen pertinere videbuntur ad sorbitionũ, elixandarumque frugum tractatum, quem nunc insistimus; nonnullo intereà quoque, inserentium se sponte quasi sua, eodem discussionum eiusmodi operæpretio. Atque id, vt ad ptissanam redeamus, quum factũ iam erat, vt diu ita multumq; elixationem passa ptissanà, &, quod Galenus ait, χολωθεῖσα, penè iam in succum discederet; tota tamen etiamnũ, integraque, &, vt sæpe author idem nominat, ὅλην ἄπτιστον esse dicique poterat: percolatione autem fiebat, vt succus eliceretur iustus, partium crassiorum cunctarum proiectione. Enimuerò idem trahi ad fruges omnes elixãdas vsus, modusq; potest, vt aut spissata massa cõsistant totæ, aut percolatu in succum soluãtur: omnibus verò proprij semper aliquid condimenti addatur ad palatũ, nonnunquã verò non minùs ad vsum; vt chondro, castigando lentori nimio illo, acetũ, quædamq; interdũ id genus alia.

Retinent omnes ita præparatę fruges naturam suã, plùs, minùs, semper tamẽ. Totę nanque cùm valentiùs nutrient, tum glutinositatem suam maiorem obtinebunt: at paulò difficiliùs concoquentur. Succus minùs alet: sed & faciliùs concoquetur, & liberiùs permeabit. Nam de qualitatum cæterarum differentia dicendum nobis paulò pòst fuerit.

Elixabatur auena Galeni quoq; tempestate, alendi vi exigua: visciditatis aũt, & cõtrariæ friabilitatis, siue ariditatis, in medio. Eodem modo milium & panicum parum alent, ac tenue, siccánsque alimentum exhibebunt; magisque adhuc panicum.

Nam milium ad omnia potius: vt & acceptius sit, & faciliùs concoquatur, & magis nutriat, ac minùs aluum sistat.

Non dissimilis ratio seminis eius, quod graminis esse diximus aculeati simile, ac meliùs panico associabitur.

Itidem oriza; quæ ipsa quoq; concoctu non facilis, nutritq; minùs, & aluo semper adstringendæ accommoda habita est.

In lente nihil statui in vniuersum, ob diuersarum facultatũ mixtionẽ, potest: illud tamen certũ, abiecto iure elixam, totamque cõmansam, crassioris esse, terrestrisque, & atrabilarij, adstringentisq; semper succi cibum, nec concoqui facilem, meatibusque omnibus hærentem. Nouimus, qui huius esu, atq; ex illius tamen, cumq; illius iure, comitiali accessione vehementer corriperetur sæpe, semper autem ferè tentaretur.

Fabis flatulentia perpetuò sua inest, quã nunquam ex toto amittant, quamlibet ad summum elixentur: minùs tamen in faba fresa hoc deprehẽdas, quàm si integra cum cortice elixa deuoretur. Abstersoria, qua manifestò prædita est, facultas, laxiorque substãtia quædam, facit illam neq; concoctu rebellem admodum, neq; verò crassioris, aut hærescentis in vijs admodũ, ac subeũtis potiùs facilè, aliorumq; visciditatem detergentis succi. Villicus fuit tussi vehementissima corripi aliquãdiu iam solitus: is dum integræ ita elixæ, oleoq; tantùm & sale conditæ fabæ catinum, qui messoribus tribus erat appositus, quartus ipse accedens, solus propè vniuersum euacuâsset; vesperi toto inferiore ventre sic intumuit, vt disrũpi medius velle videretur; vnaque, quàm vnquam antea, acrior inuasit tussis, ceu impetus quidã, quo vniuersum corpus agitatum quateretur, donec vomitus quoq; accessit. Ibi verò, tussis vnà vo-

mitionisq́; eiùs vehementia, ingens pituitosæ materiæ vis reiecta: post quod nullam ampliùs ille senserit tussis, qua tantopere priùs affligebatur, molestiam. Id nos tunc coniectauimus insigni quadam edulij illius abstergendi vi factum meritò fuisse: verissimumq́; ideo esse de hac Galeni dictum reperiatur, ἀναπτύσεσι μέντοι τοῖς ἐκ θώρακός τε καὶ πνεύμονος ἐπιτήδειον. expectorandę, educédęq́; de pulmonibus per sputum materiæ aptam esse dicit: tametsi frequens hic ad rem eam commendari illius vsus videtur; semelq́; id tantùm factum à villico fuerit: ideoq́; ratione insuper alia quadã, quippe excussa, violenti tussis commotione illa, materia, quam fabæ priùs euacuasset, id consequutus videri possit. Eadem si frigatur, flatuositatem illa quidem amittet suam, vt alia, quæ frigũtur, omnia: sed & concoctu difficilima euadet, & tardiùs permeabit, & crassum de se succũ præbebit. At huiusmodi iam desitũ esse vsum diximus.

Aegyptiæ fabæ, nisi quòd & humida, & excrementitia magis, cætera modus idem.

Verùm enimuerò nobis, his rerũ tractatibus, neque huius, neque alterius sanè vllius, quem aut de facie non agnoscamus, aut in vsum alioqui nostrum non veniat, cibi mentionem facere, consilium est.

Eodem huc pisum & cicer venient, sic præparata. Pisum minus adferet, quàm faba, flatulentiæ, & abstersionis minus: cicer flatus, quàm faba, non minus; abstersoriæ autem facultatis etiam plusculum, vsquedum infringendo euidenter renum calculo potentis. Ad eam rem quum hodie, vulgata passim iam, receptaque opinione, cicerum tantummodo iure vtantur; non est dubium, etiam succum, eo, quo reliquarum frugum, modo expressum, percolatumque, facturum.

Lupinorum, nostra hac ætate, & regionibus, rarus, atque haud scio an vllus prorsus sit vsus. Priùs benè macerari postulant, vt amarorem omnem, natiuámque suam illam insuauitatem exuant: remanet tamen dura adhuc, terrestrisq́; substantia, quæ & concoctionem difficilem reddat, & crassum succum generet, siccúmque, tardi semper impeditique per corpus, nec facilè extricabilis progressus: aluum autem neque adstrictam magnopere ciebunt, neq; citam adstringent; licèt tardè permeare, hærentémque morari dixerimus succum. Hoc nanque crassitie illi, siccitatéque, & duritie euenit: vt autem citatior aluus sistatur, ad id, verò adstringendi prætereà vis quædam requiritur. Quòd si durities crassitiesq́; ea absit, & lubricitas accedat; iam tum aluum quoque emollire possit.

Vt in fœnugræco, quod quum aliàs easdem, quas lupinus, in cibis vtilitates adferat, hac lubricitatis dote vtiliter cibis alijs elixum præponetur, præsertim ex garo sumptum. At succus huius ipsius elixi, addito pauco melle, etiam contentos in intestinis humores educet, abstergendi ita vi pollens.

De phasiolis certũ proferre possumus, degrauari inde insigniter ventriculum, quocunque modo elixi assumantur; densatis tamen consertisque magis, liquidioribus minùs: cùm, quòd minor eorũ omnino ita quantitas editur; tũ verò maximè, quòd plurimum illis ex liquore demitur noxæ, vt in alijs omnibus. Iidem difficilis meritò habentur concoctionis, succique crassioris: tum, ex quo promptissima sit crudi illius in venis humoris generatiò, diu hærent, tardè omnino descendentes: flatum tamen non creant, quod verissimè dictum à Diocle accipi debet.

Cœptum & id seminis genus, quod nouum nouo nomine frumentonem appellari diximus, deglubi ad elixandũ, quũ antea pulti inde tantummodo conficiendæ pararetur. Candida est in decorticato substantia, mollis, laxa, leuis, ac penè flaccescẽs. Ex liquidiore iusculo elixum sumitur, facilè cedit concoctioni, descenditque: at alimentum itidem corpori præbeat laxum, molle, nec durabile.

Hactenus rerum ordinem & progressum quendam sequuti, hoc modo præparatarum frugum, pinsitarum scilicet, deinde elixarum, quæ esset cõcoctio, quantum inde expectandum alimenti sit; tum tenue id an crassum, viscidum an friabile, tardè an citò descendens, flatulentum an secus, & eiusmodi tradidimus. Quæ priora quoque sese nobis exhibent visenda, elaborandi à natura cibi, opera.

Frugum facultates ab elixatione, & præparationibus alijs, deque earum Temperaturis: & nonnullarum damnatio, & quæ recipi magis ad vsum debeant, quáve id faciendum præparatione sit: & de refrigerantium ratione intrò assumptorum. Rursus de ptisana quadam, cui principatus assignatur meritò in his.

CAPVT VIII.

PRoxima erit consideratio, quod ad hanc ipsam frugum præparationem pertinet, qua quæque succi bonitate, aut malitia; quáve aut calefaciendi, aut frigefaciendi, aut siccandi, aut humectandi, facultate donentur. In quo planè ex præparationis diuer-

diuersitate spectare discrimen licebit nobis, alibi non magnum, alibi non leue. Nam elixæ fruges, vt paucula hic quædam repetantur, quæ in massam coquuntur integræ, cùm paulò difficiliùs conficiuntur à ventriculo, tum confectæ plusculum largiuntur alimenti, neque eius diflabilis; glutinositatemque suam maiorem retinent, quæ bona ex parte succo, aut iure aliquo dilutior euadit; tum etiam diutiùs hærent, tardiúsque descendũt. At si ex eisdem plectus succus eliquescat, (siquidem diuersi generis non fuerint) minora cuncta expectabuntur. Iurulenta verò, cuiusmodi ferè hoc tempore vtimur, vbi post elixationem, integræ tamen etiamnum, totæque liquorem præterea accipiunt fruges, & idipsum, quod modò dictum est, iurulentæ fiunt; medio se, hac in re, modo quodam habebunt. Cæterùm, quod ad flatuum inde generationem attinet, nullum euidens quidem satis apparet discrimen, integræ, an in succum eliquatæ, an verò iurulentæ edantur. Ita hic quoque non multùm sanè retulerit, qua quæque ratione parentur, ad succi quidem bonitatem, aut malitiam. etenim eadem penitus elicietur ex omnibus virtutis, aut vitij qualitas; plus tamen, minusque: ex confertis, plusculum omnino; ex dilutioribus, minus. At plurimùm intereà ad humectandum, aut exiccandum retulerit; ad frigefaciendum, aut calefaciendum, non adeò. Triticum, nisi alterius alicuius rei additione, aut condimento aliquo immutetur, eodem semper modo potentia sua calefaciet elixum, siue totum, siue succus eius tantùm, siue verò, quo priùs modo diximus, iusculentum edatur. Ad eundem modum hordeum refrigerabit: at idem hoc natura sua quum siccum sit, maceratum priùs aqua, humescit; tum deinde longiore elixatione humectum adhuc magis fit: quo tempore addi illi calor, nisi actu, tantisper dum ignem sentit, non potest aliquis. At is, vtpote aduentitius, haud ita multo pòst discedit, sicuti alia eiusmodi cuncta solent; remanetque hordeo natiua sua, propriáque refrigerandi semper facultas. Aquæ verò humefaciendi vim benè ipsum humectum sentit, quam penitissimè per totum accepit, partibúsque omnibus additam retinet, semper quidem, seu calens, siue verò frigens sumatur, humectum facturam. contrà, frixo & ἄλφιτα ex eo, ἄλφιτα enim ex frixis, procul dubio ignis vi siccioris siccandi conciliatur facultas maior, vt iam apertè siccando sit, quum priùs, vtpote primæ tantùm siccantium classis, leuiter id, atq; etiam leniter, id est, non vsq; adeò manifestè, faceret.

Idem expectabitur in alijs, vt elixata omnia seipsis quidem humidiora euadat: at non sic tamen, vt humectandi statim omnia quoque vi polleant. Quandoquidem panicum & milium, in eorum, quæ exiccant, secundæ tertiæque classis confinio reposita, à quibus non multùm abfit oriza, vt elixatu non parum de siccandi potestate remittant; non eò tamen perueniunt, vt in medio positum temperamentum egressa, in illorum se, quæ humectum faciunt, contrariam classem conferre valeant. At hordeo, vt quod non tam siccitate progressum sit, facilior quoque paratus erit ad ea, quæ humectant, reditus. Quocirca hordeum semper elixatu humectabit, alia illa non item: & quanuis minorem, siccandi tamen quoquo modo vim perpetuò aliquam retinebunt; præsertim verò, si nec iurulenta, neq; in succum redacta sumantur.

Triticum diximus calidum, hordeum frigidum, primo vtrunque à temperamento abscessu. In medio reponunt zeam: nos cum hac, & typham, & olyram possumus, quoniam non diuersa existimanda esse docuimus. Sic planè fiet, vt (quoniam, inquantum triticum à temperamento iusto caliditate recedit, intantum frigiditate hordeum) zea in vtriusque confinio si statui debeat; iam exactum sortitura in hoc temperamentum sit, hócque nomine triticum quoque ipsum superatura, & ad panificium non pessimè factura; nisi & alimenti copia, & durabilitate vinceretur. Omnium nanque pronuntiare nobis licet alibilissimum triticum, vnde plurimum alimenti corporibus, idque perdurans, persistensque diu, addatur. Quæ conditiones duæ, alimenti, cibique naturam potissimùm commendare possunt. Nam propemodum carere insuper excrementis oportet, quod ita exhibiturum de se alimoniam corpori est, vt pro rata quantitatis parte quo alimenti plus exhibet, eo semper superfluitatis minus obtineat: & in re quacunque, quæ probatum operis sui effectum ad multum proferre temporis potest, bonitas certè inest. Nam calorem, qui in eo exuperare aliquantulum videri possit, (inest autem is illi, non tanquam alimento soli, sed vt alendi, ita calefaciendi quoque facultate prædito) paruum omnino, parúmque etiam durantem, eo quidem, quo ad vsum humanum venire triticum solet, modo, nimirum ad panificium, deprehendas. Quippe & farinæ addita inter versandum sæpe aqua, & subactione ipsa diuturna, quasi exercitio nimio debilior ille tritici calor ex parte recedet: & vt ex parte remaneat, tanquam

familiaris, nobis magis, atque vt in tam paruo excessu, mitis adhuc illius & placida quædam qualitas, vel optato suscipienda, lucróque apponenda, cuius ope atque adminiculo caloris quoque ipsius natiui adiuta promoueantur opera. Fermento glutinositas nimia tollitur de tritico. Sal, non vt aut humorem demat, aut siccitatem vllam addat, cuius neutrius nota in tritico vlla; sed pro condimento tantùm additur, cuius rationem si excesserit, iam vitium quoque pani accesserit erroris culpa. Cæterùm hæc ad panificium meliùs pertineant, ea tantùm hoc loco à nobis gratia allata, ne præferendam tritico zeam haberemus, quæ alioqui superare triticum temperamento iusto videatur, vt alendi intereà tamen viribus vincatur.

Secale videri possit frigidius, argumento, quòd flatus multos confessione omnium gignat. Sed & indicio est color, caloris, vt arbitror, inopia nigricans: semen alias quoque frigoris longe, quàm triticum, patientius. Acorem panis inde citò contrahit, vt & hoc signi sit, naturæ frigidioris. In vsum iurulentorum, aut elixorum nondum venisse scio.

Auena cortice suo etiam interiori farinæ proximo, quod nusquam alibi vidisse memini, moletrinis quibusdam in Germania ad id fabrefactis deglubitur, & ex iusculo elixa mensis adhibetur. Frequentissimus autem ibidem pultis ex ea vsus, quam non ægrotis minus, quàm sanis, edendam apponunt. Calidam Galenus (De alim. j.) facit, alibi (De simp. med. vj.) frigidam: quod nisi de ægylope dictum accipiatur, controuersa res fit. Calore tamen typhæ similem fecit, quæ si cum zea æstimari in hoc debeat, quæ tritico frigidior habeatur; iam non multùm à temperamento abscesserit auena, sicuti sanè nec typha, nec zea: nec prorsus ideo repugnanter scriptum à Galeno sit, de auena: ἐστὶ δὲ καὶ ψυχρότερον ἀτρέμα τῇ κράσει. Est, inquit, frigidiore parum temperamento. vno, opinor, verbo frigidiusculum dicemus Latini, quo dicendi modo paruus omnino excessus quidam notari solitus sit. Eadem, quam neque humidam, neque siccam affirmare possis, erit; nec quæ aluum emolliat, nec quæ adstringat.

Panicum, milium, orizam, sicca sine controuersia statuimus. Eadem, panicum & milium, frigida dicemus. Orizam ex Arabibus calidam alij faciunt; temperatam alij dixêre: quocunque modo sumptam, diligentique à me animaduersione obseruatam, excalfecisse ventriculum effatu quid dignum non sensi, nec alios sensisse audiui, quum quærerem: temperatam in hoc crediderim.

Faba quatuor omnium in medio qualitatum reponitur, aut sic, vt proximè ad refrigerandum & exiccandum vergat. Quam quidem exiccandi vim tam tenuem, non secus ac hordeum, facilè elixatione amittat.

Pisa, vt & reliqua eiusdem propemodum generis eruilia, cicercula, siccæ omnia naturæ quum sint, & frigidæ; ex hac præparatione humiditatis non nihil acquirent, frigiditatem seruabunt suam.

Vt phasiolos calidioris esse temperamenti credam, facit quòd, quum bis auidissimè his vescerer elixis, semper vomitione porraceam bilem illam reiectauerim. quod mihi præterea, inter iuuentæ meæ annos, herbularum esu ex acetario calidarum contigisse memini. Humidiores natura esse, vel Galenus nobis permittet: pituitosum humorem generant, atque eum crassum. Vnde crudioris humoris illius copia, qui ipse quoque cum pituita numeratur, ex insigni illorum crassitie fit; vt, quanuis ad calidum inclinent, crudi tamen pituitosique succi causa sint. Etenim aut paulò copiosiores ingesti, aut nullo alio accedente, quod attenuet, haud facilè à ventriculi calore euicta crassities superuacanea ea, promptè in cruditatem abit.

Non crassitudinis, nec terreæ substantię minus lens tenet: frigida & sicca, nullo, quod sciam, reclamante censetur: vt non iniuria, cùm ob temperamentum id, tum ob substantiæ qualitatem, plurimum semper inde exspectari atrabilarij succi debeat: quod & facit, sanè effectu plerunque non obscuro.

De papauere, lupinis, fœnugræco, sesamo, erysimo, eruo, vitice, lino, cannabi, hormino, vicia, non magnopere attinnerit hoc loco disputare; vt quæ partim in ciborum vsum iam diu venire desierint, partim pro condimento tantùm habeantur: quo pacto non multùm, ciborum reliquorum, calori, frigori, humori, siccitati, temperamentóve æquabili, additura de suo, quin demptura potiùs sint, siquidem rectam condimenti rationem seruare debuerint: qualitatisque alicuius in frugibus, quas antea recensuimus, corrigendæ mitigandæ've vsus aliquis inde veniet: nam non semper venit. Neque enim, si quando aut calefactio à nobis, aut frigefactio quæretur; aut suppressam ciere, aut citam supprimere aluum animus fuerit; cibis, quos idipsum præstare per se posse persuasum habuerimus, qualitates suas dememus: relinquemus, vt puto, potiùs

tiùs ſuos ſibi naturæ illos, eo quidem caſu, vt cum alimento vnà, quod tanquam cibi largiuntur, medicatam quoque ſecum ita vim adferant, tanquam medicamentoſi cibi, totum hoc videlicet, iuxta Hippocratem ἐν τροφῇ φαρμακείῃ, vt ſint. Quamobrem, hac quidem ex parte, non ſanè vtilis admodum, quarum modò mentionem fecimus, frugum tractatus: tantum abeſt, vt futurus neceſſarius ſit.

Intereà longè nobis alia inſtituenda erit de ſucci vitio, aut bonitate, ratio: quorum nobis bonitatem cuſtodiendam ſemper, ad vſumque nunquam non vocandam eſſe iure exiſtimabimus: vitium abigendum, pellendumque, aut certè quauis ratione emendandum eſſe ducemus; quippe cuius nullus vnquam vſus, à quo procul abeſt, & inſigne ſemper nocumentum propè ſit. Succi prauitatem intelligimus, non redundantiam ſolùm humoris alicuius, qualitate ſua exuperantem nimis, bilioſi, pituitoſi, atrabilarij: ſed etiam extranei alicuius ſaporis notam, nitroſitatis, ſalſedinis, amaritudinis, acrimoniæ. Niſi ſi tamen has quoque ipſas qualitates rationibus ſuis in quatuor illarum claſſes deducere velimus; quod qui facere voluerit, poſſit. Neque in multis tamen, (præter paulò antè dictas, damnatasque iam à nobis) alijs, ſed nec multum inſſe vitioſi ſucci reperias, elixis quanuis frugibus. Nam in his, quæ ad panificium veniunt, ſanè minus adhuc inſit, nempe fermento valde & ſale confectis. Sic triticum, aut adoreum, ab elixatione infarctum ventriculo, integrumque comeſtum, haberi quadantenus noxium poteſt, viſciditate tenacitateque, ac craſſitia ſua ventriculi calorem euincens, ne confici rectè queat, atque ita ex cruditate improbi quoque ſecum vnà ſucci aliquid per corpus trahens: quod improbandum tamen omnino non ſit, benè valentem ventriculum nactum, rectéque concoctum. Idem, panis factum, culpa omni vacabit. Sed & huic tamen extra panificium, tritico, inquam, & adoreo, & quem parari ex vtroque ſolitum eſſe diximus, trago, & zeæ; & itidem parari pinſendo ex hac conſuetæ alicæ, ſeu chondro, adijciendum ſemper aliquid, quo glutinoſitas, ſua ſibi contraria abſtergendi qualitate correcta emendetur, tum craſſities non minùs attenuandi vi aliqua diſſecetur, quum attenuandi facultati concoctionem quoque iuuandi poteſtas adſit. Nam quæcunque tenuem faciunt, inciduntque, nonnunquam calorifica vi, qua illorum multa prædita ſunt; ſemper autem partium cohærentium compactarumque nimis diſſectione, ventriculo concoqui faciliora ingeſta exhibent. Siccorum concoctio quoque iuuabitur, ne quid, aut minimum certè, crudioris ſucci colligatur.

In hordeo, ptiſanâve ex eo, aut quocunque tandem hordeum paretur modo, nihil horum verendum. Nam ſiue integra ea, ſiue percolata, ſiue verò, cuiuſmodi ferè nunc vſus eſt, iuſculenta ſumatur; nec crudi incoctique ſucci collectionem verebere ex craſſitie, quam nullam habet; neque meatuum infarctum ex glutinoſitate, quam habet, ſed innocuam; læuem quippe, continuam, mitem, lubricam, miniméque hærentem. nam reliquas ab Hippocrate enumeratas ptiſanæ dotes non attinet hîc recenſere. Iam ad ſucci bonitatem nihil illa præſtantius, non ſanis minùs, quàm ægrotis: etiam ſi quis ſe ea ad ſatietatem vſque ingurgitet, etiam ſi quotidie id faciat; de ſucci tamen malitia ſecuro degere licebit. Conſignatum fidei huiu. Galeni teſtimonium habemus (De ſucc. bonit. & vit.) his verbis: Πτισσάνη δὲ κἂν καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς κόρον ἐσθίῃς, οὐδὲν εἰς κακοχυμίαν βλαβήσῃ. Lentor igitur illi lubricus additus, γλίσχρασμα potiùs quoddam, vt Hippocratis verbo vtar, non autem κολλῶδες quiddam, facit, vt lubricitate diſtributioni alimoniæ per corpus præeat: tantum abeſt, vt impedimento ſit, aut excrementa alicubi moretur, aliàs quoque abſterſoriæ aliquid facultatis ſecum ducens. Atenim dices, frigiditate certè, ſi non aliud, quam ne Galenus quidem illi detrahat, nocebit: eoque non prorſus inculpata euadet. Veruntamen frigiditas ea, quantula omnino eſt, calori obuio facilè ceſſura natiuo: ipſa alioqui conceptam ignis vim ingeſta ſemper retinens, acquiſititiam quidem, ideoque abituram quamprimùm, niſi accedens innatus ventriculi, vicinarumque partium calor, in quibus, tanquam ἑστίᾳ focoque, ſedem poſuiſſe videtur concoctrix vis, viresque inibi potiſſimùm exercet ſuas, ptiſſanæ frigiditatem euinceret, caloremque illi ſuum adderet, actu quoque iam ſuo, eo tempore, calidæ. Exemplum ducamus documentumque ab horarijs fructibus, quorum qui frigidiores natura ſunt, non niſi frigidi actu ſumpti refrigerârint, idque modicè. Libet Galeni verba adſcribere: ſunt enim aureola, & ſententiam auream habent, multiſque Medicorum dictis ſcriptiſque rectiùs perci-

cipiendis accommoda. Fessos de longiore via, æstuque maximo, recreari ait fructuum quorundam assumptione: Τηνικαῦτα γὰρ, inquit, (De alim. fac. ij.) ὀνίνησιν ἐγγόντα τὸν αὐχμὸν τοῦ σώματος, ψύχοντά τε μετρίως, ἤν γέ τις αὐτὰ ψυχρὰ λαμβάνῃ. τὸ μὲν οὖν ὑγραίνειν διὰ παντὸς ἔχει, τὸ δ' ἐμψύχειν οὐχ ἕξει, προσενεχθέντα θερμὰ, τοῖς, ὥσπερ εἴρηται, διακειμένοις. οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον ψυχρὰ ταῖς οἰκείαις κράσεσιν ἐστὶν, ὥστε κἂν θερμὰ προσενεχθῇ ψύχειν τὴν γαστέρα. δεῖται τοίνυν ἐπικτήτου ψύξεως ἐναντιουμένης τῇ θερμότητι τῶν κατὰ γαστέρα τε, καὶ τὸ ἧπαρ μορίοις, οἷς πρώτοις ὁμιλεῖ. Tunc nanque iuuant, squalore corporis humiditate perfuso: refrigerantes autem modicè, dummodo frigidos quis assumat. Vt igitur humectent, semper habent: at vt refrigerent, non habebunt, si ab ita, vt dictum est, affectis calidi accipiantur. Neque enim proprio temperamento tam sunt frigidi, vt ventriculum vel calidè sumpti refrigerent. Accersita igitur refrigeratione indigent, quæ partium, quæ circa ventriculum, iecurque sunt, calori, cui primùm occurrũt, repugnet. Quam ille sententiam non statim abijcit, sed, quum vsus venit, repetitam vult. Posteà nanque de moris scribens, sic ait: ψύχει δ' οὐ πάντως, εἰ μὴ ψυχρὰ ληφθείη. non omnino refrigerat, inquit, nisi frigida sumantur; quum de facultate eorum loqueretur. Ad hanc rationem cùm præceptum accipere nobis licebit, quo paulò frigidioribus natura vtendum sit modo, tum innocuus prorsus apparebit ptisanæ vsus, etiam multus, etiam quotidianus; vt cuius frigiditas, qua sola obsutura esse videri poterat, non magna sanè illa, partium, quibus primò esitata occurrit, calore immutetur, ipsa iam actu quoque calida. Eadem, eandem ob rem, non sanè condimenta multa expostulat, porro sæpe suo, & anetho contenta, sed exiguis; quorum quoque ipsorum ope, frigiditate sua retundatur. Cæterùm olim istuc: nunc meliùs, vt credo, pro porro, & anetho, aut cinamomum incoquimus, aut piper, aut caryophyllos; aut hæc ipsa puluerata iam esui præparatæ inspergimus, tunc etiam, vt in omnibus propè, salem. Aceti additamentum non necessarium, vt in chondro, multisque prætereà alijs: nisi cui timor sit meatuum infarctionis natura angustiorum. Bonitatem accipit, (quod & olim, & nunc vsitatissimum est) incoctis suillis pedibus, qui conuenientissimi ad hoc sunt, simul ipsi teneriores ita longè fiunt, & cùm in ore, tum in ventriculo mandi, concoquique faciliores.

Quamobrem ob tam insignes dotes, quæ in vnam omnes consentientes conueniunt, benè, commodè, temperatè nutriendi, facilè per aluum descendendi, nusquam in meatibus alijs hærendi, flatus nullos procreandi; succum tenuem, abstergentemque, non crassum, aut viscidum admodum gignendi, in quo bonitas adsit, vitium absit: facilè in censu frugum, quales nunc tractamus, elixarum primas ptisanæ tribuemus integræ, percolatæ, iurulentæ, partes: cuius præsertim non ægrotis minùs, quàm sanis, meritissimò commodus habendus semper vsus sit. Nam nec nutricationis facilitate, aut quacunque tandem alia, quæ ex vsu futura ægrotantibus sit, commoditate, vlli alteri alimento cedet; & in sanis, succi bonitate, tenuitateque modica, & abstersione, cibos omnes vincet. Quibus duabus, tanquam summis, tota Salubris victus ratio continetur, vt alteram teneant, careant altera, qui commendari ita debebunt cibi: succi commendationem vt habeant, infarciendorum meatuum, impediendarumque viarum culpa vacent. Hoc enim nobis sanitatem tutam faciet simul, ac seruabit, qualem Medici optamus; non periculosam, multisque, atque improuisis mortibus expositam, moleque & pondere differtã, qualẽ Athletæ. Alijs alia desunt. Triticũ extra panificiũ quidem, vt cætera benè alibile sit; at crassitie & glutinositate nimia notabitur: pariter odoreum, pariter zea, quanquam hæc minùs. Flatulentia fabæ damnantur, & cicera, nimia: minore, pisa, sed & crassitie quadam, vt & phaseoli, quibus humiditatem inesse crassiorem certò deprehendas. Siccitate milium, panicum, oriza, & quod præterea granum diximus cœlestis iam roris nomine circunferri: caliditate, auena: frigiditate, frumentum Saracenicum, (sic enim vocant) ac quadam insuper saporis ceu fatuitate, & insipiditate. Sola ptisana inculpata.

Bonitati ptisanæ exaduersum malitia sua videtur opposita lens, in qua penè vna, præter frigiditatem, siccitatemque, ac crassitiem, ingens inest semper κακοχυμία. Etenim cæteræ, quæcunque esui ita parantur, fruges, succi, quem gignunt, omnes nec tanto, nec tam insigni meritò damnari possunt vitio. De tritico, adoreo, zea, elixis diximus, quibus suspicio potiùs quædam succi mali, quàm malus re vera succus insit, vtpote qui emendari, auferrique totus, attenuantium abstergentiumque additionibus multis, possit. Reliquarum nonnullæ, quemadmodum de succi bonitate non commendantur, sic

nec

nec de vitio damnantur quidem, cicer, cicercula, milium, lupinus, faba, pisa, oryza: nonnullæ improbantur, phaseoli, eruilia, panicum: at non insigniter tamen. Sola est lens, quam arte nulla ex toto corrigas: vt in eam congessisse noxam omnem videri iure possit natura, frigiditatis, siccitatis, crassitudinis nimiæ, hæsitantis cunctantisque descensus, super omnia vitiosissimi succi. Itaque non sanè abs re insequuntur pauló magis frequentem eius vsum symptomata, qualia Authores tradidere, ac tantùm non quotidie experimur. Nos suprà certissimam attulimus historiam, ad illius aliquoties esum vehementissima comitialis affectus accessione corripi soliti.

Hæc de alimoniæ tantùm ab elixis frugibus expectando succo dicta accipi debent. nam si medicatas earum vires persequi vellemus, hac quidem gratia, hæc ipsa lens, tam alioqui elitata damnosa, ad medicatos vsus quosdam multis quoque aliis vtiliùs adhiberi possit. Nam & prima integræ adhuc, necdum detracto cortice, elixatione procul dubio ciebitur aluus, si iusculo tantùm vtare: & eadem, decoctione iterata, totaque comesta adstringet, vnaque opera collectos in ventriculo atque intestinis humores siccabit, & partibus hisce robur addet: simul dispersum per corporis molem totam humorem nimium velut exuget, vsque eò, vt hac de causa obtusiorem visum iuuare queat; mediocriter autem se habentem, aut sicciorís alioqui naturæ, vt & reliqui corporis temperaturam eandem, siccitate sua pessimè afficiet. Conciliârit illi temperamentum, quod quidem ad hoc attinet, non sanè improbandum, addita ptissana, tum verò facultatum suarum omnium bonitate innocuam propè reddere possit. φακοπτισσάνην vocant, non quidem lentis, aut ex lente ptissanam intelligentes, quo priùs significato ἐκ χόνδρου πτισσάνην, aut πτισσάνην πυρίνην, ex Galeno nuncupabamus; quæ adoreum videlicet, aut triticum materiam habet, ptisanam, non hordeum: hîc autem lentis, hordeaceæque vnà, ptisanæ mistura accipienda nobis fuerit, qua lentis primùm siccitas nimia ptisanæ humore retundatur, crassities attenuatione dissecetur, succi malitia bonitate melior fiat. Sed hæc fortasse aptiùs in obsoniorum tractatum venient: nunc reliquas frugum præparationes persequamur.

Placentarum nomina quarundam, & compositiones, Bellaria, Lagana, ἄλφιτον, seu Polenta, Maza, ἄλευρον, pulses, & pulmenta. Quid λέκυθος, ἔγχυτος, ἴτριος sit.

CAP. IX.

OMnium primus meritò tractãdus nobis frugum vsus fuit elixarum: quoniam prima hæc illarum, antequàm molam subeant, præparatio, postquàm primùm corticibus inuolucrisque suis omnibus euolutæ, aut leuiter in pila pinsuntur, aut quoquo modo tundũtur, vt pistura illa elixationem meliùs sentiant. Restat, priusquàm panificium tractemus, alter earum vsus, operæ non minoris, quum ex farina πέμματα, & τραγήματα conficiebantur, πλακοῦντες, ταγηνῖται, ῥυήμματα, λάγανα, quæ duo ἴτρια erant, μᾶζαι, ἄλφιτα, & huiusmodi. Diligenter priùs inuestiganda vocum harum significatio: vt, quoniam vires facultatesque rerum quærimus, quo quæque nomine res indicetur, sciamus: ne, hoc ignorato, (ignorari autem necessarium est, nisi rectam vocabulorum significationem teneamus) turpiter labi nos contingat, facultatesque diuersæ aliquando rei tribuamus non suas, sæpe etiam his, quas illa obtineat, contrarias. Τραγήματα, quæ eadem & πέμματα dicuntur, Galeno (De alim. j.) sunt, quæcunque cœnæ adhibentur, lacessendæ, irritandæque meliùs potus voluptati. Sumamus dein notiora: πλακοῦς. Sic enim nominandum esse censuit (Dipnosoph. xiiij.) Athenęus, à voce πλακόεις: sicut τυρόεις, τυροῦς, & σησαμόεις, σησαμοῦς: quæ planè voces, quoniam denominantis adiectiuæque cuiusdam esse significationis videntur, aliam habeant oportet, qua veluti subsistant; nisi per defectum sic proferantur. Voci πλακοῦς si ἄρτος addatur, totum fiet ἄρτος πλακοῦς, crustaceus panis: siquidem πλάκες Græcis crustæ. nos placentam, vocem Græcam sequuti, simpliciter & substantiuè dicimus, opinor, & libum, quod nostrum magis sit, & eiusdem significati: vnde Virgilio adorea liba. Ex Catone, de re rustica, libi compositionem petas, quæ placentam prorsus esse ostendat, ex similaginea farina, caseo, & ouo: vt nihil aliud sit, quàm panis, sed delicatior. Diogenes quidem placentam dixit, benè ac concinnè factum panem, ineptum. Nec sanè necessarium, genera omnia persequi ex Athenæo: res tantùm notandæ, & materia cognoscenda. Illud tamẽ, ἀμητες & ἀμηλίσκοι, quod genus aliter, quàm ex farina cõcinnaretur, dicebantur enim ἄμυλοι ἄμυλοι, ca-

ricæ sæpe, nucesque cum melle veniebant in compositionem massæ triticeæ; μελιτοῦται ex melle; οἰνοῦτται ex vino; γλυκίνας ex dulci & oleo; ex cydoniorum carne læuigata, & cum melle cocta, μηλοπλακοῦς Galeno. Κριμνίτης ex vtriculis, siue crassiore parte farinæ: Σταιτίτης ex adipe, & melle; addebant & sesamum, & caseum in sartagine. Ex caseo & oleo τάγηνος priuatim, sicuti Galeno, ita Athenæo ταγηνίτης. ex oleo parabatur in sartagine, πλακοῦς ἐν ἐλαίῳ τετηγανισμένος, quod pro materia erat, cui iam benè concalfacto tritici addebatur farina cum multa semper aqua, atque in omnem partem versabatur, vt qua priùs sartaginis fundum tangebat, nunc superiùs esset, nunc iterum eodem infra reuolueretur, bis, térve, donec omni ex parte coctionem perfectam acciperet, qualisque crustaretur in orbem protensa, & vt ad intimas vsque partes ignis vim acciperet, extenuatior facta. Erant ex desiccato tritico, melléque perfuso. Ex oryza, ὀρυζίτης πλακοῦς. Ex melle item, & siligine, caseique expressi succo, & per cribrum æneum transfuso, commalassatoque in vnum. Mustacia hodieque apud vulgus suum nomen retinent, ex musto: sicuti suprà γλυκίνας, ex vino dulci. Hoc tempore dulciaria ex saccharo plurimùm concinnantur ditioribus; alijs, compendium sequutis, ex melle, quæ melita appelles. Ea quoque certè Latina sunt, crustum Tabonianum, crustum guttatum, nimirum guttulis quibusdam asperfum, quædamque prætereà alia; quæ quoniam compositiora sunt, omittemus hoc loco, quo de his, quæ ex farina simpliciùs pauculis additis parantur, tractamus.

Quorum tamen omnium summa veluti genera, πέμματα, & τραγήματα, nos bellaria dicimus: species cùm aliæ permultæ, tum placentæ, quarum innumeræ propè differentiæ, itriaque: ἐπεὶ τῶν τραγημάτων ὁμοίως ἅμης πλακοῦς, ἐπιλτος, ἴτριον, cuius duo facit discrimina Galenus, ῥυήματα, & λάγανα.

Laganorum rursus, ex Diocle Athenæus speciem affert ἀπανθρακίδα molliorem. ἡ δ' ἀπανθρακὶς ἐστὶ τῶν λαγάνων ἁπαλωτέρα. sic ex argumento dicta, quód ignitis carbonibus imposita pararetur ad vsum. Nos lagana ex farina vtique & aqua subigentes, fermento nullo, in tenues ceu membranas rudicula, cylindri specie, diu complanatas formamus. Elixis infriamus caseum, etiam butyrum affundimus calens. Veteres piper prætereà, & crocum, & cinamum ex iure pingui coctis addidisse constat: Galenus etiã mel ait, ad proritandam citiùs aluum.

Ἄλφιτα, si rectè ex Authoribus colligimus, ex frixis semper frugibus erant, maximè verò ex hordeo, cuius defectu, ex alijs parabantur: optima ex frugibus recentibus admodum, ac nondum planè maturis, aut certè, quarum nondum arista exaruisset prorsus. In farinam molerentur'ne, an (quod magis verisimile est, quoniam elici farina non nisi ex bene siccis potest) crassiusculè tunsæ, aut mola etiam confractæ consisterent; incertum. Polenta hæc erat, vnde pultes, pulticulæ, & pulmenta, & pulmentaria opera conficerentur. Nos hodie polentam, massam vocamus, ex milij inprimis, frumentique (sic Saracenicum frumentum illud vocabimus) farina, longa per rudiculam inter coquendum versatione densatam, coactamque; quando veterum, vt diximus, polenta, siue ἄλφιτον, materia potiùs pulmentorum omnium haberetur: sicuti & mazæ, quæ ex alphitis conficiebantur madefactis, commistisque, atque in vnum agitatione spissatis. γίνονται δὲ ἐξ αὐτῶν ὑγρῶν φυραθέντων αἱ μᾶζαι. quo loco interpres φρυχθέντων videtur legisse: ex humidis, inquit, frixis; apertè repugnante duorum inuicem verborum sensu. Nec me fugit, ex modicè frixo hordeo parari solitum alphiton, ex quo maza: sed idem, alphitor, vt in mazam transiret, madefaciendum priùs erat, ac diu multumque subigendum. Haud enim ita multo pòst repetuntur hæc verba: μᾶλλον δὲ διαχωρεῖ κάτω φυραθεῖσα, καὶ τριφθεῖσα μέχρι πλείονος. magis, ait, descendit inferiùs, si diutiùs commisceatur, conteraturque. Mazam nos, parum deflexa inde voce, non inconuenienter, vt arbitror, massam appellabimus, significato tamen pauló magis communi.

Nam ita non solùm hanc ipsam, de qua nunc loquimur, mazam, vocare possis, quæ ἄλφιτον materiam habet: sed etiam subactam, versatamque ad panificium cum aquæ admixtione farinam, quæ ἄλευρον propriè Græcis est: coacta autem in vnum massa cum aqua, σταίς: quin, quicquid in vnum veluti cumulum densatum, spissatumque cogitur, massam vocamus, fusiore adhuc significatione. Mazam autem panis genus facere, quod quidam tamen existimauère, ex farina, oleo, & aqua, interdum lacte constans, inter placentas potiùs numerandam, consulto Galeno, non possumus; qui mazam ipsam non minus ex hordeo, longè deteriorem alendo corpori hordaceis

ceis panibus, tanquam rem diuersam, faciat.

Pultes & pulmenta, nostra sunt, mutuanturque à nobis Græci, πόλτον dicentes, & πολτάριον: quo genere etiam antiquissimi Romanorum, longo ante panis vsum tempore, vescerentur, ex farina & aqua simplicius; compositius autem, quum aut caseus, aut oua, aut mel, aut alia id genus quædam adderentur. Cuiusmodi id quoque erat, quod suo tempore parari à rusticis consuésse testatur (De alim. j.) Galenus, ex triticea farina multa, cum lacte cocta: hodie mosam vocant, frequentissimum Germanis edulium, etiam enutriendis infantibus. Atque ita tenuioris omnino substantiæ cuiusdam futura nobis sint pulmenta omnia, quàm maza, quantumuis ea de crassiore interdum farinæ parte, crimno videlicet, parentur. Quód si pollinem conficiendo pulmento adhibeas, (nam & hoc fieri nihil vetat) sanè candidissimum prodit.

Pollinem accipimus, tenuissimam tritici molituram, sicuti florem siliginis, & zeæ atharam Dioscoridis testimonio: priuatim autem λέκιθον Græci appellârunt; sed in leguminum tantummodo molitorum farina, conficiendo ex ea pulmento, quod aqua coqueretur, addito semper pingui aliquo. Sicuti sanè ex leguminibus eisdem fresis aliud parabatur, quod ἔτνος vocabant, non illis quidem sic simpliciter coctis, mensæque appositis tantùm; sed (id quod ex Aristophanis expositore colligas) quibus iusta priùs elixatione emollitis, diuque, ac multùm crebra hastilis cuiusdam ad id parati, nempe rudiculæ versatione, circumactuq; in lebete dissolutis, ad pulmentumque redactis, alia quædam pro condimento adijcerent. Nos (nam hodie quoque pulmento eo vtimur) fabetam vocamus, quadragenarioque potissimùm ieiunio mensis adhibemus, oleum affundimus, & inspergimus passulas, pomaque frustillatim concisa in tessellas. Ergo lecythi materia, leguminum farina: eius verò, quod ἔτνος dicunt, hæc ipsa quidem quoque legumina, sed fresa.

Sic fresa vocabant ἐρεγμὸν, aut ἐρέγμινον, vt Aristophanis interpres ait, cui etiam, ad conficiendum ἔτνος, solam frendi solitam esse fabam visum fuit. Nec sanè secus nostra hac tempestate facimus. Quum enim tam cicer, quàm faba frendatur, (quanquam Galeno cicer frendi non videatur posse, pisum videatur: nobis contrà) ex faba tamen tantùm fresa pulmentum, id genus, concinnamus hodie.

De pulmentorum facultatibus, vitiisque eorum ac bonitate. De mosa, deque laganorum omnium potestate, itriorum, foliatorum, crustulorum, multorúmque talium viribus.

CAPVT X.

PVLTES, pulmentariumq; edulium omne, tum quæ ex farina parantur placentæ, quæque suprà retulimus huiusce generis multa, (nam bellaria reliqua, quæcunque aliam, quàm farinam, materiam habent, non est tractandi nunc locus) non est dubium alendo quidem esse, benè valentem stomachum nacta; sed succum progignere crassum, humoris certam crudioris, quem ὠμὸν vocant, materiam. Nam quum diutiùs hæreat, ægreque descendat, crassitiemque eam euincere naturalis calor non quiuis valeat: necessariò concoctionem non vsquequaque admittet. Quam quæ effugerint partes, is ipse crudus, quem dicimus, humor fient: qui succi cruditate sua corporis sæpenumero partes omnes repleat, simul inter eundum per corpus, vias, maximè verò natura paulò magis adstrictiores, infarciat; & modò iocineri grauitatis cuiusdam sensum inferat, modò imbecillum lienem augeat, & turgidum reddat, modò renibus calculi gignendi materiam præbeat. Quód si crassitiem etiam viscíditas comitabitur, vt in tritici, & adorei farina; geminatum statim malum euadet. Non solùm enim crassities vacuam meatuum cauitatem occupans explebit; verùm etiam visciditas, tenaciter nimis illorum angustijs adhærens, alimenti omnis distributionem, vniuersamque illam nutricationis œconomiam impediet, nec liberè fungi muneribus suis omnibus naturam permittet, & pessimorum semper affectuum causa, cunctanter admodum vias omnes corporis permeans, erit. Quamobrem edulia hæc, quamlibet alere egregiè possint, nec magnopere succi prauitate damnentur: vituperandus tamen semper assiduus horum vsus, quo nihil excogitari nocentius potest, his, qui renum vitio laborant calculoso. Fortasse nanque crassities sola durari in lapidem haud facilè possit, nimirum non cohæsura, nisi glutino coalita solidetur; hocque illi visciditas ea facilè largitur, vt calore nimio interdum partium earum exassata materia eiusmodi consistens duretur.

Mosa vocatur, quod antea diximus, puls

puls ex farina & lacte in sartagine elixa, non quidem vsque dum consistens durescat, nisi qua sartaginis oras tanget, ea enim parte crustatur.: liquidiori reliquæ, ac paulisper repositæ, ex ambiente inducitur statim Græcorum γραῦς illa. Germania tota propè infantes nutrit, etiam in cunis vagientes, etiam non multo antè in lucem editos, non solùm in nutricis defectu: (nam id quidem fieri posset, & rerum sæpe casus interuenientes necessitate adductos facere id cogant) sed id, morem tantùm, opinor, suum quendam sequuti, faciunt, vt pulte id genus præterea alant, quanuis nec lactantes desint, satisque eæ de suo exhibere alimoniæ queant, lactentesq; nulla ratione, causa nulla plus, quàm lactis, exigere nutrimentum videantur. Audire licet illorum aliquos sic existimantes; non esse lactis cibum, sed potum, pro potuque tantùm habendum id: itaque potasse puellum dicunt, & bibisse, quũ de mammis lac exuxit. Quod quum ita opinentur, necessariò cibi loco pultem reponunt, ne eo destituantur; vt potent, sugendum lac præbent, maximo semper misellorũ infantium incõmodo, qui sæpissimè errata hæc morte luant; sæpiùs infarcti alimento, ac penè iam turgentes, derepentè comitiales fiunt, hypochondrijsque distenti visuntur. Validiores natura fortesque, & robustiores, discrimen id euadunt; quos, tanquam periculo iam facto, postquàm adoleuerint, plurimos non admodum imbecillos, reliquum vitæ suæ tempus, maximo semper victus rationis omnis contemptu, vitæque suæ prorsus securos, degere videmus, donec viuendi cursu hoc aliquandiu ita peracto, morbos incurrant, quibus aut citò vitam finiant; aut in maximis, præsertim verò calculosi renum (cuius mentione hæc de mosa diximus) effectus, semper cruciatibus, paulò tamen diutiùs viuendum illis sit. Alij ouorũ insuper luteis pulmentum idem cõcinnant, mensisque inter fercula alia apponunt, palato quidem acceptius: at nihil intereà ad sanitatem melius. nam nihil propterea aut glutinositatis, aut crassitiei amitti inde credendum est.

Sicuti sanè nec qui laganis nostris lutea ea addunt, quicquàm proficiũt, ad demendas quidem qualitates hasce: noxæ potiùs aliquid adijci crediderim. Vt enim gustui gratius id, perinde quoque à membris trahi vehementiùs, auidiusque accipi, & acceptum fortiùs implere, verisimile valde fit. Magis profici posse arbitror, si melle, aut certe sacchsaro cõdirentur pulmenta quæque, nostraque hæc lagana: quibus non minùs, dum ex aqua & farina manibus versata subiguntur, addi illa possent, vt in omnem partem venirent. Eo nanque modo plurimum sanè demeretur nocendi virium, ac longè quidem plus, quàm si, vt veteres quidam suis, horum ipsorum compositioni lac, aut caseum inderemus, quem nos (neque id semper) infriamus pro condimento solùm aliquo quidem: at non tam insigni tamen vitio, quàm si initio, dum primùm paramus, farinæ inter subigendum admisceremus.

Simplicissima est apud nos parãdorum laganorum ratio: ex farina tantummodo, & aqua concinnantur. Ea quidem massa versata manibus haud ita diu subigitur: tum rude, fustéve tereti pressam, inque prætenues membranas ductilem explanant, quam deinde manibus in ceu laminas quasdam inæquales concerptim dissectam, aut in plicas multas conuolutam, minutimque concisam, nihil deinde aliud, quàm elixant. Fortasse priora illa, lagana: altera, rhyemata nobis quoque sint, quando Galeno pariter ac nobis deterioris conditionis lagana habeantur. Sicuti & quum ex eadem massa discerpta bolos faciunt crassiusculos, & quum in tenues longásque quasi lineas productam, palmarique magnitudine diuisam, ratione eadem coquunt: ἴτρια omnia existimari iure possunt. Ijsdem membranis, rudibus, vt dixi, complanatis, massas, ne fluentes inter coquendum dilabantur, comprehensas inuoluunt alterius generis multas, herbaceas: has autem beteas potissimùm, sacchareas, amygdalinas, vueas, ex pyris, ex pomis, ex oriza, ex cucurbitis, plurimisque præterea huiusmodi: vulgò tortæ vocantur. Sed totum hoc edulium compositius iam, & ad tractatum de obsonijs spectat.

Illud simplicioris adhuc rationis, quum illas, quas toties iam appellauimus, membranas (sed & triticeæ massæ folia dicere liceat, quoniam & foliata, & foliatula ex argumento hodie quoque habemus, inter lagana quæ nominemus) in quadras, orbes've, aut id genus formas exscindunt, oleoque aut butyro incoquunt, assata durataque prodeunt: crustula dicuntur, quæ siccũ præterea de se procul dubio alimentum exhibeant.

Rursus farinam ouorũ luteis miscent, aquaque diluunt, nec versant diu, nec subigunt: sed liquescentem in formas transferunt, diuersissimarum imaginum sculptura, ligneas, æneásve, coquendam: vnde cunctarum propè rerum efficta nobis simulachra ostẽdantur, sed tenuissima. Crassior, sicciorque horum quoque succus; quanquam superiorum succo minùs.

Eandẽ ſic, vt paulò antè dictum, liquentem, per infundibulum anguſtioris canalis demiſſam, feruẽte butyro excoquunt. Exiſtunt inde multiplicibus, implicatisq; ſpiris glomerati orbes placentarij quidam.

Sed & de liquidæ exigua portiuncula, butyro, cuiuſmodi diximus, immerſa globuli fiunt, in maius ſemper, quàm pro iniectæ materiæ paucitate, extuberantes. Omnia habenda eſſe craſſi, glutinoſique, & impediti, cunctantisque vbique ſucci, nemini rem conſideranti dubium eſſe credo. Vnde humoris ſemper crudi copia, perque corpus vniuerſum obſtructionũ frequentia, maximè verò partium earum, quæ meatibus paulò anguſtioribus natura cõſtant: vt iecur, vt renes, vt lien. Itaque, niſi attenuantium ſemper vi ſuccurratur, aut doloris ſenſus alicuius ſuboritur, aut cũ dolore vnà turgidiora quoque fiunt hypochondria. Multum demet noxæ mel additum, vel etiam ſaccharum; ſed tantiſper, dum ſani tãtùm degimus. Nam ſi aut phlegmone, aut ſcirrho tentari incipiant viſcera ea; etiam nocentiora ſic concinnata euadunt cibaria huiuſmodi. Quod in caricis quoque euenit, & palmæ fructu, breuiterque, dulciore quocunque tam cibo, quàm potu: propterea quòd & cupidius, ac proinde plus iuſto, attrahantur illa, & ſic affectæ partes longè faciliùs obſtruãtur. Thoracem intereà & pulmones nihil offendẽt, cùm, quòd liberiores omnino inibi viæ, contentæque locis his materiæ dulciſ vſu, vel cum lentitie aliqua, ad faciliùs excreandum iuuari ſoleant: tum verò, quòd tam longis viarũ ambagibus, antequàm eò perueniant, vi naturalis vbique caloris cuncta, elaboratioráque facta, multũ ſemper, multúmque noxæ deponunt: niſi quæ tamen non ſolùm materia, ſed etiam præparatione deteriore ſemper conſtant. nam ea plurimum ſemper ſecum deferent, vel ad extimas quoque corporis vniuerſi partes, prauitatis. Quod genus ſunt placentę, quæ τηγανῖται vocantur, & eiuſmodi quædam, in ſartagine parari ſolita, ex materia iam ſæpiùs relata, diu multúmque, atq; in omnem partem verſando, frixa. Quid enim, quęſo, aliud nobis expectándum inde fuerit? quæ primùm ex materia cõſtent planè illaudata; deinde coctură eam accipiant, qua nulla propè excogitari deterior queat. Spiſſatur, denſatúrque, atque in præaridam cruſtam abit ſuperficies exaſſata tota: altiùs prætereà adigitur vis illa ignea cum empyreumate vnà ſuo ex ſartagine, abſumptáq; multùm humiditate, qua priùs pauló magis diluebãtur, craſſitiem glutinoſitatémque auget: vt etiam ſi ad experientiam hæc non trahantur, nec admodum quiſquam experiens rerum harum ſit, modò non expers ratiõis omnis habeatur, facilè ſibi ipſi colligere notis his atque indicijs poſſit, ciborum id genus omniũ malitiam. Sic quidem quoque veterum mazam illam, ac noſtri æui pulmentum, polentæ nomine, cui dubium, rectè conſideranti atq; expendenti materiam eorum, modúmque, improbi habenda eſſe nutrimenti omnia, concoctúque difficilis, craſſi, praui, ſicci? Melle cõdita, melleá ve facultate aliqua, malitiam ex parte exuerint; aut alioqui accedens aliunde attenuandi, abſtergendique potentia, efficere, minùs vt obſint, poterit: omnino bonitatem ex toto nunquam conciliabit, niſi alia omnino faciat, quod nec factu facilimũ, nec vt fiat operæpretium vllum, in tanta rerum, quibus commodiùs nobis veſci liceat, copia.

Panis differentia multa ex frugibus, ex coctura, ex molitura: fermentati, & fermento carentis, diſcrimen: item ex laudato, aut improbo frugum genere, ex terrem bonitate, ex iuſto poſt ituram tempore. Quatenus molere farinam ad iuſti panificij opera oporteat.

CAP. XI.

Summa ſummarum rationis alimentariæ omnis in pane: itaque huic loco reſeruatus eſt, vt eo tanquã ad caput perueniretur frugum, eorumque, quæ ex frugibus parantur, omnium: quippe is ventriculo acceptiſſimus, vt alia pleraq; omnia, quamlibet cõdituris exquiſitiſſimis cõmendata, ſæpicule tamen faſtidita reſpuamus: hũc vnũ retineamus, à quo nunquam abhorremus, duntaxat ſani. Omnium certè poſtremam panis appetentiam, neque ſemper tamen, morbum incurſuri deponimus; primam ſumimus ſanitati reſtituendi. Quin ſæpiùs in ipſis morbis conſtituti, deiectiſſimo ad alia appetitu, huius tamen retinemus ſemper neſcio quid, quod non prorſus tamen non gratia aliqua appetatur. Idem ſucci optimi, durabilis, temperati, minimè excrementitij. Conſenſus in eo gentium omnium, panis vbique vſum admittentium, cætera non item. Nam quod de eo vulgò circunfertur, Cuiuſcunque rei ſatietatem damnandam eſſe, maximè autem panis: quanuis id authorem nullum habet inſignem, cuius exiſtimatione moueamur: vt tamen demus verum eſſe, haud ſcio an id illi laudi potiùs cuidam dandum ſit, quàm vertendum vitio. Nimirum hoc illi alimoniæ copia, pro rata eius parte, coniuncta cum durabilitate, conciliat, vt vſu illius nimio ſangui-

ſanguinis exuberantia diſtendātur venæ, non fluidi, nō diflabilis, ſed permanentis, durātisque, quo alitum corpus, differtúmque, totum in molem maiorem ſurgit; impeditiſque ita diffarctu illo meatibus, perſpirabilitatē ſuam amittat; quo nihil periculoſius, promptiúſque ſubitaneis, repentiníſque mortibus concitandis, nempe tanquam in Athletica habitudine, quam panis inprimis vſu, ſuillæque, comparari ſolitam fuiſſe, legimus. Quæ duę res, ſui quæque generis, optimum omnium, durabileque corporibus alimentum exhibent, modò modus ſeruetur. Qui ſi negligatur, mēſuramque iuſtam exceſſerit, nōdum tamen vitioſi inde ſucci malitia vlla acceſſerit panis alimento, redundantia tantummodo notari poterit in eo, & nimietas, quæ vel optimis ſæpe rebus quibuſque officit: ne non hîc quoque ſeruatum velimus ſapientis illud, Ne quid nimis. Perfectionem notat vox Græca ἄρτος, nimirum ἀρτίως in eo effectum aliquid eſſe docens. Illud verò Auicēnæ, Panis impedimentum magnum cenſendum eſſe, vbi non rectè conficiatur à ventriculo: eodem tendit. Nimius enim ſi ingeratur, cauſam habebit, malè vt concoquatur, nec parū ſanè inde pituitæ quoque gignetur, quod ferè neceſſarium ſit in prima illa ciborum in ventriculo cōcoctione, vt optimorum quanuis, ſi ventriculi concoctionem effugerint, plurima colligatur ibidem pituita. Quod idem cauſæ ſit, vt hyeme, quo quidem anni tēpore panis ſemper multū deuoramus, is ipſe humor, nimio plus redūdet. Atqui in his, in quibus non ita multum alimenti, aut non ſolidi permanentíſque ineſt, non ſic fiet: neq; olera, neque legumina facient: panis & caſeus faciet, ſed nimij tantùm, quod diximus, vt non benè à calore euicti pituitam multam proferāt, quam alioqui denuò aggreſſus ventriculus, iteratò ſæpe cōcoquit, vt probus inde laudatúſque tandem ſanguis prodeat.

Panis ſimpliciores differentiæ ex materia, triticei primùm, ſiliginei, ſimilaginei, confuſanei, furfuracei; & ex alio genere ſecalini, hordeaci, fabacei, miliacei; aut, ſi ex materia alia parari panificium conſueuerit: quod non ferè vſu venit, niſi in maxima frugum meliorū inopia, aut inſigni annonæ caritate. Primæ debentur ſiligineo, ex triticeę farinę flore, ſiue etiam polline: ſecundæ, ſimilagineo: (σεμίδαλιν enim ſimilā dicere, & ſimilaginem liceat) tertiæ, confuſaneo: quartæ & vltimæ, furfuraceo, meritò deterrimæ omnium notæ. Secundarium panem acceptum video receptiſſimis authoribus, pro eo, quē tertium fecimus: propterea quòd, vt exiſtimo, nullum his, aut non magnum, eſſet ſiliginis & ſimilæ diſcrimen, vt pro diuerſis haberentur, quæ ſi pro eodem ducerentur, meritò in ſecundum locum veniret confuſaneus panis, quem eundem ſecūdarium quoque appellemus. Factum deinde diligentia maiore, vt, præter tritici nobilioris, ac minùs nobilis, notatum diſcrimen, exquiſitáque moliturae, & caſtraturæ, farinæque excuſſionis opera, & criborū tenuitate, vt aliud facerent ſiliginem, ſimilam aliud. Teſtatur Galenus, ſiliginis ne nomen quidem auditum ſibi antea apud Græcorum vllos, qui rem, ſi quam habuiſſent, non fuerunt relicturi innominatam, præſertim natio vocabulorum propè prodiga, fœcunda certè, & abundans. Diu igitur quū caruiſſent, inuentam ab alijs, aliorum quoque nomine proſequuti ſunt, vt σιλίγνιν aliam, ſiliginem; σεμίδαλιν aliam, ſimilaginem, vel ſimilam vocarent. Ex ſiligine & ſimilagine primarius panis, qui non niſi diligenti farinę excuſſione & ſuccretione, perque incemiculū ab vtriculis, craſſioriſque parte omni repurgatione, maximè verò ſiligineus fieret, planè ex flore, ſed optimi tritici, quod ipſum σιλίγνις ſit, eodemque flos eius nomine cenſeatur: ex paulò autem inferioris notę tritico, eiuſque polline, ſimilagineus: ſi qua tamen habenda inter hos differentia fuerit. Iam ſi nihil auferatur, totaque in vnum veluti confundatur molitura, inde ſecundarius nobis exiſtet panis: nobis, qui duos iam relatos primarios vnà numeremus, idem ex argumento confuſaneus. Cibarium quoque hunc faciunt, vilem ſcilicet, & incommendatum, reclamante Cornelio Celſo, cui alius αὐτόπυρος eſt, i. confuſaneus, atque alius cibarius. Hunc nanque omnium infirmiſſimum eſſe dicit; qualem nos furfuraceum exiſtimamus, ſordidum prorſus genus, exiguique admodum nutrimenti.

Accedunt differētiæ ex coctura, coctorum in furno, qui vulgatiſſimus, frequentiſſimusq; vſus eſt: in clibano, ſeu teſta, his nunc ſoli propè principes viri vtuntur: κλιβανῖται Græcis ſunt, nobis textuacei: ſicuti priores ἰπνῖται, nobis furnacei. In clibano coctionē accipiunt, per totum: in furno non æquè. Eſt ἀρτοπλυτικος à coctura: deterrimi omnium ſubcineritij, vt pote quibus, præter alia, ex cineribus etiam malitia ſua conſtet: tum qui in craticula, tum qui in foci ſolo coquuntur; quorum extima ſuperficies, ignis vi nimij, affatimque incurrentis, partim teſtacea propè euadit, coctionémque excludit, ne intrò ſe adigat; partim ignis vim vix perſentiſcit, omnino autem interior illius pars, & ceu medulla, crudior manet. Ex oriza, vt olim, nō memini

mini panificium hodie haberi, locorũ aut gentium vsquam: Turcæ hostes nostri frequentissimè quanuis ea, multisq; fanè modis parata, victitare dicantur. Cõmunissimus tritici, secalisque, & in Germania alicubi, atq; etiam alibi, quod suprà monuimus, zeæ vsus ad panificia: in Italia etiam milij, ex quo panem recèns ex furno extractum venum circunferũt per plateas. Inest in calidulo dulcedo, cuius gratia esitatur à multis. Panem ex hiucca non vidimus, sicuti planè neq; ex maizo Indico: at granum id iam passim notum. Memini ante annos circiter triginta, quum ingenti illa fame per totam Italiam, caritateq; annonæ, ac rerum propè omniũ penuria laboraretur, ex furfuraceis panibus diu enutritam fuisse plebeculam, exque eo frugis genere, quod ipsi melegam, alibi surgum vocant: milium creditur esse Indicum ex Plinio, & lobas dici, herba tota arundinacea, insignis proceritatis, coma in summo granulis referta ferruginei caloris, rotũditatis planæ, quibus columbæ potissimùm inescantur hyeme. Panis inde omniũ deterrimus, ac sordidissimus, qualem vix credas à quoquam mandi posse. Atque intereà tamẽ illo, quo diximus, tempore victum sibi ex eo quæsiuère miseri multi ex vulgo: nec credo posse illi gratiam vllam addi arte, aut mangonio, non, si de quantumuis exquisitè molita farina, aut quibusuis incerniculis minutissimum pollinem colligas: tanta est materiæ asperitas, tam acerosus per se ex ea, diligenter licèt repurgata, panis. Longè, quàm in secali, aliter, cuius ex polline panem conficias etiam non postremæ notæ, triticeum illum æmulãtem. Hunc in delicijs propè esse apud multos Germaniæ primates, mensisque sæpe lautioribus apponi videas, nullo, aut exiguo admodum à triticeo, discrimine. Vulgatior ex parte secalis, quam veluti similaginẽ eius dicamus, in familiæ cibatu, prægrandis, paulò iam tristioris coloris, ea interdum magnitudine, vt facilè veterum inde μεγαλάρτια illa concelebrari possent. Viliore adhuc, iamq; atro, & tanquam sui generis confusaneo, inferioris notæ seruitia vescuntur. Quæ eò attulimus, vt, quæ de tritici siligine, & similagine, & huiusmodi dicũtur, ea trãsferri ad alia quoq; non ineptè posse notetur. Nec facilè memini ex alijs hodie frugibus vilis locorum vsquam parati panes consuèsse, per se quidẽ. Nam ruricolæ multi, & egentissimi quique, ad tolerandam famem, aut domandam potiùs, nouas subinde misturas cogitant, & compendium sequuti, ac triticeæ parcentes, plurimum interdum ex vilioribus conijciunt, secalis, hordei, nonnunquam etiam leguminum, potissimùm verò fabarum farinis: sed & frugis interdum plurimum illius, quam toties iam frumentumũ appellari diximus. Veruntamen hic, sicuti alibi quoque semper, recensendis rerum differentijs, simplices primùm persequi diligẽtia omni debemus: quarum quum genera comperta habuerimus, & facultates; sic demum facilimum nobis deinde sit, hęc ipsa, ratis portionibus suis expensa, in composita quoque corriuâsse.

Illud insigne inprimis discrimen, fermentati, & fermento carentis: ἄζυμοι vocant, frequentiore olim, quàm nunc, vsu, & athleticis maximè; nunc etiã Turcarum sæpe nationi. Quæritur inde solidius mẽbris alimentum, minusque diflabile, quod lacertosos robustosq; faciat. Ventriculum exigit conficere valentem, nam aliàs grauissimus paulò debiliori, etiam si aliorum nihil desit, quæ tamen nõ pauca requiri antè diximus.

Hocque loco aptè transferri ad omnia debent, quacũque in panificium veniunt, semina vt ponderosissimi sui generis sint, densa, spissaque, dentibus frangi non statim facilia: colore pro suo quæque genere conuenienti, qui in tritico fuluus; idemq; in zea, vel paulò quoque magis fatur habendus sit; in secali tristis omnino semper facies, sed in nigrore candor tamẽ aliquis; in hordeo albus; in milio itidem, sed cum nitore; atque in alijs alij: in omnibus, vt farinæ plurimum, sic furfuris semper minimum ostentetur.

Nec patũ retulerit, in macro'ne, an pingui solo, humido & vliginoso, an sicco perflatoque prouenerint: quæ planè vitia secum plerunq; manifestò satis semina referant, aut arida nimis, tenuiaque, aut vuida, pinguique nimis humore densata, vt cortice ceu corio furfurisque parte plurima, farinæ exigua constenr.

Neque tamen ex area continuò sumi debebunt ad panificium, neque serò nimis in farinam moliri: quòd hic minor omnino, ex eadem mensura, farinæ copia; ibi plusculum quidem, sed aliquatenus tamen excrementitiæ, futurum sit.

Conuenientissimum molendarum ad panificium frugum tempus habitum semper fuit, ante autũnale Aequinoctiũ haud ita multùm: rectissimè. Quoniam annuæ tantummodo quum sint fruges, videlicet ἐπέτειοι; consistentem, vt omnia, veluti ætatem suam habeant, opus est, in qua maximè vigeant. Ea in his iure cẽsebitur, quum generationi maximè accommoda esse existimantur semina: quod sationis est, sementisque faciendæ tempus. Id fermè ante, pòst ve multum temporis, si molantur,

T ea

ea molitura aut nescio quo pacto excrementitiã, aut tanquam siccescentē farinam exhibebit. Et alioqui suo, quo diximus, tēpore sic molita eiusmodi cibaria, facilè annotina fiunt, atq; insequentis vsque anni durabiliter valde tempus idem expectant, vel cum compendio, materiæq; potiùs crem̄eto, quàm quòd quicquam inde pereat, præter bonitatem, qua præ omnibus alijs meritò commēdantur. Nam quòd zizania, noxasq; eiusmodi frugum, & quisquilias abesse omnes, incerniculisq; diligenter priùs repurgamenta omnia detrahi oportere; etiam si nullus hoc loco moneam, esse tamē cuiuis in aperto arbitror. At illud intereà non sanè quibuslibet non ignotū, qui existimare possent, quo attritior, molę opera longiore, farina euaserit, sic meliorē quoq; statim reddi. In quo planè falli contingit. Ea nanq; contritio graui materiam omnem imminuit pondere, partesq; in minutissima redactas inuicem cōfundit, vsq; eò, vt nec in tenuissimo quidē cribro hæreat, sed meatuum omniū adstrictissimas quasq; angustias effugiant, atq; elabantur furfuraceæ partes minutissimæ factæ, quæ deinde inter subigendum incurrentes ad stæteam illam massam necessariò veniant, ac panificium reddant subasperum, pauloque magis scabrū, tum cui omnino non desit abstergendi vis aliqua. Propè enim furfuraceum dicere ex parte farina ea paratum panem possis; non nullius tamen aliquando vsus futurum, quoties abstergentis alimenti facultas, non multi tamen, aliqua de causa quæretur. Fit id molentium quoq; sæpe fraude, dum in pollinis, quem furtim subtrahunt, locum furfures subijciunt, tritissimè affatimq; molendos. Nostri quoq; affata vocant, molituram confusaneam, confertim factam: colore statim deprehenditur, quippe furfurosæ partis ingressione candor ille farinæ velut infuscatur. Purissima igitur farina ex flore, aut polline, siquidem electissimum panē conficere volemus, sumenda nobis semper ad panificium erit.

Conficiendi, parandiq; vitè panis ratio. Qui addenda aqua, fermenti, salis seruari modus debeat. Quàm subactum esse oporteat: qua magnitudine. Qualis adhibenda coctura sit: de tempore post cocturam, in quo & de recocto.

CAP. XII.

Conficiendi autē modus: vt multū primò aquæ adijciatur, tum fermentum, tum sal. Aquæ multum, quoniam minus iusto si sumatur, solidescere nimis massa inde, pōderosusque accitò durescens panis existere soleat. Fermentum, vt id maximè glutinositatem, crassitiemque nimiam demat. Sal, quò superflua humiditas siccetur quidem quoque, sed ad condiendum tamen magis. Et solidiores quidem panes, duratique magis, quales in plerisque Italiæ locis, alimenti plus omnino exhibent, & id quidem durabilius, ex quo familiarū multarum parsimonia compendium plerunq; quærit: at intereà paulò magis concoqu difficiles meritò habebuntur. Contrà, densati minùs, & foraminosis meatibus spongiosi, leuesque, minimè omnium concoctioni rebelles sunt, quanuis nec tantum inde corpori alimenti suggeratur, nec tam permanentis.

Vtrunque assequimur paucæ, aut multæ aquæ ad farinam adiectione; nec minùs tamen fermento, cuius iusta portiuncula, diligentique deinde manuum, aut machinæ alicuius ad id fabrefactæ, subactione, assiduaque versatione elaborata massa, & in orbiculatos panes digesta, facilimè fermentescens excrescit; modò iustum tempus in fermento iaceat: attenuatisque inde partibus crassioribus, & victa glutinositate nimia, aëreæ quoque qualitatis nōnihil concipit, quæ leuem, raramque reddat, nec noxæ tamen vlli intereà sit, quin potiùs, vnde minimè posteà ventriculus degrauetur, vnaq; facilior semper sequatur concoctio.

Leuissimus, candidissimusque panis, cui nullum alium de candore atq; elegantia certare posse credam, apud Rhetos, toto eo tractu, qui inter Athesis Oenique fontes extenditur: nec materia, nec fermentatio, nec elaborata subactio, nec coctura, nec quicquā omnino aliud ad commendationem deest. Huic ex aduerso oppositum azymum esse arbitror, cum pondere crassum, glutinosumq;, cōfici admodum difficilem, hærentē, appositissimam crudiorum succorum materiam. In medio plurima, diuersissimaq; apud diuersas Nationes genera, prout huius, alteriúsve magis, minusque, confinio appropinquant, aut recedunt.

Commendabiliores omnino erūt, quicunque vitij notam fugerint, quod ferè in extremo semper positum visitur: sic quidem, vt hoc in negotio, quoniam iure moderatam tantummodo fermenti adhibitionem probamus, potiùs tamen in eo peccandum esse existimemus, vt id paulò supra, quàm infra modum fiat, præsertim verò, si ex trimestri tritico panificium parabitur, vt in quo plus semper nescio quid glutinositatis inesse deprehēdatur. Hinc certè sibi maiorem aliquando (De artic.) vim

quæsi-

quæsiuit Hippocrates glutinandi, dum huius stæteam illam massam cæteris præfert. Quòd si in eo erretur, vt iusto minus fermenti addatur, multa prætereà secum nocumenta id adferet, cruditatem præsertim, tardumque descensum, & meatuum propè omnium in farctionem, ad quæ sæpe morbi sæuissimi. In illo autem, qui fermenti plusculum acceperit, nihil, quàm paulò maioris alimoniæ, nimiam ob raritatem, defraudatio quædam, aliud inerit, quæ ipsa nihilominus in tanta hominum nunc ingluuie sæpiùs commodo alicui futura sit; & alioqui id, quicquid tandem est damni, facilimè resarciri semper possit; maximè verò, vbi nec athleticis viribus nobis opus sit, nec fossoribus, aut messoribus, aut scalmo, aut eiusmodi operi addictis ad vescendum dabimus. Quibus planè si de Rhetico illo, quem diximus, pane demensum suum pendatur; vix ad paucos id dies suffecturum illis vires iustas sit, nec sanè toleraturi inde famem fuerint, aut operæ certè suæ pensum satis absoluturi. quippe deficient statim, & destituti viribus fatiscent. Immodico nimirũ fermento raritas nimia additur pani, laxiorq; inde fit, quàm vt alere multùm, aut alimoniam non nimis citò exhalatam elargiri possit.

Sicuti sale etiam nimio plùs iusto siccescit panis, durescitque: vnde retorridus sæpe in corporibus sanguis prouenit, quũ modico nõ solùm, quod diximus, humor nimius exiccetur, verùm etiam pro condimenti facultate, quam sal vbique obtinet, & palato gratia addatur, & ventriculo acceptior semper ita panis euadat. Qui salis nihil omnino addũt, (quod quidem moris nonnullis esse vidi: sed non sanè minùs sæpe pistorũ quoque id fraude fit, vt pondere respondeat ad præscriptum) hi, si permansionem diuturniorem, vt quidam, in pane ex eo quærunt; frustrabuntur sanè. Mucidus enim citiùs fiet, tũ prætereà ventriculo onerosior, non siccato humore, eoque concoqui difficilior. Quocirca modica semper hæc inijci debebunt, non nimia, non nulla.

Diligenter autem subigẽdo id assequemur, vt illa in partem omnem versatione crebra, assiduaque, exactaque ceu confractione, quo quidem magis id fiet, sic magis magisque veluti infringatur victa humoris nimij viscíditas, disrupto glutino, (vnde benè solutilis panis, neque ori, neq; ventriculo tenacitate multa repugnans fit) simul etiam in vnũ coactis ea diligentia particulis omnibus, vnus, æquabilisq; existat.

Diuidenda massa mox ad cocturã, concinnandique orbes manuum circunductu selibrales, aut, si multum, bessei: quòd maiores cocturam per totum nõ facilè admittant: in minoribus, ignis violentia vndiq; crustæ pars iusto semper maior inducitur, certa exassatioris alimenti sanguinisq; materia. Simul altiùs adactus ignis, ob paruitatem, partibus omnibus etiam intimis siccitatem addet, quàm par sit, maiorem. Sicuti in prægrandibus, quum peruadere partes omnes non valeat, interiores incoctas adhuc, necdum benè absumpto humore, ineptas ad rectè commodeque alendum relinquet. Tutissimum igitur, vt in omnibus penè, medium.

Quod & in coctura seruandum, cui nisi æquus adhibeatur modus, in quantumuis iusta panis mole, necessariò vitia incurremus, aut exusti, exuccique nimis, aut crudioris. Coqui in clibano, aut certè in furno debet. Nam aliter, vel ex parte tantummodo cocti torrentur, vt in craticula, focive pauimento, cætera crudi perstant; vel nulla prorsus in parte coctionis, quod satis sit, accipiunt, vt subcineritij. qui si prætereà fermẽto suo careant, azymi, iam malitiæ ferè metam omnem excesserint. Rursus violentior ingruens, assatimque ignis, quàuis in furno, aut clibano, ostrei in morem exteriorem superficiem durat, interiùs cruda omnia, coctionisque expertia dimittit, vt quò peruenire cocturæ sufficiens calor, corticis testacei obstaculo, tanquam claustris quibusdam exclusus, nequeat. Sic igitur attemperãdus ignis, vt neq; incommodum hoc sequatur, neque tamen debili nimis eo vtamur, atque ad coquendum inefficaci.

Est & id panis discrimen attẽdendum, recentis eiusdemque diei, & inueterascentis. In calido etiamnũ à coctura statim, dubio procul, quoniam calor is quoque accessit actu, necdum euaporárunt fumidæ superfluitates, de crassiore tenacique adhuc substãtia exhalatæ, donec prorsus humidus vapor ille vehementiore calore excitatus, agitatusque resederit; flatulentia inerit, calorque extraneus, tenaxq; humor quidam, vnde & infletur sæpe vẽtriculus, & sitim contrahat, & ægrè concoquat, & subuersionem tanquam innatãtis cibi sentiat, nec minùs corruptelam aliquando incurrat, viscera autem obstructionem. Pridiano summa laus debetur, vt in quo iam resederit calor: ferri & alterius diei potest. Triduano, aut quatriduano nulla gratia: inueteratior iam, noxius quoque, quippe cui nocumẽta ex siccitate, duritieq; omnia adsint, quibus & tardus descensus fit in intestina, & quum descenderit tamen aluum durat. Quodque inde prouenerit alimentum, exustum erit, assatumque sanguinem gignet atrabilarium.

Id quod in recocto quoque euenit: sed ex iterata coctura hic, sicuti ibi téporis mora, durato nimis, siccatoque pane, qui facilè deinde materiam præbeat humorũ, contra naturam suam, quam (modò humores existimandi fuerint) benè fluxam esse conueniat, plus ęquo crassorum. Cæterùm huiusce quoq; aliquando rei vsus venerit aliquis, quum labentes nimis in corpore succos coercere propositum fuerit.

De panis temperamento. Quomodo constare temperamenti ratio queat: eiusdem commendatio, & vsus multis modis, iurulenti, lotiq́, diuersaq́, alendi, ex eo facultates. Azymi item, triticei, hordeaci, secalini, fabacei, quæ vires.

CAPVT XIII.

PAni suum semper cõstabit téperamentum, ex quocũque tandem semine paretur, vt cuius relaturus semper naturã sit; nisi fortasse plusculum addi ex fermento & sale caloris arbitretur quispiam: quod perquàm tamen exiguum futurũ existimamus, si modicè id, vt debet, fiat. Qua planè gratia, neque hordeaceos credimus, sed neque fabaceos, (cuius tamẽ seminis natura propè est vt in medio sit, paululum nescio quid in frigidum, siccumque inclinans) tantum ex hoc caloris assumpturos, dici vt calidi iure possint. Quota enim quæque pars fermenti, salisque, ad addendum calorem de suo, in massam totam diducta veniet? Ita sanè fiet, vt, quoniam effatu id dignum nõ est, præsertim Medicis nobis, qui sensuum in his ductum sequimur, ne additum quidem fuisse, cuius ratio nobis vlla habenda sit, caloris quicquam, nobiscum deputemus: nisi, si quando supra modum factum id à panifice fuerit. Eo casu non negamus, immodica ea additione, vires quoque vnà concalefaciendi acquiri, tantoque magis exiccandi: quoniã facultas hæc in sale maxima, ac potissima, cuius additamento modico tota intereà massa exiccationis nonnihil iustæ, atque ad rem hanc satis, sensura omnino sit. Non enim salis in hoc vsus, vt siccitas inuehatur, sed vt humiditas nimia tollatur; quod præstare vel modicus possit. Simul aquæ admistione, quum partes omnes suum sibi satis futurum humorem conceperint, eum retinebunt: superfluus reliquus partim, vt diximus, sale modicè addito, partim elaboratione diligenti illa, postremò ignis etiã opera solutus abibit. Quumq; de frigiditate aquæ toti massæ nonnihil adijci necessarium sit, vbi tam auidè à farina imbibitur, totũ id, fermenti salisque calore repressum, sistet se, horumque vnà vice versa repressus frigidiore aquæ qualitate, sistetur calor, vt ad temperamentum vndique triticeo pani conciliandum factura satis sint omnia. Pauló plus caloris tritico inerat: hoc, aquæ additione, ex parte tolletur: quoniam integri elixique tritici haud dubiè manifestior quędam caliditas percipiatur, quàm triticei panis. Glutinositas item nimia, aquę liquiditate, quasi diluta castigatur: hãc etiam fermentum emendat, sed ita, vt alimenti durabilitatem ex lentore tamen reliquo adhuc aliquo non demat. Rursus fermenti salisque vnà calor, eiusdem aquæ opera, corrigitur, quæ quoniam humore nimio poterat obesse, cuius tamen omnium maximè opportunus hic necessariusque futurus erat vsus, vt eius ope velut societatem ineuntes cohærerẽt partes; quum hoc præstitit, iam tum quod reliquum factum, ac superuacaneum est, sale, subactione, igne discedit, secum quoque vnà, flatulentiæ quodcunq; inest, auferens. Eccum tibi panem temperatissimum vndiq; hic existere triticeum, siue is sitanius etiam sit, certissimum, conuenientissimumque nostri, quocunq; loco, tempore, vitæ instituto, quacunque ætate, regione, cœli constitutione, nutrimentum: ex cuius congruo vsu alimonia corpori humano accedit, deperditæ substantiæ iustissima qualitate quantitateque per totum instauratrix, præter quód in calorem pauxillulum omnino nescio quem exit, sed qualis, ex temperantia ea, vitæ nostræ longè magis commodet, quàm si tantundem frigoris inueheretur: succi autem proueniat semper, sanguinisque alibilis bonitas, nullo vitio, etiã mentem quę non perturbet, vt vinum, vt euaporatio ex alijs rebus multa; nutrimẽtum maximum elargiatur, aliorum omnium condimentum, quo vitia ciborum reliquorum emendentur, virtutes iuuentur. Quippe bonitate illius discutitur malitia multa, & excessus attemperatur, non magnus quiuis: mediocritate, & temperaturæ affinitate, amicæ naturæ nostræ omnia, cõciliante eo fiunt: & reliqua, quæcunque per se iuuare solent, longè semper magis, hoc ipso adiuta, iuuerint. Meritò igitur vocem sibi eam vendicauit, vt de illo diceretur: cum pane futura omnia salubria.

Transit etiam in iurulenta, minutimq; friatus, aut frustulatim concisus excoquitur, iure carnium aliquo, gallinacei maximè pulli, aut capi; optimus non sanis minùs futurus cibus, quum cruditaté senserit ventriculus, iuuãdæ concoctioni, tollendæque corruptelæ, per epicrasin; quàm ægrotis in longioribus morbis, aut etiam, si

con-

consuetudo ita, reliquæq; conditiones ferant, vt nostra hac tempestate, in plurium tamen dierum acutis.

Nam in pauló magis acutis loto vtimur. Eluitur in hunc vsum maceratus aqua, & ea elutione crassitiem omnem, visciditatémque deponit, vt nihil inde prorsus timeri in corpore toto obstructionis cuiusquam possit. Simul alimenti paucitate, id quod morbi hi maximè exigunt, victus tenuitas seruabitur.

Quapropter, quod ad alẽdi facultatem attinet, omnium minima in hoc ad hunc modum parato, minórque adhuc in amylo: contrà, omnium maxima in azymo, & subcineritio, siue is fermento careat, siue non careat: quanuis in carente maior.

At ijdem hi concoctú omnium difficilimi, vt valentissimum, robustissimúmque semper ventriculum expostulent. Quamobrem nullis alijs, quàm Athletis, ex vsu erant, & his quidem Palęstritis tantùm, & Pancratiastis, & Pugilibus, quos ab exercitationis argumento graues vocant. Nunc, simul cum exercitationum generibus his, desijt apud nos panis quoque harum ipsarum commodo quæsiti vsus.

Benè satis alimẽtosus triticeus, dotibus suis constans, idem concoqui non rebellis, descendit suo tempore opportunè; tempestiuum exhibet corpori nutrimentum, non citiùs, non; quàm futurũ æquum sit, seriùs diflatum: idque alimentum intra qualitatum omnium excessũm consistit.

Hordeaceus refrigerabit, non satis alet, idque valde parum durabiliter: eo, quòd sicuti breui friabilis fit, penè vt in puluerem solutus recedat; sic nec cohærens quidem magnopere alimentum glutinis defectu largiatur. Subibit tamen triticeo citiùs aluum.

Longè plus alimenti inest in secalino, & eius quidem permanentis, ac solidi magis, minúsque solutilis; frigidioris tamen, flatulentique & atrabilarij. Sed neque citiùs, quàm par sit, descendet: glutinũ enim suum habet, quo & conuenientem moram trahit in ventriculo, donec concoquatur, atque inde alimoniæ etiam satis distribuitur in corpus.

Fabacei (si qui tamen fabacei per se panes locorum vsquam conficiuntur puri) glutino carebunt, futurique ideo solutiles statim sunt, hordeaceorum in modum durescentes quidem primò, mox cohæsione propè nulla puluerandi: cætera, calidum inter & frigidum, neq; non parum omnino de se corpori nutrimẽti exhibituri, sed flatulenti inprimis. Neque enim præparatione, aut coctura vlla edomari in totum posse existimatur seminis huius flatuositas. Laxa inde, ac flaccescens habitudo, flatúque potiùs turgens, vt & ex eiusdẽ pulmento, fiet alimoniæ vitio minimè densæ, cohęrentisque, sed flatibus potiùs replẽtis, nec diu sanè morantis, ob abstergẽdi facultatem, qua pollet.

Rura diximus solere panificia sua miscella sępe conficere: itáque, quò cuiq; panificio, huius, illiúsve generis, plus minúsve additum de materia fuerit, sic valde necessarium est, tãtum quoque bonitatis, aut vitij retineat. Illud omnibus cõmune, vt sui quique generis panes ex purissima materia selectissimi habeantur: abiectissimi ex furfurosa, maximéq; ex acerosa: in medio confusanei. Selectiores (in sua quenque semper materia intelligo) magis nutrient, minùs descẽdent: è diuerso, viliores citiùs descendere, minùs nutrire solent: medio se in his modo habebunt confusanei: omnes tamen calefaciendi, aut frigefaciendi, aut vt neutrum præstent, vires de suo, cuiusmodicunque materiæ fuerint, seruabunt, reliquásque id genus qualitates, plùs, minùs: Itémque succi bonitatem, aut vitium; cuius in triticeo nulla prorsus suspicio, nisi in subcineritio fortè, aut azymo, aut in exusto, aut quoquo modo exassato: quòd ex altero, azymo, crudioris; ex altero, retorridi nimis timere succi copiã meritò semper debeamus. Sed nec in hordeaceo, aut fabareo malitia per se vlla, nisi aliunde, quod de triticeo diximus, acersatur. Vnus est secalinus, quem nõ iniuria suspicemur vitiosum in corpore gignere succum; pręsertim verò pauló magis impurũ, ac nõ ex polline eius factum. Ater est, crassusque, & acescit citò: vt & substantia sua, & calore, & qualitate, ipsammet prorsus, vel nondum mansus, referre bilem atram videri non immeritò possit.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER NONVS.

Olerum, oleraceorumq́, enumeratio: quibus, cuiusq́, generis, partibus illorum vsitatius vescamur.

CAPVT I.

IN censu atque examinatione frugũ, seu maiorum, seu minutarũ, paucissima cacochymię mentio, alimenti multa. Etenim fruges sunt, quibus verè fruamur, in id nobis à natura ipsa constitutæ, vt alimẽtum inde corporibus præcipuum, potissimúmque quæreretur, raro admodum, eoque pauco, medicati ex his nutrimenti vsu. Itaque homines appellatos frugi opinor, vtiles vitæ humanæ, ac necessarios, virtuteque solida præditos, in quibus redundantium vitiorum, aut quod ad vsum humanũ facturũ rectè non sit, nihil: vt propè ex alimentis omnibus excrementosa quæque maximè semper damnamus, nec valde frugalia esse deputamus illa, quòd eiusmodi fruges non sint.

Nunc tractanda olera, oleraceáque, & hortensis vbertas, fructúsque arborum, diuersi omnia generis, ac cõditionis: nempe & paucissimi alimẽti, probi, rectique; mali autem, & medicamentosi, multi, malitiæque, & vitiosissimi succi plurimi: propè vt in toto hoc censu nihil omnino repertum sit, quod omni ex parte commẽdari de alimenti succique bonitate meritò debeat. Solę sunt ex arboreis fructibus castaneæ, quæ, si rectè in ventriculo conficiantur, succi malitia nulla, alimenti verò tantummodo crassitie damnentur. Et ex oleribus vna inuenta est lactuca, ex quá sanguis gigni probus existimetur, & is tamen intereà iusto frigidior: vt neque in hac non aliquid, extra alimẽti iustam, probatámque omnino naturã, vitiosi iure notetur. At in frugibus, sicubi vitij aliquid in earum aliqua, id tantùm vitium nimirum erit, non insignis malitia. Hîc intantum sæpenumero procedere corruptela solet, vt non multùm sanè à veneni natura absit, imò veneni iam iam naturam ingressura (nisi aliorsum se vertat) meritò existimari queat. Quapropter vsus quæsitus ætatibus omnibus ex his à Medicis, non quidem corpora nostra nutriendi, verùm his potiùs medicamentoso aliquo vsu, intra sanitatis tamen latitudinem adhuc contentis, subueniendi; quoties aut refrigerare, aut etiam excalfacere, aut siccare, aut humectum facere, squaloremque corpori demere, aut duratam mollire aluum, aut emollitam nimis durare, aut quicquid tale peragere propositum nobis fuerit: quæ Salubria medicamenta vocamus. Olerum, hortensiumque multorum, vsus etiam tunc, quum satietatem, alimentiq; vnà paucitatem quæremus: quod sæpenumero contingere solet.

Olera, oleracéaque tractanda priùs sumemus, quòd horum partes fermè omnes in vsum sæpissimè veniant, radices, folia, cymata, caules, germina, fructus, turiones: quum arborum fructus solummodo, atque interdum etiam (quanquam id perquàm rarenter) turiones edantur. Sunt oleraceorum quoque, quorum fructus soli esitentur, melonum, melopeponum, cucumerum, cynarę. Radicibus vescimur, allij, ceparum, porri, rhaphani, bulborum, cepularum, raporũ: Veteres etiam asphodeli, & ari, & dracunculi; quanquã his medicaminis potiùs vice. nam tubera, & fungi, per se genus quoddam faciunt. Lactucæ, maluæ, brassicæ, atriplicis, spinachij, (sic enim vocemus) bliti, rumicis, portulacæ, vrticæ, rutæ, coronopi, foliorum tãtùm vsus. Folijs & radicibus vtimur gingidij, apij, fœniculi, Smyrnij, dauci, siseris, cichorij, betæ, raporúmque interdum; quorum non solùm folia, sed etiam, veluti cymæ quædam, expullulationes tenerrimæ esitantur; rapacia appellauere propria voce Latinorũ receptissimi. Vescendo sunt, vt dixi, illorum quoq; folia cum cauliculis apud multos, neque verò in meliorũ solùm defectu id; verùm sic, vt non minùs edulijs his gratia quoque sua constet. Spinosarum plantarum germinibus tantùm vescimur, aut tum primùm pullulascentibus è terra; sicuti multarum herba-

herbarum asparagis nouellis tantummodo. Asparagos ipsos, sic per excellentiam dictos, qui altiles & basilisci sunt, non nisi tenellos mensis adhibemus, crudos, coctósve, ex acetario potissimùm, antequàm senescant. quod in locis calidioribus citò fit; in frigidioribus, minùs. Nonnullorum genera quoque habentur agrestia, vt lactucæ, vt intybi, vt betæ, cuius syluestre genus rumicem facere nobis liceat; sicut intybi cichorium, & θρίδακος θριδακίνην, nimirum hortensis syluestrem, quam asini, vt opinor, lactucam vocant, attriplicis pariter syluestris & satiui differentiæ. Syluestrium omnium deterior natura, quod ad alendum attinet. minus nanque alimenti semper in his, quo plus quoque medicamentosi. Inest in omnibus succi mali copia, aliqua prætereà ventriculo inimica, vt lactucæ, attriplicique syluestri. Nam cichorium, quod syluestrem intybum esse diximus, domestico, ventriculo etiam vtilius. Sicuti sanè eidem spinosarum nouella germina non magnopere aduersantur, tanquam omnium penè natura sua calidarum. Scimus autem ventriculo (nisi quid aliud sit, quod contrarium peculiariter requirat) paulò magis calida tam actu, quàm potestate, commodiora semper esse, vt quorum fotu natiuus ventriculi calor non parum iuuetur.

Multorum, quæ edendo sunt, radices partibus reliquis vires suas efficaciores repræsentant, allium, cepe, porrum, rapæ, napi, & huiusmodi: alijs contrà non paucis plus in caule, folijsque virium, pro naturæ semper instituto, in quamcunque illa vertere facultates suas partem voluerit.

Num, quòd radices concoctu difficiles sint, id causæ esse putandum, qualem Mnesitheus attulit.

CAPVT II.

NON, quemadmodum Mnesitheus existimâsse visus est, credendum, qui esculentas radices cũctas concoctu difficiles esse, & ventriculum perturbare, scriptum reliquerit, eo quòd incocta ipsæ, necdum elaborata satis, humiditate constent, quam quoniam plurimam congerunt, eaque deinde in reliquas plantę partes distribuitur, inque eas digesta summam demum concoctionis suæ perfectionem accipit: quandoquidem certissimum sit, radicibus suppeditantibus cæteras omnes partes ali; necessarium videri, exactè illam in radicum substantia concoctam inueniri non posse, quippe vbi primam tantùm concoctionis veluti adumbrationem suscipiat; cæterùm exquisitè perfectéque, aliò inde in stirpium partes transmissa, concoquatur. Non negamus, confici contumaces esse radices omnes reliquis partibus suis magis: sed non id causæ esse arbitrandum, neque proptereà fieri existimandum, quòd humoris redundantia vincantur, ne concoquere explerè queant. Accipiunt enim elicitam ex terra propriam sibi alimoniam omnem quidem: sed partem tantùm conficiendam sumunt, pro naturæ suæ legibus iam olim destinatam, quam arreptam veluti in rem suam omnem vertant, alantúrque inde, plurimúmque trahant, si magnas natura esse oporteat; minus, si minores, parua pariter, mediocri, aut maiore concoquendi vi, quæ calorem illarum innatum sequitur, prout huius, illiúsve habendas esse saporis, conuenienter, primitusque institutum à natura fuerit. Reliquum quod est humoris, per fibras quasdam alendis partibus alijs attractum, ibidem, pro illarum diuersitate, multipliciter quoque conficiendum, transmittunt: non sanè dissimiliter, atque corporis nostri partes, quæ primò nutrimentum accipiunt, non illæ quidem, quum id abundauerit, alijs debitum surripient, suo tantùm contentæ, quod benè elaboratum immutent, vt dici inconcoctum non possit; reliquum reliquæ conficient, temperamentoque ac substantiæ suæ adijcient. Sunt ergo radices natura potiùs sua tales, vt aliæ quoque partes tales. Etenim si recipiendum id esset, quod Mnesitheus censuit; iam, vt quæque pars à radice remotior, sic quidem cùm alimento concoctiore, tum ipsa quoque non minùs concoqui semper esse facilior deberet. Atqui contrarium sæpe experimur, tam in stirpibus, vbi sentes, partesque prætereà quasdam alias, longè plerunque radicibus ipsis duriores esse, contumacioresque omnino animaduertimus; quàm etiam in animantibus, in quibus cutis, extremæque partes, longè, quàm stomachus, & intestina, recurque, in quæ omnium primùm alimentum venit, concoctionis difficilioris, deteriorisque alimenti meritò censeantur. Ergo alia esse huiusmodi, alia illiusmodi oportuit, radices, caules, folia, semina, quibus omnibus suus cuique modus, mensuraque constaret, & cum temperamento suo natura, alimento ad id semper attracto copia qualitatéque iusto.

De Raparum, Naporum, Rapunculorum, Rhaphani vtriusque alimento, & facultatibus.

CAPVT III.

MAximus inter radices Raparum vſus, tanta apud pleroſque ſatione, ac cultura, vt vindemiam propriam fecerint, quam haberi omnium poſtremam conſuetum ſit, ſub Autumni exitum. Nec recentes tantùm vſui ſunt: in reliquum etiam anni tempus diligenter adſeruatæ reponuntur, modò integræ per pauimentum in vmbra ſub tecto expanſæ, ſiccatæque; (rugoſas factas paſſulas vocant, non ingratæ dulcedinis. ſed in minoribus hoc) modò maiores, deciſo craſſiuſculè in longas tænias acceu lemniſcos cortice, quem ipſum quoque ad ciborum vſum appenſum ſiccant, minutiſſimè, tenuiſſiméque conciſas dolijs imponunt, & facto tabulato ſaxorum pondere obruunt, vt exprimatur liquor. eo pacto aceſcunt, & veluti muria quadam ſua conditæ diutiſſimè ſeruantur, non inutiliter prorſus, nempe ex acore illo incidendi vi acquiſita, vt interea tamen de ſucci malitia nihil remittant, niſi fortè plus etiam neſcio quid aſſumant ex ſemiputrefactione quadam ea, quæ nares quoque extraneo indicibilique ſæpe odore feriat, præſertim hyeme vaporaria ingreſſis ab illorum eſu, tota iam Germania frequentiſſimo. Eadem eſt, apud nationem eandem, capitatæ Braſſicæ parandæ, reponendæque ad eundem quoque vſum, ratio; præterquàm non tam minutatim conciſæ, ſed in quædam potiùs veluti capillamenta reſectæ.

Omnia ſucco, vt diximus, prauo conſtant: recentiores etiam craſſitie damnantur, rapæ, dico: vt nimio eorum vſu, maximè ſi ventriculi concoctionem effugerint, copia inde colligatur crudioris per corpus ſucci, magiſque adhuc, ſi crudæ deuorentur. iam tum enim & concoctu difficiliores euadunt, & flatulentæ, & ſtomacho inimicæ, & eundem morſu quoque ſæpe vellicant. Itaque elixa eſtur commodè ex aqua rapa, aut ex iure aliquo; vnde, pro eiuſdem generis aliorum ratione, alimenti ſatis corporibus accedat, ſed quale tamen diximus. Aſſantur eædem ſub cineribus, eduntúrque ex acetario: tum per ſe quoque, magno interdum ad quartanas febres vſu, adſperſo fœniculi ſemine, aut potiùs fœniculi vmbella, antequàm maturuerit, ſiccata, atque conſperſa, non prorſus nulla cum ratione; quippe quæ calore atque humiditate (ſic enim cenſentur) melancholico ex toto humori repugnent, vt contemperare eum optimè, ſimul ciendi quoq; lotij facultate maxima, plurimũ per eas vias quartanam facientes materias educere queant. Venerem excitare creduntur, vtpote flatulẽtæ. Aliàs paulò deteriores aſſatæ, præſertim ſi flammam, aut fumũ ſentiant, vnde igneitatem (vt ita Græcorum ἐμπύρευμα vocem) concipiũt noxiam: meliores omnino elixæ. Iterata autem elixatione, & concoqui faciles magis, & flatuoſæ minùs, minuſque ventriculo inimicæ. Sed ne ſic quidem craſſitiem omnem exuent, vſque eò quidem, vt in attenuante victus ratione vſus eſſe illorum debeat.

Naporum eadem per omnia natura: omnino tamen acceptiores guſtui, craſſique minùs ſucci, minúſque ſtomacho aduerſantis; gutturis, pectoriſque aſperitatibus leniendis commodi. ijdem renibus calorem addunt, & Venerem ſtimulant.

In Bohemia ad Marcomanos plantæ genus frequens raparum facie, folijſque, tenuioribus tamen his, vidimus, radice craſſiſſima, longiſſimáque, vt hominis ſæpe proceritatem æquet, interdum etiam ſuperet: rectà ſemper in profundum tendit, filamentis, capillamentiſque in imo multis, tenuibúsque. Eam eſſe ſylueſtrem rapam, non ineptè exiſtimare liceat, quam Plinius radicem agere in longitudinem raphani modo ſcripſerit.

Rapunculum præcipuè acetaria commendant, dulcedinis non ingratæ, neque tamen multæ; ſubſtantiæ tenuioris, ideoque & minùs rebellis ſtomacho, ſucci tamen non boni. Elixatur leuiter, ex oleoque, ſale, & aceto proritandæ appetentiæ apponitur.

Rhaphanus medicamentoſa prorſus herba: pauciſſimum inde nutrimentum: flatus creat, & eructationes mouet olidas. itaque meliùs pro aliorum obſonio erit, quo multorũ frigiditas emẽdetur, & craſſities tollatur; quoniam vtraq; vi polleat, inſigniter calefaciẽdi, & attenuãdi. Radice tantùm hodieq; vtimur, eaq; cruda. locus eſt de parſimonia illorũ, aut ſorditie, qui radicẽ eſitãt; folia, & cauliculos famulitio apponũt. Menſarũ principio adhibetur freqnẽtiſſimè, teſſellatim conciſa: ſale primùm elicitur humor, ex quo ſalſugo exiſtit; tũ oleũ & acetũ addũt. Quocũq; modo dematur de ſucci acrimonia, quã multã obtinet, plus omnino neſcio quid exhibere alimoniæ poterit: intereà tantundem viriũ amittet, quas diximus, attenuãdi, calefaciendique. Iãdiu deſijt cõſuetudo, veterum quorundam, veſcẽdi eo ſub finem, tanquã quo iuuari concoctionẽ crederẽt, atque etiam expertos ſe id eſſe dicerent. Ea

autho-

authorem habuisse videri possit Dioscoridem, cuius deinde sententiæ, non ignobiles ex Arabum schola, nihil aliud quàm subscripsère: expertos fuisse, non sit verisimile. Addunt quippe, id potissimùm à foliorum post cibum esu fieri, prætérque etiam appetentiam excitari. Porrò autem quorsum, quęso, appetentia nobis ea quęrenda in fine? Num, vt illam alio rursus cibo leniamus, rursúsque rhaphanus ingeratur alius, ex quo appetentia alia, alius item cibus, rhaphanus alius, quòniam quidem hunc postremum omnino accedere opus sit? Certior fuit eorum obseruatio, quos Galenus, credulitatem hanc sequutos, eiusmodi vsu, aliquid inde semper nocumenti reportâsse testatur: hodiéque experimur, non tantùm in hoc, sed eiusdem generis alijs prætereà cunctis, si quis postremò sumat, ructus inde perpetuò cieri, pro sumptæ semper escæ qualitate fœtentes; certum exagitati, suspensique, inter concoquendum, in ventriculo cibi indicium. Contraria omnia experiemur, si cum reliquis vnà initio præsumantur eadem: præsertim verò, si potum præcesserint, vt nec allium quidem ipsum, quod omnium tamen maximè graueolentissimum habitum semper fuit, suboliturum quicquam omnino sit, si ita fiat. non iniuria. Nam & certior in ventriculi fundo, maiórque, consensu omnium, cóque efficacior concoquendi virtus, ob caloris natiui inibi veluti focum, tótque omni ex parte circuniecta, calore eodem abundantia, viscera, & paratior ita illis via transeundi in intestina, seu concocta, seu corrupta descendant.

Rhaphanus, vt aëria omnia, euaporatione multa caput replet, oculos lædit. Acerrimus omnium syluestris: sapor eiusmodi, vt, nisi additamento aliquo acrimonia eius mitigetur, nimis quàm linguam, palatúmque vellicet.

De Allio, Cepe, Porro, Dracunculo, Asphodelo, Aro, Ampeloprasso: quibus vnumquodque alendi viribus, aut vitio, aut bonitate constet.

CAPVT IIII.

Allij, porri, ceparum, si medicatæ, & ad morbos diuersos facientes vires quærantur; alibi dicendæ. Hoc loco alimenti ratio, qualiscunque his insit, tractanda: tum, si quis prætereà horum vsus inter medicamenta reperitur, quæ quoniam sanis adhuc, sed affectu aliquo, citra functionum tamen læsionem, tentatis adhibentur, ὑγιεινὰ vocant: quorum vsus maximus, frequentissimúsque, calidorum, atque attenuantium, in hac quidem Medicinæ sanitatis tutrice parte; maximè verò his regionibus, his moribus, hac viuendi ratione, quin potiùs ratione nulla, sed erroribus semper multis; vnde tanta vbique frigidiorum collectio, crassorumque, ac crudiorum succorum copia, incidi, extenuarique, & concoqui postulans: quod non nisi calidioris alicuius ope cibi fiet, atque eatenus medicamentosi. Frigidiorum his quidem in locis vsus rarior, atque in magnis tantummodo caloribus quæsitus, lactucæ, cucurbitæ, cucumerum, & huiusmodi. Sed ne tum quidem sine calidiorum vsu peragi videas radicum, seminum, herbarum, aromatum. Quamobrem horum ipsorum, aromatum nempe, magnus iam vndique ad nos importatorum prouentus, atque in prouentu tamen caritas, non modò ex Arabia, quæ toti nostro huic orbi olim sufficiebat vna; sed & nouo quoque Orbe, Molluchisque ipsis, quæ ne ipsæ quidem tamen breui suffecturæ nobis videntur, toties iam, tam longo maris terrarumq; interuallo, aditę huius vnius mercis gratia, vt ea Emporia nostra implerentur. Nec aliũde quidem diuitiæ, quàm ex mercaturæ genere hoc, maiores, ingẽtibus, immensisq; mercium, id genus, pretijs; quas in vsum iam, vt dixi, omnium, infimæque etiam plebis, distractas inueniendi, habendiq; sæpe penuria sequatur. Quod quũ fit, insana plerunq; pretia rebus accrescunt, nimirum tãquam in monopolio, suo pretiũ modo statuẽtibus negotiatoribus. Quo tempore hęc scribebamus, Casię, quę nobis pro cinamomõ est, pretiũ erat in libras, inauditũ antea, aurei nũmi decem. Huc scribendo peruenimus, aientes tantum hodie in Septentrionali plaga aromatũ absumi, vt in exuberante quanuis rerũ harũ copia, vndique ex ignotis quoq; antea locis petita, inopia tamen sæpe laborare contingat; multáque, deficientibus illis, in eorum intereà locum subeant, ad quædam non inutiliter prorsus, quanuis non ea aromaticæ facultatis gratia. Si calorem, si siccitatem, si acrimoniam, si tenuitatem quęrimus; satis in piperitide, siue lepidio omnia; abundè in clematide altera, syluestri raphano, draconcello, pyretro, sinapi, nasturtio; satis superq; in siliquastro, omnium acerrimo, tenuissimo, calidissimo, siccissimo. Itaque meritò hæc rusticorũ quotidie, aut mediæ etiã plebis, culinis expetũtur, ad cõdimenta, & intinctus parãdos. Hoc ipsum alliũ, de quo paulò antè inceperamus dicere, cepe, porrum, dracunculus, arum, quoniam

radices tractamus, multorum sæpe, magnorumque omnia vsuum, vsqueeò quidem, vt horum inter alimentorum facultates meminerit Galenus, nulla aromatum mentione, vt ex quibus nihil nobis expectandum alimenti prorsus sit; quum ex radicibus, quas modò memorauimus, quoquo tandem modo possit, calidum videlicet, siccum, tenue, & huiusmodi, alimentum tamen; minus omnino ex crudis, plusculum ab elixis, aut præparatione aliqua depositis medicamentosis viribus, vel retusis potiùs. Inde enim cuncta alibilia magis fiunt, ac facultatis, quod satis sit, retinent. Nec sanè aliter quibusdam illorum vtemur, hoc quidem in negotio, quod Salubri tantùm dicatum parti versamus nunc. Dracunculus nanque, & asphodelus, & arum, præsertim si hoc eius regionis fuerit, quæ acre valde proferat: (variat quippe, & alibi ob mitiorem acrimoniam etiam rapis vilius habetur, alibi insignitè acre, vt proximè facultate ea ad dracunculum accedat) quòd si eiusmodi fuerit, (idem de asphodelo non minùs & dracunculo dictum intelligi debet) dissecandis, educendisque, contentis pectore & pulmonibus, crassis, viscidisque humoribus elixabitur vtiliter. Excoquendæ ita quoque ex parte medicamentosæ nimis acrimoniæ, seruandæque partim, non satis licèt probandæ, alimoniæ, vt tandem medicamentosa esca fiat. Nam, quum integris horum ipsorum viribus, & medicamento tantummodo indigebimus, iam tum in aliena ab hac prouincia versabimur, difficulter atque erecta tantùm ceruice spirantibus, morbisque id genus iam correptis, affectisque, remedia adhibentes, extra sanitatis iam latitudinem. Eodem modo cepis, allio, porris, aut crudis, aut elixis, vtemur: scientes, attemperandum in his, accommodandumque semper esse ad rem præsentem vsum, vt pro eo, ac plus, minúsve, aut alimenti, aut medicamentosæ facultatis requiremus, ab elixis alimenti plus, medicamenti minus; contrà, à crudis maiores ad medendum vires, minores multo ad alendum, petamus. Sic in elixo allio paucissimum alimentum, nullum prorsus in crudo, eum insigni calefaciendi vi, crassosque humores extenuandi, & glutinosos incidendi, & meatus infarctu liberandi, & per halitum digerendi; sed non sine succi semper prauitate, quæ elixatione illi tota, simul abiecta etiam acrimonia, adimitur. Idem in cepa, & porro: eadem bis licèt, térve elixa, vim tamen adhuc attenuandi retinebunt. Ex conditura quoque infringitur acrimonia: eo & acceptio-ra esui, succique minùs mali fient. Quocunque modo paratorum crebrior acrium vsus fugiendus omnibus: exurere quippe, exassaréque potens sanguinem, præsertim in biliosiore temperamento præditis, in quibus addito calori calore, quasique igni igne, torrentur, siccantúrque cuncta, non solùm sanguis: pituitosis, crudorum, crassorúmque, ac viscidorum succorum collectione laborantibus non incommodus: si ad temperatos referas, siccescent inde, calescentque omnino hi horum omnium vsu. Ex allio dolor prætereà infertur capiti: clarescit tamen vox, lenitúrque guttur decocto: tussim facientes humores excreatu educit, contractósque ex frigore pectoris dolores lenit: sitieulosum semper. Mirum, aliquibus creditum fuisse, Venerem inde stimulari, quum visum iisdem fuerit, flatulentiam omnem in corpore ex eo tolli, tantum abest, vt illam ipsam ad coeundi incitamentum gignat. Nisi verò id hac in re propterea fieri iudicemus, quòd, vbi pituitosorum humorum copia adsit, dissecta ea, facultateque allij calorifica concoctioni parata, proliciendo inde meliùs sanguini, atque ita demum genituræ largius procreandæ, vberior sæpe materia suppeditetur. Idem puerorum vermibus propellendis accommodum, maximúmque iter facientibus ad toleranda frigora munimentum, aquarúmque malitiam omnem corrigendam remedium. Quibuscunque locis deprehensi, aut de impura aliquando lacuna, aut de vitiosi, incompertíque nobis, ac tetri sæpe saporis potare fonte necesse habuerimus: id nobis ad hæc antidoti datum, si priùs allij facultatem quoquo modo, antequàm bibantur, imbiberint ipsæ, vel maceratione aliqua, vel mistione qualicunque. Rursus, æquatis propemodum virtutibus ac vitijs, claritati oculorum officit, sensuúmque omnium instrumentis cùm desiccatione nimia obest, tum verò humorum in corpore exagitatione cùm hæc ipsa sensiteria, tum caput totum vaporibus, corpus nactum aut repletum, aut cacochymum, degrauat. Denim vitia quoque ex eo deprehendentur, & offensæ, si quibus corpora obnoxia fuerint: alioqui capitis dolores, reliquarumque partium omnium etiam sedaturo, si nec plenitudinem, nec vitiosi succi copiam inuenerit.

Maior in cepa, & porro, succi omnino prauitas; in porro etiam odoris virositas quædam; flatulositas in vtroque, vnde Veneris irritamentum, non ea solùm, qua de allio diximus, ratione,

sed

ſed ob temperamentum proprium, flatuloſitatémque. Ceparum diſcrimina, quàm porrorum, plura, non modò ex colore, ſed & figura, & viribus. Oblongæ rubræque acriores: dulci quædam ſatis ſapore reperiuntur, vel crudæ: incidendi omnes vi præſtant, abſtergendi, extenuandi, inſigniter calefaciendi, vt & porri; vtique hæc in cepis maior, cum ſiccandi etiam facultate maiore; quāuis redūdans in vtroq; humiditas ſit, maximè cepa, eáque craſſior: ſed nos ſiccandi poteſtatem accipimus ex humore. Amarore, & adſtrictoria vi quadam cepæ detergere ſæpe cibi faſtidia, humore nimio in ventriculo contracta, poſſunt. Id quidem præſtare porri haud tantum poterunt, infenſi magis ventriculo; &, vt non nihil tamen præſtent, maiorem ſemper capitis dolorem facient, ſomniaque adferent turbulenta, proprietate ſua excitatis fumidis, nigriſque exhalationibus: dentibus quoque, & gingiuis, peculiari quodam vitio, noxij: acidum tamen ructantibus vtiles, & pulmonibus emundandis, cineribus calidioribus torrefacti, maceratique, leniunt aluum humorum diſſecatione, & attenuatione expulſioni faciliori præparatorum, ſimul & virulentiæ neſcio cuius extranea qualitate irritatam. Vt ex porris tumultuoſa ſomnia; ſic ex cepis ſoporoſitas, & ſomnolentia, & mentis functionum perturbatio, atque ex frequentato nimis vſu, etiam veternus quandoque. in ſenio commendationem habent, craſſis humoribus extenuandis vtiles, abſtergendáque eorum viſciditate: modò ne quid nimis hîc quoque, ob pericula iam enarrata. Eædem, vt quæ attenuandi diſſecandíque facultate valeant, ſuccos generant ſuperuacuos multos, atque illos craſſos, ex denſiore ſubſtantia procreatos. Etenim vires illæ, quas diximus, attenuandi, incidendi, atque etiam abſtergendi, quum partibus harum omnibus inſint; tenuiores tamen, & humidiores magis occupant, ac tempore quidem manent, &, quæ diximus, omnia præſtant; mox operatæ, terrei multum poſt ſe, craſſique ac duri, in humoribus relinquunt, euaneſcentibus, vt in omni re, inter operandum viribus, vincentéque calore innato, & ſiccante. Quam etiam ob rem elixa antea, magiſque, ſi iteratò id, aut tertiò fiat, vtraque, cepe & porri, plurimum de acrimonia, viribuſque ſuis omnibus remittent, calore illo eodem edomita, quaſique excocta. Sed & malitiæ vnà exuent multum, alimentumque exhibebunt durum, craſſumque, & id perpaucum. Quocirca de his, cunctiſque acrimonia inſigni hac præditis, illud pronuntiare in vniuerſum poſſumus; (quod de alijs fortaſſe multis non liceat) aliquid ſemper ſecum hæc nocumenti adferre ſolita eſſe: vt intereà, in quibuſdam ætatibus, regionibus, temperaturis, vitæ rationibus, inſtitutiſque, non prorſus inconuenire videantur. Sua tamen vtrique ſemper adhibere remedia, & veluti antidota opponere poſſis. Quod & vſu propè iam apud pleroſque receptum videmus, vt cepæ cucumis aſſocietur, quoniam alterum alterius omnino auxilio egeat. Et cum porris commodè eſtur portulaca, & lactuca: altera, vt calorem reprimat; altera, non ſolùm vt calorem, (quanquam & hoc ipſum) ſed etiam, vt porri virulentam malitiam glutinoſitate ſua interceptam, frenet.

Sunt Ampelopraſſa ſylueſtres porri, domeſticis per omnia ſimiles: cæterùm longè quoque in omnibus deteriores meritiſſimò habendi, alimoniæ tum paucitate, tum prauitate, tum viroſitate, tum ventriculi offenſione maiore: Curatrici Medicinæ parti omnino accommodatiores, quum paulò magis aut excalfacere, aut deobſtruere, aut vrinam, aut menſes ciere, propoſitum habuerimus; quæ cuncta multo, quàm domeſtici, promptiùs, efficaciuſque edere munia valeant, vſque eò, vt & in venenatorum ictu eſſe hoſce præſtet.

De Bulbis, & Aſcalonijs, de Tuberibus, de Fungis, & Boletis, cuiuſmodi inde expectandum alimentum ſit.

CAPVT V.

Controuerſam nobis hactenus rem fecêre Bulbi, veteribus notiſſimi, incomperti nobis: vt non parum mirum eſſe debeat, tam vſitati quondam oleris tanto ad ſalacitatem præcipuè vſu, Poëtarum etiam carminibus celebrato, hac noſtra tempeſtate, non minùs fortaſſe luxuria diffluente, notitiam perijſſe.

Hoc argumento perſuaſi nonnulli, & quòd Auicennas bulbum fecerit paruum cepe, naturaque huic proximum; noſtra Aſcalonia, quæ ſic vocantur, veterum eſſe bulbos exiſtimárunt, quamlibet reclamantibus celebratiſſimis rerum harum, noſtræ ætatis, experientiſſimiſque indagatoribus. Non attineret, vſum, vireſque rei adſcribere, cuius nullam certam cognitionem tenemus: omnino autem, quoniā (quantum qui-

quidem conijcere nobis licet ex Authoribus de his scribentibus) non dissimiles valde cepis, nec natura, nec facie, vt & Ascalonia, eadem à nobis classe, vel proximè ab ea, meritò reponantur. Flatu inprimis abundant: vnde illis tanta accesserit ad Veneris desideria gratiæ commendatio. Plus in his, quàm in cepis, nutrimenti, nec siccitatis tantum, ac longè minus caloris, in esculentis quidem: constant ex amara, atque austera facultate, quæ sæpe in vnum conueniunt duæ, non inutiliter. Quapropter hic quoque ex his languens interdum stomachus excitatur ad appetendum meliùs; præsertim si crudi deuorentur, tunc & ad expectorandas de pulmonibus materias non incommodi. Crassior nanque illarum substantia, contraria amara facultate attenuatur. vt præstare hoc possint, decoctis, quo magis vires suæ decedent, eo semper magis alendi vis accedet, succusque inde proueniet crassior; magisque, si bis decoquantur: at in reliquis acceptior. Crudorum enim succus minimè quidem probandus.

Nisi loco huic adscribantur tubera, & cum tuberibus fungi, non facilè, nec aptè in alium ordinem recipientur. Tuberibus quidem, sicuti bulbis quoque, sua nostro hoc tempore constat gratia, ex Veneris stimulis: magnum tamen in eo discrimen, quòd nullam, vt bulbi, insignem referunt qualitatem gustata; vt, nisi piperis, salisque additione commendarentur, non magnopere responsura palato fuerint, propè insipida. Plura illorum genera in Pannonia prægrandia vidimus, maximorum volemorum magnitudine, ac propemodum in lignum durata, meritòque ad vllius esce vsum damnata. Reliqua sunt frequentiora genera duo, alba, & nigra: nostri hęc triticea, illa secalina vocauerunt. Ex colore nigra, sunt qui existiment, non esse proprium genus, sed superuenientibus frigoribus ex candidis nigra fieri: in quo falluntur. Eodem nanque tempore plurima tam candidi, quàm nigri reperire coloris est. Galeno non omnino improbantur: crassi enim vtique succi facit, at non mali. Nulli non videri iure queat, plurimũ contineri pituitosi, crudiorisque illius, quem ita Praxagoras vocabat, succi: nimirum natales ostendent, rei sub terra radice nulla, vnde alatur, nitentis; vaporosa tantummodo ex materia, necessariò in eam substantiam densata, minima caloris elaboratione, indque terrestri, crassoque & obscuro infernè de terra exurgente vapore conclusa, minimeque ex liberiore cœlo attenuationem vllam experta. vt non immeritò Authores quidam mala de succi illius, crudiorem quem diximus, materia oriri solita, hic quoque tamenda nobis esse præcipiant. Proferunt Tridentinę Alpes alterum, sed eadem tamen colorum diuersitate, genus: substantia tantùm longè magis laxa lenique, cortice, ceu membrana, tenuissimo, vt facilè delibrentur, & fuluescéte, pulmonum ex toto fermè carnem referunt, elixa. nam priora in duritie quadam, friabilitatem retinent tamen. Viliora habentur hæc, tanquam quærentibus magis semper obuia. Ex his alimenti minus expectandum, nempe tennioris substantiæ, citiusq; difflabilis. Reliqua eadem habenda erunt, nisi quòd tamen frigidioris hæc succi, dilutiorisque materiæ, ideoque calidioris quoque semper condimenti alicuius indiga.

Longè frigiditate, glutinositate, & crassitie superat ex fungorum esu succus, sæpeque venenositas accedit exitialis prorsus: mirari vt maximè subeat, tantam fuisse semper, hodieque esse auiditatem, imò amentiam, edendorum, necessario cum timore semper, animique suspensione, & præsentis mortis suspicione. Neque iuuet arbitrari, periculo omni vacare ex his quosdam.

Boleti ipsi, omnium maximè innoxij existimati, notati tamen sunt à Galeno, non nemini ingens suo tempore discrimen intulisse nimij comesti, nec cocti satis; ventriculi nempe ore compresso, degrauatoque, atque ex angustia laborante, tum spiritu intercluso, animoque deliquescente, & frigidum sudante, vixque deinde crassitiem humorum dissecantium vsu seruato. Notum est illud de lethi sui causa boletos culpantis, etiam veneni materia inde quæsita securiùs dandi à Claudij Imperatoris vxore, naturæ per se venenosæ prætextu, ne compositum venenum intelligeretur. Tam verò prompta, tamque ex multis, veneni in his conceptio, clauorum potissimùm ferreorum, aut ferreæ alioqui materiæ cuiuscunque rubigine nascentibus proxima, lacerive alicuius panni, lanei, linei ve, marcescentis iam, vicinia, serpentium afflatu, attactu, morsu, lethiferi. Oliuæ arborem habent nocentissimam, si sub ea nascātur. Vespæ, muscæ've, aliunde venenum quoquo modo depastæ importare his poterunt. Et tamen venenorum, morborumque omnium securi, his subinde vescimur: nec spontè tantùm sua nascentibus contenti, alterius generis accersitos habemus, vnde domi quoque, (quoniam foris non satis fuerat nobis vitæ discriminum) sæpe periclitemur, enascentibus inter parietes nostros nobis sæpe momento temporis boletis, lapidum

quo-

quorundam aspersione. Esitamus hos, atque etiam in delicijs habemus: rarũ quippe, nec vulgatum. Nam quid aliud esse causæ dicam commendationis tantæ, nisi vt exotica quædam nobis faciamus domi nostræ de nostro? Atque his tamen minore semper vitæ, sanitatisque nostræ discrimine vescemur, (ne prorsus desipientiam hanc habendam esse arbitremur, & verum lubentes fateamur) quando his nullus marcor propè, cuius contagione inficiantur; nulla omnino, si cautum id nos velimus, rubigo; ac longè quidem minùs venenatorum animalium afflatus vllus. Qui nihilominùs, vt veneni suspicione careant, noxa illa nunquam carebunt fungis omnibus propria ac peculiari, frigidissimorum, viscidissimorumque humorum procreandorum, crassique, ac mali succi, insignisque sæpe in vetriculo corruptelæ gignendæ, ex qua cùm incommoda alia multa, tum cholera quoque nonnunquam. Remedio sunt, iniecta inter coquendum pyra, cum origano, ocymóque: alij panis offam addunt tritici. Recoqui, multoque aromate commisceri opus habent, butyroque, oleóve toti tessellatim concisi quasi innatare. Sed hæc alterius iam negotij, nimirum eius, quod obsoniorum rationem tractat.

Spongiolos vocant inter hos quosdam, ex re. Sunt enim verè spongijs simillimi, rari, leues, foraminulenti: exeunt momento è terra Vere, sed paulò magis adulto, ingruentibus pluuijs roridis, atque inter eas exerentibus se interdum, vt fit, solaribus radijs: vt calorem, humoremque causas habere iure existimari debeant, minusque ideo quoque frigidi, crassi minùs viscidique, nec vsque eò praui habendi succi sint, si cum alijs conferantur. Conduntur in hyemem siccati: quod & ipsum indicio sit, non tanta constare eos humiditatis malæ redundantia, maceratione ex aqua, parua, similitudinem nuper è terra erumpentium assumunt, imbibitoque ita humore facie sua priore illa redeunt, saporem quidem cocti, esitatique natiuũ æmulantur suum, prorsusque referunt. Bohemia fungos maximos edit, colore albescente, aut subcineritio, quos crudos quoque sæpe vorant: aliâs etiam siccatos, pulueratosque reponunt hyemi, pauco adsperso sale, parandis deinde ex his multorum generum pulmentarijs, aut iurulentis alijs, haud dubiè minore semper discrimine, minoribusque nocendi ita viribus, exhalata tempore, condituráque ea, succosæ illius malitiæ magna parte, ac remanente tantùm crassitie, & frigiditate, atque his tamen ipsis multo retusioribus. Fungi, etiam arborum accipi debent: boleti, terræ tantùm, vt opinor. Hosce pratenses appellâsse fungos, videri rectè possit Horatius, quum ait:

— pratensibus optima fungis
Natura est: aliis malè creditur.

quoniam vtique innoxij habeantur boleti, & vescendi his securitate commẽdentur, maiore.

De Apij, Fœniculi, Anethi alimento, viribúsque: incidentium, & attenuantium vsum qua sequantur incommoda: quáque id ratione fiat. De Smyrnio item, & Gingidio, & Intybo, & Oxalide, & Beta. De Carotis, Caro, Sisere, Dauco, Pastinaca. Qualis omnium in alendi ratione, & Salubri Medicina parte, vsus.

CAP. VI.

REdeundum ad radices iustioris naturæ, quarum magna ex parte cum folijs, cauliculisque interdum etiam, vsus. Eæ sunt, sicuti fœniculi, apij, Smyrnij, & huiuscemodi: vis his calidior, attenuatoriaque, sed vrinam inprimis tamen ciendi, quod facultatibus ambabus illis facilè præstant. Inest eadem & reliquis plantæ partibus. Horum ac similium medicatus omnium vsus potiùs, quàm alimenti. Medicatam vim intelligo, in hac Medicinæ parte, quæ sanis quidem, sed nonnullis inualetudinis, neque ad functionum tamen vsque oblæsionem tentantis causa adhibetur. His vtemur, quum vsus venerit nobis excalfaciendi, aut extenuandi, aut vrinam eliciendi, paucissima semper in hoc nutrimenti spe: neque tamen non & pro obsonio commodissimè sæpe cedent, quoties alijs, ex quibus expectanda nobis iusta alimoniæ copia fuerit, corrigendæ illorum frigiditati, vel interdum etiam glutinositati, adijciemus. Sæpe pro conditura erunt, iurulentorum præsertim.

Iam tantùm non vbique condiri carnes, iusculáque earũ videmus apio, folijs, & radice: hodie petroselinon vocamus. Absque anetho olim haud parari poterat ius illud album, tam veteribus frequens.

Fœniculum oxyporis addimus, & acetarijs, eo pacto, aut cõdimenti semper, aut obsonij, aut intinctus alicuius vsum ex his quærentes; nullum, aut minimum alimenti, per se quidem. Fœniculo sicuti magnum inesse vsum ad conciliandam oculis claritatem affirmant omnes, copiamque lactis suggerendam: ita sunt, qui è diuerso apium damnent eo nomine, quòd hoc ipsum extinguere credatur, si-

V mul

mul etiam Venerem impotenter aliquando stimulet: quibus de causis lactantibus vsum eius interdicunt; simul quia comitiales facere creditur, ne addito inde eadem malitia lacti, obnoxios aliàs malo illi infantes, etiamnum expositos magis reddat: animæ graueolentiam emendat tamen.

Nutrimentum ex omnibus his prouenire corporibus perquàm exiguum diximus: nunc addimus, vitiosum prætereà id esse, succumque gigni ex illorum frequentiore vsu crassum, densumque valde, quamlibet incidendi viribus polleant, eadem, qua de alijs diximus suprà, ratione. crassities nanque succi in sanguine remanet ex illis procreati: imò sanguis ipse, crassus, exustusque fit iam, abeunte dissecandi vi omni facilè, vt quæ constitutioni tenuiori inhæreat. Sic quidem experimur nimio attenuantium vsu exarefactos propè quosdam, artuúmque iuncturis vsqueadeò humore suo illo destitutis, nonnihil vt inde omnino mouendi quoque functionibus accederet nocumenti. Sic fiet, vt modicus horum vsus, cùm multis alijs, tum etiam obstructionibus quibuslibet, renúmque vias occupantibus, crassis, glutinosisque humoribus, aut etiam calculis ipsis dissipandis, futurus vtilis sit: immodicus verò noxius, procreato ita crasso densoque succo, sanguineque, parata nimirum calculi materia. Etiam illud insequi sæpe incommodi videmus exuperantem nimis, vel intempestiuum quoque eorundem vsum: quippe si cruditas, aut repletio subsit, cuncta statim veluti præcipitia ferri de ventriculo, primisque illis vijs, quas sic vocamus, in iecur, renesque, manifestum est; partésque illas infarciri magis ita, magisque, vnde doloris quamprimùm sensus ex obstructione: in renibus verò etiam doloris irritatio vehementioris, si paruus priùs præfuit. Subortos ideo sensim primò sæpissimè, ac tantùm non quotidie animaduertimus, renum dolores adaugeri vrinam cientium exhibitione. Quod fit non tam quidem attenuandi, calfaciendique vi, quàm hoc ipso, quod sunt, nempe vrinam promouendi facultate, ob quam multi, crassique humores ad eas potissimùm partes deducuntur, confertim, vehementerque acti.

Smyrnij eadem in omnibus, quæ apij, quoque facultas: maior tamen, & medicamentosior, eoque minoris nutrimenti.

Nec sanè minùs Gingidium (quãdo nobis hoc loco gingidium cerefolium sit) facultatibus suis apium refert, sicuti & facie: exigui admodum ipsum quoque alimenti, ventriculo intereà longè acceptius: duabus in vnum coeuntibus facultatibus maximè probandum, adstrictoria atque amara: vnde & stomacho, quod diximus, gratum inprimis, idque vel crudum, aut feruefactione etiam non multa; quippe longiorem cocturam non perfert. Ex aceto appetentiam faciet: sumere ex garo quoque possis, oleóque interdum, & vino. Radices, & folia in vsum veniunt, veluti intybi quoque, & betæ: vtriusque gemina fecimus antea discrimina, syluestre, & domesticum, si modò rumicem ad betæ genera admiserimus, quæ agrestis nobis sit.

Intybi notiora, iamque in vsum recepta discrimina: Endiuiam, deflexa, vt videri possit, aliquo pacto ab intybo voce, hodie domesticam vocamus, cuius foliorũ vulgatior vsus; cichorij radicum æquè, ac foliorum. Endiuiæ folia, sicuti cichorij radiculæ, ad hyemem seruantur in cellarijs, quo tempore remissioris multo amaritudinis esse inueniuntur, ideoq; & virisi, frigidiorisq; vnà censeri naturæ possint: aliàs accommodatiores vsui, quum amaritudinis aliquid retinent, cuius gratia agrestem ad salubritatem meritò præferimus, in temperato quidem ventriculo: nam æstuantem domestica meliùs refrigerârit. Eadem, humoris adundantia vim siccandi amittit omnem, quæ syluestri alteri inest: ea propter in magnis caloribus commodissimus illius vsus, quum videlicet calorem, atque ex eo squalorem demere corporibus tentamus. Syluestris, iecinoris vitijs ex bile commodior, quam facilè eò perueniens detergit, decocta priùs, eiusque etiamnum magis decoctum.

Rumicis, hoc est, lapathi, quem pro syluestri quadam beta haberi posse diximus, in sanitate vsus nullus, quod sciam: oxylapathi, quæ nobis hodie acetosa est, & oxalis, frequens inter acetaria. Pueri meminimus, sæpissimè collecta ad riuulos vesci: pratensis herba est, fœminis expetita vtero gestantibus in pica. Eiusdem generis alia, eodemq; sapore acidula, folijs rotundioribus, paruis, frequens inter decidua arborum folia, in syluarum densitate: maximi vtraq; vsus, grassante pestilitate, tum per se, tum cum alijs, tum expressi inprimis succi commendatione; vt nonnulli in maxima pestilentia his solis salutem retulerint acceptam. Frigidiore temperamento, sed partium tenuitate constant. Quod ad alendi vires attinet, nullæ in his, aut perquàm exiguæ: alioqui quę ne in id quidem à quoquã mensis adhibeantur, vt magnopere alant, ac pro condimento tantùm, aut obsonio ad vsum veniant.

Betæ domesticæ, si rumex pro syluestri

beta recipiatur, duo maximè genera: album, & nigrũ. vel nigricans potiùs, atque ex nigrore viroréque saturrimè purpurascens. Albæ receptissimus, frequentissimusq; vsus; foliorum maximè, quę elixantur, iurulentáque comeduntur. Ex nullis meliùs oleribus ferculum conficias, quod nostra lingua Tortã vocamus, addito veteri caseo, & butyro, & aromate. Eiusdem elixi cauliculi ex acetarijs sumuntur; sicuti nigrescentis radiculæ. Vtrique abstersoria inest vis non exigua, qua venter quidem subducitur, interim tamẽ paulò frequentiore illius vsu noxa infertur ventriculo, id scilicet ex salsilaginositate, ac nitrositate quadam adeptæ sunt: tametsi in altero genere nigriore, multo id inesse minùs creditur, vt propterea ne aluus quidem his magnopere, vt alijs illis, emolliatur. Expressus ex radice albæ succus eliciendę per nares pituitæ efficax, ad caputpurgia, ob nitrositatem: vel iecur, vel si lien obstructionibus tententur, eadem ratione vtiles; tum etiam, quòd calidioris, sicciorisque temperamenti quum sint, liberiùs multo permeãt. Ventriculo, vt diximus, inimicæ, cui sæpe morsiunculæ alicuius sensum adferunt; nec sanè alimenti multum largientes: atque id tamen, quantumcunque fuerit, vitiosum erit.

Colore purpurascentes illas betas referunt maximè Carotæ, quas sic vocamus: sed radicis ex acetarijs potissimùm frequẽsque vsus: videntur enim purpura quoque sua inuitare. Elixantur nihilominùs, & vt carum, siser, daucus, ac pastinacæ reliquæ albæ, luteæque, ad vsum mensarum veniunt. Omnibus vis calefaciendi, & vrinam prouocandi certa: nutriendi exigua, idq; cum succi semper malitia aliqua.

Peculiaris inest dos Pastinacis proritandæ Veneri, ob flatulentiam aliquam: vsus elixarum, frixarúmve inprimis ex butyro, oleóve, obuolutis antea illis farina. Dauco & caro Galenus, & staphylino aromatici nonnihil concedit. Sed staphylini hodie vsus nullus: Cari autem maximus, vel seminis in Germania, frequentissimo eius in panificijs vsu: cuminum ipsi vulgò & dicunt, & credunt. Radix minùs & mali succi simul, & stomacho vtilior.

Siseris duo genera notauimus; alterum, vnica radice; pluribus alterum, ex eodem capite pendentibus, asphodeli in modum: gratissimus vtrisque sapor coniunctus cum dulcedine quadam, leníque amaritudinis, adstringentisque facultatis sensu. Eadem vis, temperaturáque, quæ dictarum modò, radicum aliarum eiuscemodi.

Lactuca commendatio: tum, non benè sensisse de ea veteres quosdam. Malua, Portulaca, Atriplicis, Bliti, Spinachij, Brasica quæ ad alendum vires, & aliás eorum facultates, & de Brasica temperamento

CAPVT VII.

Sequitur olerum reliquorum ingens numerus, quorum vsus potissimùm ex folijs. Primum locum, durante tot iam seculorum consensu, meritò sibi vẽdicat Lactuca, vt ex eo numero, omnium iudicio, esset, qua non solùm medicata vis aliqua; sed plusculum etiam semper alimenti eliceretur, atque eius, si non laudato prorsus succo, at neque improbo tamen: quod oleribus cæteris denegatũ est, vt quæ paucissimum alimentum contineant, idque illaudatum semper.

Videntur existimâsse veterum nonnulli, multum, plurimúmque ex hoc olere sanguinis gigni: quo etiam nomine improbaretur ab illis ijsdem, id quidem apertè ex Galeno colligas: simul illud (modò paulò magis pensiculatè verborum sensus excutiatur) animaduertas, eos in illa fuisse sententia, vt genitus inde sanguis, hoc tantùm sanguis esset, nulla humoris alius accessione, non pituitæ, non bilis vtriusque, qua propè significatione sanguinem accipimus, ipsissimum (vt ita dixerim) sanguinis succum, sequestratis bile tum flaua, tum atra, tum etiam pituita. Adductos ad id existimandum opinor, quòd nihil in ea gustu deprehenderent, neque austeri, neque acerbi quicquam, nec acris, nec amari, nec salsi: purum vt propterea, syncerúmque ita prorsus sanguinis progigni inde succum debere persuasum haberent. Quod non ita est: frigidum nanque omnino generat; neque praui tamen succi. Quòd si neque frigidum generaret: non idcirco tamen non cum sanguinis succo vnà ipso reliqui quoque humores ab ea generarentur, qui cum eo semper generantur, nunquamq; illis caret genitus sanguis. Aestuanti ex bile stomacho accommoda inprimis lactuca: demitur squalor ille æstatis tempore ex siccitate, vsqueadeò, vt eadem ex causa auriginosis (cuiusmodi, locis prę sertim calidioribus, fieri sæpe ex bilis tantùm copia videmus) maximo semper adiumento sit, frigiditate atque humiditate sua. Eadem vigiliæ tolluntur. mirum enim, quàm concilietur inde somnus, si à

cœna vtare elixa; tametsi cruda etiam possis. Nullum quippe olus tam innoxiè suo tempore crudum estur, quàm lactuca. Cautio est, ne nimia ablutione aquam sentiat, quando inde illi flatus nescio quid addatur, quod idem in reliquis non minùs natura frigidioribus euenire consueuerit. Teneritudine semper sua minimè ventriculo rebellis ad concoquendum, facilè in sanguinem mox abit, perque venas ita distributa, commoditates suas toti corpori, non multo tempore partibus, quas attingit, omnibus præstito iuuamento, impertitur. Etenim ingestam aliunde in ventriculum, aut, quam ipse quoque interdum generauerit, repressam attemperat bilem, humorem demendæ appetentiæ maximè idoneum. Itaque & hanc ipsam hac de causa reuocare appetentiam poterit, atque ex eadem sæpe bile morsus sensum in ventriculo tollere; capitisque ex bile, biliosove sanguine, dolorem ortum leuare. Mox quum inde discesserit, intereundum quacunq; permeârit, præcordiorum, iecorisque simul æstum leniet, simul efferuescentem sanguinem refrigeratione coercebit; renibus calorem nimium demet, atque ita pollutionis nocturnæ sæpe causam auferet; humorum reliquorũ omnium acrimoniam cohibebit; fugientem somnum reducet, repressa exhalatione calida siccáque, caput impetente, immissóq; eò loci sanguine frigidiore, atque humidiore, placidóque & leni appulsu cerebrum humectante, dissipatósque spiritus colligente. Suo autem omnia tempore, locóque fieri debebunt, atque opportunitate. Nam si vsus nullus quum fuerit, aut non in tempore ista fiant, etiam nocumenta sequentur: primùm oculorum claritati officiet, sed tum tantùm, quum temperamento suo constiterint, crassefactis nimiùm vaporibus: (nam hebetiores, ex caliditate, siccitatéque aucta, vt interdum experimur, etiam iuuerit) tum seminis copiam minuet, imminuet & calorem naturalem, pigrósque ac torpidos obeundis negotijs reddet. vsque adeò refert, quo quidque modo, aut ratione, aut tempore fiat.

Ad frigidum spectat Malua quoque, quàm lactuca tamen minùs. Etenim manifestior multo ex lactuca refrigeratio, intus forisque: obscurior ex malua, vt erysipelati pauló magis refrigerando nequaquam par futura sit malua refrigeratione sua, quam imbecillem satis, qualique cum tepore potius quodam, qui roseus sit, habet, non sane magno à temperamento iusto recessu. Itaque eodem excessu calidum affectum aliquem ex aduerso ipsa posita refrigerârit: auctum, quique in calidum nimis abierit, non possit. possit autem pauló magis lactuca, quanquam ne hæc quidem ipsa magnis, multóque calore vrentibus erysipelatis factura satis sit, minoribus, leuioribusque tantùm accommoda; sed sic tamen, vt, quæ refrigerare malua nequiuerit, queat ipsa. Verùm sicuti frigiditate malua à lactuca vincitur; ita illam humiditate æquat, inque eo vincit, quód adiunctam prætereà secum obtinet glutinositatem, vt inde temporis mora, quadámque veluti adhæsione longiore extrinsecus admota, cùm humectare, tum etiam refrigerare melius possit. Nam intrò sumpta, lentore eodem, qui lubricum semper faciat, promptè aluum subducit. Quocirca calore siccitatéque adstrictæ paratissimũ inde auxilium, refrigeratis vnà, humefactisque, quantum morula illa fieri potest, atq; exoneratis ventriculo & intestinis. Quod multo magis succedet, addito largiter oleo, & garo, vt, quum aliás subducenda nobis aluus est, facere solemus. Alimoniam tum per se exiguam præbet; tũ lubricitate ea sit, vti non diu sanè manens, ne nutrire quidem concocta valde possit. Quin detractis secum vnà de ventriculo cibis ita alijs ante tempus, sic quidem, quod huc spectat, nutrimento quoque suo priuabit. Cruda non estur: sicuti nec attriplex, nec blitum, neque olus propemodum aliud vllum, olim quidem. Id enim vni lactucæ datum erat, vt cruda iuxtà elixaque commodè ederetur: quod hodie quoque vsitatum retinemus, potissimùm quidem in lactuca, quibusdámque prætereà alijs.

Vt & in Portulaca, quam æstatis feruoribus non minùs sæpe ex acetarijs crudam, quàm coctam elixámque ex iusculis esitamus, longè malua frigidiorem, æqualiter propè humidam, lentorisq; non diuersi: vnde meritò expectari possit alimentum corpori lentum, humidùmque, ac benè inprimis frigidũ, quo in maximis, æstuantissimisq; caloribus sanguis, corpusque vnà totũ facilè deferuescat. Exemplum omnes adferũt dentium stuporis, qui αἱμωδία est, sedandi portulacæ vsu, ex peculiari proprietate. Quod lentore licet suo miti, nec morsus vllius, glutinosóq; humore præstare dici existimariq; possit, sicciore partium illarũ, quam acidioris alicuius succi vsus fecerit, asperitudine læuigata, æquataq;: quia tamen in quibusdam alijs, facultate eadem præditis, idem non succedit; proprium hoc portulacę ipsi, peculiareq; concedendum iure fuerit. Perquàm exiguum inde alimentum, nec succi prauitate vacás.

Quod idem dici de Attriplicis, Blitique, eiusque

eiusque, quod Spinachium vocamus, oleris alimonia possit, praua, paucaque. Sed non in hoc his, alijs ve similibus, valde vtimur, vt magnopere nutriamur: medicatum sæpiùs vsum hinc poscimus, quoties rectè, atq; ex ratione agimus; & aut refrigerationem cum humectatione quęrimus, aut modicè adstrictam aluum elicere cupimus. Quorum alterum, vt refrigerent, & humectent, attriplex & blitum facient; humectum æqualiter faciendo altero à temperamento abscessu, frigidum non item. quippe in blito pauló maior frigefaciendi vis, ad secundum vsque, vt & humefaciendi, ordinem; in attriplice primi limitibus contenta subsistit. Eam Galenus χλιαρὰν θερμασίαν appellat, qualis rosæ, rosaceique olei. Alterum, vt ventrem moueāt, id quidem leuiter præstabunt, sola humectatione visciditateq; lubrica, non salsilaginosa, aut nitrosa facultate aliqua, vt in betis; aut àcri, vellicanteque, vt in alijs quibusdam. Nempe fatua prorsus sunt olera hæc, saporisq; per se, aut gratiæ nullius: vt bliteam proinde appellauerit quandoq; meretricem Plautus, vilem, insipidamque, cui nullæ Veneres, Gratiæque omnes infensæ. Hinc ob aqueam humiditatem nimiam, nisi commendatio aliqua accedat acrimoniæ alicuius, aut alioqui conditurę, prorsus respuantur. Optimè respōdere videntur elixa priùs, tum expressa, multoque in sartagine oleo, butyróve inter frigendum versata, inspersoq; demum pipere, & infriato benè caseo, vt nonnihil sint.

Maior iam vbiq; gratia acquisita Spimachijs, frequētissimo apud omnes vsu, nullo ferè non tempore, vt & media hyeme, vel cadentibus niuibus copia sit: defendūtur tegeticulis superimpositis, aut scādalis, aut alio quouis, durantq; aduersus frigora, quorum iniuriam perferūt, seruato ad extremū virore. Eiusdem, cuius attriplex, & blitum, naturæ: refrigerant, humectāt, alunt, leuiter ómnia: insipiditas tamē non vsq; adeò tanta, nec nullius prorsus saporis, vt multorum iam iudicio nitrosi quoque referre aliquid videantur. vnde alui subductio, accedentibus præsertim humiditate & lentitia. Stomacho, nisi cinamomo, aut pipere, aut acrimonia aliqua, multoque præterea sale condiantur, non innoxia, nimis crebro illorū vsu languescente eo, & nauseabūdo: succi omnino tamen, quàm attriplex, & blitū, minùs improbati.

Et Brassicę natura frigidior existimatur, sed cum siccitate. Duo eius prima genera: alterius, expansis folijs; alterius, compressioribus, inq; orbem mutuò se superuenientibus, quæ capitata Latinis est. Eadem, altera candidior, sed duritia quadam, & substantiæ crassitie deterior: nulla tamen Germaniæ toti expetita magis, nec cuius vsus maior ad mensas omnes veniat, summorum, infimorū, mediocrium. Primùm recens multis modis, tum concisa, suoq; sibi succo tanquam muria condita, contracto acore, ad insequentis vsq; anni congeneris sibi alterius prouentum durat, maximo vilioris plebeculæ, ad sustentandas plerunq; ita magna ex parte familias suas, vsu, fructúque: multis gratissima habita palato: qui non initio assueuêre, auersantur multi. Commendatur aciditate illa: sed odoris est mali, vt, vescentibus concluso sæpe in loco, intolerabiliter nares offendātur adeuntium. Ex vtraque, confessione omniū, atrabilarij succi per corpus totum copia, sanguinisq; generatio melancholici, crassiq; expectanda, ex quo facilè fuliginosi vapores caput impetere, mētemq; perturbare, ac turbulenta somnia facere possint. Oculos quoq; sæpe tenebricosos reddere, & videndi facultatem offendere visa est. dictam ideo κράμβην, quasi κοράμβλην autumant: fit nihilominus id, & illius præterea siccandi potentia. Quamobrem si humore nimio laboret videndi sensoriū, etiam quandoq; profuerit. Eadem facultate ebrietatē arcere creditur, sed pręsumpta: ac pòst tamē quoq; si sumatur, crapulę omnino vires, siccata repressaq; exhalatione, minuet. Sistit aluū eandem ob causam, vt sicca omnia facultate; sed recocta solùm, aut alioqui diu multumq; elixa, elicito ita omni propè ex ea succo, quo emolliri, relictaque substantia densiore, qua sisti aluus solet. Leuiter cocta aluū quoq; deijciet, vel integra sumpta. remanet enim, leuiore elixatione, emollituri adhuc aluū succi satis. Sic quidē attemperare ad vsum sibi suū quisq; hanc possit, seu ciere aluū iusculorū elixatura, siue verò eâdem supprimere substantiæ soliditate velit. His vsibus, opinor, adductus, tantū brassicæ suæ illi tribuit olim M. Cato: sed antiquior ille, ἀρχαῖος πάνυ τις, hoc quidem in negotio, & verioris Medicinæ sicuti rudis, ignarusque, ita osor quidam ineptus. Frigidioris naturæ fecimus, Arabū opinione quorundā, præsertim Auenrois: calidæ dixêre alij, ex eadem gente quidam: Græci locū huic non dedére calidi, aut frigidi; siccā tantùm fecêre vetustiores. Ex his aūt, quę de ea scripta nobis reliqua facta sunt, suspicari possumus, calidā credidisse. Et profectò ita est. Etenim non ineptissimus quisq; caloris cuiusdā sensum percipiet ex comesta: ego quidē obseruans percipio. Et quid esse causæ dicemus, quāobrē æstatis tēpore vsum huius Authores de ea scribētes interdicant; iamq; hoc trāslatitiū apud omnes sit, vt, nisi pruina pri-

 ùs ta-

ùs tacta, cõmoda, vtiliſq; futura nõ ſit braſſica? hoc certè ipſum eſt: caloris inibi animaduerſio, cum ſiccitate cõiuncti, id perſuaſit. Vnde aũt in ſucco acrimonia proritandæ aluo, niſi ex calore? non enim glutinoſitatis alicuius lubricitate id fit, quam nullã habet. Vnde ebrietatis prohibendæ, aut minuẽdæ crapulæ dos? Opinor ob facultates, qualitateſq; eaſdẽ, vt in Perſicorũ nucleis, vt in amaris amygdalis, ſiccandi ſimul, & excalfaciendi, ad diſcutiendũ melius. Iã induratas phlegmonas, eryſipelataq; ſanãdi potẽtia, abſtergendiq; vis; & exuſtæ cinis tantis diſcutiẽdi viribus prẹditus, vt διαφορητικὸν ἰσχυρῶς φάρμακον dici meruerit, nõ ãliunde (quantũ videre poſſum) accedet. Quãlibet enim in cinere ſuũ ſemper ἐμπύρευμα: at nõ tanta vis, niſi ex materia calidiore, vt ex ficu, aut tithymallo, & huiuſmodi; quorũ cinis, exurentis iam facultatis, quæ καυστικὴ eſt, habetur: à qua ne braſſicæ quidẽ cinis abeſt. Quapropter nõ ſanè immeritò Authores, flauę primùm bilis copiã inde timent, æſtate præſertim: tũ atræ non minùs, ex maiore aſſatione, eiuſq; deterioris illius; quoniã bilem alteram, flauam ſcilicet, materiam habet. Commodior incipientibus autumni frigoribus huius eſus, ad Ver vſque; quo tempore cymata ſua profert tenerrima, quæ quaſi κυήματα, nimirũ partus ſuos quoſdam edit, & cauliculos teneriores, quos & autumno ſæpe ſuggerit; ſicuti cymas quoque, plerunque & tertio, raro plãtæ vllius tam crebro pullulatu. Reliquo tempore foliorum vſus, copia ſemper, exuperantiaq; inſigni. folioſa nanq; inprimis planta eſt. Itaque tota exfoliatur, exutaque, nudatos in totũ caules relinquit. Cruda neutiquam edi debet: nec ſanè eſtur, niſi quandoque candidiores capitatæ braſſicæ partes in minutias ſectas, crudas apponi vidimus edendas ex acetarijs, etiam quorundam palato commendatas.

De Bugloſſi facultate alimentoſa, de Naſturtio, & Cardamine, & Sio, & Siſymbrio, & Mentha, & Eruca, & Apiaſtro, & Ocymo, & quibuſdam alijs: tum Lupus ſalictarius, Citriorumq; & plantarum multarum turiones, quos vſus præſtent.

CAP. VIII.

BVgloſſus, quam iam diu eruditi cenſuerũt noſtram eſſe Boraginem, calens, humẽſq; eſt, affini maximè noſtro temperamento: ideo adaucta noſtri ſubſtantia, & cõuenientibus nobis ſpiritibus procreatis, hilaritatẽ facere credita, in vſum ciborũ recepta eſt, antea medicatis tãtùm herbis adnumerata. Vino eaſdẽ facultates aliquandiu macerata cõciliat. præcipuus illius vſus in acetarijs. Floſculi vbiq; gratiã addunt ferculis inſperſi: ijſdem ineſt roborãdi cor facultas. Pro nepenthe iam habentur aduerſus triſtitiam animi, quæ ex toto inde abolita diſcutiatur: certè plurimùm cõtemperata mitigetur. Sanitatis nobis hac herba coronandæ aræ, quaſiq; cõſecranda vita, tantos inde vſus expectantibus, vt & vſuram eius producamus calore atque humore, & hilarẽ inprimis traducamus, alacritate, iucunditateq; introducta, quę vita demũ iuſta habenda ſit. Illud verum compertumque: tuſſientibus ex gutturis fauciumq; aſperitate conferre; quippe commanducata glutinoſum ſuccũ manifeſtò remittit, quo leniri exaſperatæ partes haud ita difficulter poſſint. Sed & eadẽ ſucci lentitie, & lubricitate contingere potuiſſe crediderim, vt (quod vſu veniſſe non poſtremi ordinis, aut eruditionis (Medicis ſcriptũ legimus) nimio illius vſu, dum gaudium inde aliqui captant, malum aliud incurrerint, citæ nimis alui. Radices ſaccharo diligentiſſimè condiuntur, vt & cichorij, & aliquot præterea, ad eoſdem vſus, adhibentur. Sedandæ quoq; ſiti, mirum quantopere Hiſpania tota. (Medicis ita ſuadẽtibus, an ſponte ſua) victu hoc vtatur in morbis, parata ſemper ex olere eo ægrotantibus eſca in vniuerſum, ferè abſque diſcrimine omni. Sibi ſua illis fortaſſe ratio ſuper hoc conſtat: nos aliam ſequimur, ac ſucci, præter alia, prauitatem etiam inde timendam eſſe ducimus, nempe ex olere, quanuis laudato, ſed olere: nec, niſi quum, pro morbi alicuius ita exigentis modo ac ratione, paucitas alimenti quæretur cum ſatietate, concedendam credimus; vel quum frigiditatem & ſiccitatem, parum à temperamento egreſſam, attemperandam ſumemus. In morbis acutis, (quod illi faciunt) aut alioqui febribus, non magnopere vtendum nobis ea eſſe exiſtimabimus. Sed aliò hæc fortaſſe ſpectant. Poſt lactucam ſecundæ illi tribuuntur ad alendum partes à multis: etiam ſucci malitiam ne vereamur ex ea, perſuadere nobis conatur Auicennas, quo demum authore nimium additum herbulæ fuiſſe exiſtimationis crediderim. Audacter, inquit, age cum bugloſſo, neque malitiæ inde quicquam tibi formidato, edens, bibẽnsq; vtere. Videlicet hãc Authoris huius, Arabũ Scriptorũ principis, ſententiã libẽtiſſimè arreptã inſequẽtium ætatum ſtudia, familiæ eiuſdem retinuerunt, cuius, quod diximus, hodieq; viſendum in Hiſpanijs veſtigiũ habeamus.

Celebre

Celebre olim Perſarũ, vnumq; obſoniũ, Naſturtiũ, inter calidioris ſiccioriſq; temperamenti, quę quidẽ ad menſarum vſum veniãt, herbas prima: (nam ſinapis ſemine tantùm vtimur) tertiũ obtinet qualitatum illarum à temperamẽto iuſto abſceſſus ordinẽ, meritò inter obſonia tantummodo, aut condimenta, cum ſinapi, quibuſdamq; prætereà eiuſmodi alijs, numerãdum, cum nulla quidem, aut perquàm exigua, nutrimẽti inde alicuius expectatione. Quęcunq; nanq; à medio diſcedunt, in quamcunque tandem partem, plantæ; eę nondum prorſus primos diſceſſionis inde factæ limites egreſſæ, veſcæ adhuc benè haberi, eſſeque poſſunt: vlteriùs ſi tendant, quo magis magiq; tetẽderint, ſic minùs ſemper, minuſq; nutriendi viribus prædicabuntur: vti iam, quæ tertium in his ordinem attigẽre, præſertim verò calefaciendi, aut frigefaciendi; ſicuti calefaciendi Naſturtium; nullatenus cenſeri pro alimento debeant, vt quibus medicata ſolummodo ineſſe ſubſtãtia credi iure poſſit, exuperãtibus tam inſigniter ibi facultatibus, longè ab alendi facultate alienis; nutrimento autem ibidem eandem ob cauſam nullo, aut pauciſſimo, intantũ, vt extrãneis ſaporibus obſcuratũ minimè appareat; ac proinde non comparens, ſic Medicis, ſenſuum fidem ſequutis, ne vllius quidem, ad nutriẽndũ, vſus habeatur. Atq; hoc dictum in commune de omnibus his accipi debebit, quod ad alimẽti, medicatiq; in his vſus rationem attineat. Hac ratione, vt arbitror, Galenus Naſturtio locum non aſſignauit in libris de alimentorum facultatibus, ac vix tandem viride, humeſcenſq; etiamnum, humoreq; ſuo acrimoniæ minus præ ſe ferens, cum pane, pro obſonio edi poſſe conceſſit. Alij inſequuti addiderunt, rebelle id ſtomacho eſſe, ęgreq; confici, maliq; prætereà ſucci fecerunt: vtiq; diſcutere flatuoſitates, diſſectoſq; in ventriculo pituitoſos vnà craſſoſq; humores, expulſioni paratiores facilioreſq; reddere, & appetẽtiam humoribus his tardatam excitare poſſit. At temperato ventriculo officiet; longeq; magis calido, ſiccoque; morſuſq; his ſenſum adferet. Veneris irritamẽta quærentibus proderit, vt quidam tradidẽre, humorum diſſectione, quos inuenerit, frigidorũ craſſorumq; meliùs ita calorifica prætereà illius vi concoquendorum, vt in ſeminis deinde eo pacto promptiùs naturam abeant. Non proderit, vbi nulli in corpore humores tales: oberit etiam, ſeminiſq; generationi aduerſabitur, factumq; exiccando imminuet ſemen, congener ſibi temperamentum nactum.

Huic affinis, guſtuq; non diſſimilis, etiã mutuato inde nomine, Cardamine: hodie aquaticum, ſeu naſturtiũ, ſeu ſiſymbrium vocamus, diuerſum omnino à Sio; cæterũ ijſdẽ penitus locis, quippe irriguis, prouenięns, atq; earundẽ vtrunq; prorſus facultatũ. Vulgò iam Creſſiones appellant, acetarijs expetitos frequẽtiſſimè, media etiam hyeme virentes in fontanis riuulis, natura eo tempore tepidioribus quibuſdam. Calidioris apertè temperamenti ſunt, quanuis virẽtes minùs: vrinam egregiè inprimis cient, reneſq; expurgant, in quẽ potiſſimùm vſum ab omnibus iam ſumuntur. Scimus nonnullis renum dolores ſubortos priùs, horũ vſu ex acetarijs etiam crudorum ſtatim leuatos.

Eaſdẽ vtilitates pręſtabit & Siſymbriũ vulgatius illud, menthę hortenſi ſimile, nimirũ benè calidæ, ſiccæq; naturæ, & partiũ prætereà tenuitate cõſtans. Hinc planè ciborũ auiditati quoq; non nihil addere creditur; quam quidem frigidiorum, craſſorumq; humorum copia deteriorem fecerit.

Paulò minùs hoc calida Mentha: ſicca aũt longè minùs ex hortorum cultura, vt propterea accedẽte ita humore calori conſociato, nec prorſus nullo cũ flatu, ad Veneris opera, non inter poſtrema cõmendetur. Licèt diuerſum quiddã de hac ſcripſiſſe, ſenſiſſeq; videatur Ariſtoteles: quod aut de ſiccata nimis, aut incultiore, aut de Siſymbrio quoque fortaſſe accipiendum ſit, multo, quàm hortenſis Mentha, ſicciore: tametſi nõ deſint, qui hoc quoq; ipſum Venerem inprimis excitare tradiderint. Mutauit nomen, quum priùs μίνθη eſſet, vt, aromaticum neſcio quid ſpirãs, ἡδύοσμον vocaretur, videlicet ſuauęolens: ſanè ad multa prætereà vtilis, vt omnia propè, quæ coniunctum cum adſtringẽdi facultate amari aliquid habent; tenuiſſimarũ inſuper partium, ſi quod olus aliud, vt iam tenuitate hac facilè meatus omnes tranſeat, obſiſtentemq; humorũ craſſitiem incidat, amarore cùm hoc ipſum præſtet, tum etiã ſiccet, putredinoſitatiq; reſiſtat. Stipticitate partibus, quocunq; peruenerit, robur addet. Itaq; ſtomacho mirum in modũ ſubuenit nauſeabundo ex pituita: ex eodemq; humore faſtidia demit, atq; inde ſingultũ ortum ſedat. Diligẽtiùs culta, minùs ſiccitate nocebit, fietq; humidior, & flatulẽtię aliqd accipiet, ex quo dos illa ad Veneris munia.

In eundẽ cenſum neceſſariò venerit Eruca, ipſa nõ minùs ſtimulandæ inprimis Veneri, ſeminique generando, & addendis in prælia eiuſmodi viribus inſignis, ob multã caliditatẽ cum humiditate non multa, quę flatibus materiã præbeat excitãdis: conuenientior tamen huic muneri, vbi pluſculũ erit in corpore pituitæ, quàm vbi bilis, aut tẽperamentũ alioqui calidũ, in quo addito

calore alio, veluti exuſtas iri ſeminis partes multas credibile ſit. Omniũ certè conſenſu ob hoc capitis dolorẽ facit. Vrinã hęc quoque cit, & lacti copiam addit, etiã ventrem emollire à nonnullis exiſtimata. Hæc iure ſociam ſibi ſemper vnam aliquam aſciſcet, qua nimius illius calor fractus miteſcat, lactucam vtputa, intybum, portulaccam, acetoſam, & eiuſmodi: aliâs obſeruatum, non ſine noxa mandi ſolam.

Apiaſtro Galenus eaſdem, quas marrubio, vires concedit, efficaciam ſolummodo tantam adimit; illas, quas nos hodie illi tribuimus, non agnoſcit: maximè verò hilaritatem faciendi, vt in bugloſſo, corroborãdi cordis aduerſus palpitationem ſeu tremorem, melancholicis ſubueniendi, odoris boni in ore commendandi. Herba æquè, quàm eruca, calida; ſicca autem magis, vt mirũ ſit coeundi eam deſiderium augere. Sed hoc flatulentia aliqua præſtat cum calorifica illa vi, præcipuo quodam odore, ſaporéque in ea grata, acceptaque: eſtque hoc illi cum mentha commune non ſolùm, ſed eadem vomitũ, ſingultumq; ex pituitoſa materia ſedando, appetentiamq; faciendo, mentham non minùs æmulatur.

Horum nonnulla Ocymum quoque præſtabit; nec diuerſi temperamenti, nec minore odoris fragrãtia: vt & melancholicis, cordisq; palpitationi, itidem vt apiaſtrum, ſuccurrat; triſtitiam, animique ſolicitudinem abigat: frigiditate laboranti ventriculo non inimicum: amicum capiti, cuius impeditiores meatus aperire, collectamq; pituitam diſcutere, perque nares elicere creditur. Hanc ſcilicet illi commendationem Arabum ſuffragia addidère: atque ijdem tamen rurſus damnârunt, quòd capitis dolorem faceret, oculos hebetaret, lactis, ſeminisque copiam minueret, flatu repleret. Græci inſenſum ſtomacho ſcribunt, & ſuperfluam humiditatem adſcribunt, néve intrò ſumatur, cauent; ventriculo aduerſum, concoqui difficile, ſucci improbi: extrinſecus ad vſus aliquos admoueri poſſe, concedunt. Pro obſonio intereà Schola vtraq; concorditer habet; vt nec in alijs tamen diſcordes magnopere ferri videantur. Nam ne Arabes quidem ipſi de alimẽto eius quicquam, niſi damnato, dixére, pro cibo certè nõ circunferunt ſcribentes: virtutes tamen inuenêre aliquas in eo, prioribus ignotas; id quod vtique non erit contrarium dixiſſe, ſed nouum quippiam inueniſſe.

Neque hîc tantùm factum id fuit: innumera propè ſunt, in quibus Arabes, quod ad inſtrumentorum præcipuè ſupellectilem attinet, acceſſionibus quibuſdam materiam Medicam auxerint, partim nouis, vt in Caſia fiſtulari, Caphura, Moſcho; partim, non numero quidem adaucto, ſed priore vel exornato, vel ad vſus inſuper alios vocato, tranſlatoque, vt in Rhabarbaro, Manna, his ipſis, quæ nunc tractamus: quorum omnium facies, quæ antea, numerusque; vſus tãtùm, qui latebant, inſequutarum ætatum ſtudio, & diligentia, inueſtigationeq; aſſidua, (nec abolitis quidem prioribus) eruti.

Nõ diſſimili ratione in rem cibariã multa inuehere talia potuêre, vt de Ocymo ab his factum, de Sampſuco, Serpillo, Origano, Thymo, Satureia, Hyſopo, Pulegio, Saluia, Pyretro, Ruta, Roſmarino, Hydropipere, Piperitide, Siliquaſtro, veteribus incognito, eiuſdemq; claſſis alijs, à Medicorũ antea nemine, vt alimẽti inde corporib9 iuſti aliquid proueniret, ac nõ niſi ab aliquibus eorũ pro obſonio, cõdimentoq; ſemper adhibitis, inq; vſum receptis.

Ex eadem familia, Arabum dico Schola, eademque lege, antea Medicorum officinis infrequẽs, incompertusque, Lupus ſalictarius ad vſum primùm Medicũ venit, mox etiam acceſſit ad menſas, frequentiſſimo iam eius vſu inter acetaria: ſed tũ primũ ex pullulantis, tenellisq; aſparagis, cauliculisque commendati. Doſei prima, repurgandi ſanguinis, clarificandique: alimenti laus nulla. Coquitur, & modò ex oleo, ſale & aceto ſumitur; modò elixus ex pinguiore iuſculo, calidioris omnino naturæ opera, argumentaq; edit. Nam & largiùs ſumpti calorificam quandam vim ſentimus; & ceruiſia, quæ pluſculũ modò de hoc, dum decoquitur, acceperit, non vino minùs ipſo inebriat.

Iam Citriorum quoque aſparagi, tenellaque germina auidè eduntur, cruda, coctáve leuiter. Decerpi cum foliolis mos eſt, intermiſcerique floſculis eiuſdem arboris, tũ ex oleo, ſaleque, & aceto ſumi. Mirè redolent gratiſſimum aroma: vnde quæſita illis apud omnes iam gratia. Excalfaciunt dubio procul; & iuuare cõcoctionem, aucto ventriculi calore; hocque ipſo, quod tanquam aroma ſpirant, tũ prætereà ſubamaro quodã, ſed grato, auſteroq; vnà ſapore auiditatẽ capiẽdi cibi facere poſſunt, vt in bulbis. Sed id crudi magis præſtabũt: neq; aliter ferme eſitari video: duriores tamen, vt cõcoquantur, præſertim floſculi.

Multi prætereà arborũ multarum, fruticumq; Turiones eſitãtur, ita teneritudine tantùm ſua accepti, plantarum ſemper ſuæ quiſque vires referent: minùs efficaces tamẽ, vſq; adeò, vt inſigniter acres quędã, quarũ exurens ꝓpè vis ſit adultarũ, tenellæ edendo ſint, humore multo acrimoniã illã germinatione prima retũdente, necdũ ſiccitate,

citate, quæ postremò tantùm accedit, absumpto: vt in vite tum alba, tum nigra, ambabus bryoniç quoque nomine cognoscendis, prior licet propriam sibi hanc vocem magis fecerit: vt in capparis frutice, quibus ille cunque locis proueniat. E contrario in frigidioribus natura fiet, vt tenellæ stirpium, id genus, partes adultioribus frigefacere magis possint, humiditate adiutæ, quæ frigiditati auxilio semper esse soleat.

Cinaræ fructus, & Capparis, & Cucurbita, & Anguria, & Pepones, & Melopepones, & Cucumeres, quas facultates hac in parte gerant, explicati. Tum de Melonibus, quos nos vocamus, excussa quædam.

CAP. IX.

RESTANT herbarum fructus quoque quidam hoc loco dicẽdi, hortensium, olerumque. Cinaræ fructui, seu Cardui, seu Scolymi, primas cogimur dare, tam expetito iam illius vsu, tamque in mensas lautiores omnes recepto, tam varijs iam generibus, culturæ tantùm diligentia. Præcipua differentia læuium, & aculeatarum: neque tamen saporis gustusve discrimen magnũ vllum. Crudus, coctúsve estur fructus: coquitur ex iusculo carnium meliùs: nisi multa piperis salisque assumptione, nõ respondebit palato. Ventriculo non aduersari, quin illi robur potiùs, & appetentiam addere, existimatur: nihilominùs alimenti semper panci, sed & praui. non enim effugere potuit communem oleribus fermè omnibus culpam hanc, tametsi aliâs non mediocriter commendatus. Ad Veneris verò munia tuberum etiam æmulus, vti iam hic quoque, in humoris superfluitate, flatuosi subesse aliquid oportere cõcedamus. Redditur ex hoc multa sæpe vrinæ copia, & eius, æquè ac ex altilium asparagorum esu, fœtentis. Nullus vsus, quum aut semen iam proferre, aut dehiscere in pappos inceperit. Inuenit gula, vt sabulosa terra obruti hyeme autumnóve caules seruarentur, qui, sumpta insigni, cum candore & tenuitate, magnitudine, deliciæ mensarum essent.

Cappares nonnunquam translatos ad hortorum macerias benè creuisse vidimus, fructumque protulisse: aliás sale adseruati importantur ad nos aliunde fructus ex clementioris cœli regionibus, quorum vbique iam vsus. Nam in Arabia qui proueniunt, tantum concipere ex locorum feruoribus acrimoniæ dicuntur, vt exurentis facultatis non parum obtineant. Neq; tamen reliquarum fruticis partium, in hac Medicinæ parte, nisi fructus, vsus: folia autem, & caulis, radixque, huiusque inprimis cortex, Curatrici meliùs parti dicatur. Atque solus, vt diximus, fructus vescendo erit: alendi tamen spe minima; demendæ de ventriculo, abstergendæque, atque etiam educendæ pituitæ; demortuúmque appetitum suscitandi, liberandarúmque lienis ac iecoris obstructionum, maxima: ad quæ omnia non postremæ huius vires, nisi fortè escarum omnium præcipuæ, longa experiẽtia, communique iam assiduè vtentium consensu confirmatæ, circunferuntur. Sale dempto, quod facilè assequimur maceratione ex aqua, plusculum omnino alere possunt; magisque etiamnum recẽter virentes; vtrobique ob humoris plusculi præsentiam, qui sale, temporisque mora absumitur totus propè. Vis illi abstersoria, dissoluensque, ac deobstruens: tenuibus quippe partibus constat, & temperamento est calido, siccóque, ad secundum vsque abscessum: siccũ alij posuére in tertio. Ex hoc menses commodè ciet, atq; insuper, leui quanuis, amaritudine quadam vermes interficit. Quoties deobturandi, aperiendique vires quæremus, vt in iecoris, lienisque obstructionibus, aut mensiũ prouocatione; aceto conditis vtemur, aut certè ex aceto summemus; id quidem priore loco. Sal relictus ventrem sine dubio meliùs irritabit, ad pituitç, quam ex ventriculo capparis absterserit iam, incideritq́; expulsionem. Falsum vidi aliquando opinione sua Medicum, concitatiore animo, ad non infimi Principis mensam, fructus huius vsum qui damnaret. Interrogatus, quamnam ob rem: respõdit, inde tandem, per aluum sanguinem quoque excerni, supina nimis ignoratione, fructui attribuens, quod de radicis cortice scriptum nobis reliquêre consultissimi rei Medicæ Authores. Antè haud ita multo adferri cœptus pusillus admodum fructus, rotunditate integra, cõclusus, exiguo valde extante petiolo, recèns nuper erumpẽtis in florem, fructúmque, necdũ satis explicati fœtus origo, vt mollior, delicatiórque; ita minùs præstandis viribus, quas suprà memorauimus, efficax, cæterùm ex quo plus paululum nescio quid expectandum alimenti sit. Ex olerum fructibus, capparis maceriis, ruderibúsque veteribus, & parietinis inprimis gaudet, serpénsque plerunque hæret.

Cucurbitæ, nisi firmiore pedamento aliquo olitoris industria nitantur, prorsus humi iaceant: palos, longissimasque ridicas perticales, clauiculis suis comprehensas scan-

ſcandunt. Tecta ita domorum aſcendiſſe vidimus, ibique multum ſpatij occupâſſe, penduli interea de ſummi tecti imbricato margine fructibus. Vidimus in Pannonia Superiore pondere æquâtes quinquaginta libras: aliæ etiam ſuperâſſe quædam dicebantur. Fatuum omnino olus, ſi verum dicendum eſt, & quod per ſe nihil ſapiat: nõ caule, non radice, non alia parte vlla, ne ſemine quidem ipſo, niſi ad Curatricis partis opera, ad vſum venit. Eſturq; non niſi cocta: quum Melones, Cucumeresq; potiſſimùm crudi vſui ſint: argumento, nõ habere per ſe ſaporis gratiam vllã, niſi aliunde quærat, vel ex coctura. Ne crudam prorſus edamus, cauebimus diligenter illius exemplo, quem Galenus author eſt ex cruda, inſignis cũ frigiditate ponderis ventri incumbentis ſenſum percepiſſe, concitatumque ad vomitum cum ventriculi ſubuerſione fuiſſe. Frigidioris, & humidioris temperamenti cenſetur, aquoſiq; ideo ſucci, & exqualis, nimirum promptè ſuſcipiendis aliorum facultatibus materiæ, vt quædam alia, quę quum ſapore omni careant, facilè omniũ qualitates induunt; non ſecus atq; oleum, quo magis inodorum, eo alienos odores cùm promptiùs recipiet, tum retinebit omnes firmiùs, ac diutiùs. Quumq; Cucurbita hac ipſa de cauſa, ſaporis ſcilicet fatuitate, quæ nihil aliud quàm priuatio quædam, & vacuitas ſaporum ſit, ſapores omnes, tam quos frigidæ, quàm quos calidæ habendos eſſe naturæ arbitramur, in ſe recipiat: commodiùs tamen ſemper, tum, haud dubiè, etiam ad ſanitatem conuenientiùs, ſalubriusque, calidiorũ additamentum accipiet, vt acri aliquo ſemper, aromatéve, ſaleque multo, aut aliàs ſalſura quapiam condiatur. Multũ illi quoque demi humoris nimij, frigiditatisque, ex præparãdi modo poterit, vt ſi aſſetur, aut in ſartagine frigatur, aut quoquo modo alio torreatur: quemadmodum videmus hodie farinæ priùs polline obuolutam ex ſartagine frigi. Sic quidem ſuccũ generabit frigidum humidumque minùs, improbũ tamen ſemper. non enim malitiam ſuã exuet prorſus, quanuis multùm de ea ita pręparata remittat. Multoque adhuc magis proficiemus, alterius rei alicuius acrimonia adiuncta, vt ſinapis, vt origani, quibus inprimis gaudet, humiditatem illius nimiam emendaturis; idque vel ex intinctu aliquo inter edendum, vel ſi inter coquẽdum adijciantur, quod & melius eſſe iudico, quũ videlicet ſuillæ quoque ſalſuræ fruſtum incoqui nec ineptè, nec inſalubriter, veterum etiam de more, receptum ſit. Succus hinc in corpus permanans caloris plerunq; manifeſtũ ſenſum adferet, ſuperata cucurbitæ frigiditate, penè vt eo pacto ſucco quoq; non improbanda cucurbita ſit. Galenus quidẽ hanc inter non mali aliquando ſucci cibos numerauit, cũ malua. Nam ſi cum aut auſtero aliquo, vt cydonijs; aut etiam acido, vt oxalide, alióve huiuſmodi quopiam coquatur; ſic quidem quoque gratia illi acquiretur, vt & ſuauiùs ſumatur, minuſque nauſeæ moueat: ſuccus tamẽ corpori inde accedet qualitatem eandem referens, aut auſteram, aut acidam; proinde & ſucco damnandã. Elixa ſolùm, nihil aliud, vtique partem noxæ deponet ex frigiditate officiẽdi, ob caliditatem, quam tum primùm ſumpta, atque impræſentiarum præſtat: cæterùm mox ad naturam ſuam rediens, cùm hoc ipſum præſtabit, vt licèt non tantum, frigefaciat tamen; tum humectum ſemper faciet, atq; exiguum & diflabile perpetuò de ſe corporibus alimentum largietur. Etenim alimoniæ paucitatem, eamq; cito ſolutilem, quæ duo inprimis faciunt, ſubſtantiæ ſucciq; tenuitas, ac fluor aqueus; ea ambo in cucurbita conueniunt, vt & tenuitate citiſſimè permeet, & fluore minimùm perſiſtentem alimoniã producat, ob idem non minùs cõcoqui facilis, ac mox de ventriculo delabens. Quod niſi contingat, moramque ibi diutiùs trahat, tum corruptelam ſubibit omnium peſſimam, non ſanè multùm à veneni natura abhorrentẽ, quæque choleram ſæpe prompteque inferat. Periclitantem meminimus quendam ex huiuſmodi edulio cucurbitæ, elixæ, emollitæq, primùm, tũ folioſa *turte*, quam Paſten vulgò dicimus, membrana inuolutæ, ac ſub teſta coctę, ſed ærea, vt Tortas ſolent, quas vocant; cita vſque adeò inde aluo, tantaque vomendi vehementia, vt conuelli videretur, multiſque opus habuerimus medicamentis, quo remitteretur affectus, ſiue id vnius cucurbitæ corruptela, ſiue abſcedens æruginis aliquid ex teſta fecerat, non antea ad vſum ſatis emundata.

Vſus eius maximus ſedandæ ſiti, quam præſertim biliosus humor excitârit, demendoq; corpori ſqualori in ſummis feruoribus, magniſque ambientis ſiccitatibus. Ex humiditatibus contractã ſitim calidis, vt in hydropicis, aut alioqui pituita ſalſa, non magnopere ſedârit. Id quidem, vel nullo proferente, eſſe cuiuis in aperto poteſt, ſi frigefaciendi vim paulò maiorem ex ea quæremus, quum alioqui inſuaue olus ſit, & inſipidum; condiemus citoniorum incoctione, aut acidorum Punicorum, aut etiã omphacij, aut huiuſmodi; quæ, pulſa inſuauitate, gratiam palato addant, vimq; illius vnà augeant. Nam calidiorum conditura, gratiam quidem ipſa quoq; addet; vim aũt demet refrigerandi, cõtrariámque

illi

alli naturam induet, atque contemperârit ita ad multa. Sic escarũ multarum materia euadet, etiam diuersarum, vt quarsi in medio posita facilimè reliquarum suscipere qualitates, perq; corpus illas deferre secum queat. Veteres concisas, siccatasque seruabant: hodie meliùs saccharo condiuntur, ad eosdem, ad quos recentes, vsus.

Anguriam & batecham dixêre Arabes, cucurbitæ viribus, temperamentoque valde affinem: iidem eãdem Melonum etiam nomine vocant, nunc viridem Melonem dicẽtes, (vtique enim viror illi herbaceus) nec minus illi dulcedinis, quàm alijs, concedentes: vt, si quid aliud certi esset, nostrã hanc Anguriã suspicaturi fuerimus Græcorum habendam esse Melopeponem, vel certè σίκυον; nostratesque hos vulgatiores Melones, eorundem Authorum Pepones credituri. Eius autem quoque, quod diximus, temperamentum idem, Anguriæ inquam, quod cucurbitæ; vires eædem, atq; etiam noxæ. Nam & siti sedandæ, flauæque inprimis bilis calori, siccitatique, ac febrium feruori coercendis accommoda: ac, nisi hæc quoque corruptelæ obnoxia esset malignæ, nihil ea præstantius inter olera quidem inueniri potuit, calidæ siccæque ventriculi, ac iecoris, vicinarumque partium, intemperaturæ corrigẽdæ. Ad quod si acidis vtare, refrigeres quidem; at non humectes, quin fortè exicces magis: sin austeris, adstringentibúsve; idem contingat, siccitasque indubitatò maior introducatur, quanto magis eo sapore prædita omnia, partiũ succos vel penitiores facilè expressos veluti fugunt; præterq; etiam obstructionis alicuius, præsertim verò in mesaraicis, iecorisq; tenuissimis venis, non obscurum periculum inferunt. Solus est fatuus iste sapor, qualitatisque omnis expers, aquosusque, qui sicuti nomine, ita re non minùs, aquæ, ad refrigerandum atque humectandum, vires referat non paruas. Quapropter, modò id vnum vitemus, corruptelam in stomacho, quod illi cum cucurbita commune, aptissimè vtranque ad vsus hosce adhibebimus: priuatim verò Anguria renum calculis proliciendis, vrinæque promouendæ vtilis; quod temperamento suo, & lubricitate præstat, cõtrarijs qualitatibus affectas partes siccatasque, & exuccas humefaciẽdo, quasique irrigando. Nulli dubium, in principio sumendas, quod pòst de omnibus his in vniuersum dicetur.

Hoc ipsum meliùs etiamnum prẽstabũt Pepones, vt humefaciant, dico, renesque repurgent, & vrinam cieant; intantum, vt Authores sint, qui spondeant renum calculi, arenarumq; collectionis securitatem, horum vsu, iusculóve ex his; nimirum ob abstergendi potentiam, quam nõ exiguam sortiti sunt.

Hoc loco dicendum, considerandumque, quoniam controuersam adhuc rem esse videmus, dicique hoc atque existimari de Anguria, ea, quã paulò antè attulimus, de causa, non potuit: num fortè veterum Melopepones nobis esse Cucumerum genus vnum quoddam debeant, aliud, quàm hi fortè fortuna sint, qui Citrulli nobis sunt: (nam plura haberi in Hetruria genera audio) Pepones autem pro nostratibus, quibus vtiq; iam vescimur, Melonibus habeamus. Galenus quidem ipse altero statim à de Peponibus capite, quod de Melopeponibus inscribitur, hosce eiusdem penitus temperamẽti, virtutisque, cuius σικύους quoque, scribit; qui Cucumeres ipsi sunt. Nam vtrunque, Melopeponem dico, & Cucumerem, Peponibus ipsis minùs & humidum, & vrinam minùs elicere, facit. Quod autem de Melopeponibus dixerat, minùs esse illos succi mali: de Cucumere, minùs facilè, ait, Cucumerẽ corrumpi in ventriculo, quàm Pepones, ob minorem humiditatem: vnde non solùm, minùs esse praui succi, sed etiam ob idipsum minùs quoque subire aluum, intelligamus, humoris defectu, qui emolliendæ aluo satis sit. Quæ planè quum ita ex vtroq; in vnum conueniant, vt magis non possint; cogunt nos suspicari, Græcorũ Melopepones longè magis ad naturam accedere Cucumerum, qui illis σίκυοι sunt, quàm Peponum, vt proxima omnino, sibique inuicẽ affinia duo illa inter se genera sint, σίκυος, & μηλοπέπων: quemadmodum nobis fermè Anguria, ac Cucumis, siue Citrullus. Sunt enim, quæ Anguriam nunc quoque Cucumim appellent, nationes: vt, tametsi, vtri adscribendam Anguriã habeamus, σικύῳ ne, an μηλοπέπονι, incertum sit; paulò tamẽ illud certius se offerat, alterutrius omnino aliquid ducendam esse. Quæ si ita sunt, sicuti esse profectò credimus; necessariò rursus Græcorum Pepones, pro Melonibus Arabum, habebimus, nostrisque, quos sic iam vocamus. Et sanè, quæcunque scripta à Galeno de Peponibus sunt, videre est, illa ad vnum omnia Melonibus suis tribui in Arabum libris, quicunque de rebus his exarati sunt; frigiditatẽ cum humiditate multa, abstergendi, prouocandique vrinæ vim, descensum per aluum, quàm Cucurbitæ, faciliorem, contra calculosos renum affectus auxilium: λιθιῶντας dixerat renes Galenus, Arabum aliquis ægritudinem arenarum dixit. Iam alius, maiorem inesse in Melonum semine abstergendi facultatẽ, scripsit; idem, quod de eodem disertè scriptum à Galeno

antea fuerat. Accedit ad hęc, quo vno contẽdi poſſit, tum Melopepones aliam prorſus, diuerſamque rem à Peponibus ducendam eſſe, Cucumeriq; potiùs aſſociandam; tum etiam, veterũ Pepones nihil aliud eſſe, quàm Melones noſtri temporis poſſe: quippe ſicuti non edi ſolitam Peponũ interiorem, atque intra carnem poſitam partem, in qua ſemen, quæ tanquam ἐντεριώνη illorum eſt; Melopeponũ autem ſua tempeſtate eſitari ſolitam, ſcripſit Galenus: ita hodieque Melonum partem eam nullus prorſus attingit, vt edat; ſemina quidem interdum ad vſus quoſdã medicos ſeruantur; quum intereà Cucumeris, ſiue Citrulli, quem vocamus, atq; Anguriæ, detracto tantùm cortice, reliquum quicquid eſt, libenter eſitemus. His argumẽtis perſuaſi, arbitramur, (ita tamen, vt aliorum, qui de hoc afferre aliquid in medium conabuntur, arbitratui mihi quoque ſtandum eſſe ex hoc loco profitear, ſi meliora monſtrabuntur) opinamur dico, quæ de Peponibus ſcripta nobis relicta fuere ab Authoribus Græcis, ea de Melonibus, quorũ nunc hoc nomine vſus, accipienda eſſe: ſicuti de Cucumeribus, ſeu Citrullis, & Angurijs, quæ de Melopeponibus, & σικύοις. Sed hæc in medio poſita eſſe legentibus volumus.

Melonum genera multa: omnia tamen ſaporis dulcedine, & humiditate inſigni, nec ſine frigiditate, commendantur; præſens optimumque feruente æſtate caloris, ſiccitatisque, & ſqualoris totius, ac ſitis remediũ, niſi tam parata ſæpe inde noxa deterreret. Non deeſſent exempla, ſi referre vellemus, eorum, qui in manifeſtum periculum adducti ſunt, ſolo horũ eſu, oborta ſtatim in vẽtriculo corruptela, corruptiſque inde vnà eodẽ modo alijs humoribus; & aut inſequutis febribus non malignis minùs, quàm alterius generis alicuius; aut ſæua vehemẽtique inteſtinorũm difficultate, quæ maxima hac quidẽ de cauſa ægrotantium pars eſt; aut affectu alio quopiam correptis: plurimi choleram incurrerunt. Atque interim bona quoque hominũ pars innoxios experitur: nimirum conſilium multis eſt, vt cibos alios inchoent ipſi, tum ſtatim ab his melioris ſemper ſucci eduliũ aliquod ingeratur, iuſculũ magna ex parte, aut cum iuſculis vnà incoctum aliquid, quo Peponum malitia retundatur, attemperetur que. Idque quum nullus non propè hoc tempore faciat, nec mirum quidem videri debet, ſi (quod tamen Galenus de his euenire ſuo tempore conſueuiſſe affirmauit) nullam nunc horũ vſum inſequi vomitionem notemus. Sic enim ait: niſi boni ſucci eduliorũ aliquid ſuperindatur. Ergo ſuperueniente ſtatim melioris ſucci eſca, cùm per ἐπιχέασιν Peponum tolli malitiam veriſimile eſt; tum, ſi qua tamen inde corruptela ſequatur, eam, quia priore loco ſumpta, faciliùs in inteſtina delabi, vt ad vomitum non impellat; tum verò, ſi maior eadem, deteriorque, maiorisque corruptionis euaſerit, iam tum illam vomitum vnà aluique inferre deiectionẽ, facta cholera, poſſe. Omnino nanq; peſſimi, vitioſique inprimis ſucci ſunt, & qui in ſtomacho corrupti, veneni cuiuſdam nõ ſolùm naturam referant, verùm etiam eadem tractari ratione modoque poſtulent. Etenim, quemadmodum cicuta, venenum in confeſſo, repugnantem ſibi vini naturam habet, quo nocẽdi prorſus vires ſuas amittat omnes: (ſiquidẽ rectè, atque ordine, quantumque vſus exigit, ſumatur) atque eadem tamen, eodem vino cicuta aliter exhibito, ad citiùs etiam interficiendum adiuta promouetur: Sic diuerſas hìc quoq; ferri ſententias videmus, contendentiũ, Peponum eſui meraci potum conuenire; rurſusque idem hoc negantium. Quod alibi in Medicina plerunque, ſicuti de ptiſana, vel Hippocrate ipſo authore, alijsque quibuſdam adhiberi ſolitis, vſu venit, vt controuerſa res alia, atque alia ſemper, multo diuerſorum inter ſe cõſideratione, oriatur. Nimirum hîc quoque idem factum: ex cicuta ſi quis internicionem eius, cui dabitur, quęſierit, vt Athenienſes olim, qui noxios ſuos morte hac mulctabant; is planè, nec generoſo ad hoc vino vtetur, ac tantum modò miſcebit, quantum deuehẽdo ocyùs ad cor veneno futurum ſatis ſit, nõ quod vires illius extinctas ſuperet. Cõtraria omnia euenient, ſi aut initio generoſum addiderimus multum, aut idem, ſumpta iam cicuta, faciemus, dum ſuccurrere animus eſt. Ex generoſitate enim, iuſtaque prætereà, qua quidem ſperemus præſtari id poſſe, quãtitate vini, proculdubio victoria erit, victaque cedet, ne lethalis eſſe poſſit, cicutæ frigiditas, nobili illo, atque inſigni vini calore abſumpta: multoque magis, ſi paulò pòſt aſſumptam id cicutam bibatur. iam enim partium, quaſcunq; permeans tranſierit, actione debilitatam, vinum, celeris alioqui natura ſua per corpus diſtributionis, priuſquàm cordis domicilia attingat, anteuertens aſſequetur, ac iam ſemicõfectam facilè vincet. Nec aliter exiſtimandum eſſe videbitur rectè conſideranti, de Peponum eſu, quos alij quum viderẽt noxam aliquibus attuliſſe, vino cum his, aut ab his epoto, alij nihil tale notarent: in diuerſum abiêre, opinatique ſunt, ſtatuendum de hoc ſibi in vniuerſum id eſſe, quod ſtatui in vniuerſum nõ poteſt. Etenim partim nocebit vinum, ſi vile aliquod, & minimè vinoſum,

nosum, parumq; nimis fuerit, nec exuperandæ Peponum malitiæ, vincendæque illorum frigiditati & humiditati, caloris ac siccitatis, quod satis futurũ sit, secum adferens; nec aliud quicquam, quàm de ventriculo in proximas, pauloq; magis semotas partes, cruditatem, succorumq; vitium omne deducẽs; hoc pacto, ac ratione oberit: illo autem proderit, si generosum inprimis vinum fuerit, ac multum, multique caloris vnà ac siccitatis secũ deuehens, quibus Peponum malitiam omnem, aut comitans, aut mox subsequens, exuperatam absumere valeat; non autem, vt paucum & ignobile vincatur, inque alieni succi malitiam trahatur ipsum, partium aliarum factum. Sicuti non parum sæpe experimur, quoties, oborto doloris sensu aliquo ex corruptela, aut quum aliàs ἀτονίαν humorumcontemperamẽtumq; quærimus; modicè, atq; etiam intra modũ nimis adhibitis, quæ alioqui præstare hoc ipsum soleãt, nihil nos proficere, contraq; potiùs augeri dolores sentimus, nempe adaucta corruptela accessione rerum, quę quũ profligare illa deberent, in partes eius transierint corruptæ ipsæ; donec maiore, sed tamen iusta ad vincendum, remediorum copia, ex toto superata cedat humorum id genus causa. Sic verum ab vtrisque prolatum, diuerso tamen modo, videmus; simul, quo nos in hoc genere modo debeamus, admonebimur.

Alij inuenti sunt, qui, vt controuersam rem hanc vitarent, aut non magnopere fidentes iustum in rebus his seruari modum posse, vini, hoc casu, vsum abdicauerunt, accersierunt aquæ. Qui si ex hoc faciliorem præterea de ventriculo exitum Peponibus quærunt, rectè eos facere existimamus, modò id consequantur. nam manentibus illis, proculdubio duplicari malum posse videbitur, coniunctis Peponum atque aquæ qualitatibus ijsdem prorsus, nulloque interea Peponum malitiæ, tamque illorũ facili in corruptionem transitu, adhibito remedio.

Superiorem sententiam nostram de Citrullis, seu Cucumerib⁹, & Angurijs sycijs, & Melopeponibus nimirũ, sequuti, eodem loco, atque ijsdem verbibus dicendũ simul, pronuntiandumque esse credimus, vtrosq; Peponibus & vrinam minùs ciere, & humidos minùs, minusque etiam mali succi, nec qui tam facilè corrumpantur in stomacho, habendos esse: tardiùs tamen descendunt, quo quidẽ humoris quoque minus, quàm Pepones, ad lubricitatem obtinent. Quæ planè nimia quædam in Peponibus humiditas, promptum quidem illis delapsum in intestina largitur, vnaque faciliùs ventriculo concoquendos exhibet, viam tamen pręstruit ad corruptelam paratiorem: propterea quòd, quæcunque corrumpi facilia sunt, ea quo humidiora, sic quoq; corruptum semper iri faciliùs videmus, ventriculum præsertim nacta in vitium id propensum. Vnde Cucumeri minor ea, quàm Peponi, culpa, quòd minùs quoq; humescat; atque eandem hanc ob causam cõfici quoque in ventriculo difficilior. Quin peculiari quadam sui natura (nisi fortè ventriculo ingestus, qui proprietate rursus sua quadam cõcoquere validè talia solitus sit) priuatim id habet, vt, sicuti alia quædam, minoris quoq; humiditatis, ac teneritudinis, ipse non minùs ventriculo interdũ ad concoquendum cõtumax satis euadat, sic, vt postridie etiam sæpe, quàm assumptus sit, Colosyncrasiæ, quam pridianam corruptelam dicimus, alicuius notam, eructatione atq; exhalatione, remittat. Hinc sanguinis per venas deterioris, succorumque semper improbatorum copia, multarum ac pessimarum ægritudinũ causa, febrium inprimis malignarum, ex humorũ redundantia putrescere, febresque inde accendere facilium: pituitosi præterea plus hinc omnino, crassique ac crudi, vitreique succi generatio, quàm ex Peponibus, qui si probè in ventriculo concoquantur, nec tam crassum, nec tam crudum humorẽ gignũt, ob fluxã humiditate benè multa, tenuemq; substantiã, quæ in Cucumere durior, crassiorumq; partium sit: ex qua tandem concocta, eiusdem penitus modi, rationisque succus prodeat. Vsus erit horum, qualem Cucurbitarum diximus, aliquando ad refrigerandam, restinguendamque partis alicuius inflammationem; ac sitim, ex paulò maiore siccitate, caloreque ortam, sedandam.

X IVLII

qualia calamanica vocata, & museola, & apiola sunt: museola, oblonga, reliqua orbiculata potiùs: sicut & orbiculatorum genus, quod rugoso sæpe cortice conspicitur, prædulce, vt in pomis: item aliud, ferruginei prorsus coloris, sapore gratissimo: in his tamen ex subaustero. dulcis sapor. Reliqua ex neglectu tanquam passim prouenientia, ac fastiditæ propè copiæ, sicuti consideratio semper eorum minor: ita ne nomina quidem inuenerunt, quibus notata insignirētur: acida omnia sunt, austera, acerba: quanquam is sapor omnium sit, vel nobilissimorum ante maturitatem: at in his, quæ modò retulimus, etiamnum maturescentibus, etiam maturrimis, austeritatis semper aliquid, acerbitatis, aciditatis reperire est: vulgatissima sūt, contemptim semper habita, aut vilissimæ plebeculæ secundæ mensæ, aut etiam saginandis sæpe suibus expetita, corruptioris interdum tantùm stomachi, ac reliqua fastidientis, cibus, prægnantiúmque potiùs malaciæ idoneus: tum verò, ex quo non iustam plerunque corporibus alimoniam, sed medicati potiùs aliquid additum corporibus cupimus, quoties aut adstrictionem alui ex austeris, acerbisque; pituitosæ verò materiæ alicuius, aut crassioris alioqui humoris diffectionem ex acidis, aut etiam refrigerationē aliquam ex omnibus his quæremus; sed cum suspicione semper vitiosi succi colligendi, conciliandæque ventriculo, & neruosis partibus, noxæ. Sunt, qui horum vsu obliuiosos reddi existiment, nempe frigiditatis humorisque nimij, & eius vitiosi, culpa. Nec perinde mirum hoc: quando tantam gigni posse ex fructuum esu, qui communi pomorum genere continentur, in corporibus nostris frigiditatem testetur aliquando (De præcognit. ex pulf. j.) Galenus, vt durities in pulsu sentiatur, tanquam congelata arteria. Rursus ex his, qui vinosi quid referant, etiam delirium induci, idem nobis author est: minùs vt mirum videri debeat, si obliuio quoque sequatur.

Quomodo accipi, quod scriptum reperitur apud Authores quosdam, debeat: Ex pomorum esu phthoe corripi solitos esse multos: deq; illorum vsu & facultatibus diuersorum diuersis.

CAPVT II.

Illud potiùs inquirēdum, ex Arabū quorundā sententia prolatum, quid habere causæ possit, Poma phthisim facere, tum hecticam. Quòd dixerit de hectica, si phthisim, non mirabimur: quanquam hoc ex accidenti potiùs futurum sit, non autem primò, ac per se, vt hecticæ poma causa sint, principaliter quidem. Quomodo nanque calidi siccissimique morbi causa meritò censebuntur, per se, frigida humidissimáque ipsa? Sed tamen, vt dixi, phthisim ve si absolutam fecerint, & hecticam facient. phthisim autē quomodo? Hoc ipsum inquirēdum esse dicebamus: pomorum hoc esse potiùs existimandum vitium arbitror, communiter ita dictorum, quos Oporæ nomine Græci significant, non priuatim eorum, quæ poma quidem quoque communi generis voce; propriè autem magis, mala nuncupamus, sicuti Græci μῆλα. Itaque arbitror Arabas aut falsos fuisse, (siquidem de malis solùm intellexerunt) aut non intellectos ab his, qui hoc speciei tantùm huic tribuerunt, quod ipsi, vsitato fortè linguæ suæ significato, de toto pomorum genere, quæ Opora, vt diximus, Græcis est, protulissent. Oporæ autem hoc tribuit Galenus, cùm putrefactionem insignem, vnde noxiæ plerunque febres, acutique morbi, id videlicet expertus in se ipse non semel; tum verò distentionem ventris ex flatibus, ventriculi compressionem, vomitum, citatiorem aluum deiectionibus crebris liquidisq;, hoc scilicet, corruptis in ventriculo illis: ex qua eadem corruptela morsicatio non minùs eodem in ventriculo sentiatur quædam. Quæ si eiusmodi corruptela est, vt morsus sensum inferre partibus succi sui malitia possit, iam sanguinem quoque non diuersi generis fecerit, erodentemque, vnde soluta continuitas venæ, sanguinisque ex eo extra venam suam exitus, sequatur; qui quanuis paucissimus sæpe, transfusus tamen ad asperas arterias, ibi tēporis alicuius mora putrefactus in pulmone, phthisim creet. Πολλάκις, ait Galenus, (De præcog ex pul. ij.) καὶ ῥῆξις ἀγγείου κατὰ τὸν πνεύμονα γενομένη, προχεῖ τι τοῦ αἵματος εἰς τὰς τραχείας ἀρτηρίας, ὃ δὴ σηπόμενον ἐν τῷ χρόνῳ φθόην ἐργάζεται. vt nō solùm erosa vena, purulentóq; inde vlcere, sed emissi quoque sanguinis putrefactione, quæ in pulmones deriuetur, phthoen gigni posse credamus. Promptiùs autem citiusque putrescit, qui ob vasorum erosionem effusus fuerit sanguis, iam scilicet antea corruptela sua vitiosus, maiorique corruptioni proximus. non enim aliter venas arrosione exisset. ῥᾷον, inquit, εἰς τοῦτ᾽ ἔρχεται τὸ κατὰ διάβρωσιν τῶν ἀγγείων ἐκχυθέν. Arabes rei huiusce eam attulisse causam videntur, ob quam dicunt, in secunda, ac tertia concoctione ab his flatum gigni crassiorem, cuius peculiari quadam proprietate pulmonum arteriæ infe-

ctæ succendantur. Hoc verò priuatum quiddam fuerit ex substantia tota prodiens, ac pulmones demum inficiens, tanquam si lepore marino tangerentur: aut fortasse etiam tabem illam veram non faciet, quam simpliciter ita intelligimus phthisim, exulceratorum pulmonum affectum, sed totius corporis tabescentis emaciationem, ex ardente tantummodo, accensaque pulmonis substantia, eoque pacto siccata, secumq́; ita in affectionis suæ consortium trahente vicinum cor, non etiam vlcere aliquo correpta, quæ propriè partis eius tabes fit, Græcis φθίσις, & φθόη, propriè ac peculiariter in pulmonum vlcere intelligenda. Fusiore nanque significato nemo nescit hæc de partium etiam quarundam consumptione dici solere, quas absque manifesta ferè causa attenuatas consumptasq́; tabescere videmus. Sic quidem ad oculorum phthisim, quæ pupillæ inprimis est imminutio, sine vlcere, scripta remedia legimus: & φθίνεσθαι brachia, tibias, crura dicimus, in atrophia.

Atque hæ ferè malorum noxæ, præsertim eorum, quæ acido, austeróve, aut acerbo prædita sapore sunt; vel etiam nullo, vt aquosa, omnium deterrima, quoniam natiuæ malorum omnium, vel dulcium ipsorum, humiditati, noxiæque suam ipsa addunt nimietate quadam, ideoq́; insigni malitia nocentissimam, fatuam, insipidamque, aquosam, & corrumpi facilem, qualem propè corruptelam ex herbaceorum, quos priùs retulimus, esu sentimus, neque vllius prætereà illorum vsus.

Nam in austeris, acerbisque, vt hanc quoque noxam agnoscamus: at corroborando sæpe ventriculo laxitate nimia fluenti, & æstuanti quandoque refrigerando, vsus aliquis tamen: acida cùm ad hoc ipsum vtilia, tum verò pituitoso humori, crassoque dissecando non incommoda, præsertim verò si non admodum frigidus is fit. tunc enim acrium vsus.

Malis alijs omnibus, præferemus dulcia, minusque inesse in his malis dicemus mali, vt ex quibus paulò temperatioribus, iamque ad calidum spectantibus, plusculum alimenti sperari possit corporibus, eiusque non tam illaudati, ac refrigerantis minùs; eoque paulò magis calido ventriculo non improbanda. Nam in vehementiùs æstuante acida quæremus: sique vnà laxitas adfuerit, austera, acerbaq́;, nō in sanitate solùm, sed etiam in morbis plerunque, atque acerba magis: quoniam austera, vtpote minùs adstringentia, roborādi adstringendique vim inter coquendū amittant omnem.

Coqui autē ac præparari quoquo modo necessariò semper debebunt, Galeni consilio, siue farina priùs ex aqua subacta circunuoluta, inductaque inde crusta ita coquantur; siue sub cineribus macerata assentur modicè; siue etiam ebullientis aquæ fumido vapore excepto elixentur ipsa. In imbecillo ventriculo, ac subuersionibus obnoxio, cibumque auersante, atque ægrè concoquente, dari à cibo statim conueniet: nec minùs in intestinorum difficultatibus, & diarrhœis: sed in his cum pane cibandi initio, aut etiam per totum. Matura, in genere quocunque, semper deligenda, ad vsum quidem ciborum: quando in immaturis nimis noxius semper succus, vel si dulcia habeantur. Quæ, quum per se longè minùs cæteris noxia existimentur, si immatura fuerint, nocentissima fiunt: maximè verò, quia his pro cibis magis vtimur, vt maturuisse prorsus oporteat; reliquis, tanquam medicatis potiùs, vt non multùm sanè referat, imò præstabilius aliquando futurum sit, immatura, ideoque austera, acerbáve magis, ad vsum medicum delegisse, quoties res ita postulare videbitur. In dulcibus, sicuti adstrictoriæ facultatis minimum, aut nihil etiam interdum; ita liberior per aluū transitus, quam emollire quoque creduntur benè inprimis dulcia.

Mira in multis odoris commendatio, præsertim syluestribus, aut aliàs austeris, atque etiamnum acerbis. Odora sunt, referuntque simul adstringentis nonnihil: quod maximè gratiam illis conciliat. Est & dulcibus sua in hoc dos, odore quidem quoque, quem gratum, iucundumque inprimis, naturæque nostræ amicum sentimus; potissimùm verò sapore, succoque inde non postremi ad corroborandas cordis vires nominis, & in melancholicis affectibus hilaritate concilianda.

Odores an nutriant, & excogitata super controuersia hac ratio, qua non valde discordes à Philosophis, Medici de rebus his ferantur.

CAPVT III.

FAbulosum esse opinor, neque tamen factu prorsus impossibile, gentes quasdam pomorum tantùm esu victitare solitas; sicuti fictum, dierum aliquot inediam toleratam solo mali odore, fugientemque iam eo pacto animam reuocatam: posterius tamen hoc creditu facilius, quippe experimur tantùm non quotidie in animi deliquijs,

liquijs, quàm præsentaneo auxilio ex odoribus succurratur. At hoc subitanea quadam spirituum vitalium, tum verò etiam animalium, in quos ab odorum bonitate facilis est transitus, generatione, quasique recreatione, ac refocillatu fit. Ijdem verò, odores dico, num nutrire quoque possint, vsque eò, vt inedia, nutritione hac sola, ferri longioris alicuius temporis possit, sicuti de Democrito, à quibusdam magnis in Medicina Authoribus proditum, controuersa res est. Veri ac legitimi id Medici non, vt opinor, contendent: qui tamen in ea esse sententia possunt, vt nutriendi quidem vim esse in odoribus, sed spiritus tantummodo nutriendi vitales, atque animales, existiment. Ac quoniam hosce malus aliquis, teterve aliquando odor perditos destruit; bonus è diuerso instauratos enutrire non sine ratione dicatur: (quippe etiam carnosarum solidiorumque partium nutricatio nihil esse tandem aliud reperietur, quàm amissæ ex parte illarum substantiæ instauratio, in cuius locum alimentum nouum succedat, repleturum, quod absumptum naturali dissipatione discesserat) pari modo affirmare nobis licebit de spiritibus, quorũ alimentum, & quidem proprium, affineque esse dicemus odores bonos. Analogica vtrobique ratio seruata, substantiæ primùm deperditio, solidioris ibi partis, hîc spirituum: vtrobique instauratio, ex ea re, quæ in deperditi locum, substantiamque facilè transeat: vtrobique, sicuti solidiorum ibi partium alimento, quo tanquam familiari, atque affini maximè nutriuntur, aduersissimum sentiant pharmacum, aut deleterium quoque, quibus aut destruantur, aut immutatæ alterentur; non secus hic odorũ bonitati, qua maximè alantur spiritus, contraria maximè malitia, eaque gemina. Nam aut alterantur immutati, aut etiam interdum ad internicionem destructi pereunt; vt in locis, quæ mephitim aliquam exhalant, tum quæ χαρώνια vocantur, ex quo nobis charogna vox & charogne, loca, quæ obturatis semper diligenter naribus, nullaque, quantum possumus, ambientis nos tum aëris intromissione pertransimus. Etiam si partes quærimus, alimenti præparantes quas dicimus, non destituemur prorsus in vtroque similitudine, pluribus quidem, quum corpori subministratur, præparatum confici alimentum dicemus ore, ventriculo, iecinore, genere venoso omni, appositione ad partes nutriendas, applicatione adglutinante, demum mutatione vnum facientes. Sed & hîc meatus, anfractusque quidam non desunt, asperæ, venosæque arteriæ primùm, quibus velut infractus, quem inspiratu attrahimus, qualitatum suarum qualiumcunque tandem deferre ad cor vires aër nequeat, nocituras omnino, si vitalia nullo priùs inuento prorsus obice impeterent: tum pulmones, quibus id inprimis muneris delegatum à natura fuerit, vt & auram exciperent, exceptamque ita, ac conceptam laxitatibus suis reponerent, tum verò immutatam, iamque alteratione aliam factam transmitterẽt ad spiritus vitalis alimoniam meliùs: non secus, ac iecoris beneficio sanguificantis, alimentum carnosæ substantiæ, solidisque inde quoque partibus præparari videmus. Illud intereà inerit in re discriminis, quòd non, quemadmodum in nutritionis genere hoc fit, quo solidæ partes aluntur, vbi ex sanguine non minùs gigni possunt perpetuò, singulisque propè temporum momentis, spiritus tum vitales, tum animales; sic quoque in aëris attractione, spirituumque inde nutricatu, vsu veniat, vt sanguinis inde copia vlla enutriendis corporis partibus vllis accedat, per se quidem, ac primò. nam ex accidẽti quodã continget, vt, quatenus periclitantibus spiritus odorum meliorum inspiratione subuenimus, vitamq; ita conseruamus; eo pacto nutriendis quoque sanguine membris causam aliquam tribuisse videri possimus.

Hæc nostra de rebus his consideratio, in eam accipiatur partem velim, vt quantuis obiter dicta, neque tamen extra rem protsus, quoniam mediam se inseruit disputationi de pomorum odore; conciliationis tamen aliquid polliceatur, ne tam discordia ferantur Philosophorum, ac Medicorum inter se, de re hac, dicta. Neque repugnaturum Aristotelem crediderim, aut sectatores eius: vt acriter interim contendant, non nutriri odoribus solidas, carnosasque partes. Nam rectè perpendenti, atque examinanti, eò illorum tantùm tendere argumenta omnia videbuntur; non etiam, vitales vt inde spiritus nutrimentum nullum sentiant: nisi tam nullo præditum sensu Aristotelem fecerimus, aut etiam communem illi rerum omnium demamus, vt non aliquando reuocatos ad vitam animaduerterit, qui maximè periclitarentur, vna plerunque odorum admotorum ope: quod quî fieri aliter vnquam poterit, quàm abeuntium, prorsusque iam pereuntium in animi deliquijs, spirituum reuocatione, restitutione, generatione, idque ex odoratu? vnde subitanea quadam nouorum spirituum procreatione, in horũ ipsorum defectu discedenti

denti iam animæ, veluti instrumento suo destitutæ, succurritur, quod aliud sit nihil, quàm alimentum spiritibus exhibere, eorum amissionem instaurare, substantiam restituere, alere, nutrire, nouam facere. Quod quidem à natura institutum fuisse arbitror, magna, vt in omnibus, prouidentia, ne semper gignendos nobis de sanguine spiritus expectare necessum haberemus, sed aliquid esset, quo in temporis sæpe articulo deprehensi, periclitãtes, aut quacunque tandem ratione deficiẽtes, momento restitueremus.

Rursus verò Medici non tam obstinatè acturi mihi esse videntur, vt, quum hanc ipsam ex odoribus spirituum nutritionem, ac generationem elargiti fuerint, etiam carnosæ, solidæque partis largiantur. quod non possunt. Nam Hippocratis illud in libro de alimento, quo propè vno, aut certè potissimo confirmari sententia posse videtur opinantium, odores nutrire; non sic arripiendum fuerit, vt certo certius statuamus, intelligi id de solidiorum partium nutrimento, spirituumque ex sanguine ita generatione debere: nempe ita scriptum reperitur, ὁκόσοι ταχίστης προσθέσιος δέονται, ὑγρὸν ἴημα εἰς ἀνάληψιν δυνάμιος ἄριστον, ὁκοῦσι ἔτι ταχυτέρης, ὀσφρήσιος. quicunque, ait, celerrimæ additionis egent, his humidum remedium ad virium resumptionem optimum: vbi verò etiamnum celerioris, tum olfactu opus habebimus. Sed locũ hunc παραφραστικῶς interpretari nobis licebit: Quicunque viribus resoluuntur, citissimumque ideo auxilium postulant, quo quamprimùm resolutioni additionis alicuius exhibitione subueniatur, vires statim resument potu aliquo, quàm celerrima ita per corpus totum distributione facta, generatisque ita extemplo spiritibus. Quòd si, concidentibus prorsus viribus, resolutisque adhuc magis, maior quoque necessitas incumbat, vt temporis momento succurratur, ex odoribus id assequemur, non expectata per longiores corporis meatus alimenti, citissimi licèt, diductione, vnde spiritus demum generentur; sed rectà per pulmones ad cor inducente sese odorum materia, ex qua statim spiritus viriumque subitaria, ac de improuiso, refocillatio.

Hac dictione cohærere videbuntur omnia, idemque, quod Philosophi, Medici dicent; &, quod Medici, Philosophi: eritque vtrisque in confesso, nutrire quidem odores, sed spiritus tantummodo ipsos, subitò confestimque, atque in instanti, refectos recreatosque; non etiam ex sanguine illos tunc gigni, alitis ita enutritisque solidioribus partibus, vt in nutriendi ratione communi vulgataque euenit, vbi ex solidiore primùm cibo, tum deinde liquidiore quoque, ac potu demum ipso, generantur spiritus. Sed potus, qualis quidem vini odoriferi est, quemadmodum naturæ vtriusque particeps esse reperitur, ita vtrunque plerunque referet, vt & in sanguinem priùs mutatus spiritus vitales creet, & odora sæpe tantùm facultate hos ipsos refectos confestim genitosque instauret. Quod genus vinum sit, præsertim verò odorum, vt dixi, ac generosum, quod cùm præstare vtraque hæc facilè possit, tum verò intra corpus sumptum eodem penè tempore facultate sua in partes corporis omnes, maximo sagacis solertisque naturæ, ac mutuæ partium inter se omnium conspirationis Hippocraticæ illius beneficio, latenter, confestimque delatum etiam ad vitalia, intimaque cordis penetralia, refocillandis restituendisque spiritibus permeet.

De Pyris: & quomodo marcor in aliquibus damnatus fructibus ex toto, in alijs non inutilis prorsus quidam expectandus sit: tum rursus de Pyris, deque illorum differentijs, & parandi, vtendiq́; rationibus multis.

CAP. IIII.

REdeo ad tractandum de pomis, in quibus, post mala, Pyra numerentur: quæ partes sibi secundas meritò vendicant, quin potiùs, quæ cum malis certent vsu, nobilitate, frequentia, generum plurium varietate. Omnia turbinata, atque in oblongum ferè exeunte figura spectantur: sicuti mala orbiculata propè cuncta, quibusdam exceptis, quæ protensiora quidem quum sint, orbe tamen suo in maius acto statim mala agnoscuntur. Etiam petiolo diuersa, qui in malis breuior, minorque ferè: in pyris maior, ac longior visitur. Pyrorum vsus longè, quàm malorum, acceptior, mensisque expetitus magis; tum verò maioris etiam semper, re vera, in omnibus vsus, succi bonitate inprimis, iuuandique ventriculi commendatione.

Nomina indidêre diuersa, suis quique: nos hoc tempore, omissis veterum vocibus, quarum quæ, qualisve accipienda sit, nostra hac tempestate significatio, ignoramus, potissima Muschatula habemus, Iuniola, Iaceola, Sarracenica, Glocia, Vergomata,

gomata, quædamque prætereà alia apud varios varia, varijsque nominibus notata. Glociorum & Vergomatũ, quibus tamen omnium consensu palma cessit, incerta nominis ratio. Nam Muschatula haud dubiè ex Moschei odoris, quem tam suauiter referunt, gratia nomen inuenęre: Iuniola, quòd eorum prouentus Iunio maximè mense fit: sicuti Iaceola, quòd penè vt glacies, oris quamprimùm calore eliquescant: Sarracenica, à calore dicta, eadem & rubiginosa. Sunt inter Pyra quæ perennent, præsertim in Germania, & frigidiore alioqui cœlo: maxima tamen eorum pars fugacium habetur. Vergomata, quum bonitate succique suauitate, cum Glocijs contendant, etiam durabilitate vincunt. Muschatula saccharo condita, dempto priùs cortice, diu, necdum amissa prorsus saporis sui gratia, durant. Aliorum alia seruandi ratio. nam & melle seruantur integra, & inter paleas conduntur, & fictilibus includuntur, etiã picato operculo, vt aër omnis excludatur: idemque vasculis quoque ligneis assequuntur non magnis, diligenti asserculorum, ex quibus constant, consertione, & circulorum cinctura, additoque vtrinque operculo sic constrictis, vt nequa ambienti aditus intrò pateat: hac ratione aduersus aëris iniuriam, quo tandem cuncta putrescunt, maximè tuta fore credunt. Sunt, qui pice illinant petiolos, & surculos, ex quibus pendent, atque ita seruari credant, siccatione eo pacto, nescio qua, fructibus cõciliata, & impedito aëris, aut alterius rei humore, ne per pediculum transeat. Alij tritici aceruis obruunt, alij sapæ, aut vino dulci immergunt, alij in furno torrent. Vidi, qui filo ex pediculo appensa, trabi, aut laquearibus suspenderent, ita, ne se mutuò tangerent, diducta. Cæterùm hæc aliò spectant omnia: in nobili tamen cumprimis fructu exponenda fuit ratio permansionis.

Quorundam ea perennitas, vt marcorem tamen interim quendam sentiant, sed qui edendo etiamnum sit: quod in malis non eueniat, quæ quum primùm marcorem eum contrahunt, sic statim extraneus quidam illis sapor accedit, à gustuque nostro abhorrens.

In pyris, mespilis, sorbis vtrisque, (tam vulgatioribus, quàm torminalibus, sic existimatus) quibusdamq; alijs, durior omnino paulò solidioris carnis substantia facit, vt marcoris genus hoc non inutilis prorsus sentiant, qui pro maturitate potiùs habeatur fructuum horum perfecta: mizza quidem appellant, quasi mitia dixerimus, & quæ ad iustam, sibique debitam maturitatem peruenerint. Id ferè in decerptis ab arbore vsu venit, vel paulò immaturis, etiam caducis nonnullis, sed omnibus natura suapte austeris, acerbisve: ideoque in mespilorum genere altero id potissimùm intelligitur, quæ quum seram nimis, aut nullam quoque plerunque iustam maturitatem accipiant in arbore, decerpta, paleisq; inuoluta, maturescant, quo diximus, modò, vt mitia fiant, atq; ita demum edi possint, deposita austeritate, adstringendique vi nimia. In alijs, quæ nec tam austera, nec tam compacta densaque substantia sunt, neque verò mixtionem sui tam exactam, elaboratamque à natura sortita fuêre, marcor ille, qualem diximus, in corruptelam statim abit. Hanc enim quamprimùm ac statim sentiunt, maturitatem antea, quam potuêre, adepta, si quo dein pacto maiorem illis conciliare velimus, quam non ferunt, substantiæ suæ tenuitate, infirmitateque, ac mixtura non admodum solidè cohærente, eoque facilè putrescibili, vsque adeò, vt naturalitatem statim omnem abijciat suam. Nam paulò densiora, qualia attulimus, vt marcorem illum incurrant, (marcida enim procul dubio dici possũt) at in denso, solidoque paulò magis substantiæ robore, firmitatem tamen aliquam naturæ suæ retinent, atq; alimenti adhuc alicuius saporem exhibent.

Pyris omnibus adstringendi vis quędam inest, quanquam in maturissimis optimi generis minimũ nescio quid huius, quum perfectè videlicet maturuêre, restare deprehendatur. Triplicis hæc quoque, vt de pomis diximus, saporis discrimina retinent, austeri, acidi, dulcis: tum verò etiam aquei nonnulla, sapidæque qualitatis alicuius expertis, quæ ignaua prorsus, & abiectissima habentur: plurimorum aquosa quædam dulcedo reperitur, magnopere in multis gustum prouocans. Inæquale horum temperamentum quum Galeno statuitur, non de fructu solo accepisse videri potest, quod Eruditorum quidam arbitrati sunt. ἀνώμαλος τὶς ὑπάρχουσα, inquit, κατὰ μόρια, nimirum κρᾶσις, inæqualis secundùm partes: priùs autem eodem propè versu foliorũ meminerat, turionumque, & fructus seorsum vtrorumque, vt non de fructu id, sed de folijs potiùs, aut turionibus dictum defendi possit.

Neq; tamen inficias iuerim, in fructum quoque deriuari inæqualitatem eandem posse, quando re ipsa ita experimur, iisdem sæpe in pyris frigiditatem ex aquositate quandã, atq; ex dulcedine temperamẽtum; rursus partes inesse terrestres quasdã, itẽque aquosas, vnde nõ minor sedãdæ sæpe

ſitis vſus ob frigiditatem, quàm corroborandi ventriculi commoditas, propter terreſtrium partium auſteritatem, obfirmandique atque adſtringendi vim, & ſtipandæ alui, ſi præmanſa ſumantur; ciendæ autem, ſi à cibo deuorentur: frigidæ ac humidæ tamen in vniuerſum temperaturæ adſcribenda. Quippe vincit aquoſitas dulcedinem, vt frigidum omnino ex parte faciat. eadem obſcurare ſiccitatem poteſt, vti iam frigiditate potiùs & humiditate ſua noceant, quàm iuuare dulcedinis temperamento, ex aquea ſubſtantia multa factæ poſſint, aut eadem ratione terreſtrium partium quarundam ſiccitate corroborare, aquoſitatis multæ acceſſione dilutiore. Atque ideo, quod paulò antè dicebamus, rectiſſimè inæquali nobis temperamento quodam conſtabunt non ſolùm folia turionéſque, à fructibus vario; ſed ipſi etiam inter ſe fructus, diuerſis tamen partibus quibuſdam. Non effugêre ſucci malignitatem hæc quoque, vt boni tandem rectè ſucci dici haberique poſſent: quanuis abolendo fungorum veneno, tam ſæpe noxio, nihil vſquam experti iuuantius his queat, incoctione tantùm eorum, ſi præſentiam fungi ſenſerint aduerſæ ſibi pugnantiſque qualitatis; non frigiditate, aut humiditate, aut manifeſtiore aliqua vi id quidem adepta, (nam hac vtique ratione potiùs nocumentum auxerint) ſed peculiari magis ſubſtantiæ totius dote quadam: præcipua tamen illa, ac potiſſima roborandi, ventriculi ſiue oris, ſiue imæ eius partis velis, tum verò ignauioris plerunque in conualeſcentibus à morbo appetentiæ excitandæ.

Eadem, quum crebro nimis vſu colicos dolores adferant; ſæpe etiam choleram, ſi paulò magis corrumpantur, in ventriculo, facient: cui tamen ipſi ſiccata remedio futura ſint. Siccantur furno fruſtillatim diſſecta, aut media; humoremque ita omnem abijciunt, & ſiccitatem retinent, augéntque: idcirco adſtringendi tum, roborandique vi pollenti, præſertim aliâs temperamento quoque ſuo auſtera. Melioris omnino in totum, quàm poma, ſaporis, ſuccique; ſi auſtera, auſteris malis, pyra, acidis acida, dulcia dulcibus, conferantur. Noxam inferre creduntur, inprimis tamen acida, neruoſis partibus ventriculi, inteſtiniſque omnibus: demitur noxa, ſi quoquo modo cocta mandantur, aſſa, elixáve, aut præparatione tandem aliqua, vel ſi ex melle ſaccharóve condita ſumantur.

Auſtera, quod quidem ad hoc attinet, minùs omnino lædent, vt quæ reſoluto ventriculi ori maximè neruoſo vel robur addere, emendata laxitate, poſſint. In dulcibus pluſculum ſemper alimoniæ, quàm in alijs, ſaporis, temperaturæ noſtræ grati acceptique, affinitate. Ea gratia Moſchatula, quæ diximus, apud omnes commendantur: ſaporis tamen inprimis ſuauitate, ſed quæ multis valde ſæpe imponat nimio eſu, dum appetitum laceſſunt ingurgitata, corruptáque ita caloris & humoris exuperantia. Quæ duæ qualitates quum in vnum conueniunt, putreſcibilitatem facilè pariunt, locum nacta calidum itidem, atque humidum in corpore, qualis ventriculi eſt, ambientiúmque partium, vbi calor quanuis naturalis multus, euincere tamen humorem fructuum nocuum illum non quit, quin corruptus febres putridas gignat: quod & in vuis eiuſdem ſaporis, quas ex argumento eodem quoque nomine appellant Moſchatulas, contigiſſe non ſemel obſeruauimus, concitata ex nimio illarum, aut inopportuno eſu, febre. Sed de his poſteà: nunc obiter hæc à nobis dicta accipiantur.

De Cydonijs, & Strutheis, eorúmque facultatibus: ac mira quadam aduerſandi illitis veneno ſagittis vi.

CAPVT V.

DIuerſa eſſe Struthiorum, & Cydoniorum genera, vel ſpecies potiùs quaſdam, minimè dubitandum: quoniam id maximis Authoribus placuiſſe videas, Theophraſto inprimis, & Galeno. Is quidem caput inſcripſit περὶ τῶν κυδωνίων, ϗ στρουθομήλων, tanquam diuerſa re. Et eſt reuera non eadem omnino ſpecies: non enim magnitudine ſolùm diſtant, (quoniam magna, paruaque videmus) ſed etiam ſapore, & facultatibus. Quoniam maxima quæque, dulcia magis; parua verò, acida, auſteráve ſenſu experimur: non vt in malis, pyriſque, vbi nullum eiuſmodi, inter parua magnáque, diſcrimen; quin vtraque triplicem referre ſaporis ſenſum illum poſſint, acidi, auſteri, dulcis. Struthea pro maioribus accipiemus; Cydonia, pro minoribus, Medicos in hoc Græcos ſequuti, Aetium, Galenúmque, qui

Cydonia minùs suauia faciat, & adstringentia magis. Sic quidem maioribus plus omnino inesse dulcedinis cuiusdam; adstringentis autem facultatis in minoribus, gustu percipimus: vt necessariò ideo Struthea habenda hæc sint, sicuti Cydonia illa. licèt non nesciam, Authores esse, qui Struthia minora intelligant, eadem, quæ plus quoque fragrantiæ iaciant.

Omnium quidem, sed Cydoniorum inprimis, potissima ea facultas maximeque commendanda, qua plurimum semper roboris additur ventriculo; tum verò, si reliquos cibos præmansa anteuertant, constringendi, ne inferiùs ante tempus labatur cibus, potentia; si post edantur, protrudendæ ciborum massæ, ciendæque adeò alui ipsius: quæ quum horum ipsorum virtute constipatur ante cibum sumptorum, lotij quoque sequitur copia pauló maior. Qua nimirum ratione, in suppressa aluo minore deiectionum frequentia, ex accidenti & secundariò moueri lotium solet paulò magis, elicitente natura ita, ex retenta hoc pacto cibariorum materia, faciliùs maiorem sæpe lotij vim. Contrà, si à cibo sumptis proritetur ventriculus, sæpe, nondum perfectè concocta cibaria, tanquam ambabus manibus supernè ventriculi oris adstrictione, impulsúque reiecta, protrudentur: vnde colici interdum cruciatus, cùm hanc ipsam ob causam, tum verò frigidioris succi generatione; maximè, si cruda edantur. Omnino naturæ frigidæ & siccæ deputata, magisque Cydonia, quo quidem austera, acidáve magis. Nam Struthia, quod diximus, sicuti dulcedinis plus præ se ferunt, ita hoc nomine minùs semper noxia fuerint: quin ob hoc ipsum minùs quoque semper resoluto ventriculo roboris addent, nec vires facilè referent, quas Cydonia, adstringendi refrigerandique.

Omnium maximè præcipua eorum dos, imbecillitati cordis quacunque de causa subueniendi, venenáque retundendi, ac noxarum omnium cor impetentium vires infringendi ex omni parte, carne, succo, conditura, odoratu etiam plerunque solo. Illinit sagittas Hispania succo hellebori albi: id est in venatione venenum ceruis, si modò ad venas venerit, vt sanguis id vel minimus combibat: pereunt, concidúntque haud ita multo interiecto tempore, vel ex minimo vulnere, modò cruori leui etiam contactu occurrat. Inde quippe à minutissimis venulis per maiores subinde delata ad cor veneni vis, spiritus confestim destruit omnes vitales. Eadem, (mirum, sed certum) sola mali Cydonij fragrantia, si præsentis sentiat vim, sic hebetatur, sic euanida fit, vt nocendi extemplo potestatem omnem amittat, exhaustis statim viribus omnibus languescens.

Tot hodie Cydoniorum conditura, vt numerare facile non sit. Diligens in eo spectatur vbique iam Matrumfamiliâs opera, quæ plerunque vel Salgamarios artifices ipsos superent, etiam certatim sæpe contendentibus de hoc nobilissimis, ac principibus maximè fœminis. Melle veteres exceperunt primùm, ac diutissimè conseruarunt succum: nos hodie saccharo, sed & melle, non succum solùm, sed saccharo incoctam carnem, atque integra plerunque Cydoniorum frusta, integram cum sapore adhuc facultatem prope omnem retinentia, quam conditura Cydoniorum reliquæ bonam ferè partem amittant, eædem stomacho tamen gustus inprimis iucunditate non inutiles.

Succus ex his exprimitur leuissima coctura, longi sæpe temporis patiens, vt in annum duret, mensis iam nobilioribus, magna gratia illatus, commendatioréque, ea, vt veneni vim gustu abigere credatur omnem, ac securitatem ita vescentibus adferat, ne potionari se posse existiment. Hispania hodie quoque, vt Galeni olim tempestate, μηλοπλακοῦντας placentas nobis mittit, sed ex sacchato tantùm, & Cydonijs. nam meloplacunta triticeam fuisse, opinor placentam, quæ Cydonium reciperet. Placentarum nanque olim ferè materia triticum, triticeáve, aut alia alioqui farina talis: vnde Galeno admiratio durabilitatis in ea materia, nihil planè admiraturo, si in saccharo, aut melle vsu id venisset.

Cydoniorum magnus, variúsque aliàs in parte artis Curatrice vsus, qui quidem à nobis tractandus hoc loco non est, in quo sanitatis tantummodo tutelam spectamus.

De Persicis, quantum ex eorum esu sperari commodi, vel timeri incommodi debeat: & de Nucipersicis, & de Pracocibus, & de Armeniacis.

CAPVT VI.

Persico-

Persicorum duo inprimis discrimina; Duracinorum, quæ carnis cum nucleo vel osse adhæsione intelliguntur tenaciore: & aliorum, quæ dissecta, liberum statim emittunt nucleum, impressis tantùm carni figuræ, quæ diuersimodè striata in eo spectatur, vestigijs, non etiam pertinaciter adhærescunt. Omnium caro frigidior, & humidior iusto, magisque duracinorum: quo quidem succi magis plena noxij, & corrumpi valde facilis, nec sanè alimentosi valde. Idcirco consulunt omnes, à cibis ne vescamur, corruptum videlicet ituris, secúmque in corruptelam tracturis reliqua, ingesta quæ antea fuerint, & choleram sæpe facturis. Minùs in hoc noxia, quæ libera nucleo esse diximus, tanquam quæ, sicuti succi minus obtinent, ita minùs officiant. in succo enim inprimis noxa: proinde duracina, vtpote succosa magis, malis semper his paratiora. Cunctorum tamen commendatio illa non sanè exigua, qua cardiacis inprimis subueniunt, odore suo, orisque fœtorem vitio stomachi factum corrigunt. In quo rursus duracina præstant odoris iucunditate, quem gratissimum semper de se iaciunt. Ita quemadmodum succo suo nocentiora reperta sunt, è diuerso odoris bonitate, gratissime animæ halitum commendantis, laudatiora fuerint. Si ignis vim, cineribus calidis macerata, aut alioqui cocta sentiant, acorem maiorem exhibebunt: exhalata, vt existimo, ita facilè dulcedine, quæ illis parua, paucáque, atque ea in superficie fuerat; humoréque eo pacto, ignea vi, aqueo terrestrique, tenuiore facto, vt acorem induat. Siccantur quoque furno, durántque, vtilia sæpe futura stomachi subuersionibus, ac cibum fastidienti. Vidi, cui, ex maris iactatione, quum continuis vomitionibus, ac propè conuellentibus laboraret ventriculus, nec alia proficerent; Persicorum esu siccatorum, quæ tum fortè ad manus fuerant, sedatum fuerit malum, demptáque anxietas. Incoquunt etiam vino, nullius ita, aut certè minimæ, minorisque noxæ spe: nec falli existimo, modò vinum prorsus acceperint, tota scilicet per totum vt illud imbibant, victa supereturque eo modo succi noxa, non vt vincens, & in venas vini allectamento citiùs distracta, maius quoque ita, ac celerius nocumentum inferat.

In vniuersum mali, corruptibilisque succi habentur Persica, pituitosique humoris, eiusdemque generis febrium sæpe causæ: calido tamen æstuantique stomacho non inidonea existimata; etiam febrientium nonnullis concessa, biliosioris materiæ feruori restinguendo, modò corruptelam ex eis in ventriculo sentire soliti non sint, qui sumunt. Sæpe etiam aluum leniter subducent, si cruda, & recentia comesta fuerint. Nam quoquo modo cocta, vel etiam passa, (Etenim hoc quoque pacto expansa priùs ad Solem, & dissecta media, siccatáque seruantur) etiam adstringent. Sunt autem hæc vilia ferè quædam, inter hæc, substantia sicciore, & amaritudinis omnino nonnihil referente, quæ in nucleis apertissima sentitur, quanquam mangonio propè, ac culturæ, & insitionis cuiusdam diligentia etiam dulcedinem exprimant ex parte.

Nucipersica vocantur, osse intus, quale Persicorum, carnis sapore inter nucem, & Persicum medio: figura nucis fructum iuglandis referunt, sed in arbore pendentem, corticéque suo vestitum, qui glaber vtrique est, lanugine, vt in Persicis, nulla; etiam virore suo quodam non absimilis iuglandis cortici; purpurei licèt nescio quid sæpe contrahat ex Sole, in obuersa illi parte; in maturissimis autem lutei quoque aliquid. Minùs hæc experimur nocua, licétque colligere id ex sapore, subamaro quidem, sed qui tamen quantum natura sua siccitatis adfert, tantum semper humoris quoque nimij auferat, proinde etiam noxæ. idem plus iisdem apud multos conciliare solet gratiæ, vt etiam gustus iucunditate sæpe magis placeant.

Eadem videri poterant Præcocia, quæ Persica: nisi magnitudine distarent. Multo nanque minora sunt, & proueniendi celeritate longè anteuertunt Persica, tempestiuiùs maturescētia: figura aliàs eadem, gustus, succus, color: nocendi tamen vis longè minor, vt quibus impunè vescamur sani; nec minùs sanè ægri quoque interdum, si in tempore, & modicè, atq; ad rem sumamus, ventriculi nempe fastiditi leuandi quandoque causa; præsertim, si bile paulò magis acri infestetur, quam pomi huiusce succus retusam mitigat, minima malitia, vt qui neque acescat tam facilè, neque promptè corrumpatur.

Diuersa ab his faciunt Armeniaca, vt mirer eruditos aliquando cum Præcocibus deputâsse: colore distant, carne, nucleo,

nuce seu ossiculo. Color in Armeniacis ex luteo russescens, humectior mólliórque caro; dulcis, certè, non amarus nucleus; ossiculum glabrum, quod in Præcocibus scabrum; sicuti virescens, vel pallescens potiùs color, ciro solidior, & subamarus nucleus. Errorem versari in nominibus existimârim, vt Armeniaca à quibusdam Præcocia etiam dicerentur, res eadem duobus nominibus: Præcocia autem ab alijs, quæ vera nos habemus, eadem ac Persica censerentur, similitudine deceptis. etenim simillima sunt: at diuersæ tamen rationis, prouentus, vt diximus, tempestiuitate, & tum magnitudine, tum succi quoque bonitate. Quocirca meritò Galeno quoque diuersa fuere: tametsi sua similiter tempestate non defuisse scribat, qui, quum Præcocium vocabulo vti nollent, innominata priuatim, communi tamen Armeniacorum nomine comprehenderent.

Præfert Armeniacis Præcocia Author idem, sicuti Persicis Armeniaca, quòd nec tam facilè in ventriculo corrumpantur, neque acescant, sed neque subuersionem stomachi faciant, neque vomitum. Atque ita deteriore loco ac conditione Persica erunt: proxima ab his in melius Armeniaca tendent: summum occupabunt Præcocia, quippe acceptiora semper stomacho, vt propterea cùm meliùs ea amplexetur, tum promptiùs etiam conficiat. Exigui tamen omnia nutrimenti, & illaudati, vt in fructibus propè omnibus: refrigerandi, humefaciendique vi pollent: minùs tamen Præcocia, quàm Armeniaca; &, quàm Persica, Armeniaca.

Eadem horum quoque sumendi opportunitas, vt cibos reliquos præcedant, corrumpenda, corrupturaque cibos alios, si post edantur, venásque priores illas inprimis vitiosæ pituitæ succo impletura; vnde modò venenosæ ferè qualitatis cuiusdam malitia existat, modò febres suboriantur malignæ. Insignis refrigerandi vis in Armeniacis, quam ventriculus sentiat: longè minor in Præcocibus, Persicorúmque nonnullis; quæ quo plus amaritudinis nescio cuius referunt, eo minùs etiam existimare frigida debemus.

De Punicis malis, Mespilis, Sorbis: quid in his, ad alendum, & Salutaris artis rationes, vsus: & de Terminali Sorbo, qua Mespilorum potiùs adscribenda generibus esse videtur.

CAPVT VII.

MALI Punici nulla propè commendatio mensis, atque haud scio an fructus alius quisquã, ex pomorum quidem genere, minùs dapes appositus iuuet, aut condimento, aut intinctu: caro eorum nulla, aut paucissima, & ea succosa valde, totus imò succus. Ferè ambigere posse videntur Punica mala in quem censum veniant, cortice corioque veriùs, quàm cute aut membrana, vestita, vulgò certè Malicorium dicimus: tam multis autem intus acinis, tenuissima vndequaque multis in partibus discludente membranula, distinctis, nucleo in alijs lignoso, multóque, in alijs nullo propè, aut certè minimo: vnde apyrina. Hoc loco adscribenda mihi fuisse visa sunt, ob saporis vicinitatem, quem paulò quoque antè relata pariter obtinent, acidi, dulcis, austeri, mixtique sæpe, vt dulcacidi, sic Authoribus quibusdam dicti. Quorum medica vis omnium, vsúsque, aliquando tamen sanis in stomachi, & grauidarum malacijs expetitus, leniendæque sæpe siti æstatis caloribus contractæ. Mensis non admodum inferuntur, quod diximus, cruda, ac longè quidem minùs cocta, assatáque, aut aliquo modo elixa, aliáve vlla ratione præparata: quippe paucissimum inde alimentum, aut nullum potiùs expectandum. Acidorum magnus vsus ad ea, quæ diximus: nam dulcia stomacho inutilia, etiam sitim augere inflammatione facta creduntur, quã calefaciendo excitant.

Vinosa eadem multis, & dulcia, & apyrena accipiuntur: quanquam vinosa, Punica, genus omne, intelligi nõ ineptè posse videntur, ex quibus vini in modum exprimitur vbiq; succus: qui si acidus, austerúsve fuerit, aut ex his mixtus; conuenientissimũ resoluto, æstuantiq; stomacho esse compertũ est, vt addito robore etiam propellere vinũ id genus noxium à se humorem tunicis contentũ queat. Vitãda tamen satietas, qua facilè exundare ventriculus soleat, innatante aquositate. Sensi ipse aliquando languidius mihi factum ventriculi os, ad insipiditatem, aqueique humoris fluctuantis sensum vsque, paulò liberaliore horum esu, in refectione à morbo. Sed hoc ex acinis. Succus non sumitur solus, aut sumi certè non debet in sanitate; sed aut, vt apud Hippocratem, polentæ cibóve alteri alicui aspersus, aut ex intinctu, aut conditura, aut huiusmodi. Sunt nihilominùs, qui acinos membranis suis euolutos apponant, vnà cum

tostis aut carnibus, aut piscibus comedendos, mixtæ præsertim dulcedinis cum austeritate acoréve; aut; si acidi austeríve fuerint, addunt saccharum: eo pacto multum de sapore demitur acido, austeróque, minoriq; stomachi noxa eduntur. Omnibus, præter adstringentiam, inest abstergendi vis.

Dulcia meritò pectus leniunt, etiam palpitanti cordi amica: sicuti acida, austeráve, exasperant, & ventriculo, intestinisque frigiditate sua inimica: eadem tamen reprimendæ bili idonea, cohibendæque, vt intercepta subsistat, ne vlteriùs ꝓgressa viscera impetat. ea gratia febricitantibus damus, quibus aduersa credimus dulcia, ob inflammabilitatem ex substantiæ tenuitate facilem. Sed nos meminerimus, ciborum hic à nobis rationem tractari, non etiam remediorum, nisi quatenus tamen ciborum sæpe rationi immixta remediorum ratio inuenitur: vt perquàm difficile sit scribenti de rebus his sic attemperare calamum, ne in alterius alter tractatum, rerum affinitate pertractus, incurrat; inprimis verò, quoties res tractamus in confinio aliarum positas, vnde minimus pateat in aliena excursus, vt hoc loco de Punicis malis, quæ propè tota Curatricis partis sunt, parum sibi Salubris vendicant: aliquis tamen illorum, vt antea quoque dictum est, & in Salubri parte vsus, si non vescendo, (quoniam minimum inde alimenti corporibus accedat) at cibis alijs contemperandis, refrigerandi vi sua, tenuisque substantiæ ratione indendi se altiùs, exhalatósque sæpe sursum vapores reprimendi; tum verò humorum putrefactionibus resistendi, infarctósque meatus liberandi, demendique ijsdem humores, & abigendi aliò: qua acida potissimùm facultate commendantur. Eadem & lotium commodè nonnunquam mouisse existimata.

De Mespilis scriptum inuenio, vrinam ea ciere. Mirum: nisi, quo ferè modo & Cydonia, sicuti antea dictum, alui adstrictione, qua maximè pollent, longiore, vrinæ materia trahentibus renibus suggeratur multa diutiùs, contingatque ita hoc veluti ex accidenti. Ideóque nec perpetuò id sequetur, ac non, nisi quum adstricta nimis aluo plusculum meiere cogimur, si modò serosam sanguinis partem renes fortiter ad se traxerint. Aliás haud dubium, Mespila, quemadmodum Authoribus alijs placuisse video, sicuti alui, ita vesicæ cohibere excrementa posse; vt pauxillum tamen intereà alimentum corpori elargiantur, frigidumque id ac siccum, ex quo ventriculi calore aliquo resoluti roborandi, bilisque transfusione ad vomitum subuersi restituendi, vis aliqua.

Marcescentia hæc, sicuti quædam prætereà alia, edendo tamen sunt t mitia tunc vocat vulgus. nec talia decerpuntur ex arbore, sed quum tardissimè maturescere incipiant, decerpta priùs conduntur paleis, quibus implicata tempore maturitatem eam acquirunt mitem, quam diximus, atque in marcorem tamen iam quendam tendunt. Adagio occasionem dedit hæc maturitas celebrando, quo festinatio nimia peragendis rebus damnatur, admonemúrque expectandam esse semper temporis in eo opportunitatem, aliquid tamen agentibus: Tempore, aiunt, & paleis maturescunt mespila.

Quæ de Mespilis diximus, eadem de Sorbis intelligi dicta omnia velim: nisi, quòd minora in his cuncta, qualitas naturaque eadem cùm sit.

Terminalem Sorbum, sic ab omnibus existimatam, quæ frequens in Viennensi sylua superioris Pannoniæ visitur, libentiùs inter Mespilos repono, à Plinio, ac Theophrasto, generi illarum tertio adscriptam. Proceritas quidem spectatur in arbore iusta, longè primi generis, quod dubio procul Azarolli in Italia vocati nobis sit, magnitudinem excedens: folium, quale huius ipsius Azarolli, inspicienti idem, aut non multùm certè diuersum videbitur, apij in summitate incisura, vt vel ob hoc ipsum vnum (quoniā Mespilus Azarolli, apium folijs maximè referat) adscribi Mespilorum generi possit: quumq; esse Azarolli non possit, quæ pusilla satis arbor est, hæc autem procerior; tertium id haberi Mespilorum genus oporteat. Iam quod Theophrastus notauit, folia priusquàm decidant vehementer rubere, rubent in hoc, etiam post exutas folijs suis arbores multas alias, aliquandiu: fructus oblongè orbiculatus. Hęc persuadere non nemini queant, primum, quod diximus, Mespili habendum genus esse Azarollum: alterum Epimelidem, seu Setaniam, vulgatum nostrum, folijs longè diuersis, fructu maiore: tertiū id haberi ipsum, quòd pro Terminali alijs Sorbo commonstratur. Quę quomodo esse possit Sorbus, non video, quum Theophrastus Sorborum generis vtriusque folia in versum, ordinemque condita lateribus inuicem modo alæ respondentia faciat, quod longè à Mespilorum omnium, simulque Terminalis illius, folijs abest.

De Prunorum differentijs; hac Medicinæ in parte vilibus: Ziziphorum item, & Ceratiorum, & Cerasorum: & qua ratione in dulcem saporem hæc transeant siccescentia.

CAPVT

CAPVT VIII.

Prunorum quoq; vis refrigeratrix, humefaciénsque. Innumera propè horum genera, sed quæ duobus veluti fastigijs discriminentur; albi, & nigri: album vilius, nigrum commendatius semper, & vsu expetitum, receptúmque magis. Nescias hodie propè, quæ Damascena nobis, quæ've habenda Hispana sint, quibus veteres palmam tribuêre: Hispanis etiam emolliendæ alui. Non dubium, Damascena tunc dicta, quæ èx Damasco Syriæ; Hispana, quæ ex Hispania afferebantur. Quod nunc non fit: Damascena quidem vocamus, sed nostratia iam facta, vt interim tamen originem, ortúmque suum ex Damasco duxerint, seruéntque adhuc nomen, ipsa primùm insititia fortè, tum deinde cœli quoq; alieni consuetudine Europæa facta. Feracissima prunorum Pannonia, vnde ad proximas quasque, ac paulò magis longinquas etiam regiones exportentur: in mensas veniunt frequentissima iam, leniendæ inprimis alui nomine, & quū calorem, squalorémque demptum ventriculo cupimus. Recentia nemini dubium esse debet prouocatura magis ventrē: sed & siccata idem præstāt, humiditate, & glutinositate quadam, quæ esse etiam in siccatis potest; præsertim verò, si ex iusculo sumātur, sacchāro, vti iam fieri vbiq; consueuit, incocto. Ita nanque cùm ipsa humidiora glutinosiáqne magis fiunt pruna, vt emollire aluum possint; tum verò iusculo has easdem qualitates reponent, vt idem præstet. Desorbuisse igitur iusculi illius aliquid præstiterit, deuoratis priùs prunis. Saccharum querendum tum, ad rem hanc, tertiarium, propter abstergendi in eo facultatem maiorem; vt mellis in vicem subeat, cuiusmodi vtebantur olim ad hoc mulso emolliendæ aluo parato. Item deligenda dulcia ad hoc pruna: nam acida, austeráve, per se quidem minùs aluum subibunt, nedum vt alijs viam præstruant, nisi iusculo suo ita parato adiuta. Hanc planè ob rem prætulisse Galenum alijs omnibus Hispanica videmus, vt in quibus dulcedinis plus reperiretur. Nec defuerint hodiè talia. Moraua mittit orbiculata, prsus, reliquis minora, ex vrbe, in qua totius semper prouinciæ conuentus maximi peragūtur, Marcomanorū Pryna, vt à prunis accepisse nomen videri possit; dulcia inprimis, gustúque iucundissima, succi, saporisque optimi plena. Cum surculis decerpta (nam racematim sæpe inter se hærentia pendent) seruantur: lignum circunuestiunt bicubitale, alligatis circunquaque surculis, vt intereà pruna dependeant ex petiolò ampliùs latiúsque diducta, ne se mutuò arctiùs contingant ad corruptionem: corrugantur deinde pensilia, ita & dulcedinem accipiunt melleam, nihil adstringentis, nihil acidi. His subducunt sæpe aluum crudis, coctisve. Cruda inprimis inferuntur mensis, sapiditatis sæpe potiùs, quàm salubris vsus alicuius causa.

Vilia diximus haberi alba. Sunt inter hæc Cerea, quæ meritò Poëtæ cerea pruna dicta sint, nec sanè mala, nec ingrati saporis; earundem, vt reliqua, facultatum, minùs licèt efficacium. Sunt Verdachia, sic à colore denominata virescenti, ex lucido: Myrobalanos etiam appellitant, voce ita ad nobilitandum quæsita, vt simul cum vocabulo rem inesse crederemus, à qua tamen absunt: succosissima sunt, vt mansa repleant statim os succo sapido, ac benè dulci, minùs certè, quàm reliquorum, acido, austeróve; ideo minùs quoque frigido existimato, temperatiore quidem. Membrana vestiuntur tenuissima, cuticulæ ritu, qua detracta, iam emanat succus repleturus, vt dixi, os suauissimo liquore, iucundissimóque. Angustum prunis osiculum, pressúmque in longum, latúmque: intus nucleus admodum exiguus, seu nucleolus potiùs, saporis, quem dicere subdulcem possis, magis, quàm insipidum prorsus.

In hunc ordinem venient & Zizipha, Serica Galeno dicta, quæ non esse Ziziphas, siue Iuiubas officinis, frustra addubitari video. Variāt Arabum sententiæ, alijs frigida, calida alijs facientibus: ea, si gustum consulimus, detegente sese in illis dulciculo quodam sapore, temperata dicemus potiùs, vel leuissimè ad calidum tendentia; sicuti inter humiditatem & siccitatem constituemus, humida tamen magis dicemus. Substantiam sortita sunt ventriculo lentitia quadam aduersantem, vnde nihilominùs commendatio ad gutturis, faucium, pectorisque, ac pulmonum asperitates. Eadem facultate sanguinis acrimoniam retundunt lentitie illa cohibitam, ac bilis, biliosique sanguinis feruorem leniunt, veluti dulcoratis humoribus. Alioqui concoqui difficilia, vnde pituitæ statim, naturali calore euicto, copia, omnino, scribentium de his omnium iudicio, à ciborum censu abdicanda, minimi nutrimenti, eiusque vitiosi, & officinis relinquenda, neque ibi tamen ad valde multos vsus.

Eadem prędicatio de Ceratijs, quas Siliquas vocant. Recentia magis ventrem solverint,

uerint, ob humiditatem, quam adhuc obtinent, sicuti in cerasis vsu venit, mulisque alijs: siccata potiùs adstrinxerint, humiditate eadem euaporata. potiùs, dixi: quia si non contingat, neque sanè mirum perinde videri debebit. Neutrorum nanque magna vis, recentium, aut siccatorum: certa tamen durities ex lignositate, atque ob id necessariò, & ad concoquendum contumacia, & vitiosi succi generatio. Quòd lotium moueant, vt authores quidam sunt, id ea ratione fieri poterit, (sicuti bis iam antea dictum memini) quoniam adstricta siccatorum vsu interdum aluo, materia ex hoc largior semper, ac maioris temporis suggeratur renibus, eliciendæ paulò copiosiùs vrinæ. Mirum, quàm puerili ætati hodiéque, ac muliercularum nonnullis, expetatur is fructus, dulcedine illius allectis: prostat vbique venalis non in aliam gratiam. neque enim ad alios adhiberi vsus vllos memini. Apparet Galeni tempestate non fuisse Italiæ regionis Siliquas, quæ nunc in agro Neapolitano frequentes vsuntur.

Cerasorum leniendæ alui facultatem paulò antè attulimus recentium pro exemplo, quod humoris redundantis beneficio fieri dicebamus: siccata, è contrario eadem ratione adstringêt, sed acida potissimùm. Nam dulcia non facile Sole, aut furno siccitatem accipient, vt ferre temporis paulò longioris diuturnitatem possint, simpliciter sic, nisi sacchararo, aut alia quapiam ratione condiantur: non valde tamen dulcia siccari, feruarique, atque eadem siccata acescere; sicuti è diuerso acida priùs, dulcoris nonnihil, siccitate ea acquisiuisse vidimus. Quod contingere arbitror propterea, quòd vtrobique, aciditas hic, ibi dulcedo, in superficie misturæ posita, & eæ quidem tenues, tempore facile euaporantur. Manet autem in dulcibus aciditas, dulcedine priùs occultata ac delitescens, simul tempus maturitatem quandam attulit, partesque terrestres austeras, quæcunque inerant, Solis, aut furni calore ad tenuitatem deduxit, hoc est, ex austeris acidas fecit, quæ est acidi saporis generatio. Contrà, acidis priùs, eodem temporis beneficio, eiusdemque caloris vi abeunte aciditate, perficiundæque subinde magis maturationis opera, dulcedo meritò accesserit aliqua, quæ tamen non magna percipitur.

Magnus vbique iam siccatorum vsus sedandæ siti, restinguendæque bili, sanis ægrisque iuxtà: adduntur ad intinctus, quæritúrque ex his sapor dapibus multipliciter, haud dubie gulæ inprimis irritandæ, & exacuendo palato; sed non minùs interdum salubriter, quoties videlicet temperamentum quærimus rerum calidiorum, & bilis feruorem timemus.

Sunt inter hæc austera, ac carne solidiore Duracina, colore nigricante; coloréque eodem teneriora alia: hæc, quæ prouocare aluum; illa, quæ cohibere queant, nisi putrescant in stomacho; quod facilè illis euenit, austeris licet; omnium verò facilimè dulcibus, vt corruptionem sentiant, quæ nisi aluum statim subeat, (nam ferè corruptelam eam abijcere à se inferiùs ventriculus solet) parata sæpenumero febris sit putrida aliqua. Cerasa magna ex parte habentur coloris paulò dilutioris rubri, quæ vino nomen dederunt: Cerasiolum appellamus, à Cerasi id genus colore. Rara, sed inueniuntur tamen, lutei coloris quædam: rursus alia, ex luteo in albidum euanescentia. Succi in vniuersum, maximáque ex parte, vitiosi, & corruptioni proximi: iccirco abdicanda vsu eiusmodi omnia, nisi, quum æstatis tempore æstum, squaloremque demere ventriculo, refrigeratione, humectationéque ea necessaria cupimus.

De Moris vtrisque, Celsi, Rubique: de Ampomalis, & Fragis, & Canis rubo; num habendus pro vero sit, quem vulgò tenemus: ac de horum omnium facultatibus, hoc in negotio.

CAPVT IX.

Mori fructus duplex, albus, nigérque: minor albus, atque infra nigri magnitudinem multò, & quum maturuit multo dulcior. Nam in nigro, quanuis maturrimo, acidi tamen, austerive semper aliquid deprehendas. Alba Mora non inferuntur mensis, suntque puerorum tantùm esca, animi causa. Etiam arboris facies diuersa: procerior alba; nigræ Mori folia maiora nigrioráque. Hæc verè Mora intelligimus, quum de Mori fructu disputamus ad salubritatem, medicamento quoque stomatico nobilitata: sed nos hoc loco de alimenti tantummodo ex his vsu dicendum habemus. Alimentum ex Moris exiguum sanè, ac vitiosum valde, non solùm vt prauitatem succi faciat vulgatam magis, sed etiam qualis corruptorum cucumerum, aut cucurbitarum, aut peponum est, quam habendam esse pessimam corruptelam scimus. Id illis accidit propterea, quòd qualitas inesse quædam in Moris existimatur paulò magis acris, quasique purgatoria,

toria, quæ irritare ad excretionem possit: quæ si inest, & in corruptelam discedat, valde verisimile fuerit, ex acrimonia ea, eidem illi corruptelæ plus quoque adijci malitiæ debere. Remedio vna est qualitas acrior ipsa illa, vt citò descendat, antequàm corrumpantur, simul vt corrupta quoque subeant, naturali insuper humore suo, quem planè non paucum obtinent, (succosa enim sunt) ac lubricum faciente lentore quodam ad hoc adiuta. Itaque præstat, omnium prima sumpsisse, puráque ea, ac sola ventriculo ingessisse initio, sic non solùm aluum citò subitura innoxiè ipsa, sed etiam cibis alijs viam eò, descensumque paratura. Nam aliter posthabita, alijsque superingesta, paulò longiore in ventriculo mora, corrupta corrumpent reliqua; tum verò vitiosum aliquem ibi succum nacta, ipsa facilè in eiusdem vitij consortium trahentur mora, materiæ affinitate. Abluere priùs semper operæpretium fuerit aqua, vinóve: vino proculdubio meliùs adimetur noxa meraco, si quam in extimis partibus retinent; simul succi aquositas nimia illa vini aliquatenus siccitatem sentiet infracta. Vsus ex his in sanitate refrigerando, humectandóque, vt de cerasis diximus, ventriculo, vicinisque partibus, quum opus fuerit. Id quod in maximis præcipuè æstatis caloribus vsu venit, squalido tum, arescentéque ventriculo, ac iecore. Idipsum videlicet meliùs præstabunt nondum perfectam maturitatem adepta, vt quæ tunc frigefaciendi magis vi polleant. Matura enim ad temperiem accedunt, quo tempore magis quoque aluum emolliunt, & putrefactioni obnoxia tunc magis. Sed vrinam etiam ciunt, plùs, opinor, serositatis causa, quam multam de succo suo iam paratam exhibent, colligendo inde faciliùs lotio, quàm quòd inter verè diuretica censeri debeant, quæ caliditate insigni, & siccitate multa sequestratis, prolectisque serosis partibus, vrinam mouere consueuerint.

Celsi hæc vocantur: alia Rubi Mora, adstrictoriæ qualitatis, maioris semper, si Celsi Moris immaturis immatura, aut matura maturis alia conferantur. Itaque nunquam hæc aluum emollierint viribus quidem tantùm suis: neque enim humiditatem eam obtinent, qua præstare id queant, aut lubricitatem ex lentitia, aut purgantis facultatis quicquam. Abluenda hæc quoque, si edi debebunt. Etenim, vel quia adstringendi facultate nimis diu morantur in stomacho, vel succi vitio; capitis dolorem, si aliter sumantur, facient: quibusdam etiam ventriculum lædent. Fragrantissimus horum odor, vt moschum sæpissimè redoleant: paucorum tamen iam esca, nisi voracium fortè puerorum.

Est Rubi genus aliud, fragrantiæ quidem non eiusdem, aut nullius potiùs, sed quod vescendo magis fit: fructum Ampomala vocant: per se, Fragisque sæpiùs commixta inferunt mensis. Sit'ne Idæus is Rubus, ambigere video Authores. Argumenta sunt, vt non magnopere probari possit esse, neque non esse: notis quippe paucissimis descriptus. Vt esse possit, inclinat animus, quòd facies, naturáque tota prorsus, omníque ex parte Rubi sit, nec aliud omnino quàm Rubus existimari queat: qui quidem quum vulgato magis illi non adnumeretur, necessariò in proximum genus veniat Idæi, ita dicti, non tanquam qui nusquam alibi, quàm in Ida monte, proueniret; sed qui tum copiosior ibi, ac frequentior, tum fortè melior, laudatiorque. Ijdem apud nos ferè Rubi huiusce natales, hoc est, montium, quorum in syluis, aut sicubi noualia in illis sementi nouę fiunt, insequentibus deinde annis, lętissima Ampomalorum inter vepreta, ac senticeta prouentus expectetur: in planitiem apertam facilè certe non venient. Vis eorum subacida, & refrigeratrix: succo suo redundant elanguido prorsus, præter acoris cuiusdam sensum. Humescere inde ventriculus solet, si nimia sumantur: sitim ideo arcere aliquando possunt, feruidámque bilem restinguere.

Idem præstabũt Fraga, magisque fortasse, quo tenuem quoque magis succum nacta sunt; ideoque penetrabiliorem, fortiùs altiusq; facultatibus suis in particulas adigendis, sed neque tam putrescibilem, vt existimo. Sicca nanq; hæc, & frigida habita video: adstringens certè horum qualitas. Sed si stillatitiam inde aquam elicias, quod vsus medicus multus demonstrat, supprimẽdo inprimis mananti vndequaque sanguini magni plerunq; successus ea fuerit. Verùm renum quoque inde calculi comminui creduntur, tenuitate partium insigni, vt opinor. Nam sanguinis suppressio frigiditati, & siccitati accepta referenda est. Quæ duæ qualitates altiùs in partes, vnde fluit, fluxurúsve sanguis est, tenuitate promotæ, addere se ad profundum possunt, eaq; potissimùm ratione sanguinis profluuia cohibere, de Hippocratis, Galeniquе sententia, qui non vbi emanat, sed vnde fluit, primùm frigido nobis vtendum esse iubeat, profluẽte sanguine.

Rubus Canis hodie de facie non agnoscitur, si Eruditis credimus, res tam vulgaris olim notitiæ. Quò se abdidit, quæso?

aut quomodo cognitioni se nostræ exemit, qui passim rusticis ederetur? hoc quidẽ testatur Galenus. aut quid demũ persuasit, non esse, quem vulgò esse arbitramur, respondentibus concinnè satis notis? Nam in eo, quæso, num aut folia non spectantur latiora myrto, aut non horret totus spinis perquàm robustis, latéque ab imo sessilibus? aut fructus non oliuam prorsus similitudine refert; & vel baccam ipsam magnitudine, si mediocris oliua; vel nucleum, si paulò maior sit; aut non maturus fuluescit? non etiam insunt flocculi quidam intus, arteriam statim exasperantes? Insunt quidem, & sunt hæc omnia. Nam magnitudine quoque longè Rubum ipsum superat, sepes, inter quas sæpe inuenitur, perquàm alte excellens. Iam fructus tanta adstringendi vi, vt pueri Strenzicul appellent, voce quidem turpi, sed ex argumento efficaciæ, qua sedes, seu anus vehementer adstrictus constipatur. Vnde igitur nostrę ætatis omnium maximè materię Medicæ peritissimi argumenta collegerunt, diuersam rem esse, ac controuersam prorsus rem fecerunt? Nihil hic dico: neque enim locus postulare videtur, alimentorum facultati proprius, quæ nulla in hoc, aut paucissima, & illa quidem agrestibus tantùm quibusdam, aut puerili ætati voraciori, aut corruptæ appetentiæ quæsita. Ampliandum esse censeo, donec melior ratio aliqua constet ferendæ de rebus his sententiæ. Illud tamen pauxillulum intereà de hoc: Si Dioscoridæ Cynosbatos, Plinij Cynosbatos est, cur alteri Dioscoridæ Cynabatos fructum fert nuclei oliuæ similitudine; alteri Plinio vuæ nigræ speciе, cuius in acino neruus insit, dissimilima prorsus ita rerum inter se harum facie? Rursus ex alia parte Theophrastus Punico malo similem facit fructum, folium viticis tribuit: sed de fructu subrutilum dicit, Punico malo similem, vt coloris tantummodo similitudinem voluisse videatur. Est sapè ita: idem Canirubi fructus, qui Punici mali: colos omnino, vt hac in parte perquàm dicere liceat similẽ; nisi cætera obstarent, & summorum in hac prouincia virorum iudicium.

Cedri bacca, & Iuniperi, & Olea, Colymbades, Halmades, Caduca, Conditanea omnes: harumq; hac in parte vsu.

CAP. X.

MEritò medicamentis potiùs adscribantur ea, in quibus tam exiguus corporibus alimoniæ vsus accedit, vt illorum, quæ iam retulimus, quædam, vt Cedri quoque baccæ. Maioris vidisse non memini: minoris, quæ Oxycedrus esse debeat, missas mihi vidi cum ramusculo ab experientissimo, ac eruditorũ iam omnium consensu totius rei herbariæ, Medicæque materiæ corypheo toties iam meritò iudicato, Petro Andrea Matthiolo. Quas quum maiores esse viderem, quàm communis Iuniperi; minores autem Galenus faciat: tam autem surculi illius facies Iuniperi referre faciem videretur: suspicabar, num fortè hæc quoque Iuniperis adnumeranda esset arbuscula, quæ baccas proferret maiores, paulóque diuersi coloris, nimirum flauescentes, vt in multis prętereà euenire plantis experimur, cætera verò similima esset: præsertim verò faciente Galeno Cedrinas baccas, quæ κεδρίδες illi sunt, ad medicamentosæ vsque acrimonię naturam: hisce autem dulcedinem magis quandam, Iuniperinarum instar, gustanti offerentibus. Cæterùm sint hæc exotica, & vltramarina, nec quæ magnopere ad nos his temporibus importentur, vt proinde nec valde laborandum nobis de his sit scribendo; præcipuè verò, quoniam nullus inde, aut perquàm exiguus, alendis corporibus vsus, vel si ad manus quotidie haberemus.

Iuniperi verò baccæ sunt assiduæ nobis, nec sanè non plurimos ad vsus, repurgandis renibus, liberando. pituitosis materijs ventriculo ac iocineri, lotio mediocriter eliciendo, concoctrici virtuti iuuandæ calorifica vi quadam, aduersus contagiosos morbos securitati parandæ, si tantùm circunferantur ore, mandantúrque. Iam cubicula, concameratique loci, ac vaporaria, fumida horum exhalatione lætantur, nocuique semper aëris iniurias emendant. Obseruatum in multis, capitis grauitatem facere & dolorem, si multæ sumantur: septem, nouémve, summũ, baccas satis præstare posse existimant. Id verò pro sumentis temperamento dijudicandum erit, si cui robustum, aut imbecille natura caput fuerit. Acrimonia, quæ gustu detegitur, & aromatica vis, gustu odoratúq; percepta, calidas esse omnino ostenderint; vt & replere caput propterea, & morsum inferre ventriculo facilè, præsertim nimio vsu, possint. Multus, magnúsque semper horum vsus medicamentis Salubribus additorum: Salubria intelligo, quæ medicata licèt ex parte, commode tamen sanitatis tempore, aut conseruando, aut tuendo, aut præcauendo, aut reficiendo se à morbis, aut quacunque tandem Salubris artis in parte, vsurpamus. Qui quidem quo maior ad hæc omnia vsus fuerit, vt in huiusmodi omnibus; ita in alendo semper minor

nor erit. Gummi innaſcitur Iunipero, nonnullius ſæpenumero, hac quoque in parte, vſus; inprimis quoties grauedinibus tentamur, ſuffitu ad nares, aut puluerati inſperſione circùm coronalem capitis commiſſuram. Proprium huic nomen Vernix: nam Sandaracæ vocabulum (quo, quomodo vocari nomine debeat, non video) commune illi cum Græcorum Sandaracha venenoſſima, vt cauendum ſemper in his nobis eſſe admoneamur, ne nominũ ſimilitudine decepti, in diſcrimen interdum aliquod imprudenter aliquem vocemus.

In Baccarum cenſum, quarum in parte hac Medicinæ vſus, vel maximè Oliuæ venient, frequentiſſimo vbique harum iam, & ad omnes propè menſarum miſſus, vſu. Itaque non indigenis ſæpe Italiæ tantùm ſumus contenti: etiam ex Hiſpanijs importandas nobis curamus, vt oneremus menſas peregrinis, exoticiſque, atque vltramarinis; quum non deeſſent intereà, quæ vſu, bonitate, ſapore non inferiores eſſent, plurimæ etiam vincerent, magnitudine tantùm vincerentur.

Multæ variæque olim condiendi rationes, iam penè deſitæ. Maximus hodiè vſus Colymbadum, quas ita ab innatationis argumento vocant, vt ἁλμάδας ex ſalſugine. Decerpere, priuſquàm matureſcant, conuenit, quales ferè Drupas vocauêre. Caducarum noſtro tempore perquàm infrequens, & apud paucos vſus; neque omnino tamen nullus. Vidi alicubi importari menſis nigricantes corrugariq́ue iam incipiẽtes, quas ſcio eruditis quibuſdam Drupas veras videri eſſe. Oleo olim innatabant Colymbades: nunc etiam in muria. Sic enim accipere nobis liceat Colymbadas: quas nihilominùs ſi propriè ἁλμάδας quis eſſe contenderit, non repugnabo, dum illud non ignoremus, ad vſum quidem noſtrum, differentiam in eo ſpectandam inprimis eſſe, primùm quidem ex maturitate; tum deinde ex condiendi modo, vnde omnino virium nonnihil accipiant, pro conditurę ratione. Condiuntur magna ex parte ſale, hacq; ipſa muria ſua conſeruantur diu virides: priùs tamen binis, ternis've, ad nucleum vſque inciſuris veluti aperiunt, recipiendæ meliùs muriæ, ſimul remittendæ faciliùs, citiuſque auſteritati: tum profluenti inijciunt, muriæq; demum remittũt. Alij integras, virentesque, bidui aut tridui ſpatio calce ex aqua maceratas, veſcentibus apponunt. Ex aceto non commodè minùs ſeruabuntur, roborãdo plus omnibus alijs ventriculo, excitandæq; appetentiæ idoneæ: immaturæ ad id ſumuntur, quæ adſtringendi, quaſique corrugandi oris ventriculi vi polleant, ex quo appetentia ſtatim ita laceſſito ſtomacho.

Minor intereà tamen alimenti ſemper copia; ſicuti vel maximè in caducis, quæ Græcis Authoribus δρυπεπεῖς ſunt, atque etiam addendi ventriculo robur in his, & ad appetendum ſuſcitandi, longè minor facultas, pinguitudinis vitio, quam maturæ obtinent, facilè ventriculi os relaxantis, inferentiſque languorem: ex quo alimenti paucitas, ventriculo haſce nec amplexante valde, nec multùm conficiente. Subibunt tamen aluum per ſe priùs deuoratæ, lubrico pingui ſuo, viam ſibi, reliquiſque cibis præſtruentes. idem præſtabunt aliæ ex garo. Error eſt, Oliuis temperamentum calidum attribuiſſe, quarum ſuccus Oleum æquo naturæ noſtræ temperamento cenſendum eſſe luculenter diſerteq; demonſtratum à Galeno ſit: Oliua porrò ipſa immatura, quo auſtera, acerbáve magis, ita haud dubiè frigidior habenda ſemper ſit: matura autem, vt ſucco ſit corporibus noſtris temperatiſſimo, quum expreſſo vtimur; at temperamentum idem tota ſimul non retinebit, carnis ſubſtantia impedita, paulò magis frigida, ſiccaque. Cõditanea, ex ſale acrimoniam acquiret, inde & ſiccitatem, ac adſtringentiæ parum; ex aceto tenuitatem; ſiquidem ex calce nonnihil, qua nuis elui vis illa aduerſans poſſit alterius aquæ affuſione: ac ſi quid intus tamen receptum eſt, exiguum id erit, nec ad nocendum ſatis, itaque eſtur impunè.

De Palmulis, atque earum cum alimento malitia, & Palma Cerebro, & Cephilione, & Elate.

CAPVT XI.

PAlmarũ fructu non veſcimur recenti his regionibus, magno noſtro cõmodo, quãdo noxium inprimis eſſe conſenſus omnium probat. Siccatæ importantur ad nos palmulæ, capitis dolorem peculiariter facere à Galeno dictæ ſępe, priuata quadam efficacia potiùs. nam neque dulcedo in his, neque adſtringendi vis fecerit: multo plura enim huiuſmodi ſeorſum non faciunt: adſtringendi fortaſſe vis faciet cõmixta dulcedini, vt quum per ſe videlicet quæ adſtringunt, cùm ipſa morã diutiùs trahentia in ſtomacho, tum cibos alios morantia, immiſſis vaporibus capiti inferre nocumentũ ſoleant: tũ verò idipſum contingat magis, ſi putredini aliqua ex parte obnoxij cibi fuerint, quibus aſſociata adſtrictoria facultas ea ſit. Vt hic

in palmulis dulcedo facilè in corruptionem abit, naturæ, credo, ſuæ proprietate quadam, cuius corruptelæ exhalationibus perculſæ neceſſariò doloris ſenſum percipiant capitis partes, concoctu alioqui non minùs ſanè difficiles omnes exiſtimatæ quum ſint palmulæ, vt hoc etiam addat ad capitis dolorem faciendum ex diutina hac quoque de cauſa in ventriculo mora. Nam quum duo inprimis ſint receptis Authoribus faſtigia Palmularũ; ſiccum & adſtringens, quale Aegyptium; humidum & dulce, quale Cariotarum: inter hæc autem plurima habeantur permixtarum qualitatum genera, humoris ac ſiccitatis, adſtringentiæ & dulcedinis: omnes tamen ad vnam Palmulæ concoqui contumaces, capitiſque dolorificę plùs, minùs habentur: nempe plùs minùs ſemper humidæ, ſiccæ, dulces, adſtringentes repertæ, nullum vt ſit illarum genus, in quo non commixta dulcedini adſtrictoria vis, atque ideo humori quoque ſiccitas, inueniatur: qua quidem repugnantia inter ſe & concoctionis difficultas, & capitis dolor ille contingere haud difficulter, maximè verò ex multo horum vſu, poſſit. Nec deſunt inter has, quæ morſionis cuiuſdam ſenſum ventriculi ori inferant. Calidæ, quæ paulò magis dulces, omnes: frigidæ, quæ auſteræ, adſtringentéſque: cunctæ autem in vniuerſum craſſi omnino ſucci. Quòd ſi pinguitudo præterea, vt in Cariotis, adſit, etiam viſcidi nonnihil præ ſe ferent. Quæ duæ qualitates quum in vnum conueniunt, viſciditas nimirũ, & craſſities, multarum magnarumque ſemper obſtructionum cauſæ ſunt. Iam quia dulcedo addita ſentitur, auidiùs ſemper à iocinere, lieneque attrahentur, promptiusque infarcient viſcera ea, & infarcta augebunt, vſque dum phlegmonas efficiant, aut ſcirrhoſos tumores inducant, magno ſemper laborantium ita diſcrimine. Tantus autem eſſe poteſt interdum recentium eſus, vt crudi maximè humores in corpore redundent, rigoreſque ſequantur, vix ad calorem reuocabiles illi, neque ſucceſſu etiam febris vllo plerunque, Hippocratis tempeſtate incogniti. Hinc credi par eſt, quoniam quidem humor in corpore ab his crudior ille gignitur multus, ex quo concocto tandem ſanguis prodit, ſiquidem rectè conficiantur, primamq; ac ſecundam concoctionem non ſubterfugiant, quin exactas eas ſubeant, multùm quoque nutrire poſſe, atque in tertia cruditatem bona ex parte depoſituras, corporiſque partes nutrituras non prorſus malè. Hylarioné certè narrant nobis hiſtoriæ, deſertis olim Aegypti in locis, & Paulũ, & Antoniũ, ſanctiſſimos viros, multoſq; pręterea eiuſdem inſtituti alios, inter palmeta vitã diutiſſimè, atq; incolumiter vno hoc cibo, aut hoc certè maximè victitantes, ſuſtentâſſe; fame conficiente omnia, ac conficiendũ ſe præbente ad plenum ſemper ſimpliciore cibo.

Dulciores Palmulæ in bilem citò tranſire creduntur, ſicuti adſtringentes in pituitam; dentibus omnes & gingiuis obeſſe: itaque abluere os, diligenterque abſtergere præcipimur poſt comeſtionem.

Magnum diſcrimen, ſicut inter recentes ſiccatáſque, (omnino nanque recèns decerptæ Palmulæ nocentiores) ita ex ſaporum differentijs, quod in his regionum inprimis diuerſitate accidat. Frigidior quippe regio vix arborem produxerit, fructu ſæpe nullo, aut inchoato tantùm: ſi paulò tamen calidi magis cœli clementia arriſerit, edet: hac ipſa calidior aliqua etiamnum matureſcentiæ ſignum aliquod oſtendet, nondum tamen ad perfectam maturitatem excoquet, eámque, qua citra corruptionis ſuſpicionem tutò condi, reponique ad vſum queant: feruentiſſima, æſtuantiſſimaque ſit, oportet, quæ exactam, atque abſolutam maturitatem adeptas nobis Palmulas mittat, quamlibet maturas, non magni tamen ad ſuggerendam corporibus ſuccorum bonitatem vſus, quin nocituras potiùs, ob cauſas, quas diximus: vti iam in vniuerſum propè vniuerſas, diuerſis quidem, ſed ſuis quaſque rationibus, ob ſucci in omnibus malitiam omnino aliquam abdicare eſu, præſertim liberaliore, conueniat. Nam aut virides adſtringenteſque, necdum maturæ, aluum adſtringent, ſuccum ſanguinemq; craſſum inprimis generabunt, ac frigidum, vnde crudioris ſemper humoris copia; aut pinguiores etiam viſcidi aliquid adijcient; aut dulces maturæq; promptiſſimè, magiſque aliis, infarcient: cæterùm concoqui omnes contumaces inprimis, ac capiti infeſtæ, cui dolorem priuatim conciliant. Ex adſtringentibus tamen vſus aliquis ventriculo aliquando addendo robori: ex dulcibus, ſi valentem, quod diximus, ventriculum nactæ, iecurque, optimè inibi conficiantur, alimonia ſuppetere corporibus poterit, non illa quidem laudata, ſed non exigua.

Palmæ Cerebrum Authoribus eſſe videtur medulla in cacumine dulcis, quæ edendo ſit, adſtrictoria tamen, vt & arbor ipſa, facultate.

Rurſus Cephilionem Sicilia inprimis nominat, & an cibos admittit frequenter. Pumilũ Palmæ genus, poterat credi ἐγκέφαλος, nominis alluſioné ſequutis Cephilio, niſi iuſtæ Palmæ medullam in cacumine

ἐγκέφα-

ἐγκέφαλον Authores priùs fecissent, meliùs igitur per se pusillum Palmæ cuiusdam genus statuet. Estur deliciosè tegumẽtis suis exutum, quibus innumeris vestitur, ac secundas ibi mensas nobilitat inprimis tanquam germen, aut germinãtis plantæ, caulisque prodeuntis carnosa magis pars, vt in scolymo, plantisque quibusdam alijs videmus.

Eiusdem, cuius Cerebrum, Elate temperamenti, tenerum nempe iustæ Palmæ germen. Nam huius ipsius tegimen, quod & ipsum Elate nominatur, jam in medicatos tantùm vsus cesserit. Ex Palmulis, quod non vsquequaque in alijs vsu venit, & vinum fit, nuper decerptis; & cõfici panes possunt, feruoribus nimijs æstuque vsque adeò siccatis, vt, velut ex polline, panificium succedat.

Citriorum nomina, vsus, nobilitas: Aurantiorum item, Limonium, Adamicorum.

CAPVT XII.

OMniũ prima fuit nobis de pomis tractatio instituta, quæ tenui, leniq; tanquam cute tegerentur; intus semina haberent membranis inclusa, vt mala, vt pyra sunt, & eiusmodi: tum deinde ea quoque percurrimus, quibus pericarpij pars eadem, aut non multùm dissimilis; intus autem nucleus, ossiculo munitus, quod genus Persica, Armeniaca, pruna haberentur. Citria in hunc vsque locum distulimus, cùm ob diuersam omnino ab alijs faciem, tum verò vt cum vuis vnà ficubusque hoc loco à nobis tractarentur, nobilissimis nobilissima, antegressis statim Palmulis, ne ipsis quidem ignobilibus.

Videtur nobis Citriorum nomine comprehendi posse, quæcunq; aureo quodam cortice vestiuntur mala, fortasse Poëtæ quoque ipsi aurea ita appellata. Petemus à Galeno, permittat nobis, Medica vt vocemus aliquando mala hæc, quoniam Media primùm illa tulerit; aut ne Persica quidem vocemus Persica, quoniam ex Persia primùm allata; nec Armeniaca, quoniam ex Armenia: quanuis & Persis non minùs Medicum hoc malum primùm tulerit, miseritque, & Assyria, vnde malũ Assyrium: nec desint, qui Hesperidum hortis accepta hęc referant, dicato etiam rei huic patrum nostrum memoria nobilissimo poëmate. Decantata fuêre Vergilio Medica mala, elegantissimo carmine, simul traditę illorum dotes senibus inprimis anhelosis medicandi, animæque grauęolentiam auferendi, nec minùs ad venenata. Plura eorum nomina: Aurantia, Limonia, Adamica, Citria, quæ totius sibi generis nomen vendicasse videntur, ob nobilitatem insignem, vt alibi sæpe.

Omnium cortex aroma insigniter redolens, gustuque idem referens: optimus in Citrijs, sapore iucundissimo, viribus, quæ cordi maximè opitulentur. Condimentum sacchari optimè sentit, ac diu durat sapore integro. Elicitur inde præterea vis illa aromatica maceratione, si diu maduerint, tumque decoctione excipiantur Zulapijs, quę succi nobis instar sint expressi cortice. itaque vtimur ad eadem sępe, ad quæ olim Galenus succo. Catapotia quidem deuoramus Syrapij, ex Citri corticibus linctu: eodem miscemus purgatoria medicamenta, quæsito inde ventriculo, robore, aduersus pharmacorum vitia, si quid timeri potest, ex particulis, quæ his plerunque insunt, venenosis, naturæ certè nostræ inimicantibus sæpe. Conditus venit in mensas sæpissimè cortex: & vt ægrè concoquatur ipse ob duritiem, (quanquam conditurę beneficio exuta non parum hac, ac tenerior factus, faciliùs quoq; conficiatur) vtcunque tamen iuuare semper concoctionem calorifica vi sua, inprimisque aromatica solet. Nõ multus sumendus: ne caliditate, & siccitate, quibus pollet, incalescant siccescantque plùs, quàm par sit, partes. Virtus eius aduersus putrefactionem, & corruptionem quamque, ex eo quoq; deprehenditur, quòd vestes à tineis defensas arcis inclusus reddat, & pestilitatis vim abigat, cubiculorum cœnaculorumque aëre emendato, si odoris vires susceperit.

Aurãtia, quæ, quòd hæc maximè colorẽ auri referant fului, sic dicta putamus, cortice sunt aroma quidem redolente & ipso, subamaro tamen, ac benè calido, palatumq; & linguam vellicante: vt conijcere liceat, plus omnino inesse partium calidarum in hoc. Ex contorto resilit succus, oculorum aciem repurgare, aspersioneque claritatem afferre existimatus. Siccatũ Dulciarij obducunt saccharo, vt coriandrum, vt amygdalas, multaq; alia: deposita ita amarulentia, estur iucundiùs, frigescenti aut languenti ventriculo nõ incommodus. Succosa Aurantijs pars (nam carnosa nulla) sola inter hæc saporibus distinguitur acidi, austeri, dulcioris, qui omnes vires exhibeant, pro qualitatis semper suæ ratione. Discissa media conniuẽ manu comprimũt, succumq;, qui non paucus ita remittitur, affundunt assatis carnibus, piscibúsve, suauioribus ita & sapidioribus gustatu futuris.

Limonia, quasi florida dixeris, aut floriditatem & iucunditatem locis afferentia,

luteo, sed diluto magis colore, spectantur: tota propè succus sunt tenuissimus, acidissimusque. nam caro paucissima in his, inutilis cortex. Succo, succique præparatione ex saccharo, restinguendæ bili, sitique mitigandæ ac domandæ efficacissimè ægri saniique vtimur. Incoquuntur Limonia carnibus concisa, abitque vis illa in iusculum facilè, gratissimú ita palato futurum, neque inidoneum repurgandis renibus, comminuendoque eorum calculo. Inest quippe facultas succo huic dissecantissima humorum, atq; attenuantissima, acerrimi fortissimique aceti ritu: vt macerata ex his oua, emollitis tenuefactisque testis, tractabilia, & ad manuum compressum, ductúmque quacunque sequacia reddantur. Itaque paulò magis obtusi saporis acetum, additione huius, acidum magis fiet. Vt autem Citriorum quoque idem, aut non multo minùs præstare valeat succus: excipimus tamen libentiùs ad medicatos tantùm vsus, aduersus putredinosas malignásque, & acutas maximè febres, laborantisque cordis affectus reseruatum: tum verò pro condimento sæpe, parandisque ex eo intinctibus, cum aromate aliquo & saccharo.

Adamicis, quæ diximus, infixa adesse dentium vestigia videntur, vt demorderi cœpta apparere possint. Vilia omni propè ex parte habita: nam nec cortice, aut corio potiùs suo, probantur admodum; nec carne, quæ nulla quasi, aut flaccescens admodum est: nisi succi fortè vsus aliquis, in aliorum penuria.

Omnium in vniuersum horum succi frigidum & siccum temperamentum est, tenuiumque inprimis partium: nullumque inde corporibus alimentum accedit, sicuti ne ex corticibus quidē, nisi perquàm exiguum. Estur Citriorum tantùm caro: nam aliorum, paucissima, fluxaque & incompacta: sed nec Citriorum magnoperè probanda, ignaui prorsus saporis, nec, nisi alterius rei alicuius acrimonia acoréve irritetur, ferenda; concoctu prætereà difficilima; frigidi crassique, ac crudi succi, flatusque materia certa, nec sanè minùs ventriculo inimica, longioreque ibi semper mora infesta: corruptioris tamen appetentiæ interdum, prægnantiumque inprimis malaciæ, aut fastidiētis reliqua ventriculi, quæsita multis esca: vt vel hoc ipsum extranei cuiusdam, atque à salubritate alieni, esse argumēto succi debeat. Cauendum esse dicunt, ne in ciborum aliorum cōsortium eodem tempore Citria admittantur: id, si tota deuorentur, dictum interpretor: pro cōdimento, & obsonio, nihil vetat. Semen inest omnibus succi in medio, magni ad putredines omnes vsus, & inter alexipharmaca receptum, contraque venenatorum morsus, priuatim verò scorpionum, faciens: calidum siccumque, nullo prorsus alimento, medicatum vt totum sit, nihil Salubrem hanc partē augens, hac quidem gratia; salubribus nihilominùs medicamentis adscribendum, quibus ad symptomata multa, nondum sanitatis campum egressa, vtimur, posteriùs loco suo tractandis.

De Ficubus, & Grossis, & Caricis: tum quales horum omnium potestates in re cibaria.

CAPVT XIII.

Ficus bifera, alicubi & trifera arbor: florem vocant nostri maturescentem primò fructum: paulò magis serotinus alter, Autumno cum vuis maturitas. nec alium temere fructum inuenias, qui vtriusque horæ, & oporæ tempus impleat, reliquo cessans. Nam alia quædam, vt Citrus, & Iuniperus, continuato quasi successu, perpetuò ferunt, maturescēti iam fructui subnascentibus alijs, alijs adolescentibus, etiam flores tum primùm emittente alicubi arbore.

Grossos suos, Grossulósve habet Ficus, indomitos ad maturescēdum. Eodem vocabulo significari video maturescentes primò fructus messis tempore, quos nostri, vt diximus, flores. Non alibi inter fructus tanta maturitatis, aut immaturitatis differentia, vt immaturimę Ficus omnium nocentissimæ euadant; maturrimæ supra alios fructus cōmendandæ, Medicorum omnium rectè sentientium suffragijs omnibus primas verissimè partes adeptę; sed impertita tamen vuis quoque hac laude, ne solæ occupent. Lactens liquor in causa, feruidæ, ac paulò minùs, quàm exurentis naturæ, qui maturitate excoquatur omnis: inde tamen caloris adhuc in fructu aliquid, & abstergendi vis, & descendendi facilitas, qua quidem plurimum auferatur noxæ. nanque aliàs, si paulò diutiùs immorentur ventriculo, flatus gignitur. Alia laus, totam promptè corporis molem pertranseundi, nusquam hærente succo; non quidem, vt reliquorum, noxio, sed qui tamen nō prorsus malitiæ naturam omnem effugerit. Alimentum ex hoc corporibus accedit, quàm ex arborum fructibus yllis alijs, maius: at vnde caro nec firma, nec densa, sed inaniter laxa generetur. Abstergendi facultate Ficus, qua non parum valere diximus, repurgandis re-

num

num vijs vtiles inprimis, vt illarum esu, renum vitio laborantibus, sabulosæ sæpe materiæ multum excerni videatur: Galeno hoc, plurimisque alijs compertum. Lactis ficulnei vsus in sanitate nullus, in Curatrice parte nônullus: κεγχραμίδες granula concoquendo non sunt; cortex seu cutis, seu corium, ægrè conficitur: sola superest caro, quæ facultatibus, quas diximus, prædita sit, tum ex qua nutrimentum sentiamus, quale narrauimus.

Siccatæ Ficus, Caricarum vocabulo intelliguntur. Eę crebro nimis multoque esu nô admodum laudatum sanguinem, quin putrescere sæpe paratum gignent, vt inde pediculis etiam generandis materia suppeditetur, & corpus totum pruriat. Eædem additamento aliquo minùs noxiæ fient, vt si cum nucibus, aut amygdalis edantur, iam non improbandus inde expectandus succus fuerit. Si ruta prætereà addatur, tû verò etiam aduersus putredines, venenataque habituri alexipharmacum simus: ac, sicuti recentes sitim sedare, nec ventriculo propitiæ creduntur, ita Caricæ vtiles, sitimque vel augere existimantur; calidæ quippe, & siccæ redduntur, & abstergendi prætereà vim maiorem, aperiendique, attenuandi, & dissecandi induunt. Quibus planè quum viribus polleant: viscera tamen, iecur præsertim & lienem, infarctu laborantia, aut duritia affecta, non sanè valde iuuabunt, quum maximè deberent; neq; nocumentû tamê inferent. id nimirû inprimis his dulcedinis ratione côtinget, ob quam nimis quàm auidè à visceribus his arripiuntur, vt, etiam si prodesse facultatibus suis possent, paulò tamen maiore copia impediantur, qua viæ, meatusque illi, nec crasso tamen, nec glutinoso succo replentur; vt, si non deobstruere, at nec obstructiones quidem augere debeant. Emendabitur vitium, aut, veriùs vt dicam, vsus semper maior, euidentiorque, atque insignis inprimis facultates hasce sequetur, rerum additione incidentium, attenuantium, abstergêtium, cuiusmodi plurimæ habentur. Nam & Ficuum dulcedine facilè attrahetur mixtura ea, atque eædem viribus alienis adiutæ Caricæ, cùm ipsæ facultates suas meliùs proferent, tum alias secum adferent, producendo promptiùs efficaciusque operi. Id quod nihilominùs in phlegmone tentatis visceribus his minimè faciendum, vbi periculosior, maiorque obstructio, adaugendique simul accensi iam caloris suspicio. Quòd sine noxa diximus, iecoris aut lienis obstructione laborantibus, citra febrem tamen, aut ijsdem etiam visceribus in scirrhum tendentibus, edi Caricas posse: id, si crassarum, aut glutinosarum partium essent, non succederet: vt de Palmulis diximus, in quibus cum crassitie, sæpe verò etiam visciditate, dulcedo. Vnde neque aluum facilè subeunt, quod vtræque faciunt, virides aridæque Ficus, ea quoque gratia commendabiles: alioqui gutturi quoque, asperæ arteriæ, & pulmonibus aptæ inprimis, atque amicæ; vnde & tussientes iuuent, & pectoris, partiumque illarum omnium, dolores leniant; maximè verò, quum ex rebus his auxilium ceperint, quæ per se aliâs præstare vsum eundem solent. Ipsæ nanque facilimè prætereà dulcedinis propriç allectamento, succique partibus accepti, suauisque iucunditate ea, eodem pertractæ, opus egregiè præstabunt suum. Quumque ad salubritatis totius rationem præstantius nihil sit, quàm vt expeditæ infarctuque omni liberæ viæ, corporisque meatus seruentur: suspicionem omnem obstruendorum meatuum demet additum Piper fortè, aut Thymus, aut Satureia, & id genus alia; tum verò etiam plurimum eadem opera flatuositatis demetur, quam Caricæ quoque, minùs quidem quàm recentes Ficus, sed gignunt tamen. Itaque cùm ob hoc, tum ne tumultum excitent in ventriculo, natura sua ad exitum properantes, conuenientissimè cibos reliquos omnes præibunt.

De Vuarum varietate multa, ex sapore, ex conditura, ex diuersis illarum partibus, ex colore: Ac de Passu eodem modo, deque alimenti omnium horum facultate.

CAPVT XIIII.

PRoxima cessit bonitatis succi laus Vuis. Prima earû differentia, saporis dulcis, austeriq; atq; acidi; quanquam is in benè maturis, qualiscunque tandem generis, vix percipitur. Nos autem, non solùm tractatu hoc de Vuis, sed in omni prætereà de fructibus disputatione, intelligi maturitatem eorum volumus, quum de his aliquid in vniuersum profertur, nec priuatim quicquam additur, quo res pronuntiatis vniuersalibus nominatim excipiantur. Acidas nouimus vuas quasdam, quanuis maturitatem suam acceperint; plures austeras; omnium multo maximè plurimas dulces. Et acidæ quidem nobis erunt, quales sunt, quas Varouas vocamus: Austeræ, quales, quas Taroltecas, apud alias gentes aliæ: rubescentes illæ, hæ nigricantes. Prorsus dulces reliquæ propè omnes,

inpri-

inprimis autem Sclauicæ, Vernaciolæ, Verdalbariæ, ex quibus Tremenicum vinum Germaniæ decantatissimum, quæ ad Oenum est, partemq; Norici totam, quam Danubius alluit: dulcedo his caliditatem pariet, sicuti acidus, austerusque sapor frigiditatem. Addunt vinositatis saporem, cuiusmodi in fructibus multis alijs deprehendas, calefaciendi, frigefaciendique virium in medio. Ab odoris qualitate, quam latè fragrātissimam Moschus iactat, etiam saporem fecimus vuis, Moschatulis ex re appellatis, vt Moschatula pyra nuncupauimus: mansu detegitur quamprimùm, odor prorsus moschi quidam: sapor inter moderatè dulces reponi meretur, vt vinosus esse is quoque ideo possit: moderatus nanque & calor, cum humore nō pauco, minimè tamen aquoso, inest, quod, vt arbitror, vinositatē illam faciat. Hinc paratæ putredinosæ febres nimiùm vescentibus, eodem, quo de pyris, idem genus, antea dictum, caloris atque humoris malo. Hæ ad maturitatem perueniunt suā, cum dulcedinis, odorisque incremento. Acidæ natura, vt omnium maximè maturæ fiant, acorem tamen nunquam prorsus omnem exuent. Austeræ, austeritatis plurimum deponent tempore, penitusque dulcescent calidioribus locis, & constitutionibus: quin pensiles idē assequentur eædē temporis tractu: acidę verò minime, aut nō peręquè, nempe vt tēpore seruatæ dulcescant: sed ne acerbæ quidē quæ priùs fuerint; qui summè adstringens in vuis sapor est, idem & nocentissimus. Etenim facultatem demit is succus vuis (qua quia dulces prædictæ sunt, cæteris commendabiliores habentur) descendendi per aluum citò, neque diutiùs moram trahendi in ventriculo. Quam si quando trahent, cuius tandem cunque generis fuerint, (aliæ tamen alijs magis; acidæ austeræque, quàm dulces) vniuersæ nec probè concoquentur, & flatum parient; dumque per iecur ac venas distribuuntur, succum progignent crudum, non sanè facilè in sanguinem conuertendum: acidæ autem, austeræque, etiam hanc ipsam distributionem morabuntur. Quo planè vitio carebunt dulces, vt ita primùm perquàm facilè aluum subeant, tum fortè detentæ crudum tamen tantùm succum gignant, non etiam ægrè diducantur. Sitim nihilominùs facere creduntur calore suo. Multos certè memini Vuarum esu sitibundos, quæsisse causam, cur id ita fieret. id ergo esse causæ dicemus, Vuarum paulò magis calidum ex dulcedine temperamentum, præsertim si non haud ita multo pòst descenderint, vel biliosum fortè ventriculum offenderint. Anteuertere orientem Solem mos est his, qui emolliri sibi aluum cupiunt Vuarum esu, vt cum rore colligant, sudo serenoque antegressæ noctis cœlo: magisque id fiet, quo succi plus Vuis inerit, ac carnis minus: sed vnde tamen alimenti quoque minus expectandum sit. sicuti è diuerso, in quibus carnosæ partis plus, succi minus, vnà quoque plus nutrient; minùs autem per aluum solubiles erunt. Tales nobis sunt Zibibiæ, prælongis digitorum propè in modum acinis, vnde & dartyli dictæ, duracinarum genus, ac perinde carnis multæ, succi paucissimi. Quapropter edendo tātùm sunt: succum exprimi non memini.

Generosæ hæ habentur: reposueruntque eas in hyemem veteres conditaneas, multis modis, etiam vt ad insequentem vsque Autumnum perennarent, musteo inprimis liquore suo conseruatas: modò vinaceis implicitas ollis incluserunt purissimis, perfectissimæ operæ figlinæ inperspirabilibus, operculatis diligentissimè, picatisque circunquaque, excludendæ prorsus auræ omni. Conditanea huiusmodi roborando illis erat ventriculo, fortè resolutiori facto, excitandæque appetentiæ; nulla intereà subducendæ alui commoditate, vltroque dolorem quoque capiti inferendi incommodo, si paulò plus voraretur: idq; longè adhuc magis in conditanea ex musto. Tum hæc autem, tum ex vinaceis illa facilioris, quàm aliæ, concoctionis vtræque. Vinacea voco, expresso iam, defluxoq; in lacum musto, quod sub prælo exuccum penè totum restat, abijciendum; ouium tamen, boumq; hyeme interdum esca. nam vinacea, quibusdam γίγαρτα ipsa sunt. Nobis hodie pensilibus vti licet innocuè ex parte capitis, cui infestæ non sunt: neque magno tamen vsu vllo, vt quæ nec ventrem laxare, sed nec cohibere solitæ sint; ita nec appetendi vim lacessere sopitam, nec validam deijcere. vtrunque meritò, succi, tempore iam euaporati, defectu, qui fluxam facere aluum poterat, necdum tamen exuccis vsque eò carnosis partibus, vt adstringant. Eadē ratione, neq; appetitū retundet pensilis eiusmodi vua humore nimio, aquosoq;, qui iā absumptus est; neq; excitabit magnopere, nonnullo tamen carnis adhuc succo: qui si nullus, aut paucissimus supersit, vt in furno siccatis, (nanque & hoc pacto velut excoctæ diutissimè seruantur) nō parum inde appetentiæ excitari sentimus, absumptis igni reliquis partibus omnibus, atque adstringendi tantùm vi remanente, & subdulci acore, vellicando ventriculi ori ad appetendum satis; vnoque, membrana siue folli-

folliculo, quo reliquæ partes vestiuntur, caro, succus, semen, seu vinaceos appellare malis, sic ignis iam vim experto, ac sentiente, vt confici facilior reddatur ventriculo, ac nutrimenti iam aliquid de secum carnosa simul parte exhibere valeat. Simul liberantur acini racemo, seu scapo, & exemptis γιγάρτοις, quæ semina illis sunt, arculis ligneis compressu multo includuntur, biennium, ita facilè superatur. Vincuntur alimenti copia Vuæ, ficubus collatæ. Deligendæ, quarum tutus esse in hoc vsus possit, carnosæ, ac benè maturæ; siue per se maturitate absoluta decerptæ, siue eam, postquam pendulæ aliquandiu fuerint, adeptæ. Reliquæ, quę nec austeræ, nec acidæ fuerint, succique præterea plenæ, ad subductionem alui edi copiosè poterunt. Subducitur aluus & musto, vel acinorum succo, exputa membrana, & seminibus, atque ita musteo tantùm liquore illo exsucto.

Notabitur differentia ex colore præterea: emollientibus semper propè aluum albis magis, & lotium mouentibus; neutrum magnopere præstantibus nigris: illis facilius semper concoquendis, citiusque subituris aluum, sed nutrituris minùs; his diutiùs immorantibus, & concoctioni rebellibus magis, concoctis autem elargiendo alimento pluri melioribus. Sunt & Rubellianæ, ficuti colorum, ita facultatum quoque omniū, in medio. Cæterùm ad vnum omnibus, flatulentiæ in ventriculo multæ excitandæ, Vuis natura, ad stimulandæ quoque Veneris sępe effectum vsque. Corpus Vuarum esu carne constabit, quàm ex ficubus, minore, eaq; laxa, ac minimè densa, citoque ideo subsidente, si ab earum esu cessetur.

Quod in ficuum genere Caricæ, id in vuis Passæ habentur: à patientia Passas dictas autumant. Passam dixére aliquando faciem, rugis flaccescentem iam, veteres Comici, sequunturque Itali vernacula sua lingua, quum carnem passam intelligunt, qualis senescentium, laxatam ac rugosam, quæ contenta & benè curata cute turgescenti contraria est: hanc σφριγῶσαν Græci dicunt: Latini vescam, vt opinor, possent, quemadmodum alteram vietam. Cæterùm passas non minùs dicimus manus, quàm expansas sæpe; passos item crines, passa vela, rei semper inuolutæ expāsione quadam intellectu ita accepta, vt hoc pacto Passas etiam dicere nobis liceat vuas, quòd in tabulis priùs expansæ, porrectæque, hac potissimùm ratione passæ fiant. Ex Passis vinum protropiū, sed his potissimùm, quæ in vite feruarentur, donec rugas cōtraherent. Præcipua Passarum differentia, vt & Vuarum, in sapore, ex hoc enim bonitas semper, & vitium. Dulcium magna copia, acerbarum minima, acidarum nulla: maxima earum, quæ mixto austeritatis dulcedinisque sapore cōmendantur, commixtis quoq; pro saporum ratione facultatibus: vt, qua austeræ, ventriculum roborēt; qua dulces, inuentos humores ex parte cōtemperent, & abstergant: geminaque hac potestate, contemperandi dico, & abstergendi, illatas, humoris alicuius vitio, ori ventriculi lenire morsiunculas facilę queant; leuiculas quidē: nam pauló magis infestæ, detersione maiore, aut exiccatione, aut fortasse etiam subductione opus habuerint. Quod quum dulces inprimis præstent, sic, ad rem quidem hanc, dulcissimas, quibus austeri, acerbive immixtum nihil fuerit, delegisse præstiterit. nam austeræ, acerbæve, nil aliud, quàm ventriculo robur addiderint, humores per se non deiecerint. Simul, dulces plus semper exhibuerint de se alimenti, & illius quidem dulcis: sicuti ab austeris tum minus, tum austerum quoque expectandum alimentum fuerit. Præcipua illa Passarum, præsertim verò dulcium, aut pauxillum omnino quid de austeritate referentium, commēdatio; præter alui subductionem, & demēdi ventriculo morsus sensum, humorùmque malitiam contemperandi, hosque ipsos crudiores concoquendi; vt vesicæ, ac renibus pręterea conferant, intestinorumque dolores sedēnt, nec sanè non pectori, pulmonique accommodæ, vt tussim sæpe mitigent: ventriculo amicæ: Iocinori autem vsque adeò propitiæ, vt conuenientissima illius alimonia censeantur, ex quo substantiæ totius affinitate quadam, quam obtinent, ali maximè viscus id tradiderint Græcæ Scholæ coryphæi; etiam pinguius inde idem reddi addiderint Mauritanorum quidam, vt pinguitudinem intelligeremus in iecinore, quum insignem quadam alimoniæ ex hoc vim senserit. Itaque cōmuni omnium eorum, qui nobis de medicamentorum compositionibus libros reliquerunt, cōsensu, receptas in antidotos Passas legimus, ad iecoris intemperies frigidas: vnde eadē opera, (quo præstabiliùs nihil cēsendum, quoties quidē assequi nobis id liceat) & emendari intemperies, & insigniter ali pars possit. Nomenque ideo dedisse videmus nobilissimo medicamento Cyphoidi, vt officinis iam Electarium de Passulis esset. Pręferendæ, quibus cum dulcedine pinguiusculi aliquid insit, & acini callo molliore, eoque enucleato, deiectionem quidē alui expectantibus. nam cum nucleis, plusculū omnino roboris adferent ventriculo, nucleis exemptis. Quæ hodie ad nos importentur,

tentur, Corinthiacas habemus: maceratæ aqua turgent: eędem vinum quoque imbibent, frigidiori ventriculo vtiles, insitæ Passis dulcioribus caliditati modicæ, vini quadatenus quoque addita. Non perinde referre arbitrantur, quo colore spectetur, aut qua magnitudine. Potissimas nanque differentias in his, vt alibi quoque ferè, sibi vendicauit sapor: tum magis minúsve callosa substantia; tum præsens adhuc exemptúsve nucleus.

Discrimine, quo diximus, vincebantur à ficubus Vuę, quod antea attulimus, in eo, quòd pauló diutiùs moratæ noxæ satis inferrent ventriculo: nunc Passæ vincent: nulla enim ex his offensa ventriculo, vsúsque semper; ac iuuamentum, quàm ex ficubus, maius: maior simul, quàm ex Vuis, nutrimenti copia Passis. Periculum rei huius æquum fiet, si æquas Vuarum, Passarúmque, exemptis nucleis, pinguium dulciúmque, diuerso tempore portiones edat aliquis, plus omnino ex Passis sensurus, quàm ex Vuis, nutrimenti: abstergendi tamen potentia, ficubus; subducendæ autem alui facultate, tum his, tum Vuis etiam ipsis, cesserint.

Nucum, Auellanarum, Amygdalarum, Pistachiorum, Pinearum, ad alendum facultates, vsúsq; alij complures.

CAP. XV.

Nucū appellatione, fructus intelligi arborum debere, qui duriore tegumento operiūtur, suprà memorauimus: hoc tamen sibi intereà nomen, tam multis cōmune, desumpsêre priuatim, quas aliter quoque Iuglandes, tum Regias, tum Persicas etiam nuces vocant; Græci κάρυα, expresso partis significato, cui maximè infensæ esse credūtur, capitis. nam Latini Nuces sic in vniuersum, quòd noceant, id quod verius est. ex his nanq; non soli capiti plerunque offensa, sed spiritalibus prætereà partibus accesserit, ac ventriculo, biliosioris præsertim temperamenti. Calidæ nanque omnino & siccæ sunt: ideo & iuuenibus inprimis damnatæ, & æstate: senibus contrà, ac hyemis tempore cōmendabiles, quumque prætereà frigidioris naturæ cibis vesci contigerit. Nullus certè nescit, quando id iam vsus obtinuit, quasi ex præcepto, esum piscium finiri nucibus debere, tametsi à multis intereà ignoretur ratio: quæ nihil aliud est, quàm frigoris humorisque nimij, ex piscibus, aut id genus alioqui esculētis, ex calefaciendi atque exsiccandi facultate castigatio. Id videlicet egregiè præstiterint media sui ætate Nuces. nam recentes, donec cuticula, quæ nucleum primum vestit, facilè detracta discedit, humiditatis plus satis obtinent, nec caloris tamen, vt hoc præstent, satis. Vetustiores autem oleagineo quodam succo replentur rancidiore, qui vehementer sæpe linguam vellicat, excitatisque pustulis dolorem infert. Tunc neque edibiles sunt, & ciere vomitum possunt, ac perquàm facilè in bilem vertuntur: à quo longiùs recentiores absunt, humoris præsentia, cuius quoque beneficio emollire nonnunquam aluum consueuerint esitatæ, si tamen cibos alios præeant: Pauló deinde progressæ, hunc ipsum amittunt, adstringendique, quanquam subobscuram, facultatem induunt, quam rursus tempore euanescentem, assumpto sapore, quem diximus, pinguitudinis rancidæ, deponunt. Sunt inter Mauritanos, qui resolutionem linguæ inducere Nucum esum scriptum nobis reliquerint: atque ex ijsdem alij, qui ascarides, aliásque intestinorum inde tineas detrahi. Sitim Nucibus, inculpatæ quanuis ætatis, generari, augerique haud dubium, magisque in calidiore ventriculo; tum fumidos, dolorificósque vapores ex biliosa materia in caput trāsmitti, & oculis caliginē inferri. Non est tacenda hoc loco potissima earum, multorum iam clarissimorúmque Authorum testimonijs confirmata, commendatio, lethalibus medicamentis omnibus repugnandi, si cum caricis, & ruta pręsumantur. Qua planè non minùs dote securitatem nobis de piscium quoq; esu polliceantur, quorum corruptelam in ventriculo tantæ esse malitiæ scimus, vt meritò cum venenis deputatam apud celebratissimos Scriptores legamus, adscripto sanè ex Nucibus remedio pro antidoto. Mos fuit multis cum melle edisse, opinor ad deiectionem faciliorem, quumque siccandi viribus additam abstergendi quoque facultatem cuperent. Ex Nucibus alimenti corpori nec multum sanè, &, quàm ex Auellanis, minus, laxiusque: faciliùs tamen hæ, quàm illæ, concoquentur, hanc eandem ob laxitatem, qualem quidem substantiam promptiùs conficere ventriculi facultas possit. Si quis aridis vti nollet, aut ex vsu sibi esse non animaduerterit, is, calida biduum ferè maceratas, facilè tenui tunica illa, qua teguntur nuclei, exuet, & pro recentibus vtetur, eodē penitus propè non solùm sapore, sed facultatibus, & vsibus: quod multis alijs non contingit, vt nec Amygdalis; quæ, detracta quanuis eodem pacto tunica, ob soliditatē tamen substantiæ recentiorum succum nō recipient. Nucibus, in maceratione ea, putaminum tan-

quam valuulæ recludendæ parum, nō auferendæ prorsus, vt hient tantùm. Eo pacto humescẽtibus membranis priùs omnibus, & inuolucris, humorem faciliùs sentient nuclei, & vsui erunt. Ex his delicatiores suum sibi cōcinnant Alliatum, nescio an vsum, in quem paratur, expleturum. Etenim quemadmodū cepæ, ita allij quoque vim noxiam, additis Nucibus repressam leniri, persuaserunt sibi: idipsum aridas Nuces meliùs præstituras crediderim, succi quippe noxij exiccatione maiore.

Ponticas nuces, scimus, quæ Auellanæ sunt, reliquas alimoniæ copia superare, vnaque difficiliùs confici. Harum pauló liberaliore esu, bilis vim æruginosæ in ventriculo genitam, eandemque vomitu reiectam nō semel compertum habeo, vt ideo calidioris has habendas esse naturæ ne dubitemus, sicciorisque, præsertim syluestres. Itaque, quod quidem huc spectat, idem de his existimandum, quod de Regijs nucibus esse censeo, vt non multùm sanè intersit: exploratæ tamen magis facultatis intereà habeamus semper Regias, dotibus suis illis, crebriore certioreq́; vsu iam receptis, spectandas.

Sequũtur Amygdalæ, nobilitate, quod fatendum sit, atque vsu iam apud omnes præferendæ, non solùm ad vsum medicum, qui multo maximus ex his capitur, olei præsertim expressione ad cruciatus colicos, renumque affectus, & innumera ferè alia, lacteóq; sæpe emulso succo; (nec dum de amaris loquor) verùm etiam iuuando sanitatis totius negotio. Latini, Græcum nuci nomen fecêre: nam Græcis ipsis Amygdala est, sic dicta, quòd delibrata, instar scarificatus, incisuras quasdam ostendat, quæ ἀμυχαὶ sunt. Nutriendi vis nondum satis tum (quod credam) Galeno comperta, qui quidem exiguam illam faciat: nos hodie multam quotidie experimur, tam multis ex Amygdalis ferculis, tam opiparis, & modò in iusculorum liquamenta contusis, modò compressis in succum, modò minutiùs concisis ad intinctus, modò sorbitiunculis inde paratis; sæpe verò obsonia, lancésque multas gemmeo quodam nitore, ac gratia distinguentibus integris, ijsdémque aliàs confractu priùs multo eliquatis fercula, dapésque varias veluti occulentibus; nunc totæ conficiendo celebri iam lautioris culinæ Leucophago cessuræ, nunc confecturæ bellaria multorum generum: ac quæsito intereà semper ex omnibus, atque etiam (quod vsu iam comprobatum tenemus) acquisito iusto corporibus alimento, at ex parte medicato, quod non negamus; non sic tamen, vt caliditate immodica, aut frigore, aut siccitate, aut humore damnare possimus. Attenuandi quidem, & detergendi vi pollent: quæ partium potiùs tenuitatis, moderata sæpe caliditate contentæ munera sunt, vti hoc ipsum alimento bonitatem potiùs addat distribuendo per corpus, nec vsquam facilè in vijs hæsuro; contráque, si quid viscidioris offenderit, detersuro, vt meatus omnes expediat, qui plerunque infarcti distributionem morantur, quò minùs diduci in ambitum totius, enutriendis partibus, alimẽtum queat. Hinc sanè emaciatos iuuandi, & obesitatis addendæ vi deo facultatem illis tributam ab Authoribus, non solùm ob alimentum, quod de suo exhibent non contemnendum, sed quòd alieno quoque viam præstruant deferendo in partes. Iam leni quoque placidóque ad cerebrum, cuius quoque ipsius substantiam augent, appulsu somnū conciliant suauem inprimis, oculis claritatem addunt; & quum facilè venas, meatusque omnes peruadant, extremis tamen potissimùm venarum osculis impactos pauló tenaciùs succos detergent. atqui, vt difficiliùs, quàm Nuces, conficiantur in ventriculo; alimentum tamen largiuntur permanens satis, succique probi, ex quo sperari impinguatio, vt diximus, possit, seminexque materiæ non parum, exercendis Veneris operibus meliùs. Nondum delibratæ si edantur, maiore quadam abstergendi vi dement ventriculo, quidquid aut nimij, aut viscidi humoris adhæserit: ideo parti huic Nucibus ipsis longè commodiores. Cæterùm delibratas promptiùs omnino confecerit ventriculus: citiùs descenderint, si mel adhibueris, aut saccharum, aut etiam hoc ipso incrustatis ciborum initio vtare. Rancorem tamen vetustate hę quoque sentiunt, longiore quanuis multo, quàm Nuces, temporis mora. Ex recentibus, dealbatisque melior etiamnum succus speratur, quem lacteum prorsus ita emittunt, leniendo gutturi, vrinæque difficultati accommodum, quam ipsam quoque vi sæpe sua eliciant. Pinguitudinem in his si quis nocuam credet, & iccirco demptam volet, facilè id torrefactione assequetur: intereà tamen improbati magis succi faciet, bilem nimirum suggerentis in corpore. Atque is sanè dulcium vsus, sanis totus propè, vt videre est, dicatus.

Nam amararum in Curatrice Medicinæ parte potior. Ebrietatem nihilominùs, quod de Salubribus tractationi non inconueniat, arcere, eius diei, existimatæ semper sunt quinis, senisve nō plures præsumptæ. Cuius planè rei causam anxiè quæsitam eruditioribus quibusdam video. Opinari libet, siccantissimam esse ex

amaritudine vim in causa, sed in re, quæ edendo fit. Nam amariora alia pleraque, quæ meliùs præstare idem fortè possent, edi commodè tamē non possunt; aut certè non æquè, vtpote ab alendi natura maximè aliena, in venas vi sua diducuntur, absorbendæ exugendæque vaporosæ inibi humiditati; id quod Amygdalæ vtique præstent, cum amarore suo sub alimenti specie ab attractrice facultate correptæ. Cùm igitur humores ita, vaporesque, quorum plenitudine temulentia constat, exiccauerint; tum partium tenuitate, & adaperiendi facultate, atque obuia quæque dissecandi, expediendique insigni, viam ijsdem molitæ, aliò bonam partem auerterint, vt aut in membra ferantur, aut delabantur in intestina, potissimùm verò per lotij vesicæque vias foras mittantur, aut non minùs occultæ transpirationis beneficio ex parte diflentur: valde verisimile fit, absumpta hoc pacto multo maxima materiæ, quæ temulentiam facere poterat, copia, non magnopere fieri temulentum posse, qui se ita aduersus illam muniuerit.

Eadem dote præditam esse Brassicam legimus, & quidem eandem, vt existimo, ob facultatem, nempe exiccandi. Sed in hac prætereà est, quod partim abditæ nescio quid ex tota substantia prodeuntis potentiæ causemur, propterea quód, quum manifestò viti, si iuxtà feratur, infestam esse brassicam, compertum sit, vt de bonitate viribusque demat; existimari minimè absurdum debeat, eodem in corpus delatam vitis quoque ipsius soboli vino aduersari inprimis posse. Id prætereà causæ si transferre in Amygdalas quoque libeat, vt latenter, & peculiari quadam dote resistere malo huic credamus, nihil, vt arbitror, rationis erit, quamobrem facere commodè non possimus.

Falsos fuisse, qui Pistachijs refrigerandi vim tribuerunt, sapor indicat subamarus, & aroma aliquatenus referens; tum deobstruendi facultas, renesque ac vesicam repurgandi; pulmones, partesque eas, quibus spiritum ducimus, humorum expectoratione iuuandi: neque tamen calefaciendi, siccandique potestatem maiorē, quàm Nucibus, concesserimus; quod veterum quidam fecerunt: eorum sententiæ stabimus, qui in modico hæc ad calidum & siccum recessu constituerunt. Amaritudini quippe temperatæ coniuncta adstringendi quoque facultas est itidem temperata, quæ non magnum esse ad calidum discessum sinat: vt propterea non immeritò (quoniam ambæ eæ facultates quoties in vnum conueniunt, magno esse vsui semper videmus) tanta commēdatione dignemur; simul deobstructos, iocineris verò præsertim, meatus, viasque omnes expediendi facultate donemus; simul his ijsdem partibus, humore aliquando nimio difluentibus, robore suo firmandis, redolente aroma vi exuctis humiditatibus, non paruo esse commodo sciamus. Idem ex his iuuamenti pectoris quoque partes sentient.

Ventriculo aduersarentur'ne, an suffragarentur potiùs, ingennè testatus est Galenus nondum sibi compertum. At sequutæ ętates Arabum obseruatione vires agnouêre, nauseabundo, subuersoque ventriculo succurrendi, huiusque ipsius potissimùm quidem ori firmando, cæterùm emolliendæ supprimendæ've alui virium neutra in parte. Pollere aduersum venena, consensus multorum est, vt Nuces, vt Auellanas. Alii inde corpus benè satis, certū iam, receptis tantùm non ad omnia cum Amygdalis, & nucibus Pineis, alijsq; nonnullis, quibus pinguescentiam molimur corpori; siue ob alendi potestatem non exiguam, (exiguam quanuis fecerint Scriptorum plurimi, nondum sibi fortasse satis de hoc explorato) siue ex tam certè iecori propitijs, vbi parandæ, corpori deinde toti, alimoniæ sedes, ac domicilium, focusque ac fomes est, id fiat; ideoque appositas, auxiliaresque fouendæ semper sustinendæque sanguificatrici facultati vires, benè alendorum corporum causam, subministrent. Atq; ita ex sanguinis prouentu multi, nutrimenti feliciter sanguificati copia egregiè quum fruātur corporis partes, sic alimentum quoque insignitè sentient, atque ijsdem his Pistachijs genituram augeri, non desunt, qui nobis spondeant.

Non dissimilis Pinearum nucum vsus viresque, alimenti etiam consensu omnium multo plus, neque improbati tamen. Sed concoctu paulò magis contumaces, valentem ventriculum exigunt, vt exquisitè confectæ priùs, valenter deinde nutriant. non enim dubium, quin durans, neque admodum diflabile alimentum præbeant, partium suarum crassitie, quibus constant. Resinosus sapor, qui in fructu quoque ex arbore remanet, aliquid addere detersoriæ facultatis potest, vt cum alimento vnà medicatas quoque secum per corpus vires deuehat. Hinc creber, receptusque passim ad omnia asperæ arteriæ, pectorisque ac pulmonum ferè vitia, nec sanè minùs expurgandis renum & vesicę vijs omnibus, illarum vsus: sic quidem, vt mira quadam virtute humorum redundantiam detersam auferant, suamque partibus addant, & natiuam adaugeant facultatem, qua enutritæ firmitatem sentire, ac genitalem

lem vim assumere, addita simul geniturae copia, possint. Eisdem viribus, computrescentes in corpore humores tollent, laxasque corporis partes solidabunt, & fluxas adstringent; etiam trementes firmabũt cùm resinosae facultatis viribus, tum caloris siccitatisque temperamento, quo donatae à natura fuere. Sed haec partim ad Therapeuticen, partim ad Tuendae sanitatis rationem pertinent. Morsionis tamen sensum vellicantis stomachus accipiet. Quod ne fiat, madescent priùs calida: sed & frigida saepe deponent noxam, si aliquandiu in ea maduerint. Neque hae effugere potuerunt ranciditatis vitium, quam tamen seriùs quàm alia multo incurrunt.

Sunt Authores, qui nuces, genus omne, quoquo modo torrendas priùs ad vsum subeant: sic enim absumpto humore nimio, eoque saepe nocuo, vsum meliùs proferre suum retorridas. Excipiunt ab hoc Amygdalas, quibus nulla adhibita praeparatione vesci quocunq; modo detur. Nos ex tostis non ibimus inficias, vsum capi nõnunquam meliorem posse, ad quaedam: alimenti tamen multum detrahi, & malitiȩ prȩtereà non nihil addi credemus, tum commoda alia amitti, ad quae paulò magis succulentis opus habemus.

De Castanearum, ad alimenti vsum, differentijs, ex coctura potissimùm ductu: & de Glandium hodieque apud gentes quasdam esu.

CAPVT XVI.

CAstaneas postremò tractandas sumpsimus, quae esse omnium primȩ debuerant, alimenti humanȩ naturȩ primitus exhibiti recordatione: glandes enim sunt. Sed quum de pomis primùm, deinde de nucibus agendum esse videretur, quas primas intelligimus, quibus supra nuclei tenuem ac membranosam tunicam lignosus cortex pro tegumento est, & ex disrupto putamen: veluti primam in his classem cunctis his attribuimus, glandibus secundam adscripturi. Quas inter Castaneȩ primum locum occupàrunt, nucum quidem nomine, & quidem Iuglandium, ipsae quoque nuncupàtae, quod glandibus caeteris non contigit. Nam & Poëta Castaneas nuces protulit, & Scriptores de his Iuglandes ferè vocant: Grȩci quidem saepe διὸς βαλάνους: nostri pariter nonnunquam Iuglandes, eadem significatione, voceque, quàm nucibus, accommodatiore, quibus quidem cum glandibus nihil simile: eaedem Sardianae Graecis aliquibus authoribus dictae. Reliquas glãdes, Iuglandes appellatas Scriptorum alicui legisse non memini, ceu hae solae Iouis nobis glandes habẽdae essent. Operimento teguntur omnes coriaceo, callosoque, lento ac flexili, post tunicam, quae illis pro interula est, & pertinaciter nucleo adhaerescit, nec, nisi tostis, elixis ve, aut aliquo pacto siccaneis, deglubi digitorum tantùm ope potest. Castaneae etiam erinaceis suis, echinisque muniuntur aduersus animalium iniuriam, maturitatem ante: maturescentes enim hiscent intantum, vt hiatu eo erinaceorum inuolucris sponte sua euoluantur saepe.

Prima laus Maronibus: sic enim vbique iam vocãt, magnitudine & sapiditate praecellentes: reliquae propè degeneres, insitione tamen, quanquam aegrè, magnitudinem sumũt, & bonitatem. Coctura diuersa, torrentur, elixanturque: ac redduntur vtraque ratione molles, elixatu tamen magis. Quas torrere voles, eae vulnerandae priùs, vt flatulẽtiae exitus pateat: aliter inclusus spiritus, ignis impatiens, dum erumpere tentat, tormenti propè in modum displosas attollet, & proxima saepe feriet. mandantur cineribus calidis, & occuluntur. Alia torrefaciendi, seu frigendi potiùs ratio in sartagine, subtus foraminulentijs multis flãmam excipiente. sic tostae frictae've minùs respondere existimantur, quasi ignis vi confertim nimis ingruente, nec peruadente totas, fumidaque ita materia concepta: cineribus mollitudinem meliùs acquiri, veluti maceratione quadam per totum domitis, ac seposita eo pacto flatuositate omni, existimant: proxima laus elixis.

Crudis quoque vesci multos videmus. inuitat quippe dulcedo gustatu nõ insuauis: sed robusti, valentiorisque ventriculi qui fuerint, hoc facient. hunc enim valentem requirunt, vt benè confectae, deinde valenter quoque nutriant. Succum gignunt probum, alibilem, multum, si tantùm benè concoquantur: concoctioni nanque, quod diximus, aduersantur, substantiae crassitie. Moratur insuper alimentum progressu per corpus tardiore, sed alimoniam largitur durabilem, infarctibus tantùm, si nimia fuerit, obnoxiam: vti iam primores humanae naturae ortus nostrae, Latinorumq; Aborigenes, & Grȩcorum Arcades, hac esca vitam toleràsse, ante repertas fruges, credere nobis liceat, simul caeterarum etiam Glandium vsu.

Neque enim hac quoque tempestate de-

esse gentes audio, vt in Hispanijs alicubi apud Cantabros, vbi Quercalium glandium, quæ plurimæ, maximæq; ibi proueniunt, (qualis apud nos Castanearum) sæpe vsus vigeat. Harum tamen, Glandium dico, haud obscurè austera, adstringensque magis, quàm Castanearum, natura: frigiditate verò non multùm infra mediocritatem, sed tepidiore illa, qualem sæpe ostendit nobis Galenus, vix temperamentum egressam: vti, qui frigidas nobis Castaneas fecêre ex Arabibus, quas gustu longè magis dulces, minusque adeò adstringentes deprehendimus, eorum hic authoritatem repudiemus: neque tamen aliorum intereà recipiamus, qui calidas recessu primo statuunt; vt ex eadem Schola nonnulli, meliùs temperatas, aut vix ad calidum de temperamento iusto progressas. Eodemque modo humidum inter & siccum, cum eiusdem familiæ alio, statuemus. Flatuositate damnantur, quam coctura abijciunt, & assatione sub cineribus, quàm elixatione, magis. nam crudæ quin flatulentæ inprimis iudicandæ sint, & concoctioni aduersæ magis, nemini esse dubium debet. Hinc colicis cruciatibus materiam præbent ex flatuositate, & caput dolore sæpe tentant, emissis fumidis eò flatibus: tum viscerum, meatuumque aliorum infarctus sequentur facilè esu nimio, vel quoquo modo coctarum, nedum crudis impunè vesci licere ineptè persuadeamus nobis. Incoctæ vino Castaneæ dulcedinem accipiunt duratione quadam perenni, sed assari ampliùs ineptæ duritia nimia: elixantur tantùm.

Molitura ex Castaneis in magnum iam alicubi vsum recepta: implentur arcæ, doliáve capacissima farinæ inculcatione maxima, atque arctissima: tum inducitur miliaceæ farinæ incrustatione superficies digitorum quatuor crassitudine. Eo farinæ genere longissimi temporis obsidionem (etenim diuturnitate reliquas omnes superare creditur) toleratam esse narrant. Rusticis hyeme panificium ex molitis Castaneis sæpe, sed miscellum, non ex solis: secalis plurimum, paniciq; interdum, aut milij, Castanearum accipiet farinam portionibus quas voluerint. His panibus rura duriter, sed familias tamen suas hyeme plerunque tota sustentant.

IVLII

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VNDECIMVS.

De alimentorum diuersis viribus: quantum intersit, diligenter has quocunque in statu obseruâsse, Sanorum, agrotorum, neutrorum. Et de animalium alimenti præstantia in hoc: & de optimi alimenti conditionibus, cuius exemplum statuitur in Suilla.

CAPVT I.

PLantas, fruges, fructusque reliquos persequuti, alimenta deinceps tractemus ex animalibus petita; quæ Tractationis huiusce pars reliqua, eadem ac potissima. Etenim, paucissimis quibusdam exceptis frugibus, vnaque inter olera Lactuca, & ex arborum fructibus Castaneis, succi omnia propè vitiosi, aut medicabilis potiùs, quàm alibilis sunt: nõnulla porrò tam aduersantis nobis naturæ, vt humorem ingesta emittant peruitiosum semper; interdum etiam venenosum, & perinde lethalem, affecto ita sæpe corde, vt insigniter laborantis in arteriarum pulsibus signa appareant, & modò durities tangentibus manifestetur, frigefactis inde arterijs, ac penè gelu duratis; modò stomacho, ventriculoque (Stomachum ventriculi tantùm os intelligo) horum esu humefactis nimiùm, laxisque; ac difluentibus, amissaque appetendi, ac concoquendi vi, dissolutione roboris ea: & vt incommoda omnia euitentur; paucitas tamen alimenti damno semper erit, destitutis ita nutrimento iusto suo corporibus, cum non contemnenda sæpe vitæ totius iactura. Scitum iam illud (Epidem. vj.) ab Hippocrate, Τὰ ἀσθενέστερα σιτία ὀλιγοχρονίαν βεβαιότην ἔχει. Quos porrò imbecilles cibos dicamus, nisi vnde alimentum corpori paucum, non habebimus. Nam si plurimum nos nutriunt, (vt certè nutriunt) quæ valenter, & diu alunt: parum nutriant necesse est, quæ imbecilliter, & breui. Diuersa omnia in animalibus, Terrestrium, Aquatilium, eorum, quæ volatu fidunt, genere vniuerso: plurimum in omnibus fermè alimenti, si cum superioribus conferâtur, & diuturnum; vitij medicatæque rei minimum: quod rerum inprimis conuenientia faciat, idemque ferè temperamentum aliti, alentisque; materia certè eadem sanguinis in vniuersum, aut rei proportione semper sanguineæ naturæ respõdentis.

Quantum autem referat, in omni Salubris artis parte, (mitto enim hoc loco Curatricem, in qua non postremus sæpenumero rei quoque huius animaduertitur vsus) cibatus rationem habuisse, atque obseruâsse, deligendi, cauendi, ac prouidendi, prout necessum visum fuerit, humoris huius, aut huius generationi, vel extinctioni; pro Medico, legitimo quidem ac vero, non habebimus, qui se nescire fateatur. Nisi fortè Erasistratei derepentè quidam facti, non valde referre arbitrabimur, de humorum in corporibus generatione tractâsse; aut minimè solicitos esse oportere credamus, quibus vescamur cibis: rursus Asclepiadei, quoniam nulla omnino fit humorum redundantia, quæ euacuari, aut malitia, quæ repurgari postulet, sed purgantia solùm medicamenta hanc faciant: ac non tantùm non quotidie, imò singulis propè horarum omnium momentis, videre manifestò sit, cùm in benè se ac salubriter habentibus, quantum intersit vitâsse, quibus de statu illo suo deijciatur, alimenta; tum, si qui sibijpsis displicent, quos δυσαρεστοῦντας Græci vocant, & iam iam incursuri morbi aliquid, succi alicuius vitio, sint, huic ipsi veluti infringendo adhibuisse cibos, partim reprimendæ qualitati, partim substantiæ toti attemperandæ idoneos, nec minùs sanè subtractione eorum, quæ illum ipsum adaugere solita esse obseruârimus, imminuisse; tum verò in his, qui se à morbo recolligunt, aptissima delegisse.

Nutrimenti diximus rationem, substantiæ totius propriæ, ac familiaris, ratione constare. Ea familiaritas nusquam alibi, quàm in animalium genere, intelligitur maior, materiæ propinquitate, vnde ali-

mentum corpori prouenire debeat, longè semper hinc, quàm in stirpium, aut quicquid ex stirpibus exit, genere, maius. Quippe ex carne hic alimentum nobis, quæ sanguinem materiam habet; nec multa ad alendum nos transmutatione indiget, nec naturæ nostræ valde laboriosa. Etenim simile oportere esse alimentum alendo corpori, edocti sumus, substantia sua, quæ temperamentum illius est, ex parte licet repugnet. Quæ quo minor semper repugnantiæ pars inuenta in re fuerit, ac similitudinis plus; eo minor quoque in conficienda ventriculo laboris accedet, & alimenti semper vnà plus elicietur, excrementorum autem minus redundabit.

Iam intra temperamenti iusti metas demonstrata fuit consistere natura humana: aut, si malimus, caloris humorisque, sed æquabilis prorsus, quique ad frigida ac sicca corpora potiùs calor humorque dicatur, participem facere possumus. Ad hanc naturam, si alimentum appositum quærimus, calidum itidem atque humidum sit, oportet; sed æquatum moderatumque, minimè qualitatibus hisce exuperans, minimeque vitiosi succi. non enim intemperie magna vlla notari debet, aut malitia, quæ vitium facit; ac longè minùs extranea aliqua, atque abhorrenti prorsus à nostra, qualitate veluti infici: qualis in fructibus sæpe multa, venenosæ potentiæ particeps, reperitur. Idem tenuem inter & crassam substãtiam medium fuerit, si nec hac quidem improbari in parte debeat: glutinosi tamen nescio quid continebit, sed non supra ventriculi nostri vires, ne quid ad concoquendum rebelle se præbeat, vt non solùm bonum, sed etiam glutinositate eu perdurans, perstansq; alimentum fiat. His conditionibus si inuentum fuerit, iusti alimenti numeros omnes impleuerit.

Hæc est suilla caro, & ex alio genere triticum, tum fortè castaneæ quoque. Sed hæ flatuositate nimia damnandæ: triticum iisdem, quibus Suilla, ad alendũ commoditatibus deputatum, idque Athletarum obseruatione, qui prandium Suilla, cœnam pane absoluere soliti essent: maior tamen tritici, hac quidem in parte, commendatio apud multos, non quidem ob temperamenti aut substantiæ propriæ rationem, quum & temperamento paulò calidius sit, & benè viscida substantia constet, humidique ad hæc non parum obtineat: sed quòd, multæ semper operæ panificium quum sit, quo plus in eo ponitur laboris, eò magis de alieno crescere ad cõmendationem sui videtur: molitura primùm, præeunte tamen asseruatione diligenti, ne corrumpatur, necessaria est: tum subigendi diuersus modus, miscendique aquam, fermẽtum, salem: tum cautio post subactionem, ne citò nimis, aut tardiùs coctturam subeat: tum in coquẽdo, furno ne id, clibano, aut cineribus fiat, & huiusmodi; quæ omnia multum semper tritico sicut vitij adimunt, ita bonitatis addunt. Siquidem humiditatis si quid inest, aut aëriositatis, coctura absumptum, euaporatumque discedit: fermento diminuitur glutinositas, fortasse nimia: sale tum hæc omnia quoquo modo iuuantur, tum adstringentis præterea nescio quid accedit, quo roborentur partes, vt iam per se nihil futurum triticum sit sine his. Itaque simpliciter sic grano tãtùm suo elixum quanuis, ignisque vim passum, noxium tamen experimur, expertumque se fuisse testatus est Galenus aliquando: & in Indica planta Hiuca, quę illis pro tritico est, tum ex qua gentibus illis panificiũ, succus noxius detrahitur artificio: reliqua pars molitur in farinæ panisque vsum. In Suilla nihil tale, ac præter cocturam, quæ assatione, aut elixatione perficitur, nihil. Quippe frugibus, tanquam plantarum partibus, & longiùs à temperamento nostro positis, atque ad naturam animalium inchoatis tantùm, antequàm panificium iustum fiat, vnde ali commodè possimus, multa demenda sunt; introducenda multa, ac propè alia facienda. Carnis temperamentum proximè hominis temperamento est, & Suillæ maximè, vt nõ multæ sanè operæ ope opus sit, qua rursus sanguis fiat alendis nobis: carnem nempe caro gignit, vel vulgi sententia trita iam ac vulgata. Nec solùm hoc: verùm etiam pars partem sæpe, eadem hac affinitate, iuuat: vt renes, exempli causa, renibus non modò nutrimentum addant, sed etiam affectis adiumento sint, & sanos roborent: sic iecori iecur auxilietur, & ventriculus ventriculo, ac reliquis partes omnes reliquæ, propria quadam substantiæ totius dote, qua cùm alantur partes, tum penitissimæ alitæ robore semper suo firmentur magis: tanta est carnis cum carne affinitas, conuenientia tanta.

Contra opinantes, melioris succi crudas carnes habendas esse. Paucissima reperiri, quæ mandi cruda debeant; & ea, si non igni, at, nisi quoquo modo tandem correcta, nunquam ferè: namque vt quæque alimentosa magis, ita plus semper operæ in præparatione requirere videntur.

CAPVT II.

QVòd si nostræ temporis Eruditos quosdam audierimus, crudas quoque vorabimus: meliùs nos, aiunt, ac valentiùs ita nutrituras. Sic quidem nullius prorsus præparationis indigebunt, vt conueniens homini nutrimentum fiant: quod tamen falsissimum esse arbitror. Mitto seculis iam omnibus (non enim contrarium legimus) elegantiorum gentium consuetudinem in hoc, quæ quum in alijs omnibus, bonorum, rectéque sentientium consensus sit; non minùs planè hîc ex humanioribus gentibus, non ferinis, ducenda, petendáque est. Porrò quas vnquam gentes, præter omnino paucas, & illas ferinas, crudis carnibus vesci solitas esse, aut legimus vsquam, aut hodie scimus? Quis reperietur inter cultiores, politiorésque nationes, tam vnquam Polyphemus, qui hoc sequatur? Dictata nempe naturæ sequimur, qui rationes ignoramus. Ea nobis ab initio (quoniam initio nobiscum natum ignis semper vsum fuisse opinor) indidit considerationem, vt, quemadmodum frigoris iniuriam hoc ipso depellere nobis liceret; ita animaduersa Elementi efficacia, ad multos alios vsus adhiberemus. Quumque crudas carnes natura abhorrens aspernaretur, nec fortè gustatæ responderent, humiditate nimia, ac duritie; vel etiam omnium primùm crudis vsi, ferre diutiùs eiusmodi esum non potuerint, ac successum negaret experientia: auxilium alicunde petiuêre, idque ab igne, cui tantum inesse actionis viderent. Puerilem mehercle ætatem ipsam, non multæ adhuc rationis, ausim credere, rudemque, atque agrestem aliquem, appositas sibi crudas carnes, nunquam antea animaduerso ab alijs hoc, non esurum primò; deinde quum mandere tentauerit, nec conficere dentibus possit, aut palatum, osque totum aduersam sibi ex humore cruditatē quandam senserit, remedium aliquo modo petiturum ab igne. Dirū hominum genus Cannibales, nostri temporis, sed cœli tamen illius tantùm, ἀνθρωποφάγοι, tam barbari, tam feri, humanas carnes aut torrent, aut elixant: coquunt certè semper: non vescuntur crudis. Nos vescemur, meliore videlicet ventriculo, & viribus ad conficiendum crudiorē cibum maioribus? Scythæ, efferi maximè homines, calorisque innati plurimi, quo & regionis suæ ingentia frigora euincunt, & durissima sæpe cibaria conficiunt, & cruda multa alia deuorant, concoquuntque deuorata; carnes tamen, quas edendas proponunt, quum igne non possunt, sub equi ephippijs circunferre, ac tantisper calore atque agitatione ea macerare quoquo modo dicuntur, donec coquantur, vel cruditátem ad edendum, quod satis sit, deponant: vsque adeò etiam bestialibus, sed naturæ ductum quendam sequutis, coctura carnium modus semper animaduersus aliquis, inuentúsque est: vt iam fictum esse existimem de Crudiuoris gentibus. Et si quæ tamen vel antea fuêre, vel nunc sunt; duci inde, quod diximus, argumenta ad rem hanc nulla prorsus meritò debeant. Facti autem ratio ea: Dulcia esse oportet, quibus alamur. τὸ γὰρ πικρὸν ἅπαν ἄβρωτον, vt existimauit Galenus. Dulcia sic accipio, non mellei quidem, aut saccharei semper saporis, sed quæ proportione quadam temperamento nostro respondeant, dulci existimato; cuiusmodi dulce intelligimus, quod temperamenti mediocritate consistit. Eiusmodi animalium multorum caro fuerit, quam si apponere nostræ liceret, vt in deperditæ succedere locum posset, nullo alio negotio vna prorsus eadémque facta, qui nutritionis totius finis est, optabile id (siquidem hoc vnum spectaremus) foret. Nunc, quum sanguis omnino primùm faciendus sit, vt nutrimentum ex eo corporibus accedat, in carnis naturam transmutato; spiritúsque præterea procreentur diuersi, tam vitæ humanæ necessarij, animæque instrumentum, qui non aliunde, quàm ex sanguine, meliùs, copiosiusque generari queant: maximo quodam summi Opificis consilio instituta nutritionis œconomia fuit, vt alimentum appeteremus primò, qua parte conueniens nobis est, idque rude quidem atque inchoatum tantùm inderetur ventriculo, quibusdam tamen priùs circuncisis, concoctioni, quam ventriculus peragat, obstaturis: tum deinde confectum ita iecur exciperet ad sangiuficandum, generandusque inde spiritus: postremò arriperent partes ad se alendum: semper autem in actione omni particula aliqua deperiret superuacanea, vt vndequaque caloris nostri, nobisque insiti, tanquam ignis opera obrizum aurum, elaboratum transire in alendæ tandem partis substantiam purum putumque posset. Sic enim cogitandum, quum necessaria esset nutri-

endi dispensatio hæc, alibilem partem nunquam per se inueniri solam potuisse, nullo additamento alio; & modò coniunctam cum his esse, quæ penitus naturæ nostræ inimicentur, & venenosa sint, vt de Hyuca diximus; modò primarum qualitatum, aut secundarum quoque interdum, consociatam alicui reperiri; modò constitutionis duritie, ac crassitie notari. Quæ, cumque his quædam prætereà huiusmodi alia, si modica sint, nec nimis valde alimentosam partem obscurent, sanè non respuet gustus, & sumpta nutrient: sed aut frigefacient, aut humefacient, aut siccabunt, excalfaciéntve, aut tale omnino aliquid medicatum inuehent corpori. Earundem qualitatum nimietate afficietur gustus, & abominabitur; interdum indicibilem aliquam qualitatem exhorrescet, sæpiùs duritiam tantùm respuet, aut cruditatis inesse omnino aliquid rei gustatæ persentiet, quam tamen ademptam cupiat, vt frui possit, deprehensis alioqui, ex naturæ sagacitate quadam, alendi ibi viribus, si ea modò dempta circunscribantur, quæ impedimento esse videri possint. Eadem deinde naturæ indagine, rationisque, ad rerum inprimis necessariarum vsum rectè semper nos ductantis, filo, eò peruenimus, vt artificio adhibito cuncta propè auferre nobis liceret, aduersantia, aut impedientia; solámque plerunque, exutis alijs omnibus, assumere, quæ alendo esset, substantiam minimo sæpe negotio, interdum paruo, sæpe paulò maiore depuratam possemus: sunt etiam, quæ nullo.

Fructibus quidem plurimis, atque oleribus sæpe vescimur crudis quibusdam: sapientiores tamen cocta hæc ad vsum adhibebunt. Sed non necessum in multis: edendo nanque esse possunt, & alendo quoque, cruda; aut, si tamen demptum aliquid aliquando noxæ velimus, non necessarius semper ignis. Fructus plurimos vt esse tutò possimus, quoniam humore semper obsunt nimio, eóque facilè putrescente, sæpe etiam frigiditate multa; salis aduocamus facultates auxilio, aut saccharum, aut vinum, & huiusmodi. Olera perquàm rarenter per se, aut nunquam potiùs, vsitatè quidem, cruda; sed ex acetario, tanquam ex garo, sumi solita sunt, quæsito ita quoque remedio. quasi enim conficiuntur aceti viribus, argumento, quòd paulò plusculum temporis relicta continuò flaccescant. tum, oleo malitiæ omnis suspicio cessat. Iam ex sale idem, qui in fructuum esu crudorum suprà dicebatur, vsus: vsque adeò etiam confici facilima quæque, substantiæ suæ tenuitate, ac teneritudine, ne cruda prorsus esitemus, qualicunque tandem præparatione corrigimus, addita veluti cocturæ cuiusdam specie: nedum carnium nobis vsum crudarum persuadere hic conentur. Eadem fuerit in reliquis ratio, vt, quemadmodum hic frigus, atque humorem ex parte aliqua remitti additionibus his solere diximus; ita alibi calorem fortè, ac siccitatem emendemus; modò constitutionem rebus meliorem conferamus, attenuata, exempli causa, crassitie, aut detersa visciditate, idque nullo interdum ignis beneficio, atque alterius rationis correctione leuiore aliqua, si eiusmodi fuerint, vt qualitate insigni vlla, aut extraneo sapore, aut substantia non valde repugnent. Et temperatissimus quidem aliquis, mediumque occupans prouinciæ Salubris totius campum, qualem superioribus libris finximus, non solùm æquato benè temperamento, sed Polycletea etiam partium, inter se, omnium proportione iusta, vt, sicuti foris sub aspectum commensuratæ spectantur, partes; ita intus membra suo sibi constare omnia modulo, ac mensura, auguremur: is planè (modò, sicuti natiuum temperamentum natura sortitus est optimum; ita de statu suo nullis prorsus incommodis deturbetur, ac qualitercunque tandem affectus exire iustos temperamenti sui limites cogatur) quum appetet; nihil aliud, quàm deperditæ, transpiratæque iam substantiæ corporeæ suæ instaurationem naturaliter quærens appetet, animalis tum facultatis vi, ac ventriculi oris sensu in ea propensus, quæ hoc vnum tantùm, nempe nutriant; minimè verò aut excalfaciant, aut refrigerent, aut siccent, aut humectum reddant, hoc est, tota sui substantia in aliti substantiam vertantur: decisis tamen priùs, ablatisque superfluis omnibus, ex quibus alimenti corporibus nihil accedat, ventriculi primùm opera crassioribus partibus in alui excrementa abductis, atque in chylum emollita substantia, quam deinde iecur excipiat, inchoatamque priùs tantùm sanguificatrice facultate sua recoquat; simul deposito bilis vtriusque repurgamento, & ex ignea innati caloris vi terrestri in materia detersi, addito purpureo colore, sanguineque facto:

cto: paulò pòst sequestrem sibi serosi inde humoris partem arripiant renes, hancque vesicæ reponant, diducto interea per venarum canales, tanquam per riuulos, in omnem corporis molem nutritioni demum perficiendæ sanguine, non sine excrementitiæ partis alicuius hic quoque repurgatione tamen; alterius tenuioris, in benè constituto corpore, in tenuissimas auras sensúsque nostros fugientes abituræ; sordidioris alterius, hæsuræ quandoque cuticulæ, & facturæ situm. Quę eò à nobis hoc loco allata sunt omnia, vt sciremus, frustra quæri alimentum aliquod omni prorsus ex parte aliturum, vt non antea detrahi multa oporteat superflua, præcidi auferrique multa; partim arte, coctūræ generibus varijs, & ante coctūram præparationibus multis, quasique interpoli quadam opera; partim, sed maximam tamen hic partem, caloris natiui, tanquam fornacibus, tripliciter excoquendum sit, repurgatissimúmque ita, magna caloris vbique nostri, variaque elaboratione, velut ex officina purum, vt ita dicam, putúmque prodiens, tunc demum a lędis rectè partibus corporis nostri omnibus addatur.

Alibi tamen pluribus videmus, atque alibi minùs multis occultari alimentum diuersæ, aut contrariæ naturæ rebus; & quædam inueniri, quibus natura sua perfectis vti, nulla prorsus culinæ opera, liceat, alimenti tamen vsu non magno, maximaque ex parte medicato; commoda his futura, qui corruptiore gustu exposcent talia. Rursus alia experimur maximi ad nutriendum emolumenti; sed quæ multo maxima indigeant, diligentique inprimis, vt iusta inde cibi alimenti copia possit, præparatione, vt quæ, nisi ignis priùs vim aliqua tandem ratione experiantur, alimentum de suo exhibitura nō sint, multum id nihilominùs interea copiosúmque fortita. Non enim ita censendum, vt quodque offertur nobis, quo vesci arrepto statim liceat, sic magnam pariter inesse in eo, multámque alendi vim: contráque sæpiùs fit, vt, quo plus interdum in aliquo ponendum necessariò laboris ad diligentiæ ad vescendum eo commodè fuerit, maiorem quoque ex eo nutriendi facultatem vsúmque persentiamus. Fructibus, & oleribus non semper necesse est ignis vim admouisse: crudis vescuntur, nullo sæpe, vt aliquo pacto præparentur, labore; at alimenti vtilitate minima, sæpenumero autem noxa etiam multa.

Nihil ad alendum, seu copiam, seu bonitatem consideremus, tritico, & suilla, sicuti antea memorauimus, carne, vtilius. Quorum alterum, nisi diligenti inprimis præparationum multarum studio tractetur, elargiturū alimentum suum nō sit: altera, vt ea diligentia nō indigeat, neq; tantum laboris reposcat, at nisi ignis tandem quoquo modo vim subeat, nunquam, vt opinor, commodè inde alamur. Quum enim alimenti commendatio ex eo spectanda sit, vt benè alat: hoc ipsum autem benè alere, omnium primùm, maximeque in eo positum sit, vt cognata quadam homini, affinique ac familiari substantia constet; tum vt hoc abundè satis quoque præstet, quod ipsum non minùs bene alere fuerit, si conuenienter, & multum nutriuerit: neutrum oleribus, fructibúsque plurimis, ac frugibus non nullis, alijsque multis inest, quæ & alimenti exigui sanè sint, & id quicquid est succi, semper (exceptis, vt sæpe iam dictum, paucissimis) malitia aliqua, aut qualitatis vi medicata vitietur. Carnibus in vniuersum ferè alterum, vt plurimùm alant, adest; alterum, vt qualitate medicabili nulla sint, aut vitiosi succi suspicione prorsus careant, deest. Multæ nanque, præter id quòd nutriant, calefaciunt, quædam refrigerant, aliæ siccant, humectum reddunt aliæ. Etiam visciditate damnabuntur, aut constitutionis fortè crassitie, interdum tenuitate quoque aliqua. Vt autem praua omnino, aut maligna, aut venenosa qualitate infectæ notentur, earum quidem, quæ ad hanc vsque diem vescendo nobis fuerint, non est facile aliquam reperire: medicatum vsum excipio viperarum; tum, si qui venenis à teneris, aut venenatorum animalium esui assueti, consuetudinem iam in naturam verterunt, vt, miraculo Naturę maximo, non solùm impunè facere hoc illis concessum sit, sed alimentum inde quoque iustum sentiant. Triticum alimoniæ nostræ vsu donatum fuit à Natura maximo, copiosóque, & duraturo: quædam tamen illi intereà demenda, & adiungendus labor. nam & caliditate paululum quid exuperat, & glutinis nimium fortitum attenuari postulat; & tanquam planta, paulò longiùs à sanguineæ materiæ temperamento ac natura quum absit, per paulò quoque plures tum artificiosi, tum nostri quoque caloris immutationum operas transeundum illi, vt sanguis inde existat; simul cruditas excoquenda, & auferendus superfluus humor. Quæ quum omnia assequuti fuerimus, tum detegitur alimenti qualitas laudata inprimis, multa, alibis, perstans, prorsus commercij familiaritatisque nostræ. In Suilla nutrimenti inest (quod Athletarum diutina ac diligenti obseruatione

uatione compertum) non minus, & caloris qualitas abest, aut eiusmodi alia quæpiam; viſciditas, quæ permanſionis laudem conciliet iuſtæ, non meatus infarciat, niſi copia fortaſſe nimia: vnum eſt conſtitutionis durioris, atque ex incocto ſucco vitium, quod ignis omnino alicuius opera tollitur, emollita domitáque, vt ventriculi promptè concoctionem noſtri ſubeat, ſubſtantia, humoreque nimio abſumpto: ne videlicet nullo id prorſus negotio fieri poſſe exiſtimemus, vt mandere protinus crudam nobis liceat, quam guſtus primò auerſetur; tum deinde conficere ventriculus nequeat, non antea depoſita cruditate, & inuecta, extrinſeci alicuius caloris adminiculo, partium, in quas induere ſeſe caloris noſtri vis debeat, tenuitate.

Preſtabile eſſe, atque ad vitæ noſtræ munia neceſſarium, vt per omnem nutritionis œconomiam alimentum pergat, priuſquàm extremam nutritionem peragat: alioqui ſuus corporibus ſanguis, ſpiritus ſui defuturi erant. Rurſus de carnibus crudis non vorandis. Et triplicis alimentorum, iuxta Hippocratem, ſignificati explicatio.

CAPVT III.

ATqui igne, dicunt, corrumpuntur. Præparatio iſta eſt, ô boni, non corruptio. neque enim corrumpitur ea tum ratione, nec putreſcit, nec diſſipatur, nec euaneſcit caro, ſed manet adhuc integra. Toſta quippe, elixáve, aliquóve tandem modo cocta, caro tamen, non μόλυνσιν, aut σάπωσιν paſſa. tunc enim veriùs corruptam nobis dices, quæ vſibus noſtris incommoda euadat. Quæ verò commodet, ſeſeque vtendam præbeat, magnis vſibus, corruptam dicere qui poteris? præſertim cuius, antequàm calor eam noſter attingat, elaboratio diligens auxilio calori noſtro, aptam ſe, & idoneam exhibens, veniat, vt formam inde ſanguinis citò rectéque accipiat, carniſque ita demum naturam induat. Non enim continuò ſic, nullo præeunte alio, ex carne caro, ſed intermedia ſanguificatione exiſtit, quam neceſſariam eſſe diximus œconomiæ nutricationis toti meliùs perficiendæ, fouendæ; ſpiritibus, quibus nutricamur, quibus viuimus, quibus mouemur, generandis; reponendiſque ſuo quemque loco humoribus, quorum ſi vnus aliquis ex toto pereat, quamprimùm nos quoque vnà interire neceſſum ſit; breuiter, inſito nobis calori, cui non aliunde quàm ex ſanguine alimentum, ſuſtentando, ideóque & vitæ, operum perquàm illi neceſſariorum diſtributione, muniendæ. Atqui nihil horum ſuccederet prorſus, ſi, nulla penitus interueniente ventriculi, iecoriſve, reliquarúmque partium immutatione alia, vt quodque alendæ parti appoſitum alimentum eſt, ſic in illius ſtatim ſubſtantiam abiret: ne fortè ineptè exiſtimet aliquis, carnem carnis ſtatim appoſitione alterius meliùs gigni debuiſſe, ſimilitudine deceptus rei, cuius facilimus ſit in proxima natura, rerumque facie, tranſitus. Eſtque omnino ita: ſed non, vt addita id tantummodo rei re perficiatur: immutatio præcedat oportet, quæ carni cum carne nulla, ita quidem, vt in eius ſtatim naturam diſcedat. Et ſimilitudine quidem naturæ, ſubſtantiæque totius affinitate opus eſt; ne, ſi repugnauerit prorſus, auerſetur eam quod immutaturum eſt: vt crudas quidem carnes auerſamur, tanquam nondum ventriculo accommodatas noſtro, quas conficiat: neque tamen non diſſimile rurſus quoque ex parte ſit oportet, ſi quid eſt, in quo perfici actio debeat, quæ contrarietatis ſemper cuiuſdam ratione fit. Haſce in partes, quaſcunque repererit, ſeſe addens calor noſter, agit, immutat, conficit, attenuat, cùm per ſe primò quaſdam calore proprio, Soliſque, aut temporis quoque beneficio maturitatem indeptas eam, vt materia eſſe poſſint calori natiuo noſtro eliciendo alimento, conſtitutione tenues, nec magnis tamen alendi viribus, vt olerum, fructuumque plurimorum partes, ſed quæ non magnopere repugnaturæ ſint ventriculo, vt conficiantur, factóque ſanguine enutriant nos: alia valenter alioqui multumque alitura, in quibus inſignis alimoniæ copia, ſuperfluitatibus quibuſdam, potiſſimùm verò cruda, contumacique ſubſtantiæ duritia, occultata, niſi priùs impedimentis his exuantur, euincere illa rectè hominis quidem ventriculus nequeat, qui, niſi naturæ ſuæ reſpondentem cibum, non appetet; nec, ſi appetat, paulò magis crudum, durumque aggredietur, aut aggreſſum concoquet.

His argumentis, atque hac rerum ratione, ad carnis crudæ eſum appetitu nullo ducimur; refugimus potiùs ea ſpecie. Sed nec ſerratos ſortiti ſumus dentes, quales καρχαρόδοντα animalia, leones, lupi, pantheræ, carniuora omnia, ſimul & crudiuora, quibus diſcerptam facilè duritiem tantam minutim diuidamus;

mus; indicio maximo, non esse nobis crudas deuorandas carnes, qui instrumento incidendi eas, concerpendique primo ac potissimo destituamur: nec eo sumus ventriculo, aut ijs innati caloris nostri viribus, qui æquabilis in nobis, moderatissimúsque est, vt ignea prorsus vi, cuiusmodi calidiorum ficciorúmque naturæ animalium est, horum quoque ipsorum more, cruditatem eam superare euictam, perfectâque concoctione immutare possimus. Attenuari igitur eo pacto cruda duráque, aut emolliri, aut qualitercunque domari priùs postulant. Nam & qui fumo suspensas carnes veluti macerant, & qui sale condiunt, & qui ex minutim concisis, aromatéque multo, & sale confertis farcimina parant, concoctionis omnes aliquid carnibus ita moliuntur. Crudas certè non ampliùs rectè appellaueris, quas sal, acetum, sæpe etiam minutatim facta concisio, fumus, tempus, ex parte confecerit: & attenuari tamen hæc quoque vtcunque volent, priusquàm ventriculus accipiat, ignis tandem alieni vi aliqua; nedum crudas accipere, acconficere nos posse arbitremur, vt duriores particulæ emollescant, crudæ coquantur, excoquantur superuacanea ignis efficacia absumpta, pereant superflua omnia. Nam tenues nimis in his, & aëreæ, inutilésque eiusmodi partes omnes euaporatæ discedunt, quæ nutriendo non erant; & qui inerat succus ab alimenti nostri natura remotior, tenuitate nimia, crassitudinem iustam adeptus, aptissimus ad nutriendum, glutino præctereà quodam accepto, fiet: duritatem autem cruditatémque particularum ingressus ignis emolliet, emollitámque, & attenuatam concoquet aliquanto meliùs, vnáque succum ex omnibus eliciet, prolectúmque ita κόσμῳ naturæ donabit, & constitutione iusta induet, vt ventriculo primùm ad primorem concoctionem, tum in iecoris quoque officina ad sanguificationem, affectus ita subire naturam aliméti rectissimè possit. Neque enim caloris aut alieni, aut nostri facultas, crassas rerum, ex quibus alimentum quærimus, partes attenuat, aut emollit duras, aut crudas coquit, hoc solum: sed humorem præctereà inde, ac succulenti quicquid inest, prolicit, prolectique ita illius inutiles partes vi sua absumit, partim latenter euaporatas, partim secretas abijcit: reliquas, vnde vsus capi alimenti queat, transmutatas potentia magis magisque semper propinqua induit, vt iusta alimenti vltimi materia fiant, propriè nimirum, veréque dicti.

Siquidem, iuxta Hippocratem, τροφὴ τὸ τρέφον, hocque maximè propriè: sed τροφὴ τὸ οἷον, τροφὴ quoq;, καὶ τὸ μέλλον; quod videlicet futurum est alimentum, aut iam, aut paulò pòst. Quò antequàm perueniat, vt iam iam nutrimétum sui exhibiturũ sit, partibus primùm addatur, tum adglutinetur, tum vnum fiat atque assimiletur tandem, opus est. Ac naturæ artisque ita κόσμον, atque, vt verbum verbo reddatur, ornatum quendam, qui calorifica inprimis potentia peragitur, requirit. Quapropter τὸ μέλλον illud, etiam in oleribus est, etiam in fructibus, frugibúsque, ac carnibus, crudioribus omnibus. Longè omnium maximè, quo longiùs à præparatione iusta, qua ventriculi concoctioni conuenire debeant, absunt. Τὸ οἷον τροφὴ in chylo, arbitror, & sanguine. τὸ τρέφον hoc verò eò iam deductum est, vt totum se propè corporibus addat, adglutinétque vniendum, ornatu omni ad hoc accepto, partium primùm attenuatione crassarum, plus iusto duriorum emollitione, cócoctione crudiorum. Quæ quoniam natiui rerum caloris opera perficiuntur, aut qua alia ignis vi artificio quæsiti, quod carni pariter crudæ necessariò euenit, sic concocta semper, absumptis euaporatisq; tenuioribus particulis ignea vi, crassi nonnihil induere, simul & glutinositatis aliquid accipere videmus: vt iam hoc pacto conditiones omnes alimento accedát, quibus naturam extraneã omnem exutam, ac propriam indutum, iustissimam alimenti rationem subeat; primùm, vt coctionibus transmutatum in alendi substantiam facilè abeat; tum, vt crassitie molem augeat, glutinositate vt perstans duret. Quæ quidem omnia perquàm esse experimur necessaria constituendæ omni ex parte alimentorum, ne qua his commoda decedant, bonitati.

Concoctionem crassescendo fieri: ostenditque ratio, quamobrem id ita existimandum sit.

CAPVT IIII.

Atque ita (vt obiter de re controuersa, diúque, ac multùm quæstionibus agitata admoneamus) statui nobis ex hoc loco illud posse videbitur, concoctionem omnem crassum faciendo constare. Primùm rationum dictata cogent nos ita fateri, propterea quòd concoctionem author ignis succos omnes crassitudine misceat, tenuiores partes absumat, caloris efficacia attenuatas, exhalatásque: modò ea sint, quæ accipere crassitudinem apta sint, hoc est, modò τὰ ἀντικείμενα παθητικά (quæ

Aristo-

Aristoteles vocat) adsint, constitutionisque aliquid subsit ficcioris. Nam aqua, aut prorsus aquea quædam, subditi ignis violétia, tota sæpe in auras, tenuissima facta, euanuerint: quod concoctio non est, deperditio potius prioris substantiæ, & consumptio, atque in aliam mutatio est. Concoqui autem rectè, opinor, ea dicentur, quæ ignis vim passa constitutionem retinent, minimè deperdita ipsa, quanuis immutata crassitiem suscipiant iustam, nempe cui æquus moderatúsque ad ista calor terminos iustos imposuerit. Quorum alibi finis natura, vt in plantarum, quæque ex terra proueniunt, fructibus, naturali proprióq; calore suo perficiundis, quam maturitatem appellát: alibi, vt assis, elixisque, varijsque huius generis modi, perfectæ coctura terminus à calore ex arte, nobis à natiuo proprióque nostro, concoctionis finis in nutritione, alimentique forma, ad hanc ipsam statim parata, quam esse illusmodi oporteat, qualé descripsimus, quum materiam naturalis calor nactus fuerit alibilem. Nam idem in materia, ex qua alimonia nulla corpori subministrari possit, vires tamen profert suas, & victoriam exercet, vsque eò, vt nutrire quanuis nō valeat materia ea ob difformitatem, perfectum tamen accepisse à calore concoctionis suæ terminum dicatur, constitutionis, coloris, odoris. Vbique autem naturalis caloris, aut arte quoque tandem aliqua parati, victoriæ signa apparent, inuecta iusta substantiæ constitutione, idque animaduertere in fructuum omnis generę licet, quibus maturitas iusta. non aliter acquiritur in elixis, assis, frixis, quomodocunq; igne paratis, ventriculi, iecoris, concoctionibus, quas perfectas iudicabunt alui excrementa constitutione sua, humores item nec fluidi nimis, neque exassati. hoc enim caloris cuiusdam nimij indicium adferet; illud debilioris, qui adumbratam tantummodo concoctionem edat; explere perfectè, atque ad constitutionis suæ æquabilem statum deducere, nequeat. Quid igitur? an non attenuando quoque concoctio perficitur? dicet hic aliquis. Crassa quidem quæque, ac dura nunquam aliter, neque noster, aut naturalis rerum, proprioúsque, neque alienus calor, nisi attenuata priùs coquendo conficiet. Hoc nos (dicemus) pro præparatione tantùm habebimus, necessaria quidem, sed in qua concoctionis specimen nullum adhuc omnino, ne adumbratæ quidem, aut inchoatæ, insit quæ tunc tantùm incipit, quum calor primùm calorifica vi sua agit, attenuans quidem quoque, fundensque, ac dissecans; sed tunc tantùm verè concoctionem exercens, quum caloris vim sui materiæ immittit, quam hac inprimis potestate agens immutet. Nam attenuatio, fusio, dissectio nouam, atque aliam prorsus rei substantiam non inuehent: calor inuehet, & in aliam transmutatam ducet, vt calidam faciat ex frigida, ex carne sanguinem, ex hoc rursus carnem.

Incidas licèt, attennes; (quæ tamen caloris opera fiunt omnia) nihil egeris, manebunt in natura sua cuncta. Calfacias aut innato proprióque calore, aut alieno, & arte: iam transmutáris. At hoc semper crassum facere est: eóque inciduntur, & attenuantur primò, vt prolectò potiore succo, secretisque inutilioribus, crassescat demū. Quod in caloris nostri opere omni visitur: qui, vt transmutet, id verò præstare haud sanè facilè queat in multis, nisi attenuatis antea, aut dissectis, vt in quæ faciliùs sese viribus suis indat ita, succique semper vim, copiámque eliciat, quam crassam iterum, dempta cruditate, faciat. Sic quidem nō est facile videre ciborum concoctionem vllam, nisi prolecto priùs ex omnibus ventriculi caloris opera succo, hoc est, vt verbo dicam, chylo facto; qui concoctionis huiusce primæ finis est, quò quum peruenerit, actio ea cesset. Excipit hunc iecur per mesaraicas, tanquam per manus, succúmque ex succo facit aliū, hîc quoque attenuatis priùs crassioribus particulis, quæ ventriculi operam effugêre primò, rursúsque his ipsis, sanguificantis caloris vi in sanguinem sequestratione, simul bilis tum flauæ, tum nigræ, crassitie omnino quadam accepta, conuersis: quippe secreta iam bile, seróque, tenuissimis partibus, plurimisque. nam nigræ, præ his, bilis terrestris crassiorisque quota portio est, toti vt omnino sanguini, discedentibus tenuioribus chylosi succi partibus, caloris opera crassitudo sua quædam maneat? Atque ita aliud omnino extenuatio sit, concoctio aliud: & extenuatio concoctionem quidem iuuet, concoctio tamen non sit, neque hercle concoctionis finis, quæ crassescendo magis procedat: tenuitas præcedat concoquendæ quidem rei, sed cui concoquentis caloris opera crassitudinis semper aliquid acquiratur. Nec sanè minùs eandem caloris actionem animaduertere possis concoctione tertia, quæ nutritio est, vnio nimirum & assimilatio: nec aliter vnquam perficientur ista, quàm conuerso in succum cum sanguine, qui vniri, atq; assimilari valeat. Nam hoc quoque in opere, quòd alimentum apponatur particulis, attractricis facultatis opera fiet: quòd adhærescat, glutinositate assequetur: quod hæc quoque decidantur superflui-

perfluitates reliquæ quædam duæ, attenuatio præstiterit: vniri & assimilari vna caloris opera poterit, qui omnia quidem hæc præstat, at concoquendi vim tantùm tamen admouet succo, quem immutatum assimilet, partésque ex eo iam alat. atqui fieri id, nisi crassi, glutinosíque aliquid addendo, nequeat. Idem in fructibus spectabitur, in quibus acerbitas austeritate exuitur primùm, inuecta pluscula humiditate, & pauló magis tenui facto terrestri: tum acor accedit pluri iam humiditate, magisque tenui, caloris quidem adminiculo, sed hoc solum tenui magis facta, non etiam concocta: quod tum demum succedat, quum operato calore introducetur maturitas dulcedine, aut sub sapore alio, qui maturitatem indicet. In carnium elixatione an non ignis vi elicitur succus, eliquatúrque (vnde, opinor, elixatio dicta) in iusculum, & substantiæ carnis impactus euocatur igne, ac tenuissimis meatibus dispersus excoquitur, affecta simul mollitudine ac tenuitate, eóque pacto ad ventriculi concoctionem subeundam ita parata, carne, vt succus deinde prolici totus faciendo chylo possit? Extrahitur igitur, elicitur, euocatúrque succulenti quod inest, vt concoquatur, diductis, digestisque superfluitatibus, in excrementa: vnde digestio aliquibus, qui ita concoctionem vocent, ex accidenti, quòd dispertiantur partes concoctione, dispescantúrque, & diductæ digerantur. Alij meliùs digestionem, alimenti per corpus distributionem appellant: caloris autem viribus peractam ciborum transmutationem, (sicuti quoque est) concoctionem. Iam quæ assantur, modò non torreantur nimis, succum exhibent, dum assantur, interiùs ex carnis substantia eductum, quem excoqui assatione aduertere possis. Semiassatas, aut semitorridas sæpe carnes si de veru demas, & incidas medias, succum inesse videbis, qui concoctionis iam faciem assumat, ac succosas itidem adhuc animaduertes carnes, nondum euocato humore vniuerso. Is est demum succus, hæc materia, cui concoctio incumbit. Etenim ex hac alimentum corporibus, potissima tantùm parte, & alere apta: reliquæ omnes aut tenuissimæ factæ coquendo dissipantur, aut secretæ dispertiuntur in excrementa; aut crudæ, terrestrésque prorsus ac duræ, coctura vim subterfugientes, manent: ipsa sola alimentum tandem, crassitie accepta, fit. Licebit, cuicunque in animo fuerit, vt experiatur, periculum in eo facere; & fit tamen frequenter admodum: Aquam carnis appellant, alij distillatum, consummatum alij. Inijcitur ollæ, aut cacabo, diffectus in frusta capus, diligenter operculato, statæ (nempe subacta in massam farina) circunlinunt, ne quid exhalet: alij frustulatim concisum reticulo inclusum suspendunt, transmittunt filo alij, alij aliter: ex omnibus elicitur succus stillatitius, coctura ex duplici vase. Hac ratione euocatus succus, ignea vi, concoctionem subit haud ita multo magnóve negotio, ob partium tenuitatem, quæ facilè ita carnibus detractæ per se concoquantur: simul ipse, ventriculi calore euictus breui, iecoris quoque sanguificam facultatem promptè suscipit succus, ac perquàm citò alens sustentat labentes sæpe iam vires: iccirco insigniter debilibus datur in morbis, magno plerunque vsu. Quod facturus igitur ignis primùm, tum & ventriculus fuit, vti commodè elicerentur ad concoquendum partes; id, artificio hoc factum iam, paruo vt labore concoquat: præparatas ita ventriculus excipit, paucisque tantùm quibusdam segregatis, totas in alimoniam, crassiusculam necessariò futuram, vertit: vt appareat duritiam rebus semper primùm auferri in concoquendo, attenuaríque eas insinuatione caloris; quo per omnia penetrante, tum demum & crassescere cuncta, tenuiorum partium, ignis opera, consumptione ac dissipatione, remanentibus vtilioribus consistentiæ iam necessariò maioris. Hunc eundem succum de carne cruda, priusquàm ignem vllo modo experiatur, (fieri enim multis modis potest) extractum, expressúmve, quoti cuíque, quæso, ventriculus libenter admittet, aut admissum conficiet? Respuiturum quamprimùm credo abominatione quadam repugnantem sibi rem, aut cruditatem sensurum insignem, noxiámque: vt vel hoc obiter hîc quoque indicio esse possit certo, ignis alieni alicuius adminiculum omnino requiri in carnibus, vt alimentum inde proueniat corpori: proptereà quòd vel tenuissima illius pars, succus, qui ideo confici meliùs, faciliúsque deberet, nisi cocturam aliquam passus priùs, nequaquam profuturus sit: nedum crudas carnes existimemus constitutione maiore, longéque magis vinci rebelli ob duritiam, ac crassitiem, superari à ventriculo nostro posse: quod erat primò nobis propositum. Cui planè, opinor, quum ad refutandum non valde multa, aut exquisita argumentatione opus esset, inseruimus de alimenti & concoctionis rationibus quibusdam pauca, sicuti rerum vicinitas tulit, fortasse non incommoda legentibus futura.

Vnam haberi inter carnes conuenientißimam ad alendum Suillam, idq́, nobis: nam Anthropophagis etiam humana fuerit. Quadrupedum, auium, piscium alimenti comparatio: deinde particulares differentiae ab aetate, sexu, pabulo, & huiusmodi ducta plurima, Suillae & Aprunae. Exempla de his: & de animalium pinguedine.

CAPVT V.

SCopum nobis constituemus in Suilla, quã intuentes, aliorum omnium animalium aut calidas habendas esse carnes dicamus, aut frigidas, aut siccas, aut humidas: hanc enim vnam temperamento similimam statuere nostro liceat: quod ad alimenti iusti, aequatique naturam declarandam, terminandámque, primum ac necessarium semper est. Reliqua enim omnia, non solùm carnes, sed ex quibuscunque tandem alimentum capimus, si praetereà qualitatum quatuor harum recessu à temperamento iusto notabuntur aliquo, alimenti continuò puri synoerique naturam amiserint, atque aliam simul induerint, vti iam non alimentum, hoc videlicet vnum, sed medicatum, medicabiléve alimentum, totum nimirum hoc simul, dici mereantur. Iam succi insuper malitia addita, aut crassities, aut viscìditas, aut tenuitas, nimia omnia, noxam quoque alendi viribus addiderint, meatuum saepe, quos apertos seruari decebat, obstructione; interdum reclusione non minùs nimia, magno semper damno, vsúque nunquam vllo. At calidi, frigidive, humidi, siccique alimenti natura, quanuis aequi iustique temperamenti homini futura commoda, conueniénsque satis non sit: reliquis intereà tamen omnibus ex vsu erit, pro temperamentorum diuersitate, nutriendis vnà, excalfaciendisque, aut refrigerandis, aut siccandis, aut humefaciendis.

Vnam Suillã diximus culpa, hac in re, omni carere, videlicet nobis, hominique, quem pro homine verè deputes: non Cannibali alicui, aut extremo Scythae, cui feritatis tantum sit, vt immolatas etiam humanas hostias vescens non fastidiat. Pessimorum quandoque Cauponum scelere factum fuisse, scriptum nobis reliquit Galenus, vt hospitio suscepti, ignari primò appositis vescerentur humanis carnibus, detecta deinde fraude, saporem retulerint, qualis Suillae: in qua quoniam, vt saepe iam diximus, conuenire videntur, quaecunque alimoniae bonitatem constituunt, omnia, primas meritò huic concedemus partes inter Quadrupedes, ideoque inter carnes reliquas omnes.

Reliquae autem habentur Auium, Piscium, siue Aquatilium, postremò eorum omnium, quorum caro proportione tantùm quadam verae sanguine praeditorum animalium carni respondet, vt exanguium omnium. Quo penè modo non sanè frequenter minùs, fructuum quoque, ac multorum praetereà aliorum carnem appellamus: quanquam hoc impropriè longè magis, ac propè vocabulo hoc abusi facimus. Nã exanguiũ, sanguinis licèt, vnde generetur, materiã nõ habeat, caro; at succum proportione maximè respondentem habet, vnde constet, animaliũ reliquorum more. Atque haec tamen nihil attinet conferre Quadrupedibus, vbi de alimenti bonitate disputatio est, tanquam natura, temperamentóque suo valde diuersa: sicuti sanè nec Aquatilia, sanguinis licèt materiam obtineant illorum multa; nec Auium genera, eadem ratione, minori tamen multo. Diuersa enim licèt omnino, at conuenire tamen nobiscum multo, quàm exanguia, magis, nemo negauerit. Aquatilia frigiditate, & humiditate vincent: Aues calore, & siccitate, magna ex parte; nisi Aquaticae fuerint. Eae nanque, vt piscium genus omne, eorum quidem, quos in cibatum recipimus, quum frigoris, humorisque superflui qualitate damnentur, etiam excrementitiae existimantur. Aues contrà reliquae, quas rectè volatu fidere dicimus, praepetes, & alarum pennarúmque nisu fidentes, excrementi non sane multum; at nec multum intereà durabilis alimẽti elargiuntur.

Generum haec differentia: illae in vnoquoque genere non minimae, ab aetate, sexu, locis, alimonia, habitudine, partibus, exectione, praeparationibus multis, & id genus alijs quibusdam, ductae: vt in Suilla non parum relaturum sit, qua id animantis aetate esca nobis sit, recens'ne natus sus, an annorum iam plurium, an aetatis mediae, an nefrendes potiùs iam, non lactentes scilicet, vt χοῖροι Graecis, sicuti ijsdem συάλοι, qui aetatis iam medium pertransierunt, omnium pessimi: è diuerso, nouellorum prorsus humecta nimis caro, atque hoc nomine damnanda, & quòd ideo quoque excrementitia, nec persistentis diu alimenti: adultae mediaeque aetatis, probatissimi; sed benè habitis iuuenibus, aut valde exercentibus se, aut negotiosam quoquo modo vitam agentibus, accommoda, quos valido

lido inprimis esse ventriculo, robustisque viribus, & alimenti egere soliditate, minimeque citò solubili, ferendis laboribus, necessum sit. Quietioris vitæ genus fortitis, aut non multi laboris negotijs implicatis, qui adolescentibus etiamnum annis fuerint concedendi. Sus fœmina deterior, longè magis scropha, effœta scilicet nuper, aut partus adhuc suos quæ alat. primum, sexus, temperamentum iustum demit frigiditate & humiditate: partus autem, aut lactatio, etiam vitium addet carni euanidæ, exuccæque toti, abeunte nimirum in lactis humorem corporis alimento. Sed quis his vesceretur? Vsus maximus anniculorum, aut non multo supra ætatem illam: frequens non minùs depulsorum nuper à lacte, quos nefrendes dicimus. Συάλας qui esitent, id est, vetulos iam, non reperiri multos puto: non enim parcitur illis tam diu.

Iam si quis humoris minus in hisce ad vsus suos inesse cupiat, is commodè Apruna carne vtetur: tunc minus quoque in recèns admodum natis, ac nuper editis, (si cum domesticis alijs ætatis eiusdem comparentur) noxæ: quia, vt in syluestribus omnibus, humoris excrementique minus.

Cæterùm si quis exquisitè persequi rerum harum discrimina velit, inueniet aliquantum quoque interesse, montium'ne incolæ Apri sint, an conuallium, locorumque palustrium: quemadmodum Athi montis apros fœminas summa pascentes Aristoteles maribus animositate ac viribus superiores pronuntiauit, eóque temperatura diuersos, his, qui ad radicem montis degunt, vt cœlum id quoque faciat, non solùm pastus.

Pabuli discrimen, quod alimenti diuersitatem notatu dignam faciat, non perinde magnum in syluestribus Apris: eadem omnibus propè esca, erutæ rostro herbarum radices, syluestria poma, pyráque, glandes. Domesticos saginamus maxima carnis differentia, substantiæ, saporis, bonitatis, alendi viribus. Fungosæ enim alijs laxæque, solidæ alijs firmæque, alijs in medio carnes, pro cibariorum ratione. Cibatus his quidem quoque herbæ vulgò, ac effossæ radices, & immūda sępe multa, non tamen ad saginandum. Pinguescunt colluuie primùm, qua patinarum, lanciumque, & scutellarum reliqua facta sordities pinguior, abluitur calida à culinæ ministris, frustis eodem congestis missuum, omnium reliquiarum indiscretè miscellaneis. Commendatior saginatio ex pomis, pyris, sorbis, mespilis, rapis, castaneis, alijsque id genus vilioribus, syluestribus pariter ac domesticis, leuiter coctis: coctura nanque meliora facit, & pinguescentia inde certior. Ficubus nemo, vt opinor, hodie saginat: ita ne ficatum quidem habemus. non enim aliter συκωτὸν Græcis olim constabat. Delicijs saginationem in Suibus nimiam adscribas potiùs, quàm salubri vsui: Laridi tamen ex eo copia non ineptè quæritur ad multos vsus.

Pinguitudo nimia obest. Etenim, quum animalium propè omnium Quadrupedum, quibus vescimur, (quæ natura ferè ficciore sunt) humidissima sit Suis caro: verendum maximè, ne pingue additum humoris plus iusto conciliet. Quippe pinguioris animantis pinguior simul statim caro; quæ quo pinguior, necessariò quoque semper humidior: tenerior tamen multo, sed humiditate oberit pingui ac ventriculi villos laxante. Sicuti sanè pinguedinem etiam omnem sui semper generis carne deteriorè esse experimur, soluto quasi ventriculo, & laxata fibrarum contentione, & ob idipsum stomacho, qui huius ipsius os est; ablatáque ita illi appetendi facultate, exuctionis, quæ vellicatu quodam ad appetendum excitet, discussione ob pinguitudinem, ac, ne se corrugare ad hoc possit, prohibito. Itaque quærenda pinguedo cum carne in ficcioribus natura: temperamentum enim inde procuLdubio ficcitati acquiretur pinguiore succo, (si qua tamen sperari in ficcis pinguedo potest) certè, vt laridi, aut adipis nōn speremus multum. In his pinguem carnem existimabimus esse benè habitæ animantis, quæ succi plena sit; tum, cui superabundet sæpe alimentum, villique interdum, ac musculorum filamenta, glutinosa atque albicante materia quadam referta visantur, iam iam partes nutritura, vt in piscibus, præsertim Truttis, Carpionibus, Salmulis. Sed in his, natiuæ aquatilium, addita pinguedinis humiditas noxæ fuerit: Quadrupedum substantię quorundam bono esse poterit, temperamento carnis facto. Quod Suillæ non continget: quam sicuti ætate media, medijsque alijs multis; ita obesitate quoque mediocri esse conueniat, vt commodè, atque aptè inprimis, culpáque omni carens, alere hominem, ætatum itidem, temperamentorum, habitudinum, cæterarúmque rerum omnium, quæ huc tendunt, in medio positum, possit. Ac, si normam hac in re iustam sequemur, rata ætatum non minùs aliarum habenda

Aa 2 nobis

nobis erit ratio : vt, ſicuti ætate conſiſtentes, adultæ iam, conſiſtentisque ætate huiuſce generis animantis commodiſſimè aluerit ; ita adoleſcentes, annis ſuis adoleſcentis adhuc, teneriorem ætatem, teneręque nouellęque, alere aptiſſimè caro debeat : ſenibus ſemper, vt in multis alijs, exceptis, quos iuuenculorum carne alemus potiùs, quum tamen vetulorum doberemus. Sed temperamenti ſiccitas, iam propè extra ſanitatis metas delata, contrarium perſuadebit, quæ humectari poſtulet : ſimul inclinatæ iam ætatis imminutus calor, conficiendo alimento iuſto non erit ſatis, & tenerius expoſcet. Quapropter largiemur his annis porcellos nefrendes, quos diximus, ſi prouecti maximè ſint anni : ſin tum primùm inclinent, iuuenculos, & adoleſcere iam tum incipientes. Nam decrepitis, & ſilicernijs, etiam lacteos, nempe lsctentes adhuc, rectè conceſſeris, tenerrimè, quantum fieri poterit, præparatos.

De Caſtratorum animalium temperamento : & an fœmina Animantes temperamentum ex eo mu. 1ent caſtrata. Et de corporis temperamento communi nobis cum Suibus, in tanta anima diuerſitate.

CAPVT VI.

CASTRatorum caro omnium, non tantùm Suum, in alterius ſexus temperamentum degenerat, fiuntq; melioris ſtatim ſaporis omnes: vt capum gallo libenter, gallinisque omnibus præferas; Suem, qui Verres non ſit, (Maiales vocabant veteres) verri, ac ſcrophæ, quas & ipſas quoque caſtrant ; ſicuti canes fœminas nonnulli, ad tollendum conceptum. Caſtrari debebunt in ciborum quidem vſum, ſi deducere ad temperamenti æquabilitatem cupiueris, quæ calidioris & ſiccioris naturæ fuerint, animalia. Demitur nanque vnà ſeminis viroſitas, quæ per vniuerſum corpus vi ſua diffuſa odorem ſaporémque tetrum adfert ; & frigiditatis atque humiditatis tantum inuehitur, quantum alimenti æqui probique bonitati, ac viribus futurum ſatis ſit. Non enim, vt diximus degenerare in alienum ſexum exectos, caſtratosque mares, eiuſdem prorſus fieri diximus naturæ. retinent enim omnino temperamenti adhuc ſui, proprijque aliquid : exceſſus tantùm repreſſus tollitur, virilitate, aut maſcula potiùs potentia, (de Animantibus enim in totum ſermo eſt) ablata, nondum tamen transmutato penitus ſexu. Quin & arrigere, & coire interdum poſſe, compertum multis in noſtro genere, quibus non ſolùm vitiati teſtes, vt ſpadonibus, & thlaſijs ; ſed etiam, quibus exempti, exectique toti : in alijs omnia pereunt vnà, equis, bubus, veruecibus, capis. Non enim inire videmus fœminas exectos rectè ſemel mares, imaginatricis, vt arbitror, facultatis imbecillitate, ſopitæ prorſus in his ; in nobis antem, ad minimum qnenque ſæpe, exterioris alicuius obiecti, occurſnm, excitatæ ; ſæpe verò non minùs paulò ſuperioris facultatis adminiculo adiutæ, quam Philoſophorum nonnulli huius ipſius Phantaſticæ, Dianœticesque illius, in medio ſtatunnt. Itaque obuiàm itum ab his, qui Eunuchos alerent, penis abſciſſione tantæ, vt, quod relinqueretur, ad meiendum ſatis, ad coeundum non ſatis, futurum eſſet. Perit vtique virilitas igitur, & temperamentum maſculum : at caloris tantum manet (quod coeundi deſiderium ac facultas oſtendit) vt temperies æquetur, necdum ſubeunte frigiditate, quanta muliebris ſexus præditus eſt.

Fœminæ caſtratione an & ipſæ temperamentum immutent ſuum, quæri poteſt. Non valde arbitror : tametſi hæ quoque fœminæ eſſe hactenus deſinant, vt, quemadmodum virilitatem viri, eodem modo fœminitatem ſuam fœminæ, (ſanè ita appellâſſe liceat) aut, ſi magis arridet, molliúsque hoc videtur, muliebritatem mulieres, exectione deponant. Attamen quia non ea his facultatis vis in teſtibus, aut ſemine exili, tenuique, & frigidiore, quàm vt immutare corporis molem totam inſigni qualitate poſſit, defectáque omnia ſunt ; & caloris potiùs priuatio, quàm cauſæ alicuius iuſtæ præſentia, ſexum hunc facit : teſtium exemptione, non putârim aliud magnoperè fieri temperamentum poſſe, vt frigidius euadat, ſicuti ſanè neque illius præſentia calidius multo. Viroſitas tantùm demitur parua quædam, qualitercunque transfuſa in corpus occultiore qualitate : vnde guſtatu ſuauiores, teneriorésque ſæpe fœminæ ſues, iam & alicubi gallinæ, qualitatis ex caſtratione tantummodo huius, vt opinor, ademptione. Simul Veneris imago aboletur in totum : neque enim vlteriùs admittunt mares : (& hoc enim non parum addere poſſe ſcimus bonitati carnis) ſimul

ficuti non concipient ampliùs, ita ne parient quidem, aut incubabunt gallinæ & excludent: vt nec effœtæ verè dici possint sues, (quod pessimam semper carnem facit) nec gallinæ incubatu longo, aut alendis deinde pullis, macrescant.

. Animal Sus, quod animam pro sale habeat, ad nihil aliud à natura factum, quàm vt esca nobis esset, eiusdem nobiscum propè, vt diximus, temperaturæ; eiusdem, aut certè non diversæ admodum, formæ, figuræque, ventriculi, intestinorum, iecoris, lienis, partium ex toto, fermè dixerim, omnium nutriendi œconomiæ destinatarum: vt argumento esset, quæsisse Naturam, summam inferiorum rerum harum opificem illam, animal, quod temperamento nobis responderet, animæ viribus diuersissimum esset: vti commodo inde alimento frueremur, animæ nostræ facultatibus non oblæsis; sumereque nobis liceret vel ex hoc indicium, atque argumentum maximum ducere, non esse temperamentum animam, neque verò ex temperamento prodire nostram, temperamento quanuis insideat, tanquam in domicilio, sedem ibi collocans, non omni autem; sed quod rerum rata quadam inter se parte mira, exquisitáque, tum cognitionem nostram subterfugiente constet, quâ pereunte, inhabitare ampliùs nolit. Est autem temperamentum notius illud Suum, nostrúmque manifestum, similéque inter se satis: æquabile vtrunque dicimus, signisque colligimus apertis. Analogica illa proportio, vt suprà quoque dixisse meminimus, in temperamenti tamen genere eodem, longè alia: cuius diuersitate, immunditie omni gaudent Sues, his perpetuò volutati, alimentáque inde sua capientes; nos alium sequimur ciborum delectum: illis anima, vt vita seruetur, donec in alimenti nostri vsum cedat caro, idque pro sale tantùm; nostra alia. Nam ex differenti maximè rerum analogia, differentes quoque omnium maxime spiritus, animæ instrumentum: atque etiam ipsi plerunque inter se differentes in hoc hominés, rata partium ratione varia, sed intra humanæ tamen semper conditionis terminos: vt eiusdem chori diuersissimos sæpe concentus videmus, multis, varijsque harmonicarum rationum modis, sed concentus tamen, & quidem eiusdem, quod diximus, chori. De partium diuersarum alimento, quoniam magna in his varietas, dicere supersedebimus, donec speciatim, particulatimque percurrerimus priùs animalia, quorum caro nobis pro cibatu. Præparandi autem modos necessariò differendos habemus in Tractatum de obsonijs, quem ab hoc statim trademus.

Hædorum temperamentum calidum, quanquam aliter senserint Arabes: Hircorum iisdem, & Caprarum: sed harum, ob sexum, minùs: Hædorum autem humidius; aliorum siccius.

CAPVT VII.

HOEdinas carnes qui frigidæ naturæ facerent, inuenti sunt inter Arabes, sicuti & Suillas. Minùs mirum de his, & tamen falsum, quum enim temperamento constare proximo nobis, simillimoque, ostensæ sint: minùs lapsi videri meritò possunt, qui frigidas hasce statuêre, quàm qui hœdinas, quo quidem minor est ab æquali temperamento, quàm à calido, in frigidū recessus.

Calidum habendum esse utcumq; Hircum animal, nemo, opinor, ambigat. Si nihil aliud, teter ille odor, vnde hircosi dicti, indicio satis sit, quem non aliud facilè, quàm calidū, tam latè iacere temperamentum queat. Sed & arrosarum Capro vitium interitus, quem ideo Baccho veteres sacrificauerint; & emissus ore spiritus vrens propè, & tactus animantis ipse, qui tangentibus sæpe febriculæ cuiusdam significationem exhibere videatur, (ex quo creditum multis, Capras non minùs ipsas, quas tamen sexus ipse frigidiores facit, perpetuò febrire) cuncta, inquam, hæc calidam animantis huiusce naturam manifestò satis demonstrent. Quòd si calidam: sic in vniuersum. Sanè nō existimabimus Hœdos (mares, an fœminas, non refert, quum de animantis specie vniuersaliter pronuntiatur) à caliditate. Nam si eadem in animantibus omnibus valere debet de calore ratio, ac, post multas variasque de hoc disputationes, eò tandem deuentum est, vt Medicorum rectè sentientium consensu, eodem esse, quo iuuenes, adultosque, calore præditos pueros, recensque natos existimaremus: eodem necessariò calore præditos esse Hœdos, quo adultos iam Hircos, fatendum: horum licèt humidior materia primò, quæ connatum nobis, insitumque cōtinet, molliter hunc ipsum nobis & suauem tangentibus referat, quæ deinde in sequentibus magis semper magisq; ætatibus exarescens, paulò acriùs manum feriat, eodem tamen semper caloris vtrobiq; gradu, in materia tantùm diuersa, sese nobis offerente: vt calidum sæpe vaporariorū nostrorum aërem diuerse, pa[...]m, mediocriter, summè sentimus; nihil planè tunc ali-

ud (si nihil accedat aliud) sensuri, aut pronuntiaturi, quàm caloris remissiones hasce, & intentiones. Iam verò fumidus prætereà si fiat aër idem, caloris temperamentis ijsdem, (vt fieri sæpe contingit) erumpente de fornace aliquo pacto fumo, nec maiore tamen calore; infestum quidem sentiemus, mordacemque, tum oculos quoque feriet, & eliciet lachrymas sæpe, deque hoc queremur tantùm: maiorem se sentire calorem, aut, vt propriè magis loquamur, qualitate sua intetum magis, aut plùs ob id incalescere, nemo, vt arbitror, dicet: quia non succenso maiore igne, & fumido tantùm facto aëre, nemo calidiorem sensu vllo percipiet, eo quidem casu, rerumque harum exemplo. Quòd si hæc ita se habent, sicuti profectò habent: calidæ natura animantis, calidus dicendus nobis fœtus, partus calidus, tenellus, iuuenculus, adolescens, adultus: neque minùs temperatæ, temperatus; & frigidæ frigidus. qui tamen calor adhuc animantis quidam intelligitur, de quo paulò pòst dicendum. Atque hæc est caloris in animalibus ratio, mediocris, tum supra infraque mediocritatem positi, perpetuò autem, ad cõsistentis vsque ætatis exactum tempus, eius dem, diuersa quanuis in materia, primùm sua, sibique connata, insita, prorsus natiua, sed & naturali; tum paulatim semper, sensimque suam sibi materiam hanc depascente, conficienteque calore, aliena, atque ascititia; ipso quoq; iam alieno, atque ascititio, hac ex parte, calore facto, siccitate tantùm. Nam caliditas eadem, donec inclinante ætate, ac continuè exarescente corpore, pabuli iam defectu, minutatim quoque calor natiuus ille abiens pereat, & frigida membra relinquat, siccitatis ratione, quæ ab origine, aut potiùs à conceptione statim ipsa ingruat. vt primùm enim concipi cœptus fœtus, sic siccitas inchoat, caloris vi necessariò ita operati introducta.

Redeundum ad rem: Malè sensisse Arabas Authores, qui de his scripsêre, quòd Hœdinas carnes frigidioris naturæ statuerint, dictant hæc omnia, fusiùs à nobis hic paulò, atque extra rem, sed ex re tamen, vt meliùs perciperentur, recitata: malè item, quòd Suillas: (temperatæ enim sunt) benè, quòd humidiores hasce, sicciores illas, & ætatem commẽdârint ad vnum omnes, temperamenti in Hœdis boni, quæ tenellorum adhuc est, necdum ab vbere depulsorum, quos lacteos voces. Quippe naturalem siccitatem, quæ in adultis reperitur, teneritudo ætatis emendat, & ad temperamentum quoddam ducit: simul lactentes, minimè quidem ætatis ratione, verùm alimenti potiùs beneficio, (frigidum enim lac, vt in temperamento animantis suo) de natiua caliditate aliquid remittent, & humectiores teneriores que fient. Nec sanè alius hodie, quàm lactentium, vsus: quos si diutiùs protrahere lactando velis, vt bimestre aliquando tempus, nullo prorsus herbarum pastu, expleant; (quod fieri vidi, & gustâsse volui) experiere carnem multo quidem, quàm eiusdem ætatis herbas depastorum, meliorem; cæterùm durescentem iam, quæque virosi omnino nescio quid resipiat. vsque adeò, quanquam alimento affici corpora didicerimus, vincere tamen naturam videmus ipsam, vt olidam tandem graueolentiam suam illam induant, præsertim quum non longè iam aberunt, vt caprire incipiant. Simile spectamus de Gallinaceis pullis, qui pipientes potiores: vlteriùs, quum iam fœminas conscendunt, aut Galli cantum edere incipiunt, damnantur. itaque pullastras præferimus.

Sed Hircorum calida, & sicca nimis caro, olensque; illaudati semper succi, & cõcoctu difficilis, flatuosaque: nec editur, nisi præpinguium aliquando: sunt, qui in hunc vsum castrent.

Caprarum eiusdẽ generis temperamentum, sed non intantum, & oliditatem non habet. Ob hoc igitur, tum verò, quòd caliditatem & siccitatem Hircorum nimiam sexus alter ex parte attemperatus emendat; præferri debebit, paria cætera si fuerint. Choleram tamen facit, vt suilla quoq; caro, si torrefactæ circùm partes edantur, accepta succi ita acrimonia, quæ venarum oscula, in ventriculum intestinaq; tendentium, morsionibus suis vellicet, deque corporis partibus omnibus fluxiones eodem concitet. Cautio est, ex Hippocratis præcepto, non nimis calidam edisse Suillam: arbitror & Caprillam, quippe in promptu, parataque ex calore iam agente acrior vis illa vellicatrix, vnde cholera vtriusq; carnis esu. iccirco de vtraque hic.

De Agnorum alimento, déque eorum ex regionibus diuersitate. De Ariete, Veruece, Oue, quid in his alimenti sit, & cuiusmodi.

CAPVT VIII.

QVA ratione Hœdos, in carnium delectu, commendauimus tenellos adhuc, toto vtputa bimestri spatio; eadem, sed à contrario desumpta, damnandi nobis venient Agni,

Agni, natiuæ speciei totius humiditati, non sanè exiguæ, ætatis quoque addita. Quapropter lentas, mucosasque experimur eorum carnes id ætatis, cum humore nimio; contrà, quàm Hœdorum, in quibus excedens speciei siccitas, humidioris ætatis beneficio, quasi ad contemperamentum reuocatur. Atque idipsum hoc, bonam partem, paulò prouectiores tempore assequentur Agni, nimirũ anniculi, quum nondum fœminas ineunt, neque tamen multùm abest, quin inire possint: quo tempore alimenti bonitate, ac copia valent, etiam aduersus atræ bilis iniuriam, multorum iudicio, commendabiles.

Non abnuerim, calidioris siccioris que regionis incolas, etiam ante id temporis multo, commodè ac salubriter vesci his posse; scilicet cùm illos calido & sicco temperamento, quod contrariam frigidi & humidi exposcere interdum qualitatem videatur; tum verò Agnis quoque regionis eiusmodi, non sanè frigiditatis & humiditatis nimiæ magnopere futuris, non solùm ob cœlum calens siccumque, sed etiam ob pabuli sæpe naturam, facultatum earundem: vt in Hispanijs audimus pascua esse odoratissimarũ sæpe herbarum, quarum pabulo animalium carnes longè, quàm alibi, sapidiores, & solida compactaque magis substantia, euadant. Tum obseruatum referunt, eidem carnis quantitati plus inesse alendi viriũ, vt libra (exempli causa) tantum ibi alat, quantum alibi fortè fortuna sesquilibra. Ea propter, pabuli eiusmodi beneficio, illarum regionum Agnos tenerosadhuc, sed qui tamen herbas depascantur, minùs humidos, minùs & mucosos reperiri. Quin & in lactentes adhuc, vim tamen lactis transire ex pabulo, ac ambientis prætereà beneficio qualitatem referre, quàm aliorum ætatis eiusdem, potiorem. Verùm hæc posteriori tractationi reseruari debent omnia. Castrantur, & à castratione meliores semper euadunt, deposita, ætatis progressu, humiditatis redundantia; simul & sapore odoreque viroso, exemptione testium, donec vetuli siccescere nimis incipiant.

Veruex fit, exectis testibus, ex Ariete, cuius caro succi vitio, & odoris fœditate damnatur inprimis; collatis laudibus omnibus in Veruecinam, quæ, nisi vetulórum admodum, sanè non iniuria laudari meretur. Nam & non improbi succi est, & nutrit satis, & substantiæ (si culinæ rectam rationem subeat) teneritudine concoctu minimè contumax: paululùm quidem, sed de quo non valde cures, refrigerans: cætera omnia temperatæ prorsus, iustæque alendi facultatis. Itaque integram Turcarum nationem libentissimè his vesci videas, frequentissimeque: nec alia ex quadrupedibus frequentiùs illorum mensas onerat caro, vel quum opiparè victuros se credunt: non id facturi, nisi comperta tam longo, diutinoque vsu, atque etiam reportata semper ex vsu commoditate, vtilitateq; insigni. Nec planè contrariam prorsus rationem sequitur magna pars, iisdem commoditatibus atque vsibus edocti, viliori quoque semper, ac facilè parabili coemptione inuitata plebecula.

Est Veruecum genus montanum, aut Alpium potiùs, non procùl à Carnorum gente, pusillum, tenerrimæ carnis: Bornachinum ex loco appellant: hosce tu non illubentiùs edas, quàm Gallinaceos pullos, quàm lacteos prorsus Hœdos.

Restat Ouilla ex genere hoc, deterrimæ carnis, conuenientibus in vnum frigiditate atque humiditate, & temperamenti totius vitio, ex specie sexuque, in vitium idem tendente, & partuum frequẽtia, quæ effœtas citò reddat. Mucosi igitur multum in carnibus, lentique, ac viscidi humoris. Iam si annosa quoque sit ouis, nihil deterius: humor simul redundans inter musculorum fibras glutinosus, frigidusque; simul durior caro, illaudati in totum succi, vnde temerè vescentibus paratæ sæpe febres, ex nutrimenti malitia; & ex corruptela, concita aluus interdum, ad intestinorum vsque difficultatem.

De alimento Boum, per ætatem, & castrationem, & sexum valde diuerso. Inter hæc disputatum, Hœdi'ne, an Vituli præferri in alimenti bonitate debeant.

CAP. IX.

Bubulum genus Galenus non semel, insequutique hunc Authores Caprino siccius fecêre: Arabes etiam frigidum: falsò. Sic enim scribit Galenus, (De simp. medic. facul. xj.) cui maior in hoc adhibẽda fides: οὕτω δὲ καὶ κατὰ θερμότητα. λέων μὲν κυνὸς θερμότερος, κύων δὲ ταύρου, ταῦρος δὲ τοῦ τοὺς ὄρχεις ἐκτετμημένου βοός. temperamenti semper nostri comparatione (eam nanq; ibi rem agit) dictum id accipiens. Ita ne exectus quidem Bos frigidus, quanuis Tauro calidus minùs, & æquato temperamento propinquus magis. Præcipua Boum differentia, quod quidem ad alimenti vsum attinet, ex ætate, eâdem, quam suprà attulimus de Hœdis, ob causam. Et huius enim animantis siccitas, te-

nerioris ętatis humiditate naturali ad temperamentum æquata, salubriorem carnem elargictur, quam Vitulinam dicimus.

Cæterùm plurimùm interest, lactens'ne Vitulus sit, an secus. Nam lactens, (mas, an fœmina, nihil planè, aut minimum quid, retulerit, id ætatis) tam alibilis succi bonitate, quàm copia, quàm etiã carnosæ substantiæ teneritudine, certare meritò possit cum Hœdo, etiam delata huic à non iniquis iudicibus nonnullis palma. Ac, si qui inuenti sunt, qui Hœdinam prætulerint, (quam ipsam quoque reficientibus se ex morbis concedant, Vitulinam non concedant) hosce ego arbitror lactentes semper Hœdos intellexisse, quum illa proferrent, non intellectis eiusdem conditionis Vitulis. Propterea, quòd Hœdorum vocabulo non alios ferè accipias, quàm lactentes, quum de cibatu loquimur: Vitulos, non sanè minùs, quàm hos, etiam depulsos iam ab vbere, quibus frequẽter vescimur; Hœdis autem, nisi lactentibus, perquàm rarenter, fœtidum iam aliqua ex parte propter odorem, carnisque duritiem, quam statim contrahunt, quum primùm lactis vsus cessat; manente in Vitulis teneriore omnino carne, nec dum ingrato sapore, castratis, non castratis, modò facti nondum iuuenci sint: scilicet in ficciore quanuis animali, at ætatis tamen longioris, adolescentia quoque maior, & veluti pueritia diutiùs protracta, tam breui, vt in Hœdis, tempore duritiem ex siccitate accedere non sinit, non accedentibus annis, quibus exiccandi, ac proinde durum quoque faciendi, vis maior.

Et alioqui, non parua Vitulinæ carnis commendatione, vel sub vbere ipso castrari sæpissimè vitulos mares videas: quod ipsum quantum teneritudinis afferat, seruato humore, nemo ignorat: Hœdos minimo minus nunquam. Absumũtur enim, & in victum nobis cedunt, exceptis, quos in spem gregis alũt, masculæ sortis omnes: quos tamen si quando execant, id sanè in his post lactis demum vsum fit, iam durescere incipiente carne, primoris ætatis breuitate. Quæ ratio eiusdem quoque temporis Capellas damnet. At non idem in Bucula, seu potiùs, quæ eundem dierum, quem Capella, numerum agat, Vitula, in qua quum tardiùs peragantur ætates, durabilior quoque meritò cum humore teneritas: Ternieram quidem appellat Hispania, non ob aliud, crediderim, quàm ex teneritate. Accedit id, quod quorundam experientia comprobatum addere hoc loco libet: excogitauit gula, Vitulorum aliquos totum semestre spatium, quosdam integrum etiam annum lacte vt alerent, carne delicata, iucundi gratique saporis, qualem in nutritis tanto temporis spatio lacte Hœdis sperandum expectandumque non habeas. Simul illud dispiciendum, quantumuis ficcioris naturæ statuatur Bos Caprino genere; at longe calidum minùs statuere nobis licebit, in collatione hac specierum duarum mutua: at ad medium rerum omnium, quod humanum ipsum est temperamentũ, paulùm modò supra hoc. Cuiusmodi planè temperatura, nec siccitatis tantum tam citò carni addet Vitulorum, quantum, quamque citò Hœdorum carnem intentior caloris vis siccescentem iam faciet, durescentemque, & odorem præterea pessimè olentem illum conciliabit. His argumentis persuasi, Hœdinæ minimè posthabebimus Vitulinam.

Sequitur Iuuencorum ætas, Iunicumque, alterius ferè anni initiũ. Quum enim propagandæ iam soboli destinantur Tauri, bimatus totus abijt, deinde & trimatus succedit, quum aut collum iugo subdunt coloni, aut in cibatus nostri vsum pascuntur tantùm execti. Quorum pleni Pannoniæ campi adeò, vt non vicinis solummodo regionibus sufficiant, sed ad longinquas etiam expellantur, in macellorum vsum, sæpe velut triumphali pompa coronatos excipientibus regionum lanijs, exantlatis longioris viæ laboribus.

Iam hic in sexu discrimen. Taurorum damnatum gentibus omnibus vsum esse video: Tauras, steriles scilicet fœminas boues, (nam eæ propriæ Tauræ sunt) vel eas, quæ nondum marem admisére, quæ Iunices dicuntur, admittunt multi in cibos: ab his bimas, trimasq; maximè, meliores tunc & salubriores, quum nondum fœturæ destinantur, superiùs dictis de causis. Neque enim, si pariant, sufficere possunt simul fœturæ, simul lactis deinde copiæ effœtæ ipsæ, simul corporis habitudini ad enutriendam, in alimoniam nostri, carnis bonitatem ac copiam. Eam ob rem deterrimæ omnium, hoc in genere, Vaccæ post trimatum, quæ marem admittunt. Nam nec incommoda hæc absunt, & ætatis insuper accedit vitium siccescentis, quæ exuccam omnino, aut mali succi, ac duram, & concoctu difficilem carnem facit, melancholici prorsus succi, deque succo hoc progenitarum affectionum procreatricem, sæpe lienis tumorosi causam, ex infarctu, hærente ibi venularum & minutiorum arteriarum in angustijs atrabilario sanguine multo, crassoque. Quamobrem, exceptis Vitulis, in quibus nihil, vel non multum esse discriminis diximus, mares sint, an fœminæ; mares semper prætulerit iure quisque ad vsum qui-

dem

dem nostrum, in reliquis ætatibus omnibus: sed castratos iuuencos, nouellos quos vocant. Boues enim vetulos tantùm multi appellant. Qui pari semper ætate fœminas alimenti copia, succi probitate, temperamenti laudibus, vincant: id si tamen in consideratione priùs retinuerimus, (quod, vel indictum, animaduerti tamen à prudentioribus debet) sicuti par ætas, ita paria reliqua quoque vt habeantur in comparatione; ne bouem fœminam, cuiuscunque ętatis eiusdem illius itidem ętatis mari, pinguescentem emaciato, benè habitam flaccescenti, & huiusmodi, iniquissimè conferamus. Sed hæc, vt diximus, esse cuiuis paulò magis in rebus his versato obuia, atque in aperto debent. Ita sanè nec expectandum id à nobis, vt tradamus, quibus modis pinguescant, saginenturque Boues: videlicet id à rei rusticæ Scriptoribus petendum. Nos satis habebimus, oblatis vti, & iudicium feremus de his, notis certis ducti, boni mali ve habitus: non quidem, quòd hæc quoque non aliqua tandem ex parte Salubrem Medicinæ partem hanc attingant, (attingunt enim: & Galenum scimus, nec sanè minùs Hippocratem etiam aliquãdo ipsum, quo pabuli genere, quóve anni tẽpore animalia quædam commodiùs, atque ad corporis, quod carnem ipsam intelligimus, habitudinem meliùs vterentur, obiter tamen, tradidisse) sed nos operis breuitati consulimus: ne, si huc allata omnia vellemus, quæcunque minimo quouis, tractationis huiusce, vsu, neque necessario tamen, adduci huc possent, in nimis altum excrescat opus, & tædium molestiamque legentibus ita afferamus, præsertim quæ prolixiùs, exactiusque apud alios tradita inuenire sit, quàm tradi hic à nobis possint, aut debeant, videlicet id illi vnum egerunt. Nos hoc loco si hæc quoque intromitteremus, quasi aliud ageremus, in id vnum intenti, vt Salubris artis iactis iam fundamentis, tum extructis parietibus, ac contignationibus factis, superinducamus postremò tectum; ruditer quidem omnia, sed exædificandæ, pro virili parte nostra, toti necessaria. Dealbandorũ autem parietum, aut tectorio opere aliquo eleganter incrustandorum, ornandæque, atque expoliendæ superficiei totius curam alijs relinquemus: qui & de pastionibus, & de saginandis varij generis animantibus, & huiusmodi alijs tradent: fortasse autem & nos, si otium supererit, idem facturi simus.

Asinorum minimè recipiendum esse vsum, ad alendum, nec Buffalorum, nec Cànum, nec Equorum, nec Felium, nec huiusmodi. Sylueftrium deinde, cuius in alendo vsus, caro, Aprorum, Capreàrum, Capreolorum: & de Coctura carnium in oleo: tum Damæ quales habendæ sint.

CAPVT X.

Et is ferè homini alimentorum vsus ex Quadrupedibus domesticis. Nam Asinos, quanuis authorẽ magnum habeant Mœcœnatem, qui primus eorum pullis vesci instituerit, quoniam insequutarum ætatum vsus non retinuit, nec nos sanè retinebimus.

Buffalos vocatos ablegabimus aliò, penè syluestre genus, nec quos valde commendemus, siue palatum, siue salubritatem cõsuluerimus, tenacissimæ carnis: qui quidem, vel boues ipsos domesticos, quorum similimi illi, non sanè magnopere (nisi, quibus paulò antè diximus, conditionibus) probandos esse iudicemus.

Equis libenter parcemus bellatoribus, caballis, & cantherijs, ob vsus nostros tot ac tantos, quos ex illis quotidie capimus. Scimus eos, non nisi in necessitate maxima, fame aliquando aliquam ob causam oppressis vsum præstitisse cibi, qui retulerunt tenacitatem carnis insignem, multi & insipidi glutinis, plurimo tantùm sale quadantenus domabilem, & commendabilem: proinde quæ nec succi esse probi queat, & obstructionum periculum adferat viscididate.

Iam sicuti castratos Canes olim iuuenes, pinguesque, (retulit enim Galenus) esitarunt gentes aliquæ; Felium tunc nulla hac in re mentio: è diuerso hodie Canem, Catulúmve vel pinguissimum, comederit nemo; Felium esus, apud perpaucos tamen quosdam, etiam in delicijs propè, sed præpinguiũ, media hyeme in profluenti per quindecim minimũ dies maceratorum. Caro illis sicca, duráque inprimis, ac virosa: improbi omnino illaudatique succi.

Nunc de Syluestribus ferinisque carnibus dicendum. Primas occupauit Aper partes, cuius antea meminimus, etiam recensitis laudibus, quas domestici quoque ipsius obtinet propè omnes, additis de suis, exercitationis maioris commendatione, & cœli melioris comoditate; quorum beneficio, carne nos nutriet, minùs excrementitia, ac paulò signore, cætera perquàm domesticæ simili, nutrimẽti copia, temperamẽti nostri affinitate, cõuertibili in nos substantiamque carnis nostram alimonia, ex chylo, quem (modò nõ inualidus prorsus

ſus ventriculus) confectum, ſanguificandum deinde iecori tradiderit.

Quem feram, ſcimus dici Chamelopardalim, quæ vulgò Giraffa eſt: ſed de qua ferre iudicium nobis non liceat, quod ad alimenti bonitatem, aut malitiam attinet, tam rara inuentu apud nos beſtia: tum, quam noſtrûm nemo, opinor, eſitauerit. Animal aliàs nomine tantùm ouis, re diſſimile valde, vt cuius caput vnũ penè pecudis aliquid habeat, reliqua corporis alterius omnino figuræ, formæque, ac faciei omnia ſpectentur.

At Caprarum genus eſt ferarum, Capreæ, noſtris per omnia non diſſimile, ac præter has Capreoli diuerſa ſpecies. Hæ quippe montium tantummodo incolæ, nunquam deſcendentes in plana, imò prę altis ſæpe rupibus inſidere viſæ, vnde nomen traxère, Rupicapræ: illi poſitas in planitie ſyluas amant, ſæpiùs eodem quo cerui pabulo, eademq; locorum frequentia vſi. Cornua his ſimplicia, ſuperiori tantũ parte inflexa, incurua, nigra: porrectiora illis, veluti in ramulos exeuntia, extremitate tantùm ſua, non, vt ceruis, per totum, quibus prælonga, vaſtaque. Capreolis breuiſſima, ſimplici, vt diximus, ramificatione, ac veluti ceruorum inchoata tantùm. Diſtinxiſſe paulò diligentiùs voluimus, ne (in quo deceptos fuiſſe aliàs non ineruditos video) bonitas, quæ Capreolis attribuitur, Capreis quoque, confuſis ſpeciebus, tribueretur. His nanque durior omnino, ſicceſcenſque magis caro, vnde melancholici ſæpe ſanguinis multũ, & concoquendi difficultas, nec non ſyluatici (vt ita dicam) odoris ſaporiſque cuiuſdam, quo ſylueſtrium fermè omnium caro laborat, tædium. Capreolos excipiunt, Aproſque, quibus par alimenti bonitas, & copia: in Aprunaalimenti permanſio maior, ſed difficilior concoctio, non quæ temperati hominis ventriculum vincat, ſed Capreolorum carnis reſpectu dico, concoqui facilioris, alimenti tamen citiùs fugientis. Iuſtius ad nos Aprunæ temperamentum: Capreolorum, paulò in ſiccum inclinat, vt ideo non prorſus nulla generandi atrabilarij humoris culpa damnetur. Cætera, vno propè Scribentium conſenſu, Sylueſtribus omnibus prælata, ſaporis, alimentique bonitate, conſtitutionis tenuitate, concoctionis facilitate, excrementorum paucitate; ex temperamento primùm, quod à natura ſortitum eſt tale; tum, irrequieto ſemper motu, & ſaltibus multis, quos frequenter molitur. Itaque haud mirum, exercendi ſe aſſiduitate ea, præter natiuam temperamenti bonitatem, ſyluaticum illum, quem alijs inhære re diximus, amitti in his ſaporem, & enumeratas iam dotes acquiri: ſiccitas tamen ſemper aliquid natiuæ adijcitur, non multum quidem, ſed ad damnandum ſatis.

Inuentum Arabum, demendæ ſiccitati, oleo eas incoxiſſe: tunc & reſolutis partibus adiumento futuras carnes eas eſſe cenſent. Incoxiſſe autem oleo, vt inde humeſcant, haud ſcio, quàm cum ratione id fiat. Dioclis quidem Archidamus, & cum Archidamo Galenus, (nam in hoc ſubſcribit, aduerſatur in alijs) quod in oleo coquitur, ſiccum euadere, & conſtitutionis glutino amiſſo, ſolutile cenſet, ψαθυρὸν nimirum, & κραῦρον: in aqua minimè, niſi ſi coctura modũ aliquem quæramus, qui humectum conſeruet, fortè duplicis vaſis vſu, vt prioris, cui cum carne oleum inſit, innatatione capacioris lebetis, in aqua elixatio peragatur. Nam ex oleo frixiſſe in ſartagine, aut taliter, id verò cui dubium, quin ariditatis potiùs ac duritiæ aliquid addat, & humorem, ſicciore ignis vi abſumptum, auferat?

Error eſt eorum, qui exiſtimãt, eaſdem Damas eſſe. Diuerſa admodum ſpecies eſt, πλατυκέρωτες ſunt, & caro diuerſa, veruecis ſæpe in morem pinguis; eiuſdem, aut non alieni admodum temperaméti, ſaporiſque, vt, quum primùm guſtâſſem, veruecinam ediſſe me crederem. Itaque ex ea ducemus argumenta in hanc, & numerabimus facultates: pinguis tamen neſcio quid ineſt laxi, ac diſſoluti, quod diuerſam faciat; & inſipida paulò magis caro, vt neque hæc Sylueſtrium vitio prorſus careat, & craſſiori, melancholicoque ſanguini generando obnoxia exiſtimari meritò poſſit.

De Ceruorum alimento, Hinnulorum, & adultorum. Tum, rectène viuacitatem nobis promittere ex cibatione horum poſſimus.

CAP. XI.

Inter epulas quæſitus honos & Ceruorum carni. Pręſtãt Hinnuli, quanquam & vetuſtioribus laus, neq; tamen vetulis: ætatis longitudo in cauſa, vt vel in trimatu cõmendari poſſint. Diutiſſimè enim quũ viuant, prima illis in bimatu adhuc ætas, & veluti infantia, quo tempore nondum temperamenti ſui ſiccitatem iuſtam accepiſſe videri poſſunt; minuſque ideo, tenerioris humidiorisque ætatis adminiculo, ſucci mali, & acceptiores palato, ſint, minuſque ventriculo aduerſentur. Tum conſiſtendi ætas longiſſima, eadem & deterior, creſcente ſemper ſiccitate, & duritia

duritia carnis: vnde concoquendi difficultas, crudi, ac crassi, & improbi succi, melancholicique sanguinis prouentus, paratusque interdum in Quartanam incursus, atque hæcmet ipsa reliquis quidem ætatibus quoque mala insunt, at minora tamen semper. Bubulam hæc refert, vt Vervecinam Damarum dicebamus. Excindi de ventre nondum natos, & potentissimis Principibus maximis in delicijs esse, mirari licet, mucoris adhuc plenos, & haud dubiè crudioris succi certam materiam. Eadem admiratio de cornibus: quæ exoriētia primùm, lanugine quadam obducta, mollia, nondum siccata, in vsum mensarum verterunt. Quis hoc primùm excogitauit? quorumnam inuentum hoc? Quæ tanta gulæ libido? aut quod potiùs tantum, tam salubrium, tam sapidarum rerum aliarum copiam auersantis stomachi, fastidium? vt ista expeteret, in quibus nec salubritas vlla, glutinosis, aut crassis, ac terrestribus; & sapor, (gustâsse nanque libuit) qualis fungorum ferè, in exciso fœtu: in cornibus, tuberum, sed solutili magis, minusq; concreta materia. Mirari hæc liberet: nisi in tanto iam luxu, & portentosæ flagitiosæq; ganeæ licentia, nihil iam factum esset nobis reliqui, quod miraremur.

Quicunq; vitam sibi longissimam pollicití sunt Ceruinæ carnis esu, ob tantum æui, quod animal degit, (nam & hos habuit ætas aliquando aliqua) eorum ex numero fuêre, vt arbitror, illiusq; hominum conditionis, qui immortalitatem captare ausi, perpetuare se æuum suum posse crediderunt, vt nunquam inter homines esse desinerent. Vtrique longè opinione sua falsi. Nam & hos frustra id sperâsse, multo antè, ni fallor, apertè satis demonstrauimus: & illos, qui de Ceruina sibi blandiuntur, ignorare videri nobis dicemus alimenti naturam, cuius in vno viuacitas transire in alium, tot antea immutationibus aliud factum, nequeat; neque spiritus eos procreare, quos in Ceruo, temperamenti diuersitate, quod rei totius τὸ τί ἦν εἶναι vocat Aristoteles, vitales queat. Quippe nobis idipsum hoc aliud est τὸ εἶναι, temperamentum aliud, totiusque substantiæ natura alia, vt alij quoque glutino meritò inhæreat calor nobis insitus noster. Et iuuari quidem alimentorum vsu ad viuacitatem possumus, quod ad rationem hâc attinet, si benè concoctilibus, beneque alibilibus nutriemur, conuenientibus nobis, perdurantibus, nulla non ex parte laudatis: sed sic, vt intra destinatas nobis vitæ nostræ metas consistamus. Etenim nūquam quisquam, toto licèt, quo vitam traducturus suam sit, tempore Ceruinis carnibus vescetur tantummodo, hominis tamen exuet temperamentum, vt Ceruorum induat: quanuis aliquando permagnam in eo fieri mutationem fateri necessum sit, sed ad manifestiores qualitates illas primùm quatuor; tum verò ex parte insequutas hasce alias quoque aliquas. Vt, quos perpetuò enutritos venenis ferunt, verisimile est, venenosam simul non parum induisse naturam: cæterùm intra naturæ, temperamentique humani conditionem adhuc, quam nō omni prorsus ex parte, neque in vniuersum semper sic venenis repugnare didicimus, quin illorum aliquando naturam subeat, vt in quibus sponte sua ex insigni aliqua humorum malitia veneni vim generari compertū est. Hinc fascinantium vis, eiaculantibus venenum hominū quorundam oculis, naturale: & ad hominis morsum remedia, tanquam venenosum: hinc venenatæ sæpe materiæ, vt modò diximus, origo in homine, succorum tātùm vitio, sed in hominis tamen natura: hinc menstrui sanguinis virus illud, & tot efficax, ex homine: & quædam prætereà alia, à naturę prorsus humanę conditione non abhorrentia. De viuacitate diuersa omnino ratio, quæ temperamento quidem constat, sed animantibus solùm nōnullis proprio, quibus ex temperamento peculiari eiusmodi, humoris prçtereà glutinum, cuinatiuus calor inhæret tanquam pabulo, non facilè solutile reperitur. id quod nostrum illud, sicuti docebamus, τὸ εἶναι, ac, temperamenti nostri ratio, ratione nulla admittere vnquam queat, duntaxat vt humana ratio aliqua id inquirens inuestiget.

De Lepusculorum, & Leporum alimento: calidáne, an frigida eorum natura existimanda sit. De Cuniculis, damnatuq; Syluestrium multorum esu.

CAPVT XII.

FOEcundi leporis sapiens sectabitur armos.

A Catio'ne dictū hoc accipiemus apud Horatium, Gulone tantùm, an & Medico? Sapientē sectari, ait, debere fœcundi leporis armos. Num, cui sapere Lepus debeat gustatu, an qui sibijpsi sapiat, vt innocuè edat? vtrunque opinor, conuenit hic: eodem, sicuti alibi plerunque, cibi suauitas, & alimenti bonitas, quæ quidem ex lepore expectanda sit. Cursu valet Lepus, qui armos, lumbosque exerceat maximè: vniuersus ingruit partibus illis, ac circùm spinam omnem musculis, in cursu, saltuque labor, (nam pedum pauca caro, & ea fibrosa) vt benè

benè exercitæ partes illæ, ſolutiores, ſapidioreſque fiant, eoq; concoqui faciliores; & craſſum minùs, minusq; melancholicum ſanguinem gignant.

Calida (quod tamen tribuiſſe ei videmus Arabum coryphæos) quonam modo magnoperè eſſe poſſit, non video, timidiſſimi omnium animalis caro: vt λαγῶ βίον ζῶν prouerbio dicatur de his, qui formidoloſiſſimam vitam degunt. Deinde, quomodo ex ea melancholici ſanguinis tantum, ſi calida? quum vel in hac ipſa carne, ad demendam atræ bilis ſuſpicionem, ne inde generetur, vel ipſorum Arabum quorundam monitu, pro condimento habeamus aromatum facultatem, attenuandæ fortaſſe quidem carnoſæ duritiæ commodè; calorificæ potentiæ addendæ caliditati non ſanè commodè. Siccam inprimis eſſe conſtat, iccirco ſemper & ab omnibus atræ bilis gignẽdæ formidine, ob frigidum & ſiccum temperamentum, damnatam: iuuenculorum tamen minùs, quos Lepuſculos vocamus, palatoq; meliùs ſemper reſpondere, & minùs eſſe nocuos experimur.

Hyeme exalbeſcere Lepores, & candidos totos fieri, vt & Vrſos, & auium genera præterea quædam, Alpium incolis notum. Niuis pabulo id fieri, nemo exiſtimabit, qui, quàm parum, aut nihil potiùs in niue alimenti ſit, nouerit. Quaſi Lepori alimenta deeſſe poſſint, in præaltis licèt niuibus, extantibus alicubi tamẽ ſemper virgultorum ramuſculis, quorum cortices morſu delibrant; aut non ſubtus, quò niuis ſæpe vis nulla ingruit, arbuſtorum ſtipites arrodant, & detectarum circùm herbularum radices paſcantur. Immenſa, ingentique frigoris tunc vi fieri exiſtimandum, vt caloris naturalis retroceſſione intrò pulſi frigoribus, extimæ partes nutrimenti minimum ſentiant, & eius pituitoſioris, ex quo candor pilis, facilè eo tempore caneſcentibus, alimenti inopia, & pituitoſi humoris, putriſque frigiditate. alioqui non difficilis ex pullo tranſitus in candorem pilis. Itaque minùs ſuauis tunc caro, tanquam frigore nimio durata, abacto expreſſoque humore.

Pulchritudinem addi Leporum cibatione, & die ſeptimo finiri, olim iam facetiſſimi Poëtę carmine celebre circunfertur. Ratio non apparet: poſſit fortaſſe quidem pallor inde ex pituita corrigi, conſumpto humore, ſiccandi vi. Etenim corporis habitudinem ſiccare cupientibus, humiditate nimia fluxam, non deſunt, qui leporinę vſum carnis commendent. Sed quis ſe ſperet Leporis (quod illi innuere voluiſſe videntur) vel integri vnius eſu formoſum reddi poſſe eo pacto? frequentiore id vſu, & temporis mora ſperandum.

Cuniculus (κουνικλοῦ Galenus appellat) animal Lepori ſimilimum facie formaque; magnitudine inferius, & diuerſo colore, qui in Lepore pullus ſemper, in Cuniculo varius, atque etiam variegatus. nam & candidi toti, nigri, rutili, cæſij, & ſinguli ſæpe verſicolores ſpectantur. Carne ſunt, quàm Lepores, albidiore, ac non peræque ſicca; tanquam altiles magna ex parte apud nos. nulli enim in Italia alij, pauciſſimis exceptis. Prouinciæ aliquæ agreſtes alunt, magna copia, magnaq; eorum inibi captura. Idem de his, quod de Leporum bonitate, ac vitio, dicendum: tenellorum, itidem vt Leporum, commendatio tota; reliqui abiectiores omnes, nullo nec ſalubritatis, nec iucundi ſaporis alicuius vſu.

Quid hic Vrſos, quid Vulpecularū carnes afferam? Improbi omnes ſucci, & concoqui contumaces. Quid Glires, Sciuros, Mures montanos, Erinaceos? quid Onagros, Camelos, Lupos quoque interdum ipſos? & huiuſmodi humani, vrbanique cibatus monſtra? Quæ omnia, miremur ſanè, quomodo non intentata, prorſuſque inexplorata reliquerit humani ingenij vana penitus & curioſa nimis ſedulitas quædam, quum nō deeſſent intereà, mitto domeſtica, quorū tanta copia, ſed ſyluestria tot ac talia, probi ſatis ſucci quædam, alimenti alia non pauci; omnia autem iucundioris, quàm iſta, ſaporis, odoriſque. Faſtidientis profectò nimiùm ſtomachi eſt, corruptique, & vltra iuſtum humanæ appetentiæ modum delati, nec cōuenientem ſatis naturæ noſtræ cibum accipientis guſtus, Apris, Capreolis, Capreis, Hinnulis, Lepuſculis reiectis, Glires, aut montanos Mures ad cibum quæſiuiſſe, Vrſos & Vulpes appetiuiſſe: videlicet, non modò vt tales euaderemus ex parte, alimenti vſu immutati; ſed etiam, vt argumẽto hoc oſtenderemus, antea quoq; non diſſimiles prorſus his eſſe nos, quando certiſſimū ſit, non appetituros talia fuiſſe, niſi aliquatenus temperamento nobis conuenientia, quæ alimenti natura eſt, nō aliter, niſi nō prorſus difformes, nec diſſimiles ſibi, nutrituri. Meritò igitur, ac (vt alia ſemper) ad rem hanc appoſitè ſcripſiſſe videri poteſt Galenus, damnatis priùs vetulorū Aſinorum carnibus, tanquam peſſimi omnium maximè ſucci, & ad coquendum, concoquendumque in ventriculo ſubſtantiæ contumaciſſimę, cui maximè aduerſentur; saporis præterea iniucundi, minimeque palato accepti, hæc ſtatim adijciens: καθάπερ καὶ τὸ τῶν ἵππων ἔτι, καὶ καμήλων, ὧν καὶ αὐτῶν ἐσθίουσιν οἱ ὀνώδεις τε, καὶ καμηλώδεις ὄντες τὴν ψυχήν, καὶ τὸ σῶμα. Illud nimirum intelligens, qui tam diuer-

diuersi à nobis temperamenti feras appeterent, eos non dissimilis esse harũ oportere naturæ homines non solùm corpore, sed anima. Etiam qui Leonibus, ac Pantheris vescerentur, inuentos tempestate sua fuisse, retulit idem Author.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM

LIBER DVODECIMVS.

De alimento particularum ex animalibus, extremarum primùm partium, Auricularum, Pedum: tum Linguæ, Pulmonum, Cordis, Iecoris, Lienis, Ventriculi, Vteri, Intestinorum. Et de frigidiorum natura ciborum, itemq́ calidiorum concoctione in ventriculo.

CAP. I.

NVnc de Quadrupedũ particulis quibusdam agemus. nam hactenus corpus tantùm tractauimus, quæ caro illorũ est propriè dicta musculorũ, sicuti viscerum παρέγχυμα. Dicendum in vniuersum illud priùs, hoc tractatu non repetituros nos frustra in singulis, quę antea prodita sunt de carniũ quarumcunq; Temperaturis: sed sic accipienda fore, quę scribentur à nobis hic, vt animalium semper, quorum propriæ eæ partes sunt, temperamenti comparatione dicta intelligantur: ne, si hœdinos, verbi gratia, aut suillos pedes, hœdinúmve, aut suillum, agninúmve iecur, vel lienem, vel renes, vel intestina, vel sanguinem, & particulas cæteras, huius illiúsve temperamenti, aut constitutionis, aut alimenti talis tantíve, aut cuiuscunque tandem modi esse scripserimus; non aliter scriptum dictúmve, quàm corporis, in quo habentur, hoc est, carnosæ inprimis substantiæ comparatione, accipiatur: cuius deinde, carnosæ dico substantiæ, temperamentum referre vtiliter ad summum exactúmque hominis temperamentum, tum verò inter se quoque multorum, maximo Salubris artis totius, ex comparatione ea, vsu, liceat. Hac ratione extremas animantis cuiusque partes, quæ ἄκρα Græcis vocantur, frigidæ esse siccæq; naturæ meritò statuemus, tanquam excarnes, paucique sanguinis, Cartilaginibus, cuteque, & neruosa tendinum quorundam, & ligamẽtorum substantia constantes, Pedes sunt, Rostrum, Auriculæ ferè: ex tendinibus, ligamentisque, & cute Pedes: sola cartilagine cum cute Rostrum, & Aures, quod deteriore loco partes hasce duas constituit, & aures quàm rostrum magis. Vix enim ex cartilaginibus sperare aliméti quicquam possis: & aliquid tamen, si ætatis adhuc incremento suæ vigeat animans, si probè in ore primùm mansu multo læuigatæ, tum in ventriculo quoque conficiantur, elicietur alimenti: at ex perfectis animalibus nihil. inconcoctiles enim tunc partes illæ omnino, nullo alendi vsu inferiùs transmittuntur. Plusculum ex Pedum substantia alimoniæ prodierit, vbi nec siccitas tanta, nec terrestris partis tantum, & portiuncula sæpe carnis aliqua ad tendinũ initium in multis, prope suffragines. Cutis vtrobique, in Pedibus autem neruosa pręterea substantia; ex quibus ambabus, elixatione præsertim, glutinositas ac lętor quidam existet, qui leniendæ aluo satis sæpe futurus sit. Hic iam si de Suibus intelligamus, partes eæ, carnis propriæ, quæ musculorum est, respectu, glutinosæ partim minimè, partim ægrè quæ concoqui possint: frigidæ autem omnes, & ad temperamentum nõminùs humanum quoque esse eædem reperientur: alteri autem animanti cuipiam collatæ, meliores, quantum quidem huc spectat, ac temperatiores, quoniam animantis temperatioris; rursum quibusdam alijs deteriores, ex parte aliqua. Vitulinis enim, exempli causa, aut Hœdinis Pedibus comparati Suilli, quoniam hi à iusto temperamento paulò iam longiùs absunt, animantis quanuis temperatæ partes, tamẽ natura frigidiores: illi autem, Vitulini nimirum, atque Hœdini, ad temperamenti æquabilitatem, in animante natura calidiore, natiua partium frigiditate reuocati, propinquiùs temperamẽto nostro accedunt. Deteriores necessariò Hœdinis Vitulinisque Suilli, hominis quidem temperamento æquato iustoque, quò, tanquam in rectam considerationum nostrarum

rum omnium regulam, ac normam, direxisse perpetuò, primoque mentis cogitata oportet. Nam alijs sæpe casibus Suillos præferas, vt quum in ventriculi, partiumve aliarum aliquarum, intemperie calidiore ac ficciore Suillos ex ptisana Pedes non iniuria commẽdari audimus, vtpote Hœdinis frigidiores & humidiores. Sed in hoc præparationis quoque tribuendum præterea aliquid modo: quoniam elixatio ex ptisana est, de cuius ratione commodiùs tradendum differemus in Opsartice. Eadem erit reliquorum quoque ratio in comparatione rerum inter se. Laxam enim densam've, fluxam aut compactam, friabilem solutilemque, aut glutinosam & crassam, dicere substantiæ cuiuscunque constitutionem licebit nobis, comparatione semper aliqua. Ac laxam, fungosam spongiarum ritu, animalium omnium, linguæ substantiã rem esse dicimus, substantiæ, quæ in medio horum omnium sit, respectu: rerũ primò ita in vniuersum medio animaduerso, sic quidem rerum in commune constitutionem examinabimus. At quum linguam laxam, fungosamq; pronuntiabimus, aut densam cõpactámve, sic non rem vniuersè, sed linguam ad omnium maximè, solidioris ac laxioris constitutionis quæ in medio sit, linguam conferentes, dicemus, hominis, opinor, vti ote animalium omnium temperatissimi, vno modo sic generatim de linguis: deinde speciatim quoque non minùs, Agninam nempe Hœdinæ si conferamus: postremò huic illi ve, hanc illámve indiscriminatim ad obuium quodque: Bouinam vtputa vnam aliquam Ouillæ, aut Suillæ vni alicui, aut Bouinam etiam Bubulæ, & Suillam Suillæ, & Ouillã Ouillæ, vnam semper aliquam in omnibus vni alicui comparando. Quæ planè transire ad reliqua omnia comparãdi ratio facilè potest. Linguam hîc accipimus, propriam ac peculiarem linguæ substantiam, non gutturis, aut laryngis, aut musculorũ partes, aut neruos, arterias, & venas, aut glandulas; quæ vnà semper ferè eximuntur, estq; illorum omnium alia quædam substantiæ ratio, & per se eduntur. Venæ autem, & arteriæ, & nerui, per Linguę substantiam totam discurrentes, necessariò simul quoque manduntur. Quod in musculorum etiam carne vsu venit: quanuis in lingua pro rata linguæ magnitudinis parte maiora hæc habeantur, venæ, arteriæ, nerui. Sed ex laxa, fungosaque Linguæ substantia, alimentum proueniat corpori, necessum est, minimè solidum, densumque, neque sanè persistens diu. quoniã sanguis inde fluxus, ac dilabens generatur primò, ex quo necessariò eiusdem quoq; modi caro gignitur.

Quę planè causa rarã, laxamq;, ac leuem Pulmonum substantiam facit: talem enim esse oportuit, vt perpetuis flatuum & reflatuũ reciprocationibus sufficeret. Atqui fieri id facilè non poterat, nisi sanguine aleretur subtili, leui, tenui. Facta igitur ex hoc caro etiàm talis, ipsa deinde non minùs aliam factura vescentium, tenuem, laxamque, ac raram, sanguinis priùs generatione fluidioris, ac pituitosi, vnde alimentum corporibus nõ diuersum valde. Concoctio tamen Pulmonum facilis, ob substantiæ laxitatem, quam haud difficulter ventriculus conficiendo superet.

Difficilior multo Cordis, visceris quippe duri, fibrosique, ad concoquendum caro, nec transitu facilis; sed vnde alimẽtum corpori sperari possit, si rectè conficiatur, nec paucum, nec prauum, nec fluxum. Raròeditur: non enim multum habet, quo inuitet.

Iecinora discriminibus multis distingui possunt, sicuti alia in tractatu hoc omnia, ne semper repetẽdum id habeamus. Non solùm enim interest vescentium, cuius animãtis Iecore alantur, sed etiam non parũ ad rem facit, quo pabuli genere enutritæ. Par est quidem, quũ caro Iecori conditionibus omnibus maximè respondeat, quippe ex quo materiam illa suam sibi sumat; Iecur, animãtium cunctarum Iecinoribus, Suillum præferamus: quoniam carnem prætulimus. Et sunt quidem alia, vt Gallinarum, Caporumque, & (quoniã de quadrupedibus loquimur) Agnorũ, Hœdorumque, quædamque præterea, cùm faciliora concoctu, tum crassi minùs succi, tum quæ progressus in corpore viarũ non adeò morentur, futura aliquibus aliquando, quũ res ita nata tulerit, quàm Suillum, ex vsu magis: sed quod excessuũ omnium medium, ac benè habitum hominem, (quò velut ad dictorum, dicendorumque regulam spectamus semper) benè valenterque, ac pro Iocinerum conditione cõmodè nutriturum sit, Suillum profectò est. conditionem diximus, hoc est, quatenus Iecur. Semper enim in eo intendenda mentis acies, vt res quasq; non aliter, quàm pro natura sua, accipiamus. Quæ nisi memoria referuentur, & cogitationibus exerceãtur, cùm hîc, tum alibi: existent Sophismatum occasiones, ambiguitates multæ, tricasque ac pedicas ingeniorũ suboriri vbique necessum erit. Suum Iecora diximus, bonum, robustum, commodumque exhibere alimẽtum. exhibet enim, sed bonæ habitudinis iuueni, bonæque temperaturæ: atque interea tamen crassum id alimenti, concoctu difficile, tardè permeans fuerit. Quoniam hoc Iecinoribus omnibus commune, alij

mag:s

magis alio: verùm hoc bonitatem Suillo non adimit. vt enim hæc omnia fit: at ſucci vitio non laborat, & paulò difficilior concoctio, ac permeandi tarditas, alimenti perduratione facilè compẽſatur: quæ duo probi laudatique alimenti quaſi ſummam conſtituunt; ſi abſq; ſucci vitio benè alat, id eſt, conueniens ſanguinis inde quantitas eliciatur, probaque; nec tam citò diflabilis, quod non admodum laxæ conſtitutionis alimentum, ac proindè nõ valde facile concoctioni ſe exhibens, largitur. nam vt diutiùs permanens res eadem, & confici benè promptum, alimentum præbeat, id verò, quoniam fieri non poteſt, ne quærendum quidem eſt. Differentia alia ex pabulo. Nam caricas depaſti Suis lõgè melius, ſuauiuſque: Græci συκωτὸν Iecur hoc vocant; nos ficatum poſſumus. Quibus caricarum abundè tantum non eſt, hi farinæ parte craſſiore pinguefactorum Iecinora Suum guſtu ſuauia, benèque enutritia experientur. Hæc autem libentiùs ſemper in Suibus perſequimur, quorum viſcera omniũ maximè inter Quadrupedes eduntur nobis, ſic nos ad id ducente natura, vt, cuius animalis carnẽ guſtu nobis ſuauem, naturæque inprimis noſtræ conſentaneam ſentimus, illius ſimul, præter alia, accepta nobis eſſe debere viſcera arbitremur. Itaq; non alterius facilè Quadrupedis ſaginandum Iecur ſumimus caricis, aut alia ratione aliqua. Et ficatum dicimus, vt Græci συκωτὸν: tametſi hoc nomine materna noſtra lingua paſſim quorumcunque animalium Iecur appellemus, ex Suilli dignatione, quòd id primum vocem hanc meruerit.

Lienem qui nouerit qualem ad ſe attrahat ſanguinem, vt inde partim quoque alatur, craſſum nimirum, melancholicum, & fæculentum; non immeritò improbi ſtatim eſſe ſucci pronuntiabit, quanuis nonnullis interdum, quibus ita palatum ſapit, gratiam addat ſtipticus quidam in eo ſapor, qui alios fortaſſe offenderit; certè ex cuius alimento craſſus, ac atrabilarius expectandus ſit ſanguis.

Ventriculus, Vterus, Inteſtina, membranoſa omnia, frigidioriſque ideo & ſiccioris naturæ, durioriſque ſubſtantiæ: vt neceſſariò, quanuis probè concoquantur, ſuccum tamen gignant paulò magis frigidum, crudumque, neque inculpatũ prorſus, neque ſanguineum ex toto. Quod vt fiat, longi priùs temporis, exquiſitaque ac valida, caloris naturalis elaboratione indiget, vt probatus inde ſanguis prodeat. idq; tradi de partibus id genus omnibus frigidioribus natura, duriſque, poteſt: quæ vt ritè primùm à ventriculi calore vincatur, hatque chyli pars ex his; in pituitoſum tamen ſuccum abeunt, illaudati, pituitoſique ſanguinis materiam, niſi quum ventriculum nactę robuſtum, & conficiendis cibis validum, plurimumque caloris naturalis in præcordiorum foco, perfectam huius opera concoctionem ſubierint, integrè ad ſanguinis iuſti probique generationem confectæ, longiore temporis mora validò in hæc calore agente. Atque vt hîc ita afficiantur frigidiores cibi; in paulò magis calidis natura, aut temperatis, & ſubſtantiæ tenerioris, ſecus eueniet. vehementior nanque calor exuret potiùs, quàm concoquet, alios diſſipabit priùs, quoſdam etiam putrefactos corrumpet: vt oua in calidiore ventriculo, incumbente nimia caloris vi, nec iuſta, pro materia, proportione agente, facile in nidoroſam corruptelam degenerant.

Glandularũm alimentum, quale exiſtimandum ſit, & Teſticulorum, & Renum.

CAPVT II.

PEculiare genus eſt Glãdularum quoddam, quod ſaliuam gignit; tum eorum, quæ in paristhmijs ſunt: vtrũque cum lingua ſæpe eximitur. Sunt & in faucibus, & meſenterio, alibique in corpore paruæ multæ, quibus vaſorum diductio fulcitur. At Thymus glandula maior eſt, in nuper natis ac nouellis: minor fit in adultis. Glandularum, quæ in mammis reperiũtur, magnum ad alias; atque etiam inter ſe, diſcrimen. Aliæ nanque munere ſemper ſuo funguntur, aut gignẽdæ ſaliuæ, aut vaſa ſuſtinendi, quibus ſubſternuntur; aut ad alium aliquem vſum genitæ, in eo mũnia ſemper exercent ſua. At mamillarum, generando lacti à natura factæ, in vtero tãtùm gerentibus, aut lactantibus explent munus; gratiſſimo ſapore, lactiſque, quo replentur, dulcedinem referentes: reliquo tempore omni feriantur, ipſę tunc non ſanè parum à ſeipſis diſtantes, quippe exuccæ iam, & expreſſo ſucco areſactis ſpongijs ſimiles.

Glandularum omnium frigidius temperamentum: ſubſtantia eo à linguæ ſubſtantia interſtitio, quo à carne lingua. Quę linguæ proximè adhærent, atque eam tangunt, quales mammarum cenſentur, quum nondum refertę lacte ſuo fuerint. Vniuerſis gratus inprimis cum friabilitate inter mandendum ſapor. Gratiſſimus, acceptiſſimuſque, Gulonumque palato expetitus præ omnibus, refertarum lacte, præſertim verò Suum. Idem, quod de membranoſis partibus paulò ante a diximus, repetendum

dum hic habemus, vt faciliùs memoriæ commendetur, vtile ad multa; permagni ſcilicet referre, quomodo cibaria hęc concoquantur. Etenim exquiſitè concocta, caloriſque noſtri actionem perpeſſa in totum, vt nulla ex parte, quæ quidem concoqui, aut in alimoniam noſtri confici à calore poſſit, vim eius ſubterfugiant, alimentũ nobis exhibebũt probi ſatis, & laudati ſanguinis, propè cuiuſmodi ſperare nobis ex carnis alimento liceat: at exactam concoctionem nondum adepta, ob caloris debiliter operati imbecillitatem, qui illam inchoet tantùm, non elaboratam perficiat; aut pituitoſum ſuccum gignent, ſi humidiora fuerint, cuiuſmodi glandulæ quædam ſunt; aut crudum, ſi duriora, vt itidem ex glandulis aliæ non nullæ. Porrò autem ſuccus huiuſmodi vterque, pituitoſus nempe & crudus, variè per corpus diſperſus, maioris omnino caloris, ſiue natiui, ſiue artificio aliquo adiuti, opera indigebit: vt diligenter elaboratus, ſumptoque naturæ, aut poterit, ornatu, aut caloris vi conſumptus digeratur, aut attenuatior factus foras propellatur aliquò, aut etiam in partem alimenti ſanguificatus cedat: de quibus poſteriùs ſuo loco dicendum.

Veſicæ collo appoſitæ Glandulæ proximæ Teſtium naturæ ſunt: nam & Teſtes ipſi Glandulis adnumerãtur, quemadmodum & Renes à multis; eoque, pro teſtium in animalibus quadrupedibus (nam auibus nullæ hæ: quoniam ne veſica quidem) diuerſitate, diuerſæ. itaque dicto priùs de Teſtibus facilè intelligentur. Referunt Teſtes viroſum quiddam in quadrupedibus, quod quaſi ſemen redoleat: vt nec operæpretium ſit ediſſe, ob tetrum quandoque odorem, ſaporemque; & ſi edãtur, concoctu difficiles, & improbi ſucci euadant, taurorum præſertim, & hircorum, & arietum, omnium autem maximè adultorum. Quo quidem magis animalium carni eorum, per ſe deterrimæ, ætatis quoque additur noxa, qua maximè viroſi feminis fœdum odorem ſimul, & extraneũ quendam ſaporẽ contrahere Teſtes ſolent. Eandem ob cauſam deteriores minùs habendi animalium, quorum minùs mala caro: neque tamen hi ipſi ſic laudandi, vt non interea ægrè ſemper conficiantur in ventriculo, & improbum ſuccum exhibeant. Ex cõcoctis tamen alimenti ſatis accedet corpori, ſed cuiuſmodi retulimus.

Sicuti ex Teſtibus ſapore detegitur, quod ſemen prodat; ita ex Renibus, quod lotium. Itaque meritò eiuſdem penè bonitatis, & malitiæ, cuius Teſtes. Aduerſantur enim concoctioni hi quoque inſigniter, & illaudatum ſatis ſuccum gignunt, malum, inquam, naturæque noſtræ extraneum ſimul & craſſum, alibilem tamẽ. Cuiuſmodi non pauca reperias, quæ alendo ſatis ſint; at alimenti quod exhibent, prauum, damnatumque habeatur. In nouellorum tamẽ, ac teneriorum quadrupedum Renibus, quum nondum fœminas ineunt, necdum coeundi deſiderio tenentur, meritò minus quoque ſemper noxæ inerit: vt Hœdorum Vitulorumque veſci ſæpe Renibus, non vſque adeò magno noſtro incommodo, poſſimus. Eadem, quòd ad hoc attinet, Glandium reliquarum ratio.

De Cerebri ſubſtantia, cuiuſmodi inde alimentum prodeat, & cuius bonitatis id, aut vitij habendum ſit. Eodemq́; modo de Medulla, oſsium pariter, ac dorſi, & Pinguedine, & Seuo.

CAPVT III.

Iſdem rationibus delectu vtemur partis Cerebri, prælato ſemper iuniorum, in quibus, ætatis nouellę beneficio, partis eius vitia quadantenus corriguntur: quæ ſunt, ſucci craſſities, ac permeandi mora; concoctionis difficultas, ſimul & repugnãtia, qua particulariter ventriculo aduerſatur, præter concoquendi difficultatem: ſicuti quòd viarum meatibus diutiùs inhæreat, non ob ſolam craſſitiem fit, ſed pituitoſus præterea humor id fecerit, tardior natura, nec progredi trahique facilis. Atque hæc omnia ætate, vt diximus, emendari aliquatenus poſſunt teneriore, quæ craſſitiei multum adimat, vincique faciliorem ventriculo tradat, duritia minore. Nam humiditas, pituitoſuſque ſuccus, cuius id ætatis dominium maius, non humoris ſolùm nimij, & pituitoſi ſucci, ſed pinguitudinis præterea vitio damnãtur: quæ per id temporis ſemper maior, ſicuti alibi in corpore, ita in Cerebri quoque parte. Qualis quidem ineſſe Cerebro pinguedo poteſt, non verior illa, adeps ſcilicet, aut Seuum, ſed ſua Cerebro propria vnctuoſitatis, ſiue vnguinis cuiuſdam inſtar, quod appetentiam deijciat, & nauſeabundos faciat edentes, nihil vt ciendæ vomitioni aptius hoc ſit, quàm ſi pingui aliquo cõditum in poſtremis exhibeas; vſu interdum tamen aliquo euocandæ meliùs pituitæ vomitu, ſi incidentibus, & calidis condiatur, quæ ſimul pituitam faciliùs, vt diximus, eliciant, ſimul Cerebri craſſitiem, partemque excrementitiam diſſecent, promptiùs vt vomitio

mitionibus pareat; aut si vomitu non eijciatur, & concoquendum fuerit, minore difficultate id fiat, noxaque minore, quippe castigata iam alimenti malitia. etenim concoctum benè non parum tamen alet.

Pinguior ossium Medulla, gustuque suauior Cerebro, quod ipsum etiam capitis Medulla videri possit: sicuti sanè Spinalem non minùs medullam aliam appellant, quæ procul dubio ex Cerebro originem trahit. Sed ossiũ diuersæ omnino substantiæ, naturæque, & quam rectè Medullam voces, concocti sanguinis, atque intra ossium cauitates recepti, materiam, siue sobolem, seuosam in quadrupedibus, quæ superiore dentium ordine carent; adiposam in his, quę vtrinque dentata sunt. Pinguior, humidior, mollior Spinali medulla est, Cerebroque ipso, ac nauseam, vt Cerebrum, ciens, sed ex qua tamen probè concocta nutriri corpus satis queat.

Ad huius instar dorsi quoque Medullam appellârunt, colore veræ Medullæ similem, & ipsam non minùs ossium receptaculis contentam. Cerebro continua hæc est, eiusdemque naturæ, nimirum inde exorta, durior quanuis semper, quo magis ab origine sua discesserit; ideoque minùs simul pinguis, aut vnctuosa, vnde & nauseabundos faciẽdi culpa magis careat, atque eadem, si ritè conficiatur, abundè satis nutriat.

Inter hæc admittas Pinguedinem quoque, & Seuum: rectiùs tamen cum condimentis adnumeres. Sed & hîc de his dicendum, exiguum quanuis alimentum hæc elargiantur. Seuum crassiorum partium, Pinguedo tenuiorum: vt Seuo nutrimenti; adipi, siue Pinguedini cõdimenti, plus tribuamus. Natura vtriusque oleosa, concreti, temporis diuturnitate, olei in morem. itaque non magno semper calore soluuntur in liquorem. Appetentiæ demere multum possunt, erugato pinguitudine sua, vnctoq; ventriculi ore, ac veluti complanato, ne appetat. Cũ hac igitur de causa damnandus eorum vsus, nisi pro condimento; tum, quòd promptè in corpore calorem concipiat alimentum inde, quasique flammatum incalescat, magno sæpe eorũ, qui crebrò nimis vescuntur, incommodo, & facili in grauissimos plerunque morbos lapsu, Lepram, aut Psoram, aut Elephantiasis initium. Exuritur enim inflammatione ea sanguis, atque exassatus in atrabilarium degenerat, ac morbis his, eiusdemque modi alijs, occasionem præbet.

Atque hæc de partibus, vnde capi alimentum solitum sit: nunc de Sanguine, quæque ex eo prodeunt esculentis, agendum.

De Sanguinis temperamento. Num calidus Sanguis omnis. Et de Sanguinum diuersitate ad alendum.

CAPVT IIII.

Sanguinẽ reperiri nullum posse, frigidus qui sit, pronuntiatum legimus à Galeno non semel, sic in vniuersum. Quid? num etiam vespertilionũ frigidum non dicemus, aut ranarum, aut piscium multorum? Videtur quidem. Frigidum quidem qui crediderunt vespertilionum, ac ranarum, quę virides, & βρίζαντες, Galeno vocantur, rubetæ differentia alterius coloris, ac mutæ; deinde sperantes posse sanguinibus his frigidioribus euulsos pilos, ne renascerẽtur, prohiberi, aut mamillarum in virginibus, aut in maribus pueris testiũ incrementum cohiberi, & huiusmodi frigidioris medicamenti effecta opera præstari; experti, falsos se opinione sua fuisse viderunt. Sed piscium, dices, quarundamque præterea quadrupedum, vt agni, vt leporis, quos frigidioris naturæ esse narrauimus, an & horũ calidus nobis dicendus sanguis? Dicendus, si rectam inierimus nobiscum rerum harum rationem. Neque id hoc loco dico, quod dici tamen verè posset, in animali viuo sanguinem benè semper calidum reperiri, caloris natiui assiduè in eo operati præsentia, ac vitalium spirituum, multorum opinione animatorum, quos calidos esse oporteat, ope: nec cõtendam, in hunc rerum sensum rapiendum esse Galenicum de Sanguinis calore dictum: quanquam non deesset nobis subscriptor haud sanè gregarius Aristoteles Author, qui hac propè ratione Sanguinem calidum existimandum esse scripserit, ex accidenti vt crederemus talem, cæterùm per se frigidus haberetur verè, vt rectum ferre cuiuscunque iudicium potest, opinatus ea philosophici operis (De par. anim.) in parte, in qua calidi afferendas sibi differentias sumpserat, quas sensu percipimus, vbi non pauca reperire facilimum sit, tangentibus actu tum suo frigida quæ offerantur, calida nihilominùs alio potestatis sensu dicenda. Nobis medicè, potiùs agendum, cõsiderandumque diligenter, quo loco, quo tractatu, quid've tunc mentis habens, dixerit hoc, scripseritve Galenus. Profectò non aliud inueniemus cogitâsse, quàm vsum ex Sanguine medicum, medicamẽtosum partim, partim alibilem, aut vtrunque quoque simul, qui planè iugulatæ iam animãtis Sanguis est, educti de corpore, refrigerati iam

spirituum omniũ euaporatione, & insito calore deperdito: vt pronũtiata tã cõstanter (bis enim id repetit) Sanguinis caliditas non aliter accipienda sit, quàm in de corpore iam extracto. Non enim ad vsum nostrum sugimus è viuentibus, aut emissum statim calidum adhuc potamus. Columbæ propemodum solus, cerebri membranis instillatus calens etiamnum, ex vsu est: reliquo vtimur amisso calore naturali omni, exhalatisque spiritibus. Iccirco de caliditate illius disputandum, quæ potentia naturaq; sua, ac per se talis habeatur, idq; (quod semper monendum ducimus) ad iustum hominis vnius alicuius temperamentum respectu: nũ videlicet intrò sumptus pro esca, animantis, cuius modò edulis nobis caro sit, qualiscunque Sanguis, hoc ipsum tantùm, esca nimirum, futurus nobis, an excalfacturus prætereà nos sit. Quod ita censendum esse mihi quidem videtur, vt frigidi licèt animalis Sanguine non modò nutriri nos debere, sed insuper quoquo modo calefieri arbitremur, si illud priùs nobiscum considerârimus, rem ab omnibus existimatã semper fuisse calidissimam Sanguinem, caliditatem quidem hanc fortitum ex corde, sed priùs insiti nobis caloris opera diu multumque elaboratum; vt igneę facultatis accipere ea ratione non sanè parum, nec aliter induere purpureum colorem illũ potuerit, quàm caloris multi validique, in materia, quæ ventriculi quoque haud ita multo antè calorem experta sensisset, detersione Sanguini inhærente: mirum vt videri minimè debeat, si ex tot iam natiui caloris veluti focis atque officinis plurimam semper calidioris temperamenti vim reportet vnà, ac retineat, fiatq; calidus ita humor, non solùm accepto à corde calore, sed ipse quoque suum, qua diximus ratione, adeptus, sibique conseruans, huncque, post amissum actu illum, sæpe facultate sua proferens. Continet enim relictum sibi iam caliditatis aliquid ex toties repetiti caloris feruore, vt ignis vim quæ senserunt omnia solent, quibus ὑπόλειμμα illud restat, cinis, calx; animaliũ multorum excrementa, quibus caloris plurimum inesse experimur, alui, vesicæque longè magis: vt in Sanguine euenire idem posse existimemus, nempe in quo impressa caloris non leuis vestigia appareãt; color, qualem in rebus multo sæpe calore elaboratis videmus; materiaque eiusmodi, in quam potissimùm incumbens calor, ornandæque illi, & perficiendæ primitus intentus, faciliùs cùm imprimere, tum impressam relinquere virium suarum facultatem potuerit multo, quàm in excrementis, in quibus nihilominùs non leuia sæpe caloris cuiusdam perspici signa solent. Calidus igitur Sanguis quisque (si temperamento hominis æquabili conferatur) potentia sua, hoc est, qui æquati hominem temperamenti nõ alere solùm, verùm concalfacere quoque intrò sumptus possit; siue qua alia ratione, intus, foris, corporis calore in actionem suam deductus. Atque etiam sui semper generis carne calidior. Non enim semper verum est, longiore diuturnioreque concoctione rem quamque calidam magis euadere, si formam aliam substantiæ suæ induat: vt Sanguis in ipso propè natiui caloris foco propriã sibi formam indeptus primò, factusque Sanguis, tum paulò vlteriùs progressus attractusve, vt caro fiat, in venarum primùm canaliculos, tanquam riuulos suapte natura frigidos & ipsos multifidè diductus, partibus deinde occurrens à natiui caloris fonte focoque paulò remotioribus, ita demum nutritione nostri in carnis substantiam abit, facta haud dubiè caloris sui, sibique proprij, progressu eo, transmutationeque illa, iactura. Sic fiet, vt Sanguis in vniuersum, tantisper dum Sanguis permanet, siue in corpore, siue extra corpus, in alimentum nostri cedens, naturalem sibi caliditatem retineat: immutationibus autem, quibus diximus, multis amittere eam non difficulter queat: prorsus vt hac quidem ratione vel piscium multorum Sanguinem calefaciendi qualibuscunque viribus statuere liceat, quorum carne refrigerante vtimur.

Sed quis hodie piscium sanguine vescitur? cuive vnquam in mentem veniet, vt id faciat? aut quem potiùs impetus animi capiet, vt magno, eoque inani labore (paucus enim piscibus sanguis, nec iugulare facile mittendo sanguini) alimentũ sibi quęrat, cuius alibi parabilior simul, & vtibilis magis, copia? Sed & hoc ad rem pertinere visum in disputatione de Sanguinis temperamento: iccirco addidimus.

Edulium Sanguis concoctu difficile habetur, crassarum præsertim partium qui fuerit, ac melancholicus, cuiusmodi Bouinus: verùm nullus huius, hoc tempore, politioris quidem vitæ gentibus, vsus, quemadmodum sanè nec Caprini, vt Penelope olim procis, insipidis, hircosisque hominibus, etiam Galeno damnati. Iugulantur vituli, hœdi, sues, agni in hoc, horum Sanguine vescimur: Leporum non memini, tantopere Galeno commendato, gustuque suauissimo dicto. cui libuerit, licebit, minùs & excrementitio, & concoctioni rebelli futuro, vti. In Hircino efficax, medicoque vsu comperta minuendo renum

num calculo vtilitas, in cibis nulla; Taurini venenata vis, qua totius Græciæ authoritate maximus vir perierit Themistocles. Itaque, quod dixi, Vitulino, Hœdino, Suillo, Agnino vtimur, tenerioris ætatis commoditate potioribus omnibus, vt & in ventriculo conficiantur meliùs, & excrementorum minus ipsi conficiant. Ceruorum, Damarum, & Capreolorum sanguinis idem modus, fibrosi scilicet minùs, minoréque ideo duritia spissati; ac proinde, si ætatis eadem ratio seruetur, vt hinnuli sit, neccommodè, nec vtiliter minùs nutrituri, nec vitio maiore.

Lactis naturam ex diuersis partibus constare, quarum peculiarem esse vniuscuiusque facultatem aliquam; Serese, Caseosa, Butyrese, varie cuiusque temperamento.

CAPVT V.

IAM Lactis differentiæ ex sanguine notiores, quàm vt explicari à nobis hoc loco longiore scriptura debeat. Tametsi enim triplici quodcunque substantia constet, Seri, Casei, Butyri: in alio tamen pars alia maior, cuiuscunque horum, atque in alio alia, pro sanguinis, vnde generatur, diuersitate. Id, quod discriminis non parum adfert; ac multo magis alimenti ex eo vsum, quod nunc quærimus, varium fecerit. Mitto medicatam in vno partem maiorem, quàm in alio, quæ cum nutriente coniuncta est. Sed hoc plùs alere, illud minùs posse scimus; hoc longiùs duraturi copiam alimenti exhibere solere, aliud aliter: sicuti hoc corruptum faciliùs iri, illud difficiliùs, prout tenuiorum, aut crassarum magis partium. Secundùm animalium differentiam, aliud alio Lac, aut naturæ nostræ conuenientius, aut è diuerso alienum magis, experimur. Lac, totam eam substantiam, ex tribus illis à natura in vnam conflatam, nominamus, proprij temperamenti, substantiæ, ac facultatum. Nam partes inter se non solùm diuersæ, sed etiam aliquatenus contrariæ. Quomodo nanque non contrariæ sibi inuicem Casei, ac Seri partes? aut non oppositis viribus pugnant, altera aluum subducens, adstringens altera? Ex quo sanè, quoniam in eadem substantia mutuò sibi ipsis impedimento sunt, ac, si eædem vtriusque portiones, viresque fuerint, neutrum assequentur, nec cohibita, nec irritata aluo; quum alterutrum moliri animus est, alteram necessariò auferendam partem curamus, vt expeditiùs viribus proprijs suisque vtatur reliqua. Sic quidem, sequestrato Caseo, (multis autem modis id fit, quos qui volet, alibi, abundè vnde petat, habet) Serum, quod subducendæ alui partes sibi vendicauit, commodè id præstiterit, vt nihil, si grauissimis Authoribus adhibenda fides est, præferri, duntaxat leniter ac molliter proritandæ aluo, huic aliud debeat, vsque eò, vt vel in acutis morbis, de Hippocratis (De ratio. vic. acu. iiij.) sententia, aptissimus huius futurus vsus sit: nec sanè minùs sæpe, quum sani quoque degimus, (ne prorsus extra rem in hunc locum incongruè afferri hæc à nobis videantur) vtendum habeamus, per se quidem etiam; sed mellis optimi, salisque additione, multo & commodiùs, & vtiliùs: alterum, ne subuersionem sentiat ventriculus; alterum, vt subducatur aluus meliùs, quæ quo salis additum plus fuerit, largiùs semper subducta feretur, modò nòn insuaue id sumenti sit; quod in vtroque seruandum, melle, saleque addito, vt potaturi semper gustus consulatur, ne auersetur, atque ita Serum.

Caseus autem, seu caseosa pars eodem pacto separata, siccataque aliqua ratione serosa, primùm nullo pacto irritauerit aluum; deinde adstrinxerit quoque, ignitorum lapidum, aut efficaciùs chalybis ope consumpta serosa parte omni. Nam elixatio lactis sola id solum præstiterit, vt ne prouocetur vlteriùs aluus: candentem autem chalybem, aut ignitos silices intinxisse, etiam vt adstringatur. Inest quippe in Sero aquosa, tenuissimaque lactis totius pars, sed cum acrimonia, quæ ad deiectionem irritet; rursus ablata sistat, amotione tantùm causæ, vt in multis alijs. Quanquam & in Caseo crassior terrestrisque pars exiccatione ea adiuta sistere per se quoque valeat: periculum tunc, ne epotum cogatur in Caseum, sæuáque inferat Symptomata quædam lac. Occurritur haud ita difficulter (nisi si tamen aduersans prorsus sumentis naturæ fuerit: Sunt enim nonnulli huiusmodi, vsum vt lactis quouis modo parati ferre nulla ratione queant) melleque & sale, & affusa aqua, maiore securitate coagulationis, dilutione ea discussæ, neque tamen ad egerendum irritata propterea aluo; quód, quo inprimis proritari aluus soleat,

leat, Seri acrimoniæ desit. Itaque vbi Caseosæ partis non multum, Serosæ autem plurimum, vt in Asinino; ibi cogendi in Caseum lactis suspicio minor, certior autem soluendæ alui spes. Contrà in Bubulo, in quo spissamentum naturale Caseosæ partis multæ adstrictionem potiùs alui pollicetur, Serosæ paucitas suppressionem, aut certè prouocationem nullam. Sequitur Bubuli naturam, Ouillum statim lac crassitie, & pinguitudine: Caprillum in medio rectissimè statuetur, æquis Seri, Lactisque portionibus. Ab hoc iam Asininum tenuius, serosiusque, tum Equinum, tum Camelinum omnium humidissimum, miniméque pingue, aut crassum. Exempla tantùm colligimus ex his: quoniam vsus iam nullus, Equini, dico, & Camelini: sicuti ne humani quidem, sed certe Salubri Medicinę in parte, nisi quos referunt Lactis humani suctu longissimam aliquando senectam sustentâsse; quæ pars artis huius Gerocomice est. Illud igitur admonuisse, tractationis huius proprium: vt quodque crassissimum Lac, sic renum calculo obnoxijs nocentissimum haberi; hisque, quibus meatuum angustia iecoris, aut circa iecur venæ facilè obstruuntur.

Est &, quam tertiam faciunt, Lactis substantia, Butyrum, pinguedo potiùs quædam, vnctúmve: quapropter eadem sæpe præstat, quæ oleum, aut adeps; siue extrinsecus adhibere corpori velis, siue aliud ex eo pinguedinis commodum, siue flammæ quoque alimentum ad lucernarum vsum quæras. Βούτυρον dixêre, non quòd ex Bubulo solo, sed quòd ex hoc potissimùm fiat. Apparet, veteres nesciuisse illius, nisi medicamentosum quendam, ad cataplasmata, vel vnguenta, quibus emolliendi facultas quæritur; tum per se etiam ad leuiores laxiorum partium phlegmonas, vsum: inter alimenta (quod legisse meminerim) non recensuerunt. Nam quòd Galenus frigidiorum regionum homines, qui oleo destituantur, vice eius Butyro vti dixerit; de vnguine tantùm, χρῶνται λειπόμενοι τῷ βουτύρῳ dixit, non taciturus, si esculento quoque vsi fuissent.

Atque ex triplici hac rerum natura, & facultate inter se diuersarum, Lac existit. Tenuissimum enim, & aquosum Serum, minimè hærens, vltrò ipsum emolliens aluum, frigidæ omnino atque humidæ naturæ; attamen ex parte acris, sed non intantum, vt frigiditatem vincat. Temperatius Butyrum, vt oleùm, vt pinguedo, quod facilè flammas concipiat, vtcunque aëreum. Iam Casei portio terrestris, frigida, siccáque, hærens, impacta, infarciens. Ex his tribus veluti confit à natura lac; frigidæ ideo in totum, & humidæ temperaturæ, sempérque sanguine suo, vnde oritur, frigidius: atque iccirco ex temperato animali, ad temperamentum humanum æquabile iustumque, eadem ratione semper quoque frigidum. Nam calidioris animalis, Leænæ, verbi gratia, temperamento iusto huic collatum, calidum fortasse non iniuria existimaueris, dixerisque lac; quod idem tamen eodem Leænæ sanguine frigidius habeatur: vt ex Arabibus, qui caliditatem Lacti assignârunt, si in eam partem acceperunt, quemadmodum dictum à nobis est, de calidioris natura animantis lacte, ferendi fortasse sint. Sed quis hoc ita illos tueatur pacto, quos constat in vniuersum de Lactis temperamento ad eum modum pronuntiâsse? Quod quum fit, necessariò rei, qua de institutus sermo est, temperamentum intelligi omnium medium debeat, vt iusta comparatio fiat. Rursus igitur hoc pacto frigidum euadet nobis lac temperatioris animantis, Suis nempe, aut (quoniam huius quoque aliquando, vt diximus, vsus) non minùs hominis: frigidum dico, quod æqui, iustique temperamenti refrigerare hominem valeat. Supra autem temperamentum excedentium animalium ad calidum, quo magis excesserint, eo sanè calidius lac: sicuti si infra mediocritatem in frigidum tetenderint, longè frigidius.

Ne miremur autem, calidum aliquod statui à nobis lac posse, vt Leænæ, calidissimæ animantis, quanuis Galeni obstare alicubi authoritas videatur: quod quomodo accipiendum sit, dicemus statim, explicato priùs hoc. Etenim quùm sanguinem quemcunque calidum antea statuerimus, quo tanquam demonstrato vti posse videmur: porrò autem à sanguinis temperamento in animali suo lac quodcunque, exiguo quodam interuallo, ad frigiditatem recedat, vtpote quod pituitam inter eiusdem animantis, & sanguinem, temperamento suo constet, sic tamen, vt sanguinem versus inclinet magis: sit autem Leænæ temperamentum benè calidum: sanè ex bene calido sanguine lac nunquam frigidum prodierit, sanguini licèt suo calidum minùs, at non sic tamen, iustæ vt temperaturę hominem refrigeret: qui multo infra Leænæ calorem positus, quotiescunque refrigerari cupiet, lactis alicuius ope, lac quæret animalis, aut temperamenti æqui, (nam & huius frigidum, vt ostendimus, lac) aut æqua bilita-

bilitatem illam infra, ad frigidum descendentis, supra autem ad calidum nunquam. Quæ non eò à nobis dicuntur, vt Leænæ, aut alterius alicuius calidioris, feræque animantis, lac vsui aliquando alicui futurum sperem: sed disputationis natura ita fert, vt inuestigandæ ritè veritati necessaria vndique afferantur.

De Serosæ partis temperamento, cuiusmodi sit, disputatio, qua frigidum statuitur, idq; cur ita censeri debeat.

CAPVT VI.

EAdem nos propè necessitas cogit, (quoniam id ad lactis temperamentum nō parum faciat, & controuersa res est) paucis quibusdam versibus, vt Serum dicamus cuiusmodi tandem sit, frigidum'ne, an calidum, grauissimi Authoris testimonio, super eadem re, diuerso. Frigidum primò Galenus (De simplic. medic. facul. iiij.) facit, aqueum nimirum, tenueque, quo loco tribus constare, qualitatibus suis inter se differentibus, substantijs scripsit lac: Caseosa, quæ crassa: Butyrosa, quæ pinguis: Serosa, quæ aquea sit. déque hac mox, τὸ δ' ὀῤῥῶδες περίττωμα ψυχρόν ἐστι, καὶ ὑγρόν. Serosum, inquit, excrementum frigidum est, & humidum. Huic sententiæ quæ magis aduersetur, non facilè inuenias aliam, quàm si quis, calidam esse partem hanc, sententia sua proferat. Et eccum tibi Authoris eiusdem dictum, scripto (De alim. facul. iij.) luculenter testatum: οὔτε γὰρ ἔτι τὴν θερμὴν, καὶ δριμεῖαν ἔχει ποιότητα, καὶ δύναμιν: ἧς μετέχει τὸ γάλα, διὰ τὸν ὀῤῥόν. Lac, inquit, (nimirum acidum iam, de hoc enim loquitur) vlteriùs calidam, acrémque qualitatem non habet, cuius particeps est lac, ob serum. Hæc quidem enim Galeni quoque vox est, Serosam lactis partem asseueranter calidam pronuntiantis, quam alibi frigidam atque humidam dixerat. Torsit hoc, eadem prorsus de re tam discors inuentum grauissimi omnium Medici iudicium, viros pauló superiorum ætatum authoritatis magnæ. Qui, quum sibi vel ex professo depoposcissent, non valde cohærentia Authorum dicta in sententiam vnam, atque eandem ducendi prouinciam, præfixo quoque operi suo Conciliationis titulo, idque in multis præstitissent; in alijs quum perficere non possent, viam tamen præstruxissent rectam, planamque; in quibusdam conati tantummodo viderentur; in hac, quam modò attulimus, repugnantia ne conatus quidem suos attulerunt, saltem vt pro conciliatoribus se gererent, tentata concordia. itaque depositam prorsus reliquêre nobis alijs tentandā. Nam quod aiunt, acidi tantùm lactis comparatione calidum existimandum esse Serum, quod temperamenti æqualitati collatum frigidum sit: tergiuersatio quædam est, & conscientiæ dissimulatio, quæ nihilominùs veritatem inuitis statim exprimat. Sic enim mox addunt: Non ignorare se, Galenum cum Medicorum quibusdam in ea fuisse, aliqua operum suorum in parte, sententia, vt Serum calidum & siccum censerent: sibi tamen standum potiùs, & acquiescendum, loco illius alibi sententiæ, in quo frigiditatem & humiditatem Serosæ lactis parti tribuerit. itaque sancitum sibi tunc esse velle, aperto satis ex verbis his discordium adhuc sententiarum testimonio. Quas si quis tamen diligenter perpenderit, neque valde nimis oscitanter examinauerit; minimè dissentire, atque in vnum, eundemque vtranque sensum ferri, non ita difficili iudicio constituere possit. Neque enim rectè consideranti rei vlli contulisse videri poterit Galenus Serum, quo loco calidum id, & acre esse protulit, sed sic simpliciter potiùs: acidum lac in nidorulentiam neutiquam corrumpi, præsertim ventriculo ingestum calidissimo, biliosissimoque, propterea quòd qualitate iam, ac facultate calida atque acri destituatur, cuius particeps est ob Serum; simul nec pingue obtineat modicè calidum, solaque illi facta reliqua sit Caseosa pars, ne ipsa quidem, cuiusmodi ab initio fuerat, naturæ, verùm iam in frigidum inclinans. Nihil hoc loco quæsitum à Galeno videmus aliud, quàm vt insigniter frigidam veluti sub oculos nobis poneret acidi lactis naturam, idque calidiorum partium ademptione, quæ dulci priùs inerant, Seri calidæ atque acris, Butyri modicè calidæ; quæ duæ qualitates, quum adsunt, quamcunque caliditatem addunt lacti, non quæ calidum in totum faciat, sed acido quidem calidius, nondum tamen calidum temperamenti æqui respectu habendum. Nam cætera frigidum lac totum, Serosa primùm ex parte calida quidem & acri, parte autem maiori aquea ac frigida; tum Butyrosa tēperata, quæ nec calidū, nec frigidum

gidum faciat; Caseosa verò per se frigida satis. At acidum lac, quod oxygala est, longè hoc frigidius, vt in quo calida acrisque pars abierit Seri, frigidior & aquosa maneat; ex Butyrosa insuper amissus exhalatúsque discedat calor; Caseosa quoque per se quidem antea frigida, sed tunc prætereà, tanquam sociali partium calore destituta, frigescat magis: manentibus quidem illis substantia adhuc sua omnibus, sed euaporato calore. Non enim existimandum, acescente lacte, partes eius abire: manent enim, alioqui neq; lac esset. Quòd si manent: & Serum inerit, sed amissa calida parte, atque acri, Serum tamen adhuc. ergo duæ in hoc necessariò partes, aquea, & acris: simul in dulcis lactis Sero aquea maior, multo minor acris; aquea, frigida nimirum atque humida, in acidi tantum: vt iam meritò Galenum dixisse appareat, calidam & acrem qualitatem, facultatemque fortitum esse lac, ob Serum, partem huius nimirum quanuis nō multam, eiusmodi tamen, qua rursus in acido recedente benè frigidum fiat. Geminam hanc Serosæ partis facultatem agnouisse Galenus visus erat, non ita multo antè, quàm eidem calidam & acrem attribueret, quo loco lacti, in quo consumptum Serum totum cohibendæ aluo fuerit, ne in ventriculo coaguletur, præter alia adijciendum quoque aquam esse consulit, ita scribens: καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ τὸν ὀῤῥὸν ἐκδαπανήσαντες αὖθις ὕδατος ἐπιχέουσιν. οὐ γὰρ τὴν ὑγρότητα, τοῦ ὀῤῥοῦ φεύγουσιν, ἀλλὰ τὴν δριμύτητα, καθ' ἣν ὑπάγει τὴν γαστέρα τὸ σύμπαν γάλα. Scilicet vetat nos mirari, si lacti adstringēdæ alui causa parato, non immeritò, ne in caseum sumptum coeat, adijciatur aqua, quasi ineptè id fiat, vt absumatur Serum, vbi aqueæ humiditatis multum, quo deinde aquam superuacaneè rursus addamus. Cæterùm in eo non vitari Seri humiditatem ait, sed acrimoniam, qua videlicet irritari soleat aluus. Cuiusmodi, quæso, humiditatem? non quidem acrem, aut calidam, (nam hanc iam reiectam vult) sed contrariam potiùs, frigidam nempe, & humidam; quæ si sola fuisset in Sero, non erat quærenda alia. Itaque oxygalactis, quod acidum lac est, vbi calidior acrisque magis Seri pars illa perijt, & aquea remanet, vsus. Neque enim tam facilè in caseum cogetur humoris aquei præsentia, neque irritabitur aluus acrimoniæ absentia; sed nec in nidorulentiam abibit, nec in biliosum maximè, feruidumque ventriculum inciderit.

Duæ igitur quum insint eadem in re, vt sæpe fit, qualitates, ac facultates, etiam contrariæ: quum quis alterius tantùm meminit, ad rem suam, de qua agit, non nescisse alteram conuinci potest, silentio quanuis prætеritam, nihil tunc facientem ad rhombum, quod dici solet. Tantùm non quottidie Aloes repurgatoriam facultatem, & stercorariam quandam prædicamus, scribimus, dicimus, quoties res ita fert, aut vsus aliquis venit: rursus adstrictoriam vim eius profitemur, exigente ita rerum, quas præ manibus habemus, aut de quibus tractamus, commoditate. neque ibi adstrictoriæ facultatis, in sermone de repurgatoria, neque repurgatoriæ hic in de adstringente, memorantes quicquam. non enim necessarium: sed neque in mentem venit sæpe intentis in rem vnam illam. Num propterea pugnabunt ista? non, vt opinor. Pariter in hunc modum, quid mirum, Galenum lacti scripsisse calidam acrémque facultatem accedere ob Serum, eóque acidum lac frigidum existimari; quòd hæc inde in eo recedat qualitas, satis id effectui illi esse ex causæ ablatione intelligendo? Rursusque, Authorem eundem alibi hoc idem Serum, cuius iam duplex ostensa facultas, frigidum & humidum statuisse? τὸ δ' ὀῤῥῶδες περίττωμα ψυχρόν τ' ἐστὶ, καὶ ὑγρόν. Vincitur enim Serosæ partis eiusdem acrimonia qualitatibus aqueis illis, vt eiusmodi constituatur. Etenim minimè inconuenire videtur, vt in quo aqueam inesse partem, calidamque simul & acrem aliam, ostensum sit, & aquea acrem superet; frigidum ideo atque humidum denominari, vel nondum discedente acri, queat: tanto autem magis, quum discesserit. Rursus, propter eandem hanc acrem ac calidam, non multam licèt, portionem, quæ Sero inest, particeps lac (particeps enim tantùm fecit: non calidum absolutè Galenus pronuntiauit) dici caloris alicuius potest, sed qui tamen totam lactis substantiam æqui vndique temperamenti collatione calidam constituere nequeat calor, adeóque acido quidem lacte, cui iam demptum Serum sit, calidius; temperati autem hominis sanguine frigidius, eodem modo lac constituatur totum. Nec Serum quidem ipsum dici, haberique aliter, quàm frigidum, hominis eiusdem comparatione, debeat, vt cui longè maior aquositatis cuiusdam insit portio; alterius verò calidæ, atque acris partis portiuncula solùm quædam, cuius, vt narrauimus, particeps tantùm est. Ferè autem participari rem aliquam intelligimus,

gimus, non magnis detractis portionibus.

Examinatum Lactis temperamentum diligenter: & excussa loca Galenica, de re hac, quadam.

CAPVT VII.

QVippe in generatione Lactis ex sanguine, vt de huius quoque temperamento dicatur, serosa priùs huius ipsius pars, quæ lotio superfuerat, primò venarum, quarum tunicæ frigidæ sunt, & per longum satis corporis spatium trahuntur; tum glandularum quoque in mammis, naturæ eiusdem, nempe frigidioris, occursu; exuere non sanè magna difficultate caloris partem bonam sui potest, ipsa, alioqui infra biliosi humoris caliditatem posita, vt benè frigida euadat, remanente nihilo seciùs caloris adhuc vestigio nonnullo, quod acescente deinde lacte discedat totum. Nec dissimiliter, easdemque prorsus ob causas, biliosam sanguinis partem, huiusque (sanguinis dico) propriè, vereque dicti, qui peculiaris, secretúsque ab alijs humor est, tenuem magis partem, in butyrosam verti verisimile mihi fit, quæsito biliosæ parti ex sanguinis parte temperamento, vt refrigeratior facta mediocritatem caloris acquirat, & butyrum fiat. Sic reliquas non minùs sanguinis totius portiones, partim natura iam sua frigidas, crassásque, vt melancholicus in sanguine succus est; partim calidas sanguinis pprij; vniuersas in caseosam substantiam abire, atq; ita lac totum simul existere crediderimus, acquisita partibus omnibus frigiditate aliqua, longissimo quodam venarum, quibus conficiendi lactis delegatum à natura munus fuit, tractu, multiplicíumque, vt diductus in portiunculas plurimas sanguis alius fieri meliùs queat; mox occurrentibus etiam mamillarum glandulis, refrigerato tandem parte ex omni sanguine, vt genitum ita lac prodeat, & calidior quidem sanguinis pars bilis, eiusque vnà tenuior portio, infracta illarum caliditate, ad mediocritatis temperamentum deuenerint in Butyro: in Caseo, seu caseosa parte, infra mediocritatem ad frigidum, neq; multùm tamen, substiterint, sanguinis proprij verique crassioribus partibus frigefactis, nigriorisque bilis succo, ac pituitæ, pituitosóve sanguini immutato additis: in Sero autem sponte iam, naturaque sua frigido per se antea, (etenim materiæ cuiusdam pituitosæ Serum est) inuectâ refrigeratione, calidiori eius parti, neque tamen prorsus restinctæ. Hæc est, conuenientibus in vnum omnibus, Lactis substantia, hoc temperamentum frigidum atque humidum meritò: sed modicè, longiùs nimirum à pituitæ frigiditate, ac sanguinis sui semper temperiei propius; idcirco χλιαρᾶς, id est, tepidioris cuiusdam caliditatis dictum à Galeno, lenis quædam potiùs, & placidior frigiditas dicenda, cuiusmodi rosarum succi, rosaceive olei, & aliorum quorundam est: quæ temperatum corpus, quoties se temperatè habet, & ab omni inæqualitate alienum est, refrigerare modicè possit; aliter se habens non possit, si à iusta temperamenti sui moderatione paululùm in frigidum declinauerit: tunc enim simile illi fiet, ex quo actio nulla, at vlteriore recessu prolapsum etiam calefecerit: is enim tepidæ huiusce frigiditatis modus, vt temperatum refrigerare, paulò magis refrigeratum excalfacere possit. Itaque nullo sæpe discrimine Authoribus tepor huiusmodi caloris non minùs, quàm frigoris, nominibus vocitatur, vt Galeno: (De simpli. medic. facul. iij.) οὕτω κἀν τοῖς φαρμάκοις ἔλαιον μὲν ἐκ τῆς μέσης ὑπάρχει κράσεως: ὁ δὲ τῶν ῥόδων χυλὸς ἐκ τῆς ψυχροτέρας μὲν, ἀλλ' οὐ πολλῷ τινι, κατὰ τὴν χλιαρὰν, ὡς εἴρηταί μοι καὶ πρόσθεν, ὑπάρχον θερμασίας. Sic, inquit, & inter medicamenta oleum temperamenti medij est: rosarum succus frigidioris quidem, sed non ita valde, vtpote qui secundùm tepidam, quemadmodum dictum priùs quoque nobis fuit, caliditatem consistat. Vides, eiusdem rei, eodem sensu, de frigiditate, & caliditate, eodémque propè versu pronuntiatum? sic quidem, vt caloris tepiditas illa frigiditas potiùs habenda sit, & quidem vera ad temperiem æquam, tametsi parua paucaque. Facit autem id in lactis totius substantia Seri calida illa, non multa licèt, sed iusto tamen calidior, & acrior pars, simul & Butyri moderatior, vt refrigerare haud sanè valde queat; semper tamen generis conditionisque suæ sanguine frigidius sit, quem inter, ac pituitam, (sui semper generis intelligo) temperatura sua positum est, sed minore à sanguine, quàm à pituita, vt diximus, interuallo.

Hic rursus scrupulus, ad quem offendamus, aut salebra, in qua hæreamus, nisi cauerimus. Nos enim hic frigidum potiùs teporem quendam dicimus in lacte, idque extracto de Galenicis dictis sensu, nõ vno in loco. Sed quid dicendum nobis fuerit ad Authoris eiusdem dictum, obuia maximè ope-

mè operis in parte, testatū nobis relictum, vetransmissum mirer, ininuestigatúmq; ab Eruditis, qui in hæc inquirunt. ὥστ, inquit, (De simpli. medic. facul. iiij.) τὸ μὲν σύμπαν γάλα τοῦ συμμέτρου τῇ θερμότητι σώματος ἀπολείπεσθαι συχνῷ. Vniuersum lac à temperati corporis calore distat multùm, siue, longo abest interuallo. Quis non benè frigidum credat, ex hoc dicto, primore consideratione? Sed componenda in vnum verba simul omnia, vt integer inde sensus existat, nō discerptus, & magistri dictata à capite accersita expendantur; non autem periodus vna reliquarum omnium demum præiudicium afferat. Triplicem lactis qualitatem ac facultatem quum exposuisset Galenus, casei, butyri, seri, sic deinde addit: ἀλλὰ τούτων ἡ μὲν λιπαρὰ μάλιστα εὔκρατος, ἡ δὲ παχεῖα μικρὸν ταύτης ἀποδέουσα, τὸ δὲ ὀρρῶδες περίττωμα ψυχρόν ἐστὶ, καὶ ὑγρὸν, ὥστε τὸ μὲν σύμπαν γάλα τοῦ συμμέτρου τῇ θερμότητι σώματος ἀπολείπεσθαι συχνῷ. Inter has, inquit, pinguis temperata maximè est; crassa verò parum ab hac recedit; at serosum excrementum, & frigidum, & humidum est: prorsus vt vniuersum lac à temperatæ caliditatis corpore magno interuallo relinquatur. Cui nō, quæso, pugnare videantur hæc mutuò? frigiditas tepidior, imò caliditas, quæ tamen frigiditas quædam est, ea, qua diximus, ratione, & à temperati caloris corpore distantia magna. Sed si quis diligenter secū considerauerit, qua hæc ratione, quóve ea loco à Galeno dicantur, næ is animaduertet statim cohærere omnia, nec dissidij quicquam esse. Affertur eo loci ab Authore eo nobis ratio, qui fiat, vti mel vetustate amarescat, aut in paulò magis calido temperamento bilescat; in frigido, benè ac commodè alat: non item lac, quod acescere potiùs videmus in frigidiore ventriculo; in calidiore concoctum optimè alere, corruptum autem ad nidorulentiam trahi: mel autem acescere nunquam. Id nimirum adfertur rationis ibi, mellis scilicet caliditas: contraque lactis multo infra illam posita frigiditas. In comparatione enim tum mellis omnia dicuntur, quorum vtriusque rationibus cuncta illa contingant. Ergo longè ab æquabili caloris temperie distare vniuersum lac dictum, videlicet longiùs, quàm vt aut vetustate amaritudinem sentiat, vt mel, quod ipsum temperati caloris sit; aut ne in frigido ventriculo in acorem abeat, quod melli nūquam continget propter caliditatem illius iustam: lacti autem ob frigiditatem vsu sæpe venit, quæ quanquam modica, atque etiam intra modum, propiórque sanguinis, quàm pituitæ temperamento sit; at eiusmodi tamen est, vt longiùs à temperie, quam mel obtinet, ad calidū, ad frigidum ipsa sepposita, frigiditatis potiùs meritò opera edat. Hæc eo paulò fusiùs explicata à me volui, vt intelligerent rerum Medicarum studiosi, conferenda esse Authorum loca simul, quorum videantur diuersæ scriptæ fuisse sententiæ de eadem re. Etenim collatione ea, dissidere visa sæpenumero inter se quædam, si ritè examinentur cuncta, minimè dissidere videbuntur, rerumque ita veritas, tanquam tenebris euoluta, apparebit meliùs, & conquiescet mens.

Lactis vsus, & commoditas in alendo præcipua.

CAPVT VIII.

LActis vsus, cuius iam temperamentum quale, qua've illius esset essentia, ostendimus, omniū ppè maximus alēdi facilitate, vbertate, bonitate. Idē alimoniam nostri primò semper inchoat, ac postremò in multis sæpe finit, sed vberibus exuctum, quod maximè bonitatem eius iuuat: infantili ętati, ob temperamenti humiditatem, caliditatisque, qualem sæpe iam memorauimus, temporem commodissimum: Senibus, ac decrepitis, alimenti primùm facilitate (tanquam enim præmansuscibus, de mammis ætatibus illis exuctus ventriculo ingeritur) vtilissimū; deinde humidioris quoque alimenti vsu, quo siccior senum habitus totus, decrepitorum præsertim, intrinsecus humefactus fouetur: nec sanè medijs temporibus omnibus non semper commodum, vtileque. Siue enim defectas viribus, alimentóque suo, partes nutrire statim animus sit, non aliud facilè inuenias, quod tot antea caloris naturalis concoctionibus elaboratum, quasique confectum iam, porrigi pro cibo possit, quódve temperamenti similitudine, totaque substantiæ affinitate in alimoniam rapiatur partium, addatur, assimiletur, vt numque fiat. non immeritò. scilicet antea quoque minimo minus, dum lac fieret, abiturum in nutrimentum fuerat; & dum additur partibus, bis iam proximam nutrimento naturam sortitum est; primò, quum ex sanguine in lac conuersum, propè iam erat, vt aleret; iterum, quum ex lacte sanguificatum facilè alimenti veri, omniumque vltimi, quo nutricatio vera perficitur, naturam, ornatúmque subit, formaque glutinis suscepta affigitur facilè, prorsusque in membri substantiam desciscens, partium illarum fit, intrinsecus acceptum. Seu succi bonitatem quæras, non alia melior,

quæque

quæqúe cùm ipsa prolixè bonitatem suam largiatur, optimo omnibus communicato succo, tum aliorum quoque malitiam sæpe corrigat, & humorum vitia contemperet: seu alimenti nobis copia, atque affluentia cordi fuerit, minimum ibi excrementorum, ideóque & nutriendi vis maior. Quæ licèt omnia vino quoque insint, at non vt soli, per seque insunt, nempe calidioris ac sicc[i]oris temperamenti, quàm purè alendo par sit; ac, nisi alterius rei additione, aquæ nimirum, non profuturo, contráque obfuturo potiùs interdum. Sed nec vino solo si alamur, tantum producere dierum nobis liceat, quàm si lacte: vt plus omnino alimentosæ naturæ in hoc, quàm in illo esse, hinc manifestò satis appareat, atque iccirco suffecturum quandoque cibo potúque lac credamus; non suffecturum vinum, aut certè non tantum. Itaque tam γαλακτοφάγους, quàm γαλακτοπότας habent Græci, qui nimirum esu potúque lactis vterentur, quum vini potus tantùm sit, non etiam esus, nec dicatur quidem. Mitto hoc loco tot medicabiles huius vsus, tales ac tantos, sed alterius omnino negotij.

Lactis delectus ex multis, animantis genere, pabulo, anni, partúsque tempore, & huiusmodi: vsúsque, ac nocumenta inde, & quomodo vitanda. Lactaria deinde opera quædam in transcursu dicta.

CAPVT VIII.

ILlud tamen inprimis cauendum, ne qua (sicuti in rebus euenire solet, quarum vt quæque nobilissima, cómodissimaque, sic noxa sæpe maior cótingat) incommoditas ex eo accipiatur, vsusque tantus accidenti aliquo, vel inconsideratione etiam nostra, vitietur. Quæ enim de lacte diximus, de optimo dicta lacte accipi cuncta debebunt. Fuerit autem optimum, ad benè, multumque alendum, quod crassum inter tenueque sit, hoc est, quod serosæ aut caseosæ partis superfluitate nó redundet; quod coloris candore commendari possit; virore, aut liuore nullo, odoréve tetro notetur; sapore suauiter dulci sit, nihil aut amaritudinis, aut salsi, aut acidi, aut extranei aliud quippiã referente; tum etiam æquabilis per omnia substantię. Huiusmodi lac multa facient. Nó enim aliunde temerè expectãdum, quàm ab homine, conditionibus his simul omnibus præditũ. Neq; huiusmodi tamen semper humanũ lac erit. non enim à partu statim, ac non nisi vltra bimestre tẽpus: nec cuiusuis habitudinis, aut ætatis, sed vtrobiq; mediæ: nec nullo prorsus discrimine vsæ in cibatu mulieris. Omnium nanq; potissimùm ex hoc lactis bonitatem, aut malitiã captare nobis licebit, si ciborum ad rem hanc delectum sequemur. idque inprimis, atq; ante omnia in brutorũ lacte, cuius frequentissimus vsus, experiemur. Humani nanq;, in hac quidem Medicinæ parte, quæ Sanitati dicata est, non alius ferè, quàm in Infantiæ ætate, vsus necessarius, vt victus in eo rationem curandam habeamus; aut extremo quandoq; in Senio: quæ Salubris artis Pædotrophice & Gerocomice sunt, posteriùs priuatim tractandæ, partes. At Caprillo, Ouillo, Bubulo, tribus his ferè continuè, ac per omne tempus assiduè vtimur.

Omnia igitur hîc quoque, sicuti quum de humano dicebamus, dispicienda, præsertim verò pabulum. nã homini toto anni tempore idem propè; aut, vt pabulum variâsse aliquando cóueniat, hyemis, æstatísve, aut huiusmodi diuersitatem sequutis, copia semper eadem. Lógè alia quadrupedum ratio. nam nec vbertas semper pabuli eadem, quum pascuntur, vere, æstate, autumno. Desit enim sæpe: hyeme rigent, & alimenti inopia emaciatæ, lactis non sanè multum exhibent quadrupedes, egestatemq; alimoniæ testantur paucitate lactis, & vitio insuper aliquo: adulto iam vere, optimũ, laudatumque; & inchoante æstate, locis non nimis citò exarescentibus, per totum id temporis, teneris semper herbis, sed adauctis iam, necdũ semen proferentibus. Mirũ aũt, quũ, alimenti facultas quanta sit, perspici ex alijs multis possit, quàm id tamen in lacte potissimùm apertũ manifestumq; fiat. nec iniuria. Mox nanq; à sanguine, quæ secunda concoctio est, lactis generatio: vt abire in id seruariq; facilè pabuli sæpe tum odor, tum non minùs interdũ sapor quoq; possit, quando vel in corpore nó raró, carnisq; substantia, tam longo à sanguinis generatione interuallo, idẽ nonnũquam eueniat. Hispaniarũ quidem Verueces prædicãt saluiæ, thymi, rorismarini, herbularumq; sæpe odoratarũ, quarũ pleni ibi cãpi, vim quandã carnibus suis referre: & Coturnices scimus alicubi non raró, quæ helleboro vescantur, cóuulsionis cuiusdã multis causam dedisse in cibis: vti iã fides Galeno adhibeatur, in Bœotia, Thessalia, Atticæ idem contigisse suo tempore coturnicum esu multis, qui musculorum tensionibus, *τέτανον*, inquit ipse, corriperentur. Musculorũ tensiones dicit, non neruorũ conuulsiones: & ita est. non enim conuelluntur hi, vt artubus distor-

queantur, deprauatúsque motus sequatur, quod in conuulsionibus accidit; sed contẽdi his corpus, musculiq; ipsi, & carnosæ partes videntur, non autem motibus vllis manifestò corripiuntur præternaturalibus. Quòd si esitatæ Coturnices hoc faciunt, deuoratique hellebori vim aliquam referunt carnibus; nec desunt, qui sudoribus interdum quoque detegi alimentorum naturam ex odore contendant: tanto magis seruari in lacte, ostendique alimenti vires debebunt, sanguini chylosoque succo, quæ prima est alimenti in ventriculo immutatio, proximo. *Γυνὴ, αἲξ, ἐλατήριον, ἢ σικύου ἄγριον βεβρωκυῖα παιδίοις κάθαρσις*, ait (Epidem. vj.) Hippocrates, maximo argumento, explodendos contrà opinantes esse, vsuq; non paruo repurgandorum puerorum, si exigere id res ipsa videatur, non nutricis solùm, aut matris, sed capræ etiam medicato ita lacte. Quod post humanum, ad hosce vsus nõ modò repurgandorum, verùm etiam enutriendorum (id enim quoque innui hic videtur) infantium, si humano destituamur, Hippocratici huiusce dicti authoritatem sequuti, adhibebimus. Simul inde nobis rationem colligemus, cur proximum habendum nobis sit ab humano Caprinum, alendi quidem vsibus: quippe quod, Ouinum Vaccinumque inter crassiorum partium, & Asininum tenuissimarum, commodissimum sese alendis nobis exhibeat. Simul magnum discrimen ex pabulo intererit, quod nunquam ferè his desit, vel media sæpe hyeme virgulta tondentibus, & vescentibus libenter, quibus non tam fluidum lac faciendi potestas insit, quod vel Poëtæ ipsi notum sic in Georgicis suis canenti:

Pascuntur verò syluas, & summa Lycæi,
Horrentesq; rubos, & amantes ardua dumos.

Quocirca lactis semper vbertas ex his, & eius quidem laudati: quanuis in hoc quoque idem, quod in alijs omnibus, seruandum sit, præter pabuli differentias, (quod quantum valeat, exempla ac rationes attulimus) vt anni insuper tempora spectemus. Quippe vere humidissimum, plurimúmque, ac benè liquidum: autumno, atque hyeme, iusto crassius: æstate, omnium in medio. Eadem propè, quà à partu, ratione tenuissimum primò fit, ex quo colostra, damnati alimenti: tum deinde sensim semper crassescens magis, magísque, eò vsque tendit, donec tempore fieri prorsus lac desinat, non suppeditata vlteriùs materia. Medio igitur hic quoque à partu, finitique soliti lactis tempore, deligendum, si sequendas nobis optimi vndique conditiones esse duxerimus. Neque tamen tam anxiè & scrupulosè faciendum nobis id erit, vt (quod nonnulli censuerunt) Vaccinum præferendum esse ob id iudicemus, quòd gestationis vteri in vtrisque non admodum tempora distent, boue, homineque: nos nihil illud lactis bonitati addere posse credemus, propterea quòd eandem aliud alio bonitatem tempore acquirere sibi seriùs, ocyus, nulla præteritę iam gestationis ratione, lac posse persuasum habeamus, vt conditionibus optimis sit. Quæ vt nullæ in Caprillo lacte desiderentur, atque expectandum alimentum nobis inde sit, omnium maximè, ex quibus alimur, succi optimi: timenda tamen ex eo, cauendaque interdum noxa non minùs, atque ex alijs. Quoniam è diuerso, omnium quoque maximè pessima semper lactis in ventriculo corruptela, siue in nidorulentiam discedat, siue in acorem degeneret corruptionẽ mala: deterrima autem, quoties in caseum, cõcoctionem omnem subterfugiens, cogitur, sæuissima sæpenumero inferens Symptomata, nec sine vitæ tamen interdum discrimine non obscuro. Facit hoc lac, opinor, tanquam sanguinis soboles, illius aliquid etiamnum naturæ retinens: quem quidem sciunt Medici omnes, corporis cauitate aliqua, postquàm venas suas exierit, contentum, atrocis semper, atque extraneæ nobis qualitatis efficaciam minari solere, vt idem contingere in lactis corruptela posse arbitremur, ob succi malignitatem; qui sicuti ex laudato ritéque concocto optimus, sic planè ex contrario pessimus. Hæc & Caprillo continget, probato quanuis, si inconcoctum corrumpatur. Sunt nanque lacti cuilibet communia ista, sicuti & illa: Caput lactis vsu infestari, nisi validum natura quod fuerit: Hypochondria item, inflationibus opportuna, noxam inde sentire. etenim flatulentia statim ex lacte in ventriculo suboritur, vt paucissimi sint, qui non hoc ipsum continuo eius vsu incurrant. Nocet dentibus, & gingiuis, his laxioribus factis, illis putrefieri & corrodi facilibus, exploratum.

Præstiterit, ab eius statim vsu vino colluisse diluto os, partesq; illas, addito melle, detergendis ita meliùs dentibus gingiuisque, & caseosa parte auferenda. Quòd si quis firmiore sit capite, quàm vt noxam ex meraci collutione concipiat, (ferit enim multis calidus inde acerque vapor caput, & replet) puriore tum vino commodiùs vtare: nempe abstergentur meliùs, siccanturque hoc pacto partes eæ; meliusque etiamnum, si vtrunque misceatur ad hoc, mel, vinumque. Nihil autem præstabilius, nec quod tam tutos ab hoc dentes reddat, quàm si, sumpto lacte, mulsa primùm colluas, tum & vino adstringentis facultatis

aliquo,

aliquo. Spiritalibus tamen partibus, pectoris pulmonumque, amicum lac quodque: & quo tenuius, vt caseosæ partis minus, serosæ autem plurimum obtineat, eo securior illius vsus, vel si futurus continuus sit.

Cæterùm securitatem hanc alimenti paucitas sequetur, cuius maxima semper, vbi caseosæ partis plurimum, copia; sed cum obstructionum periculo non obscuro, præsertim quibus natura angustiores viæ fuerint, quæ à sima Iecoris parte in gibbosam tendunt; quive generando renum calculo faciles, certam propè inde offensam vsu nimio ferent. Tale est, vt diximus, Ouium, Boumque: sicuti Asinarum tenuissimum, innocui quidem, sed minùs alibilis succi. Reliquorum vsus iam nullus. Exoleuêre enim, ita planè, vt ne facienda quidem illorum, super rebus his, mentio sit.

Neque lactaria huc afferenda opera, meliùs in tractatum de obsonijs differenda: illud tamen nunc. Fluit in lactis superficie recens mulcti repositique, quum refrixerit primùm, supernatans palato acceptissima pars, ex partibus omnibus tenuius, & pingue quiddam supernè efflorescens: Caput inde vocant: ventriculo æstiuis caloribus, nisi paulò vnctius laxitatem quandam adferret, commodaturum. Sicut & aphrogala, cuius spumeus hodie vsus, vt veterum quoque, & raris iunceis fiscellis, percolatóque Sero in tenerrimam recens pressionem coiens lac, necdum in caseum duratum: Iuncatam vocant, ex argumento fiscellæ iunceæ: Scissile lac dixerim: omnia reprimendo æstu, squalorique corporis contemperando, & mitigandæ sæpe siti, idonea.

De acidi Lactis vsibus, & de eius scissura. Et quibus Naturis commodet Lac, aut incommodet: & de illius corruptela in ventriculo, quibúsque huic rationibus occurratur. Tum alia quomodo vitari inde nocumenta possint: & sumpti commodè Lactis vtilitates enumeratæ.

CAPVT IX.

Neq; tamen vsibus his horum quicquã tam satisfacere vnquam poterit, quàm acore iam contracto lac, Oxygala Græcis. Id enim calido ventriculo, æstate media, vrgente aliquando æstuantissimis diebus siti, commodissimè hanc ipsam demet, benè quippe iam facultate sua frigidum, vt in quo butyrosi quod inest, tenuis magis eoque calidior pars, in superficiem iam supernatans abierit: ferè nanque ita acescere lac solet, postquàm fluitans superiùs tenue pinguéque illud, quod Caput vocari diximus, demptum fuerit: ac Serum, calidi quicquid priùs, aut acris obtinuerat, immutatione ea amiserit; atque ita aquosa tantùm Seri huius ipsius, caseique, iam tum antea quoque sponte sua frigida, nũc verò etiam frigidior facta pars, reliquæ fuerint. Iam si potestate sua hac ratione frigido, alia prætereà arte aliqua, niue nimirum, aut qua alia ratione, refrigeratio acquisita addatur: sanè non parum frigefaciens medicamentum habebimus, atque insigniter tantummodo calido ventriculo tolerandum, cui quocunque tandem modo excalfacto vni esse vsui possit. nã paulò magis seu natura, seu casu aliquo frigidum læserit certè, dum non satis benè concoquitur, quando vel in temperatè se habente non admodum facilè cõcoctionem subeat. Neque aliam ob causam dentibus, (nam & hi tale aliquid habent, quo calidi, aut frigidi, aut huiusmodi dici possint) à natura contracta, vel acquisititia frigiditatis intemperie laborantibus, (vt frigidiorum vsus alioqui quiuis alius) infestum, prǽter id, quòd suprà quoque, dentibus cum lacte non valde conuenire, admonuimus. quocirca obstupescere hi quandoque acidi lactis, vt acidorum adstringentiumque aliorum, vsu solent: ἀιμωδίαν Græci vocant. Quo tamen Symptomate minimè infestabuntur, quibus mediocri temperamento præditi natura dentes fuerint. Nec intereà à mediocriter temperato ventriculo rectè satis cõficietur: Tuebuntur nanque sese mediocritate sua naturali dentes, ne quid lædantur: at peragere temperatior ventriculus concoquendi munus suum non facilè poterit, lactis frigiditate victus, vt interim tamen non magnopere indelędatur: hîc nempe, ne offensam incurrat, ab iniuria veluti defenderit se, id vnum: at ibi, vt concoquat, actio prætereà necessaria fuerit, quæ confectum eiusmodi lac vincat, maiores iam vires postulans, ac, nisi validè id exacteque concoxerit, crudiorem succum gignens. Sed vt exquisitè quoque id fiat, non effugient tamen, qui calidiore qualitercunq; renum temperamento, nec pro caliditatis tamen ratione latis satis expeditisque meatibus, fuerint, (sicuti contingere non rarò experimur, vt pars eadem diuerso, atque adeò contrario sæpe inter se, particulis quibusdam suis, cõposita à natura modo reperiatur) quin illarum aliquando partium calculoso affectu tententur, vexenturque interdum, ob

alimenti crassitiem, certam propè semper mali, id genus, materiam; præcipuè si quis coactam partem, aut solam, aut plurimam; Serum autem nullum, aut minimum sumpserit: nutrimenti tamen is plus ex eo sentiet concocto benè, verùm minore quoque alui subductione, vt ex, Sero maiore: quod meminisse oportet, ne ad tædium vsque sæpe repetere ista necessum sit, sed vtilia tantùm relinquantur, quæ eo diligentiùs consectemur.

Vt & illud hactenus indictum, neque hoc loco ignorandum, referre in lactis partium sequestratione, quam multiplicem fuisse veteribus legimus, nunc simpliciore vtimur, quo quæque illarum modo fiat. Qualitercunque enim ignis vi facta, ignis vnà vim concipiet, & ex coagulo calida atque ignea vis accedit, quam deinde vsu referat caseosa pars, si quis solam sumat, reiecta serosa. separantur enim eo pacto. Quemadmodum nulla quoq; coaguli alicuius ope Lacti (ait Galenus) prouenit, quæ σχίσις dicitur Græcis, nobis Scissio, vel Lactis scissura esse potest, affuso calefacto satis lacti frigido oxymelite; aut, si nihil omnino extraneæ qualitatis inesse in diductione ea partium velimus, à partu lac morabimur, vt veterum Comicorum πυριάστην, aut Asiaticorum πυρίεφθον habeamus, post emulsionē à partu calidis tantùm cineribus circundatum, breuique temporis mora concretum. Et hoc quidem exquisitum lac habendum est, absque vlla alius rei admixtione coagulatum. Nam quòd hodie cinara plerisque in locis idem assequamur, id verò aliquid omnino huius quoque herbulæ virium addiderit, vt haberi simplex omnino non possit.

Mel additum, siue coagulo sequestratio fiat, siue quocunque tandem modo alio, non parum semper differentiæ attulerit. Crassius nanque mellis absentia faciet, concoqui difficilius, & ad inferiùs subeundum pigrius; præsentia, tenuius, concoctuque & descensu facilius: abundè quanuis ex vtroque, tam quod mellis additione constat, quàm quod vacat, toti corpori alimoniæ copia suggeratur. Tametsi enim melle addito citior descensus paretur, vt breuiore ideo in ventriculo mora non parum subtrahi alimoniæ videatur: tamen & ipsum tantisper dum manet alimentum multum de suo quoq; præter lac exhibere potest, mel, & per tot intestinorum sinus cum lacte euolutum, semper aliquid elargitur, quod per venas eò deriuatas attractum corpus omne nutriat.

In hunc modum de Lactis differentijs, & bonitate, vitióque disseruimus, ad nostram (quod perpetuò proponendum in disputationibus his esse diximus) humani temperamenti mediocritatem, rerumque omnium in medio positam, tanquam amussim nimirum, respectantes semper. Et Caprinum in rei quidem cibariæ censu (nam humanum ad culinæ vsus nunquam venit) respectu hoc cæteris omnibus præponendum esse docuimus. Nam si alterius alicuius conditionis homines spectârimus, diuersæ've aliquos habitudinis, macros videlicet, aut pingues: cui dubium, pinguibus tenuium partium lac conuenire magis, quale Asininum, ne pinguedo partibus addatur nor. necessaria, & vt in meatibus ne hæreat paulò magis angustis: contrà, macris profuturum Bubuleum, Ouillumque, vt ex quibus longè semper maior pinguescendi facultas; plurima quippe butyrosa in his parte reperta, crassaque, ac pingui, vnde sanguificato rectè alimento plurimum itidem membris pinguis proueniat, materiæ affinitate, quæ facilè ac citò in pinguedinem transire solita sit, vt in carnem caro: modò expeditas vias inueniat, vt per alimenti meatus omnes liberè feratur, præsertim iecoris, renumque angustias, vbi, si crassitie sua eluctandum illi fortasse fuerit, diutiùs morata, hærensque, aut doloris sensum iecori ex obstructione, aut renibus calculosæ affectionis suspicionem inferet.

Hinc sanè quoque euenit, vt in calidis siccisque naturis commendabilius sit, non modò ob latiores ferè in his apertosque viarum omnium meatus, sed si cui præterea, mitigandæ immutandæ've intemperaturæ ratio fuerit, id quod lac non incommodè præstiterit. Eadem autem ratione pituitosis naturis inimicum lac, frigidis quippe atque humidis, quoniam intemperaturam eam auget; qua calidis & siccis amicum, quoniam corrigit.

Vtrisque autem aduersans, si in corruptelam trahatur in ventriculo acoris, aut nidoris; frigido hîc, ibi calido. Notissimum enim est, calidam id ventriculi temperaturam nactum, fumidam sæpe, nidorosamque corruptelam indipisci solere; sicuti frigidam, acorem.

Cauebitur vtrobique noxa, (nisi tamen natura ex toto repugnet: reperiuntur enim, qui priui peculiarisque temperamenti cuiusdam ratione auersi prorsus à lactis vsu sint) si ventriculo minimè impuro, humoréque omni libero ingeratur, ne trahi in corruptelam possit hanc, illámve; acidam, si pituitæ impuritas fuerit; nidorosam, si bilis. Securi coagulationis eius in ventriculo reddemur, si exugemus ipsi, aut (quoniam

id in

id in humano tantùm lacte, idque in pueris solùm; quandoque autem senibus fit, neque in hac Medicinæ parte ætate dein. multa vsus rei huiusce vllus) si aliarum animantium emulsum statim epotabimus. Mirum enim, quàm corruptionem, si relinquatur, citò sentiat, quomodo & semen. Nihil autem certiùs coitionis in caseum suspicionem auferet, quàm si cum melle sal addatur, alterutrúmve: ea tutissima cautio.

Simul, hausto lacte, vitandus, multorum iam obseruatione, vini potus, siue additus alienus prorsus liquor lacti. Contrarijs maximé qualitatibus, caloris, ac siccitatis, totam illius substantiam destruit; siue citiùs, quàm par sit, atque omnino ante tempus, in corporis penetralia, per diuerticula cuncta diducit; siue (quod magis crediderim) illisinet ijsdem qualitatibus facilè in caseum lac cogit, quibus alia præstare idem videmus, vt coagulum, vt alia omnia, quæ benè calida siccáque, vt efficere hoc valeant, vtinam cientium modo, oportere esse scimus. Quod quum contigerit, vt separatæ eo pacto caloris vi in ventriculo lactis partes per se subsistant, serosa, caseosaque: huius ipsius primùm intrinseca coagulatione ea, Symptomata sæpe occurrent, meritò formidanda maximè. Nam quæ coacta extrinsecus priùs ingeritur, mansu antea, aut quoquo modo discerpta ingeritur, ne cogi vlteriùs facilè in caseum quidem, nisi in chylum fortè, chylosámve materiam, possit. Tum, non pauca ex coagulato ciebitur ibi, ac diuersis inter se partibus in ventriculo pugna; descensuque in intestina, si cui fortè imbecilliores natura partes eæ fuerint, noxæ aliquid addetur, aut lubrica nimis aluo facta ex corruptela, aut torminibus cruciatibusque colicis inuectis; aut viscera infarcientur, vnde paratæ sæpe febres; aut tenebricosa quædam caligo inducetur oculis, aut etiam, deducta latiùs per corpus noxa, neruosæ interdum partes afficientur. Tanta fuerit interdum, ex optima licèt re, nisi commodo semper opportunoque vsu tractetur, offensio.

Itaque diligenter prouidendum, ne quid temere à nobis in eo erretur, cuius vsu, si prauè ineatur, non minus expectandum incommodi sit, quàm, si recta adsit vtendi ratio, emolumentorum. Quæ sanè nec pauca, nec parua habentur, ex recto lactis vsu, optimi primùm conuenientissimique naturæ nostræ alimenti conciliandi, idque nulla prorsus succorum malitiæ alicuius formidine; subducendæ alui lacte aliquo, si opus fuerit; rursus alio sistendæ, quum res postularit; contemperandorum humorum omnium; demendæ partibus asperitatis, lenimento placidissimo; humefaciendi squaloris, æstu nimio contracti; sedandæ sitis, pinguefaciendi, colorem bonum addendi; pectori, pulmonibus, vesicæ, vrinarijs vijs, diuerticulisque omnibus, insigniter subueniendi; & reliqua multa. Atque hæc, nondum artis, quam nunc versamus, Salubris terminos egressi, dicimus. Nam commoditates, quas Curator Medicus, Therapeuticus videlicet, capere ex hoc possit, alio meliùs dicendæ tempore reseruabuntur.

De recentis Casei temperamento, atque vsu: de vetusti malitia. Et de preparando ritè Caseo, conseruandóque: de differentia Caprilli, Ouilli, Bubulei.

CAPVT X.

Caseus interuallo nó sanè magno à lactis natura abscedit recentior, nec qui salem acceperit. Frigidus enim & humidus is quoque, butyrosamque partem, (de ita nanque parato loquimur) caseosamque totam retinens, præterque serosæ adhuc nonnihil, nec exemptæ vnquam prorsus, & nec dum, breui ea temporis mora, in totum absumptæ; quantumque huic Seri magna ex parte amissione decedit, tantum ex coaguli viribus accedet, qua calidum & acre Serum fuerat; qua frigidum & humidum autem, iam tum caseosa pars alterius frigidi, alterius humidi butyrosa satis retinet. Ex quibus Caseus vt temperamento recens quidem, quoniam partes ac qualitates illius omnes refert, non multum abesse à lacte videatur. Quapropter quo origini suę propior, eo salubrior, laudatiorque: vt eadem die comędisse etiam ad salubritatem quidem pertineat, multáque is præstare, quæ lac ipsum, possit: sedare sitim, ventriculi æstum reprimere, enutrire. Quòd si præterea, qualis Græcorum ὀξυγαλάκτινος, sit ex acidioris lactis materia, aut ipse contracti cuiusdam iam acoris; iam tum expectari ex eo eadem illa, quæ de acidi lactis natura, atque vsu dicta sunt, poterũt, nec vitiosi succi quicquam timeri, nec ex crassitie offensa, vt quæ in nuper coacto minima, eadem & minimè noxia, ob acoris attenuatoriam vim: minùs insuper idem, reliquis omnibus, concoctu & transitu difficilis, magisque palato ac ventriculo acceptus. Hæc re-

cẽs coacti Casei bona, sic simpliciter quacunque ratione pressi, nullo aut sale, aut coagulo, nec in spem vllam diuturnitatis, aut augendi pœnoris parati; citoque aut esu absumendi, aut diuendendi. Atque hæc fuerit, nisi fallor, Vergilio pressi copia lactis: hocque alibi rursus eidem, quod ita cecinit:

Quod surgente die mulsêre, horisq; diurnis,
Nocte premunt: quod iam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportant calathis, (adit oppida pastor)
Aut parco sale contingunt, hyemiq; reponunt.

Hinc sanè & compressionem lactis simpliciorem notabimus, manè emulcti, nocte pressi, vt acoris quoque interdum nonnihil ita contrahat: exportationemque calathis à pastoribus in vicina oppida, non lactis, (quomodo nanque calathis exportaretur, viminibus laxiùs, quàm vt serosam lactis partem continere possint, contextis?) sed itidem iisdem his calathis pressi potiùs percolatique, iamque venum exportati, necdum salem experti. Nam ad longioris temporis expectationem hoc demum: Aut parco sale contingunt, hyemique reponunt. Ne videlicet miremur, veteribus sale nondum conditi Casei vsum aliquem fuisse, quo recenti admodum vescerentur. ταλαρώδης, vt opinor, caseus is, qui ταλάροις pressus percolaretur, seruareturque ad insequentium statim tantùm dierum vsum, aut aliò exportaretur ad eandem rem venale.

Cæterùm multo maxima iam pars sale, & coagulo, alióve aliquo, cui cogendi vis insit, ad ferendam vetustatem, præparatum formis includunt, alij alijs: vnde Formagij vulgò dicti Italis, & Formacei muri Plinio. Quorum structura hodiéque, audio, in Hispania, asserum formis inclusa creta fit, quam diu multúmque arietum supernè ictibus verberatam, ac duratam solident. Sed Caseus quo plus semper à formatione hac sua discesserit, vt apud multos maiorem commendationem mereatur, deterior semper fit, multorumque nocumentorum. Quorum maxima, succi vitium, igneusq; atq; acer calor, simul & crassities, deposito iam humore omni. Nec acrimonia valde iuuerit, qua vtiliter sæpe partium crassities discutitur, attenuatione facta, tamque sæpe prohibendo renum calculo accommoda, si minimus calor insit, vt in quibusdam; aut etiam sæpe nullus, vt in acidis. Casei acrimonia possit illa quidem succorum crassitiem discutere attenuare, hacque gratia iuuâsse; sed quum coniunctam habeat accensi igneique caloris qualitatem, maior hinc noxa, quàm inde vsus. iam enim generando renum calculo nec materia, nec efficax ita inprimis causa defuerit, qui paratissimus esse soleat, (calculus inquam) vbi in corpore humores crassi, calorque vnà igneus, non modò renalium partium, sed etiam alimenti medicamentosi, aut aliàs medicamenti alicuius, conuenerint, quo partes eæ incalescant magis, simulque calore faciliùs attrahant, ipsæque promptiùs sequantur materiæ, iterum ibi in meatuum angustijs hæsuræ. Quocirca pessimi semper vetustissimi quique Casei. Acrimonia enim maior semper, maiorque tempore additur, & ignea propè vis accenditur ac calor, iamque humorem contrahit extraneum, ex quo putredo statim, & vermiculorum generatio, instar ascaridum, quæ ipsa quoque (mirum) Gulones suos reperit putredo. Vescuntur enim libenter, deterrimi omnino succi re, ac vitiosissimi, qui cum vetustate in Caseo maiorem semper malitiam assumit, ipseque seipso tempore deterior fit; vsque dum acrimoniæ interdum tantum acquirat putrefactus, vt discutiendis articulorum tophis futurus sæpe satis sit. Igitur ætatibus temperamentum suum prius exuet Caseus, proque frigido & humido, calidus ac siccus nobis fiet, pauculi iam alimenti, medicamentosæ autem facultatis multæ, mali damnatique succi, crudi & incocti, cruditatis videlicet concoctionem non admittentis: ventriculo infestus, sanguinem propè ipsum exurens, siticulosus, atrabilarius, alui vesicæque excrementorum retinens: idem fumidæ, biliosæque sæpe materiæ, & post hanc atræ quoque, generans, salis diu iam coagulique viribus euicta humiditate omni, penè exuccus. Nam, quam tempore indipiscitur, ea putredinis tota est humiditas, Casei substantiam totam abolens, ac putrefactionis inuehens, nec iam ipse tantummodo corrumpi facilis, si cum potu cibaria reliqua finiat, vbi quis se repleuerit; sed degrauato ventriculi ore, pessimumque edulium factum, reliqua in corruptionem trahet. Κάκιστον δ' ἐν τῷ ποτῷ φαγεῖν πεπληρωμένοισιν, Hippocrates (De ratio. vic. acu. iiij.) ait. Idem flatulentiæ Caseum condemnat. rectissimè, si recentem accipiamus, flatuosus enim is haud dubiè: vt, si vitandum nobis hoc incommodum, aliaque vnà nonnulla, quæ nouellis vetustisque nimis Caseis insunt, mala, velimus, vtrorumque in medio qui fuerint, deligendi nobis sint; quibus minore noxa vesci liceat, quod ad quædã attinet, vt quum frigiditatem inter & caliditatem contemperamentum quæremus, quum nec subductionem alui, nec adstrictionem, &

talia

talia quædam: nam multa potiora alioqui esse nouellorum commoda, iam antea diximus.

Nec temporis tamen differentia solùm captanda, sed illud etiam addendum: quarum animantium lacte consistat nobis Caseus, quive præparationis illius modus. Et præparatio quidem mediũ quæret, vt nec nimis multo, nec nullo tamẽ sale cõdiatur: itidem, vt ex coagulo constitutio Caseo iusta acquiratur. modica hęc dico, vt ex altero conseruetur solùm, non exicceturnimis: ex altero constituatur, non densatus nimis duretur, vel exuratur etiam tempore. Tum prætereà ad præparationis rationem pertinet, ne quid herbarum, vt apud quosdam fit, aut aromatũ, aut tale aliquid adijciatur, quod casei substantiam immutet, atque aliam faciat, medicabilem magis, quàm alibilem.

Iam si animaliũ discrimina sequemur, non eadem lactis, ac Casei ratio. Lac prętulimus Caprinũ cæteris, totius quippe substantiæ simul, coniunctæque, vsu: de Caseo longè aliter Caprino id genus, cui serosa pars propè tota deperit. Quæ qua ratione bonitatem lacti addebat præsens, eadem Caseo auferet deficiens ipsa, solaque relicta caseosa, ac butyrosa, ijsque minimis, tanquam ex animali natura ficciore & calidiore, ideoque minus, quàm partibus his conueniat, humoris seruante. Ex materia hac Caseus, non valde post formationem diu, exarescet facilè, vesculusque & euanidus fiet, vsusque eam ob rem nouelli recentisque admodum adhuc tantùm alicuis erit.

E diuerso, Bubuli, Ouilliique casei prima commendatio, quæ in lacte posterior fuerat. Nõ solùm enim in horum lacte copia caseosæ, butyrosęque partis maior, sed & melior, naturaq; sua purior, crassiorque substãtia, Bubulo præsertim. Quod quanquam ex animali fit etiam, quàm capra, ficciore: plurimum tamen butyrosi, quod Bubulo inest, & Caprillo deest, tam succi plenum reddet Caseum pinguioris, vt aduersus ficcitatem diu satis humectior durare possit: quip pinguis sæpe nonnihil atq; oleosi non paruo deinde tempore resudabit. Idem spectabimus in Ouillo: ex lacte quippe, cui non adeò quidem butyri tantum adsit, sed animalis natura humidioris tamẽ, vt & inde Caseus nec Bubulo minùs ferre vetustatem quandã possit non exiccatus, & de bonitate sæpe cum eo certet; etiam nõ parum multis commendabilior, saporis gustusque iucunditate, minorisq; noxæ fama, vtpote ex lactis materia minùs & crassi, & ficci. Quæ duæ qualitates quum adsunt, accepta coaguli salisque potentia, longiore temporis mora, igneam exurentemque facultatem Caseo addent, ac paulò minùs inflammabilem. Atque hasce cõditiones, illas dico, quas memorauimus, omnes si sequemur, vt nouello proximior sit, quàm senescenti; vt iustum præparationis modum sortitus; vt ex laudato lacte, cuiusmodi diximus; etiam bonitatem Casei assequemur. Tunc commendatio vnà quoq; omnis accedet, quibus potissimùm dotibus probari solitus sit, primùm substantiæ constitutione, qua tenerum potiùs experiemur, quàm durum; rarum, laxumque, quàm densum, confertum, compactumque nimis; glutinosi autem, & friabilis in medio: tum deinde gustatus, qui iucundi cuiusdam saporis habeatur, dulcescentisque potiùs, quàm insignem qualitatem aliquam aut insuauitatem prorsus referẽtis; salis nec plurimum, nec nihil obtineat. Idem is etiam ventriculo ingestus, ructus si quos mouebit, sensim marcescent illi, confecti iam penè Casei argumento. Nam quorum perdurans magis eructatio, hi sanè vinci se non faciles ostendunt, vtq; immutentur, alterenturque, ad concoctionem valde peruicaces: siquidem alimentorum qualitates hasce, quas ructus ciet, concoctione alteratas immutari omnes necessarium sit, vt, nisi immutẽtur, ne concoctionem quidem iustam subijsse alimentum existimemus.

ſtitutionisque aliquem. Qui profectò ſi eiuſmodi fuerit, vt per omnia mediocriter temperatus, conſtitutuſque meritò habeatur; in eo cẽſuram reponemus alimentariæ facultatis conditionum omnium: quodq; huius iudicio, ſenſuque, commodè concoquetur, benè alibile fuerit, ſucci laudati, excrementorum redundãtia vacet, nullũ aut caloris, aut frigoris, aut humoris, aut ſiccitatis, alteriusve extraneæ qualitatis alicuius ſenſum inferat, ſummã ſummarum inter alimenta bonitatis obtinere exiſtimabimus; non, quod calidioris, frigidiorisve, vel huiuſmodi, aut inualidi, robuſtive ventriculi alicui viſum fuerit.

Hanc rationem, rerumque iudicium hoc, ſi examinationi de alimentis adhibuerimus, vt ad normam referamus; inueniemus, vt opinor, quod numeros omnes impleat alimenti boni. Ea erit Suilla caro, de qua tot ſuprà, verùm & nunc obiter, omiſſa fortè tunc, dicenda, poſtquàm in ſermone de concoqui facili alimento incidimus. Et de temperamenti quidem mediocritate nemo ambigat, ſicuti nec de bonitate, nec de copia, nec de excrementorum paucitate, nec de alienæ qualitatis vacuitate. Concoctionis facilitas in ambiguo eſt, quam fatemur in infra temperamenti mediocritatem poſito ventriculo, eoque imbecilliore, timeri debere ne ſuccedat: in modis omnibus temperato non debere, ſed nec poſſe. Quid enim? Exquiſiti temperamenti aliquis, idem exquiſito ventriculi, conuenientique parti illi, temperamento non fuerit? & ſi fuerit, non optimè officium ſuum faciet ita paratus ventriculus, vt Suillã non minùs optimè conficiat, modicè pro corporis ſui æquo alimento ſumptam? Idẽ ſi ſtructura corporis exacta, habitudineque optima fuerit, (nam aliter obtinere rerum omniũ medium haud poſſit) quæ ſo, habitudine ea, non caloris natiui focum, & quæ circum focũ ſunt partes optimè natura inſtructas habebit, caloriſque multi retinentes, vt concoquere eandem commodè valeat? Rurſus igitur conuenientes in vnum alimenti optimi conditiones omnes nacti fuerimus, vt iuſta concoquendi facilitas, coniuncta cum alijs probi laudatique alimenti dotibus, in bene compoſito paratoque ventriculo ſit.

Neque tamen abnuerim, huic quoque ipſi non pauca reperiri poſſe, quæ concoqui contumacia futura ſint, eadem & alibilia valde: ſed exiſtimari de omnibus idẽ minimè debere contendo, ſi rectè in ſcopum, quò dirigenda de rebus hiſce diſputatio omnis ſit, intenderimus, quãuis multo maxima pars eorum, quę multùm, & valenter, diuturneque alunt, etiam concoctionibus rebellia inueniantur: quemadmodum è contrario concoctionis facilitati coniuncta ferè ſemper eſt alimenti exiguitas, propè & diflabilitas. Quin plus quoque, Suilla alere quædam, ac durabiliùs, poterunt, quæ eidem illi temperatiſſimo, vt diximus, concoqui rebellia quoque magis fuerint. Verũtamen Suilla ad temperatum hunc, ſicuti alimenti dotibus omnibus accommoda, ita iuſtũ, quodque corpori illi futurum abundè ſatis ſit, alimentum elargietur, ſimul & concoctioni non repugnabit nimiùm: vt ſtatuere exemplum in hac liceat iuſtiſſimi omni ex parte alimenti, cui alia collata expendantur. Non enim aliã ob cauſam eius hic meminimus, quàm vt, conſtituto hoc, ferre nobis iudicium de alijs omnibus exactius liceat. Quapropter quodcunque ab hoc, quod modò narrauimus, defecerit, quo plures illi maioreſque ſemper defuerint conditiones, eo minus naturæ bonitatiſque alimenti retinebit: vt Triticeus panis, de quo ante Suillam tractatum à nobis fuit, omnes obtinet, excepto, quòd pauculę cuiuſdam caliditatis exceſſu non vſquequaque reſpondet: & ex Auibus, de quibus hoc loco poſt Suillam tractandum nobis erit, Gallinæ, Capoque, & Phaſiano nullæ non adſunt, præter id vnum, quòd, ſicuti concoctu faciliores ſunt, (quæ alimenti dos quædam eſt) ita alimenti quoque minus, minusq; diuturni exhibent: vt præferendum ideo id meritò habeamus, cui, cùm alia omnia, tum temperamentum exactum, & iuſta prætereà alimenti copia, iuſtoq; tempore duratura, neque iniqua inſuper ad concoquendum difficultas inſit, ſed quã nec nimis multo tempore, nec labore nimis multo ventriculus ſuperet. Hæc dicenda priùs fuerant in commune.

Nunc ſeparatim memorandæ Aues omnes, quarum vſitatus iam cibatus: priùs tamẽ illud hîc quoque, ſicuti de alijs antea in vniuerſum dictum, notetur, non ampliùs deinde fruſtra repetendum: Permagni referre, non ſolùm, cuius quæque auis generis fuerit, (de quo ſeorſum nunc dicemus) ſed quæ prætereà cuiuſque eſca, qua pingueſcere, aut alimenti nõ multum ſentire ſoleant; vbi locorum victitent, villaticæ ne ſint, & cohortales, an ſylueſtres exercitatiores; quóve tempore in cibatus vſum veniant. Quis enim incubantem gallinam ederit, aut ducentem pullos? & huiuſmodi quædam? quáve inprimis quæq; ætate fuerit. Veteres enim ſcimus gallinas, effœtaſque, vix elixari poſſe, indomitâ propè duritia, fibroſaque, ac ſiccitate inſigni, alendiq; ideo facultate minore. Contrà, excluſos

clusos nuper pullos si quis ederit, mucosos experietur, humidosque nimis, & excrementitios. Pullastrorum ætas melior. non enim expectanda media, ac longè minùs, mediã quæ sequitur, in auibus. Quæ, quoniam natura sicciores sunt, nouellæ ætatis humore siccitatem hanc compensabunt, temperamento facto. αὐχμῶν, inquit Hippocrates, ἐπὶ γῆς διψώων γένος εὐθηνεῖ. quoniã siccitate, & squaloribus naturæ affinitate gaudent, iccirco vigent. Verùm sicci-or quoque victus indicio est, potusque minimus, quibusdam etiam nullus. Igitur quærenda ætas in his, ad alimenti nostri vsum, humidioris temperamenti, vt nostro respondeat. Eadem coget nos ratio, præparationis quoque modum considerâsse, elixare'ne, an torrere potiùs, aut quacunque alia ratione coxisse conueniat. Sed hoc ad Obsonatricis artis negotium relegabimus: nũc particulatim de Auibus exequemur.

Gallinacei generis commendatio, in alendi negotio. Castratio in his quantum faciat: qua sexus differentia. Damnata sententia Caporum esum abdicantium, in podagrico affectui obnoxijs, quòd & illi interdum obnoxij: & de alimenti bonitate ex Capũ.

CAP. II.

PRimas partes tribuemus Gallinaceo generi, cui⁹ obuia semper vbique locorum copia, succique inprimis commendandi, & paucorum excrementorum, alimentum, simulque temperamenti optimi, si ritè ætatis, sexusque, aut castrationis differentias obseruabimus.

Nam & in his castratio bonitati suffragatur. Gallinas nanque compertum est, vel Galeni tempestate, castratas meliùs palato respondisse, non solùm Gallos gallinaceos, qui capi fiũt castratione, immutato iam temperamento ex calore siccitateq; in contrarium, aut mediũ potiùs. Gallinæ, quum sponte sua ex sexu tales propè sint, castratæ tamen iucunditatem saporis acquirunt, ex paulò maiore humiditate. Perit enim illis qualitas statim ea, qua Gallinæ priùs fuerant, vt ne subuentanea quidem edant oua, nec gallorum patientes sint, nec incubent, nec excludant. Itaque horum cessatione, carne meliore ac sapidiore fiunt.

Sexus non magna differẽtia, antequàm cantum suum exercere incipiant, quod illorum cucurire est: tunc vel maxima. Cucurientes enim iam siccescunt facilè, exacuiturque siccitate ea calor, fitque illorum quamprimùm dura, fibrosaque caro, vsque eò, vt salsugineũ saporem elixatione reddant pro vetustate maiorem semper, etiam leniendæ aluo efficacem. Procul dubio frigidioris temperamenti pullastræ, iccirco pullastris maribus prælatæ in febrientibus: in reliquis alimentum idem, boni, laudatique vtrobique succi, nõ excrementitij, non morantis diu in progressu, descensùve in intestina. Alimentum tamen exhibẽt nec multum, nec duraturum multùm: quippe ex benè tenui sanguine constat, ac fluxili, labilique; vt & citò abire alimentum inde possit, damneturque prętereà podagricis, vt alia, quæ fluxilis sanguinis generatione facilè affectis, ideoque imbecillioribus, partibus incurrunt, vel missa, vel attracta.

Eadem Caporum damnatio, eandemque ob causam: non autẽ propterea, quòd hos quoque podagricis affectibus obnoxios esse videamus. Quid enim? nũ Caporum pedibus vescemur, in quibus podagra? & si vescimur, non immutamus antè, aliosque facimus ventriculi, iecorisque concoctionibus? quin sanguinem, vt opinor, ex materia ea producemus crassiorem, eoque minùs facturum podagram. At Coturnicum tamen esu, hellebor͗o vescentium, non nescimus tentari quosdam musculorum tensionibus, quasi conuulsionibus quibusdam, dicat hic aliquis. Verissimum: sed longè aliam specta rationem. Hic enim alimenti vis conuulsoria ex helleboro Coturnicum carnibus facultatem suam addit, quæ reliqua manensque alimentum conciliare alteri potest, nõ earundem quidem omnino, (immutatio enim concoctionis multùm demit) sed non dissimilium tamen prorsus virium. quamobrem tentari potiùs videmus eos, quàm rectè conuelli; specimenque esse conuulsionis tantùm, apparet. Ibi autem diuersus valde affectus, qui defluxionibus solummodo humorum constet, & suscipientium partiũ imbecillitate; vt in eo, cuiusmodi constitutionis futurus humor sit, refert tantùm, non alterius facultatis priuatæ alicuius, nisi tenuitatis, aut crassitiei, aut caliditatis prætereà, & frigiditatis, humiditatis, & siccitatis: ita vt contrarium potiùs expectandum nobis esset, ab podagra correptarum partium esu, crassi profectò, quàm tenuis, alimenti magis, neque proindè tam facile defluxuri. Quòd si ex carnium id comestione fieri dixerint, aliamque quàm tenuitatis, aut vulgatarum, notarumque quatuor illarum, quas modò numerauimus, vim qualitatemque attulerint, latentem vtputa, occultamque pro-

prietatem aliquam: non necessarium esse dicemus, quum manifestas ad manus habeamus. Contraque opponemus, reperiri quædam, quæ proprios, suique generis affectus sanent, atque abigant, tantum abest, vt creent. Et exemplum sumemus ex renum, vesicæq; calculo, cuius vsu, authores sunt, renum itidem & vesicæ calculos frangi, imminuique solere: vt de Caporum esu id, podagra laborantiũ, quo podagricum affectum excitari dicunt, si sola hæc substantiæ totius proprietate euenire contenderint, habeant, quo contrarium potiùs opinandum illis sit, curationẽ nimirum eo pacto morborum contingere, non generationem, aut nõ magis hanc, quàm illam, debere. Sin tenuitate partium id fieri dixerint, vt puluerotorum exactè calculorum potus remedium adferat: tunc nobis quoque permittant, manifestiores hac in re, & quibus (nisi refractarius aliquis) contradicere nemo audeat, causas qualitatesque sequi: vel causam adferãt, cur puluerati id calculi illi præstent, multa alia non præstent, itidem pulucrata.

Non igitur de hoc timebimus nobis magnoperè à Capis, nisi qua diximus ratione, pullastris quoque, ac Gallinis ipsis cõmuni. Fluidum enim omnino sanguinẽ progignunt, sed laudatissimum, succique cùm ipsius per se optimi, tum aliorum quoque malitiam contemperamento emendaturi; atque ex quo non desint Authores, qui vel Elephantiasis, morbi talis tantique, mitigationem, & cerebri ingenijque robur, spiritusque animalis incrementum polliceantur, pullisque inprimis tum ipsis, tum eorum iusculo. Inde planè, & oculis claritas promittitur, & semineæ materiæ copia, augendique semper caloris natiui nostri vis. Ex Gallina non tanta, iam enim iusto siccior, vt diximus, & qua auis, & qua adulta: quorũ alterum quum pullastris quoque adsit, quod siccos faciat, auis; alterum, minimè adulta ætas, humoris multum largitur ad contemperamentum. Quo planè fiat, vt faciliùs descendant pulli, humiditatis sibi lubrico quodam viam sternentes; Gallinæ siccitate hæreant. Icirco assis magis pullis, quanquam & elixis interdũ; Gallinis elixis potiùs vtimur: assatione enim siccescerent nimis.

Capos temperamentum egregiè commendat vndique æquabile, quod castratione quæsitum est. Alunt, vt inter aues, optimè, valenterque. Sanguinis inde multum, succorum copia laudatissimorũ prouenit, non tenuium, non crassorum nimiùm: tenuium tamen magis, sed nutrimenti ex æquo durabilis. Quoniam non sanè minùs ex æquo concoctiles habentur, senectusque his minùs properatur, quàm gallis: quippe siccescunt minùs. Itaq; nulla non ex parte probandi: omnia præstant, quæ pulli, eaque potiora cuncta: pinguescunt facilè optimeque, quod farciẽtes curant, vt Gallinæ quoque: non tam benè pulli, nimirum cibatus his copia in ætatis cremẽtum abit tota; tum calens magis ætas colligi pinguis tantũ non permittit, quantum adultis Gallinis iam Capisque. Sed vt non saginentur admodum pulli; attamen benè enutriti alimenti vbertate carne fiunt optima, succi boni plenissima, iucundissimi saporis, tenerrima, tota propè dixerim, sine vncto pinguis, mansuque leuissimo in ore solutilis. Pinguem diximus carnem sine vncto, benè habitam alitamque intelligi volentes: quæ commendatio carnis est. Bonitatem enim retinet, & vnctuositatis vitio vacat, quæ sagina nimia, adiposique multi infarctu redundans, vbique meritò damnatur, non solùm in auibus.

Gallorum caro durissima, ac penè ad elixandum, alióve modo coquendum, indomita fibrositate & siccitate, itaque augendo tantùm ferè gallinario seruantur, rarò in mensas veniunt. Succus inest vetustiorũ carnibus salsugineus, nitrosusque, quo elixatione longa profectò soluatur aluus, in frequenti vsu. Nam cibatui non respondet, vel horum ipsorum succorum vitio, præter carnis, quam memorauimus, siccitatem, duritiamque.

De Pauonum alimento nostratiũ, atque Indicorum, & Gruum, & Ciconiarum, & Struthiocameli, & Columborum.

CAP. II.

Cohors nobis Pauones quoq; alet, genus durũ, fibrosumque, concoqui cõtumax, improbique insuper succi, nam bilem augerẽ atram creditur. Calidior auis iusto, atque humidior: vt fibrosam potiùs carnis substantiam melancholiam gignere existimemus, non temperamenti vitium. Grauis præterea nec multus volatus, tum corpus iam magnitudine paulùm excedens; & concoctionis difficultas excrementitiam faciet. Iugulari æstate triduum, aut minimum biduum, antè oportet, vt paulò tenerior edatur; hyeme quatriduum, aut eo etiam plus. Simul pendentium pedibus lapidum onus appendunt, eo pondere duritiem carnis teneriorem factam emolliri, & fibras distractione laxari, vt confici deinde meliùs possint, credentes.

Aetate

Aetate nostra peregrinam auem importatam Italię primùm, tum deinde alijs quoque regionibus vidimus, & cohortalem fecimus, Indici pauonis nomine, cœli iam quoque nostri patientem, nec tamē omnis: paulò calidius exposcit. Noua, miraq; alitis forma, vestiente rostrum carnoso additamento quodam, atque inde supernè pendulo, eodem sæpe reductili, quoties libuerit, aut pro escæ capiendæ commoditate, alijsque subtus dependentibus latè per collum veluti palearibus, eiusdem omnibus coloris, rubri, nisi quum iracundia tentatur, in quam prona valde auis: tum subitáneç purpurç discessu liuescit pars, mox cęrula quoque momento fit, multorumque simul colorum. Caudam expandunt mares, Pauonum nostratium more, sed longè breuioribus pennis, nec gemmantibus tamen. Hinc adscriptos credo Pauonum generi, quos & magnitudine æquant, sæpe etiam superant. Idem quoque propè sapor, atque alimenti facultas eadem, neque minor ad concoquendum contumacia, nisi benè maceratorum priùs ratione aliqua, quod ferè paulò maioribus auibus omnibus commune vitium; nisi multis, vt huic ipsi generi, nouitas, raritasque gratiam adderet. Itaque quærendum hîc semper aliquid, quo tenerescant meliùs; & vel iugulatione tempestiuè maturata præueniendum; vel, vt de Pauonibus vulgatis diximus, pendentibus adijcienda ad pedes pondera, aut tale aliquid excogitandum; vt si è ficu pependerint, vel perstringantur diutiùs, fricentúrve, & vapulent. nam & hæc factura affirmant ad discutiendā meliùs carnis duritiam, & dissipandum fibrarum tenacitatem.

Eadem ratio seruanda non minùs in Gruibus, nisi fortè etiam magis, quo quidem præduræ fibrosæque magis sunt, temperamenti insuper frigidioris ac siccioris: vt maior meritò hinc timenda nobis ideo sit atræ bilis copia, excrementorumq; plus, & deterior improbi succi alicuius malitia, tum difficilior etiam concoctio.

Quę omnia Ciconias, atq; alienus prorsus extraneusque nobis cibus, quem illæ capiunt, (vescuntur enim serpentibus, venenatisque animalibus alijs) deterrimo omniū loco constituunt, vt addito ad temperamenti earum natiui malitiam, fibrosamque ac præduram carnem, vitioso insuper alimento, pessimæ euadant. Et fuêre tamen olim, qui Gruibus hasce commendatas præferrent: sed nō diu duratura prę rogatiua. insequutæ nanque statim ætatis iudicio saniore posthabitæ sunt, vt ne attingendas quidem cēserent multi. Edimus aliquādo ex adolescente adhuc pullo, Cæsarei Archimagiri iussu operaque diligenti optimè parato, maceratoq; diu priùs, herbulis, & aromatum multorū infarctu, condito: neque tamen exui potuit in totum syluestre, & abhorrens à natura nostra illud, vt non gustu paulò exquisitiore deprehenderetur. Pullum dixi: nam adultam Ciconiam ne gustari quidē sine nō omnino tamē obtusi palati offensione posse crediderim. Quod quum in auiū genere vniuerso valeat: in his præsertim valiturum est, durioris semper carnis, & corporis vastioris quæ sunt, vt ætatis delectum habeamus nouellæ. Hocque quum semel antea præfati fuerimus, de ætatum, sexusque differentijs, & huiusmodi: necesse non habuimus repetere in dictis, nec necesse habebimus in dicendis.

Quo vasta magis corporis mole aues, eo duriore semper carne, tenaciore, fibrosiore, ad concoquendum rebelli magis, magisq; & excrementitia; siue illæ syluestres, cohortalésve, siue aquaticæ fuerint, non sanè temerè Natura in vastitatem corporum, cuiuscunque generis, teneritudinem carnis distribuente, sustinendæ fulciendęque structurę haud facilè suffecturam. De aquaticis mox dicendum: de cohortalibus dictum ferè iam. Non enim Grue, Pauoneque vtroque, maior ex his vlla restat. nam Cygni, Anseres, Onocrotali cum aquaticis proculdubio numerandi. Ciconia, quam iam tradidimus, ex palustribus locis victū quærit. Igitur tractandum iam de his esset, nisi priùs de Columbis percurrendum videretur, quę ipsę quoque cohortales sunt, aut columbariorum suorum incolæ, communium, singulorúmve.

De Struthiocamelo autem, vastissima omnium aue, si modò pro aui habenda est, (ambigit enim hæc quoque, cui eam generi maximè asseras) nihil aliud ab Authoribus accepimus, quàm vitandam omnino esse: ab alijs cōcedi nobis alarum esum inuenio tantummodo, reliquarum partium omnium vsum abdicandum esse suadent, tanquam maximè excrementitiarum, & concoctu difficilium.

Columbaceum genus calidum omne, siccumque, Syluestre inprimis, vsque eò, vt exassari credatur sanguis horum esu, nec sine noxa calidioribus naturis sumi posse, nisi refrigerantis alicuius additione, existimentur: Anginamque incurrisse quendam tradant, ex qua perierit, ter eadem die ingesta columborum carne. Credo, calidioris sanguinis secum materias alias trahentis defluxu penetrabili, gulæque, vel gutturis loca occupante, factum id fuisse. Iam febrium quoque sæpe occasio ex calido apprimè cibo, & capitis dolor, agitatæ

à calore

à calore materiæ euaporatione superiora feriente; priuatim autem, ac rei proprietate quadam, colli, capitisq; comestione, itaque abscindi abijciq; partes eas iubent. Rarior adultorum vsus, nisi in penuria aliorum, aut quum medicamentoso cibo indigebimus: pullorum frequentissimus, quo præpingues alunt. Hinc humidiores, duplicata ætatis pinguitudinisque humiditate, & sagina iam graues, caloris tamen tum quoque sui optimi habentur, secūdæ plumæ accessu, quum priorem nondum abiecerunt prorsus, cōcoqui nihilominùs difficiles semper, & excrementitij: refrigerato ventriculo commendabiles, aut qui sanguinis inopia laborant, corporis calore totius depauperati, vt à morbis se reficientes, quos calidi humidiq; sanguinis affluentia maiore iuuāt. Renibus robur addūt, proinde semen quoque augent, communi semper ferè causa: vt, quæcunque validos renes reddant, etiam Veneris stimulos adijciant, aucto semine. Minùs damnantur excrementorum redundantia, quæ turres, & domorum fastigia incolūt, Columbæ, volatu fidentes maiore, & crebriore: vt alia omnia exercitatione semper sua meliora, quæque ea de causa superfluitatibus pluribus vacent, minoremque ideo noxam adferant esitatā, si præterea tenerioris ætatis fuerint. Itaque eodem, cum Gallinis & Phasianis, recensitas loco video iuuenes Columbas à Galeno in Ephemeræ curatione, sed exercitatiores, ob excrementorum paucitatem.

Anseres, Anates, Cygni, Ardea, Fulica, quale, quantumq; alimentum exhibeant: & de Aquaticis auibus in commune.

CAP. IIII.

ANseres inter cohortales numerari possūt, Aquaticæ tamen, vt Anates quoq; aut am phibij generis, quoniam vtrinq; victum sibi quæritant, terra atque aqua: Anates magis. Nam Anseribus cohortalibus domesticisque maxima semper pabuli pars in terra: feris, ex aqua, circunuolitantibus gregatim stagna lacusque, qui & domesticis præferuntur salubritatis gratia. minùs quippe excrementis scatente alimēto constare credūtur, tanquam exercitatiore carne. Vtrorumque, domesticorum ferorumque, illaudata caro, atque etiam damnata cōcoctionis peruicacia ex duritia, alimentique prauitate, & humoris superflui redundātia inutili, vitiosaque, & putredini parata, vnde facilis sæpe incursus in febres: nec, præter alarum extrema, commendare quicquam in his magnopere ad salubritatem possis, ob partium crassitiem, meatus infarcientem, atque attenuanti victus rationi aduersissimam; duritiemque, nisi valido robustoq; ventriculo, propè indomitam, sed quæ, si rectè concocta vincatur, non parum alat: vt pleraque alia, quæ difficulter quidem, sed ritè tandem concoctione ventriculi iusta superata, egregiè nutriunt, benè, praueque, pro succi, quem elargiuntur, bonitate, aut prauitate. Neq; enim cum alimenti succiq; abūdantia coniuncta semper bonitas est, sed idem sæpe plurimum, idque malum vitiosumque, addere corporibus potest alimentum.

Nec diuersa admodū Anatum ratio est, quàm Anserum esse dixerimus. Calidior tantùm Anas: nec, quemadmodum Anserum, ita Anatum quoq; altilium saginata iecora in pretio sunt. Omnino autem Anseribus Anas carne sua commendatior, quanquam humentiore, domestica, feraque, vt Ouillæ comparari possit de humiditate: vel columbarum autem caliditatem superet, atque esse nobis pro medicamētoso sæpe alimento queat, quoties calore humoreque fouendos, aut corrigendā intemperiem ex aduerso positam sumemus; humor licèt inde succusq; excrementosus valde, tanquā ex palustri aue, futurus sit. Cætera, grauis quidē illa stomacho, nec quam facilè conficiat: at non vsqueadeò, vt Anserum; tum quæ exquisitè cōfecta alimenti multum, attamen praui excrementosique, tribuat, quo vtcūque auctum corpus facilè pinguescat. Pectoris tantùm ac ceruicis in aue hac cōfectandas esse partes, iubet facetissimus Poëta, ac reliqua coquo remittēda: nos nobis alas præterea reseruabimus. Eadem, qua de Anseribus, ratione, video ventres quoque à quibusdam expeti, saporis suauitatem commēdantibus; & iecora, priuatim ad fluxum vitio iecoris factum.

Bifariam damnabuntur Cygni ad cibarium vsum, & qua aquatici, quod excrementis nimijs scatentem carnem facit; & qua grandiores Anseribus, quod eo quoque duriores, & concoqui rebelles, peruicacesque magis promittit. Ex pullis scio lautiores quādoque epulas instructas, raritatis existimārim potiùs causa. Nam eadē referunt, quæ de Anseribus numerata fuēre, ad victum incommoda, & quidem maiora omnia, quo illis quoq; maiores, vnde crescere semper vitia par est, crassitiei, duritiæ, cruditatis, excrementorum redundantiæ.

Onocrotalos nominabimus tantū hoc loco. Quis enim ederit vastissimas, ac bestiali iam magnitudine Aues? horum pars es-

se nulla prorsus videtur, quæ futura edendo commodè sit, quantum quidem iudicare possum nondum expertus. Voracissimæ, inexplebilisque alitis, ingluuies tanta, vt pisces, genus quodcunque, tanquam in crumenã saccúmve, ꝓximè à rostro, quin ad rostrum appensum, demittat; mox, veluti ex promptuaria cella, in ventriculi iterum penum reponat, concoquendos, distribuendosque. Maximum vidimus è Pannoniæ stagnis allatum, quum Possonij essemus, inusitata magnitudine, magnam, vt aiebant, piscium perniciem.

Non attinet, (quoniam ne vsus quidem illarum in cibis vllus) reliquas huc id genus recẽsendas Aues afferre: quod alij quidam fecêre, quàm rectè, non disputo: superuaceneè certè.

De Ardea tamen, cuius creber, ob frequentem ex aucupio illarum capturam, aliquando in cibis vsus, in tantum dicendum: pisculenti nescio quid subolere eam gustatu; fibrosamque inprimis, ac prædurам esse, nisi præparatione optima condiatur, benè macerata priùs.

Idem de Fulica: quanquã huic pinguedo (pingues enim sæpe capiuntur) multum odoris, saporisque extranei occultatum auferat; vt de odore etiam probari meruerit ab Aristotele, posteriorem tantùm auis huius partem damnante, quæ lutulentum sapiat.

Illud de Aquaticis omnibus, quæ circa mare, lacusque, & stagna, & amnes versantes victum quærunt, auibus, in vniuersum addendum: humiditate redundare eas excrementitia multa, aduentitiaque plurima, & innatam paucam habere, siccitatem autem insitam nõ paucam; concoctioni magnopere refragari duritia sua, & quũ maximè concoctas, alere illas quidem posse non exiguè, sed alimentum esse improbati succi, excrementitium, atræ bilis simul & pituitosi humoris materiam ex cruditatibus. Iam si tetri prætereà odoris, aut saporis aliquid secum adferant, nihil deterius: vt aut abdicâsse penitus earum vsum præstet, omissum in totum; aut perquàm raro adhibuisse ad vsum: semper autem non anniculis maiores delegisse cõueniat, nec nisi deposita priùs duritia omni, & exuta extranea qualitate, ac velut laxatis antea maceratione aliqua fibris, coquendas mandâsse. Coqui autem quomodo omnia debeant, quæve in eo seruanda ratio, modusque, id verò obsonia parantis artis est, quam ab his mox tractandam sumemus.

De aui Tardà, & Tetraone, & Phasiano, & Attagene, quid ex quoque alimenti expectandum.

CAPVT V.

TErrestres deinde Aues, Syluestresque, maiores minoresque, quoniam de domesticis & cohortalibus iam dictum, tra demus. Terrestres intelligo, quæ è terra victũ capiunt, ipsæ volatu intereà suo aereæ, humiles, sublimésve.

Non facilè sese in altum attollit, humi semper volans, ὠτὶς Græcorũ, Latinorum Tarda, vulgi Bistarda. Huic maioribus interdum pluuijs corpus totum madescit, atque etiam madefiunt penitus plumæ, alęque ac pinnæ: vt, præter natiuam tarditatem, quæ nomẽ illis dedit, pluuia iam quoque degrauante madidæ, insequentes fortè haud longis spatijs effugiant, donec breui defatigatione lassatæ, dum nec prouolare, nec procurrere iam vlteriùs possunt, vltrò se capiendas præbeant. Latissimas planities amat: campestris quippe, frugum maximè appetens, vallium ac montium fugitans, auis. Mediam, quod ad alimenti facultatem attinet, Anseres inter, & Grues, Galenus fecit: vt transferre ex his, quæ de vtrisque scripsimus, media omnia in hanc liceat. propiùs tamen accedere ad Anserum naturam experimur. Appositas sæpe gustauimus potentiorum mensis lautioribus, Carnis gustu, vt in aue magna, non pessimo; durioris tamen, nigræque, vt & concoctu peruicax existimari facilè possit, & excremẽtis redundans, & melancholico humore procreando apta, prauique ideo damnatique succi. Valenter tamen alet, rectã atque exquisitam in ventriculo concoctionem adepta. Quod vt meliùs fiat, non statim, vt aut capta, aut iugulata fuerit, culinę mandanda: sed, vt de prędurae carnis omnibus diximus, quærenda ratio, quomodo crassities priùs, duritiesque euicta dometur. Id cùm quibusdam rationibus alijs assequuntur, tum temporis inprimis mora; ne, nisi veluti marcescentes iam priùs dierum etiam plusculorum spatio hyeme, æstate nunquam pridianas minus, in mensas venire sinant. Ita demum & edi, & confici ventriculi opera meliùs, & distribui per corpus poterunt; minusque etiam inde expectabitur excrementorum, succorumque vitiosorum minus. quandoquidem exactè perfecta, omni ex parte, atque absoluta concoctio ventriculi prima, multum demere, prauæ licèt naturæ alimẽto, malitiæ, & bonitatis addere, obeundis absolutiùs concoctionibus per corpus reliquis, possit.

Hasce Tetraones, Alpinæ aues, magnitudine æquant, superant etiam sæpe. Du-

ûm enim generû, alterû maius, hoc ipsum Tetraones, qui vulgò, parû deflexa ab hac voce, Cetroni vocantur: alterum, longè magnitudine inferius, Gallinetæ dicûtur. Vtrunque summa montium iuga inhabitat, præaltis hyeme niuibus virgultorum extrema decerpẽs ad escam, pinastri inprimis, quibus sæpe refertam vidimus ingluuiem. Tetraonas esse, præter vocabuli vicinitatem, vel vnus absolutæ nigritiæ, quem illis Plinius tribuit, nitor ostenderit: sed ante omnia in supercilijs cocci rubor, quo laudatissimam purpuram facilè prouocent. Stolida natura in prægrandi corpore auis, multos sæpe aberrantium ictus expectantis, nec videntis se peti, nec balistæ, aut bombardę sonitu perterritæ: quin immobilem interdum deprehensam aiunt, frustrato alarum conatu corporis grauitate, atque excessu. Hæc, Tetraonas habendos esse, monstrabunt, quos Cetronos dicimus, natalium etiam indicio, quando Alpes eas gignant, ac Tridentinæ frequentissimas. Sed de alimenti harum facultate, non alia hinc expectanda, quàm qualem ex maioribus auibus omnibus diximus, crassi ac præduri, concoctu difficilis, excrementosi, succi mali, haud dubiè atræ bilis multum colligentis. Horum plurimis, qua parte pectoris ossa in auibus pulpis suis vestiuntur, caro inest candidior, ex qua minus quoque timeri meritò queat malitiæ.

Gustu saporéque iucundiorem Phasianam auem habendam esse, non soli Galeno credemus, experimur ipsi. Reliqua omnia eadem, quæ de Gallinaceo genere traduntur: vt paria semper referantur, ętate, sexu, pabulo, pinguedine. Sapor melior conditione potiorem omnino indicat. ex bonitate enim is, idem & faciet. Saporis nanque suauitate auidiùs arreptam amplexabitur ventriculus, & côficiet. Hinc planè excrementorum iam minus, & alimenti plus, vt cuncta alia nô dissimilia sint. Hacque gratia non iniuria meliore loco reponitur, non solùm ob raritatem, quæ nihil est ad alendi rationê, si rectè pensetur. rara enim multa non sanè optima in cibis. Sed & exercitatio, cœlumq́; liberius, quatenus syluatici Phasiani sunt, gallinaceû genus domuum parietibus includitur, pluscûlum veræ gratiæ, & bonitatis conciliat. Nec minus sanè ex castratione discrimen, quæ quum in Phasiano nulla sit, non enim Phasianicos capos audimus, vt gallinaceos: in Gallo, nisi castretur, detegat se malitia carnis, fibrositas, durities, succus malus, salsus, nitrosusque: non æquè in Phasiano, cuius etiam non castrati innocuus, quin gratus, acceptúsque perpetuò vsus, maximo bonitatis, consentientisque nobis alimenti, argumento id vnum erit, scilicet minimè futuri eiusmodi, nisi temperatiore vnà per totum, tempúsque omne, carnis substâtia, melioréque, & nutricandi vi potiore quadam, constaret.

Ionica auis Attagen, bonitatis cômendatione Phasianis proxima habetur. Etenim hanc nobis Ionia olim, sicuti Phasianos Phasis amnis, misit. Diuersum Attagenum genus vidimus, magna diligentia allatum ex Hispania, paulò nostrate maius, longiore collo, & cruribus, plumæ non iisdem macularum notis distinctæ. quod vt nostrum nos, sic Francolinum vocant Hispani suum. In hanc nô immeritò laudes omnes fermè congeras alimenti probi; siue laudâdus succus sit, ex sanguinis optimi generatione, vnde clari maximè illustrésque spiritus gignantur; seu spectanda copia, quæ, vt in auibus, expectari hinc potest, idque paucissimo excremêto, multa; seu côcoctionis facilitatem sequamur, cum alimenti, vt diximus, non exigua copia coniunctam. Indicio horum omnium fuerit carnis inprimis candor totius, & teneritudo, fibris prorsus nullis, quæ manifestò bonitatem nobis alimenti hanc præstent, quam experimur.

De Perdicum vtroque genere, & de aue externa, quomodo controuersia fortè apud Authores tee tolli aliquo pacto possit. Tum alimentum harum quàm in multis præstabile, & de Gallinagine, & Gallinula eodem modo.

CAPVT VI.

NEc admodum cesserit de alimenti bonitate Perdix huic, sed maior illa. Rubro rostro pedibúsque maior, & carnosior: Cothórnos vocat Italia tota. Nec valde hoc loco contenderim, sit ne hæc meliorum Authorum Aristotelis Pliniјque vera Perdix, quando ambigi posse video; quæque ab his Perdicum generi tribuuntur, vulgato frequentiq́; magis (Starnas Italiæ magna pars vocat, Perdices multi) conuenire potiùs videntur, nidificandi ratio, ouorum pullorúmque numerus, educatio, atque etiam eductio, (fouent enim, secúmque educunt gallinarum more) illarum captura, salacitas, malitia, pullus color, quo sæpe inter non dissimilis coloris terræ glebas occultatæ fallunt, à superuenientibus non animaduersæ; quædamque prætereà cum coturnicibus communia,

munia, tradita ab Authoribus de his, & nunc quoque obseruata. Eodem nanque modo nidulantur, incubant, excludunt, fœtus suos alunt numerosiores semper, quàm alterius generis, quod priùs diximus, rostri purpureo colore insignis, cuius raritas longè maior, nec is vnquam pullorum numerus, qui Perdicum minorum. Aucupes sæpissimè audimus, nidum se consectari Perdicum totum dicentes, decem, duodecim, aut his etiam interdum plurium simul volantium: quod in maiori genere illo nunquam visum, infrequenti valde, nec paulò rigidioris cœli patiente. Importatas fuisse nouimus Germaniæ, ac Bohemiæ; nec, adhibitis licèt blandimẽtis omnibus, ferre tamen diu alieni cœli plagam potuisse, ijsdem locis, quibus in media Germania introducti Phasiani iam feliciter sobolem suam propagent. Perdicum verò minorum, quas Starnas vocari diximus, vbique locorum copia vberrima visitur: vt vel hoc vnum, peculiare genus quoddam facere Cothornorũ posse videatur, quum vnicum tantùm prodiderint Perdicũ genus Authores hi, non tacituri alterum, præsertim insigniter vsque adeò diuersum, vt eadem comprehendi specie haud possint, si quidem duo nouissent illarum genera.

Quumque hoc ab Eruditis pro maiore Perdicum genere constitui animaduerterem, legisseque apud Plinium (De natur. histo. lib. x.) aliquando meminissem, venisse in Italiam Bebriacensibus bellis ciuilibus nouas aues, easque etiamnum tum id nominis retinere, vt nouæ vocarentur, Turdorum specie, paulùm infra columbas magnitudine, sapore gratas: suspicabar, corrupta voce vernacula Italiæ lingua, sed significato eodem, Starnas dictas, quasi externas aues, pro nouis, aues magnitudine Columbas inter, & Turdorum genus maius: quum aliam non haberem Italiæ nunc familiarem, quę rectè reddi Plinianis nouis auibus illis, referrique ad eas posset, auem; viderentur autẽ prętereà macularum punctis quibusdam, vt Turdi, distinctæ, & sapore acceptissimæ Starnæ. Quod si reciperetur, iam esse nobis pro veterum Perdicibus, pedibus rostroque purpureo insignes illæ, possent; &, quas nunc Starnas vocamus, pro externis Plinij auibus deputaremus. Vel, si hoc non placet, sint sanè hæ, primumque illud rostri pedumque rubedine notandum genus, Perdices, itáque vocentur, quando nihil hîc aliud quærimus, quàm vt alendi ex his vires, potestatemque tradamus; quæ nunc quoque non minùs à nobis obseruatione diligenti, quæcunque tandem eæ veteribus fuerint aues, aut quo appellàrint eas nomine, sciri possint, perquisitæque, ac rationibus de naturæ suæ essentia erutæ, spectari.

Maioris generis diuersa caro, albescens tota, solidior, durior, neque dura tamen. Duriorem diximus, minoris generis carnis respectu. Tenerior enim omnino hæc, proinde & tenuioris alimenti, & resolubilis, diflabilisque citiùs, simul & concoctionis facilioris: qua gratia prætulisse Gallinis, & Phasianis, Perdices Galenum legimus, eo loci, quo ephemera febre correptorum victus rationem instituit, minoris huiusce generis teneritate commodè ad rei, quam tunc tractaret, vsum captata. Cæterùm non æquè candida hîc caro, vt hac parte neque absolutam quidem ideo ex toto succi bonitatem, aut certè non qualem, quantamq; genus alterum spondeat, nobis promittere possimus. Maiorum corpus vt carne plenius solidiore, ac densiore; sic vberioris quoque nutrimenti in eo copia maior, eadem ac diuturnior: neque tamen ea in concoquendo carnis peruicacia, vt ventriculo aduersetur nimiùm, acceptæ statim atque attractæ, arctóque contentricis vndiq; facultatis amplexu, quo iuuari maximè, atque inprimis concoctrix facultas solet, fotæ, ac mox exquisitè concoquẽdæ. Color niuei prorsus candoris irreprehensus, optimi, laudatissimique omni ex parte sanguinis succique spem facit, simul & præstat. Hæc vtriusque generis priuata. Communia illa, excrementis multis vacare, pinguescentiam facere, Venereis operatos iuuisse, colorem corpori bonum addidisse, superfluas ventriculi humiditates exuxisse, restitisse putredini, solutiorem aluum cohibuisse; præsertim verò adultas, aut senescentes iam, hoc facere, siccitatis ac frigiditatis excessu, quanuis paruo, idque ætate tantùm accersito. Nam adolescentiũ adhuc ac nouellarum temperamentum mirum, calorque potiùs cum humore: sed modici ambo, ac frigiditatis tantùm & siccitatis, quæ senescentibus insunt, respectu. Vnde recolligentibus se ex morbis ad virium refectionem præstabilius nihil, vt hoc quoque obiter discordia tollahtur Arabum de his dicta, modò frigiditatem & siccitatem his, calorem modò atque humorem tribuentium, ætatum diuersitate considerata. Temperamento nanque quum sint, ætatis tempore potiore, æquo, labente ea, inclinantéque se, facilis in frigidum siccumque excessus, atque is non magnus. Quòd si quis tamen est temperamenti in Perdicibus i[illegible]sti, ætate quoque meliori, lapsus, is sanè minoris solummodo generis fuer[illegible], per siccitatis exiguum aliquid, cuius tenuitatem

tem simul substantiæ maiorem adscripsimus: vnde minùs etiam permanens, quàm in maiore, alimentum, & ex siccitate suppressio alui, humiditatumque exuctio, & putredinis resistentia.

Distincta punctis quibusdam, in corpore Gallinaginis pluma, iisdem penè, quibus minori Perdicum generi, formàque non prorsus absimilis, nisi magnitudine superaret, prælongoque rostro spectaretur, vnde ex re Boccalongarũ nomen inditum illis apud Italos: rusticam alij Perdicem appellàrunt, ex similitudine, quam diximus. Aristotelis Ascalopa credimus. Sapor in aue non cõmendandus admodum, caro nigra, duràque: vt excrementosam, malique succi habendam esse, fides esse certa possit.

Alia, diuersaque ab hac, Gallinula fuerit, Italorum vulgò Gallinetta; non, qualem Tetraonum generi adscripsimus, verùm syluatica & ipsa auis, sæpe tamẽ campestris; albescente carne, melioreq; omnino, quàm Gallinago, sapore, sed ad Perdices nihil: vt, pro diuersitatis ratione, bonitatis ac vitij colligere hinc partes liceat.

De Coturnicibus, quæ aliâs helleborum non esitent, num inferre conuulsiones, aut Comitialem morbum queant, proprietate naturæ, an alimenta vitio manifestiore. Et de Turturum alimento.

CAP. VII.

Dictum suprà meminimus, Coturnicũ esu, quæ Qualeæ nostræ sunt, tentari quosdam conuulsionibus, & musculorũ tensiones persentiscere, seruata alimenti ex helleboro, quo Coturnices vescerẽtur, vi, transfusaque in edentium corpora: vel si etiam non ex Coturnices essent, quæ helleborum esitarent, sunt, qui idem contingere posse frequentiore vsu, propria peculiarique quadam Coturnicum natura, affirment. Nos aliter existimabimus, idque alimenti tantummodo vitio, qua alimentum est, prouenire credemus, ex his quidem, quarum pabulum helleborus non fuerit, Coturnicibus. Nam si priuata hoc quadam, ratio nemque omnem fugiente, facultate fieret, in tanto, tamq; crebro, tantùm non apud gentes omnes, Coturnicum esu, quæso, num fieri posse arbitrabimur, tam pauci vt id morbi sentirent? An occultior potestas illa, ac vis, totaque ex substantia prodeuntis virtutis opera, in alijs sese perpetuò, impedimentum nullum nacta, detegunt; in hoc tam rarò se detegent? Quod verò esse impedimentum potest, quod, quo minùs euenire id semper debeat, obstaturum sit? Coturnicum esus est, & quidem creber, omnimodus, pullorum, adolescentium, adultarum; humanus ventriculus, concoctio, sanguificatio, per corpus distributio: cur non conuellimur? aut tam rarenter conuellimur? alimenti tum, opinor, quoque tantùm culpa, aut cur non tensiones illas experimur? Magnes ferrũ, quum propinqua uerit, non rapiet? aut purgatorium pharmacum quodque, non proprium sibi humorem trahet? & huiusmodi quædam? Quæ si rerum proprietate cæca, abditáque, fiunt cuncta, euenire semper, aut perquàm rarenter cessare, oportet; quum videlicet vel agentis efficacia quoquo modo euanuerit; vel, quod perpeti debet, longiùs, quàm par sit, abfuerit; vel impedimenti tandem aliquid medium sese interposuerit. Quorum quum nullum in Coturnicum esu contingat, parata enim, promptaque omnia: profectò, si peculiaris proprietas aliqua causam daret conuulsionibus, aut musculorum tensionibus, nõ tam id contingere rarò videremus.

De Comitiali pariter affectu quod dicunt, iccirco damnatam mensis Coturnicem, quòd morbo illi obnoxia esse reperiatur: non arbitror facturam Comitiales auem hanc, ea quidem ratione, qua Comitialem ipsa morbum incurrat. Sed quòd plurimum esitata pituitosi, crassique, ac viscidi humoris gignat, affectionis eiusmodi materiam, id demum esse, propter quod suboriri in corpore Comitialis morbi causa possit, par est, credamus. Solas autem animalium has, præter hominem, quod Plinius eodem loco adscripsit, Comitialem morbum sentire, bona planè fide testari falsum possum, visis à me boue caneque affectu eo haud dubiò corripi, boue semel, cane pluries, idque statis temporibus.

Cæterùm statui aliter reuera non potest, quin meritò, certisque alijs, nec paruis de causis, auium harum vsus, præcipuè verò crebrior, damnetur, caloris cuiusdam putredinosi intemperie, humoréque nimio, eoque pinguedine adiposa referto, cuiusmodi planè gustu huius ipsius esum experimur, grauem sæpe ventriculo, & pinguedinis vncto membranas ibi farcientem, laxantemque vnà, obtusiore etiam tum appetentia, & deteriore ideo concoctione, succi prauitate non pauca, occultante malitiam pinguedine in præpinguibus, autumni, in orbe nostro, tempo-

re. Nam aliter, quum ad nos vere ingentibus cateruis per maria delatæ, pabulique inopia macræ aduolant, qua sint alimenti conditione, ostendunt; duriore nempe, crassioreque, & fibrosa, quæ ventriculo repugnet, & cruditates faciat. Compertũ habeo, nullo alio æquè, quàm Coturnicũ, alimento faciliùs certiusque, quod quidem ad victus rationẽ attinet, paratas esse, conualescentibus à morbo, recidiuas. Quod non alia veriùs ratione contingere posse, quàm alimenti, succique ex alimento malitia, mihi ipsi libenter persuaserim.

In hac aui, quemadmodum & in Turturibus, quas nunc in manus sumimus expendendas, euenit, vt pinguitudinis infarctu nimio strangulentur: neque propterea tamen edendo non sint, quippe quæ suffocatæ tantùm pereant, intercluso spiritu, non etiam tabifico morbo aliquo, aut senecta confectæ. Cauendum tamen, ne præpingues nimis in mensas veniãt, potissimum verò Coturnices, ob humiditatem natiuam, cui si prætereà pinguedinis addatur humor noxius, laxàsque, damnosæ dubio procul vescentibus reddentur, humiditatis improbæ nimietate. Nam Turtures ferre innocentiùs pinguescentiam illam, modicam tamen, poterunt, ob naturalem siccitatem, qua cum calore benè satis à temperamenti iusti mediocritate recedunt. Hæc nanque pinguedine aliquantum humescens emendari potetit siccitas, temperatior facta, quæ durã alioqui faciat Turturum carnem, præsertim adultarum, longeque magis senescentium, nec sanè concoqui facilem admodũ; concoctã tamen, ex qua sperari alimenti non parum, sed crassi, sæpe etiã atrabilarij. Quare consilium fuerit, nouellas tantùm vsui adhibuisse, minimè anniculis maiores, nec nuper iugulatas, aut pridianis recentiores. Hac enim quoque temporis mora, præter ætatis, quod diximus, tenerioris delectum, veluti marcescens teneresceret insita illis durities, siccitasque; tum & promptiùs parebũt vẽtriculi officio, & sanguificationi meliori commodabunt, alimẽtumque elargientur corpori pro rata parte non exiguum, nec prauum, crassumque inter ac tenue, exuta partim, partim remanente natiua adhuc duritie, quæ diuturnitatis aliquid nutrimento addat. Idem siccitatis, humiditatisque in medio cõstituet: nam calore omnino exuperârit aliquantum alimentum id, iccirco generando augendoque sanguini laudatum, qui calore atque humore, vel certè non multa siccitate, gigni, perficique multus solet. Iam ex sanguine multo, præsertim cum humore iusto suo calido, seminis sæpe sperari multùm, ad obeunda fortiùs Veneris munia, poterit; & ex non valde crasso, qui n modicè potiùs tenui, spiritus animales, peragendis ratiocinationis & intellectus cogitationibus aptissimi, solidè potiùs ac firmiter, quàm euanidè & inaniter perspicacibus, expectari.

De Turturibus, videri alicui fortasse possit, tractandum priùs fuisse, quum de Columbis ageretur, cuius hæ quoque esse generis videantur. Sed nos hoc loco facere id maluimus, inter de Syluestribus auibus tractationem: syluestres enim hę quoque. Coturnicibus adiunximus: quoniã vtræque hyeme occultantur, aut abeunt; vtræque saginantur mirum in modum, eadem prope victus ratione; vtręque pereunt sæpe sua sponte, saginæ illius pondere, ac obesitate sola, infarctuq; nimio, tanquam elisis faucibus, suffocatæ. quod haud scio an alteri auium generi vlli cõtingat. Et minores quidem magnitudine Coturnices, vt postponẽdæ Turturibus ob id fuerint. nam id quoque sequuti hic fuimus, vt maiores primò poneremus. Sed non parua in multis cum Perdicibus similitudo, illis ipsis Coturnices meritò associauit. Nunc minores trademus, idque confertim, vno quasi agmine ad caput vnum aduolantibus.

De minoribus auibus, Turdo, Passere, Sturno, Alauda, & Nemoralibus auiculis omnibus, cuiusmodinam ex his alimentum proueniat corpori: deq; captura, & asseruationis earum, quod ad alimenti rationes attinet, modo.

CAPVT VIII.

MInorum auiũ laudatissima Turdus. Eadẽ cunctis aliorum quoque generum, Martialis Poëtę iudicio, antepositã, sed suo ipsius fortasse tantùm. Se nanque si certaretur iudice, primas deberi turdis, dixit. Triplex horum genus: Primum, maiusque, visciuorum Aristoteli dictum; idem Germanis, quòd plerunque iuniperi baccas voret, Cronabet appellatum, vulgò Italis Gardena: Alterum genus, medium, Turdi nomen retinens, frequentius vbique: Tertium, æstate in alsiosis, montanisque degens libentiùs, Autumno ingruentibus pluuijs in plana descendit agminatim, nec diu manet, loca subinde mutans. Medium pinguescit admodum pabuli copia, tuncq; meritò laudatissimum, non diu post capturam si asseruetur, ne excem-

exemptis quidem intestinis in prępinguibus, & recens captis, quoniam tota propè tum pinguedine constant, maxima in Germania hyeme tota captura. Horum, primique inprimis generis, caro quanquam dura à Galeno habita, dictaque: sapore tamen, gustúque grata, & quàm Merularum suauior: vt, Merulas qui prætulêre (fuêre enim qui præferrent) insulsi homines fuisse videri possint. Durior tamen non falsò Turdorum caro, ac siccior, si cum antedictarum multis conferatur, veterascêtium inprimis iam, macrorumque: simul nigricans color, nonnihil omnino subesse atræ quoque bilis, demonstrat. Concoquit eam ventriculus haud ita difficulter, nimirum quia minorum iam auium est, quarum, pro corporis magnitudine, plus semper aut minus insit leuitatis carni, aërosæ à natura magis minúsve factæ: vt intereà tamen esse eadem siccior duriórque vnà possit, &, vt diximus, aërea, ideò solutili quoque magis substantia, in duritie quanuis illa, quæ aërei multum obtineat. Sic sanè nec alimentum, quod exhibet, duràrit diutiùs: diflatúrque, vt minimè valenter alant. Imbecillioribus ventriculis aut natura, aut morbo, aut à morbo vires sumentibus, commendantur, concoctionis facilitate.

Temperamentum paulò siccius omnium, vt diximus: licet sit & caloris in multis aliquid, in quibusdam vel plurimum, vt, qui omnium salacissimi habentur Passeres. ita nanque nunc vocamus priuatim, communi aliàs voce, auiculam turrium, domorúmque caua nidis suis occupantem. Horum, gustui semper ingrata caro, siccitate nimia, & calore: meliores tamen autumno: dos peculiaris ad Venerem: improbi alioqui alimenti, ventriculóque aduersantis, nec facilè descendentis. Ex quo malus & æstuosus sanguis, illaudatique succi, biliosi inprimis, tum etiam deinde atrabilarij.

Sturnorum conditio eadem, extraneus prætereà sapor quidam, vnde deterioris insuper succi alicuius suspicio: ipsi seipsis tamen, maturescentibus vuis, ac per vindemiam totam, pabuli melioris copia, meliores, & sapore iucundiores euadunt, vt edi non insuauiter prorsus possint. Sturnos tamen, & quos ante Sturnos memorauimus Passeres primùm, στρούθους Græcis dictos, alimenti fecisse videtur (De tuen. sanit. vj.) Galenus, cuius Turdos, Merulásque, ac post Perdices, & Attagenas, cum his recensuisse: sequutus in eo, credo, (colligi enim ex ibi dictis potest) substantiæ leuem, aëream, & dissolutilem constitutionem, minimè hærentem, nec meatus vllos morantem, quos ille eo loci, ne infarciantur, cauet, de renibus veritus, aliàs non probaturus magnopere fortasse, si quærendum nobis insuper alimentum esset dotibus suis omni ex parte laudatum.

Alaudis, præter alimenti qualitatem auibus multis alijs communem, quam diximus, familiaris vis illa inest comperta, Authorúmque probatissimorum testimonio comprobata, cui impudenter refragari non liceat, colicis cruciatibus subueniendi, in Præcautrice artis parte non minùs, quàm Curatrice.

Sequuntur agmina auicularum. insignium, frequentiúmque, quas nemora inprimis alunt, inde Nemorales dictæ; tum frugilegarum, has σπερμολόγους Græci dixêre, Fringellæ vtrunque genus, maius, minúsque, Carduelles seu Thraupes, Ligurini, & id genus, rostro omnes duriore, ac corneo prorsus, cibis suis captandis accommodo. Nam auiculis alijs, quæ vermiculis, aut insectis aliquibus victitant, & arbustorum, fruticúmque baccas ad cibatum decerpunt, pro molliore esca, quæ non frangenda illis, aut deglubenda, aut comminuenda, vt frugilegis, fit, etiam pro natura rostrum tenuius multo à natura datum, simul & tenerior caro, Ficedulis, Rubicillæ, Rubeculæ, (quas non easdem habendas esse aues existimo) Curucæ, Lusciniæ, Atricapillæ, quam item à Ficedula diuersam facio. Harum omnium facilior concoctio, sanguis tenuior; &, vt ex tenui, non multi sanè temporis, sed excrementis tamen multis vacans, alimonia.

Aues retulimus magnam partem, quarum vsitatus esus, vt non multæ ad vsum hunc dicendę supersint, & quę supersunt, deduci ad harum aliquam, rerum similitudine aliqua consociatæ, queant.

Visco ne aues, an retibus, an pedicis, laqueis ve, an accipitre capiantur, distare si quis dixerit; minutias esse arbitrabimur, quas diligens licèt Medicus, attamen prudentior, consectandas sibi esse non putet. Illud, vt in rebus his, considerabilius, cuiusmodicunque captura fuerit, non solùm differre, sed etiam referre non parum, viuæ'ne seruari, an examinari statim debeant: propterea quòd diutiùs seruatæ bonitatis multum amittunt, iamque contabescere incipient. Et macerantur quidem eo quoque modo viuæ, vt tenerescant magis, sed cum corporis sui, carnisque detrimento: ac teneritudinem hanc ex maceratione, in occisis quamprimùm, temporis potiùs mora quæsiuisse, longè præ-

ſtabilius ſit in pauló durioribus. Nam in teneris, & valde paruis, etiam nullius temporis ſæpe mora requiretur, quin, vt captæ ſtatim, & occiſæ fuerint, rectiſſimè culinæ mandentur.

De partium in Auibus nutrimento, Alarum, Colli, Ceruicisve, Cerebri, Linguæ, Criſtarum, carneárúmve membranarum, Ventriculi, Inteſtinorum, Iecuſculorum. Teſtium.

CAPVT IX.

Dictô de Auium carnibus, quæ corpus illarum conſtituunt; particulatim nũc dicenda reliqua breuiter, atque in commune, ſic, vt partes tradantur, non cuiuſuis generis ſeorſum, niſi priuatum aliquid inuitet, ſed omnium potiùs ſimul: ipſe ſibi deinde vnuſquiſque facilè diſcrimina fecerit, expoſitis prius à nobis diligenter, quod quidem ad alimenti vſum attinet, Auium differentijs omnibus.

Alæ omnium, quanquam hæ carne potiùs continentur, quoniam exercitatiores, ſic potiores quoque habendæ: vt quarundam carne ſua damnatarum, non damnemus alas, ſicuti Anſerum, tanquam non adeò concoctioni repugnantes, & alibiles tamen. Iam quoniam in totum Gallinas ac Capos Anſeribus meliores diximus, etiam alas meritò meliores ſtatuemus. Quod, ſemel hîc dictum, transferri cogitatione ad reliqua debebit.

Collum item auium aliquatenus carnoſum; Pedes excarnes: edimus tamen Gallinaceos, Anſerinóſque inprimis, carnoſarum palmarum ſucco, ſi rectè parentur, guſtu non ingratos. Vana vulgi opinio, gallinaceorum Pedum eſu conciliari ſomnum, vt Colli oculorum claritati offici: niſi forte pinguis in ceruice cutis vſu nimio, quam multorum gula ſectatur, id fiat.

Cerebrum in auibus, quàm in quadrupedibus, haud dubiè præſtabilius, ac ſalubrius, quo quidem ſiccius. Abeſt enim huic iam pinguis illa vnctáque humiditas, ſubuertendo in nauſeam ventriculo apta; & alendi commoda facultas multáque adeſt, nullo hîc in farctuum timore. Neque enim glutinoſum, ſicuti aliorum, Cerebrum: vti ex alimenti bonitate & copia, ſperari eiuſdem conditionis ſanguificatio non illaudata poſſit, ideo & feminis quoque ſtimulandæ Veneri ſatis; præſertim verò, ſi paulò natura calidiorũ auicularum fuerit, vt, quos ſalaces inprimis diximus, Paſſerum.

Portentoſi ſumptus, luxúſque potiùs deteſtandi, quàm alimenti vſus alicuius fuit, oneráſſe aliquando auium Linguis patinas. Nam quantum inde alimẽti, quæſo? aut cuiuſmodi tandem? tametſi ſalacitatem quidam harum alimento addi credant.

Criſtas, pendulaſque à mento purpurei coloris carneas membranas, diluti per ſe eſſe ſaporis reperies, ſucco non prorſus nullo. Culinarum artibus ſapere meliùs, alimentumque exhibere poterunt, ambiguæ bonitatis, aut malitiæ. Pituitoſum quidem ſuccum, craſſumque gigni inde, veriſimile eſt, & viſcidum partim, vtpote ex materia, cuiuſmodi penè fungi, & tubera molliora viliorâque, genus quoddam.

Plurimarum auium Ventriculus in cibatu noſtro non eſt: Gallinarum autem, & Anſerum, in quotidiano propè vſu; ſaporis per ſe non iniucundi, alimentique non illaudati vterque: ſed non vt tamen concoquendi viribus (quod perſuaſum habuêre aliqui) adijci inde quicquam poſſe credas, vt alia multa, quę concoctionem iuuant, aut calorifica vi, vt gingiber, cinamomum, piper, aromata quædam; aut calore atq; humore, natiuique caloris fotu, vt vinum; aut partium diſſectione, vt acetum, quod incidendi facultate minutum magis confecta alimenta ſubeundæ promptiùs concoctioni paratiora exhibeat. Horum nihil ventriculi Gallinarum, vt diximus, Anſerúmve, nõ ſanè magis, quàm aut Struthiocameli, aut Mergi, præſtãt. Quin ipſi per ſe in concoquendo pugnaces potiùs ſubſtantiæ denſitate quadam, niſi validioris ventriculi vires experiantur, tantum abeſt, vt concoctioni de ſuo hac cauſa opitulari poſſe exiſtimari debeant: nec alioqui peculiaris dos aliqua ineſt, cuius euidenti ſucceſſu aliquo periculũ factum à iuratis Authoribus proferri queat. Membranas tamen Gallinarum ventriculi, cuticulasq; in hunc à multis ſæpe vſum præparari, medicamentiſque ad ventriculi imbecillitatem adijci ſolere, non ignoramus: quo vſu autem, aut ſucceſſu, quid tibi dicam? Experti affirment.

Inteſtina, quæ Galeni tempeſtate nullatenus veſca fuiſſe perhibentur, poſt eum edi cœpta, Gallinarũ ex acetario ſæpe: Anſerum pedes ſectos proſciſſis in longũ auis eiuſdem inteſtinis illigant, coquuntque, & vtriſque veſcuntur, ſucci expectatione pituitoſi, crudioriſque: ſed inteſtinorum tenuitas (non enim magnarum animantium, vt quadrupedũ) vitij multũ adimet, vt citiùs, atque exquiſitiùs conficiantur,

minusque

mnusque simul noxij inde humoris proueniat.

Iam Iecuscula auium quis non optimi esse saporis expertus nouit, Gallinarum, Phasianorum, Caponum? aut quis non probatissimi alimenti iudicarit, rationemque collegerit ex substantiæ teneritate ac tenuitate, æquabilitate temperamenti, succi bonitate, alendi vi? attamen diuturnitate non multa. quoniam vitio quoque carent iecinorum in quadrupedibus, quæ cum alimenti permansione nutritarum partium longiore, simul & pugnacia magis aduersus concoctionem sunt, & diuturniorem moram trahunt in ventriculo, tardato etiam per intestinorum sinus descensu, viásque pauló angustiores obstruendi nota non carent: quæ in auium Iecusculis nulla, præsertim Gallinarum, Caporúmque, quantumuis altilium. Porró quæ cura Anseribus saginandis adhibeatur, cibatu inter alia lacte multo madescente, in id vnum, vt pandas sæpe lances implentia Iecora habeantur, nouimus, suauissimi saporis, plurimi, succóque laudatissimo præditi alimenti, cóncoctione non repugnante, nec morante diu descensu, æquabilissimo caloris atque humoris temperamento, vt ad bonitatis alimenti summam non sané deesse multa videantur.

Eodem modo altilium Gallinaceorum, pullorúmque, cibarijs ex lacte enutritorū, Testibus vescimur, imbecilliori quoq; ventriculo concoctilibus, & viresá morbo resumentibus idoneis. Multum inest, quod alat, succóque vitij nullius alat. Sanguinis autem tantum gignunt probi alimento sique, si quis pauló plures sumat, vti & nutritionem suam partibus suppeditare, & id indé quoque superesse sanguinis possit, quo genitalia, refertis ac redundantibus semine vasis, sufficere coëundi desiderio sæpiús valeant. Referunt, quibus ista curæ fuere, exectorum forté pullastrorum collectis Testibus exaturatum quendam, vsque eó in Venerem concitatum fuisse, vt plures delassasse coëundi viribus fœminas potuerit. Tanta est seminea materiæ, ex sanguinis copia probi repurgatique, his facultas; promptáque insuper, atque expedita in ventriculo concoctio, minimum vt in exquisité confectis decedat ad excrementorum superflua, totique propé in alimentum abeant, aut alimenti excrementum vtile tantúm illud. Nec defuére ex coryphæis, qui Gallinaceorum Testibus, madentibus lacte cibis educatorum, æquari pondere genitum inde sanguinem, sic opinantes quosdam sequuti, scripserint. Nos non excrementorum quidem nihil inde prorsus decidi credemus, qui enim fieri id potest? aut quod tandem alimenti genus inueniemus, alimentum totum quod sit, aut potiús quis vnquam de æquilibrio hoc fidem nobis faciet expertus? vtemur autem meliús, pro argumento minimé omnium excrementitij cibi, ea ita opinantium fide. Ex seroso, inquit Galenus, lacte parata galinaceis esca laudatissimi Testes: ne, si aut caseoso, aut butyroso nimis, Testibus aduentitia potiús adderetur, quàm insita demeretur, crassities. Demitur autem serosa parte, quantum vitandis infarctibus, conciliandæque iustæ alimenti constitutioni satis sit, vt apposité nutriat; & sicuti multorum se excessuum in medio sistat, ita aluum quoque nec moretur, nec cieat.

De partium in animalibus nutrimento ex Situ: Intrinsecarum'ne, an extrinsecarum melius; superiorum'ne, an inferiorum; supinarum, an pronarum; dextrarum, an sinistrarum. & quantum tribuendum sit rationibus in Arte Medica, quum minutiora quædam inuestigantur: & de comparatione partium inter se iusta, Quæq; in animantium generibus quibusdam, aut ætatibus potiores ad alendum partes.

CAPVT X.

Illud ad extremum addatur hoc loco breuissimé, post tractatum de Quadrupedibus, volucrumque genere omni, dicendum, (quanuis Quadrupedum propriú magis tamen meritó esse hoc videatur: sed volatile tamen genus quoque tangit) Vtra animantium corporis pars, ossibus'ne, an cuti propinquior, in alimenti probi commodique delectu præferenda sit. Et præferendam quidem esse interiorem, non dubitandum, communi propé omnium consensu gustúque sapiditatem agnoscentium carnis ossibus proximæ semper. Sed qua id ratione contingat, quid ve esse causæ existimandum, id veró quoque non ignorâsse, minime dedeceat nobilius illud Medicorum genus, Philosophica consuetudine, causarū semper inuestigans. Non arbitror propterea fieri, quód hæ exerceâtur magis, minús illæ, exercentur enim vtræque pariter: aut quód per harum meatus fumidæ exhalationi, & sudoribus exitus pateat, illis nó pateat. patet enim vtrisq;, neq; hæc discrimina sunt musculorū inter se, sed horum

rum potiùs & ventrium, quorum manifeſtæ cauitates viſuntur in corporis trunco, capiteque, neque exercitæ, neque ſudoribus aut exhalationibus peruiæ. Muſculos autem, tanquam motibus deſtinatos, exerceri continuè, aſſiduáque ſudorum, vaporoſæque, atque halituoſæ materiæ, reciprocatione percurri ſcimus omni ex parte omnes: quos quidem nunc biſariam acceptos, interiori, exterioríque ex parte, veluti in iudicium vocamus, vtrá ne harum bonitate superare in ſalubri alimentorum cenſu exiſtimanda ſit. iam enim hæc quoque inceſſere poteſt Studioſum aliquem libido, vt quærat, & ſciat. Ergo proxima oſſibus carnis, muſculorúmque, & corporis pars exercetur illa quidem quoque, ac ſeipſam exercet, modò contrahens ſe peragendo motui, quæ muſculi propria, iuſtaque functio eſt; modò laxata in oppoſiti ſibi muſculi functionem concedens, accidentario quodam, ac ſecundario motu: ſed exercetur tota tamen, neque hæc magis pars, quàm illa, totámque ſimul peruadunt ſanguis, alimentum, concoctionis tertiæ excrementum quod ſupereſt, tenuius, craſſiúsve, hæſuræ cuticulæ ſorditiei, aut ſudoris, fallentis've ſenſus noſtros perſpirationis, materià. Cæterùm extimas, cutíque ſubiectas partes æſtus frequentiùs coquit, Solesque exiccant, & vrit ſæpe intrans penetransque frigoris vis: vt noxis tot expoſita, durior ac ſiccior, minórque ac minùs ſuaui ſucco, nec accepta palato, nec ventriculo æquè accommoda, nec pari in totum bonitate, cenſeatur.

Sed hîc quoque quæritur, Superiora'ne animantium, an inferiora potiora iudicanda ſint? Quanquam paulùm minutior hæc quæſtio: vicerit tamen ratio non abſurda, vt priores partes obtineant priora, ſuperiora nempe, quippe quæ tenuiore, ac repurgatiore ſanguine nutriantur, quique calorificæ, vitaliſque iam propè facultatis, ac ſpirituum aliquid à corde in tranſitu acceperit. Hæc cogere poſſit ratio non refractarium omnino aliquem. Hincque perſuaſos crediderim, ſuperſtitioſum hominum genus, ſed ratione tamen in hoc nitentes aliqua, Aegyptios primùm, quos ſequuti Iudæi deinde ſunt, anxiè inprimis ác ſolicitè quæſito vbique ciborum delectu, inferiora quoque in cibatu ſuo abdicâſſe.

Nam quòd perpetuo pectus motu, aſſiduaque ſpiritus vltrò citroque miſſi reciprocatione agatur, caloriſque natiui focum contineat cor; id non tam ſuperiora, quàm ſupinam corporis partem meliorem indicârit. Non enim in ſuperioribus tantùm pectus, ſed pectoris potiſſima pars thorax in ſupinis, ſicuti in pronis metaphrenum, pectoris pars altera. Superiores & inferiores corporis partes in animantibus omnibus ſepti tranſuerſi interuentu diſtinguimus: pronas & ſupinas faciliùs in homine, ob erectam ſtaturam, anteriorum & poſteriorum nominibus intelligemus, ſupinas anteriores, poſteriores pronas accipiendo. Eandem rationem in animalium omnium ſeruandam eſſe genere cēſemus, niſi deſciſcere à ſummo rerum harum magiſtro velimus Ariſtotele. Verùm enimuerò faceſſant hinc iam quæſtiuncularum eiuſmodi quiſquiliæ.

Sicuti ne id quidem magnopere diſcuſſione dignum, iudicamus, Dextra'ne ſiniſtris anteponenda hoc in negotio ſint. Anteponenda affirmant, quòd dextram occupârit partem Iecur, innati nobis caloris tam capax; ſiniſtram Lien, fæculentiæ melancholicæ plenus: quaſi non à Iecore in omnes corporis partes, ſiniſtras dextráſque, tendat venarum canalibus miſſus ſanguis, bonitatem vimque ſecum ſemper deferens ex Iecore acceptam; aut non melancholici itidem humoris cum ſanguine vnà portio in totum ſe corpus fundat, quæ dextram ſimul, ſiniſtrámque partem, hac cauſa reddere deteriorem poſſit. Sed eſto ſanè, vt viſcerum vicinia, Iecoris dexteriora caloris innati maiores vires ſentiant, Lienis ſiniſteriora ex melancholico ſanguine noxam: faciente inſuper, vti hoc ipſum faciliùs credamus, maxima illa quidem atque Hippocratica partium inter ſe corporis omnium conſpiratione, nec minùs tamen magno, quin euidentiore ſæpe ac manifeſtiore, earundem conſenſu, quo dextra dextris, & ſiniſtra ſiniſtris, tam ſæpenumero in Artis operibus, ad voluptatis, doloriſque communionem trahi experimur. Quis vnquam autem tam exactè guſtus, palatique, aut ſaporum differentias omnes calluit? quis tam minutatim perſequutus eſt, vt guſtandi viribus tantummodo dextra à ſiniſtris, aut à dextris ſiniſtra dignoſcere potuerit, aut nunc diſtinguere ſe poſſe ſperet? Senſibus noſtris nitentes, artifices ſumus Medici. Si qua rationibus nobis demonſtrantur claris, eáque experimentum comitatur ſenſus fide certum, firmata atque inconcuſſa ſequimur. Sin ſubtilior ratio inuenerit, naturæ inueſtigatione perquiſita; ſenſui autem, quo genere confirmari ratio queat, non pa[illegible] valere rationem ſinimus. vtroq; modo, &

vt valeat, firmáque robore suo maneat; & seposita valeat, aliò interim abducta, si aut aduersatura sensibus nostris sit, aut (vt minimè aduersetur) nihil tamen vsibus nostris commodatura. Perpetuos atque assiduos corporis fluores scimus, vt momentum temporis nullum sit, quo non inde aliquid decedat: quo plane intellectu assiduè nos ægrotare volunt quidam. Non vtimur hoc dogmate: etiam ridemus vtentes, quoniam artificij nostri rationem in eo statuimus, quum primùm manifestò sese nobis intelligendos exhibuerint, euidenti actionum nostrarum impedimento, fluores illi, tunc curaturi statim, vt succurramus. Alioqui necessarius in horas Medicinæ semper vsus futurus foret, quoniam perpetuæ passibilitatis noxa vrgeremur, quæ Græcæ ἀνπαθείας nomine circũfertur. Dextra itidem sinistris ad alendi vsum potiora existimanda esse, ratio persuadere videtur quædam, quam attulimus; cui nihilominus reclamâsse non nephas penitus sit, alia, quam itidem attulimus, ratione. Sed sit sane ita bona ex parte, aut in totum demus etiam id: sensus tamen nullus percipit, ne gustus quidem, vnus nobis à natura dignoscendis rerum harum differentijs aptissimè datus. Ergo ne sequemur quidem hoc, aut non valde sequemur, quoniam vsus nostros non valde iuuat: nec, vt aliquatenus persuadeat ratio, in vniuersum cogit. quæ si cogeret, tunc fortasse rationis illius habenda ratio aliqua esset, vt, quanuis sensu non confirmaretur, fidem tamen adhibendam esse contendere possemus, vt in multis alijs eiusmodi, in quibus falli sæpe sensum, vigere rationem experimur. Nunc de sinistrarum, dextrarumque inter se partium comparatione, quod ad alimenti rationem attinet, illud etiam dicemus, non vincere rationem in totum, vt dexteriores meliores sint, deteriores sinistræ: nisi fortè Iecur, vt dixi, vicinitate circuniacentibus partibus bonitatis aliquid addiderit; Lien autem, malitiæ. id quod proximas tantùm partes bonitate, malitiáve afficiat; in remotiores non penetret, quæ vtrobique eodem nutriuntur sanguine, ac proinde eodem quoque modo respondere gustui sentimus. Hæc semel huc obiter, sed breuiter, attulisse, operæpretium visum fuit, vt sciremus, quantum in re Medica tribuendum rationibus interdum sit, interdum sensibus, idem, aut diuersum ostendentibus, consentientibus, aut repugnantibus.

Considerandæ autem rationes semper, quantum valeant; &, an iusta vbique rerum comparatio fiat, videndum. Vt hîc, vbi, quantum valitura sit ratio ea, exposuimus, quę persuadere nobis conatur, dextra sinistris in alendo potiora esse, nisi rectè comparentur omnia, nugari statim necessum sit: vt si, quoniam de musculis tantùm carnosáq; substantia loquimur, musculos, exempli causa, dexteriores lumbares, cum sinistræ coxæ eiusdem animalis musculis conferamus, vicerimus profectò, meliores esse tunc dexteriores sinisterioribus musculis quosdam. Sanè & gustus testabitur idem. Sed non dextræ, aut sinistræ partium ratione id: nam è contrario, lumborum pariter sinistri musculi, dextræ coxæ musculis, meliores esse inuenientur. Substantiæ diuersitas est vna, vnicuique primitus à natura parti accommodè tributa, quæ hoc faciat: vt lumbi, verbi gratia, caro multarum partium carne delicatior, gustuique acceptior, eadem salùbrior quoque sit: sed non, vt dextri lumbares, lumbaribus sinistris, præferri tamen eadem ratione debeant: quod quærebatur.

Hac partium diuersitate, quæ temperamentum, partisque constitutionem, pro rei natura, atque vsu, diuersam facit, perquàm certa ratione fiet, vt aliæ alijs animalium eorundem partes melioris in totum alimenti euadant, comprobante etiam gustu. Sic Vitulorum prona præferimus, Piscium supina, laudatioris & alimenti, & gustus, partibus reliquis, vulgata quoque dicti subscriptione, quo monemur, quærendum ad Solem Vitulum, in vmbra Piscem; dorsi partibus pronis intelligentia acceptis in Vitulo, ventris in Piscibus, quæ supina illorum pars est, & cæteris commendatior in piscium genere. Apagesis illam hinc rationem, quæ id argumenti adfert, deteriora habenda esse membra quædam, propterea quòd calore natiuo destituantur longiùs seposita, vt clunes, vt caudæ sunt. Quippe tributus partibus omnibus calor satis suus cuique: in substantia, temperamento, constitutione, differentiæ ratio est, alimentique probi, aut vitiosi argumentum: friuola illa ratio, nec aliud magis, quàm carnis substantia propria, bonam, aut malam fecerit, vti dictum. Exercitatio deinde accedit, & eorum, quę duritiem, aut teneritatem addere, aut crassam tenuémve reddere possunt, pauca.

In Quadrupedum tibijs, potissimùm Veruecum, extremis musculosa caro est, teneritudine tanta, vt conficiatur statim cõmâsu minimo oris, ac perquàm facili concoctione, alimento irreprehenso: Tertiarijs damus in deiectione appetentiæ vel quũ maximè, & cõualescentibus à morbo.

In Aui-

In Auium genere prima est commendatio alarum, tum ceruicis ac colli: reliquum corpus totum propè carne repletur supinæ partis, & sub alis laterum, prona dorsi cute ferme tantùm tegitur, exceptis pedibus: in pectore pulpamēta sunt optimi saporis, & alimenti, interiora præsertim cuspidis in morem circunscripta, hinc Sacrificulorum lāceæ, cuspidésve nomen retinent; & quæ supremæ pectoris parti circundantur, bifurcatæ, quod rectè iugulum censetur in auibus.

Ex Aetatibus discrimen illud, Pullorum pedes præferentibus cum coxis, Caporum Gallinarumque alas, non ad gustum solùm omnia, sed ad alimenti non minùs bonitatem. Exercitatio in pullis maior pedum, alarum in Capis Gallinisque, causa.

De Sanguinis alimento ex alitibus: & cur Leporinus cæteris laudabilior.

CAPVT XI.

DIcendus insuper hoc loco, ne quid tractationi desit, Auium quoq; Sanguis, cuius nullus iam, aut perquàm rarus aliquibus vsus; Suillo nulla ex parte deterior, vel ad sapiditatem, vel ad concoquendum, Gallinarum præsertim, aut Caporū altilium, etiam tenuior, teneriorque meritò habendus Suillo, quanto quidem aëreę magis naturæ particeps, ac ficcioris nihilominùs vnà carnis generans; ideo & concoctu facilior, quia leuior; minùs tamen nutriens, plurimúmque in hoc Leporini sanguinis commendationem infra, reliquis omnibus præferendi.

Quum alioqui animalium cunctorum Sanguis, quocunque iste tandem ratione præparatus sumatur, nec concoctionem faciłè subeat, & excrementitius sit, quasi in quo inchoata tantummodo naturæ opera appareant ad alimenti perfectionem, quod iustum demum ex carnium vsu capimus, vt intereà absolutæ elaborationis Sanguis sit, qua Sanguis, &, quem potuit, formæ suæ ornatum acceperit: at alimentum tamen imperfectum, atque adhuc veluti in via progrediens, maiore pauló diutiùs operati caloris vi hoc ipsum demum futurum alimentum legitimum, facto iam in carnem trāsitu, id videlicet Sanguinem, genus quodcunque, infra alimenti iusti naturā constituere potest. Idem Leporis pauló magis cæteris commendabilem reddet, sed vt Sanguinem tamen: id fuerit dicere, malum etiamnum, alijs tamen minùs. Etenim Leporis caro benè inprimis sicca quū sit, nec sanè caloris multum retineat; poterit illius materia Sanguis, caloris natiui inibi operati potentia, calidæ atque humīdæ qualitatis tantum accepisse, quantum temperamento faciendo, aut ab hoc non procùl, satis sit, quod deinde vlteriore ad carnis generationem caloris eiusdem elaboratione diflatum, exhalatumque, ac partim consumptum perdatur: vt multa videmus temperatiora primò, ac constitutionis mediocris, calore deinde multo temperamentum amittere, & ob absumptam humoris partem, densatamque, naturam aliam induere.

De Ouis. Cuius Luteum, cuiúsve Candidum temperamenti sit, atq; alimenti: & de Oui totius temperamento, & nutrimento. Decipi, qui durescere concoquendo Oua arbitrantur, eóque alimenti durabilitatem promittunt, & in Senibus damnant. Coquendorum Ouorum ratio diuersa, & ex diuersitate alimenti quoque diuersitas.

CAPVT XII.

PRodeunt ex auibus Oua: atauium partes non sunt, vt, quē modò retulimus, sanguis: propagationibus earum destinata, simul escæ nobis futura, magna interim admirationē reputantibus, quanto opificis Naturæ artificio inclusum eadem Oui testa fuerit, ex quo & generaretur pullus, & quod genito alimentum foret, donec excluderetur, intersepientibus tenuissimis membranis testam, Luteumque, & Candidum. Origo vtrique ex sanguine, sicuti lacti, ac semini; eo discrimine, quód animal parientium fœtus sanguinis parte nutritur in vtero ex prægnante ducto, lac edito in lucem seruatur: exclusus pullus escam quærit accommodam obuiam quamque, atque in Ouo iam tum quoque extra generantis corpus, incubatu tantùm fotus, genitusque, alimentum trahit ex Luteo, quod sanguinis illi cuiusdam instar est, temperamento distans, terrestre nanque. Admiranda hic quoque Naturæ prouidentia, nunquā eorum educationi, iustisque alimentis deficientis, quæ semel educanda, atque alenda susceperit, vel ab initijs ipsis. Ita hic quoque paratum à Natura, siccioris temperamenti animali meritò alimentum siccius terrestreque, quo simul ac formatū animal fuit, commodè vesceretur. Sunt tamen, habenturq; ita ab Authoribus, ęquabilis satis temperamenti Oua, Gallinarum inprimis ac Phasianorum: magnarū auium,

um, vt Struthiocameli, non immeritò deteriora censentur, iusto ſiccioris nempe temperamenti, iam ſimul extranei odoris ſaporisque aliquid reddentia. Anſerum autem, vt Aquaticarum auium omnium, è diuerſo, ob humiditatem nimiam, illaudata. Hinc Vitellos videmus humiditate diſfluentes, Luteoque multo dilutiore.

Temperamenti æqui Oua diximus Gallinarum, ac Phaſianarum auium, atq; huiuſmodi, Vitellum maximè intelligentes. Nam quæ de Oui totius temperamento diſputantur ab Authoribus, ſi rectè excutiantur, non valde cohærere videbuntur. Nobis illud dici, ſtatuiq; in re hac poſſe videretur, Vitellum benè temperatū habendum eſſe. eſt nanq; ex ſanguine, vicemque pullo ſanguinis menſtrui, vnde viuiparorum fœtus alitur, præſtat, imaginemque adhuc ſanguinis cuiuſdam retinet, paulùm modò terreſtrior factus, alimenti auium pullis nondum excluſis congrui magis commoditate, atq; id non ſanè demere de temperamenti æquabilitate multū poſſit.

Et Album quidem ex ſanguine, ſeminis naturam referens, quod ipſum quoque ex ſanguine: ſed ſanguinis materia hæc multis longisq; venarum atq; arteriarum ductibus, vt in lacte quoq; fit, elaboratior facta, neceſſariò frigiditatis aliquid, tunicarum natura frigidiorum occurſu, colligit: eoq; & ſemen, & Oui Candidum hac ex parte frigidum ſtatuere liceat. quanuis ex Ariſtotelis Philoſophi (De gener. anim. iij.) ſententia, quum generandæ auis initium in Candido iuſit, calidum ſimul neceſſariò obtinet, vt ſemen quoque. ἐν ᾧ τῷ θερμῷ ἡ ψυχικὴ ἀρχὴ, inquit. Sed calidū id Philoſophis non ſolùm animalium viuiparorum ſeminis, aut Ouorum Albuminis, ſed plantarum etiam eſt, omniumq; in vniuerſum, quorum generatio: quæ aliter fieri illis, niſi caloris alicuius vi poſſe, haud viſa fuit. Sicuti planè, & quòd in cremētum ſuum ſumerēt plantæ, & quòd in tam altū attollerentur tellure, quòd germinarent, fructus ederent, ac concoquerent, non aliunde omnia quàm caloris opera meliùs fieri debere, arbitrati non abs ratione ſunt. Atque hoc ipſi placita ſequuti ſua dicunt, plantasque calidas proferunt, ratione tantùm colligentes id, minimè verò deſumpto ex his, quæ manifeſtè appareant, argumento. τοῦτο δ' ἤδη δόγματος ἐχόμενοι λέγουσι, οὐδέν τ' ἐκ τῶν ἐναργῶς φαινομένων λαμβάνοντες. caloris quippe opera quum animaduerterent, calorem ineſſe arbitrati ſunt. Et ineſt quidem, dominiumque exercet multis, quos diximus, modis operatus ſemper, generans, producens, augens, concoquens, nutriens, plantas, atque animalia, vel quæ frigidiſſima ab iiſdem ipſis cenſeri Philoſophis meritò queant, Salamandrā, Scorpiū, Cicutam, Papauer, quæ Philoſophorum nemo non frigida habenda eſſe, hoc eſt, frigefaciētia nos, dicet, vt Medici quoque habent, dicuntque. Hocque rurſus loco hi, Medici nimitum, Philoſophis concedentes, ipſi cum illis agnoſcent vnà, & rationibus notabunt calidi actiones, effectusq; ex principio, quod rebus omnibus adeſt, gignendis, augendis, germinandis, concoquendis, maturandis; modò in materiæ corporeæ mole, quæ nos ipſos calefacere, modò quæ frigefacere etiam queat; hoc enim ipſum quærimus Medici. Simul fatebimur (cur enim non fateamur, quod ratio nos non inepta monet) caloris ineſſe principium, in quamlibet corpus noſtrum refrigerantibus, ſed quo caloris generantis, concoquentis, & huiuſmodi proferantur aliquando tantùmodo opera; non etiam ſubiectam ſemper materiam, in qua eſt, calefacientē nos, quod vnū in rebus his quærimus, efficiat. Ad hunc rationis modum attributus ab Ariſtotele Oui Candido calor aliquādo fuit, ob animæ tantùm principium, quod ineſſe illi viderat, ac neceſſariò caloti inhæret, ſicuti plantis quoque omnibus, frigidis æquè ac calidis, ſuus, animaliumq; frigidiſſimæ Salamandræ ſuus, quam nemo vnquam ſanæ mentis aut principium non habere animale ſuum dixerit, quod calido nitatur; aut non frigidam reputandam eſſe, quæ quidem frigefacere poſſit: quando minimè incōueniat, aliqua eiuſmodi eſſe, vt principium caloris animalis id retineant, tota autem ſubſtantiæ ac materiæ ſuæ mole maiori ex parte frigidæ qualitatis exceſſu notentur, ſicuti alia calidæ, quibus deinde corpori noſtro admotis extrà, intus, refrigeramur, aut incaleſcimus. Ita Oui quoque Candidum manifeſtò refrigerat, cum caloris tamen animalis ſui parte, ſed mediocritatem temperamenti infra, nec qui partibus omnibus caloris tantum indiderit, vt concaleſcere inde nobis liceat: meritiſſimoq; ideo, ſicuti Galeno placuit, ex terreſtri, aquoſaque, & aërea ſimul ſubſtantia commixtum iudicari debeat Oui Candidum; quarum in aërea, reliquis duabus calidiore, animæ initium, ex qua actiones illæ prodeunt, conſiſtat; terreſtris autem & aquea, frigiditatis vtraq; propriæ exceſſu, temperamenti æquabilitatem ſuperent, & frigefaciendi corporis noſtri facultatem adiiant.

Huic Albuminis naturæ accedens Luteum conſtituere Ouum totum temperamento propè æquo, aut certè non multùm infra hoc ad frigidum inclinans, poſſit,

ſed temperatiorum auium, ac recèns editum: à quo quanto longiùs aberit, tanto ſemper frigidius fiet, amiſſo animali calore illo toties iam dicto tenui, & in tenui ſubſtantia exhalato, breuique diſſoluto, donec temporis proceſſu egreſſo hoc, & intrante alieno, putrefacta corrumpantur, aut κυνόσουρα, & οὔρια Græcis vocata fiant, quod æſtate maximè contingit, incubatione derelicta. Iccirco temperatiora Oua, quo ortui ſuo proxima magis; ſimul, quæ marem continent. Quoniam nanque paulùm iuſto frigidiora diximus, duo hæc temperamentum facient, partus proximus, & ſexus maſculus, caloris vtrunque ratione.

Marem quæ edunt, rotundiora ſunt Ariſtoteli, Plinio & Columellæ oblònga. Ariſtotelem ſequutus eſt Horatius Poëta, qui rotunda, calloſáque, quæ marem continerent, protulerit, gratioris tamen ſaporis oblonga nobis faciens fœminea, quaſi marem cohibentia minus promereri gratiæ deberent in cibis.

Quód ſi minutiùs reliqua quoque huc ſpectantia perſequi libeat, iam id quoque non prorſus nihil ad rem fecerit: vt iuuencæ prætereà Gallinæ marium patientes ſint, quæ Oua nobis pariant, quod coitu eo procul dubio maior gratia accedat Ouis, conciliato ita illis maſculæ qualitatis calore, & vel de Ariſtotelis ſententia ſubuentaneis iucundioris ſaporis ſint. His códitionibus ſi offerentur nobis Oua, quæ Gallina, aut Phaſianus fœmina, aut Perdix ediderit: Sed quis ex Perdice, aut Phaſiano illã Ouorũ multitudinẽ, qua alimentũ ſentiatur per tẽpus aliquod iuſtũ, expectet? Guſtâſſe ea interdũ nobis tãtùm licebit, nunquam dierum pluriũ eſca fuerint: ſupponimus potiùs ad incubandum, & ne ſubtrahantur, cauemus, quo plures excludantur. Sed horum ſi copia; vt dicebamus, eſſet, de bonitate non quereremur: vt Anſerum, Struthiorum, & ſimilium multorum nec copia, nec bonitas, qua cómendari admodum queant, vlla. Itaq; Gallinarum ſatis eſt dixiſſe Oua, ſi præſcriptæ à nobis leges ſeruabuntur, omnium optima eſſe ad alendum, optimumq; inde corpori alimentum prouenire, citiſſimum, plurimum, totũ penè alimentũ. totũ quippe in alimentum ferè abit, minima ſuperfluitatum redundantia, proinde alimenti inde quoq; neceſſariò plurimum, quia non excrementitij: nec multo pòſt, quàm ſumptum fuerit, alibilis affinitate naturæ, eſſentiæque tenuitate, celeriter arreptum, confectum, diſtributum, irreprehenſo prorſus ſucco nutriens, alimentum id eſt: celeriter tamen quoque enutritas partes deſerens, communi citò affatimque nutrientium omnium conditione, quorum ſecundùm Hippocratem ſicuti citæ veloceſque excretiones, ita citum veloxque nutrimentum, neque diu ſanè ideò perdurans: ſed quo tempore nutrit, tantiſper dum nutrit, inculpatè omni ex parte id facit, nulla aut vitioſi ſucci vllius, aut craſſitiei, aut viſciditatis, aut obſtruendorum vſquã meatuum ſuſpicione. Sæpe etiam cibi vnà potuſque vim præbere dicuntur Oua. Oònas legimus ex argumento dictam gentem, auium Ouis victitantem. vt, ſi nutrimenti præterea diuturnitas Ouis accederet, non facilè habituri fuerimus, quod conferri cum his meritò poſſet, eſculentum aliud vllum.

Nam quód excogitâſſe videntur quidam, vt hanc quoq; Ouis dotem adderent, alimenti permanſionem diuturnam: valde vereor, vt reperiri verum poſſit. Aiunt, quemadmodum extrinſecus quotidie experimur durari caloris proceſſu Oua, ad eundem modum cogitandum eſſe de corpore: vt ſorbilia licèt, aut tremula ingeſta, procedente concoquentis tamen ſemper caloris vi, denſata durentur tandem. Hinc fieri deinde autumant, vt & perſiſtens, perduranſq; diutiùs alimentum inde exiſtat; fallaci, captioſóque argumento vſi, non animaduerſa, aut diſſimulata caloris vtriuſq; differẽtia, extrinſeci, natiuique. Quorum alter extrinſecus, cùm alia, pro materiæ diuerſitate, multa, tum hæc ipſa ſpiſſare Oua poteſt: alter natiuus, ſpiſſata illamet ſi ſumantur, ac concoquenda illi fuerint, attenuare priùs neceſſe omnino habeat, atque emollire, vt chylus inde ſuccoſus, tum ſanguis quoq;, tenuia omnia fiãt. Contraque ideo potiùs iudicandum fuerit, intrinſeci inſitique nobis caloris vi duratorum ſubſtantiam attenuatam diſſipari, ſuccumq; inde demum elici, circunciſis excrementis omnibus, quo alamur, craſſiore quidem iam ad alimenti iuſti formam effecto, glutinóque aliquo accepto; ſed non ea tamen, qua priùs duritia, plus autem, minuſque, pro ingeſti ſemper cibi ſubſtantiæ qualitate. Atque ita ex duratis Ouis ſperari quidem poſſit meritò durabilius nutrimentum, ſed vt ex alijs concoctu pariter difficilioribus: non autem, qua illi aſſeuerabant ratione, vt ex tremulis, & ſorbilibus, liquidiſque, ac tenuibus antè, durari, craſſioraque fieri, ſicuti externo, calore ita interno quoque opinemur, quaſi prærogatiua quadam, vt ex his conſtitutione ſua tenuibus ingeſtis, eóque concoctu facilimis, alimentum tamen expectari debeat craſſitudine ſolidiore ſua benè durabile. Et craſſitudinem quidem quandam, glu-

glutiniq; nonnihil accipit: (non enim aliter aleret) sed non qualem ab extrinseco calore, neque eo modo, neque vt durabilitas inde maior fiat, quàm pro substantiæ prioris, dum ederetur concoqueretúrque, ratione. Vt enim simillima aliàs habenda sit elixationi, ventriculi concoctio: in eo tamen differt, quòd in elixatione vnicus proponitur elixandi finis, nihil prætereà: at in ventriculo elixationis modò concoctio quidem fit, verùm non vt hoc solum fiat; sed vt, quodcunque inest in ingestis alimenti, concoquendo eliciatur prætereà, & in chylosi succi materiam transeat. Idcirco si quid ingeritur, durum quanuis, modò alibile: emollit, separat, conficit, alimentosam inde extrahit partem, succum facit, quem chylum nominamus. Eo modo durata elixatione oua (quę si elixari vlteriùs pergant, adeò non tenerescent, vt magis semper, magisque durescant) accipiens ventriculus tantùm non imbecillis nimis, quæ diximus, omnia faciet, emollita, separata, confecta, chylosa. Quòd si durata priùs, ita versabit: quid erit causæ, vt mollia, tremula nempe, aut sorbilia, ingesta duret, quin continuò de præparatis iam non magno insuper concoctionis opere, alibile quod inest, eliciat?

Quamobrem his rationibus non facilè mihi persuaserit quisquam, quanuis in ea esse sententia benè & egregiè eruditos Medicos quosdam nunc audiam, Senibus denegandum tremulorũ & sorbilium Ouorum vsum esse: quòd concoquendo durentur, & obstructiones faciant. Nam Galeni autoritas, quam huc ea de re allegant, genuina Authoris eius censenda non est: vt pro ὀυῶν, ὠῶν esset, factu facilimum, vicinitate literarum tanta; argumento, quòd in eodem versu πυρῶν etiam pro τυρῶν scriptum inuenias: quum iam hoc eodem tam manifesto, atque insigni errato animaduerso, recentius excusa, & mendosa minùs, exemplaria ita reposuerint, διόπερ οὐ χρὴ πλεονάζειν τοὺς γέροντας, οὔτε χόνδρων, ἢ τυρῶν, ἢ ὀυῶν, ἢ κοχλιῶν, ἢ βολβῶν, ἐδωδῇ: non autem, πυρῶν & ὠῶν. Quapropter nec sorbilibus, tremulisque Ouis abstinebimus Senes: & alimenti tamen his diuturnitatem non concedemus, suásque sibi laudes, dotésque habere finemus, quas non paucas enumerauimus; alienas, quas ratione nulla possumus, non tribuemus. His obiter sic dictis errorem monstrare voluimus, vitari meliùs vt posset: ne fortè Studiosorum mentibus inolesceret, actis altiùs, nisi statim in tempore extirpentur, radicibus.

Maximum hac potissimùm in materia discrimen, quam, ad cibatus nostri vsum, culinæ rationem subeant, dum coquuntur: plurimúmque interest, non solùm, tremuláne, an sorbilia, an durata sint oua; sed quo factum fuerit corturæ genere, id quoq; aliquantum refert, elixatione, assatione, frixurá ve; quando modis his omnibus triplex illud, sorbilium, tremulorum, duratorum, discrimen assequemur. Elixationis potior semper ratio. assata nanque, vt constitutione eadem sint, maiorem tamen ignis vim sentientia, plus quoque ob id statim natiui calidi sui amittunt, & cum calido humidi. Elixationem hoc loco accipimus, non integram illam, qua durantur semper Oua, quoque modo accepisse Authores multi videntur: sed ferventi, ebullientique imposita, momentóque temporis extracta: quo modo & tremula facere, & sorbilia licebit. Hanc quoq; pro elixatione habebimus, quoniam quidem in aqua fit: vt quum meliùs hoc ipsum duplicis vasis vsu, vt in multis alijs, perficiemus, integro putamine: qua ferme ratione πνικτὰ describuntur nobis à Galeno, sed quæ fracta iam, & putaminibus suis educta, oleóque & garo, vinóque pauco accepto, & operculato vase contenta, calidam habenti cacabo injicerentur, subditóque igne ad mediocrem constitutionem coquerentur: vt appareat, hoc quoque corturæ modo mediocrem acquiri constitutionem posse in Ouis, ad vtiliter, & salubriter vescendum; meliora autem censeri, quòd ea vasis siue ollæ alicuius obturatione, & alterius vasis elixatione, minimum temperamenti sui amittant, & corturam tamen iustam patiantur, quæ teneri in quouis coquendi genere exactè possit, vt & mediocrem crassitudinem hanc, hacque ipsa, vt libuerit, minorem, qualis tremulorum, aut sorbilium est, & expletam prætereà duritiem seruásse liceat: quanuis sorbilia non nisi ex putamine; tremula, in putamine, seu testa propriè sua intelligantur. At crassitudinem eandem, vt voles, & quamcunq; voles, diligenter tractando seruabis, siue elixis, siue assis, siue duplicato vase vtare. Elixamus quidem plùs, minùs, pro constitutionis, quam quærimus, ratione. Assamus pariter, & in cineribus calidis ad ignē versamus temporis momento, donec ignis tantùm vim persentiscant, si sorbilibus; paulò diutiùs autem, dum exudent, (quod in recentibus tantummodo vsu venit) si tremulis vti voluerimus: iam longiore cirtatioreque ignis motu durabuntur. atque hæc rursus proprio elixorum, assatorumque nomine significantur. Quin & in sartagine si frigantur, consequi cuncta possumus: vt nunc sæpe addito butyro conijci in patinam oua, fractis abiectisq; testis,

plura interdum, candido luteóque suo impermixta, videmus, constitutionemq́ue accipere Lutea, qualis nobis cunque visa fuerit vt accipiant, adhibita ignis moderatione: tunc, quod obseruatum Aristoteli (De genera. anim. iij.) quoque fuisse legimus, conuenire in vnum sponte sua Albumina experimur, quasiq́ue ambitis Luteis, vt intra putamen etiam suum quodque pro fulcro substerni, ipsa quidem duriora statim facta, non sanè multa ignis vi, superstantibus Luteis, modò liquescente adhuc, tenuiq́ue maximè substantia, modò crassitudine maiore, modò absoluta quoque duritie. Sed hæc fortasse ad Obsonatricem artem spectent magis.

Illud tractationis huius proprium, quantum ex quoq; genere alimenti, quid succi, euius bonitatis aut vitij, quàm durabilis, & id genus, expectandum nobis fuerit, dixisse. Ex sorbilibus igitur sicuti alimenti minus, nec valde duraturi, ita concoctio, descensusq́ue & digestio horum facilior, quæ breui omnino peragitur, prçterq́ue magna leniēdis faucium asperitatibus commoditas. Ex tremulis nutrimentum maius, ac durabilius, quoniam nec tam citus eorum descensus, nec digestio per corpus tam permeabilis, eóque diutiùs partibus hæsurum, quàm ex sorbilibus: neque tamen non prompta satis in ventriculo concoctio. Quouis modo duratorū longè quidem alendi facultas maior, sed concoctionis peruicacia superat, bubuleæ carnis ritu; sequuntúrque incommoda tardatæ subductionis, distributionisq́ue, ac meatuum obstructionis: præsertim verò, si aut cineribus, aut carbonibus accensis spissata, aut sartagine fuerint. quippe cūcta plus ita igneæ facultatis concipiunt exurentis; ex sartagine verò etiam fumidæ qualitatis multum, qua facilimè in nidorulentiam transeunt, dum concoquuntur, succúmque gignunt non solùm crassum, sed & prauum, & excrementitium, & meatus infarcientem, & putrescibilem, & colicos sæpe cruciatus cientem. Quocirca elixa semper præferuntur meritò, etiam in duritiem eandē spissata; & elixis πνικτά, nempe suffocata ollæ beneficio operculatæ, & secundi cacabi feruescentia, aut quū oua, ollarum ori superimposita, subtus ebullientis aquæ vapore coquimus. nam & in his seruari iustæ crassitudinis modus debebit, & poterit. Quoniam verò dupliciter elixari, aut cum putamine suo integra, aut fracto hoc euoluta possunt: potior habenda euolutorum testis suis ratio, quæ tenuem crassitudinē ex modico aquæ calore acceperint. Quoniam testis suis inclusa, inter coquendum, aut elixandum, fumidi vaporis, aut si quid insit excrementitij coctura alioqui dissoluendum, superfluitatem non facilè, vt quæ disfracta testa elixantur, remittunt, nisi si recèns admodum edita fuerint. tunc enim testæ raritate maiore, ac mollitie, non modò elixatione sperari potest superfluitatum dissolutio, verùm etiam in versatis ad ignem, prunas inter & calidum cinerem, cuocari eliciq́ue sudore manifesto videmus, quod superfluum inerat: quæ propè iam inualuit, parandi ad cibum recentiora quæque oua, apud multos consuetudo. Verùm enimuerò huc iam iterum appulsi, quoniam ad tractatum de Obsonijs spectare ista animaduertimus, qui post hunc statim à nobis instituetur, eò meliùs diligentiúsque examinanda ded ucemus.

De Limacium alimento: & qua ex parte tabidos, atque emaciatos iuuent.

CAP. XIII.

IN confinio Terrestrium, Aquatiliúmque, propiùs tamen Terrestribus, natura sua positi videri possint Limaces: neque aberraturos magnopere à vero credo, qui terrena hæc Ostrea esse dixerint: effigie certè formáque marinas cochleas referunt. Itaque in confinio quoque de his dicendum tractationis nostræ, finito de Terrestrium alimentis, antequàm Aquatilia aggrediamur. Duxêre argumentum commendationis alimentosæ ex Limacibus, quòd tabe consumptis dentur, non modò phthisicis. Sed emaciatis valde, dantur: sed non toto corpore suo, aut carne, quæ contumacissima ad concoquendum habetur, vtpote prædura: & vt concoquatur, succum tamē generat crassum, & atrabilariū, quanuis nutrientem diu. Quod in his macie summa, aut hectica febre tabescentibus, confert, positum totum in eorum iusculis est, partéque ea Limacium posteriore, quam ab Aristotele (De histor. anim. iiij. De part. anim. iij.) μήκωνα dictam credimus, id est, papauer, & mutem. Huic glutinosam crassitiem inesse dicas, eandem & solutilem, dentibusq́ue statim cedentem, caseosæ substantiæ paulò magis duratæ, aut, rectiùs, expressis fauis factæ nuper ceræ, necdum ad vsus alios adhibitæ, in modum. Quæ nec confici admodum pugnax est, ob teneritudinem; & valenter tamen, diúque alere potest, ob substantiæ in teneritate ea glutinositatem quandā crassiusculam. Color propè in diaphano leucophæus, dilutior. nec magna quantitas, quota ferè pars

est totius Limacis: sed quum necessum, ex multis colligitur, quod præstãdo id, quod volumus, facturum satis sit, seu decoquere, seu tota vti materia ea libeat. Ac totum quidem Limacem decoquimus, diuque elixamus ad eosdem vsus: corpus edendum non damus sic habentibus, quòd valentem magis ventriculum exigat. Solo iure vtuntur, nec prioris tamen elixationis, sed iteratæ, in qua longior decoctio plurimum elicuerit glutinosæ simul & alimentosæ substantiæ; non vt in priore, vbi prolecto succo, qualis ex Testaceis, cui subducendæ alui facultas inest, etiam superficiaria visciditate in iusculum deposita emollirialuus soleat. Corpus autem, carnemque Limacium non temerè quisque ex priore tantummodo decoctione ederit, nisi longè, diúque elixam, ac ferè elixatione præparatam priùs. Huiusmodi factos Limaces craticulæ demum imponimus, oleoque, aut butyro, & aromate addito coctis ita vescimur.

De Testudine, & an temperamentum eius optimum, quòd cortice vestiatur siliceo: & de Fibro.

CAPVT XIIII.

IAm & terrestris Testudinis esus non infrequens apud multos. Cortice hæc tegitur silicis modo præduro, quo caro continetur, frigidę humidæque naturæ: substantia verò constitutionis non duræ, saporis tamen aliquantum extranei. Harum medicatus potiùs vsus, sed cum alendi tamen viribus non obscuris. Parantur Electaria, additis multis, quæ medicabilem earum facultatem augeant, ad tabe macieque consumptos, manifesto plerunq; successu.

Harum carnes collegerunt aliqui (Conciliat. differ. lxviij.) optimas esse temperamenti sui qualitate debere; argumento, quòd propulso in corticem excremento, minus ipsæ redundantiæ retineant, eoque temperamentum æquabile sortitæ, bonitatis quoque plus acquirant; vt in Cancris, squamatoque cortice contectis piscibus, qui ideo reliquis omnibus commendabiliores fiant. Quod non vsquequaque verum est. Omnia nanque Aristotelico illo τοῦ cuiusque εἶναι continentur, vt diuersa quorumcúque substantia, atque essentia, primitúsque concessa natura æstimanda semper sit; Cancrorum, pisciúmque, verbi gratia, frigida atque humida, in quorum multis non sine ratione abducta de carne, durataque in squamas, humiditatis nimiæ redundantia, temperamentum melius omnino addere potest; auferre illis naturam suam, atque alios, quàm cancros, aut pisces, facere non potest. Adeò etiam cornigerorum plerisque omnibus, & excrementi multum in cornua absumitur, & pro natura tamen cuiq; sua temperamentum restat, non valde cibatui nostro accommodatum, quæ recensere hoc loco non debemus. Erinaceis ipsis, quibus aculei pro pilo sunt, plurimumq; semper consumitur in hos excrementitiæ materiæ; at caro sua manet cibis non conueniens admodum nostris, & qua non libenter vescare, abhorrente à gustus communis sapore, quippe hoc illi τὸ εἶναι suum est, vt, multis licèt & ingentibus aculeis vestiatur Ericaneus totus, proque rata corporis parte nihil propè superesse illi excrementi videri ideo possit; excrementitia tamen carne sit, præduraque, tum verò ab hominis gustu aliena, ac medicamentosa potiùs, quàm eduli, aut esculenta: quippe ex qua conueniens assiduè generandis nutricandisque aculeis materia, in terrestri, natura sua, corpore nunquam defectura, subministretur.

Fibri, qua parte tantùm piscis, quæ cauda illius est, vsus in cibis, & posteriorum pedum. Specie squamarum constat, potiùs, quàm squamis, cauda: cætera corporis pars pilo tegitur tota, plumæ mollitie, quæ in concinnatis ad suffulturam sæpe vestium pellibus apparet. Visitur in pilo aqueus quidam rectè animaduersus nitor, naturam facilè animalis ostendens amphibij. Edimus aliquoties, dum summorum Imperatorum mensis, quarum diu inspectores fuimus, hoc quoque interdum cibi genus nobilitari videremus. Sapor præpinguis, extraneusque, nec nisi præparatione priùs multa, acetique & aromatum additione, palato responsurus. Humorem inesse deprehendas, quo laxari ventriculi tunicas, huiusque subuertios, stomachum nempe, in nauseam quandoque ex carne, pinguitudineque ea excrementitia, succique improbitate, par est.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER DECIMVS QVARTVS.

Neglectum olim videri posse fluuiatilium piscium ad alendum vsum veteribus. Differentia piscium marinorum, atque amnicorum, & in stagnis degentium: & cur deterius piscium in totum alimentum, cuiúsque qualitatis, & cur sitim sæpe faciat.

CAPVT I.

HInc ab aquatili ex parte animali trãsitum nobis facere licebit ad aquatilia ex toto. Quorũ non necesse habebimus hoc loco species oẽs enumerare, quod quidam tamen facere conati sunt. id enim rerum naturalis Historici officium sit: Nos alimentorum nunc facultates tractandas sumpsisse meminerimus. De quibus dicendum id in vniuersum priùs, veteribus Medicis, quorum hîc authoritate nitimur receptissima, marinos tantùm propositos fuisse, de quorum alimenti facultatibus disputarent, nulla fluuiatilium mentione, nisi, qui ostia fortè fluuiorum subirent è mari, eóque ex marinorum semper genere habendi essent: siue amnicorum cura tunc nulla maritimis ciuitatibus, in tãta marinorum copia; mediterraneis autem ignorata diu captura fuerit, fluuijs præsertim non admodum piscosis in calidioribus regionibus, in quibus ferè extitêre rerum harum tunc Scriptores, vt nunc Hispaniarum amnes audimus paucissima piscium genera alere, neque vsquam ibi fluuiatiles Cancros, Gamarósve reperiri: siue sponte sua omisêré, salubritati in totum consulentes, damnato penitus, (vt tunc illis visum fortè fuit) piscium, hoc genus, alimento. At nunc non multo pauciores habemus Fluuiatiles, quibus nec iucundè, nec valde salubriter minùs quotidie vescimur: de quibus omnibus dicendum erit, si priùs de marinis dixerimus.

Piscium omnium quũ diuersum à nostro temperamentũ, Elementi, in quo degunt, natura, habeatur, neq; proinde magnopere alimentum conueniat: Marinis tamen laus in eo, quòd frigiditate, & humiditate sua, nocumenti minus inferunt, marinæ aquæ salsedine adiuti, ambabusq; qualitatibus ex parte retusis. Hoc certè fluuiatilibus deest: quum è diuerso vitæ conditionibus alijs præstent fluuiatiles, fluminum semper cursu exercitatiores, sæpe etiam aduerso fatigati. subeũt enim multi, & (mirũ) rapidissimos amnes aduersos natatu nixi superãt, visis nonunquam Trottis præcipitem defluentis per canales, circumagendis molendinorũ rotis, aquæ impetũ ascensu nando euicisse. Cibũ prætereà ex limpidissimis sæpe amniũ aquis capientes, aut fontanis fluuiolorũ, aut lacuũ minimè stagnantibus, fontiumq; subter erumpentiũ scaturigine tẽperatissimis, lucidissimisque, laudatiores euadũt. Stagnorum, aut lacunarũ pisciũ improba omnino cõditio. nã & laudibus fluuiatiliũ, marinorumq; carẽt omnibus, & frigiditati atq; humiditati pessimã, gustuiq; nostro extraneam, qualitatẽ addunt, cœnũ, limosamq; rosidis ac semicorruptæ aquæ escam depasti. Itaq; quũ piscium reliquũ genus, marinorũ ac fluuiatiliũ, cibũ largiatur medicabilem quendã, non parũ sæpe naturis aliquibus, calidis vtputa siccisque, vtilẽ, si in tempore id fiat, futurũ; hoc extraneæ qualitatis cuiusdã, prauique, atq; improbi succi, exhibet: minimeq; ideo tutò id vti medicabili qualitatũ illarũ beneficio nos sinet. Eodẽ vitio laborabũt marini, fluuiatilésve, vt ex optimis pessimi fiãt, quicũq; ascẽsis fluminibus, inter ciuitatũ oppidorũq; plerunq; repurgamẽta, cloacis sese in prætérlabẽtes fluuios exonerantiũ, escam quærunt, aut alioqui limosis, qualitateque mala præditis, herbis pascuntur.

Marinorũ prima, eaque, quod ad alimẽti rationẽ attinet, maxima differẽtia: Littoraliũ, Pelagiorũ, Saxatiliũ: altera, sed cum hac cõiuncta tamen, ab escæ diuersitate. aliam enim alia escam capiet piscium natura. Discrimẽ in eo tantùm, quòd eiusdẽ quidem generis cibis aluntur multi, cæterùm pro locorũ conditione longè aut melioribus, aut deterioribus: prorsus vt hoc vnũ, iuxta Galenum authorem, communem pisciũ quorundam mari atq; amnibus naturam,

turam,

turam, vt Mugilū, diuersi generis constitutere videri possit, eorū, qui aut ex mari, aut fluminibus, aut stagnatibus, latrinarumq; sæpe excrementis infectis aquis victū quærunt. Quæ planè differentia in omni animalium genere magna, in piscibns maxima habetur. neque enim tam mutari in alijs euidenter carnis saporem, gustumque ex victu, facilè animaduertas, quàm pisces alimenti, quo vescuntur, odorem saporemq; mirè sæpe referunt, inenarrabili interdum qualitate, & quam sensus nostri auersentur, detecta, gustatis illorū carnibus, etiam coctis, igneq; domitis, nec dum tamen malitia omni deposita, si malignior, aut praui alicuius succi esca fuerit. Itaque vel sic venenositatis sæpe naturam referunt quandam, coctur æ quanuis præparationibus adiutæ, piscium eiusmodi carnes; & morticinæ, crudæque, non longam temporis moram tolerant, quin facilimè, pessimeq; putrescant, & teterrimum fœtorem cōtrahant, sæpiùs æstate, vix binis trihorijs Ausonij illis toleratis. In concoctione causa, non valde elaborata, atque instrumentorum, quibus naturalis vis conficiendis cibis vtitur, non tam exquisitè, vt in multis alijs, sed vt eorum tamen natura ferebat, instructa officina. Integras deuorant escas, minimeque commansas: quippe serratis omnes dentibus, præter vnum Scarum. Visus est quandoq; Lucius lucium alium non multo se minorē deglutisse, suprema tantùm adhuc cauda extantē, quum iam prior pars ventriculi calorē sentiret putrescens: quod in capto, discissoq; apparuit. In tam festinata concoctione, nec magna aut diligenti admodū excrementorū omnium sequestratione, (nō enim ea hic, vt alibi, pro animalium conditione, artificiosa repurgandi alimenti præparatio; minoraque, & inferiora omnia) pariq; per corpus distributione, qua alimentū in carnis statim substantiam discedit, mirum videri nō debet, si quidem plurimum odoris saporisq; retineant piscium carnes, escæ, quę ingesta primò fuerat. Erucas, & id genus insecta quædam, videre est, quæ plantarum folijs viuūt, herbido prorsus colore, eandem ob causam, vt in quibus, non magna aut multa immutatione, alimento statim suo nutriatur corpus totum. Quodq; in nobis, ac valde benè sanguineis animalibus vsu venit, vt longiore temporis processu vincamur tandem alimentorum facultatibus, si nimijs, solisque vtamur, in quibus tamen, superando cibo, domandoque, Naturæ multo instructius opificium habetur: id breuiore temporis mora in exanguibus, vel pauco sanguine prędītis fit, longè pauciore naturalium partium, alimento destinatarum, numero, ex Naturæ instituto, suum cuique tribuētis. Ita pisces videmus, pro rata corporis parte, paucissimi omnes sanguinis, quoniam sanguificādi vis pauca; quosdam exangues ferè, donec in genere eorum aliquot nobis occurrant species, sanguine prorsus carentium, mollium, Cartilagineorum, Testatorum, Crustatorum: quibus pro sanguine, proportione respondens, humor frigidæ omnibus humidæque naturæ fit, caroque vel in sanguine præditis piscibus exanguis penè, atque alba tota, calorifica sanguinis vi intra præcordiorum tantùm septa, atque in ipso innati caloris foco contenta; foras autem prodiens, & in partium alimoniam distractus, vt caro fiat, sanguis in candidam exanguemque, frigiditate assumpta, immutatur statim. Hæc à me hoc loco, obiter licèt, prolata, non præter rem tamen omnem accipi dicta posse existimàrim: id antea quoque fecimus, & facturi postmodum sumus, quoties dicendorum vsus exposcere videbitur, minimè quidem quæsitis diuerticulis his, sed oblatis, occurrentibusque per se, ac sponte sæpe sua quasi venientibus ad tractatum, rebus quibusdam inuitati: ea tamen semper lege, ne septa temerè transiliamus, paratumq; habeamus in viam reditum, recursu ad priora facili.

Atque hæc frigidum, humidumque piscium temperamentum faciunt, qualitatibusque ijsdem alimentum, eorum quidem, qui in cibatus vsum veniūt, omnium. Scimus enim Stellam, & si qui præterea eiusmodi in mari pisces reperiuntur, feruidæ inprimis naturæ esse, sed quæ edulis non sit magnopere. Neque facilè in hoc genere reperias, quod iustum statui æquabiliter temperati humani corporis alimentum queat, vt triticum inter Fruges; sus, aper-ve, hœdusque, ac vitulus, inter Quadrupes; ex Auibus, gallinæ, capi, phasiani: quę pro cibo habemus, veræ, simplicisque naturæ, omnia ad iusti temperamenti hominem relata. Ex piscibus verus, simplexque, ac syncerus, huius respectu, cibus nullus: sed hoc totum potiùs, medicamentosus, medicabilis, alterans, immutansque qualitatibus suis corpus cibus: iccirco iusto atque æquo temperamento humano, quo se tempore benè habuerit, incommodus; calidioris, ac siccioris intemperaturæ qualitatibus corrigendis vtilis aliquādo, commodusque futurus. Sed hîc prauitatis succi timor, gignendique crudi crassique humoris; ac mucosæ materiæ multæ, nisi delectus habeatur, & is quidem exquisitus, suspicio non parua. Sunt nanque omnino, si ritè deligantur, qui hoc vnum,

pituitosæ materiæ, frigidum nempe atque humidũ alimentũ exhibeant; neq; crudum autem, neq; crassum, neq; vllo pacto prauũ humorẽ gignant, neq; difficulter præterea concoquantur, de quibus posterius particulatim dicemus: illud nunc, id prætereà vitij piscium alimento inesse, vt excrementitium valde sit, concoctu sępe contumax, descensus in intestina ex ventriculo tardi, corrumpi facile, neruosis partibus maximè noxiũ, articulorũ podagricisq; doloribus obnoxijs paratum, ex aquosæ simul viscidęq; sępe inde pituitę copia nocumentũ.

Iam siti vrgeri esu pisciũ multos, quàm carnium, aut contrariæ piscibus naturæ esculẽtorum, longè magis, quoniam compertum iam diu est; quæri meritò posset, qui fiat, vt, quibus qualitatibus tolli consueuerit sitis, iisdẽ illis augeatur, piscium comestione, frigiditate & humiditate pollentium, tantum abest vt auferatur. Scilicet putredinosa inprimis eorũ omnium natura est: corruptionem enim citò sentiunt etiam extrinsecus ab interitu non diu, non leuem aliquam, sed à qua maximè natura nostra abhorreat, tetri cuiusdam, penitusq; extranei, varijsq; modis virosi, quos non facilè verbis vllis explices, odoris plenam. Quæ vt non semper tam grauis sit: at non raro, nec admodum difficulter eueniere, materiæ tam ad putrescendum propensæ facilitate, leuior quædam in ventriculo quoque inter concoquendum poterit. Quod si fit: haud sanè mirum, ex putredinoso calore eo, in materia quanuis frigida, ori ventriculi qualitatem addi, qua sitis excitetur.

Quæ Pelagiorum alimentum bonum faciant, quæ item Littoralium malum, maiori ex parte: & dicendorum ratio.

CAPVT II.

PElagios primùm diximus pisces, non parua, ad alimẽti bonitatem, differentia: quoniã & victum capiũt puriorem ex mari, quò fluuiorum aqua nõ pertingit; & ingentibus sæpe fluctibus agitati exercẽtur, procellisq;: Littorales contrà, præcipuè verò vbi ad ostia fluminũ terrenũ littus, molleq; fuerit. Necesse enim tũc importatis, & flumine delatis, rerũ multarum recrementis vesci, mollemq; sæpe algam, & limosas, prauiq; succi herbulas pasci, deterioresq; ideo fieri: nisi quum glareosæ arenæ plurimũ subest, rupiumq; potiùs, aut saxorũ asperitas littus facit. Quòd si hoc ipsum ad Boream, ventosq; Septentrionales insuper conuersum spectàrit; nõ multùm abfuerit à purissima marinæ aquæ natura pars ea, piscesq; nobis dabit Littorales, nõ multo Pelagijs, in alto degentibus, peiores. Nam & victus tũc illis continget siccior, longeq; excrementosus minùs; & ventorũ flatibus exercebũtur salubriũ, sudumq; semper facientiũ, vt iisdẽ parte maris ea concepti, factaq; cõmotione immixti venti nõ minùs natura sua purã, illustremq; reddere aquã illam, ac veluti serenare possint: vnde maxima piscibus alimẽti succiq; melioris cõmendatio accedat, quandoquidẽ non alia hos ipsos magis damnẽt, quàm cõtraria; immota resesq; prorsus, ac stagnans, impuraque, & turbida aquæ cuiuscunque natura; victus limosus, cœnosusque, mollior iusto; natatus, vt in tali victu aquaque, minimus.

Hinc planè bonitatis principatum, inter marinos, Saxatilibus Medicorũ omniũ consensus tribuit: quòd semper inter saxa purissimo mari stabulentur, purasque sibi inde escas petant, lucidæ liquidæque aquæ natatione assidua gaudeant.

Verùm seorsum de vnoquoq; breuiter tractandum: nec de omnibus tamen, (infinitũ enim id propè) sed sic attemperandus stylus, vt nec potiores omisisse, nec nõ necessarios attulisse; quosq; inprimis tantùm vitàsse in his, aut ad vsum adhibuisse, expediat, persequuti videri possimus, ea moderatione, vt multa, quæ non rectà in propositũ de alimẽtorum viribus nostrũ tendũt, & dici de rebus his posset, missa omnino faciamus. Scilicet hæc nostri temporis Eruditi inprimis viri, sicuti reliquorum quoq; animalium genus omne, diligenter sibi tractanda desumpserũt, perfeceruntq; eleganter, doctè, copiosè. Nos particulã nobis delegimus hanc, hoc tempore, in qua sic tenuiter alendi tantũ vires manifestarẽtur.

Saxatilium piscium commendatio ad alendum, & enumeratio, Scari, Merulæ, Turdi, Iulidis, Phycidis, Percæ.

CAP. III.

SAxatiles omnium primùm dicendi, non solùm quòd primæ illis tribuantur, benè sentientium Medicorum iudicio omnium, ad alimenti ex piscibus vsum, partes: sed etiã, quòd facilior semper eorũ captura, & (quę bonitatis potissima his causa) quòd perpetuò in purissimo mari degentes, inter saxa, rupiumque crepidines, vnde ortus illis victusque, versantur; naturalemq; locum suum frequentant tantummodo, nec temerè alienæ se aquæ immiscent, aut fluminum ostia

ostia subeunt, aut marinas lacunas, stagnaque intrant: quod ex littoralibus Mugil & Gobio, atque ex pelagicis Lupus & Mullus, tum reliqui non pauci faciunt. Itaque Saxatilibus perpetuò laus sua constat; manetq; integra semper, nulla, quod ad hoc attinet, exceptione, ad alimenti salubritatem commendatio, in eo videlicet, quòd frigidior licèt, atq; humidior, (id enim piscibus omnibus cõmune esse diximus, qui in cibatum hominum veniunt) at constitutione sua æquabilissimus sanguis expectandus nobis inde sit.

Hi Galeno potissimi habentur: Scarus, cui inter pisces soli ruminandi cõsuetudo; Merula, Turdus, Iulis, Fucca, Perca. Scarum dentium nota notissimum facit, qui minimè huic, vt piscibus alijs, serrati, latiq; potiùs ac plani sunt, cuiusmodi homini, atque ad ruminandum apti. Tentra, friabilisq; eorum caro, gustu saporeq; non iniucundo; ad concoquendum, subeundum, alendum facilis. Vnde sanguis ex Saxatilibus omnibus crassitudine iusta, nec tanta, quæ infarciat; neque tenuitate ea, aut aquositate, quæ dilutũ nimis alimentum reddat.

Scaris proxima à carne commẽdatio ex iecinore: si ganeam consuluerimus, etiam maior, quãdo Vitellius Imperator patinas suas Scarorum iocineribus instruxisse dicitur; & Athenæus authoritate Epicharmi, Scari Sparique ne Dijs quidem ipsis fas esse abijcere stercus, scripserit, scilicet, vt cũ intestinis stomachoq; ederetur præpinguibus. Nos, in vnum Salubritatis scopum intenti, bonitatem carnis præferemus, nec damnabimus iecinora, intestina comedemus; maiore semper frigidioris, crudiorisque, ac crassioris succi suspicione, quãtumuis violam redolere dicatur, vt Thymalus piscis thymum, de quo posteriùs dicemus.

Merulas eos esse pisces, quos nunc Itali Tincas marinas vocãnt, ambigere nemo debet, tot id ostendentibus argumentis: victu, qualis Merulis à veteribus tribuitur, hodieq; in marina Tinca animaduerso sæpe; colore, colorisque, variante anni tempore, mutatione; carnis friabilitate, ac teneritudine. Priùs Merulæ vocatæ ne sint coloris cũ aui Merula similitudine, siue postiùs, vt quibusdam placuisse video, Merulam auim à pisce nomen acceperit, non esse de eo valde solicitos nos oportet. Colorem eũdẽ, qui in vtroq; purpureus, exaturatus, nigricans est, cõmune ambobus nomen dedisse valde verisimile: posteà Tincas marinas vocãrunt, ad fluuiatiles lacustrésve, coloris itidem paritate. Et harũ igitur, pro carnis substantia ac conditione, nutriendi nos facultas inculpata, sanguinis, succique boni; laudibus, quæ in Scaro, ijsdẽ, verùm in secundis tamen partibus: quoniam primæ Scaris concessæ. Sed & alimenti in Merulis minus: nec eam habet commendationem iecur, multoque minùs intestina.

Turdis, qui ipsi quoq; signis iam certis suis innotuerũt, minor gratia: quanquam in Salubris victus ratione par propè laus, concoctionis facilitate, succi generatione probi, sanguinisq; substantia, ac cõstitutione sistẽtia mediocris: nisi quòd non æquè iucundus sapor, ex nimia ferè carnis teneritate, ac mollitia, gratiæ quoq; aliquid in gustu demit.

Paruus pisciculus Iulis, coloribus multis variegatus, pulcher, vt virgunculæ nomen promeruerit apud Italos, pulchritudinis aspectu: eo Donzellã vocant. Demittentes se in mare vrinatores, aut quauis alia de causa natantes, infestissimis morsibus excipiunt, vndiq; impetu facto aduolãtes, venenũ inesse dixère, auiditate potiùs mordendi, credo, quæ inimicã pisciculi vim ostendãt. Verùm & demorsos ab his pisces quoscunq; gustantibus perniciosos esse, Authores habeo, qui affirment: vt, si qua tandem veneni vis est, (quoniã tutò alioqui eduntur) aut in ore haberi, facileq; euomi; aut in viuente tãtummodo pisciculo reperiri, dicendum sit, quę in demortuo euanescat: maneat autẽ in his, quos momorderit, piscibus, morsu reposita & transfusa. Sic & Torpedines edimus, & marinũ Scorpium, & Dracones innocuè, quos viuos vitamus. Barbi aũt fluuiatilis oua non semel ingentem cholerã fecisse vidimus, cuius carnem liberaliter sumpsissent conuiuæ alij, nulla illata noxa; & quædam præterea eiusmodi alia: vt nec de Iulide videri id perinde mirum debeat edulẽ esse, atq; adeò boni laudatiq; succi piscem, abeunte veneno qualicunq;, aut morte, aut morsu, aut venenosa tantùm parte noxium, cętera probandum. Iulidi peculiare, vt elixæ iusculo emolliatur aluus, quod alioqui ex piscium multorum aliorum iusculis contingere solet: reliqua, quę Saxatilibus, eadẽ; carnis teneritudo & friabilitas, concoctio facilis; alimentum, vt ex piscibus, mediocre, nempe crassum inter & tenue, quantitate nec multum, nec parum nimis.

Phycidũ eadẽ omni ex parte ratio, quod ad carnis substantiã, alimentiq; vires, ac facultates attinet. nam & hæ inter Saxatiles locum suum obtinẽt. Phycides autẽ quæ habendæ sint, quemadmodum de plerisq; iam omnibus piscibus, diligenti quorundã nostri temporis Eruditorũ peruestigatione patefactum, obseruatis cum quibusdam alijs, quibus facilè cognosci potuère, notis, compertum iam; tum verò, quòd nidum

sibi

sibi has ex piscatoribus, in alga semper, atque ex alga parare, atque ibidē parere, vnde illis nomen, perquirentes didicerūt. Phycidum ius, vt & Iulidum dicebamus, leniendæ aluo accommodum: neq; tamen vlla hîc veneni, vt ibi, formido: caro salubris quidem, at non perinde gustui grata, nisi condimenti alicuius accessione id fiat. Salis & aceti plurimum poscent, quoquo modo condiantur.

Contrà Percis marinis (nam fluuiatiles quoq; sunt, de qbus posteà) maior in gustu gratia, etiā nō maioris alicuius condimenti beneficio, simplici coctura. Veteribus tamen olim ad sartaginem potissimùm emptæ hæ, vltimoq; inter Saxatiles ab Authoribus loco numeratæ, ac benè hodie notæ, piscis Persegi nomine Italis, saporis iucunditate multis, nō minùs quàm alimenti salubritate, commendabiles, quæ illis cum reliquo Saxatilium genere communis est: de quibus, instituto quidē nostro satis, dicta hæc in tantum sint. Nam si reliqua de his huc afferantur à nobis, quæ multa possent: ipsi extra præfixos suscepti nobis, quod in Salubritatis tantummodo vsum cōtendit, operis cancellos feramur.

Littoralis piscis Gobio num recipiendus inter Saxatiles sit: deq; huius, & Mugilum differentijs, quæ nutrimenti discrimen faciunt: Capitonum exempla de his, & quos λευκίσκους vocant.

CAPVT IIII.

NVnc postquàm de Saxatilibus diximus, qui sedibus suis è mari ferè non exeunt: transire nobis licebit ad eos pisces, qui marini quū sint natura origineq; sua, loca tamen sæpe mutant, quasiq; solum vertunt, incolæ aliquādo fluminum facti; alij indiscriminatim tēpore quouis, alij statis anni temporibus, dulcis aquæ amore, ac pabuli sæpe nouitatem sequuti: & alij inter fluuiorū tantùm ostia versati, aut non multo longiùs prouecti; alij valde longinqua peregrinatione suscepta, longissima aliquando spatia natatu emensi, vt capti dicantur aliquādo Hussones, quos vocant, in Danubio, ad Ratisbonæ Superioris Germaniæ ciuitatis ripā, superata ita è Ponto, eousque, amnis totius cursus, qui illi omnium Europę fluminū longissimus est, parte longè plus dimidia, multoq; fontibus, quàm ostijs, propiùs: alij item marina prætereà stagna frequentant, hocq; cùm pelagici, tum littorales faciunt: Pelagici minùs, tāquam in alto libentiùs degentes, eoq; commendatiores, scilicet minùs extraneo victu infecti.

Ex Litoralibus Gobio notissimus pisciculus, maxima bonitatis differentia, modò in arenosis littoribus, saxosisq; crepidinibus capitur, optimi tunc & saporis, & succi; tum verò cōcoqui, perq; corpus distribui facilimus: deterrimus è diuerso omni ex parte, cuius cœnosis ex locis, aut stagnātibus marinis aquis, aut fluminis alicuius, vrbiū plerunq; sordes omnes euolutas deferentis, ostijs victus.

Video amicissimos olim nostros, quorū manibus benè precamur, (obierunt enim iā diem suum, magna Studiorū quidē omnium, potissimùm verò Medicorum iactura) existimâsse, Gobionum genus aliquod Saxatiliū haberi, idq; de Galeni non sanè minùs sententia. Dioclem scio, & alios prætereà quosdā πετραίους κωβιοὺς dixisse, id est, saxatiles. an etiam arbitrati ita sint, Saxatiles veros esse, statim viderimus: Galenū ita opinatum, non satis memini. Littoralem nanq; initio statim facit, quū de hoc scribit, & loca quidem frequentantem arenosa glareosaq; littorū, aut saxosa promontoria, cautesque; hisq; qui aut amnes subeūt, aut maris stagnātes aquas inhabitant, facilè præfert: addit sequenti statim versu, hoc genus discriminis meritò in Saxatilibus piscibus non spectari, vt bonitate inter se ob locorū diuersitatem eiusdem speciei pisces differant, quādo in purissimo semper mari victum capiāt, vitatis dulcibus, aut ex dulci marinaq; commixtis aquis: totum vt ita Littoraliū piscium genus, Gobionū exemplo, cum toto Saxatiliū cōparari verbis illis intelligamus: non autē Gobiones Gobionibus, littorales saxatilibus. εἰκότως οὖν, inquit, ἐν μὲν τοῖς πετραίοις ἰχθύσιν, piscibus petrosis, siue saxatilibus, accepto toto hoc genere, non Gobionū saxatili, quod nullum est. Quòd si littorales (vt hi videri volunt) Gobiones tum saxatilibus itidem Gobionibus cōferendi Galeno ratio aliqua erat, postquàm littorales Gobiones dixisset, discrimen mox allaturus saxatiliū, non addidisset ἰχθύσιν, piscibus: sed simpliciter potiùs protulisset ita, εἰκότως οὖν ἐν μὲν τοῖς πετραίοις, parata statim ita Gobionum subintelligentia lectoribus, qui pauló antè littorales Gobiones legissent. nunc verbū ἰχθύσιν additū, ad cōmune magis aliquid intelligendum necessariò lectorē trahit. Nulli igitur Galeno saxatiles Gobiones? Profectò nulli. Quid? ijsdē propè versibus, quibus duo capita coniunguntur, de Saxatilibus, & de Gobionibus, quū priore capite diligenter Saxatiles enumerâsset omnes, ordineq; suo digessisset, bis eodē seruato, quid fuisse dicemus illi causæ tum, vt non adscriberētur cæteris Gobiones? aut tam fuisse obliuiosum credemus, vt, quum mox post Saxati-

les

les de Gobionibus traderet, nõ fuisse tunc à se prætermissos meminisset hosce, si cum Saxatilibus censeret? sic ne μνημονικὸν quidem ἁμάρτημα excusari hîc potest, vnius tantùm versus intercedente rubrica, idque verbulis duobus περὶ κωβίου. At Diocles Saxatiles censet, & Dioclem sequuti alij. Hîc si Scriptorum reiectione vtar non nostræ familiæ, quibus non æquè perspecta supellex nostra, aut certè non is, qui nobis vtendi modus, diuersaque omnino peruestigandi artis nostræ documenta ratio, fuerit: cur id facere non possem, nõ video. Neque hoc tamen dico: illud dico, Diocli, aut quicunque de Dioclis propriáve id sententia dixêre, Saxatiles dici Gobiones potuisse, qui inter glaream littorum, saxaque versarentur, quum alij specie eadem multi è cœnosis locis, amniumque sæpe ostijs, repurgamenta plurima exonerantium in mare, cibum sibi quærerent. Horum respectu Saxatiles nuncupare cuilibet fas sit: quod quum in verè ac propriè Saxatilibus dictis non contingat, vt differentia ea locorum pabulique tam diuersa notetur, sitque id illis proprium: non satis dispicio, quomodo venire cuiquam in mentem potuerit, vt Saxatiles, propria ita voce dictos, Gobiones faceret, quibus potissima Saxatilium conditio, ex petrosis semper locis pabulum capiendi, quo veluti insigni donantur, vniuersumque eorum genus constituitur, deesset. Non facilè igitur nullo prorsus discrimine Gobionibus omnibus vescemur, quod tamen facere in Scaris, Merulis, Turdis, Saxatilibus reliquis omnibus licebit: sed, vt antea traditum, pro locorum pastusque ratione, aut admittemus, aut abijciemus. Eadem custodienda nobis in Littoralibus cunctis ratio fuerit, quoscũque vti magis his illisve escis animaduerterimus.

Vt vel omnium maximè in Mugile: neque enim facilè piscis alius inuẽtus fuerit, qui æquè locis vtrisque gaudeat, Littoralis tamen quum sit vel Aristoteli ipsi. Littorales, inquit, (De histor. anim. viij.) sunt Dentex, Scarabeũs, Cernua, Aurata, Mugil, Mullus, Turdus, Draco, Pulcher, Gobio, atque omne saxatile genus. Quo loco (vt obiter scrupulus quoque is eximatur) Saxatiles Littoralibus adscriptos pisces legimus ab Aristotele, differentiam eam solummodo sequuto, qua marini pisces omnes, aut in alto tantùm degunt, qui Pelagij Authori illi sunt; aut in littoribus versantur, q Littorales eidẽ, & πρόσγειοι quandoque vocãtur, inter quos & Saxatiles habeantur. Neque tamen ignorat, ex Littoralibus quosdam fluuios & lacus petere solere, quod de Mugilibus affirmat, satisq; hoc Philosopho viro adnotâsse, actiones, moresque, ac piscium vitã, victúmque inquirenti: Medico, cui proposita præterea cibatus inde salubritas, non satis. Quocirca differẽtiam sibi fecêre aliam statim ex his Medici Saxatilium, nunquam non eodem pabuli inter rupes saxáq; quęsito genere qui pascerẽtur, nec stationem vnquam suã desererent: nulláque ideo differentia tutò his vesci semper liceret nobis, minimè peregrinæ aquæ locíve vitio aliquo infectis; Littoralibus alijs non liceret, locorũ, aquarúmque, ac victus mutationibus naturam propè aliam ingressis: id verò in Mugilum genere animaduerti maximè, atq; inprimis posset. Itaque non hoc Aristotelicę diuisioni repugnare est, sed aliam sibi inde, ad artis suæ res, vtiliter atque accommodè elicuisse: id scilicet artificis Medici boni munus fuit.

Tam autem spectabile inter Mugilum genera discrimen hoc visitur, ex locorum inprimis, pastúsque diuersitate, (tametsi pastus diuersitas locorum potissimùm diuersitatem sequatur, qui alius in mari, alius in amnibus, ali⁹ in lacubus; alius in stagnis, marinis, dulciorisve, aut permixtæ aquæ; atq; alius in fluuiorum ostijs, & his aut puris, aut latrinarum spurcitiam excipientibus, est) vt Galeno diuersæ species videri meritò potuerint eorum, qui in mari, fluminibus, stagnis nascerentur: Aristoteli autem, Authoribúsque alijs, ex professo etiam sint, κεστρεῖς, κέφαλοι, χελῶνες, μύξωνες, quos Mugiles, Capitones, Labeones, Myxonas seu Muccones vocãt. Quorum Mugiles, quoniam latiùs interdum à littore, vlteriusque euagantur, περαίας dictos opinor: ideo Translitoranos verterũt. Et Galenus, Capitonis tantùm mẽtionem faciens, cuius exemplo tãquam omnium optimi, reliqui quoq; intelligãtur, (nam & Hicesio, apud Athenæũ, iudice principatus inter hos Capitoni saporis suauitate præstantisq; succi bonitate debetur) Pelagium aliquando vocat: vt Authori huic vel eiusdem speciei piscis, diuersis in locis origine sua repertus, victuq; diuerso vagè captato, varium edere genus, quod ad alendum attinet, quoddam posse videatur. Et id quidẽ discriminis est, vt pelagius Capito, aut glareosi litoris, saxosiq; incola, loci pabulique optimi beneficio, ad alimenti bonitatẽ optimus euadat ipse, tenera, friabili, cõcoctili, saporis iucũdi, sanguinis succiq; boni, breuiter, omi ex parte salubri laudataq; carne; vnde ali corpus, vt ex piscib⁹, nec tenuiter, nec crassè nimis, minimáq; excremẽtorũ redũdantia, possit. Contraria omnia primũ ex mari nõ admodũ puro captis. nã & hic discriminis aliqd, quò se fluuij multi magniq;

magniq; exonerét, vt Pôtus est; aut vbi nullis, rarisve, & his Austrinis, ventis perflatũ, aliáve quauis de causa vitiatæ aquæ mare. Ab his deteriore loco statuentur stagnantium in mari aquarum, quas amnes inuehunt, stagnaq; sæpe efficiunt; aut, vt non stagnent, vbi permiscentur dulcibus salsæ, vitiumque inde accipiunt, natura sua corruptæ aquæ, quæ pisces nobis reddent, eodem pacto fluuiatiles inter marinosq; bonitate vitioque suo medios. Post hos fluuiatilium, vbi nullus iam marinæ aquæ sapor, deterior conditio, magisque adhuc, si placidus nimis, immotoque similis amnis cursus, aut limosis arenis turbidus fluit. nam cócitatior, puriorisque vndę melior, quo magis exerceri in eo pisces, escamque synceram magis capere, necesse est. Superant fluuiatiles, etiam inferioris notæ illos, malitia sua palustres, residumq; aquarum, aut lacunarũ alumni Capitones, nec sané minùs pisces alij. Nam lacuum, qualis aut Benacus, aut Larius, aut Sebinus, & innumeri regionum multarũ alij, de alimenti bonitate etiam cum fluuiatilium optimis contendere posse arbitror, vt posteà docebimus. At lacunarum, paludumque incolis nihil iam addi potest ad malitiam: grauis virosusque horum odor & sapor, quem obtusi quoque sensus palatum auersetur sæpę. Iam quantum insit malignitatis, ac vitij in alimento, ex odore saporeq; conijcies.

Atque hoc quũ piscibus omnibus commune sit, vt locorum pabulique diuersitatem sapore, odoreque referant, quicunque vtraq; aqua vtuntur, dulci, salsaque: quia tamen hoc potissimùm Capito, atque inprimis facit, exemplo vti maluimus huius clariore futuro. Nam piscium reliquorum multo maxima pars non ambigit, natalibus suis contenta: nec fluuiatiles in mare deferuntur, nec marini fluuios subeunt, aut stagna intrant magna, vti diximus, ex parte. At omnium maximè Capitones naturæ vtriusque participes sunt, quorum fluuiatiles pauci in mare descendunt, quum ingrediantur amnes marini cuncti, longissimaque ita, valde à mari procul, aduersis fluminibus spatia transmittant. Fluuiatiles coarguet tenuium spinarum frequentia, quibus fere alij quoque id genus scatent: Marinos esse testabitur earundem illarum spinarum vacuitas inprimis, tum præstantioris quoque gustus caro, acriórque, pinguedine uulla: pinguis verò dilutiqùe saporis, cùm minus ad palatum faciant, tum verò ad concoquendum quoque deteriores, stomachoque aduersi, malique succi sunt. Hęc fuerint Capitonum discrimina, alimentique illorum differentiæ: sic tamen, vt minimè plura horum genera faciamus, nec diuersas statuamus species Fluuialium & Marinorum, natalibus tantùm suis victuque differentium, quod nequaquam speciei diuersitatem præstet: plurimùm licèt intereà, quod ad alimentorum rationes attinet, afferat discriminis.

Ita sanè ne λευκίσκους quidem, qui sic vocabantur, alios esse, quàm Capitones, dicemus, albido solùm colore, & capite minore distantes: quorum alendi facultas, qualis omnino fluuiatilium Capitonum, sapor tamen acidior. Neque ideo pro inconuenienti habendum esse arbitrabimur, vti non tantùm genere, verùm etiam specie eadem contineatur Littoralis, Pelagius, Fluuialisque piscis aliquis, quod de Capitone diximus, à quo deduci in congeneres species Cestreorum, seu Mugilum, Mucconum, Labeonum, dicta omnia de eo debebunt.

De Pelagiorũ alendi nos facultate, & Lupi piscis, eo in negotio, differentia, ex victu diuersis in locis capto, optimi laudes: Tum qualis ex huius ipsius, probatissimorumq́; piscium esu expectandus sanguis sit.

CAP. V.

MInor Pelagijs in eo animaduersio adhibenda, neque tamen nulla prorsus: quoniam minùs quoque ex alto litora amnesq; petant, petunt nihilominùs: ideo nec securitas, quanta in Saxatilibus, & quàm Litoralium tamen maior, vt tutò his vescamur, non priùs animaduerso, vnde nobis illius captura fuerit; Romæque si fuerimus, perquiramus, inter duos ne pontes captus, an ex alto ad nos venerit; vt hunc retineamus, alium gulonibus remittamus Lupum, pinguiorem quidem illum, pabuli vndique ex sordibus, rerumque omnium purgamentis collectitij copia; at stomacho grauem futurum, excrementosæ carnis vitio, vndæque, pinguedine laxiore tunicas ventriculique vnà robur resoluentis: vt in multis experimur, vncto pinguique sapore, palato ac gulæ mirè blandientibus cibis, quorum esu, neque nimio tamen, degrauatur quamprimùm ventriculus, ac præcordiorum sæpe partes. idque vel maximè in piscibus manifestum, vt Trottis, Salmonibus, hoc ipso Lupo, quorum quanto quidem à nostro longiùs temperamentum abest, tanto eorum quoque pinguedo, extraneæ iam atque alienæ nescio quid qualitatis referens, ab alimenti nostri iusti, æquiq; abesse meritò bonitate, ac temperamento

exsti-

existimari debet. Simul immixtam per totum piscium carni, non, vt in quadrupedibus, atque auibus, separatam pinguedinem, totamque toti confusam, vel potiùs ex vtraque vnam factam carnem, videmus: vt eapropter ne vitate quidem nobis pinguis vnctæque in his substantiæ nocumenta liceat; & saporis suauitate decepti, nec imposturam agnoscentes, damnosè sæpe vescamur. Non enim, vt quodque palato lenocinatur, sic certa nobis inde statim aliméti probi, laudatique succi spes: quum contrà sæpe eueniat, cùm in multis alijs, tum vel præcipuè in piscibus, dictis de causis; & corruptam semper ferè, maxima vitæ nostræ iactura, eruditorum ad gulam appetentiam consulimus, probèque ganeosæ culinæ artibus instructorum iudicium tantùm quorundam, nostri quoque temporis Apitiorum, sequimur: qui si consilium super rebus his ab exacti iustiq; temperamenti homine vno aliquo peteremus, cui sicuti reliqua in corpore omnia ad normam facta, ita incorrupta quoque gustandi potentia attributa sit, huiusque nobis iudicio standum esse iudicaremus: non dubitaré, paucissima supersutura, in quibus non & saporis iucunditas cum salubritate consensura, & palato responsura vtilitas quoque semper fuerit. Huic nō temerè excidisset illud luxuriosè nimis de pisce, luxu nimio corrupti, Philippi dictum, vt piscem non putaret, qui piscis erat: & Lupus Lupum sapuisset illi, opinor, vt Fluuiatiles alij puriore fluenti totius parte nutriti, & Pelagij reliqui, & Littorales, & Saxatiles, quos incorruptior multorum gustandi facultas admittit; gulonum, lurconumque quorundam, respuit.

Quapropter, vt in alijs, ita hîc quoque fluuiales Lupos marinis posthabebimus, iure deteriores ad sanitatem existimatos omnes: sic tamen, vt, qui inter hosce minùs cœnoso aut sordido amne vtuntur, diuersa fluuij in parte victitantibus præferantur: tantum abest, vt inter duos pontes captus Lupus marinis commendatior habendus sit, quò vrbis videlicet multo maxima sordium, ex latrinis cloacisque confluens, pars deriuetur, ac reliquis Tyberis Lupis insalubriores faciat, odore sæpe quoque ac sapore diuerso ab alijs, inculpati gustus palatique hominibus visos, lutumque redolere sæpe, & cœnosi aliquid mucosique deprehensos, pinguedine fastidienda, citoq; putrescibili. Quod de omnibus in vniuersum, amnium piscibus, similibus in locis è recrementorum colluuie omnium victū capientibus, intelligendum: contrariū verò in alijs, præcipuè verò marinis, aut nunquam, vt Saxatiles; aut rariùs, vt Pelagij, fluminum ostia, stagnantesque maris aquas intrantibus; aut etiam Littoralibus, qui in saxosis, arenosisque libentiùs stabulantur. Sic quoque Lupi piscis caro huiusce conditionis, & gustu suauior minimè corruptè dijudicanti, & friabilis, magisque concoctilis; minùs citò putrescibilis, minusque excrementitia, pinguedine item aut nulla, aut minima, minimè quoque grauatura ventriculum, aut appetentiam deiectura.

Sanguis autem inde, & ex sanguine alibilis succus tenuior. Tenuiorem quum dico, eum intelligo, qui tamen serosæ partis redundantia nō diffluat; vt sæpe videmus, misso de vena sanguine, vasisque excepto, plurimū innare aquei liquoris, postquàm coiuerit; ac longè quidem minùs, qui picis alicuius, aut bituminis crassitie conspiciatur. Extremè vitiosus vterque is est: à quorum malitia longè abest, quem tenuiorem diximus sanguinem, exactè atque exquisitè medio proximior, qualis ex laudatissimo, optimeq; præparato pane, ac quadrupedum nōnullis, auiumque plurimis, corpori nostro prouenit. Hunc inter, nimiaque illum tenuitate & aquositate damnatum, ex piscium quorundam alimento sanguis acquiritur, tenuior quidē cunctus: at circùm medij tamen constitutionem, Pelagiorum, Saxatilium, laudatorum piscium omnium. Nam alteram crassitiei partem, medium vltra, summéque ac picis more spissam, ex Quadrupedum multorum, crassiorisque substantiæ Auium quarundam, arbitror & Cetaceorum alimento, sanguis meritò occupauerit, alius alio vtrobique medio, summè exquisitéque ita dicto, extremóve propinquior, atq; adeò sæpe extremi quoque vitium ingressus, & aquositatis, aut crassitiei summæ malitia culpabilis. Lupi igitur piscis, reliquorúmque Pelagiorum, addo & Saxatilium, tenuioris iusto, neque multum tamen, substantiæ sanguinem, alimentum gignet, qui nec valenter nos æquè vt Quadrupedum alat, ac citiùs solùm euanescat. Dicere tamen sanguinē hunc substantia quoque medium possis, vt Saxatiliū dixit Galenus, nihil tum inspecto exquisitè vereque medio, quale nos proposuimus; sed sic crassiore (vt ita dicam) intelligendi modo, quum eorum, quæ longiore extremitatum duarum ambitu continentur, latiore quadam linea, non puncto circunscriptum medium statuerimus, &, vt verbis Galeni ipsis vtar, πλάτος ἀξιόλογον ἔχον. Qua ratione omnium, quæ circa medium sunt, non solùm, quæ medij punctum attingunt, alimentum sanguinem nobis largie-

tur constitutione & substantia medium: modò propior medio, quàm picis instar crasso, aut aquæ in modum fluxo, sanguis sit. καλῶ δὲ, inquit (De facul. alim. iij.) Galenus, μέσον, ὃ μήτε πάνυ λεπτόν ἐστι, καὶ ὑδατῶδες, μήθ' ἱκανῶς παχύ. Nobis in rebus his potior visa est prior ratio, vt erroris minus sit, veréque affirmare tandem liceat, alimentum ex Lupo, Pelagijsque reliquis, sed laudatioribus illis, accedere corporibus paulùm iusto tenuius, nec valens admodum, & citò abiens: succi tamen boni, frigidi quanuis, atque humidi, quod succi bonitatem non demit, nisi aut nimium adsit, aut mala prætereà qualitas, vitiosaque, atque extranea aliqua addatur vt: hoc quoque ad extremum addidisse non abs re fuerit.

Lupus quis hodie habendus sit, nulla iam controuersia, tot eum manifestantibus notis. Piscis est hianti propè semper ore, edax, voraxque; vnde illi nomē Græcum, Latinumque: Veneti Varolum appellant, alibi aliter. Tantæ apud veteres nobilitatis, vt hunc vnum piscis absolutè nomenclatione dignarentur; & piscem quum dicerent, Lupum dici, intelligique vellent. Hinc illa vox, degustatum, ignobilioremque sibi visum, quòd fortasse inter duos pontes non esset captus, despuentis, vt paulò antea diximus, Philippi: Peream, nisi piscem putaui. gulosi, ventrique dediti hominis, dictum.

De Mulli piscis carne, quam in partem accipienda eius durities sit; & alimentum cuiusmodi ex hoc habeatur: & de iecore eius, & capite: & alia quædam.

CAP. VI.

INuenio tamen, Galeni tempestate prælatos Mullos iucundioris saporis cōmēdatione, hos quoque Pelagios, carne friabili valde, & reliquis Pelagicis propè omnibus duriore. Friabilem quum dico, nec pinguis, nec glutinosi quicquam retinentem accipio: id quod non sanè parum his conciliat gratiæ, quippe (quod pinguia & glutinosa faciunt, vt suprà quoque monuimus, piscium quorundam exemplo) nec grauatè ventriculū extemplo replent, nec subuersam appetendi facultatem auferunt, sic vt multorum quoque deinceps dierum tolerare esum horum ventriculus, atque etiam appetere seruata semper capiendi cibi auiditate aliqua, queat. Hocque friabilitas his præstat, pinguedinisque & lentoris vacuitas: illud durities, vt cæteris Pelagicis copiosiùs ac durabiliùs nutriant, quando alij, quo molliores, humidioresque, carnéque ideo fluxa, eo alimenti minus, nec diutiùs duraturi exhibent. Mullorum durior, eo & laudatior, quod quidem ad hoc spectat: durior autem reliquorum Pelagiorū, non autem eorum, quæ exquisitum duritiei & teneritudinis medium occupârunt, carne: vt hîc rursus considerationis eius admoneamur, quam in Luporum mentione attulimus, adstricti pressique medij, & alterius latitudinis maioris; tum verò vtriusque non minùs extremi, duritiæ, & teneritatis: quorum alterius, teneritatis scilicet, respectu durior Pelagiorum multorum caro, quàm Saxatilium; ac Pelagicis alijs Mullorum durior. Eadem, si vtramque hinc, atque hinc teneritatem, & duritiem, quæ cadere in esculenta possit, summam respexerit, media: quod quidem medium plurima occupent longiùs inde ab extremis abeuntia. At pressioris significationis, exquisitiorisq; medij comparatione, tenerior Mullorum caro, vt & Pelagiorū aliorum: propiùs tamen medio exacto illi Pelagij, quorum collatione duri Mulli, vt ad iustum medium teneri: à quo tamen minimum quid qualitate ea recedunt. ἐγγὺς δὲ τούτων εἰσὶ καὶ τῶν θαλαττίων οἱ πελάγιοι τῶν ἰχθύων. Proximè his, ait Galenus, ex marinis sunt pelagici pisces. qui priùs crassitiæ, & tenuitatis, ex optimè parato pane perdicibusque, medij verè alimenti meminisset: vt eadem duritię & teneritudini applicari non ineptè, vt opinor, ratio queat.

Valentiùs ergo alemur Mullorum carne, quàm cæterorum Pelagiorum, hoc est, & copiosiùs, & diutiùs; nec, vt diximus, euertet nobis capiendi cibi, pinguedine lentoreque, voluntatem: & saporis gustusque suauitate familiarem nostræ experiemur illorum substantiam, temperamentúmque: & quanuis Pelagijs reliquis duriores, nondum tamen, vt docuimus, verè riteque duros, quoniam iustissimum medium ex parte teneritatis attingunt: conficietque ideo ventriculus haud ita difficulter, præsertim auidè exceptos. Diximus non semel antea, quantopere referat ad alimenti nostri commendationem ex animalibus, qui sit illorum cibatus, laudatus, an secus, inspexisse: ita hîc quoque quascunque fert Mullus laudes, auferet illaudatus omnes cibus, sic vt qui cancellis pascuntur, & concoctioni rebelles, & praui prætereà succi fiant. Olfactus illos statim extraneus quidam, & ingratus sapor prodit, vel ante cocturam; aliquando, dum exenterantur, deprehendentur, recluso ventre,

tre, varia ciborum genera, ex quibus bonitatem aut malitiam carnis cõiecturis haud dubijs assequare. Hinc sanè lutariorum quoque Mullorum nomina.

Mulli iecur caputque, quod quidam sui temporis faciebant, non videntur præferenda reliquæ piscis carni esse Galeno, nec palati commendatione, nec Salubritatis vsu. Sed de his inter obsonia meliùs.

Et Mullus piscis non incognitus hodiè nobis, barbularum indicio inprimis: Veneti ex argumento Barbonem vocant, Barbum alij; alicubi etiam Triglam in Italia, veteri Græcorum renouato nomine, & Latinorum antiquato. Authores habeo, frequenti horum esu hebetari oculorum aciem, & neruos offendi. Quæ de veneficijs, & philtris traduntur, & Veneris extinctione, quoniã incomperta, & ab Authoribus prodita non receptissimæ fidei, nec iuratissimis; omittenda esse censui, sane neque ad rem nostram magnopere facientia.

De glutinosi, & detergentis, & friabilis significato: & durioris carnis piscibus, & tenerioris, & inter has media. Et de Asello, & Mustena, & Myro, & Vmbra, & Rhombo, quod ad alimenti rationem attinet.

CAPVT VII.

PIscium alios teneros, duros alios esse, diximus: item, crassos alios, alios tenues. Sed friabiles non minùs sæpe memorauimus, & friabilibus contrarios, glutino scilicet pinguiq; aliquo constitutum corpus habentes. Nam friabiles erant, quibus nec pinguitudo nec lentor vllus, friabilem, solutilẽ, arenidam, putrem, substantiam faciebat: quæ nomina pro diuersitate illarum applicanda semper rebus sunt. Nam in succis glutinoso, quod γλίσχρον est, detergens facilè opponas, ῥυπτικὸν nimirum, authore nobis huius sententiæ simul & nomenclaturæ, in hac quidem significatione, Galeno ipso: in solidis autem corporibus κραῦρον, & ψαθυρὸν vocabula habemus, constitutionem nobis corporum solutilem, vt diximus, & arenæ modo dissipabilem indicantia: putrem etiam appelles. Sic Virgilio Poëtę putre solum dictum aliquãdo: & putris gleba, quæ resoluatur Zephyro. At Medici dum glutinoso detergens ex aduerso opponunt, actionem potiùs spectârunt, ad artis suæ opera appositè, qua viscidi glutinosique tenacitatem detersoria facultate dimouerent. Atqui huic non facilè in liquidioribus succis coniunctam friabilitatem illam inuenias, dissipatu facilem, & arenidam. Melli quidem, vt hoc exempli tantùm causa afferatur, friabilitas hoc pacto nulla, & detergendi vis non pauca. Rursus in piscibus friabilitatem intelligimus, vbi nec lentities, sicuti diximus, nec pinguedo vlla: vt necessariò contraria ratione glutinositatem nobis non lentor solus in eisdem his, sed cum pinguedine quoque semper faciat.

Et oppositæ quidem inter se qualitates geminæ illæ, crassi & tenuis, duri & teneri, sæpe inter se conueniunt: vt, quod durum, crassum quoque; quod tenerum, tenue simul futurum sit, nec magnopere discordent ista. Non idem in glutinoso, & friabili visitur. quum enim friabile teneri potiùs esse debere videri possit, non minùs duri quoque sæpe fuerit. Teneritas, & friabilitas in Saxatilibus, durities cum friabilitate in Pelagijs omnibus, præsertim Mullis: nisi aut vitiato pabulo, sordidaq; & spurca esca inficiantur. tunc enim friabilitatis laudem perdunt.

Hos inter, & Saxatiles, quod ad teneritudinem ac duritiem attinet, Gobio littoralis piscis, medius idem, & friabilis: nisi hîc quoque in cibatu peccetur, quem inter sordium omnium repurgamenta ex amnibus diuersis in locis petunt.

Sic & Aselli vel cum Saxatili piscium genere contendere carnis bonitate queant, capto purissimo in mari, probo laudatoque cibo, teneri & friabiles fuerint: deteriore verò vsi, aut ex mixta dulci aquæ salsa, aut alioqui vitiosa, teneritatem quidem & mollitiem non abijcient; at lentitiem, & pinguedinem adijcient, fientque gustu insuaues, & excrementitium alimentum largientur. Merlucius is est, piscis haud dubiè febricitantibus quoque interdum, vt alij quidam mollioris & tenerioris carnis, concessus. Ex eius genere salitus, siccatusque, toti Germanię importatur, tunsusque diu priùs fustibus, ferreo etiam malleo vidimus, & in frusta sectus, maceratusq; aqua, ita demum cocturam subit, vix aliter domandus ob terrestrem siccitatem. Quem tamen recentem valde verisimile est, & tenerum, & friabilem esse: atque ita aiunt, quibus recenti vesci contigit.

Inter mollis carnis pisces & Amiam, & Murænam reponunt, celebrem illum, & qui familiæ aliquando Romanæ cognomen dederit, piscem, Hortensio oratori dilectam, defletamque: L. verò Crasso murenæ morte tristi, quam atratus etiam luxerit. Molli pinguique carne Muræna est, anguillæ ferè alimento, qua etiam nõ magis aliti longè autem minus Congro, vtpo-

te tenerior, ideo alimento minùs quoque copioso: nomine adhuc suo, quod apud multos retinuit, notissima. At σμύρον, Myrúmve, Murænæ nimirum marem, ignari multi serpentem credũt, dicuntque. Huic apud Athenæum Dorio miram teneritudinem tribuit, & nullas per corpus sparsas habere spinas dicit, eoque totum esse vtilem. Murænis si qua veneni vis inest, tota in ore est, dentibus, & morsu: vt in moriente discedat, nec Murænæ propterea carnem venenosam, aut deteriorem faciat, Iulidum, vt diximus, exemplo. Longè magis animaduertendum, quo in loco captis vescamur. Nam quæ optimæ habentur purissimo in mari, eædem ad fluuiorum ostia pastæ, per quos populosarũ vrbium retrimenta quæque exonerantur in mare, deterrimæ fiunt, quanquam nõ longiùs flumina subeant, nec in stagnis gignantur, cibúmve inde capiant: id tãtùm, si circa amnium ostia pascantur, viles illaudatasque dabit.

Tenerioris carnis Vmbra quoque, Ombrina vulgò: at non ad Saxatilium tamen teneritudinem accedit.

Tenera & Rhombo: sed infra Asellorum teneritudinem multo, qui ipsi à Saxatilibus in eo vincuntur, vt non longè à verè mediocris constitutionis conditione abesse videatur Rhombus, vt mox ostendemus.

De mediæ constitutionis piscium alimento, Cithari, Amiæ, Lacerti, Soleæ, Passeris.

CAP. VIII.

Occupârunt iustum inter tenera carne præditos pisces, quos diximus, & dura, quos dicturi sumus, medium alij: Citharus, quem Græcorum literatioribus κάνθαρον quoque dici volunt, vulgo autem σκάραφον, Galenus non dissimilem Rhombo facit: figura, formaque, intelligo: non teneritate, quæ in Rhombo maior, in Citharis autem iam intra medij exquisiti magis limites reuocata mediocris constitutionis carnem reddit. Etenim si Citharo teneritate similis Rhõbus accipiatur, aut etiam (vt aliqui opinati sunt) ijdem sint; quî fieri poterit, vt Rhombus & Citharus, qui esse eadem substantia eo pacto debeant, alter mediã prorsus, teneram alter occupauerit? Nec distinguẽda hic venient læuis, spinosiq; Rhombi, discrimina: quoniam à Galeno Citharum, Rhombumque simplicissimè nominibus vtrunque suis prolatum scriptumque legimus. Citharum igitur meliùs in vniuersum inter duræ, mollisque, seu teneræ constitutionis piscium carnem medium statuemus, atque in vniuersum rursus Rhombum non magno ab hoc recessu inter teneros tamen pisces locabimus, omninoque Galenum, quàm Philotimum, sequemur in hoc magis, qui tenerum fecerit.

Citharo Hepatum adiungemus, Amiam, Lacertum siue Saurum, Soleam, Passerem, duos hosce eiusdem cum Rhombo generis. Plani enim pisces sunt omnes: sed minùs tamen tenera carne, vt qui cõsistentia iam medij sint, nec dissimiles omnino inter se, vt videri alicui eiusdem possint, reuera diuersæ quum sint, speciei. Pauló adstrictior corpore Solea: eadem gustu quoque suauior, molliorque: sed quę mediocritatẽ tamen non excedat mollities. omni ex parte laudatior Passere hæc. Omnes autem concoctu partim faciles, qui teneri habentur; partim nõ difficiles, qui constitutionis mediæ: alibiles satis, pro piscium conditione, succi boni, non excrementitij.

De dura carnis piscibus, Dracone, Cuculo, Scorpio, Mustellis. Et de Galexia Galeni, qui piscis censendus, & de Trachuro, Orpho, Glauco, Caniculis, Lamijs, & Cetaceis, & Cetis, & Congris, cuiusmodi ista alimentum largiantur omnia.

CAPVT IX.

Hinc relicto medio, discessuque in contrarium facto, dura carne præditos expiscabimur. Dracones primùm, & Cuculos, & Scorpios: Cuculos notis suis manifestos satis, Scorpios itẽ suis: Dracones eosdem, quos Araneos Plinius appellat, & hodie Venetijs etiamnum maioris minorisque Aranei nominibus ostendunt: dura omnes carne, his qui degustârunt, manifestò.

Γαλεοὺς & γαλεωνύμους eodem pisces Galenus adfert, quasi Latinè Mustellos, & Mustellinominos diceremus, eodem generis vnius significato notissimos hos. ijdem enim & κύνες, Canes, Græcis quibusdam authoribus dicuntur, hodieque vulgò apud multos Canes marini, sed Mustellorum & γαλεῶν nominibus notiores. Dura cuncti carne, & ventriculo in concoquendo repugnante, cetacei, nõ cetacei. duplex enim illorum genus.

At Γαλεξίας, siue γαλαξίας, quis Galeno fuerit, quærendum, celebratissimus Romanis tum piscis, contrà quàm Galeorum reliquo-

reliquorum, teneræ, mollisque, & existimatissimæ carnis: vt alium omnino esse oporteat, quàm vulgatos tunc Galeos, viles satis, nec nisi in minorum ordinũ mensas receptos; carneque ad vnum, vt diximus, prædura, atq; ægrè concoctibili constâtes, crassi succi, prauique simul, ob subuirosum odorem, saporemque. Melior, vt inter ambigua, ac diuersa sentientes, mihi quidem sententia videtur opinantium ὀνίσκον hunc esse posse, non omnem, sed γαλλαρίαν seu γαλλαρίαν, quem eundem veterum Acipenserem, nostrumque habendum esse Sturionem contendunt, omnium maximè in pretio habitum piscem: vt hinc iam primùm ex vocum similitudine prima suspicionis huius fides appareat, immutatis (vt quotidie in multis fit) inuersisque nominum syllabis tempore, vulgi semper vsu omnia corrumpente; vel etiam totis sæpenumero dictionibus decurtatis, aut productis. γαλαξίας autem & γαλλαρίας, rursusque γαλλαρίης, & γαλλερίδες, non admodum dissono, inter se, sono audiuntur. Illud maximum de cartilaginea dorsi spina per totum ὀνίσκου, i. Aselli, ex Dorionis dicto, quæ in Sturione visitur, ac conuincere ideo possit Asellum esse, & Acipenserem. Simul os repandum, hiansque valdè, ἀνῤῥωγός, quod Asello datur, Sturioni quoque mirè conuenit: vt, si Galeni γαλαξίας is ipse γαλλαρίας ὀνίσκος sit, commutatione inter se vocum facili tantùm, significato autem eodem manente semper, accedente insuper pretij æstimatione non vili, qua ille dixerit piscem esse perpaucorum hominum, & piscis vbique nobilis, Romæque inprimis, existimatione, Galeni quoque tempestate celebri, fuerit; nihil iam deesse nobis videri possit ad fidem faciendam, γαλαξίαν Galeni, veterum esse ὀνίσκον γαλλερίδαν Græcorum, & Dorionis, Latinorum autem olim Acipenserem, ac nostri temporis Sturionem, delicatæ, teneræ, sapidæ, concoctilis, alibilis, friabilis, nisi pinguis aliquando aliquid obstet, carnis. Inijcit nobis manus hic, & tanquam remoram ex pisce hoc facit, vetita, ne vlteriùs tendamus, velificatione, id quod proditum à Galeno est, ὄνον & ὀνίσκον nomina tantummodo esse diuersa, at rem eandem significari, Asellorum scilicet genus, quod cum Saxatilium genere certare de principatu possit, quod ad carnis commendationem attinet. atqui Asellorum genus, aliud à Sturionibus nostris esse, nulli non manifestum esse satis potest. Cumque Asellorum seorsim, quos ὄνους & ὀνίσκους vocari dixit, meminerit Galenus in tenerorum piscium censu, rursusque γαλαξίου separatim insequenti statim capite, de duræ carnis piscibus, inter γαλεούς, id est, Mustellos: quam, quæso, rationem inibimus, qua existimare nobis liceat, Galaxiam suum illum cum Asellis Galenum deputâsse, qui cum Mustellis eundem deputauerit: vt interim non aduersemur opinantibus Asellum Galleriam, Acipenserem, & Sturionem esse; idque solummodo disputemus, quod illi suspicari se tamen affirmant, Galeni Galaxiam pro Asello Gallaria non facilè habendũ. Fieri nihilominùs posse nón iuerim inficias, neq; inconuenire prorsus existimauerim, vt ὄνος & ὀνίσκος vocabula Asellorum generi accommodarentur, pariter & speciem vnam aliquam aliam significarent, quando vsitatè satis diuersis sæpe rebus nomina eadem imponantur: nec desint Authores, qui aliud ὄνον, aliud ὀνίσκον significare velint: & illud γάδον, quo Asellorum genus vniuersum indicetur; hoc μαξῖνον, & γαλλερίδαν, & γαλαρίην, & γαλαρίαν vocent, quo priuatim species hæc notaretur. Potuit igitur Galeni tempestate vtrunque nomen Asellorum generis esse, ὄνον, & ὀνίσκος: atque is, quem ipse γαλαξίαν vocet, quoniam alijs quoque nominibus appellaretur, facilè transisse in generis significatum, cum ὄνον simul vt ὀνίσκος quoque esset; & speciei alteri de alijs vnum reliquisse γαλλαρίας, ex quo factum deinde γαλαξίας siue γαλλαξίας fuerit, magno affinitatis vocum argumento, qua voce veluti vsitata iam nuncupatus sit à Galeno, à quo etiam inter Mustellos numeratus reponitur, qui γαλεοὶ Græcis sunt, propter non paruam cum Galeis similitudinem piscis huius, cartilaginei, longique vt Galei corporis, si tuque oris eodem. Vnde non dubitârim, tot illi à Galeis deducta omnia, indita fuisse, sumpto inde initio, nomina, quæ retulimus, atque ideo adscriptum fuisse quidem Galeis nominis & figuræ vicinitate, carnis verò constitutione longè diuersum monstratum, quæ Galaxiæ, hoc est, Sturioni nostro, (iam enim in piscium censum veniat nobis hoc nomine) tenera est: vt hac de causa inter mollis potiùs carnis pisces & cum Asellis, quibus magis conuenit, recensendus fuerit, nisi huc distulissemus ad sermonem de Galeis.

Trachurum, Saurum facere, id est, Lacertum, non possumus, cum Galeno quidem, qui Saurum inter mediæ carnis pisces reponendum dederit nobis, Trachurum inter duræ: sed neque Trachinam hunc, quæ Draco est, Trachurus piscis alius. Qui qua facie repræsentatus hodie sit nobis ab Eruditis, videmus: magna illi cum Scom-

bris ſocietas, capturaque ſæpe vnà, quibus corpore etiam non valde diſſimilis. Scithacum qui dicunt, coloribus ſuis non depingũt, niſi verò Lacertum, Saurúmve genus faciamus, Trachurũ ſpeciem, qui duriſ carne conſtet, præter Lacertorum aliorum conſuetudinem.

Orphi ad hæc, Glaucique, eiuſdem conditionis piſces. Orpho piſci (& hunc nobis notis ſuis perueſtigârunt diligentiores, alium, quàm quem hodie Græcorum vulgus Orphum appellat) duram meritò carnem tribuit cum Philotimo Galenus. Addita ab Athenæo alia legimus, quæ cum carnis duritia conueniant, non repugnent certè; corruptionis concoctionisque difficultatem, ſucci multi bonique generationem, alimenti copiam, quæ duo peractam ægrè licèt concoctionem ſequuntur: glutinoſitatem verò, ac pituitoſæ materiæ prouentum, non aduerſari ſcimus, quin durum idem quandoque ſimul & glutinoſum reperiri poſſit. Quodque pituitæ multum gignat, ſed proliciendæ vrinæ potentia, in duræ, craſſæque ſubſtantiæ ac glutinoſæ alimento, quæ haud ita multum ſeroſæ partis contineat, admirationi eſſe poſſit: cæterùm, quum diuerſas, Author is, partes nobis piſcis huius quanquam confuſè tranſpoſitas ſeparet, & concoctu difficiles alias grauesque, faciles alias dicat; ex his, concoctu facilibus, tanquam tenuioribus moueri fortè lotium queat, præſertim qui teneritudinem caudæ polliceatur.

Dura itidem carne conſtat Glaucus, ſed non illaudati alimenti, ſuccique, ſi ritè conficiatur: Stomachicis etiam aliquando non negandus. Aliæ quoque medicinæ ex hoc piſce, quarum non eſt hic locus tractandarum. Ius, lactis copiam augere traditur.

Inter huiuſce naturæ piſces, durioris nempe ſubſtantiæ, meritiſſimò Caniculæ, & Lamiæ numerabuntur. Amiæ ſunt in Philotimi verbis, aperto nimis errore, & perquàm facili lapſu librariorum, aut Impreſſoriæ Officinæ operarum, carptim vndique ſæpe characteres ad verborum ſtructuram colligentium, nimiaque interdum feſtinatione omiſſa literula: vt, pro Lamiæ, Amiæ nobis eſſent, quas paulò antè Philotimus, ſubſcriptóre etiam in eo Galeno, cum teneræ carnis piſcibus collocâſſet. Quare rectè ab Eruditis, Lamiæ, reponendum eſſe admonemur, quibus nimis multum debemus, pro indicata nobis piſcium multorum natura. Sed iidem ij, quod de Canibus marinis proditum à Galeno fuit, eodem verborum contextu, de cane Carcharia, hoc eſt, Lamia ipſa, accipere nos iubent. Atqui, ſi Lamiæ repoſitum volunt in ea verborum ſerie, in qua marinorum quoque Canum ſeorſum meminit; qui fieri poterit, vnum vt piſcem ex duobus his faciamus, ac repoſito ſemel Lamia, iterum eodem in loco Carchariam canem intelligamus, qui Lamia ipſe ſit? Canes quidem marinos Galenus, ex Galeorum genere, quos antea memorâſſet, iam habendos inter Cetaceos arbitratur, vt Lamiæ eſſe hoc pacto queant, Cete enim magna ſatis Lamiæ. Verùm ſi erunt Lamiæ hi, quorſum attinuit pro Amiæ reſtituiſſe nobis paulò antè Lamiæ? aut quid erunt deinde nobis κύνες, id eſt, Canes? quorum Galenus, vt Cetorum, Cetaceorumque omnium, duram & excrementitiam, ſuccique improbi, carnẽ prædicat; ac vilium hominum, infimæq; plebeculæ eſcam fatetur, inſuaues, mucoſos, in fruſta diſſectos ſalitosque vt edantur, nec, niſi ſinapis, aut oxelæi, aut condimentorum aliquorum intinctu, prouocaturos palatum. Quippe eadem Carchariæ non minùs cani, qui Lamia eſt, conuenient. Sed alios eſſe omnino oportet hoſce, quorum ſeparatim mentionem fecerit: nec Galeos eſſe dixeris, quamuis ex illorum genere ſint. Eodem argumento, ſeorſum nanque de his ibidem priùs, fateri neceſſum eſt, Caniculas grandiores aliquas ex Galeis, Cetos quidem non eſſe, inter Cetaceos tamen deputari, atque horum genus aliquod, Canicularum ſiue marinorum canum nominibus cognoſci, qui Lamię non ſint, iiſdem tamen ſubſtantiæ, cibi, alimenti, ſucci, qualitatibus conſtent.

Quo ſignificato magni quoque Thunni proximè ad Cetaceos accedere eidem Galeno cenſentur. His autem minores Pelamides, ætatis tantùm ratione differentes, ſed eiuſdem prorſus generis, longeque minùs adhuc horum fœtus Cordylæ, non ita fortaſſe inter Cetaceos recipiantur: proptereà quòd magnos ſolummodo Thunnos ſcripſerit; minores verò ætate & magnitudine, nec tanta carnis duritia conſtare, & concoctu faciliores tradat: vt, quod ad alimenti inde facultates, & qualitatum differentias attinet, permagni referat, hac illáve ætate ſint, propè vt diuerſa genera conſtituere videantur, quod minimè tamen eſt, diuerſo licèt tanquam ex genere variæ nobis alimentorum vires expectandæ ſemper ſint.

Iam Balænæ, Delphines, Phocæ, ſiue marini Vituli, Zygænæ ſeu Libellæ, inter

Cete

Cete omnia, notorum iam piscium nomina, vel inprimis duræ carnis pisces habebuntur meritò insuauis, concoctu contumacis, alimenti succique crassi, malique; Zygænæ autem etiam horridi saporis. Infrequentior Aquila, ideo minùs in cognitionem venit, alendo conditiones eædem.

Congri accedunt, & Pagri. Congri, præter carnis duritiam, praui etiam succi, & priuata quadam cæcáque qualitate Elephantiasin gignere existimati.

Nec deesse pisces quoque alios arbitrandum, durioris, aut mollioris, aut mediæ carnis: verùm hi horum generum potissimè enumerati à nobis sunt, ad quorum exemplum deduci reliqui haud ita difficulter possint, gustus, odoratúsque suauitate, aut secus; teneritate, duritia, crassitie, tenuitate, ac similibus qualitatibus explorandi.

De alimento ex Thrissis, Chalcidibus, Eritimis, Abramidibus, Bocidibus, Mænis, Smaridibus, Auratis, Sparis, Denticibus, Sargis, Spargis, Cantharis, Melanuris, & Melanderynis, & Salpis.

CAPVT X.

ET Thrissæ, quæ Alosæ & Clupeæ sunt, nisi copia propè nimia vilescerent, & spinularū frequentia, quæ acerosas facit, non prorsus hebes palatum læderent, aliàs non iniucūdi futuræ erant saporis, nec insalubres, præsertim pinguiusculæ factæ, quod illis vere potissimùm contingit, quo etiam tempore magna earum captura. Teneras certè & friabiles dicere possumus. nam pinguedo illa, quam diximus, in pisce natura sicciore, atque exucco, ne arenosus prorsus euadat, facit, & friabilitatem illi iustam conciliat, tantum abest, vt adimat: etiam spinarum tædium, ac molestiam aufert, pinguis cuiusdam inductione emollitarum. itaque minimè operosè concoquuntur tunc, distribuūtur, alunt, succum reddunt non illaudatum, non valde excrementitium. Harum ex genere habendas esse Oceani Germanici Harengas, non ineptè iudicatum videri potest: nosque nobis id facilè persuaderi permittimus. Quare recentium idem, qui Thrissarum, vsus, maris tantùm illius accolis notus. Salitis vtitur Germania. Sed de Salsura piscium postea.

Congeneres his Chalcides, & Eritimi, & Abramides. Chalcides notæ satis: Eritimus & Abramis non æquè. Sed Chalcis tenera, & friabili carne: pinguescit item, vt Thrissa, dicique ideo atque existimari de ambabus eadem possunt. Quòd si Abramida Scardulam nobis vocatam fecerimus, non insalubrem quidem piscem habebimus, nec concoctioni valde repugnantem, nec magnopere excrementosum; sed non grati admodum gustus, vilemque ac plebeium, at multis sæpe delicatioribus salubrem magis.

Eodem modo Boopes, seu Boces, id est, Bobbæ, Mænæ, Smarides, non diuersi generis. Boces concoctionem in ventriculo, distributionemque per corpus facilem admittunt. Elixorum ius aluum emollit, remisso ita ex pisce facultatis eius succo. Dantur ægrotis interdum ea de causa, & concoctionis insuper facilitate, nec minùs paucitate excrementorum. Mænæ, & Smarides, hæ Mænolæ vulgo, illæ Giroli dictę, eadem omni penè ex parte alimenti, succique vtilitate iuuabunt. Mænarum iurulenta, vt Boopum diximus, ventrem non minùs subducunt, inde turpi voce Cacarolæ multis dictæ.

Suus quoque honos Auratis, Oratas, & Oradas vulgò vocant; idem, qui, aut non diuersus admodum, Sparis, Denticibus, Sargis, Cantharis, Melanuris; seu figura, seu, quod maximè hoc loco quærimus, nutrimenti ratione, non dissimilibus. Aurata nobilis inprimis piscis, vt Sergius Orata nomen sibi inde quæsiuerit: suauissimus, orique gratissimus, non quiuis tamen. Etenim, Martialis Poetæ iudicio,

Non omnis laudem pretiumq́, Aurata meretur,

neque tamen illa vna,

Cui solus fuerit concha lucrina cibus.

Sunt alibi aliæ, loci pastúsque differentijs laudatissimæ, vsque eò, vt Lupis præferantur à quibusdam. Haud ita faciles tamen concoctu sunt, sed concoctæ copiosum duraturúmque, vt ex piscibus, alimentum largiuntur. Caro nec mollis, nec dura vlde. ætas discriminis aliquid adfert, vt minores ætate & magnitudine, minùs duræ, & concoctu faciliores iudicentur, non sanè magno à Saxatilium teneritudine recessu; maiores, meritò duriores; in medio, mediocres. Neque tamen locorum quoque differentia non parum contulerit. Ex Mediterraneo mari, aut altis profundisque gurgitibus, laudatiores; deteriores, ex Oceano. neque id ad saporis modò suauitatem, sed ad alimenti quoque bonitatem referre iudican-

dicandum. Stagnantium aquarum, aut aliâs impuriorum, vitandæ omnino. Reliquarum succus omnium probus, minimè hærens, excrementis multis vacans, excessuum multorum in medio positus, vtpote ex pisce duri tenerique, crassi ac tenuis mediocritate constante, friabilis autem semper, quando vel cum duritia consistere friabilitas posse demonstrata sit, tanto magis cum mediocritate. Littoralis piscis is, sed stagna plerunque marina subiens, vbi pinguescat, friabilis nihilominùs etiamnum: quoniam pinguedo, duræ modicè, siccæque, neque molli nimis carni addita, delicatiorem friabilitatem reddat, nec demit, quin meliorem præstat.

Auratas comitatur Sparus ad maris stagna, littoralis & ipse: nec squamarum, aut pinnarum figura, situ, numero, valdè dissimilis: superciliorum quoque locus, ad Auratæ imitationem, flauo quodam colore spectabilis: ore tantùm minore, capite, corporéque compresso magis, tenuiore, rotundiore, non facilè palmi longitudinem excedit. Macula in cauda, vt in Melanuro, & Sargo, nigrior, ab Aurata disseparat. Sparo acrimoniam tribuit Diphilus apud Athenæum, & carnis teneritudinem; nihilque virosi aut tetri resipere, stomachóque amicum, & lotium promouere, ait. Ex sartagine concoctioni rebellem facit: vt aliter coctum faciliùs in ventriculo concoqui existimemus nos, non enim satis ibi explicita est in eo sententia, quòd mendũ subesse notet affixus asteriscus, vt & illud de lotij promotione ambiguum faciat. Eundem hunc piscem apud eundem Athenæum Hicesius Mœnis, succi bonitate, præstare affirmat, aliter sentientibus alijs, qui melioris Mœnas succi esse, ac ficciore carne dicant; quæ in Sparis, stagnorum præsertim, mollis dilutique nimis humoris, & insuauis sit. iccirco abiectæ sortis piscem, nec magnopere in diuitum mensas receptum, plebeculam alere & rura, dicunt. Cæterùm non dubitamus, Hicesio optimos, ex locis optimis aliunde oblatos, Sparos succi bonitatis fidem fecisse, quam ne Diphilus quidem illis adimat: qui autem contrà sensêre, ex locorum, vt in multis alijs, piscibus verò præcipuè euenire videmus, diuersitatibus, deteriores ex gustu iudicâsse; qui tamen ipsi quoque, vt non perinde fortasse delicatissimo palato respondeant, at ad salubritatem respondent sæpe. Nam & inter Saxatiles, omnium confessione saluberrimos omnium, quosdam, atque eosdem sapidos alijs visos, ganeæ multorúmque gulæ minimè satisfacientes reperias.

Dentices, dentalium nomine, apud omnes perquàm cogniti. Hos συνόδοντας esse, & συναγρίδας eosdem, ætateque tantùm differre, sicuti Eruditis quibusdã visum, par est existimemus: aut si non hoc, illud certè fatendum, quod ad id, quo de nunc agimus, facit, eundem esse saporem συνόδοντος & συναγρίδος, dulcem & subadstringentem simul: vt & copiosè alat, quia dulcis; nec facilè descendat, quia subadstringens. Sicci, durique ex his, carnosiq; magis, proculdubio magis etiamnum alent, ac durabiliùs, quo videlicet fluxa minùs carne sunt: sed hi ægriùs concoquentur. Dulces diximus, saporem intelligentes nullo qualitatum gustatilium excessu maiore. Qui συναγρίδα & συνόδοντα ætatis tantùm differentia diuersos esse contendunt, necessariò cogentur fateri, teneram magis minorum ætate carnem, qui συναγρίδες sunt; maiorum duram, qui συνόδοντες: alimentumque diuersum, pro qualitatum ratione diuersa, ducendum esse.

Quod dictum sæpiùs iam antea, & proximè de Sparo fuit, plurimum interesse, quo quisque loco captus piscis in cibatum veniat: posse nanque interdum diuersæ propè ex toto substantiæ ac naturæ videri piscem, qui diuersæ tamen non sit, ob vnam contrariámque locorum, proinde & pabuli, naturam: id videlicet animaduerti inprimis in Sargo liceat. Littoralis is piscis, sed ex cœnosis, impurisque littorum locis pastus, vilis, nulla nec saporis, nec salubritatis gratia commendandus: inter arenosa verò saxosaque littora versatus, captóque inde puro in mari cibo, propè alius fit. Saporem certè alium, carnisque substantiam aliam induit, tanta interdum bonitate, vt Authores sint, qui hoc vno persuasi Saxatilem fecerint, quum reuera tamen minimè inter hosce habendus sit: nisi Saxatiles accipiamus, Littorales inter saxa degentes, eosdem contrarijs quoque sæpe locis victúque gaudentes pisces, quod legitimi Saxatiles non faciant, nunquam mutatis ex toto sedibus natiuis suis.

Aestate minùs valent, ad gustus succique commendationem, Sargi: Vere, atque Autumno meliores. Carne sunt non multo tunc infra Auratæ carnis bonitatem; quippe Melanurus Auratam, Sargus Melanurum sapore, succóque refert. Ergo & Auratam Sargus æmulari bonitate hac possit. Caro huic paulò tamen siccior duriórque, quàm Auratæ: ideo difficiliùs concoquetur, at concoctus

ctùs copiosius nutrimentum dabit, vt in hoc Melanurum quoque superet. Excretiones nihilominùs tardiores huic, & in intestina descensus, ob siccitatem, duritiamque, & adstringendi vim quandam: eadem ratione alimenti durabilitas, cum succi probitate, maior.

Spargi nomine suo notissimi, quòd hodie quoque tantùm non apud gentes omnes retinent. Locus est tamen apud Athenæum, vbi σαρκὸς videri quandoque possit piscis is, quasi carnosus, beneque corporatus dictus. Spissus quidem, confertóque & compacto corpore, carneque pluri côstat, quàm Sparus, aut Cantharus.

Forma figuraque corporis proximus Sargo Cantharus: branchiæ, aculei, pinnæ non admodû dissimiles: os, quàm Auratæ, aut Spari, minus. Cantheno alicubi Itali parum deflexa voce appellant, Græcorum vulgus etiamnum hodie σκάνθαρον. Non ea tamen gratia Cantharo, quæ Sargo, aut Auratæ, & nuper memoratorum multis. Humida nimis illi caro, laxiore mollitie, & insipida, quæ gustu insuauem piscem reddat, modò non hebeti prorsus palato; nec solidum, aut duraturum alimentum, nec excremêtis carens, corpori elargiatur. Cantharum multi Scarabeum interpretantur.

Melanurum quum nominis etymum, quo caudæ nigredo significatur, distinguere ab alijs debuisset, Sparus & Sargus obstitêre nigricantibus & ipsi caudarû maculis, notisque, quanquam non ijsdem prorsus: conspicua oculorum magnitudine discernetur meliùs, vnde illi nomen apud multos, Oculata, Plauto etiam Ophthalmia. Litoralis is quoque, sed in arenosis inprimis saxosisque ibi locis libentiùs versatus. Caro mollior, vnde Sargo concoctu facilior, minusque eò nutriens, nec ea succi bonitas. Excrementitius prætereà, sed descensus facilis, minus nanque adstringentis in eo facultatis. Piscis non perinde ori gratus. Qui cœno fortè vescitur, (nam in arenosis licèt litoribus frequentior, impura tamen, limosaque interdum loca sequitur) longè deterior.

Melanderyno nomen nigror cutis dedit. Huic tanta cum Sargo similitudo, vt pro eo sæpe vendatur. Rotundius, quàm Melanuro, corpus, totum ferè nigrescens: cauda in pinnam definit vnam, latamque, quum binæ sint Melanuri. Caro constitutionis mediæ, nec qua Melanuri mollitie. Hoc ipsum reliqua sequentur, succi bonitas maior, alimentumque paulò vberius, nec tam diflatile.

Claudet hunc de marinis, hoc genus, piscibus sermonem, Salpa vilis, nec palato acceptus, nec sanitati accommodus piscis. Obscœnus vocatus à Plinio, quippe obscœna dictu pascens, & σκατοφάγος ab alijs, vnde teter illi abominandusque odor, nec commendabilis sapor, pisciuth ex hoc genere edulium fæx. Dura, orique insuauis caro, succi mali, improbi alimenti: melior tamen in alto, puroque mari, & circa Ebusum insulam capta.

Reliquos huius ordinis pisces non necessarium ad vnû omnes tractâsse, &, properanti ad alia, longum nimis est, præsertim verò tradita multo maxima eorum, ac præcipua parte, ad quam referre cæteros omnes, formæ figuræque, multo autem magis odoris saporisque, & corporis, carnisque substantiæ similitudine, rectéque ita de his iudicium ferre liceat.

De Cartilaginei generis piscium alimento planorum, Pastinacæ, Torpedinis, Raiæ, Leuiraiæ, Squatinæ, Ranæ piscatricis.

CAPVT XI.

AB his de cartilagineo pisciû genere. dicendum, sed planorum. Nam alterum, quod oblongo magis corpore constat, dictum antea, quum de Galeis, Caniculis, Lamijs, tractaretur. Hi cartilaginei plani pisces sunt, qui ipsi animal quoque, vt priores, in lucem edunt, sed quum conceptum priùs perfectumq; intra se ouum pepererint, Pastinacæ sunt, Raiæ, Squatinæ, Torpedo, compositiq; ex his quidâ, vt ῥινόβατος. Pastinacæ venenû in caudæ aculeo inest, abijciendû semper: cætera Galeno nô improbatur, qui hanc cû Torpedine, de carnis mollitie, & suauitate cômendet, modicè nutriente faciat, concoctu facile, nec difficulter subeuntem; etiâ in Saxatiliû quâdoq; succedere locum posse dixerit. Nostri aût temporis diligentiores aduersentur, ipsi experto se testantes insuauem, mollem, fermû, ac tetrum quid resipientê, malique prorsus succi carnem: vel illo prætereà argumento vsi, quòd ijdem hi laudatores præparare nos tamê has ex albo iure, porro piperq; addito, iubent; demendæ nimirum glutinositati, & discecandæ crassitiæ. Quæ si nullæ sunt in Pastinaca, & Torpedine, quorsum addita ea oportuit? si sunt, non explebunt nobis certe Saxatilium aliquando vicem, tenera semper, & friabili carne, pisciû. Ita ne côfugere quidê nobis eò licebit, quò sæpe solemus, gustatas si dixerimus Galeno Pastinacas meliores, ex locis melioribus; alios in deteriores incidisse. nâ qui ius albû quærit, porrum & piper, propter tale aliquod vitium quærit, quod emendari po-

ri postulet ad esum: vt vitiosas pariter degustâsse illum oporteat. Arbitror non ineptè prorsus existimaturos, potuisse Galeno, aut loci potioris alicuius prærogatiua, aut ætatis etiam beneficio, quippe nondum grandescentes, teneriores gustu offerri Pastinacas, molliorésque; quando ne illi met quidem, qui Galeno in hoc aduersantur, non molles fatentur: quæsitum autem ex piperis porrique additamento, & iuris albi condimento, aliud, quàm fœdi ferinique odoris, pisculentis omnibus propè, non Pastinacæ modò, communis ablationem, nihil, qui esse in non prędura carne, nec prorsus non friabili, aliquando possit. Húncque in modum castigata odoris, saporisque tantùm malitia, non insuaues Torpedines, Pastinacásque reddi, & non pertinaciter valde concoqui, & subire aluum facilè, & benè satis alere posse credatur, reliquorum molli carne præditorum de more. Sic enim ait: ὥσπερ γε καὶ τὰ ἄλλα πάντα, μαλακόσαρκα. vt in confesso esse debeat, mollis, teneræque esse has carnis: quod ne ipsi quidem, vt diximus, nostri temporis diligentiores rerum peruestigatores negent.

Author est apud Athenæum Diphilus, qui peculiariter Torpedinis partes, quæ circa caput sunt, laudet; reliquas concoctu contumaces esse scribat; minores ætate, easque simpliciter miniméque operosè decoctas, præferat. Rursus, Hicesius cartilagineum quid solutile in ea, diffusumque ꝓbat, valdéque acceptũ stomacho esse ait.

Raias, & Squatinas, & Leuiraias, & Ranas, ex hoc genere duras magis esse constat, & pertinaciùs confici: sed eadem tamen ratione abundè quoque magis alent. Notum illud Dorionis de Raia, qui tam esse bonam Raiam dixerit elixam, quàm trita elixa Lacerna bona est. Hæ non minùs fœtore quodam notantur tetro horridóque, qui plus quàm piscem oleat ex mari.

Idem vitij in Leuiraia. Eadem stomacho inutilior.

Squatina, præter duritiem, ob nimis virosum fœdúmque inprimis odorem, neglectui iam penè ab omnibus habita, & in cibatu despicatissima.

Eodémque modo Rana piscatrix, huius licèt paulùm mollior caro.

Omnibus id commune, vt ob fœtorem insignem, nisi aliqua is præparãdi aut condiendi ratione auferatur, improbi ad modum succi sint; &, authoritate Diphili, flatulentiam generent, concoctionique aduersentur, frequentóque vsu oculorum aciem hebetare credantur. Partes item ad caudam carnosæ omnibus, corpulentæque magis, idque in Torpedine tamen potissimùm; cuius Diphilus circa caput maximè partes probârat: & Hicesius cartilagineum illud amicum stomacho scripserat, χονδρῶδες διακεχυμένον, diffusum, cartilaginosum, laxúmque, & solutum, quod Galenus parti cartilagineorum mediæ tribuisse videtur. οἷον τινὰ χόνδρον ταχερὸν ἐν αὐτοῖς ἔχει. veluti cartilaginem putrem in se habent, inquit, τὰ μέσα nimirum, vt ταχερὸν διακεχυμένῳ respondeat, & pro χονδρῶδες οἷον τινὰ χόνδρον illud sit. Animal cuncta hæc foras mittũt, concepto perfectoq; intus priùs ouo, excepta Rana. Neq; horum quicquam non in cognitionem iamdiu venit nominibus suis, atque indicijs, compertam atq; exploratam satis.

Sanguine carentium piscium alimentum cuiusmodi sit, Lolliginum, Sepiarum, Polyporum.

CAPVT XII.

SVpersunt ex marinis sanguine carentia fastigijs tribus cognita, mollium, testaceorum, crustatorum, quæ μαλάκια Græcis, & ὀστρακόδερμα, & μαλακόστρακα sunt. Nam insectorũ genus, quod quartum exanguium erat Aristoteli, in hunc censum non venit. Mollia triplici item generum discrimine separantur, Polyporum, Lolliginum, Sepiarũ, quę neq; squamis, vt pisces; neq; aspero, vt cartilaginea, corio; neque testa, aut crusta, vt exanguium Aquatilium reliqua duo genera; ac molliore tãtùm, qualis propè nostra est, cute integuntur. Vocibus hodie quoq; cognoscuntur suis, Polypi, & Sepiæ: hos Polpos, illas Sepas appellãt, parũ decurtata vtrunq; voce: Lolligo suam retinere non potuit, sed ex thecæ calamariæ argumento nomen accepit: Calamariũ pisce vocant, quippe atramentũ huic quoq; suum est, & calami alicubi speciē in corpore, quo scriptores vtũtur, simul cũ scriptorio cultello coniunctã, videas. τευθὶς Græcis dicitur, & τευθὸς: magnitudine tantùm differunt: τευθὸς maior. Μαλακία, & mollia, nomen dedit cutis tantùm mollities. Nam caro dura, quæq; laboriosè concoquatur, & salsilaginosi succi nõnihil cõtineat, crudi aũt crassiq; ac glutinosi plurimũ gignat: tametsi teneriores habentur Lolligines, maioriq; in pretio sint, minores præsertim, quæ citiùs quoq; concoctionem sentiunt, quàm Sepia, aut Polypus, ac pro eo minus quoque nutriant. Illa nanque si rectè concoquãtur, (quod nõ facilè tamẽ fit) plus alét.

Tenellas valde, scilicet minimùm adultas, esse oportet Sepias, vt vera reperiantur, quæ de his Diphilus scripta reliquit,

tene-

teneritudinem illis,& concoctionis excretionisque facilitatem tribuens; attenuarique inde sanguinem, & hæmorrhoidas cieri scribens. Nam alioqui meliorum Authorum testimonio, illorúmque fide, qui frequentiùs ederint, contraria omnia veriora asseuerabimus: aluum tamen inde emolliri, omnium confessione fatebimur, id videlicet præstante salsuginosa illa succi, quem diximus, facultate.

Durior etiamnum Polypi caro, nec nisi diu verberata, fustéque contusa, mollescit: sed ne sic quidem leuiter concoquenda, aut non crassum, glutinosumque succum procreatura. De Veneris stimulis quæ circunferuntur ex eo, non abs re fidem facere possit illorum natura, ac substantia, natura quòd salax animal hoc, & vsqueadeò interdum coitu nimio flaccescens, vt debilitatum præda fiat his, quos antea comprehensos, confectósque deuorare consuesset, pisciculis. Simul Moschi odorem refert ex his aliquis viuus, mortuusque, atque adeò exiccatus, vt temperamento carnis eo non sanè parum Veneris irritari opera posse credendum sit. Non autem nescitur, opinor, quam sibi partem vendicet Moschus in omnibus ferè medicamentis ad tentiginem. Substantia autem ea est piscis huius, ex cuius crasso, lentóque succo plurimum expectandum flatulentiæ sit, exercendæ nauiter sæpe Veneri accommodæ: instigante ad hæc vel præcipuè salsuginoso prætereà sapore, & ardore deméti incitatis veluti faces subdente potentia sua: vnde Salaces dicti.

Ostrea, quod alimentum exhibeant, aut quem humorem generent. Et de humoris crudi, vitrei, glutinosi, compositiq́ ex his, differentijs, & natura.

CAP. XIII.

IAM Testacea, quæ ὀστρακόδερμα Græci vocant, Ostreáque inprimis, aut sola, aut maximè inter hæc esculenta, salsum itidem cuncta succum obtinent, deijciendæ aluo idoneum. Hiatulæ autem, & Spondyli, & Solenes, & Purpuræ, & Buccinæ, duriore omnes, quàm Ostrea, carne constant: iccirco minùs quoque edules, atque ad vsum potiùs medicum adhibitæ interdum, quoties ob praui succi alicuius præsentiam, qui vel ventriculum, vel tunicas eius occupet, aut aliunde etiam, maximè verò ex iecore eò confluat, assumptus corrumpitur in ventriculo cibus. Neque enim duritia illa inter concoquendum promptè in corruptionem humoris, quicunque ille fuerit, trahetur: quin, ne trahantur alia, obstabit, & humorum in totum putrefactioni resistet: magis autem, si secunda, tertiáve elixatione, salsedinem, humoremque omnem corrumpi facilem eductum deposuerint, tunc concocta id genus testata nutribiliora, firmius ita alimétum corpori elargita, fient: sed crudi tamen plurimum, quem sic vocant, succi gignent intereà. Nam Ostrea ipsa, vt minus alant: at ob multam carnis mollitiem elixa cócoctu faciliora sunt, ac pituitam potius, quàm crudum illum, quem diximus, humorem procreare solent: qui ne ipse quidem tamen à pituitæ natura discessit, sed insigni frigiditate, substantiaque fusi vitri in modum glutinosa crassaque.

Crudus, vitreusq; nostris; ὠμὸς, & ὑαλώδης Græcis dicitur: si modò pro eodem ducendus est is, atque ille humor, (vitreus, dico, & crudus) ac non potiùs alius atque alius. Vterque quidem cruditate damnandus: sed in altero lentities cum frigiditate insigni, in altero crassities, in vtroque autem cruditas sit. Quæ in vnum quoque sæpe inter se conuenire possunt qualitates cunctæ, atque tunc humorem facient ὑαλώδη primùm Praxagoræ dictum; tum deinde Philippo, seu potiùs Philotimo, insequutisq; Græcorum Medicorum ętatibus, crudum, crassum, viscidumque: cuiusmodi prouenire corporibus in nó valentissimo ventriculo ex suillæ carnis esu, aut azymo, aut non sale satis condito pane, subcinericioque, atq; ex caseis inueteratis quibusdã, & huiusmodi multis, possit. Hunc κολλώδη non minùs appellatũ fuisse inuenio Authoribus eisdem, glutinosum scilicet, ex crasso tamen & glutinoso compositũ, qui obstructiones maximè, ac maximas efficere solitus sit; nec dissecantibus tantùm, qua crassus; sed abstergentibus prætereà, qua viscidus tenaxque, indigeat; sicuti planè, qua crudus, maiore concoctione. Alius est humor, vnde Epialis sæpe febribus origo, & colicis cruciatibus: præsertim verò, si lentore, frigiditateq; immodica superet, vt substantia ac colore vitrum referat; frigiditatis aũt tantum conceperit, vt nec intra corpus, vbi calida omnia natiuo calore concalescunt, neq; motu extra delatus potuerit, ac vel excrementibus frigidus sentiatur, & tangere volentibus appareat: is ὑαλώδης propriè habebitur, ex frigidiorum edulium cruditatibus quandoq; collectus. Sicuti crudum propriè dicemus, frigidarum, crassarúmque partium humorem, nec magnopere glutinosum: qualem nobis largitur frequens leguminum, vt maccrati lupini, aliorumq; quorundam, ac recentis,

sed

ſed non omnis tamen generis, caſei; multorúmque præterea edulium, ipſorumque met, de quibus nunc ſermonem inſtituimus, teſtaceorum, ſed duriore tantummodo carne præditorum, vſus. Nam Oſtreorum propriè ſic vocatorum, ſiue Oſtrearum mâlis, alimentum, quia molliſſima caro, pituitam potiùs exhibuerit, illã ipſam quoque frigidam omnino, atque etiã crudam dicendam, quando vlteriore concoctione ſaguificari poſſit: ſed benè humidum, & cum flatulento ſpiritu. Crudus autem, quem propriè ita vocari dicebamus, humor ille, frigidus craſſusque eſt, ex duræ terreſtriſque ſubſtantiæ alimento, quod neque in ventriculo, neque in iecore deinde iuſtam concoctionem acceperit, procreatus: ſicuti vitreus item crudus, frigiditate immenſa & glutinoſitate conſtat, atque ambobus in vnius eſculenti ſubſtantiam coeuntibus frigidus, craſſus, glutinoſusque exiſtet, crudus & ipſe meritò exiſtimatus, dictusque humor.

Elixorum Oſtreorum iure emolliri aluum diximus: quod verum eſt, prolecto ita, eductóq; elixatione, ſalſilaginoſo ſucco: quo facto, reddetur caro corrũpi quidem difficilior illa, at eadem ratione confici quoque contumacior, & qua ſiſtatur venter; præſertim teſtaceorum durioris ſubſtantiæ ſi fuerit. Nam Oſtrea molliſſimæ carnis, vel cruda deuorata multis cõcoquuntur hodie etiam: multo maxima tamen pars meliùs, ſalubriúſq; aut elixant, aut in craticula addito aromate multo, ac ſalis momento, ſed teſtis tamen ſuis non auulſa, leuiter torrent. Mandi ea irritandæ Veneri, & tentigini producendæ, nimis creditum hodie receptúmque eſt, non obſcura ratione flatulentiæ, ex pituitoſa materia excitatę; ſaleque, & calorificę aromatum facultatis vi, aucta, adiutáque ſalacitate.

Cruſtatorum alimentum ex Aſtacis, Paguris, Cancris, Mais, Cancellis, Locuſtis, & Squillis, & Camaridibus, & Echinis.

CAP. XIIII.

EX tenuiore cruſta intectis, quæ nobis Cruſtata, Græcis μαλακόϛρακα dicuntur, Aſtaci Galeno numerantur, & Paguri, & Cancri, & Locuſtæ, & Squillæ, & Camarides. Aſtacorum notum ſatis genus, maius, minusque, marinum vtrunque. Carne prædura ſunt, vt Cruſtata omnia: proinde & quæ ægrè admodum conficiatur in ventriculo, tardè deſcendat, & ventrem reprimat: at confecta non imbecilliter alet. Chelæ etiamnum, quàm caudæ, duriores: parui nihilominùs ex toto meliores, vtpote teneréſcentes magis. Succus ineſt vtriſque ſalſus ſic ſatis, vt molliore cruſta intectis omnibus: at, quàm in Teſtaceis, omnino minor.

Paguri inter Cancros laudatiſſimi, atque etiam lautiſſimi cibi ſunt, ex parte præcipuè, quam Mutim credere par eſt, circúmque eam: nam reliquæ non tã fortaſſe palato ſatisfecerint: hasque accepiſſe Galenus Author videri poſſit, quum duram Cruſtaceorum omnium carnem pronuntiauit: hodie Granziporri apud Venetos nomen ſeruant.

Poſt Paguros, Cancrorum meminit Author idem, poſthabito eorum genere, horum nanque ſpecies Pagurus: præterque hunc Heracleotici Cancri, Mææ, hodiernę nimirum Cancreolę Venetis ita vocatę, ſuæque illis Mollecticæ, & Grauchij, diuerſorum prętereà Teſtatorum hoſpites Cancelli. Suæ omnibus chelæ, rotundum corpus, cauda nulla, aut qua poſterior tãtummodo pars tecta claudatur, in latum potiùs acta. Alimenti bonitas omnibus ac vitium, vt Cruſtatis alijs. Mutis his quoque, & quæ circum Mutim ſunt partes, guſtu ſuauiores. Sunt ex marinis ſtagnis Cancri, viribus facultatéque omni, inter marinos, medij, & fluuiatiles, de quibus pauló poſt dicendum.

Locuſtis, quæ κάραβοι ſunt, chelæ denticulatæ tantùm, nimirum ex quinis vtrinque pedibus: maiores illi, vnico, non gemino, vt in forficatis Aſtacorum chelis, aculeo ſunt, eoq; dentis in modum formato. Magna autem, & prælonga gerſit, craſſioraq; ante oculos cornua, quibus minora tenuioraque ſubſunt ali·. Solida harum caro, & cum ventriculi labore concoquenda, ſed quæ valenter nutrire poſſit concocta. Suus his quoque ſalſus ſuccus: qui ſi iterata ſæpiùs elixatione proliciatur, carnem relinquat ventrem moraturam. Authores habeo, cruſtæ puluere cum meraco epotæ magnam colligi arenularum, ſabuloſæque ex calculoſis renibus, materiæ vim ſolere.

Nullæ Squillis chelæ, ſed neque inſtar aliquid, niſi quòd quibuſdam earum forficati pedes extremi viſuntur, tenues, minutique omnes. Nos chelas intelligimus, propriè dictas maiores anterioresque, aut forficatas, vt Aſtacorum; aut, vt Locuſtarum, ſimpliciter aculeatas. Carne ſunt non iniucundi ſaporis, nec improbi alimenti: tametſi confici difficiles, & ſtomacho aduerſæ credantur, Veneri quoq; ſtimulos addere exiſtimatæ, ob temperamentum

tum humidius, non sine calorifica qualitate, vnde seminis copia cum flatuositate aliqua. Peculiariter fœminarum cõceptus iuuare traduntur, & infixa corpori extrahere, quædamque alia, quæ aliò spectant.

Vltimo loco numeratas à Galeno καμαρίδας, quo minùs ex Squillarum genere minorum deputemus, atq; hi sint, quos nunc vbique Gambarellos, & Gambarusolos audimus: sanè quid dissuadere possit, non video. Itaq; de his eadẽ dicta accipiantur.

Ex Echinis in hac Medicinæ parte, si ex mulso, & garo sumantur, subducendæ interdum alui commoditatem reportabimus. Caro illis nulla intus, sed pro carne oua, quæ sic dicuntur, vnde alimentum corpori imbecille proueniat, tenuitate & crassitie medium: sopitam appetentiam excitare possunt, & vrinam repurgare, laxatis vrinarijs meatibus. Crudos mandi mos est.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER DECIMVS QVINTVS.

De intrantibus ostia fluminum piscibus è mari, Hussone, siue Marione, Ticho, Salmone, Porcellesis, Sturionibus, & de alimento horum.

CAPVT I.

ANTE quàm (quod vnũ iá in Aquatilium genere restare videtur) fluuiatiles pisces tractãdos aggrediamur, dicendi priùs pauci, lõgissimè sæpe à mari, maximos Europæ totius amnes subeuntes, Danubium, Rhenum, Padum. Hussones Germani vocant, & alios quosdam Tichos, è Ponto per Istri ostia, immensosque deinde fluminis tractus, & terrarum aquarúmque spatia, incredibile iter conficientes, superato, per tot diuersarum prouinciarum nomina labente, amne, donec pro Istro Danubius mutato nomine fiat, binomen etiam Ouidio Poëtæ dictum flumen. Atque ad superioris vsque Panoniæ vrbem Viennam deferuntur, à qua non procul magna quotannis eorum captura: nonnunquam etiam (quod dixisse suprà memini) longiùs prouecti, ac Ratisbonam (quanquam perquàm rarò hoc) appulsi, captique. Hos dicendos esse Mariones apud Plinium, (lib. viiij. cap. xv.) quo loco mari antea fuerat in dictione, vt pro mari Mario sit, literulæ tantùm additione, vetustate fortè, vt fit, deletæ, maximè mihi probabile fit. Quid enim mari esset ibi, quod ad rem, verborumque iustam intelligentiam concipiendam, nihil prorsus faciat? Nam quod, maior, alij repositum voluerunt: id verò, difficilius licèt lituræ erratum hoc reijciat, in quam, pro maior, illapsum fuisse mari, credamus; admittemus tamen, atque eundem, aut certè nulla ex parte repugnantem seruabimus in vtroque verborum sensum: vt, postquàm de Mœni Siluro mentionem fecisset Plinius, maior piscis alius in Danubio, aut qui Mario vocetur, aliquis intelligatur; atque is omnino, vtrocunque modo accipiendum fuerit, Husso noster sit, Cetaceus piscis, cartilagineus, squamis nullis, candida apprimè carne, &, vt cetaceus, non dura, grati inprimis, delicatique saporis; ventriculum tamen prægrauante, neque se facilè concoquendum præbente. Alere potest non imbecilliter, descensu per intestina haud facili: quippe moram naturaliter diutiùs trahente in stomacho, neque expedita satis per corpus distributione, & in meatuum vijs hæsura pauló angustioribus: crassum, nec sine glutini alicuius parte, succum tradit, qualem ferè crudum haberi narrauimus. Ex horũ ouis Cauiarium, quod vocant, concinnari Viennæ vidimus frequenter.

Tichi eadem propè per omnia ratio: pauló tantùm mollior caro, cætera eadem. Magnitudine is multo infra Hussonem, quem nunquam æquasse visus est, neque eadem prorsus figura: caput proportione maius, horrens aculeis, & nigricans dorsum, orisque diuersus situs.

Peculiaris Husso piscis Danubio, neque vsquam alibi temerè in amnibus in-

 uen-

uentus noſtrarum quidem regionum, vt ideo apud veteres proprium meruiſſe accepiſſeque Latinum nomen non abs re credamus, non infrequenti tum, quum Plinius ea ſcriberet, Romanorum legionibus ad Piſonium, quod hodie Poſſonium eſt, loco, vbi maior illorum captura. Iccirco arridere magis videtur caſtigatio, quæ Mario nobis, quàm quæ maior, reſtituit.

In Danubio Salmo nullus: at is in Rheno multus, Albi, & Odera, multiſque præterea, quæ in Oceanum influunt, diuerſis in locis fluminibus. Marinus piſcis, & quidem Oceani tantùm; mediterranei maris nuſquam, nunquamque incola. Viſi aliquando, poſtquàm longiùs ex Oceano ſubijſſent amnium fluenta, peperiſſe ibi; editiſque ouis, temporis deinde intercapedine aliqua, natos inde Salmunculos fuiſſe, animaduerſum; qui in Oceanum poſteà migrent, rurſus in fluuios remigrent: vt ambigere videantur, pro fluuiatilibus'ne, an marinis potiùs accipiendi ſint: nec ſine cauſa fluuiatilem vocârit Plinius, Aquitaniæ Salmonem, quem marinis præferat, vtroque genere iudicato. Emaciantur facilè aut partu, aut ſyderis ortu, aut nimia natandi defatigatione, qua longiſſimos ſæpe amnium tractus aduerſo natatu ſuperant. Et (mirum dictu) prææltas interdum, deuolutàſque per præcipitia aquarum moles, vt Rheni catarrhactas, ſaltu euincere cônantur: nec ſanè pauci in ſummum contendentes euadunt. Emaciari creduntur à nonnullis, maximè quibus inferioris maxillæ ſummum labrum vnci cuiuſdam in modum recuruatur in ſuperiora: id enim eſſe impedimento captandæ conficiendæque ritè eſcæ. Sed aliud ſit piſcium naturas perſequi, aliud alimentorum vires tractare. Non emaciatis, aut benè alitis, præpinguis venter, nec pinguedine vacat caro, quæ non ſolùm confuſa per totum carni, ſed ex eo quoque intelligitur, quòd diſperſæ vbique veluti guttulæ quædam vtiles, vltimique redundantis alimenti conſpiciuntur toto corpore, in piſcium multis, tanquam ex lamulis quibuſdam compoſito contextóque. His videre eſt ſæpe, quod dicebamus, teſſellis, ſeu quibuſdam tanquam aſſulis inſertum lactei ſucci ſpecimen, lac quidem appellant, certum alimentoſæ materiæ ex ſuperabundanti collectæ indicium: at vnde tamen caro, mollis licèt, & tenera, dulciſque, grauior reddatur ventriculo, pinguedinis nimiæ laxitate euicto, emollitoque: ſæpe etiam poſt haud ita multos deinde morſus deiecta ſolutáque ſtomachi, qui ventriculi os eſt, appetendi vi, atque ad nauſeam vſque faſtidito ob id plerunque cibo. Alimentum inde corpori molle, laxúmque accedet, & ſpongioſa inde caro fiet, ſpumeæque ac ſolutæ pituitæ excremento flacceſcens. Qui Salmonis carnem friabilem fecêre, non rectè accepiſſe videntur mihi: tenera quidem eſt, & mollis: ne friabilis eſſe poſſit, pinguitudo addita facit, quæ humiditate carnem replet, non prorſus non glutinoſa. Salituram fert, deportatúrque per omnes vel longinquas à mari mediterraneas Germaniæ ciuitates copioſus.

Suprà de Sturione dictum fuit à nobis, quem, qui omni adhibita diligêtia Aquatilium naturam noſtra hac tempeſtate vndique verſatam pertractârunt, pro veterum Accipenſere nobis tanquam poſtliminio quodam reſtituunt: ſit ſanè. Illud interim hic, vbi de alimentorum facultatibus inſtitutus tractatus eſt, non omittendum: magnum reperiri in his diſcrimen ex ætate, & tenellos, qui iam Porcelletæ Italis ſunt, guſtu ſaporeque ſuaues, iucundóſque eſſe, teneros, friabiles, minimè ſtomacho aduerſos; vnde non magno ventriculi labore expectanda, nec diu tardata concoctio, ſit, alimentique ſatis; nec valde tamen excrementitij, vna tantùm frigiditatis, atque humiditatis intemperie notandi. In adultis verò, quos ſuo vbique nomine Sturiones vocant, bonitatis plurimum deperit: quædamque in diuerſum abeunt, & nocumenta præterea accedunt alia. Nam nec palato æquè reſpondent, & pro teneris, & friabilibus duritiem, & tenacitatis aliquid induunt: ſtomachum morantur, ac Cetácei facti, plurimum craſſi lentique exhibere ſucci poſſunt. Iam timendus hinc nobis non ſolùm crudior ille humor, quem toties repetimus, & maximè eſſe noxium ſcimus: ſed obſtructiones præterea ex craſſitie, lentoréque, & ex obſtructionibus mala non hoc loco numeranda. Cæterùm maiora cuncta, deteriora que fient in imbecilliore natura ventriculo: nam paulò robuſtior interdum contemnet, atque euincet cuncta, ac caloris validè operati auxilio ita conficiet, plurimum vt inde noxæ auferri, & ſalubritatis acceſſio expectari poſſit, propè vti de Suilla antè memorauimus: neque ideo abſurdè nimis cogitâſſe videantur, qui proportione quadam, vt in piſcibus, cum Suilla hanc ipſam contulêre, vt tamen eadem ætatum ratio ſeruetur. Ac ſicuti teneros experimur neſrendes, aut ſemeſtres, vel bimeſtribus certè minores; benè autem adultos, & συάλους σύας ipſos, validum inprimis requirere ventriculum, ſcimus: ita de hoc genere piſcium, aut quicunque tandem

non

non genere ex his, sed specie potiùs quadam differunt, statuendum nobis sit: vt Huso seu Mario, de quo iam antea diximus, & de quo dictum mox sumus, Attilus; & is ipse, quo de nunc agimus, Sturio, quem ita appellemus maiore iam ac grandescentem: nam minores Porcelletas, vt dixi, vocat, illo argumēto, vt maiores porci, & in suo genere σύαλοι nobis essent. Rostrum profectò omnibus his, propè vt sui, corporis obesitas, adeps aliquis, carnis candor: vt longè meliùs inter pisces porcos hi referant, quàm aut Lupum λάβραξ, siue Varolus; aut Turdus, & Merula eiusdem generis aues.

Communis amnibus multis, ac longè plurium, tam in mediterraneum mare, quàm in Oceanum sese exonerantium fluuiorum incola Sturio, Padi, Danubij, Rheni, Albis, multorúmque aliorum: quum Huso in nostra quidem hac, quam nos inhabitamus, orbis parte vnius Danubij sit, sed marinus piscis, quem credere par sit, multorum præterea ex Ponto fluminum ostia subire: & Attilum solus nobis inter omnes Padus mittat, nutriatque, à quo iam meritò initium faciemus, de Fluuialibus piscibus, mentionis.

De alimento ex Attilo, Siluro, Lampetra, siue Mustella, Lota, & Barbota, & Bottentrissa, & Fundulo.

CAPVT II.

Atque hi, quos modò retulimus, maris iuxtà atque amnium incolæ pisces, sæpe etiam inquilini, sedes mutant. Attilus Padi alumnus, natiuúsque αὐτόχθων & indigena, ciuis, propè dixerim perpetuus, nec emansor vnquam, nec alibi repertus. Natales illi, vitæque totius decursus, quod maximè Fluuialem facit, in Pado, præaltis gurgitibus victitans, & in immensum, vt fluuiatilis, excrescens, atque haud scio, an æquè Cetaceus piscis alius, amnicus quidem vllus reperiatur: mille aliquando librarum pondo inuentus, captúsque, Plinij testimonio. Longè Sturionem in hoc superat, cætera non ita ex toto dissimilis: cutis tamen, donec ad certam magnitudinem peruenerit, squamosis lineis per longum ductis quibusdam insignitur, post id læuis fit: pinna ab ano ad caudam vnica: os, quàm Sturiorum maius, rostrum planum magis, ac ferè mucronatum deinde. Atque vt Sturionem magnitudine superat, ita infra relinquitur saporis suauitate, alimentique omni ex parte bonitate, ne in Sturione quidem magnopere, atque indiscriminatim laudanda; longè minùs hîc, quo quidem Cetaceus magis Attilus, carnéque fluxa, & ea mollitie, cui non sanè magna cum palato gratia sit, nec vnde, nisi illaudati excrementosique alimenti, prauique atque improbi succi, expectanda copia fuerit.

Siluri iconem misi olim doctissimo, amicissimoque mihi, Conrado Gesnero, quam deinde in suum ipse de Aquatilibus opus impressam retulerit. Ore est, perquàm vasto, labijs insigni asperitate quadam propè dentatis, cute, vt in Anguilla, lubrica: Schadum vocat Germania, nocentissimum voracissimúmq; piscem. Caro illi alba, teneritudine mediocri, sapore non admodum grato, ex pingui quodam lentore: ideo nec probandi valde alimenti, nec succi impensè boni, quin praui potiùs, & excrementitij.

Vt Lampetram inter Fluuiatiles numeraremus, factū propterea, quòd non ignoraremus quidem marinum etiam esse hunc piscem; sed cuius maior tamen semper in fluminibus captura obseruata foret, in quibus oua quoque pariant Lampetræ, maréque deinde cum fœtibus suis repetant, ac, si natales tantùm expenderentur, amnium potiùs piscis, quàm maris sit. Cæterùm absque dubio, confessione multorum, sunt & Lampetræ fluuiatiles ex toto, aut lacustres, maiores, minoresque, etiam tam diu antea Plinio Authori non incompertæ, vt quæ inter Alpes in lacu Rhetiæ Brigantino, Hydrio nunc fortasse dicto, capiebantur, hodiéque capiuntur; tum verò in Brixianorum Sebino, Brigantino proximo; aut certè emissis vtroque ex lacu fluuijs, Clesio, Ollioque, quibusdamq; alibi in locis, quò nullus ex mari aditus, repertæ. Nec me fugit, de Brigantino lacu alijs aliter visum, quem cum Acronio eundem faciunt, & Podamico coniungunt, ad Constantiam, extra Alpes & Rhetiam positam iam vrbem, contrà quàm Plinius, qui inter Alpes & Rhetiæ lacum fecerit Brigantinum: vt alium omnino esse appareat Plinij hunc, & diligentiorum nostri temporis aliquot Brigantium lacum illum, ex Rheno origimem trahentem. Nō enim videtur taciturus fuisse Plinius, vt simpliciter sic, atque propè dixerim ignobiliter nominaret, quem tā celebris fluuius Rhenus nobilitasset. Sed neque miraturum fuisse crediderim Plinium, nec mirum dictū scripturum, generatas in lacu Mustellas, multóque minùs eas à marinis separaturum, quas eò tandem è mari subire, haud omnino factu impossibile sit, si ex Rheno

Brigantinus lacus ortum ducat. Quin Brigantiũ fuisse olim veteribus Alpiũ Rhenzarum oppidum legimus in Cenomanis, longè à Constantiensi lacu dissitis, à quo Brigantinus fortè dictus. Hæc eò adscripsimus, vt fluuiatiles quoque reperiri Mustellas adstrueremus, non ignobiliũ prorsus Authorum testimonio. Operæpretium fuerit verba Plinij addere: Proxima est his mensa, inquit, generis dũtaxat Mustellarum, quas (mirũ dictu) inter Alpes quoque lacus Rhetiæ Brigantinus æmulas marinis generat. vt voluisse appareat lacustres has tantùm, aut fluuiatiles haberi. Quòd si, pro marinis, Murænis legendum contendant, iam cessarit quidem hæc coniectura: at firmæ manebunt aliæ, quæ idem nobis persuadeant. Sunt Mustellæ haud multùm Murænis dissimiles, nisi corpore rotundiore essent, ac tenuiore, latioréque cauda, miniméque rescisso ore, & septenis vtrinque foueis, tanquam rotundis branchiarum vestigijs insignirentur. Eadem in minoribus omnia reperias, pro rata corporis parte, minora tantùm, minusque spectanda. Has Tineas potiùs, & fluminum lacuumque quorundam Lumbricos dicas, quum Lampetræ tamen nomen & ipsæ seruent. Maiores illas nisi veterum Latinorum Mustellas voces, non habebis quo alio antiquo nomine appelles: longè minùs apud Græcos Authores extabit certa propriáque vox. Vnus est Oppianus Poëta, qui graphicè admodum coloribus prorsus suis, & figura formáque corporis depictum nobis repræsentet elegantissimo carmine, quod legere apud Authorem illum est, piscem, quem necessariò Lampetram nostram esse fateare, Echeneidis suæ nomine, suæ, dico: nam Aristotelis ἐχενηίς, Echeneis, pisciculus longè alius est, in mari tantùm repertus: Remoram Latini dixêre semper. Dicere & Lampetram Remoram nobis liceat, si quidem vera sunt, quæ de ea scripsit Oppianus, iubétque nos fidem certam adhibere, ne semper ἀπειρήτων νόος ἀνδρῶν δύσμαχος dici possit, qui obstinatè nolimus vel ἀτρεκέεσσι πιθέσθαι: præsertim, quum eruditione rerumque experientia insignes, omnique fide dignos testes hodie habeamus iuratos, qui se vidisse affirment, concitatam cursu triremem inhibitam, aut certè retardatam, Mustellę vnius opera, affixo, exugentis specie, triremis clauo, ore. Quo exuctu, qui in Mustellis hirudinum more fit, alijs placuisse video, vt βδέλλαι vocarentur, id est, Hirudines marinæ; quando Straboni quoque ipsi Hirudines quædam in Lybia septenûm cubitorum, perforatisque branchijs prædicentur. Scio, Dorionem apud Athenæum Murænam quandam fluuiatilem fecisse, quæ procul dubio Mustella videri possit esse nostra, vt vel hoc vnum Fluuialem facere quear. Nos meliùs, vt opinor, postquàm certa compertaque res est, non quæremus vocabula anxiè nimis: sed Lampetræ nomine vtemur vsitato iam, receptoque: neque tam tamen à Latinæ dialecti sono abhorrente: an non & Latinum satis quoque etymum suum retinuerit, vt à lambendis petris sit? Quòd si pauló magis morosi lectoris offendi in eo aures suspicabimur, Mustellam habebimus, quam, Plinij & Ausonij authoritate freti, vsurpemus vocem: admoniti tamen semper, ne pro Mustella Mustellus nobis irrepat, id est, Galeus piscis cartilagineus viuiparus, alterius omnino generis, quanquam & Mustella cartalaginea sit. Hæc adducenda huc fuerant, ne aberrare nos contingeret in re, quæ alijs atque alijs, ac diuersa sæpe apud diuersos significantibus vocibus, indicaretur. Qui cupedias faciunt, sequunturque, in lautissima mensa habuêre, habentque adhuc Lampetras maiores illas inprimis: neque omnis temporis tamen: Vere tantùm, quum ingentia, aut insana potiùs, illarum pretia audiuntur, in delicijs habentur. Sunt nihilominùs, qui minores, atque adeò minimas quoque nonnunquam, quas Tineas, Vermiculósque referre diximus, magni faciunt. Caro omnibus egregij, rarique saporis, non duritie nimia, aut crassitie damnanda: minimè tamen friabilis, ob lentitiem quandam, quæ nec valde laudato esse alimento sinat, neque succo probo; glutinoso quippe, & facilè meatus infarciente. Icirco inter insalubres habitus à diligentioribus, ad veneni vsque alicuius suspicionem, nisi præparatione multa, & condimento dematur noxa: in quo tamen multi nimij plerunque reperiuntur, exquisita interdum, operosaque plus iusto diligentia, & vesano impendio, Lampetrę sæpe pretium superante. Viuas vino enecant generosissimo quoque, id securitatem vescentibus adferre creditur: tum congeriem aromatum addunt, de quo dicetur in Obsonatrice.

Lotam & Barbotam, alias vocant: maximè tamen a finibus his, deterioris vtranque & gustus, & alimenti, & succi. Lacustres, Fluuiatilesque sunt, & cœnosæ: harum sæpe oua ventrem, choleræ in modum perturbârunt totum.

Nec dissimilis generis, nec alibi omnino, quam hic, cum Fluuialibus aut lacustribus Mustellis dicendus piscis Trisca, seu

ſeu Triſſia vocatus: Auſtriatota Rutten, Latini quidam Botteтriſſiam appellant, immenſo cutis lentore viſcidum piſcem, lubricumque, damnati & ipſum alimenti, ſuccique: atque haud dubiè glutinoſitate nimia noxij, neque palato grati, præcipuè verò ex reſide, aut tardiùs labente fluuio. nam ex magis rapidis paulò tamen laudatiores. Hepar his, quod ſæpiùs guſtâſſe mihi contigit, delicatulum, atque adeò in delicijs apud multos habitum: aiunt quibuſdam in locis grandinis morbo tentari, vt Suum. Mirum dictu, ſed tamen à fide dignis relatum, exempto hoc, nempe iecinore, ſupereſſe ad dies multos piſcem ſępeioculareque ſimul, & quæſtuoſum hoſpitis factum quoddam narratur, qui hoſpitio exceptis, & Triſcharum tantùm iecuſcula poſcentibus ea pactione, vt ipſe ſibi edendos piſces reſeruaret, accepto integro priùs pretio, exempta coctáque appoſuerit, redditis viuario piſcibus viuentibus adhuc, ac quintodecimo demum pòſt die redeuntibus hoſpitibus iiſdem illis, menſæ intulit eoſdem, mirantibus inter edendum ſine iecore piſces: compertóque, eoſdem eſſe, quorum priùs iecinora extracta comediſſent, in admirationem verſos. Addunt alij fabulam: renouatum aliquando iecur, exempto priore: quod mihi quidem veriſimile non fit. Illud autem, de vita poſt ablatum iecur, vſque adeò fidem omnem non ſuperat, vt non aliqua tamen adhiberi fides poſſit, in tenaciter glutinoſo per totum piſce, vbi tantum ſupereſſe viſcidi, miniméque diflabilis alimenti queat, quantum ſuſtentandæ dierum plurium ſpatio vitæ futurum ſatis ſit, vel abolito prorſus ſanguificationis officio.

Huc pertinet & Fundulorum genus, quos vocant, alludente ſatis ad eas, quas modò diximus, Triſchas, forma, figuráque piſciculi: multo tamen infra illarum magnitudinem, vnáque multo ſapidioris ſalubriorisque vndequaque: ideo delicatioribus, & tuendæ ſanitatis ſtudioſis, antedictis expetiti ſemper magis, nec ſanè vilis.

De Anguillarum ſexu incomperto, & de earum ex aquarum varietate differentia, & de alimento.

CAPVT III.

EXploratum diu iam, tam veteribus, quàm inſequutis per multas deinceps ad hanc vſque diem ætates rerum harum indagatoribus, nullum reperiri in Anguillis ex ſexu diſcrimen; nec oua, nec quod lac vocant, & ſemen eſt, habere vnquam inuentas: quamque ad ferre conati ſunt nonnulli, eam non ſexus, ſed variantis, vt in pleriſque fit, aliqua corporis in parte figuræ differentiam eſſe, capitis præſertim maioris minoris've. Ortus his victusque procul dubio ex limo inprimis, vnde ἐγχέλυς dicta, quaſi in limo, qui ἰλὺς eſt. nam noſtri ab Angue duxêre nomen. Tametſi alijs quoq; multis veſcatur, & in ortu attritio prætereà quædam & affricatio, atq; inter ſe complexus mutuus, multarúmque ſæpe conglobatio, notata aliquibus fuerit: vt harum etiam non eſſe non aliqua omnino ſaliuatio intelligi poſſit. Mirum, quàm ex paluſtribus, cœnoſiſque, purioribus, fontaniſque aquis importatæ malitiam omnem exuant, atque ex peſſimis optimæ fiant, mutato temperamēto, vt de his apud Athenæum ſcripſiſſe Hiceſius videri poſſit: αἱ ἐγχέλεις εὐχυλότεραι πάντων εἰσὶν ἰχθύων. alioqui improbi ſatis, & damnati ſucci. Quanuis illud εὐχυλότεροι, nō abſurdè prorſus pro ſucci copia accipiat aliquis, beneque ita ſuccoſas, alimentique multi Anguillas vt exiſtimemus: ſicuti, quum benè nummatum aliquem, aut benè magnum dicimus, corporis magnitudine, aut nummorum multitudine intellecta: quod facilè admittimus. Etenim multum ſanè alimoniæ exhibuerint ritè in ventriculo confectæ, atque in eo Murænas quoque vincunt: nunquam tamen, quanuis meliorum aquarum beneficio repurgatiſſimæ, craſſitiem, lentitiemq; vnà, maximè ſtomacho, viſceribusque omnibus inimicam illam ex toto deponent, quin & concoctionem moraturæ ſint, & grauatim læſuræ ventriculum, & infarcturæ meatus, & ſucci tandem aliquid illaudati generaturæ. Satietatem adferunt, & exaturatos ſtatim reddunt ad faſtidium vſque, pinguitudine viſcoſa craſſaque grauante, vt diximus, ventriculum, mox infarciente: πλήσμιας quidem Author idem Hiceſius hinc, opinor, dixit. Lubricitate tamen ex eadem glutinoſitate, in liberaliore eſu, ventrem aliquando mouiſſe animaduerſæ. Priuatim ſtomachicis, & renum affectui obnoxijs, podagricisque omnibus aduerſæ, viſcoſi, craſſique, & excrementitij ſucci copia, qui perquàm facilè in calculoſtophosque cogatur. Arteriam tamen repurgare creduntur, & clareſcere harum vſu vox exiſtimatur. Genituram certè augent, præcipuè aromate multo conditæ, robuſtumque ventriculum nactæ. Non alius ferè piſcis tantam cum palato gratiam inierit: hácque demum ratione, vnà cum Hiceſio, πάντων ἰχθύων εὐχυλοτέρας eſſe, aſſeuerare nobis licebit. Nam & id, nî fallor,

lor,

lor, εὔχυλον esse possit, quod succi suauitatem iucunditatémque ostendit: sicuti planè εὔχυμον rectè, vt arbitror, sapore præstans interpretere, non minùs, quam succobonum. Sed hic in suaui gustu lentor nimius, & commixtus per totú crasso humori pinguis vnctúsque, priuatáque piscis ex putredine ortum ducentis natura, insalubres, ac propè detestandas aliquando facit.

Præferuntur marinæ amnicis, & lacustribus, scilicet temperamentum ita indeptæ lentoris nimij, & humiditatis abectione ex salsedine: sed perpauca harum captura; lacustrium, & amnicarum maior. Quæ si ex puriore lacuum, amniumque aquis sint, cum marinis contenderint: quemadmodum ex Benaco, aut huiusmodi lacubus alijs, quos præter fluuios, qui rapido fluento ingressi lacus faciunt, & locorum cauitatem nacti, in latúmque expatiati, exitum sibi demú diuersis aliquando nominibus quęrunt, Sarca Minciusq; in Benaco, alibi alij, vndique etiam certatim corriuatis fluuiolis multis augendo alueo, fontiumq; scaturigine vbique subtus multa, minimè reside aqua replentur: ac, si venti posuerint, sitque prorsus νηνεμία; placido, lenique tractu profluere tamen semper, & in cursum, quem semel cepit, ferri vnda videri possit: sæpè etiam sereno maximè cœlo ad imum vsque solum lucens, nunquamque, vel hyemante maximè cœlo, glaciari, aut concrescere gelu visa, teporem semper afferente fontium aqua, qui ex imo fundo plurimi vbique scaturiunt, conclusi hyeme caloris ibi vim secum adducentes.

In his lacubus captis, non parua meritò accedere commendatio potest, non solùm Anguillis, sed etiam piscibus omnibus, vt cum rapidiorum etiam fluuiorum alumnis conferre sæpe liceat. Quamobrem lacustres, hoc genus, amnicósque non valde torpentium aquarum reliquos omnes, eadem alimenti succique æstimatione tractandos in vniuersum deinceps sumemus. Nam stagnantiú prorsus aquarum dulcium, aut palustrium, tanquam consensu Medicorum omnium damnatissimos, ne in censum quidem cibariorum venire permittemus, veteres sequuti Medicos, qui non magnam licèt fluuiatilium rationem duxisse videri queant, pretiosorum tamen aliquot meminerunt, silentio præteritis vilibus.

De Trottarum alimento, quadámque prætereà alia de his: & de Salare, & Salmunculo, & Carpione, & Sarione: nominumq; illorum distinctio ex rei natura.

CAP. IIII.

Reliqui ferè sunt squamis contecti pisces, salubritate, magno Authoribus multis, si cum his, quos modò recensuimus, (quorum lubrica, mucosaque, & viscida cutis) conferantur, æstimata. Principatum obtinet Trotta. Quæ mihi vna, non fuisse magnam veteribus, aut vllam potiùs, fluuiatilium, aut lacustrium piscium curam, certo esse posse argumento videtur, innominata prorsus relicta, tam ipsa nobilis. Licèt non desint, qui πυροῦντας, Mnesitheo apud Athenæum sic dictos pisces, pro Trottis numerandos esse contendant; indicio, quòd nostræ hæ aduersa sæpe fluminum, altáque præcipitia natatu, saltu quoque interdum, puriores fontanásque aquas sequutæ, superent; & quòd maculis punctisque spectentur purpureis, carnéque ruffescente, vnde πυροῦντες dicti. Verùm neque omnes his maculis distinctæ, ac vnum tantùm genus minorú ea nota spectabilis, nec ruffa semper carne: tum, qui cursum amnium aduersum euincant, alij quoq; pisces. Sed sint sanè πυροῦντες: cur tam infrequens, tam celebris nunc piscis, veteribus tunc, & quidem Gręcis solis, imò Gręcorum vni solùm mentio, quod legere nobis liceat, ac semel tãtùm? nisi quòd neglectui magno habitos, ea tempestate, pisces oẽs hosce ingẽs mihi suspicio est. Quid enim nõ loquerẽtur de his, nõ traderẽt nobis aliqua cõperta sibi Plinius & Columella, ea diligẽtia, inquirẽdiq; studio, Authoras, alijq; prætereà illius tẽporis Romę scribentes? vbi iam, locisq; circũ omnibus, frequẽtissima Trottarũ captura, & in primis mẽsis nobilitas? Galenus ipse Romę degẽs, si aliquis demũ illarũ inter cibaria suboluisset illi vsus, de alimentorũ facultatibus ex his nõ scripsisset? Esto: viliũ non meminerint, vt antea diximus: inũ etiã tanta celebritate pisciũ, vti nobis nunc sunt Trottę, ex quibus delicias, & lautitias facimus, si aliquo tandẽ in vsu, aut quoquo modo cognitas habuissẽt, nõ meminissẽt? Sed ita profectò est: imperspectæ illis, ignotæq; diu fuére, quemadmodũ quoq; pisces nõ pauci. Troctã Ambrosius nominauit Theodosij Imperatoris primùm tẽporibus: ante illũ nulla mẽtio. Nã Salar Ausonij, qui tẽporibus illis nõ multo Ambrosiũ antecessit ętate, & Salmo, atq; inter hos medius Sario, marini oẽs: quanquam in fluuios altissimè natura sua quadã delati, atq; ibi sępiùs capti. Nec, quũ Plinius in Aquitania Salmonem fluuiatilem marinis omnibus præfert, alio sensu accipio, quàm in Aquitaniæ

fluuijs

fluuijs inuetum, captumque tantùm; non etiam inter amnicos propterea numerandum, nisi quatenus in amnibus diutissimè manentes victum inde capiunt: quo nomine suprà fluuiatiles quoque aliquos reperiri Salmones dixerim. Troctam autem Aeliani quis nescit longè aliū esse piscem?

Venit in mentem dici illud hac in re, nec fortasse abs re, posse, ne aluisse quidem ea tempestate Trottas amnē lacumque, in quibus magna nunc fit copia, vllum: importatas olim ab aliquo, Imperatoris fortè, aut Luculli alicuius, quos singulæ prope ætates suos habent, iussu, disseminatasque magnum deinde vbique prouentum fecisse: sicuti ferè non in plantis solùm factum fuisse legimus, Persicis, Armeniacis, Medicis malis, quarum supersunt exempla peregrinarum; verùm in auibus etiam quibusdam Phasianis, Ionicis, Numidicis auibus, & nuper Indicis pauonibus, quæ omnia originis suæ initia, vnde primùm ad nos venēre, Regionum nominibus proprijs testantur. In his ipsis piscibus, quos nūc tractamus, locupletissimōs testes producere possumus Plinium & Macrobium, nouos aliquando incolas maris factos fuisse Scaros, inter Ostiensem & Campaniæ oram sparsos, quasi que satos, qua satione auctos numerò creuisse, frequentesque deinde ita captos, vbi priùs nulli fuissent, prouiso tantùm, ne per quinquennium capti seruarentur, viuique iterum mari redderentur augendæ meliùs soboli. Idem Plinius, promontorium Troadis Lecton nunquam transire Scaros, affirmat: Columella autem, totius Asiæ Græciæque frequentissimos, ait, nunquam in Ligusticum mare, aut inde per Gallias in Ibericū enasse; quin ne captos quidē, & in Italię viuaria perlatos diuturnos esse: in quibus locis frequentes nihilo seciùs reperti postmodum sint. Hæc eò addidi, vt, si Scarum repugnante natura, adhibita tamen diligentia, alieni tandem maris patientem factum fuisse, genusque produxisse suum scimus; longè id magis in Salmonibus, vsquead eò, vt quotidie experimur, purioris lucidiorisque, & cursu multo exercitæ aquæ amantibus, fieri potuisse credamus, vti in diuersarum terrarum fluuiolos, lacusque, quos natura ipsi per se sua libenter sequerentur, & in quos, si per interiecta terarum spatia liceret, sponte sua ferrentur, fontanæ omnes, frigidiorisque aquæ, procul ab Oceano, cuius vnius antea, aut influentium in eum amnium incolæ, alumnive habebantur, delati dissemi-natique proles facilè suas propagauerint.

Memoria nostra scio, diligentia nobilium hominum quorundam, rerumque harum studiosorum, illatos lacubus Salmerinos, inter summos Tridentinarū Alpium vertices, feliciter haud ita multo interiecto deinde tempore sobolem suam extendisse, ibique nunc multos, eosdemque optimos, capi, vbi visi nunquā antea fuerāt. Et Authores sunt certissimi, in Lario non antea visos Percas minores, quos Percecos vocāt, quàm ex Eupyli lacu, cuius Lambrus amnis fœtus est, tralati seminarentur, fierentque ita Larij quoque inquilini. De Cyprinis dicemus posteà. Hos lacubus, seu piscinis potiùs, quas manu factas Bohemia, Morauiaque tota innumeras ferè continet, paruos minutosq; immittunt, quum primùm perfectas absolutasque, circunductisq; aggeribus clausas, immisso fluuiolo implere cupiunt. Horum tanta statim fœtura, & mox propagatio, atq; incrementum, vt intra quatuor sæpe, summum annorū quinque spatium, exiccatis per emissaria piscinis, maximos inde (tanta ea temporis intercapedine copia colligitur) prouentus capiant, atque haud scio, an reliquos omnes, vndecunque aut quomodocunque expectatos, reditus, multis regni illius in locis, hi potissimùm superent: audiui certè superare. Itaq; translatitiū ibi propè hoc est: & quæstus commoditatem sequuti, nouas semper veteribus addunt, longoque sæpe tractu ex eodem riuulo, idonea loca nacti, plures inter se continuant, deriuatis semper ex vna in aliā aquis: viuaria rectiùs appelles: pisces quidem illis ad manus semper volentibus, & in promptu. Quod in Cyprinis, alijsq; quibusdam, lucri auiditas fācit, id videlicet in Salmonibus nobilitas, pisciśque celebritas fecit, vt aliò non prorsus inepta curiosorum cura transportarētur, & veluti alienæ regioni insererētur, insititij inquilinią; facti. Nō enim persuadere mihi possum, inuoluturos fuisse silentio nobilissimum, laudatissimumq; piscem, qui de his illa tempestate regionibus illis scripsēre, si tūc temporis fuissent, perspectosque habuissent. Fuisse autem, captos verò nnnquam, visosque; id verò à veri prorsus similitudine omni longissimè abest.

Porrò tāta est, Salmonum, Trottarumque, inter se, Salmerinorūque, addo etiam Benaci Carpionū, omni penè ex parte parilitas, propè dixerim vnitas, ac similitudo, vt vel hoc vnum, vniuersos idem esse genus, aut maximè certè congeneres omnes; tum, quacunq; factum id ratione fuerit, vt terrarū locorumque interuallis dispescerentur, eandem omnino esse omnium originem, non parum nobis facere fidei possit: sique aliò aliquando translatos fuisse Salmonas, vt quidem opinamur, conti-

git; accidere potuiſſe non negabimus, vt, ſeruato ortu, ſtirpisque ſemper principijs ſuæ; minima quadã degeneratione ex Salmonibus Trottæ fierent, remanentibus externarum internarumque partium omnium forma figuraque ſimilimis, aut ijſdem potiùs, quas, niſi refractariolo ingenio aliquis, non ita ſe prorſus habere contenderit nũquam, introſpectas quidem, diligenterque exploratas.

Lectorem quæſo Medicum, noſtram hanc, aliasque huiuſmodi à propoſito digreſſiũculas, quæ Philologis prętereà nonnullis interdum ſcribuntur, (ſi qui tamen in noſtra hæc incident) leuiter, ac perfunctoriè tranſcurrat, aut etiam totas trãſmittat, quicunque faſtidire iſta ſolitus fuerit, tanquam minimè ad ſtomachum ſuum facientia, vt ſunt multi, qui rapi ſe facilè tranſuerſos nõ ſinunt, lectione paulò magis euagante: ſed nos præfatione obiter antea quadam vſi, hoc ipſum excuſauimus, polliciti multa, quæ ſe ita obtulerint, non omiſſuros, in gratiam Studioſorum non ſolùm Medicinæ, ſed rei totius literariæ.

De Salmonibus dictũ ſuprà. Cæterùm, Trottas alias eſſe fluuiatiles, alias lacuſtres; & has alicubi Salmonatas vocari, quòd mirum in modum, magisq; alijs Salmones referant, alias ſimpliciter Trottas, haud dubium. Reperiuntur & quæ ambigant in lacubus, qui quaſi parentes fluuios habent, ex quibus generantur, rurſusque alios tanquam partus ſuos edunt: vt Benacus, ex Sarca ortus, auctusq;, rurſus corriuatis vndiq; fluuiolis, & ſcaturiẽtibus ſubtus fontibus multis, auctiorem Mincium reddens: in hoc lacu Trottæ, & optimæ, & maximæ, Sarcam fluuium ſæpiſſimè ſubeunt, vt & lacuſtres dici, & fluuiatiles queant: exerceturque haud longè inde frequens illarum captura in ditione Archi oppidi.

Caro omnibus tenera, mollisque, & pinguiuſcula, quod friabiles in totũ eſſe non ſinit, degrauat ſtomachum paulùm nimio eſu: at non eo, quo Salmo ſæpe, pondere, ſpectaturque hæc primùm immutatio ad melius, vt nec tam ſæpe, neque tam citò, quàm Salmo, faſtidita nauſeabũdos Trotta faciat: facit tamen aliquando largus nimis, frequensque vſus, pinguedine viſcidiuſcula, qua facilè deijciatur appetendi vis, ac nauſeam, ſubuerſo interdũ ſtomacho, cieat: vt mirer, inuentos ex Medicis noſtra tempeſtate, qui febricitantibus edendas permiſerint, nihil veriti aut viſciditatem, quæ obſtruere; aut pingue, quod laxatione vires demere; aut frigiditatis, atque humiditatis noxiæ intẽperiem, quæ prauum procreare ſuccum facilè queat, corrigendo febrili calori nequaquam idonea, præterque impensè excrementitia. Fluuiatilium tamen, & rapido aquarum curſu exercitarum, ſicuti minor ſaporis guſtusq; ſuauitatis commendatio, neque tamen nulla, nec contemnenda; ita ſalubritatis ſemper maior.

Aliæ ſunt multo his minores, inter quas & Salar, vt fluuiatilem hanc non minùs & lacuſtrem habeamus. Hæ ſunt purpureis guttis diſtinctæ Trottulæ, lacuum lucidiorum, puriorumque amnium, ſæpe etiam paruorum riuulorum, in quibus libenter diuerſantur, alumnæ. Has pinguedo nulla aut glutinoſitas friabiles vnà, & ſalubriores, coniuncta præſertim ſalubritati teneritudine, facit, propter quam & faciliùs concoquuntur, citiusque deſcendunt, diſtribuunturque: ac minus excrementitij ſucci, minusque noxij generant, proptereà quòd egregiè operatus calor, ac materiam nactus confici facilem, non multum ſanè relinquat excrementorum, aut humoris noxij: at humoris tamen frigidioris, eiuſdemque modi ſanguinis, generatione noxiæ ſemper, quod piſcibus omnibus commune eſſe diximus.

Salmerinos hos, & Salmunculos voces fluuiatiles. Maximè autem lacuſtres videmus, nec quorumlibet, ac limpidorũ tantùm, & quos fontanæ egelidæque æſtate aquæ faciant, lacuum incolas; nec paſſim, ſed Tridentini inprimis, Brixinenſisque agri in parte, tum alicubi vicinarum Alpium in tractu. Hi planè laudatiſſimi, lautiſſimique cibi, ac primarũ omnium menſarum, diuitumque ſolummodo, & delicatarum ſunt: cum Benaci Carpionibus certant. Neque verò diſcrimen notatu dignum experiere: guſtus ſaporisque ſuauitas eadem fermè in totum, & iucunditas, teneritas haud ſanè diuerſa: mollities tamen quædam in Salmerinis maior; in Carpionibus friabilitas: alimentum ex vtriſque, niſi ventriculo grauitatem aliquam adderet, quòd pinguedine, quadamque viſciditate omnino non careant, quanquam perexigua, probatum expectari, laudatumque, nec improbi ſucci poteſt: concoctioni quidem non aduerſatur, non ægrè ſubit inteſtina, diducitur per corpus facilè, dempto vno pingui, quod tamen non multum eſſe narrauimus; & viſcido, quod minimum, nec ſic, vt friabile illud, præcipuè verò Carpionibus, auferat. Cæteraea vtrorumque celebrata laus, & quidem merita, ſi palati nobis iudicio ſtandum erit, vt piſcium omniũ marinorum, fluuialium, lacuſtrium ſapidiſſimos, nobiliſſimosq; eſſe cõtendere poſſimus, ſalubritatis cõmendatione maiore alijs relicta, quam hi non omnino dictis de cauſis irreprehen-

prehensam adepti sunt: cæteris tamen sui generis omnibus laudatiorem Salmonibus, Trottisque Salmonatis, quas ita vocant. nam minores, minutioresque, haud dubiè ad sanitatem potiores. Veruntamen neque has, paruulas nempe Trottas, minusque adhuc Carpiones, ac Salmerinos, febri aliqua correptis prudens expertusque Medicus, vt Saxatiles, quosdamque prætereà alios, temerè concesserit.

Vna orbis totius (quod dictũ maximũ) Tridentina ciuitas, quæ mihi patria est, vtroque genere nobilitatur. Nam & in Naunibus, qui nomen adhuc vetus suum parum inflexa voce retinent, (Nonnes vocant, & Tridentinæ ditionis sunt) lacus egregios Salmerinos alunt, multosque: ad Benacum Ripa oppidum, Tridentini itidem Episcopatus ditionisque, optimos Carpiones mittit. Brixina quidem Salmarinum habet, Carpione caret: oppida in Benaci ripis Carpionem multa; Salmerinum, nisi importetur, nulla: quanquam audijsse meminerim, Sanctissimo sacratissimoque Imperatori Ferdinando Augusto prandenti adstans, ex Hispano disputante, asserenteque repertos & in Hispanijs alicubi Carpiones: Sed id ex vno illo, ex alio prætereà nemine. De Salmerinis autem, alibi quàm in Rheticarum Alpium parte, neque omni tamẽ, repertos vsquam hactenus fuisse, nec visu, nec auditu, quod sciam, compertum.

Genus esse idem omnium memorauimus, & esse arbitror: nunc propè ausim affirmare, ne specie quidem multùm differre, solaque ferè amnium aquarumque diuersitate, captatoque inde cibo, qualitatis aliquid accrescere, minuique, quo non mutetur in totum species tamen: ac Salmones maris esse, amniumque, qui in Oceanũ influunt, ætate maiores; minores, Salares, qui & Salmuli, & Salmũculi, tametsi hoc quoque nomen Salmerinis applicatum alicubi lego; Sariones, medios: proximas his Trottas, re nomineque Salmonatas lacustres; fluuiatiles autem simpliciter sic acceptas Trottas: Salmerinos, lacuum quorundam tãtùm & fluuiolorum apud Rhetos, quorum in parte Tridentum, peculiares, sed eiusdem generis: postremò Carpiones, solius Benaci, figuræ formæque similitudine, partiumque omnium parilitate, & bonitatis præstantia eosdem ferè, aliam certè speciem non facturos, accipiamus.

Lucij alimentum cuiusmodi sit, & Huccha, & Agnoni, & Sardinæ, & Renchi, & Thymalli, & Zinduli.

CAP. V.

NOmen Lucio dedisse videtur λύκος, voracissimo aquatili voracissimum terrestre: vt, quum λάβραξ marinus Lupi ob voracitatem vocabulum occupâsset apud Latinos, alteris fluuiatilis Græcæ nomenclaturæ instar quoddam retineret eadem significatione, essetque nobis Lucius λύκιος, quasi Lupius; edacitate voracitateque insigni, scissura ad id oris immensa factus, & præacutis serratisque dentibus, piscium sæpenumero pernicies in piscinis, prædatorque maximus, sæpe Cyprinos, suique interdum generis quosdam, aliorumque alios, non multo minores se, deuorâsse visus: tanta est ingluuies. nonnunquam apprehensos quum præ magnitudine glutire totos nõ posset, (ea est rapiendi obuios quoscunq; in fame auiditas) hæsêre medij, tam diu, donec accepta in vẽtriculum pars iam conficeretur, exerta ore prominenteque adhuc integra alia: id animaduersum in capto, dissectoque. Ranarum maximè persequens, quarum quoque esca allecti capiantur. Carne sunt paulùm duriore, minimè pingui, minimeque glutinosa: vnde friabilitas illi in duritie egregia, minoribus præsertim, atq; ex laudatis lacubus, fluuijsque. Solidũ corpus carne totũ ceu tessellis compacta constat, intercedentibus, vel potiùs fulciẽtibus, credo, carnẽ subtilibus spinis: Et quod de alio pisce Ausonius cecinit, hic factũ manifestò videas. Nã reuera

Solidóque in corpore partes
Segmentis coeunt, sed dissociantur aristis.

neque multis tamen. Hos libenter rectéque, atque innocuè Mediterranei, qui Saxatilibus non fruuntur, ægrotis permittunt. Haud quaquam laboriosè concoquuntur, distribuuntur expeditè, promptè descendunt, neque multum excrementorum edunt, mediocriter alunt: solum illis ab intemperie nocumentum, vt Aquatilibus alijs, sed id ægrotorum aliquibus etiam ex vsu, vt febricitantibus, & quod nostri negotij est, tractandumq; posteriùs, calida siccaque intemperie laborantibus.

Huchã Germania appellat inter Luciũ & Trottã mediã, proximiorem tamẽ Trottis, nõ modò effigie, sed carnis quoq; qualitatibus omnibus. Pinguior q̃ Lucij caro, viscidiq; nõ prorsus nihil cõtinens, tenerior quoq; : simul q̃ Trotte friabilior, in hoc nimirũ Lucij qualitatis particeps quadantenus. neq; enim tantũ, quantũ in Lucio, friabilitatis. Salubrioris igitur, quàm Trotta, alimenti, deputandus piscis; insalubrioris, quàm Lucius, ac pro vtriusque participatione reliqua æstimanda.

No-

Nobilitatem non paruam lacustribus addunt, quos Agones, alij Sardenas vocāt: diligentiores, doctioresque Aquones maluerunt. nōnulli, præsertim ad Benacum, distinxere, & maiores Agonum, minores Sardinarum nominibus appellârunt, Sardinarum marinarum, & Trichidum simili quadam affinitate, siue Sardellarū. Minores, gustus suauitate, dotibusque omnibus præferuntur, spinosi licèt, sapidissimi tamen habētur: caro illis pingui multo, minimè tamē aquoso, cōstat: immiscetur carni per totum pingue, vnctamque reddit, ipsum non apparet: hoc minùs friabiles facit, sed gratiam addit palato, vt, quanuis spinulis multis scateant, verissimeque ideo dici Trichides possent; carne tamen pinguiuscula opertæ, expeditè, nulloque prorsus oris gustusque incommodo, mandantur, minimeque acerosæ, aristis licèt multis refertæ, videantur, adiuuante spinarum tenuitate, qua pilorum subtilitatem referunt. Quin pinguior, quam diximus, carnis crassities, quæ tamen non magna est, hoc spinarum, quas sparsas vbique recipit, veluti contemperamento ex parte aufertur; & nonnihil tamen friabilis inuehi inde posse credibile. Insalubres quidem non experimur, nisi quis immodicè se repleat: minùs certè grauatim, minorique longè cum nauseæ, aut suborientis fastidij suspicione, plusculum ex his ingestum accipiet vētriculus, quàm Trottarum, aut etiam Carpionum tantundem.

Concoquūtur facilè satis, nec diu morantur, quin inferiorem ventrem subeant: alere mediocriter possunt, neque tamen excrementorum multum ediderint, prorsus vt marinę Thrissę, & Sardinę sunt, Sardellæ've, nisi quòd natiuo illo salsedinis beneficio destituuntur, vt propterea non exuta in totum crassitie, neque emendato admodum frigiditatis atque humiditatis intemperamento, quod ad salubrem vsum attinet, cōditione inferiores ex paulò crassioris, & frigidi, aliquantumque crudi succi generatione euadant. Hæ nunquam subire fluuios vllos visæ: ex Benaco quidem nunquam Sarcam ascendisse, aut in Mincium descendisse animaduertere potuit aliquis. Eædem captæ cœlū nullo pacto ferunt, extraque aquam exanimantur statim. Itaque quum Trottarum ac Carpionum viuaria sint, Sardinarum nulla habentur.

Proximum huic forma in Bauariæ lacubus piscem vidi, & gustaui sæpe, quum Bauariæ Duci Alberto longè illustrissimo operam Medicam meam præstarem: Renchum vocant. Nobilissimus piscis est, suauissimus, sapidissimus, argenteis squamulis vestitur. Magnitudo minor, quàm Benaci Sardinarum. Caro candida assulata laminulis per totum cōserta, intercurrentibus, si ex laudatioribus fuerint, sparsisq; lacteis guttulis, durior, & in gustui perquàm grata duritie. Longè maior, quàm in Sardinis, friabilitas: solutilem intelligo, corpore nequaquam tenaci, partibusque dissungi commansu etiam minimo facilibus. Quapropter, confici promptiùs posse, nec alimenti minus exhibere, credi par est, idque excremētitij minùs, succique melioris, nec crassi æquè, nec glutinosi; frigidi tantùm, & humidi iusto plus, cōmuni Aquatilium propè omnium noxa.

Nullum tamen, vt opinor, inter Fluuiatiles inuenias, cui tantæ ad salubritatem cum saporis suauitate non contemneda coniunctæ in vnum omnium cōsensu laudes tribuantur, quantæ Thymalo, Diui etiam Ambrosij commendatione maximè insigni, qui Thymi in eo odorem deprehenderit, dicique inde putârit. Hunc, incommodorum omnium securi, quęcunque piscium esum sequi solent, edendum exhibēt, vel puerperis sæpe, & febricitantibus. Et certè tener est, friabilis, delicatus, salubris, optimi, qua quidē piscis, alimenti, succique, Germaniæ multis in locis non infrequens: quidam Italiæ quoque amnes ferunt, Athesis, Ambra, Abdua, Ticinus, Limagus.

Zindulum, non dispari commendatione Italiæ nullus, quod sciam, Germaniæ Danubius, & circum eam Regionem alij quidam amnes. Huic post Thymollum, aut cum Thymallo potiùs, primæ cesserint iudicio meo, inter amnicos, in Salubri cēsu partes. Thymallo quidem nec tener, nec friabilis minùs; &, si rectum adhibeatur saporis iudicium, non multo minùs delicatus: mihi quidem, sæpe diligenterque gustanti, visum ita, vt propterea non optimi vnà esse alimenti succique nō possit. Nam concoctionis expeditæ indicio erit teneritudo, & friabilitas, quæ minimū quoq; excrementorū polliceātur, ventriculi visceramque omniū calori, modò nō imbecilli nimis, totas se conficiendas præbentes.

De Perca fluuiatili, & eius alimento: & de Cyprinis eodem modo, & Scardulis, & Squalis.

CAPVT VI.

SEquuntur hos fluuiatiles Percæ, sapore succique atq; alimenti bonitate. In quo Ausonium potiùs sequor, qui mensarum delicias vocat Percam; quam Eruditorum

rum nostri temporis iudicium, qui Poetæ nobis huius authoritatem eleuant. Toties gustatum, affirmare mihi posse videor, duriore quidem esse illum carne, sed sapida, benéque friabili. Etenim duro cum friabili conuenire quandoque, sicuti cum tenero, docuimus ante a Mulli exemplo, cui Percam duritie parem esse concedunt, tam non esse friabilem contendunt. Nos, quia nec pingue, nec glutinosum gustu, aut commansu deprehendimus, sanè nec friabile dememus: id in minoribus tamen euidentiùs, atque in salubribus puriorum lacuum amniúmque aquis captis perquàm facilè. Concoquuntur minimè grauato ventriculo: vt mirum sit, diuersum traditum ab Eruditis fuisse, nisi illis alterius ac deterioris, alterius nobis potiorisque generis, gustâsse Percas contigit. Nam in quos nos incidimus, hi certè ventriculum, vt dixi, grauiore concoctione non morantur, permeant, facilè descendunt, nutriunt: imbecilliore tamen alimonia, nec firma satis, sed, vt celeriter nutriēte, ita haud multo pòst abeunte; succi tamen non improbati, atque adeò, si frigiditatis vitium demas, boni, neque excrementitij. Sunt, qui spinis, quas in dorso aculeatas gerunt, veneni vim inesse credāt. id scilicet scriptum tantùm legere mihi contigit: qui se expertos dicerent, aut à fide dignis audijssent, quum quærerem, non inueni.

Cyprinum vna nota detegit palati, quod illi pro lingua datum est ex Aristotelis sententia: quædam aliæ legitimum esse confirmant, partus frequentia, & squamarum magnitudo, vnde illis nomen apud Græcorum quosdam λεπιδωτὸς; & quòd fluuiatilis prætereà, lacustrisque est, vt Aristoteles & Dorio fecère. Nomen adhuc retinere vetus suum dicunt apud Aetholos in Græcia. Horum copiosa multitudine refertissimos, ac, propè dixerim, prægnantes lacus, piscinasque videas ad id ædificatas in Marcomanis, & his proximis Bohemis, vnde maximi illis, quos paulò antè diximus, prouentus, quarto vel quinto quoque anno exiccatis piscinis, diuenditisque piscibus, ac rursus ex seminario paucorum, qui relinquuntur, ortis innumeris alijs, auctisque. Necalium scio, quī tam breui, tamque numerosè, piscinas viuariáque repleat, tantóque compendio, piscem. inter primos maximéque opimos reditus ponunt, pecuniámque in numerato se habere putant, qui piscinas emittunt, præoccupata sæpe à mercatoribus, nō magna indicaturæ controuersia, coemptione, datáque etiā Arrhaboni, aut præsenti sæpe numerata pecunia. Exportantur deinde in propinquas æquè, ac maximè longinquas regiones Cyprini, conterminásque Italiæ, aut ipsius potiùs Italiæ vrbes Bullsanum & Tridentum, plurésque alias; fiuntque meliores, fontanarū purissimarúmque aquarum viuarijs excepti, vt multi tunc sic enutritis, repurgatisque, ac benè habitis, posthabeant Trottas.

Nomen piscis apud Italos alibi Reina, alibi Bulbarus, alibi Carpena inditū: multi in multis locis Carpam, inepti quidam imperitique Carpionem vocāt, puerili inconsideratóque nimis errore, qui Carpionem esse Benaci vnius ignorent. Cyprinus, nisi in optimis aquis nutritus captúsque, non magnifaciendus, neque ad delicias, neque ad salubrem vsum; carnis alibi mollitie nimia, atq; humiditate; alibi etiam glutinositate quadam insipida, piscemque sæpe redolente: nisi quum puriorum, vt diximus, aquarum victúsque mutatione benè pinguis, benéque enutritus, temperamentum probè suum in melius conuerterit, sapiditate maiore acquisita: sed tunc quoque valde licèt squamosus, viscidiore pinguedine, multúmque excremētitia noxius. Noueram podagrosum, cui Cyprinorum esu pinguiorum, quales diximus, parata erat podagra, semper vt in manu illi esset, accersere, quum vellet, eo pacto.

Cyprini mentione, formæque, ac figuræ inspectione reuocari in memoriam potest Scardula, quam Bramam alij appellant: longè tamen ignobilior. Cyprino piscis, Stagnantibus maximè aquis gaudet, inibi mucoribus fœdóque luto victitans. Caro, siccior, quàm Cyprini, ex parte aliquando pinguis, insipida semper, & excrementitia.

Eadem carnis insipiditate Squalus est, & sumpto incremento, siccitate; alimentique ideo viribus propè ijsdem, illaudati nimirum, ex quo succus nequaquam sanitati conferens, impuræ siccescentisque, vt in piscium genere, frigiditatis. Ex melioribus tamen locis aquisque, vt plerique omnes eiusdem generis, hi quoque meliores, gustúque simul & salubritatis ratione laudatiores. Ausonij esse Capitonem hūc fluuiatilem, quoniam Mosellæ Fluuiatiles recenset, vel vna spinarū per carnem frequentia ostenderit. Huic enim sententiæ accedere malo, quàm quę pro Thedone eum ostendit. Leuciscum autem, aut spinosum Mugilum genus esse è mari subiens, nemo existimârit de Fluuiatili pisce. At noster is est, & magnitudine diuersa, & esse quidem Mugilis species potest fluuialis; at non, de qua Galenus, vt existimâsse videntur quidam. Squalus amnicus, aut lacustris est: marini illi. Sic quidem de hoc Ausonius:

Squa-

Squameus herbosas Capito interlucet arenas,
Viscere prætenero, fartim congestus aristis.

Vilis is vbique piscis habetur, nec viscere etiam, quātum gustare mihi licuit, magnopere cōmendandus: haud diu extra aquam durat, breuique flaccescit, vt hoc quoque signi sit pro Capitone habēdum esse, quòd versum prioribus addiderit Ausonius illum:

Nec duraturus post bina trihoria mensis.

Alimentum ex fluuiatili Barbo, & de eius ouis repurgatorijs, vel choleram potiùs mouentibus: & de fluuiali Gobione, & quos Aristoteles βοῖτοὺς vocâsse visus est, & de Cobitide, Fundulo, Mordilapide, Phoxino.

CAPVT VII.

LOngè abest à Mulli marini piscis natura, & conditionibus, ad sanitatis vsum, fluuiatilis Barbus: tametsi vterq; barbatus. Quemadmodū sanè de Squalo proximè dictū fluuiatili Mugile, alterius tamē ad omnia propè naturæ, quàm marinus. Barbo quidem, Squaloque, fluuiatilibus vtrisque, potiùs conuenerit in eo, quòd vtrique maioribus annis commendatio maior accedit, plusq; palato gratiæ additur, & commoditatis ad sanitatem, contrà quàm in alijs, quos minor semper ætas commendat magis.

Tibi cōtigit vni, inquit Ausonius elegātissimè,
Spirantum ex numero non illaudata senectus,

de Barbo scribens. Nam Squalus, tametsi mollitiem ætate quoque deponat, & siccitate mutet; nihilominùs Barbo ne conferendus quidem est, alimenti succique probitate, & concoctionis facilioris, descensusque in aluum, perque corpus distributionis laudibus; quæ omnia in Barbo potiora sunt. Neque intereà deterioris alicuius ex carnis alimento, succi suspicionem, quæ suboriri cuipiam non absque ratione posset, ouorum in eo naturam reputanti, detectam aut animaduersam ab aliquo alicubi audijsse memini, auditum sæpe visumq; quum sit, Barbinorum ouorum esu, ipse etiam interdum rei præsenti qui interfuerim, concitatam aluum, subuersumq; ventriculū vehementioris choleræ in modum, sæuáque quædam Symptomata insequuta fuisse, haud dubia coniectura, non aliter, quàm aut venenata id vi, aut repurgatoria violenta, aut vtraque contingere potuisse ex abdita, cæcáque, (vt in alijs omnibus eiusmodi) virtute; ac magna quidē naturæ admiratione, sed nō inaudita prorsus, quæ aliquando, vt in Hiuca, piscéque hoc, venenum ingenti miraculo alimento miscuerit, hîc in plāta, ibi in animāte: vt non vna in re miraremur vires suas tam variè operantis, consulentis autem dixerim, an illudentis potiùs nobis, interdum productis, vnde eodem sæpe momento vitam, mortemque hauriremus, quin hanc potiùs cum illa, nempe cum morte vitam, cōmutaremus, quando veneni semper vires præualeant in his, obscurato alimento. Itaque non satis fuit illi, Aconita per se, totque venenorum genera passim nascentiū, edidisse, in quæ incurrimus: nisi dubia quoq; faceret alimenta, Sedenim Amuleta dedit, & Alexipharmaca. at quāto pauciora hæc, & incerta magis? Quorsum verò auxilium, quum sine eo esse possemus, si noxa caruissemus? Nimirum prouidere nosmetipsos nobis, prouida ipsa, rerumque omniū expertes esse, & in bonorum delectu versari semper malorumque, voluit. Audiui nuper ab Illustri inprimis viro, ex Hiuca partē nō solùm molere Indos in farinam, ad panificium, quod sæpe antea audiueram; sed etiam decoctione potum sibi facere, quod nunquam, expresso priùs abiectóque veneni succo: vt ab eadem tandem planta panem, vinum, venenumque petere nobis liceret.

Gobionum fluuiatilium duplex genus: Alterū squamosum, de quo scripsisse Ausonius videtur omniū primus, quum antea nulla illorum Græcis, Latinis ve Authoribus mentio facta fuisset, vilius, ingratiq; saporis, interdum etiam propè fœtentis, maliq; ideo succi, nec probati satis alimenti. Alterum longè delicatius, lautiorumque mensis expetitum, quod persæpe Medici ægris non illubenter apponunt, minimè certè insalubre. Non temerè existimant, esse pisciculorum genus, quos βοιτοὺς vocârit Aristoteles seu κοιτοὺς: Cottos interpretantur; Cauedonos, & Marsonos, & Magieronos vulgò appellant. Præcipites, sonantesque inter saxa, sub quibus sæpe delitent, aquas amant, ibique optimi capiuntur, & saluberrimi. Quum ouis turgent, quæ maiora, quàm pro rata corporis parte, ad os nigra matrice conclusa, adeóque sæpe turgida gerunt, vt disrumpi inde pisciculus videatur, laudatissimi. Scatent his Tridentinæ ditionis fluuij maiores, minorésque omnes. Squamis carent, at pellicula vestiuntur tenuissima: caro intus tenerrima, maximeque friabilis, iucundique inprimis saporis, mediam intercurrente firmantéque spina, nulláque prætereà in toto pisciculo, excepto capite, quod illi spinosum, & ad branchias aculeatum est.

Alimentum exhibent non multum: sed cōcoctu perquàm faciles sunt, nec diu stomachum

machum morantes, deijci citò distribuique prompti, boni probatique succi, quantum quidem ex hoc piscium genere expectandum sit.

Huc pertinent pisciculi alij Cobitides, Barbotulæ aculeatæ, Funduli, Mordilapides, eo nanque significatò Germanis nominantur, Funduli longè inferioris notæ Phoxinorum genera. Quibus omnibus alimentum inest tenue, concoctioni non repugnans, non infarciens, subiens, permeans, succi non improbandi, nisi quatenus pisces sunt, neque excrementitij: plùs minùs tamen.

Fæx, propè dixerim, lacustrium fluuiatiliumque omnium, Tinca, nec gustu, nec alimenti, aut succi bonitate probāda. Squamulis vestitur cutis tenuibus, quæ sæpe nō apparent, sordido glutinosoq; muco obductæ: corium veriùs dices, tam lubrica sæpe viscíditate, vt captæ è piscatorū manibus elabantur facilè, vulneraque Luciorum natiuo lentore conglutinata persanare dicantur. Lucios quidem narrant dissectos ventre medios, augendæ, adiposorum interaneorum inspectione, indicaturæ, si emptorem non inuenerint, reddi piscinis solere, ac Tincarum affricatione, quibus cum illis amicitia quædam naturalis, restitui in pristinum, consolidato ventre. Ergo alimenti succique glutinositate semper nimia meritò damnabūtur, propter quam cùm ventriculi cōcoctionem, tum descensum in intestina, egestionemque, ac distributionem per corpus, tardare soleant; angustiorumque sæpe meatuum adhæsione & infarctu febres gignant, crassi viscidique, atque insigniter praui succi copia malas, qui cùm ipse facilè putrescere, tum alijs putrefactionis causam præbere possit. Itaque ne quidem si ex optimis, laudatisq; aquis, locisque fuerint, laudandæ, aut Sanitatem procurantibus probandæ: minus tamen inde nobis timēdum mali, vt quarum malitia alimenti melioris, aquarumque puriorum commendatione emendata fuerit, si ritè prætereà præparatio his sua adhibeatur ex culina. Nam, quas impuriores nobis lacus, aut palustria loca miserint, tanquam vtraque, natiuæ & acquisititiæ malitiæ, nota damnatas, improbabimus ex toto. Quandoquidem optimas quasque naturas piscium, ex deterioribus locis victu captato, minùs semper commendabiles, quasdam etiam magna ex parte immutatas, bonitatem fermè omnem abijcere; sicuti è contrario, melioribus meliores fieri, quotidie experimur. Quod semel, deque vno piscium genere dictum transferri commodè, magnoque semper vsu, ad omnia debebit.

De Astacorum alimento fluuialium, & Cancrorum, & Squillarum, & Ranarum,

CAP. VIII.

ASTACOS fluuiatiles nemo non nouit Europæus, exceptis Hispanis, apud quos nulli esse dicuntur. Tanta horum copia in Pannonia, Carnisque, vt onerentur currus sæpe multi exportandis aliò; Viennæ autem Pannoniæ superioris non semel supra triginta numerārim onustos Astacis currus in foro Gāmario, quod sic vocant, à Gammaris. Astacos nanque Gambaros dicunt, quasi Gamaros, longè rectiùs, quàm qui Cancros. Chelis exceptis, & cauda, quę propè sola in cibi vsum veniunt, nihil in Astacis quod commendes: & eæ quoque tamen partes non solùm frigiditatis & humiditatis intemperie illaudatæ, sed etiam duritie & crassitie aliquā, quas propter nō admodum concoctionem promouent, & longiore in ventriculo mora, emissis in caput frigidis atque humidis exhalationibus soporem inducunt: concoctæ nihilominùs benè satis nutrire possunt, sanguinis succique alimonia non facilè difluentis. Non defuere, qui in calido temperamento statuerent Astacos, coloris argumento, quem ex coctura rubrum contrahunt, atqui in crusta tantùm id, frigida quippe, sed cum terrestris alicuius parte, operati caloris qualitatē accipiens detersione multa, rubri id caloris aspectu manifestat; vt in Iride, vt in sanguine, vt hic in Astacis, crustaceisque omnibus, vt in alijs multis, vnde detersus appareat in crustaceo tegumento calor ex rubore: at candor in carne suus, atque integer maneat. Omnium deterrimi, qui inter saxa, lapidosisque locis capiuntur: nunquam hi cocti rubescent prorsus, terrestris, opinor, partis in humido paucitate, quæ ignis detersionem non retineat nimis diffluens. Itaque albescunt ea in parte, sicuti alij plerique nigricant, crassitie terrestri nimia, & densitate, non admisso per totum igne, vt detersus ruborem addat: atque hi tamen commendatiores.

Non, vt opinor, viderit facilè Germania vniuersa, aut Europæ pars Septentrionibus subiecta magis, aut Alpes, quæ Italiam ambiunt, fluuiatilem Cancrum: Græcia videt, & Italia, nō omnis, & Sicilia, rotundum, sine cauda, aut corporis tantùm vltimam partem claudēte caudæ rudimento. Arbitror idem ducendum esse huius, quod Astaci, temperamentum, vires ali-

menti easdem. Nanque & ad canis rabidi morsum idem omnino inesse Astacis fluuiatilibus auxilij, quale Cancris tribuêre veteres; neque vnquam fefellisse expetientiam compositi aduersus veneni genus id de veterum descriptioue ex fluuiatili Astaco medicamenti, ritè atque in tempore exhibiti, vsu quotidie multo testatum, comprobatumque esse affirmare possum. Quin medicarum quoque facultatum aliarum, quarum non est hic enumerandarum locus, vsus experimur eosdem, reportamusque hodie sæpe, Astacorum huiusmodi præparatione, quos nobis olim dè Canceris prodidêre Authorum scripta, vt alendi quoque facultates hinc non dissimiles esse conijciamus.

Squillæ non minùs fluuiatiles, & lacustres habentur, vt ex Benaco, multæ opinor & alibi, minimo omnes corpore, & carne paucissima, commixtæ pisciculis veneunt apuis ex lacubus, frictæque eduntur: alimentum idem.

Quæsitum demum alimentum quoque ex Ranis, vsurpatumque iam frequentissimè, etiam in delicijs à multis habitum: sed ex fontibus, aut riuulis, aut fluuijs, aut quoquo modo profluentibus aquis. nam ex residibus prorsus, & stagnantibus, deteriores semper, sæpe ingrati saporis, nonnunquam noxiæ, atque adeò venenatæ etiam ex earum numero, quæ aliàs edules sunt. Edulium Ranarum, aut secus, nôn attinet hoc loco differentias adducere, perspectissimas per se vulgò, & notatas scribentibus de his: posterior tamen tantùm pars in culinam venit, siue quòd hæc esculenta aut sola, aut maximè; siue qua alia causa. Magnus, multusque per æstatem, nisi coeant, nec planè incommodus earum in cibis, attemperandis caloribus, vsus: duriuscula tamen carne sunt, & fibrosa, neq; concoquuntur facilè: at concoctæ bene alent, diuque hærebit nutrimentum, minimè citò diffluens. Ideo, quû alimentum suum membra non sentiunt, expetitæ, adhibita præparationis diligentia, vt, concoctionis repugnantia aliquantum castigata, minùs laboriosè, minoreque ventriculi offensa, confici possint.

Salitura ratio omnis in vniuersum: & particulatim Animalium genera quadam saliendi modus: inter hæc conseruandi ratio ex aceto: & Salsamenta ex piscibus multa, & ταρίχη, & τεμάχη, & Alec, & Garum, & Sardica.

CAPVT IX.

Et quoniam Quadrupedum, Volucrium, Aquatilium meminimus, quorum bona plerunque pars saliri potest, postulatque: dicendum paucis de hoc. Non solùm, vt vsui diutiùs seruarẽtur carnes, quanquàm ob id maximè, atq; inprimis; sed corrigendo quoque sæpe vitio aliquo, tollendæque noxæ, quo vsus melior tutiorque euaderet, inuenta Salitura. Inciditur quidem crassities attenuatis salis vi partibus, humor nimius aufertur, atque ita putredinis materia absumpta, adstrictisque, & ceu solidatis, aduersus putrefactionis iniurias, carnibus, incorruptæ diu manent. Redundent igitur excrementis oportet, aptè vt saliantur, carnes. nam si nulla hæc fuerint, conuersa in carnis substantiam sicciorem natura, ac duriorem, quoniam excrementis vacat, salis facultas, sicuti excrementa debuerat, ita naturalem rei humorem consumptum dissipat, siccatamque prorsus, minimèque esculentam reddit. At è diuerso, si mollem nimis, insitóque per totum humore difluentem inuenerit, solutam eliquat, ac tabescentem disiecta constitutione facit. Sic quidem neq; duram per se, siccamque satis priùs, aptè salies, exucta humiditate omni; nec rursus mollem, laxamque nimis, salis vim non laturam, quin veluti liquefacta dilabatur. Propria est Salitura excrementitiæ carnis, paulumq; durioris ac crassioris. Excremẽtitiam intelligo, quæ humiditatis pituitosioris materiam in seipsa contineat, diffusam quidem, minimè tamen solidiores illius partes ingressam, quæ duriores crassioresque sint, & salitura attenuantur, nec vt mollitie nimia prædite difluant. Ac, sicuti pituitosior humiditas euanescens, diflatur; ita simul absumendæ huic, salis iam viribus ex parte debilitatis, crassiores partes attenuantur tantùm, non dissoluuntur, duriores tenetescunt, non exarescunt, adstringendique vnà salis potentia compressiores factæ cõstitutionem suam retinent: argumento, quòd si paulò plus iusto adhibeatur salis, nec seruetur modus; pereat opera statim, nec salitura procedat. Hoc nôrunt Salsamẽtarij peritiores, imò & Salgamarij omnes.

Hinc, qui sale condiendi sint, ex animantum genere omni, apertum nobis fiet, ad penuarium Carnarij vsum, quoniam naturas iam antea bona ex parte excussimus. Primùm ex Quadrupedibus, Sues adultos, ac consistenti iam ætate, sale debito conspersos condies; nouellos ac nefren-

des ne ſalito, ne ſeneſcentes quidem: hos, ne difluat eorum caro; illos, ne ſiccescant, & edendo prorſus non ſint. Apros itidem: tametſi nondum adulti ex his non incommodè prorſus ſalientur, cóſtitutione corporis, quanuis in tenera ætate, non tam facilè dilabente. Eodem modo Cerui, Boues quoque. Vitulos autẽ qui ſale ſeruare tentant, ſæpe diſpendium in eo faciunt. putreſcunt enim facilè, & tineas ſentiunt, eadem de cauſa: quippe Salituram non fert, ſiccioris licèt natura ſuæ animãtis, ætas humectior, ſed diſſipata breui perit ſubſtantia, ſalis vehementia, & putredini tandem cedit. Etiam Verueces qui ſalitos reponere ſtuduerunt, nõ multo pòſt ob idem iacturam totius fecerunt. Sed longum nimis eſt perſequi omnia: eædem cauſæ commodè à modò nõ rerum harum imperito prorſus, applicari reliquis omnibus poterunt.

Ex auiũ genere, præter Aquaticas, nullas propè habemus ad ſaliendum idoneas, nimirum ijſdem de cauſis natiuæ ſiccitatis: conuerſaque ratione Aquaticæ ſaliuntur, ob pituitoſiorem humiditatem, quam ſal diſcutit, vnaque carnis ſubſtantiam non nimis mollem attenuat ſimul, & adſtringit, qua dictum antea ratione. Turdos tamen, Merulaſque, & auiculas prẹtereà quaſdam, toto vertentis anni decurſu aceti tantummodo perquàm acris cõdimento aſſeruatas vidi, guſtauiq́;, ſapore propè iam alio, quũ carnem totam peruaſiſſet aceti acrimonia, deſtructo ſubſtantię temperamento; porrò autẽ ita extenuatis oſſiculis, per totum omnibus, vt filamentorum tantummodo quorundam ſpecie apparerent, ac ne commanſu quidem deprehenderentur. Quo modo multa quoque alia diutiſſimè incorrupta ſeruari didicimus Salgamariorũ artificio, quæ Salſura non poſſent: at quũ hæc adhiberi rerum conſeruationi poteſt, longè melior haud dubiè conditura eius ratio, quippe qua ſuperfluitates conſumptæ diſcutiãtur, craſſities verò attenuetur, manente ſubſtantia; non, vt ex aceti acrimonia, pereunte propè tota.

Multo maior exercetur piſcium Salſura, multoque plura ex his Salſamenta, nominatioraque, & longiùs petita. Tametſi pernas olim Roma ex Prouincia expectabat, quas Vienna mitteret, & nunc Morini iactent ſuas, plurimaque ex Italia importentur alienis Regionibus farcimina: at piſcium tamẽ celebratior Salitura ſemper, atque vndique ex maris accolis, præcipuè verò ex Ponto, in omnes gẽtes delata multorum generum Salſamenta. Hoc illis ſcilicet temperamentum proprium, naturæque ratio ſuæ dedit, vt idonei ad ſaliendũ; bona ſanè pars, eſſent; excrementitia propè omnes carne, &, quæ ſalituram facilè admittat, duritie: quorum ſi alterutrum deſit, ſaliri commodè nequeant. In Mullo piſce, ſimilibusque alijs, durities: at carente excrementis eo, quæ ſalis facultas digerat, totus exuccus redditur, & cibo inutilis, ſi ſaliatur. Rurſus in Saxatili piſcium genere teneritudo, deficientibus hîc quoque excrementis, ſale contabeſcet. Multo maxima verò pars ſalſuræ apta, quoniam plerique omnes excrementis redundent, eaque carnis conſtitutione ſint, quæ ſalis vim acceptam aptè ſeruet.

Itaque ταρίχη, & τεμάχη apud Græcos, piſcium ſemper lego σκόμβρων, κεστρίνων, κύβων, λεπίδων, multorumq́; prætereà aliorum: vt piſcium tantùm propriè ſalſamenta ſignificentur vocibus his, aut ſalſamentorum fruſta, reliquis ſeruato τόμοι vocabulo. Iam ὠμοτάριχον quis neſcit? quod ſalſi propriè Thunni eſt, noſtris Thonnina: ſicuti ex Marione Morona, & Schenale, quaſi ſpinale à parte dorſi prope ſpinam. ὠὰ τάριχα, noſtris Botariga, ſalſa propriè quidẽ Mugilum & Cephalorum cum matricibus ſuis oua, ſed & aliorum, quæ propriè rurſus Cauiaria vocent noſtri, Huſonum inprimis, ſeu, vt nos quidem credimus, Marionum, audio, & Cyprinorum, in Iudęorum vſum, quòd piſcibus, vel ex piſcibus aliquo pacto veſci non ſquamatis religio ſit genti.

Garum certò quid ſit, in ambiguo eſſe adhuc video. nam Muria haud dubiè, id quod noſtri Salmura, conditurę ſalſamentariæ ius, liquórve, ἅλμη Græcis, Muria Latinis, vulgus ex vtroque Salmuram ſibi fecit. Etiam Alex, vel Alec, Latinorum quibuſdam dicta: ſed impurior, vt Eruditiores volunt, & fæculentior: quibus id coniecturis adducti ſcripſerint, non edidère.

Garum, licèt ijdem reclament, quædam perſuaſionis facere aliquid poſſe vidétur, vt Cauiarum eſſe noſtrum credamus, aut huic valde proximum. Neque enim, quæ tam proximè ad Garum accedat, vocem habemus vllam, potueritque ideo (ſic ſæpe in multis inuertente plurima longioris temporis vſu) non ſanè difficulter valde, ex Garum, primò Gauarum, tum Gauiarum, deinde etiam Cauiatum, fieri. Prætereà legas alicubi, principibus viris peculiare fuiſſe Garum, atque in delicijs habitum: & nunc ſanè habetur, ſæpeque amicorum potiſſimos ſelectioris Cauiarij munuſculis hòneſtamus. Idque etiamnum magis credemus, ſiquidem (vt non ineptè quis exiſtimet) Mugilum tantùm ὠὰ τάριχα eſſe dixerimus, matrice ſua, aut alioqui membranulis cõtenta; reliquorum autem piſcium ouis, aut certè extra matricem ſuam qua-

cunque ratione falitis, id nominis nō conueniat, accedente præsertim vulgi hodie quoque loquendi consuetudine, deducta traditaque à maioribus: Botariga certè nobis Mugilum tantummodo oua, aut, si quorū aliorum, (quod nescio) intra membranas tantùm eo, quo Mugilum oua, modo posita, salitaq; significant; alijs autem, aut aliter sale conditis piscium ouis, Cauiari vocabulum dedimus. Quæ ne veteribus, quos tam rerum harum studiosos fuisse constat, innominata relinquantur, quum ὠὰ τάριχα non sint, Gari credamus nomine significari illis solita, aut ea, aut liquamentum ex his. Liquamen enim proculdubio Garum, quod τάριχος etiam, quasi γάριχος dictum velint, παρὰ τὸ εἰς γάρον ἐξιχωρίζεσθαι, quòd in Garum eliquaretur: vt hinc iam aliquid sententiæ propioris de Garo tenere possimus, liquamen omnino quum sit, iuxta quoque Dioscoridem, idque ex salito pisce, siue ex toto, siue verò ex nobiliori parte aliqua, vt intestinis, visceribusque, quod quidam arbitrati sunt; vel, quod mihi quidem verisimilius videtur, ob dictas paulò antè causas, ex sale quoquo modo cōditis piscium ouis, proptereà quòd hæc longè eliquari meliùs, ac iurulenta fieri, quum priùs sale tacta veluti tabescentia computruerint, possint. Est autem γάρος Græcis, nihil, quàm putredo, aliud. Distat à Muria, quòd hæc salsuræ tantùm liquor sit, & ius, quo pisces seruantur: Garum ex colliquati corporis substantia constet, eo quòd, antequàm salita oua delicuerint, Gari liquamentum non existat. Ita fit, vt Cauiari si nostrum, veterum Garum esse arbitrer, aut proximam certè eius materiam, quę accepto humore aliquo paulò liquidior, ac mollior fiat. Atq; huic si prætereà aqua addatur, Hydrogarum; si oleum, Elæogarum euadet: si acetum, Oxygarum, quemadmodum ex aceto & muria ὀξάλμη fiebat. Sic sanè, quanuis haud dubijs coniecturis suspicemur ita esse, certum tamen parandi modum ignoramus: ita periēre nobis alia quoque, veteribus celebrata, Salsamentorum genera. Nunc apud Salsamentarios Scombri, Sardinæ, Anchioceiæ, Mugiles, Passeres, Soleæ, Sardæ, si Pelamides hæ sint, ex Thūnorum genere, quibus similimę esse dicūtur, vt Thōnina hæc nostra sit, ex Thunno, & Galeni Sarda, seu Pelamide, similitudine inter se vix dignoscenda.

Et quoniam seorsim Pelamidum Galenus meminit, diuersas faciens, quo de Salsamentis loquitur, loco: recordari oportet eorum, quæ de dura carne præditis piscibus scribens dixerat priùs: Pelamidas ex Ponto salitas plurimas, quæ salsamentis optimis bonitate certarent, solisque ex Iberia Sardois cederent, afferri solitas, vocarique tunc consuēsse ab omnibus salsamenta ea Sardas, nimirum desumpto, vt in multis vsu venit, à nobiliori, impositoque Pelamidibus vtrisque Ponticis & Sardois Sardarum nomine. Thunnorum non minùs salitorum ibidem fit mentio, sed teneriorum, qui magnoperè laudantur, sed infra Pelamidas tamen. Ex his, Thunnis dico, tenerioribus Thonnina nostra haud dubiè, sub qua arbitror & Pelamidas ad nos deferri salitas, diuendique Thonninæ omnes nomine inter salsamenta nostri temporis nobilissimæ, vt Galeno tum Pelamides, Sardæque suæ, & Sardica fuerant.

De Salsamentis ex Oceano: & de Fluuialium piscium Salsura, conseruandiq; hos ipsos aliter etiam formula. Et Salsamentorum facultates omnes, ac nocumenta.

CAP. X.

HOdie, præter veterum Salsamenta, ex Oceano (vnde tunc Salsamentorum, quod legisse meminerim, allatum fuisse constat nihil, nulla quidem horū apud illos mentio) Salmones, & Harēchos habemus, Germaniæ toti longè lateque frequentissimos, salitos hosce ex toto: at Asellos & Passeres semisalitos potiùs, τῶν ἡμιταρίχων more, benè aūt exiccatos, duratosque Sole, frigore, fumo, vt Aselli ad vsum tundi diu fustibus postulent, aquęque priùs maceratione emolliri; vnde illis Germanicum nomen, Stockfisch; sicuti Passeribus, Platais, inter planos numeratis. hi pręmaceratione aquę contenti in culinam veniunt. Salmonibus & Harenchis etiam maceratio ex aqua conuenit, sed ad deponendum modò salsuginis aliquid, non, vt duritiam exuant, quam non habent. Harenchis, ex Alausarum & Thrattarum genere, fecerunt Eruditorum aliqui etymum propè Græcum non inscitè: non paucarum quippe literarum sono τάριχος & Harenchis conuenient, mutato in aspirationem τ, vt alibi in consonantibus quibusdam fieri videmus, ἓξ sex, ἑπτὰ septem: vt eodem modo, sed conuersa ratione, ex τάριχος, Harichos primùm, deinde & Harinchi esset.

Sale condiuntur ex fluuiatilibus & lacustribus, aut durantur fumo, Lucij, Trottæ, Salmerini, Agones, siue Aquones, & Sardenæ, & ex Lario Aquunculi, digitali magnitudine sapidi, delicatique. Apuæ Benaci, & id genus pisciculi, multis cōmixti lacustribus Squillulis expansi siccantur ad So-

ad Solem, asseribus impositi, digestique, vt passos dicere liceat bifariam: quippe Solis vim patiuntur; & expansas manus, expansos crines, passas passosque dixisse classicos Authores Latinos inuenias. Carpiones ex Benaco salsuram ferre diu nequeunt: modico sale inspersissie, incoxisseq; oleo, summa ratio est: neque tamen, vt dixi, diuturnam temporis moram tolerant; trium tantùm summum septimanarum diuturnitas, post id putrescunt, exolescentes iam.

Hæc fuerunt dicenda, vt Salsamentorum ratio aliqua constaret, néve in aliquo, quod huc spectare videretur, deciperemur.

Cæterùm Salsuræ omnis vsus ex eo æstimandus, vnde primùm ea constiterit: vt, quoniam omnium priùs naturæ, alendique explicatæ facultates sunt, in eas omnia referamus, eo, quòd temperamenti, naturæque adhuc suæ aliquid omnino retineant, modò salsuginem rectè acceperint, fuerintque ad saliendum idonea. Etenim, quæ ex salis conditura durescunt magis, neruosaque fiunt, cutisque, ac corij instar assumunt; nec Salsuræ apta sunt, & concoctu difficilia cuncta inprimis euadunt. Ea autem sunt, quæ excrementis carere diximus, suapte antea quoq; natura dura satis: at excrementitia, duraque, nec valde tamen, sale suo condita, cùm excrementorum minus obtinebunt ex conditura absumptorum; tum verò attenuabuntur, penetrante duritiem omnem salis, quodcunque illius siccandis digerendisque pituitosis excremētis superfuerat, vi; vnaque, duros, crassosque, ac glutinosos humores attenuabunt ipsa, & hærentes ventriculi, viscerumque tunicis ac vijs dissectos incident, vt detergeri deinde minimo quouis abstergente promptè queant. Etiam addendus Veneri stimulis commendationem adepta, eadem de causa, incisa nempe, dissectaque egregiè pituita, vt concoctionem meliùs subeat, sanguisque fiat, suppeditata ita generando inde copiosiùs semini materia; simul inter incidendum pituitæ concoctionem, quod semper incidentia quæque faciunt, molita; hic vero etiam calorifica salsamenti qualitate, cōcoquendi semperactionem promouente, adiuta: eoque senibus sæpenumero, naturisque frigidioridus, accommoda: deiectam quoque sopitamque appetentiam excitant. Sed sitim adferunt, orique ventriculi inflammationem addunt, & exassant sanguinem, quasique densatū cogunt siccitate, ne permeabilis sit, paulò magis immoderato vsu, adauctaque succorum malorum prauitate plurimum atræ bilis suggerunt.

Laudatiora, quæ minus pinguia. Nam pinguia occasionem dare Elephantiaco affectui non minimā, pro certo existimantur: nec aliud esse causæ arbitramur, quamobrem tam in Morinis, totaque Inferiore Germania multos, frequentesque, maximè inuictum morbi genus id correptos inuadat, quàm pinguiorum Salsamentorum, salitique ante omnia Laridi, crebrum nimis, inque omnes propè mēsas, missusque, perque fercula cuncta, receptum vsum, vt, si nihil aliud, at panem semper atrum albúmve hoc ipso illinant, prandiaque sæpe sua ita ac cœnas finiant: vnde concepto sanguis igne ex inflammabili materia, in melancholicum humorem facilè, tum deinde, paulò maiorem corruptelam indeptus, in atram quoque bilem ipsam degenerans exuritur hoc, Salsamentisque piscium alijs multis, prauique succi cibi: hoc verò, vt dixi, inprimis vsi, incurrunt morbum, accedentibus vtique causis quoque alijs, sed hac potissimùm sontica, quę affectum huiuscemodi effectum inter primas consensu omnium reddat.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER DECIMVS SEXTVS.

Cibi & Potus discrimina, nominaque, ac natura diuersa, & in quo conueniant.

CAPVT I.

PEregimus rē Cibariam omnem, vt, si quid intactū præterijt, nō satis animaduersum, possit sibi solers quicunque, neque omnino oscitabūdus Lector, tradito antea tanto, totque cibariorū specimine, in quæcunque dicta de rebus his non fuerint, ex iam dictis, veluti traduces sibi facere, sumptoque similitudinis exemplo, vel quum noua prorsus occurrerint, statuere tamē de rebus omnibus aliquid rationibus nixus, & experimento, quo potissimùm alimenti totius ratio constat.

Nunc Potus restant dicendi nonnulli, ipsi quidem quoque alimentorum rationibus contenti, sed potus tamen loco, cuius ex parte diuersa esse ratio à cibi ratione vel ob id videtur, quòd sicciois alterum naturæ, humidioris alterum necessariò statuatur. Atque ita, quod in nobis sicciois substantiæ exhalatione amissum perijt, cibo; quod humidioris, potu introductum instauratumque restituitur. vtroque tamen aliti nutrimur semper, dicique ideo alimentum vtrunque, alimentique meritò contineri rationibus debebit: vt mirer fuisse Galeni tempestate inuentos, qui Vinum, ex præstantia quadam potus maximè nomine dignandum, alere quidem dixerint; at alimentum, quod illis τροφὴ erat, dicendum non esse contenderent, nimia animi peruicacia, & litigādi studio, idque verbo tenus: quoniam rem concederent, verbum negarent. τρέφει ὁ ὄινος, ἀλλ' ὀυ δεῖ τροφὴν ἀυτὸν ὀνομάζειν. Alere & nutrire dicis, alimentum & nutrimentum non dices? Quis hoc vnquam Sophista vincet? Illud potiùs dicerent, quum non deessent copiosissimę dialecto voces, τροφὴ, σιτίον, ἔδεσμα, τροφὴν vtrunque esse, διότι τρέφουσιν: alterum verò σιτίον, καὶ ἔδεσμα; alterum ποτὸν, καὶ πόμα. Nos, nec significanter fortasse nec copiosè minùs, nutrimētum, & alimentum vtrunque: hoc verò escam, cibum, esculentum, edulium; illud potum, & potionem dicemus. Liquores etiam possimus, vel, si mauis, succos: quoniam succum vini, liquorem olei, dixerit Plinius. Sed quia liquida multa, aut liquefacta, succosaque, pro esca nobis sæpe cedunt, escaque sunt & cibus, vt iuscula, & pleræque sorbitiunculæ; potus, potionisque in hoc satisfacient nobis nomina.

Qua significatione Vinum inprimis Aquamq́; accipiemus, tum Ceruisiam factitiosque potus omnes, Acetum, Mel, Saccharum. Vinum verò Aquamque iustissimi potus rationibus censeri debere existimabimus, quanuis aqua corporibus alimoniæ prorsus nihil de suo, nisi secundaria quadam ratione, conferre demonstrabitur: Ceruisiam & similia etiam vini more alibilia dicemur. Acetum autem, Mel, Saccharum, condimentorū potiùs subire conditionem credemus: veruntamē, quoniam eadem in Salubri hac Medicinę parte iustarum plerunque potionum vices præstant; Acetum verò vini ceu soboles, aut abortus veriùs habetur: in hanc tractationem non absurdè prorsus, vt arbitror, venient. De Oleo porrò, & Lacte; altero, quum de olea inter Plantas; altero, quum de Quadrupedibus scriberemus, tractatum satis fuisse existimo, vt repetere hic necesse non simus habituri.

Examinata Potus diffinitio, tradita ab Authoribus: Tum quæ Cibi, quæ Potus natura: Fames, Sitis cuiusmodi appetitus: ac Potionis specie Iura quomodo Cibus tamen sint. Proprium ac peculiare Potui.

CAPVT II.

IN commune paucula priùs quædam dicenda esse videntur de Potu. Hunc ita diffiniērūt non ignobiles Authores, vt rem non naturalem esse dicerent, actu humidam, qua

quæ cibi in ventriculo permiſcerentur, deferrentúrque in corporis partes. Non naturalem acceperunt, vt alia, quæ ita appellant Medici, & Sanitati tuendæ dicatam Medicinæ partem in primis atque vnà conſtituunt. Hoc nondum à Cibo, aut edulio, aut eſca diſpeſcit Potum: nam & hæc inter res non naturales ſex, quarum partim prolixè meminimus antea ab operis totius initio hac vſque tenus; partim memorandæ deinceps nobis reſtant: quin duo hæc ex ſex illis caput vnum, vnáque faciunt, Cibus & Potus. At, actu humida, additum diſtinguit: dicent. Non eſt ſatis: nam nec iuſcula carnium multa, nec ſorbitiunculæ, Potus vicem ritè implebunt; longè minùs marina aqua. Sed nec, permiſcendi in ventriculo cibi, deferendíque per corpus, facultas, Potui tributa, Potum conſtituerit: quando eadem illa, iuſcula & ſorbitiunculæ, marisque, aut ſulphurea Thermarúmve aqua, idem præſtiterint; nec pro iuſto tamen potu fuerint. Omiſiſſe videntur, quo maximè addito Potus ſtatim legitimi natura exiſtat: id erit, actu non modò humida, ſed vel maximè potentia ac facultate, benéque præterea humida res, vt ſit frigida quoque actu non minùs natura quidem ſui, quando aliqua aliquando de cauſa actu calidam bibendam eſſe Galenus conſuluit. Facultate igitur nihil vetat moderato eſſe illam aliquando calore, modò benè actu ſimul & potentia, vti diximus, humida ſit, nec calore excedat: aliter ſitim non extinguet, aut deperditum humidum inſtaurabit.

Ita ſanè ne carnium quidem iuſcula elixarum, valde licèt humida, liquidaque, ſitis auferre multum videmus: quòd potentia nimirum ac facultate ſiccitatis in his nonnihil contineatur, elixatione, ignisque vi, de ſolidioribus elixarum carnium partibus deterſæ, atque eductæ. Quocirca pro cibo potiùs habemus cùm hæc, tum quæcunque alia, tali aliqua ratione modóque parata iura. Etenim ſi, quæ elixantur, cuncta, quo magis magisque elixatio proceſſerit, eo plus ſemper ac plus, de ſubſtantia, qualitatibusque ſuis deductum reponunt iuri, eo quòd ſæpe pingue primùm elici, ceu tenuiorum partium; tunc magis magisque craſſeſcere iura videmus, vt refrigerata denſentur ſtatim: multum acquiri inde ſolidioris ſubſtantiæ, ſiccitatisque, quæ Cibi naturam expleat, perquàm eſſe neceſſarium videtur. Neque enim Cibi ſiccitas ea ſemper intelligenda, quæ terreſtrem, aut duratam, firmámve ſubſtantiam referat: ſed ſolidi ſi aliquid demum ineſt, id ſcilicet ſatis eſt, vel præſens, quod appareat, vel quod expectetur.

Sicci dicimus appetentiam eſſe famem, vt ſitim humidi: at non ſic ſiccum, ſiccum penitus, durúmque vt ſit, accipimus. Vitulinas certè, ſuillas, caponum carnes, triticeum panem ipſum optimè nutrire, famémque lenire poſſe credimus, experimúrque: atqui humida hæc temperamento ſuo, aut certè non ſicca. Sicci appetitum accipimus, quaſi ſolidæ alicuius rei, firmæque; minimè verò ſemper terreſtris, præduræ ve, aut exuccæ. Quin huiuſmodi ne elixari quidem poſſunt, vt lignum, quod Ariſtoteles (Meteor. iiij.) elixationi ineptum eſſe ſcripſit; in quo humor licèt aliquis, at extrahi ille ignea elixationis vi non idoneus: tanto minùs lapis, in quo nullus. Duo igitur aſſequimur elixando: humoroſæ plurimum, ſolidæque ſubſtantiæ aliquid elicimus. Solidam hîc voco, etiam non fluentem, niſi calore liquatam; vt pingues, ſepoſæque partes ſunt, quarum plena ſæpe iura conſpicimus: & quanuis liquidæ actu, atque in præſentia, ob calorem; ſolidioris tamen ſubſtantiæ non parum ſemper retinent, elixatione eductum, qua reliquum quoque attenuatum emolleſcit totum, ſi rectam ſuſceperit elixationem, fitque ita eſui aptum; & accepta ius alimenti parte, eſculentum ipſum quoque euadit, quantumuis potionis ſpecie repræſentetur. Ideo Sorbitionum, & Sorbitiuncularum nomen acceperunt, rectiùs veriusque, quàm Potionum, vt Cibum eſſe eſcámque intelligeremus, elixationis nomine, quæ ad cibi ſemper vſum paratur, ſignificationéque contentam, ſiue eſu commanſúque, ſiue verò ſorptu cibus accipiatur. At potari dicuntur iuſcula, dicent. Fatemur: eadem & ſorberi tamen. οὐ γὰρ ἀτρία, ſummus Philoſophus (Meteoror. iiij.) dixit, κεῖται τὰ ὀνόματα ταῖς διαφοραῖς. Non omnibus, inquit, differentijs rerum impoſita nomina ſua ſignificanter prorſus ſunt, vt paria omnino cum illis faciant. Atque hîc tamen rectè ritéque Sorbitiunculas vocâſſe nobis licebit, quæ Græci ῥοφήματα, quæ in ſpeciem tantùm Potionis valeant, vſum nõ referât; relicto Potus vocabulo iuſto magis, rei, quę huius ipſius ſubſtantiâ verâ vſumque, actu ipſa inprimisq; facultate humida, exhibeat: quod in diffinitione, quam initio præſcripſimus, omiſſum, mancam illam, potiſſimáque ſui parte defectam, relinquit.

Atque hæc est Potus natura, benè & apprimè humida vt sit, non modò viribus suis, ac facultate, (quanquam hoc maximè) verùm etiam ad speciem, quod actu est: vt, nisi hoc fuerit, Potus iusti naturam & conditionem non expleat.

Non ita in Cibo, qui, quum esse substantia sua ficciore, solidáque, & firma debeat, Potionis licèt speciem sæpe referat liquidioris: at esse haberique Cibus, illiusque elargiri vtilitatem actu humidus possit: neque tamen tantum, huiusmodi quum sumetur, legitimi Cibi munera officiúmque, quantum forma constitutione, que sua sumptum, præstabit; præstabit tamen, firmæ in se aliquid substantiæ facultatem retinens. Ob id fit, vti mitigandæ fami etiam iurulenta sæpenumero factura satis sint, faciliórque semper hoc pacto inuenta fuerit sedandæ famis, quàm sitis; & siccum, quàm humidum, hoc quidem in negotio, solidioribus intimè partibus addendi, ratio; longéque adeò vehementiùs siti nos, quàm fame vrgeri, maioréque in eo, ac immenso, sæpéque nulla ratione ferendo desiderio teneri, impenseque affici experimur, propterea quòd promptior, ac paratior, domandæ leniendæ ve fami, ad manus materia vtraque, solidi ac liquidi specie, futura sit, quàm restinguendæ siti, sub liquidi semper specie, atque ea cum frigido offerenda.

Hinc sanè & vehementior appetentia, quo minor semper copia recti quidem & legitimi Potus: desiderijque maioris significatio ex hoc, quoties ingens quodpiam atque immensum rei cuiuspiam desiderium significare volumus, μεταφορικῶς, A sitici nos rei eius siti, dicimus. Translatitiumque iam hoc propè est, translationibus his quotidiani sermonis vti, quum Sitire nos, non solùm inimicorum sanguinem, sed vindictam, perniciem, cædem, salutem quoque amicorum sępe dicimus, & huiusmodi, ardenti desiderio ostenso, sitis nominę; famis non itidem, aut non tam sæpe. Audio ex Virgilio: Auri sacra fames. quippe sitis illi tum, quanquam Carminis ratio admitteret, maiórque futura fuerit significatio, repurgatissimæ, acerrimóque summæ Poëtices aceto lotæ, aures non admiserunt. Est sanè id, quod dicebamus: Sitimus acriùs, minoríque molestia, ac tolerantia maiore famem, quàm sitim, ferimus: vt audierim, à perditissimo sicario quum extorqueri perpetrati sceleris confessio nullo pacto posset, somno potuq; negato, fassum cũcta. Tãta est sitis vis, & coniunctũ cum ea explendæ necessitatis eiusmodi desideriũ: eoq; non iniuria facultas ad id inprimis quidem humefaciendi, sed coniuncta quoque requiratur potabilis formæ species, quę liquente, actu, humore constat, vt iustus legitimusque Potus sit.

Iccirco quæcunq; gẽtes vicarias vini Potiones excogitãrunt, Zythum Aegyptij, vt Theophrastus & Plinius tradiderunt, pararturque ex hordeo, Dioscoride authore; nobisq; ignotas hoc tẽpore Cæliam & Ceriam Hispaniæ olim; nunc Hispaniarum pars Cantabri mõtana suum ex agrestibus pomis Potũ; Ceruisiã Germania, & Septẽtrionalis plaga, ex tritico & lupulo, vel, tritici loco, hordeo; Mulsi genera Scythæ, & Sarmatæ, quod Metum vocãt, ex melle, aut saccharo; præterq; ex frugibus apud alias gentes quædã, milio, panico; quin ex lacte, acidisq; Cerasis, & alibi aliter; atq; haud scio an Vergiliũ sequuti ex Sorbis nũc aliqui conficiant: omnes in vniuersum eò tetendisse videntur, quorum quidẽ ad nos cognitio peruenit, vt aut ratione adducti, aut vsu edocti, Potiones sibi parãdas cẽsuerint, humoris maximè facultatibus pollẽtes, etiã in speciẽ, quæ humidissimæ, liquẽtissimæq; essent; crassiores & turbidiores vitarẽt. Sic ne Vinũ quidẽ ipsum crassum adhuc, musteumque, nec nisi quod deferbuerit iam, tenuissimarúmque inde partium, ac substantiæ pellucentis, dilutique coloris factum, ad potandum idoneum iudicamus, laudamúsque.

Permiscendi autem in ventriculo Cibi vsum ex Potu, quod illi addidère, proprium ducendum esse Potus non dicemus: idem videlicet ex iurulentis quoq; cibarijs, quæ diximus, nec multo sanè maiore negotio assequemur: sicuti nec distribuendi diducendi ve per corpus alimenti. nam & id liquidiores cibi facient: tametsi iuuari Potu hæc quoque inprimis non dubitamus, tam familiari, (vini præsertim) naturęque nostræ maximè amico. Peculiare vni, perpetuumque Potui id est, si ritè & ex natura reliqua adsint, quod deperditum humidioris substãtiæ fuerat, corporibus addidisse, sitimque extinxisse, emendata siccitate. Quod humore maximè fit aliquo, puro, liquidoque, actu quidẽ quoq; & in speciem, sed (atq; adeò ante omnia) facultatibus etiã suis tali, vt, quod exhalationes, trãspirationesq; continuæ depleuerint, humefacto coorpori toti, quantũ fieri in hoc potest, & naturæ nostræ conditio fert, repletum per omnia addatur. Hæc addenda de Potu fuerant nobis, paulùm quidem euagatis, cæterùm cognoscendæ meliùs Potus naturæ fortasse non prorsus incommodè.

De Vini temperamento controuersia olim, núneque agitata. Eius natura expenditur, caliditatis & ficcitatis argumenta colliguntur: afferuntur rationes Physica, tum Medica. Humiditatem dein in purum, fyncerúmque, ac meracum inuehentium diluuntur argumenta.

CAPVT III.

NVncte, Bacche, canã, seu dicam potiùs tenuissimo orationis filo. Neq; enim oportet afflatos numine, aut Tragico verborũ apparatu aliquo, orationem instituere, quo loco nihil aliud, quàm rerum veritatem, inquirendã, veritatem retinendam habemus. Tametsi nõ inquiremus hoc loco: retinebimus potiùs, quæsitam diu antea, inuentámque nobis, nisi me spes fallit. liceat enim hoc hìc ita profiteri, minimè quidem gloriabundos. Quæ enim gloria, in paruula re, pauculáque, pauxillulum nescio quid animaduertisse, inanimaduersum alijs? seu dedignantibus ad hæc accedere, seu conniuentibus interdum oculis Authorum loca transmittentibus, aut trãsilientibus etiam, siue humano more labentibus, cæcutiente luminũ acie, quæ aliás perspicacia veritatis tantùm splendor quidam perstringit, tenebræ verò offuscant. Labor est is noster studiorum, non gloria; animíq; oblectatio quædam, non iactantia, inuenisse aliquid in literarum indagine, non magnum licèt, quod animum tamen capiat, rationemque & mentem expleat. Id est de Vini temperamento, de quo non nunc primùm, aut patrum tantùm, auorúmve nostrorũ memoria; sed multo antè quæri cœptũ fuisse legimus, Calidum'ne & siccũ, an calidũ potiùs & humidum, dicendũ habendumq; esset? insequutisq; deinde ætatibus, quũ certi quicquam statui de hoc nondum posse videretur, rapientibus, diuisis semper sententijs, in dissensionẽ cuncta Medicis: memoria demum nostra vigente vel cùm maximè controuersia, Veronenses Medici diducti in partes, summæ eruditionis, & ingenij perquàm acris viri, quum nulla concordiæ iniri ratio cõmoda posset, multisq; vtrinq; argumẽtis, & testiũ authoritatibus decertaretur, disceptatores sibi elegerunt super re ea, quorũ iudicio staretur, eiusdẽ ciuitatis viros doctissimos. Hi veluti de communi sententia pronũtiârunt ex loco superiore, finisq; impositus contentionibus, nec à quoquam prouocatum. Sed nos ante viginti plus annos, quum nondũ cognitum haberemus vtra pars causa cecidisset, laboremq; suscepissemus ex Galenicorum librorum lectione, non admodum cohærere visa, loca tum quædam componendi inter se, ac conciliandi, locusq; is de Vini temperamento ante alios occurreret excutiendus: examinatũ excussimus, edidimúsque cum alijs, facto titulo Enantiomatωn. Quam quidem nunc quoque de rebus his sentẽtiam in publicum emissam, aut opinionem meam tanto interiecto annorum tot spatio premere, quasiq; fouere cogor: postquàm tanta temporis intercapedine, diligenti lectionum mearum qualiumcunque obseruatione, &, quantum studiorum meorum tempora ferunt, inquirenti semper in hæc, sermeq; animaduersionibus multis insectanti, nondum tamen inuentum quicquam esse affirmare possum, quamobrem discedendum mihi à priore sententia esse arbitrer, quam præsertim tantum iam temporis ratam fecerit, firmamque, & (si detur venia vera dicenti) quam (quod quidem non minoris facio) Gymnasij Patauini primarius Professor, non multo post editum libellum, in quo hæc cõtinebantur, in publicis Scholis, frequenti auditorio, alijs cunctis prætulerit, ingenuè tum professus, id de meis studijs esse. Quæso obtestorque, ne arrogãter hoc à me, sed stabiliẽdæ tantùm sententiæ meæ causa, dictum accipiatur, cui subscripsisse videã maximæ authoritatis, summaque semper cum laude publicè, in tam celebri Gymnasio, supra triginta, ni fallor, certè non multo pauciores annos profitentem virũ, cuius nomini parco, libenter nomen quoq; editurus, si nominari se velle scirem. Sed nimis iam profectò multa de hoc. Extant legere volentibus cuncta, tum aliorum, tũ nostra, de quibus rectum demum iudicium ferant: neque nos sanè, quũm mutaturi ea non simus, iteratò hìc ea repetere necessarium habituri ideo fuerimus, nisi noua quædam occurrerẽt paucula, quibus velut redintegrata firmari etiamnum meliùs visa fuit sententia nostra. Ea, quàm fieri id à nobis hìc poterit breuissimè, adscribere non grauabimur: fortasse nãq; aliquid inde operæpretij existet.

Sũma controuersiæ totius, & ceu causæ status, in eo versatur, ꝙ nõ tãtùm summorum Medicorũ authoritates, & testimonia diuersorũ inter se, calidum & siccum alibi statuerint nobis, Vinũ calidũ & humidum alibi: verùm etiam rationes & argumenta alia aliud, atque aliud alia, demonstrare videãtur. Iam primùm omniũ Galenus (vt cum Medicis nobis res sit) calidum siccumq; Vinum esse pronuntiat, idq; eo loci, (De simpl. medi. fac. viij.) vbi de plantarũ, succorumq; omnium fossiliũ, animalium temperamentis ex professo agit, mediæ ætatis,

tatis, secundo, à iusto æquoq; temperamẽto, recessu; benè vetus, tertio; nouum musteumque, primo. Hunc sequuti sunt Græci, Arabesque Authores in hoc. At idem rursus Author Galenus (De tuen. sanit. j.) puerili ætati Vini vsu interdicit, quòd abunde calefacere, atque humefacere corpora solitum Vinum sit, quo quidem minimè egeat ætas ea, per se in id prona: ne scilicet supra modum excrescat calor. Ibidem adulta iam ætate concedit, tanquam quo inprimis solidæ partes, vel laboribus in siccitatem, vel proprio ætatis temperamento actæ, benè humescant; tum alitæ reficiantur, vnáque biliosi humoris superfluitas per vrinas, sudorésque protrusa expellatur, &, quod restat, contemperamento mitigetur: quæ profectò non nisi humefacientis qualitatis beneficio perficiuntur cuncta. Senibus item Galenus Author idem, eiusdẽ in operis Gerocomica parte, quòd ætas ea iam quasi sanitatis limites siccitate egressa, contrarijs reuocanda ad temperamentum sit, bibendum Vinum consulit, nõ alia de causa, (neque enim aliam ibi inuenias) quàm vt solidæ illorũ partes, quatenus liceat, humefactæ restituantur. Cuius itidem sententiæ subscriptores habuit Græcorum Arabúmque propè coryphæos, quos non video necessum esse hoc loco singillatim, nominatimq; referre, in aperto positos adire cupientibus.

Atq; hæc ferè sunt receptissimæ authoritatis testimonia iuratissima. Nunc rationes & argumenta trademus, sed præcipua. Quum enim discordes ferri Galeni de re hac sentẽtias, & fautores, sequacesq; vtranque sententiæ partem inuenisse suos, Græcos, Arabasque, viderent, Latinorum quidam homines acuti, rationibus atque argumentis confirmare conati sunt, quam sibi quisq; sequendam, tuendámque sumpsisset. Neque aliunde exorta est hæc quæstio, quàm ex discordibus primùm Galeni eadem de re dictis: Quod fieri de Authore tanto, non, nisi rationibus certis adducto, potuisse arbitrati sunt: itaque has postmodum quæsitas addidere.

Caliditatem & siccitatem Vini ostendere multa possunt, tam de Physicis, quàm Medicis rationibus petita. Accipiendas autem esse tota hac disputatione qualitates has non actu, sed potentia, & potestate tales, etiam nobis tacentibus, clarum, atque apertum omnibus esse debere opinor. Etenim quicunque succi huius (vt aliorum omnium debemus, quorum temperamentum examinandũ sumpserimus) naturam inspectam diligenter inprimis considerârit, is, Hercule, partes inesse calidas in Vino, nec paucas, nec paruas, manifestò satis animaduertet, ad calefaciendi opus, à calore nostro non magno negotio deducendas; imò substantiam atq; essentiam eam, qua verè atque inprimis Vini natura constituitur, calore totam constare, nõ obscurè sciet. Nam quũ naturaliter in vnoquoque succo, quod Galenus (De simpl. medi. facul. iiij.) animaduertit, quatuor statuantur, aqueus primùm in omnibus, ab initio crudus, inconcoctusq; liquor; tum propria succi cuiusque, pro plantarum differentijs diuersissimi, natura, atque essentia, huiusque initia, quod illis τὸ εἶναι suum est; tum ab his superfluitates duæ, crassior, ac tenuior, quarum altera fæcis, floris altera nomine significatur: in Vini generatione pars succi totius, seu succus potiùs ipse, qui Vinũ est, viniq; naturam solus iustam seruat, & ὄντως οἶνος Galeno dicitur, igneus totus est, seminaque essentiæ suæ, quæ illi ita à natura κατὰ τὸ εἶναι eius attributa fuêre, benè calida sortitur. Quibus paulatim deinde sensimque ab initio statim in vite, vuáque deinceps quoque sua, Solis prætereà caloribus auxiliãtibus, aqueus humor ille excoquatur, præualẽte semper magis magisque ita succi totius vinosa parte, donec maturescẽtibus exquisitè vuis, Soliumque multorũ calorificã vim passis expertisque, expressus inde succus ebullitione noua, quã ingenitæ eædẽ illę calidiores partes excitẽt, cõcoctione perfectiore ad Vini exactiùs accipiendã naturam elaboratur: imò Vinũ tum demũ euadit, antea semina tantùm & igniculos vinosæ materiæ quosdã, quasiq;, dixerim, rudimẽta modò cõtinẽs, quæ tũc demũ deponit, quũ primùm minimè vlteriùs mustũ dicendũ, Vinũ fit. Hac succi huius perspecta natura, quã ab initio insiti igniculi, & vrẽtia semina inchoent, semperq; coquãt, calorificã vim suã addãt, absolutius maturiusq; excoquẽdo æstuantissimi tot dierũ Soles, & æstatis autũniq; calidissimæ tẽpestates, quã cocturã dixẽre Authores, ac feruor demũ natiuo intus calore excitatus musteũ adhuc, veluti denuo excoquendũ, excremẽtisq; omnibus, quod & fit, repurgandũ excipiat: nullus nõ, nisi rigidioris fortasse ceruicis aliquis, calidæ esse naturæ Vinũ fateatur. Quòd si in stirpiũ genere omni, de maximorum Philosophorũ sententia, caloris dominium inest quoddã: (neq; enim aliter aut erũpere è terra, aut in tã altũ excrescere, aut semina fructusq; suos maturos edere possent) hocq; & in Papauere, & Hyoscyamo, & Mãdragora, & quicquid est frigidiorũ Plantarũ, videmus, in quibus opus tamẽ suũ exercet calor: quanto id magis fieri existimabimus, vbicunq; multo maiora, manifestioráque sese nobis inspicienda offerunt caloris opera?

opera? Frigidi munera, adstringere, densare, torpidum, immotúmque facere: calidi contrà, attenuare, diffundere, concoquere, excitare? Hæc in frigidioribus Plantis quadantenus visuntur opera, in quibus nihilominùs vsqueeò vincere materiam calor haud potest, vt non frigidam tandem illarum facultatem vsu experiamur. Quid esse caloris dicemus, aut quantas igneæ potentiæ vires, vbi contraria sese detegunt cuncta? Ergo in Vino non solùm calidi initia, quæ Plantis omnibus insunt, vnde exeunt è terra, incrementa sua sumunt, maturantur, ac superantem tamen ad nos frigefaciendum frigiditatem retinent: sed etiam maioris, igneiq; cuiusdam caloris concessa illi à Natura fomenta, quibus supra frigiditatem sese efferat, sensímque consumpto humore aqueo, quem præter tot, (vt docuimus) intrinsecus, extrinsecus cocturas, operatíque assiduè caloris vim, etiam vetustate delet, caliditatem, abolita omni propè frigiditate, inuehat, & quantum caliditatis, tantum vnà quoq; siccitatis semper accersat. Quapropter quæ ætatem ferre possunt Vina, vt apud Rhetos censuram sæpe annorum vetustate inuenta, ea caloris tantum concipiunt, frigidis partibus omnibus aut absumptis, aut in Vini naturam, partésque pertractis, fermè bibi commodè vt nequeant; minimum tunc alimentosæ qualitatis, & eius quidem siccissimæ, retinente Vini substantia, totáque propè in medicatam abeunte. Aetatem vetustatémque si ferre possint Vina, diximus. nam acescentia, aut mucescentia, aut corrupta, aut veterascentia quidem, sed euanida prorsúsque euaporata Vini substantia, vappida, nemo incorrupti palati ne bibet quidem, scilicet Vina non deputans. At illa ardentis propè naturæ fiunt, amarescunt nonnunquã, maiorem căliditatem & siccitatem adepta. Ex his, tanquam prompta paratáque materia, aquam sibi, quam Vitæ vocant, sufflones parant, ea igneæ materiæ promptitudine, vt flammam statim è proximo, facilimèque concipiat, conceptamque alat: inde ardentem etiam appellant, quo maius certiusque ostendendæ igneæ naturæ argumentum ne quæras. Illud tamen quoque: Generosi, benéque vinosi Vini odor qualis? acer quippe, ac nares statim feriens, & vnde caloris vim colligas. Sapor itidem acer, sæpe momento os palatúmque caloris sensu replens. Ex Vini verò mustei fumida exhalatione conclusio, vt sæpe fit, loco capacissimis in dolijs feruide bullientis, quosdam semiebrios factos scimus, dum vinacea, quæ feruefacto musto superiùs reiectantur, demererentur, elutriando meliùs Vino, transfusandoque. Scimus & equum eodem aliquando loco stabulantem plùs solito ferociuisse, & furere cœpisse. At hæc calidis exhalationibus facta fuisse, nemo inficias iuerit. Ipsa quidem Ebrietas non aliunde, quàm ex spiritosa exhalatione calida sursum se agente, & mirificis diuersissimarum rerum, pro cuiusque temperamento, formis, species multimodas repræsentante, quarum reddi facilè rationes nequeant quidem, sed rei propinquæ, proximæque naturam, quæ cuique occurrerit, attingant tamen semper. Illud in plenum, quod omnibus competat, acris inprimis calidæque materiæ appulsu id fieri non dubitandum, vt temulentia sequatur, quando lac ipsum subfrigidæ naturæ, sursum actis separatisque, caloris ignei vi, tenuioribus, paulúmque magis calidis particulis, quod vsitato Alembici (sic enim vocant) instrumento facilè consequimur, promptissimè, validissimeque inebriet, nunquam antea id facturum, nisi hoc priùs facto: sicuti ne aqua quidem (quoniam frigida vapores tantùm frigidos transmittunt) turbas illas vnquam cierit.

Physicæ hæ sunt rationes, multarum aliarum instar, calidioris ac siccioris Vini naturæ. Illæ medicæ. Vulneribus siquidem exiccatione semper indigentibus, vinum adhibemus, idque maximè, quum maximè egere viderimus, hoc est, quum non solùm vlcera ipsa, verùm humescentes etiam plùs iusto circùm partes exiccari postulabunt. Idque Hippocrates & Galenus faciendum consulunt: priuatim verò Galenus. Quod non pro viri authoritate adfero, sed quia, quo loco cõponẽdi Cyphoidis medicamẽti rationem reddit, vini quoque, ex quo partim confit, addit, ibi præter id, quòd nutriat, & concoquat Vinum, & robur addat, & putredinibus resistat, quæ non nisi calorifica vi, siccandíque potestate fiunt; Si frigida prætereà, ait, fortè & humida intemperies contigerit, eam Vinum molestia absque vlla, & discrimine sanat. Calidum autem & siccum absque dubio sit oportet, quod frigidam, atque humidam intemperiem persanaturum est.

Illa omniũ maxima, & potissima ratio ex Medicorum libris deducta, quòd sitim facere, & vigilias, Vinum legimus: idque experientia sæpe probatum confirmatur, quòd temulentorum facies rubere pustulis exusti humoris redundans videatur, labia exiccentur. Quam dum repetitis meraci potionibus siccitatem emendare se posse confidunt, excitant potiùs, & sitim

sitim augent. Ipse sibijpsi testatur (De rat. vic. in mor. acut. iiij.) aliquando Galenus, æstatis feruoribus sitienti, meracioris vini potu adauctam fuisse sitim, non, vt fortè futurum rebatur, sedatam. Idem alibi (De loc. affec. ij.) Author Grammatici puerum refert vini haustu antiqui largiore, post longas vigilias, delirio correptum interijsse. Hoc ipsum, vigiliæ & delirium, calidiorum haud dubiè humorum, sicciorumque, & acriũ soboles & fœtura sunt: quoniam ex contrarijs torpescere, somniculososque fieri videmus. Id verò, quod Hippocrates, (Aporis. v.) & Hippocratem explanans Galenus aiunt, muros de repente factos conuulsos mori, nisi aut superueniente febre euadant, aut qua hora solui crapula solita sit, ea, loquuti sermonem proferant: obseruatio hæc fuit Hippocratica: Galenus rationem inuenit. De febre apertum, calido & sicco morbo neruorum plenitudinem tolli posse. De hora, quòd eo quoque tempore soluatur interdum morbus, id verò, nisi vini, replentis quidem primùm neruos, sed calore demum & siccitate etiam absumentis repletionem, potestate fieri haud posse, existimandum: vt par hac in re ad sanandum febris, viníque, cum calore siccitas sit. His atque huiusmodi rationibus alijs, præter clarissimorum Medicorum testimonia, persuasi, audacter pronuntiabimus, calidum & siccum natura, temperamentóque suo, nisi alio aliquo occursu impediatur, dicendum habendumq; Vinum esse. Nec deessent summi omnium Philosophi Plato & Aristoteles, qui se hoc ipsum sensisse testarentur, neque enim id perquàm arduum foret ostendere, si aliorum testimonijs egeremus, aut longiores esse vellemus in re non dubia.

Et inuenti tamen sunt, qui non satis intellecta Galeni, Medicorumq; aliorum, aut certè non in eam, in quam debuerant, partem accepta de rebus his dicta, in contrarium verterint, Vinóque humiditatem contentiosè attribuerint. Qui si superiùs recitatas Authorum sententias diligenter examinatas considerârunt, & rationes excusserunt firmas stabilésque, & fundamentis nixas inconcussis, deinde aliò delati de via deflexerunt; ingenij turbine aliquo rapi illis contigit, transuersis actis. Ac testium quidem dicta, quibus sententiam suam confirment, nec minora, nec pauciora, atque eadem ferè, eorundemque Authorum quæ proferant, habent: quæ nos quomodo accipienda sint, ad veritatis defensionem ostensuros mox spero. Rationes, nisi futiles, inanes, vacillantésque, & nutantes, non habent. Testimonia, dum loca citaremus, suprà attulimus.

Rationes hæ afferuntur: Somnum, inquiunt, Vinum facit, & soporem inducit. at somnus sopórque ex humoris semper præsentia, vel id clarissimis Medicorum testantibus. Quasi humorosum esse negetur Vinum, succosúmque, quod succus omnino sit, dicatúrque: ac non succorum multi, sicci quanuis potestate, primò copia quadam atque affluentia (quod de Vino etiam ostensuri sumus) somnum, tum deinde vigilias quoque faciant. Addunt de facilima Vini transmutatione in sanguinem, quam, nisi maxima quadam rerum inter se affinitate, contingere haud solere autumant. calidus porrò atque humidus sanguis, consensu omnium. Quasi necessarium hoc semper futurum sit, vt cita transmutatio summam illã affinitatem habeat, ac non sanguini cum Vino, etiam si Vinum natura siccius statuatur, in reliquis non paucis conuenire optimè possit, vt in sanguinem citò immutatum vertatur: præcipuè vero, quũ alimentum non omni prorsus ex parte, quippe quod initio etiam contrarietatis non parum contineat, sed quadantenus tantùm, atque ex peculiari potiùs, ac priuato quodã, quàm manifesto, apertóque, cuiusmodi siccitas est, temperamento similitudinem atque affinitatem eam habere debeat; ideoque reperiri alimentum queat, cuius hac ex parte valde admodũ conuenientis, ex alijs non item, cita, celerque inprimis futura immutatio sit; accedente præsertim tenui admodũ, cuiusmodi Vini est, & fluida sem per substantia. Id verò, quòd liquidum semper reperiatur Vinum, quamcunque etiam in corpore concoctionem subiens, si propterea siccandi potentiam demere se posse credunt, demant sanè & marinæ aquæ, & sponte nascentibus plurimis, quas siccandi potentiã valere nemo ambigat, & liquiditatem semper retinere suam scimus. Nec planè, quid obstet, video, quo minùs existimari idem de alimento possit, vt sub liquiditatis forma inter concoquendum perpetuò maneat, cum siccandi tamen potentia non parum sæpe, neque in parum multis. Nisi fortè (nam quorsum aliò hæc tendant, non satis dispicio) humiditatem alimenti probare ex hoc volũractu: quam nos concedimus, & coniunctam cum siccandi vnã potestate perquàm crebrò inueniri posse non ignoramus. Dicunt aquæ speciem esse Vinum, de Aristotelis sententia: Nos addimus, & de Galeni quidem: Quasi Aristoteles non eodem loco, (Meteor. iiij.) eadem ratione, lotium quoque & lixiuium aquæ species fecerit: quæ profectò sicca esse potestate, nempe exiccantia, (quod

(quod nos de Vino quærimus) nemo Medicorum nescit, & Galenus, ſicuti antea docuimus, nòn ipſe de ſuo affirmârit, Vinum nil aliud, quàm aquam, aquoſumque humorem principio eſſe, terreſtris igneæque ſubſtantiæ portione ſuſcepta, concoctione deinde maiore, atque elaboratione perficiendum. ὑπὸ ὕδωρ εἶναι, inquit, (De rati. vic. in acu. iij.) βραχὺ γεώδεος τι, καὶ θερμῆς οὐσίας προσειληφός. Nam illud cuiuſmodi? quum neceſſitatem afferunt diuiſionis, & aut humefacere Vinum, aut humefieri poſſe neceſſe eſſe dicunt: ipſi humectabile, aut humectatiuum, protulêre. humefieri autem qui poteſt, quod antea maximè humidum ſit? ergo humefaciat oportet. Quaſi in actu humida re, poteſtate haberi partes aliæ ſiccæ natura nequeant, quæ humeſcere poſſint, & antequàm humeſcât, ſiccandi ſatis viribus polleant. Humectabiles igitur, & humefieri poſſe docebimus partes Vini ſiccas illas, vtique, antequàm id fiat, ſiccandi ſemper vi præditas. Atque (vt ad argumentũ habeant) humectabile hoc pacto Vinũ eſſe, concedemus facilè, qua parte ſiccum poteſtate eſſe reperitur: minimè verò, qua humidũ actu, quod ſemper eſt. Hoc ſcilicet idipſum fuerit, quod explicaturi nos ſumus, & de explicationis ſententia alias allaturi, rerúmque veritati, niſi fallor, competituras magis rationes.

Itaque paulò altiùs repetenda hîc quædam habebimus.

Quo pacto æſtimanda Vini natura, & quo rerum diſcrimine fuerit: qua ſi rectè æſtimetur, (modò abſolutus vini ſit) calida & ſicca cenſenda, plus, minus, omnis erit.

CAPVT III.

Qvum de Vino diſputatur, ſicuti in alia omni de quacunque re diſputatione, arbitror, conſiderandum ante omnia diligenter eſſe, quo de inſtitutus à nobis ſermo ſit, ne alibi nos contingat, diuerſorum ſignificatorum eiuſdem nominis errore. Sane propoſita, de Vini temperamento & natura, quęſtione, ſimpliciſſimum accipiendum eſt, de quo iudicium feratur. Quocircà medicata omnia reijcienda hinc primùm, qualia Dioſcorides plurima parari ſuo tempore conſuêſſe ſcripſit, & nunc quoque parantur multa, procul dubio de rerum, ex quibus conſiunt, natura bona ex parte æſtimanda. Longè minùs admittemus potius eiuſmodi cæteros omnes, vt πισσαλασσόμενον, quaſi marinatum dixerim, vt picatum, vt alia id genus. hoc primum. Deinde illud, in quo paulò maior conſideratio reponenda eſt, Num omnia, (pura tamen ſynceráque, nec vllo tandem modo, vllá ve aliénæ rei alicuius mixtione infecta, cuiuſcúnque alioqui generis) in quæſtionem veniant, Vina rubra, fulua, alba, vetera, noua, ætatis mediæ, odora, inodora? Arbitror omnia: nam omnia, modò exactè maturuerint, concoctionisque ſuæ non in vite ſolùm & vua, ſed in muſtea quoque efferueſcentia iuſtas metas attigerint, calida & ſicca habenda eſſe, contendere auſim, intrò ſumpta, foriſq; adhibita, iuſto quidem, æquóque temperamento præditi hominis comparatione. Nec totum illud, vniuerſumque, de Simplicium medicamentorum facultatibus & temperamentis, opus, aliter, alióve verborum ſenſu ſcriptum prolatúmque fuiſſe, cuncta licèt diſquirens, inuenire poſſum, quàm vt de vniuerſis, ſpeciei totius cuiuſque, plantarum, metallorum, animantium, indiuiduis, in plenum temperati hominis reſpectu, dicta ſcriptaque cuncta intelligantur. Sic Aquę, Aceti, Roſarũ frigiditatem; Piperis, Zingiberis, Centaurij caliditatem pronuntiatam legimus: non, vt Roſarum aliquas calidas, Centauriorum frigida aliqua accipe remus; ſed Roſas ad vnam omnes frigidas, calida Centauria exiſtimaremus; ſi cum æquo hominis temperamento conferantur. id enim mente ſemper ſeruandum, nec vnquam elabi nobis ſinendum eſt, quo niſi vtamur perpetuò, pereat nobis ſtatim artificioſa de rebus his omnibus conſideratio.

Illud tamen cogitandum, niſi perfectè de ſpecie vnumquodque ſua dicatur, quod inprimis perfecta, atque abſoluta maturitate intelligitur, (nam de extraneæ rei admixtione cautum iam antea) non valiturum pronuntiatum, quo calidum, vel frigidum quodque, aut huiuſmodi, dixerimus; præſertim verò, quæ calida, aut temperata experiri velimus: vt oleum, quod humano temperamento æquabili iuſtóque, commoderatè temperatũ haud dubiè ſtatuitur, niſi perfectam, exactamque maturitatem adeptum, tale profectò non erit, infráque mediocre temperamentum illud ſubſiſtet. Ideo Omphacinum quod vocant, aut ὠμοτριβὲς oleum, non ſimpliciter vereq; oleum, ſed hoc totum Omphacinum, & ὠμοτριβὲς oleum eſt, frigidæ iam naturæ habendum. Ad eundem modum Omphacium, ex immaturis acerbisque adhuc vuis expreſſus ſuccus, Vini certè naturam, & temperamentum minimè impleuerit, imò longiſſimè aberit, vt

impleat. Ab hoc parum distant Vina, quæcunque frigidiores quædam regiones proferũt, gustata Omphacij potiùs, quàm Vini sapore; hæc ego ne Vina quidem esse existimârim, quæ Vini saporem non referant: Omphacio meliùs adscripserim, eisdemmet quoque sæpe, quibus Omphacium, vsibus adhibita. Nec, si quis animi tantùm causa colat vites, & ornamentum quærat topiario opere aliquo, vt Augustæ Vindelicorum, speret is de Vino se bibiturum: ideo in Omphacij vsum vertunt sæpe. Et anni tamen tempestas bene calida alicuius, vigentésque Aestate tota & Autumno interdum præter consuetum calores, Solésque crebri, fecerunt, bibi vt possent, magno tunc Vinum inter & Omphacium discriminis argumento: expresso quippe cœli clementia, & caloribus, inde succo, qui aliquando ob maturitatem Vini naturam indueret, vnde priùs sæpiusque Omphacij tantùm vindemia celebraretur. Ergo iusta semper maturitate, coctura iusta, in vite, vuaque primùm; deinde musti etiam feruoris accessione, Vinum existit: ante id ne Vini quidem dignandum esse nomine meritò censebimus, quod aut Omphacium, aut mustum rectiùs veriusque sit, dicatúrque. Hæc si ita fuerint, vt rationes dictant: reliqua omnia, quæ maturuerint benè, & musti rudimentum deposuerint, calida, & inquantum calida, intantum sicca quoque esse; tametsi minimo omnium à temperamento recessu quædam, credemus, vt aquosa illa dicta Vina, & paucifera. Nam vel hoc ipsum, quod pauciferum, & ὀλιγοφόρον nominamus, quid aliud sibi vult, quàm pauca dilui aqua quòd postulet, quia plusculam non ferat, dilutum antea per se propè satis, neque tamen nullam: atque vt illi temperamentum, omnino ad nostrum æquum, quærimus, minimùm adhuc quippiam caliditatem infringere eius, pauculam licèt, debemus. Tenue quippe, & inodorum, & aquosum, paulò maiore aquæ mixtura dilutius, quàm par sit, non sanè commode bibetur. Hoc Vini genus Galenus aliquando, quod Aquosum appellat, quia ex altera oppositum huic parte, caloris ac siccitatis vehementia pollens, Vinosum dicit, tam parua in vite concoctione immutari asserit, aqua vt sit, terrestri parua calidáque substantia suscepta: nec sanè ideo magna opus illi fuerit, vt in idem substantiæ eæ coeuntes vniretur, elaboratione. Sanè verò rectissimè, si cum generosissimis conferatur, aqua. Etenim, gustato sæpe nobiliore Maluatico, nostratia Tridentina, neque omnino tamen paucifera, quum labijs admouerem, eodem in prandio, aqua mihi visa sunt; & aquam diximus, dicentésque alios multoties audimus, tanto mehercle magis id dicturos, si aquosa prorsus gustarentur, affecto priùs palato, orisque gustu præoccupato selectissimi alicuius Vini, eiúsque meracioris, vt sæpe fit, potu. Veruntamen hoc ipsum Aquosum, quod in planta adhuc sua atque vua (tale nanque significauit nobis Galenus) rude tantummodo, & inchoatũ, portiunculam tamen calidioris substantiæ aliquam accepit, vlteriore maioreque elaboratione accedente tãdem etiam post vindemiam, excitantéque sese ad id sponte sua (quem non sanè minimum esse oporteat, vt id præstare de suo possit) natiuo succi calore, & coquente se diu, nónne euaporatis ita aqueis partibus multis, & igneis conceptis, auctisque, vt mustum demum esse desinat, & Vinum fiat, multum quoque prætereà caloris acquirere posse existimabimus? Ego quidem existimârim, adeò vt, quemadmodum benè calidum hoc; ita prius illud, quanuis aquosum, quanuis tenue, quanuis inodorum, calidum tamen etiamnum, sed parua admodũ à temperamenti æquabilitate discessione, prima nimirum, dici, atque esse mereatur. Quæ nobis sanè non fingimus: locupletissimus nostræ huius sententiæ testis Galenus, Aquosum, hoc genus, vinum minimè euidenter calefacere, scribens. Hoc porrò ipsum, minimè euidenter aut manifestò calefacere, primi à tẽperamẽto æquo recessus indiciũ, signumq; est. Prius illud testatũ nobis reliquit (De rati. vic. in mor. acu. iij) his verbis: ὥσπερ γε καὶ τοὐναντίον ὑδατώδη τῷ ὕδατι μάλιστα κατὰ πάντα ἐοικότα, καὶ τῇ λεπτότητι, καὶ τῇ χροιᾷ, καὶ τῷ ἀόσμῳ, καὶ τῷ μὴ θερμαίνειν ἐπιφανῶς. Quemadmodũ, inquit, Aquosum vinũ dicimus vinoso contrariũ, aquæ per omnia maximè simile, tenuitate, colore, odoris vacuitate, & quòd non manifestò excalfaciat. Posterius, hisce alijs: θερμὸν μὲν ὀνομάζοντες κατὰ τὴν πρώτην τάξιν, ὅτι ἂν ἡμᾶς θερμαίνει, μὴ μέντοιγε ἐναργῶς, ἀλλὰ μετὰ τοῦ προσδεῖσθαι τινὸς ἀποδείξεως λογικῆς. Calidum dicimus primi ordinis, quodcunq; excalfacit nos: at nequaquam manifestò, verùm sic, vt demonstratione ad id necesse habeamus quadam rationabili. Hinc planè rectè, ritéque, & Censoria lege optima collocandum, reponendumq; in primo hoc calefacientium ordine, paruoq; quodam à temperamẽti mediocritate recessu, esse Aquosum vinum, claris apertisque satis rationibus, & Classicorum, receptissimorumq; in re Medica Authorum testimonijs apparet: idque ratione aliqua tantùm nixi vt faceremus, nec vllum nos manifestius experimen-

mentum, aut sensus fides certa cogeret, fatendum erat: sed cogunt tamen hæc quoque. Quis enim ambigat, largissimo aliquando haustu huiusce Vini, qualibet id aquosum, tenueque, & inodorum excogitetur, fieri posse, vt inebriemur. At ebrietate superius certissimum caliditatis, ob spiritosas exhalationes, non temerè aliunde prouenientes, argumentum statuebamus: non iniuria. Ne excidat autẽ nobis id, quod appositissimè ad hãc rem, vt omittendũ, prorsus nõ sit, scriptum à Galeno reperitur, ex priore loco: sed ne grauemur etiã adscribere verba: ἡ δὲ κατὰ τὴν δύναμιν διαφορὰ τῶν οἴνων ἐστί, καθ᾽ ὅσον ὁ μὲν ἰσχυρός, ὁ δὲ ἀσθενής, ὁ δέ τις μέσος, ὁ δέ τις μεταξὺ τούτου μέσου, καὶ τῶν ἄκρων ἐστίν: ἰσχυρὸς μέν, ὁ θερμαίνων σφοδρῶς, καὶ ταχέως τὸ σῶμα, καὶ τὴν κεφαλὴν πληρῶν: ἀσθενὴς δέ, ὁ ἐναντίως: οἱ δ᾽ ἐν τῷ μέσῳ, δηλονότι τῶν ἄκρων ἀφωρισμένοι. id est, Vinorum discrimen à facultate est, quatenus hoc potens, illud imbecillum, aliud medium, atque aliud medium inter & extrema est: potens, quod vehementer, & celeriter corpus excalfacit, ac caput replet: contrario modo, imbecillum: quę in medio sunt, manifesta habetur, extremorum, à quibus absunt, consideratione. Cõtrario, inquit, modo, imbecillum. at potens validè, & celeriter excalfaciebat: imbecilliter ergo imbecillum, & tardiùs, sed excalfaciet tamen. Quum enim cuncta Vinorum genera suis distincta sedibus coniunxisset, plùs minùs aliud alio, at excalfacere nihilo secius genus omne, innuit. Quis enim aliter interpretetur? ne captiosus quidem maximè, aut cauillosus aliquis aliter possit. θερμαίνων. ait, σφοδρῶς, καὶ ταχέως: ἀσθενὴς δέ, ὁ ἐναντίως. potens illud est, quod vehementer atque celeriter excalfacit: imbecillum, quod contrario modo, nimirum tenuiter ac tardè. quid? necessariò, excalfacit, addere cogimur, sic cogente verborum serie: ἀσθενὴς δέ, ὁ ἐναντίως. τί ποιῶν; θερμαίνων δηλονότι. Quid enim, quæso, contrario modo faciens, aliud faceret imbecillum, quàm excalfaciens quidem, sed modicè & tardè? hoc enim ipsum ἐναντίως, contrario modo, σφοδρῶς illud & ταχέως respicit, vehementer & celeriter: non θερμαίνων illud, quod nudum solumq; positum si esset, accessione illius ἐναντίως destrueretur vtique, vt refrigerans esset. Nunc additis vtrobiq; Aduerbijs, illa profectò inter se conferenda committendaque, integro manente Verbo, ac Participio, fuerint. Galenum ipsum, si reuiuisceret, non alium allaturũ dictionis suæ sensum, crediderim: minimè verò, vt arbitrati quidam sunt, frigiditatem nobis ex hoc loco paulò magis tenuium Vinorum inuehere conati. Atque ita planè ipsa quoque Aquosa, & imbecilla Vina, iustæ optimæque temperaturæ hominem excalfecerint, & exiccarint: quoniam Galeno quidem ipsi siccitas in his proportione semper caliditati respondeat: calidáque ideo à Medicis & sicca rectè dicentur: frigida autem quum pronuntiabuntur, id verò calidorum magis, citiusque, ac vehementiùs calorem suum addentium corporibus, respectu accipiendum erit. Quapropter illud primum Veronensium Medicorum non recipimus, qui, quale Aruisium ex Chio, Methymnæum ex Lesbo veteribus fuerat, & Romanis Falernum, Cæcubum, Sentinum; illis iuxtà ac nobis hoc tẽpore Rheticum, aliáque nunc laudatissima, septentia tantummodo comprehendi sua velle videntur: quam alioqui perquàm eruditè sanè de Vini caliditate & siccitate tulere. Nos de eo, quodcunque, qualemcunque tandem, modò vinosam, qualitatem adeptum fuerit, accipienda hæc esse Vino dicimus.

Calefaciendi siccandiq; potentia in Vino tam foris admoto, quàm intus assumpto intelligitur: & quomodo eodem tempore alimentum quoque fit. Inter hæc de alendi facultate quadam purè, & cum qualitatum aliqua alia-rum: Tum responsum diuersa de re hac sentientibus.

CAPVT V.

Nec diuersa censenda est Vini, quod ad facultates hasce pertinet, calefaciendi & exiccandi ratio, intrò sumpti, aut exteriùs admoti, puri, syncerique, ac meraci prorsus; quanuis bibitũ, præterquàm quòd calefacit atque exiccat, corpori alimentũ etiã elargitur, aucto sanguine: at nõ solùm sic aucto, vt plusculum inde sanguinis venæ acceperint, vnciam, exẽpli gratia, aut sescunciã; sed vt idẽ ille prętereà calidior vnà & siccior factus sanguis, hoc est, quantitate simul & qualitate auctus aliqua, intelligatur. Quo planè modo lactucæ exẽplo è contrario, concoctæ, atq; in alimentũ versę, sanguificatęque, adaugeri sanguinẽ dicimus, addita huius priori portiũcula aliqua, sed, quàm anteà, frigidiore. At vtrobique, tam calidis & siccis, quàm frigidis & humidis, ex quibus quidẽ elici alimentũ queat, priusquàm sanguificẽtur, vis agẽdi inest, vt partes, quas attigerint, aut calefaciant & exiccẽt, vt Vinũ; aut frigefaciant & humẽfaciant, vt lactuca; aut vna tantùm ex his aliquãdo, quæ inueniri non pauca possunt, qualitatẽ inferãt. Quæ

dum ab his fiūt in corporibus, nō quidē vt alimēto fiūt: ab alimēto nanq; nihil aliud, quàm sanguinis copia augetur semper; nulla aūt prorsus qualitas alia introducitur, nō antè in corpore inuēta. Hæc nāque simplicissimi, veríque, & legitimi alimenti natura est: vt ritè cōfecti triticei, loti præsertim, panis; vt præparatæ recta ratione Suillæ, vt aliorū quorundam, quæ ingesta temperaturā corporis, quod alitura sunt, nulla omnino ex parte immutant, ac sanguinis tantummodo quantitatem vnā, solamq; augent, qualitatē eandē ipsa ex toto corporibus assimilata seruāt: quū reliqua omnia, quibus, præter alendi vires, aliud quoq; prætereà alterius qualitatis additū aliquid fuerit, sanguinis quidē quantitatē adaugeant, (neq; enim alimēta essent, si aliter cōtingeret) sed qualitatē insuper quoquo modo mutatā inuertūt, aut priorem augēt. Vt Vinū si æquā temperaturā inuenerit, in calidam & siccā mutat; si calidam priùs & siccam, adauget: si contrariam, frigidam & humidam, appositum immutat. E diuerso Lactuca, temperaturā optimam iustamque frigefecerit & humectarit semper; frigidam & humidam nacta, auxerit, calidam & siccam immutârit. alia itidem multa, aut totū hoc, aut ex parte fecerint: hæc enim exempli tātùm causa attulimus.

Hinc planè cibos alios medicatos & medicabiles appellamus, alios cibos solummodo, hoc vnum, nihil prætereà. Eodem modo alimentum: vt hoc loco nullum statuamus inter cibum, & alimentum discrimen, Hippocraticumq; potiùs τροφῆς significatum sequamur, quo nutriens iam, & proximè nutriturum, & paulò hoc tardiùs idem facturum, cibi alimentiq; cuncta nominibus significare nobis liceat: eo tamen nō ignorato, propriè τροφὴν dici, quod in præsentia nutrit, & alimentum vocare maluntquidam; reliqua impropriè, quæ cibum. Nos, quum minimè omnium seruari vocū differentias huiusmodi videamus, pro eodē cibum & alimentū habebimus: quoties res poscere videbitur, distinctiones adhibebimus. Esse iam nūc rei huiusce vsus poterit. Nā seu cibus, seu alimētum, hoc ipsum tantùm quod sit, hoc est, cum alendi corporis substantia tota per totum cōueniens, id vnum scilicet, quum primùm ingestū est, priusquàm in sanguinem abeat, concoctionem tantummodo subit ventriculi, nihil aut calefacit, aut refrigerat, humectat, siccátve: at factus sanguis cibus ne tunc quidem quicquam horum præstat, vt qualitatū harū aliquid in sanguinē, aut corpus accersat: auget tantùm hīc ipsum quātitate aliqua sanguinē, eandem, quā antea inuenerat, prorsus qualitatem relinquit; hancq; ipsam tamen, adaucta sanguinis quātitate, necessariò quoque auget, sed in maiore solùm materiæ quantitate extensam, minimè verò qualitate intentam. vt, de albatis eadem albedine parietibus duobus, maiore minoreque: plus continere maior albedinis dicetur, quippe in superficie maiore protensę; intentioris aūt magisq; albæ nequaquā, quoniam eandem albedinem diximus. Hoc pacto, aucta sanguinis copia ex puro soloq; alimento, etiam si non intendatur calor accersitus aliquis, incalescimus tamē, calore naturali sanguinis copia aucto. Etenim in maiori semper materia eiusdem intentionis, aut gradus, haud dubiè efficacior qualitas reperitur. At quoties cum alimenti vnà natura, quam tota, vt diximus, substantia alendo corpori respondere necessum est, aliquid prætereà aliud qualitatum aliarum coniunctum esse reperietur, id quidem, quatenus alet, sic sanguinis quoque simul copiam adaugebit: verùm si aut calefaciendi ad hæc viribus, quæ toti alendi corporis substantiæ non conueniant, valuerit, etiam hoc nomine excalfecerit, & acquisititium aduentitiúmque calorem addiderit; siccârit, si siccandi quoque vires affuerint; humefecerit, si humidum faciendi; refrigerârit, si frigidum. Hæcque omnia faciet in sanguinem iam abiens, vt & humorem hunc augeat sanguificatione, & reliquas insuper qualitates addat, quascunque habuerit, de suo: semper autem, adaucto sanguine, necessariò calorē quoque adaugeat, substantia tantùm sua, si purum alimentū extiterit: sin secus, modò alienum accersitumq; calorē prætereà addet, modò siccitatē, modò humiditatem, frigiditatem modò, omnia aduentitia, ac præter innati caloris substantiā atq; naturam additamenta quædam. Hac ratione Lactuca simul & augere sanguinem, aliaq; rursus ex parte refrigerare potest, facultate sua propria, sed calori nostro aduentitia. Eodemq; omnino modo de alijs, quorū suppetere vnicuiq; exempla per se abunde satis possunt, ne lōgiores simus. nā hæc quoque fortasse nimis multa. Hinc primus succorū prauorū exortus, occasio prima, quum non solùm nutrimur, sed extra, supraq; alimēti naturā vitiosè nutrimur, deturbato de statu suo sanguine, humorum malitia alienorū, in quibus omnibus iactura quoq; semper caloris naturalis fit: potissimùm aūt atq; inprimis, quum contrariæ qualitates inuehuntur, frigiditas, & siccitas. Atq; hoc in venis, vniuersoq; deinde corporis habitu, ex proprio alimēti significato, quo aut iā alit, aut iam iā alet cibus.

Alia est cibi ratio, si cibum appellare libeat,

beat, qui paulò longiùs ab alendo abest. is enim quandiu in ventriculo, concoquendóque cibo destinatorum instrumentorum officina continetur, quoniam nondum alit, antequàm sanguis fiat, ne augere quidem sanguinis copiam valebit: vel, si purissimus fuerit, omnique prorsus aliena qualitate exutus, coquendum is se tantùm exhibebit, qualitatem nouam inferet nullam: quandoquidem substantia, qualitatibúsque omnibus, cum eo quod simpliciter purèque alere corpore debet, conueniat necesse est, vt nullus agendi illi hac quidem in re relinquatur locus, cum qualitatum generibus his similimo: at reliqua ante sanguificationem omnia poterunt, calefacere, refrigerare, humectare, siccare: idem & posteà facient sanguinis simul humore aucto quidem, qui humor fit; at minùs integra seruata illius natura, sed præter æquum eius temperamentum aut calefacto, aut frigefacto, aut siccato, aut humefacto: omnia semper plus iusto. Sumi exempla in multis, & de multis posse diximus. Est ita: sunt enim obuia. Nos in Vino statuimus, cuius causa paulò fusiùs tradenda nobis erant hæc. Vinum quodcunque, modò Vinum, purum prætereà, syncerum, meracum accipio, epotum, tantisper dum conficitur, quanquam citò valde effluat è ventriculo, pro morula tamen temporis calefaciet plùs minùs, prout Vinum generosum, aut ignobile fuerit: sed calefaciet tamen vnà, atque exiccabit, nondum alet: id quod sanguificatum demum faciet, quo tempore augebit sanguinis humorem, (quippe sanguis humor est) at caliditatem & siccitatem eadem opera adijciet, adulterato iam æquo sanguinis optimi temperamento. Hic iam quantitatem auctam fuisse sanguinis, dicere nobis licebit: temperamentum optimum illius, & æquam naturæ qualitatem seruatam, non licebit, pro qua introducta noua & peregrina quædam fit, nempe cum calore siccitas. Idem de frigore humoréque ciborum, vt in Lactuca; calore & humore, vt in fructibus quibusdam; de frigore & siccitate, vt in frugibus panico, milio, & similibus dicendum, per quæ de temperamento suo deijcitur sanguis, copia licèt & quantitate augeatur. At optimæ notæ & conditionis triticeus panis, cui nec in panificio, nec in coctura quicquam defuerit; aut suilla caro, & quæcunque optimo, æquabilique, vt optimi & æquabilis temperamenti homo, constant, è diuerso, donec ventriculo conficiuntur, & concoctionis instrumenta subeunt, nihil aliud, quàm concoquuntur, & sanguificationi præparantur, qualitatè nouã extraneámve inuehunt nullam: sed ne sanguis quidem facta, quicquã tale: id vnũ enim, sanguinis tantummodo copiã augent, atque ampliant, & quantitatem, temperamentumq́; ac naturam seruatam sanguinis retinent, vt qualitatem augere non rectè satis dici possint: nisi verò, quatenus (vt suprà monuimus) in maiori materiæ alicuius copia maiorem inesse qualitatem intelligamus; ampliatam potiùs, quàm intentè auctam, rectiùs quis, vt opinor, sanguinis tunc quantitatem cum qualitate sua dixerit, minimè vt auctam qualitatem intelligamus, sed seruatam, custoditámque in sanguinis incremento ampliato. Siquidem auctam maiorémque factam qualitatem aliquam propriè, atque vsitatè magis, illam dicimus, quæ intentionem gradus sui acceperit. Vt in proposito, quæ calidior seipsa, aut frigidior, aut humidior, aut siccior, aut coniunctim, quæcunque couiungi ex his poterunt, facta fuerit; hanc rectè, vt arbitror, atq; recepto ab omnibus significato, auctã, maioremq́; factã dicemus; cuiusmodi nihil in puri, impermixtique alienæ qualitate cibi alimento reperitur. Id verò non simpliciter, ac per se prolati, legitimíque cibi, atque alimenti, sed medicati, aut medicamentosi, vel medicinæ etiam cibalis, siue alibilis & alimentosæ, dixerimus proprium, vt non alat tantùm, sed qualitatis prætereà aliquid semper ab æqui temperamẽ: i, alimentiq́; natura alienæ, de nouo addat; & si quam temperamentum iam egressam inuenerit, huic se aut sociam adiungat, intẽdendæ acriùs qualitati, si eiusdem speciei fuerit; aut, si contrariæ, aduersans oppugnet, imminutamque retundat; perpetuò autem, præter alimenti iusti conditionem, aut nouando, aut addendo, aut imminuendo, immutet.

Itaque, ne frustra tot de his attulisse videamur, (huc nãque, quum primùm à proposito nostro deflexìmus, tẽdebamus, longo quidem, sed necessario admodum clarificandæ meliùs rei, &, quæ mox dicẽtur, intelligẽdis, circuitu) quod iidem illi, doctissimos quos diximus, proferunt, vt subsistere possit, valde vereor. Aiũt: Quod conuertitur, & alimentum fit, si quidem quantitatem & qualitatem augeat, simpliciter cibus id, & alimentum dicendum: si verò solam augeat quantitatem, per accidens cibum dici, (quod illi potentiam essentialem vocant) vt Lactuca, ex qua sanguis factus quantitate solùm est calidus, minimè verò qualitate. Mitto, ex alimẽto simplici quantitatem & qualitatem augeri opinatos esse, quum qualitas in alimento eiusmodi essentiæ suæ, quæ nihil aliud, quàm alibilis, siue alimentosa facultas est, non augeatur

intentione efficaci magis, sed in materiæ quantitate tantùm extensione maiore amplietur. Quod quidem cuiuscunque tandem generis alimento commune est, modò alimento, vt quo maior illius quantitas fuerit, eò semper magis extẽdatur in quantitate ea, alimentosa eiusdem, & alibilis facultas, quæ propria alimẽti qualitas habenda est. At hoc simplex alimentum non fecerit: nam & quæ præter id, quòd alunt, etiam calefaciunt, aut refrigerant, & à simplicis alimenti cõditionibus longè absunt, qua ex parte alunt, alimẽti retinent quantitatem & qualitatem, quo diximus, modo auctam. Quòd si qualitatẽ intelligãt, quàm quæ alimentosa est, aliam: iam tum longè magis alimenti statim simplicitas perierit. Illud verò, vbi sola aucta fuerit ex alimento sanguinis quãtitas, per accidens alimentum esse, vt de Lactuca, quomodo accipiemus? Non minùs, mehercle, per se alit Lactuca, (tametsi medicabiliter alit, alendo simul & frigefaciendo) quàm multa ac innumera alia, quæ alunt vnà, & excalfaciunt; aut alia, quæ humefaciunt, aut siccant, & alunt tamen. Hæc nemo contenderit per accidẽs alere, quæ semper ac perpetuò, primoq;, non omni licèt simplici prorsus ratione alunt, quoniam medicamentosi quoque secum vnà aliquid adferunt; at alunt tamẽ per se, primóque, vt dixi: nihil enim impedit. Quòd si ista per se, & Lactuca quidem per se, sed medicamentosè cuncta; eo tantùm discrimine, quòd hæc refrigerando, alia aliter, calfaciendo, humectando, siccando: vt non attinuerit, essentialis potentiæ differentiam huc attulisse, propterea quòd nullo magis insigni manifestẽtur, quæcunq; à puri, soliusq; alimenti natura recedunt, quàm qualitatum extranearum, sed cũ alendi semper facultate, additamentis, harum, illarúmve, ad rem quidem nostram nihil retulerit hoc, quod commune omnibus fuerit medicatis alimentis, quæ cum alendi vnà viribus coniunctã habent, quam inuehant, qualitatem, aut deijciẽdo de statu suo temperamento æquo, aut intendendæ repertæ iam qualitati, aut minuendæ. In quibus omnibus ampliatus sanguis augetur, non solùm, sed cum peregrinæ qualitatis accessione, quo insigniri maximè, atque à legitimo & synceriore alimento circunscribi, medicamentosum debuerit.

Illud prætereà, quod eadẽ disputationis suæ de Vini tẽperamento in parte asserũt, inque eo amicè nós admonẽt, &, quod boni viri officium est, quasi digito benignè monstrant viã, ne præcipites labi cõtingat, quò Medicorum multi inconsideratè delati ferantur; eundemq; esse contendunt calidum aut humidum cibum, calidumq; aut humidum alimentum, cum calida aut humida medicina, eandemq; hæc rationem habere: virorum authoritas, & existimatio fatit, (ingenuè, ac bona planè fide hoc dico) vt suspensam considerationem retineam, & cogitationem inhibeam, scientes ne ac prudẽtes hoc protulerint, (animi enim causa non arbitror) aut volentes ipsi τοὺς πολλοὺς vt deciperent, homines existimatissimi, vitæque integrę, mihique & ex conuictu aliquando noti. Itaque aut aliò spectârunt, quum illa scriberent, quàm pręse ferre videantur, & nos non intelligimus; aut profectò tinnitu eruditionis non respondent hæc ad alia, tam acutè dicta. Quid? nihil omnino differet à iusto syncero q; alimento, & temperati caloris cibo, quem sic calidum vocamus, temperamentum intelligentes, (quoniam conuenientius aliud non habemus nomen) & cibo medicamentosè calido; (sic enim interpretor, medicinam calidam quum dicunt) aut humidum & siccum inter, cibus, quem humidum tamen soliti simus appellare, ab humido, multo à temperamento recessu, cibo? scilicet vt pro panis, aut temperatissimæ carnis alicuius, alteriúsve esculenti alimento, allijs, & cepis, & porris indiscriminatim vescamur, quod ad caliditatẽ attinet; & fructibus multis, quorum natura præhumidorum minimè sensuri sumus noxium vsum, siquidem eadem ducatur cibi & medicinæ humiditatis ratio. Quòd si in calido, aut humido valere hoc debet: nulla erit ratio, quamobrem in frigido quoque, aut sicco non idem valeat. excessus quidem à temperamento idem. sed ne si in vnum quidem coniungantur, calidum & humidum, valiturum hoc est? calidum quidem atque humidum alimentum aliquod aliquando dicimus, benè temperatum tamen quod sit, vt calidum & humidum ver, calida & humida viuentium animalium corpora, temperata cuncta: at à calido, & humido discessione à temperamento facta, longè aliud, ne antiqua de temperamento hoc errata rediuiua euocemus in lucẽ, quæ nullum inter hæc discrimen statuerent. Quod voluisse hi videntur, vt idem esset nobis temperatus cibus, quem vsitatè nihilominùs calidum & humidum vocemus, vt temperati hominis temperatum quoque sanguinem calidum & humidum sæpe, in quem conuersus immutandus cibus ille sit, atq; alia ex parte calidus & humidus per recessum à temperamẽto æquo dictus. Quòd si non hoc voluerunt, sed calidã & humidam medicinam intellexerunt, id, quod est, medicinam tantummodo, siue medicamentum, vlla absque alendi omni-

nū facultate, vt idem hæc, quod calidus & humidus cibus, præstare possit: verum id quidé. sed næ valde rerū medicarū imperitos esse oportet, si qui sunt, qui hoc nesciant, quum frigida nobis, verbi gratia, aut sicca, aut vtraque simul corrigenda intemperies veniet, eandem sibi habendam esse calidi, aut humidi, aut vtrinsque simul alimenti, quam eiusdem modi medicamenti, rationem, eo solùm discrimine, quòd ab altero medicamentosa tantùm, ab altero etiam cum hac coniuncta alimentosa facultas, eadem tamen ab vtroque auxilij opera expectanda est, si vires eædem fuerint. Sed hoc non in calido tantùm & humido; verùm in alijs omnibus valuerit, calidis & siccis, frigidis & siccis, frigidis & humidis, aut his etiam seorsum per se positis. Nempe Vinum ipsum, cuius gratia in hæc diuertimus, quod calido siccoque constare temperamento ostensum est, purum meracumque, frigidam & humidam, sine inflammatione, aut phlegmone, aut Erysipelate, aut abscessu, sanare intemperiem potest, ad quam aliàs calida & sicca medicamenta edhibentur. Cur enim id non faceret ijsdem viribus præditū? præterque etiam nutriens, quod tantum abest, vt de medicamentosis facultatibus aliquid detrahat, vt vel inprimis iuuare id, & egregiè promouere opus queat. κάλλιστα γὰρ ἐπ' αὐτῶν ἐνεργεῖ τὰ πρὸς τῷ τὴν δυσκρασίαν ἰᾶσθαι τρέφειν δυνάμενα. Optimè, inquit (De compo. medic. sec. loc. viij.) Galenus, in his agunt, quę præter id, quòd intemperiei medentur, nutrire etiam possunt. meritò quidem. Nam quum alimētum totius substantiæ suæ affinitate raptum in membra feratur, perquàm facilè secum medicamentosas quoque facultates eò deuehet, & altiùs insinuatas adiget, totique persanandæ intemperiei immiscebit, nutriet vnà, & robur addet, & si, cuiusmodi Vinum ipsum fuerit, siccandi vi pollens, putredinem auferet, & nealia sequetur, prohibebit. Quòd si Vinum hæc calefaciens simul siccansque, atque vnà alens præstat, sicuti profectò præstat, idq; purum, syncerum, & meracum; (quis enim ad Cyphoidis, aut Theriacæ, alteriúsve id genus medicamenti, compositionem, aut quum aliàs calefaciendi atque exiccandi vim ex vino intus, forisque quærimus, aliud sumat; imò quis non generosissimum quodque ad hæc pręstauda sumat?) meraci synceríque, quanuis sanguinis quantitatem augeat, qua alimentum, calefaciendi semper & exiccandi vis ac facultas manet. Estque alimentum id non simplex, sed calidum & siccum alimentum, hoc totum: vti iam qui caliditatem & humiditatem Vini defendere hoc ipso conantur, quòd, qua elimentum, humidum necessariò habendum sit; quoniam aucto ampliatoque sanguine (non enim aliter aleret) humiditatem corporibus addere dici posse videatur. At illud sanguinem quidem auget, sanguinis humiditatem minimè, adeò autem non auget, vt priorem exiccet: augeret, si nouam inueheret sanguini humiditatem aliquam: nunc, exucta hac, sanguinem ampliat, sed siccatum ex parte, quā sanguinis adhuc naturā retinet haud dubiè, sed sicci; contrà omnino, quàm fieri oporteret, si calidum atque humidum faciēdi inessent Vino eiusmodi vires. Quod semper in omni, de Vini temperamento, sermone intelligendum est, vt calidum & siccum, vel calidum & humidum, pro eo, quod calefacere, & humectare possit, accipiatur: nec aliter vnquam Galenus, aut si qui Authores alij idem dixêre, de caliditate & humiditate Vini, quàm de ea, per quam incalescere, atque humescere corpora videmus, accepêre, à quo, mediusfidius, longè abest, vt temperaméto suo, quale descripsimus, calido & sicco præstare vnquam ratione vlla possit Vinum, vt eadem ratione purum meracumque, quin eodem quoque haustu simul calefaciens exiccet, atque humectet: per se, intelligo, nulla vtrobique variatione, aut diuersitate alens. Qua nanque alit, & qua elimentum est, nihil aliud, quàm sanguinem (quod toties iam diximus) ampliatum auget, priori temperamento nihil addit, eut de eo demit, seruatum potiùs vult. Si quid immutat, id verò non vt alimentum, sed tanquam alijs præter alendi vires facultatibus potens, vt immutet, facit. Minimè igitur qua alimentum eiusmodi Vinum humectârit, qualem quidem humectationem cum omnibus de rebus his scribentibus nos quoque accipimus.

Defendi non posse excogitatam à nonnullis tollendæ controuersiæ huius viam, de Vini humiditate ex quantitate solùm aucta.

CAPVT VI.

Quomodò igitur, quęso, cohærebunt Authorum de Vini temperamento, tam diuersis, pugnantibusque, ac contrarijs inter se sententijs prolata dicta, siquidem exiccatio humectationi contraria habenda fuerit? Mitto aliorum: sed Galeni ipsius, quem Græcorum, Arabumque, & Latinorum plûrimi, discordan-

cordantibus & illi sententijs, sequuti videntur, propè vt, si interrogentur, vsuri excusatione ea videantur, se imitatione Galeni id fecisse, vt, eadē in re, in diuersa opinionibus suis ferrentur.

Remedium afferre conati sunt doctissimi, quos sæpe iam repetimus, ijdem & acutissimi ingenij homines, excogitata responsione, qua Galeni se dicta à contradictione vendicâsse arbitrati sunt. Ea est huiusmodi: Vinum vetari pueris à Galeno, quòd humectatione nimia obsit; Senibus concedi, quòd profit eadem humectationis ratione, sed non nimiæ hîc: (neque enim periculum est, nimiùm vt humescant arida senum corpora) recta vtrobique ratione. Bifariam enim calidum, frigidum, humidum, & siccum dici; & de eo, quod calidi, frigidi, humidi, sicci, quantitatem auget; & de eo, quod vna etiam qualitatem: priore modo accipienda esse, quæ in libris de tuenda Sanitate dicuntur. Galenicaque idem authoritate confirmant, qui alibi de Platonis sententia Vino puerili ætati interdicat, quasi qui multo abundent sanguine, vinique vsu, magis etiamnùm abundare eo possint, calidioresque inde atque humidiores fieri: hocque ipsum, vt humidiores fiant, id verò non quantitate solùm, sed qualitate etiam sequi; propterea quòd plurimus ille in pueris sanguis, tametsi initio Vini potu siccior reddatur, at ipse seipsum tamen pristinæ se sibi suæ naturæ mox deinde restituat. Tum addunt: Re vera nihil esse, quo magis humectemur, quàm vino: ideo benè sensisse Auicennam, qui valde id humectare, senibusque & melancholicis conferre, & naturæ spirituum connatiuræ dixerit: quippe actu humidum quod sit, id multum ad humectandum facere, quoniam humiditas ea diu satis perduret: siccandi autem vim à siccitate quæ inest, paruæ eam actionis esse: à caliditate autem maiorem quidem prouenire siccandi actionem, sed tardiùs inchoare, quòd caliditatē diu antea egisse oporteat, quàm siccare incipiat. Postremò conuersum in sanguinem Vinum augere dicunt sanguinis copiam maximè augere: inde humectationem in vniuerso corpore sequi magnam, præbito calori natiuo abundè alimento, ne se, eo destitutus, in membrorum substantiam conuertat, ac continuè humidum depascens exiccet: sanguinis igitur pabulum, quod calori innato largè suppetat, impedimento esse, quominùs id fiat; simul sanguinis, qui per se humidus sit, quantitate humectari mēbra. Quæ quanquam verissima esse asserant omnia: coacti tamen fatentur, non esse recipiendam sententiam hanc de caliditate & humiditate Vini: eo, quòd per accidens hæc illi eueniant; simpliciter autem, & per se, quod sæpe iam dictum est, caliditas & siccitas insit. Fatemur & nos: neque tamen ideo Authorum de Vini caliditate & humiditate dicta scriptáve, eo interpretabimur, quo ex illorum sententia paulò antè modo retulimus, qui planè coactus nimis nobis, inuitusque ad reliquorum, quæ de re eadem Authores ijdem retulēre, verborum sensum trahi videtur, longiusque omnino à veritatis domicilio in diuerticula incerta errabundus fertur.

Primùm illud cogitandum, Authorum dicta de eodem prorsus Vino accipi ab his, quod antea calidum & siccum statuerant nulla varietate, diuersitate nulla, aut additamēto, vt idem, diuersis quibusdam rationibus iam dictis, cum calore modò siccandi, humefaciendi modò facultate valeat. Et siccādi quidem facultas iam ostensa in cōfesso est: at quum humectare idem posse dicunt, ea ratione affirmant, qua calidum, frigidum, humidum, siccum quantitate solùm ita dici modo quodam consueuit, qua humectari partes possint. Tametsi autem longè aliud sit, dicere calidum aliquod, atque aliud calefactum; eodemque modo de alijs, frigidum, & frigefactum, & reliqua: (ideo quòd calidum, frigidumque quantitate tantummodo aucta, id quod sunt, dicemus calidum & frigidum, recepto, opinor, significato. Eadem, si qualitatum præterea suarum intentione aucta fuerint, meliùs, arbitror, & significantiùs, calefacta & frigefacta dicemus. Caliditas autem & humiditas Vini, sicuti & siccitas, consentiente in hoc Authorum omnium intelligendi modo, de calefaciendi, humectandi, & siccandi potestate, in disputatione hac accipiuntur: eoque humidum ex Vino humefactum potiùs dicendum sit qualitatis intentæ significatione, non autem quantitatis solummodo auctæ, vt isti contendunt.) quanuis, inquam, hoc ita sit, quæremus tamen, Num cunctorum simul, calidi, frigidi, humidi, sicci, augeri quantitatem tantùm Vini vsu velint æquis portionibus, quo propè modo Plethora consistit. Non opinor dicturos. Sciunt enim optimè, id alimentorum eorum potusque vsum inprimis sequi, quæ cum temperati hominis sanguinis temperamento ita conueniant, vt excessu nullo notentur: qui si aliqua ex parte fuerit excessus, iā æquabiliter eo casu aucta haud quaquam fuerint. Vinum porrò caliditate & siccitate sua illa, quæ illis quoque in confesso est, hoc est, calefaciendi & siccandi facultate, qui,

qui, quæso, fieri poterit, vt hoc præstet, æquasque omnium portiones sanguini addat? Arbitror, nec per se, neque verò per accidens id vnquam facturum. Excogitent modum: non inuenient. Necessariò ergo eò adigentur, vt quorundam solùm augeri quantitatem posse fateantur: de calido, & sicco mox: frigidi nos quoque, sed per accidens, posse, concedimus, & secundariò, destructo priùs, aut imminuto Vini quandoque nimietate innato calore. Quod si frigidi: ita & humidi, sed superflui, & inutilis, de qua humiditate dicta accipienda est esse ne ipsi quidem contendet. Quo nanque pacto aut senum arefacta membra, aut siccior alioqui intemperatura emendata humectaretur vtiliter, ac substantifice, (vt ita dicam) quod omnes volunt, eo humiditatis genere? Sed & humiditas ea frigiditatē insequitur accidentariam, qualem diximus: de qua quoniam nulla in præsenti quæstione disceptatio, (nihil enim ad rem) ita ne de insequēti quidem illam humiditate esse debet. Humiditatem autem vtilem quantitate tantùm augeri iisdem temporum momentis, in quibus siccitas quoque quantitate tantùm ab eodem augeatur, perquàm difficile captu, vel perspicaciori intellectui, omnino esse iudico: augeri autem siccitatem quantitate tantùm, vel eorum confessione patet, qui quidem augeri sanguinem vino concedant, cui calefaciendi & exiccandi potestatem tribuerint. Si nanque sanguinis quantitatem auget: necessariò calidi & sicci auget, sanguinis nimirum eiusdem qualitates eas de suo & per se afferente vino. Quomodo igitur & humiditatem eodem tempore? Sed hæc fortasse nimis multa de his, nisi addita fuissent verba, quæ scrupulum inijcerent, dubiæ intelligentiæ: Cunctorum'ne simul, an quorundam auctā quantitatem tantùm, intelligēdum esset. Quod quum igitur nec in cunctis simul, nec in frigido, & humido fieri posse ostensum sit, vt Vini huiusmodi vsu eorum augeatur quantitas tantùm: de calido haud dubie, & sicco accipiendum id est, eo sensu, vt, quatenus tantummodo adauctus sanguis sit, eatenus qualitate tantùm ea sequatur humectatio; ac siquidem hodierna sanguinis in Dione quantitas, hesterna, duabus puta vncijs, auctior facta fuerit, nihil prorsus immutata qualitate vlla, inde humectatum Dionem existimenus: quanuis ex Vino huiuscemodi ampliatus quantitate solummodo sua sanguis caliditatem necessariò ac siccitatem secum adferat, quas nihilominùs qualitatibus suis auctas, hoc est, intentiores factas, nolunt. At fieri nequit, quin in adaucto sanguine, vt qualitas non intendatur, protensa tamen extendatur in maiore copia, atque ita hoc saltem nomine calefaciat, & exiccet, quoniam maior semper in maiori quantitate qualitatis eiusdem vis, atque efficacia, adeoque etiam efficientia. Ergo hoc pacto adeò non humectabit, vt magis magisque exiccatura semper sit, atque etiam excalfactura: quòd ea quoque in quantitate qualitas ex Vino maior auctiorque, ac proinde hac quoque ratione siccitatis aliquid illatura sit. Veruntamen ne sit hoc, & auctum tantummodo quantitate sua sanguinem accipiamus ex Vini illiusmodi potu, nihil præterea, hocque humectari partes credamus: idquid aliud erit, quàm auctum alimentum esse, alimentique ratione humectationem eam sequi? Rursus igitur recidimus eodem, & damnatam priùs opinionem sequemur: nempe dicere prohibebamur, Vinum eo pacto tanquam alimentum humidum esse. Quid hoc est, si præuaricatio nō est? transire in partes eorum, aduersus quos sententiam sis laturus; & Authoribus, quorum dicta tueare, id adscribere, quod præiudicio antea facto condemnâris, nec defendere ratione vlla queas. Alimentum enim, qua alimentū, quod & antea diximus, nihil aliud, quàm alit, hoc est, aucto tantùm sanguine nutrimentum addit corpori, eodem quo priùs temperamento, nullo in qualitatis alicuius partem excessu: qui si præterea accesserit, iam tum pro qualitatis ratione præter id quod alet, etiam aut calfecerit, aut refrigerârit, aut humectârit, aut exiccârit, aut coniunctim ista. Vt Vinum, in quo alimentum, calidum, siccum, alet, calefaciet, siccabit. Vides vocibus tribus tres redditas facultates, suam cuique. Quid tu mihi alimento humectationem tribuis, alius qualitatis propriam? Verissimè nanque, prorsusque re ipsa, cuiuscunque tandem temperamenti corpus, conueniens sibi alimentum nactum, nihil aliud quàm aletur inde, temperamentum calidum, frigidum, humidum, siccum, tum quæcunque cohærere ex his possunt. Temperati corporis temperatum alimētum sit oportet, vt temperatus sanguis gignatur, & temperaturā seruetur. Calidum & humidum temperamentum si conuenienter alî debet, & sua illi seruari temperatura, calidum & humidum alimentum nanciscetur: id alimenti in sanguinem abiens, alensque, aluisse tantùm dicetur; calefecisse atque humectâsse non dicetur: quod tunc diceretur, quum intentioribus, & alendi corporis temperamentum superantibus, excedentibusque caloris & humoris qualitatibus alimentum cōstaret: nunc verò, intra quali-

qualitatum earundem corpori temperamento conuenientium limites consistens, ritè rectèque accipiendo, aluisse tantùm existimari rectè poterit; minimè verò, calefecisse, aut humefecisse: non sane magis, quàm frigidæ siccæque temperaturæ aliquis, conuenienti itidem sibi eiusdem qualitatis cibo alitus, frigefactus, siccatusque dici possit: longè minùs, calefactus atque humefactus, sed alitus solùm. Quæ deduci ad reliqua omnia ratio debeat. vsque adeò alimenti (quanquam id humore semper aliquo constet, vario, pro naturę semper, cuius futurum alimentum sit, conditione) nulla alia, quàm alibilis facultas, cõsideranda veniet, qua quidem alimentum.

Eodem modo intelligi non debere Galeni de Vino dicta, quatenus alimentum tantummodo: neque verò ex Platonis aliud colligi scripto posse.

CAPVT VII.

Missa verò hæc faciendo, de quibus longè etiamnum dici tradique plura possent: illud dispiciendum, vt alimento, qua tale, aliqua quoquo tandem modo humectãdi debeatur facultas, Vtrùm de ea accipienda sint Authorum dicta, ex quibus Vini caliditas & humiditas afferi maximè posse videtur; hacque ratione, tam dissentientia, eadem de re hominum eorundem, in vnum concorditer adducere testimonia liceat nobis: an quærenda alia via, vel deposita potiùs relinquenda conciliandæ, nunquam rectè cohæsuræ, controuersiæ spes.

Quo loco interdicitur pueris vino, de optimæ naturę puero sermo est ætatis circiter septennium primum, post quod multo dein de quoque tempore abstinere iubetur à vino. οἴνου δὲ, inquit, τὸν οὕτω πεφυκότα παῖδα μέχρι πλείστου μηδαμῶς γεύειν. Vinum ea natura puerum in multum temporis neutiquam gustare iubeo. Rationem addit: plurimùm nanque calefacit, & humectat epotum, ait, vinum, tum caput replet. Calidæ autem per se, humidæque puerorum temperaturæ, easdem ex vino qualitates addidisse, nõ videtur illis ex vsu futurum; vt vtriusque, aut alterutrius qualitatis accessione modus excedatur, quando ea sit ętatis illius caliditas & humiditas, vt si paululum quid addatur, modus non seruetur. Audis calorem, & humorem in pueris insignem. Hi cuiusmodi, quæso, qualitates ne adaugeât periculum est, contrarias'ne, an eiusdem generis? Si alias habent, quàm eiusdem generis, proferant. Quis autem expectet viros doctos contrarias dicturos, frigiditatem & siccitatem, quibus destruantur maximè calor atque humor: tantum abest, vt aut quantitate, aut qualitatibus augeri suis possint. At in Vino caliditatis & siccitatis plurimum. Mitto de caliditate, de qua nondum disputo: siccitatem verò tantùm, quæ in illo est, aucturam, ampliaturámve quantitate, qualitatéve, puerilis ætatis humiditatem esse, quis iure vnquam meritoque affirmare se posse arbitrabitur? Et de humiditatis quidem qualitate haud dubium, quam manifestò Vini simpliciter, ac per se siccitas illa non ignobilis retundat. Sed ne quantitas quidem auctior ritè, vereque fiet: quòd rectè auctam tunc humiditatem existimemus, atque ita nominemus, quum amplior tantùm facta maioris loci capax fuerit, minimè verò qualitatis suæ iacturam fecerit, id quod perquàm necessarium sit Vini siccitate euenire. Non igitur humiditatis nimiæ augumentum formidâsse rectè considerantis videri poterit Galenus ex Vini eius alimento, cui siccitas tantum coniunctum sit, & in quo longè plus valitura esset simplex, certaque, atque euidens siccitas, quàm alimenti illa, quam nescio, quam dubiam certè & imaginariam afferunt, humiditas. Nisi verò cepas & allium humectare puerilem ætatem illam posse credemus, quoniam horum quoque ipsorum alimentum, inquantum alimentum, humectet. Præclarè verò, quoniam siccitati imperabitur, ne quicquam se commouens tunc agat, atque ita feriabitur. Seriò, non ioco dico, quandoquidem fieri aliter humectatio nequiuerit. Atque Vini caliditas benè vetusti, quam eodem semper passu comitatur siccitas, haud ita multo infra allij caliditatem, vno tantùm gradu ab eo desciscens, subsistit, si in quarto allium recessu statuatur; aut si, vt alijs quibusdam visum fuit, in tertio, etiam æquat. Iam igitur tempus erit, vt ab horum esu arceamus pueros, non alia sanè de causa, nisi humectationis nimiæ formidine: rursus verò, eandem planè ob causam, apponamus senibus, quo videlicet solidæ illorum partes, aridiores iam factæ, benè inde humectentur: ita quoque Vinum vetustissimum quodque merum meracum bibendum propinemus iisdem de causis, propterea quòd, calidum licèt valde & siccum, at quia alimentum, humectationem partibus addet: non enim aliud esse, quamobrem senibus Vini vsum permiserit Galenus, interdixerit pueris. Quæ si ridenda propè sunt, nolimus saltem cogitatis his nostris ridiculum facere Galenum Autho-

Authorem tantum, vt existimemus humiditatis tantum vini vsu præstari censuisse, quatenus alimentum id est, cui sæpe ea coniuncta foret siccitas, quæ tertio à temperamento recessu notatu digna habeatur. vetusta quidem talia in senibus commendantur. Et ostendimus antea, alimento, quale id cunque sit, qua quidem alimentum, nihil aliud, quàm ali corpora; nō autem humescere magis, quàm antea, intentione quidem humiditatis inuecta; aut siccescere, aut calefieri, aut refrigerari: nisi alimento supra alimenti naturam qualitatum harum vna aliqua, vel plures coniunctæ fuerint. vt in Vino, quoniam alēdi facultati caliditas præterea & siccitas addita, & alendi, & calefaciendi præterea, siccandique potentia inerit. Porrò quæ in pueris timetur humectatio ex vino nimia, non esse quatenus alimenti tantùm potest, propterea quòd humiditatis intētionem non addit hæc. Et quæ alendi facultati addita est in vino qualitas, cōtraria potiùs est, siccitas nimirum cum caliditate.

De Platonis autem testimonio, qui pueris Vini vsum pernegauerit, ne calidiores & humidiores euaderent, nimia sanguinis copia: quanuis nulla ibi apud Platonē humiditatis prorsus, aut sanguinis augumenti mentio; tantumque, non oportere pueros πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύοντας εἰς τό σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν, ignem igni additum in corpus, animámque deuehere, scripserit: demus tamen totum hoc, quando & Plato de senibus mox addens, senectæ austeritatem, durioresq; eius mores, Vino mitigari dixerit, vt humectatiōis inde cogitâsse vsum videri queat; & subscribens Platonicæ dictioni Galenus adolescentiam calidam, multique sanguinis ætatem scripserit: nihil planè ex his virorum horum authoritatibus, longa quantum volent distorsione, expressum aliud elicient, quàm quod à Galeno, in libris de tuēda Sanitate, super puerorum senúmque ætate pronuntiatum est, idem, incalescere scilicet atque humescere Vini potu vtranque, puerilem nimiū, vtpote iam antea per se calidam humidámque, ideo noxiè; senilem contrà, calore defectam, vtiliter. Quod quū paulò antè vino eiusmodi contingere haud quaquam posse demonstrârimus, quærendum aliud. Neque verò actum hoc loco agemus, sicuti sanè id quoque, auctum scilicet sanguinē suum illum ex vini, quale illi adferunt, vsu, minimè sic humidum futurum, si dictorum antea meminerimus, ostēsum esse opinor, humectatio vt inde expectari insignis aliqua debeat, qualis aut pueris inimica, aut amica senibus futura sit.

Ipsum seipsum sanguinem humiditati restituere, sicciorem primò factum, falsum. Falsum etiam, humiditatem actu solummodo aliquam, cuius potentia calida & sicca, humefacere tamen posse. Et falsa Vini necessitas, ad prohibendum ne innatus calor humidum assiduè absumens depascatur.

CAPVT VIII.

Nam quod (quum viderent siccitatē omnino inde introduci in sanguinem) addiderūt, sicciorem primò factū ex Vino ipsum, se sibi deinde restituere ad humiditatem solere sanguinem, vti non solùm quantitate, sed etiam qualitate humidior fiat; quibus id tandem nobis rationibus probabunt? nullam quidem adductam adscribunt. Inuecta autem priùs vini siccitate, vt huius ope humescat sanguis per se, quî fieri potest? sed neque ex eiusdem caliditate, cuius comes sit semper siccitas. Vnde ergo, quæso, aliunde? aut si aliunde, aliarúmque rerum accessione id cōtingat, at certè ex Vini facultatibus non continget. quod nobis satis supérque futurum est ad rem nostram.

Mirum verò, profectò mirū, tantos viros dixisse humiditatem aliquam actu, potentia autem calidam & siccam omniū maxima, ac potissima, vt cuius partes, quæ in potentia sunt, ablato impedimento, vires statim exerant suas, (ipsi accidentalem vocant) eam tamē humectare plurimùm posse, eo quòd humiditas illa actualis (sic ipsi loquūtur) multum temporis duret, vt Vinum actu humidum, potentia autem calidum & siccum maximè, humectet tamen longiore temporis mora. Veruntamen ea quàm diutina futura sit, nescio: non enim pronuntiârunt: satis longum tempus dixêre tantummodo. Nos naturam rei sequuti credemus, quùm primùm natiuus calor Vino actione sua incumbēs euicerit, quod citissimè in vino fieri notissimum, ibi tum vires extemplo vini actu existere, quæ potentia priùs delitescebant; & cùm, antequàm in sanguinem abire incipiat, tum in sanguinē iam abiens, tum verò sanguinem factum calefacere semper & siccare posse. Atque vt toto eo tempore, quo hæc peraguntur cuncta, humor semper aliquis remaneat actu humiditatem suā cōseruans; vinci tamen haud dubiè existimamus vini eo modo humectandi facultatem, calefaciendi exiccandique viribus in actum iam eductis. Nec, si paruarum virium, vt illi dicunt,

cunt, ficcitas Vini esset, (quod tamen non esse concedimus) & caliditas, priusquàm exiccet, temporis multum requireret: non longè tamen adhuc magis ficcarent, quàm pręsentia humidi actu tantùm, agendi tamen facultatibus multo diuersis, humefaceret. Sicuti maris aqua, quæ actu lõgè humidissima habetur, exiccari tamen corpora manifestè videmus, vincente ea facultate, seseque altè in membra omnia addente, ac perdurante postremò. Quod non modò hîc, sed in opere omni Medico spectãdum inprimis diligenter, quæ priùs actio, quæ posteriùs sequens edatur, tum quæ durabilior: vt, quam præferre debeamus, non ignoremus. Tametsi in corrigendis intemperaturis tantùm non omnibus propositam semper operis permansionẽ habemus: neque in senibus emendatam ficcitatẽ, nisi quàm maximè diuturni tẽporis volumus: humiditatem certè solidis partibus iam nimis ficcescentibus altè adactam, & diutissimè persistentem cupimus, etiam si posteriùs accederet. Contrà prorsus, quàm hi sentiunt, qui Medicorum coryphęos, Gręcorum, Arabumque, id humectandi genus senibus consuluisse faciunt, quod actu solummodo quodam humidum, neq; id vlla propè efficacia; ficcandi verò multo maxima illius, multoque maximi temporis, ac mansura facultas, vel illorum confessione, hand ita diu pòst insequatur. Quocirca, quantum videmus, de humiditate sua illa, quam actu fingunt, dicũtque, iam actũ est. Nam de trãsmutato in sanguinẽ Vino, sanguinisque inde copia aucta, dictum antea, auctum quidem, sed cum ficcitate, magis vt exiccet, eo augmento, quàm humectet.

Cæterùm, quòd innatus calor humidũ assiduè depascens, nisi pabulum inuenerit, in partes se vertat corporis, alimentumq; illis suum iam paratum furtim subtrahat: nihil verius, si modò æquè verum esset, necessariò calori innato, ne in membra sæuiat, obijciendum esse tanquam offam, vini tantùm huius, alimentum hoc, non autem aliud. Vinceret mehercle, maximusque ita vini huiusce ex alendi facultate vsus, (neque tamen ad humectandũ, & ad alendum tantùm) ostenderetur. Nunc, quum vnumquodque id alimenti genus vel frigidi & ficci, modò alimenti, præstare possit; non quidẽ vino eiusmodi peculiare id esse dicemus, vt hostem hunc auertat: longeque minùs humefaciendi potestatẽ ex hoc probari vllam iudicabimus, quum alendi tantùm probetur. At enim libentiùs se in Vini alimentum conuertet calor, faciliusque inde replebuntur sanguine venæ, vt, vnde abundè sustentetur, defuturũ calori non sit. Verissime: neque propterea tamen relicturum est inferioris etiam notæ alimentum, si vini non adsit, vt impetum in corporis molem faciat. Quòd si vini tamẽ alimentum præferat actu humidi, calidi & ficci potestate: quãto auidiùs arrepturum credemus pabulum sibi innatum calorem ex actu, potentia, viribus calidum, humidumque, tanquam omni ex parte, totaque iam propè substantia maximè affine. Cuius quoniã nulla dum inuenta ratio, quum sæpenumero tamen caliditatem & humiditatem Vini audierimus, ex præstantissimorum Medicorum ore, de scripto quoque, non de nihilo, vt credi par est, prolatam; nec, quam nostri temporis doctissimi, acutissimique attulêre, Medicæ rationes magnopere admittant: alia inuenienda via est, modus alius, quo subsistere Authorum dicta possint, scriptisque eorum fides integra constet, quibus tanquam iuratissimis in tractatione Medica omni testibus vtimur: ne, si in re tam passim familiari, quotidianique vsus, vitęque humanę vt necessaria, ita vsitatissima, vt nihil eius, nostros aut sensus fugere debere, aut rationes, verisimile sit, ita supinè deceptos appareat; cõcidat apud nos rerum omnium aliarum, quæcunque dixerint, aut fecerint in arte Medica, fides; magnoque ita Studiorum nostrorum præsidio destituti, ducibusque orbati, à quibus iam quasi fluxæ fidei defecerimus, quorsum euadẽdum nobis sit, nescij, in viarum incertissimarũ ambages, & inextricatos Labyrinthos errabundi deferamur.

De Vini meraci & diluti differentia, ex quo controuersia tollitur. Et de miscendi Vini rationibus multis, ac varijs, quibus maxima semper ex parte aqua portionibus superaretur vinum, vt humectatio fieret. Exempla rerum, in quibus vsu idem veniat, vt Temperamentum primũ immutent, additamentis quibusdam.

CAPVT IX.

ET quoniam nulla vnquam à quoquã commoda satis iniri potuit ratio, vt eiusdem prorsus rei respectu, de eadem penitus re, nihil quicquam immutata, cõtraria pronuntiari ritè possent: hoc autem in negotio de Vini temperamento humido, ficco, quæ duo inter se contraria de eodem vino (nullum enim adscripsêre Authores discrimen) optimi humani temperamenti eiusdem respectu dicta, prolataque esse videntur: id nobis faciendum diligenter erit, vt, quum

quum alterutrum illorum variatum commutari perquàm necessarium sit, sedulò dispiciamus, in quo moliri idipsum debeamus. Et alterum quidem, in omnibus ad plenum artibus, non solùm in nostra hac, constituendis, exercendisque deinde ac tractandis, ad medium aliquod dirigendum perpetuò esse considerationum nostrarum modum, quo tanquam discerniculo, amussiq; certa, reliqua in arte omnia expensa constituantur, & ratio dictans vincit, & Authorũ testimonia probatum confirmãt maximorum, qui aliter nec constitui rectè, nec exerceri commodè artem vnquam vllam posse euidentissimis argumentis demonstrãrunt. Maneat ergo nobis quoque id inconcussum oportet, vt ad medij, æquiq; humani temperamenti, non solùm, quum de Vini, verùm etiam omnium aliorum temperaturis disputatur, cogitationes nostras omnes cõferamus. Hoc inconcusso, stabilique semper, vt diximus, manente, ne, si aliquo pacto vacillans conuellatur, ad conuulsionem eius tota nobis concidens pereat ars Medica; reliquum necessariò immutationem aliquam quoquo modo sentiet, si quidem Authorum dictis constare fides debuerit.

Hoc cogitãs, sedulò animaduertebam, sicubi in librorum euolutione inter legendum tale aliquid occurreret, ex quo arripere mihi talis alicuius immutationis ansam liceret. Prima animaduersio fuit ex Galeno, in hunc modum scribente. libet autem verba adscribere, ex quibus veluti de purissimo fonte deriuari in omnia Authorum loca explicandæ meliùs controuersiæ ratio tota queat. habẽt ergo (De loc. affec. ij.) ita: καὶ τί δεῖ μνημονεύειν ἰσχυρῶν φαρμάκων ὁρῶντας ὑπνώδεις τὰς μὲν θριδακίνας, καὶ τὰ τῶν ποτίμων, καὶ θερμῶν ὑδάτων λουτρά, καὶ οἴνου πόσιν ὕδατι μετρίως κραθέντος ὕπνον ἐργαζόμενα, καθάπερ γε καὶ τἄλλα, ὅσα πέφυκεν ὑγραίνειν τε, καὶ ψύχειν: τὰ δ' ἐναντία πάντα τὰς ἀγρυπνίας, καθ' ὃ τοῦτ' ἔστιν, καὶ ἡ λεπτὴ δίαιτα, καὶ ὁ ἄκρατος οἶνος ἀγρυπνητικά, πολὺ δὲ δὴ μᾶλλον, ὅταν ὁ ἄκρατος οἶνος ᾖ φύσει θερμός, ἢ παλαιὸς ἱκανῶς. id est, Quorsum verò attinet mentionem facere medicamentorum vehementium, quum quotidie videre liceat, lactucis, potabilisque, & calidarum aquarum lauacris, ac Vini potu aqua mediocriter diluti, somnum cõciliari, quemadmodum sanè ex alijs quoque, quæ humectare, & refrigerare nata sunt: contraria verò cuncta vigilias inducere. Hac ratione, attenuans quoq; victus ratio, & meracum Vinum vigilias faciunt, maximè verò quum meracum natura calidum & vetustum satis fuerit. Hoc loco nimis quàm euidenter notatum inspici potest siccandi atque humectãdi ex Vino discrimen, quorum alterum siccandi meracum, alterum humectandi dilutum præstet: vt hinc tantùm, si nullum aliud haberemus testimonium, finiri controuersia omnis placidissimè possit. Quid enim obstiterit, quo minùs his Galeni verbis, hacque Authoris eiusdem, quasi de animi sui sententia, contraria, quę videri alicui possent de Vini facultate alibi à se dicta, componentis, voce persuasi, & humectare dilutum, & siccare non dilutum Vinum posse, contendamus? Referturque mox deinde, eadem in libri parte, seruuli historia, qui ex largiore Vini veteris haustu perpetuas incurrerit vigilias, febreq; deinde & delirio correptus, perseuerãtibus etiam vigilijs, perierit, maximum siccitatis non paruæ argumentum. Vinum autem id meracius fuisse necessum, quando additum ibi sit historiæ, conclaui inclusum puerum, quum siti vrgeretur, nec intus aquam haberet, auidiore se Vini eiusmodi haustu ingurgitâsse. Atq; idem sibi contigisse aliquando (in De rati. vic. in mor. acu. comm. iiij.) memorat, vt æstate sitibundus, quum Vini calycem veteris ac meracioris exhausisset, adauctam sibi potiùs ex eo sitim sentiret. meracioris ait, vt non quod satis sedandæ siti foret, dilutum intelligeremus. Moxque deinde eodem in opere de quodam scribens ait: πιὼν οἴνου κατὰ τὴν κρᾶσιν ἔχοντος τὸ πλέον, vino in mixtura plus habente poto, hoc est, vinum quum bibisset, superans in mixturæ ratione aquam, causum extemplo incurrit, qui à fi qui minimè incursurus fuerit, si maiore dilutione caliditatem & siccitatem vini emendâsset. calidas nanque ibidem dixerat, & siccas causas, causum facere solere.

Ex hoc veluti carcere procurrens, signo dato, ad reliquorum librorum lectionem inquisitione semper sedula, diligentique, num aliquid sese manifestaret, quo de sententia hac deijceremur, profiteor, tot intercurrentibus annis, nihil mihi repertum vsquam, quod non cum hoc optimè facere, & perquàm bellè respõdere, ac quadrare posse videretur.

Nam quod vnum propè, si testimonia quærantur alicuius nostræ huic aduersantis sententiæ, obijci posse videatur, scriptum aliquandò (De loc. affec. iij.) fuisse à Galeno his verbis: Ταῦτα γὰρ λουτρὰ πάντας ὑπνώδεις ἐργάζεται τὴν κεφαλὴν ὑγραίνοντα, καὶ οἴνου πόσις ἄκρατος, καὶ ὑγραίνουσαι τροφαὶ πᾶσαι. aliter alibi scriptum esse reperient, quibus inquirendi cura fuerit, tam in formulis excusis, quàm in manuscriptis exemplaribus, & pro ἄκρατος εὔκρατος esse, quæ, καὶ οἴνου πόσις εὔκρατος, habet, bene mixtus vini potus, perquàm facili librariorum lapsu ab εὔκρατος in ἄκρατος: vt, siquidem hoc

pacto iaceat verbum, repugnantia omnis de medio tollatur. Sin obstinatè nimis aliquis ἄκρατος illud seruatum velit, ego sic interpretor: Somnum quoque faciunt humectato capite balnea, & vini potus immodicus, & alimenta humectantia cuncta. Incontinens enim, & immodicus, Græcis ἄκρατος quoque est: neque ἄκρατος οἶνος dixit, aut ἀκράτου οἴνου πόσις: verùm ἄκρατος πόσις, incontinens, immodica, intemperans, hominum nimiùm quàm bibacium, tametsi non valde meracioris appetentium. Quæ ne temeraria videatur interpretatio, aut inaniter ficta, notentur loca, quæcunque apud Galenum de re hac exarata alibi sunt, semper audies aut ἄκρατος οἶνος, aut κεκραμένος, aut κεραστὸς, aut ἀκρατέστερος, & huiusmodi, voci semper οἶνος addita, non alij, vt hoc loco πόσις: vt aliud omnino significare voluisse videatur quiddam, non Vini meracioris, sed immodicam potiùs illius vel dilutioris sæpe potationem. Neque tamen inficias iuerim, posse nimio Vini quoque haustu paulò meracioris velut oppressum, degrauatumq; cerebrum, ac præsentis humiditatis copia in somnũ trahi; sed quem mox deinde vigiliæ diuturniores sequantur, nisi egregiè admodum diluatur. Generosissimum nanque non satis fuerit modicè diluisse: tantum adiecisse aquæ oportet, quantum demẽdæ siccitati, & introducendæ humiditati, futurum satis sit, vt solidæ partes humectentur, sequanturque vsus, quos ex Vini nobis humiditate pollicemur. Nam & quod æstate biberat Galenus, vtique dilutum biberat: at vetus generosumque quum esset, non satis acceperat aquæ. itaque, quanquam aliquid acceperit, quia tamen non satis, adhuc ἄκρατον (Prognost. ij.) appellat. Καὶ γὰρ οἶνον ἄκρατον εἶναι λέγομεν, ᾧ μὴ μέμικται τὸ ὕδωρ, ἢ παντάπασιν ὀλίγον μέμικται. Pro non addita censetur, quæ pauxilla addita est aqua: vsque adeò, vt, quo tamen casu omnium maximè exposci meracissimi vsus videatur, quoties aut ex papaueris succo, aut quauis alia ratione refrigeratos nimis reuocare ad calorẽ studemus, nonnihil tamen admisceri aquæ solitum sit. ἀκρατέστερος κεραννύμενος, meracius, inquit, (De simpli. medi. facul. iij.) mixtum refrigeratos sanat. Sed hoc ad vini caliditatem retundendam pertinet, cum qua nihilominùs siccitas quoq; semper retusa infringitur. Sicuti & in eo, quod non nisi calefaciendi & concoquendi facultate perficitur, quum horrores, & oscitationes, vino æquis aquę portionibus sanari tradidit (Aphoris. vij.) Hippocrates, vt in tam multa aquæ admixtione tantum tamen adhuc inesse calefaciendi virium existimemus, vt sanandis Symptomatis, quæ diximus, sufficiant. Hæc quoque mixtura οἴνου πόσις ἀκρατεστέρου dicta est Galeno Aphorismi rationes explicanti, iisdem, quibus de tollenda ex papauere refrigeratione dixerat, verbis. Atque hi miscendi diluendique Vini modi in parte etiamnum Curatricis artis versantur, excalfacientibus medicamentorũ viribus egente. Quid? quum optimæ mediæq; tẽperaturę homini cõmiscebimus potũ. Quid? calidioribus naturis? An nõ, si æquale æquali immiscuit Hippocrates, seruatis nihilo seciùs calefaciẽdi viribus; nobis, si temperamentum, vt par est, seruatũ volemus, temperati hominis, multo adhuc plus adijcere aquæ opus fuerit? fuerit profectò. Nam calidiores illas naturas, aut ex toto priuabit vini potu, quod in Epidemijs iubet; aut pauxillulum nescio quid immiscendum vini aquæ consulet Hippocrates, quod, dum sanorum victus rationem traderet, mandauit, τὸν οἶνον πινέτω ὑδαρέστερον, καὶ ὡς ὅτι ψυχρότατον, Vinum potanto aquosum, & quàm frigidissimum.

At enim in calidis id naturis necessarium: in frigidis non necessarium. Quomodo, quæso, non necessarium? Siquidem ostensum iam illud est, papaueris succo refrigeratos, vini potu, quod non omnino tamen non admixtum aquæ aliquid contineat, persanari: sique oscitationes, & horrores inconcoctorum sæpe humorum, & flatuosæ humiditatis frigidæque Symptomata, æquæ aquæ vinique portiones non aliter sane, quàm calefaciendo, tollunt: minùs vt mirari debeamus, si, postquàm vel opio frigidissima re potionatos, eoq; periclitantes, aliquatenus omnino diluti vini remedio curamus; frigidioribus quoque temperaturis quoquo modo dilutũ propinabimus, non modò quum in frigiditatis suæ temperamento conseruatos voluerimus, nam tunc largiore etiam aquæ affusione vtemur: sed etiam quum emendandas, atque ad temperiem reducendas sumemus, paucioris quidem tunc aquæ egentes. Hæc apertè (nisi fallor) ostenderint, cuiuscunque tandem generis, aut ordinis, aut conditionis hominibus, sanis, ægris, neutra in parte sanitatis aut ægritudinis positis, temperatis, intemperatis, omnibus diluti quoquo pacto Vini propinari vsum solitum vsitatissimè: nec, sicubi in veterum Authorum libris scriptum inueniatur ἄκρατον, semper id de nullatenus omnino diluto accipiendum esse; quando, vt docuimus, ea voce etiam ex parte dilutum significetur, idque non ex Galeno solùm discere, sed ex Aristophanis quoque interprete colligere nobis liceat. αἰρομένης τῆς τραπέζης μετὰ τὸ δεῖπνον ἄκρατον περιφέρειν, καὶ ἐκαλεῖτο ἡ κρᾶσις ἀγαθοῦ δαίμονος. ἄκρατον, inquit,

quit, impermixtum. & mox, ἐκαλεῖτο ἡ κρᾶσις, mixtura, seu temperamentum boni dęmonis appellabatur. Quomodo mixtura, aut temperamentum, si impermixtum? Sed id erat videlicet vocis ἄκρατον significatum Veteribus, vt sæpissimè etiam dilutiusculi vini mixtura eo nomine indicaretur: non immeritò. Quis enim Homericum Maronium illud, cuius ἓν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα, vnico poculo, aquæ viginti additis, lateque adhuc spargente odorem vino, dilutum satis existimet, æquabili vini aquæque portione? Quis Maluaticum nostrum, nisi admodum dilutum, biberit? & non excalfactum se plùs iusto sentiat? ac, si paulò plusculum sibi bibendo indulserit, non etiam commotum? Omnino vetustissimus mos iste, receptissimusque olim, diluendi Vini, conditionibus hominum omnibus, etiam gentibus, Scythis tantùm fortè exceptis, qui aut nihil, aut parum omnino diluto vterentur. Athenæo quidem Scythica vocatur potio ἀκρατοποσία. at ἄκρατον nobis iam erat, & impermixtum penitus, & aliquatenus tamen mixtum: vt generosa, vinosaque ne ipsi quidem potâsse Scythæ, absque quo aliquo tandem pacto diluerentur, existimari possint. Idem Authorr Homero quoque mixturarum diuersarum cognitionem tribuit: neque enim dicturum fuisse, Ζωρότερον δὲ κέραιρε, Meraciùs misce. nisi aliæ quoque essent Vini mixturæ, imò μὴ οὔσης τινὸς καθημερινῆς κράσεως, nisi quotidiana mixtura esset: vt meraciùs misceretur, cui, præter quotidianum vsum, vsitatamque diluendi satis consuetudinem, aquæ minus adderetur. id fuit Homero ζωρότερον, perpetuum diluendi admodum aliàs Vini morem indicans: tum verò, exhilarandis epulis, Menœtiade iusso purius meraciusque, pauciore, sed aliquantula tamen, aqua affusa, propinare. Inde nata vocabula ὀλιγοφόρου, & πολυφόρου, pro vehementia vini, & imbecillitate: inde Pincernæ nomẽ, à miscendo, & temperando vino, πίνειν κίρνα. Misce & tẽpera vinum, est. Qui se Epicuri de grege porcũ professus aliquando est, & bibacem, meracique vbiq; auidũ fecit Flaccus,

— mea nec Falerna, ait,
Temperant vites, neque Formiani
Pocula colles.

Temperare dixit, quod Gręcorũ κιρνᾶν est, atque adeò temperari scripsit pocula vitibus, aquæ nimirum pocula vino, non è diuerso vinum aquæ poculis: id hercle innuens, quando rei semper additamentum minus, maiori aquæ mensuræ, vini addendam minorem, homo, vt dixi, Epicureus, atque vel ex professo bibaculus, idque in vini genere viliore: quanto minorem additurus sobriæ magis familiæ Philosophus, & vinum nactus generosum? Atq; eundem adijciendi ad aquam vini modum potiùs, quàm è contrario, indicâsse Virgilius quoque ipse videtur, ita canens:

Poculáque inuentis Acheloia miscuit vuis.

Videri igitur potest haud paruis coniecturis, infundi semper Vino olim aquam consuêsse, varijs diuersisque portionibus, sæpiùs tamen aquæ maioribus, & semper aliquam: inde nata varia mixturarum genera, de quibus Athenęus, inter quę potatorum maximorum, eorumque, qui (vt Author idem ait) ἐπιτεταμένως, contentè, nauiterque vterentur potationibus, mixtura erat, proportionis duorum ad quinque. sic vt vini duo, aquæ tres miscerentur cyathi; frequentiùs autem, vt vini vnus, aquæ tres. Vt vini autem vnus, aquæ quatuor componerentur, eam tanquam dilutam nimis mixturam improbabant: ita tamen, vt quantum aquæ, tantundem quoque vini nunquam miscendum probarent, vsitati moris legibus, & consuetudine, postquàm etiam, qui se auidiùs meraciore ingurgitarent, hi infra æquantis aquam vini mensuram subsisterent. Plinius quoque, quum de Vino loqueretur, modum statuit diluendi vulgatum vnius ad duo: Vulgò, inquit, (lib. xxiij.) satis putant vnum vini cyathum duobus aquæ misceri. Idem eodem Naturalis Historiæ suæ in opere (lib. xiiij.) non obscurè prorsus diluẽdi legem, quasi mortalium omnium moribus & consuetudine sancitam, priùs indicârat, succos alios, qui è frugibus in potus vsum excogitarentur, meros hauriri solitos inquiens, neque diluendo, vt vina, mitigari. Quis non videat, hoc verborum sensu, receptissimum passim diluendi Vini morem? sicuti ex paulò antè dictorum intellectu, benè admodum diluẽdi. Staphylum idem, Sileni filium, Vinum aqua misceri inuenisse tradidit. Atqui inuentores rerum non traduntur, nisi quarum vsus iam maximus, & introducta apud cunctos consuetudo. Nutrices fecit Bacchi Antiquitas, Nymphas ipsas, Aquarum Deas: quid aliud significans, quàm velut educari aqua vinum debere, illiusque inde augeri vires solere, vsibusque nostris accommodari? Hodie etiamnum Gręcorum vulgus κρασί, vinum vocat, quod olim κρᾶμα veteres, maximo profectò argumento, nunquam aliter nisi dilutum, atque adeò dilutissimum, potari solitum vinum fuisse. κρᾶμα enim Plutarcho Authori tanto id quidem est. ὥσπερ τὸ κρᾶμα, καίτοι ὕδατος μετέχον πλείονος, οἶνον καλοῦμεν. Audis κρᾶμα quid significet? mixtura, qua

vinum aqua superetur. Quòd si Crama antiquis hoc erat, & Crassin hodieque vocem seruat lingua Græca, vini simpliciter significato: perquàm necessum est, receptissimum dilutissimi vini vsum tum fuisse. His, alijsq; huiusmodi, quæ nunc sese non ita facilè offerre possunt, Authorum dictis, sed his tamē inprimis, non dubitârim persuaderi facilè posse rectè attendentibus, non solùm nunquam bibi, nisi dilutum, veteribus vinum solitum: sed illud etiam vel maximè, nullam, aut perquàm raram certè, fuisse cuiquam miscendi rationem, in qua non superaret vini portiones aqua, multis interdum, interdum minùs multis, semper tamen partibus aliquibus, quæ propè nunquam æquarentur, nec mensura, nec æquilibrio: vti iam non immeritò, quæsitam hoc pacto veteribus ex vini potu humectationem semper fuisse, ablegata longiùs siccitate, non iam diuinare, sed certam penè tenere, sequique sententiam possimus.

Et hęc quidem in re, cuius ex vetustate, non aliter, quàm ex sua quorumque ætate scribentium testimonijs constare fides potest, petita de illorum scriptis dictisque argumenta sunt.

Nec destituemur exemplis rerum aliarū in re Medica similibus, si quæremus. Inter quæ illud non postremum occurrit, quod de hordeo scriptum nobis reliquit Galenus, (De alim. facul. j.) natura id sua frigidum & siccum esse, aquæ autem maceratione humidum reddi, his ferè verbis: *οὐδέποτε μὲν οὖν θερμαίνουσι τὸ σῶμα κατ' οὐδένα τρόπον σκευασίας, ὑγραίνουσι δὲ καὶ ξηραίνουσι διαφόρως σκευασθεῖσαι. τὸ μὲν γὰρ ἄλφιτον ἐκ τῆς φρυγείσης κριθῆς γενόμενον ἐναργῶς φαίνεται ξηραῖνον, ἡ πτισσάνη δὲ ὑγραίνει, ὅταν γε ὡς προσήκει σκευασθῇ, τουτέστιν ὅταν ἐπὶ πλεῖστον ἀνοιδήσασα τύχῃ κατὰ τὴν ἕψησιν, εἶτα μετὰ ταῦτα διὰ μαλακοῦ πυρὸς ἄχρι πολλοῦ χυλωθῇσα.* Nullo, inquit, præparationis modo calefacit corpus hordeum: humectat autem, & siccat diuersè præparatum. Farina nanque ex frixo hordeo euidenter siccat: ptissana humectat, si quo conueniens fuerit modo paretur, id fuerit, quum inter coquēdum, plurimùm intumuerit, tum deinde lento igne longiùs succata succosior've facta in chylum abierit. Tametsi, quum omnium maximè humidissima aqua sit, eoque, quocunque se illa addiderit, humectandi secum vires adferat, quærenda non fuerant exempla humectationis ex vino, vt par est, diluto: perspicuum tamen in ptisana fit, cui humectandi vires ex tumefactione, qua aquam imbibit, & coctura, propter quæ pro siccatoria humefactoriam facultatem hordeum imbuit, imbutumque diutiùs aquæ maceratione, atque elixatione ptisana fit, humectandi vi præstans, vnaque alendi non minùs. Quàm facilè autem in vino euenire idem quoque possit, iudicatu facile est: tam facilè permiscibili, vt totam fermè per totum recipere in se aquæ substantiam, ad perfectæ absolutæque mixtura modum ac rationem, queat, multoque magis alijs multis, ac longè faciliùs, humefaciendi qualitatem suscipiat: præsertim verò, si multo antè, quàm bibatur, concinnetur mixtura, vt olim veteres, quibus ex argumento hoc vocatæ Cirneæ suæ erant, vinaria vasa & mistaria, *ἀπὸ τοῦ κιρνᾶν*, quòd in his præoccupari solita esset aquæ cum vino mistura, de quibus potarent; aut, vt olim hodieque, Lora, & *δευτερίας*, quum vinaceis vindemię tempore tanquam incoquitur aqua, vinaceorum feruore adiuta: vt, si is nostra etiam tempestate increbuit apud multos potus, & non ab inuitis bibitur, vbi tamen vinosæ substantiæ minimum, longè magis, atq; adeò cum insigni sanitatis tuendæ emolumento ferri potariq; mixtura ea queat, qua in fusam ebullienti cum racemis vinaceisq; vnà suis musto aquam optimè, perq; omnia partibus suis cunctis permisceri par est, contunduntur priùs in fringēdis acinis ligneo pistillo racemi, aut calcantur pedibus, vt liquorem promptiùs reddant, iniji ciunturque prægrandibus ad id vnum fabrefactis dolijs: quæ si præterea aquam acceperint, iam nobis Cirneæ erūt, vt Plautino ad hoc verbo vtar.

Varij miscendorum Vinorum modi pro illorum diuersitate, vt plus minus humefaciant, quadam etiam refrigerent.

CAP. X.

ATque ita, quæcunque, & quocunque tandem modo parata mistura vti volet quis, pro eo, ac libuerit, aut commodum cuique atque ex vsu fuerit, humectantem, siccantem've habere, aut temperatam etiam poterit. Generosissima quippe vina nisi egregiè diluantur, etiamnum siccârint, atque haud scio an hæc superantem aquæ mensuram, multoque magis vinum excedentem exposcant, vt humectare queant. Quum enim generosum, si præterea vetustas accesserit, quanta potest, (quod, antequàm amarescant, intelligitur) tertij caliditatis & siccitatis à temperamento recessus ordinem ingressum sit, atque etiam in eo progressum valde: siccitas tanta vt dematur, quæ ab omnium maxima gradu tantùm vnico distat,

ſtat, non ſanè paruam eſſe humiditatem oportet, quæ illam ad temperamentum reuocet, ac multo maiorem, quę humectãdi illi vim tribuat. Quod vt præſtare queat, infra temperamentum deſcendiſſe opus eſt humiditatem verſus: humidiſſima autem quidem Aqua, vt, ſiquidẽ ſumma haberetur Vini ſiccitas, tantundem aquæ additum temperamentum facere poſſe videretur. Nunc, quum non ad ſummum ſiccitas in eo peruenerit, minus omnino aquæ ad temperiem faciendam requiretur. At vt ea humiditate imbuatur, quæ humectarę quoque valeat optimi temperamenti hominẽ, (id ſemper intelligo) tum verò pluſculum, dimidiumque omnino ſupra infundi oportere aquæ crediderim: longè autem valdeque multum dimidio plus, ſi maiorem humectandi facultatem quæſierimus. Quæ facilè deduci in omnem miſturam ratio poteſt, vt vniuſcuiuſque cõmoditas tulerit, hanc illãmve, humectandi, vel exiccandi etiam, ſibi facultatem quærenti, pro vehementia tamen ſemper Vini. Multa ſanè hoc tempore immutatione in his facta, quo aut vetuſtatem eam iam non ferunt Vina, quã priùs, niſi pauca quædam, negligentia fortaſſe noſtra, aut rectò conſeruandi vina modo deperdito iã, aut peruenire ad eam non ſinimus: vt neque dilui quidem intantum poſtulent. Nec generoſis iam valde vtimur: & qui vtuntur, egregiè multi diluunt, quotidiano vſu: meracioribus tantùm vtuntur, quum aut refrigeratum ventriculum excalfacere, aut concoctionem iuuare cupiunt, aut auxilij indè aliquid demum, præter alendi vſum, ſibi petunt. Nam qui alimentum tantummodo ex vino, & potus vtilitatem quæret, is, niſi temperamento naturæq; ſuæ commodam, conuenientemq; miſturam ſeruârit, vt plus minus humiditatis ex ea pro temperaturæ ratione accipiat, non rectè ſanè fecerit. Immutando tamen temperamẽto etiam in ſanitate conſtitutis, vel meraciũ quandoque, aut minimùm quid dilutũ, bibiſſe licebit, vt ſi admodum humidam temperaturam emendare propoſitam fuerit; quemadmodum è diuerſo, ſi impensè ſiccam, dilutiſſimum dabimus. Verùm hæc iam aliò tendunt.

Illud vnum hoc loco probatum oſtenſumq; cupimus, natiuam Vini ſiccitatem, variè, ita imminui, vt ad temperamentum deducatur, ac rurſus, pro ſiccandi vi, humectandi poteſtatem acquirat, tolli dilutione poſſe, hominumque omnium diuerſiſſimis licet temperaturis conuenire conſeruandis, corrigendiſque facilimè queat: atque ita in parte quoque artis Curatrice non paruus futurus illius vſus ſit: nec inuiria ideo ſcripſerit aliquãdo Galenus, vires tribui vino, & qua medicamentum, & qua alimentum, debere. Quod illi quum aliorſum, ac debuerant, intelligentia raptũ detorſiſſent, nec tueri poſſent; neceſſariò in diſſona, minimeq; inter ſe cohærentia, eoque à veritate aliena, delati fuêre, niſu omni contendentes, idem, eiuſdemq; prorſus rationis, Vinũ ſiccum, vt medicamentum, rurſusque vt alimẽtum actu quodam humidum exiſtimari poſſe. Nos, naturæ ſuæ relictum, ſiccum, ideoque pro medicamento haberi Vinum docuimus: aut vt inde alantur quoque corpora, non eo tamen alimento humefieri ea poſſe qualitatis quidem eiuſmodi intentione, varijs autem diluendi rationibus humiditatem, atque etiam humectandi vires indipiſci, quibus pro alimento vnicuique hominum, ſi recta ſeruaretur ratio, perquàm bellè competẽs cederet. Atque hoc de humiditate, & ſiccitate.

Vini caliditas quomodo aquæ admixtione retundatur. Tum additus Epilogus diſputationis totius, & reddita eorum, quæ contingunt in his, omnium ratio.

CAP. XI.

NEc planè diuerſum de caliditate, & frigiditate tradẽdũ. Quo nanque modo introducitur aquæ ad mixtione vino humiditas, eodem frigiditas quoque: minùs tamẽ ſemper, minorq; hæc paulò, quàm humiditas: propterea quòd vini caliditas non tam facilè frigiditati victa cedat, quàm humiditati ſiccitas, quippe quæ vino, rei actu humidæ, poteſtate ſola inexiſtens, accedente aquæ præſenti actu humiditate ipſa, & in qua omniũ maximè humefaciendi ineſſe facultas reperitur, virium ſtatim ſuarum plurimum amittat. At calidiores vini partes quanuis potẽtia ipſæ quoq; ſint, validiùs propria agendi reſiſtendiq; efficacia aquę frigiditati repugnare poſſunt, nec tam facilè ſuperatæ au ferũtur, quin in vnũ ſæpe à frigido coactæ, vt in calcis ſemper exemplo perſpicimus, fortiores euadere, vel tueri ſe ſaltem potẽtiùs, ne à frigiditate reſtinguãtur, vireſq; adhuc proferre ſuas, in actionem productę poterũt; donec larga nimis aquæ affuſione euictæ ceſſerint, aut retuſæ, fractæque, nõ tantum adferãt vlteriùs ad calefaciendum virium. Ita ſanè fiet, vt his rationibus minimè dubitandũ ſit, paulò plus ad humectãdum interdum, quàm ad calefaciẽdum ineſſe facultatis in vini dilutione poſſe. Ac

proinde non, quemadmodum calidum & siccum alibi, ita frigidum alibi & humidum sententia sua protulerit Galenus Vinum: sed calidum & humidum, de diluto loquens, altera solummodo contrarietatis parte mutata, seruata altera, quæ non tam facilis vinci retinere adhuc caliditatis aliquid pristinæ possit, deducta ad temperamentum siccitate. Quę enim Vini caliditas, & humiditas est, ea temperata satis est, aut non magnopere certè à temperaméto, nec calefaciẽdi nec humectandi potestate, discedit. At eadem ista caliditatis cum humiditate temperies, seu prope temperiẽ qualitas, ex dilutione modica iustaq; ad id quæsita, pluscula aquæ admixtione perit: infringitur certè, vti iam agendi munus frigiditati concedat, ipsa minus retineat, minusq; semper, vsque dum, intemperantissimè addita aqua, aquosum totum fiat, frigefaciendi & humefaciẽdi viribus validissimum, si pauxillulum immixtum, ac minimarum virium, exuperanti portionibus multis aquæ pro vehiculo tátum futurum sit, deducendo per corporis partes omnes, altiusq; insinuando liquori. Qua de causa tam ipsum dilutum aquosumque factum vsui multis non sit, & vel Hippocrate damnante, fluctuantem humiditatem addere superiori ventri, atq; imbecillitatẽ soleat, flatulentiam inferiori: nisi, quum res, reiq; vsus expoposcerit. nam tũ nocumenti aut dispendij nihil, contraq; emolumenti atq; impendij multum expectandum, vt in omnibus, quæ varijs rationibus, ac diuerso tépore adhibita, modò profutura, modò nocitura esse, diuinare cum ratione possumus.

Arbitror constare iam nõ prorsus oscitabundè hæc legenti, quod Vini temperamétum, natiui, aut diluti, quæ vires, quàm varijs modis ac rationib⁹ trahere sibi quisque in cõmoditates suas, atq; adeò in rem suam Vini vsum possit, conseruandæ naturæ suæ, tuendæq; sanitati, subueniendi periclitanti, amissæ recuperãdæ, recipienti se ex morbis reficiendæ. Hæc enim omnia pręstari posse Vini multifariam initis dilutionibus, modò non ignauæ prorsus, ac perfunctorię nimis lectionis ac considerationis aliquis, ostensum sibi esse satis arbitrabitur, vt iam nõ sit vlteriùs de his anxiè nimis disputandum.

Restarent in genere dicenda Vinorum genera. Sed quoniã in vnaquaque, de quacunque re, disceptatione, rectam rei illius excussionem, exactamque, illa quoq; sequi solet prompta parataq; rerum omniũ, quæ in ea, aut circum eam accidunt, reddendæ causæ ratio, & responsio ad omnia: age sanè; & hoc videamus. Calidum & siccum Vinum dicunt: nempe calefaciens & exiccans est. Experimur in extrinsecus admoto puro meracoque, siccandis vlceribus, refrigeratis partibus recalfaciendis: intrò sumpto autem, quũ incalescere nos extemplo sentimus, & siccati plus plusque sitimus, vt Galenus de se; ardentes febres incurrimus, calidæ semper & siccæ causæ alicuius effectum, vt relatus à Galeno ille; vigilias ex siccitate, & calidiorum acriumq; exhalationum fumosis morsiunculis excitatas, atq; inde delirium quoq; accersimus, vt Grammatici puer; soporosi somnolentiq; fimus primũ, vaporosis, ex quãuis meraco, exhalationibus oppressi, & præsenti humiditate; mox deinde ex eodem vigilamus, detegente se paruo tépore siccitate, quæ cũ potestate sua delitescebat priùs; sitim itẽ tollit meracum idem extemplo, aut tollere potiùs videtur, ijsdem de causis, atque ijsdem rursus, moxq; eandem auget, quo tempore ebriorum ex meri potu exiccantur tunc labia, & ebriosorum exiccata manẽt diu, intrinsecæ vétriculi tunicæ exiccatione, quæ os quoque & labiorum partem suffulciens vestit; frigidæ & humidæ intemperaturæ morbi persanantur, calefaciendi videlicet & siccandi facultatibus; frigidi fiunt, interstincto aliméti nimietate calore natiuo, lucernæ exemplo, quæ, nisi iustã olei mensurã, non patitur. Imò hoc ipsum Vinum, & quidem meracum, nobis iam Peliãs quoque hasta erit, ex qua & vulnus, & eadem opera remedium accipiatur. Etenim conuulsiones, & neruorum resolutiones fiunt liberali nimis meraci haustu: meracũ quum dico, ἄκρατον Græcis dictum accipio, quod etiam à paucula aquæ admixtione ita dici ostensum est. Ex eodem affectuum eorundem persanatio sequitur, in tempore, modisq; suis sumpto, adhibitoque. Iam lætitiam inuehit dilutum; sitim aufert, sed non mox redituram; somnum conciliat, sed non quem paulò pòst vigiliæ sequantur; ei, qui sensurus vsus illos sit accómodè. Ijsdem diluendi rationibus humectatione quæsita, alimétum potumque conuenienter vnicuique, pro mixturæ ratione, quæ vsui futura nobis visa fuerit, sumptũ, largietur; calefaciet, refrigerabit, siccabit, humectabit, quodcunque voluerimus horum, fecerit, coniunctim etiam, modò diluendi rationes omnes exactè teneamus, vt pro vini vehementia, quantum cuique addendum, infundendumque aquæ sit, quo mixturam, quam intendimus, assequamur, non iguoremus.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER DECIMVS SEPTIMVS.

Vinorum differentiæ præcipua, quasiq; accidentaria alia. Discrimina ex Colore. Quid Fuluus, Ruffus, Flauus color sit.

CAP. I.

Necessariò fuerat nobis in hæc diuertendum, ne suscepti operis præuaricatores meritò haberemur, præterita silentio incuriosè tam ambigua tamq; necessaria, de Vini temperamento, quæstione, non alibi meliùs, quàm ea in parte tractanda, versandáque, quę post traditas alimentorum omnium facultates, potus quoque, qui Vino maximè continetur, naturam traderet. Nunc Vinorum discrimina, velut ab initio rursus orsi, persequemur, ac priùs in vniuersum differenda pauca, quorum cognitio particulatim, quodcunque sese deinde nobis obtulerit Vinum, explicatum illius quamprimùm naturam patefaciat.

Vini differentiæ ex his maximè spectantur, sic tradente nobis (De rati. vic. in mor. ac. iij.) Galeno, ex Colore, Sapore, Odore, Constitutione, Facultatibus, Aetate. Quarum potissimæ ex Sapore, Constitutione, ac Facultate trahuntur. Nam ex Colore, & Odore, atque Aetate iuuandi, aut nocendi, non propriæ rationes sunt, atque ex accidenti tantummodo. Quid enim color per se, aut odor, ꝓdesse obesséue poterit, hoc quidem in negotio? Constitutio hoc faciet, Vini Sapor, Facultas. Quemadmodum sane ne Aetas quidem quicquam per se præstiterit, nisi verò quatenus veterascẽtibus cõtingit, vt vinositatis plus acquirãt, & vehementiora fiant: nouellis è contrario, imbecilliora vt sint, atq; ex aquosæ adhuc materiæ copia minimùm excalfaciant: neq; ad calefaciẽdum vetera quæremus ob vetustatem, sed si ex vetustate vehemẽtiora facta senserimus: nec Odora ob odorẽ, sed si cũ hoc facultatẽ præterea iustam referant: nec Fulua ob colorem, sed ob manifestã illorum calefaciẽdi vim. At Constitutione tenuia, crassaque, aut media, ob eã ipsam Constitutionis tenuitatẽ, crassitudinem, & mediocritatẽ expetimus, aut reijcimus; vehementia, & imbecillia, propter easdemmet illas qualitates; Austera ob austeritatẽ, ob dulcitudinẽ Dulcia, & huiusmodi. Quapropter ex natura rei penitus deductæ differentię hæ, statim de suo iuuamentum, aut nocumentum proferunt: illæ aliæ extrinsecus aduenientes, non nisi harum, aut vnius alicuius ex his interuentu. Dicendæ tamen cunctæ: quoniã non minimam habuisse colorum in his rationem videtur Hippocrates (De rati. vic. in mor. ac. iij.) quoq; ipse: γλυκὺν δὲ οἶνον, καὶ οἰνώδεα, καὶ λευκὸν, καὶ μέλανα, Albi & Nigri differẽtias attulit. Est porrò differẽtię genus hoc, à colore ductum, quod omnium primum in multis sese sensibus nostris offert, in Vino aũt vel maximè: quippe huius, illiúsve inprimis coloris expetimus multi, vt bibituri non simus, aut nõ tàm libẽter bibituri, nisi hoc illúdve. Et sunt certa quibusdã ex coloris mutatione præternaturali indicia, aut acescentis, aut mucescentis, aut prorsus corruptum iri properantis.

Maxima illa ex Colore discrimina, Albi, Fului, Flaui, Rubri, Nigri. Albi duo item fastigia: Aquosi, quod febricitantibus vnũ competere Galenus (De rati. vic. acu. iij.) ait, minimè nimirũ euidenter calefaciens, hoc est, primo à temperamẽto recessu. hoc nanque, quæcunque manifestam calefactionem non præ se ferunt, continentur. at ne sic quidẽ febricitantibus cõducturum, nisi benè dilutũ, vt frigidum egregiè atq; humidũ euadat: quod ita intellexisse Galenũ, si superiora repetantur, clarum, apertumq; fiet. Est aũt, præter albedinem, Constitutione tenue vinum id, qualitate nulla manifesta, cuiusmodi in alijs reperiuntur, austeritatis, acerbitatis, dulcedinis, acrimoniæ, odoris, prorsusq; nullo ita, nec aquæ, nec vini nocumẽto. quod vni inter omnia Vina contigit, vt vtriusq; noxam vitaret, in confinio propè aquæ positũ, sic, vt Vini tamen naturam ingressum, dilui ad vsum postulet optima quidem temperie præditi hominis, si alimentũm tantùm inde quęratur: multo autem magis febricitantis. Vrinæ ciendæ maximè accommodũ hoc, mini-

mè caput tentat, verè ὀλιγοφόρος, paucissima nanque, quotidiano in vsu, aquę admixtione eget. Excretiones oẽs tenuitate sua ꝓmouet: humescunt inde mẽbra optime, & squalorẽ deponũt, prætterquàm ꝙ refrigerentur. ideo sedandę siti, & biliosis naturis conuenientissimũ, æstatis pręsertim tẽpore. Parũ inde tamen alimẽti sentiet corpus: at eiusdẽ paratissimũ vehiculũ erit, facilimè per partes corporis oẽs deducẽdi. Alterũ fastigiũ Aquosi fecit Galenus cũ austeritate, cętera similis, nec dissimiliũ facultatũ, nisi vrinã, reliquasq; corporis excretiones moraretur. Hoc arbitratus est Galenus (De rati. vic. in mor. acu. iij.) λευκὸν οἰνώδη dictũ aliquãdo Hippocrati, disquisitione anxia, quodnã tandem vini genus hoc habendum esset, Albũ simul & vinosum: quoniam ex Albis vehementer excalfacere, quod vinosa faciũt, aut feriẽs caput replere, aut deliriũ facere, aut febrilẽ calorẽ augere posse videatur nullũ. Itaq; austeritatẽ illi largitus est Galenus, ne prorsus Aquosum maneret, cuius, vt diximus, nulla penitus qualitas sit. Sed nos testificari sanctè possumus, visa nobis, quæ videri ab omnibus passim quotidie possunt, dilutissimæ albedinis vina, purissimæq; aquã substãtiæ similitudine, & constitutionis tenuitate, colore aũt inprimis ita quę referrent, vt ꝓ aqua incautis quibusdã ad diluendũ Vinũ infusa immiscerẽtur, ioculario sępe malo, quũ inter nobilissimos cõuiuas imposturã factã, hoc pacto meminerim. Doctissimo cuidã meracius auersanti semper, infundebatur ex phiala, me spectãte, pro aqua eiusmodi vinũ colore prorsus aqueũ, nec, cui infundebatur, aliter existimabat, facultate aũt vinosissimum, bibebat, magis magisque semper affundere iusso Pincerna, mirabũdus quæribũdusq; affusione tãta nondum iustã dilutionẽ sentiri, donec ex lympha ea, quæ videri vtiq; poterat lympha, prorsus egregie lymphatũ hominem spectauimus oẽs cũ risu, id primùm animaduerso, quum è mẽsa surgeret. Tremenica hęc sunt vina quędã, & Laictacia, (sic enim vocant) & nonnulla alibi alia. Genus est vuæ (Verdalbarus appellant) ex viridi, & albo nomen: viret acinorum cortex, expressus succus albet, inde vino quoque color.

Ab albo trãsitus est in Fuluũ, quod vetustate fit: ab hoc in Rufum, etiamnũ magis veterascẽte vino. Is color Gręcis ξανθὸς, nisi fallor, Fuluus πυῤῥὸς est, idẽ propè quod κιῤῥὸς; nisi pallescente magis colore quodã notaretur is, πυῤῥὸς aũt saturo magis esset: hũc Flauũ potius dixerim: vtrũq; Italorum vulgus Biondũ appellat, saturitatis tãtùm, magis minùsve coloratę, discrimine: Citrinũ semibarbarorũ multi à Citrij mali colore vocãrũt, ꝙ in vtroq; aureus quidã visitur, & coruscos facit, frequẽtissimus in Germanicarũ puellarum capitibus auri colore dilutiore, modò minùs quoq; diluto spectabilis, splendescẽs semper: hic Latinis luteus quoq; est, in herbarum floribus multis spectatu dignus. Nã ξανθὸν, qui satur magis est, Rufum Latinè existimari diciq; meliùs crediderim, qualis ferè Aenobarborum color, quorũ barbas æreo quodã colore rufescentes videmus, quas fuluas, flauásve, opinor, non rectè dixeris: rufas, rutilasque dixeris. Ornat is color virorum caput, barbasque, animi ferociam promittens: in virguncularũ capillis minimè cõmendabilis, quũ flauus ꝓbetur maximè, &, nisi suapte natura accedat, arte & mangonio accersatur. Ausonius quidẽ Bissulã suã illam sibi decantatã, flaua nobis coma inprimis commendans, Oculos, inquit, cerula, flaua comas. rufæ nulla certè futura fuit commendatio. Rufos, russos vulgo dicimus, & æris colore quodã œnobarbos, cuiusmodi ferè floris æris color est, sicuti fuluus, flauusq; auri, aut orichalci. Quę dici de Vini nõ minùs coloribus omnia possunt rectissimè, vt Albus Aquosi prorsus color sit: ab hoc κιῤῥὸς lucido iam auri fulgore, sed dilutioris: πυῤῥὸς saturi magis. κιῤῥὸν χρῶμα, ait (Therap. xij.) Galenus, δύναιο ἂν λέγειν πυῤῥὸν ἀχρόν. possitq; non ineptè fortasse ille Latinis nobis fuluus, hic flauus esse. Is est vini color Cretensis hodie optimi, siue Maluatici, multorumq; aliorum apud varias gentes, Moschatelli, Monflasconi, Tridenti vicinisq; circùm oppidis Schlaui, Vernacij ad Benacum, in Patauino agro montani, alibi alius fortis, generosique, eo semper propè colore, ac valde vinosi vini, excalfacientis insigniter, vaporosi, quo caput maximè repletum tentatur, iuuatur concoctio, frigidior sæpe corruptela contemperamento emendatur. Hæc senibus conuenientissima, qua debent, ratione diluta.

Rufo, quod diximus, & Græcorum ξανθῷ non ea luciditas, nec splendescens nitor tantus, sed neque ea calefaciendi vis: minùs ideo caput tentat, minúsque fumidis exhalationibus replet. Substantia hoc spectatur crassiuscula ferè semper, sicut colore quoque saturum magis, qui Aranciorum quorundam corticis obscurioris color est. Ex quo Ranzatus vulgo, notissimæ à Fuluo Flauoque differentiæ, quos colores vulgus Gialos vocat.

Post hæc vinum est Heluum, Albi Nigrique in confinio: idem ex cerasorum colore dilutiorum Cerasolum multis dictum, translucidæ substantiæ sæpeque pellucentis nitore grato: Clarettum Gallia vocat, Italia tota vtitur. Non magis

ipsum

ipsum quoque calefactionis, aut virium habetur, nec quo tentetur multùm caput.

Proximum huic colore, sed longè maioris calefaciendi facultatis, vinosúmque magis, Rhenani genus, quod Gantzfusium vocant. Vitis genus tradunt peculiare, folijs in anserini pedis formam à natura effictis, vnde Vino Germanis nomen, ex vuis rubellis, inter generosissima Germaniæ vina meritò habetur: suaue, mitéque, nec os, nec stomachum vellicans, mirificè concoctionem iuuare solitum.

Sequuntur, quod ad colorum discrimina attinet, Rubra, quæ ne Rubea aliquando à nobis dicantur, cautio est, non permittêtibus Latinioribus. Sunt Authores, qui ex vuis nigris Vinum fieri forte dicunt; ex rubeis autem suaue. Rubrum nobis, Græcis ἐρυθρὸν est, vinum colore suo longè, quàm Heluum, quod diximus, saturum magis, iámque ad nigredinem paulatim deficere incipiente, qualia item cerasa dilutissimi nigerrimique coloris in medio: Italia vulgò vina dicit Rubra quidem, sed colore degrauata grauidáque, Satura volentes dicere. Ex his nutrimentum corpori maius iam: quoniam in vniuersum coloratiora, alimentosa quoque magis, quod semel dictum satis sit: vires, facultatésque aliæ pro vehementia vini. sunt enim inter hæc fortia, sunt imbecilla, & media. Quòd si præterea crassities accesserit, iam quo maior hæc, eo alimoniæ quoque plus in vino: minus tamen semper prouocandæ vrinæ, promouendisque reliquis excretionibus facultatis ac virium, quo crassitiæ, colorisque plus.

Vltimum locum occupant Nigra: colorum, dico: nam nutritionis primas his debemus partes, inter Vina omnia, præter colorem crassiorum quoque simul partium, vnde alimenti plurimum; addita verò insuper dulcedine, (sunt enim ex his, vt austera quædam, ita alia dulcia) iam nihil ad alendi facultatem adijci poterit, vt in Vinis. Color, vt cerasorum quorundam, nigerrimus visitur sæpe in crassiore substantia, cuius quidem nomine diametro distat ab Aquoso, quod omnium primum posuimus; lotij excretionúmque omnium ciente, penetrabili, minimè caput tentante, noxa ex eo, si quam capiti infert, facilè dissolubili: at minus tamen nutriente. Contraria omnia in Nigro, substantiæ crassioris, cum qua summa illa in Vinis nigredo coniuncta est, ratione: moratur quippe excrementa omnia, obstructiones viscerum facit, caput tentans nocumêtum infert, vel ob id, quòd diutiùs moram trahens in ventriculo assiduè vapores suggerit, superiores semper partes impetentes. Qui si caput repleuerint, & ebrietatem, aut dolorem, aut noxam tandem aliquam induxerint: hærent diutiùs, nec discuti ob crassitiem digeri've; nec, ob terrestrem substantiam, moueri loco faciles. Alit quidem egregiè, vt inter Vina: sed feculenti, crassique, ac terrestris prorsus sanguinis alimentum id est, prauíque insuper succi, vt, si quis puro meracoque paulò diutiùs vtatur, certò sciat picei propè se cuiusdam, ac bituminosi sanguinis collecturum intra venas copiam, qualem sæpe videmus inter mittendum sanguinê, in ipsa venæ percussione ex phlebotomo facta hærere crassitie nimia, terrestrique parte minimum fluoris præbente, arefactisque, cum sanguinis vnà ipsius liquore, venis. Ideo insaluberrimum vinum hoc, præsertim vetustate crassescens, oculorum claritati officere indubitatum, tristitiámque afferre, & perturbare mentem tenebricosis imaginibus. Tridentinus ager huiusmodi Terolticum habet, ex peculiari quodam vitium genere, eodem nomine, mirum quàm vicinis Germanis expetitum. Vitiant, addita sapa, aut defruto, exportántque in circumuicina montana. Meracum, nullóque mangonio, aut extraneæ rei mixtura infectum, resoluto ventriculo, læuitatíque intestinorum, aut fluenti alioqui nimis aluo, præsentaneum sæpe remedium attulisse visum: noxium, quibus mesaraicæ, aut iecoris venæ angustiores natura facilè obstrui solitæ sunt, senibus inprimis, quorum imbecillior iam factus innatus calor, nec tam amplas, vt antea, possidet venas, subsidentibus illis minore, minusque spiritosi sanguinis copia, & infirmior diffundere nequit, fluidamque facere, & penetrabilem alimenti crassitiem.

De Saporum differentijs in Vino. Dulce quos vsus afferat, quæ item nocumenta, quid've id alimenti exhibeat. De Austeri itidem, & Acris, eodem modo, differentijs.

CAP. II.

SApor in Vino, aut Dulcis, aut Austerus, aut horum neuter, abnegatione vtrinque, aut vterque participatione quadam, præterque hæc Acer: triplex in totum, Dulcis, Austerus, Acer, nā reliqui vel nulli, vel mixti. Aquosi nullus, aut perquàm exiguus leuiterq; admodū adstringens quidā: multorū aliorum, mixtus. Quemadmodū autem olim falsos fuisse legimus Medicos, qui austerum, adstringentemq; in rebus saporem,

porem, acrem sæpe interpretati sunt; ita nunc quoq; vsu venit gustandis interdum vinis, vt acria, austera dicant. imperitè, affecta quidem vtrobiq; lingua palatoq; vellicationis cuiusdam sensu: at diuerso inter se valde, quoniam austera sensum relinquant apertæ frigiditatis, coactarumq; in vnum cum asperitate partium; caloris acria, qui sparsus per totum grata quadam diffusione percipitur.

At Dulcis, de quo primùm dicendũ, illud peculiare, vt crassitie omnino aliqua cõstet, & ab albedine discedat, quãdo albũ ex toto, aut penitus tenue Vinũ, dulce nullũ: sed sicuti ab Aquoso maximè distat, ità ab eius cõstitutione & colore lõgiùs semper recesserit, quo dulcius: nisi mangonio fiat, vt Saccata quæ vocãt, quæ tamen ipsa quoq; nõ prorsus crassitiei aliquid nõ obtinent, & coloratiora sunt. Dulcedo in vino nigro potissimùm spectatur. Quo crassa magis substãtia, eo maior semper crescit cũ crassitie color, vt in crassissimo aterrimus sit, qualis in sapa, aut defruto, quę quo magis decoquũtur, crassa, plùs, plusque, & atra euadunt. Non tantũ dulcedinis in flauo, aut quod ruffum diximus, quia nimirũ neq; crassitudo tanta. Alunt egregiè Dulcia, substãtiæ multæ densæque ratione, vnde succi alimẽtosi multũ, & eius quidẽ mẽbris omnibus ob dulcedinẽ familiaris, ꝑpter quã citissimè trahũtur in alimentũ: ob crassitiẽ aũt obstruũt, veteresq; infarctus augẽt, & nouos faciunt, integra propè adhuc crassitie dulcedineque sua, ab amplioribus venis, in angustissimas imæ gibbæque iecoris partis venas, per quas necessariò distribuẽdo per corpus alimẽto iter est, delata. Duabus igitur qualitatibus his nocẽt, dulcedinis, & crassitiæ, nõ coloris nigredine, quãuis huic in vino illę quoque addatur. Itaq; iecori obstructo nocentissimũ Dulce, lienique; præsertim verò in scirrhoso affectu, aut phlegmone, vt in qua nõ obstructionis solũ vitiũ, sed calor accedat præternaturalis multus: dulcis aũt vini caliditas licèt non insignis, at diutiùs morãdo, impeditoq; ex obstructione progressu, calefactionis nõ parũ adfert, innocentius multo, si crassis tãtùm humoribus infarctũ iecur fuerit, nulla nec phlegmones, nec scirrhi suspicione; aut si imbecillitate solùmodo laboret, vt in his, quos Hepaticos eã ob rem appellamus. Hanc nanq; ex caliditate factam, (quando imbecillitas omnis intemperiẽ semper aliquã sequitur) non magnopere auxerit ipsum non sanè calidum valde: ex frigiditate verò, quę & frequentiùs fit, & multo maior, veriorque imbecillitas est, etiam iuuerit: porrò aut nouas, quas fecerit, aut factas, quas auxerit, sine phlegmone tamen, aut scirrho, omnes discuti soluiq; faciles habebimus obstructiones. Calidioribus item naturis, biliosisque nocens, non tam caliditate, quæ non magna est, quàm cõuersa facilè in bilis humorem dulcedine: præcipuè verò, quum angustioribus meatibus hęrens, aut inuento humorum obstaculo, minimè expedire sese valens subsistit, calorisque vim maiorem subiẽs in bilem degenerat. Tum & exhalationes in caput mittit dolorificas, & siticulosos facit: alioqui vinoso minùs & caput tentans, & mentem turbans. flatum tamen gignit, eumque vaporosum, & crassum: quoniam ex eiusdem modi materia non facilè alius gignatur. Estq; flatulentia ea superiori ventri infesta, inflationes ibi pariens, quas superiùs remittat; inferiori non item, quanquam ibi progressu tardata moretur; at ea mora concoctionem adfert, & attenuationem, vt tantisper dum manet, calore partium circuniectarum soluta dissipetur.

Illud ex Dulci in sanitate emolumẽtum subducendæ alui maximũ, dulcibus multis commune, quo si destituamur, geminatas semper, quas paulò antè attulimus, noxas sentiemus: augebitur proculdubio ex mora sitis inde, maiorq; bilis prouentus, atque acrioris fiet, magisq; infestabũt flatus. Quæ cuncta cessant, emollita in tempore aluo.

Ille quoq; minimè spernendus vsus, faucium gutturisq; asperitatis leniendæ, contentique in pulmonum bronchijs crassioris humoris educendi. Neque enim, quanuis pulmonis canales infarciat humor is, periculum est, ne (quod de iecore & liene verebamur) infarctio etiamnum maior ex hoc succedat: quippe ad viscera ea crassitiem secum suam ingentem adhuc cum dulcedine conferebat totam propè vinum: huc ad pulmones longè secùs, infractam nempe iam, longáque venarum, per innati semper caloris domicilia, via castigatam defert: tum bronchia primùm ingressum ibi angusta magis, ex maiore nempe asperæ arteriæ trunco ramosa, ob idque necessariò attenuatius factum, latioribus ita demum additur, inuentumque ibi humorem, crassum quanuis, caliditate & tenuitate sua facilè abductum aufert, quæ Dulcioris vini eòad pulmonis brõchia deuecti ea est, vt crassitiem humoris extenuet dũtaxat, ne meatibus illis pertinaciùs hæreat, eductuque se facilem præbeat, non etiam tenuitate nimia elabatur, id quod materiæ, pectore aut pulmonibus contentæ, expectorationem maximè promouet. Caliditatem autem hic non verebimur: quoniã sanis hoc consulimus, quum forte (quod non raró tamen fit) vsu veni-

et, vt

et, vt liberandæ humoribus eò defluxis, pectoris partes fuerint.

Austerus in Vino sapor cõmunis omnibus, albo, fuluo, flauo, ruffo, rubro, nigro; quum Dulcis albo, aquosoque nunquam: ex reliquis summè quidem talis nigro solùm conueniat, in alijs modicus reperiatur. Acer autem eodem modo aquosi nullo pacto vnquam Vini, quod idem album est, sapor fuerit: proprius is, peculiarisque magis fuluo, flauóque: in reliquis, aut nullus, rarúsque, aut remissæ satis acrimoniæ.

Austeritas, quæ ab initio Vinum comitatur, partiúmque est terrestrium non exactè si astelaboratarum, omnibus inesse potest ad extremum vsque: Dulcis operæ semper maioris est sapor, multóque magis Acer, qui in Vinis plerisq; sæpe, multis de causis, introduci à calore nõ ita facilè queãt. Albi, aquosique, si quis tamẽ peculiaris est sapor, Austerus, adstringénsque est. Qui planè quo plus constitutionis in vino, & (vt ita dicam) corpulentiæ, colorisq; nactum fuerit, eo maiorum ad agendum virium efficaciam præbebit: quæ adstringendę inprimis alui sunt, intercipiendorumque excrementorum omnium, lotijque inprimis, meatuum venarumque capacitatis cogendæ adstrictis tunicis; nullius ad permeandum facilitatis, sed neque magni ad deuehendum per corpus alimentum vsus, neque de pectore aut pulmónibus extrahendis crassis humoribus, quæ Dulcis peculiaris dos fuerat: contrà adstringens, quo coloratius, aut crassius, cohibuerit potiùs, retróque, ne euocentur, impegerit. Laxiori tamen aliquando facto stomacho subueniet, & citam plùs iusto aluum sistet, fuluumque magis, ac tanto magis nigrũ, non ob calorem, sed ob corpulentiam. Album autem, cui pauxillulum additum austeritatis, etiam diffusum æstate per vniuersam corporis molem venásque squalorẽ, quo solutæ flaccescunt partes, dilutius simul humectârit, simul adstricta laxitate roborârit, sitimq; dempserit: neque valde caliditatem formidabimus, quæ minima in his est, totáque insuper aquæ admixtione aufertur: quod in flauis id genus non æquè sperandum, nisi multo maxima dilutione.

Nigra verò Austeráque, nisi dilutissima, ipsa quoq; non facilè permeant, constitutionis crassitie impedita; & albis calidiora habentur, ac si permeent, vsus, quós alba aquosaque, sed cum paucula adstringendi facultate, elargiuntur. Est tamen, quũ crassiora hæc atque austera, albis aquosisque eiusdem saporis præferamus, quoties maiorem alui constipationem, aut laxiorum partiũ robur quæremus, nec capitis dolorẽ ex caliditate, aut contentarum in pectore humorum retentionem, aut angustiorum venarum obstructionem timuerimus.

Vt frigidiorũ quarundã in vino partium Austerus nota: ita calidiorum Acer sapor certũ indiciũ, in fuluis flauisq; maximè spectabilis, puriori ibi tũ synceræque magis naturæ suæ relictus. nam in rubris, nigrisq; Austero sæpissimè cõmixtus, non ex sola acrimonia meritò censebitur. Linguam palatumq; vellicant Acria, & morsu quodã irritatum prouocant lacessuntque multis gratissimo, vt, nisi natura adsit, cura id fiat, arte diuersa iniectis vino aromatis, vnde sanè acrimoniæ plurimũ accedit. Frigidiorũ regionũ, & Septẽtrionalis plagæ frequẽs hoc, factis ad id poculis, matronarũ præsertim diligẽtia, quorũ in fundo affixus tubulus, globúsve, ex eodẽ quo poculũ argento, iniecta seruat aromata foraminulẽtus, vnde trãsmissa aromatũ vis minimo tẽpore in Vini substantiã diffunditur. Sed hoc curiosę cuiusdã diligẽtiæ, qua sæpe Vino nõ acrimoniâ modò, sed innumeras penè qualitates alias conciliamus. Illud naturæ, quod de suapte spõte Acri dicendũ, calidæ inprimis naturæ, vaporosæque, ac caput maximè tentantis, replẽtisq; id esse: vinosum quippe est hoc, vt quod maximè, tota ferè succi, qui Vini naturam facit, substãtia cõstans, aquę minima: contrà atq; adstringens albũ, cuius minima Vini, plurima aquæ portio. Ideo potui, pauculũ huic, vt commodè bibi possit, infundendum aquæ longè plurimum acri, quod idem statim vinosum quoque est, aquosæ, vt diximus, partis paucitate: ex quo acrimonia, summaque, vt in Vinis, calefaciendi potentia, calidioribus ideo naturis insaluberrimum, quibus aquæ, aut aquosi prorsus Vini, aut egregiè diluti, potus cõuenientissimus; vtpote quod refrigerare illorũ habitũ, atq; humectare possit, dilutissimũ: quũ meracũ in his naturis temporum pulsationẽ, & capitis grauitatem, & sitim adferat. οὗτοι μὲν, ait Galenus, τῇ θερμότητι ταῦτα ἐργαζόμενος, ὁ δ' ὑδαρὴς τῇ τ' ὑγρότητι, καὶ τῇ ψύξει, τ' ἀναντία. Minimè id (acre vinosumq; intelligo) aluũ subducet, aut sputũ, vt dulce, promouebit; aut, vt aquosum, vrinam, sudorémve ciebit: sed totũ sese mẽbris addet familiare inprimis atq; amicũ, paucissima excrementorum superfluitate; quin aliorum quoque cibariorũ detersam exiccatamque minuet, & calorifica vi sua quo maiore acrimonia, eo acriùs ac vehemẽtiùs tẽperati, tẽperata dilutione, hominis concoctionem iuuerit. Nec vllũ aliud senili ætati tã accõmodũ, cui nec aquosa albaq;, ob calefaciẽdi imbecillitatẽ, nec nigra crassaq;, ob constitutionis densitatẽ, idonea: fulua flauaq;, & ruffa (Acria accipio, nõ Austera) vtrun-

vtrunque vitium effugêre: quoniam hæc omniũ ferè vinorũ vinosa maximè, eóq; & excalfaciẽtia, senilemq; frigiditatẽ, qua par fuerit, mixtura epota maximè iuuatia. Nec quicquam inde discriminis, ne angustos constipatósque, & caloris paucitate confidentes iam, senum meatus infarciant: quin calore & tenuitate viam sibi per omnia faciunt, illósque ipsos meatus diducunt, & eluctãtur cuncta; alimentique insuper exhibent satis, atque eius senum aut senili alioqui multorum habitudini, temperamentóque, perquàm appositi, sic attemperata dilutionis mixtura, vt calorificæ cõsociata humectandi vis, nec aptiùs aut conuenientiùs nutrire, nec commodiùs aut efficaciùs senum, senilémque multorum ex frigiditate & siccitate, quatenus liceat, emendare habitum valeant. Atque hæc simplicium Vini saporum natura viresque: coeũtibus autem in vnum, vt sæpe coeunt, modò cum Dulci Austerus, modò Acer, modò cum Acri Dulcis, facultates quoque coibunt cum viribus vnà suis diuersæ.

Quàm præstabile sit benè odorum Vinum ad multa: & quàm contrarium incommodum, cùmque hoc aut medicatum, aut extraneum omnino odorem aliquem referens. Quæ inodori conditiones.

CAP. III.

Maximam semper vinis ex Odoris bonitate addi solere gratiam videmus, ex eoque semper indicatura maior: vt cõditionis alioqui optimæ, si vna odoris commendatio desit, plerunque non probemus; malo autem odore, quocunque ille contractus modo fuerit, etiam reijciamus. Non parum sæpe quidem laudatissima Vina, vasorum tantùm vitio aut situm, aut mucorem, aut extraneum tale aliquid odore referentia, auersamur. Neque propter hoc vnum tamen commendationem ex Vini odore quæremus, vt maiori cum voluptate potandi auiditas in gulæ tantùm gratiam accedat. Maximus præterea vsus est, commoditásque ad sanitatis tutelam, corporisque nutritionem meliorem maxima, quamobrem quærenda nobis cum diligentia odoris in Vino bonitas fuerit. Etenim Vini fragrantia perfectam substantię totius mixtionem indicat à natura factam, absumptaque excrementa propè omnia, & exutam, operati caloris beneficio, sorditiem, quæ cum odoris fragrantia coniuncta nunquam est; elaboratásque per omnia partes, ac tenue subtiléque temperamentum, & calidum ostendit, quod per omnia cum celeritate acceptum defertur, intrans, penetránsque ad insinuationem alimenti cuncta, nullas secum superfluitates, aut minimas trahens. Omninò nanque exactam semper, absolutámque concoctionem, atque ex hac mixtionem sequitur odor bonus, modò in tenui, modò in crassiore; sępiùs tamen tenuiore substantia. At malè olentia, aberratum esse à concoctionis iustæ officio, aut degeneratum in corruptelam, arguunt, vt in excrementorum alui, vesicæque, & aliorum huiusmodi fœtore. Inodora autem pro forma esse sua inodora possunt, & concoctionem tamen adepta suam. Non enim necessum est, mixtum omne, quãuis absolutum, idem benè odorum quoque esse, quoniam alij sæpe rei alicuius formæ alia debetur mixturæ ratio, odorem non ferentis. At illud necessum, odorem bonum ex perfecta mixtione constare, quam absoluta concoctio fecerit rerum numeris suis mixtarum, proferendę deinde odoris bonitati nullam operantis calorisnaturæq; actionem subterfugientium. Quę si ea perfectione absoluta est mixtio, concoctióque; benè odora profectò Vina paucissimorũ excrementorũ erunt, & tenuitate insigni atque elaborata constabunt, quam facilè Vini substantia ferat: atque ita sanguini claritatem munditiemque omnem addent, probúmque eũ omni ex parte gignent. Sicuti extrinsecus quoq; sæpenumero videmus odorum bonorum suffitu aëris partes repurgari, malásque in eo noxas tolli. Nec minor speranda inde vitalium spirituũ copia ex prompta proximaq; materiæ affinitate, cuius perquàm facilis celérque in illos transitus. Roborabitur ergo inde cor, & depulsa tristitia lætitiam concipiet, postquàm geniti inde spiritus claruerint, & illustres facti tenebricosas exhalationes discusserint. Alimẽtum autem addetur inde corpori excrementis multis vacans, laudatique succi, & alendi temperamento appositum, debita ætati cuique, & sexui, & naturæ, aquæ admixtione seruata: vrina prouocabitur, & elicientur facilè inde sudores, nec cæteræ excretiones tardabuntur. Ac caput quidem tentabitur vaporoso halitu, & ingurgitationem immodicã sequetur ebrietas; sed nec qui magnopere degrauet, vapor erit, & discussa citò ebrietas soluetur, concoctis aut dissipatis exhalationibus. Contraria ratione, ex malè grauitérque olentibus quid expectandum nobis sit, sciemus: prauam primò concoctionem, abominãte

ea

ex ventriculo, timebimus, & quæ corruptionem facile sentiat, cùm sui, tum verò alia quoque in corruptelam sæpe trahat; tardatam distributionem, illaudatum necessariò sanguinem, nec illaudatum minùs inde alimentum, succi ante omnia prauitatem, & ab extranea aduersáque naturæ nostræ re insignem malitiam. Turbidos autem inde tenebrososque resilientes in caput vapores, si ebrietatem fecerint, tristibus corruptisque imaginibus cerebri facultates exercere posse, credendum. Nec de Vini mucidi iam putrefactique, aut aliàs corrupti, (quis enim id biberit?) malo odore loquor, cuius vel epoti coniuncta cum odore saporis prauitas non sanè minùs nocitura sit, longè quinimò magis, quippe quæ causam odori quoque malo dederit. De eo loquor, cui, quacunque tandem de causa additamento aliquo, mali peregrinique quippiam odoris conciliatum fuerit, manente Vini substantia: vt, quod vnctum quandoque corium redolere sensimus; quod putridi interdum nescio quid, & ceu sentinæ cuiusdam speciem, quod oletum prorsus quoddam olet, quæ ve præsertim in musteo adhuc feruore, aut aliàs inconsiderata repositione, ex proximo sterquilinio aliquo, aut corruptarum rerum fœtore, odorem contraxêre: quod perquàm facilè contingere Vino solet, vt veluti contagio transituq; prompto in eius substantiam per totum diffusus abeat proximæ cuiusque rei odor, calore, opinor, Vini, & substantiæ tenuitate inuitatus; ipse prętereà natura sua, quæ illi minimæ cuiusdam corpulentiæ contigit, per omnia penetrans: quorum omnium ex odore tantùm noxa, cuiusmodi præscripsimus. Inter quæ quoniam nõnulla quoque sunt, quibus conseruandis, vt ferre vetustatem possint, rerum quarundam adiectione diuturnitas quæritur: ac ideo necessariò harum simul odor vinis additur, quanuis illarum non omnino sempérque noxius, contráque salubris quoque interdum futurus vsus sit: quia tamen medicatus, non valde probabimus; vt veterum Picata fuerant, pice tantùm illitis intus vasis, non etiam condito Vino; vt Sulphurata nostra nunc, sulfuris solùm qualitate accepta ex medicato ad id linteolo: quarum rerum odor tantùm in Vino, non etiam substantia, non omnino innoxius: at non vsque adeò, vt quæ putridæ, alienæque prorsus rei odorem referre diximus. Quæ verò Mussida vulgò dicunt, mucida volentes, concepto ex dolijs muccoris humidi, sitúsque odore, quoties exhausta dolia neglectui habita cellæ vinariæ permittuntur, quum siccari excepto aëre, aut Sole debuissent; aut lariceis vasis nouis assulatim contextis, cingulisque præcinctis inijciuntur; aut si quæ alia ita fiunt, reponuntúrque: ea omnia odoris haud dubiè vim contrahunt tantummodo, nec sine tamen noxa bibentur, temperatæ, optimæque naturæ, extranei nihil admittenti. Nam quæ olim gypso, aut calce, aut marmore, aut sale, aut mari condiebantur; aut quæ, vt hodie, alumine sæpe, & huiusmodi multis alijs præcauendo anteuertimus ne corrumpantur: ea, cui dubium, iniectorum quoque substantiam in se recipere, & saporis vel maximè vitio nocumentum afferre posse? Atque hæc odora, benè, maléve: inodora alia, quæ sicuti mali odoris vitio vacant, ita boni laudes non adipiscuntur, ac vel hoc ipso, quòd bonitate ea careant, deteriore omnino loco sunt; quanuis naturæ aliàs suæ, formæque perfectionem consequuta, & maturitatem, curámque & diligentiam aliam omnem adepta fuerint. Itaque nec arripit illa tam libenter ventriculus, neque amplexatur, nec concoquit: morantúrque diutiùs distributionem per corpus, nec eam omnino addunt alimento bonitatem, quam odora; sed nec clarescet inde sanguis valde, nec vsque adeò addetur robur cordi, nec tantum feret alacritatis Vinum id, minimè illustratis, diffusisque, vt ex benè odoro, spiritibus, aut obscuritate sæpe horum & turbiditate discussa. Illud tamen, caput feriens non nimis impetet, aut ebrios extemplo faciet: sed quam tamen fecerit ebrietatem, ea nec discuti facilis erit, & deterior semper inuenietur, tanquam ex materiæ crassioris Vino orta, excrementitiæque magis, vnde euaporatæ exhalationes turbulentiorem omnino ebrietatem, insequentésque hanc affectus maiores, ac degrauantes semper magis cerebrum, cerebrique vnà facultates omnes, facient.

Crassities, & tenuitas, quibus Vini generibus conueniant, & quorum vsuum sint. Tartari, quod vocant, ratio crassescentis, eiúsque natura.

CAPVT IIII.

Constitutio Vinorum triplici & ipsa fastigio discriminatur, tenuissimi, crassissimi, medij, quorum interualla pluribus alijs, Vini crassioris, tenuiorisve, magis semper minusque, innumerabiliter propè, si quis minutissima quæque persequi velit, differen-

tijs implebuntur. Tenuissimum erit, quod aquosissimum: crassissimum, quod maximè terrestribus partibus plurimis constiterit: medium, quod in medio. Tenuitas Aquoso propria, dein Fuluo, dein Flauo: crassities Nigro inprimis, tum Rubro, seu, vt Plinius vocauit, sanguineo: ex saporibus autem Dulci præsertim inest, tum Austero, modò non Aquoso. nam Aquosum idem atque Austerum aliquod: (quanquam perpauca admodũ) in valde Aquoso austeritas: Dulce nunquam idem atque Austerum. Quòd autem Aquosum Dulceque reperiri aliquando, sed perquàm rarò, diximus, id Austerum minimè est, & colore potiùs, quàm tenuitate, aquam refert. Ruffum quod diximus, sicuti colore omnium semper in medio, ita constitutione quoque sua sæpiùs.

Crassescunt vetustate Vina, euaporatis tenuioribus, aqueisque partibus: quod in sapa aut defruto ignis vi breui tempore contingit, id scilicet longissimo in Vino vsu venit, vt constitutione semper maiore densetur. Et quod de vasis abraditur exiccatis, (Tartarum vocant) vini pars est in lapidosam penè materiam concreta, extremis in ambitu vini partibus ligneæ vasorum materiæ ficcioris, aut doliorum fictilis occursu densantibus sese, vinosa caliditate ac siccitate adiutis: vt extrinsecus sæpenumero videmus in fontium marginibus, Solis caloribus, ventorúmque afflatibus lapidescere materias quasdam; & in humano corpore caloris nimij potentia concrescere renum calculos. Eadem Tartari ab extima Vini parte ratio: nam in medio licèt caliditas, siccandíque vis: at res, cuius occursu duretur materia, non est. Atque huius tanta interdum cum crassitie crassitudo, vt, disruptis ligneis cingulis omnibus, stetisse vinarium vas assulis tantùm suis compactum visum aliquando referant, quod nulla vnquam ratione antea nisi cingulis suis præcinctum substitisset, Tartaro intus assulatim tunc coniunctum vas continente tantummodo, ac veluti muri ita vallum sponte sibi sua struente vino, maiore, quàm Plinianum, miraculo, quo glaciatas aliquando Vini moles ruptis vasis stetisse legimus, vincente facilè ingenti ac supra naturam frigore, non facilè cuiusuis rigoris vi gelascentis, vini naturam. Hic verò idem Vini succus, liquore fluoréque intus suo manente, suæ sibi tantùm naturæ circundato vase substitit: vsqueadeò crassescere, durarique potest Vinum temporis diuturnitate. Neque id excrementum est: quippe & in flores, quos vocant; & in fæcem, quæ in fundo subsidit, transire de aquosa, vinosaq; vini partes excrementa solent. Substantia Vini ea est, non aliud, quàm qua modò diximus ratione concreta, suprà, infrà, à lateribus, per totum Vinum ambiens: vt excrementum esse non possit, cui locus nullus destinatus à natura in succo sit, nisi qua parte extrema superficie continenti vasi hærens, quo exposuimus modo, in materiam eam duratur. Hoc Aristotelis Rasile illud an Vinum fortè esset, quod in Arcadia fumo duratum, vt potetur, abradi de vasis scripserit, (Meteorol. iiij.) ne addubitemus, facit; quòd illius erat potus: Tartari non est. Quæ eò à nobis dicta sunt, vt ostenderemus, crassiora semper fieri posse Vina, postquàm ea etiam in lapideam formam durari videmus.

Tenuitatis in Vino commoditas ad penetrandum, & subueniendum citò festinanterque labenti aliquando virtuti: nec multa tamẽ spe diuturnioris alimenti, quæ ex crassitie vtique maior semper, ac certior speratur. Sed ex tenuitate præterea & sudores sæpe multi, & serosæ materiæ nõ parum per lotiũ elicitur, nõ solùm quod tenuia interdũ Vina ipsa fecerint, præsertim Aquosa, in quibus non exigua semper Seri ipsius pars: sed etiam quod de alieno deuehant. Itaque repurgantur meatus vrinarij omnes, serositate multa trahente secũ impetu, quicquid in vijs reperit, tãquam concitato fluminis cursu abductum. His peruia omnia sunt, & in artus omnes penetrãt: neq; tamen magnã inferũt articulis offensionẽ, quod vinosa faciũt simul & tendũt. Plurimũ nanq; materiæ, articulos offensuræ, quũ iam per vrinas eduxerint Aquosa, quod in partes alias decũbat, nõ sanè multum restat; & si quid decũbit, tamẽ eadem, qua inuectũ antea tenuitate fuerat, exitũ sibi quæret, aut diflatũ soluetur. At vinosa, nisi aquosa dilutione multa fiãt, & diutiùs detinentur à partibus, & calefaciendi siccãdiq; facultate multa, quicunq; ingruerint eo secũ humores, exassatos siccabunt, vnde tophi: vrinæ autem ex his copia minimè tanta, quia nec serositas, nec fluens per vrinarios meatus humiditas tanta, quã veluti pleno aluo rapti humores deferuntur. Siccitas enim, pótentia licèt tantùm insit, fluxioni impedimento esse videri potest: vt dilutior humiditas largissimè semper profluit. Quòd si siccandi potentiæ constitutio quoque, vt ferè fit, maior accesserit; tardiùs etiamnum fluet, donec ad id crassitudinis in Vino ventum sit, qua profluuia alui quoque inhiberi sæpe experimur, non solùm vrinæ; præcipuè verò, quorũ coniuncta cũ austeritate crassities fuerit in colore nigro. Eadem plurimum quoq; alent, sed cum obstructionum sæpe multa-

multarum timore. Reliqua, quæ de Vinorum constitutione dici possunt, comperta extremorum natura, facilè cuncta intelligẽtur, mediæ constitutionis, aliarumque, quæ à media, hinc atq; hinc, crassitiẽ & tenuitatem versus, maioris, minorisq; discriminibus multis ꝓtẽduntur, cõsideratione.

Vinorum differentia ex potentia, & imbecillitate, & mediocritate inter hæc.

CAPVT V.

IAm ductæ ex facultate viribusq; Vini differẽtiæ notissimę omnibus; & quia hæ reliquas ambiunt, iã ferme dictæ omnes. Hæc sunt vocabula Potẽtis, & Imbecillis, & Medij. Potentis, quod vinosum est, & vehementer caput ferit, vehementérque ac citò excalfacit: stomacho tamen refrigerato vtile, & concoctionem calorifica vi iuuaturum, dempturúmque siccandi facultate dę pituitosa materia multũ, calidiori ita, biliosiorique naturę obfuturum. Imbecillis, cuius facultates omnes contrariæ rationis animaduertentur. Medij, quo commodè vtemur, quum vtriusque offensam vitare voluerimus, aut neutrius facultate indiguerimus. Maxima vini potentia in Fuluo, & Flauo, benè veteri: tunc enim vinosum fit. Summa imbecillitas in Albo Aquosoque, musteo præsertim, ac nouello. Media in Ruffo sępe, aut Heluo, quod & giluũ est, aut dilutioris coloris rubro, conditio.

Vinorum Aetatis differentia. Veterum conseruandi Vini rationes diuersæ, & nostri temporis quædam. Distinctiora deinde Aetatum in Vino discrimina, & temperamenta tradita: & cuiusque enumerata vires, noxæque.

CAPVT VI.

NOtandæ & ab Aetate Vinorum differẽtiæ, tametsi minimè ab ipsa re deductæ, at vtiles tamen, passimq; ab omnibus iam vel idiotis, nõ solùm Medicis, vsurpatæ, nec quicquam frequentiùs audimus, quàm Vinum vetus, nouumque: vt, licèt diu iam apud nos perierit Veterum illa tã diligens, tam longi plerunq; tẽporis condiendi váriè, conseruandiq; Vini ratio; vel in vnius tamen anni vino, quod hornotinũ est, & anniculum, nõ parum sæpe relaturum sit, quo eiusdẽ anni tempore bibatur, quando huicquoq; ipsi, quod anni tantùm ætatem fert, Vino, intra vertentis anni spatiũ, per ætatis suæ differentias vita constet: ideoque magis minúsque vtiliter bimestre venire in vsum, aut trimestre, aut semestre, seriùs citiùs queat.

Nec desunt tamen hodieque exempla, si non veteribus vsitatæ, at alicuius tamen condiendi Vini rationis. Videntur veteres omnem diligentiam in eo posuisse, vt calefactoria vi aliqua vetustatem, firmitatemq; Vino adderent. Quare & fumo, & subditis ignibus, vt Galenus aliquando meminit, aut alicunde captato calore ex ambiente & Sole, hoc ipsum moliebantur. In idem tendebant calcis, maris, muriæ, salis, picis, resinæ, &, id genus, multorum additamenta, optima sanè ratione excogitata, si diuturnitas tantùm quæratur vino, & firmitas. Non enim aliter meliùs, quàm calorifica vi aliqua, cui præsertim adiuncta siccandi quoque vis sit, aquosa vini absumi pars potest: quod nihil aliud est, quàm, ne acescant, aut mucescant, aut citò corrumpantur, præstitisse: nisi cum diuturnitate vnà coniuncta semper noxa quoque aliqua sentiretur ex rerum additione, quæ necessariò cum substantia qualitatum suarum potestatem in Vini partes omnes transfundunt. Ex gypso autem non minùs Vino conciliari solitam vetustatem legimus, ex siccandi hîc quoque facultate, siccantissimum enim est: sed adstringendi prætereà vis, omnium maximè in gypso insignis, benè satis cohibere in vnum, robúrque ita addere Vini substantiæ, ne tam citò flaccescens dissoluatur, videri potest. Quo planè modo vsitatũ multis nunc quoq; adstringentissima aluminis rochæ facultate, iam paratæ in foribus Vinorum corruptioni occurrere. In quibus omnibus fraus haud dubiè maxima fit Vino.

Itaq; non alia de causa arbitror exoleuisse iam condiendi ita Vina rationem omnem, introductámque consuetudinem pura potiùs & syncera potandi securis noxæ omnis, etiam vt vetustatis magnæ nomine non commendarentur, quàm factitia, vetustissima quanuis, cum periculi suspicione bibisse: tametsi apud multas gentes vel nullo mangonio, aut extraneæ rei accessione, sola vindemia, & diligenti repositionis cura, multorum sæpe annorum Vinum optimè vsui cedat. Rhenanũ, Necharicumq; sex septémve frequenter, interdum octo, aut eo etiam plùs: Georgiana Pannoniæ, & Syrmica, totidem ferè: multo plurium Hispaniæ Martiniana: vulgatissimum ibidem certúmque, in filiarum natalibus multos reponere Vina solere, quæ deinde in earum ipsarum nuptijs primùm bibantur, illi vni rei dicata. Iam in Valtellina Rhetorum, transla-

titia propè habentur annorum decem, quum sæpe quinquagesimum numeratum fuisse annum dicant, etiam nónnunquam centesimum, immutato tum penitus colore vini, quo pro medicamento vtuntur: minùs vt miremur Plinio suum, nescio quod, quintodecimo demum anno ad mediam vetustatem peruenisse. Atque hæc omnia sic annorum tot vetustatem ferunt, vt nondum amarescant, & iustè per omnia ætatis suæ terminos incorrupta expleant. Manet tamen adhuc in Austria superioris Pannoniæ condiendi Vini mos ad durabilitatem ex sulphure, nulla huius substantia & qualitate tantùm in vini partes abeunte, eodem, quo antea diximus, caloris siccitatisque beneficio: quippe in vasorum summo ex filo, tanquam ex petiolo, pendet linteolum medicati sulfuris: quæ infectio nulla dum sui ex parte attingens, tota per totam, inclusa ne euaporare possit, vini substantiam permeans diffunditur, seruátque ita incorruptum, minore omnino, quàm si aut gypsum, aut calx, aut idipsum quoque sulfur, corpulentia sua immisceretur vino. Sed & huius quoque conditura damnatus modus: potior, certiórque ratio elutriandi, vt transfusando, quicquid subsidit fæcis relinquatur. Etaufertur quidem ita vinosæ facultatis plurimum vino, nec tam iam caput feriet, aut inebriandi viribus valuerit: at elutriatum ita sæpe vidimus, maximè verò, si secundò, aut tertiò id fiat, Viennæ cum Rhenano optimo de bonitate certare. Longè simplicior, eóque innocentior, nostratium Tridentinorum præparatio ad perdurandum, non aliunde petito, sed veluti domi suæ inuento adminiculo. Injiciuntur ligneis dolijs maximis in id paratis, calcati pedibus, aut pistillo contusi, cum musto vnà suo, racemi: concepto, bidui, aut tridui spatio, calore feruēt: sursum aguntur vinacei spumea efferuescentia, subtus vini succus dierum aliquot ebullitione concoctus repurgatur, clarescitque, simul ex racemorum natura propria vim concipit perdurabilem: id nisi fiat, adulto statim vere coacescūt, aut mucida, aut omnino vappida euadunt. bibuntur omnium maxime innocentissima. Secus ex ijsdem vitibus prælis statim expresso succo, exceptóque lacubus primò, tum post vnam, aut alteram, sæpe & tertiam pressuram, (quę tortiua omnia & circumcidanea Vina sunt) abiectis vinaceis bullire permisso, fuerit sua quidem vinositas multa, at nocendi semper potentia non minor cruciatibus persępe colicis euocandis: vnde neruorum resolutio, multo magis calculosis renum affectibus, maximè verò podagricis, & articulorum doloribus augendis, occasione inde euidenti sese in primis prodente. Quocirca desinere iam magis magisque apud prudentiores vini huius vsum video, alteriusque, quod priùs dixeramus, recipi, siue Medicorum cōsilio, siue rerum sæpe vsu atq; experientia, malam, multorum quoque annorum consuetudinem vincente. Hæc prodidisse non pigeat Salubria tractantem, idque in re quotidiani vsus, ac propè horarij, vt hoc nunc verbo vtar: certè quidem non solùm in dies, sed in horas nunquam cessans perstat inter multos Vini potus.

Reliqua tradentur in commune de Aetatibus. Vini primordia, & tanquam substantiæ vinosæ conceptus, in Musto, impensè semper flatuoso, crasso, concoctioni aduersante, deijciente quidem aluum, hoc vno beneficio; sed si non deijciat, noxio semper magis. Ab hoc Musteū est, nouellumq; dictum, frigidioris temperamenti. Quod sic intelligendum est, facto tum primùm à musto discessu, nondum iustas Vino calefaciēdi vires accessisse, quæ adulta demum ætate contingere solitæ sint. Iccirco, huius respectu, frigidum haberi Vinum dicendum accipiendumque est, nondum manifestò se prodente excalfaciendi potestate, cuius deinde ex ętate aperta, minimeq; obscura facultatis huiusce opera expectamus. Aliàs nō semel, idq; reuera, de Vini id genus temperamēto noui, clara ab Authoribus voce pronuntiatū audimus, de primo à tēperamenti æqualitate ad calidum progressu, vtpote cuius nondū visatur manifestum aliquod caloris opus. id enim recessus eius propriū. Crescit deindè in sequētibus tēporibus calefaciēdi effectus in Vino semper, ac se paulatim magis magisq; opere in omni detegit, cū siccādi perpetuò facultate cōiunctus aliqua, siquidē purū, syncerumq; vsibus nostris adhibeatur, aut foris meraco vtamur, aut intus temetū potemus. Mediū ætatis quum attigerint, (quæ alia in alio est, pro vehementia vini, vehementissima enim quæq; diuturniora; iccirco prouectioris quoq; ætatis cuiusque, ac pluribus, quàm in imbecilli, annis nō merādæ) caliditatē quidē maiorē, & siccitatē sumunt, sed quas non deponāt tamen, aut remittāt certo tēporis successu. Neque enim in Vino intelligitur Aetas remissione, aut inclinatione viriū, quod in multis alijs rebus post mediā mox ætatē accidere cōsueuit: hic ex vetustate incrementū semper assumit vires maius, donec prorsus vinum esse desinat, aut pro vino certè nō habeatur. Iccirco de Vino, benè ferre ætatē Vinū dicitur, quod ex senecta imbecillitatē nō sentiat. Itaq; firmissima, ac potentissima

tissima vina, ætatis suæ in extremo, calefaciendi siccãdique, quibus potissimùm vini natura censetur, vires ad tertij vsq; ordinis à temperamento recessum obtinent, post quod aut amarescit Vinum, vt bibendo vlteriùs non sit, eoq; nec pro vino habendum; aut euanescit in totum, vappa factum iam, non vinum. In quo mira valde diuersitas, si qua alia in re: quum alia facilè humanæ vitæ terminos æquent, quædã etiam superent; alia ferre anno diuturnius tẽpus haud possint, quin aut flaccescãt, aut exhalata, viribusq; suis defecta in vappam degenerent, per tot deinde abhinc, ad id vsq; temporis, quo firmissima quædam perueniunt, annorum interualla, innumeris propè multorum aliorum differentijs numerandis.

Quapropter, si cui exactam rerũ harum rationem sequi propositum sit, habendus huic erit diligens in eo delectus, vt, quo quæq; tempore, qua etate commodè bibi Vina possint, secum decernat. Id sibi quisque, pro Vinorum varietate, modò non rerum omniũ vsus expers, præscribere non sanè difficili admodum obseruatione poterit, illius semper memor, Vini noui ea esse incommoda, vt minimè concoctionem promoueat, imò ægrè ipsum cõcoquatur, tantum abest, vt aliorum iuuet; flatus creet plurimos, quo nomine Veneri aliquando labefactatæ & elumbi subsidio venire creditur, suppeditata flatuositate multa; frigidioribus, & humidioribus naturis indubitatè noxium, in quibus etiam Hepaticos affectus generat, refrigerato viscere, ventriculum, intestina, ventremq; inferiorem totum flatulentia replet, inflatque; turbulenta somnia excitat, malique succi est. ob id vnum, quòd perfectam adhuc naturæ suæ elaborationem non accepit, excrementorum suorum redundantia etiamnum turbatius, necdũ aut aquosis partibus satis edomitis, aut depulsis crassioribus in fæcem, aut sequestratis in florem tenuioribus: vt mirum esse non debeat, si impurum hoc pacto succi vnà malitiam secum trahat. Nam de frigiditate, nisi frigidiori naturę, nulla inde reliquis noxa, eo excepto, quòd coniuncta cùm excrementitia adhuc vini natura frigiditas ea quantulumcunque nocumentum non immeritò adfert, ad mali, vt diximus, succi generationẽ, nec magnopere promouere concoctionem potest, quæ paulò pluscula semper opus habeat, vt absolutiùs perficiatur, calorifica vini, eáque minimè excrementosa, qualitate.

Veteris diuersa omni ex parte ratio, calefaciendi, siccandiq; insignis inprimis, ad medicamentosam vsque qualitatem paulò in vetustate progressum, atq; ex generoso genere. Et reuera ita est: vtimur enim ceu medicamento, sed meraco. Impeditã ventriculi concoctionem ex pituitosa materia sæpiùs memini vini Græci (sic vocãt, quãquam in Italia natum) haustu confestim restitutam. Itaque sicuti huius, ita ne Maluatici quidem, aut similium vllus iam in quotidianis mensis vsus, nisi dilutissimorum. veremur quippe excalfactionem nimiam cum siccitate, mentisq; inde perturbationem, ex acrimonia feriente extemplo caput, neruorumq; ante omnia offensionem, maximè, quibus maximè natura imbecilla pars ea fuerit. Hinc tremulos plurimos videre est, ante senectam multo, meri temetique generosioris, ac vetustioris potores. Neque hoc tantopere querendum esset de Vino eo, si alimentum inde corporibus iustum subministraretur: sed & hoc perquàm exiguum, & id medicamẽtosum totum iam, maiore calefaciendi & exiccandi, quàm alendi semper facultate, in veteri quidem, minimèque, aut non, quod satis sit, diluto inest. Quin ignauos quoq; idem (quod sanè miretur quispiam) ad Veneris prælia reddet: nec mirabile tamen, si quis reputet vini eiusmodi vires, quibus siccari facilè seminis copia, & plurimum subtrahi ad generationem eius materiæ; tum verò, vaporũ quicquid est, flatuumq; ad id collectum, (quo non aliud maius eo in opere irritamentum) discuti posse videatur. Ad quosdam affectus, vt antea quoq; monuimus, non incommodè vtemur, quum frigiditas & humiditas inualuerit, fueritque aut in partibus reuocanda ad temperiem intemperatura ea, aut, quæ facit, materia absumẽda. Sed nos hac operis in parte propositum semper idem prementes, monere potiùs voluimus, quęnam non iustum Vini vsum incommoda sequerentur, præcaueri meliùs vt possent. Atque hoc toto hoc opere diligenter custoditum seruamus, vt noxæ à nobis numerentur, quæcunq; insequi vsum rerum harum multarum solent, & morbi sciantur, quos vitare admonitionibus his liceat, ex Præcauendi arte, nõ sanè Salutaris artis totius postrema. Qua planè ratione vini quoq; vsus, aut abusus potiùs incommoda numeramus.

Nouelli, veterisque diximus, vsusque simul illorum aliquos & commoda. Aetate sua medij, quamcunq; ille tandem ferre ætatem possit, breuem, longam've, tutior omnino vsus; vt, quemadmodum de medio potãdum nobis esse dolio iubemur ab Hesiodo, ita medię quoq; ętatis deligamus Vinum ad vsum: quanuis ille aliud omnino respexerit, nobis nihil aliud, quàm quęrendus tantùmodo salubris potus sit, quem

profectò in hoc,quod iisdem interstitijs à nouellæ extremaq; ætatis vitijs abest, vino inueniemus. Quo quidem tempore in pura iam synceraq; natura sua constitutum, ablegatis aliò in sua quibusque loca excrementis, nec magnopere aquosa parte infectum bibi potest. Itaque totum iam propè tunc vnius soliusq; vinosæ substantiæ suæ est, in qua iusta alimenti quantitas cũ conuenientissima humanæ naturæ qualitate coniuncta reperitur: vlteriùs progressum, iamque in senectam vergens,nimiumq; demum veterascens, exuta hac, medicamentosam induit, vt iam alimenti minimum, medicati plurimum contineat. Alet Medium necessariò nec excrementosè,quoniam purius iam; nec medicamentosè,quoniam temperamentum nõdum suum egressum: maximeque, & citissimè alet, valde tenuium quippe partium iam factũ, & substantiam indeptum,tota substantia sua nostræ inprimis familiarem. Ergo quum concoquetur facilimè ipsum, tum aliorum vnà concoctioné promouebit, calorificæ qualitatis temperie; distributionem per vniuersas corporis partes sui alimentiq; vnà reliqui facilimam perficiet; ipsum de suo excrementis omnium minimis factis, reliquorum trahet; liberatisque visceribus omnibus, aut per vrinam paulò crassiora, aut tenuiora in corporis ambitum secum, associatione ea magis magisque semper attenuata, deuehet; eóque citiùs dein, promptiusque diflanda, euaporandaq; transpirationibus sensum nostrum fallentibus, aut in sudores hæsurasque cuti sordes abitura, tradet. Intereà cuncta permeans, nihilque sibi imperuium relinquens, vbique virium suarum, calorificæque, ac concoctricis facultatis vestigia ostendet, attenuata humorum omnium crassitie, & correcta cruditate, simul auctis perpetuò, idque temporis plerunque momento, spiritibus, non solùm naturalibus, (si qui tamen naturales spiritus sunt) sed etiam vel inprimis vitalibus, móxque necessariò etiã animalibus. Vbi sunt igitur, qui prandium ex medio hoc nobis fecerunt caninum, tanquam vilissimo? Quid illi demum sibi voluerint, viderint ipsi: nos has, quas modò enumerauimus, atque his ad ducti rationibus, Vino huic dotes tribuemus. Illud tantùm addemus, de generosiore, aut certè non imbecilli, vilique nimis, accipi hæc dicta debere. Nam huiusmodi, vilia dico, & imbecillia, naturáque sua aquosa nimis, nunquam nimiùm veterascentia, sępeque immaturè pereuntia, euanitione facili, vel si in extrema senecta sua bibantur, ne sic quidem alterius generosi mediæ ætatis bonitatem æquauerint, tantum abest vt præstare id antea possint. Itaque maior illis ex ætate diuturniore, quantulacunque ea fuerit, commendatio, in medio minor: plebeius is, vilisque, & cibarius potus; quoniam cibarium non minùs panem vilem veteribus sæpe dictum accepimus.

Certum optimi Vini indicium, si vecturam ferat, non solùm ætatem, vt animalia exercitium. Itaque transmarina ex Creta, & Hispania, & Tyro habemus omnium firmissima: ac ferè in mediterraneis Vini mercatores, quæcunque aliò procùl vehenda, aut dorsuarijs iumentis importanda sumunt, fortissima deligunt, aliter longioris sæpe viæ vectionem, aut exagitationem minimè latura, vappida statim facta: sicuti planè in exercitationibus nimis citò imbecilliores fatiscunt, caloris roborisque corporei paucitate.

Fictitia Vina, aut, si qui malunt, Factitia, tot generum Dioscoridæ descripta, nec pauciora Plinio, non trademus hîc, aut potiùs non adscribemus, quæ sibi quisque petere legenda de Authoribus, qui ea literis prodidêre, possunt, ne actum agendum toties sit. Nos certè id non faciemus, nec nisi noua semper facie aliqua, aut consideratione noua, aut accessione aliqua facta, de veterum manu desumpta in nostram temerè tractanda accipere propositum semper habebimus.

Defruti, ac Sapa facultates, & natura.

CAPVT VII.

PRoxima Vino cognatio cum Sapa, & Defruto. Soboles quidem illius sunt: σίραιον. & ἕψημα Græci dicunt, eodem vtrunq; significato: nos distinctiùs Defrutũ, quum ad dimidiam musti partem, quod ferè album esse debet, peruenerit decoctio: Sapam, si tertia tantùm ex decocto pars superesit: non autem, vt existimâsse quidam visi sunt, si tertia tantùm deferbuerit, vocantes. Excogitata hæc Plinius in adulterium mellis protulit, quasi quibus inficeretur mel, vt dulcedinis plus acciperet. Natiuum id quidé: hæc ingeniosæ artis, sed priuata tamen facultate quadã sua à melle, in quo multo plus aëreæ substantię, & abstersorię facultatis, plusque etiamnum attenuatoriæ. In his ignis opera subitaria, vehementique, plurimũ quidem euaporatũ aquositatis, nec vinositatis sanè parum est, ac tertia pars restans cum aquosæ & vinosæ reliquo coctura coit, absumptisque excrementis, nec planè aërea omnino parte destituta, dulcedinem acquirit: Secus ac in Vino,

Vino, vbi sensim minutatimque exhalata aquosa, segregatisque excrementis, vinosa reliqua fit tota. Quapropter Sapæ, & Defruti opera, qualia expectanda ex crassa, terreaque substãtia, ciusmodi habẽtur: meritoq; ideo à Galeno in paulò magis tenui distillatione ad pectus conficiendo Eclegmati diacodion, melli præpositũ Defrutum legimus, vtpote longe magis crassum faciens; & à scribentibus de hoc omnibus vetitũ, in quibus minima quæq; iecoris, aut lienis obstructiõis, aut flatulẽtiæ suspicio: non inutile tamen aliquando futurũ his, qui pectoris, aut pulmonis vitio aliquo ex humorum tenuitate nimia cõtracto laborant, aut renum, & vesicæ vlcusculis tentantur. Ratio huius tota tamen pro condimento, intinctuumque præparatione, melius semper cesserit.

De Potibus factitijs, cur hoc loco prætermittantur. Et de Ceruisia inprimis, eiusq; durabilitate, & temperamento.

CAPVT VIII.

MVlta in multis omisimus, omissurique sumus, quorum aut exoleuit prorsus, aut minùs iam frequens est vsus, longè satius nobiscum reputantes esse, sic tractationẽ hãc moderari, vt necessaria tantùm, vtiliaque, & recepta iam tradantur: desita autem, vtilitatisque aut nullius, aut non necessariæ, relinquantur. Hoc quoque ideo loco, quũ dici multa possent de Zytho, ex hordeo, longè alia, quàm Ceruisia nunc, ratione parari olim solito; de Potionibus tot generum ex milio, oriza, panico, ficubus, pyris, pomis, sorbis iuxta Virgilium, & fermento, etiam ex furfuribus, quem furfuraceum Pannonia potans vocat; sicuti Sarmatia & contermina Lithuania Metum fuum, ex aromate multo: transmittentur tamen à nobis. quis enim iam de Cęlia & Ceria Hispaniæ, aut huiusmodi ignotissimis rebus frustra tractet? aut, si quid dicẽdum de his esse videbitur, collatis in paucissima cunctis, tractatui totum id melius reseruabitur, quum partis huius Sanitatis Tutricis medicamentorum ratio salubrium exponetur.

Nunc pauca quædam de Ceruisia, vsitatissimo toti iam Septentrionali plagæ potu, gentibusque etiam vltra Oceanum glacialem summotis, quacunq; Mundi in parte, cessante vitium cultura ob frigora, ferax inprimis frugum solum est, sic natura rerum comparãte in plurimis, vt, qua parte, ratione aliqua impedita, proferre ad inhabitantium vsum commoda sua nequit, ex alia statim subueniens iuuet. Vini igitur quum naturam nõ posset, frugum tribuit satis, quarum copia & pro alimẽto, & pro potu esset, conficerentque ita sibi inde panificium incolæ ad vescendum, liquoremque vnà pararent ad potandum: alterum naturæ, alterum ingenij magis. Sed quòd Zythum diuersum esse à Ceruisia dicebamus, si non aliud, certè lupi salictarij additio diuersam facere à Zythi forma Ceruisiam potest. Id nanque sola constitisse hordei, triticive maceratione, cocturaque, legimus: Ceruisia lupi salictarij additione constat. At additio hæc aliam iam naturam facit, formam aliam inuehit: inebriat hæc, vinumque ita potissima sui in parte æmulatur: quod an Zythum quondam fecerit, nescio: legisse quidem non memini: tametsi Plinius nulla Mundi in parte cessare aliquando dixerit ebrietatẽ. In Ceruisia conficienda macerantur primò, aut hordeum, aut triticum, vsque dum propè iam putria germinent. Ecce tibi ex putrefactione acrimonia, quasi ex fermento: tum ex eodem decocto, quo macerata priùs fuerãt, quod lupi salictarij est, ex flore, semineque coquuntur magis minúsve, ac vini omnino vim æmulantia accipiũt, maceratione, fermentatione, coctura: pro quarum euariatione, mirum quàm variet Ceruisia, acris, amara, subdulcis, dilutior, fortis, vehemẽs, imbecilla, clara, turbidior, temporaria, vnius interdum tantùm mensis circiter, modò benè multam vetustatem ferre edocta, non solùm ex Martij mensis præparatione, (vt ferè creditur) sed aliàs quoque plerunque, pro cocturæ, reliquæq; totius præparationis, maiore, minoreque diligentia.

Nec perennant tamen eæ, quod vnius Martio mense decoctæ proprium est: nec tam quidem absolutam eo anni tempore floris, seminisque perfectionem esse perennitatis causam dicemus, quàm inchoantis tum anni, vernantiumque dierum beneficio, ac temperie id fieri credemus, syderisque vim in eo cœlitus in inferiora hæc ad durabilitatem demissam agnoscemus; vt in multis alijs alio tempore ad facilem corruptionem, minimamq; durationem, noxam. Et erit quidem diuturnitas illa ex iusta, sedulaque aliorum quoque præparatione, seminisque pręsertim, & floris delectu: at vt ad insequentis sæpe anni tempus perueniat, id verò, quoniã causa longioris temporis alia accedit nulla, totũ temporis beneficio tribuemus. Non autem arbitror, non modò salictarij istius lupi, sed ne alterius quidem vilius plantæ semen intra annum sic euaporatum exarescere, exucúmve fieri, & ἐξίτηλον, vt nõ (siquidem per-

ennitatis longioris ratio in eo tantùm posita esset) fuerit duratura illi ad id semper in exactum vsque annum bonitas: aut, si tanta ei mense Martio, nulla temporis, sed sua ipsius tantummodo ratione contigit, insequenti mox Aprili, aut etiã Maio, quibus tamen nunquam decocta tam diu perduret, non satis adhuc allaturum esset ad perennandum virium. Quid enim? euanidum tam breui factũ suspicabimur, vt naturam amiserit; facultatemque, quã mensem, nõ ampliùs, antea tenebat, tum quoq; continuatam non retineat? Sed ita est profectò: quicquid preter id, quod rei temperamento debetur, hoc in opere durabilitatis reperitur, totum id referendum accepti temporis erit eius qualitati, quam tunc cœlum, & Sol facit. Tanta quidem tunc est faciendæ Ceruisiæ tempestiuitas. Cæduntur in ædificia ligna, duratura per se aliquandiu temperamento suo, cura & diligentia diutiùs etiamnum conseruari possunt: at nisi cædendi ratio accedat, ex syderibus ducta, frustra reponatur opera reliqua omnis ad durationem, & teredinem longè citiùs sentiant. Vulgo scitur, quippe ab omnibus obseruatissimum, quantum Lunaris in hoc ratio referat: à vicesima Luna ad tricesimam tempestiuum inprimis; omniũ maximè in coitu, quo tempore materiæ cæsæ parari immortalitatem ferè, atque æternitatem quãdam, credunt. Eadem ratio, sed diuerso ex sydere, in Ceruisia facienda: quod ibi Lunæ, hic Solis potestas præstat: tempestiuum vtrisque tempus suum id. Quin & id compertum, animaduersumq; ab his, quibus id curæ fuit, vt ex frugibus eisdem, lupoque salictario eodẽ, alio tamẽ quouis, paulò in longinquam bidui, aut tridui fortè, itineris regionem translatis, ab eodemq; artifice parata, bonitate tamen non responderet; siue cœli id, ambientisq; nos aeris, siue aquarum varietas faciat: aquarum, potiùs crediderim, quarum & multa in Ceruisia conficienda materia, & multo maximè diuersa in paulò diuersis locis ratio.

Ceruisiæ temperamentum, calidum statuendum, rectè considerantibus. Etenim si in decoctionibus rerum harum ipsarum, quæ decoquuntur, qualitas in decoctum transit tota: hîc longè id quidẽ expectandum magis fuerit, vbi nõ ex decoctione solùm, sed vel maximè ex diligenti inprimis maceratione lupuli vires ab aquæ substãtia accipi, imbibique cunctas necessarium est. Benè calidi autem temperamenti lupum hunc salictarium esse, vnusquisque, vt opinor, concesserit: vnde, præsertim verò accedente, ex putri macerationis materia, acrimonia, & tritici calori modico addi maior, & hordei frigiditas auferri introducta caliditate, queat. Si Vinum nihil aliud est, quàm, vt Galenus sensisse aliquãdo (De rati. vic. in mor. acu. iij.) videtur, aqua in vitis ligno, assũpta terrestri parua quadam ac calida substantia, ad harum vnionẽ concocta, in imbecilli minimùm, in vehementi plurimùm: sanè quod hîc à natura, Solisq; caloribus fit, in Ceruisia idem macerationis decoctionisque artificio fieri posse, minimè inficias eũdum, duntaxat vt caliditatem non contemnendam aqua eo pacto concipiat. Indicio sapor nõ minùs, dulcis, acer, amarúsve, quos aut modicæ, aut vehementioris esse caliditatis sapores, nemo nescit: austerus, acerbúsve, aut acidus nunquàm, in Ceruisia quidem ritè iustam præparationis cunctę antegressæ formam adepta, quæque nondum euanuerit, aut acuerit, sapor: quæ malæ dicendæ potiùs existimandæque Ceruisiæ sunt, nõ autem Ceruisiæ, in quibus statui quicquã de earum temperamento debeat. Et hinc quidem temperamentum Ceruisiæ suum constat: alendi verò vires ex hordeo, & tritico: vt Vini in eo non minùs conditiones imitata æmuletur, quæ cum calefaciẽdi siccandiq; potestate alendi quoque sunt; & has quidem, alendi, ex frugibus; calefaciendi, & siccandi, ex lupulo vires sortiatur. Et in Vino quidem sapores hi, frigidioris alioqui temperamenti, maturitate vuæ perfecta, & calidioris vinosæque substantiæ facultate, atque eius quãtitate maiore, superantur facilè, vt calidum haberi dicique possit. In Ceruisia nihil opus, in qua quicquid colligitur caliditatis, vniuersum ad immutandum, absq; saporum huiusmodi introductione, aquosam substantiã transiens abit. Spectentur effectus: inebriat. At ex ebrietate nõ paruum duccbatur argumentum calidioris substantiæ, de qua emissæ vaporosæ exhalationes, vt de vino dictũ, caput ferientes replent, & cõmotam mentem agitãt etiam deteriore ebrietatis, quàm ex vino, noxa. quoniam crassior omnino, peiorisq; succi substantia, nec ea, quæ vini, absoluta atq; exacta partium commixtio, vtpote in re, quæ naturam imitatur, non assequitur. Tum verò spumeã, quę superficiem occupans innatat, partem, non tam quidem ex commotionis agitatione, (quæ nulla ibi, aut perquã pauca certè est) quàm ex calore existere credendum, suscitante se ita ob caliditatem vaporosa materia, & crassitie, ac glutinositate detenta, spumeam illam dein substantiam faciente. Neque tamen abnuerim, negligentia sæpe, & præparandi incuria, aut festinata nimis maceratione, aut non iusti satis temporis coctura, aut rerum parsimonia, quæ

requi-

requiruntur, non satis virium Ceruisiæ plerunq; addi, vt vinosæ qualitatis facultatem acquirat ad calefaciendum. Scimus namq; nonnullas interdũ & flatus plurimũ gignere, & obstructiones facere ingẽtes interdum solere. Alit tamen, & emaciatos sępe vidimus corpus resumpsisse ex ceruisia: praui nihilominùs succi suspicione non caret. Et, quod de Zytho scriptum reliquit Dioscorides, Elephantiasim facere, id hodie Ceruisiæ tribuendum magis sit, plenissimis quidem vbique gẽtium apud Belgas, totoque eo tractu, in quibus paulò crebrior Ceruisiæ vsus, ad id vnum destinatis Nosocomijs, ne latiùs contagio serpat, Elephanticorum; adiuuante quoque reliqua victus ratione, vilis inprimis plebeculæ, quæ vel vna, vel maximè, ea præcipuè lue corripitur, ex larido, pernis, atro pane, ac similibus: quorum miscella congestione, accedente pręsertim Ceruisię potu, ex prauorum succorum copia, minimè mirum esse debeat, si quando haud difficulter Elephantiacus affectus existere possit; sordescente ita ex succorum prauitate semper multa, atque exassato sæpe, & inflammabili facto sanguine.

De melle, saccharo, aceto, inter Condimenta tractandum: nunc de Aqua breuiter sobrieque, meritissimò, quòd & notissimum eius temperamentum, viresque, vt ambigi de eo non debeat; & quum sobrios maximè reddat, tractari sobriè quoque inprimis postulet.

De Aqua temperamento, probatione, & facultate.

CAPVT IX.

ΑΡιστον μὲν ὕδωρ. cur enim nõ omnium primum Pindari de Aqua iudicium proferamus? quo ille simpliciter, atque in vniuersum, rerum omnium optimam pronũtiauit, vt primas huic partes tribuat, secundas auro, Olympicæ victoriæ tertias: ne intereà maioris quoque Poëtæ testimonium aduocemus huc, quod de Aqua dixit, ὠκεανόντε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν, fluuios nẽpe & fõtes. alibi enim Oceanum fluuium vocat, vt Tethyn fontẽ intelligamus. Reuera omnium optima Aqua: quoniam omnium maximè necessaria, atque vsibus vbique humanis cõmodissimè inseruiens; &, si optima fuerit, nulli non ætati, cunctisque hominum ordinibus conueniens. Sed nos vtilitates hasce non persequemur, Medico vsu contenti, atq; eo in partem tantummodo Medicinæ tuendæ sanitati dicatam recepto.

Aquæ temperamentum, frigidum atq; humidum demonstratũ à Galeno est. Hoc quum dico, refrigerans, atque humectans intelligo: humectans semper, siue ea calida actu, seu frigida fuerit: calida autẽ quandoque in præsenti, mox amissa, quam accidentariam obtinebat, caliditate, refrigerans euadit. Quocirca in parte Medicinæ Curatrice vsus Aquæ multus, quum nihil humidius aqua sit: frigiditas autem sanè multa satis. Quæ duæ qualitates in negotio Medico Curatiuo efficaciter sæpenumero calidis & siccis affectibus ex Aqua, tãquam in summo ibi repertæ, applicatur ad sanitatis tutelam, aut mixtæ, aut infractæ: aut ex cõsuetudine sanis adhibentur, vt quum purissimam bibimus abstemij, vel vino admiscemus sobrij, vel decoquimus ad multa, vel multa incoquimus, ad mensarũ semper, cibique, & potus vsum.

In omnibus deligenda optima. Tametsi nanque multum semper excoqui vitij diligenti coctura non admodum probatis Aquis soleat, vt longè melior eo pacto fiat: plurimum tamen retulerit sponte naturaque sua optimę ab initio delectus. Ea colore, odore, sapore explorabitur. Color Aquæ, purus syncerusque, ac splendescẽs albus. Odor, nullius prorsus extraneæ rei, quæ infectam peregrina qualitate aliqua coarguere possit, aut acrimoniæ, aut aciditatis, aut salsedinis, aut putrefactionis, aut alterius alicuius malitiæ dicẽdo inexplicabilis, cuiusmodi ex quibusdã appelli ad nares tetrũ interdũ odorẽ experimur. Itidem de sapore: exqualis illa qualitas in aqua cõmendatur, si nihil sapiat, nullusq; penitus in ea offeratur gustui alius saporis sensus, is illius iustus sapor, & legitimus, certumq; bonitatis indicium: qui tamen aliquis est, hoc nimirũ ipsum aqueus. Hunc aquæ potores, naturaq; abstemij, mirũ quàm facilè, citoq; deprehensum agnoscant; quàm varias Aquarum differentias ex sapore statim colligant, quas nostrûm nemo vino assuetorum animaduertat. Vt ferè artifices videmus experientes quoscunq; materiæ suę minutissima sępe queq; discrimina tenere, artium illarũ idiotis inanimaduersa semper. His notis atq; indicijs Aquam, eorũ insuper testimonio comprobatã, quibus exercitatus in eo gustus fuerit, optimã deputabimus. Est & Hippocraticum dignoscẽdæ Aquarum bonitati indicium, pollicentis nobis leuissimam sumentibus futuram, minimeq; omniũ videlicet viscera degrauaturã, quæ calefiat, refrigereturq; citò: nimirũ idẽ intus ab humano calore, quod foris ab extrinseco, passura, vt qualitate citò sua immutetur: quãdo ea, sicuti cibi, ita potus quoque pręcipua dos ac virtus sit, vt alteratu

alteratu facilis citam immutationem accipiat à membris concoquendi officio à natura tributis.

Et, quanquam nunquam vsque adeò immutetur illa, vt in partium alimentum, vini, aut cibariorum aliorum exemplo, transeat: at minimè caloris natiui actionibus repugnans, operatoque cedens, & immutata, nec concoctioni resistit, & facilem cibo cursum, per meatus omnes corporis deuehés, secumque trahens, præbet: vt ipsa vtique non alat, at magnam alendi ritè recteque corpori occasionem largitur. Simul eadem opera, si quid plus iusto excitum est (operato vehementer natiuo calore in officina sua) efferuescentiæ alicuius, restinguitur ea aquosæ qualitatis vi infracta; alioqui, nisi hoc fieret, totum sæpe cibum exustura, & priuatura alimenti humiditate partes, ex quo squalor statim, & inextincta sitis. Hoc inprimis beneficij adfert Aqua, aut per se, aut associata Vino iustis, pro huius vehementia, portionibus; sed optima, vt diximus, quæ antea quærenda notis suis atque indicijs inuestiganda est, nequando magno constet temerè sumpta incautis, priusquàm signis omnibus suis bonitatem nobis aperiat suã, vt securi bibamus. De colore, odore, sapore dictum. Leuitatem addidere in lance expensæ alij, bonitatis indicium, sequunturque hodie multi, haud omnino inepta persuasione, si teneri certa posset: nunc leuissima sunt omnino ponderis in eo momenta, vt fidem facere manifestam queant. Quamobrē minimis temporum spatijs incalescentem, refrigerascentemque, ab Hippocrate leuissimam dictam, visceribus videlicet minimè grauem, cum Galeno potiùs accipimus.

De Aqua Horæa, quam dicere Aestiuam possumus, & Tonitruosa, & Procellosa differentijs ad salubritatem.

CAP. X.

ALioqui non sanè leue in Aqua leuitatis argumentum, qua pluuia maximè commendatur, si expendi posset, ratione colligitur. Quòd si diligentior aliquis, sedula curiosaque hoc ipsum quoque opera assequitur; sanè non repugnamus, leuioremque inuentam in statera potiorem habebimus, veluti minus quoq; semper ventriculo grauitatis, & visceribus reliquis allaturam. Neq; enim aliud pluuiã magis Aquam commendat, Aestiuam præsertim, quã Hippocrates ὡραῖον appellauit, eadem voce simul & anni tepore, & Aquæ, ob maturitatem quãdam, bonitate indicata. ὑδάτων, inquit, (Epidem. vj.) ἀτεχνέων τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ αἰθέρος ἀποκριθὲν, ἢ βρονταῖον ὡραῖον, τὸ δὲ λαιλαπῶδες κακόν. Non aliam planè ob causam, quàm à Galeno adscriptam, quæ ita habet: Aestatis tempore eo, quod horæ nomen apud Græcos obtinuit, sudo sereno que cœlo, (ἀπὸ τοῦ αἰθέρος enim ἀποκριθὲν, dixit) caloribus magnis aquei attenuati vapores sublati tolluntur in aëra, inuisibiles inobseruatiq; nobis, latent enim tenuitate aërea: tum verò moram ibi trahunt, donec aut in frigiditatem mutetur aëris, quo peruenerint, pars, aut aliàs frigidiori illi occurrãt, vel etiam ex aduersum flantibus inter se ventis, densatoque circumambiente, vapores vnà ipsi in materiam iam pluuiæ sensibilem densentur, cadantque. Hanc ita ex vaporibus his, æstu Solibusque, & serenitate cœli, maximè tenuissimis factis genitã, multis alijs præferendam esse Aquam dicimus.

Proximeq; ab hac, quæ cum tonitru est, rectè, vt arbitror, Tonitruosam dixerimus. Fit id, quoties inclusus ignis continente est nube erũpere tentans, excretus ruptionem facit, cadẽtibus tum fulminibus, aut, quum mutuo attritu colliduntur inter se nubes.

Quorum neutrum Procellosæ inest, in qua quidem constitutione densatum circum aëra continua quædam, & obscura, atraque nubes totum occupat, eoq; neque fulgura tunc, nec tonitrua fiũt, quia ne atteruntur quidem inter se nubes tunc collisæ: vna nanque tantùm est, in vnumque coacta, non dispersæ circunscriptæq; multę, quę concursu mutuo elidãt fulmen, aut tonitru cœlum misceant. Ergo ex procella segnior omnino Aqua, nec tam collisionibus inter se attritúque mutuo, quàm Tonitruosa, aut Aestiua, quam priùs diximus, illa, elaborata, Vereque ex crassioribus vaporibus crassior, ideoque duabus illis meritò posthabenda.

Cisternarum aqua cuiusmodi habenda sit. Et de Pluuialis tenuitate, & vtra tenuior, hac'ne, an Fontana, & Fluuialis. Plinij verba super his examinata. Et facultates explicata aqua Pluuia.

CAP. XI.

ATqui nõ defuẽre, qui cunctas has damnãrint, viri authoritatis summæ, mirantes cur Cisternarum aquę ab aliquibus maximè probaretur, (sunt autem Cisternarum, Pluuiæ omnes) veluti stagnãtes, segnesque: quum haud dubiè profluentes vtiliores habendæ sint,

sint, cursu semper exercitæ, percussuque vbique crebro extenuatæ, ac proficientes.

Sed hæc ipsa extenuatio, profectusque is, non aliter quàm attenuatione maiore acquisitus, longè quidem in Pluuia Aqua maior, cuius materia Solibus æstuque, & caloribus maximis attenuatissima redditur, quàm um quidem partium tenuitatem Profluentis Aquæ longissimus quàuis cursus, percussioque, nunquam adipiscetur: nunquam scilicet exercitatione ea cursuque, (quantalibèt hæc fingamus) caloris quicquam, quibus extenuentur partes, acquiret. Qua maximè in angustijs eluctātur flumina, fontesque, qua saxorū obijcibus franguntur commotione maxima, qua de superiore sæpe loco in præceps ab alto magnoque casu subiectis cautibus allidūtur; nihilo seciùs frigida, quàm vbi quietiora fluunt, sentiuntur. Nec propterea Aquas cursu fieri frigidiores dico: incalescere, hoc vnum nego. Quo quidē modo amnium, fontiumque multorum cursum videmus magnum quidem interdum illum, ac concitatum: at non eiusmodi, qualē concipiendo calori satis esse oporteat. Non enim motus omnis id faceret, sed vehementissimus, cuiusmodi dari nulli Aquę quantitati maiori minorive poterit vnquam, vt, plumbi funda emissi exemplo, per aëra feratur, & concalescat ex eo. Sed nec materia, vt plumbi, solida, quæ attritum priùs ferat necessarium, vt calor tandem existat: fracta cedit statim Aqua cursu suo, discutiturque, ac veluti dissilit: itaque frangitur tantùm, nō etiam incalescit. Nec aliud sanè facimus, quū haustā de puteis Aquam equis potandā damus, quā nemo vnquam, vt existimo, lōga licèt multaq; baculorum in gyrū circunuersatione, & verberatione vehementi, incaluisse sensu vllo percepit: quippe rumpitur hic quoque tandem densitas Aquę quædam, & quoquo modo cruditas tollitur, inuecta eo tantùm tenuitate, ne viscera duriter nimis feriat, sed victa immutataque caloris actioni obsecundet. Et est quidem hoc modo sua his tenuitas, quàm residum prorsus & stagnantium Aquarum, longè maior: sola tamen partium agitatione, discussioneque, vt diximus, & fractione quæsita, non qualem calor ingens fecerit, maxima semper rerū quarumcunque tenuitatis causa. Sic quidem subeunt ex aqua attenuati vapores in aëra, longè maiore attenuatione, pendentq; ibi, donec in imbriū rursus aquam cogantur, quæ materię semper, ex qua orta est, tenuitatem referat. Fluuij autem fontesque omnes, siue illi à mari vsque, vt placuisse multis video, originem suam continuato longissime cursu per Terræ venas repetant, perscolantur quidem ita, & fracti percussique diu attenuabuntur; at terreæ qualitatis sæpe multum secum trahunt, nec illam vnquam, quæ caloris est, tenuitatē assequuntur: siue conuersis in aquam subterraneaсrum cauernarum antrorumq; vaporibus fiant, de Aristotelis sententia, longè crassior, longeq; minùs elaborata terrenorum illorum vaporum materia, Aquam nobis proculdubio longè quoque minùs, quàm imbrium, tenuem dabit.

At enim dicunt. Sed præstat Plinij ipsius Authoris verba adscribere, quæ arbitror, ab eo aduersus Hippocratē prolata, quum in Epidemiorum libros incidisset. Nec leuitatis, inquit, (Denat. hist. xxxj. cap. iij.) in pluuia aqua argumentū est, subisse eam in cœlum, quum etiam lapides subire appareat, cadensque inficiatur halitu terræ. Quo fit vt pluuiæ aquæ plurimum inesse sordium sentiatur, citissimeque ideo calefiat aqua pluuia. hæc ipse. Tametsi autem de tenuitate disputamus: hoc tamen in negotio, cū leuitate tenuitas nobis coniungenda est, alioqui etiam natura sua hic coniunctis. Lapides ἄραν Plini in sublime aguntur, attolliq; ventorum vi (quid enim aliud esse causæ dicamus?) in cœlū actos fatemur. Vidimus nos annis superioribus, de clemētissima illa sanctissimi olim sacratissimiq; Imperatoris Ferdinandi manu porrectos nobis, & attrectatos expēdimus, maximi visos pōderis, quos ferebant vno plures testes in Aurelię, (quę nūc Stiria est) tractibus decidisse de cœlo, serena, sed ventosissima tempestate. Mitto hic dicere de Aristotelis illo in Meteorologicis. Post eū Authorem, authores habemus, etiam vitula aliquando pluisse. Quo quodnam miraculum vnquam maius? Concedimus omnia, ingentissimam illam vim ventorum considerātes, quam nisi clausam Aeolus teneat, & cohibitam moderetur,

— maria ac terras cœlumq́ profundum

Quippe ferant rapidi secum, verrantq́ per auras.

Sed quid simile furentibus Austris, cunctaque agentibus, & νηνεμίᾳ, in qua tranquillo, pacatoque cœlo, postquàm venti omnes posuēre, sensim sursum attolluntur rapti vapores de aquæ substantia tenues? Hic in hac cœli constitutione tam placida, quietaque, velim mihi dari lapidem quantulumcunque, qui non dico efferatur in cœlū, sed à terra sustollatur. Quantulus enim, quæso, erit, qui Sole & caloribus attractus subeat? opinor, ne tantulus, imò ne vllus quidem. Id enim non cuiusuis materiæ est, sed extenuatæ tantùm, & aëris leuitatem nactæ: vt ne aqua quidem, nisi hoc ipsum priùs passa, factura id sit. Cadens, præterea' ait, imbrium aqua inficitur halitu terræ.

Non

Non negamus, quæ terram tangit, & imbibitur, calcataq; sæpe lutum fit. Nos puram, synceramque intelligimus, situlis & fidelijs exceptam, ad vsus cùm domesticos quotidie, tum medicos quoque sæpe, aut ad potum, stratis circunquaque lapide materiáve alia nitidè pauimentis, corriuatam vndique per canales, aut tubulos benè mundos, in Cisternam etiam pauito subtus solo, cretaque interdum solidato, ne qua per rimas foras effluere purior, aut inuehi intrò terreni sordes queant: & si quæ inuehuntur, aut deriuatæ influūt, eæ subsidunt cunctæ, & repurgatam aquam relinquunt. Postremum illud quis nō cum pudore aliquo examinet? aut ignoratæ rectæ rationis suspicione in Authore tanto non tangatur? citissimeque ideo calefiat aqua pluuia, ob sordes intelligit, quæ plurimæ insint. Non legerat, aut lectum non meminerat Hippocratis illud suprà recitatū de Aqua calida frigidaque citissimè facta, eadem & leuissima, sordium hîc præsentiam, quæ necessariò grauitatem faciant, refrigerationis causam perhibens. Obstiterint illæ quidem potiùs, quo calefiat aut refrigescat minùs tam citò Aqua crassitie sua: tenuissimam esse oportet, in qua hæc fiant, ideo & leuissimam. Horum (inquit eodem in loco) sententiam refellere interest vitæ. Ita sanè. Ergo nostra quoque interfuit, qui vitæ conseruandæ studemus, & rei huius toto hoc opere præcepta tradimus, sententiam eam ipsam tueri, quā olim anteà scripsisset Hippocrates.

Neque tantopere miraremur, si Cisternarum tantùm damnarent, non etiàm Imbrium, Pluuiamque in commune Aquam. Verùm mirati primùm Cisternarum ab aliquibus maximè probari, vniuersam mox Imbrium, Pluuiamque, suffragijs omnibus suis oratione eadē damnant. Ceu verò hæc Cisternarum quoque omnis necessariò sit, ac non extra Cisternas multus vbique ad multa Pluuiæ semper vsus. Nos verò incōcussam seruabimus Hippocraticam sententiam, Aquarum omnium, quibuscunque artificij nihil adhibetur, æthere excretam, vel etiam cum tonitru, commendandam: minùs his Procellosam: sed & hanc tamen, veluti ipsam quoque Pluuiam, præferendam alijs: Cisternarumq; prę- tereà collectitiam, ijsdem rationibus, probabimus, duntaxat ritè corriuatam nulla immunditie, nullasque secum trahentem sordes, hisque ipsis, si quæ tamen trahuntur, repurgatam, donec naturam suā conseruatam retinuerit. Quis enim nescit, aut imperite fabricatæ Cisternę vitio, aut longa nimis temporis diuturnitate, qua cuncta pereūt, aut iniectis illapsisve sordibus, corruptam, iamque limi multū colligentem, & animalia nutrientem ex immunditie orta, exisse de natura sua, nec pro Pluuia vlteriùs Aqua habendam. Corruptionem tamen celeriter sentire dicunt, compertumque esse, putrescere hanc, & minimè durare in nauigatione. Quanuis non ignoremus; in compositionem Diacodij, aliasque præter hanc, Pluuiam à plerisque Aquam sumi ea gratia, quòd non facilè in putredinosam qualitatem aliam mutetur: concedimus tamen. Sed vnde hoc, quæso? nisi ex subtilitate partium, ac tenuitate insigni, aduersantibus causis non admodum resistēte, vt tenuia omnia solent: ideo nec nauigandi agitationem diu nimis latura fortasse eadem sit, minimè sanè diuersa hîc quoque ratione, quàm qua incalescere celeriter, ac refrigescere, paulò antè Aquę dicebantur, certo tenuitatis ac leuitatis, proinde & bonitatis, argumento. Neq; semper tamen coniunctam cum bonitate temporis multi permāsionem quoque esse necessum est. In medicamentorum autē compositionibus perduratio accedere Aquæ ob cocturam potest, aliarumq; sæpe rerum admixtionem, vt mellis, quæ Pluuialis qualemcumque durabilitatem additæ iuuent: neque tamen illius etiam per se, vt quidem substantia ea fert, non diuturna satis duratio obseruantibus apparebit. Quin ea ipsa tenuitas, leuitasque, atque immutationis in vtranq; partem facilitas calidi frigidique, quæ laudi dantur, interdum vitio quoque verti possunt. facilè nanque eam ob rem, & immutādi præcipuè promptitudinem, ad corruptelam in malè affecto corpore ventriculoque, ac visceribus meatuum angustia laborantibus, Pluuia aqua trahetur. Etenim adstringēdi vi, qua pollet, in farctas iam vias, aut infarciri paratas, minimè certè liberārit; auxerit potiùs. Verùm enimuerò eadem facultate, in benè alioqui compositi per omnia corporis cōstitutione, partibus, quecunq; transiens permeārit, præter refrigerandi, humectandique, quæq; hæc ipsa sequuntur, demendæ sitis, auferendique vniuerso sæpe corpori squalores, commoda atque vsum, robur addet, minimè virtute dilabi permissa, ex adstringendi potentia. Quocirca & ventriculi cōcoctionem alijs Aquis meliùs iuuabit; & roborabit iecur, lienemque, & renes; vrinam quoque, excrementaque omnia mouebit, alui, alterius vesicæ, corporeæ molis totius. Non enim ea sistendi facultas, quæ constipationem faciat, maiorum præsertim viarum, sed quæ difluere membrorum vires non permittat, addito robore. Eadem, quoniam non dissimili ratione, quàm ob substantiæ suæ tenuita-

tem,

tem, immutatu facilis eſt, nocumẽta aliunde haud difficulter accipit: ſi quid mali odoris, aut extraneæ alterius cuiuſuis qualitatis conceperit, in corpus defert, & noxã addit tum alias, tum vocis peculiariter raucedinem, tuſſimque, & reſpirandi grauitatem facere animaduerſa. Porrò ineſſe huic adſtrictoriæ facultatis aliquid, vel medicus inprimis vſus oſtendit, & iuxta Hippocratẽ ἕλκοι καὶ ἡ ἴκτις, quoties in collyrijs, decoctionibus, fotibus, iniectionibus, & ſimilibus, quibus aut irruẽtium humorum repulſionem, aut fluentium cohibitionem molimur, aſſumpta, virium ipſa quoque de ſuo nonnihil in id conferens opitulatur.

Niuis, Pruinæ, Roris, Glaciei Potus noxa.

CAPVT XII.

LOngè deterior ex Niuibus: quippe ex congelati, antequàm in aquam vertatur, vaporis materia: iccirco flatulentiſſima, ob vaporoſam ſcilicet naturam, & ſpumeam totam. quid enim aliud Nix? quare colliquata eiuſdem, procul dubio, proprietatis aquam exhibebit.

Eadem Pruinæ ratio, hoc etiam deterior, quòd in ea non tam altè aſcendunt vapores, eoque nec tam puri redduntur.

Idem vitij in Rore: in quo tamen conuerſus iam in aquam vapor nõ tantum flatus gignet: minimo tamen aſcenſu nõdum ſatis defæcatus materiam continebit, qua nimio vſu ſcabiem, ſicuti vredinem Pruina, de Plinij ſententia, facere poſſit.

In Glacie cùm Niuis nocumenta, quæ diximus; tum præterea, euaporatis expreſſiſq; à frigore tenuiſſimis, humidisque, cũ calore vnà, quicunque ille inerat, qui fluidum faciebat, partibus, ingens quædam dominabitur frigiditas; nimirum gelu iam totum, interceptusque gelaſcente aqua aër continebitur, qui innatare faciat, & reſoluta glacie potantibus flatuoſitatis plurimum procreet.

Cęterùm ex Grandine (quãquam hanc nemo vnquam ſanus potet, ſicuti planè neque ex Pruina, Roréve) cùm hęc omnia; tum vaporum materia impuriſſimorum, nec valde à terrenis ſordibus ſupra circũambientis nos hîc aëris partem in ſublimę latorum, nocentiſſimam reddere poſſunt, ſi quis vtatur, ac propè peſtilentem. Hæc dicenda occurrebant de Aquarũ vſu, quarum ſupra terram, & in alto inter μετέωρα generatio: quibus glacialem addidimus, aqueæ circa terram materiæ cognatione.

Fontanæ Aquæ vſus, & bonitatis conditiones. Fluuiorum item qua ratione commendetur Aqua ad potandum. Et, quibus queq; canalibus deducatur, quantum referat.

CAP. XIII.

COnſequẽs erit de Fontanæ potu narratio, cuius & crebrior vſus, ob Fontium vbiq; locorum copiam, multisq; paratior, & ad manus, domi, aut in vicinia; atque vnde noui ſemper potus ſubminiſtrentur, nunquam ceſſante curſu ex ſcaturigine, momẽtisque temporum omnibus aliam alia propellente, ac tãquam Naturæ ſolicitudine, ne quid ad vſum deſit, ſuppeditantibus largè plerunq; venis limpidiſſimas proſilientes cum alacritate Aquas, quarum vſus, ſi delectum ſequamur, poſt Pluuiam dotibus iam ſuis commendatam, ſaluberrimus.

Poſitæ ſunt cõditiones, minimè hîc repetẽdæ, Coloris, Odoris, Saporis: dictæ aliæ, de immutatione in calidũ & frigidũ facili, de leuitate, cõmunes omnibus: quarum vt quæq; cuiq; adfuerit, ſic nobis illã commendatã ſemper magis redder. In Fontibus autem, de quibus ſalubriter potare nos poſſe credamus, illud peculiariter obſeruandum, quænam origo illis, caputque, & fons ſcaturiginis, per quæ, & in quæ. Orientem volumus Solem ſpectet fons, ęſtiualem tamen magis, vnde perflantibus inde ventis contrà nitens ipſe curſu ſuo exercitatior ſimul, & purior, proinde & ſalubrior fiat. Atq; eadẽ illi bonitas accedet, ſi per minimè limoſas arenas, glareamque, & nitidiſſimos lapillos profluere cõtigerit; nihilq; ſecum prorſus limi, quod ſummum Aquarũ omniũ vitinm eſt, trahat. Omnes hos numeros aſſequutus videri poteſt Aluola fons ad Benacum, Ripæ oppidi prædia ſecans: præceps fertur è montium radice in decliue, per glareoſum ſemper ſolum, tanta aquæ copia, vt ſubiectorum ædificiorum rotas, molendis frugibus, aut prępara̓nde papyri materiæ, aut cudendo & erudiendo ferro, per canales demiſſa facilè circumagat. Quum in plana deſcenderit, veſtiuntur herbulis margines: vbi paulò ſegnior profluit, ibi muſchus, multumq; circà Sion, & aquaticum Siſymbriũ alit. Alij alibi huiuſmodi non pauci. Secunda laus hyemalem orientem ſpectantium, & ab his Septentriones: in Meridiem, occidentémve Solem vergentium nõ ſanè magna commendatio, ob ventorum inde perflantium naturam, quæ impuritatis omnino aliquid adijcere Aquis videri poteſt. Nam Aquilo, & Boreas, quorum alter à Septentrione,

alter inter hunc Cancrique Tropicum flat, ficuti fudum ferenumque cœlum faciunt; ita profectò Fontium quoq; aquis flantes, naturæ huius fuę aliquid impertiunt. Vulgo perfuafum, neque id tamen omni abfq; ratione, ad bonitatis maioris fignificationem futurum, fi (quod de Puteis quoque dicturi fumus) hyeme incalefcere, ficuti plerunque fumare tūc quofdam videmus; refrigefcere æftate, fentiantur Fontes, collata in profundiores, ideoque purgatiores, fcatebrarum venas, calorisque pręfentiam, aut abfentiam, alternis anni temporibus, caufa: qui hyeme, retrò à frigore pulfus, in profunda magis terræ fefe abdat; æftate, amico propinquoque calore euocatus, illa eadem deferat.

Fluuij, Fontes funt, nōn aliud: ex fontibus fæpe multis, & fluminibus alijs, quibus itidem Fontes fui funt, augentur. Illud in Fluuijs plus, quòd longiffima fæpe terrarū fpatia curfu emenfi, quemadmodum arenæ multum deuehunt, ita accepta, euolutaque per omnes aquæ partes ea, veluti fracta detrahitur illis cruditas, & deterfa tota repurgatior omnino redditur aqua, magna interdum aluei diuerfitate, variantibus terris, per quas fluunt: vt alibi eiufdē amnis falubris, infalubris alibi aqua reperiatur, accipiente ea bōnitatē ita ac vitium ex terreno. Attamē per longiffimos tractus Solos perpeffa quadantenus excoquitur, vt nō immeritò Fontanis aquis multis pręferēdas habuerint vel Perfarum Reges ipfi Coafpis, & Eulæi, quas illi fecum, quocūq; tenderēt, in peregrinationibus circūferrēt: nuncque Tyberis magnopere commēdari audiamus, fubfidente prius arena, purgamentisq; omnibus, paratis ad id hydrijs, repurgatam: & olim Nili tot laudibus celebrem, quorundam authoritate notemus, fuperato reliquorū amnium omniū multis pafsūm millibus curfu, idque per æftuātiffimos peruftosque terrarū femper tractus, vt non folùm longitudine curfus extenuata, fractaque, fed Solibus, æftibusque concocta, cruditatem omnem deponat, longè alia, quàm fi ignis vi excoqueretur, ratione, cœleftis enim hæc, & omnia generantis caloris poteftas. Tum præterea directo in Septentrionem, nufquamque deflectente curfu, ac flātibus ex aduerfo Aquilonibus, multum inde claritatis accipere, fimul & tenuitatis, ceu affiduo ventorum verberatu percuffa, poteft: vt turbidior licèt primò, mox tamē clarefcat, & tenuitate multa limpidior femper euadat aqua: nec, quanuis Aquilonares flatus fentiat, noxam tamen ex eo trahit, accepto antea per tot terrarū fpatia calore. Itaque, præter alios vfus multos, paratam effe aiunt bibentibus fœcunditatē, & cùm cœli benignitate, tum aquæ Niliacæ bonitate, gemelliferarum magnum inibi numerum, & octaui menfis partus vitales. Atque olim imputatum militibus fuis à Pefcennio Imperatore fcribūt, quum de Nilo bibere liceret, vinum pofcentibus, paria cum vino facere poffe Nili potū exiftimante. Neque tamen bas effe omniū commoditates, quas omnes, cenfendū: quoniam non omnium funt, neque eadem vtilitatę ex omnibus bibetur, nifi de proprio ipfi fonte bonitatem hanc fibi fuam faciant; aut, quibus diximus conditionibus, adipifcantur, quæ non omnibus cōtingere poffunt. Ita hic quoque, ficut de Fontibus, nō fimpliciter, atque in plenum pronuntiandum: fed ea conditione, fi fuæ quibufque conditiones requifitæ non defint.

Et, quoniā non femper haurire de Fonte ipfo conceffum, riuulosque fæpe fectari cogimur; tum longinquè plerunq; in oppidorum vfum, vrbiumque, ac villarū perducuntur, petitę ex fontibus fuis Aquę: id quoque hic admonuiffe non fruftra fuerit, non parum referre, per quod id terreni folum fiat, aut quibus canalibus tubulisve adducantur; profpiciamusque, ne aut per limofam, vitiofamve aliās terrā deriuatæ, multū quoque inde fecum malitiæ deterfo folo trahant; aut per tubos adductę plumbeos, materiæ vel alterius cuiufuis non fatis laudatæ naturæ, noxam (vt fępe contigiffe ferunt) vifceribus atq; inteftinis adferant. Tutiffimi erūt fictiles ad id tubi, aut (quod vfitatum iam, receptumque apud omnes effe video, ideoque innoxium: non aliter, nifi reportata vtilitate, aut certè non percepta noxa, perfeueraturis tam multis in eo) lignei in medio longiffima terebra perforati canales, pyxidatim inter fe commiffi, vt prior femper tenuiore fui parte, qua intrare in alium debet, in faftigium acuminetur: hoc pacto defoffi, multaque fuperiniecta terra occultati, per longiffima fpatia limpidiffimam puriffimamque Aquam perducunt.

De Puteana Aqua vfibus, & quibus notis Puteorum bonitas conftet.

CAPVT XIIII.

Frequentiffimus vbiq; Puteanæ vfus aquæ, vbi enim, quæfo, non excauātur Putei ad potum, vitæque humanę vfum? Vidi Gretij in Stiria ex arce in altiffima rupe pofita demiffum, excauato per tantum fpatij faxo, ad imum vfque folum Puteum, accipiendis ex labente ad prąaltam crepidinē fluuio Mura, de-

ra, deriuatis eò per subterraneos meatus aquis. Id, loci natura munitissimam arcem, longissimam, imò perpetuam ferre obsidionem posse præstat, sitis securos, si consultum de fame fuerit. Iam in mari qui existere alicubi dicsitur dulcis aquæ fontes, ostêdunt idem sperari in mari quoq; posse non nimis profundo, ex artificiosa aliqua diligentia.

Sed Puteorum aquæ, tanquam subterraneæ, nec supra terram exerentes se, subtusque tantùm elicitæ, & artificio solummodo coactæ, desides, stagnâtesque, damnantur. Malitiam aufert haustus creber, quo veluti percussa, immissis ad exhauriêdum fitulis, Aqua verberatione ea frequentiore excitatur, exerceturque. Referre putant, si plurimum Aquæ ex imo subeat, minimum à lateribus percoletur, eadem vtrobique ratione: præalti quippe Putei meliores, quoniam purior in profundo Aqua: plus terreæ substantiæ, quo superficiei suæ propior. Atque eadem, vt de Fontibus diximus, caloris ratio, hyeme interiùs repulsi, vt calorem Aquæ addat in profundo; æstate educti, & affinitate ambientis terram caloris inuitati, frigidaque iccirco loca illa relinquentis, magna vtrobique vsuû nostrorum commodo, quæsitoque temperamento, vtriusque temporis excessus castigatione. Itaque fumantes Puteos, quod caloris cuiusdam opera fit, hyemis tempore optimos iudicamus. Ob idem vredinem, & pustulas excitari sibi sentient, qui crebriùs lauerint.

Vitia Palustrium Aquarum, & nocumenta sæpe ingentia bibentibus parata.

CAP. XV.

Deterrima omniû Palustris: nam lacuum multorû salubres sæpe, qui ex fontiû scatebris, aut inuectis fluuijs, latam cauamque planitiem nacti colliguntur. Stagnantes prorsus, quòd segnes perpetuò, desidesq;, & collectitiæ, nunquam se commouent, limusque ferè subest, (quod esse maximum aquarum vitium diximus) necessariò putrescent, presertim Vere, aperiente se terra, & vapores mittente, occursu aquę non exhalabiles: qui conclusi infectis ita aquis, ac mox superuenientibus Aestatis caloribus maiorem adhuc putrefactionem accipiêt, eandemque facilè repositam Aquæ addêt, incumbente tum maxima semper vi Sole, locaque eadem vehementer premente, nec vllo se cursu subtrahente Solibus Aqua, quin tota, recepto calore ex humoris facilè sui, vaporumque de limoso subtus solo, corruptione, putrefactionem interdû insignem incurrat, aut certè potui nocentissima sæpe, pestilensque fiat.

Huiusmodi Aquæ haustus vel vnicus interdum ingentem sæpe noxam bibentibus attulit, infarctis visceribus, humoreq; in venenosam quasi materiam corrupto repletis, auctóque inprimis liene, quê hoc maximè potu Hippocrates tumefieri solere scriptum reliquit. Nec minùs deijci appetitus visus est, offenso ventriculo putrefactæ materiæ accessione; & sanguificandi interdum facultas imminuta insignem læsionê tulisse animaduersa, inuecta intemperie, qua non solùm imbecillior, sed qua corruptior sanguificatio reddatur, plurimumq; ita malorum succorû generetur: vt Authores sint, intêpestiuo talis Aquæ potu subortam nonnullis aquam intercutem cœpisse; innumeros autem febres, & eas quidêm putredinosas maximè, incurrisse.

Causæ dictæ ac rationes, quamobrem Aqua in vniuersum omnis, plùs, minùs, quoquo tamen tandem modo, decoqui debeat.

CAP. XVI.

Et hæc quidem de Aquis, quarum in potu vsus, nec sanè minùs ad culinæ in coquendo officia. Illud ad extremum admonuisse operæpretiû fuerit, quærentibus sæpe multis, Num præstet Aquas decoquere. Et negantibus alijs, quòd tenue multum ex decoctione abiens pereat, remanente crasso: alijs placuisse video nonnullis, Plinióque ante omnes, qui in cômune protulerit, (Natur. histo. xxxi. c. iij.) omnem decoctam vtiliorem esse; & vitiosæ Aquæ remedium tradiderit, si ad dimidias partes decoquatur: tum verò Neroni Principi inuêtum id adscripserit decoquêdę Aquæ, quod multo antea tamen scriptum reperiri ab Hippocrate potuit. ὕδωρ ἀφεψηθὲν, inquit, (Epidem. vj.) τὸ μὲν ὡς διέχηται τὸν ἠέρα, τὸ δὲ μὴ ἐμπλατυνόμενον, καὶ ἐπίθυμα ἔχειν. vti non modò decoquere Aquam iubeamur, sed id prętereà quonam peragendum sit nobis modo doceamur, quanuis non id vnum Neronis inuentum dixerit, sed vitro demissam in niues refrigerare: totum hoc vt intelligeremus simul decoquere, & refrigerare. Quod an ante Neronis tempora tribui cuiquam inuentum possit, non satis legisse memini. Cæterùm si vitiosas Aquas ad dimidias partes decoquendas esse consulit, idque de recepto iam ea in re vsu scripsisse illa par sit: non omnino ma-

lè, vt arbitror, iudicabimus, multas insuper decoquendas nobis proponi, dimidijs partibus minus, quarum videlicet minus quoque deprehẽsum vitium fuerit. Et vitiosæ quidem, quales Palustres diximus, stagnorumq; resides prorsus quasdam in eodem, & collectitias, suis se statim notis signisque detegunt, coloris, odoris, saporis; quarum lõgior omnino esse decoctio postulet. Minoris decoctionis egebunt aliæ: at alicuius tamen omnes, quando non paucæ reperiantur, quarum irreprehensus color, odor, sapórque; & cruditatis tamẽ insignis cuiusdam vitio damnentur. Has veterum vocabulo Græci, ἄτεγκτα ὕδατα, ϗ ἀτεράμνα, ex argumento vocant, si Galeno credimus, quòd leguminum quorundam more, quæ decoctione domuisse non facile sit, ipsę pariter indomitæ persistãt: aut quòd (vt quotidie experimur) incocta his legumina nũquam, longa quanuis satis coctura, emollescant. Quo potissimùm experimento in his, in quibus triplici illo sensuũ, quos diximus, iudicio solummodo vsi facilè deciperemur, nec sine noxa aliquando bibere liceret, Aquarum bonitatem probamus. Quæ si indomitæ ita ipsæ repertæ fuerint, vt indomita itidem, nec emollita factis legumina nobis reddant: indubitatè decoctio his debebitur, nec exigua illa quidẽ. Nam si inter decoquendum, longiusculo interdũ quanuis (vt factum sæpe animaduerti) tempore, nondum tamen rectè cocturam suam accepêre legumina; ne aquam quidem ipsam accepisse satis, longioréque indigere decoctione, credibile fuerit. Bonitatis indiciũ in Aqua, si, quæ incoquuntur legumina, emollescãt. nondũ emollita sunt: ergo ne bonitas quidẽ accessit Aquæ.

Experimentum aliud ex Hippocratis oraculo illud iam dictum, antequàm bibamus, (de his enim experimentis loquimur: non quæ cum experientis periculo noxaq; sæpe non leui fiunt) si calorem citò & frigus concipiat Aqua, vt huiusmodi saltem quæ inuenta fuerit, innoxiè indecocta, tutóque bibi queat. Crassitiæ hoc cruditatisque, secúsve, experimentum; quemadmodum prius illud cruditatis tantummodo cuiusdam. Sed quantum nobis erit citò illud? duarum'ne horarum, aut horæ potiùs? Itaque comparatione solummodo inter se duarum intelligi id posse videtur, excalfactis pariter vtrisque, aut æquè refrigeratis, vtra citiùs incalescat, frigescátve. Esto: statuamus semihorę nobis spatium, intra quod id fiat, aut fieri certè incipiat. An non aliquando inueniri aliquam posse credendum est, in qua idem citiùs contingat? Posse, credendum, & quidem sæpe. Ita prior illa alia, quæ seriùs incalescet, aut refrigerascet, & quam, quòd in comparatione alterius victoria huius fuerat, omniũ optimam iudicaueramus, iam nouæ huius inuentæ bonitati cedet, & decoqui omnino aliquatenus deposcet, vt perfectior euadat. Hoc pacto, atque hac ratione, ne hæc quidem, perfectior existimata, decoctionis se legibus ex toto subtrahet. Quòd si hæc, (quod quidem ad sensus iudicium, signorumque ac notarum, Aquarum bonitatem indicantium, examen attinet) optima, bonitatisque numeros omnes implens, decoctionis tamen remedium aliquo tandem pacto admittere cogitur: paucissimæ certè erunt, quæ non admittant: quæ verò non concalefieri quoquo modo ad refrigerationem citiùs meliusque acquirendam debeant, nullæ. nullæ nanque, quantunuis omnium laudatissimæ, si refrigerari ritè debuerint, non antè concalefactæ meliùs refrigerabũtur. At hinc iam decoquendi initium, vt ipsa quoque ex parte aliqua necessaria hîc decoctio ostendatur.

Et sunt reuera Aquæ, quas de notis indicijsque suis, atque etiam experimentis, damnare nullatenus possis, potu tamẽ noxias persentias: vtpote, quas nec cruditate improbandas habeas, quam leguminũ incoctio deprehendat; nec crassitie, quam calefactionis, aut refrigerationis celeritas: & sola quadam peculiarique, ac nullis sæpe notis manifesta, qualitate, si bibantur, damnosæ reperiãtur, frustrante nos quandoque duplici quoque illa dicta experientia, qua nihilominùs tam sæpe alias multas, certo propè quodam indicio approbari nouimus omnes. Has quoq; igitur ipsas, quæ signis quandoque omnibus, atque experimentis, priusquàm bibantur, tentatis bonæ videri possũt, neq; sunt tamen; pręstabilissimum certè tutissimumque sen per fuerit, decoxisse, anteaquàm periculosum bibendi experimentum adeamus. Quòd si has optimas visas quoque: nullę iam penitus decoctionis vsum subterfugient, damnatis ante omnia Aquis vtilioribus faciendis institutum primò quidem, sed & reliquis omnibus non inutilem futurum, ob dictas iã causas: si modus tamẽ adhibeatur, q maiorẽ minoremq; malitiã, indicijsq; suis magis minusq; manifestã, cocturæ semper proportione æquaturus sit, atq; etiam notis interdum nullis manifestam, securũ tamen nobis potũ præbiturus: vt, si hoc non fecerimus, nostro aliquando damno ac periculo, nocumẽti aliquid incurramus, aut degrauato vẽtre, aut inflato, aut fluctuante ex longiore ibi Aquæ mora, aut aliter affecto. Atq; ita effatũ id superiùs recitatum Plinij approbabimus: Omnem vtique, inquit, decoctam vtiliorem esse cõuenit. Sa-

nè

nè vel quæ optima aliàs apparuerit, vt coctūræ alicui subijciamus, non quidem tam excoquentes, vt apertè vitiosas, sed leuicula sępe quadam decoctione castigātes, nihil iam veriti, quod illi, quo minus decoqui Aqua omnis deberet, afferebant, ne tenue exhalet, maneat crassum. Non enim, quod in multis alijs euenit, quorum terrea magis, densiorque, ac compactior substantia, vt subdito igne crassescant; idem in Aqua fit, quę euaporārit potiùs tota, quàm corpus decocta contrahat, densetve: neque tenue est Aquæ, quod exhalat tunc, sed tota est Aquę substātia, quæ in aërē abiens absumitur, abitura ita vniuersa, si decoctio pergat.

Intereà separantur decoctionis calore partes, & terrestres quæ insunt, (insunt autem omnibus necessariò plus minus, sed nō eæ, quibus crassescere coquēdo Aqua possit) separatæ subsidunt, qualitatesque fugantur extraneæ. Commixtis nanque sępe diuersorum inter se generum substantijs, quæ Aquæ naturam inficiunt, sensusq; nostros, ob minimarum mutuò particularum commixtionem, fugientibus, ignis demum eæ vi segregatæ, inter bulliendum quidem subsiliunt, concurrentesq; miscentur, ac remiscentur confusaneè in omnem Aquæ partē agitatę, donec abeūte calore subsidāt terrestres magis, relicta suprà Aquæ substantia in naturę suæ tenuitate, ac leuitate.

Tantus est autem decoquendæ Aquæ vsus, vt vel maris ipsam, cuius salsedo naturalibus atq; inuariabilibus causis constat, exēpta tamē ipsa salsedine, decoctio potari idoneā, & salubrē Aquā faciat, ad hosce interdū vsus non inutiliter accōmodatam.

Excalfacta Aqua refrigeratio maior. Refrigerandæ Aquæ rationes diuersæ, operculatis, non operculatis vasis. Deinde addita deprehendenda leuitatis in Aqua, cùm aliter, tum ex statera etiam, ratio.

CAPVT XVII.

Haec sunt parandæ ad potandū Aquæ commoda ex decoctione, seu frigidam, seu calidam potaturis: alia ad refrigerandum, vetere & subtili inuento, quæsita ex contraria qualitate maiore refrigeratione: neque id absq; ratione, vt quidē Philosophi docēt, quæ nihil aliud est, quàm acquisita ex decoctione tenuitas, accipiendæ citiùs ac per omnes partes meliùs frigidæ qualitati lōgè opportunior. Negat se scire Galenus, quicquam'ne referre existimādum sit, inter decoquendum extrinsecū aërem recipiat vas, an non recipiat. Sic esse opinor, ad vsum quidem aliquem, quū potus tantùm commoditates quærimus, nihil aliud: at idem colori fortasse Aquæ gratiæ aliquid addiderit, si excipiat, sed clarum atq; illustrem. Author idem certè, in præparatione emplastri ex lithargyro, in decoquēdo fugiēdū tenebrosum circū aërē, monet: id enim plurimùm ad emplastri albedinē puriorē conseruandam facere. Sed hoc, vt diximus, vsum non tangit, elegantiā tantùm adfert.

At decoctam iam quū refrigerare cupimus benè frigida opus habentes, tum verò vel maximè retulerit, operculato nec'ne id vase fiat, captata ratione, cuius à Galeno admonemur: & sequutus illam Hippocrates videri possit, verborū ambiguitate ea, quibus modò excipi aërem, modò addito operculo relinquendū intus vacui quoque aliquid iubet, pro diuerso semper refrigerandi Aquam modo. Alexandrinorum & Aegyptiorū olim quidē mos, quem hodie bona pars sequimur, apertum omnino vas exposcit, suscipiendæ meliùs circumambientis aëris frigiditati, quam post decoctam figlinisq; vasis impositā vesperi occidente Sole noctis beneficiò captare soliti essent, suspensis per fenestras, obuersisq; in ventū vasis, tum manè ante Solis ortum demptis, humiq; repositis frigidiore loco gelida priùs aspersa, circundatisq; vndiq; frigidioris tēperamenti herbis, quibus concepta noctę tota frigiditas diutiùs Aquæ reseruaretur. Eadem refrigerādi apud multos ratio, sub dio per noctē aperto cœlo, quo roris quoque aliquid, si sudum fuerit, cōcipiat; magisq;, si per cados ab imo in latissima superiùs spatia excrescētes disposita Aqua plus quoq; excipere roris queat, non magno sanè ad salubritatē vsu: quāuis nec momenti inde multum ad insalubritatē, longè semper exuperāte Aquę substantia. Subtilior alius refrigerādi modus, quum demissis in niues vasis, aut in altissimos puteos demersis penitus, necessarioque ideo, ne illabatur aqua, operculatis, multū vt supersit intus spatij, ad capiendū aërem, vacui, curamus, deducta in hęc ab acescentibus vinis ratione: in quibus, quo plus intus aëreæ vacuitatis, depletumq; vas magis, aut negligentiore cōmissura aflante operculo, aut non ex densa satis materia facto, quæ excludere aërem in totū valeat; sic in promptu semper magis acor, refrigerata contigui aëris frigiditate vini substātia. Qui quo maior, magisq; cū extrinsecus ambiente aere communicārit, cùm ipse qualitatis suę in maiore quantitate efficacia maiore, tum foris ingruentis semper alterius cōmercio adiutus, validior semper ad refrigerandū redditur. Ex refrigeratione aūt nimia acor proculdubio in vino: vti iam ijsdem rationibus, quoties quidem cōoperuisse necessariū fuerit, demersa in profundum puteorū vasa,

frigiditatē addere Aquę insignē hoc pacto liceat, si vacui satis inter Aquæ superficiē, summumq; operculum interfuerit: hocq; demum Hippocraticum illud sit, τοδὲ μὴ ἐμπλέον εἶναι, ἢ ὑπέρθημα ἔχειν. Hęc de Aquis dicta ad salubrē vsum satis sunto. Nam alia, quæ multa dici de his, neq; tamē tractatum hic valde iuuare posset, quorsum attinet referre? per hęc, quę dicta fuēre, examinari cuncta propè Hippocratis reliqua, Authorūq; multorū plurima, dispersim de Aquis scripta, transferriq; in considerationem hanc à diligentioribus non magno negotio poterunt. Nos necessaria, vtiliaque maximè visa prosequuti sumus.

Illud tamē ad summam profecerit in extremo additū: Inter experimenta de Aquarum bonitate, dixisse meminimus de pondere, vt leuior præferretur: incertumq; id, & inconstans narrauimus, quòd frustrati nos in eo, quantumcunq; diligēter id muneris obeamus, contingat, nunquam, aut perquàm rarò inuenta in statera, si vtranq; metiri rectè fuerimus, leuiore. neque enim rerū pondusculatam sæpe minuta captari ratione vlla ritè posse. Inuenio tamen Authores ex Arabibus excogitâsse, qua id demum ratione assequeremur. Accipere nos iubent pannos lineos laneósve duos, exquisiti ponderis eiusdem, aut gossipij etiam pondera duo exactè eadē, quæ duabus itidem Aquis, quarum facere periculū statuerimus, pariter, iisdemq; temporū momentis, madescant: cura deinde adhibeatur, vt simul extracta, nullo facto loci temporisve discrimine, ad siccandū reponātur: vtrius Aquæ pannus, aut gossipium, exiccationem priùs acceperit, eam leuiorem esse, & vtiliùs bibendam nobis proponunt, haud dubia ratione tenuitatis maioris faciliùs euaporatæ. idem deprehendi & statera poterit, impositis trutinæ lancibus pannis, si momenta in his ponderum notata considerentur, vtrò vergant.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER DECIMVS-OCTAVVS.

Obsonatricis Artis officium quousque progrediatur, iuxta Salutaris artis finem.

CAPVT I.

PRoxima erit hinc ad Obsonatricis Artis officia trāsitus, intactæ antea, ex Artis legibus; quod sciam; promissęque non semel à Galeno nobis, nūquam autem præstitæ; Medicis quidem omnibus hactenus inaccessæ, cōtemptu'ne, an negligentia, an vtroque, non facile est iudicare. Nam difficultate rei perterritos abstinuisse quis credat? quum longè maiora aggressi perfecerint. Res est hæc in aperto satis posita, vt, tradita priùs alimentorum materia omni, nō admodū futurū esse difficile videatur, Obsonandi quoq; Artē abhinc tradidisse, quādo hęc materia illius sit, nihilq; aliud, quàm præparationis cuiusdā cōpositionisq; in hoc ratio certa exigatur, materiæq; inconditæ, atq; incompositæ, superuenientis ab Arte formæ ratio, quæ veluti compescitā, ne vltra modū, præfixasq; sibi metas euagetur, ad vitæ humanæ vsum teneat. Hoc nemo, vt dixi, ante nos attigit: vel, quod veriùs dixerim, eorū, q attigēre, (quos nō paucos antea actis seculis omnibus fuisse nō dubito) scripta opera non peruenēre ad manus nostras, vt his hoc tempore iuuari possemus. Nā libellus, qui circunfertur de re hac Platinæ Authoris, titulo De honesta voluptate, dapū totus fermè & ferculorū est, parandorū, varieq; in mensas lautiorū vsus concinnatorū: Salubris artis nō sanè admodū est. quod nos hoc loco facimus, vt Artē adhibeamus, non Culinarū ad luxū & voluptatē, sed hac longè potiorē & vtiliorē, cui meritò Culinaria & voluptuosa illa pareat, vel summi Philosophorū omniū iudicio, qui rationibus manifestissimis ancillam hanc & famulatricem verę Medicinę fecerit, ne artis quidē nomine dignatus, ac peritia tātùm quandā, studiumq; inartificiosum appellans adulationis, siquidem voluptatē tantùm sequatur. Nos sicuti sociā huic ex altera parte Fucatoriā, quæ fucum faciens apparentem tantùm pulchritudinem sectatur, & pessimo mangonicæ peritiæ studio, minimè solidū verumq; robur quærit, ad verioris Medicinæ opera non admittimus: ita ne Coquinariā quidem hāc admittemus, nisi Artis nostræ legibus coercitā, vt nobis ad sanitatem hac in Medicinæ parte conseruandā ancillās inseruiat atq; vt vero Gymnastæ Pędotriba, & Mago; sic nobis Coquus, ministrique ea in re omnes pareant, iussaq; semper

nostra expectet, ne quid temerè ab his in opere cômissum, opus nostrũ, quod tuendæ in aliquo forte sanitatis molimur, intépestiuè quãdoq; interturbet, vna tãtùm semper captata ab his, qui ista sectantur, voluptatis cômendatione, nihil intereà de Sanitatis tutela solicitis. Neq; tamé tã sumus Cynici in hoc, vt Diogenis more crudũ Polypũ deuorãdum apponamus, ne obsoniũ ex hoc fiat; aut morosi, difficilesque quidã, vt duorũ æquè ad sanitaté côme ndabiliũ, iucundioris gratiã; magis saporis alterum libétiùs côcessuri nõ simus, nimirũ ad sanitatem quoq; cômodiùs id facturi, non solũ in sumétis gratiã; quãdo, quod gratius & sapidius ingeritur, acceptius id quoq; ventriculo côtingat, amplexeturq; libétiùs, & faciliùs atq; expeditiùs côficiat; futurusq; ideo sit rectè tractãti Obsonatricis artis ille vel præcipuus vsus, gratiã dapibus ex saporis iucũditate quæsiuisse, vnaq; côméndationé ad Sanitatis rationes addidisse, cuius respectu fieri dicitq; à Medico debét omnia, vt Platonis illud diuini semper Authoris dictũ côprobemus sub Eryximachi Medici psona: ὥσπερ ἐν τῇ ἡμετέρῃ τέχνῃ μέγα ἔργον ταῖς περὶ τὴν ὀψοποιητικὴν τέχνην ἐπιθυμίαις καλῶς χρῆσθαι, ὥστ' ἄνευ νόσου τὴν ἡδονὴν καρπώσασθαι, quo videlicet nobis in eo non parũ elaborandũ semper esse sciremus, vt voluptaté ex Obsonatricis artis delicijs quæsitã eiusmodi fructus vsu moderaremur, ne quid vnquam intereà sanitas detrimenti acciperet. Quod sequutus Galenus, eousq; pgrediendũ in obsonãdo, côdiendoq; esse consuluit, dũ côcoctio iuuetur gratiore sapiditate: vltra id, mali illud officiũ esse Coqui, qui intempestiuis condimentis & opsonijs, ac veluti scitamẽtis quibusdã hoc in negotio, cruditatum multarum causam det, tantum abest, vt concoctionem iuuet.

Opsonatricis Artis significata, & Opsonij. Ac cuius potissimùm gratia inuenta sint Opsonia, & quis illorum vsus.

CAPVT II.

Ὀψαρτικὴ, καὶ ὀψαρτυτικὴ nobis Obsonatrix erit, siue Obsonatoria, ars parandarum ritè, rectaq; semper ad sanitatis vsum cũ ratione, dapũ. Qui ad voluptatem tãtùm parãt, eorũ nec sanè recta ratio est, neque ritè id ab illis fit: ideo ne artis quidé nomine cẽsetur Platoni, Artiũ enim ppria ratio dicitur: sed ἐμπειρία, experientia, atq; peritia est, & artificio vero carens studium. Idem Galeno (De facul. alim. ij.) visum. οἱ τὴν ὀψαρτικὴν ἐμπειρίαν ἀσκήσαντες, inquit.

Nomen sortita est à Græca voce ὄψον, qua, quicquid præter panẽ & vinũ, mẽsis imponi solitũ sit, continetur. Coctũ quidã voluêre ignis opera: nos inuenimus cruda nõ minùs multa, quæ sæpe ex rebus simplicioribus, modò pluribus quoq; in vnũ venientibus consiunt, Opsonij nomine significari solere. Galenus pro Obsonio habuisse visus est Colymbadas, simplicissimã ré, ex muria tantùm sua, quas variè parari solitas fuisse scripserit ab Obsonatricis experiẽtiæ magistris. Atq; multo ante Galenum Plato (De Rep. ij.) salé, oliuas, caseũ, bulbos, olera, inter obsonia habuit: ὄψον quidé appellauit. Rursus alibi cepas, alliumq; Galenus, sion, fœniculũ, & huiusmodi, inter obsonia recipi posse scripsit. Nusquam manifestiùs cognoscas ex Authoris huius quidem sententia, nõ semper ignis operam exigere obsoniũ ad cocturã, quã de iuuenis historia studiosi illius narrata, (De facult. alim. j.) fœnugreci, lupinorumq;, & eruiliæ, & phaselorũ obsonio, toto quadriennio vsi, ac nunquam intereà accẽso, quod propositum illi ab initio fuerat, ad culinæ opera, igne. Proprio tamé magis vocabulo igné experta edulia, excepto pane, Opsonia erant, atq; inter hæc pisces inprimis. πάντων τῶν παροψημάτων ὄψων καλουμένων, ἐξενίκησεν ὁ ἰχθὺς. ait (lib. vij.) Athenæus, quum omnia Opsonia vocarẽtur, etiã παροψήματα ipsa, hoc est, Opsoniorũ additamẽta quædam, obtinuisse pisces, vt Opsonia peculiariter vocarẽtur. Vnde ὀψοφάγοι dicti, pisciũ helluones, quũ carniũ appetẽtiores nõ ita rectè atq; ex vsu dicerẽtur, sed κρεοφάγοι potiùs. Inde certè ὀψάρια frequẽter legas in Græcis Authoribus pro pisciculis, quasi Opsoniola: & pisciculi minuti illi Terentiani paululum Opsonij erant, nẽpe opsoniolũ. Castus aũt Terentij sermo est, vt adulterari se nõ sinat valde loquẽdi improprietate. Quin κρόμμυον ποτῷ ὄψον dictum Homero, (Iliad. λ.) interpretatur ποτικὸν ὄψον, pro Opsonio siti prouocãdæ accômodo, quoties præmãderetur: vt quæsita primũ ex Opsonijs irritamenta tantummodo gulæ quædam intelligeremus, ad famem sitimq; excitandam, si fortè torpere nimis viderentur.

Cæterùm, quod paulò antea dicebamus, repetẽdũ hic, ad Sanitatis semper scopũ respiciendũ esse Medico, vt si in huius facturã esse vsum videbũtur, lãguentéq; interdũ plùs iusto, aut pternaturali quauis alia de causa deiectã, corruptã ve cibi potusq; appetentiã, excitatura, reiecturi sanè nõ simus Opsonia, libenterque potiùs cum Platone necessaria & vtilia ad vsus hosce adhibituri in tẽpore, atq; ex Arte. Multiplicé verò variúmque, quod non ignoramus, horum in multis abusum nec nos quidem probabimus: nec primitus inuenta in id fuisse

credemus, vt aut luxus inde quæreretur, aut gulæ tantùm blandimentis inseruiremus, aut multis interdum nũmorum millibus obsonaremur, sumptuosa tãtùm ostẽtatione ad decoquendum; vel etiam voracitate interdum nimia satiatam ingluuiem, & demortuam gulositate nimia appetendi facultatem, nouis obsoniorum blandimentis atque irritamentis exuscitaremus, in sanitatis semper, vitæque paratissimum inde sæpe detrimentum, naturæque vnà insignem cõtumeliam, quę necessarijs, & vtilibus sustentanda est, non superuacaneis oneranda. Longè minùs gruis nobis, vt Philoxenus, collum optabimus præter naturam, quo frui diutiùs gulosa illa voluptate liceat: ac contenti linguæ palatiq; gustu sapidiore, demittemus in stomachũ ea gratia concoquendũ meliùs cibum.

Huc pertinuisse Obsoniorum olim inuentum arbitror, quod nos quoque sequemur: inuectam deinde corruptelam, & introductos abusus damnatos à prudentioribus, relinquemus gulæ proceribus, helluonibusque, ac decoctoribus, vt quod ὀψὲ demum, ac postremùm in prauum vsum venerit, suum illis ὄψον permittamus, siquidem sequi hoc maluerint. Nos omnium primum, in Sanitatis rantùm gratiam repertũ vsum retinebimus, ὄψον que dictum, quòd ὀψὲ, sero diei, vesperique scilicet maximè obsonarentur, non rectè minùs, vt opinor, arbitrabimur: nisi ὄψον dictum putemus, quasi ἑφθὸν, vel ab ἕψειν ducamus, quòd maxima pars elixatione constet: vtemúrque vt opsonio decet, minimè se ingurgitantes eo, aut ligurientes, ac, quàm pane, parciùs. Ceu appendix enim, & additamenti potiùs cuiusdam loco ducendum Opsonium est, vtilis quidem semper, sæpe autem necessarij; nunquam tamen panis esum superaturi, ac multo infra, si rectam sequi voluerimus rationem, substituri: ne quis demum Socratis nobis illud obijcere meritò possit, si, quod facere multos videmus gulones homines, Opsonijs tantùm vescamur, vix attingentes panem, atque vt ille eleganter atq; appositè, cùm immodicè Opsonia, præcepta aliorum parte, absumentem vidisset, τίς ὑμῶν, dixit, τῷ μὲν ἄρτῳ ὡς ὄψῳ χρῆται, τῷ δ' ὄψῳ ὡς ἄρτῳ. verissimè de his vtrunq; dictum. Pane, vt Opsonio deberent, vtũtur, qui de pane parũ, de Opsonio multum edũt; rursus Opsonio, vt pane, nimirum Opsonio largiùs, quod in pane debuerãt, vsi: cõuersa vtrobiq; ratione, & in panis vsum Opsoniorum inuecto.

Quid Condimentum, quid Opsonium sit: & in quo differant. Condiments ratio præcipua, & Opsonij. Tum coniuncta horum simul rationes, & exempla.

CAPVT III.

Condiméta cũ Opsonijs Cõdimentorum ratio est, Græcis ἡδύσματα, & ἀρτύματα, siue ἀρτύσεις; non magno discrimine: sique fusius illud, qđ suprà attulimus, Opsonij significatum retinuerimus, nullo, quo hæc quoque ipsa continentur Condimenta.

Distinguere tamẽ, qui voluerit, poterit, vt discrimẽ appareat; prę sertim verò, quũ Platoni visus sit Homerus nusquam Condimentorũ meminisse, qnẽ suprà ostendimus χρόμμυον ποτῷ ὄψον dixisse. Opsonij igitur meminerit, Cõdimenti nõ meminerit, tanquã rei diuersæ, ac paulò delicatioris, pauloq; maioris luxus. Vtiq; obsonantur apud illũ Heroes interdũ, nullo, cuius ille meminerit, Condimentorum apparatu, & Opsoniorũ perpauco: assarũ quippe tantúmodo carniũ sæpe inter Opsonia exhibitarũ. ὀψονέπτεῖν Aristophanes quidem dixit. Omnino Obsoniorũ plurimũ exhibere alimẽti potest, & maxima certè pars exhibet, quęcunq; frequẽtissimo vsu Opsonia vocamus, & in ferculorum apparatu eduliorumq; multorum versantur; tum si qua ab horũ natura recedũt, nec parum tamen adhuc alimẽtosæ facultatis seruant. Quod in Cõdimenti ratione minimè necessariũ, quæ nihil, aut parũ, minusq;, quàm Opsonia, alere, & Cõdimenta esse facilè possũt: Id vel maximè in his, quæ acri sapore prædita in vsum mensarũ veniũt, animaduersum notabitur: ea ob medicamẽtosę plerũque facultatis vehementiã deputari cũ alimẽtis haud poterunt, pro Opsonio tamen haberi multa possũt, pro Cõdimento solo multa. Ita enim de his tractãs ait (De simp. medi. fac. iiij.) Galenus: καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς ἐξ αὐτῶν ὡς ὄψῳ χρώμεθα, πολλοῖς δ' ὡς ἡδύσματι μόνῳ. pro solo, inquit, cõdimẽto: clarè satis ex hoc ostendẽs, minus esse in Cõdimenti ratione alimẽti, plusculũ in Opsonij. Acria, inquit, inter alimenta nõ numeramus, pura quidẽ, & hoc tantùm, alimẽta, nimirũ ob medicamentosam qualitatẽ, quæ cibũ esse syncerũ nõ sinit: Opsonia tamen dicemus illorũ pleraq;, quorũ ratio cõiunctas patitur cũ alimento medicamẽti vires. Pleraq; ex his alia Cõdimenta solùm, nõ etiã Opsonia: quippe minus in his semper, quàm in Opsonijs, alendi viriũ: atq; Opsoniũ Condimentũ quoq; esse nobis poterit, non itidem Cõdimentum Opsonium. Et sanè alibi Galenus (De alim. fac. ij.) frequentissimũ esse vsum anethi in Condimentis scripsit, fœniculi etiam in Opsonijs: scilicet vt in Condimentis quoq; intelligeremus.

Scimus:

Scimus autem longè acceptiorem gustui esse fœniculi quamcunq; partē, siue semē, siue accipere herbam velimus, quàm anethi: cóque alimenti quoque plus continere, vt pro opsonio esse possit, & condimento. Anethum autem pro condimento tantùm, bonam sanè partem condimenti ex iure albo hoc facit.

Itaque, quemadmodum in aliorū omnium examinatione, ita hoc quoq; loco faciendum, vt Condimenti potissimùm ratio in his spectata consideretur, in quibus inuenta simplicissima fuerit, quæ nihil aliud est, quàm adornare, præparare, condire hoc ipsum scilicet, nobis quidem ad sanitatis cōsiderationem, Opsonia: edacibus & cupediarijs, ad luxum, & voluptatem. Huiusmodi acetum quoque inprimis est, quod Attici olim Condimētorum omnium instar habuisse videntur, salis obliti, cui omnium consensu primæ ac præcipuę in hoc partes debeantur, licèt de hoc paulò pòst dicendum sit. Opsonij autem ea præcipua ratio, vt panis inprimis, vinique, ac potus rationem iuuet, quæ alimenti est, itidem ad sanitatē nobis, alijs ad cupedias.

At miscentur sæpenumero rationes hæ in eodem simul, vt in alijs omnibus plerunque fit, vbi contrariæ quoque facultates materiam interdum eandem occupant. Idque in plantis vsu sæpiùs venit, vt hîc quoque cùm in alijs multis, tum in cepis, quæ exempli tantùm causa hîc afferuntur, dictæque ab Homero fuêre ποτῷ ὄψον. at eędem non vini tantùm potúsque, sed & panis cibique Opsonium fuerint, si solis his, vt rusticana sæpe plebs solet, cum pane vescatur aliquis; præterque etiam Condimentum ad multa egregium, si materiæ, cui adhibebitur, ratio id exposcere visa fuerit. Caseus eodem modo & Opsonij, & Condimenti, diuerso vsu, vires præstiterit: Opsonij, cum pane vnà mansus; infriatus dapibus, Condimenti; aut aliâs Condimentorum reliquorum mixturæ additus. iuxta Lacedæmonij illius rationem, qui emptū fortè piscem quum præparandum cauponi dedisset, posceretque ille ad præparationem caseum, acetum, & oleum: atqui (respondit) non erat mihi emendus piscis, si hæc habuissem: id sibi volens tunc, opinor, non se Condimentum ex caseo, alijsque illis, sed Opsonium tantummodo ex pisce quærere, cuius defectu ex caseo opsonium sibi facere non minùs posset.

Condimenti diuersitas & Opsonij, ex constitutione, & qualitatibus alijs. Aceti in condiendo præstantia. Et quàm multis imperet tuenda Sanitatis præfectus.

CAP. IIII.

NOmina tradidimus, horumq; ceu cōmunes vnà omniū notiones Opsonatricis artis, Opsonij, Condimenti, cui Intinctus addi, & Infriatus, & si qua alia Cōdimentorū rationem ingrediuntur, poterunt. Nunc propiùs accedendū, & singillatim tractanda quęque: si tamen paucula priùs quædā in cōmune de his dixerimus, faciliorē ad reliqua ingressum prębitura.

Obsonij rationem sitam in alendi viribus esse, quasi succenturiatam pani, vel auxiliatricem potiùs, dixisse suprà memini: at alendi hæc ratio in Opsonijs ferè solidioris cuiusdam substantiæ est, vt exposcere cibus videtur, non secus ac humorem potus. Hinc planè fit, quoniam Condimenti ratio Opsonij semper rationē iuuat, (in id enim omniū primū inuentū Condimentū, vt qua par, æquumq; videretur futurū esse, præpararentur Opsonia, & idipsum, quod dicitur, cōdirentur) contraria quadam ratione liquidioris ferè substantiæ cuiusdā vti iam Condimentū esse meritò debeat. Quū enim, si qua ex parte æquis alimēti rationibus nō respōderint Opsonia, quæ solidioris fermè semper obtinere aliquid diximus, ea ex parte emendanda, deducendáq; eò cōdiendi auxilijs varijs sint: constitutio primùm cōtraria omnino ad id requiretur, vt siccitas fortè nimia duritiesq; Condimenti primò alicuius liquore tollatur, tum castigentur reliqua. Ita sanè quemadmodū humidū, siccumque, quoties in vnū miscentur, mutuo auxilio siccandi atq; humectādi, cohibendiq; fluorem ex siccitate, & hoc ipso fluore siccitatem mitigandi, constitutio optima existit, & iuxta Empedoclem ἄλφιτον ὕδατι κολλήσας glutinum facit: non aliter ex Opsonio & Condimento præparatio optima sequetur. Verba Aristotelis, (Meteor. iiij.) quæ hoc ipsum persuadeāt, sunt: ἐπειδ' ἐςὶ τὸ μὲν ὑγρὸν εὐόριστον, τὸ δὲ ξηρὸν δυσόριστον, ὅμοιον τι τῷ ὄψῳ, καὶ τοῖς ἡδύσμασι πρὸς ἄλληλα πάσχουσι.

Proinde iure, quod antea diximus, veterum authoritate Aceto multa insunt, quæ Condimenti numeros omnes impleant: cōstitutio hæc ipsa primùm, coniunctaq; cū hac tenuitas insignis, qua cū penetrare in omnē opsonij partem, secúmque eò qualitates suas deferre; tū alia permulta ad condimenti rationem deducere queat, vt semina, herbulas, radices, succos, aromata; quæ per se nihil, cum aceto autem, aut alio tandem aliquo liquore simili, condimenti plurimum exhibere semper soleant, fœniculum, anethum, sion, cuminum,

num, caros, sinapi, origanū, menta, sisymbrium, & id genus: vt non immeritò id omnium maximè Condimenti nomen naturámque suscipiat, quod ipsum per se tale maximè, atq; inprimis est, & alia facere talia potest. Nā Sal, condimentorū omnium potissimum atque optimum, nisi quoquo modo eliquatus, cōdimenti opus non præstat. Sed illud quoque præterea Aceto inest, qnod perpaucis alijs huiusmodi liquoribus, ex quibus condiri opsonia queant, frigefaciendi egregia inprimis facultas, tum calefaciendi etiam quędam ex parte, siccandi autem non exigua: quarū planè facultatum omnium multo maximus in condiēdo vsus quotidie venit, vti opsoniorum modò crassities attenuāda, modò emollienda durities, modò contemperanda frigiditate caliditas; atque è contrario frigiditas caliditate, siccitas humiditate, humiditate siccitas corrigēda sit. His nanque, atque huiusmodi qualitatum facultatibus, vniuersùm hoc negotium absolutum perficitur Opsoniorum, Condimentorúmque, vt pro sumpturi conditione semper, ac temperamento, ad Salubritatis vsum, seruatis regulis Medicis, parentur, cum iucundi quidem quoque saporis gratia, quatenus tantùm per Sanitatis rationes liceat, vt iuuetur hæc, non vt noxam inde sentiat vllam: quod vnum spectandum nobis hoc in tractatu esse, toties iam diximus: quoniam quidem Coquis nos præscripturi leges in hoc Medicas nostras simus, non illorum staturi, vt iussa mandataque nostra ne prætereant, nō solùm Coquus, cuius id proprium destinatúmque munus Opsonij Condimentiq; ritè præparandi; sed & Pistor, cuius panificium; Dulciarius, cuius bellaria opus, quidamq; præterea circum cibi salubriter concinnandi rationes versati artifices, diuisis quidem omnes inter se officijs, at cuncti subseruientes nobis, iussaque semper nostra expectaturi: vt ne Structor, aut ne Architriclinus quidem subtrahere sese hinc queat, quo minùs parendum nobis sit, quoties apponendorum ferculorū ordinem potiorem visum nobis iussus sequi cogetur. Cæterùm id vel maximè in Opsonatrice arte seruandū, vt dicto semper nostro audientes habeamus hosce: quippe panificij, placentarum, bellariorum, dulciarij operis simplicior ratio. Ex culina aūt (quâquam ex culina dulciaria quoq; opera plurima) multo maxima cibariorū pars infertur mēsę, vt nisi de salubritate eorū prouideatur, sine dubio, magno semper sanitati nocumento futura sint, & aliorum sæpe vsum subuersura: quo planè diligentia obseruationéque maiore opus.

Quomodo accommodanda diuersis temperamentis sit Opsoniorum ratio, vt & alantur inde corpora, & temperamenti interdum lapsus reuocetur aliquis.

CAPVT V.

Ergo præcipua illa, omniumq; potissima Opsonij cōdiendi ratio, modusque: vt, quoad eius fieri potest, circūcisis inutilibus, & excessu omni, (quē propter nōdum iustū, atq; in præsenti alimentū est, ac potestate tātùm id dicitur) conuenienti ope castigato, dulcē suauitatē illā accipiat alimenti propriā, tēperatissimæ calorificæq; virtutis, minimè sumēti molestā, placidoq; quodā appulsu mēbris sese addentem, fusioneq; leni quadā, atq; miti æquabilitate molliter partes demulcentē, magna semper cū ratione. Nā si tota penitus substantia cū eo, quem aliturū est, conueniat alimentum oportet; placidè id leniterq; accedat necesse est. Conuenientissimū enim fuerit vnicuique, quod minima, imò nulla potiùs, molestia, familiaritate quadā & naturæ affinitate acceptū iniūgere se per omnia potest. hoc iucūda illa suauitas pręstat, quam diximus: dulcia nanq; amica nobis, naturæq; nostræ affinia, ac familiaria sunt. Nec mellea tamen semper suauitas tātùm requiritur, nisi res ita exposcere videatur. Quæ maior potiorq; nobis, quàm panis, familiaritas in cibo? hāc in opsonijs pariter dulcedinē suauitatēq; ꝓbamus, admittimusq;, & multorū aliorū talē. Sua enim cuiq; dulcedo ex cibo, non solū animantiū speciei, sed speciei cuiusq; præterea indiuiduis, Dioni, Platoni, Socrati: quorū vnicuiq; sua tātùm omni ex parte respōsura est cōueniens alimēti natura, eadem, quo narrauimus pacto, dulcis, nō alia. Nobis amaræ sunt salices, amaras quidē vocauit Poëta: at Capellis dulces gustādo offeruntur, nō enim aliter vescerentur: Socrati alia, Dioni alia. Platoni, si veterū scripta (Athen. vij.) cōsulimus, ficus amicæ maximè fuêre, Arcesilæ vuarū racemi, Philippo & Alexādro filio mala, alijs alia: vt suæ cuiq;, qđ diximus, cōstatura sit cibi affinitas, & naturę in eo cōsēsus, rectè riteq; obseruāti. Etiam extinctos carbones appeti solere à pręgnātibus, etiā neti fili spurcissimæ loturę subortā appetentiā in picæ affectu quibusdā, scimus: hoc illis scilicet visum tum dulce, ac suaue. Sed hæc omnia pręternaturalia, & corrupti appetitus, plenique, aut resoluti vētriculi habēda sunt; quū non alimenti modo iusti opsonia, sed medicata hæc ipsa expostulat. Illud naturale maximè, pro priuato cuiusque

tem-

temperamento, aliud atque aliud conueniens semper magis futurum obsonium: optimi quippe temperamenti & constitutionis homini, quod æquo per omnia temperamento sit, ac nusquam in excessum qualitatum aliarum aliquem declinet; calidioris, quod hoc ipso qualitatis excessu respondeat, alátque simul; frigidioris, quod frigiditatis: deque humiditate, & siccitate pariter. Quo tamen in negotio, excessus hi alimenti censendi minimè sunt, his quidem, qui propriè sibi & conuenienter sumpserint: quin is ipse excessus alimentum facit. Excessus dico, alijs, alimentum illi, cui aut ex manifestioribus qualitatibus, aut ex tota temperamenti eius substantia conuenerit. Ac posterius hoc vni quidē Deo Aesculapio, ac Naturæ, antequàm periculum fiat, noscendum relinquemus: nobis autem alijs, quibus recondita illa magis in aperto perinde non sunt, manifestioribus primò, inquantum fieri potest, qualitatibus quibusdam inuestiganda hæc habemus, vt, quoniam diuersissimorum temperamentorum corpora occurrunt, quo quæque modo, quóve nutrienda alimenti genere sint, non nesciamus, eousque semper artificij nostri ratione progressi, quousque nos manifestiores, vt modò dictum, qualitates illæ comitabuntur: vt vnicuique æqualis, calidioris, frigidioris, humidioris, siccioris temperamenti naturæ, suum propriúmq; alimentū tribuamus. Quibus destituti, quū promouere artificij ratione posse nō viderimus; tū deinde vsum experiētiamq; accersamus, quibus edocti opsonij conficiēdi ratione teneamus semper tamen aliquam, inque eo seruemus, naturę proprietate caseum, aut poma, aut huiusmodi multa auersanti, quanuis temperamentum interdum manifestius admittere posse videatur, ne obtrudamus tamen cogentes. Quapropter sua semper vnicuique relinquenda suauitas dulcis quædam, conuenientis ex opsonio alimenti argumentum, vt, quum nihil aliud, quàm alimento indiguerit, inanitus quippe, hoc vnum tantùm, & refici solummodo postulans, naturæ temperamentóque suo congruis vti opsonijs, condimentisque possit. Qui æquo per omnia temperaméto fuerit, hoc ipsum hac in re temperamentum æquum sequatur: qui calido, calidum; frigido, frigidum: eodem de alijs omnibus modo, siue simplicioribus, siue verò coniunctis inter se sæpe qualitatibus.

Sin non exinanitus solùm aliquis, neque ideo deperditæ solius prioris substātię instauratione opus habens, præter id, supra temperamenti sui rationē, aut excalfactum se, aut refrigeratum, aut siccum, aut humectum factum, & id genus, senserit; idq; vel per totum, partesq; omnes affecto corpore, vel immutatis oris, ventriculique inprimis, quæq; circum hæc sunt, partibus: iam huic non tantùm dulce suaueq; offeretur, gratumq; gustui, & acceptū, quod alimentum elargiturum de suo sit, opsoniū, amissamq; atq; exhalatam corporeæ molis substantiā restituturum; verùm etiam iucunda dulciáque contingent, quæcunque discessum à temperamento naturali in diuersa immutationibus multis factum reuocare ad pristini temperamenti naturam qualitatum suarum facultatibus poterūt. Priore modo alimonia dulcis, acceptaque cibis Opsonijque: altero, remedij Condimentique opportunus vsus, suauis tamē iucundusq; magis, rectiúsque, quàm dulcis, dicēdus. nam hoc alimenti proprium veriùs: vtrunq; verò indigis sui corporibus veluti opem atq; auxilium in tempore adferens, iucundum, suaue, gratum, dulce cōtinget. Quærenda igitur tunc quoq; Opsonia, & Condimenta inuestiganda, quæ cūcta hæc præstent, quo accommodata cuiuscunque tandem sortis hominibus artificij ratione consuli omnibus possit: quæ maxima ac præcipua est optimarum artium commendatio, si plurimis vsus suos effuse prolixeq; distributos communicent. Neq; id tamen magno admodū negotio assequemur, proposita nobis temperaturarum diuersitate, quarum rationibus Opsoniorum semper rationes aptatas accommodemus, fusiùs deinde locis quasque suis, maioréque cum intelligentia, explicandas.

Condimenti rursus ratio explicata, & ostensum exemplum in igne: cuius demonstrata præstātia, & quæ facere in hoc posit, quaq; item nō posit, dicta. Dictum & de Aceto, & Sale in transcursu.

CAPVT VI.

Illud intereà tamen, quod tractationis huiusce summā omniū maximè efficit, quasique erectam cōstituit totam, exponendum prius. Nam, quū ostenderimus, suauitatem gustus, saporisque, qualem narrauimus, dulcedinem inesse in alimēti opsonijque, (quod ipsum nihil aliud magis, quàm alēdi vsum præstat) ratione debere, quippe certū id haberi hoc in negotio cōuenientis cuique alimoniæ indiciū; sicubi reperire hāc ipsam, pręter panē vinūque, sit, arripiendā esse apparet: vt quidem non pauca eiusmodi sunt, quorum gustus saporisque plerunque suauitate ingenti, cum pane

pane simpliciter ita, neque vlla omnino præparatione, vescentes delectamur, pro conuenienti opsonio vsi: sin ipsa per se talia non fuerint, adhibendum artificium. Iámque hic vsus Condimentorum venit maximus, variéque, & accommodè semper in rem præsentem quæsitorum. Etenim, quum longè plura sint, in quibus alendi facultas insignis qualitatibus alienis quibusdam occultata, aut etiam contrarijs sæpe impedita lateat, quàm quæ auxilij nullius indiga sponte ipsa sua venire in vsum hunc possint; ita sanè fiet, vt longè pluries, ac, si fateri verum volumus, tantùm non in omnibus, accersendum nobis Condimentorum auxilium in mensarum vsum sit, maiore tamen minoréque opera. Non enim necessarium semper, cuncta ad hoc pyxidum loculamenta mouisse: & sæpenumero simplicissima condiendi ratio satis fecerit, pro rerum semper alendi rationibus obstantium impedimento auferendo. vt in Hiucæ radice lethalis tantùm succi expressione, quæ per colum fit, reliquum molitur in farinam, in quotidiani panis vsum. Sed hoc in panificio.

Obsonia autem (vt famis condimentum interim omittam, omnium potissimum, ac paratu volenti facilimum) quàm multa, quæso, sunt, quæ ignis solummodo operam exposcunt, aut elixantis, aut assantis? Simplicissima hæc ratio, eadem & optima, qua, quæ illa indigent, ignis facilimè vim experiantur, suauiáque, & dulcia fiant; antea aut acida, aut austera, aut dura, eóque minimè esui idonea. Elementi eius natura, efficaci inprimis, citò fortiterque aliam immutatis rebus speciem conferente, & ex dissimilibus naturæ nostræ, insuauibúsque, nec edulibus, dulcia & suauia, iámque tota nobiscum substantia ad alendum conuenientia, reddente, longiore modò, breuiore aliàs tempore, pro crassitie rerum duritiéque maiore, aut minore, qualitatúmque excessu, quas aut edomare, aut contemperare igne propositum fuerit. Cuiusmodi frigiditas, & humiditas est, quas non magno negotio ignis emendet propriæ naturæ facultatibus: sicuti crassitiem & duritiem tollit substantiæ tenuitate, nihil sibi imperuium relinquens, quin cuncta attenuata frangat, atque etiam emolliat, si modus seruetur.

Idem, sed maiore omnino opera, multóque longiore temporis mora, præstabunt alia multa, calido & sicco temperamento prædita, qualitatum illarummet ope, quæ inuentam in aliquo frigiditatem & humiditatem dimouere, insipiditatemque ex his, & ingratum palato saporem, tollere contrarietatis omnia ratione quæant, cuius vnius gratia ad temperamentum deducta opsonia, accepta demum naturæ nostræ, & dulcia, ex insuauibus antè, & saporum multorum vitio iniucundis, fiant: nimirum ex contrariorum inter se mixtura, temperaméntóque, ita grato dulcíq; nobis quæsito sapore, nulla planè alia condiendi ritè, nisi per contraria, ratione, vera quidem & legitima. Condimenti quippe natura est, vt edule ipsum non sit, facere autem aliud possit; quod non posset, nisi obstantibus alimentorum rationi qualitatibus contrariarum inuectione remedium afferret. Iccirco Condimenta, quatenus quidem condimenta, quando qualitatum harum excessibus constant, eiusmodi semper fuerint, vt esualia non sint, faciant autem alia. Sic ignis, non hac quidem tantùm qualitatum ratione, (quanquam hac quoq; vel inprimis, maximeque, quoniam potentissimæ in eo sunt) sed attenuandi prætereà, rectáque mensura emolliendi, superuacanea atque inutilia separandi, coquendi facultate edulem nobis largitur plurimarum rerum substantiam, ipse minimè omnium edulis: vel ob id quoque, quia tanquam simplicissimæ naturæ Elementum minimè etiam nutrit, quam, si quod Elementorum simplicem obtinet, ignis quidem obtinet qualitatum suarum actionibus efficacissimam, ideo & condimenti, quas quidem præstare ad condiendum ignis possit, rationibus aptissimam: vt, quæcunque tandem, quo opsonia ad vsum humanum rectè fiant, caliditatis & siccitatis, aut emollitionis, aut attenuationis indiguerint, nihil hæc igne celeriùs, aut præstantiùs perficere posse appareat; ac multa intereà futura sint, quæ non tam benè ac citò solùm, quàm igne, sed quæ nec vlla prorsus condiri, nisi ignis auxilio, ratione vnquam queant. Quæ enim vnquam, calidæ quamlibet & siccæ temperaturæ, semina, herbæ, radices, quæ aromata, duriores animalium carnes contrarij temperamenti condierint satis, vt inferri mensis ad esum possint, sola? Macerantur quidem sale sæpe multo carnes, & ceu coquuntur eo conditæ diutissimè: concisáque minutim valde Suilla, & non vno genere aromatum, cum sale plurimo, interdum odoratissimis quoque herbulis commixta, intestinorum tunicis multipliciter infarciri solet, vnde farcimina dicta. Salem accipiunt hæc, & aromatũ herbarumque vires, frigiditatéque atque humiditate sua, quæcunque temperamento eo fuerint, exuuntur, hácque ita ex parte correcta esse edulia possent: at, nisi ignis aliquo tandem pacto vim aliquam priùs sentiãt, edi commodè satis certè nequeant; rursus

ſus vt hoc loco carnium crudiuoros, qui nobis id perſuadere conentur, exortos hac tempeſtate mirari neceſſariò ſubeat, qui ſi tanto ſalis condimento, tamque diu macerata, ac penè concocta, nondum tamen in conuenientis ritè naturæ noſtræ cibi venire vſum, niſi ignis opella demum quadam adiuta, poſſe animaduertiſſent; non fuêre, opinor, hæc dicturi. Etenim reuera, vt alia multa corrigere opſoniorum, aut de quibus facere opſonia cupimus, qualitates facilè poſſint, calidi, frigidi, humidi, ſicci: at cruditatem demere, craſſitiem ac duritiam tollere, attenuare, emollire, concoquere, ſuperuacua circuncidere, immutata cuncta in melius calori noſtro feliciùs conficienda exhibere, id verò, vel ſolius, vel vnius maximè, atque inprimis ignis opus, cũ humiditatis, & frigiditatis emendatione. At idem ſicca, calidáque edulia condire haud ſanè quiuerit: deduci enim ad temperamentum hæc refrigeratione, atque humectatione poſtulant. Sed in his tamen quoque ipſis opera ſua exercebit ignis vis, quæ paulò ante diximus cuncta, ſi opus habuerint: refrigeratio atque humectatio ex condimento alio quæretur. Ex hac rerum indagatione, inſpecta Condimenti natura, maximam eius eſſe facultatem dicemus in igne, Opſoniorum ſubſtantiæ, atque etiam conſtitutionis, ſi faciendum ita fuerit, immutandæ, caloreque & ſiccitate corrigendæ, qui plurimus eſt Condimentorum vſus.

Acetum ab hoc, inter liquores, tenuitate partium, ideóque penetrabilitate maxima, refrigerandique & ex parte calefaciendi potentia, commendationem non paruam ſortitum eſt: Sal ſiccandi, calefaciendique viribus, adſtringendi, abſtergendique, diſſoluendi, exugendique ſuperfluitates, ac peculiari quadam dote conſeruandi à putredine, momentiſque exiguis vires condiendi maximas ſpatioſè diffundens, idipſum dicitur, eſtque Condimentum nominis dignitate intellectum, quod cibi inſuper auiditatem excitet. Tria hæc Condimentorum veluti faſtigia ex Elementis, liquoribus, metallis, ſimpliciſſima omnium minimeque operoſa ratio: eadem tamen efficaciſſima, ideo principatum iure optimo merita, quippe minimo negotio, plurimum ſemper operæ in condiendo præſtantia, obuiaque vbique, & ad manus: reliquorum penuria ſæpe maior, minórque interim vſus. De quibus omnibus dicendum, initio ſumpto à Sale: quoniam, quantum conferre huic negotio virium, quamq; efficaciter valiturus ſit ignis, expoſuimus.

De Salis ad condienda opſonia omnia rationibus, quàm præſtabiles in eo ſint.

CAP. VII.

ADſtrictoria vnà atque abſterſoria vis eſt Salis, generis cuiuſcũque, natura calida, & ſicca: alijs ſecũdo à temperamento receſſu, alijs vltra etiam progreſſa fuiſſe viſa: ſine dubio ſiccitas caliditate maiór, ſequuntúrque effectus ſui facultates haſce. Reſiccat quippe vehementer, & ſuperuacuum humidum veluti depaſcens exugit omne, demit laxitatem rebus, carnibúsque, quas ceu alligat; tum per totum ita adſtrictas denſat, vt extrinſecus ingruere noxia putredinis vis nequeat: condiendi facultatibus autem prorſus ignis vires æmulatus, calefaciendi atque exiccandi, quibus opſoniorum frigiditas & humiditas ad temperamentum redigatur; extenuandi, diſſoluendique, quibus ſubſtantiæ plerunque duritiem, & ſubſtantiæ craſſitiem dirimat, humorúmque pertinaciam abſumat, alimentorum vires retundentium, calorifica vi non immodica, qua concoctionem iuuet; adſtringendi, qua guſtus ſenſum vellicet, cibique auiditatem torpeſcere non permittat. hoc plus, quàm ignis, in quo ad excitandum appetentiam nihil tale, niſi quòd edulem materiam facit præparatione: Sal cùm hoc æquè præſtat, tum id, quod diximus, de ſuo addit, vt adſtringendi facultate morſiunculis tentato ventriculi ore, corrugatóque, appetitum euocet. Itaque is, qui tantum adfert cibis propè omnibus condiendis virium, & opſonia omnia facit, ipſe ſæpe per ſe ſoluſque opſonium eſt, hodiéque eſitantibus cum multis cum pane, ſicuti olim veterum plurimis fuerat, qui id Prouerbio quoque teſtarentur: idque ita, vt non ſitis minùs, quàm famis opſonij vicem impleat, inuitantibus ſe eo pacto bibulis ad perpotationes crebrò in multo plus temporis producendas.

Duplex inprimis, foſſilis, atque ex maris ſalinis. Eiuſdem generis factitius ex terræ ſalſugine corriuatis fontibus, igneque in pyramidales maſſas, maiores minoreſque, excoctus, multis Germaniæ locis frequentiſſimus. Foſſilis craſſioris conſtitutionis, minúſque calidus, quo quidem durior, frangique contumax magis, & terreſtrior: tenuior alius, caliditatiſque in eo plus: ſicuti ſtipticitatis in Foſſili, cuius crebrior in Medicina vſus ad compoſitio-

nes quasdam, & medicamentorum emendationem. Alterum culinæ recipiût magis, infertúrque mensis semper candidissimus ex salsis fontium aquis: Marinus, licèt candorem quoque ex arte suscipiat, rudis plus conferre ad salsamentorum conditurã creditur: calidior quippe, & adstringentior, siccantiórque: quę illi facultates in candoris accessione artificij elaboratione pereunt ex parte.

Nulli condimentorum tantus gentium omnium consensus, quàm Sali. Nam quod de Aceto diximus, tribui ei primas, id videlicet Græcorum natio fecit; potuêre pariter aliæ quoque nonnullæ. at Sale nullos esse populos, nationes nullas crediderim, quæ non vtantur ad condimenta, ad salsuram: vt vel in media Aethiopia sub ęstuantissimo Sole positi salis tamen vsum retineant, quanuis exiccantissimi: at ita, vt siccitate ea carere elegantior hominis vita nequeat, quacunque orbis in parte. Neque enim siccitas ea solidas corporis partes depopulatur, si modus adsit; sed obstantia tantùm appetentiæ demit, & in quanuis exucca natura, membrorum succum non exugit; superfluitates, quæ tamen necessariò in his quoque colliguntur, attingit; & vt morticinas carnes, ita viuentium quoque animalium, absumpto superuacuo tantùm humore, firmas, solidásque, miniméque putredini obnoxias, reddit; natiuum calorem excitat, aduentitium atque extraneum excludit, consumpta humoris redundantia, in qua illi sedes: omnino Condimenti rationem omnem continens, vni famis condimento cedit, quod vel sine sale omniũ optimè condire soleat. Verùm hoc ne Condimentum quidem est; aut, si est, naturæ tantùm est, atq; nil aliud, quàm indigentiæ sensus magnæ, quæ obuia quæque in fame arripiat; vel tunc tamen quoque sale, aliáve ratione quauis, condita libentiùs accepturæ. Tanta est quidem Salis apud gentes vniuersas, etiam quę omnium minimè hoc egere videantur, vtilitas; temperaturisq; omnibus, ætatibus, sexui, temporibus, vitæ institutis cõueniens necessitas: alijs tamen magis alijs. Vt enim perustis Aethiopiæ, sicuti narrauimus, hominibus etiã in caloribus maximis, tẽperaturisq; calidis & siccis vel natura, vel ætate, aliqua omnino ex parte non inconueniat: cõtrariæ semper conditionis omnibus cõueniet magis, frigidioribus regionibus cũctis atq; humidioribus, cõstitutionibus, tẽperaturis, viuẽdi generibus, alijsq; eiusmodi cunctis, quibus nõ tam pro cõdimento, quàm pro frigoris humorisq; excessu esse sæpenumero auxilio possit. Nã in cõtrariæ rationis qualitatibus satis tũ fuerit, si condimenti tantùm vicẽ præstet; quod modicus illius vsus faciet. Immoderatior nanque & aduret sanguinẽ, & oculorũ aciem retundet, & genitale semen imminuet, & pruritũ scabiemq; gignet, exassato nimirum in perustos humores sanguine, additaque pituitæ plerunq; salsedine, seu qualitatum, seu substantiæ quoq; interdum propriæ mistura. De Salis antea natura ad salsuram: nunc de eius in opsoniorum Condimentis vsu dictum ita sit.

Aceti natura & temperamentum in condiendo. Tum quibus adiutum facilius opus suum promoueat: & qua aliâs nocumenta inferat, præsertim acerrimũ. Et de mitiganda eius acrimonia.

CAPVT VIII.

NOn erunt referendi nobis hoc loco, sicuti nec in alijs fecimus, quæcunq; tractationem hanc ingrediuntur, Aceti in Medicina vsus tot, ac tanti: si qua ad Sanitatis tutelam in eo cõmoditas, præsertim ex cõdiendi rationibus petita; quæ profectò multo maxima est, ac propositi nostri summã inprimis auget; eam prosequendã hîc atque explicandam habemus. Id de temperamento, naturaq; eius ductũ potissimum sumetur, quæ frigida quidem iudicio omnium statuitur, lõgè aũt magis sicca. Reuera nanque exiccãtissimum Acetum tum proprijs siccandi viribus, tum incidendi dissecandique, atq; altè, intimiusq; penetrandi facultate adiutum, qua se per omnia indẽsa ctionis opera suę validiùs exercet, siccandi inprimis, frigefaciendique vnà, bona satis ex parte, & ex parte simul nonnulla calefaciendi. Scilicet hoc illi ex vinosæ partis corruptione accedit, putrefactiunculæ cuiusdam acrimonia, sed qua non alia tutiùs faciliusq; rerum plurimarum putrefactioni resistat, præeuntibus præsertim, quæ idem illud præstare maximè queãt, facultatibus, siccandi & refrigerandi, siccandique ante omnia. Quæ duæ quum in vnũ simul coeunt, non paruã semper adferunt putrescibilitatis securitatẽ, quippe quam omnium maximè atq; inprimis, contrariæ producere natæ sint caloris humorisq; qualitates. Cæterùm in Aceto penetrãdi, atq; ad profundum se per omnia indendi, vis ambas hasce efficaces magis adijcit, vt his particulæ omnes imbutæ nihil putrefactionis causis obnoxiũ expositúmve relinquant, ipsæ primò sicciores factæ, ne peregrinum humorem facilè excipiant; frigiditate aũt cùm externum calorem arceant, tum internũm inuentum priùs inclusumque coerceant.

ant. Iam ex calidis Aceti particulis, quanuis non multis, acrimonia sæpe tamen multa, quod acria omnia faciunt, ipsa quoq; partem suam excludendis putrefactionis caussis conferet. Hæc est conditura illa, antea quoque hîc tradita, qua tam diu sæpe res, nec sanè quàm ex sale minùs, diligenter seruatæ custodiuntur.

Condiendi cibaria, & opsonij præparandi ratio, ab incidendi dissecandique facultate potissimùm illi, qua rerum constitutionis plerunque durities, & humorum crassities tollitur, attenuaturq; glutinositas, acrimonia abstergitur, calidæ paulò magis partes frigiditatis potentia ad temperamentum deducũtur, ac si quæ frigidæ insunt, calorificam eæ quoq; vim sentient tẽperatiores factæ. Quapropter, quę multa condire alia non poterunt, Acetum condierit, diuersarum, atque etiam contrariarum facultatum viribus pollens. Quippe non paucas, quæ ignis & salis erant, ipsum quoque obtinet, dissecandi, penetrandi, excalfaciendi, siccandi vel maximè: præterque refrigeratoriam potentiam addit, qua non pauca indigent, vt ritè condiantur. Cruditatem quidem non demit, nec, quantum ignis, concoquit: at dissecta, partiúmque duriorum concisione iam macerata, modico quoque calori nostro conficienda ex toto præbet, partim etiam calorifica vi quadam rebus inter dissecandum addita, vt cùm per se hoc pacto, tum ex accidenti emollita duritie, substantiæque extenuatione, concoctionem promoueat.

Quibus nominibus in condimẽta opsoniorum penè omnia iure meritóque venire potest. Intinctus autem parantur ex eo cuiuscunque generis, modò sinapi, modò oleo, modò saccharo additis, modò odoratarum herbarum seminibus; & aut aromate aliquo gratiam intinctibus addente, aut rosarum odore conciliato maceratione earum. Sæpiùs ipsummet appositum per se dapibus multis Embamma fecit, quarum præsertim glutinosior crassiórque substãtia, humórque extenuari postulent; tum ex quibus timetur bilis, cuius humoris vim reprimere Acetum aptissimum iudicatur.

At idem in temperamento melancholico, affectibúsque, peculiariter damnatum; neruis neruosisq; partibus inimicum; vtero, intestinis, ventriculo, nisi bilioso, aduersum; mulieribus insuper noxium, & iocineris virtutes debilitare existimatum: nempe nimio sæpe vsu, & intempestiuo, refrigerato viscere, quemadmodum neruosis quoque partibus qualitatis eiusdem efficacia, sed & penetrabilitate officere maximè potest, acrimoniæ non minùs sæpe violentia læsis. Ventriculum quidem, eiusque præsertim os, quo maior in hoc sensus, ita quandoque vehementer ingruens, afficit, vt manifestò veluti percussionis cuiusdam læsionem sentiat: os quidẽ nonnunquam ipsum, linguáque, ac palatum, non satis acrimoniam ferunt: sæpe etiam, antequàm admoueatur ori, perhorrescũt.

Hoc quidem acerrimum facit, quod facilè aqua retundi, aut vino, aut mitioris alterius alicuius succi additione, poterit. Saccharo alij, alij passulis mitigant: sicuti è diuerso paulò magis fatuo ex áromate acrimoniam, pipere præcipuè, & gingibere, quærunt.

Ex liquoribus, quicunque potus vini vices exhibent, penè omnibus parari Acetum potest, multisq; alijs, vt opinor: quando, quomodo vel ex aqua pararetur, docuerit Plinius, mellarijs vasis, fauis've, aqua ablutis, hácque ipsa decocta, vnde expectandum Acetum sit salubritatis insignis.

De Limonij, Citrijq; mali succo, quàm præter Condimenti rationem, etiam alioqui ex vsu non paruo sit in hac Medicina parte.

CAP. IX.

TEnuissimus Limonij, Citrijque mali succus quoque, & intinctibus parandis vsu iam receptissimus, ijsdẽ quibus acetum ad omnia viribus: vna deest acrimonia, ob quod plerunq; & gratior, & vtilior, quoties nulla calidioris facultatis in opsoniorum condimentis parandis ratio subest, & sumentis gustus auersatur acria. cætera eadem: multum tamen addente hîc gratiæ condiendi rationibus illo, quòd in nulla quãuis acrimonia, pomorum is succus, aroma per se redolentiũ, nõnihil & ipse referre odore, saporeque, aromatis videatur: iccirco ne calorificæ quidẽ prorsus facultatis expers existimandus sit, & contra venenorum noxam facturus eadem ratione credi possit, quòd totius mali in substantia eadem vis haud dubia, noxisque omnibus pestilentibus venenatisque, aut aliâs succorũ omnium malitiæ repugnandi potestas non exigua apud omnes in confesso sit, maximo sanè vniuersi tuẽdæ sanitatis artificij vsu, spéque aliqua semper resistendi venenis, vitiosorũmque humorum abolendorum, aut certè mitigandorum. Haud scio, an penetrandi vis in succo liquoréque hoc, quàm in aceto, maior. Vidimus ex eo maceratum ouum, ductili in longũ quasi cerea iam facta testa, phialæ includi præangusti colli, ad amplitudinis mox suæ formã re-

dijsse, magna deinde spectantium admiratione, qui qua via ingressum eò, aut intromissum esset ouũ, ne sciret. Quod fieri non potuit, nisi putaminis priùs testæq; duritia, penetratiõe per totũ maxima, emollita.

Atque hæc ferè acidum succi saporem retinent Limonia, Citriáque mala, & quæ Citrangula, quæ Adamica vocant, plùs minùs, omnia tamen acidum. In Arancijs distinctus diuersorum sapor, acidus, dulcisque: medij alia saporis, ex acido dulciq; mixti, multaq; alia saporum genera, nõ hîc solũ, sed in omnibus penè fructibus multiplici insitione quæsita, varijs pro varia illorum ratione intinctibus adhibenda. Dulcium leniendis gutturis, fauciúmque asperitatibus, aut reliquorum austeritati demendæ, mitioris saporis additione; Acidorum, sedandæ inprimis siti, excitandæ ciborum auiditati, contemperandis acribus, eorúmque calori retundendo, facta ita intinctus totius temperie, vsus.

Sæpe quoque transuersa discindimus in medio, pro egregio assatarum inprimis dapum condimento manuũ tantùm compressu insperso in illas succo, quo assatura omnis mirificè commendari soleat, & ceu ἐμπύρευμα relictum ab igne illud retusum mitius reddi. Alij in plura frusta dissectis vtuntur, & imposita quadris saccharo tegunt. Sed hæ iam condimentorum, intinctuúmque componendorum rationem attingunt.

Omphacij vsus ad Condimenta: & vtendi ratio, intus, forisve: & de Acinorum omphacio incoctorum carnibus, vel illarum iusculis.

CAPVT X.

VT vini iam facti vitiũ, quædamq; corruptio, acetum: ita futuri, necdum absolutè perfecti, immaturitas Omphacium, acerbæ adstringentisq; qualitatis, ac refrigerantis inprimis, & siccantis. Exprimitur succus ex nondum maturescentibus vuis contusis priùs: referre dicunt, ex Heluis, giluis ve vt sit, eo quòd plus in his inesse facultatis existimatur, quæcunq; ab Omphacio petitur. Insolatur deinde, aut excoquitur leuiter: nec desunt, qui salem adijciant, nec ad seruandã Omphacij naturã, nec ad condimenti vsum cõmodè satis omnia, vt succo nullâ à Sole concoctionis iustæ elaborationem adepto, superfluitas dematur, sæpe corruptionis causa, si relicta maneat.

Mirũ, quàm æstatis feruoribus æstuanti stomacho sitiq; affecto, & fastidienti cibũ, succurratur ex eo: omnia quippe insunt, quibus id fiat, frigiditas, qua calor sitim faciens tollitur; adstringendi potentia, qua stomachi, oris nimirum ventriculi, laxitas, dissolutáque appetendi facultas reuocata in vnum, robur accipiat; siccandi vis quędam, qua (quoniã multũ ea infra refrigerandi in eo vim relinquitur) biliosi si quid adest ibi humoris ex caloribus cõtractum, absumatur potiùs, quàm solidiores inibi partes tactæ exiccẽtur. neq; enim altè descẽdit potestas ea siccãdi, adstringẽdi vi impedita; tũ quòd nõ ea in Omphacio, quæ in Acetò, Citri ve mali succo tenuitas, vt in mẽbrorũ profundũ tendat. Quocirca in stomachi, vẽtriculiq;, aut proximarũ partium corrigendo calore, & adiutãdæ appetẽtiæ, non sanè postremũ locũ obtinet Omphaciũ: at si demẽdus toti corpori squalor fuerit, aut refrigerare altiùs proposuerimus nobis; præferemus Acetũ, propterea quòd accepta præsertim aqua partium tenuitate sua facilè per omnia deferatur. Impositũ tamẽ ventriculo Omphaciũ plùs iusto excalfacto, aut ardore aliquo tẽtatis pręcordijs, meliùs Aceto refrigerârit: quòd non magnum interuallum sit, quo foris quantuis applicatum intrò perueniat, si nõ substantia, at qualitate; nec eam habeat acrimoniam, quam Acetũ ex putredine omnino aliqua, cóque calorificam.

Nec minor Omphacij vsus detractis racemo acinis, incoctisq; iusculo elixandarum carnium, ijsdem cõmoditatibus, quibus intinctus parantur: nempe condimenti id quoq; vicẽ præstat, quemadmodũ & quum assis carnibus piscibúsve affusum, mirè conceptum igneum ex assatura calorem illum attemperat, vt sæpenumero eo vno adlubescant statim palato dapes, & cibi fastidiũ, quod priùs erat, detergatur. Atque hę ferè sunt Omphacij in condiendo vtilitates.

De Oleo, vt condimentum, omphacino, itemq; maturo. Incocta oleo carnes cur tenerescant, eodemq; circunlita ritè assentur. Alijq; ad hæc ex eodem vsus.

CAPVT XI.

VEnit & ad cõdimenta Oleũ, de quo priùs diximus, quum de Oliuarum cõditura. Nunc de cõdiendi ex eo facultate dicendũ, vt nõ pauca sunt, quorum (quoniã diuersa sæpe ratio alimenti, condimentiq;) necessariò repetenda quandoq; tractatio sit: nec inaniter tamẽ, nec frustra. Quin, nisi id fiat, mancum, partibusq; suis vtilibus necessarijsq; destitutũ, videri iure meritoq; opus possit, quodcũque aggressi fuerimus, si eiusdem quanuis rei,

rei, variæ tamen rationes, negotij suscepti ex parte sua summam aucturæ, neglectæ, aut inanimaduersæ prætermittantur.

Habet suũ quoq; Oleum ipsum omphacium, quod omphacinum dicitur: estque huius, si rectè expẽdamus, potior condiẽdi ratio, facultasque, vtpote cuius & frigidæ magis, & adstringẽtes partes, esse haud dubiè in condiendo vsui possint emendandis contrariæ rationis multis.

Nã alterius, quod verè est, diciturq; Oleum, ex benè maturis oliuis, æquale propè nostro tẽperamentum, foris intusq;: vt, si quod alimẽtum inde corpori expectari debeat, totum id tẽperatum inprimis futurũ sit. Est aũt cõdiendi ratio præcipua, vt ostendimus, ea, qua rerũ cibariorumq; multorum excedentes sæpe qualitates, contrariarum qualitatum pariter excedẽtium occursu emẽdamus, atq; ad tẽperamentũ ducimus. Partes tamẽ Olei ad condiendũ, dulcis licèt, maturiq;, & quod pro alimẽto esse possit, aliquando eæ fuerint, si tẽperamentum iustum condimenti quæsierimus, aut cõcinnare opsonia ad mediocritatem velimus: tum verò reliquorum acrimoniã retũdẽdi, & attenuatoriã aliorum vim nimiã crassefaciendi, facultas in eo nõ parua. Nec aluum sanè cohibuerit: quin addito aceto, vt ferè in acetarijs fieri consueuit, etiã emollierit, gari ꝓpè cuiusdã in modum. Etiam pauxillum plus iusculis additum lubricitate sæpe quadam subduxerit.

Elixæ eo carnes, coctæ've, alimenti plus exhibere creduntur, iecori præsertim, pinguefacta eius substãtia, atq; aucta, cõdimẽti hoc ipsum quoq; ratione, ꝙ elixatione Oleum friabiles carnes, siccasq; faciat, ideoq; minùs excremẽtitias, & alibiles magis, amissa humiditate superflua, atq; etiã cõcoctiles, friabilibus priùs factis. Itaq; hoc opsonio huic ab Oleo beneficium accedit, proptereà ꝙ cõcepto ignis calore Oleũ aptissima ad id materia seruare diu, & intrò carnibus immittere vehementem queat, conficiendis egregie illis: simul aëreæ Olei partes, in ignem conuersæ, altiùs se in substantiam carnis adigentes, idem præstant, & cocturæ friabilitatem addunt.

Quas verò assandas habuerimus carnes, Oleo illinere priùs, aut pingui aliquo, non incõueniet, ne, nisi hoc veluti munimine defendatur, ab ingruẽte interdum ignis vi siccescat nimiùm. Nõ enim tãtum hic Olei, quod, vt in elixatione, accepta ignea facultate coctionem perficere per se possit, sed tegumẽti tãtùm est, & inducti Olei superficies; quę ig. is nihilominùs torrefacientẽ vim transmittat, & humectas conseruet. Rursus igitur hic quoque, ex Olei condimento, opsonij præparatio melioris.

Vt & in illo, quum friguntur ex eo multa, peculiariter autem pisces, dictante primùm id cõmuni propè quadã ratione: deinde secutis receptam iam consuetudinem multis, vincendæ scilicet ita natiuæ meliùs piscium humiditati, propter quam in prouerbiũ apud Italos propè iam abierit, Captos semel pisces nuñquam esse reponẽdos aquæ: dãnata sine dubio, hoc dicto, elixatione, ꝙ nõ humescere magis coctura, sed exsiccari potiùs requirãt, ad salubre opsoniũ cõditi: quãuis elixatio quoq; in multis non pessimè sæpe succedat, seruata aliâs condiendi ritè lege modóque, de quibus postea.

Porrò qui frigentur in sartagine ex Oleo pisces, haud dubiã exiccationẽ accipiẽt, insignis efferuescẽtiæ violẽtia, quã statim cõcipit: nõ multũ ad id fumi semper solitum Olei, vt & ignescat citiùs, minusq; quę frigũtur, tueatur à subtus accẽsi, ardentisque ignis vi, & sartaginis ipsius fundo, cui quo propiora sunt, ita necessariò siccescunt semper magis.

Legumina quidẽ videmus, aut si quę alia nullo addito liquore in sartagine torrentur, extẽplo exarescere: ita sanè & Olei paucitate, (quoniã ferè nõ tam multum, quàm si elixatio fieri deberet, adhiberi tunc olei cõsueuerit) quæ sic friguntur, ignis maiorẽ citiusq; vim cõcipientia, siccabũtur. Sed ea ferè siccitas non in profunda atque intima pisciũ descẽdit multa: descẽdit tamẽ, quanta piscium humori nimio consumendo, & ad temperiẽ deducẽdo, satis sit. Superficies est, quæ exuritur totã, extimæq; partes, corium, squamosaq; cutis, aut cortex, incumbẽtis validiorisq; ignis vehementia pertorrefactæ sæpe totæ, longè aliter, quàm in paranda cõditura rerum multarum ex dulci, maturo, nulla ex parte naturã suã egresso, non ad torrẽdum sufferuefacto, nõ salem, nõ magonium, nõ aliud quippiã extraneæ rei experto Oleo, puro, synceroq;, ac simplici, quo caseus, farcimina, Lucanicę, Hysicia diutissimè seruãtur; extraneũ, aduentitiũq; calorẽ, quo maximè res corruptione periclitãtes tentãtur, nõ intromittẽte ex Olei glutinositate dẽsa, & internũ nõ emittẽte, quẽ cum humore vnã natiuo suo cõseruatũ retinet: nõ secus, ac succorũ genera penè omnia, superiniecto eo, integra naturę suę custodiri ab extrinseco aëre illęsa scimus.

Illa quoq; cõdimenti ex Oleo ratio non negligenda, vitãdæ alimentorum malitię, succorumq; prauitati, ob egregiã, quã habere meritò existimatur, noxis venenorum omnibus repugnandi virtutẽ. Herbulis ita (vt sic dicam) herbositatẽ noxiam illã deminus, & fungos multo Oleo infracta malitiã innocuos esitamus. Appetitũ tamen deijcit, lubricum, vnctuosumque ipsum:

quippe mollitie partes diſſoluit & erugat, quæ niſi adſtrictæ & rugoſæ appetere valde non ſolent.

De condimento ex Butyro: in quo hac in re Oleum vincat, & in quo vincatur: quædamq́; præterea nocumenta ex eo. Et de Pinguedine, atque Adipe ad condiendum.

CAP. XII.

OLei vicem in condiendo expleuit ſæpenumero Butyrum, hodie quoq; apud multas nationes in plenum exhibet, quibus prouentus Olei nullus. Itaque coquuntur eo multa, vt oleo, friguntur, illinũtur: multa id accipiunt, tortæ, in farctus, carnes, iuſculą: etiam acetarijs additur, etiám pro ópſonio à multis cum pane eſitatur.

Hoc vincit Oleum, quod pro opſonio ceſſiſſe vnquam non memini: in eo vincitur, quòd miſceri cum Oleo vinũ poteſt, & οἰνέλαιον fieri, vtile ad quædam, aut quum lumbricis infeſtatur tenerior ætas, & aduerſus præcordiorum putredinẽ omnem. In Butyro non ſuccedit idem, aut non tam vtiliter: quippe cuius vſus non tam aduerſus putrefactiones pugnet, ſolius, niſi cum tota lactis ſubſtantia, aut contra erodẽtia tantum faciat, neq; ipſum diu conſeruari incorruptum, niſi coctum, ſalitumq́ue, neque alia conſeruare incorrupta ſolitum ſit. Caloris quidem atque humoris qualitatibus non multùm Oleo diſſimile, quanuis paulò maiore harum exceſſu: ſubſtantia verò, & ſubſtantiæ conſtitutione, diſſimile, quæ vnitis inter ſe valde particulis minimis quibuſque in Oleo, mutuóque complexu arctiſſimè coniunctis hærens, compactior ſolidiórque eſt, quàm vt, glutinoſitatis huius denſitate, facilè ingruentis extrinſecus qualitatis ab aëre inimicæ iniuriam accipiat. In Butyro laxior, ac ſolutior: ideo incumbenti foris extraneæ caloris noxæ opportunior. Præcipuus eius vt condimenti vſus, non ſecus atque Olei, in eo, vt multorum acrimonia fracta mitigetur. Quocirca quum alliola vere inchoante, adultóve, aut cepulas, aut huiuſmodi edenda apponimus; non ſine Butyro id fit, obtinente ſic vſu apud omnes, qui ex perceptæ crebrò ita vtilitatis commoditate natus primò eſt. Inferior Germania, Superiorisq́ue ſimul iam bona pars, atrum ſuum ex ſecale, ſcabrúmque ſæpe panem non alio frequentiùs ac commodiùs, quàm larido, ſæpiùs autem Butyro inducto oblinit, condimenti ex eodem ſimul & obſonij ratione. Nam & obſonio alit, & condimento, ſicuti alibi acrimoniam, ita ſcabritiem hic & aſpredinem pani demit.

Alioqui, niſi vſus hoc præſtet, animaduertenda illius noxa, emollientis nimiùm partes, laxantisq́ue, atque earum vires diſſoluentis, & calorem in corporibus ſuccendentis, inuento maiorem, vehementiorémque: quum Oleum inuentam antea caliditatem ſubſtantiæ tantummodo ſuæ quantitate augeat, qualitati intereà nihil adijciens, neque foris, neque intus. Id fit propterea, quòd non perinde, atque in rebus extrinſecis ab igne, inflammari in nobis, ob partium eius compactiorem, cohærentemq́ue magis ſubſtantiam, à calore noſtro Oleum valeat: Butyrum autem contraria ratione non repugnet, quin inflammabile ſtatim fiat. Vnde calidioribus quoque naturis facilè in bilem vertitur, noxiũ inque fit, flammea concepta qualitate. Cæterùm in eo, ſinè dubio, Oleo præferendum, quoties vnà & condimenti vſum, quo diximus modo, implere, & faucium tracheæque aſperitatem lenire, contentasq́ue pulmonibus ac pectore materias concoquere, concoctásque educere, vel, vt faciliùs educantur, præſtàre poterit. quod ſanis quoque ſæpe vſu venit, non ſolùm pleuriticis, & peripneumonicis, vt, cætera incolumes, diſtillationibus in pectus tententur: quo tempore conuenientiſſimum ex Butyro condimentum petetur. Nam Oleum tunc, niſi repurgatiſſimum, prorſusq́ue conditionis exactiſſimæ, etiam fauces guttúrque exaſperauerit, tantum abeſt, vt leniat, offenſisq́ue inæqualitate aliqua partibus illis etiam nouam tuſſim mouerit: adeò veterem non mitigârit. Et, vt omnium optimum habeatur, cuiq́ue bonitatis nihil omnino deſit; adhuc tamen, quoniam non ea illi tributa à natura facultas, ideo neque tanta, quanta Butyrum, commoditate his caſibus in condimenti rationem veniet: quippe quo maximè (Butyro, dico) ſpiritui ducendo deſtinatæ partes humoribus obſeſſæ, maturè confectis expectoratisq́ue his, liberentur.

Pinguedinis, Adipoſæq́ue materiæ idem propè condiendorum opſoniorum, quod ad illorum acrimoniam infringendam attinet, vſus. hoc illis ex vncto pinguiq́ue tribui poteſt. Pro diuerſitate autem animalium, varióque temperamento, illud inſuper accedet, vt qualitates addere Pinguedo Adepsq́ue ſuas poſſit, ſi his opſonia indiguerint, calefaciendi, humectandiq́ue, plùs minùs. Suilla temperatior alijs, tum vitulina, tum hœdina, gallinæ, capi, & ſimilium. Reliquorum

rium aut perquàm rarus, aut nullus potiùs vsus, hoc quidem in negotio. Quis enim leonis, aut vrsi, aut hirci, aut capræ condiendis opsonijs pinguedinem quæsierit? Si quis tamẽ, præter condimenti simplicioris commodum, calefaciendi prætereà vsum, minusque humectandi sibi poscet: ex his potest. Sed neque hoc in condiendo vitium effugere, quod vnctum omne habet, multo aut crebro nimis vsu ventriculi os, vimque illius in appetendo, dissoluendi, emolliendi, lubricum faciendi, impedita ex eo Concoctrice Contentriceque facultate: minor tamen hæc noxa, vbi tenuior Adipis substantia, ac subtilior, aëreaque magis, vt auium penè omnium est.

Mellis commoditates in condiendo multa enumerata, vsusq́; alij. Cocti, Crudiq́; differentia. Boni nota, ac dotes. Et de potu ex Melle, quem Medonem vocant, & de Mulso.

CAPVT XIII.

NVNC de Melle, ipso quoque creditas sibi res multas diu conseruante, communi præcipuorum condimentorum cõditione, salis, aceti, olei. Mellitas ex Hispania placentas suo tempore afferri Romam solitas tanto terrarũ tractu durabiles ex cydonijs, cum melle coctas; septem item perennâsse annos compositionem Diacydoniten, coctam itidem cum melle, additis pipere, gingibere, & aceto, legimus ex Galeno. quod haud scio an successurum sit, absque coctura, vt diutiùs incorrupti defendi fructus possint solo Melle, sic simpliciter: visum tamen per se longissimam ferre ætatem, donec mutato temperamento amarescat tãdem, tunc quoque incorruptum, tanquam quod putrefactionem non sentiat. Verùm nec raró, nec parum certò condimenti elargiri solitũ est parandis opsonijs multis Mel, idque commodè semper, & salubriter, si condiendi, vt fieri in omnibus par est, ratio, modusq́; adhibeatur. Neq; hoc tantùm, sed alimenti quoq; nonnihil exhibet cõuenienter temperaturis, quibus concedi debet, ætatibusque, sumptum; nec neglectis tamẽ aliarum quoq; rerum obseruationibus. Nam quum natura in calidum & siccum procliue labatur, liquorisque constitutionem obtineat, cum partium tenuitate & acrimonia, abstergendique potestate, & prædulce sit: non desunt illi conditiones, quibus non leuiter commendari inter condimenta debeat, frigidis atque humidis futuris opsonijs, caliditatis & siccitatis mixtura contemperatis; crassis, tenuitate atque acrimonia dissectis; extraneis saporibus dulcedine omnibus obscuratis; viscidis, abstergendi facultate detersis. Nec deest illi vis, qua percursis venis, prauis eas humoribus repurget, eosdemque hos de profundo corporis abigat, sæpeque putrescibilitatem illorum amoliatur: cunctaque hæc crudum magis præstat: tunc sanè & inflationem parere, & proritare aluum potest.

Cæterùm Coctum, detractaque spuma; amissa hinc acrimonia, nec aluum deijciet, & lotium mouebit, alimentique satis exhibebit, hocque tunc nomine magis, quàm condiẽdi viribus, laudabitur: quanquam vel sic esse pro condimento non malo sæpe possit. Illud diligenter animaduertendum in hoc semper, seu condimenti, siue alimenti tantùm, siue verò eodem tempore vtriusque rationem subeat; ne calidis inprimis siccisque naturis, ne iuuenili ætati, néve æstatis caloribus, aut æstuante aliâs ambientis constitutione, in quibus omnibus facilè bilescere soleat, frequens Mellis vsus sit. Senibus contrà amicum, frigidisque & humidis cuiuscumque modi temperaturis, hyeme, aut hyemante præsertim circùm aëre. Quippe contrarias nactum qualitates, temperamentum faciet, placidè natiuo calore operato, genitoque ita inde temperamenti optimi sanguine: at in calorem iam antea & siccitatem incidens, ipsum de suo intemperiem eandem introducens, ceu fomite apposito maiorem ignem succendit, succensoque facilè in bilem igneæ qualitatis accessione vertitur, excedentis iam à temperie æqua qualitatis humorem.

De Mellis materia supersedebimus dicere hoc loco: quòd nec tractatus exigat, & traditum antea ab alijs sit. Roscida omnino est, & ab apibus collecta infertur aluearijs, formamque ibi accipit Mellis, fotũ'ne apum aliquo, àn qua alia ratione, videndum. Nam quod alicubi decutitur arborum folijs Mel, aut melleum quid; sicuti Mannæ vocatæ genus, vt roris quoque materia adsit: aliam induere sub dio naturam videtur, & noctis frigoribus concretum calore dissoluitur, nec eo pacto coit, vt peculiarem esse Mellis naturam credamus. Permagni semper refert, vnde colligatur: quando plantarum, quibus insidet, naturam mirum in modum referat, vt venenatum, & furiosum, & amarum reperiatur, non aliunde accepta qualitate, quàm ex venenatis, furiosis, amarisque plantis. Præstantissimum olim ex Atticæ Hymetto: nũc palma datur Hispanico.

Notis suis dignosci melius est, quacunque orbis in parte prouenerit: acre esse oportet, suauéq; inprimis dulcedine; odore grato, minimè extraneo, vt vel si thymum nimis redoleat, (qui tamen acceptissimus aliàs haberi Mellis odor solet) improbum censeatur; color flauus, pureq; per totum splendescens; constitutio, qua sublatum altè digito, demissumque, continua veluti linea ex toto sibijpsi cohærẽs defluat, nusquam intercisum. Hoc si vel ex vltima ad nos Scythia, vbi tamen purissima & candidissima esse Mella perhibentur, allatum offerretur Mel, optimum iudicabimus.

Fit ex Melle potus genus, toti nunc Sarmatiæ, vicinisq; Moscouitis, familiare: decoquitur multipliciter aromate addito: Medonem vocant: tam nobile sæpe, vt lautiorum tantùm mensarum sit, & primates solùm bibãt; tàm vinosum autem, vt non vino minùs inebriare feratur.

Ita fiet, vt nõ pro obsonio tantùm, condimentoque, sed pro potu etiam commodè nobis cedat Mel, sicuti veteribus olim cessit, qui Mulso vterentur. Iureque ideo ac meritò longæuitatem suam, actæq; tam diu atq; incolumiter senectæ munus acceptum Melli retulerit, alimenti ex parte, ille idem, qui intus sibi hoc pacto, foris oleo consultum esse dicebat: quando ex Melle cibi, potusque, vt docuimus, promittere nobis vsum, & eum quidem salubrem, possimus.

Quomodo inuentum Saccharum. Dotes illius maximæ. An veterum illud σάκχαρ, nostrumq; hoc, vnum sint. De Manna, Sacchari nomina alia diuersa sine rebus, vel aliarum rerum. Et de Candido, Candóve: vsus, & præstantia ad condiendum. Tum verò nocumenta etiam inde aliqua.

CAPVT XIIII.

PRoximũ est Melli Saccharum natura; ortus diuersi, ex planta arundinacea, vnde nomen accepit, arundinacei Mellis, Cannæ Arabes dixêre: deest cœlestis materia, roscidaq; illa ab exhalatione per sudũ, ex qua Mel: ideo acrimoniç in Sacchàro minus, ideo nec caliditas tanta. Prodidit se primò expressus Solis feruoribus ex arundine succus, gummiq; modo duratus, hærensq; aperto cortice: hoc detracto vtebantur, & Tabarzet dixere, voce Arabica. Inuẽtum deinde, sic ducẽte cogitatione humana, & ingenij sagacitate, subesse in vniuersa planta succum deputante, vt excoqueretur: factumq; adhibita arte, purior vt coctione multa ac repurgatus eliceretur, qualis ferè, qui spõte sua vnius Solis caloribus euocatus abrupto cortice prodire erat solitus. Ita eodem quoque nomine appellârunt Authores ijdem.

Summi candoris, & densitatis, quod tertiò decoctum est: quod secundò, vilius: quod primò, vilissimum omnium, ad culinarum tantùm, immundioresq; alios vsus, & proluẽdç clysteribus interdum aluo receptum, seruato puriore lautioribus mensis, detriti, pulueratique, deq; paruis metis, in quas coctione cogitur, defriati, aut minutissimè fracti, maximis ad omnia propè, quæcunq; in mensas veniũt, vsibus: vt iam, Condiri omnia Sacchàro posse, nec edule quicquam deterius inde fieri, etiã Prouerbio circunferatur. Quod tamẽ minimè verum esse apparebit, præcipuè verò sanitatis commoda cõsiderantibus. Nam nec omnibus planè cõuenit, nec omni tempore, nec omnium condimẽtum est. Quis Sacchàro conditiora fieri assa elixáve ritè, vt deteriora non fiant, putauerit? quis piscium, aliorumq; multorum, simplici cocturæ addiderit? Alioqui multo maxima sanè ferculorum reliquorum pars commendatior fit, cõditurque, ac nobilitatur. Acetarijs additur, in fringendæ aceti acrimoniæ, & corrigendis herbis; dapibus cunctis conuenientissimè inspergitur, liquidè compositioribus, pulmentarijs, lacticinijs, iusculis, modò non simpliciter tantùm elixis: intinctus parãtur generis omnis, omnibus enim dulcoris gratiam addit. Itaque vel salubriter, vel commodè, vel deliciosè, neque noxiè tamen, suppeditare vsum potest. tantùm non omnia (vt verum dicamus) fercula illud, opsonia, intinctus, τρίμματα, bellaria, placentæ, condimenta accipiunt.

Nec me latet, controuersam rem esse, Nostrum'ne hoc, veterum quoque habendum Saccharum sit, & an pluuerit illo Iupiter, pluatq; fortasse etiam nunc, vt Manna: nostrum autem hoc, cuius nobis nunc vsus tam frequens, ex planta tantùm. Nos sententiæ stabimus amicissimi nostri, eiusdem & hac in parte Medicinç versatissimi, præsertim cui subscripsisse videam nostri temporis diligentiores, quibus explorata, compertaque fuisse talia multa, ex illorum scriptis conijcere licet: idem prorsus esse, nec differre quicquã, nisi eo fortasse, quòd veteribus illis factitatum ex decoctionibus non admodum credere possumus, quos erũpens tantũmodo ex arũdine, resudansq; initio expectâsse verisimile est, donec inuento artificio etiã ignis opera eliceerẽt. Insedisse arborib⁹, eorũq; folijs ex roris materia

ria Mãnę modo, nõ credimus: aut, si hoc recipiẽdum est, iam nostra hoc erit Manna, non Saccharum, δροσόμελι, vt existimo, Galeni, & ἀερόμελι, non aliud: hoc per me appellare quidem Saccharum illis licebit, vt voluerint, sed Manna erit.

De qua quidem iam celebres Authores prodidisse audio, non folijs tantùm, aut arborum ligno decuti, foris irroratam: sed resudare etiam ex arbore tota, depreheñsum nuper. Neque tamen propterea argumento eo vti liceat in Sacchara, vt contendamus esse pariter Saccharum posse, quod arborum arundinúmve folijs inhęreat ex rore, hocq; fuisse antiquorum, atq; aliud nostrum hoc, lacrymę modo, scisso disruptóve sponte sua cortice, remissum de arundine: quoniam eiusdẽ esse experimur, & quę foris insidet, & quæ extra resudat, Mannã naturæ, constitutionis, facultatis. De Sacchara, qđ ex roruleñta coire materia dicũt, & quod prægnãtes arũdines gummi modo exudant, nõ idem audimus. Nanq; alterum igne colliquescere debere, valde verisimile est, cuius roscida materia; alterum durari scimus, cogiq; in massas ignea vi: vt diuersam omnino materiam esse censendum sit, quæ liquatur igne, & quę concrescit: sique alterum Saccharum verũ sit, quod è planta exit; alterum, aliud quippiã esse necessum fuerit: idq; nisi Manna fuerit, quid esse demum dicamus, habituri nõ simus. Hæc nos verisimilitudine quadam hoc loco adducti diximus. Nam iudiciũ, cui standum legentibus sit, proferre de re incerta, atq; incomperta, qui liceat? quanquam certum id propè ac compertũ satis esse debet, veterũ illud, quod iam nusquam comparet, aut resudâsse illis primò de arũdinibus, vt paulò antè diximus, ex quibus nostrũ nos elicimus, vt minimè ideo diuersum habendum sit: aut, si quando pluuit, nihil illis quàm Mannam fuisse, existimandũ nobis restet.

Iam genera alia quædam Sacchari, quæ inuehere nonnulli velle videntur, ignota nobis, nõ attingemus hic, nec ad partes has nostras rei hic Medicæ vocabimus. Haofcer, septicæ facultatis succo, depilanteque coria, exurente, caustico, camelinorum testium effigie: quod quis esse Saccharum verum deputabit? nominare quidem ita poterit; legitimum Saccharum non erit, nisi, quicquid Saccharum colore & substantia constitutioneq; quadantenus referat, habituri pro Sacchara vero simus. Quod si semel admittimus: iam tempus erit, vt calx, & quidem nondum ignẽ experta illa, Sacchari nobis vsum aliquãdo exhibeat. Quin nihil obstiterit, quo minùs inter rudera & macerias fortè inuenta cõuiuis nostris apponamus, ceu granula quædam, adeò semper, aut anisi, aut coriãdri semina, aut amygdala quoq; ipsa, sacchara, vt fit, incrustata, ementientia, facilimè vt adstantes auide arrepta fallãt. Aliud illud Tigala vocatum ab erosa à vermiculo quodam herba Alhusar, exturgescens, minutum, sitim extinguẽs, amicum pectori, tussim auferens, hoc esse possit Saccharum legitimum aliquod. natura enim facultatibusq; non abhorret à vera. Sed de nobis non comperto quid proferemus? hoc, sicubi gẽtium Saccharũ habetur, & cõtendere velit quis veterum esse Medicorũ Saccharũ, meliùs certè veriusq; possit, propter facultates, quas illi tribuunt, quàm qui, dum Saccharũ vellent, pro hoc Mannam nobis haud dubiè indicârunt. Valde vereor, ne, qui diligentiores in hoc videri voluére, errore aliquo teneantur. Suum nobis Tigala illarum dotium ex Alhusar herba faciunt, siue Alhasser, vt in castigatioribus Auicennæ codicibus scriptũ reperitur, eadem, qua Serapio protulerit, voce. Atqui Author is, Serapio inquam, Alhasser nobis retulit, quale illi Haoscer, testiculi camelorum facie, καυστικόν, σηπτικόν, & cætera potens, quæ enumerata paulò antea sunt, longè diuersissimis à Tigala facultatibus: quod mite nobis hi, minimeq; siticulosum, eoq; nec excurentis omnino facultatis faciunt. Aut nullũ igitur Tigala, & vermiculus ille nullus, ne musca quidem: aut nõ ex Alhasser, siue Alhusar, quod idem penitus sit, herba certè: aut translatis imprudenter nominibus erratum, suumq; ideo cuique dandum, septicoq; illi, ac perurentis naturæ Alhusar, seu Alhasser plantam relinquamus, ex qua vel in qua existat, consistátve: Tigalæ autem aut aliam alteriusq; nominis inueniamus, aut demptũ septico Haoscer illud accommodemus huic. Erroris causam dedisse videri potest, quasi Auicẽnæ Alhusar, à Serapionis Alhaserq; habendum diuersum sit: quod loca ea Authorum diligenter expendentibus minimè vero diuersum esse videbitur. Quapropter optimi nostræ tempestatis Auicennæ Aristarchi, expuncto Alhusar, rectissimè Alhuser restituisse videri possunt. Verùm enimuerò quum neutrius nobis hodie copia fiat, nec septici, nec mitioris illius Tigalæ; & alterius septici etiam si fieret, vsuri tamen eo non simus ad condimenta; alterius autem Tigalæ tantum nobis prouentum suppeditari, continua licèt atque assidua vermium multorum arrosione, haud quaquam posse credendum sit, vt tot iam vsibus sufficiat: nostro erimus contenti, quod & abundantissimè defertur iam ad nos vndique, exuperante propè copia affluenter, nec saporis iucunditate, aut facultatum propri-

arum

arum dotibus cessurũ magnopere sit Tigalæ, vsq; adeò, vt magno permutare nos cogat, præsertim tot illius præparationibus, ex quibus diuersos vnà reportare nobis vsus multipliciter cõdiendis opsonijs liceat.

Primò, secundò, & tertiò decoqui diximus, maiorem semper indipiscente bonitatem, cõmendationisq; plus, iteratis tertiatisq; decoctionibus, etiã quartò, etiã quintò fieri aliquando id solere, scimus. Hoc Candidum vocãt, alij decurtata voce Candum, pellucens, densumque, vtilioris, receptique ad condimẽtorum aliorum multorum vsum magis: in tertia ferè coctione subsistit pręparatio; vlteriùs excoctũ, candorem magis magisque, & densitatem accipiet. Petram vocãt Hispani, à duritie: modico tamen sæpe, vel solo oris calore eliquabile, si paulò lingua versetur. Visum hoc alijs Tabarzet vocandũ esse, quod antea gummi lacrymæque modo Solis vi de cannis expresso nomẽ inditum fuisse diximus: nec inconuenire arbitramur, vtrunq; vt appellari ita rectè queat, quòd vtriusq; color candorq; idem, nec constitutio, nec facultas diuersa reperiatur. Densatur enim id quoq; tẽpore in vasis, in quibus Zulapia.

Omnium temperamentum multo infra mellis caliditatem: siccitas autem nulla, quę in melle secundum à temperamenti æqualitate ordinem occupauit; contraq; potiùs humiditas. Impurius illud cocturæ primæ, rudeq; magis, calidius existimatur, acrimoniæq; maioris, simul & abstersionis, quasi mellis æmulum: calidum minùs, quo candidum magis, iacturam semper faciente caliditatis multiplicatis excoctionib9, & acrimoniam & abstersoriæ facultatis aliquid deperdente, vtiliore futuro, quum tanta abstergendi vi non eguerimus. Abstergere igitur potest, sed sine acrimonia multa, vel calefaciendi vehementia, aut ventriculum, aut iecur, aut intestina, aut viscera denique omnia, circuniectasque partes, ac molẽ demum corporis omnẽ, quam permeat sæpe totam venarum osculis receptum, & partes cunctas peruadens, viamq; sibi faciens tenuitate, & dulcedinis affinitate arreptum à membris vndique, attractúmque: vel hoc vno nomine condimentorum omnium commendabilissimum, quo opsonia quæque, & fercula egregiè dulcata, amicioraq; facta, auidè arripienda vniuersis corporis partibus præbet, nullo intereà aut hęrendi meatibus inter eundũ, aut infarciẽdi vias, discrimine, vt alia multa, quæ amicissima naturę nostræ, ob dulcitudinem tamẽ, aut constitutionis crassitiem, obstruunt sibiipsis vias, aut visciditate hæsitant, retentaque subsistunt sæpe.

Nihil in Saccharo periculi ex hoc: quippe quod & extenuandi, & detergendi potestate polleat, nedum aut oppilet, aut glutinositate moram trahat. Quum hanc igitur inprimis commendationem ad condiendum adfert, tum illam vel maximè, quòd in medio propè positũ vertere se in omnẽ fermè partem ad condimenti cuiuscunque rationes omnes queat; frigidis quidẽ præcipuè atque siccis adhibitum, vt ad temperamẽtum reuocet; sed nec calidis humidisque aliquibus, quæcunque non magnopere talia fuerint, non & quidem conuenientis condimenti modum exhibiturum, non illud quidem vt temperamentum iustum faciat, at prope temperamentum tamen sistat, excessu modico qualitatum earũ, quarũ calorifica vi moderatiore, & amico temperatoq; satis humore, maximè iuuari cõcoctio, & distributio promoueri, &, breuiter, nutriendi corporis totius œconomia absolui perfectè consueuerit.

Paulò tamen calidioribus naturis, aut temperamento, aut ætate, aut vtroque, nociturum semper, conuersione in bilem facili; maximè verò rude, primæq; omnium quasique inchoatæ tantùm excoctionis, illud, quod melli penè ęquiparari posse diximus. Alioqui purioris, tertiamq; iam cocturam experti, ad omnia, quæcunq; condiendorum opsoniorum ratio vsusque postulat, commendatio meritò, vt suprà quoque monuimus, maxima. Acria eo retunduntur, edulcantur amara, austera leniuntur, mitia fiunt acerba, mitescunt acida, salsa diluuntur, extenuantur crassa, viscida detergentur, corruptioni resistitur, occurritur putrefactioni. Temperata custodiuntur, emendatur frigiditas, siccitasque, caloris quidem & humoris alicuius excessu aliquo, sed qui non modò contrarijs qualitatibus corrigẽdis vsui sit, verùm etiã qui bono alioqui nobis cedat, qua paulò antè diximus ratione, alendi nimirum corporis ita totius, fouẽdiq; caloris innati nostri meliùs, gratia. Et excessus ille in repurgato atq; elaborato omnium minimus habendus est: vt frigidius id dixerint aliqui, temperamento alij æquo valde proximum pronuntient, lenire maximè dicant fauces, guttur, pectus, pulmones, vesicam, emundare ventriculũ detersa pituita absq; morsionis sensu vllo, flatuositates dissoluere, multoq; minùs melle siticulosum esse. Galenus Saccharũ nobis infra mellis dulcedinem indicauit, facultatibus non dissimile abstergendi, siccandi, discutiendi: in eo autẽ, quòd neque, vt mel, stomacho infestũ; neq; siticulosum æquè, substãtia dissimile.

Sapæ ac Defruti discrimen, & temperamentum, vsus, nocumenta.

CAP. XV.

Vica-

VIcariū mellis Defrutum quoq; est, & Hepsema, quod Sapa quoque dicitur: hoc ad tertias, alterum ad dimidias, ex vino decoctum, artis vtrunq; opus: ideo vicem quandoque mellis explens, quod naturæ est. Cæterū nec qualitatibus quidē suis melli dissimile Defrutū, nec magnopere substantia. De hoc prius dictum, quum de Vino: nunc condiendi quoque ratio ex hoc petenda.

Calido siccoque temperamento est, euaatis aquosis partibus omnibus, atque ex arte vinosis, ignis violentia, qua præterea substantiæ simul inter se commixtæ diuersæ constitutionem eam efficiunt.

Rectè igitur admittetur ad frigidioris & humidioris naturæ opsonia condienda hoc quoque, maximè si repurgari aliquatenus pectus pulmonesq; postulet, si renibus & vesicæ detrahendæ sordities aliquæ fuerint. Flatus parit, & viscerum obstructione aliqua tentatis aduersum, dulcedinis substantiæque ratione: nam & accipitur auidè ob dulcedinem, & arreptū crassitie inter eundum hæret. neque enim tanta huic, quanta melli, multoq; minus, quàm sacchato, tenuitas, aut abstergendi facultas.

Commodè tamen, vt diximus, satis frigiditati atq; humiditati temperamentum petitur inde, non solùm ad condiendum ritè, quæ illo qualitatum excessu notabuntur opsonia; sed etiam, ac magis quoque tunc, quum eiusdem temperamenti homini condimentum id parabitur, vt ætati, sexui, vitæ instituto, tempori, constitutioni cōmodè semper ita paretur. Iccirco rectissimè incoqui Sapæ pyra pomaq; videmus, sic obtinente iam vsu, pyra præsertim: innoxieque sumi credemus pueris, senibus, fœminis, sedentariam vitam agentibus, artémve exercentibus; hyeme, quàm æstate, magis; refrigeratoq; potiùs ambiēte, quàm æstuante: modò & obstructionum metus absit, & flatulētiæ suspicio tollatur. Sed de his in vniuersum deinde admonendū paulò pleniùs erit, suo conuenienter loco. Defruto alendi quoque vires non desunt, vt condimentorum multis.

Salsamentorum ad condiendum ratio, & Gari. Si non veterum illud verum Garum, at secundarium, & proximum quomodo parare conueniat, & quo vsu. De Oxygaro item, & Oxelaeogaro.

CAPVT XVI.

QVid de Garo opinaremur, scripsisse antea memini, in tractatu de Piscibus, quum de Salsamentis ageretur. Quæ quum alimoniam suam corporibus elargiantur, iureque ideo à nobis inter alimenta recensita fuerint, Quadrupedum, Auium, Pisciumq; ante omnia, quorū maximè respectu Salsamenta sunt: non minùs condiendi quoq; vicem præstant, vt & Garum, salsuræ vtrunque inprimis ratione, ac viribus. Nam & Salsamenta ipsa, piscium præsertim minutorum, cum pisciculis vnà ipsis, vt salitæ Sardellæ, vt Aquunculi, non solùm opsonij, (quod sunt) sed & condimenti sæpissimè, (quod fieri possunt) facultatem omnem implent; si aut ad incidēda opsoniorum aliorum crassa, aut detergenda viscida, aut frigida & humida contemperanda, aut denique ad auiditatem cibi faciendam, detrahendumque fastidium, adhibeantur.

Et Garum (siquidē hoc nobis Cauiarum fuerit) libenter quidem horum omniū gratia sumimus, vt bona hodie apud multas nationes hominū pars ex nullo alio adlubescere magis palato cibum posse credat, quàm ex hoc: aut, si hoc non recipimus, liquamina tamē fieri à nobis possunt ex Salsamētis, (vt à Cōstantino docemur quędā) intinctusq; ad idem. Liquamen autem proculdubio Authoribus omnibus Garū est, vt ex hoc ipso Cauiaro, iusculo aliquo, aut liquore, aut succo Aceti, Citrij, Arancij, Limonij, eliquato, additis modò Pipere, modò Cinamomo, aut aromate demū aliquo, concinnari optimè liquamen, quod Gari ipsius speciē vsumq; exhibeat, ac facilè potest. Idem ex piscium intestinis, humore aliquo cum sale dilutis, aut Scombrorū iure, assequi nobis licebit, tabescentibus nimirū intestinis, Scombrorumq; parte saltem aliqua in liquorem soluta: quando omnino liquamentū esse aliquod oporteat Garum, iamq; hoc sociorū liquor ille fit pretiosus olim, ac tantopere lautioribus nobiliū mēsis expetitus, cuius comparatione condimenta reliqua penè omnia & intinctus vilescerēt.

Quòd si consequi nobis haud cōcessum fuerit verū, legitimumq; illud, ignoratum hoc tēpore: at specimen illius, proximumq; parare nobis huius similitudine licebit, maceratis, vt diximus, sale pisciculis, qd' quasi putrescentium sanies fit, atq; in liquorem quoquo modo dilutis solutisque gratum aliquem palato. Hocque pacto secundarij saltem Gari, fæcosique specimen, aut veterum habituri Alec simus.

Minimo autē negotio Sardinas minores illas salitas, Aquonesve minutulos itidē salitos, aut eiusmodi alios tusos, iureque aliquo, Aliòve succo maceratos, eliquare subdito igne possumus; tum verò aromata addere, aut odorata semina, aut acetum, aut oleum, licebit: sicq; aceti additione, Oxygarū; huius autē atque olei vnà, Oxeleogarum

rum nobis statim existet. Veruntamen hæc opsoniorum iam, intinctuumque compositionem, præparandiq; modum tangunt, de quibus mox dicetur à nobis.

Commoditas ex Garo dissecandi maxima, côcoctionemq; ita iuuandi, succorum crassitiem attenuandi, calefaciendi; ante omnia, languidam torpentemq; appetendi vim, magno sæpe successu, sanitatisq; atq; alendi corporis commodo, exuscitandi.

Aromatum prærogatiua ad condiendum, atque inter hæc Cinamomi, naturâque eius, & vsus.

CAPVT XVII.

PErtinent ad Condimenta odorata quoque semina multa, & Aromata; cùm propriarum qualitatum, tum verò iucûdi inprimis saporis, atque odoris gratia. De Aromate dicendû priùs esse videtur, odoris inprimis suauitate præcellenti, vnde & nomen illi, quasi ἀριόζων, verbi significatum adaugente semper ἀρι particula apud Græcos. Nobis igitur suauiter valdeque odorû quiddam Aroma erit. Condiendi viribus, quæ profectò nec paucæ, nec paruæ in his, suauitatem odoris addunt Aromata; quod priùs dictis condimentis omnibus deest, nec parui habendum est, ad meliùs semper condiendum, momenti, vtpote quo & adlubescentia cibi maior sumenti oboriatur, & acceptum in decibum cùm arctiùs amplexentur partes, eoque faciliùs conficiant; tum ipse odore suo citius intrò delatus, vt odorata omnia, preter alia, emendata succorum malitia, retusaque, securum corpori alimentum præbeat, non modò non facilè putrescibile ipsum, sed etiam aliorum promptè putrefactionibus occurrens, vetansque.

Principatum in his iure, vt arbitror, Cinamomo dabimus, quale quale illud habemus nunc: si veterum legitimum Cinamomum non est: at veterum Casia est, secundarium nimirû Cinamomum, maximi ad omnia vsus, etiam quæ medicinam interiùs attingunt, non solùm ad côdiendi, obsonandique rationes, & culinę opera. Duplo plus, quàm si verum ad manus haberemus, adijciedum rebus esse, maximorum Medicorum præceptis monemur, vt, quoniam facultates eædem, viribus autem destituitur, duplicatum facultatû suarû plus perficiundo, quod quærimus, operi conferat.

Deglubitus cortex est, vt oculorum manifesta fides ostendit; conuolutus, & plicatilis visus semper, acer, odorus, suauis, gratissimo linguam ac palatum sapore, placidisque morsiunculis prouocâs. Benè calidæ siccæque naturæ est, substantia perquàm tenui, eaque ignea ob acrimoniam, in qua terreæ partes valde benè elaboratæ aërosam etiã ex parte côcepêre, & adstringentis tamen retinuêre aliquid, maxima semper rerum, quibus duo hęc inesse apparet, commendatione incidendi vnà ac roborandi: hîc verò côiunctum præterea habent Aroma cum acrimonia miti, summaque insuper partium tenuitate, qualitates in hoc reliquas omnes superante: vnde agendi illi efficacia insignis, penetratione per omnia, vt summè calefaciat siccetque, quanuis non summè calidum siccumque, indês sese altè in partes omnes, ac minimas quasque; sed innoxiè, vt diximus, si, vbi operępretium est, fiat.

Commodissimè igitur, frigidis atq; humidis cibarijs omnibus pro côdimento addetur, crassioremque illorum substantiam attenuatam fortiter dissecabit, constitutionem duriorem soluet, & concoctionibus paratissimam reddet, corruptelæque minimè opportunã, exuctis cum aromatis commendatione superuacaneis humoribus. Hoc foris opsoniorum præparationibus cômodat. Idem intus, superatis meatuum omnium angustijs, obstructione viscera omnia liberat tenuitate illa sua, ijsdem robur addit, adstringendi viribus, putrefactionis causam adimit, succorum redundantiam tollit, quos siccans sugensque absumit, partim quoque apertis meiendi vijs elicit; aduersus lumbricorum, similemque, vel in veneni naturam corruptã materiam pugnat; oculis claritatem adfert, quos fortè offuscans frigidior atque humidior succus aliquis occupârit. breuiter, frigiditati & humiditati in toto corpore remedio atque auxilio est: penetrare enim quocunq; posse diximus ob tenuissimas partes. Priuatim verò putrefactionibus resistit siccantissima vi, ob hoc ipsum, quòd in profunda corporis se totius adigit, caloreq; igneæ quidem acrimoniæ, verùm eiusdem & aromaticæ, pollet: quib⁹ maximè facultatibus putrefactionem omnem tolli, venenosasque materias consumi, siccarique inprimis solere, scimus. Tum verò abscessus omnes interiorû viscerum, quos manu tractare, aliaque vlla ratione sanare nô est, his, aromaticisq; inprimis facultatibus curari posse, in côfesso apud omnes est: minùs vt mirari debeamus, si, quum hæc tot ac tanta, affectus maximos curando, præstant Aromata, atque inter hęc omnium maximè Cinamomû, vbi longè plus virium, operæq; medicæ requiritur; præcauendo, in quo multo minus, plurimæ nobis ex hoc, in hac quoque Medicinæ, quam nunc versamus,

parte

parte expectandæ commoditates fint.

De Pipere, vt calidius quamuis Cinamomo, minus tamen eo interdum calefaciat partes quasdam. & de vsu eius ad Condimenta.

CAP. XVIII.

Maior in Pipere calefaciendi atque exiccandi facultas, vt quod lōgiùs à temperamento in quarti vsque excessus ordinem progressum affirment; alij etiam ad medium huius ipsius peruenisse scribant, quum Cinamomum vix tertium attingat: at efficacia tamen minor, tenuitatis vnius differentia, quæ in Cinamomo maxima actionum ἐνέργειαν illi addit, quocunque peruenerit, (peruenit aũt quocũque) ibi facultatibus suis egregiè atq; efficaciter operatò. Piper, quanquam vehementissimè calefaciēs siccansque, paulò crassiorum partium vitio hæret, plurimumq; calefaciendi ita potentiæ, inter diutiùs eodē in loco operandum subsistēs, amittit, vt quam ibi veluti effundat totam, iecorisque partes vltra haud ita multum secum ideo deferre ad calefaciendum virium credatur, siue ob moram, vti diximus, in primo progressu diuturniorē, qua in agendo (sicuti in actione omni vsu venit) multum illi vnà caliditatis pereat; siue etiam nō exactæ neq; exquisitæ mixturæ elaboratione caliditas ea constet, atque ob id citò quoque exhalata deperdatur, in tenuem præsertim sæpe pollinem redacto Pipere, quo penetrabilitas quidem acquiritur, maiorque ad vrinæ vias progressio; at intereà vis exhalat facilè de contusis in minima particulis, nec magna perfectioris mixturæ copula cohærentibus, remissa.

Quocirca quum calefactas volumus primas illas venas, vētriculumque, aut circunjectas ventriculo partes, cautio est, ne tundatur nimis, integrumque, aut certè crassiusculè contusum, deuoretur, remanente ita Piperis caliditate diutiùs, & tardante ob crassitiem, meliusq; actionem suam edente. Secus, si quærendus erit nobis, conciliandusq; toti corporis habitui calor. nam tūc minutissimè tunsum, quo celeriùs per totum delatum, calefaciendi potentiam integram eò deferat, dabimus, quanquam hanc quoque ipsam non ita diu ibidem seruaturum.

Hoc maximè concoctionem iuuat, frigiditate atque humiditate succorum impeditam, quos eadem opera Piper & exiccatos consumit, & calorificam vim suam addendo partibus, auctaque ita natiui caloris opera, concoquendi simul egregiè opus semper promouet, tanta efficacia, vt persanatos quosdam memorent hac vna ratione, quos diutissimè ventriculi, vicinarumque partium perpetua quędam cruditas antea vexāsset: rursus alios prædicēt non ignobiles quidam Authores, assiduis destillationibus longissimi temporis infestatos, quas fortè crudi inconcoctique humores quidam excitarent, hoc vno maximè auxilio in integrum pristinæ sanitati suæ restitutos; tussiculosisque ex eodem interdum humore hac inprimis ope subuentum. In plenum de eo dicendum id, conuenire visceribus frigido humidoque succo obsessis, eorumque eandem intemperiem corrigere, cruditatem auferre, ciere vrinam, Venerem stimulare, ventris dolorem lenire, flatulentiam reprimere, abstergere, soluere, discutere.

His facultatibus perquàm cōmodè trahi in multos condiendi vsus poterit, quicunque dictarum qualitatum aliquam poscere videbuntur, aut opsonijs, aut condimentis, aut intinctibus parandis, mixtius, seorsúmve; vel etiam quoties, posthabita horum consideratione, corporibus cōsultum voluerimus, vel humoris noxij consumptione, vel intemperaturæ correctione. Eo nanque casu plusculum requiremus ab hoc efficaciæ, non quæ cibaria nobis ad æqualitatem deducta contemperet, iustæ temperati hominis naturæ conuenienter: sed quæ integrũ actionis suæ opus in corpus transferat, perficiatque.

Vehementer vtrunque, calefacere atque exiccare asseruit Galenus, Nigrum, Albumque, quod veluti omphacium esse Piperis dixit: in Albo plus agnoscit acrimoniæ, nō abs re: propterea quòd in Nigro corrugato iam sæpe, vt videmus, ac retorrido, euanescēte assiduè, cui insidet, humore, acrimonia vnà quoque aliquantum remittatur; restet autem caliditas vehemēs satis, quam præsertim maior facta, humiditatis discessu, siccitas, opulentior semper caloris comes, auctam foueat, saltem nihil omittere virium suarũ sinat. Longius, quod Longum vocant, maioris esse humiditatis existimatur, propter quam & cariem citò sentit, neque initio statim acrimoniam suam detegit. Hoc Piperis nouellum esse fructum tum primùm germinantis arboris nucamenti cuiusdam in modum, credidit Galenus. Arbitror, crediturí nos quoque fuimus, proditum ita ab Authoribus classicis, nisi ambito iam nauibus Oceano vndique toto, & aperto cognitioni nostræ nouo Orbe, compertũ haberemus alterius esse arbusculæ fructum hunc, ex qua, vt in Pontica nuce, iuli sui dependent.

Oo Zingi-

Zingiberis natura. Et vt diutiùs, quàm Pipere, incalescant eo partes: quodq́, cariem facilè sentiat, Longi piperis modo. Tum vires, & facultates eius dicta. Et de conditaneo Zingibere.

CAPVT XIX.

EAdé reperitur in Zingibere humiditas excrementitia: nam & id teredine facilè arroditur, nec caliditaté suam protinus exhibet, vt Album Nigrumque Piper; quam tamé deinde diu satis manifestatam profert, retinetque, partibus, quæ calefactionem maiorem requirunt, accommodam. Concepto nanque semel calore ex Zingibere pars, si prætereà temporis mora accesserit, sine dubio, quoniam ita demum agentis semper cuiusque opus maximè crescit, magis magisque incalescet: ac cùm frigidos humores resiccatos dissipare Zingiber, tum membris etiam amissum diuturni frigidiorisque alicuius humoris præsentia calorem reddere suum valebit. Pipere autem, & Piperi simìlibus quibusdam alijs, accendi quidem facilibus, sed non diu id seruantibus, dictis antea de causis, veluti perstringuntur potiùs calore partes, altiùs non recipiunt: & ad celeritatem quidem calefaciendi valebunt illa, calorem membris non infigent, nisi frequẽtiore vsu, aut ita parata, vt moram diutiùs trahant in membris. Quare integrum potiùs, aut semifractum tantùm, quum vsus ita exigit, deuorandum esse Piper iubet, sicuti iam monuimus: ne minutiùs confectum indat se proximarum venarum osculis, longiusq́; ingressum abeat, destitutis calorifica vi sua partibus, quæ illi alioqui quasi in superficie posita, nec tenaci admodum mixtione attributa, haud difficulter euanescens diflatur. Radix est Zingiber ex Aethiopia ad Troglodyticam, notior iá, quàm vt signis vllis indicari debeat. Exuberans in ea humor, siue natiuus illi is sit; siue festinata nimis, & priusquàm inarescant folia, quod iustum sit legendi tempus, euulsio id faciat, eaque teredinis, quam sentit, causa habeatur. Occurri huic vitio diu antea iam cœptum, lecta quàm primùm radice mellis aut mellei liquoris alicuius conditura immersa. Hinc duplex ad nos iam affertur Zingiber: hoc ipsum, quod Viride vocant, coditum ita: alterum vsitatissimum, frequentissimumque culinis iam omnibus ad condimenta multipliciter, viribus ac facultatibus calefaciẽdi siccandique, ijsdem, quibus Piper: eo tãtùm, quod antea docuimus, discrimine: Nigrum intelligo. Nam Longum, quod alterius esse arboris diximus, Zingiberi simillimũ est substantia, facultate, cõstitutione, temperamento. Vtriq; redundans humor, cariosum vtrunque fit; calefaciendi, siccandique potentia eadem, nec agendi ratio diuersa, non protinus exerente se vtriusque facultate, &, postquàm se ostenderit, manente.

Resiccabuntur facilè hoc, quæ resiccari voluerimus, & caliditatem accipient frigidioris naturæ cibaria, extenuabuntur, saporem acquirent iucundiorem multa: qua gratia opsonia, suaq́; passim Embammata huius inprimis pollme concinnat Septentrio iam totus, ferculisque omnibus adhibet, magno iam vsu edocti compertę ad sanitatem commoditatis, quam assiduè ex eo percipiunt, opposito, præter narratos iam vsus, frigidioris quoque atque humidioris cœli noxæ remedio. Hoc mirificè ventriculi difluentẽ humiditatem quasi exuctam resiccat, præsertim quam esus fructuũ induxerit; iecoris frigidius temperamentum corrigit, coeundi desiderium auget. Lenire ventrem creditur, morsiunculæ fortasse alicuius acrimonia, atque irritamento incitatum, si in humoribus vacuum inciderit. Nam ex intestinorum læuitate ob pituitosum, vt sæpe fit, humorem lubricum etiam adstrictum sistere valebit, absumpta resiccando egregiè causa. Eadem ope oculorum hebetudo, ex pituitosa materia, clarescet inde: impeditam succorum frigiditate atq; humiditate, aut etiam absente iam humore sola intemperatura læsam, concoctionem iuuat; flatuositates, quantunuis crassioris materiæ, valenter discutit; viscerum obstructiones reserat, alimẽtique per corpus distributionem omnem promouet.

Viridis, quod ita vocari diximus, & Cõditaneum est, ex condiméto suo ad eadem omnia facultas; vsus minimè, quòd in pollinem non ferè redigi solitum sit. Proinde nec ferculis inspergi, nec intinctibus addi, nec opsonijs incoqui, nec ad condimenta multus alijs modis venire solet. Præcipuus eius, ac propè priuatus, firmãdo ventriculó, intestinisque humore nimio difluentibus, vsus, ac commoditas, quorum mollitiem & malaciam facultate sua tollit. Senio quoque, vt creditur, retardato, haud dubiè oppresso humoris nimietate innato calori, indeque acceleratæ senectæ, non parum auxilij, certæque opis allaturum. Minor inesse huic existimatur excrementitiæ humiditatis illius, conditura beneficio, ex melle, siccitatis suæ aliquid Zingiberi ita impertiente.

De

De Caryophillis, qua gratia in Aromatum censum venerint. Quæ vires illorum ad condiendum habeantur: quod temperamentum. Et de Caryophillo flore.

CAPVT XX.

NOn quidem, quantus descriptorũ iam Aromatum ad opsonia atque condiméta in culinis, tãtus Caryophilli; at nobilis inprimis, gratusq; ante omnia; vsus, odoris gratia, ob quam commendationem primò meruit, vt in Aromatum censum reciperetur; posteà sapore commẽdatius factum, Condimentorumq; ordini adscriptum, locum suum ègregiè in multis tuetur, allata cum sapiditate vnà odoris quoq; suauitate, quo maximè atque inprimis Aroma censetur.

Mirum, latuisse hos Medicorum Scholam ad Aeginetæ vsque tempora, qui primus Caryophillorum meminit, idque tradente de his multo Galenum ante Plinio ipso, Garyophilli nomine: tametsi specimen tãtùm quoddam veriùs rei huius prodidisse videri possit. Iam & ad medicamentorum quorundam compositionem trahuntur vtiliter: ad opsonia verò & condimenta, excalfaciendi siccandique potestate, quam illis abscessus ab ęqualitate temperamenti tertiji in classe assignârunt, conferent, quo propè Aromata reliqua modo; præter id, quòd nec ea his tenuitas, quæ Cinamomo, nec quæ Piperi caliditas ac siccitas, & odora vis saporisque commendatio maior, quibus facultatum aliarũ vires pensentur satis. Lentitia quædam madenti detegitur cum acrimoniæ qualitate subamaræ, mirè tamen blandienti palato. Configit Germania his aues per totũ, quas in verubus torrendas versat, vt ceu confixæ hærentibus toto corpore Caryophillis tanquam clauis quibusdam videâtur. Etenim reuera clauos referunt similitudine, inde etiam nomen apud nationes quasdam sortiti, vt claui vocarẽtur, prominẽte in summo vertice pileolo quadripertito, dependenteq; subtus protensi claui parui effigie. Ea confixione gratus conciliatur assis ita carnibus sapor, odorque: natura tamen ficciores exarescunt tactæ pręsertim in departes, nec assatura eiusmodi ritè in omnibus succedit. Feliciùs, rectiusq; multo infigũtur pyris sapæ incoctis, aut infixa itidem condiuntur Mespila, Epimelides, & huiusmodi plura.

Dos præcipua, demendi nauseam ab humore frigido contractam, excitandiq; subinde appetentiã; ventriculo, iocineri, cordi, laborãtibus subuenienendi, si ab humorũ frigiditate obsideantur. nam aliâs viscera lęserit simplici nudaque, sine succorũ pręsentia, calida siccaque intemperie tentatis.

Eadem de causa offensam cõcoctionem iuuat, infarctus aufert, oculorũ caliginem demit, sopitæ itidem succorum frigiditate Veneri stimulos addit. Ante omnia oris halitum egregiè cõmendat, vt, quibus anima fœtet, aut in proximos astantes exhalationis eius tædia transmittunt, his hi maximè mansis, oreq; contentis, graueolentiæ molestiam illius discutere cõsueuerint. Addidêre Caryophillis gratiæ cõmendationem nobiliores fœminæ Germanicæ, dũ etiam in vino condimẽtum sibi quæsiuêre ex his. Lóculo ad cyphi argentei imum structo, inclusi Caryophillorum clauiculi longiore maceratione odoris saporisq; sui vinum faciũt, transfusis in id qualitatibus ꝓprijs.

Nomẽ dedisse Aroma hoc videri potest florum omnium, si rosam excipias, elegantissimo, nobilissimoque: aut ille certè huic nomẽ suum impertiuit, & cognationis suę fecit, nec odore, nec forma dissimile, magnitudine licèt plurimùm distent: quippe & flori pileatus vertex, quinis senis ve in agresti foliolis stellatim expansus, insitionibus deinde multis comosus valde factus altilisque, formam tamẽ seruat, calyx subest oblongus, in syluestri adstrictior, qui Caryophillon Aroma magis effigie referat: in altili calyci crassities longitudinem aufert, qui sępe sic in summo fragrãtissimi odoris flosculorum copia prægnás reperitur, vt fatiscẽs inde ad imũ scissus dehiscat.

Nucis vsus Moschatæ in condimentis, dotésque, ac facultates ad multa.

CAP. XXI.

IGnotum pariter antiquioribus Medicis Moschocaryon, ac recentioribus tantummodo memoratũ: ea nobis erit Moschata Nux, odorataque & vnguentaria, quoniá Gręcis Myristica quoq; dicitur. Hęc Caryophillo facultatibus suis omnibus penè par, iure eorũdem quoq; vsuum ad opsonia, & condimenta habebitur. Atq; his ferè nominibus passim iam frequentissimeq; ab omnibus vsurpatur, vt nullę propè iam culinę sint, etiam rusticanæ, ac vilioris plebeculæ, quas non ingrediatur, certatimq; cum Aromate vnoquoque, & multiplicis vsus frequentia, & largissima vbiq; sui copia, cõtendat, modò in pollinem redacta, vt iusculis ferculisque multis inspergatur; modò frustulatim concisa, vt incoquatur;

modò confracta craſſiùs, tenuiùs, vt variè iniunctus, auiumque, aut eduliorum quorundam infarctus iuuet: ſemper autē opſonijs, horumq; cōdimentis, commodiſſimè inſeruiens. Muliercularū Germanarum, conditionis licèt abiectiſſimæ, infimæque ſortis, nulla, cui non ad manus ſemper in promptuq; odorata hæc Nucula ſit, circūferētibus ſecum perpetuò, hac ſe aduerſus affectionum muliebriū impetentes de improuiſo ſæpe noxas muniunt, tutaſq; fore rentur, ſi deuorare fruſtulū, aut continere ore, aut deraſæ vti polline ex liquore aliquo detur. Ad condimenta vires conferret egregiè ſuas, excalfaciendi primùm & exiccandi, abſceſſu à temperamento ſecundo, vel eo etiam vlteriùs, vt quibuſdam viſum; tum cibarijs ex hac, quæ condimētum illius acceperint, denſum quiddā accedet, & ſolidum, quo fluxa coercentur. eſt enim adſtringēdi in ea virium aliquid. Atq; his ferè facultatibus condiméta & opſonia iuuat, emendatis contrarijs qualitatibus, reuocatiſq; ita ad tēperamentū iuſtū edulijs.

Ipſa deinde per ſe, vel etiam quum additione ea non temperamentum cibarijs, ſed, ſi res ita nata tulerit, vſuſq; fortè popoſcerit, delatas intrò facultates eius cupimus integras etiamnum atq; efficaces, excalfecerit tum quoque, ſiccáritque; robur ventriculo, totiq; ventri, ac iecori non minùs addiderit, firmat quippe viſcera ſtipandi potentia; earumq; partiū diſtentionem à flatibus compreſſerit, tumeſcētem lienem cohibuerit. Hoc huic priuata quadam dote tribuitur, vt tenuitate inſinuet ſe in anguſtum, & ſtipticitate eodem adiuta propellatur; calore autem & ſiccitate tumefacientem materiam abſumptam diſſipet. Eadem ratione lotij multum elicuerit, extenuatis ſuccis; ſeroſaq; parte caloris vi ſequeſtrata, meiendi difficultati ſubuenerit, cunctaque hæc, dum intra ſanitatis adhuc limites affectibus his fortè tentamur; oculorum aciem roborárit, ventriculi ſubuerſionem repreſſerit, obfirmato ſtomacho, qui os illius eſt. Iam quod ad odoris boni commendationem ex ore attinet, non ſanè admodum Caryophillis de hoc conceſſerit. Vteri verò conceptam, aut contrahi incipientem (de eo nanq; ſtatu negotium nobis nunc eſt) ex humorum frigiditate noxam, nihil æquè iuuerit: id ſcilicet mulieres, vt narrauimus, experiētia edoctæ, non facilè illa carere ſolent, tanquam certo ita priuentur, ad ingruētes ea ex parte noxas, remedio.

Non deeſſe coniecturas, quibus probari poſſit, vnam eandemq; rem eſſe Macerem, & Macim: cuius etiā narrantur vires in condiendi rationibus.

CAPVT XXII.

HVius cortex Macis, ſeu folliculus potiùs, quo veſtitur tota interdū, interdum ex parte. Hūc vulgò Itali Germanique nucis Moſchatę florem dicunt: & eſſe flos poteſt, hærere ſæpe nuculæ viſus, ex quo prodiens illa irretitu deinde quodam comprehenſa tegatur. Qui ſi aliud quippiam, ab antiquorum Dioſcoridæ, Plinij, Galeni Macere eſt, vt ſeculi noſtri rerum harum diligentiſſimi perueſtigatores contendunt: quò, quæſo, abijt à nobis Macer? qua ſe mundi in parte occuluit, peragrato iam Orbe toto, & vndequaque adito, perluſtratis Indijs, & accuratiſſime plantis omnibus perquiſitus? Atqui radicem arbori dant, cuius corticem Macer faciunt, magnam hiſtoriæ: vt neque admodum puſilla propterea arbor latere ſanè poſſit inter tot alias, ſi modò etiamnū extaret alicubi. Nā perijſſe vniuerſam eius ſpeciem, manentibus tot alijs, hoc verò incredibile: quum animaliū ipſorum (quod tamē factu facilius, & credibile magis eſſet) nunquam tamen pereant. Scilicet huic vni irata Natura fuit plantæ, quæ vnam aboleri voluerit, aut ſeruari ſemina non curauerit, in alijs ſeruata, etiam in gremio terræ, ſi nulla colendi agrum cura acceſſerit, latentia, & quæ ſponte tantùm ſua proueniant ſæpe: aut ſi aliqua tandem adhibetur cultura, num is cōtemptus, ea negligentia tam raræ arboris apud agricolas, quibus curæ hæc ſunt & lucro, præſertim cuius tantùm nobis cortex aut interior liber in vſum cederet, tam vtilem receptumq; iam, vt perire eam poſteritati ſinerent? Nam de Cinamomo, & quibuſdam alijs non perinde fortaſſe mirum, tam inuentu difficilibus, & ob raritatem penè ad inquirendum fabuloſis: quæ tamen multa ſi non ipſiſſima, certè non diuerſiſſima habemus: vt negari non poſſit, inter noſtratis Cinamomi, aut veterum Caſiæ, aceruos repertas aliquando ab aliquibus veri minutias quaſdam, & fruſtilla, quæ natiuum prorſus Cinamom[illegible]m referrent; idemque arbitrari in multis alijs poſſimus euenire poſſe, vt illorum ſeſe nobis tempore tandē detegat facies viſenda, cognoſcendaque. Sed de Macere, ſi nullus ad nos eius, tam commodi antea vſus, ligno corticive detractus cortex d[illegible]fertur, qui Macer nobis ſit, perijſſe neceſſe eſt, & rerum naturam exijſſe: dubio procul omni, ſi vſquam extaret, vel ab vltimis ad nos Moluchis deferendus, delatis tam ſæpe intereà Aromatis alijs, in quibus non tantum operępretij ſit exportandis. Quod

multo

multo faciliùs, adeoque libentiùs etiam crederemus, si nullum prorsus reliquum factum esset ejus apud nos nostra hac tempestate specimen, vt perijsse in totum existimare possemus. Nunc æmulam habemus rem tam Maceri persimilem, non nomine tantùm dico, sed facultate, & viribus multis, vt adducere in suspicionē facilè vnumquemque possit, non admodum diuersa hæc inter se habenda esse; nec quærendum nobis veterū Macerē esse, Macim nostrum quum retineamus: sicuti sanè nec veteres illi alium protulerunt, quum diuersum non haberent. Ex quo fit, ne in hæc trahi inconuenientia cogamur, vt idem omnino ducam Macerem, Macimque, remque prorsus eandem esse opiner, nomine tantùm ex parte diuersam, neque valde tamen. Quantula enim literularum differentia in Macer & Macis: maior est, quum Macer Machir quoque appellant, rem ex confesso eandem. Macis, vox est Serapionis, & Auicēnæ, codicum Latinorum. Macer Dioscoridæ, & Galeni, (De simp. medi. fac. vij.) qui primò Dioscoriden sequutus corticem esse dixit ex India aduectum, adstringentis admodum facultatis, gustui detectæ: nec coloris, nec crassitudinis meminit: tum pauxillum aromaticæ acrimoniæ addit, odorisque prætereà suauitatem, communi Indicorum aromatum conditione: viderique ait commixtæ esse substantiæ, ita tamen, vt terrea superet, pauca calidior tenuiumque partium subsit. Hinc vehementem illi siccandi adstringendique vim tribuit, vt in tertio exiccantium ordine reponat; calefaciendi aut refrigerandi notatu dignum quippiam facultatem adimat: ad Cœliacos & Dysentericos affectus compositionibus admisceri solere scribit. Idem tamen multo pòst tempore De compositione medicamentorum secundùm loca opus conficiens, quod omnium postremum illi fuit, tanto interiecto tempore, (anni enim intercessere minimum viginti) ideo quòd operis De simplicium medicamentorū facultatibus inchoatam, in qua de Macere quoque, partem per tantum temporis perficere distulerit, ne incōperta adhuc sibi quædam traderet, exploratiùs fortasse cognita Maceris facultate, vim illius abundè calidam protulit: potentiam tamen eandem agnoscit adstringendi, vt diuersum propterea esse non appareat. Priorem Galeni sententiam de Macere, proprio dicatoque tractationi illi loco descriptam, quasique contestatam, & Dioscoridæ verbis, à quo ille primùm accepit, innixam, sequuti sunt nihil prorsus nouantes Paulus & Aetius, atque ex Arabibus Auicennas & Serapio. Quorum alter Auicennas licèt duobus de hoc capitibus scripserit, de Maci primò, tum posteriùs de Talisafar, cui omnia, quæcunque suo Galeno Maceri, ad vnum penitus tribuit: Maci autem nullas prorsus facultates assignat. At Serapio eodem capite, Macis inscripto, vtrunque tanquam idem omnino, diuersis quanuis vocabulis, inclusum comprehendit, Bisbese primò, tum Talisfar etiam vocans, ne is quidem Bisbese, quod Macis illi est, priuatim virium quicquam concedens, præter id vnum, quòd Medicinæ vtilis reperiatur; ac in alterum cunctarum facultatum vsum conferens: ne, quum res eadem diuerso nomine notaretur, frustra, atque etiam nugatoriè transferrentur aliò, quæ semel dicta sufficerent. Vtri autem standum potiùs sit in materiæ Medicæ examinatione, Serapioni'ne, an Auicennæ? Opinor, Serapioni dicemus omnes, qui ex professo rem tractat, fusiùs, distinctiùs, explicatiùs: vt interim Auicennæ in alijs multis, in quibus Arabas omnes, non vnum Serapionem, longo post se interuallo relinquit, victoriam suam relinquamus, principatum confessione omnium inter hos adepto. Quibus si quis objicere velit μνημονικὸν ἁμάρτημα, geminatæ inaniter eiusdem rei tractationis; habebimus maximorum Authorum nomina, peccatum hoc sola confessione excusantium. Et alioqui non deerunt exempla quærentibus, repetitorum vna eademque de re quandoque capitum inter classicos quoque; siue ita factum ab initio fuerit, siue in scripturam irrepserint librariorum imperitorum inepta quadam curiositate, vel quum in Dioscoride legimus inter alia, quod vnum ex aliquot alijs referam, eiusdem prorsus sine dubio plantæ duo capita, Iberdis, & Lepidij. Hactenus nihil video, quamobrem vnum idemque haberi non debeat Macer, Macisque. At enim leuicula acrimonia non est. Est profectò non perquàm acris; non ea, quæ Cinamomi, Piperis, Zingiberis: amarorem fatemur inesse silentio præteritū ab Authoribus, quia leuis, quia gratissimus, quia aromatico odore saporeque commendabilis occultatur. Adstringendi facultas, quam haud obscurè primo quoque gustu deprehendas, tum cuius gratia hodieque Macere ad multa vtamur: caliditas, quanta in aromate cōiuncta cum adstringendi potestate esse potest, aut quantam potiùs Galenus ipse deinde, certiùs id meliusque expertus, pronuntiauerit: corticis crassities, quam illi vnam tribuit Dioscorides, qualis arborum multarum radicis, (& huius nanque corticem facit Plinius) aut qualis superiorum par-

tium libri, qui exteriori corio subest. Iam qualitates hæ cunctæ in nostro quoque hoc exploratæ, confessæque. Aiunt prę- tereà, minimè omissuros fuisse veteres illos nucis Myristicæ ipsius quoque tam ad multa vtilis mentionem, siquidem huius cortex, atque integumētum Macer sit, quam necessarium fuerit cum eo vnà ad nos importari. Verè atque ingenuè fateor: vincit hoc vnum, vt ambigam parum. Sed quum mecum cogito, fieri facilimè potuisse, vt contemptas primò neglectasque, aut superuacaneas existimatas, aut ex quibus non multum accipere lucri possent, aut qua alia de causa, ipsi sibi Nuculas aliquandiu retinerent illas incolæ Baran, (quæ insula est, in qua sponte sua arbores Nuculas has ferentes largissimè proueniunt) misso ad nos cortice, donec maiore spe lucri has quoque ipsas, vt multa talia contingunt, negotiatores transuehendas in nostrum hunc Orbem curarent: à sententia non discedo, libenti tamen animo recessurus ab ea, atque in aliorum iturus, si rationes cogent.

Vsus nobis huius condiendis opsonijs, aut intinctibus parandis, aut concinnandis infarctubus, quum prętér odorem aromatis egregium, siccandi fluxioris fortè substantiæ edulia, retinendique ac cogendi facultatem quæremus, aut crassitiem attenuandam, cum excalfaciendi viribus, habebimus.

Ratio condimentorum quibus ex partibus iuuetur Croco: dotésque illius omnes, & incommoda quæ præcaueantur.

CAPVT XXIII.

OPtimum fert Crocum Pannoniæ Superioris Vienna, proximaque Marcommanis, qui hodie Morraui sunt, Austria, & quod cum nobilissimis nostræ ætatis contendere possit, postquàm portari ad nos desiêre Corycium Lyciumque illud. Hodie palma Aquilano Italiæ datur: ab hoc Siculum habetur laudatissimum: vtrunque tamen superari Austriano bonitate affirmant. Non parua vis Croco concoquendi siue alimenta, siue etiam succos, humoresque crudiores, vtracunque Medicinæ in parte exposcere id vsus videatur. Id quidem ex benè calorificæ facultatis cum adstringente aliqua coniunctione adeptum: quibus ambabus in vnum couenientibus viribus, matura non sine ratione parata esse debet vbicunque rebus concoctio, retropulso adstringendi vi vnitoque, & ob id fortiore facto, innato calore, mox deinde calorificam vim suam concoquendis rebus inferente, incumbenteque vehementiùs, vt nihil futurum sit, quamlibet crudum atq; inconcoctum, quod non confectum ita maturam satis concoctionem subeat. Atque hoc de Croco hîc sic enuntiatum, transferri ad alia omnia earundem facultatum, aut si qua etiam non diuersarum rationum, sed maiorum tamen virium conferre ad operis maturandi perfectionem plus semper ac plus poterunt, debebit. Additur esculentis per vniuersam maximè Pannoniam Crocum, in quam Austrianū penè totum distrahitur; nec minùs Septentrionalis plaga vtitur, gentesque insuper multæ, sed eæ potissimùm, bona pars, facultatum illius ignaræ, nullaque adeò rei huiusce cura, ac, vt colorata tantùm reddantur fercula, hoc sibi inde plurimi vnum propè quærunt: nisi hîc quoque, vt in multis alijs, veteribus ratione quadam inuectus vsus, durauit transmissus ad posteros, vtilitatis perceptione commendatus.

Supra concoquendi vires, robur addit Vētriculo ac iecori, Venerem stimulat, vrinam cit, lieni cōmodat, hilaritatem largitur, reclusis vicinarū cordi arteriarum venarumq; infarctibus, & vitali spiritu liberiùs permeāte. Qua simul ratione, suspiriosis anhelosisq; succurrit, gratiam corporibus conciliat coloris melioris commendatione, putrefactionibus aduersatur, etiam siccandi facultate quadam. Somnum præterea conciliare, & ebrietatem arcere creditur. idem & ciborū appetentiam prouocare potest, si modus adsit, & demere, si absit.

Quin cibos auersari facit fastiditos, & pallorem inducit, & quadrantis pondere epotum necat exultanti effusoque nimis gaudio exhilaratos, abeuntibus spiritibus, risuque sæpe immoderato concussos. Alij conuulsione canina correptos dixére: sed nos mulierem prænobilem Tridenti vidimus, horarum circiter trium spatio, immodico, nullisque vnquam conuulsionis signis, risu concuti, eliciendorum fortè mensium causa iusto plus Croco vsam. Etenim reuera prouocandis menstruis efficax, vt ægrè quoque parientes iuuet. Atque hæc sunt ex Croco expectāda commoda iuxtà atque incommoda: hocque prouidendum, modicus illius vt sit vsus semper; quandoquidem nimius, præter narratas iam noxas, etiam capiti grauitatem, atque dolorem, nisi præcaueatur, inferet. Nec sanè aliam ob causam non solùm de hoc, verùm etiam de omnibus alijs, cuncta hæc narrata traduntur, quàm vt (quæ

prouin-

prouincia nunc nostra est) Præcautrix ex hoc Medicinæ pars vberior copiosiórque euadat,ac veluti ditescat, si, quæ vitari ex multorum vsu mala, & præcaueri morbi debeant, non ignorabitur.

De Sinapi ad condimenta: & quomodo illius additione dulcedo Musto seruetur. Sinapis Embamma varium, virésque, & noxa aliqua.

CAPVT XXIIII.

ACerrima omnium atque exurens Sinapis natura est: & Condimentorũ tamen censum auget, nec inter postrema quidem, cęterùm alteri semper consociata, Mustoque inprimis, cuius etiam perpetuam, aut multi certè temporis, dulcedinẽ addita seruat, feruere prohibito, repressóque ita, vehementioris ingressu, natiuo Musti calore, ne in efferuescentiam exurgat, & in vinum transeat. Quod quum fit, simul mustea illud dulcedo manet, suum Græcis aigleuces, id semper Mustum est. Eadem ex causa fit idem, diuersa licèt ratione: mergentes quippe à vindemiæ tempore ad peractam vsque Brumam in aqua cados è lacu protinus ipso, algendi consuetudinem faciunt Musto, qua feruere prohibitum suam perpetuò deinde dulce naturam custoditam seruat. Quin addito quoque pumice feruore impediri suo Musta legimus, vt sic quoque seruari musto dulcedinis sensus suæ possit.

Haud scio, an tam frequens aliud per gentes propè omnes tota Hyeme, magnaque reliqui anni parte, quàm ex Sinapi, Embamma fit. Paratur variè, penè semper ex Musto: inde Mustardam nomen accepit, tanquam ardentis nimirum Musti. Ex Sapa quoque vidi: alij cydonia, alij pyra addunt, integra, sectáve; alij maiore quadam saporis cõmendatione gratiam quęrunt ex concisis iniectisq; Citriorum, aut Aranciorum corticibus.

Commodissimè ad sanitatis rationes vsurpatur, quibus dixi, temporibus: eiusdémque modi constitutionibus aëris, epulis, esculentisque vtiliter apponitur frigidioris humidiorisque naturæ, crassæque ac glutinosæ substantiæ omnibus, quæ calefaciendi siccandique insigniter viribus pollens facilè attemperet, extenuet, abstergat, ex Embammate, Intinctúve, qualem retulimus, aut intrita etiam solùm, & quoquo liquore extemporario diluta, commansaque alijs. Per se nanque non impunè feret qui ederit, rosionem protinus & morsiunculas sensurus, palatique, ac narium vellicationem, quæ lacrymas sæpe eliciat sternutantibus. Itaque solam lacessiuisse haud tutum: alioqui flere nos coget, vt quidem perquàm appositę Columella cecinit, quum ait:

Séque lacessenti fletum factura Sinapis.

Egregiè ventriculum visceráque frigidi crassique humoris noxa leuat, & oborta inde cibi fastidia aufert, torpens gustu palatum, aut sopitum ad appetendum ventriculi os, facilè vellicatu quodam excitat, & muneris sui admonet.

Sequitur nimium huius aut plus æquo frequẽtem vsum, capitis sępe dolor, ignea illius vi perculsi; & oculorum noxa, quorum claritati officit, concitatis eò turbulentis exhalationibus, insignique acrimonia percitis, excitatisque vaporibus fumidis multis, quibus grauiter visorij spiritus, quos esse lucidos splendescentesque oportet, tenebricosi facti offuscantur.

De similibus Sinapi herbulis natura, ac seminibus, Nasturtio, Raphano agresti, Piperitide, Hydropipere, Cardamomo, quorúmque omnium vt Sinapis ignea vis; tum ex quibus Condimenta, Intinctúsque, & Intritus aliquando parari solent; intelligi eadem volumus. Nunc semina ad rem hanc, nec omnia tamen, & specimen tantùm eorum quoddam, trademus.

Odoratorum seminum vsus hac in re, dotésque, ac facultates: quorum exemplum statuitur in Aniso.

CAPVT XXV.

HOrum gratissimo odore existimauit Hippocrates (De rati. vic. acu.) demi posse purgatorijs medicamentis aduersam naturæ nostræ malitiam. Nigro quidem helleboro odoratorum aliquid seminum, inter quæ & Anisum recenset, misceri iubet, minore ita ventriculi, orisque inprimis eius, offensione, cui non parum sanè interdum noceri soleat à purgantiũ medicamentorum vsu. Quare hac viri tanti authoritate freti, planè libentiùs ijsdem nos quoque ad Condimenta, Intinctúsque nostros vtemur, quo propè Aromatum genere omni modo; nimirum facultas penè vtrorumque eadem. Nec magnopere odore vincuntur hæc, nisi quòd exotica sunt illa & transmarina, eóque vno sæpe, quòd peregrè ad nos longissimis nauigationibus per multa maria aduehuntur, pretiosa euadunt: his non importatis vtimur,

&ad manus ſemper depromere nobis ea de noſtro domi noſtræ licet. Neque tamen propterea demptas cupimus Aromati dotes ſuas, quas profectò nobiliſſimas ad multa agnoſcimus, & confeſſione quoque noſtra pauló ante de ſcripto teſtatas reliquimus: ſed in noſtro hoc, quod nunc præ manibus tractandum habemus, negotio his quoque locum ſuum ſeminibus concedi volumus.

Calorifica Aniſi & reſiccatoria vis, tertio, Authorum meliorum conſenſu, à temperamenti æqualitate receſſu: eidem tamen non obſcuri ineſt dulciuſculi saporis ſenſus quidam. Ignea huic quoque vis & potentia attribuitur: ſemen inprimis flatuoſitatum omnium diſſipans, doloreſque cùm ex his, tum ex humorum frigiditate ſubortos ſedans; iecoris, meſaraicarum, lienis infarctus deobſtruens; vrinam ſudorémque ciens. Vterum albidæ pituitæ fluoribus detentum reſiccat, venenis, venenoſisque materijs aduerſatur, vt non multum abſit ab Aromatum, vt diximus, dotibus. Hinc iam liquidò conſtiterit, vt opinor, quibus adhibendum ſit ad Condimenta, & in quæ recipiendum ad Intinctus, intritiſque alijs, & Infarctibus parandis, ac concinnandis variè opſonijs.

De Anethi facultate, natura, temperamento: & qua gratia receptum primò ad Condimenta, deinde omiſſum quoque ſit.

CAP. XXVI.

IVris Albi relati nobis à Galeno ex veteribus, ac toties repetiti, non quota pars habetur Anethum: vt, ſi non alia de cauſa, at vel ob hoc vnum, quòd ex huius quoque parte Album hoc ius conſiat, tam Galeno celebratum, tradendum à nobis de eo omnino hic fuerit.

Calidum & ſiccum ſtatuitur, paulóque plus in calore prouectum ad ſecundi vſque ordinis extremum, ac tertij etiam initium, quàm ſiccitate, in qua vix primi ordinis terminum egreſſum alterius intrat.

Flatus & hoc diſcutit, doloréſque lenit, ac frigidiores ſuccos concoquit. Dos illi, excitatis fortè inter frigidiores humores concoquendum exhalationibus, conciliandi ſomni, qua inprimis gratia, tum frigidorum atque incoctorum humorum concoctionem iuuandi cauſa, arbitror veteribus illis inter iuſculorum Condimenta receptum primò: inſequutis deinde ætatibus contemptu, ſiue incuria abiectum, vſuum horum negligentioribus, ſanitatiſque ſuæ nimiùm ſecuris, fuiſſe. Simul perijſſe illi potuit fortè ex ſapore quoque commendatio ſubingrato, ſi fateri verum volumus; & quòd videndi facultati officere, nec ventriculo quidem conferre admodum exiſtimaretur, vt quem nauſeabundum ſæpe faciat, vomendique illi interdum impetum inducat. Facultas ad hæc Anetho illa quoque non vulgaris, communis tamen ei cum alijs quibuſdam, lacti copiam addendi ex ſorbitiunculis.

Verùm de hoc, nonnulliſque, quorum nullus iam nobis, aut perquàm rarus, ad Condimenta vſus, multisq; alijs frequenti adhuc in vſu poſitis, quoniam traditum iam anteà à nobis; & ſi qua nos fugerunt, ea haud ita difficulter cognoſci ex alijs perſpicique poſſunt: parcendum eſſe exiſtimo labori meo legentiumque non neceſſario, atque ad ea properandum, quæ reſtant. Reſtant autem Opſoniorum multorum, variorumq; compoſitiones, Condimentorum omnium modus, Iuſculorum, Sorbitionum, Intinctuum, & huiuſmodi, quibus inſtrui menſæ ſolent, non ad cupedias, concinnaſque, aut voluptuoſas (niſi quantum ſalubritas ipſa admittit) excogitata præparationes; ſed quarum ad Sanitatis regulas accommodata ſemper ratio ſit.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER DECIMVS-NONVS.

Constituendam esse in omnibus regulam ac scopum, cuius respectu singula in Artibus dicantur, aut fiant: hócque, quæcunque aliorsum, atque oportet, ferantur, dirigi possint.

CAPVT I.

ANtequàm ea hoc loco tractanda, describédaque sumamus in manus, quæ singillatim deinde tractentur, operæpretiũ esse arbitror in commune priùs paucula quædam exposuisse, sine quibus nec rectè à nobis explicari, nec commodè satis accipi à legentibus, quæ pòst dicentur, possunt. In vnaquaque Arte, quam modò recta rerum ratio inuenerit, promoueritque, atq; absoluerit, absolutámque deinceps de consilij semper sui modulo tractet, subesse oportet quiddã oportet, quò tanquam in scopum quendam directæ semper ferantur cogitationes nostræ: siue explicandum nobis aliquid fuerit, institutis de re aliqua disputationibus, siue agendum, siue opus Artis faciendum aliquod, in omnibus ceu regulam normamque spectare nos oportet, ad quam expensis collatisque, quæcunque dicuntur à nobis, fiúntque, Quidnam dicendum de his faciendúmve, aut etiam nõ faciendum dicendúmve sit, nouerimus; rectámq; ita amussim sequuti, certa veráque, aut certè veris certisque proxima, statuere quacunque in re, quibus deinde firma semper recti semel iudicij deliberatione standum nobis sit, queamus.

Id adeò in re omni, atq; potissimùm in Artibus quibuscunque recta initio ratione constabilitis, valet, rectúmque reperitur, vt non solùm vniuersis constituendis, verùm etiam partibus illarum singulis, cunctisque simul erigendis, exædificandisque, validum inconcussumq; inueniatur; ac, nisi hac vna demum ratione, veluti tibicine erectæ conseruẽtur, ruituræ omnes, pessumque ituræ protinus sint. Artem quidem ipsam Medicam vniuersam, singulásque eius partes, normam præferre sibi semper atq; amussim videmus, in quam considerationum suarum aciem intendẽs, dicenda sibi faciendáque rectè omnia esse iudicat. Ea est, iustum æquúmque humanæ naturæ temperamentum, ad quod adijcere perpetuò oculos oporteat, quoties vniuersales nobis Artis regulas constituere, atque in vniuersum pronuntiatas erigere voluerimus. Et, ne recensendo percurrere i naniter cuncta necessum sit, in hac ipsa Medicinæ parte, quæ Sanitati tuendæ dicata est, versatúrque à nobis nunc tractata, ineptè nimis faceremus, nisi ex hoc eodem proposito, sicuti antea fecimus, ita nunc quoque, aptatis ad id rationibus omnibus, de Opsonijs, Condimentis, Intinctibus, Epularúmque atque eduliorũ, & quicquid tale, præparationibus, loqueremur: vagabitur certè, nec vbi cõsistat habebit sermo noster, nisi fundamento hoc nitatur; & errabunda, incerta quò feratur, versabitur in tenebris oratio, nisi hoc illi præeundo fulgeat. Sumemus igitur nobis hîc quoque temperamentum hominis iustum, nullo ab æqualitate excessu, cuius respectu temperata, aut secus, salubria, aut insalubria, concoctu facilia, aut difficilia, emollientia aluum, aut adstringentia, & id genus alia, pronuntiaturi Opsonia, ac Condimenta, cunctáque eiusmodi, sumus. Semélque hoc dictum, nunquam deinde obliuioni tradatur, quoties tale aliquid dictum à nobis, enuntiatúmque in vniuersum fuerit, id vt in eam semper accipiendum esse partem testemur, quæ de præfixa nobis hac, quam modò attulimus, temperamenti iusti norma ac regula statuitur, ad quam referenda singula dicta cogitatáque nostra semper sint, ne vnquam à scopo propositóque nostro decidamus.

Quum hoc igitur memoria retinendum, tum illud prætereà addendum: quanuis hoc ita sit, non tamen per ætatum omnium decursum verè de eo dici in commune quicquam posse. In quantumuis enim temperato homine, non

non eadem certè conuenient seni, quæ iuueni conuenerant priùs, aut adolescenti, aut puero edulia : quandoquidem ætatis immutatione, simul temperamentum quoque immutetur, quo variato, protinus salubritatis vnà quoque rationem immutatam variari perquàm necessarium sit.

Non optimi igitur solùm temperamenti conditionem in amussi nostra, quam nobis in hoc præfiximus, exigemus; sed ætatis etiam mediũ requiremus, in quo, cum ætatis medio, qualitatum quoque reliquarum medium conueniat. Fortasse autem, ne qua nobis distorta, aliorsumque, ac oporteat, deflexa feratur regula, & anni temporum, & constitutionum, & regionum quærenda nobis, seruandaque hac in re media fuerint: quinimò, nisi ita hoc fecerimus, vocârimusque hæc quoque ipsa ad rationum aliarum summam; non vsquequaque vera aliquando protulisse coarguemur.

Et quanuis nimis fortasse scrupulosè, anxiéque, ac solicitè quæsita videri cupiam ratio ita possit, quæ nos tot eodem tempore circunspicere iubeat: decet tamen nauum atq; industrium Artificem vnumquemque, sedulò inprimis, ac diligenter, quo ad eius fieri ab eo potest, elaborare, ne quid, specie licèt paruum, sed quod tamen ex parte sua additurum aliquid ad rei totius summam sit, neglectum vnquam omittatur. In multis enim experimur, minimarum ad speciem rerum contemptu, quas illi minutias Artis vocant, plurimum deperire operi artificij iusti solere. Quanquam non sanè parua dicenda hæc sunt, ac multo minùs minutiæ. Quis est enim, paulùm modò vltra primum Medicinæ limen progressus qui pedem tulerit, qui, quantum non solùm hîc, sed in omnibus alijs Medicinæ partibus, ad explendum perfectè opus quodcunque, momenti afferat etiam subtilior quæque de ætarum, naturarum, consuetudinum, temporum, locorum, constitutionum differentijs, examinatio, nesciat?

Quapropter, ne hoc quoque in negotio à veri scopi consideratione decidamus, statuemus nobis inculpatæ omni ex parte temperaturæ aliquem, in quem in medio rerum omnium positum coniectis mentis rationisque nostræ oculis, dicantur huius vnius respectu, fiantque à nobis omnia: coquentur Opsonia, parabuntur Condimenta, concinnabuntur Intinctus, in huius primùm gratiam, vt temperamento huius, reliquisque conditionibus, rerum omnium æqualitate respondeant. Atque in hunc demum sensum accipienda intelligendáque erunt, quum simpliciter sic in vniuersum, Opsonia hæc illáve bona salubriáque pronuntiârimus, Condimentorum præparationes horum illorúmve bonas accõmodasque, reliquaque Artis huius in parte omni : quum potus, quum prandium, quum cœnam, ientacula, comessationes, cuiusmodi esse debeant, considerabimus, horúmve omnium tempora, modúmque omnem, ac rationem captabimus ; huc perpetuò referenda nobis cuncta esse non ignorabimus, déque hoc in vniuersum plenúmque pronuntiata intelligi debere, quæ traduntur, non obliuiscemur.

In reliquis conditio semper accipienda aliqua erit, & addenda exceptio, vt conuenire dicamus puerili hoc ætati, adolescentium, senili : illud calidiori naturæ, frigidiori aliud, sicciori, humidiori : item, diuersis aliud temporibus, constitutionibus, consuetudinibus, vitæ institutis. Quæ omnia latiùs deinde explicanda fuerint; nec explicari sanè rectè vnquam possint, nisi præmissa priùs, præfixáque, qualem antea diximus, regula atque amussi, in quam intuentes, quæcunque obliquè ab ea, aut distortè feruntur, diuersis quoque tractemus rationibus opus sit.

Huic ipsi, quem modò diximus, temperatissimo ætatis suæ totius in medio homini, quæ tunc eo tempore conuenerint ; non conuenient puero, aut adolescenti, aut inclinante iam se ætate ; longè minùs seni iam, aut decrepito : semperque variatum quodcunque horum, victus vnà secum variationem trahet, nec ferè quicquam est, quo immutato, præsertim verò si insigniter id fiat, non statim immutari victum quoque, ac potum necesse sit. Qua in re interuenire casus sæpe solent, vt temperatissimæ naturæ habitudinisque hic non semper temperato opus habiturus sit victu, siquidem rectam sequi propositi nostri rationem velimus: veluti, quum loco tum mutatione, aut (quæ multa contingere solent) rerum incommoditate aliqua, casúve, aut alia quauis de causa præter solitum refrigeratus, excalfactus, siccior, humectior factus, contraria ad temperamentum deduci ratione postulârit. Quibus casibus eiusdem modi Condimentis Opsonijsq; vtendum erit commodè ad rem tunc, modò potestate sua calidis, modò frigidis, modò siccis, modò humidis. Sed hoc illi extra temperamentum iam suum posito continget. Diximus autem propterea solummodo, vt in temperatorum etiam vsum venire hoc ipsi posse doceremus.

Iam tot temperaturarum diuersitates in aliis, si, quibus rationibus nŭc similibus retinendæ, construandǽque sint, nunc contrariis contemperandæ, spectárimus: non minùs necessarius videri nobis poterit Opsoniorum, Condimentorumq; extra temperamentum quoque vsus.

Quamobrem tradenda omnia erunt diligenter, ac cuiuscunque tandem modi, sed præcipua, ac potissima: (singula enim, ac minima quæque quis posset, aut vellet?) vt haberi delectus possit ex multis, quocunque nos vsus necessitásque, ac faciendorum opportunitas in re præsenti vocauerit: nec minùs vt vitare nonnulla liceat, in promptúque sint temperata, aut cuiuscunq; tandē speciei intemperata, vsibus interdū, quos diximus. Sed & tenuia, crassa, dura, mollia, cōcoctilia, incoctilia, subire aluum facilia, aut difficilia, aut horum omnium media, multáque alia huiusmodi multorum vsui recepta, aut euitata, aliquando necessaria fore existimabimus.

Assandi ratio, simplex licèt, cur habita difficilior fuerit. Perfecta Assatura qualis, & quibus maximè conueniat, & quale inde alimentum expectandum.

CAP. II.

Simplicissima omnium assandi ratio, eadem & antiquissima, vtpote qua vetustissimi, quorum memoria extat, Troiani belli Heroes, aut sola, aut præcipua, vsi esse scribantur. Minimè quidem operosa est: solo igne peragitur, cóque simplici, aut flammeo, aut accensorum carbonum, prunarúmque, sic dissito, ne assaturam tangat, & vis tamen eò perueniat torrendi: minimè multorum instrumentorum indiga, solo veru perficitur, aut craticula: quanquam huius alia ratio. Atque vt ita sit, simpléxque nobis, & expromptus coquendi modus is sese passim offerat: maius tamen requirere studium videtur, diligentiam maiorem, quàm elixatio, coquendique reliquæ propè rationes omnes. Adhibendus enim igni modus, ne aut parum nimis efficax incipiat quidem, at perficere quum nequeat, στάτευσις fiat: aut nimis multus si ingruat, totum exurat, ac retorridum penitus faciat; sæpe etiam exterior superficies velut inducta crusta, ignis vehementiore afflatu densata, superfluum intus humorem exire non patiatur, rursusque hic στάτευσις nobis illa redeat, eodem effectu, diuersa tantùm ex causa. Prior nanque ob ignis paucitatem, non satis efficaciter operati ad humoris redundantis absumptionem; altera, incluso illomet humore, quem euaporatum inter assandum oportuit, eodem vitij genere frustrata assatione fit. At id non admodum facile, ita moderari ignis operam exterioris, vt in neutro peccetur; tum ne pro recta assatione torrida nobis perustio quædam succedat.

Sic autem attemperandus ignis, vt per omnia ingressus, omnibus concoctionem iustam assando addat. Et, quanuis exteriora, vt quæque igni proxima magis, sic incalescunt quoque magis citiusque, atque vnà necessariò siccantur; adhibenda tamen ars, vt & interiora non minùs eandem ex ignis calore siccitatéque coctionem accipiant, siquidem ritè assa, tostáque dici mereantur, & Assatio nihil aliud dicenda, habendáque sit, quàm, id quod est, sic quidem finiente eam (Meteor. iiij.) Aristotele; πέψις ὑπὸ θερμότητος ξηρᾶς, καὶ ἀλλοτρίας, nimirum concoctio à calore sicco atque alieno facta. Quæ si eiusmodi est, profectò caloris in assatis, siccitatisque simul, impressa visantur signa notæq; necesse est: sic vt vbi siccitatis cum concoctione vestigium non appareat, ne assaturam quidem ibi esse rectam iustamq; vllam existimandum sit: ac si superfuerit humiditas aliqua, ea aut incocta, crudaque, necdum ignis elaborationem, quod satis sit, perpessa, στάτευσιν factura sit; aut interni caloris vim subiens intrò pulsi, inq; naturali humiditate sua operati, elixa nobis potiùs, quàm assa offerat. Sæpe videre est in hoc cocturæ genere, intimas humidissimarum carnium partes, intrò adacto calore, simile quippiam elixationi pati, dum ipsæ humori suo, extimæ superficiei incrustatæ obturatione, quam ignis fecerit, incluso, superuenientis caloris efficacia incoquuntur: quæ nisi vlterioris maiorisq; ignis vehementia exiccentur, elixæ magis quàm assæ existimari queāt. Hoc profectò assandæ carnis genus sequuntur gentes nonnullæ, quæ succosa gaudent: deque hoc si intelligere nos volunt, qui assa interiùs humida, sicca exteriùs esse contendunt; planè non repugnabimus: ritè tamen veréque pro assis habenda ea esse non concedemus: quæ verè tunc sunt, quum per omnes penitus partes introducta ab igne cum siccitate caliditas, hac vnà demum ratione concoctionem absoluerit. Quod quum factum fuerit, sequutaq; assatio intra perustionis nimiæ limites iusta constiterit; nemini dubiū, eo pacto assata sicciora vnà facta, simul & concoctionem debitā sibi æquamq; adepta fuisse. De hac Assaturæ ratione Medici, quoniā hanc demum vnam assaturam verā ducimus, siccitatem

tatem pronuntiamus. Qui humiditatem: si de hac accipiunt, necessariò falluntur: si de paulò antè dicta, verum est. Sed ea Assatura non est, vera quidem, ac legitima. quomodo nanque? si à caliditate fieri sicca debet, & Aristoteles ait, ὑπὸ ξηρᾶς δὲ θερμότητος γίγνεται, ὅταν ξηρότερον γένηται ἐπιτελεσθῇ, non aliter assationem succedere manifestò asserens, nisi quum primùm, quod assatur, à caliditate sicca siccius factum fuerit perfectum: vt assatorum omnino siccitatem intelligeremus, perfectam autem atque absolutam, nimirum quam neque στάτευσις sequatur, vel ob caloris paucitatem extrinseci, qui humorem aggressus, quum conficere concoquendo non posset, imperfectum opus reliquit, & στάτευσιν inuexit; vel àquosi humoris nimietate, quem euincere quantunuis iustus ignis non valuerit: neque rursus vltrà, quàm par sit, progressa siccitas adustionem addiderit. neque enim ἐπιτελεσθὲν id, sed quod siccitatem iustam nactum sistit ibi perfecto opere. Quam quum mediocritatem in assando seruâsse non cuiusuis sit: ideo habita paulò difficilior fuit hæc, quàm elixandi ratio, quæ nihil aliud, quàm succensi ignis tantum exposcat, quantum excitandæ aquæ ebullitioni futurû satis sit, qua vna, nulla alia interueniente opera, tota peragi rectè elixatio potest.

Alia assandi ratio in craticula, quæ subditis prunis fit. Ea peruruntur potiùs, quàm assantur res: extimæ autem partes etiam caustici in modum torrentur, magisque qua craticulam tangunt, eschara & ἀπανθρακώσεις factæ, sic humore propè omni exuctæ siccitate nimia, non multum sanè alimenti, & id retorridum, exassandóque sanguini idoneum, reddunt. Longè aliter, quàm quæ in verubus tostæ rectâ, qua diximus, ratione assantur carnes. Eæ nanque assiduo, nec festino tamen nimis, veru circunductu, cùm flammam præterea ex parte accipiunt, quæ intimiùs, quàm ex succensis tantùm carbonibus prunis've, penetrare partes omnes potest; tum verò modicis quibusdam temporis interuallis id fit, vt veluti respiret pars, ignis priùs flamma contacta, accepto intereà ex opposito frigidiore paululum aëre, móxque refocillata, temporisque momento iterum ac sæpiùs circumacta eodem, eadémque semper vicissitudine redeat, donec ignem per breuissima ea temporum interualla, eóque non ingruentem, non incumbentem nimis, experta, sensim placidéque per omnia accipiat, ac penitiùs actas illius facultates caliditatem siccitatémque, sed perfectam vtranque Aristotelica voce, nimirum quæ iustæ intra absolutæque Assaturæ terminos constiterit, admittat. Quam veram esse ac legitimam, vti docuimus, assandi rationem modúmque scimus.

Hanc ob rem assari postulabunt carnes natura humidiores, vt temperamentum suum acquirant, siue ex humoris nimij copia, siue ex pinguedine conciliata his natura ea fuerit: itáque assantur, vincente hic quoque, sicuti in multis alijs videmus, cõsuetudine, quam ratio, vtilitásque deinde percepta, ac longiore rerum vsu, atque experientia confirmata, introduxerit. Sic tamen, vt natura quoque sua paulò sicciores quædam non incommodè prorsus assentur, si modus adhibeatur: qui ille sit, quo assandæ carnis humor, qui omnibus inest, superfluus tantùm siccetur; non siccescat autem magnopere caro substantia ipsa sua exarescente nimiùm, debitáq; solummodo iustæ Assaturæ caliditate & siccitate per totum accepta. Quæ vt in omnibus, quantum fieri poterit, diligenter perpetua seruetur ratio, inspiciendæ animalium omnium naturæ iam antea explicatæ, vt pro cuiusque humiditate, siccitatéve, sic à nobis, accommodata semper humani corporis alimento ratione, tractentur. Hasce nos rationes sequuti, libentiùs humore nimio redundantes carnes assandas præcipiemus, vt Agnorum inprimis, quorum non solùm humiditas nimia quædam, sed & glutinositas, & ceu mucus quidam, caliditate ac siccitate ignea tollatur: Suilla ab his, inprimis autem nouellorum porcellorum; tum Aquaticæ aues omnes, & si quod præterea humidioris ita naturæ animal reperitur; magisque, si iuuenculum; omnium maximè, si pingue fuerit, vtiliter assabitur. Quæ ratio facit, vt Hœdorum, quanuis siccioris natura animantis, assorum tamen, quàm elixorum, commendatior meritò sit caro: vt Vitulorum quoque, afferente nouella ætate humiditatem, & pinguiores Hircos possit aliquis, Bubulamque, qua maximè pinguis est, non ineptè torrefacere. quod & fit sæpissimè. Lumbares quidem Boum partes non aliter quàm torremus, aceto priùs aliquandiu maceratas; sed has propterea, quód non tam pinguedine ea humidiores musculosis partibus reliquis sint, qualem sæpe additam carni oculis perspacimus, quàm quæ per totum diffusa vniuersam carnis substantiam natura sua humidiorem reddere queat. in quem planè modum quum pisces multos, quorum nulla ferè semper conspiciatur pinguedo, pingues tamen vocitamus; tum alia quædam, eodem modo. Alioqui, si consule vti Hippocrate voluerimus, Caprarum Boumque diu antea iugulatorum elixis potiùs, quàm assis, vtemur carnibus.

ipse

ipse quidem δασύπους appellat Eadem seruabitur diligenter in Lepusculis quoque ratio, vt tenelli, & pinguiusculi (quos eodem, quo modò diximus, significato pingues vocamus: molli quippe, ac pingui carne tota) rectè assentur: adultiores macrósque, aut in totum abijciamus ad sanitatem, aut quo alio modo paratos apponamus. Nam quum nec siccior natura caro, nec macra, vlla omnino ratione assari idoneæ sint: longè minùs, conuenientibus in vnum his simul, vt in Leporibus, similibúsque alijs, recta seruari assandi ratio poterit, nisi alia demum ratione quadam occurratur. Ea erit, vt pinguedine aliqua inter assandum, aut axungiæ, aut laridi, aut butyri, aut olei quoque, vt suprà monuimus, aut iusculo demum aliquo oblinamus carnes, ita minimè retorridas nobis futuras, ac iustum assaturæ modum suæ, sibique conuenientis, seruaturas. Atque his ferè rationibus quæritur iusta assationi temperatura. Alij paulò siccas magis carnes, aut exuccas, quæ rectè assando non sint, larido per totum transfigunt, vt imbibere ita pinguem humorem illum cogantur, calore eliquatum diffusumque. Hoc ratione optima vsi faciunt, conuenientérque, & vtiliter: illud abs re, vt videri cuipiam fortasse possit, quum hos ipsos Lepusculos, auésque nobilissimas quasque, Phasianas, Attagenes, Perdices vtrasque, maiores ac minores, Turdos, Capos ipsos, Caryophyllis, aut Cinamomo infixos onerant, si rectè se id atque appositè facere ad sanitatem credunt, longè decepti: sin, vt palato gratiosè delicioséque commendent, aliqua ex parte excusandi. Quanuis quæ saporis esse, quæso, commendatio potest, in negotio quidem hoc nostro? in quo non cum ea salubritatis vnà quoque coniuncta commendatio sit? Siccantur eo pacta carnes nimis, vt aromatis intereà contrahant odorem; præcipuè verò natura suapte antea quoque siccæ satis, aut non valde certè humidæ. Quod quidem in benè humidis non eueniet, ferente facilè eorum natura, præter assationem, condimenti id quoque genus: si modum tamen non prorsus excesserit. Quis enim auem deputauerit inter esculenta, Muleassis Tunetani Regis illam? vsqueadeò aromate infarctam multo, vt Scutatis centum constiterit: eius autem odor latè fragrantissimus viciniam totam repleuerit, in posterum quoque diem perdurans. Hanc fuisse Pauonem narrant Historiæ nostri temporis: in quo luxus, & deliciæ, & regius sumptus commendari inaniter ad ostentationem potuere: salubre temperamentum, quale nos quærimus, non potuit. Ego quidem edulem non existimabo tanti æstimatam ex solo aromate, æstimatione carnis nulla, quam totam aliam fecerit, déque natura prorsus sua deiecerit tot pretiosarum quidem rerum confectio; cæterùm alimenti naturam immutantium, coniectis eodem, quibus medicata tantùm facultas nobis quædam relinquatur, præter alia, Moscho quoque, vt tradunt, & Ambra multis, quasi qui barbarica vanitate, non aliter quàm vesano sumptu conditam regali ventri insepeliendam accipi debere auem existimaret.

Assata alimentum elargiuntur cuncta corporibus siccum solidúmque, nec sanè paruum, sed nec paulò imbecilliori ventriculo concoctu facile: aluum adstringunt, morantúrque sæpe excrementa, neque reliquum expeditè corpus permeant, neque euaporant citò: ideo durabilioris alimenti indigis, & carnes humidas fluxasque habentibus opportuna. Veneni vim nobis minantur quandam Arabum coryphæi ex assis carnibus, si protinus vndique conclusæ, ne qua exhalare possint, contegantur, vaporis euaporare prohibiti malitia, quo infectæ carnes non sanè leues noxas afferant, si edantur, nauseam, vomitumque, ac citam aluum choleræ in modum, mentis bidui interdum abalienationem, nonnunquam & mortem. Horæ spatium statuunt, quo liberè perspirans eo priùs assatura, edi deinde tutò possit.

Quibus elixatio debeatur. Et quæ elixari, assariue, vtrunque commodè possint. Alimentum ex elixis cuiusmodi.

CAPVT III.

E Côtrario siccioribus esculentis cibis omnibus elixandi ratio iure optimo debetur: quoniam ea sine dubio elixatione ita tenerescant humectantúque magis, ad temperamentum quoddam deducta. Id in omni animalium genere verum reperitur, Quadrupedum, Auium, Aquatiliũ. Bubulam quidem rectiùs elixandam præbemus, sicuti ferinam sæpe, cuius ferè siccior natura, quàm domesticorum. Auium bonã quum elixare deberemus partem, assamus potiùs corrupti cupedijs: sed teneriores tamen, nouellasque magis, & pingui semper, pingues ipsas antea, aut humore inductas, illitasq; aliquo, ne exarescãt. Nec dubium est, quin ad sanitatis rationes, optimæq; naturæ respectu, salubriores futuræ aues sint, quæcunque aut natura, aut ætate iam, aut

oborta fortè macredine, plùs iusto siccescunt, si elixentur.

Iam Piscium non planè multi, neq; apud gentes multas elixationem ex sola aqua accipere consueuerunt: & qui accipiũt, non nisi multo priùs insperso, additoq; deinde sale elixantur, vt hac ratione non parum illis natiuæ humiditatis auferatur, quo rectiùs deinde elixandi modum subeât. Germania aceto plurimos incoquit, eosdem vi salis multa aspersos antea: ita gemina de causa, aceto saleq; cocti solidescũt, firmanturque, dẽpta fluxa humoris laxitate. Quã Elixationem non, vt arbitror, dixeris simplicem quidem ac legitimam, neq; nunc de salubritate loquor, quam, qui ita præparant, ne cogitant fortasse quidem, rerum harum omnium securi: illud tamen dico, consuetudinem præparandorum hac illáve ratione esculentorum omnium, non modò Piscium, lõgiorisq; temporis vsum, perquàm raró increbuisse visum, moremq; per secula retinuisse suum, quin rationis fundamento alicuius niteretur, non facilè ferente diuturnioris cõsuetudinis alicuius vsum communi hominum cõsensu, quem manifestior insequi sæpiùs noxa solita sit. Sic quidem coquendi plurimùm Pisces suos, quem diximus, morem vbique retinent multo maxima Germanorum pars, ex acetosaleque, non abs re: sed enectos confestim, palpitantesq; adhuc, ac frustatim cõcisos. Aliter in pridianis, aut horarum aliquot antea spatio cæsis, sectis've, nullus enim eo coquendi modo successus in his: laxa quippe nimis iam fluxaque, ac soluta propè tota Piscis substãtia. quod signi sit, nisi cohærẽte adhuc naturalis glutini parte aliqua, adstringi Piscem nõn posse. At ijdem quanto meliùs, rectiusque, adeóque ad sanitatem cõmmodiùs assarentur Pisces; sicuti profectò apud multo plures nationes assantur, friguntúrque oleo, butyróve, magisque oleo, aut craticulis etiam impositi torrentur, quæsita in omnibus ritè ad contemperamentum necessaria siccitate, in benè humida natura, cuiusmodi Aquatilium est, plùs minùs, ad vnum propè omnium. Nam frigiditatis, quæ eisdem inest, qualitas, quocunque præparationis modo concepta caliditatis parte, nonnihil emendari tamen potest. Sed elixationis, quod initio dicebamus, modus siccioribus destinatus est, quo molliora facta tenerescant. Nec, si rectam ac salubritati accommodam sequi rerum rationem voluerimus, (à qua desciscere, quotquot huius ipsius de nomine Medici appellari promeruimus Rationales, nephas est) aliter vnquam, quàm aut siccioris naturæ cibos, qui planè ignis opem exposcant, elixatione, aut humidioris assatione, temperatiores factos, edendos apponemus.

Ad eiusdem rationis sequelam alia sese nobis offerent quædam, vtriusque coctionis formulam non ineptè prorsus subeuntia, quæ vel mediocriter temperata fuerint, vel non planè magno à temperamento recessu in diuersum abeant, sic vt nec magnopere assari, nec elixari valde postulent; & vtrunque tamen, atque etiam vtrumlibet fieri non incommodè possint, ac si esui esse apta debuerint, alterutrum sequi modum necesse sit. Gallinas ita, Capósque, ac multas cortis aues, Hœdos, Vitulos, Auiculas, quædámque ad hæc eiusdem modi alia, assamus, aut elixamus; vtrumcunque fecerimus, haud facturi malè, siquidem modicè temperata fuerint, vt id tantùm excoquatur, quod redundantia sua qualicunque cruditatem facit, seu siccæ, seu humidæ caliditatis opera, dici vt coctum possit, non iam crudum: sin paululo siccius, aut humidius reperiatur quod coquendum sumitur, præter iustam cocturam, qua cruditas illi, vt dixi, demitur mediocriter operato igne, non valde tamen multum aut ab Assatione siccitatis, aut ab Elixatione accepturum humiditatis sit: neutróque magnopere inclinaturum, temperamẽto propinquum satis, verisimile sit. vt quidem è diuerso, in siccitatem paulò magis progressa, Assatione torreri, adeóque exuri interdum: in humiditatem autem, Elixatione supra modum mollescere, fluxáque & diluta nimis euadere conspicimus.

Ex rectè elixis alimentum corpus sentiet sine dubio humidius, neque tam, vt ex assatis, solidum durúmque. Eadem concoqui quoque faciliora, minusque distributionem per corpus morantia fuerint, durabilitatis ac diflabilitatis alimoniam exhibebunt in medio. Faciliùs autem subibunt aluum proculdubio, & obstructionum minus facient, minusque item crassorum exustorúmque humorum gignent.

Cuiusnam temperamenti existimanda sint Assa, Elixáque, modò talia fuerint.

CAP. IIII.

Haec fuerant de Assatione, & Elixatione, deq; his, quæ assari aut elixari, aut vtrunq; ritè recteq; possunt, cõmodè in rem nostram differenda. Qua in re Assa intelligimus, quę per totum siccitatis aliquid cum caliditate acceperint: sicuti Elixa, quæ humiditatem. Nec diffitemur, diuersis sui in partibus, quem-

quemadmodum Assa ficciora seipsis sunt, ad eundem modum Elixa humidiora esse: hæc foris humidiora, intus minùs, Elixa intelligo, at humida tamen: illa foris itidẽ ficciora, minùs intus, sed ficca tamen, nempe Assa. Quæ si libuerit, quia ficca minùs ea in parte reperiuntur, humida appellare, exteriorum partium comparatione poßis: ficuti Elixa, eo quòd minùs intrinsecus humida sint, ficca dicere nobis licebit, ea in parte extrinsecis partibus humidioribus inuentis. Verùm enimuerò rectiùs meliusque æqui temperamenti respectu, & illa ficca Assa, & hęc humida Elixa dicetur, atque habebuntur, modò rectè, vtque par est, assa, elixáque in rerum examinatione accipiantur. Nam Assata dixisse, atque habuisse, quorum interior pars nondum assationis formam susceperit, ac imperfectæ potiùs elixationis instar habeat; Elixa autem, quæ quis elixans humore tandem destituta suo, ignea tantùm vi coquat: arbitror hominum esse rectam rerum naturam rationémque non obseruantium; quando vel Aristoteli ipsi, Philosopho tanto, visum non diuersum omnino fuerit, idque eo in opere, in quo firmo de rebus his iudicio animi sui sensa nobis exprompsit, ita quoque scribens: διὰ τοῦτο κἂν ἕψων τις ποιῇ μεταβάλλειν, καὶ πέττεσθαι μὲν ὑπὸ τῆς τοῦ ὑγροῦ θερμότητος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ πυρὸς, ὅταν τελεσθῇ ὀπτὸν γίνεται, καὶ οὐχ' ἑφθὸν καὶ τῇ ὑπερβολῇ προσκεκαῦσθαι λέγεται. Vides Elixationem, quæ ita inceperit, desinere tandem, si modum excedat, in Assationem quoque posse? vt cum nomine vnà formam mutet. Sed nec, quum primò inceperit quidem tantùm, Elixatio fuerit; nec, nisi formam iam elixationis integram adepta. pariter de Assatione existimandum. Nam ea quoque aut nimia in adustionem tandem euadit, aut inchoata tantùm, dum intrò, quod satis fit, non penetrat, partes eas humectas plùs, quàm Assationis formę par fit, relinquit, & Elixationi propiores: vt iure meritóque ne Assa quidem dici verè possint, postquàm assaturæ formam naturámque integram nondum induêre. Hanc ita explicatam rationem si sequuti fuerimus, profectò standum nobis esse iudicabimus à Medicis aduersus Philosophos, quos suis ipsos conficere argumentis possimus. Etenim si à forma denominare quodque sua æquum iustúmque habetur, hocque nobis ipsi dictant, itaque facere iubent: atque ijdem hi caliditatis humidæ effectum esse Elixationem persuadere nobis conantur, quod libenter admittimus, quemadmodum ficcę Assationem: porrò autem in effectibus causæ semper apparere vestigia suæ aliqua, non alij nobis meliùs ostenderint, quàm Philosophi: vincet vndiq; ratio, ficcę Assa, humidę Elixa naturę ac temperamenti necessariò, cogitantibus rectè, existimanda esse, modò formam rectè indipiscantur suam. Assatorum autem quædam, quorum ad intima assatura iusta non penetrârit, nec pro assis quidem habebimus, duntaxat ea in parte. Atque huic sanè sententiæ quum subscribere sensus quoque fidem, rerúmque non minùs experientiam perspiciamus, qua effectus vbique ab Elixis humectandi, ficcandique ab Assis produci compertum semper atque exploratum habemus: nos partes nostras sequuti, sententiam nostram retinebimus, τῶν ἰατρῶν παῖδες qui esse volumus, tot iam dictis antea rationibus erectam, tum longissimo rerum humanarum vsu cōfirmatam, futuramque ita in posterum mortalibus ad sanitatis commoda tutelamque perpetuó vtilem.

Frixorum quæ natura, aut temperamentum: & quæ frigi debeant: rectúsque eorum vsus.

CAPVT V.

IN sartagine quæ friguntur, assari existimantur Aristoteli: & verum est. Assatorum enim naturã omnem & conditiones obtinent, extimam semper superficiem ignis vi incrustatam gerentia, vt ceu corium fiat, in quibus non est: tum proxima quæque ficca: minùs autem interiora, quo magis à ficcandi causis absunt; at & ipsa tamen ficca, siquidem ritè futura frixa sint: non diuerso planè modo, quàm quo de Assatione dicebamus. Quanquam longè celeriùs ficcescunt, quæ friguntur, ex olei, butyrique materia, tam facilè ignem concipere apta.

Supernè quidem paulùm modò superante sartaginem igne incumbere flãmam in oleum vidimus, arsisseq; totum, quod quotidie fit: vt flammeam esse feruefacti butyri, olei've caliditatem oporteat, ideoque tactas feruentibus his partes protinus exarescere, partimq; crassescere valde, tum intrò quoq; propulsam adigi ficcandi cum calore facultatem. Atq; ita res, accepta per totum caliditate, ac ficcitate, frigi conspicimus, non parum ad id conferente, ficcitateṁq; suam addente, igneo quoq; patellæ feruore, qui in liquorem proximaq; frigenda facilimè transeat.

Quocirca rectissimè humidissima quæque frigi maximè debent: nec aliter sanè contingere animaduertimus. Pisces maximè, genus quodcunque, cōmodè vtiliterq;

friguntur, vt vescamur, cunctáque Aquatilia, tanquam quo maximè coquendi genere ſiccata ceſſet redundans illa humiditas, & temperamentum adhibeatur. Etiam olera, herbulæ, radices, fructus herbacei maximè, vt Cucurbitæ, & cuicunque tandem eſculento frigiditatis & humiditatis circuncidenda redundantia eſt, vt temperamentum fiat. Nec ſeciùs ſemina quædam (id porrò vſitatum veteribus inprimis fuiſſe legimus) ex frixura qualitates haſce frigoris humoriſq; nimias, tum verò & flatulentiam deponunt, minoriq; ſemper damno eduntur Piſa, Cicera, Cicerculæ, Eruum, Eruilia : quæ Elixationem quoque tamen ſæpiſſime patiuntur, plurimumque ea coctura, ſi diutiùs fiat, flatuoſitatis amittunt. Quædam autem etiam diutiſſimè cocta exuere penitus flatulentiam ſuam non poſſunt, vt Faba : at ex frixura exuet, quum elixatione non poſſit.

Cæterùm vt multa probè fricta coctione ea proximè ad temperamentum accedant, depoſito noxiarum qualitatum exceſſu : at intereà concoctu difficilia euadent ſæpe, ſiſtent aluum, in nidorulentiam abibunt, anguſtioribus vijs hærebunt, crebro nimis vſu exaſſatum ſanguinem reddent : alimentum quidem, ſi à ventriculi concoctione exactè vincantur, de ſe largientur perſtans, ſolidumque, proinde nec citò ſolutile ; ſed ſucci illaudati, nec quod facilè apponi nutriendis, nec adglutinari appoſitum, nec adglutinatum vniri ob duritiem queat, vt eiuſdem conſtitutionis cuncta propè. Sicuti è diuerſo in mollioribus, atque humidioribus contraria omnia: quod genus ſimpliciter inprimis, ſoláque ex aqua elixa habentur. Nam quæ in ollis ex condiendi ratione aliqua incocta parantur, ea ſine dubio conditure ſuę temperamentum modumq; ſequentur ſemper, de quibus dicemus.

Suffocatorum ratio duplex : magnáque, & ad vſus multos inde commoditas, vt qua plura cocturæ genera contineantur.

CAP. VI.

SVffocatorũ ratio non aliunde duci rectiùs, quàm ex vocabuli ſignificato, poteſt. Gręcis πνιγετὰ dicuntur, ſiuntq; concluſis vndique diligenter ſpiraculis, vt in furno, qui ex argumento Græcis πνιγεὺς dictus eſt, & operculatis vaſis, & modò appoſitis ſimpliciter ignis flammæ, aut accẽſis carbonibus; modò (quemadmodum de ouis ea coquendi ratione parãdis edocuit Galenus) alteri vaſi, quem cacabũ vocant, calida aqua pleno, impoſitis. Quæ ſicuti paulò operoſior, ita potior coquẽdi eo modo, ratio eſſe videtur. Non enim tam craſſeſcent, aut durabuntur intantum, nec ſucci fient tam praui, quæ incoquuntur, humiditate circundatæ vaſi aquæ adiuta. Nam ex priore modo, admiſſo ad vas flãmeo ſtatim igne, aut accenſarum prunarum, mirum videri non debet, ſi, concepto igneo calore, ſimul in ſignem quoq; ſiccandi vim experiantur, etiam vt humorem aliquem accipiant, vt ferè fit in his, quæ ſuffocatione coquuntur: tametſi in vtroq; adhiberi modus quidam poſſit, vt quum primùm iuſtam cõſequuta fuerint cocturæ eiuſmodi rationem, ceſſetur: vel ſic tamen altero modorũ exarſura magis, futuraq; duriora ; ex altero humectiora, ac teneriora. Qui duplicis vaſis modus eſt, relatus alibi quoq; à Galeno nonnunquam in parte Artis Curatrice, cõſeruandæq; non parum rerum, quæcunq; rationem eam ſubeũt, ſubſtantiæ, ac temperamento idoneus, etiam in culina, non ſolùm in officina Medica. Licebitq; inire rationem alterius, quod altero incluſum cõtinetur, duplicè, tecti modò operculo aliquo, modò etiam detecti vaſis, extante nimirum in detecto, vaſis, extra aquæ ſuperficiem, ſummitate, ne aquam accipiat. Sed is cũ ſuffocatis iã nõ numerabitur modus.

Verùntamen operculatorũ, qua neceſſariò ratione ſuffocata coquuntur, ſiue ex vnico ea, ſiue duplicato vaſe parentur, in eo verſatur conſideratio, vt repercuſſu quodam vaporum ignea vi excitatorum, qui exhalare nequeant, quum fiat coctio, peragi eam non inconuenienter, neq; inutiliter poſſe credamus, conferente vndiq; ad cocturam vires ſuas igne, aut ignis calorifica certè facultate, & ſubtus accenſo in ſimplici, incumbenteq; etiã vaſis lateribus igne ; in duplici verò, ex feruente pręterea aqua operato calore ; ſupernè item nihil remittẽte vaſe, reciprocatione cõcepti interiùs ignis aſſidua, quæ reflexu crebro fieri ita validior ſolita ſit, confectaque eo pacto, ac veluti per totũ macerata, atq; excocta ad plenum exiſtimari queant. Stuffata Italorum vulgus vocat, vel decurtata voce Suffocata volẽtes ; vel, quod alludit magis, Stipata. Stuffas quidem vaporaria appellant, quæ ſtipari vndique oporteat.

In hanc cocturæ rationem venire plurima poſſunt, modò non ſicciſsũma: quanquam modicè quoque talia, non incommodè geminati illius vaſis ſuffocatione coquentur. Aſſari, elixari, Piſcium, Quadrupedum, Auium carnes, addito, non addito humore, poſſunt ; fructus, herbæ, ſemina coqui omnino, aut Aſſationis, aut

Elixa-

Elixationis, aut Frixionis etiam alicuius in modum, vt eodem modo relatura suæ quæque cocturæ rationem, temperamentúmque sint, atque id insuper priuati nescio quid ex conclusi cohibitique intus caloris opera, impeditáque euaporatione, acceptura, quæ coctionis opus augeant cuncta, adeo non imminuant. Nec noxæ tamen intereà vlli fuerit impeditior perspiratio ea. Peracta nanque concoctione, operati iam vapores absumuntur tandem, atque inter operandum etiam infracti debilitantur, vt opus tantùm maneat, ipsi abeant: Secus, quàm (quod de summorum inter Arabas Authorum sententia suprà dicebamus) in assatis in aperto carnibus, vbi excrementitia exhalatio ignis vi emissa, si conclusione vndique post coctioné septa cohibeatur, retró pulsa, indensque se assaturę, corrũpere illius formã, perfectamq; iam coctionis rationé inutili, atque adeò noxia sæpe inficere accessione potest.

Quin potiùs in Suffocatis ne attolluntur sæpe quidem vapores vlli, aut pauci quidam attolluntur, concalescitque potiùs spatium, operimentum cibariáque inter: quo calore cuncta intus exquisitè per omnes partes elaborata, miniméque, si modus adsit, exurente, aërosáque semper humiditate quadam permeãte, cibaria iustissimam accipere coctionem valeant, alimentique præbere corpori possint satis, atque eius probi, temperatique, permeabilis, non hærentis in descensu; consistentia medij, vt nec tenue, nec durum nimis, neutrius noxam corporibus inferat, & ab vtriusque incommodo discedens, in excessuũ omnium mediocritatem deueniat, quocunque ea coctionis genere, siue assando, siue elixando, siue frigendo præparentur: vt intereà tamen cocturæ semper cuiuscunque proprietas in hoc seruetur, & illa, quã diximus, mediocritas; vtque assorum paulò siccius, elixorum humidius, frictorum itidem siccius, ex suffocatione acquisitum temperamentum, sed modicè cuncta, accipiamus. Quorum quũ omnium alendi antea facultates expositæ à nobis fuerint, nõ repetemus eas inutiliter prorsus hic in hoc, quod modò attulimus, coctionis genere.

Pastatorum, quæ ita vocant, commendatio ex cocturæ genere: quorum etiam duplex ostenditur modus.

CAPVT VII.

Vera esse quæ diximus, & temperamentum parati hoc coquendi modo cibarijs exactum quoddam sæpenumero solere, argumento certo satis fuerint, quæ Pastæta vocamus, alterum suffocatæ coctionis genus. Vt enim prius illud vasis, aheno forte, aut olla, aut cacabo, operculatis omnibus; ita hoc subacta ex aqua farina in panificium fit. Ea Græcis παὶς est: nos sanè Pastam, quum nomen hactenus apud Latinos non inuenerit, aliud, cum quibusdã dicamus, si fortè vsu emolliri hæc quoque vox possit. probè quidem compositum vocabulum videri possit Pastæta, ex Pasta, & παστός. Sed, quod dicebamus, Pasta induuntur, conteguntúrque tota crassiuscula, quæ ita cocta volumus esculenta, generis propè omnis. nihil enim refugit hæc coctura. Nobilissima tamen quæque includunt, Pisces præsertim. Sed & Aues, & ferinam, & Quadrupedum potissimas partes, sic Pastis huiusmodi vestitas, munitasque vndique, in furno coquunt, bifariam vt suffocata existimari hæc meritò debeant. est enim furnus ipse quoque, vt dixi, πνιγεύς. Extrahuntur tenerrima, sapidissima, nutricantissima, succi optimi; nec concoqui, nec descendere, nec distribui difficilia: vt vel prædura, glutinosáque, aut crassa, si ita ritè coquantur, non sanè parum exuere qualitatum harum solita sint. Memini Lupum, itemque Vulpem, (partes dico horum quasdam) Coruum rursus totum, hac ratione coctos, ac per iocum appositos ignorantibus id conuiuis, non insipidos visos, & aliud, quàm quod erant, existimatos. Quod in alio quouis coctionis genere non sanè scio an successurum sit, vt indeprehensa lateant. Bonitas coctionis id facit, quanuis aliena à quotidiano vsu, & minimè cõsueti gustus, ne dignosci possint, iocularia impostura hac. Omnia hic, quæ in priore Suffocatorum genere, ad egregiè coquendum commoda: inclusus reciprocansque in se, vique maiore in coquenda conuersus, neque ille nimis vnquam siccans, calor, paucissimis excitatis euaporationibus, atque his consumptis; tum prætereà circuniecta vndiq; Pasta obturatis omnibus, quæ conclusione caloris, ex furni calore ipso quoque aëreo toto accensi, materia sua triticea, nempe farina, tam naturæ nostræ amica, opus feliciter inprimis promouens iuuet. Itaque, quod dicebam, nunquam nimis siccescere, quæ ita coquãtur, verum dixisse videmur. Non enim transmittit Pasta flammei ignis siccandi potestatem, & transmissa aërosam semper qualitatem quandam conseruat, qua cruditas omnis sensim tollatur, & excrementitijs omnibus absumptis suus tamen cocturæ succus, qui alendo maximè sit, reliquus fiat, tanta plerunque diuturnitate, vt ob perfectæ coctionis conditiones mitti sæpe in longinquas quoque re-

giones dono amicis soleant, & lautioribus mensis, vel maximorum interdum Imperatorum, eadem plurimis deinceps diebus reponi viderim.

Esitantur ideo ferè refrigerata bona pars, quum calida tamen possent: sed amittunt gratiam recalfacta. Calidum semper estur genus eorum quoddam, quod concisis minutiusculè carnibus fit, & accepto pauco liquore, sectisque medijs Limonijs malis, additisque, incoquitur circunductæ vndique in orbem infráque ac supra per omnia Pastæ, latioris cuiusdam patellæ specie: quum aliâs etiam multa animalium, quæ includuntur, potissimùm verò Piscium quorundam formam, sequaci ad omnia Pastæ materia, efficta repræsentent.

Tria insuper Cocturæ genera: Subcineritiorum, & vaporosam ex aqua exhalationem accipientium, & circunlitorum Pasta.

CAPVT VIII.

HAberi illa quoq; possunt coquendi genera quædam, quum, vt in subcineritio ferè pane fit, cineribus calidioribus circunducta, aut oua, aut poma, aut castaneas etiam quandoque, & huiusmodi, percoquimus. Ea macerantur vtique igneo cineris calore egregiè, vt, si aut humidioris naturæ fuerint, vt mala, aut durioris simul consistentiæ, siccescere, ac tenerescere aptè satis eo pacto queant. Id in Ouis damnatur, quòd ita assata, (assationis nanque genere haud dubiè continentur) & tardiùs descendant, diducantúrque per corpus distributa ad alendum lentiùs, & deterioris insuper succi euadant.

Hoc assandi: illud elixandi potiùs genus, quum feruidioris aquæ vapore excepto, aliquo pacto appensa coquuntur. poma possunt, & fructus alij, aut alia quoque multa. Vapor enim fácilè insinuat se assiduus, & cuncta penetrans calorifica vi, eademque humidum semper seruante, coquit: qui penè natiui caloris nostri agendi modus est, vt excalfaciente atque humectante qualitatibus præcipuè agat concoquendo, conficiendóque cibos, elixandi formula: quam in omnibus, quoties quidem naturaliter agit, operibus suis ostendit, nusquam siccescente nimis coctione, nisi quandoque extra naturæ suæ limites feratur, quum jam non concoctio est, sed corruptela.

Addit tertium, quo coqui solerent poma, modum Galenus, Pasta circunlita, incrustatáque, vt ita coquerentur. Sic enim locum eum (De alim. fac. ij.) accipio, ὠφελιμώτατα γίνεται πολλάκις ἐν νόσοις ἤτοι περιπλασθέντα σταιτὶ, cocta esuique idonea intelligens. Nam duos statim subdit coquendi modos alios, illos paulò antè recitatos, vt vtilissimè in morbis sæpenumero coqui: Pasta priùs obducta poma, edique ita indicare voluerit. A quo planè modo originem sumpsisse Pastęta ipsa, de quibus tot suprà diximus, videri cuipiam non immeritò possint.

Sorbitionum ratio. Quomodo ab his, quæ incoquuntur, accipiant facultates, rursúsque illis reponant. Simplicior item, & compositior earum modus quidam: condiendiq́; ex his formulæ: atque earundem diuersa sæpe rationes.

CAPVT IX.

ATque hæc ferè sunt, quæ venire nobis hoc loco in mentem potuêre diuersa coctionum genera, quibus diuersa itidem variaque conciliari solita sint cibarijs temperamenta, diuersæque naturæ, ac consistentiæ, alendique facultates. Hactenus enim relata, ex sola igneę potestatis applicatione varia diuersitatem alimenti acquirunt, vt alio assa, elixa alio, atque alio fricta modo, hanc vnam ob rem alant, plùs, minùs, sicciùs, humidiùs, frigidiùs, calidiùs, crassiùs, tenuiùs, duriùs, molliùs, & id genus: nimirum ex differentibus vbique rationibus adhibito admotoque igne inter coquendum, differentium quoque semper naturarum exeunte coctura.

Restant Sorbitiones, seu Sorbitiunculæ, ῥοφήματα scilicet Græcorum, Iuráque ac Iuscula nostra, & iurulenta omnia. Quæ si simplicissima fuerint, ipsa potiùs ab esculentis, quæ incoquuntur, facultates accipiunt, quàm dent: contrà, si compositiora, dant magis, quàm accipiant, aut certè nõ minùs. Simplicissima dico, ex purissima solaque aqua, quæ elixationis ratio est, pura omnino, ac syncera: in qua humescunt quidem carnes, seu si quid elixatur aliud, at plurimum inde elicitur ad alendum quoque virium in aquam, nõ solùm aliarum qualitatum, quæcunq; tandẽ elixandis insint. Atque hæc simplicior fuerit Sorbitiunculę purioris cõditio, quoties, quę incoquuntur, aut temperata sint, aut non mul-

multùm à temperamento abfuerint, nec extranearum qualitatum quicquam obtinuerint.

Sed hæc quoque tamen ipsa, protracta diutiùs elixatione, qualitatis aliquid etiam, quæ rebus antea inesse non animaduerti manifestò possit, accipient; si non aliam, at salsilaginositatis alicuius, quandoquidem omnium optimæ cõditionis aqua, vel per se solaque excocta, salsedinem tempore concipiat; tanto magis, si aut salis antea iniectum aquæ aliquid fuerit, aut, quæ coquuntur, salsum prius nitrosumque in se succum contineant; vt ferè animalium veterum carnes continent, Gallorumque inprimis, quorum iusculis longiore temporis spatio decoctis ad ciendam sæpe aluum vtimur, proritante eam salsugine carni ob diuturniorem elixationem detracta, & iusculo reposita. Idem succis multis vsu venit, vt decoquẽdo salsi primùm quidem fiant, postremò etiam amarescant. Sic verò detrahuntur rebus qualitates, quascunque habuerint, non modò salsedo, & iusculis reponuntur, vt res ipsæ diutiùs decoctæ idipsum demum fiant, quod aqua priùs fuerat, nempe absque vlla prorsus eam qualitate. Cuiusmodi aquam puriorem illam habendam semper esse scimus, èxqualem scilicet. Huius, inquam, conditionis euadunt, quæcunque diuturniore temporis spatio incoquuntur, vel purissimæ omniumque maximè syncerææ aquæ, abeuntibus in hanc de rebus ipsis, ac veluti sedibus suis relictis in aquam transmigrantibus qualitatibus omnibus, donec exquales res ipsæ remaneant, qualitate omni vacuæ, exqualisque prius aqua qualitates eas susceperit omnes. Nec aliunde arbitror Elixationem dictam, quàm quòd prolectę ita eliciuntur de elixis qualitatum vires, facultatesque omnium, vt si diutiùs perrexerit Elixatio, destitutæ viribus suis res dilutissimi, sæpe etiam nullius saporis fiant. Itaque videmus amara, acida, austera, ac sapore quocunque prædita, hac ratione facultatibus suis exuta in Iura transferre.

Hæc simplicior quædam vocabitur nobis elixatio parandis Sorbitiunculis, quarum gratia de coctionis genere hoc nunc ista tradimus. nam priùs, quatenus quæ elixabantur ipsa alimentum nobis suppeditarent suum, sic de eo dictum meminimus. Nunc Sorbitionum, aut Iusculorum simplicius hoc genus dicimus, quo elixatorum ea vires accipiunt, reddunt nullas, aut vnam humiditatem, neque eam tamen semper, ac non nisi quum rectus in eo seruatus modus fuerit.

Compositius illud, iniectis extemplo aquæ condimentis, quorum facultates non minùs elixa sentiant, quàm ipsa suas iusculis addunt. Hic iam condiendi ratio ipsa quoque compositior quædam, vt potè qua non solùm iuri ipsi per se solique, veluti quum ad Sorbitiunculas tantùm paramus ea, aut seorsum Intinctus quosdam concinnamus, additas volumus vires facultatesque quasdam: sed incoquendis etiam conciliatas cupimus, ad excessuum fortè aliquorum castigationem, aut alias salubriùs parandis, easdem.

Ἀρτύματα hæc sunt, & ἀρτύσεις Græcis, ὅσα δὲ ἐν τοῖς λοπάσιν ἀρτύοντες, ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ἐστί. Quæcunque, ait, in ollis condiunt, in medio horum sunt. Priùs nanqua assa sicciorìs, elixa humidioris esse naturæ dixerat: at nunc ollarum condimenta (ἀρτύειν enim condire est) media statuit, quòd ea liceat, cuiuscunque libuerit temperaturæ, præparare. Mox enim subdens, inquit: καὶ τούτων δ' αὐτῶν οὐ σμικρὰ διαφορὰ γίνεται παρὰ τὸν τρόπον τῆς ἀρτύσεως. non paruum esse illorum discrimen affirmans ex condimenti modo. Nam alio atque alio ad condiendum addito, aliam atque aliam introduci incoctis cibarijs naturam credendum: vt, si abundè satis vini & gari acceperint, sicciora, quàm quæ non acceperint, futura sint: (quod nostram de Vini temperamento sententiam prolatam confirmat) sin ex his minus, defruti autem plusculum habuerint, aut ex simplici ac quotidiano albo Iure condita fuerint, multo antedictis humidiora habẽda sint: atque his etiamnum magis, ex sola puraque aqua. Atque ita cibaria & esculenta in omnibus intelligamus, quæ condimentis incoquuntur, eorum acceptam referre naturam solere, siue animalium ea carnes fuerint, siue quid aliud: quanuis de carnibus inprimis dictum accipi debere videatur, quòd eo loci Galeno de Quadrupedum alimento institutus priuatim sermo sit. Et hoc igitur quoque modo parari carnibus temperamenti, consistentiæque prioris, ac qualitatum, quod ad sanitatis vsum futurum sit, emendatio aliqua potest: dicendumque hic à nobis de eo fuit, vt prædictorum sequela seruaretur, cunctaque referrentur, ex quibus coquendo, aut ignis ipsius potentia, aut aliorum additionibus, esculenta, carnes autem inprimis, immutationem sentirent.

Estque ista condimenti ratio, & à iurulẽtis petita. Quæ si eadem per se paretur, seorsumque, Sorbitiunculæ potiùs & intinctus rationem subibit: sæpe etiã vtrunq; præstant, vt & condiantur temperamento immutatæ suo, iusculis aut incoctæ, aut inna-

innatantes deinde etiam carnes; simul & pro sorbitione nobis & intinctu futura iurulenta ea sint, diuersisque ita rationibus res eadem, vsitato in multis exemplo, diuersorum vnà vsum præbeant. Nam hęc ipsa, dum esculentis de facultatibus aliquid addunt suis, id quod sunt, rectè condimenta dicentur: eadem sorberi commodè sæpe vsuque multo possunt, & sorbitiones erunt. Sed & intingi panis in his, edique frequentissimè, tum rerum quoque aliarum offulæ solent: ita intinctus fiet. Quorum ipsorum non minùs simplicissimus quidam modus, vt quum aceto tantùm, aut Citriorum Limoniorumque malorum succo solùm ad intinctus vtimur: compositi alij multi, de quibus cum reliquis vnà dicendum nobis erit posteà.

Pulmentariorum ratio diuersa, ac nomina: & quæ quibus horum præferenda.

CAPVT X.

Ex frugibus ferè, aut frugum farina pollineque, existunt nobis Pulmenta, Pultesque innumeræ; itidē simplices, compositæque aliæ. Ex frugibus integris primò, diuque dein aqua maceratis, humefactisque, tum longiore temporis spatio decoctis, Pulmentum exit densum coactumque, molle, quod prorsus in pultem, vix iam apparentibus granis, discesserit totum. Sic hordeum, oriza, panicum, milium, zea præparari sæpe solita sunt, & quicquid frugum cortice non duro tegitur, aut semine non magno constat, aut membranoso. Hæ pinsuntur potiùs, deglubunturque, & ex fresis, vt faba, Pulmenta conficiunt, longo in aheno rudiculæ circunductu, subditis accensis carbonibus. idem consequi in alijs licebit. Hoc fuisse veteribus ἔτνος videtur. Sic quidē Galenus: (De bo. & ma. suc. cib.) ἔτνος οὖν ὀνομάζω, τὸ ἐκ τῶν ἐρεχθέντων ὀσπρίων τε καὶ χεδρόπων σκευαζόμενον, λέκυθον δὲ τὸ ἐκ τῶν ἀλεσθέντων ἄλευρον, ἑψόμενον ἐν ὕδατι προσεμβαλλομένου τινὸς λίπους. vt ἔτνος ex fresis fit leguminibus: λέκυθος, ex molitis in farinam. Fresorum autem leguminum erat ἐρεγμός, ab ἐρέχθω Verbo. Ex quo pulmentum, ἔτνος κυάμινον, ex faba fresa; sicuti ex molitis λέκυθος, in commune. Nam ex molita zea Pulticula parabatur, quam peculiariter ἀθήραν vocarent, Sorbitiunculæ in modum puerulis aptæ.

Cuncta appellari Pultes Pulmentaque possint, & Polentæ, vt arbitror, ex molitæ farinæ polline: rectiùs tamen posteriora duo, ἔτνος dico, & λέκυθος, cumq; hoc ἀθήραν pulmentariorum loco habebimus. Nam in prioribus illis, quæ longa primùm aquæ maceratione combibito demum humore elixari debere memorauimus, magnum sanè spectatur discrimen; quando eo modo præparatum hordeum, vel potiùs hordei ptissana tota atque integra longè ad succi bonitatem, tuendamq; valetudinem commodior, quàm Pulmentum Polentáve, ex hordei farina vtrunque, sicuti & maza. Quin humectārit Ptissana, Polenta siccārit potiùs: idemque animaduerti discriminis in reliquis quoque, hoc illóve modo paratis, frugibus queat: hoc est, vel molitis in farinam ad Pulmentaria opera, vel integris relictis, maceratisque, ac mitideinde igni ad Pultis vsque consistentiam decoctis. Qui planè præferendus modus sit, tanquam quo longiore emaceratione & elixatione diligenti demi meliùs seminibus noxa, & succorum prauitas auferri, & siccitas (quo maxima eorum pars laborat), tolli, emendarive, & glutinositas dilui, & reprimi multorum flatuositas, & dulcescere quorundam amaror possit. Sic quidem Lupini amaritudinem omnem deponunt: at Faba etiam si flatulentiam in totum non abijciat, partem tamen abijcit elixa magis diu, macerataque integra, quàm molita & puls facta. Ex Lupinis verò, non, vt par est, benè maceratis, non elixis, atque in pulmentum tantùm à molitura redactis, insignem, vt opinor, percepturi amaritudinem simus. Eadem reliquis omnibus (ne singulatim cuncta percurrere necesse habeamus) accommodari poterit ratio, scirique ex hoc optimè licebit, quale, quantum, cuiusmodi expectandum nobis ex singulis alimentum fuerit.

Repetita Assatura, post simplicioris tractationem, composita quoque magis ratio: & exemplis apertior facta multis: commodáque ostensa ex his ad referendum, & incommoda. Infarctus dein adduti, Tomacula, Farcimina, Lucanica, quæ assari omnia conueniat. Tostarum carnium aspersiones, ἀπανθρακίς.

CAPVT XI.

Iam ferè Condimenta tantùm restabant, & Intinctus, & Moreta, & huiusmodi dicenda, qualis eorum esset ratio. Nā quæ carnibus inter assandū addunture, adsperguntúrve, aut antea infixa cū illis vnà circūducūtur; de his iā traditū. Humescūt inde aliquantum

tum tosta omnino, &, ne exarescat ex toto illorum superficies, quasi condimenti cuiusdam loco præstant. cætera naturam suam referent penitus assa, quò vis assandi ab igne peruénerit. Quorum autem elixando iuscula facultatem accipiunt, & carni reponunt, ab eaque rursum alimoniæ vis iusculis additur; quæ omnia mutua rerum inter se quasi permutatione quadam fiunt: de his quoque non minùs sermo habitus in transcursu, atque in vniuersum fuit, quod satis sit, dummodò sciamus decoquendo facultates rerum, quarum antea iustorum voluminum exaratione cognitio tradita, iuri semper addi: vt non attineat, quarum virium futura iurulẽta sint, tradere, cognito iam hoc; nec rursus, Elixationis natura perspecta, quid acceptura elixa rerum huiusmodi additionibus caro sit, exposuisse. Si qua verò per se, seorsumque condimenti alicuius modo concinnantur, tum carnibus Elixis, interdum etiam Assis mensæ statim inferendis super insperguntur, ea aut Intinctus, aut Moretis, aut talis cuiusdam nomine censenda veniunt. quoniam vtrobi ea reperiamus, prò his vtimur.

Hæc, inquam, tractanda nobis restabant nunc: nisi præstare opinàremur, exempla rerum dictarum protulisse aliqua in medium, ad faciliorẽ eorum, quæ dicuntur, omnium captum; néve præparationum, coctionum, condimentorum, particularis magis modus quidam negligenter præteritus, mancam redderet ex parte, mutilamque tractationem nostram hanc, qualemcunq; illam: simul vt, quoniã mangonium suum Assis, itemque Elixis inuenit gula, & sedula culinæ cura factum, vt nõ omnino simpliciter Assa dici, nec Elixa quædam, proinde neque illorũ naturam temperamentumque retinere possent: quid in his boni messe malì ve ad Sanitatis tuitionem æstimemus, declaretur. Quis enim Assa verè dixerit, aut pro Assis duxerit, quum auium iecuscula, hœdorumque maximè ac agnorum, pulmonesque illorum ad hæc concisis minutim herbulis odoratis, alijsve, & liquore aliquo dilutis, velut emplastratione facta inducuntur, & omento contentæ inuoluuntur herbæ, cunctaque in veru torrentur simul? Elixationi similior hæc, vt videri non immeritò alicui possit, quàm Assationi, coctura: quippe ex ea circunducti benè humidi actu ceu emplastri vim igneam accipient, vt coquatur, res; tum & herbarum vires ex parte experiẽtur, cuius cuius illæ facultatis fuerint. Quis, (quanquam hoc iam propiùs Assationi accedit, imò Assatio verè est, sed compositi iam non parum retinens) quum vitulina caro excisa veluti in folium, tunditur fuste, batuiturque, ac implicatas recipit diuersorum generum herbas, pinguedines, aromata, veruque itidem torretur? Pulpulas appellant nostri: verè namque Pulpamentum est, necessariò qualitates relaturum vescẽdò incoctarum rerum; cætera Assum dicendum, habendumque: interponuntur laridi tessellæ frustulis, ne torrendo exarescant. Alimentum ex hoc, quale ex vitulina carne tosta: sed medicatum, pro additamenti ratione. Adduntur autem pro arbitrio, sal semper & aroma tritum aliquod, tum verò coriandrum modò, modò petroselinum, folia semén ve, modò amaracum, & fœniculi modò semina immatura, quod rudimentum illorum est, dehiscente primùm vmbella in florem, partim maturescẽte quoque detractum. Alij minutiùs concisa Vitulina, vel Iunicum carne iuuencorúmve, cum adipe vnà aut larido contusum amaracum addũt, & petroselinum, (quod ita dicimus, & apium est) infriatumque caseum vitello oui miscent, & in vnum coacta sale & aromate conspergunt, omento que inuolutis vitulino, si ad manus sit; sin minùs, at suillo, alióve, frustilla faciunt, qua libuerit magnitudine, oui maximè, quæ veru transfigant, & subditis prunis, aut si maluerint in craticula torreant; alimentum exhibitura excalfacientis naturæ, reficcantisque ex parte, ac flammeum calorem concepturæ, si aroma multum sit: vnde retorridus sæpe sanguis, & sitis vehementior liberaliùs vescentibus, promptusque ac paratus renum calculus in obnoxijs.

Infarciuntur item lactentes porcelli ad assandum, Anates, Anseres, Capi, Pullastri: possunt & Grues, & Ardeæ, aues que aliæ maiores: quin & Pisces non commodè nec salúbriter minùs, ob aromata, quorum qualitatibus non parum dematur piscibus frigiditatis atque humiditatis natiuæ, ac succi vitiositatis, quæ lentore ex parte magna in his quodam constat. Exenterantur priùs diligenter, quæ infarciri debent, omnia: tum exempta interiora emundataque concîduntur cum larido, pinguique aliquo, herbulis odoratioribus, allioque: infriatur his caseus, & adduntur oua, cinamomi, croci, piperis tunsi aliquid: commiscentur seduló cũcta, induntur que exenteratis, & consuta aut torrentur in veru, aues, porcellique; aut in craticula pisces: commodè, dum assantur, mixtis sale & aceto illinentur sæpe, vel ex saluiæ ramusculo aspergentur. Editur infarctus ipse æquè benè: qui tamen transfúdere in carnes facultatis omnino aliquid

foleat

soleat suæ, & vel contemperare, vel medicatas reddere: Piscium, vti docuimus, contemperare potiùs; reliquorum, medicatas facere. Omnino nanque, præter alimoniæ facultatem, calefaciendi, siccandíque viriumaliquid accipient, quanuis id non magnum futurum est in maioribus, quorum vicinæ tantùm partes qualitates sentient: in minora faciliùs transibunt, piscesque magis.

Infarctus porrò ipse, id quod est, infarciet sanè comestus, si paulò largiùs additus caseus, ouáve fuerint; & concoquetur ægrè, & tardiùs descēdet, & corruptelam sæpe afferet nidorulentam illam ventriculo, socineri, renibus, venis minoribus aduersans, quarum in angustijs hærens facilè obstructiones creet.

Maiora iccinora, si venire idoneè in infarctus hosce debuerint, elixabuntur priùs paululum, cætera eadem erunt omnia. Tomacula ferè huiusmodi fuêre veteribus, nobis Mortadulæ, quum suillum secur, vitulíve cōcisum, multò aromate miscemus, pipere præsertim, ac modico sale, & fœniculi semine, vel siccatis potiùs flosculis, & in orbiculos omento circunuoluta Tomacula craticulę mandantur assanda. Non multùm alent hæc; & quod alent, calido & sicco tēperamento notabitur; retorridum sanguinem facient, si piperis plusculum acceperint.

Eiusdem generis Farcimina habebuntur hunc in modum: Accipiunt pulpæ vitulinæ plus, suilli adipis minus multo, casei veteris pinguisque tantundem ferè quantum adipis, oua duo, aut si res exigere videatur tria, salis quantum satis est, pro rata mixturæ parte, piperis, cinamomi, vtriusq; plusculum, croci quod colorando satisfaciat: conciditur minutim sic satis caro & adeps, teritur τυροκνήστῃ sua casens, quod instrumentum est culinariū foraminosum, altera parte asperulis eminentijs, friando nō solùm caseo, sed pani, & quicquid subire id operæ natum est, accōmodum; tunduntur crassiusculè aromata: ouis cuncta excipiuntur tudicula exagitatis, commiscenturque diligēter. Hac mixtura tenuius intestinum infarcitur curiosè priùs ablutum, vnde Farcimen dictum: priuatim Lucanicas vocant, in Lucanis primùm fortè inuentas. Elixaturam hoc pacto exposcent primùm, tum & aptissimè in craticula torrebuntur. Edulium non omnino malum, nisi caseum acciperet & oua, quæ infarciendo sunt, aromata calorem adderent: at eadem humescentiam nimiam exugunt, & putredini resistunt siccandi vi, & peculiari aromatica, si præsertim paulò plus salis atque aromatum inditum sit. Quod faciunt, qui permansionem plurium dierum, quindecim fortè, aut viginti, in his quærunt. nam aliàs simpliciter sic confecta vix biduum æstate perstabunt integra. Pulmo, iecur, lien, & quicquid interaneorum est Suis, Vituli, Bouis, Hœdi, concisa minutatim eandem accipere formam poterunt, quæ pro animalium temperamento, rerumque additarum, diuersè iudicanda erunt. Iam si mensium prætereà quæretur permansio, siccabuntur insuper fumo, & minore mixtura parabuntur, hoc ferè modo: Sumis de Sue carnem pinguem macramque simul, detractis fibris ac membranis omnibus, neruosisque partibus, concidis minutatim: salis addis, quantum satis est, pro rata semper parte, decem fortè libræ si carnis fuerint, decuplo minus vt salis sit, nempe libra: fœniculi repurgati secretique, adijcis sextantem, piperis tantundem crassioris, tunsi tamen: misces ista, infarcisque eodem modo, & fumo appensa siccas. Ablato hinc caseo, pinguique, & ouis, obstruendi vnà meatus præsertim angustiores auferetur suspicio, & liberandi potiùs infarctus accedet facultas, præterque salitis omnibus communis illa crassos lentosque humores incidendi; sed cum excalfaciendi hîc potestate maiore resiccandique; proinde exassandi quoque sanguinis, & atrabilarij humoris copiam generandi, timore.

Tostis carnibus affundi à multis multa liquorum diuersorum genera solent, quorum cuius quodque censendum facultatis sit, quásve exhibiturum vires, & an Assa emendaturum, an additurum potiùs illis: non difficilis admodum futura coniectura sit, simpliciorum priùs, ex quibus concinnantur, rerum explicatam iam anteà à nobis naturam omnem cognoscenti. Exemplum dabimus vnum atque alterum, ex quibus reliquorum duci cognitio certa possit, omnium facientium ad rem, non facientium. Neque enim delicias hîc, aut voluptates quærimus, vt palatum prouocatura multa tradere necesse habeamus: sed sanitati studemus, cui futura fasi sint pauca, & ea simplicia magis, minimeque deliciosa: nisi quatenus tamen voluptatis hîc quoque captandum aliquid in his est, quo nutriendi dispensatio tota peragatur meliùs, excipiente talia, quæ modò sanitati non aduersentur, libentiùs ventriculo, retinenteque, ac feliciùs concoquente, etiam trahentibus sanguificatum ex huiusmodi humorem auidiùs ad se membris ad alendum omnibus. Hactenus concessum, voluptuosæ vt parentur dapes, & vt palato tribuatur aliquid paulò delicatius quod sit: supra id

vale-

valetudinis humanæ custodi nil tentandum, ac, si qua afferentur eiusmodi, inuestigandæ protinus facultates, vt aut idonea recipiantur, aut refutentur aduersa.

Cum Omphacio, quod Agrestam vocat, & pinguiusculo iure miscetur luteum oui agitatum, & allij nucleus eodem liquore disfractus solutusque tunditur, additur piperis momentum: croci nõ est opus, nisi qui coloratius desiderant. Huius aspergine carnes dum assantur, madefiunt sæpius: tum assis iam impositisque patinæ, quod reliquum factum est, infundũt, vt partem aliquatenus tangat. Hinc alliũ, cui olidum id esse videbitur, abijcitor, seruantor reliqua, nec inidonea, nec insalubria, nempe exustas partes emendatura, & calorem sæpe nimium demptura, neç interim futura palato ingrata.

Non dissimile aliud: Tundi debẽt amygdalæ diligenter, exquisitè tunsæ inspergi sale, tum omphacio, & iusculo benè dilui, vsq; dum tenui transmitti cribro valeant, tum cinamomi modicum adspergi, aut zingiberis. Eadem denique cum superiore fient omnia, neç sanè facultas diuersa. pro omphacio liceat Aurantij mali, aut Citrij, aut Limonij accepisse succi tantundem.

Et Carbonatam vocant Hispani, quam Itali Brasolam: hi à carbonibus accensis, illi à prunis, quæ Italis Brasæ sunt, vtique igniti carbones, aut consumptæ flammæ reliquiæ in ligno: Græcis esse possit ἀνθραξις fortè. Fit porrò, quum ex vitulinis coxis, vel bubulis quoque interdum decisę portiones, sed tenuiores, & in laminas digiti crassitudine non ampliùs, verberatę & duritia sua fractæ, vtraque ex parte sale & fœniculi semine tenuiore asperguntur: geminis deinde tabulis interceptæ, ex compressu semihoræ spatio macerantur, vt in craticula subinde vtroque versum mutatæ assentur; larido interim, aut pinguedine aliqua, ne exurãtur, illinendæ. Torrendi modus his potissimùm quæsitus, qui delicias quærunt bibendo, sitiendique appetẽtiam exacuunt, ac cibi genus optant, sicuti exassati, exustique; ita sanguinem exassaturi, exusturique, crassumque ac melancholicum humorem generaturi.

Idem fiet ex Succidia, aut perna, aut abdomine, & sumine, vt abscissæ inde tessellę in craticula torreantur: eodem alimenti vitio, magisque adhuc, quòd resiccantior antea accepto diu sale caro, etiã ignis vim subijt, vt resiccet magis, & addito calore propè iam humores exurat.

Friguntur & in sartaginè, frictæq; merguntur aceto, adsperso insuper sacchar o, cinamomo, & apio, nostratis nimirum petroselini concerptis foliolis, non incongruenter, vt quo perustio castigari queat illa: mali quoque Aurantij, vel Citrij succus affundetur commodè.

Atque his ferè compositionum modis assantur, torrentur, friguntur multa. Longum nanque nimis, atque id inutile, recensere omnes, præsertim qui reduci in hosce cuncti, deque illis, eodem pacto, ijsdemque prorsus rationibus fieri iudicium possit, quod quidem ad illorũ temperamentum, alendique inde vires, & huiusmodi reliqua attinet.

Repetitur item compositus magis Elixandi modus, & allata præparationum aliquot exempla, commodáque, ac nocumenta inde dicta.

CAPVT XII.

AD eũdem modum ne elixandi quidem simplex semper ratio, ac penè, quàm assandi, sępenumero compositior, vt additamenta non parum Elixaturam totam obscurent. vt, quum elixi Capi pulpæ, præcipuè verò alarum ac pectunculorum, cum apij vnà ac betæ radicibus sumuntur, additur caseus, & friati panis parum, oua sex circiter, vuarum passarũ aliquid, cinamomum, zingiberis, piperis, caryophyllorũ, quantum satis esse videbitur, butyri çochlear magnum: componuntur omnia simul, comminutis priùs, quæ comminui; tritis, quæ teri debuerunt, in massam, quam deinde in offas diuidant figura & magnitudine ouales ferè: Rapeolos multi vocant, quòd ex friatis primùm id epuli genus fortè rapis concinnatum fuerit, dein minutim etiam concisis herbulis, demum & animalium carne. Has tenui ex subacta farina, quam Pastam diximus, folio seorsum singulas inuoluunt offulas, eodem Capi iure recoquunt; exemptis, patinæque iniectis caseum infriant, & calidi affundunt butyri satis: mixtura, ex qua alimoniæ multum expectandum sit; sed inflammabilis sanguinis, vitiosique succi alicuius generatio timenda, cum obstruendorum meatuũ paulò angustiorum periculo, & præbendæ renalibus affectibus calculisque, ac sabulo in his generando, materiæ.

Pariter concisa Vituli caro parari, diuersa quanuis aliquantum ratione, debebit. Elixatur priùs modice, vt rudimentum potiùs elixationis sit, quàm integra elixatio. Sed sumpsisse de coxæ, lumborúmve, aut dorsi musculis oportet: tum exquisitè in minutissima conciditur: triplo minus deinde adipis itidem, eodemq; modo concisi addis, salis, cõdis aromate, quali, quantoque

toque libuerit: croci tamen injiciendum semper quod colorando satis sit: dein aceto aspergis, adiungis iuris aliquantum, durata ouorum lutea, si libet, etiam. Iudis omnia composita simul in factitiam ex tritici farina subacta patellam, addito ex eadem materia operculo: coquis in furno: satis ad coquendum semihora. Minus ex hoc infarciendi meatus periculum, & satis tamen alimoniæ, quanuis medicatæ, calidioris scilicet, & quæ ignescere facilè possit. Laxare pinguitudine ventriculi membranas solet hoc, & satietate quadam degrauare.

In Veruece peragi eadem poterunt omnia: huic tamen cepularum aliquid minutiorũ injicietur, & plusculum temporis ad coquendum requiritur. Dissecta media Aurantia, aut Limonia mala non magna, incoctaque, & gratiæ plus addent gustui, & emendabunt cùm alia, tum pinguedinis noxam, & relaxandi potestatẽ illam auferent ex parte.

Coques eadem materia conclusũm integrum Capum, excepto, quòd alæ pedesque infracti & collum retorquẽtur in corpus, vt angustiùs iaceat: ouorum luteis duratis aliquot infarcies: ea configes caryophyllis binis ternisve, singula salita priùs: tũ pruna accipies, vel si hæc ad manus non sint, vuæ passæ aliquid, Limonij've tenuiùs cõcisi, aut vtriusque partem, oua sex ferè: Tudiculà miscentur, agitanturque hæc: tum butyri benè recẽtis adijcitur pro Capi pinguedine plus minus, sed quod liquaminis tamen instar efficiat, hoc madescet immersus intus Capus: pòstremò factũ ex eadem farina imponetur vasi operculum. Hoc modo immittitur furno farinacea patella, siue olla, siue testa, siue escarium vas id, ouorum priùs albumine illitum. Si anniculus fuerit Capus, nõ ante tertiam horam extrahi furno debet. Cautio erit, si quid furni calore agitatius factum effundi visum fuerit, vulgata charta nostra texisse. statim id reprimere efferuescentiam illam solet. Calidum inferri mẽsæ vult. Nonnulli antè perfectam cocturã vini aliquid affundunt, conuiuisque iam apposituri luteum oui aceto dilutum injiciunt.

Pullastros eodem modo si concinnandos sumes, solo hi zingibere ẽrunt contenti, præter salem, paucoque larido, butyro recenti, & carnium iusculo aliquo, sed modico, pro liquamine: ouis his nihil opus: cætera, vt de Capo dictum, eadem, & coquendi modus idem: nisi quòd non tam multum hi temporis exigunt: sesquihora sæpe satis. Ita præparatorum caro egregiè friatilis, palatoque accepta euadit, nec prauũ sanè nutrimenti. Reliqua, quia per totam, vt in superioribus, quæ concisim mixta componebantur, non commiscentur carnem, nec facultates quidem suas omnibus addent; intinxerint omnino partem, maiorem sibi retinebunt, notam satis pro rerum, ex quibus confiunt, viribus. In eandem cocturam veniẽt, quicquid Quadrupedum domesticorum, aut syluestrium, quicquid Auium cortalium, aut nemoralium est, venatio denique omnis: vt modò integra, quæcunq; parari integra possunt, tota, partesque; modò concisa, additionibusque suis immersa illis, vel commixta, plùs minùs facultates eas accipiãt: & nunc corrigantur in his, quæ corrigi ritè ad salubritatem debent, rectè atq; ex arte; nunc malitia sua augeantur quædam.

Nos tamen diuersorum generum exempla attulimus, afferemusque pòst, vt habeamus, quę sequamur, aut fugiamus; & iudicium esse possit paratorum artificiosè, aut secus: vel ipsi etiam, retenta præparandi ista formula, in Salubritatem pro arbitrio dirigamus cuncta, interdum noua nobis etiam ex Artis legibus, atque in rem, vsumque nostrum cõcinnantes; aut, si receptos iam dapum obsoniorumq; modos sequendos necessariò, vt sæpe vsu venit, habebimus, vtendi saltem his aliqua nobis semper ratio constet.

Quod si fiet, multa sæpe reijciemus in totum, vt mali improbatique succi quę videbuntur, quæ meatus obstruunt, quę manifestam putrefactionibus vel corruptelis causam prębent, & huiusmodi: quædam vni alicui commoda, alij incommoda iudicabimus, vt quæ temperamenti excessibus, eiusdẽ intemperaturæ hominibus noxia, diuersæ, aut contrariæ amica sæpe experimur, aliaque alijs, quibusdam ac varijs priuatisque adeò interdum de causis, diuersæ hominum conditioni, ordini, vitæ instituto, obesse, prodesseque animaduertemus. Sed nos, quod sæpe iam dictũ, probanda, aut improbanda, vnius temperatissimæ naturæ optimæque cõstitutionis hominis respectu, cuncta hæc, vniuerso rerum harum tractatu, sumpsimus.

Pariter repetita Suffocatorum ratio, & rationibus nonnullis commendata.

CAP. XIII.

NEc magnopere dissimilis huic, quam modò tradidimus, est coquendi ratio ea, quæ suffocatiõe quadam, operculatis, vt diximus iam, nimirum ollis fiebat, quo oua trinta, suffocata videlicet, assis, elixisque præla-

prælata legimus à Galeno. Erat autem coquendi modus in duplici vase, quo oua continebantur: eo in cacabum aqua plenum demisso, eǫue suffervefacta aqua calorem ad cocturam concipiente satis, vt, quo modo oua, eodem incoqui multa prętereà alia posse non diffitendum sit: fructus certè scimus, quos ex re Stuffatos vulgus vocat, nempe operculatis semper ollis coquendo suffocatos, vt alia quoque ita non difficulter possint. Quantum autem præstet in duplici aliquando vase coxisse quædam, ex eo vno ducere argumentum liceat minimè leue, si, quantum stillatitij liquores, duplicis vasis modo hoc eliciti, (Mariæ vocant balneum) alijs aliter extractis omnibus præstent, vt in quibus herbarum non facultates modò ipsarum, sed sapores, ac penè odores conseruentur.

Ergo inita atque inchoata coquendi hæc ratio veteribus fuit sæpę, perfectaque: nec nescisse illam eos, quam hodie subacta farina, circunductaque inde rebus crusta, imitamur, apertissimum est, quòd & ipsi quædam ad coquendum incrustâsse sua illa σταιτὶ legantur, quæ farina est cum aqua subacta. Nos tamen hodie paulò meliùs in ollæ patellæ've alicuius formam effictam ex Pasta crustam, quæ liquida etiam contineat, fabricamus, igneque testæ in morem, dum reliqua incoquuntur, durescat, operculata semper: vt propterea πνικτὰ semper dici possint, quæ incoquuntur; nec à duplicis quidẽ vasis, quod alij diploma nuncupant, ratione longiùs absint, si pro cacabo aqua pleno, furnum duxerimus, cuius ne ipsius quidẽ calor vsque adeò reficcans, vt flammæ, vt accensorum carbonum, habendus sit. Accedit ex farina subacta vas, cuius materia, tam temperamento nostro familiaris, non nihil addere de suo incoquendis rebus bonitatis indubitatò queat: ac si humore contineantur, immersæ eius ipsius qualitatis suscipere integras omnes siccitate nulla ignescentes valeant; sin siccæ insint, at excitatus intus per cauitatem, quæ semper vacui inibi aliquid obtinet, vapor necessariò humidior tenuiumque iam partium per omnia sese induens, cuncta qualitate sua compleat, repercussusque sæpe, atque vndique de farinaceæ crustæ parietibus obsonio incumbens, particeps id rei optimæ, nobisque conuenientissimę qualitatis, faciat. Id quod veterum cocturę huiusmodi rationi omnino defuit propter duplicis illius vasis, quod cacabus illis erat, alterius prorsus materię alicuius vsus, nobilioris quidẽ, si Corynthiũ esset; sed æreæ tamẽ maiori semper ex parte, longeq; ad incoquendi salubriter facultatẽ à Pastæ seu farinaceæ testæ cõmoditate diuersæ.

Quapropter insequutę Veteres illos ętates, incommodis fortasse aliquibus, aut noxis etiam quandoque admonitæ, æreos lebetes opere permutârunt figulino ad coquendum, fabrefactis ad id fictilibus ollis primùm; tum inuentis insuper ex lapide, cuiusmodi in Comensi agro, ignis patientissimo, & in tenuiores laminas scissili, quas cingulis ferreis in cacabi formã componunt, ad elixandum vasis; & terræ genera apud gentes multas ad hoc quæsita, vt figlina fierent, vitatis ahenis. vsque adeò retulerit sæpe, qua obsonium quodque formula, quóve vasorum genere, ad esum præparetur.

De hoc coquendi, elixandique modo, qui inclusis tectisque vndique subactæ farinæ seu Pastæ crusta obsonijs fit, antea quoque dixisse memini: nunc hoc loco paucula hæc quoque addidisse rerum tractationi huic, non incongruum visum fuit.

Concinnandorum opsoniorum multorum ratio per exempla quædam exposita, virésque eorum monstrata: ac partium multarum speciatim coctura, quarum facultatum sit, ostensa, Iecoris, Lienis, Pulmonum, Capitis, Cerebri.

CAPVT XIIII.

EST & id ferculi genus inter nobilissimã adipalium cœnarum habitum, atq; in primatum tãtummodo iam mensas receptũ, quod Capi pulpas accipit elixi: idcirco hîc dicẽdum in tractatu de Elixatione, aut quæ Elixationem parte aliqua attingunt. Hoc sic parabis: Sumito amygdalarum, dulcium nimirum ac selectarum, libras duas, decorticato, maceratoque aqua per noctem, dein tundito diligenter in mortario, affuso modico interdum aquæ, ne liquor oleaceus fiat; partes pectoris exossatas Capi omnes elixi priùs ibidem terito; emollitum iusculo panem addito, zingiberis prætereà vnciam, sacchari sescuncem: misceto simul omnia, mixtaque per setaceum ad hæc paratum saccum transmittito in ollam, in qua subdito ex carbonibus igne lento ferueat coquaturque: infundi cocto, aquę rosatæ debebit quadrans. Exit album obsonium, quod prò intinctu etiam erit albo: vel si croceum voles, oui vitellũm, ac croci momẽtum addito, cum omphacio. Huic & alendi vis nõ pauca, & abstergendi modica inest, & refrigerandi nõnulla: quanquam hæc omnino moderatior.

Aliud, quod cibariũ album dicit Hispania,

nia, Leucophagū dixisse Græca voce conueniet. Optimæ molitæ orizæ farina sextantis aut quadrantis pondere lacti caprillo, quātum satis esse videbitur, incoquenda, ita ne qua ex parte fumidi quicquā concipiat: detrahendæ deinde Capo non multo antè iugulato, necdum perfectè elixo, pulpæ de pectore, vicinisque circùm partibus, omnes: quæ in filamenta fibrasque suas diductæ leuissimè in mortario cōtundantur, laceræque potiùs quàm contusæ ferue scenti lacti inijciantur, cum sacchari libra. Tum omnia simul, vt quatuor non multo minus horis coquantur permittenda, continua tudiculę circunductione agitata, aut culinarij cochlearis, cui hærere tenaciter sæpe soleat: percocto aquæ rosaceæ, vt priori, quanquam non tantum, adijciendum. Leucophagum existet, inter delicatissima tantùm apponēdum, & adipalibus solùm cœnis adhibēdum, sed quo non minùs, quàm alantur partes, (egregiè nanque alere potest) infarciantur meatus. Quos si euadat, valenter nutriet cōfectum priùs benè, ac pinguefaciet: aluum tamen morabitur, & calculosis affectibus inimicum reperietur: nonnihil auferetur malitiæ, noxæque, si pro lacte in vituli aut Capi iure contusis dissolutisque intus amygdalis coctio fiat. Cæterùm nè sic quidem parati vsus magnopere cōmēdandus. Scimus huius esu manifestò recidiuâsse quosdam.

Hæ ferè sunt carnosæ musculosæque animalium partis, quæ corpus maximè facit, Elixaturæ: hi coquendi ita modi totius, partium, integræ, concisæ, per se, cum additamentis. Neque ignoro tamen, plures reperiri alios posse: sed nos specimina potius atque exempla tradituros quædā professi sumus, & præcipua nihilominùs delecturos semper, quorum cōcinnandi modus doceatur, quod & in dictis iam seruauimus, seruaturique in dicendis sumus.

De Iecinoribus, Pulmone, & huiusmodi dictū, concisis minutim illis quomodo intestina infarciātur, quas Lucanicas vocāt.

Illud hic prætereà: Iecur suillum, vel alterius animantis cuiusuis edule aperis, tessellatim concidis; sale, cinamomo, & fœniculo tritis inspergis; vitulino omento, aut hœdino conuoluta non nimiùm decoquis, elixa, assáve; vel si libet, tessellas in sartagine frigis, sine omento, sed cum liquamine ex iusculo, & recenti butyro. Frusta Iecinorum maiora etiam craticulæ imponis, incisuris per longum vulnerata altè, illinis inter assandum butyro recèns facto, aut liquamine: vteris cibo multorum palatis grato, & huius, & superioris; verū quod paulò angustiores vias obstruendi & crassioris sanguinis generandi culpa non vacet, alendi quanuis facultas non pauca insit. His simul elixationis aliquid addidisse primò non inconueniet, si cui ita libuerit.

Rursus Lienem Suis, aut Vituli sumis, aperis, herbulis, fœniculo, amaraco, betæ ac petroselini radicibus, larido, cōcisis minutatim omnibus, cinamomo, & croco tritis imples, consuis, elixas, postremò torres in craticula: edulio vteris atrabilario, quod antea quoque erat, vitiosique aliàs succi valde, nec quod valde nutrire tamen queat.

Pulmones, præter alias præparationes, concidi etiam possunt minutim, elixi priùs haud ita multùm, prorsus vt minutal ex his fiat: tum concisis adduntur oua, & infriatur panis: in orbes formātur, coquunturq́; quod restabat. Longè potior orbium horum parandorum ex Vituli, aut Capi, aut Pullastri pulpis selectioribus ratio, quę post elixationem tenuissimè concisæ, ouisque & pane acceptis, quasi artocreas, diu tudicula in vnum commixtæ in rotūdum facilè effinguntur, & carnium illar ummet iusculis incoctæ inferuntur mensis: tenerrimi, & salubris, & alimentosi esus, nisi friato, inspersoque caseo (nam id nonnulli palato magis, quàm sanitati, consulentes faciūt) deteriores omnino fiant, & renum inprimis vitio laborantibus nocendi culpa damnandi.

Vituli Caput depilatum, detersumque curiosè, vt cādor maneat, elixabis aliquandiu, cum cute sua. Huic edendo non salubriter minùs quàm voluptuosè apponi in scutella acerrimi semper aceti aliqđ solet, cum zingibere multo, & cinamomi modico, ob multarum inibi partium lentorem, ac crassitiem, quæ edi impunè nō possent, non antea dissecādi, detergendique facultate aliqua munitis. Sin decoquere in furno assareq́; placuerit: Aromate replendum priùs aliquo, allium alij herbasque odoriferas ingerunt, ad eosdem vsus, incidendi nempe & abstergendi, vt crassi, glutinosique humoris vitetur noxa. Et huic quoq; tamen ipsi apponi acerum commodè pro intinctu poterit, quo simul incidendi vis efficacior accedat, simul exassatæ exustæq́; fortè partes refrigeratione aliqua temperentur.

Licebit & Cerebrum elixo capiti eximere, vitellisque ouorum duorum cum piperis, & omphacij modico, versatis diligenter tudicula, salis quod satis sit miscuisse, mixtaque hæc in sartagine frixisse. Edi calidum adhuc hoc debuerit: refrigeratum enim, & insipidum reddetur, & nocendi vires maiores sumet; actu nimirum, præter refri-

refrigerandi poteſtate vim, idipſum iam, frigidum ſcilicet in præſenti, vt conduplicata ita frigefaciendi potentia, nocendi etiam vnà ſtatim vites ingeminet.

Apri itidem Caput, non ſecus ac domeſtici interdum Suis, coquendum ſumes in vino diu, ad ſalubritatem: ſic & reſiccationem accipiet humeſcentia nimia amota ex vini natura, & craſſitudiné eadem potentia, & lentitiam partium amittet. Cuncta enim hæc præſtare vinum poteſt facultatibus ſuis, veſcique ideo hoc ſecuriùs dabitur. Seruatur in plures deinceps dies, & tanquam de ſuccidia demi ſemper particula ad veſcendum foliatim fere ac teſſellatim ſolet: reliquum repoſitorijs infertur à promo, condo, depromiturque iterum ad vſum ab eodem, quum poſcitur.

Diu multumque tractari priùs, elui, emundari, macerari, excoqui poſcent inteſtina, vt edi ſalubriter poſſint; neque tamen prorſus poſſunt vnquam, quando natiuam exuere nunquam in plenum duritiem ac lentorem valent. Cum fruſto ſuccidiæ coquuntut, idea & ſapidiora reddit, & minùs mala: tum ſemicoctis, mentæ, ſaluiæ, ſalisque demũ, quod ſatis ſit, additur: ſub vltimum accedet & ex croco commendatio aliqua.

Iuſculorum quoque reddita ratio, & modus diuerſorum generum, & colorum. Tradita ſimul præparatio Conſummati, quod vocant, iuſculi, & Contuſi.

CAP. XV.

DAbimus deinceps Iuſcula, ſed pauca, & ſalubria magis, quàm in gulæ gratiam quæſita, aut numeroſa. Neque enim tradere, niſi exempla rerum harum quædã debemus, quũ innumera propè ſint, ſi conferre in vnum cuncta velimus: & non oblitos nos officij noſtri decet, Salutaria tantummodo, & ſimpliciora deligere: ne, ſi χαρυκείας cuiuſdam ritu factas quorundam mixturas indicemus, Sanitati quæ aduerſantur, quàm quæ promoueãt, ſequuti magis videri non immeritò multis poſſimus.

Croceum Iuſculum facies non inſalubre hoc modo: Accipit ouorum lutea ad quinque & viginti, vt conuiuis apponatur decem, croci ac cinamomi parum: diſfracta, agitataque lutea, cum Vituli aut Capi iure, & omphacio miſcentur, percolantur in ollam, in qua feruebunt culinario cochleari verſata, donec craſſamẽti aliquid accipiant: quum appones, ſuperficiem aromate aliquo conſperges tenui. Temperamenti æqui ſatis habebitur hoc, tum quo appetendi facultas excitetur, & quod ſuauitate guſtum condiat, nec benè ſatis alendi viribus careat.

Album ſi voles, in hunc modum parato: Detracto cortice amygdalarum libram tundes in mortario, ne oleacei aliquid ſequatur, affuſa ſæpe aqua: addes remolliti panis modicum, omphacij item parũ, zingiberis momentum, onorum albumina ad quindecim ſumes, iuris optimi quàntum omnibus ſufficit: contundes miſcebisque ſimul omnia rectè, trãſmittes per cribrum in ollam, in qua coctioné, vt ſuperiùs, accipiat. Hoc Leucophagum exit: pauló in frigidum verget temperamentum, nec tam benè, nec tam conuenienter alet, & vitioſi ſucci alicuius generans.

Virens erit, quanquam gratia tantummodo acquiratnr ex coloris diuerſitate Iuſculis quædam, neque hoc ſpectãdum nobis hic primò, ſed quid cum coloribus vnà bonitatis, aut vitij inſit. Quòd ſi tamẽ maximos olim Medicos rationé duxiſſe in emplaſtris conficiendis ex colore aliquando legimus: tanto magis in iuſculis, quæ intrò per os ſumuntur, & hoc illóve colore magis arrident, ſeſeque acceptiora non ſolùm palato ita, ſed ſtomacho quoque ipſi offerunt, magno ſæpe concoctionis ex eo melioris atq; inde adiutę beneficio, vt penè omnium, quæ ſnauiùs eodem ingeſta recipiuntur. Cæterùm, quod dicere inceperam, vireſcet Iuſculum, ſi priori, vnò adempto croco, alia relinquas omnia, betæque, ac petroſelini, necnon tritici, ſi modò anni id tempus patiatur, foliola tunſa addideris: Iuſculi prioris illius temperamentum nullatenus, vel minimũ certè quid variaturum; neque id tamen in deterius vllo pacto immutatum. Aliud: Ouis ſeptem intriti caſei ſemiſſis immiſcebitur, infriatus item addetur panis, & miſcebuntur: ſimul cacabo indentur, in quo iuris optimi, quantum excipiendis his ſufficiat; feruens verſabis tudicula pauxillulum temporis, & iam coxeris. ſtatim enim id fit. Qui album præferunt, ita facient: Panis ac caſei modum eundem ſeruabunt, ouorum albumina tantùm abiectis luteis, decorticatas amygdalas atq; exquiſitè tunſas trientis pondere ſument: Vituli aut Capi pinguiuſculi iuri ferueſcenti iam inijcientur cuncta, & circũducta verſabuntur, quo primum illud modo, & coquentur. Alendi in vtroque facultas non exigua; ſed prauitatis ſucci ſuſpicio, & obſtruendorum meatuum aliqua; magisque in ſecundo, cui lutea ouorum deſunt, & candidum abundat, deterior meritò exiſtimata ſemper oui pars.

Ius consumptum vocant, quod propè est vt absumatur totum, & in nihilum redigatur, deperditũ elixatione. Sexta enim interdum remanet tantùm pars: reliquæ euaporatæ abeunt: octaua sæpe, decima quoque, si exactè tale volueris. Alij Consummatum nuncupant, rectissima significatione, si verbi vim sequare. Etenim verè consummatum perfectumque, atque absolutum Ius est hoc, ad ea, quæ quærimus, & in quo alendi, si quo in alio, ac citissimè alendi potestas insit, nec vllo malo cum succo, diflabili tantùm, nec diu mansuro. Sumẽdus ad id Capus, aut Perdix, aut Phasiana, aut qua alia auis: Vituli etiam frusta interdum, si destituamur melioribus, aut Capreoli, aut Hœdi, aut similium, sed Capus inprimis, atque ante omnia. Indito ollæ Capum, quæ sextarios circiter septem capiat, disfractum, pertusumque leuiter ac comminutum ossibus: caryophyllorum, cinamomi, piperis, si libuerit, horum omnium momẽta; tum prætereà pro particula corporis quaque quæ conferre posse videbuntur facultate sua cuique, aut saluiæ, aut betonicæ, aut hyssopi aliquid, aut Eupatorij officinarum Auicẽnei, Dioscoridei aut Adianti adijcito, modò non id cui parabitur appetentiæ aduersetur: ad sextas, ad septimas, ad decimas vsque, prout plus minúsve ex eo alimoniæ concupiueris, partes decoquito, vt hę supersint, nimirum quas dixi: nutricantissimum habebis Iusculum, quo vtare in sanitate defectis fortè viribus, potissimùm verò in reficientibus se à morbo, quorũ conditio prouinciæ nostræ est, atque adeò in morbis quoque sæpe ipsis. Vt quidem nonnulla sunt, quæ conditioni hominum non incommodè conuenire vtrique possunt, sanorum atque ægrorum, at diuersis tamen rationibus parata: sic huic in febricitantibus aromata omnia, & herbarum, quas ad rem minimè facturas esse iudicaueris, demes; proque his lactucã, aut intybum domesticũ, aut oxalida, si visum commodum fuerit, repones: in alijs aliter, vsu semper rebus, quas in præsentia tunc tractárimus, accommodato.

Pariter multimoda erit Contusi, quod vocant, præparatio, quum elixas priùs benè, vel, si adstringentis aliquid in his facultatis placuerit magis, tostas carnes tundimus in mortario diligenter, eò vsque, vt addito iure liquescere, atque adeò abire in ius resolutæ totæ possint. Sumentur ad hoc Capi itidem, Perdicis, aut Phasiani, teneriora, quæ ferè circum Auium pectora, sub alisque pulpæ sunt, si delicatioribus parabitur, aut qui maiore virium debilitate, aut stomachi imbecillitate laborárint. Alij integra ad hoc accipiunt Auium corpora, eaque exossant: alij, vt pulpas modò contundant: multi cuncta simul in vnum commixta, & quicquid ossium est, tundenda inijciunt mortario, incita nimis fortè aluo nõ ineptè, vt opinor. Hîc nulla additamenta sunto, si nullis eguerit affectus, vel sani etiam hominis status: si cuius indigere animaduersum fuerit, potes diuersa, pro diuersa rei præsentis natura ac conditione, addidisse. Illud tamen perpetuò: quoniã carnes huiuscemodi, sic per se simpliciter, solasq́; in hoc ipsum receptas, putrefactionibus ferè paratas esse videmus, & corrumpi in ventriculo faciliùs, & inflammari promptiùs solere experimur: si emolliti priùs ex iure panis micæ adiungantur semper, vnà & demptum iri incõmoda ista valde probabile, & chylosi simul succi crassamentum, quasi semiconcoctæ iam materiæ, vel non magno certè ventriculi opere concoquendæ, accepturum Contusum. Rursusq́; hîc artocreas nobis existet quodam, sed dilutius iam, & multorum tamen vsui, sanis, ægris, neutrius status vtrisque, tam qui à morbis conualescunt, quàm qui incursuri in eos, nisi caueatur, sint.

De Liquaminis genere, quo hodie vtimur, ad Opsonia concinnanda, illinenda, inspergenda, humefacienda, incoquenda, bifariam quomodo paretur, & quorum vsuum sit. Et de Gelatina eodem modo præparatione, atque vsu.

CAPVT XVI.

Liquaminis aliquoties iã meminimus. id scimus quidẽ, neq; non diximus suprà, ex Garo potissimùm parari solitum fuisse, aut Garum quoq; ipsum esse. Sed fieri non minùs ad multos culinæ vsus ex multis simul alijs possit, id inprimis videlicet liquaminis genus, quo ad Obsonia condienda multa in ollis, aut cacabis, dum coquuntur, elixantúrve; illinenda, conspergendáve, dum assantur, vel in craticula torrentur; dum friguntur in sartagine, humefacienda, coquendaq́; in eo, si iusculi coniunctum secum habuerit aliquid: magni sæpe, vt monuimus, vsus, quo gratię multum opsonijs propè omnibus conciliatur, aspritudo rebus demitur, siccitas emendatur, malitia vt oleaceo quodam liquore tollitur; guttur, fauces, gula, ventriculus, intestina omnia, pingui vnctoq́; eius blandissimè leniũtur; postremò placidiora cuncta, atq; acceptiora stomacho contingunt, qnæq; ideo conficiat ad salubritatem meliùs, potiorisque

vnà

vnà ac largioris alimenti successum.

Paratur autem ita: Omentum Suis accipis, concidis in frustula nucis ferè iuglandis magnitudine, diligenter cõspergis sale, contundis simul, quiescere deinde ita permittis diem totum, vt quasi cõferruminetur: posteà aheno indis, ollæ've magnæ; aquæ superaddis, quantũ paulò magis longiori cocturæ suffecturum sit. Coquitur enim lento semper igne diutiùs, donec benè elicuerit: tum percolatur, & quodcunq; innatauerit aquę detrahitur. Conseruatur in annũ locis subterraneis, vsus, cuiusmodi narrauimus.

Facis & ex axungia laridoq; concisis in vnum, decoctisq; eodem modo, idem: sed neq; tam laudatæ salubritatis, & maioris ac nocentioris, multoq; plus fibrarũ omnium robur relaxãtis, pinguedinis: minori tamẽ semper põdere idem, quod primò dictum, maiori præstaturũ, vt cochleari huius magnæ sæpe ollæ cõcinnentur: inde arbitror Concierium dictum Italorum quibusdam corrupta voce.

Non omittendum hîc Iusculi genus id, quod gelatione concrescit, vsitatum: Gelatinam dixére primùm à gelu haud dubiè, γαλακτικὰ quanuis Græci dixerint, non dissimili voce, quæ ex lacte fiũt, parsq; eorum gelu alicuius ritu coit, contraria licèt ex causa, quippe à calido. Sed quam hodie Gelatinam nominãt, ita faciunt: Veruecinos pedes accipiunt, vitulinos alij, pauciores hosce, veruecum longè plures: excoriãt, exossantq;, macerãt aqua quatuor horarum spatio: tum indunt cacabo, in quo aquæ partes duæ sint, vini optimi tertia, & aceti acerrimi dimidium huius: salis adijciunt, quantum satis est. Coquunt lento igne, despumant semper sedulò: in medio feruore piperis nigri, lõgique, ac cinamomi, & zingiberis, & qui croceum voluerint, croci, inijciunt parum, confracta potiùs hęc, quàm contrita, cũcta: bullire deinde permittunt, donec tertia liquoris totius pars ferue scẽdo euaporet. Sub finem eximũtur pedes incocti priùs: intereà dum illa bulliunt, cochleari culinario agitata tam diu ouorũ albumina disuerberantur, quousq; spumescãt; dein iniecta hęc quoq; iusculo, moxque iterum exempta (momento nanq; temporis versasse hæc rudicula dum feruẽt satis) percolantur. Iusculum hoc aut per se patinas implebit, inferendum deinde mensis inter obsoniorum missus; aut elixarum carnium frustis affusum teget. Repositum gelascit sub dio, noctu, aut algido aliâs loco. Priusquàm prorsus cõcrescat, in superficie amygdalas disponunt candore gemmeo, vt ornamẽto sint, simul & lentorum illum, & rerum frigiditatem demãt ex parte. Tota nanque sine dubio ipsa in seipsa præparatio rerum frigidiorum est, aqua, acetum, frigida; pedum excarniũ penitus, ac tendinibus solis & ligamentis constantiũ cum lentore indubitata frigiditas: accedente, ꝙ actu nõ nisi atq; inpræsentiarum frigida comẽsse hęc liceat. Vini porrò additamentũ per paucũ id, & aromatũ quota vix pars, quid in totum caloris contulerit?

Ferculum æstatis feruoribus accommodum, condimẽti loco, sed quod hyeme ob anni tempus vt præparatu facilius, ita non æquè salubre: tametsi vel medijs æstatis caloribus inuenerit gula quomodo gelascerent haud difficulter hæc ex Icthyocolla, quod piscium gluten est. Sed de hoc postmodum inter Piscium obsonia dicetur.

De incoquendis Iusculo carnium frugibus, & earum emendatione. Lagana condiri quomodo salubriter debeant. Tum addita iuscula pro anni tempore quædam. Et de coquendis cum iure Radicibus herbarum, herbisq; ipsis, ac herbaceis fructibus, & oleribus.

CAPVT XVII.

ACcipiũt Iura, sed simpliciora carnium, frugum quoq; genus ferè omne ad coquendũ, far inprimis, adoreum quod diximus, chondrum intelligo, zeam, hordeum, orizam; apud Germanos etiam auenam, etiam frumentorum, quòd sæpe memorauimus; legumina, cicer, pisum, fabam, eruiliam, & quid non horum? panicum, milium, phaseolos. hos cum siliquis sæpe suis virentes etiamnum, vt eruiliam quoque, quibus exemptis de iure, ac patinæ impositis, butyri affundunt feruidi, quantum concalfacere superficiem totã possit: tum in patinæ, aut lancium margine circumquaq; piperis disponitur puluerati, ac salis, quod exceptũ, edendo flatum leguminibus, & humorem nimium auferat. Cuius additamẽti meminimus, vt in reliquis idem omnino seruetur, in salubritatis ratione, modus: proque vniuscuiusq; rei natura, omnibus, quę iusculis incoquũtur, addendũ aliquid excogitabitur, quo intẽperies corrigatur, emendeturq; malitia. Vt, quoniam, exempli causa, elixum aqua Triticũ (id quod de seipso Galenus testatus est) & ventriculum degrauat, & cruditatem facit, & appetẽtiam demit, & doloribus caput tentat, & caligine oculorum aciem perstringit: disquiramus quibusnam mitigari hæc omnia queant, si quãdo eius nobis futurus necessarius vsus sit. Et ex carnium quidem Iure, quo melior caro, tãto semper magis additum iri rebus alijs, quæ incoquuntur, sicuti hoc quoque

casu tritico, bonitatis aliquid existimabimus, & malitiæ demptum. Simul autem citum eius in intestina descensum procurabimus, quia id semper habituri potissimũ omnium corruptelæ, contractę've in ventriculo cruditatis remediũ simus, vt ne diutiùs ibi moretur, expediteq; discedens inde vnà noxis illis, quascunq; enumerauimus, omnibus liberos relinquat. Quocirca, aut præmittẽdum oxygarum, aut tanquam ex acetario olei multũ cum sale, aut cũ iusculo suo egregiè saccharato pruna, aut passulę, aut maluæ betę've decoctum, aut huiusmodi sumendum. Patinæ verò, in qua triticum, sicuti de chondro monemur, ad dissecãdam crassitiem, tollendumq; lentorem, aceti, quantum præstare id posse credimus, inijciemus, piperisque satis, cùm ad hoc ipsum, tum ad iuuãdam maximè concoctionem. Atq; eadẽ seruabitur in omnibus ratio. nam hoc exempli tantùm causa attulimus.

Minùs tamen laborabimus in Zea: quòd longè minores in ea noxæ, minore simul negotio mitigandæ.

Hordeo, & æstiuo hordeo, quod esse Scandellam vocatam nostram credimus, satis erit piper, idq; crassiusculè cõfractum, salisque quod satis sit. id etenim de cunctis quoq; alijs intelligendum etiam indictum.

Panico & Milio siccitas sua iusculorum humectatione, præsertim si pinguiusculũ ius sit, correctior facta lenietur quidẽ non parum; sed incoqui prætereà butyri, vel laridi etiam nonnihil poterit. & quidem incoquitur à multis.

Iam Lagana, tum quicquid ex subacta farina siue pasta paratur, incocta priùs iuribus, aut alioqui aquæ, exemptaque, & catinis disposita, quis nescit, multo semper pipere, aromateque alio tegi, & sale solere? butyrum alij infundunt feruẽs. hęc rectè: illud non recte, nec probando valde more eorum, qui caseum insuper infriant, resiccantem quidem illũ, sed praui intereà succi nomine damnatum inprimis.

Nec minùs sanè friatus sæpe panis incoquitur carnium iusculis optimarũ, magno sanè alimenti egregij valentisque satis vsu, laudatiq; semper succi pleno: quanquam multi non frient, ac crusta maiora faciant, quæ deinde excoquant. Vitellos alij ouorũ addũt; etiam casei intriti parum quidam, quum infertur mensæ: non satis ex re, nisi tam parum id sit, vt palato tantummodo ferculum commendet, non etiam alimenti bonitati officiat. Minimè hoc concoctionem ventriculi moratur, ne descensum quidẽ in intestina; pręcipuè verò si, quum edẽdum apponetur, benè maturi olei dulciorisque cochlearia quinque quatuórve crudi acceperit: id videlicet & malitiæ humorum, & corruptelę omni aduersabitur.

Cibus in totum, quem qua in parte damnes, nescias, tuendæ conseruandæq; sanitati, non quidem Athleticæ illi, aut lacertosæ, aut robustæ & ærumnosæ, laboriosęque; sed ciuili cuidam, ac quietioris conditionis vitæ congruens magis. Quod genus Studiosorũ multi sunt, & eorũ, qui sedentarias artes exercent plerique. Nec planè ægrotis damnãdus: sed simplicissima tunc parãdi huius ratio fuerit, ex pane & iusculo solis, pro morbi natura: qui si acutorũ aliquis fuerit, magisque si peracutorũ, tum verò loto tantùm ex aqua pane, abiectis omnibus alijs, vtemur. Audio primarias fœminas in Italia locis aliquot pinguescẽtiam sibi ex cibi genere hoc polliceri: quod eas facere posse arbitror, ob alendi, quod diximus, facilitatem, ac copiam, vitiosique semper succi omnis vacuitatem.

Iusculũ æstatis tempore, aut in magnis aliâs caloribus accommodum, refrigerans, alens, extra succi mali per id temporis suspicionem. Habebit hoc vitellos ouorum admodum recentium quinque, cinamomi duellam puluerati, alij semunciam accipiunt: nimium, si refrigerationẽ quærimus: sacchari trientem, succi malorum Aurantiorum quadrantem, aquæ rosatæ sextantem. Miscentur cochleari culinario seu tudicula simul omnia, & in vnũ acta coquũtur dein ex iusculo, dissipanturq; eodem cochleari inter coquendum, dum exeant, nec massa fiat coactior.

Aliud: Amylũ, vel alicuius etiam farinæ interdum pollinem, (sed amylum melius: quippe & salubrius valde) ijsdem pulli, aut vituli, aut optimæ carnis iusculis incoques. Pinguiusculum habeatur ius oportet, & continuè tudicula agitatũ versabis, succẽsis carbonibus, ne fumidum accedente propè cum fumo flamma euadat. facilè enim id vitij concipit. Imposito lancibus alij tritum caseum, & aroma addunt; alij saccharo, & rosacea aqua, & amygdalino liquore condiunt: hoc abstergendi vim, & refrigerandi quandam, illo sine dubio calfaciendi aliquam quærentes. Tussiculosis posterius, quod amylum receperit, & difficulter in sanitate spirantibus conferet, exasperatas quandoque fauces leniet.

Veniẽt in iuscula & Radices herbarum quædam, vt Raporum, Naporum, Siceris, Pastinacæ. Rapa crassiùs Italia ad coquendum, minutiùs Germania secat. Napos integros multos relinquũt. Ius omnia amant benè pingue, vt elixentur rectè. Itaq; liquaminis adijciunt semper aliquid, si dilutius fortè ius sit, aut suilli abdominis frustũ, succidiæ've partem, piperisq; conuenienter in

ter in partes omnes grana leuiter disfracta, crociq; ad hæc aliquid. Eo pacto non parum auferetur vitiositatis inter coquendum vescendúmque radicibus, quo omnes laborant vitio, succi, inquam, prauitate semper quadam.

Herbarum innumera fermè genera cocturam eandem subibunt: oleracei fructus perpauci, vna penè vt Cucurbita inter hos sit, quæ ex carnium iusculo coctionem accipiat. Nisi Cucumeres aliquis, & Pepones, & Melopepones, eodē modo coquendos sumpserit: quod factitatum alicubi scio. nam de frugibus, ac leguminibus diximus.

Conciduntur Cucurbitæ in quadratas tessellas minutiores, & elixantur in iure: lutea semper inijci ouorum oportet, ne saporis fatuitas vincat, quæ, si quo olerum in fructu, in Cucurbita insignis maximè est: & piperis multum, & croci aliquid adijci debebit: neque insalubriter tamen cuncta hæc, præter saporis commendationem maiorem. Nam & frigiditas oleris retunditur, & herbositatis cuiusdam malitia, qua, (dempta vna Lactuca) ad illaudati semper sanguinis generationem vsque reliqua improbantur cūcta, magna ex parte tollitur.

Herbæ plurimæ, vti dictum, coqui in carnium iusculo perquàm commodè poterunt, atq; olera propè omnia, & aliorum multa adisigi: Beta, Malua, Attriplex, Blitum ex oleribus, ad emolliendam aluum, ex herbis Mercurialis: Brassicæ quoq; decoctio prior ad hoc: ad refrigerandum Lactuca, quæ vna melioris sanguinis generationem promittit. Intybus hortensis vterq; cùm ad hoc ipsum, (refrigerant enim, & calidas, iecoris verò inprimis, intemperies corrigunt) tum verò aperiendis meatibus, & addendo partibus robori: alterum ob amáritudinis præsentiam non nullius omnino, ob adstringendi facultatem aliquam alterum. Et cum his nihilominùs ipsis piperis incoquenda grana, huiúsve ipsius, vel alterius aromatis puluerati alicuius, iam iam apponendis inspergendum aliquid. Hoc enim exposcere omnino videntur olera, propter causam, quam attulimus, corrigendæ intemperaturæ, & vitiosæ herbositatis, qua fieri potest, ex parte, demendæ.

Spinaciam certè nouum olus, aut veteribus sicuti innominatum, quod scire liceat, nisi inter Attriplices recipiatur, ita infrequens; nobis autem nostra hac tempestate, si quod aliud eiusmodi, frequentissimum, absque horum aliquo quomodocunque coctum non innoxiè ederis. Itaque aut pipere, aut cinamomo, aut vuis, si nihil aliud, passis pro additamento vtimur.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM

LIBER VIGESIMVS.

Nocumenta ex Piscium esu in vniuersum: & euitandorum ratio. Digestio eorum, quæ dicenda de his restant.

CAPVT I.

Aquatiliū deinde cocturas percurremus, plurimis, quod in Terrestrium præparationibus fecimus, quę recta tendere in manifestum sanitatis detrimentum videbantur, reiectis. Atque aliqua horum relata à nobis antea fuére, sed quæ emendari tamen aliquatenus, quasique ad meliorem quandam frugem traduci potuêre, neque prorsus à sanitatis rationibus in totum omnibus aliena, aliquam correctionem admiserunt: inemendabilia omisimus. De Marinis dicendum priùs: tum & de Fluuiatilibus, cum quibus Lacustres quoq; erunt. Digeremus autem Marinos in Littorales, Saxatiles, & Pelagios primùm: tum molli carne præditos, tum dura; tum quibus testa, quibúsve crusta, pro operimento est; tum molles, tum Cartilagineos, tum Cetaceos generatim: hæc quòd priuatam, ac peculiarem præparandi condiendiq; ratione exposcere cuncta ferè genera per se ista videātur, tāta plerūque naturæ varietate in diuersum abeūtia illorū multa, vt, nisi varijs ac diuersis attēperatiora melioráq; facta cōdimentis, rarò salu-

salutariter comesse ea liceat. Quid porrò in vnoquoque generatim, interdum autem etiam speciatim vitij, aut notæ, aut intemperiei sit; quæ rursus laus, quæ've multorum commendatio: apertè satis, vt arbitror, prodidimus suprà de multis.

Nunc non repetemus ea: sed ex eisdem tamen vestigiis, præparandi, coquendique ista modos, (quod vnum hoc loco intendimus) & condimenta persequemur, non mehercle singillatim de vnoquoq; semper: (longum enim id nimis, & superuacuũ insuper) sed quum traditum de vno aliquo priùs genere, nonnunquam etiam specie fuerit, qua, quibusque, applicari ratione diuersę pręparationes, vel coctionum species debeant; tum per similia ducti, nõ diuersorum prorsus generum, aut specierum alijs easdem accommodare rationes poterimus; iisdemque, vel, si diuersa etiam esse reperiantur, diuersis, vti præparandi, coquendi, condiendi modis, per nosmetipsos, præscite aliqua semper formula, nobis licebit ipsis.

Illud in commune, Aquatilium propè ad vnum omnium naturã inspicientibus considerandum sese offeret: Exiccatione omnes egere ad contemperamentum, simul & calefaciendi facultate aliqua, tum pręterea quibusdam alijs, quibus succi prauitas, quæ multo maximè illorum parti inest, plerisque etiam insignis, quoad eius fieri poterit, correcta mitigetur. Quod quanquam ea quoque, quæ modò narrauimus, præstent, excalfacientia & reficcantia: (excessus namque frigiditatis atque humiditatis in genere hoc sæpissimè non exiguus cacochymiæ nobis intelligentiam statim quãdam parit fusioris significationis) lentoris tamen, & crassitiei potissimùm, atque inprimis, quæ duæ in Aquatiliũ multis admodum inualuère, habenda nobis cura erit, vt tolli retundi've quoquo modo malitia possit, solicitisque de hoc, præter calefaciendi siccandiq; vi prædita, quæ incidant, quæq; abstergant, diligenter perquirenda. Et insunt quidem hæc quoque in illis sæpiùs excalfacientibus ac reficcantibus, incidentia & abstergentia, dico: sed nec semper id, & maior interdum dissecandi, atque abstergendi, quàm calefaciendi siccandique, necessitas vrserit, vt suffectura priora illa non sint, quæq; per se hoc atq; insigniter præstẽt, quæsisse ideo quandoq; oporteat. Sæpe etiam incidet, vt non magnopere calfacientibus egeamus; reficcantibus verò, & dissecantibus egeamus. quo tempore, omissis illis, hoc ipsum tantùm quæ largiantur nobis, quærenda necessariò habebimus.

Simul hoc, simul in id intẽtos semper esse oportebit: quoniã, quã faciũt in ventriculo sæpe corruptelã Pisces, ea pessima semper habita meritò est, & venenosæ qualitatis particeps esse deprehẽditur: vt tale quoque aliquid addatur, quod malitiæ tantæ repugnaturum esse videri meritò possit. Memini, cui Cyprini esu biduum repositi suborta fuerint ea symptomata, sequutaq; omnia, quæ frigidiore veneni genere potionatos solẽt; nec potuisse succurri, multa quanuis & præcipua moliremur. Quare diligẽter perpetuò expẽdenda hæc omnia sunt, & retinẽdæ Sanitatis ratio cõseruanda vbique: neq; in his quidẽ, imò minimè omniũ in his, quæ frequentioris quotidianique vsus prætextu, quasi minimè nocituri, multum semper important noxæ, negligentiùs habita contemnenda. Non rarò enim fit, vt in speciẽ optima quę videntur, vsuq; ac consuetudine cõmendantur: nocentissima tamen esse reperiãtur tandẽ, seu lõgiore tẽporis tractu detegẽtibus se malis, quæ originẽ haud dubiè inde traxisse videri queat; seu citiùs etiã, & horarum paucarũ curriculo, si insigne aliquod admissũ erratũ fuerit, exeunte caput noxa, magna sæpe cũ vitæ totius alea, interdum & ineuitabili ac certa morte. Huiusmodi est vsus quoq; inprimis Pisciũ, quorũ non me sanè fugit multos, ex Marinis præsertim, veteribus etiã ipsis in vsum nõ salubritatis solũ, sed etiã ægritudinũ quarundã venisse, hodieq; idẽ à plurimis vsurpari ad eosdẽ vsus, fieriq; in Fluuiatilib^9, vel Lacustrib^9 optimis, nobis, qui mediterranei sumus, nõ incõmodè. Neq; pos sanè hic omnes ad vnũ Pisces dãnandos sumpsimus: sed, longè pluriũ tamen damnatũ meritissimò ab Authoribus vsum, admonẽdos, qui in nostrã hæc inciderint, esse duximus; eorumq; ipsorũ, quos cõcessisse primùm ratio, tum aliqua diuturnaq; deinde experiẽtia comprobata potuit, crebrũ frequẽtemq; nimis; nulloq; prorsus rei vllius, vt nunc quidem consuetudo obtinuit, discrimine, longè omniũ maximè vituperandũ fore Aquatilium vsum; quum Terrestriũ quoque ita, rationibusq; his, si prorsus indiscretè vtamur, dãnandus sit: at Aquatiliũ refutãdus in totũ, multas propter euidentes sępenumero manifestasq;, lõgè quã in alijs magis, noxas; interdũ etiã, q^d monuim^9, lethales.

Cauendum igitur sedulò semper ac diligenter de his fuerit ei, cui retinendæ propriæ desumpta, aut alienæ etiam tuendæ Sanitatis demandata cura fuerit: ne pro hac recuperandæ potiùs subire prouinciam cogatur, quod non nisi amissa priùs illa fit. Videmúsque iam, quanuis, vt narrauimus, & verissimum est, in frequenti nimiùm indifferentiq; apud omnes fermè

gentes

gentes abũdè nimis rerum harum vsu peccetur: apud quosdam tamen, nec paucos sanè illos, nec inepti iudicij habitos, id saltem adhiberi sedulitatis ac diligentiæ, vt rectissimè, quantum fieri patitur rerum natura, ac saluberrimè præparentur.

Quare assos magis, quàm elixos, alios; contraq́; elixos, quàm assos, quosdã; quosdam frixos, aliosq́; alijs præparatos, coctos, conditos rationibus comedendos Pisces apponunt, quæsita semper, vt videre est, in omnibus exiccatione insigni, cum calefaciendi facultate non obscura, ac manifesta sæpe aduersus corruptelam, insigniorisq́; alicuius vitij damnum resistentiæ significatione; sic obtinente rerum quandoque vsu, nec nunquam tamen vincente meliore quadam consuetudine, quam præsertim dictata naturæ potioris introduxerint, etiam eruditiorum admonitionibus sæpe atque instructionibus suffultam.

Initium sumemus à Saxatilibus, breuiter ab his genera omnia percursuri, traditis priùs iam, quantum fieri à nobis potuit, diligenter singulorum per species naturis, bonitateq́; omni, ac vitio: vt nihil aliud de his dicendum nunc restet, quàm Præparatio primùm, quę cocturam ferè pręit: tum Coctura, quæ diuersis coquendi generibus cõstat:tũ quibus vitia emendamus, vel gratiæ etiam aliquid ex sapore (sed intra salubritatis tan.ẽ limites) quęritur Cõdimẽtis.

Saxatiles Pisces qui sint, & quomodo præparari ad cocturam debeant. Deinde etiam peculiariter, quis coquendi quemque modus: & de iuris Albi præparationibus.

CAPVT II.

SAxatiles qui essent, dictũ antea. Eos autem non alios, quàm marinos, existimandos de veterum quidẽ Scriptorum opinione, apertius est illorũ scripta obseruãtibus, quã vt rationibus, argumentis´ve conuinci vllis debeat. Quandoquidem eorum, qui ante mille annos scripserũt, quos Veteres demum appello, quique scripta sua in tractatu de Piscibus voce hac πετραίους, Petrosos nimirum, & Saxatiles pisces nominando frequentàrunt, Fluuiatilium vnquam ad vescendi vsum piscium meminerint paucissimi: nisi fortè, qui amnium ostia è mari subeunt, eos pro amnicis, & fluuiatilibus, sed præter æquũ & phas, deputemus. Vnus est Diuus Ambrosius, & Ausonius Medicus quidẽ ille, vel Medici potiùs filius, sed Poeta celebratior, quorũ alter Hexaemeron partẽ, Piscium aliquot huiusmodi mentione exornàrit: alter, Mosellam suam aureũ poẽma, præter intrare flumen id solitos marinos, etiã fluuialibus aliquot veluti gemmis quibusdã distinxit, productis in lucẽ Piscium nominibus, intertextisque feliciter, quorum nulla apud vetustiores se scriptores mentio. Neq; tamẽ Saxatilisi memoria ibi vlla, neq; quum Amnigenos, vt ipse canit, neq; quum ingredientes à mari Mosellam, memorat. Quòd si neque is, in Fluuiatilium mẽtione, vocem vsquã vllam his accõmodat, vt Saxatiles dicat, sed nec indicij quidem vocis huius quicquam sit; &, qui Marinorum solùm mentionem faciunt, quum amnicorum tunc temporis ne in mentem quidem veniret illis aliquid: valde probabile existimo esse, Saxatiles pisces ex Veterum lectione non alios offerri nobis significatione sua, quàm maris incolas debere. Sunt autem ferè hi: Scarus, cui inter hos principatus datur, rectè sentientium iudicio: Merulis deinde, Turdis, Iulidis, Phycidis, Percis, sua omnibus debetur commendatio, ordine quo recensuimus: omnes noti iam pisces hi satis.

Atq; omnes, quum tenera & friabili carne sint, sicuti concoctionis in ventriculo faciles; ita præeuntis hanc ipsam cocturæ præparationis´ve omnino vllius non valde certè operosæ indigẽtes. Itaq; teneritudo illa non admodum sanè Elixationẽ admiserit, nimirum qua diffluãt statim, & solutiles nimiùm fiant. Retinebitur meliùs illorum substantia Frixura, vel Assatura in craticula, & deperdetur rectiùs humiditas, meliorique ita cesserint alimẽto, quo medię gignere cõstitutionis sanguinem creduntur, nec tenuem scilicet, aquosumque, nec crassum terrestremq́; nimis. Eandẽ ob causam, & quum friguntur, assãtúr ve, sed quũ frigitur maxime, inspergi, aut inuolui potiùs farina priùs, farinæ ve vtriculis, vt Piscium aliorum, qui teneriore carne pręditi sunt, multi, debebũt: quæ præparatio illis, antequã coquãtur, est. Id scilicet substãtiæ teneritatẽ, ne dilabatur, coercet; & humorẽ placidè ac leniter exiccat, ne ignea extrinsecus vis nullo obstaculo introgressa exurat omnia. Crusta enim illa ex farina Piscis superficiei inducta, pro obstaculo & munimine est, & humiditatẽ cõseruat natiuã, quã dixeris, nutriendoq́; accõmodã, exoluta præternaturali, vitiosaq́; omni. Hæc in commune de his simul, atq; alia multa, quę trahi cõsideratione huc, aut dictorũ rectè aptari ratiõibus queãt, intelligi debuerint.

Peculiariter illud: Scarũ videtur Archestratus apud Athenæũ (lib. vij.) caseo & oleo farctũ, in clibano coquẽdũ monuisse, saleq́; & cumino tritis spargẽdum, tingendumq́; oleo: apposité, vt arbitror, satis. Re-

siccat

ſiccat quippe caſeus & calefacit, ſi pauló vetuſtior ſit, atq; ex hoc interiori Piſcis cōditurę bené cōſuletur. Exteriùs idé exhibebit cuminū & ſal. Bis veró additum oleū, & in farctu, & in tinctu, partes eſſe omnes ſecuras à malitia vitioq; putredinis omni iuſſerit, repugnāte his omnibus olei natura. Hodiè craticulæ imponitur, ſaleque, oleo, & aceto mixtis ceu irroratur aſſiduè, vel circunſperſus, quaſiq; incruſtatus farina, oléo frigitur in ſartagine: optima vtrūque ratione, exiccādi nempe, vitioq; omni reſiſtēdi, & ne Piſcis ſubſtātia difluat, prohibēdi. Nam aceto, quod alioqui lētori & craſſitiæ corrigēdis adhiberi ſolet, quę nulla in his eſt, extrinſecus tingitur tantùm.

Scarum præferunt, αἰόλον quē dicunt, inuentu quidem captúque iā rarum, ſed animaduerſum tamen alicubi aliquoties iam. Vtriuſque aūt generis viſcera cōmendātur olim, iecur ante omnia. Viſceribus bonus eſt, inquit Martialis Poëta, vſque eò, vt Deis ſuis illis ne ſtercus quidem reijciendum eſſe Scari conſuluerit Antiquitas.

Eandem ſubibunt coctură Turdi & Merulæ, præterq; iuri ſalubriter incoquētur, quod conciſum porrum accipiat cum ſatureia, cumino, vuis paſſis, ſale multo, addito ſub vltimum vino, dilutius vt ſit.

Nec alium meliorem præparādi modum expectabunt Iulides, & Phycides, præſertim veró ex iuſculo. Harū nanq; etiā per ſe iura ſubducendæ alui facultaté obtinent. quod de Iulidibus meminêre multi: de Phycidibus, Dioſcorides, & Kirinides author. Cunctiſque id commune Saxatilibus tradidit Dioſcorides, ſi recentes ad id ſumātur, necdum viroſi, aut corrupti quicquam reſipientes, vt aluum moueant, vel ex ſimplici, cum aqua, oleo, & anetho, iure.

Atqui huic ipſi ſi porri modicum, & ſalis addideris, iam ius Album habebis decantatiſſimum, atq; ad Piſcium inprimis elixatum accōmodatiſſimum illud, aliter tamen atq; aliter pro hominum ſtatu concinnandū. Nam ægrotantibus, vel languentibus, & valetudinarijs, (his enim quoque conceditur, quibus alioqui cæteræ operoſiores coquorū pręparationes dāno & noxæ ſint, cruditatemq; maiori ſemper ex parte adferant) dilutius parabitur, ſic vt copioſior multo ſit aqua, quàm oleum; porri & anethi parum, ſalis quantū non toti tamen ſaliendo iuri ſatis ſit, adeò, vt ſalis ſaporem in plenum vbiq; referat. In ſanitate liceat meraco magis ad condituram Piſcium, aliorumq; vti, plùs & ſalito, porrique & anethi pluſculum, minuſque aquæ, continente. Hoc conuenire omnibus poterit Ius, & Saxatilibus ipſis, ſi quis ex iure comēſſe magis volet.

Percæ, quæ inter hos poſtremo in numero erat, (non illam dico fluuiorum, lacuúmque quorundam, de qua pauló póſt dicemus, ſed marinā) nō tam fortaſſe congruet; quód quaſi diſluere eam animaduerſum ſit elixam totam: in ſartagine ſi frigatur, ex oleo, vel, deficiente hoc, ex butyro, meliùs reſpondebit; vel in craticula ſi aſſetur, oleo garóque, aut loco huius ſale & aceto, tincta, cum pauco vino. Frixis veró vini pluſculum, ſaliſque, & aceti; olei minus conueniet, quia hoc ſubuerſionem nonnullis facere ventriculi ſolitum ſit. quod quum contingit, pluri aceto & modico pipere opus erit, vt tollatur moleſtia, condimento hoc. Eſtque hoc coquendi ita genus, aſſandi, frigendiq; Piſces huiuſmodi, tum veró & condiendi, vſitatum noſtris hodie hominibus plerunque.

Coctura Piſcium aliorū quorundam, pro victu, quem diuerſum diuerſis in locis capiunt, varianda: molleum, ſed nō friabilium; friabilium, ſed duriorum: Tincæ item marinæ, Gobij, Murenæ.

CAPVT III.

PIſces reliqui molli quidé prædıti carne ſunt nonnulli, & hac quidem in parte Saxatilibus non diſſimiles habebuntur: at friabile id Saxatilium ſortiti non ſunt, & eatenus à bonitate eorum diſcedunt, lentore ſemper & pingui aliquo dānati. Alij quū culpa hac vacēt, nec friabilitate careāt, hacq; ipſa Saxatiles referāt; duritia diſtāt. Prioris generis exēplum ſtatui in Aſellis, præſertim qui victū ex vitiatis aquis capiūt. poteſt: ſecundi, in Mullo, ac Pelagicis propè omnibus, niſi qui eſu rerū malarū deteriorē ſibi carnē faciunt, vt is ipſe Mullus Cācellis paſtus friabilitaté ſtatim amittit. Vtiq; vtrunque genus, tam quod viſcidi ac pinguis vitiū, quàm qđ duritiæ retinet, alia, quàm Saxatiles, quibus neutrū horū, & friabilitas præterea ſemper cū teneritudine adeſt, pręparari cōdiriq; ratione meritò volet; & viſciditas ac pinguedo abſtergētibus, duritiẽs & craſſities emollietibus, & attenuātibus emēdabitur. Quapropter Aſelli, qui fluuiorū oſtia ingrediūtur, aut ꝓpe ea depaſcūtur, vel in his verſantur locis, quó ſe ciuitatū, oppidorúmve latrinæ exonerant, quia peſſima illorum & excrementitia ſemper caro, multum primùm poſcent ſalis, atque aromatum ad præparādum. Pro cōdimento aūt optime facturū eſt acetum, ſinapi, origanum, naſturtium, allij præterea, vel cepularum aliquid in his, quibus inſignis in huiuſmodi piſcibus profectò timēda ſemper

per

per humorum prauitas discutiatur ex parte, abstergatur lentor, & crassities discecetur. Durities aũt si qua adest, quoniã in Asellis his, quos diximus, non ferè adest: sed sicubi in alijs adest, vt in Pelagicis, tum pręter incidentia, etiam quibus emolliantur, & tenerescãt, addendũ aliquid, vt, quo nihil ad hoc præstantius, oleum; vel, quum hoc destituimur, butyrũ: quippe quibus nõ durities modò mitescat, sed etiam malitia vitiumq; omne auferatur non parũ. Itaq; vel in molliore carne præditis, vt nuper relati pisces, vt Murena, Sauri, Passeres, similesq; alij, olei semper adiecisse nonnihil præstabilissimũ, si nihil aliud, at ad humoris prauitati, corruptelæ, putredini, resistendum innata olei facultate, qua vel venenosæ sæpe materiæ egregiè aduersari id certò scimus.

Asellorũ generi adscribi Tincã marinã, quã Romani ita appellãt, & Callariã censeri ab Eruditis quibusdã, video. Quæ si est, (est aũt omnino quidẽ lentæ & excrementitiæ carnis piscis) non dissimilem præparationis modum requiret. Esse aũt congenerem potiùs Asellis, quàm Merulæ pisci, Tincam hanc marinam, quod alij priùs existimãrant, vel id esse vnum argumẽto poterit: quo tamen argumento, qui sententiam hanc suam rationibus ãdstruere conati sunt, vsos non video. Etenim si Merula inter Saxatiles non vltimum locum tenet; hique nusquam alibi quàm inter saxa degere visi sunt, & teneritudinem cum friabilitate semper coniunctam obtinent: marina autem hæc Tinca, & excrementitia satis, & in cœnosis potissimùm littorum locis viuens longè ab illorum conditionibus illis abest: vincitur mediusfidius ratione propè hac vna, minimè omnium Saxatilibus adnumerari ab vllo illã potuisse. Id quod, ne Phycidem quidem habendam eam esse, conuincit. At si congener Asellis existimabitur Tinca marina, quã dicimus, ea (quod de Asellis prodidit Galenus) non inconueniet, vt & puriore maris aqua vsa, captatoque ibi cibo, æmula Saxatilium carne constet; rursusque vel littora inhabitans limosa, vel fluuiorũ ostia, sordesq; ac spurcitiam quamque eorum sequuta, nondum quidem mollitiem abijciat, sed glutinositatem prætereà quandam, & pinguedinem excrementitiam insuper acquirat.

Nõ secus ac Gobio, qui & ipse inter Littorales, arenosa tantũ in his aliquando, & synceriorìs maris, saxosaq; etiam loca insectatur. Eademq; ideo, vel nõ multùm certè diuersa, tunc condiri præparariq; ratione, quàm Saxatiles ipsi, postulabit, Saxatilis tamen minimè quum sit: quód, qui Saxatilem fecère de Galeni ipsius sententia, næ hi magno manifestoq; errore tenẽtur, Authorisq; ipsius quamprimùm voce coarguendo, qui neq; inter Saxatiles numeret, & disertè victitare in fluminum illum ostijs quandoque, stagnisque, & maritimis stagnis pronũtiet. Id quod Saxatilibus cõtingere nunquam solere, Authorem eundem affirmantè audimus. In quibus si capiatur locis, paulò magis operosa omnino conditura habiturus opus sit Gobio, vt & aceti, & salis plusculũ, si elixabitur, herbarumq; aliquid calidiorũ exposcat, & aroma, crociq; ad hæc nõnihil, & insuper oleũ: quum prior ille, inter saxosa atq; arenosa nutritus, minimo opere cõtentus, salis momento, oleique, vel butyri cũ aqua liquamine optimè elixetur; & vel simpliciter in craticula assus, frixusq; in sartagine, meliùs, quã multo alter ille aromate, & insigni aliqua cõdimẽti χαρύκης præparatus, responsurus sit, tum palato, tum etiam salubritati.

Idem exempli traducetur in alios quoque, qui diuersis locis, purioribus, aut impurioribus, pabulantur, & molliore carne præditi sunt: ne singulorum præparationes, ac condimenta referre necesse habeamus, omnibus nanq; idẽ ferè debetur modus, ac ratio applicari eadem potest. Inter quos Muræna sicuti aledi facultate par est Anguillæ existimatur, à Cõgro aũt superari: ita idẽ omnes coctura genus & præparationis accipiẽt, qui cuiusmodi sit, reseruãdus esse videretur de Anguilla acturis, tanquam quæ in frequẽtiore vsum veniat, indeq; trãslatus in alios cõdiendi coquẽdiq; videri non immeritò modus possit. Cęterũ de Muræna, quæ circa amniũ licèt ostia versetur, amnes tamẽ nũquam subingredi visa sit, inter Marinos pisces magis, meliusque hic; & ꝙ exossatã illã, & Congrũ exossatũ veteres nobis scriptis suis exhibẽt, credo, ne spinis mãdendo offenderẽtur, & vt expeditiùs frui toto pisciũ ita illis pulpamento liceret: reliqua verò esset eadẽ in his coctio. Nõ exossatã Murænã si assandã sumemus, excoriabimus primò, tũ cõcidemus in frusta: proxima capiti, caputq;, & vltima caudæ, (id enim referre ad salubritatẽ, vel vitæ potiùs securitatem arbitrantur) abijciemus: veru infixa torrebimus, sic dispositã, vt interiectis lauri, saluiæ ve folijs, interdũ & cõcisi laridi tessellis, mutuò se ne tangãt: garo, aut liquamine, quo poterimus, meliore, dũ torrebitur, tingemus, aut irrorabimus: tum farinæ polline, tritiq; panis micis cũ cinamomo & sale conspergemus, veluti superinducta crusta. Alij easdẽ exuuias, quas priùs detraxère, pellis rursus induunt, eo pacto assaturam meliùs procedere persuasi, veluti natiuo suo calore fotam. Elixam qui volent, cum saluia,

petro-

petróselino, origano multo, saléque, & pipere coquent, nec edent, nisi ex aceto & cinamomo, & sinapi, vel, quod ex sinapi paratur, condimento.

Planorum Piscium coctura qua succedere ratione possit. Et ex Horatio ius vtrunque dictum simplex, & compositum. Rhombi in longinqua, similiter & aliorum, exportandi modus. Et de Vmbra capite, & de Vmbra, & Mugile, & Lupo, & Aurata, quo coqui modo debeant.

CAPVT IIII.

PLani pisces, qui *Psittae* sunt, & Rhombus, Passer, Buglossus, Soleáque, tum alij id genus quidam, minore negotio elixari debebunt, simplicissimo iure contenti, Albo forte illo veterum, quale descripsimus, cui etiam anethum demptum si fuerit, (si cui forte id non arrideat) non magnopere relaturum hoc in his sit. Omnino nanque iuri anethum addi non alia de causa existimârim, quàm, quia vtraque pollet, ob siccandi, concoctionémque iuuandi, facultatem.

At hæc, in hoc quidem Piscium genere, nec concoctu admodum contumaci, nec lentore vel crassitie nimia redundanti, satis præstabunt, quæ Ius id conficiunt, reliqua, qualéque descriptum ab Horatio inuenimus, quum,

— simplex è dulci constat oliuo, ait,
Quod pingui miscere mero, muriáq; decebit.

nobis acetum pro muria addidisse non incôueniet, æquè conueniêter ac salutariter, & pro porro cepas congruè iuri concinnando satis addemus, atque intereà graue illud porri virus vitabitur. Hoc simplex, illud compositum, à Poëta Ius traditum nobis sumemus. Hoc enim vtrunque proposuerat carmine prius:

Est operæpretium duplicis pernoscere iuris
Naturam,

ac simplici dicto, quod narrauimus, subdit, quibus compositi quoque præparationem doceamur, carmina:

Hoc vbi confusum sectis inferbuit herbis,
Corycioq; croco sparsum stetit, insuper addes,
Pressa Venafranæ quod bacca remisit oliuæ.

Additæ igitur herbæ oliuo compositum facient: quæ pro rei præsentis natura sumi debebunt, vt ad Piscium ius, viscidæ, crassiorisque, ac excrementitiæ carnis, origanû, saluia, calaminthe, satureia. In Planis ius nobis abundè satisfaciet simplicius aliquod, cuiusmodi diximus. Ijdem in sartagine optimè, & ad sanitatem, & ad saporis gratiam, (id quod hodiernus propè mos obtinuit) frigi ex oleo solent Pisces, farina prius volutati. Tum malarancij succo aspersi eduntur, vel omphacio, inferunturque mensis petroselini folijs dispersim proiectis tecti, gratiores ita, nec salubres minus: pariter & in craticula tosti, acetóque interim conspersi, commendantur.

Exportari longissimè à mari in mediterranea vidimus Rhombos, gelu de suo sibi iure concreto conseruatos. Id nimirum vt faciliùs gelascens coeat ius, Pisces multi facient incocti ex glutino, quod de se iuribus reponit: sin minùs, at Marionis, Hussonis ve, vel alterius similis, vesicæ particula egregiè id præstabit. Aquæ porrò vinum, & acetum additur, & aroma: id quidem tum ad reliquorum contemperamentum, tum ad diuturniorem Piscis conseruationem faciet. Perdurabile edulij genus id: omnia quippe durabilitatem addunt, vinum, acetum, aroma, actuque inprimis atque in præsenti frigiditas, quæ totum circundat ex gelu, quæque insalubre non minùs præterea efficiat. Non enim aliter, quàm comedi frigidum id solet: sed nec potest quidem, liquescente protinus ex non valde magno caloris non magni occursu concretione iusculi ea. Quare frigidiora esse sciant esculenta hæc, qui libenter vescuntur, vincente vini & aromatis naturam reliquorum frigiditate, potestate, actúsque præsentia eiusmodi: nec nisi calidioris ventriculi, viscerúm ve aliorum, hominibus, vel restinguendæ forte bili, vel tali aliqua alia de causa, frequentanda, præsertim verò Pisces hoc conditura genere inclusi quum fuerint. Quorum cùm per se natura frigidior, tum verò ad corruptelam, & quidem pessimi generis, in ventriculo subeundam paratior. In terrestrium animalium præparatione eadem minus semper & insalubritatis, & periculosæ noxæ afferent.

Vmbræ maximè caput commendari video. Dicêdúm autem de hac, molli & ipsa, teneraque carne prædita, non vsq; eò quidem, vt Saxatiles: at tenera tamen etiam, certè nondum dura, vt, si constituere hanc inter mollis duræque carnis Pisces mediam cû Gobijs vnà, & Citharis, & Rhombis, & Iecorarijs velimus; non id absurdè prorsus facere nobis liceat. Sed Vmbræ, quod dicebam, caput inter delicatiores cupedias numerant gulæ proceres, consectantúrque id maximè heluones. Celebre iam ex Eruditorum scriptis habetur liguritoris Romani exemplum, anxio ac sollicito maximè per vrbem discursu, emptum

forte

fortè ab alio confectati diu, vt & ipse fruetetur, ac propè elusi. Excoquetur rectè, atque ad sanitatem apposite, cum aqua, & vino: edetúrque ex aceto.

Vmbræ prꝗtereà in frusta plana concisæ assandi modus non pessimus in craticula, nec salubritati incongruus, accedente frequentiore olei irrigatu: gratiam accipiet caryophillis confixa. Alibi elixa ex aceto, & minutim concisis cepis editur. Eadem scutulæ inclusa ex subacta farina, incoctaque, additis priùs sale, caryophillisque, ac cinamomo, seruari (vt de eodem coquendi modo dictum superiùs) incorruptior poterit. Quin gelu quoque ex iure suo, quemadmodum de Rhombo traditum, ijsdem & vsibus, & noxis, adstricta tenebitur aliquandiu.

Mugilum differentiæ, quas superioribus libris explicauimus, non fuerint superuacaneè hoc loco repetendæ. Id sat erit, ad id, quo de nunc agimus, in memoriam reuocâsse, ambigere videlicet Piscem hunc, natalesq; suos geminos sortiri, tam in mari, quàm in fluuijs gigni repertum. Exigui enim quidam, paruiq; in amnibus inuenti Mugiles capiuntur, quos valde verisimile est ibi quoq; tum primùm natos, nondum natales aquas mutâsse. Hoc sciuisse hoc loco suffecerit, de ambigua Mugilum natura, quòd id discriminis non nihil simul in coquendo differentiæ trahat. Etenim Marini, vel qui frequentiùs in mari degũt, nec aut in fluuiorum ostijs versantur, aut eos etiam subeũt, nec ex sordentibus immundisque aquis victum capiunt; ij sicuti longe alijs commendatiores, gustuq; acceptiores, ac multo spinis minus scatentes inueniuntur: ita simpliciori quoq; præparatione, simpliciori coctura, commodè ac salubriter in cibi vsum venient; seu elixos, seu frictos, seu assos cupiuerimus. Et ex iure Albo, vel illo adhuc simpliciore, elixi placebunt: aqua nempe, oleóque, ac sale, vinique, aut aceti modico. In sartagine verò ex oleo optimè frigentur, simul & ad sanitatem apposite: & assabuntur in craticula, aceto, oleoq; tincti. Vtrisque autẽ, frixis nimirũ atq; assis, affudisse expressi aliquid ex malarancio succi, aut omphacij, nõ inconueniet, & ad saporis gratiam, & vt innoxiè edantur. At non innoxiè deteriores Fluuiales illi, cœnosorumque locorum incolæ, simpliciter ita præparati edentur, & in iure porri omnino, ceparumque, vel allij etiam fortè aliquid poscent, ad sanitatis commendationem, origanumque, aut satureiam: & qui frigentur, antequàm frigantur, pluri conspergi sale, incrustarique farina debebunt: & assi vino, præter acetũ & oleum, irrigabuntur assiduè. Omnium autẽ ex sinapi, intinctúve tali aliquo, esus.

Persequuti Pisciũ hoc genus Littoralium ferè præparationes sumus diuersorum diuersas, quorũ alij in littoribus pabulum quærunt saxosis, arenosisque, & optimi inter hos habentur, vt Asellorum quidam, ipseq; Callarias: alij immunda littorũ, cœnumq; sæpe, ac limum depascuntur, quod Saxatilium nullus facit: & ex eodem alij genere modò in mari, modò in fluminibus victitant, vt hi ipsi Mugiles, de quibus vltimo loco dictum: alij vt in fluuiorũ ostijs circúmque hæc ipsa vagentur, fluuios tamen non subeunt, vt Muræna, vt Vmbra, cuius contrarium Lucius Fluuiatilis piscis facere existimatur, nunquam mare ingredi solitus. Porrò autem cuncti mollioris carnis Pisces habentur hi, vel non duræ saltem: neque omnes singillatim tamen recensuimus, non enim necessũ fuit, traditis per genera exẽplis satisfactum iri arbitrati.

Est & Lupus, Venetis Varollus nunc dictus, longè à Lucio alius, non solùm quòd amnicus is, marinus ille sit: verùm etiam, quòd contrariæ inter se naturæ, quandoquidem Lucius solum vertisse nunquam natale suum visus, vt mare ingrederetur: Lupus verò in mari semper natus, sæpissimè amnes longiùs etiam progressus intrat, vt Romæ, vbi Spigola nuncupatur, Tyberim ad mediam vsq; suburram subiens, ibique inter duos olim pontes captus, maiore commendatione ad gulæ palatoq; inseruiendum, ad sanitatem multo pessima conditione. Sorditie enim omni inter cloacas pastus, aut quicquid recrementorum & quisquiliarum ex tam frequenti vrbe Tyberis excipit, non poterit non insalubris semper inde reportare secum aliquid. Itaq; desquamatum hũc, & exenteratum priùs, in craticula, multo magis sale, oleo, acetoque mixto seduló conspersum, diligenter diuq; torreto, vel in oleo coquito elixatione longiore, vel frigito in sartagine, origano, thymo, amaraco, cinamomo, zingibere, crociq; momẽto, quę disfractis omnia ouis, cõmixtisq; simul excipiãtur, infarctũ. In purioribus aquis qui victũ ceperit, minore opera frigere, torrere, elixare etiã non exenteratum, neque exquamatum, possis: tutiusq; ad salubritatis rationes ita eo vesci, ac securiùs, licebit.

Auratam nihil meliùs, quàm in craticula assaueris, si ex optimis aquis sit, salis, acetique, & olei rigatu assiduo: neq; insalubriter tamen eandem in vino, oleóve, si non multũ his aquæ addatur, elixaueris: addatur aũt piperis prætereà crociq; aliquid, cũ vuis passis, & aceto. hocq; in stagnorũ Aurata, vel improbandis alioqui aquis innutrita, vel etiã maioribus illis. Tũ vetri quo-

que satureiæ, origani've, fœniculi, rosmarini inseruisse aliquid, vtile. Frixeris insuper in sartagine non incommodè, ederisq; ex sale & aceto. Hæc pro multorũ aliorũ exẽplo, quibus nõ diuersę omnino naturæ accommodari, nec sanè salutariter minùs, præparandi modus debebit idem.

Quibus egeant in coquendo dura carne præditi Pisces: & illorum aliquot enumeratio, proposito Mulli exemplo. Salsamentorum dein coquendorum ratio, atque vsus.

CAPVT V.

NVnc de duriore carne præditis Piscibus faciẽda erit mentio, quo hi quoq; pacto præparari coquiq;, seruatis sanitatis retinendæ legibus, debeant, quóve eandẽ ob causam cõdiri eos modo par sit; habita vnà saporũ nõ minùs ratione, ne non cũ aliqua ꝑtereà palati id simul gratia fiat, sed quæ cũ salubritate coniuncta semper sit; imò quæ sanitatis semper ipsius rationes augeat, & ad summã illius faciat, excitato ad faciliùs accipiendũ, auidiusq; amplexandũ, proinde concoquendũ etiã feliciùs ita cibũ, ventriculo. Supra hoc quæsita palato cõmendatio ex sapore aliquo maior, aut condimento, aut intinctu, apparatúve alio operosiore aliquo, καρυκεία quædã id erit, qua cruditas sæpe inuehatur, adeò sanitatis rationes summamq; ipsam nõ iuuet, ἀλλ' αἱ μὲν τῶν μαγειρικῶν λοπάδων σκευασίαι τοὐναντίον τῆς ἀπεψίας εἰσὶν αἴτιαι, inquit aliquãdo (lib. iij. De facul. ali.) Galenus. Memor sum me rei huiusce sępiùs iam admonuisse Lectorem: atq; id nõ inuitus feci, facióque, neque immemor sanè Sapientũ dicti illius, Nũquam incassum repeti vtilia, tradiq; sępe, quo inculcentur meliùs, mentiq; insideãt. Porrò tam vtilẽ, quàm hæc est, toto nostro hoc in negotio, nõ vbiq; facilè reperias admonitionẽ. Cæterùm durioris carnis Pisces aliquot quidẽ ab Authoribus numerãtur, quos hic recensere singulos nõ videtur necessariũ fore: paucis exẽplis peragi res potest, sicq; de alijs omnibus rectè, qua illorũ quisq; præparatione gaudeat, addisci. Sumendi aũt notiores ad hoc, omniumq; potissimi, vt clariora, manifestaque magis exempla innotescãt. Illud omnibus conuenientissimũ erit in præparationibus eorũ, vt, quoniã carnis inprimis duritia dãnantur, hocq; nomine ægrè inprimis in vẽtriculo cõficiuntur, simul & crassum inde in corporibus succũ gigni necessariũ; vtrique dãno cõsulentes, & concoctionẽ iuuemus, & succi, quantũ fieri à nobis poterit, crassitiẽ minuamus. Incidentibus igitur vtemur inprimis, quibus & crassities dissecetur, & promoueatur cõcoctio, quã dissecantibus nõ parũ sępe iuuari solere antea docuimus: addemus nihilominùs & calorifica, idem, aut vtrunq; potiùs, præstãtia, maximè quidẽ fotu suo aucto calore Cõcoctrici facultati opitulãtia; sed & incidẽtia multùm, & crassam duramq; alimẽti substantiam attenuantia. Egregiè ergo factura sunt, acetũ inprimis, cinamomum, piper, caryophilli, crocũ, fœniculi anisorumq; semina, alliũ, cepe, porrũ, satureia, origanũ, & huiusmodi. Insuper cõferre & vinũ hîc plurimum sanè debebit, siue ex cõdimento, siue ex intinctu: quo & concoctio perficiatur meliùs, & durities tenerescat, & attenuetur crassities. Post hoc, in sapa eodem modo ad condiendum multum, vt concoctio peragatur, & contẽperetur frigiditas, iuuamẽti.

Sunt porrò Pelagici ferè Pisces hi, quos durę esse carnis diximus, atq; inter hos notissimus Mullus, idẽ & in maximo olim pretio habitus, ne nũc quidẽ contemnendus: Cuculus ad hæc, Mustella, Scorpius, Phagrus, (is littoralis aliquãdo quoq;) Trachurus, Cernua, Glaucus, Canis cetaceus ille, ac Cetacei prætereà Delphini, Phocæ, Balenæ, Thunni, Libella: pręter paucos, noti hi quoq; omnes iã, atq; extra cõtrouersiã positi. Nos nõ omniũ pręparationes dabimus, ꝙ vnius alteriusq; traduci in reliquos oẽs præparatio possit. Proximi cũcti Saxatilibus in eo sunt, ꝙ sicuti à saxosis illi locis nõ facile recedũt; ita horũ plurimi altum, profundumq; nõ temerè deserũt. vnde vtrisq; nomẽ, Saxatilibus, & Pelagicis. In alio differũt, ꝙ Saxatiles, quemadmodũ locum nũquam, ita ne pabulũ quidẽ mutãt: at ex Pelagicis sedem tamen interdum aliqui, cibum aliqui variant. Nam & Lupus Pelagicus quum sit, flumina subit; & Asellorum quidam Cancellos sectãtur ad vescendum, vnde deteriores euadunt.

Idẽ quod Mullo quoq; cõtingit ipsi, vt illos ipsos Cancellos depastus bonitatẽ suam amittat, piscis alioqui, qui, si probè cõcoquatur, (durioris nanque carnis est) alimẽti exhibere multũ queat, & eius quidem nõ improbãdi, vt quod nullo prorsus vitioso succo constet. Paucos quidẽ reperias, in quos cõferri laudes hę oẽs possint, Pisces alios, id genus. Nã alij, vt faciliùs cõficiantur in vẽtriculo, at alimẽti nõ tantũ elargiuntur, vt qui humidiore, laxaq; magis carne sunt. Alij vt benè satis nutriãt: at vel naturæ nõ satis nostræ cõueniunt, insuauesq; sunt, & excremẽtitij plurimũ continẽt, vt Cetacei aliquot, Caniculæ, Phocæ, Amia: vel, vt suauiter edãtur, pinguedine tamen ac lętitię nescio qua sua & ventriculũ statim

tim degrauatum replēt, & subuerso appetendi facultatem adimunt, vt quotidie in Hussone seu Marione experimur, & ex Fluuialibus in Salmonibus, ac Troctarum aliquibus. Mullus noxis his omnibus vacat, vtpote friabilis, quod perinde est, ac si pingui illum carere omni, & glutinoso intelligamus; tum acrimoniæ insuper cuiusdam retinens ad attenuandum, non modò appetentiā excitandum, vti iam vel quotidianus, modò studiosè ad salubritatē paretur, futurus illius innoxius vsus sit. Quo maior adhibēda in eo diligētia, vt coquendo durities huic tantummodo auferatur, vel coctura iuuetur potiùs, cætera omnia relinquantur. Simplicissimus apparatus in craticula, idē & saluberrimus, affuso instillatoq; assiduè oleo, & aceto, vel malarancij succo, ex apij ramusculis. Sic quidē aceto, & Aurantij, vel alterius huiusmodi succo, partes omnes sensim peruadente, dissecta ex parte durities ceu dissipatur, & ingrediēnte vnà oleo lenitur: quum edēdus apponetur, vnà & acetum cum mali eiusdē succo, vel omphacio & pipere, apponēdum, tāquam ex intinctu vt edatur. Elixabitur nō insalubriter quoq, ex oleo multo, aqua nō vsq; eò multa, cinamomo, coriādróque intritis, & sale, porri loco atq; anethi concisam cepā, & vmbellā fœniculi nondum penitus deflorescentē, gratioris vtrunque saporis, nec minùs fortasse ad rem, quàm ius album, facturū. Nam cætera, hoc, illud, prorsus retulerit, indidisse: tum deinde ex eodē quoq; intinctu comēsse, iecore ac capite heluonibus relicto, præstiterit.

Hoc eodē præparari, coquique, ac condiri pacto Cuculus quoq; poterit, & Scorpius, & Pagrus, & Trachurus, & Orphus, & quē Accipēserem iā nobis facere & Galeni fortè Galexiā illum conantur eruditiores, Sturio; sed minor, minúsque ideo & durus, & excremētitius: Porculos vocant, siue Porcelletas. Frigi nihilominùs in sartagine etiā ex feruēti oleo, idq; salutariter; tum ex eodē condimēto venire in ciborum vsum debebūt. Cetaceos ex his, qui dura nimis, inprimisq; excremētitia carne cōstant, Balęnas, Phocas, Libellas, Mustellorum genera quædam, ablegāda potiùs cuncta esse ab humano vsu cēseo, in tāta præsertim reliquorum copia, quàm vt ad rectā bonamq; salubritatis frugē traduci ea apparatibus, multis quāuis, magnisque, aut cōdimentis vllis posse vnquam speremus. Reliquos, vt adultos iam Sturiones, quos Hyscas quasi porcos appellâsse visus est Gręcus Author Symeō; & Attilos Padi, & Danubij Mariones, quos Hussones iā, & Marioni nō dissimiles prorsus alios, quos Tochos Germani vocāt, & Thunnos, in hunc modū condies parabisque: Sale cōspersos multo, sed dissectos priùs in frusta, vt τεμάχη fiāt, aqua aliquādiu curiosè macerato modicè elixos: quos torrere in craticula voles, in assulas disponito, torreto, continuo olei benè piperati, salitiq; aceti rigatu. Elixabis autem maceratos priùs, vti narrauimus, saléque multo cōspersos, vino albo atq; aceto incoctos, quibus tantundē aquę, quantum vtriusq; simul est, addatur; tum origani, satureiæ ve aliquid, ac piperis, & zingiberis, tum etiā concisum indes cepe iusculo non incongruè, nec insalubriter: omnia aūt necessariò. Aceto nanq; ac vino albo dissecabitur durities, & crassities disijcietur, & detergebitur lentities: elixandi rationem aqua implebit: succi prauitatem herbulæ minuent, atq; aromata: dissectionē iuuabit cepe, simul & acrimonia excrementitium, crassumq; ac pisculentum humorem detrahet. Neq; statim tamen peractā absolui elixationē horsi credas: plusculū omnino requiretur ad id tēporis, ac tātum ferè, quātum hœdi vituli ve carni elixādæ satis. Optimè ac salubriter edentur, seu elixi, seu tosti, cū aceto, oleo, & sale, maximè verò sinapi, aut parato ex hoc intinctu cum sapa.

Et quoniam Salsamēta ex his & Thunno, vel maxima sanè pars, vel pręcipua: tradenda hæc quoq; ipsa coquēdi accōmodè ad Sanitatis leges ratio. Præparationē illam omnia exigēt potissimā, ac necessariā, longiore vt maceratione salsilaginem deponāt, vel bona certè ex parte exuant: tum abluta emūdatáque nihil aliud, quàm simplici aquæ tradentur incoquēda, neque id diu exēpta dein, oleoque & aceto imposita, quod oxelæū est, vel Leucophago etiam immersa, edes. Hoc pacto abdomina piscium horum, & sumina pręparata, elixaq; edētur. Dorsales musculos, ex quibus q̃d Schenale vocāt, quasi Spinale, de partibus nimirum circum spinā parāt, peculiariter ex Sturionibus conficiunt. Sed nobis Salsamēta cūcta huiusmodi Cetaceorū, non minùs aliorum, nō incongruè fortasse nominâsse licebit Dorsualia. Hæc parum priùs elixa, ac tessellatim in plana digiti minoris crassitudine deducta, meliùs assabis in craticula, assiduo oxelæi instillatu humecta simul atque emollita, nec minùs aceti penetratione per omnia discissis durioribus partibus, & superfluo calore temperato, vnà & si quid inerat crassi attenuato, & excrementitij lentoris deterso.

Esus deinde horum cōuenienter ex oxygaro, easdem ob causas, aut oxygari instar alicuius, oleo nempe, aceto, & sale, vel malarantiorum, Limoniorumq; succo. Oxygarum non parum referet viribus Cauiarum, quod vocari diximus, & ex Sturionis,

aut Hussonis, vino albo & aceto lotis priùs, dein salitis ouis fit, si iusculo aliquo dilutiùs elicuerit, vt liquaminis formam exhibeat.

Atq; hoc ipsum Cauiarum cõstitutione sua cõpactiore alij panis micæ inducũt illinuntq;, & illito vescũtur, nihil aliud: multi, nisi calore priùs senserit ignis aliquẽ, nec nisi calidũ ita, comederint: alij, & quidẽ rectiùs, tepida priùs abluunt, infriatũ panem addunt, cepæq; minutiùs concisæ aliquid, & piperis momentum, atq; ita demum fricto vtuntur in cibis, multo ad sanitatem conuenientiùs. Nam & pane cacochymiæ aufertur nõ parum, & ablutione salsedo nimia demetur ex parte, & cepæ acrimonia crassitiem discusserit, frixura autem excrementitiæ humiditatis plurimum consumpserit. Neq; sic tamen, neq; vllo alio modo præparatum, quẽadmodum ne Salsamenta quidem reliqua, omnem vnquam exuerit malitiam, quin praui semper succi aliquid secum adferat. Sed nos eorum etiam faciendã mentionẽ esse duximus aliquando, quæ quanquam reduci ad integram rerum omnium temperiem nequeant, mitigari tamen ac leniri queunt: quæq; vel sic ex parte aliqua vitiosa, eadem nihilominùs alia quadam ex parte prodesse etiam alicubi possint; vt hæc ipsa cum Cauiaro Salsamenta, & crassitiem sæpe humorum vtiliter incidere in tempore sumpta, & abstergeer visciditatem, & humorum redũdantiam resiccare in fluxo, præhumidoque corporis habitu. Appetendi verò facultatem sopitam, ac propè interdum demortuam, deterso prorsus ventriculi fastidio omni, exuscitâsse visa manifestò sunt. Eodem modo cognita omitti, vitariq; ab his, quibus obfutura ea iudicârimus, optimè poterũt, rursusq; vsibus interdũ nostris salubriter aptari. Quod semel pronuntiâsse hic sufficiat, intelligiq; idem in antedictis, dicendisque, quęcunque huiuscemodi inciderint, debebit.

Mollium præparatio ad coquendum, & coctura.

CAPVT VI.

MOllia appellantur à Latinis, quæ à Gręcis μαλάκια, non mollioris carnis pisces illi, à Græcis μαλακόσαρκοι vocati, quorum partem iam attulimus, ne quis fortè hoc existimet: sed à cuti sortita nomen id sunt, quã mollem obtinent humanæ ritu, nulla nec aspritudine, nec squamosam, nec testaceam. Ea tribus ferè generibus cõtinentur, Polyporum, Lolliginum, Sepiarum. Quibus omnibus vna accommodari nõ ineptè præparandi ratio debebit, qua crassities ac glutinositas emendetur, discedat salsugo, cruditas concoquatur, & excrementitius crudusque, quo maximè redundât, succus minuatur. Quare, nisi parua admodũ corpora fuerint, secanda in frusta, diuque ac multùm maceranda ex aqua, & aceto salienda, elixanda aquæ oleiq; & vini incoctione, additis mentæ, saluiæque, & origani, aut thymi foliolis, anisoru ac coriandrorum semine, pipereq; ac zingibere: nec non farinæ prætereà aliquid incoxisse triticeæ operępretium fuerit, vt qua, cum alijs vnà, & concoctio iuuetur, & humoris vitio resistatur. tot quidem indigebunt, vt aliquid reponant malitiæ, & praui illis aliquid dematur succi. Tum verò & condimentum patinis iam immissa exposcent, earundem virium, aliquod. Optimum erit ex oleo acetóque, & sale, ac vini insuper modico, vel defruto, vel melle, disiectis per hæc, solutisque in liquorem ouorum vitellis, intritóque cinamomo.

Assa hæc, frixáve, non planè conferre multùm sanitati videntur: quando, non perueniente facilè ad profundum per tantũ crassitiei ac glutinositatis ignea, eo modo, facultate, nõ multum ita remittere malitiæ suę videantur posse, quæ multa intereà elixatu diligentiore proiecta aufertur, maçeratis priùs egregiè, atque adeò diutiùs ante macerationem fuste tunsis, postque etiam ex lixiuio curiosè ablutis.

Differentia coquendi in Cartilagineis. De Pastinaca, quòd non ineptè aliquo in numero apud Galenum fuerit, & secundo post Saxatiles loco ab eo quandoque posita, vt edi salubriter posset.

CAPVT VII.

DIscriminis tamen aliquid in Cartilagineis inuenias, quod ad coctùræ differentiam faciturum sit. Tenerioris nanque carnis Torpedo, & Pastinaca; Raia, Læuiraia, & Squatina durioris: proinde, non idem omnino coctionis genus rectè subiturę. Priores duæ sicuti faciliores concoctionis sunt, ita minùs studiosæ præparationis; diligentioris autem reliquæ egebunt, quia carne quoque dura magis constant; sed quæ, si ritè conficiatur, plus haud dubiè nutriat, quàm Torpedo, quàm Pastinaca.

Inuenio inter Eruditos reprehendere Galeni dicta ausum de Pastinaca, quòd suauis illam gustus fecerit, insuauis quum sit. Nam mollem esse, ne ipsi quidem negant, quodque succedere in Saxatilium locum,

cum, deficientibus illis, possit. Concessam videmus, quam inficiari non poterat, mollitudinem; ademptam saporis suauitatem, de qua controuersa esse res queat, alijs aliter de saporum iucunditate iudicantibus: nisi non verum esse, quod non incultus ad hęc Poëta Horatius dixit, concesserimus,

Tres mihi conuiuæ propè dissentire videntur,
Poscentes vario multùm diuersa palato.

Neque enim tam falli in discernenda carnis teneritudine, aut duritia, quàm accepti, vel alieni à natura, gustus saporisque dijudicando discrimine, quenquam continget: omnibúsque, aut multo maximæ certè hominum parti, tenera eadem, ac dura offerri consueuêre; suauia verò vel insuauia non item, alijs alia sæpissimè in hoc præferentibus, proprietate potiùs naturæ quadam. Quod eo fit, quia communis magis in alio natura spectatur; particularis magis, ac priuata, in alio quædam: vt ideo, qui quàm Galenus aliter de Pastinacæ sapore iudicârunt, proprium hi, priuúmque sequuti palati sui sensum videri possint. Non solus autem Galenus, neque vnus in defectu Saxatilium Pastinacam substituit; sed aliòs habuit, qui in eandem sententiam irent secum, nonnullos. Nam quod pro argumento adferunt, vt ipsi opinantur, satis manifesto, firmóque: Non esse similem habendam Torpedinis ac Pastinacæ carnem, Saxatilium carni, quòd ex iure albo præparandos pisces hosce iusserit Galenus, in quo porrum, piperisque præter consuetum portiuncula, non nisi crassi glutinosique humoris extenuandi gratia permisceatur, vt propterea alios à Saxatilium natura hos faciant: id planè nihil est. Quasi verò non & Saxatilibus ipsis ius hoc album iustè satis debeatur, præbitúmque non semel à Galeno sit: vt mirari subeat, fugisse, non vulgatæ eruditionis viros, loca de hoc Authoris huiusce, quorum vnus is quoque est: εἰ δ' ϗ σαρκὸς βούλητο γεύσασθαι, τὴν τῶν πετραίων ἰχθύων, ἢ ὀνίσκων ἐν λευκῷ ζωμῷ χαλῶς ἑψήσαντα διδόναι. Quòd si carnem insuper gustâsse libuerit, Saxatiles pisces, aut Asellos in iure albo egregiè elixos exhibere conueniet. Vtique plusculum addendum esse porri, ac piperis prætereà momentum, coquendæ Pastinacæ, ac Torpedini iubet: quod non dissimiles prorsus atque alienos à Saxatilium natura illos, sed non eosdem penitus, facit: vtpote quorum vtrunque genus coqui in iure albo debeat, sed hi cum additamento pauculo hoc, quòd parum nescio quid omnino iuris illius vim auget, ac penè naturæ suæ relinquit totum, vt incoqui non sanè diuersa admodum, quàm Saxatiles, ratione hi quoque possent pisces: quasi qui non ijdem omninò essent, qui Saxatiles, neque insuaues tamen ob id, neque duri, neque à Saxatilium natura alieni. At longè alia Raias & Squatinas præparandi ratio, ac modus fuerit, qui iam duræ carnis, extraneique cuiusdam saporis in confesso apud omnes sint pisces. Atque his demum, præter iuris albi materiam illam, multum & aceti, & aromatum, & origani, amaraci've aliquid, ceparúmque ad hæc concisarum non parum incoxisse elixando necessarium ad salubritatem: quibus partim crassities duritiésque in his non pauca veluti disijciantur, partim excrementosus crudúsque succus pauló mitior euadat, partim pisculenta virositas quædam, quæ maximè in his, melioris aliquid saporis induat. Quod porrum & cepe inprimis facient: virus enim virulentia alia, vt venenum veneno sæpe pellitur. nam & clauus clauum trudit, vt in Prouerbio est. Quę planè quum Saxatilibus quoque ipsis, omnium optimis licèt, sua tamen non deesset ex parte aliqua, quæ piscem redoleret, qualitas: sic in his quoque quæsitum porrum, adeóque anethum, quorum qualitatibus, porri virosa, anethi non admodum gustui accepta, familiaribus nihilominùs ex parte nobis, extranea prorsus Piscium, quam non aliter puto quàm pisculentam appellârimus, meliùs exueretur, retunderetur certè, vel suppressa occultaretur, conferente ad hæc partem suam non minimam aromate: vt in Raijs, Læuiraijsque, & Squatinis, ne sic quidem, ac vel maiore apparatu aliquo elixis, non aliquid semper restabit, à quo palatum abhorreat. Rursus igitur addendum pro condimento sinapi priùs, quàm inferantur mensæ, cum sapa, vel melle, vel oxygaro: aliter non salubriter satis edentur, sed nec sapidè quidem. Ac tum demum Dorionis illud verè non minùs affirmare nobis licebit, pallium se elixum comêsse putantis, qui Raiam edisset.

At huius intereà iecur in delicijs apud multos. Elixatur priùs modicè: frigitur deinde in sartagine, atque ex aceto, succóque Arantij, vel Limonij, pipereque & cinamomo non inutiliter prorsus editur.

Crustaceorum præparatio ad cocturam, & coctura ipsa, siue assatione, siue elixatione paretur.

CAPVT VIII.

D Ebetur & Crustaceis sua coctio, Astacis, Squillis, Locustis plurimorũ generũ, Cancris, marinis omnibus. nam de his nunc. Elixantur primùm ex aqua & aceto : possis & vinum miscere : plurimum requirunt salis, piperisque aliquid. Viua crustatorum bona pars cum tegumento suo feruenti aquæ inijcitur ad coquendum. Vbertim affatimque vt ferueant, consilium est, vsque dum exundet ahenum, & ebulliens despumet. Aptè dehinc ex benè piperato salitóque aceto comedentur.

Fartiles Astacos, aut Cancros, aut Locustas, & id genus, habebis hoc modo : Exui debebunt crusta sua, quæ truncum vestit, eximendaq; forcipibus & caudæ, quæcunque hanc, illósve habent, tundendaq; diligenter caro, & cum amygdalis, vua passa, apio, origano, minutatim concisis, dificiendaq; oui vitello, & friati casei portiuncula cõmiscenda, farctuq; hoc replenda crusta, atq; ita frigenda in oleo, aut in furno, aut in clibano assanda, qui placuisse Mnesitheo inprimis videtur modus, assos Astacos maximè elixis præferenti.

Maiores alij Locustas, eodem modo, sed cum cauda sua (nam forcipibus carẽt) fartas assant in craticula : alij crusta exutas, dissectasq; in frusta, aceto, pipereque, & cinamomo, & zingibere, & herbis condiunt, conspersasq; apio apponunt. Eadẽ ratione & Astacos, ritè, rectèq; omnia, ad frigiditatem atq; humiditatem illorum temperandam, & demẽdam ex parte cruditatem, succiq; crassitiem extenuãdam. Rubellum ab his vinum generosumque aliquod potandum, idque in Astacis potissimùm faciendum nobis suadent.

Testacea quomodo coqui debeant ad sanitatis rationes accommodè, Ostrea inprimis, tum & reliqua.

CAPVT IX.

N Ec dissimilis planè, atque in alijs multis est, ad cocturam in Testaceis differentia reperitur, tenerioris quibusdam, durioris substãtiæ alijs: vnde coquẽdi statim diuersitas necessaria, aliam postulãtibus præparandi rationẽ teneris, atq; aliã duris, crassisque.

Mollissimam omniũ Ostrea carnẽ possidẽt; minores Hiatulæ, Spondyli, Purpuræ, Buccinæ, Dactyli duriorem. Quocirca nemo ista, nisi elixa antea, vel quoquo pacto cocta, in cibi vsum admiserit. Ostrea hodieque multi, vt Galeni quoque tempestate, cruda comedunt, minimè quidem illiad sanitatis rationes accommodè : sed edunt tamen. Nam si pituitosi ex his humoris copiam gigni experimur coctis: tanto magis ex crudis. Præstiterit itaque in sartagine frixisse cum his, quæ pituitoso humori aduersentur, zingibere, cinamomo, pipere, sale, quod Galenus suo tempore quosdam facere solitos scribit : vel in craticula assasse, quod nũc sæpe facimus, nondum testis suis exempta, diductis tantùm valuis, & altera proiectã, vt inassentur aliteri vndique ambita oleo, vel, si hoc nõ sit, butyro. Coquendi in sartagine ratio ea erit, vt de testis euulsa frigantur ex oleo, tum affuso omphacio, mali ve Arantij, vel Limonij succo, & pipere, & zingibere multo apponantur conuiuis. Elixant alij, eodemque (neque id ineptè ad sanitatem) aromate, quod multum ex humore imbibunt, & sale tinctis vescuntur.

Reliquorum præparandi modus, quæ dura magis sunt carne, vt sicuti pituitosa in Ostreis, ita crudi in his succi vitium tollatur: quod longiore elixatione fiet. Bis térve ita elixa, cibum in ventriculo corrumpentibus idonea per se comesta. Tunc difficiliùs quidem cõficientur, at ritè confecta benè alent : sale verò, oleóque deindeatque aceto, & aromate condita, simul & duritiæ partem amittent, & cruditatem succi deponent aliquam, & ciebunt ex prima videlicet elixatione, si id factum fuerit, aluum.

Nec planè inconueniens præparationis genus id his ipsis fore arbitror, qđ Echinis quoque marinis exhiberi solitum fuisse tradit Galenus, præsertim si subducere alui in animo sit, vt ex vino & melle, quod mulsum est, acetoq; & oleo, quod garum, garive specie, edantur, condianturque in patinis pipere, ouisque, ac melle, vel, si magis id arriserit, defruto.

Dictum de his satis : reliqua in horum præparandi rationem perquàm commodè & salutariter deducta veniẽt omnia. Nunc ad Fluuiatilium cocturas properamus.

Mustellæ, quam Lampetram dicunt, pretiũ aliquando ingens : & coquenda, condiendaq; eius ratio, maioris, ac minoris : tum & Bottetrissæ.

CAPVT X.

S Vbeuntes ex mari fluuiorũ ostia Pisces diximus quosdam, marinos omnes. In mari & Mustella reperta, sed Ausonij illa, quæ idem faceret ; quanquam perquàm rarò maris, multo autem sæpiùs amniũ incola,

in quibus & oua deponit in partu, & pabulum frequētissimè, imò verò semper ferè capit, vnde aliqbus Fluuiatilis Muræna dicta, video Fluuialibus adnumeranda potiùs esse videtur, vel si ambigere quādoq; concedatur, transire tamen in Amnicorū eam libentiùs partes fatendum omnino est. Quamobrem sic in confinio vtriusque naturę posita, vti alteri, nempe Fluuiatilium, longè magis affinior sit, tractanda híc initio eorum fuit. Lampetra ea est, quā nunc ita dicimus, magni olim, æquè ac nūc, pretij, magnæq; inter lautiores cibos commendationis Piscis, Vere præsertim, aut Maio mense, quo anni tempore maximè expetita. Condimentum quoq; inuenit peculiare quoddam ob nobilitatem, neq; extra sanitatis tamen leges, neq; non palato gratissimum, vti nō minùs sæpe acceptum id gustui, quàm Piscis ipse sit. Romani excogitârunt primùm Coqui, superiorum non ita multo ętatum, luxuriantibus tum maximè delicijs, quum altissima pace, in altissimo otio, rerum propè omnium, adeoq; fortunæ aduersę omnis securi, fruerētur: vt mirum non sit, etiam certatum olim ab obsonatoribus duobus in foro Pisario Romæ, vter pretio maiore piscem obtineret; nec cessisse alterum, nisi alterius veluti licitatione ingenti victum tandem. Viginti aureorum nummorum pretium fuisse perhibent Historiæ. Nec satis: donatus à domino obsonator victor aureis nummis centum, quasi re benè gesta, quòd in coemptione victus non discessisset, dignitatis, existimationisq; in eo suæ famā agi arbitrante. Insigne verò exemplum, quod ad pósteros transeat, non solùm ingentis gulæ, sed prodigæ atque insanæ prorsusque exlegis liberalitatis.

Verùm Lampetrę, seu Mustellę coquendæ, condiendæq; ratio ita habet: Necari vino debebit Cretico, aut benè generoso aliquo, eodemq; ablui: id scilicet cùm gratiā, tum temperamentum Pisci addit. Qui elegantiore apparatu delectantur, sed nō pręter rem tamen, ori myristicam nucem, foueis, quas vtrinq; gerit aliquot, caryophillos vnicuiq; fouęę vnum indent. Demetur simul, quod excrementi intestinorumque est, & in orbem per spiras conuoluta frigetur in sartagine, ex optimo oleo, omphacio non ita multo, saleq; quod satis sit: omnia quæ, vt diximus, salubriter satis, pręter saporis commendationem, cocturam iuuēt. Pro omphacio vinum potiùs album cum dissecti medij Limonij mali frustulis non inconueniet: quòd incidendi facultas maior in his, & aduersus succorū omnium malitiam repugnantia. In quam planè gratiam, aptè panis quoq; infriabitur medulla, & cum aromate aliquo, auellanisque ad hæc intritis, amygdalisve incoquetur, concoctionem prætereà iuuante aromate, & detergētibus lentitiam, si qua est, amygdalis. Assæ insuper (assantur enim quoque) condimenti eiusdem præparatione placebunt.

Minores his multo in fluminibus, lacubusq; repertæ aliæ, nimium propter lentorem, & glutinis instar humorem quendam nimis quàm excremētitium, vix adduci eò diligenti licèt pręparatione poterūnt, succi inde vt expectari bonitas aliqua debeat. Quare si elixabūtur, addetur superioribus concisarum minutim ceparum, vel porri etiam non parū, & origani, amaraciq; aliquid: si frixę magis placebūt, curiosè vino priùs albo ablutæ, saleq; conspersæ, ac diu farinæ vtriculis circunuolutæ, feruenti demum in frictorio oleo inijcientur. Tum oleo, & omphacio, acidiorisq; Arantij succo condientur optimè, addito aromate, zingiberis, & croci; aut ex condimento eo sumentur tanquam ex intinctu, minore noxa.

Mustellæ pariter genus Rutten nomine Germanis notissima, alicubi Bottetrissia dicta, non diuersas cocturas expectabit. quanquā & illa applicari huic pōterit non prōrsus abs re, vt aliquandiu in aqua morata, atq; inde extracta modico sale aspergatur, seduloq; ac diligenter elixa aceto tota acerrimo detersa siccetur, vel generoso aliquo meliùs vino: nisi vtroq; fortè maluimus: tum apponenda eum condimento modò narrato. Huius inprimis iecur cōmendabile, quo propè vno apud multos gratiam meretur, eadem & ipsum ratione, qua Piscis, concinnandum: ex quo tamen minutal quoque cum herbulis natura calidioribus, atque odoratis, & aromate paulò suauiori, concisis, neque id ad sanitatis rationes ineptè prorsus, conficere liceat.

Truttarum coctura salubrior, & ad perdurandum alia: Salmonum item, & Hucborum.

CAPVT XI.

TRutta siue Trocta (hoc enim quoque nomine appellatā sæpe video) fluuiatilis omnino Piscis, atq; adeò Fluuiatilium omniū princeps, hoc illi tribuente communi quodā gentium omnium cōsensu, apud quas hæ in cibatū veniunt. In idem nūc confero Salmones, quoniā eandem penitus cocturā requirunt oēs, & Salmerinos, & Benaci Carpiones, & multarū aquarū Salares; alijs alios bonitatis & saporis commendatione præferentibus,

ſed eiuſdem tamen fermè generis cunctos: certè quorum præparatio, coctio, condimenta, nulla ex parte varient. Principatum obtinere diximus, ſi palatum in conſilium adhibuerimus, adeoque, ſi mediocres in multis admiſerimus, non poſtremæ etiam ſalubritatis. Etenim vt præpingues, maioresq; illas, ventriculum onerare, eiuſq; appetendi vim deijcere ſcimus: ita minori & magnitudine, & pingui, neceſſariò probandas habebimus, accedente præſertim coctione diligenti, & ad ſalubritatem ſpectante.

Simplicior his coctura debetur ex aqua, & ſale multo: elixantur conciſæ in fruſta maiores, minores integræ ſæpe: acetum tamen addidiſſe non inconueniet, & ſalubre id, demendo ex parte pingui, lentoque. omnino nanq; friabiles magis fiet ex hoc. Tum aromate cõſperſis veſci mos eſt. Multis refrigerati poſt elixationem Piſces, hoc genus, probãtur magis, quòd rorulentum in his id granulis concretum candidumq; appareat magis: minimè verò ſalubri exemplo. non enim frigiditati, quæ poteſtate ibi continetur, præſens alia, atque in actu addita, nõ officere, niſi benè calidum ventriculũ nacta, poteſt. Friguntur præthereà in oleo commodiſſimè omnes, vel in butyrò, ſi oleum non ſit, neq; à ſalubritatis legibus alienè, nulliusque inſuper condimenti egentes, neq; ad guſtus commendationem, neq; verò ad ſanitatis tuitionem: ipſi ſibi condimentum, & intinctus, natiua bonitate ſua ſunt, prętér innatam frigiditatem, & humiditatem, quæ Piſces facit, non ſanè alicuius notatu dignæ, vt in Piſcibus, malitiæ. Quæ tamen ſola coctura, præcipuè verò in minoribus, demuntur, acetoq; inprimis humiditas, & lentoris ſi qd ineſt; oleo, cum his etiam frigiditas, quãdo oſtenſum antea ſit, in frixa oleo omnia ſiccitatem, ac caloris nonnihil contrahere. Eadem, vel non multùm diuerſa, de butyro ratio. Irrigari tamen frixi Piſces hi Limonij, mali ve Arantij ſucco gaudent, quo nõ minùs vtiliter cõceptus ex frixura igneus ardor quidam tollitur. Elixæ verò cum aceto edi, demendæ humiditati, & abigendo lentori quantumuis pauxillulo, debebunt. Apageſis, qui Truttas nobis Caporum iuri incoquẽdas eſſe perſuadere conatus eſt Romanus heluo, & paraſitaſter ineptus. quorſum? vt humidas etiamnum, plus faceremus?

Seruari totius ſeptimanæ ſpatio Truttæ poſſint, recepto priùs inciſuris per dorſum maioribus factis ſale: tũ oleo diu multumque incoxiſſe conueniet, ad maiorem durationem.

Salmones itidem ſcutulis ſeu capſulis ex farina ſubacta, quarum antea prolixè meminimus, incluſi, incoctique, non parui tẽporis permanſionem indipiſcuntur: quorum omnium diu nimis ita ſeruatorũ, Piſcium nimirum, minimè ſalubris reputandus vſus. His præter alios, Salmonibus inquam, aut qui horum naturam referunt, Piſcibus, quod genus Truttæ maiores ſunt lacuſtres, & quales in Norico Lacſerenas vocant, nimio ſæpe pingui fartam nimis carnem incidentia paulò magis debebũtur, & reſiccantia. Itaq; & ſalientur paulò largiùs primò, & aceti vtiliter in elixatione accipient pluſculũ, & ex condimẽto edentur aceti piperisque, & zingiberis multi, & Arantiorum ſucco, præſertim acidorum, nec minùs ſanè Limonij tingentur.

Huchis (ſic Truttarum genus quoddam, vel ex Trutta potiùs & Lucio cõpoſitum, appellari ſuprà memorauimus) eadem accommodabuntur, quorum modò meminimus, ſimplicioris præparandi rationis omnia. Is, quòd Lucij multum retineat, neque tanta conſtet pinguedinis faſtiditę ſępe ob idipſum copia, minùs & habendus noxius Piſcis, & apparatum minorem requiret: vnam expoſcet paulò longiorem coctionem, ob paulò duriorem cãrnẽ, ſed friabilem tamen ſatis.

Luciorum præparatio ad coquendum, minorum, maiorúmque, ac mediocriu: & coquendi ratio diuerſa: præcipua verò quædam, ſed alijs quoque communes. Qui frigi, qui elixari, qui torreri in craticula magis eligant Piſces.

CAPVT XII.

MAgna Luciorum differentia, vt aliam proptereà illorum plurimi præparandi, coquendique rationem exigant. Optimos habet Germania vniuerſa penè, & Pannonia Superior, nõ quales Auſonij carmen nobis indicauit, ſed non ingrati alios, multos verò gratiſſimi etiam ſaporis, ſimul nec damnati, inter ſalutares Piſces, vſus.

Minores certè conualeſcentibus à morbis impunè conceduntur, adeoq; in morbis etiam ipſis, qui refrigerante, atq; humectante victu, neq; concoqui difficili, opus habere videntur. Hi & tenera, & friabili ſatis carne ſunt: nec niſi ſimpliciter, idq; non multo poſt capturam, aut frigi in ſartagine ex oleo butyróve debebunt, aut elixari ex aqua & aceto, aut in craticula aſſari. Frixis expreſſus inſtillabitur aptè Arantiorum ſuccus, vel ſuo tempore omphacium: Elixis ſatis erit acetum cum piperis modico, & zingiberis, intinctus cu-

iuſdam

tuidam loco: Assis in craticula adhuc irrorandum mixtum oleum & acetum, illinendaque subinde hęc, omnia sanitatis legibus conuenienter.

Maiores, imò maximos sæpe, intantum enim excrescere, in lacubus præsertim quibusdam visi, vt Cetaceos multos magnitudine ęquarent, quosdam etiam superarent: hosce igitur non statim ac capti, necati que fuerint, tradere culinæ oportebit coquendos. durior nanque eorum caro temporis aliquãtulum exposcet, vt teneresca, simul & friabilitatis aliquid acquirat. Tũ in minores tomos secti, quo meliùs in partes omnes perueniat coctura, elixabuntur longiùs, cum aceto pluri, pluriq; sale; aut in frictorio ex oleo pauló diutiùs coquẽtur: nec incommodè, nec inutiliter ex sinapio edentur, præter acetũ & piper. Olidos Ausonij Poëtæ illos, qui nidore suo popinas repleant, & alga cœnoque solùm in lacunis pastos, aliò ablegabimus: quando, vel ipsomet dicente, nullos hic mẽsarum lectus ad vsus sit.

Mediocris corporis alios optima ratio est elixandi, & is quidem Germanus mos, huic propè nationi peculiaris. Gratiam in eo quærunt, vt cæruleum colorem referat coctura, ex modò necatis. nam eiusmodi, multoq; magis minores his, si diutiùs maneant enecti, fluxa illorum protinus fit caro. Tomos faciunt: impositis deinde catino, saleq; cõspersis vbertim, acetum affundunt acre, quãtum immergendis satis, ne extent, vel parum extent: inibi macerant semihoram. Intereà feruet in cacabo aqua: feruenti injiciunt cum aceto Piscem, dinaffatimque vt ebulliat, permittũt. Modus elixationis, quũ benè candescẽs spuma exundârit: vel certiùs, quum facilè spinam discedens inde caro relinquit. Cærulei ita coloris Piscis exibit grati, iucundique saporis, tener, friabilis, succi (vt ex Pisce) boni, nec insalubris. Esus eius ex aceto cũ caryophillorum, zingiberis, cinamomi polline.

Eodẽ modo dissectos in patella frigunt, aut paruos ex oleo & butyro: integros attamen hos, vel infra mediocritatem etiam alios. A capite per dorsum medios discindunt alij, totos penè ad caudã vsque, quam partem coniunctam intèr se relinquunt, diductamq; partium sectionem vtranque, & replicatam coniunctim ori inserunt, ac ceu orbes duos ex pisce vno formant, eo haud dubiè commodo, vt coctionem per omnia ita meliùs accipiat. Hunc sic friges, vt dicebam, ex butyro, ad id quod faciendum deinde est, aptiùs: frixo penè iam affundunt hoc modo præparatum ius, ac temporis momentum coqui vnà permittunt.

Ius ita habet: Tunsos caryophillos in pollinem cum cinamomo, zingibere, pipere, aqua, aceto, vino, saccharo immiscent modico, & relictæ cum pisce butyri parti superinfundunt. Hoc pacto præparatum ferculum inferunt mensæ, inter lautiores dapes habitum: nec, cur recipi inter sanitati quoque accommodos cibos non debeat, video. Id scilicet superiori quoque elixationi aptari non minùs ad salubritatis rationes poterit ius, multorumque piscium generibus alijs, Temulis, Barbis, Leuciscis, lacuum quorundam Renchis, Sardinis, Aquonibus, fluuiatilibus Percis, & vilioribus quibusdam Scardis, ac Squallis: vsq; adeò deduci in plurimorum aliorum cocturam poterit ratio eadem, nec necesse semper fuerit eadem frustra repetere.

Ac congeneribus sæpe Piscibus, vel non multùm inter se dissimilibus temperamento, carnis substantia, sapore; eadem, vel non valde diuersa, coquendi, præparandique ratio & modus debebitur. Quocirca eodem venient multi prætereà alij, vt candem omnes rationem subeant, frigique, assari, atque elixari non ineptè, neque insalubriter possint: nonnullo tamen interdum discrimine, eo nimirum, quòd assari magis is, quàm frigi; elixari ille, quàm assari; alius rursus frigi tantùm, vel longè certè meliùs, ac salubriùs, quàm aut assari, aut elixari, postulabit.

Sicuti Temulus optimè frigitur, atque elixatur, quo propè de Lucio dictum est, modo: non optimè torretur.

Renchi item, Benaci Sardinæ, & Aquones dicti, qui Sardinæ maiores sunt eiusdẽ lacus, egregiè friguntur ex oleo, torrenturque in craticula, & ad saporis suauitatẽ, & ad sanitatis rationes appositè, maximè dũ frigũtur: elixationem vix vllam recta ratione admittent.

Barbi elixari frigique ijsdem rationibus benè ac salubriter; assari in craticula nullo, vt ritè id rectèque fiat, poterunt modo.

Scardæ, Squallique, ob exuccam nimis naturam, nisi farcti, neq; palato, neque sanitati respondebunt satis: farcire opus est, pingui multo, vuis passis, ouis, caseo, panis medulla, aromate non multo, crocoque, temperatis herbis, & in furno ex aceto & oleo coquere. Quæ melioribus quoque conuenit & laudatioribus farturis, pridie fortè, vel antea enectis, carnisq; substantia iam sua propè diffluentibus, si prætereà ex aqua, oleo, butyróve multo, & aceto, addito sale crocoque, elixentur, atque ex eodem iure edantur: cui, si pauló etiamnum fluxa magis videbitur caro, rectè vinum quoque album coquendo miscueris, hoc soliditatem addet, dempta

dempta mollitie, qua veluti dilabuntur: vt Temulos viderim sæpe, (quod genus Piscis facilè mollescere solet) iam flaccescentes, ex vino dulci, aut generoso aliquo, vel solo, vel addito insuper aceto, elixos friabilitatem cum saporis gratia retinuisse: coniunctamque ita intelligamus in omnibus his, cum salubritatis legibus, gustus commendationem.

In plurimis vsum obtinere, vt potiora seruentur. Et de Cyprinorum præparationibus, quomodo concinnari ritè ad salubritatem debeant. Et de iure nigro, ac croceo, reliquis quoq; Piscibus multis accõmodo. Elixandi Pisces multos ratio bona. Et de Tincarũ præparatione, & pisciculorum quorũdam, & Ranarum, & Cancrorum. Excusatio tractationis huius.

CAPVT XIII.

SQuamosi inprimis, nec minùs sane humidi, parumq; glutinosi, & excrementitij Piscis exemplum cõstituemus in Cyprino. Et hîc quoque tamen plurimùm interest, quibus ex locis captus in culinam veniat. In aquis cœnosis lutosisq; degentês, cœnũ & lutum olent: in piscinis, lacubusque quibusdam etiam, non boni: in alijs, non improbandi: in amnibus profluentibus, nec aquarũ pigriorum, omnium optimi, nisi congestas in his ex vrbibus oppidisque fortè aliquibus sordes, immũditiamq; pascantur. Vtiq; pinguescunt his, alijs omnibus magis, alimonię copia, eòque pręferunt illos ganeones, in saporis commẽdatione: sed intereà insigniter insalubres euadũt. Quæ ideo referuntur hîc, vt, quid cuique demendum, addendumque in præparandi, coquendiq; ratione sit, non ignoretur.

Communis ea ratio in Cyprino elixando ad salubritatem omni, vt fluxa quædam humiditas ac nimia adstringatur priuatim in eo, & insipida pinguedo castigetur, frigiditate insuper correcta cõmuni Piscium illa. Quæ vsus iam obtinuit, paucis quibusdam exceptis, in quibus erratur, vt fierent omnia, sic in multis ferente rerum natura, vt non diu introducta duret, in qua euidens aliqua, manifestaq; noxa vigeat, consuetudo, ac melioribus deteriora tandẽ cedere cogantur sæpe, præcipuè verò quę cõmunis quotidianusque vsus inuehit: vt in dapum, ferculorumq; plurimorũ pręparationibus, & obsoniorũ condimentis, non obscura animaduertas artificiosæ cuiusdã considerationis vestigia, nõ ad voluptariæ modò suauitatis gratiam; sed ad certam sanitatis cõmendationem, quæ coniunctam semper retineat iustam saporũ ac salubrem iucunditatem. Nequaquam ignarus hoc dico in nõ paucis huiusmodi alijs aberrari, & verissimũ expertus Galeni (De facul. alim. iij.) monitũ, culinarias ollas damnantis, in quibus aliqua semper sanitatis iactura fiat, ex crebra cruditatũ, prauorumq; inde succorũ, collectione. Et initio meminimus de Platonis sententia pronuntiatum, aliam esse culinariã Obsonatricem, quę gustui tantummodo blandiatur, peritiã tantùm quandã; atq; aliã, cui sanitatis omniũ maximè commẽdata sit cum artificij ratione cura, Diæteticen rectam, quam E sualem Latinorum nonnulli nuper nominauêre: sed in plurimis tamen seruatam esse præter sapiditatem, retinendæ quoq; sanitatis rationem, habitumq; modũ, quo tutò & cum securitate vnà, ac iucunditate gustus, his vesci nobis liceret: propterea diximus, vt immutatis in alijs paucis quibusdã, in alijs verò detractis, additisve, tota ad iustæ artificiosæq; Diætetices reduci rationes pręparatio possit. Quod & in Cyprinis, de quibus dicere inceperamus, factum, quibus ex obsonio concinnandis ea iam adhibẽtur, quæ nõ multùm ab eo absint, vt iustum his per omnia temperamẽtum quæratur. Primùm ex simplici elixatione, quæ, qua ratione in Lucio narratũ est, ex aqua & aceto hîc quoq; fit, indito sale. Et resiccatur enim superflua humiditas, & partiũ aliquarum crassities dissecatur, & fluxa pinguedo aceti acrimonia veluti coercetur. Cauendum, ne tã diu is ex aceto, vt Lucius, maceretur. Sale enim benè cõspersus frustis factis, quũ primùm feruenti in cacabo aquæ inijciendum censebis, tum acetum accipiet, moxq; ac statim inijcietur. non enim mollior atq; humectior Piscis longiore indiget maceratione. Capitis tamẽ, proximæq; huic paulò duriores partes habẽtur, itaq; imponendi omniũ primi bullienti cacabo huius tomi: tum maiores quiquę, tum alij, atq; alij, ebullire permittendi, donec spuma quasi ruffescat. Exempti proiecto iure, inuoluũtur benè mũdo linteo: id scilicet nõ omnino fieri laxos sinet, & friabiles aliquantum faciet caloris conclusione fotos, & munditie. Edẽtur mox calidi etiamnũ ex aceto cũ piperis & cinamomi polline: nec ineptè Leucophagũ accipient, aut alliatũ, aut huiusmodi. Frigendos in sartagine eosdẽ hos ita sectos, ex oleo & butyro, non incõmodè, & ad Salutaris artis rationes idoneè, maximè verò minores, sumes. Fartiles etiam ne damnaueris, quo traditum est de Squallis, & Sardis, modo paratos, coctosque.

Cęterũ optimè ad Diętetices iustę leges, nõ solũ cõmendãte ita gula, & iuri innatabũt, elixi nigro, croceoq;, nõ solũ Cyprini,

verùm

verùm etiam Pisces alij eiusdē temperaturæ multi, humiditate insignes tenui quadam ac difluente, fluxoque pingui, & subuiscido aliquo. Nigrum: Secalini panis, aut aliâs atri partem accipis, torres igni, aut succensis carbonibus exassas, donec quasi carbunculetur: disfractum deinde vino dulci dissoluis, aut vino & sapæ parte: coquis simul, percolas, addis tunsos in puluerem caryophillos, & cinamomi nucisq; myristicæ parum: recoquis tantisper, dum crassamentum accipiat aliquod, & disposito per patinam Pisci superinfundis. Nigrius facies, si Cyprini, quem nō paucum sanè obtinet, exceptum sanguinem vino miscueris, & cum reliquis incoxeris.

Croceum: Vinum generosum aliquod croco, prout dilutius, aut saturum magis habere volueris, coloras plùs minùs: maceris addis aliquid, zingiberisque insuper, & cinamomi. Caryophillos ne sumito: nigrescet enim inde ius. Si forte animo ita nō satisfaceret, pro his piperis semifracti portiunculam sumis. Percoquis simul omnia, & elixi priùs ex aceto ac vino, Cyprini, alteriúsve alicuius id genus Piscis, tomos immergis.

Elixandi ex vino pisces Truttas, Temulos, Huchas, Lucios, Cyprinos, modus & salubris, neque ingratus gustui: Concisa frusta salito inuersa: finito dum salem accipiât parumper: postquàm accepisse crediderís, reliquum detergito, vino albo incoquito dulci; vel sacchari, vel mellis adjicito parum, si dulce non fuerit. Hic non multo opus aromate: caryophillorum, aut cinamomi, si voles, addito aliquid, & concisum cepe: bulliant omnia simul, facito: affatim crocatum si cupieris, croci inijcies quod videbitur: si acidum amaueris, Limonij frusta. Ex hoc edetur Piscis, simul & pro intinctu cedet. Salubre est, & in quo correctas castigatasque Piscium noxas omnes habeas, ferculum, frigoris, humoris, glutinositatis, cacochymiæ, retinédæque, dilabenti longiore iam mora illorum consistentiæ, optimum.

Non exciderant nobis Tincæ: sed insaluberrimum omnium Piscem, ac manifestę sæpe febris causam habitum non immeritò, intus, forisque, si quis alius, tenaci glutino hærentem, olidum, cœnosum, insipidum, pessimi periculosique succi, ignobilem, vulgi tantùm solatium, vt Ausonius de eo cecinit, noluimus nobilioribus immiscere, quorum non omnino vsque eò noxius vsus, rectè atque ordine præparatorum. Quumque in nullo penitus esse debuisset numero is, in cibatus quidem enumeratione aliqua ex parte salutiferi, ipse plurimum morbosus; vendicabit sibi postremum tamen hunc inter huius generis Pisces, vt habeat, quo se soletur, plebecula, locum, si quando opsonari ita voluerit, minore, quoad eius fieri potest, discrimine, curiosè diligenterq; pręparato vescens. Et inuenietur nihilominus alicubi aquarum, in quibus degit, locorumque bonitate, & victu, quem capit, meliore, nō vsquequaque tamen degener, intantum, nō quidem vt reddere salubrem, sed vt noxium minùs, diligentiore aliqua præparatione, queas Piscem. Maceranda priùs calida diligenter, tum aspero linteo tractanda Tinca, perfricandaque manibus demendo vndique glutini, saleque paulò antè conspersa, vel eius tomi, si ex maioribus fuerit, elixanda ex aqua diu, quantum propè si vitulinā elixes, cum aceti parte, apij folijs ac radicibus, amaraco, pipere, allio, aut concisis cepis. Hæc & crassitiem inciderint, & glutinositatem detersérint, & reliccârint humiditatem, nec sanè non & vitiosi aliquid succi abstulerint: id quod meliùs tamen atque efficaciùs pręstabit oleum, quare hoc quoque ipsum iuri adiunxisse consultum erit. Fartilem qui volet, & aut in furno, aut in craticula assandam, hoc modo faciet: Maceratam, vt priùs, & visciditate detersa, & exenteratam curiosè per omnia vino abluet albo, atque odoro. Infarciet his: Sumet oua sex ferè, apij, origani, satureiæ concisorum, friati casei, quantum ex his àccipere oua videbuntur posse, allij ad hæc nucleos aliquot, croci non ita multum: possis & vuas passas adijcere, cum pineis nuculis. Hoc fartu implebit, suetq; oleo & aceto oblinet in craticula sedulò, aut sartagini in furno ex eodem liquore vt innatet curabit: edetque cum sinapi, & aceto, sapaque, & oleo. Frigere & in sartagine licebit ex oleo, vel minorē integram, vel maioris frusta, farina priùs, aut vtriculis circunuolutam; exque aceto, aut omphacio, aut Arantiorum succo edisse.

Opsonia retulimus ex Piscibus, qui ipsi optimis Authorib⁹ opsonia propriè sunt. Restant ἀφύαι, Pisciculi scilicet minutuli quidam, Gobij fluuiatiles, Cottique, Aristoteli aliquādo βῶτοι procul dubio dicti: nunc Marsones vocant Italorum quidam, nonnulli etiamnunc Bottos, & Germanorum plurimi Coppen, non multùm sanè deflexa à Cotto voce: pisciculi item huiusce propè generis alij, Funduli, Pfrilli, & quos Stainpeisseros, quasi Saximordos eadem gens nominat, Cobitides: omnes fluuiatiles, nec insuaues planè, nec insalubres, si ex optimis locis sint: omnes ad frixuram.

Eodem & Ranæ commodissimè venient ex oleo, aut butyro in patella. Edenturque

turque salubriter (neque enim maiorem aut præparationem, aut conditurам morantur) ex aceto & sale, aut Arantij Limonij've succo, aut omphacio, eodemq; commodè liquore perfundentur sæpe. Alijs alia magis placent, & elixos hos fortè præferét. Salubriter ita facito: Macerato haud ita diu antea minusculos quodcunque genus Pisciculos, salitoque: mox feruenti in cacabo aquæ inijcito: exemptis impositisque patinæ feruidum, acreque, cum inferuefacto zingiberis aromate acetum superinfundes, & mox butyri insuper benè calidi per omnia partem.

Cancrorum pariter fluuiatiliũ coquendorum ratio ad artis Salubris rationes simplicissima: Ollæ aut cacabo impositos viuos aqua vinoque obruis, salisque & piperis polline cõspergis, quod æquum esse videatur: elixas, donec rubrũ illum vndique saturum colorem contrahant: comedis ex aceto cum zingibere & pipere.

Intactos relinquimus, vt opinor, nõ ita multos Pisces, edules qui sint: potissimos quidem delegimus, quorũ traderetur præparatio, & coctura. Neque aliquem reperiri posse existimo, neque Marinorum, neque Fluuiatilium, neque Lacustrium, neque magnorum, neq; minusculorum, qui non aptè atque concinnè, ac pro Salutaris artis, quam nunc tractamus, ratione, modoque reduci in dictarum aliquam præparationum, aut coctionũ, possit. Cupedias multas, & superuacanea de his à gulonibus, & cupidinosis prorsus Apitiana quædam, ac delicatas nimis in hoc tantùm quæsitas dapes, de industria omisimus. Neque enim fuerunt illinendæ hoc atramẽto chartæ non necessario, & reliquã tractationis partem dehonestaturo, in qua nunquam decidere debuimus à proposito tractandorum, quæ rectà tantùm in sanitatem contenderent, nusquam à salutis nostræ Tutricis, retinendæque valetudinis prosperæ authoris Artis vijs ac legibus, quantum fieri à nobis potuit, deflectentes. Dicenda restare videntur de Artocreis, & Intinctibus, & Bellariorum genere pauca.

Artocreatis compositio varia ex Carnibus, Herbis, herbaceis, arboreisq́, fructibus, ac frugibus: Nutriendiq́, vna vires ostensa, & vitia.

CAPVT XIIII.

ARtocreata vocemus sanè, quas vulgò Tortas dicunt, aut has, aut proximas his. Nã quæ esse fortè Artocreata quoque poterant, suprà Pastæta diximus, præterea ea, quæ carne paneque parari docuimus multa, & vocari meritò Artocreata possunt. Nunc Tortas, siue meliùs Tortos orbes nuncupemus, vel Artocreas hoc genus, vel quo alio appellãre nomine libuerit, non perinde retulerit. Earum exempla ponemus, vnde trahi in multa alia compositionis ratio queat: simul bonitatem, & malitiam detegemus eorum, vt quas vitâsse, quásve in vsum recepisse conueniat, ne ignoremus. quanquam bona sanè illorum pars, quam nos penè omittemus omnem, abijcienda imbecilliori ventriculo, valenti & robusto ex vsu aliquando futura, vel non obfutura saltem. Neque propterea tamẽ, si qua hîc scribuntur à nobis huiusmodi, in eam gratiã scribuntur, vt vllo absque discrimine vtamur: sed adhibenda omnibus etiam antedictis rerum differentia. Quod nisi fiat Arte in omni, nõ eius cessurus cuiquam bono vnquam vsus sit: quoniam temerè semper, ac fortuitò casura sint, quæ certa gubernari ratione, rectéque atque ex ordine semper fieri debent.

Hoc, quod primum descripturi sumus, verum Artocreas dixeris: ex farina nanq; subacta, siue pasta, quasi panificio, & optimi generis carne constat. Habet autem ita: Vitulinæ, vel Hœdinæ, vel Capi benè elixę carnis accipis, quantum satisfacturum esse videbitur Artocreati conficiendo, quod octo fortè conuiuis apponatur. minutim hanc concidis, aut in mortario tundis: casei recentis veterisq; addis, vtriusque non multum, apij, origani concisorum pauxillum, oua sex: hæc diffringis & commisces. tum vitulini huberis quod voles piperis, cinamomi, zingiberis modicum, croci quo colorentur tantùm omnia, adijcis. Massam ex his omnibus facis, quam complanas in orbem, & ex altera massula subactæ farinæ folium tenue itidem complanatũ substernis, vel toti etiam circũducis: coquis in clibano, vel sub testa, vel in furno. Edulium hoc alimenti in se non parum sanè continens, & eius non pessimi succi, si vna dematur farinacea massa: quæ tamen pauca est pro rata reliquorum parte, non vsque eò validarum virium ventriculum, vt conficiatur, exposcet, cui etiam nõ incommodabit, quanuis paululùm in calidum vergere videri possit. Nutrimẽtum proueniet in de corpori durabile satis, nõ sine obstruendorum tamen meatuum, per quos deferri id necessarium est, periculo. Hoc sit specimen compositionum harum de carnibus.

De herbis concinnandarum, illud: Betæ folia composita, sinistraque manu digitis comprehensa, pugno facto, quæ extant dextra cultello sectim minuuntur: meliùs

ita

ita respondebit cōpositio multo, & quoddam tanquam corpus existet, quàm si in tabula cæsim comminuantur. Horum maxima esto pars: comminutis deinde infrianda medijs optimi casei libra, oua quatuor infringenda, piperis adijciendum aliquid, croci multo minus hoc, butyri sufferue facti inijcienda omnibus nō quota compositionis totius pars: tum diligenter miscenda cuncta, circunducendaque manibus, complananda. Eadem extensæ in tenuia veluti folia subactæ ex farina massæ materia concludenda, eodem, quo suprà ostensum, coquēda modo. Si in clibano, aut sub hoc: non subijciendus solùm ignis, sed superiùs etiam opertus accensis carbonibus onerandus clibanus, vt supernè quoque ignē accipiat. Peractam coċturam dices, vbi superior pars attolli parum visa: quā speciosam faciunt disiecto, comminutoq; ouo, atque illito. Mali alimenti ferculum hoc, malique succi generans, & in corruptelam abire facile, nisi in tēpore deijciatur, quod præstare beta potest. Apij, aut amaraci, aut origani addi aliquid ab aliquibus solet: id videlicet ex parte aliorū noxis opponitur.

Ex Cucurbitis, & Rapis ita, quod pro specimine sit herbaceorū fructuum, & radicum: Cucurbitæ benè vndique repurgatæ elixantur in iure aliquo pingui, nō perfectè, tantisper dum emollitæ minima attritione solui in quoddā ceu pulmentum possint. Addetur caseus cum butyro, & liquamine aliquo: omnium non planè multum: zingiberis item, & cinamomi parum, sacchari multo plus, oua quinque, quatuórve, lactis ad hæc adijcitur pars: colorem induūt croco. Extenuata in folij modum, vt sæpe iam monstratum, farinacea massa vndique vestiunt, commixta diligenter omnia, & eodem modo coquunt. Diuersorum hæc generum, nec alimenti boni, nec multi, mixtura; & si in ventriculum inciderit quoquo modo imbecillum, perquàm corrumpi facilis, nec leuiter quidem, ob lactis ac Cucurbitæ trāsitum in corruptelam facilem semper, prauumque: minus in parata ex Rapis noxæ.

Non secus arboreos fructus, poma, pyra, cydonia, pruna, cerasa, palmulas, etiam castaneas, etiam amygdala, foliaceo eodem includere ex subacta farina tegumento, & incoquere possis, emollita priùs elixatione aliqua, vt castaneas, pomaque, & pyra, folutaq; in pulmentum, pariter & cydonia, additis quæ in priore diximꝰ, modò omnibus, modò aliquibus tantummodo. Quanuis hæc ipsa pyra, pomaque, dissecta ceu in nucleos; pruna verò ac cerasa etiā integra parare eadem omnino in speciem, sed longe simpliciori ratione, licebit, ex sacchari solùm & aromatis alicuius additione, quodcunque adlubuerit magis, præparata.

Quorum omnium æstimanda facultas ex propria primùm cuiuscunque natura, ex quibus veluti corpus compositionis totum constit: tum, quo vnumquodque in numero fuerit, videndum, quantum cuiusque iniectum, augeātur'ne additamentis illis principalium magis facultates, an retundantur, emendenturque: vt pyra hîc, & poma, & cydonia, suas ostensura facultates sint, quas alioqui obtinent, sacchare tamen ex parte & aromate non pessimè castigatas: etiam inditum butyri aliquid non malè cesserit. at lac additum, vt in superiore Cucurbitis, Rapísve, nec commendationem insignem aliquam palato adfert, & multo plus noxæ, simul & suspicionis malæ intulerit, qua cùm ipsum corrumpitur facilè, tum secum eodem reliqua trahit. Porrò autem caseus, vt natiuæ aliquid malitiæ demat cucurbitæ: at, nisi totam euincat, nocumento potiùs futurus sit, illam ipsam diutiùs in corpore detinens, vnà & per corpus deuehens, hæsuram sæpiùs in viarum angustijs multis, cum succi sui prauitate: ipse autem renum calculo obnoxijs manifestum periculum creaturus, suboriendi statim affectus eiusmodi. Ad eundem modum de alijs omnibus iudicādum.

Ex Oriza ita parato, quod pro exemplo habeatur reliquarum frugum: Orizam ex iure pingui aliquo elixam (melius hoc, quàm ex lacte: quod tamen nonnulli faciunt) in tabula expandito, tantisper dum humor omnis efluat: indito deinde in catinum, & casei parum recentis, intritique adiungito: oua quot voles, aut esse satis videbuntur, tudicula agitata comminuito, inijcito, misceto simul cuncta: diducito compressa in planū, foliacea, toties iam relata, ex farinæ subactæ ad panificium membrana subter, suprà, vestito: coquito, quo antea indicatum, modo. Alet hoc egregiè, præsertim benè valentem ventriculum nactū, & durabiliter; riteq; ac rectè confectū, sanguificatumque, non multum relinquet in sanguine vitiositatis succi: nec aliam ob rem damnosum, quàm ne qua inter meatuum angustias hærens moretur, & renū affectui causam præbeat, ea illi omnino inhæret culpa.

Modus futurus non sit, si persequi, quæ sese nobis hac operis in parte offerūt, cuncta velimus. Itaq; functo hæc aliorū omniū, quæ tradi potuissent, pro exemplo satis.

In quam gratiam parari Intincta debeant. Sinapij, Alliati, calidorum item Intinctuum, & temperatorum, & frigidorum, dicta concinnandorum ratio, ac vires.

CAPVT XV.

Eandem rationem sequemur in Intinctibus tradendis, qua potissimos ac pręcipuos, salubresque, aut ad salubritatem opsonia, quibus ferè apponuntur, castigantes, afferemus, instituti vbiq; nostri memores, quòd in vnam semper intuendum nobis esse Sanitatem ab initio proposuimus, eiusque vnius inprimis leges persequendum: cuius quoque, vt ego quidem existimo, inuenta omnium primùm gratia fuêre hæc, vt gustum quidem quoque lacesserent quandoque intermortuum, verùm id ad alendum tantùm corpus iustè, minimè verò iniquè onerandum: & vt, quod modò diximus, multorum opsoniorum, non vsque adeò salubris plerúque reperta, correcta ex parte emẽdaretur ita qualitas. Cæterùm eo nobis minor hîc suscipiẽdus erit de his labor, quòd iurium & iusculentorum multa, quę antea non pauca dedimus, condimentaq; ad hæc quædam, Intinctuum sæpenumero supplere vicem queunt, vt vel Embammata ipsa, vel pro Embãmatis sint, præsertim liquidiora inter hæc, qua ferè constitutione apud veteres Embammata & Intinctus erant. Nam Moretum, & Minutal aliqua accepisse apud eosdem videntur, quibus crassescerent, proque opsonio magis, quàm pro Intinctu, haberentur.

Principatum in his obtinet meritò Sinapis, vel paratũ potiùs ex hoc Sinapium, quo egemus ad opsonia, incidi & detergeri quæ desiderant; frigoreq; & humore nimio redundãtia, quæ temperamentũ quærunt. Parandi modus is: Simplicissima illa ratio, macerandæ aliquandiu priùs in aqua, tundendæ deinde terendæque Sinapis, postremò omphacio, vel aceto diluendæ. Compositior, si dilutæ mustum cum defruto addatur, & cinamomi, & zingiberis, & caryophilli aliquid. Solent & pyrorum frusta, & cydoniorum incocta adijci. Ritè cuncta: nam & ex cinamomo, caryophillo, zingibere, malitię multum tollitur; & acrimonia nimiùm quàm infesta illa, quam sceleratam aliqui appellauêre, quoquo pacto retusa mitigatur pyris & cydonijs. Etiamnum compositior euadet, si vuas passas, aut tosti bucellã panis, aut malarantij corticum tessellas cõieceris eodem: dilutiora tamen omnia vt sint. Quam deferas quocunque peregrinere, Sinapium, & ad manus habeas, quum voles paratam, talem tibi facito: Sinapi cum vuis passis contundito, vnà misceto cinamomi, ac caryophillorum partem: in pilas, vel placentas orbiculatas componito, & siccato in tabula: quocunque perueneris, quum vsus poscet, omphacio, aut aceto, aut sapa, aut vino diluis, & vteris.

Alliatum excalfaciens & hoc, siccansque, detergens, flatuum discutiens, olidum quidem illud diu, vt postridie manè multi sæpe pridianum oleant: sed frigidioris atque humidioris temperamenti cibarijs duris, crassisque, viscidis, flatuosis, non incõmodè apponendũ. Cõcinnabis in hunc modum: Sume nuces iuglandes aliquot, idipsum, quod verè & propriè de his dicitur, enucleatas, vel, si mauis, amygdalas: tunde in pila, vel diffringe potiùs primò, tum allij nucleos adde, quot voles, ac diu simul omnia multumque tunde, tereque: caue oleaceus liquor exeat, quod sæpe fit inter tundendum terendumque: vitabis id affusis subinde aquæ guttulis. Redigere in orbiculares massulas planas, sphæricásve, vt de Sinapi dictum, potes, eadem circunferendi secum commoditate. Quum vsus venerit, panis medullã ex iure aliquo emolli, & inde: eodemque deinde, quo emollitus panis fuerit, iure, aut quo alio, dilue totum, vt Intinctus existat benè liquabili consistentia. Alliatum aliud: Vmbellas fœniculi aliquot, nondum prorsus quæ defloruêre, aut recentes, aut diu collectas, siccatasque, (decerpũtur enim ad multos ita vsus) cum allij nucleis diligẽter vnà tundes, comminuesque, omphacio dissolues, & percolabis. Sapæ addidisse aliquantulum, aut vini, aut aceti, vel (si omphacium in promptu non sit) Arantiorum succum, non inconueniet.

Calidi item tẽperamenti Intinctus quidem, sed non æquè ac superiores, icciroo minùs frigidis, sed non humidis minùs dapibus, aut ferculis associãdus. Egregiè nanque reficcare potest: quin & incidendi, & detergendi, & attenuandi satis illi viriũ. Vstulati panis sumentur veluti assulæ minimi digiti crassitudine: incisæ inferuescent in aceto & sapa, atque indidem dissoluentur, percolabuntur: piperis & cinamomi indetur plurati vtriusq; aliquid, croci non multum, si croceus Intinctus placuerit. Nasturtium item cum sale conteres, atque Arantiorum succo, aut Limonij, aut Citrij, addito cinamomi modico, dilues. Calidorum Intinctuum, contrarij generis cibarijs adhibendorum, satis iam.

Nunc temperatiorum, aut subfrigidorum, frigidorumq; paucos quosdam scribemus hîc. Paratissimum eundem, ac simplicissimũ habebis, ex Citrij succo, Limonij've, aut Arantiorum, cum cinamomi pauxillo, & saccharo. Benè attemperatũ ita: Vuæ nigræ acinos cum panis medulla tunsos

tunsos percolato, misceto omphacij, acetíve modicum, semihorę spatio feruefacto cinamomi & zingiberis polline concinnato, percolato iterum, & vtere. Eiusdem propè temperamenti, qui sequitur: Exossata pruna vino nigro maceras: eodem tosti bucellas panis, & amygdalas aliquot cõijcis, contundis simul omnia, omphacio multo diluis, Arantij've, aut Limonij succo; sapamque, vel saccharum addis, cinamomi quoque sub extremum aliquid: percolato vteris. Item: Ouorum duorum vitellos, ac benè tritas tunsasque amygdalas commisces; omphacio, vel mali Punici succo dissoluis; tunsum zingiber', & per tenuissimum cribrum trãsmissum, adiungis, & percolatum apponis. Et temperata quidem satis Embammata hæc, vel non magno certò à temperamento recessu in hanc, illámve partem, inclinant.

Illa apertè iã frigidioris facultatis: proinde æstate potissimùm illorum vsus, vel quum calidiorum fortè epularum cõtemperamentum quærimus. Mora vtraque, alba nigráve, & tam Celsi, quàm Rubi, acida item cerasa, corna insuper, sed hæc benè matura: neq; tamen cuncta hæc simul, sed ex his vnum aliquod tunsum, tūsis itidem tritisque benè amygdalis commisceto: omphacio, vel Limonij succo, vel aceto diluito, momentum zingiberis addito, percolato: vtere æstate, nam æstate hi maximè vigent fructus, quo diximus modo. Cæterùm hyeme (nam & in hyemem acida iam sæpe cerasa seruantur) hæc ipsa aceto, aut Limonij succo macerato, & idem facito.

Embammaaliud viride refrigerans: Vitium pampinos teneriores, siue capreolos, oxalida, & tritici herbam cõtundes simul; omphacio, vel aceto dilues: facchari, si qd addere voles, potes. Exemplorum in his satis. Reliqua enim huc redibunt omnia, quæcunque paraueris huiusmodi, nec sanè immorandum diutiùs iam in his. Quapropter & de Bellarijs paucula.

Bellariorum enarratio multorum, & vsus, Martij panis, & Crustulorum, & Pugillarium conficiendorum modus.

CAP. XVI.

OLim secundas mensas ornabant Bellaria, quæ onustæ his inferebantur à seruis, amotis subductisque primis. Nunc missus habemus varios, ac multimodos, quos eidem semper mensæ inferimus, multo sæpe, quàm bis, pluries: vti iam numerum quoque horum excessérimus, sicuti modum antea excessimus epularum, ac tertiò & quartò missibus his onerari viderim primatum mensas, coceruatis accumulatisq; alijs super alia ferculis, magno profectò luxu, vt nisi indignabundus aspicere hæc vir frugi nequeat. Postremus tamen nunc etiam relictus, vt olim, Bellarijs locus, hodieque eodem propè, vt tunc, dulciario opere omni constant. Placentæ illis erant mellitæ, plurimaque eiusmodi edulia, eaque multis sæpe figuris variata, quod ita Martialis carmen ostendit:

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Extruit, huic vni parca laborat apis.

vt sciamus ex melle constare, & figurata fuisse. Quę apud nos quoque mansit consuetudo, conuerso tantùm mellis vsu in Saccharum: tametsi ne mellita quidem hodie nobis desint õpera multa: vicit tamen Saccharum, &, vt vbique iam ab omnibus præferretur, obtinuit. Non immeritò: non solùm quòd delicatius, sed quòd multo plurium haberi huiusmodi præparationum materia perquàm commoda potest, pluribusque operum modis concinnari. nec diuturnitate cedit, nec salubre penè dixerim melle ipso minùs: gratius certè, & detergendi vi pollens ipsum, melle in hoc non valde multùm inferius: minoris quidem caliditatis, vt hac gratia in sanitate etiam præferendum habeas melli.

Sed, quod dicebamus de formarum diuersitate, quas innumeras penè suscipere Saccharum potest, id sanè quotidie nobis ostendũt Dulciarij pistores isti. Mitto Diacydonia, quæ dicimus, quæ eadem parari ex melle non minùs possunt. Sed tot Placentularum genera, quæ succum, quæ carnem illorum ipsorum Cydoniorum, Pyrorum, Malorum, fructuũ crediderim posse omnium, mira iam arte cum Saccharo accipiunt durabilia; tot Amygdalarum, Pistachiorum, Pinearum, Auellanarum, Arantiorum corticum, Cinamomi, Caryophyllorum, Anisorum, Coriandrorum, etiam Fœniculi seminis, etiam Melonum, & Citrij, etiam quicquid concupiueris, incrustationes, quum mirificè simplici, duplici, leni, crispo, veluti tectorio opere, inducuntur. Iam animalium species omnis generis, quorum non, quæso, effingunt? expressas ad viuum, quarum nõ stirpium, quorum non fructuum ementiuntur? vt ipsissima sæpe omnia, ac verissima esse credere cogaris, imagines, Citria, Cydonia, Nuces, Amygdala, & quid non? forma prorsus sua, & specie repræsentatum, ac simillimo simulachro vnumquodque. Hæc eò attuli, vt prouocâsse nos vetustatẽ etiam his artibus non ignoremus.

Bellariorum vsus, præter elegantiam, captamque inde saporis iucunditatẽ, etiam

ille, vt cludatur ventriculi os, quod ex Diacydonio fit; iuueturque simul cōcoctio, & vitetur cruditas, quod ex eodē hoc: sed additis aromatis, vt detergatur pituita meliùs, cuiusmodi detergeri sæpe experimur assumptione statim horum; & vt cōstrictę deinceps siccentur partes abstersæ priùs, quod recocti tessellæ panis sacchareique prętant, & ipsius inter Bellaria connumerandi, cum Pastillis ex saccharo omnibus, & Crustulis, & Pugillaribus; quorū exemplis paucissimis quibusdam contenti, erimus, & finem facimus.

Martiū panem vocant, is ita optimè parabitur: Amygdalæ, quæ diem noctemque totam in aqua maduerint, decorticatæ sumuntur, tunduntur que diu ac multùm curiosè, ac ne in liquorem oleaceum abeant, cōtinua aquæ aspergine prohibitæ: tunsis tantundem adijci debet sacchari optimi, & cum benè odora rosacea aqua commisceri. Quæ deinde massa in orbem planum, tenuemque, spathula lignea aliquid semper secum aquæ rosaceæ accipiente extenditur, quasique torquetur, vnde Tortos appellatos orbes hosce existimârim. coquitur, aut in furno, aut sub testa. Ex eadem materia Pastillos oblongos facies, vel in quam volueris formam adduces, & similiter coques.

Crustulum ita paras: Farinæ pollinem subigis aqua, tanquam in panificium; sed butyri recentissimi, & sacchari portiones iustas addis: subactam massam culinario ad id facto cylindro exæquatam diu versas, complanasque in foliaceam propè tenuitatem longè lateque protensam. Palmares ferè quadras ex hoc facis: incisuris medias diuidis, vt margines tamen cohæreant: alternis indis rudiculā incisuris, vt inuicem dispescantur: sic exceptas feruenti, atque optimo butyro temporis momento incoquis. Crustula exeunt, hodie etiam à multis sic dicta.

Pugillares hoc modo parato, quos ita vocare visum est, quòd pugillo cōprehendi, vt chartacei solent, possunt: Tepida saccharum dissoluito, triticeæ farinæ pollinem inclito, minutatim semper, donec crassescat parum, ad melleam ferè cōsistentiam; ouorum lutea vnum aut alterū, cum butyri portiūcula eliquati, ac piperis momento, adijcito: massa existet liquidior. Intereà cōcalescit ferrea parata in hoc forceps, duabus in extremo inuicem sese comprimentibus regulis, orbibusque, animaliū aut gentilium familiæ insignium imaginibus, aut literularum charactere inscriptis, exculptisque ad elegantiam. Harum alteri imponitur cum cochleari ex liquidiore illa massa, quantum Pugillari satisfacturum sit diducendo vni. Compressu vtriusque orbis sponte sua diducta distribuitur per totum massa: igniti dein iam ferri calore ex succensis carbonibus vix vtrunque forcipis latus igni obuersum incaluit, & circunuersatione ea cocturam accepit. Demitur canulæ inuoluta etiam num calescens, & Pugillaris fit: nostri Stortas, & Nebulas alij appellâuere, Hollipas Germani. Liberiùs de ferreis illis orbibus detrahes, si ex melle parauerís, nam ex saccharo hærēt, nisi festinatò torrefactos cōuoluas, & auferas.

Huc pertinent, ac tāquam Bellariorum classem explēt, rerum multarū conditura, fructuum inprimis, sacchareo aut melleo liquore cōseruatorum, quoscunque conditaneos habemus, Poma, Pyra, Mespila, Cerasa, cum cortice suo virentes adhuc Nuces, Myristica quoque ipsa, & aromatum reliquorum quædam. Accedent & Salgama ex parte. Enimuerò cuncta non parum propriæ naturæ amisisse, & alienæ accepisse iudicanda, atque ideò de prę senti virium facultate æstimanda semper: vt mirum videri non debeat, si qua fortè ex his in secundæ mensæ vsum, neque id absque sanitatis tamen commendatione, alia propè iam diutino condimēto facta, veniant. Consequens esse videtur, vt deinceps de Somno agamus.

IVLII

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVSPRIMVS.

Somni necessitas, & differentia. Obiter de anima nostra vehiculo spiritibus, Calido innato quodam.

CAPVT I.

NAturã, si qd aliud, institutus necessariò maximè, atq; vtiliter somnus videri iure potest, vt diurnis, aut cõtinuis alioqui intelligẽdi, sentiẽdi, mouendiq; functionibus imminuti, quas vigilando ineunt, spiritus nouo alimento refocillarentur, perituri ex toto, & vitæ, quæ sentiendi atq; agendi inprimis facultatibus constat, deserta munia relicturi, nisi assidua quadam cessationis ab agẽdo vicissitudine recrearentur, instauratique ad obeundas fortiùs deinde actiones suas alacriores redirent.

Cessationem accipio exteriorum sensuum in plenum, si verus sit somnus. Nam complures in inchoato tantùm, aut certè imperfecto, audire & loqui videmus, surgere etiam quosdã, & ambulare solitos audiuimus. Quod vt faciliùs credamus, Galenus facit, Stadiũ se noctu progressum dormiẽtem, & somnium vidisse, hoc ipsum de se aliquando (De mot. musc.) testatus. At in perfecto expansa prorsus videre est mẽbra, resolutosq; in segnitiem extremam & immotam artus, conferentibus se altiùs in interiores recessus animalibus spiritibus: at non vsq; adeò, vt, quãuis extremam segnitiem dixerimus, destituta prorsus tamẽ aut demortua penitus iaceãt corpora: quando vel qui ex ebrietate, aut labore nimio defatigati, vel viriũ debilitate somno corripiũtur, quanuis cũctis corporis partibus exoluti, vni propè dormientium omniũ perfectè quiescant; non tamen nullos prorsus in his motorios spiritus inesse existimandum sit musculis, quos statũ corporis seruare, non qualem cadaueris tamẽ prorsus, videmus. Itaq; in quamlibet altũ dormientibus, tantũ quibusdam corporis partibus superesse spirituum horum necesse est, vt & viuentis positum tandem aliquem seruet corpus; & respirãdi functio, quę neutiquam absq; his perfici potest, ne tollatur, motusq; ita voluntarius ea etiam in parte peragatur, feriantibus intereà tamẽ sensoriorum spiritibus omnibus particularium; manẽtibus autem, operatisq; semper, vitalibus, ac naturalibus: quorũ alteri, vitales, nunquam ab opere suo desistant, minima tantùm quadam temporis intercapedine, quam rationibus potiùs colligamus, interciso cordis expãsionis & cõtractionis motu: naturales verò etiam feliciùs tũ agant, atq; operentur vehementiùs. Simul hoc fit, vt intrò recurrant ad recolligendum se in somno animales spiritus motorij, sensorijque, simul caloris innati cum his vnà reuocatione ad foci sui interiora.

Vniuersa illa concoquendi alimenti in officina sua œconomia citiùs perfectiusq; elaboratur, incumbẽte in id vnũ ferè tunc opus, nec in alia distracto natiuo calore, quem cum spiritibus simul, & sanguine, in quo sedem hi suam locauêre, refugere intrò, rursusq; foras sese agere in multis scimus, magna cũ his affinitate coniunctum, vt quibus opera semper sua communicet, instrumentisq; ad plurima vtatur. Nã idem prorsus esse, vt Sapientium quibusdã placuisse video, nõ existimabit, qui Calidum nobis innatũ non quidem cœleste esse corpus statuerit, illustre illud splẽdidumque, quo deuecti deorsum de cœlo huc in corpora animi nostri immigrent; sed quod hoc ipsum excipiat, (neq; enim, quid prohibeat, video) elementare omnino, at purũ syncerumq; maximè: Spiritus autem (quoniam æthereũ id, quod diximus, atq; æternum corpus, prorsusq; cœleste, animarum vehiculum nostrarum, contrariæ ex toto conditionis addi corpori nostro huic, quod circunferimus, terreno, mortali, caduco, nullo alio interueniente, haud par fuerat) quoddam ceu vinculũ existimandos, quo duo diuersa inter se hæc in vnum coniuncta copulentur, & connexa concilientur corpora: vehiculum, inquam, illud cœleste primum, & nostrum hoc. Porrò idipsum vt præstare possent spiritus, corpus eos esse oportuit, quod ad cœleste proximè accederet: aëreum quippe, purissimum,

mum, ac veriùs æthereum sum ex maximè omnium synceta defæcatissimaque Elementorum in sanguine parte genitum. & à Calore tamē innato (propinqua nimirum licèt hæc inter se sint) quodāmodo diuersum. quoniā in seminecalor is vnà ac spiritus confessione omnium eodem tempore diuersi sunt, vtpotequorum opera Calor deinde natiuus ipse, animaque vnà nostra, temporis momētis propè omnibus renouatorum, (quod de Calido innato affirmari rectè non potest) obeundis varijs, multisque functionibus, assidua vtatur.

Contra Recentiores quosdam, qui Quadripertitam inuehere, in Medicina legitima placita, innati Caloris differentiam conati sunt.

CAPVT II.

MIhi verò nostri seculi Sophistæ Medici ne obstrepant, deducere nos è cœlo vociferantes corpus, quod pro Calido innato nobis futurum sit. Non deducimus: ex Elementis ortum originemque suam Calido innato, insito, natiuo constituimus. at eidem (neque quid obstare possit, video: ipsi si vident, proferant) illapsum insidere posse cœlitus demissum cum anima sua vehiculum, quod sic vocant, censere me posse arbitror, tanquam quanuis elemētari, purissimo tamen elaboratissimoque, proinde cōuenienti etiam cœlestis illius receptaculo ac domicilio futuro. Cuius sententiæ specimen quicunque se capere ex Aristotele posse non videt, nę is captum intellectus humani, propè dixerim, nullum habet, tam quidem disertè atque dilucidè inprimis (quod perquàm facere raró Author ille solitus sit) pronuntiatis quibusdam, vnde colligere, quæ diximus, haud ineptè prorsus liceat. Quid enim sibi volunt illa, (De gener. anim. ij.) πάσης μὲν οὖν ψυχῆς δύναμις ἑτέρου σώματος ἔοικε κεκοινωνηκέναι, καὶ θειοτέρου τῶν καλουμένων στοιχείων. & reliqua, quæ legere volenti cuique est? Quid illa? καὶ ἡ ἐν τῷ πνεύματι φύσις ἀνάλογος οὖσα τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ. vt diuinum quoddam, cœlesteq; corpus primò, deinde spiritum etiam intelligeremus quendam, mox pergentibus eadem operis in parte vox etiam audiretur, ἡ ἐν τοῖς ζῴοις θερμότης, qui insitus sit animantium calor. Quid alia aliquot deinceps versibus eodem loco adscripta? Quæ fidem facere potuisse eruditioribus video, Calidum innatum, cœleste habēdum penitus corpus esse, non prorsus nulla ad id ratione adductis. Sic enim deinde ait Author idem, eadem operis in parte; ὅτι μὲν οὖν ἡ ἐν τοῖς ζῴοις θερμότης οὔτε πῦρ, οὔτε ἀπὸ πυρὸς ἔχει τὴν ἀρχήν, ἐκ τῶν τοιούτων ἐστὶ φανερόν. Clarum apertumq; esse dicit, caliditatem in animantibus, neque ignem esse, neque initium ab igne trahere, idque in sententia suæ de antedictis determinatione: sic, vt non admodum certè refractariè repugnandum esse existimem, si quis hoc ipsum quoque sequi in animo sibi proponat, Calidum innatum cœlestis in totum naturæ existimari debere: aut, si non hoc, quoniam analogam fecerit, non vniuocam Syderum elemento naturam hāc, ἀνάλογος οὖσα, inquit, τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ: illud aliud affirmare nobis liceat, non esse quidem ignem hoc, neq; verò ab igne principium suum ducere, quatenus vulgati in eo ignis nostri hujus opera non appareant, sed altius quoddam nobiliusq; repeti inde initium, quod Elementorum conferruminatione, Solis quoq; ac Syderū, conuenientiū eodem, ope elaboratissima, proportione tandem quadam responsurū sit astrorum elemento; hacque analogę naturę affinitate, verè quoq; cœleste corpus exceptum cœlitus demissum, participesque hoc demū pacto cœlestis ipsius naturæ benignè semper calorificæ futurū: vt, si quis consideratis diligenter innati Caloris ipsius operibus, quibus ab initio gignimur, alimur, augemur, fouemur, à noxis multis custodimur, imminētibus malis defendimur, præsentibus sæpe profligatis liberamur, neque fieri hæc facilè absque cœlitus instillatæ potestatis alicuius auxilio posse videat; deinde magnam huius partem, & veluti caput totius, cœlestem illum, ac viuificum calorem esse, quo cunctę in bonum directę tendant functiones, arbitretur; non ineptè prorsus, neque incongruè arbitratum fuisse opinabimur. Nec à veritate abesse multùm credemus, si ex ambobus his vnum diuinitus informatum, conseruandis regendisque per omnia corporibus, tāquam tutelæ hac in re nostræ præsidem constitui iudicârimus. Huncq; ab ortu statim atque initio nostri datum, concessumque nobis, vnicum tantùm, alterius quidem perfectione factum, Calorem profitebimur, qui nos ab origine, atque adeò ab ipso statim conceptu, per ætates omnes, ad supremum vsque vitæ diem protector cōseruatorque noster comitetur.

Non autem quatuor faciemus, vt hi, quos nuper diximus. non eruditiores intelligo illos, sed Sophistas. Qui vt morem suum seruarent, & à natura sua ne discederent, suumque nobis illud alibi quoque sibi toties vsurpatum μύθων ἄλλον τ' ἄρα τ' ἄλλα repræsentarent, Quatuor nobis de suo confictos inuehere conati sunt Calores nati-

natiuos, his verbis: Ita ergo, inquiunt, & calor innatus quadruplex: Vnus, qui in primis principijs est implantatus: Alius, qui humidæ substantiæ ex principijs derelictæ est insitus: Tertius, qui influenti calido inest: Quartus, qui influentem & innatam substantiam simul iunctam sequitur. Hæc sunt verba, in quibus modò non inconsideratior aliquis, nonnihil, quod solidiori tinnitui non satis respondeat, animaduersurus statim sit. Nam insitum illum substantiæ humidæ ex principijs derelictæ, quem secundum faciunt, qualemnam intelligunt quæso? an prior quoque ille non substantiæ humidæ inest, non insitus? implantatum quidem, dicunt. sic enim loquuntur, nisi si (vt sunt argutuli, quum nihil opus est) alium insitum, implantatū alium pronuntient. Nos aūt implantatum dicemus, hoc est, innatum secundum quoque hunc. nam insitum, hoc est, aliunde insertum, qui dicere possunt? aut proferant ipsi, insitus ille calor vnde aliunde, vt implantato illi insereretur, aduenire de nouo potuerit. non habebunt, vnde dicere possint. Itaque implantatum, & insitum à natura fuisse vtrunque oportuit. Hactenus igitur non differunt primus secundúsque Calor is: eadem forma, materia eadem. Vbi verò derelinquit materiam vnquam suam Calor, huiusmodi, quam perpetuò regēdam conseruandamque prosequitur, & in qua perpetuò manet, conseruatúrque? Sed neque derelicta est ex principijs, hoc est, reliqua facta substantia ea, (id enim arbitror eos intelligere voluisse) quin eadem omnino, suscepto tantùm huius ipsius innati Caloris opera magis semper magisque ornamento, naturæ scilicet κόσμῳ. Quomodo autem reliquam factam abijciat Calor, quam tum demum fouendam augendámque, suscipiat in infantili, & puerili ætate? hunc enim isti secundum à primo ætatis pueriIis Calorem faciunt, reliquarum quoque ætatum omnium diuersum facturi, siquidem illis standum proposito sibi semel suo sit. Nam quousque, ô boni, principia ista vestra appellabitis? vsque quónam progressus principiorum istorum vestrorum Calor, ipse de sede sua decedens, alteri vestro isti Calori succedenti locum vacuum relinquet? In pueris, dicunt, in quibus plurimum inesse Calidi innati eo modo nemo potest dicere, quum semen & sanguis, ex quibus illorum partes sunt concretæ, non ampliùs sanguinis seminisque naturam & appellationem retinent. Quid audio? Sanguis in pueris non est sanguis? aut ex sanguine partes non sunt sanguineæ, & ex semine semineæ, non hac semper denominatione appellabūtur? quod satis sit, vt sanguinis, seminisque retinere naturam posse credantur. At enim concretæ (dicunt) illorum partes sunt. Sed, ô mirifici, nónne etiamnum cōtento vtero fœtui concrescunt semper, perque singula temporum momenta partes, formantur membra sensim, paulatimque siccescentia, (non enim aliter fieri potest) extenduntur, coguntur, solidantur, formam figurámque suam accipiunt omnem? Num propterea alius statuetur in his, à primo, qui cum semine & sanguine ingressus est, innatus Calor? Quorum vnquam hominum cogitatio hæc fuerit, nisi vestrûm, vestrique similium? aut cui Eruditorum in mentem vnqnam veniet, vt alium seminis, moxq; alium formandorum membrorū Calorem faciat, aut facere se posse credat? Quorsum? abeunte primo, vt alter succedat: an manente, vt addatur? Abeunte, nec ipsi velle videntur, & dicere quî possunt? quò enim abibit? aut qua de causa abibit? sponte ne sua, an expulsus? Maneat volumus, dicent: sed alterius huius accessio fiat. Benè est. Sanè, perquàm benè: quoniam sexti iam diei (nam post id iam temporis in Hippocratica illa genitura lineamenta formationis fœtus apparere quædam incipiunt) defatigatione fessus, (causam aliam nō video) socium sibi ascifcat agendis rebus alium necessum est, cui aut partes corporis delegat formandas aliquas, vt veluti pensum suum absoluat; aut operas vnà communicatas suas conferant, vtrobique nimis eleganti exituro opere; certatim quippe vtroque Calore enitente, vt alterum in opere faciendo superet. Videtis, quàm nugarum plena sunt omnia, optimi iuuenes, optimique rerum Medicarum Studiosi? quorum inprimis gratia hoc abigendorum à vera Medicina noxarum huiusmodi deuorandum tædium sumpsimus hac in parte hoc. Illud autem pulchrè accidit, vt alibi in omnibus Galeno omnium maximè semper aduersati, aut aduersari conati, reuera omnium minimè aduersentur, quippe futilia semper effundentes; hoc loco, vbi Galeno se maximè fauere existimant, sententiamque illius tueri, omnium tamen maximè aduersentur: alibi volentes scilicet, & ex professo; nolentes hîc, & genio suo coacti, admirandi quidam Galenomastiges facti. Etenim in illo ipso aduersus Lycum, quem nos primi, quod sciam, Latinum fecimus, libello, atque huc illum hi in rem suam inconuenienter allegant, eandem perpetuò eiusdem seruat ad extremum vsq; vitæ innati nobis Caloris, per ætates omnes, notionem Gale-

nus: minui quidem eum ſicceſcentibus paulatim membris ſcribens, at aliũ diuerſúmque fieri nũquam. Qui quum in ſemine, & ſanguine inſitus primò atq; innatus ſit, & quod Græci dicunt ἀρχήγονος; quo plus horum fuerit, plus quoque ſemper innati adeſſe Caloris fatebimur: quo minus, minus: alium euadere non fatebimur. Itaq; quoniam generatio ex duobus his tãtùm, ſemine, inquam, & ſanguine: meritò in primo ortus noſtri tempore exacta ſpectabitur innati caloris huiuſce ſubſtãtia, plurimaque, imò tota. Quoniã tota ex calido humidoque, quæ Calidi innati natura eſt, conflatur conſtitutio, atq; ea, accedẽte deinde contrariæ naturæ ſiccitate, non perit tamen ſtatim, quinimò ad multum poſteà multúmque temporis ſuperans vincit, donec inuecta ſiccitate pluri iam vincatur ipſa quoque tandem; perpetuò tamẽ ſempérque manens, muniáque ſua exercens, quouſq; illi per ſiccitatem eam liceat, qua poſtremò tandem expugnata abit. Hæ igitur duæ diuerſæ atq; adeò cõtrariæ inter ſe naturæ ſunt, quas in eodem reperiri poſſe corpore, quemadmodum in febrilibus, nec paucis prætereà affectibus alijs quotidie experimur, operaq; effecta edere diuerſa, ac contraria ſæpe nihil prohibet. Febricitãtes quidem vnà & concoquunt, quod innati Caloris opus habẽdum eſt; & ſymptomatis præternaturalibus multis torquentur, quod febrilis; aliáque prætereà huiuſmodi. Alter quippe naturalis, quaſiq; profectitius in nobis, vtpote innatus, & qui è corporis natura veluti à domino proficiſcatur, ad extremum vſque perſtans, rebuſque ſemper noſtris, & corporis defenſioni conſulens, veluti Tutelare numen: aduentitius alter, & peregrinus Calor, extrinſecus atque aliunde obueniens nobis, ac, niſi reſiſtatur ab altero, nos noſtráque deſtructurus. Hæc aut horum ſimilia quũ in Galeno legerent hi, diuerſáſque naturas nouiſſent, diuerſitatem ex ſiccitate, quæ alterius generis Calori debetur, conſueta ſibi in omnibus fermè intelligendi peruerſitate, ad innati Caloris naturam imperitiſſimè tranſtulêre, vt diuerſum facerent innatum Calorem, adſcripta attributáque innato aduentitij differentia. Belliſſimè mehercle. non enim diſpicere aliam poſſum tam manifeſti errati cauſam. Sic fit, vt nec, quum volunt, nec quum non volunt, rectè ſentire, eademque cum bonis Authoribus, poſſint: in altero nempe deeſt voluntas, quum nolunt; in altero, quum maximè volũt, auerſi à veritate, quam intueri luſcioſis intellectus oculis nõ poſſunt, aduerſanteq; natura & ingenio, impetu Chymęricarũ phãtaſiarum tranſuerſi acti, aliò, quàm quò Authorum dicta oſtendant, deferuntur. Pergunt, ac tertium nobis faciunt influentem ex corde. Hunc ego perfectionem tantùm quandam innati eſſe Caloris duco, animantium generi debitam perfectiori, quorum ſupra vegetatricem animæ facultates aliæ multæ ſunt, Ariſtotelis ſententiàm ſequutus, qui ſic ſcribat, (De gener. animal. ij.) ὡς δὲ διαφέρουσι τιμιότητι αἱ ψυχαὶ καὶ ἀτιμίᾳ ἀλλήλων, οὕτω καὶ ἡ τοιαύτη διαφέρει φύσις. quum de corporis nobilitate diſſereret, quod proportione ſui quadã reſpondere diuerſis animabus oporteat. Ergo quemadmodum vna per ſe animæ potentia eſt vegetatricis, cui ſuperaddita in animalibus ſenſitiua non duas geminat animas, ſed perfectiorem producit vnam, pluribus quidẽm quàm vegetandi tantummodò facultatibus, ſed vnam tamen: ad eundem modum per ſe primò ſolique innato Calori, quem implantatum iſti vocant, ſuperueniens, quem influentem ex cordis foco appellant, nõ duos nobis, ſed vnum innatum Calorem edet; at perfectiorem, abſolutúmque magis, nimirum ob nobiliorem quoque vnà animalium ipſorum conditionem. Quæ ſi ita ſe habent, ſicuti profectò habere exiſtimo: cùm peribit ruétque ſtatim ſua illis, quam tertiam ſtatuebant, influentis Caloris differentia, cum innato iam coniuncta, vnáque facta: tum verò, ruente hac, quarta ſimul protinus quoque concidat neceſſe eſt, quam ex innata ſubſtantia calida, & influente, tanquam ex diuerſis duabus inter ſe coniunctis, ſibi reſultare faciunt. Etenim ſi diuerſa duo hæc ſic in vnum conuenire coniungique poſſe putant, vt conuenientibus, coniunctiſque pariter aliud quiddam præter hæc in rerum natura exiſtat: valde abhorrentia à veritate loquuntur, & maximorum Philoſophorum placitis repugnant, quæ non permittunt ex duobus, actu priùs exiſtentibus, vnum, niſi alterum altero perficiatur, confieri. Sin perficitur: iam tertia nobis exibit potiùs, quam illi fecerant, differentia. At hæc corruiſſe iam oſtenſa eſt, aut potiùs in veri, legitimique noſtri, atque abſoluti innati Caloris naturam ſuam migràſſe, vt vnus tantùm ita nobis eſſet, minimè verò tam multiplex. Nam ſecundus modus ridiculus: tertius, idem qui primus: quartus aut nihil, aut tertius, proinde ipſe quoque neceſſariò ad primum rediens, vnuſque atque idem cum eo factus: vt aut inepta, aut puerilia, aut inſcitiæ cuiuſdam plena, tradidiſſe conuinci omnino poſſint. In hæc quandoque digredimur Studiorum

Medico

Medicorum amore, quæ incorrupta & expedita, non infuſcata, & intricata transmitti ad poſteritatem in votis ſemper mihi fuit: vt viarum facilitate inuitati Medicinæ Studioſi, neque tot diuerticulorum ambagibus perterriti, magnis in Arte proceſſibus ad ſummũ peruenire poſſent. Simul quadripertitam illã Caloris rationem nimium quam veritati aduerſari animaduerti, atq; his, quæ ſuperioribus à nobis libris de eadem re prodita ſunt, vt refellenda hoc, quo primùm incidi, loco neceſſariò fuerint.

Somni, ac Vigiliarum explicata natura. Et Medicorum de his dicta cohærere oſtenſum: Philoſophorum quorundam, non cohærere: fruſtráque ſuper hoc impugnatum eſſe ab Eruditis nonnullis Galenum.

CAPVT III.

NObis verò, quod ad præſentis negotij ſũmam attinet, de Somno & Vigilia, præterpaulò antea allata, illud ſcire, meminiſſeque neceſſarium eſt, reuocato ad ad interiora in ſomno natiuo calore, ſpirituque, externas corporis partes calore ſuo deſtitutas ex parte refrigeraſcere, internas concaleſcere magis: contrà euenire in vigilijs, vt extimæ calidiores ſentiantur partes, intimæ frigidiores. Ideoq; ſomni beneficio, abdente ſe tunc in profundiores corporis receſſus calore innato, quaſiq; ad foci ſui ſedem remeante, concoquendi ſemper opus meliùs ac feliciùs peragi ſolere, quàm vigilandi tempore: in vigilijs autem concoctorum iam cibariorum diſtributionem per corporis partes vniuerſam perfectiùs abſolui, eandem ob cauſam, contrariæ licèt commotionis tunc temporis ratione, nimirũ agẽte ſe foras calore ab intimis corporis receſſibus, eademq; loca petente, per quæ & in quæ diſtributio alimẽti tota diducta permeat, vt calidi innati reciprocatione hac mutua vltrò citrò facta, tota ſomni ac vigiliarũ ratio formaq; conſtet, ſemperq; neceſſariò in vigilijs extimã corporis ſuperficiẽ verſus ſeſe expãdat calor: rurſusq; in ſomno intrò cõuerſus recedat, ac præcordiorũ partes, cordisque, ac iecoris, quæq; circà ſunt, omnes maxima tunc calore refertæ vigeant, fortiterq; in opere ſuo faciũdo verſatæ, egregiè admodũ concoctionem per omnia moliãtur, magisque ſemper, quo magis profundior ſomnus caloris innati vires omnes intimiùs adegerit: tametſi initio confertim ingruẽte, atq; incumbente materiæ ipſi ad concoquendum calore, laborioſeque operato, veluti obruente illũ materia ſæpe multa, crudaque, vt ligna ignem multa, viridiaq; adhuc ſolent, imbecillitatis cuiuſdam indicium ex arteriæ pulſu de ſe præbeat; mox ſuperior factus, eluctatusq; victor dominatur, & robore confirmatus, vires quoque oſtendit ſuas, ac partibus omnibus communicatas elargitur, veluti ex promptuario, penuque ſua in reliquum corporis liberaliter effundens elaboratum primò exquiſitè ſanguinem, quo membra iam fermè viribus ſuis defecta nutriantur, tum ſpiritus ſimul omnes. Quo tempore, quum maximè ſomnus, ſomnique vnà opera vigent, mediúmque huius eſt; ita maximè cordi tunc robur additur, viresque eius validæ inprimis cognoſcuntur, cùm ex alijs, pulſusque ante omnia magnitudine, ac robore. Nam & ſomni, vti diximus, initio materia, quam conficiendam habet, affatim cõgeſta, imbecillius redditur innatum Calidum, idque animaduerti ex cordis motu poteſt, vbi illi ſedes; & perfecto iam concoquendorum humorum opere, ſi iuſto diutiùs protrahatur ſomni tempus, poſitum in eo quoque nocumentum eſt: vt quoniam nihil aliud quæritur ex ſomno, quàm exacta alimenti concoctio, totiusq; illius officinæ perfecta œconomia, ſubminiſtrandis, quod ſatis ſit, ſpiritibus; peracta ea, quicquid vlteriùs trahitur in eo temporis, immoderatum faciet, nulliusq; poſt expletum iam opus ſuum vſus, & incommodo non paruo futurum, eo quòd procedens vltrà quàm par ſit coquendi potentia, nimij alicuius caloris veſtigia impreſſa operi relinquat, vitæque diſſimilimam, quæ actionibus tota conſtat, dormientis tunc, inutiliterque prorſus ſopiti conditionem oſtendat, non videntis, non audientis, nihilque rectè aut ſapientis, aut intelligentis, nulloque iam ſomni vſu, contraq; diſpẽdio potiùs & incommodo, ſine motu, ſenſuq; ac mẽte, demortui inſtar iacentis. Hinc captata mortis ex ſomno Poëtis frequenter ſimilitudo: ſi ex immodico hoc, qualem narrauimus, non peſſimè. intus enim tunc foriſque non magna ſanè ſomni cum morte diſſimilitudo, vno propè reſpirationis, motusque arteriarum interſtitio diſtincta. At tempeſtiuè initi, & in tempore ceſſantis, magna in eo ſomni mortisque diſpatilitas. foris quidem eadem etiam tum, ſi ſpectentur, perſtant: intus verò eo tempore, vel cùm maximè, totiùs corporeæ molis vtilitati ac commodis ſeruitur, concoquuntur exactè inprimis omnia, repurgatur abiturum mox in alimentum quicquid excrementitij appoſitum erat, ſegregantur locis

ſuis

suis quæque distributæ ac receptaculis superfluitates, demitur cruditas humoribus, si qui priùs mundum illum & ornamentum naturæ effugerant; egregiè in omnibus operato natiuo calore, vniuersáque huius officina, focóque, ac propria sede, tum maximè operi incumbente; simul corde quoque ipso, in quo caloris huius benè magna sanè atque ea efficax inprimis pars, vitalisque præterea facultas, operam suam nauante, caloremque tunc iecoris, vicinarúmque circùm partium, natiuum suo ipsius maximè fouente perficientéque, nec cessante vnquam, robúrque ac vires tunc potissimùm sumente, quum in præcipua somni parte, concoctioni exercendæ, totique per omnia cocturæ ritè atque absolutè peragendæ, vniuersum ante omnia opus feruet. Arteriarum quippe tunc pulsus magnos validósque sentire licet, certum robustarum cordis virium, vincentisque iam caloris, indicium, quiescente tunc tamen maximè, prorsúsque cessante, si modò verus perfectusque sit somnus, principis illius ac communis sensorij officio, quod ceu vinculo alligatum somno torpet.

Ἠρεμία τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ Aristoteli quidem est Somnus, nobisque. At nobis nos constabimus, qui Galeni placita sequuti, diuersa, diuersisque in sedibus reposita, constituimus vitalium, naturalium, atque animalium facultatum principia: vt priores duæ vigere in somno queant, & vigentium apparere etiam in corde signa, quiescere tertia seposita alibi. Aristoteli reddenda erit ratio, quid causæ sit, quamobrem operatis alijs vnius primi sensorij, cuius sedem ille in corde quoque, vt reliquorum, statuit, munia tunc cessent. Etenim quemadmodum vitalis potentiæ, cuius sine dubio fons, & origo, sedésque cor, (id quidem fatemur omnes) agentis, aut qua de causa feriantis, certissima ex corde indicia petuntur: cur non & primi sensorij peterentur, si sedes illi in corde prima, & natiuum domicilium? aut cur vigente vel cùm maximè vitali, robúrque ingens ac vires ostendente, animalis, qua primaria illa ac communis sentiendi continetur, silet, torpetque facultas, si eundem vtraque locum occupat, sedem eandem?

Nec est Sophistica hæc Galeni insultatio, vt scribere ausi sunt Eruditi quidam: sed ratio est, neque tamen hæc sola, argumentosa, cui manus dare victas cogantur, nisi rationis ipsi aliquid aliud afferant, quã quod allatũ hactenus ab his legimus. Aiũt, multa esse in corde principia: primarium τὸ ζωτικόν, secundum τὸ κινητικόν, hæc nunquam cessare, neque impediri somno, neque intercipi, id quod res est, dicunt. neq; ad rem tamen quicquam. Scimus & nos ita esse: sed rationem quærimus, si congesta eodem à natura principia diuersarum rerum esse omnia credi sibi volunt, quî fiat, vt hoc ipsum, quod dicunt, non impediatur somno cordis τὸ ζωτικὸν ac κινητικόν, cordis hîc quoq; intelligo; impediatur autem aliud illud, τὸ πρῶτον αἰσθητικόν. hâc nullam quidem afferunt. Adduntautem, non esse hæc τὰ πρῶτα αἰσθητικά, sint τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ licèt. Neque hoc certè nescimus, ζωτικὸν & κινητικὸν cordis, non esse τὰ πρῶτα αἰσθητικά: illud nescimus, τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ habenda ea esse, imò habẽda potiùs non esse scimus, distincta enim sunt. & vt sint: quid tũ? an nõ ꝓpterea vel ob hoc ipsum magis, si vitale illud & mouẽs cordis, sensorij primi fuerint, affectis illis, hoc quoq; affici vnà, & vigentibus vigere, perquàm necessum futurũ sit? quũ nõ solùm eiusdẽ loci spatijs contineãtur, sed etiam eiusdem naturæ legibus coniungantur. Num fortè diuersitate tantũmodo quadam fieri posse autumant, vt aliæ otientur, agant aliæ facultates; atque operosiores solæ cessent, τὸ αἰσθητικόν, τὸ νοητικόν, τὸ κινητικόν? Quasi verò, quòd maior in his ad se commouẽdum opera exigatur, ideo cessare ex toto illas necessum sit. Imò verò, quo vehemẽtior mouẽdi facultas habetur, benè valente, rectèq; agente sede sua, eo sanè efficacior detegeretur necessariò, aut specimen saltẽ ederetur tunc huius quoq; commotioris nõ obscurum prorsus aliquod, si ijsdem principijs, eademq; sede niteretur, commouentibus se alijs, siquidem tot sufficere producendis de se facultatum viribus ex toto integris vno tempore non potest cor. Nunc torpere totã videmus, proinde alia omnino dicatur causa opus est operis huius, quærendumq; adhuc restat, quid sit, cur ex eodẽ fonte scaturientium perire videmus alterius facultatis copiã, exuberante alterius; quum eadem sit cordis substãtia, idemque totius temperamentum, quo cũcta hęc nixa subsistunt. Non enim, si in corde sistũt se, deq; eo procedũt, aliud quàm substantiã eius temperamentumq; sequuntur. Quod si sequuntur, iã profectò sic per partes variari protinus id poterit nunquam, vt vni facultati futurum bono sit, alteri eodem tempore malo; aut vni tãtùm functionum suarum vim maximam concedat, sopita prorsus altera. Quanto igitur satius est, quæ videntur, apparéntque, & aperta sensuum fide testata habemus, ea vt rationibus suis veris fulciamus, quæ firmum robur suum vbique seruent. At seruare hoc, si in eodem statuantur omnia, non

non possunt; si in diuersis, possunt perquàm facilè. In dissitis enim non sanè perceptu difficilis plùs minùs operandi, nó operandi ratio, causæq; inuentio, quando diuersum diuersorum locorum, in quibus varia principia, temperamentum varia sequi symptomata, actionesque, haud inconueniat: vt, quod modò dicebamus, facultas alia functiones maximè suas obiens exerceat; alia in totum sopiatur, si diuersæ partes intelligantur, in quibus facultatum harum posita principia collocentur: idem verò eadem in parte non contingat, de principijs, inquam, & facultatum ortu. Nam de exeuntibus missisque inde aliò viribus fieri potest, vt aliunde deriuatæ variè agant, quiescántve potentiæ, etiam vt facultatis alicuius fons atque origo in parte ea sit, atque eodem ex alijs missa deferatur facultas alia: vt in cerebro, vbi sopita prorsus iacet animalis potentia in somno, primique ac communis sensorij vis, agente functionésque suas vel tum maximè exercente naturali ibidem, sed aliunde transmissa, facultate, quum maximè animalis, cuius inibi principiû & fons, ignaua torpet. Cætera, quæ probare idem possent, ac Medicorum partes tuentur, nec sunt huius loci, & omnia iam vulgata. Nobis argumentum hoc aduersus Galenum, seu arguendi potiùs ἐπιχείρημα quoddam, in recentiorum libris inuentum, non prætermittendum esse visum fuit, ne eruditionis & acuminis opinione eorum, qui hoc produxerunt in medium, veritatem ipsam perstringeret.

Aduersus Sophisticos huius temporis Medicos de Somno, & Somni diffinitionibus multa.

CAPVT IIII.

ALiorum porrò recentiorum quoque quidem, sed Sophisticorum, argumenta ad hæc si quis discussione maiore aliqua digna putet, næ huius affirmare ausim nunquam lectione digna deputaturum quenquam, quæ de rebus his aduersus hos prodiderit: in quibus necessum sit, aut nominis sui existimationem scriptorem ludere, aut cum insanientibus insanire, aut tempus nugis terere, quibus illi, quicquid vnquam scripsere aut dixère, scribere aut dicere meditantur, contexunt omnia, & seriem perpetuò verborum temerè & inconsideratè prolatorum inaniter vbique totam complent, dispendio Studiorum meliorum maximo, & ad frugis Medicæ messem suo tempore percipiendam, maximis studiosæ iuuentutis totius operarum à recta via auocamentis. Illud vnum tamen, in quo, sicuti antea quum de Calido innato disputarent, ita hîc de Somno & Vigilia differentes, collatis in vnum antegressarum disputationum summis omnibus, sententiam de hoc aperuêre nobis suam, necessariò hoc loco, nisi causæ, quæ pro veritate semper agenda est, esse haberique præuaricatores velimus, addendum, sed paucis: vt breuiter, & cuiusmodi sint reliqua, si præcipua, omnibúsque ingenij viribus elaborata ab his, cognouerimus priùs, sciri rectè possit, specimenque ex hoc accipere nobis demum liceat aliquod; atque instar veræ intelligentiæ, qua maximorum Authorum, totiusque Studiorum meliorum prouinciæ sine controuersia principum, inter quos Aristoteles etiam eminet, dicta quomodo accipienda nobis intellectus nostri facultate fuerint, expendi hinc queat, quæque mentis acie eruenda inde sensa, vt verissima tutò fideliterque animis nostris commissa tradantur, exemplum in hoc statuatur insigne quoddam.

Locus est Aristotelis, opinor, in Topicis, (lib. vj.) nó antea, si hos sequemur, cuiquam intellectus, aut certè non quo intelligere hi videtur modo. Libet autem paucula inde quędam huc transcribere. ἔνιοι δὲ διαμαρτάνουσιν ἐν τοῖς τοιούτοις, οἷον ὅσοι λέγουσιν, ὅτι ὕπνος ἐστὶν ἀδυναμία αἰσθήσεως, καὶ ἡ ἀπορία ἰσότης ἐναντίων λογισμῶν, καὶ ἡ ἀλγηδὼν διάστασις τῶν συμφύτων μερῶν μετὰ βίας. In his, inquit, aberrant, quicunq; dicût Somnû esse impotentiã sensus, & dubitationẽ contrariarũ ratiocinationû parilitatẽ, & dolorẽ cõnatarũ partiũ distantiã cũ violẽtia. Addiderat aût priùs erroris causam in eo, ꝙ passio in diffinitione, vel affectus, vel tale aliquid alicui tribuatur minimè ea suscipere apto; quando affectio omnis, seu dispositio, seu passio in eo gigni apta nata est, cuius affectus, aut dispositio est, vt sciẽtia in anima, quæ affectio quædã animæ sit: nó videri igitur suũ cuiq; attributũ in his, sicuti nec quum Sanitatem calidiorũ ac frigidiorum symmetriam esse diffinimus, quæ si vera esset diffinitio, necessarium futurum statim sit, vt calida ipsa, & frigida, sana quoque dicantur. In quibus omnibus vnum est, Aristotelis sententia, diffinitionis vitiũ, quòd διάθεσις, quam libentiùs Medici affectũ interpretamur, & πάθος, pro quo si passionis nomen nó recipitur, pathos maneat, rebus aliquibus non satis conuenienter tribuuntur. Ita Somnum Aristoteles nó rectè sensui contributum putauit, vtpote cui ne impotentia quidẽ ea conueniat. Cui igitur conueniet rectè tributum? Animali, respondebit, in quo sensus. Locum hunc expli-

explicans Enarratorum omnium coryphæus Aphrodisiensis Alexander, Est quidem somnus, inquit, pathos, sed animalis, in quo sensus: non autem ipsius sensus. Etenim cuius est impotentia, eiusdem est & pathos somnus. non est autem in sensu somnus, sed in animali. Ex quibus Alexandri verbis non, quo deberent modo, intellectis, suum hi, ingenij proprij calore succenso alembico, stillatitium dogma elicuerunt. Reuera nanque priùs animali conuenit somnus, quàm sensui: imò sensui, quia animali prius: vt eatenus non competere, aut non suscipi à sensu somnum existimemus, quatenus, non qua sensus, sed qua animal, somnus suscipitur primò, ac principaliter. Sic quidem veriùs, rectiùs, atque vsitatiùs, dormire animal dicimus, quàm sensus vllos, aut primam etiam sensificam partem ipsam. Quis intus dormit? vel audit? Socrates, vt opinor, aut Dion: non, Socratis aut Dionis sensorium primum, aut oculus, aut auris, aut sensus, aut sensiteria aliqua, respondebimus: nihilo tamen minùs oculis quoque dormire aliquem, aut somnum capere animal oculis, non ineptè, arbitror, dicimus sæpe. Et apud Terentium nescio quis, Oculis se suis nocte somnum non vidisse, dixit: vt intelligamus, etiam vulgo sciri, animalis esse affectionem somnum, sed occupatis sensibus: illáque ideo Aristotelis, Expositorisque sui Alexandri, verba admonentium tantùm sint, ad exquisitam magis diffinitionum structuram, cui quæque priùs ac potiùs insint affectiones, ne ignoretur. ἀλλὰ τοῦ ζώου, inquit Alexãder, ἐν ᾧ ἡ αἴσθησις, animalis, in quo sensus, pathos scilicet somnus. vt si animalis totius, ergo sensus quoque. quoniam in animali sensus, aut potiùs animali affectio somni inest, sed per sensus affectionem inest, quoniam per sentiendi vim animal. Proinde Aristoteles, quo loco ex professo, non in transcursu, aut ad rerum aliarum disquisitionem, vt in Topicis, de Somno & Vigilia tractationem instituit, diffinitionem hanc Somni retinuit, quam damnâsse ibi visus est; verè autem non damnat, sensum tantùm aperit reconditæ magis considerationis ad diffinitionum exactam regulam, quarum ibi methodum exædificat, non vt alia præclarè alibi de his dicta tollat, sed vt maiore intelligentia exornet: vt mirum sit, hosce viros, tam sæpe in literarum studijs nouandi aliquid cupidos, quo sibi nominis aliquid vendicent, mirum, inquam, profectò mirum, quum rem tractarent de Somno & Vigilia seriò inprimis, studiosè illud fecisse, ex duobus locis Aristotelis tanti Philosophi, vt alterũ sibi deligerent, cuius sententiam sequerentur, atque eam non satis intellectam, in quo per transennam rem agit tantùm, quasi aliud agens, de Somno quidem tunc & Vigilia: alterum aũt omitterẽt, aut trãsmitterẽt potiùs; nõ aũt, vt debuerant, retinerẽt, rei huic & negotio dicatũ, in quo animi sui sensa, ꝓtulit Philosophus de rebus his meditata, ex pectore prolata, posteritati commendanda: ipsi autem, nouatores dico hi, tum præsertim id faciendum sibi sumerent, quum non Somni ac Vigiliæ diffinitionis leges omnes perscrutarentur, sed qua corporis in parte fierent ista, vt verè sciretur à studiosis, moliri debuissent cuncta, congestis vndique eò, quicquid ex omni studiorum materia corradi in rem illam thesauri literarij potuisset. Quod quidem secus ab his factum est, quàm fieri par erat, atque alieno in loco, tum verò nec rectè quidem satis id. Præscribunt capiti titulum, De loco in quo fit Somnus, & Vigilia. si cui cordi sit, vt illis quidẽ semper est, cauillari, nónne id statim reprehẽdat, & additum Vigilia non oportuisse dicat, quòd alia ratione hæc, alióque in loco fiat? Sed enim Relationis Prædicamento continentur hæc, inquient, vt mutuò diffiniri, Relatorum omnium more, postulẽt. Verissimum, diffiniri: at horum nunc diffinitionem non venamur, locum tantùm quęrimus, in quo fiũt. quod quanquam facturum quoqúe sit ad diffinitionem deinde rectè statuẽdam, sistendus tamen hîc pes, nec propositi nostri τάξεως progrediendum, & de Somni loco quærendum.

Sed hoc leue. Illud autem cuiusmodi? Quum enim de loco quæreretur, nec, quò se verterent, scirent, prorsusque animo perturbati fluctuarent, ferrique discordes de hoc viderent duos maximos viros, Galenum, & Aristotelem: interponere se non ausi, nec sententiam aduersus alterum illorum ferre, neutri standum esse iudicârunt, & suum de hoc dogma proferunt, Nec in corde, nec in cerebro fieri somnum, sed in vniuerso animali: vt neutri ægrè facerent, neque Aristoteli, neque Galeno. Quæso, num negaturi hoc sunt Galenus & Aristoteles, vniuersi animalis affectionem hanc esse? Non sunt, vt existimo certè: sed per cordis alter affectum primò, per cerebri alter in totum animal affectum deriuari illum, dicet: vterque autem, primę communisque sensoriæ facultatis quietem, aut ceu vinculum quoddam esse. Quid igitur dicunt hi de vniuerso animali, quod dicturi illi quoque non fuerint Authores summi: non dixére autem, quòd satis visum sit in somno, cuius loci affectu, de quo ambigi possit, vniuersum ita animal, de quo nemo

mo dubitet, afficeretur, ostendisse. Nihil igitur ab his allatum noui, quod illi tamen maximè credere videntur in eo, quòd in vniuerso esse animali somnum dixerint: nec nouum propterea ob vnum id erigi placitum posse arbitrabimur. Similimè namque contingeret, si quis quum Scientiam affectionem esse ratiocinatricis partis protulisset, non esse huius obijciat vnus aliquis alius, sed animæ: aut, vt proprijs magis exemplis vtamur, si Febrem cordis affectum esse quum dixerimus, aut neruorum originis Comitialem, non esse cauilletur quispiam, quòd vniuersi animalis sint. Sunt quidem animalis affectus vniuersi: at vnde in totum communicati mittantur, originem in vna aliqua animalis parte sumunt, quo etiam loco primò fiunt, imò verò meliùs dixerimus simpliciter fiunt: vt, si significanter recta vti nominum ratione velimus, dicendum nobis fuerit, non fieri quidem somnum in vniuerso animali, sed esse: fieri autem in cerebro primi sensorij alligatione iuxta Medicorum placita. Illud enim fieri, originem, ortúmque rei indicat, cuius deinde transfundi in alia quoque vis possit. Cæterùm vbi fiunt affectus, ibi quoque necessariò sunt: quis aliter vnquam dixerit, aut existimârit? At vbi sunt, non necessariò quoq; fiunt semper, vt febris, vt totius corporis conuulsio, quorum origo alibi, vbi quoque sunt; affectus autem qualitas communicari toti potest. Eodem modo Somnus in cerebro fieri, oririque ibi, occupata sensoria facultate prima communique, dicetur rectissimè; tum verò in toto quoque animali esse, toto nimirum animalis corpore eadem affectione oppresso. Contrà igitur cecidisse videmus, quàm quod hi rebantur, qui somnum in toto animali fieri, non in vna duntaxat illius parte, protulerunt. Fit enim in vna tantùm parte: mittitur autem in totum, vniuersumque inde.

Errârunt (inquiunt) illi, (Aristotelem & Galenum intelligunt) quòd quærentes locum vbi somnus & vigilia fiant, partem docuerunt à qua mittitur, quod somni est causa. Quid enim illi facerent? rem'ne aliter, quàm erat, docerent, aut traderent non tradenda? in vniuerso animali oriri, fierique dicerent, atque in vnam inde particulam incumbere, ineptientes? an, id quod res est, & verisimilimum, semper ex vna aliqua parte, principio, atque origine sumpta procedere, produci, difluere, extendi in partes animalis omnes? Non mittitur autem ex illa parte, ô boni, quod somni sit causa, sicuti imperitè nimis dicitis: sed fit ibi, oritur, constituitur. Huiusque deinde affectio in reliqua deriuatur, &, si dicẽdum verum est, principio eo affecto, afficitur vnà protinus somno totũ. Materia quidem faciendi somni suggeri ex toto quoq; potest: at facti iam ex principio eo affectus per totum diffunditur. Huc iam pertinent præclara illa ab his (quantum videre licet) maximè ad rem allata exempla de his, quæ in aëre, aqua, terra, gigni, esse, fieriq; dicuntur, quæ nihilominùs omnia vim suam sumere à cœlo dicunt: de concoctione in ventriculo, visione in oculo, auditu in aure, olfactu in naribus, gustu in lingua. Si quæras quorsum? non aliam videbis ob rem, quàm vt similitudine aliqua ostenderent, quemadmodum in aëre, aqua, & reliquis aliqua fiunt, quorum tamen causæ aliunde pendeant: ita in vniuerso animali somnum missa ab alijs causa fieri, præsertim quum motus sit in re quæ mouetur, Aristotele teste, patiturque, & recipit: id autem in vniuerso contingat, vt patiatur, ac recipiat; cor verò & cerebrum mittat. Ceu verò (præter id quòd insulsè nimis, atque ineptè dicuntur ibi multa) non & in cerebro, seu principe sensorio, si fieri ponamus somnum, ibi quoq; à causis suis fiat, & affectionem recipiat, diciq; affectum possit, rursusque recipi in toto affectus idem queat hinc manans.

Nam quòd Aristoteles aliquando dixerit, οὔτε γὰρ ὁ ὕπνος ὑπάρχει τῇ αἰσθήσει, ideoq; fieri ibi non posse negent, ac dogmatis sui, quod iam quale sit vidimus, fundamenta ex hoc iaciant: de eo, quonam id accipiendum modo esset, quanuis dictum superiùs satis sit, nec magni fieri deberet ratio, vtiq; exempli tantùm loco petita, operæpretium tamen facturũ me duxi, si vel ex Aristotelis ipsius verbis, quãtopere horũ sic de inani prorsus excogitatæ opinioni authoritas ea faueat, expenderimus. Is enim, haud ita multo post superiùs de re hac descriptos versus, peccari ab his, qui sic diffiniũt, ait, quoties, quod fit, in id quod facit, aut è cõtrario, quod facit, in id quod fit, reponitur. Neq; enim dolor naturaliũ partium separatio est, sed doloris efficiẽs, οὐδ' ἡ ἀδυναμία τῆς αἰσθήσεως ὁ ὕπνος, ἀλλὰ ποιητικὸν θάτερον θατέρου, ἤτοι γὰρ διὰ τὴν ἀδυναμίαν ὑπνώσομεν, ἢ διὰ τὸν ὕπνον ἀδυνατοῦμεν, id est, Neq; impotẽtia sensus somnus est, sed effectiuũ alterum alterius. vel enim propter impotentiã dormiemus, vel propter somnũ impotẽtes sumus. ὑπνώσομεν dixit, dormiemus: non aũt, dormimus, vt Interpres vertit falsò. Neque vinculũ sensuũ dixit in Topicis, vt alij hi retulerũt, rursus hic falsi se alligantes: sed, impotẽtia sensus, dixit, &, propter impotentiam dormiemus, hoc est, non valentibus iam oculis, ob vigilias, aut aliquid aliud causæ, officio suo fungi, dormitamus

iam, & dormiemus statim, non ob vinculum tunc, sed ob impotentiam, quæ vinculum factura mox sit. Isti verò quum proposito suo non bellè admodum deseruire impotentiam illam callidè satis aut vafrè potiùs animaduerterent, pro hac vinculum subiecerunt, toties iam falsarij. Hoc nanque pacto si accipiatur Somnus, pro vigilandi scilicet impotentia, vinculum quidem principis ac communis sensoriæ facultatis tunc temporis nondum vllum est. Quia enim non alligatur, aut vincitur tum, sed mox deinde alligari, ac vinciri poterit: eodem tempore, nempe quum impotentia tantùm est, nec dum vinxit sensum communem illũ, meritissimò nec inesse quidem sensui dici somnus poterit. Atque hac rursus ratione impotentiam dicemus Somnum sensus, eundemque illum non inesse sensibus, vtpote quos nondum vinciat, sed vincturus iam iam sit. Quem planè in modum frequentissimè circunferuntur aliarum quoque rerum multarum in vsum iam receptæ diffinitiones multæ, non solùm Somni hæc, quæ abijciēdæ non sunt: illud tantùm admonendi sumus, id quod quæsiuisse mihi Aristoteles eo Topicorum loco videtur, vnum, ne in eo à nobis peccetur, ac inconsideratè pro effectiuis effecta, aut è diuerso effectiua pro effectis accipiantur, & huiusmodi alia diligenter animaduertenda, vt, quorsum dicantur, aut quem in finē tendant, ne ignoremus. Vno igitur impotentia sensus fuerit Somnus modo, pro effectiuo: altero, pro effecto iam, vt quum διὰ τὸν ὕπνον ἀδυνατοῦμεν, quod ipsemet Aristoteles ait, sopiti videlicet iam, somnoq; correpti, sensuumque functione omnium priuati, vinctorum impeditorumque. Vtranque Author idem, in De Somno & Vigilia libello, priuatim rei huic dicato, vbi ex animi sententia consideratiùs, atq; altiùs ex rerum natura concepta, rem tractat, diligenter seruatam repetijt, primamq; priùs: εἰ οὖν τὸ τοιοῦτο πάθος ὕπνος, τοῦτ' ἐστὶν ἀδυναμία διὰ ὑπερβολὴν τοῦ ἐγρηγορέναι. clarius hoc, quàm simpliciter ἀδυναμία αἰσθήσεως. Alteram, paucis deinde interpositis: τῆς δ' αἰσθήσεως τὸν μὲν τινὰ ἀκινησίαν, καὶ οἷον δεσμὸν τὸν ὕπνον εἶναι φαμέν. manifestè satis vt ex hoc loco appareat, non delendas illas, sed admonendos nos potiùs voluisse, ne, quo accipiēda nobis illa essent modo, nesciremus. Si quis tamē coniūctam in vnum vtranq; velit, poterit hoc modo: Sõnus sensuũ est quies, quasiq; vinculũ, ex impotētia vigilãdi. Quid frequētius in ore Medicorũ, quã, Sanitatē symmetriã esse sine cõmensuratione calidi, frigidi, humidi, & sicci? Atqui in symmetria potiùs ea cõsistit, vel ex ea, vel per eã existit in animãtiũ corpore, atq; ea similariũ tantũmodo partiũ, nã organicarũ alia. Num propterea abijciendã nobis esse receptissimam Sanitatis diffinitionem hanc iudicabimus? an longè meliùs rectiusq; conseruatam considerationе nostra diligētiore introspiciemus, & causam inesse illi non efficiētem minùs, quàm materialem, exque his, vt multę aliæ, compositam animaduertemus? Idem de Somni hic, multorumque alibi in artibus omnibus & scientijs consideratione, atq; examinatione obseruandum: vt & consueta, traditaq; nobis à magnis Authoribus retineamus; &, quũ res ita nata tulerit, aduersus Sophistas, studiaq; meliora impetentes noxas huiusmodi, quid dicendũ pro rei veritate sit, ac defensione, non nesciamus. Etenim huiusmodi infinita propè in Authorũ maximorum libris occurrunt, quæ si inanimaduersa perfunctoria nimis lectione transmittantur, nec excussa expendantur sedulò, aut aliorsum, quàm quò debent, distortis plerunque intelligendi rationibus rapiantur: non defuturę vnquam sint tricæ, ac pedicæ legentibus, & inextricabilissimi laquei, in quos sese vndique præpeditos induant. Quod hi profectò nimis frequenter faciunt, secumque eodem irretiēdos improuidos rerum harum, atque incautos multos trahunt.

Quod vtinam in mentem tandem illis aliquando veniat, meliorem studiorum rationem amplecti, & optimorum delectum persequi, si modò sperandum de illis hoc fuerit: prodeatque tandem ab his aliquid, quod eum voluptate legi, fructùque literarum magno tractari queat, gratiæque à Studiosis omnibus de eo illis agendæ habendæque magnæ, atque etiam ingentes (siquidem has quoque aurulas captent) conferendæ in eorum nomen laudes fuerint; non autem tantam impudentiam reprimere necessum sit, qua non dispudet fertilissimos artium omnium reginæ latrices campos ad sterilitatem, ad desolationem, ad sentium tantùm spinosorumque fructuum productionem (quanquam incassum hactenus quidem, atque in vanum) redigere. Atque hæc quoniam Somni, cuius nunc tractationi insistimus, rationem, potissimùm verò diffinitionem, attingebant, nõ fuerant nobis omittenda hoc loco.

Magnæ Somni, rectè inchoati atque absoluti, commoditates, cùm in sanis, tum verò etiam in ægris: quanquam hic sæpiùs præternaturalibus causis impediatur. Tum explicata de his quædam.

CAPVT V.

Esse

ESse præternaturalem quoque somnũ, morbosumque aliquẽ, vel Aristotele teste, credibile. ἡ γὰρ τῶν ἐγρηγορότων ὑπερβολὴ, inquit, ὅτε μὲν νοσώδης, ὅτε δ᾽ ἄνευ νόσου γίνεται. vt causam morbosam intelligamus, quæ morbosum somnum faciat, ex vigilandi excessu, quem causa morbifica ferat, impotentia sensus contracta. At Medici peritiores minimè hunc pro somno habuerint, aut somnum nominârint, vt quum resolutis aliqua de causa viribus, abeuntibúsque propè iam spiritibus soporatis similes iacent ægroti: longè minùs lethargicorũ, aut comatosorum, aut catalepicorum somnũ dixerint, ex humore sensorij primi facultatem occupante, aut frigida quoque supra modum qualitate, quæ iam expergefactu difficilem somnum faciat. De naturali nobis solummodo, omissis alijs, agendum, cuius differentiæ intra sanitatis septa continentur, plùs iusto quidem quandoque aliqua de causa protracti: at nondum extra sanitatis terminos delati. Causas naturalis somni diximus superiùs cauillosis ineptissimorum hominum nugamentis exemptas, quæ nihil aliud sunt, quàm necessaria post artuum commotionem, sensuumq; omnium functionem, quies, recolligendis inprimis spiritibus, plùs iusto iam longiore temporis mora dissipatis. Id autem fit, retrocedente, reducenteq; se intrò natiuo calore, quo in loco materiam nancîscitur, in quam agens, atq; incumbens, coquensq; ad extremum plurimos eadem opera spiritus gignit, quorum copia recreati iam, iterum excusso protinus somno nos operibus accingamus nostris, suis quisq; inuigilantes. Itaq; hac semper fini fit somnus, naturalis quidẽ, hacq; semper caloris ad interiora reditione, quæ Sõnus ipse nõ est, vt imperitè nimis argutãtur, sed per hãc demũ fit. Somnus autẽ est, primi iã sensorij quies ἀκινησία, καὶ δεσμὸς, vinculũ, cõuerso ab extimis in intimas ad alimenti concoctionem calore, multorumq; inde ita vaporum appulsu ad cerebri partes leni somnum conciliante, ac prætergressis antea causis alijs, quæ ferè sunt labor & siccitas paulò maior, consumẽdis spiritibus idoneæ, ideoq; somni deinde ope ac refocillatu recuperãdis, ex cerebri internarumq; partiũ humectatione, qua maxime somnus consistit, quæsito ita siccitatis, laborãdo vigilãdoq; factæ, remedio: vt, si nulla ibi sit humiditas, aut perpauca quædam, quãuis intrò se agat calor, somnus aut nullus, aut perquàm exiguus, leuisque, minimè altus, minimè firmus, sequatur, nõ reperiẽte calore materiã, quam somnũ facturus aggrediatur, ac deficiente proxima somni causa, quæ humectatio est. Hic si perditissimorũ Sophistarũ prætergressas Somni causas audierit aliquis, laborem & siccitatem, deinde cauillandi ansam arripiat, quòd somni causas laborẽ & siccitatẽ faciamus, quum causas hasce antegressas dixerimus, & post quas, atque propter quas, dimouẽdas scilicet, introductũ à natura somnũ esse intellexerimus, quasi antegressæ causę esse nullę vnquam possint; & si antegressę, dimouere eos necesse non habeamus: nõnne flagris digna res sit, & castiganda arrogantia tanta fuerit? Atqui non dissimilia his tradunt isti, longeq; his deteriora sæpe. Itaque necessarium fuit hic quoque admonuisse Lectorem. Nos enim, præcessisse causas rei alicuius, hoc est, inchoâsse priùs, quæ tamen adhuc maneant, non inconuenite dicimus: & causas dici, (vt hoc quoque obiter addatur) quæ nihil dum faciant, fecerint autem, ab optimis Authoribus non infrequenter, scimus. Et is quidem naturalis Somnus ex suis causis, habet præternaturales quoq; suas, hoc loco non recensendas: fit ille quoq; tamẽ adstricta ceu vinculo sensoria facultate principe, sed humiditatis vi tanta, vt commouere se natiuus calor, forasq; prorumpere ad ciendos partium motus, obeundasque sensuum omnium vires, nequeat.

Naturalis quum eiusmodi sit, cuiusmodi diximus, si recto ineatur tempore, iustoque perficiatur, concoctionem multã peraget non intus tantùm, sed totius quoque corporis ambitus. iccirco totũ quoque firmabit, laborẽ corporis omnẽ auferet, curas tollet, animæ vires liberas solutasq; euagari permittet atq; expatiari, quæ corporeo temperamento non admodũ coercentur, membra omnia recreabit: concoquẽdi opere multo, quod elixationi persimile est, benè humecta cũcta reddet, calidaque. calefacit nanq; haud dubiè, & humectat somnus, eoque senibus ante omnia vsq; adeò conueniens, tanquam quo frigidius ac siccius eorum temperamentũ maximè emendatum subsistat. Breuiter, solidiorũ quoque partium siccitati, quæ modò non altiùs adacta sit, & absumpto humore alio, iam iam rorulentum quoq; id, quod mox partibus nutrimento cessurum sit, depascendum inuadat, conferens. Quæ si cibo & quiete recreandæ maximè sunt, & alimentoso humori suo restituendæ: maxima profectò somni quies semper est, imò quies ipsa totus ipse: alimenti autem aliunde, quàm ex somno, neque tantum, nec æquè benè concoctum, magnaq; vsq; adeò excrementorum omniũ repurgatione elabora-

boratum: vt meritò dictum fuerit Hippocrati illud, (Epidē. vj. (σῖτος ὕπνος σπλαγχνοῖσι. tantum quidem prouenit alimenti ex somno visceribus vniuersis inprimis, atque ante omnia; tum verò reliquis non minus corporis partibus. Quòd si alimentum: insigne profectò vnà quoque emolumentum, & validum robur sequetur. Porrò translatitium iam propè est, foueri, atque augeri, viriúmque suarum ac roboris incrementum sumere res, quascunque ali nutririque dicimus. Studia alimus bonorum iuuenum, quibus aliquo modo fauemus. Res eodem pacto amicorũ alimus, ac nutrimus, quacunque ratione iuuare queamus; promouentes in melius, auctantesque incrementis, vt ita viscera somno maximè ali accipiamus, alita quidem ipsa, susceptoque in se per omnia nutrimento aucta: sed & roborata credamus, viribusq; suis validioribus firmata. Ita sanè fiet, vt & alimoniæ copiam intimè cuncta humectantis sentiant viscera, & sumpto ex natiui caloris, somni maximè tempore vigentis, opera, robore, temperatissimè concalescant, calorifica vi quadam naturæ temperamentoq; nostro omnium maximè amica, per totum fusa, somni semper, atq; inprimis, beneficio. Nam siue cibaria tantùm ingesta coquat, calorem protinus quoque auxerit, natiuum inquam nostrum: siue pituitosis repertis ibi inter viscera ac præcordiorum loca, aut crudis, aut quomodocunque frigidis humoribus, idem præstiterit. Ex concoctis nanque exquisiteque confectis sicuti ex cibis sanguinem vnà quoque meliorem generârit, cuius copia maiore maior atq; auctior quamprimùm reddatur innatus nobis calor: siue etiam biliosi hi fuerint, vel sic non sanè diuersum sequetur. Etenim vt nō, quemadmodum ex pituitosis, ita ex confectis his liceat sanguinis, quo ritè partes alantur, generationem alicuius expectare, quando progressus vltra sanguinis temperamentum in sanguificatione humor, reuocari ad alimenti iusti temperamentum naturamque nequeat: at dissepáratos somnus disiectosque, si vel emiserit, vel alibi ab alimento puriore sequestratos reposuerit, sic quoquo modo calorem natiuum ipsum auxerit, alterius diuersiq; generis ablato. Nō secus, ac in febricitātibus, aut aliâs præternaturali calore affectis, quo minus semper in his minusq; febrilis, aut aduentitij caloris fuerit, eo sanè congeniti naturalisque nobis plus, maioráque huius sine dubio, abeunte altero, opera spectabuntur.

Hoc loco de ægrotantium Somno non multū dicendū, vbi, vt in sanis, innati caloris miti ac benignè placida qualitate non semper concalfactæ dici possint internæ partes, fungente hîc quoque quidem assiduè actionum suarũ muneribus, inquantum illi per extraneum fas sit, natiuo calore, nisi quum superatus ex toto cesserit, atque adeò extinctus abscesserit: sed modò depauperata valde relinquens calore suo viscera, alieno autem accensa ex somno, vt quum intempestiuè ex viscerum fortè phlegmone febricitante, accessionis initio dormire permisso, suffocari opprimique prorsus periclitabitur natiuus, euincens autem febrilis dominabitur calor somni culpa, non quo debuerat tempore inchoati; modò, captato ritè somno, concoctisque ita, aut absumptis etiam, aut dissipatis, seu quoquo pacto disiectis sepositisque febrem facientibus humoribus, refrigerabuntur interiora extranei noxijque caloris discussione, concalescent natiuo ac legitimo. Semper autem, duntaxat manente vita, sensurum assiduè ex somno commoditatem animal sit, concoctionis feliciùs ita peractæ beneficio, siue ægrotandum, siue viuendum in sanitate sit: modò iusto incipiat, finiátque tempore, seruenturque, quæcunque inobseruata futura damnosa sint, nō quidem somni, sed erratorum admissorum causa. Nam Somnus per se suiq; natura assiduè contulerit, etiam, vt diximus, ægrotantibus, Calidi semper innati, (quantum in illo est) nisi aliunde impediatur, vires in vnum colligens, cōcoctionem internarum inprimis partium omniũ primam, ac potissimam, sed & reliquarũ, moliens; alimenti dispensationem omnē elaboratione exquisita, excrementorum sequestratione, diductione, cocturæ perfectæ distributione, explens; fotu principalibus partibus addito commendandus; excretionum omnium retinens, si quæ præter naturæ leges, corporisq; vsum ac sanitatis commodum extrà actæ ferantur, has ipse sedat, & discordes in diuersa delatas reuocat, & quiescere facit: ipse quippe quies est, & sedatio exteriorum motionũ omnium.

Vnus in somno sudor procedit, detinētur alia, idq; vtiliter sæpe: vt hac in parte etiam vicē vigiliarũ subeat, discutiēdis, sicuti in exercitatione, ambitu corporis toto cōtentis excremētis, extenuatis priùs illis, dēptaq; cruditate, & absterso lētore, sicq; aut in tenuissimas auras euaporatis, aut prolectis in sudorē per patētes tūc cutaneorum meatuum vias, quibus nulla addũtur, vt in alijs, destinata cōtinendis excremētis à natura claustra. Quapropter facultatũ omnium quũ naturales inprimis vires suas vegetè exerceāt in somno, vniuersumq; alimentũ, ceu multũ diuq; recoctũ, eductũq; igne obrizum aurũ, purũ maximè calidi innati

opera

opera paretur; sanguificationeque demum peracta, & abiectis, locoq; suo depositis, crassis, tenuibus, serosis excrementis omnibus, repurgatius factũ distribuatur: quicquid in tertia hac caloris natiui coquentis officina diligentiorẽ elaborationẽ effugit, totũ id, vtpote excrementitiũ, quũ priuatũ aliquod, vt alia, repositoriũ sortitũ nõ sit, naturæ vi propulsum abit, sudorisq; sępe materia fit, quã, sicuti dictum est, minimè tum in somno retineat egregiè in omnibus operata naturalis facultas, quiescẽte intereà animali, sentiendi præsertim, mouẽdiq; illa: imaginatrice verò & ratiocinatrice ex parte, seruatarũ specierũ, quas interdiu collegerũt, vsu operatis: summo aũt animæ totius, cũctarumq; simul facultatum animaliũ capite, minimè quidẽ corpori tunc aut corporis tẽperamento addicta mente, etiã euolãte sæpe, ac veluti corporibus corporeisq; rebus omnibus nũtio remisso, abdẽte se inter altissima, discurrẽte rerũ causas, contẽplante, diuinãte: cęterũ vitali potẽtia nũquam toto eo dormiẽtis animalis tẽpore cessãte, inde fessaq; semper & irrequieta, ac perquàm exiguis temporũ momentis potiùs quàm interuallorũ spatijs intercepta, somni æquè quàm vigiliæ tẽpore; quãquam in somno, proptereà ꝙ interiora magis tũ calent, & cocturæ eius officina maximè tũ feruet, magnaq; in eo fuliginosorũ excrementorũ vis colligitur, his ipsis expellẽdis pulsus systole, quã submissionem & contractionem interpretantur, diastole altera parte, quã eleuationẽ & expansionẽ, maior sit; pariter vt in respiratione, cuius parte qua expiramus, & fuliginosis recremẽtis ꝓpellẽdis dicata est, maiore vtũtur dormiẽtes ac vehemẽtiore, ꝓpè vt exsufflationi sæpe ꝓpior videatur, quàm expirationi, & ἐκφύσησις quàm ἐκπνοὴ habenda potiùs sit.

Incommoda Somni à cibo statim initi, & inanito ventriculo facti, & diutiùs quàm par sit producti. Quo pacto via ad mortem Somnus sit nimius. De Sitis extinctione per somnum. Damnata ex somno pinguescentia: & pomeridiani dicta noxa, harmúque vnà causa.

CAP. VI.

VEruntamẽ, vt hos vsus, totq; ia enumeratas cõmoditates adferat Somnus, nisi summa semper adhibita diligẽtia, iusta inchoãdi, finiendiq; obseruentur tẽpora, pereãt nobis statim omnia, atq; adeò in contrariũ sępe vertantur, noxãq; inde sentiamus, vnde vtilitatis fructũ sperabamus. Prima ac maxima noxarũ initi cõfestim à cibo somni est, ob plenitudinẽ recentẽ, fluctuãtemq; etiamnũ in vẽtriculo cibũ, necdũ in imo, qua potissimùm in parte expleta peragi concoctio solet, collocatũ. Vt enim, qui plethora laborant, in his repletũ inde caput degrauatur, missis assiduè eò ex humorũ plenitudine illa, agitatione facta, vaporibus: non aliter sanè in somno cõtingit, vt pleno tũ primũ ventre incũbens vndiq; eodem diuersis ex partibus calor, feruescẽtia multa exagitatã materiã eã reddat. Quod quũ fit, ingẽs sanè potest tũc exhalationũ vis, ex humiditatis multę crudæq; cõmotione resilientiũ, sursum ferri, caputq; petẽs replere, & grauitatis sensũ afferre: tũ verò in bilẽ, aut pituitã, hancq; vel salsam, vel acidã, aut alterius generis, ꝓ materiæ diuersitate, cõuerti, rursusque inferiora repetere, maximo semper subiectarũ partiũ periculo, quibus aliqd inde imminẽtis pertimescendũ mali sit. Obseruatũ, imbecillioribus oculis eius tẽporis somnũ, in quẽ videlicet ingesto quamprimũ cibo deferũtur, maximè nocuũ, ꝙ primi hi, atq; etiã inprimis offendãtur, tanquã ea capitis in parte positi, vnde, quũ caput totũ suscipiẽdis missis è vẽtriculo exhalationibus opportunũ maximè sit, noxã ipsi tamẽ statim sentiãt: simul teneriore ac nobiliore substãtia donati à natura, spirituũque lucidissimorũ pleni, nec multũ illatis extrinsecus iniurijs resistũt, eæq; statim in his animaduersę apparẽt; sicuti ferè in nobiliore purpura minùs occultari maculæ, tũ ꝓptereà eædẽ faciliùs in ea recipi cõsueuẽre. His igitur de causis nemo se corripi somno sinet post cibũ extẽplo, nec nisi quũ repositũ abijsse iã in ventriculi ima acceptũ cibũ senserit: quod prudentiores ferè, & modò nõ stolidissimi, sensu quodã circa partes eas percepto assequuntur. Aut id igitur expectandũ tẽporis, aut molliori interdũ deambulatiũcula ꝓcurandũ idẽ, qua placidè detrusus vẽtriculi fundũ petat cibus, ibi iustam cõcoctionem expectaturus.

Hæc sunt repletionis in corpore nimiæ, si somnũ statim admittat, incõmoda: illa inanitionis, si ieiunus dormire incipiat. Non inuento enim alimẽto, natiuus calor intrò reuocatus, quod cõficiendũ aggrediatur, impetũ facit in ꝓxima quæq;, & obuium sanguinẽ, dispersasq; in præcordijs olibiles humiditates oẽs depascitur: eoq; magis, ac celeriùs, quo collectus in vnũ viribus fortior factus, multo quoq; plus absumere breui alimenti potest. Itaq; suo sibi destructo pabulo, seipsum ita perimet citò, si diutiùs eo modo perrexerit. Proinde debiliores multo, ea se ratione somno dedentes, videmus, resolutisque viribus flaccescentes, & vt aduentitij fortè caloris, mordacisque ac feruidi accessione, quem intem-

peſtiua concoctio conuerſa in bilem ſanguinis parte introducat, excalfactos; ita natiuo, placidoq; illo ac benigniore defectos.

Eadẽ errata incurrũt, qui iuſto quanuis inchoatũ tẽpore ſomnũ diu tamen nimis productũ trahũt, & longiſſimè cõtinuant. Nã quũ animalis inprimis facultatis quies ex ſomno, ſpirituumq; inſtauratorũ noua ſubinde generatio ex cõcoctione alimẽtorum maiore, caloris ad interiora natiui reuocatione facta, expectetur: peracto hoc, calor, recreatisq; ſpiritibus, ſi diutiùs in opere perſtiterit; &, qua minimè opus ſit, acri qualitate afficiet partes eas, excalfactas nimis; & pro humiditate ſiccitatẽ inuehet, cùm alimẽtum partibus illis debitum depaſcẽs, tũ adaucta bile, vt ferè fit, quũ vltra iuſtos limites progreſſa cõcoctio tẽdit. Quocirca expleto inibi cõcoquendi, quod ſatis ſit, officio ſuo, redire ad munia alibi non minùs quoque obeũda debebit natiuus calor. Alioqui ea intrò illius reuocatio, vt cõqueret, poſtquã coxerit, futura dãno potiùs ſit quã vſui, vt cõfertim tãtùm eò ingruat, grauatis viſceribus, nihil aliud. quid enim aliud, tũ quidẽ vt præſtet? Meritò igitur immoderatũ Somnũ inſignis facultatũ penè omniũ debilitas ſequetur naturaliũ, caloris nimij, acriſq; iã, accẽſione, qua natiuus periclitatur: animaliũ, nullo inſtauratorũ ſpirituũ vſu, lãguidè nimis torpeſcẽtium. Iã vitaliſi quãta ſit ex immodico ſomno imbecillitas, vel arteriarũ ipſarũ pulſus indicio eſſe manifeſto ſatis poſſunt, vtraq; ex parte, eleuationis ac ſubmiſſionis, tardi, imbecilles, rari. Ita ſanè cordis robuſtus ac perpetuus virtutis tenor ille, quo indefeſſę, nunquamque ad vltimũ vſq; ceſſaruræ, motioni ſufficere poteſt, debilitatur inde, mox & motus contentio omnis paulatim diſſolutior facta lãgueſcet, tangentiq; arterię locũ maior ſemper ac maniſeſtior apparebit paruitas, tarditas, raritas.

Quòd ſi vlteriùs progredi perſeuerârit Somnus, quid aliud, quàm, maioribus vnà quoque ſemper factis his, parata recta ad mortẽ ſemper via, atq; inter alias aucta raritate? Quę vna ſi maior ſemper maiorq; fiat, certiſſimũ ceſſationis mot⁹ in corde ſenſim iã paulatimq; ingruentis ſæpe ſignum, donec pulſationis tẽpus vnius aut alterius interceptũ prorſus omittatur. Quod quũ factũ fuerit, vt ſupergreſſa tẽpus id ſit intercapedo, iã mors in limine. Vſque adeò, optimę ac ſaluberrimæ rei, & ſine qua cõſiſtere humana vita nequeat, immodic⁹ atq; intẽpeſtiu⁹, dãnoſus valde vſus. nõ immeritò. Etenim ſicuti modicus, ac tempeſtiuè opportunus, vitę neceſſaria, cõuenienti agendi quieſcẽdiq; viciſſitudine, ſubminiſtrat; ita immoderatus, nec opportunè factus, cõtraria omnia, quaſi ex aduerſũ oppoſitus, adfert. Vita noſtra agẽdo maximè cõſiſtit, agendo cognoſcitur. Vita nãq; demũ eſt, qua agimus, facimus, mouemur, ſentimus: munera ſingula, aliquid tamẽ ſemper agẽdo, vigilantes obimus: vt Authores ſint nõ ſpernendi, ne cõnumerandũ quidẽ vitæ ſpatijs ſomnũ, totumq; id illi deperire, quod dormitur, temporis, quãtumlibet modicus, quantũlibet omni opportunitate captatus ſomnus ſit. Qui nihilominùs, vt vitæ ratione primaria nõ cõtineatur, neq; hunc ſpectârit primò Natura, quum vitæ animalium ſummã caputq; meditaretur: at neceſſarius vitæ eſt tamẽ, at ſecundariò hunc, vtilemq; inprimis, tum ſine quo animalium plurimis prorſus nõ viuere, multis non peræquè cõmodè liceret, cõſiderauit. Alter ille immodicus, ſuperuacuus primò, quippe hoc ipſum immoderatus, tantum abeſt vt neceſſarius; tum omnium minimè vtilis, vtpote quo vtilitas ex primo quæſita, atq; adeò acquiſita, deſtruatur tota, quæ ſpirituum eſt generis omnis inſtauratio ad agẽdum, vitęq; obeundis cõmodè muneribus, ex alimẽti cõcoctione ob natiui caloris ad interiora reuocationem facta. ea nimirum ſomni immoderato vſu diſſipata atq; oppreſſa perit vniuerſa. Nemini enim dubium eſſe debet, primã ac potiſſimã innati nobis caloris cõmotionẽ habendã eam eſſe, qua ſeſe foras ad agẽdum cõcitat, hãcq; primò intẽdere ſemper naturã; ſecundam, ſecundoq; conſideratã, qua intrò agitur, alimenti tantùm cauſa, vt id cõcoquat. Quod quum munus opusque ibi ſuum peregerit, rectũ eſt, vt foras ad munia rurſus propria, tanquam in prouinciã ſuã, redeat. quod ſi per ſe nõ facit, vt faciat ſemper admonendus eſt. At immoderatior Somnus emãſorem nimiũ hunc, ac ꝓpè iã deſertorẽ operum ſuorum, minimeq; ſpirituum ex tãto alimẽti apparatu collectorum, copia vtentem facit, deſidẽ, torpentẽ, ignauum, pigritia ſua mox periturũ, vt ignis omnis, quẽ aura nulla vẽtilat: ſimul torpore iã debilitatus materia multa obruetur, quã cõficere nequeat, intus tãtùm cõtractã cõpulſamq; ſomno, vigilijs, laboribus, actionibus, motuũ genere omni faciliùs cõmodiusq; diſcutiẽdam: ita quum iuſti Somni ea vel inſignis cõmendatio ſit, qua cunctæ quidem corporis totius, prę ſertim verò internę partes concaleſcunt, atq; humeſcunt benignè ac placidè, hoc ex aduerſo refrigeſcẽt potiùs, & ſiccabuntur tandem; aut ſuperuacua, & præternaturali, caloriq; noſtro maximè cõtraria humiditate, humecta primò, aut diſſoluta potiùs fiet, quaque is ipſe, quẽ diximus, calor extingui periclitetur. Cruditatum quidẽ proculdubio colli-

gitur

gitur inde copia multarū, pituitæ accumulatio multa: atq; σιαλισμὸς tum nimius, crebraq; nimis expuitio, oris totius pallor, tumorq; sæpe, torpor ad omnia, ignauia, qua sibi quisq; displicere possit, corporis mentisq; grauitas: huius porrò, functionumq; eius omniū, vel nobiliorum, ratiocinandi, colligendi, memorādi offuscatio, retusioq; insignis, torpētis omnia innati caloris, inuersiq; naturę ordinis signa. Iam obstructionum hoc pacto ex cruditatibus, accersendarumq; inde febriū, occasio maxima: tum bilis quoq; reciprocatio in ventriculum, vnaq; alterius bilis ex sanguine calidioreq; aliquo ibi forte humore generatio, nimis diu operato calore, ex quo siccitas sitisque, quum contrà, ex rectè riteque captato, atq; absoluto, sitis etiam antea facta tollatur.

Ἐν τῷ ἐγρηγορέναι δίψη ἐπιπολαίῳ ὕπνος ἄκος, inquit Hippocrates, (Epidē. vj.) leuem aliquam sitim notans. id enim ἐπιπόλαιος δίψα fuerit, quæ superficiem vnā occupat, non altiùs adacta sitis est. Hanc, quam non sanè magnus aliquis affectus fecerit partiū, quæ circa ventrem sunt, & quæ ex siccitate tantummodo oriatur, & calore locorum, per quæ cibo potuique ab ore in ventriculum transitus, sedat modicus somnus, humiditate inuecta ex sanguine, qui tū ad profunda corporis conuertitur. Repetitamq; legimus eandem sentētiam in Aphorismorum libris his verbis: ὁκόσοισι ἢ πίνειν ὄρεξις νύκτωρ, τοῖσι μὴ πάνυ διψώδεσι ἢν ἐπικοιμηθῶσιν, ἀγαθόν. nā seu siccitas aliqua fuerit leuior, siue etiā paulò liberaliore vini potu id contigerit, sedabitur sitis somno, dicta de causa; siccitatis nimirū vtriusque, siue leuioris illius, siue ex vino etiā factæ, quam ipsam quoq; nō magnā esse oporteat, correctione. Nam quòd Author idem descriptis paulò antea de contracta vigilando leui siti verbis, illa alia addiderit, τοῖσδ' ἐξ ὕπνου ἐγρηγορσις ἐνίοις, leuiorem ex somno contractā sitim vigilijs in quibusdam sanari significans: nō somni sitis ea est iusti, rectique; sed aut immodici, aut eorū qui intemperantiùs vsi fuerint vino, eoq; paulò meraciore, siccitate ita leiuscula correptis partibus ijsdē illis, p quas iter cibo, simul inter dormiendum concoquendumq; calidis eò ex vino, reliquisq; id genus cibarijs missis vaporibus: quibus in vigilia cessantibus iam, nisi siccitatē altiùs egerint, cessans sedetur haud ita difficulter sitis vnà. Nunquam autem moderatus, legibusque suis contentus, ac materiam nactus quam concoquat legitimā, sitis quicquam fecerit Somnus.

Et pinguescent fortasse quidē longiore Somno corpora, si cuncta, quę modò attulimus, incōmoda vitentur alia, vt Glires, vt Montanos mures, hominumq; multos videmus; & curabitur eo pacto cuticula meliùs. At hoc ipsum vel maximè damnabitur nobis, vt alijs elegans, atq; optabile videatur: nobis, inquam, qui longè pluris facimus mediocrem corporis habitudinem, quam ex re quoque bonam dicimus, q̄ prostantem multo abdomine aqualiculum. Simul M. Varroni fidē adhibebimus, somniculosos pueros detestanti; nimioq; ætatis eius, quæ tamen, si qua alia, maximum inde beneficium sentit, somno hebetiora fieri, sensuum, ingenij, mentis, segnitiem torporemque corporibus addi, eorumq; ita proceritati plurimum detrahi, affirmanti. Neq; id iniuria, opinor, si, quæ suprà disputata de Somno fuēre, in memoriam reuocentur; considerenturq; Calidi eo tempore innati officia, nihil aliud quàm cibū coquentis, præparantisq; ad alendum tantummodo; non iam alentis, statum præsertim corporis totū, molémque, quod vigiliarum peculiare est, & incrementum addere corporibus maximè solet, distributo tunc digestione per omnia, diductóque, ac addito partibus alimento, caloris ex motibus actionumq; genere omni excitatione, qua diffusa per totū alimonia augescendi corporaturæ abundè semper materiā præbeat. Somni nimij noxa vel Platonis dicto notabitur, tantæ authoritatis teste. Libet autē adscribere verba, (De legi. vij.) sed auro oportuisset interlita: ὕπνος γὰρ ὁ πολὺς οὔτε τοῖς σώμασιν, οὔτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, οὐδ' αὖ ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα πάντα ἁρμόττων ἐστὶ κατὰ φύσιν. καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς οὐδὲν, μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος. Hęc somniculosorū Lecto, & non somniculosorum quoque, ne tales fierent, literis pedalibus inscribi par fuerat, quæq; alia Author is eodem in loco appositissimè ad rem hanc, nimietate tantùm somni damnata, non commoditate & necessitate, scripta reliquit. Absoluti, rectè iustique, ructus signū, & contractior venter; tum, si cui sensus sui benè noti fuerint, nō inanimaduersus prorsus in inferiorem ventrē descensus de ventriculo cibi factus.

Diurni quoque Somni, pomeridianis, aut meridianis ipsis horis facti, euidentissima sæpe nocumenta visuntur, paratis inde plerisque viscerū obstructionibus multis, subortisque multoties febribus, præbitáque interdum generandis ex hoc abscessibus occasione. Distillationū quidem sæpenumero hęc vna causa fuit, maliq; habitus, & cōtracti per corpus palloris: multos nihil æquè torpidos facit, quàm hoc, & ad agendas res segnes. Alij flatulēti inde fiunt, aut acidos ructus, aut ventris fluctuationem percipiunt, degrauarique sibi corpus sentiunt, quasi laxatis neruorum compagibus ponderosum. Quippe aggreditur

quidem tunc cibariorum concoctionẽ natiuus calor, sed hoc tantũ aggreditur, temporis autem breuitate non perficit. Itaque inchoatam tãtummodo imperfectamque relinquit, veluti ab officio suo reuocatus. neq; enim interdiu tantũ dari somno temporis potest, quòd id nec negotia permittant, nec rerum reliquarũ ratio vlla patiatur, quantum absoluendæ iustæ concoctioni futurum satis sit: nisi verò prandium cœnæ vnò continuare somno velimus, totumq; id, quod inter vtrunq; est, temporis non nisi dormiendo transmittendũ esse duxerimus, inepte atq; intẽpestiuè nimis. Discedente igitur ab operis solùm inchoatione calore, turbata intus omnia manent. Et aliàs ea diei hora valde capiendo somno incõueniens esse reperietur, ambiente tunc calidiore, qui euocet ad exteriora calorem, non intrò pellat, opposita prorsus Somni rationibus ratione omni, qui inuitari, quo se ad interiora potiùs addat, circumambientis frigore debeat, quale noctis ipsius tẽpus est, ad hoc ipsum inprimis (credo) à Natura institutum, vt, accedẽte præsertim tunc quoque rerum omniũ silentio, & tenebrarum circunfusione, integra sensibus omnibus pararetur quies, omniumque obliuisceremur: & nocturnum hoc haberetur, cõgruumq; somni tempus, sicuti actionum omnium diurnum, redeunte luce, ac veluti agẽdis commodè rebus præferente nobis facem Sole. Quo tempore circunstrepentibus cunctis, nec commodum, neq; ex rei natura, nec futurum salubre sit, dormiuisse: id scilicet vel Plauti tempestate damnatum fuisse legere est, apud quem Simo, (in Mostel.) Non bonus est somnus (inquit) homini de prandio.

Vincere tamen sententiã hanc nonnullorum consuetudo potest, & quorundam natura superare, quos scimus, nisi meridientur, totam diem tristiores transigere, & morosos fieri consuesse. Qua vti consideratione Salubrem Artificem decet, non hic solùm, sed in omnibus alijs: nulla vt, aut perquàm rara certè, existimetur tradi de rebus his ex regula posse perpetuò, atque in vniuersum semper, vlla absq; omnino exceptione, vera, quin aliter aliquãdo, quàm quomodo pronuntiatum fuerit, euenire, diuersis aut naturarũ, aut temporum, aut consuetudinum, aut locorum, aut huiusmodi, rationibus solitum sit: semelque dictum, intelligi semper id etiam non dictum debeat.

Quis dormientium situs præferendus alijs sit. Supinè, pronéve decumbentium, in Somno noxa: ac, pro ventriculi, & iecoris temperamentis diuersis, diuersus conueniens. Cubantis vt tectum esse oporteat corpus.

CAPVT VII.

QVæri dehinc solet (quod non indignũ existimarũt summæ authoritatis Medici, vt id quoq; de somno quęreretur) vtrum premendum in somno latus primò, dextrum'ne, an sinistrũ sit. Nam supinũ se dedisse statim, inq; eo perseuerâsse, id verò omniũ pessimum esse, pessimarumq; sæpe ægritudinũ occasionem dare solitum, dedisseq; iam multis obseruatũ fuisse scribũt, ad vnum omnes, attoniti, Comitialisq; morbi, magnarum distillationũ: Incubũ autẽ, seu Ephialtem quem vocant, non aliã faciliùs ratione, aut nouum fieri, aut consuetũ antea accersiri. Nec planè deest, si quæratur, facti ratio manifesta. Etenim non, quæ eliciendis de cerebro excrementis institutæ à naturæ sunt viæ, illac permeabunt, canalesq; suos, & colamenta sequentur, quæ in palatũ naresq; tendunt: decũbent potiùs retrò, aut eò deferentur, vnde nullus illis è capite exitus futurus sit; oppressisq; ita cerebri vẽtriculis attonitos reddent: aut, vt exeant tamen, propellanturque; vel proximã neruorum originẽ petẽt, & Comitiales facient; vel in subiectas quasq; partes dilabentur, periculumq; his afferent ex perpetuò distillantis de capite eò materiæ alicuius nocumento.

Pronus verò in faciẽ dormientis decubitus, vt concoctionẽ iuuare inprimis existimatur, (fouẽtur enim eo pacto vẽter, partesq; circà maximè) ita laboriosus, qa ferri diutiùs cõmmodè satis haud quit: eoq; nec perfectè quidem cõcoquendi officium in plenumque absoluerit. Receptior ea, nec sanè minùs, cur talis habenda sit, rationibus suis nixa, dormiendi ratio, primus vt Somnus ineatur in dextrũ cubando: quòd facilior ita ingesto cibo, ad ima ventriculi, vbi potissima maximaq; peragitur concoctio, paretur descensus. Est porrò vẽtriculi situs ille flectẽtis se dextrorsum in imo. Intereà ex suppositi iecoris viscere, venisque mesaraicis, tanquam ex subditi ignis alicuius foco, feruebit coctura non parũ. Quod quum factũ fuerit, vt ventriculi fundũ petierit cibus, seseq; ibi reposuerit: (id autem primi ferè captati somni tẽpus est) tum verò iubent in sinistrũ cõuersi vt incũbamus, imposito tunc ventriculo iecinore, totũq; circumquaq; veluti manu comprehensum tenente, & vndiq; plurimũ amplectẽte, fotuq; caloris maximo tegẽte, inchoatę priùs cõcoctioni in totũ iã absoluẽdę appositissimè. Maior nẽpe ita vẽtriculo caloris vis ingruet ex tanti visceris amplexu vndequaq; arcto, in quo calorificæ, insitæq; nobis sub-

stantiæ

stantiæ ac qualitatis sedes, propè, simul eo decubitu, quo vētriculi fundum paulò se altiùs erigit, compressior antea arctatusq; magis cibus, iā laxatus ac diductior factus, calorem meliùs accipiet, acceptumque retinebit. Præstiterit nihilominùs Somni tēpora finiuisse reditione ad dextrū, ideo quòd paratus magis descendenti iam in intestina cibo positu eo transitus sit, propenso tunc in id ventriculo ima sui parte, qui πυλωρὸς est. Qua planè de causa quū, quæ hactenus explicata à nobis de reb⁹ his sunt, exquisiti temperamenti, omnique ex parte sano homini conueniant; nec, si rectam sequi salubris Artis rationē voluerimus, aliter nobis dicendum, faciendúmve sit: variare tamen continget nonnunquam ob idipsum hoc, eiusdemque positus ratione, quòd dexto in latere iacēti inferiùs vergat extremi ventriculi orificium. Proinde si quis adstricta fortè sit aluo, huic futurum id haud dubiè ex vsu fuerit, vt eam potiùs decumbendi eo modo rationem vsurpet; si laxa, contrariam: quoniam his sinistrum dormiendo latus occupantibus, nō vsque eò promptè effluant de ventriculo contenta. Sed hæc his tantùm casibus facienda: seruanda autē in vniuersum, nisi quum noui aliquid interuenerit, quo deflectere de via cogamur, quam paulò antè præscripsimus, regula ac norma.

Quibus & illud addemus, Præstare, ne, qui calidiore iecoris temperamēto sunt, in sinistro; quíve vētriculi frigidiore, in dextro: cōtraq;, qui iecoris frigidiore, in dextro; vētriculi calidiore, in sinistro latere ne cubēt. propterea, quòd ex sinistro iecoris calor nimius decubitu veluti succendatur; ex dextrò, ventriculi frigiditas nullum caloris vsum sentiat, cuius indiget: ventriculus autem calidior quidem ex sinistro, impositi iocinoris calorem non sine noxa laturus sit; frigidius verò iecur ex dextro, eadem calorifica vi, quum maximè egeat, cariturum. Sed hæc priuatarum intemperaturarum sunt: illa meliorum, atque exquisitarū, dicta priùs. Vt & id, surrecta, quantum capere somnum cōmodè licebit, corporis parte superna dormitionis initium vt fiat, inferna demissiore. Nec tanta enim præbebitur occasio impetentibus caput exhalationibus, & concoctio perfici meliùs consueuit, inclinato ceruicalibus capite paulò elatioribus, ob descensum sic cibi faciliorē, melioremq; ita insiti nobis caloris veluti ventilationem. neque enim grauatè adeò respiratur tunc, eo nec tanta caloris oppressio. Consilium quoq; in his est, ne quis se crebrò nimis circumagat versetq; in lecto, vt hi solent, quos ἀσώδεις vocamus: quod Symptoma eorū ferè est, qui aut nimiū se repleuerint cibo, aut quibus stomachus, ventriculi nempe ipsius os, quoquo modo afficitur, aut vtrunque. Ea agitatio, & corporis quasi fluctuātis anxietas, impedimentum affert concoctioni, flatúsque & rugit⁹ creat: crebraq; illa nimis somni vigiliarumq; vicissitudine, & modò ab internis membris ad externa, modò è contrario ab externis ad interna, quum frequēter nimis id fit, veluti vndabūda reciprocatione quadam, perturbabitur necessariò corpus, fluentis ac refluētis maris in morē æstuans.

Et quoniam, iuxta Hippocratē (Epidē. vj.) ἐμφανῶς ἐγρηγορὼς θερμότερος τὰ ἔξω, τὰ ἔσω δὲ ψυχρότερος, καθεύδων τἀναντία. quo monemur, cōtraria quàm in vigilijs ratione, dormiētem intus calere, frigere foris magis: huius quoq; rei habenda in Somno ratio, pluribusq; noctu quàm interdiu operiendū tegumētis corpus fuerit, muniendumq; tunc aduersus nocturni frigoris iniuriā caput. Quod nisi fiat, nō sine noxa fiet: nō itidem quū vigilamus, quo tempore minùs tectis capite corporeque toto innoxiè esse nobis licebit, maximo argumento, externarū corporis partium frigiditatis in somno. Simul ob hoc faciendū nobis id fuerit, simul etiā ob id, quòd quū maxima ex parte, imò penè semper, ineatur, aut iniri certè debeat noctu somnus, quod tempus humidū frigidumq; censetur, hac præthereà quoq; de causa tegumentorū tunc adijci oportebit rationi aliquid. Iam si illud quoq; cogitārimus nobiscū, reperiri quosdā calido vsq; adeò, igneoq; temperamento, vt, prętter somni naturā intrò, vt sępe iam diximus, abigentis calorē, si circumambientis præthereà frigore etiamnū magis eodem impellatur, exæstuatura proculdubio prorsus his sint viscera cuncta intus, nisi integumentorum auxilio occurratur, quibus tanquam reuocatus foras ex parte sese agat calor, aut non tam ad interna propulsus incūbat, extima corporis superficie plusculis operimētis excalfacta, faciendū id quoq; nobis aliquando ea de causa esse iudicabimus: tantùm ne stragulis nimio plùs oneremus, quibus succurrere ita voluerimus, id enim calorē per omnia etiamnū maiorē introduxerit. Sed id vt huic hominum generi vtile, ne ignescant nimis: ita contrariæ rationis alijs inutile futurum, quibus viscerū frigiditatem demi cum hac caloris ad interiora quibuscunq; rationibus reuocatione, atq; impulsione, quo fortior ita factus fortiùs quoq; concalefacere partes eas queat, præstiterit i tum alia in his facienda ad intemperaturæ emendationem multa, de quibus suo loco agendum deinde fuerit.

Nunc vel in optimi temperamenti aliquo, quē toties jam nobis pro norma quadam

dam proposuimus, valiturum Hippocraticum illud credimus: ὕπνος ἐν ψύχει ἐπιβεβλημένῳ. Cui ipsi quoque, in frigore dormituro, nisi stragulis cooperto bene satis totus intrò consertimq; adigi calor non permittatur, accensum quandoque iri nimio quodam calore viscera credibile est: præter id, quòd & Somni, vt dictum iam est, natura, & ambientis frigiditas, atque magis semper, quo maior reperta ea fuerit, ide omnino vt fiat, exposcere videantur, sub lodice non nimis leuidensi, hyeme præsertim, & operimentis somnū vt capiamus, inquam.

Somniá an hoc in negotio effectus aliquos præstare queant. Non præstare, eo quidem modo, quo res sex non naturales aliæ, longa satis disputatione ostensum.

CAPVT VIII.

SOmniorum ratio non magnopere tractanda nobis hoc loco est, ne septa nostra transiliamus, quod hactenus fecisse nō credimus. nam si qua fuére, in quæ digressi excurrerimus, (quæ pauca omnino fuére) vtique diuerticula habenda ea quædam sunt, & esse fatemur: sed de via tamen Medica deducta, & ex Salubris Artis medio prodeuntia, non artem prorsus egressa. De Somnijs quid tradi hic quidem possit, nisi Artem supra, non occurrit. Ad præsagiēdum quidem in morbis, vel hac quoque Medicinæ, quę nūc nobis in manibus est, parte, vt quæ sæpenumero futuros præsagiant, portendantque, quos faciliùs deinde præcauere etiam possim⁹, morbos, insomnia valuerint. Qua de re nos antea ex Hippocrate & Galeno paucula quædam in transcursu. At Salutaris Artis huiusce, quā nūc versamus, quomodo prætereà iuuare parte ex aliqua, aut membro illius alicui rectè addi adscribi ve queant, non sanè dispicio: non aëri, non exercitationi, non alimento, non his quæ excernuntur, aut retinentur, nō animi affectibus, quanquam hos sæpe denotant, & ab his fiunt. Sed hoc de indicio ex his capiendo affectionum multarum, cùm in morbis, tum verò hac etiam Medicinę in parte, facilè concedimus.

Illud autem, præstare aliquid posse, effectúmve edere aliquem Somnia, quo opus, quodcunque perficiundum nobis hoc in negotio cēsuerimus, promoueri per se primoq; possit: nō concedimus. Quod tamen in multis & animi affectus ipsi præstant, vt opus sæpenumero faciant, aut faciendum vel maximè iuuent, vt paulò pòst docebimus, & somnus ipse non minùs, vt iam docuimus. Ac in somno quidem fiunt Insomnia: at somni tamen partes non sunt. Essent, si cum somno semper fierent. nunquot, quęso, sunt, qui dormientes nihil interdum somniant? vt Gentes totæ esse dicātur tales alicubi. nec, vt de somno ostensum est, excalefacere, aut refrigerare, siccare, humectum facere, concoquere, replere, exinanire, ne multa, quoquo tandem modo, aut quauis tandem ratione cōseruare, aut immutare ad Sanitatem vel tuendam, vel præcauendum etiam, aut propulsandum morbos, corpus solent. Non desint quanuis, qui id nobis multis aliquando rationibus persuadere conati fuerint, promouere Insomnia morborum curationem posse. Quod si possunt: iam sine dubio illud non sanè minùs recipiēdum esset, vt & præcauere tuerique nos ab imminentibus morbis possint, in valetudine nos nostra bona custoditos conseruare, reficere ab ægritudine, temperamentū in melius immutare nostrum, breuiter, omnia ea peragere, quæcunq; Artis eius munia officiaq; habētur, cuius nūc vias ac rationes aperimus, & præcepta tradimus, Salubremq; vocamus, & salutarem esse credimus: vtpote quæ altera Medicinę totius, & quidem pręcipua, ac potissima pars, cum Curatrice altera maximè conueniat, duntaxat in eo, quòd ijsdem vtraq; nixa fundamentis, ijsdemque progressa carceribus, non admodum in diuersa ferātur: quin ijsdem vtraq; simul rationibus operi peragendo suo vtatur, maioris tantùm minorisq; operæ discrimine. Cætera eadem omnia, subiectum idem, affectionū in subiecto dignotio, agēdi qualitas, ratioque, modus, tempus, opportunitas, instrumenta, supellex, materia omnis: minimè vt ambigendum de eo restet, si ad Curatricem faciunt Insomnia, quin factura ad hanc quoque nostram sint Præcautricem; sique fugandis morbis conferunt, tuēdæ quoq; sanitati hac in parte cōferant.

Conferre aūt contendunt eo, ꝙ causam plerunq; morborum indicēt, qua cognita, certus firmusque, quantū quidem positum in Artis adminiculo fuerit, constitui extēplo curationis modus ac via possit; imò nō cognita, priùs non possit: vt idem trahere ad institutum hoc propositumq; nostrum liceat nobis. Cujus rei ne frustra atq; inaniter ab alijs, quum ab Hippocrate ipso possimus, testimonia emēdicemus, esse magno satis argumento vniuersę Medicinæ, quam hodie habemus, parentis libellus περὶ ἐνυπνίων, De insomnijs, potest, totus propè negotio huic vni dicatus, quo nō factorum, sed imminētiū poti⁹ morborū indicia, signaq; aperiūtur nobis, vniuersumq; deinde totius scriptionis eius eò tantúmodo tēdere videtur

detur opus, vt veniētibus morbis occurratur, nō facti tollantur: adſcribiq; ideo vni ſolùm Præcautrici Medicinæ parti debeat, tam quidem, quum illius lectione præcognoſcere futuros mox, niſi cauerimus, morbós, quàm quum hos ipſos præcauere docemur. Quæ planè cuncta nos quoque libenter agnoſcimus, nec diffitemur veriſſima eſſe. Ac de ſignis ex Inſomnijs facilè iam antea conceſſimus, hicque nunc de præcautione quoque illa & præſeruatione libelli illius Hippocratica æquè facilè, libenterque concedimus: at ſic, vt ſignificatione quidem ſomniorū, ſed nō per ſomnia; tuendæque Sanitatis præceptis ingenioſè ab Hippocrate excogitatis, nō inſomniorum ipſorum interuentu, nō ope vlla, aut adminiculo, nec quicquam illis de ſuo tūc ad præſeruationem perficiendam operæ prorſus, eut auxilij afferentibus, ea ſuccedant. Id quod præſeruare demum, ac præcauere iuſtum, legitimumque habendum foret, ſi interuenientibus intermedijsque illis iſta fierent, vt ſomno, vt animi affectibus, alijsque, quæ modò memorauimus, operas in hoc ſues operi toti explēdo conferentibus, fiunt. Tanquam ſigna igitur faciunt, non tanquam cauſę Inſomnia.

Dicent hîc, (ſcio) concipi plurimū interdum ſpei ex Inſomnijs poſſe, atq; etiam confidētiæ ſæpe, ſi quis placita ſibi & optata ſomniârit, certoque ideo cōfiſus aliquis morbum ſe inde euaſurum, euadat, ac bonæ ſpei plenus ſumpto animo, timoreque omni depoſito, quaſi recolligens ſeſe ſpirituum copia, multaque alacritate profliget factum iam malum: longè magis, futurum, etque imminēs. Nemo autem neſcit, quantum ſæpe ſpes bona boni ægrotis attulerit, quantumque fides, vel quam adhibere hi Medico plerunque, cuicunque tandem fidant, conſueuerunt, ad recuperandam ſanitatem, vel maximorum Medicorum teſtimonio, faciat: idemque, atque adeò longè faciliùs in Salubris Artis huiuſce actionibus omnibus futurum ſit, vt eueniat.

Veriſſimè quidem cuncta, non enim dici aliter poteſt, aut debet, ſi modò hoc Inſomnia ſole facerent ipſa, ac non ſpes potiùs, aut fides, aut conceptum ex inſomnijs gaudium, & alacritas, atque huiuſmodi: quæ quum inter animi affectus numerētur cuncta, vnamque ſibi hi de rebus ſex non naturalibus claſſem vendicauerint, quibus faciendorum hac Medicinæ in parte materia tota conſtat, nō hoc præſtitiſſe inſomnia, ſed animi potiùs affectus, quibus inſomnia cauſam dederint, dicemus; minimeque ab inſomnijs id, ſed ab animi potiùs affectibus, effectum redditum contendemus. Nec Inſomnia vnquam ipſa, ſi hoc tantùm inſomnia eſſent, non autem animi affectus ederent, factura hoc fuerint: quando quidem multa & contrario modo cadunt, & inania abeunt ſæpe, ac, niſi affectum quoquo pacto animum relinquāt, nec profutura, nec obfutura quicquam ſint. eadem nanque vtriuſque ducenda ratio eſt. Neq; verò eò confugere poſſunt, vt dicāt adſcribi animi affectibus Inſomnia, eorumq; augere numerum debere. Quod ſi eſſet, inque eorum ritè claſſem venirent: vincerēt profectò. Nunc nō veniunt, manēt inſomnia: niſi verò, quæcunque animi affectus, lætitiam, mœrorem, iram, metum, ac reliqua id genus, adferunt alicui, continuò inter animi qnoque habenda affectus eſſet cenſuerimus. Quis autem ſomnians tantummodo, hoc vnum, & non aut exhilaratus inde, ſanatus eſt, ſi lætum fuerit ſomnium; eut triſtior factus non peiùs habuit, mortémve etiam quandoque obiuit, ſi mœſtum? Quis aduenientē morbū effugit, vel etiam incurrit, niſi alterutro horū facto, aut ſimilibus?

At enim plurimi (inquiunt) admoniti Inſomnijs, & præſentem morbum euaſerunt, & occurrentem vitârunt. Quorum quū innumera recitari poſſint ex Authorum præſtantiſſimorū, fideq; omni digniſſimorum, monumentis exempla: vno eſſe poſſumus Galeno authore cōtenti, quē cū ſuā ipſum aliquādo inſomnijs ſalutem acceptam retuliſſe, tum idē non ſemel de alijs ꝓdidiſſe, & patrij numinis ſui Aeſculapij ad morborū curationē in templo ſomnia ęgrotis immittentis meminiſſe, legimus. Et ad antrum Charonium, Strabo; Iunoniſq; delubrum in luco pro ægrotis ipſis ſacrorum inibi peritos dormientes curationem ex inſomnijs captare, author eſt, vt non ægrotis ſolùm ipſis pro membrorum ſuorum ſanatione, ſed alijs etiam pro aliorum ſalute immitti ſomnia ſciamus. Quid tū? num propterea Somnijs curatos ægrotos dicemus illos, quibus ſomniorum monitu adhibita curatio fuerit? æquè ac ſi oblata fortè herba rerum Medicarum imperitus aliquis ſenādos doceat Quartanarios. Fortuita iſta ſunt, nec arte vlla continentur, quod nos qnærimus: præterquàm quod non ea eſt nobis hoc loco de rebus his quæſtio, quæ, qualiſve, aut curādi & præcauendi morbos, tuendæque quomodocunque aliter Sanitatis, ratio modúſve ſit; (id quod poſteà fuſiùs commodiuſque ſua operis in parte tractabitur) ſed ceu inſtrumēta, quibus id fiat, quærimus: nec Somnia hîc an retinendæ recuperandæque ſanitatis viam ac rationem oſtendant, ſed an interuenientibus his aſſequi nobis id liceat, inquirimus: quumque antea per nos ipſi rei huiuſce methodum inierimus, num per ſomnia,

ſomnio-

somniorumque auxilio, remedio, instrumento, medicamento, sanare, tuerive sanitatem queamus, vt somno aut vigilia, quarum causa de somnijs quoque quæstio hæc existat. Certo autem certius est, eo modo Insomnia præstare nihil omnino solere, aut posse. nam adscribi animorum affectibus nequire, pauló antè docuimus, qua vna ratione venire rerum sex non naturalium in censum, eoque instrumentorum nostræ huic Medicinæ parti destinatorum subire rationem, possent.

Sed enim (rursus inquient) è cœlo mittuntur Somnia, & à Deo sæpe sunt, & cœleste & diuinum somnium est, in quo liberiùs anima, corporeis retinaculis quasi soluta iam, functionibusque ac gubernaculis, quæ circa corpus sunt, nuntio remisso, altiùs euolans, propioreq; ad diuinas substantias applicatione diuinitatis cuiusdam particeps iam facta, multa, multoq; potiora, edere intelligendi, ratiocinãdi, consultandi, deliberandi, vaticinandi, huius ipsius rationis, de qua nunc agimus, sanandi, defendendiq; à morbis corporis, seorsum ipsa posita edere opera queat. Vincũt hæc, non esse veluti instrumentorum in Insomnijs vsum peragendis his, quod nos volumus: sed faciendorum inesse rationem quandam ostendunt, qnod non negamus, nimirum non qualem nos sequimur, ac diuinitus potiùs instillatam tunc, & ἐπέκεινα τῆς τέχνης. At quod supra Artem nostram, nihil ad Artem nostram. Nostra nanq; Ars habitus est animæ recta quidem ratione facientis, sed corporis tamen functionibus vacantis, eiusque muneribus, ac sensuũ officijs vtentis, ad res suas, actionumque suarum rectiùs ac certiùs obeundarum rationes deinde methodo sua aptè colligendas. Ideo quæ per Insomnia fient vtracunque Artis in parte opera, fiét illa quidem, & sanationis, & præseruationis erunt: at Artis nostræ non erũt. Neque enim necessarium est à Rationali semper Medico introduci sanitatem, aut defendi: sed & Empiricus eam potest, & Methodicus inuehere, & incantationes, & casus, & fortuna, & miracula, & eiusmodi alia quædã, facere; quam Rationalis certè Medicus non fecerit. Ita quoque Insomnia hęc ipsa si quid vsquam opis Medicæ præstiterint, alterius generis id fuerit, nõ nostri. Quod enim supra nos, quemadmodum dictum iam fuit, nihil ad nos. Iam tum nanq; anima quasi supra hominem, nihil prope hominis facit, nec humanas ritè artes, nec humanè consuetoque exercere modo potest: nec, si aut mœret, aut lætatur, aut tale quippiam agit somnians ipsa extra corpus propè iam posita, officijs certè corporeis bona ex parte renuntians, redundare id in corpus, ipsumq; magnopere afficere videmus. Eoque nec affectus esse dici ve rectè potest: quoniã recta animæ affectuũ notio est, receptaque, quoties in commercium trahitur corpus vnà, vsumque aut noxam aliquam persentit affectum. Hæc autem sicuti dicuntur, ita nihil, quàm insomnia, aliud sint, nimirum ὀνείρατα: res quippe nihili, nulliusque rebus hoc in loco nostris augendis momenti. Nos enim vt Artis, quam excolendam hîc suscepimus, partem hanc cõstructam erigamus, ὕπαρ, non ὄναρ quærimus.

Ἐγρήγορσις & ἀγρυπνία, quasi Vigilantiam & Vigilias quasdam dicamus, quomodo differant: & quæ vicissim commoda, atque incommoda afferant. ἀγρυπνίη βοῤῥὸν Hippocratis dictum quomodo accipiendũ sit: & quousque vigilâsse conueniat.

CAP. VIII.

NON fuerat valde necessarium de Vigilijs addidisse, dicto antea de Somni, Somniorumque natura: quippe prodũt se inuicem contraria, naturamq; manifestant suam, vt altero cognito, neque ignotum statim futurum sit reliquum; facultatesque ac vires eius continuò sese aperiant, compertis alterius, opposita tantummodo seruata ratione: vt, si somnũ humectare sciuerimus, vigilias quoque quamprimùm siccare sciamus. Et quantum quidem huc spectat, verum est: non enim necessarium est. At quoniam priuatim de Vigilijs, sicuti de Somno quoque, dici, considerarique quædam possunt, intantum, si seorsum tractentur, futurum in eo operæpretij tamẽ aliquid sit. Etenim diuersum omnino quiddam in vtroque conspicitur, vel in ipso statim vtriusque ortu. Somnum quidem inchoamus sensim, placideque, somnolenti primùm simus, tum etiã soporosi, antequàm dormire incipiamus; penè insidiantẽ, paulatimque surrepẽtem somnum sentimus, continuato semper progressu. Excitamur autem à somno repentè, clamore, strepitu, turbulẽtis insomnijs, tangi quum nos sentimus, aut qua alia de causa, subitaria in his facta mutatione, intercisè semper. Atque vt horum nihil sit, ipsique per nos expergiscamur, peracto placidi prorsus somni totius tempore: repentino tamẽ adhuc id à somno in vigilias trãsitu fieri experimur, apertisq; extemplo oculis, & diductis palpebris vigilamus, maxima immutatione, propè alij facti, quũ clausis nec statim dormiamus, nec semper. Itaque in excitis à so-

mno

mno confestim cùm aliter immutari differentijs quibusdam pulsum, tum etiam perturbari tangentes sentimus, violenta quadam innati nobis caloris ab interioribus in extrinsecas corporis partes, perque totam habitudinis molé delatione. Collecta nanque per somnum ex cibariorum elaboratione humiditate in meatibus, perque corporis omnes, ad extimæ vsque superficiei ambitum partes, vaporosa materia multa, non sanè facilis calori neque expeditus per obstructa erumpēti foras progressus. Hinc illa perturbatio pulsantis arteriæ, hinc pādiculationes, à somno vaporosæ semper per musculos diffusæ materiæ soboles, naturæque effectus, distortione partium ea noxæ sensum discutientis, abigentisque: qua cum somno excussa, ἐγρήγορσις est, nempe iustum vigilandi, humanisque actionibus omnibus edendis accommodum, tempus.

Nam ἀγρυπνία immodicæ fortasse vigiliæ quædam fuerint, penéque iam morbosæ, aut coactæ illæ, quæ exiccando, magnóque sæpe corpori incōmodo futuræ sint. ἐγρήγορσις aute vigilantia quædam iusta est, obeundis rebus, peragendisque negotijs, quorum pernecessarius vitę humanę commodè ducendę vsus, opportuna; tum sine qua vita nostra, vitęque nostræ commoditas omnis atq; vtilitas, quæ actionibus consistit, cassa, mancáque, ac peritura tota fuerit. Hanc commēdabimus semper magnopere, tanquam rebus nostris maximè, atque inprimis necessariam, tantum abest vt damnemus, donec iustum vigilādi peractum tempus sit: vtpote qua excitentur ante omnia sensus, muniáque sua potissimùm tunc exerceant; commotiones corporis omnes vigeant, nihil in eo ferietur, viuant omnia, vitæque officia alacriter obeantur cuncta; vnamquanq; partem spiritus perambulent, inque vniuersa sese membra addant, obitis motionum omnium differentijs, sursum, deorsum, retrò, prorsum, ad dextra, ad sinistra vagi, sed corporibus tamen viuificandis, atque alendis necessariò, commodè, atque officiosè. Iam quo alio tempore excrementis repurgatum corpus suis emundatur omnibus quam vigilando meliùs? Hæc est ἐγρήγορσις, vitæ commoda, vt par est, ducendæ ac perquàm necessaria nostræ, quam Vigilantiam interpretamur: neque tamen sic religiosè, vt non & Vigiliam dicere nos eandem posse arbitremur, sicuti & ἐγρήγορσιν ἀγρυπνίαν: modò rerum nobis significata constent, & alteram modicam, conuenientisque, ac iusti temporis vigiliam faciamus, potiorem illam: immodicam alteram, temporisque iusti excessu damnatam. Qua partes corporis totius exarefactæ tandem resiccantur, cerebrique inprimis temperamētum corrumpitur, hisq; ipsis vigilijs affectū vigilias alias parit, magis magisq; semp imbecille redditur ipsum; ratiocinandi vires confunduntur, perturbatis vigiliáque nimia mixtim inter se concursantibus rerū speciebus; exassantur humores, acutique morbi gignūtur; spiritus dissoluūtur debilitati, repletúrque caput vaporibus; exæstuat primò corpus, tum verò etiam siccatū nimis refrigeratur, formáque eius corrumpitur, splendido floridóque colore illo amisso, totóque ceu fœdato, ac veluti lurido sæpe facto, excauatáque oculorum sede; ac concoctio tandem impeditur, bilisque plurimum procreatur flauæ, ac cruda tamen intereà atque inconcocta cuncta manent, nō operato satis circa viscera calore, quem quidem vigiliæ nimiæ foras ad corporis ambitus superficiem euocant. ἀγρυπνίη ἰσχυρὴ, ait Hippocrates, (De rati. vic. in mor. acut. ij.) πῶμα καὶ σιτία ὠμὰ, καὶ ἀπεπτότερα ποιέει, καὶ ἡ ἐπὶ τὰ ἕτερα αὖ μεταβολὴ διαλύει τὸ σῶμα, καὶ ἑφθότητα, καὶ καρηβαρίαν ἐμποιέει. Fortis, inquit, vigilia potum ac cibos crudos inconcoctósque reddit, atq; in diuersa mutatio corpus dissoluit, elixationémque, & capitis grauitatem adfert, vt si somno nimio atque inconsueto veluti elixum excoctúmque corpus robore suo soluitur, (ita quidem vulgò quoque dicentes nonnullos audias. Ille, aiunt, somno se totum coquit) idque humiditate superflua calidáque, quæ elixandi ratio est, contingit vigilijs quoque immodicis exarefactum, substantiæque multæ diflatione exolutum debilitari, ac caloris tunc partium, quæ in profundo sunt, paucitate incōcoctionem sentire queat, accedentéque cruditate, mox tamen calore ac siccitate nimia, quam vigiliæ pariant, bilis nō sanè parum tunc quoque generetur. Atq; hoc planè fuerit, quòd vtraque, somnum atque vigiliam, alibi (Aphoris. ij.) Author idem malo esse pronuntiârit, excessu immodico: qui nihilominus aliquādo scripserit, ὕδωρ βορρόν, ἀγρυπνίη βορρόν. Quod ea intelligentia accipiendum est, vt ne insigniter tamen debilitētur inde vires. Nam quū ex vigilijs plurimum substantiæ euaporatum digeratur in halitum corporeæ, quæ refici mox postulet, hocq; ipsum appetentiam demum faciat; si nimium tamen id fiat, etiam hanc deiectam adimet, deiectis debilitatisq; viribus, nedū torpentem excitet. Tum verò si cubitū nos conferentes exacta noctis parte dormiēdo, reliquam in somnē duxerimus partē, nihil aliud tum, quàm vigilantes, vel potiùs somnum oculis capere impotentes quauis de causa, ne sic quidem ἀγρυπνίη βορρόν. Quin exoluitur eo pacto virtus potiùs, minusq;

&appetimus, & concoquimus. nec enim inculpata distributio fit, eoq; nec appetentia, quòd nec vigiliarũ satis sit, & quę sunt, decumbendo tantùm, non satis digerere in corporis ambitum, perq; euaporationem emittere alimenti substantiam potuerint, ex quo fames: simul verò inchoatus propemodum solùm somnus concoctionem perferre ad extremum nequit.

Vna propè illa *ἀγρυπνίη βορόν*, quæ aut nullo intercisa somno fiat, vt in peruigilijs quibusdam cõtingit, agentibus semper aliquid nobis; aut aliquo tamẽ intercedente somno, temporis reliquum nõ segni nimis decubitu, sed actionis genere tandẽ aliquo placidè transigatur. Sic enim & exinanitio sequetur corporeæ molis, appetendi cibi desiderium secum statim trahens, nec aliquod virium expectari inde incommodum debebit, effatu quidem dignũ. Quod quum primùm animaduertetur, viriumq; labentium sensus aliquis suborietur, iam tum nullus vltrà vigiliarum vsus.

Quamobrem eò vsq; vigilâsse cõueniet, dum vegetũ adhuc corpus sentimus, motusq; omnes cũ alacritate exercemus, ac sensus vigere etiamnum, muniaq; facultatum suarum cuncta nondum oscitabundè torpidam obire animã posse viderimus. Post id dandum quieti, somnoq; concedendum temporis quantum concoctioni peragendæ satis sit, recreãdisq; spiritibus, quorum refocillatu hilares redire ad officia vitæ, muniaque exercenda, ac subeundas validiùs cum facultatum omnium robore functiones queamus, suas quisque.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVSSECVNDVS.

Animarum affectiones diuersè tractabit Philosophus, & Medicus. ἁμαρτήματα, & παθήματα quæ dicantur. Non rectè sensisse Stoicos, qui iudicio cuncta tribuerint: in quo multo meliùs iudicâsse Plato & Aristoteles demonstrantur.

CAPVT I.

HInc ad animi affectus trãsgressi, sic nobis eos tractandos sumemus, vt meminerimus Medicos nos hîc agere, nõ Philosophos debere, quorũ præceptis atq; doctrina benè moratos esse oporteat, integritatem tantùm animæ capessentibus illis ex hoc, & ne quo pacto vitiosa, quæ ægritudo animæ est, reddatur procurantibus. Hactenus Philosophi tantùm: quò quum peruenerint, cessaturi in officio suo sint, nec magnopere curaturi, qua quidem Philosophi, quid inde in corpus boni, malí ve redũdet, & vt perueniãt, præceptis institutisq; Philosophię facient, vt ex anima abigantur: hacq; vsi magistra, ac rerũ, quas tractaturi sunt, explicata natura, componendos esse mores, vt sua animo sanitas integra maneat, quoq; hi componendi modo sint, docebũt: si modò doceri possunt. Possunt autẽ, ex maximorum Authorum sententia, modò diligens præterea ac diuturna consuetudo accedat, qua rectis animi iudicijs, præcurrentiq; agẽdarum rerum rationi inferiores illæ, proinde deterioris quoq; notæ, partes, tãquam dominæ parere, dictoq; audientes esse assuescant, mosq; ita introducatur, vnde Moralis Philosophię pars ea, vt opinor, appellata, quæ regendis instituendisq; moribus dicata est, ac virtutem, qua diximus ratione, docet. Hac morum ita compositione, virtutumq; habitu, quẽ Philosophus humanę menti animoq; induerit, libentissimè Medicus ad rerum suarum vsum trahet, proq; instrumento vtetur Sanator, sanitatisque tutor, isq; in primis atq; omniũ maximè, ne de sanitate sua corpus affectionum animæ turbine, aut procella aliqua impulsum deijciatur, vitabit ipse, & quàm poterit longissimè, ne quid tale animo occurrat, néve qua occurrendi occasio detur, prospiciet: nec tam instruet, aut docebit, (nam hoc esse Philosophi munus diximus: ac si præstare idem Medicus poterit, tanquam Philosophus poterit) quàm admonebit diligenter, ac iubebit seuerè, noxis incommodisque, quæ sequi ista soleant, quæq; ineuitabilia, nisi initio caueatur, futura deinde sint, ostensis, ac veluti sub oculos positis omnibus: hócque, quũ malè casura hæc arbitrabitur. Tempus enim erit, quum in rem hæc

quoque

quoque ſuã vertat aliquãdo, quoties paululùm inclinata alicuius iſtorum occurſu, antequàm in morbum prorſus lapſa cadat, cõtrariæ affectionis adhibitione reuocanda fuerit ſanitas. Inſtrumẽta nanq; ſunt, & faciendi materia in his, quemadmodum in commemoratis ſuperiorum rerum tractatione omnibus alijs, vt Artificis tãtùm manum moderationémque, ac veluti iuſſa expectent, bonóque, & ceſſura malo ſint, pro vtentis dexteritate. Quapropter corũ natura, vt ſciatur, monſtranda, quæ quidem factura propoſito inſtitutóque noſtro ſit: quo videlicet & opis aliquando inde ad vſus noſtros aliquid accerſere, quod tamẽ in hac quidem Salubri Medicinæ parte rariùs omnino cõtingit; & euitare prorſus, proculq́; à nobis repellere nouerimꝰ, quod ſæpiſſimè, imò verò ſemper, ſi æqui vndique temperamenti, ac reliqua mediocriter habentem cuncta, propoſitũ nobis ante oculos, pro regula amuſſiq́; noſtra, (quod facere debemus) habuerimus aliquem. In hoc ſiquidem nunquã affectionũ paſſionumq́; animæ ratio omnis non damnanda, maximopereq́; ſemper fugienda: in reliquis vſus aliquando illarum veniet, vt, quo narrauimus caſu, labaſcente iam ſanitate: neq; tamẽ in collapſa iam ex toto, penituſq́; amiſſa, non aliqua inde etiam peti ſumiq́; commoditas poſſit. Sed hæc alterius iam, quæ Therapeutice eſt, partis opera.

Πάθη appellamus hoc loco animi affectus & affectiones: Paſſiones non permittẽt nobis dicere Latiniores. Quòd ſi per eos liceret, hæc quoq; vſu emolliri poſsẽt, aut potiùs emollita iam diu eſſent, & vberior facta Latinitas. Nunc Græciſſare malumus, & Pathemata dicimus, Paſſiones dicere veriti. Sed ſint ſanè nobis affectus hi animorum ægritudinéſque ac morbi, quos duæ illæ animæ potẽtiæ ac facultates ferãt, θυμοειδὴς in corde domiciliũ ſuum poſuiſſe oſtenſa, & ἐπιθυμητικὰ in iecore. Harum virtutes, ac vitia ſunt: ſicuti & Superioris animæ partis, quæ ἡγεμονικὴ eſt, & Ratiocinatrix, ſcientia, virtus; vitium, ignorantia, deceptio, error. in iudicando enim poſita ea eſt, ſciendóque, ac cognoſcendo: vt aut virtute futura integra ſua ſit, ſi rectè hoc fecerit; ignoranter atq; errabundè, ſi ſecus. Inferiorum Iraſcibilis primò, quam dicunt, & θυμοειδὴς eſt, maxima fortitudo virtus: vitia, timor, metúſque, & præceps temeraria que audacia, animi deiectio, excandeſcentia, iracundia, ac veluti iræ efferueſcentia quædã, multáque prętereà eiuſmodi vitia, virtutéſque alię. Cõcupiſcibilis, quę ἐπιθυμητικὴ erat, cũ aliæ moderatę cupiditates nõnullę pro virtutibus certis ſunt, tum vel maximè temperantia, ac cõtinentia: altera, ſuſcepti iam habitus, & in hũc induti animi, tum cui nulla iam aduerſus cupiditates pugna: proficientis, longeq́; procedentis in virtute capeſſenda, altera. Cõtraria his vitia incontinentia, quæ ἀκρατεῖς facit, quum ratione ceſſerit cupiditas, ſed tamen ex aduerſo pugnãti; effrænisq́; ad multa libido, quę ἀκολάστους, proteruos doctioribꝰ dictos, nempe calcato pudore omni, & protrita ſupplantataq́; ratione, in cupiditates, exuto iudicio, delatos innumeras. bellua enim multorum capitum eſt illa.

Iam Græcis ἁμαρτήματα huiuſmodi non ſunt, nec dicũtur quidẽ. Rationis enim ea eſſe iudicantur non rectè colligentis, aberrantiſq́; à cognitione rerũ iuſta. inde ſanè errores, errataq́; dicuntur. πάθη autẽ & παθήματα ſunt, itáque nominantur, animi, vt dictum eſt, affectus: nos, & ægritudines, & morbos, deterioris ſcilicet notæ facultatũ animæ duarum illarum vitia, dicemus ſeorſum, ſeparatimque, per ſe cenſenda.

Et fuére ex Stoicis, qui reducere omnia ad rationis iudicium conati ſint, aut hoc ipſum certè iudiciũ inſequi contenderint, nulla omnino vt eſſent pathemata: ſed cũcta judicãtis, rectéque an ſecus ratiocinantis, animę partis haberentur; atq; in erroribus ità tantummodo opinione noſtra decepti, nec rectam cognitionẽ ſequuti verſaremur, non etiam cupiditatibus, aut affectibus traheremur, ſublatis hoc pacto ambabus animæ, quarum tam manifeſta appareãt vbiq; nobis, ac tam altè impreſſa veſtigia, facultatibus; aut, ſi non hoc, illarũ quidem officijs abolitis: peſſimè in hoc ſentientes, nec aduerſarij ſolùm veritatis facti, ſed viam nobis præcidentes omnẽ educandorum rectè liberorum, inſtruendæq́; ad imbuẽdos ritè ab initio mores tenellę ætatis, primoſq́; ac ineuntes annos ad ſuſcipiendam deinde vitæ reliquę totius inculpatam inſtitutionem informandi: hoc eſt, fundamenta nobis futuri boni viri ſubruentes omnia, & iter præſtruentes ad malitiam, vitiorumq́; genus omne, in quæ proni alioqui, procliuéſque, ac noſtrapte natura propẽſi ferimur. Quid enim futurũ aliud eſt, aut q̃d expectabimus, ſi, nullas has eſſe facultates, nullá ve illarũ officia, iudicato, cũctiſq́; vni rationis iudicio permiſſis, deinde nec iræ, quæ nulla ſit, inchoantes primò ignes reſtinxerimus nimię; & cupiditatum exerentia ſe tot vndiq; capita retuderimus, dũ licet, priuſquàm, ſumpto incremẽto ac viribus, altiſſimè ſeſe efferant, ſupraq́; rationem attollant, deſpicatui mox hanc ipſam & contemptui, cumq́; hac cuncta illius, habitura? Fruſtra ſine dubio, vt exiſtimo, rationis iudicia expectabimus, cui non antè parere, præſtoq́; eſſe docuerimus, atq; adeò aſſuefecerimus quoſdã illius veluti ſatellites, ac miniſtros, quaſiq́; auxi-

liarem manũ quandam, & famulantẽ, quarum alteri Iraſcibilis ſeu animoſitatis, alteri Concupiſcibilis ſeu cupiditatum illa ſimilima eſſe reperietur potentia.

Quamobrẽ lõgè meliùs his ſummus Philoſophus Ariſtoteles, atque Ariſtotele ipſo Plato, Philoſophorũ omniũ ſydus quoddam, cùm exactiùs, tum veriùs, rebusq; noſtris cõmodiùs de his nobis tradidiſſe videri poſſint. Quorũ Ariſtoteles, non modò diuerſa nouit animæ officia, ratiocinandi, iraſcendi, deſiderãdi, facultatesq; has attulit, ac tripertitã quãdoq; (Topic. v.) animã dixiſſe viſus eſt, partesq; fecit ἐπιθυμητικὸν, & λογιστικὸν, & θυμοειδὲς, nõ ſemel: verùm etiã his tanq̃ doctrinæ vniuerſæ ſuæ fundamẽtis iactis, qualẽ ac quantamcunq; ſcriptam nobis reliquit, totã partibus hiſce diuerſis accõmodatam aptiſſimè exædificauit, λογιστικὸν quidẽ vbiq; exercẽs, quicquid nos doceat: at diuerſos ſemper profeſſus habitus rationalis partis, reliquarumq; duarũ irrationaliũ, quas ideo ἀλογίστους vocant, videlicet ratione carentes. Quippe τὸ λογιστικὸν excolimus ſcientia, hoc tantũ, nihil prę tereà, hocq; ſciẽtes nos facit; moratos autem, expolitũ excultumq; ritè τὸ ἐπιθυμητικὸν, & τὸ θυμοειδὲς. Cęterùm Plato etiã ſpecies animę dixiſſe tres, diſſimilesq; inter ſeſe, adeóque aduerſantes ſæpe feciſſe, varijsq; ideo eaſdẽ ſedib⁹ collocâſſe animaduertimus, Medicis vſibus, functionibusq; omnibus, quotieſcũq; partes eę, ſpeciesq; animę, quomodocunq; offenſam aliquã incurrũt, cõmodiſſimè, & perinde ſedandis quoq; animæ affectibus, atq; ægritudinibus, tollendisque, aut mitigãdis perturbationibus, nec commodè, nec aptè aut cõcinnè minùs: vt, quibus corporis partibus applicanda eſſent remedia hac in re, nõ neſciremus, quãto quidem magis cũ corpore ſemper affectus ipſi ſunt, vnde affectus dicti, vt quibus maximè afficiatur corpus. ἅμα γὰρ τούτοις πάσχει τι τὸ σῶμα, ſi Ariſtoteli (De anim. j.) credimus. &, τὸ ὀργίζεσθαι, inquit, κίνησίς τις τοῦ τοιοῦδε σώματος, ἢ μέρους, ἢ δυνάμεως. Motũ audis corporis quendam, aut partis, aut facultatis: vt in ea, q̃ de his dicta à nobis antea fuit, ſentẽtia confirmemur, illudq; demũ colligamus, cuius gratia cuncta hæc attulimus, neminem, q̃ Medicos, præſertim Platonem ſequutos, meliùs animi affectus, quod ad corporeę, in qua domiciliũ ſuum poſuêre, materię rationẽ attinet, aut ſanare, aut ne fiant prohibere, aut factos inchoatosq; tãtùm coercere poſſe, ſi qua tandẽ, pręter pręcepta inſtitutaq; Philoſophię, petenda à Medicis hoc in negotio remedia fuerint. Soli nanq; hi demũ nouerint, quæ quoq; in affectu tractanda pars ſit in corpore, cui adhibẽda auxilia; tũ, qua id ratione, quibúsve faciendũ viribus facultatibusq; ſit: vt Cordis ſedi, ſiquidẽ correptũ fuerit, aut, ne vehementiùs corripiatur his vel illis affectibus, periculũ immineat, hac & hac ratiõe ſubueniamus; pariter & Iecori, ſi ſui generis alijs. quorũ omniũ ſuo deinde loco ſpecimen aliquod exhibendũ habebimus. Nunc præmiſſa hæc oportuit, vt, qua Philoſophis, quáve Medicis, de rebus his dicendũ tractãdumq; ratione eſſet, non ignoraremus; ſimul adductis eodẽ maximorum Authorũ dictis, collatisq; in vnum eadẽ de re ſententijs, meliùs cuncta elucidarentur; ſciremusq; à quibuſnam tandẽ ſtandum nobis eſſet, quarumq; eſſe partiũ deberemus, modò rationes noſtras ſequi voluerimus, neque à principijs noſtris, totiusque exædificationis Medicæ, quæ nobis tam diu antea optimi οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες iecerunt, fundamentis diſcedere, conſtitutum apud nos habuerimus.

Damnum corporibus ex nimia ratiocinandi functione obueniens. Et breui poſſe Rationalem animæ partem doceri: Irrationales autem condocefaciendas & conſuefaciendas eſſe longiore temporis ſpatio.

CAPVT II.

NEq; tamẽ ſolæ hæ deterioris cõditionis, atq; irrationales meritò habitæ animæ partes negotiũ nobis faceſſint, affectibus, perturbationibusq; ſuis, ad perturbandã ſanitatẽ. Ratiocinatrix quoque ipſa, ac veluti in arce ſumma collocata pars, quanquam non illa quidẽ craſſiori materiæ admodũ addicta, cuiusq; ſæpe caput mens, relicto domicilij ſui carcere, ac ſumma intelligẽdi vi vſa ſæpenumero, ipſa ſeſe inter ſeparatas intelligentias ipſas abdat: corporis nihilominùs cõmercio vſa, & tẽperamento conſentit illius, rurſusq; huius ipſius viſuntur in corpore altiùs ſæpe impreſſa operũ actionũq; veſtigia, non tam quidẽ quum lucubrationibus nimijs ingeniũ exerçemus, & peruigilio ſæpe ductis inſomnibus noctibus vigilandi conſuetudinem introducimus, (id enim vigiliarũ potiùs ſit, de quibus dictum antea fuit) quàm quũ cogitationibus cõtinuis, inquirẽdisqne, atq; inueſtigãdis ratiocinio omni, quęcunq; nobis, quacunq; in arte, aut ſciẽtia quærenda propoſuerimus, intẽti in eo laboramus; ſpirituumq; ita diſtractione animaliũ primò, tum deinde reliquorũ quoq; diſſipatione, naturales functiones, impeditis per corpus omne cõcoctionibus, ab officio ſuo auocamus, vitæq; inſigne ſæpe ita nocumentũ inferimus noſtræ. Ex quo Mineruam nõ ineruditi quidam, quòd neruos imminuat, non ineptè dictam autument.

Atq; ita ſanè fiet, vt omni ex parte, niſi optimè tractetur, illatum ſibi ab animæ facultatibus

cultatibus omnibus detrimenti semper aliquid sensurum corpus sit. Cæterùm, quod ad animę facultatem Ratiocinatricem attinet, vnus est, ne noxa inde corpus insequatur vlla, modus, si modus adhibeatur, & moderamen quæramus studiorum: ne horũ amœnitate pellecti, plùs quàm ferre corpusculi interdum nostri vires possint, nimiam illis, & intempestiuam sæpe operam nauemus, atque, quod facetè inprimis dici à multis audiui ipse, ne sciendi amore qualitatem vtcunq; hác adepti, nostri substantiam destructã perdamus, aut labefactemus saltem. Idq; positũ in nobis est, vt & quum volumus desistere à laboribus his, & assumere, iterum quum animus fuerit, liceat.

Quod in animæ affectibus minimè licebit. Assuescant priùs oportet geminæ illæ Irrationalis animæ partes imperata facere rationis superioris, quod fieri momento temporis haud potest: diu antea multumq; veluti condocefaciendæ erunt, vt id facere discant, quod partiũ suarum sit, munusq; atq; officium suum impleant. Sicuti planè ne dediscũtur quidem statim ista, quæ bonitatis priùs habitũ acceperint, ac benè moratum hominem induerint. Nemo repentè malus, dictum quidem id Sapientis, ita nec improuisò bonus, qui ingressi iam firmiorem morum suorum habitum fuerint malũ bonúmve. de his enim accipiendũ. Non sanè ex Epicureo, & affectuum voluptatumq; omnium mancipio, extemplo fieri quenquam Stoicum videmus summum illũ, cui affectus, perturbationesq; animi suæ in manu omnes sua sint, quas pro arbitrio regat moderetúrq; suo, quique tot tantarumq; absolutarũ virtutum diues subitò euadat, seq; deniq; Regum appellare regem meritò possit, neq; verò dolorem vnquam fassurus malum sit, derepentè, vt dixi, ex Epicureo Stoicus factus, non professione, & studio, & quandoq; simulatione, intelligo, sed vita. Cęterùm nec rursus ex Stoico cõfestim ita Epicureus vt fiat aliquis videmus. Ita mediusfidius est, sic re ipsa experimur: disputare de his, versaréque in partes omnes, ac rationis dictatis parendum atq; obtemperandum semper esse, & ne latum quidem vnguem discedendum ab ea, cuius ductum flexúmque, ac habenarũ moderamen in summo sedentis, fręnati volentesq; sequâtur iugales, atq; adeò nutum eius intelligant, faciántque, ostendere, demonstrareq; rationib⁹ atq; argumẽtis vel breui temporis curriculo non ita difficulter possumus: vt aũt idem illud fiat, verbaq; res sequuta ipsa comprobet, breui quidem non possumus: longioris id temporis opus, quo leonẽ, multorumq; ac diuersorũ capitum belluam alteram illam domitos, rectorem placidè sequi suum consuefaciamus. Atq; hęc lõgè diuersam esse superiorem animæ partem illam ab inferioribus his ostẽdent, secus quàm Stoici opinati fuerint.

Quæ mala Curas, & Solicitudines animi sequantur: quæ ve, Timorem, Tristitiam, Mœrorem, Pauorem, Trepidationem, Exanimationem, Odium, Liuorem: & quamobrem.

CAP. III.

QVo magis annitẽdum erit, quum nondũ nos tantos in Philosophia ꝓgressus fecisse viderimus, vt tẽtati resistere valeamus, primùm, vt ne animæ nostrę interiora irrumpãt hæc: tum deinde, si fortè irruperint, ne occupatam teneãt, depellanturq; extemplo, nimio quàm læsura, si diutiùs manserint, principemq; de statu sedeq; sua deiectura partẽ, ac turbas corporibus cõcitatura ingentes, semper aũt vt iacturã sanitatis suę aliquam faciant, & aut morbis tententur, effectura, aut morbos etiã incurrant ipsos, eosq; non leues. Neq; enim leues existimãdi morbi fuerint, ardens, hecticaq; febris: quarũ altera inter acutos quũ numeretur, vitę discrimẽ semper secum adfert: (nõ enim alia acutorũ natura censetur) altera pauló altiùs corporib⁹ addita certissimũ ineuitabilis mortis præludiũ est. Atqui vtranq; Ira certè fecerit, ardentẽ aũt etiam pauló vehemẽtior atque intenta nimis rei alicuius cogitatio. Eosdẽ legimus affectus, Tristitiã, Iram, Metũ, facere abortũ, & qd non, quæso, aliorũ quoq; malorũ posse? Mœrorem quidem & curas appositissimo vocabulo Græci μελεδῶνας vocant, quippe quibus mẽbra absumpta exedantur, subscribẽte in hoc Hippocrati quoq; ipsi Galeno, diserteq; inprimis docente nos, quàm animi solicitudinibus & ærumnis facta in corpore exiccatio, exsiccatiõe alia deterior sit. Etenim animi sæpe ægritudinũ fluctibus agitatum, atq; ingenti curarũ ęstu accensum corpus, partibus suis colliquescit, molliorib⁹ pręsertim, & si qua tenerior, cõcretæq; nuper similis reperta in corpore caro fuerit: abitq; deinde in solidiores quoque non minùs partes ipsas siccitas. Colliquationis aũt pars tenuior, serosaq; magis, discedit primò illa quidẽ, & in auras exhalata diflatur: at crassior magis manet, quę tẽpore deinde glutinosior facta muci similitudinẽ quandã refert. Atq; ita & mẽbra ipsa interiùs siccescẽt ęstuantibus curis exesa, & mucore circũ replebuntur ex liquationis efferuescentia collecto. idq; ferè transmissum recipi in articulorũ cauitates solet. Μοχθηρότερα ἐκπίπτοντα τὰ ἄρθρα τοῖσιν ἀσάρκοισιν, ἢ τοῖσι σεσαρκωμένοισιν ἐστίν, iuxta Hippocratis (De artic.) sententiam, quod etiam difficiliorẽ reddat luxa-

tarum partiũ illarum repositionem, ne videlicet mucoris lubrico fluxæ lapsæq; iterum excidant, reponẽdæ iterũ iterúmque, nisi ignis tandẽ vi vstulatis partib⁹ fuccurratur. Tantum aliquando (quod nõ facilè quis credat) ex nõ benè compositi animi affectibus prouenire mali possit: præcipuè verò, anxietudinibus, atque angoribus. sic enim quoq; vocãt, ꝙ animus inde arctatus angustusq; factus solicitè angatur, atq; anxiè tractetur. Omniũ nanq; maximè Cura is ac solicitudine, & anxietatib⁹, hisq; ipsis, quos dicebamus, angoribus, qui tristitiæ & mœrores quidã sunt multiplices, multisq; sæpe de causis afficitur, affectusque deriuat in corpus malũ, possesso primùm quidem corde, velut arce expugnata; tum facilè deinde hinc in reliquũ excurrẽs, ac proxima quæq; inuadens, depopulatur Solicitudo, corporisq; alimentũ totius præreptum depascitur. Et, quod nõ nisi tardiùs, lentoq; satis, nisi ꝓuocetur priùs ipsa, pede, suoq; demũ tantùm tempore accedens, nonnunquam etiam artificio, si rectè cuncta fiant, retardata factura fuit Senectus, vt necessaria tandẽ siccitate inuecta, frigiditas quoq; sequeretur ipsa, mortiq; ita naturali pararetur iter, quo placidè mox, & in summa animi tranquillitate cõcederemus naturæ, & tanquam in longissimi tẽporis cõuiuio adhibiti vitæ iã pleni saturiq;, lubẽtes volẽtesq; recederemus; hoc multo sæpe citiùs, priusq; quàm Naturę leges ferãt, animi affectibus his introductũ anteuertit, acceleratamq; mortẽ accersit, in medio sæpe ætatis flore inuento, ex causis quoq; his, quanquam non solis, morbo, quem ἐκ νόσου γῆρας appellàrunt, nihilq; aliud est, quàm intempestiua atq; longè cõstitutos ætati nostræ terminos præcurrens senectus, festinata frigiditatis & siccitatis via, quæ ad mortẽ statim ducat. Fit quidẽ id maximis de causis, sed non sine ratione. Etenim quum (quod cõmune affectionibus huiusmodi omnib⁹ est) non aliter quàm caloris cum sanguine nostri, modò intrò, modò foras, modò intrò exagitatione cõtingant ista, ac sæpenumero confertim in eo, affatimque, ac magno cũ impetu ingruens in vtramuis partem calor, quod dixi, natiuus noster feratur, sanguisq; vnà, ac spiritus nõ parum, recurrẽtibus ita vltro citroque, ac nunc ex diuersis, nunc ex eodẽ quoque, vt in Pudore, affectu reciprocantibus, substantiæ huic suæ depereat necessum est: & in quas se conferunt calor, sanguisque, ac spiritus partes, caloris ibi semper plus satis quum accẽdant; quásve relinquunt, frigiditas extemplo eas quoq; insequatur; vtrobiq; aũt succedat siccitas, calorem ibi focium sequuta nimium, quo veluti obruantur partes, & extingui periclitẽtur, hic frigiditati associata ex natiui caloris depauperatione obortæ: meritò hîc, atq; ibi, tam natiui caloris cõferto nimis ingressu, seq; ideo suffocatione quadã perimente, quàm aliũde discessu, fugáque, frigiditas omnino ac siccitas partibus acquiritur, caloris inprimis innati defectu, quo priùs fotæ humiditatem quoque suam seruabant insitam, natiuámque.

Et quanquam in Tristitia violenta non sit, neq; impetuosa, vt in Timore, ad penetralia vitæque nostræ principia ingressio, sensimq; ac pedetentim id fiat: attamẽ perseuerãtia in eo (qui Mœror tũ rectiùs nominabitur) eorundẽ semper malorũ causa fuerit. Et, nisi ꝙ non tam subitarios, vt interdum Timor, attulisse alicui obitus visa est, par in reliquis noxa. nam & ephemera inde sæpe febris, nimirũ diei quidem vnius tantùm primò, exoritur, sed quæ si paulò diutiùs protrahatur, (protrahitur aũt cùm Medicorum sæpe inscitia, eorũ præsertim, qui rectam Diæteticen ignorant; tum acto etiam altiùs calore) iam in cordis prætereà substãtiam recepta firmatáque hac, hectica quoq; ipsa aderit febris, nõ plurium solùm dierũ, sed quã, si paulùm modò progressam indi partibus altiùs siueris, nulla deinde vincere ratione queas. Id scilicet in corporib⁹ siccis antea calidisq; natura faciliùs vsu venit, vt febribus his corripiãtur, atq; etiã, nisi in tẽpore caueatur, ex marasmo tabem incurrant. At in quibus coniuncta siccitati naturalis frigiditas fuerit, promptus, paratusq; his in melãcholicos affectus transitus ex tristitia sanguinis exiguitate, eiusq; minime multo calore humoreq; prẽditi, proinde exiguis quoq; spiritibus, & his tenebricosis, iamq; ꝓpè dixerim tristibus ipsis, certè qui obuenientibus extrinsecus, si qua paulò minùs læta sese facie offerunt, minimè resistant, seq; intrò cum sanguine refugientes abdãt. Quod quum diutiùs fit, iam & Mœror accedit, quem productam tristitiam esse diximus, & Metus, & Timor additur, quẽ Galenus (De cau. symp. ij.) à tristitia non alium, quàm magnitudine solummodo & vehementia distantem, fecerit. Non est aũt id in huiusmodi, quæ præter naturam in corporibus fiunt, omnibus infrequẽs: sed nec abs ratione fit, vt i eiusdem generis multa à tenuibus sæpe profecta initijs, sumpto magis magisq; semper incremento, maiora fiant, atq; eodem etiamnum tamen genere contineantur, quum & contraria possint, tãto magis paulò tantùm diuersa. Quapropter eodẽ modo ex tristitia facilè timor, imò verò cum tristitia timor vnà sæpe, vt nullos, quàm tristes, quos ad minima quæq; expauescere videmus, nec frequẽtiùs, nec faciliùs timor inuadat: non dissimiliter ac quos paruis, futilibus, ac momẽti sæpe nullius rebus moueri in affectus

soli-

ſolitos ſcripſit Ariſtoteles, (De anim. j.) iam antea in affectu poſitos. Atqui Hippocratis enuntiatum eſt, vbi triſtitię ac timoris diuturnior perſeuerãtia, ibi certam conſtitui ſtatim melancholici affectus naturam debere. Hoc pacto facilis ex Triſtitia in melancholiam migratio. At ijdem in Iram quoque proni: quippe ſibijpſis diſplicentes, quum nihil iucundi lætiq́ue animo accipiant, vertunt in Triſtitiæ ſpeciem omnia, quę perquàm leui animi irritatione, affecti iam ſpontéque ſua labentis in id, Iram pariat. Rurſus Ariſtoteles comitem iræ triſtitiã facit. ἡδ' ὀργὴ μετὰ λύπης, inquit, (Politic. x.) potiùs vt iram inſequi triſtitia his videri poſſit. Verùm hæ complexiones veriùs quædam affectuum habendæ ſunt, quibus non modò eorum, qui cor obſidere ipſum ſolent, diuerſæ aliquando inter ſe naturæ facilè cohæreant: ſed etiam qui ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ ſunt, & iecoris ſedem occupârunt, vt quum iram cum cupiditate aliqua coniungimus: quarum altera Iraſcibilis cordis eſt, altera Concupiſcibilis iecoris facultatum affectiones. Enimuerò vt in omnibus alijs, ita hîc quoque rerum inter ſe diſtinxiſſe cogitatione ſua notiones oportet, vt, quas ſępe coeuntes in vnum, alterius tamen atque alterius interdum naturæ videmus, eas mentis acie diſpeſcamus, quo videlicet, quum ſe nobis conſiderandas offerent, nec confuſio vlla, nec cum cõfuſione rerum omnium ignorantia ſuboriatur. Hoc ſi fecerimus, non nobis fieri non poſſe videbitur, vt & ex triſtitia Ira exoriatur, cui cauſam triſtior animus præbeat, diuerſi affectus; & Triſtitia iræ miſceatur aliunde orta, diuerſi item. Quin ſi ſtatuere Iram partim ex triſtitia quoque voluerit quis, vt iratus triſtis etiam ſit; aut ex ira Triſtitiam, vt triſtis iratus quoque habeatur: non magnopere repugnaturus ſim, neq; inconuenire prorſus arbitrer, affectionis cuiuſpiam naturam eſſe miſcellaneam poſſe, vt ἐν τῷ θυμοειδεῖ partim, partimq́ue ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ ſit. Cæterùm illud ante omnia cauendum in his, nobis præſertim Medicis, & vt Ariſtotelico ad rem hâc verbo vtar, εὐλαβητέον μάλιστα, ne, quod Iraſcibilis ſit, Concupiſcibili tribuamus; néve è contrario, quod Concupiſcibilis, Iraſcibili; magno quidẽ apud Peripateticos quoque Philoſophos errore, qui poteſtates animæ haſce diuerſas inuexerũt; nedum Platonicos, qui pugnantes prætereà fecerunt, & diuerſarum factionum, locáque conſtituerunt cordis ac iocinoris diuerſa; minimè verò omnium apud Medicos ferendo, qui Platonem in hoc, ſicuti in reliquis penè omnibus, ſequuti, ſiquidem ſtandum ſibi firmiter ſententiæ ſemel ſuæ eſſe duxerint, aliam curandorum Iraſcibilis facultatis ſeu ſpeciei, vel etiam ne incurrant procùl arcendorum, aut quoquo modo tractandorũ, affectuum viam ac rationem ineundam ſibi proponent, atque aliam Concupiſcibilis, diuerſorum vtrobique viſcerum temperamentis, naturalique conſtitutioni conſulentes. ni id faciant, affectuum vehementiam aucturi, quos ſedatos cupiant. Nam Philoſophi verbo tantùm tenus proceſſerint, noſtris ſe rebus ad faciendum conuenienter opus non immiſcuerint illi. quanquam eos quoque, maximè conuenientia ſibi, & cohærẽtia tradidiſſe decebat. Quod an ab Ariſtotele obſeruatum hac in re fuerit, conſideretur, repoſita ab eo aliquando (Topic. iiij.) ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ Triſtitia. Debuit quidem, qui diuerſas animę facultates has ac vires indicâſſet nobis, metumq́; ac timorem Iraſcibilis poteſtatis habendos affectus eſſe notum ſatis foret, eadem propè ratione deputari ab eo cũ his triſtitia mœrorq́;, non Concupiſcibili adſcribi: quando nihil aliud Timor metúſque, quàm triſtitia quædam & mœror, imminentis mali formidine contractus, ſit. Nos igitur, vt opinor, meliùs Medici, qui eodem contineri genere Triſtitiã, Mœrorem, Metum, etiam Terrorem exiſtimemus, omnia refugientis intrò, condentiſq́ue ſe in penetralibus cũ ſpiritibus vnà & ſanguine, innati caloris ſymptomata. Triſtitiæ, vel lenioris hoc in genere affectionis nomen; Mœroris, non niſi perſeuerantis: Metus ſeu Timor formidinem addit imminentis alicuius mali triſtitiæ, vt nihil ideo aliud cenſeri, quàm triſtis imminentis, ſiue affuturi potiùs mali, expectatio debeat.

Nam iam iam ingruentis, quaſiq́; incurrentis in nos, Terror, & Pauor eſt, magna à timore, neque tamen niſi maioris minoriſque, differentia. Hoc quoq; enim notare placuit diſcriminis, inanimaduerſum quidem hactenus alijs, ac Medica (quod nos hoc tempore facimus) tractantibus neceſſarium. Maiore nanq; omnino conſilio, atque efficaciùs, cùm factus tollẽdus ſtatim, tum iam inuadens cauendus in limine iam ipſo timor, quem Terrorem & Pauorẽ diximus, quoniã maius quoq; ex hoc ſemper vitæ periculũ, morsq́; ipſa ſæpe in foribus.

Trepidatio quidem ingens in eo tũ, atq; animi cõſternatio, vt hũc ipſum animum deſpondẽtes omnino, conſilij quoq; cum eo vnà rationem omnem abijciant.

Iamq́; Exanimatio, cum qua linquuntur animo, extinguique & præfocari periclitatur natiuus calor; tum, ſi natura imbecillior animula, deiectiſſimiſq́ue viribus fuerit, verè iam reſtinctus ex toto, præfocatúſque calor idem mortem adfert,

adfert, aut potiùs mors ipsa est. At in paulò remotioris, neque tam derepentè imminentis, sed futuri tamen mali metu, quemadmodum in omnibus alijs euenit, vt procul à nobis, longiúsque dissitas res quasque minore semper quantitate Phantasia dijudicet: ita tum minore quadam omnino specie illius ipsius mali, huic ipsi, qua imaginamur, facultati offertur facies. Quapropter nec timoris tantum, & consilij adhuc aliquid tamen est, nec perculsio animi, aut consternatio vlla, longéque minùs exanimatio, nec mors vnquam, ne si vel imbecillissima quidem reperta animula fuerit, timoris certè metúsque tantùm ipsius ex causa. Nam ex alijs, quos non modò Timor quamlibet leuior aliquis, sed vel Mœror ac Tristitia gignant, affectibus correptum postmodum interire posse aliquem, id verò hoc ipsum est, quod nos toto hoc sermone intendimus, & cauẽdum diligenter monemus. Gignuntur autem non parui sanè morbi, Hectica ante omnia febris, quæ habitum, statúmque corporis vniuersum obsidens occupat, hácque Marasmus sequitur, certissimus mortis anteambulo, in quo perit tota corporis moles sensim, corrumpitur certè, aut imminuitur concoctricis facultatis officium, demensóque defraudâtur suo ad alendũ partes omnes, nobiles, ignobiles; exarescũt solidiores, & nõ reperto pabulo, natiuus calor penitissimum illarũ alimentũ exhaurit, donec sensim paulatimque ipse quoq; deficiente nutrimento euanescat. Enimuerò laborantis perpetuò in his omnibus plùs, minùs, innati caloris visuntur passim signa, nec dubia spectari argumenta possunt, exanguis, pallescentisque corporis totius, extremarúmque inprimis, ac cutanearum, cutisque proximè subiectarum partium facies, destituente nimirum has cum calore sanguine, frigidasque etiã relinquente. Iam Horror, qui affectuum horum plures, sæpiusque; & Rigor, qui metum interdum, vehementiorem præsertim, insequi solent: non aliud parti vlli maius, quàm naturali calori, negotium exhibent, & periculum inferunt, refrigeratione sua, calori semper infensissima, huic ipsi infesti maximè: vt, si frigefacere pergat Rigor, calorémque introrsum fugatum repellere, coactus in vnum confertim, ac violenter nimis, compulsúsque ad principia, in foco ipse suo præfocatus intereà necessariò calor, simul & refrigerationis vehementia, affectu natura sibi maximè aduerso, expugnatus extinguatur. Itaque victus tandem cedit, maximè verò, quoniam non, vt in alijs quibusdam affectibus, ita in timore quoque paulò præsertim maiore, deiectum, sæpe etiam consternatum, consilijq; omnis inopem animum erigere in spem vllam ratio vlla potest: sed nec, vt erigat quidem, aut ad excitandum se repugnandumq; impellat, conatur, intantum sæpe affectum, vt aut extinctione, aut præfocatione pereundum illi ita penitus statim sit, aut in paulò minoribus affectibus, paulatim absumpto, marcescentique, in nihilum tandẽ abeundum. Atq; hi sunt eiusdem omnes rationis animi affectus, hæ pestes, Curę, & Solicitudines dictæ, internecini vitalitatis hostes. Qui cor quidem primò ipsum vitæ nostræ fontem & originem, tum deinde reliquum quoque corporis perpetuò quasi tineæ arrodentes vellicant; nec minùs se interdum in supremam quoque capitis arcem conferunt, ibi quoq; turbas vt concitẽt, & de statu suo deijciant nobilissimã animæ facultatũ. quippe cũ Tristitia Timor si lõgiùs perdurârint, (quod suprà etiam diximus) atrabilarios morbos cient, mentique ita offuscata ratione officiunt, non modò corpus assiduè exedentes atterunt, atque ad extremum conficiunt.

Minor in Odio affectus animi, minusque ideo ex affectu noxæ, si simplex odium sit, ac non commixtum tristitiæ, aut inuidiæ, aut huiuscemodi alterius affectus habuerit aliquid, vt certè commisceri sæpe videmus. Idque nisi animaduertatur, ambiguitates sanè multas introduxerit, quæ consideratione diligenti, inspectáque sedulò affectionis vniuscuiusque seorsum natura, perquàm facilè tollantur omnes. Odij natura, vt malè velimus rei alicui, & vt auersemur, nihil prætereà. Si prætereà tristamur ex hoc, si irascimur: ecce tibi alij affectus. Odêre mali bonos, & boni malos ęquè: vt aduersantium inter se naturarum odium sit. quod & animaduerti in brutis licet, & licet ad inanimata etiam, si libet, transferre. Odio prosequimur malos, id nimirum bonorum virorum est odisse malos. hîc nec ira, nec tristitia, & inimicitia tantùm quædam, eáque naturalis. Quòd si inimicitia: non necessariò profectò animi deiectio ibi vlla: quin excitatio potiùs aliqua, cũ aliqua nõ minùs indignatione auersantis rẽ, quã odit, animi. Iccirco minùs nociturũ esse diximus simplex Odium, etiã maximũ, &, quod dici de vehemẽti solet, Vatinianum: modò simplex, nec affectionis vllius mixturæ particeps: quód in eo paulò erectior animus non facilè succumbat, id quod in metu, pauoréque, & inueterata maximè tristitia damnabatur. Neque tamen non nociturum prorsus velim existimemus: noxæ minus dictum est allaturum id, non autem nihil: & rationem addidimus.

Secus de Liuore, & Inuidia. Liuorem enim inuidiam facimus, quæ bonis alienis angi-

angitur. Cuius si pensiculatiùs natura examinata cõsideretur, & verũ fateri voluerimus, animi affectus sit Tristitiæ connumerandus. Angitur, dicimus, inuidus, tristatur aliorum felicitate ac bonis: vt tristitia omnino sit, verbum enim id sonat. Sed ex peculiari hac causa, quæ malè aliquem habeat, & tristem faciat, in tristitiam certè, & mœtorem redit hoc quidem Inuidiæ genus, seu liuor. Proinde Liuori, quicquid tristitię, & quidem vehementi, ac maximæ conuenit, non sanè inconuenit, vel Poëtarum testimonio, qui tabificum liuorem venenum esse dicant; vorare faciant ossibus intactis medullas, totúmque combibere ex artubus cruorem; ipsum sibi pœnam semper esse, suspirare, frigidũ sudare, pallere, emaciari, quæque alia de antea relatis animi affectibus cõmemorata à nobis fuêre. Nec inuẽtum Siculis Tyrannis tormentum hac maius, cecinêre Poëtæ alij: qui æneum tamen taurum ad exercendos hominum cruciatus inuenissent. Quòd si Inuidiam eam quoque acceperimus, quæ cùm, vt hæc ipsa de qua nunc diximus, aliorum successionibus mœret, tum præpterea ablata ijs, quibus illa inuidet, tralata in se cupit bona: iam hæc non tristitia modò, sed cupiditas quoque fuerit, affectuúmque mixtura duorum, ἐν τῷ θυμοειδεῖ, & ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ positorum, vt ideo effectus quoque perinde sequuturi affectus peculiariter sint suos quique, aut commixti simul. Recensuimus ferè Irascibilis animæ partis affectus, quibus sopitus magna ex parte innatus calor iacet potius, & præfocari, aut extingui periclitatur, extinguitúrque, & præfocatur interdum vehementiùs ingruentibus illis: semper autem sensim ad interitum tendit, durantibus illis, extinctione paulatim irrepente, nec satis animaduersa euanescens, intereà refrigerato nimis corpore caloris innati depauperatione, conuersóque ad pituitosum & frigidum temperamentum. Non desunt eiusdem cõditionis morbi attoniti, comitiales, ventriculi, principaliúmque membrorum omniũ frigidior intemperies, & ex intemperie vitiata imminutáque concoctio. vnde cruditatum aceruus, iecorisque, ac viscerum reliquorum, ex parata inconcoctionis causa obstructio, magniq; sæpe infarctus, distillationes, fluxionésque multæ, & penè quicquid collectos ex natiui caloris imbecillitate in corpore humores sequi malorum consueuit.

Quid ab effuso nimis Gaudio expectandum mali. Ira affectus quos parere morbos solitus sit: vt euitari possint. Ac de temperanda Ira. Et temperatior facta quibus adhiberi vsibus commodè debeat.

CAPVT IIII.

Contraria est affectuum illorum ratio, ac natura, qui partis quidem, cuius nunc affectus numerantur, Irascibilis animæ habentur, at calorem excitãt innatum potiùs, quàm torpere sinant, aut vim imminuant illius vllam, primò quidem. Nam diutiùs perseuerantes hi quoque refrigerârint: supra moderamen verò omne effusi, atque effrænes, calorem ipsum non solùm excitant, sed vehementer nimis accendunt: vt cum excandescentia efferuescens Ira, ptopter quam febres sæpe ardentissimæ subortæ sunt, & veluti sufferuefacto sanguine, bullientéque, ac concitatis ita spiritibus, flatuoso facto, nec facilè intra vasa contineri vlteriùs potẽte, non sanè mirum si disrumpi aliquando venas, delati per eas eiusmodi sanguinis impetu, contingat: vt Gaudium exultans illud, aut inexpectatum improuisúmq; nimis occurrẽs, quod mortem non paucis attulisse visum, pusilli exiguique, & imbecillis nimis animi. Idẽ nanque, in contrariæ quanuis rationis affectibus diuersis, vt mors vtrobique sequatur, contingere posse non admodum inconueniẽs est; inque repentino vehementique timore, qui pauor & terror est, suffocatus extinctúsque vt pereat calor, concitatè nimis introrsum ad cordis penetralia vndique sanguinis fuga facta, accumulatóque ita nimiùm illo obrutus. Itémque in Gaudio, effusa itidem nimis extrorsum, longéque à vitæ principijs discessione, in auras per adapertos nimis meatus dissolutus, vt intereat calor idem. Sicuti sanè ignem quoq; ipsum videmus, & vehementiùs aliqua de causa ad principium intrinsecum suum conuersum, impulsúmque, seipsum perimere; & extrà fusè nimis delatum, distractione partium solutarum dissipari. Atqui quum idem ex Ira quoque eueniat, vt foras se agat calor, præcépsque eò cum sanguine feratur: non tamen, vt in Gaudio, vitæ subitur discrimen tunc. nempe mouendi se eodem diuersitas facit. Suscitantis se in Ira, & robur colligentis, viresque vndique conferentis suas, ac sese tanquam in aduersum hostem cum impetũ parantis, sanguinis, calorisque, & spirituum motus est. In Gaudio laxiora cũcta, nec virium quicquam animosè accersitarum, & quæ antea erant solutiores iam neglectæ indefensæque, nihil aliud quàm lætæ rei occurrere in pace gaudentis animi sunt, effundentisque se largè liberaliterque in partes omnes cum alacritate, quæ laxè & dissolutè fit; non autem perrumpẽtis, aut cum impetu delati, quod

nisi

nisi cum robore & virium collectione non sequitur.

Ea propter Iram calor semper comitatur præter consuetũ accensus quidam: Gaudij frigiditas potiùs comes, quoniã & mors sæpe, calor certè præternaturalis nullus. Plusculum autem semper virium, vbi adauctus calor, agendi simul vehementiæ confert, vtique dum calor tantùm, non etiam ex calore intemperies quæpiã, qua maximè deijciantur vires. Furere quidẽ aspicimus iratos, quo magis incaluerint, magis maniacos, phreneticos, validissimarum virium feruẽte adhuc bile. Qui desipiunt aũt, si ex intemperie tantùm fit qualicunque, partiũ debilitas succedit. ex intẽperie enim debilitas, nec motus, qui voluntate peragitur, robur vllum. At ex bile desipientia, & hanc ipsam mouendi facultatem, quæ voluntatis est, validã, robustamq́; habet; & exire de potestate sua deq́; mente vehemẽter facit, longeq́; alienos à ratione magis constituit. vsq́; adeò bilis caliditate sua peragendis rebus efficaciã addit. Quod idem eademq́; de causa Ira quoq; solet, non quidem cui suffundatur aliunde frigida, sed de suo, calore nempe & siccitate, duabus ad agẽdum efficacibus maximè qualitatibus poliẽs potensque, ex propria officina, quod dici solet, non ex aliena. Itaque validè agens, robúrque suum seruans in his connatus nobis calor non facilè perit, viriúmque & ad agendum, & ad durandum, vt resistere aduersantibus causis valeat, adfert satis.

At eadem non solùm febres, quod diximus, & quidẽ ardentes, periculosasq́; sæpe, sed calidorũ morborũ genus omne progignere, & furiosos, atq; ad vltimũ atra quoque bile vexatos facere potest, longe omnium pessima, vt quæ non fæculenti sanguinis, sed feruidioris, ac vitellinæ interdum bilis exustione progenita, quanuis in cinerem propè iã versa, plurimum tamẽ superuacanei etiã tum caloris ex materia retineat. Hinc cùm sæuiora, quã in alio melãcholico affectu vllo, & grauiora symptomata, tũ mors in prõptu, parataq́; interdũ magis. Et quod perire ex Ira diximus suprà neminem, verũ est ex ira, nimirũ furore illo breui: at ex his, quos parere Ira affectus morbosque potest, & multi sæpe intereunt, & haud scio an atrocioribus verendisq́; magis morbis vlli alij. Nisi fortè magni periculosiq́; morbi non sunt, qui corporis obsidere habitum solent, & acutæ febres: alteræ, si naturã absolutè suam induerint, quas euadere non detur; alteræ, quas vix: aut non sæuus, atróxque, minimeque periculo vacans, μανία morbus existimandus sit: vel non id iudicârit nobis Galenus aliquãdo, (Aphoris. vj.) ex indignatione, atq; ira & tristitia oriri maniam solere. καὶ γὰρ, καὶ μανία πολλοῖς ἤδη φαίνεται γεγενημένη διὰ θυμὸν, ἢ ὀργὴν, ἢ λύπην δεξαμένη. Θυμὸν indignationẽ interpretamur, quũ percit' rei alicuius indignitate excãdescit animus, & hoc ipsum quod dicitur, animos sumit ad se vlciscendum. ὀργὴν aũt, adultã iam esse Irã volunt, sicuti inueteratã durantémque, μῆνιν. Ex omnibus his morbi, quos diximus, alijq́; insuper leuiores quidã, sed quos nõ cõtemnẽdi mox insequantur alij, impedita vitiosaq́; vẽtriculi cõcoctio, & nidorulentiã maximè adferens corruptela, igneusq́; per totũ calor, sanguisq́; exæstuãs, ac bilis, quæ non calore minùs & substãtia oui vitellum, quàm nomine referat. Iam perturbatio mẽtis in iracundia quãta? quæ vultus deformitas? quę oculorũ micatio, linguę balbuties, corporis totius horror, sæpeq́; prę ira tremor, sui in totum ignorantia? non meminit se esse hominem, qui lapides, ligna, ferrum, quicquid obuium habuerit, iratus mordet, in quæ bilem euomat, canum ritu proiectos in se lapides morsu stultissimè impetẽtiũ.

Vitanda hæc maximè sunt, quibus bestijs maximè assimilamur; exuimus hominẽ: nec alius affectus ætatis ratione penitus carẽtis ꝓprius magis, nec cuius succidi magis tunc radices cõueniat, ne altiùs actæ reliquis deinde ætatibus euelli quũ nequeãt, iracũdos perpetuò, atq; implacabiles, ac propè detestabiles faciat, nec cõmercio hominum dignos satis, nec quorũ cõsuetudine viri boni; modestusq́; aliquis vti magnopere percupiat; tam præter rationẽ brutorum more leuissimis plerunq; de causis in grauissimam irã rapi solitos, vt nihil pensi habituri sint, quicquid tunc iracundia suggesserit, quin committant extemplo; omniaque quo iure, qua iniuria, aduersus Deos, hominesque inconsideratè, atque etiam furibunde sæpe perpetrent.

Quòd si iudiciũ adhibeatur, & consulatur ratio, deinde dictante iubenteq́; ea, Iræ animorumque aliquid ad peragendum meliùs, & absolutius perficiendum, quæcunque peragere ac perficere consultò statuerimus, aduocetur, quo vehementior, efficaciáque maior addatur rebus, seruatúrque semper rationi, accomitetur hanc auxiliatrix Ira; non autem præiens ira anteuertat, aut dum se opponere temerariè concitatæ studet ratio, supplantatam conculcet: id verò etiam laudi dabitur, functámque munere atq; officio suo partẽ hãc animę dicemus, cuius rei gratia initio instituta à Natura videri queat. Quod Authores maximi, meliorisque Philosophiæ totius parentes probant: vt equum nobis ex ea freni sessorisque patientem; aut nutus nostros intelligentem, præstóque semper qui adsit, & iussa expectet, canem; non autem indomitum leonẽ, aut scorpium, aut

viperam,

viperam, aut si quid tandẽ peius est, faciamus, quod aut ratione omnino nulla, aut nulla certè illius monita præceptáve audiens, præceps semper ad nocendũ feratur.

Affectionum animi numerus maior, minórque. Gaudij, Lætitia, Spei natura, & effectus: oppositorumq́; his, Pauoris, Tristitiæ, Metus, atque horum omnium media Euthymia: tum verò Agonia etiam, & Verecundia.

CAP. V.

Attulimus partis animæ, quæ θυμοειδὴς dicitur, affectus nocentissimos quosque, vt excepta ἐπιθυμία, quæ Cupiditas est, & Cõcupiscentia, atq; ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ reponitur, imò ἐπιθυμητικὸν totum facit ipsa, reliqui traditi iã explicatiq́; videri meritò possint omnes; naturaq́; eorũ, inquantũ quidem pertinere huc visum est, ostensa, & monstratæ noxę, quę vitẽtur. Nam de vsu, nisi in trãscursu, dicendum nõ fuit, quod & fecimus: quia particularem magis id, inque actu ipso iam rerum rationem quandam exposcere videatur. alioqui, ostensis noxis, sciri & vsus protinus possit. Quin demonstrata, patefactaq́; natura, id quod omnibus quoq; alijs cõmune, sciri vnà vsus, noxæq́;, & reliqua possint omnia, nec alia melior tractandarũ rerũ ratio. Sed tradenda necessariò tamen alia quoq; ad rem commodè atque vtiliter inprimis fuêre.

Legimus, veteres quinq; tantùm fecisse, quos Galenus (libel. de dignot. & cura affec. anim.) enumerat, animorum affectus, λύπην, ὀργὴν, θυμὸν, ἐπιθυμίαν, φόβον: arbitror, quòd multo maximæ, ingentesq́; ex his generi humano prouenire noxę ac pestes, animorumq́; iuxtà ac corporũ detrimenta, viderẽtur, siue hoc ita credendum, siue deduci reliqui in hos bona sanè ex parte possunt: vt Inuidiã Mœroris Tristitięq́; genus quoddã faciamus, Odiũ Iræ. Sicuti planè & Tristitiã à Timore non nisi magnitudine; & ὀργὴν, quã Græci dicunt, ab eo, quem θυμὸν ijdẽ, rursusq́; aliã, quã μῆνιν, tẽpore tantùm distare, dictum: hocq́; modo pauciores etiam numerare liceat, quàm quinque. Ipse quidem Galenus, nimis properè vehementerque aut amare aliquẽ incipere, aut odisse, inter affectus quoque ponit.

Gaudiũ porrò ac Lætitia, quũ Tristitiæ ac Mœrori cõtraria sint, quẽadmodũ & Timori Spes; quum dictum de illis sit, de his quoq; pariter dictum existimari debet, q̃, quum cõtraria eodẽ genere cõprehendantur, (cõtraria aũt esse nemo ambigit) eadem simul cõprehensa doctrina videâtur: eo vno seruato, vt eadẽ, similiq́; ratiõe cõtraria cõtrarijs adhibeâtur hoc in negotio omnia signa, causæ, effectus. Ideo quũ secundũ cũcta hæc de Tristitia, Mœrore, ac Metu tradiderimus: quæ his tribuimus, illorũ contraria omnia in Gaudio, Lætitia, Spe inesse iudicaturos nos rectè opinor. Sic quidẽ Gaudio dicebamus effundi spiritus, sanguinemq́; cũ calore vnà foras, exultante & gestiẽte illo magis; paulò minùs in Lætitia, quæ Spei proxima est, superat autem boni certitudine maiore, ac propè præsentia. Spes enim futuri boni est, sicut Metus mali, quæ cõtraria inter se sunt. Quemadmodum eodẽ in genere Lætitiæ, quam certior pleniorq́; spes fouens alit, ex aduersum rectè, opinor, opponetur paulò maior Metus innominatus, nisi Timorẽ dicere hunc velimus. Sed non necesse est rebus quibuscunque, præsertim verò, quæ maioris minorisq́; solùm inter se discrimine distent, imposita reperisse vocabula semper: præstaret vtique, sed necesse nõ est. Gestuoso aũt Gaudio, siue Exultationi malimus, Pauorem quẽ diximus & Terrorẽ, contrariæ oppositæq́; maximè naturę existimabimus, vt in quibus repẽtina vtrobiq; spirituum, sanguinisq́; hic extrorsum, introrsum illic cõmotio, & ex cõmotione, oppositas licèt in partes facta, effectus tamen sæpe idem, diuersisque de causis sequatur, spirituum dissipatione in exultante Gaudio, nimia oppressione in Pauore, animi verò in vtraque imbecillitate, atque exiguitate.

Omniũ horum in medio, parato animo, trãquilloq́; sedes posita sua est, quæ εὐθυμία esse potest: fortitudo etiam poterat animi quædã sola, quæ τοῦ θυμοειδοῦς virtus habetur, quaq́; fortes viros dicimus, nõ solùm qui fortiter aduersus hostes, & in prælio nullo mortis metu, neq; temerariè tamẽ, pugnãt: sed etiã qui fortiter aduersas res, magnaq́; æquissimi animi trãquillitate ferũt, atq; in vniuersum, nõ minus aduersus nõ minores sanè hostes animi affectus quoscunque, ac cuiuscunq; tandẽ generis, tristitiã, metum, terrorẽ; aliaq́; ex parte, spẽ, lætitiã, gaudiũ; tum verò cupiditatũ omniũ agmina fortissimè semper pugnando sese opponere, victoriãq́; inde reportare didicêre: nec despõdent in his animũ terriculamẽtis vllis, nec aduersitatibus deiectum submittunt, nec attollunt rursus secundis in rebus, seseq́; efferũt, nõ cupiditates, nisi necessarias, sequũtur alias vllas: vt εὐθυμίαν nos virtute sedati, atque in summa rerum omniũ trãquillitate, nullaq́; omnino perturbatiõe agẽtis animi, tã quæ ἐν τῷ θυμοειδεῖ, quã quę ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ sitæ sunt, medium prorsus occupantẽ nobis hoc loco, atq; his rationib. faciamus. Quã vniuersus Philosophorũ chorus, multo maxima certè eorum

pars,

pars, Epicurus quoq; ipse, ambisse videntur, ad animorum quidē integrā quandam sanitatem illi, quod Philosophos inprimis decuit: Medici etiam ad corporum possunt, vt ex qua non minus, quàm in animum, redundare in corpus vsus ad rem hanc, atque emolumēti queat, vsque adeò quidem, vt Authores habeamus ex Platonicorum familia non contemnendos, Qui vitæ cursum suæ perpetuò tenore eo peregerit, vt seruare semper statum eundem possit, nec vnquam ab animi tranquillitate hac, in diuersa curis ac solicitudinibus, cupiditatibúsque transuersus actus rapiatur, inuiolatúmque se atque impenetrabilem affectibus in totum omnibus, duntaxat à mediocritate, temperamentóque hoc deflectentibus, præstet, hunc proximè ad immortalitatis speciem quandam accessurum, arbitrātes. Nos longiora ita vitæ spatia producturum, eóque modo tam benè affectum maximum mehercle ad longæuitatem momentum secum semper allaturum, non dubitabimus. Vt illud intereà sileamus, etiam si non vsque adeò multū nobis inde ad protrahendos viuendi annos promitti temporis posset: quanti tamen relaturum sit, tam placidè, ingentique semper, atque alta, ac profunda pacatissimæ mentis quiete vitam omnem traduxisse; vndique impetentium caniculārum latratus nō sensisse, aut magno animo contempsisse; morsus nūquam expertum vellicantium tam sæpe vehementer, atque importunè, támque imperiosarum perturbationum; vitam denique extra omnem aliorum penè omnium aleam positum beatissimam degisse. Quod quanquam perquàm rarum omnino fit, & factu non facile: qui tamen eò proximiùs se contulerit, multo plus illum ex eo commoditatis, & ad diutiùs salubriusque, & ad beatiùs viuendum, reportaturum, non iniuria censebimus. Et de alijs quidem animi affectibus, quos anxietudines, & perturbationes faciunt, non perinde fortasse miremur, si tantopere vitæ humanę officiant, exedentes membra, artúsq; omnes, & penitissima viscera absumentes; si de statu suo mentem deijciant, & deturbatam sæpe egredi de potestate sua cogant, cōmunicata summæ cerebri arci noxa, & spiritibus tāquam defensoribus suis ac custodibus nudata, aut corruptis potiùs, & in seditionē actis, obuersante animo mali semper specie aliqua in his, qua perterriti, aut in melācholicos affectus de loco sedeq; sua deturbētur, aut concitatiores facti maniaci fiant. Sed si contraria pariter specie ostendente se aliquando boni, vitam id quoque in discrimen trahat; mirabimur sanè magis. Quod contingere interdum solere, certum. Et notæ quorundam sunt historiæ, in exultatione nimia, gestientéque supra modum gaudio effundentibus se totos affatim spiritibus tunc, & domicilij sui intima relinquentibus, quo certatim occurrentes expectati boni in proximo faciem excipiant, vt disiecti & dissipati ita, palantésque per auras in nihilum abierint, ac mortem attulerint.

Longè tutius, vt in omnibus, medium, quam εὐθυμίαν diximus, licèt Lætitiam alij hanc, alij Alacritatem interpretati sint, quæ si cum recta animi constitutione, terrore omni liberi, alacritas est, sit sanè: modò mediocritatem hanc esse quandam intelligamus, lætitiam & alacritatem dictam, quòd terroribus, animiq; doloribus omnibus careat, pathematúmque, & affectionū cunctarum vacuitate constet: proximior tamen medio (quod idem in virtutū comparatione contingere videmus quarundam aliarum) quàm ex altera parte positi Metus, ac Tristitia: imò verò, quum primùm à mediocritate, quam in animi tranquillitate illa collocauimus, in hac rerum serie, tristitiam metúmque versus à medio, in quo εὐθυμία, discesserimus; deteriora semper cuncta occurrent, fugiendáque Medicis non minùs, quàm Philosophis. Alterius ordinis, excepto Gaudio nimio illo, quod effusum, exultans, gestuosum vocauimus, amplexari cuncta licebit, Medicis quidem ad Sanitatis per omnia tutelam, corporisque totius conseruandas, augendásque vires commodissimè, interdum & depellendos non minimi negotij morbos; Philosophorumq; præterea non admodum tetricis, nec Stoicis, aut Cynicis, qui sæpiùs seuerè nimiùm nobiscum agentes, nobis nec vt alacriores aliquando simus, nec vt hilares nos, lætósque in tempore amicis exhibeamus, permissuri videntur, ne quando metam præfixósque sedatæ penitus omnique ex parte mentis cancellos transilientes egrediamur. Tametsi ne Medici quidem ipsi abnuerint, adhibendum hoc quoque in negotio modum inprimis esse, & hanc ipsam Alacritatem, animique hilaritatem probaturi maximè sint, qua contrarijs ex toto, quàm in Timore & Tristitia, rationibus, optimæ semper spei pleni læti degimus, ritéque inprimis ac rectè partium omnium maiorū minorumq; peracta concoctione, & sanguificatione facta, plurimum assiduè suggeritur spirituum corpori. Qui in partes vbiq; omnes distributi, quin ipsi sese in partē omnem, vt ex eo animati credantur, commouentes, naturalissimo calore fouent cuncta, & particulis omnibus illustres, luminosique

maximè

maxime facti inferuntur, multumque ita membris firmioris sanitatis, vitæq; vnà adijcere possunt. Neq; enim, vt in mœrore, aduersi sibi quicquam refugiunt, exterritique, deserta reliquarũ partiũ statione, cóferunt se tristiores tenebrosiq; in penetralia: quin lumen potiùs quærunt, luminiosi ipsi natura, exterioriq; se quoquo modo cóiungere, aut occurrere certè illi, quo meliùs adhuc inde illustrentur, properant. Hinc nimirũ illustri tranquilloq; cœlo, & Phœbea lãpade serenante circùm cuncta, lætos nos nescio quid sentimus, alacresque obimus negotia semper: tristes contrà segnesq; ad omnia, turbido nebulosoq;. Scilicet clarescẽtibus hic spiritibus circuniecti luminis vicinia ac cómercio, splendescentibusque, ac nosipsos exhilarãtibus; turbidioribus ibi, & tenebricosis factis, eãdemq; animo turbiditatem nostro ac tenebras offundẽtibus: vt & emaciari tristitia corpora mirũ esse nó debeat, adeoq; ossa quoque ipsa resiccari de Sapientis dicto; lætitiáque mediocri pinguescere, quæ nó efferat se nimis, sed spirituũ corporũ particulis omnibus, calorisq; vnà ac sanguinis, quantũ satis sit, subministret, nó extrà ferri cogat. Ex quo habitiores hac inprimis de causa, pinguioresque multo fieri animaduertimus quosdã, cũ spirituũ copia sanguine quoq; vnà plurimo (nó enim cótingere aliter potest) nutritioni ad partiũ alimoniã omniũ in hilaritate suppeditato. Quamobrẽ non minùs in eo Medici quoq; officium spectabitur, qui Salubritati præsit, vt, quũ rei huiusce opus futurum esse videbitur, tunc potissimùm adhibeãtur cum alijs ad rẽ facientibus eandẽ ista, hoc est, quum tabescere mœrore corpus animaduerterimus, par è diuerso gaudium, aut lætitiã, aut alacritatem quandã aduocemus: aut quum alioqui macilẽtioribus quibusdã meliorẽ conciliare habitudinẽ studuerimus, hinc quoque opis omnino aliquid præter alia petere nos posse credamus: aut è diuerso, quum pinguescentiã fortè nimiam demere propositũ habebimus, mœroris in eo aliquid ac tristitiæ accersamus. Mediocris autem vndequaq; status ac códitionis hominem potiùs in εὐθυμίᾳ illa, quam toties iam commendauimus, conseruãdum nobis esse existimemus: ne videlicet, si supra id gaudeat, aut lætetur, cæteraque sequantur, quæ comitari hæc ipsa solẽt; nó vsquequaque probatũ ad status optimi mediocritatem habitum induat. Verùm hæc alterius iam tractatus sint, nempe quum particulariùs ista, atq; in præsenti temporibus suis quæque cómodè applicata aptabũtur, in quem ne quando incurrat, vix contineri, rerum affinitate eò pertractus, stylus queat.

Restant affectionum animi earum, quæ proposito huic nostro deseruiant, & ἐν τῷ θυμοειδεῖ versantur, simpliciorum nullæ. oẽs enim aut explicatę iam sunt, ad institutum nostrum satis; aut, si quæ nos fugerunt, in has ipsas, quas enumeratas exposuimus, deduci eæ à modò non penitus in rebus his rudi facilè possint. Compositarum autem innumeræ, quas tempus diesque, & rerum ac negótiorum varietas, casúsve alius aliquis ferat, atque in vnum sæpe coniungat: has sibi de suo prudens Lector componere ipse, conferreq; simul poterit, vt Lætitiam metu, modò etiã spem; Iram gaudio, nunc tristitiam quoque connectat: ita alia alijs, & huiusmodi multa connectere, connexámque omnium ita inter se rationẽ effectusq; ad Artis aptè opera traducere licebit.

Natura porrò sponteq; sua, non casu aliqo compositarum, quæ nisi complexione sua consistere aliter haud valeant, duæ supersunt solæ, ἀγωνία, & Verecundia: non magni valde altera nostro hoc in negotio momenti habenda, altera etiam maximi. Quid enim corpori attulerit Verecundia detrimenti, aut quid offecerit? animi affectus, quo temporis momento quodam intrò forasq; propulsus calor, sanguisq; subitaria reciprocatione vltrò citrò remeans, nec opprimendorum, nec discutiẽdorum inferre discrimẽ spirituum visus vnquam sit. Sed neque fieri posse, vt periculi vllum sequatur, inspecta rei natura docet. Virginalis Verecundia affectus est, in quo mali, aut inconuenientis nullius metu, aut timore, animæ facultas delicatioris, molliorisque, insito quodã pudore, quem multo se meliorem iudicauerit, hoc tantùm, ferre illius præsentiã nequiẽs, a spectui se statim subtrahit, moxque recolligẽs sese in subsidium extemplo redit desertarum primò partium, necdum refrigeratarum. In quo quid metuendum sit, aut ad sanitatis, aut ad vitæ iacturam, periculi, non video.

At in Agonia, vt quæ ex ira & metu constituatur, vteruis affectus superet, siue etiam pariter afficiant, non agi malè atque incommodè non potest, prauorum per se antea coniunctione affectuum, inprimisq; noxiorum, tunc etiã eodem tempore molestorum maximè, atq; in diuersa trahentium. Vnde concursatio & conflictatio inter se spirituũ maxima, animiq; trepidantis perturbatio ingens: quam facilè arteriarum pulsus arguat inæqualis, & quòd eodẽ loco cósistere consternati nequeãt, qui affecto eo corripiũtur, pedibusq; & corpore inæqualiter in diuersa ferantur; quid omnino agãt, aut quid nó agant, aut quid consilij captẽt, aut quò se demũ vertãt, nescij, quasi qui extra se positi, iræ'ne, an me-

tus imperata faciant, ambigui, vehementer intereà animo discrucientur, nec minore corporis prætereà, vt in omnibus id genus alijs, detrimento. Hi sunt ferè animorum affectus, dolores, cruciatus, angores, parti θυμοειδῆ proprij; hæ perturbationes, hę pestes, in corpora etiam sæpe, vt docuimus, deriuatæ, ac sæuituræ.

Concupiscibilis animæ partis, belluæ nimirum multicipitis, Affectus corporibus damnum inferentes multi, Cupiditates inprimis non necessariæ, Edacitas, Bibacitas, Ebrietas, Ebriositas.

CAPVT VI.

Illæ alterius partis, quæ ἐπιθυμητικὴ dicitur, ratione & ipsa carẽs, Gulositas, Ebrietas, Edacitas, Luxuria, libidinosarúmque voluptatũ genus omne, & immoderata rerũ multarum desideria, Amor: breuiter, cupiditates cunctę nec necessariæ, nec naturales, & inanes semper, ac superuacaneæ, gloriæ, honorũ, dominationis, diuitiarũ, quæq; omnia facultatis huius animæ pathemata, & affectiones iudicãtur ianimũ; quidẽ ipsę quoque conficiẽtes primò, quoties immoderatè in eas, ac sine cõsilio vllo, rationisq; examine incurrit, intẽperanterq; vsus totũ se deinde rapiendũ illis, & in illicita præcipitiaq; ferendũ exhibet; lõgè miserabilius tot iam cupiditatũ mancipiũ factũ, quàm si perpetuã illi atq; assiduã seruiendũ seruitutẽ esset, in bello, aut ex hostili aliquãdo præda capto, vt ex qua lõgè se faciliùs vnusquisq; ac minore semper negotio vendicare in libertatem possit, quàm si cupiditatibus illis obsessus vinctúsque, atq; adstrictus teneatur. Quæ semel admissæ, si possederint animũ, dominiumq; in eo aliquãdiu exercuerint, inuecta cõsuetudine, inductoq; habitu, iã nulla vlteriùs reliqua spes sit excutiẽdi iugum hoc, aut seruitutẽ exuendi. Quæ miserã mehercle perpetuò, atq; amarissimã vitã efficiat, pessimè semper nõ solùm animo ita affecto; verùm etiã abducto in eandem seruitutẽ, eademq; incõmoda, corpore, nec malorũ inde, nec morborũ certè minus sensuro, quã ex superioribus illis, quos memorauimus, alterius irrationalis partis animę affectibus, ac tãto quidẽ certiùs, quãto magis ex hac parte corpori non plures modò ex pluribus velut hostibus sustinendæ incursiones fuerint, multiceps nanque reuera ac propè innumerabiliũ existimata semper capitũ bellua est, sed ꝙ indomitam se eadẽ atq; insuperabilẽ, semel victrix, ad omnia exhibet, atq; etiã inexorabilẽ, longè quidem minùs semper ἐπιθυμητικὴ hęc pars obtẽperauerit rationi, eiusq; iussa fecerit, aut admonitiones audierit, quàm prior θυμοειδὴς: nẽpe cuius propriũ maximè sit, dicto semper audientem præstare se rationi, fræniq; patiens esse, nec magnopere egere calcariũ stimulis, nutuque ac cohortatione tãtùm gyros in omnẽ partẽ edere, quocũq; se verterit ratio, aut flexerit habenas, equi melioris officio functa, bijugis, candidi, ardua ceruice incedẽtis, impterriti, pudẽtis, verę glorię cupidi: vt deterior alter ille, ita efferatior, facie, colorẽq; diuerso, ceruicis obrigidæ, nec calcarib⁹, nec cohortationibus agi prõptus. Itaq; omnis opera luditur, quæcunq; per domandis Cupiditatibus his reponitur, altissimè iã infixis, quas tam impotens atq; effrænis animæ nostræ facultas aluerit. Occurrendũ igitur initio erit, sedulò ac diligẽter intẽtis, ne qua furtim illapsæ profundiùs se ad animi vsque penetralia immittãt, quando nisi in nõ benè intentos non facilè incurrunt, & inanimaduersæ fallunt altiùs transmissæ, vnde euellere illas facile deinde futurum nõ sit, nec iussas, nec persuasas, ac coactas tantùm. Cognitaq; possunt, & ceu vinculis adstrictæ coërceri, ne efferant se, violentiaq; tantũmodo tunc adhiberi, tãquam indomitæ feræ, debebit parti illi, quam præceptis iam monitisq;, aut hortatibus mollire vllis nequeas, nec ratione vlteriùs traducere ad recta officia, nec flectere oratione possis. Quod enim de ventre à Catone, vt arbitror, dictũ fuit, non habere eum aures: id transferri ad Cupiditatũ innumeras species, quæ minimè monentẽ audiunt, quũ aures, sicuti diximus, nõ habeant, aut surdas habeant, poterit. Et dominandi quidem cupiditas, aut gloriæ, aut diuitiarum, reliquæq; id genus, quarũ natura eò directa tẽdit, vt appetitu ducãtur rerũ extra corporis bonũ positarũ, eoq; non valde corporibus officere, vnde nec admodum instituto huic nostro cõferre vtilitatis tractatæ possint, meliùs fortasse Philosophis tractãdę, sedãdæque, aut mitigãdæ, aut ex toto, quoad eius fieri poterit, tempestiuumq; fuerit, tollendæ atq; eradicãdæ relinquentur. Nos eas nobis sumemus Medici, quas versemus, in quibus apertus cũ corpore cõsensus visitur, ac cõmercium, appetendiq; illarũ vis ex corporis tẽperamento progressa, huiusque ipsius constitutionẽ sequuta, in corpore, & per corpus vires facultatesq; ꝓferre suas, muniaq; obeuntes sua facultates alias iuuat, moderatè tẽperanterq; officio ipsa vsa suo: sicuti intẽperantiùs atq; immoderatiùs lacessens, sæpeq; intempestiuè nimis adlatrans, ac sopitos commodè necessarios naturæ vsus ante tempus blanditijs, illecebrisq; multis prouocãs, & maiores faciens, voluptates corporibus affert nec natura-

les,

les, nec necessarias, ac proinde omnium maximè sępenumero noxias, malorumque inuincibiliũ, quæq; ad mortẽ vsq; comitentur, aut hanc ipsam multo ante tẽpus properatã acersant, causam. Etenim Cupiditates infinitas has atq; immensas, nec quibus remedij quicquam adhiberi ad auferendas eas possit, morbi par est sequãtur (hi nanq; illarũ haud dubiè soboles habẽtur) infiniti atq; immensi, nec remedia sæpe, nec auxilij quicquã, aut opis demũ medicę admittẽtes.

Hic iam quorsum attinet, quos Gulositas, quos Ebrietas, quos Libido generis omnis morbos procreare solitæ sint, quàm rebelles, quàm contumaces, vitæque ipsius fonti, sanitatisq; totius nostræ ac salubritatis authori Calori illi innato nostro insultantes, commemorare? Scitum illud sapiẽtissimi, sanctissimiq; viri, Plures gulam interfecisse, quàm gladium. Et verũ est, verumq; quotidie experimur, qui nõ alios frequẽtiores, quàm de repletione morbos tractemus, in quos tantùm non quotidie, ac non in horas potiùs incidimus. Et quum degrauãte corporis totius Rectricem, sustentatricemq; virtutẽ, humorum, ab Edacitate nimia collectorum, sarcina, tãquam immenso, nec ferendo oneri succumbere tandẽ coguntur plerique, nec aliunde maior certiorq; cruditatum omnium in corpore coaceruatio, corruptorumq; per totũ succorũ cumulus, vnde innumeri, atque hi pessimi, periculosissimiq; semper morbi. Neq; verò præposterũ hic iniectorũ ciborũ ordinẽ, aut inopportunũ, præterque temporis rationem vsum, aut huiusmodi, quæ facere idẽ possint, causamur: de mensura tantùm querimur, quã Gulositas atq; Edacitas ingerere nimiã semper solent. Id enim ventri gulæq; deditorum proprium maximè ac peculiare vnum, vt infarciant, & accipere sæpe nolentem, non exigentem certè, nõnunquam etiã auersantem cogant tamen vẽtriculum, nec sibi in hoc nisi distentis benè, & ad summum vsq; os saturis satisfactũ esse putent, vi mediusfidius maxima naturę illata. Atq; in Athletarum deniq; morẽ deficientes, quos πρὸς ἀνάγκην, & ἐξ ἀνάγκης intrusos congessisse in corpus cibos necessariò legimus, sustentãdis ita validis lacertorum viribus, ad palmam ex victoria reportandam, aliquo ibi tamen vsu, hoc ipso videlicet, captandæ per omnem Græciã apud oẽs famæ. Cui rei perficiundæ, ex plurimo semper sanguine, quẽ coacta necessariaq; ad id Edacitas faceret, plurimũ quoq; roboris ac virium sustinendæ fortiter corporaturæ, staturæq; toti, meritò expectabatur. At hic quò tandem Edacitas? nimirum vt se expleãt, nihil aliud: ac quemadmodũ desiderijs suis alijs, & quascunque iusserint præeuntes Cupiditates, voluptatibus corporeis; sic nec Gulositati finem vnquam vllum faciant, nihil, quorsum errata tãdem illa recidant, curãtes, aut quos allatura ea sint morbos, soliciti; non modò vitæ, quam festinè sępe decurtatam truncant, inimicos, sed etiã perpetuos atq; assiduos sanitatis hostes, vitæq; miserè semper, perq; omnes deinde cruciatus ducendæ, cui vir fortis mortẽ etiã præferat, causam. Et præferunt quidẽ sæpe, at longè interea alio animorum habitu, nõ minùs ipsi. victi enim voluptatibus his, quas eliminare nõ possunt, & tot tãtorúmque morborum causas esse monuimus, alijs super alios incidentibus his, vitã sæpe festinatò nimis finiunt. In quo mortẽ sibi ipsis cõsciscere, non quidẽ animi fortitudine vlla, cõtraq; mollitie veriùs quadam, & obstinata erratorum perseuerãtia, dici meritissimò possunt. Iamque, si Dijs placet, etiam dicaces tum eorũ multos reperias, quũ, vt tandem desistant, moniti, non perinde referre dicunt, vitæ alicui spatia decennio plus minúsve prorogẽtur, an adimãtur: de se quidem non ineptè prorsus confessi, quorum vita pecudum semper more ducta, sicuti nemini, aut sui similibus tantùm, neque id ad virtutẽ tamen, vsui vnquam vlli est, producta longiùs: ita nec abrupta quidẽ magnum allatura sit rebus humanis detrimentum, vt eorũ quosdã etiam nõ natos, non sanè conqueri admodũ fas sit, quid aliud, quæso, si fatendum verum est, quàm inertia terræ pondera?

Proxima Edacitati Bibacitas, ex eodem capite socia, ac parum tamen in diuersa deinde tendens. Genus idẽ, naturæq; ex parte cognatio nõ planè diuersæ: repletionis vtraq; nimiæ causa: solidioris hæc alimenti, illa liquidioris. Hactenus variorum quoq; morborũ productrix vtraque, humorum succorúmque, quos diuersos generãt, varietate: Crassiores prior, glutinosósque magis, dẽsiores, spissiores; proinde meatus corporis, prę sertim angustiores, obstructuros facilè, morborumq; genera facturos solui difficilia, quantũ quidẽ in eo positũ est, nisi aliũde humoris tenuitas alicuius accedẽs solutiorẽ constitutionẽ faciat morbificarum causarũ, vnde contumaciã vnà morbi quoq; deponãt quãprimùm: posterior serosos magis, tenuésque, ac fluxiles. Non eò dico, quod ex nimio vini potu, aut Bibacitate, nõ & alij quoq; humores generari affirmẽ; aut ex Edacitate serosos etiam gigni posse negẽ: sed quod crassorũ ex hac sine dubio, dẽsorumq; maior corpori copia semper prouenit; serosorũ ex potu, magisq; ex Ebrietate, vt quã humor quisq; serosam cõtinet (quod sæpenumero videre est) partẽ, hanc

aut solam, aut potissimam ex potu trahere, pro certo habendum sit. Tantum enim remittere aliquando vrinæ videmus egregios potores hosce; quæ serosa inprimis pars est, vt hoc esse vnum argumẽto certo possit, de potu serositatẽ maximè atq; inprimis colligi. Itaq; sicuti obstructiones ex vino factas deobstrui faciliùs posse scripsisse aliquando (De tuen. sani. v.) Galenũ meminimus, quòd crassities, densitasq; ea non insit, quæ vehementia, efficaciaq; ad hoc remedia expostulet: sic sanè morbos quoq; inde ortos discuti soluiq; faciliores nõ iniuria esse existimabimus, si modò paria reliqua cuncta fecerimus eorum, quos cibus nimius, quosq; potus gignunt, morborũ. Non enim ignoramus, certis quibusdam de causis esse alios alijs hosce salubriores, & periculosiores posse. Neq; immemores sumus, nos sic de illis disputare hoc loco debere, tanquam quos non simpliciter cibus ac potus, sed nimij hi (quod Edacitatis, & Bibacitatis, siue Ebrietatis, quæ Bibacitatẽ ferè insequi solet, nominibus significamus) gignere consueuerunt. Quos ergo voluptates hæ faciunt, de his nũc dicimus morbis. Porrò a sit ex Cupiditatibus inter animæ Affectus, de quibus institutus nobis hic tractatus est, numeratis, voluptates eæ oriuntur: vt hos quoq; morbos fecisse animi affectus intelligantur, quippe quos voluptates fecerint, quas cupiditates eiusmodi pariant, aliosq; insuper. Cõmunem illũ non iam morbũ dixerimus, sed internicionẽ corporis, extincto nimietate cibi potusq; Calore natiuo, potusq; inprimis, atq; ante omnia, lõgeq; citiùs, atq; euidentiùs. Cuius quoniã velocior, iuxta Hippocratẽ, (Aphor. ij.) nutritio moderati: ideo ocyor quoq; ad perdendum immoderati trãsitus, quo corporis calor extinctus pereat, morbique statim succedant frigidioris, haud dubiè, naturæ, cõuulsiones attoniti, Comitiales, Tetani, Aqua intercus, hancq; anteire sæpe solita Cachexia, deprauati habitus nomine dicta Latinis, alijq; huiusmodi, eandẽ causam sequuti, Caloris nimirũ natiui abolitionẽ, aut imminutionẽ maximã, alimento quanuis apprimè idoneo affatim nimis ingurgitato obruẽte calorem; quasi qui lucernæ flãmam crebris nimijsq; olei superadditionibus extinguere de industria cõtendant. Aut hæc fiẽt, aut repleta nimis cõfertaq; sanguine vasa, eoq; imperspirabilia facta, alio quodam, quàm paulò antè tradebamus, modo, quo nimia tãtummodo alimẽti vinosi affusione velut obrutus peribat calor, ipsa hunc nihilominùs calorẽ quoq; ipsum perspiratione sua priuatũ restinguẽt, & attonitos alterius cuiusdã generis, quo intercluso respiramine, nõ cõpia tãtùm nimia obrutus pereat calor, faciẽt: aut disrupta, vel, vt optimè in hoc cadat, osculis apertis extremis, quã ἀναστόμωσιν Græci vocant, tantum interdum effundere cruoris poterunt, vt mors statim sequatur: aut refrigerato ita nimiùm habitu, bona hìc quoque memoratorum iam morborum pars sequetur.

Ebrietatẽ bibendiq; auiditatẽ immensam hanc, atq; inextinguibilẽ sæpe, imò verò victoriã sæpiùs in bibendo quæsitã, altera comitatur, rei præclarè in hoc gestæ palma, Ebriositas. Nõ enim satis fuerat, poculis semel iterumq; certâsse, victoriámque domũ reportâsse, & ornâsse triũpho hoc familiã, vt hæc quoq; gentilitijs imaginibus gloriosè adscriberẽtur: nisi sæpiùs descendendũ esset in arenã, crebriusque hoc dein factitato tandem indueret se in habitum fortitudo hæc, quã tanti illi faciant. Quanuis hoc multi interdũ alij, & quidem meliùs sapere visi, similius esse dicant, ęquè ac si intermittente priùs febre laborans aliquis, errore deinde in continuam deferatur. Quid enim aliud Ebriositas, quàm continua quædam, nunquámque ex toto cessans Ebrietas est? remittens se quidem affectus laxatur, mox vires iterum sumit vehementior, non vnquam in plenum deseret, quem semel occupauit. Itaque Ebrietatis perpetuò alicuius signa in ebriosis aliquã: attonitæ, perturbatæque similima semper mens, temulenta, retusa ratiocinandi vis; inepti, nihil quicquam rectè vnquam agentes, sensu propè communi carent, sopitis similes, vel priusqnàm inebrientur, ebrij. Iidem toto corpore tremuli vacillant, turgido humore suffusa facie spectantur, flaccescentibus, demissisque, ac pendulis ad mẽtũ buccis; siccis, pallescentibúsque labijs, certissima, os ventriculumque, & intermedias partes obuestiẽtis membranæ vitiosa qualitate per totum infectę, nota. vnde fœtẽtis insuper mirum in modum animæ exhalatio assidua, & ἑωλοκρασίας reflatus continuus, quã non ex pridiana temulentia, sed perpetuam circunferunt. Atq; hęc minimè quidem conuenire ebrijs videbũtur: ebriosis autẽ maximè.

Ex Libidine mala, quæ vitare diligenter monemur; Quid μετεμψύχωσις Pythagorica sibi velit. Nõ mores solùm corporis temperamento assimilari, sed vice etiam versa moribus corporum constitutionem accommodari interdum.

CAPVT VII.

HOminis inuenisse nos Leonem, quum iram diximus, arbitrari licet; Lupum, quũ voracitatem. Quodnam animantis genus Bibacitate referat, inuenire

uenire non licet: nobis certè non succurrit. Naturā, credo, in alijs, paulò magis necessarijs visis, exemplum edente inter bruta excessus ingentis, incontinentiæque, atque intemperantiæ, sed quod naturale tamen aliquibus esse reperiretur: in hoc vno modum statuente, nec vllum prodente bibacitatis specimen in his. Quo nimirum significaret (vt ego quidem sentio) rerum opifex natura nobis, præter suas omnino, quas ab initio statuerit, habendum id leges esse, cuius in animalium generis temperamento, ac facultatibus positi, nullam tamen constituere inter hæc, quam quoquo modo imitandam haberemus, similitudinem voluisset: vt in quo non solùm corporearum facultatum, sed etiam animalium non leuem facturi semper iacturam essemus, & quidem principalium deprauata inde semper ratione, sæpe etiam dementati. Nec Libidinis, enormisque sæpe luxuriæ, quam multorum generum variam, vagam, concessam, inconcessam, plerunque etiam insatiabilem vterque sexus obtinet, non similitudinis multum cum animalium aliquo contrahent rei huic deditinimis, in quibus quis non credat, aut non affirmare iure meritóque possit, Caprum inhabitare, aut Suem, aut si quod aliud his luxuria maiore tenetur animal, tanto quidem magis, quanto proculcata hoc illi ratione prorsus faciunt: quam quum habeant, non vtuntur ea, trahique illam sinunt, mancipij ritu, in quæcunque partes eæ iusserint, quibus procacissimas bestias referunt: quibus tamen statis tantummodo anni temporibus quibusdam ferri in hæc, sæuiréque, ac furere datum. At indissueta homini ad hoc tempora, omnibus dierum noctiúmque horis; tempestiuáque satis censetur à multis Venus, quotiescunque libuit, & vires ad peragendum suppetunt. Nam licere, id verò quoniam olim tot antè seculis prolata à summæ atque adeò Imperatoriæ domus fœminæ sententia, Licere, si libeat: iam præiudicatum circunfertur, ne in cogitationē quidem sæpe hominum venit. Non attinet huc veterum Messalinas, temporúmque illorum monstra adducere, quas ex maximis familijs quæsisse sibi palmam in eo constat, prouocatis ad certamen stipe merentium in lupanari ancillarum nobilissimis, fortissimisque, ac gloriatas vicisse numerosiore concubitu. Compares his Sardanapali, eadem in arena quæsita nominis fama ex altero sexu, quasi inito certamine, propositóque præmio, vtris victoria cederet, præpositis, qui plures in eo confecissent pugnas. Apagesis à nobis portentosas has libidines, quibus & animus, & corpus effœminatur. Vsque eò certè corpus in consensum animi vita moribúsque illis imbuti affectum trahitur, vt exuto homine perditissimam sæpe bestiam, cuius mores acceperit, prorsus induat, inque animantis facilè illius naturam ab humana discedat, cuius vitam actionésque, quibus vita potissimùm constat, æmuletur.

Hinc μετεμψύχωσις illa Pythagorica: nec aliud planè sensisse tot deinde asserentem ista Pythagoram tanto consensu sequutos summos, suæ quemque ætatis, Philosophos, verisimile est, quàm brutorū vitæ deditorū hominū trāsmigrationē factā brutaliū (vt ita dicā) animaliū, de suo in alienū statum degenerantiū, quæ, manente hominis tantùm effigie, ferinos mores, & consuetudinem induissent. Monstra quidem hæc hominum appellamus quotidie. Quid aliud, quæso, quàm sub hominis facie portentum aliquod residere existimantes, hominis forma, ac statura tantùm; vita, moribusque, ac reliquis bruti bestiæque omnibus? Eadem significatione iracundos maximè, voraces, libidinosos, Viperarum, Luporum, Suum nominibus vocamus. Et hercule sunt: qui hominis tantùm effigiem retinent, mores, vitámque abiecerunt, ac pro his ferinos ac bestiales sumpserunt.

Ac fieri tamen nonnunquam posse, atque etiam contingere id solere videmus sæpe, vti non mores modò, (ne quis nos de moribus tantùm dicere instituti nostri oblitos cauilletur, quo de metuendis fugiendisque ex animorum affectibus tractandum morbis habemus) verùm etiam corpora quoque interdum ipsa pro moribus, actionibúsque, quas animus ediderit, immutata spectemus, vice hîc quoque, quemadmodum in plerisque alijs, versa: vt, sicuti mores temperamentum corporum insequi ipsum iam diu indubitatum est; ita è contrario moribus, ac quascunque mores edunt actionibus, nō parum sæpe corporis accommodari temperamentū, constitutionémque adeò quandoque ipsam à natura experiamur. Sic quidem Iracundos temperamento suo calidos siccósque, cuiusmodi ferè Leonum est, euadere cōspicimus; Gulosos, ac in segni turpique, tanquam in cœno sues, otio assiduè volutatos, eosdem temperamento, & nonnihil habitudinis quoq; similitudine aliqua referre Sues; Libidinosos partibus non solùm, quas inprimis exercitas habent, pollere, easq; & validas, & maiores reddere, sed etiam Hircum redolere, vt in quorum corpore trux habitare Caper soleat, & eorundem more hirtos hispidosque per totum fieri. Quid? an non Aristotelem authorem habemus, (De histor. anim. viiij.) vidimusque

que partim aliquando ipsi idem nos, Gallinas, quæ maris animũ induissent, ex parta semel de Gallo victoria, superuenire coitu mares solitas, irrito quidem conatu, sed solitas tamen; &, quod dicta inprimis nostra confirmat, vtque author idem est, crista caudáque Gallorum in morem erecta visas, tãta marium similitudine, vt discernere non facile fuerit. ijsdem obseruatum parua quoque enata calcaria quædam locis suis. Iam è diuerso mares fungi matris, quæ forte interijsset, officio diligenter spectatos narrant, ductâsse pullos, fouisse, educâsse, non cucurisse vlteriùs, non coijsse. Quæ cuncta hoc à nobis loco ea allata fuêre ratione, vt argumentũ inde certum ducere nobis liceret, quum quantũ ex moribus his, actionibusque, quas procul dubio animorum affectus, & pathemata quædam gignunt, atq; edunt, in corpora immutationis deriuaretur, perspectũ haberemus; idem ex affectibus ijsdẽ de morbis censendum nobis esse, quos dictę paulò antè cupiditates, non sane leues animi affectus, parere, atque inferre corporibus posse crederemus, postquàm temperamentum quoque propè totum, & immutatam in diuersum naturam cum constitutione interdum, formáque, ac effigie ipsa, videremus. Nunc de Amore.

De Amoris affectu, quatenus tantùm efficere corporibus solitus est, illatis multipliciter, multorúmque generum, damnis.

CAPVT VIII.

IN Amore hæc sunt, quæ memorauimus, multa, cupiditatũ; inprimis, ac pulchri præterea desiderium. Hoc enim ipsum Amor est, generandi desiderium in pulchro. Amorque non alio, quàm Cupidinis, indicari à Poëtis nobis meliùs nomine consueuit. Hoc si fruare, quod cupis, quod desideras, gaudium ac voluptatem accedere ingentem manifestum est: si non fruare, tristitiam, solicitudinem, & ex promptè sæpe in mœrore accensa bili iram sequi solere non manifestum minùs. Iam vnde, quæso, paratior alicui, quàm ex Amore, μελαγχολία; quippe μελαγχολῶσιν amantes maximè: prorsus vt non θυμοειδοῦς minus híc, quàm ἐπιθυμητικῆς inesse partis affectus deprehendere liceat; & superioris insuper nobilioris que multo animæ partis oblæsio euidẽs, apertaq; appareat; sitque Amor aut hæc cuncta habendus, aut meliùs, veriusque, cupiditatum genere quum contineatur, rectéque ac consideratiùs cogitanti collocandus ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ veniat, reliquis omnibus, quæque omnia hæc insequuntur, alijs causam præbere censendus sit. Itaq; quoniã tristari, cupere, gaudere, flere, exultare, pauere, sperare, metuere, audacissimè eosdẽ, & timidissimè, torpidè, sagaciter, stultè, sapienter, & quid non eiusmodi, agere amantes quotidie experimur: ne mirari quidem debemus, siquidem quæcunque comitari animorum affectus hos solent, ea sequi hîc quoque, atq; ab animo deniq; in corpora migrare incõmoda multa, cõpertum sępe habeamus. Maiores tamen semper, atq; euidentiores, atq; etiã citiùs contingere in his effectus conspicimus ab animi affectibus, qui tristitiæ sunt, ac solicitudinũ, mœroris, anxietudinũ, & melancholiæ: eo quòd in Cõcupiscibili parte licèt repositus animi affectus sit primò, ex Amore, nõ ferè tamen breui, aut sic statim, nec nisi longo demum pòst tẽpore redundare in corpora ex hoc mali effatu quidẽ digni quicquã videmus: nisi veluti degenerãtes, aut accersito potiùs alio prætereà affectuum genere, in mœstitiã quoq; sese induant, animorumq; pathemata id genus alia, vel melancholicũ etiã inuehãt: vt nõ immeritò ideo, perstãte in omnibus Cupidine suo illo, nec cessantibus vnquã, quas initio sumpsêre, cupiditatibus, quãtopere nõ minùs prætereà insaniãt, discrucientur, angantur q; animo semper, atque in maxima assiduè anxiaque valde solicitudine versentur, animaduertere in promptu apertoq; omnibus sit. Ex quo pallor, & macies, ac corporis totius status imminutio insignis, non alia planè de causa, quàm pessimè affecto nõ solũ vtraq; Irrationali in parte animo; sed etiã nobiliori, ac principali magis illa, omniũq; præcipua, de statione sua exeũte, quasiq; in aliarũ partes adducta. Hic iã nulla ꝓpè animo cura alẽdi corporis, curãti alia, curisq; alijs multis lõgè sibi potioribus visis occupato, qua tantùm ratione, quibúsve modis amata re potiatur sua, cui totus potiundæ inhiat, id vnũ solicitus. Quocirca iacẽt depositæ atq; abiectæ, aut tenues certè & imbecillæ manẽt, & reliquæ fiunt cupiditates omnes, hæc vna vt alatur, cõtinuæ spei fomẽto, ac veluti irrigatione, maius subinde maiusq; incrementũ ex cõsuetudine cũ aliarũ vnà detrimẽto sumens. Auersi igitur à cibo, nec illũ capiũt, aut nõ valde certè appetentes capiũt; &, si quẽ ingerũt, nec arctè amplectitur vẽtriculus eum, nec vt par est cõcoquere potest, distractis auersisq; aliò, neq; intẽtis satis nutricationis muneri naturalibus facultatibus, nec spirituum satis suorũ cõferre in id valẽtibus, quos officijs alijs obeũdis dissipatos habent. De Amore paucula hæc. nõ enim explicãda nobis hoc loco vniuersa illius natura erat, quod prolixè

lixè facere potuimus: sed si quid corporibus officere affectionis genus id, aut alio modo immutare posset, tradendũ id fuit.

De Libidine autem, quæ ferè Amorem sequi deterioris notæ & conditionis illum solet, longè autem reuera natura sua dissita ab Amore est, vt in qua vis interdum violentiaq; insit multa, quæ in Amore nulla; quoniam generatim antè, vt de animi affectu quodam, tradidimus: age nunc speciatim quoque, particulatimque magis, de Venereorum opere, vsuque, qua prodesse, quaque obesse corporibus solita sint, agamus.

Veneris vsus ad Sanitatis tantùm rationes quærendus hic. Et ex diu nimis contento semine nocumenta in vtroq; sexu, quæ euitari debeant excretione tempestiua, aut præcauendo.

CAPVT IX.

DE coeundi officio, siue Venere, præfandũ illud esse arbitror: nõ futurum fuisse, vt à nobis ista tractarentur, nisi Sanitatis rationibus maximè collatura esse existimássemus. Quibus si quid vsquam, aut quoquo tandem modo cõfert, aut earum summam auget, aut ad rem ratione aliqua facit; id à nobis diligenter vndiq; conquisitũ totum conferri in opus, quod hoc tempore molimur, huiusmodi debet: nisi verò præuaricationis suspicione insigni, atq; manifesta, transmittẽda nobis silentio sæpe sint quædã, quæ vel obscœnitas, vel turpitudo aliqua fari probibeat, maximi alioqui ad rerũ tractandarum institutionem momenti, atque vsus, vt, nisi suam quoq; hæc tractationis in partem veniant, defuturum operi aliquid ad summam omnino sit, nec perfectum id, neq; numeris absolutum suis dici omnibus possit. Quanquam nulla prorsus esse in re obscœnitas poterit, si vsum tantũ coeundi sequamur legitimũ, æquúmque, cum voluptate quidem coniunctum sua, eiusdẽ nempe conditionis æquæ, legibusq; suis vndique, ne qua ex parte terminos suos egressa transiliat, coercita. Vsum hic præcipuum illum propagandi generis humani in nobis, quò cuncta hęc rationis huiusce à natura destinata tendunt, omittemus: salutarẽ tantùm retinendæ hoc pacto particularis cuiusq; sanitatis sequemur, in communem potioremque, quem diximus, illum contendentem hunc quidẽ quoque, sed quem præfixus Sanitatis tantummodo nostræ tuendæ scopus, nihil præterea, aliũ quendã faciat. Neq; tamen nõ cõiungi, cõuenireque in vnum optimè vtriusq; rationes queant, vt eodem tempore, & corporis salubritati, & procreãdis liberis detur opera. Nos tamen intra septa nos nostra continebimus, vsumq; tantummodo, & cõmoda ad Sanitatis tutelam, ex rectò opportunóque coeundi vsu; rursusq; incõmoda, ex intempestiuo spectabimus: quo & hæc accersere ad res nostras, quum opus fuerit; & illa euitare, quum nocitura nobis esse videbũtur, liceat. Nec voluptatẽ quidẽ considerаturi in hoc, nisi quatenus functionem hanc necessariò insequitur: nec pro scopo habituri, ac noxij solummodo excrementi eiusmodi, si diutiùs retineatur, expulsionẽ de corpore captaturi, Diogenis quidem instituto ac more, sed Diogenico tamẽ exemplo minimè. Huius nanq; probare viri morem, institutumq; possumus depellẽdæ ita noxæ, ab excrementitia vitiosaq; materia contractæ: exemplum improbabimus mastrupationis, inepti nimis hominis, vtpote Cynici, atq; inuerecundè admodum professi τὴν χεῖρα φλάσαι τὸν ὑμεναῖον ἆσαι.

Quod porrò vitium, quæ malitia, imò quãta venenosæ cuiusdam materiæ noxa, collectitio diu nimis intra vasa sua semini insit, quærentibus nõ defutura sunt exempla eorum, qui grauissima ob hoc incurrerunt symptomata, assuetorum præsertim Venereis antea, si repẽtina desuetudine, cõtrario sibi proposito instituto, vigentique adhuc ætate, & corporis temperamẽto, gignẽdo colligendóque copiosè semini idoneo, nec Venereorum memoriã deponant, & victus tamen intereà rationem prioris seruent, semineæ itidẽ materiæ multæ procreandæ aptam. His corporis totius grauitas quædam accedit inusitata, inguinumq; ac vicinarum circà partium extensio; vbi, si plusculum acceperit caloris præternaturalis semen, vt ferè euenit, quoties calore humoréque locorum non admodum dissimilis naturæ materia diutiùs conclusa cõcalescit magis magisq; semper, per communes arterias venasq; facilè cordi quoq; id caloris impertire, febremq; gignere, possit. Nec minùs cerebrum impetere exhalati inde vapores quidam, ijdem & praui, sensusque hebetare, & intelligendi vim rationemq; perturbare, & oculorũ aciẽ offuscare, capitiq; vnà grauitatem adferre, valent. Sæpe melancholicos fieri ex hoc, sibiq; ipsis displicentes, ac præter rationem omnẽ tristes, & desperantibus similes, interdum & maniacos, frequentiùs vertiginosos, videmus. Veluti fractũ intereà viribus suis sentitur corpus vniuersũ, & tremere præcordia, & pectoris partes cõtractionis, quasiq; cõuulsionis cuiusdã nõnihil sentire apparet, perq; totũ suboritur frigus, ac torpere sibi videntur, moueriq; segnes, nec cibum capiunt, nec, si capiunt, facilè conficiunt.

Ijſdem ſymptomatis vrgentur fœminæ, prætérque conuulſione ſæpe partium manifeſta magis, vuluæque interdum ſträgulatu, quem vocant, vſque adeò vt mortuis ſimilimæ iaceant, nulla nec reſpiratione, nec corporis vlla omnino ex parte cómotione aliqua, nec arteriarũ pulſu, quem quidem percipere tãgendo queas, nec ſentiendi facultatis cuiuſpiam functione immotæ prorſus, nec remanentis in corpore vitæ ſignum aut veſtigium ſaltem aliquod oſtendentes: excepto, quòd medium corporis circa caloris tamen alicuius ſenſum tangentibus oſtendunt, cætera frigidæ. Animam verò non in totum efflatam egiſſe colligi poteſt, appoſitis ad nares diſcerptæ carptim lanæ floccis, ſi quoquo modo motitari viſi fuerint, commeante vltrò citróque, perexiguo licèt, aliquo tamẽ inde ſpiritu: aut, ſi vaſculum aquæ ad ſummũ plenum aliquod ventriculi ori imponatur, animæ etiamnum præſentiam alicuius deprehenſurum, effuſa aquæ particula. Irreſpirabiles ex argumento vocant Græci: ſua quidem Heraclidæ authori ἄπνους ea ratione eſt, quæ libro titulum fecerit. ὑστερικὴν πνῖγα, affectum vocant, & ἄπνοιαν ὑστερικήν: nos vteri præfocationem poſſumus, & reſpirationis ob idem priuationem. Neque tamen tam vehemens ſemper affectus, vt in ſtrangulatu ſpirandi ſemper & ſe commouẽdi facultate deſtituãtur, arteriarúmque pulſus in omnibus ex toto ceſſet. Nam & ſentientes quaſdam, nec immotas prorſus, nec quicquam de ratione mentéque egreſſas, eaſdem & vuluæ ſtrangulatu periclitantes videmus. Sed detenti diu nimis in fœmellis ſeminis vim, mirámque extraneæ cuiuſdam, noxiæque admodum inde, materiæ efficaciam notâſſe propoſito noſtro conuenienter voluimus. Quod mirũ non videbitur, fœminini ſeminis naturã, & cũ maſculino diuerſitatem, conſiderantibus, minùs & concocti, & excremẽtitij, ſeroſiq; magis; ideóque peregrinam, atq; alienam, naturęque noſtrę aduerſam ſuſcipere qualitatem idonei, paratique magis. Quòd ſi ſanguinis tanta eſt vis mẽſtrui, ea malitia, tantúmque in illo ad multa, eáque dictu incredibilia, virium, quãtum à rerum harũ Scriptoribus tribuitur; nec præſentis vtiq; temporis fides derogat, quin longè adhuc plura, nec magna nec mira minùs, arrogat, quæ nec operæpretium, nec inſtituto huic noſtro conueniens ſit referre: non vſque adeò mirabimur, in proxima menſtrui ſanguinis materia, ſemine, ſi talia cõtingant, diuturnáque nimis mora id, ac longiore, quàm quũ excerni requirat, temporis mora cõtentum, praua vitioſaq; inprimis accepta qualitate, ſymptomata adferat, quę diximus, mortémq; propiùs, quàm vitam, peſſimè ita affectum corpus conſtituat.

Ergo perquàm neceſſaria ſeminęę vtroque in ſexu excretio; aut, ne colligatur, nocere quod poſſit, pręcautio; aut collecti iam aliquo pacto reſtinctio. Præcautio potior: proxima reſtinctio, in his nimirum, quibus propoſitum fuerit ab huiuſmodi ſe in totum quacunque de cauſa operibus abdicâſſe, ſibique ipſis Veneris muneribus interdixiſſe: tractabitúrque de hoc pòſt paulò. Nunc, quibus ſemen etiamnum colligitur prolificũ, ætatéque & temperamento fuerint progignẽdo huic fœcũdi, (nam nec ætas, nec temperamentum ad id omnẽ aptum) atque ætate maximè conſiſtentes, vel proximi quoque huic, calidioréque & humidiore natura, vel huic affines, plurimum, noxiúmque maximè coarceruant. Atque hi, præſertim verò ſi notos antea concubitus habuerint, intermiſſa ſtatim præter conſuetum Veneris conſuetudinẽ ſuperiùs numerata ſymptomata incurrẽt: &, quod ad ſanitatis tutelam attinet, exercenda habebunt temporum interuallis iuſtis munia hæc neceſſariò.

Vſus & commoditates ex Veneris vſu cõmodè inito; tum, quæ præcaueantur ex eo, mala.

CAPVT X.

QVæ ſi loco ac tempore facta fuerint, mirum quàm noxę illæ omnes anteuertantur, moxq; corpore inuaſuræ repellantur, & iam occupantes diſcutiantur, vegetato extẽplo corpore, quod priùs tãquam onuſto quodam pondere depreſſum videbatur. In melius promouentur ſtatim cõcoctiones, vniuerſaq; nutriendi corporis officia peragũtur clarificatis & illuſtratis ſpiritibus meliùs; natiuóque calore exuſcitato, qui antea velùt ſuffocatus premebatur: vt authores ſint & quidem claſſici, augumẽtum inde ſumere corpus ſolere. Quod nõ alia de cauſa fit, quàm, qua diximus, innati caloris exuſcitatione, ſemine nimio torpentis, quem moderatus, quum opus eſt, coitus excitet, ſuperfluoſq; vnà humores abſumat. Ex hoc agilitas quoq; corporibus, & floridior quidã calor accedit, triſtitia omnis abit, redit alacritas, ac optimæ neſcio quo pacto ſpei plenus exhilaratur animus: caligare deſinũt oculi, meliùs audimus, odoramur, guſtamus, exactiùs ſentimus, ingenio valemus magis, cogitationẽ ad potiora grauioraq; transferimus, inanibus ac futilibus relictis. Nec alia re faciliùs deferbuerit ira, & ad agendas res promptitudo atq; alacritas acceſſe-

ceſſerit, aut compoſitis magis moribus ſpectabilis animus euadet: ſedatis quippe importuniſſimis Deæ illius ſtimulis, & repreſſo canicularum vndique animum impetentium, & ab recto abſtrahentiũ, latratu; ſimul excremẽtitia ſuperfluitate ea, cuius perquã deprauatis exhalationibus totum corpus infectũ vitiabatur, ſenſus offuſcabantur, ingenij vires hebetabantur, propulſa. Quã vſq; eò coaceruatam colligi in corpore par ſit, dum naturæ inſtitutũ perficiatur, procreãdo tantùm propagandóque generi introductũ ab ea. id quidem excrementi ad hæc tantummodo vtile, in hoſce quoq; vſus collegiſſe conueniet, vt quo debuerit tẽpore opportunè excernatur, nocuum ſemper vltra id futurum, vtpote quod non in corporis, in quo colligitur, gratiam, ſed prolificãdi ſolùm cauſa, in loca ea coniectum ab Opifice noſtri fuerit, remittendum de corpore, loculamentisq; ſuis ad naturæ opera deſtinata.

Pituitoſos morbos (ſi quis & in Curatrice quoque Medicinæ parte vſum ex hoc quęrat) coitu ſanari, author Hippocrates eſt: (Epidem. vj.) *λαγνείη τῶν ἀπὸ φλέγματος νούσων ὠφέλιμον.* Factos à pituita morbos, inquit, Venus iuuat: vt exemplo eodem in altera quoq; noſtra hac, quam nunc præ manibus habemus, Medicinæ parte vſus futurus nobis ſit remedij eiuſdẽ, quoties pituita moleſta erit, modò vires vnà adſint. Nam id in virium imbecillitate tẽtãſſe, maximo ſemper damno ceſſerit, ſæpe vitæ diſcrimẽ attulerit, aucta Veneris exercitio, quo reſolutũ, niſi ſuppetat robur, flacceſcere maximè corpus conſueuerit, virium debilitate, & ſiccitate addita, quę Venerem ſemper ſequitur. Iccirco conſumendæ pituitæ non paruus ſanè ex ea profectus, vnà & ob calefaciendi potentiam, quam robuſtis ex Venere contingere videmus, excitatis ſpiritibus, caloréque, ac fortiore facto commotione ea corporis tota; quũ imbecillioribus idẽ quoq; vſu veniat ſępe, vt concaleſcant quidem primò, tum agitationem eam non ferentibus viribus, ſimul voluptate perfuſi ſtructuram maximè corporis laxante, exitum natiuo calori ſpiritibusq; parẽt, moxque ita inſigniter refrigerentur: non ſecus, atq; in exercitationum genere omni euenire alio experimur, vbi excitatum commotionibus calorẽ augeri, viresq; ſumere validum videmus, imbecillum deſtrui; & magnũ ignem ventorum flatibus ventilatum creſcere, paruum extingui ſæpe. Quanuis Veneris ea pręterea ratio quoq; ſit, ſpiritoſas ante omnia partes roborãtis adhuc magis, ſi validæ fuerint; debilitantis, ſi imbecillæ: eoq; auctis illuſtribusq; factis ſpiritibus concalfacientis corpus, vt imminutis obſcuratisq; refrigerantis. Eandem ob rem renum calculo obnoxios, qui pituitoſam maximè, craſſamque, ac viſcidam generationis ſuæ materiam habet, haud partim ſanè iuuerit, ne gignatur prohibito, Venus: (vt in parte tantùm Salubris Artis verſemur) idq; partim conſumpta (quod facere inprimis ſolet) pituita, partim (quod nõ minus præſtat) calorifica vi eliquata eadem fluxiliq; facta, proinde nec hæſura diutiùs renum vijs, vt cogi in calculum valeat: eò præſertim, quod vicinitate partium, quæ in Venere potiſſimùm exercentur, imò & affinitate coniunctionéque, conſentire, ac virtute ſua excitati propellẽte emittere renes noxia, quaſiq; ſeſe exonerare tunc conſueuerint. Quod idem præſtat, vt & inguinum, circuniectæq; partes genitales omnes, abſceſſibus aliàs, aut malo alicui fortè opportunæ, vnius ſępe Veneris ope tempeſtiuè adhibita illæſæ ſeruentur.

Quantum nocumentorum afferat intempeſtiua Venus, functionésque omnes deſtruens, Naturales, Vitales, Animales.

CAP. XI.

ATq; hęc ferè ſunt, quę ex Veneris operibus reportari ad vſus noſtros cõmoda queãt, ſi meliore boni ex parte arrepta teneantur, cuſtoditæq; ſeruẽtur, quæcunque, ne malè nobis in his cedat, diligenter retinendæ fuerint, rerũ omnium, de quibus mox dicendum erit, conditiones. Quod niſi maximò ſemper opere ab errore omni inoffenſum defendatur opus: nec minora, nec pauciora, niſi fortè longè & plura, & peiora, ex eiuſdem prorſus rei, ſed diuersè acceptæ, vſu allaturum incommoda ſit, quàm antea commoda. Vſq; adeò retulerit, ex qua rem quamq; anſa capias, geminę quacunq; in rẽ quum ſint, ſi Epictetum authorem ſequimur, boni malique. Boni iam oſtẽdimus ex Venereorũ vſu anſam, ſi, qua debet ex parte, prehẽſa teneatur: nũc mali quoq; oſtendamus. Et quanuis Poëta neſcio quis,

Vno nanque modo Vina Venúsque nocent.

dixerit, atq; in multis verum eſſe probetur, quæ ille recenſet: rebus in noſtris, his inquam, quæ Medicam, noſtrámque inprimis tractationem hanc tangunt, (nam in Curatrice, & quæ rectè Clinice vocatur, Medicinæ parte, decũbentibus ęgrotis nulla, aut perquàm rara admodum, Venereorum cogitatio) diuerſa omnino ratio vtriuſq; ſpectabitur, vel in eo inprimis, quòd nimietate ac humoris redũdantia alterum ante omnia officiat, Vinum; tenuitatẽ pauci-

paucitateque altera, & reficcatione nimia, Venus: ex altero, ne suffocatus pereat calor alimēto supra modum ingesto oppressus, periculū sit; ex altera, ne debilitatus calor sdem, & ceu alimonia iusta sua destitutus, viriúmque suarum imminutione potiùs quadam resolutus euanescat. Vtrunq; quidem, sicut idem Poëta cecinit,

Vt Venus eneruat vires, sic copia Bacchi,
Et tentat gressus, debilitátque pedes.

Vtrunque, si quid aliud, neruosis maximè partibus officit, vtrunque oculis: ab vtroque festinata nimis senectus, ac præpropera sæpe, atque ante tempus multo accersita mors expectāda, atq; haud scio an ex Venere magis. Improuisæ quidem & inanimaduersæ, ac repentinæ mortes, ex Baccho citiùs, frequentiúsque occurrent: certiores, & ineuitabiles magis, ex Venere. In eo, dubio procul omni, ac scribentium de rebus his omnium consensu, damnosissima reperta Venus, quòd præter oculorū offensionem, quam multo, quàm ex vino, maiorē ex Venere persentiscunt, non facilè quicquam, quod ęquè vētriculi functiónibus vniuersis obsit, reperire aliud sit: vt, quibuscunq; natura imbecillior pars ea sit, nisi abstinuerint, aut se, circunspectis diligenter, atq; ad amussim obseruatis legibus omnibus, cōtinuerint, ac tāquam ad præscriptū fecerint, vel contemptim nimis ac negligenter sese gesserint, quando minimè omnium oporteat, incumbendo in id: daturi mox pœnas sint, haud dubiè non leues, refrigerato, resiccatóque nimis corpore, vētréque inprimis ipso, (etenim εἰς τὴν γαστέρα potissimùm incidit noxa ea, quod dici solet) & depauperatis visceribus calore suo omnibus, vnde accelerato senio, mors in promptu. Hęc nanq; præcipua noxę omnis ex frequētata, aut aliás intempestiua, inordinataq; Venere causa, refrigeratio & resiccatio corporeę molis totius, cum caloris vnà natiui deperditione. Quem, quū calore humoreq; maximè ex substantia sua cōsistat, nō alia magis, quàm frigoris ac siccitatis qualitate introducta imminui, atque adeò extingui quoq; sæpe posse cōstat. Pereunt inde spiritus vnà ipsi quoq; extemplo, generis cuiuscunque, detrimentum certè patiuntur, ac velut subtrahitur animæ instrumētum, quo naturales functiones suas ritè obitas peragere solet, vitales, animales, hoc est, nihil aliud, quàm vitæ ipsi insidiæ tendūtur, impetu in præcipua viuendi officia facto. Exoluitur, iacétque corpus viribus destitutum suis omnibus: magisque, quo impigrè magis, viribúsque omnibus nixi, quàm validi eo in officio pręstando sint, ostendere cupierint, supra vires suas, ex quo deiectæ deinde illæ prostratęque mox iaceant, moliti; aut maioris voluptatis desiderio, noua semper aliqua, miráque ad id, ac præternaturalia sæpe allectamēta quæsierint, minimè vulgari communiq; cōtenti, nec nisi accersita, blanditijsque atq; illecebris inuitata, Venere vsi: vt non cestus illis futurus satis suus sit, sed & māgonio prętereà egisse oporteat, quo voluptuosior voluptas ipsa fiat. Hinc planè artificium adhibent, & admouent machinas, non dico excitandę, quæ torpeat, sed excitatę per se concitatiùs etiamnum ac vehemētiùs deinde ferendæ; inuitamq; propè cogunt ingētibus semper stimulis, vt sufficere voluptati corpus possit, qua mox viribus suis defectum pereat.

Itaq; ergo vera tum ludibria fiūt, ipsa per se Venus meritissimò ludibrium dici quum possit tota: ac laxata membrorū omnium compage, collabi sępe videmus vim potentiamq; eorū omnem; simul concidere corporis iuxtà atq; animi vires omnes, debilitatis nimio plùs vitæ nostræ principijs vnà cunctis, deductisq; ad internicionem penè spiritibus, cùm exinatione nimia, tum voluptatis naturales limites egressæ, blandæque, ac irritatæ sensu, corporis ęquè ac animæ neruos omnes incisos auferentis. Peritque visus sæpe, aut obtenebratur, aut suffusione tentatur; exurdescit auditus, nec mens peræquè intelligit, nec ratio colligit: omnia ob siccitatis intemperaturam altiùs adactā sensiterijs, cerebróque, ac spirituum infrequentiam. Longè aliter, quàm quum retento vltra iusti tēporis metas semine eadem omnia eueniebant: nihil aliud, quàm praua tunc tantùm resilientium inde exhalationum qualitate infectis, ac veluti obtenebratis spiritibus, vnáque repletione laborantibus partibus: facili ad omnia inanitionis remedio, simul & spirituū illustratione aliqua. Hic nec eorum corrigi facilè exiguitas introducta multitudine potest, quādoquidē vnaquaq; in re difficilius habitū semper fuerit colligere, quàm dissipare: & temperamēti siccitas, quàm nunquam restitui facilis sit, vt ritè humescant partes, experimur quotidie; præcipuè verò, si, vt ex nimia Venere contingere necessum est, paulò ad profundum atq; intima magis inuecta qualitate ea, siccescere pergant membra, nulla ꝓpè iam spe reliqua, quin in habitum tandem totum recepta siccitate tabis genere, μαρασμώδη quam Græci vocāt, correpti consumptiq; pereant. Haud ita sanè mirum quod futurum sit, cōsiderantibus, quantum coeundi frequentia, furiosaq; & insatiabili Venere alimentosæ humiditatis deperdatur, defraudatis nutrimento suo partibus: quippe vndiq; ea in re de vniuersi corporis particulis quasi supplementū mittēte natura, vt sufficere operi possit labor, ac pro-

ac proximam ſemini ſanguinis materiam,
quæ mox nutritura corpus fuerat, effun-
dente, donec remiſſis iam habenis eodem
corriuetur ſæpe vitalis quoque ex arterijs
cũ cruore vnà ipſo ſpiritus, maximo cor-
poraturæ totius vitæque ſimul detrimẽto.
Iámque reſeratis ita vijs, adapertisq́ue mea-
tibus, in partium laxitatem coeundi labore
eo, atque ex labore caliditate fuſi, citiq́ue,
voluptate ante omnia ingenti accedente,
feruntur humores, hoc tantùm, quod di-
ximus, fundi cieriq́; ex eo qui poſſint, non
etiam abſumi, aut reſolui, debilitato antea,
exiguóque facto calore. Hinc Arthritis,
Chiragráque, & Podagra, & Iſchias, malo-
rum nomina ex humore omnium in par-
tes imbecilliores recepto, fluxili quidẽ ca-
loris vi alicuius facto, ſed cuius pertinacia
maiorem, vt abſumatur, diſſoluatúrque,
huius ipſius caloris vim requirat. Hærebit
igitur, & non magno quanuis partis calo-
re, tractu temporis exaſſatus ſiceſcet, & to-
phos nobis gignet; &, ne multa, nodoſam
Podagrã faciet, iam, quod ad curationem
attinet, depoſitam penitus ab omnibus ac
conclamatam. Memini Authores eſſe, qui
in Venere exigui Comitialis affectus ſpeci-
men reperiri contendant, nec conferre hęc
inter ſe dubitent aſſimilatione multa.

Quid igitur mirabimur, ſi cuncta hæc
mala ex hoc vno veluti fonte fluant, aut
his fortè plura? Non enim, vt arbitror, re-
cenſuimus cuncta: ſed nec recenſere po-
tuimus: quis enim poſſit? nemo, inquam,
mirari debuerit tot inde incommoda pro-
uenire, vbi ſupra iuſtam ſemineæ materiæ
emiſſionem, qua ſe exercitio eo exonerâ-
rint partes recipiendo ſemini deſtinatæ,
exinanitáque vaſa fuerint, ſi quis volupta-
tis ineptæ atque importunæ blanditijs al-
lectus vlterius vrſerit, vimq́ue ita inferre
naturæ irritatæ eo pacto, coactæq́ue decre-
uerit. Excitata illa in ſeminis defectu pro-
ximam huic materiam, iam iam partibus
omnibus apponendam, tanquam penſum
pro alimento quo nutrirẽtur, rorulentam,
diſperſamq́ue per omnia, his ipſis adem-
ptam, ad loca veluti ſuppetias ferẽs ea mit-
tit, & ſubtractam alijs defert, vt præſto ſit
quo repleantur, ne incaſſum verſari opere
in eo contingat laborantes, ſi, quod eiacu-
lentur, (id quod maximè tum exoptant)
habuerint nihil: mox deficiente hac quo-
que ipſa, ſequuturus & cruor (quod pau-
lò antè diximus) ſit, cúmque cruore vitalis
quoque ſpiritus, relaxatis arterijs: tum na-
turalis ex venis, tum animalis, cui peculia-
riter Venere nihil nocẽtius nimia, infeſti-
us nihil. Authores habemus ex Arabibus
præcipuos, Quadragies tantundem mitti
de corpore ſanguinis æquè innoxiè poſſe,
quàm ſeminis effundi, imò longè nocen-
tiùs ſeminis. arbitrati, credo, antequàm na-
turam rectè induat ſuam ſemen ex ſangui-
ne, quadrageſimæ vix pro rata portiuncu-
læ rationem obtinere id: ſimul, quia pluri-
mum quoque ſecum ſpirituum de corpo-
re eductum auferat omnium. An nõ hæc
parata ſtatim, apertáque, atque etiam com-
pendiaria (ſi cui compendia hæc ſectari in
animo fuerit) via, quæ recta in libitinam,
atque adeò non longa temporis mora, fe-
rat, deſtructis, diſſipatisq́ue ſpiritibus, &
caloris innati deperditione tanta? paſſer-
culorum eorum exemplo, quos ob ſalacita-
tem nimiam vix ad anni circum vertentis
ſpatia peruenire poſſe, Authores maximi
ſunt: & certum eſt. Quocirca Pugiles olim,
& Athletæ, & corporis viribus colligendis
oſtẽtandisq́ue dediti, noſtróque hoc tem-
pore idem profeſſi Turcæ, vt ludibrium
hoc, viriúmque eneruationem vitarẽt, alij
modum ſibi fecerunt in eo; alij, atque hi
maxima pars, nuntium remiſêre prorſus,
ſeſeque à Deæ illius ſacris amouerũt, cuius
myſtas imbecillimos videbãt, & abdicárũt
opera, luctandiq́; rationem eam detrectâ-
runt, ex qua minimè in veros fortésque lu-
ctatores euadere, palmamq́ue inde repor-
tare ſe poſſe confiderent.

*Non eſſe ob enumerata incommoda ab opportuno pro-
pterea Venereorum vſu abſiſtendum: ſeruatis modò
legibus Temperamentorũ primùm, tum Aeta-
tum, tum Conſuetudinum. Et de
prolifico Semine.*

CAPVT XII.

OCcurret hoc loco ali-
quis: Et ſtat ergo (in-
quiet) ſentẽtia hæc, vt
noxis his, ac detrimen-
tis tot perterriti Vene-
ris opera ne attingamus
vnquã, néve in his nos
exerceamus, in quibus,
ſi qua poſteritatis ratio habẽda fuerit, per-
quàm exerceri neceſſarium tamẽ ſit. Mini-
mè verò, dicemus. quæ enim ſtultitia eſſet
hoc affirmare? Coeamus, volumus: ſed mo-
dus ſit. Naturæ nolumus aduerſemur, hoc
enim eſſet θεομαχεῖν. Sed eandem ne irritare
velimus, monemus; huius ipſius dictata vt
ſequamur, cupimus; rectè ac ritè operatæ:
laceſſiuiſſe, & ad opus inuitam pellexiſſe,
allectæq́; ſtimulos inuſitatos addidiſſe, hoc
verò eſt, quod nos deteſtandum maximè
eſſe arbitramur, Salutaris hac operis in par-
te pręcepta tradentes. Et alioqui monita il-
lius tantummodo, ductúmque ſequuti, ſa-
tis ſine dubio, opinor, facultatum virium-
que afferemus, vt & dãdæ liberis operæ ſuf-
ficere, & valetudinem omni ex parte defen-
ſam

sam tueri nostram valeamus; coniunctaq; cum Veneris opera, suscipiendæ soboli necessaria, tuendæ Sanitatis nostræ integrè atque perfectè futura opera sit: quanquam omnium primā ac præcipuam hac quidem Medicinæ in parte, vnámque illam, quę Sanitatis tātummodo retinendæ rationes respicit, intendamus. nō enim Venereorum nos vsum concesserimus, hâc ipsam, quam nunc tractamus, Artis stationem seruantes, vt proles inde, verùm vt sanitas potiùs existat: illud quanuis in votis maximè futurum sit, vt vtrunque nobis eadem opera accedat. Cæterùm modò alterū adsit, quod vnum intentum quærimus, Sanitas, hancq; solam tueamur: nō magnopere, neq; anxie quæremus alterum.

Seruetur tantùm faciēdorum omnium ratio. neque enim conseruata aliter retineri possit sanitas. Temporis, Aetatum, Consuetudinum, Temperamentorum, & id genus consideratio adhibeatur. Imò verò, si rectam rerum nostrarum rationem expendere voluerimus, ne danda quidem liberis procreandis opera nobis erit, nisi Sanitatis id ratio omnis admittat. Tantum facit seruatus perpetuò rei cuiusque, quem primò tibi, in quo mentis aciem defigas, propofueris, scopus. Is diligenter ac pensiculatè custoditus, & commoditates nobis ostendet exercendorum Venereorum, quàs primo loco memorauimus; & vitāda incommoda monstrabit, quæ posteriore.

Prima illa occurrit cautio Melancholicorum, (frigidos & siccos natura intelligo, genitalium maximè partium temperamento) quibus aduersissima semper esse censetur Venus: atque vt illorum aliqui, quos flatu prætereà repleri cōtingit, hanc ipsam inprimis appetere videantur, sufficere tamen operi nequeunt, & in labore statim ipso fatiscūt, frigidique & sicci antea, frequentato exercitio hoc, tales magis ac magis subinde redduntur, viámque sibi ad senectam, mox & mortem faciliorem, celeriorémque ita præstruunt. Videre his est tremere aliquando & salientem palpitare cordis ex hoc vno sedem, promptéque Cardiacos eos fieri: breuiter, malorum pauló antea enumeratorum agmine corripi, ad quæ mors. Proximi ab his Biliosi habentur, calidi nempe, & sicci, qui feruidè sæpe eò feruntur, magnóque interdum impetu rapiuntur, desituri quamprimùm; quo quidem vehementiùs incubuerint, eo celeriùs ab opere cessaturi, animorúmque satis, virium non satis multum allaturi explendo, protrahendóque iustè operi. Nec illi quidem segnes aut elumbes in Venerem nimis, sed initio concitatiùs agentes, inter opus ipsum desertores sæpe coëuntis fœmellæ desideria anteruetunt. Et hi insignem inde noxam sentient, aucta semper siccitate, conuersoque in frigus extinctione multa calore, nec in vllis tam illud τὸ μεταγνῶν post Venerem promptum. Siccis item, caloris autem & frigoris in medio positis, eadem parata nocumenta: minora tamen, ob iustum altera iam ex parte temperamentum, ex altera tantùm claudicans. Quod vtrinque æquale si fuerit, vt omni ex parte medium tenentes munia hæc aggrediantur, & promptiùs id facere, & validiùs perficere, multóque inde, quàm superiores, noxæ referre minus, poterūt; ac longè minus semper minúsque, quo maiore à temperamenti æquabilitate recessu in humidum tetenderint: omnium verò minimè, si humiditati calor additus temperamētum fecerit. Quo nec validiùs subire aliud Veneris munera, nec innoxiùs perferre, ad extremū, nec frequentiùs magno absque detrimento, quin nullo sæpe, atq; interdum vel cum euidenti emolumento aliquo, possint.

Hi demum sunt, qui robustissimè inire pugnam hanc, & committere prælīū, persistereque in eo diutiùs, ac victores inde vltimo loco discedere, atq; incolumes valeant. Hi, quos inter adolescēdi adhuc tempora (vt de Aetatū quoq; discrimine ad rē hanc dicamus) Venereis officijs assuescere, necnon augescere tamen intereà, atq; adeò promouere quoq; in eo posse, scriptis suis tradidére nobis fide digni Authores: quū aliàs alio in temperamento vetitum id, ob id inprimis, quòd incremēti multum corporib⁹ indè auferatur, legamus. In his humor facit, calórque, ac sanguis multus, cóque geniturae ingens vis, vt satis cōferri ad coeundum seminis, & relinqui ad corporis augumentum alimētosi adhuc sanguinis satis queat, adeóque incrementum inde maius assumere sibi corpus, excitato nimirum calore, indq; humiditate largiore egregiè operato, ad partium circunquaque extēnsionem. Iidem, eásdem ob causas, in senecta, cui alioqui interdictum ab omnibus operibus hisce est, & labores subibunt eiusmodi quàm reliqui eiusdem ætatis faciliùs, & perdurabunt promptiùs, & fungentur officio suo aptiùs. Omninóque per ætatum omniū decursum æquales hi suos, sed diuersi temperamēti, in obeundis muneribus his longè post se relinquent, & egregiè superatos vincent.

Qui si prætereà rei huic assueuerint, (contingere enim non parum sæpe videmus, vt temperamento tali præditi, desuetudine tamen Venereorum vtantur) iam hoc quoque à nobis suffragium ferent, vt potiores in eo ob consuetudinem meritò habeantur. Assuescere autem omniū certè facilimè

facilimè poterũt hi, propterea quòd & inuitentur eò à natura; & nisi dictata illius, quasiq; iussa quædam sequantur, noceri sibi inde quum persenserint, etiam si per se minimè id facturi fuerint, repetere tamen sæpe coguntur, ad depellendam ea ratione noxam, quo demum pacto consuetudo introducitur. Est autem Consuetudinis vis tanta, quemadmodum in omnibus fermè, ita vel maximè hoc in negotio, vt minimè apti nati Veneri exercendæ, quales suprà finximus, maximáque inde nocumenta recensita à nobis priùs illa sensuri, nisi antea assueuerint; assuetudine tamen ea melioris ad rem hanc temperamenti alios, pronosq; magis in Venerem, atque veluti admissuræ quidam maximè idoneos, sed desuetos, atq; inexpertos, longè anteeant, & operis faciundi promptitudine atque efficacia, & laboris tolerantia, & minoris sæpe ex eo detrimenti lucro.

Illud tamen in vniuersum, (quod ad Aetatum hac in re differentiam attinet) dicẽdum, Cuius cuius modi temperamẽtum fuerit, etiam vt benè calidum atque humidũ sit, quod maximè perferre labores hosce posse docuimus: vigentis tamen tãtummodo ætatis, aut huius certè potissimùm, habendam esse Venerẽ munus: non solùm, quòd ætati illi minùs nocua, in quo Medicum consilium sequimur: sed etiam, quòd per id ætatis tãtùm instituta à natura videri Venus possit, paratúmque tunc demum vtile & prolificũ semen fortibus & robustis creandis habeatur, quod boni viri est, non generâsse modò patriæ ciuem, sed validum generâsse: neque ex immaturo, quale teneriorum adhuc annorum est, semine, aut infœcundo, quale senile, feuisse hominem, nisi robustum atq; incolumem, non satis vtilem, rebúsque agendis nauum atq; industrium, neq; laborum tolerantem futurum, toto deinde viuendi tempore, per diuersos semper rerum casus exantlandorum: vt hic quoque ab instituti tamen nostri rationibus ne discedamus prorsus. Nam si hominũ nobis proposita est, à qua nunquam oculos deflectamus, Sanitas, quãtum situm in nobis est, quorumcunque, ac cuiusmodi tandem cunque conditionis, ordinisve: quanto longiùs prouiderimus, vt integra atque inculpata contingat, ac, ne de statu suo decidat, præcauerimus, tanto quidem plus in eo artificij insit: vt iccirco nondum quoque natorum incolumitati semper, bonæque habitudini, consultum multo antè ita velle debeamus. Atqui scimus, nisi ætate florentibus, Prolificum verè exactéque quod sit, non effundi semen; atque ante, pòst ve id temporis, aut nullum, aut infœcundum, aut deprauatè fœcundum haberi. Quod postremum cauendum nobis summopere est, tanquã Salutaris Artis huiusce nostræ rationibus maximè aduersans, quæ longissimè prouidens, etiam nasciturí, imò nondum etiam concepti, incolumitati ac valetudinis firmitati consultum maximéque prospectũ velit. At ex vitioso, prauéque fœcundo semine, vitiosa semper, ac valetudinaria expectanda proles fuerit. Et alia quidem cõmunia Aetatibus omnibus sunt: aër, exercitatio, cibus, potus, somnus, animi affectiones; quæ etiã paruulis contingunt, quos vagire, plorare, irasci videmus; quæ euacuantur, quæ retinentur: quorum omniũ Aetatibus omnibus, diuersa quanuis lege ac cõditione quadam, competit semper tamen ratio aliqua. Vna est Venus, quæ non omnibus conueniat.

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Hoc nos versiculo Poëtæ admonent: illa sententia Philosophi, qua iubemur, hac vna de causa, suscipiẽdorum optime conditionis liberorum, tempora ætatis iusta expectâsse, nec quauis ætate nubere mulieri, nec quauis vxorem ducere viro permittitur.

Quæ anni Tempora dicata magis Veneris operibus habeantur: quæ ve circumambientiũ aëris constitutiones: & quæ ad hoc corporis habitudo potior. Et vtriusq; sexus maior in eo voluptas.

CAPVT XIII.

Temporis autem, quo se paulò plùs exercere in his, idque minore sanitatis cum detrimento, liceat, aut quo abstinuisse magis cõueniat, diligenter capiendi, non aliũde quàm ex temperamenti ipsius ratione, pendere videbitur ratio, & ea quidem vniuersalior quædam. Nam particularis magis alia, quæ temporis opportunitatem inquirit, hoc est, agendarum rerum καιρὸν; ea, quũ quasi in ipso rerum actu faciendorum occasionem quæsitam aperiemus, quod posteriùs fiet, ita posteriori quoque tractationi reseruabitur. Nunc ex temperamento conijciendum de Tempore, vt subscripturum negotio huic nostro peragendo existimemus, calidum atque humidum non modò anni tempus, sed earundem quoque qualitatum circumambientis nos aëris constitutionem, quoniam & temperamentũ, naturáque eadem subscribebat: obstaturum contrarium, frigidum & siccum: in medio horum, aut potiùs intra hæc futurum, quodcunque temporis discessu ab his facto, diuersimodè has inter se qualitates copulatas miscuerit, vt

aut ex toto temperatum, & neutra ex parte claudicans sit; aut altera solùm ex parte, calidum nempe, aut humidum tantùm: eodemque modo frigidum, aut siccum, hoc vnum, seorsumque; aut calido & sicco in vnum coeuntibus, rursusque in vnum frigido atq; humido. In quibus omnibus quo plus inuentum in connexionibus his caloris humorisque fuerit, frigiditatis siccitatisque minus: plus inde semper ad rem nostram calculorum ducemus; minus, si contrarium. Quapropter quod ad anni Tempora attinet, quoniam caliditatē & humiditatem inter hæc exuperantes non habemus, Veris temperamentum habebimus, rei huic accommodum inprimis. Quo etiam tempore, velut renascēte iam anno, & aperiente se cœlo, Elemētisque circùm omnibus, hacque ipsa, de qua nunc agimus, maximè tunc alma in cuncta descendente, atque immittente se Venere, genitalia terra marique, perque aëra totum, rerum omnium semina concipiuntur; inuitanturque, natura sic stimulāte, nec nisi pro more institutóque suo ex vsu illorum hoc factura, animalia in opus id cuncta: ne fortè credamus, leges has iussaque naturæ sequutis non statim benè quoque successurum, si, quo maximè anni tēpore naturalibus Veneris irritamentis præter solitum quibusdā admonemur, illo inprimis nauiter operi huic incumbamus.

Proximum est innocuę Veneris tempus Hyems. Quæ si, quantum humoris, caloris insuper tantum accepisset, Veris quoque hac in re commoditatem superatura fuerit: quemadmodum, benè calidam atq; humidam naturam, temperata meliùs magisque, sine dubio, innoxiè labores laturam hos, operisque frequentationem, diximus. Nunc humoris Hyemi, ad opera hæc factitanda, satis: caloris non satis, ex ambiente quidem: nam intrinsecus eo anni tempore multus, magnúsque, certè, quātus tolerando vel paulò vehementiùs inito exercitio huic satis esset, tantus: verùm & ambientis requiritur calor ad hæc omnino aliquis, ob corporeæ habitudinis refrigerationem, quæ crebriorem concitatioremque Venerem insequitur ferè.

Tertius erit Aestati locus in his, in qua cum siccitate calor. Siccitas noxia: iuuaret calor, nisi consociatam siccitatem haberet. Nunc & siccitas addita veluti exacuit calorem, & ambientis circùm aëris calor interdum nimius tanquam exitum de corpore natiuo calori parat, rarefacta cute, magisq; etiamnum rarescente semper ex Veneris vsu. Ex quo parata sæpe haud dubia corpori imbecillitas, ac refrigeratio nimia, largiore innati caloris diflatione.

Autumnus in hac causa, vt & in alijs fermè omnibus, damnatissimus: quorundam licèt diuersum opinantium sententia contrà stet. Quibus, vni tamen tantùm atque alteri, neq; his magnæ in Philosophica, aut Medica Republica authoritatis, visus commēdabile ad rem hanc tempus Autumnus. Democritus atque Oribasius fuère, qui hoc ita senserint. Rationis nihil adferunt. Nos, quam sequamur, habemus, cui reclamare facile non sit, de temperamenti, sicuti diximus, ratione ductam. Etenim si frigiditatem incurrere nos & siccitatem ex Venereorum vsu, in confesso apud omnes est: quærendum nobis profectò, quo qualitatum huiusmodi prauitas propè dixerim lethifera repressa mitigetur potiùs quidem, quàm intendatur, tempus. Atqui intenderit has Autumnus magis certè semper, represserit calida atq; humida constitutio inprimis, proximéque ab hac Ver, calore & humore eo, qui temperamentum quidem faciant, neque parum tamē frigori, siccitatiq; autumnali opponatur. Quòd si atrabilarium Venereo hoc opere humorem, (neque enim, quid sequi in hoc aliud potuerint, dispicere possis) qui Autumni potissimùm tempore colligatur, euacuari existimârunt, eoque laudârunt: sciant, neque perpetuum id esse in omnibus, vt humor is eò vsque tunc temporis excrescat, vt necessaria ad exinanitionem eius futura Venus vlla sit; &, quum excreuerit, potiorem tamē ducendam semper temperamenti esse, quàm euacuandi rationem humoris, quam præsertim pluribus alijs peragere liceat modis.

Eadem habebitur constitutionum Aëris ratio, quæ anni Temporum. Et latiùs patet hæc. cunctas nanque in se complexa accipit Temperaturarum coniugationes, temperatarum, intemperatarum, nouem in vniuersum quæ esse statuuntur, temperata vna, intemperatæ reliquæ: quum anni Temporum quatuor tantùm numerētur, Verique temperata attribuatur; calida autem, & humida per excessum, quæ dicitur, desit: quatuorque, in quibus discessio à tēperamento altera tantùm ex parte fit, reliquæ. Quorum planè omniū rationem, nostri huius instituti accommodare rationi, facili rerum inter se harum animaduersione licebit.

Diei autem hora quæ conueniat magis; & pleno'ne, an vacuo facere id corpore præstet: id verò, quoniam ad particularem magis spectat agendi vsum, in postremam meliùs operis partem reijcietur. Nunc ceu vniuersalia tantùm quædam tractamus.

Habitum restat dixisse corporis, qualem exigat hoc opus. In quo cui dubium

valida,

valida, robustaque, ac penè dixerim Athletica oportere esse habitudine, qui certamina Veneris hęc inire, atque ad extremum perducere, Diuque huius sacra excolere debuerit. Carnosum requirũt corpus hæc, benè habitum, succi plenum, vt & subministrari humor inde operi corpora maximè reficcanti, & sufficere prætereà alendis his idem ille queat humor: ne, si affectus aliter sit, & tenuitate corpusculi laboret aliquis, ex quo vix vi expressum tantum superesse succi posse appareat, quantũ alimoniæ per totum distribuendæ satis sit, deinde exercitationi se huic commiserit: perferre ad iustam vsque metam nequeat, inualidumque se atque elumbem, quum & fortem maximè ac strenuum necessum sit, præstet; sæpe etiam irritis conatibus tentamenta tãtùm quædam exhibeat; nec minùs sæpe medio in conamine ipso deficiat: &, vt præclarè cecinit Poëta,

--si quando ad prælia ventum est,
Vt quondam in stipula magnus sine viribus ignis,
Incassum furit.

Mitto hîc dicere (quoniam id nihil quicquã priuato ita affecti incolumitatis vsui confert, quanuis futuri inde fœtus sanitati, ac robori, animaduersum conferat) qualem inde sperare nobis liceat prolem, quàm tenuem, eiusdemq; prorsus generis, quàm imbecillam: nisi melioris habitudinis, atq; adeò cõtrariæ temperaturæ, fœminam nacti, hoc sibi pacto consuluerint, quæ seminis sanguinisque bonitate, potioreque vndique conditione, viri incommoda ad feliciùs procreandam sobolem emendet: vtrique deinde tanti tẽporis gestatione, continueque, atque assiduè de suo præbita alimonia, suum sibi illa totum, quasique suarum omnino partium, fœtum faciat. Cæterùm hoc alterius iã negotij fuerit, quod ipsum quoque paucis fortasse posteà attingemus.

Illud non omittendum hîc, quæ de cõmodis ex Venere, atque incommodis dicta hactenus sunt, ea vtrique habenda esse sexui communia: de mulieribus priuatum id, ac peculiare, vehementioribus corripi eas & periculosioribus, detento diutiùs semine, symptomatibus: minùs autem in coitu affici, vtpote quæ minùs quoque exerceantur, nec tam quàm sexus alter crebrò seminea materiæ effusione vtantur, maiore quanuis extentaque magis, quippe in partes plures fusa, non modò intenta vincamur voluptate, ob seminis non solùm sui eiaculationem, effusionemque: sed etiam virilis attractionem, tum fricationis etiam plusculum. Quæ si sexui illi in Venere exercenda contingerent semper cuncta, maior futura fuit resolutio, imbecillitas maior: nunc minùs frequentata, nõ enim quàm frequens illis Venus, tam integra peracti quoq; operis totius absolutio frequens, minùs quoque officient. Porrò autem libido, tentigoq; in fœminis sine controuersia maior, quæ Venereæ rei indefatigationem multis attulit, quasdamq; eiusmodi fecit, vt insatiabiles prorsus essent, quæque delassari antea opere in ipso, quàm satiari vnquam, potuerint.

Detestanda consuetudo execandi mares in Eunuchos damnata, nec sanitati, nec vitæ ducendæ congrua. Naturam nunquam ex mare fœminam fecisse: ex fœmina autem marem quandoque.

CAPVT XIIII.

ANόητα hæc dixêre Græci, meritissimo amentiæ vocabulo notata. τὸ γὰρ ἀνοηταίνειν μωραίνειν διὰ τὸ ἀφροδισιάζειν ἔλεγον. Nos insanire dicimus, Latini. Galle quid insanis? inquit Poëta. Hoc quidem ait ipse: plurimi autem alij amorem insaniam dixêre, & Aristophanes, ὕπνουτ' ἀπέχειν, καὶ ἀνόητον πάντων, nimirum Venerea intelligens ἀνόητα ipsa, ex rerum significatione quadam cum somno semper coniuncta: vt, Dormiuisse, aut somnum cepisse cum ea, vsitatissimè loquamur, cum qua consuetudo alicui aliqua fuerit. Voluptatem hãc fœdam facto, dictóque turpem, vt & latebras quærat, nisi Diogenem quis agere voluerit, semper; & lucem fugiat, nec cuiusquam aspectum ferat, dum peragitur; nec nominari, nisi circuitione aliqua, & id quidem non sine ruboris semper alicuius suffusione, possit: auersati multi sunt, alij tanquam corporis, alij etiam tanquam animæ viribus inimicam, & sponte se castrauerũt sua. Alijs idem in seruitutem tenella adhuc ætate abductis contigit, vt execti fierent: alijs sæpe morbo, alijs alia qua de causa, casuque, ac euentu alio. Hinc sanè εὐνούχοι, ἐκτομίας, θλιβίας, θλαδίας, & θλασίας, Spadonum omnia, aut quoquo modo euiratorum, nomina. Quos omnes à recta sanitatis suæ ratione aut propositum, vt diximus, aut casus aliquis abstulit. Quid enim sanitati adderet euiratio illa? ac non contrà potiùs demeret, roburque & vires frangeret, totumque immutaret in alienum sexum hominem? quin ambiguum redderet, vtrarum habendus esset partium. Virilitatem quidem aufert, & temperamentum inuehit aliud, ideo & naturam: nec meliorem tamen, nec optabiliorem, mancam,

mutilam, degenerem, origini suæ repugnantem, partibus quæ virum faciunt, maximè oblæsam, muliebrem, & mulierosam tamen aliquando. nequicquam enim conantes quandoque cupiunt, iam non nisi æquiuoca quadam ratione genitalibus his dicendis partibus, tanquam si statuarum cereæ, aut lapideæ forent. Reddendæ tamen vrinæ officium manet, & exonerandæ vesicæ: at non in hoc principaliter formatæ illæ fuerant. Ex superabundanti hoc eis, & ἐξ ἐπιμέτρου concessum à natura: primum, ac præcipuum generandi munus earum. Ita secundarium manet, deperdito amissoque primario, ac potissimo, nullo eius iam ætate nulla, vsu. Transfertur intereà temperamentum in aliud, & effœminatur, naturæque donum maximum, quo virilitatem, non autem alterius sexus conditionem induimus, amittitur, atque in contrarium, quantum quidem positum in hoc est, agitur. Caliditatem exuimus, potissimum naturæ totius operũ instrumentum, ac vitæ adminiculum; & in frigiditatem declinamus, aduersissimã naturę operibus, non solùm ad sanitatem, quam hìc tamen primò atque inprimis intendimus, sed ad vitæ quoque ipsius producendę terminos, qui ferè sequi sanitatem solent, bonam protracti magis, contractiores malam. si qua dici sanitas mala potest, quam firmam inconcussamque minùs à lædentibus illam vndique causis intelligimus. Muliebria igitur in his penè omnia, natura, temperamentum, quod ipsum natura est, corporis species effœminati, animus maligni nescio quid resipiens, imbellisque, aut malitiosè audax, & in multis suprà quàm virum deceat suspicax, nec mores sæpe reliqui non respondent. Querula certè semper sanitas, & causis offendiculisq; omnibus exposita, vtpote quæ perfectionem priùs sexus indepta, retrocessione quadam præternaturali, quasique monstrifica, ad imperfectionem redierit. Certè quidẽ speciem retinere certam suam hi, eiusque implere naturam omnem quomodo verè dici possint, non satis video.

Tametsi nostris his temporibus, diúque, ex Christianæ primùm pietatis persuasione, antea, desitum iam sæuire in naturam hoc pacto. Scythis ista relinquimus, & Turcis, Scythicæ ipsis quoque genti. Apud nos nihil iam tale: nec nisi morbo, casúve aliquo alio factos Eunuchos, aut Spadones, aut seruitia, monstraque hæc habemus, auersamur potiùs. Ipsi quidem ex proposito non facimus, moremq; hunc olim execandi pueros, ad quos volebant vsus, aut abusus potiùs, cum alijs pessimis quibusdam longissimè terrarum reiecimus in barbaras gentes. Et humanitatis officia omnia, omnibus alijs meliùs ex Religione, legibusque nostris, tum sponte deinde ipsi quoque nostra, seruata diligẽter, & custodita retinemus. Nec nostra iam hæc ætas, vt veterum legimus, tantum vsquam monstri, opinor, aluerit, vt alium penitus sexum facere tentet, quod Neronem fecisse narrant, transfigurato in naturam muliebrem Sporo, ductóque publicè in vxorem, quemadmodum Doryphoro ipse antea nupserat, vt monstra hæc faceret, videretque, monstrum ipse hominis.

Iam nunc in his non præfari honorem auribus oportet, sed obturandæ potiùs ad hæc essent, ne exaudirent talia aures, polluerenturque ipsæ, & pollluerent animum, adeoque horrorem inferrent, transmissa auditione, quam tãtopere abhorreat, præterque fas omne & æquum, humanarumque legum seriem esse, meritò iudicet, vt multorum vix fieri potuisse sibi persuadeat animus, quod factum fuisse certæ historiæ referunt. Nostræ, inquam, huic ætati, nostróque huic Orbi gratulandum, cui insueta, inauditáque hæc, vt euirati execentur, & ad deterioris sexus conditionem traducantur aliqui; quodque ipsa perfectum, quantumque fieri in eo potuit, absolutũ edidit opus Natura, nos retrò se agere ad inchoatum tantummodo atque imperfectum cogamus. Quum tamen, si quando in his præfixas illi operibus suis leges metásque exire contingat, nunquam ex viro fœminam; nonnunquam ex fœminą virum ab ea factum, nõ solùm ex Authorum fide multis antè seculis scribentium, sed etiam nostra hac tempestate auditu certo perceperimus. Patrum quidem nostrorum memoria, in Hispaniæ parte quadam id contigisse, certo certius, desueto quidem, sed non inaudito tamen prorsus exemplo, habetur, neque non vel cum rationis alicuius peruasione possibili. Quãdoquidem imperfecto aliquando operi, quod fœmina est, sed necessarium ad propagationem tamen, vt, quanuis id primitus non intendisset, perfectionem quandoque addat natura deinde, aut caloris noui alicuius accessione, aut spiritibus superuenientibus nouis, calorificisque, magis, non fieri prorsus non possit. Quod, cui notæ probè fuerint genitales sexus vtriusque partes omnes, non perinde miraturus sit, si propulsis tantùm foras, quæ priùs intus latebant in fœmina, membris, ac veluti euersis, vir fiat.

Castrari fœminas, homines scilicet, (nã in animalibus alijs, vt canibus fœminis, vt gallinis, quibusdamque alijs vulgò iam fit) etiam si nusquam gentium receptum fuisse

repe-

reperiam: castratas tamen fuisse indomitæ libidinis quasdam, Authores habeo certos.

Nô pugnabimus igitur naturę, hoc enim esset θεομαχεῖν. Quid autem aliud natura, quàm Deus, aut potestas Dei? Sui cuique sexus leges ac conditiones inuiolatas relinquemus: seruabimus potiùs, ac promouebimus, & naturę in his errata, incommodaque emẽdata corrigemus, nedum imminuta destructaque commoda velle debeamus. Si quid partium earum causa, quæ marem, ac fœminam constituunt, aduersi incolumitati euenire animaduerterimus, ex Arte id nostra tollemus: nô auferemus partes, membráque, & cum membris substantiam totam: præsertim quum nihil in de prouenire omnino incommodi ad sanitatis tuitionem humanæ queat, quod non (neque id magno tamen admodum negotio) absq; eo, quòd partes eæ vsque adeo lædantur, repelli possit, siue exacta victus ratione seruata, quæ factura esse ad rem hanc videatur, siue consuetudine meliore inuecta, siue remedijs etiam adhibitis salutaribus. Neque tamen non & vitæ intereà officijs institutisque nostræ omnibus seruire, atque integrum corporis mentisque nô minùs statum ad extremũ vsque perferre nobis licebit.

Videri nõnullis fortasse possit, addenda hîc alia prætereà fuisse à nobis, vt & id quod Græci ὀνειρώττειν dicunt, Polluere Latini, & Pollutionem nocturnam, genituræ videlicet per somnium emissionem, cuius eadẽ, aut paulò certè minùs, quàm voluntariæ atq; experrectæ Veneris, ratio, iuuãtis nocentisque, pro varia diuersarũ rerum conditione; & modò id vnum exonerantis superfluitate ea partes, modò partium earundem, aut cum his aliarum quoque ratione aliqua coniunctarum affectum insequentis: qui, nisi valde insignis aliquis fuerit, quo euidenter actiones offensæ appareât, remedium à nobis poscet, Salutarisq; Artis huiusce nostræ officium expectabit. Verùm vt de alijs quibusdam eiusmodi, ita de his quoque meliùs inter Salubria medicamenta dicetur, nos q; iccirco consultò in id vsque distulimus, quum particulariter, velut in rem præsentem agendorum venerimus, & quo quidque nobis tempore, quamque opportunè faciẽdum sit, admonendum esse videbitur.

Mediam autem interseruimus tractationem de rebus Venereis hanc, de animæ affectibus, & de inanitione, & repletione tractatibus: quòd velut in confinio sit, vtriusque naturam ex parte quadam referens. Non propterea, dico, quòd sicuti antea meminimus μελαγχολῶσι, qui amant, & insania quædam Venus est, aut insanire certè faciat, hoc enim in parte animæ Ratiocinatrice: verùm potiùs, quòd mœrorem sæpe ac tristitiam, modò lætitiam & gaudium afferat, verissimos animæ affectus, ἐν τῷ θυμοειδεῖ sitos. Rursus autem superuacui excrementi (quanquam longè alterius, quàm reliqua omnia, rationis, & ad posteritatem tantùm speciei que humanæ conseruationem parati) nimia, atque intempestiua, siue excretio, siue retẽtio, propiùs repletioni atq; inanitioni hoc ipsum facit, de quo potissimùm quærendum à nobis fuit. Et sanè pro virili quæsiuimus. coeundi nanque vsum, aut secus, exposuimus hoc loco: Venerem sæpiùs appellauimus, aurium ita honori cõsultum meliùs putantes, & non inusitata tamen rei eiusdem significatione vsi. Nam huius ipsius, nempe coitus, (siue libidinem vocare malimus) prout tristitiam gaudiumque infert, longè diuersa ab hoc consideratio est, & inter affectionum animæ causas, quæ multæ sunt, numerandus tantùm ille tunc: minimè verò tractatui huic adscribendus. Si quid enim tunc facit, interuenientibus animi affectibus facit, nõ, vt quæ multa suprà memorauimus, per se. Quumque Venerem insaniam dicimus, aut tristitiam, aut desiderium; non sanè hoc ipsum coeundi seu libidinis officium intelligimus, sed amorem; neq; omnem tamen, & dementiæ solùm, furorisque, aut affectus alicuius, aut concupiscentiæ, siue cupiditatis genus. Cęterùm illud vel inprimis mixtam officij functionisq; huius naturam constituit, quòd cum genituræ vnâ emissione, & excremẽti depositione, etiam voluptas inest in re penitus ipsa mirifica insignisque illa, ac sui prorsus generis; tum qua nô animus minùs lætitia quadam perfusus, quàm resolutione pertentatum corpus, afficiatur. Atque ita naturæ manifestò vtriusque particeps quum sit: non iniuria, hunc sibi, vt de ea hîc diceretur, locum occupauit.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVSTERTIVS.

Confinia partium Medicinæ retinentis Sanitatem, & amissam recuperantis. Atque vt alterius manifesta magis signa appareant, alterius occultentur.

CAPVT I.

Venerea, quòd partim animæ affectꝰ attingāt, ex cupiditatibus enim nascuntur, quas animæ affectus statuimꝰ, rursusq; affectus alios pariũt; partim ob genituram excrementorum rationem spectare videri possunt; media, vti diximus, inferenda fuisse arbitrati sumus tractationi de animæ affectibus, huicque, quam nunc aggredimur, de inanitione & repletione. Nõ minima hæc Salutaris totius Artis pars, nec momenti sanè minimi; & quanuis postremo loco hîc à nobis recensita, eo tamen inter res, quas non naturales vocant, numero, vt plurimum semper positum in ea visum non immeritò omnibus fuerit, ad tutandam inprimis sanitatem, corporũ quidem, si ritè tractetur, omnium; præsertim verò quæ morbis iam tentantur, moxque, ni prouideatur, incursura in eos sunt, ne id tandem contingat, prohibendum. Anteuertimus quidẽ sæpenumero, humorum quacunque tandem de causa collectorum euacuatione leuiore aliqua, magnos periculososque futuros morbos multos: simul & quum exinanita nimis, iamque in eo esse, vt si paulùm modò plùs inaniantur, necessariò manifesta functionum suarum alicuius oblæsione ægrotẽt corpora, animaduerterimus; nõ magna repletione, sed quæ plùs iusto euacuatum tãtummodo impleat, occurrere in tempore, maximaq; interdum mala præcauere nobis dabitur, quasi in cõfinio iam versantibus Curatricis partis, atque in ipso propè Therapeutices methodi limine cõstitutis, quum iam iam ingressuros in eã multos prouidentia ea veluti morbis ereptos reuocamus. Non genere quidem diuersa tractantes, atque eandem omnino in. totum hîc quoque Medicinam facientes, vt quam summus illius princeps atque imperator non aliam aliquando esse statuerit, quàm inanitionẽ, & repletionem: sed eadem hac etiam in parte euacuandi, replendique ratione vsi, minore solùm opera, quia minorem exigere res ipsa videatur, minoreque adhibito apparatu, facimus semper, vt cùm sanitatis ita statum optimum tuemur, tum paulò magis discedentem ab hoc, & in morbos iam inclinantem alium retrò inhibeamus. ἰατρικὴ γάρ ἐστι πρόσθεσις, καὶ ἀφαίρεσις, inquit. Quod quum perpetuò faciamus, vt, quacunque in parte Medicinæ versemur, nihil aliud quàm aut addamus, aut auferamus de corpore: maioris tantùm ac minoris, sicuti diximus, rerum interstitij discrimine, notata apparebũt præsentem defendentis, atque amissam recuperantis sanitatem Artificis officia.

Quod quoniam bifariam fit, (aut enim quantitatis, aut qualitatis, natura constitutioneque sua tributarum corporibus rerum excessus, defectùsve, plùs minùs vtrobique operati corrigimus) illud sciendum, in Curandi prouincia, quemadmodum maius negotium profligandorum morborum subitur; ita manifestiora, atque euidentiora multo, eorundemmet colligi hac in parte signa notasque solere; in altera hac nostra contrà fieri, vbi non valde multum reponendum nobis sit operæ, vt officio nostro functi, non magno admodum negotio, quod debemus, præstemus, modò in tempore cuncta fiant. At intereà non vsquequaque certis monebimur repletionis inanitionisque non iustæ indicijs, tanquam tum primùm inchoantium, necdum adultarum, eoque non ad plenum satis notis indicijsque suis cognoscendarum. Vt quidem exorientes primùm herbulas, aut immensas etiam arbores, non ferè cuiusmodi sint scire satis queas; quas tamen in herba iam, aut paulò maiores factas, de facie statim sua agnoscas: aut (vt veriùs similiusq; æquiparentur ista) nondum exortos, pullulantesque,

tesque, & vix terra quum erumpunt, sentes, aut zizania tum primùm emergentia, non satis tutò aggrediare vt extirpes, non priùs diligenter cognita; nondum verò supra terra sese quicquã efferentia, quanuis radice iam tum sua nitantur, qui possis, quum vel inter erumpendum dum iam visuntur, tellurisque corium exuperant, perquàm difficulter, idque non nisi à peritissimis, dignosci satis queant. Atqui non dissimilis planè morbosarum in corporibus nostris exorientium causarum, suasque veluti radices agentium inibi, ratio, quas extirpatas euulsisse, antequàm pullulantes inde morbi nascantur, manifestantesquidem apertiùs se illi magis magisque iam, & eo semper eradicatu difficiliores facti, præstabilissimum futurum sit. Alias igitur ex his notis signisque omnino quibusdam suis apprehensas tenebimus causas, quas paulò maior humorum iam quantitas, aut intentior eorummet qualitas aliqua faciat: alias coniectura tantùm assequi nobis licebit quadam. Quis enim paruum admodum succum aliquem corporis parte aliqua collectum, nullum dum sensum sui exhibentem, sed qui tamen plusculum iam exuperet, atque accumulari iam incipiat, manifestis deprehendere notis possit? Quis dispersam per musculorum interstitia, interque eorum fibras, carnosasque partes omnes, aut serosam alimenti humiditatem, qua tanquam vehiculo vsum illud delatum ad membrorum nutritionem fuit; aut fuliginosi id excrementi, quod cibariorum multis inest, natura vitiosorum, nec affigi tamen membris, neque assimilari potuêre, ac naturæ operatæ iam elaborationem omnem subterfugêre, eoque euacuari omnino de corpore exposcunt; euidenter, indicijsque suis tenereseposse, nisi coniecturis ductus, confidat? Quæ tamen quò difficiliùs noscuntur, eo tolluntur faciliùs, sæpe aut perfrictionibus, aut balneis, aut sicciore circumambientis constitutione discuti solita: quum alia, quæ apertioribus nobis signis innotescunt, maiore quoque semper opera auferri debeant, antequàm morborum causa fiant, vt aut exercitatione iusta, aut etiam salubribus medicamentis, de quibus suo dicendum opportunè loco fuerit, in tempore occurratur. Quapropter diligenter incumbendum in id, non solùm repletio in corpore vlla an suboriatur, & an timenda inanitio sit, vt sciamus; verùm etiam, quarum quantarumque illæ iam virium habendæ sint, quibúsve in locis residеant, ne ignoremus: quo videlicet accommodare deinde ad omnia consilij nostri rationem, pro rerum necessitate plùs minùs, ac sua quæque locis adaptare, præeunte rectа semper consideratione, possimus. Quod quoniam in vniuersum antea, quum de signis notisque corporum in morbos iam incurrere periclitantium, quæ neutra decidentiæ vocant, tractaretur, explicatum satis est; speciatim nunc, hocque ideo breuiùs, quantum repletionem solummodo, atque inanitionem attingere ista videbuntur, tradendum, exponendúmque fuerit: si illud tamen antea admonuerimus, quòd in hoc rerum hic tractatu omnium maximè attendere, atque etiam in id intendere inprimis debemus, quæ quantaque sequi inanitionis repletionis've nimiæ excessum mala consueuerunt; tum verò, quot qualibúsve introduci hæc in corpora causis soleant, quæ've illas occasiones faciant, quo nimirum vitari meliùs possint.

Repletionis, atque Inanitionis, Excrementorúmque omnium excernendorum, aut continendorum, consideratio necessaria.

CAP. II.

SCiunt autem, quæ hactenus enumerauimus, tractauimusque, omnia. Etenim præter id quòd refrigerant, excalfaciunt, humectant, reficcant, multaque huiuscemodi edunt in corporibus nostris alia, vt superioribus libris ostẽsum esse arbitror: cuncta repleuerint præterea, aut inanierint, vllo sine dubio, idque vel per se statim, vel intermedijs certè alijs quibusdam, aër, motus quiesque, cibus potusque, somnus atque vigilia, atque animorum postremò affectiones. Quorum quoniam tradita iam omnium, quantum fieri à nobis potuit, diligenter, atque exactè ratio est: fanè de eo, quod in his explicatum antea spectare huc videtur, nihil à nobis hoc loco, ne nimijs ac superfluis oneremus Lectorem, dicetur.

Restat propria huic tractationi, quam nunc in manus sumimus, Inanitionis ac Repletionis ratio, ea scilicet, propter quam locus his quoque ipsis assignatus suus est, vt inter sex illa numerarentur, minimè communis alijs, priuatamque ac peculiarem hanc totius Salutaris huius negotij partem constituens. Ea ducitur ab Excrementorum inprimis ratione ratio, totamque propè tangit distribuenda per corporis partes omnes alimoniæ œconomiam, atque interiorem operati caloris naturalis officinam ingreditur,

 nequid

ne quid vsquam excrementorum in corpore, vbi opus non sit, hæreat; vt apertæ atque expeditæ viæ omnes, miniméque impuri meatus sint, per quos cùm attrahi, dum concoctionum diuersis in locis opera feruent repurgando exquisitè alimento, tum foras etiam de corpore ad exonerandum propelli excrementa debeant, vtque instructi à natura sapienter ad hoc canales pateant: neque nimis tamen, seruetúrque modus in omnibus, ac diligenter cuncta, suo quæque tempore opportunè fiant. Quæ si negligantur, aut non iusta satis cum cura tractentur, vniuersus quamprimùm periturus sit nutritionis corporeæ fructus; & aut Repletio procul dubio prętERnaturalis successura, suppressis, quæ prodire debuerant, excrementis; aut concitatiùs prorumpentibus, Inanitio.

Atq; ita reliquarum quoq; partium, quas hactenus fusè satis tractauimus, omnium opera ad hoc ipsum sæpe vtemur, vt medium seruemus, & nimietati occurramus. Nam & somno, & quiete, alijsque eiusdem modi, Inanitionem nimiam iam incipientem tollere; & contrarijs vigilia motúque, & similibus, Repletioné inchoantem discutere possimus. Sesequè inuicem hæc iuuare in tempore animaduersa valebunt, & mutua sibi auxilia præstabunt aduocata subsidio, quum opus esse videbitur. Semper autem curabimus, vt quacunque de causa inuecta Repletio fuerit, meatuum deobstructione, viarúmque, per quas facilè humores ferantur, tollatur; aut repressis, si fortè nimiùm ferantur, occlusisque, quatenus æquum esse videatur, vijs, Inanitioni nimiæ occurratur; aut teneatur etiam medium, si quidem ex vsu futurum id esse videbitur. Omnino nanque multo maxima, eadem & præcipua, vniuersæ Salubris Artis in eo reposita pars videri potest, vt, quoniam ex geminis his causis magna ferè, ac frequens semper morborum plurimorum occasio exit; atque vbi Excrementorum quantitas modica, ibi plurimum quoq; inesse vitæ Authores maximos habemus: vtriusque rei meritò, & ad sanitatem tuendam, præcauendúmque morbos, & ad vitæ productionem, (quorum tamen alterum consequi ferè alterum solet) maxima semper habeatur consideratio. Et cùm de Repletione, atque Euacuatione omni, tum verò de Excrementorum inprimis, atque ante omnia, vtraque ex parte moderandorum, ne aut retenta, aut effusa nimis officiant, rationibus, quibus Inanitionis æquè, ac vt Repletionis, ratio propè tota nititur, exactè semper Salubri Artifici cogitandum sit.

Non eandem omnino esse Plenitudinis, & Inanitionis, atque Excrementorum rationem: tametsi hæc illarum sæpe causa sint: tractandamq́ue hanc priore loco esse. Retentorum alius Excrementorum causa, secretorúmque, & remedia.

CAPVT III.

QVòd si iustam sequi rerum rationem voluerimus, nec discedendum nobis à recta nominum significatione esse duxerimus: non quidem Repletionem, aut Plenitudinem, quę πλῆθος, & πλήρωσις est; Inanitionem've, vt iam omnes ferè faciunt, aut Euacuationem, quæ κένωσις, & ἐκκένωσις: sed ἐκκρινόμενα, & ἐπεχόμενα, (sic quidem scriptum adhuc legimus ex Galeno) partem hanc faciemus, nempe quæ excernuntur de corpore, aut in eo quoque, quum non deberent, retinentur, nec alio vllo significantius, quàm Excrementorum indicari nomine possunt, si vno verbo Excreta, & Retenta dixerimus. Ea differentia, quòd communia magis illa esse in corpore possunt integra excrementorum ratione adhuc omni, vt quum exuberantia tantùm in corpore notabitur humorum, aut æquabiliter redundantium, quæ Plethora est; aut vno aliquo illorum superante, quæ Cacochymia; magisque, si non quantitate solùm abundet, sed etiam qualitate intendatur eiusmodi humor, facultatibus intereà naturalibus, viribúsque munere officióque suo perfunctis omnibus, sequestrando, diducendóque excrementorum genere vnoquoque, suisque quocunque sedibus reponendo, atque etiam secretos humores, succosque omnes vijs ac meatibus suis propellendo: vt ista iam particularis omnino, ac priuata magis sit ratio secernendorum locis suis, depellendorúmque excrementorum, ne quid corporibus officiant, quæ propriam hanc partem faciat: porrò autem alia Plenitudo illa sit, ex qua extra excrementorum loca, aut redundante extendentéque nimis venas, molémque corporis totam æquè humorum simul omnium cum sanguine, sed iustis tamen seruatis humoris cuiusque portionibus, aut sanguinei quoque humoris ipsius tantùm copia, vasorum disruptionis, aut innati caloris suffocationis periculum imminet; aut facultas ex eo, non distendantur licèt vasa, virtúsque corporum rectrix, onerata grauatur tamen,

men, aut qualitate aliqua praua notabitur humor separatim aliquis, succique malitia. Primam vsitatè iam Plenitudinem vocant ad vasa ; alteram, ad virtutem; tertiam Cacochymiæ nomine circunforunt. Hæc profectò nemo vnquam rectè Excrementa appellârit, quorum iam hac operis totius in parte, quam propriam sibi, ac peculiarem, vti diximus, vendicârunt, rationes tradentur à nobis omnes : sic tamen, vt communem quoque reliquis omnibus illam Repletionis atque Inanitionis, paulò antè dictam, quippe cui hæc quoque ipsa causam non parum sæpe præbeant, subire rationem debere existimemus.

Quòd nullum inueniri posset omnino alimentum, quo rudi atque impolito, ac nulla præeunte elaboratione, membris statim apposito applicatóque, ac demum vnito, nutritio partium omnium perageretur tota : iccirco fabricandæ instrumentorum multæ à natura ceu officinæ fuêre, quibus veluti rudimentum primò deponeret, quod ingestum est alimenti, ac partium crassamento segregato, inque excrementorum locum reiecto, elaborandum alibi in corpore caloris vbique ac semper innati opera traderetur, donec circuncisis absumptisque diligenter, atque exquisitè superfluis, & inutilibus omnibus, totum purum putum pro alimonia corporibus cederet, qua, quæcunque in corpore facta partis alicuius substantiæ iactura esset, restituta ea nouæ alterius supplemento instauraretur. Et reliqua quidem ad rem hanc affabrè omnium maximè, à natura, sapienterque, atque incredibili admirandoque inprimis artificio, fabrefacta, institutáque, quorsum attinet hic referre ? Illud vnum proposito huic nostro necessarium memorandum, non potuisse hæc, quum superuacua partim expurganda, secernendáque necessariò natura haberet, partim deducenda, partim colligenda in vnum, partim expellenda, absque multo instrumentorum vbique apparatu fieri. Quorum omnium in aliquo si quid peccetur, non id sine sanitatis intertrimento, vel retentis, quæ non debuerant, vel excretis, fiet. Excrementorum omnium primum à prima quoque omnium ventriculi concoctione (Quam enim in ore fieri contendunt, specimen tantùm rerum harum est quoddam) peragitur. Simul ac enim expleta ea fuerit, tantúmque aspersum inde ventriculus acceperit, quantum alendo illi satis sit, aut quo quasi irroratus refocilletur : reliquum quod factum est, (quæ multo tamen maxima totius cibi ingesti pars est) in tenuia primùm intestina protrusum, chylus iam factus, per pylorum excernitur. Ibi eum excipiunt venæ vndique in hosce vsus paratæ, quæ tanquam hirudines, osculis, succosi quicquid inuenerint, eliciant, & in mesenterium primò, perque hoc in iecur demum quoque ipsum deferant, vsque adeò semper vehementi (modò legibus institutisque naturæ omnibus rite negotium totum absoluatur) exuctu, vt in quod delatus fertur cibus alterum à primo, quod ἴεϳυνιν, & δωδεκαδάκτυλον à protensa digitorum duodecim mensura, vocant Græci, intestinum ex argumento Ieiuni nomen sortitum sit, vacuum exinanitumque repertum, eoque alimenti semper aliquid poscere visum. Impulsus deinde protrudentibus intestinorum tunicis per tot illorum anfractus, sinuosasque circunuolutionum multarum ambages, cibus, descensu primùm in crassiora, quæ vocantur, intestina, fæcum iam nomine, quarum inibi, præcipuè verò in eo, quod κῶλον dixêre, formam figuramque accipit, aliquibus semper occurret per totum venis, quæ, quod fortè elapsum fugerat superiores, attractum ad se exugant ipsæ, pro sanguinis materia futurum. Non enim solùm per totum intestinorum decursum alimenti per dispositas vbique venas, plus licèt semper minúsque, pro superiorum, inferiorúmque partium ratione, agitur attractio : sed etiam concoquendi virium per totum, eundemque tractum inesse intestinis aliquid existimandum, quo maiore semper concoctione elaboratum, plusculum quoque ad extremum vsque podicis musculum, qui σφιγκτὴρ est, & ne alui excrementa nolentibus prolabantur obsistit, corporibus alimentum obueniat.

Hoc Excrementi genus notum omnibus : & vt notum, ita prospectum prouisúmque, multis sæpe, alijs alia, certatim remedia afferentibus astrictæ citatæ-ve nimis alui. Hoc faciunt manifesta semper ob damna, quæ vtraque ex parte percipiunt, seu sistat se præter solitum, seu profluat nimiùm. Nam & ex suppressa facilè impediri concoctionem sentiunt, putredinosæ ad ventriculum, vicinásque partes, exhalationis ascensu ; quæ aut concoquendi officium præpeditum interturbet, aut corruptela quandoque etiam aliqua correptum afficiat. Eadem, quibus imbecillum præsertim naturæ caput fuerit, si superiores partes petierit, aut degrauabit id copiosa, aut morsiunculis quibusdam vellicabit acris, aut flatuosa

flatuosa extendet: vt inuenire aliquos sit, quibus nisi quotidie egerat aliquid aluus, ac penè stata tempora sua quædam in eo seruet, offensiunculæ extemplo nonnihil in capite percepturos se esse prædicere non falsò soleant; tum verò & in reliquo corpore molestiæ non parum persentiscant: multis paratus inde colicus quoque dolor sit, siue ex retentis fæcum excrementis vehementior ille, siue ex flatuositate inter intestinorum flexuosas circuitiones conclusa non sanè minimus, quando non remissa sæpe ex ventris quoque crepitu, seu pedore, seu qua alia de causa flatulentia, multa multis suboriri inde per corpus interdum vniuersum incómoda solere scimus. non iniuria. Quippe ex fæculento omnium maximè, sordidóque, atque ab ingesti primùm alimenti materia ruditer tantùm à natura veluti dedolato excremento, idcóque nondum multa à calore naturali inter operandum elaboratione accepta, manente intus, quod primo quoque tempore peracto naturæ opere prodire foras, atque adeò eliminari ab ad id destinata expultrice facultate oportuerat. Citæ autem nimis alui, hoc quidem in negotio, ac primis diebus, non vsque eò incommoda multa aut magna numerabuntur: bono potiùs erit sæpenumero, quum aut facta fortè in ventriculo corruptela leuior aliqua, vnde nondum manifestò morbus appareat, repurgabitur eo pacto; vel etiam ab excretoria facultate de toto interdum corporis ambitu deducti per ventriculum atque intestina morbum aliquem facturi succi, humorésque naturæ iam ordinem illum, quem κόσμον eius nuncupant, egressi, foras deturbati protrudentur. Quod si fiat, neque in longum productum id iri solet, cessaturúmque sua sponte exonerata natura sit, ac multorũ prætereà morborum causam secum vnà abstulerit: tantum aberit, vt mali inde formidare quicquam debeamus. Porrò eousque citata si feratur aluus, vt symptoma habendum sit, non quale modò retulimus, quod à facultate naturali fit, noxium, ac præter naturam in corpore aliquid, priusquàm morbum inferat, depellente, sed quod morbum iam factum insequatur aliquem necessariò: iam tum habendus nobis de eo sermo non fuerit, quòd proposito huic nostro atque instituto minimè conueniat, nec prouinciæ nostræ terminis contineatur. In qua id vnum considerandum nobis proponitur, quinam, si quid in tota hac Excrementorum ratione aberratum à naturali rerum constitutione fuerit, timẽdi morbi sint, ne ignoremus. Quo videlicet, seruato diligẽter naturali statu, caueri, vitariq; possint: conuersa penitus, quàm in Curandi prouincia, ratione, vbi hæc ipsa ἐκκρινόμενα, ἢ ἐπεχόμενα, tertium sibi morbosorum Symptomatum locũ vendicant, & cum morbis tolluntur ipsis iam factis; aut vehementiora effecta, quum aut morbos adaugere, aut vires destruere posse videbuntur, propriam sibi exposcunt curationem ipsa. Itaque latiùs patet eorum quoque tunc significatum, & quicquid quacunque de causa, morbosa tamen iam, quacunque ex parte, corporis ve sedibus præter naturam propulsum foras secernitur, aut è diuerso continetur, in considerationem totum venit. Nobis hoc loco vna proponitur Excrementorum ratio de eo consideranda, vt iuxta naturæ leges ab alimento secreta, in præparata sibi iam à natura loca transferantur, vbi tam diu morentur, donec collecta capacitates suas, quibus ex tributæ fuêre, impleuerint; stimulatáque demum expultrice facultate de sedibus suis extra corpus pulsa ferantur, ne negotium incolumitati diu nimis morata exhibeant: simul vt in eo etiam adhibeatur à natura modus, ne, si præcipitanter nimis deturbentur, hac quoq; non minùs de causa nocumenti corporibus aliquid morbique afferatur. Ita inquantum futurorum morborum causa, quos effugere cognitis his liceat, tractari debebunt à nobis ista, ex hoc nostro instituto, sicuti in Curatorio, vt horum ipsorum potiùs effectus morborum sese considerantibus offerunt. Quod hîc de ventriculi aluiq; Excrementis obiter, atque in transcursu dictum, commune tamen reliquis etiam, de quibus dicturi mox sumus, Excremẽtis esse volumus. Retentorum plusiusto ventris inferioris Excrementorum mala exposuimus ferè, quanquam & multa sequi alia possunt, si morari diu nimis pergant, ac plus semper inde ac plus corruptionis accipiant, vnde febres cùm ephemeræ, tum aliorum generum multæ.

Citam diximus aluum commodi interdum quoque allaturam nonnihil, qua indicatum est ratione, exonerantis se eo sæpe modo, noxámque longè à se propulsantis, naturæ. At id Excrementorum primò quidem ratione tantùm fieri minimè censendum est, quæ noxia natura sua, ac praua habentur: sed expellentis potentiæ beneficium agnoscere in eo debemus, quæ noxiæ rei stimulis exagitata, velut excutere à se noxam onúsque percupiens, malis corpus vnà quoque liberat. Neque tamen id malorum sæpe suspicionibus, adeóque euentu etiam interdum caruit. Nam intestinorum ex hoc facilè, abrasis,

rasis, detersisque primò nimiùm, dein etiam exulceratis illis, difficultates, & Tinismi fient: tum inuecta ventriculo intestinisque vnà, pituitosa interdum ex materia, intemperatura, interdum ex morsionibus, quas pertransiens acer aliquis humor fecerit, læuitates exortæ succedent. Iam & priuabitur alimento suo corpus inde, destitutæque eo, præter insignem virium, quam paulò diuturniores fluxiones sequi necessariū est, imbecillitatem, etiam ἀτροφίαν incurrent partes; ac si biliosi fortè acrésque fuerint, qui citati per loca ea feruntur humores, vel febricula accedere aliqua commotione humorum ex nimia possit, atque eandem ex crebra desidendi frequentia facilè adaugeri continget. Sed hoc ex accidenti quodam: cætera sua propriáque euenire ratione poterunt omnia. Quocirca diligenter cauendum vtrunque, Sanitatem tutanti inprimis, quam à multis magnisque ita malis defensam tuebitur; tum verò etiam amissam recuperanti. Quo in negotio non in ventriculi modò, atque intestinorum morbis, vbi præcipua ac potissima habenda semper Excrementorum, hoc genus, ratio sit: sed in reliquis quoque omnibus, notius apertiúsque omnibus est, quàm quòd demonstrari à nobis hoc loco debeat, quantum intersit, vt excrementa quæque, aut ne retenta nimis vnà morbificam quoque sæpe causam, quique euacuari inde postulent, humores, maximo ægroti cum damno retineant; aut concitatiùs lata plurimorum quidem esse morborum causa possint ipsa quoque; sed & factis iam magnitudinem adijcere, & ingens præterea adferre vitæ discrimen, prostratis sæpe viribus, valeant. Proinde horum iam ratio quoniam in vtriusque Artis Medicæ partis rationibus versatur, imò communis vtrique est, diligenter tractanda. Tractabitur autem, si causæ priùs inquirentur, cur aut coercita supprimantur, aut remissa profluant: supprimantur autem inprimis. Quòd & id in Salubri quidem ratione repertum semper nocentius sit; & cognito eo, cognosci magna ex parte protinus reliquum quoque possit. Sic quidem (vt hoc primùm loco de alui Excrementis agamus) perspectæ suppressionis forinsecus aduenientes causæ & caueri poterunt, si naturaliter aliàs se in eo habuerint ventriculus, atque intestina; & si præter naturæ statum aliquid illis contigerit, tum faciliùs, tum verò certiùs malis omnibus occurri. Illud semel admonuisse hîc præstiterit priùs, quum alterius partis in confinio posita, quæ Therapeutice est, hæc de Excrementis tractatio sit, multisque sæpe in locis eam necessariò attingat, propè vt de sua in alterius ingredi prouinciā videatur; contineri stylum sæpe nequaquam posse, ne quando vel inuitus in conterminos sibi limites rapiatur.

Retinendorum alui Excrementorum duæ inprimis causæ: Altera instituto magis nostro conueniens, ex his, quæ intrò sumuntur, cibique ac potus nomine significantur, progressa: altera, parti Medicinæ alteri affinior, ventrem intestináque vnà sequuta causam habet. Et cibus quidem ac potus, vel austeritate, acerbitatéve aliqua, vel consistentiæ siccitate, (quod cibo tamen magis conuenit) aluum adstrinxerint: pinguiaque ad hæc, quemadmodum sanè dulcia, at liquidiora, lenierint. iterum quantitate, quæ si iusto minor fuerit, cohibebit, nam nec ad reiectionem stimulat pauca, & amplectitur eam contentrix facultas totam, & continet diutiùs: neque, vt faciliùs ac citiùs conficiatur, excrementorum tantum gignit, quæ quantitate iusta eximulare virtutem, cuius officium id est, ad expulsionem queat: æquo autem maior ingesta ventriculo cibi potúsve quantitas, hac ipsa stimulante quantitate, veluti deponere onus cogit citiùs, quod grauatè priùs susceperat ventriculus. Austeris diximus cibariorum qualitatibus siccisque adstringi, vt contrarijs fluxam reddi aluum, si sumpta eandem retulerint omnia qualitatem: at si diuersa ex eadem mensa ingerantur, hîc pro ingestorum ordine, aut stricta cohibebitur, aut laxa soluetur aluus. Siccis, austeris, acerbis priùs inditis strictior; liquidis, dulcibus, pinguibus laxior. Hoc ab ordine: illud ab vtendi modo ducetur, bis capiendus cibus quum fuerit, si semel tantùm die sumatur; contráve, quum semel, si bis. In quo non tam quantitatis ratio spectatur, (quæ, quod suprà monuimus, iusto maior minórve, adstringat ventrem, laxétve) quàm assumendi modus ac ratio, & ἀταξία quędam, quæ intempestiuitas est. Semel qui die vescetur, bis solitus id facere, si consuetam sibi quātitatem sumpserit, proculdubio adstrictiore aluo fuerit, sibi enim seruabit diu natura auidè auareque complexā: rursus bis qui ederit, quum semel tantùm de more deberet, in eo superueniente cibo ventriculus nouo præter consuetum ceu pondus auersatus dejiciet citiùs, vt eadem tamen vtrobique seruetur cibi quantitas. Quæ si augeatur, minuatúrve: iam tum superiùs de ciborum aucta imminuta've quantitate dicta sequentur. Horum omnium alia id tantùm, de quo hîc agimus, aluum aut supprimunt, aut

aut leniunt: alia etiam inconcoctionum, cruditatum, corruptelæque multæ causæ sunt, præsertim verò, quæ supprimunt. E diuerso autem quæ leniunt, plerunque hoc ipso quòd leniunt, aluúmque solutam citò reddunt, etiam paratam futuramque mox cruditatem, corruptionémve aliquam dempserint.

Cæterùm ventris intestinorumq; ipsorum culpa, quam alteram numerabamus causam, cohiberi Excrementa, vel plùs iusto quoque atq; ante tempus ferri, (eadem enim genere vtrunque sæpe causa facit) aut naturali vno aliquo partium illarum vitio, aut aduentitio solent. Priùs naturalia percurramus, quod quidem ad partiũ tantummodo earum rationem attinet. nam quę aliunde proueniunt, alius modi sunt. Horum quædam intemperaturam solùm causam habent, ab initio naturaque sua contractam: quædam instrumentario vitio aliquo fiunt itidem naturali. Etenim & præditus venter ab origine calido, siccoq; temperamento, vel in infantili ætate ipsa, præter ætatis rationem, modúmque, resiccare aluum potest; quanuis id ætatis lubrica satit contingere pueris aluus solita sit, natiuæ simul humiditatis, alimẽtiq; quod de mammis sugunt, ratione; simul contentricis facultatis imbecillitate. Quo quidem temperamento caliditatis, & siccitatis, potissimùm verò siccitatis durante, ætatibus omnibus, pro rata cuiusque parte, aliquid semper sequetur ex eo adstrictionis: sicuti relaxationis, ex humiditate. Hæc nanque cùm lubricas vias illas facit, tum verò contentricem etiam facultatẽ imbecilliorem: vt siccitas contrarium. Quanuis cùm hæ ipsæ, tum reliquæ quoque intemperaturæ omnes, tam simplices, quàm compositæ, postquàm summum quendam magnitudinis gradum attigerint, insigniter quoq; læsuræ vbique in corpore non hîc solùm retentricis atque expultricis facultatis munia sint. Cæterùm hæc iam instituti huiusce nostri septa transilient. Eædem porrò, aut ætate, aut aliqua ratione alia immutatæ qualitates, siccitas atque humiditas, inquã, vnà statim aluum quoque, quod ad excrementorum excretionem, aut retentionem pertinet, immutabunt. Quo propè modo ex parte qualitatum harum (nam alia quoque sunt, propter quæ idem eueniat) pronuntiatum ab Hippocrate (Sec. Aphor. ij. apho. xx.) accepimus, Quibus in iuuenta siccæ alui fuerint, his in senecta humectari easdem consueuisse: at quibus priùs humidæ, his postremò siccescere. Quod quatenus ætatum tantummodo rationem spectat, verissimè dictum est ex ea parte, qua humidæ priùs ac fluidæ quæ fuerant, siccas demum atq; adstrictas reddi aluos, scripsit. Etenim ξηραίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπογηράσκουσι, vt alibi (ead. Sec. aphor. liij.) prolatum ab eodem fuisse reperitur, nempe ob naturalem senio siccitatem. Quod quanquam maiori ex parte vsu ita venire solitum sit, ac, si naturæ atque ætatum rationem & temperamentum tantummodo sequamur, nunquam aliter eueniat: est tamen, quando cùm ob alia, tum temperaturæ quoque ipsius variatione, suis, proprijsque de causis introductæ, diuersam addi ætatibus naturam videmus. Eodémque modo senectuti non minùs humiditatis tantum accersiri posse credemus, vt lubricæ faciendæ aluo, quæ alioqui esse durior ea ætate consueuerit, satis sit. Verùm hoc interacquisititia iam Temperamenta numerabitur, de quibus aliàs.

Illud, præter iam dicta, natiui reperiri ad ciendam sistendámve aluum in ventre intestinisque vitij potest, sed instrumentarij; si fortè, qui bilis in intestinum ad proritandum portionem defert, factus à natura iusto maior minórve canalis fuerit: siquidem maior ampliórque pluscùlum semper sine dubio illuc quoque bilis transmittet, eoque citiùs, vehementiusque ad exitum prouocabit; minor cõtrà. Nanque aliud illud naturæ in hoc quandoque erratum, vt trãsposito situ superior, meatus huius, canaliculus in pyloron deferatur, ventriculique fundo incumbat, aliam adferet constitutionem eorum, quos assiduus ferè quidam bilis semper vomitus exerceat. Sed nobis de Excrementorum per intestina deiectione negotium nunc est, quam iuuari, aut lædi meatus illius amplitudine, aut angustia posse diximus, qui bilem à vesicula in iecore ad superius intestinum deriuat, seu simplex ille fuerit, siue verò geminus altera sui parte ventriculi ima, altera intestina petat.

Clausa, apertáve erit aluus etiam ex eo, quum aut sentiendi vi multa præditæ partes eæ, irritatu faciles, illico oborta, vel non grauatè admodum alium quempiam læsura noxa, ad excernendum statim suscitabuntur; aut parum sensibiles, diutiùs multúmque ferentes, vix tandem ad propellendum insurgent. Sed hæc referri ad temperamentum potiùs debent natiuum.

Iam, præter ventris atque intestinorum vitia, aliunde quoque ingruere de corpore possunt, vt hæc eadem sequantur, causæ, iecoreque inprimis, ob viciniam. Cuius calidius fortè ac siccius natura temperamentum attingere ventriculi supernásque intestinorum partes, hisque ipsis siccitatem addere, simul & exuctione vehementiore paulò magis exucca ibi facere cuncta potest,

teſt, vnde firmata ſiſtatur aluus: quemadmodum planè liberiùs eadem fluet, contrarias ob cauſas, humidiorem nempe viſceris eiuſdem & frigidiorem intemperaturam, quæ nec reſiccare valde partes ſibi vicinas, ſed nec humoris multum exugere de chylo valeat. Indidem, ſi bilis multum per meatus ſuos ad inteſtina deferatur, ſatis id erit cauſæ, quamobrem non diu morentur in inteſtinis excrementa; ſi non multum, vt morentur.

Atque hæc quidem innatæ alicui rerum harum cauſæ habebuntur, quæ immutari tamen aut in totum, aut ex parte omnes poſſint. Nam canalis de bilis veſica quam non debet in partem tendens maior fabrefactus à natura, maior quin ad extremum vſque maneat, id verò nulla fieri ratione poterit: at ne tãtum bilis per eum fluat, fieri ætatis mutatione, in qua minimè tantum de ea generetur, poteſt. ita cauſę pars peribit eo modo præcipua. Cæterùm temperamenta, vnde aut retineri, aut excerni alui excrementa ſolita fuerint, mutari ex toto poſſunt, cùm ætatum ratione variarum, quo de Hippocratis ſententia narrauimus, modo; tum verò longis quoque, ac diutinis aſſuetudinibus alia omnino euadent. Qua de re, quum tractatum de immutandis intemperaturis ingreſſi erimus, dicendum à nobis fuerit diligentiùs. Non ſolùm enim, quum hodie fortè, heri've, aut cras humentia, liquidáque, ac pinguia; aut contrà ſicca, acerba, dura ingeſſerimus; hic ſecernentur excrementa, retinebuntur ibi: (quod ciborum tantummodo qualitatibus illis euenire antea memorauimus) ſed etiam pergentibus in eo totum in aliud vertetur, accedentibus nihilominùs reliquis, quæ præſtare idem valeant omnibus, temperamentum, vt ſecus ob id, quàm antea, excretio, retentio've Excrementorum ſuccedat. Verùm hoc, quum iam naturam induerimus aliàm, intelligendum, quæ ſtatas iam, atque etiam conſtitutas cauſas ſuas habeat, & effectum producere eundem ſemper (niſi quid maius intereà aliud interueniat) conſueuerit. Recens autem factæ, necdum tamen in habitum quæ abierint, & κατὰ σχέσιν tantùm, eadem præſtiterint, tantiſper dum intemperaturæ ſunt, modò ad id magnitudinis peruenerint, lædi vt inde expultrix contentrix've facultas poſſit: vti iam hic quoque, non procul ab eo ſimus, quin conterminam nacti alteram Medicinæ prouinciam, pedem in illam inferamus. Sed retrahet inde nos, quòd κατ' ἕξιν hæc non ſint, & morbi quidem iam cuiuſdam ſpecimen omnino aliquod exhibeant, offenſa quoquo modo apertè actione; nec ſolicitum tamẽ habere Salubrem Artificem aliquem magnopere debeant, per trãſennam tãtùm quandam, atque in tranſitu ventrem ſolùm inteſtináve tenuia, aut craſſa per ſe, vel cuncta hæc quoque interdum ſimul perſtringentia. Veluti ſi cibi alicuius fortè, aut potus, pauló magis medicamentoſæ facultatis aliquid alterutram in partem, aut ſiſtendæ, aut laxandæ alui, cui inſit, aſſumptione id contigerit; & aut excalfactæ partes eæ, quas diximus, aut refrigeratæ, aut humefactæ, aut ſiccatæ, aut coniunctim etiam hæc ipſa, quo coniungi modo poſſunt, effectæ fuerint, recens, atque in tranſcurſu, & ſic tamen laxari inde tunc adſtringi've vt aluus poſſit. Atque hoc ab intra corpus ſumptis: illud ab his quæ extrinſecus accedunt, ſi aut aëris occurſu alicuius, aut aquæ in qua quis lauerit, aut fortè fortuna vnguento: breuiter, quodcunque foris incidens, ventris inteſtinorúmque dictas iam toties partes frigefacere, excalfacere, ſiccás humectas reddere, aut ex his quædam inter ſe connectere ſoleant, quibus ſupprimi, aut remitti alui Excrementa poſſint, factum idem fuiſſe inueniatur.

Quod quum factum fuerit, ne numerata priùs incommoda ſequantur, cauendum extemplo contrariarum ſemper cauſarum adhibitione. Præſertim verò intentos in id atque ante omnia eſſe oportebit, de Excrementorum ſuppreſſione, quandoquidem multo plus inde quoque perpetuò formidandum nobis malorum ſit. Itaque facienti ſuppreſſionem cauſæ, aut quæ iam fecerit, contrariam opponemus: vt, ſi iuſto pauciore ingeſta fuerint, ſuppreſſaque ob id aluus ſit; plura: ſi ſicciora, humida indamus: ſi auſtera atque acerba, dulcia ac pinguia multa ingeramus. Si ordine, ſi vtendi modo erratum ſit: redeamus in viam, ac quæſita adſtrictæ fortè alui lenitione pinguia, dulcia, liquidiora præponamus, poſthabeamus contraria. Si, quum bis debuiſſet, ſemel tantùm ſumptus cibus fuerit, ſiſteritque ſe propterea aluus: remedium quæremus, non bis modò, ſed pluries quoque interdum cibum exhibendo, quo videlicet retinendi auiditas ex ſemel aſſumpto tantùm cibo, quæ aluum ſupprimit, nec remiſſura fortè excrementa iterata ſolùm aſſumptione videatur; frequentiore liberalioris alimenti ingeſtione inuitetur, ſimul & pauló magis grauata inde ad excernendum irritetur. Recens autem contractas intemperaturas, quas hoc idem efficere poſſe diximus, manifeſtum eſt non aliter, quàm contrariæ ſemper qualitatis applicatione, auferri ſta-

tim debere. Cuiusmodi planè materiæ magna vbique in Medicorum libris sylua, vnde deligi conuenienter ad rem hanc, cùm quæ qualitatis generi, tum quæ ordinibus non minùs ac gradibus suis responsura, facturáque ad propositam tunc faciendorum intentionem fuerint. Iam quanuis meritò minor rei huius hac in parte cura: citatæ quoque nimio plùs tamen ac præter solitum alui remedia eodem modo petentur, atque etiam indidem, ijsdémque, vt ita dicamus, ex fontibus, ac contrarijs tamen tantùm, vt Hippocrates ipse aiebat, rationibus idem vt fiat. Quæ quoniam esse vnicuiq; in aperto possunt, quædámque prę terea de his tradéda posteriùs quoq; erunt, sanè omittantur nunc.

Atque hæ ferè sunt, retentorum præter consuetum in sanitate alui Excrementorum; eorundem interdum iusto quoque plùs excretorum, remedia, causæ, rationes. Quarum quidem modus ille sit, vt quemadmodum vni alicui, præter illius in sanitate naturam, contingere possunt, ac sæpe solent: ita non vsque eò difficilis eiusmodi causarum futura ablatio sit. vt quidem non difficile esse experimur, quicquid admissum peccati in eo fuerit, ex cibi potúsve, quantitate, qualitate, ordine, intempestiuitate, contrarium solummodo peragendo, quod factu facile semper sit, correxisse; simul & haud ita magno negotio, magnóque maioris alicuius operæ molimine, recentiores illas idipsum hoc facientes intemperaturas, non altè adactas, neque diu per se, nisi verò diuturniore rerum earundem consuetudinis perseuerantia foueantur, duraturas, emendâsse, vtpote aduentitias tum primùm, & acquisititias. Alias porrò, quas, quoniam idem efficere posse videbantur, superiùs reliquis adnumerauimus, naturæ ab origine vitiosæ culpa contractas causas, tanquam maioris atque operosioris ad dimouendum negotij, suo deinde propriόque, ac destinato loco tractandas seruabimus. Quarum alię cum aliarũ vnà intemperaturarũ corrigendarũ ratione dicentur: aliæ, quũ corrigi ex toto nõ queant, (quis enim, quod antea quoque diximus, debito maiorem minorémve à natura factum deferentem in intestina bilis portionem canaliculum, aut eiusdem etiam præternaturalem atque inuersam transpositioné emendauerit?) aliquid tamen ex Arte auxilij hęc quoque ac ceu solaminis accipient, minùs vt incommodè in his agatur, quàm si naturæ prorsus suæ relinquerentur.

Flaua, Atraq; bilis, ac Serositatis excrementorum retentorum, aut excretorum nimis errata, quorum morborum causa sint.

CAPVT IIII.

SEquitur aliud Excrementorum genus, Flauæ, Atræq; bilis. Quorum alterum vinosi succi excremento tenuiori, quem florem vocant: alterum succi eiusdem crassiori fæci assimilant. Elaborati bona propè iam ex parte sanguinis repurgamenta, atque inter sanguificandum operati vehementiùs natiui caloris sequestratione à puriore succo segregata: vt alterum, Flauam, facta ad id à natura, appositaq; iecori vesica; alterum, Atram bilem, lien traheret: déque his locis ad suum vtraque vsum, in tenuiorum intestinorum principia Flaua bilis impellendis inde superfluis; ad ventriculum Atra excitandæ appetentię, mitterétur; ferrentúrque ita demum per sinuosos, flexuososque intestinorum anfractus illos cum Excrementis vnà extra corpus. Redundat & in venis, atque arterijs, serosæ lactis parti, postquàm densatum coijt, haud absimilis humor. Quem appositi vtrinque de venis arterijsque maioribus illis repurgatum trahunt ad se renes, moxque in vesicam totius illius humiditatis receptaculum per vreteras, vrinarios meatus sic dictos, transmittunt. Non attrahit, inquam, ad se liquorem vesica illum, vt videri cuipiam possit: sed missum in se recipit, pro volũtatis deinde nostræ arbitrio, quum tempus visum opportunum fuerit, foras remittendum, reserante se, quocunq; tempore iussus fuerit, non secus ac podici additus alter ille, musculo. Qui vesicæ colli claustra seruans, vrinam priùs, ne iniussu nostro prolaberetur, cohibebat, cõtinente quidem suã quoque tunc partem vrinam, cui delegatum id muneris sit, facultate: sicuti in emissione, cùm effluentem transmittit eam, cedens reclususq; musculus, tum officio suo fungitur expultrix vis, vnaque adiungunt se ad opus abdominis, vt in alui quoque secernendis excrementis, musculi.

Hæc nisi opportunè suoq; omnia tẽpore à natura fiant, multa sanè sequantur mala, morbiq; in corpore suboriãtur plurimi. Quos multo antè cauisse optimum sit, causarum abscissione, quæ tum primũ in corpore pullulascunt. Cæterùm sequẽtur impeditam primùm Flauæ bilis attractionem illius ipsius per vniuersum corpus transfusio, quod ictericos regió ve morbo laborãtes facit. Miscetur enim sanguini tũ indiscretè, perq; corporis partes omnes ad cutim vsq; fertur, quam auriginoso eo colore inficit: at alui excremẽta intereà colorata non inficiet. nã si non attrahitur primò,

ne propelletur quidem ad intestina. Ita certè non propulsa priùs eò, ipsa ne propellere quoq; excrementa in tempore quiuerit: ac diutiùs iusto morabuntur ea, coloreque suo demum tincta non prodibunt. Eadem quum secerni quidem cœperit, trahiqueà delegato ad rem hanc à natura canali ad vesicam: sed aut perfectè satis factum id non fuerit, aut alter ille, per cuius meatum deferri propulsa in superiorem intestinorum partem solita est Bilis, quoquo modo obstructus sit canalis, reciprocatione facta impelletur retrò, non satis expeditis inuentis vijs, & vomitu ventriculum ciebit, sæpeque subuersum infestabit, ac multa prætereà afferre incommoda, malaque alia potest. Sed nos instituti nostri, susceptæque à nobis alterius tantùm Medicinæ partis tractandæ prouinciæ, memores, ea potissimùm hoc loco numeranda esse duximus, quæ Excrementorum solummodo atque inprimis impeditas rationes sequuntur, idque adeò per se primoque, si neq; secundùm naturæ ordinem, constitutasq; ad hoc leges secreta ritè attrahantur; neq; attracta suo de corporibus tempore foras expellantur, morenturque diu nimis; aut etiã nimiùm properata illorum secretio non satis bona naturæ cũ commoditate fiat, citra morbosas affectiones, causásque omnia. Est porrò naturæ lex ea Excrementis ab initio dicta, vt segregata repurgentur, defæcando meliùs semper alimento, ne impurum vlla ex parte maneat, quod corporis deinde partes nutriturum sit. Id non alia ratione contingit, quàm exquisita caloris innati elaboratione primò, cuius opera diuersi generis disiuncta separentur, atque eiusdem in vnum coniuncta colligantur: tum deinde trahentium ad se impuriora illa ex innata sibi facultate, aut quarũdam etiam impellentium partium vi. Non enim priuatam esse secretricem vnam quandam operi tantùm huic destinatam facultatem arbitrandum est: sed operato natiuo nostri calore perfici quidem naturas diuersas puriores atq; impuriores, easque quoquo modo in vnum conuenire ab attractrice illarum facultate collectas, sui generis quasque, atque ita repurgando demum ventriculi alimento, sanguineq; deinde, in suas quæque sedes tracta adduci Excrementa credendum: vel impelli quoque, vt quidem impulsa à ventriculo in intestina feruntur omnium prima, vnde per longũ satis circuitionum multarum tractum foras protrusa tantùm eijciantur, non etiam attracta. Et lotium receptantem vesicam diximus minimè quidem id attrahere ipsam, sed per vrinarios meatus à renibus depulsam suscipere, susceptamque colligere solitam, vt hîc obiter hoc quoque à nobis dictum accipiatur.

In hunc planè modum lien non minùs ipse factum fæculentum, atrumque, naturæque iam suæ humorem, atque sanguine etiamnum tamen contentum, secernit, rapitque, quo alatur primùm: tum particulam quoq; inde ad eum, quem priùs narrauimus, irritãdi appetitus vsum, velut eructatam in ventriculum reijcit. Quod nisi fiat, atq; aliqua de causa munia hæc attrahentis expellentisque humorem hunc naturæ cessent, aut interturbentur; cùm delatus per corpus omne non sanè alia, quàm quæ de Flaua bile dictũ fuit, ratione, Ater is succus nigricantẽ icterum, quem vocãt, faciet, natiuumque cuiusq; colorem atrata cute nigrore quodam confundet, ac iusto vnà alimento defraudabit corpus, aut deprauatũ certè & vitiosum adijciet: tum verò nutrimento lien destitutus suo indies magis magisq; imbecillior factus, minusque ideo ac minus semper de eo trahens, non habebit quod proritandæ appetẽtiæ in ventriculi partes mittat, aut nõ satis bonum vsuiq; illi commodũ habebit, quodque deiecturum potiùs appetendi vim, quàm promoturũ sit. Hocque, quũ, quantum satis fuerat, genitus succus is pro naturæ ordine, non quantum pro naturæ ordine satis est attrahitur.

Interdum autem fit, vti (quod dictum priùs de Flaua bile oportuit, dicendumq; atque intelligendum pòst paulò de seroso quoq; excremento erit) vsq; adeò multum humorum huiuscemodi à natura in corporibus generetur, vt trahantur licèt in sedes, locaq; sua, pro eo ac fieri conuenienter ea in re debet; supersit nihilominùs semper adhuc humoris illius aliquid, trahentique ad se ac fortiter rapienti validiori virtuti reliquum fiat, quod in corporis partes omnes cũ sanguine vnà diffusum feratur, eodemq; cutim totam colore infectam vitiet, auriginoso ex Flaua; ex Atra, de qua nunc agimus bile, nigricante. Vna aliqua autem corporis in parte collectam ita Flauam Erysipelata, & Herpetes sequentur; Atram Cãcer, aut quemadmodũ niger per cutim totam Icterus, ita etiam totũ interdum corpus occupans Elephas, assumpto paulò maiore deterioris cuiusdam qualitatis vitio. Adductos autem, quò par fuerat, humores hosce perfunctarum munere suo facultatum opera, cæterùm nimis diu moratos atq; hærentes quamcunq; ob causam, malitia semper maior insequetur quędam: vt aut acriores ex partiũ ibi calore ẽuadãt, Flauaq; sæpe bilis ex pallescente, dilutaq; satis, vitelli colorem vnà ac consistentiam accipiat; Nigra, ex nigro humore

illo, sanguinisque tantùm priùs fæce, postremò veluti exusta, in μέλαιναν χολὴν vertatur, Atram nimirum bilem; ad quam ne muscæ quidem aduolent, omnium perniciosissimam, terramque quam attigerit æstuosè velut fermento miscentem, in quam vitellina quoque ipsa, quæ dicitur, si fortè diu nimis torreatur, facilè degeneret, iam tum materiæ, vnde originem trahit, ratione numeros omnes malitiæ impleturam. Hinc plurima deinde mala, eáque deterrima, febres quoque sæpenumero, accepta humorum putrefactione, continuę, interpolatę, tertianę ex Flaua; ex Nigra, quartanę, bile. Tumoresq; prętereà viscerū ex hac causa, retentione dico humorum, qui morati, superuenientibus alijs, attollere in tumorem, Melancholicus quidem humor, quod sæpe videmus, lienē; iecur Bilis, possunt. non tam quidem manifesto hic, sed obseruatum tamen non semel, causam iecori in tumorem excrescendi phlegmonosum, erysipelatosum, scirrhosum've, hanc vnam dedisse Bilem, perniciosiorem semper retentione diuturna factam, tum verò quantitate prætereà temporis mora ea auctam.

Eodem modo partem serosę humiditatis suam nisi rapuerint renes; aut etiam si rapiant debitam sibi illi quidem, totam verò atque vniuersam non possint, vtpote cuius maior tum fortè in corpore, quàm vt attrahi omnis à renibus queat, redundet copia: futurum mox aut ascitem Hydropem, descendente missoque à venis in ventrem humore eo; aut cum sanguine simul per venas in corporis molem delato, subitarias illas aquæ intercutis totū occupantis ambitū suffusiones, diuinare licet, quas experti interdum sumus improuisò hanc ob causam cœpisse, nec multo pòst, restituta renibus facultate sua, desijsse statim. Quòd si benè valida fortisque inprimis fuerit attractoria renum virtus, redundetq; serositatis in corpore vis ingens, quacunque de causa, præsertim verò ob succorum venis contentorum in serosos ichoras colliquationem: aqua quidem intercus non sequetur vlla, qualem narrauimus: at diabetes sequetur affectus, quem tamen veteres inter alia nomina etiam ὕδερον εἰς ἀμίδα vocâsse videntur, quòd nõnihil illis omnino subtercutaneæ obtinere affectionis visus esset, quum arreptam quantumcunque multā serosam de sanguine humiditatem renes confestim, atq; assiduè in vesicā trāsferunt, replentq; illā, multoque semper, ac crebro mīngēdi officio fungi cogūt, non, vt in Stranguria, stillatim. Quod nō idem in Melancholici humoris, Flauę've bilis attractione, aut excretione fit, vt in exuperātibus quàuis, magnáque, vt quandoq; euenit, copia redūdantibus, tanta illorum tamen attractio fiat, aut extra corpus, forasque propulsio, quantā in diabete videmus. nimirum nec attrahendi partium illarum vis tanta ac facultas, quanta renum; nec tam facilis attrahi tamq; promptè profluens humor: sed neq; eorum in corpore vsque eò vt serositatis copia insignis, neq; paratæ tam amplæ, per quas ferantur, forasq; expellantur, viæ. Quæ omnia in seroso humore abundè à natura suppeditata vsibus omnibus his fuēre, vt geminata propterea quasi fuisse videantur excrementi huius instrumenta, quibus attractum repurgaretur, quibusque collectum contineretur, eijceretúrque. Rapitur nanq; à renibus secretum primò, moxq; paruula ibi temporis mora interposita, ac curriculo tātùm non assiduè in vesicam mittitur, vnde de venis arterijsq; omnibus corriuatum collectumque foras demum propulsum excernatur. Sanè ibi quoque aut diutiùs retentum, aut iusto ocyùs remissum, molestię semper aliquid corporibus allaturum. Nam & retentum ceu pondus partes eas degrauat, & extensione nimia doloris sensum infert, & prolabente eò semper magis magisque humore, oppletaq; capacitate tota, supernè à renibus demissum quum suscipere vlteriùs vesica nequeat, retrò agi coget præter naturam omnino, magnoq; sæpe cum discrimine partium, in quas ingruet; tum vesica ipsa ad summum extenta, neq; initium capere fibrarum adstrictionis poterit ad eijciendum, & veluti officij sui oblita torpebit. Quæ tam per se periculosa cūcta, quàm multis insuper malis alijs causam præbere possunt. Neq; secus sanè de excretione nimia, festinataque, ac frequentiore, quanquam multo semper in hac mali minus, iudicandum.

Pituitosi excrementi plus iusto retenti incommoda. Et quos musctur morbos in toto, & per partes.

CAPVT V.

PItuitæ nulla priuata peculiarisque à natura constituta sedes fuit, quò, sicuti humores alij, colligenda deferretur; permissumque illi, vt per venas omnes vagaretur, tanquam futuræ aliquando alimento, qua fortè parte defecisset sanguis; nec quota tamen illius pars in vētriculo, intestinorumq; inuolucris resideret, ad hunc quidē quoq; ipsum nutriendi aliquando, sed & alios prætereà vsus quosdā, nō hoc loco recensendos. Atque is tamen tàm mitis, benignusq;, ac commodus

modus corporibus nostris humor, nisi quantus, qualisq; futurus vtilis sit, manserit, & aut nimius, aut aliena qualitate vitiatus euaserit; noxius inprimis fiet, excernitq; tunc non sanè quàm alij minùs postulabit, aut naturæ suæ, quoad eius fieri poterit, restitui. Acidus nanq; possit: salsus (vtrunq; enim fit) nō possit. Dulcis autem id genus mitissimus omnium, ac sanguini proximus, iamque in eo, propè vt in illum non multa innati caloris opera conuertatur. Sed nos de excretione tantùm humorum ac retentione nunc loquimur, quosq; eæ affectus, quæ've adferre incōmoda consueuerint. Pituitæ nimietas in vētriculo, quum modica præsertim acida facere appetentiam solita sit, etiam hāc destruet. Idem expectandum ex salsa: quoniam naturalis ordinis limites iam egressa est, & accepto plusculo calore, siue ex calfactione id maiore, siue biliosæ materiæ additione factū fuerit, nec reuocari ad nutrimenti materiam, tanquam semel sanguinis qualitatibus superatis, potest: vt nec bilis, nec melāncholicus humor, atraq; lōge minùs bilis: quum & acida, & dulcis, quod diximus, Pituita possit. Quæ nihilominùs omnes putredine accepta extra venas, præcipuè verò in ventriculo, quotidianas quoque febres fecerint: sicuti venis contentæ, putrefactæque, continuas.

Atq; eædem per corporis ambitum diffusæ vniuersum quidem, intercutis aquæ genus producēt; quod λευκοφλεγματίας vocant: in partem verò aliquam recepta, pituitosum tumorem œdema; & ex eadem materia in toto sæpe, sui quasque generis humorem referentes, pustulas. Ac cùm hæc cuncta humores hosce omnes nimios, nimiumque diu retentos; sum alia præterea non pauca sequi incommoda queāt, commixtorumq; inter se humorum multiplices quidam varijq; admodum affectus alij: qui singulorum priùs faciem rectè inspicere didicerit; huic extemplò aperti omnes fient.

Retenta Flauæ, Atraq; bilis causa, atque excreta nimis: Serosi item excrementi, ex eodem omnes fonte petita.

CAPVT VI.

NVnc retentionis horū omniū causas explicemus, Bilis vtriusque, Flauæ, Atræque, Serosi, Pituitosiq; humoris: ex quibus sciri & excretionis poterunt, vnaq; ad præcauendū mala hæc ne fiant, factaq; simul tollendum, facilior parabitur certiorque, cognitis antea causis, via.

Retentæ Flauæ bilis causæ non aliæ veriores, quàm attrahētis, excernentis've illam, facultatis imbecillitas; aut meatuum, per quos attrahitur, excernitúrve, angustia. Fit idem sæpe excrementi non minùs huius ipsius, vt in alijs omnibus quoque, vitio, si vel crassum, vel glutinosum nimis fuerit, vel etiam multitudine exuperet; vt attrahi his de causis nequeat. Quæ cùm singula per se retinere excrementum hoc, illiusque ideo plenitudinem in corpore adaugere; tum multo magis, quum plures ex his in vnum cōuenerint causæ, possunt. Et facultatum quidem imbecillitas non alia fuerit, quàm impositæ iecori vesiculæ infirmitas; simul & meatuum, quibus primò trahit, dein eijcit quoq;, diuersis, diuersarumque facultatum, illis: quippe quorum alteri attrahant, alteri excernāt, quum intereà vesica vtroq; officio fungatur sola. Imbecillitas porrò ex mala intēperatura aliqua, atq; ea recèns tantùm cōtracta, nondū firmata, necdum ideo morbi absoluti loco habēda, quicquid illam causæ fecerit. Quod tamen magna ex parte ex cibatu potuq; cōtinget, quem in modum de alui excrementis traditum suprà fuit: aut ex his etiā, quæ foris corporibus admota, aut aliunde ingruentia, intemperiei suæ, eousque ad vesiculam Bilis, eiusq; canaliculos illos, adigere valeant qualitatem. Id quod & ambiens interdum aër, & balnea, & vnguenta, & fomentā, & quicquid tale est, efficere possit. Meatuū angustia, (quoniam hanc quoq; eiusmodi esse oportet, vt supra instituti nostri septa ne transiliat) quā fortè phlegmone, aut scirrhus, aut apertus manifestiorq; morbus aliquis alius fecerit, nō admittetur à nobis huc: ac nō nisi ex leuicula obstructione aliqua, osculorúmve cōniuentia factā recipiemus: vel si circuniacentes vesicam, meatúsque illos, partes compressu aliquo innixuque angustiam illis inferant, ob plenitudinem hoc maximè casu, & humorum crassitiem; sicuti ex plenitudine quidem eadem quoque illa cōniuere possunt, præterque ex siccitate. nam phlegmone & scirrhus, quibus fieri conniuentia, compressusque possit, cū alijs vnà, quæ planè morbi haberi queant, reiecta à nobis aliò sunt. Cæterùm siccitatem; ex qua conniuentia, tum vehementer adstringentia fecerint, tum quæ excalfaciant simul atque exiccent. Nam & quæ valenter adstringunt, exprimere humiditatem de vesica meatibusque illis, eosdemq; & contrahere, & constringere, & densare possunt; & calida dissipato humore siccitatem inuehunt, quam angustia necessariò, contractioribus factis partibus, insequetur. Obstructionem au-

tem, & crassities, & visciditas humoris, & plenitudo faciet, quæ eadem conniuentiam quoque & compressionem faciebat, sed has ex his, quæ circum vesicam, meatúsque tum attrahentem tum expellentem sunt, partibus: obstructionem verò, intrà recepta. Atque alia etiamnum est plenitudo illa, quum tanta biliosi huiusce humoris genita in corpore vis fuerit, vt rapere vesica meatúsque totam, aut capere nequeat. Feretur igitur per corpus quod recipi nequiuerit reliquum, ac, quum intra receptacula sua, quò peruenire primùm, indeque demum eijci quoque foras debuerat, suscepta non fuerit: retineatur in corpore præter naturam opus est, cum offensione semper aliqua. Sed & idem humor, biliosus inquam, vel Bilis potiùs ipsa, non multitudine solùm redundans excipi tota in sedes suas nequit: verùm crassitie etiam euenire idem illi, & viscididate potest, quo minùs trahi eò rectè valeat. idque diuersum ab illo fuerit, quod diximus, ex humoris viscididate, aut crassitie, obstructionem fieri: quippe qui iam intrò receptus infarciat, hic ne recipi quidem initio queat. Hæc leuiora omnia, & à leuioribus causis progressa citra morbi absolutam naturam, subsistunt tamen, & noxæ quoque aliquid exhibent non euidentis multum, nisi caueatur, processura vlteriùs, iámque manifestarios morbos allatura.

Excretionis humoris huiuscemodi inordinatæ, quæ retentioni contraria est, contrariæ quoque meritò causæ habebuntur, quas enumerâsse nullum futurum operæpretium sit, peti nanque à retentionis causis possunt, exaduersum illis positæ omnes: & alioqui quarum non perinde necessarius, nostro quidem in negotio hoc, sed nec ex vsu valde futurus tractatus sit, quanuis hic quoque seruandus diligenter modus, vt ne plus iusto euacuetur, inanitionéque nimia illius ipsius in corpore non omnino nullus vsus amittatur totus.

Pariter minimè necessarium, ac superuacuum etiam fuerit, singillatim cuncta, eadémque prorsus omnia de Atræ bilis humorisque eius retentione atque excretione recensuisse: quum futurum in hoc satis sit, si collatis inter se, atque assimilatis pro rata quadam & analoga rerum ratione, partibus cuncta ab illis in has ipsas deducta transferantur. Porrò autem simillimus omni ex parte (quod quidem huc spectat) Amaræ bilis vesicæ erit lien ipse, vasculis, quæ hanc ipsam bilem in vesicam rapiunt. vena, quæ à iocineris porta in lienem protenditur, meatui, qui bilem in intestina euomit Flauam, delata, ex liene in ventriculum itidem vena iustissima respondere proportione reperietur.

Nec diuersa valde obseruabitur, siquidem animaduersum rectè in eo fuerit, Serosi excrementi retenti secretióque proportionis totius ratio, quanquam hic paulùm variatum à natura fuerit, suis de causis. Sed hic tamen nō dissimiliter venæ, quas emulgentes ex re cum Medicis alijs dicimus, habere se existimabuntur meritò tractam ducenti in vesicam bilem Flauam meatui: sicuti alteri, per quam in intestina Bilis eadem egeritur, vreteres. Per hosce enim in vesicam, lotij totius receptaculum, è renibus mittitur Serosa humiditas tota; quemadmodum ijdem eandem renes humiditatem per emulgentes trahunt, mox percolatione in aliud capacitatis maioris vas remittendam, vbi tandiu detineretur, donec collecta iusta pro capacitate quantitas foras per canales ad id paratos eijceretur: vt hic quoque iam, & per quos Serosum hoc excrementum attrahitur, similimè alteris habeant meatus, & per quos expellitur, duplicato tantùm ob humoris non qualitatem minùs, quàm quantitatē, instrumento, quo arreptum priùs ex venis atque arterijs percolaretur, & quo transmissum reciperetur totum ampliore ventris inferioris in parte, vnde proximus paratiórque multo futurus esset illi de corpore exitus. Reliqua, vt dixi, similima omnia: neque hoc tamen dissimile geminatum (id scilicet vnum) instrumentum: cæterùm quorum omnium non aliæ recenseri causæ possint, aut debeant, quàm quæ allatæ aliorum suprà fuêre. Omnino nanque hac quoque in parte aut intemperatura aliqua recentior in causa erit, quamobrem, quò debet, non trahatur excrementum id, secernatur've, postquàm retentum suo tempore fuerit: aut meatuum angustia, eáque aut ex obstructione, aut compressu, aut conniuentia. Quæ rursus cuncta superiùs dictas causas habebunt omnes, vt non magnopere necessum sit hoc illas loco repetere. Ducentúrque ex ijsdem penitus generibus, quanuis rationis oppositæ, excretionum Serosi huiusce humoris, non satis leges ordinemque naturæ sequutarum, causæ: sed eiusmodi, vt prouinciæ nostræ terminos non excedant: puta, leniores quædam, & ex recenti factæ, necdum obfirmatæ; tum verò quæ propè quidem sint, vt morbos faciant, nondum tamen fecerint, facturæ profectò adducturæque nos in morbos omnino, nisi cauerimus, obuiamque iuerimus, huius ipsius Salubris, quam nunc tractamus, Artis præceptis confisi.

Pituitosi

Pituitosi excremẽti retentionis causæ. Et clam eius, tum reliquorum Excrementorum omnium repurgandorum necessitas, ratióque, ac modus.

CAPVT VII.

VSum ac necessitatem Pituitæ diximus, quæ pro alimento sæpe cedat, si defuerit sanguis, quo partes nutriãtur. Quam planè ob rem factũ fuerit, vt seorsum nullus huic institutus natura vnus aliquis, quò attracta ferretur, locus sit, nisi fortè in corpus per venas cum sanguine. Multa tamẽ in ventriculo sæpe, atq; intestinis sedet, ad vsus, qui à Medicis traduntur, vtq; ea veluti oblinerentur eæ partes. quanquam hæc propè iam alterius generis sit, sicuti haud dubiè ea est, quæ de capite per nares profluit, quam mucum dicimus. Cunctæ retentione nimia auctæ, sæpe etiam qualitatem deteriorẽ nactæ, primùm in sanitate constitutis molestæ erunt, demum morbos quoq; gignent, vel ea, quam in sanguinis penuria alere posse diximus; vtpote quæ copiosior venas primò habitumq; frigidis crudisq; humoribus (quippe frigida ipsamet crudiorque est) repleat, inflatosq; ac turgidos reddat, postremò etiam ἀνὰ σάρκα intercutem morbum, concoctrice facultate, qua nutriendi officium fit, debilitata, producere soleat.

Collectionis causa omnium vna ac præcipua, innati caloris, conficientisq; alimẽti facultatis ex intemperatura aliqua hoc nostro in negotio nuper facta, infirmitas. Alia ex erratis, quæ in victus ratiõe admittuntur, prouenit, si aut nimio plus, quantum ne benè robusta quidem virtus concoquere valeat, ingestũ cibi fuerit; aut naturæ eius, qualem plurimũ progignere Pituitæ necessum sit: aut præposterus cibòrũ ordo, aut intempestiuum sumendi tempus idem efficiant, vt Pituitæ copia generetur: aut vitæ genere sedentariæ, otiosæque, ac desidis, animiq; insuper torpore interdũ, non diuersum quid contingat, vt in ventriculo primò genitus humor is in habitũ pręterea per venas cum sanguine vnà feratur, caputq; etiam plurimus petat; aut ibi certè ex multa idoneaq; ad id materia facilè multusque proueniat. Congestionis hæ ferè causæ Pituitosæ diuersis in locis materiæ. Nam canalium, aut meatuum, qui illam ad destinatum vnum aliquem locum tractam, aut corriuatam deuehant, quoniam nulli hi: sic ne causa quidem vlla vel intemperaturæ, vel illorum omnino angustiæ, quęcunq; hanc ipsam facere, vt in Excrementorum aliorum antea dictũ ratione, causæ vnquam in sanitate possint.

Aliqua tamẽ hic quoq; extrudentiũ aut emittentium Pituitam meatuum similitudo, atq; ex eorũ causa humoris eius retentio, & ex retentione redundantia. Colligitur nanq; in ventriculo intestinisq; sponte sua multa, magisq; si nõ multa bile de intestinis deiecta deturbetur, forasq; protrudatur: simul in capite emissaria illius, per quæ exonerare sese Pituitæ muco cerebrũ solitum est, clausa fortè plurimum humoris eius accumulari facient. Tanquam enim princeps pars quædam, ac principalis animę partis domicilium, quum osse vndique septũ denso muniretur, nec nisi per suturas occulta illa sensumq; nostrum fallente superfluorum transpiratione iuuaretur: multos prætereà sortiri id à natura meatus oportuit, vnde ritè satisq; excrementis repurgari suis, quæ multa sæpe colligerẽtur, posset. Itaq; nõ multas modò præter suturarum idipsum quoq; præstantium vsum, vias in hoc paratas habuit: sed magnas quoque ex eis quasdam habuit, nares, palatum, oculos, aures: non quæ propellerent ipsæ quidem, vt canaliũ multi, quibus vis ea indita à natura fuit, sed vnde tamẽ excremẽta eiecta transmitterentur: oculi nihilominùs (tametsi enim non inter principatum in corpore obtinentes partes numerentur hi: at in puritate splendoreq; seruari suo, vt videndi munere rectè fungãtur, exquisitè repurgati volunt) cùm ipsi vi sua propria, quam excrementorum expultricẽ obtinuerunt, exonerare sese his per euidentes satis nariũ, palpebrarumq; circùm meatus, tum cerebrũ prætereà ipsum iuuare in hoc possunt. Quod nisi assequuti fuerimus, vt cerebri repurgamenta de emissarijs his eliciamus, quæ contenta fuerint, redundatura ea intus nimio plùs sint, totasq; eas sedes occupatura: vnde inferiùs delabentia nobilissimis sæpe partibus periculum creent, aut in pulmones pectúsve impetu, aut in ventriculum facto. Sæpiùs ne ignobilioribus quidẽ partibus parci in eo solet, quin ingentem inde noxam sentiant. Illud autem atrox & periculosum malum, quũ aut in neruorum originem reiectis superfluitatibus, Comitialem; aut oppletis cerebri ventriculis, Attonitum inde derepentè exoriri morbos quotidie penè experimur. Puros quidem ac synceros ad ratiocinandum, obeundaque atque exercenda nobiliora insignium facultatum munia habituri spiritus aliter non sumus, nec emunctæ satis naris futuri, nisi procuratis Excrementorum rationibus omnibus.

Atq; id de vniuerso Excrementorũ genere verissimum esse reperietur, nõ solum de eo, quod nuper dicere destitimus, capi-

tis cerebrique: ſi primùm, ne in corpore nimia accumulentur, præcauerimus ſemper; tum demum, vt accumulata, vel quoquó modo aggeſta, per meatus quamprimùm, canálesque, ac vias repurgétur ſuas, omnia diligenter procurârimus; perpetuóq; nobis faciendum eſſe exiſtimemus id, vt, quaſi Belides, repleta aſſiduè euacuanda habeamus, & vt collecta ſemel ante repletionem nimiam ſecernamus; multo autem magis, ne in poſterum colligantur, prouideamus.

Quę quidem, cognitis iam explicatiſque cauſis, quibus cótingât, haud ita factu difficile fuerit ne fiant; aut, quod proximum eſt, ne tam multa magnaq; fiant, vnde inſignitè noceri corporibus poſſit, cauiſſe. Quod vnica ratione conſequemur, vitatis ſemper, quæcunq; efficere id ſolent, cauſis. Factum autem cauſarum id quoq; ſemper dimotione tollemus, contrarijs vnicuique cauſæ, quæ iam fecerit, aut etiamnú faciat, applicatis. Vt bili iam retenta amara, ſi qua id nuper cótracta, vel veſicæ felleæ, vel meatuum ipſorum attrahentium, aut egerentiű intemperatura fiat; amiſſam hanc, quæ priùs rectum naturæ ordiné partibus conſeruabat, reuocare ſtudebimus temperaturam: ſi ex obſtructione, attenuante victus ratione vtemur, quam quidem craſſities fecerit: vt, quam viſciditas, etiam detergentibus amouere curabimus; quam plenitudo, euacuatione. Anguſtiam meatuum veſiculæq; ob cópreſſum, propterea quòd is quoque circuniacentium meatibus partiű aut ob plenitudinem, aut ob humorum craſſitiem degrauantium meatus comprimentiumq; contingit; aut euacuantibus neceſſariò, aut extenuantibus, tollemus. Oſculorű conniuentiam, auſterorű vſu factam, pinguibus & dulcibus auferemus; calefacientium & reſiccantium, refrigerantibus atq; humectantibus. Quemadmodű ſanè & bilioſi humoris redundantiam vſq; eò interdum in ſanitate auctá, vt, quű cauſæ nihil tamen aliud ſit, rapere ad ſe vniuerſam illam veſicula bilis non valeat, nó aliter meliùs, quàm exinaniemus: nec purgantibus tamen ſemper medicamentis, ſed & aluum placidè ſubducétibus, leniétibusque, educere de corpore; & vrina, cumq; hac bilem quoque ipſam, cientibus minuere, & ſudoribus diflare, & per εὐκρασίαν ad temperamentum quandoque deducere, licebit.

Quòd autem meminimus vná aliquando, præter plenitudinem, bilis ipſius craſſitiem, & glutinoſitatem eſſe in cauſa poſſe, quo minùs non obſtructionem aut dictorum aliquid incómodorum inuehant, ſed, id vnum, trahi intrò, intraque meatus non queant: vſus in hoc ſine dubio attenuantiű atq; abſtergentium commodiſſimus fuerit.

Ea porrò ipſa, quę omnia hæc pręſtét, abſtergant, attenuent, deobſtruant; calidum, frigidum, humidú, ſiccum faciant, & quicquid eiuſmodi: partim peti ex ſuperioribus libris de cibatu, cui tamen multú præterea ineſſe non raró medicamentoſi compertú eſt, poſſunt; partim dicentur poſteà compoſitiora quædá; partim, ſicubi pauló magis efficaciæ expoſcere res viſa fuerit, ipſa de materiæ Medicæ libris transferri ad negotiú remq; ſuá à non imperito prorſus Artifice ὑγιεινῷ aptè ac concinnè debebunt.

Quod de retenta bile Flaua, ſecretaq; dictű; de Atræ quoq;, Seroſæq; ad hęc humiditatis retentione & excretione accipi dictum debuerit; relatis, quæ proportione quęq; ſua reſpondeant, inter ſe congeneribus ſuis omnibus, adhibitiſque eodem modo remediorum rationibus ijſdem, vt cuncta partium harum affectionibus demum cunctis remedia rectiſſimè, analoga ratione quadam, ita applicata adaptentur.

Vltimæ nutritionis excrementa quibus cauſis retineantur, tenuius, craßiúsque: & præcautio adhibita ne id fiat: tum, ne nimis etiam difflentur.

CAPVT VIII.

SVpereſt in Excrementorum ratione Excrementi genus vltimű, cui ne ipſi quidé præſcriptus à natura certus vll^9 meatus ſit. Diſtributi nanq; per corporis particulas omés, haſq; ipſas nutriétis extremi, hoc in opere, alimenti ſuperfluitas paratos habuit, quorum plenum vniuerſum corpus eſt, cutiſq; tota, exiguos quoſdá, vnde foras per molliora corpora delatum ferretur, meatus. Duplex hoc, dupliciſq; naturæ: alterű, tenuius atq; humidius, ſeroſi illius excrementi portiuncula, & alimenti in corpoream molem diſtribuendi ceu vehiculum, quod poſtquàm perfunctű officio fuerit, ſecernitur ipſum quoque, extraq; agitur, cedétibus facilè violentiùs acto corporibus, quæ mollia diximus, maximè veró, ſi maiore aliquo vehementioris ſpiritus impulſu feratur. Craſſius alterű, & quod aſſimilari enutritę particulæ haud potuerit, veluti ſemiconcoctum reliquű factű ipſum fuit. Prius, vtpote tenuiſſimű, facilè excernitur, partim natiui caloris opera in halitű quendá digeſtum; (quòd quű multos lateret, oculorumque fidem falleret ob tenuitatem, tanquam nihil eſſet, ne nomen quidem inuenit vulgo: atque ab his tamen, qui ratione hoc ipſum animaduerſum deprehendére, ſenſum effugiés tranſpiratio nomen accepit) partim violentiore exagitatione,

confertimque eiectum in sudorem abit; & hoc ipsum dicitur sudor, iam naturę ordinem egressus, si Diocli credimus. Sed de hoc aliàs quæretur opportuniùs. Alterum porrò, crassiusque generis huius, quod diximus, excrementum, ipsum quoque ex particula aliqua, quod elaboratum paulò magis à calore natiuo fuerit, conspectum nostrum fallenti transpirationi illi paret. Reliquum quod euinci nequiuit, vt eijciatur, néve in cute hæreat, totamque exeat propulsum, & vehementiore agatur calore opus fuerit, & maiore deferatur impulsu. Ex hoc sordities illa, quæ omnium cuti innascitur; alteraque in vulneribus superfluitas, quæ detergeri postulat; tum verò pilis etiam exortus suus hinc. Ex priore altero redundante, sudores sæpe multi: tum siccandi semper vulnera necessitas.

Atque hæc, prodeuntibus tamen & erumpentibus excremẽtis huiusmodi, eueniunt: conclusis autem ac retentis, necessariò deteriora timenda. Nam imperspirabile factum corpus, & transpiratione ea priuatum, vtrunq; colliget intra se excrementi genus, fietque omnino ex primo quidem corporeę molis totius in ambitu iusto plùs humidum: sordidi autem quicquid coaceruabitur, alterius generis, totum id præter naturam illi cõtinget. Tum deinde interiùs quoq; sese paulatim adiget ea noxa, ac præter naturam constituere partes, quocunque peruenerit, atque ita interdum afficere poterit, vt alimẽto impediantur suo, aut iusto saltè, sibiq; debito, non fruatur.

Et hic igitur quoque repressa continebuntur excrementa hæc, vt in antea dictis sæpe, vel plenitudine ipsorum, vel crassitie, vel visciditate impediente; vel, qui dissoluisse illa debuerat, caloris imbecillitate; vel exitus angustijs prohibita. Quãdoquidem, vt meatus, per quos excremẽtis transitus, ampli satis sint, nec extrudi commodè multitudo illorum nimia potest, & crassities obstat, & tenaciùs hæret visciditas. Atque, vt nihil horũ sit, sola esse impedimento meatuum angustia interdum solet, ne liberè ferãtur. Rursus, nihil causæ reliquis alijs omnibus afferentibus, nisi validus satis conficiendis illis inuentus calor fuerit, immota morabuntur: vt nullam omnino esse causarum huiuscemodi oporteat, si apertus patere debeat excrementis his extra corpus transitus, solaque resistere sæpe atq; vnica possit causa, conuenientibus autẽ in vnum pluribus, maior ita haud dubiè futura semper affectio sit. Cæterùm cuncta hæc (quod memoria sæpe refricandũ est, ne obliuioni tradatur) eiusmodi erunt, vt morborum quidem instar quoddam referant, morbi autem non sint; siue quòd minor illorũ causa habeatur, quàm vt implere integram morbi conditionem queat; siue quòd quicquid est causæ, recens nuperque oborta nec contumaciter figitur, & discussu facilis, opponentis sese Artificis consilio statim cessura, introducendam sanitatem permittet. Etenim & caloris imbecillitas ipsius, excrementorũ portionem soluere inualidi, negligentiùs fortè omissę exercitationis cessationẽ causam habebit, & trãsitus angustia ex scirrho & phlegmone quidem quoque oriri possunt; sed quæ toties iam de prouincia nostra hac exterminârimus, tanquã manifestos iam numerisque suis omnibus expletos morbos. Eandem autem hoc in negotio, angustiã dico, ex obstructionibus, compressibus, conniuentijs exortam, libenter recipimus. Quorum esse causę leuiusculę, & aliquid tamen intereà transitus impedire possunt, vt non manifestò, neque euidenter satis id fiat, eoque infra morbi naturam subsistant, nempe cuius illa sit conditio, affectus vt sit. Quod ipsum per se nõ parum sanè discriminis afferat, siquidem leuicula aliqua affectio, dici haberiq; affectus rectè non meretur; tum verò, cum actionũ aliquarum præter naturam oblæsione non solùm, sed manifesta atque euidenti idem vt appareat, opus est. Hinc planè fit, vt omnia ista auferre nobis quamprimùm liceat; causarum dimotione nõ sanè operosa valde, ac reliquam factam etiamnum meatuum conniuentiam, quam fortè ambiens frigus fecerit, excalfacientibus referabimus: quam calor, ac siccitas, veluti in ardorib⁹ euenit, refrigerantibus, atq; humectantibus: quam adstringentium occursus, cuiusmodi aluminosa balnea sunt, pinguib⁹, ac mollibus frictionibus, vnà ac dulcium aquarum balneo: compressum, ex plenitudine, aut crassitie, aut glutinositate vicinarum partium factum, euacuando, dissecando, abstergendo, variè pro causæ diuersitate tollemus. idem faciemus, quum excremẽti ipsius, vt retineatur, causa aut plenitudo, aut visciditas, aut crassities fuerit, non iã quæ compressum, aut obstructionem vllam ratione vlla faciant, sed quæ recipi intra meatus ipsos nequeat. Quæ quoniam ex cibatu ferè ac potu, aut facta nuper nutriendarum partiũ facultatis alteratricis aliqua de causa infirmitate oboriuntur, contrarij statim cibi ac potus ratione subueniemus. Cæterùm infirmã, quæ immutare rectè alimentum non satis valeat, facultatem, calorificis, simul & incidentibus, quibus ipsis immutandi quodammodo ad concoctionem alimenti virium aliquid inest, iuuabimus. Et quia non parũ quoque positum esse in caloris vi diximus, cuius opera non nihil

vtriusque

vtriusque huiusce excrementi exhalatum dissolueretur, isque non aliam ob rem magis, quàm segnitie torpens iaceat: excitandus exercitatione erit. Cuius auxilio non solum id, quod hic primò quærimus, assequemur, excrementi id genus ex parte dissolutionem: sed multa insuper sequêtur, nec parua, ex eo commoda. Nam & plenitudinis inde minuetur omnino aliquid diflatũ, & crassitiei discutietur attenuatum, & visciditatis fusum diluetur, præstante cuncta hæc facilè calore exercitationis ope iam validiore facto. Eiusdem caloris suscitati ita beneficio apertis vijs, facilior semper patebit excrementis exitus, extenuatioribus primùm factis, tum deinde etiam caloris vi omnia permeãtis protrusis. longè quidem faciliùs, ac tutiùs, quàm si tenuantium idem medicamentorum cibariorúmve vsu moliamur. Quib⁹ dissecari quidem excrementa, quo promptiùs exigantur de corpore, possũt: at nec cuius vi tam vehementer impellantur habebunt, & attenuantium vsu eo liquari sæpe carnes, atque habitudinis multum decedere, & graciles fieri solidorum extenuatione, videmus. Quæ in exercendo incommoda prorsus nulla sunt, cõtraque potiùs robur partibus, instrumentisque omnibus acquiritur, mutuo inter se attritu duratis, fortibusque aduersus noxam omnem factis: simul aucti iam natiui caloris efficacia, peruadentis omnia, absumentisque, secumq; violenter deferentis, expediuntur cuncta, donec eiectis superfluitatibus omnibus liberum iam excrementis, idque nullo accepto, vt ex medicamentorum sæpe vsu, incommodo, corpus maneat. Quò quũ peruentum erit, sistendum ibi fuerit: ne nimia è diuerso cutaneorum meatuum reseratione exitus alimento paretur æquo maior, cumque virium debilitate, aperta sequatur corporis totius extenuatioris facti emaciatio, incommodaque alia quædam.

Atque hæ ferè fuerint retentorum, eiectorumque Excrementorum rationes: hi, ne plùs iusto id fiat, aut factum statim soluatur, modi, ac viæ, prohibendis nimirum vitiosorum in corpore succorum collectionibus. Quod quum effectum fuerit, vt collectitiorum humorum iam nimis multum in corpore sit, signis notisque clarescent suis cuncta: aliudque tũc consilij capiendum, ineunda ratio alia, antequàm morbos, quibus iam ita tentamur, præstoque hi in foribus esse tunc videntur, imprudentes incurramus.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVS QVARTVS.

Morbosorum Symptomatum, quorundámque aliorum tractationem præsentis negotij habendam esse, quanquam in confinio partis vtriusque positorum.

CAPVT I.

HVc progressis necessariò tractanda ea se offerunt, quæ velut in cõfinio Medicinæ partis vtriusq; posita, & contermina ambigunt, in vtramuis partem facilè ab ingenijs, quibus cordi ista sunt, ob viciniam rerumque inter se affinitatem, disputationibus factis, rapienda. Quæ fieri tamen possint, si solidis, verisque rationibus, non inanibus cauillamentis agatur res, sæpe nanque quæstionibus huiusmodi & veritas quæsita inuenitur, & exercentur ingenia. Sed seorsum semper tractanda hæc, quoniam Logicam inquisitionem requirunt: ad operis partem, quod faciendorum rationibus dictum sit, tum quo res tantùm seriæ veniant, & recta semper factorum ratio exigitur vt nos sequatur, admittenda non sunt: nec inquinandum opus Logicis tantummodo quæstionibus, aut Sophisticis etiam plerunque nugamentis, quæ secum sæpe trahere. quæstiones illiusmodi solitæ sint. Hoc nos institutum toto hoc opere, quo hactenus peruenimus, seruâsse credimus, seruaturique in reliquo non minùs, quod superest, sumus: ne, quantum fieri poterit, inania à nobis afferantur; ac si quæ quæstiones existent, rerum eæ sint, non verborum; earumque rerum, quæ ad negotij

goti) totius summā facere posse videbuntur, nō autem aliunde inaniter sæpe ac de nihilo accersantur. Quanquam de eo hîc, Vtrùm morbosa symptomata, de quibus tractaturi breuiter sumus, partis habenda sint corporis humani valetudinem tuentis, an amissam eam recuperantis: non scrupulosè admodum inquirendum nobis fuerit, si Hippocratem sequi authorem decreuerimus, eiusque nobis standum esse dicto, ac prolatæ semel de his sententiæ cuidam duxerimus. κόποι, inquit, αὐτόματοι φράζουσι νούσους. Sponte sua obortæ lassitudines morbos nunciant. Futuros quippe, opinor, φράζουσι, non præsentes factosque δηλοῦσι: nuntiant, non demonstrant. id enim est φράζουσι, quod alio nomine dictum à Galeno est, ἀπαγγέλλουσι, quasi quæ præcurrentes futurorum aduentantiumque iam morborum nūtij sint. Ergo in opere meritò nostro versabimur, ac negotio, præcauendi quod sit, nec extra limites, quos ipsi nobis præfiximus, nostros feremur, tractātes hæc. Simul quia non sanè diuersæ hæc rationis sunt, quàm quæ exercitatione insequuntur, atque tractari sine controuersia à Salubri Artifice debēt: necessarium fore videtur, vt eodem huc & illa veniant, cumque his affectus præterea alij quidam, non omnino dissimiles, de quibus omnibus dicendum.

Plenitudinis, quæ Plethora dicitur, ratio, causaq́, ac notæ. Et quæ hanc ipsam plerunque insequi discrimina solent.

CAPVT II.

NOs intereà ab instituto nostro non discedentes cōmunia priùs quædam, quibus, præter lassitudines alia etiam cōtineantur pleraque, quorundamq́; aliorū causa sint, tradēmus: Plenitudinē vtranque, quæ ad vasa, quæque ad vires dicitur: succi prauitatem, quæ κακοχυμία est: tum notas horum, quæ've inprimis loca occupent, quis inde timor: postremò, quid adhibēdum ad hæc remedij omnia, antequàm erumpētes corpus ipsum possideant morbi, quo videlicet proposito semper nostro seruiamus. Plenitudinem, quæ supra, quàm accipere eam vasa possint, aucta sit, Plethoram vocant: non omnem, sed in qua succi æquabiliter omnes cum sanguine, pro sua quisque rata parte, aucti esse inueniantur. In quo proportio seruatur humorū arithmetica potiùs quædam. Augescere quidem humores vnà omnes opus est, si consistere Plethora debebit: sed qualis priùs erat, temperati sanique hominis sanguis, (hanc enim semper normam intuemur) talis ad extremum seruandus est, sumpto tantùm incremēto, purus vt semper tamē sanguis, quem syncerum per seque intelligimus, quantitate pituitam vincat: pituita melancholiam, hæc bilem: auctiq; hac analogia simul cuncti Plenitudinem, qualem diximus, faciant humores. Quāuis enim purioris illius sanguinis maior, maiórque semper copia in hac: quia tamen reliquorum quoque rata vniuscuiusque pars cum eo succrescit, natura qualitásque sanguinis, quæ ab initio fuerat, seruatur, excrescit quātitas. Proinde nec alia, quàm quantitatis huius ipsius ratione, aut nocumentum infert, aut auferri postulat. In hac pristinum vires robur perpetuò suum retinent. quin auctas easdem asseueranter dicere, maiorésque factas cū sanguinis copia, vnde vberius semper corpori alimentum, viriumque plus, non inconueniet: duntaxat in eo, si lacertosæ athletarum, pugilúmque multorum, quos tali sæpe esse plenitudine atque habitudine præditos oporteat, vires considerentur, modò imminentia semper ingentium sæpe malorum pericula abessent. Hæc in vasis potissimùm quidem intelligitur, quæ extendit, quorúmque de nomine appellatur. Sed & musculos tamen occupat, carnémque totā, solidásque corporis partes extensione infestat, ac tensiuam lassitudinem, quam ex re ita dicunt, gignit. neq; tamen semper. Esse nanq; Plethorę aliquid iustos iam naturæ terminos egressæ potest, in qua nihilominùs lassitudinis huiusce sensus nondum suboriatur in corpore vllus. Paulò adauctior, quàm quum inchoat tantùm, Plethora ea sit oportet, quæ lassitudinem hanc faciat.

Nec dubium, sanguinis copiam tantam, qua tendantur vsque adeò venæ, atque ex sanguine alimentum, quo solidiores partes, ortum non aliunde, quàm ex cibo, potuque habere, optimis quidem illis, optimique per omnia ac maximè probi succi, sed nimij tātummodo. Quocirca benè validum esse necessarium fuerit, qui tantum cibi conficiat, ventriculum primùm; tum deinde reliqui totius corporis concoctricem vim omnem, calorisque vbique natiui plurimum, quo peracta alendi vbertim per totum corporis distributione vniuersa illa, corporaturę inde moles augmētum viresque vnà sumat: ne corporis status, quibus studium id est, concidens labatur, si non, suffecto assiduè alimento, plusque semper, quàm exposcere natura videatur, aut quàm quod diflatū reponi exigat, ingesto, flaccescat. Itaque ergo non semper expectandum habent, dum famescentes cibum

bum capiant, & appetens ventriculus idipsum, quod cibũ capere est, lacessens prouocet: anteuertere sæpe, atque antequàm stomachus eo pacto capiat, assumere ipsi cogũtur, detergereq́ue cibi fastidia conantur, vt dempta nausea appetentiam assumant. Hinc illa ἐξ ἀνάγκης comestio, coacta scilicet sustentando corporis statu. Videlicet id erit quoque signi Plenitudinis huius, si causæ hæ præcesserint: ingestio ciborum tanta, quæ fastidium pariat, quam cogimus, atque ad necessitatem adigimus: & eorum copia, quibus multo maxima insit alendi corporis facultas, si nihil defuerit eorum, quæ cùm cõcoctionem iuuant, tum alimenti per corpus distributionem minimè morantur; quæ carne repleat frictio, (mediocrem hanc statuit Hippocrates) exercitationis genus idem præstans itidem mediocre: balnea à cibo, quibus maximè euocari ad extima corporis alimẽtum consueuit. Tum si qua priùs consueta, quibus sanguinis copia melioris minueretur, omissa tunc sint, aut mitti suis quibusdam temporibus solito sanguine è naribus, vel etiã aliqualiter scarificatu, vel quũ sponte is quandoque sua profluit de hæmorrhoidibus, aut peruenientibus ad intestina venis, vnde non ater semper aut melancholicus, sed floridus erumpere sanguis visus sit, tanquam qui remitti de superiorum quoq; intestinorum inuolucris, vel de recti quoque exortu, multo supra extremæ sedis meatum, in parte corporis aliqua mutilatis soleat: aut his quandoque, qui consueta exercitia intermisêre, assuetis antea, aut athleticè exercere se, aut opus aliquod rusticũ, vrbanúmve facere, quo superuacanea alimenti discuterentur. Quæ quum negligentiùs agunt, vel ex toto etiam omittunt, atque intereà ijsdem, quibus priùs dum exercerentur, alimentis vtuntur; Plethoræ necessariò non parum colligent, ortisq; inde morbis corripientur. nisi aut inedia, aut sudoribus, aut quacunque tandem euacuatione alia, quam peragere sani consueuerint, subtractus sanguis crescere Plenitudinem eam non permittat: aut nisi naturæ ope aliquo se inde pacto exonerare conantis aliunde profluat de corpore Plethoræ materia sanguis, vel è naribus, quod diximus, vel imæ sedis intestino, vel è superioribus etiam statis quibusdã temporum interuallis misso, dictæ ab Hippocrate dysenteriæ in modum, quæ dysenteria tamen non sit, sed totum ita corpus liberantis à Plethoræ suspicione naturæ opus. Maximè verò, si nec fluxerint ista, & vita ad hæc deses prorsus accesserit, somniq́ue multi, ac curarum omnium expers; in optimi temperamenti laudatiq́ue vndique sanguinis homine ortum, auctumq́ue iri Plethoræ plurimum, valde verisimile fit.

Vtemurq́ue causarũ id genus antegressione pro signorum quorundam indicio, qui στοχασμὸς est, & coniectura. Nam signa notísque ex eo demum certiores ducemus, quum turgescere venas viderimus omnes æqualiter, corporeáque moles plenior, ac corpulentior fiat, quasiq́ue in tumoré surgat, cum florido quodam per totum colore, quod habitum totius occupantis Plethoræ signum habeatur: vt alterum quoq; illud, venarum turgidiorum aspectus, modò is corporis seruetur in eo status sitúsque, quo locis suis humores succiq; omnes consistant; nõ impulsi tractive aliò ferantur, vbi Plenitudinis huius edere speciem nonnullam possint. Obseruandum igitur, ne in partes, qua fortè demissæ pẽdeant, ingruens immissusq́ue sanguis extensione ita illarum Plethoræ cuiusdam faciem repræsentet. vt quum caput demittitur inflexo collo, cui non, quæso, si paulùm modò diutiùs in eo perseueret, tota statim rubebit facies? ac Plethoræ speciem referet turgentibus venis? qualis ferè temulentorum est, aut benè potorum, pransorumq́ue, quos Burrhos, vt arbitror, interdum etiam rubidos appellãt. Nihil igitur horum sit, oportet, vt Plethora ipsa sit, nec aut commotione nimia, aut ambientis aëris occursu, aut balnei, aut vaporariorum vsu, aut frictionibus, aut exercitationis vehementia, aut si quæ eiusmodi causæ reperiũtur aliæ, euocatus foras cum spiritibus sanguis Plethorę nos facie deceptos quadam teneat. Accersita hęc est Plethora, & temporaria quædam. Veram illam sua, quæ diximus, comitabuntur signa perpetuò, plùs minùs, semper tamen. pulsus in hac vehemens magnúsque, vitalis facultatis validæ signum.

Neque tamen duarum quoque reliquarum fortium signa desunt facultatum, donec nimiùm iam excrescens, & tensiuæ lassitudinis sensum inferat; præsertim in carnosam iam musculorũ partem recepta; & vitæ discrimen afferat venis, atque arterijs contenta: quas vsque adeò quandoque infarctas obturet, vt expletis ad plenũ, quum nec supersit vacuum, nec recipere extrinsecus, quod refocillando natiuo calori necessarium esse demonstratum est, vlteriùs valeant, illud relinquatur, vt suffocato repente calore animal illicò concidat, quod & contingit sæpe. Estque id alterum attoniti morbi genus, quod interceptis, quæ ratione dictum ab Hippocrate fuit, venis arterijsque fit: non quale impedito animalium spirituum progressu, ex occupante cerebri ventriculos pituitosa materia multa, viscidáve, aut crassa, euenire solet. Nec

hoc

hoc solùm discriminis, quod grauissimum tamen habendum est, distentionem venarum illam, atque arteriarum, ex Plenitudine sequitur: sed illud vel maximè, quòd vena sæpe præ repletione nimia, aut transmittere sanguinem per διαπήδησιν, aut reseratis violenter osculis per ἀναστόμωσιν effundere, aut ad minimã quamque occasionem disrupta etiam aliqua corporis in parte facere pessimum morbi genus ἐκχύμωσιν cogitur: aut, si id in pulmonibus thoracéve cõtingat, phthisim tandem, tabemq; inducere potest, (vt intereà sileatur hic sanguinis putredines nimietate ea genitę, quam regere natura nequeat) & infarctu nimio, atq; ex obstructione ortas synochas, febres ardentissimas illas. Quæ vitâsse nobis cuncta licebit infra Plenitudinis huius vitia facilè subsistẽtibus, aut inchoatam iam, progressamq; paulò, antequàm ad nocendum vsq; perueniat, resistentibus.

Plenitudinis ad vires ratio, notaq; etiam per partes. Et quì inde timendi morbi sint. Hippocratis dictum de his, de vtraq; intelligi Plenitudine debere.

CAPVT III.

Alterum est Plenitudinis genus, ad vires vocãt. In ea sanguis qualitatem quantitatemque naturæ terminos nusquam excedentes conseruat, prorsusq; eadem, quæ superioris, qualitas est. Quantitas, quæ ibi supra modum iustũ excreuerat, hic egressa hunc ipsum nondum est. Solæ inde premuntur vires vtili quanuis sanguine, nec supra venarum capacitaté tamen, quicquid tandem causæ sit, quod vires degrauet. Potest enim sine dubio, quoniam ἐν τῷ πρός τι cũcta hæc sunt, quod vni alicui sanguinis oneri nulli fuerit, alteri cuipiam ponderosum reperiri, corporumque rectrices facultates onerare.

Quæ quoniã triplices sunt, sic quoq; rei huiusce, oneratisq; Plenitudinis, signa sua quamq; sequuntur. Degrauatam animalem facultatem, corporis veluti pondere quodam onusti sensus, & ad se commouẽdum pigrities. Eiusdem rei recurret aliquando vel in insomnijs imaginatio, vt quũ dormiẽtes succumbere oneri, quod gestamus, nobis ipsis, nec promouere, aut artus attollere posse, videmur. Vitalem nihil æquè, quàm arteriarũ à naturæ ordine desciscentes pulsus imbecilli, parui, inæquales manifestant. Naturalem, cùm alui excrementa ostẽderint, si modico ingesto cibo superare eum ventriculus nequiuerit, idq; per excrementa deprehendamus cruditatis notas præ se ferentia: aut priùs etiam ante excrementorum egestionem obortus post non immodici cibi assumptionem grauitatis in ventriculo sensus quidam idem indicauerit. Hæc naturalem stomachi facultatem quanuis non exuperantia, quæ quidem capacitatem eius distendat, nec qualitatis vitio vllo infestum, grauatè tamen cibũ accipere, nec conficere posse, hancq; illi supra vires existimandam Plenitudinem esse; indicio erunt, iocinoris, venarumque illa ab vrinis ducta. Eadem, si non nimio sumpto cibo, vnde nec nimius sanè gigni sanguis queat, sanguificatio nihilominùs nõ procedat, visanturque ideo inconcoctionis in vrina signa, nõ prauitatis, inquam, aut vitiositatis succi alicuius, hocq; tantummodo inconcoctionis, quoties nihil aliud, quàm victam sanguificantem facultaté notant, quæ perferre ad iustã elaborationem id ad se, modicũ licèt, transmissum alimentum minimè valuerit.

Atque ita non quarũ modò facultatum vires Plenitudine hac degrauẽtur, colligere ex his, sed quæ etiam corporis partes occupentur, dignoscere poterimus: quandoquidem facultatum vires triplicium corporis loca sortitæ fuêre diuersa vnaquæque, vnde veluti de fontibus quibusdam emanantes signa semper secum roboris, infirmitatisve suæ afferant, vnà & locorum semper suorum sedes aperiant. Enimuerò quanuis vtraque Plenitudo potissimùm quidem in venis primò, tum deinde in ambitu etiã corporis toto, musculosisq; partibus, accipienda sit: intelligi tamen non minùs priuatim in reliquis quoq; corporis vniuersi particulis omnib⁹ rectissimè queat, vel quas natura limitibus quibusdã circunscripsisse ab alijs videtur, vt μόρια vocari possent. Sic quidem & ventriculi, & capitis, & thoracis, & pulmonum, & oculorum fortasse quoque, ac similium, tum distendi vtilioris alimẽti nimietate loca; tum degrauari etiam modica illius quantitate posse, non sine ratione prorsus aliqua, vt opinor, arbitrabimur, signaque visemus in omnib⁹ Plenitudinis vtriusq; nõ obscura.

Nec sanè non etiam eadem hinc, quæ ex alijs in corpore, timẽda mala fuerint, quando verissimè dictũ ab Hippocrate aliquãdo (Aphor. ij.) sit, ὅκου ἂν τροφὴ παρὰ φύσιν πλείων εἰσέλθῃ, τοῦτο νόσον ποιέει: pronuntiatumq; de vtraq; æquè id Plenitudine accipi cum ratione possit ac debeat. Quanuis enim repleta sæpe supra modùm vasa distentaq; euincere alimẽtum ingestum possint, diciq; ideo non præter naturàm debere alicui fortasse id videatur: periculosissima tamẽ, quæ inde tam sæpe manifestò imminent, ac relata à nobis antea fuêre, mala,

fateri vnumquemq; coget, hoc quoq; Plenitudinis genus censuisse præter naturam Hippocratem, præsertim quod vel ex professo, in operum suorũ pręcipuo omnium ac potissimo, disertis inprimis verbis damnatum (Aphoris.j.) à se voluerit. ἐν τοῖσιν γυμναστικοῖσιν αἱ ἐπ' ἄκρον εὐεξίαι σφαλεραὶ, inquit. Quid aliud porrò sit, periculosas habendas esse bonas illas athletarum habitudines, quæ plenitudine ea constant, quæ plethora est; quàm morbos eã facere posse? id quod ibi τοῦτο νόσον ποιέει dixerat. Idq; adeò magis credemus, quum reputârimus nobiscum, quę vulgatos morbos faciunt, si præter naturam sunt, tanto quidem magis dici id de his debere, quæ repentinam sæpe improuisamque mortem inferunt.

Nam de Plenitudine ad vires, quam dicimus, dubium esse non potest, id de ea scriptum ab Hippocrate fuisse, & pręter naturam omnino ducendam esse, & morbos gignere. Gignit enim non vsq; adeò atroces, sæuosque, ac repentè interimẽtes illos quidem: sed quũ debilior ibi facultas quaqua de causa trãsmissum sibi arreptumq; conficere alimentum nequeat, quod tanquam oneri sibi esse sentit, nec perfungi munere suo poterit; & inconcoctio sequetur, crudiorumq; excrementorũ multitudo, morborum semper multorũ causa, certumque vitæ intertrimẽtum, debilitata inde magis semper magisq; partium illarum facultate, quam minui semper, quo maior excrementorum vis ingruit, necesse fit: vt sensim crescentibus his decrescãt necessariò vires, augeaturq; malum, iamq; nec concoquendo, nec expellẽdo futurum satis parti sit roboris; pereatq; ita paulatim naturæ, qui corpori ritè alendo debetur, vniuersus ordo. Ex quo morborũ soboles non sanè paucorum: putredinum primò, vnde multorum generum febres, regere gubernareq; nõ valente materiam innato calore, vincenteque extraneo: atq; ab excrementorum multitudine, viscididate, crassitie, obstructiones insignes, quæ malorũ sæpe affectuũ secum agmen trahant, victaq; tandem succumbat rectrix, gubernatrixq; corporeę totius molis virtus, minutatim dilabentibus de corpore viribus, & ingressis hostiliter atque occultè, quæ vitæ fundamenta omnis conuulsa radicitus extirpent. Quo magis annitendum Salutaris Medicinæ Artifici, circunspicienti diligenter cũcta, ne quid hac quoque in parte corporum valetudini incommodetur.

Cacochymiæ ratio totius, quæ qualitate sola constat, non quantitate, vt existimare visi sunt quidam. Tum huius quoque causa.

CAP. IIII.

ALia ab his succorũ prauitas, ac malitia est: Gręci κακοχυμίαν dixêre, iamq; & Latinorum multos eandem sequutos fuisse vocem videmus. Quæ nec plenitudo est, & qualitate tantũmodo præternaturali cẽsetur: quãuis nõ desint de nostris, qui impuram hanc plenitudinem nominẽt, ac supra vires, naturæq; grauem fecerint. Quod esse nõ potest. Molesta quidem infestaque est, atq; aduersans naturæ nostræ maximè, multorumque, ac magnorũ sæpe morborũ fomes: at quo degrauare naturam, virésve eius possit, pondus nullũ. Quippe cuius in eo spectari cõditio solo, vnicoq; debeat, si qualitatis tantummodo vnius alicuius vitio corporibus incõmodet, vel calore præternaturali, vel frigiditate, siccitate, humiditate, etiam extranea aliqua, ac peregrina prorsus, temperamentoq; humano inimica qualitate, crassitie pręterea, tenuitate nimia, si natura esse eiusmodi nõ debuerit, glutinositate, acrimonia, & similibus officiens. Hanc Cacochymiã appellamus, humorumq; prauitatem. Cui si addita præterea quãtitas quoq; fuerit, vt non solùm talis, verùm etiã tanta euadat: vtiq; plus in ea ad nocendũ virium, duntaxat ex qualitate, quæ, sicuti in alijs nõ minùs experimur, in quantitate maiori efficacior semper. Ac degrauare quidẽ quoque poterit aliquatenus: verùm nullũ inde corporibus nocumẽtum accedit, vt quidẽ ex plenitudine ad vires accedit, vtpote quã grauiter admodum vires ferant sole supra, quàm tolerare eam valeant, quantitate noxiam. Non dissimiliter, ac si impositũ nudis humeris spinarum fasciculum ferens quis pungi se inde sentiat, alioq; ac tertio imposito puncturis se infestari magis, manifestò satis percipiat quidem ille: at non sanè magnopere curaturus põdus sit, quod ve prematur quidẽ onustus; multoq; minus, quòd virium imbecillitate succũbat, conquesturus: ac si abijcere fasciculos festinet, infesta aculeatorũ sentium molestia irritatus sanè abijciet, minimè ponderis grauitatem conquestus deponet, quam si aliquam tamen persentiscat, facilè laturus illã ad extremũ vsq; fuerit, qua grauitas; nisi qua spinosa, pungensque, obstitisset. Non sunt igitur confundendæ inter se rerum notiones, ac naturæ, quo per se singula spectentur seorsum noscenda. Quin, quæ natura persæpe miscet, nos ea intelligentię nostrę vi seiungere, inq; naturæ tantũ suæ conditionibus posita perspicere, ac contemplari debemus: sic nanq; coniuncta quoq; alijs cõsociataq; internoscentur meliùs. Cacochymiam dicimus,

cimus, succi prauitatem, vitium, malitiam, qualitatis semper nominibus his malæ improbæq; notatam; iamq; extra naturalis tēperamenti sui, siue etiā substātiæ, aut constitutionis, limites in deterius prolapsæ. Sic Cacochymia nobis erit, quum aggestus in corpore humor aliquis immodice sordidū id impurumq; ex parte sua reddiderit, quacunq; corporis in parte id contingat; siue etiam in venis proportio humorum illa, quā in Plenitudine vtraq; seruari diximus, hîc nō seruetur, & aut pituita, aut bilis flaua, nigráve, pro rata, tributaq; sibi à natura portione, manifesto notari excessu possit. Nam vbi purior sanguinis meri synceriq; succus ille exuperet, ibi tū Plethoræ potiùs naturā subesse existimabimus meritò. non enim qualitatis is vitio suæ, quam temperatam & mediocrē, in mediocri itidem temperamento, retinet, offecerit vnquā, id scilicet vnum exuperans solùm, nihil aliud: quantitate quidē poterit, venarum tunicas extendēte, quod Plethoræ est: qualitate sua nō poterit, nisi sanguis iam esse desinat, & aut in bilem degeneret ex parte sui tenuiore flauam, aut in atrā ex crassiore, alterius naturæ iam factus. quo tēpore putrefactus diuersas simul, minimè verò sui generis, febres edit. At humores reliqui poterunt, in qualitatis suæ natura atq; ordine perstantes, accumulati tātummodo atq; aucti, nocentiores inde qualitate tamen sua fieri. Ex quo planè qualitatis quoq; vitiosæ vnius nomen retinet, Cacochymia dicta: quantitatis autem nullius. Nec minùs dici Cacochymia hæc merebitur, quo maior, magis: quādo plus quoq; in ea vitij, ac malignitatis, quo in maiore reperta quātitate fuerit, præsertim ex qua corruptio deinde insuper humoribus aduenit, ac putrefactio quædam, substātiæq; propriæ ac temperamēti sui immutata in deteriorem qualitate deperditio: quum bilis, atra, aut flaua, bilis corruptæ, exuta temperaturæ suæ natura, alienam, ac peiorē induunt. sanè venire in hāc & purior sanguis ille, quem succi tantùm sui humore intelligimus, corruptus aliquando, putrescensq; potest. Et pituita ita, præter naturam suam aut acidior, aut salsior, aut quoquo modo corruptior, aut putrefactione aliqua infecta, aut etiam natura sua tenacior, crudiorq;, qualis vitrea, ipsa quoq; frigiditate præternaturali notata, meritissimò cacochymus succus habebitur. Bilis pari modo crassior, coloratiorque, cuiusmodi vitellinam quā dicūt; & melancholia, quæ μέλαινα χολὴ sit, fermenti more sufferuescentis exæstuans tota iam; deniq; quicquid contentis corpore humoribus, quod illos de naturali suo statu deijciat, qualitatis vitio aliquo obuenire potest, aut intēperiei, aut duritię, mollitię ve, crassitiæ, tenuitatisve, viscitidatis, dilutionisve cōsistentiæ, aut corruptionis, aut putredinis: totum Cacochymiæ id genere, quod diximus, isto comprehendetur.

Succorū prauorū causa multò maxima in Excrementorū ratione posita, cuius contēptu, si paulò negligentiùs tractentur, nec modus ineatur, quo modo secreta de corpore eijciantur, quū opus est, aut quantum eorū futurū satis sit, retineatur: & profluuio sæpe nimio negotium exhibebunt, & plus iusto retenta dubio procul pessimis semper humoribus replebūt corpus, quod ingenti Cacochymiæ vi collecta ita sordescet totum, multisq; ac malis ęgritudinibus obnoxium statim fiet. In eo quid Salutaris huius Artis faciendum præsidi esset, traditum suprà satis. Dictum scriptumq; non abundè minùs opinor antea de eo quoque fuisse, in quo plurimum semper, nisi rectè diligenterq; inprimis tractetur, vitiositatis succorum causę repositum est. Quod cibatus totius, potusq; vnà generibus omnibus contineretur, reliquiq; victus omnis rationibus vniuersis, aëris, exercitationum, somni, affectionum animi, & similium. Quorum planè omniū tam rectè atq; exactè obseruata sedulò ratio tutos à vitiosorū succorum collectione, quàm incustodita, negligentiusq; habita obnoxios reddere queat. Ea porrò in aperto sunt legere atq; obseruata exequi volētibus. Hoc loco, in tractationis parte quæ Repletionē atq; Inanitionē respicit, quacunq; de causa collectæ succorū malitiæ, colligenda nobis diligenter signa erunt: vt, sicuti causas priùs tradidimus, quæ si vitarentur, obsisti facilè posset, quo minùs accumulati obessent; ita coaceruatis iam ratio quoq; à nobis doceatur, qua, priusquàm morbi inde exoriātur, occurri in tempore possit. Quod nō nisi notis antea signisq; suis cognita humorū diuersitate, quorū vnusquisque peculiarem quandam rationem exposcat, assequi commodè poterimus.

Collecta succorum prauitatis coniectura, & signa. Et cuiusmodi collecta Biliosa, Atrabilaria, Pituitosa. Quomodo has causa, quæ faciunt, eadem etiam indicent.

CAPVT. V.

Atque idem, quod, quū Plenitudinis vtriusq; notæ traderentur, dictum fuit, dicendum hîc quoq; est: Ex causarum, quæ prægressæ sunt, vel etiā non prægressæ, trahi præsentis absentisve humoris alicuius coniecturam, στοχασμὸν nimirum; signa aūt, notasq; certiores, ex alijs duci. In vniuersum succi praui frequētatus cibus, quem præsertim cru-

ditates, corruptelæq; multæ excipiãt, coniecturæ nobis non parum faciet succorum prauitatis. Augebitur suspicio ea in eo, q naturę ac cõditionis illius fuerit, vt sponte sua, ac própté succos coaceruare in corpore malos solitus sit: vt sunt, q scabie sæpe, qui lepra, qui vitiliginib⁹, qui pustulis per corpus quibusdam, aut erysipelate, aut huiusmodi alijs, laborent. Tertio ab his loco considerandum, num (de quo satis superq; tractatum superiùs fuit) Excrementorum naturaliũ aliqua, alui, vesicæ ve vtriusque, aut lienis, aut vniuersæ corporeę molis, retenta idem arguant. Postremò, si qua vsus antea aliquis ex medicamento aliquo purgatione, aut aluũ deijciente, aut vomitum ciente, aut lotiũ, sudorém ve eliciente; facere postmodum id destiterit. Cuncta hæc quidem, atq; etiã singula per se interdum, suspicioné gignere collecti omnino vitiosi succi alicuius in corpore debebunt, pro causarũ faciẽtium magnitudine, ac numero, exiguam leuemque, aut multá magnamque. Nam & causarum vnaquæq; istarũ seorsum ac per se perseuerãs diutiùs, multaq; semper ac magna, indicio esse poterit maximo rei huiusce; magisque etiamnum magisque, conuenientibus pluribus ijsdẽ, ac magnis causis. Rursus exigua vna aliqua ex his, citoque discedens, aut plures quoq; simul, sed tenues, minimamque tẽporis moram trahentes, non sanè firmioris coniecturæ in rebus his multum præbuerint.

Neq; hoc solum tamen ex his, collectam vniuersé prauorum humorũ copiam esse, verùm cuiusmodi hi, quém ve demum locum occupent, conijcere nobis non ita difficile fuerit. Etenim bilem'ne, an pituitam, an melancholicum potiùs humoré quæ generent; eumq; tenuem an crassum, lentum an acré, atq; huiusmodi omnia: traditum cùm ab alijs multis, tum à nobis quoq; retrò explicatum satis est: vt, quo quisq; cibo vsus fuerit quum sciuerimus, eadẽ statim ratione, quis, cuiusmodi ve, quoq; genitus in corpore humor expectari debeat, non ignoraturi simus. Quin eodẽ sæpe in genere diuersitatis inerit multum, ad huius, illiús ve modi Cacochymiam procreandam: vt ex musteo, exempli causa, vino crudum pituitosumque, & quidẽ flatulentũ & crassum; ex vetere ac meraco biliosum ac tenuẽ gigni succũ, conijciendũ nobis sit: multisq; aliméti generibus alijs idẽ, quæ minimè attineat hoc loco frustra repetere. Tum verò in alia quoq; victus ratione omni non diuersum quid animaduertetur. Aliud nãq; cœlum, circumambiensq; nos aër, humores alios genuerit: Austrinus vel nebulosus, crassos frigidosque, pituitæq; semper multũ: siccior æstuansque, bilis calidiorumque humorũ copiã. Itaq; ex horũ varia natura, varios diuersosq; dominantes in corpore humores diuinabimus. Quemadmodũ planè duci ab exercitatione vehementiore, illorum ipsorũ tenuitatis, calorisque; à moderata, mediocritatis; ab otio ac segnitie, crassitiei ac frigiditatis, argumenta ęquissimum fuerit. Idẽ somnus multus indicârit, frigidos inquam, & crassos, atq; in totũ pituitosos succos: vigilia cõtrarios, népe calidos, biliososq;, ac tenues. cuiusmodi inter animi affectus & ira facit, æquè quidem ac metus timorq; lõgioris temporis aliquis pituitosos, naturæq; omnino frigidioris, alijq; alios. vnde nõ incerta prorsus trahatur altiùs in corporibus residentiũ diuersorũ humorum, qui Cacochymiã faciant, coniectura. Nec sanè percurrisse multa necessum est, cùm antea singillatim descriptis omnib⁹, tũ verò, quæ traducere sibi quisq; ad rem præsentem, quoties futurũ id opus sit, facilè possit: nos de hoc exemplis his erimus cõtenti. Pariter, quod altero loco cõsiderandũ esse diximus, de facilè naturaq; quadã sua vitiosi semper succi aliquid cumulantibus, si herpes, si erysipelas erũpere cõsueuerint alicui, biliosi humoris genera coniectabimus: si quod elephantiasim referat aliqd, bilis atræ, melancholici ve humoris, in eo sese aperient signa. Minimè verò existimandũ, institutũ nobis de his sermoné nũc esse, qui morbis his iam affecti laborent: qui lõgè extra partis huius Medicinæ, quam nunc tractamus, nostrę positi maiorem quandã curam postulant. Sed si lateãt cuncta, ducendæ verò cõiecturæ atq; indicia aliqua humorum fuerint: id nunc dicimus, petenda hinc quoq; ea esse, quo quis morbo antea affici solitus sit, etiã si impræsentiarũ non laboret, vt humoris nihilomin⁹ delitescẽtis detegi inde naturã posse; ex morbi natura credamus. Ad hũc modũ, pręter iam dicta, si Tertianã quis incurrere febrem solitus, quid tũc, quum de eo quærimus, Cacochymiæ contineat, quum ambigemus; biliosæ eã habendã esse materiæ, non ineptè augurabimur: sicuti melãcholici humoris, in eo, quem nuper Quartana fortè reliquerit. Si qué pruritus infestârit, sordidæ cuiusdam esse Cacochymiæ materiam dicemus, ex cruditatibus contractæ; vltimiq; alimenti excremento, exustæ iam ac terrestris propè cõditionis melãcholicæ: si scabies, aut lepra; nõ diuersi quidẽ generis, substantia tamé crassiore multo, ac pluri: si pustulæ quædã, aut epinyctides, achorés ve; nitrosę, salsęque, ac marcidę cuiusdã pituitę fuerint: si ophiasis, aut alopecia; Cacochymiæ soboles hæc, quę humores omẽs ambiat, coloribus distinguatur. ater enim melãcholiam denotabit, pallens albicansq; pituitã, flauus croceusq; bilem: ac tale subesse tunc etiã Cacochymiæ genus iudicandum.

dum. Sicuti ſanè ex vlceroſæ laſſitudinis ſenſu, certũ vitioſorũ ſuccorũ acriũ mordẽtiumq́, in ſenſu prẹditis ambitus totius corporei partibus indicium capimus, quos tenues bilioſosq́; magna ex parte eſſe oporteat. Eodem modo bilioſæ, vitioſæq́; materię reſtare in eo conijciemus multum, qui aſſuetus ſtatis quibuſdã temporibus naturæ ope, aut ex vomitu, aut ex aluo cita bilioſis deiectionibus repurgari, naturæ beneficio eo aliquandiu caruerit; vt pituitoſæ, quum pituitoſis; melancholicę, quum melancholicis. Quod quidem non minùs indicabunt ceſſantes, quibus antea melãcholici humoris educi de corpore plurimũ ſolitum eſſet, hæmorrhoides. Pariq́; ratione mulierum mẽſes, quos aut pituita albidos, aut flaua bilis ex luteo palleſcentes, aut atra nigricantes reddere ſolebat, diu ſuppreſſi, eodem Cacochymiæ genere infectum ſordeſcere corpus, argumento fuerint. Simillima ratio illorum, quibus non ſponte naturæ id contingit, ſed ſtudio proprio efficiunt: & alijs ſubtrahendæ humorũ malitię aluũ cientibus medicamentis conſuetudo, alijs vomitione, alijs medicatorum balneorum vſu, alijs aliter. Qua intermiſſa, haud dubia cõiectura accumulatę eiuſdem modi, quæ expelli priùs aſſueuerat, Cacochymiæ fuerit. non enim repetere eadem toties iam ad faſtidiũ vſq; neceſſe habemus. Mox cuncta hæc certiores quędam notę ſequentur aliũde adductæ. Neq; enim fidei parum faciet, malitiam bilis ſubeſſe multam, citrinus faciei pallor ac macilẽtia, vniuerſusq́; corporis habitus gracilis, venæ amplæ, ſanguineq́; multò diſtentæ, in icteri colorem verſæ ipſæ, ætate p̃ſertim iuuenili. Magisq́; adhuc, ſi ab initio tẽperamentũ eiuſmodi fuerit, aut veſcendi conſuetudine idem factum frequẽtiore eorũ cibatu, quæ ſimul & introducere bilioſum temperamentum, & eiuſdem generis Cacochymiæ non parum coaceruare queant: accedentibus eodẽ ęſtate, cœli ve cõſtitutione, aut regione, quæq́; alia conſideranda venient humores rectè educere conãti, vt ritè id atq; ex vſu omnino fiat. Exque ſolo ſæpe colore, niſi altè ad profundũ reciprocãtes ceſſerint humores, (quod ferè affectu animi aliquo, timore vtputa, aut vehementi triſtitia, aut incipiente verecundia, aut frigore, aut rigore fit) certitudo nobis dominãtis humoris ac Cacochymię oboritur: neq; verò foras in extimam corporis ſuperficiem acti ferantur humores, vt in vehementer iratis, verecundiáve iam affectis, aut immodico ambientis calore euenit. Fallax nanq; ex colore ſignũ tũc: abſq; hoc, ſi nulla humorũ neq; intrò, neq; foras reciprocatio, firma atq; indubitata p̃rſus ex coloris diuerſitate de humorum varietate nota. humores quippe color indicat, minimè licèt ſolidas corporis ipſius partes. Nec minùs innoteſcẽt humores ex his, quæ apparere perſæpe ſolita ſunt in cute, exanthematis, puſtulisve quibuſdam, bilem hanc, illámve, aut pituitam etiam referentibus. Idemq́; ex ſudoribus nõ minùs ſæpe diſcernetur, quorum diuerſo colore, adeoq́; ſapore, quum fortè lapſus in affecti os de fronte ſudor ſaporis ſpecimen exhibuerit, diuerſitas cognoſci humorũ poſſit: in deterſo autem ex ſtrigili omnibus eſſe in aperto poterit aut bilis, aut humoris alterius color. Nõ ſecus ac in vrinis, quas feroſus humoris cuiuſq; ichor, p̃natiuo colore ſuo tingit flauo, atro, albo, rubro; bilem, melancholiam, pituitam, ſanguinẽ ſignificantibus. Ex ſeroſa aũt humiditate ſudor quoque intereà, & ſenſus ſuborietur nõ minimo futurus indicio calidiorũ calidiſſimus ſæpe, vt frigidiorũ frigidiſſimus. Atq; hæc habitudinis deinde ſtatu maximè cõfirmãtur, & animi qualitatibus, hunc aut illum corporis habitũ ac conditionem libentiùs ſemper inhabitantis. ne plura alia adferantur, quæ cauſarũ potiùs in hoc locum obtinent, & indicio tamen eſſe poſſunt: vt ætas, vt anni tempus, hisq́; ipſis congenera alia, ex quibus humores procreantur, atq; hactenus humorum iam denuntiare præſentiam tanquam certiſſimæ illorũ cauſæ, poſſunt: at corporis color, habitusq́;, animiq́; diuerſitas, horum effectus humorum ipſorum ſunt, eoque ſigni naturam iuſtiſſimam retinent, hac quidem in parte.

Quapropter vt in vnum conferantur omnia, certiores fieri de Cacochymiæ genere, cuius fortè Bilis materia ſit, ſatis poterimus: ſi faciei nobis cutisq́; luteus (modò non, vt antea diximus, in reciprocatione humorũ aliqua id cõtingat) apparebit color, ſi puſtulæ, aut exanthemata eiuſdẽ cõditionis fuerint, gracile ſpectetur corpus, pronus propenſusq́; in iracũdiam animus ſit. Cuius autẽ Melãcholia, ſi cum nigrore corporisq́; fuſcedine, mœrentiq́; ac ſqualido aſpectu, gracilitas itidẽ fuerit, aliquaq́; in cute effloreſcant, quæ humoris idem denuntient; triſtis cogitabundusque, ac multorũ ſemper conſuetudinem auerſans animus, auerſusque à lætis, & in mœſta omnia inclinans, ſolitarius, taciturnus, mira atq; inania ſibi ipſi fingens ſemper. Ac ſi ſæuius illud atq; atrocius melancholiæ genus fuerit, quæ μέλαινα χολὴ eſt, exuſtionis maioris, præſertim quã flaua bilis fecerit, mixta ſpectabuntur feritatis cuiuſdam non obſcuræ ſigna. ferocit quippe animus tũc ſæpe, atq; in furias agitur, vt minari maniacos affectus poſſit. Sed hoc vltra inſtitutum iam noſtrum. nondum enim eò progreſſæ me-

lancholiæ, quæ morbos faciant, nunc signa colligimus nos: sed quæ factura tamen sit, sumptis pauló maioribus viribus. Igitur eodē pacto ex Pituitosa materia, cui succi vitium insideat, albicabit, turgescetq́; corpus, interdū & liuescet ex crudiore, plumbeumq́; colorem induet, quos propterea μολυβδοχρῶτας dixêre veteres Græciæ Medici. Interdū respersa videri poterit cutis, factis haud dubiè ab humore eodē maculis, pustulisve. Animi in his segnities insignis, in agendo torpor, & ad aggrediendum res pigritia, cessatio, procrastinatio, mēs hebetior, sensusq́; vnà omnes, atq́; ad agēdum in omnibus dormitatio, cūctatio vbiq; maxima. Et hæc ferè sunt collectitiæ in corpore Cacochymiæ generis omnis, ex proposito quidē nostro, signa. Nō enim factorum iam ex ea morborū notas atq; indicia hîc colligimus, quæ colligi ex pluribus ad hæc alijs solent: sed futurorū inquirimus, ex vitiosorū succorū notis, obsidentiū quidem corpora iam, necdū tamen morbi quicquā qui fecerint; deprehensisq́; his iam in corpore ex notarū hac ita collectione humoribus, si præterea causas præcessisse alias idipsum facietes animaduerterimus, quas sæpe memorauimus; ętatē, temperamentum, viuēdi morē, studiaq́;, ac cætera huc facientia, anniq́; insuper tempus, regionem, aëris constitutionem, & huiusmodi, laborē ad hæc in exercendo ipsum, temporisq́; in eo longitudinē. Quę quo productior, eo plus exusti semper, crassiq́; ac melācholici gigni humoris verisimile est: quo breuior, dilutioris cuiusdam, minusq́; crassi, ac serosi magis, præsertim si citra sudorē constiterit exercitatio. Qui si mâserit, serosi excrementi pars quum sit quędam, difluent certè humores magis. vt multus quū fuerit, quo copiosior, eo crassiores intus exuccosq́; magis succos corporisque humores ipsos relinquet: vt sciri humoris non modó qualitas, sed etiā constitutio ita, & substātia possit. Iam tū igitur ex his, veluti ex causarum cōcursu plurimarū, perficere efficacium suos quarumq; humores, certitudinis sanè maioris cuiusdam vim deducemus in sententiam de rebus his nostram, atque adeò confirmari in ea poterimus, quo tutiùs nobis in his agere licitum sit.

Cacochymia diuersa loca occupantis nota per ambitū corporis dispersa, Venis contenta, Ventriculo, Capito; Biliosa, Melancholica, Pituitosa, Serosa, Flatulenta.

CAP. VI.

CAeterùm ne id quidē ignorandū, quod ad exigendos de corpore humores maximè faciat, quā quisq; vitiosus succus corporis partem occupauerit. Idq́; scitu non vsq; eò difficile tamē habebitur. Editum fuit cognitionis huius ceu specimen priùs. Vlcerosam lassitudinem illam diximus acrium excremētorum Cacochymiæ indubitatā esse notam, ambitū corporis, qua sensibiles partes sunt, occupātium. Pariter biliosus inibi humor, caloris; pituitosus, frigiditatis sensum inuehet. Ijdem si venis tantūmodo contineantur, nondū exierint eas in corporis molem; nullum de se signū sensumque, præterquàm ex lotio, exhibebunt, duntaxat cōtenti illis. Etenim mitigatur acrimonia illorū sanguine humorum benignissimo impermixtorum, & dilutior facta corrigitur, trāsfluxuq́; dilabens molesta non est, tracta à renibus, dum meitur: deinde mordax sentitur, & flauescit inde vrina, flammeoq́; interdū colore quodā cōspicitur, vtpote accepto ab acribus, biliosisq́; humoribus colore. Ijdem hi sitim, æstumq́; in vētriculo faciēt, in capite vigilias, hæcq́; habebūt sui inibi indicia.

Non fuerint nobis, vt arbitror, referēda hîc Melancholiæ sæuioris, efferæq́; illius, quas ea corporis partes obsideat, signa. Quamcunq; enim teneat, morbi aliquid fecerit statim, vnaq́; ab instituti nostri proposito defecerit. At Melācholici humoris, nimirum sanguineæ fæcis, vitiosi quidem, at nondū morbo genito vllo, præter vigilandi consuetudinē, quæ cōmunis illi cum Bilioso humore nota est, ex somno quanuis pauco, signa tamē colligas cerebri sedibus contenti, vbi turbuléta terrorisq́; plena, ac nigricantium plerunq; rerum, insomnia fuerint: sicuti sanè biliosi, vbi incendia, ignisque, & flammæ specie occursent aliqua. Quæ tametsi ex toto nō minùs corpore exhalatis sursum, caputq́; ac cerebrū impetentibus, contingere solent vaporibus: potissimùm tamē in fecto, anima, succis domicilio suo prauis, pro illorū diuersitate, ac malitia, sic diuersas vitiosasque ex insomnijs imaginationum species facilè concipit: & absumptis reliquo in corpore sæpe humoribus, cessanteq́; ideo exhalatione, manent nihilominùs, qui hoc ipsum effectum reddant, intra cerebri sedes mali, vitiatiq́; succi. Venosum genus insedisse ex eodem humore atro Cacochymiam, ab vrinę inspectione coarguetur, albę tenuisque visæ: talis enim in melancholicis apparet: nisi quum exonerante se fortè humore eo, natura, liuido quodam, nigróve colore notetur, crassescatq́; insuper. Multum deferri à liene ad ventriculum melancholici succi, indicio erit vehementior appetētia, interdum quæ ad caninam illam accedat; tum deinde etiam corruptior quandoque, nēpe degenerante iam humore tractu temporis in extraneam prorsusq́; alienam, atq́; etiam

etiam indicibile aliquando qualitatẽ, quæ appetendi secum vim eodem facilè trahat.

Eadem præstare solet Pituita ijsdẽ ventriculi, in quo accumulari maximè solita sit, locis contenta: diuersa tamen, pro naturæ suæ diuersitate. Et acidior quidem illa prouocare appetitum possit qualitate sua: paulò magis salsa, aut aliàs corrupta etiam destruet, aut vim inferet ventriculo corruptè ipsi quoque appetendi. Sic quidem salsilaginosa Pituita, tam quæ ob acceptæ putredinis aliquid, quàm quæ ob bilis admistionem, siue inediam etiam quandoque, (propter cuncta hæc enim fit) salsedinem induit; capiendi cibum appetitũ imminuet, aut corrumpet: altera ex putredine, quæ semper id faciat; altera ex biliosi humoris portione, non minùs semper appetentiæ aduersantis. Quod quum euenit, vt ab ijsdem propè notis, quod quidem pertinere huc videtur, melancholiam, pituitámve ventriculo inesse accipere possimus: adhibenda distinctio ex alijs. Quæ quidem non pauca erunt, quæque sæpiùs antea relata sunt: temperamentum, ætas, victus præteriti vel præsentis etiam ratio, anni tempora, constitutiones, cognataque his alia; color prætereà, habitusque corporis, & animi, in quibus assequi id nobis licuerit, mores. Quanquam quod ad corruptè appetendi affectionem attinet, alia omnino futura esse videatur ex pituita, quàm ex melancholia, ob humoris vtriusque diuersitatem, appetentiæ corruptela: deterior quippe & morosior multò ex melancholia, ex pituita minùs.

Auctæ intra venas Pituitæ signa ducemus ab vrina albicãte: sed in crassicula substantiæ consistentia, ac turbidata sæpe, atq; in crudioris illius inconcoctique humoris præsentia, qui & ipse pituitosus humor est, sedimẽti plurimum crassioris, albidiq; inerit. Inque huius concoctione demum vrinæ etiã superficies pinguioris oleosiq; liquamẽti coacti natatione inducta cõspicietur: quod liquamen tamen minimè est, ac concoctum tantummodo iri properantis humoris leuior, ac tenuior superiora lotij petẽs pars. γραῶν dixêre anum quippe, magna ad fallendum similitudine, vt subesse in corpore pinguedinis alicuius colliquationem suspicaremur, nisi sedimento distinguerentur, quali diximus. quod rursus puris specie simillima spectatur sæpe, vsque adeò, vt veterum nõnullis hoc nomine dictum fuerit pus; rursusque odore ac consistẽtia distinguendũ à pure, in quo fœtoris semper aliquid, & cõsistentiæ siue cõstitutióis crassities, ac tenacitas nõnulla.

Caput ac cerebri sedes inuasisse Pituitã certi erimus vel ex vna sæpe somnolentia, qua propensi ad capiẽdum semper somnũ simus: quumque cœperimus profundè immersi, diu pòst excitamur, etiã tum somniculosi sæpe.

Eodem huc spectabũt, quoniã pituitæ is quoq; genere cõtinetur, Serosi humoris cõsiderationes, quibus ille notis redũdare significetur, quæ ve insedisse loca existimari debeat. Habitus in hoc corporis, qualis ex pituita, si habitũ obsederit: turgidiusculus tamẽ, & qui digiti impressionẽ facilìus accipiat, cauũq; mox vestigiũ remittat. Venis contentũ lotij multitudo sequetur, quod fieri in senili ætate videmus, vbi plurimum excrementũ hoc: nisi si tamẽ secernẽdi, eliciendique huius renibus attributa facultas laboret. Sed iã tũ in foribus quãprimùm aqua intercus, & qua venter inferior repleatur, & qua habitudo corporis suffundatur tota. Nos nõ ista versamus nunc, & redundantiæ humorum notas atque indicia perquirimus cacochymorum, in corporibus, paratis quidem iam ac procliuibus in morbos, at prolapsis nondum. Quocirca alia de humore hoc omittemus, quæ eorum, qui iam morbos ipsos incurrerunt, sunt.

Illud nanq;, quod in quibusdã, sanitatis adhuc campo cõtinentibus se, euenire animaduertim⁹, vt intra abdomẽ, vmbilicũq; inter ferè ac stomachum, fluctuãtis nescio cuius sonitus exaudiatur sæpe: esse id paulò magis aquosæ, ac tenuis in vacuo iactatæ pituitæ signũ, arbitrandũ esse censerẽ potiùs, quàm serositatis alicuius. Quæ si eò redũdaret serositas: haud ambigendũ, indubitateq; tenendũ, initia ea fore, vel esse potiùs iã, ascititis hydropis. Atqui non paucos eiusmodi nouimus, quibus diutissimè id symptomatis, validis perpetuò alioqui, & integra, absq; hoc vno, valetudine gestare cõtigerit. Nõ enim, quemadmodũ in vtraq; bile vsu venit, flaua, nigraq;, vt in vẽtriculo, atq; intestinis, circũfusisq; locis ibidẽ alijs, quò suapte nõ min⁹ natura ferãtur, exuperare citra morbosi affectus vllius suspicionẽ possint: idẽ de Seroso etiã excremẽto credẽdũ. Quod quidẽ si eas partes petat, aut transmissũ, aut repulsũ, aut redũdans: oĩa ꝑter naturã statim fiẽt, vniuersæq; dispẽsationi illius tot⁹ inuersus immutabitur ꝑtinus ordo, præsentib⁹ iã & in foribus ipsis intercutaneis affectionibus sæpissimè: interdũ quoq;, (quod notãsse semel memini) obstructis, per quos paratus à natura exitus lotio, vrinarijs meatibus, ac canalibus omnib⁹, excremẽti per os ipsum, in paucis pòst diebus mortuo, Serosi huius reiectatio. Proinde nec quærenda nostro quidẽ in negotio hoc vlteriùs, partes vllas, q̃ quas diximus, alias occupantis superfluitatis huiusce argumenta. Nã quę huius quidẽ gene-

ris est, & pro vehiculo diducendo per corporis particulas omnes alimento cedit, ea & exigua est, & tenuis, quum naturaliter se habet, sensumq; nostrum effugit exhalata: aut paulò plusicula, agitatiorq; facta, ex sudoribus dignoscetur: nimiò autem plùs redundans iam, ex cutis quoque colore, & corporis ambitu signa dabit, qui digitorum summorũ compressu cedens facilè cauitatis aliquid accipiat, manente primò, nec multo pòst recedente vestigio, itidem, vt in serositate ex venis paulò copiosiùs emissa narratum est antea.

Ex pituita etiam Flatuositatis multum maximè, atq, præcipuè: deinde ex melancholia, hæc enim flatuosa quoque. At operatus in pituitosa materia, frigida nempe & humida, paululùm calor flatulẽtiæ multo semper plus genuerit, quàm frigida & sicca, cuiusmodi melãcholia habetur: quòd plus ibi, quàm hîc, materiæ ad generandos flatus, atque eius quidem aptæ natæ magis ad id. Porrò autem quacunq; corporis in parte genita flatulenta ea materia fuerit, aut alioqui cõiuerit, prodet se: vt quæ delitescere haud sanè diu potis sit, propter mobilitatem, qua exagitata, exitúmque sibi quærens, in partes omnes vagatur: & quòd præternaturalis ex toto (neque enim humiditas ea est vlla, qua corporis status subsistere soleat; neque spiritus, cuiusmodi spiritus dicimus animæ instrumenta nostræ, animatos ipsos ex parte) vndequaque propellitur à natura, veluti operibus maximè eius infensa. Detegit ergo se vel partium extensione inflatarum, in quibus est, sequuto interdum dolorifico aliquo sensu in transcursu; vel obambulante loca ea murmure, vel erumpente foras flatu, vt ex stomacho ructibus, ventris crepitu ex intestinis. Sæpenumero palpitans cutis flatulenti aliquid inesse ibi, aut in subiectis cuti musculis, ostenderit, vbicunque tandem factum id fuerit. Quod faciliùs nihilominùs ac crebriùs in oculorum palpebris, aut genis, aut labijs, aut vbi laxior denique cutis est, accidere consueuit. Sintque hæc Cacochymię, malitiæq; succorum omnis, quorundamque insuper, quæ ferè comitari ista solent, signa, atque indicia hæc: vtique quibus futurorum tantummodo malorum admoneamur, nullos dum autem factos iam morbos nobis significent.

Morborum omnium causam inueniri posse Cacochymiam esse, etiam referentis venenum prorsus materia: maiorem tamen, minoremq; hanc futuram, pro suscipientis illam humoris diuersitate. Ex Pituita noxa plurimum, commoditatis autem minimum, & perquàm rarò, idemq; de alijs.

CAPVT VII.

Quæ, quot, qualésve futuri sint, quàm varij generis, pessimorumq; sæpe ac periculosissimorum affectuum, nisi prouisum in tempore fuerit: notum satis esse vnicuiq; debet, paulò diligentiùs secum consideranti succorum tantùm ipsam prauitatis ac malitiæ naturam. Hoc quidẽ, quod nomen ipsum sonat, vel solum mali semper inde prauique expectandum assiduè aliquid esse auguratur, Cacochymia. Ratamq; profectò eandem atque expectationem habebit augurium, nisi obsistatur imminentibus iã causis, morborum genus propè omne facturis, imò omne verissimè. Nam & calidos, & frigidos, & humidos, & siccos, compositosque ex his, gignere facilè possunt, ipsi qualitatibus his præditi vitiati ita succi. Nec aliunde partium intemperaturæ, quas quidem cum humoribus esse dicimus, quàm ex his. Et soluere continuitatem possunt acres, & actiones lædẽtem magnitudinẽ facere multi in partem aliquã missi, collectique. Ac factis tumoribus præter naturam, & partium numerum minuent, corrupta illarum aliqua, vt ex Gangræna, vt ex Sphacelo, aliáve quauis putrefactione, præbente semper corruptioni causam Cacochymia; & partibus addent præter naturam aliquid, vt in oculorum suffusionibus, vnguibus; & conformationem vitiabũt factis obstructionibus, inuecta asperitate, aut lenitate præternaturali, deformataque, vt in elephãtiacis & phthisicis, figura. vnde? nisi ex succorum primò malitia? & luxabitur hac de causa artus, quando maximus totius corporis articulus coxendix, decumbẽtibus eò vitiosis humoribus, exilire interdum de loco suo, amisso naturali situ, cogitur. Atqui hęc sunt morborum genera cuncta: nec plura his inuenies. Iam febres, quas ex re κακοήθεις vocãt, malignas scilicet, & intemperaturarum generibus continentur; quis, quæso, faciliùs produxerit, quàm malignus itidem, hoc est, egregiè vitiatus humor? quis pestilentes illas alius?

Et quod quęsisse aliquando veteres Medicos legimus, Num certa quædam haberi possent potionatorum signa; ideo quòd nullo interdum sumpto prorsus veneno, sumpti tamen apparerent in corpore signa, eousque progressa tunc succorũ malitia, vt veneni penitus cuiusdam vim, ac naturam induat; sequanturque hoc prorsus, quę epoti veneni eædem notæ: id non aliunde ortum, quàm ex humorum Cacochymia habet. Nec alijs meliùs certiusque

usq; sciri, cognosciq; indicijs solet, Venenum ne sit, an veneni in totū similitudinē gerens, effectusq; eosdem reddens succus: quàm si mali prauiq; succi sese aliquis cibarijs ingurgitauerit, diuq; in his perseuerauerit. certa enim tunc, vt in his, coniectura, non aliā inuestigandā rei causam, quàm sponte subortam sua in corpore ex vitiosorum alimentorum vsu malitiam, maioris mox malignitatis accessione etiam venenosam naturam excepturam.

Quod si euenit: minùs mirabimur, reliquos longè inferioris malitiæ morbos originem suam ex Cacochymia trahere, semper quidem valetudini nostræ infesta maximè atq; in vniuersum, alia tamen magis alia. Nam & corruptela ea, succorumq; vitium qualecunque, minùs magis've malignum, in quo quodque acceptum humore fuerit, maioris minorisque, pro suscipientis malitiam humoris natura, proculdubio malignitatis euadet. Ac venenositas illa, qua æquari notis atque effectibus omnibus penè veneni assumptionē memorauimus, per se in corporibus orta, maior profectò & malitiosior futura in melancholici humoris, atræq; adhuc magis bilis corruptione sit; vehementior fortasse atq; efficacior in flaua; mitior in pituita, si cadere tamen in pituitam venenositatis tantum possit. Quod posse credibile est. non enim repugnat: quàuis placidiora in hac omnia, lentaq; magis, ac minùs semper horrida expectanda fuerint. Sic de reliquis succorū prauitatibus, maioribusq; ac minoribus putrefactionibus ex Cacochymia, vnde febriū plurimarū diuersitas, morborumq; multorum aliorū varietas, iudicādum: vt in hoc, quàm in illo, mitiores, sæuioresve existimandæ, humore pro illius natura, fint.

Quanuis intereà ex Pituita, vt bilis vtraque efficacior, adeoq; efferatior, ac vehementior habeatur; hæc autem mitior, ac lenior multo, nec tam putredinibus vehementioribus exposita: nō pauciora tamen proueniant sæpe mala, vereq; circunferatur illud: Benè habituros nos, nisi quum pituita molesta est, præsertim verò, quum ex capite delabitur. vnde sanè non exigua illius in multis in subiectas partes defluxio, impetusque, interdum & destillatio lentior quidem illa, at nec damnosa nec periculosa minùs, nisi fortè magis, tenuioris quidem, & salsedinis nocentioris, tactis exulceratusq; sæpissimè ita pulmonibus, reiectoque erosa inde illorum vena cruore, ex quo phthisis; vel etiam non sequuto sanguine, in pulmonis tamen substantiā serpente sensim vlcere, ad perfectam vsq; totius tabē, & consumptionem. οἷσι ῥῖνες ὑγρότεραι φύσει, καὶ ἡ γονὴ ὑγροτέρη, ὑγιαίνουσι νοσηλότερον; οἷσι δὲ τ'ἀναντία, ὑγιεινότερον. Quorum, inquit (Aphoris. vj.) Hippocrates, natura nares humectiores fuerint, aut genitura humectior, horum minùs integra sanitas est. Quippe id non facilè vsu veniet, nisi benè humido natura cerebro, ac repleri facili pituita, & ad minimæ cuiusque causæ occursum distillationibus obnoxio. Eaque aut in palatum, orisq; partes delapsa, has ipsas fatigabit, correptis aut faucibus, aut aspera arteria; aut larynge, anginaque sæpe ibi facta; aut thorace, pulmonibusque, vbi tussim ac spirandi difficultatem excitet; aut aliò conuersa in proximam, intercedente isthmo, gulam, ac ventriculum infestabit hæc, suamq; his intéperiem addet, & concoctioni obstabit. Diarrhœas, intestinorumque luitates, si notior illa ac frequentior pituita fuerit; sin paulò salsior, difficultates adferet. Modò etiam impetitis musculorum, diuersisq; reliquæ totius corporaturæ locis, dolores sæpe gignet, ac queribundos maximè faciet: nec minùs Medicorum sæpe multis, τὰ ἀναίτια αἰτιᾶσθαι assuetis, negotij non parum exhibebit.

Atqui alia quadam ex parte hæc ipsa Pituita salsa, aut quoquo modo acrimoniæ aliquid adepta, ventriculo intestinisque incumbens, proritatisque ad excretionem illis, ac secum ita detractis multis alijs de corpore superfluitatibus, à malorum quorundam liberare suspicione possit. Quod acida quoque faciet, hanc quidem quoque ob rationem, prouocatæ nempe alui beneficio, quam fluidam lubricitate quoque prætereà sua reddere humor is solet: tum verò illam ipsam, dissectis etiam acoris vi, quos inuenerit, humoribus crassis, eiectuque ita facilibus factis, promptè humectet: sed & ob id, quòd natura, si cum alijs multis conferatur, crassior non facilè in corporis particulas omnes induat se ad nocendum; densas quidem non ferè petat, vt membranæ quoque habentur: vnde dictum aliquando (Apho. vj.) Hippocrati sit, οἱ ὀξυρεγμιώδεες οὐ πάνυ τι πλευριτικοὶ γίνονται. Quemadmodum sanè ab eodem Authore scriptum alibi (Aphoris. v.) reperimus è diuerso, οἱ ἰκτεριώδεες οὐ πάνυ τι πνευματώδεές εἰσι. Ex bile enim icterus, humore ex quo nō facilè gigni flatulentia solita sit, quæ ex pituita sæpe plurima. vt vtrinque commodi semper aliquid & incommodi ex humorum natura agnoscamus. Cæterùm si cum morborum, propè dixerim, agminibus, quos illorum in corpore producere, productosque fouere, Cacochymia consueuit, conferantur: commoditates nullius fermè momenti futuræ eæ sint.

Minuenda

Minuenda Plethora modi varij, atq; horum potiores alijs alij interdum. Præsentissimum omnium Venæ sectio remedium: Inedia non æquè. Aliorum tamen quorundam vsus quandoque in hoc commodus.

CAPVT VIII.

PArtes erũt artificis Salutaris Artis præsidis, cui tuendæ humanæ valetudinis demandata cura fuerit, partem hanc inspiciundi potissimã ac præcipuam; quæ Excrementorum primùm rationẽ omnẽ respicit secernẽdorũ, egerendorũq;: ne accumulata sanitati officiãt, & inchoãdæ sępe, augẽdæ aũt semper, humorũ cunctorũ malitiæ causa sint, quod diximus: tũ deinde hãc ipsam, quod dicturi nũc sumus, quoquo pacto coaceruatã iã Cacochymiã, simul & Plenitudinẽ vtrãque, priusquàm euidẽs inde ac manifestũ actionũ suarũ, aut in totũ, aut ex parte, impedimentũ, atq; oblæsionẽ accipiat, hoc est, priusquàm in morbos incidat ipsos, arte omni abegisse de corpore. Quo quidem propiores hæ morbis sunt, ac paululũ progressæ extẽplo introducturæ affectus eos haud dubiè esse videtur, à quibus minimũ quid abesse solent, ipsæ morbificæ iã causę, & corporũ intestinæ. Antecedẽtes peculiariter vocant, in humorũ rationibus collocatas, quas intra se corpus alat, ad morbos producẽdos aptissimas. Nam cæteræ fermè extrinsecus accedũt oẽs: aër, cũ quiete motus, cũ potu cibus, cũ vigilia somnus. Animi quoq; affectiones ipsæ, quibus cõmouentur, causas foris aduenĩetes habuerint. Solæ hæ propè intrinsecæ, atque intra corpus partibus, quibus insistere morbi soliti sint, intimæ, ac propinquæ, morbos iã, nisi percaueatur, facturæ videri possunt, aut per se spõteq; sua; aut ab alijs excitatæ, vt quarũ cõmotione, atq; interuentu, externæ, ac Primitiuæ quę vocãtur, morbos plerunq; generẽnt; ipsæq; etiã ab externis illis generẽtur sæpissimè causis; ab ambienteq; ad hæc nos aëre, ab exercitationibus, harũque intermissionibus, ab his quibus nutrimur, à vigilãdi dormiẽdiq; cõsuetudine, à curis ac solicitudinibus oriãtur. Decet igitur, quo intestina magis hæc mala, (mala enim meritò vocẽtur, quorũ præsentia, nisi amoueãtur, quasiq; auerruncẽtur, multum nobis malorũ immineat) quoq; plures maioresq; causas habent, ac cùm per se, tũ cum alijs faciũt: eo diligẽtiùs, ac lõgiùs prospicientẽ Artificẽ, sedulã atq; omnimodam in eo operã nauatã posuisse. Primùm, ne supra vires naturamq; nostri aucta fatigare nos valeant. deinde, quod proximũ est, vt aucta primo quoq; tempore detruncẽtur, deleãturq;, quantũ quidẽ valetudinis ferre nostræ ratio posse videbitur: vt nec quantitate humorũ nimia degrauatis, malá ve aliqua illorũ qualitate infectis, neq; etiã exinanitione eorundẽ nimia affectis, incolumibus esse nobis, quoad eius fieri hoc in negotio poterit, perpetuò, priusquàm in morbos ipsos incidamus, liceat. Et Excrementa quidẽ corporis genus quodcũque, alui, vesicæ vtriusque, felleæ, & vrinariæ; vltimæ denique nutricationis illa, quo tractari modo, excludique, aut retineri debeant: satis, nisi fallor, ostensum antea fuit. Nunc persequamur reliqua, qua ratione Plenitudo vtraq; in tẽpore educẽda, quóve Cacochymia pacto ante exortos inde morbos euacuanda, attemperandáve sit.

Non esse dubiũ potest, quũ Plethoram, nempe plenitudinẽ, quã vasorũ capacitate intelligimus, in adauctis plùs iusto æquè cum sanguinis vnà humore humoribus, pro rata vnoquoq; parte sua reliquis statuerimus: quin demenda illis nimietas ea sit, qua vna naturæ egressi terminos fuisse videtur: idq; venę potissimùm sectione assequamur, humores ex æquo oẽs euacuante; tũ verò quibusdã etiã alijs. In perfecta verò iã Plethora, quæcunq; ingentia illa, quæ suprà cõmemorauimus, in ꝓximo esse pericula minẽtur repẽtinæ mortis, aut disrũpendorum vasorum, aut aliter innati caloris præfocandi; aut in tensiua quoque lassitudinẽ: non solùm mittendus sanguis, sed etiam festinãtò id faciendum, effugiendis periculis ita vndique imminentibus illis, quibus cum omnium certè minimè inducijs agendum esse videatur. In minore, mitioreque, necdum ad tantam vasorum ab exuperantia sua extensionem quæ processerit, possumus & frictionibus sæpe, & balneis, & vnctionibus discutientibus, & inedia, quod satis in hoc sit, cõmodéque præstare. Frictionibus ante omnia assiduis multisque, quæ siquidem suis aptè temporibus ineantur, nimirum non à cibo, sed ante cibum capiendum, quo tempore nullo alio ad locum attracto, quod inest loco alimentum, perfricto frictionum assiduitate, ac multitudine, cum sanguinis vnà humorumque cæterorum redundantia discuti, abigique poterit: vsque eò interdum, vt in vel paulò maiore plenitudine; (modò nõ maxima illa) si quis fortè nimia animi mollitie inductus, sanguinis missionẽ detrectâsset, sectæ venę vicẽ gessisse visę sint. Quin & purgantis sæpe pharmaci loco successêre, dissipata hîc quoque humorum vitiositate fricandi vi, non multorum quidem vitiosorum, sed qui repurgatione tamẽ egere apparuissent.

Sicuti

Sicuti sanè nec maximæ Plethoræ frictiones ritè adhibuerimus: cùm, quòd præstare hæ tantû, tamque, quum res id exposcere videbitur, citò nequeant, quantû, quamque citò misso protinus sanguine minui, ac manifestò subsidere sæpe Plethoram aliqua ex parte cõspicimus ipsam: tum, quòd desueti frictionibus aliqui, si paulò diutiùs vehemẽtiusque, id quod hoc casu fecisse oporteat, fricentur; lassitudinis confestim affectu maiore, aut nouo etiam interdum aliquo, facilè corripiantur: alijs durior densiorq; iusto cutis, vehementi satis licèt, multiq; temporis frictione, quo minùs multa sequatur euacuatio, obstiterit tamẽ.

Eadem fuerit balneorû ratio, & per halitum digerentium vnctionum: vt temporum opportunitate eadem fiant, sitque ea illorû vis, vt non modò attrahere eò, quod de partibus eliciunt ad cutim, verùm etiam discutere inde exhalatum, & in auras resoluere valeant: atque eædem hic quoque intelligãtur incõmoditates. Inedia (hanc aut cibi potusque abstinentia in totum aliquandiu, aut maxima alimentorum parcitate, & famis molestia intelligimus) soluere quoque quidem Plethorã possit, quandoquidem κενεαγγίην Hippocrates aliquãdo, quod vasa exinanire est, & κενεαγγίην pro inedia accepisse videtur, vt ex hac non minimum contentos vasis humores euacuari posse intelligeremus. id scilicet ex accidenti quodã, quatenus disflata assiduè per sensum nostrum latentẽ transpirationem partium substantia, nec in locum eius succedente ad alendum alia, extenuẽtur membra necesse est, & residat corporis status, musculorumque ac venarum refertarum nimis turgiditas cesset; calore semper natiuo pabulum quærente, quod operatus absumat, & nuper importato non inuento, conuertente se in præsentem, qualemcunque eam offenderit, materiam, quam depascẽdo, venarû ita quoq; succos exhauriat.

At exhaurit citissimè emissus incisa vena sanguis, sequiturq; vtilitas manifestissima. Abit enim periculum quamprimùm omne natiui caloris extinguendi, attoniti morbi, vasorum disruptionis, quum continere ampliùs non possint, periculosissimi affectus, vt mitissimi, quum ob eandem causam reseratis plenissima distentione venarum osculis, quæ ad nares pertingunt, aut in intestinorum reuolutiones perueniunt, cõmodè inde facta anastomosi, exoneratur Plenitudo: quod disrupta vena maximo semper cum vitæ discrimine, quacunq; id in parte cõtingat, fiet. Liberat malorum omnium horû suspicionibus dissecta vena, quod diximus, quasi qui mustei vini repletione distentum nimis vas curãt, nisi statim depleuerint, aut pertusum aliqua in parte exhalare permiserint, disrũpi violẽter quandoq; cernãt: vnaq; calor totius, qui suffocari periclitabatur misso sanguine, ceu ventilatus exhilarescit, sibiq; vegetior restitutus actiones suas alacriùs aggreditur, ac perficit omnes.

Quod quidẽ præstare Inedia nõ quit his casibus, vt tã præsens inde accipiatur, tãq; euidens iuuamentû. Itaq; vsus illius solùm in minore paulò Plethora, aut quoties nõ tantû inde impẽderit discriminis, aut quû fortè remediû à venæ sectione petijsse non satis animi fuerit alicui. Alioqui vigilãdi quoq; incõmoditas maxima ex Inedia exorietur, multis & inquies in corpore molesta: vitiabiturq; ventriculus, & corrũpentur humores prolecti eò vndiq; ex vicinis circùm maximè partibus. Sũt, quibus comitiali statim inde corripi affectu contingat, malè ita affecto, trahenteq; secû in consensum cerebri partes vẽtriculo. ijdem si quid modò, vt panis fortè offulam, ex diluto vino anteuertẽtes ingesserint, discrimẽ id effugient. Alijs etiã lotium interdû supprimetur ipsum ex Inedia: alijs alia cõtingent incommoda. Quorû omniû metu liberabimur, si cõsentientibus, quæ diximus, sanguinis missionẽ aggrediemur. In qua, quû res exposcere videtur, nec reclamant alia, periculi minimum: quin securitas potiùs maxima, vt quam, etiã pertusa vena, moderari nihilominùs nobis tunc quoq; liceat. Porrò autem summa sæpenumero illius in multis necessitas apparet. Nam nec citiùs, nec tutiùs, nec cõmodiùs, nõ solùm maximam illam venarum Plenitudinem, vt iam docuimus, auferes, quàm venę sectiõe: sed tensiuã etiã lassitudinẽ, corporis molẽ turgidiusculè extendentẽ, nõ aliter quàm misso sanguine faciliùs subsidentem videbis. Phlegmonosã aũt, nisi remedio statim hoc subueniatur, scimus quantû semper afferre discriminis cõsueuerit, accersita sæpe intra paucissimas horas vehemẽtissima, ex feruẽtissimo sanguine, febre, cuiusmodi febrẽ illam gignere cõsueuit, vt ideo detrahi in ea plurimus semper postulet, adeoq; ad animi sæpe vsq; deliquiû. Sed nûc de demẽda tantùm Plethora loquimur: Phlegmonosa aũt lassitudo Cacochymię partem quoque habet non exiguam. Iam si cui Plenitudo hæc adsit, aut articulari, aut podagrico, aut comitiali, aut melãcholico corripi affectu solito; aut qui sanguinem priùs reiecerit de pectore; aut peripneumonia antea, aut pleuritide, aut magno denique affectu aliquo laboret: huic, nisi præmeditati, quę necessaria in hoc esse diximus, primo quoq; tempore missi sanguinis remedium admouerimus, nónne incursurus

quam-

quamprimùm in consuetum sibi morbum sit? vt nos causam dedisse malo videri possimus, qui, quo tempore anteuertere, aduentansque repellere malum posse videbamur, non fecerimus. Quòd si ne horum quidem quicquam euenire cuiquam consueuerit, cæteraque egregiè constituto ad omnia, partibusque suis benè omnibus composito sit corpore; incontinens autem, & intemperans quidam sit: huic quoque ipsi Plethora laboranti perquàm futura necessaria sit venæ incisio. Nam continentior aliquis, & moderati attemperatique victus, possit is frictionibus, lauacris, deambulationibus, cõmotionibusq́; multis, quæque alia de hoc diximus, Plenitudinem tollere: incontinens, & intemperans non possit, nempe ob idipsum, quia incontinens. Nec quicquam tamen est, quo æquè missionis sanguinis admoneamur detrahendæ Plenitudini, si aduersari rationibus voluerimus, quàm quum neglecto hoc, (nisi deterius antea aliquid contigerit) naturam videmus hoc ipsum moliri sæpe, ac perficere; & vel sanguinis è naribus profluuio, vel ex hæmorrhoidibus, vel in fœminis ex menstrua præterea purgatione, onus deponere, aut tensionis nimiæ sensum subterfugere solitã: prorsus vt nimis quàm obstinatè acturi sint, qui naturam egregiè sæpe ac feliciter ita operatam quum viderint, exemplum ipsi sequi nolint. Sed hoc Erasistratei fecerint αἱμο-φόβοι aliqui: nos non verebimur, nostro præsertim in negotio, vbi Plethoram, aut tensiuam, aut phlegmonosam lassitudinem tractantes, in sanis etiamnum non sanè magnopere de virium robore soliciti esse debeamus: ac, nisi ætas tantummodo obstiterit, quæ vna propè esse, ne peragi id rectè possit, impedimento in his possit; peragemus cuncta.

Neque tamen vlla prorsus absque exceptione, perpetuum nobis statuendum esse auxilij huius in rebus his vsum esse iudicabimus. Et aliquibus quandoque de causis iam commemoratis commodè à nobis, in non maxima præsertim Plethora, adhibebuntur alia ad rem hanc, cùm de quibus iam mentio facta est, tum vel ipsius Erasistrati iudicio atque præcepto, præter cibi detractionem, qua, prandio in totũ omisso, iubemur cœna quoque vti minore, in his, qui exercere se non sint soliti; cibatu insuper eo, cui alimenti minimum insit in quantitate maxima, & emolliendi alui facultas adsit; vt non multum hac quoque in parte, subtractis citò vnde elici sanguinis aliquid materijs solet, suppeditetur corpori alimoniæ, ac defecta ita Plethora subsidat. quod genus olera sunt plurima, cucurbitæque, & cucumeres, & dilutiores melones, & recentiores ficus, & cum oleribus quibusdam elixa legumina, panisq́; ad hæc non valde elaboratus subactusve, qualis ne valde quidem nutriat. Tum vomitionibus à cœna, non ita multo interposito tempore, vtemur: quo videlicet suspensum adhuc cibum, antequàm vel adijci ventriculo, vel distribui inde incipiat, reijci faciliorem habeamus. Sudorem ad hæc, & vrinam elicientibus, & deambulationibus, dictisq́; priùs alijs etiam aluum deijcientibus medicamentis, assequi idem posse non desperabimus: quæ corpus, quod propè facere purgantia medicamenta solent, paulò magis commotum reddãt; quibusque, quemadmodum in vehementioribus vomitibus contingit, concitati ferantur, quò primùm impetus illos quidam egerit, de vniuersa mole humores.

Plenitudini ad vires quomodo succurri sanguinis missione posßit, quando verò non: & quibus tunc auxilijs vtendũ. Quæ sanguinis detractioni subscribant, quæ ve aduersentur particulatim. Plenitudo vtraque per membra quomodo tractanda.

CAP. IX.

MEmorauimus, quibus ferè minui, detrahi, tolli Plenitudo vasorum capacitate intellecta rationibus ritè, antequàm morbos faciat, possit. Eadẽ seruabuntur in altero Plenitudinis genere, quæ virium respectu, neq; vlla tamen Cacochymiæ mistura, & sola humorum æquabilitate accipitur tota. Minora tamen erunt omnia, quo quidem minus in hac imminentium tãta cum formidine, tamq́; sæpe improuisò malorum, minorq́; humorum quantitas, & imbecillior virtus: vt ex omnibus his, nec tanta opus fore remediorum, tamq́; accelerata præparatione, appareat, quòd nec res exigere id videatur, & virium infirmitas efficacia nimis & δραστικώτατα illa latura non facilè sit. Quapropter neq; tantum detrahemus sanguinis, vt animo delinquantur; neq; inediæ tãtum imperabimus. quomodo enim? in viribus, quarũ debilitati subueniendũ potiùs esse videatur? Faciemus tamen omnia, non in omnibus quidem omnia, neq; verò eodem tempore, coniunctimq́; simul cuncta: ac sæpe aut sola sanguinis missione, aut vna ciborũ detractione, aut leuioribus exercitationibus, deambulationibus, frictionibus, balneis, sudoribus, & huiusmodi, satis quod intendimus consequi nos posse sperabimus. Neq; tamen,

tamen, vt non tantopere vrgeat Plenitudo ista, magnam aliquam oscitabundi nimiûm Artificis cessationem feret. Quandoquidem eundem seruare diutiùs statum haud possit, quin imbecillior facultas, quod oneri sibi esse sentit, quum nec conficere, nec abijcere queat, facta corruptione aliqua, (nó enim fieri aliter potest, non accipiente materia iustam, sibiq́ue debitam naturæ elaborationem) succumbat tandém, inque morbosos affectus aliquos prolabatur necessariò corpus. Maturandum igitur hîc quoque, si non intantum festinandum, antequàm deijciantur prorsus vires. Nam, quod videri fortasse cuipiam possit ex voce, qua Plenitudo ad vires nominatur, deiectio ac prostratio significari virium quædam: non significatur, neque ita est. Onerantur quidem illæ: at onus circunferunt nihilominùs, grauatim quanuis, plùs, minùs; denique prosternendæ, nisi succurratur. Et vt, qui pondera ferunt onusti, tantisper dum erecti ferunt, dici rectè deiectis viribus non debent, nisi oppressi tandem iaceant: ita iacent, qui morbo correpti decumbunt, cúmque his confli ctantur, inde Clinicè dicta. Qui morbis tantummodo tentantur, sibiq́; displicent, & oneris se gestare aliquid sentiunt, ferunt nihilominùs; hos nemo, vt opinor, ægrotare dicet, aut oppressis prorsus esse viribus: quum eos quoque, qui nondum cum morbis rectè luctantur, aut paululùm luctati nondum depositi cubant; hos ὀρθοστάδην tãtùm affici, aliquoties dixerit Hippocrates. Quorsum hæc? vt sciatur, in sanis etiamnum, quantumuis Plenitudine ad vires laborare dicantur, non eam esse tamen virium imbecillitaté posse, qua nobis sanguinis detractione interdicatur. In morbis id contingit sæpe, in quibus, commissa iam morbum inter & vires ipsas pugna, laborare eas necessum fuerit, adeoq́; interdũ succumbere, eiusq́; rei signa de se dare non obscura quædam. Quo tempore multa ac diligens de mittendo sanguine reuocanda in consilium consideratio est, ne videlicet ad virium imbecillitaté hoc etiam. In simplici ad vires Plenitudine illa, quam contingere salubriter aliàs adhuc degẽtibus videmus, non est necessum, hoc inquam, de secanda vena, quod quidem ad virium debilitatem ex Plenitudine ea spectat.

Nisi verò crudus aliquis redundârit in corpore humor Plenitudinis rationem exuperans, eoq́; sanguinis detractionem prohibens meritò, ne amoto sanguine crudescat magis humor: aut etiã in æstuosa ambientis constitutione, si prætereà mollis fluxæq́; aliquis habitudinis repertus fuerit, ne prosternantur ita inde vires, vt resurgere illis haud facile deinde sit, sequaturq́ue interdum febris, animiq́ue nonnunquam defectus, resoluto perquàm facilè horum habitu etiam in non valde magna febri: aut quum in ambiente frigido, naturaq́; frigidiore aliquo, venæ sectionem corporis totius refrigeratio statim vehementior ne subsequatur, maiorq́ue ex ea humoribus, hanc quoque ob causam, cruditatis vis addatur, timemus, quæ crudioris humoris illius respectu eueniunt cuncta. Frictionibus tunc igitur tantummodo, ac moderati victus ratione, calidisq́ue vnguentis, & humorum crassitiem dissecanti, ac modicè calefaciente, potu curandi: sanguinis missionem, quoties ita redundârit crudior ille humor nimis, non admittemus, quam Plenitudo tamen etiam ad vires illa per se admittat.

Sed & in ea tamen, quæq́; ad vasa, quæq́; ad vires Plenitudo est, quoties mitti posse videbitur sanguis, contemptim aut negligenter prorsus habenda non sunt, quæ deinde restant. Nam & quantum detrahendum fuerit sanguinis, quáve id faciendum in parte, quóve tempore, diligenter considerandum. Atq; in his maxima semper adhibenda & sedula inprimis cogitatio, vt & anni tempus, & cõstitutio, & corporis habitudo, & ætas, & consuetudo, quædamq́; huiusmodi alia, expendantur diligenter: quorum alia semel deliberatam sanguinis missionem suffragijs suis augere, imminuere alia possunt. Neq; enim ambigendum restat, Vere, vernaq́ue cõstitutione, & paulò magis temperata regione, plusculũ mittendum esse sanguinis: magisq́ue, si venæ secandæ assueuerit aliquis, habitudineque sit idem pressa, solidaq́ue magis, non fluxa, vnaq́; floridior accedat ætas. Contrarium autem in contrarijs omnibus seruabitur.

Leuari igitur onere, quo degrauari se sentiunt, Plenitudine ad vires affecti venæ quoq; sectione poterunt. Eadem ijsdé etiam, quibus ad vasa altera illa, tolli, minui've non incõuenienter debebit, exercitationibus, frictionibus, balneis, digerentibus medicamẽtis, & huiusmodi, atq; etiam inedia: quanquam hac paulò minùs tutò, nisi ventriculi vicinarumq́; partium Plenitudo sit, quòd prolapsus ex inedia virium metuendus maior sit in ea, quæ alioqui vires imbecilliores sentit, Plenitudine. Quamobrem vbi ventriculi tantùm, aut circuniectarum partium fuerit Plenitudo, (vt particulariter iam de quibusdam agatur) siue ea ad vasa, siue ad vires dicetur; inedia proderit, qua proculdubio propè in ipso innati caloris foco absumãtur paulatim humores, nec multo nouoq́; superueniente cibo degrauentur partes. At in

capitis, pectoris've, aut pulmonum, iecoris, renum, extremarúmve partiũ Plenitudine nõ peræquè. Præstiterit enim illa quidem quoq; aliquid inedia, siue famis tolerantia aliqua: at longè magis alia, quorum modò meminimus, illa iuuerint; præsertim verò, quæ virium suarũ potestate partem respexerint ipsam. Vt pedum, exempli causa, & cruriũ factam iam Plenitudinem, nec quam nouo subinde humorum affluxu auctam iri metuamus, prouiso antea ne ex impuro corpore maior eò humorũ copia adducatur, deambulationibus meliùs discutiemus: vt manuum & brachiorum superiorũ partiũ exercitationibus, quod genus χειρονομεῖν ferè, & πιτυλίζειν apud Græcos est: itemq; alijs, fricando, illinẽdo, scarificando, cubiti manúsve extremæ venas aperiendo, si modò nulla vlteriùs restet in corpore humorum eò fluxio, factamq; ex toto iam tractemus Plenitudinẽ vtranque. Ita sanè iecori non minùs, thoracique, ac capiti, quum aut refertæ illorum venæ distendẽtur, aut grauitatis sensus inerit, si nihil eò dũ fluat ampliùs, secta proxima quaque, quo attingere poterimus, vena consulemus. Vt si caput fortè affectũ ita sit, grauitasq; percipiatur, aut temporum musculi cum venis extendantur, pulsusq; adsit, idq; non multo aut nullo interdum calore: venam tundẽdam sumemus nobis, quæ de parte ea citò detrahat, cubiti humeralẽ, si paulùm de affluxu maiore metuerimus: in nulla autem suspicione hac, etiã frontis mediam, quam dicunt. Quam planè seruare in omnibus rationem licebit.

Obiter, quibus rationibus diuersa corporis in parte mittendus sanguis sit, præsertim verò in Præcautrice Artis parte. Cur adigendus longißimè ab affici assueta parte cultellus, explicata ratio, & expositus Hippocratis locus.

CAP. X.

ATq; adeò in vniuersali corporis totius, vtriusq; generis, Plenitudine diuersum non fit, tunditurq; tũ vena cõmodissimè (non enim attingere proximiùs exoriẽtis tũ sanguinis fontẽ licet) dexterioris brachij, qua de tota mole citissimè missus sanguis exhauriatur, Iecoraria. Itaq; eadem in priuata quoq; iecoris plenitudine nõ ineptè incidenda sumetur. Nam siue haurire ex sanguificationis fonte libeat, siue de vniuerso educere: non aliũde mitti meliùs aut commodiùs sanguis possit, ob principalem visceris facultatem, cui sanguificãdi demandatũ officium sit: & quocunq; inde educatur sanguis modo, proximè cùm de viscere ipso, tum de toto effluere videri necessariò potest. Quòd si hîc quoq; tamen in visceris huius plenitudine particulari, de qua loquimur, expleta, quo nihil iam corriuari aliud posse metus esset, attingere eò daretur: de viscere quoq; ipso sumeremus exinaniendam. Nunc, quũ id non possimus, quod proximũ est facimus, vt omniũ maximè proximam arripiamus. Id quod in cæterarum quoq; partium plenitudinibus vsu veniet, quæcunq; altiùs in profundo latitant. Quarum aut fomentis, aut frictionibus, aut scarificatu, quæ propiùs tamen partes attingant, plenitudinem discutiendam curabimus, si qua facta reliqua fuerit, quam incisa auferre vena nequiuerit.

Atque hæc de Plenitudine vtraque vniuersi corporis, tum verò partium non minùs multarum facta, expletaque, iam demenda. Alia illius, quam ne fiat præcauere cupiuerimus, ratio quædam: neque tamen omni ex parte diuersa. Ijsdem nanque, quibus ex plenitudine iam subortæ in corpore absolutaque, ne morbi sequerentur, præcauebamus; ritè pariter, ne plenitudo initio sequatur vlla, præcauerimus, victus rationibus omnibus, cæterisque, quæ toties obtundendo repetenda non semper sunt; minoribus tantùm etiamnũ cunctis, quàm quum, ex plenitudine iam facta ne morbi oriantur, cautio est.

Maius tamen in partium priuatim quarundam vitanda plenitudine incidendæ venæ discrimen hic, vt hac quidem in parte multum intersit. Etenim vel de Hippocratis ipsius præcepto monemur semotissimis tunc partibus in corpore adigẽdum scalpellum esse: vt si cui fortè humorũ plenitudine aut extendi, aut onerari caput solitum sit, huic malleoli aperiendum esse venam mandemus. Idem faciemus in comitiali ac vertiginoso affectu, quibus quis obnoxius repertus fuerit. In his enim affectibus iam præsentibus licèt materiæ affectum facientis respectu, quæ aut frigida & pituitosa, aut etiam flatulenta quædam interdum est, nõ semper cõuenire sanguinis detractio videri iure ac meritò possit: quãdocunq; tamen lõgè antè futuros affectus hosce præcauisse consiliũ fuerit, venę semper sectione vti præstiterit, qua diximus corporis in parte: quo videlicet natura sensim paulatimq; immittere eò, quo priùs consueuerat, facturam affectus eiusmodi materiã ad caput veluti dediscat; &, quod Hippocrates eodem loco dicebat, vt immutata cõsuetudine desuescant iam eo loci semper materiæ aggregatæ colligi. ἢ τὸ ἔθος μεταστήσαις ἄν, ὥστε μηκέτι εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον συλλέγεσθαι. sic enim ait. Deferri autem perquàm facilè per venas eò cũ sanguine vnà humo-

humores possunt, qui venas postmodum egressi, cuius cuius modi illi fuerint, affectus suos quisq; cieant. hac itaq; ratione aliò auertètur. In anginæ pariter, in pleuritidis, peripneumoniciaffectus, sanguinis esputi; osq; breuiter, aut fauces, aut asperam arteriam, aut pulmones, thoracisque, aut pectoris occupare partes assuetorum morborũ, suspicionibus, multo antè præoccupâsse rationem eam, quã diximus, reuellendi sensim retrahendique aliò à partibus illis in contrariam partem edoctos iam ferri humores, scissa nimirum suo tempore in malleolo vena, præstiterit. Quod quũ fit, fluit sanguis primò quidem ille soluta, qua priùs continebatur, cõtinuitate, simul & doloris sensu nonnihil, & arctioris fortè ligaturæ compressu eò attractus: at vicinæ circùm partes intereà sensu eo excitatæ, innata sibi facultate ad mittendum statim illuc, vbi nouatum quid in corpore senserint, insurgunt; expultriceque in eo facultate vsæ, quæ transuersis venarũ fibris peragitur, proximæ quæq; primò, tum continuata post has serie aliæ atque aliæ sanguinem eò missum transfundunt, donec ex tota mole, si paulò perseueret fluor, concurrat eò confluatque; aut certè ad illuc transmittendum sese status totius corporis partes excitent, transuersarum semper, si sanguis sit, qui per venas mittatur, fibrarum officio ad hoc ipsum perficiendũ vsę, in longum protensarũ nullo. Quæ alimento ferè tantummodo venis quidem à natura datæ sunt, adducendo, aut familiari sibi humori alicui in alijs. Præcisa autem vena quid attrahant, quæso, ad se venæ, vel proximæ, vel lõginquæ magis? Emittitur tantùm per sectæ venæ foramen sanguis, forasque effundi pulsus missusq; finitur, non attractus. attraheretur, si quid esset in vulnere facto causę, quãobrem fieri attractio longarum quidem per venas fibrarum ope deberet. Nunc nec sanguinis tunc humorem in speciem proprij sibi aut partibus alimenti, nec familiaris aliàs, attrahere posse dicetur, quippe quem transmittant potiùs: tantum abest, vt retineant. quod facerent, si tanquam amicum, proprium, familiaré arriperent ad se. Nam quòd ex dissectione, & compressis arctè funiculo inter mittendum sanguinem partibus, dolor attrahat, cui dubium? Attrahere fatemur: sed ex circunpositis particulis omnibus, atque his vicinis semper magis, nullo tum fibrarum discrimine, raptim, tractimque, propè dixerim: non autem ex longinquo valde trahit. Simul hoc fit, simul insurgũt ob dolorificum sensum, quod dicebam, excitantque se tunc proximæ, aliæque deinde quoque, continuatione quadam ac serie, ad vnum partes omnes; quin, si Hippocrati credendum, etiam cõspiratione mittendo eò sanguini per venas, transmittentibus quidem sanguinem, hoc est, fluere illae sinentibus longis quoque fibris, ex quibus venæ partim constituuntur: at in munere reliquo suo, quod attrahendi est, feriantibus tunc prorsus, solisque transuersis operatis. Cuius sanè rei miræ quædam visuntur plerunque in multis exempla, quoties ex minimis rerum causarumque quarundam momentis, frigiditatisque fortè aliquando alicuius extrinsecus occursu, retrò ab extima vndique corporis superficie deferri sæpe in aluum, non alia, quàm expultrice facultate hac actos, pulsosque humores videmus: aut in non remisso quauis de causa infernè ventris flatu, ab ima sedis parte per tot intestinorum reuolutiones anfractusque sinuosos facultatis eiusdem vi, geminis tunc duplicis tunicæ transuersim positis fibris ad propellendum vsæ, flatulentam materiam eandem repulsam sursum, temporis momento impelli, eructatamque ocyùs excludi experimur, ne, si idem in propellendo per venas sanguine contingat, magnopere id miremur.

Quæ si ita se habent, vt mehercle habere existimo: iam & causam inuenimus, cur Hippocrates longissimè ab affici assueta parte secari venam iusserit. Nanque quo in longinquo magis factum id fuerit, eo abesse à periculo quoque longiùs pars poterit, à qua longissimè in alias repulsa deriuari iam noxa paulatim assueuerit. Idem & scarificatis, & perfrictis quoque semotissimis quibusque partibus assequemur: vt circuniectæ his partes, tum aliæ atque aliæ ab his tanquam concursu facto eò sese suscitatę effundant totas; sanguinemque, quod possunt, & humores, & spiritus impulsos mittant, conuersæque illuc in contrariam, atque quàm solitæ priùs erant, agere partem discant. Quod attractione, quæ nulla penitus in corpore ratione tam à procùl remotis fieri queat, quæcunque ea fuerit, minimè consequi nos posse sperabimus, vt scilicet valde ita semotæ partes ab affici consueta noxam ad se eo pacto trahant. Cùm hæc ita inuenimus, iniquã, tum illud obiter admonemur: non aliunde meliùs petendam esse cædendæ in morbis quoque ipsis venæ, quàm hinc, rationem; potissimum, vbi phlegmone primùm suboritur in corpore, aut suborta iam creuit. Enimuerò inter primos ipsius ortus procùl pariter iubemur ab ea, quam occupare iam incipiat, parte sanguinem detrahere. Id quod verissimum reperietur, quam attulimus, rationem hãc sequutis, quæcunq; tandem phlegmonem causa creet. Nam si à

ſanguinis ex toto, vt in plethora fortè, fluxu, aut partis alicuius exonerantis ſe eo pacto in aliam vi id fiat; expultrix ſemper erit facultas, quæ tranſuerſis eò ad partem, faciendamque phlegmonem, ſanguinis materiam fibris propellat: ſiue ex ipſamet affici iam incipiente parte phlegmones cauſa initium ſumat, vt fortè concalfacta nimis, aut dolente. In concalfacta hoc ipſum videlicet cenſuit Aſclepiades, fluere eò humores, non trahi: vt ſic quoque in hoc nulla omnino ex parte dubia futura ſit ratio, ſi Authorem hunc ſequamur. Sin trahi dixerimus ob caloris vim, quod Galenus voluit, in Therapeuticis: quoniam idem attractionem eam vicinorum eſſe humorum addidit: ἕτοιγε ἕλκεσθαι, inquit, τοὺς πλησιάζοντας χυμοὺς ὡς ἡμεῖς φαμέν. concedemus in proximo tantùm eam fieri: ex reliquis autem, ex quibus quoq; ipſis haud dubiè eodem omnino confluent, humores agi, protrudique eò illos ab expultrice vi, fluxione humorum ad expellendum irritata, dicemus. Nam de phlegmones ortu ex dolore certum confeſſumque, cauſæ quidem initium in eo, quod dolore affligitur, eſſe: at ſuperpoſitas partes, quicquid eſt phlegmones, perficere. τὰ δ' ὑπερκείμενα, ait, (Therap. xiij.) τὸ σύμπαν ἐργάζεται τῆς φλεγμονῆς. Si totam atque vniuerſam conficiunt ipſæ, non aliter, quàm expultricis in partem eam, quod mox deinde edocuit, facultatis vſu conficient: prorſus vt in omnibus iam phlegmonem facientibus cauſis, omnium potiſſima membris inſita expultrix facultas ſit, quę faciat, quo in omnibus retulimus modo, fibriſque ad id muneris obeũdum tranſuerſis ſemper ſuis vſa. Quæ ſi dedoceatur id facere, aut propellendarum materierum impetum, conuerſis in contrariam partem fibris, aliò atque in oppoſitum transferre diſcat: maximo ſemper futurum id, ſine dubio, auxilio atque adiumento ſit, ne aut corripiatur phlegmone, affectúve, qui oriri inde poſſet, vlla pars; aut correpta iam minùs vt multo maximè affecta laboret, conuerſa hîc quoque illico humorum fluxione retrorſum, atq; in contrarium, qua diximus ratione, acta. Fiet autem id remotiſſimè, vt ſæpe iam dictum, miſſo ſanguine in Præcautione: in morborum autem exortu quorundã, non vſque adeò. Semper autem in alia ita loca auerſo, auulſoque, vel ſi dicendum propriùs ac veriùs ſit, impulſo retrò actóque, nomen quidem ἀντίσπασις eſt, reuulſio nempe, & retractio: res, vt docuimus, abigendo propellendoque peragitur. Quam quidem ſolam atque vnicam exequendam nobis animo cõcipimus, quum nihil dum morbi inchoatum, & futuri tamen ſuſpicio aliqua ſit. Vt in Ophthalmia laborare ſolito aliquo, nihil propoſitum habemus aliud tunc, quàm inciſa longiſſimè ab oculis tali vena potiſſimùm quidem, ſed & ſcarificationibus, & frictionibus, & huiuſmodi alijs propultricis facultatis, ſenſim ex conſuetudine humores ad oculum ſurſum verſus vicinaſque ibi partes agentis ſemper, vim retrò conuerſam reuocare, vt in oppoſitam inferiorem corporis partem trudere eos potiùs diſcat. Idem faciemus, quum iam tum primulum tentari affectu eo cœperint oculi. quo tempore ſolius propè, atque vnius adhuc reuulſionis eſſe conſideratio debet, quaſi qui nondum facti quicquam affectus curandum habeamus, inque ſola Præcautrice Artis parte verſemur: vt benè remotus in eo quoque propterea quærendus nobis cædendæ venæ locus ſit, donec paulatim magis magiſque affluente in oculos humore, iam tum curandi quoque, atque humoris de affecto iam loco deducendi alicuius miſcere nos rationem, non id ſolùm ne eò agatur cauiſſe, opporteat; idque emiſſo, de cubiti humerali vena, ſanguine ſuccedat, eoque ita demum perueniatur, vt nulla iam præcautione vſi, vnicam adhibeamus affectui curationem; id vnum ſoliciti, vt collectitij affectæ partis humores quoquo pacto diſcutiantur.

Hac rerum conſideratione ita ſeruata, ratio tenebitur perpetua cuiuſcunque affectuum huiuſcemodi temporis, quæ quaque peragenda occaſione ſint: vnaque apparebit modus, cur obſeruanda partium in his rectitudo fuerit, toties iam decantatiſſima illa, quæ Græcis κατ' ἴξιν eſt, cui conſenſus inprimis conſentiat ille non minùs vulgatus Hippocraticus. Nam ſi reducendæ, repellendæque aliquem in locum confluentes materiæ ſunt; ex affinibus autem maximè fluunt, cognatiſque: eodem quoque faciliùs reuocabũtur, repellenturque, vnde impetum cepêre primò. Porrò cognationem hanc & affinitatem maximè inter ſe obtinent dexteræ ſiniſtræque partes, quibus veluti diuiduum initio omnium primo factum fuit corpus, intercurrente trunci medium, tãquam ſepto quodam vertebrarum ſpina, ad diuaricationem vſque crurium per totum, quibus ſiniſtro dextroque circunſcriptæ iam, vt & brachijs, vniuerſum corpus diſpeſcitur in longitudinem.

Quam ipſam magnitudinem vocâſſe Hippocrates (Aphoriſ. ij.) viſus eſt, dum diceret: (non enim in alium trahi ſenſum id poteſt) μεγέθει δὲ σώματος ἐνηβῆσαι μὲν ἐλευθέριον, καὶ οὐκ ἀηδές ἐστιν, ἐγγηράσαι δὲ δύσχρηστον, καὶ χεῖρον τῶν ἐλασσόνων. vt vſitatũ iam ſit, quan-

uis

uis proprium nomen longitudinem habeat, eandem tamen magnitudinis quoque voce intelligi: hacque ideo, quia in longissimum protenditur, quoties præcauere solum consilium est, multóque pòst tempore euenientes morbos arcere, vtamur sola. Quumque coaceruari cœpêre humores, morbiq́; iam aliquid inchoârint; quo magis hoc fit, & vtranque coniungere cogimur Præcauendi Curandique vnà rationem: iam tum propiùs quoque admoueamus scalpellum incidendæ venæ: tuncque hanc quoque quidem, quæ per longum ducitur, loci contrarietatem sequi; sed & antè, retrò, dextrorsum, sinistrorsum, intrò, foras agere nobis humores liceat. Veruntamen hæc alterius simul & commodioris temporis, locique fuerint, vt prolixiùs tractari atque exquisitiùs possét. multa enim adhuc restarent dicẽda. Propinquitas rerum tractatui ea immiscuit: vt vitandorum affectuum ratio, quamcunque sanguinis detractio præstat, quoniam coniunctam plerunque curandi quoque rationem habet, sic vnà etiam aliqua ex parte hoc in loco traderetur ea à nobis. Nunc ad simplicem præcauendi, quod restat, & ex Vena secta sumitur, considerationem redimus.

Præcauendo, qua potissimùm corporis in parte secanda Vena sit, particulatim magis expositum, in futuris, qui vitari debeant, Capitis, Pectoris, Iecoris, Lienis, Renum, Vesicæ, Vteri, Coxendicis, & reliquorum, Febrium etiam affectibus. Tum de interpolatarum febrium foco paucula.

CAPVT XI.

LOngissimè à locis corripi phlegmone, aut affectu quoque aliquo alio solitis, Hippocratis Galenique vnà sentẽtiam sequuti, euocandam esse venæ sectione materiam narrauimus. Ob id assueto Ophthalmia affici infimi pedis in malleolo venam secabimus dextri, sinistri've, pro eo ac dexter sinistérve obnoxius ophthalmiæ oculus fuerit. Seruandum enim hîc quoque præceptum illud Hippocraticum, vt κατ' ἴξιν secemus, non solùm quum in laborantibus, correptisque iam phlegmone curationem aggredimur: sed præter relatas paulò antè causas, in præcauendo etiam, propter admirandum non partium minùs inter se ad partem vnam aliquam, quàm totius ad totum, consensum, Hippocraticamq́; σύμπνοιαν illam, qua inuicem conspirant, vt totum toti, sic pars parti.

Eadem seruabitur ratio in alterutrius lateris Pleuritide, vt tali è directo cædatur vena ad præcauendum. At vbi ex æquo pars affectu corripitur aliquo, vt pulmones Peripneumonico, aut cerebri sedes Phrenitico, aut Comitiali: nisi certa quædam alterius partis affici consuetæ indicia adfuerint, præcauentes dexterioris pedis tutissimè vtemur incisione, quòd pars ea, veluti in qua sanguificationis fõs & origo tòtius sita sit, Iecur, hanc ferre prærogatiuam meritissimò posse videatur: vt si paria fiant reliqua, ipsa ad euacuandum potior reperta semper sit; quumque hoc vnum euacuare animus fuerit, non aliam vnquam præferendam in hoc habeamus. Quòd si eiusdem præterea partis laborare consuetæ, vt dextra ea sit, calculus accesserit: omnibus tum suffragijs in sententiam eam ibimus.

Itaque si cui opportunum Iecur Phlegmone, iecorarióve alioqui affectui cuipiam fuerit, & anteuertere malum velimus: huic quoque idem haud dubiè consilij dabimus, vt dematur ex dextro pede sanguis, ob paulò semotiùs positam partem, quod in Præcautrice maximè parte quærimus. Sed si huic tamen quoque ipsi dextri cubiti sumendam eo in negotio Basilicam esse consuluerimus, non pessimè nos consulturos arbitror. Etenim subtracto ita, subductoque ex fonte sanguine, totum id toti simul subtrahitur subducitur q́; corpori, vt depletum ita sensurum humorum redundantiam non sit; ideoque non repulsurum aliò, cuius ipse indigeat alimenti.

Renes, vt positu corporis ambigunt, sic sanè & iam affecti, postque etiam afficiendi, ambigere faciunt. Et affecti quidem recèns, in sanguinis prę sertim plenitudine, positi è regione brachij venã exposcét: inueteratiores, vt nephritici qui dicuntur, genu, aut malleoli, tanquam quæ de affecti magis loci sede ipsa educere existimentur. At in afficiendis pòst, vtracunque in parte figatur scalpellum, non magnopere relaturum id crediderim. Nam & cædi commodè malleolus poterit, qui paulò longiùs absit, auocatione humorum à Renum sede non dubia: & non aptè minùs cubiti incidetur vena, quòd supernè ex corporis partibus illis acti impulsique descendere in Renes humores queant, proinde reuocatione vehementiore hi egeant; vnaq́; plenitudinis ex eo de tota mole, trũcoq́; corporis exhaurietur omnino non parũ, maximo ad prohibendum ne partes laborent adiumento.

Eademq́; omnino accõmodabitur Vesicæ quoque ratio, maiorque, quo infra Renes posita paulũ distat longiùs.

Nec dissimilis prorsus Vteri, qua quidem

expositus is quoq; phlegmonis affectibusque alijs fit: at qua menstruarum insuper in fœminis purgationum locus habetur, per quem aut fluat, aut suppressæ retineatur, eatenus diuersa. Vt si mensiũ retentionem futurã suspicabimur, consuetam alicui, malleolũ tractemus: sin profluuium, brachia, dexteriorũ vtrobiq; partium, ob causam quã diximus, quum vtra, hac quidem in re, in parte affectus fiant, ignorabimus: quin & ob id, quòd è toto potiùs vndiq; effluant, aut in toto supprimantur; in dextra aũt sanguificationis fons parte reponatur. Hancq; planè ob rem ipsam vtrinque plerunq; detrahimus, consultũ ita meliùs opinantes totius omni ex parte plenitudini demendæ, & arcendis ex eo morbis. Cæterùm instituto nostro, magis præcauẽdo nũc agitur, magis semper etiã conueniet vtrinque deductus è talo sanguis, magis quoq; semper solicitis nobis de suppressione, ne eueniat, euenire antea solita, quàm ne profluuiũ cõtingat. Quod semel factũ, (non aũt temerè id aut de nihilo fit, sed aut disruptione violẽtiore, aut erosione aliqua) extra campũ iam sanitatis omnẽ constitutũ curari sanarique, nõ præcaueri, postulat. Quæ verò intra incolumitatis limites adhuc cõtentis sanguinis cõtingunt ab vtero fluxiones, exonerãte se quandoq; per ea loca natura: eæ quoniam expultricis facultatis operibus ad numerãtur, quæ bono sunt, non nisi quũ iã esse nimiæ inceperint, ac viriũ illas imbecillitas sequetur, cohibendę brachij vtriusque, si opus ita esse videbitur, sectionib⁹ fuerint. Sed hoc nec futuri multo antè præcautio est, (quod propositũ hic habemus) & erũpens iã sanguis coercetur ipse. Quo nihilominùs coercito, vitati dici poterũt affectus exuberantẽ nimis interdũ fluorem illum insequi assueti, malus, vtputa, corporis totius habitus, nõnunquã & aqua intercus. Idemque applicari cõsiderationis modus poterit hæmorrhoidibus, quarũ fortè profluuiũ hi quoq; ipsi comitantur affectus, cũq; profluuio simul ipso insequuta quandoq; actutũ mors. Quod effugere malũ secta in tẽpore cubiti vtriusq;, re ita poscẽte, vena licebit; sicuti earundem retentionem, cui fortè nocitura videatur, eodem remedij genere elicuisse, sed pedibus admoto.

Nec dubiũ Coxendicum dolorẽ euitari meliùs multo antè sanguinis ex cubito partis suæ semper emissione debere, quoniam præsentẽ parte ex eadem pedis missus præsentaneo maxime auxilio sępe tollit. Simul futura in locũ eum defluxio, quũ ex superpositis pluribus, succorũq; semper plenioribus, partibus lõgè faciliùs decumbat eò, sic superioribus venis incisis multo commodiùs, atq; efficaciùs retrò inhibita feretur. Multoq; magis id fiet, si Podagricus, nimirũ pedũ ipsorũ, quẽ futurũ timeamus, sit affectus: vt si Chiragricus, nempe manuum totarũ, quo significato vniuersa ab humeri initio ad extremos vsque digitos pars cõtinetur, cõtraria, sed eiusdẽ tamẽ rationis, indicatione positũ è regione pedis ad id talum sumemus; aut vtrunque, si indiscertè vtraq; affici assueuerit manus.

In communibus aũt articulorum doloribus, quibus æqualiter extremæ manus, pedesq; affligi solent, quod tamen nõ perinde frequens est, raroq; euenire videmus, quin alterutræ manuum pedũmve magis minùsve affici partes consueuerint: quo casu sine dubio ex minùs obnoxijs affectu dememus. Sed si nullo discrimine æquè oẽs expositę articularibus cruciatibus fuerint, quod quidem rationẽ hanc spectet, nihil fortasse interfit, hac illáve ex parte trahas: at rationis tamen aliquid non defuerit, quamobrẽ de fonte potiùs exhaurias, vnde ęquabiliter ex corporatura omni deducatur sanguis, atq; extimam ideo corporeĩ status superficiẽ, proinde etiã extrema petere dediscat intrò ad medium reuocatus sanguis, forasq; inde missus. Simul qui sanguificationis totius fontẽ iustè depleuerit, nõ est dubium Plethoræ hunc occasionem maximam ademptuꝛum, qua ferè vniuersus articularis affectus constat.

Pariter qui febribus corripi, morbo nempe corpori toti cõmuni, soliti sępe sunt; & in his quidẽ venã secueris nõ incommodè, qua libuerit cũq; corporis in parte. vndiq; enim factura febrẽ materia, si manserit, extrahetur de corpore, & futuræ plenitudinis suspicio demetur. At meliùs demptũ iri ratio persuaserit ex parte ea, qua in parte febriũ, continuarũ præsertim semper, sępe etiam interpolatarum, origo & occasio omnis est. Id porrò egregiè pręstiterit dextri cubiti incisa Iecoraria, per quam & ex maioribus illis, vbi synocharum causa est, ortusq;, alas inter atq; inguina positis, venis; & ex reliquis, quibus continuarũ reliquarũ materia cõtinetur; & ex præcordijs, vbi interpolatarũ fomes quidã accendendarũ semper restat, detracta educi sanguinis, cumque hoc cæterorum humorum copia non exigua, possit.

Quarũ, interpolatarũ dico, causa, materia, & origo licèt minimè venis contineatur, extraq; feratur, eoq; præsentes iam factæq; nõ sanè ad modum, hoc quidẽ respectu, nisi qua alia de causa, indigere misso sanguine meritò videatur: certè vt præcaueantur, eguerint. Ex sanguine enim humores quidẽ quoq; partibus tandẽ incumbentes illis ingruũt, vbi generaturi mox febrem

brem sint, sui generis quisque, venas extra delati, emissique: præcipuè verò, si Tertiana timeatur febris, cui in iecore sedes, sanguinis fonte ac domicilio, vt iuuari ideo maximè remisso quoq; inde sanguine, atq; anteuerti posse, valde verisimile sit. Ideóq; de Quartana censeatur, ob sedis suę locum, quam in liene posuit, viscere venarum atq; arteriarum pleno. Eo verò casu emissus de sinistro brachio extremáve manu sanguis competet in præsenti affectu haud dubiè: in futuræ autẽ Quartanæ timore dextrum præferremus, ob dictas toties iam causas, & plenitudinis totius faciliùs ita tollendæ, ideo & à liene remouendæ gratia, & peragendo longinquiùs ab affligi consueto loco fluere eò materiæ solitæ auocamento.

Omnium minimè in Quotidiana intermittente sanguinis detractione opus, & ad curandũ, & ad præcauendum: ne nimiùm ex eo habitudo fortè refrigeretur tota, humoriq; per se frigido, maior atque intentior ita frigiditatis qualitas acquiratur. Nisi tamẽ aut in præsenti causæ accesserint aliæ aliquæ facere id cogentes, (quod perquàm rarò fit) aut in inuasuræ postmodũ expectatione plus satis in venis pituitæ cũ sanguine vnà ipso fluentis oberret, vt cædi iure tum mittendo sanguini pituitoso vena debeat: quando crudus quoque humor, de pituitæ & ipse genere sanguini cõmixtus, vtiliter satis demi nonnunquam venarum incisione posse videatur; ac proinde hoc quoque casu anteuertendus sit, ne venas ęgressus, ventriculoque immoratus, cõfluensque eodem aliunde, viuendique ad hæc erroribus collectus putrefactusque, febrem demum Quotidianam, quam diximus, faciat. Fomes ibi focusque quotidianarũ accessionũ ex putredine factus, minimè quidem venis cõtentus ille, (vt hoc quoq; obiter dicatur) cęterùm ventriculi tunicis, mẽbranisque, ac solidioribus illius partibus receptus, acceptáque ibidem putredine, ex qua febris, febrisque vnà accessionibus suis recurrentis semper initia sunt, putrefcente nihilo secius tũ, eodẽq; tẽpore per corpus nõ minùs reliquũ extra venas eodẽ illo pituitę humore, vt in Tertiana, bili; in Quartana, melancholia. Quarum vtraque in intermittentibus, quas putridæ factæ gignũt, febribus: altera iocineris simul partes, quæ παρέγχυμα illius sunt, ac vicinas circùm occupat, simul reliquæ molis totius, præter venas, loca: altera lienis eodem pacto, partesque corporis itidem cæteras, sed musculorum carnosas solidásque extra venarum riuulos semper. quibus inclusæ, ac putrefactæ, continuas producant, sui vnaquæque generis, febres: seclusæ autem, intermittentes. Porrò autem, præter venas illarumque cauitatẽ, per totum corporis totius statum, intus, foris, in pręcordijs, in visceribus, carnosæ partes vbique reperiuntur solidæ, παρεγχύματα, membranæ. Quibus omnibus hęrere humores, succique, & morati putrẽdinem contrahere, eóque pacto febres sui generis illas interpolatas gignere, valeant: verissimumque futurũ ita sit, quum interpolatas hasce febres causam habere audimus putridos quosdam extra venas humores, omnem vt partem, præter venarũ atq; arteriarum, quæ tamen ipsæ quoque venarum sæpe nomine comprehẽsæ intelligantur, cauitatem, mente statim amplectamur; potissimùm verò hac in re sensu præditæ quæ fuerint, per quas humorum putrefactorum commotio minor maiórve horrorem, aut rigorem in febribus illis creet: adeóque, vt, quum cauitatẽ tantummodo venarum dicimus, aut arteriarum; harũ substantiam, corpúsque, vasaque demum ipsa cum reliquis solidioribus partibus numeraturi simus, quibus ipsis quoque insistere, & per quæ ferri humores ijdẽ illi possint, ea tamen cogitatione, vt putrescãt quidem æquè in corpore extra venas vbique in interpolatis humores: atque intereà tamen (quod quomodo inconueniat non satis dispicio) putrefactionis ceu fomes quidã, ac focus, pituitę in ventriculo, bilis in iocinere, in liene melancholiæ, habeatur semper, propter maiorẽ quorumcunq; horũm sede cuiusq; sua ac domicilio quodam vim ac copiam. Verùm totum hoc in trãscursu quodam de intermittentium febriũ fomite, ac foco, quatenus tãtummodo Venæ sectionem ad præcauendũ respicit, dictum accipiatur: quandoquidem ab vtraq; Plenitudine eiusmodi febres, nisi hac ex parte, quo ostendimus modo, caueatur, gigni posse facilè crediderim. Restaret tollendæ Cacochymiæ ratio dicenda. Quam quoniam capere totam præsens liber non facilè posse videtur, in nimium quippe excresceret: insequẽtis initium libri exinde ordiemur.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVSQVINTVS.

Præcauendorum ex Cacochymia morborũ ratio. Cacochymiaq́, ipsius, ne generetur, & genita tollendæ modus. Quantum ad sanitatis securitatem attenuatoria victus ratio faciat. Rursus habitiores qui esse student, quomodo se gerere debeant.

CAPVT I.

NVnc ergo alterã Præcautricis huius Artis, repurgãdæ Cacochymiæ, aut cõtemperãdæ, aut absumendæ, aut ad meli⁹ deducendæ, in qua sperare id liceat, aut deniq; quoquo tandẽ modo, anteq̃ morbos gignat, dimouẽdæ dicatam partẽ contemplandã sumemus; postquàm demittendo hoc in opere sanguine, quæ altera fuerat Præcauendi pars, satis, vt arbitror, ad rem hãc superiùs egisse videri possumus. Geminis quidem hisce continetur totum considerationis negotium hoc: Sanguinis missione, aut quęcunq; huius ipsius subire vicem possunt, quibus Plenitudo vtraq; illa dematur: & vitiositatis succorũ in corpore, quæ Cacochymia est, repurgatione, qua ante morbi generationẽ noxius qualitate sua humor tollatur, aut ratione aliqua alia infringatur, aut melior etiã aliquando fiat. Quæ duo quũ diligenter prouiderimus, vt ne plenitudo in corpore vlla, néve humorũ vitium vllum, aut reperta malitia sit: satis cõsultum fore, ne labi quis in morbos, aut ne tẽtari etiam his aliquando possit, arbitrabimur. Nam secretio humorum de corpore interdum nimia, quam haud dubiè morbi quandoq; ipsam quoq; insequuntur, ea id ꝑfectò neq; aliud quicquã causæ habebit, vt aut Plethora extenta nimis vasa disruptaq́; sanguinẽ effundãt, aut plenitudine ad vires degrauata, aut succi alicuius malitia irritata expultrix facultas fluores adferat: breuiter, humorũ vel quãtitate, vel qualitate stimulata, seseq́; exonerare festinãs, nimio interdũ humorum plus eijciat. Atq; ita corporeæ internæque morborũ causæ, quæ in Tutãtis sanitatem, venientesq́; morbos anteuertentis, Artificis cogitationẽ cadunt, vniuersæ hæ fuerint, quas priùs quoq; attulimus, eædem. Externas enim forisq́; ingruẽtes, eas vt sibi vnusquisq; prouisas effugiat, id verò positũ in vniuscuiusq; potestate atque arbitrio est, vnicũq́; his adhibetur, minimè ex Artis penetralibus ductũ, pręceptum, vt caueantur admonitis. Cętera artificij omnia erunt exacti, nõ modò quid, quáve quodq; faciendum ratione modoq́; sit; sed etiam quo remediorum genere, quóve id exequi tempore debeamus, diligenter vt perpendamus.

Omnium autem præstabilissimũ fuerit, hîc quoque, sicuti quũ de Plenitudinibus agebamus, vt quemadmodũ ibi fugiendam esse repletionẽ semper, cibariorũq́; inprimis maximè alibiliũ monuimus: ita hîc praui, vitiosiq́; succi vitãda esse in vniuersum omnia moneamus. Quarũ planè rerum, & reijciendarũ, & eligendarũ, abundè veluti delectus quidã haberi ex superioribus potest. Quod quũ perficere poterimus, vt delectũ semper alimẽti perpetuò ad extremũ vsq; seruemus, securis nobis à morbis, grauioribus præsertim, degere licebit. Scilicet confirmatum id nostrę, totiusq́; Medicinę post Hippocratẽ parentis testimonio, (lib. De bo. & ma. suc. ci.) imitandumq́; habebimus, qui priùs inter adolescentiæ annos, ex inobseruata victus ratione, multis sæpe ac periculosis morbis, ad abscessus vsque, quo loco iocineri transuersum septũ cohæret, suspicionẽ correptus, ac prudentior deinde factus, abdicatis æstiuis fructibus omnibus, quos ὡραίους Græci vocãt, succiq́; mali cibis, integra deinde sanitate ad extremum vsq; vixit: sociosq́; habuit ea in re, eodemq́; successu, æqualiũ suorũ, quibus idem persuasisset, plurimos. Atqui præcipua fuerit ac potissima nõ coaceruandę Cacochymię cautio hæc, obseruata nimirum victus in omnibus ad vnguẽ ratio. neq; in cibo tamẽ solùm, & potu: sed & reliquis, quorũ antea pręcesserunt tractatus, omniũ, aëris, motus ac quietis, somni ac vigiliæ, animiq́; affectionũ. Horum nanq; diligenti obseruatione cunctorũ, plurimum semper caueri Cacochymiæ possit, ne colligatur: tũ deinde & collectæ multum tolli, adeoq; etiam in totum auferri, vt exercitationibus potissimùm ante cibũ initis. Quibus tribui meritò tantum potest, vt harum ope, si opportunè ineantur, securitatem sibi quis polliceri, etiam

ri, etiam in nôadmodum exquisita victus ratione, possit. Qua si priuetur, neque vti exercendi se beneficio in tempore potuerit: huic, siquidem seruare se immunem à morbis volet, necessariò exacta quadam opus erit viuendi ratione, vt & cibatus deligatur laudati semper succi, & iusta delectum hunc quantitas sequatur, sumendique opportunitas accedat, studiumque ac cura, ne cruditas succedat aliqua, reponatur. Quod quum fit, nempe vt cruditas suboriatur in corpore aliqua: vix fieri aliter posse credendum est, quin morbi his de causis incurrantur multi. nisi quis initio statim aut alui subductione per minora quædam temporum interualla occurrat ipse, aut paulò etiam maiore corporis repurgatione per maiora, tempestiuaque interdum sanguinis detractione, salutaribusque ad hæc epotis têpore suo medicamentis quibusdam, quæ paulò pòst tradentur. Atquanto satius fuerit sic se gessisse in victus ratione omni, nullus vt vsus futurus necessarius sit. talium medicaminum, cùm ipse per se molestus semper, tum quo non admodum laudata introducatur corpori consuetudo, si perpetuò ducenda inter medicamentorum vsum miserè interdum, atque infeliciter vita fuerit. Quæ tamen necessaria futura sunt, quum primùm accumulari cœperint vitiosi in corpore humores; nisi absumpti quamprimùm aliqua tandem ratione dissipentur, morbos statim facturi. Et qui seruitutem quidem aliquam seruiunt, aut aliàs negotiorû mole obruuntur sæpiùs, aut aliqua alia de causa impediuntur, quo minùs curæ ac diligentiæ adhibere hoc in opere, quantum futurum satis sit, queant: hos sanè excusandos habebimus, si quando recursu illis ad hæc futurum opus sit. Incontinentes verò & intemperantes, spontéque sua in errores hosce delatos, ac culpa tantùm sua miseros, in necessariû vsum incidisse coarguemus rerum non necessariarum futurarum, si, quod poterant, consultum sibimet initio esse voluissent; neque se extra viam, qua certissimis victus totius rationibus in sanitate tutò pergitur, voluptatis sæpe paruæ illecebris victos rapi siuissent. Decreto enim summorum Medicorum illi fidimus, Nunquam febre correptû iri quemquam, aut grauiore aliquo morbo tentandum, cui præcipua ea cura fuerit seruandæ victus rationis per omnia. Huic enim ab internis quidê causis nihil impendere mali posse, quas nullas in corpore foueat, credendum: nec succrescere eas, aut ad morbos vsq; faciêdos vires sumere permittet vita, cuiusmodi narrauimus, per præcepta defendendæ à morbis morborúmque causis sanitatis diligenter ducta. Ab externis forte fortuna ingruere mali aliquid poterit causis: sed eas, in potestate sæpe nostra positum est, vt vitemus: & quum ingruunt necessariò aliquando tamen, corpore si illas antegressas, & antecedentes morborum quas vocant, quum non offendant in corpore; sic ne morbos quidem gignent, nisi sui generis quosdam. Vt labor fortè aliquis, aut insolatio, æstûs ve, aut frigus, (exempli hæc tantû loco ponimus) purû corpus nô magnopere offensura sint, ipsa nô admodû vehemêtia: vehemêtiora aût vnâ fortasse intemperaturâ aliquam fecerint, protinus discessione causarum abolêdam, aut non magno negotio mitigandam; aut etiam ephemeræ aliquid febris accersiuerint, sed quæ non vltra conditionis suæ terminos, nisi ex Medicorum erratis, facilè producatur. At impurum causæ eædem, succisq; refertum malis, nactæ, etiam non vehementes ac magnæ, in vehementes tamen ac magnos sæpe morbos impulsum corpus adducêt. Vsque adeò ad firmam sanitatis tuitionem contulerit, sedulò semper ac diligenter, ne qua intereà suboriatur causa, modis omnibus prouidisse: quæ vel per se sponteque ipsa sua seditiones in corpore moueat, & intestina mala cieat, vel idem exterioribus causis commotior facta introducat.

Scitum est illud, quod Hippocratê authorem habet, ac Medicorum deinde chorus omnis sciuit, & mortaliû propè omniû assensum meruit (Epidem. vj.) ἄσκησις ὑγιείης ἀκορίη τροφῆς, ἀοκνίη πόνων. vt meditari nô aliter valetudinis firmitudinem nostræ posse videamur, ni alimêtorum primùm modus nobis constet vniuersorum, atq; impigrè semper laboremus. Hisque duabus summis rationes transigendę salubriter vitæ continebuntur omnes, quarum caput alterius id habeatur, & quidem præcipuum, ac potissimû, ἀκορίη τροφῆς: quo primore quidem côsideratione in speciem tantùm quantitatis cibi admoneamur, ne ad satietatem vsque ingeratur, cæterùm non qualitatis minùs formula côprehensa intelligatur. Nâ si vel optimi cuiusq; cibi nimietas fugienda, quę ἀκορίη est: tanto magis pessimi, vitiosi nimirum, & praui, abdicanda repletio, vtpote cuius vsus etiam nô immoderatus damnosus sæpiùs repertus sit. Atqui hunc tamen quoq; interdum vel exercitationibus laboriosis discussum opportunè inchoatis, ne febres inde, aut obstructio exoriatur aliqua; vel, si nimius nô fuerit, contêperamêto emendatû côrrigere licuit: modû excedentem, nisi paulò fortiùs repurgantibus pharmacis, amouisse non liceat, iam, vt antea quoque dictum, naturæ infestis nostræ.

ſtræ, at neceſſarijs tamẽ per interualla quædam futuris, ne deteriora contingant. Hæc eò dicuntur omnia, vt ſtudium, curaque in eo diligens ponatur ſemper, ne humor vnquã accumulari aliquis in corpore permittatur vitioſus, qui etiamnum paucus malitia tamen ſuſpectus nobis ſua ſit: paulò auctior iam corpus obſidere, & negotij aliquid exhibere incipiat, morborum ſæpe multorum tentamentis: multus verò, dominãsque, eò ſtatim adigat, vt, niſi maiore opere, quaſiq; iam iuſtis armis repulſus abigatur, irrupturus ſtatim in ſanitatis campum ſit, & conſtitutas naturæ inibi leges, ordinemque quamprimùm omnem perturbaturus.

Proxima eſt cautio ad ſanitatis inoffenſæ cuſtodiam, (quanquam & hoc ipſum Cacochymiæ nomine generatim cõtineatur) ne craſſus glutinoſusque paulatim exortus radices altiùs agat ſuccus, antequàm extirpari euelliq; poſſit, multa deinde mala introducturus; aut ſuſpectam certè, plurimisque, ac minimis ſæpe, occaſionibus obnoxiam, cuiuſcunque humoris corpus occupârit, ſanitatem facturus. Neque enim incolumitatis noſtræ rationibus acccommoda valde humorum in corpore craſſities, aut glutinoſitas, aut craſſos hoſce glutinoſosque faciendi ſtudium, quod ſedulò nihilominùs quidam faciunt: quum contraria huic attenuandi ratio, ex victu diligenter quæſita, habita ſemper ab omnibus potior fuerit, atque omnium potiſſima: Cuius vnius propè beneficio liberi atque expediti corporis meatus omnes ſunt interni, externique, cutanei nimirum ipſi ſuperficiei extimæ: vt nec intus timeri nimis infarctus vlli debeãt, multorum maximorumque ſæpe morborum cauſa; neque ſuperuacanearum materierum diflatio ne ſequatur metuendum, quæ per ſenſum noſtrum fallentem tranſpirationem agitur, excrementorúmve ſordidorũ eiectio, quæ inhæſiſſe cuti ſæpe viſitur. vtraque autem vt rectè fiat, reclusos ſemper vniuerſã corporis ſuperficiem ambiẽtes meatus omnes exigit, magna euitandorum morborum ſecuritate, qui ab interna nobis cauſa impendere videtur, prohibita humorum, ob obductos adſtrictósve, aut cõniuentes meatus eos, euaporatione. Rurſus, licèt ex hoc ingruentibus extrinſecus cauſis expoſiti magis fiamus: minore tamen ſemper negotio, quod foris adueniet, deuitare, aut occurrens iam repellere, ſæpe etiam declinare in totum licebit, quàm ſeditioſo ſemper atque inteſtino, & quod nobiſcum perpetuò circungeſtemus, laborare malo.

Atque hæc eſt Sanitatis ex attenuante victu ratio ſecurè atque inoffensè degentium multorum, non magnis quidem viribus præditæ, neque habitudine ea, quæ lacertoſos, aut pectoroſos, aut corpulentos faciat, tolerandisque laboribus ſæpe multis ciuilibus, aut ruſticanis, aut militaribus quoque validos aptósque, quos ferè benè habitos nominare mos eſt: ſed quam tamen optare ſibi poſſint pacatè ac tranquillè degentium, miniméque ſe laborioſis negotijs implicãtium, multi; qui aut Muſarum otia ſequuti, aut placidiora quæque ſtudia alia, ſibique ipſis ac ſui tantùm generis quibuſdam viuentes, actuoſæ negotioſæque vitæ remiſerunt penitus nuntium. Hoſce & commodè victuros, neque minore tamen, quàm habitiores multi, longæuitate; &, quod propoſitum ab initio habuêre, perfecturos, ſeu ſtudia illi literarũ ſectanda habuerint, ſeu ingenij quoduis opus aliud, in quo induſtriam ſuã ponant, perficiundũ in vita ſua deſumpſerint; (quando quod dicitur σῶμα παχὺ οὐ πάνυ τίκτει νοῦν) facilè & libenter credemus, abdicato craſſiorum ac viſcidorum vſu.

Quibus ſi quis tamen vti volet, cui fortè ſanitatis conditio quoque ea arrideat magis, aut vitæ ſuæ rationibus accommodatiorem eligãt, quæ cum periculo interrumpendæ valetudinis aliquo ſit magis, quàm vt morborum ſecurus tenui gracilique habitudine degat: huic illud conſtitutum eſſe debebit, vt prouideat diligenter, quandoquidem periculoſa omnino ea victus ratio eſt, quam neceſſariò de viuendi inſtituto ſuo init, ne alia deſint aliqua, quibus incommodum id emendatum reſarciatur: vt, ſi per otium illi liceat, neque admodum negotijs diſtrictus detineatur, ac temporis ſemper ſuffurari aliquid poſſit, valetudini ſuæ tribuendum, in eo ſe ante balnei vſum exerceat, recuratoriúmque deinde exercitium præterea adhibeat. Ita nanque ſi, quæ par eſt, alia in ratione quoq; victus exequatur, quanuis paulò magis craſſis ac glutinoſis neceſſariò fouendæ habitudini ſuæ cibarijs vſus, euaſurus tamen incolumis ſit. Quibus ſi præſidijs deſtituatur, & eam inſiſtere viuendi viam perrexerit: nõ ſemper ſpes ſit ab omni hũc ægritudine illæſum ad vltimum permanſurum. Itaque demendum huic aliquid de conſueta victus craſſitie tũc, quum negotijs impedietur, ne peragere ad ſanitatis ſuæ tutelã cuncta poſſit. Vel ſi nihil remittendum ſibi de cibariorum qualitate ea eſſe exiſtimârit; veritus ne bonitas habitus, quem vnum perſequitur, iacturam in eo aliquam faciat, cogaturque propterea craſſi viſcidique cibatus vſum ſemper retinere: id ſaltem curet, vt, quo tempore indigentiã ſenſerit, hoc eſt, quum alimento ege-

tò egere suo corpus perceperit, id tantùm faciat, quo videlicet auidè sumpta, in nutrimenti alterius vacuitate, faciliùs calore tum naturali nostro conficiantur. Possit & is, cui curæ bona ea habitudo fuerit, & exercendi se, aliàve, in crassi viscidive cibi, neq; ægritudo vlla inde sequatur, vsu, faciendi commoditas defuerit; eo tantùm tempore, ex mediæ materiæ cibis crassum inter & tenue, quæque nec plurimùm, nec minimùm tamen alant, bonam habitudinem illam custodire, & sanitatē vnà tueri suam. De cętero quoties vacare sibi animaduerterit, simul vt peragere necessaria quæ diximus ad euitandam noxam sequi inde solitam possit, redire ad sui generis alimenta licebit, quibus bonam habitudinem, quæ εὐεξία est, iusta nempe corpulētia cum temperamento quędam, & cadere tamen in securam satis valetudinem queat, conseruare sibi ac sustētare valeat. Quam tamē dum custoditam multi cupiunt, caueant ne in alteram Athletarum illam omnium periculosissimam, multisq; mortibus sæpenumero obnoxiam, imprudenter labantur. Nam altera, εὐεξίαν quam diximus, tametsi ad securitatem conferri cum paulò attenuatioris corpusculi sanitate nequeat, propter suborientem iam in ea Plethoram, & obstructionum interdum multarū inde periculum: longissimè tamen athleticam bonitate vincit, nō solùm quòd salubrior multo, multóque vnà minùs vitæ discriminibus obnoxia; sed etiam quòd obeundis, peragendisque negotijs sępe multis cùm ciuilibus, tum militaribus, tum generis vniuscuiusque, promptior ac paratior, adeóque efficacior esse inuenitur; simul impigrè ac nauiter aggrediens, simul in opere fortiter perdurans, miniméque in eo fatiscens, donec ad exitum perducat. Quorum in Athletarum habitudine illa nullū. proinde, ne, dum benè habiti esse student quidam, malè idem fiant, quòd proximus esset ab altera in alterā transitus, eo diximus. Verùm tamē hęc suo loco, suoq; tēpore, aptiùs ac conuenietiùs fortasse traderentur omnia.

Vitandam monuimus succorum malitiam, vitiumque omne, ad sanitatis defensionem. Nunc facta suboriri que iam cœpta Cacochymia, quomodo tollatur, (quanquam de hoc iam quoq; aliquid antea) breuiter trademus.

Corrigi, attemperari, reduci ad bonitatem, partim etiam concoqui Cacochymia potest; postremò vel subduci, vel vomitu reijci, vel repurgari. Quod quum quibusdam alijs, tum verò & vrinam cientibus medicamentis fit.

CAPVT I[illegible].

Non omnis statim Cacochymiæ admouenda purgationis machina. Sæpe iam tum primùm pullulans alteratione contraria corrigi, sæpe victus ratione meliore per cōtemperamentum ad naturæ bonitatem reduci; sæpe minimo negotio natiui caloris opera, nōdum prorsus naturales limites egressa, aut verti adhuc in alimentū, si illiusmodi materia fuerit, vel etiam à natura aliâs consumi poterit. Quorum si neutrum, aut nullum potiùs horum fieri dabitur, eoque progressa vsque fuerit, vt, nisi de corpore statim expellatur, concitatura turbas sit, & sanitatis quietem inuasura: iam tum eijcienda omnino fuerit: si ventriculum, vicinásque fortè partes lienis, aut iecoris caui, aut mesenterij occupauerit; lenientibus placidè, aluúmque molliter subducentibus medicamentis, quæque Græci ab effectu ἐκκοπρωτικὰ, Latini Stercoraria vocāt, nō ferè primæ illius regionis loca pertranseuntibus, nec vsquā iecinoris caui vltra progressis: & modò, quicquid ibi materiæ inuenerint, deuehētibus in intestina secum, immixtúmque fæcibus ita ac prouolutum eijcientibus foras, vt fistularis casia, vt pruna, myxáque, ac malua, lenitione emollitionéque tātùm ventris facta, ex humido, lubricóve suo: modò seorsum etiam priuati aliquid humoris alicuius placidè detrahētibus, vt Aloe bilem; vt Rhabarbarum, si portiuncula huius fuerit, cùm hanc ipsam bilem, sed paulò tamen crassiorem, tum pituitæ quoq; aliquid; & Myrobalani prunorū genus, Senáque herbula modicè sumpta atrum humorem.

Etiam hærentes intestinis vitiosos humores, generis cuiuscunque, acres etiam quandoque, doloremque & morsum inferentes, citata interdum inde non minùs sępe aluo Clyster commodè eduxit, simplex minimeque operosus aliquis, aut ex ptisana, aut oleo, aut carnium iusculo, addito saccharo impuriore illo, quod culinarium est, vt quod maioris absterſionis sit.

At ventriculo contentos, fluctuantésque ibi, vomitione educemus non magno negotio, seu pituitæ, seu bilis, siue etiam transfusæ eò melancholiæ vitium fuerit: perinde enim habebitur. Impactos verò, implicatósque tunicis, & visciditate tenaciore eijci contumaces, (quod genus lenta valde, ac tenax sæpe pituita quædam est) dissectos priùs incidendi vi aliqua, vt puta radicula ex oxymelite; tum demum in paratis ad id vomitu expulisse prēstiterit: sin minùs, inferiùs deiectos egessisse.

In

In non æquè lento humore, nec tã pertinaciter adhærente, satis erit ex ptisana idẽ, aut melicrato conari. deterioria enim vi sua, qua pollent, detractos ventriculo humores, aut vomitioni, aut deiectioni parabunt: paulò tamẽ semper plus assumptis, quum ciendus vomitus, quàm quum subducenda aluus erit, quòd sursum agi humores paulò maioribus exposcãt. Hisq; ac melicrato inprimis si incoquatur aliquãdo absinthij quoq; coma, aptissimum id auferẽdis de ventriculi ore tenuioribus humoribus, biliosisque habebitur, quibus sæpenumero infestari in sanorum multis solet.

Præstantissimum autem omnium, tot iam ante postque Galenum ætatum suffragijs comprobatius semper factum, ad contentos ventriculi tunicis vitiosos corruptósque humores in sanitate tollendos, Hieræ medicamen, Picram quam nuncupãt hodiéque officinæ, siue bilis inde, siue pituitæ insuper demenda Cacochymia sit. Addita nanque aromata, dissectam incidendi, qua non parum præstant, facultate pituitam, simul & immutatam detersamque eductu facilẽ reddere possunt. Sumenda in id Aloe bifariam, summorum Medicorum præcepto, lota, non lota, magis minusque vt subducat, maiore itidem minoréque semper cum offensa ventriculi. Traditurque huius, cum medicamẽtis salubribus alijs quibusdam, præparandi ratio.

Rursus cum sanguine vnà contenti intra venas si vitiosi humores fluitent, quum non hæ illis tunc pateant, communésque aperiãtur, per quas protrusi impulsu non magno ferantur extrà, viæ, auferendique omnino fuerint: inesuda ratio alia. Ea nulla vnquam hoc in opere inueniri melior, quàm repurgãdi modo facta, poterit: quo vitiosus humor, medicaminis vi alicuius, proprium sibi ac peculiarem trahẽtis, edúcentisque de venis, purum purgatúmque, qui inficiebatur priùs, sanguinem eductus relinquat. Erunt autem, quæ hoc præstare debuerint, aut vehementioris purgatoriæ facultatis alicuius, sed modicè his casibus sumpta: aut ex mitioribus illis maior necessariò sumetur ad hunc vsum quantitas. Simul & quæretur modus, quo superatis primæ regionis illius locis, iamque in iocinoris sima adducta, distributáque, proprium sibi quæque ac familiarem eliciant, trahantque succum; ac mox inde pellantur, expultrice tum primùm facultate noxam eam sentiente, commotis loco humoribus, & ad propellendum irritata. Atque hæc esse tamen omnia eiusmodi oporteat, vt, quanuis eliciendi proprietate, ac familiaritate ea humores valeant: non vehementer tamen id, aut violenter agant, aut in valde procùl etiam dissitos in corpore humores eliciendos ad se eorum vis transferatur: vt quædam sunt, tantæ eo in opere efficaciæ, vt vehementissimè repurgent, indubitanter cum ipsa potestate illa trahendi vehementiore quadam prædita; tum coniunctam secum (vt ferè in his fit, quæ efficaciter id faciũt) extraneam ac malignam qualitatem aliquam retinentia, quæ proposito huic nostro, institutóque, quo salubria tãtummodo medicamenta quædam tractamus, accommodãsse non facile fuerit. non enim facilè deponere noxam illam, quam præter attrahendi humores facultatem obtinent, possunt. Par est autem, vt corporis statui ægroti, sanique, aut tentati morbis, nondũ tamen correpti, proportione semper quadam respondeant pharmaca. Quis enim, modò nõ ineptissimus, supra, quàm aut res exposcere, aut admittere affectionis conditio videatur, nõ necessarijs medicamẽtis oneret corpus? Porrò hoc casu periclitanti alicui ne morbosum affectum incurrat, æquando sanguini, quum forte vitiosi humoris malitia in eo exuperauit, satis futurum est superque, si biliosa materia extiterit, Rhabarbari vsus: si pituitosa, cũ huius eiusdem, tum Carthami & Agarici: si atrabilaria, Myrobalanorum, potissimùm verò nigrorum, & Senæ. quãuis hæc inprimis quidẽ retorridos humores hosce euacuare existimata sit, non minùs tamen propè & pituitam. quod idem & Chebuli, & Emblici, & Belirici prꝺstant: vt flauam Citrini detrahere creduntur, cum Tamarindis vnà. Quòd si nequaquam ad venas vsque pertingere horum vim posse obiecerit aliquis: sciat is, posse, sed præparata ad id, vt peruadere expeditè angustos mesenterij, iecorisque meatus valeant; pluráque, quàm si vẽtriculum tantummodo, circuniectásque huic partes, repurgare propositũ esset, sumpta.

Neque tamen defutura alia quædam sunt, quæ indubitatò id faciant. Fecerit enim proculdubio Manna, aëreum id mel, quo bilis vlla absque molestia, viriumque omnium offensione, pituitæque insuper semper aliquid ademptũ sanguini, superuacuũque, ac vitiosum detrahitur: vt non defutura sint remedia, quibus in sanitate arcendis imminentibus iam morbis abundemus. Suntque hæc simpliciora: composita autem ex his, quædamque ad hæc alia, tradentur postea.

Visum præterea nonnunquam succorum, qui venarum cauitate continerẽtur, prauitatem reponi à natura in renes, perque hos in vesicam, tãquam quò colluuies sæpe de corpore toto cõfluat, extrudi, forasque

rasque mitti solitam, si modò cietibus vrinam medicamentis adiuta impetum eò ceperit. Quo quidē euacuationis genere, cuiusque modi vitiositas æqualiter cum sero secreta, sequestratáque de sanguine, trahi à renibus eximiéque inde poterit; præcipuè verò tenuior, vel quæ in seri abire partem extenuatione maiore solita sit: vt humorū omnium ichores, tum crudior etiam humor Praxagoreus ille, accepta concoctione, libēter partes hasce renum petere, & in vrinæ fundo subsidens purulentæ materię speciem exhibere consueuit. Quod antequàm coctionis aliquid accipiat, ac præ se ferat, non valde sanè tentandum, vt vehementiùs cientibus vrinam medicamentis agere in eo conemur. Quæ quoniam plùs nimio excalfaciunt sanguinem, atque eliquant; simul humorum quietem, qua maximè, atque inprimis ad concoctionem indigent, perturbabunt.

Mittendi in Cacochymia sanguinis scopi duo inprimis: vt nec nimis multus, nec vitiosus valde sit, qui educi ita humor debeat. In reliquis cur fugienda Venæ sectio, rationes dictæ.

CAPVT III.

Quæsitum ab eruditioribus & de Venæ sectione, num hæc quoque mixtę sanguini Cacochymiæ, venosoque genere coercitæ, adhibita conferre ratione aliqua posse videatur. Qui fieri autem poterit, quæso, vt conducat, primaria quidem ratione vlla? quum nos primo præcipuoq; respectu demptum tantummodo laboremus humoris vnius alicuius vitium. Vena autem incisa, cùm is, tum reliqui, quibus fortè vitij, aut malitiæ nihil insit, cū ipsissimo, vt ita dicam, sanguinis liquore, ineptè, extráque propositū nobis in actione eiusmodi scopum, auferuntur. Itaq; demitur quidem sic quoque vitiosi humoris pars: verùm quota ea reliqui totius portio? Ac siquidem hanc sibi prosequendam quis demendæ Cacochymiæ rationem censuerit, huic totius fortè corporis mittendus sanguis sit, id vt demū assequatur: nō vt in Plethora, vbi detracta, quæ redundare nobis videbatur, reliquam naturæ integram irreprehēsamque suæ relinquimus. Quorsum igitur viam ingredi eam tentabimus, ad præcauendū à morbis, quam conficere, nisi perditis prorsus eius, cui consultum ita voluerimus, rebus, adeóque vitæ priuatione, nequeamus? aut quis vnquam inanem conatum rebus peragendis suis ratione vixus aliqua, quem inanem esse sciat, susceperit? Minimè igitur primaria vtique ratio vlla est, quæ nobis hoc ipsum persuadeat. Cacochymiæ nanque primò omnino, ac per se, purgatio aut cōtemperamentum debetur, sicuti Plenitudini depletio.

Sed aliqua tamen id de causa, & quidem rationibus nostris accōmodata fiet, vt venam in hanc quidem quoque gratiam secemus quandoque: at non ea sola negotium totū absoluere vt nos posse speremus, neq; verò perpetuò id faciendū esse arbitremur: ac præter virium robur, de quo prima semper, ac necessaria in mittēdo sanguine consideratio retinenda est, illud etiam his casibus maximè dispiciendū, quum Cacochymię in hoc rationes tractandas habebimus, illiusque causa cædēdam venam sumemus; quantus, qualisve vitiosus is succus, quem ablatū cupimus, sit, postquàm nec contemperari, neque in naturæ ordinem bonitatémque reduci vllo pacto quiuerit. Plurimum enim intererit, cuiusmodi, aut quàm multus esse credi possit, ritè vt incidi ad rē hanc vena debeat. Ac de multitudine quidem simplicior atque expeditior cōsideratio. Etenim si cum multo sanguine fluitare in venis (sunt porrò rerū harum signa tradita) exiguus vitiosus humor aliquis videatur, quod quidem huc spectat, tutò accedendum ad venæ sectionem fuerit. Simul enim & copia vitiositatis demetur ita aliqua tamen, vt faciliùs deinde repurgādum se exhibeat, quod factum reliquum fuerit, idque vllo absque prosternendarū virium discrimine, ob sanguinis melioris exuperātiam, cum qua virium penè semper cōiunctū robur est: simul fluxione ea motus loco humor, seseq; iam in viam dans, attrahenti mox medicamento cesserit, quasiq; volens sequetur. Successusq; ita repurgandi noxij humoris, aliquāto iam minoris vnà, & mobilioris, cóque eductu facilioris facti, expectandus omnino felicior fuerit. Veruntamen non id satis ad conditiones iustas ferendas detrahendi in Cacochymia sanguinis, vt exiguus vitiosus humor multo innatet sanguini: nisi eiusmodi insuper ille repertus fuerit, quià vera putioris sanguinis natura nō multum absit, in hanc illāmve partem discedens. Nam quum medium occupauerit temperamentum sanguis; pituitosus autē humor, alius penè iam is sit, vt pauló magis concoctus sanguinis statim naturam induat, cuiusmodi vulgatior pituita; alius, crudus scilicet qui vocatur humor, cruditatis plus præ se ferens, ac semiconcoctus tantùm quidam, longiùs adhuc absit; atque hoc ipso multo etiam num crudior alius, & sicut crassus minùs, ita longè tum viscidior, tum frigidior, quem vitreum vocat Praxagoras, cuique nihil dum

vno aliquo, viresque alijs omnibus maiores obtinente naturæ suæ necessariò calidissimæ, frigidissimæ, humidissimæ, siccissimæ, cuius tandem cunque esse conditionis naturæque contigerit humorem illum: quem quidem, modò purus prorsus, intaminatusque alijs, naturæ tantùm suæ relinquatur, esse eiusmodi in summo semper constitutum oporteat. Quòd si, vt contingere aliquando id possit, atque ad summum malitiæ suæ perueniant humores, causæ sæpe, quoties intempestiuè id fit, in sanguinis detractione repositum plurimum est: tanto quidem minùs, quum factum iam id in corpore reperietur, atque ad summum Cacochymia, seu quę pituitosorum humorum est inconcoctorum, seu quæ biliosorum, nigrorúmque, peruenerit, audacter ad venæ sectionem accedendum, mittendúsve nobis erit sanguis, maximum humorum reliquorum temperamentum, naturæque in summa (quod dicitur) thesaurus nostræ habitus meritò, existimatúsque semper. At in propioribus sanguinis formæ humoribus, qui nondum ingressi sanguificationem iustam, in proximo sunt, vt ingrediantur; aut ab ea processerunt quidem iam, neque recesserunt tamen multum: in his tutò ac securè, quasi qui sanguinis natura formáque comprehendantur, mittemus sanguinem: aut quæ vicem huius gerere possint moliemur, prouocatis fortè mensibus in mulieribus; & in viris, qui opportuni rei huic inuenti fuerint, hæmorrhoidibus.

Horum superiorumque in medio positis mediam quoque rectè adhibebimus considerationem: vt, si alia quædam prætereà admonuerint, ætas, corporis habitudo, anni tempus, constitutio, faciendúmque id esse persuaserint, faciamus: sin minùs, desistamus, aut parciùs certè faciamus: præsertim verò, quum crudiores venis humores continebuntur, quos maioris semper cruditatis suspicio alienos maximè à sanguinis detractione reddit.

Qua repurgati ratione debeant vitiosi Venis contenti humores. Et qua vtendum in hoc præparatione sit in humorum diuersitate.

CAPVT IIII.

NEque tamen, quum demendæ Cacochymiæ sectionem adhibendam esse venæ dictarint nobis multa, rè in eo peregisse nos totam credemus. Etenim leuata tunc detracto sanguine ex parte aliqua natura, repurgandus manebit humor omnino, suo sibi proprióque medicamento quisque: biliosus suo, ac melancholicus item suo. Atque hi quum ducendi de corpore fuerint, non semper tamē præparatione multa opus erit: sæpe tenuitate sua biliosusque inprimis facilem se exhibebit, neque purgationem vlla ex parte morabitur. Sed & huius tamen interdum, melancholici autem semper, crassities attenuari ad faciliùs atque expeditiùs educendum volet. Simul meatus, viæque, qua euocandi humores erunt, aperiri ac patefieri poscent eadem opera omnes. Crudiori autem illi, necdum ad sanguificationem perducto, præter hæc, (quoniam & ipse crassus dissecari, & lentus detergeri volet) etiam concoctio debebitur, quo promptiùs atque expeditiùs foras eijciatur: moraturus alioqui purgationem, piger natura, & moueri locò difficilis, propter frigiditatem, & crassitiem; tum verò etiam commotus ijsdem hisce qualitatibus obstructurus vias, præcipuè verò angustiores omnes. Per quas quum nec expeditè deferri ipse queat, & interclusos alios, quo minùs liberè progrediātur, impediat: necessariò inter purgandum & tormina, & rosiones faciet, & animi interdum deliquia accedent: neque magna tamen, neque iusta purgatio sequetur. De hoc dictum maximè Hippocratis circunfertur illud: πέπονα φαρμακεύειν, μὴ ὠμά. Quo, nisi concoctum, minimè repurgante medicamento aggrediendum esse crudum hunc humorem iubemur. Itaque præter cibum potionemque, atque etiam medicamenta attenuandi incidendique facultate prædita, & ad conficiendam humorum crassitiem apta, quanquam his quoque ipsis non parum insit concoctionis moliēdæ virium: admouenda tamen succorum eiusmodi cruditati sunt, quæ hoc ipsum priuatim faciant, nempe concoquant; Piperis, genus omne, & Zingiber, compositáque ex his, aliaque ad hæc nonnulla posteà dicenda, quorum calorifica vis sit; at mitior semper, ac benignior quædam, præsertim si crudi, de quibus nunc agimus, primis illis, quæ circum iecur & mesenterium sunt, cumulati humores venis fuerint. Nam paulò vehementior excalfaciendi tum vis abductos inde in totam corporis molem ambitúmque succos detulerit etiamnum crudos. Quod causæ etiam fit, præter suprà dictas, ne tam libenter hic, contentis scilicet eo loci crudioribus succis, ad venæ statim incisionem accedamus, quanuis coaceruatis venas intra humoribus debeatur ea aliàs. Quoniam eo casu secta vena bo-

nus quidem prodierit foras sanguis primò: mox è venis illis prioribus malus (hoc enim suppositum est) continuatione quadam sequutus raptusq; in vniuersum corpus feretur.

Ita nec exercuisse, nec lauâsse, eandem ob rem, nec omnino commouisse præstiterit: quieuisse operæpretium fuerit, (qua maximè ratione peragi concoctio solet) boniq́ue succi sorbitionibus vsum, & vino, dedisse somno se quoque in tempore. Quem iam vinum non minùs ipsum conciliarit, modicè ac temperatè sumptum, vnáque semicrudos humores concoxerit, (quod illius proprium est) & qui redigi ad concoctionem nequiuerunt, per vrinam & sudores elicuerit. Quiete autem hæc omnia facilè peraguntur. Quæ peracta quum fuerint, tum verò & humoris illius plurimum expletæ iam sanguificationi cesserit; & si quid huius illam effugerit, & nec vrinam, nec sudores sequutum fuerit, is demum præparatus ita humor dissectus, detersus, coctus, ad exeundum de corpore accinctus, cùm minore omnino negotio, tum tutiùs multo ac securiùs, minimeq́ue renitens, educendum se nec vehementiori alicui medicamento præbebit. Atque hæc ferè occurrêre de venis etiamnum contenta generis omnis Cacochymia, venę primùm, si fieri id possit, sectione; tum & pharmacis euocanda, forásque eijcienda; denique quoquo tandem modo abolenda, quæ tradi possent, priusquàm, qui non parui sanè, nec pauci impendere inde videntur corporibus, morbi, actis radicibus, pullulent.

Nunc de ea, quæ molem, habitúmque totius atque ambitum corporis obsederit, tractandum restat. Nam quæ in primis illis ventriculi & intestinorum, vicinarúmque ac circuniectarum partium regionibus, cauitatibúsque, & conceptaculis maioribus, sensuq́ue iam manifestis versaretur, sed extra venas tamen: eius verò secundùm instituti nostri formulam tractandæ ratio omnium prima tradita antea, atque explicata est.

Mole corporis contentorum prauorum succorum ratio abigendorum omnium: ac cuiuscunque tandem generis Cacochymia, lassitudinem vlcerosam facientis, humoris vitiosi exemplo.

CAPVT V.

Molem hoc loco, habitúmque corporis carnosum ferè genus omne, solidáque corpora, quæcunque ea corporis in parte fuerint, siue interiùs circa penetralia, siue exteriùs in ambitu, accipimus; in quæ recepti loca vitiosi humores, nisi quoquo pacto abigantur, negotium valetudini exhibituri sint introductis morbis, exhibentque iam sæpe sanitatis etiamnum campo contentis, lassitudinem facientes vlcerosam soli, & phlegmonosæ partem ipsi, partem plethora, quæ tensiuam rursus lassitudinem sola creat ipsa. Neque omnis tamen Cacochymia vlcerosam genuerit: sed tenuis tantùm acrisq́ue, & mordens; eáque carni, vt diximus, cutiq́ue, ac sensu præditis membris immersa: pauca tamen, aut certè non multa. Quæ si multa, vel paulò acrior fiat, iam horrores quoque ciuerit: magisq́ue adhuc aucta, qualitatéque sua intentior, etiam rigores, calidior quanuis ipsa. hoc enim alibi ostensum iam est, tam calidis, quàm frigidis humoribus per sensibiles corporis partes paulò minùs commotis horrores cieri; paulò magis autem, etiam rigores. Commoueri autem agitatos certum, partim à membrorum facultate, cui insitum sit noxia semper expellendi, partim vehementiore aliquo corporis motu, aut exercitatione facta, aut insolatione, aut quoquo alio modo, ira quoque non minùs sæpe, aliáque animi commotione aliqua. Quocirca hæc ipsa, de qua institutus nobis nũc sermo est, lassitudo vlcerosa & exiguum quid vitiosi humoris causam habet, eamq́ue immotam, si vel paulò auctior, acriorq́ue facta, membra carnosasq́ue partes ad sui expulsionem irritauerit, aut sese illa ipsa commouerit: sine dubio horroris etiam aliquid, interdum verò & rigoris accersiuerit. Idem facient frigidiores humores aliqui, tenuitate assumpta, aut acrimonia. Qui postquàm diu manserint, nec naturæ intereà ordinem elaborati subierint: non modò horrores, rigoresq́ue, quales Hippocratis olim tempestate ignoti fuêre, posterioribus autem Medicis sæpe visi: sed etiam febres inducent putrefacti. Cæterùm hæc propositi iam nostri limites excesserint: itaque sumenda tantùm ea, quæ tractemus, quæ intra commissæ aut desumptæ nobis prouinciæ terminos continentur. Tenues acresq́ue humores, calidi, frigidíve, eatenus in cuti, subiectisq́ue cuti partibus, progressi, vt lassi-

lassitudinē sponte sua vlcerosam gignant, ab vlteriore morbosoq; iam affectu omni alio abstineant. Tum alia vitiosorum humorum genera iisdem locis impacta, nihil dum aut dolorifici, aut vlcerosi sensus, aut molestiæ denique alicuius malum afferentia quidem illa, sed illiusmodi tamen, vt morata diutiùs, nisi aut alterata immutentur, aut aliqua tandem ratione eijciantur, tollāturque de medio; corruptione facta, in non leuia sæpe discrimina vocabunt. vt quum aut transfusam fortè per corpus totum flauam bilem, siue nigram etiam interdum spectare est, certumque crudiorum, ac pituitosorum humorū in partes easdem dispersum specimen visitur. Quos omnes, antequàm quicquam inde mali suboriatur in corpore aliud, humores succosque, aut ad concoctionem deducere opus fuerit, si qui tandem eius fuerint naturæ, vt admittere illud possint, quales ferè crudi qui dicuntur & pituitosi humores sunt: vel si subire hanc nequibūt, nec integram naturæ elaborationem illam recipient, abigendi omnino erunt, cuiuscunque tandem cacochymiæ genus sint: aut dissipati, inque tenuissimas auras exhalati, aut sudoribus excussi, tollendi. Nam medicamentis eos repurgantibus, longiùs, quàm vt attrahi facilioribus quibusdam possint, summotos, eduxisse; id verò sumopere verēdum, vt officij munerisque futurum nostri sit, qui vehementiora hoc in opere, quæ præstare sola idipsum hoc possent, medicamenta rebus peragendis nostris non libenter recipimus, nisi verò fieri aliter haud possit. Et crudiorum quidem, vel semicoctorum perfectam coctionem non aggrediemur, vt in sanguinem succumq; bonum conuertantur ad alendum: quādo nec nisi sanguis priùs facti nutrire, nec sanguis fieri, nisi venis cōtenti, possint; venas autem iā exierint crudi, aut collecti ibi fortè sint: verùm vt attenuati difflentur meliùs, propterea coctionem moliemur horū, quam poterimus, atque adeò ratione aliqua elaborabuntur, vt hoc assequamur. Idem pariter in reliquis fiet, vt illorū crassities discecetur si qua fuerit, detergatur viscidītas, ad meliùs faciliusque dissoluendum, mouendumque loco eos. Simul & cutanei meatus aperti seruabuntur, patefientque omnes.

Tum verò si cutis fuerit affectus tātùm, proximarúmque partium, neque altiùs insederit aut vlcerosæ lassitudinis causa, aut aliàs vitiosus humor aliquis alius: recuratoria exercitationis parte haud ita magno negotio tolletur. satis nanque factura ad id ea esse videtur. Sin altiùs sese abdiderint, & profunda musculorū occupārint: maiore tunc opere incumbēdum in id: atque, si nullæ in interioribus cruditates, nulliq; ibi, aut in venis vsquā, semicōcocti, inconcocti ve succi (hoc enim ita nunc ponimus) reperti fuerint; hîc non verebimur (neq; enim verendū est, ne, q nulli hîc sunt, è profundo in corporis molem crudiores rapiantur humores vlli) ea administrare, quæ vel ad extimam vsque cutis superficiem caliditatem extendere suam valeant, vt ferè oxypora habentur; frictionibusque vti multis, oleo ad hæc adhibito relaxantium aliquo, idque quo tempore primùm à somno surgunt experrecti, vacuo iam ventriculo. Tum quiescentibus priùs deambulatio iniungenda modica, perfricandumque rursus diu multūque, ac balneo vtendum modicè calido: victúsque accommodanda ratio omnium maximè boni laudatiq; succi, minimè crassi, miniméque viscidi; ptisana, panatella quæ vocatur, laudatarū carniū iuscula, saxatiles pisces, minutioresq; fluuiatiles, & mōtanæ auiculæ, ac victus attenuātis ratio omnis. Quòd si pridiana abstinentia præcesserit à cibo, par. cúsque is fuerit: cessura omnia meliùs sunt. Non parum enim retulerit, quo securiùs cuncta peragantur, si cōtentos tantummodo in ambitu habitúque corporis humores concoquendos, aut disijciendos habebimus: non etiam timendum nobis sit, ne quid ex ventriculo quoque eodem attrahatur, aut frictionum multarum, aut balnei etiam vsu, victúque extenuante, ac calorifico; tum euocantibus quoque è corporis mole tota humores vnguentis, dissipantibúsque, sæpe etiam cōcoctionem eorundem iuuantibus, qualia sunt, Acopa quæ dicuntur, fiuntque ex abietis semine alia, ex populi floribus alia. Et quod diximus, vtiliter tunc ea insuper assumi medicamenta posse, quæcunq; vel ad extremum vsque cutis per corporeæ molis partes omnes excalfaciendi vim deferant suam: tale erit Diacalaminthes medicamen, cuius facultate & crassa, quæ corporis mole collecta sunt, quò peruenire facilè soleat, si ex minutissimè tenuissiméque cōtusis omnibus compositio fiat, attenuabūtur; & glutinosa detergentur, disijciētúrque; & succorū cruditas, qua poterit ratione, emendabitur; & vrina, mensesque sæpe mulieribus mouebuntur. Atque ita spes esset, bidui aut summū tridui curriculo noxam huiusmodi omnem, vlcerosæque inprimis lassitudinis sensum, discuti haud ita difficulter his omnibus posse. Quorū alia humorum crassitiem incidunt, lentorem alia detergent, quædam calorifica vi exte-

nuatos absumere, atque in halitum digerere possunt: cuncta verò propè simul crudos concoquere humores ad dissipandum meliùs, eosque ad extremum conficere valent absumptos, per se proprijsque viribus calorifica omnia, Diacalaminthesque ipsum: modò non à cibo sumptum, sed ante potiùs aliquãtum, vel cum cibo quoque interdum ipso, nunc salis ritu inspersum, nunc cum melle aut saccharo etiam exceptum Electarij in modum, fluxioris, solidiorisve. Frictioq; ad hæc, & temperatè calidum balneum, præsertim accedente somno, ad quem vel inprimis maximéque balneum ipsum inuitat, placidissimum sępe soporem, humefactis particulis cerebróque ipso, concilians. Quo nihil præstantius, cùm ad concoquendum, tum verò discutiendum digerendumque per halitum humores prauos quoscunque, nempe quàm initus placidè post balneum, ac quietè captatus somnus, antegresso præsertim cibo aut nullo, aut exiguo admodum. Quod ipsum velut ex accidenti, ac secundariò, concoctionem vbique in corpore, non modò in eius mole crudorum, promouere aptum sit, minimè impedita nouò, nimioque sæpe, conficiendo alimento cõcoctrice membrorum facultate.

Diuersarum affectionum, locisque diuersis contentarum, próque maioris minorisque diuersitate variè tractandarum modus. Exemplum huius, crudi humoris diuersis locis contenti, & lassitudinum generis omnis, miscella affectio.

CAPVT VI.

PErcurrimus omnia Plenitudinũ, ac Cacochymiæ, vt opinor, genera, sed simpliciora, vnde maximus semper futurorum morborum timor, ac suspicio: quaque abigenda hęc ratione sint, addidimus, vt morborum depulsio valetudini iam nostræ imminentium ex hac haud dubiè potissimùm parte pendeat. Quique versatus in hac sedulò fuerit, tractâritque eam, ac parata & in promptu ex illius officina penuque remedia ad manus habuerit, plurimos morborum noxæ subtracturus sit, Eorum, qui dubio sanitatis suæ statu fruuntur, deque eo prorsus iam decessuri sint morbis tentati, quos neutros vocare mos est, decidentiæ diduximus, vt dixi, simpliciter genera: & quo quæque loco (quoniam per magni id relaturum erat) contenta, quæ tractanda essent ratione, docuimus.

Verùm enimuerò diligenter animaduertendum id, nec ab eo vnquam dimouendum oculos, si contingat (quod sæpenumero tamen euenit) vt coniuncta componantur hæc, aut illorum quædam, pluráve eodem tempore: tunc quidem rationes quoque eorum misceri, habendámque esse tunc pro cuiusque magnitudine, aut præstantia, considerationem conueniet, æquè ferè ac in parte Artis Curatrice, quum in affectuum, nonnunquam etiam symptomatum, sæpe causarum, miscellanea quadam coitione facturi aliquid, momẽta priùs ac pondera rerum omnium diligenter expendimus. Hic pariter & Plenitudo esse in corpore, & Cacochymia, & hæc illáve loca occupare potest, maior, minórve altera. Próque harum igitur semper diuersitate diuersa quoque faciundis rebus accommodanda erit ratio, non modò quum diuersæ reperientur affectiones: sed etiam, quod iam antea monuimus, quum varijs eædem, aut diuersis quoque diuersæ locis continebuntur. Iam primùm, crudus ille humor, qui ὠμὸς est, & dicitur Praxagoræ, cuiusque non postrema, adeóque omnium prima, ac maxima habenda est consideratio, plurimum intererit, vniuersi'ne corporis partes omnes æqualiter obsideat, an primas tantùm viscerum regiones illas; an etiam ingressus venas sit, hásque an primas tantùm eas, quæ circum iecinoris sima, & in mesenterio sunt, an maiores etiam illas; an verò in mole tantùm habitúque reperiatur ipso. Hic vbicunque locorum fuerit, concoqui semper, aut confici saltem, & discuti debebit: sed alia ratione primæ corporis regionis sedibus, venisve primis, alia alijs, aut in ambitu etiam collectus. Huius præsentia, si qua nobis facienda, admouendáque esse ad præcauendum recta dictârit alioqui ratio, retrò sæpe atque aliò flectere rationem cogimur, & quo minùs perficere queamus, impedimur. Nam nec secabimus venam, quanuis alijs fortasse rationibus nonnullis admoneremur, si primis venis contineatur, aut circum illas; ne raptus feratur cum sanguine in maiores, tum deinde etiam in totam molem: nec vomitu educendum curabimus inibi cumulatum, si pars illius in corporis quoque ambitu fuerit; ne euomendi vehementia ex superficie interiùs ad penetralia trahatur. Concoquemus potiùs, neque id tamen validis ac potentibus medicamentis; ne exagitatus crudúsque adhuc vlteriùs per corpus fera-

feratur. Piperis aliquo erimus contenti, aut ex tribus piperis generibus composito medicamento, sed simpliciore illo, quod διὰ τριῶν πεπέρεων est: vel etiam Diaspolitico, quum præsertim concocti iam partem per aluũ subducere consiliũ fuerit. Crassitiem autem humoris satis erit nobis incidisse simul & cõcoctionem eo pacto promouisse, quandoquidem incidentia, atque attenuantia idipsum faciendi facultatem sæpe non exiguam obtinent. Non quidem valentioribus, aut quorum excalfaciendi prætereà vis multa sit, sed Oxymelite id quidem moliemur, non compositiore, simplicique potiùs, & acri vehementique minùs. quoniam compositum magis aliquod, ac valentius, commotam succorum cruditatem in corpus transuehet.

Eadem humorum cruditas si in vniuerso corpore constiterit, adsitque prætereà vlcerosa lassitudo, quæ acrium humorum Cacochymia est, inire eam rationem oportebit, qua vtrique succorum prauitati, quacunque corporis in parte, optimè consulatur: vt primùm concoquentibus, & incidentibus contentam venis primis circuniectisque partibus materiam tollamus: mox cientibus vrinam, dissecantibusque magis, etiam in venas maiores illapsæ ratio habeatur: postremò cùm his, tum etiam calidioribus, ac longiùs cum caloris potestate sui in corporis extima vsque progressis, perque halitum digerentibus iam, atque euaporantibus, carni cutique inhærentem detrahemus. Hãc rationem sequuti Diatrionpipereon primò vtemur simplici; tum composito etiam magis, quódque quantum anisi, thymi, & gingiberis accepit priùs, tantundem etiam nunc petroselini recipiat: mox etiam Diacalaminthes medicamentum addemus, vnguentisque vtemur tutò iam contentam corporis mole Cacochymiã omnem discutiẽtibus, eandemque operam præstãtibus alijs, perfrictionibus, exercitationibus, balneis, cibo, potúque.

Iam tensiuam lassitudinem, solidiorum partium extensione ob plenitudinem oriri solitam, quoties quidem sponte sua fit, quis nescit præsentaneum habere maximè remedium sanguinis missionem? Præsentaneum dixi, non nesciens alios quoq; esse demendæ plenitudinis eius modos iam antea quoque relatos: at non æquè efficaces, nec quorum tam præsens, atque in numerato auxilium sit: imò qui ob moram sæpe nimiam magno cum discrimine administrentur, vtquum, nisi extemplo detrahatur sanguis, principali parti alicui, cerebro fortè, aut spirandi instrumentis, manifestum interdũ periculũ impendet. Atq; hîc tamen quoq; in ducẽdo sanguine, quod & vires, & ætas, & alia quædã admittant; esse, quod diximus, impedimento potest succus vitiosus aliquis, pręcipuè verò crudus, alibi quàm venis maioribus illis cõtentus, neque ibi tamen quantuscunque. Nam nec cum sanguine vnà fluens multus, nec à puriore sanguinis natura recedens multùm venas intra quãuis, neq; verò in minoribus primisq; illis, vel etiam extra omnino positus, detrahi secta vena commodè poterit, quod antea quoque monuimus. Vsq; adeò composuisse omnia semper simul, locaque corporis, & succorũ rationes, quãti hi, qualésve per singulas corporis partes habeantur, cõtulisse inter se, peragẽdis rectè rebus, cõducibile meritò visũ semp fuit, vt omni nostro in negotio maioris magisq; vrgentis maior à nobis assiduè ratio habeatur.

At in phlegmonosa extensiuæ vlcerosęque compositione, sanguinis mittẽdi anteuertit omnia consideratio statim, prægrauante ingentis sæpe doloris magnitudine, cumq; insignis caliditatis sensu sublatis veluti in tumorẽ quendã musculis. Quod nisi cõfestim fiat, & detracto extẽplo sanguine succurratur: mora nulla, quin certũ vitę discrimẽ adeãt, nisi, quod ipsi facere neglexerint, naturæ statim ope corrigatur, aut profluente è naribus sanguine, aut sudoris eruptione copiosioris. Nec cessationẽ patitur malũ, festinãdumq; est, & iteratò detrahendus sanguis, vsq; eò, vt expectari animi quoq; deliquiũ in secũda missione possit, refrigerãdo ita meliùs habitui, & vt tumorosum ex eo corpus sidat, abeatq; dolor. Ita (quoniã hæc à me hoc loco ea gratia repetũtur, superiùs etiã tradita, vt, quantũ variarũ inter se affectionum vires examinâsse iuuet, sciamus) in phlegmonosa vitiosi succi, qui vlcerosam gignit, & vetare quãdoq; sanguinis missionẽ posse videretur, quasi obscuratur doloris magnitudine, impendẽtisq; mortis metu, aut vt benè secũ quis actũ putet certę, vehemẽtissimæq; alicuius febris periculo, ratio omnis. quanquã nec multus hoc casu subesse, qui venę sectionẽ prohibeat, in corpore crudus humor queat, vbi caloris, ingentisq; cũ tumore doloris tantũ; & quæ paulò magis acriũ humorum Cacochymia fuerit, ea præterquàm ꝙ alterius magnitudine, & dignitate, & periculo superatur, etiam retũdi aliquantisper acrimonia eius atque efferuescẽtia ex venæ incisione poterit, multoque ideo minùs semper, quàm crudi humoris illius præsentia, sanguinis detractionẽ impeditura sit.

Quibus rationibus agẽdum, ne intrò pulsi, néve foras acti, quũ non oporteat, ferantur humores. Et quæ commotiores eos reddant, vt vitari possint.

CAPVT VII.

MAxima aût, maximeq; attendenda his rebus cautio ea est, vt simpliciter tãtùm, quod primore quodam respectu admoniti fuerimus, agendum nobis in his esse putemus, quoties aut soli, solaque corporis regione vna aliqua coaceruati humores infestabunt. Vomitione enim tutò educemus prima solaque viarum regione collectos, quum nullum periculum erit, ne mole corporis tota dispersi alij vomendi vehementia citati eò perque venas correpti trahantur. Rursus ijdem, seu mordaces, seu crudi, seu quicunque tandem excrementitij succi, sola extima in mole, solóque habitus totius ambitu collecti, absque suspicione arripiendi alios eodem, qui nulli tum sint, tutissimò etiam paulò magis valentibus medicamentis attenuari, disijcique, ac discuti, & dissipari poterunt, ac debebunt. Longè secus, quum partem vtranque, extimam, intimamque, aut etiam mediam corporis insederint. Etenim eadem tum vi, qua de locis suis violenter commoti deducuntur proximi quique, vel longiùs etiam dissiti continuatione quadam sibi ipsis semper succedentes, quò primus eos impetus ille tulerit, ferentur, non exiguo sæpe discrimine accumulandorum nimio plus eadem in loca excrementorum, præfocandique ita caloris quandoq; natiui nostri, aut phlegmones tumorésque alios excitandi, aut meatus multos obturandi, aut refertis pessimo succo venis magnis sæpenumero morbis, febribusq; adeò continuis, malignisq; ipsis causæ satis præbendi.

Quapropter cauenda diligenter inprimis cuncta hæc, ne aut foras, quum non oporteat, aut intrò discorditer abacti humores, turbas maiores etiamnum moueant. Placidè igitur & quietè tractandi sic, qui foris, sensim paulatimque facta per halitum digestione, ne alij vehementiùs discutientibus medicamentis ipsi quoque violenter foras euocentur: qui intùs, leniter incidentibus ac concoquentibus, non efficaciter nimis hoc facientibus, (agitantur enim perturbanturque his, agitantque & perturbant alios, ad sequealliciunt) non vomitu, non solutione alui violentiore, quibus intrò, foris priùs in ambitu corporis positi, succi arripiantur; modicè subducentibus, aut modicè vomitum prouocantibus, extenuatos iam concoctosque molliter eduxisse interdum fortasse liceat.

Porrò quo deuitari faciliùs possint, scire oportet, quibus foras, quibúsque intrò maximè excitati propelli humores in corpore soliti sint. Foras agunt, exercitatio, perfrictio, vnctio excalfaciens aliqua, calida item somenta, & balneum, & exanimæ pathematis iracundia: intrò, quæcunque extrinsecus cuti occurrere frigida solent, aut quæ adstringendi vi pollent. Sæpe animi tristitia, sæpe horror, quacunque is de causa contingat, hoc fecerit. Qui leui primùm occasione aliqua, maiore deinde humorum commotione, etiam febrium inuasionibus causam aliquando dedisse visus est. Sæpe auditu aspectúque horridum aliquod, incusso terrore, metúque perculsis intrò humores egerit. Quæ antea diligentiùs animaduersa, ne quid inde deterius eueniat, eo vitâsse consultiùs semper, atque in tempore dabitur.

Præcautricis partis officia plura, non modò, qui in propinquo se ostendunt, sed paulò etiam vlteriùs, tum multo quoque longiùs venientes morbos anteuertisse. Victus ad hoc rationem temporis omnis esse; venæ sectionem, & purgationem, solius Veris, Humori cuique ducendo quæ inprimis commoda tempora.

CAPVT VIII.

SEd neq; illud hîc non manifestum, atque in aperto satis, Quo magis vrgere omnia hæc atque instare visa fuerint, eo celeriùs succurrendum esse. Multa enim eiusmodi esse reperientur, quæ nec cessationem, nec dilationem, nec procrastinationem omnino vllam ferant: vt si vel parua sæpe temporis mora interponatur, quemadmodum de phlegmonosa lassitudine dictum est, dicique de alijs non minùs quoq; potest, in foribus statim futura noxa sit. His igitur malis venientibus procùl obuiàm iuisse præoccupantes, propiùs accedentibus appropinquantibusque occurrisse statim, imminentia iam atq; instantia repulisse, expedientissimum semper fuerit, præsentibus paratisque auxilijs semper: vt, quocunque anni tempore aggressurus nos hostis esse videatur, habeamus, quibus sustinere impetum illius, tum deinde etiam ex toto abigere nobis liceat, veluti intercepto interclusoque commeatu, aut intercisis vijs, & quacunque tandem Artis ratione disiectis infestorum nobis humorum copijs; antequàm pedem inferre in prouinciam nostram, quæ nobis tuendæ defendendæque Sanitatis commissa est, possint; aut committere prælium, manusq; conserere iusto, cuiusmodi cû morbis ipsis quando confligimus fit, prælio cogamur.

Quòd si quædam veluti induciæ cum mor-

morbis nobis aliquibus erunt, nec ictum tamen fœdus, vt recurrentes aliquando, inuasurosque expectemus: iam tum multo antea parare, nósque rationibus illorum omnibus opponere, & consilia interrumpere commodissimè licebit. Id erit tempus anni aptissimum Ver, peragendis his. Ita nanque de belli totius, quod perpetuum cum morbis aut deuitandis, cauendisque, aut repellendis, aut profligandis gerimus, ducendi rationibus instructi facere debemus ab Hippocrate præcepto illo: (Aphor. vj.) ὁκόσοισι φλεβοτομίη, ἢ φαρμακείη συμφέρει, τούτους τοῦ ἦρος φλεβοτομεῖν, ἢ φαρμακεύειν χρὴ, vt seruata sedulò atque exquisitè victus ratio omnis, captaque ad prohibendum morborum incursum commoda reliquis omnibus temporibus futura sit: liceátque eius nullo non anni tempore, nullo non loco, maximum semper vsum sentire. Venæ sectio, aut purgatio, quas vitandorum longissimè aliquando accedentium morborum gratia inimus, propriæ verni temporis habeantur: aliàs inchoantis primùm, quod Ver nouum est, vt quum ex plethora morbos timemus, aut pituitosos atrabilariósve repurgare humores consilium fuerit: aliàs finientis iam, vt quum bilem biliosósque, quanuis Autumno etiam atrabilarios liceat. Sed Vere non sanè minùs, clara apertáque omnia ratione: vniuersali primùm illa, ac communi, quòd benignioris tum syderis recursu, vernantisque anni calore, atque humore eliquescere iam incipientes, etiam superiorum anni temporum collectitij succi, fundique, cùm faciliùs medicamentis ducentur etiam lenioribus; tum, nisi ducantur, primo quoque tempore consuetas sibi corporis partes impetent statim, morbósque gignent. Quæ ratio incidendam quoque venam esse persuadet, eo potissimùm tempore, quo cùm multus, (multus enim toto Vere dominium exercet sanguis suum) tum fluxus, fluuidúsque is, minima quaque occasione partes petere imbecilliores transmissus, ac quascunque petit, morbis necessariò infestare plurimis, (nisi plurimus ipse statim detrahatur) potest, pleuritide, peripneumonia, angina, denique phlegmonem facilè facere, quocunq; impulsus se receperit: priuatim verò pituitosum humorem, cuius maxima hyeme tota generatio, quo generatur tempore, educere frigidum suapte natura, ac penè immotum, non satis rectum fit. Ita nec serosos ipsos quoque pituitosos, quanuis hos, vtpote magis mobiles, priores, sed Vere demùm ipso, detraxisse purgationibus liceat, post quos pituitosos aggredi statim eodem anni tempore æquum sit. Sic quidem comitiales, attonitos, spirandi difficultates, podagricos, articulares, quorum frigidior causa, affectus prouisos detritamus, Sic melancholicos, ne correpti affectu insaniãt, defensos tuebimur. Et incipientes in mulierum mammis Cancri hoc consilio cessâsse visi sunt, repurgatis quippe tunc temporis atrabilarijs humoribus, non illis quidem, quos hyemis tempus produxerit, sed autumno potiùs genitos diu corpore latentes occultauerit hyems, exerturos sese, & periculum corporibus allaturos. Vere enim furores, & atræ biles, morborúmque agmen ab Hippocrate (Aphor. iij.) recensitum illud, nisi depulsi in tempore eijciantur humores.

Licebit nihilominùs autumnó hoc idem moliri, ob multam tunc melancholiæ procreationem: simul ne tam multus per hyemem latitans, Vere demum infestior multo producatur. Sic Elephantiasis morbi tanti repressa sæuire desijsse initia scriptum legimus aliquando, hîc venæ quidem quoque sectione ineunte Vere semel facta, subsequutaque mox melancholici humoris subductione, multo autem magis insequentium semper annorum repurgationibus iustis, atque opportunis. Quæ nisi suo tempore fiant omnia, redintegrascere affectus, quasique supullulantes speciem sui præbere videbuntur aliquam semper. Iam biliosus humor cũctus, quippe qui anni anteacti æstate genitus, temporisque eiusdem æstibus euocatus, ipse alioqui tenuioris substantiæ naturæque mobilis, aut difflatus tunc ex parte abierit, aut in atram bilem conuersus maneat, aut frigiditate hyemis retusus, pituitosoque humore pluri veluti infractus, contemperatusque, minùs iam multo sæuiat; meliùs commodiusque demetur tum corpori, quum primùm vires sumere ad nocendum posse videbitur, ne vis copiaque eius excrescat, vt quasi seminarium futuri eo tempore superuacanei de medio ita tollatur, qui desinentis iam in extremo veris, aut ineuntis fortè æstatis mitioris dies sunt, per hosce dies vtiliter inprimis purgabitur bile corpus, præcautúmque commodè ita illi fuerit ab eo morborum inde prouenientium genere. Certè quidem nouimus nobiles cumprimis viros, non vnum, Tertianæ quotannis obnoxios, postquam conuenienti anni, quod diximus, tempore purgandos se Medicis suis commisissent, febrire desijsse, vixisseque deinde incolumes semper. Vsque adeò videmus experientia comprobatum, quod dictârit priùs ratio, non solùm præoccupandum

sani-

ſanitatis ſecuritatem accommodatis alui ſubductionibus, vomitúque interdum, ſæpiùs etiam detracto ſanguine. & huiuſmodi: ſed etiam ſuis id temporibus, ſuiſque locis faciendum.

Nam quòd æſtate iubemur ab Hippocrate (Aphor. iiij.) ſuperiores ventres purgare magis, inferiores hyeme: id verò non tam de his accipi dictum debebit, quos præcauendo tractamus, ac vere tractandos eſſe præceperit, quàm qui quouis anni interdum tempore ſic ingruente neceſſitate purgationibus opus habituri ſunt. Et admonentis tantùm eſt locorum nos, per quę agenda repurgatio ſit, præceptum; totumque dictum id alterius dicti ſententia nititur, quo rurſus monemur (in lib. De humor.) ſuperuacanea omnia, quacunque ſponte ſua, ſuaptéque natura repunt, tendúntque, illac quoque per conferentia loca agenda, exturbandáque de corpore eſſe: vt ſi veris temporibus, quum purgationes faciendas aggrediemur ad præcauendum à morbis noſtras, qua nobis id ex parte faciendum ſit, in conſiderationem venerit; pro humoris, quem educendum ſuſceperimus, natura agamus: & quoniam non aliter ſentiens Hippocrates æſtate ſuperna tentanda ſuaſerit ob bilis tum copiam humoris ſuperna petentis, hyeme inferna ob pituitam, eadem in loca pronam, atque inclinantem: ſic nobis hanc illámve ſequendum eſſe rationem arbitremur: & veris initio fortè inferiora referemus, quum pituitam; ſub finem ſuperiora, quum agere bilem voluerimus, accommodata humoris ſemper ipſius naturæ purgatione: neque id tamen perpetuum ſeruemus, quando μᾶλλον illud affixerit ſcripto ſuo Hippocrates, indicato maiori fortè ex parte agendum nobis eſſe ita, at non prorſus vt non aliter facere nobis in eo ius faſq; ſit, quandoquidem vel illius ipſius præceptum ſit, mox antegreſſum hoc ſubſequens, Melancholicũ humorem deturbandum inferiùs ſemper fore, τοὺς δὲ μελαγχολικοὺς ἀδρoτέρως τὰς κάτω, nihil veritis ſcilicet æſtatē. Noſq; ipſi ſæpe vtiliter quaſi exleges in hoc facti, ſed vtiliter tamen, & æſtate infernè deijcimus humores, & hyeme supernè; minimè in ea conſuetudine perſtituri, niſi præcuntem operum noſtrorum de more ſucceſſum, quem ſequeremur, haberemus. Quam planè ad rem valiturum id quoque inprimis eſt, conſuetudo, vt vomitionibus aſſuetos, benéque præterea pectoroſos, ad id libentiùs, atque etiam ſecuriùs deducamus: contrarium in his, qui contraria ſe ratione habuerint, agamus. Semper tamen, ſeu vomitibus, ſeu deiectionibus peragendum deſtinatum nobis opus fuerit, id præcedente humorum præparatione facturi, de qua dictum antea à nobis eſt.

Quo pacto autem retundendæ medicamentorum malitiæ, ventriculo, huiuſque inprimis ori, infeſtę, cùm odorata ſemina, tum alia excogitata quædam addantur, quorum additione nec purgandi facultas adimatur, & violentia tamen caſtigetur, componendique hæc ratio, ne introducta inæqualitate diſcorditer deinde purgatio procedat: dicetur mox in tractatione de Salubribus medicamentis, quam nunc breuiter aggreſſuri ſumus, poſt acceptam faciendorum rationem, ne videlicet, quibus exequi cuncta liceat, aptis ad id inſtrumentis deſtituamur.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVSSEXTVS.

Salubria, ac Salutaria medicamenta quæ rectè vocentur. Ex his attenuantium vſus magnus oſtenſus. & dicendorum ratio.

CAPVT I.

MEdicis Græcæ Scholæ omnibus ὑγιεινὰ φάρμακα, quæ Salubria dicere nos & Salutaria poſſumus, ea habentur, quæcunque tantiſper dum ſani degimus valetudini tuendæ noſtræ adhibemus. Ac Salutaria quoque appellentur, & Salubria, quæ morbis iam correptos ſanitati priſtinæ ſuæ reſtituunt. quomodo enim non? quæ quidem depulſis morbis ſanitatem atque incolumitatem corporibus inuehant, reuocent, reducāt, faciant. Propriè tamen magis, vt opinor, certè nec ſignificanter nec digne minùs, his nominibus nuncupabuntur, quæ hanc ipſam defenſam tuentur valetudinem à morborum iniurijs omnibus: vt quidem non minùs ſalutem attuliſſe alicui videri meritò poſſit, qui, ne periculum adeat, néve in paratum, obuiumque, ac certum diſcrimen incurrat, fecerit, quàm qui implicitum iam eripiat. Quo enim plus in altero diſcriminis eſt, ſalutis in altero; ac propior ſine dubio periculo habebitur, ideoque minore ſalutis ſuæ cum ſpe fuerit, qui iam tenetur, quàm qui ne teneatur cauere ſibi poteſt, in quo maior certiorque ſalus: eo ſanè magis, multoque rectiùs, quæ ſtatus huiuſce ac conditionis fuerint, Salubria ac Salutaria dicentur. Noſque operi huic noſtro titulum Salubria fecimus, non neſcij factorum quoque iam morborum ſalubres cauſas eſſe: ſed multo maioris ambitus, multoq; dignioris, quæ Tuēdæ ſanitatis parti inſeruiūt, Salubrium ſignificationem ſequuti in eo fuimus.

Multiplicia hæc ſunt, multifariamq; diuiſa, ac fuſiore ſignificatione illa aëris quoque, motuſque ac quietis, breuiter, percurſarum hactenus rerum omnium differentiæ omnes Salubrium, aut ſecus, nominibus continebuntur. Sed nos Salubria hic tantùm tractanda ſumemus, quæ hoc totũ Salubria medicamēta ſunt, introq; ſumuntur, & vel Plenitudinem vtranq; fieri prohibent, vel factam minuunt: pariter Cacochymiam vel ne ſuboriatur impediunt, vel exortam iam caſtigant reprimuntque, multipliciter aut contēperatā, aut extenuatā, aut deterſam, aut ad mediocritatē deductā, aut vitio ſuo correctā, aut repurgatā, egeſtāq;: rurſus Excremēta, genus quodcunque, aut nimis retenta eliciunt, aut iuſto plùs lata cohibent, & huiuſmodi, quorum partim iam explicata fuêre ſuprà multa, partim explicanda reſtant. De Excrementorum ratione omni ſatis multus in ſuperioribus ſermo. Quæ Plenitudinis, quæ Cacochymiæ conſiderationem ad ſanitatis ſemper ſcopum dirigerent, dicta. Cibi potuſque ex parte narrata ea, quibus præter alendi facultatem medicamentoſi inſuper ineſſet etiam aliquid, diſſecantis, detergentis, ſuccorum vitioſitatem diuerſe emendantis, ac contrarium his omnibus facientis: vt & euitari, & ad vſum adhiberi, pro diuerſa, quam iniremus, rerum actione poſſent. Atque hæc non vno quidem volumine expoſita, iam colligi, notarique, & in rem præſentem deduci debebunt omnia.

Reliqua trademus hîc paucis medicamenta, idipſum quod dicuntur, purgantia, hócque demum pacto Cacochymiam corporibus quæ demant, attenuantiumque ac concoquētium compoſitiora quędam. quoniam ſimplicia magis, quæ præſtare id queant, in vnum congeſta omnia à Galeno libellum ſunt, De attenuante victus ratione qui inſcribitur. Plurimum autem ſemper adeſſe attenuantibus concoquendi quoque virium, cùm antea non ſolùm dictum, ſed & reddita dicti ratio; tum teſtatum id à Medicorum principibus non ſemel legere vnicuique eſt. Qui id præterea alicubi addiderint. Præcipuam, ac potiſſimam Salubritatis, quod ad medicamēta id genus pertinet, rationem (nam & purgantia ſuā retinēt) attenuantibus inprimis contineri. τὰ καλούμενα, inquit, (lib. De bo. & ma. ſuc. cib.) πρὸς ἰατρῶν ὑγιεινὰ φάρμακα τῆς λεπτυνούσης ἅπαντα ἐστὶ δυνάμεως.

vſque

usque adeò crassum glutinosúmque succum valetudini aduersum in sensumq́; humanæ existimauerunt illi. non immeritò. Inde nanque obstructiones, & ex obstructionibus febres: inde alimenti progressus impedimentum, & spirituum liberè aliàs permeantium interceptio, ex quo animi deliquia, & attonitus morbus sæpe, aliæq́; corporum pestes atrocissimæ. Vnicus contrariæ victus rationis vsus, quum crassum faciendi vsus fortè venit, citis interdum nimiùm fluoribus, quos coercere necessum sit. Atqui Therapeutices iam id muneris, proprium penè semper. Tutandæ, custodiendæque sanitatis in negotio, extenuante victu nihil præstabilius, incrassante nihil periculosius. Nisi verò abdomen, & aqualiculum, & pinguescentiæ sarcinam atque onus, totumque illum proximum, aut ipsius etiam athleticæ habitudinis statum, nihil aliud quàm paratissimam ad improuisas mortes viam, præferendum securissimæ semper esse sanitati duxerimus.

Simplicia primùm eorum, quæ corpora repurgant, describemus, nec multa, nec vehementia: quandoquidem non alia, in commune quidem, ratione, quàm quoties nobis cum morbis ipsis negotium est, sed minore tamen semper apparatu, facienda tractandáque nobis nunc omnia sint. Ac gregariæ quidem sæpenumero operæ alicuius futurum opus est, vt nondum collectæ ad morbi naturam ritè explendam succorum copiæ minore negotio discutiantur: & incident tamen aliquando tempora, quum maiorum quoque remediorum futurus necessarius vsus sit, quoties pauló altiùs immersi humores, latitantesque, atque occultantes se, & fortè articulis interdum ipsis impacti, nō facilè, nisi vehementioribus cessuri, detrahendi erunt. Quod quum vsu venerit, sic attēperanda valentiora illa medicamenta fuerint, minimum vt inde detrimenti integræ adhuc sanitati inferatur: aut fortè fortuna præstiterit, diuisis operis non semel tantùm aggressos violenter nimis, sed partitis vicibus minore vehementia detrahere membris noxam conari, vt iactura tantùm temporis fiat, valetudinis pristinæ status seruetur. Id quomodo exequamur, pòsteriùs dicendum: nunc paucula priùs quædam trademus, initio ab Agarico facto, quod olim Democritus, tantus in naturæ perscrutatione, familiaris maximè medicamenti nomine dignatus sit.

Agarici vsus in præcauendis morbis. Omniúmque in vniuersum medicamentorum hac in re modus.

CAPVT II.

EST Agaricum fungi omnino genus arboribus innascens, laricibus inprimis nostrâs, quod quidem vidisse mihi hactenus contigerit, idem & efficax, desumptis sibi ex arbore, quæ resinæ multum fundat efficacioris, viribus, vt opinor, aliquibus. Qui herbæ radicem fecēre, aut qui dicentibus, aut scribentibus idem alijs credidēre, nunquam spectâsse laricum aliarúmve arborum truncis inhærens existimari possunt: præsertim qui, vt Dioscorides ipse, Herbariorum omnium sine controuersia summus, ambigunt, & alijs videri Agaricum plantę radicem esse, alijs vt fungos nasci in arborum caudicibus, scribunt. quasi cui incompertum id esset, ac non certò scire illum oportuerit innasci arboribus. Nā Galenus radicem ipse quoque quum dixerit, statim adnatam trunco addidit. Vsus in nostro hoc negotio (nam quæ in parte Artis Curatrice præstat, cùm de hoc, tum de alijs, de quibus dicturi hîc sumus, sanè tractare non attinuerit hoc loco) medicamenti huius deobstruēdi maximus, infarctusque omnes liberādi, vnde timeri morbi possint. Demet articulorum quoque locis, vel colligi iam cœptas ibi, vel contendentes eò reuocabit materias pituitosas, crassioresque, crebriore vsu: at faciliùs vētriculo, proximisque regionibus illis contentas, quas vomitione prætereà egeret: maximo semper ad sanitatis tuitionem iuuamento, subtractis propinquis, maximisque morborū causis multis, & auersis alijs, forasque eiectis, ne consueta sibi loca petant: vt, qui podagricis doloribus obnoxij sunt, aut coxendicum; breuiter, articularibus omnibus tentantur, his non aliunde certior tutiorque ad præcauendum via sit. Priuatim capitis & pectoris partes Agarico egregiè repurgabuntur, neruosæque omnes: color corpori conciliabitur, seruabiturque in sanitate cum nitore quodam bonus. Flatus discutere solet vētriculo sępe molestos. At idem leuitate sua parti eidem innatat, vnde ad ciendos vomitus vis illi semper insignis, sæpiùs ad vsus multos quærenda; nonnunquam etiam supernatatione ea incommoditatis aliquid ventriculo allatura, nisi additamentis castigetur id vitij corrigentibus. Castigatur oxymelitis maceratione, & sale gemmeo, idque candidum & friabile. Nam nigrum, vna emendatio est, ne quando in vsum quoquo pacto veniat, cauisse, strangulatus facturum, aut superpurgationes.

Memini

Memini Catapotiorum ex mastiche, aloe, & agarico, scrupulorum duorum pondere assumptione Episcopo Castelamarensi Tridentina in Synodo profluxisse aluum ad quadragies, non aliud causantibus nobis, quàm vitiosum fortè tum in compositione Agaricum. Facultas huic tribuitur à Dioscoride & Galeno purgatoria, sic in vniuersum, non dicto cuiusmodi. Aetius pituitam, & bilem dixit, intellecta Graecorum more amara, simplici bilis pronuntiatione. Mesues vtranque primò bilem protulit, tum & pituitam, quam certum obseruatumque est maximè atq; inprimis Agarici viribus deijci, sæpissimè vomitione quoque educi solam: deinde bilis insuper commixtum nonnihil flauæ, concitatis vomitu humoribus, effusę eo.

Dicendum hic in cõmune de omnibus, quos medicamentum quodq; morbos persanare aptum fuerit, eosdē præcauere longè aptius quoq; futurũ, cùm minore semper mensura, tũ faciliore successu. vt quoniam Agaricum comitialibus, attonitis, suspiriosis, respirandi difficultatibus, febribus ex obstructione, articularibus præsentibus affectibus, mederi scimus: eodem vti remedio ad hosce ipsos affectus longè antè præcauendum non incommodè queamus, minoreque id pondere. Qua ferè ratione, accepto veneno, aut in venenatorum morsionibus, si bini Theriaces denarij legitimum pondus sit deuoratæ, futurum arbitremur esse satis denarium præceptum antè, ne qua obesse veneni deinde vis possit, neu ibi morborũ vllus sequi suspectorum. pari hic atque ibi ratione, ne nocumentum, quod diximus, insequatur: dispari in eo, quòd morbi ne succedant cautio erit maxima; venenũ etiam si succedat, atque accipiatur, successum tamen habiturum suum non sit, ac si acceptum nullũ esse. Quod huic quoque ipsi, de quo agimus nunc, Agarico tribuitur, venenis, venenatorumque morsibus vt resistat.

De Rheubarbari potestate in hac parte: & praeparandi id, exhibendiq́, ad vsum hunc, modis. Tum à quibus inprimis morbis tutos nos reddat praesumptum.

CAPVT III.

NOn minor Rheubarbari adhęc vsus opere in nostro, siue cum Rheupontico cēsendum idem hoc fuerit, siue verò diuersum, quò magis inclinat animus. Atq; ita arbitratos fuisse video seculi nostri herbariæ rei totius principes. Calefaciendi, reficcandique potestatem assignárunt ad secundi vsq; recessus efficaciam, aut infra hâc non multùm. Partibus cõstat terreis sine dubio, quod adstringendi vis indicat; igneis calidisque, quod amaror; aëreis, quod leuitas. Quæ planè mixtura conuenientissimũ reddit ad innumera penè medicamen, securique inprimis vsus, non hominum modò omnium ordinibus omnibus, conditionibus, vitæ institutis; in sanitate, in ægritudine, neutra in parte constitutis: verùm temporibus etiã, regionibus, sexui, ętatibus vniuersis accommodum. vt tã pueri, quàm iuuenes, quàm senes; tam viri, quàm mulieres, vel prægnantes etiam ipsæ sæpe impunè, imò maximo cum emolumento capiant. Excepto, quòd (vt hoc quoque obiter dicatur hîc) animaduersum obseruatumque nobis est, in febribus, quarum febrilis maior, quàm aut obstructio, aut humorũ putredo, calor, initio statim exhibitum hoc ipsum accēdisse sępenumero insigniter calorem visum. Neque tamen aliâs etiam, quanuis tot id cõmendatum laudibus extulerimus, nisi summa semper rerum circũspectione, dandũ. Nam quòd discriminũ omniũ securis sumere id nobis quocunq; tempore, quacunq; ætate licere diximus: id eò tantùm pertinet, vt mitis satis, benignaque, atque, vt inter purgantia medicamenta, minimè effrænis natura intelligeretur. Cæterùm dispici oportere, quæ rem circunstãt multa, modumq; adhibendum esse, ac rationem omnibus, id etiam si nulli nos dicamus, esse tamē vnicuiq; in aperto debuerit. Bonitas illi naturæ nõ solùm, quod tenuitate partium, qua meatus omnes permeat infarctibus eos liberans, & adstrictoria facultate pollet, qua robur partibus iisdem, quas pertransierit, adijcit: sed etiam, quòd repurgatoria, qua præstat, facultas illi purior ac syncerior inest quædam, non magnopere alienis infecta qualitatibus, aut extraneis, aut (vt multo maxima purgantium medicamentorum pars) venenatis. Quæ quũ variæ alteriusq; omnino habēdæ sint à purgãtibus naturæ, sic tamen in vnã aliquãdo coiuēre substantiam, ægrè vt diuelli inuicē, secerniq; valeãt: magnoq; sæpe conamine demēda venenosior illa sit, ac non parum ita purgatoriæ sæpe vnã facultatis pereat.

Rheubarbaro Indicæ nardi momētum ad demendam malitiam omnem satis erit: sin macerandum ex liquore aliquo decoctóve sumetur, vini prætereà pauxillulum albi, odoratique. Vires addere illi creditur caprinum serum. Bilis vtroque modo vitiosum humorem detrahet, tum pituitam etiam, tam maceratione dilutũ, quàm etiam pulueratũ. Illo tamen viscera omnia deobstruet meliùs multo, & ichorosos suc-

 cos

cos detrahet, modo: hoc crassiores, pauloque plus membris virium addet. Ventriculo tum iecorique maximè accõmodum, iecorique inprimis, cuius mirificè semper obstructiones omnes expeditè liberat. Eadémque opera ex obstructionibus gigni solitos morbos, qui magni ferè, nec sanè pauci numerantur, potenter arcet, & securitatem pollicebitur defensis ab his, si in tempore cuncta fiant. Nec Tertianæ igitur febres, quæ superuenire æstate solitæ sunt, puræ, nothæque, magnopere timendæ, Vere adulto extremóve, quod dixi, facientibus hoc; neque aqua intercus, nec arquatus morbus, nec malus habitus, nec quicquid morborum infarctuum impeditarumque viarum soboles est; expediente omnia, qua narrauimus ratione, egregiè, faciléque Rheubarbari diluto. Mansum (manditur enim sæpe, glutitúrque) nõ minùs conferet, bilémq; ita, & pituitam æquè detrahet, corroboratis partibus, præterq; mansu illo pituitosæ materiæ eliciet de capite mucique plurimum, manè si fiat. Ferè autem manè plurima noctu aggregata vndique agitur screatu, expuitione, emunctione, peractæ concoctionis superfluitas, & reliquiæ. Idem in puluerem tritum, aut crassiusculè contusum, incisúmve, permiscetur commodè madefactis priùs ablutisque ex vino passis ad eosdem vsus, abolendósque compunctionum sensus ventriculi, iocinerisque, atque earum partiũ omnium. Clarescere inde sanguis atque emundari perhibetur, maximo ad valetudinem ratione omni defensandã viatico, ac commoditate ingenti, si minimè impurum sanguinem circunferamus. Postque iecoris commoda, cui maximè visceri priua propè familiaritate quadam modis omnibus subueniens opitulatur Rheubarbarum, infarctus quoq; lienis tolli eo factos, multóque magis ne sequantur vetari, certum propè.

Patrum, auorúmque nostrorum memoria, ea huius olim caritas atque etiam penuria, vt auro rependendum semper esset. Nunc penè viluit, egenorum quoque medela factum. itaque in frequentissimo vbique & apud omnes vsu, facilè iam commoditatis ad plurima maximæ, & securitatis, quam præstat, fidem tuetur: antea non nisi quum ventum ad extremum esset, in summo ægrotantium discrimine exhiberi debere existimatum, quod raritas ex caritate ac penuria faciebat, vertente vulgo, trahentéque ad summi, validique inprimis, ac vehementis medicamenti opinionem, quasi qui nihil proficientibus alijs, in nulla propè iam spe, confugio demum vterentur Rheubarbari, viribus ac vehementia exuperantis reliqua: non satis, vt videtur, ex æquo collecta in hoc ratiocinatione. Etenim si laborantibus vehementiùs, viribúsque iam infirmis, conuenienter dandum: non validissimum, sed mite potiùs, sed benignum esse medicamentum oporteat, quod futurum ægrotis ex vsu sit.

Aloes facultates multæ, ac diuersæ: conseruandæ tamen sanitati accommodæ omnes. Et cur alijs magis venarum aperire ora solita sit.

CAPVT IIII.

EXiccantior multo Aloes (succum tantùm intelligimus, nam huius tãtùm vsus) facultas, excalfaciendi vis propè eadem: custodiendæ conseruandæque sanitatis partes non sanè minores, vt in qua prouincia quasi ducere ordines possit, sequentibus succenturiatis alijs, extrudendarum fæcum, hoc est, intestinorum sanitatis hostium exturbandorum pollens poténsque, atque inter medicamenta, quæ ἐκκοπρωτικὰ sunt, primum, aut cũ primis. Quod quantum ad sanitatis defensionem conferat, norunt, qui, quantum arcendis longè morbis apertam seruâsse aluũ referat, norũt. Cùm hoc facit, tum cum fæcibus cruditates sæpe multas simul egerit, bilémque, & pituitosæ cacochymiæ nonnihil, hisque ventriculum caputque liberat. Tum verò resiccandi potestate etiam immersas, ventriculi præsertim tunicis, ne putrescant, morbosque generent, materias absumit: atque, vbi absumpserit, adstrictoria facultate, quam non tamen nullam possidet, vnitas corroboratasque minimè difluere partes patitur. quo quid præstantius, aut quod maius ad morborum multorum depulsionem cõmodum sperare possumus? quàm si repurgatis præcordijs, penetralibusque, vbi maximi semper ægritudinum maximarum fomites, roboréque suo firmatis, tuti degamus. Hac ratione vtilissimum ventriculo, orique eius, quod stomachus est, si quod vsquam aliud. hac enim commendatione insignitum legimus à Galeno. Quorum quoque sæpe doloribus, præcipue verò quum inflammationem æstuationemque ex bile senserint, dempta causa succurrit. Vis eius ad iecinoris vsque sima peruenit, raréter vt gibba illius attingat. Quocunq; autem attingit, imputrescibilitatem secum adfert, magnamq; atq; efficacem aduersus corruptionem omnem repugnantiam, viuentium æquè ac defunctorũ corpori-

poribus: vt non facile sit sentire aliquem putredinem posse, cui frequentior fuerit illius vsus. Tonsoribus profectò ipsis notum, nedum Medicis, quanta cum vtilitate media sæpe in pestilitate Ruffi ex Aloe catapotijs myrrha addita, & Ammoniaci suffimento, tuti versentur multi. Hæc per se, primoque.

Illud quodammodo ex accidenti, & secundariò, quòd reseratis ani sæpissimè, sæpe etiam intestinorum superiorum venarum oscillis, (illotam ad id præfert) atroque inde fluente, ac multo sanguine, pessimorum morborum sublata ita è medio causa, plurimum aliquando securitatis adferat. Hinc illatæ interdum iecinori noxæ alicuius suspicio, quod profluuio fortè nimio contingat, aut si nimis multo creber multusque illius vsus sit. Quod malo semper esse, nocumentoque cedere omnibus quoque alijs consueuerit, non modò in hac, vbi reuera si humoris nihil, quod detrahat, repererit in ventriculo Aloe; in illius se statim substantiam conuertat, resiccétque nimis. Ideo senibus quoque, aut natura siccis, damnata: qui tamen ipsi vtiliter sæpe Aloen sumant, eo moderamine, quod humorum fortè in ventriculo præsentia sumentisque natura monstrant. Verùm nisi has, huiusmodique alias, in considerationem adhibeat quis veluti regulas, abusus potiùs rerum futurus quidam sit: nos de vsu loquimur. Cunctáque hæc in Præcautrice etiamnum Artis parte versantibus expectanda erunt ex Aloe. nondum enim (neque enim necessum est) de Curatrice quicquam: in qua nihilominùs multo maximus huius cum euidenti sæpe vtilitate vsus, nullū vt propè Catapotiorum genus, aut perquàm id rarum valde, habeatur, in quod non virium quoque suarum aliquid Aloe ipsa conferat.

Sedata tandem controuersia de aperiendo venas, & secùdùm Mesuem iudicatum, aperiri. Quid ni? quippe quod tantùm non quotidie experientia sub oculos poneret. Atenim adstringendi facultate aliqua prædita est Aloe. Quid tum? num, quæso, tanta, vt magnos intestinorum meatus constringere queat, ne prouolutæ inde fæces cum humoribus vnà ferantur? quorum fortasse acrimonia vellicatarum ora venarum recludantur: quando non his solùm qui Aloen accepêre, verùm alterius etiam medicamenti viribus egestione humorum facta, profluere sanguinem viddraw, non aliter quàm dehiscentibus hæmorrhoidibus. Hic rursus dicent: per accidens hoc. Et nos dicemus, Mesuæ pronuntiatum de Aloe super hoc simplex non demere nobis intelligentiam quoq; hanc. Tametsi haud ita futurum mirum sit, iudicio quidem meo, si, quum de se primóque Aloe multas ac diuersas, adeoque interdum contrarias sæpe proferat facultates, has quoque de suo ac per se edat: vt, accedente præsertim non sanè paruæ rationis diuersitate, foris admota adstringat ad sistendum vsque emanantem alicunde sanguinem: eadémque intrò recepta operati egregiè caloris vim sentiens, fusaque, & accensa, delitescente tum penitus adstringente facultate, ignei tantummodo caloris vim exerceat, reserétque & aperiat, & irritata venarum oscula compungat ad excernendum: aut etiam transfuso calore, qui suscipi in Aloe ob siccitatem insignis potest, feruidior factus sanguis vnà ac fluxilis magis, citatiórque, exitum quærat, moram præsertim trahente intus Aloe, quàm medicamenta alia multa faciant, diutiùs, eóque efficaciùs operata, quod reliqua in transcursu quodam, ac veluti partes eas perstringentia tantùm, nequeunt.

Dotes fistularis Casiæ, exhibendæq; eius tempus, modus, & quantitas. Et quibus comuncta cùm corrigatur ipsa, tum alia corrigat.

CAPVT V.

VEnit in Salubrium medicamentorum, quæ diximus, censum, venietque semper, neque in paruo hercule numero esse debebit, dotium suarū commendatione laudem maximam hoc in opere merita Casia. Siliquam illam, Aegyptiam quam dicunt, intelligimus. Huic nescio an primæ debeantur in hoc ordine, ob facultatum eius facilitatem, ac lenitatem insignem, qua placidissimè subducta lenitur aluus. Nihil in ea repurgatotiæ facultatis vehementioris: aut si quid, exiguum omnino nescio quid, quo bilis ac pituita detrahatur, sic tamen ventriculi intestinorumque ac primas illas regiones ne transcendat. Cætera, molliter inprimis, lenis, lubricóque potiùs pinguique suo, ac dulci euoluens, quæ in ventriculo atque intestinis inuenit. Guttur, faucésque lenit, ac pectus, aspritudine ablata, non autem repurgatis humoribus. non enim eò attingit. Vesicæ patiter, ac renibus exasperatis, eadémque ratione, amica, minimè arenosa in his humore suo coire patiens, vt durescant, ac pingui lubricoque lentore blanditer sternens vias, vt arenida cūcta differantur. Glycyrrhizæ, violariæ cùm florū tum seminum, Myxorum,

taliumque in modum, gutturi, faucibus, vesicæ, renibus non alia ratione subuenientium, quàm quasi demulcendo. Pulpa vtimur calore & humore censa modico satis recessu, vnde & bilis reprimi seruor possit, & restingui sitis, & mundari sanguis, naturaq; illius retineri maximè proprijs qualitatibus.

Non quantauis lenierit aluum; aut bilem, & pituitam soluerit: datur ad sescunciam. vncia plerunque quoque satis, adultis; minorique ætati, minus.

Deuoràsse pauló ante prandium cœnámve, & deambulâsse parum ab assumpta, conueniet. Quo propè modo iubemur in placidè subducentibus aluum alijs: vt vel hoc signi sit, non repurgantium illam, sed emollientium potiùs esse, οὐ τῶν χαλαιρόντων, ἀλλὰ τῶν λαπαττόντων τὴν γαστέρα.

Vtriusque hæc partis, Tutatricis, Curatricisque, munia latissimè actionum propè omnium occupauit. Itaque additur in Electaria lenientia, quorum compositionem interdum auget Salubri nostræ huic prouinciæ commodissimè. Soluentibus, repurgantibúsque pauló efficaciùs corpus, altera ex parte coniunctim mixta, cum ipsa illis vt mitioribus vtamur præstat: tum ab his, quo pingue atque vnctuosum suum illud, laxandis ventriculi fibris nocuum, bonam partem ademptum tollatur, accipit. Sic quidem & quum solius propositus nobis vsus fuerit, adijciendum tamen semper aliquid auferendæ huic noxæ, pro eo ac res, cuius gratia facimus, exposcere videbitur ipsa, aut mastiche, aut anisorum, fœniculi've seminis aliquid, aut glycyrrhizæ: omnium maximè idoneè, modò vsus expostulet, hieram accipiet, & rhabarbarum, quorum vtroque reficcetur parum, simul & hinc illa aliquantulum humescat.

Manna vsus hoc in negotio, & præstantia inter benignorum medicamentorum multa, quæ Benedicta vocant. Credi posse, eidem arbori Mannam & roris in morem ex aere instillari, & missa intus ex arbore humoris materia, gummi modo, extimæ superficiei concretam adhærescere.

CAPVT VI.

TO apparatu non indiguerit Manna, roris cuiusdam cœlestis nomine vetustissimis olim scriptoribus nõ incognita. Per se solaque sæpe ex iusculo tãtùm diluta vsus subos præstat: interdum ex herbularum decocto aliquo stillatitiâve aqua, sacturis quidem ad rem, de qua tunc cogitatio est, at nihil interim illius quicquam emendaturis. Et ijsdem tamen interea commendatur, quibus Casia, dotibus, eadẽ lenitate & facilitate. Ritè obseruantibus pauló plus inesse soluendi repurgandique viriũ in Manna animaduerti poterit: leniendi, emolliendique in Casia. Egregiè detrahitur bilis ex Manna, pituitæ non vsque eò multum. Vnciarum duarum pondere, plus minus, pro re præsenti, plusculum etiam securè sæpe exhibitũ, hactenus non minùs quoque, vt opinor, mite benignũque; &, quod isti vocant, Benedictum repurgatorium existimatum: quòd pondere tanto ὑπερκαθάρσεως tamen non temerè faciat, nec facilè cita ex hac alueis in effrænes iam purgationes illas ferri visa fuerit. Plurimum in ea lenientis simul sine dubio, vnde & pectori, & pulmonibus, & gutturi, & faucibus cõmodè inseruiat cùm per se, tum etiam in Eclegmata recepta. Pueris datur, senibus, vterum gerentibus, omnibus tutò: quocunque omnibus tempore, vel quum lenire tantummodo, aluumq; emolliendo subducere consilium fuerit. Nam bilem licet, quam detrahat, non inueniat; non vrserit tamen vlteriùs: neque, vt violenter eliciat, membra, solidásve illorum partes adorietur. Verterit se potiùs in alimentum, mitissimorum pharmacorum more, quæ calor insitus noster aggressus facilè euincat: ipsa verò, quum quod agant non habent, nec vnde trahant est, cessant, ceduntque; vtpote quæ longiùs, atque in semota vires magnopere proferre suas nequeant, minimè igitur naturæ tum nostræ aduersantia in partes alimenti cesserint. Huiusmodi est Manna, huiusmodi Casia: neque diuersi tamen vtraque temperamenti, modici propè caloris atq; humoris. Quo temperamento, cùm benignitas illis, quam diximus, conciliatur; tum sitim sedant, minimè reficcantia, abductaque præterea bile, ex qua sitis.

Mannam hodie, quum roris tantummodo cuiusdam aërij ritu decerpi ex arboribus existimatum antea esset, colligi etiam veluti scarificatu quodam fraxinorum in Calabria cæsim facto, renuntiauerunt eruditiores, testatumq; nobis fecerunt oculorum suorũ fide id, persuasione ea, vt non vulneratis modò ita arboribus emanare inde exitu sibi faciliore quæsito Mannam, indeque grumos concrescere existiment: sed suapte quoque natura, sponteq; sua, nullis incisuris adiutam, in frondes & folia resudare, demique inde, vt quarundam arborum resinas videmus per se exteriùs remitti,

mitti, minusque copiosè effluere: copiosiùs autem secto caudice, aut ramis, haud dubiè euocato vberiùs eo pacto foras humore. Mirum, ni fieri vtrunque non obscura valde ratione posse credamus, vt eadem arbor peculiari quadam dote propriaque sua sit, (fraxinus autem ea est, genusq; id vnum) in quam cœlitus irroret melleus quidam liquor, incumbensq; partibus arboris omnibus crassescat: simul & liquorem tum intra se concipiat radicibus attracta materia, pariatque ipsa, non autem, vt ego quidem opinor, extrinsecus irroratum arbori vbique vniuersæ intrò rapiat, rursusque eundem deinde remittat. Nam aut inspersum concrescet matutino frigore antelucano, quod fit, & decerpitur: aut liquescet superueniente Sole, eiusdemque mox ardoribus siccescet, priusquàm ad interiora arboris immigret, quò peruenire neq; per se humor ipse facilè quæat per densa duraq;, atq; ad ima potiùs dilabetur. madescét quidé corticis exteriora, vt pluuio humore: intima non penetrabuntur. Neque verò attrahi, absorberique intrò partibus ex illis posse, valde verisimile sit, vbi fibræ, quales arborum alibi attrahendo dicatæ, positu eo longiores nullæ, quæ per arboris semper longitudinem aguntur potiùs. Proinde & alimentum inde attrahitur radicitus, & suggeri materiæ tantum haud difficulter potest, quantum gignendo liquori satis sit: qui foras deinde prolectus lacessita vulneribus arbore, adeóque propulsus interdum ipse gummium in morem coiens extimæ demum arboris superficiei adhærescat. Sicuti non hærere quidem, ac profluere potiùs, cæsim compunctis betulis, quasi stillatitiam aquam, qua lagenæ impleantur, videmus, antequàm folia proferant, radicibus proculdubio in alimenti speciem protractam, aut excrementitiæ alimenti materiæ alicuius in modum, verno tempore in prægnante maximè tunc arbore redundantis, vbertimque adeò, si exitum inuenerit, fluentis. Quam nemo profectò dicere possit, per corticem illapsam priùs, remitti de arbore ea copia posse.

Sena in his vsus, herba iuxtà ac folliculorum. Myrobalanorum item generis omnis commendatio per se. Et de Sero, & Cnici semine, & Mercurialibus, & Beta, & Malua, & Brassica, & Galli iure, & Absinthy coma, & Resinis omnibus.

CAPVT VII.

Recipi huc adscribique horum numero, neque in postremo tamen loco, & Sena debuerit, vni Actuario inter Græcos memorata, Arabum, vt alia multa, inuentum. Cuius si præter folia esse nobis vsui folliculos siliquásque velimus, admonemur à Rei herbariæ peritioribus, seramus nobis ipsam nos, demetamúsque cum herba, antequàm caduci fiant euanescente propè iam semine, virentes etiamnum, facultatémque suam retinentes cum semine folliculos. Herbæ tamen potiores semper vires habeantur, & quidem exoticæ, Alexandrinæque illius, siue aliàs Syriacæ: ignaris nobis de folliculis, quo decerpti tempore mittantur ad nos. Maximus diluti vsus, tum decocti quoque. Maceratur feruenti aquæ infusa, caprinóve sero, vitro intus illito, opertóque diligenter vase, ne qua euaporata vis exhalet. Additur & zingiber, & cinamomum, & ventriculi ori amica alia, quippe momenta horum, Senæ vtputa vnciæ, demendis noxis, quibus stomachum inprimis, atque intestina vexare creditur. Bilem vtranque egregiè ducit, atrámque inprimis, & pituitæ sæpe partem, ac retorridos ante omnia humores quacunque ex materia ortos, vel de pituita genitos. Quam torreri tandem vsque eò posse, vt in atrabilarium humorem desciscat, minimè diffitendum esse arbitror. Mirum quàm deductis, deturbatisque de cerebro, stomacho, iecinore, liene, corde, pulmonibus, sensiterijs omnibus, vitiosi sæpe succi humoribus, tanquam hostibus, exhilarentur omnia, sensúsque vegetentur inde omnes, totáque sæpe serenetur habitudo, adeóque iuuentutem promoueat productis illius annis, retróque actam senectutem retardet, hoc quidem pacto, qua liceat, in vniuersum melancholicis affectibus omnibus conuenientissima. Quibus deuitandis, si, quo fieri id debuerit tempore, huiusce vsus posthabitus non negligatur: sciant ad præcauendum qui vtentur, non incursuros se facilè in eos, aut multo certè sæuos vehementésque minùs sensuros; delirium, amentiam, tristitiam, lepram, psoram, pruritum, comitialem. Pessimum enim humorem, ac purgatorijs medicamentis valentioribus quoque repugnaturum, nec cessurum facilè, nec temerè mouendum loco, postquàm semel se obfirmárit, sæpe mitius aliquod maiorem illius accumulationem, aut malitiam, aut crassitiem, aut lentorem nimium præueniens mouerit, deieceritque, nosque vnà suspicione omni liberárit. Præstabit contrita in pulurem, sed minore multo pondere, eadem, rerumque, quas addi debere diximus, præparatione.

Inest & Myrobalanis sua in vsus hosce

 facul-

facultas: non magna quidem illa, nec efficax admodum, sed tutissimę commoditatis. Atque haud scio an reliquorum medicamentorum soluentium vllum, eam cum purgandi potestate roborandi ventriculum, intestináque, ac viscera, iecur, cor, caput, coniunctam laudem, quam Myrobalanis inesse videmus, retineat: tantum abest, vt, quod reliqua ad vnum penè omnia faciunt medicamenta repurgatoria, (quotum quodque enim illorum hoc non facit?) vires partium harum principalium deijciant. Sed quo nomine robur partibus addunt, id quod adstringendi vi faciunt, eodem, nisi caueatur, obstructionum esse causa poterunt. Tollitur noxa extenuantium aperientiúmque additione. Rursus verò hac eadem facultate, adstringendi nimirum, soluentibus addita, impotenter nimis effrænibus violentiam cohibent, securiorémque illorum ita vsum præstant. Temperamento sunt refrigerante, atque exiccante Empelica minùs, flaua, nigra, Chepula, Bellirica (nam his ferè generibus distinguuntur) magis. Flauam flaua bilem ducent, & accensam restinguent: Nigra nigram, atque exustam: Chepula, Empelica, Bellirica pituitam. Mœrorem abigere nigra existimantur, & colorem bonum inducere corpori: mentis tenebras discutere Chepula, offuscatumque visum clarare: intelligendi viribus addere Empelica cerebro corroborato: idem & Bellerica. Iuuentutem omnia accersere ac retinere, senectam fugare ac remorari, multas prætereà profligandis morbis facultates eorum omittimus. Nos, quæ nostri hoc tempore pensi munerisque essę videntur, tractamus tantùm.

Horum adstrictoria vis, qua vna damnari posse diximus, cùm alijs incidentibus vrinamq; inprimis cientibus multis, tũ etiam vim illã lenientibus, tollitur; Seriq; ante omnia caprini maceratione. In quo ipso, dilutionum macerationumque alioqui plurimarum materia, subducendi quoque leuiter ventris facultas non omnino nulla. Stomachum atque intestina, viasque, quascunque pertransit, omnes deterget, eluétque, deuecta secum, vlla absque molestia, humorum inde acrimonia. Addito sale promptiùs descendet, proluetque omnia efficaciùs: vt de hoc dicendum hîc quoque aliquid fuerit, in parte hac operis non inutiliter, ad multa vsurpando, cùm aliâs sæpe; tum quum exposcente ita vsu rerum Vere herbarum aliquarum decoctum, dilutúmve propinandum esse aliquod censuerimus.

Adhibere in vsum insuper & Cnici semen possimus, quo pituita aquosáque multa educantur subductione, & vomitione, neque id infestè tamen nimis: & Mercurialem vtranque, tum mouendæ tantùm aluo, tum si plusculum detur purgandæ etiam bili. hæc stomachum offendere creditur. Et abstersoria facultate sua, nitrosaque potentia prouocaturam aluum Betam, & lubricitate quadam glutinosa Maluam, & succi qualitate sui Brassicæ iusculum. Et Galli item ius vetustioris: & Absinthij comam, detergendis de stomacho, ventriculóque toto, biliosis. Et quædam huiusmodi alia, emolliendæ, ciendæque segniori sæpe ac desidi aluo, sanitatis tempore ex vsu ac necessaria futura.

Accersentur sæpe & Resinæ, quibus non aluus modò cieatur; sed iecur, renes, vesica, vrinarij meatus, pectúsque, ac pulmo, abstersa abductáque sorditie omni, repurgentur; Terebinthina, Larigna, Abiegna. Præfertur in hunc quidem, quo de nunc loquimur, vsum Terebinthina: quippe caliditatis minus retinens, atque adstrictoriæ facultatis plusculum, proinde minore quoque ventriculi totius, reliquarúmque partium offensa. Tum ab hac Laricea, tum Abietina. Cæteræ vsibus his non magnopere adhiberi solitæ.

His, aut si quæ huiusce ordinis alia in mentem venient, aut noua etiam aliquando facie emergent; subducendæ aluo, prouocando, si opus sit, vomitu; Cacochymię generis omnis de partibus omnibus commodè, priusquàm in morbos incurramus ipsos, demendæ, esse contenti poterimus. Satis quidẽ factura sunt non contemptim prorsus habita, atque tractata.

Humorum preparatio de corpore educendorum. Eorundem correctio, repreßio, contemperamentum.

CAPVT VIII.

NEque verò huic loco, si, quibus educi propelliq; faciles reddantur humores, adscribenda esse cuncta existimârit aliquis, magnum se in eo operæpretium facturum esse arbitretur: quòd & innumera ferè futura ea sint; ac simplex potiùs, eaque minimè operosa, negotio huic nostro, in quo moliri multa simul magnáque minimè necessarium sit, conueniat ratio quædam. Nam quum dimouendas, auferendasque causas habeamus nondum introductis morbis, sed quæ, nisi tollantur, aut facturæ mox morbos sint, aut longiùs etiam absunt, quàm vt iam ne statim faciant vereamur: satis in longè remo-

remotiore periculi ſuſpicione, minimè quidem negligenter, neq; anxiè tamen, minoribus ac paucioribus agemus: in proximo, vel impendente iam, pauló ſolicitiùs, at non vſq; eò tamen, vt morbis iam factis, cũcta maioraq; omnia moliemur. Aptabitur igitur à nobis ratio, quicquid faciendum operis erit, ſemper rebus ſua, proq; ea vehementioribus, minùs vehemẽtibus, pluribus, paucioribus, ritè, rectéque, vt opinor, munia noſtra partium noſtrarum memores exequemur. Perpetuum nihilominùs illud in humorum præparatione, de qua dicere inceperamus, ſeruabitur, vt plùs minùs noſtro hoc in opere, ſemper tamen, & craſſitiem diſſecemus eorum, & detergamus lentorem, & obſtructos meatus, impeditasq; vias, quà tranſitus illis futurus eſt, deobſtruamus atq; expediamus: ſimul vitio eorũ, quo ad eius fieri à nobis poterit, reſiſtatur, infracta, qua naturales ſibi qualitates exuperare videbuntur, malitia.

Quaproptèr Bilis, flaua nimirum, quoniam tenuis per ſe humoris, vt nõ ſæpe attenuari vlteriùs valde poſtulet, facilis autem illi paratusq; in efferueſcentiam exceſſus, eductusq; ſimul de corpore facilis: ſi tamen eò cacochymiæ peruenerit, vt non ſolùm qua calidior accenſaq; magis, verùm qua craſſior prætereà iuſto pauloq; glutinoſior, dici iam haberiq; vitioſa poſſit; in non multo magnoq; exceſſu hoc, nec multus ſanè aut magnus extenuantium & abſtergentium, at maior fuerit ac cõmodior refrigerantium vſus. Oxymel tum conueniet ſimpliciſſimum cum aqua, quanta ſatis ſit, epotum: aut ſimile huic, proq; melle ſaccharum tantùm referens, aquæ verò & aceti portiones eaſdem, Serapium, aut ſimplex itidem oxyſacchar, aut ex acida citrij parte: aut, ſi non craſſities ea aut lentities fuerit, ex violis Zulapium, aut quid tale aliud.

In Nigra deuitabimus aceti vſum inprimis, quòd bilem exaſperare id atram certò appareat: vt flauã reprimere. Incidere natiuam eius craſſitiẽ conabimur, ſiccitatem humefacere. Quæ vitia illius ſunt, quum metam excedunt. Serapium hoc faciet, quale ex fumariæ herbæ, aut bugloſſi tum ſylueſtris, tum domeſticæ, quæ borago noſtra eſt, ſucco paratur. Decoctione item aſſequemur idem, vel maceratione conuenientium propoſito huic herbarum, aut ſtillatitijs etiam aquis, quibus idem præſtari poſſe ſperemus, modò ritè paratis, & diplomatis artificio eliciendis. quo vno modo ſeruari ſuas herbulis facultates minimo minùs integras ſæpe experimur.

Pituitę cacochymiã, vt faciliùs loco ſuo deijcienda ventre, aut vomitu proijcienda cedat, detergere præ omnibus, & diſſecare tentabimus. Tum etiam, quia vnus is concoctionem recipit humor ad ſanguificandum, & ſanguificatus alimentum corpori prębet, vt hanc ipſam immutationem in melius ſuſcipiat, tentabimus. Melle roſacco id aſſequemur, Serapio ex citrij corticibus parato, calorificisque alijs, ſed caloris & humoris benignioris, noſtriq; ęmuli, potionibus, Serapijs, Zulapijs, dilutionibus, decoctionibus, macerationibus, & huiuſmodi.

Componendorum medicamentorum quorundam ſimpliciorum ratio Salubrium, Oxymelitis exemplo, cuius varia narrantur coctura. Et Zulapiorum ad hac, & Serapiorum nonnullorum ad vſus quoſdam commendatio.

CAPVT IX.

VEnio ad compoſita medicamenta, quæ Salubria, & Salutaria dicũtur. quanquam & hæc ipſa componuntur ex diuerſis, quæ nunc dicebamus, Serapia & Zulapia: nec aliud, quàm ex herbis, ſuccisque, & medicamentis multis, quo potiſſimùm anni tempore maximè vigent, decoctiones hæc quædam ſunt, igneque ſemper craſſamentum accipiunt, vt dici eiuſmodi poſſint, ob permãſionem diuturniorem. In eandem gratiam & ſtillatitiæ, quas iam ſic vocamus, parantur aquæ ad plurimum ſanè temporis perdurabiles, perennantes ſemper, ſæpe etiam vltrà productæ. Cæterùm quum herbæ nobis ad manus fuerint, aut radices, aut ſemina, aut quæcunque venire in compoſitiones has ſolent, libentiùs ferè decoquimus, & decocto, dilutóve, (quæ Græcis Apozemata ſunt) eorum vtimur in re præſenti, ſolo, vel facultatis eiuſdem aliquo, vel aliás ad rem facientibus Serapijs adiuto.

Sunt tamen, quæ multo antè præparata veluti fermẽtantur miſcentúrque meliùs, & ex eo formã induunt potiorem omnino. Alia non perinde intererit quo tempore parentur, paratáque vſum ſemper eundem, viresque ac cõmoda, nullo temporis diſcrimine, referent, rectamq; compoſitionem adepta permanebunt. Quorum videlicet materia toto vertente ſe anno eadem fuerit, nec diuerſarum virium, nec immutatæ vſquam qualitatis, vt euanida vires facultatesque exhalent, aut euaporata marceſcant, aut ſitu contracto muceſcant; mel, ſaccharum, acetum, aqua, & ſi qua huiuſmodi alia.

Horum dabimus ſpecimen Oxymeli, quod acetum mulſum eſt, cuius deinde inſtar multa ſequuntur alia, non hîc dicenda. Statuitur autem meritò exemplum in hoc, quòd, quum potiſſima Salutarium, hoc genus, medicamentorum dos, lausque in extenuando ſit; hoc id maximè ſimul & commodiſſimè præſtare in ſanitate, ſimul & humorum lentorem abſtergere, & infarctus omnes deobſtruere maximo ſemper ad ſanitatem tutandā vſu, queat. Excalfacientium, refrigerantiumque item in medio, aut eouſque potiùs excalfaciendo progreſſum, vt concoctionem tantùm iuuet: (diuerſa enim componendi ratione aſſequi nobis id licebit) nec intemperiem inuehet non neceſſariam, & concoctione adiuta plurimum contulerit. Ac, quod dicebamus, ex paratu præterea facilima locorum vbique, & anni tempore quocunque, atque earundem etiam ſemper facultatum, ad compoſitionem materia.

Quæ eſſe deberet Oxymelitis præparatio, tum quæ illius natura, vſusque, edocemur à Galeno (De rati. vic. acut. comm. iij.) probè. Addito quippe mulſæ aceto, acetum mulſum fit. Non ex aceto & melle ſolis enim, vt ſonare vox videtur, componi Oxymel ſolet: ἀλλ' ἐκ μελικράτου βραχὺ προσλαμβάνοντος ὄξους. Additione igitur aceti modici ad mulſam exiſtet Oxymeli. In mulſa porrò, quæ ex aqua & melle conſtat, rata mellis pars quartæ plus minus portionem obtinet: vt multo maxima ſit aquæ, longè mellis minor, acetique conficiendo Oxymeliti adhuc minor pars, quoniam eſſe hoc βραχὺ debere dixerit. Iam igitur ſumentur ad compoſitionem deſpumati mellis partes duæ, aceti perquàm acris vna, aquæ quatuor: coquenturque ſimul, donec ad craſſamentum iuſtum coierint in vnum, quod ferè ad tertias decocto fit. Licebit & pro guſtantis arbitrio vel acerrimum efficere, ſi, quantum mellis, aceti quoque tantum imponatur: vel dilutiſſimum, ſi dimidio minus aceti multo: vel medium etiam ſeruâſſe ſaporis tenorem quendam. Suum ſibi quiſque guſtum conſulet in hoc. alijs acidius, dilutius alijs non ſolùm arridet magis, ſed & minùs lædit, & iuuamenti plus adfert. Atque, vt in vino, quotidiani vſus potu, mitique, quicunque aqua temperant ad bibendum, hi tamen ferre meracius poſſunt; at ſi pauló dilutius potent, ſtomachi ſtatim ſubuerſionem ſentiant; illi dilutius potare ſoliti ex meraciore capitis dolorem experiūtur: ita in Oxymelite, imò longè magis, quo id minùs nobis familiare, euenire neceſſum eſt. Miſcetur & initio mel, & acetum ijſdem menſuris, & donec vnita coeant, coquuntur: & aut in miſtione, aut ante, detrahitur melli ſpuma. Id quoniam longè addita meliùs aqua fit, quantum deſpumando futurum ſatis ſit melli imponi aquæ oportebit, vel ſoli, vel in miſtione. Hanc ferè Officinæ hodie componendi rationem ſequuntur, quæ aquæ acetique ſingulorum vncias duas addunt mellis duplo, deſpumantque: vt pòſt Oxymelite, propè dixerim, legitimo vtantur, melle nempe & aceto coctione in vnùm commixtis, euaporataq́; iam inter coquendum aqua: vertantque deinde in vſum admiſtione aquæ ſimplicis, alteriúſve, pro rerum ſuarum commoditate, atque vſu, quiſque.

Poteſt melli quoq; ſoli demi ante omnia ſpuma, tum euaneſcente iam aquâ incoqui acetum, ſeruarique ad vſus ita. Vel ſi initio conijcere in vnum tria libuerit, quadruplo plus eſſe aquæ oportebit, quanta videlicet & deſpumationi mellis, & Oxymelitis miſtioni ſuffectura ſit, quæ coquendo ſit, vſq; dum conſiſtentia iuſta ſequatur, conueniantque qualitates in vnum omnium, & aceti ante omnia excoquatur cruditas.

Siue hoc, ſiue eo, quo priùs dicebamus, paretur modo, ſicuti ſimpliciſſima aceti mulſi conficiendi ratio; ita omnium iuuantiſſima, incidendo, detergendóque, ac meatus omnes expediendo; & cùm per accidens, diſſecta minutim humorum craſſitie, & ad meliùs cōcoquendum diſtributa cruditate, tum per ſe concoctionem iuuando calorifica familiarique nobis atque amica qualitate, in qua mediocritatem ſeruat. Mulſæ nanque caliditaté, quæ ex melle facilè acceſa bileſcit, additum acetum tollit, & ad temperamentum adducit. Ac rurſus temperamento hoc acetum conciliato noxam omnem deponet, qua vna condemnatur, abradendorū inteſtinorum, neruoſarumque partium tentandarum. Ita ſanè fiet, quod ſuprà dixiſſe memini, plus ſemper vt ex contemperantia hac parato Oxymelite expectandū nobis emolumenti, quàm nocumenti ſit: quin, niſi inteſtina quis valde imbecillia, & infirmas neruoſas partes obtineat, nocumenti prorſus nihil, & vtilitatis plurimum. Quapropter compoſitas, medicamētoſasque magis medicaminis huius præparationes, niſi quum coegerit neceſſitas, nō admittemus. Neque verò componendarum modum hîc trademus, ſicuti ſanè nec multorū aliorū: quorum operibus ijſdem deſtinatorum ingens propè ſylua eſt, petiq́; è probatiſſimis Authoribus deſcriptiones poſſunt; tum verò non parare ſibi non poſſit tantùm non obtuſiſſimus Artifex, in rem vſumque ſuum, quaſcunque voluerit, nouas.

Apomelitis, ex fauis fontanaque aqua, inter-

interdum & niue, mitigandæ, arcendæque inprimis siti parari olim soliti, desijt iam diu vsus, succedentibus in locum eius eosdémque vsus Zulapijs multis. Simplicissimo ex aqua & saccharo; ex violarum item succo, & rosarum, earumque stillatitio liquore; ex saccharo, & aceto, quod Oxymelitis instar est. eisdē enim portionibus paratur. Sumiturque in id aceti libra, & mellis loco sacchari duplum: vt pro Oxymelite Oxyzacharum euadat. Serapiū acidum vocant. Eorundem tamen propè vtrunq; vsuum: nisi quòd ex saccharo id delicatulis omnino acceptius. Et vt minùs incidēdo, abstergendoque efficax, minoréque excalfaciendi potestate concoquens, nōtam fortasse commendatur: ita accensum bilis calorem retūdens magis, ac cacochymiam illius corrigens, sitimque sedans, & viscera placidè leniens, laudatur. Ex Limonū item aciditate, Aurantiorum, Punicorum, vuæ immaturæ, & saccharo. Ex Citrij ad idem succo vsus idem, nempe restinguendo bilis feruori, mitigandǫ́; sedandǫ́; siti, & quum opus est humorum malitiæ corrigendæ. neque enim parua hæc illius dos, & ex pomi eiusdem cortice iuuandæ concoctioni, firmando ventriculo, roborandóque cordi, atque aduersus cacochymiam omnem, vel quæ in venenosam iam qualitatem aliquam desciscere incipiat, optimum. Incidentium, abstergentium, cōcoquentium, huius quidem formulę, crassos, lentos, crudos humores, hæc sint specimina.

Diatrionpipereon compositionis modus simplicioris, & vsus, Diospoliticon item, & in transcursu similium multorum, Tum componendorum, & terendorum ratio diuersa, ad affectus diuersos, Diacalaminthes exemplo, Acopórúmque ratio tradita.

CAPVT X.

ALia est atq; eadem tamen præstans, aridorū ratio. Quæ non facultates tantùm ex rebus, aut madefaciendo, aut decoquendo prolicitunt: sed res recipiunt totas, modò crassiusculè tūsas, modò subtiliùs tritas, modò in pollinem quendam lęuigatas. Quale est Diatrionpipereon, ex piperibus tribus, longo, albo, nigro, auisoq; ad hæc, & thymo, & zingibere, simplicissimum. Quo maximè ad primarum venarum cruditates, vicinarumque regionum, ac recèns cōntractam frigiditatem, succosque omnes pituitosos, vtimur. Accipiuntur in id piperis triplicis generis cuiusq; drachmę quinquaginta; zingiberis, thymi, anisi, horum duorum ex optimis locis coma tantùm cum floribus, singulorum autē drachmæ octo. Tunduntur, & per tenue cribrum trāsmissa excipiuntur exquisitē despumato melle. nostri hodie saccharo delicatiùs, confectis inde etiam orbiculis.

Huius medicaminis tanquam simplicioris securior ac frequentior esse vsus, atque horarum propè omniū potest. Semel, bis, sæpiùs, quotidie, quum res poscere videbitur, ante & post cibum, cumq; ipso adeò cibo, plus minus, pro temperaturæ cuiusque ratione, vtare tutissimo: compositioribus alijs non item. Quorum sæpe ineptam nimis, & medicamentosam misturam, non sine insigni noxa ferat ventriculus, crudaq; etiamnum, & inconcocta adhuc diu pòst ingestorum multa ructibus detegātur, perturbata ex vētriculi vexatione cōcoquendi facultate. Nec minoris tamen vsus erit medicamen idem, cui ad quinquaginta trium piperis generum drachmas, zingiberis, anisi, thymi sexdecim vniuscuiusque adijciantur.

Est & Diospoliticon pharmacū ad hæc eadē faciens, bifariam id quoq; quod præparari cōsueuerit. Altero modo, quum aluum magis subducere propositum erit, recipitq; tunc piperis vnius alicuius generis albi, longi ve, cumini, rutæ, nitri, æquales omnium partes: altero, quum minor subducendæ alui cura fuerit, in quod eodem reliqua pondere, nitrū dimidio minus, vel quarta tantummodo illius accepta pars fuerit. Huius medicamēti ad cruditates primarum pariter corporis regionū vsus: præcipuè verò, quoties flatuositas prætereà accesserit, & ex inflatione distentio, molestiæ aliquid doloris. Quæ cumini maximè, ac rutæ facultatibus discutiantur: sed selectioribus, vt cuminū Aethiopicum, si haberi potest, sin minùs, at ex calida inprimis regione, regionisq; eius editis maximè, siccisq; locis. Acetóque madefcat acerrimo maceratum, tundaturque id extemplo, aut in fictili perfectè excocto frictum priùs. Rutę folia modicè siccata sumātur, ne acrimoniam, vexationemq; inde ventriculi, & amaritudinem, excedētemq; calorem sicca nimis; minùs autem, excrementitium quid reddāt. Hinc, quo traditum paulò antè de Diatrionpipereωr medicamēto modo, melli cōmisceri debebunt despumato, sed magna cum cura: quando optimum, exactéque coctum, & cui detracta sedulò spuma fuerit, non paruo erit reliquis ad dissipandos flatus, crassisque ac glutinosis humoribus dissecandis, abstergendisque, adiumento. Sic paratum & præcedet cibum commodè, & sequetur. Tum & in orbiculos quosdam de more interceptum saccha-

saccharo formabitur, quod liquatum igne læuigatas in puluerem res excipit. Sola item ac per se quatuor illa puluerata commixtáque in vnum etiam iusculis, aut iurulentis aliás cibis inspersa vtiliter miscebuntur.

Accedent ad hæc Græcorum, Arabúmque Medicorum non diuersi generis medicaméta multa, quæ nostri Electaria, Confectiones, & Species nuncupant: & alia, præter concoctionis iuuandæ facultatem in omnibus, ventriculo, alia capiti, iecori alia & renibus, alia alijs peculiariter opitulantur: Aromaticum Rosaceum quod vocant, quod Diagallangæ, quod Diambra, quod Diamoschu, & similia. Quæ quo conficiantur modo cuncta, quæ've adhibenda in his ratio, tum in quibus præparando componendóque erretur: (erratur enim in multis) necessarium non est hoc loco commemorare. Quia & dictum, scriptúmque antea de his satis ab eruditis; & profectò alterius hæc negotij, Therapeuticen potiùs spectātis, cuius de medicamentorum compositione artificium pars est. Nos autem hîc paucula quædam, & ea simpliciora, nec proposito tamē nostro non, vt arbitramur, satisfactura excerpsimus. Itaque neque ex malis Cotoneis parari solita in vsus hosce pharmaca adscribemus, nec simplicia, nec composita: quibus, præter concoctionis promouendæ facultatem, etiam deiectæ appetentiæ excitandæ vis inest. Atque ex Galeni præcepto, ad Struthiorum malorum succum, zingiber primò tantùm, longúmque piper additum accepêre, posteà adiectis multis sicuti compositiora, ita medicamentosa magis facta: modò etiam cotoneorum malorum succo, si quis adstringēs magis pharmacum concupiuisset, additis aromatis idem fiebat. Nūc ex succo, ex carne, ex integris propè, aut in frusta dissectis, saccharóque incoctis, studiosa quadam nobilium inprimis matronarum cura ac diligentia tot exeunt, existuntque inde, longè quàm ex melle delicatiora genera, vt in suam quisque rem atque vsum habiturus semper sit conuenientissima; seu quis compositis concoctionem iuuare ac deperditū resumere appetitum voluerit; seu detracto aromate simplicioribus vti, in quib' aut calidi temperamenti ventriculus, aut bile fortè refertus idem fuerit; aut temperaturarum, breuiter, diuersitas diuersum id medicaminis, quod Diacydonium vocant, poscet. vt nō attinuerit eorum hoc loco compositiones adscribere, quorum inuulgata iam ratio vel apud muliercculas; ac positum tamen in medio vnicuique intereà sit ex Arte vsuque, atque ad negotij, institutiq; nostri propositum accommodè paranda sibi hæc, quum in mentem ita illi venerit, curare.

Illud tamen minimè omittendum, dicendumque in vniuersum: Quibus subducti aluum, aut primæ regionis, primarumq; venarum crudos concoqui humores curauerimus, in his crassiusculè tantummdo conterēdis dandam esse operam: vt in Diospolitico pharmaco, vt in alijs, si qua eius modi sunt. At quibus vrinam mouere, aut distributam in corporis habitum, molémque totam concoquere cruditatem, & cacochymiam conficere animus erit: tum verò in his tenuissimè, ac minutissimè vel in pollinis vsq; similitudinem tusa tritaque, vt peruenient, diligēter laborandum: quo angustiores meatus penetrare, & minutiorum venarum, per quas in ambitum deinde corporis iter, subire ora, facultatémque in partes omnes deferre suam, possint.

Sanè harum quoq; virium medicamētorum nō alibi meliùs, quàm in Diacalaminthe reponetur exemplum: quippe quo egregie cuncta illa præstentur, si qua significauimus ratione præparetur; vrinæque sæpe multum proliciatur, crudique per venas, perque vniuersam habitudinem succi concoquantur, cōsumanturque; multoq; interdū magis etiam menses prouocati effluant. Habet autē compositio ad hunc modum ex descriptione Galenica, quam, sicuti superiorum fecimus, ita hîc quoque libentiùs, tāquam minùs & medicamentosam & vitiatam, sequimur: Calaminthes, pulegij, petroselini, seseleos, singulorum vncias duas accipiunt; seminis apij, cacuminum thymi, vtriusque vncias quatuor; libistici vncias sexdecim, piperis octo & quadraginta. Tundenda hęc, terendaq; minutissimè, vt diximus, perq; tenuissimum cribrum transmittenda erunt: tum melle, aut saccharo [illegible]cipiēda. Nec commodè autem nec vtiliter minùs seruari trita sola siccaq; in vsum poterunt, aut cum iusculo liquoréve aliquo sumenda deinde, aut cibis etiam alijs iniicienda pro salead obsonia.

Et quoniam, quod quidem ad hoc pertinet, eundem quoq; vsum præstant Acopa quædam, vt congesti per totam corporis molem succi, quos concoquere, aut disijcere necessum sit, dissipentur, aut conficiantur: simplicissima horū trademus hîc, multorum, quæ comparare sibi deinde vnusquisq; possit, instar futura: neque hîc sanè magnopere soliciti de cōpositionis, præparationisq; variatione apud multos, & simplici tantùm traditione cōtenti, præsertim non semel antea præfati, simpliciora nobis sequenda esse toto hoc opere; in omnibus autem diligentem semper, atque inprimis haben-

habendum esse remini, quæcunque in compositionem venient, delectum.

Acopon ex Abiete. Abietis seminis, quod circa Arcturi ortum pulcherrimum exit, modius Italicus (hi sextarij sexdecim sunt) in olei, cui relaxandi vis adsit, libras quinque & viginti conijcitur, contusi priùs, vt meliùs id oleum imbibat, per dies minimùm quadraginta. Vbi maceratum id satis esse videbitur, expressum proijcitur: & quod reliquũ factum fuerit olei, (multum autem decedere inde solet, veluti exuctione seminis imminutum) huic ceræ inijciuntur libræ quatuor; resinæ abietinæ, pineæ, vtriusque triẽs: aut in harum defectu terebinthinæ duplum, quantum vtranque æquet. id erunt vnciæ octo. Coquentur in vase duplici meliùs: sin minùs, at lentior quidam prunarum ignis necessarius. Ad idem, eodemque modo, ex Populi nigræ floribus parabitur medicamen. Paulò tamen minus hic, vtpote macerãdis floribus, olei requiretur: satisque erunt libræ quindecim, aut summũ viginti, Italico florum modio. reliquæ eædem penitus seruabuntur præparandi leges, vt tantundem temporis macerentur, vt modicè contusi priùs adijciantur, expressique deinde abijciantur flores; ceræ ac resinæ tantundem, vt priùs, accipiat, idemque demum adhibeatur coctaræ modus ex duplicibus vasis, quod nõnullis appellare diploma placuit. In vtroque si inter macerandum dimotum quotidie cum vase medicamẽtum in Solis feruores obuertatur, in calidáque id domo fiat: vires procul dubio citiùs ac validiùs cùm florum, tum etiam seminis conceperit ita oleum in se. Quòd si quibus ferẽda non videatur tam longi temporis mora, quæ macerandis his rectè exigitur; vel aliás cogantur festinatò præparationẽ accelerare: his licebit eandem duplicium vasorum rationem sequutis, qua priùs post perfectã macerationem liquandis tantummodo ceræ ac resinis vtebamur, hîc etiam pro maceratione ea vti, semináque ac flores eo pacto paulò diutiùs præcoxisse: sic tamen inter coquendum ne torreantur, vt aquæ addatur, quãtum futurum satis sit ad perfectam vsque excoctionem durans, ipsa vnà euaporata dein statim quæ abeat; aut vini tantundem, si ad podagricos, aut articulares affectus parabitur, nã ad alia melior aqua. His medicaminibus, & similibus alijs, concoquuntur humores alij crudi molem corporis vniuersam occupantes, alij attenuati digeruntur per halitum; lassitudines tolluntur; impacti, immersique carni, articulisque succi dissipantur; cutanei meatus omnes aperiũtur. Idem à Chamæmelino, & Anethino oleis expectabimus, siue solis, siue cum cera & resinis, quo superiùs narratum modo, præparatis.

Sudorem mouentia intrò sumpta, foriśq; admota multa.

CAPVT XI.

IAm ad medicamentã transeundum, quibus, cuiuscunque tandem humoris, cacochymia per aluum maximè deiecta, aut vomitu etiã interdũ proiecta, aut per vrinas, aut sudoribus, plecta corporibus, antequàm in morborum illa affectus abducat, dematur. Sudorifica primùm, quorum expeditior est ratio, modò rite administrentur, non referto scilicet prauis humoribus circũ primas venas ac præcordia corpore, & ab extimis tantùm venis moleq; corporea vniuersa eliciẽdis illis. Sudores euocabit perfricatum cuti valenter Chamæmelum, si aridum priùs cõteratur, & perfrictum superinspergatur oleo relaxãte aliquo. Idem Anisum faciet, & Seseli, & Pyrethrum, eodem modo inspersa oleo incoctáve. Efficacius Nitrum, non nimis tenuiter tritum, & cũ anethino, aut chamæmelino oleo mixtum, fricandóque illitũ cuti. Aristolochia insuper, & Costus, & Acorum, calamus videlicet aromaticus officinarum, & Libanotis. Extrinsecus hæc, & sudorem inprimis excludentia circunfusi aëris excalfactione insignis balnea, vaporaria, & sudatoria, quę vocant. Ad quod sanè auxilij genus, nullo sæpe habito rerum, sed nonnullo tamẽ vitæ discrimine, quum primùm tẽtari aduersa se valetudine senserint, cõfugiunt multi; pessimo euentu, si fortè rapta è penetralibus humorum cruditas, primisque venis in maiores, atque inde in molem prætereà corporis abrepta, horrores primò, tum & rigores commotior facta, atque ad extremũ febres putredine oborta in venis continuas periculosásque faciat.

Intrinsecus illa sudorifica: Mithridatica antidotus, Lacca, Dictamnum, Sisymbrium: & eorum quæ foris admota sudores euocabãt, intus quoque sumpta excludent multa. Pariter & Calaminthæ genus nepeta, quæ & cum oleo cuti infricata, & cum mulsa pota, vtroque modo sudorem elicit: omnium verò maximè Chinæ, Sarsæque, Paryllæ, & Guaiaci, quæ ita nunc vocamus, decoctiones. quarum potionibus felici sæpenumero successu hac in parte, deuitando mẽbrorum occursu, impendentium, vsos non paucos fuisse scimus.

Vrinam

Vrinam cientia quæ propriè dicantur, & ſint, ſimpliciora quædam. Tum & componendorum ſimul modus, atque exemplum.

CAPVT XII.

Qvæ ſudores prouocāt, illorum nōnulla menſes, & ciere vrinā quoque poterūt: benè calida & ſicca, vrinam; calida quidē quoque, at nō æquè ſicca, menſes: vt Sabina, Meum, Iris, Calaminthe, Pulegium, Dictamum, quod nos Cinamomum habemus, Coſtus, Ariſtolochia, eiuſdémque generis alia, nō minùs vrinę quoque ſæpe multum elicientia, extenuatis abſterſiſque craſſis lentiſque humoribus, quibus facilè deinde exitus ita per vrinam pateat. Quum verè tamen, ac propriè Diuretica quæ dicuntur, ea inprimis ratione vrinam moueant, vt non craſſitiem tantùm extenuent, ſed ſanguinem fundant ipſum, eiuſque tenuem & aquoſam partem ſecernāt, ingenti vtrunque caloris vi quadam: ſecretámque ita ſanguinis partem, quę ſerum eſt, renes proprium ſibi, ac familiarem arripiant. Talia habentur: Apij ſemen, quod Petroſelinum dicimus, huiuſque ipſius petroſelini Macedonici, nuper noſtrum etiam cœlum ferre edocti, quippe audio migrâſſe iam ad nos, noſtrarúmque regionum patiēs eſſe factum. Fœniculi item, & Dauci, & Smirnij, & Seſeleos ſemina, Ammiique, & Aſarū & Acorum, noſter quippe aromaticus calamus. Hæc menſes non ciuerint, aut non valde certè ciuerint, nimiam propter ſiccādi inprimis potentiam. Quæ verò menſes cient, eadem vrinam quoque cuncta propè cient, eo, quo paulò antè memorauimꝰ, modo, craſſiorum humorum attenuatione; nō etiam ſanguine fundendo, ſequeſtrandæque ſeroſæ eius aquoſæque parti valida, quod legitimè demum dicta hoc nomine Diuretica, numeratáque ex parte aliqua, præſtant.

Et quoniam hoc loco compoſita magis tractamus, vno erimus contenti exemplo, ad quod reliqua formentur. Potio, quam vrinæ eliciendæ accommodam eſſe experimur. Accipit autem radicum apij, & petroſelini, quæ nimirum officinæ hodie ita appellant, vtriuſque quantum ſemel capi manu poteſt; cicerum rubrorū dimidium eius; aniſorum, ſeminis apij, petroſelini, fœniculi, dauci, cari, ſingulorū drachmas duas; rubeæ tinctorum d[illegible]chmam, ſpicæ Indicæ drachmæ dimi[illegible]n; adianti, hyſſopi, cuſſutæ, (ſiue cat[illegible]e malis) agrimoniæ, ſingulorum dimi[illegible]um eius quod capi manu poſſit; ſeminum melonū, cucumerum, vtrorumque drachmas tres; radicis aſſari vnciam, calami aromatici ſemunciam. Macerantur aqua primùm omnia, tum excoquuntur ad tertias. Bibuntur vnciæ quinque, dulcanturque, ſi cui ita libuerit, Serapio, aut Zulapio etiā aliquo, facultatum earundem. Poſſunt non minùs cadem, tam quæ menſes, quàm quæ vrinam prouocant, ſiccata minutiſſimum in pulueremconteri, & ex liquore non diuerſarum virium aliquo, vinóque etiam diuretico albo ad eoſdem vſus vtiliter bibi.

Vomitionem quæ iuuent. Et de preparatis ad hanc, auerſiſq; ab hac. Quæ obſeruanda in ea. Quàm nocuum ſit, temerè illi aſſueſſe.

CAP. XIII.

Vomitus quomodo tentandus ſit, ſuprà quoq; narrâſſe meminimus: ſi modò tentare liceat. Licebit porrò, quū quoquo pacto vitioſi ſucci materia, vētriculo proximiſque locis contenta, egeri ea ratione poſſe videbitur; nec cacochymiæ præterea quicquam maioribus venis, extimóve corporis ambitu continebitur, quod ne intrò vomendi vehementia correptum feratur periculum ſit; abſintque, quibus, ne vomitus ſuſcipiatur, prohibere ſolemus, cuncta, pectoris ac thoracis, ventriſque medij totius anguſtia, aduerſaque vomitionibus natura, quæ τῶν δυσεμούντων eſt, cui ſi vis inferatur, id non ſine diſrumpendę interdum venæ alicuius periculo fiat. Maxima aūt eſt vomentium, cogentiumque ſe ad id vehementia, vt dilaniari, & dilacerari ſibi interiora omnia, ac penè conuelli membra ſentiant. quod σπαράττειν eſt. Contrà alios ſic pronos in id natura ferri videmus, vt paruo ad radicem linguę intromiſſis digitis compreſſu facilè euomant: alios ne id quidem, ac ſola, quoties facere id libuerit, ventriculi incitatione, quæ quaſi in illorum poteſtate ſit, idem peragere conſpicimus. Hoſce, quum res poſcere videbitur, vomitum exercere non inconueniet. Mirè nanque eo inanitur pituita, vt euacuandæ huius vnius cauſa bis nobis ſingulis id faciendum eſſe menſibus præceperint veteres: nec minùs bilis: leuatúrque dolore caput vitio humorū in ventriculo facto: ac ſi qui largiùs ſe ingeſtis cibarijs impleuerint, aut liberaliùs potârint, & cruditas timeatur; non alia meliùs ac faciliùs ratione occurretur.

Nec coactè tamen vnquam, nec medicamentis magnis id faciendum, qualia in affectibus quibuſdam ciendæ, commouendiſque validè ex ea humoribus, vomitioni pro-

propinamus. Nobis, nostra hac Sanitatis Tutandę in parte, si vomitu educendus fore humor videbitur, vomẽtisque habitus, ac corporis status ferat, ex Oxymelite id curâsse satis erit: aut in paulò magis delicatulis, ex Oxysaccharo, etiam ex Ptisana: aut plusculum etiamnum conantibus, ex Radicula, Cepæque aut Porri modico: vel, vt, quũ maximè agere voluerimus, ad summũ nostro in negotio veniamus, radicem Cucumeris tritam in mulsa, aut Atriplicis semen dabimus; aut ex Narcissi bulbo aquę incocto, admixtóque vino, misturam potandam exhibebimus, à valentioribus abstinebimus.

Cibos autem esse oportere tunc, qui sumuntur, non adstringendi facultate præditos, non siccos; humidosque potiùs, dulcesque; ac relaxantes, præsertim qui finiant cibum, partim etiam acres; eosque nec commansos valde, impermixtosque; ac vina superbibenda dulcia, quæ innatando ad vomitum inuitent: manifestum esse satis potest. Nec sanè diu ab assumptis cessandum, si quis aggrediendum sibi ad vomitionem esse existimauerit. Intermissoque horulæ spatio, statim id aggrediatur per se, nullo alio adiutus, si factus ad id à natura fuerit: sin paulò auersus, satis sanis fuerit digitis oleo aut auium pinnis intinctis, immissioneque ad fauces, aut vlteriore etiam ad gulam, vel compressu quoque interdum linguæ intimæ magis irritâsse. Hæc, sicuti monuimus, quum tuendæ tantùm sanitatis id exigere vsus videbitur, facienda sunt.

Nam nulla interdũ ad id adductos causa consuêsse vomitionibus, vel temerè potiùs, animique magis, vt quosdam scio, cuiusdam causa eò accedere: id verò cùm alia quædam adfert incommoda, non negligenda; tum obnoxium reddit ventriculum suscipiẽdis vndique de corpore prauis fæce humoribus, quod pessimũ est, sic enim tanquam in lacunam confluere eò discent, non facilè deinde dedocendi, plurimi sępe humores. Atq; hæc ferè sunt, quas in sanitate vomitionibus, quum opus esse visum fuerit, exercendis adhibuisse liceat compositiones, simpliciorumque rerum quarundam ratio.

Compositiones aliquot lenitione subducentes aluum. Eædem interdum & placidissimè soluentes cacochymiæ genera sua quæque, globulorum seu Pilularum, orbicularum seu Placentularum, aut potionum in modum, siue Iulapiorum. Scammonium quomodo correctissimum haberi possit.

CAPVT XIIII.

NVnc quibus aluus deijciatur composita medicamenta tradem⁹, quorum, si ritè rebus accommodentur, non incõmodus sæpe multis vsus cessit sanis. Ea vel sola sumuntur sic vt habent primò trita, siccaque: vel in Catapotia formantur, qui globuli quidam sunt deuoratu faciles, Pilulæ officinis: vel in Ellectaria excipiũtur melle, aut sapa, aut vino, aut quo alio liquore, sed his tamen potissimũ: insuper & saccharo. Quo prætereà eliquato sicca ipsa excepta, adeoque intercepta, mox refrigerata in orbiculos duriora iam coeunt, Placentularum modo. Sæpe etiam in quadrulas exeunt scissa, formantis arbitrio, vel in Serapiorũ consistentiam decoquuntur, dulcoranturque melle, itidẽ & saccharo. Tum humoris alicuius alterius proposito inseruientis adiectione dilutiora facta, aptissimæ Potiones fiunt. Nos mixtim hæc tradem⁹ potiùs. neque enim, hoc quidem in opere, cui sanitatis tantummodo conseruandæ studium est, tot dare ad rem hanc medicamenta possumus, vel debemus potiùs, vt explere classes suas ordo quisque possit. Catapotia leniendæ aluo, subducendæque generis omnis cacochymiæ ex primis venis, primáque corporis regione, idonea. Capiunt myrobalanorum luteorum, chepulorum, Indorum, quæ & nigra vocant, singulorum quadrantem; olei ex amygdalis dulcibus expressi sextantem. Macerantur hæc horarum quatuor & viginti curriculo, succis rosarum & fumariæ, & endiuiæ, siue intybi. ipsa nanque vicinitate nominis intybum se esse ostendit. Admoto deinde igne concalescent, fortiterque percolata exprimentur. Tum rursus sumetur sesquiuncia Rhabarbari selectioris, cui vini modicum irrorari debebit odorati, & spicæ Indicæ apponi scrupuli octo. Madescẽt ex aqua absinthij stillatitia. in ea horis duodecim macerabuntur, percolabuntur, ac valenter exprimentur. Tum addentur agarici diligenter priùs præparati quadrans, salis gemmei drachmæ tres, zingiberis sesquidrachma, casiæ recens tunc primũm exemptæ quadrans, mannæ optimæ semuncia, aloes bonæ triens, mellis rosati semuncia, bdelij drachma. Cõmixta hæc cuncta, ac simul diu rude circunducta agitantur diebus singulis. Est porrò aliquot id dierum opus, donec iusta inde massa existat formandis in globulos Catapotijs idonea. His, vt existimare est compositionis examinatione, quicquid ventriculo, atq; intestinis, & in mesenterio vitiosi humoris

continebitur, exigetur in tempore, drachmæ pondere vnius, próq; corporaturæ, ætatumque differentijs, plus minus; partim lenitione subductum, partim solutione placidissima, quæ sicuti iecoris regionem hoc quidem medicaminum genere, his præparationibus, eo pondere non facilè transcendat, ita nec corpus quidem aut humores commotos exagitet.

Eorundem propè vsuum, nisi quòd neque ex tot conficitur, neque tam exquisitè paratis castigatisque, eoque vt minoris omnino commendationis, ita minùs quoque operosa compositio: ex æquis modò omnium, rhabarbari, agarici, aloes, portionibus; modò pro rerum, quas tractamus, vsu, vno aliquo illorum superante: adiectis tamen semper suis, proprijsque vnicuique, quibus qualiscunque tandem singulorum emendata malitia retundatur, vulgatis iam, notisque, vt adscribere non attineat. Ex huiuscemodi compositionibus Catapotia ferre poterunt magno sępe vsu paulò valentiores ventriculo, nec vsq; eò delicatuli.

Hic iam quorsum attinet tot alia Catapotiorum seu Pilularũ numerare genera, non paruo sæpe, postulantibus ita rebus, vsui etiam sanis futura, Aggregantium, quas ita vocant, ex agarico Mesuæ, Mastichinarum, Alephanginarum, Ruffi, Stomaticharum, sed detracto turbith: Imperialium, Hierę cum agarico, Hieræ simplicis? Quorsum huius ipsius Hieræ, alteriúsve alicuius non diuersarũ facultatum Electarij compositiones adscribere inuulgatas iam, eruditorumque censuris diligentissimè excussas, atque emendatas? quarum haberi semper delectus, à non imperito Artifice, trahique vtiliter ad commodum vsumque suum à non ignaro prorsus rerum harum vnoquoque poterit. Nos paucula hoc loco tantùm quædam pro exemplo potiùs; ad quod eandem rationem sequutus componere multa alia liceat, damus.

Et quoniam morosis quoque aliquando quibusdam satis faciendum erit, qui delicatè sępe, ac molliter nimis se gerunt; aut natura etiã quandoque ab hoc illóve compositionum genere abhorrent: & sunt, qui Pilulas glutire se non posse affirment, alij non Electaria; alijs Potionibus quantumuis mitibus perturbatus subuertitur stomachus: cum his ineunda ratio aliqua alia fuerit, qua idem præstetur. vt si in puluerem contrita medicamenta ex sacchara in orbes quosdam planos formentur, hunc ferè in modum: Optimi rheubarbari sumatur ad id vncia; adijciantur senæ melioris, nempe vltramarinæ illius, quam Alexandrinam dicũt, drachmæ quinque; epithymi semuncia, cnici seminis drachmæ sex, zingiberis siciliquum, cinamomi drachmæ dimidiũ, maceris tantũdem, mannæ optimæ drachmæ sex, succi rosarum puri semissis, seminis cotoneorum drachmæ duæ, sacchari purissimi tritis medicamentis excipiendis quod futurum satis esse videbitur. Quo ex stillatitio fumariæ liquore ignis vi soluto, in orbium, vt dixi, planorum formam exeat confectio.

Detur & hoc reliqua auersantibus, vt potiones habeant Serapij delicatioris in modum, quas ex iusculo, liquoréve aliquo alio, quicunq; magis placuerit, potent. Exemplum scribemus, quod sequantur, qui conficiendas hoc pacto habebũt, commodè conuenienterque ad id, in quod intenti erunt, compositiones.

Capi poterit senæ Alexandrinæ quincunx, zingiberis siciliquum, rheubarbari drachmæ tres, spicæ Indicæ dimidius scrupulus. Ea crassiore modo trita diem integrum noctemque madefacta feruenti aqua macerabuntur, vasi iniecta angusti oris, curioseque circũclusi, ne qua exhalet. Percolatis deinde, expressisque diligenter, colaturæ adijcientur diluti rosarum, quam infusionem earum solutiuam vocant, libræ duæ, sacchari secundarij libræ quatuor & semissis. Feruebunt bulliendo ad sacchari vsque despumationem. Tunc addi debebit rheubarbari selectioris, & in puluerẽ contriti semuncia, atque iteratò ebulliẽt, donec iustum Zulapij cuiusdam spissamentum acquirãt. Percolatus liquor vitreo condetur vase in cõstricti oris angustiam desinente, seruabiturque ad vsus. Ex eo accepisse pro vice trientem, aut quincuncem satis erit: selibram fortiores, & stomacho valentiores poterunt. Diluetur vtiliter stillatitię aquæ alicuius, quæ subseruire magis proposito videbitur, additione.

Aliud, quo perquàm facilè emollita lenitur aluus, ac, si plusculum sumatur diluculo ieiuno, vel cœnã anticipet horarum duarum spatio plus, serosi excremẽti educere multum solet. Cibum præueniens statim, vel cum cibo etiam acceptum, aut post cibum mox cochlearij mensura, subducit ventrem citra molestiam, & apertum seruat. Habet autẽ succi baccarum spinæ ceruiuæ, vel cerbinæ, (est sentis genus id vulgati) mellis despumati vtriusq; librã. Subdito ex prunis igne lentè decoquuntur ad sapæ crassamentum, & sub finem adijcitur zingiberis siciliquus, cinamomi duella. Sumitur aut cum cochleari, aut iusculo solutius factum, aut aliâs cum iurulentis. Nomẽ Electario fecimus domestico, quo passim iam vtimur.

Aliud, quod Antidotus Vitę nomẽ promeruit.

meruit. Recipit hoc passularũ, quibus exempta fuerint granula, libram; glycyrrhizæ derasæ, ac modicè contusæ semunciam. Inijciuntur aquæ fontanæ libris duabus, colantur, exprimuntur. Colaturæ proiectis passulis adijciuntur corticum myrobalanorum chepulorum, luteorum, nigrorum, (tundi hæc oportet) singulorum vncia; empelicorum, bellericorum, vtriusque generis drachma; florum boraginis, buglossæ, violarum, rorismarini, singulorum bini scrupuli; foliorum senæ bonæ vncia. Coquuntur vnà, & exprimuntur, humorique dein percolato additur candidissimi sacchari dodrans. coquuntur demum iterum, quousque Serapij crassitudinem accipiant. Refrigerari deinde incipienti conijciũtur eò cinamomi optimi drachmæ tres; gariophyllorum, gallangæ, vtriusq; scrupuli duo; nucis moschatæ drachma; seminis fœniculi, anisi, vtriusq; semuncia. Redigitur in antidoti, siue, vt nostri vocant, Electarij formam. Sumitur ex eo, quũ opus est, vncia ieiuno.

Correctissimum, & ex effræni mite maximè habebis Scammonium, si quando sanis illius vsus veniet, hoc pacto: Sumito ad id cinamomi selectissimi, zingiberis, vtriusque drachmam; vnionũ pręparatorum, corallorum rubrorum itidem præparatorum, vtrorumque scrupulum; agallochi, quod nunc aloes lignum habemus, gallangæ, caryophyllorũ, vtriusque scrupulum; cardamomi, maceris, nucis moschatæ, singulorum scrupulum dimidium; diagredij scrupulos quatuor; sacchari stillatitia mẽtæ rosarum aqua eliquati trientem & semunciam, rosarum saccharo conditarum (Conseruam vocant) vnciam. Conficiuntur inde ex concinnandi ista Artis legibus offulæ. Siciliqui, aut duellæ pondere, vsus ieiuno. Atq; hæc ferè sunt, quæ huc exempli tantùm loco, ac pro specimine potiùs, si qua ex horũ formula paranda, componendaque ab alijs alia hunc illũmve in modum fuerint, adducta voluimus.

Partibus corporis singulis, quæ particulatim congrua magis sint medicamenta retinenda quarumcunque partium sannati, aut vt tentatis in his subueniatur.

CAP. XV.

PAucula his addemus de compositionibus, quę corporis partibus quibusdam priuatim, præcipuè verò præcipuis, ac principalibus cõferre visę sępe sunt, corroboratis harum vsu illis, confirmatisque, præter vsitatas, omnibusq; in aperto positas: qui desumere sibi illas voluerint, vt habeant vnde accipiant, non nescientes quidem, membris robur viresq; acquiri nõ aliter rectiùs, quàm quum in intemperiem aliquam prolapsa ad temperamentum suum reuocantur. id illis enim demum robur iustum conciliãrit. Quod de intemperaturis dictum verissimũ est, quibus extra sanitatis limites delatis adeò partium oblæsa deperditur, imminuitur certè, vel quoquo pacto manifestò vitiatur functio, vt imbecillitas in firmitasque illarum, quamcunque in partem exilierint, non nisi reductis in viam tollatur. Quod nõ aliter quàm calefactis euidenter, frigefactis, siccatis, humefactis, aut coniunctim hoc facto, assequimur. At in negotio nostro ex recẽns cõtracta intemperie subortam, aut tum primùm oriri incipientem imbecillitatem, quam suspicemur potiùs, quàm sentiamus, arbitror, etiã vt nihil eorum, quę modò diximus, pręstetur, egregiè quibusdam alijs, nullam in partem magnopere inclinãtibus, ac mediocriter id vel intra modum magis facientibus, & siccãtibus tantummodo parum, quicquid id fuerit, quod membrũ occupãrit, humoris, peculiarique insuper dote sua ac facultate quadam tolli auferrique posse; ideoque hac quoque ratione robur viresq; partibus eo modo imbecillitate tentatis addi. Atq; hæc pro formula tamẽ tantùm quadam dabuntur hîc, quam sequi in parandis alijs possit, vt quisque retinendam sibi in componendis his aliam atque aliam diuersi generis rationem esse decreuerit.

Aridum Capiti corroborãdo vtile. Coriandri de more præparati, nucis moschatæ, vtriusque semuncia; ligni aloes drachmæ septem; cariophillorũ, cubebarum, zingiberis, piperis longi, cuiusque sesquidrachma; gallangæ, tormentillæ, thuris albi, cinamomi, calami aromatici, zedoariæ, singulorum drachma; coralli rubri, rosarum, serici crudi tosti, singulorum scrupuli duo; galliæ moschatæ nobilioris drachmæ duæ, qui siciliquus est; betonicæ, saluiæ, vtriusque sesquidrachma; florum rorismarini semuncia. Terito omnia, additoque sacchari, quãtum reliquorum pondus æquet, candidissimi. Hoc inter Tragemata, seu τρώγημα quæ Græci vocant, vtitor, vt cibum secunda mensa finiat, vel inchoet aliquando, vel interdum prandij, cœnæ've medio sumatur aspersum ferculis. Possis ex arido particulã accipere, quam volueris, eamque iusti ad id ponderis saccharo ex stillatitijs, quæ meliùs facturę tibi videbuntur, aquis ignis opera eliquato in orbiculorum, aut placentularum, aut quadrularum formã redigere, suo deinde tem-

 pore

pore vtendarum. Aridum aliud ex asini vngula ad eadem, & puerili infantilique ætati conuenientissimum: comitiales fieri prohibet, & pauores, & terrifica insomnia amouet. Sumũtur in id vngulę asininę torrefactæ drachmæ sex, confectionis diamoschu dulcis drachmæ tres; corallorum rubrorum, ac candidorum vnionum, smaragdi, singulorũ drachmæ duæ; nigellæ, seminum santonici, rutæ, pæoniæ, vnguis odorati, dictamni Cretensis, nuculæ moschatæ, singulorum drachma; radicis pæoniæ, visci querni, vtriusq; drachmæ duæ; ramentorum cornu cerui, amaraci, cranei humani, singulorum drachmæ tres; moschi, ambræ, vtriusque granorũ octo pondus; foliati auri philyras duodecim. Tunduntur omnia, teruntur que, vt subtilissimus puluis existat.

Antidotus Pectori conuenientissima ὑπογλωττὶς, incumbentibus thoraci ac pulmonibus de capite acribus humoribus intercipiẽdis in sanitate, vt sæpe fit, atq; etiã expectorandis, vsu cognita, comprobataque, accipit boli Armenicæ ritè concinnatæ drachmas sex; gummi tragacanthi, seminis papaueris albi, vtriusq; drachmam; gummi Arabici candidi semidrachmam; glycyrrhizæ derasæ, pulueratæque drachmam; sacchari durati (Candum vocant) albissimi drachmas tres, nucleorum pineorum quincuncem. Pastilli existent orbiculati inde, parui, plani: detinentur ore sub lingua, vt sensim liquescant, inde ὑπογλωττίδες dicti. Aliud expectorandis humoribus, consumendisq; efficax. Habebit hoc capillorum Veneris, hyssopi, scabiosæ, tussilaginis, betonicæ, buglossi, singulorũ drachmas sex; radicum polypodij, glycyrrhizæ, vtriusque drachmas duas; seminis vrticæ sesquidrachmam. Decoquũtur simul, & percolantur. Exempta deinde decoctionis percolatę sesquilibra, serapij violacei compositi trientem addemus, & sacchari purissimi bessem: admotáque igni hæc iterũ, lento igne decoquentur ad spissitudinem vsque serapij. moxque amota, quum primùm refrigerascent, puluerem accipient hunc: Maceris, ligni aloes, cinamomi, singulorum sesquidrachmam; radicis iridis Illyricæ semunciam. Deducenda ad formam antidoti cuncta, quod Ellectarium vocant. Vsus drachmarum trium manè ieiuno. idẽ Hypoglottidum vicem, quæ Sublinguares fortè antidoti dici possint, sæpe expleuerit.

Compositio mirifica, Cordi amica, venenis inimica, arida: sed quæ formari statim in Electarium antidotum queat. Accipit seminis mali citrij, detracta exteriore membranula, vnciam; zedoariæ, doronici, radicum bistortæ, tormentillæ, singulorum sesquidrachmam; florum boraginis, buglossi, melissophylli, nymphææ, violarum, singulorum drachmam; corallorum rubrorum, margaritarum, rubini, granatæ, hyacinthi, sapphiri, singulorum scrupulos duos; smaragdorum drachmas duas & dimidiam, auri & argenti moliti in pollinem vtriusq; semidrachmam, croci sesquidrachmam, coriandrorum præparatorum drachmam; vnicornu, ossis cordis ceruini, terræ Lemniæ, singulorum drachmam; rosarum rubrarum sesquidrachmam, confectionis diamoschu aridæ scrupulos duos. Redigi debẽt in pollinem omnia tenuissimum, miscerique, ac trita minutissimo cribro incerni. Possit ex melle non minùs parari antidotus, vt diximus, vel ex saccharo addito in Electarij formam, aut in placentulas solidiores concinnandi ista legibus adducta. Datur aridi drachma ex liquore stillatitio aliquo buglossi, vel melissophylli, Electarij semuncia.

Puluisculus Ventriculo mirificè conferens: Coriãdri præparati, cinamomi optimi, vtriusque drachmæ tres; cardamomi, ocymi odoratioris, mentæ, melissophylli, ligni aloes, singulorum drachma, corticis citrij drachmæ duæ; piperis longi, zingiberis, vtriusq; sesquidrachma; maceris, coralli rubri, rosæ rubræ, cuiusque semidrachma; seminis melonum, cucumerum, vtriusq; sesquidrachma; membranularum ventrium gallinarum, (tametsi totum hoc genus reiecisse videatur Galenus) duella. Tusa, tritaque per tenue cribrum aguntur omnia, & candidissimo saccharo commiscentur, quantum gustantis arbitrio satis est. Datur drachma sicci, vel stillatitio mentæ, melissophylli ve liquore soluti ieiuno. Prodest ante & post cibum, ac cum cibo quoq; ipso salis ritu adspersum, sumpsisse. Possit & Electarium inde, addito saccharo, & orbiculi confici. Vtendi modus tunc triplo, aut quadruplo plus.

Antidotũ Iecinoris imbecillitatibus subueniens, humoresq; in eo putrescẽtes exugens. Habet vuarum passarum exemptis gigartis vnciam, pistachiorum semunciam, cuscutæ sesquidrachmam; cinamomi selecti, schœnanthi, vtriusq; drachmã; calami aromatici, agallochi, vtriusque semidrachmam; spodij scrupulum; santali albi, rubri, rosæ rubræ, singulorum scrupulos binos; sacchari albissimi vino odorato diluti quincuncem. Fermentatis existet antidotum Electarium ad ea, quæ diximus, accommodatum. Datur nucis iuglandis magnitudine manè ieiunis. Dari nõ minùs prandiũ inter & cœnam poterit, anteuertentibus cœnã duabus circiter horis.

Aridum

Aridum cum saccharo, emūdandis Renibus vsurpatum, sumitur inter Tragemata, & cum cibo iurulentis iniectum, aut aspersum solidioribus, aut salis vice exceptum, hærere non sinit calculi inibi materiam, quam secum deuehit, euerritque alimento commixtum: non præcipitem agit, quod faceret, paulò cibum post si sumeretur. Accipiuntur trichomanis drachmæ duæ; adianti, betonicæ, vtriusq; drachma; seminis petroselini, saxifragiæ, radicis asparagi, hellenij, singulorum sesquidrachma; radicum ononis, glycyrrhizæ, vtriusque drachmæ duæ; sacchari purissimi triens. Commiscentur omnia. Vsus, qualem diximus. Licebit nihilominùs vtiliter ex humore aliquo potâsse ieiunis. Aridum aliud, certo quorundam experimento cōfirmatum, nec adhuc vulgatum, egregiè opitulatur Renibus, vt calculorum totiusque lithiaseωs securi degant, qui vtuntur: Seminis violarum siccatarum in vmbra sextans; virgæ aureæ eodem modo paratæ, saniculæ, vtriusq; semuncia. Teruntur subtilissimè, tritaq; tenuissimo cribro transmittuntur: commiscētur, & cum stillatitio aliquo betonicæ forte, aut violarū liquore bibuntur aliquandiu.

Medicamen, quod tutos à Podagra reddat, quantū in illo est, hoc est, si nec intemperantes, nec incontinentes vtantur. Capit betonicæ, myrrhæ optimæ, aiugæ, boli Armenicæ, singulorum drachmam; pimpinellæ, aloes, chamædryos, singulorū drachmas duas; croci drachmam. Rediguntur in puluisculum, melleq; excipiuntur rosato, & stillatitia saluiæ aqua, vt in massam coeant. Vtendi modus, quarto aut quinto quoq; die, si pilulæ ciceris magnitudine septem inde deuorentur, toto veris tempore: reliquo, bis, térve, mense sumpsisse satis. Aliud ex eodem catapotiorum genere, atq; ad eosdem vsus. Recipit succi aiugæ spissati, succi chamædryos, vtriusque sextantem; hyssopi, seminis hypericonis, vtriusq; semunciam. Redacta in puluerem excipiuntur Terebinthina, quantum satis est, vt existat massa. Datur quotidie eiusdē magnitudinis pilula: & intereà abluere sæpiùs pedes iubentur lixiuio, ex vitium cinere, cui iniectum aluminis, salisq; nonnihil sit: aliam aquam attigisse non conuenit. Edidimus specimen, & exhibuimus exempla rerum, quas sequantur, quibus hæc curæ erunt.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM

LIBER VIGESIMVSSEPTIMVS.

Hactenus materiam tantùmodo traditam esse quandam rerum: nunc fructum expectari, quasiq́, in rem præsentem iri, vbi in rerum actu informanda materia est, particulatim magis congruentium applicatione.

CAPVT I.

ERuctus deinceps tractabitur à nobis, operisq; totius vsus, ac negotij, propositiq; nostri summa. Hactenus enim tradita pro materia tātummodo rerum habebuntur quædam, quas acturi sumus, malo perinde ac bono futura, nisi veluti forma superueniente, ne qua temere actiones ingressa impedimento sæpe rebus agendis sit, atq; adeò noxam nō minùs sæpe inferat, repressa cohibeatur; quumque vsus poposcerit solùm, qualisque demum ac quanta futura conueniens sit, vt accersita veniat. Cui enim dubiū esse potest, si cui fortè Exercitatione opus sit vehementiore, multaque; eam eiusmodi, tantoq; tempore opportunè adhibitā, futuram vsui; non adhibitam, vel non qualem, quātamque, aut quo oporteat tempore adhibitam, nocituram? Idem de circumambiente nos aëre, de cibatu ac potione, de somni & vigiliarū vsu, de omni denique, quæ senario rerum numero illo cōtinetur, prolixeque satis superioribus libris explicata à nobis fuit, materia existimandum. Quam necessarium quidem est scire, ac præcognitam tenere: cęterùm profutura nihil vnquam quicquam sit, contraq; damnum potiùs, & insigne interdum detrimentū allatura, nisi modus mēsuraque, cum agendi semper opportunitate cōiuncta, scitè atq; aptè rebus accommodētur. Etenim cuncta

alia πρὸ ὑγιεινῆς erunt: hæc demum ὑγιεινά, Alia rerum multarum, materiæq; totius Salubris, cuius cognitio præeat omnino oportet, scientem aliquem fecerint: hæc verum instituēt, nostræ prouinciæ ac legitimum, qui præsit, Artificem, quem Salubrem, ac salutarem vocamus: tum cuius eę partes pręcipuè sint, vt architecti imperatis ritu vagam dissitamq; vbique materiam ad iustam sanitatis defendendæ exædificationem legibus adductam suis reuocet. Non secus ac alterius Medicinæ partis Artifex, architectusq; Curatricis, tam latè dispersam profligandorum morborum materiam, hoc ipsum tantūmodo pro materia, quod quidem est, deputabit, ac πρὸ ἰατρικῆς solùm, quod Platonis aliquando dictum fuit, vel θεραπευτικῆς potiùs esse existimabit, proq; his habebit, vt ante Medicinam quidē sint Curatricem: ipse verò deinde de suo mentisque propriæ penitiore artificio veram rationum Medicarum consideratione applicandam esse censebit, nimirum τὰ ἀληθῶς ἰατρικὰ, καὶ θεραπευτικά. Neque fortasse tam gloriaturus de magno medicamentorū numero sit, (qnod nunc facimus anxij fortè nimis ac soliciti indagādorum nouorum subinde pharmacorum, quum benè multa ad manus, præcipuaq; ac potissima habeamus) quàm in eo laboraturus, vt ex Artis legibus omnia fiant, magnoq; semper studio, vt potiora ad curandum medicamenta deligantur, neu qua faciendorum occasio elabatur, curabit; beneq; potiùs instructis, quàm numerosis nimis copijs, Artis rationibus omnibus vsus, aduersus morbos pugnabit. Quod nobis quoqte faciendum erit nostro hoc in negotio, vt explicata materia ad hoc omni, sex rerū ordinibus, quasi legionibus sex diuisa, non refertissimis qnidem illis aut copiosissimis, sed iustè tamen plenis; harum auxilio, lege, rationibusque ex Arte deductis omnibus ad sanitatis defensionem vtamur, si qua fortè ex parte aut lōgissimè venientes morbos propulsare, aut propiùs accedentes repellere, aut ingruentes iam submouere, opus fuerit. Quod quum agendo semper fiat, (vel si non agere nanque in his sæpe videamur, agimus tamen: vt quum quiescendo quandoq; prorsus ne incurramus tamen noxam cauemus, multaque talia vitamus; si non aliud, at hoc ipsum, quod vitamus, quod cauemus, agimus) porrò autem de Philosophorū sententia circa particulare aliquod, in quod agat, actio versatur omnis: quærendum non minùs hîc, cui faciendorum à nobis rationem accōmodemus, priuatam ac particularem. Nec aliter sanè facimus, sed nec facere nobis licet, quin quoties tutandam valetudinem ac defendendam suscipimus, vnius alicuius suscipiamus, hocque in re præsenti, atque in actu. At quum facere idem docemur, neq; facimus tamen adhuc, perinde instituimur, ac si in rem præsentem venissemus. Itaque, quoad eius fieri à nobis potest, propsùs ad particularia sermone docendique ratione omni accedimus tunc, vt huius, aut huius, aut alicuius denique pręcisè temperamenti, naturæ, habitudinis, status, conditionis, fingamus nobis aliquem, cum quo hac in re quanam agendi nobis esset ratione, sciamus, si daretur. Quo facto nullus futurus sit omniū hominum, in quem non aliquod semper dictorum cadat; cuique non vniuersalia Artis modò, verùm particularia quoq; hæc priuataque conuenianr priuato. Eníniuerò quemadmodum si quis, quem de facie nunquam antea nouerimus, coloribus nobis suis depingat aliquem, statumque corporis & habitudinem demonstret, addatque Comici illud, Magnus, rubicundus, crispus, crassus, cæsius: num, quæso, agnituri non simus protinus, si occurrat? Eodem modo disputare nobis de his, tractareque ea, æquè ac in re præsenti essemus, licebit; aut non multo secus, collatis in vnū differentijs omnibus, signisque ac notis eodem adductis, quæcunq; diuersissimarum temperaturarum naturam significare possent: de quibus suo antea loco tractatum satis est. Et quoniam artes omnes, quæcunque tandem ratione aliqua nixæ constituuntur, medij semper cuiusdam consideratione diligēti vtuntur, cuius respectu cuncta, quæ artificiosè in his dici possunt, vera tandem esse reperiātur, imò quo vno totum perpetuò artificium erectum maneat: neque enim subsistere aliter vnquam possent, nisi ad normam quandam & ad amussim, quæ idipsum, quod modò diximus, medium est, cogitata atque enunciata, quibus constitutæ eriguntur artes, omnia directa intenderent: fuitque ea nobis in his, quæ hactenus de Arte Salubri tradidimus, statuta in homine regula medij vndique atque exquisiti temperamenti, & inculpatæ omni ex parte constitutionis: par est omnino, vt is quoque ipse hoc loco reliquos omnes præeat, exemplumque in eo faciēdorum statuatur primum, qno deinde videlicet meliùs alios, ab optima hac hominis huiusce conditione deficientes, eodem, si modò fieri id à nobis liceat, reuocemus; inque ea status, cuius iam quomodo tuenda natura sit rationes cognitas perspectasque habuerimus omnes, conditione cōseruemus: sin minùs, at illorū tamen valetudini, quantum præstare Arte studioque omni valuerimus, ijsdem omnino rationibus consulamus.

Cura

Cura vtero adhuc gestati fœtus, adeóque ante gestationem, quantacunq; adhiberi per id temporis potest. Et circa prægnantem studium.

CAPVT II.

DVcendus autē ab ipso statim ortu diligenti inprimis per ætatum differētias omnes cura optimi status & conditionis ille, ne qua de constitutione sua, quam sortitus natura laudatissimā est, prolabēs decidat, néve iacturā bonitatis suæ faciat imprudēter vllam vnquā. Neq; enim antequàm editum in lucē conspiciamus, quo tempore signa quoq; secum ac notas naturæ optimæ adferet suæ, suscipere illius nobis curam licebit. Et contenti quidem materna adhuc aluo concipere bonæ aliquid quoq; spei, incertis quāuis admodum indicijs, possimus, talē eum esse, editumq; deinde futurum, si causæ, quæ efficere hoc ipsum solent, præcesserint, quæ multæ sint. Illud hercle nostri quoq; habendū esse officij nemo, vt arbitror, sanioris mētis negauerit, quantū in nostra potestate positū fuerit, idipsum vt eueniat curâsse, conceptoque iam fœtu, atque adeò ante conceptionem, ea vt fiant studio omni prouidisse, quæ hoc ipsum polliceri, simul & præstare deinde quoque valeant: vt optimè initio formatus, toto eo, quo vtero gestabitur, tēpore nutritionem, & qualis qualis adhiberi tunc latitanti ita poterit, educationem fortiatur.

Id conueniēter fiet, si, quo primùm tempore procreandis liberis opera dabitur, simul & rei huic detur diligens opera, vtroque ex semine probo maximè atq; inculpato generatio vt fiat. Nam si ebriosi, aut podagrosi, aut qualitercunq; malè affecti, in natos nimis multis sæpe exēplis transferri apertè vitia videmus: & bonitatē translatū iri necessariū propè fuerit. Curiosè igitur inprimis egisse in eo decet, in quo quædam quasi fundamenta iaciuntur futuræ deinde sanitatis probæ laudatæque perpetuò.

Ac siquidem optimi temperamenti fuerint parētes ambo, benè erit. optimā enim adferent sine dubio ad procreandum, leges dictataq; naturæ suæ sequuti, genituram. Sin culpari alter, ambóve intemperaturæ, aut vitiosæ alioqui constitutionis alicuius nota posse videbuntur: in eo demum ponendum studium, vt bona atque inculpata victus totius ratione errata corrigantur, intemperaturarū quidem haud ita difficulter. Organicarum verò partium & si indubitatè vitia in prolem sæpe deriuentur; geniture tamen melioris auxilio, quam seruatus diligenter victus, cumque victu reliqua omnia conciliârint, & temperamenti adiumento, quo facilè sese & ad omnia sequax formatrici virtuti semen exhibet, plurimum inde natiuæ illius culpæ auferetur: tota vt interdum ex hac causa aboleri, nihilque ideo inhærere natis ob id vitij visum sæpe sit.

Omnis deinde traducetur cura ad gestationis vteri mensibus nouem spatium, vt per id tēporis nihil vsquam, quod notatu dignum sit, erretur: cunctáque si non ad præscriptum exactè, at non negligenter tamen aut secorditer tractentur, quibus salubritas vniuersa continetur sedulò administratis, ac dubio procul in fœtus ipsius vsum, aut detrimentum, pro eo ac versata in his fuerit prægnans, redundaturis.

Itaque & de alijs omnibus considerare nobismet ipsis licet, quantum præstet grauidas non solùm ad salubritatis propriæ, sed ad fœtus quoque ipsius rationes, cuius tamen incolumitas cum grauidæ penè semper incolumitate coniuncta est, in aëre per menses eos vixisse commodo; somni & vigiliæ, cibique ac potus rectam semper rationem duxisse; nullas vehementiores animi commotiones, affectúsque admisisse; excrementorum omnium modus vt sit, egestorum, retentorúmque, curâsse: & ab Authoribus admonemur grauissimis de motu, nō esse negandū motū vel matris adhuc vtero (quo maximè tēpore concessa his à natura quies quædā esse videtur) contentis, qualis ille cunq; adhiberi tunc vix tū inchoato puello possit motus, qui vtero gerentis deābulatione, & exercitatione modica iustus satis tū ineatur. Auium, inquit Plato, (De leg. vij.) exēplo, quas circūgestare olim sub axillis soliti, committi audaciores reddebant ad pugnam: vt pariter & matris in vtero gestatio, quæ se modò paulò commouerit, fœtū iuuet exuscitando, ne prorsus torpeat, innato calori.

Cùm hęc igitur diligēter prouidēda per id tēpus; tū, ne quid eorū, quæ maximè interdū infestare pgnantes solēt, vehemētius vrgeat, cauendū, qđ deinde in fœtū quoq; nō minùs ipsum quādoq; deriuatū offendat: vt quū Pica (affectus is est grauidarū, quo varia, ac mirifica sæpe, nōnullæ etiam terrā ipsam, & extinctos carbones appetūt) vehemēter, aut diu nimis vrgentur; quum nausea, crebrisq; nimis vomitionibus, aut sputi frequētia, stomachi erosionibus infestantur; nonnullæ cibos quoque ex toto fastidiunt, plurimis oboritur in pedibus tumor, quem brassicæ folia, quæ aceto maducerint, illita, aut eodem aceto diluta cum pauco alumine creta facilè discutiat. Veruntamen de hoc, quòd nihil ex

eo fœtui discriminis impendeat, ne solicitos quidē valde esse oportet, sicuti de alijs, quæ paulò antè memorauimus. Quę quanquam tractationis nostræ huius propria non sint, & ad Therapeuticen potiùs pertineant; quia tamen rectà in fœtus detrimentum tendunt, noxam illi factura, si longiùs durârint; iccirco tanquam causæ fœtuum incolumitatem corrupturæ, aduersæque illi maximè, remedia exposcent, sed placida quæque, ne vim illorum vllam tenerior videlicet fœtus sentiat, nec ferre demum possit.

Nauseæ dememus & vomēdi vehementiam, quoniam ex corruptis omnino in stomacho humoribus fiunt hæc, Rhabarbari masticatione, si præstare tantum prægnās quiuerit vt mādat: sin minùs, at idem Rhabarbarum leuiter tunsum, vuisq; passis aspersum, exceptúmque, deuorandum dabimus, ad drachmæ dimidium, aut scrupula duo in paulò fortiore prægnante: vt deiectis ita de stomacho primùm, tum eiectis etiam foras humoribus, præter robur, quod partibus additum relinquere solitum est idē illud Rhabarbarū, (adstringendi enim prætereà vi pollet quadam) pauculis etiam extrinsecus admotis adiutemus; oleo fortè mastichino, crustę panis emplastro, aut diaphœnicon, fotuque priùs aliquo ex absinthij, mentæ, labruscæ, cytinorum, balaustiorúmque, ac odoratorum seminum decocto, cum spongia, quod & ad partis eiusdem erosiones conferet, sique prætereà mollioris lanæ hapso præcordia contegantur. Cùm his omnibus autem affectibus, tum præcipuè flatuositati non rarò infestare prægnantes solitæ, absumendisque humoribus, quæ Picam faciūt, nonnunquam etiam, refertis vteri acetabulis, abortum: egregiè opitulari, compertum habemus, fœtúmque intereà non minùs tutū conseruare, Antidotum Electarium, quod in authorē Auicennā refertur, ex vnionibus, Diamargariton vocāt calidum.

Tum verò vertēda cura ad cibatus quoque rationem omnis, vt nō denegata prorsus ciborum varietate, adeoque in earum gratiam sæpe pro voluptate animiq; libidine quæsita, potiorem tamen maiori ex parte rationem retineamus: ac paulatim ad boni laudatiq; omnia succi alimentū traducamus. Rubello his casibus vtamur pro potu vino, beneq; odoro, quo & contemperata humorū malitia mitigetur, & accepto robore ventriculus cùm hos ipsos humores, tū cibū etiam cōficere meliùs possit.

Nocentissimos hæ animi affectus experiuntur, iram, tristitiā, incussos repentinos timores, pauoresque, quos sæpe sequutus ineuitabilis abortus fit, non minùs fortassis, quàm ex percussione, aut casu, externaque causa aliqua. Inter quas lucernarum quoque extinctio (quod mirum videatur) abortus fuisse quandoque causa scribitur. Quæ, cumque his eiusdem modi alia, fugienda cuncta sunt. Viri consuetudine interdicitur illis, potissimùm verò inter conceptionis initia, nondum hærente satis firmatóque validè fœtu: ne vterus suscipiendo videlicet semini excitus, totúmq; se in ceruicem, vnde seminis illi expectatio attractatióque, dans, simul & conceptū propellat, quo minimè tēpore oportet. Quod idem causæ sit, vt sub extremum, absoluto totius gestationis tempore, quum iam iuuandus partus est, eadem illa viri consuetudo non improbetur, insurgente tum ita incumbenteque fœtui vndique vtero, & commouente se propterea magis, commotionisque vnà causam fœtui præbente, qua maximè ratione partus inchoatio peragitur: simul opere eo partes eæ omnes velut exuscitatæ referantur, quo inprimis minui pariendi labor, ac puello exitus præberi non parum facilior possit. Reliquo tempore non semel abortui id causam dedisse manifestò satis visum.

Editus primùm in lucem infans quibus notis pernoscendus. Dein quo pacto excipiendus, tractandus, abluendus, reponendus. Germanici de hoc olim moris consideratio: & quorum aspersione muniendа cutis.

CAPVT III.

NAtus primùm infans, productusq; diligentia obstetricum cura in lucem, postquàm ὀμφαλοτμίαν, & quicqd eiusmodi officij est, ritè acceperit, quæ loci huius non sunt; æqui exquisitiq; temperamenti iudicabitur certis primū argumētis, ac coniecturis quibusdā; tū deinde etiā inspectione. Etenim si sana, atq; incolumis, prsus totū gestationis vteri tēpus traduxerit grauida, magnū id erit sani quoq; infantis indiciū; magisque, si ex sano itidē, & incolumi viro cōceperit, integra ipsa non minùs antea valetudine frui solita. Color nuper nati optimus subruber per totum, is enim ferè in floridum deinde tandem intra paucos dies cutis vniuersæ colorem, non paruum laudati musculorum subditarumque cuti partium omnium temperamenti signum, desinere solet. Vagitus deinde repositum excipiat oportet validus, eiulatusque clamosus, & exaudibilis, quasi γεγωνότος, firmæ spiritalium inprimis membrorum, deinde & reliquorum compagis, temperamentique boni, nec paucorum nec inuali-

ualidorum certè ſpirituum indiciū. Nam qui ſubmiſſè nimis vagiunt, hos virium imbecillitate, & mouentis pectoris muſculos facultatis infirmitate, ac vitalis fortè ſpiritus paucitate, facere credibile eſt, veluti ὀλιγοδρανοῦντας. Itaq; longè ſemper magis vitales experimur priores illos, quos diximus partus, firmiore quodā eiulatu vociferantes, qui cæteras quoque corporis partes pro ætatulæ illius ratione non ſegniter, neque quaſi reſolutè mouere videantur. Iam inſtrumentariarum partium, corporaturæq; totius ratio ſub aſpectum viſenda, diligentérque conſiderāda omnis proponitur: tum animaduerſa per ſe, atque etiam inter ſe collata, pro rata cuiuſque parte ac portionibus quæque ſuis, magnitudine, numero, poſitu, figura exactè expendi membra poterunt omnia, vt aut probentur, aut damnentur. Nos probatæ conſtitutionis hoc loco editum partum volumus, ſimul & laudatæ pro infantili ætate habitudinis, cui præterea perfectè meatus omnes aperti reſpondeant, quacunque perforata à natura cutis aliqua de cauſa vias patefecit, educendis de corpore excrementis, aut intromittendis neceſſarijs, alicubi etiā vltrò citrò miſſitandis multis, oris, narium, oculorum, aurium, ani, penis, & in alio ſexu vuluæ. In alijs aurium membranæ retrò cuti adhuc hærent, cohærent digiti indiducti, atque indiſcreti, nec vnguium adhuc formam accepêre extremorum: aliáque apparent nonnulla imperfecti fœtus indicia, aut formatricis quoque virtutis vitia. Quæ omnia, quanquam ſtudio ac diligentia, atque obſtetricum peritia emendari in multis poſſint ac debeant, longè tamen à noſtro hoc abſint volumus, quem vndique, omnique ex parte inculpabilem nobis ponimus. Ipſa enim hæc, quæ modò narrauimus, culpatæ vitioſæque omnino alicubi aut temperaturæ, aut ſtructuræ, aut vtriuſque, non obſcura ſigna.

Hunc ita factum, formatumque, poſtquàm peracta ſingula circa eum fuerint, quæ peragi muliercularum, atque obſtetricum officio ſolent: vt reſectus vmbilicus digitorum quatuor à ventre ſpatio tenus, hapſoque lanæ impoſito; tum quarta demum die vſtum plumbum, ſuillúmve talum, aut cochleæ etiam teſtam vſtam itidem, tritamque cum vino nigro auſteroque illitam accipiat, poſtquàm exciderit, ſed hoc poſteà. Natum autem ita tepida confeſtim excipiemus. Tum, quæ futuram deinde per vitæ vniuerſæ curriculum ſanitatem proſpiciunt, tuenturque inprimis, aquæ tepore fotum interni materníque caloris illius æmulo, ablutumque, ac detracta viſcoſa per cutim totam ſorditie, tenuiſſimo conſpergimus ſale, modicoque: vel, ſi delicatiùs agere decreuerimus, ptiſanæ ſucco repurgamus, os aureſque emundamus, diducimus palpebras, detergemus oculos, inſtillato etiam oleo ex veterum præcepto: detrahimus naribus ſordes digitis expreſſas, eiſdemque his olei aliquid prædulcis imponimus, cuius ad oculos quoque per occultas quaſdam, ſed communes tamen, vias perueniat facultas. Hæc omnia obſtetrix, quæ ani quoque meatum immiſſo digito circunquaque leniter diſpeſcat: tum id ſtatim excrementi exit, quod meconium Græci vocant. Manuumque præterea compreſſu placidiore veſicæ locus impellendus inferiùs, vt vrina exeat, quaſique doceatur in hanc emittere partem lotium veſica, quum antea in vrachum ſoleret.

Tum verò faſcijs demum incluſus mollioribus totus, & obligato leniter inſtita capite, ſomno permittitur ſuo. Hîc iam optimæ obſtetricis munus, nutricisve partes erūt, molliter inprimis ac ſuauiter cuncta pueli membra inter faſciādum tractare, adeoque quæ à naturali conformatione lapſa deflexiſſe videbuntur, ad rectam ſtructuram reuocare, & in quā voluerint formam, figuramque, vtpote paulò minùs quàm cerea adducere. quāuis nos hîc ſponte ſuaptéque natura optimè conſtitutum atq; formatum vndequaque tractamus, vt futura hæc opus nō ſint. At illud tamen ex hoc ipſo monuiſſe opus, ne optimū fortita ſtatum tenerrima corpora tractantium culpa atq; imperitia confeſtim in deteriorē labātur, ob hāc ipſam teneritudinē. Ob quā ſicuti vitioſa formari in melius tenellā admodū infantiū corpora poſſunt: ita inculpata vitiū facilè negligentiùs habita incurrent. Quocirca nō ſolùm faſciando, ſed etiam faſciato iā reponēdo diligēs ſemper adhibēda cura, cōmodè vt inprimis ac molliter cubet, ſurrecto parū capite, minimeq; diſtorta, nec ceruice, nec dorſo, nec corporis parte deniq; vlla alia. Fiāt aūt hæc in loco cuncta tenebricoſo potiùs ac opaco, vt cōſueti ſibi aëris tenebris gaudeat, neq; lucē ſtatim perhorreſcat, donec hāc quoq; ferrē paulatim didicerit. Qua ꝓpemodū ratione & tepida eductū vtero extēplo abluimus, & ſale, quod dixim⁹, cōſpergimus. Tepida, vt quēadmodū tenebrarū ex loci, in quo cubare eū oportere dixim⁹, opacitate ſimilitudinē nō auerſabatur: ita tepore hîc quoq; ex aqua ꝑcipiēs offendatur minùs: Sale, q̄ ab iniurijs hoc tuiturum defenſurumq; illum ſit extrinſecus iam ingruentibus, ſicuti tutus defenſusque materna antea aluo manebat, vbi lenia illi omnia, ac mollia occur-

occurrebant. Ingruunt autem necessariò maximi sæpe calores, & ingentia frigora, ærumnosæque vitæ incommoda semper multa, passim omnibus obuia, in quæ nolentes incidimus, & necopinatò plerunque incidunt nobis.

Quo, vt arbitror, veteres olim Germani, pariter & nationes aliæ quædam, animaduerso, quibus proposita à nascẽdi statim initio inter aduersissima quęque & incommodorum occursus assiduos vita, per bella, ac rapinas, ærumnasque omnes dies ac noctes, nubilo, sereno, ventoso, quieto à ventis, tempestuoso ac furenti, pacatóve cœlo, nullo discrimine ducenda; durandam sibi natorũ aduersus ista cutim quàm primùm esse existimârunt, amnium à partu statim immersione: satius esse ducentes, (effero quidem more, & inhumana prorsus ac barbarica consuetudine; at rebus tamen intereà suis, vitæque totius deinde futuræ instituto percommodè) vt vitæ in eo aleam subirent nati, in quo vel ingens expectãda esset atque incomparabilis, ex successu, reliquo omni tempore vtilitas, futuris rerum eiusmodi omnium tam plerunque infestarum securis; vel non succedente, ne miserę quidem futurus esset & innumeris perpetuò casibus obnoxiæ vitę vsus, tum verò & inutilis, & omnibus alijs inuisæ semper degendę; mortéque demum vna id infantium non sanè magnifacienda nationi fœcunditatis suæ consciæ lueretur, quod, id vnum si euaderent discrimen, tantum deinceps toto vitæ vniuersæ tempore repositum haberet commodi atque vsus. Neque id certo tamen, aut frequẽti nimis nuper natorum factum fuisse exitio existimare possum. Neque enim tam vnquam humanitatem exuere posse omnem, efferas quamlibet, barbarasque, & agrestes, ac Scythicas nationes arbitror, vt nulla penitus misericordia tenerentur tam fœdè sæpe misereque pereuntium natorum, viscerum nempe suorũ, si paulò id frequentiùs, vel non nimis etiam sæpe ac plurimùm, sed fieri tamen non minima in parte vidissent. Et vnde tot barbararum olim gentium millia in alienas sedes exundantium de suis, quæ accipere illos iam, alereque ac sustinere nequirent, si in crebro nimis immersorum in profluenti interitu liberorum, suum tamen illis retentum, vsitatum quidem, sed mortibus tam frequentibus infame, impium, atque horrendum βδέλυγμα fuisset? Non temerè consuetudo inolescit apud gentes vllas vlla, eorum quę tam aperto ingentique damno cedunt, & coniunctam insignem, contraque insitas nobis naturæ leges, omnisque prorsus humanitatis modum, impietatem habent. Quamobrem in eo ab his peccatum tam inhumaniter fuisse non facilè adducor vt credam, vt aspicere crudelibus oculis crebrò nimis partuum suorum interitus, quasi morti inter primos ortus suos destinatorum, potuerint; quumque primùm lucem hanc fruendam hausissent, eo ipso tempore liberis suis parentes ipsi spem vitæ dubiam facerent, cuius alioqui vsura, vt tunc quidem sese res haberent, & naturæ leges polliceri viderentur, frui diutiùs potuissent; luctarique temerariè nimis atque inconsultò cum morte cogerent, qua primùm die vitam auspicarentur, pignora sua. Itaque periclitantibus tantùm quibusdam, neque illis tamen multis, veterem immergendi in frigidam consuetudinem non intermiserunt: perpetuosque ritus eos seruârunt, paucorũ periculum, ęgram ac difficilem, noxisque ac offensionibus innumeris, vitam victuri qui forent, multo plurium salute, qui viuendo validum ac robustum vitæ genus consequuti, vtilem commodamque sibi ac communitati traducturi per omnia vitam essent, libenter faciléque compensantes. Donec introducta meliore vita, & deposita feritate iam diu antea, aliò quasi depulisse barbariem à se omnem existimari meritissimò debet Germania, cumque hac nationes aliæ multæ, veteribus Scriptoribus habitæ appellatæque barbaræ: vti iam indicia visantur in his humanitatis, morumque, atque eruditionis totius longè altiùs, quàm apud humanissimas olim existimatas ab omnibus gentes quasdam, impressa.

Atque is iam multa ante secula exoleuit mos, paulatim cõferẽte se, vt in multis fieri videmus, ad meliora quædã rerũ vsu. Nec cõspergendi tamẽ sale partus retẽtus à multis, successitq; in eius locũ abluẽdi vino cõsuetudo. In quo quidẽ abstergẽdi siccandique, ideoq; durãdi etiam ex parte, potestas inest aliqua: adstringẽdi, nisi ex hoc ipso adstringentiũ genere vinum fuerit, cuiusmodi ferè nigra habẽtur, quibus ad hoc nõ vtimur, nõ magna. Alij cõposito ex glandibus oleo inungũt, ad muniendã aduersus ingruẽtia foris, quæ sæpe iã memorauimus, mala: nõ ineptè, si cuius fortè puelli visa laxior iusto atq; apertior cutis fuerit, cui sicca insuper myrti folia, & huiusmodi alia quædã inspersa, paulò magis medicata cõueniãt, de quibus suo loco dicetur. Nostro huic satis, vt diximus, superq; erit salis tenuioris alicuius ad id quidẽ, quod cõsequi ex ea nos posse speramus, conspersio. Id porrò intendimus vnũ tũc, vt tutus ita ab extrinsecus imminẽtibus incommodis reddatur: eo tamen moderamine, vt, quum assequuti hoc ipsum fuerimus,

sista-

sistamus ibi: non etiam, dum nimis in eo contendimus, in alio offendamus, & non minoris sæpe nocumenti futurum incommodum aliud accersamus adstrictæ nimis cutis, Hippocratici dicti illius memores, celebris iam, & in ore Medicorum omnium. ἀραιότης, inquit, (Epidem. vj.) σώματος εἰς διαπνοὴν, οἷς πλεῖον ἀφαιρέεται, ὑγιεινότερον: οἷς δ' ἔλασσον, νοσερώτερον. Quibus veluti admonemur, vt medium quasi iter insistamus, neutro magnopere deflectentes, atq; ita apertam perspiratui cutem seruemus, ne aduenientibus forinsecus noxis magnus aliquis aditus pateat: sic rursus ne pateat claudamus, vt liberior tamen perspiratio atque expedita futura sit: præsertim verò in inculpabilis temperamenti, laudatæque omni ex parte constitutionis partu, in quo seruandum diligenter in re omni, quæcunque ad sanitatis eius tuitionem factura esse videbuntur, medium est.

Nam quasdam inueniri posse corporum compositiones, & structuras quasdam, quæ hanc magis fortè quàm illam conditionem expostulent, atque ex alterutra earum habituræ meliùs omnino sint, vel ex recitatis modò Hippocratis verbis non obscurè prorsus, si rectè expendantur, intelligere liceat: vt, quasi quibus auferendum plurimum de corpore inesse existimârimus, his magno sanitatis commodo liberiorem simul perspiratum moliamur: quibus non ita, secus quoque faciendum nobis sit, ac de coarctanda magis cute soliciti, minùs de transpiratione intrinseca laboremus. Quæ cuiusmodi sint corporũ constitutiones, dicendũ posteà.

Nunc longiùs nobis à præsenti instituto educandi priùs optimæ omnium conditionis pueri discedendum non est: idq; eius, qui natales liberi hominis sortitus sit, cunctaque habiturus, quæcunque artificiosa conseruandæ id ætatis promouendæque in melius semper sanitatis ratio facienda esse persuaserit, & educationis rectæ præcepta monuerint, sedulò vtatque exactè exequi liceat. Nam quibus id per seruitutem facere non liceat, aut qua alia de causa, vitæque conditionibus aduersantibus impeditis: hos in priuatam operis partem propriè illis dicandam, vt de his quoque quid ætatibus omnibus faciendum sit sciatur, reijciemus. Sicuti planè alibi, & id quidem posteriùs, tractandum de his fuerit, qui ab optimo temperamento, corporisq; cõstitutione optima prolapsi, singula tamen peragere, quæcunq; mandabuntur, possunt, fortunæ ac conditionis liberioris homines: vel quum id impedimentis iustis prohibiti non possint, quorum deterrima omnium conditio, quod proximum semper in his fuerit, efficiant. Atq; ita ratio tandẽ ineatur aliqua, quo videlicet nõ minùs his, quoad eius fieri ex Arte poterit, succurratur, omnesq; omniũ cõditiones complexa tuendæ sanitatis Ars cunctis ex intima consilij sui ratione exprõpta, tanquam diuitiarum thesauros quosdam (thesaurus enim maximus sanitas) præcepta largiatur. Nunc, quod diximus, optimam corporis constitutionem cum optimæ sortis conditione coniunximus, quod ad supremum vsque vitæ terminum seruabimus primò, deinceps de alijs dicturi.

Qui infantili ætati motus conueniat, & per quæ, & quoad facere id liceat. Et de Balneo, & Frictione ex oleo inprimis.

CAP. IIII.

DE aëre dictũ, quo recèns natus vti aëre debeat, quóve is in ambiente collocãdus sit; tum, quæ peragi ritè circa eum solita sunt alia. Nũc de motu dicendum, qui nõ esse alius potest in tã tenella ætate, quàm cunis, vel nutricũ vlnis. Cunarũ pẽsiles potiores nuper quidẽ natis, cuiusmodi in plerisque Germaniæ locis videre est. Nã & agitandarũ cunarũ cõmoditas maior, quòd leni sæpe manuũ impulsu fit, neq; eo assiduo tamen, aut appẽsæ fortè fasciæ reductione, vt vel ex cubãtis nutricis manu facilimè id sequatur: & agitatio longè minor ita erit, quã prætenera ætas sæpe non cõmodè satis ferat, si nimia sit, pauimẽti, aut tabulati, vt fieri sæpe videmus, vel semicirculariũ etiã subditorũ cunis pedũ inæqualitate succutiente nimis, interdũ etiã excussis inde puellis, si paulò magis impellãtur cunæ. quod in pẽsilibus vix cõtingere vnquam queat. Maiore tamẽ si quando cõmotione visum opus fuerit, ea tũ iniri poterit ex humi positis cunis simul, & in vlnis gestatione meliùs, cõmoda nihilominùs semper, neq; vnde distorquendorum pedum partisve alterius alicuius periculum vllum immineat, si non rectè gestentur.

Quantũ verò vel in nuper natis mouendi interdũ, quod pro exercitatione futurũ illis sit, necessitas incũbat: satis ostẽdimus, id materna adhuc aluo cõtentis necessariũ esse demõstrato, tãto quidẽ magis in lucem editis. Verùm & vagitus & ploratus solo sæpe motu sedati, & cõciliatus ita somnus peruigilibus, satis indicãt, ætatẽ nullã esse, quæ, nisi prorsus innaturaliter agatur, torpore, quieteque nimia delectetur, quin moueri sæpiùs gaudeat: quando, quæ per se præstare hoc ipsum non potest ætas,

vt ipsa seipsam commoueat, atque exerceat; alienam in hoc opem imploret, & nisi consequatur tandem quietura esse non videatur. Accedit certæ rationis argumentum. Etenim si tertius annus expletus dimidiũ, vt authores quidam sunt, futuræ totius deinde staturæ peregit; atque, vt alij quidam contendunt, quinquennium supra dimidium: multo plurimum eo tempore consumi alimoniæ necessum est, pro rata quidē corporis status parte. Quo tempore non nutrimenti modò ad alendum satis, sed ad incrementi quoque vsque adeò tunc vigentis materiam, non parum sanè suppeditari alimoniæ cōuenit. Quod vt ex ordine fiat, nisi plurimum accesserit laboris, quasiq́; defatigationis, tunc quum plurimum alimenti ingruit corpori, excitando innato calori, & ad conficiendum faciliùs alimentum, & ad producendum longiùs latiusque, inque omnem partem, augumenti extensionem: multa magnaque sequentur necessariò incommoda, degrauato veluti sarcina innato calore, ac veluti oneri pigritia nimia & torpore quodam cessuro. Minimè igitur vel tenerrimæ ætati, quoniam in ea quoque non parum augumenti sumit corpus, denegandus motus.

Et quum nondum ipse se commouere poterit puellus, cunis, vt paulò antè dictum; aut pensilibus lectulis, qui instar cunarum sæpe formantur, præstandus illi motus; aut gestandus in vlnis, quod ante tertium tamen mensem non nimis crebrò faciendum. Quum verò repere primùm inceperit, vel ingredi quoque, tum non sanè bonam coniecturam duxeris segnis, desidisque nimis puelli, qui non sese crebrò loco moueat, & quantum possit circunuagetur, non etiam discurrat sæpe, & petulcorum more hœdorum vitulorumque lasciuiens propè defatigetur. Quod certè viuaciores faciunt, quibus insiti caloris satis; ac, si facere prohibeantur, minùs & alacres ad omnia, minusque ad capiendum cibum, reliquaque obeunda, promptos, ac plùs iusto vigiles experiare. Vsque adeò dictata naturæ in plerisq́; omnibus si sequamur, benè cesserit: non benè, si aduersemur, præcipuè verò, si optimè à natura instituti, qualis noster hic, dictata fuerint, qui mediocritatem quandam in omnibus sponte ipse sua seruaturus sit, non solùm in commouendo se. Nam alijs non id fortasse permittendum fuerit: neque ferociores calidioresque natura vltra quàm par sit progressi vt defatigentur nimis sinendi, faciunt autem id impellēte eò natura concitati: neque torpentes, contrariæque temperaturæ, frigidiores non excitandi.

In omnibus autem ea vel præcipua cautio adhibenda, quæ si negligatur, in reliquum deinde, quicquid supererit, vitæ tempus incommoda deriuet: ne citò nimis, atq; antè tempus ingrediendi officio fungi concedatur illis; néve, quod facere nutrices quasdam imperitè inconsiderateque videmus, insistere pedibus cogantur, ob quod fieri sæpe varos vatiosque videmus, & valgos.

Neque tamen seruari diligenter in tam teneris annis Exercitationum differentiæ illæ poterunt, quas superiùs suo loco memorauimus, vt illarum per omnia mediocritas exquisitè custodiatur. Quis enim ætati hoc ipsum illi imperârit? In frictionibus meliùs teneri modus, & fieri cunctatione possent. Sed ne eæ quidem magnopere conuenient habitudini vix dum benè compositæ compactæque satis. Verùm pro hac fasciationem habebimus, quæ ætati illi satis faciat omnium tenerrimæ nuper nati puelli. Atque ad triennium deinde vsque exactum (nam de ad id vsque ætatis pueri motu nunc agimus) eandē quoque ex parte, ex parte autem frictionis adhibere leuioris ac placidioris aliquid licebit.

Pro Exercitatione reptatio omnium primùm qualiscunque cesserit: tum ingressus, quo re primùm aliqua nituntur, aut pariete, aut proximo scamno, aut præcinctos fascia sustentatósque ita, ac progredientes ponè sequitur nutrix. Carri prætereà parui ad hoc ipsum excogitati structura perquàm commoda, quatuor inferiùs subditis rotulis sic compositis, vt, quoquouersum sese egerit puellus, quem medium huic includunt, facilè sequatur. Hoc tanquam ludicro ætas ea capta, nusquàm fallente pede, nec labēte gressu, (non enim falli, vel labi potest) validior fit. Ac leuibus spondis circunquaque nixus puer superiùs, obfirmatúsque, in eo iam animos ad vlteriùs sæpe per se progrediendum sumet: & progredietur facile, iam antea edoctus suapte consuetudine quomodo figendus, firmandúsque pes, & sistendus gradus sit. Mox sequentur discursus quacunque, & oberrationes in partem omnem, vt pro iustissima sæpe Exercitatione haberi possint.

Hinc Balnei iam vsus ante cibum & lactationem salubris alicuius dulcisq́; aquæ, & ante balneum frictionis aliquid ex oleo, retinendæ ætatibus illis temperaturæ commodissimè, quod inprimis necessarium; cùm quòd suum cuique ætati conseruandum semper temperamentum est, in benè instituto, omniq́; ex parte inculpato corpore; portò id similium maximè adhibitione

tione fit; humida autem aqua, & oleum humidum, vt infantium ætas humida: tum verò, quòd in hac maximè id ætate faciendum, custodiendumque diligenter est, ne, si ante tempus siccitas præternaturalis accesserit, multum inde iusti corporaturæ deinde totius incrementi, subtracta extendendi corporis status materia, dematur. Fiet autem id, vt siccescant plus iusto, ob hoc quidem ipsum, si, quibus naturalis illis humiditas custodienda sua est, omissa negligantur, humidum nempe facientis causæ priuatione. Sed si, quæ siccare solita sunt, etiam accesserint, eo sanè magis in siccitatem contendent paruulorum corpuscula: vt inter alia productus nimio plùs motus, & discursationes illæ, quas narrauimus, & lasciuientes crebræque nimis commotiones, siccescẽtibus inde membris omnibus, cohibere initio status vniuersi magnitudinem poterunt. A quibus, si qua fortè de causa fieri concitatiùs videbuntur, (nam per se non fecerint, suæ ipsi omnium mediocri & mediocria consectanti naturæ permissi) coercendi statim erunt, damnosis, vti diximus, nisi caueantur, futuris.

Quis recens admodum nato puero optimè competat cibus. Quo alendus Lacte: cuiusmodi esse Nutrix debeat, si lactare mater aut nolit, aut nequeat. Tum de mammis, ac papillis.

CAPVT V.

PRo omnium primo, quod nuper natis exhiberi debebit, alimẽto cõuenienti mel fuerit, butyrum quibusdam alijs visum: sed id tanquam stomacho non valde accommodum, reprobandum potiùs, ac præferendum meritò erit mel, exactè tamen despumatum: atque id quarta demum pòst die faciendum primũ esse, inuenio, qui consuluerint.

Vt colostra vitentur præbendum lac, quod de mamma sugat matris quidem, pręomnibus alijs, puellus. Præstat enim hunc lacte ali ex eodem sanguine genito, quo antea nutritus in vtero fuerat. Nam si cuique alimentum omnium optimum, non solùm communi generi humano, sed priuato etiam ac particulari singulorum temperamento quod maximè conueniat: quæ esse maior alimenti, quàm eius, quod de matre sugitur, conuenientia, ac proprietas possit, non video, præsertim verò quæ, cuiusmodi præsupponimus, puerulum pepererit, temperaturæ constitutionisque optimæ, ipsa necessariò quoque non pessimæ.

Sin minùs, & aliquid causæ suberit, quamobrem facere id mater nequeat, aut (vt nunc sunt mores) nolit: tum verò delectus habendus Nutricis diligenter inprimis ac sedulò. Ea mediocris sit habitudinis oportet, annum neque vigesimum infra agat, neque quadragesimum supra. Certum autem est, spatium intra hoc vt quæ trigesimo propior fuerit, eam præferendam tanquam meliorem; si paria cætera inuenta fuerint, habeamus, atque adeò quæ vigesimumquintum propinquiùs attingit, quàm quæ trigesimum excesserit. Ac videri alicui fortasse minutiora hæc poterunt, quàm quæ tam subtiliter distingui debeant. Nobis non videtur, nec turpe esse ducimus, rerum in singulis Artibus differentias omnes persequi, quæ modò Artis summam ex parte aliqua efficiant: eosq; optimos habendos esse Artifices iudicamus, sugquemque artis, quos pauciores lateant rerum omnium differentiæ: Musicum, vocum; Arithmeticum, numerorum; Geometrum, figurarum; Grammaticum, literarum. Etenim quum, quanuis excogitentur multæ, lateant tamen ad huc sæpe differentiæ aliæ quædam, & peritum inprimis habitum à multis Artificem superueniens interdum alius multarum nescium ostendat; & expromere aliquas sæpe possit, quæ priorem latuerant: si his, quas nescimus, nosque sæpe fugiunt, etiam quas scimus, quòd minutiores videantur, addendas esse existimàrimus, vt cunctæ omittantur, magnam profectò faciet in eo Artes omnes iacturam. Quicquid ad artem quoquo modo pertinet, artis est: & qui minutias alijs fortè quibusdam visas consectatur, summam rerum faciet plerunque non contemnendam.

Quapropter non id solum in disquisitione meliorum Nutricis cõditionum inquirẽdum esse volumus, de ætatibus quod attulimus: verùm etiam magnitudinem præterea corporis inspiciendam esse iubemus, quæ iusta esse debet. id enim non parum refert. Tametsi nanque non certum satis iustæ temperaturæ reliquorumque omnium signum duci inde possit: illud tamen sequetur magnitudinem iustam, quod necessariò in Nutrice animaduertendum fuerit, vt magna ex parte papillæ vnà quoque futuræ iustæ sint, ne videlicet magnæ suctionem, quæ nisi adductis in arctum labijs, non rectè, nec commodè satis fit; & linguam in angustum nimis actam ad degluciendum, impediant: paruæ autem apprehendere cupienti elabantur sæpe, nec teneri aptè queant. Quare frustratione

oneeaelusus infans, & inanem suctum exercens, nonnihil maxillas offenderit; & quod fieri in paucitate quoque lactis videmus, quum sugendo nimiùm ac frustra laborârit, nihil proficiente, attrahitur tamen humoris aliquid eò, qui præternaturales sæpe tumores quosdam faciat: sæpe, quasi loco commotæ videantur infantuli maxillæ, ex eo apparet.

Benè mammosam esse Nutricem, & pectorosam. de pectorosa consensus est: mammosam non esse oportere, asseuerantes quosdam video, contrà quàm alij præceperint magnis eam esse mammis conuenire. In magno enim aiunt illi vbere, plus quàm oporteat lactis colligi, manensque ibi corrumpi, simul & Nutricem inde grauari. Verùm ne diutiùs maneat lac, si qualem posuimus puerulum habebimus benè temperatum, eóque validè satis sugentem, periculum non magnum impendebit: vitarique incommodum id lactis expressione, si redundare videbitur; alteriusve alicuius suctu, si degrauatam se ex eo persenserit Nutrix, facilè poterit. Et optabilius semper fuit copia quàm inopia laborâsse, promptiusque existimatum demere de abundantia, (tametsi nulla hîc futura abundantia nimia est, vt monuimus) quàm paucitate ac defectui subuenire. Itaque præstat magnas esse. Nec tamen, vt magnæ Nutrici cuique mammæ, sic continuò lactis quoque nimium fuerit: ac pro rata parte plus sæpe in paruo animaduertisse licuit, quàm in magno vbere, lactis.

Quibus præditam esse moribus Nutricem oporteat, nimirum laudatis: & quàm partui propinquam.

CAPVT VI.

ILlud nemini dubium esse video, nec quisquam est scribentium de rebus his, qui non fateatur, nõ hortetur, contendatque: Optimis quærendam esse prędictam moribus, mitem, castam, sobriam, hilarem. quando cum lacte vnà bibuntur praui bonique mores, adeóque imbibuntur sæpe, atque imbuuntur, vt nec facilè deinde euelli praui queant; & permansuri boni sint, maximo reliquæ deinde vitæ totius, viro facto, alijsque non minùs ætatibus, vsu ac commoditate. Simul mansuetioris ingenij Nutrix, non iracunda, nec gulosa, nec procax, maximam semper puelli, quem lactabit, rationem ducet; solicitè semper aget, ne quid aut edat, quod nociturum sit; aut iracundi aliquid faciat, tristetúrque, aut mœreat, quod in apertam statim lactentis noxam deriuetur; aut procaciter se gerat. quo nihil ad destruendam lactis bonitatem efficacius, non solùm quum miscentur viris, sed quum petulantem lasciuumque animum gerunt, totæque interdum in Venereorum luxuriosásque cogitationes versæ, omnem propè ex animo paruulorum curam abijciunt, ac nocturnę interdum pollutione recurrentibus in somno diurnis imaginationibus, aliásque pollutæ lac quoquo modo inficiunt. Sicuti viri consuetudine & cientur sæpe menses, subtrahitúrque ita lactis copia, deriuata aliorsum materia; & concipiunt sæpe Nutrices, exitioso deinde semper lacte, quod colostratos, qui ita appellantur, infantes reddat: simul & ad insequentes deinceps ætates transmittitur noxa sæpe. Iccirco maximum omnium præceptum illud esto, cuncta vt vitentur, quæ Venerem stimulare creduntur, ac reapse stimulant. Nuclei pinei hi sunt, Bellaria genus fermè omne, acria quęque, Porrum, Cepe, Allium, Salsamenta omnia; Apiumque inprimis, quod peculiari quadam malitia præterquàm quòd salacitatem facit, generationi lactis obstare, aduersarique in totum infantili ætati, animaduersum est.

Pepererit præthereà non ita multo antè, opus est: &, si optanda omnia fuerint, marem. Nam & optima tunc lacti constitutio accesserit, & masculam prolem enixa lac exhibebit temperatius omnino: vt, si quidem masculus quoque futurus est, quem educabit, quæsitum ita conueniens illi ex lacte alimentum fuerit: sin fœmella, temperamento hoc educata, nutrimenti vires sensura sit melioris, animorumque inde virilium aliquid conceptura, vt virago fiat.

Lactis probi conditiones numeratæ: & vitiosi correctio ostensa, crassioris iusto, ac tenuioris, simul & acris. Penuria Lactis quibus emendetur, & copia nimia castigetur.

CAPVT VII.

HIs alijsque quibusdam, quæ hisce tamen continentur omnes, si donatam conditionibus inuenire Nutricẽ dabitur, benè cum puello actum esse existimare debebimus, quasique salutis deinde futuræ vniuersæ, corporisęquè ac animi, iacta ex hoc certa quędam firmaque omnino fundamenta, arbitrandum. Sequetur magna quidẽ ex parte hanc ita constitutam Nutricem Lactis

boni-

bonitas dotibus suis commendabilis. Quæ ferè hæ sunt: Mediocritas inter tenuitatem ac crassitiē, quod ex instillato in pollicis vnguem deprehenditur: defluxu quippe indecitò nimis, tenuitatem; longa mora; vel ne defluens quidem, spissitudinem æquo maiorem coarguet. Gustatusq; eius vnà, ac odoratus suauis vt habeatur, vti nec amaritudine aliqua, aut acore, aut acrimonia, aut salsedine gustum vellicet, & suaui tantummodo dulcedine afficiat; nec nares peregrina aliqua qualitate feriat. Visu candidum, ipsumque sibi particulis omnibus æquale; nulla nec fuscedine, nec virore, nec liuore, malóve colore alio, vel varijs quibusdam interdum, diuersisque & coloris & substantiæ, discurrentibus lineis, ac veluti strijs infectum. Laus, vt serosæ partis tantum, quantum casealis sit. Huius experimentum, vitro ampulláve excepti, myrrhæque aut coaguli modico addito, permixtique digitis, concrescit inde, separatæque discernuntur partes. probatio, si neutra nec vincat, nec vincatur: superante sero, tenuitatis vitium; caseo, crassitudinis.

Vtrunque corrigendum. Extenuante victus ratione crassius, quæ multimoda à multis tradita legitur, & pituitosæ insuper materiæ per vomitum eiectione ex Oxymelite. Tum & labores imperandi ante cibum, consumendæ, attenuandæque crassitiæ meliùs; atque ab exercitatione laboriosa balneum, nam & id tenuem simul & diflatilem materiam facit.

Tenuitas contrarijs tollitur. Quocirca à laboribus & balnei vsu temperandum. Victus ratio instituenda ex opposito, vt, pro attenuante, quæ crassum faciat, quæratur. Itaque vsu erit commodus Alicæ, atque Orizæ, ac extremarum quadrupedum multorum partium, Suis, Vituli, Hœdi, Agni: dulciorisque vini potus, nisi aliquo alio impediatur, conueniet.

Interdum contingit, vt acrius iusto Lac euadat. Quo casu studio omni curandum, vt non nisi optimi semper succi cibaria dentur; reliquorum omnium abstinentia fit, tantisper dum lactis acrimonia ea attemperetur. Quod balneorum quoque dulcis aquæ vsu fiet, quibus acrior sanguinis lactisque simul vis illa quasi diluitur.

Interdum in vberibus Lactis tamen vbertas nulla, contráque penuria potiùs. Quod quum eueniet, siquidem morbosi affectus alicuius, vt insignis intemperaturæ, quę iam in habitum abierit, aut maioris cacochymiæ, aut alterius eiusmodi, qui partes eas occupauerit, morbi, vel morbificæ causæ culpa id fiat: negotij præsentis non erit consideratio ea. Quapropter si nihil horum fuerit, magna ex parte sorbitionibus iuuabitur Nutrix, & plenioris victus largiore vsu, & pectoris totius mamillarumque frictionibus; manuumque ac brachiorum exercitio, si non alio, at texendi obeundi've laboris eiusmodi alterius domestici alicuius officio, quo in partes eas veluti euocetur alimentum. Quem planè vsum cucurbitæ quoque pectori applicatæ præstitère sæpe, fotúsque partium earum cum spongijs ex aqua calida. Vel lanæ hapsu ex candidi lilij oleo, dulciorisque ad hæc vini potu, reuocabitur lac; rerumque multarum, quarum proprium, ac peculiare est, lactis copiā suggerere, aut plurimi gignendi materiam ad mamillas immittere, vsu: vt Fœniculi ac Pastinacæ semina sunt, & radices ex hordei decocto. bibatur decoctum, vt gallinarum & caporum iusulata, cum cinamomo, macere, diſecto simul oui luteo vno aut altero: vt Aneti Anisique semina, Caseus recens, huiusq; ipsius longiore maceratione diluti sorbitiunculæ plures. Præcipuum ad id: Sumuntur terræ intestina, lumbrici hi sunt, quibus piscatores ad fallendos pisces hamos confixis tegentes vtuntur: hos eruisse de terra, non accepisse de fimeto aliquo operæpretium erit, quinque, septémve. Siccati teruntur, sumiturque drachma ex dilutiore hordei iure diebus decem continuis. Item Crystalli in pollinem subtilissimum contusi dimidium drachmæ, ex diluto cicerum, aut pisorum propinatur per dies quatuor. His ferè extinctum redire lac solet, nisi maior quædam morbosaque penitus causa subsit, sed vel alimenti penuria, vel recenti aliqua nec altiùs adacta intemperatura, vel leuiore ac pauca succi malitia factum id fuerit. Nam & liberaliore victu defectus auferetur alimenti, & intemperatura quæuis nuper facta, pariter & succi vitiositas frigidior fortè, seminibus illis, & radicibus, & herbis; calidior Crystalli polline tolletur. Vitium autem omne, modò non malignum nimis, iurulentis dilues, & per contemperamentum abiges. Proprietas verò in lumbricis ad generandum lac, lactis've ex sanguine copiosiorem materiam subministrandam aliqua, fortasse autem & in Crystallo nonnulla insit.

Hoc inopia: illo copia lactis nimia exuberansque demitur modo. Si nanque ferri quandoque nimium videatur, quod non tam vberum magnitudine, quàm aliam sæpiùs ob causam fit: vt propter alimenti eò sanguinisque affatim confluentis copiam, idoneamque producendo lactis qualitatem, atque attractricis facultatis & concoctricis vires, & huiusmodi alia:

ſubtrahendus copioſior ſtatim cibus, & is deligendus, cui multo quanuis, & abundantiùs ſumpto pauca tamen paruáque alendi vis inſit. Forinſecus autem vberibus imponentur aptè: cuius tamen rei rarò admodum vſus venire ſolet, quòd frequentiùs lactis, vt ſuprà quoque monuimus, & natura quadam ferè in multis prætereà alijs comparatum eſſe videmus, defectu ac paucitate, quàm abundantia ac multitudine vt laboretur; & quum venit, minùs ineſt incommodi in re, minúsque periculi, & facilior ſubueniendi ratio. aptè enim, vt dicere inſtiteram, atque ad manus ſemper parato remedio vtemur, coctæ impoſitæque Lenticulæ; aut decocto Myrti, roſarúmque perfundemus; aut lintea integemus, quod Aceti multum eiusque paulò acrioris imbiberit, renouabimusque ſæpiùs: vel etiam eidem aceto Cuminum, aut Myrrhæ, Caphurę've modicum addemus. Quæ omnia ſingulaque diligenter profectò attendenda erunt: neglecta nanq; non parum ſanè oberunt.

Lactis nocumenta, craſſioris iuxtà ac tenuioris, multi, pauci. Et de Nutrice mutanda. Et quanti æſtimanda ſit alimenti bonitas in tenerrima maximè ætate.

CAPVT VIII.

Enimuerò craſſiore, quàm par ſit, Lacte cohibita intercipiuntur pueri excrementa, quæ prodire foras debebãt, penè omnia, alui, veſicæ, occultioris trãſpirationis; infarciuntur viæ, & nec liberè ſatis procedit ſpiritus; tum verò impedito alimenti progreſſu reciprocabit neceſſariò ſeſeque vomitione eijciet lac, ſequetúrque ſæpe magna pituitoſæ materiæ vis, certum cruditatum multarum argumentum. Exorientur per corpus abſceſſus interdum aliqui, & furunculi, cum cutis totius decoloratione. Deijcietur appetentia, excitabitur ſentieturque flatuoſitas multa, multi prodibunt muci, & ſordidę circa gramoſos oculos, palpebrasque eorum, lemæ.

E contrario tenuiore atque acriore, citatior æquo feretur aluus, & morſiunculis tentabitur, ac perquàm acres oborientur in corpore puſtulæ, diuerſorumq; generum exanthemata; paulatimq; gracileſcens ita corpus, neq; cibum valde capiet, nimirum remittente ſe magis magisq; ex ſucci acrimonia appetendi vi; neq; alimentum magnopere ſentiet, & quod ſentiet, prauum vitioſúmque erit.

Multo autem, & redundante nimis, velut obruitur infans ſæpe, quũ ſugit, inflaturque, ac ventre extenſo tanquã diſrumpi velle videbitur, donec remiſſo lotio inconcocto, multóque, vel erumpentibus flatibus, ſubſidat.

Pauco autem, modicoq; nimis, hîc verò totus alimento ſuo iuſto deſtitutus emaciabitur infans; cibique ſubminiſtratione defraudata concident extemplo membra, partesque corporis omnes, extremæ primùm, mox & reliquæ, occupante viſcera cuncta, illis præſertim annis, fame; quibus, ſi quando ætate alia, ob innati caloris vehementiam, ac diflabilem maximè habitudinem, & alimento multo aſſiduoq; opus eſt, & defectus ſentitur ſtatim. Quo diligentiùs prouidendum, ne contingant hęc: & quum contigêre, quo docuimus modo emendanda, antequàm extra ſanitatis campũ prorſus delata ferantur, atq; alterius Artificis, Curatoris nempe, operam tunc requirant.

Vel ſi non facile id factu eſſe videbitur, vt Lactis prauitas, quæcunq; ea fuerit Nutricis vitio aliquo contracta, depellatur, & introducatur bonitas: alterius confeſtim permutatione in melius infantis ſaluti cõſulemus, cui noxæ oẽs abſint, adſint commoditates: reputantes in puerorum educatione omni, potiſſimùm verò omnium prima illa, nulli rei æquè ſtudendum eſſe, quàm, quę nihil aliud magis quàm alimentum curat, eo ne deſtituatur; & vt optimo, & ſelectiſſimo vtatur ætas ea. Reliquorum enim, in nuper natis, vel non paruo etiam deinceps tempore, nulla, vel minima certè omnium, cura, deſiderium nullum, vtpote quorum nullæ dum obuerſentur menti ſpecies, quæ appetitũ alium moueant. Sola, atq; vna ſugẽdi ſemper lactis appetentia, imò auiditas, à natura ætatulæ illi inſita, perpetuò eos tenet, & ſolicitos habet: hoc vagitu, hoc fletu oſtendunt, hoc inſomnijs eorum detegitur, viſis ſæpe in cunis mouiſſe labia, & lactentium ſpecie compoſuiſſe, dormientibus.

Quo igitur maximè gaudẽt ac neceſſe habent, in eo ſedulò curioſos eſſe oportet, ne quid deſit; néve nõ ſolùm nõ ſatis illis ſemper eius adſit, ſed etiã ne malitia, aut vitio deniq; vllo damnandum id ſit, magnopere inprimisq;, atq; ante omnia curandũ: quo videlicet noxæ vitentur, & incõmoda quæ numerauimus, paratis ſuſcepturisq; tenerioribus annis, quin obnoxijs potiùs, & nocumẽto omni opportunis, quodcunq; inferri corporibus ab alimoniæ vitio prauitateq; aliqua poteſt. Nam quũ certiſſima demonſtrationũ ratione oſtenſum accepimus à maioribus noſtris nos alij Medico-

dicorum illorum pueri, Vinci, vincereque alimentũ, & superatũ superare tandẽ quoque nõ minùs, manifesta satis in multis dictorũ fide, in tenella id ætate manifestissimũ. Quę aluntur partibus ob teneritudinẽ cedentibus efficaci satis alimento, quod, cùm alienas sæpe qualitates non difficulter suscipiat ipsum, tũ in alios facilè susceptas transfert. Sic pronuntiatũ ab Hippocrate (Epidẽ. vj.) legimus, ad hãc rationem: γυνὴ, ἀιξ, ἐλατήριον, ἢ σίκυον ἄγριον βεβρωκυῖαι παιδίοις κάθαρσις. additumque est à Galeno, non de hoc solùm, sed de quocunq; purgante medicamẽto, priuatimq; de Scamonio, quod veris tempore in Asia depastæ capellę purgatoriã illius vim lacti reponant. Confirmatumq; crebra nostri temporis experientia videmus, quoties repurgandis, quũ forte id vsus requirit, infantibus per Nutricis id medicamentorum assumptionem molimur. Sic quidem eruditorum aliqui ex veteribus Scriptorum obseruârunt, magnum & id rei huiusce argumẽtum, cuius rei suprà quoq; meminimus, sucto scilicet hœdos ouium lacte villosis ita setis suis emollescere, vt vellus gerere credi possint: contráque, caprarum vberibus subditos agnos lanam inde duram setosámque reportaturos. Vt si qualitates hæ de Lactis alimento in lactentes transeunt, quemadmodum sine dubio transire apertissimè videntur: & reliquas facilè transituras omnes colligere non inepto, neque veritati prorsus repugnaturo argumento liceat. Cogamurq; iccirco fateri, non minorẽ, quàm ipsius propè pueli, curam nobis de Nutrice, quæque circa illã peragenda sunt, omnibus gerendã esse, vt cõueninenter ipsa non minùs, atque æquè congruè per victus rationem omnẽ ducatur: & cùm reliquorũ, quæ singula partim iam narrata, partim cõsiderari ex his possunt; tum verò Exercitationum suo tempore obeundarum, educẽdorumque de corpore Excrementorum omnium solicita cura sit; vt qua maximè debemus ex parte rectè atq; ordine educationem deinde vniuersam auspicemur. Hæc, quæ ad Nutricem pertinent.

Ter tantùm in die lactandus infans, expresso priùs pauxillulo de papilla lacte, & præmisso melleo linctu aliquo. Nec à suctione agitandus.

CAPVT IX.

ILla, in parte pueli sũt, vt laudatum ita lac nactus bis in die, summũ ter, sugere de mamillis permittatur. Sic nanq; nec nimio replebitur, & intererit tẽporis semper satis faciendis, quæ suprà monuimus, de frictionibus, motu, & balneo. Quod tamen accipiendũ est, semel vt intelligatur, vel si pluries, eodẽ tempore cõtinuato suxerit ad satietatem vsq; iustã, terq; idẽ fiat: sæpiùs, in quã, vt repetita, sed minima tẽporis intercapedine, suctione, quũ omissa, vel elapsa papilla statim iterum immissa ori resumitur, fitq; aliquãdiu id, totũ pro vno deputetur tẽpus.

Tũ de papilla expressum prodibit lactis semper pauxillulũ aliquid, atq; emulgebitur, antequàm inferatur ori. Ea ratione & colloistratio lactis vitabitur meliùs, & non exũdabit affatim nimis in fauces, gulãque, osq; vniuersũ lac, quasi lactẽtẽ oppressurũ.

Est & illa animaduersio nõ posthabenda, quam rari quidem hoc tẽpore sequuntur, sed non negligenda tamen: vt post mellei liquoris linctum aliquem, quem puer fecerit, ne in ventriculo lac coaguletur, ita demum de vbere exugat. Acre nimis, tenuéque inuentum si lac fuerit, ne præbeatur à ieiuna, cautio est, ac nõ nisi sumpto priùs à Nutrice melioris succi, optimique alimenti cibo. Emendatum ita contemperatúmque tum demum suget.

Post suctionẽ nõ agitãdus cunarũ cõmotione nimia valde infans. id videlicet ipsũ nõ minùs cõmouerit puellũ, perturbaritq; in ventriculo cibũ, vel citò nimis distributum per omnia rapuerint ad se partes.

Quousque præbendum Lac puello. Et quando solidioris exhibendum aliquid cibi: & cuiusmodi. De ablactatione, ac victus ratione ætati huic conuenienti.

CAPVT X.

ATq; is erit Lactis vsus id ætatis ad biennium vsq; pertrahendus, vel sesquiannuũ certè tẽpus, vt conuenientissimo alimento enutritæ partes, benéque ac congruè inprimis humido, plurimum quoque ad insequuturas deinceps ætates omnes huius ipsius insiti sibi innatique humoris feruent.

Interea & cibi nihilominùs solidioris exhiberi aliquid aliquando posse videbitur, præsertim primoribus editis dentibus, vbi ferre ipsum ac concoquere puellũ posse spes sit. Aliàs nequaquam temerè id faciendum; ac, nisi iusta nos ad id aliqua coactos impulerit causa, non faciemus. Quæ tamen incidere nonnunquam solet: vt si alijs omnibus destituamur auxilijs, & neque nutricum copia fuerit; & quæ fuerit, culpa laboret aliqua, aut lactis, aut alterius vitij, quorum emendari nihil possit: tum demum & huc descendere necessarium ha-

totam, quibus inter initia moribus imbueretur puerulus, narrauimus; facturosque ad id nutricis quoque mores, vitæque instituta diximus, mala æquè ac bona, quæ facilè cum lacte simul imbibere solitus fit infans: dicẽdum de eo hac quoque in parte, in qua omnium postremò per animi affectionum materiam recèns nati infantis ad exactam vsque Trieterida, educationis totius curam deducimus, non quidem vt rationibus hoc loco agendum nobis esse arbitremur, quod Philosophorum potiùs officium habeatur, nec auditura satis ætas ea sit, non enim aures ad hæc habet: verùm vt, quod totius hac quidem in re Educationis summa & caput est, assuefaciendas irrationales animæ partes irascendi ac concupiscendi geminas illas à teneris statim, vt aiunt, vnguiculis vsque eò diligenter esse doceamus, dicto audientes potiori dominæque rationali futuro deinde, quum primùm vsus rei huiusce venerit, tempore vt sese statim præbeant; alterius furoribus & incensis sæpe atque insanis viribus contusis, restinctisque; alterius cupiditatibus varijs effrænisque coercitis, intraque naturalis tantummodo desiderij septa manere iussis. Itaque hac ætate certa firmaque iacientur sedandorum haud ita difficulter deinde animorum affectuum fundamenta: Leonique inijciemus frænum, ne impetuosè feratur, & Apri gulam coarctabimus, ne tam vastè inhiet: factique cicures, molesti rectori ne sint, ac nutus extemplo eius iussi sequantur; aut quæ inhabitant domicilia ne perturbent, concitatis sæpe turbis, & tumultu facto. Quod profectò ita est. Non enim melius nec Medicus, ne corporibus noxa vlla ab animi vnquam affectibus in vita tota, aut perturbationes pessimæ inferantur, cauerit; quàm si à primo statim ortu, quum in potestate nostra id est, prouideat, vt retusæ, infractæque vires debilitentur partium animæ, quibus pathematum indita à natura, insitaque fuêre olim semina. Id quidem sola hoc tempore consuetudine faciet. Neque Philosophus, ne animus per totum deinde vitæ curriculum perturbationibus, imò pestibus huiusceemodi laboret, potiùs assequetur; quàm si primis tenerrimæ ætatis annis bestialem brutamque animæ, quam diximus, partem vtranque assuetudine itidem diuturna mansuefactam accipiat, vt præsto reliquis deinde ætatibus rationi sit, eius iussa faciens, ductùmque ac vestigia, quocunque se illa præiens contulerit, perpetuò insequens, nec vsquam longiùs discedens: vel si discedat, ad nota subitò signa, si reuocetur, recurrens more sagacis, ac parere iam diutina consuetudine edocti canis; qui non minùs copula primùm vinctus assuetusque illi, volens lubensque ducentis sequi manum nouerit, quàm copula eadem detracta emissus reuocantis tamen clamorem quamprimùm exaudiat, & ad iussa statim redeat, vocisque tantùm optimè sibi iam notæ signum & ceu celeusma quoddam expectet, vt præsto extemplo sit.

Neque tamen primis statim annis affectionum omnium indicia sese detegent, vt consuefacere queamus. Et vnius tantùm iræ signa tunc visuntur, quod ad alteram animositatis partem attinet. alterius, quæ desiderij & cupiditatis est, initio pauca quædam manifestabuntur, paulò pòst aperient se plura, quæ verissimè multiceps dicta proferre quasi capita quędam solita sit bestia, initio vna propè se tantùm detegente fugendi cupiditate. Sed vtrinque vel vnicum sæpe resçissum pullulans, repressúmve ne nimis se exerat, caput, simul & reliqua sæpe consuetudine quadam, & partium circuniectarum societate, ne præter naturam plura, aut altiùs sese efferant, reprimet. Neque enim euellenda extirpandaque hæc sunt: ne fortè hoc existimemus: suaque naturæ semina relinquenda. Quibus penitus extinctis, tanquam θεομαχοῦντες vniuersam simul hominis naturam extinguemus: vsumque vnà traducendæ vitæ, quum frustra nobis ea tributa à natura non sint, perdemus totum. Quid enim erimus, quæso, si nihil iam, ad subseruiendum quandoque rationi, efficaciæque maioris semper aliquid peragendis rebus afferendum, relictum nobis iræ fuerit? aut necessariarum cupiditatũ nullos omnino igniculos nobis retinuerimus? Quapropter radices rerum hàrum reliquẽdæ, seminaque, & igniculi. Nascentes verò circa radices plerunq; pulluli plures, excrescẽtesque nimiùm auferendi tantùm, & luxuriantia fortè semina, quum in herba iam fuerint, depascenda, vel aliter coercenda; & igniculi illi, si quando supra modum accensi incendium facturi videbuntur, vt arsura inde omnia sint, restinguẽdi. Quanquã in nostro hoc cuncta hæc operam exposcent non planè magnam, quem neque iratum nimis fore, neque supra æquum appetiturum quicquam, valde verisimile sit, tam benè à natura institutum, conformatumque.

Veruntamen, in tam bona licèt puelli conditione, incident tamen sæpenumero quædam diligenter super his animad-

vt primo statim à natali die maxima semper cura ac studio defensus custodiatur à causis, quæ concitare in iram ac ploratum solent, puer: & quoties concitabitur, dimouenda omnino quæratur causa: inuentaque & amota, vel etiam non inuenta, semper tamen vt sedata commotione ea, quibuscunque id assequi artibus dabitur, animi quamprimùm trãquillitati placatus reddatur, studendum. Quod primis à natali temporibus, annuo circiter, aut sesqnianuo spatio, non alia meliùs, (nec planè aliam inuenias) ea ætate, quæ nec iussa, nec monitus admittit, ratione, quàm assuefaciendo fiet. Assuetudine nanque ea morigeratæ ratione carentes partes, non sanè irreuocabiles ab ira, aut non necessarijs cupiditatibus obsequẽtes, quin obtemperantes potiori parti extemplo, & rationis dicto audientes fient, eiusque semper imperata volẽtes facturæ primò, mox procedente paulatim tempore indiesque magis ac magis, iam parere plurimùm consuefacto, domitisque ita non parum inferioribus animæ partibus, & monita nostra accipiente pueruló, & obseruante nutus, & imperata faciente, & minas intelligente, formidanteque, & adigi, quò volumus, plagis, si renuerit, debente, faciliora nobis omnia reddentur: quo videlicet victi prorsus affectus, nimium tum fortè pullulantes, animositatis atq; iræ, conquiescant; & domitę iaceant surgentes tum primùm, ac veluti attollentes caput cupiditates nostris castigationibus atque obiurgationibus nostris repressæ.

Tum & faciendorum distribuere commodiùs tempora licebit, vt fricandi, exercendi, lauandique, quod priùs non licebat: aut non tam rectè licebat, quũ nec obsecundantes nobis habebamus, & diuinandum coniecturáque assequendũ erat, quod nunc certò scire, ac facere dabitur. Corpusque hoc pacto temperamento suo conseruare, atque vna & eadem opera obtemperantem præceptis nostris animum instituere, partisque vtriusque dotibus informatum ad reliquæ obeunda meliùs vitæ munia suscipere puerum poterimus. vt si fortè, qua nobis hora commodum, atque ex illius vsu visum fuerit, aut fricari, aut exerceri, aut balneo vti, aut cibum capere noluerit: persuadere, admonere, obiurgare, denique cogere etiam ad extremum possimus, in quo & corporeæ salutis tutela pósita, & animi ritè optimeque instituendi ratio est. Præcedant autem cibum semper ista oportet, hoc quidem puelli statu, quem nunc in manibus habemus. Nam si cui rectà aliqua ratione, vt post balneum cibum capiat, consuluerimus, is ab optima sine dubio melioris status constitutione declinauerit. nẽpe quibus insignis fortè macies fuerit, & deperditum sumẽdum corpus erit, ij sunt. Sed borum posteriùs tractabitur ratio.

Nunc Triennium puerulì expleuisse totum videmur, in quo peragenda cuncta hæc, quæ diximus, sint. Quibus explicandis multis quidem verbis opus habuimus: sed id necessariò faciendum nobis fuit, maximorum Scriptorum, à quorum nusquam libenter sententia discedimus, authoritatem sequutis, qui sermonum de vnaquaque re principia (de primorum autem annorum tuenda sanitate institutus hoc primùm loco sermo nobis fuit) collaudasse prolixiora paulò videntur. Atque ijdem hi, quantum intersit non solùm priuatæ, sed communis ciuium vitæ, optima à primis statim natalibus Educatio, quæ rectè peragi absque quód vnà quoque curetur corpus, vt ex quo non benè constituto multa in animam quoque redundare mala solita sint, nequit; disertissimè, vt omnia, non semel demonstratum nobis reliquère, & filiorum procreandorum alibi non secus ac plantandarum arborũ curam leuem & perquàm haberi facilem dixère; colendarum verò harum, vel educandorum illorum, grauem, ac difficilem: vt paulò ideo plus in hoc verborum insumpsisse non pœniteat, nec sanè vitio id nobis verti à non maligno prorsus lectore debeat. Quòd si protrahere lõgiùs adhuc orationem de his voluissemus, potuissemus sanè; facereque nobis impunè id ac sine reprehensione, multorumq; exemplo, licuisset, qui Salutaris Artis parti, quæ infantili ætati debetur, vniuersam præterea de eorundem morbis tractationem insertam addiderunt. Atque horum nobis ratio non est visa, quam sequeremur. Nec rationem video, quamobrem Pædotrophiæ morborum suorum curatio cum medicamentorum dispensatione addatur, ætatibus alijs non addatur. Nam si propterea, quòd priuatos quosdam ac peculiares morbos ætas hæc habet, ideo faciẽdum id fuit: in omnibus faciendum idem fuerat. Etenim omnibus sui cuiq; morbi sunt, diligẽter ab Hippocrate aliquando (Aphoris. iij.) enumerati. Sin, quũ primùm egressi sanitatis terminos, atq; neutralis cõditionis corporum statũ vltra, oblæsa manifestò functionum nostrarum aliqua, ægrotationem ingressi ægrotare necessariò dicamur, seu pueri, seu senes, seu ætatũ aliarũ: perpetua profectò seruanda in omnibus ratio ea erit, vt nulla omnino tunc ætatis alicuius venire retinendæ, vtpote quã iam amiserit, sed recuperandę potiùs, sanitatis consideratio vnq̃ debeat;

debeat: vel si puerorũ admittimus ad hoc ætatem, & reliquas admittamus opus fuerit. Quod obseruatum à Galeno fuisse videmus, apud quem in parte operis, puerorum sanitati tuendę dicata, de eorum morbis verbum nullum.

Peculiares infantiæ morbi quidã. In dentitione quomodo tractandus puer. Si, ne lac in ventriculo corrumpatur, si strabositati, aut ne pætus fiat, occurrendum erit, & ne albugines in oculis oriantur.

CAPVT XII.

AN illud nobis hoc loco considerandum se offert, quosdam omnino haberi puerilis ętatis morbos, qui morbi ritè habendi non sint, sed insequentes alios habeant, ipsiq́; intereà vni illi ætati, atque id semper conueniant? vt dentitio, quam gingiuarum, & maxillarum, circumq́ue eas tendinum inflammationes sequuntur, nonnunquam & conuulsiones, & febres. Hancq́ue sola ætas hæc experitur, nisi quibus fortè genuini nati posteriùs sunt per paucis. Semper autem dentire tandem pueros necessum est. Alij quidam in hac vna quidem ætate, sed non perpetuò tamen, contingunt morbi: vt oculorum strabositas, vt quam puerorum matrem appellant, vt nonnulli alij, qui ferè lactationis errata causam habent, nõ enim alia quàm hac ætate oculi strabi, neque id perpetuò tamen, fiunt. Hosce igitur, atque huiusmodi alios, qui non multi tamẽ numerari possunt, seruato adhuc proposito, institutoq́ue nostro, recipere in tractatum hunc absque præuaricationis suspicione vlla fas & ius erit. In dẽtitione enim, quod hactenus toto opere fecimus, & facturi de reliquo sumus, idẽ omnino faciemus: non vt sanantes curemus quicquam, sed vt pręcaueamus potiùs, naturæq́; opus iuuemus, ne contemptum morbos adducat. Quod tametsi cum soluta continuitate fiat, discedunt enim in eo gingiuę, disparanturq́ue: atquia bono id cessurum est, nec actionis offensa vllius grauior, aut euidentior sequitur, morbosum non dicetur. Sicuti sanè nec profluens de naribus in sanitate sanguis apertis venarum osculis, quæ naturaliter clausa esse oporteat, eurtandis sępe morbis multis naturæ opere sese ita exonerantis vtiliter factus commodo fuerit. tantum aberit, vt pro morboso habendum symptomate sit.

Itaque dentiẽtes primùm puerull, quod circa septimum ferè mensem euenit, nihil tum solidioris cibi mandere debebunt, ne tanquam solidatis ex eo gingiuis, exortus dentium impediatur: & vel leporis, vel, si id in promptu non sit, ouis cerebro, vel melle butyroq́ue vnà, vel gallinæ adipe vnctis illitisq́ue gingiuis, ceruicem, maxillasq́ue, & collum, circaq́ue hæc omnia tendines, mollioribus lanis, beneq́ue puris, quæ dulce calidumq́ue oleum imbiberint, fouere, atque idem aurium quoque meatibus instillare iubemur. Tũc & aperta diligenter custodietur aluus, vt reuocatæ detrahantur per eam materiæ, ne supernas partes petant. Imperandusq́ue aquæ potus Nutrici, & sorbitiunculis tantùm cibarijsq́ue nutrienda tenuissimi victus: puero autem etiam frequentioris tunc balnei, calidique, vsum iniungemus. Lupinos ad hoc ipsum dentes, quomodo & Corallia, vbique pro amuleto argento inclusos appendunt collo. Inuenio, qui viperæ quoque. Sed lupi dens gingiuarum etiam prurituì accommodus tollendo, ante & post dentium exortum, inq́ue exortu ipso inditus ori, gingiuarum cõfricatione. Quod vel per se infantuli, insertis in os digitis, crebroq́ue commorsu eorum faciunt. His & conuulsiones vitabuntur, quæ illam alioqui ætatem crebræ nimis corripere solitæ sunt, cum comitiali vnà inuasione, præsertim quibus habitudo pauló crassior, densiorq́ue, & adstrictior aluus; repentibus facilè tum sursum versum in neruorum originem causis, debiliq́ue admodum per eam ætatem, & exposita noxæ neruosa parte, doloreq́ue irritata, tanquam infixi assiduè pali, erumpẽtium de gingiuis dentium. Imò magis, eo quòd si quid cui parti, vt palus, infixum est, manet id, sistitq́ue se: dentes processu assiduo infestant, quo auctiores indies fiunt, magis.

Multum autem ingestum infanti, optimi quanuis status, ac supra quàm confici rectè possit lac, corruptiq́ue ideo ac vitiosi ex corrupto eo humores ventriculo, huiusque inprimis ori incumbentes, pauores in somnis facient, & terriculamenta, eamq́ue quam puerorum matrem vocari communiter. iam ab omnibus diximus, præuium nimirum comitialis iam iam, nisi caueatur, superuenturi morbi affectum. Cauebitur rectè, si pauciore nutriatur lacte infans, omninoq́ue in officio contineatur Nutrix, ne quid in victus ratione errati admittatur. Occurreturq́ue comitiali modiculo Diamoschu, aut Diampliris, quod vocant, puluisculo; aut qualem retrò descripsimus ex asini vngula, non modò præsenti affectui laturum auxilium, sed venienti etiam obstaturum.

Eodem

Eodem tempore ne ſtrabo, aut pætus, tam benè aliâs formatus effictusque à natura, ac temperie exquiſita præditus, puer fiat per incuriam, vel imprudētiam Nutricum, tractantiúmve illum aliorum, vnaq; ea corporis totius nobiliſſima in parte, qui oculi ſunt, inſigne id vitium accipiat, quo corpus totum deformetur, ſummo ſtudio prouidendum. Fit quidem id & ex comitialis acceſſionibus frequentioribus, vehementioribúsve, quas iam quomodo vitandæ eſſent monuimus. Cæterùm vnus non minùs plerunque iacentis ſitus inanimaduerſus, auerſi à luce, in cauſa eſt: quam dum oculis perquirit in cunis, nec corpus eò, aut flectere ceruicem queat; quocunque poteſt modo, aut limis nimiùm, aut tranſuerſis, aut diſtortis, contortisve oculis ſpectat, tenerosque muſculorum oculos mouentium tendines in conſuetudinem eam adducit, vt naturam inde habitumque induat indelebilem. Quorum quum primùm tale aliquid animaduerſum contigerit, in quam partē obuerſus flexerit ſe præter naturam oculus, eius partis exaduerſum ſtatuetur lumen diurnum nocturnúmve, in quod reſpiciens intueatur; aut picturatæ tabulæ, aulæaque variorum colorum opponentur, quorum reſpectu reuocata, antequàm callum obducat, in naturalem locum ſuum redeat oculorum acies.

Eadem in parte ne albugines oriantur, quas eiulatus nimius facit, adhibenda cautio. Fugiendus igitur ploratus multus: atque hunc tamen commendari à nonnullis video, ſi cibum ſtatim præceſſerit, tāquam qui exercitas partes eas, ad capiendū cibum idoneas magis reddat.

Infantia morbi quidam, vt & Senum frigida & ſicca intemperies, curandi ætatis proprij: Suppreſſa, citáque è diuerſo nimis aluus; vmbilici, ſedisq; procidentia; ſingultus, papulæ, & huiuſmodi alia.

CAPVT XIII.

SVnt & alij paruulis ꝓprij certique, non qui ſolis, nec ſemper quidem, ſed qui magna quadam ex parte coniungant eiuſmodi, vt extra ſanitatis cāpum latiorē illum ſuæ propriæque ac familiaris non conſtituant omnino tamen, affectus hic dicendi: vt iuuentam quoque laſſitudines inſequuntur, ac ſymptomata prætereà alia, & seniū alia. quanquam de hoc ambigi video: & ſunt, qui Senectutem morbum ipſam ſtatuant. Sed & in hac tamen, vt dicebam, non pauca reperias, quæ neutralitatis ſtatum (ſic enim vocant) conſtituunt veriùs. Pariter & in pueritia, pueritiæque infantia tuſſiunt ſæpe, necdum tamen ægrotare dicentur vere puelli: ſtertunt, ſingultiunt, nauſeabundi fiunt, dolent auribus, eædem his humore multo fluunt, lippiunt oculi, ſternutatio crebra affligit. Cita his fertur aluus, adſtringitur rurſus, intercipitur vox, procidit vmbilicus, procidit ſedes, hiſpidi fiunt, intertrigine laborant femina, papulæ accedunt, tineæ alui & lumbrici ſubeūt, fœtet interdum anima corrupti in ventriculo alimenti ſignū. Omnia eiuſmodi, vt nondum morbi habendi ſint, quippe ætatulæ illi familiaria, neque euidenter ſatis functionem infantium lædentia vllam: & iam tamē eorum multa in ingreſſu ipſo ad naturam morbi poſita Curatoriam Medici manum, operamque, qualem ꝓpè morbis debemus, flagitant. quemadmodum planè & laſſitudinum genus omne ſanorum adhuc hominum in ætate alia, phlegmonoſas in primis, & alia quædam, & frigidam ac ſiccam ſenū intemperiem, ſenio familiarem ac propriam, tractandam, curandamque ſuſcipimus, vna Præcautrice quoque ſemper Artis parte, ne tranſitum in iuſtos morbos tam propè poſiti faciant, vſi.

Quamobrē vt pauciſſimis rem agamus, néve extra prouinciæ noſtræ limites delati feramur: Infantium tuſſiculæ melitiſino medebimur, lingēdum nimirum mel dantes, violaceum quod dicimus; tum paruuli compreſſa ad radicem lingua plurimſi ita pituitæ eliciemus. idem ſtertentes iuuabit, & nauſeabundos, & ſingultientes. Vel modicè toſtum lini ſemen cum nucum pinearum nucleis aliquot, & amygdalarum tunſis, melle eodem excipiemus, & pro linctu habebimus, tuſſiculoſis, & difficulter ſpirantibus conuenienti.

Aurium ſordes, defluentesque inde humores cum doloris ſenſu aliquo deterges, eluesque, & dolorem ſedabis cum aqua, & melle, & vino veteri. eodemque medicamento inuolutum linamentum immittes auri.

Lippitudo demetur oculis pompholygis, & cadmiæ, quam Officinæ tutiam vocant, cum aloe diluto, ex roſarum, & fœniculi ſtillatitia aqua.

Sternuere deſinent, tunſo, tritoque, & cribrato ſicciore ocymo, inſufflatoque naribus.

Citatæ nimis aluo optimè faciet emplaſtrum de panis cruſta, quod cum alijs quibuſdam confit, vulgatumque vbique proſtat hoc nomine. Eadem ſuppreſſa meliùs primò glāde irritabitur, aut ex melle, aut ex betæ radicula, aut cum muris ſtercore,

vel

vel si vmbilico, circumque eum bubuleum fel cum ebuli succo, contusaque simul aloe exceptũ imponatur, lanâve quæ liquorem eum imbiberit addatur. Idem interceptam vocem restituet. Fit enim maximè id ob adstrictam aluum. Sed & brassicæ succus cũ sale modico epotus, ori ve puelli instillatus, priuatim opitulabitur.

Procidentem vmbilicum, aut tumefactum coercebis ita: Linteum purum vetusque cremabis: lupinos addes, teresque simul cum asini vngulæ parte aliqua, donec benè puluerẽtur. Tum vino rubro nigróve crassioris substantiæ, atque adstringente, commixta excipies, & obligata impones.

Longioris temporis exumbilicares, ac paulò magis affectos, alia tractandi ratio. aduocanda tunc eò ramicum curatio iusta, extra institutum iam nostrum.

Ijsdem nõ inutiliter sanè vtere & in sedis procidentia. Peculiariter autem hîc faciet, proderitque, quum prociderit, antequàm reponatur, vino nigro abluisse; aut fabrorum aquæ, in qua ferrum tinctum restinguitur, aspergine madefecisse; dein cum myrti, balaustiorum, calycnlorum glandium, rosarum, exusti aluminis, & similium puluisculis consperſam sedem repositam occlusisse.

Hispidos, discussis fuliginosis superfluitatibus, quæ sub cute colliguntur, & pilosos reddunt, visos nobis sępe, nudabis pilis caricarum vstarum cinere perfrictos, aut earũdem caricarum decocto ablutos; tum nitro, testisque tritis, & oui candido detersos.

Intertrigines, quæ magna ex parte lotij acrimonia exasperatis detritisque partibus fiunt, myrti siccæ, aut rosarum, aut cyperi; singulorum, cunctorúmve simul insperso polline tolles, aut tenuissima etiam pompholyge, addito caphurę modico.

Eadem propè ratione obortas in corpore ex vitioso maximè lacte papulas delebis: aut, si efficaciore opus habueris, aqua mulsa ablues, cui immaduerint priùs rosæ, myrtus, myrice, malicorium, & nitri pauxillum: tum tenuissima pompholyge conspergito, aut rosarum, aut myrti, aut cadmię polline; vel vnguẽto illine ex cerussa, cum rosaceo oleo eliquato.

Verùm enimuerò extra propositi instituti tique nostri rationem, præfixosque nobis terminos ferri iam illa videntur: itaque in alium conuenientiùs locum reijcienda. Sicuti sanè neque tractari hîc par est de ascaridibus, & lumbricis, quibusdamque prętereà alijs, ætati quidem huic consuetis, ac penè familiaribus morbis: at iam morbis, atque ægrotationibus manifestissimis, eoque alibi, quàm in opere de Tuenda sanitate pertractandis: vt mirer congestam à nonnullis talem, ac tantam de morbis in tractatum de pucrili ætate tuenda colendaque narrationem. Cur nanque adductos eos in hac oportuit, nõ adductos relictosque in alijs? Nam si propterea factum ab his fuisse hoc defendunt, quòd aliter atq; aliter tractãdi curandiq; in pueris, ac iuuenibus, ætatibusque alijs morbi sint: priuatam faciũt ętatis vnius curandi methodi rationem ætatibus potiùs omnibus cõmunem. In commune enim curandorum morborum, non pro ætatis solùm, sed multorum quoque aliorũ diuersitate, tradi ratio solet. Enimuerò Medicina futura non sit, qualem quidẽ nos hodie profitemur, imò nomen statim suũ amittat prorsus, vt Medicina esse desinat, nisi nõ ætatibus solùm, sed naturis etiam, & consuetudinibus, & regionibus, & quicquid eiusmodi erit, rerum differentias, ductamque ex his rationem semper suam accommodet. Nos rectiùs (nisi prorsus fallor) pauculos quosdam tenerrimam illam ætatem necessariò ac naturaliter insequentes affectus, vt dici ideo verè morbi non debeant, quod genus dentitio est, & vmbilici præcisio, circaq; hunc quædam, leuiter attigimus: multos, quod officij nostri erat, præcauendi modum posuimus. Manifestariò autem egressos sanitatem, vt comitialem, & quam siriasim dicũt, & oris vlcera aphthas, & id genus; aut vltra neutralitatis conditionem illam delatos, qui haud dubiè iam morbi appareant: non habui, de quibus dicendum mihi hoc loco esse videretur.

Quomodo tractandi paruuli Septennij primi reliquo, Et vt minuenda obstinatio, leniendus animus, versandum corpus, vtendum balneo, aëre, exercitatione, cibo, potu, somno, vigilijs, animi affectionibus.

CAPVT XIIII.

Restãt primi Septennij reliqui anni quatuor. Quibus eadẽ cõueniẽt omnia, habebimusque obsequiosos iã & morigeros, meliusque & imperata nostra facturos, & audituros admonitiones: quippe parere iam assuetos, ac geminas inferioresque animæ partes vsque eò edomitas gerentes, vt, quocunque nutus nostros inclinãtes viderint, sequantur: nec repugnaturi nimiùm rationi sint, cuius vel id ætatis quidam veluti igniculi manifestare se incipiunt, vt & facilè persuadeantur, quod rationis est; & blanditijs prætereà, persuasionibusque alijs eodem adducantur.

Quòd

Quòd si pauló magis refractariolos se ostéderint: persuadere primùm conādum, tum monendo, obiurgando, minis quoq; territando, denique, si alijs non profecerimus, verberibus cogemus, omnino in id intenti, vt non solùm corpus ad tuendam per vniuersum deinde vitæ tempus sanitatem optimè tum primùm informetur; sed etiā animus, quód nihilo feciùs in corporis beneficium, vt toties iam monuimus, rediturum semper sit, optimis imbutus moribus instituatur. Itaque præter alia id quoque studiosè faciendum, & nó parum in eo semper operæ ponendum, ne quid vnquam obstinatè, & cum peruicacia faciant. Quod quum crebrò faciunt, induunt se in animi habitum prorsus iussis monitisque omnibus aduersantem, sicq; se alijs opponentem sæpe, vt pertinaciter omnia alia agant, potiùs quàm de cōsilio nostro, aut persuasione egisse quicquam appareat: idque vnū semper faciant, vt ne facere, nisi sponte cuncta sua videri queant. pessima tum ad mores instituédos ratione, quoniám ea consuetudine nihil eos vnquam eorum, quæ cum ratione proponat aliquis, vel iubeat, nisi visum idem illis fuerit, facturos spes est: tum ad corporis sanitatem non minùs, quādo obstinatione sua, multa etiam quæ rationabilia præcipientur, à Salubris Artis magistro, detrectaturus puer sit.

Itaque omni arte conandum, ne, quam semel arripuerit, quæcunque ea, aut quamcunque tandem ob causam fuerit, præter fas & æquū opinionem, eam mordicus ad extremum vsque retineat: multisque modis, si contrà stabit, expugnandus, ciboque etiam interdum, tanquam esca, capiendus. vt si fortè nec per fricari, neq; balneum ingredi, aut quæ talia ex Artis præceptis, quū commodum atque opportunum fuerit, mandabuntur, exequi noluerit; cibum poscenti denegemus, nisi priùs iussa peregerit. Sic fiet, vti eadem opera & corporis saluti & animi moribus optimè consulatur, victa illorum pertinacia simul, simul antegressa in tempore, vt fieri semper debet, cibū perfrictione, ac opportuno balnei vsu. Quòd si tamen quandoque continget, vt, quod sæpe vsu venit, quacunque tandem de causa commodè satis peragi ea non queant: tunc differantur pauló pòst licebit. interetereà puello panis modicum prębebitur ad tolerandam parui temporis famem, quam ætas ea moræ cibique dilationis impatientissima vix fert. Nec quicquam id obstabit, quo minùs mox frictionibus, ac balneo vtatur; modò comederit tantùm, nó etiam biberit puer. Commixtus enim cibo potus ac balneum anticipās, secum illum in proximas primò venas, tum & in reliquā corporis molem balnei calore è ventriculo ereptum, crudum etiamnum præcipitauerit. Quod semel hîc dictū traduci in multa alia possit, ac non in balnei modò vsu, sed in exercitatione etiam tantùm non vehementiore, & quicquid ab intimo foras agere creditur, valitura ratio fit: liceatq; ideo post cibum, quem modò subsequutus potus non fuerit, talia quædam inire, idque intra Medicorum præscripta manentibus adhuc facere. Cæterùm sub Septennij primi finem minor iam incipiet esse vsus balneorum, meritò. Non enim tanta iam naturalis ætatis huius humiditas, quanta primis à natali diebus, aliquantoque deinde tempore, vt custodiri in naturæ suæ statu humefaciendi facultate tanta debeat.

Eodem tempore, atque ob eandem rationem, siquidem exquisitè peragenda nobis cūcta esse decreuerimus, & aëre vtemur minùs iam humecto, & non diuersis ab hac formula frictionibus, nempe minùs iam mollibus.

Exercitatio autem roboratis iam pauló magis membris, & inualescétibus partibus omnibus, vtique pauló quoque iam vehementior conuenire videbitur: at non vsq; adeò tamen, vt impedimento ea, atq; onerí crescenti, vt tunc maximè, corporis statui futura sit, duratis nimis citò, siccatisque partibus, inhibitoque ita augumento.

Iam cibariorū quoque seruabitur modus, caloris idem, quoniam non alius puerorum ac iuuenum, proinde nec intermediarum ętatum demonstratus calor est: humoris minor, quòd ætate prouectiores siccescant semper magis, magisque.

Ambigi de potu potest, Vini'ne is, an aquæ esse potiùs debeat in his. Et de meri quidem potu, quanuis tenuissimi, omniumque maximè oligophori, qui dictorum à nobis retrò de Vini temperamento sicco, fuseque satis explicatorū meminerit, hunc arbitror non dubitaturum, dandum non esse. Quomodo nanque, cui ætati potus si non humidissimus, at benè tamen adhuc humidus cōueniens futurus sit, huic siccus natura congruere posse videbitur? pręsertim verò quum potus, hoc ipsum quod potus est, qui in eam gratiam quæsitus sit, vt inde humescerent membra, vel in siccíore natura conseruanda aliquid tamen secum potentiæ humidæ, vt quod esse dicitur ad vltimum conseruet, adferat atque ostendat, necesse sit. Sed ne dilutum quidem hac ipsa, qua diximus, ætate conueniet, quanuis siccitatem dilutione deponat, & humectandi facultatem acquirat. Sed quia cum excalfaciendi vnà viribus quàm humectandi propè semper maioribus id

 fit,

sit, non enim quàm vini siccitas aquæ humiditate, tam eiusdem illius caliditas, vtpote efficacior, repugnansque magis, ac vaporosa, tolletur frigiditate; vt fortasse dilui ad humefaciẽdi pro ætatis huius ratione temperamentũ possit, ad frigefaciendi nõ æquè possit: hac ob rem minimè cõuenire posse videbitur. Etenim quod satis sit humidũ factũ, nõ quod satis sit frigidum inuenietur. Quòd si frigiditatẽ ex dilutiore vino ætati huic ęquã cõsequi voluerimus, humiditatem quamprimùm plùs ęquo inuehemus. Quod quum erit, noxæ id statim bibenti cedet. vt nanque humefacientem potum admittat hæc ætas: at plùs, quàm congruum futurum sibi sit, non admittet, humorisque extemplo vsu nimij de temperamẽti sui statu deiecta deturbabitur, præsertim cui calor coniunctus sit temperamentum excedens quidam. At ætas huiusmodi, vt reliquæ ad senij vsque initium omnes, calore est temperato, humore licèt paulùm redundet. Nec qua humidum ergo, nec qua calidum, cõiunctim præcipuè simulque, qualicunque ratione dilutũ vinum competere rectè atque ordine huic, adolescentiúmve ætati, ac tanto quidem minùs meracum syncerumque poterit.

Accedit ad intemperamenti excessum ex vini vsu caloris atq; humoris ætati illi nimij, etiam exhalatorum in caput vaporum copia, replentiumque. id quod perquàm facile est in calido & humido tẽperamento, cuiusmodi puerorum id ætatis est, tanquam in quo nec materia desit exhalationum multa, humor; nec, qua excitatę surgant, efficax inprimis causa, calor. Atqui pessimum est, repleri caput halitu tanto, ex quo non solùm perturbatio mentis sæpe, quo nihil annis his excogitari deterius potest, occupante sensim ita præcipuam animę sedem, corporisq; totius, arcem perniciosissimo hoste, Ebriositate: sed inde plurimis semper tanquam de superiore loco decurrentibus, impetumque facientibus in subiectas partes malis, conuerso facilè in distillationum materiam vapore. Vsque adeò vbi facilis, proximusque est ad nimietatem lapsus, si pedẽ extrà tuleris, cauendũ semper fuerit, vt hîc: ne, si paulùm modò aberretur calefaciendo, atq; humectando pauló, mox ob affine temperamentum adauctis qualitatibus eisdẽ redundent iam omnia, ac iusta protinus natiuaque temperatura pereat. Quamobrem hoc tempore, quod Septenij primi vltimum est, nulla ex parte vsus vllo modo vini vllus, quin insigne inde in posterum nocumentum accipiatur.

Cõueniẽtior aquæ potus purioris, nullaque extranea aut vitiosa qualitate infectæ, fontanæ recẽtis inprimis: sin minùs, at alterius alicuius minimè malæ. Cęterùm de malitia & bonitate aquarum dictum antea satis: itaque inde petendæ harum notæ, & suis quęque signis persequendæ, vt optimę delectus fit. Quæ si eiusmodi fuerit, nihil vetat puerum æstatis tempore, aut magnis alioqui caloribus, etiam benè frigidam bibisse, post assumptum cibum. Non enim permittet is præoccupato ventriculo, tanta eum, cumque eo præcordia, feriri frigiditate: permixtáque cibarijs, quæ calida ingerimus, caloreque ventriculi, circuniectarumque partium, natiuo victa concalescet citò. quæ quidem vel præcipua laudatæ aquæ dos est, citò vt frigefiat, atque incalescat. Non enim tali tempore, talisque aqua frigidior epota nocumenti adferre quicquã poterit. Quòd si vel vacuo prorsus vẽtriculo idem facere tentârimus, periculũ erit, ne valida & infracta adhuc aquæ frigiditas, ventriculum ipsum, ac præcordia, visceraque omnia impetens, nõ parum officiat: vel si illandatam eodem modo bibendam præbuerimus. Est autem vitiosa non manifestæ solùm malitiæ euidentes notas ostendens quasdam, turbulentia, aut fœtore, aut huiusmodi: sed etiam, quę pura ipsa ac limpida, nec insuauis gustu, diutiùs tamen moratur in præcordijs. Hac ipsa mora hæc, tum verò quia non sanè alteratu facilis, vnde ἀτέραμνον ὕδωρ ex argumento dicta, quæ loca attigerit, extemplo quidẽ offenderit. Huiusmodi igitur nunquam cuiquam frigidam potandam exhibueris: calefactam bibisse expediet, quasi fracta priùs frigiditatis qualitate, & euaporato ex parte vitio. Quod meliùs tamen ex decocta expectandum est. At omni ex parte inculpatæ potus aquę puero irreprehensus, etiam frigidioris, atque egelidæ, si vsus illius venerit: recentis autem, qualis esse fontanæ aquæ solet, frigiditatis semper. neque enim noxa inde vlla pertimescẽda, propterea quòd eiusmodi si fuerit, & immutatur citò, citoque permeat, eoq; minimè diu manens, non sanè obesse multùm potest. Iccirco frigidum sumi potum permittimus causis his, ac rationibus confisi: aliter de cibo sensuri, atque acturi, quem calidũ plurimùm capi iubemus, nec tam immutari à ventriculo facilem, & diutiùs inibi moraturum.

Somni hac ætate & vigiliarum ea retinenda ratio, conseruandusque modus, vt cedente paulatim somno, vigiliarum longè iam tempus vincat: cùm quòd siccescente indies habitudine non par fuerit nimio puerum somno, ac supra temperamenti tunc proprij rationem, humefieri; tum vel maximè, quòd somnolenti, segnesque inde

ac

ac torpidi, nimiùm dormire permissi, fiunt: vnaque augumenti ex eo corporibus iusti non parum subtrahi obseruatum, traditumque à non proletarijs Authoribus quibusdam legere licet. Quanuis si naturæ ipse permittatur suæ talis conditionis ac constitutionis puer, non sanè aberraturus sit non à somni modò & vigiliarum, sed nec reliquorum quidem omnium, mensura. Verùm ne aberrandi, vt in nimium somnum feratur, causæ quicquã detur, propterea diximus: minor tamen semper somni & vigiliarum aberratio in his, causarumque semper minus, vt id fiat; quòd nec tam sese offerunt sæpe peccandi hac in re occasiones; & quum peccatur, modò non nimiùm id vel crebrò nimis contingat, in eam partem peccatur, quæ non magnum allatura detrimẽtum sit, ob aliquem tamen ex paululùm longiore somno concoctionis, per partes corporis omnes, melioris vsum, ætatemque id adhuc temporis in somnum procliuem satis, vt ideo minùs quoque meritò nociturum id sit.

Maior habenda his adhuc annis affectuum animi sedandorum, componẽdorumque morum cura. Nondum enim confirmatum satis, expleto licèt Septennio, riteque atque ordine eousque educatum, accipere nos posse paruulum spes est. Perseuerantia opus: ac nisi quod semel inceptũ est perficiatur, vt in via morum, quam priùs ingressus est, rectà pergere insistat; aut è contrario si cursum eius ad bonos mores capessendos retrò inhiberi sīuerimus, vt aduersis educationis malæ ventis reflantibus, aut transuersis ijsdem in deuia agatur: operam & oleũ prioris temporis amissuri statim simus omnem. Quocirca vel tunc maximè danda opera, vt veluti exædificatio sequatur totius Educationis melioris, ne quid ex deteriore in corpus deinde redundet mali, indulgentiáve nimia, mentis, moxque corporis non minùs, nerui frangantur, facilè etiamnum tunc tenella ętate impressa retinente malæ an secus educationis vestigia. Cùm alia igitur quædam, tum illud quoq; attendendum: vt, quanuis obiurgandos sæpe esse diximus, adeóque verberibus etiam interdum castigandos, si nimiùm reluctẽtur, postremum tamen hoc omnium sit, necessitasque tantùm eò nos adigat vt facere cogamur, blandeque potiùs ac molliter tractentur: ne obdurati plagis seruile tandem ingenium induant, nec valde tamen his ipsis postremò etiam moueantur. Itaque vel ob hoc ipsum placidis primùm ac mitibus tradendi literatoribus, nõ furiosis quibusdam, quorum sæpe atrocitate & sæuitia, ac rusticis prorsus moribus, odisse penè priùs quàm prima ipsa literarum Elementa aspexisse solent. Tum si fortè in plagosum aliquem inciderint, capitis verberibus, maximo partis eius damno, errata luunt, quæ monstrantis potiùs sæuitia exterriti, quàm ingenij tarditate, admittunt. Blanditijs agendum maximè est, ne minis & verberibus maximè cogamur, efferenturque demum animi plagis exasperati: & non territandi nimiùm, si, quod volumus, consequi aliter licebit, ne animositatis igniculi iustæ ac virilis oppressi restinguantur Ipseque, sicut in alijs multis, naturæ suæ permissus, quam optimam, ac iustissimis semper rerum omnium dictatis obsecundantem, fortitus est, huius conditionis, atque ætatis puer, non temerè deflexurus à rectà via sit: ita præeuntes quoque alios sequutus in disciplinis, aut disciplinarũ initio, primáq; omnium literatura, quacunque ducetur à magistris, perget; aut rectà ducis manu ad summam felicitatis arcem processibus semper magnis euasurus, aut ductorum vitio atque imperitia in deuia ac præcipitia, maximo semper rerum suarum omnium discrimine, deferendus.

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM LIBER VIGESIMVSOCTAVVS.

Septennij secundi institutio ad corporei boni vsum ex animorum quoque informatione.

CAPVT I.

ANnorum Septimanæ alterius initium octauus, in quo de aëre, exercitatione, cibo, potuque nihil mutam⁹: nisi quòd tamen paululùm magis in siccum vergentis iam aëris, & solidioris alicuius iam cibi vsus esse incipiet, neque id tamen multùm. Magnũ enim semper insiti nobis à natura humidi retinẽdi esse studiũ debet, ne quid siccandi viribus nimijs deteratur de eo ante tempus. Quam planè ob rem quoque exercitatione vtimur his ætatibus non iustè quidem quæ deberetur & tolerari iam posset, nec tam vehementi; atque aliquantum subsistere infrà, antequàm eò perueniatur, iubemur, vnius tantùm resiccationis nimiæ timore. Quod per hoc non minùs Septenniũ totum, atque adeò multo deinceps semper tempore, donec propè iam in plenum adoleuerint, faciendum. Eoque ne gelida quidem lauari hunc permittemus, nã & id auctionis impedimẽto sæpe fuerit: calidæque tantummodo vsum concedemus, deiectis priùs semper de corpore alui vesicæq; excrementis, néve id ab ingesto statim cibo fiat, animaduerso.

Tradendi demum hac ętate Grammaticis, mox & Rhetoricis, quos ad id natos esse perspectum habuerimus, naturaq; non abhorrere à pauló etiam grauioribus deinde studijs animaduerterimus. Edent autem notas signaq; rerum harum multis modis. Manifestat sese plerunque eo tempore alacritas quędam ad studia literarum: & non illubenter prorsus quidam, præter multorum æqualium consuetudinem, frequentant Scholas. Hosce igitur placidiora quædam studia sequi iubemus tunc, sub Pædagogis ac Præceptoribus, mitioris, vt semper dicimus, ingenij vtrisque. Qui ætatem hanc humanioribus literis, quæ placida & amœna studia appello, sed cum humanitate, morúmque elegantia omni imbutam instituant. non quod facere eorum plerosque videas, qui dum mansuetiores Musas profitentur, multum sæpe secum trahere inhumanitatis, agrestiumque plurimum eos morum ad docendum experimur, eaque in discipulos ferè transmittere vitia, indelebili in posterum, atque hæsura ad extremum vsque vitæ tempus, macula.

Et hic quoque igitur, non modò in Septennij primi fine, quod monebamus, dispiciendum diligenter, conãdumque erit, vt laudatissimis consuetudinibus, & grauioribus aliquibus disciplinis, quibus non solùm ad modestiam atque humanitatem omnem informari puerorum animus solet, sed plurimum inde etiam vtilitatis tractandis rectè, inque optimo statu suo conseruandis corporibus trahitur, assiduè totam illam ætatem curiosè effingamus; quasique summã Educationis totius quandam in eo versari existimemus, vt his moribus puer cùm institutis optimis imbutus animum gerat mitem per omnia pacatumque, tum ab animo hoc sic effecto, atq; informato, nihil proficisci transferri ve in corpus malorũ posse suspicemur. Et, quod maximũ est, propositoq; nostro inprimis conueniens, vt, quicquid Salubris Artis magister curando corpori iusserit; morigero maximè ingenio, miniméque repugnante, ac parendi facilitate, dicto omnibus audientem se præbeat, volentemque, ac paratum exhibeat, puer: viáque ita ac compẽdium ad omnia faciliùs deinde exequenda muniatur.

Mutuus corporum animorúmque consensus, eóque & mutua institutio. Ad diuersa vitæ genera quomodo informandum corpus: cibaria quæ conueniant, quæ exercitatio, fictio, animorum affectiones.

CAPVT II.

Cuius-

CViusmodi si per totũ secundum Septennium ad decimumquartum vsque annum deduxerimus, vt talem, hisque moribus, hac modestia, hoc exprōptoad cuncta vegetóque animo, tertium Septennium inchoans accipiat, atq; abhinc ad vigesimũprimum vsq; annum ducat; perquàm futurum facile deinde sit, vt absoluta priore ita educatione, reliqua peracta impleatur institutio ad quarti vsque Septẽnij initia omnis: atque ita perfectum, numerisque suis absolutum omnibus, habituri simus per id tempus adolescentem puerum, corporisq; atq; animi dotibus omni ex parte spectandum atq; integrum. Quod quidẽ, vt animi virtutibus, morumq; integritate commendari quoque possit, quanquam primò Philosophi esse vnius officium videri id debeat: non parum tamẽ, vt sæpe iam monuimus, instituto huic quoque collaturum nostro est, & ad rem pertinebit, quando, quantus sit corporum atque animorũ mutuus penè semper inter se consensus quidam, exempla, si quis sedulò animaduertat, quotidiana propè indicant; vt bona pariter ac mala communicari sæpissimè inuicem tam arcto, intimoque, nec separato vnquam in vita hac, commercio posse non dissimilimum veri sit, & experiamur quotidie, quasique pendere alterius ex altero bonitatem ac malitiam videre sæpe liceat. Initia quidem hinc trahi, duciq; rerum harum certa posse, nec rationes defuturæ sint inuestigantibus; nec exemplorum, quibus veluti experientia res confirmetur, futura penuria. Quod sæpiùs hactenus inculcauimus, vt toties repetitum meliùs memoriæ hæreat, néve surrepat vnquam obliuio rei semper memorandæ. Quæ si obliuioni tradatur, aut contemptui habeatur; quantum paritura deinde sit malorum, insequentes deinceps ętates omnes sensurę, quum nihil quicquam adhiberi remedij inueterato iam malo poterit, magno suo incommodo, mentisq; & corporis insigni semper detrimento, sint. Ergo summa toto hoc tempore imponẽda institutioni manus, formandisque atque effingendis cum corpore vnà moribus adhibenda cura, cuius in reliquũ, quodcunque superfuturum est, temporis vsus perpetuò ac commoditas transeat.

Fiet autem id cùm alijs quibusdam rationibus, quas pertractâsse neq; loci, neque temporis præsentis est: tum vel maximè, atque ante omnia, inuectis optimis semper rerum omnium, quascunque acturus, dicturúsve est, id temporis puer, consuetudinibus, quas inchoatas ante tantùm, nunc perfectas atque absolutas tanquam exædificare conueniat. Sistamus hic oportet in Septennij tertij limine, qui decimusquintus à natali annus numeratur, in quo tanquam in biuio constitutus quò tendat nescius, & vtram ingrediatur dubius, rectore opus habebit, ac monstratore. Qui non solùm rectam, & ad bona omnia ferentem, arduam quàuis, difficilemque, & asperam primò aspectu visam ostendat, amicaque & fideli manu introducat, nam id Pythagoricæ literæ symbolo monemur semper: verùm etiam, quod munus maximè officiumque nostrum spectat, ad quod inprimis vitæ institutũ natura suapte ducatur quisque, diligenter inquirat: vt, ad quod à natura factus esse videbitur aliquis, in eo studium omne ponatur, ac pro vitæ conditione futuræ institutoque diuerso, sic variè effingendi corpore, animoque atq; informandi sumantur: corpore à nobis primò, huiusque causa etiam animo; contrà à Philosopho animi primùm causa omnia, tum propter animum corporis quoq; cura habenda.

Detegunt autem sese ætate ea igniculi quidam, & veluti elucent rerum omnium scintillæ, naturæ cuiusque specimina, atque argumenta certa. Quibus perspectis, accommodanda ad id educationis atq; institutionis ratio omnis erit. Vt si forte applicaturus quis animum ad militiam esse videbitur, aut corporis alioqui viribus, & robore lætetur, seseque in eo ostentet: huic robustum inprimis corpus, laborumque omnium tolerantissimum præparemus: de animi dotibus, quæ perinde vitæ institutum id non admodum adiuturæ esse videbuntur, non sanè valde soliciti, neque negligentes in totum tamen. Animositatis hic igniculos illos fouebimus, partisque eius, quæ irascendi animæ est, facultatem pauló magis alemus, sic tamen, vt rationi dicto semper audiens futura sit: corpusque vnà vt respondeat, diligenter studebimus, quo subseruire in tempore huic, seseque, id quod profectò est, pro instrumento, apto ac concinno, ad quicquid illa ritè recteque iusserit faciendum addat, viresque eodem suppeditaturas satis adferat: breuiter, vt coniunctum in hoc vitæ proposito cũ corporis robore animi quoque robur sit. Idẽ, si luctator, si pugil, athletáve in totum futurus sit, curabimus. Cuius rei gratia tantum olim curando ad id vnum corpori adhibitum diligentiæ fuisse legimus, reliqua vt omnia negligerẽtur, quæ animi essent. Quod nos certè non faciemus, sicque semper, vel ex Artis præceptis nostræ, grauissimorumque in ea Au-

thorum monitis, corporis ducendam esse rationem consulemus, vt debita præbeatur sua animo, neque vnquam ex toto posthabeatur, cura. Itaque meritò illorum desitæ iam sunt artes, qui mentis munia nimia corporis curatione veluti obruere conabãtur: nostræ manent, mansuræque sunt. id enim certa quædam, atque ex æquo concepta spes promittit, donec, cuius iure semper victoria esse debet, vincat ratio.

In hanc eandem informandi ita corporis, conciliandiq; aptè ad vitæ institutum, quam ingressurus quisque sit, habitus formulam venient artificum quicunq; laboriosum opus aliquod faciunt, quos multas vitæ ærumnas exantlare opus sit; aut negotiosum vitę genus tractãt. Quorũ innumerę fermè conditiones visuntur, vt infinitum futurum sit, si quis singillatim comprehendere cunctas suis ac proprijs vnamquamq; rationibus cupiat. Et tamen nemini vlli mortalium opem suam, aut operam denegat Salubris Ars hæc, non baiulis, aut agricolis, non Iro etiã alicui, aut vilissimo hominum generi cuique: modò vacet, & faciendi quæ iusserit facultas sit, si non in plenũ, at ex parte; vel quum hoc non possit, quod in propinquo est tamen vt peragere queat.

Quamobrem quum singula percurrere impossibile habeatur, contrahenda in vnũ velut genus sunt multa, quibus in vniuersum præcepta scribantur, vt hîc quoq; dicendum illud in commune fuerit: Aliam inchoandam esse victus rationem militaturis, laboriosumque ac peregrinationum atque ærumnarum huiusmodi plenum vitæ institutum ingressuris, aut artes tractaturis corporis viribus exercendas; atque aliã sedentariũ opus aliquod facturis; rursusque aliam liberalioribus artibus ac disciplinis, Philosophiæ, Medicinæ, Iurisprudentiæ, operam daturis. Cui enim dubium esse potest, sicuti alijs aliam, ita primis illis pleniorẽ deberi victus rationem omnem: durandosq; fore hos à tertij statim Triennij initio, nisi factum antea id fuerit, æstibus æquè ac gelu paulatim, circumambientisque inconstantia omni, ventorumq; atque imbrium tolerãtia: frictionibus item, quæ idem præstent, vtendũ in his esse duris: exercitationes adhibendas robustas, ac vehementes: vel non plurimum ab his quæ distent, pro maioris minorisq; laboris ratione futuri vitæ instituti. Cibatum ijsdem largiri oportere, cui sensim assuescãt, alimentosum valde, plenum, crassum, viscidum, durabilem, qui in non magna quantitate magnam tamen egregiè nutriendi facultatem obtineat. Ne expectetur autem à me, dum particulariter cibos hæc ipsa facientes enumerem, dictum priùs de omnibus quum fuerit: vnde priuatim deduci ad vsum in re præsenti, commodéque applicari cuncta poterunt. His paulatim cibarijs assuefaciendus is primùm, vt conficere discat ventriculus: quod fiet, si modicè initio sumantur. Tum facile erit, vt his, quas modò diximus, conditionibus alatur corpus, egregiè, affatim, plenè, durabiliter: viresque inde subministrabuntur corpori ad ferendos labores copiosè, sed innoxiè tamen. non enim Athleticas illas periculosas volumus; sed cùm has innocuas semper, tum militia potiùs, rebusque in communem omnium vsum cum labore obeundis, vtiles. Hîc, quoniam crasso quodam ac viscido opus esse cibo diximus, qui κολλώδης Græcorum est, glutinosus noster, conuenientibus in vnum duobus, vt aliud esse viscidum, aliud glutinosum appareat; attendendum erit, necubi corporis excrementa morẽtur. Crassus nanq; per se, itemque per se viscidus, quum hoc faciat: tanto magis, in quo coniunctus vterque est, glutinosus fecerit. Huiusce igitur incommodi admoneamur semper necesse est, cauissequè id aliqua semper ratione præstat, aut factum aliquo rursus modorum superiùs enarratorum sustulisse. Curæ huic vitæ generi, in quo validis satis artus præditos esse viribus cupimus, robustosque, (quod esse nisi in benè nutritis non potest) non magnopere conuenient. μελεδῶναι enim sunt, membraq; exedunt potiùs. Irarum atque animorum aliquid magis his cõgruum sit, quibus cùm alimentum per corpus distribuatur meliùs; tum vitetur pituitosi, nonnunquã verò & crudi fortè illius succi cõpia, ex eo ciborum genere, quo memorauimus, colligi facilis. Neque verò desidia aut pigritia mẽtem & corpus, longè ab huiuscemodi vitę institutis alienę, inuadant.

Contraria omnia, aut multo certè in vnoquoque genere minora his, (quæ necessarium non fuerit repetere: desumi ad rem semper præsentem ex superioribus libris possunt) in cõtrario huic viuendi genere seruabuntur, vbi sellularij artificij opus; nec negotiorum mole, quæ corporeis viribus nixi obimus, distenta, quietiorque, ac tranquillior, in quantsiuis illiberali arte, proposita vita fuerit. Tenuiora enim tunc minusque nutrientia conuenientiùs exhibebuntur: minus & exercitationum proponetur hîc, eorumque, quæ exercendi rationes spectant antè & pòst, omniumque tum reliqua ad regulam respondebunt, ex ambiente, vigilijs, somnoque, excrementis, animorum pathema- ... tis ducta.

Qua

Quæ obseruanda instituendis id ætatis, de qua nunc agitur, pueris in victus ratione omni. Ac literarum studijs addicti quomodo se gerere debeant in his.

CAPVT III.

QVi verò excolendum disciplinis præstantioribus animum destinârint, ac præclararũ; liberaliumque artium studio tenebũtur, quibus diligenter operam nauent: his præteriam dicta, quæ quietiori tranquillæque magis vitæ conueniunt, etiam spiritus animalis, præcipui ratiocinatricis animæ partis instrumenti, captanda ex omnibus studiosè erit ratio, generandi multi, atque illustris maximè: quo quasi sensa animi, cogitataque, & discursus clarescant, puræque ita, ac nitidæ, naturæque prorsus suæ, rerũ species, miniméque extraneis additamentis obscuratæ, concipiantur. Quod non aliunde meliùs assequemur, quàm ex tenuiore primùm victus ratione; nequaquam crassioris, aut viscidi, aut glutinosi succi cibis; non excrementitijs, neque tam plurimum atque affatim qui alant, quàm qui relicto corpori alimento mediocri, vel paulò etiam magis tenui, spiritus producant, rationisq; functionibus suggerant, puros, nitidos, illustres, synceros, splendescentes.

Iam ergo tempus erit, quoniam non ex laudato tantùm sanguine spiritus laudati oriuntur animales; sed ex attracto etiam naribus ambiente tenui lucidóque, lucidi itidem ac tenues proueniunt: vt huius quoque rectè commodéque capiendi non postrema cura sit. Cuius causa non diuersissimarum modò regionum cœlum aliud alio qui præferant ad rem hanc authores habemus, vt sub hoc illóve magis minúsque profecturos ad scientiæ artisque cuiusque captum vnusquisque sit: sed eiusdem quoque sæpe regionis diuersa ad hoc elegisse sibi loca profuturum esse contendant, quorum subtilis, limpidúsque inprimis ac clarus obseruatus sit semper aër. Quin, eiusdem quoque diei parte in alia, quàm alia, plùs minùs profecturos inquirendis inuestigandisque rerum omnium naturis, & inueniendæ veritati, affirmant. In quo matutinum omniũ maximè aptissimum ad spiritus animalis limpidissimi ac purissimi procreationẽ, ideoq; ad speculãdum, tempus nobis indicat, quippe discuti tũc incipiẽtibus noctis tenebris, ac crassitie aëris. Idq; sequutos potissimùm Brachmanũ Gymnosophistas exorientis Solis radios saltu excepisse dicunt. quanquam aliud omnino in hoc quiddã spectâsse hi videri possint, longissimã à proposito nostro in alienas rationes discessione. Verùm enimuerò haud dubiè, quocunq; modo quæsitus receptusq; in cerebrũ illustris, lucidusq; aër, optimarũ semper ad discutienda meliùs, quæcunq; tandẽ incidere mẽti queãt, ambigua omnia conceptionũ materia fiet.

Et quoniã carne molliore præditos mẽte semper aptiores futuros esse, Aristoteli credendum, idq; rationis alicuius est, meritò vt credi debeat: quemadmodum nanq; crassius iusto, ita ne durius quidem corpus mentis multum pepererit, acumen certè non edet: parandum id curabimus frictionibus mollioribus, blanda mitiq; exercitatione, cibis ante omnia mediocrẽ consistẽtiã, aut tenuem certè magis quàm crassum, sanguinẽ generãtibus, vnde tenerior quoq; caro simul & subtiliorũ spirituũ animalium expectanda nõ iniuria copia sit.

Neq; intereà abijcienda cura excernendarum corporis superfluitatum omnium: quoniã hoc literarũ studijs operã nauantium maximè intersit, vt apertis naturalibus vijs expeditè procedant de corpore excrementa quæque, mentem ratiociniumque omne perturbatura, si retineãtur. Cauendumq; hîc inprimis, quũ quantum studijs æquo plus diligentiæ addimus, tantũ semper de concoctionis iustę opere, debitoq; corpori vniuerso alimento demamus: ne cruditates inde, quod fieri maximè solitũ est, frequẽtiores sequantur: & opportuni ante omnia vẽtriculi imbecillitati Studiosi ferè esse reperiũtur, ex qua incõcoctiones, & pituitosæ materiæ coaceruatio vbique multa. Sic igitur studiorum doctrinæque omnis amore teneri nos oportet, nequid intereà, vel nõ nimiũ certè, alimẽti sui subministratione iusta defraudemus corpus; néve id prauis vitiosisque succis referciamus: memores, verissimè in vase fictili colligi thesaurũ ab his dici posse, qui dũ assiduis dies noctesq; legẽdi scribendique, atq; intereà etiã indesinenter de literarũ studijs cogitãdi, laboribus instãt, vrgẽtq; idẽ continuè; nec pensi quicquã habẽt, modò vnã studẽdi voluptate fruãtur, atq; ea animum expleant, qua temporis opportunitate, vel inopportunitate id, aut qua corporis iactura, quáve cõmoditate fiat, tandem thesaurũ hunc carbones faciũt. Quẽ qui videat, pro thesauro habiturus nõ sit, vasis sorditie pollutum, & fragilitate nimia ne dilabatur extemplo periculosum. Moderandum igitur in his, & id temperamenti studijs adhibendum, vt non minor, vel certè quæ necessaria rei huic rectè perficiendæ visa fuerit, corporum quàm animorum hîc cura geratur. Quod fieri facilè poterit, si maiorem vtique temporis

partem Muſis diſciplinisque dederimus: atque intereà corpuſculi non omnino nullam, ſed commodam vitæ propoſito huic, quin neceſſariam potiùs, vti diximus, (ſiquidem perſiſtere diutiùs in eo, vt par eſt, voluerimus) rationem iure meritóque ducamus. Ducemus autem, ſi diligenter egerimus, ac, propè dixerim, ſtuduerimus in eo ſedulò, dum ſtudemus, ne cruditates in corpore, vti dicere inceperam, ſuboriantur; néve diutiùs retenta coaceruentur excrementa; aut vitioſus ſuccus aliquis cumuletur, morborum ſtatim cauſa futurus, præſertim verò, quæ Studioſis priuatim moleſta eſſe ſemper ſolet, pituita.

Cauendum ergo, ne tale aliquid fiat: & factum quum fuerit, auferendum, quo priùs docuimus modo, ſtatim de corpore, antequàm inualeſcat in morbos, qui totam plerunque corporis ſubſtantiam deſtruant, aut intantum afficiant, vt nulli deinde futurum vſui ſit, quale perpetuò valetudinariorum eſt. Factum eſt autem inconſiderati valde hominis, aliquid, quantumuis magnum, pretijque maximi, denique etiam beatos nos facturum, tam anxiè & ſcrupuloſè, neglectis omnibus alijs, quærere, vt in eo, qđ quærit, perdat maximè. Perdit aũt profectò, qui tanto labore quæſitũ inuentumque, ſæpe etiã nondum inuentum, ac notis tantùm ſuis primùm quibuſdam atque indagine inueſtigatum, atque animaduerſum, non quo etiam diutiſſimè id, quantum fieri poſſit, modo ac ratione omni conſeruatum retineat, curioſè prouiderit. Atque ita breuiter, quod Præceptores ſæpe audiſſe memini dicentes puer, ſic in acquirenda rerũ multarum ſcientia laborandum ſemper erit, vt ne qualitatem hanc perquirentibus, atque etiam interdum adeptis, quæ ſcientia quædam ſit, ſubſtantia nobis interim pereat, quæ corpus: cuius ſtructura collabente ac ruente, eodem ſecum animum quoq; trahat ruina illa, vt pereunte omnino pereat, ſicuti ſubſiſtente manet. Scitum enim Ariſtotelis illud: Primæ ſubſtantiæ ſi nõ ſint, ne aliorum quidem eſſe poſſe quicquam.

Ob idipſum hoc capeſſendi quoque ſuo tempore ſomni magna habenda ratio, ne vel intempeſtiuus vaporibus caput repleat, incommodáque alia adferat: vel interruptus cruditates, quo maximè vitio lucubrantes laborant, intempeſta nocte, concubia videlicet, ſeſe defatigantes. Non enim neque actuoſum eſſe tempus id oportet, ſomno dicatum ac refocillandis ad obeundas agendasque deinde res meliùs ſpiritibus: neque contemplationi incumbendum tunc aut ſtudijs magnopere, ob hoc ipſum inprimis, quòd, quo maximè tempore recreatos ſpiritus oportet, eo illorum maximè diſſipationem moliri (hoc autem ſtudia & intempeſtiua contemplatio faciunt) omnium peſſimum habẽdum ſit; hocque ipſo etiamnum tamen deterius id, quum poſt cœnam ſtatim in multam deinde noctem lectio protrahitur, aut lectione nocentior ſcriptio: tum deinde etiam, quòd nullum afferri impedimentum concoctioni, quæ tum maximè quaſi feruere debet, maius poteſt, quàm caloris tunc natiui actionem intercepiſſe, alioque veluti ab officij ſui munere auocâſſe; vt præpoſtero quodam ordine manè antelucano tempore, vel ſurgente etiam tum primùm Sole, quum nobis cum eo vnà ſurgendum quoque quaſi, vigilandumque eſſet, tum demum, inquam, inuerſo rerum ordine, quum ea ipſa rerum natura inuecta luce ceu facem præferens agendum faciendumque nobis eſſe moneat, peruigilio ad eam vſque horam defatigati ſomnum rebus noſtris accerſamus, & fugientem ſæpe fruſtra captemus, nunquam autem capiamus.

Animi affectionibus non ſuccumbere prorſus rectè philoſophantem. In tenera maximè ætate introducendam eſſe conſuetudinem. Diſputatioq́, de hac. Tum in quibus, & per quæ introduci ea ſolita ſit.

CAPVT IIII.

IN tranquillo hoc quietoque viuendi genere, ſummaq; ſedati animi pace, nihil ſibi metuere debebit ab animi affectibus, qui præſertim diſciplinas omnes guſtauerit, & Encyclopædiam illam abſoluerit, ſcientiasque omnes peruagatus, atq; in Philoſophiæ demũ magiſtræ præceptis quieſcens, perceptos inde ab exculta tot tãtorumq; Authorũ lectione fructus reportârit eos, vti, (ſi modò Philoſophũ agerẽ non nomine tãtùm & profeſſione, atq; inani quadã doctrinæ opinione, ſed reuera, vſuque, ac vita voluerit) aduerſus ingruẽtes ſæuiẽtis ſæpe fortunæ caſus oẽs atq; ictus munitus inſtructusque ſatis, nec doliturus ſit, plùs iuſto, ſi quid ſibi ſuisq; ſiniſtri aut præter ſpẽ (vt humanitus multa eueniũt) cõtingat; nec cõtriſtari magnopere infortunijs, nec admodũ exultare ſucceſſibus, ſed neq; in irã præceps nimiùm agi, neq; inuidia aut odio corripi, deniq; nulla ꝓrſus animi affectione eiuſmodi, aut peſtib⁹ veriùs & excetris quibuſdam, vrgeri vſque adeò poſſit: nimiũ vt, ac ſupra modũ omnino, vt inde angatur, & diſcruciatus afflictusq; torqueatur, animique paſſio illa corpus quoq; in conſenſum

secum præterea vna quoque trahat. Quod nobis ad institutum hoc nostrũ futurum satis est, si nihil inde corporibus inferatur detrimenti; quod vnum hoc quidem in negotio quærimus. ἀπαθῆ prorsus nescio quem suum sibi habeat Stoici illũ. Nos homine contenti erimus peturbationibus nõ omnino impenetrabili, sed vt ex eo ne noceri valdo illiusmet corpori queat; nec qui ingentia inde vulnera accipiat, & quæ acceperit, minimo ea negotio consanescant, antequàm ad corpus perueniant.

Atra tamen bile agi Studiosos interdum necesse est, quam ipsi sibi studijs suis, & cogitationibus assiduis; multi & solitudine quadam, hominum sæpe consortio deuitato, colligunt. Hæc enim cura ac solicitudo vna fermè quum illorum animos angat, altiùs infigitur, & detinet totos, tanto plerunque rerum aliarum omnium neglectu, interdum autem etiam contemptu, vt præ vno literarum studio, quod ipsi diuitias maximas, minimè quidem more hominum, & solatium ingens deputant, floccifacientes cætera, quæ alij tanti æstimant, delirare multis, atraque bile perciti in insaniam ferri sępe videantur. Itaque hæc illis vna esse cura debebit, ne hac nimiùm cura de solicitudine teneantur, quæ in animum tam plerunque altè descendat, vt vitiosũm reddat, atque extra hominum commercia ponat, propè dixerim, incommunicabilem factum, quo nihil ab humana vita alienius. Sed si tradita paulò antè de hoc diligenter custodita seruentur, sobriéque & adhibito omnibus semper moderamine cuncta fiant, nec periculum erit, vt vltrà quàm par sit progressa Studia insaniæ præterea suspicionem inuehant: & doctrinæ atque eruditionis ad res omnes agendas, excolendúmque animum, satis afferet, qui moderamen adhibuerit, temporisque, & modi, & ordinis rationem habuerit. Neque enim tam nimia aut plùs æquo frequentata, quàm intempestiua, & inordinata studia eò adducunt, vt mente parumper commota quidam, & à communitate reliquorum auersi, prorsusque inconsociabiles videantur; interdum etiam in perniciem expletæ penitus melancholiæ agant, vt quos miserrimè, hanc vnam ob rem malè tractatam habitamque, ad id desipientiæ deuenisse scimus, vt inania, ac puerilia, vanitatisque plena omnia dicerent deinde semper, ac facerent. Quapropter & cauenda hæc, quibus diximus, rationibus, ne imprudenter incurrantur à nobis, errata; & quum primùm aliqua se manifestare affectionum harum quasi semina in animo cœperint, ea studio omni eruentur statim, & ne serantur intereà alia cauebitur. Quorum vtrunque quum, qua fieri ratione debeat ac possit, explicatum suprà sit, ne repetamus hîc frustra. Dictum autem est, & pullulascentium nimis in corpore humorum quomodo inter initia exortus tollatur repurgatione, ciboque ac potu conuenienti, contráque suborientem succi prauitatem facturo reprimatur, victus denique ratione adhibita omni contemperetur: vt hoc quoque casu iucundissimis præter alia amicissimorum colloquijs, animi affectione atræ bilis ea obsessi sæpenumero molestiam discussisse visis, & mentis mitigâsse alienationem. Tum verò expositus occurrendi insurgentibus altiùs animi affectibus per consuetudinem maximè modus, vt quicquid iusserit ratio, assuetæ dicto ita audientes esse partes animæ, in quas affectus hi cadunt, facere minimè recusent, nec imperata detrectẽt. Tametsi autem obnoxia his vitijs, atræque inprimis bili, adultior maximè ætas sit: dicendum tamen de his hoc loco esse existimauimus. Quo, ne in teneriore ætate inolescant malorum semina, ante omnia admonemur; & quum alijs multis, tum consuetudinibus melioribus, vel succisa deleri prorsus, vel magna ex parte commodiùs, quàm ætate alia vlla, reprimi queant.

Porrò inuehi consuetudinem, dictum, moremq; fieri & inolescere in tenera maximè ætate primùm: tum deinde toto hoc gemini Septennij, quod nunc tractamus, tempore ad vigesimumprimum vsque annum ita increbrescere posse, vt in habitum vix vnquam deinde exuendum abeant. Sic fieri, vt quibus initio moribus imbutus per id ętatis puer fuerit, bonis malis've, eos per insequentes deinceps omnes ad vltimum vsque vitæ totius finem sæpe secum permansuros deferat, nec vnquam ex toto deponat. Proinde plurimum semper ad animi iuxtà ac corporis bona momenti in eo esse certum erit, quam quisque tenerioribus ætatibus illis à primo statim natali die per multũ deinde tẽporis consuetudinem introducat, pro natura deinde quadã toto vitæ vniuersæ curriculo futurã. Etenim si temperamentũ natura esse ipsa debet, prout demonstratũ accepimus à Medicorum summis; aut temperamentum certè naturam nobis facit: porrò autem diutina consuetudine temperamentum, præsertim verò ætate teneriore, quod volumus, induimus: naturam in eo induimus, modò affectum temperamentum id sit, non inchoatum tantùm; absolutũ, perfectumq;, non quasi rude, numerisq; suis defectũ; breuiter,

καθ' ἕν

καθ' ἕξιν iam, non κατὰ σχέσιν sit; in habitum abierit, altiusque descenderit, non superficiem tantùm tinxerit. quanuis non aliter intelligi consuetudo potest, quàm diuturnus longiorisque temporis vsus. Sic sanè consuetudo temperamentum, hoc naturam introducit, vel ipsum iam natura est, vti de Medicorum maximorum iudicio sentimus.

Nec commune sanè receptumque iam illorum iudicium dissentit, quos sæpe audimus, Consuetudinem alteram esse naturam, pronuntiantes. verissimè: quando ex consuetudine temperamentum, ex quo natura, vel quod potiùs natura ipsa est, prodit: & qui naturam suam sequutus, & qui ex consuetudine sua facit, eadem semper faciat. Tamque miramur, præter consuetudinem factum ab aliquo aliquid, quàm præter naturam: vti iam vtriusque eadem esse ratio, ac conditio in omnibus videatur. Quo etiam modo natura iracundum alium dicimus, consuetudine alium: atque ea quum diutiùs in eodem perseuerârit, iam naturale illi hoc factum, abijsseque in naturam frequentes aimus ex consuetudine, vel consuetudinem potiùs naturam iam factam ipsam alteram quandam, priore scilicet immutata natura alterataque, & temperamento, migranteque in aliam, ac iam transitu facto. Quod quum factum est, nouaque iam atque altera natura introducta ex consuetudine viget: quæcunque secundùm hanc fiunt, citra noxam affectionemque aut passionem omnia fiunt, quoniam natura, secundumque naturam siue naturaliter prorsus fiunt, & contingunt. Naturaliter autem quæ facimus, congruè nobis, & conuenienter, prorsusque commensuratè, nulla interueniente contrarietate, facimus: ideoque nec timenda tunc quidem offensio inde noxáve vlla fit. omnis enim à contrario actio, passioque. Hinc emanauit, quod maximorum quoque alioqui Authorum dictum circunferimus: Assueta, consuetaque nobis passionem non inuehere, quoniam quidem neque natura inuehit. Estque id non in temperamenti solùm ratione, quæ natura nostra habetur corporis, (quàquam hic maximè, atque ante omnia) ita obseruatum, vt cõsuetudine nouatum temperamẽtum, naturaque, ab his, quibus iam diu assueuerit, propter quam modò diximus causam, naturæ & consuetudinis eandem, detrimentum nõ accipiat: verùm in his etiã, quæ, temperamentũ licèt sequãtur, huic tamen ipsi repugnare aliquando possunt, alijsque, quorum aliena penitus à temperamento ratio. Vt quũ animorũ affectus, moresq;, quos affectus ipsi edũt, temperamentũ corporis sequi consueuisse scimus: si quis tamẽ fortè minimẽ biliosæ naturæ, aut temperamẽti, irascẽdi consuetudinẽ faciat; aut sanguineæ aliquis tẽperaturæ, naturaq; hilaris admodũ atq; alacer, aduersis, vt sæpe fit, rebus affligatur, aut ingruentibus sæpiùs causis cõtristetur: neuter tantum accepturus incõmodi sit ex eo, quantum qui tũ primùm omniũ in ista incurrerit. Senesque, & inualidi multi, (nisi frustra hoc ipsum nos doceat Hippocrates, quod nihilo seciùs experiẽtia cõprobatum quotidiana ꝓpè videmus) laboribus antea assueti, faciliùs hos ipsos tulerint iuuenibus, ac validioribus alijs desuetis. Et æstuosi caloris, gelãtisq; frigoris, lõgè patientiores sunt experti antea, hisq; aliquoties expositi, ac sub dio assiduè degentes, quàm latitãtes sępiùs domi οἰκουροὶ quidã, si tum primùm foras in lucẽ prodeant. In quibus omnibus, alijsq; prętereà eiusdẽ huius rationis nõnullis, absq; tẽperamenti innouatione, factaq; in aliud prorsus immutatione, sola atque vna acquisititia natura inuecta fuisse quędam videri possit, cuius causa cuncta, quorũ meminimus, eueniãt.

Verùm enimuerò hîc quoq; non minùs inspiciẽti rectè, remq; expẽdenti ipsam, tãetsi nõ tam, vt ex cibo fortasse, & potu, aut frictionibus, aut balneo, & huiusmodi, immutari, atq; alterari penitus, neq; tã breui corpus ipsum appareat: mutari tandẽ tamẽ, aliudq; in totũ fieri, atq; alteratũ innouari apparet: vt nõ minùs in his, quàm in alijs illis, tẽperamenti ratio appareat ex cõsuetudine immutati, alteriusq; iam factæ propterea naturæ. Nã & animorũ passiones, curęque, ac solicitudines, siccatũ sæpe corpus maceràsse visæ: quippe μαλθῶσι, & spirituũ multorũ dissolutione, quã abundè tristibus semper nimijsq; cogitationibus inuehũt, calore suo destitutũ frigefaciũt, siccatũq; ita & frigefactũ, contrarij licet priùs, melãcholici tandẽ temperamenti ac naturæ cõstituũt. Iracũdia itidẽ & excãdescẽtia, quibus efferuescens sæpe sanguis ebullit, calorẽ cũ siccitate mẽbris tandẽ addet, deq; alijs affectibus similia pro cuiusq; natura semper & efficiẽtia expectãda. Exercendi verò laboribus, lõgaq; ac diuturna consuetudine durantur partes, duratæque vnà siccãtur, vt præter duritiæ constitutionẽ temperamenti nõ minùs siccitatem accipiãt, atq; induãt, proinde & naturã, qua æquè laborũ defatigationibus resistãt. Et quãuis frigore dẽsetur sæpe cutis, eoq; cõdẽsata ita minùs externis causis, siue ex frigoris, siue caloris, siue verò alterius eiusmodi futuræ generis sint, opportuna esse reperiatur, iuueturque omnino densior facta: at non ob hoc tamen, neque densita-

densitatis ratione ipsius, naturam aut temperamentum, vel consuetudinem etiam contrahet, qua repugnare causis queat. Sed si longioris temporis mora, ac diuturna consuetudine, vel frigoribus, vel caloribus consueuerit, consuefactáque his in naturam atque habitum verterit: in eo demum consuetudo spectabitur, & ex natura, & consuetudine fieri arbitrabimur, dicemúsque, vt ne multum quis à calore vel frigore extrinsecus occurrentibus affectus patiatur. Quamobrem & separatum vtriusque beneficium est, caloris per se, ac frigoris, consuetudine introductum, quo suo vtrobique congenere non valde afficiuntur partes, calori assuetæ hoc ipsum facilè ferentes; frigori item hoc rursum. Densitatis ratio ambobus his resistit, quasi non intromissis causis; minimè verò consuetudine, naturáve. Vnde sanè densitas, eodémque modo raritas, (neque enim diuersa ratio est) multo minore temporis spatio, minoréque introduci, auferrique, quàm caloris aut frigoris consuetudo, aut temperamentum, negotio potest: vt vel hoc vnum diuersum facere possit, atque à natura hæc & consuetudine aliud: affirmaréque ideo constanter in vniuersum liceat, Consuetudinem acquisititiam, & aduentitiam, de qua nunc sermo est, illam, in naturam iam habitúmque conuersam, non alibi quàm in temperamenti ratione versari, & temperamentum esse, causis multis in vnum sæpe conuenientibus: cibi quidem ac potus, ambientisque nos aëris opera inprimis; tum exercitationibus quoque, & exercitationem antecedentibus vel sequentibus alijs; somnóque ad hæc, & vigilijs; retentisque, aut egestis excrementis; postremò, animorum quoque, vt docuimus, & apertum satis iam est, affectibus.

Quæ partes animæ consuetudinibus, nouandoq́; inde temperamento, opportunæ magis sint. Et vt morum diuersitas modò ortum ex consuetudine temperamentum, modò absque temperamento consuetudinem solam sequatur.

CAPVT V.

ATq; ideo causarũ hoc genus omniũ efficiẽtiam, vt in more & consuetudine ponantur, ac aduentitia quãuis, natura tamen inde fiat, faciliùs semper sentient, recipiéntque, ac diutiùs retinebunt, animæ partes temperamento magis quæ nituntur, & inter ætates tenerior, quo molliore ea temperamento, proinde imprimi etiam faciliore est. Itaque indui habitum bonũ, malúmve, promptiùs ac citiùs, atque eundem seriùs reponi videmus ex concupiscibili facultate: tum ex irascibili, quam irritabilem etiam dicimus: postremò in principali magis, quæ sentiendi, voluntatisque, & ratiocinandi munia edit. Fieri quidem gulosos breui, luxúque deditos quosdã, & huiusmodi cupiditatibus inordinatè agi experimur: eosdem, si paulisper in eo perseuerârint, reuocari in rectam viam difficiliùs posse. Iratum aut furiosum placâris citiùs, & placando crebrò morem & consuetudinem irascendi exueris. Neque stomachus enim, neque iecur aures habet: cor habet. Et biiugum equorum, qui rationis ductum sequi debent, alter monitus, atque aurigæ vocem facilè audit, candidus; alter ne verberibus quidem & flagro adigi sæpe, quò rector vult, potest, ater, obrigidáque ceruice. hunc concupiscentiæ rectè assimilaueris: animositati illum.

In principaliori parte, quæ rationis est, minùs hæc, minúsque adhuc in mente apparent. Quo quidem longiùs à temperamenti rationibus semota harum officia habentur, temperamentum illa quidem quoque sequuta, verùm altiùs se interdum, supraque terrena omnia attollentia, proinde nec magnopere interdum his ipsis addicta consuetudinem ac morem faciẽdi aliquid inuehunt: sed ab ea, ex qua naturam nouari, temperamentúmque diuersum fieri diximus, aliam. Cuius exemplum, quod ad corporis constitutionem attinet, in densitate posuimus, & cutis raritate: animi ponere possumus, mores legesque, quibus ab ineunte ætate assueuimus, institutáque, & viuendi receptum primò seruatúmque ad vltimum à diuersissimorum sæpe temperamentorum hominibus, quem communis aliquis vsus inuexerit, morem. A cuius quidem consideratione longiùs iam abest hoc loco oratio nostra, contenta consuetudinum genus id morúmque tractare nunc, quæ naturam habitúmque faciat aduentitium, ex innouato temperamento; vel paulatim naturę temperamentóque inoleuerint priori alicui, sibique conuenienti: vtpote quibus teneriores anni ad vigesimi vsq; primi tempus per totũ Septenarium annorum triplicatnm numerum imbuuntur, animi iuxtà ac corporis, laudatum æquè ac illaudatum temperamentum, moresque facturis ex temperamento, vt meliora tamen semper præferamus, adeoq; in hæc ipsa vertamus deteriora. Quod quũ in his vel cũ maximè ætatib9, vt narrauimus, fiat; quũq; fit, ad morté vsque, nisi occurratur, comitetur sępe, seu benè factũ, seu malè fuerit: paulò diutiùs his immorari ope-

ri operæpretium viſum fuit, ne quid inenarratum omitteretur eorum, quæ neceſſariò dicenda erant. quoniam non neceſſariorum, ſed quæ venire tamen in diſputationem non ineptè prorſus huc potuiſſent, reliqua facta multa ſunt.

Atque hoc pacto atque his rationibus inſtituendus, informandúſque corpore pariter atque animo recens natus infans, puer, adoleſcẽs. Animo autem ſic, vt huius bona noſtro hoc in negotio, quanuis non neſciamus optanda omnium maximè ab omnibus per ſe, atque inprimis eſſe, ad bona tamen corporis referantur ſemper, huicque ipſi profutura recipiantur, abijciantur nocitura, idq́ue primo quoque tempore fiat: & rectam ingreſſum viam, quem inſtituendum ſuſceperimus, pergere ſinamus, monitiſque ac blandis ſæpe adhortationibus perſequamur: ſin à recta deflexiſſe videbitur, ferrique eum in præceps periculum ſit; reuocabimus quamprimùm modis omnibus, ne corporibus videlicet, quibus prouiſum hîc inprimis volumus, nocumentum inde proueniat.

Tametſi noſter is, ſi naturæ ſuæ tantùm dictata ſequatur, non ſanè valde neque in his, quæ ad corpus, neque ad animum quæ pertineãt, aberraturus ſit, aut magnopere præeunte aliquo opus habiturus, qui viam monſtret: ſed qui potiùs, ne in diuerticula tranſuerſus vento infortunij aliquò rapiatur, néve extra viam alterius imprudentia, aut etiam impudentia, vel malitia, vel ignorantia feratur, diligenter prouideat. Feruntur autem cùm alijs multis offendiculis, quæ facile per eam ætatem incurrere eſt; tum omnium certè maximè ac ſæpiſſimè malarum ſocietatum cõmercio. Quod creberrimè conſortium viſum eſt & corpus, & animum optimorum, optimæque indolis, quorúmque magna concitata eſſet apud bonos omnes expectatio, adoleſcentum perdidiſſe, ſic vt in viam nunquam deinde redierint; ſeu proximorum incuria, ſiue etiam vſque adeò plerunque actis altè atque in profundum malitiæ omnis ac vitiorum radicibus, vt nullo euelli poſſe pacto videri potuerint. Cæterùm non parcendum labori in his vlli, in quibus totius beatè, an ſecus, degendæ vitæ ab exordium vſque, vt ita dicam, conditionis noſtræ verſatur cardo. Nec, ſi quidem cunctæ ſeduló admotæ machinæ, & artificij ratio omnis adhibita fuerit, non expugnatum tandem iri ſpes certa erit, intimiùs quanuis & penitiùs adacta vitia, quæcunq; redundatura in corporis detrimentum eſſe videbuntur, prauáque aliqua conſuetudo introduxerit, indque naturam iam verterit. De huiuſmodi enim tantùm, ſicuti ſæpe iam monuimus, hac operis in parte agimus.

De Conſuetudinis mutatione vt ſenſim ea, ac pedetentim peragenda ſemper ſit. Et quæ facilè, quæ immutari difficulter poßit. Atque vt in mutationis interdum medio quieſcendum.

CAPVT VI.

QVod tamen paulatim ſemper, atque etiam faciẽdum minutatim eſt. In quo ſummos Reip. totius literariæ ceu Triumuiros habemus, Hippocratẽ, Platonem, Ariſtotelem, qui idem nobis perſuadeant, & rationibus, vt faciamus, cogant; ſubſcriptorémque horum Galenũ luculentiſſimũ omnium. Nam & Hippocratem nouimus, quantum conſuetudini tribuat, vt cum natura aliquando in eodem collocet. Febricitantibus, inquit, (Aphor. j.) humida victus ratio conuenit: ſed pueris ante omnia, & his, qui tali vti victu conſueuerint. Atq; idem repentinas, improuiſaſque conſuetudinum mutationes damnet: (Aphor. iij.) πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον, ait, τὸ δὲ κατ' ὀλίγον καὶ ἄλλως ἢν ἐξ ἑτέρου μεταβαίνῃ εἰς ἕτερον. alibiq́ue non ſemel idem. Sed & alicubi (De rat. vic. acut. ij.) ab eodem de prandij & cœnæ priuatim, quod exempli tantùm cauſa affertur, mutatione docemur, quàm lędat, ſi inconſiderate fiat: tum, quæ præterea ſeruanda nobis in eo ſit ratio, monemur.

Et Platonem legimus (De legib. vij.) in vniuerſum conſuetudinum immutationem, niſi prauarum, damnâſſe, tam quæ corpus, quàm quæ mentem tangunt: coactúmque aliqua tandem de cauſa aliquem mutare victus, exempli gratia, rationem ſui, non id abſque quòd morbi noxæque aliquid initio ſtatim incurrat facturum, (quod Hippocrates priùs dixerat) redireque interdum ad priſtinum viuendi morem coactum iri. In quo quum vertendas in melius prauas eſſe conſuetudines cenſeat, mutationem autem periculoſam affirmet quamcunque, improuiſam intelligemus: paulatim ſenſimq́ue factam, neceſſariò minimè culpandam habebimus. Porrò introduci hoc maximè modo conſuetudinem, longiſſimè deinde duraturam, puerorum exemplo docet. Quę, quæ ætate illa vel per ludum, iocúmque faciant, aut dicunt; ea ſenſim corpori mentique inuecta, moribus deinde vtique, mala bonáve, obſutura vel profutura, retineant; adeoq; viri facti eadem ſemper dictis factiſque referant, quibus principio imbuti, eò ætatis perue-

peruenerint. Id quod maximum fuit Aristoteli quandoque (Metaphys. ij.) argumentum, quanta esset consuetudinis vis, demonstranti: qui, quibus quisque legibus innutritus fuerit, quanuis fabulosa plerunque & puerilia quædam contineant, neque ignoretur hoc, inepta & ridicula esse; vincere tamen consuetudinem dixerit, vt vera existimet, pareátque. hoc enim innuere mihi videtur, qui ita scripserit: ἡλίκην δὲ ἰσχὺν ἔχει τὸ σύνηθες, οἱ νόμοι δηλοῦσιν, ἐν οἷς τὰ μυθώδη, καὶ παιδαριώδη μεῖζον ἰσχύει τοῦ γινώσκειν περὶ αὐτῶν, διὰ τὸ ἔθος.

At idem non semel alibi Philosophus maximam esse vim consuetudinis scripsit, vt quam in naturam iam migrâsse dicat, ἃ μέγα μέντοι καὶ τὸ ἔθος ἐστὶν ἑκάστοις, φύσις γὰρ ἤδη γίνεται. alibi, ex Eueni Poëtæ sententia, perquàm naturæ similem faciat: qui tamen ita cecinerit, vt non similem, sed ipsam iam naturam, si procedens perseueransque finiat, esse intelligeremus. φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι φίλε, καὶ δὴ ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι. Perfectam inquit, & absolutam, tandem naturam esse, aut in naturam demum desinere, non inchoatam solummodo. nam ea paulò longiùs progressa similis fortasse naturæ sit, vt expleta natura iam, æquè ac hæc ipsa mutatu difficilis, & mutabilis tandem tamen: prior autem quo ab absoluto consuetudinis fine aberit longiùs, eò semper mutationibus quoque promptiùs, ac faciliùs cesserit. Sicque colligere ex hóc liceat, quam mutatam consuetudinem in melius velimus, eam, vt haud valde magno negotio immutemus, anteuertendam diligentia omni esse, prinsquàm imposito fine velut callum obducat, cui demendo, consuetudinique vnà sicuti & naturæ tollendæ, pluri & tempore & labore futurum opus sit. Idque sensim semper minutimque faciendum, vt magna atque ingentia quæque faciliùs demoliemur, non si totis statim viribus aggrediamnr, ne frustra impetúque vno effusis subsistere cogamur fatiscentes: meliùs tutiúsque paulatim de toto dememus, & parua assiduè tollendo ad summam tandem proficiemus auferendam, summum rerum omnium opificem imitati, qui iuxta Xenophontem (nam & hunc subscriptorem habemus rerum harum) paulatim semper progressum in contraria, perque tanquam gradus quosdam, mediarumque naturarum interuentu, peragi iusserit. ἡ γὰρ κατὰ μικρὰ μετάλλαξις πᾶσαν ποιεῖ φύσιν ὑποφέρειν τὰς μεταβολάς. Sic quidem nunquam excipit æstatem hyems, neque hyemem æstas: sed à summis caloribus ad ingentia frigora, interiecto autumno; rursusque ab hyeme in æstatem, intermedio Vere, vicino vtrisque & in neutro excellente, proceditur: tractimque ita potiùs, minimè verò saltuatim processus in multis institutus naturę considerantibus apparebit.

Quo quasi edocemur, vt, quemadmodum ab ipsa rectè atque ex ordine agitur; non secus à nobis quoque, si modo rite eam operatam proponere nobis, cuius ductum sequamur, debemus, semper agendum esse arbitremur. Neu illam pedetentim solitam in diuersa progredi violéter cogamus ac præcipitanter transilire, maximè verò quoties ad opposita traducenda consuetudo fuerit, iam in naturam tandem quæ discesserit: ne videlicet, quo fortè tempore transitus à natura vna in aliam more & legibus maximè naturæ faciendus fuerit, tunc maximè innaturaliter, præterque naturæ rectè operatæ consuetudinem, faciamus, properatò nimis ac festinatò agentes: vel quum prauum morem, malámve consuetudinem aliquam, aut aliquam ob causam, quæ plures interdum sese offerunt, commutare temperamentum, naturámque in contrariam, rebus nostris sanitatique tuendæ commodiorem, statuerimus; deinde præproperè nimis quasi totum semel perfecturi aggrediamur, irrito plerunque successu, quin eo interdum, vt prolapsu in morbos certo, reditio statim ad priora necessaria futura sit. Quod multis quotidie euenire videmus, ac Dionysio olim Siciliæ Tyranno accidisse Historiæ referunt. Tametsi huic illud, non vt prauam luxuriosè viuendi consuetudinem meliore permutaret, nec voluntate, sed necessitate contigerit. sed perinde est. Is igitur quum obsideretur, & à solito desistendum sibi esse potu protinus, sic exigentibus tunc rebus, autumâsset, fecissetque temporis spatio aliquo: tabifico quamprimùm morbo corripi cœptus est, nec antè laborare desijt, quàm ad pristinum potandi morem, ebrietatémque redijsset: non ita laboraturus, si paulatim id sensimque faciendum sibi esse proposuisset, fecissetque. Vsque adeò magna res est Consuetudo, vt illaudata quanuis, & malorum morum, imò naturali conditioni aduersa, ac communibus sæpe viuendi legibus repugnans, seruari tamen velit; vel violenter certè, aut properatione nimia tolli auferrique nolit. meritò. Quippe quæ sensim increbuit, & paulatim inoleuit; sensim quoque, & paulatim desinenda est. Atque eadem ratione, si quis fortè, etiam vt vetus abijciendus sit nullus, ineundus erit nouus mos, nouáque aliqua introducenda consuetu-

suetudo, vel quæ corpus statim attingat ipsum, vel quæ ab animo in corpus finiens migret: vt si exercitationem moliatur aliquis, quod antea non fecerit; vel futura necessaria iracundia, exempli causa, pituitoso fortè humori consumendo visa fuerit: idem faciendum, transeundúmque ad ea pedetentim semper, & quod Græci dicunt κατὰ μικρὸν, Hippocrates aliquando (Epidem. vj.) ex προσαγωγῆς dixit. ἐκ προσαγωγῆς, inquit, τ'ἀναντία προσάγειν, καὶ διαναπαύειν, quasi qui ex accessionibus multis sensim crescentibus cuncta hæc agenda nobis esse suadeat: sic quidem, vt anteactæ vitæ consuetudinem quampiam, si deponenda esse videbitur, sensim eam paulatimque deponamus: & quum contrariam huic sumendam esse iudicârimus, pedetentim itidem sensimque facto pluribus vicibus incremento, non repentè, neque affatim, vt ita dicam, peragamus, atque etiam quiescamus in medio sæpe. Eodem nanque accipi sensu τὸ διαναπαύειν Hippocraticum illud potest.

Atque ita si ab summo otio, exempli causa, transeundum nobis ad grauiores, vehementioresque exercitationes fuerit; non ab otiosa modò vita sensim ac pedetentim desistamus, contrariámque huic negotiosam, & exercitationibus irrequietam eadem ratione sumamus: sed vtriusque etiam in medio sistendum nobis sit paulisper, priusquàm in contrarium progrediamur.

De corrigenda in tenera potissimùm ætate consuetudine mala, & abolendis vitijs, Quáque id faciendum ratione sit. Tum, cur de Venereis nulla hactenus ætatibus his facta mentio fuerit.

CAPVT VII.

SEcundùm has regulas, optimæ temperaturæ ac constitutionis puellum à primo statim natali die, ne quà à recta via deflectat, cauebimus: ipsum fortè erigemus studiosè, vel erigentem se, quum ea ætate fuerit, vt præstare id possit, subleuatum adiutabimus: progressum longiùs in errore, deuijsque maximeà recto itinere aberrationibus propè iam in præcipitia delatum, reuocabimus in viam, & temperaturæ suæ laudatissimæ restituemus, qua modò attulimus ratione, sensim nempe, ac paulatim.

Quoniam tam longa aberratio transmitti facilè tutóque saltu vno haud potest: tractim potiùs, ac pedetentim, prorsusque recessim conficienda reditio in viam erit, & temperatura, naturáque prior restituenda. Idque per ea omnia, quorum scriptis antè libris materiam peragendis his idoneam proposuimus, tentandum: circumambientis nos aëris vsum illius, aut illius, quem commodum rebus nostris futurum sperârimus; exercitationum diuersarum formulam; cibatus ac potionis delectum; captatum variè somnum, ac vigilias; excrementorum deiectionem, suppressionémve; animi denique affectuum rationem omnem, qui cunque corpus quoque vnà afficere possint, diligenter inprimis seruatam. Quæ singulatim explicanda hoc loco minimè esse reor: peti de scripto ex superioribus semper possunt.

Rerum Venerearum hactenus mentio à nobis nulla: propterea quòd, cuius ad sanitatis tuitionem vsus toto hoc tempore, quod vnius & viginti annorum est, instituendo informandóque corporis iuxtà atque animi dotibus puero susceptum, esse reperiretur nullus, ne vllam quidem eius faciendam mentionem esse duximus. Prohibendam ætatem eam à Veneris vsu esse omnem, ratio multa suadet, præterquàm quòd consentire in eo omnes, quorumcunque tribuendum aliquid authoritati sit, inuenio: eáque inprimis, quòd voluptatis illecebrosæ nimis blanditijs allecta, totáque in illam effusa, mentis & corporis viribus destituitur ætas, eneruisque redditur Veneris blanditijs quasi delibuta. Atque ita & diflabile mollitie nimia corpus, Venereorum vsu etiamnum diflabitur magis, frigefiétque ante tempus, & siccabitur: exhalatóque alimento, aut aliorsum auerso, incrementi iusti detrimentum sentiet: simul & mentis perturbatio inuehetur, aperta cogitationibus via inanibus semper & futilibus, quibus sæpe distractus animus, festinata nimis, adeóque intempestiua consuetudine, tenerioris ætatis vitium in reliquas ætates omnes, maximo atque incomparabili damno, transmittit, & lasciuiæ, profligatæque interdum libidini deditos detentósque perpetuò facit.

Non ignoro, quæ suprà tradita à nobis de Consuetudinibus fuêre, ea videri fortasse alicui posse alio meliùs tradenda locò reseruari debuisse, vt quum de mutandis temperaturis agetur. Verùm nos, quòd his potissimùm atque inprimis ætatibus, quas hactenus tractauimus, ob teneram & imbui omnibus facilem naturam, institutio atque informatio mentis æquè ac corporis, ad quod quisque sese applicare statuerit

fuerit vitæ genus, peragenda diligentissimè est, quod consuetudine & moribus, à teneris præsertim annis introductis, optimè assequimur: nosterque is optimam per omnia naturam nactus, quoniã ad omnia pariter accommodaturus actiones suas aptè ac concinnè fit, custodiri in eadem à natali extemplo die, quod facilè tenerrimę ætatis beneficio vsi possumus, necubi erretur, debebit; tum verò, sicubi erratum in eo est, & praui cœpti mores indui, nouáque inolescens consuetudo inuehi mala, toto ea primóque maximè Septennij tertij tempore conuerti in melius ac veluti ad frugem traduci commodè satis potest, aut nunquam deinde aliás factu id in posterum facilè reperietur: iccirco de Consuetudine hîc, eiúsque conseruatione simul, & ad potiora interdum immutatione, operæpretium arbitrati sumus esse, vt pauca hæc non omnino extra rem (vt quidem dictis de causis credimus) traderentur.

Insequentium Septenniorum quatuor explicata ritè tractandorum ratio per ambientis aëris modum, per frictionum formulam, Exercitationum qualitatem, quantitatem, ac opportunitatem.

CAPVT. VIII.

SEpténia abhinc quatuor ritè ordinéque suo quomodo tractanda sint, docebimus: duo priora iuuentę, quartũ, quintúmque: consistentis iam ætatis reliqua duo, sextum, ac septimum. Quæ pertractari vnà possunt, ac debent omnia. Nanque vna propè erit omnium per vniuersam totius victus rationis formulam ducenda ratio. Nisi quòd qnarti Septennij dimidium prius, tertio ob adolescendi adhuc annos, qui vigesimumquintum ferè attingunt, continuatum, eundem cum prioribus exposcere videtur tractationis modum: ita tamen, vt, quod cuncta fermè in medio duorum posita solent, etiam insequentes respiciens, quos tanquam copula simul coniungit, annos, horum meritò quoque totius victus, rerúmque eodem pertinentium omnium, formulam subeat. Suscipiet igitur hoc loco Artificis Salutaris studium iuuentutis iam annos ingressum, virumque iam factum, optimæ & temperaturæ & constitutionis vniuersæ aliquem, ad omnia, quæ peragere deinde in vita habeat, corpore atque animo instructum, informatúmque: sed conditionis semper suæ retinentem, quam laudato inprimis & temperamento, & corporis totius constitutione, ac structura esse debere prædiximus. Proinde nec ineptè, quæcunque tandem offerentur, vitæ munia obire, & quodcunque viuendi institutum ingredi non incommodè, indque eo persistere, cui præsertim à teneris assueuerit, posse par est eum, qui præditus illa fuerit.

Hunc huiuscemodi, ita factum, itáque institutum, sicuti in medio iam ferè totius viuendi decursus positum, (medium accipio, quòd Septennia, quæ narrauimus, quatuor occupans impleat) rerúmque aliarum, quæ corporis atque animi essentiam constituunt, medium obtinentem: ità per media semper omnia ducemus. Quæ optima & certissima habenda vbique est in suo vnumquemque statu conseruandi ratio? quando verissimum illud esse experimur, Similia nempe similibus conseruari, vt contraria contrarijs tolli. Porrò conseruandam in vnaquaque ætate optimam ætatis illius temperaturam simul & corporaturam esse, ambigere nemo debet: sicuti nec, mediam hanc omnium esse in omnibus, dubitauerit quisquam. Sic fiet, vt necessariò ineunda sit nobis, quam pergere assiduè per mediũ insistamus, via. Et hactenus quidem ad quarti vsque Septennij dimidium progressis, quod ad caloris calefaciendi've rationem attinet, idem perpetuò seruatus fuit nobis caloris modus, seruandúsque posthac per iuuentam, consistentémque totam, ad inclinantem vsque ætatem, fuerit: humoris, humefaciendi've ratio alia. Antecacta enim ætas ad adolescentiæ vsque extrema, & iuuentutis initia, cùm humidioris ætatis ratione, tum ne incrementi subtraheretur materia augescenti, toto eo tempore corpori humidiorem meritò victus rationem popofcit: instituendáque huiusmodi ea fuit à principio, sic quidem, vt humida tamen semper minùs minúsque euaderet. At nunc medium quoque quærendum, tenendúmque, quæ humectant, quæque exiccant, inter.

Huiuscemodi igitur primùm quærendus vbique aër pro anni temporis ratione, qui poterit maximè medius. id quod Vere, & Autumno haud ita factu difficile, Verèque inprimis; maximè autem in temperata, vel non multùm ab hac discedente in excessum insignem aliquem, regione. Autumni verò vitari inæqualitas, quoad eius fieri poterit, vitatis eiusdem diei frigore aut calore, debebit, vt per id tempus, nimijs, quod matutinum ferè est frigoris, aut duarum circiter à meridie horarum caloris. Aestate loca perquirenda alsiosa: Hyeme, quæ teporem referant, & tempera-

menti aliquid faciat. quod quidem à multo maxima hominum parte fit, quæsitis vbique aut naturaliter ita se habentibus locis, aut arte factis. At sic tamen, vt seruetur intereà anni temporum non prorsus alia facta natura, quam immutare ex toto nec possumus, nec, si possumus, debemus: ne videlicet pereant nobis temporum vicissitudines hæ tam rebus omnibus necessariæ. Temperamentum ex his petimus, quo temperatum humanum corpus fruatur: non abolitam penitus naturam cupimus, tam non producendis modò conseruandisque frugibus, terræque fructibus omnibus opportunam, variè per frigora, & calores traductam; sed animalium quoque corporibus omnibus vtilissimam. Sentiat is noster æstatem volumus atque hyemem, id vnum soliciti, ne caloris, aut frigoris nimij excessibus de statu suo, quem sortitus optimum est, deturbetur. Itaque de alijs naturis alia ratio: quæ quomodo tractandæ per anni tempora sint, posteà dicetur. Huic, quam nunc tractamus, pro temporum ratione, ne excessu agatur nimio vllo, quærendum temperamenti aliquid ex ambiente. Quod per Aestatem ex locis paulò magis algentibus natura, artéve, introducta frigidiore, aut captata gratissima sæpe secus aquarum decursus, aut ex editioribus locis aura aliqua; aut stratis vitium, salicisque, alteriusve alicuius frigidioris natura arboris folijs; aut aceti cum rosacea aqua aspergine; aut crebriore aquæ alioqui irrigatione, aut huiusmodi aliquo assequemur. Per Hyemem lutolento camino iniurias facilè frigoris vitamus, vel modicè quoque excalfactis Hypocaustis. Qui ferè humidior calor est, ac, si paulò magis excalescat, vaporosus, eóque humefacientis plus retinens, quàm camini calor: vt, nisi modicè, quod monuimus, fiat, repleturus caput sit vaporibus, calidi præsertim atque humidi temperamenti in corpore, à quo sanè non longè abest in medio omnium positum, de quo nunc agimus. Quocirca hoc caloris genere hyemalis vtique intemperaturę frigorificę retunditur vis: humefaciendi verò remanet, & quidem, nisi modus omnino calori adhibeatur, noxæ semper aliquid allatura.

Ex eàdem formula petenda exercitationis ratio, atque ante hanc frictionis, qualitate quidem mediocris, temporis autem quantitate pauca. quoniam mediocris hîc, nempe quantitate, carne replere solet, quod nolumus: pauca verò mediocris opus præstat, quippe nec aucto, nec imminuto corpore.

At exercitatio in omnibus, quæ medium omnium aliarum obtineat, seruanda: & neque vehemens, neque remissa nimis, nec robusta, nec imbecillis haberi possit: & qua tamen corporis partes, aut omnes, aut plures exerceantur. Multa esse huiuscemodi possunt per se primùm talia; multa extremum alioqui occupantia, quæ moderamine tamen adhibito constitui in medio queant: pilæ paruæ, follisque lusus; ascensus, descensúsque montium; armorum exercitatio multiplex, per iustæ sæpe pugnæ simulachra, vniusque aut plurium etiam inter se congressu modicè peragenda; inferendique, aut vitandi, declinandique corpore ictus ratio; deambulatio paulò citatior, longiórque, vt iustæ debitæque ætati huic, & temperamento, hoc est, mediocris modum mensuramq; exercitationis impleat, quò quum peruenerit, subsistat. Sed hæc exempli tantùm causa allata esse velim. nam ex tractatu de Exercitationibus antea scripto deligere sibi vnusquisque possit, quæ conuenire magis videbuntur. idque semel hîc dictum intelligi in omnibus volo, quæ pòst dicentur, quorumque exposita iam priùs materia est omnis, vnde sumi delectus possit in medio omnibus positus. Nunc non materiam rerum harum tradimus: sed vtendi modum, tempusque opportunum, & mensuram, (quoniam propè in eo negotium est, vt veluti singula singulis applicentur) in re præsenti atque in actu ipso aperimus. Et exercitationum quidem modus, mensuraque ætati huic congruens, qualis esse deberet, dictum.

Exercendi autem opportunitas tunc maximè, quum, cuius gratia institutum exercitium fuit, vsus inprimis apparet, arripienda semper est. Id erit, quoniam duo præcipuè numerantur, alij licèt multi sequantur, vsus, Excrementorum omnium euacuatio, & solidarum partium robur, quo primùm tempore hæc peragi commodè posse videbuntur. Peragentur autem, apertis meatibus omnibus, per quos iter excrementis fit. Quod exercitatio præstat excitato calore: roboris autem addetur membris plurimum attritu multo inter se duratis. Qua duritia cùm edendis actionibus suis valida robustaq; fiunt, tum noxis omnibus fortiter resistunt. At intereà caloris excitatione vehementioris innati, spirituumque commotione validiore, aguntur feruntúrque per corpus omnia, cũ discrimine semper, ne, si incocti in ventriculo aliquid, vicinisque circùm partibus, aut primis venis contineatur, in molem corporis concitati caloris vehementia abreptum deducatur, cruditatibusq; illam, succorumque ita prauitate repleat: tantum aberit, vt commodè ac conuenienter alat.

Hoc

Hoc confecti rectè priùs in ventriculo, tum & exquisitè sanguificati iam iamque in corporis habitum distribuendi alimenti, iustum esse debere inchoandæ exercitationis tempus, vincit ratio: quod dictis periculis vacat omne; simul & aliud anteuertit non minus, quod est augendæ croceæ bilis nimiùm, si temporis commoditas ea neglecta prætereatur, & tertia quoque iam peracta concoctione, non solùm prioribus duabus, quas modò retulimus, exerceat se quisquam. augescet enim calor concitatior inde, siccescentq; plùs iusto membra, bilisque luteæ illius copiam gignent, atque ad extremum fatiscent. Captandum igitur tempus ante cibum quidem illud, sic enim cõsulit Hippocrates, Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν. at non à prioris tamen cibi assumptione statim, verùm quum hesternus, priorque confectus, in sanguinem conuersus nutriturus mox corpus sit, vt crudiorum succorum caueatur in habitudinem totam translatio: neque rursus post hoc moremur diu, vt flauæ bilis generandæ simul & exarescentiæ nimiæ suspicio vitetur. consiliumque in hoc quoque Authoris eiusdem sequamur, qui ita scribat: (Ahoris. ij.) ὅκου λιμὸς, οὐ δεῖ πονέειν.

Quomodo accipiendum Hippocraticum illud sit: Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν. Atque vt, si non exercitatione, at deambulatiunculis post cibum vti liceat. Nec valere argumenta, exercitationem etiam suadentium. Tum quousque protrahenda exercitatio sit.

CAPVT IX.

Neque discorditer tamen in diuersa ferri sententias hasce Hippocraticas credamus, qui priùs præcedere labores cibum debere dixerit, huncque posteriorem esse: ac nũc laborandum non esse consuluerit idem, vbi famescendum sit. Atqui fames ante cibum cibique assumptionem semper. sic rursus huius eiusdem Authoris consilio nullus ante cibum labor esse debere videri alicui fortasse poterit. Videri quidem: sed captiosis cauillosisque quibusdam, &, quod dici solet, nodum semper in scirpo quærentibus; quique griphos sibi aliquos in Authorum dictis comminiscuntur. Enimuerò in hunc modum pronuntians, Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν. Labores cibum præcedant. non quocunque tamen id tempore faciendum esse consuluit: sed in tempore, temporisque opportunitate, atque occasione faciendum, cuiusmodi suprà narrauimus; vt & cibum anteeat labor, neque laboremus tamen famescentes nimis, seruata ita tempestiuitate ea, & vtrunque incommodum vt vitetur. Quando, qui præcepta nobis quarumcunque tandem rerum tradunt, si tempore id, ac tempestiuè, matureque vt fiat, vnà non tradunt: at traditum dictumque intelligi volunt, nobisque intelligẽdum ita semper est. Quandoquidem opus omne rectè atque ordine perficiendum, atque absoluendum. Quæ præcepta operum peragendorum sunt, vt ritè fiat, nisi temporis in eo opportunitas obseruetur, occasióque & tempestiuitas actionem opúsque simul comitetur, quasique progrediatur vnà: imperfecta, atque inexpleta exeant omnia, necesse est: quodque sæpe bono futurum erat opportunè ac commodè factum, malo cedat non obseruata Græcorum εὐκαιρίᾳ illa. Ergo statim cum agendi præceptis comprehensum simul intelligitur opportunè id agendi commodéque, ac tempestiuè faciendi præceptum, vnaque continentur. quoniam cassa atque inanis, mancáque, atque etiam mala futura actio omnis est, nisi hoc accedat, & tanquam condiatur eo. Idque Galenus quum videret, qui omnia in rebus his vidit, vel paucissima certè fugêre eum, rumpantur licèt illius hostes, sed iidem Medicæ quoque Reip. imò & Philosophiæ, quin totius potiùs literariæ communitatis hostes iudicati: Hoc, inquam, ipsum quum animaduerteret Galenus, duos tantùm faciendi rectè scopos constituit, qualitatem, & quantitatem: tertium addere opportunitatem non placuit, nec rationabile illi visum. Nam si tale aliquid, tantúmque, corpori adhibendum esse constiterit: etiam tempore adhibendum suo, atque opportunè, cõstabit, quasi quod duobus illis prioribus contineatur. Quòd si quando mentio huius fit, maioris doctrinæ gratia id fit, clariùs vt, atque euidentiùs, quæ dicuntur, accipiantur. ὡς δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτῷ πολλάκις ὡς ξίτῳ χρώμεθα. At hoc non semper necessarium Authoribus facere, vt addant, præcipuè verò natura quadam, & temporum suorum consuetudine, breuiloquis. Qua in re palmam semper tulit Hippocrates. Atque ita planè, vt innumera alia, & illud protulit: Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν.

Tu verò, qui hoc audis, nisi ex his vnus aliquis fueris, qui cauillos exercent, num, quæso, ex illa ansa arripies, qua captiosi solent, verè vt capiant, hoc est, decipiant, dolóque ac cauillo captum teneant, potiùs quàm vt ex legitima veráque intelligentia acceptum menti reponant: &

quum hoc dixerit, arbitrabere exercitationem etiam post prandium statim conuenire posse, quoniam id tempus ante cœnam quoque sit; aut, quia postridianum prandium pridiana cœna, si nihil interea acceptum cibi fuerit, anteit, post hanc exercendum esse contendes; quòd & id ante cibum, paulò quanuis longiùs deinde sequutum; fiat? Non, vt opinor, opinabere hoc, qui scias repletum iri ita crudis habitum humoribus totum, & obstrui angustiores meatus omnes solere exercitationibus, ante absolutas primam atque alteram concoctionem initis. Quòd si non hoc: ne illud quidem, peracta tertia insuper concoctione, postquàm exercendi se vsus omnis iam abierit, inutiliter, adeóque etiam damnosè, aliquis vt se exerceat. Tam hîc nanque, quàm ibi, non faciendi certa quædam ratio subest, quanuis vtrobique de Hippocratis sententia labor cibum præcedat: at faciendi subest aliàs, atque itidem ante cibum, quum vsus poscit, qualem priùs attulimus. Neque quocunque tempore qui cibum anteeat, neque quocunque loco, neque quacunque ratione laborem præire cibum iussit Hippocrates: sed simpliciter sic, Antecedat, ait, cibum labor. nos vt de nostro deinde loci temporisque maximè opportunitatem faciendo adderemus, vt sæpe alibi multa, nobis per nos intelligenda, reliquit. Quod nisi fecerimus, & ad potiorem intelligendi modum Authorum maximorum dicta reuocauerimus: cauillorum & captiuncularum plena erunt omnia. Quarum semper effugiendarum gratia, vt hoc quasi exemplo moniti caueamus, in ista excurrimus: veniamque ideo nos faciliùs impetraturos à non iniquo lectore minimè diffidamus, controuersiæ huius tam nullius, quam tamen intexerint aliquando aliqui, vilitate monstrata, vt aliæ eiusmodi fugiantur.

Meminerimus antem nos hîc de iusta exercitatione loqui, qua & naturalis calor excitetur, & concitentur in corpore humores, spiritusque. Nam post cibum assumptum etiam non consuetè, vt si prandere quis insuetus prandeat; etiam plus iusto, vt si nimiùm quis se ingurgitauerit; vti innocuè, quin cum vsu, idque ex Hippocratis (De rati. vic. acu.) præcepto, deambulatiunculis tardioribus quidem, sed tamen frequentibus sine intermissione possumus. At hæc non iusta exercitatio est: deambulatio est, quæ non semper pro exercitatione habetur: hîc verò in eam gratiam quæsita, vt, quem fortè non rectè neque exactè confecturus sit cibum ventriculus, eum deambulatione adiutus inferiùs protrudat. Huc arbitror referri illa posse ex Hippocratis scriptura, ἢν ξυγκαθεύδειν μὴ δύνωνται, βραδεῖαν συχνὴν περίοδον πλανηθέντα μὴ στασίμως ἀναπαύσασθαι μηδὲν, ἢ ὀλίγα, καὶ μὴ βλάβερα. de his docens, qui ex non consueto prandio damnum molestiamque sentiunt. Cui discutiendæ si quæsitus initúsque somnus non successerit, minimè quiescendum, sed aliquandiu potiùs ac placidè circumeundum esse iubet: non vt exercitationem iustam moliamur, sed vt deambulemus tantùm.

Ita sanè ne argumento quidem eo mouebimur, quo tamen non postremæ authoritatis viri vtuntur ad nobis persuadendum, vt à cibo exerceri ne vereamur. Aiunt: Balneo haud dubiè vti licet, & quidem concedente id, quin hortante potiùs Galeno, ab assumptione ciborum, resumendo corpori, habituque vel humefaciendo, modò vsuri balneo natura non eorum sit, qui grauitatem ex eo hypochondrij dextri sentiunt: vt eandem faciant exercendi rationem, quam lauandi, quòd vtroque hoc foras in corporis ambitum ab interioribus euocentur humores, reliquaque. Euocantur quidem: sed non ea ex balneo vehementia, qua ob exercitium, quo, si rectam exercitij naturam impleuerit, concitatiùs omnia agitata ferantur. Itaque multo maiori hominum parti, aclongè pluribus naturis, atque, exceptis, quibus obstruendi hypochondrij suspicio est, omnibus balnei vsum post cibum concesserimus: exercitationis nullis, iustæ quidem atque expletæ. Nam quod ijdem illi frigidis & siccis temperaturis sicuti balneum, ita conuenire eodem tempore exercitium posse dixêre: de balneo verum est, de exercitio omnium minimè. Neque enim tam humescere sicciores partes exercendo continget, quàm lauando accepto cibo: etiam vt non plura maioraque impendent ab exercitio, quæ tamen impendent, quàm à balneo, pericula concedamus. Calor autem vtrinque quidem addi partibus possit: sed exercitatione, cum siccitatis potiùs suspicione quadam; balneo, procul dubio cum humore, quod frigidis & siccis temperaturis conuenientissimum est. Sed non est is intemperaturarum tractandarum locus. Fecimus autem coacti, vt reliqua obiter diceremus. non enim aliter ostendi meliùs exercendi se opportunitas poterat cibum præcedens, quàm si argumenta priùs diluerentur contrà sentientium, inter quæ & illud de frigiditate & siccitate temperaturæ.

Com-

Commonstrata exercitationis opportunitate, conuenientique hora inchoatæ; quàm illa diu protrahenda sit, videndum. In quo si iudicio animóque is suo & naturæ relinquatur, vt in alijs omnibus, ita hîc quoque inuenturus extemplo modum mensurámque sit, atque ipse meta sibi iustissima futurus: vt neque ante tempus labore citò nimis satiscens cesset; & quum ad mensuram temporis æquam peruenerit, naturæ propriæ bonitate, & admonitione desistat statim. Tunc & præfixa iustæ exercendi mensuræ nota signumque aderit, respirationis mutatio, post quam absistendum.

Quæ post exercitationem peragenda, ne lassitudines sequantur, & vt excrementa expeditiùs procedant. Quod musculorum contentione, & spiritus cobibitione, ac fasciarum circunductu, & balnei vsu aliquo fit.

CAPVT X.

ET quanquam in huiusmodi corporis, itáque animati constitutione, & téperamento, haud sanè magnopere metuenda sit lassitudo aliqua, erratúmve exercitationē insequi solitum vllum: quippe quod sanitatis tantùm causa exerceatur, non autem more Athletarum, perfectum absolutúmque, quod vocant, exercitium implere cogatur; cunctasque seruare in eo leges, vtpote seruitutem nullam seruiens, queat; seruatis autem, quum nihil quicquam peccârit, ne noxam quidem formidaturus meritò vllam sit: attamen si non hac ex parte, vt errata vitentur, quæ nulla hîc futura fortè sint; at qua excrementis ita via exitusque paratur de corpore pellēdis, hactenus vtendum omnino hic quoque extrema exercitij parte Apotherapia. Eadē porrò opera, & tanquam ex abundāti, lassitudinis metus omnis vitabitur. Parte diximus: quoniam alterum quoddam illius genus exercitationis species est.

Cuiusmodi autem hæc sit, dictum antea: nec attinet vniuersam hîc repete. Illud tantum: frictionibus eam maximè peragi, quæ molles durasque inter habeantur, hac in re, vitatis duris, ne densatum inde corpus excrementa retineat: & quòd tensæ exercitatione partes laxandæ potiùs, atque emolliēdæ, quàm durandæ sint. At molles hoc ipsum quidem præstare possent, laxare, atque emollire; si modò altiùs illarum vis descenderet, & non in cuti propè ipsa, aut subiectis cuti partibus, seu languescens mollitie sisteretur, neque excrementorum expulsionem admodum iuuaret. Mediocribus neque densescene membra durabuntúrve, neque non altiùs tamen demittentur facultate sua, iniectis paulò magis valēter corpori fricantis manibus, propè vt dura exerceri velle videatur frictio, atque id ex pinguis tamen multi lubrico non sequatur, inque mediocritate propterea persistat. Necessarium ad hæc ipsa pingue, quod olei potissimùm sit. Cessante nanque à motu corpore ab exercitio statim, adapertisque meatibus ex calore intus excitato, ne occultè ambientis aëris frigus altiùs se induat, densescatque inde corpus, & constipetur cutis, febresque, vt sæpe euenit, succedant, periculum erit, nisi nudatum custodiatur protinus corpus. Celeritate iccirco opus, vt frictio vniuersum simul atque eodem tempore, in quantum licebit, corpus peruadat. Ad quod tamen, quoad fieri potest, celeriter perficiendum, nihil pinguedine melius: cuius lubricitate simul obiri per totum citiùs frictio queat, præsertim si multorum vnà manibus perficiatur; simul etiam mollescant partes blandè tractatæ.

Interea contentione vtendum musculorum, qui fricabuntur, & spiritus cobibitione. Vtroque enim, velut manibus ambabus propulsæ, partium superfluitates, atque excrementa, quocunque contentionis vis peruenerit, eliduntur.

Rerum harum suprà meminimus differentias exposuisse: quocirca eò recurrendum, indeque petendæ proposito huic conuenientes, vt Apotherapiam quidem non omnes iuuerint spiritus cohibitiones, sed vel quæ contentis thoracis musculis, & abdominis septique transuersi laxatis, qua contenta medio ventre in inferiorem protrudi solent excrementa; vel mediocriter ipsius quoque abdominis contentis, fiat, qua infra septum transuersum posita deijciuntur.

Eodem pertinent & fasciarum circunductus, qui ijdem ex superioribus petendi, parti huic congrui: vt non, quales exercitationis absolutissimæ, quam παρασκευὴν & παρασκευαστικὴν Gymnastici dixêre, esse debēt, sint cōtinui, ac vehementes. instituto nostro neutrum horum competet. conuenientiùs proponetur, vt per interualla quædam, ac modicè circunducantur. Num verò, intercisa quandoque etiam exercitatione, noster is mediam interponere Apotherapiam hanc ipsam debeat? Non debet, aut non valde certè opus est. Athletæ, & qui grauiori ac præparatorio, quod diximus,

eo quòd ad iustã deinde certaminis palmã præparet, exercitio, κατασκευαστικῷ scilicet, vtuntur, debent. Quiq; præterea coactè faciũt, vt cibos ingerant, Athleticã habitudinem sustentantes, panem inprimis & Suillam, interdum etiam solos hosce, alterum in prandio, in cœna alterum: his vtique periculum impendet infartis ad necessitatem supráque satietatem grauiori cibo, in grauiori itidem exercitatione, ne, nisi Apotherapiam mediæ inseruerint, infarciantur magis, quàm expediantur meatus viæque corporis omnes. Nostro, qui sanitatem vnam suam sibi conseruandam esse proposuit, & nec tali tantóque cibo, nec tali tantáque exercitatione vtitur, non necesse. Sed nec metuendum sanè huic, modò ex ordine cuncta alia fiant, ne obstructionibus ea de causa corripiatur. Atque ita rectissimè his omnibus peracta in eo qui se ritè exercuerit iuuene cõficietur Apotherapia, quam eandem Recuratoriam Latinè iam dicimus, frictionibus primùm, dein musculorum perfrictorum contentione, denique cohibito etiam spiritu. Nam fasciarum circunducendarum corpori modus ille in hæc ipsa referetur.

Poterat & balnei pars, qua calescimus, & humescimus, & excrementa aliqua eijciuntur, diflantúrque, ad summam Recuratoriæ huius partem aliquam conferre: nisi antegressa iam exercitatio, & mox Apotherapia opus iam totum perfecissent hoc. Nam quòd excrementa, colliquationésque aliquæ intra cutim contentæ, balnei vsu auferantur: id verò nos nihil morabimur. Non enim id exercitij imperabimus, colliquatio vt inde, aut carnis, aut pinguedinis, expectanda vlla sit: & excrementa exercitatione, atque Apotherapiæ opera iam abierint omnia. Quamobrem abluendus tantùm sudor nobis in nostro hoc balnei partis eius vsu. Quod quum factum primùm fuerit, vt calida se lauerit, sudoremq; ita, & sorditiem omnem dempserit; moram in labro ne diutiùs trahat, monebimus, quasi qui sese elixare eo pacto, quod multi hodie quoque faciunt, velit.

De frigida lauatione, vitandisque, vt tutus illius ex balneo vsus sit, noxiis.

CAPVT XI.

Exeundum igitur inde quamprimùm, & ad frigidę vsum festinanter conferendum se. Quæ planè balnei pars propriam hanc ac priuatam præstare vtilitatem potest, antehac, donec in augumento corpus esset, anteactis ætatibus, ne corporis inde incrementum impediretur, denegata. Nunc quum causa, propter quam adhiberi nõ debebat, discesserit, expleto quippe iam corporis augumento; &, quamobrem fieri debeat, accesserit, vtilitas nimirũ non contemnenda densandæ durandæque aduersus extrinsecus impetentes iniurias cutis, totiusque vnà corporis, quæ caro illius est, contra eiusdem generis occurrentia incommoda roborandi: minimè quidem desistendum ab hac. Cæterùm summa id ratione faciendum: ne, quod vsui futurũ maximo est ritè atque ordine inchoatum, si temerè atque inconsideratè fiat, damnatum negligatur, ac velut infametur.

Spectandæ igitur, diligentérque tenendæ, quibus id commodè tutóque succedat, initio rectè facto, conditiones cùm externæ, tum corporis ipsius, quod frigidæ vsum incepturum est. Et externæ quidem erunt, vt quo primùm inchoari ista debebunt tempore, æstatis tempus sit incipientis. sic fiet vt toto deinceps ad hyemem vsque tempore frigidæ assuetus, ferre hyeme quoque frigidam meliùs possit. Diesque ad hæc deligendus tranquillus, ventóque omni carens, minimè verò nebulosus: & in calidissima, prout anni tempus id tulerit, illiusmet diei hora: locoque, vbi hæc fient, temperamenti eius, vt frigidior domus pars non sit aliqua, sed calorem diei accipere retinereque maximè idonea.

Hæc corpori, quod rei huic præparabitur, extrà prouidenda. Ipse, qui ista auspicabitur, quarti ferè Septennij medium, qui vigesimusquintus ætatis annus est, obtinebit, constitutionis eius, quam semper hîc supponimus: nec quicquam tum immutatus, & animo, si quando aliâs, vel maximè tunc hilari, transfusisque in ambitum spiritibus, meliùs ita frigidæ occursui obstaturis.

Hic, quàm vnquam antea, vehementiùs fricetur, duriusque: oleoque illitus, & citatiore exercitatione vsus, repentè atque alacriter inprimis inijciet se totum frigidæ; ne, si cũctanter id vel per partes faciat, horroris sensum alicuius incurrat. Sic porrò frigidam primis his occursibus haberi aquam oportebit, vt glaciem tamen frigiditate non referat, neque ex crudis illis sit, quæ ἀτέραμνα ὕδατα vocantur Græcis; sed nec tepeat tamen: quando, quod maximè hîc quæritur, natiui caloris robur repercussi nõ efficiat hæc: sicuti crudior, frigidiorque, insolita qualitate tunc primùm sensuras hanc ipsam partes vehementer nimis feriet, quam nihilominùs, sensim primò crescente ita consuetudine, ferre dein-

deinde, quum opus fuerit, possit.

Huic, postquàm frigidam exierit, perfrictusque oleo fuerit à multis eodem tempore simul, quo videlicet tutiùs citiùsque incalescat cutis; cibi ac potus, quantum poscet, dabis. Poscet autem cibi pluscu-lum, potionis minus, roborato nempe natiuo calore, nec resiccato quicquam, contraque humefacto potiùs habitu toto. Altero autem idem faciendum die, pluribusque deinceps alijs, introducendæ meliùs consuetudinis causa: vt quam, si peracta primò cuncta ritè fuerint, haud ita multo tempore inuexisse liceat. Prima nanque statim die post primum frigidæ vsum musculosior totus, habituque compactior, robustiorque in plenum apparebit, densiorque, ac durior videbitur cutis.

Omnino autem vegetior secunda statim die ad exercitationem veniet, tertiaque, & quarta etiamnum meliùs. Paruoque temporis processu iterum quoque eadem die, post subsequutam ingressum primum frictionem, immittere frigidæ se poterit: tertiò, quàquam id quibusdam cordi esse video, non placet: secundò fecisse, satis. Immorari autem licebit frigidæ modicè, ac tantisper, dum quod volumus assequamur: duretur scilicet, denseturque cutis, corpusque vniuersum, ac musculosæ partes vegetiores fiant. Signum huius, si frigidam egresso cutis frictione citò concalescat. Quod quum factum tardiùs videsimus, diu nimis moratum esse indicio erit: vt non satis diu, quum nec densatam duratámve cutim, nec quàm antea vegetius redditum corpus.

Hæc de frigidæ balneo, quanuis tarissimus eius iam hoc quidem pacto, atque hac ratione, vsus. Si cui tamen aliquando animo insederit, vt vtatur, vt, qua sibi agendum in eo ratione sit, sciat, tradenda hoc loco esse duximus. Multum enim refert, quo se quisque ad primos huius vsus, ne nocumentum inde contrahat, indue ea tutò assuescat, modo præparet, frictione, exercitatione, tempore ad hanc rem diligenter priùs obseruatis. Nam introducta iam consuetudine, frigidæ lauatio extrema totius balnei pars habebitur, in quam, post calidæ statim vsum, vlla absque tum præparatione alia, eiusmodi conditionis iuuenis sese demittere tutò possit.

Errore interdum agi necessum inter exercendum, aut recurandum: ideoque admissa quomodo emendentur, si fortè Vlcerosa, aut Tensiua, aut Phlegmonosa lassitudo insequatur, quartàque ad has Siccitatis affectio.

CAPVT XII.

AC, si quidem rectè cuncta, atque ex ordine fiant, quæ diximus, nullumque negligatur præceptorum; sed neque plura administrentur, quàm oporteat, vt satagere quosdam videmus, in re plerunque non necessaria: nullum omnino sequi ista incommodum erratúmve posse, par est credamus. Verùm enimuerò verissimum scitum illud Simonidis Poëtæ in omnibus esse reperitur: χαλεπὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι. Cui enim tantum tribuerit vnquam Deus, & fortuna, in vllo vnquam agendo faciendoque vt à recta via ne aberret, non à ratione deflectat vsquam, cunctasque actiones suas ad exitum inculpatas penitus perducat? præsertim verò earum, quæ circa corpus versantur nostrum, fluxam rem, ac fragilem, perpetuisque fluoribus vsque eò obnoxiam, vt status de ea perpetuò nihil ratione queat. Minùs vt miremur, si optimi licèt temperamenti, & constitutionis ætatisque florentissimæ iuuenis, nemini addictus, vnique sibi viuens, ipseque sibi non modò norma pro naturæ bonitate ac regula quædã in omnibus futurus, sed etiam Artificem sanitati suæ tuendæ præfectum nactus, perpetuum tamen seruare tenorem eum nequeat, vt aliquando tamen, aut ipse, aut præfectus, ipsi aberraturi à scopo non sint, dum exercitatio peragitur. Facilis autem aberratio lapsusque in lassitudinum genus omne, quarum explicata iam natura fuit, discriminaque omnia, vt hac in parte nihil dicendum aliud restet, quàm quo tollantur modo post exercitationem factæ.

Et Vlcerosa quidem primùm, quemadmodum aliæ quoque, qua maxime præcaueri ratione solet; eadem, vel non dissimili, tollitur. vt, quoniam tenuium hanc, & acrium excrementorum copia musculosæ cutaneæque parti vlceris sensum inferens facit, ne colligantur hi, caueamus primò; tum fortè collectos discutiamus. Vtrunque præstabit frictio multa ex oleo multo adstrictionis omnis experte, gustu id exercitati deprehendent statim. Præ omnibus igitur ab ex immaturis oliuis expresso cauendum, deligendumque dulcissimum ad hæc, quo copioso, vt monuimus, cum copiosa itidem perfrictione vtamur primùm ab exercitatione in parte Recuratoria, quo lassitudo ita anteuertatur. postero autem die, in quo suboriri maxi-

maximè lassitudinis sensus solet, si quid tale incidit, id vt eodem modo discussum auferatur. Auferetur non minùs exercitio etiam recuratorio lõgiusculè quidem protracto, sed per interualla quædam repetito, minimeque concitato, & inter quiescendum multorum simul manibus perfricto quàm celerrimè corpore, ne frigus subintret, & euaporentur excremẽta. ita in cute, aut sub cutem collectã lassitudinis causam digesseris. Paulò altiùs cõtentam, non solis assequi id frictionibus valeas vt dissipes: verùm motu insuper opus erit, quo accensus atque excitatus calor, & cum calore spiritus, corporis particulas omnes peruadentes, excrementa vnà impellant ipsa, hoc ipsum musculorũ prætereà contentione adiuuante, atque ita paulò etiam profundiùs impacta carnibus materia ejicietur. Cibi toto tẽpore conuenient humidiores, visciditatis omnis expertes, primis verò diebus etiam pauciores.

Atque hoc pacto lassitudo tolli Vlcerosa poterit: illo Tensiua, frictionibus nimirum mollibus ex prædulci tepẽtique oleo, laxare nanque atq; emollire cupimus; nec multis tamen, quoniam hic, quæ frictionum multitudine discutiamus, acria, vt in priori, tenuiáve excrementa multa non sunt, aut nulla potiùs. Ab hac quies imperanda, & otium: nec ipsi quidem moueri valde gaudent, nec possunt, nisi pigrè admodum, & dolorosè. Ingredi balneum dulcis, modiceque calidæ aquæ, inque eo diutiùs morari, & ab exitu à balneo vngi præstiterit. Posteroq; idem die faciendum surgenti à somno, vngendumque oleo, nũquam sanè frigido; sicuti nec frictione vnquam dura in his vtendum. Pauciore adhuc, quàm in superiore, cibo indiguerint hi, succi quidem, vt reliquæ etiam lassitudines quæque, melioris: sed si quid tamen in hac paulò magis viscosi fuerit, id non vsquequaque damnabitur à nobis, quasi quo tensę partes remittantur meliùs, longiore succi adhæsione humescentes. Quod idem aduersissimum duabus alijs cibi genus hoc facit, in quibus euaporata tenuia atque acria, nõ glutino aliquo retenta, oportet.

Tertiæ curatio, quæ Phlegmonosa est, solaque habitum corporis, musculosque, ceu si phlegmone laborarent, attollit; triplici rectè consilio peragetur, vt superfluitas euacuetur, distentæ partes relaxentur, refrigerentur inflammatæ. Copioso igitur oleo, eodemque tepido, perfricandi quàm diutissimè. Medij temperamenti balneo, aut paulò etiam tepidiori meliùs, immorandum, quiescendum diu, & inungendum assiduè. Cibus omnium parcissimus his, bonique semper succi, conueniet: ablegandus omnis, qui viscditate notari aliqua possit.

Quarta affectio adnumeratur lassitudinibus, & lassitudo tamen non est: Siccitas sola & corporis gracilitas est, nullo quidem vitioso succo prædita, cæterùm exercitatione nimia vsi, nec post exercitationem recurati probè: immodiceque ita exinaniti, siccatique, vt nihil aliud ideo sic affectum corpus, quàm iterum statim nutriri ac madefieri postulet. Quod cùm aliàs semper, tum hic non minùs cibo optimo, potúque, ac quiete, balneisque vsu, rectè fiet. Et balneum quidem, cuius modi ferè priùs diximus, congruum inuenietur, nisi quòd calidiore omnino hîc lauatione vtemur prioris diei, calefaciendæ hoc pacto, roborandæque cuti, ac modicè contrahendæ. Quod præstare calidior aqua poterit, posset & frigidior protinus: sed in rarefacta nimiùm cute ob iniustum exercendi laborem, corporisque vacuitate tanta, non parum periculi impenderet, ne penetrans altiùs ad profundum frigidæ vis hominem læderet, insito nobis calore intimiùs etiam, quasique in penetralibus suis, offenso. Præstat priori die præmunisse partes calidiore, quo frigidæ occursum securiùs excipiant: & intereà tamen contractionis aliquid, quam quærimus, sentiat cutis: hancque postero deinde, quod satis sit, frigida perficiat die, si breuis tamen priùs temporis exercitium, molleque, & lentiùs initum, cum eiusdem net generis frictionibus, præcesserit, & à calida repentè piscina exiliens totum se in frigidam demittat, maneatque ita cuti, corporique vtraque qualitate conciliatum robur: cessetque tanta iam exhalatio non necessaria, simul & ad cutem, corpusque faciliùs deferri alimentum incipiat. Ex quo in foribus statim ipsis sanitas, abacta longè inanitione, & siccitate, atque introducta, cùm ab alimento tum lauationibus, humiditate.

In hanc affectionem transire quandoque solita est Vlcerosa illa, quoties in Recuratoria eius parte commissum aliquid fuit, quamobrem id sequeretur: vt quum nimiam fortè molimur, aut frictionibus, aut apotherapeutica exercitatione, excrementorum discussionem; cumque his eam ob causam probi quoque vnà succi multum diflatur, & decedente membris nutrimento suo siccitas relinquitur. Quod quum euenerit, eodem meritò tractanda, quo illa, erit victus, lauationumque modo, nempe calidiorum, ciboque paulò largiore, & humefaciente exhibito.

Ne persuadeat igitur sibi quisquam, lassitudini talem victus rationem permitti à nobis, quòd siccitatis affectioni, quæ lassitudo non est, sed in siccitatis affectionem migrârit, concedatur. alia enim prorsus ratio.

Sed neque lassitudini cuicunque conuenire cõsuetum victum arbitretur, quòd Vlcerosæ maiori ex parte conueniat. Phlegmonosa enim & Tensiua non feret: quibus, præsertim verò Phlegmonosæ, subtrahere cibum oporteat. Nec quiete semper tolli lassitudinem credat. quoniam in Phlegmonosa & Tensiua verum id esse reperias: falsum nõnunquam in Vlcerosa. In qua verum quidem, Lassitudinem lassitudine discuti, discutitur enim, neque tamẽ semper: quum q̃ne musculis tantummodo inhæsêre excrementa, quæ pridiana fortè exercitatione impacta, sensuque lassitudinis illato, insequente posterioris diei exercitatione abigi, delassatis denuo musculis, seseque commotione ea noua exonerãtibus, possunt. Idque vulgo quoque cognitum, perspectumq́ue, fieri sæpenumero videmus ab his, qui crepatam carnem, (sic enim vocant) ex labore aliquo cõtractam, discutiendam sibi esse labore alio dicunt, ac discutiūt quidam, illa, qua modò diximus, ratione. Et huiuscemodi alia multa, cũ hic, tum in artibus alijs omnibus. Quibus nisi adhibeatur rerũ semper discrimen, & conferantur dicta præceptaque rebus diuersa diuersis, falsitatis sæpe imago in plerisque suborta egregiè fallat. Quę notatis diligenter differentijs, tanquam luce inuecta, protinus detecta apparet, vultumq́ue vnà exerit suum, veritas reddita nobis, & cuncta discussis tenebris omnibus aperiens.

Reprehensus Theon, qui inscitè de his pronuntiârit. Cutis item post exercitium constipatio quomodo & caueatur, & tollatur. Tum cur omittantur hoc quadam, atque alio reseruentur dicenda loco.

CAPVT XIII.

HAec rerum ignorãtia impulit Theonem, vt de his non rectè sentiret, inscitéque post absolutũ exercitium, quod Athletarum est, & ab illis præparatorium nominari diximus, ζεσολουσίαν, feruentis scilicet aquę lauationem, & cibi paucitatẽ indifferenter imperârit: quum neutrũ perpetuò verum sit. Nam neque, si aut phlegmonosa, aut tensiua, aut vlcerosa quoque lassitudo exercitium eiusmodi sequatur, sed quum quarta tantummodo siccitatis affectio, quàm diximus, successerit, calidioris feruentisve aquæ lauatio conueniet. Nec paucitas semper cibi competet: non enim, quum hoc ipsum gymnasium, hæc ipsa siccitatis affectio comitabitur, quam largiorem paulò cibũ exposcere significauimus. Refici nanque alimento cupiunt exinanitæ siccatæq; partes, modò concoquere id valeant. Ac de prima quidem ventriculi, secundaque iecinoris concoctione, nõ perinde ambigendum: quippe quæ ab eo exercitationis genere non valde siccitate tanta affectæ patiantur, vt in concoquendi facultate lædi possint, quæ in habitu moléque corporis fit. Tertia, quoniam maximè tunc laborant musculi, qui corpus constituunt, carnesque; ea possit fortasse post pręparatorium exercitium vsque eò imbecillis reddi, vt conficere missum ad se alimentum, quanuis indigeat maximè corpus, nequeat, si eousque processerit labor, vt altiùs adacta siccitas partes membráque admodum occupet. Quo tantùm casu cibi paucitas futura commoda sit. Aliter ex recèns contracta intemperie non facilè lęsum iri concoctricem, facultatém ve aliquam aliam, scimus. Non debuit igitur in vniuersum id pronuntiari, quod minore multò ex parte verum, ex maiore falsum esse obseruantibus appareat.

Quatuor affectiones diximus Exercitationem insequi solitas, erroribus, aut inter exercendum, aut inter recurandum, admissis: tres lassitudinum, siccitatis vnam. Additur & Quinta, Græcis στέγνωσις dicta, quum obstructa densatáve cutis euaporationes superfluitatum non transmittit. Et obstructio quidem, quam lenti, crassique humores ad cutim faciant, in nostro hoc tam omni ex parte, proinde succorum quoque bonitate, commendato, vt exercendi laborem sequatur, haud sanè facilè fieri posse credendum est. Densari faciliùs poterit cutis adstringentibus ac refrigerantibus multis, vt vehementius fortè frigus aliquod, & aluminosum balneum sunt. Quin post balneum interdum, ac sudores, vel aliter quomodocũque rarefacta cute, reflans alicunde aura obstructionem efficere, & densationem cutis poterit. Hęc vel in temperatissimo, optiméque omnium constituto euenire corpore sæpe solent, quoties negligentiùs habetur. Quo magis cauẽda semper hæc, malorum timore, cõstipatam ita, densatamque cutim insequi solitorum.

Factis autem jam remedium extemplo afferendum calefactionis: quippe hęc causa facienti cõtraria est, quæ frigiditas erat. Id cùm maiore quadam exercitatione assequemur,

quemur, qua interiora primùm concalescunt omnia, atque ad cutim calor pertingat; tum foris balnei calidioris vsu; atque ante balneum, quum primùm se exuerit, olei multi relaxantisque alicuius larga vndique perfusione; paruaq; in frigida mora, nec ipsa tamen benè frigida; &, antequàm induat se, delibuto vnguentorum aliquo calefacientium (magnus autem horum vbique numerus) vniuerso diligenter corpore. quanuis rei huic Anethinū quoque oleum, præsertim verò ex virenti adhuc Anetho confectū, satis sæpe facturum sit; vel ex Acopis aliquod lassitudines etiam discutere consuetis, quale inter alia, ex Abietis semine quod confit.

Affectus huiusce notas, causasque, superiore operis in parte, dum Exercitationem insequentium lassitudinum, hasque ipsas comitātium sæpissimè affectionum signa, facientesque causas tradebamus, non tradidimus, propterea quòd pluribus alijs, quàm exercendi defatigatione, causis euenire consueuerit: vt aliā quoque magis tractatū requirat, in quo de morbosis Symptomatis, sponteque sua accedentium lassitudinum genere omni, deque ardoribus ad hæc, & refrigerationibus, de cruditatibus, & crapula, & ventris profluuio, & similibus reliquis agatur. Quare hunc quoq; locum affectio huiusmodi, quatenus tātummodo Exercitationem subsequi quandoque solita est, rectè obtinuerit: alias quum habuerit causas, in eum meliùs, quem modò diximus, locum reijcietur.

Itaque nec de exercitatione quidem hîc post Venerem adhibenda, cuiusmodi ea esse debeat, nec de matutina, aut vespertina frictione agendum esse videtur: ideo quòd cōmodiùs de his, naturáque eorum longè conuenientiùs, qua parte de somni & vigilarum opportuno vsu dicetur, institui tractatus possit. nempe somnum hæc aut anteeunt, aut sequuntur mox, aut cùm somni & vigiliarū rationibus coniunguntur semper. Quocirca in eam quoq; congruè differri posse videntur operis totius partem: pariter & de post vigilias, vel mœrores, vel iracundiam, contractáque aliquo alio pacto siccitate, dispersáve per habitum humiditate, & huiusmodi, suis rectiùs locis inter animi affectus, morbosáve Symptomata, appositè magis dicēdum reseruabitur.

Complicandarum inter se affectionum dictarum ratio omnium. Et vt simpliciores primò rectè tractâsse præstet, quo complexiones meliùs innotescant illarum, versatéq; ritè tractentur.

CAPVT XIIII.

Atque has nos quidem attulimus huc simpliciores affectiones quasdam omnes, Lassitudines tres exercitationū comites, harum nanq; proprius hic tractatus, non spontanearum: Siccitatis quartam, non iam lassitudinem, sed affectionem tantùm, eámque rarenter admodum exercentem se optimi temperamenti ac constitutionis aliquem, non Athletā, qui præparatorio exercitio vtatur, insequi solitam: Quintam verò nec lassitudinē, & longè frequentiùs ab alijs ortam, quàm ab exercitatione, causis adstrictionē cutis. Quas si quis coniungere multipliciter inter se volet, priores primùm duas, deinde tertiam quoque addere: (etenim plerunque euenit, vt compositarum inuicem inueniantur lassitudinum modò duarum, trium modò, notæ vnà ac naturæ) multiplices quidem existent cōiugationes binarum, ternarumque: at benè numerabiles tamen, decem in vniuersum: binarum, sex; quatuor, ternarum. Quibus si quartus præterea affectus gracilitatis addatur, in quo omnes conueniunt, vndecim fient: hisque adiunctis simplicibus quatuor, quindecim in totum. quas veluti digitis supputare sibi quisque paulò attentiùs valeat. Iam si plurimos insuper morbosos affectus alios, qui plurimi morbo tentatis, nondum tamen naturam eius prorsus ingressis, accidere solent, complicare binis, ternis vel alijs, vnis, vel pluribus, studuerit: (quod quotupliciter fieri possit, cogitet secum aliquis) in immensum profectò exeat complexionum numerus, & coaceruationes tandem fiant Soriticæ, ac propè cōputationis iam totius ratio pereat. vt mirari subeat, qui concursus horum omnium obseruare se posse sibi ipsis persuasêre.

At quanto tamen ratio illla certior, firmiorque non solùm in hac, sed in Curatrice etiam parte, affectus priùs vniuscuiusq; naturam tenuisse, signisque suis comprehensam notâsse, & quid quisque remedij exigat, ratione omni inquisiuisse: vt coniunctis deinde inter se seu duobus, seu pluribus, accōmodare ad omnia remediorum rationem queamus. Quem planè Hippocrates morem, Medicorumque veterum optimus ac receptissimus quisque sequutus vbique videri potest. Qui sanitatis retinendæ, recuperandæque præcepta nobis tradidére in vniuersum diligenter, viamq; omnem aperuêre, ac rationum vbique ceu facem quandam prætulêre: multis etiam morborum, & in sanitate affectionum nominatim singulatimque, quomodo regi tracta-

tractarique deberent, manifestò satis declaratis. Nobis alijs in rem præsentem venientibus considerandum reliquêre, quid, quale've; simplex'ne, an complicatū, quod tractandum sumeremus, esset. Atque de eo tamen intereà admonuêre, quoties in coniugatos siue in hac, siue in illa Medicinæ parte incideremus, omnium nobis in omnibus rationem habendam esse, maiorem tamen semper maioris: porrò autem maioris naturam non vnam haberi semper, aliudque dignitate alio maius esse, aliud essentia sua, in rebus quidem his, quas nunc præ manibus habemus. Nam alibi magnitudo etiam à partium corporis nobilitate, læsæq; actionis dignitate ducetur, quarum nulla hoc loco ratio. non enim in eo sumus, vt apertè offensas oblæsasque nobiliorū partium functiones tractemus. Hic autem vires, & affectionis qualitas, (quæ tamen dignitas quædam est) magnitudinem faciet: vt hac ratione, si paria alia fuerint, phlegmonosa vlcerosam ac tensiuam lassitudo magnitudine vincat, maioremque nobis sui iccirco ducendam semper esse rationem cogat. Quæ rursus tam esse parua, tamque parum incrementi sumpsisse, quamuis phlegmonosa, potest, vlcerosa, vel etiam tensiua per se, aut simul quoque adauctis; vt ab his rursus altera, ambabúsve vincatur, minorisque ideo cùm momenti sit, minori quoque esse nobis curæ debeat, studiumque inde maius in vlcerosam, tensiuamque, aut vtranque conferamus. Quòd si aucta visa fuerit phlegmonosa, viresque sumpserit, atque è contrario multo infra magnitudinem duæ aliæ, alteráve illarum quasi essentia sua imminutæ substiterint: vicerit vtroque ita calculo phlegmonosa, totamque prope Salubris ad se Artificis curam traxerit.

Quæ coniugatorum omnium est ratio, quorumcunq; suscipienda nobis cura est, non solùm in his, sed in actione propè omni, maiorem semper diligentiam, ac studium vt eò conuertamus, vnde, nî ita fecerimus, maius exhibitum iri nobis negotium, maiusque impendere periculum existimâmus. Isq; si seruabitur à nobis modus, hæc ratio, in affectionum multarum complexionibus, cùm optimè nobis succedet; tum non opus habebimus signorum concursum, συνδρομὴν nimirum Empiricorū illam, expectare, quam in multis, si rectè cuncta obseruanda fuerint, vix annorum decem millibus contingere semel posse crediderim, in alijs nunquam. Cognita enim cuiuscunque per se separatimque natura diligenter priùs, notisque atque indicijs suis apprehēsa, etiam alijs multis commixtam signis eisdem illis suis tenebimus: modòque ac via, quam exposuimus, magis minúsve alijs, pro eo ac faciendum nobis esse indicârit ratio, curandam tractandamque aggrediemur. Nunc ad cibi potúsque, modo, temporéque suo sumendorū, rationes transeundum.

Quàm præstabile sit, rectam cibi ac potus rationem omnem seruâsse. Qualis, quantúsque vterque, quo ordine, quo tempore capiendus sit. Alimenti totius dispensatio per ter tria.

CAPVT XV.

Cibi capiendi necessitas exposita à nobis, quum de corporum fallēte sensus nostros transpiratione continua, euaporatoq; assiduè alimēto, traderemus, fuit satis. In cuius dissati locum nisi continuè aliud atque aliud suggereretur, depletique corporis sedes subeunte semper nouo replerentur: fore dicebamus, vti breui viribus suis facultatibúsque omnibus destituta, quum sustentari ampliùs nequirent, conciderent tandem corpora, collapsaque perirent. Id verò vt rectè & tempore semper suo fieret, præter alias multas, eam quoque insitam fuisse à natura corporibus facultatem, conseruandi hac quoque in parte sui, vt, quum primùm inanita refici deberent, hoc ipsum statim sentirent ipsamet, Naturali quidem facultate, partium alia atque alia ab extimo corporis habitu successione quadam de proximis alimentum ad se rapiente, donec ventum ad ventriculi os fuerit: quod sese ita vellicari sugique sentiens animalis iam facultatis potentia neruosis illius partibus innata, nec molestiam eam ferens, subsidium sibi ab alimenti ingestione petit, quod confectum in partes corporis reliquas distribuatur. Ea est sumendi cibi potusque auiditas, ea adlubescentia. In qua si nihil peccetur, cunctáque rectè, modis ordinibúsque suis, & temporibus fiant: sanè maxima in eo, neque omnium profectò postrema collocabitur meritò salubritatis certæ spes: secus, si factum aliter fuerit. Quando victus rationis & diætæ nomine alia licèt quoque contineantur, sæpiùs iam à nobis repetita multa: hanc tamen vocem meritò quasi suo sibi vendicare videtur, quod ex cibo ac potione alimenti intra copus sumitur. Quò maior semper in his adhibenda diligentia, & attendenda curiosè omnia, vt neque, nisi qualis, quantúsque

conueniens futurus sit, sumatur cibus, potúsque; neque, nisi tempore ordinéque suo. Quæ duo quantum omni in re, non modò in hac, valeant, quantúmque ad summam cóctionis totius exquisitè peragendæ faciant; nemo planè ignoret paulùm modò capessendis Medicorum præceptis assuetus. Et quotusquisque tandem est, qui se non hæc aliquando ipsa, quantum neglecta afferre nocumenti solita sint, expertum affirmare verè possit? & non, aut qualem non opus fuerat, aut quantum, aut non quo tempore, quóve ordine oportebat, assumens quandoque cibum, atque in omnibus his, vel horum saltem aliquo aberrans, manifestum inde sæpe detrimentum reportârit? vti iam non in eo disputandum sit, vera'ne ista, & obseruanda sint: (vera enim esse apparet) verùm ratio potiùs inquirenda, & peruestigandus modus, quo se quisq; ab erroribus, qui committi in rebus his solent, vendicare omnibus possit, tutumque se, ac defensum in omni vita præstet.

Ac de Alimentorum quidem facultatibus, quæ qualitates illorum habentur, quæ tradi à me potuere, tradita antea sunt. Excernenda ex illis ergo nostro huic conuenientia, quæ esse omnium in medio oporteat, vt omnium quoque temperamenti medij hominem enutritura, præsertim id ætatis, ipsiusnon minùs aliarum omnium mediæ.

Quantitatis quoque ratio non obscura. Etenim quantum cuique futurum satis esse videbitur sustentãdo corpori, tantum sumendũ semper alimenti. Ne præscribendum autem esse huic quasi dimensum quoddam existimemus, vt libratim, vnciatímve metiamur. Ipse sibi, quod toties iam diximus, regula & præscriptum futurus est, tam æqualis per omnia temperamenti naturæque, sicuti rerum omnium medium, exquisitúmque temperamentum occupantis; ita mediocritate, & temperamento gaudentis: vt nec, donec quidem iustis naturæ suæ legibus ducetur, aliam quàm conuenientem sibi congruamque futuram alimenti qualitatem appetiturus sit, nec se vnquam quantitate eius nimia oneraturus; taléque semper, ac tantum exposciturus sumpturusque, quale quantúmque, alendæ corporaturæ toti, satis fecerit. Nanque quum inculpatis omnibus corporis atque animæ dotibus ac facultatibus sit, neque hanc sanè, quæ appetendi cibum est, non inculpatam obtineat necessum erit. Iusta igitur, culpáque omni vacantia sibi quæret is, qualia quantáque naturam corporis commodo temperamento nutrire possint, eique vnà sustinẽdo materiæ, quod satis sit, suggerant.

Dubitari de tempore potest, & ordine, Num in capiendo cibo, potúque, tempore ordinéque suo, iussa naturæ sequutus, quam sortitum optimam esse diximus, nec vsquam à recto aberrantem, aberraturus tamen ipse sit. Ac de ordine quidem ambigi iure meritóque posse video. Non enim hunc magis, quàm illum, antè aut pòst sumi debere cibum, naturæ vnquam vllius, vt opinor, quanuis optimæ, temperatissimæque iussa monitáque impulerint. Fames obuia quæque arripit: & in variorum ferculorum mensa, etiam temperatissimus quisque ad congrua naturæ suæ feretur, nullo tamen, vt arbitror, ordinis discrimine, liquidius'ne sibi an siccius sumendum priùs sit. Præcepta hîc Medica necessaria erunt, fuerintque eæ Præfecti alicuius sanitati partes, vt, quis cuique præferendus, aut postponendus sit cibus, docens admoneat. paulò enim supra, quàm naturalis facultas dictare hoc sibi ipsa possit sola, attollitur ordinis in cibatu omni ratio. qua de re posteà dicendum.

Temporis quæque ritè obseruandi, qua cibum potúmque assumere hora ex ordine debeamus, quanquam naturæ tam laudatæ, quæ ipsa sibi in plerisque omnibus rectissimam semper viam præeat, monitu teneri modus iustus satis, commodusque possit: multum tamen hæc quoque ratio secum considerationis trahet. Non enim, vt primùm famescere incipimus, & initia tantùm famis quædam sese manifestârint; sic arripere extemplo cibum, & ingerere debebimus: sed si peracta omnis in corpore concoctio priùs fuerit. Quæ, quum non apposita modò particulis omnibus alimonia, sed affixa etiam postmodum & assimilata fuerit, rectè peragitur. Iamque post assimilationem perfectam operato assiduè singulisque temporum momentis calore nostro, factáque ita multa subinde, sensimque euaporatæ de membris vniuersis substantiæ deperditione, in eo corpus erit, rursus vt nutriri, nouóque aliquo alimento refici, in tempore requirat. Estque hoc temporis ferè id, in quo dum in partibus membrisque habitus molisque totius extrema assimilationi imposita est manus, iamque effluere aliquid inde substantiæ incipit, omnis aliquandiu antea expleta atque absoluta in ventriculo, circuniectisque partibus, concoctio erit, ac iocineris & venarum in medio.

Sic enim concoquendi, distribuendique per corporis habitudinem omnem alimenti

menti perficitur œconomia, sic instituta à Natura est dispensatio, vt triplici cuncta peragantur ordine quodã, in triplici quoque concoctione, locorumque per corpus distributorum triplici velut officina: vt ter tribus rectissimo naturæ instituto peracta conficiantur huius muneris omnia. Quippe tria sunt loca, ventriculi, dein iecoris venosique generis omnis, tum habitudinis molisque corporis totius: tres itidem locorum eorundem concoctiones, quas primam, secundã, & tertiam dicimus: tria ad hæc cuiuscunque harum officia atque opera, appositio, vnio siue adglutinatio, assimilatio.

Explicata fusius distributi per corpus alimenti natura: atque inde sumendi rectè cibi opportunitas demonstrata. Ratio, cur non, vt primùm famescimus, capiendus extemplo cibus sit.

CAPVT XVI.

ATque hæc ita inter se habent, itáque dispensantur inuicē illarum munia, vt accipiat primùm cibum volens, quū benè appetit, ventriculus, statimque inde aliquid sibi apponat quo fruatur: eiusdemque pauxillulum nescio quid in intestina, atque iecur ceu roscidum transmittitur. Quod dum fit, iamq; quod ingesto cibo abreptum appofuerat, adglutinare tunicarum suarū partibus incipit ventriculus, intereà reliquum quod factum fuerit concoquendū aggreditur, vndique complexum, donec confectum ac protrusum eo ipso tempore mesenterij venæ atque iecur ad se de ieiuno maximè intestino trahunt, ac chylosum iam succum factum appositum adaptant sibi. Estq; hoc secundæ in iecore venisque concoctionis initium, tempusq; primum, quod dum peragitur, iam primæ, quæ ventriculi erat, concoctionis medium, quo alimonia adglutinatur, tempus abit: ac mox tertiæ atque vltimæ, quæ θρέψις, & nutritio est habitudinis totius, initia tum erūt, pertrahentibus ad se, alimentūque reponentibus sibi particulis corporis omnibus. Hocque dum hic fit in tertia, iam primæ, nempe ventriculi, tertium perficitur paulatim tempus totum, in quo partibus assimilatur: & secundæ, quippe iecoris, secūdum, quo adglutinatur siue vnitur alimentum, siue affigitur. sic quidē, vt eiusdem omnino assumpti cibi respectu appositio primùm sequatur ad ventriculi tunicas, corpusque eius, vicinæque inde aliquid sibi partes arripiant quoque, post quod exsaturato iam ventriculo, appositumq; sibi adglutinante, reliquo autem tanquam onere quodam inferiùs deposito, iecori alimentum applicatur in cōcoctione secunda, apponiturque primùm, simul & exiguum inde aliquid in corporis habitum transfunditur. Hocque perfecto, iam vnire siue adglutinare sibi incipiet, quod apposuerat iecur, venæque, & reliquū transmittet, quod particulæ corporis aliæ arreptum sibi ipsis apponant, tertiæ concoctioni inchoandæ. Prima verò ventriculi eodem tempore absoluta peragetur concoctio tota, assimilato perfectè alimento omni, quod primùm apposuerat, deinde etiam adglutinauerat siue vnierat. Atque ita triplicis per corpus distributæ concoctionis ex eodem semel accepto cibo, primæ appositio primùm erit tantummodo soláque; mox sequetur agglutinatio, cumque hac secundæ appositio; tertiæ nihil dum erit. Cum secundæ autem agglutinatione, quæ appositionē mox sequitur, tertiæ fiet appositio; primæ verò assimilatio, absoluteę iam inibi concoctionis vltimum. Tum deinde post adglutinationem siue vnionem secundæ, eiusdem succedet assimilatio, & cum ea eodem tempore tertiæ vnio, siue adglutinatio, perfecta iam antea primæ nutricatione omni. Postremò omnium relinquetur tertiæ concoctionis assimilatio eiusdem alimenti sola, qua nutricationi corporeæ toti elaborato iam cibo omni velut extrema manus imponitur, quemadmodum eiusdem cibi prima atque vna ventriculi appositio elaborationem inchoauerat. Hocque demum tempore, si nouus indatur ventriculo cibus, cum tertiæ assimilatione primæ huius appositio vnà fiet, ac reliqua iam dicta sequentur ordine suo omnia: sic tamen, vt, si festinatò nimis factum id fuerit, periculum sit ne mutuò se deinde actiones hæ impediant, illarumque ita perturbentur sæpe munia, anteuertanturque cùm alia, tum excrementorum maximè resecādorum educendorumque de corpore officium, nouo superuenientis ante tempus alimēti occupatione. Intereà namque si ritè peragantur cuncta, singulis concoctionibus, tanquam purificando auro argentóque in fornacibus atque officinis suis, vt pura exeant, repurgamenta excoquuntur, alimento circuncisa, circunscriptaque detrahuntur superflua cuncta, quæ Excrementa vocamus.

Quæ repetita hîc, atque adeò inculcata volumus, ppterea quòd arripi inde quasi ansa quædam posse totius, capiendi rectè cibi, opportunitatis non inepè videbitur.

Etenim si iusti, exactique temperamenti, atque vndiq; irreprehensi aliquis, vt quem hoc nobis loco effinximus, eiusque præterea ætatis, nempe mediæ; quantum semel accipere cibi, neque onerato ventriculo, neque non tamen quod iustum æquumque sit repleto, potest, acceperit; in neutro autem peccaturum, si naturæ suæ iussa sequutus fecerit, credemus: tãtum planè accipiet, vt ad non parum deinde temporis duraturus, priusquàm nouo egeat alimento vllo, sit: nec, nisi peractis concoctionibus corporis omnibus, absolutáque omnium postrema, nutritionis totius tertiæ fini, assimilatione, aliud vnquam rectè exposcet, sustentando quidem corpori, alimentum. Quorsum enim? quum tum primùm refectum tota mole sua corpus, & sanguinis adhuc alimentique multũ partibus suis additum contineat; necdum vix appositi, vnitique atque adglutinati, postremò etiam assimilati nuper nutrimenti euaporatio iustáq; diflatio inceperit, tanta quidem, vt nouum suggerendum necessariò alimentum sit, nondum euaporato, discussoque priori. Quo tempore ne attrahent quidem, quum non indigeant, de proximis extimę corporis partes; neque de alijs illæ, deque alijs aliæ, quod successione quadam fit, per propinquas semper partes continua, atque etiam continuè: sed in alimenti inopia, inanitis quippe tunc, siccatisque iam membris, ac nouam sibi reponi alimoniam, vnde refici atque humescere, quasique irrigari debeant, exigentibus. Antea si fiat, nec necessarium id; & quum nullum operæpretium in eo reperiatur, nocumentum præterea inde sæpe accipitur, aggestis cruditatibus multis, non spernendum. Nam quanuis vacua tunc ventriculi fortè omnia inueniri queant, puraq; ac detersa illius capacitas, iamque famis etiam aliquid superior eiusdẽ pars os sentire incipiat: nondum tamen euaporatum esse alimẽtum apparet, quod tum primùm assimilatum illi fuerat; & stomachus, os nimirum ventriculi, cuius id est muneris, famescere, necdum prorsus alimento suo destitutum, alteriusque penitus indigum, quasi ante tempus, propter nimiam sentiendi ex neruorum multorum præsentia vim, ad appetendum excitatur, faciliùs, citiusque animali partis eius facultate vires exerente suas, quàm alterius inferioris, nimirum fundi, cui potissimum concoquendi munus demãdatum, naturalis tantùm, nisi alimento priùs suo planè iam deficiente, non aliud facilè attractura.

Quare ex tolerantia famis putridis ventriculũ impleri humoribus scripsère Arabicæ familiæ Authores summi. Quid porrò tolerare aliud fuerit, quàm patienter ferre? at patienter non fert, qui non diu fert, proijciente à se statim cuncta impatientia. Proinde neque tolerâsse famem dici meritò possit, qui nõ aliquandiu eam pertulerit: ideóque nec ex fame, nisi pauló magis diutina, putridis replebitur ventriculus humoribus. Nec sanè aliter sensit, scriptúmque reliquit Galenus, à cuius hi scriptura mutuati suam sunt. sic enim ait: (De facul. nat. iij.) οὕτω καὶ ἡ γαστὴρ ἐκ τοῦ ἥπατος ἐπισπᾶται ῥᾳδίως, ὅταν αὐτὴ μὲν ἱκανῶς ὀρέγοιτο τροφῆς, ἐμπεπλησμένον δ' εἴη τὸ σπλάγχνον. Abstracturũ dixit ab iocinere ventriculũ ἱκανῶς, satis videlicet, atque validè appetentem. quod non nisi assimilati priùs alimenti exhalatione integra fieri necessum est. Mox que eadem libri in parte: εἰ δ' ἄσιτος ἀναγκάζοιτο, inquit, μένειν ἡ γαστὴρ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ. coactum proculdubio ieiunium, & necessariam abstinentiam, cibique vacuitatem significans. Atqui id nõ sanè momento temporis quouis, atque extemplo, confestimque, ac non nisi persistente temporis iam alicuius fame, vt coacta ea necessitas accedat, fieri posse credemus. Quo tamen tempore, in multùm licèt multiq; iam temporis famelico, vt horarum hic intelligamus tempus duarum fortè, triúmve, etiam vt comêsse iam possit conuenienter, ac sanitati suæ non incommodè; ac ieiunet tamen aliquandiu, iustúmque & debitum tempus vltra: nondum nihilominùs verè dicetur necessariò repletum iri putridis prauisque humoribus ventriculum. Quod ab Arabibus sic in vniuersum vlla absq; exceptione pronuntiatum falsitatis ex toto nota non caret. Non enim, quum repletum sanguine bono iecur, satisque sibi ac super habiturum inde alimenti etiam elargiri partibus alijs de suo poterit, prauos hosce, vitiosoś; ichoras, biliosorũ videlicet, ac pituitosorũ, serosorumq; humorũ ceu saniem quandã, sed melioris potiùs (attractrice id semper faciẽte facultate vt potiora sibique conuenientia magis deligat) sanguinis portionem, remittente eam iecinore, quasique in eo negligenter ob copiam agente, arripiet ventriculus: saniosos autem illos, malósque succos, tum tantummodo, quum suum sibi, toto eo indigens, retinuerit sanguinem iecur, nihilque alteri concedens, inutilia libenter depellat aut remittat, famelicus attrahet.

Verùm non id agimus hoc loco, vt persuadere cuiquam conemur, tantum in eo expectandum esse temporis, donec incommoda ea contingant. Id vnum admonitos voluimus omnes, non vt quisque famescere primùm incipiet, sic cõtinuò occurrendum ad cibi assumptionem esse. primos enim

enim veluti aggressus famis ferri innocuè posse, vel nondum absoluta prioris nutrimenti per totum digestionis dispensatione, manenteque adhuc assimilati ventriculo inter famis etiam initia nutrimenti parte aliqua: vel, vt nihil maneat, iustùmque iam adsit sumendi cibi tempus, subrepturo tamen sibi, remittente id concedenteque tanquam ex superabundanti iecore, boni inde, atque ex mesaraicis venis sanguinis aliquid ventriculo. Neque tantum tamen interponendum esse temporis consulimus, vt hoc sequatur: anteuertisseque id præstabilius erit. Ac fame quidem tentati, sed non protractâ diu nimis ea, id verò iustissimum habendum esse capiendi opportunè cibi tempus arbitrabimur. Ante verò id, aut post, vtrinque aliquid semper detrimẽti ne sequatur formidabimus: ante, cruditatum accumulatio, coaceruatis prioribus, additisque semper nouis alijs: post, vitiosorum in ventriculo humorum collectio. Ritè verò, atq; opportunè sumpti cibi, commodè, intra non admodum longum temporis spatium, peracta absque errore vllo concoctio absoluetur.

Quot horarum spatio concoctum perficiatur alimentum vniuersa corporeæ molis, ac perstans duret. Quot item in ventriculo confici horis verisimile sit. Ex quo prandendi, ac cœnandi introducta consuetudo rationabiliter: comessandi, meridiandi, ientandi, abiecta, hoc quidem Septentrionum decursu.

CAPVT XVII.

ID porrò vniuersum tempus si quot esse debeat horarũ fortè quæratur; sumemus nobis ad id expendendum libellam statim, ac normam, qua hactenus in rebus his omnibus diiudicandis vsi certa ac congrua nostroque huic semper proposito competenti inprimis sumus, vnum nimirum aliquem iusti æquatique per omnia temperamenti, mediæque itidem ætatis, regionisque, atque etiam, si exigenda omnia ritè ad amussim erunt, medij anni totius temporis, quod vernum fit: vt in hoc demum statuere nobis liceat, quantum temporis semel accepti cibi totius rectè tota mole conficinndi dispensationi tribui insumique posse credendum fit. Id erit, recta ratione colligentibus, quam experientia non minùs deinde, multorumque rectè ante omnes alios de rebus his sentientium vsus, & qu dem receptissimus iam comprobarit, horarum circiter duodecim: intra quarum spatium munia omnia, primæ, secundæ, tertiæ concoctionis perficiantur; in chylum abeat ingestus cibus, sanguificetur, addatur particulis omnibus, agglutinetur, assimiletur; porrò autem assimilatum alimentum verè iam tale tantisper, tantumque eius maneat, donec diflato atque euaporato omni destitutæ particulæ aliud sibi loco illius reponi postulent, & proximas semper quascunque exugentes vellicationis sensum ori quoque tandem ventriculi deferant, & appetentiam excitent, cui meritò iam noua alimonia debeatur, veram, iustamque.

Auidè primùm arcteque inditũ cibum amplectitur ventriculus, fouetque; ac, si mediocris consistentiæ fuerit, (nam & hoc addendum ad reliqua) neque eorum, quæ concoqui contumacia sunt, & descensum in intestina morantur; iustamq; præterea quantitatem non excesserit: sex septémve summùm horarum æqualium spatio optimè atque in plenum confecerit. argumento certo, quòd post id tempus neq; ructus sentientur, in eiusmodi quidem ventriculo, vlli; & descendentis insuper intra eas horas inferiùs cibi diligenter obseruanti non obscurus prorsus sensus quidam sese aperiet satis. Nec feriabitur intereà toto eo, quod supererit, tempore, operati assiduè innati caloris officina secunda, tertiaque: atque ordine, quo antea diximus, ac serie quadam, ad assimilationem alimẽtum vltimam, quam nutritionem veram dicimus, perueniet, persistetque in eo, assiduè quanuis euaporans, sensumque nostrum fugiente trãspiratione diflatum, aliquandiu tamen: vt facilè ad duodecim vsque, quod diximus, protrahi id temporis horas possit, priusquàm nouum necessariò suppeditandum nutrimentum fuerit.

Sic planè fiet, vt bis eodem die (Naturalem hic semper intelligimus) capiendus cibus sit temperato, rectéque constituto, sibique viuenti homini, si nec reliquorum, quæ addidimus, defuerit quicquam. Nam multorum aliorum, diuersorumq; ab hoc, aut conditionibus aliquibus, casibusque alijs, diuersa omnino ratio. Quin huius quoq; ipsius, quem temperatissimum ponimus, alius erit ætatibus alijs cibum accipiendi modus. Nam & puer, adolescésque, & senex plùs bis, & id quidem rectè facies, comedet: diuersa vtrobique ratione. hic, propter imbecillitatem, vt quasi partiamur in plura, quem bis tantummodo, nisi onerata, accipere ætas ea cibum nequeat: ibi, ob insiti caloris vim, vtpote qui vel plures acceptum concoquere tamen valeat. Sed nos à rerum omnium medio, quod fieri in a tibus omnibus debere scimus, argumẽta du-

ximus formulæ hac in re seruandæ, bisque huic adlubescere in die cibum, bisque ab eo cum ratione capi posse docuimus. Hocque vsus iam & cõsuetudo quædam obtinuit, vt vniuerso propè Orbi, multo maximę quidem eius parti, ac benè inprimis institutis gentibus quasi lex dicta hæc esse videatur, prandij & cœnæ.

Vbi sunt igitur, qui ientacula, merendas, & anticœnia, & comessationes prætereà introduxerunt, ventri semper gulęque dediti homines? Gręcorum quidem quoq; hominum inuenta hæc: (vox enim ipsa ostendit, quãdo pergræcari dicamur, quũ hæc facimus) sed gulonum, lurconumque maximorum. Quos, in tãto præclarissimarum alioqui artium aliarum omnium prouentu atq; excellentia, egregios cibalis potionalisque luxus magistros natio illa habuit. Nunc ientant quidem adhuc apud omnes propè gentes multi, & meridiantur: sed pueri fermè, & seruile genus, & qui manibus opus faciunt, victumque sibi inde necessarium quęrunt. Comessationem vni propè Germani retinuerunt etiam nomine vulgatissimo iam insignitã, Schlafftrunck vocant. Hæc sunt insignia melioris laudatiorisque semper victus rationis errata, hæ corruptelæ non ferendæ homini diu & salubriter victuro, quique cuius diximus naturæ & temperamenti, neminique addictus, ac sibi vni inseruiens incolumitatem omni ex parte defensam custodire, ad exactæ vsque ætatis tempus, suam, vt velit, ita possit.

Nam quòd pueros diximus, & artifices, & ærumnosum ferè, quod assidui laboris alicuius genere vitam ducat, hominum genus comesse sæpiùs, ac potare, idque impunè solere: non nostræ huius regulę veritatem imminuit vlla ex parte, quam, in quo & cuiusmodi homine dictũ est, statuimus.

Sed primùm vniuscuiusque aliquid in his facit, fieri vt id moribus propè ac legibus illorũmet possit, ac debeat, pueris ætas ipsa: artificibus vitæ institutũ, sicuti messoribus quoque, & fossoribus, & qui in agro colendo se exercent, vt id meritò fiat, in causa est: quòd, nisi sæpiusculè comedant, suffecturæ fortè vires non sint operi faciendo. Itaque hosce regulæ huic eximit non ætas, quæ in puero optimi licèt pro ætate sua temperamẽti aliud requirit, non secus ac in eiusdem conditionis sene, alia quanuis hîc ratione; nõ casus aliquis alius, qui plerunque incidunt, paulò magis crebrò præbere cibum cogentes, & huiusmodi alia. Atque vna tantùm eos hinc aufert, ne lege hac teneantur, vitæ conditio; & quod sibi proposuerũt, vel coactè ingressi sunt, viuendi institutum, propè vt excipi non videantur. Quoniam naturæ suo beneficio eorum multi (multos enim optimo inter hos à natura temperamento prædito reperiri posse credendum certò) non excipiuntur, sed aliás beneficio eo commodè vsuri ex accidenti potiùs quodam prohibentur, natalium scilicet humilitate, aut vilioris sortis tenuitate, aut fortunæ casibus, aut huiusmodi, quæ in diuersum aliquod eos vitæ institutum rapiant. vnde, si quis eos fortè Deus sorti illi, aut negotioso vitæ generi exemerit, & meliori fortunæ reddiderit, in qua seruitutem nullam seruiant, ac commodis, quantum voluerint, inseruiant suis; nisi facta iam esset cõsuetudo, quam paulatim demere oporteret, eisdem illis statim se prandendi tantùm ac cœnandi subijcere legibus impunè omnino possent. Quas sequi laudatissimum, ac laudatissimi temperamenti & constitutionis vnumquemq; videmus: neq; abhorret reliquorum quoque bona sanè pars, etiam eorum, qui non vsq; adeò probato temperamẽto sunt, multi. Quo planè fiat, vt quicunq; ab hac norma desciscũt, ætatis, sicuti dictum, aut naturæ, aut constitutionis alicuius prauæ vitio: vt quibus ob nimiã cutis raritatem, consumentisq; cibatũ statim omnem caloris vehementiam, frequentiùs cibum sumere necessum est: hi si aliter faciant, cessurũ id illis benè, commodeq; non sit: nec noxæ quicquam sensuri sint, si faciant, nimirum vt sæpiùs quàm bis cibentur. Quicunq; verò casu, aut aduersæ fortunę malitia, aut vitę tantùm instituto coacti faciunt, in eo ipso, quòd, quum quod melius erat non possunt, quod proximum est faciunt, noxam semper & offensam reportabũt aliquam. Quare morbis eos corripi experimur, quos cruditates multæ, ingestusq; alius super alio cibus gignunt; vnde obstructio, & cacochymię multę, & frequentes ex his febres, ex praua, sed necessitate tamen quadam coacta mala victus ratione exortæ omnes: quum intereà, qui, quam temperamenti ac naturæ proprię ratio ducendam esse victus rationẽ suaserit, sequuti fuerint, quanuis plùs bis in die cibati, non tamen eam ob rem detrimenti aliquid accepturi sint in sanitate, quã suum illis temperamentum concesserit. Quippe alteri facere aliter non possunt, quin plùs quàm bis cibum capiant, si rectam sequi rationem voluerint: alteri quum, quod ratio suadet, perficere nequeant, vt bis tantùm comedant, necessitate rerum eò adiguntur, vt plùs bis capiant, errore omnino aliquo. Quod inanimaduersum prorsus prætereundum non erat. iuuerit enim cùm eorũ, quæ dicta iam sunt, tum quæ pòst dicẽtur, intelligentiam.

Cæte-

Cęterùm, queádmodum nó ſupra prandium & cœnam reficiendũ eſſe corpus cibo potúque arbitramur, his ætatibus: ita ne minus his faciendũ admonemus, retinédæ quidé ſanitati, & côſeruãdo rectè corpori habitudinis modicæ, & téperatę, quale nunc tractamus, naturæ, ne ieiunio nimio ſiccefcat. Non enim diſplicet nobis, tãetſi ſummo Philoſopho diſplicuit, (rationem exhibuimus nos: ipſe non exhibet) bis in die ſaturum fieri: modò ſaturitatem accipiamus, quæ non degrauet, neq; ventriculum quicquam oneret. aliter omnium minimè nobis quoq; placebit. Et inueniri quidem poſſe non negamus pinguiuſculum aliquem, natiui caloris exiguitate affectum, crudis, pituitoſisq; humoribus refertum, denſiore cute, nec facilè alimenti euaporationem tranſmittente, qui ſemel tantummodo eoque non ſupra modùm accepto in die cibo tolerare optimè ſuamque ſibi illam ſuſtentare habitudinem valeat. Quæ planè cauſæ ſi in vnum conueniant omnes, & magnæ auctæque valde fuerint, etiam plurium dierum ieiunium ferre aliquem poſſe facient. Sed is non noſter is erit, neque intèr hos noſtrum hunc reponemus, de quo nunc loquimur.

Num alternis bis ac ſemel ſumere cibum expediat. Non expedire oſtenſum, niſi conſuetudo fortè contrà ſtet aliqua: quam quum mutare, aut non mutare conueniat, dictum.

CAPVT XVIII.

INuenti etiam nũ ſunt, qui alternis ſemel ac bis capiendum eſſe cibum perſuadere nobis conati ſint: bis, exépli cauſa, vt hodie, ſemel cras, eiuſq; diei poſtridie bis iterum idem vt fieret: alternatimque eadem ſemper recurreret dierum ſeſe inſequentiũ ratio, ſeruaretur q; modus in vniuerſum ter tantùm biduo comedẽdi. Qui ſi ita diſtinguere totũ id tépus, quod quadragintaocto horarũ eſt, potuiſſent, vt, quamcunq; diei horã inueniſſent, qua cibaremur, eandé cómoda deinde alia ſequerétur, quæ ſequi neceſſariũ eſt, capiendi inprimis ad ſanitatem ritè tuendã ſomni, tũ exercendi ſe opportunè, tũ alijs quoq; peragendis rebus nonnullis, quãq̃ id lógũ nimis eſſet, modũq; omnino iuſtæ alimẽti côcoctionis diſtributionisq; excederet: ratione tamen niteretur qualicunque, cui ſi adhærere alicui in animo eſſet, non omnino dãnandus eſſe videretur.

Nunc, quamcunque hi rationem ineant diſtribuendi per ter ſexdecim horas bidui, quę ter ita multiplicatæ integrum id conſtituunt; nunquam tam commodè inire vllam, aut ſubducere tam exquiſitè poterunt, vt non tempore non ſatis conuenienti redeat ſomnus, quod maximum eſt; ſequãturque incommoda non minùs alia obeundarũ actionũ, quod rectà tamen ad inſtitutũ noſtrum non pertingit. Nec cibi igitur, nec ſomni, ſed neq; exercitationis, aliarúm ve rerũ multarũ tempus hîc cógruum, vel opportunũ teneri vllum poterit. Deputet ſecum iſta, qui volet, atque etiam ſupputet: inueniet nec quadrare ſanitatis conſeruãdę præceptis tépora, nec rerũ executioni côuenire. Quare nemo vnus gentium aut locorũ vſquam ſequutus modũ hunc eſt, vel nũc ſequitur: quũ alios, & ſemel, & ter, quatérve cibandi ſe eadem die, hodie quoq; multi ſequãtur. Quæ porrò, ſi nó hoc, ſed alternatim potiùs id vt fiat volunt per dies, ratio poteſt eſſe bona, qua ſemel hodie, cras bis, aut è côtrario, ſumẽdus eidé vni alicui homini cibus ſit? Vt pridianæ, dicent, fortè repletionis, qua bis ſatur fuerat, veluti depleatur vnico poſtridiano, aut prãdio, aut cœna. Quid aũt, ſi nulla ex modico, & côueniẽti, bis licèt, pridie ſumpto cibo ſequuta repletio ſit, vt ſequi propè neceſſe eſt nullã, quæ corrigi inſeq̃uẽtis diei victus ratione vlla debeat? neq; enim admittãtur errata in eo volumus; & noſtra hæc documenta homini ſcribentur obſeruaturo diligenter ea, nec aberraturo facilè. Quòd ſi aberratum tamen fuerit, commiſſúmque, quod emendari debeat, aliquid: non id huc ſpectabit, neque ſola id poſterioris diei victus ratio correxerit, àlia fortaſſe prætereà requirentur: atque non in hoc ſolùm, ſed in omnibus contingere idem modis poſſit, vt errores victus, quamcunque tandem inſtitueris, rationem comitentur. Qnocirca non proptereà laudandus modus is, quòd errata ex eo tollantur: ſed, cuius vſu errata nulla eueniant, quærendus potiùs. Hic autem, ſiquidem poſterioris diei vnica cibatio emendare prioris errorem iteratæ debet; nullus autem commiſſus is ſit, quando huius inprimis rei gratia inſtituatur victus vbique ratio omnis, vt ne errata contingant, non autem vt fiant: quum nihil erit, quamobrem vitium, quod factum non eſt, tollat; & ſuccorum redundantiam, quę nulla tum eſt, demat; nónne malo potiùs id, quàm bono ceſſerit? Vtique ceſſerit, quippe defraudato iuſta nutrimenti ſui portione corpore, inſitóque nobis calore aſſiduè operato, & alimenti vbique ſui ſatagente, quæſitóque eo, neque nouo inuento, ideo prioris meliores ſuccos inuadente, membriſque propè iam affixum auferente ſibi.

Hæc,atque huiuſmodi alia, quæ afferri argumenta ad rem hanc poſſent, ſed hæc tamen inprimis, præferendum omnibus alijs bis eadem ſemper die capiendi cibi, qui prandij, & cœnæ eſt, modum eſſe oſtenderint. In quo inſuper gentium iam propè omnium, vti diximus, conſenſus quidam viſitur, nec ſanè diſſentientibus Medicorum omnium potiſſimis Græcorum ac Latinorum: Græcorum, Hippocrate, ac Galeno, quorum vterque prandij ſæpe ac cœnæ meminit; ientaculorum, aut merendarum nuſquam, quod ſciam, ac longè quidem minùs comeſſationum: Latinorum, Cornelij Celſi, bis potiùs quàm ſemel cibum capere conſulentis. Quamobrem cõſeruandus nobis erit mos omninò is, in quo ratio nobis præeat, maximorum Medicorum authoritates ſequantur, ſubſcribat vſus, & conſuetudo, honeſtiſſimi & elegantiſſimi cuiuſque, laudatamque ac commendabilem politè cumprimis ac ciuiliter vitam perſequentium, neque ſe ieiunio longo nimis macerantium, neque verò repetitis eadem die crebrioribus comeſtionibus potionibusq; exaturantium.

Exceptione tamen vtemur hîc quoque, vt in omnibus, conſuetudinis introductę, receptiq; iã fortè vſus alicuius. Qui ſi ſuſceptus naturæ temperamentóque & conſtitutioni conuenienter fuerit, inſiſtendum in eo. Etenim, ſicuti monuimus, & ſemel àliquibus, & ter quaterque etiam competere cibatus poteſt, quorum nunc rationes non tractamus. Sin aliter viſum fuerit, iįque erunt, quibus rectiùs prandium cœnaque competere poſſe videbitur: modò non exactæ aliquis ætatis ſit, ſenſim paulatimque demenda in tempore deterior, proque ea introducenda melior multo, ac laudatior conſuetudo ſtudio omni ac diligentia fuerit.

Ratio expoſita, quamobrem, quum bis in die Naturali capiendus cibus ſit, non æquis tamen portionibus ſumendi cibi tempus diuidatur, vt duodecim vtrinque horæ ſint: ſed ſeſquiplam eſſe temporis proportionem præſtet in totum, duplam autem ex altera parte.

CAPVT XIX.

HAc rerum ratione in capiendo cibo, atque his legibus ritè obſeruatis fiet, vti nec tam crebrò cibũ, potumque, alienam prorſus à Muſis, humanitateque omni, (quoniam id brutorum penè eſt, natura ventri tantùm ſemper obedientium) vitam degentes, neceſſariò frequẽtare cogamur; vtumque ita omnem amittamus inteſtinorum capacitatis illum, ſinuoſorumque anfractuum, ac ambagum illarum, & reuolutionum, quæ ad hoc haud dubiè factæ eſſe videntur, vt tanto ſuſcipiendo cibo ſufficerent, quanto ſuſcepto non ſemper nec ſæpe eodem recurrere neceſſum nobis foret: nec rurſus hoc pacto exinanitione nimia, longioreque, quàm æquum futurum ſit, inedia, debita alimenti ſui portione defraudabimus corpuſculum.

Verùm intereà hactenus tantùm progreſſi in hoc ſumus, vt oſtẽderemus, bis die ſumendum eſſe cibum, potumque: qua verò id ipſum faciendum nobis ratione, modoque, quoniam eſſe multi poſſunt, nondum ſcire ex hoc poſſumus. Etenim licebit horarum ſpatium id viginti quatuor, quod diei totius Naturalis eſt, binis temporum portionibus multifàriam, & duodecim vtrinque horarum; (æquales hîc ſemper æquinoctialéſque horas accipimus) & octo ex vna, ex alia ſexdecim parte; & quatuordecim, decémque, & alijs huiuſmodi aliquot diuiſionum ſpatijs terminare. Ac prior quidem de hoc conſideratio ſeſe nobis offerens duodecim vtraque in parte horarum fuerit, æqualiter diffinita. Nec ſanè, niſi impedimento aliquid ſe opponat aliud, fieri aliter deberet. Sed aliud omnino quiddam eſt, quo minùs id rectam nobis rationem ſequutis facere liceat. Neque ſolus ſpectandus in hoc cibus, cibandique tempus: ſed eorum inſuper & quæ præcedunt; & quæ ſequuntur, addenda conſideratio. Quodque vbique præſtare ſolet Medicina exactior, & conſideratior illa, vt ἅμα πρόσω, καὶ ὀπίσω in omnibus ſpectet; neque eius planè hîc omnino obliuiſcetur. Scimus autem non ſolùm noſtrum omnium ducem Hippocratem, verùm etiam anteſignanos omnes, victus ſemper rationem non ſolo cibo & potu determinâſſe, ſed alia eodem concluſiſſe neceſſaria. Labor, inquit Hippocrates, cibus, potus, ſomnus, Venus. vt non res modò ipſæ, ſed cum rebus ordo ipſis quoque indicaretur. Sequunturq; Medicorũ, dum prolixiùs iſta explicant, optimi quique.

Quòd ſi igitur cibus & potus, vtique ſoli, minimè nos rectè, diuque, niſi obſeruato inſuper ex ordine tempeſtiuo maximè ſomno, alent: ſanè huius quoque ipſius nõ omnino poſtrema ducenda nobis erit diligenter ſemperq; ratio. Quo iuuari ante omnia cõcoctio per vniuerſi corporis particulas omnes, verſatiq; circa hãc, & in ſomno, vt cùm maximè, operari caloris opus ſolet. Id porrò eſt nocturnum ante omnia tempus, reficiendis refocillandisq; dilapſis priùs & diſſipatis diurno labore ſpiritibus

bus institutum à natura inprimis quidem illud, nec minùs tamen conficiendo exquisitè alimento per corpus totum toti apprimè semper commodaturum, necessarium imò futurum, somni tunc omnium maximè ac tempestiuè initi beneficio atque operâ. Quocirca quum maximè tunc ferietur atque otiosa quiescat animalis facultas, maximè opus exercent suum vitalis & naturalis, præsertim verò ac potissimũ naturalis hæc. Quòd si tantum positum est in somno rectè inchoato, peractóque, ad absoluendum perfectè concoctionem emolumenti; id autem noctu inprimis rectè atque ex ordine fit: fateri necessariò cogimur, huius hoc in negotio potiorem omnino, quàm alterius, habendam esse rationem aliquam: vt, quoniam feliciùs concoctum iri quod ingesserimus cibi eo tempore cum recta ratione colligimus, tum certa quadam comprobatum experientia quotidie videmus; plusculum etiam huic, quoniam ferre id posse videbitur, concoquendum, conficiendúmque cibum mandemus; nactique temporis occasionem hanc concoctioni feliciter peragendæ inprimis opportuni, etiam plus aliquanto eius ipsius ad id insumamus, detractúmque alteri parti apponamus huic; temporique maximè cibos concoquere valenti, confecturoque hos feliciter, desumpta ad hoc parte diei totius maiore, maiorem simul cibariorum omnium partem in alimentum conuertendam concredamus. Sed de maiore cibi portione in tempus hoc transferenda mox dicendum nobis erit. Nunc plures diei vni eius parti vni tribuendas esse, perficiundæ benè atque exactè concoctionis ergò, horas ostendere voluimus, &, vt opinor, ostendimus vel eo solo argumento, quòd in omni actione, non solùm in hac, accommodata peragendis rebus temporis opportunitate, quo plùs in ea persistitur, temporisque consumitur plus; eo & feliciùs, & exquisitiùs perfectum opus procedit, extremáque illi manus imponitur, vsu semper feliciore, & prospero magis successu rerum, quæcunque longiore opportuni temporis mora peraguntur. Diei igitur pars, in quam nox incurrit, concoctioni destinata, esse productior debebit: quòd, vt melior ea operi huic perficiũdo, ita protrahi in ea tempus, quo maius id, absolutumque magis fiat, debeat. Præcipuè verò accedente præterea noctium frigiditate, qua veluti conclusus in penetralibus calor, fortiùs atque validiùs operatur. Superet igitur oportet horis aliquot alteram hæc meritò, quoniam tantum causæ, quãobrem id fieri debeat, videmus: demique alteri tertia posse pars videtur, quæ horæ quatuor sunt, & adijci alteri, vt dupla hæc alterius fiat, factis horis partis sexdecim huius, alterius verò octo. Intra quod temporis spatium, quod à prandio ad cœnam aberit, vt commodè satis minor alimenti totius portio concoquatur, sicuti factu, ita creditu quoque minimè difficile iudicandum. Quod nisi fiat, vt prandio cœna in repurgato detersoque ex priore semper alimento ventriculo, sicuti prandium cœnæ, succedat: incidere in maximos sæpe errores necessum sit, cruditatum plurimarum, ex quibus pessimi interdum & periculosissimi originem sensim trahunt morbi, ad quos interdum mors.

IVLII

IVLII ALEXANDRINI, SALVBRIVM

LIBER VIGESIMVSNONVS.

De cœna & prandij quantitate. Quibus cœna esse prandio maior debeat rationibus, præter authoritates ad id citatas. Quid Authoritas sit, & quantum ei tribuendum.

CAPVT I.

Causam narrauimus diductionis temporis in duo, cibo sumendo apti inprimis atque idonei futuri. Simul & ratio ostensa est, quamobrem longius esse alterum debeat necessariò, proportionis quippe duplæ ad alterum, quod horarum octo statuimus prandium inter & cœnam, sexdecim quum alterum habeatur à cœnæ tempore ad insequens vsque prandium numeratarum: confecturum & ipsum quidem, concocturúmque, etiam si duodecim tantùm horarum, æquis diuisum cum altero portionibus, factum esset, dimidium alimenti totius die vna capiundi, & citiùs, & feliciùs, & exquisitiùs. Cæterùm cui ob hanc ipsam concoquendi efficaciam insignem, noctis maximè, somnique, quæ duo eo inprimis tempore vigent, beneficio comparatam, plus primo conficiundi cibi iure meritóque deberi videatur, vt maiorem haud iniquè prorsus portionem coquendam sumat, efficacius ad id & commodius futurum tempus; tum etiam plusculum adijciatur ad hoc temporis, vt, quod efficere natura alioqui sua posset, pensúmque & dimensum suum absoluere; pauló longiore spatio adiutum etiam penso ac dimenso plus absoluat, non validiore modò, sed diuturniore etiam efficientia. vt ferè videmus robustis, quàm imbecillibus, non solùm maius imponi, quantum illorum ferre posse vires maius visæ fuerint, onus, id enim iustissimè fit: verùm etiam eorundem roboris fiducia suppetijs allatis aliquibus maiore quoque interdum onerari scimus. Nec secus in his, vbi quoniam noctis somnique beneficium, & inclusus, eóque potentior atque efficacior, insitus nobis calor maiorem pollicentur ad maioris quoque portionis coquendam quantitatem efficaciam, hoc ipso confisi plusculum etiamnum addimus. sed tempore, quo peragi id commodiùs possit, aliquãtisper suffragantes.

Atque ita quæstio, quæ hoc loco existere solet, à multis agitata, ab eruditioribus excussa, frequens in ore vulgi, (vbi enim non, quæso, inter pocula, interque epulas inquiri in hæc solet?) Cœna'ne an esse prandium maius debeat? rationem tandem inuenerit suam, quamobrem cœna in hoc vincat. Etenim si, quod fateri necesse est, maiores semper ac longè potiores conficiendi exactè assumpti in cœna cibi causæ præsto sunt: (demonstratum quippe id iam hoc loco ita, pro concesso sumimus) cui esse dubium potest, vel si duodecim tantùm horarum vtriusque temporis spatium esset, æqualitérque distaret, sicuti à prandio cœna, ita ab hac prandium: adhuc tamen cibariorum plus cœnæ quàm prandio elargiendum esse ad concoctionem? Nunc, quum maioribus hisce, ac potioribus, omniq̃ue ex parte efficacibus magis causis, longior etiam temporis mora accedat, in qua operatus assiduè calor vehementiùs semper agat: tantó quidem magis cœnæ quàm prandio maiorem rectè alimentorum portionem ad rectè conficiendum concedendam omnino esse nemo, vt arbitror, qui quidem rectè iudicaturus sit, ambigat.

Nanque qui contrà sentiunt, prandendúmque quàm cœnandum largiùs esse censent: hi, quod cibi assumptum prandentibus fuerit, id sine dubio cœnaturis coctum confectúmque iam totum, adeoq̃ue etiam distributum esse prorsus debere dicent, vt puro emundatoq; ventriculo cœnent: aut fateantur, crudo priore etiamnum, se suis, quorum sanitatem defendendam susceperint, cibo, impuróque adhuc stomacho, nouum vt & itidem crudum, quo nihil excogitari ad sanitatis conseruationem deteriùs potest, indant concessuros; imò authores semper illis tam insignis, rectaque ad perniciem eorum ferentis, errati futuros. Sed hoc nolent scio.

Quòd si igitur permiserint nobis,(permittant autem oportet, vincit enim ratio) liberaliùs pransum, minore multo tempore, concoctionisque causis minoribus multo, minúsque efficacibus, nihil tamen ad cœnam crudi, mundáque & detersa afferre omnia debere: profectò parciùs, vt ipsi volunt, cœnatum, multo maioribus, maiorisque multo efficientiæ subsequentibus, quibus ingestus minor cibus confici queat, causis, tum verò his ipsis longiore multo temporis intercapedine operatis, valde ac perquàm necessarium futurum est, citiùs atque expeditiùs multo, quem acceperit in cœna exiguum satis cibum, concoctum absumpturum, futurúmque citò vt ventriculus in eo id cibi conficiat, abreptúmque illum pariter corporis particulæ citò non minùs in alimentum sui vertant, móxque etiam per halitum euaporatum digerant. Quo facto, quum temporis adhuc non parum superfuturum sit ad prandium vsque: toto eo tempore, quum nihil cui agens incumbat habuerit insitus nobis calor, in succos necessariò quos inuenerit corporis totius potissimos, affixúmque adeò solidioribus partibus alimentum, conuersus, membra quoque ipsa consumens exedet. Quod quidem ita omnino euenire necessum fuerit, eo quidem magis, quòd largiùs quanuis prandenti tantum tamen solummodo capiendum cibi erit, (sic, qui præfectus saluti illius tutandæ fuerit, necessariò, nisi manifestarius haberi præuaricator præcipuorum Salutaris Artis præceptorum voluerit, consulente) quantum ante cœnæ tempus coqui distribuique totum possit. Quod hercule non admodum esse multum debere, & temporis exiguitas, quod à prandio ad cœnam interest; & concoquendi causæ paucæ, ac paruæ cogunt. Quòd si istorum ita nobis præcipientium iussu minus etiamnum multo in cœna ciborum ceperimus, quippe qui minorem nobis semper prandio cœnam faciant, post quam & temporis ad concoquendum, & causarum idem hoc egregiè præstantium multo plus, vt multo quoque ideo plus cibi postulet, & minus tamen exhibeatur: nónne certum propè periculum imminebit nobis, ne, inuerso ita præter æquum iustúmque ordine, paucitate cibi nimia destitutus calor potiora inuadat, alimentoque ita suo defraudatum corpus sensim viribus quoque suis defectum collabatur? Et hoc quidem medicas sumendi rectè cibi, quibus ne crudum superueniens crudus ipse non minùs cibus cibum offendat vnquam monemur, regulas obseruantibus, sequutisque continget. Sin neglectis his, vt alimenti satis sit, onerâsse ventriculum non verebuntur, nimio plus, quàm excoquere in cœnæ vsque tempus valeat, ingesto cibo: cruditates certè non vitabunt: & præterquàm quòd negligentiores inuenientur regularum medicarum, non minora inuehét corporibus mala obstructionum, febrium, inflammationum, abscessuum, & huiusmodi. Ita vtrocunque modo fecerint, aberrare eos necesse erit; & vel parcè nimis demere de dimenso suo corpori, vel nimio quàm onerato ineuitabiles morbos inferre. Quémadmodũ enim nusquam tuta nimietas, qua in vtranuis partem peccetur: ad eundem modum nec parum, nec multum nimis ingessisse cibi, securum.

Id adeò deprauata rerum consideratione, nec satis intellecta earum natura, fit. Quam, quia perpetua ea est, si sequendam nobis proposuissemus, & secundùm illam pronuntiandum esse duxissemus: non tam vacillare dicta de his nostra contingeret. Hâc quidem ita sequuti veteres Medicinæ Authores maiores nostri, quorum sententiæ, vtpote ratione semper nixæ, libenter stamus, quoties prandij fortè, aut cœnæ mentio incidit; alterius, prandij, vt parcioris; alterius, cœnæ, vt vberioris, nulla vnquam controuersia de hoc illis oborta, (euoluantur omnia licèt illorum scripta) meminisse videntur. Nec attinet loca hic scripturæ cuiusq; commemorare non valde recondita, tritis potiùs apertisq; semitis Lectori obuia, Hippocratis, Galeni, Arabicæ familiæ, Latinorũ præcipui Cornelij Celsi. Si prandet, inquit, aliquis, vtilius est exiguum aliquid, & ipsum siccum, sine carne, sine potione sumere. Et itẽ idem, Aestate verò, inquit, & potione, & cibo corpus sæpiùs eget. ideo prandere quoque commodum est, si commodè prandiũ eo tempore sumitur. Sine dubio, quale descriptum priùs ab Authore eodem est, exiguum nempe siccũque, nec carnis quicquam, nec potionis habẽs, sumi debebit. Corporis verò refectionem, quam æstate fieri oportere dixerit, quum prandio assequi pauco, & absque potione haud liceat: largiore cœna, cibi quippe cum potione maioris, assequamur necesse est. Nullus vt mihi ex veteribus illis lectus hactenus sit, qui aliter senserit, Medicus. Ex recentioribus autem vnus inter Græcos Actuarius, in libello, (De spir. anim.) quem nos Latinum aliquando fecimus, inuentus, qui oppositam huic sententiam scriptam reliquerit: & inter Latinos alicuius tamen authoritatis aliqui. vt si certandum authoritatibus fuerit, plures ac potiores à cœnæ parte, à prandij pauciores, notæque

tæque omnes inferioris, ſtare videas. Sed non tanti ſanè facere velimus authoritates, vt rationes iaceant, præſertim quas experientia confirmârit. Atqui ea planè eſt Galenica ratio, (Therap. vij.) quam ſuprà quoque attulimus, imò rationes duæ, tres imò; ex quiete, ex ſomno, ex temporis longioris mora deſumptæ. ἀλλ' ἐπεὶ μὴ μόνον ἡσυχία, καὶ ὕπνος, ἀλλὰ καὶ χρόνος μακρότερος ἐκδέχεται τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν: εὔλογον ὅσα τῶν σιτίων ἰσχυρότερα, κατὰ τοῦτον μάλιστα δίδοσθαι τὸν καιρόν. Iubet nos valentiùs nutritura cibaria tempori reſeruare, quod cum quiete & ſomno futurum longius eſt; quod proculdubio cœnæ eſt, quam iſta omnia ſequuntur. Idque ſcripſit, quum priùs in his, qui bis cibum capere eadem die poſſunt, præmittendam eſſe cibationem primam monuiſſet, quod ſine dubio prandium eſt, tantam, quantam, antequàm noua ſuperueniat, confeciſſe ventriculus valeat. idque ibidem Athletarum, qui idem longa, præter rationem, etiam experientia edocti facerent; alibi etiam Medici Antiochi, & Telephi Grāmatici, exemplo confirmat: iuſſo præterea puero aliquando comitiali affectu corripi ſolito tertiam panis partem in prandio cum oleribus ſumere, ſepoſitis cum valentioribus vnà obſonijs in cœnam duabus reliquis. Hinc planè & colligi rationes ita faciendi poſſunt; & exempla notari, quæ experientiæ ipſæ rerum ſunt; poſtremò & authoritatum (ſi quid tamen Authoritatibus tribuendum eſſe cenſuerimus, vt certè, ſed cum delectu, cenſemus) à iuratiſſimis de rebus his Scriptoribus teſtimonium recipi, quod in multis nihil aliud, quàm rationibus interdum maximis vti, ſit.

Quid enim aliud Authoritates ſunt, quàm recepta probatiſſimorum in re quaque, bonorumque, teſtimonia? Ad quos quum viuos, ſi quando vſui nobis in re aliqua futura eorum opera ſit, libenter authoritate ſæpe tantùm illorum vna inuitati accedamus: mortuorum etiam teſtimonia de rebus iiſdem minimè nobis refutanda eſſe videbutur, ꝓpterea quòd hoc illis priùs authoritatis rationum vis, quibus artes omnes veræ ac legitimæ nituntur, cōciliauerit, harumq; illi vſu nomē acfamā adepti, exiſtimationē eam promeruerunt. Sic nauigaturi, nauclerum quærimus exiſtimationis maioris, qui nos vehat: domituri equos, equiſonem; calceos nobis fortè comparaturi, ſutorem optimū adimus: denique artis qualiſcunque operum egentes, à maximi ſemper in ea, vnoquoque, arte nominis famæque magiſtro, operis artificium petimus. Sic ſanitatem noſtram tuituri, à probatiſſimo Salutaris huiuſce Artis præfecto operis auxilium petemus. Is, vel nullus certè alius, Galenus erit, cuius poſt mutos quoque illius cineres viuat tamen de ſcripto, vigeatque etiamnum hodie, quaſi in Salutis templo libris tot conſignata, ac voluminibus, ceu tabulis, conſecrata authoritas: ne nihil prorſus eſſe hoc exiſtimemus: ac, ſi viri aliquando huius authoritate moueri nos fateamur, non iniquis prorſus id ex nobis audiendum auribus ſit, poſtquàm Authoritatem aliud, quàm præcellentis cum re vnà nominis ac famæ dignitatem, editis artificij operibus partam, habendam eſſe nihil obiter hoc loco oſtenderimus, aduerſus moroſulos quoſdam. Qui quum nihil ipſi rationis habeant, authoritates aſpernantur: nec ſatiſfacere vnquam maximi etiam ac receptiſſimi Authoris cuiuſuis nomen poteſt: vt deſinant tandem ita ineptire, poſtquàm ſciuerint rationis ac præſtantiæ in artibus quibuſque, non vana apud omnes opinione authoritatem acquiri, iiſdemque ad extremum artibus retineri, veram quidem illam, & quæ ad poſteros etiam, apud illos manens vigensque, tranſmittatur.

Quod dicendum hoc maximè loco fuerat, vbi in negotio hoc, in quo vtri tribuendum plus ſit, prandióne, an cœnæ, ambigitur; totúmque interdum Scriptorum, aut ſubſcriptorum authoritatibus tranſigi vidimus: cœnam multo maximos, eoſque veteres omnes authores fautoréſque habere oſtenderemus, qui à ſe ſtent; prandium, minorum ordinum cunctos, famæque multo minoris, nonnullos etiam nondum recepti ſatis inter Medicos nominis, necdum familię Medicę adſcriptos, nouos homines, & qui heri aut nudiuſtertius in lucem prodierint, plebei quidam, & proletarij. quos dicam, noui. Qui ſi authoritatem, noménque ſuum cum maiorum noſtrorum authoritate ac nominibus conferre, inque eo vincere ſe poſſe ſperant: more ſuo faciunt, & à natura non diſcedunt, nihilque aliud, quàm meliorem illis mentem dari, optandum nobis reſtat. Sin multo infra illorum dignitatem atque exiſtimationem poſiti, tenuitatem nominis ſui aliqua ex parte agnoſcere coguntur: authoritatem aliorum in diſputando ne eleuent, qui ſuam tanti faciant, doctiorum multo, longéque magis exiſtimatorum; minoris ipſi in hoc, confeſſione etiam ſua, fortunæ, & inferiorum claſſium: vel rationes afferant, quibus credamus, non autem tanquam dominis, quicquid nutibus iuſſerint, parituros, aut eorum tāquam cœlo demiſſam, vel ex oraculo prodeuntem, excepturos nos vocem exiſtiment.

Hæc dixisse, scripsisséque hîc fuit necessum, paulò licèt à proposito nostro longiùs, vt si, quos ista tangunt, in nostra hæc incidere forte contigerit, ausos dicere, Authoritate se valere, quanta veterum etiam quisquam alius: admoneamus ex hoc loco authoritatū diuersarum, eásque tantùm legitimas habendas esse doceamus, ac iustas, quas ratio inprimis pepererit, sequutáque deinde sit existimatio perpetua quędam, consensúsque in hoc multus confirmârit, diuturnum tempus, adeóque ętates plerunque & secula constabiliuerint. Nostras hasce huiusce temporis ne Authoritates quidem esse, vtpote vix dum inchoatas, nec, nisi à ratione, & cum ratione inceperint, nusquam processuras, altissimáque statim obliuione inuoluendas, atque adeò rerum omnium obliteratione de hominum omnium memoria delendas. Itaque in disputationibus inter nos de Authoritate nostra silendum: rationibus potiùs agendum, quæ posthac temporis tractu authoritatem etiam nobis factam consequantur, si bonæ fuerint, bonam: secus, si malæ, vel nullā potiùs. pereunt enim tandem rationibus nullis innixa quæque. Suam autem aliquid esse credere Authoritatem, quæ nulla penitus sit, inque eo, magnifice se circunspicere, imò verò præ sua aliorum, eamque receptorum iam Doctorum, flocci facere, ac nihilipendere, quod facere quidam me audiente non sunt veriti: id verò, quoniam ferendum non esse videbatur, indignitate rei commoti reprehendimus, impulsique in ista excurrimus.

Authoritates allegata Arabum etiam, & testimonia ad hoc. Ac restitutus vera scriptura, hac de re, Auicennæ locus, Galenicorum exemplarium fide, atque ope.

CAPVT II.

ITa tamen, vt, quod ad veterum de cœnæ & prandij quantitate authoritates attinet, excursus iste noster pro excursu omnino habendus non sit, rectamque potiùs hucusque institerimus viā, & insistere adhuc pergamus: Arabumque prætereà authoritates addamus, quoniam Græcorum cum rationibus vnà suis explicatæ iam sunt, Auicennæ inprimis, atque ante omnes, idem quod Galenus multo antè de Athletarum capiendi cibi consuetudine referentis, in commendationem quidem simplicioris cibi, sed ex quo tamen dicto certa omnino & indubitata duci seruati in cœnam valentioris nutrientisque magis cibi ratio possit. Siquidem valentius, multóque robustius pane, carnem, eámque suillam, nutrimentum corpori exhibere fatendum est. Verba sunt Galeni hæc: (De rati. vic. acut. j.) φυλάττονται δ' αὐτὸ μάλιστα καὶ οἱ γυμναστικοὶ, καὶ οἵγε νομίμως ἀθλοῦντες ἐπὶ μὲν τοῦ ἀρίστου τὸν ἄρτον μόνον ἐσθίουσι, ἐπὶ δὲ τοῦ δείπνου τὰ κρέας. Idque omnium maximè cauent, qui gymnasticen exercent. (nimirum ne ciborum varietate vtantur) Et quidem legitimi, inquit, Athletæ solum in prandio panem sumunt, in cœna carnem. Quæ Auicennas verba manifestò ex hoc Galeni loco desumpta, vt ex alijs eiusdem Authoris locis omnia propè sua, ita interpretatus est.

Adscribam autem Authoris verba nihil immutata, quo & non aliunde, quàm de Galeni loco hoc, in suum transtulisse ijsdem prope verbis liquidò appareat: & mendum simul inuersorum turpiter, Authoris'ne, an Arabici interpretis, an librariorum vitio, verborum detegatur, ait: In tempore quoque antiquo, qui exercitabantur, iam fugierunt ab hoc. contenti enim erant solius carnis comestione in manè, & solius panis in cœna, transpositis manifestò Græcæ, ex qua ista deriuarunt, scripturæ verbis; panéque, quem Græcus codex prandio assignauerat, cœnæ attributo; conuersáque vice, carne, quæ cœnæ debebatur, in prandium relata, aperto nimis hac quidem in parte errore, fœdóque. Scriptum autem inuenitur à Galeno alibi, (Therapeu. vij.) rectè facere Athletas, qui valentioribus in cœna quàm in prandio cibis vtantur. Eoque necessarium hoc quoque loco sit, pro prandio panem, pro cœna carnem scriptum legi. Cætera, quàm interpretes nostri, meliùs omnia Auicennas. Obseruant, inquiunt hi, id maximè qui luctantur. Mitto hoc, qui luctantur, pro gymnastæ, speciem pro genere: illud verò, obseruant, quo se φυλάττονται rectè reddidisse tam falsò, quàm ineptè credunt, (dicendum enim verum est) præsertim verò hic, vbi contraria prorsus, quàm Author velit, sententia falsam interpretationem sequitur. quam enim deuitandam nobis esse Athletarum exemplo Galenus consuluisse videtur ciborum varietatem, hanc vt obseruemus, persuadere conantur hi. Scilicet φυλάττονται illud, φυλάττουσι esse crediderunt, inconsideratè satis, ne imperitè dicam. At quanto meliùs Auicennas, quanquam non satis apposito ad id vocabulo vsus, seruato tamen significato, integráque ac vera manente

nobis sententia: fugiêrunt, inquit, ab hoc. cauerunt videlicet sibi, & ne in varietatem eam inciderent, prouiderunt diligenter. Et morem quidem simpliciter prandendi cœnandiq́ue obseruârunt, vitata semper varietate. Sed hoc in transcursu. Atque is tamen inuectus in codices error, aliarum à veritate partium fecit Authores Latinos quosdam. Illud, cuius gratia huc delati sumus, Auicennæ testimonij citatio fuit, subscribentis Galeno Authori ipsius quoque, (tametsi mendum vitio aliquo factum in scriptura subsit) quo loco Athletarum consuetudo, vt simplici vtentium cibo, ita cœnæ valentiùs, prandio imbecilliùs nutrientem attribuentium commendatur.

Accedit Halialbæ Authoris inter Arabas secundùm Auicennam præcipui testimonium, cœnam prandio anteferendam esse, itaq́ue veteres illos fecisse, fatentis. vt iam si certare Authoritatibus velimus, non defuturæ nobis sint, & quidem potissimorum, probatissimorumq́ue.

Quinimò ex Galeni alicubi scripto, cuius hæc vel ex professo sententia non modò illum ita semper sensisse probatur, (quod ostensum iam, demonstratúmque est: simul & rationes additæ) sed communis tempestate sua veluti consensus in hoc elici potest, cœnas maximè tanquam lautiores magisq́ue opiparas præferens, & quo plures conuenirent, frequentantium: non item prandia. Hinc adipales cœnæ, ac pontificales: hinc recta, quam cœnam simpliciter sic posita voce intelligas, clientibus olim ac conuictoribus multis lautè à principibus viris dari solita: prandium non itidem. iccirco quòd concelebrandis rectè suóque tempore conuiuijs, & capiendo vtiliter cibo, delectum illis, rerum propè sic inuitante natura, cœnæ tempus fuerit. Hinc ὄψον Græcis dictum, quòd ὀψὲ τῆς ἡμέρας, dicato cœnæ eo semper tempore, apponerentur (quasi quæ validiùs, solidiùsque nutrirent, apponenda tunc essent) obsonia. Multaq́ue præterea huiuscemodi argumenta, quibus clarum inprimis atque apertum fieri possit, veteribus omnibus id perpetuò moris fuisse, largiùs vt & liberaliùs cœnarent, quàm pranderent: vel, si vnica tantùm vnius diei conueniret cibatio, vespertina ea, & cœnæ esset; vel introducta iam apud omnes consuetudine ex naturæ ductu orta, vel monentibus ita Salutaris Artis magistris. Prorsus vt mirum videri debebeat, vincentibus, quibus reclamare non sanè facile sit, rationibus, vsumq́ue suum obtinente consuetudine, inuentos tamen esse, qui diuersi à veritate in ambages multas ferrentur, & authores se ostenderint contrariæ sententiæ: multi vt iam prandio se expleant, cœna parcissima vtantur; vel, si semel tantùm sumendum sibi esse tota die cibum deliberauerint, nulla, translata in prandij tempus cibatione omni. Qui tamen (nouatores hos dico) abrogatis prioribus legibus, nouas nobis has Medicinæ tabulas figentes, in altum disputando delati fluctuant, nauimq́ue modò in hanc, modò in illam partem remigio suo agunt, sæpenumero & remos detergent ad scopulos: interdum velificatione vtuntur, secundo vento veritatis acti, recta, quasi δοριοδρομοῦντες, nisi reflantibus in contrarium alijs, & ipsi in diuersa, ceu turbine quodam impulsi, transuersi agerentur.

Errori causam tribuisse videtur primam deprauatus Auicennæ locus, quem suprà recitauimus, ille. Qui si, quod factum à nobis fuit, fecissent ipsi, vt loca diligenter Authorum inter se conferrent, & vnde sententiam deprompsisset suam Auicennas, animaduertere statim potuissent, & sustulissent mendum, & cùm sibi, tum alijs in posterum omnibus, viam planam, dempta, quasi offendiculo, ne pedes impingant, ex tam manifesta menda (quæ tota ponenda in litura est, & restituenda vera scriptura) progressuris in ea, ac iam pergentibus constrauissent. Restituta porrò origini suæ, ac tanquam natalibus, (Galenicus nanque hic fœtus est) hac agnoscetur facie, vt in prandio panem, non carnem; in cœna carnem, non panem ostentet.

Confutatio rationum, quæ prandium cœna largius sumendum esse persuadere videntur. Et vt alimenti euaporatio in cœna accepti commodè in diei tempus incurrat: vt in noctem, quod prandij erat.

CAPVT III.

Deinde falsissimis rationibus manus victas dedêre. Aiunt primùm, alimento deperdito instaurationem deberi semper maiorem maiori, quod verissimum est. Tum addunt, maiorem hanc futuram in die, propter naturæ calidum viuificatum, (sic ipsi loquuntur) & solare, ac actus, quibus corpus dissoluitur. id nimirum vnum sibi volentes ex argumentatio-

tatione hac: Superato quippe noctis frigore, & solaribus ad nos radijs redeuntibus, tum negotiosis quoque actionibus, accedente cutis tunc raritate etiam maiore, deperditionem maiorem semper alimenti sequi, proinde maiorem quoque haud dubiè refocillationem deberi. Verissima, vt diximus, omnia: neque tamen adhuc, quod volunt, conficientia. Vt enim maior die fiat euaporatio: at non ea fit tamen, quæ refici ex prandio tota debeat. Verùm largior ac copiosior sumpta ex proposito atque instituto nostro, quæ antegressa prandium id fuerit, cœna tantum suppeditatura vniuersis corporis particulis alimentosæ materiæ est, vt necdum tamen difflata omni, euaporata quanuis multa, instaurari satis ex prandij assumptione queat, donec adueniente iterum cœna deperditioni illi melius in totum consulatur, intercedente assumpti prandij ope tanta, vt duratura corporis moles ad id vsque temporis minimè nec viribus nec corporatura sua collapsa queat. Debetur igitur refectio, sed quæ futura iusta sit, quam suggeret satis prandium etiam cœna multo tenuius, quando multum adhuc ex præterita cœna copiosiùs ingesta affixum assimilatumque membris alimenti restet, diurna licèt diflatione plurimum intereà abeat. Etenim liberalior, ac prandium longè exuperans, cœnæ cibatio, ac benè multa, multum quoque secum trahet per corporis habitum totum alimenti, excrementorum eijciendorum multum. Quæ antequàm depellantur de corpore, cùm alia, tum quæ vltimæ nutritionis sunt tota habitudine contenta; & alimentum euaporet, diei quanuis calore euocatum: multum quoque in eo intercedat temporis, necessum; quumque intercesserit satis, ad aliam vsque similem ex cœna refectionem suffectura sunt, ne concidant, membra prandio refocillata. Ergo debita euaporationi corporis totius omni, sensumque effugienti diflationi maiori maior quoque meritò præbebitur instauratio: sed ea si interdiu maior est, plus quoque habet suggestum iam è cœna in vniuerso corpore, quod exhalet, & maiori euaporationi maior simul suppeditatur tunc materia: vt neque tam citò diflari queat, & diflata refici quidem postulet, sed suo tempore, non statim, neque affatim, congestisque in vnum alimentis simul omnibus, quæ præstare id possent. Hoc enim vincere argumentum id velle videtur, contrà quàm ipsi opinabantur, vt prandium suam minoremque, cœna iterum suam, sed maiorem, in id portionem conferat, eo quòd distributa hoc pacto tempora ita omnino expòscant, rationibus, quas priùs attulimus. Sique diei totius recurrentis in se semper continua quidem, sed interdiu tamen maior, facta alimenti exhalatio, huiusque reficiendi necessitas attendatur, vt attendenda certè est; rursusque concoctionis assiduè illa quoque operata corpore omni administratio, noctu tamen potissimùm, atque inprimis: vt metiamur cuncta simul, quantum euaporatum fuerit tota die, (siquidem rectè administrentur omnia) tantum totius diei concoctionum omnium œconomia reponet, temporibus suis digesta, concoctioni vtrique idoneis, maioris minorisque temporis; at eodem vtrisque, indque opus finemque vnum redituris, nimirum exhalati clanculum, ratione que tantummodo deprehensæ nobis transpirationis vi tota die euaporati alimenti recuperationem, mutuò se in hoc iuuantibus concoctionibus, & alteri altera in tempore succedente, eidem, vt dixi, operi semper perficiendo. Atque hoc pacto rectè, quod debitum corporibus est, ex deperdito alimento instaurandis, redditur totius diei vnius curriculo, intra quod temporis spatium etiam deperditur: idque sic temporibus commodis diuisim, vt in idoneum sibi, omniumque maximè conueniens noctis atque diei, concoctio noctis maior longiórque, diei minor ac breuior, ob dictas antea causas, tempus vtraque incidat. Quod non fieret, si secus, quàm nos faciẽdum esse dicimus, fieret; & maior prandio, cœnæ minor tribueretur à nobis conficiundi cibi portio, conuerso propè tunc rerum ordine omni, vt ferre maius, quàm possit, aut debeat prandium, minus cœna cogatur.

In quo pugnantia hi statim secum, seque mutuò collidentia tradere videntur, dum potissimum diei totius concoquendi alimenti munus prandio, aut post prandium tempori, imponunt; quo tempore maximè, vel illorum ipsorum confessione, digestio alimenti per corpus vigeat, atque inde etiam extra corpus diflatio: multo autem minus cœnæ, diei hora ea totius, quæ noctis tamen est, inprimis concoctionibus destinata, digestionibus autem & diflationibus non admodum subseruiente. Atqui rectè peragi vtrunque opus, ac commodè, vtique simul, haud potest, contrarijs inter se motionibus impeditum: siquidem assequendum hoc æqualiter sit, quod fieri tamen nequit, vt agitato tunc corpore in diuersa, & digestioni diflationique foras, & concoctioni intrò calore spiri-

ſpirituque ſuo reuocatis, operæ iuſtæ ſatis pariter impendatur. Quòd ſi gemini huius operis diuerſa diei noctiſque in parte alterum maximè viget, iacet alterum, aut non perinde certè celebre eſt: concoctionis autem cauſæ nocte plures, ac maiores ſemper, digeſtionis diflationiſque minores, die contraria omnia: quo magis die tota euaporatum corpus digeritur, vincit cogétque ratio, eo minus concoctionis tempori ei accommodandum officium eſſe: quáque diei hora omnium maximè tanquam feruet exhalationis, alimentíque diſſipationis, ea omnium minimè peragi concoctionis, vel bona certè maioríque ex parte ceſſare opus debere. Quin igitur contrà potiùs, quàm dixêre, dicunt: Quum maximè euaporatur corpus, & digeritur, tum minimè vacare concoquendis alimentis poſſe, miniméque ideo onerandum eſſe illis. Quod & facere præcipimur, & facimus, vſúque iam comprobatum, confirmatúmque recipimus, vt in reſolutione maxima corporum nunquam onerata ea velimus cibationis ingeſtione multę. quippe onuſta conficere haud poterunt rectè, digeſtionibus intenta, adeóque euaporationibus etiam debilitata. Hinc ſanè optimè atque appoſitè ex prandio conſulimus tenuiter (quoniam id diei tempus maiorem cibum non ferret) euaporationi factæ, quæque continuè fit, donec cœna, nempe conuenientiori multo conficiendis alimentis tempore, per halitum digeſtas perfectè expleamus partes omnes, aut materiam potiùs explendis deinde ſuppeditemus.

Etenim ſi (quod factitâſſe ſuperioribus ſeculis multos legimus, hodiéque à nonnullis fit) ſemel tantummodo die tota, viginti ſcilicet quatuor horarum ſpatio, capiendus cibus eſſet: neminem tam paruos in Medicina progreſſus feciſſe credam, cui non perſpectum ſit, potiores multo in hoc cœnæ partes fore, totum vt illa, longè quàm prandium meliùs, conficiendi cibatus totius munus, officiúmque ſubeat. Cauſas non referam hoc loco, ne rurſus euagari cogar, præſertim iam antea etiam à me relatas. Sed ſi, (quod dicebamus) in ſumendo non plùs ſemel cibo, cœnandi tempori totum id deferimus; bis cibandum ſi fuerit, ſicuti rationes ſubeſſe, quamobrem id ita fieri à nobis hoc tempore oporteat, oſtenſum iam eſt; quid tandem erit cauſæ, cur non hîc quoque, atque his caſibus, potiores etiamnum cœnæ ſemper ducendas eſſe partes exiſtimemus? iiſdem omnino cauſis perſiſtentibus, nec variatis rationibus omnino vllis. Quinimò, quando totum priùs ſola poterat egregiè coctum conficere cibum cœna, nunc tanto magis portionem quanuis maiorem, ac faciliùs quidem atque expeditiùs poterit. Quare, poſtquàm faciendas partes eſſe cibi totius die vna duas demonſtrauimus, faciemus ſanè: & alteram prandio concoquendam dabimus minorem, tertiam ferè eius, quem ſuffecturum vniuerſo diei ac noctis decurſu arbitrati fuerimus, cibi partem: maiorem cœnę, cui tota quoque commiſſa priùs fuerat, committendam reſeruabimus, duas reliquas partes. Ita nec carebit alimento corpus ſuo neceſſario, & in tempore fient omnia, ſempérque quod ſuggeratur euaporatæ alimenti parti erit, copioſiore cœna ſubminiſtrante diei totius euaporationi, multæ quanuis, ac magnæ, multam ſimul ac magnam materiam: & prandio tamen intereà ſuppetias ferente ad id aliquas, ſimul & reliquæ diei totius parti, quæ noctis eſt, habitudini vniuerſæ alimenta ſuggerente; ac, poſtquàm alita ea fuerit, exhalationis inſuper, & occultæ tranſpirationis, qualiſcunque noctu illa fiat, ſatis, antequàm exhalata nimis membra, alimentóque prorſus ſuo depauperata labantur.

Denique ita cenſeamus: quod maximè noctu euaporat, id prandij potiùs; quod interdiu, id cœnę magis eſſe. Neque enim exiſtimandum eſt, non aliquod ſemper horarum ſpatium duabus primùm peragendis cōcoctionibus requiri, priuſquàm ſanguificetur in plenum alimentum; tum ſanguificato etiam in tertia abire temporis aliquid apponendo, affigendo, aſſimilando nutrimento. Hocque pacto nimiam illam, qua exhalatæ corporis partes collabantur, alimenti diſcuſſionem, eius, quod ſumptum in prandio fuerit, cœna anteuerti poſſe; vt, quod in cœna, prandio; valde rationabile eſt; ſic vt temporis intercapedine aliqua, quum iam nihil quaſi reſtare alimenti vlteriùs periclitatur, tunc euaneſcentis in locum ſuccedat aliud, conuenientiſſimo vtrobique rerum ordine, ac tempore: nempe cibi exhalatione in prandio capti, quæ minor, & ex minore materia eſt, in noctis tempus incurrente, quum minùs quoque diflantur corpora; cœnæ verò, quæ maior, longéque ex maiore cibo, in diei horas, quibus maxima parata eiſdem eſt per occultam tranſpirationem exinanitio, incidente. ne, ſi contrà eueniret, neque ſufficeret corpora diurnæ euaporationi ex minore cœna; & ex maiore prandio non neceſſariæ ſuppetiæ ferrentur nocturnæ exhalationi, multo, quàm diurna eſt, minori.

Euaporandi per halitum alimenti tempora quàm in longum abeant. Tum, in quam gratiam, atque vsum inuentum prandium sit. Atque vt rectißimè ita dispensentur officia concoctionis, digestionisque, & euaporationis de die, ac nocte.

CAPVT IIII.

DVæ enim res quũ sint, concoctio, digestioque deinde; cumque hac assimilati iam alimẽti exhalatio, quam eandem, & discussionem, & dissolutionem, & euaporationem, & transpirationem, atque huiuscemodi nominibus multis voces licet: concoctio, concoctiones imò omnes, quoniam triplex ea est, vt docuimus, quiete meliùs, & somno, & operato interiùs intra penetralia sua insito nobis calore perficiuntur; præcipuè verò prima ac secunda, quarum veluti officina in ipso natiui caloris tanquam foco sita, collocataque est. Tertia autem nutriendæ corporaturæ toti, vniuersæque habitudini destinata, ijsdemmet illa quidem quoque peragitur causis; (cui nanque esse dubium id potest?) sed lentiùs tamen aliquanto illius officium procedit, nimirum à caloris foco paulò remotioris: simul & apponatur priùs nutrimentum partibus oportet, & affigatur, agglutineturque deinde, postremò etiam assimiletur. Ante id tempus cibi, per tot concoctiones deducti, itaque elaborati, euaporatio nulla, aut per halitum digestio, quæ tum demum peracta primùm assimilatione omni inchoet necesse est, multo intereà, antequàm id fiat, interiecto à prima cibi assumptione tempore: multo autem maiore futuro, priusquàm expleatur tota, vniuersumque affixum partibus atque adglutinatum, iamque diligenter illis à natura assimilatum, discussum in auras abeat. Quòd si tamen causæ magnæ exhalandi euaporandique alimenti fuerint, quæ concoquendi causis contrarię omnes sunt; ambientis calore euocatus foras internus calor, vigiliæ, commotiones corporis, laborésque: celeriùs omnino digestum, confectum, consumptumque iri nutrimentum omne, rationabile erit: vt paruas similiter rei huiusce causas parua itidem necessariò sequetur euaporatio. Idemque de concoctionis officio, quam magnę semper causæ maiorem, minorem paruæ faciant: at non ita, vt rerum, quem diximus, ordo commutetur, huiusque hæ, atque illius illæ, semper numerẽtur causæ, ac temporibus vtraque suis commode, atque aptè inprimis fiat.

Ab his rationibus profecta sumendi cibi institutio, atq; ex hac rerum harum naturæ consideratione pendens nutritionis dispensatio vniuersa: nec conficiendo alimento efficacior, nec agendis rebus commodior, nec sanitati retinendæ aptior inueniri, aut excogitari potuit, quàm qua hodie quoq; vtimur bona pars cœnæ, prãdijque, quibus narratum est modis, sumendi. Etenim quum sufficere fortè semel tantùm acceptus die cibus, idq; vesperi, vt credere par est, potuisset, duraturaq; esset pridiani, antequàm integra illius exhalatio euanesceret, alimenti ad postridiani vsq; initiũ, copia. At periculũ erat, ne peracta intereà multo antè prima secundaque concoctione, bonaq; insuper tertię parte, ieiuno diu nimis vẽtriculo, ieiunis iecinore, venisque, membrisq; multis, aliũde, quacunq; in parte ex proximo possent, quæsitum attraherent alimentũ ad se partes validiores magis, imbecillæ minùs; raperentq; ac raperentur omnia, & veluti orta intra corpus seditione, belloq; intestinó, cõmixta perturbarentur, partesq; alimẽto defraudarentur suo aliæ, aliæ plùs iusto replerentur, vitiosis quoq; nõ parũ sępe pertractis ad se humoribus. Simul etiam id suberat discriminis in nõdum quanuis peracta ad plenũ euaporatione de corpore alimenti omni, ne tamen diei totius inedia non satis subueniri in tempore posset euaporatæ iam alimoniæ, si tũ demum, quũ nulla iam esse in corpore periclitaretur, iamq; adijci partibus noua alia deberet, eius primùm inciperet in vẽtriculo concoctio ingestę, longioréque ita, antequàm sese addere indigis iam membris posset, mora illa intereà siccescerent nimis.

Remedio igitur inuentũ est necessario prandiũ, quo incõmoda hæc tollerentur, & nec refersiretur prauis interdũ succis vẽtriculus, nec destituta lõga nimis alimenti expectatione fatiscerent membra: sumereturque tum maximè id, quo tempore sumi omniũ maximè commodè, atq; idoneè, minimeq; noxiè posset: id porrò tempus foret, peractarũ iam cœnæ concoctionũ primæ ac secũdæ absolutissimè, nondũ prorsus absolutæ tertiæ, iã iam verò absoluẽdæ, postque absolutã integrè assimilationẽ inchoãdæ tũ primùm euaporationis agglutinati, assimilatiq; ex toto alimẽti, multoq; dein etiã tẽpore, antequàm exhalata omni ex parte alimonia indigas nouæ subuẽtione partes relinquat, eoq; ad insequẽtis etiã cœnæ fortè initia, aut nõ multo minùs, duraturæ. Vt, quod paulò antè monuimus, frustra atq; inaniter argutentur hi: Deberi maiori trãspirationi instaurationẽ quoq; maiorẽ. Quæ vtiq; debetur: sed nõ, quã ipsi ineptè crediderũt, prãdij, suppeditante ex cœna alimẽto tota quãuis die etiã à prãdio

materiæ ad exhalandũ ſatis. Quòd ſi exacta nobis ſignificatione dicendũ ſit, ne debetur quidẽ vlla, quoniã iã antea, qđ euaporet, eſt. Prãdij aũt cõcoctio potiùs debetur, nouiq; alimenti præparatio, vt diflata prioris cœnæ antè alimonia omni, qđ nõ lõgè ab inſequẽti cœna aberit tẽpus, nouæ interim ſuppetias ferat prandiũ in tẽpore, dilapſæ priori ſuccedẽte noua, anteq̃ concidat ꝓrſus corporis habitus. Sed id vergẽte iã in veſperã die fiet, vt accepti in prãdio cibi aſſimilatũ demũ partibꝰ alimẽtũ euaporari incipiat, ad futurũ vſq; prandiũ, vel nõ citra multũ, lõgiore licèt tẽpore, & pauciore materia, duraturũ, propter pauciſſimas minimasque toto eo tempore occultæ illius tranſpirationis cauſas.

Atq; ideo illo inter ſe iſta ordine diſpoſita cõparataq; ſunt, vt ſua quęq; tẽporibus reſpõdeant, ſingulisq; ſingula quadrent, & cauſas occaſionesq; ſuas aptè ac concinnè ſemper ſequãtur: magnæq; ac maioris cibi portionis cõcoctiones noctis potiſſimùm ſint, vbi plures cõcoquendi cauſæ maioresque; paruæ ac portionis minoris, diei, vbi pauciores ac minores: tranſpirationi itidẽ diei maiori, maior ſuppeditetur ex maiore cœna materia; minori noctis, minor quoque ex prãdio: ſic expẽſis digeſtisq; inuicẽ, atq; ordinatis omnibus, & mutuò ſe excipiẽtibus officijs his, quaſiq; ſupputatis cõcoquẽdi diſpẽſandiq; cibi rationibꝰ omnibus, ac numeris, vt Algoriſmus ipſe nõ potuerit meliùs. Hinc porrò argumentum quoq; ſtatim corruit aliud, quod incõcinnè admodũ ſtruxerũt. Si, inquiũt, ob calidi innati vnionẽ noctu factã maior facta eſt cõſumptio: inſequẽte noctẽ illã die maior quoq; requiretur inſtauratio. Ita cõfici ex hoc credũt, vt neceſſariò maior prãdio, qđ ſumi die ſolitũ eſt, alimẽti cõficiendi debeatur quãtitas. Sed quę tandem conſumptio præceſſit, quæſo? cõcocti, cõfecti, cõſumpti cibi immutatio, nõ alia. opinor. non enim aliã inuenias, quæ noctis tempore magna ſequatur circa cibi totius cõficiendi œconomiã cõſumptio. Quæ porrò eſſe poteſt cõſumptionis huius inſtauratio? profectò nulla, niſi qua amiſſũ deperditumq; aliquid recuperetur. hãc enim ipſi volunt inſtaurationẽ, recreationem nimirũ, ac deperditæ ſubſtãtiæ alicuius reſtitutionẽ. At hæc ex ingeſto cõfeſtim cibo nulla, niſi cõcoquatur priùs. Inter cõcoquendũ aũt nihil aliud, quàm alteratus immutatur cibus, nec in vẽtriculo, nec in iecore venis've, nec in corporis habitudine tota. Separãtur qdẽ ſecernũturq; excremẽta cõcoctiõis omnis, quæ ſanè deperdũtur pereuntq; alimẽti elaborationi: ſed illa nemo dixerit inſtaurãda, reficiẽdáve, aut reſtituẽda eſſe; vt, quia magna facta fuit ex cœna alui, veſicæ've, & huiuſmodi aliorũ recremẽtorũ deperditio, atq; amiſſio, neceſſariã iccirco futurã eſſe contendant eorundẽ ex prandio recuperationẽ. Neq; id ſanè dicturos eſſe opinor: quoniã maior quædam peracta ſit nocte cõcoctio, quã illi cõſumptionẽ vocẽt, refici eã diei cõcoctione debere maiore. Quia concoctionẽ cõcoctio hoc pacto nõ iuuet vlla, ſeparatam ſeparata, niſi quo nos diximus modo. Et diuerſiſſima eſt ratio, contraq; potiùs dicendũ, ac ſentiendũ: ꝙ nocte magna atq; ingẽs præceſſerit concoctio, quia magnæ præceſſerunt vnà noctis beneficio cõcoquendi cauſæ, propter contrariã diei naturã, ac qualitatẽ, etiã vt maior deberetur concoctio, id quod tamen haudquaquã eſt, peragi illam nihilominùs nõ poſſe. Ita eodẽ recidere cogimur, nobiſcũq; vnà illi, vt cõſumptionẽ neceſſariò intelligãt alimẽti euaporationẽ per ſẽſus noſtros latentẽ trãſpirationem factã. Quòd ſi ita accipiũt, vt accipere neceſſariũ eſt, quãdo diſſonãt alia omnia: falſitatis conuincẽtur ꝓtinus, primaq; argumentationis aſſumpta ad concluſionẽ inferendã ꝓpoſito vacua veritate omnis reperietur. Nõ enim, vel ipſis libenter hoc faſſuris, maior noctu alimẽti euaporatio: contraq; potiùs in die maxima, nocte minima, vno Scholę totius Medicæ conſenſu, eſt. Sed hoc rurſus nolle vidẽtur. ſic enim aiũt: Propter calidi vnitionẽ intrinſecam maior præceſſit cõſumptio nocte, quã profectò caloris intrinſecus collecti in vnũ coitionẽ alimẽti diſſolutio nõ ſequitur, expãſi potiùs foraſq; delati diductionem ſequitur. Ergo quũ neq; hoc velint, nec illud poſſint: quod inconcinnè, atq; incõpoſitè ab his ſtructũ ruiturum dicebamus argumentũ, omni ex parte vacillans, nec tibicine vllo ſuffultum, ruit. Secus enim, quàm conficere ex his ſe poſſe credebãt, ac cõtraria ꝓrſus euenire perſpicimus omnia: nec diflatione maiore noctu vlla, & maiore quidẽ per idẽ tẽpus concoctione reperta, ſed quæ nec cõſumptio vllo penitus modo alimẽti noui ſuggeſtionẽ expoſcẽs, euaporatio videlicet toties iam à nobis allata illa, dici poſſit: nec propterea, ꝙ nocte maior fiat cõcoctio, idẽ die quoq; fieri poſſe credendũ, diuerſiſſimis ac cõtrarijs maximè de cauſis, quæ cõcoctionẽ noctis quàm diei, euaporationẽ diei quã noctis, maiorẽ vehemẽtioremq; nobis ſemper perſuadeãt. Vt ad argumentũ. Verum eſt: cõſumptio noctu maior, ob innati caloris intrò actã collectionem, ſi cõſumptio hęc concoctio illis erit. ne ſimus enim, quanuis abſurda hæc nomenclatura ſatis, de hoc moroſi valde. Sed nihil eorum quæ volunt ex hac veritate, aliorſum atque res ipſa eſt ſpectante, colligent, vt docuimus. Falſum: accepta pro alimẽti euaporatione

voce cõsumptio. Ne sic igitur quidem colligere illis quicquam licebit. Quumq; neq; hoc, neq; illo adstruere opinionem hanc suam queant modo, alios autem habeant nullos: concidat tota illorum, prorsusque iaceat, ratio oportet, cumq; hac aliæ, quæcunque largiùs nobis prandendum quàm cœnandum esse persuadere conabuntur.

Quænam legis huic cœnandi, ac prandendi ita, eximantur. Et qui aduersus eam peccent. Et quomodo artificiosè tractandi in hoc aliqui, vtputa Agricolæ, atque huiusmodi, aliterque assueti. Tum aduersantiũ sententia huic argumentorum refutatio.

CAP. V.

NEc dubium cuique futurum esse existimo, quæ hactenus dicta ,pnũtiataq; super re hac sunt, ea tẽperati omni ex parte, rectéq; vndique cõstituti humani corporis respectu accipi inprimis, præq; omnibus alijs debere: tum verò, plurimorum quoq; aliorum ordinum, ac conditionum, ætatum, temperaturarum, temporum cõstitutionum, propriũ ac peculiare habendũ idem esse. Neq; tamen sic perpetuum faciemus, quin incidere aliquãdo tempora, & interuenire occasiones posse fateamur, quib⁹ aliter, quàm institutum hoc ferat, seu ratione persuasis, siue etiam coactis, agendum nobis, & tanquam de via digredi necessarium futurum sit. Nam quem nunc posuimus temperatum hominem, eundem & liberioris vitæ, nec cuiquam addictum, sibiq; vni seruientem, nec operis quicquã intempestiuè aut coactè facturũ, ponimus: vt, cuius reliqua omnia cõueniant, etiam vitæ genus ab hac viuendi lege nõ discrepet, possitq; in tempore cũcta sanitatis tuendæ pcepta exequi.

Quicunq; verò, vt agricolarum seruileq; ac laboriosum opus aliquod faciẽtiũ multi, quum temperamento eorum & naturæ prandiũ tenuius, cœnaq; vberior omni ex parte quadret, ipsi tamẽ secus faciunt: non hi legi se eximunt iure, vt ijdem hi opinantur, sed contra Salutaris Artis præcepta ac leges faciũt, peccántque, & peccati dãt pœnas grauissimis tandem, quod Galenus (De facul. alim. j.) aiebat, morbis correpti, & senectam sæpe morte præueniẽtes. Secus, qui aliqua de causa legitimè rationibus his aduersante faciunt, vt qui morborũ fortè accessionibus (quãquam de sanis tantummodo disputari hoc loco debeat) sub cœnæ tẽpus corripiũtur, aut cõtrariam iam consuetudinem, cœnandiq; tenuiùs & liberaliùs prandendi morẽ induerunt. hi etenim lege ea non tenebuntur, verè meritoq; exẽpti illi, à qua morbi eos tũ natura, aut consuetudo immunes fecit. Itaq; impunè illi, non contra legem quidem, quippe quibus dicta ea non est, sed aliter tamẽ atq; lex illa monet, prandio vtentur vberiore, & tenuiore cœna: si aliter faciant, tum demũ non impunè facturi. Longè enim alia est, eximentium se legibus, & contra leges facientium, ratio. alteri nanque impunè faciunt, immunes: alteri, qui deberent, nec prǽstãt, nũquam impunè ferunt, & semper pœnas luant oportet aliquas.

Quocirca non rectè considerâsse videntur, qui exceptione vtuntur fossorũ, messorũque. Quasi qui, neglecta prãdij & cœnæ, quã rectã esse ostendimus, ratione, cõtrariã ingredi viam, siquidẽ rectè agendum illis sit, debeant. Quũ è diuerso potiùs, modò vacet his parũper, & abstinere possint à laboribus statim à prãdio ineundis, & vsuri pro iustissimo exercitio sint suo tempore laboribus suis illis, & sumpturi prandium tenuius cõmodè atq; innoxiè, cœnam liberaliùs. ita plane fit, vt rectam regulę huius normam non sequantur, non eo quòd corporis illos natura, aut constitutio subtrahat legi, quam non ferat, fert enim: sed consentientibus omnibus errore vno quidem, sed maximo tamen illo, implicantur, opus post cibum statim faciendi. Quin, si qui eorũ in potestate adhuc sua haberent, ac moderarentur, vt paruam modò facere temporis iacturã in opere faciundo liceret illis, suumq; illud opus, quodcunq; facturi essent, tempore inchoare, tẽpore desinere; vt, priusquàm siccescere incipiant mẽbra, desistant, quæ iusta Exercitationis lex est: nihil prorsus sensuri ex hoc incommodi sint, demptaq; vnà intempestiuè, ac prǽter tempus laborandi necessitate, si hanc exuere solam queant, cætera omnia responsura illis ad sanitatis tutelã, qua diximus prandium & cœnã lege sumẽtibus, egregiè sint. Eamq; ob rem lex his dicta scriptaq; videri eadẽ omnino possit, si à necessitate se aberrandi in ea, contraq; illius præcepta faciendi, vindicare queant, vt plurimi certè queunt. Quòd si nequeant: in illam operis partem relegandi sunt, in qua de implicita negotijs & incommodis multis vita, vt, si maximè Salubria sequi præcepta cupiant, facere tamen id seruitute aut necessitatibus alijs coacti non possint, tractabitur: non hic de illis agendum.

His autem, qui opere faciundo robusto validoque vitam degunt, prandium præscribere copiosius, tenuiorem cœnam; vitæ genus id, moremq; capiendi ita alimenti eum commendantis est. Quod Artificis certè Salubris non est, errata, præcipuè verò tam aperta in sanitatis tutela, quæ plurimos secum morbos, & eos quidem perquàm atroces sæpe trahunt, interdum

etiam mortem præsentem accersunt, quasi collaudâsse. Trahi verò, & accersiri mortē, etiam si Galenus nullus nos de hoc monuisset ipse: at horum vitā, successusque in ea, obseruātibus planum manifestumq; satis futurum esse arbitror. Ineunda potiùs erat ratio, aliqua & præmonstrāda via, qua fieri posset ratione, postquàm ita facere coguntur, nec laboribus operibusq; suis parcere in tempore possunt, (quoniam nemini nō mortalium omnium consultum, quantum in se est, esse vult semper Salutaris Ars hęc) minore id periculo, minoreq; sanitatis discrimine vt fieret, potiùs quàm in manifesta nimis errata adducerem⁹: vel, si pręstare id nobis non liceret, Artisq; pręsidio omni destituerentur, vt multi certè sunt, quibus nō facilè artium præcepta vlla accommodes; suæ sibi illos conditionī relinqueremus, nō nostra nos opera & consilio erroribꝰ illos periculosis implicaremus. Quod hercule cum alijs quoq; omnibus facimus, quorum tale vitæ institutum est, vt pręcepta implere Salubris Artis omnia, negotijs plurimis ac diuersis impediti, nō satis commodè possint. rationem enim tunc inimus aliquam, quam minora omnino incommoda comitentur. Vt si fortè lauare quem oporteat, facere verò id negotijs obrutus nequeat in tempore: differat ad vesperam lauationem, tantumq; intereà cibi capiat, quantū antequàm lauet confectum iri posse speret, potiùs quàm post cibū balneo statim vtatur, vel insigne erratum tale aliquod admittatur. hoc enim exēpli tantùm causa attulimus. Pariter in his, quorū in opere assiduè faciendo opera posita est, inueniretur prādij adhuc minoris seruandi modus aliquis, quo prætereà superesse laboribꝰ corpus posset. vt si valēter admodum nutriētibus cibis vescātur, solidisque, ac minimè fluidis, in maiore etiamnū cœna, ac minore prādio, hoc enim intelligendum semper est. Sequuturis quidē hîc quoque incōmodis omnino, si post prandium in opere protinus faciendo versentur: sed longè, quàm si largiore vsi prandio idem facerēt, minoribus. quippe quum nec tam facilè abreptū iri de ventriculo eius generis cibaria vsq; eò cruda, nec tam multa, verisimile sit: & intereà valentiùs alentia suggerere virium satis queant tolerando labori. Plurimum insuper copiosiore cœna, ex ijsdem optimè nocturni somni, cuius maximum semper illi vsum sentiūt, beneficio concoctis, sustentandæ in opere faciendo habitudini toti ad insequentis vsq; diei vsum immissum iri viriū existimandū. Vel hac igitur, vel huiusmodi quapiam alia ratione (nam obiter tantùm de his dictū hoc loco esse velim) succurri minore multo sanitatis eorum amittendæ periculo, neque prorsus tamen posthabitis Salubris Artis, quæ prandium & cœnam respiciant, regulis, vt ego quidem existimo, huic hominū generi ac conditioni posset.

At enim, inquient, nisi benè exaturatos se repleuerint hi in prādio, sufficere diurno labori nō possint; & assiduo robustoq; labore siccescent membra, quæ humescere potiùs operæpretiū sit. Vt opinor, nō siccescent, sumpto, qua modò diximus ratione, atq; eius generis, cibo. Et vt aliquantum siccescant: non tantum suberit tamē morborum pessimorū timor, nec vitę alea subibitur, quāta ex maiore prandio inchoatoque statim ab eo labore subiri solet: nec ea erit vnquam ob vnum hoc siccitas, vt longè præstabilius nō sit, erratum copiosioris prandij, quod laboriosum opus excipiat, cauisse, obstructionū maximarum, & continuarū sæpe febrium, & phlegmonarum, & abscessuum, & huiusmodi malorū causam, etiam si ex parciore prandio vitari siccitas ea qualiscunq; membrorum non satis aptè queat. Quæ nihilominùs facilè satis alimēti diei totius in vniuersum, cuiusmodi diximus, exhibitione vitabitur.

De cōsuetudine verò quod dicunt, Eo ita illos prandere & cœnare modo assuetos benè ferre, & vel ter sæpe saturos cōcoquere tamē egregiè alimenta posse; nec propter initum intempestiuè exercitium cōcoctionem in his cessare, quippe adaucto ex hoc calore, neq; appetentiam minui. Mirum verò, nō addidisse eos ex Galeno, (De alim. facul. j.) & azymos ab his panes multo quā ab Athletis etiam ipsis cōfici faciliùs, & bubuleas carnes solere, & hircorū, caprarumque, ad quod multùm conferre consuetudinē vel Galenus ipse fateatur. Sed & sumptorū paucitas, & cōtinua diei totius euaporatio, necessariò exantlatos labores illos insequuta, hoc idē iuuat, inquit. Quin vulgo etiam commendari horum ipsorum robur addidit, beatosque censeri, quos, quod nostrûm præstare nemo posset, talia valdè concoquentes videant. Idem propè, quod de illis, ijdem his ad commendationem eorum tradiderunt, vera omnia in speciem rerum præsentium quandam, qua felices multis illi videri ac beati solēt, non reputantibus, quæ deinde mala eos ipsos sequantur necessariò, rapiētibus ad se crudum omnino de ventre & inconcoctum succū, ob intempestiuum operis faciendi laborem, carnibus, habitu nimirum corporis toto, vnde morborum multorum periculosorumque semper origo.

Verùm non ob id prandium esse cœna maius debuerit, quòd fossores, messoresque, & id hominum genus, tota die opus facientes, idque post prādium, æquè concoquere, atque appetere feliciùs alijs videantur.

antur. æquè enim id contingere in minore maioreq́; prandio potest. Sed si post prandiũ, cœna ipsa copiosius ab his sumptum, fiat, nec aliud sequatur maioris incommodi quicquam: id verò fuerit, quod trahi in argumentum rei huiusce possit ac debeat. Nunc nihil sanè horum ostensum ab his fuit nobis: vt mirer ea adducta, quæ rem ipsam tãgere, & propositæ quæstionis seu statum, causæque summam declarare, atque explicatam euoluere non satis videantur. Etenim re vera consuetudo, quam huc allegant, illa non prandij magis quàm cœnæ est. Euaporatio autem quemadmodum & propter exercitium calor vehemẽs, quem isti addunt, diei quidem sunt magis, vt pertinere ad prandium ideo magis quoque videantur. Cæterùm neutrum horum concoctionem promouens inuerit: lęserit potiùs, auocatóque ab opere suo calore foras, digestionem quidem alimenti per corpus, & discussionẽ eiusdem, reiectionemque de corpore auxerint hæc: sed quę non quidem prandium maius, quippe post cuius assumptionem maxima sui ex parte fiant; contraque cœnam potiùs vberiorem necessariò exposcant subsequentem, vtpote quæ tantum exhalationis transpirationisque diurnæ reficere prandio conuenientiùs, quanquam hoc quoque ipsum partem, vt docuimus, suam conferat, possit. Prorsus vt duo hæc, diflatio alimenti maior, maiorque excitatus exercitatione calor, minimè quidem præsentis concoctionis efficaciam vehementiorem, sed futuræ tantummodo refectionis, quæ concoctione suo tempore suisque rationibus inita peragitur, necessitatem afferant: quam vtrunque quidem elargiri, prandium cœnáque, cœna autem & commodiùs, & largiùs, & periculosè minùs possit. Diflatio autem alimẽti maior futuram, quod diximus, instaurationem exposcit: vtique futuram, præsentem concoctionem nullam arguit. Excitatus verò exercitatione calor possit ille quidem, qua calor, concoctionis aliquid moliri: sed perexiguam, sed quæ cum distributione coniuncta vehementi plus semper incõmodi secum adferat, distracto ante tempus alimento crudiore, ob eamque ipsam distractionẽ impedito concoquẽdi officio, longè semper meliùs quiete perficiundo.

Eodem tendit cibi quoque parcitas, vt reficiendi corporis, quia parcius sumptus cibus citiùs euaporet, necessitatẽ maiorem, eóque concoctionis rectè atque ex ordine deinde futuræ, faciliorem vsum ostendat, quòd minimè degrauatus antegresso cibo ventriculus, prorsusque iam vacuus, suscepturus simul ac confecturus succedentem illi faciliùs semper sit. At hoc iterum prandio æquè ac cœnæ esse cõmune quum possit: tam enim id sequetur hac quidem ex ratione, si prandij parcior, cœnæ vberior cibus fuerit, quàm si è contrario: prandio tamen attribui hoc loco debere magis valde rationabile est, quòd capiendi cibi morem temporum suorum receptissimũ hosce quoque, hoc genus, homines, de quibus sermo institutus nobis nunc est, sequutos fuisse, nimis quàm verisimile sit: nec sanè, si aliter factũ ab his fuisset, omissurus Galenus fuerit, quin aliquam tam apposito in loco mentionem eius faceret. Sic quidem in contrarium potiùs recidere illis ista, rectè ita examinata, videmus.

Porrò autem consuetudo, quam prauam esse constet, non in hoc, de quo nunc agimus, negotio, neque in Arte vbiq; Medica tantùm, sed alibi etiam in re fermè omni non iccirco suscipienda retinendaq́; est, quòd noxam statim nullam, & vtilitatis interdum atque auxilij ad res præ se ferre aliquid videatur: sed, quòd insigne tandem necessariò (neque enim expectandum aliud ex rei malæ vsu est) detrimentum rebus inde suis accipiendum sit, sensim paulatimque dimouenda, idq́; in tempore: ne in senecta demum, quum nullus, aut paucus admodum, introductæ melioris consuetudinis futurus vsus est; vel aliás mala vsq; adeò inoleuerit, vt nõ nisi magno tolli negotio penè iã insuperabilis facta possit, atq; in neruum, quod dici solet, res abierit, decepti, serum nimis rebus nostris frustra atq; inaniter auxilium quæramus. Nec Galenus de hac aliud, quàm consuetudine in his iuuari concoctionẽ, dixit, quod nos quoque fatemur: at idem mala, quæ inde sequantur, non reticuit, tum quæ nullus non timenda fugiendaque esse lubens semper fateatur.

Viuendi institutа quadam non rectè satis adducta fuisse, in quibus maius esse, minúsve prandium, aut cœna debeat, exercentium se præter consuetum à prandio quorundam exemplo.

CAPVT VI.

RVrsus verò ijdem illi cõtrariæ Galeno sententiæ authores (in quo tamen, dum Galeni de hoc dicta conciliare student, non parum illi se aduersari non animaduertũt) vrgent, ac minùs validò, minusque laborioso vtentes exercitio adducunt: vt ciuilibus fortè, aut familiaribus etiam negotijs implicatos, motoriamque semper vitam, & actionibus multis obnoxiam, agentes. Qui-

Quibus bifariam diuisis, in eos, qui idem semper vitæ genus insistere pergunt, nusquam se aliò, maioribus, maiorisque operis ac laboris, functionibus commouentes: & qui hoc ipsum faciunt, prætereaq; viuendi morem negotiosum quidem illũ suum, at longè minoris laboris tamen, aut equitant, aut iter pedibus ingrediuntur longius solito, aut aliás præter consuetum peregrinantur. hosce igitur hi cœnare largiùs, prandere tenuiùs iubent, ideo quòd de Halyabæ authoritate exercentem se corpore esse emundato oporteat. Quasi verò commune hoc omniũ sese exercentium non sit, aut peculiare hic, priuatumq; aliquod reperiatur, quare in his, id fieri potissimùm debeat.

Itaque illa melior ratio, neque tamen bona: Quia, aiunt, in nõ exercitatione aut labori validiori assuetis concoctionis corruptela facilè sequetur, & succi in corpore praui generabũtur. At hoc ipso tamen facto minuetur, non tolletur error, si tenuiùs quis pransus equum statim conscendat, quàm si largiùs. vtrobiq; enim erratur, sed minùs in eo, erratur tamen: & vtrobique corruptela sequetur in non assuetis id facere, minor licèt in assuetis. Atqui ab Artifice benè sentiẽte erroris, minoris licèt, statui regula vllius vnquam vlla nõ debet, nisi admonito priùs de hoc lectore, auditoréve, errorem inesse in re. Sed neque regula etiamnum existimanda tunc ea est, atque eiusmodi potiùs, vt, quum quod regula indicârit recta facere nobis haud licitũ fuerit, id quod proximum est, quãuis in distortum actum, faciamus: non norma iam aut amussi, aut regula, sed errore, minore autem semper, quo minùs deuij à recta via feremur.

Piget respondere ad reliqua horum, qui lectione, doctrina, authoritate magni, iudicio sæpe (nisi ipse non benè prorsus iudico) vacillante sunt: vt quum vberiorem dandam his esse cœnam dicunt, propterea quòd debilitatus interdiu calor, dissipatusque, noctu demum vnitus inualescat, conficereq; ideo alimẽtum maius queat. Atqui diurnæ lucis Solisq; calorem, ac spiritus inde viuificos cõfortatos, (sic enim loquuntur) non semel hi, atque adeò disputatione eadem, maximam haberi concoctionis causam dixere, præcipuè verò ciborũ. nam superfluitatum humorosarũ palmam nocti tribuere visi sunt concoquendarum. Nunc desultoria quadam arte posthabere videntur, pro eo, ac debêt quidem: sed nihil inde tamẽ in rem suam confecturi. Hæc enim vt sit causa equitaturo, aut iter, aut opus aliquod facturo, facere id antea non consueto, quæ communis reliquis pariter omnibus idem faciendi causa sit? priuatam mihi rei huius, ac peculiarem causam aliquam inueni, propter quam agendum id ita esse appareat. Prandium fortasse conueniet solito minus equitationi, aut itineribus desueto; sed nullo prorsus, quod ad hoc attinet, tum cœnæ respectu, nec quòd felicior maiórve hic ibi ve cõcoctio succedat; atque ob hoc vnum, ne prægrauante ventriculum cibo onus agitatione nimia sentiat, & corruptelam fortè incurrat. Huiuscemodi multis scatent paginæ, quæ persequi animus non est cuncta. Specimen tantùm exhibere operæpretium esse duximus, propositionis veræ per se quidem satis, sed cui, quum non admodum quadrare videantur rationes confirmandæ illi adductæ, inusta forsitan appareat falsitatis alicuius nota.

Nos vtrunque contra leges Medicas factũrum arbitramur: quique prandere minùs, cœnare plùs; quique è diuerso facere solitus, equitationi se, vel itineri, vel operi alicui, id genus, factitando, non assuetus antea, non in tempore committat: quando vel assueti in eo peccent, assuetudine quanuis ea minùs tunc lædantur, lædendi tandem tamen pòst. Nec iam huius non satis rectè facti rationem reddi vllam posse credimus, quòd erratorum excusatio potiùs sit, quàm rationum redditio: vt hic quoque necessitate se coactos aliqua id facere, aut fecisse excusent: non rationes afferant, aut argumenta, quas enim afferant? Minùs tamen semper peccârint, non assuefacti priùs laboribus huiuscemodi à prandio obeundis, vtrocunque modo cœna prandióve vtantur, plùs minúsve alterutro, si de consueto aliquid semper detrahant, hoc facturi: vt, etiam si prandere aliás minùs cœna consueuerint, demant tamen adhuc, ac parciùs etiamnum prandeant, id quod principalem de cœnę & prandij quantitate disputationem non attingit, sed interuenientis fortè casus consideratio, ac deliberatio quædam est, argumento, quòd si à cœna idem eueniat, vt labores subeundi nobis ijdem sint; quanuis largiùs cœnare soliti, rectè tamen facturi simus, si consuetæ largitati subtraxerimus nonnihil.

Contra præcipientes, multo maximam hominum partem, quæ minimè sese præter consuetum exercendo magnopere commouet, largiùs prandere, ac tenuiùs cœnare debere. Dilutáque argumenta illorum quædam.

CAPVT VII.

Pergunt,

μενος, quidem ait) sumebat. Cœna autem vespertinusque cibus, panis tantùm ex diluto vino sumptus. Mitto tantum esse id panis potuisse, quum hic cœnæ, quod ibi prandio, γενόμενος illud non adscripserit, vt proportione facilè vel pisciculos, vel auiculas prandenti sumptas (non enim vtrunque sumebatur) superaret. Illud verò quis non videt, vel eiusdem quãtitatis panem cũ vino, præsertim quale senibus semper consulimus, egregiè nimirum nutrientem, piscibus aut auiculis longè cùm alere valentiùs, tum paulò etiam difficiliùs concoqui solere; indque eo proinde seruatam fuisse cœnæ etiam nũ portionem maiorem suam illam.

Nam de Antiocho ambigere nemo potest, quin parcius prãdium illi semper, cœna instituta plenior paulò fuerit. ἄριστα, inquit, σύμμετρον, modicè pransus, vt emollientium aluum aliquid sumeret, postque piscium etiam nonnihil, præsertim verò saxatilium & pelagiorum. Nihil hic panis, nam panem Antiochus manè ientans cum melle sumere solitus fuerat: vt prandium non solùm quantitate modicum, verùm etiam qualitate tenue intelligamus. Cœna illi optimi quidem succi edulium aliquod, quod idem nõ facilè corrumpi solitum sit. At hæc scimus, quæ non ita facilè corrumpuntur, eadem nec concoctu quidem facilia, & nutricatu potiora semper inueniri. Eiusmodi erat illi, dimissis piscibus, far cũ mulso, benè & ipsum nutriens, aut ex simplici iure auis. Cùm factum igitur hic ita videmus, tum idem faciendum Auicennas quoque ipse præcipit, ter senibus capiendum cibum, eumque in cœna, quanquam parum, augendum esse iubens. Quinimò, quo nihil in tãti nominis Authore mirandum magis, illi ipsi in eadem non dico disputationis eiusdem pagina, ac penè columella eadem, versibusque iisdem, ter cibum capientibus copiosiorem cœnam, additis etiam causis lõgioris somni & futuræ quietis maioris, imperant: suamque ita ipsorum vocem, paulò antè conceptis verbis ex ore suo missam, turpiter'ne, an imperitè magis, magna certè atque oscitabundа obliuione ignorant. Ergo exemplum vtrunque ab his de re hac allatum nullum iam.

Videamus an stabiliæ magis rationes horum ipsorum maneant. Corpora; aiunt, huiusce viuendi instituti hominum (id enim semper intelligendum est) parum ad concoquendum valida, Solis calore, luceque adiuta, quo ferè tempore sumi prandium solet, meliùs concoquent: vt ideo plus tunc quoque exigere conficiendi alimenti videantur. Verùm, Nunquid nam, quæso, tam debilia erunt huiusmodi corpora, tamque caloris natiui, ac spirituum, quos illi diei luce, quia lux quoque ipsi, vel lucis effigies quædam sint, viuificari dicũt, parum habebunt, vt non nisi luce ac Sole excitati moliri concoctionem possint, tanquam sopiti priùs, ac demortui penè iacentes, vt in vrsis, montanis muribus, gliribus, plurimisq; id genus animalibus? Quorum naturà latibula hyeme quærere, & ob caloris natiui paucitatem debilitatemque paucissimo esse cibo contenta, plurima etiam eorum nullo, nón ignoramus. Qui tum demum calor vertẽte se anno, & redeunte ad nos Sole, vires iterum quasi exsuscitatus sumat, & alimenta exposcat. Quod hoc hominum genus erit? vt pariter illorum calor Solis calorem, dieique lucem expectet, ad meliùs & validiùs coquẽdum? aliter nihil, vt memoratorum nuper animalium, acturus, nec alimentum quidem conficiendum aggressurus, vt similitudo per omnia quadret? Tametsi enim Hippocrate authore, (Aphor. iij.) Naturarum aliæ hyeme, æstate aliæ meliùs, deteriúsve se habeant: in vtrisque ideo inter has quædam possint æstate fortè quàm hyeme meliùs cõcoquentes: id tamen in vniuersum tantummodo valuerit de anni tempore. Traduci exemplum ad diei noctisque cõcoctionem non potest: vt videlicet iccirco die, qui æstatem referat, quàm nocte, quæ hyemem, concoctio melior peragatur. Illud enim vt subsistat meliùs innatus imbecilliorum natura calor æstate facit, q̃ hyeme oppressus fortè nimis periclitabantur, essentiæque solummodo illius est potioris opus, idque partes tunc corporis omnes æquè peruadentis, ac tam in corporis ambitu, quàm intus in penetralibus robusti imbecillive: hæc autem diei noctisque discrimina, agentis operatique caloris sunt, & actionũ functionumque eius, intrò forásve acti, collecti aut dissipati, validarumque iccirco aut debilium viriũ, opus. Proinde iidem hi, qui æstate meliùs valere, aecõcoquere, natura; hyeme verò deteriùs dicuntur; æstate, quum validiores inueniuntur, noctu tamen faciliùs concoctionem exercebunt pariter, atque hyeme, quum debiliores: atq; pro anni tempore ac ratione maior meliorq; noctis semper succedet concoctio. Etenim qualiscunque natiuus, aut qualemcunque tandè ob causam, non solùm ob anni tempora, validus aut debilis calor, modò non iacés prorsus, ac veluti, vt animalculorum quorundam, intermortuus, opus exercens vehementiùs atque efficaciùs vnitus semper congregatusque, quod nox præstat, quàm dissipatus diductusque, quod dies, exercebit. Atqui neminem, vt arbitror, reperias, cuius, qualis latitãtium hyeme, torpens

perta ſubſtãtia fuerit: horum ne eſto vnquam creber, aut nimius etiam ſemel, ſenibus eſus: ac; ſi fuerit, occurrendum ſtatim noxæ eſſe ſcitó, certò (niſi occurratur) futuræ, vel fortè etiam tum incipienti.

Paratum habebitur ad id Diacalaminthes commodè medicamẽtum, aut Diatrionpipereon: alterum, quo primarum venarum, corporisq; regionis eius; alterum, quo etiam aliarum, corporisque totius obſtructiones tollantur. Theriacen quoq; ſenibus tunc exhibuiſſe non inconueniet: tanto magis, ſi præceſſerint illa. Sed hæc tamen extra cibationis tẽpus. Illud vel cum cibis ſumi ipſis poterit, ſi piper quis albũ, & in pollinem contuſum cibis immiſceat, edatque, aut potionibus inſperſum bibat. Cepas item, eodemque modo & allium, ſi quis non abhorreat, ad eundem adhibere vſum cum cibis vnà reliquis licebit, vitandæ, amouendæque obſtructioni, ex ſuſpecto ciborum, qualiũ diximus, vſu timẽdæ.

Quid cauſa ſit, cur ſalita Senibus cõcedãtur. Et quàm cautè tamen in eo agendum. Falsò exiſtimatũ à veteribus, Senibus ſicca conuenire: qui contrà calorificis potiùs, atq; humefaciẽtibus egeãt, cibo, potu, balneo, ſomno, temperato motu. Vitanda pituita in Senibus, ex cibis quæ metuitur, ratio.

CAPVT X.

SAlita ideo præferre viſi ſunt multi, in quibus, ſicuti opinari licet, ob attenuatoriam vim ſalis, diſiectamque ex eo ſalitarum rerum lentitiem ſimul & craſſitiem, nec periculum immineret infarciendi magnopere vllum; &, ſi quod eſſet, ob coniunctam cum alendi vnà facultate deobſtruendi quoque, facilè eo liberaremur. Quod verum eſt. Sed horum frequentem nimis vſum aliud rurſus nõ minus ſequetur incommodum, reſiccãdi nimiùm ſenilis habitus, cuius vbiq; magnam nobis habendam eſſe rationẽ monemur, ne quid tale cõtingat; néve natiua ſenilis habitudinis ſiccitas prauo inſuper reſiccantium vſu augeatur: contráque, vt humeſcat potiùs, prouidendum ſemper.

Niſi fortè (quod falſò ex veteribus quidã opinati ſunt) nos quoque plurimis aſſiduè pituitoſi humoris excrementis, quorũ magna ſanè in ſenũ corporibus affluentia eſt, & viſitur, decepti opinemur, benè humidos hoc argumẽto habendos eſſe ſenes: eoq; magnũ fore rerũ, quibus ſicciores reddantur, vſum credamus, per totam victus rationem ad plenum, nõ ſalitarum modò, cuiuſcunq; generis, carniũ, ſed ſalſamẽtorum in vniuerſum cunctorũ, frugum, leguminum, olerum, fructuum, quæ ſiccantis haberi poſſint facultatis, omnium.

Verũtamen nos hoc loco pro certiſſimis alibi rationibus demõſtrato accipiẽtes, Solidas ſenilis corporis partes, multis licèt circùm pituitę ſuperfluitatibus redũdent, ſiccitate tamẽ maiore affectas haberi oẽs: (nam frigidas præterea eſſe, id verò in confeſſo apud omnes eſt) retinendę ſenũ incolumitati, & ne in ſiccitatẽ nimiã nimiſq; citò prolabatur inhibendę, facultatibus ſemper ſuis humidorum cõmodum inprimis neceſſariumq; fore vſum arbitrabimur, eorundẽ tamen calorifica quoq; vi præditorum.

Quod inanimaduerſum veteribus, quos dixi, in errorẽ illos nõ minùs adduxit. Nam quũ humidorũ vſu, ſed quibus refrigerãdi præterea vis ineſſet, multũ viderẽt pituitæ in vẽtriculo, veniſq; primis gigni: qui nullã frigiditatis eorũ rationẽ ducerẽt, arbitrati ſunt totũ ex humiditate tantùm fieri, ideoq; cõmendatiora, quæ reſiccarẽt, ducẽda eſſe hoc in negotio cẽſuerunt. Nimis profectò falſò: quãdo neq; oleũ pituitã gignit, quãuis humidũ, quoniã calorificũ præterea eſt attemperatè: neq; dulcis aquæ calida lauatio, nec vini pot' ritè diluti, nec quicquid tandẽ humectas reddere ſolidas ſenũ partes cum calore aliquo cõſueuerit. Quę planè omnia ſenibus proſunt humefaciẽdi inprimis viribus, attẽperatique vnà caloris ratione. Nõ ſecus ac ſomno iuuari eoſdem quoque videmus, humiditatis benignioris cuiuſdã per totũ ſparſæ beneficio, motuq; præterea tẽperato, quo caloris ratione hac excitati addatur corporibus aliquid.

Nos verò perpetuò premendum nobis propoſitum illud ſumemus, in ſenili hoc negotio, vt humectante ſemper & calorifica victus ratione omni vtamur: ſintque cuncta futura eiuſmodi, inquantum fieri poterit. Et erit magnus rerum huiuſmodi multarum paratus inquirere volenti ex ſuperioribus delectus, alimentorumque vberior paſſim copia talium. Quæ ſi quandoque defuerit, at petendum auxilium ex commixtione, & quærendum temperamentum ab alijs erit, vt calorem aliquo pacto alimento conciliemus, ſi fortè is deſit: quoniam minor vbique humoris penuria in re cibaria, & aſſociata humori frigiditas pituitam maximè creet. Mellis igitur aliquid admiſcebimus frigidioribus, & humidioribus cibis, tam abſumendæ pituitæ idonei, & ſenibus egregiè quod confert; aut benè ſaccharata cibaria apponemus; & aromate multo, ſi opus eſſe videbitur, condiemus; piperis præſertim minutiùs contuſi polline, aut diffracti etiam fruſtulis, & craſſiuſculis particulis, ſi venarum primarum, ventriculi've timebitur pituita.

med.) Author idẽ in hũc modum scribit: καὶ βλάπτονται μὲν ὑπὸ τῶν ὁμοίων αἰτίων τῇ κράσει ῥᾳδίως, ὠφελοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν ἐναντίων τῇ ἐμμέτρῳ χρήσει. Nocumentũ sentiunt ex similibus tẽperamento causis facilè, vt iuuamentũ moderato contrariorum vsu. Ferriq; videntur eodem animalia sæpe nõ pauca, vt contraria naturæ tẽperaturæq; suæ appetant, vel Aristotelis ipsius (Probl. sec. x.) testimonio. Qui, quæ sicca constant natura, humidum potiùs capere cibũ animalia, scribat, quippe quo indigeant magis: contrà siccũ appetere, quæ humida sint natura, nimirũ qualitatis eius inopia maiore. Sed & pulmones frigidiores natura qui fuerint, frigida proculdubio inspiratione lædentur euidentiùs, vt calidiores calida: contrarijs iuuabuntur. Et cuiusmodicunq; temperamẽti fuerint corpora, frigidioris perpetuò aëris inspiratione egebunt, vel calidiora natura: eoq; dissimilibus potiùs conseruari hæc appareat. Sicuti sanè benè calidi natura sua spiritus nostri circũambiẽte corporis mole aëre eguerint frigidiusculo semp, proinde minimè simili sibi temperamẽto.

Hæc hoc ita ostendunt, quod diximus, contrarium prorsus, atq; alibi decisum, determinatumque, ac statutum à Galeno authore est, simul & ab insequutis ætatũ aliarum scriptoribus receptum legimus: Similia similibus rectè, atq; appositè cõseruari, intra ingentem quidem illam, ac spatiosissimam sanitatis latitudinem quę includantur corpora: extra verò delata, contrariorum semper vsu ad sanitatem adducenda fore. Qua in re quum liquidè inprimis, ac disertè non vna operum suorum in parte tradiderit de hoc Galenus, aperteq; verum vtrunq; habendum esse demonstrârit; ac partim sana corpora, sed intemperie natiua affecta, eodem in statu conseruanda, retinendaque; partim corrigenda, ducendaque ad melius esse ostenderit: non fuerat, sicubi ab Authore eodẽ alterutrũ horum proferretur, reuocandum in dubium alterum, (quod Latinorum quidã fecerunt) & falsum id esse contendendũ. Non enim, qui corpora suo in tẽperamento seruanda alia similibus, alia cõtrarijs inde dimouẽda fore sensit, scripsitq; prius; deinde hoc ipsum alibi protulit, contrariorũ nempe vsu egere, nulla quanuis alterius mentione: non & alterũ tamen id recipiendũ esse concesserit, nempe similia quoque interdum conuenire. Quærendum tantummodo, quo hoc illúdve conueniens futurum sit tempore, vt commodè fiat: tum verò, quibus ad id faciendum rationibus adducamur.

Ac magnum quidẽ latumq; haberi corporum sanorum omnium ceu campum, magnos latósque, quibus conclusa teneantur, limites constat; horumque in medio simpliciter sana, optimi scilicet status & conditionis, collocari, quæ nimirum conseruata semper in eodẽ, nec vnquã, quantum fieri potest, immutata velle debemus, non enim quò, nisi in deterius, recidant, habebunt: proxima his, sana plurimùm quæ dicimus: sicuti remotissima, insalubria simpliciter, cumq; his quæ plurimùm talia habentur: neutra, in medio. Minimè autem dubium esse potest, quin, quemadmodũ optimæ cõditionis corpora omnium medium sortita, nũquam de statu suo dimouenda habebimus: ad eundem modum insalubria vt nunc, quorum pessima omnium, tanquam morbo iam correptorum, sanitatémque omnem egressorum, conditio; ea nunquam non emendanda; neque verò in statu eo, in quem præter naturam incurrerunt, relinquenda vnquam habituri simus. Reliqua autem cuncta, horum ipsorum in medio constituta, quo quæque proxima magis huic, illíve conditioni ac statui inuenta fuerint corpora, sic magis semper minúsve immutanda esse ostendet ratio: immutanda tamen, quando, quæcunque extra optimum illum & laudatissimum reposita statum sunt, meritò illũ ipsum, nempe potiorem, exoptare his quandoque futurum fas sit: & vt indipiscantur, conari Arte nostra adiuta debemus, magis tamen semper, quæ bonitatis, ac laudatissimę conditionis illius indiga, desiderare magis, ac requirere illã ipsam videri poterũt, quãuis difficiliùs assequutura sint: vt insalubria simpliciter sunt, tã morbo iã affectis correptisque, nẽpe insalubribus nũc atq; in præsenti, propinqua. Quæ quoniã semper nullaq; tẽporis vllius exceptione contrariorũ vsum exposcũt, vt sanitati suæ restituãtur: ita proxima his ipsis insalubria, quæ modò attulimus, simpliciter, propemodũ sæpiùs meritò exposcent, quum scilicet sui generis paulò maioribus causis acta vrgebũtur in morbos proximitate quadã facilè lapsura, nisi occurratur: paulò minùs his, insalubria plurimùm; minusq; etiamnũ, neutra; multoq; minùs, plurimùm sana. Hæc enim quoniã parũ à constitutione optima absunt, plurimumq; illius participiant; minùs & egebunt, & postulabunt minùs. facilis licet his ipsis, vel non admodum certè, vt alijs, difficilis futurus transitus in optimum statum illum sit, tanquam in propinquo, & ad affinia, quoties facere id conabuntur.

Priuatim magis, quorũ corporum Intemperaturæ immutari non admodũ postulent: & quorum maximè. Quamobrem tempus immutandis, & otium requiratur. In quibus faciendum id fuerit, quàm paulatim sensimq; fecisse præstet. Et quousque progrediendum hoc in negotio fuerit. Et cur id facere ægrotantibus haud liceat.

CAPVT

CAPVT III.

Hinc planè, atq; hac rerũ ratione fit, vt proxima quæq; alijs, pro eisdem sæpe ducamus. Itaq; sanum vt plurimũm corpus pro simpliciter quãdoq; sano habẽtes, suis sibi illum viuere legibus, dictatis naturæ suis permittemus, nõ pessimè in eo facturi, nec nocumẽti multum sanitati illius allaturi: ac paruum tamen illud intemperaturæ erratum lapsumq; emendaturi aliquãdo, quum rei huius faciẽdæ sese offeret occasio. Et Hippocrates ipse è diuerso, ἐνθέρμῳ, dixit, φύσει ψύξις, ποτὸν ὕδωρ, ἐλινύειν. Calidã nimio plùs naturam (id enim significãter ἐνθέρμῳ verbo intelligendũ dedit) refrigeratione iubens, aquæq; potione, ac quiete ad temperamentum quoddã adducere. Eamq; cum morbũ iam ingressis deputans, morbosam ipsam quoq; haud dubiè, atq; in cõfinio morborum, vt reliqua insalubria simpliciter cuncta corpora, positã, ex morborũ ipsorum rationib9 ac legibus minimo minùs tractãda, versandaque: neq; semper tamẽ, scilicet hoc morbis solis competit; aut perpetuò, hoc enim minimo minùs est: ac tũ demum, quum perficere id nos posse sperãrimus, vt temperamentum hñ concilietur melius. In quo festinandũ nihilominùs, & quærenda faciendorũ cõmoditas atq; opportunitas: ne, si extrahatur tẽpus, morbos, quibus tam proxima sunt, incurrant. Quod periculi in vt plurimùm sanis metuẽdum nobis æquè non erit, longiùs positis.

Atq; quemadmodũ tam prope morbi naturam constituta ex intemperamento suo corpora, vt paulò vlteriore progressu in morbũ ipsũ incidant: id quod in morbis iã ipsis constitutorũ propriũ est, cõtrariorũ interdũ desiderio tenentur; neq; permittẽdus tamen semper eorũ illis vsus, in eã quidem gratiã, vt mutatũ inde curemus temperamentum, quod nisi per otium faciẽdum exequendumque fuerit: ita cõnstitutioni optimæ proxima, illius ipsius constitutionis de more, perquàm rarò, aut nunquam potiùs, (modò naturæ tantùm suæ impetũ sequendũ sibi esse statuerint) cõtraria vehementer appetunt: & si quando appetũt tamen, libentiùs multo vsum illorũ his concesserimus, minùs & nocuum futurũ, & ex quo paratior illis in temperamentũ ęquale, à quo non ita longè absunt, discessus fit. quod idem de maiore aliquo intemperamento naturaliter affectis polliceri sibi quisquam non ita facilè queat.

Eapropter non temerè, neq; quocunq; tempore, ac tunc solùm, quum satis ad hoc nacti fuerimus otij, vt peragere, quę necessaria negotio huic visa fuerint, ex ordine cuncta possimus: intẽperaturas omnes quidem, potissimùm verò, atq; inprimis, longiùs à temperamento iusto atq; æquali semotas, adducẽdas ad id temperamẽti, quod positum æqualiter in medio sit, non sine ratione desumemus nobis. Arduum nanq; semper, ac difficile existimatum est, excessum quemcunq; tãdem ad mediocritatem reuocasse: minùs arduum tamen, vbi non magna facta ab ea discessio, ac parum tantummodo declinatum inde fuerit, vt reditione propterea non futurum magna sanè opus sit, ac vt pes tantùm, vt ita dicam, retrò referatur. At vbi processum longiùs fuerit, & plurimũ interualli factum: meritò maiore semper negotio, atq; etiam labore, reuocandus gradus, & conficienda via non solùm multorum dierum, sed & hebdomadum sępe plurium, interdum etiam mensium: vt præstet nonnunquam, quum absolutum peragere totum non licuerit, ne inchoãsse quidem negotium hoc, quàm inchoatũ omisisse, & imperfectũ reliquisse.

Ac nisi summa extremaq; imposita operi manus, proque deteriore inuectũ, quod vnum quærimus, melius temperamentum, obfirmatumque id, & constitutum fuerit, aliaque hac in parte introducta natura: minime subsistere commodè, resq; suas rectè peragere corpus possit. Cuius quoniam nõdum exædificata natura, & tẽperamentum, constitutio imò tota sit, (quod enim de temperamento diximus, idem perpetuò de instrumentarijs quoq; partibus intellectum volumus) nutet semper id, & vacillet intereà, necessum est. Simul quia naturam minimè ferre solitã scimus subitarias mutationes, nisi sensim eæ fiant, & paulatim prouectæ sistant tandem se alicubi. Quod fieri, nisi temporis iusti alicuius mora interposita, non solet. αἱ μεταβολαὶ φυλακτέαι, dixit aliquando (Epidem. vj.) Hippocrates, id videlicet innuens, paulatim vt hæ & minutatim fierent, tutò si fieri deberent. In quo naturam ipsam imitaremur, quæ tantam ætatum tam multarum varietatem, tam sæpe diuerso inter se temperamento, nonnunquam etiam contrario, (siquidem cõtraria penitus pueritiæ senectus, frigida ac sicca ipsa, calidæ & humidæ illi) non repentinam, neque improuisam edat: sed alicuius semper tẽporis spatijs intercurrentibus innoxiã. Neq; enim ex puero senẽ statim factũ quenquã vidimus vnquam, & ex pueritia in adolescẽtiam migrare, exq; hac in ętatum reliquarũ tempora non nisi temporũ tractu, moraq; aliqua manifesta, conspicimus omnes, ideoq; innocua hæc contingere corporibus cuncta experimur. Eadem vt hîc quoq; ratione faciendum nobis idem hîc quoq; omnino fit, nec discedendum

dum nobis ab Hippocratico præcepto esse existimemus, tum superiore, quod attulimus; tum alio, quod alibi non disertis minùs verbis testatum nobis reliquerit hisce: τὸ κατὰ πολὺ, καὶ ἐξαπίνης κενοῦν, ἢ πληροῦν, ἢ θερμαίνειν, ἢ ψύχειν, ἢ ἄλλως ὁκωσοῦν τὸ σῶμα κινεῖν, σφαλερὸν, καὶ πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον.

Quamóbtem, nisi quum benè vacauerit, & rerum multarum cõmoditas non defuerit, aliâs intemperaturarũ tentanda immutatio non erit, rationes has sequutis, minùs semper minusque. Ea tamen lege, vt in omnium maximis illarum quidem, quę sanitatis campo continentur, & simpliciter insalubrium corporum sunt, vel etiã morbis iam iam corripi periculosæ valde habẽtur; neutralitatis iã ingressu illius, quę decidentiæ est, cui uscunq; tandem cõditionis corpora ea priùs fuerint: liceat aliquâdo, quoties imminere iam malũ videbitur, quo ferè tempore etiam desiderio intẽperaturę suæ oppositorum capiũtur, & his ipsis moderatè vti, euitando, quod mox incursuri videri possint, periculo; & maiorum, eiusdemque cum intemperatura sua qualitatis, causarũ declinatione discrimen id effugisse. Permittendum autem hoc calidis ante omnia, tum & frigidis intemperaturis est, quo efficacioris qualitatis sunt, & ex similium causarũ occursu ꝓnæ mãgis in lapsum habentur: humidæ ac siccæ nõ item. Quod quum primùm assequuti fuerint, ac periculũ iam euaserint: tum cõtineri eos intra naturæ suæ confinia, conuenientium atq; eiusdem qualitatis rerũ vsu, decebit, donec otiosis tandẽ, nec negotiorũ multitudine impeditis, q̃ à ꝓposito distrahãt, immutationẽ tẽperaturæ inchoare, ac tãtisper persistere in eo liceat, quousq; immutatis, & ad temperamentũ iustum deductis, sistendum demum ibi sit. ne quis fortè existimet, etiam vt illis per otium facere semper cõueniens sit, semper quoq; faciendũ esse. Licebit quidem, donec temperamentum acquisierint: adeptis autẽ id, quiescendum à contrariorum vsu, & fouẽdum similibus temperamentũ, hoc est, æqualibus temperatisque.

Tanta aũt habenda est rei huius ratio, vt in morbo quoq; correptis; aut tentatis, qui sibijpsis iam displicẽt in tantũ, vti iam extra sanorũ cœtũ ponẽdi sint; hanc vnam, vel nõ dissimilẽ certè ob causam, quoniam alijs tunc impedimur, circa curationẽ soliciti; nec ferre tũc ægrotus morbi vnã amolitionẽ, & intemperaturæ correctionẽ suæ possit: vni vacandũ curationi sit, & omittenda correctio, retinẽdaq; similibus tẽperatura, & consuetis. Idem nanq; est cõsuetudinis suffragium in his, quod naturæ, & temperaturę, vt similibus tũc cõferuentur. Victus, inquit (Aphoris. j.) Hippocrates, humidus febricitantibus omnibus cõpetit, pueris præsertim, & his, qui tali victu vti consueuerunt. Et in morbo, quũ cõtraria omnia quęrẽda sunt ad depulsionẽ morbi, suffragium suũ tamen adhuc retinebũt natura, & consuetudo, similiũ vsum poscentes, hacq; vna in parte morbi sæpe cõtraria iudicatio pugnat. nõ immeritò. Introduci tur enim natura cõsuetudine, ac natura tãdem ipsa existit paulatim inuecta cõsuetudo, quod quum factũ fuerit, vt in naturam iam abierit, seruari eisdẽ, ac similibus, quibus antea, volet. Vt, quoniã temperamentũ nos pto natura ducimus, naturæ ꝓinde & cõsuetudinis eodẽ ad iudicandũ calculo vtamur: ac siquidem seruanda cõsuetudo est, vt certè seruãda; & natura sit, proinde & temperamẽtum, cùm aliàs, quum immutâsse nõ licebit, occupatis; tum inter ęgrotandum. Vsq; adeo quidẽ, vt si quem contrario naturæ tẽperaturæq; suæ morbo affici cõtigerit, calidioris, vtputa, & siccioris temperamenti aliquẽ, frigido atq; humido morbo, quo tẽpore ęquabili temperamẽto propior, quàm si calido & sicco correptus esset, est: nondum tamen immutare ex toto temperamentũ liceat, vt in æquabile prorsus abeat, & quod supererit illi ad hocacquirendum qualitatis cõficiat. Non alia de causa, quàm ꝙ cum morbo negotium tunc est: nec fas sit eodẽ tempore & huic ipsi auferendo, quod necessariò tamen faciẽdum sit, quoniã præter naturam est; & meliori temperamento inuehendo vacare, quippe in diuersa agentur hoc casu: & alterum, vt morbus tollatur frigidus natura & humidus, calidioribus ac siccioribꝰ assequemur; alterum, vt calidæ & siccæ intemperaturæ natura & tẽperatura concilietur melior, ęquabilisq; illa, frigidis proculdubio & humidis faciendum. Redeũdum igitur priùs in naturã priorẽ à morbo, vt sensim inde, paulatimque, ac per otiũ discessione facta, temperamenti æquabilitas introducatur.

Confirmantur superiora explicatione rerum dilucidiore. Atq; vt morbo correptos immutâsse quãprimùm ad sanitatem necessum sit: optimè constitutos eosdem perpetuò conseruâsse conducat: in medio positos alios modò immutâsse, conseruâsse modò, deceat. Tum aduersus Empedoclem cum Aristotele quædã.

CAPVT IIII.

NEc sanè aliud vel ratione colligi posse, vel vsu comprobari solere experimur, quàm quod hactenus traximus. Primùm, vt naturalia similibus, ac sui generis affinibus conseruentur: pręternaturalia contrariorum semper vsu tollãtur. Deinde, vt suo omnia tempore, opportuneq; ac tempestiuè fiant.

Ac pręternaturalia quidem auferri contrarijs

trarijs debere, fatētur omnes. Sed neque de eo quisquā ambigat, vt opinor, faciendum id primo quoq; tempore esse, in quibus fieri possit. Moram enim non fert, quod præternaturam est, quin, quum semel naturalitatem hostiliter iuuasit, nullo obsistente misceat perturbetque omnia, ac rerū tandem substantiā destruat. Quàm multi morbi sunt, (vt in prouincia nostra versemur) nisi statim occurras, ægros cōfestim interimentes? quàm multi mitiores quidem, sed tamen ægros tempore tandem confecturi, nisi in tempore adhibeantur remedia? Intemperaturarū certè nulla est, (de his enim nunc agimus) quæ ex morbi natura censeatur, quam nō, vt primùm in morbum discessit, ablatam sanatamque contrariorum vsu velle debeamus, nulla tēporis intercapedine, quoniam esse præternaturalem videmus. In naturali lōgè aliter euenit. Longa enim ibi sæpe expectatio, & interponi tempus potest, soletque, absque detrimento, nulloque properatæ nimis mortis periculo. Quis enim vel manifestissimis intemperaturæ alicuius notis insignitum videns aliquem, immutatum extemplo velit, correctumq; in melius, præsens periculum timens? Hortetur tamen, vt quæsito otio, negotijsque omnibus explicitus, hoc agat. Intereà autem, si ex impensè intemperatis vnus aliquis fuerit, hisque, quos valde propinquos morborum naturæ esse diximus, sed sanitate tamē sua sanos, atque incolumes: ne causarum intemperaturæ suæ affinium, generisque eiusdem, sed maiorū, & intēperaturæ propriæ excessum superantium accessione, in morbum incidat, monebit. Et quum fortè occurrerint, intemperaturamq; reddiderint maiorem, sed κατὰ σχέσιν tantùm quandam, & superficiariam, vt desiderio tamen iam contrariæ qualitatis teneantur, priusquàm in morbū labantur, & καθ' ἕξιν fiat intemperatura: concedet illorum vsum, vt retrò inhibita compescatur. Ac si vacauerit, & otij satis suppeditetur, tūc temporis perget vlteriùs, insistetque, ac opus premens absoluet, deducto ad temperamētum æquabile, intemperato antea: sin negotia instabūt eiusmodi, quæ prohibeant; differet in aliud tempus, vt, quum possit, quod semel destinauerit, exequatur: aut suæ illum potiùs incolumitati relinquet, quum impedimento aliqua erunt, ne perfectè expleri quicquā possit.

Hæc sunt temporis in his multipliciter obseruandi commoda, & εὐκαιρία. Quæ in optima corporū constitutione nulla sunt, vbi perpetuò, eodemq; semper tenore, sua illis similium vsu seruanda probata omnibus conditio, & laudatum inprimis temperamentum est, ne qua ex parte alieuorum, atq; naturæ suæ extraneorum vsu de statu suo deturbetur.

Proximæ naturæ & conditionis sunt sana ac salubria plurimùm, quæ dicūtur, corpora, longè à morborū periculis remotiora, quàm insalubria simpliciter, atq; vt plurimum, sint. Proinde naturæ ea iussis suæ obtemperantiā secūda sæpe frui valetudine videmus, nec facilè à morbificis causis affici, ritu optimè cōstitutorum, à quibus non multùm aliena sunt: vt esse plerunq; temperaturæ incolumitatisq; suæ fortenō omnino illaudata possint, nec magnopere hæc naturæ suæ cōtraria desiderent, ideoq; in statu illa permanere suo, & quidem salubriter satis ac diutissimè, possint. Quòd si quando tamē immutari temperamētum suum sibi cupiuerint, facere id illis quoq; nō nisi actionū paulò negotiosiorū omnium genere vacuis, & otiosis prsus, licebit.

Neutra sicuti in medio posita vtrorūq; naturam participant, ita conditionē quoque eam retinebūt, vt nec, quàm insalubria simpliciter & vt plurimùm, ægritudini obnoxia habeantur, nec, quàm simpliciter & vt plurimùm sana, secura. Omnia tamē hæc quoque, neutra intelligo, qua parte vitiosa habentur, & temperamentum fortita sunt culpatū, aut damnatam etiam aliquando structuram: ea corrigi in parte, emendariq; in melius, quo fieri id poterit tempore, debebunt. Nisi fortè in instantem iam morbum casura, decidentiæ nimirum neutra Medicorum Scholis dicta, fuerint, quibus, non expectato vlteriori tempore, succurrēdum quamprimùm sit. Etenim, vt in summa dicatur, vno excepto, omniū maximè attemperato, perq; omnia exquisitè constituto corpore, cui suus semper ex similibus conseruandus laudatissimus omniū status sit, reliqua omnia sanitatis totius, ac multimodæ limitibus cōtenta, salubria, insalubria, neutra diuersarū rationū, qua parte à summa illa optimè constituti bonitate degenerant, quoniā omnia degenerant, plùs minùs alia alijs corrigi, atq; ad meliorē omnino cōstitutionē deduci dissimilium vsu debebunt. sed illud suis tantùm tēpore, locoq; faciendū, qbus diximus de causis. Quod quū facere non licebit, nec tēpus, aut locus, aut necessariarū ad hoc rerū cōmoditas feret: similiū vsu retinēda sanitas qualiscunq; sua cuiq;, potiùs q̄ introducendā aliā, meliorē quàuis, intempestiuè aggressi, nec perficere tēporis rerūq; aliarū penuria valētes, medio plerūq; in opere desistere ab incepto, vel cū prioris sanitatis detrimento ac iactura, cōgamur. Sic fiet, vt dissimilibus tēpore suo emendentur, quæ emendari postulant: alioq; rursus tempore, similibus conseruentur, quæ conseruari.

Qua in re Empedocli non assentiemur, Rerum multarum naturam contrarijs ad conseruationẽ sui egere, persuadere nobis conanti. Nam nec Aristoteles assensus est ipse, qui ita (De respira.) scribit: τῶν μὲν γὰρ ἕξεων τὰς ὑπερβολὰς ἔχοντας οἱ ἐναντίοι τόποι, καὶ ὧραι σώζουσιν. ἡ δὲ φύσις ἐν τοῖς οἰκείοις μάλιστα σώζεται τόποις. id est, In habitudinum excessu positos cõtraria cõseruant loca, & anni tẽpora. Natura autem in proprijs maximè locis conseruatur. Vt & naturam cuiq; tueri suam sciamus proprijs atq; affinibus, & excessus castigare contrarijs nouerimus. Qui nihilominùs excessus quum naturales fuerint, vt multi certè sunt, qua naturales, similibus retineri volent; rursus, qua excessus, opportunè cõtrarijs aliquando tolli. Idem fermè, quod in Problematum opere (Sec. x.) scripserat priùs, excremẽti humidi plus egerere hominem affirmans, equum & asinum sicci: quòd humido magis vescatur alimento homo, sicco animalium genera illa. Humidior autẽ dubio procul hominis natura, illorum sicca. vt alii similibus debeant. Deinde & humidum potiùs expetere, quæ sicciora natura sunt, cibum addit, vtpote quo indigeant magis; & humidiora, siccum, eiusdem inopia. Excessusq; ita hic corrigitur naturæ, ibi eadẽ prorsus seruetur similitudine rerũ non solùm affinium, sed eiusdem etiam in affinitate ordinis.

Atque, sicuti optimè attemperatũ optimè itidem attemperatis defensum in optimo sanitatis suæ statu tuemur, ita calidioris aut cuiuscunq; tãdem naturæ intemperatos, in propriæ sibi incolumitatis conditione, minimè diuersi ordinis, eiusdemq; prorsus, vt loquũtur, gradus intemperatis custodiamus, non modò homines, verùm etiam animalium cũctorum naturas, quorum fortè salubritatem tuendam, custodiendamq; suscẽperimus: adeoq; etiam plantarum interdum, quarum videmus bonam partem calidiorũ locis itidem calidioribus conuenire, vt frigidiorum frigidioribus; inq; his melius semper, ac cõuenientiùs defensas custodiri. meritissimò. Quomodo nanq; aut nutrietur meliùs calidum, quàm calido eodem modo nutrimento, corpus; frigidorum, quàm frigido; ac quàm humido, humidum; & sicco, siccum? quãdo nutriendo assimilari nutrimentum maximè oporteat: porrò autem similia similibus assimilari ante omnia alia, citiusque, ac commodiùs posse, verisimile valde fit. Scitum quidem illud est Aristotelis Authoris, (De genera. & cor. ij.) receptumq; iam ab omnibus: ὅσα μὲν γὰρ ἔχει σύμβολα πρὸς ἄλληλα, ταχεῖα τούτων ἡ μετάβασις. Quæ cõuenientiam inter se retinent, eorum facilis est transitus. Aut rerum natura omnium qua ratione alia, quàm similiũ, meliùs conseruabitur? quum contrariorũ intẽpestiuo cõmercio pereat.

Responsiones ad argumenta afferuntur priùs allata: &, Authorum de rebus hu dicta quomodo intelligenda sint, exponitur. Correctrix demum Tuendæ sanitatis Artis pars, quæ Curatrici videri propinquior possit, qui fiat, vt Tutrici potiùs aßignetur.

CAPVT V.

Nec aliter sanè (vt iã responsionem accipiat, si qua obstare sententiæ huic videtur) indicat nobis Galeni (De alim. fac. iij. in fi. li.) scriptura, quam suprà citauimus; quàm in naturali, inculpatoq; temperamẽto, similia naturis adhibẽda ad conseruationem: in prauo autem, & vitioso, vel ab origine cõtracto, vel dein acquisititio, contrariorum esum probans, nempe excessum hîc corrigẽs, naturale ibi temperamentũ seruans: nec nos planè aliter dicimus, aut faciendũ esse consulimus. Adijcit deinde: τοιγαροῦν, inquit, ἴδιον ἑκάστου φύσει ζώου γενήσεται τὸ μέσον, οἷον ἀνθρώπῳ μὲν τοῖον δε, κυνὶ δὲ τοῖον δε, καὶ τῶν ἄλλων δὲ ἑκάστῳ. Suum, propriumq; animantis naturæ vniuscuiusq; mediũ fiet, homini hoc, illud cani, & aliorũ cuicunq; aliqd. Imò homini eidem particulatim ætatibus alijs alia, & secundùm differentia vitæ instituta, moresque, & in quib⁹ diu vixerint, regiones, alia: vt diuersa diuersis cõuenire, ac varia varijs, temperamẽti tamen proportione respondentia omnia, animo concipiamus. Quod ille ἴδιον μέσον appellauit, nõ æqualis semper, & in medio omnium locati temperamenti: sed diuersissimi sæpe, & corpori tamen, quod ritè nutriturũ est, competentis medij ad conseruandum. Nam corrigendus quo modo esset excessus, cùm hic proximè, tum eodem in opere multo antè dixerat: videlicet, per otium id tantùm faciendũ esse intelligi debere existimans, atq; in magnis excessibus maximè, periculosisque. Quod quum alibi disertè satis monuisset, nõ erat illi inaniter hic repetendum.

Nec verebimur intemperatè calidum, frigidúmve, aut huiusmodi, sed sanum tamen adhuc, hominem eiusdem prorsus ordinis temperamenti alimento, rebusque id genus alijs, in sanitate sua custoditũ retinuisse: scilicet ne (quod primum objiciebatur) frequenti nimis, ac quotidiano hoc vsu accumulatũ crescat intemperamẽtum, & maius fiat. Non enim, vnius atq; eiusdem prorsus si qualitatis fuerint, quibus ad hoc vtemur, hoc est, eadem ab æquali temperamento distantia si recesserint, actionis quicquam habebunt, in eo quidem, vt intemperamentum mutent similimum sibi,

atque idem, & quod Galenus dicebat, proprium ac medium. Nutriet ergo tantummodo, quod similitudinis potiùs cuiusdã alentis alitiq; inuicem ratione, non naturæ ex temperamento contrarietate fit, quæ nulla ibi est, nisi potentię & actus, quã dicunt, conficiendi cibi, conuertendique in alimentum actioni ac passioni factura satis. At certè immutandi temperamenti, naturæque actionem habebunt, & haud difficulter immutabunt, si calidiora, aut frigidiora etiã, vel quid tale fuerint. Nam non cõtrariæ tantùm qualitatis quę erunt, quanquam hæc maximè; sed etiam eiusdem, at excessu exuperantia, temperamentum prius immutârint: vt frigido, nõ modò calida, verùm etiam frigidiora illo, immutationẽ allatura omnino aliquam sint. Hoc ipsum, vt existimo, volens dixit aliquando (Topic iij.) Aristoteles: Simile simili additũ magis id tale reddere. Eodemque accipienda modo aliorum quoque de re hac dicta erunt. Vt & illud de oculis quod dicebamus. Vtique enim læduntur ab eiusdem qualitatis rebus hi; sed si vltra temperamenti illius, cuius oculi fuerint, ordinem & gradum tetenderint res: sicuti modico temperatóque contrariorum vsu iuuantur. Quod pro temperamẽti solummodo nota, signóque ponitur, non oculorum tantùm, sed partium aliarum omnium: vt frigidas habendas esse significetur nobis, quæcunque seipsis frigidiorum occursum non ferunt, vel non innocuè ferunt: & calidas, quæ calidiorum, itemque de alijs idem. Neque propereà non eodem qualitatis suæ ordine, & à temperamento conseruandas recessu esse indicetur, contrariorumque itidem ijsdem ordinibus ad temperamentum reuocãdas, quum otium dabitur, magis, quinimò ex hac ipsa ratione cuncta affirmare hæc liceat.

Idem, eodemque dicendum de pulmonum reliquarumque partium temperatura modo. Et quòd lædi inde dicuntur partes à contrario, immutatio ea non est temperamenti in totum: læsio tantùm & offensio est, tolli facilis. Ideoque etiam si in sanitate oblæsio interdum, & offensiuncula incidat aliqua corpori, quę altiùs tamen non penetrârit, neque confirmata sit: sanum tamen adhuc dici id possit, nec extra sanitatis suæ limites actum, in quam recursus illi tam facilis paratusque sit, nec desistere propereà à similiũ vsu necessum habeat.

Inspiratione autem & respiratione, qua cor refrigeretur; circumambienteque se aër, quo arteriæ omnes, contentique spiritus calidiores, frigidiore refocillentur, (quippe frigidior haud dubiè semper circuniectus corporibus aër contentis intus spiritibus) opus perpetuò est, vt dissimili potiùs opus esse appareat, non simili. Fatemur ita esse: sed non vt inde cor primò, solidæ've corporis partes aliæ refrigerentur, quarum inprimis temperamentum sanitas corporibus est: verùm vt spiritus inde recreentur, exarsuri, nisi id fiat, secumque veluti in incendium adducturi corpus totum, vel suffocatum statim extinctum inque ex hoc ituri seipsos ipsi. Tria enim quum habeâtur ex Hippocratis documento illa, τὰ ἴσχοντα, ϗ τὰ ἐνισχόμενα, ϗ τὰ ἐνορμῶντα, quæ solidæ corporis partes sunt, & humores, & spiritus: solidarum partium ex temperamento, aut secus, sanitas inprimis corporibus cõstat sua, morbusque: reliqua duo causæ sunt, vt iccirco inspirati aëris necessitas attemperandis spiritibus à natura inuenta, recta in partes solidas quũ non feratur, frigiditate sua ne calidũ quidem illarum temperamentum aliquod dissimilitudine hac cõseruatura dici iure possit; sed suo sibi potiùs temperamento illas relinquere, refrænatis spiritibus caloreque innato, fatenda sit, ne exæstuantibus his, temperamentum demum proprium amittant eæ. Non igitur in id parata extrinsecus incumbentis corporibus aëris frigiditas, vt solidæ inde partes, sed vt spiritus, & calor attẽperaretur, minimè verò ad solidas perueniret. Atque hæc communis quædam corporibus omnibus ambiẽtis aëris necessitas. Illa particularis magis cõmoditas, quoties illas ipsas toties iam dictas solidiores partes hoc ipso ambiẽte aëre, quò quidẽ pertingere is valeat, aut cõseruatas, aut immutatas volum⁹: vt pulmonis, orisque, ac gutturis sunt, nariumque, atq; anteriorũ cerebri ventriculorum, cutaneæque, ac subcutaneæ partes. Tunc enim si seruatas volemus, qua temperamenti præditæ qualitate illæ fuerint, eadem studebimus prorsus vt aër non minùs ipse, adeoq; recessu etiam vt eodem sit, vel attemperatus quidem ex toto vt attemperatis occurrat. In quo manifestissima planè deprehẽdatur differentia, vsusq; recepti per os, qua priùs diximus gratia, perq; cutaneos meatus omnes, aëris; atq; eius, quem nunc memorauimus, quo partes corporis tangente seruentur, afficiantúr ve solidæ. Et alioqui, antequàm ad cor inspiratus perueniat, infractus peruenit, aër, valde vti integram perferre eò frigiditatem suam nequeat. Et quã perferet tamen, ea vel contemperãdis tantùm spiritibus ac calori accommoda erit, vltra non tendet, nec cordis, aut partium illarũ temperamentum attinget: vel, si attinget, eos præstabit vsus, quos modò diximus, qualitatũ suarũ facultatibus diuersis seruandę similibus, dissimilibus corrigẽdę temperaturæ,

turæ, si fortè cor huiusmodi, aut illiusmodi, his illisve habiturum opus sit: id quoque vt similibus conseruetur, dissimilibus corrigatur: non autem, quemadmodum argutabantur, vt dissimilibus conseruaretur. Eritque hæc ita examinata iustissima, similium iuxtà ac dissimilium vsu, retinendæ, quibus diximus modis, sanitatis ratio.

Quòd si cui mirum videatur, partem eam, qua intemperaturæ ad melius deductę corriguntur, Curatrici & Alteratrici similem magis, Tutrici tamen sanitatis & Conseruatrici assignari debere: ad hoc responsum ille accipiet (In art. medic.) à Galeno, id propterea fieri, quòd vniuersi sanitatis generis respectu, nulla differentiarum, quæ priuatim in ea reperiuntur, consideratione, quæcunque sanum conseruant, siue in melius temperamentum adducant, siue verò inuentum antea custodiant, ea conseruantium nomine nuncupamus: sicuti, quæ deteriorem constitutionem reddunt, morbifica. ἐάντε πρὸς τὸ φυλάττειν τὴν ὑγείαν, ἐπὶ τὸ βέλτιον ἄγει τὴν ὅλην κρᾶσιν, ἀντὶ φυλάττει τὴν ἐξ ἀρχῆς. Procul enim dubio, quæ non solùm custoditam tuetur, ne in deterius labatur, sanitatē, pars, sed etiam ad melius sæpe reuocat; non iniuria hoc quoque sibi nomen vsurpauerit, vt Tutatrix sanitatis dicatur, quam quidem meliorem etiam faciat, non solùm tueatur.

Intemperaturarum aliæ æquales, inæquales aliæ. Et inæqualium infinitæ penè inter se connexiones, quæ infinitudo vitanda, & deligendæ ad doctrinam potissimæ, quarum & vsus maior esse, & traduci in alias formula non incommodè possit.

CAPVT VI.

PRiùs conseruandorum cum temperamēto suo corporum intemperatorum, quoniam alia ipsa facere tūc propter impedimēta multa nō liceat, tradenda fuerat ratio: tum & tempore suo per otium corrigēdorum. Verùm quia frustra repetenda, replicandaque forent hoc pacto multa, sæpiusque de eodem dicendum: maius futurū esse operęprętium arbitror, si vtrunq; simul tradatur. Siquidem coniuncta quoque vtriusque habetur ratio. Est autem non vna Intemperaturarum omnium natura, verùm varia, diuersaque inprimis, atq; vsque adeò multiplex, vt, si quis recenseas sibi singillatim cunctas, aut illarū inter se complexiones, coniugationesque, quot conuenire coniungique modis possunt, conferendas in vnum esse propofuerit; cumulū is rerum harum extructurus ingentissimum sit, atque eum non magni admodum vsus, vt perplexitas inde potiùs existat inextricabilis, sæpe & Soriticus quidā Labyrinthus sine vllo exitu. Præstat igitur ad capita quædam reuocâsse omnia, & summas connexionibus statuisse Intemperaturarum, principalium magis inter se partium, hasque ipsas in eas redegisse, quæ frequentiùs euenire solitæ sint.

Prima illa ac præcipua Intemperaturarum differentia: quòd aliæ æquales, inæquales aliæ habeantur. Aequales dicuntur, æqualiter per corpus totum diffusæ, próque partis vniuscuiusque ratione, excessu qualitatis à debito sibi temperamento alicuius, idipsum afficientes. Vt si cor, exempli causa, quod esse in temperatissimo, excessuumque omnium in medio posito, homine hoc ipso æquato temperamento calidius, ex iusta, sibique ita à natura tributa, constitutáque temperatura debeat; repertum hac ipsa aut frigidius, aut calidius etiam, aut huiusmodi fuerit: & cerebrum, quòd natura sua æquabili temperamento frigidius esse par sit, hoc ipso frigidius etiamnum, aut calidius notis suis offeratur: item; de alijs ita partibus corporis omnibus, vt æqualiter tributam sibi certis naturæ legibus quibusdam temperaturam excedant, eodem qualitatis alterius, ambarúmve ordinibus omnes, dicique ideo corpus totum, collatis inuicem partibus vniuersis, calidum, frigidum, siccum, humidum; vel etiam si copulentur simul hæc, calidum & humidum, calidum & siccum, frigidum & humidum, frigidum & siccum, per totum queat: hæ ęquales ex toto erunt Intemperaturæ.

Inæquales porrò dicentur, quum diuersis, pugnantibúsve inter se temperaturis affectæ partes non concordabunt. Hoc autem vel vna à temperamento suo recedens corporis totius particula faciet, dici vt haberiq; meritò inæqualis temperamenti corpus possit. Etenim calidius iusto iecur, aut minus nobile hoc ipso viscus lien, qum lienę ignobilior corporis minorque multo pars quæuis alia, totam statim destruxerit intemperaturæ æqualitatem, si frigidior fortè in alijs omnibus inuenta hæc fuerit, aut etiam si calida, sed quàm iecoris aliúsve alicuius mēbri minùs. Qui n partis quoque interdum eiusdem vniusque fieri posse putandum, vt temperamento alia alio, diuersoque, atque contrario pars sit; & iecoris sima gibbis fortè calidiora, calidius æquo totū quum sit: vel etiam repugnantis sibi inuicem temperamenti calidi frigidique

cedentem vſquam, ſuperueniente, qua paulò antè diximus ratione, per iuuentutis, conſiſtentisque ætatis tempora calore maiore, huius ipſius acceſſione breui admodum ſiccesſcant, ac mox frigiditas quoque ſequatur neceſſum eſt. quod quum ſit, vt conſociatam habeat ſiccitas frigiditatẽm, iam ſenectus in foribus. Non paucos ſanè certis temperaturæ huiuſmodi notis præditos ocyùs caneſcere animaduertas: eoque conuenienti ætati illi victus in omnibus ratione neceſſariò tractandos de more habeas.

Calida atque humida intemperatura correctio qua parte iniri maximè debeat. Et quàm id faciendum cautè. Rationes dicta, quibus probari poßit, Calidam atque humidam intemperaturam omnium temperatißima non admodum de bonitate cedere, ſi vna demitur, ex humiditate nimia qua timeri poteſt, noxa.

CAPVT X.

REſtat ex calidis intẽperaturis, quæ ſupergreſſam temperamentum caliditatem habet cum humiditate, cõditionis partim laudatiſſimę, partim quam non ſine ratione damnes. Etenim plurimum ſanè repoſitum in ea lucri ex eo eſt, quòd multo plus humoris, quàm aliæ, calidique vnà innati quum obtineat, in quibus vita, producendæ huic ipſi longè omnibus alijs commodior futura eſſe appareat. Non enim tam citò reſiccatum hic humorem eum iri par eſt credamus, quàm alibi, vbi minor ille inuentus diſperdi quoque facilior, ac celerior eſt. Itaque qui conſeruatam retinere diutiſſimè humiditatem hanc valuerit, vt abſque noxis vllis conſeruandæ modum calleat: is profectò longiſſimæ, valdéque multos in annos protrahendæ vitæ certiſſimus corporibus author extiterit. Quod non perquàm factu facile tamen eſt. Quia quo magis natiuam humiditatem illam retinere ſtuduerimus, cum periculo id maiore ſemper fiet, ne ſimul excrementorum quoque inde copia redundet in corpore, humidiorum vſum libenter ſæpe comitari ſolita. At excrementorum vis redundans aduerſiſſima ſemper incolumitatis tutelæ habita eſt, & morborum (quod inprimis intemperaturam hanc improbandam, vituperandámque reddit) nuntia multorum, mortisque adeò, minimè longæuitatis iuſtæ alicuius terminos moraturæ. Ea igitur moderatio adhibenda, diligensque inprimis cautio, ſua vt, quàm fieri poteſt, ſolidis partibus intacta conſeruetur humiditas, niſi quam temporis edacitas neceſſariò quotidie delibat: & item, quàm fieri poteſt, ne excrementorum, humorúmque ſuperuacaneorum redundantia morbi nobis alicuius periculum creet vehementioris, cum vitæ diſcrimine, certáque ac manifeſta iactura oppugnata ſanitate, ſi crebrò fortaſſe nimis recurrant morbi. Ita ſanè fiet, ſiquidem hoc aſſequuti fuerimus, vt neque morbis corripiamur; neque citiùs tamen, quàm in tanta humiditatis natiuæ præſentia par ſit, conſeneſcamus. Porrò autem aſſequemur, ſi humidiore victus ratione omni vſi, quali quantáque cuſtoditum conſeruari præſentem humorem veriſimile ſit poſſe, ſedulò curabimus, vt excrementis generis tandẽ cuiuſcunq; pateat per corporis partes omnes exitus, per aluũ, veſicámque, per cutim quæ occultè diflantur euaporata, nonnunquam etiam manifeſtis ſudoribus defluunt: vt exercitationibus inprimis omnia conſumantur, balneorúmque vſu ante cibum initorum, quibus, ſi eo tempore incantur, euacuari potiſſimùm contentę tota habitudine ſuperfluitates ſolitæ ſint, ſimul & ſolidæ partes minimè excrementitiè humeſcere, quod hic factum cupimus, dum quidem temperamentum eiuſmodi conſeruare ſtudium fuerit.

Quod nihilominùs (quantum ego diſpicere hac in re poſſum) faciendum nobis perpetuò eſſet, vt conſeruare ſemper vellemus, immutare nunquam. Quum enim vna inter alias omnes viſa non immeritò ſecundùm naturam ſe habere ſit intemperatura hæc, calorisque atque humoris ad vitæ diuturnitatem plurimum retinere: meritò cuſtodiri in eodem quoque volet, ne, ſi immutetur, detracta neceſſariò præter naturalem, quam ab inſito calore fieri docuimus, reſiccationem illam hac quoq; ratione humiditatis portione, accelerato ita ſenio maturetur mors.

In quo haud ſcio an melioris hæc etiamnum, quàm exquiſitè attemperata illa, habenda conditionis ſit, quòd, ſi rectè tractetur, nec auferatur illi, quam initio naturæ beneficio ſortita fuit, humiditas, plus promittere nobis vitæ poſſit: nimirum humoris abundantia, multo quoque plus tẽporis exactura, antequàm ſiccescat.

Et coniuncta quidem quoque frigiditati humiditas idem polliceri nobis poſſe videbitur, de permanſione: ſed naturæ inimicum maximè frigus additum bonitatem

omnem

ſa vtrunque & effectus humiditatis ſiccitatisq; factum. Vitandæ pariter curæ, quibus ſicci nimis cerebri cura erit contemperandi. Eæ nanque vigilias faciunt, vigiliæ ſiccitatem: auerſa quippe à ſomno mente per cogitationem aſſiduam, quæ venientem ſæpe excludat. Siccitati verò introducendæ, vel attemperandæ potiùs humiditati nimiæ, quoties faciendum id fuerit, quum vigiliæ non inconueniant: at vigilias facientes curæ non conuenient tamen, plus allaturæ corpori reliquo toti nocumenti, quàm emolumenti cerebro. Quamobrem quærenda tunc alia, quæ id præſtent. Et offerent ſe multa, partim iam paulò antè allata, partim ex deſcripta ſuprà ad hæc materia excipienda, paſſim iam obuia. Tunc emiſſaria quoq; aperta conſeruanda diligenter, per quæ excrementis exeundi de cerebro poteſtas ſit: vt, cuiuſcunque modi intemperaturæ introducere temperamẽtum deſtinauerimus, in minore ſemper id excrementorum copia perfectum reddere commodiùs liceat: tanto magis, ſi humentior per ſe, & excrementoſa intemperies fuerit.

Corrigendarum Pulmonum intemperaturarum formula, Ventriculiq; omnium, quarũ magna eſſe conſideratio debet: frigidæq; inprimis ac ſicca, contrariaq; huic calida & humida: tum frigida & humida, & calida ac ſicca. Atque harum de maiore, minoreque, aut æquali à temperamento receſſu cogitandum.

CAPVT XV.

NON cuiuſuis partis corrigendæ intemperaturæ anxiè ac ſcrupuloſè adhibẽda ſemper cura & ſolicitudo: ſed principum, atque earum inprimis accuratè agenda, vnde deriuata in reliquum corpus emanat vis, ac facultas quædam. Quanuis paucæ admodum ſuperfuturæ ſint, ſi hoc fiat, quæ non intemperaturæ ſuæ emendationem ſubeant, corporis totius partes. Nam & Cordis Iecoriſq; temperamentum, habitudinis ſequetur totius temperamẽtum, extremorumque ipſorum, quò quidem venæ atque arteriæ attingunt; & Cerebri, neruorum; & Ventriculo conſentient inteſtina, magna ex parte; & Renum veſica trahetur in conſortium, perpaucis, vti dicebamus, reliquis factis partibus. Nã Pulmones, quoniam illorum inprimis ex carnis ſubſtantia vſus, quam mollem, raram, leuem, ſpongioſam eſſe oporteat, ac fungoſam, recipiendo meliùs per omnia ſpiritu, præparandoq; ad refrigerationem cordis ex ventilatione; quo futuri ſint temperamento, minimè quidẽ, vt arbitror, eſſe ſolicitos oporteat. In quo nihilominùs ſi quid ponendum diligentiæ fuerit, totũ propè confici negotium ex circumambientis aëris qualitatibus appoſitè ad intemperaturæ caſtigationem quæſitis debebit, non multum ſanè conferentibus ad vſum quidem hunc cauſis alijs. Quare & in frigida calidus intẽperatura perquirendus aër, ſi correctã attẽperare ſtatuerimus, & in calida frigidus: deq; humore, & ſiccitate idem. Etenim acceptus facilè inſpiratione per pulmonum carnem laxam, ac penè cauernuloſam, perquàm tenuis ipſe, nec vlla, quàm quæ conueniens nobis fore videatur, qualitate alia infectus aër; facilè ſimul eandem illam qualitatem contactis partibus addet, & temperamentum faciet.

Maius in eo operæpretium fiet, ſi ſtudioſè Ventriculi intemperaturæ, vitioſaque illius omnia tractentur, cùm ob partis nobilitatem hoc ipſum expoſcentis; tũ, quòd aliæ conſentiant ſæpe huic, neq; ipſæ quidem ignobiles, caputq; inprimis. Sicca, vt cordis quoque, ac iecoris, atq; habitudinis totius, improbanda maximè: præſertim ſi coniunctã frigiditatẽ habuerit. Siccitatem hoc loco nõ accipimus morboſam penitus illã, imò morbũ iam factã, ſolidioris ſimilariũ partiũ ſubſtantiæ, ſanationẽ omnem quę reſpuat, vt ſenectus etiã ipſa: neq; aliã, quæ abſumptæ omnino humiditatis propriæ ſit, qua nutriri partes ſolent, roris in morem per animantis partes omnes diſperſæ, contentæque, neq; vnquam ratione vlla particulis inſerẽdæ, niſi ex nutrimento. Harũ vtranque, alterã inſanabilẽ prorſus, ſanabilẽ alterã, ſed maximo negotio, quippe quam curioſè admodũ in Therapeuticis curandã tradat (Therap. vij.) Galenus, tanquã propoſitæ nobis artis limites egreſſam, minimè officij noſtri eſſe deputabimus: mirabimur potiùs, maximos Authores hãc Salubri Artis parti operum ſuorum inſeruiſſe. Reliquarũ ſiccitatum duarum, quæ liquatorũ corũ, quorũ ſubſtantia ex concreto humore conſtiterat, fuerit, ſi in febribus ea eliquãtibus, vt ſæpe fit, contingat, ne tũ quidẽ partibus illa adnumerabitur noſtris: ſin in paulatim macreſcente ante manifeſtã actionis alicuius oblæſionẽ eueniat, muneris noſtri huius fiet, qua parte aut pinguefaciẽda, aut emacrãda corpora ſumit. At quæ particularũ venis atq; arterijs exareſcẽtibus ob ſanguinis penuriam conſiſtit, ea quoniã reficientiũ ſe ex morbis ferè eſt, tota propoſitæ nobis nunc Arti delegabitur. Et quæ temperata ſicciorem, ſed intra tamen ſanitatis terminos, partium ſubſtantiam reddit, tota Salutaris Artis erit. Ergo nos frigidam & ſiccam Ven-

ea, sciri possit. Quamcunq; autem in partem recepta fuerit, sedulò in eo semper ponenda cura, vt absumatur, postquàm euacuari ratione alia nequiuit, hęc sura diutiùs, nisi id fiat, & morbi tandem aliquid conciliatura. Cùm igitur facienda alia, vt absumpta euanescat; tũ tenuior iniungendus statim victus, cum consuetis priùs exercitijs, ac cõuenientibus. Eiusmodi nanq; victus, intermisso exercendi se more, nihil profecerit: nempe quãtum victus tenuitas de redundantia illa abstulerit, tãtum, interdum & plus, suggerente otiositate insueta.

Idẽ faciendũ, si cui fortè parti principi quidem, sed natura, vt diximus, imbecillæ, incubuerit noxa, quã abigere in alias, aut extrudere non licuerit, vt victu tenui succurramus. Qui si ferri posse videbitur, vt nec tenue valde reddatur inde corpus, nec imbecilla pars vexetur: benè erit, persistendumq; in eo. Sin mẽbris omnibus attenuabitur corpus, & intereà vitiosa pars nihil ex eo adiuta malè afficiatur: desistendum, ac rarioribus purgationibus vtendum quibusdam, Vere in nonnullis tantummodo, qui esse purgatione ea contenti possint, repurgãdo humori, pro illius diuersitate accommodata. Nam alijs quibusdam, ob natiuam partis principis alicuius imbecillitatem plus simul redundantiæ coaceruantibus, altera quotannis autumno quoq; administranda necessaria purgatio fuerit: at redundante sanguinis plenitudine secandam fore venã, idq; Vere potissimùm, nemini dubium. Quòd si imbecilla pars ea, princepsq; aliqua, ex victus exiguitate vtilitatem quidẽ capiat, leueturq́ue, membra verò gracilia inde euadant: non immutandus victus, principi parti vtilis: mẽbrorum tamen gracilitati subueniẽdum picatione, cuiusmodi priùs diximus, ac frictionibus opportunis. Hæc, in vniuersum hìc dicta, communia partibus huiusmodi omnibus accipiantur.

Quanta adhibenda Ventriculo incolumi conseruando cura sit. Cruditas, crapula, ciborum repletio, corruptela, ebrietas, qua ratione corrigẽda. Lentus, tenáxque, ac crassus humor, vt vomitu reijciendus, præparandúsque ad id. Multa, quibus blandè emollita aluo in sanitate detrahi ventriculo humor possit.

CAPVT XIIII.

Ventriculo repletionem ademisse qualemcunq; non ita difficile fortasse fit, duo veluti emissaria suprà infraq; sortito, per quæ educere cõtenta liceat vomitione, aluiq; subductione: & quòd, quæcunq; in vsum hunc ingesta sumentur, integris facultatib⁹ suis, quũ rectà in illum ferantur, præstitura meliùs rectiusq; opus sint. At non parum in eo negotij operæq; positũ est, quòd rudia is, & inchoata tantùm, ac minima, nescio qua, præparatione ex oris cõmansu accepta excipiens domanda habeat, quasiq; dedolanda, plurimum sæpe excremẽti, atq; eius crassi, glutinosique exhibitura, si quod fortè iustam ventriculi concoctionem subterfugerit. Hinc pituitæ copia, ingensq; interdũ humoris huius in eo vis, tanquam in receptaculo suo, sic enim existimatur, dicitur que à multis ventriculus. Simul eodem confluunt vndiq; ex alijs partibus, adeoq; de toto sæpe ambitu, humores, depellente à se tunc noxã habitudine vniuersa, quos transmittere delatos necesse habeat, foras demum de corpore extrudendos: magno quidem totius vsu, at nõ leui sæpe ventriculi offensione, dum qualitate interdum illorũ mala ac vitio perstringitur in transcursu; nonnunquam hærentibus etiam ibi, ac se colligentibus. Iam ex vesicula fellea, iecoreque frequens sæpe bilis in hũc eructatio, quantum sæpe molestiæ adferat, nõ ignoratur.

Ex liene rursus atrabilarius huc eodẽ humor transfusus, si nimius fuerit, vt vsu venire quãdoq; solet, sanè offenderit is quoque multùm. Quæ omnia diligẽti semper studio cauenda sunt ne contingant, fiantque: facta verò extemplo emendanda, priusquã in morbos necessariò incurrat pars ea, vnde corpori toti, membrisq; omnibus victus atq; alimenta, non secus ac ab optimo promo cõdo, petuntur. Quamobrem sua huic inprimis, atq; ante omnia conseruanda incolumitas: prospiciendumq; accuratè, vt benè valẽs, robustusq; optimam rursus ceu coquus quidam cibariorum coc̃turam peragat, partibus corporis vniuersis distribuẽdam, ritè peractam, ac perfectè expletam vtiliter semper, magnoq; alendarum partium commodo, vtpote quæ optimum inde, quantum in eo est, alimentum sentiant: vitio verò aliquo, aut corruptelæ, aut cruditatis, aut huiusmodi notatam, non planè magno nutriẽdis inde membris vsui futuram, quippe quã initio vitiosam emendare subiens posterior iecinoris, vel tertia etiam post hanc, concoctio ægrè admodum ex toto, vel nunquam potiùs, valeat. Fugiendæ itaq; cruditates semper, ex quibus corruptelæ nidorulentæ atq; acidę si perstiterint, morborum sæpe multorum causæ habebuntur: & intendenda concoctio, ne quid in ea erretur, studiosè semper animaduerso, vt quantitas iustam corporis status cuiusque, naturæque, ac ætatis cibi mensurã ne excedat, néve in qualitate peccetur.